

EX BIBLIOTHECA

Hist. 3563

P. P. C. LAMMENS.

Hist
Hist 3563

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

900000189087

J. C. Insfeldt.

~~1243~~ 4285

J. H. B. 1623

HERMANNI HAMELMANNI,

S.S. Theol. Licent. & dum viveret Superint. Oldenburgici,

OPERA
GENEALOGICO-
HISTORICA,

De

WESTPHALIA & SAXONIA
INFERIORI.

In quibus non solum Res gestæ Seculi XVI.

&

Anteriorum temporum, tam Ecclesiasticæ quam Politicæ,
fideliter & pari judicio exhibentur

Sed & de totius Westphaliæ provinciis, urbi-
bus, incolis veteribus, viris literatis, Comitum familiis, ac im-
primis de renatâ in præcipuis Westphaliæ & reliquæ Saxonie civitati-
bus & Principum ac Comitum ditionibus, puriore Evangelii doctrinâ,
accuratissima historia traditur,

Partim ex Manuscriptis Auctoris, hætenus ineditis, ex augustâ
Guelpherbytana Bibliotheca communicatis, partim ex aliis ejus sepa-
ratim quondam publicatis opusculis, in unum volumen congesta.

ERNESTO CASIM. WASSERBACH. Jcto.

Accessit

Vita HAMELMANNI, cum indice sufficientissimo.

LEMGOVIÆ,

Typis & Sumptibus HENRICI WILH. MEYERI, Typographi Aulæ Lippiacæ.

Anno M D C C X I,

**ILLUSTRISSIMO COMITI,
CELSISSIMO DOMINO,
DOMINO
FRIDER. ADOLPHO,**

Dei gratiâ

COMITI Regenti,

&

Nobiliori Domino LIPPIÆ,

&c. &c.

**Dynastæ summo Vianæ & Ameydæ, Burg-
grafio hæreditario Ultrajecti, &c. &c.**

DOMINO suo CLEMENTISSIMO.

*era esse, Illustrissime Comes, Cel-
sissime ac Clementissime Domine!*
ab Historico quæ nobis *Hcr-
manno Hamelmanno, aliàs S.S.*
a 2 *Theo-*

Theologiæ Licent. & Lemgovienſium quondam ad D. Mariæ Eccleſiaſte, Oldenburgenſium ultimò Eccleſiarum Præſule, relicta leguntur, perſuaſum mihi habeo certiffimè.

Quamobrem clementiffimè ſicuti licuit, typis ea, optimè ſentiens, divulgare placuit, de novo ut antiqua cum ſole redeat *Veritas*, veraque Gueſtphalorum & patriæ inprimis noſtræ antiquitas.

Benè equidem novi, *Veritatem tutius audiri, quam prædicari, & divulgari*; juxta D. Auguſtini, in libro de *Doctrina Chriſtiana*, verba. Aures quippe hominum plerumque ſunt formatae, quæ *vera* ſunt, ut aſpera ſint, nihilque libentius, niſi quod jucundum eſt, pariter ac adulatorium, accipiant. Sic enim primus & princeps mentiendi artifex, Diabolus, Deo in ſcripturâ ſacrâ loquente, Simulator ac Diſſimulator, *Seritatis* hoſtis maximus, turpiter
aures

aures & animos hominum deformavit, sancta ut mater *Veritas* non rarò abortet odium, quemadmodum contemptum familiaritas, periculum securitas, superbiamque felicitas. Ut verò hocce aliudve evitetur infortunium, ad Te, *Illustrissime Comes, Celsissime ac Clementissime Domine*, summâ quâ decet submissione & fiduciâ confugio, *Tuo* ut conserver *Veritatis* amore. *Deus* noster T. O. M. אלהים אמן, qui *Deus* est *Veritatis* & *fidelitatis*, Esa. LXV. 16. securam sub *Tuâ* *Manu*, *Tuoque* *Nomine* hactenus sacro-sanctam suam *Veritatem* in typis meis pullulascere fecit. Nullus dubito, quin & ipse sit factururus, ut hæc politica ex antiquis Guesphalorum Historicis deprompta *Veritas* Hamelmanniana in *Dei* & *Tui* gloriam, nostræ patriæ splendorem, & salutem proximi floreat. *Veritatis* namque amans, & *Nomen* & *Animus Tuus* meritò dicitur & deprædicatur.

Ex illo enim sanguine *Antiquorum* Germaniæ Heroum Illustrium ortus, penes quos fuit maximum *Veritatis*, Candoris, & Fidei studium; germana Fides, germanus Candor, germana *Veritas*. *Germanus* es *Heros* atque *Comes*. Gloriosum Nomen! Ut *Germanus* proinde amas *Veritatem*; amas & illam ut *Comes* atque *Heros*. Hoc magnum & præcipuum inter splendissima *Tuæ* Coronæ diademata est ornamentum. Nosti siquidem & observas Regis illius *Alphonfi* effatum: *Veritatem*, licet omnibus conveniat, *Principum* tamen præcipuum esse ornamentum. (Panormitan. Lib. i. de reb. gest. Alphonfi, Reg. Arrag.) Hôc fretus, *Illustrissime* *Comes* ac *Heros*, *Celsissime* ac *Clementissime* *Domine*! flexo submissoque adsum corpore & animo, antiquæ *Tibi* offerens humillimè, & commendans editam hanc Westphalicæ Historiæ

istoriæ *Veritatem*. Non sum *Demaratus* ille, qui, jussus sententiam de *Xerxis*, Persarum Monarchæ, copiis dicere, ita præfatus est : *Utrâ apud Te, Rex! utar? Veritatené, an jucunditate?* (verânè an jucundâ oratione?) Videatur Herodot. Lib. 7. pag. vet. Edit. Græc. & Lat. 181. *mibi verò 403.* Certus sum, *Illustrissime Comes! Celssissime ac Clementissime Domine!* suavissimum quod Tibi sit, *Veritatem* audire atque legere. *Æternam* audis, legis & amas *illam*, quam submissa pietate obtuli annos ante aliquot Verbi divini typis meis excusam *Veritatem*. *Antiquam hanc Historiarum Gueſtphalicarum Veritatem*, ut Numini ac Nomini *Tuo* devotiſſimè à me ſacratam, tanquam pietatis ſubmiſſæ pignus quoque ſuſcipere, legere & audire, nec non cum *Illâ* me, meos, meaſque officia *Clementiâ Tuâ* conſervare ac tueri velis, obſequioſiſſime oro. Deus inſuper

per noster unice *verus* & æternus vi-
tam *Tibi* longævam, felicitatem Regimi-
nis continuam, & gloriam *Tui* Nominis
sempiternam, benignissimè concedat; Id
quod assiduis opto atque voveo preci-
bus

ILLUSTRISSIMÆ ac CELSISSIMÆ

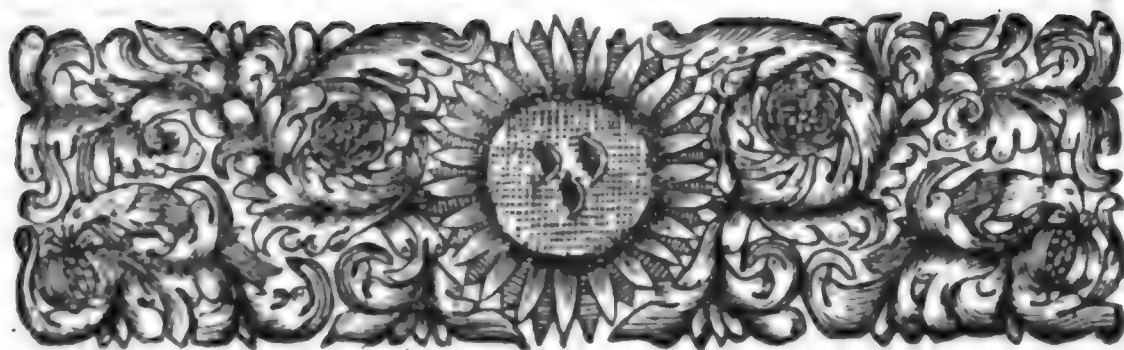
EXCELLENTIÆ TUÆ

Dabam Lemgoviz
Ao 1710. Calen-
dis Septembri,

Humillimus & devotissimus Cliens ac

Servus

HENR. WILH. MEYER;
Typographus.

PRÆFATIO TYPOGRAPHI AD LECTOREM.

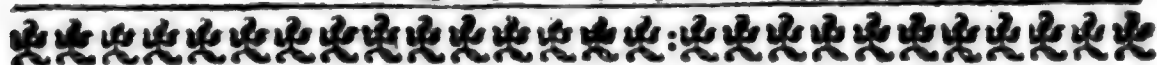
Quod hic tibi sistimus opus Genealogico-Historicum Hamelmanni, benevolè & erudite Lector, Nobilissimus & Clarissimus Wasserbachius, morte præventus, uti destinaverat & publico programme promiserat, edere non potuit. Sic Divina providentia nostras quandoque cogitationes turbat & evertit. Dolendum interim quod de scopo suo & proposito in hisce edendis scriptis, præfationem ipse non potuerit conscribere, variis aliis occupationibus & negotiis publicis impeditus; ipsius intentionem tamen aliquatenus licet colligere ex publico programme, quo catalogum eorum scriptorum recenset, quos se editurum promiserat. Citius quidem opus hoc prodiisset, sed varia fata habuit, dum ulterior copia manuscripti Authoris in augusta Guelpherbytana bibliotheca uni-

b

cè

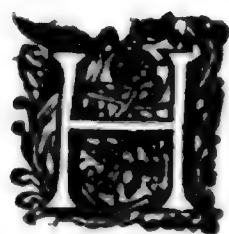
cē extantis, vel ultra biennium denegata fuit. Demum tamen post aliquot annos, liberalitate & interventu Illustris Domini Baronis Leibnizii, quem honoris & grati animi causa hic nominamus, codicem manuscriptum, munificentia & permisso Serenissimi & Celsissimi Principis Guelpherbytani, nactus est piæ memoriæ vir, Clarissimus Dn. Wasserbachius, quem tibi benevole & cordate Lector partim primum exhibemus, partim ex editis libris, nusquam amplius extantibus, adeoque manuscriptis non inferioribus, opus hoc concinnavimus. Quid in illo præstitum sit, æquus & benevolus Lector judicabit, vel saltem æqui bonique consulet. Et sit hanc operam nostram antiquitatis patriæ amantibus & eruditis viris non ingratham fore cognoverimus, propediem ad editionem alterius tomi, juxta subjectum Catalogum, nos accingemus, atque in eo edendo tanto citius & melius properabimus, quia illa scripta, quamvis antiqua, jamtum edita sunt. Tu interim benevole lector, vale & fave.

VITA

VITA
HERMANNI HAMELMANNI,
Theologiæ Licentiatî, Lemgovienſis olim Paſtoris
apud Neopolitanos, poſt Superintendentis
Oldenburgenſis.

Ex ejus ſcriptis potiſſimum collecta.

ermannus Hamelmannus natus Anno 1525.
Patre Eberhardo Hamelmanno in Neapoli
apud Osnabrugenses Canonico. In Schola ca-
nonicâ literarum tyrocinia ibidem duce
Sleibingio posuit, quem ex canonica in Se-
natoriam Osnabrugensium Scholam translatum, secu-
tus est, (1) Ex Academia redux Anno 1552. oppido Camen,
patriæ Celeberrimi Buxtorffii, solem renovati Evange-
lii attulit, pulsus inde à Mareschallo, Theodoro Reckio,
(2) susceptus est Anno 1553. à Capitularibus in Bilefeld,
& surrogatus in locum Thomæ Eltii, Paſtoris ibidem nu-
per demortui, socio ibidem Bileveldiæ Schnecampio Re-
ctore, pueros Psalmis Germanicis & Catechesi Luthera-
næ assuefecit. Sed inde aulicorum præpotens libido illum
pepulit, tum Lemgoviam venit, & locum Paſtoris in urbe
Neopolitanâ adeptus est, de meliori ipsum nota commen-
dantibus Georgio Honderlage, ibidem Physico, & Johan-
ne Cock, patritio & Consule Lemgovienſe, incidunt hæc
in annum 1554. per occasionem vero belli Rhetbergici
Cancellarius Dusseldorpiensis, Vlatenus, eum ex Lemgo-
via

b 2

via

(1) Vid. Hamelm. præfatio Epitomes Chronici Osnabrug.

(2) Vid. Historia Ecclesiast. renati Evangelii in Comitatu Marcano.

Vita H. Hamelmanni Theologi.

via ad tempus discedere coëgit (3) tum discescit Rostochium factus ibi Licentiatus d. 1 Julii Anno 1558. sub præsidio Doctoris Chytræi Theses de S. Eucharistia defendens (4) sed paulo post bello Rhetbergensi composito Lemgovieneses Ao. 1558. eum revocarunt ad Ministerium Neapolis, (5) tum mirum in modum populosæ, mox etiam Comitatum Waldeccensem à scabie interimisticâ repurgavit Anno 1567. à principe Auriaco (quem Strada Orangium vocat) ad colloquium Antwerpense evocabatur; tanta Concionatoris Lemgovienensis autoritas erat. Reversus è Brabantia (6) reformavit Brunswicensem Ducatum promotore Julio Duce, Academiae Juliæ conditore, postquam 14 annos Ecclesiasten egerat Lemgoviensem, factus Superintendens in locum Selnecceri, Lipsiam evocati, in Gandershemio Anno 1568. (7) paulo post, nempe Anno 1570 à Comite Oldenburgico Anthonio I. vocatus ad munus Ecclesiasticum obeundum, & simul ad Reformationem Ecclesiarum Oldenburgensium promovendam, Fortissimus heros (8) Anthonii I. frater, lectis studio Lutheri, Philippi Melanchthonis & Urbani libris & Oldenburgi constitutis primis Ministris Ecclesiæ Ummio Ulrico & Matthia Alardo jam tum Anno 1527. & 1528. ceperat Ecclesias Oldenburgenses à Papatu reformare.

Anthonius I. defuncto 1566. 4 Augusti fratre Christophero (9) reformationem continuare studuit, eam ob
cau-

(3) Historia Ecclesiast. renati Evangelii in Comitatu Ravensbergico, item in Comitatu Lippiæ. Tom. I. Annalium Paderbornens. p. 456.

(4) Vid. Chytræum p. 635. Hornbec. p. 652.

(5) Histor. renati Evangelii in Comitatu Lippiæ.

(6) Vide Saxon. Chron. German. p. 333.

(7) Vide Winckelm. pag. 519. & pag. 140. Strateman in Theat. Historic. pag. 1084. Bellarmin. lib. IV. de V. D. Strangelsol. Annal. Westfal. IV. pag. 63.

(8) Chronic. Oldenb. Hameln. pag. 329.

(9) Chronic. Oldenb. p. 360. & 390.

causam suam Consilarii Tilingii, à Civitate Mindensi triennio ante obitum, petiit, ut sibi M. Herm. Huddæum ad officium Superintendentis obeundū perpetuo, aut ad tempus ad Reformandas Ecclesias concederent, at repulsam tulit, hinc etiam reformatio non ex voto successit : Fovit tamen & Ministros Evangelicos Ecclesiæ M. Ulricum Hezenum, Stadlandium, Hermannum Chremetem [qui etiam S. Synaxin ægroto porrexit, & funeri parentavit] & interim, licet Carolus V. per literas petierat, introducere, multo minus subscribere voluit.

Demortuo Anth. I. 1573. mense Januarii. hujus filii Joh. XVI. & Anthonius II. (10) in specie verò Joh. XVI. majori studio reformationem urserunt, utque res eò felicius succederet Joh. XVI. D. Nicolaum Selneccerum, Theologum Lipsiensem, ad se evocavit (11) ut una cum Hamelmanno Reformationis opus ad finem perduceret, & Christianam ordinationem Ecclesiasticam ambo conscriberent, quæ Anno 1573. d. 13 Julii perfecta & Jenæ eodem anno Typis excusa simul & eodem tempore in omnibus Templis (12) Comitatus Oldenburgensis & Delmenhorst. publicata communique consensu comprobata fuit.

Eodem 1573. anno d. 13 Julii Hamelmannus à Comite Joh. XVI. dignitate Superintendentis ornatur (13) Collegasq; in Consistorio nanciscitur Dn. Joh. von Hallen, Cancellarium, M. Hermannum Tilingium, Consiliarium, Hermannum Burinum, pastorem Strukhusanum & M.

b 3

Ulri-

(10) Amborum Comitum Mandatum Agendæ Oldenburgicæ præfixum & Anno 1573. d. 13 Julii publicatum.

(11) Chronic. Oldenb. p. 414.

(12) Delmenhorsti hanc ordinationem receptam esse ex mandato colligitur nomine amborum Comitum Joh. XVI. Comitum Oldenburgici & Comitum Delmenhorst. Anthonii II. publicato & ordinationi præfixo.

(13) Vid. Chronic. Oldenb. pag. 414.

Vita H. Hamelmanni Theologi.

Ulricum Meinardum, pastorem Blexensem. Anno 1574. & sequentibus Hamelmannus noster strenuè reformavit Comitatum Oldenburgensem & Delmenhorstianum, eo quod multi abusus tam in doctrinâ, quam in moribus ibidem invaluerant. (14) Ao. 1576. Hamelmanno, unacum Satrapa Jeverano Burchardo de Steinbergen, multisque aliis Consiliariis injungitur, ut convocatis Ministris Ecclesiæ ditionis Jeveranæ, proponerent an Ordinationi Ecclesiasticæ Oldenburgensi in Comitatu Oldenburgensi jam receptæ, subscriptione assentiri vellent, si verò non, dubia circa doctrinalia & moralia proponerent & horû placidam solutionem à Licentiato Hamelmanno expectarent; pleriq; veritate rei convicti & solutione dubiorum contenti, subscripserunt, (15) duo vero Conradus Quantius, Pastor Wardwardensis & Johannes Meppellensis, Vicarius Sillenstedensis, Reformatæ Religioni addicti, constanti animo se opposuerunt, (16) his terminus quatuor septimanarum ad mutandam mentem constituitur, præterlapso hoc tempore Hamelm. Jeveram proficiscitur, cui illi dubia fusius consignata, quare subscribere non possent, tradunt, denuo illis dies, nempe 4 Aprilis ad proponenda dubia præfigitur in Consistorio, præsentibus fuerunt ex politicis Theodorus Eiben & Statius Reincking, Consilarii Jeverenses, ex Theologis Hermannus Accumensis, M. Ulricus Ziadonius, Elardus Roverus [qui etiam formulæ Concordiæ (17) subscripserunt, Isebrandus Middochius & Gerhardus Howichius; Dubia Quantii & Meppellensis circa hanc rem Hamelmannus ex Scriptura Sacrà & doctori-

(14) Vid. Histor. renati Evangelii in antiquissimo Comitatu Oldenburgensi.

(15) Chron. Oldenb. p. 423.

(16) Micrælius Hist. Eccles. Syntagma in Catalogo Colloquiorum & Synod. Theol. in Secul. Lutherano num. 48. p. 479.

(17) Form. Concord. K. K. K. 6. edit. Lips. in 4to 1580.

Vita H. Hamelmanni Theologi.

storibus Ecclesiasticis ita solvit, ut non haberent quod regerent, ordinationi Ecclesiasticæ tamen subscribere noluerunt, eamque ob causam, uti petierant, dimissi, ne schisma oriretur, hoc colloquium brevi post latine typis evulgatum est. (18) Micrælius scribit (19) hoc colloquium anno 1577. habitum esse, ad falsò, forsitan anno colloquii impressi, seductus.

Cum Ao. 1580. formulæ Concordiæ plerique Theologi Lutherani subscriberent & hic Hamelmannus una cum non nullis Politicis & Theologis ex Comitatu Oldenburgensi, Delmenhorstano & Jeverano nomen suum addidit, hoc ordine in Formula Concordiæ leguntur: (20) H. Hamelmannus L. S. Johan von Halle, Cancellarius, Hermannus Tilingius, Consiliarius, Ulricus Meinardus, Consistorialis Blexensis [alter Consistorialis, Hermanus Burinus, pastor Struckhusanus jam Anno 1576. obierat] Henricus Chremes, Gerhardus Sagittarius & Gerhardus Hannekenius &c. Circa illud tempus à Comite Johanne XVI. Mandatum conscribendi Chronicon Oldenburgense accepit, qui etiam illi varia antiquitatum, documentorum, sigillorum & literarum genera ut & libros necessarios suppeditavit & in archivis aditum liberum concessit (21) hoc opus ad annum emortualem 1595. perduxit & 25 Aprilis dicti Anni, Comitibus Oldenburgicis manuscriptum obtulit, (22) quod demum Anno 1599. continuante Hermanno Neuwaldo, Medicinæ Doctore,

im-

(18) Chron. Oldenb. p. 423.

(19) Synt. H. Eccl. in Catal. Doctorum in Secul. Lutherano. p. 377

(20) Formula Concord. circa finem sub tit. Comit. Oldenb. & Delmenhorst. notandum
his nomen Jeveranæ ditionis omissum.

(21) Vide dedicat. Chron. Oldenb.

(22) Zeilerus in Historicis celebribus. p. 71. part. 1. & 104. part. 2.

Vita H. Hamelmanni Theologi.

impressum est, (23) præter omnium autem expectationem propter hoc Chronicon Oldenburgicum Ubbonem Emmium, Frisium Orientalem Grethanum, adversarium gravissimum (24) expertus est, ad componendum autem horum litem Comes Johannes XVI. unum ex Consiliariis ad Emmium, Groningæ Rectorem, misit. Emmii litteræ hac in causa scriptæ, adhuc Oldenburgi in Archivis asservantur. Adversus autem virulentas Emmii calumnias, pro Hermanno Hamelmanno jussu Johannis, Comitæ Oldenburgici, Apologiam edidit Gebhardus Gisekenius, gener ipsius Anno 1600. Lemgovix impressam, (25) cui Johannes Hamelmannus, Hermanni Filius, carmen non inelegans addidit.

Vixit feliciter in Matrimonio, prima ejus uxor fuit Elisabetha Velstenia, pastoris in Leuenstein, Henrici Velstenii, soror, ex qua suscepit filium in juventute postea mortuum, triennio post secundam uxorem duxit Claram Perottiam, Lemgovianam, cujus frater Elias Perotte, Professor Juris Roltochii, & Johannes Perotti, pastor Cappellensis, in Comitatu Lippiensi, fuit (26) illa tamen, in media ætatis flore, Anno 1589. in die Martini, diem obiit supremum, relictis quatuor parvulis liberis, Maria, Elisabetha, Johanne & Gertruda. (27) hujus Epitaphium in Templo Majori Oldenburgensi hac Inscriptione ornatum est:

EPI-

(23) Vide Chron. Oldenb. pag. 493. & seq.

(24) Vide Rerum Frisicarum Historiam Lugd. Batav. editam à Raphelingio.

(25) Hertzius in Bibliotheca Germanica, titulo Oldenburgensis & Delmenhorstani Comitatus.

(26) Vide præfat. libelli an Sancti se mutuo in cœlis agnoscant, impressum Lemgovix 1590.

(27) Protenia familia adhuc Lemgovix superstes.

Vita H. Hamelmanni Theologi.

EPITAPHIUM

Claræ Perottiaë, foeminæ lectissimæ

Conjugis

CLARISSIMI VIRI

HERMAN. HAMELMANNI

Licentiati.

obiit in die Martini Anno Domini 1586.

Clara Pudore suo meritis præclara Mariti,
Clara sub hoc moriens condidit ossa solo.
Ad tumulum pietas luget quam viva colebat,
Perfundit lacrymis candidus ora pudor.

Dicite Vos Claræ clara præconia Muse,
Illa fuit Multos vivere digna dies.

Heu! fati rigor & sceleris contagio nostri!
Cuncta sub arbitrium Morstrabit atra suum.
Nil virtutis amor, nil florida profuit ætas.

Discite Mortales! quàm spes sit nostra caduca!
Discite quàm res sit nostra repleta malis!
Omnia sunt hominum variis obnoxia damnis.
Qui sese ad mortem preparat, ille sapit.

Cognatz & Conterraneæ suæ dilectiss.
posuit

M. HENRICUS MEYBOMIUS,
Lemgovienfis.

Scripsit & M. LAURENTIUS DRABITIUS sequens

Epigramma Consolatorium ad Hamelmannum.

Nomine Clara fuit, sed re Clarissima longe
Uxor Hamelmanni dotibus Eximia.
Christe pium solare senem, solare relictum
(In quo stat patris provida cura) gregem.

c

De-

Vita H. Hamelmanni Theologi.

Decennium post, utpote Anno 1595. d. 27 Junii (28) vel potius d. 26 Junii (29) obiit H. Hamelmannus circa horam primam & secundam matutinam, & 28 ejusdem honorifice Oldenburgi in templo S. Lamberti humatus est; In Epitaphio proxime ad umbonem, sive orientem versus, Reverendus senex inflexis genibus, manibusque ad cœlum elatis, sedet, cui hæc mira inscriptio addita.

אלי אלי למד עובדני

Infra verò hæc verba leguntur.

Contra Calumniæ morsus
Veritas mihi Antidotum fuit
hanc qui transis, ama: illa sit
odio, & vive ut post vi-
vas.

Psalm XXXVII.

Commenda Domino viam
& spera in eum, ipse faciet.

Psalm XXV.

Perfectio & rectitudo cu-
stodiant me.

Cum nemo doctorum reperitur, cui pergratum non sit, intelligere, quosnam libros Hermannus Hamelmannus noster in lucem emisit, quæque ab eo relicta fuerint scripta, commodissimum duximus hunc attexere nominatum Catalogum scriptorum ejus editorum ac ineditorum Latinè Germanicè, etsi Jesuita Labbe in sua bibliotheca bibliothecarum tradat, Hamelmannum omnium suorum scriptorum Catalogum propriâ manu descriptum, Viro Clarissimo Joh. Simlero transmississe, ut illum Basileæ impressæ bibliothecæ suæ infereret, speravi facili negotio tituli extrahi potuissent, ast paucissimos in bibliotheca Simleriana deprehendi, quare de illis scriptis, quæ ad notitiam nostram pervenerunt, privatâ industria Elenchum adornare non inconsultum duxi.

Cata.

(28) Ita legitur in effigie æri incisâ

(29) Chron. Oldenb. pag. 402.

Catalogus librorum ab Herm. Hamelman.
Conscriptorum,

THEOLOGICI.

- I. **C**ommentarius in Pentateuchum.
- II. **D**e Mysteriis, figura, typo & significatione
cœlestis panis.
- III. Conciones decem de Mysteriis, usu & fructu pas-
sionis, vulnerum & mortis Domini nostri Jesu
Christi. Anno 1578. impressæ Hamburgi in 8vo.
- IV. Duo tractatuli Lud. Vivis de tormentis & morte
Christi.
- V. Rythmi & dicta sententiosa patrum: item Precati-
unculæ ad explicandum Dominicæ passionis My-
sterium. Marpurgi Anno 1570.
- VI. Solidæ rationes de meditatione passionis Dominicæ
semper expendendæ. Hamburgi 1579.
- VII. Duæ conciones de Angelis & S. Michaële pugnante
pro suis contra veterem serpentem Diabolum.
- VIII. M. Hœckeri de origine, artibus insidiis Caco-dæmo-
nis ab Hermanno Hamelmanno auctus, & theatro
diabolorum insertus, tum vero separatim editus
Francof. ad Mœnum.
- IX. De conjugio brevis tractatus Oldenb. 1574.
- X. De conjugio sacerdotum brevis dialogus interlocu-
torius suffraganeo & diacono Tremonæ 1582.
Cum Verbi divini ministrum egerit in Ecclesia Ser-
vatiana apud Monasterienses in Westfalia.
- XI. De salutari præparatione ad mortem Wittenb. 1595.
- XII. Tractatus aliquod de conditione vitæ æternæ: (1) De
sanctorum immensa lætitia & suavissima Jubila-
tione

Vita H. Hamelmanni Theologi.

- tionem in cœlis, (2) an sancti se mutuo agnoscant in cœlesti gaudio. Lemgovia 1590.
- XIII. Tractatus de quatuor novissimis, morte, extremo Judicio, vita æterna & inferno Anno 1592.
- XIV. De placida sanctorum morte & suavi ex hac vita excessu, & quid sentiendum sit de iis qui subitaneâ morte corruunt. Lemgovia 1590.
- XV. De traditionibus veris falsisque. Francofurti Typis Petro Brunbachio An. 1556. NB. Allegatur à Domino Quenstedio in Dialogo de patria illustrium Virorum, ubi Hamelmannum *multæ lectionis vocat Theolog.* Wittenb. Ao. 1659. lib. 4. p. 206.
- XVI. De patribus Ecclesiasticis eorumque scriptis & erroribus. Francofurti apud Brunbach. 1555.
- XVII. De Confessione Augustana sententiæ patrum. Marpurgi.
- XIIX. Quod omnium ætatum patres locuti sint: Nos sola fide justificari. Vide historiam renati Evangelii Hamelmanni, cum præfatione Philippi Mel.
- XIX. Tractatus de S. Eucharistia & Controversiis inter Pontificios & Lutheranos hoc de articulo agitat, ubi de vero Christianorum artificio, de privatis Missis, de utraque specie, de repositione ad adorandum sacramentum &c. agitur Francof. 1556. apud Brunbachium.
- XX. Theses de S. Eucharistia, ex modo dicto prolixo ac luculento tractatu Francofurti impresso, Excerptæ, & Rostochii pro impetranda doctoratus honorum Licentia Anno 1558. d. 1 Julii sub præsidio Doctoris Chytræi publicè ventilatæ. Vid. historia ejus Renati Evangelii in Comitatu Ravensbergico.
- XXI. De autoritate Synodorum Wittenb. 1554.
- XXII. De quadragesima scriptum oppositum Gerhardo Ro-

Vita H. Hamelmanni Theologi.

- Rodekenio, Lemgoviaë 1560, & contra eundem scriptum Germanicum de utraque specie, editum Islebiaë 1569. per Henricum Petri.
- XXIII.** De Sacramentariorum furoribus portentosis & seditiosis conatibus historica narratio A. 1581.
- XXIV.** Dicta patrum & vel quadraginta Testimonia S. Chrysostomi de præsentia Corporis & sanguinis Jesu Christi in S. Cœna. Islebiaë Anno 1561.
- XXV.** S. Gregorii Nysseni, de præsentia Corporis & sanguinis Jesu Christi in S. Cœna dicta clara & perspicua. Rostochii 1576.
- XXVI.** De Majestate & sessione ad dextram Dei Corporis gloriosi & de statu glorificatorum. Rostoch. Anno 1576.
- XXVII.** Tres Synodi SS. Patrum de præsentia Corporis & sanguinis J.C. in sacra Cœna, partim Tremoniæ partim Hennicopoli excusæ.
- NB. Hos quatuor tractatus Ao. 1578. Jenæ conjunctim excudi fecit D. Nic. Selneccerus.
- XXIIX.** Responsio ad dicta patrum Veteris T. Ecclesiæ, S. Augustini, Grilli, Leonis, Fulgentii, qui pro sua assertatione, quod Christus homo sit in loco, asserunt — Lemgov. 1568.
- XXIX.** Contra Genevenses & Tigurinos Sacramentarios ad Illustrem Comitem Swartzburgicum.
- XXX.** Contra eosdem ad amplissimos Consules & Senatores civitatum & oppidorum Comitatus Swartzburgici.
- XXXI.** Rationes & argumenta, cur Sacramentarii in colloquio publico posterioris admonitionis jam non sint amplius audiendi, sed potius pro hæreticis habendi. Lemgov. Anno 1580.
- XXXII.** De ambiguitatibus & technis.
- XXXIII.** Judicium Herm. Hamelmanni de impio scripto, quod

Vita H. Hamelmanni Theologi.

quod nomine Orthodoxi consensus, Tiguri in Helvetia prodiit: Lemgov. 1580.

XXXIV. De Imposturâ, fraudulentâ, depravatione atque falsitate Pezelii Bremensis & omnium Sacramentaliorum: Tübingæ 1592.

XXXV. Brevis & simplex demonstratio quod Christophorus, Pezelius Theologus Bremensis, evertat pervertatque, universa claraque patrum dicta. Jenæ 1594.

XXXVI. Responsio ad maledictum Anonymi alicujus scriptum, quod à scelerato Typographo Matthæo Harnisch impressum 1584.

XXXVII. Acta Colloquii Jeverensis cum Sacramentariis & Anabaptistis quibusdam, in illâ ditione auctoritate publica instituti. Anno 1579. Lipsiæ.

XXXIIX. Declaratio articulorum fidei ex formulâ concordiae, citatur à D. König in sua bibliothecâ veteri & nova & Micrælio l. c.

XXXIX. De Imaginibus & picturis in Christianorum templis admittendis, Lemgov. 1590. apud Grothianos.

XL. Confutatio erroris Zwingliani ex antiquis Doctoribus, Luthero, Philippo Melanchtone, Ursellis. 1571. Genevæ impressæ.

HISTORICI

I. **H**ermanni Hamelmanni Commentariolus de populis olim in Westfalia habitantibus 1564.

II. **H**. Hamelmannus de Antiquæ Westfaliæ ducatibus, principatibus, comitatibus, & Dominiis Westfaliæ brevis relatio: 1564.

III. Delineatio urbium & oppidorum in Westfalia 1564.

IV. H. Hamelmannus de quibusdam Westfaliæ viris, qui explosa barba-

Vita H. Hamelmanni Theologi.

barbarie, puritatem Romanæ linguæ toti Germaniæ attulerunt, oratio, 1563.

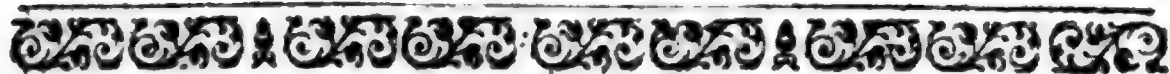
- V. Ejusdem relatio illustrium, scientiâ virtute pietate & scriptis virorum qui vel Westfali fuere, vel in Westfalia olim vixere, vel inde oriundi, aliis in regionibus claruerunt, præsertim Viri Lippienses, Monasterienses, Osnabrugenses, Paderbornenses, Mindenses lib. 17. 1565.
- VI. Ejusdem oratio sive relatio historica, quod hominibus Westfalibus potissimum debeat, quod Latina Lingua & politiores artes in Germanum restitutæ sint 1580.
- VII. Herm. Hamelmanni Oratio in obitum Rudolphi Langii, Nobilis Westfali, Canonici Monasteriensis 1580.
- VIII. Herm. Hamelmanni Genealogia Ducum Principum Comitum & Baronum Illustrissimæ Westfaliæ lib. 3. Mentio quidem ab auctore facta sex librorum, ast tres posteriores nondum lucem adspexerunt 1582.
- IX. Illustrissimorum Ducum de Berga res gestæ ac historia.
- X. Illustrissimorum ac Generosissimorum Comitum de Marcka res gestæ ac historia. 1564. & 1565.
- XI. Chronicon Monasteriense
- XII. Chronici Osnabrugensis libelli duo
- XIII. Epitome Chronici Osnabrugensis
- XIV. Chronicon Mindense
- XV. H. Hamelmanni relatio de familiis emortuis Principum, Comitum Herorum & Illustrium Familiarium Westfaliæ lib. 3. In Chronico Lippiensi sex allegantur, sed posterioris tres hætenus non visi, quoniam author morte præventus.
- XVI. Historia Ecclesiastica Renati Evangelii per Westfaliam, ubi etiam de vicinis superioris Saxoniae urbibus ac provinciis agit, historiamque Reformationis immiscet lib. 3. Posterioris tres inediti mansere. (30)
- XVII. De Aula Cliviensis, juliacensis, Montensisque Ducis, Comit-

(30) In Epistola dedicat. Historiæ Ecclesiasticæ hæc leguntur verba: Censebam mihi jam Cano & Ministerium Ecclesiasticum ultra 56 annos exercenti, propediem moriendum esse, ideo semper optavi & adhuc opto, ut saltem aliquæ hujus nostræ historiæ partes, si plane non omnes, ante meum ex hac vita discessum, in publicum prodirent.

Vita H. Hamelmanni Teologi.

- tis de Marca & Ravensberg Johannis patris, & deinde filii Wilhelmi, & quomodo illa affecta & dedita fuerit Religioni veræ, & quomodo à Renata Evangelii Luce, in Germania usque ad annum 1567. se gesserit brevis explicatio.
- XVIII.** De certaminibus in illa aula, & in præfecturis ibidem subditis isti Duci motis : item in urbe Lemgovienſi ante Interim obortis.
- XIX.** De renato Evangelio in Ecclesia Vefaliensi, Lippiensi, & Sufatensi. Authore Hermanno Hamelmanno.
- XX.** De actis Ecclesiasticis in urbibus Ducatus Bergensis & Comitatus Marcani, Comitatum Westfalix & finitimorum.
- XXI.** Historia Ecclesiastica renati Evangelii in Urbe VVestfalix Osnabrugga & per ditionem Osnabrugensem. Authore Hermanno Hamelmanno 1554.
- XXII.** Historia renati Evangelii, deinde Schismatum Hæresiumque Anabaptistarum, exortarum in urbe Monasterii VVestfalix, Explicatio ex variis auctoribus collecta.
- XXIII.** Ecclesiasticæ historiæ de renato Evangelio in Oppido Alensi, ditionis Monasteriensis, brevis Explicatio.
- XXIV.** Ejusdem historia Ecclesiastica in Minden, urbe VVestfalix.
- XXV.** Ejusdem relatio brevis Ecclesiasticæ historiæ de renato Evangelio in urbe Paterbornensi, ubi & de Colonienſi Ecclesia & pio Episcopo Hermanno de VVeida agitur.
- XXVI.** Quæstio historica politica, An princeps secularis in Synodis possit præsidere, concludere, sententiam dicere, eaque convocare & gubernare.
- XXVII.** Hamelmanni Apologia pro Westfalia, contra Justum Lipsium.
- XXVIII.** De vero usu Monasteriorum & collegiorum, in quo demonstratur nil aliud fuisse olim quam Scholas : Marpurgi 1569.
- XXIX.** Chronicon Oldenburgense lingua vernacula conscriptum, & post obitum Authoris Anno 1599. auspiciis Illustrissimorum Comitum Oldenburgensium editum.

CATA-

CATALOGUS TRACTATUUM.

In hoc opere contentorum.

1. **H**ermannus Hamelmannus de Populis olim in Westfalia habitantibus, sive de Saxonibus veteribus aut Westfalis Commentariolus. pag. 1-20.
2. H. Hamelmannus de Antiquæ Westfaliæ Ducatibus, Principatibus, Comitatus & Dominiis Westfaliæ brevis relatio: ubi etiam exponitur eorum hodiernus status in Westfalia. p. 21-62.
3. Delineatio Urbium & oppidorum Westfaliæ, ubi in præfatione de Idolo Jrmensuel argitur. p. 63-84.
4. H. Hamelmannus de quibusdam Westfaliæ Viris scientia claris, qui explosa barbarie puritatem Romanæ Linguæ toti Germaniæ attulerunt Oratio. p. 85-130.
5. Ejusdem relatio Illustrium scientia, virtute, pietate & scriptis virorum, qui vel Westfali fuerunt, vel in Westfalia olim vixere, vel inde oriundi, aliis in regionibus claruerunt, præsertim viri Lippienses, Monasterienses, Osnabrugenses, Paderbornenses, Mindenses, Lib. VI. p. 131-356.
6. Ejusdem Oratio in obitum Rudolphi Langii, Nobilis Westfali, Canonici Monasteriensis. p. 257-278.
7. Ejusdem Narratio de Vita, studiis, itineribus, scriptis & laboribus Hermanni Buschii, Nobilis Westfali. p. 279-312.
8. Ejusdem Oratio sive relatio historica, quod hominibus Westfalis potissimum debeatur vel adscribatur, quod Latina lingua & politiores artes per Germaniam restitutæ sint. p. 315-340.
9. H. Hamelmanni Genealogia Ducum, Principum, Comitum & Baronum Illustris Westfaliæ Lib. III. ubi

Lib. I. agit de Aldenburg / Barby / Barchheim / Berga / Blankenburg / Brunchhorst / Brock / Delmenhorst / Diepholz / Eberstein / Gemme / Honstein / Jfenborch / Jhever / Lenep / Limburg / Lingen / Lippe / Magdeburg / Mörse / Ostfrisland / Pyrmont / Reinstein / Rittberg / Rhede / Raseburg / Rostoch / Schorwenburg / Swerin / Stargard / Spiegelberg / Steinsurd / Sterneberg / Strumb / Tecklenburg / Waldeck / Waerberg / Wisch / Wittemunde / Zupphen / etc. pag. 341 - 426.

Lib. II. agit de Anholt / Berneborg / Braunschwig / Cleve / Engeren / Geldren / Holstein / Lüneburg / Mecklenburg / Saxonia, VVestfalia, pag. 427 - 470.

Lib. III. de Ducum Cliviae, Bergae ac Marcae profapia, promittit ibidem Genealogiam Ducum Geldriae ac Juliacenſium item Comitum de Ravensberg atque Zutphaniae Genealogiam, quas tamen vix attingit, p. 471 - 542.

10. Chronicon Monasteriense, p. 543 - 562.

11. Chronici Osnabrugensis Libelli duo, p. 563 - 586.

12. Epitome Chronici Osnabrugensis Libelli duo, p. 587 - 646.

13. Chronicon Mindense, p. 647 - 660.

14. H. Hamelmannus de familiis emortuis Principum, Comitum, Heroum ac Illustrium familiarum VVestfaliae Lib. III. ubi continetur in

Lib. I. Arens Arden / 2. Arensberg / 3. Arscania / 4. Ascherleben / 5. Alvensleben / 6. Alsleben / 7. Aldenhausen / 8. Ahusen / 9. Arkenou / 10. Alpe / 11. Berga sive Haus zum Berge / 12. Brein / 13. Borchloo / 14. Bevergerne / 15. Bilsstein / 16. Brackelen / 17. Berbar / 18. Bühren / 19. Boick / 20. Bodeca / 21. Cloppenburg / 22. Dassel / 23. Dalem / 24. Delmenhorst / 25. Dichtmaria / 26. Deren / 27. Desenberg / 28. Dyssen / 29. Doerstadt / 30. Duerode / 31. Dincklage / 32. Engern / 33. Eicksfeld / 34. Eglen / 35. Falkenstein / 36. Friedeburg / 37. Gebenkenstein / 38. Gatersleve / 39. Hogenböfen / 40. Hagen / 41. Herverde / 42. Haholt / 43. Hadmersleben / 44. Haalsdleve / 45. Haddelaria / 46. Holte / 47. Holte / in vicinia Rheni. 48. Heissen / 49. Horstmar / 50. Holsied vel Hensteid / 51. Homborg / 52. Horde / 53. Jburg / 54. Insula, 55. Raa

55. Katelenborg/ 56. Kappenberg/ 57. Lüdinhusen/ 58. Leimbeck/
59. Lesmonia vel Lesem/ 60. Limborch vel Nienlimborch/ 61. Lins-
gen/ 62. Lyndenhusen/ 63. Leckum/ 64. Leuvenstein/ 65. Mühlins-
gen/ 66. Meinhovelen/ 67. Nienober/ 68. Nestendorff/ 69. Nor-
tringen/ 70. Nienhaus/ 71. Ottenstein/ 72. Ottersberg/ 73.
Peine/ 74. Poppenberg/ 75. Palsierkamp/ 76. Recklinghus-
sen/ 77. Ringelheim/ 78. Reinenberg/ 79. Schladem/ 80.
Scartaw/ 81. Staden/ 82. Cassenburg/ 83. Commerseburg/
84. Stromburg/ 85. Etotel/ 86. Stienweide/ 87. Schwallens-
burg/ 88. Steppelberg/ 89. Sufatum, 90. Seeburg/ 91. Sedings-
husen/ 92. Vandalia, 93. Bechte/ 94. Dorde/ 95. Winsens-
benberg/ 96. Wardenburg/ 97. Woldenberg/ 98. Wethin/
99. Werle/ 100. Westfalen/ 101. Westen/ 102. Witterp/
103. Wittenberg/ 104. Witte/ 105. Wonnenberg/ 106. Wol-
denstein/ 107. Woltrigerode/ 108. Wildeshausen/ 109. Zerbyck.
pag. 661-710.

Lib. II. continetur 1. Adonais, 2. Alseo/ 3. Alspel/ 4. Altena/ 5. Ark/
6. Anvorden/ 7. Beick/ 8. Badenstein/ 9. Brene/ 10. Bommene-
borg/ 11. Borchwedel/ 12. Borchtorff/ 13. Ballenstedt/ 14. Ba-
derwede/ 15. Broickhausen/ 16. Calenberg/ 17. Dannenberg/ 18. De-
pena/ 19. Dasenberg/ 20. Dessau/ 21. Dienrlage/ 22. Dort-
munde/ 23. Dankwerode/ 24. Deiphold/ 25. Eberstein/ 26. Got-
tinga, 27. Gethlede/ 28. Gutersweig/ 29. Grünberge/ 30. Hohen-
werth/ 31. Hammenburg/ 32. Hammerstein/ 33. Haarberg/ 34. Hal-
lermend/ 35. Homborg/ 36. Grain/ 37. Hattersburg/ 38. Hardeck/
39. Hackeborn/ 40. Hoya/ 41. Indago/ 42. Itter/ 43. Katelens-
borg/ 44. Keverberg/ 45. Landsberg/ 46. Luttersberg/ 47. Lo-
wenrode/ 48. Linau/ 49. Lückau/ 50. Lichtenberge/ 51. Meiners-
heim/ 52. Mackenstede/ 53. Mandere/ 54. Mevelrode/ 55. Niddeck/
56. Nordheim/ 57. Nordalbing/ 58. Olsburg/ 59. Oisterode/ 60.
Orlemunde/ 61. Plesse/ 62. Plöcke/ 63. Quersurt/ 64. Ringelberg/
65. Rostorff/ 66. Rakeborg/ 67. Stumpenhäusen/ 68. Eltau/
69. Suppelingburch/ 70. Siegelenstein/ 71. Sale/ 72. Eife/
73. Volmerstein/ 74. Vimmelstein/ 75. Vlete/ 76. Welppe/ 77.
Wolffenbüttel/ 78. Wunsterff/ 79. VVagria, 80. Walbke/ 10.
pag. 711-746.

- Lib. III. 1. Brunchhorst / 2. Broick / 3. Esens / 4. Geldern / 5. Jülig / 6. Jhever / 7. Mörse / 8. Pyrmont / 9. Rhede / 10. Rittberg / 11. Ravensborg / 12. Spiegelberg / 13. Tecklenborg / 14. Wittmunde / 15. Zurphen. Et parva Domina. 1. Castrop / 2. Crange / 3. Horst / 4. Ostfriesland / 5. Oede / 6. Ruenthal / 7. Strunckede / 8. Vitznichhoff. pag. 747-764.
15. Hermannii Hamelmanni Historia Ecclesiastica Renati Evangelii per VVestfaliam, divisa in II. partes ubi.
- I. Pars continet historiam renati Evangelii in Comitatu Aldenburg oder Oldenburg / 2. Bentheim / 3. Barby / 4. Deipholtz / 5. Delmenhorst / 6. Essen / 7. Hoya / 8. Hönstein / 9. Jhever / 10. Lippe / 11. Marck / 12. Frisia Orientali, 13. Ravensborg / 14. Rittberg / 15. Regenstein / 16. Schauenburg oder Schorwenborg / 17. Tecklenburg / 18. Rheda / 19. Waldeck / 20. Wittgenstein. pag. 765-856.
- II. Pars comprehendit historiam renati Evangelii in Urbibus 1. Goslaria, 2. Magdeburga, 3. Halberstadio, 4. Quedlenburgo. In Ducatibus 5. Brunsvicensi, 6. Luneburgensi, 7. In Urbibus Brunsviga. 8. Eimbecca. 9. In Ducatu inferiori Brunsvicensi. 10. In urbe Hannovera. 11. Hamelona 12. Göttinga. 13. Hildesia. 14. Hamburga. 15. Lubeca. 16. In Ecclesiis Ducatus Megapolensis. 17. In Ecclef. Ducatus Holsatiz. pag. 857-982.
16. Ejusdem continuatio Historiæ Ecclesiasticæ 1. In }
Aula Cliviensi, 2. In urbibus VVesaliensi, 3. Duf } Ex Manuscri-
seldorpiensi, 4. Tremonienti, 5. Hervordienti, } pro Autho-
6. Lippiensi, 7. Lemgovienti, 8. Huxariensi, } ris, commu-
9. Sufatensi, 10. Osnaburga. 11. Monasterienti, } nicato ex Bi-
ob schisma Anabaptistarum, 12. In urbe Alen- } bliotheca
si, 13. Minda, 14. Paderborna, 15. Gesecke. pag. } Guelferby-
983-1379. } tana.
17. Lipsius contra VVestfaliam. pag. 1379-1382.
18. Hamelmannus & Domannus pro VVestfalia, p. 1382-1460.
19. Justi Lipsii quatuor de VVestfalia epistolarum aliqualis excusatio. pag. 1461-1464.

DE POPULIS

olim in

WESTPHALIA

HABITANTIBUS,

atque de

Saxonibus & Westphalis, eorumque
significatione brevis commentariolus

AUTORE

HERMANNO HAMELMANNO;

Licentiate Theologo.

LEMGOVIÆ, Anno M.D.LXIV.

Eximiis & Ornatissimis Dominis
LUDOLPHO AB HORSTEN, Consuli,
 &
RODOLPHO HAMMAKERO, Senatori in
Inclita Urbe Osnaburga, viris pietate & virtute præstantibus
& suis patronis colendis
Hermannus Hamelmannus.

S. D.

E*Xcelluit Pater tuus Martinus ab Horsten consilio virtute & pietate in nostra Patria, Ludolphe, Consul eximie, quia non solum Reip. bene præfuit, sed & religionis negotium strenue promovit, & pios Evangelii ministros periculoso etiam tempore fovit, suosque liberos ita educari voluit & curavit, ut aliquando Reip. & Ecclesie utiliter ad gloriam Dei inservirent. Et votum hoc pio patri bene cessit: quidam enim ex eis hæcenus Ecclesie & Scholis utilem operam navarunt, & tu quoque optimus filius optimi patris nunc vestigia ingressus es, ut merito felix sit nuncupandus pater, qui tales filios procreaverit, & te præcipue successorem in gubernatione patriæ habeat, felixque tu sis filius, qui talem patrem præeuntem habuerit: adde quod idem nostræ patriæ præstiterit in rebus Ecclesie tuus patruus, vir venerandus Lucas Horstenius, ante annos XL. quod tuus pater in politica: is enim Evangelium fideliter, cum Gerbardo Heckero, primum Osnaburgæ in Westphalia prædicavit. Debet igitur patria nostra multum tuæ familie: Quo nomine etiam tibi gratias agimus, & oramus ut in omnibus patrem pium & sapientem referre bonus Filius pergas. Quod ad te ornatiss. Rodolphe attinet, volui veterem nostram amicitiam, ante annos XXV. contractam in Scholis & nuper renovatam, hoc testimonio confirmare & te orare, ut ita pergas studiosis & Ecclesiis benefacere, ut cœpisti. Valet in Christo.*

De

De POPULIS olim in WESTPHALIA habitantibus, atque de Saxonibus & Westphalis, eorumque significatione.

S U M M A R I A.

1. **Q**uales Germania populos Pli-
nius enumeret?
2. Vandalos, Ingevones, Istivones &
Hermiones unde nomen trahant?
3. Sub Ingevonibus comprehenditur
potissima Saxonia pars.
4. Tempore Caroli Magni fuerunt
in Germania tres precipue populi, Sa-
xones, Boji & Franci.
5. Germania in sex antehac, sed
nunc in decem provincias est divisa.
6. Saxonia vetus complectitur etiam
Westphaliam.
7. Saxones olim sunt dicti Saca, vel
Vita, vel Jutta sive Gutta.
8. Unde Gotlandia sit appellata?
9. Non convenit inter Gobelinum,
Rolevinckium & Krantium, unde sint
Saxones denominati & orti?
10. Thuringi, quondam Dorringer
nominati, ab ariditate vocati censentur.
11. Quid olim Schaß & Schassen
significaverit?
12. Speculum Saxonie de originatio-
ne vocis Sachsen à Krantio refutatur.
13. Westphalia prius quam cetera
terra ultra Visurgim tenuit Saxonia
nomen.
14. Hassones an ex Saxonibus orti?
auctor non definit.
15. Krantius cum Tacito existima-
vit Saxones esse indigenas.
16. Willichius reitur Cattos esse Ba-
tavos.
17. A Cattis nomen urbis Cassellariæ
& Comitatus Cassenellenbogen duce-
re originem credit Pencerus.
18. Auctor cum Willichio opina-
tur Cattos esse partim Westphalos par-
tim Hessos.
19. Sicambri & Alani unde nomen
adepti sint?
20. Flamen Laen, supra quod sedes
habuisse dicuntur Saxones, ubi?
21. Saxones gesserunt bellum cum
Francorum Rege, qui abstulit illis mu-
nitam arcem Coest/ circa quam tunc
coepta fuit civitas & data Cuniberto,
Præsuli Coloniensi: à Saxis quoque di-
ctus creditur pagus Cassendorff pro-
pe Susatum.
22. Saxones quondam ab Holsatia,
per diœcesin Bremensem in Westpha-
liam usque ad Rhenum & confinia
Thuringia sese extendisse dicuntur.
23. Saxones olim divisi perhibentur
in Oistphalos & Westphalos.
24. Westphalie nomen à Krantio à
pullo equino derivatur, juxta & osten-
ditur, quodnam Wedekindi ante ac
post Baptismum fuerit insigne?
25. Sed

25. Sed juxta Rolevingium nomen Westphalia deducitur à Francica voce.

26. Vandali statuuntur Saxonia incolae primæque origine Germani, qui olim & circa Albim & in Westphalia sedestenuerint, ita ut quidam Westvali quidam Oistvali denominati fuerint.

27. Ad urbes Vandalicas referuntur Hamburgum, Luneburgum &c.

28. Vandalos olim habitatores Westphalia fuisse probat Auctor.

29. De porta Slavorum urbis Lemgovienfis Auctoris opinio.

30. Westphalorum nomen quidam autumant antiquius esse quam Saxonium.

31. Münsteri Sententia de origine nominis Westphalia affertur.

32. Oistphali sive Saxones ultra Visurgim sese miscuere Vandalis.

33. Henrici de Hervordia Sententia de Saxonia laudatur, quæ ab illo dividitur in Oistenvelde ac Westenvelde.

34. Juxta Tacitum in Westphalia primum habitaverunt Bruëteri, quibus pulsus immigrarunt Chamavi & Angrivarii.

35. Tentones putantur olim sedes posuisse in Superiori, & Ditmarsi in Inferiori Westphalia, ita ut tunc Frisia fuerit pars Westphalia.

36. Holsatia reputatur Frisiorum Colonia.

37. Bruëteri dividuntur in Maiores & Minores.

38. Bruëteris habitationem fuisse in Westphalia, & ab eis urbem Osnabrugam primò structam esse perhibetur.

39. Osnabruga extitit ante Carolum Magnum.

40. Et Lippiam olim inhabitasse Bruëteros conjectatur.

41. Frisii sunt olim Chanci vel Causii appellati.

42. Causi sunt distincti in Maiores & Minores.

43. Ditmarsi dicti censentur von der Mersch, i. e. à planitie aquosa.

44. Unde Tuitium videatur nominatum?

45. Comitatus Tecklenburgicus olim nuncupatus Tentonoburgus, quasi Tentonum Comitatus; Aliis à Teucris id nomen retulisse dicitur.

46. Alii alia loca Tentonibus assignant, nempe Libecam, Rostochium, Wismariam.

47. Chamavorum sedes nominisque derivatio exhibetur.

48. Angrivarii etiam nominati sunt Angli & Saxones, à quibus Britannia sit adepta nomen Anglia.

49. Ptolomæus retur, primum dictos esse Anglos, & ætatis progressu demum Angiros.

50. Quo tempore Colonienfis Prasul assumserit titulum Ducis Angria & Westphalia?

51. Ab Angrivariis deducitur nomen Engern.

52. Sunt, qui arbitrantur, Angrivarios olim tenuisse veterem Marchiam.

53. Op-

53. Oppidum Angermünde in Veneri Marchia unde dictum videatur? que & Westphali: Id quod etiam Prolomai auctoritate adstruitur.
54. A fluminibus saepe urbes nomina sunt nata, e.g. Lipstadium à Lippe, Hamelonia ab Hamelen.
55. Angermünde in nova Marchia nomen habere reputatur ab Angeris.
56. Angeri olim incoluerunt superiorem Saxoniam.
57. Ab his nominata creditur urbs Zangerhausen.
58. Nominis Angria origo deducitur ab Unger/ i.e. à pascuis.
59. Alii Enger ab eng derivatum volunt, quod primitus nimis arcte ibidem habitaverint.
60. Tencris vel Tencleris ubi olim habitatio fuerit?
61. Nassica urbs Siegen est in Tencris.
62. Penceri de Tenclerorum sede opinio affertur.
63. Tenclerorum & Tengerorum idem nomen esse suspicatur Melanchthon.
64. Ex Taciti sententia Tenclerorum vicini fuere Bructeri & Catti, adeoque & Westphali: Id quod etiam Prolomai auctoritate adstruitur.
65. Cherusci ubi olim sua habitacula posuerint?
66. Willichii & Prolomai de Cheruscis, Chamavis & Menapiis sententia sistitur.
67. Uspiorum, der Westermalschen/ sedes qua in regione extiterit?
68. Ubii quinam Romanis sint dicti & etiamnum dicantur?
69. Quinam populi Dulgibini, vel Dulnumnii & Dulgumnii sint vocati?
70. Mattiaci creduntur incoluisse Geldriam, Cliviam & Seelandiam, sicuti Menapii Juliacensem ditionem.
71. Opinio de Hannorum sede atque arce Wevelsburga.
72. Buschius, Tulichius, Bonnus & Glandorpius, ut homines in Patria sua historia versatissimi, dilaudantur.
73. Quinam hac tempestate vocentur Surlandi, Bergenses, Emeslandi, Schlachterlandi, Nortlandi & Delbrügii?

Plinius præcipuos Germaniæ populos numerat Vandalos, Ingevones, Istevones, Hermineos, item Pencinos & Baſternas. Vandalos putant dici à wanderen / quod mercatoribus proprium est, Ingevones quasi incolas Einwohners / Istevones quasi Westwohner/ Hermiones hoc est bellicosos, Herenmänner/ Hermannos (unde dici volunt nomen Hermannus) Pencinos & Baſternas Dania propiorem populum faciunt.

Multi hodie potissimam Saxonia partem, id est Westphalos, Cimbros & Chancos, sub Ingevonibus comprehendunt. Cum igitur sub istis populis Saxoniam comprehendant, utile fuerit, si ea quæ non omnibus obvia

4. veniunt, dicamus de Saxonibus. Fuerunt tempore *Caroli Magni* & sequentium aliquot Imperatorum in *Germania* tres præcipui populi, *Saxones, Boji & Franci*: facta est postea mutatio, & sequentibus sæculis Capita,
5. hoc est, Principes *Germaniæ* omnibus rebus pacatis redegerunt in sex provincias, ut in *Franconiam, Bavariam, Sueviam, Saxoniam, Rhent tractum & Burgundiam*: Et tunc sub *Saxonibus* comprehensi sunt *Westphali* antiquo more: Hisque finibus omnes ubique Principes, Comites ac Civitates in Imperii Comitibus veteri consuetudine censebantur: Sed nunc sunt decem *Germaniæ* Provinciae: Nam prioribus adduntur *Austria, Westphalia, Inferior Germania & Inferior Saxonia*.
6. Sub *Saxonia* comprehenduntur *Westphali*, imo teste *Krantio* in *Metropoli* libro 1. cap. 3. vera & vetus est *Saxonia*, quod etiam dicit in *Saxonia* sua cap. 10. libri 1.
Omnes vero, teste eodem in *Proœmio Saxoniæ*, sentiunt aliunde *Saxoniæ* gentem navibus à mari adventasse, sed unde & quo tempore? inter scribentes parum convenit.
7. Sunt qui putant, *Saxones* olim *Sacas*, Græce Σάγας fuisse dictas, & ita ab *Herodoto* appellatos opinantur (inter quos est *Philippus*) & à *Segen* quod Sacerdotem significare ajunt, derivant, unde dictum volunt nomen *Saga*, item *Prælagium* & Germanicum illud *Segnen* benedicere, sive *segen* loqui, inde translatum putant. Alii dicunt alium populum fuisse *Sacas*. Sed refertur in *Historia Darii* contra *Alexandrum* pugnantis de *Sacis & Dajis*, quod istos populos habuerit in exercitu: & certum est fuisse antiquissimū populum, quia scribit *Krantius* in *Proœmio Saxoniæ*, quod ab annis mille ante natum Christum pugna fuerit inter *Danos & Saxones*, hinc *Sacas* quasi *Vitas*, id est *Turtas* appellari dicunt, quos *Ptolomeus* *Guttas* appellavit, unde *Gutlandia* sine dubio nomen indicum est, quæ in vicinia *Dania* est.
8. Sed contrarium alii referunt, præcipue autem *Gobelinus, Decanus Bileveldensis* (qui suum *Chronicon* scripsit tempore *Constantiensis Concilii*) quod mortuo *Alexandro* venerint à *Macedoniis & Græcis*, quia sibi ab istis timebant. *Wernerus Rolevinck* in libro de laude antiquæ *Saxoniæ* id est *Westphaliæ* (quem tempore *Basiliensis Concilii* scripsit) scribit, quomodo ex *Riphæis* montibus, qui sunt circum mare *Caspium* ad montem *Saxum Marpesiæ*, quidam turbati & profugi, cum *Alexander magnus Indos, Babylones & alia regna invaderet* peteretque, cum 14. navibus oberrantes tandem in *Halandiam, Halerland* nunc *Diœceseos* Ire

mensis, venerint, ubi cum rogati essent, unde venirent, responderunt de Saxo, & ab eo tempore Saxones dictos esse, unde & *Holsassen* (quod postea contracte *Holsen* dictum est) qui deinde in Westphalam progressi sunt, &c. Sed has opiniones refutat in Proëmio Saxonie D. *Albertus Krantius*, certis rationibus ostendens, fictitium esse: quod mortuo Alexandro aufugerint, quia cum Duces Alexandri dimicarent inter se, quisque indigebat milicibus, & illos sane retinisset aliquis eorum: deinde nunquam quoque alicubi lectum esse veletiam compertum ait, ut quis navigio à mari Caspio ad occiduas præsertim mundi partes adveniret, obstante mari congelato post Riphæos montes, &c.

Interim Gobelinus dicit, valde illi verisimile videri, quod à Græcis Saxones venerint, postquam illi utentes lingua Teuthonica magis concordent cum Græcis in prolatione & pronunciatione vocum: item veluti inter omnes linguas fuit clarissima & sonorissima Græca, ita inter Teuthonica idiomatica omnium ait clarissimam & habitio rem Saxoniam linguam.

Aliam Etymologiam Saxonum idem Gobelinus reliquit, scribens, quod cum Saxones paulo ante Valentinianum in Germaniam venissent, & à populis, qui postea Thuringi dicti sunt, emissent certa auri summa, terræ & possessionis tantum, quantum pallio quis gestare posset, acceptoque pulvere conspersissent locos multos istius regionis, & illam terram, vel locos conspersos invasissent & inhabitassent, tandem inito prælio vicissent *Thuringos* (quos ita vocaverant *Dorringes* quasi aridos 10. & parvos viros) postea vero uterque populus tractandæ pacis causa convenisset, & Saxones tunc sub sagis vel palliis clam gestassent magnos cultros, quibus ex improvviso adorti sunt Thuringos, & tandem eos occidissent, ab istis cultris nomen acceperint *Sassen*. Nam apud veteres Saxones dicebatur *cultellus acutus* *Schas*/unde adhuc est, inquit 11. *Gobelinus*, ut à senioribus apud nos *novacula* dicatur *Schas* & verbum *radere*, quod est novacula barbam abscindere, vulgariter dicatur *Schassen*: Et phrisonibus dicuntur hodie *Westphali* sua lingua *Saxen*/ut erant illi primæva natione Saxones, &c.

Sed istam quoque opinionem bis in Saxonia refutavit *Krantius*: Interim & *Wernerus Rolevingius*, & *Gobelinus*, atque *Münsterus* in sua Cosmographia, sequuntur istum sensum de Saxonibus, qui in *Speculo Saxo-* 12. *nium* articulo 44. extat, quomodo Asiani, mortuo Alexandro, contra Petroculos, qui fuerant in Castris Alexandri, bella gesserint & illos eiecerint

cerint ex regione Ciliciæ : illos vero Petroculos venisse cum classe in Borussiam, duodecim vero postea in Holfatiam & Ditmarsiam, atque progressos in Westphaliam. Sed autorem Speculi illius vehementer Krantius perstringit & erroris convincit, &c. Alii *Saxones* derivant à *Saxo*, quod sint tanquam saxum robusti. Quod vero *Saxen* vulgari lingua dicuntur & non *Sachsen* / hujus rei hanc dat Gobelinus rationem, quod ante tempora Octaviani X litera non esset in usu latinis, sed pro ea scriberentur C & S literæ, unde *Sachsen* postea *Sassen*.

Sed placet verba Krantii, vel potius ejus coniecturas ascribere ex ipsius Proœmio in Saxoniam :

- Ptolomens* (ait) nominat *Saxones*, & dicit illos habitasse ad *Cymbrorum dorsa*, hoc est, ab Austro Cymbricæ regionis, quæ eodem teste est *Jutia* : Item, *Ptolomeus* testatur in Asia illa Boreali supra montes Alanos habitare, in vastissima illa *Scythia* citra tamen *Imaum* montem habitare, *Saxones*; sed nullus scriptorum prodit, quod in Germaniam profecti sint ad quærendas novas sedes : Et mox, *Pulsis Vandalis* regionem occupare *Saxones*, quos facile permitto *Saxones* nominari; verum est tamen,
13. quod ea, quæ nunc est *Westphalia*, prius quam cætera terra ultra *Visurgim*, teneret *Saxonia* nomen. Sed poterat in longis sæculis vicissitudo esse pellentium & repellentium invicem nationum : *Hassones* qui ab *Harcinio* saltu ad *Rhenum* plana incolunt, si sint aliqua *Saxonum* portio, ut mutata pro consuetudine Græcorum H litera in S, aut contra pro *Sassonibus*, *Hassones* sint dicti, non definitio.
 14. Rursum mox ex *Tacito* probare conatur *Krantius*, contra opinionem aliorum, *Saxones esse indigenas*. Pergit deinde sic scribere : *Strabo* & *Tacitus* *Cattos* appellavere gentem, quæ ab *Hircineis* montibus in plana descendit & ad *Rhenum* usque prorogatur. Et prolatis verbis *Taciti*, quibus hoc aperte docet, sic tandem ait *Krantius* : Hæc certe *Saxonibus* congruere & de illa gente esse perscripta, qui animadverit & sine invidia judicat, protinus intelliget. In *Hercinia* enim Regio illa incipit, & cum rarefcentibus montibus natio deducitur usque in *Hassiam* atque *Westphaliam*, & durant quidem *Hercinii* usque ad *Visurgim* & illo etiam transcenso in *Westphaliam* perveniunt in terram usque *Ducatus Montensis*, &c. Hæc ille.
 15. Sed *Willichius* confert *Cattos* esse *Batavos*, qui hodie sunt *Trajectenses*, *Geldrenses* & *Hollandi* (quorum illi nomen à *Walten* / unde *Welt* / pecunia est, valere latine, quos alii *Celtas* putant à *Walten* habent : isti vero à

à cavernis subterraneis sic dicuntur post inundationem factam anno Christi 860. quæ subruta terra & eluvione cavata cepit esse cavernosa) & dicuntur in ea regione habitare, die *Herren von Battenberg / Batenberga* quod nomen nihil aliud dicit esse quam *Cattorum Berga*. *Peucerus* propius accedit ad *Krantium*, & ait: *Cattorum* vel *Cattorum popu-* 17.
lum circa Cassellæ esse (unde forsitan urbi nomen est & *Comitatui Catzen-*
ellenbogen) versus *Gottingam* & *Paderbornum*, ubi est aditus ad *West-*
phaliam à montibus *Abnobiis*, & docet eosdem esse *Hessos qui Catti*: Ve-
rum ipse *Krantius* postea videtur etiam *Willichii* sententiam approba-
re libro 1. cap. 3. sic ajens: Testatur *Tacitus Batavos* (nunc *Geldrenses*)
esse genus *Cattorum* hoc est *Saxonum*, & recitatis ipsius *Taciti* verbis osten-
dit à *Cattis*, id est, *Saxonibus* progressos *Geldrenses*, &c. Sed ut semel
dicam cum *Doctore Willichio* quod res est, *Catti sunt partim Westphali*, 18.
partim Hessi, &c.

Audivimus hætenus multorum conjecturas de *Saxonibus*, & didi-
cimusetiam quales fuere populi, nunc dicemus quomodo hic populus
sit divisus, ut tandem ad nostram *Westphaliam* perveniamus.

Krantius sic scribit libro 1. cap. 16. In *Historia Romana* usque ad an-
num post natum Christum, trecentessimam nullam comperio *Saxo-*
num mentionem sub eo nomine, Primum *Eutropius*, deinde *Orosius*
temporibus *Diocletiani* & *Maximiani* Imperatorum hanc gentem no-
minant: Item *Sicambriani* (die *Seefanter / die an der Seefant wohnen*) 19.
id est *Franci* à *Valentino* invitati ad debellandos *Saxones supra Lanum*
habitantes, à quo fluvio *Alani* sunt dicti, in Oceani litore relidentes su-
pra *Rhenum*, qui *Romanum imperium* incurfabant, & quia debellari
commode non possent à *Romanis* ad paludes intransibiles, quibus se tu-
tabantur, promisit, si gens, *Sicambrica* dicta, *Saxones* debellaret, quod
tributo decennali laxari deberent. Sed capite 17. sic pergit: Quem au-
tem fluvium dicit *Lanum* non agnoscimus, nullus enim est in *Saxonæ* 20.
regione hoc nomine rivus: Si vero diceret *Salanos*, hoc est habitantes
ad *Salam*, possemus *Saxones* agnoscere, verum ut huc tamen aliquos
referri cogat, putat hoc de *Chancis*, quos dicit *Saxonibus* annumerari
& esse *Phrisios*, intelligi, qui ait in palustribus locis habitant, &c.

Verum in terra *Brunsvicensi* est Flumen dictum *Leena*, die *Lenn*, quæ
præterfluit *Wolffenbüttel* arcem & oppidum, & ipsam urbem *Brun-*
svicensem, atque demum exoneratur in *Aleram*, *Alera* vero in *Visur-*

- gum, &c. Verum quod de hoc flumine dicta illa intelligi non possint, me movet hoc quod dicit, supra Rhenum, Est autem in Surlandia vel ditione Colonienſi Westphaliæ ab hac parte Rheni flumen, profluens *ex monte Mſtenberg Lana*, in quam influit *Bicha*, & variis piſcibus abundat, illeque *fluvius Lana*, die Læn fluit in Ruram. Crediderim Saxones (ut plerique etiam sentiunt) tunc circa istam Lænam in Westphalia habuisse sedes, & quia in plerisque locis est paludinea Westphalia, aut ad *Chancos*, qui tunc in Emeslandia versus Phrisiam habitarunt, commode profugisse, aut in patria sede latibula quæsisse, ut verba illa de
21. Westphalis recte dicantur, qui olim Saxones dicti sunt. Nam *Bartoldum Saxonum ducem geſiſſe bellum cum Clothario Francorum Rege ejusque filio Dageberto*, testatur Krantius libro 1. cap. 31. suæ Saxonix; & testatur Chronicon Colonienſium ac civitatis Lippiæ, *ablatam Saxonibus fortem arcem & praſidium cum aſtinentiis*, hoc est, adjunctis proprietatibus, *Soeſt*, quæ tunc cepta fuit ædificari civitas, *eamque poſtea datam Cuniberto Colonienſi Episcopo*, hinc aſſerunt quidam pagum quendam dictum, *Cassendorp circa Suſatum*, &c. item in ditione Monasterienſi adhuc est *arx Cassenberg* dicta.
22. Quare certum est hic fuisse in Westphalia Saxones: facit autem Krantius initium Saxonicae nationis *trans Albim ab Holfatia*, inde transfiliens *per diœceſin Bremensem in Westphaliâ usque ad Rhenum & ad confinia Thuringia*, in qua (ait) olim non contemnendam partem Saxones militiae stipendium à Francis, quibus militavere, susceperunt, lib. 1. c. 1.
23. Saxonix. In Metropoli autem scribit libro 1. cap. 3. *Wiſeram sive Viſurgum esse limitem Saxonum, & Saxones olim fuiſſe diviſos in Oistphalos & Westphalos*, sed ultra Viſurgim habitasse tunc Vandalos ad Albim usque, at immixtos eis Saxones esse, qui à Carolo magno fugabantur, eosque Oistphalos, illos vero Westphalos dictos, qui in patriis oris remanserant: Hoc aliter & quidem clarius dicit in sua Saxonia libro 2. c. 2. Unde autem nomen sortiti sint Saxones (cum aliàs semper dicta sit Saxonia, quæ nunc est Westphalia teste eodem in Proœmio Saxonix &
24. libro 1. cap. 10. 21. & 31. & libro 2. c. 2. ut dicti sint Oistphali & Westphali, hanc dat rationem Krantius: quia Saxones sua lingua dixere *Waelen pullum equinum*. Geſſerat etenim in suis insignibus *Wedekindus*, qui pacato bello Carolino solus poſſedit Westphaliâ, *pullum equinum nigrum & atrum*, cum autem mutaverat religionem, voluit etiam *Carolus insignia*

signia mutari, ut jam *album* sibi *pullum* equinum in armis pro signo assumeret, de quo prolixius agit libro 2. cap. 24. suæ Saxoniae. Nam inde adhuc habent *Duces Brunsvicensis*, qui sunt ex genere *Wedekindi*, in *Conopulum equinum*.

Wernerus *Rolevingius* in suo scripto de *Westphalia*, quod restituit 25. *Ortwinus Gratus*, putat nomen *Westphalen* à *Francisco* vocabulo *Phalia*, quod fallaciam dicit significare, vel à *Phalos*, quod est socius esse. Movit fortasse illum privatarum quarundam familiarum, earumque nobilium, nomina, quæ fuere in ipsa hætenus *Westphalia*, *Westphalar*, *Eiffphalar*, (forſan *Oißphaler*) Nobilis *Westphalorum* familia in ditione *Paderbornensi* & hoc Comitatu adhuc superest; *Eiffphalorum* genus puto interiisse, *Remberti* autem à *Karſſenbroick*, nunc Episcopi *Paderbornensis* mater, fuit ex nobili *Eiffphalorum* familia oriunda. Putat igitur tales nobiles venisse cum *Carolo* in *Westphalam* *Rolevingius* forſan, atque opinatur inde nomen inditum utrique terræ, &c.

Alii opinantur *Vandalos*, quos initio *Saxonia* incolas & non advenas 26. dicit *Krantius* esse, atque prima origine *germanos* facit, utrobique & circa *Albim* & in *Westphalia* habitasse, & inde dictos *Westvalos* & *Oißvalos*, atque cacophoniae gratia unum u detractum ab antiquis, Et habitasse circa 27. *Albim* *Vandalos* testantur adhuc urbes celebres circa eam sitæ, quæ dicuntur *die Wendeschen Stedde* *Vandalicæ* urbes, quales sunt *Hamburgum*, *Luneburgum*, &c.

Et ab hac parte *Visurgi* fluminis in *Westphalia* habitasse *Vandalos*, ali- 28. quot in hoc comitatu *Lippiaco* testantur pagi, quorum nomen generale est *die Wende Börde* adde quod nobiles hodie sint in *Westphalia* dicti *die Wenden* qui multum olim domini & juris habuere in hoc Comitatu & urbe *Lemgovia*, ubi adhuc est porta dicta *die Slages Porten* id est, *Slavo-* 29. *rum* porta, circa quam suas *Curias* & *Hortos* habent isti nobiles: Est autem illa porta versus illam ditionem sic à *Vandalis* nuncupatam, sita.

Alii putant *Westphalorum* nomen esse antiquius quam *Saxonum*, & ve- 30. luti *Ingevones* dicuntur apud veteres *Incolæ Einwohner* ita *Istevones* *Westwohner* dicuntur apud veteres *Rheno* proximi, ut *Estwohner* *Istivones* olim dixerint addita *W* litera, & hinc *Westvalen* esse. Et putant hos *Plinio* dici, ait *Willichius*, *Wistivones*, *die Westen wohnen* hinc *Westvalen* &c.

Munsterus in sua *Cosmographia* sic scribit de *Westphalis*: Cum *Lon-* 31.

gobardi in Italiam proficiscerentur, habuerunt comites Saxones, sed ad differentiam aliorum reversi vocarunt socios suos Westphalos, cum quibus ad morem Italicæ urbis Mediolani ædificaverunt in Westphalia (tunc Saxonia) novam urbem, cui Mediolani nomen indiderunt, quæ postea corrupte *Mimigrad* pro *Meilan* / nunc à Monasterio postea ibidem extructo trans aquas, *Minster* nomen habens, dicebatur; Alii autem, ut pergit scribere, putant hinc ortam differentiam, quod à Caroli magni exercitu sint, manentes in hac provincia Westphali dicti, ad differentiam profugorum & rebellium, quò sciri posset, quinam morigeri fuissent. Krantius in Metropoli lib. 1. c. 3. & in Saxonia lib. 2. cap. 9.

32. fere idem scribit docens, quod fugientes & profugi *Saxones ultra Visurgum se immiscuerint Vandalis*, illosque deinde *Oistphalos*, manentes vero Westphalos appellatos: Sed tunc non potest esse verum, quod Krantius alibi ait, atque quidam constantius referunt, primum Saxones ab Albi & Holsatia venisse, & progressos esse in Westphalam, sed potius verum esse *ex Westphalia in Holsatiam profugisse*, quod etiam videtur verisimilius, quia & Rolevingius non semel inculcat Westphalam esse veterem Saxoniam, & sæpe docet Krantius tam in Metropoli quam in Saxonia, olim fuisse Saxoniam quæ nunc est Westphalia.

Omniū autem simplicissimam & veritati forsan magis consentaneam rationem inveni in *Chronico Coloniensi Germanico*, quod excudit Coloniae Anno Domini 1499. *civis ibidem Joannes Koelhoff*, ubi sic legitur,

33. *Henricus de Hervordia*, ita scribit de Saxonia: Saxonia est regio quæ ab Albi ad Rhenum extenditur. Et deinde in Legenda sancti etiam Ewaldi legitur, quomodo illam Saxoniam diviserit wisera flumen, ut divisi *Oistveldi & Westveldi* dicerentur, *die am Oistenvelde und am Westenvelde wohneten* / unde adhuc esse nomen apud eos qui hodie Saxones dicuntur, constat *die Oistlinge* / quo nomine illos qui ex Oriente ex Saxonia veniunt notantur, sic etiam Germanice *die Westvelinge* dicuntur nostrates: Veluti in *Oistfriesland & Westfriesland* dividitur hodie Phrisia: & olim Ostrogothi & Westogothi dicti sunt, &c.

Hactenus de Westphaliæ & Westphalorum nomine diximus, nunc de iis dicemus populis, qui olim in ea provincia habitarunt, quæ nunc est Westphalia, & primo de Bruëteris & aliis.

34. Sic scribit Tacitus in Germania: Juxta *Tencteros Bruëteri* olim occurrebant, nunc *Chamavos & Angrivarios* immigrasse narratut, pulsus Bruëteris,

teris, ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, &c. De his sic ait Willichius: Hi sunt Ptolomæo Busactori hodie Lupiani & Monasterienses usque ad Offenbrugum, quod ab iisdem forsan nomen accepit, &c. Krantius sic scribit capite 17. libri 1. Saxoniae: Strabo narrat Drusum in Amasi rem navali prælio gessisse adversus Bructeros, (qui pars fuere Saxonum) nam Amasis Saxoniam (id est Westphalam) perlabitur in Chaucis, hoc est, Phrisiis mari mixtus, Bructeri accolæ fluminis, id est, Saxones, nunc Westphali sunt. Quis enim neget, ait, Mediterraneis Saxonibus Ducem Romanum conservisse manus, quoniam etiam à mari tonans in Amasi Bructaros, hoc est, fluminis accolæ, nunc Westphalos, olim Saxones & ante Bructeros perdomuit. Ænæas Sylvius scribit ex Strabone quoque Bructeros habitasse circa Amasim fluvium, & ibidem à Druso fuisse petitos: & ita ipsos bello victos fugisse tandem ab Austro in Aquilonem, & per Oceanum delapsos esse & venisse in Borussiam, unde dicit plurimos existimare, quod ab eis Bruteni nomen traxerint, &c. Sed alii sub Russis Borussos complectuntur.

Interim sic scribit Willichius ex Ptolomæo: supra Busacteros Phrysi sunt usque ad Amasium fluvium; Illi autem forsan sunt intra Amasium & Visurgum.

Sunt qui dicunt *Ditmarfos* & *Tentones* tenuisse ora Westphaliae & 35-
Tentones tunc habitasse in superiori Westphalia. *Ditmarfos* vero cum
Bructeris habitasse in inferiore, ideo dicuntur Bructeri Krantio esse ac-
 colæ fluminis Amasis, & ipse scribit in Metropoli libro 1. cap. 9. partem
 Westphaliae esse *Phrysiam* (ut alibi in oratione de quibusdam viris illustri-
 bus Westphaliae qui latinitatem restituere Germaniae, non inepte
 Westphalis annumeraverim Rodolphum Agricola) *Ditmarfos* ve-
 ro ex Phrisia progressos esse testantur quidam usque in Holsatiam, hinc
 dicta fuit olim *Holsatia Phrisiorum Colonia*, Bructeros autem mansis- 36-
 se, &c. Sed hic movet scrupulum nobis, quod constituent Bructeros
Melanchthon & *Peucerus* ipsius Gener ad *Goslariam*, unde esse dicunt ibi-
 dem in vicinia montem hinc dictum, *der Bructsberg* ad *Harciniam*, un-
 de *Lucanus* venit accola sylvæ Bructerus *Harcinæ*, &c. Sed quia *Ta-*
citus dicit, *Chamaevos* & *Angrivarios* turbasse sua sede Bructeros, putant
 itaque aliqui turbatos tunc ibi locum quæsisse, vel inde saltem in has
 regiones venisse & postea ejectos: Alii ex Ptolomæo Busacteros in mino- 37-

- res & majores* dividunt, quod etiam Peucerus indicat, & *majores* fuisse illos qui circa Goslariam morati sunt, *minores* vero qui ad Wiseram flumen accolæ fuere circa Osnabrugum Bremam usque indicant: verum Willichius ponit *minores* Busacteres intra Amisim & Visurgim, *majores* intra Albim & Visurgim: Quocunque modo differant autores
38. de *Bructeris*, certum est illos *sedes in Westphalia habuisse*, & meam patriam urbem celebrem *ab eis inceptam & primo structam*, nempe Osnabrugum in Angrivariis Westphalorum: quia si ex sedibus suis turbarunt Bructeros Angrivarii, & illi in locum successerunt, denique si Osnabrugum est in Angrivariis, ut testatur etiam Munsterus in Cosmographia, tunc verisimile fit, Bructeros istam urbem ædificasse, & verba indicant
39. Krantii in libro 1. Metropoleos capite 2. *existisse urbem illam ante Carolum magnum*, cujus ipsa verba hæc sunt: Superatis Saxonibus & fugiente Wedekindo, servavit multos ea lege, ut Christi fidem cum religione susciperent. Igitur in loco Osnaburga habitatoribus satis frequente cum vicinam Wedekindi arcem jam captam imposito firmasset præsidio, exædificavit Ecclesiam ibi in Saxonia & Provincia primam & episcopalem, &c.

- En! ergo ante Carolum fuit ille locus vel urbs habitatoribus satis frequens: Quod vero *inter Busactores* Willichius *Lupianos* numeret, nescio an quadret, sed quia sic potest defendi, quod in transitu *ab Harcinia* sylva per *Visurgum* forsitan primum ad *Lippiam* deinde ad *Amasim* sepes fixerint, vel postquam *Angrivarii* dicantur ipsorum sedes invalisse, & nunc *Angrivaria* ad *Lippia* & *Visurgi* ripam sita est, inde conjectari
41. posset, quod *Lupiani* olim fuerint *Bructeri*. Sed *Chauci* immiscentur *Bructeris*, & dicit in *Chaucis*, hoc est, *Phrisiis* immisceri *Amasim* mari Krantius, ergo juxta Krantium illi essent nunc *Emeslandini* in *Emeslande* ubi oppida sita sunt *Haselunden* ab *Hasa* præterfluente & dilabente in *Amasim*, item *Meppen* &c. quæ sunt ditionis *Monasteriensis* versus *Phrisiam*, sed ipsos vocat *Phrisios* libri II. cap. 6. docens: *Phrisios* olim
42. *Causios* dictos & aliquando sub Nerone militasse Romanis. *Peucerus* distinguit *Caucos* in *minores* & *majores*, & *minores* ad *Visurgum*, ubi *Brema* est & *Mindensis* *Verdensis*que episcopatus, sed *majores* ponit ad *Albim*, ubi Ducatus est *Luneburgensis* & *vetus Marchia*. Philippus Melanchthon dicit *Phrisiis* proximos *Caucos* vel *Caycos* ad *Visurgim* usque *Bremam*. Quare juxta ipsius verba recte quidam referunt loca *Caucorum* fuisse

fuisse Comitatum Oldenburgensem ad Huntam fluvium, item Deipholtensem & Hoyensem, atque partem Dioeceseos Mindensis ab hac parte Wiseræ.

Et recte ait Tacitus à Frisis incipere Chaucos, ideo etiam ex Ptolomæo Willichius *minores Chaucos* intra *Amasim* & *Visurgim* constituit, & recte; sed in eo errat, quod ipsos putet Groningeniensem terram, &c. *maiores ad Hamburgum* intra Visurgum & Albim. Diximus & *Ditmarsos* 43. habuisse hic sedem (qui forsàn olim *Marsi* fuere) quod etiam testatur Melanchthon, dicens quod non solum Westphaliæ, sed etiam oram Clivensem tenuerint olim. Et puto illos dici von der Merschy/ quod nostra lingua significat *planiciem* aquosam, qualis Emeslandia in conterminis Phrisiæ est, & nunc Ditmarsia. Vicit autem C. *Silius Catto* & *Marsos* ac fudit post natum Christum anno 17. unde colligitur vicinos tunc fuisse illos Cattis.

Diximus etiam de Teutonibus qui Caucis & Phrisiis vicini fuere, in qua sententia est etiam Melanchthon: verum ut diximus, putant nonnulli Teutones & Ditmarsos tenuisse Westphaliam, & *Teutones* superiorem, *Ditmarsos* vero cum Bructeris inferiorem Westphaliæ partem tenuisse referunt, ideo *Tentones*, quos alii *Thuysscones* appellant, 44. putantur ad *Thuicium* usque è regione Colonienfis urbis sedes habuisse, & *Tuitium Duetz* à Teutonibus Dudeschen appellari; quanquam Chronicon Colonienfium hoc neget, & tradat Tuitium dici à tuendo; quod fuerit propugnaculum Colonienfis urbis, & ibidem habitatores, cives etiam habiti olim sint Colonienfis civitatis. Alii autem in *vicinia Phrisiæ* ponunt *Ditmarsos* & *Teutones*, *Ditmarsos* ad *Visurgim*, *Teutones* circa *Amasim*, atque ab eis esse ajunt dictos *Comites de Terkneburg*, quem 45. *Teutonoburgum* Comitem quidam scribunt, & certissimum est illius dominatum fuisse olim amplissimum usque ad Phrisiam, ubi in Mare influit Amasis, unde est, ut opinor, quod adhuc in armis gerat ancoram & herbam quandam marinam: Quasi ille fuerit olim *Teutonum Comes* &c. Alii tamen existimant illum rectius *Tenckenburgensem* dici à *Teuckris*, nam certum est antiquissimum inter omnes alios nostræ gentis Comites esse ipsum. *Teutones* alii ponunt ad locum ubi nunc est 46. *Lubeca*, inclyta Imperii urbs; Peucerus autem Teutonarios ad *Rostochium* & *Wismariam* refert.

Chamavos alii *Caucos* dicunt esse, *Chamavos* dicit Peucerus partem 47. *West-*

- Westphalorum* fuisse ad Osnabrugum & Monasterium. Sed juxta Tacitum *Chamavi* cum *Angrivariis* *Bructeros* ejecerunt, ergo circa Osnabrugum *Angrivarii* ad Visurgum sedes habuerunt usque ad Lippia oram & *Amasis* caput: Progressi vero *Chamavi* supra Monasterium urbem, partem illam ad *Hammonem* urbem Comitatus *Markæ*, quæ sine dubio ab amne nomen habet, ut est etiam elegans & amœna, tenuerunt, ubi sunt *Gwerda* oppidum & *Camen*, quod forsân oppidum à *Chamavis* nomen habet; *Chamavos* ab *Amasi* dictos alii putant, quasi accolâs illius
48. fluminis. Nunc descendendo ad *Angrivarios*, & hic primo ponam verba *Krantii*, quæ extant libro 1. *Saxonie* cap. 18. *Britanni*, inquit, cum viderent se à *Pictis* & *Scotis* vexari, evocarunt *Anglos Saxones* ex propinquis *Germanie* litoribus in auxilium, pecuniis in stipendium datis. *Saxones* igitur, duce *Vortegerto* insulam ingressi, *Scotos* atque *Pictos* prælio superarunt, Hinc *Angli Britannici* dicti sunt: Idem in eodem lib. c. 20. *Ab Anglis Saxonibus* in hodiernum usque diem *Anglia* nomen habet, Advenerant in Angliam de tribus *Germanie* titulis fortioribus, *Saxonibus*, *Anglis* & *Juttis*, & cum de *Saxonibus* & *Juttis* ibidem dixisset, sic pergit: *Anglia* dicitur ab eo tempore usque hodie manere deserta inter provincias *Juttarum* & *Saxonum*; Et mox ex *Ptolomæo* docet *Anglos* ab initio ita vocatos, sed ætatis progressu, corrupto ut fit vocabulo *Anglis* *Angiros* dici ceptos, quorum Princeps fuit *Wedekindus*, & posteris seculis toti *Provincie* dominabatur illo tempore, quo *Carolus Magnus* provinciam omnem *Saxonie* ad sacra Christi cogeret, hodieque se Principes *Saxonie* Duces *Angrie* & *Westphalie* præferunt in titulis;
49. *Coloniensis* autem *Archiepiscopus* ex eo die, cum destitueretur *Henricus Leo* ista provincia, assumpsit sibi illum inscriptionis titulum, &c. Ergo putat illos ipsos esse *Angiros*, qui *Angli* dicti sunt apud *Bedam*, cum autem dicit Tacitus *Angrivarios* cum *Chamavis* profectos in *Bructerorum* loca, eaque expulsis istis occupasse, videndum unde, venerint & qui sint?

Fit mentio Angara in diplomate & privilegio à Carolo Magno dato Ecclesie Osnaburgensi de Schola & Collegio studiorum erigendo ibidem, sed an per vocem istam intelligatur Angaria nescio; Krantius putat, ut audivimus, Angliam ab eo tempore, cum Angli irent cum Saxonibus & Juttis in Britanniam, (aut forsân, ut ego conjicio, cum in loca Bructerorum proficiscerentur) mansisse desertam inter Provincias Juttarum & Saxonum.

Melan.

Melanchthon scribit in *Westphalia* esse *Angrivarios*, unde reliquum nomen est *Engeren* / & appellatio *Angli* huic affinis est. *Peucerus* videtur disiungere *Anglos* ab *Angrivariis*, nam sic scribit: *Svevi Angli Ptolomæo* sunt gens maxima in mediterraneis. Ab his in *Pomeranea* nomen oppidi *Angleem*, quasi patria vel domicilium *Anglorum*. *Beda* Presbyter hos prodidit inter *Vitas & Saxones* sedisse, & invitatos à *Vitigerno Britannorum Rege* ad depellendos *Scotos & Pictos*, &c.

De *Angrivariis* sic scribit: *Angrivarii antiquitus sedes habuerunt ad Albim ubi vetus est Marchia.* Oppidum *Angermundum* ad confluentem *Anagri & Albis*, gentis nomen retinet, postea in *Bructerorum* loca emigrarunt, ut *Tacitus* refert, &c.

Sed opinor *Angermundum* ita dici ut *Ruremundum*. Nam ut nos germanice vocamus os *ein Mund* / fit ut in confluentia duorum fluminum alterum ab altero tanquam ore quodam absorbeatur, hinc est in *Geldriis Ruremund* / ad confluentiam *Ruræ & Mosellæ*, & forsan in *Marchia Angermund* ad confluentiam *Anagri & Albis* situm, inde nomen habet quoque. Solent enim à fluminibus pleræque urbes nomen accipere, ut *urbs Lippia* à *Lippe* / *Hamelonia* à flumine *Hamelæ* accepit nomen. Sic autem scribit *Willichius*: est oppidum hodie, cum insigniori & editiori arce, in qua est sacellum multis gemmis ornatum, *Caroli 4.* nisi fallor, opus (quod & incolæ *Caroli Capell* nominant) & dicitur *Angermundum*, tanquam *Angrivariariorum* ostium in veteri *Marchia*, quæ septem urbibus constat, primum in *Albis* ripa, quæ illis citerior, nobis ulterior est: *Ridicula* autem etyma quorundam non tanti facio, neque *T* litera in capite dictionis apposita me movit. Nam id factum est propter alterius in *Marchiæ* media in ripa *Viadri* oppidi positi, *Angermundi* vocati, discrimen.

Consentiunt quidem isti duo, sed quia istud flumen dicitur de *Tanger* vulgò, unde *Tangermund* recte vocatur oppidum: aliud autem oppidum in *nova Marchia* dicitur *Ungermund* / interim communiter addunt isti oppido augmentum *Retterangermund*; verum quia *Angli* ad *Futuræ* locum & circa *Pomeraniam* referuntur ab aliis, potest rectius istud oppidum *novæ Marchiæ* de *Angaris* intelligi, quod illam aut circa illam morati sint vel ædificaverint istud oppidum *Angiri*. Sed si licet ita conjecturis agere, potest fieri ut ista oppida, aut alterum eorum, ab *Hermunderis* habuerit nomen, qui olim ad *Salam* flumen eum *Cattis*

56. tis dimicarunt, circa Episcopatus Magdeburgici terminos : Quantum ad Angeros attinet, conjicio ego potius illas sedes habuisse in superiori
57. Saxonia, puto in Thuringia ad oppidum Zangerhausen / dictum quasi zu Ungerhausen / zu der Ungerhaus / da die Unger haben Haus gehalten oder Behausung gehabt. Et nisi Tacitus referret illos in Bruëterorum locos abiisse, potius crederem à natura loci nomen sortitos Angeros : Quia illa pars, quæ in Westphalia olim ad Angriæ ducatum est relata, est plerumque pascuosa, & nostri Westphali locum pascuis abundantem solent vocare ein guten Unger / eine gute Weide / sonderlich da gute Klaverweide
59. ist / dicitur ein Unger. Alii Engeren ab eng derivatum volunt, quod illi forsitan prius nimis arcte zu eng gewohnet haben / & ideo se diviserint, &c. Sunt conjecturæ & nihil certi probant. Rolevingius autem & Gobelinus sunt cum Krantio in illa sententia, eundem esse populum cum Angeris, qui in Britanniam vocatus est. Utcunque sit, nos diximus de diversis hominum opinionibus. Quot enim homines tot sententiæ.
60. Dicendum etiam de Tencris, *Tencros vel Tencteros à Francofortia* in ripa *Meni* versus *Moguntiam* & ripam *Moselle* usque ad *Coloniam Agrippinam* habitasse ad tractus. *Nassauensis & Widenfis* Comitatus ajunt : Et ad Comitatum *Marchiæ* post *Altena* & alia oppida istius Comitatus, atque in vicinia oppidorum *Surlandiæ* ditionis *Coloniensis* est situm oppidum
61. Comitatus *Nassaviensis* dictum *Siegen* / quod omnes scribunt esse in *Tengris*, quasi principium ab hac parte *Westphaliæ*. *Sacerius*, quam diu ibi ageret Superintendentem, sic semper scripsit, datum *Segena Tengrorum*
62. Comitatus *Nassoviensis*, &c. *Pencernus* de his sic scribit : *Tenctori* infra *Cattos & Uspites* dexteram *Rheni* ripam incoluerunt : *Rhen*o tantum ab *Ubiis* distincti, ubi sunt *Ducatus Clivensis & Bergensis*, cum aliquot Comitatibus : *Pars horum Rhenotransmisso Tungris in Belgico* originem dedit apud *Cæsarem*, &c. Hinc *Melanchihon* ait, *Idem* (*Tencterorum*) nomen esse judico *Tencteros & Tungeros*. Nominantur autem *Tungeri* infra *Coloniam Juliacenses*, etsi postea longius progressi sint. *Tacitus* dicit juxta *Tencteros* habitare *Bruëteros* : aut igitur in *Westphalia* habitaverunt *Tencteri*, aut in vicinia : quia inquit illos etiam proximos *Cattis* fuisse. *Willichius* dicit *Tencteros* ab aliis vocare *Tenchtheros*, *Apiano* *Tancheros*, *Plutarcho* *Tenterides* (quia erant bellicosi, hinc est quod ille ipsorum mentionem facit) *Ptolomao* *Tingeros Lani & Lupia ac Rheni accolæ* esse, &c. ergo juxta hanc quoque sententiam, in vicinia *Surlan-*

landiæ, in qua est flumen Lana ut diximus, habitarunt. Tacitus dicit in 65. vicinia Chaucorum Cattorumque habitasse Cheruscos: & certum est sub Cheruscis & Longobardis fuisse Bructeros; sed quia Bructeros ad Harciniam sylvam referunt, putat Melanchthon Cheruscos ad Nordhausen & Goslariam referri. Cheruscos inquit Peucerus ad Harciniam cum bona parte Thuringorum refero, atque alludit germanica Interpretatio Cherusci die Herbischen / præcipue autem dicit ditiones Anholtinorum Principum, Schwarzburgensium, Mansfeldensium & Stolbergensium Comitum comprehendendi & sub Cheruscis.

Willichius dicit ex Ptolomæo, Cheruscos esse accolæ Albis, & Cervetum inter Wittenbergam & Magdeburgam, oppidum Principum de Anholt, ab eis dictum: Sed quia Chamavis vicini dicuntur, hoc debet intelligi antequam in Westphalam proficiscerentur cum Angrivariis & ejicerent Bructeros: aut si debet de Chamavis in Westphalia morantibus intelligi, tunc sunt Westphaliæ vicini: Willichius ait Menapios per Mosam a Tungris separari.

Uspii sunt proximi Cattis & Tencteris, die Westermordeschen. 66.

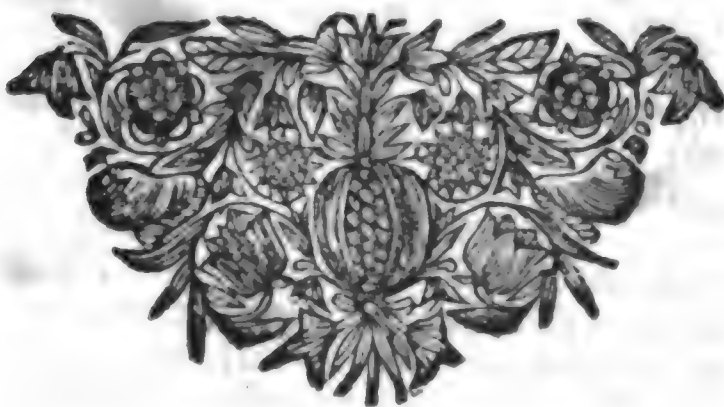
Ubbi sunt Romanis scriptoribus transrhenani versus Westphalam, 68. sed Colonia Agrippina ab Agrippa, qui Ubios ad interiorē Rhēni ripam deduxit, dicta est: nunc putant esse Ubios, qui morantur in loco dicto die Eyffel. Dulgibinos esse vicinos Chamavis & Angrivariis cum Casuariis ait Tacitus, quos Ptolomæus Dulumnios vel Dulgumnios appellat, hos Willichius putat esse Brunsvicensēs, Halberstadenses & Hildesemenses; idem dicit Peucerus: si illi aliquando pugnarunt vel fuerunt in Westphalia, potest fieri ut ab eis nomen, sortitum sit oppidum Dulmen in diocesi Monasteriensi, &c. Vicini sunt etiam Westphalis hodie, quos Matiacos olim vocarunt, quos quidam Geldrenses esse putant, quidam Clevenenses, vel Seelandos: item Menapii sunt nostratibus vicini, quos scribunt Juliacenses esse: De Phrisiis diximus.

Dicunt alii etiam Hunnos hic habitasse & habuisse sedes, atque ar- 71. cem Wevelsburgam in ditione Colonienſi, eorum fuisse ajunt, &c.

Et nunc ego pro mea inſcitia & ruditate dixi quædam de populis olim in hac terra, quæ nobis Westphalia & patria est, habitantibus, vel in vicinia ejus: Hoc quidem me longe felicitus & commodius potuiſſent olim viri ex Westphalis excellenter docti, imprimis & præ reliquis tres illi Hermannus Westphali, Buſchius, Tulichius & Bonnus, quorum

primus ut erat in omni literarum genere versatus, ita omnes terras & locos per Germaniam, imprimis in Westphalia perspexerat: Est quoque adhuc in vivis venerandus senex & absolutæ eruditionis vir *Johannes Glandorpius*, quem optarem tale quid tentare, ut est in historiis versatissimus, aut nostra corrigere.

- Hodie sunt in Westphalia populi quidam dicti Surlandi, Bergenses, 73. Emeslandt, Schlachterlandi, Nortlandi & Delbrugii &c. Surlandi sunt in tractu Colonienſi & Comitatu Marka; Bergenses à montibus nomen habent & subsunt Duci de Berga; Emeslandii sunt in ditione Monasterienſi accolæ Amasis fluminis versus Phrisiam, & Schlachterlandini sunt in eadem ditione prope Kloppenberg; Nortlandi sunt in ditione Osnaburgensi, & Delbrugii in diœcesi Paderbornensi; & singuli habent suos proprios mores & loquelam, licet sint omnes Westphali.*

ANTI-

ANTIQUA WESTPHALIA,

Hoc est :

De Ducatibus, Principatibus, Comitibus & Dominiis Westphaliæ veteribus brevis relatio, ubi etiam exponitur, qui hodie Ducatus Principatus, Dominia & Comitatus sint in Westphalia.

AUTORE

HERMANNO HAMELMANNO,

Licentiate Theologo.

C 3

Amplis

*Amplissimo Præfato, Ingenii, Stemmatis, Eloquii,
Eruditionis ac Dignitatis laudibus insigni*

D. JODOCO DINCKLAGIO, Præposito summi
Templi Osnabrugensis, &c.

Nec non Nobili, pietate, virtute ac integritate præstanti

D. CASPARI SCHELEN, Hæreditario possessori in
Schelenborg, &c.

Atque Ornatissimo & eximio

D. CHRISTOPHORO GERENBERGIO, Senatori
ac Secretario Inclytæ Reip. Osnabrugensis, &c.

Suis Dominis & Patronis Colendis.

Quam celebris & clara fuerit nostra Patria tempore Caroli Magni cum summus ille Imperator primam in utraque Saxonia Ecclesiam & Collegium vel potius Academiam Christianam in Osnabrugensi urbe institueret, eisque sanctum & doctum virum Wihonem de consilio Alcuini Theologi & docti scriba Echerli præficeret, curaretque diligenter ut semper ibi græca lingua ac latine traderentur, vix eisdem verbis proferri poterit. Extat adhuc privilegium ipsius de hac re in Archivis capituli cathedralis, ubi expresse legitur, quod ideo ibi instituerit Collegium, & voluerit Osnabruga perpetuo manere Scholas Græcas ac Latinas, quò semper in isto Collegio haberentur græca lingua periti, quorum usus posset esse in legationibus toti Imperio Germania, nec etiam clerici græca dictionis periti ibidem unquam desiderarentur. Specialiter etenim istam Ecclesiam dilexit, ut Rolevingius & Krantius scribunt. Non est igitur dubium, quin docti viri & excellentes utriusque literaturæ cognitione celebres tunc in nostra patria vixerint, ipsaque urbs & ipsum collegium toti Westphalia atque adeo Saxonia ornamento fuerit. Quis etiam ambigit multos per id tempus hinc inde doctos & studiosos atque nuper Christianos factos ad hanc urbem & collegium discendi & audiendi gratia confluisse ex diversis locis non solum utriusque Saxonie, sed etiam totius pene Germaniæ? Deus bone quam dulces tunc & quam suaves eodem seculo disputationes habuere Professores coram discipulis? quam jucunda miscuerunt colloquia & interpretationes utiles de rebus multis in nova illa Schola lectioni græca lingua ac latine? Quam eruditè sape differnerunt de rebus Theologia, præsertim cum
per

per id seculum nondum essent ita omnia Scholasticis involucris implicita? & quidem ego facile inducor, ut credam ipsum etiam *Wibonem* ibidem cum Scholarcha, Cantore, Prapósito & reliquis in nova Academia Doctoribus contulisse de arduis fidei negotiis, multaue commode & dextre explicuisse. Nam non frustra sunt tales istuli, ac officia in Collegiis instituta, imò vel ex hoc uno privilegio Caroli videmus causas, cur talia collegia tanquam Phrontisteria ac Scholas institui voluerint antiqui. Hodie prohdolor nihil amplius tam in nostro quam reliquis collegiis reliquum est ex ista tam salutaris institutione Caroli, quam nuda nomina titulorum ac Dignitatum, de quibus hoc, quod *Rolevingius* dicit de Nobilibus *Westphalia*, recte dici potest:

Nomina nunc retinent, virtus antiqua recessit.

Et quanquam dixerim istud privilegium apud nostrates neglectum & contemptum videri, tamen tu unus, amplissime Prapósíte, adhuc superesse ex istorum quasi reliquiis, de quibus Privilegium Carolinum refert, videris, quia T. D. literis, judicio & eloquio excellenter ornata est, atque multarum rerum experientia consilioque valet plurimum: Hinc eidem gravissima saepe legationes demandate sunt. Nam interdum non unus sed trium etiam Principum Legatum in Comitibus Imperii egisti, ut jure quodam existimem, te unum aliquem ex tali & tam antiquo Collegio per D. Carolum instituto, adhuc nobis superstitem esse. Adde, quod de multis etiam Prapósitis, qui literas, pietatem & singularem erga doctos humanitatem ac benevolentiam, suis Ampliis. Dignit. adjecerunt, referre possem, inter quos meritò primum locum habet clariss. & vere illustris Princeps *Anholdinus Georgius*, Prapósitus *Magdeburgicus*, qui ut fuit Heros excellenter doctus Theologusque peritissimus, ita omnes eruditos ac antiquitatis studiosos promovit atque sumptibus juvit. *Joannes Dalburgius* primo Prapósitus, deinde Episcopus *Vangionum*, Majorum seculo *Rudolphum Agricolam* & *Joannem Capnionem* sibi familiarissimos propter studia habuit, & illi duo apud ipsum vixerunt, ejusque encomio commendati sunt *Electori Principi Palatino*, quibus erant hoc nomine grati. *Rudolphus Langius Nobilis* & primus Poëta *Westphalia* imò etiam *Germania*, Prapósitus veteris Templi *Monasteriensis Alexandrum Hegium*, *Joannem Marmelium* & *Buschium* quasi restauratores rei literaria beneficiis ac muneribus prosecutus est, ipsis pecunia & varia diversorum librorum copia suppeditata: Fuit in nostra patria Nobilis Prapósitus ad S. *Joannem Lambertus de Beveffen*, antiquitatis valde studiosus, qui multis ad investiganda vetera monumenta opem prestitit, & ad ea describenda scribas aluit. *Atrebasensis Episcopus Antonius Perronotus*, Prapósitus

positus Xantensis, Petro Nanio doctiss. viro hactenus singulis annis magnos prae-
buit sumptus ad vertendos veterum Theologorum Graecorum libros: Claudius
etiam Carondoletus, Brugenſis Praepositus, liberaliter membranos libros & plu-
rimum argenti, revidenti & restituenti opera antiquorum in Ecclesia Patrum,
Joanni Costerio, Monacho laborioso, affatim suppeditat usque in diem hodie-
num. Nihil dicam nunc de Wilhelmo Kerlero, quondam Monasteriensium
Praeposito & deinde Principe, qui ut ipse de literis optime meritus fuit, ita & de
literatis quotidie adhuc bene meretur, taceo quod etiam hodie Praepositus Mo-
nasteriensis ex Mordianorum familia, atque Decanus ex Sehenkianorum stem-
mate profatus, dicantur egregie literati non solum esse, sed quod uterque etiam
literatos amet: idem de Mindensi Praeposito Arnoldo Bockholtiano referunt
docti. Quibus omnibus te vir praestantiss. adjungo, & oro ut pro tua H. & pie-
tate pergas benefacere studiosis ac doctis.

Quantum porro ad te attinet Nobilis Caspar, audio tuam Excell. predica-
ri nomine pietatis ac integritatis plurimum pra reliquis omnibus istius ditio-
nis viris equestribus, cumque talibus etiam virtutibus addas lectionem sacrae
scripturae ac antiquae historiae tam Ecclesiasticae quam politicae, foveasque stu-
diosos & pios, atque pietati & literis operam dantibus subsidia praestes, merito
quoque tibi, quae de communi patria scripsi, simul inscribo, Et duobus his recte
te ornatiss. Christophore adjungo, qui ex hoc Comitatu, in quo ego nunc versor,
cum tuo nutricio M. Conrado Eckendorpio, viro piissimo & doctissimo Concio-
natore, qui ibidem apud vos quiescit in Domino, originem traxisti, & nunc no-
stram Patriam Osnabrugensem urbem industria, consilio & aliis donis ornas,
piisque multis ac studiosis benefacis, ut ipse quoque ingenio, judicio ac literis
clares.

Itaque tibi, Clariss. Praeposite, inter Ecclesiasticos prae lucenti, tibi vero, Ca-
spar Generose, ut inter equestris ordinis viros praecipuo, atque tibi, Eximie Chri-
stophore, tanquam singulari ornamento urbis nostrae Osnabrugensis, justis de
causis dedico, quod de communi Patria nostra Westphalia ex tempore & quidem
tumultuante scripsi: Illud pro vestra benevolentia boni consulite, & bene va-
lete in Christo.

V. D. ac Ex.

Additus

HERMANNUS HAMELMANNUS,

Licent. Theol.

ANTI-

ANTIQUA WESTPHALIA.

Hoc est:

De Ducatibus, Dominiis, Comitatibus Westphaliæ veteribus, brevis relatio.

SUMMARIA.

1. **Q**uæ olim & unde Rex, Dux, Princeps & Comes apud Latinos juxta & Germanos dictus?
2. Duces & Comites, à Caesaribus prædiis vel provinciâ quadam donati, pristinum titulum retinuerunt.
3. Potestates earumque mutationes esse à Deo, testantur summa orbis Imperia.
4. Romanum Imperium cum per divisionem, tum Barbarorum Turcarum, vicinorumque irruptiones valde decrevit.
5. Principum Germaniæ familiis & provinciis multa obvenerunt mutationes.
6. Cliviam, extinctis propriis Comitibus, Comes de Marca, &
7. Juliam Duces Bergenses, quibus etiam erat Ravensberg, impetrarunt à Caesaribus.
8. Polonia ac Bohemia Duces sunt Reges, & multi Comitatus per Caesares Ducatus facti.
9. Ex Comitatu Bambergensi & Mersburgensi quomodo Episcopatus conditi?
10. Episcopi ad Papæ Roman. exemplum, muneris obliti, inhiarunt amplificationi suarum Diocesium.
11. Quomodo Comitatus Sonner: scheborg ad Magdeburgensem,
12. Comitatus de Wintzenberg atque de Peyn ad Hildesensem,
13. Comitatus Stadensis cum Dynastia de Itzehode ad Bremensem, &
14. Comitatus Steenwedde ac Comitatus de Berga, cum parte Comitatus de Bunsfrop & in Dassel / ad Mindensem Episcopum pervenerit?
15. Comitatus in Loecken auspiciis Episcopi Mindensis mutatus est in Abbatiam.
16. Comitatus de Xeneck transit ad Moguntinum Archi-Episcopum.
17. Marchiones Misnia Comitatum Grojensem aliosque, Marchiones vero Brandenburgici Comitatum Soli weddensensem cum aliis, Duces Burgundia Comitatum Lovanii inter plures, & Landgravii Thuringia Comitatum in Orlamund ad se traxerunt.
18. Ad Albim sitos Comitatus, nempe de Ringelheim, de Werle, de Wagria, de Ratzeborg, de Nordalbingia, cum pluribus aliis, putantur Holsatia, Slesvici, Stormaria, atque Lauenburgi Domini occupasse.
19. Quomodo per multi Comitatus, scilicet de Danneberg cum arce Castellano-

D

lano-

lanorum in Horneburg, Comitatus Everstein/ Wunstorp/ Hallermund & Welppe cum arce Comitatus de Dasenberg/ us & Comitatus de Homporg/ de Dassel/ ad quem Eimbeca, Comitatus Lauenrode/ (ad quem Hannovera) & Winkenberg/ (ad quem Alvelda pertinuit) nec non Comitatus Lutterberg/ Marchionatus de Landsberg in Sangershausen/ Arx Castellatorum de Assenberg & Calenberg/ item Comitatus de Northem/ cum Diœcesi Hildesienfi obvenerint Ducibus Brunsvicensium & Luneburgensium;

20. Duces Brunsvic. & Luncb. ex Familia Wedekindi, Ducis Angaria, oriundos Auctor asserit.

21. Clivia accessit Comitatus Genep.

22. Juliano Comitatus Bensberg & Deist obligit.

23. Saxones tenuerunt Westphali-
am, qua hinc vetus Saxonia dicta est.

24. Harminius possedit tunc Westphali-
am, cum Quintilium Varum cum
3. Legionibus deleteret in Comitatu Lip-
pie.

25. Ab Harminio nomen habent &
Harmesborg/ prope Schieder/ & Har-
meleborg/ in Sylvis & Montibus Ur-
bis Lemgovia prope Hüllentrop.

26. Ariovistus ante Harminium
creditur rexisse Westphali-
am.

27. Vetusti Saxonum Reges aliquot
ex Krantio enumerantur.

28. Saxonum ex Italia redeuntium
partim cum Suevis ob Patriam suam
ab his occupatam, partim cum Dago-
ber-

berto, Metensium Rege, bellum varia
fortuna gestum, &

29. Caroli Martelli, ejusdem q. filio-
rum Pipini & Griphonis, bellum ad-
versus ethnicos Saxones commemora-
tur.

30. Carolus M. adversus Saxonum
Ducem Wedekindum, qui possedit
Munitionem Siborch & Eresbergam,
gessit per annos 30. bellum.

31. Osnabrugi, Monasterii, Pader-
borna ac Minda sunt Ecclesia à Caro-
lo M. fundata Episcopales.

32. Fraut postea Wedekindus tan-
tum Angaria Ducatum in Westphalia
retinuerit.

33. Wedekindi filios & posteros ali-
ter Krantius, &

34. aliter Pencerus enarrat.

35. Wedekindi M. Pater quis?

36. Wedekindus M. dictus fuit Dux
Angrivariorum & Jburgi, quia tunc
nomen Westphalia nondum in usu ex-
stitit.

37. Angrivariorum sedes ubi?

38. Variantes de Jburgo sunt sen-
tentia.

39. Ducatus Angaria ubi situs,
quaque illius metropolis fuerit?

40. Wedekindus in Wildeshusen
quoque arcem munitam possedit.

41. Diversa de arce Siborg enar-
rantur sententia.

42. Wedekindus M. etiam audit
Rex Angrorum vel Saxonum, ejusque
ditiones se ultra Visurgim & Lippiam
extenderunt.

43. Ulri-

43. Ultimus Comes Regni Angaria de Disten cum Christina uxore baptizatus à Divo Bonifacio, fundavit Hamelense Collegium Canonorum; Abbatique Fuldensi dedit reliquas suas ditiones, ante adventum Caroli M. in Saxoniam.

44. Fuldensis Abbas quidem Episcopo Mindensi A. 1259. vendidit oppidum Hameln/ & reliqua à predicto Comite Bernhardosua Ecclesie olim donata pradia sed huic venditioni se opposuit Comes in Everstein, cum Civibus Hamelensibus, qui etiam paulo post se subjecerunt Ducibus Brunsvic.

45. Urbs Susatum videtur Auctori ad Ducatum Angrivaria pertinuisse.

46. Susatum, Godesl/ fortissimum olim extitit propugnaculum.

47. Quaratione Susatum Colonienfis juris sit factum non convenit inter historicos.

48. Comes de Urensberg/ amissa sua urbe ac arce, se suaque permisit Ecclesie Colonienfi.

49. Urbs Susatum cur à Zusah dicta, interque Westphalicas urbes ditissima credatur?

50. Colonienfis Praesul, obtento Susato cum Comitatu Arnsbergensi, assumpsit Ducis Angria atque Westphalia titulum.

51. Tustium cum munitione, item arx Siborg cum Monasterio fuit Colonienfis juris.

52. Westphalia ac Angaria Ducis titulo Fridericus Rom. Rex investivit

Co-

Coloniensem Praesulem in Weilhusen.

53. Titulus Henr. Leonis exhibetur.

54. Henricis Anceps possedit Urbem Eresbergam.

55. Collegium Canonorum in Angria Henricus Anceps transtulit in Wallersleben/ & dein Otto I. in Magdeburg.

56. Otto I. Imperator vi recuperavit urbem Eresborg/ & expugnavit Tremoniam.

57. Otto 3. sedit aliquando in Wildeshusen.

58. Conradus 2. Imperator per biennium moratus est Minda.

59. Impudentia Episcoporum in petendo notatur.

60. Qua ratione ac à quibus Episcopus Mindensis consecutus sit Regalia.

61. Imp. Henrici 2. & Conradi 2. liberalitas in Ecclesiam Paderbornensem celebratur.

62. Wildeshusen/ & Eresburgum cujus nunc sit juris?

63. Fuerunt olim Comites Tremonenses.

64. Urbs Tremonia per multos annos fuit Imperatoria.

65. Ducis Luder, vel Lotharii, Majores fuerunt Comites de Quervorde ad Harciniam, ut & Comites de Cuppelenberg & Arnsberg.

66. Quomodo Comes ille Luderus sive Luther/ Comitatus de Northem/ Brunsvicensem & Luneburgensem, ut & Ducatum Ducis Saxonia, Magni, ad Visurgim sit consecutus?

D 2

67. Comi-

67. Comitatus de Arnsberg ut amplissimus illiusque Comitis Friderici potentia laudatur.

68. Luderus vel Lotharius factus Imperator, carens mascula prole, unicam filiam elocavit Bavaria Duci, Henrico Superbo, eique in dotem concessit totam Saxoniam cum parte Westphaliae, ex quo conjugio natus est Henricus Leo.

69. Henricus Leo, excidens gratia Caesaris, Friderici Barbarossae, multos est expertus hostes vi & flammis omnes illius provincias pessime affligentes: donec

70. In conventu Principum, apud Weilhusen / A. 1180. celebrato, partes illius Duca. Angria & Westph. concessi sunt Philippo, Archi-Episcopo Coloniensi, & Bernhardo Comiti de Anholt.

71. Angaria praecipuum castrum & propugnaculum Enger / olim possederunt Comites Lippia.

72. Ab Angaria Saxones dicti sunt Angli: unde Britannia & hodie Anglia dicitur.

73. Simon Comes de Lippia, captus ab Episcopo Osnabrugensi, ea lege liberatus fuit, ut dejiceret arcem Enger / & novum oppidum Rhede.

74. Wedekindus creditur dominatus Minda, Osnabruga ad Bremam usque, undique circa Visurgim, ut & Paderborna.

75. Plerosque Comites Westphalia Auctor existimat Gallicae originis.

76. Prosapia Comitum in Schaumburg / & Ravensberg / sistitur.

77. Lippia Urbs quibus auspiciis condita sit?

78. Origo Ducatus Montis & Comitatus de Altena / qui postmodum audiit Comitatus de Marca à Munstero, &

79. è Gōbellino adducitur.

80. Quis Friderici Comitis Arnsbergici & Westphaliae pater fuerit?

81. Ex Rolevingiore censentur Comitatus & Domus illustres Westphaliae.

82. Quomodo ad Comites de Bentheim pervenerit Comitatus Tecklenborg / qui celebratur ut amplissimus & antiquissimus.

83. Castrum Oitzede in Cænobium est mutatum, additâ praefecturâ arcis Bordeborg.

84. Tecklenburgensium arcem & Oppidum Essen everterunt Osnabrugenses.

85. Dietlage / aliaque loca Tecklenburgicis ademit Episcopus Monasteriensis.

86. Comitatus Marcanus dilandatur ut amplissimus, qui cum Ducatu Eltvensi, cui pridem adjunctus erat, per nuptias pervenit ad Juliacenses Duces.

87. Comitatus Waldeck amplitudo extollitur.

88. Comitatus Spiegelbergensis, cui Comitatus Pirmontanus innexus, per nuptias accessit Hermannō Simoni, Comiti Lippia.

89. Opinio Auctoris & Rolevingi de Comitatu Dinxlaken.

90. Ol-

90. Oldenburgensis Comitatus describitur.
91. Deipholdicus Comes quomodo obtinuerit Dominium Borckeloe.
92. Limburgensis Comitatus Marciano Comitatu vicinus differt à ditione Vice-Pincernarum Imperii.
93. Quare ratione Arnsburgicus Comitatus pervenerit ad Colonenses, diversa adducitur scriptorum sententia.
94. Comitatus Retbergensis Iohannis fata commemorantur.
95. Lippia Comitatus cum suis Dominis laudatur ab amplitudine ac antiquitate.
96. Baronatus & Oppidum Büren/ ubi?
97. Urbis Recklinckhusen/ hodie pares Colonensibus.
98. De Comitatu Lubinckhusen nihil certi auctori constat.
99. Comitatus Steenvordiensis & Dominium Behmen ubi?
100. Horstmaria Comitatus quomodo pervenerit ad Monasterienses auctor ignorat.
101. Comitatus de Cappenberg / mutatus est in Monasterium Ordinis Pramonstratensium.
102. Comitatus & Dominia olim in Westphalia florentia à Rolevingia pratermissa, &
103. alia Dominia cum suis titulis in Westphalia adhuc existentia enumerantur.
104. Quinam Principes & Comites, extra Westphaliā degentes aliquid in ea possideant?
105. Dominia quorundam Baronum per Westphaliā sita exhibentur.
106. De sede Comitum in Aslo conjectura.
107. Comitatus de Warburg ex donatione Henrici II. Imperatoris transiit ad Paderbornenses.
108. Burgraviatus Strombergicus qua ratione Monasteriensis Juris sit factus?
109. Comitum de Isenberg arx ubi sita & quomodo destructa sit?
110. Num Comites de Büdingen sint ex Isenburgerum familia incertum est.
111. Ex Comitatu Hervordienfi constitutum est Monasterium Monialium Generosarum.
112. Opinio Auctoris de Abbatibus Generosarum Nobilium in Borchhorst/ Freckenhorst/ Nottelen & Mettelen.
113. Comitatum de Dortmund Urbis Tremania Imperatorum gratia ad se pertraxit.
114. Non constat auctori, qua ratione Comitatus Schwalenbergicus, cujus Comes Advocatus extitit Paderbornensis Ecclesie, divisus sit inter Paderb. Episcop. & Comites Lippienses?
115. Comitatum Becht Monasterienses sui Juris fecerunt sub Ottone de Lippia Episcopo.
116. De Comitatu Werlenfi, &
117. de Comitatu Brackel nihil innotuit solidi Auctori.
118. Comitatus Holte/ cessit Osna-brugensibus.

119. *Varia de Comitatu Eolm vel Loen/ sed nihil certi auctor refert.*

120. *Comitatus Jtter/ in vicinia Urbis Corbachiensis situs, obtrigit Land-Gravio Hassia.*

121. *Comitatus Bilstein obvenit Ecclesia Colonensi.*

122. *Sed Comitatum in Stoppelsberg putat Auctor ex parte cecisse Paderbornensibus, ex parte Lippiensibus.*

123. *Comitatus Haholt/ ad quem spectavit Lemgo / Lage / Detmolt / Sülbeck / &c. sub Henrico 3. Imp. pervenit ad Comites Lippia.*

124. *Dominium de Blanckenborg quomodo attraxerit ad se Praesul Colonienfis, illudque differat à Comitatu Blanckenburgico ad Harciniam.*

125. *Baronatus & Dominium in Alhus incerto titulo ad Monasterienses &*

126. *Dominium Dissen armata vi ad Osnabrügenses venit: propeque Dissen situm est Dominium de Palsterkampe.*

127. *Dominium de Meinhoveler etiam Monasterienses sunt nacti.*

128. *Arcem Dominorum in Ostensstein quando Monasterienses destruxerint?*

129. *Dominium in Dist Comitatus Arnspurgicus occupavit.*

130. *Dominium in Blote à Waldeckianis Comitibus dicitur Duci juliacensi & Bergensi, qui Comes etiam erat Ravensberga, venditum.*

131. *Principatus Abbatie Corbeienfis à Ludovicopro est institutus.*

132. *Comitatus Delmenhorst quomodo à Monasteriensibus occupatus & à Comite Ansonio de Oldenburg recuperatus fuerit?*

133. *Dominium de Eingen Burgundii utendum repeterunt à Comitibus de Tecklenburg.*

134. *Comitatus Sternbergici ditio pervenit ad Lippienses Comites, retinentibus illius titulum Comitibus Schaumburgicis.*

135. *Dominatus de Rheda per nuptias filiae Comitis de Lippia creditur accessisse Comitibus Tecklenburgicis: sicuti*

136. *Dominium in Bevelinckhaven/ Bensheimensibus Comitibus.*

137. *Quae Urbes ab hac parte Rheni ad Ducatum Clivia atque Geldria pertineant?*

138. *Abbatia de Elte/ fundata est ex Comitatu Redichen.*

139. *Ad Comitatum Everstein/ Spectabant in Westphalia arces & praefectura Ottenstein ac Argen/ quae cum toto Comitatu nunc spectant ad Duces Brunsvic. & Luneburgenses.*

140. *In Comitatu Schaunburgico ad Westphaliā pertinet Oppidum Kinstheln/ & Cœnobium in Mollenbeck/ quod cum variis Parochiis in absentia Mariti, Ulfonis Bolckrath/ edificavit uxor Hildeberga.*

141. *Comes quoque de Hoyer ab hac parte Visurgis habet arces & praefecturas.*

142. *Dominus in Eulenberg ab hac Rheni*

Rheni parte possidet in Westphalia arcem & Urbem Werde.

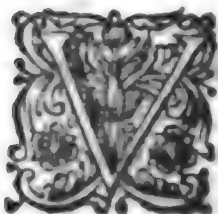
143. Ex Meinolphibeonis extructum est cœnobium in Bōdefen.

144. Quarundam vocum, scilicet

Senne/Sentsfeld/Stromberg/Tecklenborg &c. originitio adducitur.

145. Auctor suam commentationem partim excusatione, partim

146. Voto finit.

Ere Paulus ter maximus Apostolus inquit omnes potestates esse à DEO. Hinc quoque ita divinitus constitutum esse nullus dubito, ut Duces & Comites per Germaniam non solum, sed etiam in Westphalia constituerentur. Nam ut olim in Westphalia & etiam alibi illum nominabant *Reges*, qui regebat exercitum & consiliis prævaluit aliis: unde Germanicum nomen *Rönig* à *fündig*/peritia, quasi peritus: aut ab Heroica audacia, *Fönlich*/qui aliquid tentare audebat; ita etiam *Duces* olim à ducendo exercitu nomen sortiti sunt, hinc germanicè *Herzog*/ein Herr des Zoges: *Fürste* quasi ein Vorstehender/ oder ein Führer/ latinè *Princeps*, quod sit primus: *Comites* quoque hinc nomen habent, quod essent laborum socii, tanquam consiliarii Ducibus attributi, ut etiam hinc nomen sint sortiti germanicum *Graven*: Senes enim & cani consiliis & usu rerum experientiaque valere dicuntur, *Grav* significat canum, unde transferunt *Graven*: alii tamen hujusmodi socios sive Comites tales fuisse putant, qui persona & autoritate valuerunt, ut inde *Grassen* dicti sint à *graaff*/ daß sie seine grave/ herliche/ wohlgewachsene Mannes gewesen sind: nonnulli istos socios sive Comites inde appellatos *Greesen* putant, quod propterea sint Ducibus adjuncti, quod agilitate & dexteritate apprehenderint & turbarint hostes, vom greiffen/angreiffen/qui non fuerint timidi: Nam multum interest Ducibus tales habere collegas, qui deposito timore sint primi in acie contra hostes, &c.

Hujusmodi Duces Comitesque cum fidelem operam Cæsaribus præstitissent sunt alibi prædiis, vel parte provinciae vacuæ aliquæ, vel quodam loco donati, & deinde istum Ducum & Comitum titulum postea retinere. Tales etiam in Westphalia expugnanda fuisse Carolo Magno Comites, non est dubium.

Habemus igitur tales potestates à Deo. Verum nihil est in mundo stabile, & subito casu quæ valere ruunt, omniaque sunt tenui in hoc mundo pendentia filo, ut inquit ille. Nam ut sunt à Deo potestates, ita eti-

eti-

- etiam videmus in hujusmodi potestatibus horribiles mutationes fieri quotidie propter peccata: hinc *Daniel* recte ait, Deum mutare & transferre imperia. Videmus quomodo ipsæ Monarchiæ sint translatae, exorta potentia & tyrannide quorundam, vel ad alias gentes sive duces: Hinc recte quoque *Syrach* cap. 10. dixit: Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitiam. *Prima Monarchia* fuit *Chaldea* vel *Assyriaca* quæ ad *Persas* translata est, & ab eis deinde ad *Græcos*, qui in varias partes, mortuo *Alexandro*, distracti sunt: & sequebantur deinde cruenta bella & horribiles mutationes post mortem *Alexandri*. Tandem devoluta est *Monarchia ad Romanos* & fuit sub *Augusto* potentissima,
4. quæ postea decrevit; & demum in Imperatores vel potius in Occidentale & Orientale Imperium est divisa. Postea *Barbari & Turci* Orientale invaserunt; & valde decrevit quoque Occidentale, quod vix in Germaniæ septis amplius continetur: nam aliquid inde nostro etiam tempore detraxit *Gallia Rex*; *Russus* quoque & aliquot reges *Livoniam* ad se transtulerunt, & de ea adhuc dimicant: timendumque est, generalem fore aliquando propter peccata nostra mutationem gubernationis in tota Germania, ut vel *Turci* vel *Moscovitæ* invadant Imperium & mutant gubernationem, atque occidant demum Principes, qui nunc
 5. nimium sunt securi. Item per Germaniam sunt sæpe in *Saxonicis*, in *Austriacis*, *Suevicis*, *Bavaricis*, *Burgundicis* & aliis Principum familiis multæ mutationes visæ, deque variis ipsarum familiarum & in eis Principatuum translatione ad alias familias & Principes, passim historiæ referunt. Sub non multis annis fuit visæ quædam mutatio circa *Electorum Saxoniam* bis: de priori scribit *Krantius* in Saxonia aliquoties; de secunda, quæ est nostro tempore facta, testatur *Sleidanus*. Quomodo *Austria* peruenerit ad *Habsburgenses* Comites, & deinde ad *Austriacos Burgundia* cum quibusdam aliis Ducatibus & Comitibus, ex historiis notum est. Studuerunt quoque olim miris modis amplificare suas ditiones Principes & Episcopi, hinc est sæpe mutatio gubernationis &
 6. familiarum facta. In *Ducatu Clivensi* est, veluti historiæ produnt, mutatio olim visæ, dum Duce & hærede istius Ducatus, qui olim fuit ex quatuor istis Imperii Comitibus, mortuo, Comes de *Marka* sibi hunc à Cæsare impetraret. Sic aliquando *Ducatus Julia*, olim Comitatus,
 7. ad *Bergenses* peruenit Duces, qui tum Comitatus in *Ravensberg* etiam erant possessores. Fuerunt multi in Germania Comites, qui, ut diximus, ita propter operam Cæsaribus navatam, quod Ducibus socii &

Co-

Comites fuissent, consecuti erant aliquot locos, unde titulum ferebant : Sed quomodo isti Comites aut in Duces sint translati, vel à Ducibus sive Episcopis rapti & quasi incorporati, ut ne de iis quidem sciatur, vel nomen ipsorum amplius extet, placet paucis exprimere. Nam ut *Polonia & Bohemia reges fuerunt olim Duces*, postea reges facti sunt per 8. Cæsares: ita *Ducatus Luceburgensis, Limburgensis, Geldriensis, Wirttembergensis, Clivenfis, Juliacensis, Holsatiensis, Stormariensis, Deitmarsienfis, & olim Brunsvicensis & Lüneburgensis*, fuere Comitatus, & beneficio Cæsatum sunt mutati & exaltati in Ducatus: Quidam Ducatus sunt empti aut occupati ab Episcopis, ut Episcopus Wirtzburgensis scribit se Ducem Franconiae; & de Hallsatia sibi ascribit titulum, ut opinor, Episcopus Argentinenfis: Sic quidam Principatus, Dominia ac Comitatus à Ducibus vel Episcopis possidentur, quorum nomen hodie interiit. Ita ex *Bambergensis Comitatu*, mortuo Comite Reinol- 9. do sine hæredibus, Henricus Imperator cognomento sanctus, qui successit Otthoni III. *Episcopatum* fecit. Ex *Comitatu Mersburgensi*, mortuo quoque sine hæredibus Esico Comite, *Episcopatum* Mersburgensem condidit ad Salam. Episcopi autem cum semel obliti essent sui 10. officii, Reges gentium dominabuntur eis, & hi vocantur gratiosi, vos autem non sic, atque negligerent munus docendi, semper operam dederunt, ut amplificarent suas ditiones & dioceses: Et hoc recte facere se putabant, cum viderent Pontificem Romæ, qui se summum vocavit, hoc unum egisse, ut à Carolo Magno, deinde à Ludovico & reliquis Cæsaribus tot provincias, tot insulas, tot Dominia & amplissimas regiones consequeretur, veluti semel titulum universalis Pontificis acceperat à Phoca Parricida, &c. Hinc & ipsi Episcopi facti sunt audaciores & securiores ad omnia sibi rapienda, idque sine peccato fieri jam dudum sibi persuaserant.

Episcopus Magdeburgensis, teste Krantio cap. 27. lib. 6. Saxoniae, 11. Comitatum Sonnerscheborg / mortuo ultimo hærede sine prole emit à *Domina in Quedlenborg* / sorore ultimi Comitis ibidem, & sic illius titulus hodie evanuit.

Comitatum egregium de Wintzenberg / occiso obstuprum uxori 12. Nobilis cujusdam illatum cum conjugē gravida in lecto Comite, invasit Episcopus Hildesimensis, teste Krantio libro 6. cap. 11. Saxoniae, quam referat in Wandalia, ipsum accessisse cum aliis Ducibus in Brunsvicf. Ita ille Episcopus plures ad se transtulit Comitatus, ut *Comitatum de Peyn* & alios, &c.

E

Bre-

13. *Bremensis Episcopus*, teste Krantio libro 7. Saxoniae cap. 40. ad se transtulit ita *Stadensem Comitatum* amplissimum, & *Baronatum de Jhes hode*/cujus facit mentionem Krantius lib. 9. cap. 11.
14. *Mindensis Episcopus*, ut *Chronicon Mindensium* simulque *Comitum* in *Schowenberg* indicat, ultra *Visurgum* emit *Comitatum Stenwedde* à Joanne & Gerhardo Comitibus in *Schowenberge*, idem consecutus est *Comitatum Dominorum de Berga vel Schalkesberge*, &c. & partem dimidiam *Comitatus* à *Bunstorp*/ & quaedam de *Comitatu in Dassel* possidere Episcopus ibidem dicitur.
15. *Comitatus in Eochen* est in *Monasterium* vel *Abbatiam* per hæredes à *Mindensi Episcopo* versum.
16. Nostro tempore *Episcopus Moguntinus* transtulit ad se, tanquam feudum, egregium *Comitatum de Renect*/ mortuo ultimo hærede Philippo.
17. Quod ad *Duces & Principes* attinet, multos *Comitatus* ad se transtulerunt, quorum nomina & tituli jam perierunt & non amplius extant: ita *Marchio Misnia Grojensem Comitatum* & alios incorporavit, *Marchio Brandenburgicus Comitatum Soltvedelensem cum aliis*. *Burgundici Duces* ut plures ita *Comitatum Lovanii*, *Landgravi Thuringia Comitatum in Or-*
18. *lamund* ad se traduxerunt, ut audio. Leguntur multi *Comitatus* circa *Albim* fuisse olim, qui perierunt: ut *Comitatus de Ringelheim*/ *Principatus* sive *Comitatus de Werle*, item *de Wagria*, *de Raceborg*, *de Nordalbingia*, quorum sæpe mentionem facit Krantius in *Saxonia*: atque opinor *Holsatos*, *Slesvicos* & *Stormaros Duces* de *Nordalbingia*, *de Wagria*, *de Ringelheim*, *de Werle Comitatus* & plures occupasse: nunc *Arcem Raseburg* obtinet *Dux Saxonia de Löwenburg*/ teste Krantio libro 12. cap. 3.
19. *Comitatum de Dannenberge* ex mandato *Caroli* 4. *Albertus Dux Luneburgensis* invasit & suæ ditioni adjecit, teste Krantio libro 10. cap. 3. *Saxoniae*. Nam antea *Comitis de Dannenberge Henrici* mentionem fecerat libro 7. cap. 21. & *arcem Castellanorum in Horneburg* quoque idem invasit, teste eodem lib. 10. c. 3.
Brunsvicenses Duces multos *Comitatus* ad se transtulerunt. Scribit enim Krantius lib. 12. *Saxoniae* cap. 31. quod *Wilhelmus Dux Brunsviga*, dictus bellicosus, valde amplificaverit suam ditionem, eique adjunxerit hos *Comitatus Everstein*/ *Bunstorp*/ *Hallermund*/ *Wespe*/ *Homporg*. Et *Henr. Leo Widekindi Comitis de Dasenberg* *arcem munitissimam in Harcinia montibus* expugnavit, teste Krantio c. 26. libri 6. *Saxoniae*. Et in *Vanda-*

dalia libr. 5. cap. 8. dicit *Comitatus de Homberg/ de Dassel & Wingenberg* accessisse *Ducibus Brunsviga*, Et in Saxonia libro 6. cap. 27 & libro 9. cap. 38. & 40. dicitur de *Comitatu Lōwenrode*/ cui paruit *Hannovera* oppidū, veluti *Embecum Dasselienſi* Comiti, & *Alvelde Winzenbergico*: Ita fit mentio in divisione Principatus & Ducatus Brunsvicensis, apud Krantium in Saxonia lib. 8. cap. 32. *Comitatus de Lutterſberg*/ quem cum aliis *Henricus senior* in possessionem acceperat: Legitur etiam apud Krantium lib. 9. Saxoniae cap. 21. & 31. de *Magno, Duce Brunsvicensi*, quod in dotem acceperit *Marchionatum de Landesberg in Zangerhausen*/ & mirabilis est Deus in omnibus factis suis. Omnium maxime conquestus fuerat coram imperio *Theodoricus, de Landesberg Marchio, de Henrico Leone*, ut scribit Krantius libro 6. Saxoniae cap. 38. & jam postea multi viderunt istorum adversariorum posteros & hæredes conjungi: *Arcem Castellatorum de Alſſeberg* obtinuit quoque *Albertus Dux*, ibidem teste eodem lib. 8. cap. 28. & 21. Et lib. 11. Saxoniae cap. 12. dicit de *Baronibus in Calenberg*. &c. Et Krantius aliquoties dixerat etiam de *Comitatu de Northem*/ &c. Et hos Comitatus ac dominia possident Duces in *Brunsvic*/ atque habent præterea amplissimam *Diæcesin Hildesimensi* nunc sibi subjectam & propriam. Et si unquam est *Henrico Leoni* aliquid ademptum, certe posteris plurima quoque dominia accessere, quibus aliqua ex parte refarcitum fuit illud damnum: Atque sunt illi 20. adhuc Duces reliqui ex familia *Wedekindi Ducis Angariæ*, unde adhuc pullum equinum in Conis gerunt.

Hæc dixi de vicinis ducibus; ita *Duct Cltvenſi* accessit *Comitatus de 21. Genep*, teste *Chronico Coloniensium*; & ut opinor *Juliacenſi Comitatus 22. de Hensberg & Deist*/ &c. Sic aucti sunt Ducatus etiam in vicinia, & perierunt Comitatus multi. Itaque diximus nihil esse in hoc mundo stabile & diuturnum, omniaque mutari & ad alios usus transferri vel, in nihilum redigi. Id etiam in nostra Patria usu venit, ut variae mutationes ab initio fuerint. Itaque visum est quædam de his referre, ut nostri quoque *Westphali* cognoscant diversitates & mutationes, quæ factæ sunt in *Westphalia* olim. De Saxonibus diximus in libello, *de nominibus Saxonum & Westphalorum*, atque populis, qui olim in *Westphalia* habitaverunt. Jam multo tempore occuparunt hanc terram *Saxones*, & hæc dicta 23. est *vetus Saxonia*. Et certum est *Harminium Ducem*, quem *Vellejus 24. Cheruscorum & Longobardorum Ducem* appellat, habuisse possessionem *Westphalia* per id tempus, (à quo dicta volunt nomina *Hermannus*,

- Hartmannus*,) cum ille *Quintilius Varus* cum tribus legionibus dele-
ret, quæ pugna in *Westphalia in hoc Comitatu Lippia* facta est, ut in pro-
prio tractatu ostendemus plenius. Et non est dubium ipsum etiam hic
25. sedes habuisse, atque extant adhuc reliquæ arcis dictæ die *Harmes-*
borg ab Harminio, prope *Schier* versus *Luidam* oppidum. Et alii censent
locum in *sylvis & montibus Lemgovienfis urbis* prope *Hilbentrop* pa-
gum, dictum die *Hameleborg* inde etiam nomen habere quasi *Harminiis-*
borg / verum ex longo intervallo mutatum esse nomen & corrupte di-
ctum *Hameleborg* pro *Harminiisborg*. Locus est altus & fuisse ibi egregi-
um propugnaculum reliquæ in monte adhuc indicant, & circumstan-
tiæ multæ ac vestigia ostendunt forte & eximium ibi fuisse castrum.

- De sequentibus hujus terræ, qui *Harminio* successerint in gubernatione, *Rectoribus* nihil invenio, nisi quod alii sentiant, teste *Krantio* lib.
26. 1. procemio in *Saxonia*, *Ariovistum*, qui se opposuit *Cæsari* in *Galliis*, ante *Harminium* gubernasse *Saxoniam*, hoc est *Westphalam*; Qui vero postea fuerint *Duces* vel *Reges Saxonum*, non invenimus, nec eorum nomina
72. exprimuntur. Numerat tamen aliquot *Saxonum Reges* *Krantius*, *Henricum*, *Sifridum*, ejusque filium *Hundingum*, deinde *Gelderum*, *Swertingum*, & *Hanesum Siwarumque*; atque hos cum *Danicis* regibus bella gessisse scribit libro primo *Saxoniarum*; sed ignoratur, an illi tunc in *Westphalia* habitaverint. Idem scribit lib. 1. cap. 29. & 30. cum *Longobardi* omnes *Saxones* duxissent numero 20. millia secum in *Italiam*, *Clothinum* & *Sigebertum*, *Francorum reges*, *Suavos* ad *Rhenum* sedentes in desertum à *Saxonibus* loca *Germaniarum* transtulisse: Postea *Saxones* pertæsi alieni imperii in peregrinis locis, cum liberi fuissent, discesserunt à *Longobardis* ex *Italia*: Cumque venirent ad priorem patriam, *Suavi* à *Regibus Franciarum* donati terra *Saxonum*, cedere loco noluerunt, tandem promisit *Sigebertus*, *Metensium* rex, ipsis restitutionem ad patrias oras, & suavitatis, ut paterentur dividi & partiri locum, & æquo jure illam terram cum *Saxonibus* una inhabitarent. Postquam autem illi cedere nollent, commisit utrosque rex bello, & ceciderunt *Saxones*, manseruntque in locis olim *Saxonum* *Suavi*; tandem iterum collecti *Saxones* sedibus *Suavos* turbarunt. Postea capite 31. sic pergit *Krantius*: *Bartoldus* jam *Saxonibus* Dux, cum *Dagobertus* rex *Metensium* (quia forsan *Sigebertus* occubuerat) à patre *Clothario* *Francorum* rege, constitutus esset; ortum est inter *Bartoldum* & *Dagobertum* bellum, & *Dagobertus* occubuit ab hac parte *Rheni*, venit ei in subsidium Pater *Clotharius*, porrigens fi-

filio manus auxiliares, productis magnis copiis, eisque transpositis per Rhenum contendit ad filium: Castra tunc tenebat Bartoldus ad Visurgum, ibique pugnarunt, & cecidere Saxones, facti Francis tributarii.

Postea *Carolus Martellus*, Præfectus Prætorio regni Franciæ, bellum 29. instituit contra Saxones, ut illos ad fidem Christianam duceret; deinde filius *Pipinus*, ejusque frater *Gripho*, continuarunt bellum contra eosdem, tandem *Carolus Magnus*, factus rex & postea Imperator, per annos 30. gessit 30. bellum cum Saxonibus in Westphalia. Pergit autem in citato loco *Krantius* referre, quomodo *Wedekindus* fuerit Saxonum Dux (lib. 2. cap. 1. & 2.) & munitionem in *Siborg* habuerit, atque *Eresbergam* possederit, ac ipsi Saxones apud *Tuitium* Rhenum transgressi ad *Mosellam* usque omnia vastaverint, tandemque regressus *Carolus* in Westphalam ipsos fuderit & vicerit, &c. Interea non refert genealogiam *Widekindi*, sed 31. quomodo postea *Carolus* Ecclesias fundaverit, & eis Episcopos præfecerit *Osnaburgæ*, *Monasterii*, *Paderbornæ*, & *Minda*, atque in singulis locis prædia & dominia Ecclesiis attribuerit. Interim solus *Wedekindus Anga-* 32. *rie Ducatum* in Westphalia tantum retinuit & in ea moratus est. Et quamquam arcem præcipuam Angariæ jusserrat sibi in potestatem redigi *Carolus*, teste *Krantio* lib. 2. c. 11. attamen converso *Wedekindo* concessit rursus arcem suam; licet antea ab istis Anglariis, apud quos summa erat Saxonum potestas, obsides accepisset, teste eodem, lib. 2. cap. 22. Tametsi *Wedekindus* etiam zelo novæ religionis motus concesserit partem arcis suæ circa *Visurgim*, in loco, ubi nunc est *Minda* urbs, Episcopo novo, tamen ille solam deinceps Westphalam gubernavit in sua provincia, ut *Krantius* scribit eodem libro cap. 24. *Wedekindus* exceptis his, quæ Episcopis concessa erant. De filiis *Wedekindi* sic per- 33. git ibidem scribere cap. 26. quod ut ille *Wedekindus* mortuus & sepultus erat in Angria, ita *Wigbertus* filius & nepos *Wedekindi* ex *Wigberto Walbertus* habuerint sedes in *Weldeshusen* & ibi, veluti pater avusque *Wedekindus* in *Engeren* collegium fundaverat, collegium instituerint, ubi etiam sepulti sint. *Bruno* enim & *Walbertus* erant filij *Wigberti*, *Bruno* genuit *Ludolphum*, qui primum favore Cæsarum progressus est ultra *Visurgim* in Orientalem Saxoniam, cepitque dominari ibi, & is genuit *Brunonem*, *Tanquardum*, & *Ottonem*: à duobus prioribus dicitur *Brunsvicum* ædificatum. Hinc cap. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. & 33. ponit in libro 2. Saxoniam *Krantius* genealogiam à *Wedekindo*; verum paulo aliter 34. hanc refert *Pencerus*, cujus verba hæc sunt: *Sighardo*, qui contra *Dago-* ber-

bertum Francum bella gessit, (quem tamen Bartoldum nominat Krantius,) patre natus *Ditericus*, quem *Carolus Martellus* oppugnavit, reliquit filium *Wernechinum*, Ducem *Angariorum & Iburgi*. Hoc nati sunt *Widekindus & Bruno* fratres. *Widekindus* cum *Carolo magno* dimicavit: *Brunone* natus est *Ludolphus*, quem *Ludovicus pius* Ducem *Saxoniae* constituit, procreavit filios quatuor, & inter hos *Ottonem magnum*, patrem *Henrici Aucupis* Imperatoris, &c.

Ex *Widekindo* nati sunt *Widekindus junior*, *Soraborum praefectus*; & *Wigbertus*. *Widekindus* filios habuit *Widekindum & Ditzgremum*: ille conductus à *Carolo Calvo* profectus est in *Galliam* contra *Normannos*, ducto secum in *Galliam Rupertus* filio, qui postea factus est *Dux Andium*: Ex hoc *Ruperto* nati sunt reges *Gallici*. Habuit enim duos filios *Ottonem*, regem *Franciae*, & *Rupertum*, qui cum fratre mortuo regnum *Galliae* affectaret, *Carolo Simplicio* capto, tandem interfectus est, & reliquit filium *Hugonem magnum*, Comitem *Pariseorum*, & nepotem *Hugonem Capetum*, qui regnum *Franciae*, deleta *Caroli* posteritate, occupavit. *Ditzgremum* alterum *Widekindi* filium, *Otto magnus* patruelis pepulit *Saxonia*, filium ejus *Ditmari* *Henricus Auceps* restituit. Hujus *Ditmari* filius *Ditericus* pater est *Marchionum Misniae*, qui nunc tenent electoratum *Saxoniae*. *Wigbertus* *Widekindi* junioris frater ex *Walberto* filio nepotes habuit quatuor fratres *Regenbertum*, *Ditericum*, *Widekindum*, *Immodum*, quem alij *Amadeum* vocant. *Regenberti* illius opera feliciter usus est *Henricus Auceps* in bellis *Danicis*; *Ditericus*, cujus filia *Melchitildis* nupta fuit *Henrico aucupi*, celebratur in historiis titulo *Comitis in Ringelheim*. *Widekindi* filius *Almarus*, utroque parente religionis ergo profectis in *Galeriam* & laboribus itineris extinctis, infans educatus est in *Italia*, unde tandem potitus est ducatu *Taurinatum & Eporegiae*, primus se *Marchionem Montis Ferrati* nominavit, consensu *Ottonis secundi*, cujus filiam *Udelshelden* quam alij *Alasiam*, alij *Volesiam* depravate nominant, rapuerat. Ab hoc origo est *Marchionum Montis Ferrati*. Quartus *Imodus* seu *Amadeus* pater est stirpis *Ducum apud Allobroges*, quos vocant *Duces Subandiae*. Hæc ex *Peucero* retuli, qui paulo aliter refert *genealogiam Widikindi*.

35. & dicit *Wernechinum* patrem *Widekindi magni*, quem interdum annales
36. regem appellant, Ducem fuisse *Angrivariorum & Iburgi*, hoc est totius
37. pene *Westphaliae*: Nam nomen *Westphaliae* tunc in usu adhuc non fuit.
38. Quia ut *Angrivarii* à *Visurgi* ad *Lippiam* usque ripam sederunt, ita *Iburgum* quod nunc *Driburgum* dicitur, fuit præcipuum propugnaculum ultra Lip-

Lippia, quod dedit Carolus magnus Paderbornensibus: alii tamen hoc de *Siborgo* ad *Ruram* prope *Tremoniam* intelligunt. Ertwinus in suo Chronico intelligit de *Iborg* in ditione Osnabrugensi. De *Angaria* vel *Engeren* sic ait *Pencerns*: Engeren in Westphalia ad *Amali* caput & *Visur-* 39.
gis *Lippia*que ripam, &c.

Sed si ad Ripam *Lippia* se extendit *Engria* Ducatus, miror, cur in *Coloniensi* Chronico & simul in annalibus urbis *Lippia*, expresse dicatur: *Susatum urbem esse caput Ducatus Angaria*, postquam illa Urbs ultra *Lippiam* flumen sit sita. Sed fuisse *praeipuum Wedekindi arcem* in Engeren testatur *Krantius* libro. 2. cap. 11. *Saxoniae*, & ipsum circa *Visurgum* potestatem secularem habuisse cap. 22. ait, quod etiam hinc mihi fit verisimile, quod & *Minda* & prope *Osnaburgam arcem* in *vicinia Visurgi* habuerit, ut ex *Krantii* Metropoli & *Mindensi* Chronico cognoscitur, atque reliquiae satis indicant in *vicinia* urbis *Osnaburgensis* (vide etiam *Krantium* in Metropoli libro 1. cap. 2. & 9.) Dux *Wedekindus* deinde 40.
non est dubium quod in *Wildehusen* quoque arcem & propugnaculum habuerit, quia ibi & filii collegium fundarunt, sedesque habuerunt & mortui sunt, ut in *Saxonia* libro 2. cap. 26. scribit *Krantius*. Verum rursus me movit hoc contra, quod *Syberg arx*, cujus Vestigia ad milliare à *Tre-* 41.
monia extant, circa montem de *Junfferensprunck* dicatur à vicinis rusticis *Widekindi* regis fuisse, atque asserant puteum adhuc eodem in loco extare, in quo volunt *Widekindum* baptizatum esse, quod tamen mihi non fit verisimile. Interim annales asserunt atque *Krantius* de fortissimo *Saxonum* propugnaculo *Siborg* / quod alii situm esse ajunt supra *Coloni-*
am, ubi est celebris *Abbatia*, quod etiam inde confirmant, quia in *Chronicis* *Mindensium* legitur, quod cum demoliretur *Daniel Berner*, *Præpositus* *Minda* arcis & turris, ex reliquiis castri *Wedekindi* quod reliquum esset, invenerit loculos cadaverum humanorum, quibus multa olla *Siburgica* erant adjuncta, unde captivi hauserint potum sine dubio. Verum *Wernerus Rolevingus* in libro de laude *Westphalia*, quem ante años 80. scripsit, parte 1. cap. 3. aperte scribit: istud propugnaculum fuisse situm supra fluvium *Rure* prope *Tremoniam*. Annales vocant illam *Sigeberg* / forsan à fortuna *Sied* haben / arx victoriosa. Verum ut olim *Angaria* regnum (quia interdum etiam regnum dictum est, ut testatur *Krantius* libro 2. *Saxoniae* cap. 26. atque ipse *Wedekindus* non- 42.
nunquam rex *Angorum* vel *Saxonum* dictus est, teste eodem in Metropoli libro 1. cap. 9.) non ad ripam *Visurgi* verum etiam ultra *Visurgum* se

- se extendit: ita potest etiam fieri, ut ultra Lippiam se extenderit Ducatus Angrivariæ, & sic fuerit etiam in eo Ducatu *Susatum* urbs, tanquam caput ab ista parte incipiens. Fuisse ultra *Visurgum* extensum regnum sive ducatum *Angaria* dixi, quod in *Annalibus Hamelensis* urbis legitur, & monumenta Collegii *Hamelensis* testantur, quod ultimus Comes, nomine *Bernhardus* cum *Christina* uxore baptizatus sit à D. *Bonifacio*, atque deinceps ex suo Comitatu Ecclesiam *Hamelensem* & collegium fundaverit *Canonicorum Regularium*, atque reliqua bona, prædia & regionem dederit *Abbate Fuldensi*, ante adventum *Caroli* in *Saxoniam*. Qui *Abbas* postea, ut ibidem in *Archivis* legitur, vendidit *Widikindo Comiti Hoyensi*, tunc *Episcopo Mindensi*, vicum *Hamelen* anno 1259. & reliquum dominium, quod olim ab isto Comite *Bernhardo* consecutum erat dono Monasterium in *Fulda*. In *Chronicis* quoque *Mindensi* aperte legitur, quomodo venditio inter *Episcopum* & *Abbatem* sit *Colonia facta*; verum hanc venditionem noluisse permittere & concedere ratamve habere *Comitem in Everstein* & *cives Hamelenses*, (quia tunc factum erat ex pago oppidulum) Comes enim ratione dotis & præfecturæ alicujus non nihil juris habebat in oppidū & vicina loca. In *Chronicis* autem *Schowenburgenſium* Comitum, quæ congeſſit *Hermannus de Verbecke* / *Monachus Mindensis*, & sunt restituta per *D. Lambertum à Beveſſen* / præpositum Collegii ad *S. Joannem Osnaburgensis*, expresse nominatur ille *Abbas*, qui ita rationem cum *Widikindo* *Episcopo Mindensi* iniit, nomine *Henricus*, qui *Hamelen* cum omni jure & proprietate vendidit *Episcopo*; verum *Comes in Everſtene* advocatiam prædicti oppidi & Ecclesiæ jure *Homagii* possedit, itaque nec ille nec *cives* hoc permiserunt, & sic ortum est inter eos bellum, paulo post autem se dederunt in potestatem Ducum *Brunsvicensium Hamelenses*, &c.

- Fuisse autem titulum istius ultimi Comitis talem legimus: *Bernhardus Comes regni Angaria de Diſten* / &c. Fuit ergo sine dubio alter *Comitatus de Westen* ejusdem tituli de *Angaria*. Quare potest fieri ut *Widikindus* istam partem possederit usque ad *Visurgum* in ea regione, quæ
45. *Westphalia* est, & facile credederim pertinuisse olim *Susatum urbem ad Angrivaria ducatum*, sed interim hoc est considerandum, quod tametsi *Widikindus* fortiter pugnaverit contra *Carolū* per annos triginta, & aliquoties dejectas & convullas munitiones in *Eresborg* & *Giborg* munit: de *Soest castro* tamen vel recuperato vel olim superato nusquam legitur, verum *Chronicon Colonienſe* & simul *annales civitatis Lippiæ*, refe-

referunt etiam tum Coest fortissimum propugnaculum fuisse sub Dominio 46.
Colonienſis Episcopi: Dagobertum enim hoc caſtrum expugnasse, (cujus
etiam antea facta est mentio) debellatisque Saxonibus hoc donasse postea
S. Episcopo Cuniberto, qui ejus filium Sigibertum instituerat. Hoc qui- 47.
dem videtur verisimile, verum horum nihil habent annales vel Ecberti,
vel Monachi Corbiensis, vel Krantii, vel Rolevingii.

Itaque alii putant primum pervenisse Susatum ad jus Colonienſis Episcopi,
cum Saxonia privaretur Henricus Leo, quod ex Gobelino falsum esse de-
monstratur, qui scribit de Bernardo Lippiensi & Widekindo Rei-
denſi Dominis, quomodo illi cum starent à partibus Henrici Leonis,
(quod etiam præsertim de Lippiensi non negat Krantius in Saxonia)
armata manu contra Susatum venerint, & provinciam incendio undi-
que vastaverint, & oppidum Medebach incenderint. Contra vero le-
gitur, Colonienſem Archiepiscopum arma sumpsisse in Henricum Leonem
Ducem: deinde idem Gobelinus scribit quod cum Henricus s. invaderet
Colonienſem, specialiter Susatenses petierit, &c. Et habuisse jam antea
aliquid juris in Westphalia Colonienſem Episcopum, ex verbis Go-
belini apparet: postquam Henricus Leo, Dux Saxonie, & Episcopus 48.
Colonienſis, ac deinde Paderbornensis, Mindensis & Monasterienſis
Episcopi obsederint urbem & arcem Comitum de Arensberg (quia Henricus
Comes in vinculis fratrem suum captivum tenuerat, in quibus etiam
mortuus erat) & ceperint arcem cum urbe, ipse vero postea se dede-
rit & sua Colonienſi Ecclesie, tandem restitutus sit suis & patrie per
Episcopum Colonienſem: ita plus juris conſequabatur Colonienſis
Episcopus. Idem Gobelinus dicit, quod partem Ducatus Saxonie ha-
buerit in diœcesi Colonienſi & Paderbornenſi Henricus Leo, unde
colligunt quidam, jam tum quædam in possessione habuisse Colonien-
ſem Episcopum in Westphalia; sed ego ista verba, in diœcesi Colo-
nienſi & Paderbornenſi, sic intelligo, daß do die Cölnischen ein Theil und
auch an etlichen Orten des Gebiets de Paderborneschen haben ihren Kresen
und geistliche jurisdiction dar gehabt/und sunst nichts/gleich wie altunges
auch die Bileveldens werden diœceseos Paderbornensis genennet/ ſci-
licet quod ad veterem Ecclesiasticam jurisdictionem Episcoporum at-
tinet, alioqui Bileveldia paret Comitum, qui à Corvis nomen habet. Sic
Episcopi Monasterienſis & Osnaburgensis suam olim habuere juris-
dictionem per Comitatum Tecklenburgensem separatim. Susatum 49.
autem in illis fuit caſtrum & præfectura, quæ crevit in urbem magnam po-
stea,

stea, & ideo puto illam latine *Susatum* dici, quod aliquid ad castrum accesserit, tunc *Zusatz* diciturque illa urbs tunc prædia & pagos retinuisse, qui antea isti præfecturæ parebant, hinc est illa urbs ditissima inter Westphalicas. Volunt etiam nonnulli inde sibi supmisse titulum *Angariae* Coloniensem Praesulem, quod *Susatum* in *Angaria* caput esset: addidisse etiam ipsum Westphaliæ ducatum titulo, cum Comitatum de *Arnsberg* & partem ex eo, quod *Henricus Leo* possidebat, sibi totum vendicasset, quia plerique Comites de *Arnsberg* (præcipue *Fridericus*) teste *Gobelino* & *Krantio*, solebant se scribere *Comites Westphaliae*: Alii interim *Arnsberg* putant dictum quasi *Ungersberg*, tanquam ibi inceperit ducatus *Angariae*; sed fuerunt tunc adhuc Comites de *Arnsberg* longo tempore post: & contrarium dicitur in *Colonienſi Chronico*, scilicet *Asterum ducatum* nempe *Angaria* esse prope *Hervordiam* situm, ibique fuisse primariam arcem & propugnaculum totius *Saxoniae*.

Interim certum est, ante *Henricum Leonem* quasdam possessiones habuisse in *Westphalia Colonienſem*, *Tuitium* cum munitione, item superiorem arcem *Siborch* supra *Coloniam*, quam *Chronicon Colonienſe* dicit ideo *Siborch*, quasi *die Henrichsberg* dici, ubi *Episcopus* curavit ædificari *Monasterium*; atque eundem *Episcopum* in *Comitatu Westphaliæ* constituisse quoque *Monasterium*, refert idem *Chronicon*.

Videmus igitur quod interdum fuerint, qui se *Comites Westphaliæ* scripserint, ut etiam *Comites Angariae* fuere, & simul *Comitatus Westphaliæ & Angariae*, &c. qui sunt nunc *Ducatus*: Nam *Westphalia & Angaria Ducatus titulo investivit in Weilhusen Fredericus rex Colonienſem Praesulem*, quanquam antea istos titulos sibi non vendicaverat *Henricus Leo*, cujus titulus, referente *Munſtero*, hic fuit: *Henricus Leo, Dux totius Saxoniae & Bavariae, Pfaltzgravius Rheni, Comes Brunſviga, Lunenburgae ac in Northem*. Interim idem *Munſterus* scribit in *Cosmographia*, quomodo anno Domini 934. *Christiani Duces* contra *Infideles Vandalos, Slavos, Rutthenos & Gothos* pugnaverint, & fuisse tunc in *Comitatu Caesaris Henrici primi Ducem Westphaliæ & Ducem Engariae &c.* Itaque nihil certi de utroque isto *Ducatu* pronuciare possumus.

Hoc interim certum est, quod posteri *Wedekindi* adhuc in possessione habuerint aliquandiu *Angariam ad Viſurgim*, & partem *Ducatus*, qui olim fuit *Iburgi*, de quo diximus. Nam libro 3. cap. 1. *Saxoniae* testatur *Krantius*, *Henricum Ottonis filium*, qui factus *Imperator* dictus est *Henricus Anceps*, fuisse in urbe *Ersburga* & illam urbem possedisse,

sedisse, & capite 3. ad finem dicitur, Conradus se in Henricum Saxo-
nem armavit, ejusque arcem Mersberg oppugnavit, multis copiis pro-
ductis, ab utraque Rheni parte plurima vastavit. Item 12. cap. sic
scribit: *Henricus Auceps Canonorum collegium*, quod fundavit *Wede-* 55.
kindus abavus ejus, in *Angria* transtulit in *Vallersleve*, constituens ibi E-
piscopum Marcum, magnæ sanctitatis virum, sed inde postea hoc *Otto I.*
transtulit in Magdeburg. Cum autem ex *Angria* transtulisset colle-
gium Henricus rex, ejus uxor Maltildis postea novum ibidem erexit:
item capite 15. Ceperunt se opponere Everhardus, Conradi, qui ante 56.
Henricum rex erat, frater, cum aliis, inter quos erat Ottonis Impera-
toris frater Henricus, regi Ottoni I. & accepit in deditionem *arcem &*
urbem Eresborg/ sed Otto oppugnavit urbem valido exercitu, atque ve-
nit etiam rex ad *Tretmont*/ nunc *Tremoniam*, quæ paruit Henrico, sed
armis coacta est urbs illi cedere. Gobelinus clare dicit, quod *Eresborg*
urbem tenuerit Henricus frater Ottonis, & in ea sit captus ab Everhar-
do Francorum Duce, verum liberatus postea à rege Ottone, interim
adhuc jam liberatum Henricum, qui erat Dux Bavarix, se fratri oppo- 57.
suisse cum Gisiberto, Lotharingix Duce, hisque cognitis collegisse
Ottonem regem exercitum, cum quo Rhenum transire decreverat, &
pervenisse ad urbem *Tretmont*/ quam nunc *Tremoniam* dicimus Henrico
fidelem, cepisseque eam, & capitaneum ejus dictum *Ugman* juramento
astrinxisse, ut Henricum fratrem suum, quantum in eo esset, ad concor-
diam sui reduceret, &c.

Cum igitur ostenderim circa *Visurgum* adhuc dominium habuisse
Henricum I. regem in Angaria, quod etiam posteri retinere, quia *Otto*
III. sedit aliquandiu in Bildehusen/ ut Krantius libro 4. cap. 23. Saxo- 57.
nix testatur, clariusque refert in Metropoli lib. 3. cap. 47. & deinde in
Chronicis Mindensium legitur, quod rex Conradus II. per biennium mo- 58.
ratus sit *Minda*, & habuerit ibi sedes up dem *Rampe* sub *Wigiberto*: at-
que demonstraverim posteros quoque *Widekindi ex illo ducatu Iburgi-*
co, quod diximus in superiori Westphaliae parte extare, partem tenuis-
se præsertim *Eresborg* arcem & urbem antiquam Saxonum, & *Tremo-*
niam imprimis paruisse Henrico fratri Ottonis: nunc quoque dicam,
quomodo istis privatisint postea hæredes & posteri *Wedekindi*. Erant 59.
per id tempus valde impudentes mendici Episcopi, qui semper instite-
runt tum hoc tum illud impetrare ab Imperatoribus: sic *Mindensis Epi-*
scopus Landwardus accepit primum regalia politici Magistratus ab *Otto-* 60.

- ne primo, deinde *Theodoricus II.* Episcopus, quæ illi adhuc deerant & quæ ad plenam potestatem principalem attinebant, impetravit ab *Henrico* Casare. Sic multa *Henricus II.* cognomento sanctus attribuit *Dia-cesi Paderbornensi*, de quibus legitur apud Gobelinum, atque etiam *Conradus II.* Factum est etiam, ut sic *arces*, quas olim *Wedekindus*, & deinde ejus posterius habuerunt *Minda* ac prope *Osnaburgam* & in *Wildeshusen* mendicando ad se transtulerint Episcopi.

- Krantius scribit libro 3. Metropol. capite 47. *Wildeshusen diace-seos Bremensis esse*: Monasterienses interim Episcopi merum ibi habent
 62. dominium & potestatem politicam nunc, Ecclesiasticam vero ibi ha-bent *Osnaburgenses*, denn es ist *Ossenbruggisch* Kresen dar. Quomodo *Eresburgum* oppidum nunc pareat *Coloniensi*, & is dominium in illam urbem consecutus sit, expulso *Henrico Leone*, postea fiet notum. *Tre-monien-ses* an paruerint *Henrico Leoni*, plane ignoro, audivimus tamen, quod posteris *Wedekindi* paruerit nempe *Ottonis I. fratri Henrico* urbs illa: an vero ille *Alman*/ quem ita nominat *Gobelinus* & capitaneum vo-cat, tunc fuerit *Comes Tremonien-sis*? ignoro. Quia certum est fuisse *Co-mites de Tretmont*/ quorum Comitatum adhuc retinet *urbs Tremonien-sis*,
 64. quæ jam per multos annos fuit Imperialis. Vidi literas civitatis istius, ubi expresse habebatur: In unser Graffschaff/ &c. quanquam *Gobe-linus* testetur, *Tremoniam* *Henrico* adhuc quinto paruisse, sed non ad-dit, an nomine Imperii, vel jure hæreditatis. Diximus interim ex *Gobe-lino*, aliquid juris & domini habuisse *Henricum Leonem* in *West-phalia*, illudque fuisse in *Coloniensi* & *Paderbornensi* *Dia-cesi*. Sed jam videamus, unde hoc habuerit.

65. Krantius scribit libro 5. *Saxonie* cap. 25. *Ludero* majores erant à proavo usque *Comites de Quervorde*, qui titulus usque hodie manet ad *Harciniam*: Sed nobiles per successionem materni generis, aut per initam affinitatem, nonnunquam mutant titulos, unde factum est ut pater *Luderi Gebhardus* *Comes esset de Suppelenberge* & *Comes de Arn-sberge*. Item sic idem scribit libro 6. capite 1. *Gebehardus*, *Comes de Quervorde*, genuit *Bruckhardum*, qui rursum genuit *Gebhardum*, *Luderi Ducis patrem*. Solent etenim nobiles titulum mutare vel ex successio-ne materni generis, vel ex dote, quam accipiunt, vel ex Principum & Regum collatione, unde factum est, ut hic novissimus *Gebhardus* vel *Gerhardus* & ejus filius *Luderus* dicerentur *Comites non de Quervor-de*, qui titulus hodie extat in *Harcinia*, sed de *Suppelenberg*/ qui ante nos titulus evanuit, &c. Idem

Idem Krantius scribit libro 5. cap. 25. quomodo *Luderus Comes de* 66.
Suppelenberg (*forſan Stoppelberg*) & *Arnsberg* filiam *Comitis de Northem* duxerit, cum qua eſt iſtum non ſolum Comitatum conſecutus, ſed etiam *Brunſvicenſem* & *Luneburgenſem* Comitatus, quos mater prædictæ filiæ adduxerat in dotem *Comiti de Northem*. Fuit enim *Luderi uxoris mater Gertrudis, Ecberti, Marchionis Saxonia*, filia, quæ conſenſu Imperatoris *Henrici 4.* iſta dominia viro dotis loco attulerat. Itaque in *Westphalia* habuit ſine dubio partem *Comitatus de Arnsberg* / cujus ſibi vendicavit titulum, & multa jam etiam conſecutus erat in *Saxonia* dominia *Luderus*, quibus hoc acceſſit, quod *Henricus V.* ei attribueret *Magni Ducis*, ſine maſcula hærede morientis, *Ducatum ad Viſurgum*, propterea quod ei navaverat operam contra patrem *Henricum IV.* Et quia tunc omnium *Saxoniæ* Principum hæreditatem conſequebatur, ſine dubio etiam hoc conſecutus eſt deinceps, quod adhuc reliquum erat *Saxonibus Heroibus* in *Westphalia* ex iſtis dominiis, quæ paruerant olim *Wedekindo* & ejus filiis.

Et non eſt dubium, quod non parvas poſſeſſiones vel dominia habuerint in *Westphalia*, quia præter id quod ex *Saxonum* Principum hæreditate habuit, fuit ei quædam pars *Comitatus de Arnsberg* / cujus ti- 67.
 tulum geſſit: quem *Comitatum ampliſſimum fuiſſe* vel ex eo cognoſco, quod *Fredericus Comes de Arnsberg* / qui ſe *Westphaliæ* Comitem ſcripſit, & tunc vivente *Ludero* partem *Comitatus* tenuit ibidem, potuerit ſuo tempore omnes fere reliquos *Westphalos* ſubigere, *Colonienſem*, *Monafterienſem* & *Paderbornenſem* Episcopos, atque alios: Et quemadmodum cum *Ludero* aliquando oppugnavit & vicit *Henricum V.* ita rurſum idem Imperator ejus opera uſus eſt contra *Saxones*: Ignoro tamen, an aliquid amplius præter iſtum Comitatum, vel potius ejus partem de *Arnsburg* / habuerit, poſtquam auderet ſe ſcribere Comitem *Westphaliæ*, quia *Ottonis Baviariæ Ducis* & *Saxoniæ* filia fuit *Frederici* mater. Vide de his rebus *Gobelinum*, qui etiam ſcribit, quomodo domuerit *Monafterienſes* aliquoties (de quare quoque refert alibi *Krantius*) *Luderus* cum illo *Frederico*.

Luderus factus Imperator non habuit maſculam prolem, ſed *Ger-* 68.
trudem filiam collocavit *Henrico Superbo*, *Baviariæ* Duci, hujus avus *Maternus* erat *Magnus Dux Saxoniæ*, cujus ducatum acceperat *Luderus* beneficio *Henrici V.* quem tamen poſtea oppugnavit, & ita *Henricus Bavarus*, cognomento *ſuperbus*, redit ad maternam hæreditatem,

- quia ei Luderus Imperator in dotem attribuit totam Saxoniam, sub qua erat etiam pars Westphaliae illa comprehensa. Ex hoc est natus Henricus Leo, parens omnium Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium, qui cum diu omnia præclare gessisset tam in Saxonia quam in Westphalia, excidit tandem gratia Cæsaris Frederici Barbarossæ, & ceperunt tunc inimici ejus evigilare, inter quos erant Colonienſes Episcopi, qui bolum istum diu famelici appetiverant, & prædæ huic insidiati erant. Nam Reinoldus Episcopus sæpe insidias struxerat Duci Henrico Leoni, totoque consilio intentus fuerat isti expugnando, teste Krantio libro 6. Saxoniae capite 20. sed ipse diu occasionem quæſivit, & dum illam habere non potuit, moritur, eique successit Philippus, quem Comitem de Dassel nominat Krantius; verum Chronicom Colonienſium dicit, Antecessorem ejus Reinoldum fuisse Comitem in Dassel; Philippum vero Dominum de Hingsberg. Hic inquam, ut pergit Krantius libro 6. c. 38. devastavit terram Henrici Leonis, & incendiis Westphalam turbavit & ita processit usque ad Quernhamelen: ab altera parte ipsum quoque invaserunt Episcopus Bremensis, Magdeburgicus, Halberstadianus & Hildesimensis. Imo cap. 39. sic scribit Krantius: Philippus Colonienſis, iterum expeditione facta, processit in Westphalam, Ibi nihil sanctum, nihil religiosum, incendia prædæ omnia miscuere: Effracta monasteria, violatæ sacræ virgines, vix expleto ministerio calices rapti de altari. Tantum autem sibi ex illo tempore juris vendicavit in eam terram, ut in reliquum se semper scriberet, cum posteris, Ducem Westphaliae, &c. Gobelinus scribit, quod Hoxariam quoque, oppidum Abbatiss Corbiensis, ad injuriam Ducis Henrici Leonis incendio vastaverit. Stetit Comes de Lippia à parte Ducis, Comes autem de Alstena à parte Colonienſis, & illi interim rapinis & incendiis turbarunt omnia, &c.

- Videmus hic pulchre descriptam pietatem & sanctum Episcoporum officium, quod tunc fuit rapere, vi violentiaque agere, incendiis vastare, virgines violare & omnia tentare. Hinc est quod aperte scribit Pencerus: Episcopus Colonienſis ex ea direptione ad se vi traxit ducatum Angrivartorum in Westphalia, qui in transactione adjudicatus erat Bernhardo. Gobelinus autem in suo Cosmodromio sic ait: Anno Domini 1180. in conventu Principum, apud Beilhusen celebrato, per sententiam Principum Duci Saxonia Henrico Ducatus suus abjudicatur (hæc sunt verba ejus) & partes istius Ducatus, qui erant in Colonienſi & Paderbornenſi Diœcesibus ultra Visurgim, dantur Philippo, Colonienſi Archiepisco-

pa, & Bernharde Comiti de Unholt/ filio Marchionis Alberti: ceteræ partes Ducatus ipsius, quæ erant in Saxonia, conceduntur ei, &c. Hinc est, quod adhuc *Duces in Eorvenberg Saxonia se, scribant quoque Duces Angaria & Westphalia*; quanquam nihil amplius in Westphalia præter feudum habeant, quod ego cognoscere potui. Krantius tamen lib. 7. in Metropoli capite 8. dicit, illam Westphaliæ partem Coloniensi Episcopo ab Imperatore concessam, & antea libro 6. capite 34. dixerat: Per Imperium Ducatum Westphaliæ adjunxit suæ Ecclesiæ Coloniensis, &c.

Angariæ præcipuum propugnaculum, vel castrum dictum Enger/ 71. in possessione habuere Comites de Lippia; quomodo autem ad istam possessionem venerint, *etsi diligenter investigaverim, nondum tamen cognoscere hætenus potui*. Sic scribit Krantius in Metropoli lib. 8. c. 52. *Simon de Lippia tenebat arcem in Engern/ veterem sedem Principum antiquæ Saxonie, Wedekindi & filiorum ejus, unde nomen Anglis Saxoni-* 72. *bns, quod olim intulerunt Britannia, ut ex eis dicetur Anglia, quod nomen servat in hodiernum: servatura ut creditur in finem*. Et mox, cum 73. ex eo loco caperetur à Ludovico Ravensburgico, Osnaburgensi Episcopo, tandem liberatus, datis obsidibus, ea lege, *ut arcem illam plane dejiceret, & novum oppidum in Rhede everteret, &c.* Hæc clarius, quam Krantius, refert Ertwinus. Et opinor hinc factum esse, quod locum sibi jam exosum, dejecta arce, oppignorarent isti Comites vicinis Comitibus in Ravensberg/ &c. Nam adhuc est sub jure istius Comitatus, quamquam *veri sunt loci hujus heredes Comites Lippienses, &c.* Alii putant hoc ab Haholdo, alii credunt ab Henrico Leone ipsos hoc castrum habuisse; Ego nihil certi habeo.

Hætenus disputavi de duobus Ducatibus Westphaliæ & Angariæ, jam quantum ad Episcopatus attinet, certum est *Minda Osnabur-* 74. *gæque, usque ad Bremensem urbem, ac undique circa Visurgum, Wedekindum dominatum esse, ac mihi quoque persuadeo, cum pater Wedekindi se scripserit Ducem Iburgi, vel Driburgi, quod ipsi & filiis paruerit Paderborna finitimique*. Hi inquam loci & dominia, ut diximus, ad Episcoporum potestatem translata sunt. Quis vero in Mytingrode/ (nunc Monasterio) ante Episcopatum constitutum, rerum potitus sit & scepra tenuerit, non invenio in annalibus: fuisse autem locum populosum ac celebrem ibi in Saxonie mediterraneis ante Episcopatum, testa-

testatur Krantius in Metropoli libro 1. cap. 5. Quare vel Wedekindus, vel alius Westphaliae Dux, isti loco antea praefuit quoque.

75. Quod ad Comitatus attinet, diximus in initio, unde *Comites* fuerint? & plane credo, quod tales plerosque adduxerit secum in Westphalam Carolus magnus, quod nomina Gallica *Virmont / Halremont Eremont /* indicare videntur, &c. quos rebeli populo praefecit, in qua etiam sententia est Krantius, libro 1. Metropoleos cap. 25. Fuerunt etiam plerique nobiles, qui cum fidelem operam praestitissent Caesari-
 76. bus, sunt vel terras vel titulum Comitum consecuti. Sic *Adolphus de Salingsleve* titulum Comitum, instante Mindensi Episcopo, meretur, & ab eo descendunt *Comites in Schowenberg /* cujus genealogiam libro 8. cap. 26. in Saxonia pulchre describit Krantius. Sic dicitur apud Krantium libro 5. cap. 15. *Hermannus de Calvele /* unde descenderunt *Comites*
 77. *de Ravensberg :* Ita *Comites Lippienses* (forsan originem ducentes ex Italia & sub exercitu Caroli perducti in Westphalam) impetrarunt à Caesaribus potestatem condendi urbem ad *Lippiam* flumen, quod urbi & ipsis
 78. nomen dedit. De *Ducatu Montis* & de *Comitatu Marka* sic scribit *Munsterius* in *Cosmographia :* Henricus Auceps duos nobiles in Aula habuit, qui cum ei diu fideliter inserviissent, dono eis dedit ex singulari gratia regiones in Westphalia. Major natu *Adolphus* circa Comitatum *Arnsbergensem* castellum. dictum *Dolveshoch /* ædificavit & aliquot oppida; alter vero, *Eberhardus* nomine, ædificavit arcem *Uldenborg :* *Adolphus* mox in Comitem à prædicto Caesare est confirmatus, & dictus *Comes de Altena.* Ex prædicti *Eberhardi* ditione & dominio Comitatum quoque fieri voluit, eique *Comitatui de Berga* nomen indidit, &c. Postea est ita *Comitatus de Berga* auctus, ut primo exaltaretur in *Margraviatum à Carolos V.* deinde in *Ducatum à Wentzeslao* Caesare, & incipit hic ducatus circa *Wesaliam* & ad ripam *Rheni* late extenditur.
 79. Sunt qui putant *Comites de Altena* postea dictos *Comites de Marka.* sed ascribam *Gobelinum* verba : Eo tempore (sub *Frederico primo*, dicto *Barbarossa*) *Fredericus, Comes de Altena* quartus, genuit *Adolphum*, qui fuit quintus *Comes de Altena*, & primus *Comes de Marka*, &c. An fuerit proprius *Comitatus de Marka*, & quidem diversus de *Comitatu de Altena*, affirmare non possum, quia extat adhuc *Altena* oppidum, & ego facile crediderim fuisse duos *Comitatus*, propter amplitudinem regionis istius & multitudinem celebrium urbium, quæ ad *Comitatum Marka* hodie referuntur ; tamen cum nihil certi habeo de hac re, omnia in medio relinquo &c.

Sæpe

Sæpe mutantur tituli. Nam apud Krantium bellicosi istius *Frederici Comitis Arnsbergici*, qui se etiam *Westphalia Comitem* scripsit, testibus Krantio, Gobelino & Chronico Colonienſi, pater dicitur *Godfridus de Arne*, &c. libro 5. cap. 15.

Nunc ordine recensebo de Comitatus & dominiis, quicquid apud *Wernerum Rolevingium* invenero de his, atque deinde, quod in ipso desiderari videamus, supplebimus.

Comitatus, inquit ille, & domus illustres habet *Westphalia plurimas*, de *Benthem*/de *Tecklenborg*/ de *Marka*, de *Waltegge*/ de *Speigelberg* / de *Dinrtlafen*/ de *Oldenburg*/ de *Deipholt*/ de *Ravensburg*/ de *Limburg* / de *Arnsburg*/ de *Netburg*/ de *Lippia*, de *Buren* / de *Recklinghusen* / de *Lundinshusen* / de *Stenvordia*, de *Horstmaria*, de *Borchlo* / de *Brunchhorst* / de *Gemme*/ de *Eappenberg* / &c. aliosque nobilium, Baronum ac Domicellorum castra & pagos : Hæc Rolevingius ante annos 80. scripsit de antiquæ Saxonie Dominiis, in libro de laude Saxonie veteris, hoc est, *Westphaliæ*. Sed discutiamus jam dictos Comitatus, & videamus qui & quales sint, atque deinde addamus, quod forte addi debuit & adhuc deest.

Benthem & *Tecklenborg* Comitatus adhuc per se existunt, quamquam *Tecklenburgicus Comitatus* pervenerit ad Comites de *Benthem*, per nuptias filie *Conradi de Tecklenburg*/ultimi de veteri ista stirpe hærede: verum *Comitatus Tecklenburgicus* fuit olim amplissimus, sed per Monasterienſes Episcopos sunt ei aliquot præfecturæ ac arces abstractæ & ademptæ, de quibus mox referemus. Majores nostri etiam retulerunt, quomodo multum juris in urbem Monasterienſem habuerit, in qua semper ei patuerat olim porta, qua ipsi Comiti erat propria : Habuisse quoque illum aliquid juris in *Osnaburgensem urbem* ex relatione seniorum percepimus. Fuit hic Comitatus antiquissimus, & opinor ex veterum Saxonum prosapia oriundus & prolatus. Nam fuit etiamnum tempore *Ludovici pii*, qui erat filius *Caroli magni*, Comes *Tecklenburgicus Cobbo* nomine, ut in historia & Chronico *Ertwini Ertmanni*, Consulis *Osnaburgensis*, & in Metropoli *Krantii* libro 1. cap. 40. legitur.

Scribit idem *Ertwinus* in *Chronico Osnaburgensium*, quod quidam Comes *Teckleburgicus* permiserit *Ludolpho de Dighede*/nobili, ut suum, hoc est Comitis feudum, nempe castrum *Dighede* / in Cænobium mutaret & transferret, cum omnibus redditibus & toto pago. Quod cum factum eſſet, ipse Comes adjecit & contulit bona & præfecturam vicinæ suæ

arcis Berdeborg novo isti cœnobio, hinc adhuc extant istius arcis vestigia prope cœnobium.

84. Habuit etiam in diœcesi Osnaburgensi prope Quackenbruggen oppidum & arcem Arckenow & oppidum Essen idem Comes, qua invalidit Episcopus Osnaburgensis, frater Comitum, nomine Engelbertus, & funditus evertit, & postea ex oppidulo Essen est pagus factus, adhuc parens Osnaburgensibus, si recte memini.

85. Castra & arces habuit multas hic Comes, ut Dinslage / quod castrum ei ademit & evertit Episcopus Monasteriensis, Florentius de Beveslinckhove. Habebat etiam sub suo imperio Comes olim arces Kloppenberg / Bevergern / Dyte / Snappen / & Phrisios quosdam dictos Zoegelter freisen / & Halstebese / arcem prope pagum Versmel / ad viciniam Comitatus Ravensburgici, quam quoque ei ademit prædictus Episcopus Monasteriensis, & evertit.

Reliquas arces Comiti Tecklenburgico ademit & ad suum dominium transtulit Otto, Comes de Hoya / Episcopus Monasteriensis, ut Bevergern / Dyte & alias: Kloppenberg arcem simili concursu aggressi sunt Otto Monasteriensis & Theodoricus Episcopi, atque simili jure expugnatam aliquandiu possederunt; tandem cum non nihil juris haberent Monasterienses prope Borden / arcem & oppidum ditionis Osnaburgensis, est facta inter Monasterienses & Osnaburgenses permutatio, ut Osnaburgenses cederent juri suo, & sic soli Monasterienses occuparent arcem Kloppenberg. Et hic accedit Osnaburgensibus, quod in proverbio dici solet: *In der Bütte wird gemeiniglich einer betrogen.*

86. Hæc de Comitatu Tecklenburgico. De Markico Comitatu diximus, & certum est illum amplissimum esse, qui multis annis etiam majorum seculo fuit Ducatus Clivensi adjunctus, & nunc iste Ducatus & Comitatus ante annos 60. pervenit ad Julienses Duces, qui etiam sunt Duces Bergensis Ducatus & Ravensburgici Comitatus: atque ista dominia ita pedetentim per nuptias conjuncta sunt; & visa est in his mutatio semper, ut nihil in hoc seculo diuturnum est.

87. Waldechiannus Comitatus est amplissimus, vel etiam Ducatus similis, & sunt quatuor hodie Comites, qui diviserunt Comitatum istum, & inde se honeste sustentant.

88. Speigelburgici Comites nihil hic habuerunt domini in Westphalia ab hac parte Visurgi, nisi quod arcem & Comitatum Pirmontanum consecuti sunt, mortuo ultimo Comite ibidem, cujus ultimus nunc Heros, Philip-

Philippus, sine hæredibus mortuus est, & per nuptias istius sororis *Ursula*, est factus possessor utriusque Comitatus *Hermannus Simon*, de *Lippia Comes*.

Circumspicienti mihi, ubinam esset vel fuisset *Comitatus Dinxflas* 89. *fen?* & existimanti in initio, per hunc denotari *Dinxflage arcem* olim veterem; tandem occurrit urbs in *Ducatu Bergensi*, nomine *Dinxflafen* non procul à *Düsberg* & *Wesalia*, inter quas urbes est quasi media. Si hic fuit *Comitatus* ille, de quo *Rolevingius* refert, ergo & iste *Comitatus* jam est inescatus & incorporatus *Ducatu* isti *Bergensi*, & titulus evanuit. Ut ita cognoscamus, nihil esse stabile.

Oldenburg Comitatus est adhuc *florētissimus & celebris*, quem, ut 90. scribit *Krantius* in *Saxonia* libro 5. cap. 2. olim vocarunt, inferioris *Saxoniae Comitatum*, aut *Comitatum Phrisiæ*, ut est *Phrisiis* vicinus.

Comitatus Deipholdicus adhuc habet proprium Dominum, & 91. *Dominium Borckloe* dicitur ei parere, mortuo ultimo hærede ibidem *Comite Brunckhorstiano*; & quanquam istius *Comitatus* de *Brunckhorst* dicatur etiam hæres esse, tamen nunc alium quendam ibi arcem & *Comitatum Brunckhorstianum* occupare & possidere ajunt.

Limburg Comitatus in vicinia *Marckici Comitatus* celebris est, 92. & *arx Limburg* sita est in vicinia oppidi *Yserloe*: Sunt autem hodie alii Domini de *Limburg* in superiori *Germania*, qui sunt *Vice-Pincernæ Imperii*.

Arnsburgicum fuisse *Comitatum amplissimum* ex præcedentibus ap- 93. paret: quomodo autem pervenerit ad *Colonienſes Episcopos*, diversa est scriptorum sententia. *Krantius* scribit in *Metropoli* libro 6. capite 46. quod cum multis de causis *Henricum Comitem* ibidem obsedissent *Episc. Colonienſis, Paderbornenſis & Monasterienſis*, atque *Henricus Dux Saxoniae* (qui fuit *Leo*) ejectusque *Comes* tandem sit castro; verum ita receptus in gratiam, ut post obitum suum consignaret *Ecclesie* suæ *Comitatum*, atque hinc putat esse *Krantius*, quod *Colonienſes* totam illam ditio- nem antiquæ istius nobilitatis tenerent. Et potest fieri ut hoc ita sit, & ut ab eo tempore magis quoque inhiaverint tanquam prædæ *Henrici Leonis* possessionibus, quæ in vicinia erant. Sed *Chronicon Colonienſe* refert ultimum *Comitem Godfridum*, cum *Comitiſſa* sua, nata ex *Clivenſibus Heroibus*, postquam careret hæredibus, resignasse totum *Comitatum Westphaliæ & de Arnsberg Episcopo Colonienſi, Frederico de Garwerden* qui jam *Ducatum Westphaliæ & Angariæ* in possessione habebat: Re-

fertur interim ibidem, quod alii censuerint Comitem ab Episcopo captum fuisse, & ita coactum, ut istam resignationem fecerit.

94. Retberge Comitatus ad viciniam Comitum de Lippia & ditionis Osnaburgensis, Paderbornensis & Ravensburgici Comitatus situs, haftenus Dominos & Haeredes habuit, verum postremus nomine *Joannes est per Proceres provinciae Westphalicae iustis de causis turbatus arce Reiborg / & tandem in custodia Colonia mortuus, ajuntque Landgravi-um Hassiae totum Comitatum, tanquam suum feudum, ad se repetere.*
95. *Lippia Comitatus amplius habet adhuc ex ipsa linea antiqua istius generis Dominos & rectores, de qua re alias.*
96. De Büren sunt *Barones*, habitantes in oppido Büren/ sub dominio Paderbornensis Episcopi.
97. Recklinckhusen *urbs* hodie paret *Coloniensibus* Principibus, quam in ea aliquid juris habeant *Comites de Schorwenborg/ nomine Domini Gemma*, vel quod istius etiam Comitatus Recklinckhusensis (de quo nihil compertum habeo) partem sibi vendicent.
98. De Ludinckhusen nihil invenio qualis fuerit Comitatus, qualeve dominium? tantum hoc scio amplissimum esse *pagum in ditione Monasteriensi* ejus nominis, & videtur mihi verisimile ibi aliquod dominium fuisse olim.
99. Fuit olim proprius *Comitatus Stenvordienfis* in ditione Monasteriensi, qui nunc Benthensibus Comitibus paret; *Dominium Gemme* dotis loco (sic audio) aliquando consecuti sunt *Comites in Schorwenberg/* est que dominium istud situm prope urbem *Cosveldiam & Borden* oppida.
100. *Comitatus Horstmaria* est situs in ditione Monasteriensi, & quomodo pervenerit ille Comitatus ad Episcopos Monasterienses, nulli invenio scriptum, nisi quod *Wernerus Rolevink* dicat ultimum Comitem Horstmariensem fuisse tam pium & bonum, *dass ihn haben Heiden und Rasten* (haec sunt ejus verba) *leyden fonden*. Hoc dicit se à parentibus accepisse. Potest igitur fieri, *ut pietatis ergo* concesserit suum
101. *Comitatum Ecclesiae Monasteriensi*. Fuerunt aliquando *Comites de Cappenberg/* & scribit Krantius in Saxonia de Ottone, Comite Cappenburgico, libro 5. capite 15. sed à quodam ibidem Comite sub *Wernero* 21. Episcopo Monasteriensi est *iste Comitatus in Monasterium Ordinis Praemonstratensium*, teste Krantio in Metropoli libro 6. cap. 45. *mutatus & versus*, & usus obtinuit, ut nulli admittantur ad istud coenobium, nisi nobiles. Haftenus ex Rolevingio recensui & demonstravi antiquos Comitatus

mitatus Westphaliæ, jam etiam addemus plures Comitatus, Dominia- 102.
que, de quibus *Rolevingius Monachus* ut nihil habet, ita forsan ista igno-
ravit, & sunt illa: *Comitatus de Warburg/ Burgraviatus de Stromberg/*
Comitatus de Isenberg/ Comitatus de Hervorde/ Comitatus de Dortmunde/
Comitatus de Schwallenberg/ Comitatus de Bechte/ Comitatus de Werle/
Comitatus de Holte/ Comitatus de Loin/ Comitatus de Jtter/ Comitatus de
Bilstein/ Comitatus de Stoppelberg/ Comitatus Haholbi Comitatus: Item
Dominia de Blandenberg/ de Alhues/ de Dissen/ de Meinhowele/ Dominium
Comitum in Solmes/ de Ottenstein in ditione Monasteriensi, de Dist/ de
Blate/ &c. Atque hi Comitatus & dominia etsi fuerint in Westphalia, 103.
jam tamen evanuerunt. Sunt adhuc plerique alii Comitatus & domi-
nia cum suis titulis existentia in Westphalia, quorum tamen non me-
minit *Rolevingius*, ut *Principatus Abbatis Corbiensis, Comitatus de Dels*
menhorst/ Comitatus de Sterneberg/ Comitatus de Pyrmund; Item dominia
de Lingen/ Rehde/ de Bevelinshave/ &c.

Sunt rursus alii Principatus & Ducatus atque Comitatus extra 104.
Westphaliā, qui tamen aliquem locum & partem dominiorum in
Westphalia habent, ut *Dux Clivia, Dux Geldria cum Comitatu Sapha-*
nienfi, Duces Brunsvicenses nomine Comitatus de Everstein/ Comes de Hoyer/
Comes de Schowenberg/ Comes de Rulenberg.

Sunt etiam dominia quædam nobilium per Westphaliā sita, ut 105.
Dominorum de Hardenberg/ *nobilium de Loe/ dominorum in Geist/ item*
Hasfeldensium nobilium, nomine *dominii de Byllenberg/ & puto esse*
Dominos de Besterholte/ item Ketleri nobiles in Alse/ sibi dominium dicun-
tur vendicare. Et in veterum annalibus legimus aliquoties de Comitibus 106.
in Alse / jam sunt, qui conjecturam faciunt, istum Comitatum esse
nunc possessionem illam *Ketlerorum in Alse/* verum tametsi illi nobiles
sint tam potentes, ut etiam opibus aliquot Comites superent, tamen
puto istum Comitatum in Saxonia fuisse: Sed nihil de eo certi habeo.

Sed investigemus istos Comitatus nunc quoque, & de eis quid cer-
ti habeamus, exploremus.

Comitatum de Warburg/ mortuo ultimo Hærede *Dedicone* Comite, 107.
Meinwercus, Episcopus Paderbornensis 10. ab *Imperatore Henrico 2.* con-
secutus est, tametsi adhuc vivus *Dedicon*, cum careret hæredibus ve-
ris, valde laboraret pro filio notho sibi substituendo. Hæc ita refert
Gobelinus in *Cosmodromio*, verum coactus Episcopus à propinquis
Comitis, magna auri summa illos, qui ipsi molestiam nomine Comita-
tus faciebant, placavit.

108. *Burggraviatus Strombergicus* fuit olim cum reliquis Burggraviis Imperii celebris, & adhuc dicitur quartus esse Burggraviorum in Imperio. Officium *Burggraviorum* quid sit & fuerit, ignoro, & quantum differant Burggravii à Comitibus mihi quoque non satis constat: de qua re etiam disputat Krantius lib. 6. Metropolis cap. 22. *Ultimus* autem *Burggravius* à *Cesare Carolo 4.* proscriptus, & per *Florentium* à *Bevelinckhave* Episcopum *Monasteriensem*, auxilio Episcopi *Osnaburgensis*, *Theodorici de Hernen* / profugatus est nomine *Burchardus*, cujus filia post patrem diu vixit Abbatissa in *Harssebroick* / sicque tandem venit in possessionem istius Burggraviatus Episcopus & Ecclesia *Monasteriensis*, atque pertinuit ad istum Burggraviatum *arx Grassenstein* / (cujus possessores hodie nobiles de *Wenden* sunt) Hæc ex *Chronico Ertwini Ertmans* / Consulis *Osnaburgensis*, descripsi.
109. Fuerunt Comites de *Isenberg* in *Westphalia*, quorum arx vel potius vestigia arcis circa oppidum *Hattingen* extant. Sic autem de ultimo ejus Comite *Frederico*, apud *Ertwinum*, & in *Chronico Colonienfi*, atque in *Metropoli Krantii* libro 7. capite 43. legitur: *Fredericus*, Comes de *Isenberg* / frater Episcopi *Monasteriensis Theodorici*, & Episcopi *Osnaburgensis Brunonis*, qui erant ibidem Comites, ut scribit *Krantius*, premebat *Assendiensem Ecclesiam*, admonitus igitur & etiam prohibitus est ab *Engelberto*, ex Comitibus de *Berga*, Episcopo *Colonienfi*, autoritate literarum Apostolicarum, & jure ordinarii, sed admonitiones istas sprexit, & pedetentim, crescente contumacia, censuris Ecclesiasticis pressus Comes, cepit insidias struere Episcopo, eumque tendentem ad consecrationem Ecclesie *Pagi Swelm* adortus est, & inflatis 28. vulneribus occidit Episcopum: Sed mortem antecessoris ita *Henricus, Colonienfis Episcopus*, ultus est autoritate Imperatoris, ut cogeret illum Comitem arcem *Isenberg* dejicere, atque se captivum illi tradere, qui postea *Colonia* rotatus est, & sic nobile cadaver, ut inquit *Krantius*, corvos pavit. Et quod scribitur in *Chronico Colonienfi*, est arx *Isenburgica* plane destructa, & ab eo tempore nunquam recuperata. Sed *Gobelinus* vocat hunc *Fredericum* Comitem de *Altena*; verum apud *Krantium* & alios dicuntur Comites isti de *Isenberg*. *Ertwinus* etiam Episcopum 30. *Osnaburgensem Brunonem* vocat Comitem de *Isenberg* / &c.
110. Sunt hodie Comites de *Budingen* / in vicinia Comitatus *Rönigstein* / ultra *Mœnum*, prope *Frankfortium* urbem Imperialem, nomine *Rei-*

Reinerus, Philippus, Ludovicus, qui hunc sibi vendicant titulum. N. de *Sfenburg* / Comites in *Büdingen* / &c. an sint isti ex ea *Isenburgensium* Comitum familia ad huc reliquæ, plane ignoro.

De *Comitatu Hervordensi* hoc invenio in *Chronico Mindensium*, III. quod *Wolderus* ultimus ibidem Comes, tempore *Caroli Magni*, victoris Saxonum, eoque permittente & de consensu *Wedekindi* facti Christiani, fervore novi Christianismi motus, ex suo *Comitatu constituerit Monasterium monialium Generosarum & nobilium virginum*. Putoque II2. non aliter reliquas illas *Abbatias generosarum Nobilium in Borchhorst / Treckenhorst / Mottelen & Mettelen* / constitutas; sed quia de istis nihil certi habeo, omnia in medio relinquo: De *Abbatissa urbis Affendensis* lege apud *Krantium* libro 7. capite 43. Metropolis, quod regalis sit ejus Ecclesia.

Video in *Chronico Ertwini Ertmanni*, fuisse olim *Comites de Dort-* III. *munde*, quorum *comitatum* ad se *urbs Tremoniensis* gratia Imperatorum transtulit. Extat adhuc *istius Comitis curia in urbe illa*. Nihil autem de *isto Comite* invenio, nisi quod librum scriptum in quodam cœnobio *Tremonienſi* de Comitum *Tremoniensium* ac vicinorum, ut de *Marka & Bergensium Ducum &c.* gestis ac actis viderint amici quidam, quem inde commodatum accepit, ut audio, vir ornatissimus & doctus Jureconsultus *Gerhardus Kleinsorgius*, LL. Licentiatus disertus, & *Officialis Werlensis*, qui ex hac urbe *Lemgovienſi* originem duxit, & dicitur aliquid meditari de *Westphalia*, habetq; ad hoc opus perficiendum aliqua antiqua monumenta. Itaque rogarem illum, ut sua tandem protruderet, meaque corrigeret. Idem ajunt per multos annos egisse *M. Hermannum Kerschenbrochium*, gubernatorem *Scholæ Monasteriensis*, literis & gravitate præstantem, quem etiam rogamus, ut sua *Patriæ nostræ* communicet, nostraque ad limam vocet, quia negligenter & tumultuante nostra collecta sunt, sine observatione dictionis & verborum.

De Comitibus in *Schwalenberg* / plurima leguntur in *Saxonia* & II4. *Metropoli D. Krantii*, atque fuit aliquando Comes *Swalenbergicus* advocatus *Paderbornensis Ecclesiæ*, ut *Gobelinus* scribit. Quomodo autē clarissimus *Comitatus* pervenerit ad *Paderbornenses Episcopos*, & *Lippienses Comites*, quia ex scriptis nihil certi habeo, nihil referam, nec dignabor rumores varios referre. Titulus *Comitatus* periit, insignia *Lippienses Domini* retinent, *Arcem Primariam Swallenberg Paderbornenses*

115. *nenses & Lippienses simul.* Comitatus de Bichta pervenit ad Monasterienses, sub Ottone de Lippia Episcopo ibidem, ut scribit Krantius in Metropoli libro 8. capite 31. Majores nostri retulerunt, fuisse ejus Comitatus unicam filiam heredem, quæ cum decrevisset zelo religionis cælebs manere, fuit tamen sollicitata à Comite vicino, qui eam petebat conjugem, & cum videret illam abhorrere à conjugio, volebat eandem vi cogere & bellum ei intulit; Itaque opem virgo nobilis ab Osnaburgensibus petiit, verum cum illi nollent cum vicinis contendere, convertit se ad Monasterienses, qui ea lege opem tulerunt, ut post ipsius Dominae mortem cederet Comitatus Episcopatus Monasteriensi: Dixerat enim jocans sic: *wil Peter nicht / Paul wird gern.* Petrus enim dicebatur Patronus Osnaburgensis, Paulus autem Monasteriensis Ecclesiæ, &c. Sed hæc ex communi relatione majorum.
116. *De Comitatu Werlensi* nihil lego, nisi quod de *Henrico Comite de Werle* referat Cosmodromium Gobellini: Hinc quidam colligunt urbem *Werlensem* ditionis Colonienfis habuisse olim Comitem. Et quanquam Krantius de Principibus, quos interdum Comites vocat, de *Werle* qui ad viciniam Daniæ habitaverunt olim, referat; tamen sunt qui etiam & talem Comitem Westphaliæ faciant.
117. Ita quoque putant nonnulli fuisse *Comitem de Brakel* in ditione Paderbornensi: sed de quibus nihil certi habemus, merito ibi sistimus gradu.
118. Ex *Comitibus de Holte* quos *Krantius Barones* vocavit, fuit Episcopus Colonienfis Wigholdus 53. vir doctus, ut in Colonienfis Chronicis, legitur & Episcopus Monasteriensis Ludolphus, ordine 28. teste Krantio libro 8. cap. 14. in Metropoli, cui rursus ordine successit ex eadem familia, uno tantum intercedente Otthone de Lippia, Wilhelmus in Episcopatu, teste eodem in libro 8. capite 45. Metropoleos. Quomodo *Barones de Holte* (qui dicuntur habuisse propriam portam in Neapoli Osnaburgensi, quæ nunc est obsignata muro) ad milia-rem ab Osnaburga munitissimam arcem habuerint, cui se fidebant, eamque ob istorum Nobilium insolentiam, arcem eis exemerint Osnaburgenses cum Philippo, Comite Catzenellenbogen / Episcopo 25. Ecclesiæ Osnaburgensis (quia illam per annos 7. cinxerant obsidione, & tandem abdicaverunt, ut æquiores essent in reliquum paci servandæ) testatur Krantius libro 6. capite 34. quod clarius explicat Ertwinus Ertman in suo Chronico, & ait hæc facta esse anno 1144. *Parochia Holte* adhuc

huc in vicinia est arcis, cujus vestigia hodie ibidem in monte extant, & nihil est ex illo Comitatu reliquum: omniaque, quæ illis propria fuerant, cesserunt Osnaburgensibus Episcopis, ut ego puto.

De Comitatu Loen nihil habeo certi, nisi quod *Erwinus in Chronico Osnaburgensi* dicat Lodovicum de Ravensberg, Episcopum Osnaburgensem, habuisse multos Comites sibi hostes, inter quos recenset *Comitem de Loen / & Tremonia Comitem ac de Alhus / &c.* & in *Coloniensi Chronico* dicitur de Comitatu Loen in historia Theodori Valkenburgici, Episcopi Coloniensis, &c. Jam olim fuit & adhuc puto esse pagum nomine Loen prope ditionem Coloniensem, non procul ab urbe Coit; & ad Vechtam oppidum est quoque ejusdem nominis pagus, sed est simul ad viciniam Geldriæ situm oppidum dictum (ad differentiam pagorum) *Stadt Loen / unde Bernhardus Rotmannus natus erat*; ibi istum fuisse Comitatum puto; Paret autem oppidum istud Monasteriensibus, & quia de eo nihil amplius habeo, nihil certi refero.

De Comitatu in Jtter hoc habeo, quod aliquando ex ista familia fuerit Episcopus Paderbornensis *Theodoricus*, qui, etsi esset quoque *Gunscherus Comes de Schwalenburg* electus, obtinuit tamen Episcopatum per annos 12. Litigaverat de isto Comitatu aliquandiu cum nobilibus de *Wülven / Landgravius Princeps Hassie*, ut audio; sed jam jure obtinuit sibi Comitatum, qui est in vicinia urbis Corbachiensis situs.

De Bilstein lego in *Chronico Coloniensi*, in historia Theodorici de Morsa, ubi scribitur, *Bilstein Comitatum fuisse*. Et in *Chronico urbis Lippie de Susatensis urbis obsidione* sic legitur.

Der Graffe von Nassau: Philips genant / der moeste aldar unterliggen zu handt / darnegeft ein Sohne von Bilstein konte den Bianden nicht entfliehen / &c.

Mortuo igitur isto forsan hærede, est ita Coloniensis Præsul consecutus Comitatum, concedente tunc hoc Duce Cliviæ, qui etiam erat Comes in Marka.

Comitatus fuit in Stoppelberg / & arx ejus domini fuit ad rivum de Emmer / non longe ab oppido Stenem / in vicinia arcis de Alldenborg (quæ Paderbornensibus Episcopis & Lippiensibus Comitibus æquo jure subjecta est) sita, cujus dicuntur in colliculo extare vestigia, & putant hunc Comitatum denotari quidam, quando in historiis legitur de Supplenberg Comitatu: Puto nunc partem istius domini Paderbornenses, partem Lippienses occupare.

H

Fuit

123. Fuit etiam quidam *Comitatus Haholti* cuiusdam Comitis, qui, intercedente Episcopo Paderbornensi, *post mortem istius Haholti pervenit ad Comites de Lippia sub Henrico III.* sed in annalibus non additur, quod nomen fuerit ei inditum Comitatus, cui tunc paruit Lemgo/ Lage/ Ditmold/ Sultbeck &c. quia istorum locorum fit mentio in Archivis procerum.

Nunc etiam pertexamus, quid de prædictis Dominiis certi habeamus.

124. *De Dominio de Blanckenborg* hoc lego in Chronico Colonienſi, quod Theodoricus de Morla Episcopus egerat cum Gerhardo Juliaco & Bergenſi Duce, data illi certa Pecuniæ ſumma, ut ipſum conſtitueret hæredem Ducatus Bergenſis, ſi moreretur ſine hæredibus. Ubi vero conſequeretur hæredes, ut tunc in poſterum obtineret Præſul *dominium in Blanckenborg/ &c.* Itaque puto iſtud eſſe quoque Weſtphalicum dominium. Fuerunt etiam Comites de Blanckenborg in Saxonia, ad Harciniam, quorum fit mentio apud Krantium, & hodie Comites de *Ru*
 125. *genſtein* ſcribunt ſe Dominos in Blanckenborg. De *Baronatu & dominio in Uhuſ* nihil certi habeo, niſi quod Dominorum in Uhuſ aliquoties fiat mentio in annalibus: Legitur in Gobelini Coſmodromio, quomodo Episcopus Monasterienſis per Comites de Tecklenborg & de Lippia, *caſtella Uhuſen & Dyepena* deſtruxerit ad injuriam *Joannis de Uhuſen/ &c.* Et Krantius in metropoli libro 8. capite 52. ſcribit, quomodo facti Oſnaburgenſibus pro Simone Comite Lippiaco obſides ſint Comites de Tecklenborg/ Benthem & Swallenberg: item *Baldwinus de Stenvorde & Otto de Uhuſ Barones, &c.* Ertwinus exprimit Comitum etiam nomina, indicans hos fuiſſe Ottonem Tecklenburg Joannem Benthenſem & Albertum de Swallenberg/ &c. Comites, hocque dicit factum anno 1305. in die Kiliani. Quomodo Dominium Uhuſ pervenerit ad Monasterienſes ignoro, nec invenio ſcriptum. *Barones de Diſſen* fuerunt: Nam Wiboltus de Diſſen pugnavit cum Ottone Comite Tecklenburgico,
 126. contra ipſius fratrem Engelwertum, Episcopum Oſnaburgenſem, & mortuus eſt vel occidit in pugna Wibboldus, ideoque invalit & evertit arcem Diſſen Episcopus, atque adjecit pagum Diſſen/ Loder vel Laer/ Hilter/ Glanen/ Eccleſiæ, &c. Hæc refert Ertwinus. Hodie eſt prope Diſſen ſitum dominium de Paſterſampe / cujus olim erant poſſeſſores nobiles de Neſſelrat/ deinde Comites de Kennenberg.
 127.

Domini de Meinhovele ſunt extirpati per Episcopum Monasterienſem, Ludolphum de Holte / & ex ipſorum caſtro *arx in Woldbecke* eſt ex-

extructa, in vicinia urbis Monasteriensis, &c. teste Krantio libro 8. capite 14.

Comites in Solms fuerunt etiam Domini in Ottenstein/ quod do-^{128.}
minium fuit situm in ditione Monasteriensis, & hos ejecit Otto Hoyen-
sis Comes, Episcopus Monasteriensis & Osnaburgensis, & destruxit
arcem Ottenstein/ & quanquam Clivensis Dux, Rupertus, Dux Ba-
variae, Landgravius Hassiae & Comes Morsensis & alii Comites juva-
rent Henricum Solmensensem, tamen superior evasit Episcopus, destructa
arce anno 1407. Henricus vero favore multorum Principum instituit
rursus actionem contra Episcopum coram *Sigismundo* Caesare, ut re-
cuperaret arcem ac dominium in Ottenstein/ verum frustra pro recupe-
ratione arcis institit, hoc interim impetravit, ut praedia, pagos ac
bona, quae isti dominio erant propria, reciperet, illaque tunc dice-
bantur, *Die Solmschen Güter*. Itaque illa bona dedit in dotem *Nobili*
Domino de Buterswick / Comiti de Bentheim & Steinvordia, ei elocata filia,
atque haec acta sunt 1425. Haec ita ad verbum Ertwinus refert, & de
hac ejectione scribit etiam Krantius in Saxonia libro 10. cap. 25.

De dominio in Diß sic lego in Coloniensi Chronico, quod Do-^{129.}
minus Arnoldus de Diß/ qui habitabat in Rattingen/ hostis fuerit Co-
loniensibus, & tandem, facta compositione, ipsum locum tenen-
tem Comitatus Arnsburgici fecerit Coloniensis Praesul.

Fuit olim proprium dominium in Blate/ quod an primo propri-^{130.}
um habuerit dominum ignoro; paruisse autem *Waldechianis* Comiti-
bus asserunt majores, & ab his venditum Duci Juliacensi & Bergensi,
qui Comes est Ravensburgicus, &c.

Haecenus de Comitibus & dominiis, quorum tituli evanuerunt.
Jam adhuc quidam Comitatus extant, quorum tamen Rolevingus
non meminit, ut *Principatus Corbiensis Abbatis*, erectus & fundatus ab^{131.}
ipso Ludovico pio & magnis donatus bonis: Item *Delmenhorst* est Co-^{132.}
mitatus in vicinia urbis Bremensis, quem, cum Gerhardus Comes
non faceret finem rapinarum, *Henricus de Swartzberg* / Episcopus
Monasteriensis & administrator Ecclesiae Bremensis, invasit arce su-
perata, interim in obsidione fratrem Guntherum amisit, teste Krantio
libro 12. cap. 11. & 12. Metropolis, & sic adjecit istum Comitatum di-
tioni Monasteriensis Episcopus ille; & quanquam Oldenburgici Co-
mites ab illo tempore saepe Monasteriensibus damnum darent, tamen

planum, dictum, die Senne oder das Sentselt / cui hinc nomen esse ajunt, Senne quasi der See Ende: Item Stromberg quasi mons des Stromes / der am Stromelieget / Item Tecklenborg / quasi à Tecken / das da haben müssen die Schiffer's Zollen und Zeichen geben: Sed hæc narratio si vera est; sunt ista facta multo ante Christum natum: Et certissimum est Arnsberg / Stromberg & Tecklenborg esse antiquissima Dominia in Westphalia.

145. Hæc diximus de iis Principatibus Comitatus & Dominiis, quæ nota nobis erant, si quæ à nobis prætereantur, id fit ex ignorantia.

Scripsimus igitur de Dominiis antiquæ Westphaliæ & de mutatione regiminis, familiarum, titulorum, & Comitatum in eadem: atque qui singulis temporibus potestatem & dominium exercuerint in nostra patria semper, quantum investigare potuimus, explicuimus: ut appareat nihil esse diuturnum. Precor autem à Principibus, Comitibus, Dominisque in Westphalia, atque à piis Lectoribus, 146. ut ea, quæ calamo tumultuante contexui, boni consulant. Oroque æternum patrem Domini nostri Jesu Christi, ut istam formam gubernationis politicæ, quæ nunc est in Westphalia & simul in tota Germania, etiam ad posteros usque servet clementer pro sua misericordia, isque qui habet cor Regis in manu sua, gubernet suo spiritu Illustrissimum Ducem Julix, Clivix, & Bergæ, Guilielmum, qui est etiam Comes de Marka & Ravensberg / &c. cum filiis Generosissimis & Nobilissimis Carolo Frederico & Johanne Wilhelmo, atque quatuor Westphalia Episcopos, reliquosque Dominos ac Comites per totam Westphaliam.

AMEN.

Sim-

SIMPLEX ET BREVIS
**DELINEATIO UR-
BIUM ET OPPIDORUM
WESTPHALIÆ.**

Authore

HERMANNO HAMELMANNO,
Licentiato Theologo.

Unde alii occasionem accipere poterunt latius de istis
& singulis Westphaliæ locis inquirendis, inve-
stigandis & ad vivum usque describendis.

Ubi in Prefatione

**De VETERI SAXONUM IDOLO
IRMENSUEL**

differitur.

Rogo Lectorem, ut mihi ignoscat, si quas urbes vel oppida ex igno-
rantia præterirem, vel si singulorum dona, naturam & officia lo-
corum non tam diligenter describerem, vel alicubi errarem:
cum omnia perspicere & præsens intueri non potuissem. Et vo-
luisse sat est, ut inquit ille.

Illu-

Illustrissimo Cordatissimoque Principi, Potentia, Regionibus amplissimis & Heroicis virtutibus florentissimo,

Domino, Dno. WILHELMO,
Duci Juliae, Cliviae & Bergae, Comiti Markae & Ravensborgi, Domino in Ravenstein/ &c. Suo & omnium studiosorum piorumque Patrono ac Principi clementissimo, semper multumque colendo,

HERMANNUS HAMELMANNUS, gratiam & pacem in Christo Jesu reverenter & humiliter precatur.

SUMMARIA.

1. **D**ata Auctori occasio differendi de veteri Saxonum idolo *Irmen* *suel* adducitur.
 2. *Georgius Spalatinus* de *pradicatione*.
 3. *Pigritia Monachorum* in conservatione antiquorum monumentorum à *Corvino* notatur.
 4. *Rolevingius* existimavit statutam *Irmen* *suel* fuisse in *Arnsberg* / quod castrum olim sit dictum *Eresberg*.
 5. *Krantii* sententia de idolo *Irmen* *suel* & castro *Eresberg* exhibetur.
 6. *Inscriptio simulacri* in *Corbeja* reperti exhibetur.
 7. *Gallici scriptores* perstringuntur.
 8. *Irmen* *suel* est *Corvino* quasi *jeders* *mand* *seul* i. e. *Commune profugium*.
 9. *Effigies vel descriptio Irmen* *suel* praesentatur.
 10. *Aliis Irmen* *suel* est idem ac *Harmen* *suel* / vel *propugnaculum Harminii*.
 11. *Nonnulli* in urbe *Coloniensi* *sum Berge* / hodie *Stadtberg* dicta, sedem *Idoli* hujus constituunt.
 12. Auctor credit in urbe *Coloniensi* *Meseberga*, quod quondam *Mersberga* vel *Eresberga* nominata fuerit, hoc *Idolum* olim cultum fuisse.
 13. *Idolum* hoc extitisse in *Westphalia* probatur ex *Annalibus* cujusdam *Benedictini*.
 14. *Historicus Widikindus* perstringitur à *Gobelino*.
 15. *Causa dedicationis* afferuntur.
- ¶ **C**um Illustrissimus Hessorum Landgravius, Philippus Senior, mitteret ad Reverendissimum Monasteriensem Principem Franciscum Waldechianum, jam expugnata urbe Monasteriensi, excellentis doctori-

doctrinæ hominem *Antonium Corvinum*, ut cum rege illo Anabaptistico & impio Monasteriensium tum capto, de religionis negotio, & nova illa hominum fanaticorum opinione ex scripturis conferret: scripsit vir magnæ eruditionis *Georgius Spalatinus* (qui in tuæ, Cels. 2. Illustrissimi & laudatissime Princeps, affinis Domine Joannis Frederici sanctiss. Electoris aula magnus erat, ejusque Patruo Frederico & patri Joanni, Principibus Saxoniae & Electoribus gratus) ad Antonium Corvinum, tunc in Westphalia degentem, atque ab eo petiit, ut ex antiquis Westphaliae monumentis erueret, quid, & quale fuisset idolon Saxonum in Westphalia, dictum *Irmenfue* / & ubinam hoc esset honoratum? Ad quæ respondit *Corvinus*, sibi hoc diligentius inquirere propter negotia non licere, deinde nihil quoque in collegiorum & monasteriorum per Westphalam sitorum Bibliothecis reperiri, postquam ubiq; ventres pigri reperirentur, qui nihil de conservatione antiquorum monumentorum cogitassent unquam. Ut interim ego aliquid de ea re coram T. Cels. dicam: *Wernerus Rolevingius*, Carthusianus Colonienfis, scripsit tempore Concil. Basiliensis de Westphalia laude, ubi sic refert in libro suo, ex *Johannis de Effendia* & *Hermanni de Hervordia* libris, ut ait:

In *Arnsberg* fuisse statuam *Irmenfue* / quasi *Hermetis* statuam, tradunt: fuit autem illa statua in arce *Mersberg* / id est, castrum Martis, cui mutato nomine *Carolus* dicitur indidisse nomen *Arnsberg* / ab aquila, postquam ille Imperator pro armis in imaginibus tanquam insigne circumtulisset aquilam, quia prius castrum illud demolitus erat tanquam potissimum Saxonum præsidium, & hoc tanquam in illius locum reposuerat. Sunt tamen, quid dicunt istud castrum olim dictum *Eresberg* / & E mutatum in A literamque N sonus gratia interpositam. Fuerant autem circa istud castrum quatuor statuae sculptae, Martis, Mercurii, Herculis & Apollinis: à Marte tamen, quasi præcipuo patrone, nomen sortitum erat castrum. Hæc ille. Alibi autem *Krantius* sic in Saxonia sua de eodem idolo libro 2. cap. 9. ante annos 50. scripsit: variam quidem scribentium esse opinionem de isto idolo *Irmenfue* / suam vero sententiam de eo esse hanc: Progressus cum exercitu *Carolus* venit ad montem Martis, ibique phanum & idolum reperit gentium, quod *Irmenfue* appellavere, illudque invertit, *Eresberg* dictus est mons, in quo *Mersberg*: nam & in eodem *Irmenfue* à Saxonibus colebatur. Omnium rationem nominum conantur veteres reddere, probabiliora attingemus. *Eresberg* ab *Hera*

Junone dictum putant, aut ab honore deorum isto in loco, *Eresberg*/ quod ibi honorentur dii: Ibi etenim *Hera Juno*, ibi *Hermes Mercurius*, ibi *Mars Gradivus* colebantur, sed obtinuit Martis honor, ut nunc *Mersberg* vocetur. Hæc ille.

6. Repertum est, ut audio, in *Corbeja simulachrum* cum hac inscriptione: Dux ego gentis Saxonum victoriam certam polliceor venerantibus, &c. Et hoc simulachrum fuisse *Irmenfue* putant quidam.
7. Gallici scriptores omnia turbarunt ut Germanicæ linguæ imperiti:
8. *Irmenfue* interpretantur nonnulli, inter quos est *Corvinus*, statuam publicam, *Idermansfue* / quasi commune profugium & asylum omnium, & *Martem* communem omnibus, quia in prælio diu vagatur is
9. incertus, & diu dubius, quò ponat victoriam. Itaque armati toto pectore effigies erat, cujus in dextera signum militare, nostri vexillum vocant, præferens rosam, cujus breve momentum & facilis interitus ac ortus, ita & eventus bellorum. In sinistra libram expandit, dubiam pugnantium sortem: facile huc atque illuc inclinantem, &c. Hæc etiam
10. *Krantius* in citato loco habet. Sunt nonnulli, qui *Irmenfue* quasi *Harmensfue* vocant, ut propugnaculum *Harminii* diceretur. Dicunt alii fuisse istud idolon in *Mersberg*/ urbe ad Salam in Thuringia, ubi hodie est Episcopatus; sed hoc non est verum. Gallici scriptores, teste *Krantio* libro 2. cap. 11. Saxoniz, dicunt non procul à *Lupia* flumine fuisse locum istius idoli: Itaque alii putant in oppido ad viciniam Comi-
11. tatus *Waldechiani*, in tractu *Coloniensi* inter *Paderbornam* & *Corbachium* sito, & dicto *zum Berge*/ quasi detracta prophana voce *Mers* /
12. hodie dicatur *Stadt: Berge* / fuisse hoc idolon. Sed ego meo judicio credo rectius intelligi de oppido in tractu *Coloniensi* sito, dictoque *Messeberga*, quasi *Mersberga*, quod oppidum etiam nunc hodie *Eresbergam* vocant, & de loco veteri Saxonum sic dicto aliquoties in analibus legitur. Et quod Idolon istud non fuerit in Saxonia (quanquam hoc quidam ex *Krantii* verbis, ultra *Visurgim* legitur progressus *Carolus* us-
13. que ad Montem Martis, contendat) sed in *Westphalia*, testantur annales *Benedictini* cujusdam, quas restituit *Hermannus Comes de Nevenar & Gobelinus*, docentes: *Carolus* in *Eresburg* destruxisse Idolum *Irmenfue* / & deinde usque ad flumen *Wesera* accessisse. *Gobelinus*
14. reprehendit historicum quendam, nomine *Widekindum*, Monachum *Corbiensis* ordinis, quod ille loci nomen ex *Eresberg* mutaverit in *Mersberg*/ & dixerit ideo *Irmenfue* dici, quasi *Hermes: Sue*/ quia *Hermes*

mes

medicatur apud Græcos Mars: atque deinde tradit Jrmensuel à Mercurio dici, quem ait recte apud Græcos Hermes dici, & quia Saxones putat à Græcis exortos, recte etiam *Mercurii idolon* græco nomine *Hermensen appellari*, quod ibi Mercurius colatur, quem olim sub Germanico nomine *Godæn* (unde *Gudenstag* / quem nos *diem Mercurii* appellamus) Longobardi coluerant: Vulgo autem *Eresborg dictum locum ab honore & veneratione, &c.* *Additam* autem *M litteram* postea, vel per turpem consuetudinem hominum, qui forte dixerunt *Merßberg* contracte pro *jum Eresberg* / vel turpis sonus vitandi causa, ne de culis, hoc est, sedibus naturæ intelligatur, &c. Hæc Gobelinus.

Hæc volui coram T. Cels. in hac Epistola referre, ut eadem videat optime Princeps, quam diligenter cuperem antiquitatem Patriæ nostræ inquirere. Quantum vero ex officio professionis meæ (quia forsitan quispiam posset mihi objicere, me hoc pacto spartam acceptam non adornare) in Theologia ex antiquis veteris Ecclesiæ testimoniis (quæ ex sinuosis Patrum voluminibus, tanquam ex pelago, jam per annos 12. erui) profecerim, testabuntur forsitan, si non alia nostra opuscula, saltem illud, quod de Justificatione nuper T. Cels. Doctor Wigandus inscripsit. Cum autem diu me pudor & verecundia, exilitasque meæ personæ Tuæque Illustriss. Cels. & potentiæ florentiss. amplitudo contra, sæpius deterrent & impedirent, obstaculoque mihi essent, quò minus, (tametsi apprime volens, & hoc aliquoties tentans) vel *superiori anno orationem de quibusdam Westphalia viris doctrina illustribus*, qui latinam linguam per Germaniam restituerunt, vel etiam priores tractatus, quos de antiqua Westphalia & de populis, qui olim in Westphalia habitarunt, nunc publicabam, T. Cels. inscriberem: enjam tandem, postquam T. Cels. nomine pietatis, doctrinæ, clementiæ, justitiæ, misericordiæ, temperantiæ, modestiæ & reliquarum virtutum prædicari quam amplissime, & quasi omnium ore & suffragio audiam, & ab omnibus tua inculpatissima vita & sanctissima innocentia ac integritas ubique commendetur: vicit timorem & pudorem nostrum talis ac celebris de Tua Illustriss. Cels. fama, atque encomia quæ plenis buccis & copiosis de T. Cels. laudibus hinc inde sparguntur, celeberrima, ad hanc audaciam pellexerunt pertraxeruntque me, ut has chartas, quibus tantum delineavi Patriæ nostræ Westphaliæ urbes & oppida quædam, (quia nescio an omnia oppida his chartis complexus sim, vel præterierim ne quædam) pro
mea

mea ruditate, T. Cels. offerre non erubuerim. Hæc tam exigua, exilia & prope nulla dona oro ut T. Cels. boni consulat: Nam pleraque, easque potiores urbes in Westphalia, tua Excelentia jure hæreditario possidet, alias sibi ratione gubernationis, quæ T. Cels. per totam Westphalicam Provinciam ab Imperio demandata est, quoque subjectas habet. Quare per Christum oro, ut hoc meum temerarium factum boni consulere digneris, & quanquam sit indignum munusculum T. Cels. tamen non dubito, quin pro sua singulari Clementia, quod bono animo à me factum est, sit in meliorem partem acceptura.

Quod si mihi V. Cels. cordatissime Princeps, & simul reliqui Heroes ac Domini Westphaliæ Civitatumque rectores, ex suis Archivis ea adhuc communicarent, quæ sciri & cognosci liceret, possem in simili & forte majori scriptitatione V. Cels. reverenter, meritò ac iustis de causis gratificari, nisi tamen me alii anteverterent. Interim omnium maxime cuperem V. Cels. in rebus sacris aliquod officium gratum præstare, nunc præsertim, cum audiam Tuam Pietatem serio ad Evangelii negotium promovendum, animum adjecisse, & omnes pios Evangelii ministros Clementer suscipere, promovere & fovere: Et quidem ego pro T. Cels. non semel ad lachrymas usque, meos gemitus effudi ad Deum, quo T. Cels. maneret in numero piorum Principum, & ad exemplum Davidis, Josaphat, Constantini & Theodosii, tuique affinis Electoris Johannis Frederici, &c. omnia ad gloriam Dei facere pergeret, & in die illo ipsis conjungeretur per Christum. Quo etiam nomine T. Cels. piissime Dux, appello & oro eandem per vulnera Christi, ne credat Jesuitarum censuræ V. Cels. dedicatæ, quia in ea aperte T. Cels. à lectione scripturæ in primo articulo & à cognitione religionis in duodecimo articulo contra totius antiquitatis testimonia remonent, atque in reliquis articulis vim scripturæ & Patribus faciunt, non verentes, aperte coram T. Cels. mentiri, & false Patres citare, ut à nobis abunde alibi declaratum est, & latius semper ostendere parati sumus. Tuam Cels. servet nostræ Westphaliæ diu incolumem Christus
Jesus! Amen.

De

DE WESTPHALIÆ CIVITATIBUS ET OPPIDIS BREVIS COMMENTARIOLUS,

SUMMARIA.

1. **Q**ualibet Regio & Urbs suas Dei beneficio singulares habet dotes, quæ merito deprecantur.
2. Causas instituti sui Auctor exhibet.
3. Westphalia hodie aliis & latioribus quam olim terminis concluditur.
4. Vetus Westphalia definitio sistitur.
5. Quæ adangetur è Rolevingio.
6. Aliter adhuc fines Westphaliae describuntur.
7. Westphalia in Bergensi ducatu & Surlandia existit nemorosa, ibidemque & in Comitatu Markico & Waldeccensi abundat metallis, alibi glandibus: circa Sasatum & in Comitatu Lippiaco est perquam fertilis, atque in Monasteriensi, Oldenburgensi & Osnabrugensi regione existit pascuosa.
8. Westphali dilaudantur ut officiosi, robusti, elegantes & laborum patientes.
9. Majores nostri collocarunt castra in montibus, unde etiam illa sunt denominata.
10. Arces Delmenhorst / Kloppenberg / Rottberg / Düsseldorf / Sparenberg / Detmold / Deipholt / Pyrmont / Tecklenburg & Lingen celebrantur à sumtuosis munitionibus.
11. Munita Civitates Westphalorum enarrantur.
12. Montensis Ducatus Civitatem exponuntur.
13. Düsseldorfium decantatur ab Arce, sede Ducali, munitionibus & oblectatione ex Rheno;
14. Duisberga vero à Patriciis & nova Academia.
15. Atque Dinxtlake à bono panno.
16. Tuitium & Möllm fuere quondam propugnacula.
17. Lennep / Hooftinckhove / Erversfeld & Wippervord ex mercatura, lana & pecudibus victum quarunt.
18. Sieborg inclarescit Abbatia & pulchris fœtilibus, sicut Sölinga gladiis & cultris.
19. Hattinga à plumbo, carbonibus,
20. Sicut Rattunga à forpicibus & lebetibus ferreis, nec non Schwelm / Bienborg / Bockem & Reissel à variis opificiis laudem gerunt.
21. Ex Clivensi Ducatu quadam urbes ad Westphaliam spectant.
22. Wesalia opibus, mercatura & navigio in Rheno est clara urbs.
23. Rees aqua ac Embrica dives, aulis Collegium.
24. Geldriensis Ducatus & Sutphaniensis Comitatus urbes cis Rhenum referuntur.
25. Zutphania celebratur ab elegantia & opibus, uti Dossberg & Brunchhorst ab agricultura.
26. Doss-

12. Mon-

13

26. Doss-

26. *Dorinkemia petroselinis radicibus, Borekelo pascuis, Sevenet campis, Lockchum oleribus & rapis, denique Grolla & Brevors fusis abundant.*

27. *Marcani Comitatus urbes perhibentur.*

28. *Susatum à magnitudine, divitiis, multis pagis, subditis, optimis agris & cerevisia decantatur.*

29. *Urbis Hammolaades cecinit Marmelius.*

30. *Unna / Ramen / Essen / Lünen / Schwerte / Iserlohn / Altena / Lünschede & Rade unde victum quarant?*

31. *Lippia urbs aequo jure a possessore Comitatus Marcani & Regente Comite Lippiaco possidetur.*

32. *Brekerfeld & Hörde oppida adducuntur: & Georgius Schelle celebratur.*

33. *Coloniensis ditionis urbes in Westphalia describuntur ha: Dorstenum, Recklinchhusen / Aldendorp / Plettenberg / Balve / Werle / Arnberg / Afflennum, Attendoria, Belkenum, Olpenium, Drolshagen / Bilsteinum, Brilenia, Smallenburg / Fresdenburg / Hertzbergum, Hallenbergia, Caldenhor / Ustenberg / Winttersberg / Nebelbach / Volckmar / Berga, Mesebergia, (olim Eresbergia dicta, sedes Idoli Irmenfue) Meschede, Ruden & Wasten.*

34. *Imperialis civitas Tremonia trahit laudem à Territorio, Comitatus titulo gaudente, regiminis formâ, garie, operariis & Scholâ.*

35. *Comitatus Waldechiensis urbes & oppida enarrantur ha: Corbachium, Wildungen / Mengerinckhausen / Waldechium, Landavium, Raden / Frienhagen & Sassenhausen.*

36. *Paderbornensis ditionis urbes memorantur ha: Paderborn / Warburg / Brakel / Niehem / Steinheim / Dringenberg / Driburg / Peckelsen / Borrenreick / Borchhold / Lichtenau / Kleinenberg / Lippspringe / Salskotten / Luida / Büren / Heerstelle / Beverungen / Borden / Bredenborn &c.*

37. *Huxaria urbs laudatur à vicina & multis monumentis membranis gaudente Abbatia Corbejensi, fecunditate agrorum & brassica capitata copîâ.*

38. *Lippiaci Comitatus urbes existunt, (a) Lippia.*

39. (b) *Lemgovia, cujus varia originationo adducitur, illaque juxta Auctorem laudem reportat à Schola, aedificiis, aqua ductibus, munitione, viris celebribus, varia mercatura, bono panno, Typographia, fertilibus agris & pascuis.*

40. (y) *Horna, qua commendatur à jucundis campis, agris & vicina rupe piscarum.*

41. (s) *Blombergia verò ab agris, (.) Salskuffeln à Sale, (N) Detmoldia à sede Regentis Comitis Lippia. Et præterea Schwalenberg / Barrenstroup / Alverdisen / Bösinckfeld / ut Lippiaca oppida commemorantur.*

42. *Ravensburgici Comitatus duæ sunt*

sunt urbes, Hervord & Bilefeld / ex tenui panno lineo quastum facientes.

43. Retbergici Comitatus unum est oppidum Retberg / ex pascuis se sustentans.

44. Eo nomine commendatur etiam Arx & oppidum Gemma.

45. Mindensis ditionis sunt (a) urbs Minda, munitionibus, navigiis, cerevisia & Ecclesia cathedrali clara; & (b) Lübbecke / quod laudem meretur à multis nobilibus inhabitatoribus.

46. Rinteln unde victum quarat?

47. Deipholdensis Comitatus oppida perhibentur, Deipholt / Lörvensförde / Zunthülpe & Drebbber.

48. Oldenburgicus Comitatus nomen gerit ab urbe Oldenburg / qua mercaturis & navigio inclarescit.

49. Osnaburgensis ditionis sunt sequentes urbes: Osnaburgum, quod multum lucri ex lineo & panno facit, Widenbrugum, Quackenbrugum, Mella / Jbarga / Juntlenau & Boren.

50. à Tecklenburgico Comite possidentur oppidum Tecklenburg / & Rheda.

51. Lingen describitur.

52. Benthemensis Comitatus oppida memorantur, Benthem / Northoren / Niehus / Niekercken / Scuttorp.

53. Stenvordia laudem ducit à sede Commendatoris Provincialis per Westphaliā.

54. Monasteriensis ditionis urbes & oppida longa serie enarrantur, nempe Urbs Monasterium, cujus laudes carmine decantavit Marmelinus, Kosfeldum, Boickholdum, Borkenium, Loen / Dülmen / Allen / Beckem / Wasrendorp / Telgetum, Guerdenum, Horstmar / Bevergerne / Alhus / Allop. penburg / Schapen / Mettelen / Wolsbecke / Halteren / Scherenbecken / Reina / Meppen / Rhenen / Hasalunda / Behta & Wildeshusen.

55. Sincera obtestatione juxta & petitione hanc suam delineationem urbium & oppidorum Westphalia claudit Auctor.

Certo mihi persuasum habeo, unius Dei beneficio fieri, ut singulis regionibus sua conferantur dona, utque istis ista, aliis alia vel distribuat vel deneget benignus Deus. Non enim omnis fert omnia tellus: Dant Chalybes ferrum mittunt sua thura Sabæi, ut inquit ille. Sic quælibet Regio & urbs, suas habet singulares dotes, quas ut agnoscamus & pro his grati simus, nos equidem, qui Christiani sumus, probe decet. Ipse Moyses ut Israhelem præ aliis exaltatum dicit, Jacob funiculus hæreditatis ejus, &c. ita & de terra Chanaam promissa Israelitis multa habentur in ipsius & Josuæ libris elogia. Et David Psalm 105. Dabo tibi (inquit Dominus) terram Chanaam, funiculum hæreditatis tuæ, illamque terram mox sequenti Psalmo vocat desiderabilem;

lem; & recte, quia lacte, lana, vino, oleo, frugibus & melle abundabat.

Adde quod *Paulus* locos in quibus & natus & simul educatus fuit, non sine singulari encomio celebraveris. Sic enim Actorum vigesimo quinto legitur: Sum *Tarsensis*, non obscuræ Cilicum civitatis civis, ceterum educatus in hac (Hierosolymorum) urbe ad pedes Gamalielis: fuitque in sua gente ab initio Hierosolymis Actorum 26. Pharisei filius, Actorum 23. & ipse magno Zelo Phariseus Philip. 3. Galat. 1.

- Taceo, quomodo celebretur *Bethlehem* locus nativitatis Christi in divinis literis, &c. Quomodo predicetur *Sion* & *Hierusalem* in Psalmis & Prophetis, quid opus est huc referre? Quare Christiani & grati animi est, nos etiam nostram Patriam ejusque urbes, & singulis urbibus data beneficia, quæ nobis innotescunt, intueri & celebrare. Itaque ego, ut aliis majorem occasionem de hac re latius cogitandi darem, & junioribus, qui adhuc nec curis publicis nec domesticis gravantur, autor essem, singula per *Westphalia* diligentius investigandi, eosque excitarem, quo major ipsis, dona *Westphaliæ* ac locos naturamque cum singulis proprietatibus describendi causa præberetur, hanc suscepi operam: Quam oro ut omnes *Westphali* boni consulant, & si alicubi erro, id non malitiæ sed ignorantiae ascribant. Quæ enim partim ex quotidiana experientia & in spectione, partim ex relatione aliorum habui, congeffi mediocri fide, & illa in gratiam patriæ in medium pono.

3. *Westphalia* ut hodie in Imperii Comitibus censetur, nunc non proprie sub istis concluditur terminis, quos huic provincia majores nostri posuerunt. Nam hodie extenditur ultra usitatam definitionem: Verum hoc inde fieri credo, quod Illustrissimus Dux *Juliacus*, *Clivensis* & *Bergensis*, &c. D. *Guilhelmus*, sit hujus Provinciæ Præfectus & gubernator. Itaque nunc in Imperio ad illam refertur *Juliacensis* terra & *Clivensis*, quæ ultra *Rhenum* sita, alio referuntur. Nam ipsa *Westphalia* sic est olim divisa & definita: *Westphalia* est *Germaniæ* inferioris provincia, qua nobilissimis duobus fluminibus cingitur, scilicet *Wesera* & *Rheno*, est que terra multum nemorosa, pascuosa, plus alendis gregibus quam ferendis frugibus apta, multis fontibus ac rivulis est irrigua, *Emesa* (alias *Amasi*) *Lippia* (alias *Lupia*) Ruraque, &c. fontes habet salis foecundos & montes fertiles: metallis abundat, item fructibus, glandibus, nucibus atque pomis; cum quoque feris, porcis, pecudibus & jumentis referta: Populus communiter elegantis stature & procera est, venustaque forma, fortis

cor-

corpore & audax mente: Militiam habet copiosam ac mirum in modum animosam, promptamque ad arma & mox paratam. Civitates habet fortes & munitas, castra fortissima, oppidaque tam in montibus quam in planis, &c.

Hanc habet definitionem Rolevingius in libro, quem ante annos 80. scripsit de laude Westphaliae, illamque ait se recitare ex quodam libro de proprietatibus rerum, interim ille quasi per correctionem addit ad istam definitionem hæc: Sunt tamen loci in Westphalia satis frugiferi: Vergitque ad Hassiam deinde ad Westerwaldiam Westphalia, hinc ad Ducatum Montensem super Rhenum situm, deinde ad Ducatus Clivenses & Geldrenses se mutuo complectentes; hinc ad Twentam & Drentam Phrisiamque, ac demum ad Saxoniam iterum pertingit. Hæc Rolevingius in prædicto libro, quem restituit Orwinus Gravius, Anno 14. Coloniae. Alii sic definiunt Westphaliæ:

6.

Occidentale Westphaliae latus est Rhenus, à Colonia Sæollam vel Dacubiam usque, Orientale latus est flumen Visurgus, ab urbe Brema in Hassiam usque: Boreale latus Phrisia, Meridionale Hassia, &c. Et quantum ad explicationem attinet hujus definitionis, est verum quod in Bergensi Ducatu & per totam Surlandiam sit nemorosa, ubi etiam multi sunt fontes, Metallis in tractu Coloniensi & Comitatu Markico abundat, ut etiam pro parte in Bergensi Ducatu: præcipue vero in Comitatu Waldechiano: fructus diversarum arborum per totam regionem habet varios: Glan-
dibus multis, quibus abundat, saginantur porci, unde perna fumo exsiccata suppeditantur exteris, quæ in multis locis gratæ sunt: Quantum ad fertilitatem attinet, circa Sasatum, Hammonem, Camiam in Comitatu Markico, deinde in ditione Paderbornensi, ac Comitatu Lipplensi, terra est fertilis: Pascuosa est imprimis in ditione Monasteriensi, Comitatu Reibergico, Oldenburgico, Stenwordiensi, & deinde per ditionem Osnaburgensem.

Officiosos & interim robustos ac elegantes homines profert, verum qui laborum patientes & ad omne genus molestiarum devorandum & subeundum parati sunt. Hinc est, quod tum ad militiam, tum ad varia pericula in mari terraque subeunda se paratos accingant, &c. Olim castra majores in montibus collocarunt. Hinc sunt castra plerumque à montibus nomen consecuta, Isenberg/ Herßberg/ Ravensberg/ Sparenberg/ Walckenberg/ Sterneberg/ Swalenberg/ Dringenberg/ & si quæ sunt aliæ arces ita in montibus collocatæ, quarum usus in quibusdam locis interiit. Carebant olim majores bombardis, itaque in montibus colloca-

K

bant

- bant præsidium. Sed nunc in plano loco munitionem parant Heroes. Et
10. castra in Westphalia hoc tempore fortiora sunt, quæ natura mununtur, Delmenhorst/ Kloppenberg/ Kettberg/ & aliæ: Arces quædam interim sunt sumptibus Heroum ita munitæ, ut recte dicatur in ista definitione, munitionem castrorum esse fortem. Tales sunt Delmenhorst/ & reliquæ arces in Oldenburgico celebri Comitatu, item Dusseldorpiæ, Sparenberga, Dittmolthia, Deipholtia, Pirmuntana, Tecklenburga, Linga & aliæ, quas ego forte non vidi.
 11. Quod ad civitates attinet, sunt admodum pleraque munitæ, ut Monasterium, Dusseldorpium, Wesalium, Oldenburgum, Osnaburga, Minda, Hervordia, item ex parvis oppidis, Widenbruggum & Corveldium, &c. Quanquam utrumque posset urbibus adnumerari.
 12. Ducatus Montensis Civitates, urbes & oppida sunt hæc:
 13. Dusseldorpium urbs arce & sede splendidissima Principis & Ducis Bergensis clara, munitaque est, & Schola insignis, multum habet oblectationis ex prætereunte Rheno; forsânomen habet à Dusterdorp.
 14. Dusberga multos habet patricios & nova Academia inclarescit, ubi etiam interdum Comitia sunt celebrata.
 15. Dinxetlake, à Lafen/ à bono panno nomen habet, qui ibi paratur.
 16. Tuitium, vel à Tuisconibus, vel à tuendo dicitur, & fuit olim propugnaculum; habetque sua commoda ex Rheno, & Abbatia est clara. Idem de Mölm fere dici potest, ubi propugnaculum Ducum de Berga fuit olim ad Rhenum.
 17. Lennep oppidum nuper exustum est, alioqui ibi ex mercatura & lana ac pecundibus victum quarunt; idem potest dici de vicino oppido Hois Finckhave. Utrumque à germanis nomen habet, &c.
Erverveldum, ein Erf-Feld/ oppidum ex filis quam nitidissime conficiendis lucrum quærit atque ex marsupiis faciendis.
 - Wipperwordum, ein Fort über der Wipper/ ex hospitiiis & aliquot emporiis, pannoque faciundo victum quærit.
 18. Siberg oppidum est clara ex Abbatia & monte Wilberg/ & imprimis ex pulchris illis ollis ac calicibus, qui ibidem parantur, Siborgische Pötte.
 - Sollinga gladiis & cultris faciendis se sustentat aliisque negotiis &c.
 19. Hattunga plumbo & carbonibus lapideis aliisque rebus exercet mercaturam.

Rattunga faciendi forpices & lebetes vel *cucumbras* ferreas (*Pannum*) 20.
& similibus sibi de victu prospicit.

Sunt quoque varia opificia in pago *Swelmen* / item in oppidulis
Bienborg / *Bosem* / *Reissel*.

Ex *Clivenfi Ducatu* pertinent urbes ad *Westphaliā*, *Wesalia* clara 21.
opibus, dignitate, ædificiis & mercatura, quam navigio in flumine 22.
Rheno exercet.

Reßium clara ex celebri & divite collegio, & oblectat se hæc urbs 23.
ex *Rheno* præterlabente.

Embrica ex collegio & Schola, quæ ibi hætenus fuit celebris, est
famosa, & sentit commoda ex *Rheno* præterlabente.

Ex *Ducatu Geldriensi* & *Comitatu Sutphanensi* ab hac parte *Rheni* 24.
sunt urbes & oppida: elegans civitas *Sutphania*, quæ ex variis rebus quæ- 25.
rit victum & affluit opibus.

Dosberga oppidum ex agricultura se sustentat.

Idem facit *Brunchthorst* / oppidum adjacens arci: *Dottinkemia*, radi- 26.
cibus, herbaceis, quæ ex *Peterfillina* & aliis seminibus ortæ sunt,
abundat.

Borchloe oppidum adjacens arci ex amœno & pascuoso loco lu-
crum & amœnitatem habet.

Sevenerum oppidum agricultura, campis & graminibus abundat.

Lockchum oppidum dives est olerum & raparum.

Grolla abundat fufis.

Brevort oppidum adjacet arci, &c.

Ex *Comitatu Markano* urbes sunt: *Susatum*, civitas fere inter *West-* 27.
phalicas maxima, & ditissima: illa habet aliquot pagos sibi subditos, & est 28.
opimis agris optime dotata, habetque divites homines: coquit bonam ce-
revisiam, & hætenus floruit maxime.

Hammo, vel ab amne, vel quia olim Deus erat Gentium *Hammo* 29.
dictus, unde etiam dici volunt *Hamborch* / &c. dicitur, urbs amœnissima ex
amne vel *Lippia* præterlabente & ex variis pascuis atque agricultura
multum fructus habens, Ejus encomium cecinisset ante annos 58. in *Eclogis*
Murmeliis duplici carmine.

Unna (tho nase dici volunt) ibi aliquando *Carolus IV.* coronatus est, 30.
& coquit hæc urbs præstantissimam cerevisiam, vicinis & *Colonien-*
sibus gratam.

Chamen oppidum, vel à *Chamavis*, vel à *Cæmævis* nomen habet,
agriculturamque exercet.

Affendia ex nobili Abbazia & Schola, quæ ibi aliquoties renovata est, claret, tum quoque suas habet oblectationes ex Rura flumine præterlabente:

Lünen ex Lippia præterlabente, nisi fallor, & agricultura, & quibusdam aliis subsidiis, se sustentat, fortasse à Luna dicitur.

Swerta à gladiis forte dicitur, ubi lebetes ferreas, *Wannen* / & similia ferrea instrumenta parant.

Item *Wferlo* / *Altene* / *Lünschede* / *Niestat* / oppida ex filis ferreis & orichalceis, *Draden* / atque ex fodinis ferreis & fornacibus & molis, quibus liquefit & præparatur ferrum, atque ex chalybe & loricis *Bantern* / victum quærunt. *Rhade*, oppidum eis adjacens, ex agricultura sibi prospicit. Ad *Luneschedensem Senatum* solent vicini interdum deferre sententias.

31. *Lippia urbs*, licet Comitibus de Lippia sublit, tamen ejus dimidia pars est olim Comitibus de Marka concessa, ut in totum nunc possideant illi hanc æquo jure cum Comitibus de Lippia: agricultura se sustentat & oblectationem ex Lippia flumine, unde nomen habet, capit hæc urbs.

32. *Brekerveldum* nomen habet, quod ibi difficulter scindatur terra aratro, ex elegantibus cultris, qui ibi parantur, quærunt victum.

Hörde oppidulum adjacet arci in vicinia Tremonienſis civitatis, ubi est *Præfectus* & *Quæstor* doctissimus & piissimus, vir nobilitate & virtute præstans, *Georgius Schelle*.

33. *Ex tractu & ditione Colonjensi urbes* oppidaque sunt hæc:

Dorstenium ex Lippia, (si non fallor) ibi mox in Rhenum currente, quæstus facit, & produxit aliquoties doctos viros, estq; elegans oppidum.

Recklinchusen ex agricultura se sustentat & ut nunc ad Surlandiam veniam: *Uldendorp* / *Metttenberg* / *Salve* / oppida habent agricolas.

Werli vel *Werlorum* oppidum egregium est in palustri loco situm, & ex sale quæstum facit.

Urnsberg / ex veteri Comitatu de *Urnsberg* / clarum est oppidum.

Afflenum est municipium; *Attendoria* oppidum ad Bicham flumen, cujus incolarum præcipua pars sunt operarii.

Belkenum, *Belfe* / oppidum ad Monam fluvium prope *Ruttenam* & *Wastenam*, in colle quodam ab altera parte situm.

Olpenium oppidum præterit Bicha flumen, & hoc habet aridos campos, ideo ferro sibi aliunde fruges acquirit: Simile huic est oppidum *Drolshagen*.

Bil-

Bilsteinium arx & huic, ut opinor, adjacet municipium.

Brilonia, *Brisen* / dicitur vetus & fere primum in istis regionibus oppidum esse: est situm in latis campis.

Smalzburg oppidum situm ad Lanam in colliculo, & hic quoque est fluvius *Wieda*, qui à salicibus ibidem magna copia abundantibus, nomen habet:

In vicinia est *Fredenburghum*, oppidum in profundo situm.

Herzbergum, *der Herberg* / in monte & sylvestri loco, à cervis arx & munitio nomen habens, quia venationi aptus locus.

Hallenbergia oppidum ad Hassiæ fines.

Caldenhor oppidum à frigore nomen habens, sic quoque est oppidum ibidem in monte *Astenberg* dictum *Wintersberg* / quia ibi in media æstate nix reperitur.

Medebachium & *Volckmaria* oppida ad fines Comitatus Waldechianensis, ex agricultura vivunt.

Urbs Berga ibidem sita est, & ex ferri fodinis & molis se sustentat.

Mesebergia, sive *Eresbergia*, ubi fuit vetus idolon Saxonum *Irmensuel*, & propugnaculum eorundem fortissimum, ultra *Rutthenam* ad *Ruderam* vel *Ruram* flumen in monte ab altera parte situm.

Meschede municipium ad *Ruderam* habet cultos agros & collegium.

Ruttena, *Rüden* / oppidum cis *Monam* fluvium in vicinia *Paderbornensis* ditionis.

Wastena, *Wasten* / oppidum prope *Ruram*, habet hoc admiratione dignum, quod ibi reperiatur aqua æstate frigens & hyeme calens.

Tremonia civitas Imperialis, habet proprium Comitatum, & regi-
tur aristocratia: mediocres habet agros & multos fabros, atque propter
vicinam *Surlandiam* facit quæstum ex ferro: Et claruit hætenus ex
Schola, quæ gubernante *Joanne Scavasse Doctore celebris* fuit, & fit ab
aliis interdum civitatibus nostris appellatio ad illam.

Celebris Comitatus Waldechianus habet quoque suas urbes & oppida. 35.

Corbachium habet suas negotiationes & præcipue agriculturas
splendidas: Est in vicinia nobilissima arx, eaque vetustissima & anti-
quis monumentis ornata *Isenbergum*, quam dici volunt ab *Iside dea*,
quamque hodie obtinet Illustris doctissimus & piissimus Comes *Vol-
radus*, Comes de *Waldech*, &c. Ubi reperiuntur gratissima aurifodi-
na, & ajunt in anne præterlabente *Isenbeck volvi grana auri*.

Wildungen oppidum & arx plus negotiorum habet, & gratissimis
agris circumseptum est.

K 3

Mein-

Meinrinckhusum cepit ante paucos annos florere ex conficiendo panno & aliis officiis, præter id quod boni ibi sint agricolæ.

Waldeckium oppidum nomen Comitatus dedit, mera agricultura se sustentat.

Landavium (in quo oppido arcem & sedes habet pius Comes & optimus Heros Joannes, Comes de Waldech) item *Radum*, & *Griemhagentria* oppida ex agris sibi vitæ necessaria parant.

Cassenhusen oppidum habuit olim non contemnendos negotiatores præter agriculturam egregiam, quam hodie etiam possidet, & nomen illius oppidi adhuc indicat, Saxones in Westphalia moratos, &c.

36. *Ex ditione Paderbornensi sunt urbes*: Ipsum *Paderbornum*, à *Pader* (indiderunt enim incognito flumini nomen à Padua Italico flumine, Caroli Magni milites, vel ut alii ajunt Longobardi, teste Gobelino) & *Born*/ quod significat fontem, urbs est, cui adjacent frugiferi agri & horti, qui proferunt vicinis *petrosillinam* & *brassicam cumanam*, aliaque olerum genera: Coquitur ibi cerevisia bona & vicinis grata. Amavit illum locum & sæpe frequentavit *Carolus Magnus*, atque sua præsentia honoravit *Henricus II.* Non dicam de Cathedrali & reliquis ibidem collegiis, quorum duo sunt.

Warburgum habuit olim Comitem, & illa civitas ex pinguibus agris bonam coquit cerevisiam saporosamque.

Brasel dicitur quoque habuisse Comitem, sed de eo nihil certi habeo: ajunt tamen illud oppidum & reliqua istius ditionis oppida *Niheimum*, *Steinehemum*, *Dringenbergium*, (ubi est nunc arx primaria) *Driburgum*, alias *Iburgum*, antiquum monumentum, *Peckelsenum*, *Borrenrika* (quasi dives fontium) *Borcholdum*, *Lichtenowum*, *Kleinenbergum*, (à parvo colle) *Lipspringum* (ab initio & capite sive principio *Lippiæ*) *Soltkottum* (à sale nomen habens) *Luida* (oppidum in vicinia Comitatus Pirmontani, ubi est ille fons miraculosus, & habet multum juris Comes Pirmuntanus in istud oppidum &c.) *Büren*/ (quod à Baronibus de *Büren* nomen habet) agris bonis & opimis abundant simul. His adde oppida *Herstelle* & *Beverungum*, quæ præter id, quod bonos habent agros, adjacent *Visurgo* & inde fructum & commodum habent.

37. *Borden*/ *Bredenborn*/ *Erwete* & *Patberg* municipia simili modo ex agris frugiferis victum quærunt.

Hoxaria urbs ad *Weseram* sita subest *Abbati Corbiensi*, *Principi Imperii*, & præter utilitatem, quæ illi contingit ex flumine, habet fecundos agros,

agros, producentes præter fruges, brassicam cumanam magna copia.

Fuerunt in antiqua illa Abbatia olim docti viri, Paschasius & alii, de quibus Tritemius refert, & dicitur antiquis monumentis membranis abundare.

Comitatus Lippia sunt aliquot urbes præclaræ.

38.

De Lippia urbe diximus.

Lemgovium urbs, quam alii deducunt à Lemgow/ quasi die Lemmer-Ow/ 39. ovium pascua; alii docent Gow significare in superiori lingua, pagum, Hinc à Rheno Rhingow/ à Rhetis Rhetigow/ ab Alamanis Almingow/ à Tigurinis Zürchergow/ &c. ita & Lemgow quasi ein Lemich Gow dici, tanquam limosus pagus: Vulgò putant à claudis nomen habere, quod cum patrum seculis pugnassent contra hostes, essent graviter vulnerati gelähmet/ &c. inde Lemgenes quasi die verlähmten dictos; sed hoc fabulosum est. Alii putant à quadam familia nobili die Lemgeschen dictam urbem, &c. Est urbs clara ex Schola, & deinde novis edificiis, aquæ ductibus & munitione, atque celeberrimæ & prudentium virorum numero ornatur, mercaturæ habet varias, paratur ibi bonus pannus: estque illi ornameto mola Papiracea & Typographia, &c. præterit urbem Biga fluvius, unde parum oblectationis habet. Agri ibi sunt & pascua bona.

Horna oppidum campos & agros jucundos habet, & ex vicina rupe 40. Picarum, antiquo monumento, cujus veteres scriptores mentionem fecerunt, claret; Legi aliquando, quod ex rupe illa picarum, idolo Gentilitio, fecerit Carolus magnus altare Deo sacratum & ornatum effigibus Apostolorum:

Blomberga, à floribus nomen habens & agris abundans, legitur in 41. veteri membrano oppidum fuisse forte & insigne ante exustionem per Theodoricum Colonensem Episcopum factam, &c. Swallenburgum, Barrentrupium, Alverdissum, Bosnckveldiumque, municipia sunt ex agris utcunque se sustentantia.

Soltusselen/ oppidum in vicinia urbis Hervordienfis, ex sale sibi quæstum facit.

Ditmoldia oppidum inde claret, quod in eo loco vicerit Saxones Carolus Magnus, & ibi nunc sedes habeant Comites de Lippia, &c.

Comitatus Ravensburgicus duas nunc habet urbes in Westphalia præ- 42. cipuas, Hervordiam (quasi Hervort) cui olim fuit proprius Comes, ut in Antiqua Westphalia diximus, urbs munita, quæ ex tenui panno lineo conficiendo, texendo & purgando, dealbandoque quæstum facit, illum-
que

que defert ad remotissimas regiones incolæ, variasque mercaturas exercet: fuit ibi repurgata ab omni barbarie Schola *ante annos 40.* fere, cum adhuc Alanus & Alexander inepti grammatici docerentur & traderentur in Scholis Saxonice: abundat aqua fluminis duplicis *Alæ & Werna*, &c. Sunt ejusdem nominis flumina in ditione Monasteriensis, sed tamen ab his diversa.

Bileveldia, quæ est altera pars istius Comitatus, sunt artificiosi fabri, & ex vicinis pagis ac Comitatu Retbergico commercia cum Rusticis habet: *Hac urbs*, & *Hervordia* atque *Lemgovium*, tres vicinæ civitates, solent *Erverfeldensibus mercatoribus & civibus fila suppeditare*, quæ deinde ab illis exornantur & dealbantur, atque postea transferuntur ad emporia Antwerpiana, Francofortiana, &c.

Bilefeldia habet ex *amne de Luther* aliquid jucunditatis, propter jucundum nomen.

43. *Retbergicus Comitatus* habet unum oppidum nomine *Retbergum*, ex pascuis se cum toto Comitatu sustentans.

44. Sic quoque *arci Gemma* adjacet oppidum ejusdem nominis, quod fere ita quoque se sustentat, &c.

45. *Mindensis urbs* (dicta per *Widekindum myn dyn*) *amœnissima & munitissima est*, ex navigio *Wiseræ* ejusque alluvione amœnitatem, pisces, & alia commoda sentiens, *coquit bonam cerevisiam*, vicinis multis gratam, variisque mercaturis abundat: non dicam de tribus collegiis, inter quos est cathedralis Ecclesia, *laudavit carmine hanc urbem Bernhardus Luderus*.

Lubbekum oppidum ditionis Mindensis habuit multos olim ex Nobilibus inhabitatores, & ex cepis sibi quæstum facit quotannis.

46. Adjacet ditioni Mindensi oppidum *Rinthelen* / *parens Schawenburgico Comiti*, quod ex *Visurgi præterlabente* & aliis officiis agellisque victum quærit.

47. *Deipholdiensis Comitatus* habet oppida *Deipholde* / *Lorvenforde* / item municipia *Junt-Hülpe* (ubi vicit Carolus postremo Saxones & ideo erecto sacello indidit nomen loco, *junt Hülpe* / ab auxilio divino) *Dreber* / ubi fuit collegium, *Goldenstedde* / &c. Comitatus est palustris, inde *Deipholt* / *daß man da auf Ballen gent* / *und das Holt dieß mosh sohen im Morthe*: Multa habent pecora, & ex mari vel stagno magno dicto de *Dummer* / omnia oppida & municipia cum pagis vitæ necessaria quærunt, deferentes pisces ad vicinas urbes incolæ.

Olden-

1 Oldenburgicus Comitatus celebris, habet urbem sortem Oldenburg/ 48.
quæ mercaturis, navigio, & quibusdam aliis exercitiis abundat: non
sunt ibi municipia, nisi illa huc referantur, quæ sunt ad arces sita, thes
Ovelgünnen & Nieborg/ &c. Tale municipium est prope arcem Del
menhorst.

Osnaburgensis ditio habet urbes & oppida, Ipsam urbem Osnabru- 49.
gum, quæ est celebris civitas, multum sibi lucri ex lineo & griseo panno
(dictis Lorient und grau Laken) facit: Habuit semper prudentissimos
viros, inter quos fuit olim quasi lumen Westphaliæ *Ertwinus Ertman*,
Consul, qui aliquot Episcoporum Westphalicorum nomine legatum
egit ad Concilium Basiliense, ubi sua latinis verbis solerter expedivit: Sub
paucis annis est munita admodum facta. Sic ait Munsterus: Osnabru-
gum liegt in das Engerland/ in einem lustigen Daal/ bey einem Wasser/ die
Hase genannt/ und hat viel Quells &c. Pinguem cerevisiam coquit, quæ
vocatur vulgo Buse: deinde in urbe & vicinia, tum etiam per Comita-
tum Tecklenburgicum coquunt myrticam cerevisiam Grusinch. In vi-
cinia urbis, ad dimidium milliare prope Rullam Monasterium Monia-
lium, non procul à villa rustici de Osteringe, extant vestigia veteris ar-
eis Wedekindi, dictæ adhuc die Wiedekesborg/ apud stagnum miracu-
losum fundo & altitudine (ut ajunt) carens, die Uferkuhlen/ à quo non
procul est alius puteus ei similis, der grundlose Kolck. Scribit autem Ro-
levingius, quod conversus Wedekindus, & jam recepta sua arce, prope
Osnabrugum curaverit ædificari Ecclesiam nomine Bethlehem, in qua
veluti Christus natus est in Bethlehem, ille voluit per baptissimum re-
nasci, ideoque tale nomen Ecclesiæ indidisse Wedekindum: hanc ho-
die contracte Bethheim/ pro Bethlehem, vocant, & de hac re hodie
etiam extat cantio apud rusticos. Et quanquam Krantius neget in Sa-
xonia libro 2. cap. 13. & 14. hoc, docens in Barderwico Wiedekindum &
Albionem venisse ad Carolum, & ibidem initiatos esse, imo contra as-
serat capite 23. quosdam esse, qui tradant, Wedekindum salutis initium
Minda suscepisse: Annales quoque cujusdam monachi Benedictini refe-
rant, venisse utrumque ad Carolum in pagum nomine Bardengaw/ &
tandem datis obsidibus per Amalwinum, ad conspectum Caroli, venis-
se in Attiniaco villa, & ibi baptizatos esse: Imo Krantius in Metropoli
libro 1. cap. 4. scribat, quod prope Hasam flumen magno pralio victus se tan-
dem subdiderit Carolo, & factus Catechumenus institutus sit in fide, & dein-
de suscepit baptisma, &c. Has tamen scriptorum pugnas sic conciliat,

L

puto

puto ex Joannis de Essendia & Hermannii ac Henrici de Hervordia scriptis (quos dicit se sequi) Rolevingius, quod quidem venerit cum Albione ad Carolum in Barderwic / ibique sit factus Catechumenus, sed postea in Beelhem / tunc dicto Betlehem / sit baptizatus, in cujus pagi templo egregium Baptisterium, tanquam ejus rei antiquum monumentum, extat adhuc hodie: *Osnaburga sunt duo celebria collegia, &c.*

Widenbrugum, urbs elegans habet collegium, illamque & *Rhedam* oppidum præterit Amasis, unde alluvia habet per campos, & ex notho lino, *Hannep* victum quærit, atque ex aliis officiis manuariis.

Quakenbrugum oppidum habet collegium, & se ex panno griseo, qui etiam *Minda*, & in reliquis Osnaburgensis ditionis oppidis, *Mella*, *Ibarga*, *Fastenau*, & alibi paratur, victum quærit. Sunt ibi accolæ Halæ, & coquunt bonam cerevisiam, puto in *Quakenbrug*.

Borden oppidulum, forsân à *Joren* / quod ibi aurigæ, qui curriculum suis inserviunt mercatoribus, habitent, nomen habet, &c.

50. *In oppidulo adjacenti arcî Tecklenburgicæ & per totum Comitatum coquunt mirticam cerevisiam, & ille Comitatus profert materiam & herbam vicinis, unde potus talis conficitur, quæ est lupuli loco.*

Rhedum oppidum adjacet forti castro Comitis de *Tecklenborg* / & ex lino notho, quod dicimus *Hannep* victum quærit.

51. *Lingum* oppidum, prope arcem *Lingen* munitam, situm est, ex mercatoribus, orientalibus, curribus hinc inde advectis fructum faciens.

52. *In Comitatu Benthemensi* sunt hæc oppidula; *Benthem* / *Northoren* / *Nichus* / ex communibus officiis & agellis se sustentantia, deinde pagi ex ovibus & melle nonnihil subsidii habent: estque agri singularis fertilitas circa pagum *Nienferken* ibidem.

In urbecula Scuttorp / quæ est ejus Comitatus primaria, vanni multi parantur, & mediocris coquitur cerevisia, nomen à *Lupulo* habens, *Hoppe*.

53. *Stenvordia* oppidum à Comitatu nomen habens, pascuis abundat, & in eo est domus Commendatoria Provincialis per *Westphaliam* Commendatoris, ut puto.

An adiaceat oppidum arcibus *Wevellaven* ignoro, oppidulum vero adjacet arcî Domini de *Eulenberg Werda*.

- 54- Jam ad *Monasteriensem* ditionem venio, quæ pascuis campisque abundat, & in multis locis usque ad *Hammonem* urbem, quæ est Comitatus *Markici*, abundat lacte hæc regio, & saporosos caseos facit ex pingui lacte.

Urbs

Urbs Monasterium, etsi esset destructa per Anabaptistas, mœnia lacerata, turresque mirum in modum ruptæ ictibus bombardicis, denique nihil esset sanum in templis omnibus urbis, tamen in omnia sunt nunc restaurata, ut hodie sit *pulcherrima & munitissima ex reliquis urbibus Westphaliae*, quæ variis mercaturis, & opificiis & campis abundat: in qua floruerunt literæ & puritas Romanæ linguæ ante annos 60. cum per totam adhuc Germaniam, excepta Heidelbergæ Academia, & aliis quibusdam Scholis paucis, nihil aliud sonarent ludimagistelli, quam horridam barbariem: Itaque magna copia tunc ad illam urbem confluxerunt Viri docti, qui per id tempus clari fuere, & ornamento loco & toti etiam Westphaliæ erant, de quibus dixi in oratione de viris Westphaliæ illustribus, qui latinam linguam Germaniæ restituere: In hac civitate coquunt cerevisiam, quam Batavicam dicimus, *Roith / extritico*, admodum similem *Hamburgensi cerevisia*, estque bona &c. Sunt ibi quinque amplissima collegia, & ejus urbis encomium descripsit *sapphyco versu Marmelius*, ante annos 60. Hæc ditio habet multa elegantia oppida.

Kosveldum est civitas elegans & munita, quemadmodum & vicinæ urbes *Boikholdum* & *Barkenium*, in quibus simul bonus pannus paratur, & partim ex equis, partim ex agris & campis quæstum faciunt, His adde *Loen oppidum*: Ex his oppidum *Boisholt* admodum vetustum esse dicitur.

Dulmen oppidum antiquum est, quod Dux Saxoniae Luderus, qui factus est postea Imperator, (dictus Lotharius) expugnavit: (munitam urbem vocat Gobelius) ex lana & panno se sustentat illa, habetque collegium, veluti & *Bessum*.

Allen (ab Anguilla forsitan nomen habens) *Bessum* (à torrente dicta) *Warendorpium* (quasi *war das Dorff* / sed non bene sibi aliquoties prospexerunt) *Telgetum* (à *Telgen* arboribus) oppida ex pascuis & abundantia lactis, agrisque cum finitimis pagis sibi procurant victum.

Guerdenum ex agricultura victum habet, & mediocrem coquit Cerevisiam, atque ex panno aliisque rebus, & amne præterlabente fructum aliquem facit: Ita etiam ex agellis, panno & aliis quærunt vitæ necessaria oppidula *Horstmar* / *Bevergerne* / *Uhus* (dictum à flumine *Aa*) *Kloppenberga* / *Schapen* / &c. quæ plerunque arcibus adjacent: Idem de municipiis *Mettelen* / *Wolbecke* / *Halteren* / *Scherenbecken* / &c. dici poterit.

Reina oppidum & *Neppen* accolæ Amasis habet, qui etiam navi-

gio in Phrisiam usque excurrentes sibi lucrum quærunt. In oppido Rhenen habet suas tunc sedes cordatissimus & vera pietate, doctrina, literis ac gravitate insignis *D. Wilhelmus*, ex veteri & nobili *Keslerorum* familia natus, quondam Monasteriensis Episcopus, qui maluit pie privatim vivere, quam turbata conscientia Principatum gerere. Hunc honoris causa nomino.

Hafalunda in Emeslandia sita est ad Hasam, exonerantem se mox in Amalim, navigioque aliquid commodi facit, & mediocrem coquit cerevisiam, exteris ut audio gratam, &c.

Vechta forsitan à *Rechten* (cujus rei potest peti exemplum ex *Krantii* historia Saxonica libro 10. capite 16.) dicitur.

In oppidulo *Wildehusen* est antiquum collegium, ubi posteri *Wildekindi* sepulti sunt, & *Otto III.* aliquandiu sedit, &c.

55. Si plures sint vel urbes vel oppida Westphaliae, quæ ego ignoro, vel quorum nomina mihi incognita sunt, istorum omnium magistratum & incolas oro, ut mihi hoc ignoscant, neque illam oblivionem malitiae, sed ignorantiae meae ascribant.

Illas autem civitates & urbes, quas delineavi, hic quoque obtestor & ipsarum rectores, quod si non in omnibus proprietates, dona, naturam & gratiam singularum essem assecutus, mihi benigne hoc ignoscant & boni consulant, non enim omnia cognoscere potui; imo delineavi tantum has, alii plenius describant.

DE QUIBUSDAM
WESTPHALIÆ VIRIS
SCIENTIA CLARIS,

qui,
*Explosa Barbarie, puritatem Romanæ linguæ
toti Germaniæ attulerunt,*

ORATIO,

Quæ etiam laudem WESTPHALORUM continet.

Auctore
HERM. HAMELMANNO, Lic. Theol.

Lemgovia, An. M D LXIII.

M. HENRICUS SIBÆUS OLPHENIUS, Senior.

SEire cupis Latio per quos data Musa Latina
Teutonibus duris, qua caruere diu?
Hunc lege veridicum, quoniam dabit illa, libellum
Cujus Hamelmannus scriptor & autor erat
Quamvis est parvus, magno tamen esse labore
Congestum, nemo quin fateatur, erit.

BALTHASAR COPIUS STROMBERGAS.

QUos tulerit quondam doctos tibi Westvals ora,
Edocet hic grata te brevitae liber.
Langius hinc canitur, canitur quoque *Buschius* ille
Nobilis: excellens *Hegius* hinc canitur:
*Murmeli*us canitur vates, caniturque *Rodolphus*,
Qui gerit à cultu nobile nomen agri.
(Sed quo iudicio, loquitur satis ipse libellus,
Appositus nostris vir fit uterque viris.)
Denique deliciae magni celebrantur *Erasmi*
Goclenus, patrii lausque decusque soli.
Hos tu Barbaries hosteis foedissima nostin?
Et caput & jugulum qui petiere tuum.
Finibus hi poterant primum te pellere nostris:
Improba quos nimis es depopulata diu.
Si prius Heroas tam fortes fata dedissent,
Hæc, magis, haud dubites, aurea secula forent.
Nam certi quod sunt hoc nostro tempore quidam,
Majorum hoc ætas nonne futura fuit?
Hæc verò quamvis numerentur secula dura:
Seclis dixisses æquiparanda bonis.
Qui gestis igitur nostros proscindere cives,
Quales sint, debes hinc didicisse prius.

*Amplissimo Heroi, pietate, virtute, sapientia & eruditione
tum etiam nobilitate generis præstantissimo.*

DOMINO,

Dn. GUILIELMO KETTELERO,
Quondam Monasteriensium Præfuli dignissimo &c.

Suo & omnium studiosorum patrone colendissimo.

EXcelluit ingenio, puritatis latinæ cognitione exâcta, eruditione multa, eloquentia, iudicio, & autoritate vir nobilis *Rodolphus Langius*, qui in *Westphaliæ* metropoli inclyta Monasterio olim Canonicus fuit, & ibidem literarum studia rexit & salubriter promovit. Is ante annos octoginta diligentem navavit operam, ut non solum in *Westphalia*, sed etiam in vicinia & apud externos, Romani eloquii sinceritas, explosa barbarie, suum in Scholis & apud literatos nomen ac dignitatem consequeretur. Ejus studium, iudicium atque laudatissimum propositum quamvis quidam momi canino dente tunc rodere non cessarent: fuerunt tamen, qui id summis elogiis atque encomiis celebrarunt, inter quos fuit per id tempus lumen linguæ latinæ magnus ille *Rodolphus Agricola*, qui sic ad *Rodolphum Langium* scribit: (nec enim pigebit integram ejus apponere Epistolam, quæ extat in tomo 2. operum *Rodolphi*, in epistolis ejusdem ad diversos:)

Gaudeo humanissime *Rodolphe*, communiumque studiorum nostrorum nomine plurimum lætor, tum vero gratulor gloriæ tuæ, eamque inprimis admiror. Ita consentiente ac prope publica omnium voce, tuæ ad me doctrinæ summæque eruditionis laudes perferuntur. Quocunque me verto, quemcunque doctum convenio, omnia tui plena sunt, omne narrant, neque ullus, qui de literatis est, te præterit sermo. Rem facis me herculé ut arduam, ita quoque pulcherrimam & hac claritate nominis tui dignissimam, qui veterem illam & plâne ingenuam eruditionem excitare in hac præsertim barbarie asserere que audes. Equidem ingenii tui vim honestissimamque animi institutionem, quibus digne persequar verbis, non invenio. Unum tibi hoc affirmo (neque velim id à me dici blandius credas) ingentem de te concipio fiduciam, summamque in spem adducor, fore aliquando, ut priscam

scam insolenti Italiæ & propemodum occupatam bene dicendi gloriam extorqueamus, vindicemusque nos & ab ignominia, qua nos barbaros indoctosque & elingues, & si quid est his incultius, esse jactitant, exolvamus, futuramque tam doctam & literatam Germaniam nostram, ut non latinius vel ipsum sit Latium. Proinde quæso adnitere, & cura omni, omnibusque (ut ajunt) nervis contendito, ut quanto studio hanc tibi gloriam parasti, tanta eam constantia tueâre atque confirmes. Aude sapere ita ut facis, & quamvis magnam indoctorum manum aude contemnere. Nihil te multitudo moverit, ipsa plerumque sibi obstat turba, & rarum est, ut inter se consentiant, quibus non convenit cum veritate: provocandi sunt hostes illi literarum & in faciem coarguendi, ne sic quidem facile erit, ut in viam redeant & desipere desistant. Ego quidem quanquam & molliore sum fronte, & propter conscientiam tenuioris ingenii, minus audeam, inardesco tamen nonnunquam & bilem ferventis stomachi quandoque acerbius effundo. Mallem hæc præsens tecum agere, & spero, si in patria hanc hyemem manebo, temporisque ratio patietur, fore ut te conveniam. Est enim mihi, si quid aliud, certe hoc desideratissimum, ut te videam, aliquotque tecum exigam dies utinam totam ætatem liceret, quod si unquam licebit, malo id doctior & dignior tuis literis, faciam, possumque quanto te animo ante colere cœpi, tanta commoditate atque concordia eruditionem tuam & studia sectari. Vale Dat. Ziloe, &c.

Hæc demum magna laus est ante annos 80. scripta ab *Agricola de Langio*, qui ex nobilitate ditionis Monasteriensis, cui tu ante paucos annos summa cum laude justissimè præfuiſti, Heros omni virtutum genere instructissime, originem duxit, & in ipsa urbe vixit & mortuus est. Nam hic fuit quasi primus vel saltem inter præcipuos ex iis omnibus, qui profligatis barbararum vocum tenebris, lucem Latinitatis & Poëseos in Germania accendit. Hunc est imitatus *Hermannus Buschius*, similiter nobilis & in eadem ditione natus, qui hoc strenuè perfecit, quod Langius incœpit: in quo etiam magni illius *Joachimi Camerarii* præceptor, *Georgius Heltius*, ut Camerarius refert, in epistola præfixa Ciceronis Epistolis Lipsiæ anno 57. impressis per id tempus, quo Buschius Lipsiæ hæserat, promptam & expeditam elegantiam quacunque de re & quocunque in negotio verba faciendi (quam Buschius dixerat sibi legendis & relegendis Ciceronis epistolis paratam) admiratus

tus fuit olim vel præcipuè: Hi duo itaque verè nobiles fuère, quos tua Excellentia meritò imitatur. Tempore quoque Langii atque Agricolaë id haud segniter tentare cœpit, ut profligaretur barbaries, *Hegius*, ejusdem ditionis alumnus, ad quem sic scribit Agricola: Intelligo te quotidie limatiorem & politioem fieri, & summam in spem adducor, aut tuo ductu, tuis monitis, & institutione, aut nullius præterea viribus cultiores literas in Germaniam perventuras, & arcem aliquando occupaturas, &c.

Fuit certè in ea re veridicus vates Rodolphus Agricola, quod in hac oratione prolixius demonstratum est. Et quanquam eodem tempore *Antonius Liber, Susatensis Westphalus* (de quo, ut etiam de *Hegio* in Epistolis Rodolphi) in urbe Campensi, Amstelrodamo & Alcmaria per Hollandiam fideliter juventutem, teste Alardo Amstelrodamo, ad ipsos fontes latinæ linguæ deduceret, & vir esset summæ eruditionis, & per totam Germaniam inferiorem clarus, ut meritò cum illo magnam aleret familiaritatem Agricola, eique sæpius scriberet, ut comilitoni in studiis paribus, denique sic de illo sentiret, quod sæpe hujus Antonii ingenium & eruditionem in epistolis ipsius, omni ex parte quam pressissimè consideraret, & nihil aliud sibi libère diceret, quàm tam eximiam humanarum artium peritiam hujus Antonii, tota animi intentione tractare: tamen in ea re celebrior fuit *Hegius* (quanquam & Antonius ille Westphalus suo sit minime privandus laude) ex cujus Schola profilierunt, qui per totam Germaniam studia humanitatis correxerunt & restituerunt. De quibus cum in hac oratione (quæ ipsa tamen humilis est & non nimis polita, agnosco enim meam curtam supellectilem) agam, cui obsecro alii illam offerrem & dedicarem, quam tibi, Heros splendidissime, qui eam Westphaliæ Regionem & urbem, in qua viri illi aut nati sunt, aut vixerunt sive Scholastici sive Magistri, de quibus hic sermo instituitur, quam sanctissimè & justissimè administrasti, in qua etiam te unum omnes subditi amarunt & venerati sunt plurimum, imò adhuc amant & osculantur unicè. Interim te tam amplæ ditionis regimine ultro, minimè curans honores, titulòs & bona seculi, (quæ quidem omnia, alii ut plurimum venari solent) abdicasti hac solum de causâ, ut in studiis pietatis & literarum tantò commodius versareris. Quibus etiam cum ita te imbueris, ut apud omnes laudem merearis, & sis ipse inter Westphalos præcipuus, meritò te delectatum iri opinor commemoratione harum rerum. Vivunt

M

ad-

adhuc in Westphalia, qui idem, quod olim Majores nostri tentarunt, sedulo perfecerunt hætenus in Scholis, idque magna cum laude, inter quos sunt *D. Joannes Monhemius* cum suo *Fabricio*, *Petrus Scarpenbergius*, *D. Joan. Scavastus*, *Bernhardus Lingius*, *Hermannus Kerssenbrochius*, *Bernhardus Copius* cum fratribus, *Christianus Sleibingius*, *Hermannus Hudanus*, *Albertus Lonicerus*, *Lubertus Florinus*, *Joannes Dickmannus*, omnes Westphali, prætereo *Joannem Telgium*, *Burenium*, *Joannem Bathelium*, *Hermannum Wippermannum* & alios Westphalos, qui id aliibi extra Westphaliam non neglexerunt. *Glandorpius*, qui nunc regressus est in patrias oras, quid per Saxoniam præstiterit, multis notum est. Sed de his & similibus major erit occasio dicendi in *Catalogo virorum illustrium Westphalia*, quem in eum texerem finem, ut viros nostræ patriæ, supinæ oblivionis situ obductos neglectosque rursus ex profundis quasi tenebris eruerem & posteris notos facerem, nisi mihi deessent patroni, quorum id auxilio fieret. Sed quia ad T. Cels. quæ suum stemma literis & rerum experientia tum pietate & moribus ita exornavit, ut gratia & auctoritate apud potentes mundi hujus plurimum possit, revertor, fecit me hæc eidem inscribendi audaciorem, tua illa benevolentia, quam mihi olim clementer admodum obtulisti per epistolam. Accipiat ergo T. Cels. hæc tenuia grato animo, donec majora dare possimus. Valeat T. Cels.

T. Cels. addit.

Hermannus Hamelmannus,
Licentiatus Theol.

ORA-

ORATIO

de

Quibusdam Westphaliæ viris scientia claris, qui explosa barbarie, puritatem Romanæ linguæ toti Germaniæ attulerunt, ubi etiam laus Westphalorum interim descripta reperitur.

SUMMARIA.

1. **C**ausas instituti sui auctor in Exordio sistit.
2. Qua de re acturus sit in Propositione & sub initium tractationis docet.
3. **ALEXANDRI HEGII** laudes auctor affert (a) ex Erasmo.
4. (β) Ex Murmellio,
5. (γ) Ex Philippo Melanchthone,
6. (δ) Ex Hermanno Buschio,
7. (ε) Ex Joanne Glandorpis,
8. (ζ) Petro Aquensi,
9. Et (η) ex Petro Vincentio.
10. **RUD. LANGIUM** auctor dilaudat (a) testimonio Joh. Tritenhemii,
11. (b) **Alexandri Hegii**,
12. (c) **Rudolphi Agricola**,
13. (d) **Buschii**,
14. (e) **Murmellii** &
15. (f) **Joannis Nehemii**, **Drolshagii**.
16. **HERM. BUSCHIUM** deprecatur auctor verbis (a) **Rod. Langii**,
17. (β) **Erasmi**,
18. (γ) **Murmellii**,
19. (δ) **Eobani**, **Francobergæ-Hesii**,
20. (ε) **Euricii Cordi**,
21. (ζ) **Joh. Gastii**,
22. (η) **Hermanni**, **Comitis Nuenarii**,
23. (θ) **Jo. Æsticampi**,
24. (ι) **Theodorici Ulfenii**, &
25. (κ) **Jo. Gymnici**.
26. **Varia** variorum de **JOH ANNE MURMELLIO** encomia exhibentur: nempe (a) **Joan. Gymnici**,
- (b) **Buschii** & multorum aliorum,
27. (c) **Petri Nehemii Drolshagii** & **Jacobi Montani**,
28. (d) **Glandorpii plurimorumque aliorum**,
29. (e) **Eobani Hesii** & (f) **Hermanni Tulichii**,
30. (g) **Joannes Suavenii**,
31. (h) **Alardi Amstelrodami**,
32. (i) **Gerhardi Noviomagi** &
33. (k) **Bernhardi Lingii**.
34. **RODOLPHI AGRICOLÆ** cognomenta laudis adducuntur, quibus insignitus fuerit (a) ab Erasmo,
35. (β) à **Joann. Tritemio** &
36. (γ) à **Philippo Melanchthone**.
37. **CONRADUS GOCLENTIUS** fert laudem (a) ab Erasmo,
38. (b) ab **Alardo Amstelrodamo**.
39. **TIMANN. CAMENERUM** laude coronat **Josephus Horlenius**.
40. **JA.**

40. **JACOBUM MONTANUM** celebrat Joannes Prael.
41. Perstringitur illorum sententia, qui Conradum Celsen primum Germania Poëtam extitisse perhibent.
42. Langius primò Musas in media barbarie vocavit in terras Westphalicas.
43. Idem in superiori Germania præstitit Rodolphus Agricola.
44. Wimpfelingus, institutus à Ludovico Dringenbergio Westphalo, cum suis Discipulis Beato Rhenano & Jo. Sapido insectatus est barbariem & vulgare sive Rithmaticum genus faciendi versus Latinos.
45. Erasmus Roterodamus fuit discipulus Hegii Westphali, qui cum Agricola, Reuchlino aliisque de barbaris libris, vocabulis aut impuritatibus lingue Latine extirpandis laboravit.
46. Andreas Canter etiam de extirpanda barbarie cogitavit; sed
47. In eo instituto uti primus ita & totus fuit Hegius & Rodolphus.
48. Hegius non solum emendavit Grammaticam, sed etiam reliquas artes & scientias.
49. Herman. Torrentinus statim post suum præceptorem corrigere instituit Poëticam Latinam & Doctrinale Alexandri.
50. Sed illud feliciter perfecerunt demum Buschius, Murmellius, Timannus, Casarius, Jacobus Grefelius, Æsticampius, Bartholomæus Colonienfis & Georgius Sibutus.
51. Timannus Camenerus annis quoque fuit extirpare barbariem à Scholis, conscripto compendio Grammatices, Dialectices & Physices.
52. Eidem labori incubuit Johannes Murmellius, Ludolphus Heringius, Petrus Nehemius Drolshagius & Theodorus Rotarius.
53. Buschii gesta & disidia cum Tilemanno Heverlingio in Schola Rostochiensis enarrantur.
54. In Academia Rostochiensis inclauerunt Herman. Ludinchusanus, Arnoldus Burenus & Henricus Velpius, studiis humanitatis & Philosophia.
55. Griphiswaldia celebris quoque fuit Hermannus Bonnus, Westphalus.
56. Buschii fata scripta & cultores recensentur.
57. Crappus & Otto Beckmannus Westphalus laudantur.
58. Monasterii agentes viri Docti multi enumerantur.
59. Longicampianus Mathematicus Lipsia pulsus concessit Coloniam.
60. Otto Beckmannus & Tulichius, ambo Westphali, hic primum Lipsia atque ille Witteberga facti sunt Professores; sed & Tulichius mox Wittebergam ad Professionem evocatus fuit.
61. Buschius Colonia omnes ingenii nervos intendit, ut Alexandrum Gallum barbariemque extirparet;
- Dein

- Dein Reuchlinianis se conjunxit; Denique Buschius cum Glandorpio Marburgi publice bonas litteras professus est.*
62. *Murmellius omni studio contendit, ut Scholis exenteret Alexandrum Gallum.*
63. *Sirenne hoc etiam Schwollis perfecerunt Hermannus Stuvius & Jo. Alexander Meppensis; sicut Osnabruga Henr. Sibaus Olphenius.*
64. *Idipsum etiam meditatus est Jacobus Montanus, qui Hervordia & ore ac scriptis docuit; sicut Minde Bartholomaeus Coloniensis cum Pollio laboravit, ut è Scholis barbari auctores pellerentur.*
65. *ERASMUS omnem operam navavit, ut Academia Lovaniensis purgaretur ab omni barbarie.*
66. *In Conclusionem docet Auctor, quod Germani multum debeant Westphalia obrenascentes bonas litteras.*

DIcturus de Westphalia nostra & viris celebribus, qui ex ea oriundi sunt, & postea de multis aliis, qui apud majores in Germania floruerunt: prius omnes rogabo, ne id mihi vitio vertant, cum & Poëta canere non erubescat:

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos

Ducit, & immemores non finit esse sui.

Constat enim, nos & patriæ & amicis, ex Divini illius Philosophi sententia, natos esse. Quis itaque civibus suis, quos solemus conterraneos vocare, hunc honorem non deferret, ut ipsorum famam nomenque tueretur atque magnificaret? Cum autem aut exigua aut planè nulla de nostra Westphalia habeamus testimonia in Historiis vel Cosmographiis, & illi quoque, qui de viris illustribus & ipsorum editis scriptis aliquid in lucem ediderunt, aut paucos ex nostris, aut si quos ex Westphalis in suis referunt Catalogis, eorum tamen lucubrationes vix ad dimidium recenseant, indignè equidem hoc & non sine stomacho tuli: sæpeque mecum cogitavi de certo aliquo Catalogo, in quo conscribi possent illustres scientia & scriptis viri: qui vel in Westphalia nati sunt, vel in ea vixerunt. Interdum etiam optavi aliquem prodire ex nostris eruditione præstantem, qui de rebus gestis, situ, conditione & locis nostræ patriæ diligentius inquireret, & hæc deinde probè perspecta & cognita literis mandaret, ut hoc pacto aliquid solidius & clarius quàm hæctenus de nostra patria extaret. Sed cum neminem adhuc, qui huic operi manum applicuisset, cognoscerem, cœpi ego considerare Westphalicorum virorum excellentia dona, multaue de his expendere,

- tum etiam ex multorum scriptis, seniorumque certa relatione, quæ de nostris Westphalis præclariora acceperam, in commentarium referre. Atque hæc nunc ita breviter pro mea simplicitate & mediocritate
2. referre decrevi. Institui interim hic potissimum ostendere, opera Westphalorum, & simul eorum, qui in Westphalia vixerunt, ibique hospitium habuerunt, & ei quasi Coloni ex vicinia fuere, vel cum Westphalis familiariter vixerunt, importatam esse in Germaniam linguam Romanam & explosam barbariem, ut non immerito Germania, huic nostræ potissimum regioni præ reliquis suis provinciis hoc unum acceptum referat quod nunc Musas ipsas latine & græce ubique loqui audiat. Illud quaecunque propositum nostrum, ut ipso Filio Dei approbante aggredi optamus: ita etiam & vos monemus, ut tantò magis diligentiusque percipiat, quantò est cuilibet sua patria charior, &c.

Proferam autem certa clarissimorum nostri seculi virorum testimonia de quibusdam Westphalis, item iis, qui in Westphalia vixerunt, aut cum Westphalis familiaritatem habuerunt, primo loco: deinde ordine enumerabo quid Westphali, aut qui jure hospitii, viciniae, familiaritatisve, sive institutionis, Westphalis & ipsorum patriæ addicti fuere, in diversis Germaniæ locis, superiori patrum memoria, effecerint. Occurrit ergo in hac nostra relatione primo loco HEGIUS, deinde LANGIUS, tertio BUSCHIUS: quarto autem RODOLPHUS AGRICOLA & JOANNES MURMELLIUS: quoniam ut ille in vicinia Westphaliæ natus est, & cum Westphalis qui suo tempore scientia multis præstabant, familiaritatem summam habuit: ita huic, dum in ea per multos annos hospitium haberet optimum, non exigua in nostra Westphalia accessit eruditio, imò præclariora suarum lucubrationum monumeta apud nostrates & cudit & divulgavit: deinde de GO-CLENIO, TIMANNOQUE & multis aliis referemus. Et quidem nunc proferemus testimonia non quorumlibet, sed fide dignissimorum omniumque quos sol vidit doctissimorum, Erasmi & Philippi: deinde & aliorum excellentium virorum: qui etsi cum istis non possint conferri, secundas saltem post illos partes habere merentur & jure debent.

3. Erasmus in Dialogo qui Ciceronianus inscribitur: Westphalia nobis dedit ALEXANDRUM HEGIUM, virum eruditum, sanctum & facundum, sed qui gloriæ contemptu nihil magni est molitus. Idem in Chiliadibus centuria IV. in proverbio: Quid cani & balneo, &c. cum de Rodolpho Agricola differuisset sic pergit: His itaque tam plenius, tamque

que absolutis laudibus viri (Rodolphi) equidem fateor me peculiarius etiam atque impensius favere, quod mihi admodum adhuc puero contigit uti præceptore hujus discipulo *Alexandro Hegio* Westphalo, qui ludum aliquando celebrem oppidi Daventriensis moderabatur, in quo nos olim admodum pueri utriusque linguæ prima didicimus elementa: vir, ut paucis dicam, præceptori suo simillimus, tam inculpatæ vitæ, quàm doctrinæ non trivialis: in quo unum illud vel Momus ipse calumniari fortasse potuisset, quod famæ plus æquo negligens nullam posteritatis haberet rationem. Proinde si quæ scripsit, ita scripsit, ut rem ludicram, haud seriam egisse videatur; Quanquam vel sic scripta sint ejusmodi, ut eruditorum calculis immortalitatem promereantur,

Murmellius in Epigrammate, quod operibus Torrentini subje- 4
ctum est,

Dux etenim nobis doctissimus Hegius ille Præceptorque fuit, &c.

Idem libro 1. Didascaliorum cap. 9. *Alexander Hegius* homo græcæ & latinæ linguæ cum primis eruditus & præceptor quondam meus &c. & cap. 21. *Alexander Hegius* vir non minus græcæ linguæ quam latinæ doctus, &c.

Philippus Melanchthon in oratione de Erasmo Roterodamo, quæ in 5.
4. tomo extat, & in primo tomo Intimationum vel Scriptorum publicè propositorum Wittenbergæ:

Literas Latinas & Græcas Daventriæ didicit (*Erasmus*) in *Alexandri Hegii*, qui familiaris fuit *Rodolpho Agricolæ*, Schola. Et cum ostenderat *Hegius* hospiti Scholam ingredienti adolescentum scripta, & ipse tyrocinium illud probaret gratulareturque studiis, prætulit tamen *Erasmicum* scriptum cæteris scriptis propter inventionis acumen, orationis puritatem, & figuras apte, ceu flosculos, interpersas: Eoque scripto adeò delectatus est, ut de lineamentis quoque de indole conjecturamsumeret. Accersitus igitur è sua classe adolescentulus ad *Hegium* accedit. Ibi *Rodolphus* arreptum capillo in vertice, tacitus intuetur *Erasum*, & quasi considerata indole ex lineamentis adjecit hanc vocem: Tu eris magnus, &c.

Herman. Buschius adhuc juvenis epigramma scripsit de *Hegio*, quod in *Hegii* opusculis reperi, & postea etiam in *Buschii* Epigrammatis.

Si quis in Aonio posuit vestigia luco

Scandit & intonsam si quis ab arte lyram;

Si

Si quis Grajorum didicit facunda virorum
 Scripta, vel Aufonia flumina digna toga:
 Si quis Romanas acies & praelia novit,
 Vel quæ Cumæus phartheniasque docet:
 Tu qui clara tenes Pellæi nomina Regis,
 Dispeream, si non hic mihi solus eris, &c.

Idem Buschius inscripsit sua Epigrammata in libros 2. divisa, (quæ partim in Italia, partim in Westphalia luserat circa annum 1490. vel paulo post sub Episcopo Monasteriensi Henrico Swartzburgico) suo præceptori *Alexandro Hegio*, ubi in præfatione ipsum magnificè celebrat, præcipue autem sic in fine ait: Hanc editionem præcipitavi, quam imprudenter, eamq; tuo nomini tuæque integritati dedicavi, ut eo securius tuo præsidio tuoque patrocinio in lucem exiret. Arbitratus itaque si ea suavitate, eo ornatu, ea denique ubertate (ut poëmata debeant) carmina nostra non fluerent, tu ea facilimè pro tua in me benevolentia, quæ mihi à teneris annis, cum ludum tuum ingrederer, tuoque auspicio prima artis grammaticæ rudimenta imbiberem, perspicitissima fuit, ab omni livoris morfu, atque invidia vindicares. Vale patriæ nostræ decus & ornamentum, & me discipulum tuum tuæ virtuti obsequentissimum ama, &c.

7. *Joannes Glandorpius* cum reversus in Westphaliā susciperet administrationem Scholæ Hervordianæ, Epistolam sive Elenchum de suo instituto ad Lectorem evulgavit in quo hæc legimus: Quàm famigeratus & celebris est ubique vir doctissimus & optimus *Alexander Hegius*, ex cujus ludo tanquam ex equo Trojano clarissimi per Germaniam viri prodierunt, &c.

8. *Petrus Aquensis*, Canonicus ad S. Martinum Monasterii, vir valde doctus in Epistola ad Timannum Camenerum, quæ Timanni compendio Dialectices est præmissa, sic scribit:

Tu hoc præconium occupas, ô *Timanne*, & aliis Rectoribus Gymnasiorum militantibus atque cunctantibus hanc laudem præripis, ut tu vel primus vel solus hunc campum aperias, ut vel ipse quotidie aliquid colligas, quod juvet rem literariam, vel alios bene de literis meritos educas in publicum & in Scholis tuis constituas, &c. Et mox: Cœperat idem aliquando facere *Alexander Hegius*, præceptor quondam noster, qui hæc Philosophica commentaria, quæ in manibus vulgò jactantur, in octingentis & ultra locis taxaverat. Fuit ad idem quoque accensus

sus & inflammatus opus *Rodolphus* quondam Agricola, & idem præceptor noster, quem ego virum, cum in studiis Heidelbergæ versarer, aliquoties in literario certamine publico animadverti convincere philosophantes istos ex incorrupta & sincera Aristotelis lectione, & ex vetustis & probatis illis autoribus, veram eos Aristotelis sententiam & verum dogma nescire: Sed promovere (nempe *Rodolphus* & *Hegius*) in hac re & prodesse non poterant, & quod paulò timidius aggrediebantur hoc munus, quippe quod nimia offundebantur istorum pertinacia, & quod nullo præjudicio certabant, &c.

Petrus Vincentius Uratislaviensis in oratione de vita Doctoris *Joannis Bugenhagii* Pomerani:

Cum Grammaticam & Musicam didicisset (*Bugenhagius*), in Academiam Grypswaldensem missus est, ibi & tyrocinium linguæ latinæ melius habuit, &c. Et mox: Erat natura non solum capax doctrinæ, sed etiam avida, & accendebant aviditatem tempora, quia *Hegii* Daventriensis & *Rodolphi* Agricola & *Hermanni Buschii* scriptis taxata erant Solœca priorum temporum & revocabatur juvenus ad diligentiam rectius loquendi, &c.

Nunc autem & de LANGIO quædam proferenda sunt testimonia doctorum. *Joannes Tritenhemius* in libro de viris illustribus folio 171. de *Langio* sic scribit: Vir in divinis scripturis studiosus & in secularibus eruditissimus, philosophus, orator, & poëta celeberrimus, ingenio subtilis & disertus eloquio, &c. *Alexander Hegius* epigramma scripsit ad poëtas Westphalicos (sic eos vocat) *Rodolphum Langium*, & *Hermannum Buschium* equestris ordinis, quod extat in editis suis carminibus, ubi inter alia sic de his scribit:

Nil est quod fieri nequeat, jam ferre poëtas
Barbaria in medio Westphalis ora potest.
Langius hanc decorat majorum sanguine clarus,
Monasteriaci lausque decusque soli.
Primus Melpomenem qui rura in Westphala duxit,
Cum caneret laudes Maxime Paule tuas.
Buschius hanc modulis & stemmate clarus honestat,
Cum te virgo parens numine foëta canit.
Vatum terra alitrix tantorum Westphala gaude,
Lumine te dextro docta Thalia videt, &c.

N

Scriptit

12. Scripsit ad *Langium* sæpius *Rodolphus Agricola*, ut epistolæ quæ extant, indicare videntur: & ipsi dedicavit *Axiochum Platonis* à se versum, suamque versionem totam ejus, ut viri docti, judicio subjecit *Agricola*, & magnificet ob eximiam eruditionem *Langium*.
13. *Buschius* alibi Eucharisticon carmen scripsit *Langio*, ubi ipsum in titulo Theologum, Philosophum, oratorem & poetam ornatissimum vocat, & deinde sic scribit:

Si cui nostra pias debet lyra carmine grates,
 Si teneor studii cui dare dona mei:
 Tu facis ignavos abeat ne segnis in annos
 Vita &c. Item
 Te duce Musa favet, datur & mihi copia multi
 Codicis &c.

Idem libro 1. carminum vel Epigrammatum suorum scripsit longam Elegiam in præconium *Langii*, *Calpurnici Monastariensis* doctissimi, de suo somnio, ubi copiose refert græcos & latinos poëtas, oratoresque quos in *Langii* Bibliotheca viderit per somnum Romæ, sicque canit postea inter alia, &c.

Ingenio præstans degit Citharaque *Rodolphus*,
 Contiguas istis obtinet ille domus.
 Hic posset lybicos cantum mollire leones,
 Delphinesque sua detinuisse lyra.
 Et stare instabiles modulatu cogeret amnes,
 Et sylvas, montes aëreosque sequi, &c.

Postea describit, quomodo in ædibus *Langii* & chorum Musarum omnesque Deas viderit, cum palmis & frondibus & lauru quasi in suo horto morantibus, & quomodo cum ipsis ante aras earum quiescere soleat *Langius*, &c. Item in libro 2. ad *Langium* scribit Epigramma de servatis ipsius ædibus & libris ab incendio vicinarum domorum. Hinc inter alia sic ait.

Dii melius, sanctum quod servavere poetam,
 Urgeret tantum ne fera tanta virum.

Idem ibidem Elegiam scripsit ad *Langium*, ubi inter alia sic scribit:

Hic tua vena citò properet comptissime *Langi*,
 Cujus facundo stillat ab ore favus,
 Dum canis, è glauco se Mincius exerit amne
 Udus, & antiquum Tityron esse putat.

Smyrna Melesigenem ruptis dulcedine vinclis
 Jurat ab interna sede tulisse pedem,
 Orphea saxa novum nemora admirantur & undæ,
 Nec canibus metuit proximus esse lupus.
 Nec timidæ fugiunt Aquila veniente volucres,
 Nec lupus infirmam fauciat acer ovem, &c.

Idem in præfatione Epicedii sive carminis sui funebriis de obitu
Joannis Mummellii ad *Langium* scribit:

Artium bonarum studio adeò flagrabat (*Mummellius*,) ut fere ne-
 minem, de quo aliqua saltem haberetur eruditionis elegantiorisque li-
 teraturæ opinio, alpernaretur præceptorem. Te tamen imprimis ille,
 veluti Delphicum quoddam oraculum, observabat: Te quoties quid
 hæsitabat consulere, te audire solebat, tibi denique tantum tribuere,
 animum induxerat, ut non aliam eorum, quæ abs te accepisset reddend-
 dam causam existimaret, quam *Pythagoræ* olim auditores reddere
 consuevissent iis, qui eam à se rogassent: Solùm namque hoc unum
 respondebant *ὁ δὲ ἰφθαλμὸς*. Quanti etiam me fecerit vir humanitatis can-
 didissimæ, præ se ferunt aperte adhuc complures officiosissimè illius
 ad me scriptæ Epistolæ, &c.

Sed audiamus ipsum *Mummellium* de *Langio* elegia prima libri pri-
 mi elegiarum moralium sic canentem:

Langi Germanæ gloria terræ,

Item in elegia prima libri 2. sic:

Nunc te quæso tua, vates clarissime, lima
 Corrige, judicio, non satis apta, tuo &c.

Idem in libro Epigrammatum inter alia.

Quod verò nodos & sensa recondita vatum
 Dissolvis, longè debeo plura tibi, &c.

Idem Elegia prima libri 3. elegiarum Moralium:

Æquiparas Flaccum Lyrici modulamine cantus.

Idem in dedicatoria Epistola librorum quatuor elegiarum Mora-
 lium (anno 7.) vocat illum vatem undecunque doctissimum, & in ipsa
 Epistola ait: Non sum ea vel temeritate vel arrogantia, ut *Langium* poë-
 ticæ facultatis multarumque literarum facile principem meis incultis

versiculis oblectatum iri, unquam mihi persuaferim. Et in fine. Idcirco ad te priorum doctissime & doctorum pientissime mea hæc mitto elegidia, ut pro veteri illa tua in studiosos omnes humanitate, quum forte vocaverit, ad limam ea tanquam alter Quintilianus acerrimo iudicio revoces, &c. Et ne quis putet hæc acribus Langii data esse à Murmellio, cum istic præsens hæc scriberet, adferemus ex istis quædã, quæ ab hoc procul absens Alcmariæ in Hollandia scripsit, nempe ex dedicatoria Epistola commentariorum Murmellii in Boëtium, ubi ipsum, quos se novisse ait, omnium disertissimum vocat, & deinde in ea re, quod mendas complusculas tum è prosa oratione, tum è versibus sustulerit, adjutum se esse in primis industria & opera Langii ejusque multijuga eruditione ingenuè fatetur, super cujus amplissimis laudibus (id quod Salustius de Carthagine ait) silendum potius putat, quam parum dicendum, &c. Et idem interim quoque absens tunc repetebat adhuc Murmellius, quod etiam præsens scripserat de Langio ante septennium.

15. *Joannes Nehemius, Drolshagius*, quem in plurimis locis vocat Murmellius doctissimum virum sive literatissimum, scripsit Scholia in aliquot carmina Langii anno 5. ubi passim Langium celeberrimum poetam, vatem Westphaliæ insignem, gloriam patriæ, hominem impense doctum & in omni facundia præstantissimum appellat, &c.

16. Nunc tendimus ad illa producenda testimonia, quæ doctissimi Germaniæ viri de BUSCHIO protulerunt, etsi Hegii & Petri Vincentii testimonia de illo audiverimus.

Rodolphus Langius in Hermannii Buschii, equestris ordinis docti præclarique adolescentis, suavissimi conterranei sui carmina tunc imprimenda sic ante 70. annos scripsit inter alia:

Hinc tua dulcifluo manans elegia lepore,
A Sulmonensi nec procul ipsa Chely est.
Maeste nova juvenis vena, senioque verendus,
Quanta canes, phœbi tangere doctus ebur.

Item Hegius in Epigrammate ad Buschium,

Buschia clara Domus fuit olim Clamoris armis,
Nunc Hermanne tua est Inclyta facta Chely,
Phœbus enim fide conspicuus, dulcesque Camœnæ
Tempora cinxerunt fronde virente tua, &c.

Era

Erasmus in Ciceroniano.

17.

Dedit & Westphalia Hermannum Buschium in carmine pangendo foelicem, cui in oratione soluta magna vis ingenii, lectio varia, iudicium acre, nervorum satis, sed compositio Quintiliano proprior quam Ciceroni, &c. Idem Erasmus Buschium in Epistolis doctissimum appellat, & Philippus in libro contra Colonienses dicit sibi singularem amicitiam & familiaritatem cum Buschio fuisse: Ita & cum illo coluit habuitque amicitiam Joannes Reuchlin, ut Epistolæ clarorum virorum ad eundem scriptæ indicant: Item cum Abbate Tritemio fuit illi bona gratia, quod etiam Tritemii indicant Epistolæ: & ante eos cum He-
gio.

Murmellius elegia 1. libri 3. elegiarum Moralium sic de eo canit:

18.

Buschius Aonio satiatus pectora fonte,

Versibus est patriæ gloria magna suæ, &c.

Quantum etiam detulerit Murmellius Buschio, patet ex Epistola Murmellii ad Buschium, quæ præfixa est Scholiis suis in Persium, & ex relatione ipsius Buschii in præfatione Epicedii vel funebris carminis de Murmellii obitu. Item in libro 2. Didascaliorum citat Buschii Epigramma, & ipsum decus vocat Germaniæ nostræ anno 7. Eobanus, 19. Franakenbergius Hessus, anno 6. sic inter alia de Buschio cecinit, ut ejus versus Buschii libris quibusdam anno 7. excusis adjecti, indicant:

Gloria Germanos inter præclara poëtas,

Et meritò patriæ fama decusque tuæ.

Extant multa Euricii Cordi Epigrammata ad Buschium, & in libro 9. 10. Epigrammatum sic habetur de illo scriptum ab Euritio:

Franciscana tuos in commentaria versus

Legi, Venalis, frondea ferta, meri:

Maximus es (certum est) quem fert Germania vates,

Quem colit Aonius concelebratque chorus.

Scripterat enim Buschius Epigramma in librum Francisci Lamberti de regula Francisci.

Joh. Castius, qui vertit commentaria Brentii in Ecclesiasten, Solomonis, sic in præfatione suæ versionis ad Landgravium scribit anno 27. Ha-
bet ecce C. T. Hermannum Buschium, qui vir unus ob raram atque omnijugam suam eruditionem & pietatem, tum etiam ætatis venerabile donum, ut non tam terræ tuæ quam etiam totius Germaniæ singulare aliquod decus, imò alter quispiam ævi nostri Aristarchus, jure optimo haberi queat, &c.

21.

22. *Hermannus, Comes Nuernarius* doctissimus, in edita Epistola plurimum commendat Buschium eumque dexterrimi ingenii virum appellat, &c.

23. *Joannes Æsticampianus* Poëta Laureatus, & suo tempore clarus inter alia anno 5. sic scribit de Buschio:

Inter Germanos fœlix Germane poëtas
Conciinnas nitidis carmina culta modis &c.

24. Item eodem tempore *Theodoricus Ulfenius*, Doctor Medicus, (quem miris modis in sua Sylva carminum celebrat Bartholomæus Colonien-
sis à varia eruditione & scientia, & singularis eruditionis & peritiæ in carmine & oratione vocat Trithemius in suo catalogo) sic de eodem canit:

Buschius interpres vatum, vatesque disertus,
Buschius est priscis nobilis ex atavis,
Buschius Antiquis non cedit jure poëtis,
Buschius agnovit carminis omne genus.

Et post alia.

Buschius est phœnix unica Teutonibus, &c.

Quomodo item publico encomio ornaverit in publicis Epistolis ad Josephum Horlenium datis JOANNEM MURMELLIUM & *Herman-
num Buschium, Joannes Gymnicus*, Typographus, viderunt multi in li-
bro Tabularum Murmellii de Grammatica, & in eo Buschii libro, qui
Decimationum Plautinarum Pemptades continet, ubi hunc præce-
ptorem suum vel solum & doctissimum vocare, istum autem virum un-
dequaque doctissimum & diligentissimum non veretur. Taceo nunc
varia Epigrammata Peringii, Horlenii, Tunicii, quæ passim Murmellii
& Buschii libris affixa sunt, in quibus illi affatim celebrantur à multa
26. eruditione. Sic quoque ad MURMELLIUM scribit *Buschius* in ea
Epistola, quæ continet explicationem primæ Satyræ Persii: Pœnitet
profecto temeritatis, quod novo hoc modo in scenam coram te Roscio
literario prodire non extimuerim.

Idem *Buschius* de *Murmellii* versibus sic scripsit:

Carmina Murmelli priscis æquanda poëtis.

Et fuisse *Murmellium* doctissimum virum, grammaticum absolu-
tissimum, ingenio & lectione, ut qui omnia lectitasset, præstantissi-
mum, in quem omnes, qui tunc in Westphalia, & postea in inferiori
Gram-

Germania erant, oculos convertebant, nemo unquam doctorum negabit. *Langius, Heringius, Buschius, Joannes & Servatius Aedicolii, Bartholomaeus Colonienfis, Casarius, Alardus Amstelrodamus, Jacobus Montanus, Timannus, Joannes Aelius Senior, Petrus Aquensis, Antonius Tunicus, Peringius Bavincus, Joannes Moderfonius, Henricus Morlagius, Joannes Venroth, Joannes Volsius*, omnes viri docti, & alii ipsum observanter propter eximiam coluerunt eruditionem, quibus annumerari potest *Petrus Nehemius Drolshagius*, qui in dedicatione suorum Scholiorum in carmina aliquot Langii, sic alloquitur Murmellium anno 5. Vidi tua & legi opuscula de verborum compositione inscripta quam utilissima, quæ nuper in lucem edideras, & plura alia, tum oratione, tum carmine contexta. Quamobrem non possum tibi non gratulari, te tantum apicem ascendisse, & utroque genere scripsisse, quod numini adhuc Græcorum, Cicerone autore primo Officiorum, contigisse videmus: Opinor equidem te ut joco absim, non labra tantum proluisse in Helicone & fonte caballino sed totum caput corpusque, quandoquidem quitantis curis, negotiis & occupationibus quotidie conficeris, adhuc lectu dignissima in medium adfers posterisque communicas, &c.

Jacobus Montanus Spirensis de libris 4. elegiarum Moralium in carmine sic ait: Vi magnos latiaque fruge dites, &c.

Et quomodo Buschius in carmine de obitu Murmellii, ipsius dona celebraverit, multis notum est.

Glandorpius etiam in suo elencho, vel edita epistola de suscepta gubernatione Scholæ Heryordienfis, sic scribit: Quid celebratius Joanne Murmellio, Hermanno Buschio, Bartholomæo Colonienfi? &c.

Coluerunt & magni fecerunt hunc etiam virum *Joannes Pollius, Stuvius, Meppensis, Tulichius, Horlenius, Joannes Hagemannus. Homerus Buterannus, Glandorpius, Burenus, Olphenius uterque*, nempe *Henricus Vrchterus & Henricus Sibaus, Henricus Primans*, Item *Joannes Aelius junior, Arnoldus Venlo, Joan. Mursaus*, Doctor *Vitus Vinzemijs senior*, omnes scriptis clari, & præcipui quidam ex his ipsius auditores fuerunt, & quotquot sunt Grammatici, ipsum etiamnum hodie maximi faciunt. Estque dignatus aliquando *Hessus ille Eobannus in tabulas de componendis versibus Murmellii*, conscribere scholia: imò tanti fecit Murmellium *Hermannus Tulichius*, vir in duabus universitatibus ex prælectionibus clarus, ut ex omnibus aliis Grammaticis, hujus unius Tabulas mira brevitate

vitae & perspicuitate conscriptas de re Grammatica suae tantum juventuti praelegi voluerit : Nec piguit etiam *Petrum Godofridum Reumeum* ista Tabularum opuscula Murmelliana in Epitomen redigere, quae est Lugduni excusa.

30. *Joannes Suavenius*, Vicedominus Caminensis in Pomerania & Doctor, quem certum est ante paucos annos superfuisse, sic ad *Murmellium* in Epistola anno 14. scripta, quae Scopario ejus inserta legitur, scribit: Equidem sic existimo, neque Pythagoram illum Santium majus lumen potuisse adferre Siciliae, quam tu Germaniae nostrae attuleris: Neque Socratem illum, qui prius Ethicen de Caelo traxisse dicitur perfectiorem egisse virum, quam tu sustineas, neque divinum Platonem ex sua Academia eruditiores misisse quam tu è tuo ludo miseris: neque ex lyceæ Aristotelis acutiores prodisse quam ex tua Diatriba processerunt: neque Isocratem elegantius docuisse, quam tu doceas: neque ad Theophrasti officinam frequentiore concursu fuisse, quam hactenus ad tuum ludum fuerit. Quid multis? Tu nobis Aristarchus, tu Carneades, tu Demosthenes, tu Archimenes futurus es: foelicior Marco Tullio, qui ab Athenis (quod Appolinus Molo dixit) eloquentiam, Romam transtulisse fertur: Tu vero Rhetoricam, in patria pene & didicisti & curiosissime doces, &c. Postea in fine hoc adjicit, Mitto ad te meum ex fratre nepotem adolescentem non spernendæ indolis, &c. Hunc puto Petrum fuisse Suavenium, qui Græcas literas postea Lipsiæ sub Mosellano & Philosophiam Witenbergæ à Philippo, veram autem doctrinam à Luthero didicit, quem etiam miris laudibus evehit Eberus in præfatione, quam præmisit primo tomo scriptorum publicè propositorum Witenbergæ. Nam is tunc juxta supputationem Eberi adolescens fermè annorum 18. fuisset, &c. Sed quisquis tandem fuerit, non magni refert studiose de hoc inquirere, satis est nobis, quod in tam longinquis regionibus, non ab infimæ sortis hominibus, sed à maximis doctoribus & Episcopis tanti factus fuerit Murmellius ejusque scripta: Nam hujus Joannis frater per id tempus fuit Bernini Principis Pomeranici Cancellarius nomine Bartholomæus & postea Caminensis Episcopus, &c. Et ex ista quoque fama factum est, ut, cum *Joannes Bugenhagenus* ageret Treptæ in Pomerania ludimagistrum, sæpius scriberet carmine & prosa ad Murmellium: & memini, nisi mea omnino memoria fallatur, utriusque versus & Epistolas, quibus alter alterum salutavit uni-

unico libro editas me vidisse, & in hac mea sententia quidam Literati senes confirmant me, idem asserentes.

Sed utile quoque fuerit *Alardi Amstelrodami* testimonium referre de Murmellio ex carmine parænetico, quod scripsit ad studiosam Juventutem Alcmarianam anno 14. cum ibi gubernationem Scholæ susciperet (Alcmariæ) Joannes Murmellius. 31.

Magistrum habes multò optimum
Ac undecunque impendio
Doctum, imò quem omnes prædi-
cant

Politoris præstitem
Et dictionis & chelis,
Referens Palemonem alterum, &
Plautum, & Maronem & Tullium:
Opectus, o memorabilem
Hujus modestiam viri,
Quo nemo, quo mortalium
Candidior aut frugalior,
Quem nemo non (vel lividus)
Effert, stupetque, ac illius

Ambit necessitudinem:
Tam multa tamque insignia
In hoc tueri, uno viro est
Quam mille, vix aliis queas:
O scripta jucundissima,
Conscripta tam suaviter,
Arguta, plena aculeis,
Decore, suavitudine,
Dicacitate, gratia:
O carminum dulces modos,
Quos ore lepidus melleo
Fundit, lyraque concitat,
Ut non Thalia blandius
Non ipse Apollo doctius, &c.

Scripsit *Gerhardus Noviomagus* de viris illustribus inferioris Germaniæ, ubi etiam amplissimum dat Murmellio testimonium quod Pappæ à Joanne Gymnico in 8. recusæ adjectum reperitur, ubi hoc studiosi legere poterunt, inter alia sic ait: Vir absque controversia perspicaci ingenio, fideli memoria, multimoda lectione, scriptione clarus, Græcarum & latinarum literarum professorem doctissimum Alexandrum illum Hegium audivit, &c. item Bonas literas quas callebat exactissime multis in locis optima fide docuit, &c. 32.

Bernhardus Lingius præfatus est in composita verborum Murmellii, quæ etiam curavit recudi Monasterii anno 62. ubi sic scribit de Murmellio: Hæc duo opuscula Joannis Murmellii viri insigniter eruditi, quorum alterum est de verborum compositis alterum de verbis communibus & deponentibus omnium doctissimorum censura virorum valde utilia sunt & necessaria studiosis adolescentibus ad emendate & ad recte loquendum, &c. Et postea, In hisce explicandis & enodandis egregiam sanè operam præstitit Murmellius exemplis prudenter &

O

cum

cum delectu ex probatissimis autoribus in medium adductis, quibus usus & genuina significatio singulorum verborum commodius ostenderetur ac perciperetur, unde non indignus hic autor, quem omnes literarum candidati summis laudibus efferant, celebrent, ac deprædicent, &c.

34. Sed nunc tempus est de RODOLPHO AGRICOLA aliquid subjungere, cum certum sit ipsum in vicinia Westphaliæ natum esse, & cum Westphalis Hegio & Langio plurimum familiaritatis habuisse, &c.

Erasmus Roterodamus in Chiliadibus centuria 4. in proverbio, Quid canicum Balneo?

Nihil unquam hoc (Rodolpho) Cisalpinus orbis produxit omnibus literariis dotibus absolutius, &c. Item, inter Græcos græcissimus, inter latinos latinissimus, in carmine Maronem alterum dixisses, in oratione Politianum quendam lepore referebat, &c. Videant plura de Rodolpho ibidem apud Erasmum studiosi.

35. *Joannes Tritemius* in suo Catalogo de viris Illustribus:

Rodolphus Agricola vir in secularibus literis eruditissimus & divinarum scripturarum non ignarus, Philosophus, Rhetor & Poëta omnium sui temporis celeberrimus, Græci & Latini sermonis peritus & Hebraicæ linguæ non ignarus, ingenio excellens, sermone disertus, &c. Et mox. In Gymnasio Heydelbergensi docendo & scribendo principatum facile obtinuit inter omnes etiam cujuscunque facultatis Doctores; elegantissima carmina edidit, quibus ingenium suum propè Divinum ostendit. Moritur sub Frederico anno 1485. de quo sic *Hermolaus Barbarus* in epitaphio illius:

Scilicet hoc uno meruit Germania, quicquid

Laudis habet Latium, Græcia quicquid habet.

36. *Philippus Melanchthon* in Epistola ad Alardum Amstelrodamum & in oratione de Rodolpho Agricola consulatur, ubi quantis laudibus extollat Rodolphum, & quam prolixè ejus excellentia dona recenscat, huc propter verborum copiam ascribi non potest, ideo velim lectorem ipsos Domini Philippi locos inspicere. Inter alia hæc habet: Cum Rodolphus in Germania emendaverit genus sermonis, & dialecticam ac meliorem discendi rationem monstraverit, consentaneum est plerisque ejus dictis ac disputationibus utiliter commonefieri studiosos. Item Ferrariæ soluta oratione certabat cum Guarino, cum Stro-

Strozis poetis versu, de Philosophia cum Theodoro Gaza differebat & cæteris summis viris, audiebat omnium artium professores, cumque pariter excoleret ingenium doctrinae varietate, & in eloquentia elaboraret, totius in se Italiae ora oculosque convertit. Magna cum laude disputavit, enarravit autores utriusque linguae in illa ipsa Academia, habuit orationes magna cum approbatione eruditorum. Porro magna laus fuit homini Germano non solum eruditione & genere sermonis, sed etiam vetustate actionis satisfacere Italiae, morose ac fastidiose judicanti. Nec opinor ulli Germanorum præter hunc Italos tribuisse tantum, ut publice docentem cum admiratione audirent, ac pariter eruditionem, genus sermonis & actionem probarent. Audivi sæpe Erasmus rogatum esse in Italia, ut specimen suae eruditionis ac facundiae publica prælectione præberet, sed ut in hac re amicis morem gereret, adduci nunquam potuit, metuens, ne ab Italis pronunciatio hominis Germani derideretur, ac sæpe prædicavit Rodolphi naturam, quam Italicam imitari vetustatem sine ineptiis potuisse referebat. Et in fine: Cogitetis quantum fuerit ornamentum, quam benè de literis meritis sit? Primus enim in Germania emendare genus sermonis coepit & accendit latinae ac Graecae linguae studia; Quare ei plurimum debemus, &c.

Nunc quoque de CONRADO GOCLENIO Westphalo aliquid 37. producendum erit, sic de illo scribit *Erasmus* in Proverbio, Te ipsam laudas: Conradus Goclenius (ait) linguae latinae publicus professor in Academia Lovaniensi, juvenis utriusque linguae ad unguem doctus, & in utroque scribendi genere mirificus artifex, sive prosam orationem malis, sive carmen, olim inter primos eruditionis proceres præcipuas habiturus, &c. Idem satis luculentum de illo ipso Goclenio testimonium in suo Ciceroniano perscriptum reliquit: Goclenius, inquit, apud Brabantos jam pridem ornat non modo Collegium Busleidianum, quod quidem trilingue vocant, sed totam etiam illam Academiam licet alioqui florentissimam. Item: Opinor illud ingenium posse, quicquid serio voluerit, verum mavult esse obesus quam Polygraphus, &c. Quanti cum fecerit Erasmus ex Epistola ad Morum constat, quae extat in libro Epistolarum 17. ubi inter alia sic de Goclenio ait: Westphalus populus ut vulgò rudior habetur, ita multos nobis dedit summis ingeniis minimeque vulgari doctrina præditos. Non aliud genus mortaliū patientius laboris: fide, morumque synceritate, simplici pruden-

- tia & prudenti simplicitate potissimum commendatur. Scis nuper institutum Lovanii trilingue Collegium, in eo publicè Conradus Goclenius gente Westphalus latinas literas maxima cum laude, summo totius Academiae fructu proficitur, ea morum integritate comitateque, ut literas, quas docet etiam apud illos reddat gratiosas, qui prius averfabantur. Ingenium argutum, quod foeliciter sui specimen præbuit, etiam in his disciplinis quas solemniter tradunt in Scholis publicis. Sales habet, sed prorsus atticos, ac lepidis fabellis vel tecum certare queat. In carmine peculiarem quandam habet gratiam, nusquam non dilucidus, nusquam non dulcis & amœnus. Nec est ullum argumentum tam inamabile, quod illo tractante non mitescat. In prosa oratione sic est sui similis, imò sic est sui dissimilis, ut illius soluta legens, putes prorsus alienam esse à carmine. Et postea: Quod si nostri Principes prophani pariter ac Ecclesiastici didicissent egregiis ingeniis habere suum honorem, quemadmodum apud Italos habetur, Goclenius noster totus esset aureus. Nec hic silentio præterire possum *Alardi Amstelredami*, in epistola ad Sibrandum Pompejum Occonem præclarum de hoc Goclenio iudicium, cum eum utriusque linguæ facili principem esse testificatur.

39. Restat etiam de TIMANNO CAMENERO testimonium, etsi Petri Aquensis iudicium de laudabili Timanni instituto audierimus.

Josephus Horlenius in suo libro Epigrammatum ita ad Timannum scribit:

Westphalia in lætos tua primum Æpirhedra fines
 Vexerunt artes docte Timanne bonas.
 Nullus enim Musis fuerat locus, omine fausto,
 Per te præsentis ast habuere manus.
 Barbarica Geticaque loqui Sartagine præter
 Tyrones aliud nil didicere prius.
 Sed tua dente minax pepulit bene fuscina tetram
 Barbariem, & Musas contulit ingenuas.
 Doctus es egregiè nodosos solve re elenchos,
 Et quodcunque potest ritè sophisma dari.
 Tu Phylicen calles, moralia tuque docendo
 Nichomagi gnato non minor esse potes.
 Noctibus assiduis divina volumina lustras,
 Perlegis & quicquid lectio sacra tenet, &c.

Super-

Supereft adhuc unum de JACOBO MONTANO, *Spirensi*, qui 40. & confenuit, mortuusque eft in *Westphalia*, proferendum.

Joannes Praet, Typographus Colonienfis, in praefatione, quam *Calpini* Lexico vel dictionario praefixit anno 1534. fic refert: *Jacobus Montanus* vir de literis latinis non malè meritus, quaecunque loca *Calpini* à fe non fatis animadverfa vel excufa perperam citaverat, in ordinem redegit, voces barbaras & fictas, quae non raro occurrebant notavit, Germanam lectionem afferuit orthographiam paflim, quae plus mille & fexcentis locis fuit depravata emendavit, &c.

Sed haec haftenus recensui de *Westphalis*, & iis qui vel ratione vicinitatis, hofpitiive vel familiaritatis, *Westphaliae* addicti fuere five alumni ejus dici poffunt. Audivimus itaq; quomodo *Erasmus* elementa utriusque linguae ab *Hegio Westphalo* didicerit, & quod multorum testimonio is vir fuerit valde eruditus & habuerit cum *Rodolpho Agricola* familiaritatem, & quomodo ab utroque & *Rodolpho* & *Hegio* taxata fit Barbaries, & literae humanitatis coeperint sub ipsis melius habere. Retulimus etiam quomodo utrique charus fuerit *Langius* celebris poeta, qui & *Melpomenem* & ufum fyncerioris linguae aliquantulum in *Westphalia* invexit cum fuo *Bulchio*, quem is videtur educasse & intruxiffe, ut & *Murmellium* docuit multa, reliquosque alios, velut etiam summus à multis per id tempus in *Germania* poeta habitus est. Quare hoc magis miror, quod & in *Chronico Carionis* & in oratione, quae continet *Encomium Franciae*, & extat in tomo primo *Declamationum Philippi*, & in *Calendario Eberi*, atque in *Ephemeride* historica *Beutheri*, legatur, *Conradum Celten Primum Germania Poëtam excitasse*: Et quanquam *Beutherus* & oratio de *Encomio Franciae*, habeant hoc faltem, *Conradum Celten* primum poëticam in *Germania* excitasse vel poëticae studium refuscitasse, tamen vix quidem vel haec verba in istis ferenda effent, cum non adjecerint, in superiori *Germania*. Et ne quidem id facile probaverint, si omnia rigidius examinentur: Sed id vel imprimis dici debere de *Westphalia*, in qua floruit etiam tum ars poëtica, cum inclaresceret *Celtes*, omnino non est ferendum. An non concedunt omnes fani, ante *Celtem* floruisse *Hegium* & *Rodolphum Agricola*, & de hoc ait *Erasmus*, quod *Maronem* in carmine retulerit; *Tritemius* verò ipsum vocat poëtam sui temporis celeberrimum, & elegantissima scripsisse carmina affirmat. Si item is primus emendavit studia literarum, quid ni & poëtices? carmina ejus

extant: Alter vero, nimirum Hegius, etsi carmine non satis esset *foelix*, scripsit tamen pro ratione istius temporis eruditum carmen: Sunt etenim & illius carmina adhuc in multorum Bibliothecis, & quantum huic Buschius tribuerit supra relatum est. Et nemo negare poterit ante Celtem & scripsisse Rodolphum Langium, poetam celebrem, qui Melpomenem primum in Westphalia rura duxit teste Hegio, & cum Rodolpho Agricola, cui coetaneus erat, summam familiaritatem habuit, &c.

Trithemius scribit in suo opere de viris illustribus, Langium admodum senem adhuc superesse & vivere sub Maximiliano Cæsare: Celten vero ibidem scribit eo tempore 35. annorum ætatis suæ fuisse: Et hoc scripsit Trithemius de Langio & Celte anno 1494. Uter igitur altero prior? Scribit Eberus & Charion, Celten florentibus annis occubuisse, nempe ætatis suæ 49. anno Christi 1508. Sed jam ante mortem istius Celtis anno post sesquimillesimum septimo, decimo calendæ Maji ediderat Murmellius elegias Morales, in quibus sic elegia prima libri 4. alloquitur Langium:

Nostra nec odisti rivo de paupere fusa

Carmina, Pierii gloria summa chori.

Emeritus senio summa cum laude poeta,

Castalidum templo plestra lyramque refers.

Qua novus ingrediar, sed te duce semita constat

Adjuga percelsi fers Heliconis opem, &c.

En dicit Langium Emeritum senio virum & poetam esse. Charion scribit, anno 1502. circa id tempus cum conderetur Schola Wittebergensis, floruisse Conradum Celten, cum longè antè floruerit Langius. Nam obsidionem Novesii oppidi, quæ facta est à Burgundo Carolo, teste eodem Charione anno 1474. ut Langius præsens aspexit & vidit, ita etiam lepidissimo carmine descripsit, quod nunc per totam Germaniam viris doctis placuit, & non est improbatum à Rodolpho Agricola: interim tunc adhuc temporis erat Celtes adolescens, ut ex aliorum præsertim Eberi supputatione apparet, annorum suæ ætatis quindecim. Uter igitur prior extiterit, videant docti, & illi etiam ipsi, qui hoc de Celte temere scripserunt. Imo ipse Murmellius numerat in libello de hymnis, Langium inter hymnographos qui ex latinis præcipui sunt, & vocat ipsum principem poetarum, & Germaniæ gloriam, ut ante relatum est. Id vir tantus & tam exacti judicii nequaquam fecisset,

cisset, si quendam Celtem Langio & in poësi clariorem & in carmine foeliciorem & superiorem suo isto tempore novisset: Nam cum recenset libro 3. elegiarum moralium, elegia vel epistola prima omnes præclariores poëtas, post veteres Mantuanum, tandem & Rodolphum Agricola, deinde Politianum, quarto Rodolphum Langium numerat, quinto Buschium, &c. & ne Celtis quidem meminit. Hujus si quicquam vidisset dignum poëta, ut erat helluo librorum, equidem ipsius meminisset. De Agricola sic canit:

Tempestas numeros abolebit nulla Rodolphi,
Agricolæ faustum secla futura canent.

De Langio autem post Politiani laudes recitatas sic pergit:

Te quoque summa manent laudum præconia Langi,
Non ætas nomen nesciet ulla tuum.
Æquiparas Flaccum lyrici modulamine cantus.

Porro quid quoque multi, ut supra recitavimus, Buschio tribuerint auditum est, & hoc quidem non opinor frustrà factum esse. Potest igitur fieri quod Westphalus Langius istis, qui hoc de Celte scripserunt, ignotus fuerit, & illi, cum non vidissent Langii poëmata, tam subito, in evehendo Celte, fortè propter patriam erraverint. Sed hic error istis donandus erit. Stat interim firmum & studia literarum & simul poëtices, omnium primo à duobus Westphalis & uno, qui est in vicinia Westphaliæ natus & cum istis duobus familiaritatem habuit, exsuscitata esse. Nam quod tunc Rodolphus Agricola præstitit Heydelbergæ in superiori Germania, id foeliciter egit in inferiori Germania Daventriæ Hegius Westphalus, & in Westphalia Langius.

Sed cum de istorum laudibus & quorundam aliorum diligentia qui coeperunt simul Barbariem expellere audierimus præclara doctissimorum hominum testimonia, incumbet etiam nobis igitur necessitas ista probare & re ipsa ostendere, quid præstiterint. Dabimus igitur operam, ut hoc apertè demonstramus, quod ex aliorum testimonio de ipsis retulimus.

Scribit *Hegius, Langium* primo Musas in media Westphalorum 42. barbarie vocasse in has terras: Et hoc verum est. Nam quod Petrus Vincentius post Rodolphum & Hegium, Buschio tribuit, id ante Buschium Langius & deinde cum Langio, teste Hegio & ipso Murmellio,
Bur

Buschius fecit. Nam memini quendam senem profecto jam termē nonagenarium mihi ante annos plus quam duodecim referre, quomodo ante annos 80. Colonienſes literati & deinde plerique alii Philoſo-phaſtri in *Westphalia* reprehenderint Langium, tunc alios, quā moris erat, facientem verſus, hoc eſt vulgare illud & Rithmaticum genus, quod ex doctrinali Alexandri didicerant, ſpernentem, & more priorum ſeculorum ad imitationem optimorum poëtarum verſus facientem, (Confirmationem hujus rei pete ex præſatione.) Verum cum ille doctiſſimos quosque in Italia, unde tum reverſus erat, autores & principes habuiſſet, & eſſet propter eruditionem, eloquentiam terſam, qua plurimum valuit, ac nobilitatem accedentibus etiam dignitatibus, in magna apud multos autoritate, nec prælegeret in Scholis, nihil effecerunt, interim is produxit Buſchium, qui hoc poſtea probe perfecit quod Langius incœpit, ut ſuo tempore dicemus.

43. Quod vero incœperit *Rodolphus Agricola* in ſuperiori Germania, teſtantur ejus Diſcipuli Dalburgius Epifcopus, Pallas, Reuchlinus, Wimphe-lingus, Bebelius & alii, qui cum guſtum politioris literaturæ percepiſſent, transfuderunt eundem in ſuos diſcipulos, Jacobum Henrichmannum diſcipulum Bebelii, Simlerum diſcipulum Reuchlini, Sapi-
 44. dum Luciniumque diſcipulos Wimphe-lingi. Et hi mihi paululum ſiſtere gradum libet. Quis eſt obſecro, qui magis ex iſtis antiquiori-
 bus, patrum noſtrorum ſeculo inſectatus ſit publicis ſcriptis Alexandri doctrinale, quā WIMPHELINGUS? cujus etiam eruditas ſenten-
 tias in hunc modum prolixè contra Alexandrum collegit Murmellius in Scopario: Sed unde hoc habuit Wimphe-lingus? à ſuis dices præ-
 ceptoribus, recte, ſed in patria habuit *Lodovicum Dringenbergium* *Westphalum*, teſte Erasmo in libro 23. Epiftolarum, Epiftola ad Joannem Vlattenum, deinde ſine dubio audivit Heydelbergæ poſtea Rodol-
 phum. Suxit igitur illud principium de vitandis barbaris ſine dubio quaſi cum lacte matris in patria à pueritia ab iſto *Westphalo*, qui eo-
 dem tempore, quo Hegius vixit, abſque dubio & ſimili modo ſuos in-
 ſtituit, &c. *Jacobus* autem *Speigel*, Doctor & Cancellarius Maximilia-
 ni in quadam edita Epiftola vocat *Wimphe-lingum* & ejus diſcipulos Bea-
 tum *Rhenanum* & *Joannem Sapidum* barbariçi victores inclytos an-
 no 20. &c. Deinde eſt res literaria poſt Wimphe-lingum pedetentim
 illuſtrata per iſtius & aliorum diſcipulos, ut diximus, in ſuperiori Ger-
 mania ante annum poſt ſeſquimilleſimum duodecimum, quibus tunc
 ſuis

suis doctissimis & perspicuis tersissimisque scriptis in subsidium venit *Erasmus Roterodamus*, discipulus *Hegii* quoque Westphali, qui sæpe barbaras voces Erasmo & reliquis auditoribus indicaverat, eosque ad optimos Grammaticos & autores legendos hortatus erat, & Vocabularium Gemmæ, aliaque reprehenderat: tamen nec ille adhuc quicquam effecit, nec *Rodolphus Agricola* hoc quod voluit præstare potuit, ut annotat *Petrus Aquensis*, cujus sententiam, de utriusque opera in excludendo barbarismo è Scholis, audivimus supra: Nam isti potentia adversariorum nimium impediiebantur: Attamen quid contra istos tentaverit, etsi parum profecerit, *Rodolphus Agricola*, indicat epistola ad *Barbirianum* scripta, & sæpe in lectionibus declaravit ipse: extat quoque Epistola una atque altera *Rodolphi* in libro primo earum, quæ à claris viris ad *Reuchlinum* datæ sunt, ubi ait se Germaniæ gratulari, quam si nunquam, nunc aliquando (ait) expergefieri oportebit, & ab hac barbarie, qua tot jam sæculis veluti stupido sopore vel potius *ἄγνοια* oppressa tenetur, excitari, &c. Et non est dubium, quin sæpius *Hegius* & ille contulerint, tum præsentibus tum per literas absentes, de barbaris libris, vocabulis aut impuritatibus linguæ latinæ extirpandis. Sed cum propter ferociam adversariorum, modum invenire non possent, hoc quasi in medio relinquentes, discipulis transigendum, quibus hoc sæpius inculcarunt, quod ipsi efficere non poterant, commiserunt. Hinc sunt illa *Rodolphi Agricolæ* verba ad *Hegium* in Epistola quadam: Nosti stomachum meum, ut nequeam sectari barbariem, impuritatem, horrorem eorum, qui nunc omnia occuparunt; Nosti contra quoque stomachum istorum, ut clament, & insaniant, & contumeliæ ducant loco, si quis audeat scita illorum convellere, & conari docere: pueros se supervacanea & depravata, quæque senibus sibi rursus dediscenda sunt didicisse, &c.

Imo alius quidam *Phrisius* similiter ita Westphaliæ addictus multis annis post *Rodolphum*, *Andreas Canter* nomine, nempe eo tempore cum esset Monasterii *Murmellius*, (cui familiaris fuit & sine dubio etiam *Buschio*) haud segniter laboravit Colonia (ut opinor) in extirpanda barbarie, de quo sic canit *Murmellius* in Epigrammatis:

Influit in Rhenum Tyberis, doctissime Canter,
Auspicio, ut perhibet publica fama, tuo
Te duce Romuleo Germani more loquuntur,
Et jam Barbaricos dedidicere sonos.

P

Histo-

Historiam enarras, legis, & facis ipse poëtas

Illustres, Phrysi gloria magna soli, &c.

- Nectamon ille quicquam efficere potuit suo adhuc tempore. HE-
 47. GIUS interim, quod etiam RODOLPHUS fecit suis scriptis, non ces-
 savit monere suos, ut ejus farrago à discipulis suis & collecta & edita
 indicat. Nam in ea legitur, quomodo Barbara vocabula indicaverit,
 & solœcismistum germanismis ac ineptis dicendi modis abjectis, me-
 liorem loquendi formulam præscripserit: in qua etiam farragine com-
 munem sæpe glossatorum & commentatorum formam & ineptas di-
 ctiones vocabulorum explicatorum reprehendit, multaque melius
 substituit atque aliter explicavit, quàm tum in Scholis fiebat: Scripsit
 contra eosdem Grammaticulos & contra modos significandi, invecti-
 vam farragini adjunctam, ubi inquit: Adeo exigua latinitatis cura est,
 ut etiam tituli librorum corrumpantur, &c. deinde reprehendit He-
 gius ibidem plurima inepta & non latina dicta, ut sunt, magistrari, pres-
 byterari similiaque, quæ (ut ait) ex libello, cui titulus est Disciplina
 Scholarium, discuntur, ubi etiam præmissus est barbarismus ipsi operi
 in titulo, &c. Postea admodum stomachatur in Vocabularium Gem-
 ma Gemmarum, censetque abjecto isto libro (Gemmæ Gemmarum)
 remittendos potius esse pueros ad Varronem, Nonium Marcellum,
 Tortellium & alios puriores & vetustiores Grammaticos. Porro talia
 (qualia sunt Gemma, Disciplina Scholarium, & sine dubio Alanus &
 Alexander) esse indigna opuscula, ait, quæ emantur & legantur, &c.
 48. Habemus itaque quomodo incœperit *Hegius*. Quod igitur is incœpit
in Grammatica, idem quoque intentatum non reliquit *in reliquis arti-*
bus, quæ tunc quoque summa caligine quasi extinctæ jacebant. Nam
 quid in artibus valuerit & præsertim in *Demonstratione*, & quomodo
 pro ratione istius temporis (quia postea Rodolphi libri prodibant, quos
 etiam ille nunquam vidit) illustraverit istam artem, constat ex *Dialogo*
ejus Physico, & *questionibus ejus de arte*, atque *Dialogis*, in quibus *Rhe-*
toricam, Dialecticam & Grammaticam earumque utilitates explicat, & in
 primis ex *Dialogo de Rhetorica*, &c. Quantus fuerit Philosophus o-
 stendunt *dialogi de Physica*, de *sensu & sensibili*, ubi multa adhuc isto tem-
 pore abstrusa & incognita, de anima & sensu sensibilibus ex ipsis fon-
 tibus & græca lingua explicuit: Et ipsum in *Morali Philosophia* pluri-
 mum potuisse eo seculo *testatur dialogus Physicus & qui de moribus inscri-*
bitur: ubi etiam quædam in *Politicis* non infeliciter exponit.

Incoe-

Incœpit autem ille : Jam videamus, qui perficere id tentaverint. Habemus igitur gratias Hegio Westphalo summas, non nos tantum, sed & Germaniæ optimi quique viri.

Nam ut taceam adhuc de Erasmo, HERMANNUS TORRENTINUS, Hegii discipulus, statim post Hegium cœpit doctrinale Alexandri corrigere, emendareque, tum quoque vitiosos & obscuros barbarosque versus tollere, & meliores magisque perspicuos in eorum locum substituere, atque meliorem, quam antea, vocabulorum interpretationem adjicere, de quo suo facto sic in præfatione ait Torrentinus: Quoniam omnium literatorum judicio quidam versus Alexandrini vel nimis obscuri, vel penitus falsi sunt, vel certè redundantes atque supervacanei, rogati igitur à nonnullis doctis viris, adhortati- que plerosque talium versuum vel sustulimus vel emendavimus, quod alii (hîc sine dubio Hegium denotat) quoque ante nos facere conati sunt. Sed nos parcius id egimus & cautius, & ibi duntaxat ubi operæ pretium & maximè necessarium videbatur. Timuimus enim ne hæc nostra innovatio multorum reprehensionem incurreret, &c. Et quod istis verbis, (quod quoque ante nos alii facere conati sunt,) Hegium denotet, movent me Marmelliani versus de Torrentino scripti, ubi ait:

Dux etenim nobis (nempe Torrentino & mihi vult dicere)
Doctissimus Hegius ille
Præceptorque fuit, quem comitasse juvat,
Barbaries linguæ nostro procul exulet orbe,
Grammaticæ nostris floreat auspiciis, &c.

Sed interim quod Hegium deterruit ab isto facto, & quod Torrentinus timuit, hoc illi evenit. Nam ita lacerarunt operam ejus, ut ad fratrem Joannem Torrentinum Monachum regularem coactus sit scribere Apologiam, qua refutat istorum argumenta, nempe quod tot seculis approbatus fuisset in Scholis Grammaticus Alexander & à nemine antea correctus, sic autem inquit: Quis vel mediocriter literatus ignorat, quot mendosi, quot obscuri & inutiles versus fuerint in Alexandro? Quod & Sulpitius Verulanus & Aldus Manutius Romanus aliique viri doctissimi perhibent, quorum opera effectum est, ut Alexandri doctrinale, quod vocant, Italiæ scholis explosum sit. Quod ipsum quoniam nostris in regionibus factum difficile ac penè impossibile

videtur, doctorum hominum hortatu invidiosam hanc & sanè laboriosam suscepi provinciam, ut hujus primæ partis mendosa quæque corrigerem, opaca illustrarem, & redundantia amputarem, præceptoribus simul & auditoribus consulens. Ipsi namque olim pueri non sine malo nostro experti sumus, quantus labor sit Alexandrum ediscere, &c. Quod cum probasset exemplis ex Alexandro desumptis, & recensuisset priorum seculorum inscitiam, nempe quod nemo ex istis omnibus qui tunc vixerant, ut *Eberhardus*, *Cornutus* & qui modos significandi fecerat (eo enim titulo libellus tunc in Scholis quidem celebris erat) potuerit errata Alexandri corrigere, tandem infert, nunc artes humanitatis revixisse & librorum bonorum tantam esse copiam, ut non oporteat nunc barbariem legere, non oporteat in Alexandri labyrintho apud Minotaurum includi, hoc est frivola discere, & nunquam perdiscere: tandem secundum adversariorum argumentum refutat, ostendens versus & exempla ex poetis citanda esse: quod à testimonio & autoritate Servii, Prisciani & Donati Grammaticorum, denique Augustini & Hieronymi docet, &c. Hæc ex Apologia Torrentini, qui ita instructus erat ab Hegio, ut si longior ei vita contigisset, forsitan totum Alexandrum exclusisset, protulimus. Quod tamen ille censuit impossibile esse, nempe ex Germanicis Scholis explodere Alexandrum, id interim *Langii* & *Hegii* discipuli, *Buschius* & *Murmeli*, qui condiscipuli fuere Torrentini, satis foeliciter tentarunt, tum quoque ipse *Timannus*, qui similiter Hegii discipulus erat: & illis omnibus res optimè successit, &c.

Hermannus Buschius, de cujus labore in expurganda barbarie Scholis audivimus, coepit post mille & quadringentos annos circa annum 90. vel paulò post inclarescere, ut ex Hegii carmine, deinde ex suis etiam carminibus cognosco. Is cum se aliquandiu Coloniae exercuisset, & simul ibidem disticha aliquot in Langii scripta, quæ tunc curabat excudi, scripsisset, abiit Romam, & in Italiam de consilio Langii proficiscens, clarissimos quoque viros & doctissimos audivit, atque cum ipsis de re literaria contulit, quoniam ad optimos quosque autores legendos ipsum assuefecerat Langius: Reversus autem Roma & ex Italia, quo tantò commodius extirparet Barbariem, coepit optimos autotes Coloniae enarrare, & ut obscurus Alexander Scholis excludi posset commodius, doctissimum scripsit ex antiquissimis Grammaticis,

cis, Diomede, Prisciano, Servio, & aliis commentarium in Donatum, ubi omnia clarè exacteque tradit, ut ipse rectè de isto suo scripto canat:

Hinc tu nec tenebras sterilisque superflua glossa
Verba reformides, nihil hinc nisi candida, aperta
Lenia & à rudibus longè distantia disces.

Et in ipso etiam Commentario cœpit taxare barbaros, quando alibi in eo ait: Notandum est nec more sordidorum Grammaticorum prætereundum esse, scilicet ubi interdum accusativus iste in is terminetur melius & elegantius, quam in es, & ita observatum est à primis autoribus, quos Barbari isti, qui nunc passim Scholas regunt, neque legunt, neque curant, &c. Cum autem hoc pacto, quia à multis avide iste Donati commentarius suscipiebatur, Buschius contra adversarios caput extolleret Coloniae, & tunc quoque *eadem fide in philosophia*, ut hic in poësi, *Cæsarius* inciperet profiteri, quem sequebatur *Jacobus Grefelius* Westphalus, non vulgari modo sed cum gratia eloquentiæ, teste Cæsario enarrans scriptores, nescio an effectum sit, ut Cæsarius tunc iverit in Italiam coactus, & Buschius deseruerit istam Academiam, Sophistarum solœcismis & turbine nimium agitatus. Discessit namque inde in alias Scholas. Interim certum est, poëtam *Æsticampianum* ea solum de causa relegatum ex universitate illa, quod sive eodem tempore sive dum Buschius adhuc esset in Italia, reprehenderet tantorum magistrorum obsoletam & inusitatam dictionem: & paulò antè cum *Bartholomæus Coloniensis* ibidem repudiaret obscura & barbara vocabula, substitutis latinis & puris vocibus, iisque petitis ex bonis autoribus, non solum ipsum ejecerunt, sed etiam absentem, tanquam coquum parieti affixerunt, depromentem cibum ex olla sua, hoc est nova vocabula: Bis miseri Sophistæ existimarunt verba latiniora illa quæ à Bartholomæo erant prolata, in istius Bartholomæi culina nata esse, adeò erant barbari.

Is interim Daventriæ post Hegium, & tandem Mindæ in finibus Westphaliæ, ubi etiam mortuus est, diligentem impendit operam, ut literas & poësin suæ restitueret integritati & lepori, scripsitque doctum carmen eodem tempore cum Torrentino, quando Buschius inciperet, quod etiam in illo Colonienses tunc reprehenderant: Et de studio illius Bartholomæi sic canit Buschius in libro 2. Carminum sive Epigrammatum ante annos 70.

Barbaries ægrum virosis faucibus orbem
 Polluerat, linguis sibila dira movens.
 Pejor lernæis nunquam fuit hydra cavernis,
 Fecerat hæc doctis publica damna Scholis;
 Accinctus clava sed tu Tyrinthius alter
 Sternis cerberiam Bartholomæe feram.
 Hinc te Romana jactat facundia lingua,
 Murmurat & laudes castalis unda tuas.

Abeunte autem Buschio in alias Germaniæ Scholas, venit Georgius Sibutus Coloniam, qui ut erat poëta & vir doctus, ibi professus est aliquandiu Rhetoricam: nec dum tamen extirpari adhuc potuit barbaries ex illa universitate, quoniam & illa exagitatus inde discessit.

Eodem quoque tempore coepit, ut Horlenius testatur, extirpare
 51. barbariem è Scholis suis TIMANNUS CAMENERUS, qui expulso Doctrinali Alexandri, proprium suæ Scholæ præscripsit *compendium Grammatices*, sed cum illud etiam antiquum aliquod barbarismi unguentum nonnihil redoleret, à Murmellio dispendium est dictum. Quare orta est contentio hoc nomine inter Timannum & Murmellium, quam etiam auxerunt Invektivæ Murmellii, quas tamen Murmellius suadente Langio retractavit, ut copia epistolæ Murmellianæ ad Timannum scriptæ & Scopario, qui in Ædibus Quentelianis Coloniae anno 1518. excusus est, adjecta in fine indicat. Quanquam de ea Epistola cum sit post mortem Murmellii edita multi valde dubitent. Correxerit interim & Timannus jam factus paululum limatior compendium suum idque opera etiam Murmellii sibi jam reconciliati, cui tunc correcto Murmellius ipse præfixit Epigramma, unde hæc desumpta sunt:

Si quis Grammatices compendia quærat, & uno
 Plurima contextu præcepta ediscere curat.
 Utilius nil hac, nihil emendatius arte
 Comperiet, quamvis complura volumina lustret.

Sic quoque pergebat subsequentibus annis *compendia Dialectices & Physices*, pro ratione istorum temporum, valde utilia suis præscribere Timannus, quæ tunc à Peringio & Horlenio publicis carminibus commendata sunt plurimum, cujus nomine ipsum etiam celebravit Petrus Aquensis.

52. Scripsit similiter contra illa barbara composita verborum quæ tunc in usu erant, alia eaque docta & utilia Joannes Murmellius anno 1504. De quibus ipse ita canit:

Si

Si Romana puer quæris non barbara verba,
Huc ades, his verbis nulla venena latent.

Et ille hoc pacto Alexandri Galli & aliorum indocta composita expellere ex puerorum manibus voluit: Ea autem composita dedicavit doctissimo viro *Ludolpho Heringio*, qui tunc *Schola Hammonensi* præerat, is avidè suscipiens cœpit quoque barbariem extirpare ex sua Schola, quemadmodum & *Petrus Nehemius Drolshagius*, *Swollis*, &c, ut opinor, *Hervordia Theodorus Rotharius cum Horlenio*.

Redeo nunc ad *Buschium*, qui venit circa annum Domini 1503. aut 53. paulò post, si non antea in *Scholam Rostochiensem*, & reperit ibi præter horridam barbariem nihil, ejusque propugnatorem fortem ibidem invenit *Tilmannum Heverlingium*, hominem indoctum & rudem, qui tamen voluit omnium doctissimus haberi. Cum itaque *Buschius* inciperet ibi bonos autores enarrare, & studiosos ex media barbarie ad linguam latinam vocare, atque ad politiores Grammaticos, de quibus illi nunquam audierant, legendos hortaretur, Juvenalem ibidem explicandum susciperet, multos habuit auditores, sed cum hoc male haberet *Heverlingium*, cœpit *Buschium* traducere & in lectionibus & versibus affixis interdum *Beanum*, *Bestiam*, *Bufium*, *Buffonem* & *Buffum* appellare. Incepit igitur in illum *Tilmannum Heverlingium* scribere *Oestrum poeticum*, in quo etiam cum *Rostochium* reliquisset, *Gripswaldia* in Academia laboravit, & tandem, si rectè memini, *Lipsiæ* absolvit anno 6. Ex hoc autem *Oestro* placuit scribere aliquot carmina, ut appareat, in quantis adhuc tenebris fuerit eo tempore ista Academia, cui solus tunc *Buschius* fenestram cœpit aperire ad linguam latinam. De frequentia studiorum ad suam lectionem sic scribit:

A multis nostras tunc incunctanter ad ædes
Itur, & ad limen grex studiosus adest, &c.

De *Heverlingio* ipso sic.

Majus *Heverlingo* nil *Rostochiana* Cathedra
Nunc habet in versu, Castalidumque sacris.
Dulcius hoc nihil est, nihil est hoc dulcius uno,
Doctior hoc nusquam *baltica* stagna colit.
Sic credi de se gessit ventosus & acer,
Sed tamen illius carmina stercus olent, &c.

Multa etiam vitia *Heverlingii*, quæ in Grammaticam commiserat, colligit corrigitque, & ostendit solum fuisse tantummodo *Heverlingio* Gram-

Grammaticum commentatoremque Alcenſium Badium, cum etiam iſto ſeculo longè plures & doctiores extitiſſe doceat contra eundem: Sic quoque de illo ait:

Quicquid Heverlingus legit auditoribus, illud
Vulgari lingua Theutonicaque docet.

Item:

Ergo ad Heverlingum perget, meliore relicto,
Discere qui ſordes barbariemque velit, &c.

- Item in alio genere carminum ſic: Tilmannus mala peſtis eſt latinis, &c. Ita accidit in Schola Roſtochiana. Poſtea elapſis aliquot annis eſt reformata iſta Academia, ſed ante reformationem fuerunt in illa
54. Schola celebres profeſſores Weſtphali, *M. Hermannus Ludinhuſanus*, & alius quidam ejus conſanguineus, qui circa annum 16. floruerunt ibidem & poſt Buſchium non inſœliciter incoeperunt ſtudia humanitatis tractare: ſed maturius mortui ſunt, ut nihil ſerè effecerint. Poſt reformationem autem venit ſtatim in eam *Arnoldus Burenus*, Weſtphalus, qui quomodo literas humanitatis & philoſophiæ tractaverit, & ſtudium eloquentiæ latinique eloqui exornaverit, teſtatus eſt aliquoties publice Melanchthon. Quid etiam in Matheſi ibidem *Henricus Velpius*, Lingeniſis Weſtphalus præſtiterit per multos annos, doctiſſimis quibuſque viris conſtat.
55. Scribit Petrus Vincentius eo tempore cum Bugenhagius veniret Gripswaldiam, rem literariam melius habuiſſe, quod per Buſchium fieri potuit, qui forſan circa id tempus eò venit, quia non obſcurè colligo ex iſto ſuo oeſtro, ipſum partem oeſtri Gripswaldiæ ſcripſiſſe: poſtea verò illam Scholam ornavit clariffimus vir *Hermannus Bonus*, Weſtphalus, cujus laus eſt in omnibus adhuc Scholis propter elementarium libellum, &c.
56. Apparet quoque ex Epistoſa *Joannis Aſticampiani* Poëtæ, quam ex Maguntia ad *Buſchium* dedit anno 5: quod vocatus ſit *Buſchius* in Marchiam ad Academiam aliquam (puto Francofortianam) an ibi fuerit, pro certo affirmare nequeo. Sed venit tandem Lipſiam, quid ibi effecerit, teſtabuntur aliquot ibidem profeſſorum ſcripta carmina. Sic quidam *Joannes Sturmius* ad Buſchium ſcribit:

Barbara quæ quondam fuerant Lipſenſia Tempe,
Nec niſi barbaricam docta ſonare chelyn,
Jam nunc Aoniis certant Hermanne Camœnis,
Et redolent latiam te Duce Calliopen, &c.

Item

Item Philosophiæ quidam Magister Christianus Bejoarius de eodem sic canit.

Buschio in exhaustas juvenes jam pangite laudes,
Et viridi è lauro præmia digna date.

Qui vos excoluit Latia Grajaque Minerva,
Vexit & huc Musas ex Helicone sacras.

Item idem,

Barbara quæ fuerant hæc, fecit regna Latina
Castalios Lipsiis, hoc duce potat aquas,
Ergo canendus erit, meritoque colendus honore,
Quo duce barbaries, pestis acerba, ruit, &c.

Hæsisse ipsum Lipsiæ adhuc anno 6. apparet ex Epistolis Trithemii, & non est dubium, cum Ulsenius Doctor & Eobanus Hessius scripserint doctissimū carmen in laudem Buschii, quia suis prælectionibus aliquid singulare in re litararia & explodenda barbarie præstiterit in Schola Erphordienſi (in qua isti tunc hærebant) Buschius Westphalus. Deinde vocatus est in novam Scholam Wittenbergensem à Vincentio Thamasio Ravennate, J. U. Doctore, per Epistolam in qua petit ab illo, celebrari aliquo carmine: Nam censet ipsum vel præcipuum isto esse ævo inter omnes poëtam. Witenbergam veniens legit in magna frequentia auditorum, & unicé amplexus est illum poëta *Italus Sbrulius*: audiverunt autem ipsum sedulò studiosi poëtices *Crappus & Otto Beckmannus*, Westphalus, (quos tunc simul novos professores fuisse in nova Academia puto) prælegentem, & cum ipsum, deinde Sbrulium enarrantem poëtas observarent diligenterque audirent, coeperunt ipsi quoque certare carminibus, & tandem Crappius aliquod carmen, cui & Beckmannus suum adjecit Epigramma, non minori elegantia quam Crappii carmina erant, conscriptum, in lucem protrudere decrevit, quod factum est anno 9. tunc non sine admiratione sic cecinit Sbrulius:

Nunc in Saxonum migravit Cynthius oras,
Parnassum linquens Castaliosque lacus, &c.

Quasi diceret, antea fuit nihil nisi fœda apud Saxones barbaries, sed nunc incipiunt ibi etiam oriri poëtæ, & præsertim unus tantum Crappus, de quo sic pergit:

Q

Ex

Ex hoc conspiceris nunc *Alus flumine sacrus*

Guittenbergensis Crappe poëta soli.

Ergo ex Wittenbergensibus vel Saxonibus nemo adhuc præter illum fuit poëta, nisi quod unus ei adjunctus esset Westphalus Otto Beckmannus. Quod si iste *Sbrulius* poëta vel ante hoc etiam tempus venisset in Westphalam, & præsertim in ejus Metropolim urbem Monasteriensem, Deus bone, quanto rectius & majore jure dixisset de Cynthio migrante in Westphalam? Nam anno quartò post sesquimillesimum scripsit Eclogas *Murmellius*, deinde edidit Monasterii Epigrammata, tertio quoque circa annum 7. libros quatuor Elegiarum Moralium, & quidem ita conscriptos, ut de Murmellii versibus Buschius diceret, eos veterum poëmatis esse adæquandos: Vixit adhuc eo in loco Langius, vir gravis & senex, qui multa ediderat & scripserat carmina, eaque ab omnibus doctis probata: item Jacobus Montanus Spirensis tunc Odas Spirituales scripsit: Hæserat ibi Buschius (qui etiam antea, circa annum 1490. vel paulò post ad Alexandrum Hegium ediderat libros duos suorum carminum in Westphalia: Agebat in vicinia *Heringsius*. Cudebant carmina tunc quoque Monasterii *Joannes Rotgerus*, *Bernhardus Tegederus*, *Morlagius*, *Joannes Grovius*, & *Joannes Peringius*, *Timannus* ipse & alii, & præter hos erant ibi Philosophi *Petrus Aquensis*, *Ludolphus Bavincus*, *Ælius senior*, omnes viri docti, &c. Profecto, si eo igitur tempore in illam venisset Scholam, vix hoc tunc de Buschio longè præstantiori poëta quam decem fuere Crappii (absit tamen invidia) scripisset, quod tunc *Sbrulius* de Crappo (cui nos suam laudem non adimimus) scripsit in Academia: imò equidem putasset ibidem aliquam Academiam ex ipsis Musis collectam fuisse, in quam Cynthius verè, relicto Castalidum lacu migrasset, taceo interim de Hegii discipulo Torrentino, & qui in Westphalia mortuus est, Bartholomæo Coloniensi, qui eodem tempore doctissimum scripserunt carmen.

Sed redeo ad propositum: Cœpit jam sub Buschio florere Lipsia, ad quam exornandam deinceps vocati sunt viri docti. Buschius verò tunc per barbaros Theologos, ut in oratione habita Lipsiæ anno 10. cum & ille fugere cogeretur, *Longicampianus* Mathematicus ait, expulsus Lipsia, rediit vel in Westphalam vel aliò abiit, nam non multò post hæsit Colonia: deinde *Wesalia* aliquandiu Scholam administravit, donec ab Hermanno Nevenario Comite revocaretur Coloniam:

Ve-

Verum ne hoc negligam, cum interea poësi clarus esset, & prælectionibus juris floreret *Otto Beckmannus* in Schola Wittenbergensi, pedetentim factus est *Professor Lipsiæ Tulichius Westphalus*, Murmellii auditor, quid strenuè persequitur, institutus probè à suo præceptore Murmellio, quod ibi Buschius in explodenda barbarie inceperat: Et huic contigit collega vir doctissimus ac juvenis adhuc. *Petrus Mosellanus*, qui Hervordia in Westphalia sub Horlenio prima tantæ eruditionis elementa didicerat, & ut opinor, Buschium Cæsariumque Juliacum Coloniae audierat cum Simlero: hinc inquam Petrus Xenophonte suavitæ Græcos autores interpretatus est magna cum laude.

Et quia hinc *Cæsarii* mentio facta est, potest & is cum Agricola Westphalis adjungi ratione vicinitatis, tum etiam aliud est, quod ipsum magis nostratibus adjungat, nempe consociatio Juliacæ terræ cum Montensi Ducatu & Comitatu Ravensburgico, (quæ ditiones simul & quasi copulatæ & consociatæ multis seculis uni paruerunt Principi) ut etiam hoc nomine quasi communicatione quadam sit is quoque Westphalus. Sed revertor unde digressus eram. Postea per Beckmannum vocatus *Hermannus Tulichius Wittenbergam* ante adventum Philippi, coepit ibi alacriter profiteri bonas artes, ut in tanta ipsius necessitudine haberet Lutherus, ut ei sæpe sua corrigenda daret quod ad verba stilumque; nec dum barbarismus est sublatus: quia adveniente Philippo tanta tamen adhuc fuit ibi barbaries, ut Philippus orationem de corrigendis studiis ibidem habuerit, in qua eorundem barbariem in Scholis taxat. Hanc orationem doctissimo *Ottoni Beckmanno, Westphalo*, inscribit: adeoque erat per id tempus novum quid Wittenbergæ, cognitio Græcæ linguæ, ut cum inciperet Græcè Philippus profiteri, non aliter quàm Græcus diceretur. Foedissima igitur fuit tunc adhuc Wittenbergæ barbaries, quando imprimis tamen literæ florerent in Westphalia: Imò quanta cum laude docuerit posterioribus annis *Joannes Rivinus Westphalus* in Misnia longo tempore, & quomodo Terentium emendaverit, & studia humanitatis instituerit, multis notum est, &c.

Quid interea *Buschius* circa annum 12. & 14. sequentesque, (quo 61. tempore floruit etiam *Andreas Canter* in eadem Academia de quo diximus) egerit, ut planè Alexandrum Gallum è Scholis & præsertim è Coloniensi Academia extirparet, indicat præfatio commentarii sui in

Q²

Ra-

Raptum Proserpinæ Claudiani ad Adolphum Eickholtz, Canonicum D. virginis ad gradus, Colonensem, scripta, ubi acriter insectatur Alexandrum Gallum & illos, qui oratores & poëtas oderunt, & ostendit neminem fœliciter vel ad Theologiam vel ad Juris utriusque prudentiam cæterasque Philosophiæ & Medicinæ arteis idoneum futurum & perventurum, qui non in alio grammatico quàm in Alexandri stabulo versatus sit: Et qui aliter putet, obtusum esse: etli (ait mi Adolphe) tales ita magno numero sunt, ut non solum angulos quosdam sed Gymnasia, therinas, theatra, porticus, plateas, & fora omnia, ipsa quoque templa repleant, arctissimè inter se fœderari adversus nos ipsos nostraque humanitatis studia, qui putant nullum ad eximiam aliquam eruditionem pervenire, nisi qui in Alexandro versatus sit. Item postea non desit, quin acrius instaret ad profligandam Alexandri barbariem, quia sic pergit scribere *Buschius in Decimationibus Plantæ*, quæ tunc prodibant: Tu, quod Cicero, quod Varro, quod Livius, quod Florus, quod Valerius, quod uterque Plinius & cæteri emunctissimi scriptores locuti sunt, dubitas imitari, nisi conniveat Alexander? Hunc tu judicas idoneum stolidè, quid de Vergilio aut Cicerone pronunciet? Quid si idem velis, ut sus Minervam doceat? &c. Hæc Wesalia scripsit: Tandem *Vallum Humanitatis* (scriptum doctissimum) emisit contra istos adversarios anno 1518. ubi satis prolixè conqueritur Buschius in isto Vallo: Quomodo quidam poëtriam (sic enim ajunt isti) barbarè loquentes contemnant, & artes puritatemque linguæ vituperent, & tantum ab illis Grammaticis Alexandro & Eberhardo omnia peti velint, verba ejus sunt tomo 3. Certè sic nunc utuntur, quicumque modo primam & secundam, ut vocant Alexandri, & composita verborum attingit, satis superque jam ad omnes Pandectarum leges & universos libros Canonicos percipiendos idoneus auditor est. Imo si quid præterea in latinis literis profecit, omninò id veluti superfluum in eo damnatur. Imò quantò quis rudior fuerit, tantò fermè aptior ad leges & canonem censetur. O temporum inscitiam! O quantis vitæ in tenebris degitur ævum! Divus Hieronymus propter latinum sermonem se ab ipsis incunabulis inter Grammaticos Rhetoresque & Philosophos detritum esse dicit, ut sic posset esse utilis Ecclesiæ. At nunc prohdolor optimæ indolis pueri & Ecclesiasticis quoque officiis præficiendi, Grammaticos & Rhetores audire quotidianis propè convitiis prohiben-

bentur, præter unum Alexandrum Gallum cum Glossa notabili Colonia nata, quem, si consultum profectui eorum vellent (quia se solos rectè nunc consulere illis putant) prohibendi erant vel procul aspiceret. An incorruptum latinæ linguæ sermonem puero dabit Alexandri textus informis? Pumex aridus citius certè aquam postulanti dederit, &c. Et expresse barbaros quosdam Coloniae tomo 1. & 4. in Vallo Humanitatis, tanquam Phormiones perstrinxit, ridiculeque ait illos Coloniae Rhetoricam sub Grammatica primæ & secundæ partis Alexandri comprehendere, rem philosophiæ ignorantes, &c. Et in præfatione ait Hermannum Nevenarium Comitem penè solum studia bonarum literarum sola colere Coloniae.

Tandem se conjunxit *Buschius Renschlinianis*, & cum videret *Ortwinum Gratium* se *Hochstrati* causæ adungere, qui ante decennium ipsum hac de causa in quadam Epistola, quam anno 9. adjecit Buschii Commentario in Donatum, perstrinxerat, quod tale Grammaticum scriptum censuisset etiam magnis magistris & Doctoribus frugiferum & utile fore in Academiis, Buschius in prima editione (quæ verba ille in tertia editione omittit, dum curaret in ædibus Quentelianis illud recudi) tandem factum est, ut obscurorum virorum literæ ad Ortwinum prodirent, in quibus est magna querela omnium de Buschio. Quare ista latine linguæ strenuum propugnaculum contra barbaros in multis Academiis. Postremò venit in *Scholam Marpurgensem* Buschius & post ipsum *Joannes Glandorpins* Westphalus qui ibi tanta laude professi sunt, ut etiam de absentibus Casparus Rodolphus, qui tamen Westphalis non erat admodum æquus, sæpe diceret: Illam Academiam nunquam habuisse eloquentiores professores duobus istis Westphalis: Sed hactenus de Buschio.

Porro quanto etiam labore conatus sit *Murmellius* ex Westphalorum & interioris Germaniæ Scholis excutere Alexandrum, indicat ejus *Scoparius* & *utilissima tabula rei Grammatica*, quas Hermannò Sturvio cum Joanne Alexandro Meppensi, agenti Swollis, inscripsit, orans his verbis ipsum: Te verò mi Hermanne & Joannem Meppensem communem amicum non minus literatura præstantem quàm piis moribus & sacerdotio venerabilem maximopere oratos velim, ut, quod vestra sponte jam pridem facitis, in id unum omnes ingenii vestri nervos intendatis, ut explosa veteris Alexandri barbarie, cum politionibus li-

teristum castissimis moribus ab ineunte ætate dociles pueri se gaudeant erudiri, &c. Unde apparet, quod voluerit Murmellius correctum etiam opera Torrentini Alexandrum è Scholis abjiciendum: Ideoque simul ipsis dedicavit suum Scoparium, quò etiam ex illa Schola correctus Alexander excluderetur, & ut deinde hoc uno reliquæ Scholæ ab isto barbaro Alexandro & aliis ineptis mundari possent. Quod quidem Murmellius & Buschius fortiter effecerunt. Et sunt prefecto libri, quibus hoc effecerunt uterque, Vallum Humanitatis & Scoparius contra Barbariei propugnatores, planè aurei & digni, ut quovis seculo ab omnibus legantur. Quod ergo scribit Torrentinus factum esse in Italia per Aldum Sulpitiumque, ut ex istius Nationis Scholis excluderetur Alexander, id in Germania per Buschium & Murmellium opinor factum esse post Torrentinum. Murmellius contra Alexandrum Gallum, Sulpitii, Aldi, Antonii Illuminati & Mancinelli verba prolixa de ipsius obscuritate, inscitia & barbarie profert in Scopario, deinde Jacobi Wimphelingi, Erasmi quoque sententiam & verba etiam sua ex tabulis de componendis versibus, ubi sic ait: Non satis prudenter agunt plerique, qui sciolis & semidoctis literatoribus filiolos suos tradunt imbuendos, apud quos inepti versus Alexandri Galli, Faceti & Alani aliaque pleraque, quæ barbariem olent, infœlicibus discipulis præleguntur, &c. Explicat deinceps locos quosdam difficiles & obscuros ex poëtis & comicis, atque multorum commentatorum barbariem indicat, ostenditque utiliores scriptores & commentatores in omni literarum genere & facultate, & quantæ fuerit lectionis, judicii, ingenii & doctrinæ, quantusque latini eloquii reformator, in illo uno libro *Scoparii* & postea in libro *Didascaliorum* ostendit affatim, ut etiam Buschius in Vallo suo Humanitatis & Decimationibus Plautinis, &c.

Cum autem hæc ita à *Meppensi* & *Stuvio* contenderet *Murmellius*, illi hoc strenuè nec segniter absolverunt & perfecerunt, atque non solum *Swollis*, sed etiam *Meppensis* cum *Henrico Sibao Olphenio* idem effecit *Osnaburgæ* & alibi, ut literæ quam maximè in Westphalia florerent. Et quantus in hac re vir fuerit *Meppensis* hæc in Paræneticis Epigrammatis ad ipsum scripta carmina apud Murmellium indicant:

Eloquii salve cultor facunde latini,

Quo duce barbaries tollitur è medio, &c.

Sed Murmellius immatura morte è medio tollitur non sine jactura rei literariæ in istis nostris regionibus.

Vene-

Venerat tunc *Jacobus Montanus*, Spirensis, Monasterio Hervordiam, qui scripsit antequam Murmellii tabulae Grammaticae prodirent, opus Grammaticum pueris instituendis quoque longe accommodatius, quam Alexander, & postea eodem tempore cum Erasmus Copiam & opus de conscribendis Epistolis, & Adrianus Cardinalis in Hispaniis observationes Latinae locutionis in lucem daret, vel paulo ante haec tempora, hic Jacobus Thesaurum Latinae constructionis, item duo opera collectaneorum Latinae locutionis ex optimis autoribus in usum Scholarum congeffit, & sic ille, tali opera juventuti Hervordianae & per totam Westphaliam, imò Germaniam, plurimum profuit, & ex media barbarie ad Latinae linguae phrasin & purioris dictionis exercitia revocavit. Nam tum de *Godescalcis, Ricciis, Scoris, Fabritiis, Nizoliis, Caliiis*, & aliis excellentibus viris, qui postea hoc longè foelicius tentarunt per Germaniam, nihil sciverunt pueri & majores nostri. Recte ergo inquit *Glandorpius*, cum Saxoniam superiorem adhuc grandis occuparet barbaries, docerenturque non nisi Alexander & Alanus ceterique consimilis farinae scriptores, pulchrè meliorum literarum propagatrix florebat Hervordia. Hic vir clarissimus *Jacobus Montanus* superioribus illis connumerandus enituit, Hic *Theodorus Rotarius, Josephus Horlenius, Rodolphus Mollerus*, ut ceteros præteream, magni nominis celebritate docuerunt. Et antea hoc jam foeliciter perfecerat in urbe Mindensi *Bartholomaeus Colonienfis* cum suo Correctore *Pollio*, ut è Scholis barbari pellerentur.

Jam etiam dicendum mihi esset de magno illo *Erasmo*, de quo 65. potius tacendum erit, quàm multa referenda, cum per omnes Scholas totius Europae ipse studium, eruditio & labor, quem extirpandis barbaris & restituendis optimis autoribus in utraque lingua impendit, notus & probè perspectus sit. Hic cum Goelenio Westphalo præclaram operam navavit, ut etiam purgaretur ab omni obsoletae barbariei pulvere adhuc reliquo Academia Lovaniensis. Hinc idem *Erasmus* sic ad *Goelenium* scribit libro 17. Epistolarum, Deamo te qui tam graviter rem geras in professione linguae Latinae, tuaque doctrina pariter & ingenio exornes collegium Buslidianum: Foelix juvenus nostra, quae in hoc seculum inciderit: prorsus inviderem, nisi toto pectore faverem utilitati publicae, Quo magis obstrepunt *ἡ Καταχρησις*, hoc magis ac magis gliscit ardor juvenum, spretis illiteratis literis, ad me-

meliora grassantium, video quid mereatur istorum improbitas. Sed tu quod temporis eras perditurus, aut certe male collocaturus rixando cum malis rabulis, hoc bonis studiis iuvandis impende. Vis tibi commonstrem splendidum ac magnificum vindictæ genus: fac ut teipsum præbeas & inculpatis moribus virum & sedulum ac diligentem optimarum literarum professorem. Nulla ratione possis istos citius ad suspendium adigere, quo sanè dignissimi sunt, qui publicis bonis tantopere cruciantur, non aliis modo, verum etiam sibi ipsis invidentes. Et mox. Quid enim sensuri sunt cordati viri, quum audient Lovanii & Poëtices & Rhetorices professionem nec obliuionis habere quicquam nec maledictiæ? Theologicas lectiones ac sacras etiam conciones mendacissimis convitijs sic esse effrenatas, ut execrentur, &c. Ex his verbis Erasmi colligitur, quomodo pugnaverit contra barbaros istos in ea universitate Goclenius pro restituenda linguæ latinæ puritate in istam Scholam, exclusis ineptis verbis & dictione prioris seculi. Quid verò Erasmus ipse in ea ipsa & in aliis & Academijs & Scholis fecerit, quid referre opuserit? Jam tamen velim mihi indicari à quoquam, an aliunde tam multijugæ lectionis, iudicii acerrimi & amplissimæ doctrinæ initia quam ab Hegio Westphalo perceperit Daventriæ Erasmus? Quod si igitur nihil aliud Germania vel tota etiam Europa accepisset à Westphalis, quam quod Erasmus ab homine Westphalo talem & tam fœlicem ad utriusque linguæ & omnium literarum genera ingressum percepit, satis esset: & profectò gratiæ habendæ essent à Germanis Westphaliæ. Sed quam multa sint bona, quæ per Westphalos passim Germaniæ contulit Deus; ex parte jam à nobis relatum est: in primis autem ei plurimum debet Saxonia & inferior Germania, in qua literas primum accendit *Hegius*, deinde Hegii discipuli *Drolshagius*, Meppenensis, uterque homo Westphalus: tum etiam *Torrentinus* & postea *Murmellius*, qui etiam instructus ab Hegio Westphalo esset puer, tamen cum profiteretur bonas artes Monasterii in Westphalia per annos 12. quotidie se exercendo & scribendo & cum multis doctis, in primis cum *Langio* conversando, prælegendoque in Scholis profecit ita, ut hinc compararet sibi variam & multijugam eruditionem, quæ attulit postea in interiorè Germaniam, Alcmariam usque in Hollandiam, & sine dubio jam confirmatior factus in Westphaliæ, cumque etiam omne genus literarum percurrisset, usus regio-

bibliotheca Langii & ejus consilio & opera, institutioneque istam regionem suis tunc doctissimis scriptis ac publicis prælectionibus illustravit, hoc est, in tota inferiori Germania omnibus aliis per diversos locos magistris autor fuit, ut exclusis barbaris, puriores Grammaticos & autores prælegendos suis auditoribus susciperent, in qua re ei adjutor fuit *Alardus Amstelrodamus*, ipsius olim auditor. Habemus ergo, quomodo opera Westphalorum & qui ex Westphalia celebriores venerunt, & in ea sibi nomen pepererunt, inferior quoque Germania barbarie Alexandri & aliorum exuta sit, &c.

Erut adhuc unum referam, retulit mihi 23 Augusti hoc anno 62. Hervordiae vir doctissimus & venerandus senex *Joannes Glandorpheus* in suis ædibus, se in publica lectione Wittenbergæ audivisse ex ore *Longicampiani* Mathematici, quod ipse in longa professione, per diversas regiones, & in primis per totam Germaniam non reperisset doctiores in sua ista de Mathesi professione, quàm duos in Westphalia viros, quorum alterum Monasterii repererat nomine *Petrum Gimnichum Aquensem*, alterum Mindæ *Bartholomæum Colonensem*, &c. Hæc Longicampianus, qui Lipsia anno 10. expulsus, venit Wittebergam & ibi per multos annos professus est Mathematica summa cum laude. Habemus nunc laudem Westphalorum, &c.

66.

Quid igitur aliud restat, quod nisi Germania nostræ Westphaliæ multum debeat? In ejus vicinia natus est *Rodolphus Agricola*, natus est in ea Rodolphi familiaris & coævus, qui cum à *Wesselo Groningensi* initia græcæ linguæ, cujus cognitione admodum flagrabat, percepisset per litteras, tandem à Rodolpho reverso ex Italia rectè in ea lingua institutus plurimum profecit *Hegius*, fuit utrique amicus *Rodolphus Langius* Westphalus & in Westphalia fixas habens sedes. Quod verò tunc foeliciter in superiori Germania fiebat per Agricolam & ejus discipulos, præcipuè autem *Wimphelingum*, qui in patria habebat præceptorem Westphalum, id in inferiori Germania *Hegius*, *Langius* verò in Westphalia tentavit. Quodque illi primùm inceperunt, id probè *Buschius*, *Murmellius*, *Bartholomæus Colonensis*, *Trimannus*, *Erasmus*, *Goclenius*, *Jacobus Montanus* (qui ut maximam suæ ætatis partem in Westphalia transegerat, ita & in ea mortuus est) *Otto Beckmannus*, *Tulichius*, & post hos in diversis locis, *Horlenius*, *Tunicus*, *Rotarius*, *Glandorpheus*, *Meppensis*, *Burenus*, *Rivius*, *Mollerus*, & qui alias ratione communio-

R

nis

nis & unitatis sub uno Domino, Westphaliæ addicti sunt, ut *Casarius*, & alii perfecerunt in Scholis Germaniæ nostræ.

Veneremur igitur nostram patriam, quæ tales viros protulit, quæ tantos viros aluit, & contra vitiligatores illos, qui Westphaliæ nostræ & ex ea oriundis solent iniquiores esse, fortiter pugnemus. Est commune proverbium, pugna pro patria: taceo nunc alia officia, quæ à Westphalis omni genti per orbem conferuntur. Vive igitur, gaudeque Westphalia fœlix, etsi à multis aliis spreta: quoniam & tu hoc præ reliquiis habes præconii, quod non solum populum laboris patientem proferas, sed etiam ex te illi prodierint, qui apud patres nostros multis in Germania eruditione præluxerint. Videamus etiam & nos, ut majorum vestigia ingressi, certè si non augeamus, saltem aliqua ex parte acquisitam jam semel Doctorum virorum, qui nostri cives fuere, operâ laudem patriæ nostræ conservemus, nec perire permittamus, vel quasi ignavia obscuremus: sed ut illam nostra opera quotidie ampliore facere studeamus. Et cum hanc gloriam inviderent multi nostræ Westphaliæ, imò præripere conarentur, denique hoc tantum beneficium apud multos periisset, rectè me fecisse putabam, si ego perituram patriæ celebritatem fulcirem, hæcque vobis, quæ fortè latebant, indicarem. Quæ decet vos loco maximi beneficii censere & æstimare. Dixi.

FINIS.

ILLU-

ILLUSTRUM SCIENTIA, VIRTUTE,
PIETATE & SCRIPTIS

V I R O R U M,

qui

Vel Westphali fuere, vel in Westphalia ante nostra tempora vixere,

Liber primus,

Qui est ex Catalogo

JOANNIS TRITENHEMII

collectus per

HERMANNUM HAMELMANNUM,

Licentiatum Theologum.

Quo fruatur Lector, donec & reliquos dederimus; interim ab omnibus studiosis, & doctis & piis Westphalis & Westphaliae patriae nostrae amantibus reverenter oro, ut me in hoc opere juvent, quantum possint, quò certum possimus doctorum Westphalia virorum dare aliquando Catalogum.

LEMGOVÆ ANNO MDLXIII.

Reverendis & Spectatis Viris
D. PATROCULO MEYRINGIO, Abbati, &
D. JOANNI WILDKINDO, Cellario Cænobii Iburgici
in ditione Osnaburgensi, &c.

Reverendi Viri, certum est Cænobia olim Scholas fuisse & Phrontisteria, sive talia sodalitia, in quibus à pueritia multi pie instituebantur, qui deinde digni & probati postea ex talibus studiis ad gubernationem Ecclesiarum vocabantur. Tale fuisse Monasterium D. Martini scribit Severus Sulpitius: Nam potissima suo tempore Ecclesia in diversis locis petebant ex ejus collegio hujusmodi Symmistas, hoc est, Praesides vel Sacerdotes. Et quid opus est ad remotas Ecclesias recurrere? Ad manum est vestri ordinis Monasterium CORBIENSE in vicinia nostra, ubi & splendida olim fuit Bibliotheca, & multi viri docti in eodem vixerunt Museo, qui plurimum scribendo, docendo, legendo & discendo profecerunt, ut ex hoc opusculo videre licet. Hinc etiam factum est pro more antiquioris Ecclesiae, ut ex isto Cænobio Corbiensi multi Episcopi & Presbyteri ad diversas Ecclesiarum gubernationes & administrationes sint vocati, teste Krantio in Metropoli libro 3. capite 1. Quid? nonne ipse etiam Benedictus vester pater & praeceptor tale Monasterium habuit? Nam postquam in Galliam mitteret Maurum discipulum suum, ut ibi talia Monasteria institueret, opera Flori, primarii apud regem Principis, extruxit ipse Maurus Cænobium prope urbem Aureliensem, ubi cum aliis quibusdam doctoribus multos nobilium filios pietatis studiis imbuat. Sic quoque legitur apud historicum Ecclesiae Evagrium libro 3. capite 31. quod Severus, qui postea haeticus est factus, in monasterio quodam Gaza cum Episcopo ejus loci, sacris studiis plurimum sibi laudis & fama pepererit: nec opinor etiam aliud spectasse vestri Cænobii fundatorem Episcopum Bennonem 2. qui & ipse in talibus antea Museis Hildesiae versatus erat. Dolendum igitur est, quod verus ille usus ita nunc in abusum degeneraverit: Et non dubito, quin etiam vos cupereis pro vestra pietate verum usum Cænobii restitutum esse.

Cum autem plerique viri docti, qui hoc in opusculo habentur, vestri fuerint ordinis, & ipse auctor Tritenhemius singulare ordinis vestri sit ornamentum, qui etiam alibi clare tradit, nos sola fide Christi salvari, volui hoc opusculum ad V. P. mittere: cujus rei etiam alia subest causa, prima quia Abbatem Abbati mitto, deinde quod tecum Reverende Domine Patrocule Abbas conjunctim in Scholis, sub pio & egregie docto viro D. Wilhelmo Sanphurdio, qui in Pastorum Ecclesiae Lüneburgensis nuper pie mortuus est, ante annos 26. vixerim. Tu quoque venerabilis Joannes non ignoras, quod in duabus Scholis mecum egeris, & sis interdum à me in progressu tuorum studiorum fideliter adjutus. Hac juvabat ita repetere, & pauca de initio vestri ordinis & veteri legitimoque Monasteriorum usu dicere. Quae boni consulat V. P.

& munusculum nostrum literarium non contemnat.

HERM. HAMELMANNUS, Licent. Theol.

ILLUSTRES SCIENTIA & SCRIPTIS

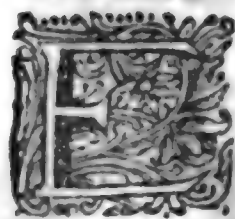
VIRI,

Qui vel Westphali fuerunt, vel in Westphalia vixerunt,

& sunt à

JOANNE TRITENHEMIO,

In suo Catalogo annotati & reliquis ascripti.

Tſi, lector optime, ſint multi, qui putent TRITENHEMIUM quoties *Corbiensis Cœnobii* Monachorum & Presbyterorum mentionem faciat, non ſemper intelligere illud, quod ad ripas Wiſeræ in Saxonia vel potius Westphalia prope Hoxariam urbem ſitum eſt, ſed etiam interdum illud Benedicti Cœnobium quod in Galliis ſitum eſt antiquius noſtro, quoniam ab eo huic nomen indidit Ludovicus pius: itaque cenſent cordati *Tritenheimium* quoties intelligi velit noſtrum illud Westphalicum Corbiense Monasterium, addere ad differentiam alterius: In Saxonia; tamen quia non addit in reliquis ubi Corbiensis ſimpliciter ordinis meminit iſtam diſtinctionem, In Galliis, ego in genere reſero iſtos ad noſtrum illud Monasterium.

PASCHASIUS RATBERTUS Abbas Corbiensis ordinis ſancti Benedicti, vir in divinis ſcripturis valde eruditus & ſecularium literarum non ignarus, græco & latino ſermone nobiliter inſtructus, eloquio, ingenio acutus, ſermone compoſitus, *Scriptis* metro & proſa non pauca opuscula, de quibus ego tantum reperi ſubjecta, ad *Placidum* Abbatem noſtri ordinis opus inſigne, *De Sacramento altaris* libr. I. Quisquis Catholicorum *Vitam ſancti Adelhardi* Episcopi libr. I. In *Threnos Hieremia* libr. I. De Græco etiam nonnulla tranſtulit in latinum & alia multa compoſuit. Claruit temporibus *Caroli Groſſi* Imperatoris, Anno Domini DCCC LXXX.

WINDICHINUS *Corbiensis Cœnobii* in Saxonia *Monachus* ordinis D. Benedicti, natione Teutonicus, vir in divinis ſcripturis doctus & in ſecularibus eruditiffimus, ingenio promptus & clarus eloquio, metro

R 3

ex-

excellens & proſa. *Scriptis* alterno ſtilo multa præclara opuscula. De quibus ego tantum adhuc reperi ſubjecta. Ab exordio Saxonum *uſque ad Ottonis mortem*, qui fuit Imperator primus, ſcripſit ad *Mechtildam* ejus filiam.

Historiam Saxonum libr. III. flore virginali cum ma. *Gesta Ottonis primi* lib. I. *Paffionem Teclæ virginis* lib. I. *Vitam Pauli primi heremite* lib. I. *Claruit ſub Otthone Imperatore* I. Anno D CCCC L.

BERNHARDUS Monachus Corbiensis in Saxonia, ordinis ſancti Benedicti, natione Teutonicus, vir in divinis ſcripturis nobiliter doctus, & in ſecularibus literis peritiſſimus, carmine excellens & proſa, ingenio ſubtilis & diſertus eloquio. *Scriptis ad Hartwinum Magdeburgensem Archiepiſ.* luculento quidem ſermone ſed amaro *volumen contra Henricum quartum* lib. I. & alia, quæ non vidi.

Claruit ejusdem *Henrici Imperatoris temporibus* anno Domini 1070.

RUPERTUS, *Abbas Tuitienſis* Cænobii juxta Coloniam Agrippinam, ordinis S. Benedicti, natione Teutonicus, vir in divinis ſcripturis Spiritu Sancto per viſionem illuſtrante doctiſſimus, & ſecularium literarum non ignarus, Monachus S. Laurentii Trajectenſis, propter incredibilem eruditionem ſuam à Frederico Coloniensi Archiepiſcopo inde aſſumptus & in Abbatem Tuitienſis monaſterii ſublimatus, multa præclara opuscula compoſuit. Ex eo ſiquidem tempore, quo Cœnobium in juventute ſua ingreſſus eſt, tantum ſe in ſcripturis ſanctis exercuerat, ut nec dormiens quidem à meditando illis videretur poſſe quiſcere, quia lingua & labia ejus quaſi legendo moverentur. De cujus opusculis ego tantum ad præſens reperi ſubjecta:

Ad Cunonem, Abbatem Sigebergenſem poſtea Episcopum Ratisbonenſem, *De victoria verbi DEI* lib. 13. Nuper cum tu hoſpes, *In Genefim* lib. 9. Quicumque fidei animæ, *In cantica canticorum* libri 7. Qui contra hominem, *In librum Job* libr. 10. *In libros Regum* libros 15. *De ſancta Trinitate in vetus Testament.* libr. 42. *In Apocalypſim* libr. 12. Ut tu quoque venerabil. *De officiis divinis* libr. 12. Ea quæ per circulum, &c. *Meditationes de Incendio Tuitienſ.* libr. 3. Ecce quomodo. *In 12. Prophetas Minores* libros 30. *In Evangelium Matthæi* libr. 8. *In Evangelium Joannis* libr. 14. *Super regulam S. Benedicti* lib. 1. *Apologeticum ejusdem operis*: *Lib. I. Epistolæ* ADDIVERSOS.

De-

Denique fertur plura scripſiſſe & novum ac vetus Teſtamentum pro majori parte in multis libris explanafſe, de quibus uſque in præſens nihil vidimus, præter ea quæ ſignavimus. *Claruit* multa ſanctitate & doctrina, atque miraculis coruſcans ſub Henrico 5. Anno Domini 1124. Et ſub Lothario tertio moritur, &c.

Hæc ibi: *Jamego etiam vidi excuſa aliquot ejus commentaria Colonia anno 28. in V. libros Moysiſ, in libros Joſua & Judicum, in libros Regum & in aliquot Pſalmos, Item in Evangelistas, & in quatuor majores Prophetas, & libros novem de operibus Spiritus Sancti &c.*

HUGO, Monachus Corbiensis ordinis D. Benedicti, dictus de folieto, vir in divinis ſcripturis veterum lectione dives & eruditus, ingenio clarus & dulcis eloquio, nec minus converſatione quam ſcientia venerabilis, nomen ſuum ſcriptis notificavit poſteritati. *Scriptis* enim inſigne volumen omnibus religioſis & Deum timentibus non tam utile quam jucundum in quatuor diſtinctum libellis.

De clauſtro materiali liber 1. De ordinatione clauſtri.

De clauſtro Spirituali liber 1.

De clauſtro anime liber 1. Animæ clauſtrum.

De clauſtro Paradysi liber 1. In coeleſti Hieruſalem. Et quedam alia. Claruit temporibus Henrici 4. anno domini 1120.

IOANNES de WERDENA, ordinis, ut ferunt, minorum, natione Teutonicus, vir in ſcripturis ſanctis ſtudioſus & eruditus, ac veterum lectione dives, atque in naturali Philoſophia ſufficienter doctus, ingenio excellens, ſermone & ſcholæſtica ſimplicitate compoſitus, declamator ſermonum popularium ſuo tempore celeberrimus. *Scriptis* inter cætera ingenii ſui monumenta prædicatoribus verbi Dei neceſſaria valde opuſcula, quibus nomen ſuum ad notitiam poſteritatis tranſmiſit, Equibus extant :

Sermones de tempore duplices lib. 2. Induamur, &c. Sermones de ſanctis duplices lib. 2. Sermones etiam per Quadrageſimam liber 1. Cætera vero quæ composuit ad notitiam noſtram minime pervenerunt.

HENRICUS de KOISFELDIA, natione Teutonicus, ordinis Carthuſienſis, prior Domus ſanctæ Mariæ prope montem Divæ Gertrudis in Hollandia, vir in divinis ſcripturis eruditiffimus, vita & converſatione devotus, & magnæ famæ, ingenio ſubtilis & clarus eloquio, declamator quoque ſermonum celeberrimus, *ſcripſit* multa præclara opuſcula,

la, quorum devotis fratribus & suæ salutis amatoribus, utilis frequentatio judicatur; Ex quibus subjecta feruntur:

In Exodum mysticæ lib. 1. In Epistolam Pauli ad Rom. lib. 1. De tribus votis substantialibus libri 2. Nolite diligere mundum, Contra vitium proprietatis lib. 1. De tribus custodiis monasticis lib. 1. De institutione Novitiorum lib. 1. Circumcisorum mysticum lib. 1. De sacramento altaris lib. 1. De annunciatione dominica lib. 1. Eulogium Pauli eremita lib. 1. Sermones de tempore liber 1. Sermones de sanctis liber 1. Epistolarum ad diversos lib. 1. Et alia plura. Guilielmi Parisiensis Episcopi arduum opus de universo corporeo & incorporeo seu spirituali, mira industria perlustrans, brevi compendio pulchre conclusit. *Moritur in domo vallis Gratiæ prope Brugas visitationis actu salubriter occupatus, temporibus Sigismundi Imperatoris, anno domini 1410. Indictione 3. 7. Idus Julii.*

NICOLAUS de SUSATO, natione Teutonicus, sacræ Theologiæ Doctor celeberrimus, & tam in seculari Philosophia, quam in divinis scripturis eruditissimus, apud Lodovicum Ducem Baviariæ Comitem Palatinum Rheni, in pretio habitus, & in Concilio Constantiensi ad eligendum summum Pontificem Cardinalibus ex Germanica Natione, cum cæteris adjunctus, sicut in ejusdem Concilii gestis invenitur. *Scriptis ingenii sui nonnulla præclara opuscula, quibus memoriam nominis sui posteris reliquit; E quibus feruntur: Questiones Sentent. lib. 1. Sermones multi lib. 1. Varia quæstiones, & alia complura. Claruit in Concilio Constantiensi sub Sigismundo Imperatore, Anno Domini 1417.*

HERMANNUS, Monachus in Campo Cisterciensis ordinis, in diocesi Monasteriensi, natione Teutonicus, patria Westphalus, vir in divinis scripturis studiosus & eruditus, & tam jure Canonico quam Philosophia Aristotelica egregiè doctus, ingenio promptus & apertus eloquio, *scripsit nonnulla exercitii sui opuscula, quibus pro defensione Basiliensis Concilli non mediocriter laboravit; E quibus reperi opusculum, quod prænotavit de vocibus definitivis in Concilio Generali lib. 1. Jam sæpius iteratis, De potestate Papa & Concilii lib. 1. Beatus Athanasius, De Schismate quoque liber 1. De Neutralitate: De cæteris, etsi multa ferantur, quæ composuit, nihil ad me pervenit, Claruit tempore Basiliensis Concilii: Anno Domini 1440.*

HENRICUS de WERLIS, natione Teutonicus, ordinis fratrum minorum, minister Provinciæ Colonienfis, vir in divinis scripturis eruditus

ditus & secularis Philosophiæ non ignarus, excellens ingenio & eloquio Scholasticus, disputator acutus & declamator sermonum egregius, composuit luculenta quædam volumina, quibus nominis sui memoriam posteris reliquit, e quibus extat insigne opus *Super sententias* lib. 4. *De potestate Ecclesiastica* lib. 1. *Sermones varii* liber 1. Et alia complura. *Claruit* temporibus Concilii Basiliensis & Eugenii Papæ 4. *Anno domini* 1490.

GODESCALCUS de MESCHEDE, natione Teutonicus, patria Westphalus, vir in divinis scripturis studiosus & eruditus, & in seculari Philosophia egregie doctus, acer ingenio, vir præclarus, doctor sacræ Theologiæ profundus, qui multis annis in *Gymnasio Erphurdiensi* eam sententiam gloriose docuit, & magnam eruditionis suæ laudem ab omnibus commeruit, scripsit & legit in eadem universitate, quædam præclara opuscula, quibus nomen suum posteris notificavit, e quibus feruntur, *Questiones sententiarum* libri 4. *Sermones & collationes* liber 1. *Questiones varia disputata* lib. 1. Et alia complura.

Hujus frater THEODORICUS de MESCHEDE, artium & medicinæ Doctor, vir undecunque doctissimus, adhuc superstes Moguntia residet, qui & ipse inter alia tractatum elegantem composuit de regimine sanitatis tempore pestilentiali. Filium habet sub nomine Theodoricum appellatum, vix tria lustra ætatis implentem, cujus admirandum ingenium & singularis tum eruditio, tum eloquentia multos profectæ ætatis (Doctores etiam) longe præcellit, cujus ad me extat liber insignis de septem artibus liberalibus. Scripsit enim tam ad me quam ad alios penè infinitas Epistolas cujuscunque argumenti ornatissimas, variasque orationes Ciceronianam disertitudinem præferentes, adeo ut velut alter Adeodatus, Augustini sanctissimi quondam filius, suo ingenio & scribendi argumentandique promptitudine, ac solertia multis (doctis etiam viris) sit admirationi & stupori, &c. Godescalcus autem patris sui frater claruit sub Frederico Imperatore tertio, Anno Domini 1470.

JOANNES de DORSTEN, natione Teutonicus, ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini, vir in divinis scripturis studiosus & eruditus, & secularis Philosophiæ non ignarus, ingenio subtilis, & ad disputandas enodandasque quæstiones scripturarum satis idoneus, in declamandis quoque sermonibus ad populum excellentis opinionis, qui in *Gymnasio Erfordienfi* docendo & prædicando in pretio est habitus.

S

Scrip-

Scripsit non contemnenda opuscula, quibus memoriam sui posteris commendavit, de quibus feruntur:

Sermones de tempore lib. 1. Sermones de sanctis lib. 1. Et alia quædam. Claruit in conventu Erfordienſi ſub Frederico Imperatore, Anno Domini 1475.

WERNERUS ROLEVINCK de *Laer*, (ex ditione Monasterienſi) natione Teutonicus, patria Weſtphalus, ordinis Carthagienſium domus ſanctæ Barbaræ in Colonia Agrippina, vir in divinis ſcripturis ſtudioſiſſimus & valde eruditus, ingenio excellens, vita & converſatione devotus, *edidit multa & præclara opuscula, quibus ſe utilem præſentibus & memorabilem reddidit futuris: E quibus extant ſubjecta, opus grande ſuper omnes Epistoſas Pauli, quod prænotavit Doctrinam Pauli lib. XIII. Doctrina Pauli Apoſtoli, De vita quoque Pauli Apoſtoli lib. 7. Sicut fui cum Moyſe, ſic De valore Miſſarum lib. 1. De regimine Principum lib. 1. De ſtudio Theologia lib. 1. Faſciculus Temporum lib. 1. Paradysus conſcientia liber 1. Sermones multi liber 1. Et alia complura. Vidi olim in ejus cellula tractatus parvos quidem ſed plures & utiles, quorum titulos jam à memoria tulit oblivio. Vivit adhuc in Carthusia Colonienſi proſpectæ ætatis, & varia conſcribit ſub Maximiliano Romanorum Rege, Anno Domini quo iſta ſcripſimus 1494. Hæc Tritenhemius. Sed is quoque circa annum 1488. ſcripſerat de Laudibus Weſtphaliae librum, quem correctum & emendatum edidit poſtea Anno 1514. Ortwinus Gratius.*

RODOLPHUS LANGIUS, natione Teutonicus, Monasterienſis Eccleſiæ in Weſtphalia Canonici, vir in divinis ſcripturis ſtudioſus, & in ſecularibus literis erudiſſimus, Philoſophus, Orator Poëta celeberrimus, ingenio ſubtilis & diſertus eloquio. *Scripſit tam metro quam proſa multa præclara opuscula, quibus nomen ſuum cum ingenti gloria longe lateque divulgavit, de quibus extant ſubjecta: Ad Hermannum Langium, ejusdem Eccleſiæ Decanum, De urbe Hieroſolyma libri 2. Splendidiffima quondam; Ad Decanum Colonienſ. carminum lib. 1. Clara quem virtus; De obſidione Nuſſienſis urbis lib. 1. De tribus Magis carmen lib. 1. Epistoſe plures ad diverſos. Carmina quoque varia: Et alia complura. Vivit adhuc admodum ſenex in civitate Monasterienſi, multa componens ſub Maximiliano Rege Romanorum Anno, quo iſta ſcripſimus, 1494.*

Scrip-

Scriptit etiam alia Langius, quæ ego vidi, *de D. Paulo carmine*, item *in honorem M. virginis versus vel hymnos dictos Liliū, Rosā, Viola*; item *horas de S. cruce ad Johannem Rincum Pindaricis versibus*, item *adversus capitalia crimina septem elegantissimum carmen*. Hæc ego præter alia vidi.

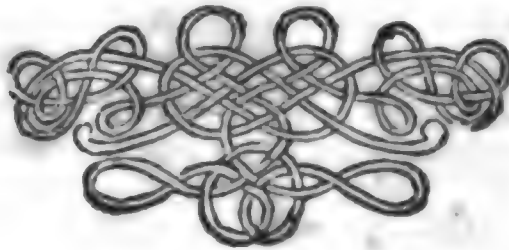
THEODORICUS de OSSENBRUG, natione Teutonicus, ordinis fratrum minorum Provinciæ Coloniensis, vir in divinis scripturis exercitatus, declamator sermonum popularium famosissimus, cujus vitam omnes, qui eum noverunt sanctissimam hoc tempore prædicant, in sermonibus faciendis ad populum tanta gratia divinitus illustratus, tanta facundia loquitur, tanta denique compunctione & dulcedine afficit auditores suos, ut similem apud Germanos habuerit neminem: Unde per totam Provinciā generalis prædicator constitutus est. *Legit mihi nuper dum Coloniæ mecum esset opusculum insigne & devotioni congruum, quod composuerat ad instantiam Archiepiscopi Coloniensis, de Passione Domini liber 1.* Reverendis. in Christo; *Manuale Simplicium lib. 1.* Quia sicut August. *De exercitio interiori lib. 1.* Qui persevera. Et quædam alia. *Vivit adhuc in Provincia Coloniensi, cæpto fortiter instans officio sub Maximiliano Rege Anno 1494.*

BARTHOLOMÆUS COLONIENSIS, natione Teutonicus, vir in secularibus literis egregie doctus, ingenio subtilis & disertus eloquio, Philosophus & Poëta præclarus, cujus carmina etiam doctissimi Poetæ & mirantur & laudibus tollunt. *Scriptit utroque stilo nonnulla celebranda opuscula, quibus nomen suum notificavit.* Equibus ego huc usque vidi tantum *opusculum de laudibus Philosophia metro compolitum, quod prænotavit Sylvam carminum lib. 1.* *De secta Diogenis lib. 1.* *Epistolam Mitylogicam.* De aliis nihil vidi. *Vivit usque hodie Daventria, varia componens sub Maximiliano Rege, anno quando hæc scripsimus 1494.* *Ideo illum hic nostris apponimus, quia Minde in Westphalia mortuus est in gubernatione Scholæ, cui scripsit Epitaphium M. Rodolphus Mollerus, & fuit Corrector ibidem, Joannes Pollius, huic Bartholomæo, &c.*

JOANNES de DUSSELDORP, natione Teutonicus, ordinis fratrum beatæ Mariæ semper virginis de monte Carmeli, prior Argentinensis, vir in divinis scripturis studiosus & eruditus, Philosophiæ non ignarus, Theologiæ facultatis celeberrimus interpret, ingenio præstans & vita præclarus, dicitur multa scribere, sed eclare. Vidi quos-

dam ipsius tractatus, quorum titulos nunc ad memoriam revocare non potui. *Vivit usque hodie apud Argentinam sub Maximiliano Romanorum Rege clementissimo Anno 1494.*

GERHARDUS ZUTPHANIENSIS, natione Teutonicus, vir in divinis scripturis studiosus & eruditus, nec minus conversatione quam scientia scripturarum præferendus, *Edidit* quædam ad eruditionem devotorum fratrum pertinentia opuscula, quibus nomen suum cum gloria transmisit ad notitiam posteritatis, è quibus vidi tantum, *De Reformatione interiori* liber 1. Homo quidam descendit: *De ascensione Spirituali* liber 1. Beatus cujus est. *Sermones varios* liber 1. De cæteris nihil reperi. Ex scriptis suis apparet illum virum devotum & religiosum fuisse, & alicujus ordinis, quanquam ignoretur à nobis. Sunt vero qui scribunt illum Canonicum extitisse regularem, quod verisimile transimus. *Claruit in Gymnasio Coloniensi & varia scripsit.*

LIBER SECUNDUS

**VIRO RUM PIETA-
TE, DOCTRINA, VIRTUTE, DI-
GNITATE, ET PRÆSTANTIA ILLU-
STRUM,**

qui ante nostra tempora,

In WESTPHALIA vixere,

vel inde oriundi, aliis in Regionibus clarserunt,

Ex

**ALBERTI KRANTII Doct̃oris, Metropoli
& aliis scriptis collectus**

per

HERMANNUM HAMELMANNUM,
Licentiatum Theol.

Ubi Episcopi potissimum virtute & scientia illustriores &
præstantiores Westphaliæ & finitimorum locorum
recensentur.

*Et hic rursum à doctis & piis precor Westphalis, ut me juvent, quò conjunctim
possim viros doctos & scriptis claros patriæ nostræ, conjungere & redigere
in certos quosdam libros. Multorum enim Westphalorum nomina sunt
mihi incognita, qui tamen vel olim scientia & literis clarserunt, vel ad-
huc propter eruditionem & scripta celebres me ignorante in diversis su-
persunt regionibus: Tales itaque mihi indicari peto à studiosis & doctis
in Westphalia.*

*Amplissimis & excellentibus Principibus ac
Dominis,*

Dn. EVERHARDO ab **HOLLE**, dignissimo Epi-
scopo Lübecensi atque Abbati Monasterii Lünebur-
genfis ad S. Michaëlem, &c.

Nec non

Dn. REINHARDO à **BOICHOLT**, Imperialis Mo-
nasterii Corbiensis ad Visurgim Abbati reverendo. &c.

*Heroibus eximiis, Clementissimis Principibus atque obser-
vantissimis Dominis.*

A Lii forsanelind de me dicent, cum viderint diversa nostra de Westpha-
lia, ejusque urbibus, oppidis, sicut, populis & viris scientia, virtute &
doctrina illustribus opuscula ordine prodire: Verum ego patria amore
ductus, ista omnia congeſsi, ut etiam suo loco demonstravi. Nam cum vide-
rem neminem aliquid perspicuè de Westphalia scripsisse, feci ego quod potui, &
puto honestos homines ista mea pia voluntate contentos esse, quam etiam Ethni-
cus Poëta scribit Diis non displicere. Quod vero jam antea primum & nunc
secundum quoque libellum de viris Westphalia scientia, doctrina & virtute il-
lustribus emittam & deinde reliquos protrudere suo loco & tempore, si Deus,
voluerit, decreverim, hanc Reverendissimi Heroes habet rationem, quia spero
hoc pacto multos excitari posse bona indolis adolescentes tam nobiles quam ple-
bejos in nostra patria, quò tandem & ipsi, propositis majorum exemplis, dili-
genter & quidem ita studiis & virtutum cultura impendant, ut si non superent
claros viros, qui Patrum seculo vixerunt, doctrina & virtute, saltem pares re-
putentur, eisque annumerentur: Quomodo enim juvenus ad subeundos vir-
tutis & literarum labores preparari magis & excitari poterit quam exemplis
suorum majorum? an non Scipio junior cogitabat quotidie, quomodo posset
senioris Scipionis vestigia ingredi eique par fieri? Hoc etenim pacto calcar
alacritati ingeniorum additur: Accedit & hoc, quod dulce sit piis & cordatis
hominibus ex historiis cognoscere, quales fuerint plerique majores sui: item
an etiam quidam ex nostris Majoribus virtute & doctrina praeluxerint, &
quinam illi fuerint, denique qui etiam ante nostra tempora patriam ornav-
erint, &c. Atque istorum memoria dulcis est: Ut autem hoc à multis cognos-
catur, volui etiam ex KRANTII Metropoli & aliis ipsius scriptis quadam

ma-

majorum suo isto tempore pralucientium exempla in medium proponere : atque in his recitandis verba D. Krantii retinui, nihilque aut certe parum ex meo addidi, quod tamen factum est, ubi commoditas dabatur & sese occasio offerret : imo nostris Episcopis praestantiores quosque vicinarum Ecclesiarum, ut *Bremensis, Verdensis, Hildesimensis* Praesules, imprimis vero *Lubecensis*, quoniam in ea fuerunt multi Episcopi *Westphali*, ut suo loco annotavi, obiter immiscui : Cum vero in initio per *Saxoniam* Episcopatus à *Carolo Magno* & deinceps sua familia Imperatoribus sequentibus fundarentur, erant Praesides ipsi tantum inspectores Doctoresque : Canonici autem in collegiis discebant & communiter vivebant (ut ex multis Krantii locis in Metropoli conspicuum sit) ita & monasteria erant olim nihil aliud quam phrontisteria, & utrobique tunc exercitia pietatis & studiorum florebant : hinc etiam factum est, ut ad predicationem verbi Dei, ad gubernationem Ecclesiarum & administrationem mysteriorum Dei, tam ex collegiis quam monasteriis vocarentur multi, veluti in hoc libro exemplum *Vicelini*, qui in finibus vel potius vicinia *Westphalia* natus est & in media *Westphalia* *Paderbornæ* didicit docuitque literas, atque primus *Lubecensis* Ecclesiae Praesul factus est, deinde exemplum *Ansgarii* illius, qui *Corbeia* in monasterio docuit & diu vixit quasi in Museo, & tandem primus Episcopus *Hamburgensis* creatus est, perspicue docent. Et cum talis servaretur mos, floruit pietas & major erat doctrina puritas, simplicitasque beneficior quam postea fuit, ubi abolitis piis legendi & discendi docendique exercitiis, passim cum in collegiis tum in monasteriis nihil aliud facerent, quam quod horas canonicas legerent & sua sacra (satis tamen impia) pro vivis & defunctis facerent, quoniam tunc Bibliothecarum usus peribat passim & libri tinnis & blattis, denique focis & institutoribus tradebantur.

Certum est ex fundatione collegii majoris Ecclesiae in patria mea *Osna-burga*, quam etiam Krantius recitat, collegia fuisse Scholas : & quid aliud fuisset *Corbientse* monasterium, nisi phrontisterium, cum post *Ansgarium* plerique viri docti in ejus locum & alio etiam ad ministeria evocati sint, atque interdum in eo viri docti scriptis simul clari existerint, tum quoque in eadem celebris olim Bibliotheca fuerit ? *Lubecæ* in collegio multi viri docti olim reperti sunt, quorum plerique etiam ad Episcopatus honorem evecti leguntur. Atque in initio quidam ejus Ecclesiae Episcopi ac aliarum quoque Ecclesiarum Praesules, praecipue vero *Ansgarius Corbrianus Hamburgi* primus Episcopus & multi ex ipsius successoribus pradicarunt ipsi & docuerunt verbum Dei non sine periculo : Fuerit quadam interim jam tum in religionem delapsa su-
per-

perstisio (quod non nego) tamen purior & sincerior erat Theologia eaque nondum Scholasticis sophismatibus intricata: vivebat adhuc mediocriter tunc doctrina Christi in cordibus Procerum & subditorum.

Habent nunc Illustres & Reverendiss. Principes V. Cels. precipuam causam, cur hoc scriptum parvum utrique vestrum nuncupatim inscripserim: Sunt etiam & alia, quarum partem recitabo: Episcoporum precipuorum & virtute ac doctrina praestantium in Westphalia exempla, imo potius memoriam & quasi descriptiunculam ad praestantem doctrinam & virtutem Episcopum mitto, qui etiam Lüneburgi ad morem sanctae antiquitatis reformatum habet monasterium, sicut à bonis viris refertur, & nunc sine ullo dubio operam dat, ut antiquiorum simul Episcoporum exemplis insistent bona possit conscientia, veri & pii Episcopi munus adimplere: tertia accedit causa, cordatissime Praesul, quod ibi nunc T. Cels. praesulem agat, ubi multos Westphalos conterraneos & concives nostros, viros equidem doctos & doctorum patrones antecessores habuit, quorum plerique in hoc scripto recensentur.

Tua etiam Cels. Spectatissime Domine Abbas Corbiensis, hoc nostrum exiguum scriptum propter multas rationes inscribo, quoniam non solum hoc me movit, quod T. Cels. Cœnobium ad Westphaliā adhuc referatur, sed quod ex eo tam celebres doctique viri ad diversas Ecclesias ante secula aliquot quasi ex scholis vocati sint, de quibus in hoc opusculo differitur, & deinde plerique in eodem floruerint literis & doctrina praestantes, de quibus antea in libro primo dictum est, quos etiam tua R. literis & moribus exculta sine dubio jam nunc imitatur. Mihi autem persuadeo, T. Cels. hodie quoque plane cogitare, quomodo possit vestrum splendidum & jam à seculis multis clarum monasterium ad pristinum illum usum revocare: interdum etiam vestri majores & predecessores ad Episcopatus proveci & electi sunt. Nam & Osnaburgensis & Mindensis, atque Paderbornensis Ecclesia aliquando habuerunt elegeruntque in suos Episcopos, Abbates Corbejanos. Unde apparet tales Principes propter virtutem Episcopatus consecutos & Heroes fuisse praestantes, quorum etiam praestantiam tua Cels. refert.

Habetis certas causas cur simul V. Cels. Excellentes & ampliss. Heroes, tam exiguum opusculum dedicaverim, quo orno patriam nostram Westphaliā, & nunc reverenter peto ab utriusque Cels. ut hoc factum boni consulere dignemini, quoniam nisi me praedictae rationes ad hoc commovissent, nunquam id tentare ausus fuisset. V. Cels. in Christo bene valeat.

V. Cels.

deditissimus

HERMANNUS HAMELMANNUS, *Licent. Theol.*

Virorum Westphaliæ Illustrum, qui olim ante nostra
tempora in Westphalia vixerunt, aut ex ea oriundi
alibi claruerunt,

ex

ALBERTI KRANTII, Metropoli & Saxonia
collectus.

Nte Wedekindum in paganismo fuisse egregium virum
EDELHARDUM, prælatum reliquis Saxonibus scribit
Krantius libro 1. Metropol cap. 1.

WEDEKINDUS, Rex & Dux Angriorum, etsi for-
titer tueretur primo suam Paganismi religionem, tamen semel factus
Christianus, zelum pietatis in eo exhibuit, quod non solum amaret re-
ligionem sed etiam promoveret negotium religionis Christianæ stre-
nuè: *Episcopo Mindensi* concessit partem Arcis suæ, teste *Krantio* in
Metropoli; LUDERUM, qui *Mimigerdevordensis* Episcopus fuit, ha-
buit, sibi charissimum, de cujus consilio multa præclara constituit &
fecit. Constituit etiam in *Angaria* & ædificavit ibi egregium templum,
atque eidem pulcherrimum adjunxit collegium (quod translatum postea
referunt in urbem *Hervordensem*) atque in eodem ipse est etiam sepultus,
teste eodem in Saxonia lib. 2. cap. 4.

WIGBERTUS, *Wedekindi filius*, fuit semper Deo devotus, qui
collegium *Wildeshusense* fundavit, & devotionis gratia Romam profectus
est. Hic vir fuit Christiani nominis amantissimus & religiosè vixit, se-
pultus est in *Wildeshusensi* collegio, teste ibidem cap. 26.

WALBERTUS, filius *Wigberti*, ut in gente Saxonum fuit nobi-
lissimus, ita in Christiana pietate ferventissimus erat, qui quoque Ro-
mam devotionis causa profectus est & perfecit atque ad finem perduxit
collegium *Wildeshusense*, quod pater inceperat. *Wilbertus* est tandem
ibidem apud Patrem sepultus, teste ibidem *Krantio* cap. 27.

WIHO, primus in Saxonia Provincia Episcopus, BONIFACII
Martyris discipulus, in Ecclesia *Osnaburgensi* tum à Carolo fundata, est
constitutus Præsul ab eodem Carolo Magno: Hic fuit sensatus & egit pro
zelo religionis, verbo insistens & opere; Præfuit *Wiho* nova quoque Scho-
la, quam sub illo erexit Carolus Magnus ea lege, ut ibi doctores insig-
nes præessent & in ea clerici utriusq; linguæ periti haberi possent, lib. 1.
Metropolis cap. 2.

T

LUD-

LUDGERUS, sanctus vir, natione quoque Phrisius, ut *Wibo*, constituitur in loco celebri & populofo dicto: *Mymingrode*, nunc *Monasterium* ab insigni *Monasterio* *Dominarum* trans aquas: Hic *Ludgerus* prædicationis officio sancto tam ardentem incubuit, ut merito *Saxonum Apostolus* diceretur. Hunc *Wedekindus* consiliis sibi semper intimum fecit. (Unde ego colligo tunc etiam jus & potestatem habuisse *Wedekindum* in locum *Mymingrode*) *Alcuini* autem *Theologi opera* evocatur per *Carolum Magnum* *Ludgerus* è *Monasterio* *Franciæ Benevento*, ubi in studio pietatis & religionis adoleverat, & præfecit eum ibidem congregationi canonicorum. Is de facultatibus patrimonii sui *Monasterium* *Werden* super *Ruderam flumen* edificavit &c. libro 1. *Metrop.* cap. 5.

HERIMBERTUS præcipua religione fuit *primus Mindensium Episcopus*, cui communem fecit suam arcem *Wedekindus*, ei ad viciniam arcis loco commonstrato, ubi *Ecclesia* ædificari posset, lib. 1. *Metrop.* cap. 9.

HARIMARIUS, natione Saxo & *Wirtzburgensis* canonicus, qui olim *Saxonum* obses fuerat, vir gravis, qui sub magisterio *D. Burchardi* *Wirtzburgensis* *Episcopi* profecerat in omni religione & sanctitate, præficitur à *Carolo Ecclesia Paderbornensis*, libro 1. *Metrop.* cap. 2.

BADURADIUS deinde, natione Saxo & olim obses *Carolo* datus, ex *Ecclesia* *Wirtzburgensi* desumitur ad gubernationem *Paderbornensis Ecclesiæ*, in qua floruit tunc *Meinolphus* (quem de fonte baptismatis levavit *Carolus Magnus*) nobilis genere, sed nobilior virtute, qui *Archidiaconus* in ea fuit *Ecclesia*, serviens Deo in omni sanctitate. *Ertwinus* *Ertmannus* in *Chronico Osnaburgensi* scribit illum *Episcopum Paderbornensem* fuisse, sed quia hoc *Gobelinus* non habet, non est etiam verisimile: Hic ædificavit ex suo patrimonio & ex villa sua *Bodesem* cœnobium virginum sacrarum, quod nunc *Monachorum* est, lib. 1. *Metrop.* cap. 16.

Cum *Ludovicus pius* *Imperator* constituisset novam *Corbejam* ad *Virsurgim*, hoc est, cœnobium vel novum in *Saxonia* phrontisterium, profecto inde multi sunt variis *Ecclesiis* dati *Pastores* & *Episcopi*, & primo *S. ANSGARIUS* in eo cœnobio didicit, vixit & docuit, imo opinor illum *Doctorem* & *Patrem* ibi fuisse: vir certe doctissimus & fervens in religione *Christi* fuit. Hic in *Jutia*, *Daniaq;* *Christum* prædicavit per biennium sub *Heraldo* *Danorum* rege, & deinde reversus est in *Monasterium* *Corbejam* cum socio *Gandberto*. His auditis, *Imperator* facit illum *Archi-*

Archiepiscopum Hamburgensem, ubi baptizando, prædicando, docendoque sedulam inter impios operam posuit, præsertim inter Normannos, Suecos & alios, idque tam viva voce quam literis: Episcopos fratres monuit epistolis, ut sedulò super gregem dominicum vigilarent. Extabant epistolæ ejus plures, quæ per incuriam perierunt: reliquæ unus adhuc reperiuntur, quæ Christum sapiunt & verbum vitæ, vide *Krantium* in multis capitibus lib. 1. Metrop. &c. Et in libro 2. Saxonix in diversis capitibus.

Mindensis secundus Præsul fuit insignis vir HADUARDUS, sanctitate & religione præcipuus, hic laborans ut fortis agricolæ in vinea Domini, & pro lucrandis animabus & Christo retinendis omnem operam ad mortem usque impendit, lib. 1. cap. 23.

Osnaburgensis Episcopus II. fuit MEINGERUS, præsulatu dignus pro religione & fervore in illo tempore. cap. 24.

Mimigerdevordensis II. Episcopus (hoc est *Monasteriensis*) est GERFRIDUS, nepos Luderii, cujus mores & vitam imitatus dignum se tanto viro præstitit successorem. Nam & operibus virtutum & miraculorum gratia non caruit, dignus omnium opinione in sanctorum numerum referendus. Successor ei datus est ALFRIDUS, vir magnæ devotionis & sanctitatis, unde & Ecclesiæ suæ & populo sibi commendato, in diebus suis utiliter & fructuosè præfuit, capit. 25. Deinde denuo fit *Monasteriensis Pontifex* LUBERTUS, vir magnæ devotionis & humilitatis, cap. 34.

REINBERTUS ex *Abbatia Corbiensi Saxonix transfertur ad Hamburgensem Ecclesiam*, succedens suo magistro Ansgario (fuit tunc Pontifex Corbiensis ADALGARIUS) ei similis & à puero devotus & doctus: Hunc educavit quemadmodum Alexander Athanasium Ansgarius, lib. cap. 2. & lib. 1. c. 24. Hic sacra vasa Ecclesiæ vendidit ad redimendos captivos lib. 2. cap. 10. quia aliunde redimi non potuerunt: Profectus in Daniam prædicavit, docuit monuitque. Ubicunq; erant pauperes, istis curabat cum omni vigilantia exhiberi alimoniam, nobile verbum exhortationis relinquens: Non est, inquit, hæsitandù cunctis subvenire pauperibus, quia in quo sit Christus, seu quando ad nos venit, ignoramus. Dextant variæ ejus Epistolæ piæ: Multos ipse fessus senio per coadjutorem suum ADALGARIUM (non illum Abbatem, sed tamen ejusdem cænobii præbyterum) in Domino confortavit: lib. 2. capit. 11. *Adalgarinus enim* vir fuit Deo devotus: Hic *Adalgarinus suscepit adjutorem*

HOGERUM ex Monasterio Corbejensi, cap. 24. ac vir fuit sanctus & exactissimus disciplinæ Ecclesiasticæ censor &c.

GOSBERTUS, *Episcopus Osnaburgensis*, in Suetia primo Christum docuit, libro 2. cap. 16. & pro Christiana fide occubuit à Normannis cæsus in loco *Ebbefstorp* / libro eodem cap. 26.

Mindensis Prasul fuit VULFARIUS, vir Saxonici generis, vir doctus, Doctor fidelis, prudens, & fidelis Pastor, qui vita & moribus doctrinaque bene præfuit, unde versus.

Hic Doctor prudens ad opus sublime vocatus,

Autorique Deo messis sæcunda paratur.

Lib. 2. c. 27.

Mimigardevordienſis vel *Monasterienſis Episcopus* fuit WILHELMUS, religiosus in Christo Sacerdos, magna humilitate & sanctitate conspicuus, ex Pastoratu in *Eaghenhusen* electus & vocatus per Imperatorem in Episcopum, lib. 2. cap. 29.

Per id tempus fuit etiam *ex origine Wedekindi Verdenſis Episcopus*. WALTERUS, vir dignissimus, natione Westphalus, qui omne suum patrimonium in Westphalia situm, contulit suæ Ecclesiæ, lib. 2. c. 30.

Osnaburgensis Prasul erat EGELMARIUS, vir Deo dignus & Pontificali honore dignissimus, lib. 3. cap. 7.

In *Ecclesia Paderbornensi* fuit VOLCMARIUS, vir Deo & pontificio honore dignus, cap. 9. cum etiam in vicinia, *Verdenſis esset Episcopus* ADALWARDUS, illustri quidem genere ortus, sed vita, fama, doctrina, fide & miraculis celebrior, cap. 12.

ADELBERTUS sextus *Minda* Pontifex fuit eximius, unde hi versus:

Liberat Ecclesia depulſis vulpibus agrum,

Nec jam schismaticus vorat ovile lupus:

Non dubitat forti pater obviſſe Leoni,

Maxillisque graves inferuisse manus.

Cap. 13.

Monasterienſis tunc fuit RICHARDUS, vir in utroque homine nobilis, fertur regium traxisse sanguinem *ex Anglia*, sed non minus animo & religione insignis, cap. 15. quem secutus est ordine VIII. nomine RUMOLDUS, cujus in præcipuis virtutibus memoratur, quod in fame & caritate annonæ, multam impendit largitatem indigentibus, alter velut Joseph in Ægypto, sic ille in Westphalia terra satis inaquosa & sitiente & frugum non superabundante, sed quoniam pietas valet ad omnia, potuit in optimo patre providentia & diligentia & circumspectio,

ctio, ut multis tum fame deficientibus fuerit salutis conservator, lib. 3. cap. 15. Fuit etiam in *Raceburgensi* Ecclesia, teste Krantio libr. 8. c. 29. Metropolis, ex genere militarium de *Blucher* natus, qui pauperum erat consolator egregius, in eleemosynis largus, misericordiæ operibus singulariter deditus. Fertur de illo, quod granarium suum plenum farina & frumento totum in manus pauperum exhausit, ita ut sibi & familiæ nihil reservaret. Supervenientibus adhuc pauperibus, vocavit procuratorem, jussitque ut daret pauperibus quod superesset, quia erat tunc insignis annonæ caritas & fames valida. Procurator evacuatum sciens granarium, nihil superesse dixit: fiducia plenus dixit Episcopus, vade & vide si forte modicum superfit, ut non vacui discedant pauperes, vade in nomine Domini & da eis; etsi ille diceret vere nihil superesse, tamen propter serium Episcopi urgentis mandatum ivit aperiens granarium, & farina plenum reperit, & tunc pauperibus abundanter dedit. Hæc cum ipse Episcopus cognosceret, prorupit in lachrymas, & Deo gratias egit. Idem de *Westphalo* militari *Joanne Bock*, Ecclesiæ *Bremensis* Decano scribit Krantius lib. 9. cap. 2. Metropolis, quomodo cum largissimas fecisset eleemosynas in granis & farina, admonuerit tandem eum familia parum superesse, quod propriis necessitatibus vix sufficeret ad paucos dies: Date, quæso, inquit ille, & perquirite angulos domus totos, ut omnia dentur, & ecce revertentes ad evacuata vasa ex jussu Domini, erogarunt largissime. Hos omnes nostro tempore secutus est, & præsertim antecessorem olim suum *Rumoldum* (qui quoque priori *Wilhelmo* parest) **WILHELMUS KETLERUS**, nuper *Monasteriensis* Princeps, qui antequam se abdicaret ultro & volens Episcopatu, anno, nisi fallor, 57. multis egenis fame oppressis ex suis subditis erogavit frumenta quam largissime, &c. ut ita suam testaretur pietatem.

DODO in *Monasteriensi* Episcopatu X. Ecclesiam suam vita, moribus & doctrina instruxit, lib. 3. cap. 15. quo tempore etiam **ERPO** in vicinia rexit *Verdensen* Ecclesiam, capite 17.

Minda fuit tunc **BERNHARDUS** septimus ordine, de quo hiversus :

*Sanctus & electus Bernhard fuit septimus Herus,
Herculis exemplumundi ne corrumpat axis,
Hic habet atque humeris grande retentat opus,*

T 3

Fuit

Fuit ergo sanctus & insignis Pontifex ille, libro 3. cap. 18. cap. DROGO fuit vir optimus, Episcopus in Ecclesia Osnaburgensi, nien 25. eo tempore cum esset Ottonis frater, BRUNO, Episcopus Coloniensis, qui in Angarorum oppidum (ait Krantius) Susatum transtulit relictas Patrocli martyris, cap. 27.

LANDOWARDUS Episcopus Mindensis XI. etsi regalia primus de manu Imperatoris Otthonis susciperet, tamen dicitur multas pietatis virtutes habuisse, unde versus:

*Præsul Landwardus, moribus redolens quasi nardus,
Gregem non tardus, servat vigilans quasi pardus,
Carnem castravit, hostem mundum superavit,
His bene peractis conscendit ad agmina lucis,
Famelicos pavit, sitibundis pocula lavit, &c.*

Monasteriensis Præsul fuit SVEDERUS, vir Deo & hominibus acceptus, qui pro sanctitate vitæ omnium opinione dignus est habitus, qui in sanctorum numerum referretur cap. 35. cum Magdeburgi esset OTHRICUS, cujus doctrinæ fama celebris auditores etiam ipsius illustravit. Qui enim Othricum meruit audire præceptorem, aliquid sibi supra ceteros accepisse videbatur tunc temporis, cap. 37. circa istud tempus sedit in Bilseshusen Otto III. cap. 36.

RETHARIUS Paderborna fuit Præsul, vir clarus magnò cum fructu bonorum operum, multa que fecit in obsequium Ecclesiæ, cap. 40.

MILO tunc XII. Pontifex Minda lumen suo seculo fuit & pie vixit, cap. 47.

Vixit tunc Paderborna in choro UNWANUS, qui inde ad Hamburgensem Episcopatum translatus est, libro 4. cap. 1. vir pius & egregius, qui multa sancta gessit.

MEINWERCUS X. Paderbornensis Præsul, qui multa ad cultum sacrum augendum contulit, cap. 4. libri 4. hunc beatum vocat GODEHARDUS Episcopus Hildesimensis, vir sanctus, pius & doctus, qui etiam successit sanctissimo Barwardo, lib. 4. c. 7.

THEITMARUS fuit Osnaburgensis illustris Pontifex & venerabilis, libro 4. cap. 13. de quo plura pie refert Ertwinus in suo Chronico, quod volente Deo propediem edemus.

Monasteriensis Præsul tum erat HERMANNUS ejus nominis primus, vir insignis & summa cum industria administrans Episcopatum, religione in Deum præcipua & in populum vigilantia non vulgari, cap. 14. Pader-

Paderborna tunc ROTHO, ex *Abbate Hersfeldionfi* dioceseos *Maguntinae*, viro pio & docto (quia tales tunc quærebantur) factus Præsul est: cap. 15.

Mindensis Præsul sub Henrico III. erat BRUNO, vir præstantissimus, ex choro assumptus *Magdeburgensi*, &c. Hinc versus:

Præsul honor patriæ, lumen & Ecclesiæ, &c. cap. 21.

Tunc temporis erat etiam ita ad *Ecclesiam Hamburgicam* BEZELINUS ALEBRANDUS, vir omnium bonorum genere decoratus, ex *Coloniensi* Ecclesia translatus, cap. 22. Quo etiam tempore THITMARUS XX. & BRUNO XXI. ordine in vicinia *Verdensi* rexerunt Ecclesiam, viri boni & Pastores egregii, cap. 23. & 29.

Paderborna tunc gubernavit Ecclesiam vir præstantissimus IMADUS, qui cum summa laude præfuit, cap. 30.

FREDERICUS, *Præpositus* fratrum in urbe *Magdeburga*, vir doctus, bonus & nobilis frater *Marchionis Misnensis*, est factus tunc *Monasteriensis* Episcopus, laudabiliter regens suos, libro 5. cap. 2. & 8. quando *Hildesia* esset vir præcipuus ECHILO, in divina fervens religione, cap. 4. lib. 5. Cum etiam ad *Paderbornensem* Ecclesiam vocaretur ex præposito *Bambergico* POPPO, cap. 14. atque *Hamburga* præesset Ecclesiæ LIEMARUS, homo literatus & prudens, cap. 18.

BENNO II. vel BERNHARDUS Præsul fuit *Osnaburgensis*, ex *Schola Hildesimensis* gubernatione ad Episcopatum assumptus, clarus doctrina & vitæ religione: cap. 26.

BURCHARDUS *Monasteriensis* Præsul, vir fuit excellens sub Henrico IV. cap. 33.

VICELINUS, sanctus sacerdos & strenuus per *Vandaliam* prædicator Christi inter incredulos, & postea factus *Aldenburgensis* Episcopus, natus quidem est in *Quernhamelen* & ibi cum in vicinia institutos pueros suscepisset, hærens apud Comitissam de *Everstein* matrem *Conradi*, erat isti dominæ acceptus propter virtutem & humilitatem. Hanc igitur gratiam invidens ei sacerdos proposito versu ex *Achillei* de *Statii*, illoque obmutescente, ipsum securus sacerdos increpavit, quid præsumeret docere, qui ipse nihil didicisset, (requisivit enim ab eo, an legisset *Statium*, & proposito versu explicationem istius ab illo petebat, quem expedire *Vicelinus* non potuit) *Vicelinus* ita rubore perfusus, vertit se in occasionem acrioris studii, Profectus autem *Paderbornam* venit, ubi sub *Hermann*o, docente apud Ecclesiam & literas

teras liberales proflitente, vigilantius operam dedit artibus & reliquis studiis, ut erudiretur, cepitque brevi ita proficere discendo, ut prope diem magistri coadjutor fieret in erudiendis se junioribus, tandem *Bremam* vocatus post mortem Ludolphi de Feulo, ad Ecclesiam, ibi quod didicit antea, docere cepit, & Scholis ibidem strenue rexit sub Frederico Episcopo: Tandem profectus in Franciam cum Thietmaro juvene, hæsit Parisiis per triennium sub disciplina Anselmi & Rudolphi: reversi sunt tandem illi duo, & *Vicelinus* vocatur Magdeburgum ad Nortbertum Archiepiscopum, qui erat Coloniensis natione, apud quem fit sacerdos, *Thietmarus* vero fit *Breme* Canonicus, tandem rediens etiam *Vicelinus* *Bremam* ad ADELBERONEM, nuper factum *Episcopum*, virum prudentia & singulari pietate præditum, à quo est per Dithmariam & vicinam Vandaliam (quia Lubeka urbs erat adhuc Vandalis subjecta) constitutus prædicator. Sub illo igitur Episcopo assumptis *Ludolpho Hildesimensi* Canonico & *Verdensi Canonico Rudolpho* legationem subijt (nota quomodo ex collegiis sint olim vocati Canonici ad prædicationem; Ergo tales sine omni dubio fuerunt in collegiis prius instructi sub Doctoribus, atque hinc satis apparet, quod olim in collegiis canonici non ita stertebant, ut nunc fit) in gentem Vandalicam, & multos alios Presbyteros ac Sacerdotes sibi conjunxit, quos putavit idoneos ad opus sacri ministerii, ex quibus constituit *Ludolphum*, *Hermannum*, *Brunonem* in *Lubecke*, Postea *Aldenburgensi* (quæ nunc est *Lubecensis*) Præfectus Ecclesiæ, & consecratus Episcopus jam ætate profectiori, ubi per Vandaliam & Holsatiam diu Christum prædicavit, &c. Hæc *Krantius* de *Vicelino* refert prolixè in sua *Vandalia*, & in *Saxonia* lib. 5. cap. 28. ac in *Metropoli* libro 6. cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. & cap. 26. &c.

WITELO, *Episcopus Mindensis*, XXII. qualis fuerit, ostendunt hi versus:

Supplicat iste Deum, & motum detinet ira,

Sedavitque trium vox lachrymosa precum, &c.

Testimonium est devotæ mentis in Episcopo apud Deum, lib. 6. cap. 33. Huic succedit SIGEWARDUS, cujus tempore ortus est Comitatus de Marca per duos fratres, Adolphum & Joannem, descendentes ex Italia, lib. 6. Metrop. cap. 37. deinde fuit ibi 24. Pontifex HENRICUS assumptus de canobio S. *Mauritii*, ubi Abbas erat, antea ad illam translatus Abbatiam ex canobio *Bursveldensi*, ubi se Monachum fecerat.

Quæ

Quæ quidem magnæ sunt virtutis testimonia, primum quod de alieno monasterio assumatur in Abbatem, mox ad regendam Ecclesiam in Præfatum vocetur, cap. 41.

Monasteriensis Episcopus, WERNERUS XXI. vir fuit omni virtute conspicuus, lib. 6. cap. 45. quo tempore præfuit *Lubecensi* Ecclesiæ HENRICUS, *Abbas V. Aegyptii Brunsvicensis*, vir magnæ eruditionis, iudicii, eloquentiæque, & in Theologia ac Patribus versatissimus, qui peregrinatus cum *Duce Henrico Leone*, grandem sustinuit disputationem cum Græcis coram Imperatore Græco in Constantinopolitana urbe, ubi ipsos vicit, coarguens, quod male sentirent de processione Spiritus Sancti, ut erat vir doctissimus & disertissimus: & ab eo tempore carissimus fuit Henrico Leoni Duci: *Is primo vocatus ex Schola Brunsvicensis*, cui magna cum laude præfuit, factus est *Abbas* & ita deinde *Episcopus Lubecensis*. *Krantius* in Saxonia lib. 6. cap. 31. & in Metropoli cap. 2. lib. 7. Quomodo ipse in humilitate, in jejuniis, in oratione & sanctitate Deo servierit, ipseque prædicaverit Episcopus & scripturas exactissime explicuerit, ostendit *Krantius* prolixè in *Vandalia*, cap. 41. libri 5.

Huic etiam successit vir bonus, pius & mansuetus THEODORICUS nomine, cap. 11. lib. 7. Metropol. I. o quoque tempore in vicinia nostræ patriæ *Brema* eligebatur vir insignis literaturæ BARTOLDUS, qui dicitur examinatus esse Romæ, cap. 4. & c. *Verde* tunc etiam fuit *Episcopus* TANNO, vir præcipuus, fidelis & prudens, antea Ecclesiæ *Theaurarius*, cap. 16. *Hildesie* vero BERNNO, vir eximius, Ecclesiæ eodem tempore præerat, cap. 17.

*Minden*is Præsul DITHMARUS, XXVII. ordine, claruit miraculis, vir abstinentissimus, multis utens jejuniis, & c. capite 18.

Osnaburgensis Episcopus, XXVIII. ADOLPHUS, vir singularis industriæ & devotionis non vulgaris fuit, etiam ita humilis, ut in leprosis & aliis pauperibus visitandis eisque confortandis in fide & patientia, summam poneret diligentiam, cap. 19.

Monasteriensis Episcopus XXIV. GODSCHALCUS, humili genere Saxo natus, sed natalium originem virtute & industria supplevit, & c. cap. 21. quo etiam tempore LUDOLPHUS, rustico genere natus, factus est *Episcopus Magdeburgensis*, educatus à suo antecessore WICHMANNO, qui conspecta indole pueri, curavit illum probe institui & deinde ipsum ad Universitatem Parisiensem misit, ubi cum cumulate

U

bonas

bonas literas didicisset per annos 20. revertitur, & Scholis est præfatus, atque deinde Canonicus Ecclesiæ factus, mox Decanus, & tandem in locum sui nutricii demortui Episcopus eligitur, cap. 25.

Fuit post BERNHARDUM ejus nominis TERTIUM in Ecclesia Paderbornensi OLIVARUS, præstans vir, prædicator insignis, Præsul, qui postea Cardinalis Sabinensis Romæ fit: *Cedenti succedit WULBRANDUS*, vir quoque insignis, qui postea ad Trajectensem Ecclesiam est translatus, cap. 39.

BERNHARDUS Comes de Lippia, relicto seculo (imo relicta etiam filiis & matre Comitissa de Arnsberg, ut Chronicon Lippiensis urbis indicat) monasterium religionis zelo ductus, cum antea in patria magnalia fecisset, traditis etiam arcibus & toto suo dominio filiis & matri uxori, ingreditur in Marienfelde, ubi tandem in Abbatem eligitur, & inde rursum assumptus, cum devotione pro Christo peregrinandi tangeretur, consecratur Episcopus Leathensis in Livonia. OTTO filius ejus fuit Episcopus Trajectensis (& hic erat primus Otto de Lippia ibidem Episcopus, ALTER vero OTTO Comes Lippia Trajectensis Episcopus fuit ille, qui ante arcem Coverth interiit, cui Epitaphium scripsit Alexander Hegius celeberrimum) frater autem ejus erat GERHARDUS primo Osnaburgensis deinde Bremensis Archiepiscopus, cui rursum successit GERHARDUS JUNIOR, ex hoc Bernhardo, de quo dicimus, nepos senioris. Et tertius istius religiosi Bernhardi filius HERMANNUS fuit, qui patriam obtinuit, & cum is pro fratre contra Stedingenses pugnaret, occubuit vir utique sapiens & bonus ac vere nobilis, &c. Sed ut Bernhardus pater factus tum Episcopus, fuit sane religiosus, ita fuit etiam Gerhardus junior filius ejus Episcopus Bremensis ex Præposito Paderbornensi factus, æque religiosus, &c. Krantius lib. 7. cap. 4c. & 47. Ita quoque legimus de Comite Schowenbergico ADOLPHO, quod se tradiderit Minoribus Monachis in Hamborg, relicto seculo, & filiis Joanne, Gerardo & Ludero sub tutore sui generi Abelis, Ducis Slesvicensis, lib. 8. c. 2. Videmus tunc Heroes zelo religionis ductos & accensos fuisse, quamquam id non facerent secundum scientiam Dei, &c. Sed ut redeam ad Hermannum illum Lippiensem Comitem, cæsum à Stedingensibus, is reliquit duos filios, alterum BERNHARDUM, hæreditatis paternæ Dominum, alterum SIMONEM, Episcopum Paderbornensem, virum, ut ait Krantius, insignem, lib. 8. cap. 15. A BERNHARDO descendunt adhuc nostri generosi Comites de Lippia, Hermannus Simon & ejus nepos

nepos ex fratre *Simon* (quibus filius Dei gratiam & incrementum spiritus ac foelicem gubernationem tribuat, Amen!) Fuit etiam ex familia Comitum Lippiae quidam OTTO ejus nominis II. *Episcopus Monasteriensis*, qui magna cum laude & fructu praefuit, teste Krantio lib. 8. c. 31. & deinceps BERNHARDUS quidam & SIMON II. *Comites de Lippia*, fuerunt *Praefules Paderborna* admodum gloriose & plurimo cum fructu regentes: de qua re alias. Circa illa tempora praefuit *Verdensi Ecclesia* LUDERUS, vir devotus & magnae humilitatis, ordine XXXII lib. 7. cap. 48. cui succedit vir insignis GERHARDUS *Comes Hoyensis*, libro 8. cap. 4.

Mindensis fuit tunc *Praeful* XXXI. vir praestans JOANNES, libro 8. cap. 6.

OSNABURGÆ tunc *Praeful* XXX. erat WEDEKINDUS, *Comes Waldechianus*, qui summa cum laude praefuit, lib. 8. cap. 7. quando *Ravensburgi* erat *Episcopus* LUDOLPHUS, cujus virtutes vix conscribi possunt: Tantæ enim erant. cap. 8.

Monasterii fuit eodem tempore magnanimus & egregius vir *Episcopus* LUDOLPHUS de HOLTE, lib. 8. cap. 14.

Osnaburgensis Episcopus XXXI. erat vir insignis & Episcopatu dignus BALDUINUS de RUSLE, &c. cap. 19.

OTTO ejus nominis primus fit *Episcopus Mindensis* ex ordine *Praedicatorum Monachorum*, lib. 8. cap. 24. cui succedit vir virtute conspicuus VOLQUINUS, cap. 51. quando in vicinia *Verde* esset *Episcopus* vir insignis FREDERICUS, quietus, prudens, placidus, staturæ elegantis, supra hominum communem proceritatem, simplex & rectus, cap. 30.

LUDOVICUS, *Comes Ravensburgicus*, fuit *Episcopus Osnaburgensis* XXXIII. vir magni animi, cap. 52.

Monasteriensis Episcopus post Wilhelmum fit GERHARDUS, *Comes de Marka*, vir illo sacerdotio & majore etiam dignus, qui religionis erat amator & propagator, cap. 55. & mox ordine XXXII. fuit ibidem *Episcopus* EVERHARDUS de DEIST, vir sine controversia magnus, libro 9. cap. 6.

Mindensis Praeful circa ista fuit tempora LUDOLPHUS de RORSTORPE, militaris & vir insignis, libro 9. cap. 10. Quo tempore etiam erat *Verde Pontifex* JOANNES, *Medicinæ artis doctissimus*, &c. cap. 9. & similiter esset *Lubeca Episcopus* per id tempus HENRICUS

BOICHOLT, medicinæ artis peritissimus & virtute conspicuus, qui ex Decano factus est Episcopus, cap. 13. atque ut hic erat plebejus, ita in vicinia nostra tunc *Breme Episcopatum* obtinuit homo plebei generis BURCHARDUS GRELE, vir moribus probatus & multis ornatus virtutibus, omnibus etiam amabilis & improbis venerabilis, &c. cap. 16.

Monasteriensis Prasul quidam fuit ex Comitibus de Reiberg OTTO III. istius nominis, vir memorabilis & bonus Pontifex, cap. 22.

Minda erat XXXIX. Pontifex modestus LUDOVICUS, *Brunsvicensis Dux*, cap. 28. cum *Verda* esset Episcopus DANIEL, *Carmelita*, in Theologia magister non vulgaris, cap. 23.

Monasterii fuit Prasul præclarus & magnificus LUDOVICUS de HASSIA, literis apprimè doctus: cap. 31. *Huic succedit* ADOLPHUS, *natus ex Comitibus de Marka*, satis in Jure Canonico Doctus, &c. c. 45. Et D. WILHELMUS KETLERUS, quondam *ante annos septem Episcopus Monasteriensis*, jure quodam propter insignem eruditionem & alia dona, quibus ornatus est, electus fuerat, &c. Ita quoque legimus eodem libro cap. 53. de *Halberstaden* Episcopo ALBERTO RICKMERSTORPE, rustica plebe nato, qui vir doctrinæ & ingenii singularis Parisiis tantum nominis emeruit, ut Pontificatum in patria acciperet: Extant de ejus nomine, quæ vocantur, Sophismata Alberti: *postea hic Mogunvini* factus est Episcopus.

Minda fuit tunc THEODORICUS CAGELWID, homo plebejus, professione Cistriensis ordinis, qui ut in multis locis Episcopus ante fuit, ita tandem *Mindensis*, postremo *Magdeburgensis* factus est, cujus infinitas laudes prosequitur in *Vandalia Krantius*, atque ingenii ejus facinora recitat, vide etiam lib. 9. cap. 49. Metrop.

Osnaburga electus est Doct. LUBERTUS de WEND, Canonicus ibidem, sed is contempto seculo in cœnobio campi Mariæ maluit privatim Deo in religione servire, quam in Episcopatu luxuriare & dominari, &c. lib. 10. cap. 4. Deus bone, quantus tunc fuit in multis hominibus zelus: Utinam is fuisset secundum scientiam, id est secundum scripturam: Interim fervor ille in tanto viro est prædicandus. Simile legimus lib. 7. cap. 57. de *Halberstaden* Episcopo CONRADO, qui dimisso Episcopatu factus est religiosus, hoc est, monachus, quod tum religiosum habebatur. Hodie accensus luce Evangelii (hoc enim pie de illo creditur) WILHELMUS KETLERUS, nobilis, maluit se ultro etiam abdicare Principatu & tanto dominatu, de cujus amplitudine

ne

ne *Krantius* læpius retort, & privatim bona conscientia vivere, quam ut in dignitatis sedens fastigio vulneraret conscientiam: Cum fuerint contrà multi olim, & simul hodie tot & tam multi existant, qui variis modis ambiant hujusmodi Præfulatus, &c. Sed revertor unde digressus sum. Dum illi capitulares *Doctorem Wend* expeterent & urgerent, illeque magis recusaret, fit de Osnaburgensi Episcopatu provisio per Papam Doctori JOAN. HOED, ut ibidem legitur.

Minda ordinatur tunc XLIII. Pontifex OTTO WETTEIN, *Misnensis, Decanus Moguntinus*, vir moribus, virtutibus, eruditione & ætate plurimum provectus, lib. 10. cap. 25.

Diximus antea de *Lubecensi Episcopo Henrico de Boicholt*, ita quoque quidam EVERHARDUS ATTENDOR, in *Decretis Licentiatius & Ecclesia Decanus*, est electus lib. 10. cap. 32. Iste enim & similes familiæ in urbe Lubecensi ex Westphalia primam traduxerunt originem, quemadmodum etiam & illa familia, quæ in diversis urbibus dicitur Westphalica inde originem habet, quod ideo dico, quia *Lubeca* quoque fuit *Episcopus* postea, dictus ARNOLDUS WESTPHALE, *Decretorum Doctor & Licentiatius LL.* qui ab ineunte ætate docendo, legendo, & scribendo magnum celebreque nomen sibi consecutus erat in diversis Gymnasiis, ut ait *Krantius* in Metropoli lib. 11. cap. 47. quem precessit NICOLAUS quidam, vir prudens, ingeniosus, & per omnem vitam integer, &c. cap. 37. & postea etiam, ut in *Krantii* appendice cognoscitur, ex familia de Westphalen factus est *Lubeca Præsul*, nepos Arnoldi WILHELMUS WESTPHALE, &c. Sed redeo ad priora: Sequitur in præfulatu Everhardum Attendor Westphalus quidam nomine JOANNES de DULMEN, *Decretorum Doctor* ac istius Ecclesiæ Scholasticus, &c. libro 10. cap. 47. Fuerunt nostro etiam tempore multi Westphali ejus Ecclesiæ Præsules, Doct. JODOCUS HOITFILTERUS, cui etiam *Decretorum Doctor* THEODORUS RHESIUS, quoque *Westphalus*, successit, atque simul nuper, natus in vicinia nostræ ex urbe Hagensi Comitatus Schowenbergici fuit ibidem *Præsul* JOANNES TIDEMANNUS, cui rursus successit *Westphalus nobilis*, EVERHARDUS ab HOLLE, qui cum strenuo Georgio ab Holle, Duce Militum, est suæ familiæ ornameto: Hic Episcopus, quemadmodum olim *Baldwinus Decretorum Doctor*, ex Abbate Michaelis in urbe Lunenburgico, nobilis quoque & vir prudens ad Bremensem Archiepiscopatum vocatus est, ex Abbate Lunenburgico ad Præfulatum Lubecen-

sem vocatus est nuper, quem à doctrina & pietate *Lofius* celebrat scriptis: Fuit isti urbi nuper ornamento *Hermannus Bonnus*, ibidem Superintendens, Westphalus & homo doctissimus.

THEODORUS de NYEM, magister, scriptor clarus, à Bonifacio IX. praeficitur *Verdensi Ecclesia*, sed postea translatus est ad *Cameraensem*, substitutusque est illi D. CONRADUS de VECHTA, magister, qui rursus est deinceps ad *Pragensem Archiepiscopatum in Bohemia* promotus, lib. 10. cap. 42. Sed sub Magistro Conrado, ut scribit *Aeneas Sylvius* in *Bohemica historia*, & *Krantius* lib. 12. Metrop. cap. 3. inolevit secta *Husitarum*, cui teste utroque cepit ille astipulari. Gaudeamus igitur nos Westphali, quod multi ex nostratibus etiam, viderint horrendos Pontificiorum abusus & falsa dogmata ante tempora *Lutheri*. Hic *Conradus de Vechta*, magister & Archiepiscopus *Pragensis*, defendit doctrinam sancti martyris *Husii*: Magister *Theodoricus de Nyhem* in nostra natus vicinia, quomodo ille Schismata Paparum ante *Constantiense Concilium* descripserit & de impietate illorum differuerit, videre licet in catalogo testium veritatis *Flacii Illyrici*, editione 2. folio 533. & 534. Extat ejus opus de Schismate in tres libros divisum, excusum vero *Nurenberge* anno 1532.

Fuerunt etiam tempore *Husii* plures ex Westphalia oriundi, qui reclamarunt impio Papatui & ejus doctrinas foedas execrati sunt, nempe *Matthias de Wesalia*, *Magog de Susato*, & *Stephanus de Colonia*, &c. Vide *Illyrici catalogum* de iis qui ante nostra tempora reclamarunt Papæ, &c. editione secunda folio 498. Scripsit etiam, teste *Tritenhemio* (vide nostrum librum primum de viris Westphaliæ illustribus) *Hermannus Monachus* in campo *Cistriensis ordinis* in diocesi *Monasteriensi* pro defensione *Concilii Basiliensis* contra Papam & de utriusque potestate, hoc est, de *Concilii* & *Papæ* autoritate & jure, &c.

Doctor *Joannes de Wesalia* cum *Wesselo Groningensi* docuit contra Papæ doctrinam & hoc nomine damnatus est, vide in *Catalogo Illyrici* editione 2. folio 560. & 561.

Wernerus quoque *Rolevingius de Laer*, *Monasteriensis* & *Carthusianus Coloniae* in libro, dicto *Fasciculus temporum*, multa de impietate Paparum loquitur, & contra pluralitatem beneficiorum.

Gobelinus, primo *Decanus Bileveldensis*, postea *Monachus in Bodekem*, in *Cosmodromio* dicit legendam de S. Catharina fabulam esse, &c. Fuerunt etiam aliqui in mea patria urbe *Inclyta Osnaburga* ante tempora

pura

pora Lutheri, qui pleraque in Papatu reprehenderunt, de quibus aliàs.

Gaudeat ergo Westphalia, quod etiam eos produxerit, qui olim in tantis tenebris nonnihil lucis veritatis & quosdam ejus radiolos viderint. Sed revertor unde digressus sum. *Conrado de Vechta abeunti ad Archiepiscopatum Pragensem succedit Magister in Theologia, CONRADUS SOLTOW*, plebejo genere natus Luneburgi, in *Episcopatu Verdeni*, libro II. Metropolis *Krantii* cap. 3. quo etiam tempore in vicinia fuit *Brema Episcopus* insignis vir JOANNES SLAMPS TORFF, sapiens, bonus, & magna rerum experientia, facundiaque non vulgari atque promptitudine ingenii præditus, cap. 5.

HEINDERICUS WULFF, primum *Pastor in Hertfelde* / deinde factus *Scholasticus Ecclesie Monasteriensis*, tandem *Præpositus*, postremo *Episcopus* fit, libro 10. Metrop. cap. 44.

Osnaburgensis tunc erat *Episcopus* THEODORUS de HORNE, vir magnanimus, ante quem *Theodorus de Marka* in variis perplexitatibus rexerat ditionem, ut is erat sincerus & præstans vir, libro 10. cap. 48. & antea dixerat de Theodorico de Marca ejusque fidelitate *Krantius* cap. 4. & 24.

Fuit tunc provisum per sedem Romanam de *Ecclesia Paderbornensi Bertrando*, Decretorum Doctori Ravennas Canonico, lib. II. cap. 9. sed nunquam consecutus est possessionem is doctor, quia Paderbornenses non volebant regi à Doctores:

Mindensis tunc *Episcopus* ordine 46. fuit vir insignis & consilio primarius MARQUARDUS RINDEGEM, Svevus, l. II. c. 13.

ULRICO de ALBACH, *Westphalo*, Decretorum Doctore providerat Papa de *Episcopatu Verdeni*, sed impeditum illum HENRICUS, Comes de Hoya, &c. lib. II. cap. 20. sed post Henricum illum venit tamen ex provisione Papæ ad istum Episcopatum JOANNES de ASEL, *Hildesimensis*, Decretorum Doctore, vir magnæ scientiæ & providentiæ, cap. 29.

OTTO de HOYA optimus gloriosus & victoriosus fuit *Episcopus Ecclesie Monasteriensis*, lib. 10. cap. 49. & lib. II. cap. 30. Fuit etiam tunc *Minda* OTTO de RETBERG, *Præsul*, majori etiam Episcopatu dignus, lib. II. cap. 32. cui successit WULLEBRANDUS de HALLERMUND, vir religione & natu primarius, *Abbas* primo *Corbiensis*, nullo in ditione Pontifice inferior, numero 49. lib. II. cap. 42.

Osnaburgensi Ecclesiæ præfuit summa cum laude CONRADUS de DEIPHOLI cap. 41. Susce-

Suscepit Episcopatum *Monasterii* JOANNES, ex *Ducibus Bavariae* natus, illustris Dominus, lib. 11. cap. 40. Hunc *Sibertus de Eyb*, Juris utriusque Doctor & Pii II. (antea *Aenea Sylvii*) cubicularius multis modis nomine diligentiae & doctrinae celebrat, &c. cum per id tempus *Verdensi* praesset Ecclesiae BARTHOLDUS de LANDESBERG, *Licentiat*us *Decretorum*, qui devotus fuit pastor, &c. lib. 12. cap. 7.

Mindensis Prasul HENRICUS, COMES de SCHOWENBORG, summa cum laude praefedit, vir tranquilli animi, modestus, pacificus, & qui nulli fuit detrimento, imo inter omnes versatus sine querela, lib. 12.

Osnaburgensem & postea etiam *Monasteriensem* rexit Ecclesiam CONRADUS de RETBERG COMES, pontificio honore dignus, industrius, humanus, doctus & prudens, cap. 21. & 24. Successit ERICUS de LOWENBORG in *Monaster.* Ecclesia Conrado, celebratus ab *Ortwin*o *Gratio*.

Osnaburgensis Episcopatus devenit ad ERICUM, BRUNSVICENSEM TRANSILVANUM, &c. vide *Krantium* in Appendice.

APPENDIX.

Quod in Praefatione dixerim *VICELINUM* primum fuisse Episcopum *Lubecensem*, hanc habet rationem: quia etsi alii plerique essent Episcopi in *Aldenburgensi* Ecclesia sub *Vandalis* pressis jugo, tamen propter rebellionem, defectionem, idololatriam & impietatem eorundem isti Episcopi antea nihil effecerant in ista Ecclesia: imo cum tandem ad priorem crevissent rediissentque potentiam *Vandali*, jugumque *Christianorum* abjecissent *Tyrannice*, omniaque turbassent, mansit illa sedes vacua per annos 84. & nihil ibi aliud quam horrida impietas sonuit interea: Postea vero *Vandalis* rursus domitis, est quasi de novo tanquam novus Episcopus novae Ecclesiae veluti primus & praecipuus constitutus *VICELINUS*, qui etiam multum fructus in ea gente protulit, & praeter reliquis in ea Ecclesia praecipue & quasi primus munus veri Episcopi solerter exercuit, ut jure quodam primus, vel saltem novus reformator ejus loci dici possit. Vide *Krantium* in *Vandalia* libro 4. cap. 9. Deinde certum est, *Aldenburgensem* Episcopatum mutatum & translatum esse in *Lubecensem*, opera *Henrici Leonis* & *Adolphi Comitis Holsatiae*, quando GEROLDUS successor *Vicelini* proximus, esset Episcopus *Aldenburgensis*. Vide eundem libro eodem *Vandaliae* cap. 37. & 39. & in libro 6. *Metropolis* cap. 38. Habet ita Lector, cur *Vicelinum* recte nominaverim primum *Lubecensem* Episcopum.

F I N I S.

LIBER TERTIUS
VIRO RUM SCRIP-
PTIS ILLUSTRIMUM,

qui vel

In WESTPHALIA vixere,

Vel in ea nati alibi claruerunt , congestus ex Epitome

Bibliothecæ

CONRADI GESNERI,

primo aucta à

Conrado Lycosthene, deinde vero locupletata per Josiam Simlerum.

Autore

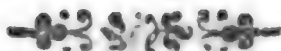
HERMANNO HAMELMANNO,

Licentiato Theologo.

Hæc autem Westphalicorum scriptorum vita & libri pro-
lixius ac plenius explicantur, quam fit in Gesneri Bibliotheca
vel in illius Epitome.

*Cum multi adhuc alii sunt docti viri & scriptores clari in nostra patria West-
phalia, quorum scripta non vidit nec his apposuit vel Gesnerus, vel
Lycosthenes, Simlerusve, rogo jam tertio ab omnibus Westphalis pa-
trie communis amantibus, ut mihi istos viros doctos, qui mihi ignoti
sunt, eorumque nomina, & si qui scripta evulgarunt, cum libris ipsis à
talibus conscriptis, adjecta ipsorum conditione & vita, indicare non gra-
ventur. Cedunt enim hæc ad honorem patriæ. Quantum enim hic su-
daverim & addiderim, observabit Lector. Nam quæ ego adjeci, inde
cognoscant pii, quod quæ post verba, Hæc ibi, vel Tantum illi, similiave,
sequuntur, omnia mea sint: Volui etenim aliquid certi dare.*

Lemgovix, Anno 1564.

*Eximiis & Celebribus Viris, Nobilitate, Virtute
ac Gravitate præstantibus,*
Domino HERMANNO ab AMELUNXEN, LL.
Licentiato ornatissimo, Satrapæ in Gronenberg, hæreditario
possessori castri Gesmel/ &c.

Nec non
Domino JOANNI de SEVENDER, pio Consiliario
Reverendæ & Generosæ Abbatissæ Assendiensis, &c.

atque
Dno. GEORGIO à BONEN, JUNIORI, Domestico &
Curia Præfecto egregio in Aula Juliaca, &c.

Suis Dominis & Studiosorum Patronis colendis,
HERMANNUS HAMELMANNUS, Lic. Theologus.

S. D.

E T si putent alii satis esse, quod superiori anno in laudem Westphalorum scripserim orationem de quibusdam Westphalia viris doctrina & scriptis illustribus, qui per totam Germaniam, patrum nostrorum seculo, restituerunt latinam linguam, (quam tunc Heroi incomparabili & amplissimo D. Wilhelmo Ketlero, quondam Monasteriensium Principi dignissimo, qui juxta Nazianzeni exemplum, maluit privatim piè vivere, quam cum periculo versari in amplo Episcopatu, dedicavi.) Sed qui hoc putant, meo iudicio non rectè sentire videntur, viri Nobiles & egregii: quoniam ibi vix decimus quisque Westphalia doctorum est expressus & in medium productus. Si igitur nunc laudi datur Joanni Balæo, Anglo, quod nostro tempore ex Tritenhemii Catalogo, tum ex Conradi Gesneri Bibliotheca, atque aliunde collegerit Anglicos scriptores ad laudem & gloriam suæ gentis & patriæ, hoc est, Anglici regni; quis obsecro mihi vitio vertet, si ego idem in Westphalia nostra similiter exornanda laborem? an non virorum illustrium Inferioris Germania quosdam libellos edidit Gerhardus Noviomagus? Nemo igitur meum obsecro institutum probrose interpretetur, quoniam ego & Patriæ studiosus sum, & gloriam gentis nostræ hæcenus pulvere obductam cuperem quoque ad lucem produci & promoveri potius, quam extinguī. Nec etiam dubito, quin hoc simul cedat ad gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ suæ, quoniam ex talibus libris perspicuum nobis sit, quos viros, quæ lumina, majorum seculo, denique quæ dona multis nostratibus Deus ad politia propa-
tionem

tionem & ad gloria sui nominis veraque pietates illustrationem, in hac nostra patria dederit. Deinde non parvum calcar addent junioribus exempla majorum suorum, si audiant cognoscantque, istos rem literariam & pietatis exercitia utiliter promovisse, & in omni literarum scientiarumque genere bonum fecisse progressum, ut hoc pacto & ipsi posteris exemplis majorum excitati alacrius pergant. Nobilibus proponitur Rodolphus Langius & Hermannus Buschius, lumina Westphalia, imo etiam Germania ante annos LX, reliquis reliqui, de quibus hic & in aliis libris diximus, proponi possunt & debent. Quae nam quaso alia fuit apud Romanos ratio, cum suis benemeritis statuaserigerent, nisi hac: Ut partim istorum memoria durabilior esset, partim ut posteris priorum praeclaris factis ad similia vel etiam majora gloriose perficienda excitarentur?

Hae causa cordatis & omnibus Westphalis piis sufficient, easque vobis quoque, viri nobiles & amplissimi, satisfacere spero.

Cum autem nuper patriam nostram, hoc est, inclytam urbem & ditionem Osnaburgensem, pro meo qualicunque in lares paternos affectu & officio, aliquoties in meis opusculis celebraverim, atque non solum de Chronico Osnaburgensi aliquid ediderim, sed etiam duos libellos, quos de communis Patriae nostrae Westphaliae situ, populisque obiter scripseram, dedicaverim quoque nostratibus, viris quibusdam lectissimis, aliaque nostris hominibus destinarem, ut magis testarer adhuc amorem erga patriam nostram, tibi, clarissime Licentiate & Satrapa, in eadem Osnaburgensi patria non solum moranti, sed etiam consilio, usurum, experientia & juris cognitione antecellenti, volui tertium nostrum libellum inscribere: Etsi autem tecum parum familiaritatis habeam, tamen propter patriam, ut nostrates celebrarem, hanc ad T. praestantiam dedicationem destinandam putavi, deinde me ad hoc inflammavit, quod ante octennium in tuo fratre Roberto, multis pietatis, ingenii ac virtutis dotibus exculto, singularem candorem & humanitatem deprehenderim, quando ille mecum familiaritatem contraheret apud tuum ipsiusque sororium praestantissima & veneranda memoria virum, Christoferum à Donop/ ditionalem hujus celebris Comitatus Lippiaci Satrapam, cujus solertem & ingeniosissimam in rebus obeundis dexteritatem, ut solet patrem sequi sua proles, imitar studet filius Christoferus à Donop/ ejusdem nominis tuus nepos, modo Satrapa in Braack/ qui Galliam studii causa perlustravit & per multos annos veram pietatem cum literis Witenberga imbibat, nuncque Musis benefacit, &c. Atque ita ex tuis, qui simul virtutibus nobiles sunt, te tanquam ex unguibus leonem metior; adde quod olim quibusdam, qui etiam

hoc in libro locum habent, inter quos est Pollius noster, ante aliquot annos te Mekanatem præstiteris propter communia studia, &c.

Quod ad te attinet, nobilis & piissime JOANNES de SEVENDER, audio te piis tuis consiliis istis multis prodesse: atque tuam pietatem & fidem in me ignotum & omnes pios ac studiosos benevolentiam prædicavit mihi per literas tuus affinis, in utroque homine nobilis, & omnibus doctis ac piis ipse doctissimus & piissimus impense favens Georgius Schellius, Quæstor in Hörde &c. Volui igitur pro isto beneficio T. Præst. gratias agere, & reverenter rogare, ut ita pergas studiosis, piis ac bonis viris benefacere, prodesse ac gratificari: Is cui hoc gratum est & qui hoc fieri jubet, abunde recompensabit & gloriosum illud erit tibi aliquando coram angelis Dei: utinam tales nobiles in Westphalia multi essent, qui patrocinium piorum & studiosorum susceperent, qualem te esse ex non obscuris percepi indicitiis. Quia Westphalicos describo, volui etiam Westphalis & in Westphalia morantibus nostrum hunc libellum inscribere: Ita & tibi illum mitto, & precor ut munusculum boni consulas.

Quod vero simul T. P. inscribo GEORGI, nobilitate & literis ornatissime, nostrum hunc libellum, facit tua illa singularis humanitas, quam ante novem annos in te observavi, quam etiam nunc nondum exuisti, quoniam etiam illam mihi aliquoties prædicaverit clariss. & doctiss. medicus Doctor Joannes Lithodius, communis amicus, tamen hanc probe ex tuis eruditissimis & omni benevolentia plenis literis, quas nuper ad me dedisti, probe perspexi. Gaudeo, quod non paterna hereditas & generis stemmata te efferant, sed quod potius vera religionis ac literarum cognitio mansuetum & benignum studiosis & omnibus piis faciant & retineant. Est etiam alia causa dedicationis, quod plerique in aula Illustriss. Principis vestri vobiscum interdum versentur ut consilarii, aut in ipsius regionibus morentur, aut olim sedes habuerint, quorum hic sit mentio. Venerandum Senem Doctorem clariss. Conradum Heresbachium superesse audio & gaudeo: non dicam de aliis, quanquam isti Doctores & eruditi vestra aula, qui forsitan hic non reperiuntur, si vita tantisper Comes sit, alibi suum locum habebunt, &c. Habetis ita, viri non tantum genere quam virtute, sapientia, & doctrina nobiles, causas, cur V. Excellent. inscripserim nostrum libellum, quem pro vestra benignitate boni consulite, & valete in Christo. Lemgovix, Comitatus Lippia, 16 Julii Anno 1564.

Liber Tertius

Virorum scriptis illustrium, qui vel in
Westphalia vixere, vel in ea nati alibi claruerunt,

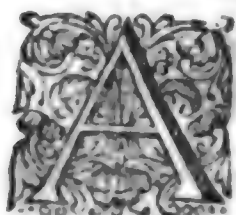
congestus

Ex Epitome Bibliotheca

CONRADI GESNERI,

primo aucta à

Conrado Lycosthene, deinde vero locupletata per Josiam Simlerum.

ALGERUS, *Corbiensis Germanus*, Monachus S. Benedicti, scripsit de Sacramento altaris librum, impressum Coloniae à Quentelio, item de gratia & libero arbitrio.

HENRICUS BOMELIUS scripsit historiam de bello Trajectino. Hæc ibi. Fuit autem Concionator *Wesaliensis*, an quid præterea scripserit, ignoro.

JOANNES MENSINGIUS, scripsit defensionem *Missa*: hic fuit *Tremonia in Monasterio Dominicano*.

JOANNES de MINDA, super *Epistolas Dominicales* à prima Dominica adventus usque ad Pentecosten.

Mindensis cujusdam Episcopi sermones dominicales in omnes Epistolas, quæ per annum in Ecclesia leguntur, ingens est liber. Nomen Episcopi proprium non inveni.

JOANNIS CINGLARIi elegia in nuptiis *Michaelis Teuberi Doctoris* excusa *Wittenbergæ* Anno 1550. Ejusdem alia elegia in nuptiis *Jacobi Syboldi*, ibidem anno 1551. Hæc ibi. *Hic fuit in aula Wilhelmi Ketleri, Principis Monasteriensis*, & dicitur adhuc morari *Monasterii*.

THEODORICI à NYEM *historia de Schismate*, quod in Ecclesia Romana inter Urbanum Papam & Clementem Antipapam eorumque successores per annos 39. ab anno Christi 1379. usque ad Concilium Constantiense duravit, in tres libros divisa, quibus non solum Pontificum, verum etiam Regum, Principum ac totius Imperii res gestæ ejus temporis magna ex parte continentur. *Impressa Norimbergæ* apud Joannem Petrejum 1532.

HERMANNUS BONNUS (*Quakenburgensis*) descripsit sanctorum

rum quorundam *martyrum vitas* impressas Halæ Svevorum anno 1536. Joannis Carionis Chronicam latinam fecit. Idem scripsit *Chronicorum Lubeci* libros tres, quos Justinus Goblerus latinos fecit, &c. Hæc ibi.

Scribit etiam ERASMUS SARCERIUS in Præfatione commentariorum in Matthæum, quod sæpe latentes commentarios viri clarissimi & doctissimi *Hermanni Bonni* consuluerit: atque verum est, quod is scripserit in multos veteris & novi Testamenti libros interpretationes accuratissimas, quæ nondum prodierunt: composuit etiam quasdam *Germanicas cantiones*, quæ in Psalmodiis passim extant: Extat ipsius *Elementale* in usum puerorum scriptum, quod per Saxoniam in omnibus Scholis loco Donati retinetur. Sed de eo plura dicemus in Ecclesiastica Westphaliæ historia volente Deo. Scripsit ei *Epitaphium Petrus Vincentius, Vratislaviensis*, editum, quo Bonnus plurimum commendatur, &c.

HERMANNUS BUSCHIUS, *Pasiphilus*, methodum Donati octo partium orationis commentario luculentissimo illustravit ex *Prisciano, Diomede, Servio, Capro, Agretio Phoca*: liber impressus est Basileæ per Thomam Platerum anno 1540. & (fuit antea ante annos triginta Coloniae & multis in locis sæpius editus) *Decimationes Plautina* impressæ (Coloniae) *Epistola (ad Murellium)* primam Persii Satyram explicans impressa Pariliis apud Wechelium (& Coloniae apud Gymnicum) *Ars memorativa*, nescio an publicata. *Vallum humanitatis* liber impressus (Coloniae). *In Silium Italicum* annotationes excusæ Basileæ apud Thomam Welfium: *Commentarii in primum librum Martialis* ob scænis carminibus rejectis, excusi Coloniae. *Hypanticon* versibus Heroicis, Antistiti Spirensi Georgio Comiti Palatino Rheno super solemni suo in Spiram introitu dicatum, Cratander Basileæ excudit anno 1520. Idem scripsit *Epigrammatum* libros tres, ex quibus tertius est Lipsiæ impressus anno 1504. (Nam priores duos Alexandro Hegio præceptoris suo inscripserat anno 1500.) Extant etiam ejus *annotationes in Persium, & Juvenalem, &c.* De singulari autoritate veteris ac novi Testamenti, sacerdotum Ecclesiasticorumque testimoniorum farrago in libros 2. divisa & impressa Marpurgi anno 1529. Hæc ibi. Idem scripsit in *Claudianum* commentaria impressa Coloniae: Scripsit carmen elegiacum ad Rodolphum Langium de acerbo Joannis Murellii obitu: Scripsit & carmen de urbe Coloniensi, cujus titulum fecit *Floram*. Descripsit Lipsiam publico carmine, in quod carmen scripsit Philippus Novefianus Hasfurtinus

com-

commentaria, & sunt Lipsiæ excusa 1521. à Martino Herbipolensi. Scripsit *gratulatorium carmen de adventu Erasmi Coloniam*, ibidem excusum: *Scriptis Hecatostica ad Fredericum Trajectensem Episcopum* ingredientem urbem Daventriam, Daventriæ excusa: Brevia quoque *Scholia in Æneida Vergiliana* scripsit: Cum adhuc esset Papista scripsit *de triplici Psalterio Maria virginis ad Joannem Rincum*, carmen doctissimum: *Selegit quoque utiliores Epistolas Ciceronis in usum Scholæ Wesaliensis* (ubi magna cum laude Scholam aperuit, eique tunc collega fuit *M. Jodocus Hetlagius*, postea *Consul factus Osnaburga*) item dictata quædam ex proverbii & Ecclesiaste Salomonis congeffit in usum ejusdem Scholæ.

Edidit orationem ad Clerum Coloniensem valde doctam, qua exhortatur illos ad lectionem scripturarum: In lucem quoque misit *Spicilegium*, 53. illustrium Philosophorum autoritates & sententias: Item *Epigrammata quædam in laudem D. virginis*. Item *Oestrum in Tilemannum Heverlingium*: Scripsit carmina de morte *Guilhelmi Comitis de Nova Aquila* ad filios *Hermannum & Wilhelmum*: Item *de Agone Catharina* ad *Joannem Kosbachium*, item ad *Hermannum, Comitem de Neunar, & Martinum Oed, Kempensem*, gratulatoria carmina, &c. Et alia quæ non vidi. Ante annos 60. fuit & in Italicis & omnibus per Germaniam Universitatibus notus, ac in maxima illarum parte prælegerat ut in docendo felix erat, vir absolute doctus, memoria mirabili pollens, supra modum in lingua latina recens & eloquens: *postremo docuit Marburgi, Professor oratoria artis*, tandem rediens in patriam fortiter cum Anabaptisti dimicavit, deinde mox *moritur in arce Dülmen* postquam senex conjugalem suscepisset vitam: Sepultus est in oppido *Dülmen* sub obsidione *Monasteriensis* homo *Monasteriensis* natione, honor & decus patriæ suæ perpetuum, & Evangelicæ veritatis propugnaculum strenuum: *Ejus Bibliotheca* dicitur *empta esse à Capitulo Monasteriensis Ecclesiæ majoris*, opera & suffragio *Decani Rotgeri Smisingii*, viri nobilis & docti, qui *Buschium* suum cognatum genere nobilem sed nobiliorem doctrina vehementer amavit.

MATTHIAS BREDEBACHIUS (*Kirspensis*) scholiis illustravit *Lucium Fenestellam de Sacerdotiis & Magistratibus*, quæ sunt Coloniam per *Eucharium Cervicorum* anno 1539. excusa. Hæc ibi. Scripsit quoque *Elementale græcum* excusum Coloniam per *Gymnicum*: Et paulo ante mortem, cum alioqui per annos 20. magna cum laude & fidelissime gubernasset *Scholam Embrica* in *Westphalia*, ipseque natus esset in media

media Westphalia, cepit scribere contra doctrinam Evangelii de componendis dissidiis, cui Doctor Jacobus Andrea, & Henricus Pilaus, Mindensis soluta oratione: Thomas vero Naogeorgius carmine festivissimo responderunt & exagitarunt hominem pro ut dignus erat: Edidit post ipsius mortem quidam suorum liberorum librum satis insulsum sub nomine patris contra Pilaum, ad Mindensem Episcopum: Huic successit in Schola Henricus Uranus, qui compendium Hebraeae Grammaticae scripsit & aliquoties recognovit, quod Henricus Petrejus excudit Basileae anno 1541. Si quid praeterea ediderit ignoramus.

GERHARDI BUCHOLTIANI, Medici, pro ebrietate oratio Coloniae dicta & excusa: Ejusdem carmen de Musarum in Germaniam professione publicatum per typographiam Joannis Soteri, anno 1539. De inventionem seu amplificationem oratoria seu usu locorum libri 3. excusi Lugduni apud Gryphium, anno 1534. commentarii ejus in orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro excusi Basileae cum commentariis in omnes Ciceronis Epistolas apud Oporinum anno 1553. Ejusdem narratio de puella, quae sine potu vixit, excusa est Parisiis apud Robertum Stephanum. Claruit Bononiae anno 1535. &c. Dicitur mortuus esse in aula Ferdinandi Caesaris.

ARNOLDUS BURENIUS, Westphalus, edidit orationem ad Archiepiscopum (Episcopum Franciscum) Monasteriensem de ludis apeririendis, impressam Wittenbergae circa annum Domini 1549. Ejusdem oratio funebris in Ducem Megapolitanum, & aliae quaedam orationes, quae impressae sunt Lubeci. Haec ibi. Scripsit orationem, cur Schola Philosophica Praefecti in Academia Rostochiana in disciplina resarcienda elaboraverint, Edita Wittenbergae anno 1556. cum Praefatione Melanchthonis, qui ita de illo scribit ibidem. Hoc argumento, senex eruditione, virtute & eloquentia excellens Arnoldus Burenus hanc orationem scriptam edidit, &c. Est autem haec oratio relata inter Philippi declamationes tomo 4. Philippus Melanchthon ei dedicavit epitomen Moralis Philosophiae, ipsumque clarissimum eruditione & virtute praestantem vocat. Extat etiam inter opera Georgii Sabini Epistola, quam ad Arnoldum Burenium scripsit anno 30. quando Burenus esset praceptor Ducis Magni Megapolensis. Hoc tempore anno 1564. superest professor Oratoriae facultatis in celebri Schola Rostochiensis.

HENRICI WELPII, Lingensis, in Academia Rostochiana publici artium Professoris libellus de communibus & usitatis Arithmetica Practica regulis, excusus Coloniae per Gymnicum anno 1544. Ejusdem libellus de

MINN.

minutis *Physicis & Practicis Astronomica Arithmetica regulis*, ibidem impressus anno 1543. Et scripsit *librum de minutis Mathematicis aureum librum*, &c. Hæc ibi. Diu fuit Professor Roslochii, & mortuus est ibidem ante quadriennium.

JOANNES BUSCHMANNUS (*Lubbeccensis*) scripsit *poemata* quædam impressa Wittenbergæ anno 1537. Hæc ibi. Hic quoque *carmine de scripsit urbem Hannoverensem*, quam nomine potus festive celebrat, ubi inter alia sic scribit:

Salve igitur tota venerabilis urbe Brohana,

Quæ reficis miris tristia corda modis.

Multa suorum excudit carminum *Henningus Ruden*, dum is Hannoveræ viveret: (nam multis scripsit *Epitaphia & Epithalamia*) & ajunt quidam, quod varias dedicationes unius sæpe opusculi confecerint isti duo, & ita argentum multis extorserint, quod tamen pro certo non affirmo: hinc jocosè de illo *Buschmanno* dixerat *Lemnius*, vendit sua carmina *Buschman*. Emisit quoque *elegiam* anno 39. Wittenbergæ ad *Ennonem, Comitem Phrisia*: & anno 47. *vertit Schola Salernitana regimen Sanitatis in Germanicos Rithmos*: fuit suo tempore non malus Poëta, & dicitur adhuc in patria superesse *Lubbecca*, in *ditione Mindensi*, admodum senex hoc anno 1564.

CONRADI COCLENII in *Officia Ciceronis Scholia*, excusa Basileæ anno 1544. Tantum ibi. Hic *Westphalus* fuit lumen *Schola Lovaniensis*, ut *Erasmus Roterodamus* testatur aliquoties in *Chyliadibus & Epistolis* (vid. Ep. Erasmi ad Morum) Postremo in *Dialogo Ciceroniano* de ipso: Vide nostram orationem de quibusdam *Westphaliæ* viris doctrina illustribus, qui latinam linguam per Germaniam restituerunt. Qui fuerunt ipsius discipuli, dicunt ipsum aliquot *Luciani dialogos* vertisse, & *elencbum librorum Erasmi Roterodami carmine* edidisse. Jocosè de illo scripsit *Erasmus*: Quod mallet esse obesus, quam poligraphus, &c. Mortuus est *Lovanii* anno 38. vir in illa Academia magni nominis & Professor *Oratorius*.

CONRADUS HERESBACHIUS (qui *Wesalia* moratur etiam hodie, ut opinor) transtulit quædam in posterioribus libris *Grammatica Introductionis Theodori Gaze*, quam Basileæ Curio excudit anno 1523. Item *Herodoti Halicarnassei librum de genere viteque Homeri*. Recognovit ad Græca exemplaria ejusdem *Herodoti* libros novem, & cum in cæteris libris multa quæ deerant, adjecit, tum in primo libro plus minus novem folia, opus excusum Colonia anno 1526: Item *Strabonis Geographi-*

am à Gregorio Tifernate & Guarino Veronensi ut putatur conversam denuo recognovit & plerisque locis de integro vertit. Similiter *Thucydidis libros de bello Peloponensium* excusos Coloniae 1527. *Lexicon Gracolatium* etiam à Curione olim impressum, locupletavit, &c. Hæc ibi. Hic fuit informator *Illustriß. Ducis Julia, Cliviæ, & Montis, Wilhelmi, &c.* quem in præfatione ad istum Ducem operis Apophthegmatum Erasmus Roterod. vocat virum omni literarum genere absolutum : idem dicit in præfatione Tusculanarum Quæstionum, Nihil illo esse absolutius, sive spectetur utriusque linguæ peritia, sive sceleritas ingenii, sive morum comitas in ipso, &c. Hic factus est postea Doctor Juris & Consiliarius Principis Clivensis, veritatis Evangelicæ amans : Si quid præterea scripserit ignoro.

THEODORICI DORSTENII, medici, Botanicon continens herbarum, aliorumque simplicium, quorum usus est in Medicinis, descriptiones & imagines ex præcipuis utriusque linguæ autoribus cum corollario eorum quæ à neotericis observata, usuque comprobata sunt. Egenolphus excudit Francoforti anno 1540.

TILEMANNUS, Dulmaniensis Westphalus, ordinis S. Augustini Canonicus, scripsit volumen de laudibus B. Mariæ virginis, quod Coronam sanctæ Mariæ inscripsit : Item super illis verbis Domini : Nisi quis conversus fuerit, sicut parvulus, tractationem longam, &c.

JOANNIS ÆLII (qui fuit Monasteriensis & ibidem per multos annos Paulina Scholæ Rector) oda Spirituales, liber impressus : Sic enim habet catalogus officinæ Hervagii, &c. Hæc ibi. Vir fuit doctus, in historiis versatus, qui nobis pueris, tunc paucis post solutam obsidionem annis ibidem operam literis dantibus solebat *Lexicon latinum, commentaria in aliquot historias & in Psalterium promittere.* Sed nihil eorum fuerat integrum in ipsius Bibliotheca inventum à fratre M. Everhardo Ælio, qui fuit quatuor Episcoporum Secretarius : Decreverat quoque correctum *Tertullianum* dare, sed sæpe conquerebatur *Beatum Rhenanum*, antevertisse ipsum : Edidit alia quadam carmina ad juventutem ex officina Zwi-veliana, ex quibus *Sapphycum vidi de pace*, doctum certe & pulchrum : *Henricus Vruchterus*, ipsius Corrector, edidit anno 30. quoque ad ipsum doctam elegiam, in qua eum nomine eruditionis miris modis celebrat.

HENRICUS VRUCHTERUS, Olphenius, ex Diogenis Laertii de vitis Philosophorum libris sententias & apophthegmata excerptis & suis scholiis illustravit : liber impressus Coloniae apud Gymnicum anno 1530. Hæc

Hæc ibi. Iste autem liber erat dedicatus Osnaburgensi Canonico, Joanni Gosliken, &c. Antea quoque ediderat *carmen Heroicum Monasterii de intemerata Mariæ virginis conceptione & mira ejusdem nati omnipotentia: Rexit Osnaburga Scholam & Monasterii ad S. Martinum, & fuit diu Elii Conrector: Scripsit etiam literas invectivas & falsa epigrammata in Joannem Glandorpium, Monasteriensem, pro se & suo Elio, qui tamen magnus fuit Epicuræus: sed superabatur uterque longe multumque eruditione à Glandorpio: postea se is Vrchterus dedit officio quod à ferendis literis Monasterii nomen habet, & adhuc dicitur superesse admodum senex.*

ANTONIUS TUNICIUS quædam scripsit carmine, &c. Hæc ibi. Hic fuit diu collaborator in Schola Paulina sub TIMANNO CAMENERO in Schola Monasteriensi, ut erat Monasteriensis, &c. Et evulgavit proverbiales sententias à se versibus redditas: evulgavit quoque *Examen vel Enchiridion de Principiis octo partium orationis: collegit etiam selectiores Epistolas Sabellici: atque deinde multa illius extant epigrammata in diversorum librorum commendationem: edidit etiam ex Cicerone, Politiano & Philelpho epistolas selectas, &c. vixit adhuc an. 1544. admodum senex, in summo templo Monasteriensi tunc optimus vicarius existens.*

JOANNES MURMELLIUS, Ruremundensis, (qui per annos 13. Monasterii vixit & maximam ibidem prælectione & Rodolphi Langii instructione, & ipsius Langii Bibliotheca perlustranda eruditionis suæ copiam consecutus est, & suos libros potiores scripsit) multa scripsit, inter quæ *Isagoge in Prædicamenta Aristotelis, impressa Coloniae cum Dialectica Cæsarii: Sententia seu versus sententiosi ex elegiis Tibulli, Catulli, Propertii & Ovidii decerpti, singuli cum brevi inscriptione argumenti, Georgius Rhau excudit Wittenbergæ 1533. Tabula Grammatices impressæ Parisiis apud Wechelinum (& Coloniae & Monasterii) Tabula in artis componendorum versuum rudimenta ibidem excusa, (& in multis aliis locis: Scripsit etiam in istas Tabulas de componendis versibus commentaria Eobanus Hessus) Tabularum opuscula tria in Epitomen redacta, impressa Lugduni 1542. Nucleus, Pappa, libellus de arte versificatoria & alius de generibus nominum, item commentarii sive Ecphrasis simul & Scholia in A. Persii Satyras: singula seorsim exierunt Coloniae ex officina Gymnici, quibus addita est Hermannii Buschii epistola. Commentarios in libros quinque Severini Boetii de consolatione Philosophiæ, partim Joannis Murmellii, partim Rodolphi Agricolæ (hic*

erratur, quia *Rodolphi Lingii* sunt) excudit Coloniae Cervicornus. Claruit anno 1513. Haftenus ex Bibliotheca & epitome. *Murmellius* etiam scripsit adjecta explicatione sua, carmine *de compositis verborum libros duos ad Ludolphum Heringium*, qui cum aliquoties fuerint ante annos 50. excusi, denuo editi sunt nuper Monasterii cum praefatione Bernhardi Lingii: Scripsit ad eundem *Scholia in Cypriani carmen de ligno salutifera crucis*: Scripsit *Scholia ad Petrum Nehemium Drolshagium*, in *Versilogum Mancinelli*: argumenta in *Bucolica Mantuani*, Scripsit etiam quatuor libros *elegiarum Moralium ad Rodolphum Langium*, quem singulis libris ad caelum usque extollit & infinitis celebrat laudibus: Scripsit etiam & *libros duos Didascalicos*, in quorum altero agitur de artibus, altero parænesis ad ingenuarum artium studia continetur, in quibus aliquoties honorificam sui Praeceptoris *Alexandri Hegii* mentionem facit: collegit etiam memorabiles aliquot clausulas ex *Juvenale*, item edidit *protrepticon poetantium*: Scripsit ad *Joannem Alexandrum Meppensem & Hermannum Stuvium* (quorum posteriori etiam *Tabulas grammaticas* dedicavit) *Scoparium* ad profligendam Barbariem è Scholis, librum apprimè eruditum, Scripsit *Eclogas* anno 4. in quibus bis *Hannoniensem urbem* carmine celebrat. Edidit quoque anno 1502. *Sapphyco* carmine descriptionem urbis *Monasteriensis*, Scripsit in *salutationes angelicas carmen & in Florea Diva virginis Mariae septa paan triplex*, Scripsit in laudem *Caroli Geldria Ducis Caroleia carmina* varii generis: *Epigrammata* ejus quaedam ad *Philippum de Horde*, *Monasteriensem Praepositum*, prodierunt *Monasterii* anno 10. & *Daventria* alia quaedam *parenctica* anno 16. prodierunt, quo etiam tempore scripsit laudem de *Reuchlinos*: Scripsit etiam in multorum librorum commendationem varia & doctissima *epigrammata*, Scripsit etiam *libellum de hymnis Ecclesiasticis*, collegit etiam ex *Hieronymo sententias*, Scripsit quoque *commentaria in Prudentium & in Rusticum Angeli Politiani*, Scripsit quoque *commentaria in sylvam Politiani* anno 10. *Monasterii* dedicata *Hermanno Torrentino*, &c. Fuit *Monasterii* per annos 11. *Corrector Timanni*, & per triennium *Rektor Schola Lutgeriana*. Tandem decimo quarto post 1500. anno venit *Alcmariam*, ibique instructa Schola clarebat, sed incendio redactus ad paupertatem venit *Daventriam* anno 1516. ubi postea anno sequenti 20. Octobris obiit, non sine suspitione veneni, ut hoc *Buschius* in Epitaphio conqueritur, atque id *Roslochii & Monasterii* dixerat *Hermannus Hinrichus*, qui adfuerat morienti, Scripsit quoque de ejus morte *Henricus Bers*, Reliquit autem *Murmellius*: *xorem ne filiolum in paupertate*.

PETRUS GODOFRIDUS REMEUS (qui fuit primo *Timanni Collega* & collaborator in *Scholis*, & postea factus est *Sacellanus* ad D. virginem trans aquas *Monasterii*) *Tabularum opuscula Joannis Murmellii in epitomen redegit*, quam Gryphius Lugduni excudit. Ejusdem extant quoque in eadem officina *erotemata vel Isagoge in primas literas* anno 1538.

THEODORICUS ZWIVELIUS de numeris scripsit librum impressum. Hæc ibi. *Theodoricus* autem *Zwivelius senior*, fuit *Typographus Monasteriensis* tempore *Murmellii*, qui etiam ad illum plurima scripsit, *Selectiores* versus ex *Tibullo*, *Propertio* & *Ovidio* collectos ipsi dedicavit. Extant quoque in libris *elegiarum* *Moralium Murmellii*, duæ elegiæ ad hunc *Theodoricum* scriptæ, ubi inter cætera ait:

Tu qui certa piò meditare mathemata corde,
Altaque semoti suscipis astra poli, &c.

Hic quoque *Theodoricus* evulgavit *Arithmeticum libellum* inscriptum *Murmellio*: evulgavit etiam *Musica* quædam & inter cætera, *Tonarium* & *varietatem in Alleluja*, &c.

ANDRÆ ORNITHOPARCHI de arte cantandi libri 4. recogniti, quos excudit *Gymnicus Colonia* anno 1535. Hæc ibi. Hic fuit *Monasterii ad D. Ludgerum magister*, & scripsit quoque *Micrologum de Musica activa*, cui adjecit suos quosdam versus, Huic etiam *Gueringius selecta sua carmina ex satyris* dedicavit.

HERMANNUS Kersenberg (*Kerssenbroick*) descripsit bellum *Monasteriense*, &c. Hæc ibi. Hic ex *Comitatu Lippia* oriundus rexit *Scholam Hammona* per biennium, deinde jam ab annis 14. usque in diem hodiernum *Monasterii* præst. *Schola* non sine laude, qui *Heroico carmine* descripsit bellum *Monasteriense* ad *Franciscum Episcopum*, edidit epitomen *Dialecticæ Casarii*, & pleraque alia in usum suæ *Scholæ* collecta. Dicitur aliquid meditari de *Westphalica historia*, quod propediem dabit.

ALEXANDRI HEGII, *Daventriensis Germani*, carmina aliquot citantur in *Adagiis Erasmi*, item ab aliis de laude *Græcarum* literarum. Hæc ille. Jam *Hegius* non fuit *Daventriensis*, sed *Westphalus* in *ditione Monasteriensi* ex pago *Sceß* prope *Horsmariam* natus, *Daventria* autem per annos 30. rexit *Scholam* magna cum laude, & primus cum *Rodolpho Agricola* & *Rodolpho Langio* reduxit *latinam* & *græcam* linguam in *Germaniam* (de qua re vide nostram orationem de viris *Westphaliæ* illustribus, qui linguam *latinam* restituere *Germaniæ*) & fuit præceptor *Erasmi Roterodami*, *Joannis Murmellii*, *Hermanni Buschii*, & omnium in *Ger-*

mania pene Doctorum, qui ante annos 60. & 50. floruerunt, &c. Scripsit multa, quæ maxima ex parte dicuntur post ejus mortem prodisse, vel invito illo edita esse: *Dialogi* ejus extant multi, primus de scientia, 2. de tribus anima generibus, 3. de Physica, 4. de sensu & sensibili, 5. de arte & inertia, 6. de Rhetorica, 7. de Moribus, 8. de Natali Salvatoris, 9. de utilitatibus artium, Grammatica, Logica & Rhetorica: Scripsit quoque *Inveltivam* contra librum quendam barbarum dictum, Modi significandi. Edidit quoque *farraginem vocabulorum* quorundam & dictorum: Extant & in suis atque simul Rodolphi Agricolæ *epistola Hegii* ad Agricolam & Wesselum Gronigensem datæ, & rursus Agricolæ quædam ad ipsum: Magnificet ipsum Agricola, & Hermannus Buschius, Erasmus & Murmellius eundem multis præconiis celebrarunt: Idem Hegius valet quoque carmine. Nam scripsit pulchram elegiam de aurea mediocritate, item epigrammata aliquot ad sanctos quosdam, ad ipsum Christum sic inter alia scribit:

Roboreo pressus trunco rex orbis Jesus,
Fasce gravi venit namque levare suos, &c.

Item rursus scripsit epigramma ad puerum Jesum quod sic incipit, Alpha vocaris & O, quia fons & clausula rerum es, Scripsit in salvatoris Christi natalem hymnum suavissimum: Monosticha quoque cudit de Nativitate Christi. Emisit quoque hymnum metro anapæstico de Natali Domini, item Monosticha de Passione Christi & in gloriosam Christi Resurrectionem, ubi sic inter alia scribit:

Morte sua cœli portam patefecit Jesus.

Extate ejus carmen de utilitate græcæ lingua. Scripsit *Sapphycum* in habendi amorem & ad Mariam virginem: item *Sapphycum* ad colendas Musas & contra otium, variaque carmina diversi generis: Scripsit doctissimum Epigramma ad Hermannum Buschium, atque deinde ad Langium & Buschium Poetas Westphaliæ equestris ordinis. Scripsit idem Ottoni de Lippia, & Rodolpho de Deipholt, utrique Trajectensi Episcopo, Epitaphium tribus elegiis, ubi inter alia sic de Lippiaco scribit:

Illustris Princeps dignus, quem carmina laudent,
Lippiacæ stirpis, qui decus & specimen.

Illa omnia fere sunt Daventriæ excusa anno 1501. Nihil amplius vidi ab Hegio profectum. Confectus senio fuit Sacerdos Daventriæ & admodum liberalis fuit in pauperes scholasticos, sic mihi dicente Henrico Risen Monacho in Mollenbeck/ qui fuit ejus auditor eodem anno quo mortuus est admodum senex, &c.

JOAN.

JOANNIS RIVII, *Atthendoriensis*, *castigationes plurimorum ex Terentio locorum*, in quibus obiter quidam explicati sunt. Joannes Gymnicus impressit Coloniae 1532. *Castigationes locorum* quorundam ex *Bruto M. T. Ciceronis & ex oratore & epistolis familiaribus* ejusdem adjecta nonnullorum explicatione, Joannes Soter excudit Salingiaci 1537. *Descriptio Marienbergi*, impressa Lipsiae, anno 1541. *De instaurata renovataque doctrina Ecclesiastica* libellus ibidem impressus: *De iis disciplinis*, quae de sermone agunt, ut sunt *Grammatica, Dialectica, Rhetorica*, libri 18. excusi Lipsiae anno 1543. (hic liber Trivius appellatur) & anno 1551. apud Oporinum Basileae. *De familiari cujusque genio seu de praesidio angelico* libellus impressus Lipsiae. *De conscientia* libri tres, *Afferio communionis sub utraque specie* contenta quatuor epistolis ad Joannem Fabianum, *epistola de sola fide, de spectris & apparitionibus umbrarum*, seu de veteri superstitione liber 1. Item *de consilio Dei in celando mysterio redemptionis humanae* libri 3. excusi Basileae apud Joannem Oporinum anno 1545. *Quo pacto se juventus in hisce religionis dissidiis gerere debeat* libri 2. impressi Basileae anno 1546. *De stultitia mortalium in procastinanda correctione vitae, de consolandis agrotantibus iisque ad mortem animandis* liber, *de erroribus Pontificiorum seu de abusibus Ecclesiasticis*, excusa Basileae anno 1546. *De seculi nostri felicitate & hominum erga Dei beneficia ingratitude* liber 1. *De titulo & inscriptione salutiferae crucis* libellus, *de perpetuo conflictu piorum cum carne, mundo, diabolo*, seu de lucta Christiana: *de officio Pastoralis ministrorum Ecclesiarum in pagis*: *De vero erga Deum amore*, libri illi sunt Basileae excusi anno 1548. *De perpetuo piorum gaudio in hoc seculo* libellus excusus Basileae apud Oporinum anno 1551. Item *de vita & moribus Christianorum* libri tres ibidem excusi. Hic fuit *Præceptor Mauricii Electoris & fratris ejus Augusti quoque Electoris*, & claruit in Misnia urbe & Regione, ubi etiam mortuus est.

JOANNIS POLLII, *Westphali*, (*Bilcveldensis*) *Ecclesiasta in Westphalia sub ditione Conradi Comitis ab Tecklenburg*, poemata aliquot excusa Marpurgi apud Egenolphum videlicet *de tribus monstris Ecclesiam vastantibus, de gratia Dei, fide, spe, & charitate, de jejunio, prece & cruce piorum*, Ex epigrammatis ejusdem, panegyrica quaedam ad heroes Evangelii studiosos: *Epitome rerum memorabilium nostro tempore gestarum*: Eadem Tiguri excusa sunt adjectis ejusdem auctoris Ecclesiastomoriae sermonibus quatuor, & *epistola ad H. Eobanum Hessum & altera ad Justum Wintherum*. Hæcibi. Dicitur multa alia scripsisse, quæ nondum quod

quod ego sciam, prodierunt, vixit diu & mortuus est in mea patria Os-
naburgensi urbe, ut suo loco in Ecclesiastica historia dicetur latius:
Ipsū celebravit publico epigrammatis encomio Eobanus Hessus.

ANTONII CORVINI, Zytogalli, (*Warpurgensis*) opera latina
quæ nos vidimus sunt, argutissima quæque *apothegmata* ex *Erasmii Ro-*
terodami opere selecta, inque locos communes redacta, in commodum
Juventutis præsertim Goslarianæ, Halæ Svevorum 1539. excusa: *Pe-*
stilla in Epistolas & Evangelia cum de tempore tum de sanctis totius an-
ni, quæ Argentorati Cephalaus excudit. *Expositio Decalogi, Symboli*
Apostolici & Dominica precationis ad captum puerorum in dialogos re-
ducta apud Cervicorum Marpurgi anno 1537. *Colloquiorum Theologico-*
rum libri 3. in commodum Theologiæ candidatorum scripti, quos Ce-
phalaus Argentorati excudit anno 1539. *Antitheses vera & falsa Ecclesia*
a Luthero Germanicè scriptas, latine reddidit, libellus impressus anno 1541.
Ejusdem *Epistola de Anabaptistis Monasteriensibus* inserta est libro Ga-
stii de Anabaptismo, Hæc ibi. *Scriptit Theologiam ex Augustino & Chry-*
sostomo, librum valde utilem piis contra Pontificios certantibus, quem
excudit Brubachius Francoforti: Edidit quoque Hannoveræ *scriptum*
de communione utriusque speciei contra Papistas: Scriptit quoque & evul-
gavit præcipuos locos *Evangeliorum Dominicalium*. Et ordinatio nec non
Catechismi dispositio, constituta in ditione *Brusvicensi*, quæ paret nunc
Erico Duci, sub nomine Ducissæ Principis matris Erici edita, ab illo est
conscripta: Scriptit etiam ad aliquot nobiles *de nobilitate scriptum Ger-*
manicum, atque *consolatorium quendam libellum*: Postea is est vinculis
traditus ab Erico Duce, sed tandem liberatus intercedentibus ditionis
proceribus, vixit deinde Hannoveræ donec ibidem moreretur. Quid
is in Westphalia egerit, suo loco volente Deo, hoc est, in Ecclesiastica
historia Westphaliæ dicetur, &c.

JACOBUS MONTANUS, *Spirensis*, scripsit *de Passione Christi carmi-*
ne elegiaco libros 4. impressos Basileæ apud Hervagium. *Ejusdem hymni*
per dies festos totius anni vario carminum genere, impressi sunt Colonia
& Monasterii. Ejusdem *Heros Tarsensis de vita D. Pauli carmine Heroico*,
liber excusus in 4. Item *castigationes in Ambrosii Calpini Lexicon* cum Ca-
lepini Dictionario excusa Colonia apud Joannem Prael. Claruit anno
1538. Hæc ibi. Hic scripsit *odas spirituales* vario carmine, ubi sanctos pas-
sim celebrat: *Sapphycæ* autem ibidem *Adventu Nativitate, Epiphania,*
Conceptione Christi, Maria Purificatione, Annunciatione & Visitatione,
item

item de Christi cruce, passione & Resurrectione, in calum ascensione, de missione Spiritus S. de Sacramento corporis Christi, &c. Et ex eo libro sunt à quodam studioso selectiora quædam carmina in certum volumen anno 39. Basileæ collecta. Idem Montanus conscripsit vitam illustris Domina Elisabethæ Hungarorum Regis filia, stilo elegantissimo anno 11. Monasterii, atque ut huic libro, ita & odis præfixit commendatorium epigramma Murmellius: *In usum Scholarum scripsit latina constructionis Thesaurum*, emisit quoque *collectanea latina locutionis doctissima*, item *Centuriam epistolarum formularum* edidit ad D. M. Rodolphum Mollerum tunc Hervordiae Rectorem Scholæ, quæ omnia Colonia sunt excusa. Hæc omnia aut Monasterii aut Hervordiae scripsit, ubi in domo fratrum vitam transegit & tandem moritur Hervordiae, de quo plura in histor. Eccles.

GERHARDUS LISTRIUS, *Rhenensis* (quanquam multi dubitent an sit oriundus ille ex oppido ditionis Monasteriensis Rhenen) *edidit Ultrajectinae regionis*, quæ Bataviæ finitima est, *descriptionem carmine Hexametro & quorundam ejusdem diæcesis Episcoporum laudes*, impressam Marpurgi ab Egenolpho cum variis historiis Germanicis 1542. Scripsit quoque doctum *commentarium in Moriam Erasmi*, excusum Basileæ; Et in *Dialecticam Petri Hispani* commentarium Swollæ excusum. Hæc ibi. Extat ejus libellus de octo figuris constructionis. Habitus fuit olim doctis suspectus de sublato Murmellio, &c.

Putant quoque nonnulli HERMANNUM TORRENTINUM, fuisse *Westphalum* & propterea dictum Torrentinum, quod forsan originem traxisset ex oppido Biechem ditionis Monasteriensis, quasi *Torrens*, sed is fuit Swollanus teste Murmellio & multa utiliter scripsit, &c. Ita quoque sunt qui dubitant de JOANNE PERRENNIO, *Burensi*, qui scripsit elegias de aliquot *Parabolis novi Testamenti*, excusas Wittenbergæ, &c. an sit ex oppido Buren ditionis Paderbornensis, vel inferioris Germaniæ in Brabantia, natus? non constat.

GERHARDUS quidam ZUTPHANIENSIS, Gymnasii Coloniensis olim decus, scripsit *questiones Sententiarum notabiles* in libros quatuor congestas. *Questiones etiam Quodlibetarias* ordinavit, in quibus multa pro eruditione discipulorum determinat.

HENRICUS PRIMÆUS, (*Buschoducensis*) *Gymnasiarcha* apud *Monasterienses* (ad D. Martinum) scholiis illustravit libellum Erasmi Roterodami de octo partibus orationis, liber Coloniae & Tiguri impressus, Hæc ibi. Hic etiam fuit *Minda Corrector* apud D. M. Rodolphum Mollerum

rum (qui adhuc Hamelungæ superest jam senex in Decanatu collegii) & tandem *Embeca* in incendio perit.

SEBASTIANUS NOVIMOLA, *Duisbergensis*, Joannis Despanterii *Syntaxin* in absolutam redegit *methodum*. Huic accedunt, *Libellus de reciprocis ac ordine in declaratione grammatica servando*: Ejusdem de *syncategorematis*, de proprietate graduum comparationis & de speciebus numeri libellus utilissimus, &c. omnia excudit Gymnicus anno 1539. Hæc ibi. Ille est *Licentiatus Theologiae* Coloniae & multis etiam hodie opimis præbendis onustus, *Lutheranis valde infestus*, an quid in Theologia scripserit ignoro.

EBERHARDUS TAPPIUS, *Lunensis*, scripsit *Germanicorum Adagiorum* cum latinis ac græcis collatorum *Centurias septem*, quas Riheilius excudit Argentinae anno 1539. Scripsit etiam *epitomen Chiliadum Erasmi*, impressam Coloniae anno 1542. apud Gymnicum, item *libellum Germanicum de Accipitrum & Falconum natura* impressum argentinae, &c. Hæc ibi. Is promittit *centuria nona*, proverbio vel adagio 10. se *latius explicaturum esse proverbia Westphalica*, quod an fecerit, ignoro.

Refertur etiam in Epitome & Bibliotheca de THEOBALDO THAMERO, qui in apostasia (sic enim libet loqui) *aliquandiu Minda* vixit, sed quia de illo rectius in historia Ecclesiastica Westphaliae agitur, nunc præterimus illum.

JOANNIS de WESALIA *paradoxa*, quæ feruntur ex illius concionantis ore fuisse excerpta, impressa autem cum descriptione Basiliensis Concilii per Æneam Sylvium, Ejusdem *examen magistrale ac Theologicale præsidentibus heretica pravitate inquisitoribus*, &c. Hæc ille. Quomodo is damnatus sit Maguntia & de illo sentiendum, videre licet in Catalogo testium veritatis, qui ante nostra tempora reclamarunt Papæ, ab Illyrico collecto, &c. in editione 2. folio 560. *fuit familiaris Wesselo* vel Basilio Groningensi, & valde illustravit primo *Scholam Erphurdensem*, ubi Doctor Theologiae promotus est, postea *Wormatia* publice docuit.

VIGILIUS ZUICHEMUS, *Erifius* J. C. (qui aliquando Monasterii Officialis fuit) *Theophili* antecessoris *Institutiones Juris civilis* in græcum sermonem translatis in lucem dedit cum doctissima præfatione ad Carolum V. Cæsarem. Scripsit etiam *commentaria in decem titulos secundi libri Institutionum Juris civilis*, impressa Basileæ in officina Frobeniana. Fuit magnus in Aula Brabantina, &c.

CYPRIANUS VOMELIUS (*Erifius*) scripsit *Odam* ad Deum
opti-

optimum maximum pro tranquillando orbis statu, Item librum *Miscellaneorum*, hæc Argentorati sunt excusa anno 1544. &c. Hæc ibi. *Vixit hic in Conrektoratu aliquandiu Tremonia* apud D. Scavaften: Atque ibi edidit *Introduktionem Arithmetices*, deinde alia quædam *Epigrammata* ad diversos ibidem publicavit ut Poeta erat: Scripsit antea *carmen in commendationem Plantinarum Comædiarum* Magdeburgi, Scripsit & Moguntia quædam epigrammata, ubi nunc vivit, & est Doctor J. U.

JACOBUS SCÆPPERUS, *Tremon.* scripsit *Monomachiam Davidis & Goliad* Tragicomædiam. Hæc ibi. Scripsit quoque *de decollatione Joannis Baptista* Tragædiam, *de ove perditâ* comædiam, deque quibusdam aliis parabolis & historiis Evangelicis, Tragædias & Comædias, Scripsit duos *Catechismos & Postillam*, quam mortuo illo edidit Joannes Scavaftes, Doctor Juris, &c.

JOANNES MONHEMIUS, *Erverveldensis*, Joannis Despanterii *Grammaticam in Methodum* redegit excusam Colonia, item *opus de conscribendis Epistolis* in Compendium redegit Tiguri & Basileæ excusum: Scripsit *Compendium Grammaticæ Græcæ* Colonia excusum. *Epitomen Dialectices & Rhetorices* ex optimis autoribus excerptam, excusam Colonia, Adhuc aliam postea edidit *Dialecticam Dusseldorpii* ad Joannem Gogrevium, Cancellarium Juliaccensem, *Methodum Arithmetica*, & *Elementorum Physiologia* libros 4. Colonia excusos. Hæc ibi. Multa quoque scripsit *in usum suæ Scholæ*, primo *Catechismum ex Erasmi scriptis collectum*, postea Christianum admodum, quem refutare voluerunt Colonientes Theologi, sed illis multi responderunt pro Monhemio, inter quos ego minimus sum. *Vivit adhuc in regimine Scholastico Dusseldorpii*, vir integer & nius, & hæcenus multa scripsit, quorum pleraq; non vidi.

GEORGIUS CASSANDER (qui aliquandiu in nova Principis Juliaci *Academia Dusbergiana* docuit & ideo nunc nostris adnumeratur) scripsit *de viris illustribus, qui ante Procam & cum Pompejo fuerunt*. Quæ simul cum Plinii *de viris illustribus libello* Colonia per Gymnicum excusa sunt: Ejus oratio in laudem urbis Brugarum, &c. *Tabula breves & expedita in Rhetoricas præceptiones* Antwerpiæ excusæ apud Joannem Steelsius. Idem scripsit *de viris illustribus, qui commemorantur in sacris Bibliis usque ad Regum historiam*. Hæc ibi. Scripsit quoque contra *Anabaptistas de pædobaptismo tractatum* ex Patribus, item *Liturgica* edidit; *Emisit quoque precesiones Ecclesiæ in unum collectas*, atque nunc excudi ejusdem librum *de Eucharistia* Colonia audio: deinde edidit *Vigilii ope-*

*ra integra cum erudito tractatu de natura utraque divina & humana in
anno Christo. Partim Colonia, partim Dusbergi vel alibi in locis Illustris-
simi Duci Cliviae Juliaeque subditis agit vir admodum vetustatis Eccle-
siasticae studiosus & peritus, multae simul lectionis & magnae
eruditionis, &c.*

CLARISSIMI VIRI,

M. RODOLPHI MOLLERI, Westphali,
*Inspectoris Ecclesiae Hamelensis & ibidem in collegio
Decani,*

Epigramma extemporale in scripta HAMELMANNI de
Westphalia & ejus viris illustribus.

Lector, *Hamelmannus* Patriae numeravit alumnos
Illustres aliquot, quos imitère tibi.
Quos nec mors poterit, nec longa abolere vetustas,
Namque viget virtus nescia vera mori:
Et monet, ut tales sectari nostra Juventus
Discat, & in sanctis laudet ametque Deum.
Saxoniae veteris quae quondam nomen habebat,
Floruit his doctis Westphala terra viris.
Aequae hominum, pecorumque ferax, nemorosa, ferarum
Dives, agri multis fertilis ipsa locis:
Limitibus gaudet Rheni rapidique Visurgis,
Arcibus adjungit oppida clara suis:
Gens alia haud unquam toto sic orbe vagatur,
Grata quidem & Dominis officiosa suis,
Inter Germanos bellatrix, fortis & audax,
Caesaris invicti castra secuta fuit:
Fortiter *Harminium* juvit, *Varumque* repressit,
Gessit & in *Francos* bella cruenta diu:
Tres & terdenos pugnans *Wedekindus* ad annos,
Tandem ultro Christi sub juga missus erat.
Uttere feliciter, doctus quos scripsit HAMELMANN
De Patria libris, sis quoque gratus ei.

LIBER

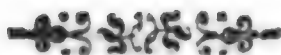
LIBER QUARTUS
VIRO RUM WEST-
PHALIAE SCRIPTIS & DO-
CTRINA ILLUSTIUM,

Qui continet claros & celebres ali.
quot viros ditionis Monasteriensis,

^{quia}
TRITENHEMIO, KRANTIO, GESNERO, LYCO-
STHENE & SIMLERO
non recitantur,

^{Autore}
HERMANNO HAMELMANNO,
Licentiatò Theologo.

*Semper in pramissis tribus libellis rogavi pios Westphalos, ut illos doctos cele-
bresque viros, quos praterirem ignoranter, mihi per literas indicarent,
quò sequentibus infererentur libris: id autem spero me à cordatis im-
petratum. Itaque adhuc quartò idem reverenter ab omnibus rogo &
peto: omnes enim doctos cuperem laude sua ornare, &c.*

*Amplissimo, Nobilitate, Consilio, Doctrina, Eloquio,
virtute ac vera pietate excellenti Heroi,*

Domino WILHELMO KETLERO, quondam
Monasteriensium Principi ac Præsuli dignissimo, &c.

Suo & omnium studiosorum Patrono gratiosissimo:

Nec non ejusdem fratri celebri, stemmate, integritate, pietateque
non minori prædito Viro,

Domino JOANNI KETLERO, Satrapæ in Erver-
velde, Hæreditario possessori Castri Nesselrath:

Atque egregio imaginibus & candore insigni

Domino FRANCISCO de WENDE, JUNIORI,
Hæreditario possessori Castri antiqui quondam Illustrium Burgra-
viorum de Stromberg, Craßenstein, &c.

Suis Dominis & Patronis colendis,

HERMANNUS HAMELMANNUS, Lic. Theolog.
gratiam & pacem precatur à Christo.

T *Ambis, hoc est, in præfatione libri secundi & libri tertii virorum West-
phalia doctrina & scriptis illustrium, rationem dedi, cur certos libros Do-
ctorum hominum Westphalia scientia & scriptis celebrium in lucem pro-
trudam: Et credant pii Lectores me non alia de causa, quam olim Trithemhe-
mius Catalogum doctorum Germania, & simul virorum illustrium sui ordinis,
publicavit, istos quoque prelo committere, ut & ego patria inserviam. Quare
cum haberem præter eos, quos Trithemhemius in suo catalogo Scriptorum Eccle-
siasticorum, & Krantius in Metropoli, atque Gesnerus in Bibliotheca,
ipsiusque abbreviatores Lycosthenes & Simlerus in suis epitomis recitant,
(qui etiam jam antea à nobis inde excerpti sunt atque in tres libros digesti)
adhuc bonum numerum doctorum hominum & celebrium doctrinâ ac scriptis
virorum, ditionis Monasteriensis, cogitabam illum omnino non supprimen-
dum, sed in aliquem proprium librum redigendum esse. Redactus ita nunc
in suum ordinem liber quartus prodit: Et quanquam non omnes forsan recen-
suerim, vel etiam referre potuerim, veluti in enumeratione oppidorum West-
phalia præterii quoque ex ignorantia in ista etiam ditione oppida Vurdam
(Wurder) Scoppingam, Rantzdorpiam, tamen peto illos, quos ita ignoran-*
ter

ter prater eo, mihi a bonis viris per literas indicari, ut sequentibus libris honeste inferantur. Nullum equidem cuperem sua laude fraudare. Cum autem huiusmodi nostros labores meis etiam gravissimis sumptibus edere decrevissem, ut alios publicavi, cogitavi quoque de Parronis quarendis; Interim verebar, Heros Clarissime & Praestantissime Domine KETLERE, tuum cognatum & successorem, celeberrimum & excellentissimum Principem D. Bernhardum à Rasfelt, nunc Praesulem Monasteriensem, tum ipsos Magnificos, Nobiles & Spectabiles Dominos Capitulares Summi templi cum reliquis collegiis, atque adeo Eximium & Prudentiss. Senatum urbis Monasteriensis, (cujus animum in me propter religionem alienum nuper sensi) propter confessionem sincera doctrina à me & voce & scriptis editam, non a quo animo suscepturos fuisse libellum, quem eis tanquam proprium merito dedicare debuissim: Itaque mecum expendens, quod in oratione, quam superiori anno sub tui nominis auspicio de quibusdam Westphaliae viris doctis, qui linguam latinam per Germaniam restituerunt, &c. in lucem dedi, plerosque doctorum hominum, quorum vitam & scripta ab ipsis elaborata hic breviter inter ceteros describo, recitassim, iniquum censebam, si jam te praterito ad alium quempiam transferrem munus simile & non in eadem familia & patrocinio manerem. Censui igitur eodem me potius praestantissimo, hoc est, tuo tanquam viri cordatissimi & pretiosissimi, auspicio deinceps fruiturum, quam alium Mecenatem quasitum esse: Et quotusquisque non te eligeret Patronum, Heroem nempe tam sanctum, tam pium, tam eximium omnium mundi pomparum contemptorem, denique virum omni pietatis ac virtutum donis cumulatum? Tu enim consilia privata & publica ad normam verbi DEI dirigere conaris, & licet te ipsum conscientia & vera religionis causa, ultrò & volens abdicaveris regimine tanti Principatus, tamen saepe jam (sine dubio invitus etiam) ad deliberationes pertractus a Magnatibus, summa reverentia Excel. Principes (qui tuo consilio, ope & prudentia non tantum uti cupiunt, sed simul illa dona, qua in te contulit Deus, valde mirantur & pradicant) in gubernatione utiliter adjuvas: Scio etiam te hoc unum in votis habere & cogitare, ut ubique in Westphalia Ecclesia recte erudiendi possent: tu vero quoque custos duarum rerum praecipue esse videris, puritatis doctrina caelestis, concordia docentium, atque deinde pacis politica ac tranquillitatis communis: T. Cels. KETLERE amplissime, fovet studia literarum, quae eo magis amat, quia ipsa praeclare erudita est, legitque historias tum sacras tum prophanas diligenter, atque latine recte & splendide loquitur & scribit: commentaria antiquorum Ecclesiae doctorum & eorum, qui nostro tempore scripsere, voluit & revolvit diligenter, nec parum oblectationis habet

ex aliis scriptis, quae hodie utiliter prodeunt: Et ut semel dicam, tu Wilhelme laudatissime fuisti & adhuc es exemplum optimi Principis in publica & in privata vita. Retulisti in Praesulatu Basilium, qui ut Nazianzenus scribit in Monodia, tempore famis, succurrebat pauperibus, affatim omnibus dando, sic & te fecisse audio Anno LVII. quando summa istis in locis esset annona caritas, imò cum jam deponere Praesulatum alioqui amplissimum de re vera non curans honores, titulos, nomen & alia vana mundi ludibria, tamen pauperum rationem habuisti sedulo, atque etiamnum ipsos non negligere diceris. Chrylostomum Episcopum olim Praesul retulisti suaviloquentia, & quidem adhuc refers: constantia Ambrosium, scientia vera & acumine Augustinum equiparas. Sed ne quicquam tuis dare auribus videar, super sedeo laudibus, quas T. Cels. meretur & tibi omnes pii debent. Te interim tanquam primum & precipuum inter viros illustres ditionis Monasteriensis, cui tanta cum laude veluti Princeps & caput praefuisti, ut omnium in te coniecti essent oculi, constituo: Accipe igitur iterum serena facie, quod offero, & Hamelmannum, qui non potest tui oblivisci, tuasque Heroicas & Christianas virtutes cum omnibus vere piis merito celebrat, niveoque lapillo notandas & aeterna memoria dignissimas censet, commendatum habe. Quod sitamen, clarissime Heros, tuus successor & cognatus, celeberrimus & Excellentiss. Princeps Monasteriensis, Dominus Bernhardus, atque item Reverendi Domini Capitulares summi templi & reliquorum collegiorum Canonici, denique ipse Inclytus Splendidiss. urbis Senatus non dedignarentur hanc simul tecum dedicationem suscipere, & propter doctrinam Evangelii, cuius sum professor, non contemnere vellent, esse hoc mihi equidem gratum, & tua ut opinor Cels. non contrarium: quia credo T. Cels. istos à quibus amatur, posse facile ferre huius dedicati libri consortes. Tua igitur venia ad illos me converto.

Oro itaque T. Cels. Illustriss. & Reverendiss. Praesul Bernharde Princeps Clementiss. rogo quoque V. Excell. Reverendi & Nobiles Domini ac Proceres Summi templi, tum V. Dig. venerabiles Canonici reliquorum collegiorum, atque demum V. Praest. Sapientiss. Consules & Splendidiss. Senatores urbis Monasteriensis reverenter obsecro, ut nostrum hunc librum, quo vestrorum collegiorum, urbis ac ditionis vestrae alumnos & doctos, qui vobis ac toti urbi ditionique ornameto sunt, recto & quasi ex pulvere in lucem produco, boni consulas. Hic aliqui referuntur, qui olim in Principum Monasteriensium aula versati sunt: qui item in capitulo Summi templi praeluxerunt, atque collegiorum ut veteris Ecclesiae, Mauritanii, Martiniani, & Ludgeriani templi lumina fuere: Hic honorem suum habent, qui olim in magistratu vel aliqua digni-

dignitate per totam urbem locum habuere, vel adhuc vivi in urbe clarent: Hic numerantur, qui Patrum seculo Scholis utiliter præfuerunt, & eisdem magna cum laude cum in urbe tum in ditione inservierunt.

Ex libro virorum Westphalia scientia & doctrina illustrium primo ad vestram ditionem referuntur Rolevingius de Laer, Rodolphus Langius, Præpositus veteris Ecclesiæ, & summa Canonicus, Hermannus Monachus in campo Cistriensis ordinis, Henricus de Cosfeldia: In lib. 2. multi Episcopi vestra olim Ecclesiæ illustres virtute & scientia numerantur, quarum integritatem ac doctrinam ex Krantio probe retulimus, ut Ludgeri, Gerfridi, Wilhelmi, Richardi, Dodonis, Suederi, Hermannii, Frederici, Burchardi, Wernerii, Theodor. Gotscalci, Lodovici, Ludolphi Gerhardi, Henrici, Ottonis & Joannis, &c. atque horum, quos ita tanquam tuos antecessores celebravi, doctrinam ac virtutem, spero T. Cels. Bernharde Præsul imitari, quum olim etiam ante annos tredecim te studiosum lectionis cognoverim: addamus ex eodem libro alios Episcopos ex vestra regione oriundos, ut Dominum Conradum de Vechta, Joannem de Dulmen, Theodorum Rhegium, & Ulricum de Albach, &c.

In tertio vero libro, qui vestra ditionis sunt, recensentur hi, Joannes Murellius (qui ibi apud vos in Scholis prælegendo & ex instructione Langii omnem suam & tam celebrem doctrinam hausit) Hegius, Buschius, Tilemannus Dulmoniensis, Burenus, Jacobus Montanus, Tunicius, Ornithopharchus, Viglius, Gerhardus Boicholtianus, Elius Junior, Vruchterus Listrius, Zwivelius, Godefridus Ræmeus, Kerfenbrochius, Cinglarius & alii. Summum templum & veterem Ecclesiam Rodolphus Langius illustravit, & multi ibidem Generosi Canonici fuere, de quibus dissero in hoc libro: de vivis nunc nihil dico, ne adulari videar: Tegederus Mauritiano, Mommius & Aelius Junior Ludgeriano collegio decus attulere propter eruditionem: Martinianum vero collegium singulariter ornaverunt olim Petrus Aquensis, Aelius Senior, & Morlagius: Et tales merito eruditi viri debebant semper esse in collegiis, quæ olim nihil aliud quam Schola erant, in quibus doctiores instruebant juniores prælegendo & docendo: Hinc nomina sunt Scholastici, Decani, Præpositi, Cantoris, &c. Quæ quidem adhuc retinentur, sed officium istorum verusque collegiorum usus periit hodie pro dolor: Sed de hac re prolixius alibi diximus.

Ad te autem reverior, laudatissime Heros Guilielme, quocunque modo alii meum institutum interpretentur, scio tibi nostrum probari laborem, idque etiam clementer ferre, quod tuum germanum fratrem tecum in Patronum delegerim.

A a

Cum

Cum igitur tibi quoque præstantissime Joannes Ketlere sine dubio jucundum sit habere talem fratrem (de quo hætenus hic egimus) qui sit splendori non solum toti vestra nobili familia eique vetusta propter Heroicas virtutes ac varia dona, quibus pollet, sed etiam toti ditioni Monasteriensi & suæ patriæ, atque ipse quoque aliquid celebritatis ac gratiæ tibi & tuis adferat, cujus simul laus in omnibus piis Ecclesiis & sanctorum ore voluitur, quem etiam credo & scio gratum esse angelis in cælo & charum ipsi filio Dei &c. profecto volui T. Excell. istam felicitatem gratulari, quia præter hunc habet eadem alium adhuc fratrem, qui quoque ad Principatum assumptus est in Livonia, ut merito felix tu præcipue totaque familia vestra reputari & haberi possit. Quod postquam ita sit, statui T. Generos. apponere fratris Wilhelmi nomini, & vobis simul nuncupare nostram operam, quia audio tuam integritatem, pietatem, aequitatem, prudentiam: ac honestatem predicari passim istic, & de reliquis tuis virtutibus quibus æquiparas fratrem, mihi retulit literatissimus & venerandus vir Dominus Petrus Loo, Erverveldensis: Accipe igitur humaniter, quod tibi tuoque fratri offero devote.

Idem à te quoque peto, nobilis & humanissime Franciscæ Vandale. Veluti enim tui proavi habuerunt in hoc Comitatu, in quo nunc versor, sedes, atque vos adhuc cum vestra veteri & antiqua familia amplas hereditates hic possidetis, ita nunc tua quoque Humanitas vetustum Generosorum Burgraviorum de Stromberg/ quondam Castrum Crassenstein/ possidet in ea ditione, cujus viros doctos celebro. Volui igitur tuo candori illa qualiacunque simul inscribere, quæ de vestra Diæceseos celebribus viris scripsi. Tuam autem benevolentiam & ingenuum animum, egregiam quæ indolem, ornatissimus & doctissimus vir Bernhardus Copius, predicare apud nos solet, atque istius etiam jussu est destinata quoque tibi hæc dedicatio, quam pro tua humanitate & eximio candore, boni consules & hoc unum facies, ut in ista quoque ditione possis virtute & pietate aliquando magnus esse. Valeant duo præstantissimi fratres

Ketleri tecum in CHRISTO quam optime, Amen. Lemgovia,
Comitatus Lippia, primo Augusti, &c:

P A R S P R I M A,

hujus Libri,

Qui continet ILLUSTRES scriptis VIROS URBIS MONASTERIENSIS.

BERNHARDUS GUERINGIUS, *Monasteriensis*, collegit selectiora & utiliora *carmina* ex tribus Satyrarum Principibus Poëtis *Horatio, Juvenali & Persio*, redacta in locos communes Monasterii & anno 14. post annum 1500. à nato Christo edidit, & *Horlenius* epigramma adjecit: Nihil præterea à *Guerino* editum vidi.

JOANNES HAGEMANNUS, *Monasteriensis*, qui fuit *sub Timanno*, quando *Horlenius* esset *Conrector, lector & Classis*, scripsit *Monasterii commentarium in adularium Plauti*: deinde in *Epistolas Ciceronis selectas à Buschio*, præfatus est *Josephus Horlenius* ad hunc *Hagemannum & Hermannum Aquensem*, ubi utrumque artium magistros claros & doctos vocat, deinde idem *Horlenius* præfixit epistolam *versiflogo Mancinelli* commentariis *Murmellii* illustrato, in qua rursus prædictos illos celebrat & doctissimos viros esse asserit. Hic *Hagemannus* *Roma obiit*, ubi erat *Præpositus Bibliotheca Vaticana*.

JOANNES ROTGERUS, *Monasteriensis*, qui fuit in domo fratrum Pater, scripsit *elegidion in librum Murmellii Florea* sacri peanos *serta divæ virginis* continentem, profecto doctum, ubi inter alia sic scribit:

Eximios melicis, cecinit qui versibus hymnos,
Virginis & nati gesta colenda Dei. &c.

Huic inscripsit *Murmellius* commentaria sua doctissima in *Prudentium*, & ipsum virum insignem & doctum appellare non dubitat: celebrat quoque eundem *Murmellius* in libro 3. *Elegiarum Moralium*, ubi eidem dedicavit elegiam 12. Et elegia 1. lib. 3. *Elegiarum Moralium* sic de illo scribit:

Floret *Joannes Rotgerus*, doctaque vatum
Calliopes cultor carmina doctus amat.

Petrus quoque *Aquensis*, *Canonicus Martinianus Monasteriensis*, hunc inter viros istius urbis doctos recitat.

PETRUS GYMNICUS AQUENSIS, *Canonicus Martinianus*,
Aa 2 scri-

scripsit doctam epistolam vel præfationem in Dialecticam *Timanni Cameneri*, &c. in qua ostendit suam eruditionem & recitat doctos, qui suo tempore Monasterii vixerunt. Sic autem de illo in prædicto libro elegiarum Elegia 1. scribit Murmellius:

Petrus Aquensis agit diva cum Pallade vitam,
Et sophiæ puro munera corde colit.

Inscripsit ei *Murmellius* elegiam 12. libri 4. Elegiarum Moralium, ubi ipsum doctissimum salutat virum & inter alia sic scribit:

Gaudeo quod Sophiam conjungis cum pietate,
Ingenium miror candide *Petre* tuum:

Scripserat quoque idem *Petrus* multa de donatione *Constantini*, quæ prodissent in lucem, nisi per turbas Anabaptisticas intercepta fuissent. Magnus fuit *Mathematicus*:

JOSEPHUS HORLENIUS, Segenensis, primo *Hervordia* ante *Rotarium* rexit Scholam, deinde *Monasterium* venit factus sub *Timanno* quarta classis lector per id tempus, cum *Murmellius* in *Correctoratu* & *Peringius* lector 3. classis esset, venit autem *Horlenius* in *Bavinci* locum, de quo postea. Discedente verò *Murmellio* à *Timanno*, fit *Corrector Peringius*, qui cum quoque in patriam abiret, succedit ei *Horlenius* factus *Corrector*, ad quartam deinde classem venit tunc *Joannes Hagemannus*, de quo diximus: *Josephi* istius duo libri epigrammatum *Monasterii* excusi extant inscripti *Antonio Tunitio*, tunc quintæ classis lectori. Idem excerptis quasdam ex *Erasmi* libris sententias, quas adjectis doctorum epistolis ad se missis evulgavit, ubi multæ *Jacobi Montani*, *Spirensis*, ad ipsum datæ epistolæ, quibus mirum in modum extollitur *Horlenius*, extant: Scripsit erudita disticha de passione Domini & ejus fructu percipiendo, quibus ipse hoc Tetraстichon præfixit primum:

Est quia pro populo sanguis pretiosus *Jesu*
Fusus, & est coeli jam referata domus.

Semper adoremus Christi mortemque crucemque,
Atque coronati vulnera quinque Dei, &c.

Scripsit doctissimum commentarium, quo suam eruditionem & multijugam lectionem prodidit in *Triumphum Christi carmine Heroico* conscriptum per *Macarium Mutium* Italum Poëtam excellentem, *Coloniæ* excusum: Scripsit quoque in ædibus *Theodorici Hollen*, dignissimi (ut ait) veteris Ecclesiæ Canonici, & de hinc evulgavit commentaria erudita in epistolam *Cypriani ad Donatum*: Decem quoque præcepta

cepta eleganti elegia reddidit & unum quodque præceptum disticho ab-
solvit: quia inter reliqua sic de tertio & quarto præcepto canit:

Christi festa cave vano violare labore,
Sed pede non tardo templa beata pete:
Confectus senio, multa pietate parentes
Affice, sic veniet gloria magna tibi, &c.

Scriptis in multorum scripta præsertim *Timanni Rectoris Monaste-
riensis*, ut in *Physicam Timanni*, in compendium *Grammatices* ab eo-
dem editum, & in versilogi *Mancinelli* commentarium à *Murmellio*
scriptum, &c. epigrammata commendatoria: Huic *Josepho* inscripsit
decimationes *Plautinas Buschii*, *Joannes Gymnicus Typographus*,
atque *Tabulas Grammatices Murmellii*, ubi ipsum virum eruditissi-
mum appellat: *moritur Horlenius Monasterii anno 21. peste.*

JOANNES PERINGIUS, Burecensis, olim Conrektor *Timanni*
& successor *Murmellii* in Conrektoratu, collegit ex tribus *Laurentii*
Valla de vero bono libris ad puerorum utilitatem quasdam familiares
orationes quotidiano sermoni accommodatas, adjecta enarratione
locorum difficilium, adjunctaque exhortatione pro juventute ad lin-
guam sacram, &c. *Divinissima cantica* ex veteri & nova lege, id est,
Bibliis evulgavit adjecto & suo & *Tunicii* epigrammate: omnia sunt
partim *Coloniae*, partim *Monasterii* excusa: Recudi quoque curavit
Monasterii per *Zwivelium* primam partem *Psalterii* ex editione *Jacobi*
Stapulensis non solum præmisso suo & *Tunicii* epigrammate, sed etiam
prolixa præfatione ad *Timannum* Rectorem, quem ibi amplissime com-
mendat: Scriptis in multorum aliorum scripta epigrammata commen-
datoria, ut in *Buschii* triplex *Psalterium Mariae virginis* carmine scri-
ptum, in *Timanni Physicam*, in *Grammaticam Perotti*: collegit quoque
selectiores epistolas Plinii præmissa præfatione, in qua nimium quasi præ-
terito *Cicerone*, videtur *Plinio* & ipsius dictioni tribuere: sed hoc dan-
dum est tempori isti. In epigrammatis suis celebrat ipsum *Peringium*
tanquam eximiae doctrinae ac pietatis artiumque ingenuarum professo-
rem dignissimum *Horlenius*: Ego ab illo editum nihil amplius vidi,
sed *Murmellius* dedicavit eidem *Peringio* elegiam II. libri 2. elegiarum
Moralium, ubi quoque ipsum amplissime celebrat, & elegia I. libri 3.
elegiarum *Moralium* sic de illo *Murmellius* scribit:

Clarus Bavincus, clarus Peringius una
Militia mecum non sine laude merent, &c.

Dicitur mortuus esse in Patria *Buricens* ultra Rhenum è regione *Wesaliae* urbis.

JOANNES GLANDORPIUS, *Monasteriensis*, primo inclaruit ex certamine illo literario, quod habuit cum *Henrico Vrchtero Olphenio*: nam utriusque invectivæ carmine & soluta oratione scriptæ, extant: *Fuit in Schola Rostochiensis & Coloniensi* per multos annos: *rexit in Patria Scholam* tempore Evangelii ibidem renati, ut antea sub Timanno post Tunicium, classis lector fuerat: *Marpurgi post Buschium factus est Orationis Professor*, & sæpe dixerat *Casparus Rodolphus Snavus* (qui *Dialecticæ Professor* erat ibidem, doctissimus) nunquam habuisse eloquentiores *Academiam Marpurgensem*, quam duos illos *Westphalos Buschiū & Glandorpiū*: *Rexit idem Glandorpius scholas* magna cum laude *Hamelungæ, Brunsvigæ, Hännobere & Goslarie*, & multos doctos discipulos passim reliquit: *Philippus Melanchthon* in literis ad ipsum datis & in *Intimationibus publicis*, præsertim tomo 3. scriptorū publice *Witenbergæ* propositorum) hunc doctissimum pubis informatorem & historiarum exactum scrutatorem denique prudentem ingeniorum censorem appellat, &c. Vidi ipsius *Sylvam editam* anno 1551. carmine Elegiaco in enarrationem commentariorum *C. Julii Cæsaris* de bello Gallico & civili: Edidit quoque anno 1556. *de familia Antoniorum* eruditum admodum scriptum *Lipsiæ* excusum: & ad eum modum *familiam Juliorum* & decem adhuc alias familias apud Romanos olim claras decreverat edere: Scripsit quoque *magnum Epigrammatum doctorum volumen*, quod similiter nondum prodiit: Vidi aliquoties ipsius epigrammata in commendationem aliorum edita: Sic locos in Evangelia dominicalia, *Antonii Corvini*, & ipsius epistolam de actione *Monasteriensis*, epigrammatis celebravit, item *Zangerii* Musicam, item *Sibei Olphenii epicedia & epitaphia* scripta viris quibusdam eximiis in *Inclyta Osnaburga*, &c. Postremo venit vocatus ad gubernationem *Schola Hervordiensis* in *Westphalia*, ubi etiam mortuus est bonus senex hoc anno 1564. Ipsius vitam dicitur carmine describere successor ejus *Albertus Lanicernus Junior*. Quid ille, & *Buschius* egerint contra *Anabaptistas* alibi, hoc est, in *Ecclesiastica historia* dicetur.

JOANNES VOLSIUS, *Lunensis*, qui cum *Eberhardo Tappio* fuit oppido *Lunen Comitatus Markæ* in *Westphalia*, ornamento, hic fuit *Rektor Schola Ludgeriana* post *Joannem Mirmellium*: scripsit epigramma in commentarium *Horlenii* super epistolam *Cypriani* ad *Donatum*: & scri-

scripsit idem doctam & prolixam epistolam ad Joannem Peringium, quæ publicè extat: *factus est postea pater ad D. Maximinum Colonia.*

HENRICUS DORPIUS, Monasteriensis, sub suo nomine *edidit historiam de factione & furore Anabaptistarum in urbe Monasteriensi*, quæ extat in tomo 2. Witebergensi Lutheri, & inde integram descripsit historiam *Sleidanus* libro decimo: Putatur tamen pars aliqua istius historiarum congesta esse à *Doctore Theodoro Fabritio*, qui ante obsidionem mittebatur Monasterium à Landgravio, atque hic dicitur esse Westphalus & hæcenus in oppido Cerveſto Principum Anholdinorum egit Superintendentem.

JOANNES LANGERMANNUS, Monasteriensis, tempore renati Evangelii anno 31. latina scripta & propositiones *Rothmanni* editas, cum adhuc integræ esset doctrinæ *Rothmannus*, vertit in linguam Germanicam, & edidit: Nam nunquam deficienti Rothmanno consensit: imo propter synceram doctrinam multa perpeſſus est, & *mortuus est Hamburgi* in vera agnitione Christi.

THEODORICUS quidam de MONASTERIO, frater observantiæ, scripsit etiam manuale pro laicis germanica lingua Colonia excusum, sed valde insulsum & indoctum.

Non dicam nunc, quanto cum urbis istius malo ediderit ibi varia pro defendendo suo dogmate, opuscula impia *Bernhardus Rothmannus* sub obsidione, & paulo ante obsidionem.

Hæcenus scriptores qui vel nati sunt, vel vixerunt in urbe Monasteriensi, olim, mortuique sunt, & tamen non habentur in Bibliotheca *Gesneri*, vel catalogo *Trithemii*, sive etiam in aucta epitome Bibliothecæ: Jam etiam *vivos* describamus:

JOANNES SPITHOPHIUS, Monasteriensis, Professor Physices in schola *Haffniensi* in Dania, eruditam edidit orationem excusam *Rostochii* de vita & morte Doctoris Medici *Jacobi Bordingii*.

JOANNES HAVINCKHORSTIUS, Monasteriensis, in Schola vel Bursa Montis Colonia Professor artium fuit diu, & scripsit tum græcæ tum latine epigrammata, cujus epigramma vidi in Syntaxin Varenii græcam & in aliorum quorundam libros, argumenta quædam in Dialogos Luciani atque simul in eosdem annotationes atque alia: Dicitur nunc esse *fureconsultus Licentiatus* ibidem.

BERNHARDUS LINGIUS, ex Domino & oppido Lingen oriundus, vixit diu in Schola Lovaniensi, ubi audivit magnum illum *Conradum*

dum Goclenium, & fuit collega ibidem olim in studiis *Regneri* illius Rectoris Groningensis, hominis eloquentissimi, &c. postea Colonia factus est græcæ linguæ Professor, sed cum ibi liberioris esset vitæ (ut ajunt, quia pro certo hoc non affirmo, quanquam idem dicatur de *Murmellio*) dimittitur, & venit in patriam meam, ubi factus est Rector Scholæ anno 48. postea cum pene eadem de causâ dimitteretur ibi, fit tandem *Monasterii Conrektor Hermannii Kerssenbrochii* in Scholâ Paulinâ, apud quem jam in isto officio per annos 14. hæsit, vir in linguis præsertim græca versatus, doctus, simul & judicio ac ingenio facili præditus & felix admodum in docendo: edidit de *colis & commatibus* cum sua præfatione, quædam ex *Philippi Melanchthonis & Joachimi Ringelbergii* scriptis collecta, & scripsit præfationem in duos libros *Murmelli* de compositis verborum, nuper recusos *Monasterii*, atque olim epigramma in heroicum carmen *Kerssenbrochii* de bello *Monasteriensis*, quo scriptum istud commendat: Nihil præterea vidi ab illo editum: plurimum posset præstare in re literaria *Lingius*, si propter occupationes, tum quoque ut referunt alii propter delitias vacaret, Secundus ab eo est ut opinor lector 4. classis *Johannes Lichtius*, Antwerpianus, studiosus Medicinæ, cui classi olim præfectus erat senex miles in re literaria *Bartholomæus Lucelburgensis*, &c. Reliquos collaboratores D. *Kerssenbrochii* non novi, &c.

Hi inquam omnes sunt, qui ad nostram noticiam pervenerunt. Si qui alii adhuc sint in urbe *Monasterienti*, vel alibi sedes habeant, nati tamen in ea civitate, quos ego ignorarem, & forte his non ascripsissem (quia neminem ex malitia, sed potius ignorantia prætereo) illos mihi ab aliis per literas indicari peto, quò in sequentibus locum suum honorifice consequantur, &c.

PARS SECUNDA,

LIBRI QUARTI,

Quæ continet doctos viros ditionis *Monasteriensis*, qui scriptis clari sunt, & non habentur in catalogo *Trithemii*, nec in *Gesneri* Bibliotheca vel ejus aucta epitome: ubi primo dicemus de iis, qui mortui sunt:

TIMANNUS CAMENERUS, Guernensis (oppidi Guernæ *Monasteriensis* ditionis decus) per annos 30. rexit ab anno 1500. usque ad annum 1530. Scholam summi templi in urbe *Monasterienti*, quon-

quondam *Hegii discipulus* & in eadem octuria *condiscipulus Erasmi* Rotodami fuerat : ante quem etiam mortuus est in Pastoralu Lamber-
tinæ Parochiæ, vir gravis & severus in gubernatione. Ipsius multa
scripta extant : *Scriptit* compendium naturalis Philosophiæ, in 5. di-
stributum volumina : idem edidit compendium Dialecticæ, atque Ety-
mologiæ & Syntaxeos artis Grammaticæ correctum : carmine quoque
felixerat. Sic ad illum scribit *Murmellius* in lib. 2. Elegiarum Moralium:

Qui claris animi possunt divina tueri
Luminibus, curant illa caduca nihil,
Qos inter merito numerat te Musa *Timanne*,
Gloria Teutonici docte *Timanne* soli,
Qui solida errantem moderaris lege juventam,
Præcipiens rectè vivere, rite loqui.
Sedulus ingenuas pueros hortaris ad artes,
Et sôphiam summo cogis amore sequi, &c.

Et quando reliquos urbis Monasterientis doctos viros celebrat, sic
quoque de *Timanno* scribit:

Censetur late doctusque *Timannus* habetur,
In celebri celebrem qui regit urbe Scholam.

Postea tamen ortum est tantum dissidium inter *Murmellium* & *Timannum* propter editum à *Timanno* *Compendium Grammatices*, quò
tandem ex Schola *Timanniana* discederet, & ad D. Ludgerum mox
ludum literarium aperiret, quando lector 3. classis *Peringius* *Murmellio*
succedens *Timanni Corrector* fiebat : postea tamen opera *Rodolphi*
Langii & *Peringii* sunt reconciliati & tunc scripsit in correctum *Ti-*
manni compendium *Grammatices* (licet antea dispendium ex *Com-*
pendio fecerat) epigramma commendatorium. Fuit ipse *Timannus*
felix ut diximus carmine, quod uno aut altero versu ostendam. Sic
aliquando de Marte lusit:

Exulat virtus superumque cultus,
Et decus summum pietasque clara,
Nemo jam pace in placida quiescit,
Partave servat, &c.

In epigrammatis ipsum vehementer *Horlenius* commendat, ut alibi
dictum est in oratione de viris quibusdam doctrina illustribus *West-*
phaliæ, qui per Germaniam latinam linguam restituerunt, &c. Atque
in præfatione quam præfixit editioni epistolæ ad Corintheos separatim

tunc in usum Scholarum excusæ, tum quoque *Peringius* alibi. Mortuus est jam urbe capta & recepta, cum redire cogitasset ad Lambertinum Pastorum.

GERHARDUS COTIUS, Alensis, fuit & in patria solus & Monasterii Scholæ administrator cum *Glandorpio* tempore renati Evangelii, postea factus *Concionator* Evangelii in Comitatu Lippiæ, mortuus est etiam *Hornæ*, quod est oppidum nostri hujus Comitatus, anno 1562. Scripsit autem carmen ad DEI Genitricem laudatorium, cum adhuc ageret in patria Ludimagistrum, & esset Papista, editum Monasterii: Scripsit & edidit quoque *Pagellam* carminum anno 1525. cum præfatione *Jacobi Montani* Spirensis, qua Cotius doctis, qui nostrum seculum poematis oblectant, annumeratur: Scripsit & evulgavit quoque *Hornæ* pia carmina inscripta Magistro *Joanni Grothen* Jureconsulto, &c. Multa utilia collectanea in ejus Bibliotheca sunt post mortem illius reperta, sed editum ab illo nihil amplius vidi.

JOANNES ALEXANDER, Meppensis, (ex oppido *Meppen* in *Emeslandia* natus) qui *Zwollis* magna cum laude cum *Stuvio* Scholis præfuit, vir disertus & doctus: extat ejus epigramma in *Lystrii* libellum de figuris, atque aliud in tres *Satyras* separatim per *Timannum Camenerum* in usum suæ Scholæ ex *Juvenale* editas, scripsit, quibus celebrat *Timannum*: Mortuus est in regimine Scholastico *Osnaburgæ* anno 1527. Hunc diversis in locis celebrat *Murmellius*, sic autem in epigrammatis *Paræneticis* *Daventriæ* excusis, ipsum commendat:

Eloquii salve cultor facunde latini,

Quo duce barbaries pellitur è medio,

Te merito doctum clara & virtute politum

Suscipiunt docti suscipiuntque boni.

Te doctore Scholæ pars istic maxima floret,

Doctrinam sequitur magna caterva tuum.

HERMANNUS STUVIUS, Vechtensis, discipulus *Murmellii*, cum rediret *Colonia* ex studiis, *Zwollis* factus est *Meppensi* *Conrector*, & postea inde abiens *Louanium*, contraxit cum *Westphalo* *Conrado Goclenio* familiaritatem & ipsius promotione, cepit ibi optimos quoque autores non sine admiratione enarrare: tandem revocatur in patriam & fit *Pastor Wildeshusensis*, ubi etiam mortuus est ante paucos annos: Huic inscripsit *Murmellius* suas *Tabulas* de re Grammatica & sic de illo in dedicatoria epistola ait: Bonarum omnium studia disciplina-

rum

rum ita amplectaris ut avidius nemo : Epistolas scribis mi Stuvi, ut Musas ipsas latine loqui credam : carmina componis quam lepidissimè, &c. Et mox sic pergit: Te vero, mi Hermanne, & Joannem Meppensem (de quo antea diximus) communem amicum non minus literatura præstantem quam piis moribus & sacerdotio venerabilem, oratos velim, ut quod vestra sponte jam pridem facitis, in id unum omnes ingenii nervos intendatis, ut explota veteris Alexandri barbarie (putat doctrinale Alexandri) cum politioribus literis, tum castissimis moribus ab ineunte ætate dociles pueri se gaudeant erudiri, &c. Hæc scripsit eo anno Murmellius, quod è medio sublatus est : Atque utrique isti Joanni Alexandro Meppensi & Hermannò Stuvio Vechtenfi dedicavit eodem anno Scoparium suum in Barbariei propugnatores Murmellius, & ipsos sibi ait amicos familiarissimos propter eximiam eruditionem, &c. Nihil editum à Stuvio vidi, nisi epigramma, quod scripsit in commendationem Elegiæ *Antonii Tunicii*, quam ille de moribus Scholasticorum evulgavit, versus Stuvii sunt:

Hos eme perpulchros studiosè Scholastice versus,
Sensiculis claris hi, mihi crede, fluunt.

Hinc potes ipse tuam justis componere vitam
Moribus, hinc vitium turpe cavere potes:

Hinc tibi præclari facilis studii ordo patebit,
Quo sine doctrinam carpere nemo potest:

Hos omni monitus quicumque Scholasticus arte,
Servarit modico tempore, doctus erit.

HENRICUS SCÆVIUS, Schalterlandinus, prope Kloppenberg natus, Canonicus in *Freckenhorst*/ felix fuit in scribendis versibus: itaque de se ipso sic solebat gloriose dicere: Scævius ingenio, Scævius arte valet, &c. Sed hoc jocosè invertibat Joannes Ælius junior, Successor *Timanni* in gubernatione Scholæ Monasteriensis, dicens: Scævius ingenio, Scævius arte caret. Scripsit in diversa Scripta doctorum epigrammata, ita quoque scripsit elegiam in commendationem *Dionysii Carthusiani*, quæ sic incipit:

Quisquis cantopheri cupis iram flectere Christi,
Nec Phlegetonteis volvier usque locis, &c.

Edidit anno 21. Colonia multa epigrammata & epistolas ad diversos scriptas, ubi nobilem Dominum *Joannem Smisingium*, tunc Canonicum, nunc Decanum, & *Hermannum Bravium* quondam Scholasticum

Summi templi Osnaburgensis, atque *Joannem Mellinckhusium* Emedensem, qui postea factus est Decanus ad S. Joannem Osnaburgæ & fuit vir doctus atque Mecænas studiosorum, honorifice salutat; *Ælium* vero prædictum celebrat ibidem: Puto illum Freckenhorstii mortuum esse.

Scriptum in prædictum illius Scævii opus anno 21. editum, epigramma non indoctum *Hermannus Ranthius*, tunc Pastor in Vechta, qui in vicinia mei patris anno 1554. admodum senex Osnaburgæ est mortuus.

ORTWINUS GRATIUS, (hic etsi vulgo putetur Daventriensis esse, tamen est *Westphalus*) scribit in præfatione, quam præfixit secundæ editioni libri *de laude Westphaliae*, ab ipso *Wernero Rolovingio* scripti, se esse *Westphalum* in ditione Monasteriensi natum à *Frederico de Graes*, antiqua laudabilique prosapia prope Cosfeldiam urbem, educatum vero à patruo suo *Joanne de Graes*, Daventriæ, & in Hegii Schola ibidem instructum, & ob id vulgo Daventriensem dictum. Hic scripsit multa, & postquam esset ante annos 50. inter præcipuos cum *Joanne Casario* & *Jacobo Grefelio*, Professores Academiae Colonienfis, miser ille nimium indulgit affectibus, & confidens stylo ac autoritati, qua mediocriter valet, cepit causam *Hochstratii* defendere. Itaque in ipsum confictæ sunt epistola obscurorum virorum ab *Hermannno Comite de Nova Aquila*, *Ulrico ab Hutten*, & *Hermannno Buschio*, *Casario* & aliis, quanquam *Buschius* propter patriam concivi parcere debuisset, sed ipse *Ortwinus* antea *Buschium* anno 1511. irritaverat, scribens: insulse & inepte esse factum à *Buschio*, quod scriberet Theologis, Philosophis & Magistris fore utilem, suum in *Donatum* commentarium. Hinc ille lachrymæ. Emisse tamen apologeticum ad virulenta ista scripta, quo se mirum in modum excusat *Ortwinus*, &c.

Sed ne hoc præteream, fuere olim circa annum 1350. in Cœnobio Marienfeldiano viri docti, Doctor *LUBERTUS de WEND*, antea Canonicus Osnaburgensis, qui ex Monasterio electus est Episcopus Osnaburgensis, sed maluit in Monasterio manere, quam Episcopatum suscipere: Et *ARNOLDUS* quondam Cantor ejusdem Ecclesiæ: Eodem tempore fuit ibidem Monachus *CONRADUS ESSENE*, vir literatus, ut scribit *Ertwinus Ertman*, Consul Osnaburgensis, in Chronico Osnaburgensi, & præsertim versibus faciendis mire dexter, hic fuerat *JOANNIS HOED*, Doctoris & tunc Episcopi Osnaburgensis, qui in locum Doctoris *Luberti Wend*, ex provisione Apostolica venit, præceptor, & eundem

dem Episcopum edito libro, soluta & ligata oratione quam amplissime celebraverat, asserens ipsum non ut alios Episcopos rerum temporalium, sed spiritualium & lectionis studiosum fuisse, inter cætera sic de nomine Joannes dixerat : En dat nomen ei gratia magna DEI.

Nunc ad eos tendimus, cum de mortuis nihil mihi amplius constet, qui vivi sunt, &c.

JOANNES BATHELIUS, Cosfeldianus, diu Lovanii vixit & audivit *Conradum Goclenium* & alios, postea Wittenbergam abiit & factus est familiaris *Talichio*, cui etiam deinceps fuit collega in Schola Luneburgensi. atque simul eidem post successit in regimine Scholastico: Vivit adhuc hodie, & est illi Conrector vir clariss. *Lucas Lossius*: nihil aliud præter leges Scholasticas in usum sui ludi literarii edidit, quod ego sciam, Bathelius.

JOANNES DIEKMANNUS, gubernator Scholæ Borckensis, edidit Phæcium carmen de livore, & est vir eruditus: puto illum superesse & nihil præterea edidisse.

Bucholdiani oppidi ornamentum fuit GERHARDUS BUCHOLDIANUS, Medicus: vixit ibidem superioribus annis WILHELMUS KLEIBITIUS, qui scripsit contra *Heshusium*, & nunc degit Antwerpiae apud Sacramentariam sectam, ut audio, homo inquietus & crassæ sententiæ, imo potius impudens.

HENRICUS SIBÆUS, Olphenius fuit, olim anno II. lector in Schola *Timanni* Monasterii, sed mox abiit Wittenbergam, inde reversus suscepit Conrectoratum Osnaburgæ apud *Joannem Meppensem*, postea Hervordiae eandem functionem sustinuit apud *M. Rodolphum Mollerum*, deinde Mindæ Rector Scholæ Cathedralis factus est: Sed ibi ut Lutheranus non potuit diu harere; Itaque rediens Wittenbergam, hæsit ibi per aliquot annos & tunc rursus Cassellis, Helmstadiæ & in Dithmaria Scholis præfuit, tandem Osnaburgæ fit *D. Christiani Sleibingii* Conrector & post illum Rector: Tempore vero interim uterque vocatur Hervordiam, quum locum in Scholis vel Ecclesiis Osnaburgæ non haberent: Et hic interim Conrectoris munere fungitur Olphenius. sed discedente rursus Christiano, Rectoratum subit, quem cum ei adimere videretur, vel potius in ipsius locum vocaretur à Senatu *Albertus Lonicerus* junior: discipulus antea Olphenii, venit tandem *Lemgoviam*, ubi cum Scholam quoque per biennium administrasset, est rude donatus propter senium: Est ille *Olphenius Grammaticus* egregius, &

gravis Pöeseos censor : Hic *Lemgovia* cepit ex scriptis clarere : Scripsit elegion de tribus Hermannis Westphalis Bulchio, Bonno, Tulichio viris doctissimis: deinde plurimis *Epitaphia* scripsit, quæ extant, *Bernhardo Comiti de Lippia*, *Christophoro à Donop*, Satrapæ ejusdem, atque Medico ejusdem Comititis *Georgio Honderlago* Doctori, tum quoque Consiliario Comititis & Consuli Lemgovienfi *Ludolpho Cathemanno* (cujus etiam filio Theodoro epithalamion scripsit) & *M. Henrico Grothen*, *Juriconsulto*: Evulgavit quoque justum librum carminum de obitu multorum excellentium virorum in Inclyta urbe Osnaburga, ut *Martini ab Hørsten* / *Henrici Storckii*, Doctoris *Rolandi* Consulium item *Pollii* & quorundam aliorum: Ista omnia aut sunt Wittenbergæ aut Lemgovia excusa. Hunc *Olphenium Albertus Lonicarns* publica elegia ipsum celebravit ante anno 10. ubi inter alia sic de illo ait:

O decus Aonii docte Sibæe chori:

Scripsit quoque *Glandorpius* Epigramma de ipsius libro, quem super obitu Insignium virorum apud Osnaburgenses inter paucos annos vita functorum scripsit, ubi sic ait:

Quæ tibi dat doctus, foelix Osniburga, Sibæus

Carmina, sunt cedro digna, legique piis &c.

Vivit admodum senex Lemgovia, plura meditans.

BERNHARDUS COPIUS, Strombergas, cum fratre natu maximo *Joanne* Lovanii & Coloniae Linguis & bonis literis operam dedit, rexit cum eodem fratre Joanne (qui nunc est *Conrektor Schola Tremonienfis* apud *Doctorem Joannem Scavasten*) *Monasterii* ad D. *Ludgerum* & *Paderborna* Scholas: nunc vero *Bernhardus* ad annos 5. apud nos Lemgovia Scholam administravit non sine celebritate nominis sui, qui dum esset Tremonia Conrektor, scripsit elegiam in commendationem *Poëllarum Scopperi*: Hic vero apud nos *Partitiones Dialectices*, *Rhetorices* & *Logicæ* prælo commisit ad usum suæ Scholæ: & quasdam *Tabulas* in easdem artes præsertim *Grammaticam* & *partitiones* dabit aliaque multa meditatur: Ipsius frater *Balthasar* scripsit elegias duas, ut est egregie doctus, in *Rhetorices* & *Logicæ* partitiones à *Bernhardo* editas, atque in meam orationem de viris Westphaliae quibusdam doctrina illustribus, qui latinam linguam toti Westphaliae restituerunt, epigramma: An reliqui fratres præcipue *Joannes* & *Engelbertus*, qui est *Conrektor Susati in Schola Evangelica*, aliquid in lucem ediderint, omnino ignoro, sunt tamen & illi viri egregie docti: Possunt illi qua-

tuor

tuor fratres adhuc multum præstare in re literaria, & speramus id futurum. *Quintus frater Hermannus est Pastor in Stromberg/ & sextus Rogerus* sub clarissimo & longe doctissimo viro D. D. Davide Chytræo Rostochii, Philosophiæ & sacris literis operam dat, & facit bonum in studiis progressum.

Non scio jam plures Scriptores ex ditione Monasteriensi ortos : Pios, qui plures forte noverunt, ut istos mihi per literas indicare velint oro, quo sequentibus libris inferantur.

PARS TERTIA,

Libri quarti,

Qua describuntur primo illi viri docti, qui in urbe fuerunt, deinde in ditione, etsi scriptis non claruerint. Videamus nunc quinam Patrum sæculo in urbe & ditione clari doctrina, non tamen scriptis fuerint.

Scripsit *Murmellius* anno 1503. Sapphicum carmen in laudem urbis Monasteriensis, in quo præter reliquos *Vegium* quendam ob insignem eruditionem celebrat : Ejusdem meminit *Buschius* lib. 2. Epigrammatum (quos ann. 1500. edidit ad suum Præceptorem *Alexandrum Hegium*) in celebratione doctorum qui isto tempore Monasterii vixere, ubi inter cætera sic ait :

Nec te præteream *Vegi*, tua vivida virtus
Adsi & admoto pollice ducta Chelis.

Adeundem *Vegium* scribit ibidem Epigramma de angustia humanæ vitæ, ubi sic scribit, Domino *Vegio*, &c.

Te laudo, teneas hæc quod sub pectore semper,

Nec *Vegi* falsis chare trahare bonis.

Non te fluxus honor vineit, nec in alta levaris,

Contentus fatises studiose tuis,

Et solum sanctos, hæc sunt tua vota, libellos

Diligere, & verum laude sonare Deum, &c.

Nemo potest mihi referre quis fuerit, sed colligo illum Pastorem fuisse *Lambertinum*, quem propria elegia sine nomine tamen amplissime à studio Theologico in libris *Elegiarum Moralium* celebrat *Murmellius*. In

In eodem libro 2. Epigrammatum *Buschius* celebrat plures, de quibus nullam notitiam certam habere potui vel ab ullo sene, primo cujusdam LAMBERTI, qui à gelida aqua nomen habuit, forsan *Kaltwasser*, de quo sic ait :

Tertius in numerum venies *Lamberte* meorum,

Qui certe à gelida nomina sumis aqua.

Postremo quendam CHRISTINUM recitat inter doctos, quibus ut LANGIUM præposuit omnibus tunc in urbe Monasteriensi, clarentibus doctrina, ita hunc reliquis postponit & de illo sic scribit;

Ultimus occurristandem *Christine*, sub acto

Edite frigenti lactificoque polo,

Non tamen ingenium cælum tibi triste negavit,

Carmina sed plectro condis, &c.

Collegio illum fuisse ex aquilonalibus istis plagis Daniae vel Suetiae sive Gotlandiae Gutlandiaeve, aut Maris Balthici ortum, &c. Sed qualis isti duo *Lambertus* & *Christinus* fuerint, ignoratur.

Pergit autem ibidem describere reliquos doctos viros, qui tunc in urbe Monasteriensi fuere, *Degenhardum Witten / Tegederum, Grovium, Joannem Elium* (intellige seniore) *Morlagium, Petrum Aquensem, &c.*

De DEGENHARDO sic scribit :

Tu nec turpe puta molles *Degenharde* choreas

Castaque in herbofo gaudia colle sequi, &c.

Item proprium scripsit epigramma ad Magistrum *Degenardum de Witten*, Ludimagistrum de cornice que reciso capite adhuc volavit, &c. Dominus Glandorpius putabat hunc Lunensem fuisse, tunc vero ad D. Ludgerum Rectorem egisse, & postea factum Coloniae vel Officiale vel Cancellarium, eique ad S. Ludgerum successisse Andream Ornitoparchum.

De TEGEDERO sic scribit :

Quicquid opus vatum fuerit, non deperit unquam

Pægasidum nescit docta caterva mori.

Hinc *Thegedere* mei capient te candide lusus,

Teque juvant Clarii Flava Theatra DEI.

Ipsa suburbano studiis te rure dicasti,

Dum passim Genium cætera turba colit.

In eodem epigrammatum libro scripsit epigramma ad hunc Magistrum *Bernhardum Tegederum, Scholasticum Mauritianum*, ubi inter alia sic de illo ait:

Com-

Compositus latii vel cantas carmen Homeri,
Immensum versas vel Ciceronis opus, &c.

Item Joannes *Murmellius* in elegia prima ad Rodolphum Langium lib. 3. Elegiarum Moralium recenset omnes Poëtas præcipuos, & deinde eos nominatim exprimit, qui suo tempore Monasterii ex Poësi & doctrina clari fuere, ubi sic de hoc *Tegedero* scribit:

Diffuso late Tegederus nomine floret,
Inque suburbano carmina rura facit, &c.

Hunc quoque *Petrus Aquensis* in epistola (quam præfixit *Dialecticæ Timanni*, ubi docti & clari ingenio in urbe Monasteriensi per id tempus recensentur) & *Tegederus* recensetur: Dicitur autem habuisse splendidam *Bibliothecam*, quam reliquerat filiis doctis *Bernhardo & Everhardo Tegederis*.

Nunc ad GROVIUM tendimus, de quo sic *Buschius* prædicto loco scribit:

Hinc *Grovium* nostræ placuit junxisse cohorti,
Hic favit ingenuis, laurigerosque colit.

Ad *M. Joannem Grovium* scripsit epigramma *Buschius* eodem lib. 2. Epigrammatum, ubi inter cætera de illo sic scribit:

Tu requietus amas libros, & murmura vulgi
Contemnis, vatum plectra lyramque colis.
Certo fine tuos fugis instaurasque labores,
Omnia servata commoditate geris.
Et mea si detur, en talem sibi carmina quærunt,
Cui sit cura Chelis, castaliusque latex.
Hoc (tibi dum curæ cessant Langique labores)
Pignus amicitiae carmen habeto meæ, &c.

Ex hoc postremo disticho observo *Grovium* hunc familiarissimum Langio fuisse, forsan *Amanuensis* ejus fuit. Hic submersus est tempore *Murmellii* circa annum Domini 1506. Quare de illius misero interitu prolixè conqueritur *Murmellius* lib. 3. Elegiarum Moralium elegia 6. & inter cætera ita ejus laudem celebrat;

Grovius Andinas solitus tractare Camœnas,
Eruere obscuris condita sensa locis:
Occidit heu latiae pariter facundia linguæ,
Castalides lugent, pulpita docta silent:

Cc

Et

Et rursum :

Occidit indigne merfus puteabilis undis,
Grovius ille pius, spesque decusque meum.
 Qui me præcipuo vivens dilexit amore,
 Qui *Sophiæ* cupidis portus & aura fuit, &c.

Fuit ergo ille vir doctus & per id tempus barbarum, reformator
 dictionis sine ullo dubio.

JOANNES ÆLIUS *senior* (Pater junioris Joannis Ælii, Rectoris post
 Timannum Scholæ Paulinæ, atque Everhardi Ælii, qui ut *trium Episco-*
porum Secretarius fuit, & tandem *quarti* Domini Kettleri *Cancellarius*,
 ita etiam pater trium Episcoporum Cancellarius fuit, nam eo honore
 publice etiam à doctis in scriptis affectus est, fuit autem *Monasteriensis*
Cancellarius Joannes Ælius senior *sub Henrico Swartzburgico* Episcopo,
 qui fuit etiam *Bremenensis* Archipræsul, & deinde *sub Conrado Retbergi-*
co Episcopo *Monasteriensis*, qui etiam *Osnaburgensis* Præsul erat, &
 postea *sub Erico Louwenburgico*, &c.) erat Canonicus ad S. Martinū,
 Magister & vir doctus, tum quoque Mecænas omnium doctorem:
 utinam tales essent omnes hodie Cancellarii in aulis Principum ac He-
 roum, qui prohdolor dorophagi sunt, & nemini magis quam sibi favent.
 Huic *Ælio Cancellario* inscripsit Jacobus *Montanus* *Odarum* Spiritua-
 lium librum, & illum tanquam doctorem patronum doctum celebrat.
Buschius autem prædicto libro 2. Epigrammatum in elegia ad Langium
 sic inter reliquos refert de hoc Ælio anno 1500.

Æli succedas hos inter habende Joannes,
 Cujus amant doctos numina nostra sonos, &c.

Scripsit ad eundem Ælium proprium epigramma, quo ipsum cele-
 brat: Item *Murmellius* in elegia 1. libri 3. Elegiarum Moralium ad Ro-
 dolphum Langium, quo celebrat doctos qui suo tempore 1506. fuere
 Monasterii, sic de eodem scribit:

Clarus *Joannes* cunctis memorabilis Æli,
 Temporibus legum justitiæque decus, &c.

Recenset etiam inter doctos urbis *Monasteriensis* suo tempore, in
 prædicta epistola Petrus Gymnicus *Aquensis* eundem.

MORLAGIUS sic in prædicto libro 2. epigrammatum *Buschii* ce-
 lebratur:

At tu *Martini* faveas pars una sacelli
Merlagi, libros cui cumulasse juvat, &c.

At-

Atque in elegia 1. libri 3. Elegiarum Moraliū sic quoque scribit Murmellius de eodem :

Non tanti fulvum curat Morlagius aurum,
Quanti doctrinas æstimat atque libros.

Scripsit & propriam elegiam ad *Henricum Morlagium* Canonicum Martinianum in libro 3. Elegiarum Moraliū *Murmellius*, ubi inter cætera sic refert de eo :

Te juvat egregiam *Morlagi* Bibliothecam
Condere, & innumeros explicuisse libros.

Cæperat tunc ille græcam linguam fideliter scrutari & profiteri ut audio, &c.

Recenset quoque viros doctos urbis Monasteriensis, qui anno 1506. floruerunt *Murmellius* elegia 1. ad Rodolphum Langium libro 3. Elegiarum Moraliū, & nominat hos celebratque carmine, *Buschium*, *Tegederum*, *Ælium*, *Timannum*, *Modersonium*, *Petrum Aquensem*, *Morlagiū*, *Joannem Iserlonium*, *Jacobum Montanum*, *Joannem Rotgerum*, *Bavincum*, *Peringium*, &c. Ex his diximus in libro 3. de Buschio, & Jacobo Montano, atque jam in hoc libro diximus de Timanno, Peringio, Rotgero, Petro Aquensi, Tegedero, Ælio & Morlagio.

De ISERLONIO (quis fuerit ille plane ignoro, nec ab aliis senibus cognoscere potui) sic scribit *Murmellius* elegia 1. libri 3. elegiarum Moraliū :

Hujus *Joannes* non *Iserlonius* expers
Laudiserat, sacra religione pius, &c.

Unde apparet Monachum fuisse illum, vel Minoritū, vel fratrem, &c.

De MODERSONIO autem sic scribit ibidem :

Docte *Modersoni* te dextro lumine Phœbus
Respicit, & capiti frondea ferta parat.

Celebrat eundem elegia 12. lib. 4. Elegiarum Moraliū, cui istam inscripsit, & appellat hunc, *Joannem Modersonianum* venerabilem eruditione virum, (ubi autem fuerit Sacerdos non addit) & inter cætera ita de illo ludit :

Clare *Modersoni*, qui consuetudine dulci,
Docta simul mecum cedere verba soles, &c.

De BAVINCO sic scribit in prædicta elegia 1. libri 4. Elegiarum :

Clarus *Bavincus*, clarus *Peringius* una,
Militia mecum non sine laude merent, &c.

Scriptit ad *Ludolphum Bavincum* Metelenium elegiam 14. lib. 4. elegiarum Moralium de præconio Thomæ Aquinatis, ubi ipsum in titulo artium magistrum doctissimum appellat, &c. apparet Bavincum collegam Murmellii sub Timanno fuisse, & sunt qui putant illum Præfectum 4. classis fuisse ante Horlenium, &c.

JOANNES OISTHUSIUS, Monasteriensis, elegia 8. in libro 3. Elegiarum Moralium celebratur à *Murmellio*, cui & ingenium & doctrinam ibidem tribuit Murmellius, & urget ut pergat in inceptis studiis.

BERNHARDUM AVERDUNCUM, Juristam Monasteriensem, sic salutavit in epigrammatis Murmellius de laudibus vini disserens:

Post juris studia & lites operasque forenses,

Exhilarare mero corda soluta decet, &c.

BERNHARDUS MOMMIUS, ad D. Ludgerum Decanus, fuit vir doctus tempore Murmellii, cui idem *Murmellius* inscripsit sua Rosaria vel Florea divæ virgini sacra, & in præfatione illi præter dignitatem, humanitatemque tribuit peritiam rerum, juris cognitionem, ac artium egregiam scientiam & eruditionem non vulgarem.

Novi ejusdem cognominis Consulem urbis Monasteriensis ALBERTUM MOMMIUM, Bockholtianum, L. L. Licentiatum, qui Officialis antea fuerat, virque doctus erat.

JOANNES DOBIUS, Jureconsultus & Majoris Ecclesiæ Scholasticus, in dedicatione Compendii Grammatices correcti celebratur à *Timanno* tanquam doctissimus & eximius vir.

Vixit etiam in *pastoratu Lambertino* post *Vegium*, ut opinor, HENRICUS VERINGIUS, Paderbornensis, huic inscripsit Compendium Dialectices *Timannus*, & virum græcæ ac latinæ linguæ doctum ac scientia conspicuum vocat. Hic anno 1525. (si recte memini) resignavit *Timanno* Parochiam Lambertinam: fuit autem VERINGIUS *Sigillifer*: Nunc est ibidem Pastor *Caspar Oldensis*, meus olim condiscipulus. CASPARUS DROLSHAGIUS ex patriciis ante annos 40. floruit ibidem, & vir fuit doctus, imprimis studiosus ornandæ & constituendæ Bibliothecæ.

Celebrat quoque JOANNEM WESSELINGIUM, Doctorem Medicum, elegia 8. libri 2. Elegiarum Moralium *Murmellius*, sic illum alloquens:

Te salvere jubent Medicinæ clare Professor,

Pierides nostræ Pieridumque decus, &c.

Huic

Huic dedicavit Thesaurum latinæ Constructionis *Jacobus Montanus*: Spirensis, qui ipsum amplissime extollit: opinor istius Doctoris filium esse, qui hodie superest senex admodum ejusdem nominis & cognominis JOANNES WESSELINGIUS, Doctor Medicinæ, vir multæ experientiæ: fuit quoque ejusdem cognominis L. L. Licentiatuſ N. WESSELINGUS, ante annos 15. Judex urbis.

Facit honorificam mentionem *Horlenius* in epigrammatis cujusdam BERNHARDI Dreyers, // Woldensis de Rhene, Pastoris ad S. Jacobum, ob instructam Bibliothecam & eruditionem non vulgarem.

Extollit quoque tanquam doctissimum virum *Horlenius* in Epigrammatis HERMANNUM GUERNUM, quem *Murmellius Guernensem* (quia fuit sine dubio Timanni contreraneus ex oppido Guerna) vocat elegia 5. libri 1. Elegiarum Moralium: opinor illum Presbyterum Monasteriensem fuisse: & alterius cujusdam JOANNIS FABRI, Wernensis, in fine dedicatoriæ epistolæ, quam suis commentariis in Prudentium, ad Joannem Rotgerum, scripsit, sic meminit: Vale, ex ædibus Joannis Fabri Wernensis, Diaconi Ecclesiæ Monasteriensis dignissimi.

Celebratur etiam in iisdem Horlenii epigrammatis ab insigni eruditione Sacerdos quidam Monasteriensis HENRICUS BERGIUS, Horstmarientis.

Vixerunt Monasterii in regimine Scholæ Ludgerianæ JOANNES VENROT & deinde ARNOLDUS VENROT: JOANNES VENROT suscepit circa annū Domini 1505. *Schola administrationē Daventriæ* & illi factus est Conrector, qui tamen post Hegium Rector erat ibidem per triennium, BARTHOLOMÆUS COLONIENSIS, latinæ linguæ egregius instaurator, sed regimini non ita habilis, & deinde JOANNES & SERVATIUS ÆDICOLII, quoque Colonienses, viri propter eruditionem magni nominis, qui ibi linguam græcam & Poëtas tradebant, collegæ ejus erant ibidem: Ad hunc *Venrodum* scripsit elegiam 10. de pecunia in libro 1. Elegiarum Moralium, ubi ipsum ita salutat, *Murmellius*:

Qua te laude canam Sophiæ præclare Professor.

Quis post Venradum præceptor fuerit Ludgerianæ, antequam ibi susciperet Scholæ administrationem *Murmellius*, ignoro: Successit autem ibi *Murmellio* VOLSIUS, & post *Volsium* ARNOLDUS VENLO, vir felix docendo, qui mortuus est anno 21.

Presbyterum Monasteriensem, ARNOLDUM BORCKENSEM

de BORCKEN ut virum doctissimum & humaniss. appellat in dedicatione sui libri, quem ex Laurentii Vallæ de summo bono collegit *Peringius*.

JOANNES Wich/ Doctor Juris, Monasteriensis natione, fuit Romæ procurator doctissimi *Reuchlini* in ipsius causa contra *Hochstratum*, quod etiam obscuro viri conqueruntur in libro obscurorum virorum in epistolis ibi sub nomine Philippi Sartoris de Erphurdia & Joannis Schluogig ad Ortwinum, &c. Celebrat eundem valde *Henricus Dorpius*, tum quoque ARNOLDUM BELHOLDIUM, Judicem urbis, item PETRUM WIRTHEMIUM, Glandorpium, THEODORICUM FABRITIUM nunc Doctorem & alios, qui tempore renati Evangelii docuerunt ibidem & præsertim *Reimanno* se opposuerunt: Quomodo ipsi disputaverint contra Rotmannum, cui disputationi ex domo fratrum interfuit *Joannes Ahusianus* & *Theodoricus Bredefortus*, alibi dicendum erit, ubi etiam referendum est, quid *Antonius Corvinus* egerit contra Regem illum *Joannem de Leida*, nempe in Ecclesiastica Westphaliæ historia inde à renato Evangelico, cui hoc reservamus.

Ex eadem familia Patricii fuere JOANNES & ENGELBERTUS à Wich/ Juris Doctores & fratres: superest adhuc ejusdem familiæ CHRISTIANUS à Wich/ Doctor Juris, nuper Consul urbis, jam vero Syndicus.

Nunc quoque obiter de iis dicemus, qui in summo templo fuere Canonici & olim à doctis viris celebrati sunt (quemadmodum de Dobbio diximus) partim ob doctrinam, partim ob virtutem.

PHILIPPUM de HORDE, suo tempore Præpositum Summi templi ita in Epigrammatis ei dedicatis celebrat Murmellius:

Nobilitas triplex pariter te lucet in uno,

Sanguine, doctrina clarus es atque fide, &c.

Et mox in epigrammate ad eundem de nomine *Philippus* ait:

Sed non nitidos equos amare

Quam sacros perhiberis ipse libros, &c.

HERMANNUS LANGIUS fuit Decanus Summi templi ultra annos 20. patruus *Rodolphi Langii*, qui eidem suo patruo dedicavit duos libros carminis Heroici de eversione urbis Hierosolymæ, ubi ipsum celebrat, & facit quoque illum patronum inter alios sui scripti de Westphalia, *Wernerus Rolevingus* anno 1484. & *Murmellius* inscripsit ei elegiam 8. libri 4. Elegiarum Moralium, sic canens:

Te

Te merito virtus sacro decoravit honore,
 Jure Magistratu fungeris egregio.
 Justus es & prudens, populo venerabilis omni.
 Te plebs atque patres sacricolæque colunt.
 Exuperat cunctas tua magnificentia laudes,
 Quam merito priscos poneris ante viros.

Ibidem elegia 10. sic JOANEM Balce/ Scholasticum Summitem-
 pli alloquitur :

Quando tuas mecum virtutes mente revolvo,
 Ingenti quodam corda stupore stupent.
 Est tua præ reliquis probitas illustris & omni
 Nota loco, gravibus semper amata viris.
 Religionem Numam vincis, pietate Solonem,
 Neritium lingua consiliisque ducem.

THEODORICUM Schaden/ Canonicum Summi templi & Præ-
 positum Mauritianum ibidem, elegia 6. celebrat his inter ceteros ver-
 bis :

Te probitas charum facit, experientia cautum
 Hinc tibi cum celebri nomine surgit honor.
 Est fateor nostro major tua carmine virtus, &c.

Item elegia 7. mox sic HERMANNUM de Horde / Canonicum
 Summi templi celebrat loquens de Justitia :

Hanc colis invicto vir præstantissime corde,
 Et sequeris Summi jussa verenda DEI, &c.

Fuit Buschio familiaris ROTGERUS WISINGIUS , Decanus
 Summitempli, vir doctus, qui an sit publice celebratus Doctorum elo-
 gio, ignoro, credo me tamen aliquid tale vidisse, &c.

Istum autem, qui post Smilingium Decanus factus est, nempe
 GEORGIUM HASFELD, celebravit *Josephus Horlenius* anno 16. in-
 scribens ei Scholia sua in Epistolam Cypriani ad Donatum; & facit
 idem ejusdem Hasfeldii honorificam mentionem in edita epistola ad
 Ottonem Warpurgensem, &c. OTTO ille WARPURGENSIS, di-
 ctus *Beckmannus*, fuit homo doctissimus, de quo alibi dicam, & vixit
 Monasterii atque simul ibidem mortuus est ad D. Ægidium, ubi Præ-
 positus erat, quemadmodum ibi nunc Præpositum agit WESSELUS
 IBBENBURIANUS, meus olim condiscipulus.

Præpositum Summi templi Monasteriensis hoc tempore BERN-
 HAR.

HARDUM de MORDIEN græcæ linguæ ac latinæ scribit doctum esse & scientia conspicuum Doctor *Joannes Scavastes* in præfatione 3. tomii Postillarum *Scæpperi*, qua ei istum tomum inscribit, quod verum esse referunt multi, atque hujus Præpositi fratrem ALEXANDRUM Canonicum Majoris Ecclesiæ Osnaburgensis multi à doctrina & diligentia commendant.

Est quoque Doctor JOANNES SCENCKINGIUS latinæ, Gallicæ & Italicæ linguæ ut audio peritus, quem ajunt nunc ad S. Mauritium Decanum esse & virum gravem & doctum. Dicunt quoque ejusdem nominis esse JOANNEM SCENCKINGIUM Decanum summi templi, cui multi eruditionem & virtutem non exiguam tribuunt, alii ipsi Melchioris nomen esse tradunt. Quodecunque nomen illi sit, est vir doctus & celebris ut audio.

LUDOLPHUS HALVERIUS, Monasteriensis, ad S. Martinum Decanus ibidem, LL. Doctor clariss. & Consiliarius atque Vicecancellarius apud Illust. Ducem Brunsvicensem Henricum, vir excellenter præsertim in jure ac historiis doctus & in aulis Regum ac multorum Principum propter magnas legationes, quas strenue subivit, est notus: Fuit mihi ille per aliquot annos in tribus Scholis condiscipulus & amicus olim summus.

JOANNES Went / Monasteriensis LL. Doctor, celebris, professor olim est & docuit diu literas in Bursa Montis Colonix non sine laude: nunc vero in urbe Monasteriensi Consulem agit.

JOANNES SALEMAKERUS, Monasteriensis, apud D. Ketlerum antiquis Patribus operam impendit.

Si adhuc sunt reliqui in urbe, vel alibi ex ista urbe nati, qui doctrina & promotionibus claruerunt & clarent, hos mihi indicari cupio, ut frequentibus non sine honorifica ipsorum mentione inserantur: Si qui enim à me prætereuntur, id fit ex ignorantia: Neminem autem cupere rem privare sua laude & encomio, &c.

Nunc tendimus ad eos, qui in disione Monasteriensi morantur, vel inde nati sunt & propter eruditionem inter scientia claros locum habere debent, etsi nihil scripserint, quod ego sciam.

GERHARDUS GILDENHUSIUS, rexit Scholam Borkena & fuit homo doctus, mortuus est ibidem 1540.

Moratur Cosfeldia Doctor Juris quidam JOANNES (hoc opinior illi nomen esse) MOLLERUS, quid dicitur esse in pretio: JOANNES

MUR.

MURSÆUS, Tremoniensis, hodie Senator urbis Wesaliensis, vir doctus, Cosfeldiæ præfuit Scholæ & simul Monasterii ad S. Martinum antequam Wesaliam veniret.

HERMANNUS KOUTIUS præfuit *Schola Bechemensi* ante annos triginta, & reputabatur tunc inter doctos, sed postea factus Sacerdos & Decanus ibidem cepit negligere literas.

Buschius in libro 2. Epigrammatum celebrat quendam doctorem Juris Imperatorii JOANNEM de RENIS, cui multum tribuit, sic scribens:

Exigui quamvis occurras ruris alumnus,
 Et surgant patriæ mœnia magna tuæ,
 Tu facis extollant vicina per oppida famam,
 Cunctaque sint patrio tecta minora tuo,
 Te vidit docto stipata Bononia cœtu,
 Et tenuit longa non sine laude mora,
 Illic Cæsareas studioso pectore leges
 Amplexus, Nervas Sulpitiosque refers,
 Scito jure vales, tersoque potestate polles,
 O fato genitum candidiore virum.
 Te dives, te pauper amat, te personat omnis,
 Undique continuo Westphala turba sonos
 Induperatoreas leges edocte Joannes,
 Præclarum patriæ nomen herosque tuæ,

LUBERTUS ALEXANDER, Meppensis, Joannis frater, rexit post Venrodum *Scholam Daventriæ* magna cum laude: ibique mortuus est.

HOMERUS BUTERANUS, Haseluanensis, qui post Joannem Hagemannum sub Timanno Rectore & Horlenio Conrectore suscepit quartæ classis præfecturam, quam etiam diu ministravit jam mortuo Horlenio sub Ælio Conrectore, tandem propter Lutheranismum deserere coactus est locum & venit *Brunsvigam*, ubi aliquandiu *Rectorem* egit, postea *Hervordam* vocatus est & ibi diu Scholis præfuit, tandem in patriam profectus senex mortuus ibi esse superiori anno dicitur.

JOHANNES quidam ROMÆUS ex pago ditionis Monasteriensis nomine Disch oriundus, in Inferiori Germania *Breda Scholam* administravit, ut erat vir doctus.

D d

CHRI.

CHRISTIANUS SLEIBINGIUS, Frekenhorstianus, primo *Osnaburgæ*, deinde *Hannoberæ*, *Bremæ*, *Hervordie*, & aliquoties denuo *Osnaburgæ* celebrem ludū literarium aperuit, & magna cum laude Scholis per annos 30. præfuit; nunc vero est inspector Ecclesiarum Evangelicarum in Inclita *Osnaburgæ*, de quo sic canit *Lenicærus* in Elegia ad *Olphenium* scripta & edita:

Sæpe jam in nostris *Sleibingus* mentibus hæret,
Osnaburgiæ Gymnasiarcha Scholæ,
 Vir pius & quo non verbi observantior alter,
 Qui merito à turba Christi de nomen habet:
 Disceret ut recte caperetque fideliter artes
 Ingenuas, illi cura juventus erat, &c.

Celebravit illum quoque in publicis scriptis *Hermannus Hamelmannus*.

HERMANNUS BLANCKEVORTHUS, ex ditone ortus, putatur autem de *Albarslo* / fuit Doctor Theologiæ & Pastor Columbanus *Coloniæ*, homo doctus & disertus: Hunc *Joannes Velsius*, *Haganus*, Doctor Juris & Christianus Philosophus, in libro de ratione seu via vitæ humanæ, hoc est, de hominis beatitudinibus edito anno 54. ad Senatum *Coloniensem*, Germanicum Chrysostomum & decus Theologorum appellavit, ab illo nihil editum vidi: mortuus est *Coloniæ*, & in ipsius ædibus mortuus quoque est HENRICUS PROBUS, *Warendorpianus*, vir studiosus, &c.

Si qui hodie præterea forte in aula Principis *Monasteriensis* & in ditone docti & promotionibus clari sint, quos ego ignoro, illos peto mihi ab aliis indicari, quod & ipsi nomen ac locum habeant in sequentibus libris.

LIBER

LIBER QUINTUS
VIRO RUM WEST-
PHALIAE SCRIPTIS & DO-
CTRINA ILLUSTRIMUM,

Qui continet claros & celebres ali-
quot viros ditionum Osnaburgensis, Paderbor-
nenfis & Mindensis,

qui à
TRITHENHEMIO, KRANTIO, GESNERO, LY-
COSTHENE & SIMLERO
non recitantur,

Autore
HERMANNO HAMELMANNO,
Licentiatò Theologo.

*Si quos hic pie lectore ignoranter praterirem, illos precor mihi à te benigne,
adjectis quoque eorundem vel Scriptis, vel indicata ipsorum conditione,
per epistolium breve significari, ut isti aut sequentibus libris, aut proprio
libello, quem ita ex ignorantia omissis reservabo, inserantur, &c.*

Anno Domini 1564.

Dd 2

Inte-

*Integerrimis Viris, prudentia, usu rerum, gravitate,
ac vera religionis cognitione exculitis*

Domino JOANNI DUNHOVIO, Quaestori
arcis veteris Ravensburgicae,

Et

Domino WILHELMO BRINCKIO, Secretario
Imperialis & Splendidae urbis Westphalorum Tremoniae,

Nec non

Domino CHRISTOPHERO GLASEMAKERO,
Civi Osnaburgensi, &c.

Suis Patronis, conterraneis, & amicis colendis,

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Osnaburgensis, gratiam Filii DEI precatur.

Diogenes Laertius de vitis Philosophorum scripsit, deinde referunt quidam scriptores, alibi extare in Bibliothecis Italicis libros Dionis Chrysostomi de Poëtis: Ita Cicero de claris Oratoribus, Suetonius de claris Grammaticis, atque ut ad nostros accedamus Theologos, Hieronymus & Gennadius de scriptoribus Ecclesiasticis scripta evulgarunt. Dolendum igitur est, quod nostri majores neglexerunt praecleara illa ingenia, quae olim in nostra patria, quando ibi nova illa Academia à Carolo Magno apud Cathedralē Ecclesiam instituta, in qua Graecae ac Latinae linguae Professores ac Canonici docti erant, floureret, vel etiam alibi Paderbornae, Monasterii ac Mindae in Scholis istis celebribus, quae tunc in Cathedralibus Ecclesiis loco Universitatum conspicuae erant, claruerunt, qui digni quoque fuerant absque ullo dubio, ut eorum adhuc notitia extaret: imo potius detestanda est istorum incuria, quod scriptis suis posteritati tantorum hominum monumenta, dona ac vitam non commendaverint. Tantum de uno Hartmanno, vel ut Krantius ait, Hermannō, olim ante trecentos annos literas magna cum laude proficiente, Paderbornae in collegio, obiter & per occasionem, cum Vielinii vita describitur, legitur apud Helmodum & Krantium: Vere ergo deplorandum est illud, quod sinerent tantorum virorum in nostra patria & vicinis locis memoriam ita perire veteres: Sed cum horrida barbaries inciperet ante annos centum omnia occupare, & deinde neglectus & destructio Bibliothecarum in multis locis subsequeretur ante annos quadraginta, forsitan etiam antiqua monumenta, in quibus multa de majorum virtute, doctrina ac actis scripta extitissent, à blattis & tinnis consumpta sunt, vel quadam incuria mercatoribus tradita, ut nobis plane perierint: Ita pro dolor accidit, ut nobis de

maje-

majorum nostrorum eruditione & celebritate nihil constet: Speramus interim quosdam eorum in libro vite scriptos esse, quorum memoria nobis interit. Ego tamen ne aliqua ex parte corrigerem & resarcirem negligentiam istam Majorum, in certos redegi libros istorum nomina, scripta, dona ac vitam, qui ex Westphalis ad nostram pervenire notitiam. Cum autem ad librum quintum pervenissem, quo nostrates cives doctrina conspicuos, qui mihi noti sunt, celebros, cogitavi hunc præsertim, si unquam alias eorum, qui in nostra patria celebres & clari jam sunt, honorificam mentionem feci, & quosdam de patria nostra libellos, eisdem inscripsi, nostris conterraneis & congenilibus dedicandum; itaque ex aliis vos meos conterraneos potissimum delegi patronos, quos novi olim amicos & fautores mihi fuisse: Gaudeo namque & hoc nomine gratulor patriæ, quod nostri quidam congeniles ad dignitatem in aliis urbibus & regionibus ascenderint. Westelus Anckummius Osnaburgensis, excellens Scriba claruit Colonia, duo eximii fratres Brœlii Osnaburgenses in Ducatu Clivia magnifuerunt: alter enim Scriba ibi Provincialis erat, alter Inclite urbis Westalia agit Secretarium, nam cum adhuc superesse credo; Tu etiam ornatissime Johannes Quæstor diu in Comitatu Ravensburgico claruisti, & ante paucos annos tibi accessit ex nostratibus collega vir egregius Joannes Holcherus, Osnaburgensis, Quæstor in Limburg arce ejusdem Comitatus, (cui ut communi amico hanc dedicationem cupio tecum communem) tuæque Wilhelme præstantissime industria te ad Secretarii munus splendidum in amplissima & Imperiali urbe promovit: Tu vero Christophere erudite in patria ex tuis bonis, studiosis piisque benefacis, itaque merito tua Præstantia, Quæstor Dunhovi, propter veterem nostram amicitiam, quam non solum mecum, sed etiam cum meo patre Everhardo habuisti olim, deinde quod & mihi & aliis studiosis fautor fuisti, cujus rei testis est ornatissimus Juvenis Henricus Hogestenius, Bileveldanus, tum quoque tua Integritati Wilhelme, Secretarie, propter ingenuam modestiam, candorem ac pietatem, quam olim in te perspexi ego, quam etiam in te deprehendunt hodie omnes boni, atque demum tua Humanitati Christophere Glasemakere, qui diu à Luthero, Philippo & aliis veram de Deo doctrinam didicisti Wittenberga, propter beneficia, que jam in studia & viros doctos liberaliter confers, quæ etiam de causamultis gratus es, hæc dedicare volui, & scio vos tres esse viros integritate, prudentia, usu rerum & candore præstantes, doctrina quoque & vere religionis cognitione tinctos, & quidem dignos, qui viris patriæ nostræ scientia claris annumerari debeant. Habetis causam dedicationis: Potuissem aliunde mihi deligere Patronos, sed quia patrios celebrare plane constitui, vos etiam concives nostros in patronos delegi, tum ut amicitia nostra durabilior esset, tum ut vos reliquis Westphaliæ & præsertim patriæ nostræ viris doctrinâ claris apponeremini. Spero autem V. H. nostram operam gratam fore, & oro, ut Hamelmannum commendatum vobis habere dignemini. Valete!

PARS PRIMA,

De ditionis OSNABURGENSIS viris quibusdam,
partim scriptis, partim doctrina illustribus.

D ditionem & urbem *Osnaburgensem* refertur ex primo li-
bro virorum Westphaliæ doctrina illustrium, THEO-
DORICUS de *Ossenbrug*/ qui amplissime à Trichenhe-
mio celebratur.

Ex secundo libro huc referuntur *Wiho*/ MEINGERUS, GOSBER-
TUS, EGELMARIUS, DROGO, THEITMARIUS, BENNO 2. vel
BERNHARDUS, ADOLPHUS, GERHARDUS, WEDEKINDUS,
BALDEWINUS, Doctor LUBERTUS de *Wend*/ Doctor JOANNES
Hoed / THEODORICUS de *Horne* / CONRADUS de *Deipholt*/
CONRADUS de *Retberg*/ &c. Episcopi Osnaburgenses, quibus adde
ex eodem LUDOLPHUM de *Holste* / Episcopum Monasteriensem,
Heroæ egregium, & JODOCUM HOITFILTERUM, Doctorem &
Episcopum Lubecensem.

Ex libro autem tertio Osnaburgensibus annumeratur HERMAN-
NUS BONNUS : JOANNES vero POLLIUS, HENRICUS
VRUCHTERUS OLPHENIUS, quoque eisdem inde annumerari
possunt, &c.

Ex libro autem quarto recta etiam inter nostræ ditionis homines lo-
cum habere debent JOANNES ALEXANDER, Meppensis, CHRI-
STIANUS SLEIBINGIUS, HENRICUS SIBÆUS OLPHENIUS,
BERNHARDUS LINGIUS, quia isti Scholis Osnaburgæ præfue-
runt, &c.

QUINTUS autem HIC LIBER reliquos nostræ ditionis & duarum alia-
rum diœcesium dabit. Incipimus igitur feliciter, & primo de iis, qui
scriptis claruerunt in diœcesi Osnaburgensi, &c.

ALBERTUS SUHOVIUS, Osnaburgensis, Decanus fratrum Ca-
lendarum Ecclesiæ Marianæ Osnaburgensis magister, scripsit commen-
tarium anno 1445. in *hymnum* pium Lauda Sion salvatorem, profecto
non indoctum, deinde quoque *commentarium* in venenatum hymnum,
Ave Maris stella, &c. ubi fatetur quidem Mariam recte invocari, sed à
solo tamen Christo salutem expectandam; vidi ejus *commentarium*
utrumque in tribus diversis Bibliothecis.

HER-

HERMANNUS de SOLDIS, Osnaburgensis, Professor Theologicus & ordinis Augustini eremitarum, Speculum *scripsit* eodem tempore ad Episcopum Osnaburgensem & totum clerum in urbe, & diocesi, &c.

ERTWINUS Ertman/ Consul Osnaburgensis, *scripsit Chronicon Osnaburgense*, cujus ego, aliquoties mentionem feci in scriptis nostris de Westphalia, & statui, si id per sumptus fieri possit, in lucem dare.

JACOBUS GRESELIUS, Brameſcarnus Osnaburgensis, Professor artium clarus in Bursa olim Cornelianæ Coloniae ante annos 50. *cujus carmina & epigrammata* vidi in diversorum operum commendationem, præsertim Aristotelica, quæ tunc prodibant, &c. *Joannes Caſarius* in Epistola quadam, cujus mox mentionem faciam, vocat illum liberalium artium Professore strenuum, aitque ipsum non vulgari modo profiteri bonos autôres, sed juxta rationem & institutionem auditorum pro temporis conditione, deinde quod idem Grefellius eloquentiam cum Philosophia conjunxisset, &c. Postea idem factus est Canonicus Refellianus.

JOANNES GRUTHERUS, Alſthufianus Osnaburgensis, commendatur in præfatione, quam præfixit Joannes Caſarius, Tobia libro, separatim edito ad hunc Grutherum, quem ab eruditione celebrat & magni facit ibidem, atque ea est epistola, in qua ita Grefellius commendatur. Hic mortuus est in patria Pastor Alſthufianus.

GUILHELMUS SANTPHURDIUS, vixit Osnaburgæ per annos 20. partim in Scholis, partim in Ecclesia: Tandem venit Stadam, postea Luneburgam, ubi docuit fideliter Evangelium & ibidem mortuus est hoc anno 1564. Edidit sarraginem Biblicam carmine Heroico scriptam: item librum de perpetua Ecclesiæ conservatione: tertio concionem etiam de angelis emisit: Emitter, ut opinor, in lucem ejus conciones in Evangelia Dominicalia Lucas Lossius.

FREDERICUS STAPHYLUS, Osnaburgensis, natus inquam in platea Inelytæ urbis Osnaburgæ dicta die Krane-Strasse/ ex parte; cujus nomen fuit Eudese Linge genant Staprade: ædes paternas Staphyli hodie inhabitat quidam coriarius dictus Salomon Roninck: mater ejus fuit Susato oriunda ex quadam Scepatorum familia: Natus est igitur Osnaburgæ, sed educatus in Lithuania ab avunculo: Ipsius cognata ex Amita (Staphyli) nata, adhuc superest Osnaburgæ, & nunc nupsit Christophero Glasemakero, quondam Staphyli discipulo Wittenbergæ ex istius etiam

etiam foeminae commendatione, ad quam aliquoties scripsit, adde quod D. Christianum Sleibingium saepe contrerraneum Wittenbergae nominaverit, & saepius per literas gratulatus sit Guilielmo Santphurdio hoc nomine, quod juventutem pie institueret in sua patria, &c. Haec propterea referre volui, quod Staphylus aliquoties negaverit patriam, primo Augustae, cum per famulum nunciaret D. Praeposito Summi templi Osnaburgensis *Iusto Dincklagto*, se non esse Westphalum, nedum Osnaburgensem: Persuaserat etiam Professoribus Regiomontanis se esse Lithuanum, hinc *Gnaphaeus* contra illum scribens, appellat ipsum Lithuanum: Ipse etiam in libro contra Turris Babylonicae aedificatores non obscuris verbis subindicare videtur, se esse Bruttenum, &c. Quicumque tandem voluerit esse, parum referebat: Potuit & potest profecto nostra patria tali Apostata carere: Fuit autem in Polonia primum in Schola Cracoviensi, postea profectus est in Italiam cum quibusdam nobilibus, postremo venit Wittenbergam, ubi per annos decem haesit, & diu privatim artes professus est, doctè referens per omnia in praelectionibus Philippum, a quo tandem ad novam Academiam Regiomontanam mittitur: ubi & Theologica & Philosophica magna cum laude interpretatus est, atque fuit verae doctrinae semper utrobique observantissimus: In ea autem Academia primo contendit cum *Guilielmo Gnaphaeo*, postea etiam cum reliquis se coepit graviter opponere *Osiandro*, & propter illius etiam controversiam discessit Regiomonte Dantiscum, & ibi commoratus edidit prolixum scriptum contra Osiandrum, cujus titulus fuit: contra dogmata Osiandri Synodus sanctorum patrum; atque in istius libri praefatione cepit primum prodere Papisticum Spiritum: inde se recepit in Silesiam, & Nissae habitans cepit se in Papistarum consuetudinem insinuare, atque ita demum promotione Passaviae Episcopi innotuit aulae Caesaris & Bavarici Ducis Alberti, atque Archiepiscopi Salsbergici & aliorum Episcoporum: Omnium autem primo se manifestum prodidit Papistam in colloquio Wormatiensi, cum non solum staret a partibus Papistarum, sed etiam ederet Trimembrem Epitomen Theologiae Lutheranae, qua nullus unquam liber virulentior, mendacior & pestilentior est editus contra veram Christi doctrinam: mox constitutus est Professor Theologus in Schola Ingolstadiensi, atque ibidem promotus Doctor: Ejus latina & germanica scripta contra filii Dei doctrinam, & in sancta Dei organa effusa, plena inquam blasphemis, quibus D. Lutherum, atque omnes Ecclesiarum

columnas & fulcra, sanctissimaque capita virulentissime & ad extremum usque perstringit, extant tanto numero, ut vix istis ferendis unus equus sufficeret: Sed huic se scriptis fortiter opposuerunt, *Philippus Melancthon, Andreas Musculus, Joannes Calvinus, Jacobus Andreae, Petrus Datenus, Cyriacus Spangenbergius, Matthias Flacius Illyricus, & Hieronymus Ruscher*, quorum integra contra ipsum scripta extant, adde quod *Felix Fidlerius, Joannes Major, Petrus Vincentius* carmine illum perstrinxerint: dicitur hoc anno 1564. Ingolstadii mortuus esse 7. Aprilis. Sidonio recte usus fuisset *Staphylus magnus* in Ecclesia Dei esse potuisset: nam erat profecto ingenium, eruditio, eloquentia, cognitio linguarum, ac memoria in illo eximia, & si in quo alio, in illo præcipue ista lucebant: Verum solet plerumque Diabolus tantis ingenis ac tam excellenter illustratis naturæ dono abuti.

GEORGIUS BARTH, Osnaburgensis, primo fuit Concionator in patria, deinde hæsit aliquandiu Wittenbergæ, unde venit promotus Magister & factus est minister Evangelii Lubecæ, charus admodum Bonno, ubi nunc Pastor est *Ægidianus*, cujus scripta quædam, vulgari idiomate prodierunt, primo contra *Osiandrum*, secundo contra *Judæos*, tertio librum edidit de immortalitate animæ ad Regem *Daniæ*: item Homilias aliquot de Lazaro evulgavit, & adhuc superest in Domino vir constans, pius & bonus, plura meditans.

JOANNES SUM, Osnaburgensis diu hæsit Wittenbergæ & ibidem scripsit duo epigrammata in mea quædam opuscula, quæ anno 1554. ibidem prodibant contra Papistas, quibus tunc meum revocabam errorem: deinde postea aliquot psalmos ut 2. 8. 28. 128. 129. 139. tum etiam *Germanicam cantionem, Erhalt uns HERR* & cantum, *Da pacem Domine, Sapphyco* carmine redditos edidit: deinde gubernavit Scholas in *Frankenhufen Thuringorum*, deinde *Riga in Livonia*, tandem reversus Wittenbergam suscepit gradum magisterii & deinde à Theologismis sus est *Bremensibus* tunc petentibus Evangelii ministros, sed non diu potuit illic hære apud factiosos, qui alios bonos viros & doctores Evangelii ejecerant: Itaque ille cum ipsis non gratificaretur, vix anno elapso expellitur: ita in exilio hærens per annum, tandem in Ducatu *Brunsvicensi* opera Doctoris, *Morlini* conditionem consequitur hoc anno 1564.

EVERHARDUS LOTHMANNUS, Osnaburgensis, fuit in diversis Universitatibus, præcipue autem in *Rostochiensis*, in qua & Licentiat

E c

tius

tiatus est Juris, & simul Jurisprudentiæ facundissimus Professor : Scripsit eruditum carmen de laudibus ut opinior Papiniani, quod epigrammate commendavit *Philippus Melanchthon*, ubi inter alia sic scribit de illo : Carmine quam recitas docte Eberharde tuo, &c.

Cum ipse conjugium iniret Rostochii, scripserunt huic Epithalamion *D. Chytrens*, *D. Simon Pauli* & insignis Poëta *Bocerus*, tum quoque *M. Wurtzlerus* : Boceri Poëtæ, propter excultam venam charissimi quondam *Sabino*, *Stigelio Schoffero* & aliis Poëtarum nostri temporis Principibus, de *Lothmanno* Censura inter cætera hæc est:

At sapis ac hujus gaudes te numine flecti,

Et decus & generis lux Eberharde tuæ, &c.

D. Simonis Pauli hoc est de Lothmanno judicium :

Vive diu felix chara cum conjuge, magnum

Pierii cætus docte Eberharde decus, &c.

Scripsit in eadem Academia FRANCISCUS DEJUS, Osnaburgensis, orationem de obitu cujusdam Doctoris Rostochiani N. ad Episcopum Osnaburgensem, evulgatam ibidem, is quoque fuit juris studiosus & dicitur nunc agere Romæ, eique fuit olim Rostochii in Audiis socius, THEODORUS BREMERUS junior, Osnaburgensis patrius, &c.

JODOCUS HOCKERIUS, Osnaburgensis, fuit Goslariz apud magnum illum historicum *Joannem Glandorpium*, unicum doctorum Westphaliæ decus, quondam Conrector, nunc vero est Pastor ad *S. Johannem* in suburbio nostræ civitatis *Lemgoviensis* : atque duo erudita evulgavit scripta, quorum alterum habet titulum, *der Bannsteufel* contra exorcistas circumferaneos & præsertim illum impostorem cæcum *Simonem*, qui dedit poenas suæ nequitiz, erudite congestum : alterum scriptum continet *concionem*, quæ fuit hoc anno necessaria *de fame & annona caritate*, atque ejus origine : collegit etiam absolutam *explicationem Evangeliorum Dominicalium* ex omnibus Evangelistarum Interpretibus nostri seculi magno labore, & usus ad hoc mea, tum publica atque etiam sua Bibliotheca, sed tantum volumen nondum prodiit : collegit quoque ita *summam Catechisticam* : Et aliquando promisit de rebus beneficiis vom *Zauber-Teuffel* libellum : Adhuc superest sanus, integer & laboriosus in suo ministerio, florens ætate & ingenio, qui multa præstare potest.

Vixit & mortuus est in Pastoratu ad D. Virginem CONRADUS ECKEN-

ECKENDOHPHIUS, hujus Comitatus Lippiensis alumnus, magister & quondam Ludi literarii apud *Paderbornenses* gubernator egregius, postea *Pastor Lagenfis*, & tandem *Osnaburgensis* factus est, vir pius & doctus, cujus aliquando *versionem precationum Erasmicarum* in nostram linguam excusam vidi: Hic enutrivit CHRISTOPHERUM GERENBERGIUM, Lagum, & FREDERICUM IGENHUSIUM, sed posterior immatura morte, licet ingenio miro præditus esset, ereptus est, prior vero factus est *Osnaburgensium Secretarius & Senator*, & adhuc ibi in summo honore superest, ejusque carmina erudita de morte excellentium virbis *Osnaburgensis*, qui suo tempore occubuerunt, virorum excusa sunt cum *Sibei Olphenii* scripto de obitu clarorum virorum apud *Osnaburgenses* intra paucos annos piè vita functorum, &c. Estque is *Christoferus celebratus ab Hamelmanno in scripto de Antiqua Westphalia*, &c. propter doctrinam, usum rerum & favorem, quo doctos prosequitur.

LEBERTUS MELMANNUS, Quackenburgeris, Vicarius Summi templi, magister artium est, qui fuit in eodem aliquando templo & Conrector & Rector Scholæ: is de celebri ingressu in urbem *Osnaburgensem Joannis de Hoya*, Episcopi *Osnaburgi*aci, carmen scripsit, quod tamen non est editum.

Est quoque Quakenburgæ Canonicus GEORGIUS HOLSCHE-
RUS, *Osnaburgensis*, qui multa scripsit & scribit carmina, quorum tamen nihil extat; Scripsit quoque ante annos quindecim & publicavit per urbem & in diversis in *Westphalia* locis elenchum librorum prælegendorum, atque simul in eodem, rationem instituti reddidit HUBERTUS BRINCANERUS, *Keiserswertanus*, anno 1549. quando ibidem gubernationem Scholæ susceperet, sed false est tunc derisus ab aliis doctis: quemadmodum quoque ejus successor accidit HERMANNO STEINHUSIO, *Novesiano*. Brincanerus in ista sua præfatione Elenchi amplissime celebravit HERMANNUM BRAVIUM, tunc Scholasticum Summi templi: quem etiam olim *Henricus Scavius*, de quo libro 4. dictum est, cum *Johanne Smisingio*, nunc ibidem Decano, & *Johanne Mellinckhusio* carmine & epistolis celebraverat, ut in lib. 4. obiter annotavimus.

Vixit in mea aliquandiu patria ADOLPHUS CLARENBACH-
CHIUS, *Lenepensis*, sanctus martyr, cujus historia ubique extat.

Nunc tendimus ad eos, qui eruditione clari fuere vel adhuc sunt ex *Osnaburgensibus*, quanquam scriptis suum nomen, quod ego sciam, non commendaverint posteritati.

WIGBOLDUS de Holte / Baro vel Comes (hos ex quibusdam privilegiis Barones majores vel Comitos dominosque fuisse ostendit *Ertwinus Consul* in Chronico Osnaburgensi) *Archiepiscopus Coloniensis* anno 1298. factus est, vir admodum doctus & prudens, ut testatur Chronicon Coloniense, qui in morbo, quo etiam *mortuus est Susati*, saepe sumpsit Eucharistiam, qui respondit interrogantibus, cur hoc faceret? sibi viaticum esse.

LAMBERTUS de Bevesen / quondam praepositus ad S. Joannem Osnaburgæ & in Schiltesche / & Canonicus Majoris Ecclesiæ Osnaburgensis, atque antea Mindæ officialis, admodum celebratur à doctrina & experientia juris ac scientiæ ab *Ertwino Ertman*, Consule Osnaburgensi in Chronico Osnaburgico : hic fuit autor *Ertwino* congerendæ *historiæ Osnaburgiæ*, atque *Chronicon Schowenburgenfium* atque aliorum Heroum colligi & describi curavit, fuitque antiquitatis admodum studiosus.

Inter Canonicos Osnaburgensis Cathedralis ante annos centum tanquam doctos & egregios viros numerat *Ertwinus* DETHARDUM SLEITERUM, LL. Doctorem, ac Decanum Bremensem, atque EVERHARDUM Laseprein / Decretorum Doctorem, & Decanum Daven- triensem, tum M. GERHARDUM de Eeden / praepositum Bramefcanum.

Magister JOANNES FUESTIUS, Osnaburgensis, fuit Rector Scholæ Martinianæ Monasterii eo tempore, quo Murmellius erat Con- rector in Summo templo, circa annum 1508. post venit Bremam, ubi postquam celebrem Scholam aperuisset, incendio & suos libros & ædi- ficium Scholæ perdidit, tandem reversus est Osnaburgiam anno 10. post mille quingentos annos & cepit ibi, quemadmodum etiam antea ibidem Scholæ præfuerat, egregiam adornare Scholam, sed mortuus est anno 14. & tunc huic in Scholæ regimine successit *Gruthernus*, de quo dictum est, &c.

Oportet autem nunc ordine referre, qui nam docti ibidem *Scholarchæ* post *Gruthernum* fuerint, primo JOANNES ALEXANDER, Meppensis, cui Conrektor erat HENR. SIBÆUS, deinde HENR. VRUCHTER. OLPHENIUS, RODOLPHUS MOLLERUS, post Mollerum (de quo aliquoties dictum est & mox dicetur) LUDOLPHUS COCCIUS, Bileveldianus, vir doctus, tandem CHRISTIANUS SLEIBINGIUS, quo discedente Wit- tenbergam nunquam ibi (puto in summo templo) fuit celebris Schola, nisi illo redeunte. Nam *Henricus Warendorpianus*, *Hieronymus Grestius*,

Georg.

Georgius Faber, ut puerorum erant formatores, ita puerilem ibi tantum Scholam habebant, postea vocati sunt ad gubernationem Scholæ istius **BRINCKANERUS** & **LITHODIUS**, de quibus diximus, deinde adhuc duo docti viri **BERNHARDUS LINGIUS** & **ADRIANUS BREDANUS**, sed res ipsis non admodum bene cessit: interim civium Schola fuerat frequens & celebris, in qua primo **GUILHELMUS SANTPHURDIUS**, deinde **CHRISTIANUS SLEIBINGIUS**, post **HENRICUS SIBÆUS**, Olphenius, rectores fuere, eisque docti collegæ erant, **EVERHARDUS BARCHUSIUS**, Hannoveranus, & **HERMANNUS BURINUS**, ditionis Osnaburgensis, qui erant in lingua græca & Hebræa versati: Sed per interimisticam factionem turbata Schola civium, cum tandem viderent Canonici majoris Ecclesiæ, se frustra aliunde doctos ad gubernacula Scholæ vocare, tandem revocarunt *Christianum*, cui tunc fuit Conrector & mox successor **LAURENTIUS HESSUS**, de quo sic Bocerius cecinit:

Te quoque, quem triplicis cohonestat gratia linguæ,

Promeritum nostris versibus Hesse canam, &c.

Scribit idem doctum & egregium carmen, &c. Nunc est **LUDOLPHUS HANEMANNUS**, Osnaburgensis, gubernator Scholæ ibidem & ei Conrector **SIMON HAGEMANNUS**, Lemgovienfis, &c.

Fuit olim ante annos 54. Ludimagister ad S. Joannem **JOANNES WINTINGIUS**, Osnaburgensis, juvenis eruditissimus, discipulus olim Hegii anno 1500. Daventriæ, & deinde Murmellii anno 1502. Monasterii, præceptor trium Comitum de Baldeh / quorum duo ad maturam ætatem pervenerunt, alter enim *Philippus gubernator Patria*, alter *Franciscus factus est Episcopus postea Osnaburgensis & Monasteriensis*, &c. Hic Wintingius fuit quoque eodem tempore præceptor *Eberhardi Volstagi* Doctoris, quicum multis aliis prædicare solitus erat ipsum: sed moritur is immatura morte, anno Domini 1512. & huic tunc successit Magister quidam **HERMANNUS N.** mihi admodum adhuc puero senex notus, &c.

Facta est alibi ab Hamelmanno in publicis scriptis honorifica mentio **ARNOLDI** de CASTRO, quondam Præpositi, & **HERBORDI** de Baer / olim Decani Summi templi: atque ab eodem celebratus est propter facundiam & eruditionem Episcopus Osnaburgensis **JOANNES** de Hoya Comes in duobus publicis scriptis, tum quoque Cathedralis nunc Præpositus **JODOCUS DINCKLAGIUS**.

Fuerunt in Ecclesia Joannitica semper egregii viri Decani, quorum

ego non recordor, interim ibidem in Decanatu fuere plerique mihi vel de nomine, vel ex facie noti Doctor N. DALLIUS, Mag. JOANNES MERCELLUS, Cancellarius Erici ex Ducibus Brunsvicensibus de Grubenhagen orti, & Episcopi Osnaburgensis, &c. deinde M. JOANNES MELLINCKHUSIUS, Consiliarius Francisci Waldeckiani Episcopi Osnaburg. vir pius, doctorum patronus, cui nunc successit in Decanatu egregius vir LL. Licentiatus CONRADUS de CASTRO.

Fuit ibi senior & Canonicus EVERHARDUS à Bostelen / Præpositus Wormatiensis ad Sanctum Andream & Thesaurarius summi templi Mindenensis, Doctor Juris, vir miri ingenii & memoriæ excellentis, meus cognatus, de cujus memoria & eruditione sæpe commemorare solet *Christianus Sleibingius* : Ejus curiam illo mortuo occupavit Mag. JOANNES Monnick / Præpositus in Leveren / & ibidem Scholasticus.

In Senatu, ut dixi, fuit olim ERTWINUS Consul, deinde Senator Doctor LANGIUS, cujus est Gener CASPAR VARENDORPIUS, Satrapa in Hunteborg & Wittlage / item JODOCUS ROLANDUS, Doctor juris, fuit Consul & Magister JODOCUS HETLAGIUS, consulatum ibidem gessit, JOANNES VORTCAMPIUS, Judicem ibi agit, RODOLPHUS HAMMAKERUS, Pensionarium & Senatorem, virique & literis & moribus tincti atque studiosis faventes sunt.

JOANNES MORINGIUS, Osnaburgensis LL. Licentiatus & Officialis nunc Maguntinensis, diu professus est bonas literas Colonia : adhuc superest.

HERMANNUS BRAVIUS, Osnaburgensis, LL. Licentiatus, in Phrisia politiis inservit hodie.

JOANNES SARTORIUS, Osnaburgensis, eruditus LL. Licentiatus in patria multis inservit.

Doctor *Medicus* N. PLESSIUS, Osnaburgensis, in patria claruit, sed mox Juvenis mortuus est ante annos 26.

RODOLPHUS HORSTENIUS, Osnaburgensis, Rector Scholæ Stadenensis est, cujus pater *Martinus* pius fuit Consul Osnaburgæ, ejusque frater *Ludolphus* locum nunc patris in patria obtinet.

GEORGIUS SNECAMPIUS, Osnaburgensis, Rector Scholæ Bielefeldianæ & Lemgovienensis fuit, deinde successor sui conterranei MARTINIMEIBAMI in pastore Alverdisiano.

In urbe hodie agunt Doctores Juris WILHELMUS, Novesianus, & RODOLPHUS VOGTLERUS, Mindenensis.

Mag.

Mag. EVERHARDUS OVERMANNUS, Quackenburgensis, cognatus Bonni, agit Concionatorem Evangelii Luneburgæ, vir pius & doctus.

Fuerunt in urbe celebres & docti Concionatores Evangelii, *Doctor Theologus* JOANNES HECKERUS, Leodigarius N. JOANNES HUPOLLIUS, LIBORIUS MISSINGIUS (quanquam ille deficeret postea) OLIVERIUS & plerique alii præsertim qui hodie præsunt ministerio, ut D. CHRISTIANUS, & JOANNES OLTHAVIUS aliique, de quibus in Ecclesiastica Westphaliæ historia plura dicemus.

ARNOLDUS KENNINGIUS, Osnaburgensis, est Abbas in Phrisia occidentali celebris. Veluti JODOCUS HOITFILTERUS, Episcopus Lubecensis fuit, in urbe Osnaburgensi ex plebejo genere natus (qui erat olim inter Præsides colloquii Wormatiensis anno 41. celebrati nomine Moguntini Electoris, cum ejus esset ibidem notarius Mag. *Henricus Preckenmollus*: Fuit autem is *Hoitfilterus* magnus in Aula Antichristi Romani, mox Cardinalandus, si vita illi comes fuisset) ita ex ditione Osnaburgica prope urbem originem traxit REMBERTUS KERSENBROCHIIUS, Episcopus Paderbornensis: In ditione ex nobilibus docti sunt, HERMANNUS ab AMELUNXEN, LL. Licentiatus & Satriapa in Gronenberg/ &c. & CASPARUS Schelen/ hæreditarius possessor castri Schelenberg.

M. CONRADUS PAGENDARMIUS, Widenbruggensis, Jurconsultus & Officialis quondam *Werlensis*, ejusque frater JOANNES PAGENDARMIUS fuit Præpositus in Overnsfercken/ JOANNES VOLMARUS ibidem Decanus, diu hæsit in studiis Coloniae.

OTTO WILDENUS, Widenbruggensis, Pastor est ad D. virginem Osnaburgæ, JOANNES LIMBURGICUS civis ibidem causidicus nobilium in vicina est, &c.

De me, qui minimus sum inter Osnaburgenses, nihil dicam, sed reservabo me postremo libro.

Ego interim si hic meos conterraneos & concives urbis & ditionis Osnaburgensis quosdam, qui ibi olim vel claruissent, vel adhuc alibi doctrina prælucere, ignoranter præterirem, id peto mihi ignosci à piis, attamen rogo reverenter ab omnibus, ut tales similesque mihi indicare velint, quo reliquis libris inserantur, vel servantur libello postremo, quo statui à me neglectos & postea ab aliis indicatos ex unaquaque ditione Westphaliæ nostræ, recensere.

PARS

PARS SECUNDA,

Libri Quinti.

Quæ continet aliquot viros eruditos & doctos ditionis
& URBIS PADERBORNENSIS.

CUm per occasionem VICELINI meminit *Krantius* lib. 6. Metropolis vel Ecclesiasticæ historiæ cap. 11. dicit illum literas didicisse Paderbornæ sub Hermanno docente apud Ecclesiam vigilantius, atque cum ita profecisse, ut Magistri Coadjutor fieret, &c. Hæc quoque refert in Saxonia lib. 5. cap. 29. Sed ista clarius refert *Helmodus* in Slavorum historia cap. 43. inquit: Literarum studia florebant sub nobili Magistro HARTMANNO Paderbornæ: & mox cap. 44. & 45. dicitur, quomodo Vicelinus ex Paderbornensi Ecclesia vocatus sit ad Bremensem Scholam, ut ibi suo mortuo succederet avunculo LUDOLPHO de Feule/ atque ipsum plagosum fuisse magistrum: &c. Hæc ita obiter habemus de istis duobus ex historiis, alioqui fuerunt sine dubio ibidem & antea & post; multi docti atque simul in aliis collegiis, quorum nomen & fama nobis incognita est: Sed ex secundo libro nostro virorum doctrina & pietate in Westphalia illustrium referuntur ad Paderbornensem ditionem *Harimarus, Badrardus, Polcmarus, Retharius, Unwanus, Meinwercus, Rotho, Imadus, Olivarus, tres Bernhardi, Theodoricus de Nyhem, Bertrandus* Decretorum Doctor, Episcopi, &c. & alii, inter quos est *Gobelinus*, primo Decanus Bilefeldensis, postea monachus in Bodekem, qui scripsit *Cosmodromion*, hoc est, *Cursum mundi*.

Ex tertio libro huc referuntur *Theodoricus de Nyhem, Antonius Corvinus, Warpurgensis*, &c.

Ex quarto libro huc referetur *Henricus Viringius*, Paderbornensis, & *Joannes ac Bernhardus Copii*, qui Paderbornæ Scholis diu præfuerunt, &c.

Nunc videamus reliquos huc pertinentes viros doctos: HERMANNUS TULICHIUS, Stenemensis, fuit Oratorius Professor clarissimus in Schola Lipiensi & Wittenbergensi, cui suos de captivitate *Babylonica* libros *Lutherus* inscripsit, postea venit Lunenburgam, ubi Scholam celebrem aperuit: Ejus epigramma in libellum *Murmeltzi* de componendis versibus extat, unde hoc distichon desumptum est:

Appositam quæris faciendis versibus artem,

Suscipe, quam facili simplicitate damus. &c.

Extat

Extat etiam Tulichii, viri certe doctissimi, carmen in Catechismo *Luca Lossii*, cui D. *Urbanus Rhegius* præfatus est ad juventutem anno 40. atque istius carminis initium tale est:

Disce puer Christum rudibus cognoscere ab annis,
Idque Dei ex verbo, quo line nulla salus, &c.

Extat etiam & in fine Enchiridii parvulorum ejusdem *Lossii elegia Tulichii* erudita ad deprecandam iram DEI, quam Deus nostris temporibus extremamminatur: atque isti quoque Elegiæ & commendationem soluta oratione & epigramma præmisit *Urbanus Rhegius*: inter cætera sic ad Tulichium scribit, carmen tuum eruditum, elegans ac pium, amicissime *Hermanne*, perlibenter legi, & tale esse judico, in quo nemo eruditorum quicquam possit desiderare, &c.

Dicitur pleraque *Tulichiana* in suis habere opusculis *Lossius*. Nam fuit is homo miræ eloquentiæ & magnæ doctrinæ, qui etiam summa dexterritate docuit, cujus rei testis fuit vir eruditus *Mag. Henricus Grothenius*, Lemgovienſis Jureconsultus, atque adhuc idem testatur *Mag. Henricus Sibens Olphenius*: Præfixit multorum autorum libris interdum & carmina & Epistolas, ita vidi ab illo conscriptam ante annos 50. elegantissimam elegiam in *Marci Sabellici Selectas Epistolas*, atque in ea confert duos *Marcos*, hoc est, *Ciceronem* & *Sabellicum*: Mortuus est *Lunenburgæ*.

OTTO BECKMANNUS, *Warpurgensis*, fuit ab anno 4. Professor in Schola *Wittenbergensi* usque ad annum 22. quo discessit *Wittenberga* propter *Lutheri* doctrinam, (quæ in initio ipsi placuit, sed postea ab ea alienior est factus) veniens in patriam, factus est ibi Pastor, donec illum eligerent *Nonnæ* ad D. *Ægidium* in urbe *Monasteriensi*, in Præpositum, &c. Hic scripsit epigramma eruditum anno 1509. barbaro adhuc seculo, ad *Andrea Crappii Wittenbergii* de vitandis peccatis carmina, &c. atque ita inter cætera canit *Beckmannus*:

Præmia magna manent te, *Crappe* diserte, sororum
Pallentes hederæ, laurigerumque nemus.
Pegasydum cura es, tua pectora nutrit *Apollo*,
Et labra & linguam *Castalis* unda lavant, &c.

Nihil præterea ab illo editum vidi, cum alioqui vir esset valde doctus. Dedicavit ei *Philippus Melanchthon* orationem, quam habuit anno 18. *Wittenbergæ* de corrigendis studiis, ubi in dedicatoria epistola appellat illum doctissimum Jureconsultum. Fit quoque illius ab

eodem *Philippo* honorifica mentio in tomo 2. scriptorum publicè in Academia propositorum, ubi dicit, quod *Lutherus* & vir ingeniosissimus *Otto Beckman*/Jure consultus, convenerint in ædibus honesti civis *Thoma Fuerlii*, &c. Hæc enim de illo mortuo dicuntur à *Philippo* an. 1554.

De ANTONIO CORVINO, Warpurgensi, qui hujus quoque ditionis alumnus fuit, diximus in lib. 3. de quo sic canit Glandorpius in epigrammate : Nobilis eloquio, nobiliorque fide.

HENRICUS Röninck/Paderbornensis, in ordine observantico fuit Monachus, scripsitque magnas concordantias in Biblia, sed postea abjecto ordine factus est Evangelii minister in Comitatu Phrisico, qui Comitissæ Jeverensi paret, à qua confectus senio dimittitur & venit Osnaburgam, ubi mortuus est ante paucos annos.

GERHARDUS ROTIKENIUS, natus ex *Werla* urbe Westphaliæ Comitatus Arnsburgici, olim Rector nunc Concionator Paderbornensis est, collegitque sententias aliquot ex optimis autoribus editas in usum suæ Scholæ : Scripsit etiam *librum* justæ magnitudinis (ubi fere præfatio numero excedit libellum) de *Ceremoniis*, intelligit Papisticis, &c. cui opposuit contrarium scriptum *Hermannus Hamelmannus*. Dicitur *Rotikenius* parturire vel Licentiatum vel Doctorem, ut est gloriosus.

FREDERICUS WESTPHALUS, Paderbornensis, scripsit epigramma vel elegiam potius in librum *Rotikenii* de ceremoniis, cujus partem invertit *Hamelmannus* : Idem *Fredericus* aliquando elenchum suæ Scholæ evulgavit, cui epigramma subjecit *Johannes Kerckmannus*, tunc ipsius Conrector.

JOANNES CRATO, Paderbornensis, musicum libellum evulgavit atque inscripsit *Henrico Coloniaco*, Cancellario Paderbornensi, quem ibi amplissime celebrat ut patronum musarum, quemadmodum etiam *Rotikenius* facit in medio libri sui de *Ceremoniis*.

Nihil mihi amplius constat de virorum scriptis illustrium istius ditionis celebritate : si qui adhuc alii essent nobis ignoti, istos peto mihi à bonis viris indicari per literas, ut suo in loco non prætereantur : nunc vero pergo præclaros doctrina viros inde recensere, qui etsi scriptis non claruerunt, tamen doctrina celebres fuere.

LUDOLPHUS DRINGENBERGIUS, Rector olim Scholæ in patria *Jacobi Wimphelingii*, celebratur ab Erasmo libro 23. Epistolarum Epistola ad Johannem Vlattenum : an is aliquid ediderit, plane ignoro.

Dominus N. MANEGOLTUS, Paderbornensis, (cui nomen fuisse pu-

putant nonnulli, Liborio) fuit ante annos 50. vel 60. Præpositus Summi templi, Doctor J. U. Erphurdia promotus & plebei generis homo, vir suo tempore magnus, qui Summo templo & Senatui aliquot beneficia præstitit, dona illis conferendo, quæ adhuc ibi extant : Sic referunt quoque nonnulli ante annos centum fuisse Doctores ibidem ex familia plebeia de Jmsen/ qui variis libris ornaverunt Bibliothecam majoris Ecclesiæ, &c. Quid hic sit veri nescio, quæ ego recito, ex aliorum relatu habeo.

FREDERICUS WESTIUS, Paderbornensis, LL. Licentiatus doctissimus, primo Sigillifer major Archiepiscopi pii Colonienfis Hermannii fuit, postea factus est Monasteriensis Episcopi Cancellarius, deinde Phrisiæ orientalis Comititis Cancellarius, ubi adhuc vivit, vir disertus & consultissimus, cui aliquam comœdiam inscripsit *Guilielmus Gnaphæus*, & ipsum doctrina, virtute & eloquio & consilio celebrem prædicat, ut est prædicandus, cui ego quoque & ipsius collegæ Consiliario ejusdem Comititis, & Emedenfis urbis Consuli D. *Petro Medmanno* viro doctissimo plurimum debeo, &c.

CONRADUS MOLLERUS, LL. Licentiatus prudens est, ibique Officialis & Ecclesiæ Storpianæ decanus.

HIERONYMUS Brinckmann/LL. Licentiatus ditissimus & Vicarius Summi templi fuit.

GEORGIUS SWALLENBERGIUS, Brakelensis, Professor Juris ingeniosissimus est Marpurgi, hoc enim illi nomen esse credo.

FRANCISCUS LUCKIUS, Paderbornensis, primo Mindæ apud D. Hudzum, postea Hervordia apud Glandorpium & Lenicerum Conrectorem agit, vir doctus prædicatur.

HENRICUS BOVIUS, Paderbornensis, Scholæ Embecensi diu præfuit, nunc autem est *minister Evangelii* in hujus Comitatus *Pago Brack*/vir pietate & literis excultus.

Rexit ante annos quinquaginta Scholam ibidem CONRADUS STEILINGIUS, vir suo illo tempore non indoctus, qui ibidem postea factus est civis & nuper in extremo senio dicitur mortuus esse.

CONRADUS quoque ECKENDORPIUS ante annos quadraginta : JOANNES & BERNHARDUS COPII ante annos 12. Scholæ quoque non sine laude curam habuerunt ibidem.

BRUNO FABRITIUS, Cellarius & Pastor in Monasterio Abdinghave/ inter istius ditionis eximios viros potest locum habere.

PARS TERTIA,

Libri Quinti.

Quæ continet Ditionis & URBIS MINDENSIS viros aliquot, qui ad Westphaliâ referuntur.

EX libro primo virorum doctrina & scriptis illustrium huc ad Mindenses refertur *Bartholomæus Colonienfis*, qui animam egit Mindæ: Ex libro autem secundo huc referri debent *Herimbertus, Haduardus, Vulfarius, Adelbertus, Bernardus, Landowardus, Milo, Bruno, Witelof, Dithmarus, Joannes, Otto, Ludolphus, Ludovicus, Theodoricus, Cagelwid, Otto Wettem, Marquardus & Henricus Episcopi Mindenses*: In libro autem tertio numerantur, qui ad Mindenses pertinent, *Joannes de Mindæ & Mindensis quidam Episcopus, Joannes Buschmannus, Lubbecensis, & Henricus Primæus*, qui Mindæ Conrector fuit *M. Rodolphi Molleri*, &c. reliquos jam ordine quotquot habemus, recensēbimus.

HERMANNUS de *Gerbecke* domus *S. Pauli* in urbe Mindensi frater prædicatorii ordinis, scripsit *Chronicon Comitum Schowenburgenſium* ad *Bernhardum Hamburgensem Præpositum & Ottonem fratrem ejus Comites de Holstein & Schowenberg* &c. Hoc *Chronicon* & alia quædam restitui, describi & augeri curavit *Lambertus de Beveſſen* Præpositus ad *S. Joannem Osnaburgensis*, & quondam Mindensium Officialis.

RODOLPHUS MOLLERUS, ex ditione Mindensi ab hac parte *Viſurgis*, (quia qui ultra *Viſurgim* ortum habent in ista ditione, non numerantur hic, utpote huc non pertinentes) oriundus, *Osnaburga, Hervordia, Mindæ & Embecke* Scholas celebriter gubernavit: Ab anno autem trigesimo quarto usque ad quadragesimum *Hannovera* docuit Evangelium, ubi illum dedicatione Explicationis Abdiæ Prophetæ ornavit *Doct̃r Urbanus Rhegius*, ubi etiam Epitaphium scripsit, quod publice extat, Autori *Sandero*, Syndico *Hannoverensi*: *Hannovera* ipsum translatus voluit *Principissa Ducis Erici mater*, pia matrona, *Hamelungum*, ubi ipsum donavit Decanatu, & constituit in ea urbe Superintendentem: Huic inscripsit *Jacobus Montanus Centuriam epistolarium formularum*, & asserit ipsum eruditione non vulgari pollere, vocatque eum *Batrochomylam*, atque ejusdem *Jacobi Montani* scriptis nonnullis epigrammata commendatoria adjecit, ac ante biennium eidem inscripsit *M. Georgius Vogelmannus* Elegiam quandam

excu.

excusam Wittenbergæ, &c. Revocatus est nuper ad *Decanatum collegii Hamellensis*, quem credo ipsum non aliter possidere, atque Princeps Anholdinus Georgius & D. Brentius Præposituras obtinuerunt: Scripsit extemporale epigramma in nostros libros hos de Westphalia viris doctis, &c.

CONRADUS MINDENSIS *Dura*, in Juliacensi terra, Ludimoderator, edidit elegiam ante annos 40. de severa scelerum ultione, quæ & pia & docta est.

M. BADO, Mindensis, quondam discipulus Erasmi Roterodami, vir magno ingenio præditus, descripsit Pontificiorum sacrificulorum nequitiam in libro dicto, *Claves Buer*, qui primo editus est 1523.

HERMANNUS HUDDÆUS, Mindensis, in ipsa urbe Mindensi rexit per multos annos Scholam, & est vir disertus ac doctus, de quo sic scribit *Joannes Bocerius*, Laureatus & clarissimus nostri seculi Poëta (ex ditione Mindensi, verum trans ripas Visurgis versus Saxoniam ortus) ad Senatum Mindensem in præfatione Declarationis de origine antiquitate & celebritate urbis Mindæ, Excellentium in vestra Rep. doctrina, virtute ac sapientia virorum studio & autoritate, juventuti in vestra urbe præfectus est, clariss. vir & ad hanc rem natura expolitus M. *Hermannus Huddæus*, qui postremo vir bonus est & talis, qualem juxta Fabii sententiam decet esse Ludimoderatorem: Lucet in illo pietas eximia & doctrina admiranda, ingenii comitate & morum facilitate aucta & conspicua, & quod neutiquam hac in re extremum est, in docendo dexteritas & peculiaris quædam felicitas: nam male monstrante magistro, discipulum probe edoceri, difficile & impossibile est, &c. Sed pergit prolixè explicare ibidem, quam sit idoneus Ludimagister Huddæus in quo omnia illa, quæ ad fidelissimum Ludimagistrum pertinent, ait esse illuminata & perfecta.

Idem *Bocerius* in orationis carmine contextæ de legum dignitate ac fructu præfatione ad ampliss. Dominum *Antonium Minschium*, Præpositum Martinianum & Decanum Joanniticum in urbe Mindensi, &c. (quem ibi ut munificum erga studiosos & doctos, & liberalem erga egenos Scholasticos, atque promptum in juvandis pauperibus & subsidio præstando ad elocandas inopes & indotatas puellas amplissime prædicat *Bocerius*) scripta, rursum honestissime meminit Mag. Huddæi: Scripsit quoque ad eundem *Huddæum* quam sæpissime *Philippus Melancthon*, cumque sæpe doctissimum virum appellavit. Hic scripsit &

evulgavit, *carmen Elegiacum in Exceptionem Georgii Brunsviciaci Ducis*, tunc electi Episcopi Mindensis. Idem quoque edidit *carmen* Wittenbergæ excusum *de fonte Pyrmuntano* ad Albertum Comitem de Hoya: Hic quoque præcipue se opposuit *Thammero*, & quotquot oðerniones contra illum Thammerum Wittenbergæ evulgabantur, ab uno Huddæo proficiscebantur: Si quid præterea scripsit, ignoro. Adhuc superest Mindæ in Rectoratu, & audio multos consilio ipsius & industria uti in rebus difficilimis & arduis, ut est sagax & industrius. Habet hic splendidam Bibliothecam, refertam omni genere optimorum librorum: Et quod ille habet in sua Bibliotheca in finibus Westphaliæ, id habet in media Westphalia doctissimus & nobilis vir Dominus *Georgius Scellius*, Quæstor in Hörde / cujus instructissima prædicatur à multis Bibliotheca.

BERNHARDUS LUDDERUS, Mindanus, ibidem Concionator Evangelii, post Hoxariæ Ecclesiastes factus est, ubi adhuc superest: Hic descripsit *carmine Mindensem urbem*, quod extat: item de miseria prædicatorum nostri temporis ad Joannem Comitem de Hoya / qui nunc est Episcopus Osnaburgensis, &c. postremo edidit hoc anno 64. epistolæ D. Joannis primæ paraphrasin carmine concinnatam, in quam & Hamelmannus & Sibæus Olphenius epigramma scripserunt: Idem Luderus scripsit epigramma in carmen Huddæi de fonte Pyrmuntano, & ante annos 11. elegiam in librum Hamelmanni de Missa satis doctam, quæ extat cum libro.

Scripsit Mindæ aliquando *Prognostica & Almenachia* NICOLAUS MORMANNUS.

HENRICUS PILÆUS, Mindensis, respondit quodam scripto erudito, Rectori Embricensi *Matthia Bredenbachio*, & apparet illum Pilæum virum esse doctum.

NICOLAUS DOPPIUS, Apothecarius Mindæ, *Hendesyllaba* adjecit elegiæ Mag. Huddæi, quam scripsit in exceptionem Georgii Episcopi: idem dicitur doctum carmen scripsisse de bonitate Dei: atque ingenium exercere vario genere carminum, quod ludit in Evangelia Dominicalia & Epistolas, &c.

JOANNES MONTANUS, Brunsvicensis, olim fuit Conrector Huddæi in Scholis, post Concionator D. Virginis: Hic scripsit *Terrasticon* elegans & eruditum in Huddæi scriptum de fonte Pyrmuntano.

RU-

RUDOLPHUS VOGELERUS, Mindensis, Doctor J. U. doctum *carmen de exundatione Visurgis* anno 52. ex improvisa exorta 10. Januarii in summa populi calamitate composuit, sed tamen illud non est excusum, quod ego sciam.

Doctor Theologus JOANNES DREYERUS, Lemgovienſis, qui edidit *ordinationem Ecclesia Hervordienſis*, mortuus est Mindæ in ministerio.

Fuit ibi quoque *Superintendens* Mag. GERHARDUS OEMEKINGIUS, Camensis, quem publicis scriptis *Doct. Urbanus Rhegius*, & *Doct. David Chytræus* commendarunt. Non sunt mihi ex Mindensibus plures noti, qui scriptis suum nomen posteritati consecrarent; Si alii adhuc essent, quos ego hic ignoranter præterirem, hoc ab omnibus bonis indicari peto ut in posterioribus libris suum locum habeant. Nunc etiam aliqui ex viris quibusdam doctis, ejusdem ditionis & urbis, non sunt omittendi vel negligendi.

BORCHARDUM BUSCHIUM, fratrem HERMANNI BUSCHII, Decanum Cathedralis Ecclesiæ Mindensis, fuisse studiosum & doctum apparet ex epigrammatis, quæ ipsius frater Hermannus Buschius ad eum scripsit, ubi inter alia sic ait:

Quod vigili studeas obscura volumina, cura

Frater & à magnis edita jura viris

Laudo &c.

ARNOLDUM de Boickholt / Præpositum majoris Ecclesiæ Mindensis, in tomo 2. *Postillæ Jacobi Scapperi* præfatione tanquam virum græcæ ac latinæ linguæ non vulgariter eruditum commendat *Joannes Lambachius Scavastus*, LL. Doctor.

JOANNES MARSMANNUS, Abbas ad S. Mauritium & Simeonem Mindæ, non est indoctus.

Canonicus quidam majoris Ecclesiæ N. BILLERBECK propter doctrinam à quibusdam olim celebratus est.

JOANNES quidam MONTANUS, ex ditione Mindensi prope Quermhem natus, fuit ante *Tulichium* Rector Scholæ Luneburgensis anno 27. qui postea Rostochium profectus est & ibi finivit vitam: fuit autem vir doctissimus.

PETRUS Wigge / Consul Mindensis, vir doctus & multæ dicitur esse lectionis.

HEN.

HENRICUS PISTORIUS, Mindensis, vir olim in Scholis exercitatus, nunc autem Medicinæ omnem operam impendens, ibidem claret.

HENRICUS DEUTHINGIUS, olim Scholæ Mindensis Conrector, Hebrææ linguæ doctus & in historiis versatus, nunc Concionator ibidem Evangelii est.

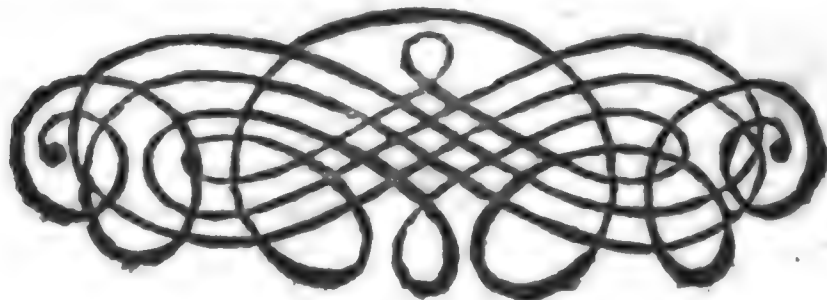
JOANNES PETREUS, Brunnipolitanus, diu ibi quoque Conrectorem egit apud Huddæum, nunc factus est Jure consultus & orator, quem dicunt esse *Consiliarium Comitis Oldenburgici*.

NICOLAUS HAGIUS, LL. Licentiatus, Mindæ Officialis fuit & ibidem mortuus est.

JOANNES WENTROPIUS, Mindensis, est Jure consultus & Judex Mindensis.

JOANNES POLLIUS (de quo libro 3. dictum est) sub Bartholomæo Coloniensi Mindæ Conrectorem egit (de quo libro 4. diximus) ibidem Rectorem.

Si qui ibi vel adhuc sint vel fuerint olim viri doctrina clari, quos præterissem, illos mihi indicare peto, ut suum locum alibi habeant.

LIBER

LIBER SEXTUS
VIRORUM WEST-
PHALIÆ DOCTRINA &
SCRIPTIS ILLUSTRUM,

Qui continet claros & celebres ali-
quot viros COMITATUS splendidi & antiqui,
qui est Inclytorum Comitum de LIPPLA, &c.

Adjunctis his,

Quos URBS HUXARIENSIS protulit viros scientia
claros & doctos,

Autore

HERMANNO HAMELMANNO,
Licentiato Theologo.

LEMGOVIÆ, Anno MD LXV.

Integerrimis, egregiis & humanissimis Viris,
 Magistro JOANNI GROTHEN, Jurisperito,
Ejusque patrneli
 FRANCISCO GROTHEN, Quæstori ærarii
 & Senatori,
Nec non utriusque cognato
 ERNESTO DERENDAL, Patriciis in Lemgo-
 viensi urbe, &c.

Suis Dominis amicis & fautoribus colendis,
 HERMANNUS HAMELMANNUS,
 Licentiatus Theologiæ.

S. D.

Qui apud Græcos & Romanos patriæ bonam operam præstiterunt, sunt sæpe literis, laudibus & encomiis celebrati: ita non præterierunt histori, quod se Decii telis hostium fortiter objicerent, & quod Curtius equo insidens Roma in hiatum terra patentem volens in gratiam patriæ præceptis desiliret: Imo aliquando cives urbium diversarum de uno sæpe homine claro virtutibus & doctrina contenderunt. Veronenses Plinium secundum suum esse civem contendunt, Novocomenses contra suum. Aretini de Francisco Petrarcha cum Florentinis rixantur, &c. Cum autem ego quoque decreverim ad istum modum de quibusdam viris doctis & eximiis hujus Comitatus alumnis, (quoniam res gestas Inclytorum nostrorum Comitum, & celebritatem totius Comitatus alii reservabo tractatui) & præsertim urbis nostræ Lemgovienfis civibus doctis & præcipuis dicere, velut jam antea cepi claros Westphalia viros referre & in certos libros congerere, ut constaret posteris, quos qualesve viros doctos, virtute & candore præstantes qualibet in Westphalia ditio & urbs produisset, ut sic juniores invitarentur majorum exemplis ad imitationem: imo de gentiliū sententia istud censeatur utile, sanctum & pium, majorum rationem habere, & istos posteritati committere: volui prius antequam ad doctos referendos accederem aliquid hic de celebribus Consulibus & hujus urbis capitibus referre.

Fuit semper eximiis & prudentibus viris, qui ad gubernacula sederunt,
 hac

hac civitas Lemgovienſis (decusque celebritate antiquitateque alibi forſan commodius agemus) pra aliis multis ornata divinitus. Nam ex quibusdam etiam familiis plerumque egregii filii & nepotes patribus & avis ordine in eadem ſape dignitate Conſulatus ſucceſſere, quod apud alios auditur rarum eſt, quoniam Heroum filii noxae, ut dicitur in proverbio, & filiis ſolent imprimis degenerare à parentum virtute. Hoc interim falſum eſſe in plerisque noſtratibus experientia tradit, quod ut à me comprobetur, res ipſa poſtulat, praſertim apud vos, ad quorum familiam etiam inde à majoribus tales noſtra urbis proceres & alumni pertinere videntur, de his latius agere. COTHEMANNIA familia dedit urbi noſtra Conſules graves & prudentes, HERMANNUM ejusque filium JOANNEM, & ex iſto alterum JOANNEM Hermanni nepotem, qui genuit, LUDOLPHUM Cathemannum, qui etiam ultra an. 40. Conſulatum adminiſtravit laudabiliter, & in celebranda canicie vir praſtans ante biennium mortuus eſt hic non ſine jactura Reip. Quid dicam de FLORIKENIORUM familia? Diſcimus ab aliis Florinum Florekenium (dictum cognomine ſcribam, cui Conradus Floriken, civis Lippienſis urbis pater erat) primum ex iſta ſtirpe Conſulem noſtra urbis fuiſſe, cui ſtatim ſucceſſit in eadem dignitate Engelbertus filius, qui genuit rursus Florinum Florikenium ad idem officium electum, qui deinde filium reliquit Conradum noſtro tempore ante ſeptennium mortuum, Conſulem magni judicii & lectionis multa, ex quo natus eſt Florinus Florikenius hodie ſuperſtes, Conſul & ſenex laudandus, prudentia ac conſilio inſignis, cujus frater Magiſter Johannes, Juris candidatus fuerat.

Tertio loco refero illorum qui à Wipper ſumine Ducatus Bergeniſis in Weſtphalia nomen habent, ordinariam quaſi ſucceſſionem. Iſtud ſtemma WIPPERMANNORUM habuit primo antiqua virtutis Conſulem Joannem, cujus in locum vocatus eſt Hermannus à Wipper filius, vir non parvae autoritatis (cujus frater Mag. Conradus, Juris candidatus, erat autoritate magna Officialis Paderbornenſis) quo deinde in Conſulatu mortuo mox eligitur Erneſtus à Wipper/ Hermanni filius, hodiernus Conſul primarius, qui jam per annos 33. ad gubernacula ſedit, multa que utiliter magno cum labore & moleſtia in ſumma quoque rerum perplexitate, pro ſuo pio officio, ut eſt candidus & eximiſus, in gratiam noſtra Reip. Lemgovienſis fecit: nuncque etiam is venerandus ſenex cum ſuo collega JOANNE COCCIO, Conſule ornatiffimo, literarum, ſcientiae ac verae pietatis amantiſſimus eſt, cujus etiam frater Chriſtianus à Wipper/ fuit Conſul Widenbrugenſis. Familia de Berndineſ dedit nobis primo Arnoldum Conſulem, deinceps ejus Nepotem ex filio Conrado Joannem

nem Evangelio additum. Verum jam fere WREDENORUM genus præerissem, cum istud non novum in hac urbe fuerit. Ex eanamque olim prodit Hermannus Wreden, pater, & Henricus filius Consules in hac civitate celebres. An quoque CRUSIANA STIRPS prætereunda? qua nobis Ludolphum & Joannem (quorum alter olim hostem Comitatus nostri atrocissimum, Theodoricum de Mörsa, Coloniensem Electorem, devastaturum incendio urbem hanc placavit) capita hujus Reip. aliquando præstantia protulit.

Quid referam de vestra familia de Grothen? nonne illa vestros patres genuit, conspicuos nostræ urbi Consules Theodorum integerrimum & Alexandrum laboriosum & munificum hominem? Illi duo fratres uno etiam tempore, quod auditu rarum est, in utroque Senatu Consulatum administrarunt. Addamus & alios Consules, qui ad nostram notitiam pervenere, & vobis ex æquo omnibus vel duobus, aut saltem uni vestrum, cognati affinesque fuere, ut priores.

ARNOLDUS Hunger/ Henrici Grothen/ vestri patruelis, avus magnus, CHRISTIANUS KLEINSGILLIS, ejusque gener LUDOLPHUS Meyer/ dictus Jggenhusen/ HENRICUS Düvel/ JOANNES Denne/ Consules nostra urbis omnes fuere, viri me Hercule prudentes, optimi & graves. Nunc ut ad vivos descendam. An præteriri potest sapiens & valde doctus Consul D. JOANNES LEISTILLIS, qui eadem dignitate etiam hic aliquando functus est & nunc Hamelungæ vivit? Quid de reliquis jam Consulatum administrantibus, (quanquam de duobus, ut D. Ernesto à Wipper/ & D. Florino Florikenio, veneranda canicie senibus, animo meo charissimis & nostris Mœcæ natibus summis sit dictum) viris profecto pietate, integritate, sapientia, consilio & humanitate conspicuis, & optimis meis patronis & Dominis observanter colendis, atque Evangelii fautoribus, Doct. HENRICO ERPIO, D. JOANNE COCCIO, D. JOANNE DERFENDALIO, scribam? Omnes inquam istos & alios Consules adhuc superstites nomino honoris causa, & istorum majores in gratiam patriæ obiter recenseo. Ut autem latius progrediar ad vestrum genus de Grothen/ viri optimi & integerrimi, multos illud ipsum dedit Jureconsultos: vester patruus Mag. Henricus Grothen/ Officialis Paderbornensis, fuit Juris candidatus & multa lectionis homo: Et tu quoque, eximie Mag. Joannes habes aliquam promotionem & gradum in eadem facultate: deinde tuus piissime & perite Franciscæ frater, qui tuus optime, Erneste avunculus erat, M. Henricus Grothen junior non solum Juris consultus fuit, sed varia eruditione multaque multorum autorum lectione excultus & vere pius, amicus meus integerrimus; vestri cognati, qui tibi M. Joannes ex

fra-

fratre Theodoro Groten/ Nepotes sunt, Alexander & imprimis Joannes, sua eruditione & studio specimen praebeant, quod in magnos celebresque Jurisperitos evasuri aliquando sint, si vita Comes sit, idem de Alexandro Groten/ Henrici patrueles vestri viri integerrimi filio, referri poterit: Habetis etiam propinquos Jureconsultos Kleinsorgios Licent. qui à nobis merito in hoc libro claris & doctis viris annumerantur: neque tamen alii amici & patroni mei colendi praetereundi sunt, qui Jurisprudencia operam dant, & vobis sanguine affinitateve junguntur, inter quos vir experientia, eloquio, scientia & consilio excellit HENRICUS FLORIKENIUS, arcis Sternebergica quondam Praefectus, & deinde THEODORUS CATHEMANNUS junior, modestia, diligentia & juris studio scientiaque ornatus. Non praeteribo hic reliquos nostros fautores, M. JOANNEM TILENIUM, gravitate, integritate & literis praestantem, quondam sagaciter juventutem in hac urbe gubernantem, nunc vero utiliter praefectum ararii & Senatorem agentem, tum quoque celebrem decentique pietate non minus quam literarum peritia ex cultum THEODORUM CATHEMANNUM, seniore & Oinarcham hujus urbis, denique HERMANNUM CRUELIUM, Quaestorem ararii & Senatorem egregium & exquisitum, (cujus frater Christianus, dum viveret Juri operam dabat, ne etiam hodie tertius frater Conradus facit) omnes inquam istos viros splendidos & meos patronos colendos, quos recensui, & nunc superstites vobis vel affinitate vel sanguine junctos scio, praeterire hic neutiquam potui, sed amicitia & honoris causa exprimere volui. Hac placuit ita ad V. Humanitatem, patroni colendi & integerrimi viri, praefari in librum sextum virorum doctrina illustrum hujus amplissimi Comitatus: quia te, Eximie M. Joannes, patronum humanissimum omnes studiosi jam per multos annos coluerunt, atque de tua liberalitatis encomio etiam olim publice testatus est M. Gerhardus Coccius, venerandus Hornensium Pastor, cujus carmina aliquot tibi dedicata extant: deinde tecum contigit mihi dulcis familiaritas, quam non solum cum T. H. habeo colloque, sed etiam cum tuis fratribus Ludolpho, celebri egregioque apud Inclitam Osnaburgam praeside plebis tribunoque summo, & Theodoro, viro patricio & primario, variisque donis ac bonis à Deo cumulatim dotato, &c. meis inquam patronis colendis haecenus dulcem alui. Hanc & tecum & cum praedictis fratribus confirmare hoc scripro volui.

Tuis autem, Francisce integerrime, typis priores virorum Westphaliae doctrina illustrium libros evulgavi, & ex tua Officina, quamvis meis sumptibus, prodire mea aliquot scripta, atque hunc sextum & mox septimum aliosque sequentes virorum clarorum libros ex eadem protrudere in lucem volui.

Decibat igitur aliquam grati animi significationem tuae pietati exhibere :
 Addo etiam quod tecum & cum tuo fratre M. Henrico dum viveret, & affine
 Doct. THEODORO CATHEMANNO seniori & tuo Nepote Ernesto
 Derendalio, ut meis integerrimis & colendis amicis, dulcissima semper fuerit
 consuetudo, quam adhuc inter nos constare & integram esse, hac dedicatione
 testari volui, meque vos colere ut meos amicos, tum quoque ut tibi gratularer
 de nova Quaestoratus ararii dignitate & Senatorio gradu, denique ut utriusq;
 & tuam Ernestique innotrium simul candorem, humanitatem & pietatem cum
 literis & rerum usu conjunctam commendarem. Quia autem nostratibus
 conjungunt vicinos, HUXARIENSIS urbis viros claros, decuit imprimis talis de-
 dicatione, ERNESTE moribus & literis excolite, quoniam tuus Pater vir pro-
 vidus & prestans Tilemannus Derendalus, quondam nostrae urbis, dum vi-
 veret, Praefectus ararii, cuiusque patris Consulexquisitus & egregius, Joan-
 nes Derendalius meus sanctor, atque tua dulcissima amita conjunx gravissimi
 Senis Ernesti à Wipper/ Consulis prudentissimi, honestissimam originem du-
 xere ex ista urbe Huxariensi celebri.

Habetis optimi viri rationes dedicationis nostrae: oro autem V. Præstantiam
 & Humanitatem, ut pro sua pietate, & benevolentia omnia boni consulant,
 & me ament promoveantque. Postridii trium Regum,
 Anni hujus novi 1565.

Salutat vos reverenter, te autem imprimis, Francisce & Erneste,
 vester amicus, meus affinis, vir vere pius & venerandus Hen-
 ricus Velftenius, Pastor in Bosinckvelde, qui apud me erat, cum
 hæc scriberem. Iterum Valete !

LIBER SEXTUS

Virorum doctrina & literis illustrium,

Qui continet viros DOCTOS, quos COMITATUS
LIPPIÆ nobis protulit, adjunctis viris doctrina illu-
stribus URBIS HUXARIENSIS.

MAURITIUS de Spiegelberg & Pyrmont COMES, Præpositus
Embricensis, vir suo tempore ante annos 86. clarissimus & do-
ctissimus erat, deinde Poëta quoque bonus & celebris, quod
istis temporibus rarum fuit, qui inter eos potest censerī, qui cupiebant
restitutam linguæ latinæ puritatem & explosam barbariem. Huic
scripsit Epicedion *Rodolphus Agricola*, qui inter alia sic de illo ludit:

Ille pius vates & toto pectore vester, [o Musæ]

Mauritius cultor vester alumnus obit,

Atque tot annorum studio curâque paratus,

Ingenii torrens aureus ille perit. *Et mox*

Spirat & ingenii laus sudatique labores,

Vis istud doceam me ratione loqui!

En age, sume manu, quod condidit, & lege carmen

Voce sua loqueris, plus valet illa tua.

Hujus & ingenio simul hujus es ore disertus,

Vivit, nempe dabit hic, quod potes, illa loqui.

Docta nec immerito vigilataque carmina sperent,

Perpetuum nullo fine premente decus. *Et mox*

Qui claras annis hausit juvenilibus artes,

Musarum cupido pectore sacra colens,

Quicquid & est studiis, quod Musas auget & ornat,

Moribus & mentem quod redimire queat.

Præsentēs quod ament, quod postera secla loquentur,

Sic animi manuum siue erat illud opus,

Complexus vigili meditatūque omnia cura est,

Sterneret ut laudi nobile promptus iter:

Non hunc divitiæ generis, non inclytus ordo,

Lubrica non vitæ tempora prima movent.

Otia pigra sequi segnive fatiscere luxu,

Victaque deliciis turpibus ora dare;

Sed

Sed petit intenta cura meliora colitque
 Recta, licet dura sint adeunda via.
 Ergo ubi sacra, quibus se prima dicaverat ætas,
 Rite colens summo solverat ille DEO.
 Inde vices studiis lucis tribuebat & umbræ,
 Non sterilem quemquam passus abire diem.
 Scriptaque jam veterum tractabat clara virorum,
 Quos vetat ingeniumque eloquiumque mori.
 Libera jam numeris, docta jam lege revincta
 Post quoque venturis verba legenda dabat, &c.

Unde apparet illum Comitem diligentem, studiosum, doctum & præstantissimum Heroa fuisse, qui etiam aliqua ingenii sui monumenta post se reliquit, præcipue carmina aliquot docta, quæ tamen videre mihi hætenus non contigit. Rursus idem Rodolphus de eodem in Epitaphio sic scribit inter alia:

Ecce *Speigelbergi Comes* ordine clausus avorum
Mauritius pollens moribus, ore, fide,
 Embrica Præposito, quo lata Colonia fratre
 Templo Petre tuo sacra colente fuit.
 Condidit hic corpus studiis senioque solutum,
 Laus, decus ingenii, gloria, fama manent.

Hæc volui de isto Herœ scribere (qui abunde est & erit gloria perennis istius generosæ familiæ & simul totius Comitatus) in gratiam Incltyti Comitiss D. HERMANNI SIMONIS, COMITIS de LIPPIA, SPEIGELBERGO & PYRMONTANO, &c. mei Domini colendi & clementiss.

Ex libro 2. de viris pietate & doctrina illustribus huc merito WEDEKINDUS, *Dux Anglorum*, ejusque filius *Wigbertus* & nepos *Walbertus* referuntur cum doctissimo *Ludero*, Widekindi Consiliario, qui postea est Monasteriensis Episcopus factus, quia isti sæpe in Engeren arce sua primaria & hac terra conversati sunt. Ex eodem huc referuntur BERNHARDUS, *Dominus de Lippia*, Episcopus *Lealhenfis*, OTTO, Lippiacus, Episcopus *Trajectensis*, GERHARDUS, Lippiacus, primo *Osnaburgensis*, deinde *Bremenfis Episcopus*, SIMON, Lippiacus, Episcopus *Paderbornensis*, OTTO, Lippiacus, II. ejus nominis, Episcopus *Monasteriensis*, item rursus BERNHARDUS quidam & SIMON II. Lippiaci Comites & Præsules *Paderbornenses*, &c.

Ex libro 3. & 4. ad hunc refertur Comitatum Mag. HERMANNUS
 KER-

KERSENBROCHIIUS, *Gubernator Scholæ Monasteriensis* clarissimus, *Juris candidatus*, & celebris vir doctrina & gravitate. Ex libro 5. autem GEORGIUS SNECAMPIUS, Pastor Alverdisianus, HENRICUS BOVIUS, Ecclesiastes in Bract / Mag. CONRADUS ECKENDORPIUS, aliquando Pastor Lagenfis in hoc Comitatu, vir excellenter doctus & probus, item celebris Dominus CHRISTOPHERUS GERENBERGIUS, Lagus, Secretarius & Senator Inclytæ Reipubl. Osnaburgensis, vir doctus & magnus, &c.

LEMGOVIA.

Hanc urbem ornarunt quoque & ornant viri docti, de quibus in libro quarto diximus, M. HENRICUS SIBÆUS OLPHENIUS, M. BERNHARDUS COPIUS, cum eruditis fratribus, *Engelberto & Balihafaro*: Bernhardus hic per aliquot annos celebrem constituit Scholam & doctos discipulos ipse doctissimus fovet, diserteque magna felicitate & dexteritate autores proficitur hactenus.

Ex lib. 5. JODOCUS HOCKERIUS, Osnaburgensis, Pastor ad S. Joannem, vir judicio, lectione, studio & doctrina Theologiæ celebris huc refertur.

Ex libro 7. TEMHARDUS NAGELIUS, Corrector Copii, vir doctus huc refertur.

HERMANNUS DREYERUS, Lemgovienfis, *Doctor Theologus*, ter Provincialis per Thuringiam & Saxoniam, ordinis Augustini, *Hervordia* moritur anno 24. vir suo tempore magnus & doctus.

JOANNES DREYERUS, Lemgovienfis, prioris ex fratre nepos, *Doctor Theologus*, primus Evangelii sator & promotor *Hervordia* erat, ubi cum per multos annos pro sua facundia & eruditione eleganter & magna cum laude docuisset, *Mindam* proficiscitur, & vitam ibi cum morte commutavit anno 1544. Ejus scripta nulla vidi, nisi quod, approbante ipsum publica in præfatione *Doct. Pomerano*, ediderit ordinationem Ecclesiasticam urbis *Hervordienfis*.

Ex *Dreyerorum* familia deinceps orti sunt plures viri docti, ut Magister JOANNES DREYERUS, Doctoris Joannis ex fratre pronepos, qui in hoc Comitatu est pastor Donopianus: item istius magistri frater NICOLAUS, qui in Marchia Brandenburgica primo Scholasticam nunc Ecclesiasticam obtinet conditionem, & de *Philippo Melancthone* doctum & eruditis comprobatum Epicedion evulgavit, item Elegiam de natali Domini ad quendam Consulem Luneburgensem: Ejusdem

H h

Joan-

Joannis Doctoris ex fratre nepos PHILIPPUS fuit Anglicæ & Gallicæ linguæ peritissimus. Fuit quoque Doctoris Joannis Dreyeri gener MARTINUS MEYBAMIUS, Osnaburgensis, aliquando *Conrector Scholæ Lemgovienfis*, & deinde pastor Alverdisianus.

ARNOLDUS BROICKSMEDIUS, Lemgovienfis, Decretorum Doctor, Canonicus, Presbyter in Summo templo Coloniae & ibidem Officialis, vir celebris, doctus & magnæ autoritatis, cujus fit mentio in historia de exustione *Adolphi Clarenbachii* martyris, hic in patria *Lemgovie* aliquando *Scholam administravit*, cujus fratres artium Magistri erant, ANDREAS & THEODORUS, qui quoque patriæ Scholæ præfuerunt: ANDREAS etiam *Susati* rexit *Scholam*, & postea *Coloniae Canonicus* est factus.

GERHARDUS KLEINSORGIUS, Lemgovienfis, LL. Licentiatus doctissimus, eloquio, judicio, consilio, acumine & autoritate in Westphalia nostra magnus, hætenus *Officialis Werlensis*, nunc *Consiliarius Electoris Coloniensis* est, vir laboriosus, fidelis, diligens, & multæ lectionis, qui Werlæ sedes habet. Ipsi frater CHRISTIANUS KLEINSORGIUS, LL. Licentiatus eruditissimus, nunc *Officialis Werlensis*, & *Canonicus ad S. Cunebertum Coloniae* est, vir experientia, usu rerum & ingenio excellens: uterque frater modestus candidus & admodum est felix in re poetica, elegansque scribit carmen. Utriusque patruus HERMANNUS, Presbyter in patria, fuit artium magister.

JUSTUS GEREKINGIUS, Lemgovienfis, LL. Licentiatus, magna eruditione & candore celebris, qui *primo Rectorem egit in patria* non sine multorum admiratione, postea assumpto gradu Magisterii docuit præclare in *Schola Swollensi*, tandem in Gallias abiit cum quibusdam nobilibus, inde reversus cepit privatim Jurisprudentiam Coloniae profiteri, & ita privata illa prælectione profecit, ut omnes ipsum hætenus non sine magna admiratione docentem & profitentem audierint, & hoc modo ipsius autoritas Coloniae non parum creverit, qui ad magna, sua propediem diligentia, studio, & doctrina ascendet, ut est vir literis, lectione, memoria, gravitate, modestia & comitate præstans, tum quoque moribus sedatis & elegantibus præditus, scribit etiam exquisitum & ingeniosum carmen idem Dominus Licentiatus.

THEODORUS SNEHAGIUS, Lemgovienfis, *Secretarius* quondam pii Archiepiscopi *Electoris Hermanni Coloniensis* erat, postea *Prætor fuit in Recklinghusen* / tandem *Telonii Bonnenfis Præfectus* constituitur;

vir

vir usu renum, experientia, gravitate, scientia & virtute conspicuus quem adhuc superesse credimus in eodem officio.

Mag. HERMANNUS WIPPERMANNUS, Lemgovienſis, vir doctus, nepos magni illius *Tulichii* (de quo egimus libro V.) ex ſorore, per multos annos Conrektoratum in Schola Inclytæ Imperialis urbis *Lubeca* adminiſtravit non ſine laude & gloria, cujus patruelis ejusdem nominis Mag. HERMANNUS à *Wipper* / *Canonicus eſt Paderbornæ: Frater autem Hermanni Conrektoris ANTONIUS WIPPERMANNUS* fuit doctus *Luneburgi* Concionator Evangelii, tertius fratrum HENRICUS eſt *Secretarius noſtræ urbis*, ſuccedens induſtrio viro JOANNI MEYERO, ante quem fuit in eodem officio vir peritus & gravis THEODORUS AMELUNGIUS, qui omnes fuere etiam *Ludi-magiſtri* in hac urbe.

JODOCUS WIPPERMANNUS, *Erneſti à Wipper* / *Conſulis optimi filius* optimus, per quinquennium dedit operam linguis, literis, artibus & reliquis tribus Profeſſionibus ſummam *Wittenbergæ*, & quidem ita protecerat in omni ſcientiarum genere, ut in virum magnum, ſi ei vita comes fuiſſet, evaſiſſet. Quid autem de illius vita & morte teſtatus ſit *Rector Univerſitatis*, qui erat generoſus *Comes de Solmeſ* / *Joannes Georgius*, &c. & Profeſſor Hebræus Magiſter *Albertus Leinmeigerus*, vir clariffimus & doctiffimus, in publica intimatione & privatis ſcriptis ad patrem datis, ſummatim ſubjungam. Honesto loco natus eſt *Juſtus Wippermannus*, cujus parentes in urbe Lemgovienſi, cum laude & dignitate vivunt, unus ex optimis & probatiſſimis noſtris Scholaſticis erat, deque ejus vita apud nos acta, moribus ac ſtudiis ea nobis ab honeſtiſſimis hominibus, quibus familiaris ac notus erat, ſignificantur, quæ & mortuo glorioſa ſunt, & ad ſuperſtites comemorabilia. Ita enim illum hic vixiſſe per annos quinque continuos accepimus, ut pietate & optimarum artium & honeſtatis vitæ ſe eſſe ſtudioſiſſimum probaret, rebus omnibus & omnes augendæ liberalis & utilis cognitionis occaſiones cupidiffime perſequeretur, & frequentaret doctrinam publicam, & occuparet animum literatis commendationis aſſiduitate pene nimia: In vita tota hoc quoque ageret, honeſta ut eſſet, & mores probi ac pudici, cum moderatione temperantiam & verecundiam non tantum ipſe præſtaret, ſed etiam in aliis, quod ab harum laudum nominibus recedebat, ferre non poſſet, &c. Et mox: Sicut autem vitam degit, ita mortem religioſa cum pietate obiit, & parentibus ſuis bene precatus

ardentibus precibus opem divinam imploravit, & vitam suam in manibus DOMINI tradidit. Et iterum: In hoc juvene fuit optima natura & ingenium præclarum, & omnis honestatis decus, &c. Hæc Rector & Magister *Albertus Leinmeyerus*, &c. Quod est celebre de isto juvene testimonium, Mortuus est Wittenbergæ in fine & egressu Anni 1564. in die Thomæ, &c.

JOANNES FALCONIUS GERLACHUS, Lemgovienſis, est hodie *Physicus Medicusque in urbe Hamelenſi*, hic scripsit & edidit funebre carmen Philippo Comiti Spiegelbergico & Pymontano, ultimo hæredi masculo istius stirpis & lineæ antiquæ Spiegelburgicæ, additis ejusdem præclaris insignibus & armis. Scripsit quoque *Almenachia* aliquot, & adhuc superest.

CASPAR SICHARDUS, Lemgovienſis, Pastor in Ducatu Luneburgensi fuit (ubi etiam mortuus est) Poëta bonus, cujus carmina aliquot edita ad quendam Consulem Luneburgensem nobis aliquando exhibuit *Joannes Traphagius, Lemgovienſis*.

GEORGIUS HONDERLAGIUS, *Doctor Medicus*, vir in sua facultate versatus, doctus & exercitatus hic mortuus est, qui de *Medicina pestem fuganda*, & aliis præservativis pharmacis (ut sic loquar) scripsit opusculum ad Comitem Lippia BERNHARDUM, item aliquando *Almenachia* edidit.

Ante ipsum hic fuit aliquandiu Doctor Medicus FRANCISCUS STRATIUS, quem in dedicatione Chronici Chorintiæ celebrat *Mag. Cyriacus Spangenbergius*.

Magister ANTONIUS CORVERIUS, Lemgovienſis, Pastor in *Gütterboch* vocatus erat ad *Superintendentis munus* in Inclyta urbe *Hildesimensi*, sed in itinere eo iturus moritur peste, vir doctus & bonus, cujus ex sorore nepos juvenis literatus & candidus SIMON HAGEMANNUS, Lemgovienſis, primo Embeccensis nunc Osnaburgensis Scholæ Corrector est, cujus etiam pater Henricus, hic Scholæ moderator fuit.

Magister LUBERTUS FLORINUS, Lemgovienſis, Rector Scholæ *Susatensis* fuit, deinde *Wesaliensis* factus, ubi adhuc jam inde à multis annis hæret, estque vir literatus, pius & bonus, qui scripsit Epithalamium viro clarissimo, nobili & doctrina ac virtute præstanti Domino *Georgio Scellio*, atque Epitaphium *Philippo Gronio*, Doctori Juris, illaque carmina extant. Nihil amplius ab eo editum vidi.

REI-

REINERUS THEITERDINGIUS, Lemgovienſis, vir doctus, agit concionatorem Evangelii in vicinia urbis Hannoveranæ, cujus ex ſore nepos, *Moses Hummerbachius* juvenis ſtudioſus, de ſe magnam relinquit ſuis expectationem.

ALEXANDER KAPPERSMEDIUS, Lemgovienſis, *Pastor Wolmarianus* in Livonia, vir eruditus eſt, cujus avunculus, *Joannes Molkenburius*, fuit primo egregius *Gymnaſiarcha* in patria hac ſua, deinde *Cancellarius* Schowenbergienſis eſt factus.

ROTGERUS ELLIUS, dictus *Frundingius*, Lemgovienſis, ex paupere Scholaſtico evaſit in *Præpoſitum Helmſtedenſem* Pontificum, quemadmodum & JOANNES PROTTUS beneficiatus fuit Hamburgenſis, vir pietate conſpicuus & non indoctus, qui annuam pecuniam liberaliter conſtituit in uſum pauperum Scholaſticorum & puellarum ſuæ familiæ; &c. Ex eadem familia eſt quidam ſtudioſus ejusdem nominis filius HERMANNI PROTTI, Paſtoris Cappellenſis, cujus diligentiam & ſtudia multi prædicant.

GERHARDUS OEMEKINGIUS, (de quo libro ſeptimo dictum eſt) vir pius, & JOANNES GLESEKERUS, Lemgovienſis, quondam Bremæ vicarius, hic ante annos 30. in templo Nicolai, & JOANNES MONTANUS in æde Div. Joannis Concionatores docti & præcipui fuere: *Gleſekerus* etiam hic celebrem Scholam aliquando aperuerat.

In *Neopolitana Eccleſia* fuere paſtores GERHARDUS COTIUS, Alenſis, THOMAS PLATEANUS, *Weſalienſis*, MATTHIAS JASON, Gottingenſis, omnes magiſtri artium docti, quibus ſucceſſi ego HERMANNUS HAMELMANNUS, Licentiatus Theologiæ indignus, modo miniſtrans huic Eccleſiæ noſtræ nunc in annum decimum. Hæret in veteris oppidi paſtoratu jam per annos triginta quinque MAURITIUS PIDERITIUS, vir ferme ſeptuagenarius, ſed adhuc magnæ memoriæ, & judiciî integritatiſque ſummæ, in ſummo etiam ſenio bene docens, qui olim quoque Ludo literario hic præfuit. Verum de concionatoribus alibi commodius.

In *Schola Lemgovienſi* fuere clari gubernatores juventutis, MATTHÆUS ODENBACHIUS, Bergenſis, & JOANNES GRAFFELMANNUS, viri docti, hic mortui: MATTHÆI *Conrektor*, erat vir induſtrius NEVELINUS MOLLENBECKIUS, qui poſtea urbis Senator fiebat & Penſionarius, is adhuc ſuper eſt, & in uſum rei literariæ extruxit molam chartaceam. JOANNES TILENIUS non ſine laude hic Scholæ

præfuit per multos annos : deinde HENRICUS SIBÆUS OLPHE-
NIUS, GEORGIUS SNECAMPIUS, STATIUS Hannoveranus, viri
literis & studiis conspicui, hic quoque juventutem gubernarunt.

Nunc *Quartam classem* administrat JOANNES NIEWOLDIUS,
Lemgovienſis, juris ſtudioſus & eruditus artium magiſter, deinde
JOANNES NORDERMANNUS, cantor, HENRICUS NIEWOL-
DIUS, ANTONIUS CURIUS, BERNHARDUS BRINCKMAN-
NUS, fideles & ſtudioſi collaboratores Scholæ Lemgovienſis apud
Dominum *Copium* conſpiciuntur.

JACOBUS CATO, Lemgovienſis, primo *Conrector Hannoveranus*,
nunc Paſtor pagi *Sileſem* in hoc Comitatu eſt, vir doctus, ſedatus &
pius, qui inſtituit jam novitios magna fide in reformato Monasterio
Möllenbecke cui præeſt venerandus & doctus pater *Hermannus Wenin-*
gius, &c.

TELLEMANNUS CROSIUS, fuit doctus civis Lemgovienſis,
iſque ex præcipuis unus, hic mortuus.

Fuerunt in *noſtra Schola* clari Ludimagiſtri & RECTORES, ante an-
nos 80. JOANNES & LUDOLPHUS *Hodelfen* / cives Lemgovienſes
& magiſtri artium, iſto tempore docti ac graves, poſt quos gubernatio-
nem ſuſcepit magiſter artium celebris & eruditus piusque ENGEL-
BERTUS *Prein* / qui etiam *urbis Secretarius* fuerat, cujus quoque filius
HERMANNUS *Prein* / erat artium Magiſter pius, qui etiam ſimiliter
dicitur apud nos Ludi moderator fuiſſe.

JOANNES HOLSCHERUS, & JOANNES *Denne* / hic quoque
Scholæ (quam bene ignoro) præſuerunt, quorum prior in *Bege* / alter
in *Sileren* Paſtor factus eſt.

CONRADUS *Hollenſtede* / Hamelenſis Concionator, hic etiam
juventutem inſtituit.

FELIX GALLUS, Organiſta in urbe Lemgovienſi, eſt Muſicus
peritiſſimus, & in iſta arte *in* verſatus & exercitatus, ut vix Muſicum
huic parem in *Westphalia* reperiās. JOANNES GRAFFELMAN-
NUS, junior eſt quoque Jurisperitus, &c.

DE TMOLDIA.

Magiſter JOANNES EXTERUS, Detmoldienſis, vir pius & ſeda-
tus, atque multæ ſcientiæ, variæ lectionis, magni judicii, & excellentis
literaturæ, Paſtor ibidem vigilans eſt hodie, qui multa utiliter in uſum
Eccleſiæ præſtabit & præſtare poterit pro ſuo dono.

JO-

JOANNES HOFMEISTERUS, Detmoldianus, *Pastor* primo apud Hannoveranos, nunc autem in vicinia istius urbis Hannoveræ ruralis Ecclesiastes dicitur esse: hic subscripsit confessioni Hannoveranæ Ecclesiæ contra Calvinum editæ.

HERMANNUS SCERERIUS, alias *Latomus*, Lemgovienſis, est minister Evangelii Detmoldiæ sedulus & fidelis.

Fuit olim in aula Comitum M. JOANNES MENSINGIUS clarus, de quo libro septimo diximus, & M. ARNOLDUS CATO, Lemgovienſis, qui primo *gubernator Scholæ fuit in patria, postea in aula Comitum Cancellarius* factus est, & deinde Paderbornam abiit, ubi mortuus est.

Sedes habet Detmoldiæ artium Mag. JONAS TUNTIUS, Hamelenſis, qui apud Comitem Bernhardum superiori anno defunctum, *Cancellarii munus* sibi usurpavit, nunc autem est Comitatus Lippiæ Consiliarius & Reverendæ Generosæque Dominiæ Hervordienſis, &c. vir eleganter doctus ac facundus, tum admirandæ magnæque memoriæ & singularis ingenii, lectionisque multijugæ, linguæ græcæ peritissimus, & in historiis & jure versatissimus. Hic olim magna cum laude professus est summa dexteritate Græcos & Latinos Autores, eosque optimos enarravit Wittenbergæ, ut ipsius lucubrationes in editis Intimationibus Scholæ Wittenbergensis præsertim in Tomo tertio extantes indicant: deinde ipsius carmen gratulatorium in honorem *Paxmanni Doctoris*, adjunctum est orationi habitæ in promotione ejusdem Doctoris Paxmanni & Gobelii, quæ edita est. Idem *Jonas* fuit informator Wittenbergæ *Christophori à Donop* / viri nobilis, modo Satrapæ in Braeck / qui præ reliquis nostri Comitatus nobilibus scientia & cognitione linguæ latinæ maxime est hodie præditus, &c.

Fuit olim Magister quidam BERNHARDUS de LIPPIA ante annos 30. *Cancellarius in aula*, agnatus Comitum, vir doctus, sed immatura morte ereptus non sine veneni suspitione, cujus deinde cognatus alius BERNHARDUS de LIPPIA, qui nostro tempore vixit, factus est successor in officio.

HORNA.

Mortuus est Hornæ in pastoratu JOANNES STOLTIUS, *Cancellarius* quondam hujus Comitatus, vir suo tempore peritus: In eodem pastoratu mortuus est Magister GERHARDUS COTIUS, Alenſis, de quo libro quarto dictum est, cujus affinis HENRICUS STAPELVENEUS est Pastor in pago nostri Comitatus Beige: Nunc Hornæ pastorem agit JOHANNES WILHELMUS TORRENTINUS.

AR.

ARNOLDUS SVEDERUS, Hornensis, fuit *Gymnasiarcha* Scholarum *Gottingenfis*, *Hoxariensisque* & aliquando *Conrector Joannis Glandorpii*, nunc est *Pastor Vlotensis*, vir doctus & præstans: FREDERICUS SANDERUS, Consul ibidem, dicitur quarundam celebrium Scholarum alumnus fuisse. JOANNES RINTLERIUS, Consiliarius & sagacissimus peritusque Secretarius nostri Comitatus, Hornæ sedes habet, & est vir bonus, sedatus & pius.

UFFLENIUM.

HILLEBRANDUS GROTHUSIUS, Uffeniensis, vir doctrina & gratia spiritus eleganter instructus, scripsit & edidit quibusdam viris bonis elegantia *Epicedia Wittenbergæ*, imprimis *M. Joanni Pomfemio Rinthelensi*, viro docto & in Scholis exercitato, suæque patriæ gloriæ & decori. Collegit idem & disposuit per *librostres Philippi Epigrammata* & diversa carmina, quibus editis ipse Philippus Melanchthon est præfatus ad *Comites Lippienses BERNHARDUM & HERMANNUM SIMONEM*, ubi Hillebrandum eruditum appellat virum & utrique Comiti commendat: Lemgovia apud nos magnæ cum laude Evangelium hodie facunde docet Hillebrandus, & multas utiles conciones collegit, vir ingenio, eruditione & lectione præstans, ætate juvenis, qui adhuc in Ecclesia multa præstare poterit utiliter, & est bonus Poëta.

Uffenii pastor fidelis est JODOCUS SCUREMANNUS, atque Senator non indoctus BENEDICTUS WIPPERMANNUS, Secretarius autem sedulus CASPARUS POTTUS, quos præterire nolui.

JOANNES GESENERUS, Uffenensis, diu operam literis & juri dedit, & si vixisset in magnum virum evasisset, ut erat diligens, cujus fratruelis CONRADUS, GESENERUS, Consul urbis *Hervordiensis*, hodie patronum studiosorum agit.

BLOMBERGUM.

Ex hoc oppido non scio quenquam singulariter doctum esse ortum, tantum quod ibi CONRADUS MEYERUS olim, & nunc JUSTUS PIDERITUS (uterque Lemgovienensis) fideliter Evangelium doceat magna diligentia. Justi Pideritii affinis est pastor fidelis in *Langenholtshusen* JOANNES FRUNDIUS, & vicinus Ecclesiastes in *Neisferden* ANTONIUS TIDEMANNUS, vir sincerus. Blombergensis Consul JOANNES PROTTUS, didicit literas in diversis Scholis, &c.

GOD-

GODSCALCUS KROPPIUS, Doctor Theologus & Prior Hervordienſis canobii Auguſtiniani, natus in hoc Comitatu in pago Beige/ vir gravis & doctrina pietateque eximius, qui poſtea Evangelii concionator factus eſt, & *Superintendens Eccleſia Embeceenſis*, in qua mortuus eſt anno 40. in conflagratione urbis.

LIPPIA URBS.

Lippienſis urbis alumnos cum ipſa urbe merito præponere debebam, ſed quia expectabam ipſius plures viros doctos, ita fit, ut Lippienſes docti inter poſtremos cenſeantur, quanquam plerique digni eſſent primo loco.

JUSTINUS LIPPIENSIS, ſcripſit ſane ante annos fere quadringentos, antequam illa barbaries in Germaniam ingrueret, in laudem illuſtrium Comitum de Lippia, librum carminum dictum: *Lippiſtorium*, quod dedicavit SIMONI, Primo ex iſtis Comitibus *Episcopo Paderbornenſi*: illudque *Lippiſtorium* elegantibus verſibus conſcriptum eſt, unde apparet, illum Juſtinum ſuo tempore doctiſſimum & clariſſimum, imo ipſum iſto ſeculo & urbi & ditioni ornamentum ſingulare fuiſſe, quia per id tempus nullus in *Westphalia* ex literis claruit, de quo aliqua notitia ad nos pervenerit. Poſteſt igitur hoc urbi Lippienſi glorioſum eſſe, quod illa primum & præcipuum hominem doctum & elegantem Poëtam ex omnibus iſtis, de quibus notitia extet, habuerit ante aliquot ſecula, in *Westphalia*.

JOANNES WESTERMANNUS, Lippienſis, *Doctor Theologus* docuit primo Evangelium in patria, inde pulſus Monasterii docebat Evangelii ſinceram doctrinam, & ſe cum aliis oppoſuit Anabaptiſtis & Rotmanno, tandem Geiſmaria in Haſſia paſtoratum obtinuit, de quo *Joannes Pollius* Poëta *Westphalus* ſic ſcribit in Epigrammatis:

Si quiſquam eſt verus veræ pietatis amator,
Sinceroque fidem pectore ſi quis habet,
Si cuiquam eſt ſolido vivax ſapientia corde,
Non unquam trepidis concutienda malis,
Westermannus iſt eſt Doctor, quem carmine præſtans
Pieris Aonio non ſatis una canit.
Non tulit hunc nuper ſanctiſſima verba ferentem
Lippia, Philoſophum non tulit illa pium.

Cæca quidem tanto fuerat non digna magistrò,
 Abstulit ingrata munera magna DEUS.
 Nimirum ille pius simul & doctissimus ille,
 Non illo in populo vivere dignus erat.
 Ergo quod invidiæ cessit Procerumque furori,
 Fortunæ auspiciū candidioris erat.
 Hassica nunc tali *Gesmaria* digna Parocho,
 Quæ petiit Domino dona ferente tulit.
 Pastoremque suum digno veneratur honore,
 Cujus ab eloquio cœlica verba capit, &c.

Ex his versibus apparet quantus fuerit vir Doctor Westermannus.

JOANNES NOPELIUS, Lippiensis, S. *Theologia Licentiat*us, primò *Daventriae Rectorem* egit, postea reversus Coloniam factus est professor artium clarissimus & disertus in Schola Laurentiana, tandem promotus in Theologia cum concionari inciperet, ejusque conciones essent facundæ, elegantes & graves, electus & vocatus est, ut erat quoque in illo heroica persona, in suffraganeum Coloniensem: vir certe citra controversiam doctus & eloquens fuit. Nihil ab ipso editum vidi, tantum quod illum *Petrus Canisius* in præfatione, quam Leonis I. Papæ operibus à se restitutis præfixit, appellet disertum Theologum & primum in urbe Coloniensi Concionatorem, cujus in docendo gratiam cum adjuncta eruditione & autoritate amplissime celebrat. Magnus hinc erat Papista, mortuus Colonia ante aliquot annos.

GERWINUS KALINUS, Lippiensis, LL. Licentiat^{us} eximius & doctus, & nunc Colonia partim ex sua facultate, partim ex Officina Typographica (quia Quentelianam ad se recepit officinam, ducta vidua) claret etiam hodie, à quo magna expectantur.

HERMANNUS COCLÆUS, Recklinckhusianus, cum in usum Scholæ Lippiensis, cui præfuit, Grammaticam ederet, celebravit *Antonium Westermannum* & M. *Andream Scattenhusium*, ut viros præcipuos in ista urbe.

JOANNES WALTERUS, Lippiensis, *Pastor* in *Liprade* / descripsit erudite bellum *Rerbergicum*, quod is mihi aliquando, ut corrigeretur, misit, quanquam istud nondum sit editum.

THEODORICUS quidam LIPPIENSIS, sanctus confessor & martyr Christi, (de quo alias) propterea ceditur gladio in *Bevergern* / quod *Osnaburgæ* citra consensum Pontificii pastoris docuisset Evangelium

lium jussu civium, hic vir erat simplex & pius, qui summa est isti urbi gloria, quod pro Evangelio occubuerit.

LAURENTIUS SIBELIUS, Magister, vir doctus, *Schola Lippiensis Rector, postea factus Jureconsultus & Consiliarius Comitum de Bentheim & Recklenborg*/ qui est orator & causidicus, & sedes habet Lippiæ.

Hujus Laurentii fuit aliquando Conrector vir excellens & Doctor Eximius ANTONIUS (hoc illi nomen esse credo, alii tamen ipsum Joannem appellant) HESTER MANNUS, *nunc Professor Juris* celebris in Schola & Academia Marpurgenfi, &c.

JOANNES COSTERUS, vir pius & amans veræ doctrinæ, aliquando in Evangelii initio collega (dum esset in Monasterio) Luthero fuit, cujus filius CONRADUS CUSTOS Græce, *Philax*, & Hebraice *Schomerus*, artium magister, vir doctus & in linguis exercitatus nunc Scholæ præst.

BERNHARDUS ORESTES, Horstiensis, Conrector ejusdem Philacis, vir in græca & imprimis Hebræa lingua versatus & Doctori Chytræo propter excellentem linguarum cognitionem & doctrinam charus.

MARCUS BENNIUS, Presbyter primo & Concionator, deinde factus causidicus & rabula forensis, potest viris claris hujus urbis annumerari propter eloquium, consilia & sagacitatem aliaque dona, quibus valuit.

TEMHARDUS NAGELIUS, de quo libro septimo, & ENGELBERTUS COPIUS, de quo libro quarto dictum est, non sine laude ibi Scholam administrarunt, ut sunt viri eruditi.

HENRICUS SARTORIUS, Bileveldianus, cum aliis, quorum nomina mihi ignota sunt, ibi Evangelium ore facundo feliciter docet.

GERHARDUS Pagenhove/ (cujus pater Consul fuit) Quæstor ærarii urbis est, vir in jure exercitatus & eruditus, qui ad majora ascendet, &c.

Plura volente DEO de celebritate & aliis præstantibus viris nostri Comitatus alio loco dicam. Nam aliquot ministros & Satrapas suo loco referam. Si autem in hac relatione quosdam præteriissem ex ignorantia, quoniam neminem volui laude sua privare, id precor mihi ignosci: tamen cupio & reverenter peto ab omnibus, ut mihi hujusmodi doctos viros à me ignoranter præteritos, pro sua pietate indicare dignentur, ut aliis sequentibus inserantur libris.

URBIS HUXARIENSIS viri clari & doctrina
illustres, &c.

MARTINUS BOGERIUS, Huxariensis, Doctor Theologiæ Erphurdienſis, magnus, multa poſt ſe reliquit in ſacra Theologia ſui ingenii monumenta, quæ hætenus typis non ſunt evulgata.

Magiſter CONDADUS WITTENHENNIUS, Huxariensis, S. Theologiæ Licentiatus, Profeſſor Erphurdienſis in collegio Albæ Rotæ ac multorum ſtudioſorum præceptor eximius, claruit in iſta Academia celebriter.

M. HENRICUS HERBOLDUS, Huxariensis, S. Theologiæ Licentiatus, quem prædictus Dominus Conradus nutrit, in collegam vocavit & ſucceſſorem habuit, qui etiam ibidem per multos annos claruit ex prælectionibus Theologiæ ac artium, imprimis autem Aſtronomiæ.

HENRICUS COTIUS, Huxariensis, Juris Canonici excellens Doctor, ac Erphurdienſis Profeſſor primo, deinde Decanus Eccleſiæ collegiatæ Erphurdienſis.

Magiſter JOANNES GROVENIUS, Hoxariensis, Græcæ linguæ peritiſſimus, ac Profeſſor Theologus in Schola Erphurdienſi, ubi etiam collega & Profeſſor erat in collegio Portæ Cœli, neſcio an hic promotionem in Theologica facultate habuerit.

REMBERTUS REMBERTINUS, Hoxariensis, Juris Licentiatus ac Syndicus Erphurdianus eximius, & poſtea Canonicus Eccleſiæ Sancti Petri, qui duo Tempſa Huxariæ in gratiam patriæ extruxit, & Bibliothecam erexit ibidem.

Magiſter JOANNES ROBERTUS, Profeſſor Erphurdienſis, qui in multis etiam locis clariffime profeſſus eſt bonas literas, atque multorum eximiorum & doctorum virorum Præceptor per multos annos fuit, tandem Canonicus Erphurdienſis ad Sanctū Severinum factus eſt.

Magiſter HENNINGUS LAMBERTUS, Huxariensis, Eccleſiæ Severini Erphurdienſis Vicarius, & Concionator ibidem in æde Laurentiana.

Magiſter VITUS CANCER, Huxariensis, Eccleſiæ Marianæ Vicarius, homo doctus & pius, atque in diverſis locis concionator fuit.

Magiſter HENRICUS ALBERTUS, Huxariensis, Hebrææ linguæ peritus, & plurimis in locis gubernator juventutis optimus fuit, qui ad-

adhuc multorum nobilium adolescentulorum informator esse dicitur.

Magister JOANNES CAPITIUS, Physicus & Canonicus in Scholæ & urbe Erphurdienſi.

Magister JOANNES SIFFRIDUS, Theologus, qui primo & profeſſus & concionatus eſt Wittenbergæ (quia erat Diaconus Eccleſiæ Wittenbergenſis) deinde Brandenburgienſis Eccleſiæ celebris eſt Superintendens factus, cujus ex fratre nepos ejusdem nominis JOANNES SIFFRIDUS fuit Huxariæ concionator Evangelii ſincerus ad D. Petrum, nunc vero eſt Diaconus & collega ſui Soceri, viri clariff. M. RODOLPHI MOLLERI, Decani & Superintendents in Eccleſia Hamelenſi.

Magister CYRIACUS LUPUS, homo ingenio & moribus conſpicuus.

Magister CONRADUS COTIUS, in aula Henrici Ducis Brunſwicensis Concionator.

Magister CONRADUS MUGGIUS, primo *Luida*, deinde *Huxaria* Concionator extitit.

Magister ARNOLDUS ROBERTUS, doctus concionator Evangelii in urbe *Mundenſi* eſt.

Magister VITUS BUSCHERUS, Huxarienſis, vir in linguis præſertim græca & Hebræa verſatus ac eruditus, nunc Hannoveræ gubernatorem celebrem agit Scholæ.

Multi docti adoleſcentes Huxariæ nati, ut audio adhuc in Academiis Marpurgenſi & Erphurdienſi verſantur, operam facultatibus ac ſtudiis dantes fidelem, de quibus optima ſpes eſt.

His omnibus præponi merito debebat Huxarienſis urbis Princeps hoc tempore ampliſſimus & reverendus D. Antistes liberi & Imperialis Monasterii Corbienſis D. REINERUS à Boicholt / Heros ac Princeps ingenio, eruditione & erga ſtudioſos omnes ſumma benevolentia ac clementia præditus, qui latine eleganter loquitur & ſcribit ; in cujus Regali & libero Monasterio Prior eſt magni illius CONRADI GOCLENII (qui lumen erat Academiæ Lovaniienſis & Eraſmi Roterodami deliciæ) nepos ex fratre JOANNES GOCLENIUS.

JOANNES GEISMARIUS, dictus *Gravingius*, Senator Huxarienſis, collegit catalogum Antitiſti & Abbatum exempti, liberi & Imperialis Monasterii Corbienſis, quem propediem dabit, & is prædictorum Huxarienſium virorum doctorum catalogum mihi communicavit.

Concionatores Evangelii nullos Huxarienſis Eccleſiæ novi, niſi

venerandum & doctum virum, D. BERNHARDUM LUDERUM de quo libro 5. virorum doctrina illustrium dictum est, & deinde Doct. NICOLAUM ERBENIUM, qui nuper Confutationem magicæ consecrationis & ejus quod dicitur de præstigiis dæmonum libellum utilem scripsit, virum facundum & sedulum.

Plures ex Huxariensibus non habeo : quos prætero ignoranter, illos mihi à bonis indicari peto, ut alibi suum consequantur locum.

Lectori S.

Et si dixerim, me volente Christo alibi de celebritate & laude Comitatus urbisque nostræ scripturum acturumque, & tunc quidem commode posset præteritorum mentio fieri & illud refarciri, quod hic negligeretur; tamen cum hic tantum spatii relinquatur, nolui præterire *duos Consules hujus urbis* mihi tum demum, cum esset excusa præfatio, & liber sextus ferme completus, indicatos, quorum pietas (ut audio) in urbem Lemgoviensem, & studium consiliumque conspicuum atque probatum majoribus nostris fuerat. Sunt autem istorum nomina hæc: WILHELMUS KRANCUS & JOANNES MILENTROPIUS, qui viri graves, præstantes & strenui suo tempore fuerant & multa non sine periculo in gratiam patriæ fecerant celebriter. Hæres eorum bonorum, quorum *Krancus* ille possessor fuerat, nunc est HERMANNUS CORBEJUS, patricius & Senator Lemgovienensis egregius.

Hoc quoque admonere lectorem volui, me appellasse quidem in præfatione LUDOLPHUM Grothen / Mag. Joannis Grothen fratrem, præsidem & Tribunum plebis summum apud Osnaburgenses, verum quia nunc ex ista dignitate translatus est ad munus Senatorium, Ludolphus Grothen / quod me tunc, cum ista scriberem latebat, volui hoc indicare lectori, ne existimaret, me studio vel malitia lapsus esse, vel me tantum virum velle privare sua dignitate nova, postquam mihi sit patronus & fautor idem D. Ludolphus Grothen / Senator Osnaburgensis cum suo cognato HENRICO CATHEMANNO, quoque, Senatorem & Quæstore ærarii Neopolitano egregio apud Inclytam Osnaburgam præcipuus.

ORA-

ORATIO,
DE
RODOLPHO LANGIO,
VIRO NOBILI,

*Canonico Monasteriensis primarii Collegii Seniore
& Præposito veteris Collegii ibidem,*

Primò per Germaniam Poëta & re-
stauratore Latinæ linguæ in Westphalia,

Autore

HERMANNO HAMELMANNO,

S. Theologiæ Licent. & Superattendente in Comitatu
Oldenburgico.

LEMGOVIÆ,

Excudebat Bartholomæus Schlottenius, M D LXXX.

ILLU-

ILLUSTRI, INCLYTO & GENOROSO HEROI
ac DOMINO,

Domino PHILIPPO,
COMITI de LIPPIA, in Spiegelberg & Pyr-
mont / &c.

SUO DOMINO CLEMENTISSIMO.

FOrsan mirabitur V. Cels. Inclyte & Generose Comes, cur hanc orationem de viro Nobili RODOLPHO LANGIO, cujus fuit excellens eruditio & virtus, nato in Episcopatu Monasteriensi, in Pago Everstwinckel / & in summo Collegio urbis Monasteriensis Canonico seniore, & in vicino loco Praeposito, V. Cels. inscribam, sed mirari desinat. Quandoquidem enim cum superstitiosa Pontificiorum plebe (quorum pauci ad salutem cum suis Episcopis pervenire creduntur) nihil mihi rei sit: nihil dubium est, quin Langiorum familia se ubique in Westphalia & in vicinia Westphalia extendat, ut existimem hujus viri gloriam ad omnium Nobilium, Nomen Langiorum habentium in diversis locis estimationem & dignitatem aut augmentum generis antiqui redundare, & sit filio DEI gratia, quod plurimi adhuc etiam in Westphalia vicinia, imo in vestrarum ditionum contiguis locis & terminis Nobiles viri sunt, literis & pietate non leviter vel tenuiter tincti: talem novi magnificum & amplissimum virum, D. HENRICUM à Galderen / Ducalem Consiliarium & Praefectum vel Satrapam artis Löwenstein / maximum studiorum patronum, de studiis & Ecclesiis optime meritum; Item praesidentem in Comitatu Schoonenburgico, lectissimum virum, judicio & acumine excellentem Doct. JOACHIMUM à Staffhorst / &c. Tales etiam habet in sua familia V. Cels. Illust. Domine, vestra Aula Praefectus Dominus NICOLAUS WILHELMUS à Wangen / vir nobilitate insigni, gravitate, virtute & auctoritate excellens est, qui in literis est tinctus; Ita quoque in Aula Brunswicensi cum apud Illustrissimum Ducem HENRICUM JUNIOREM, tum apud ejus viduam Nobilissimam & ex Regia Stirpe Polonia ortam, Dominam SOPHIAM, praecipuas dignitates gessit: Deinde accedit ipsi proximus V. Cels. Consiliarius doctrina & multarum rerum experientia praecipuus CHRISTOPHERUS à Donop / nobilis viri Christopheri Senioris filius. Interim ut

con-

constet, cur hanc Orationem ad T. Cels. mittam? notum est, fuisse olim in vestra materna familia Illustri & veteri ante annos centum & viginti, nomine MAURITIUM, Comitem in Spiegelberg & Pyrmont/ cuius in hac & in sequenti Oratione fit honorifica mentio, qui cum fuisset socius studiorum Rodolphi Agricola & hujus Rodolphi Langii, summo studio elaboravit, ut una cum Agricola & Langio latina lingua puritatem & pristinum nitorem restitueret. Hic fuit Embrica Praepositus & Canonicus Metropolitani Coloniae, sicut & ejus frater erat quoque ibidem Canonicus nomine Johannes. Sic enim de utroque scribit Rodolphus Agricola:

*Ecce Speigelbergi Comes ordine clausus avorum,
Mauritius, pollens moribus, ore, fide,
Embria Praeposito, quo leta Colonia fratre
Templo Petre tuo sacra colente fuit.
Condidit hic corpus studiis senicque solutum,
Laus, decus ingenii, gloria, fama manent.*

Item de hoc Mauritio Comite loquitur ad Musas Rudolphus ille sic:

*Ille prius vates & toto pectore vester,
Mauritius, cultor, vester alumnus obit.
Atque tot annorum studio curaque paratus,
Ingenii torrens aureus ille perit.
Spirat & ingenii laus sudatique labores,
Vis istud doceam me ratione loqui?
En age, sume manus, quod condidit & lege carmen, &c.*

Cum igitur ipse Comes MAURITIUS & doctum scripserit carmen, & magna eruditionis Heros fuerit, volui etiam V. Cels. eam, quam de ejus socio in studiis contexui orationem, dedicare, quia cum istius Comititis conatus, studium & labores in ea, sicut & in sequenti recensentur, volui quoque V. Cels. in hac Juvenili aetate, mea hac dedicatione excitare & ab exemplo domestico tanti & tam docti Herois monere, ut & ipsa, sicut incepit, pergat literas & literatores amare & promovere, & rei literariae suum patrocinium prestare.

Est etiam alia causa nostrae dedicationis, quod in V. Cels. Comitatu Lipiaci ad annos 14. vixerim, & V. Cels. parenti, Domino HERMANNO SIMONI, Inclito Comiti, & ejus fratri Domino BERNHARDO, Comiti

Illustri, Heroibus sanctæ memoria, in servierim, constitutus cum aliis Visitator ibi Ecclesiarum ante annos 25. Ideo ego me in hoc meo senio humiliter commendando Cels. vestra, & oro, ut hanc nostram voluntatem, quam spero gratam fore vestro Cancellario, viro Magnifico & eximio Domino M. JUSTO SCHNEIDERWIND/ studiorum Patrono, boni consulat & clementer suscipiat, & me suum clientem, suo clementi patrocinio complectatur. Pergat etiam V. Cels. sicut Generosa & pia vestra Mater, Domina URSULA, nata Comitissa in Spiegelberg & Pyrmont/ Domina mea gratiosa, curam piorum & pauperum atque Ecclesiarum habet semper, rationem habere studiosorum & piorum ministrorum Christi & egenorum.

Postremo me ad hanc dedicationem compulit meus summus Patronus, vir amplissimus, consultissimus, pietate, virtute ac doctrina clarissimus Dominus D. J. V. GEDEON EGLINGIUS, Episcopatus Bremensis Cancellarius dignissimus, qui mihi mirifice V. Cels. Comitatem, benignitatem & humanitatem aliasque virtutes commendavit, & certo affirmavit, se non dubitare, quin hoc scriptum sit V. Cels. futurum gratissimum. Hac ratione hoc ad eam mitto, & oro eandem, ut grato animo accipiat. Christofis V. Cels. cum Inclita matre Matrona & Domina Comitissa verè sancta, commendata.

Datum Oldenburgi 30 Augusti, anno à nato Christo 1580.

V. Cels. observans & reverenter colens

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Licentiatus, & hoc tempore in his locis
Ecclesiarum Superattendens,

ORA-

ORATIO

DE

RODOLPHO LANGIO,

*Canonico & Præposito in Urbe Monasteriensi,**Primo per Germaniam Poëta & restauratore Latinæ
linguæ in Westphalia.*

ET si sciam *duas* esse Nobilissimorum *Langiorum* familias, quarum *una* in insignibus forcipes, altera aliquot *speras quadratas*, quales in fenestris vitreis exprimuntur, gerunt : Tamen fuere ex hac utraque *Langiorum* familia optimi quique viri, qui aut in ditione *Monasteriensi* aut *Osnaburgensi*, aut *Mindensi*, vel in Comitatu *Scho-
wenbergico*, vel *Ravensbergico* sedes habuere & adhuc habent. Cum hic noster *RODOLPHUS LANGIUS* floreret ut *Canonicus & Senior in Cathedrali*, & in collegio veteris templi ut *præpositus in urbe Monasteriensi*, erat *Osnaburgi in Cathedrali templo Canonicus & Scholasticus* ejusdem nominis *Rodolphus Langius*, qui moritur anno 1511. Est quoque in eadem urbe *Xenodochium ab Engelberto à Langen* quondam institutum, in quo claudi, debiles, senes & pauperes viri aluntur. Et ego quatuor novi *Herbordos de Langen* / *Unum equestris ordinis Capitaneum & duos Ecclesia-
sticos homines, unum Brema Metropolitanum Canonicum & Thesaurarium,* alterum *Seniorem*, *Canonicum & Cantorem in Collegio Osnaburgensi ad S. Joannem*, & *unum Colonia studiosum*, item quendam *Affschium de Langen* / *Satrapam* : Ideo nomina inde à multis annis usitata in ea familia fuere, ut aut *Hermanni*, aut *Rodolphi*, aut *Herbordi*, aut *Engelberti*, alii etiam *Dietherici* vel *Eberhardi*, aut *Joannes* sint plerumque dicti. Ex utra familia sit hic noster *Rodolphus Langius* oriundus ? de eo non anxie disputabo ; interim ejus gloriam cenleo ad utramque familiam redundare. Pater nostri *RODOLPHI LANGII* dictus est *Herbordus*, cujus frater erat *Hermannus à Langen* / primo *Canonicus*, deinde *Scholasticus*, & tandem *Decanus in Cathedrali Ecclesia Monasteriensi*, is cum videt Nepotem ex fratre *Rodolphum* hunc, quem pater ablegaverat *Daventriam*, ubi egregium fecerat in studiis progressum, in tam brevi temporis spatio tantum eruditionis hausisse, obstupuit quidem

K k 2

ad

ad initia solidæ eruditionis in nepote, & illico procurat, ut fiat quoque *Canonicus in Cathedrali Ecclesia Monasteriensi*, deinde eum in *Italiam* ablegavit studiorum causa. Ibi noster Rodolphus audivit *Laurentium Vallam*, *Franciscum Philelphum*, *Maphaum Vegium*, *Leonardum Aretinum*, *Nicolaum Vallam*, *Georgium Trapezontium* & *Theodorum Gazam*, quando ageret Pontificem Romæ *Nicolaus quintus*, magnus doctorum fautor. Habuit in *Italia* studiorum Collegam *MAURITIUM*, Comitem *Speigelbergicum* & uterque prædictorum suorum præceptorum opera ad lectionem *Plauti*, *Terentii*, *Ciceronis*, *Cæsaris*, *Livii*, *Sallustii*, *Justini*, *Taciti*, *Seneca*, *Gellii*, *Quintiliani*, *Plinii*, *Tertulliani*, *Cypriani*, *Lactantii*, *Hieronymi* & *Augustini*; Item ad poemata *Ennii*, *Statii*, *Lucretii*, *Vergilii*, *Horatii*, *Ovidii*, *Lucani*, *Catulli*, *Tibulli*, *Propertii*, *Claudiani*, *Persii*, *Juvenalis*, *Prudentii*, *Sedulii*, *Juveni*, *Prosperi*, *Paulini*, *Arati*, *Fortunati* & *Boëti*, &c. invitatur & pertrahitur: & sicut de nostro dicemus Rodolpho postea, ita quoque egregie profecit in *Italia* *MAURITIUS*, Comes *Speigelbergicus*, cujus rei testem voco *Rodolphum Agricolum*, qui in ejus *Epicedio* sic scribit:

Inde vices studiis, lucis tribuebat & umbræ,
Non sterilem quenquam passus abire diem.
Scriptaque jam veterum tractabat clara virorum,
Quos vetat ingeniumque eloquiumque mori.
Libera jam numeris, docta jam lege revincta,
Post quoque venturis verba legenda dabat;
Ne suprema quidem lux hunc deprendit inertem.

Et mox:

Qui claras annis hausit juvenilibus artes,
Musarum cupido pectore sacra colens.
Quicquid & est studii quod Musas auget & ornat,
Moribus & mentem quod redimire queat.

Cum vero ex *Italia* rediret *Langius* cum Comite *Speigelbergico*, educavit iste *Coloniæ*, ubi *Canonicum* agebat, *HERMANNUM DE NOVA AQUILA* Comitem, qui primo *Scholasticus* & postea *Præpositus Metropolitani* creabatur & erat *Senioris Wilhelmi Comitis Neuwenarii filius*, & *junioris Wilhelmi Comitis* quoque in *Mørse* frater, & hic *Præpositus Coloniensis* Comes de *Neuwenar Hermannus*, promovit Romæ & in *Germania* *Joannis Reuchlini*, dicti *Capnionis*, causam, ut erat homo doctissimus, atque *Coloniæ* fovit Domi *HERMANNUM BUSCHIUM* & quicquid ita
eru-

eruditionis habebat *Hermannus Comes de nova Aquila*, hoc totum suo cognato *Mauritio Spiegelbergico* acceptum referebat.

LANGIUS autem cum Monasterium rediret & ibi sedem figeret, se totum Musis & pietati consecravit, & nunquam passus est sibi tempus dilabi, quin totum hoc studiis, meditationibus lectionique impenderit: In eo vero totus fuit, ut exclusa barbarie posset per *Westphaliā* & in vicinis locis restitui puritas latinæ linguæ. Habebat domi *splendidam* & optimis auctoribus refertam *Bibliothecam*, quam ipse ex Italia adportaverat secum, & singulis annis inde transferri curabat, & multis literis ad *Alexandrum Hegium*, tunc gubernacula *Schola Daventriensis* (cum ejus olim condiscipulus Daventriæ fuerat, & esset ipsi popularis natione Monasteriensis, propè arcem & oppidum *Hörstmar* ex pago *Hecf* natus) tenentem datis, eum instruit & hortatur, ut melius solito erudiret juventutem (misit eidem libros politiorum auctorum in Italia excusos) & ad lectionem optimorum auctorum invitaret *Hegius* auditores: Idem præstitit in *Antonio Libero, Susatensi*, qui ut olim quoque Daventriæ fuerat Langii condiscipulus, ita tunc agebat *Amstelrodami, Campis & Alcmariæ*, & ex Langii adhortatione studia in suis Scholis, ut etiam propterea infensissimos hostes hoc nomine haberet barbaros illos Philosophastros, qui effecerunt, ut aliquoties loco moveretur, correxit, interim in literis politioribus propagandis & explodenda barbarie permansit constans *Antonius Liber*, nostri *Rodolphi Langii & Rodolphi Agricola* literis & monitis corroboratus, ut erat ingeniosus & doctus. Cum vero meditari, studere, philosophari & disputare de emendanda usitata illa latini sermonis forma inciperet *Langius*, & ita quidem, ut nemo auderet ei resistere, en multi eum consulunt, quò filios potissimum ad studia ablegent, ibi ut ipse *Hermannum Buschium* (quem ejus patruus Decanus *Hermannus Langius* de fonte susceperat) equestri ordinis adolescentem domi suæ educatum, miserat in *Scholam Hegii*, ita multis auctor fuit, ut suos filios in ejusdem *Alexandri Hegii* Scholam ablegarent. Sic ex urbe Monasteriensi ablegati sunt *Daventriam* de sententia Langii nostri, *Joannes Ælius Senior, Bernhardus Tegederus, Joannes Rotgerus, Joannes Volsius, Henricus Morlagius, Bernhardus Mommius, Joannes Dobius, Joannes Hagemannus, Joannes Moderssonius, Joannes Venroth, Joannes Grovius, & alii*, ut *Ludolphus Bavincus & Antonius Tunicius*; Item ex ditone Monasteriensi *Timannus Camenerus, Guerdensis, Joannes Alexander, Meppensis, & multi alii* mitterentur in Scholam

Hegii, ubi tunc quoque erudiebantur *Erasmus Roterodamus*, *Joannes Murellius*, *Hermannus Torrentinus*, *Petrus Gymnicus*, *Aquensis*, *Otto Beckmannus*, *Warpurgensis*, *Conradus Goclenius*, *Paderbornensis*, *Jacobus Montanus*, *Spirensis*, *Joannes Casarius*, *Juliaceus*, *Ludolphus Heringius*, *Joannes & Servatius Aedicolii*, fratres *Colonienses*, & *Bartholomaeus Coloniensis* & *Jacobus Faber*, *Daventrionensis*, *Joannes Peringius*, *Buricensis*, *Arnoldus Wesaliensis*, *Joannes Matthaeus*, *Frissenius*, *Gerhardus Listerius* & plures, qui omnes ante annos sexaginta aut editis libris claruerunt, vel in Scholis prælegendo floruerunt, aut ab aliis celebrati sunt in publicis scriptis. Tam fuit tunc celebris *Alexandri Hegii Schola* in urbe *Daventrionensi*? Ut autem ad *LANGIUM* nostrum revertar; Descripsit tunc temporis *Monasterii Rodolphus Langius* ex *Josepho & Aegissippo* obsidionem & expugnationem atque everisionem urbis *Hierosolimitanae* & gentis *Judaicae* à *Tito* factam, carmine *Heroico*, ad imitationem veterum poetarum, ut *Vergilii*, *Statii*, *Lucani*, quod scriptum prodiit primò *Moguntiae* anno Domini 1471. &c. curante editionem *Rodolpho Agricola*, quod carmen tunc cum admiratione in *Germania* à multis legebatur, & tunc *Rodolphus Agricola* censuit hunc primum *Germaniae Poëtam*. Illud poëma inscripsit *Rodolphus Langius* patruo suo *Hermanne Langio*, *Decano Cathedralis Ecclesiae Monasteriensis*, libris duobus comprehensum; Item anno Domini 1476. postquam *Carolus*, *Dux Burgundiae & Brabantiae*, obsedisset urbem *Novesum* vel *Nussiam*, & eam solveret *Fredericus tertius*, *Cesar*, *Maximiliani primi pater*, mox *Langius Heroicum carmen* de obsidione & solutione conscripsit, & *Heidelbergae* evulgavit, quod etiam in eorum Principum aulis legebatur, qui in castris *Frederici tertii Imperatoris* erant: deinde de *Paulo Apostolo*, de *Maria virgine* & ejus triplici *Psalterio* & aliis aliquot *Epigrammata Monasterii* edidit.

Interea cum *Episcopus Monasteriensis*, & administrator *Archiepiscopatus Bremensis*, *Henricus*, *Schwartzburgicus Comes*, & ejus *Capitulum Cathedrale* haberent *Roma* negotium exequendum, illud perficiendum commendabant *Rodolpho Langio*, qui hoc latinis verbis tanta dexteritate apud *Papam Sixtum quartum*, expedit, ut non sine admiratione de mandato Pontificis responsum daret *Platina* gratissimum, & obstupesceret ad hominis *Westphali* vel *Germani* promptam & elegantem latine loquendi promptitudinem: ibi interim cum *Platina*, *Nicolao Perotto* conversabatur, & cum doctissimis juvenibus tunc literis

&

& seripſione inclare ſcentibus, ut cum *Politiano, Sabellico, Ficino, Pico Mirandulano, Hermolao Barbaro, Philippo Beroaldo* & ſimilibus familiaritatem contraxit, & eis tunc *Hermannum Buschium*, quem adduxerat in *Italiam*, commendabat, & ei in Italia verſanti ſumptus ſtudiorum præſtabat.

Reverſus ex urbe *Roma*, dum pro voto omnia expediverat, venit *Monasterium* ornatus *Papa Sixti, Laurentii Medices, Florentini Ducis*, doctiſſimi Principis, testimoniis, & ab eo tempore in magno habitus eſt pretio cum in aula Monasterienſi, tum in Capitulo & Urbe. Ibi vehementer laborabat in Capitulo, & plurimum inſtabat apud patrum *Hermannum Langium, Philippum de Hörde* / Præpoſitum, *Hermannum de Hörde* / Seniore, *Joannem Walſen* / Scholaſticum & *Henricum Schagen* / atque plures in Capitulo, ut ad reformationem ſtudiorum & literarum evocarent ex *Daventria Alexandrum Hegium*, & ei gubernationem Scholæ Cathedralis traderent, poſtquam is eſſet alumnus ditionis Monasterienſis, & multos præclaros diſcipulos habuiſſet, ex multis variisque regionibus, qui jam præclare eruditi eſſent: ſed licet reliqui Domheri & Canonici conſilium *Rodolphi Langii*, qui tunc quoque in *Præpoſitum veteris templi* electus erat, non improbarent: Tamen cum hoc meditaretur Langius, id ſtatim olfecerunt Sophiſtæ barbari, ac monachi inepti, vel profeſſores abſurdi in *Academia Coloniienſi*, & id effecerunt, ut ſub nomine totius *Universitatis* & ejus ſigillo ſcriberetur ad *Præſulem Conradum de Ritberg* / in defuncti *Schwartzburgici* Comit^{is} *Henrici* locum electum, & ad Capitulares Cathedral^{es}, ne ex Scholis uſitati libri, ut *Alexandri Grammatici doct^{ri}nale, Catholicon, Mam^{ma}træctus, Gemma gemmarum* & ſimiles auctores, qui hætenus per tot annos in uſu apud Scholas fuerant, ejicerentur. Ibi diu contra eorum ineptas excuſationes & ſubtilia argumenta diſputavit *Langius* noſter, & ex ipſiſ latinæ linguæ ſontibus reſpondit iſtis blateratoribus, & cum parum proficeret, tandem ad *Italicos* ſcriptores provocavit, iſti in reſponſione pro *Langio* pronunciant, & inſulſos iſtos *Coloniienſes* Profeſſores damnant, ita tandem, cum *Italitè* doctus eſſet & *Italorum* cenſuram judicio *Langii* convenire cognoſceret *Episcopus*, permiſit Capitulo Cathedrali, ut facerent in ea re pro arbitrio. Ibi rurſum in Capitulo urget inſtitutum ſuum *Langius*, & obtinet ut *Hegius* ad aperiendam Scholam vocetur, ſed is ſe propter ætatem, & quod aſſumpta jam *Presbyteri* dignitate & gradu ſe rebus ſacris conſe-

crat-

erasset, excusat & suo loco suadet, vel *Timannum Camenerum*, hominem personatum, vel *Torrentinum*, vel *Volsium*, vel *Joannem Casarium*, aut *Ludolphum Heringium*, vel *Petrum Nehemium* esse vocandum. Paulo ante hæc tempora multos politioris literaturæ studiosos partim à *Rodolpho Agricola*, partim ab *Alexandro Hegio*, nostro *Langio* commendatos, miris modis promoverat, aut nondum promotos adhuc domi alebat. *Petrum Gymnicum*, Aquensem, insignem Philosophum Hegii & Agricolaë discipulum curabat *Canonicum Martinianum* fieri *Langius* sua promotione; *Bernhardus Tegederus* auxilio *Langii* consequitur *Canonicatum in Collegio Mauritiano*, ubi etiam postea factus est Scholasticus, ita efficit, ut *Joannes Moderfontius* in Collegio Ludgeriano *Canonicatum* impetraret, & *Henricus Morlagius* in Collegio Martiniano præbendam obtineret, sicut etiam antea ibidem Canonici & Cantoris dignitatem in possessionem opera *Langii* acceperat *Joannes Ælius*, quem etiam cum *Bernhardo Averdunco* antea Episcopo Schwartzburgico Henrico, commendaverat ita, ut hic in aula consiliarium, Ælius vero cancellarium ageret, & post Præsulem Schwartzburgicum adhuc duorum Episcoporum, ut *Conradi Retbergici* & *Erici Ducis Saxonie de Löwenberg* Cancellarius esset: *Langius* sua quoque auctoritate ad Decani dignitatem in Collegio Ludgeriano evexit *Bernhardum Mommium*, & ut *Dobius* Jure consultus in majori Ecclesia fieret Canonicus & *Joannes Gravius* constitueretur pastor Jacobinus & *Gerhardus Gweringius* vicarius majoris fieret Ecclesiæ: Domi vero sua alebat & fovebat *Ludolphum Heringium*, *Ludolphum Bavincum*, *Petrum Nehemium Drolshagium*, *Theodorum Rotarium*, *Jacobum Montanum*, Spirenses, *Joannem Peringium*, Buricensis, *Josephum Horlenium*: Cum vero fieret deliberatio in Capitulo, quis ex iis, quos suo loco proposuerat Hegius, assumendus esset ad gubernacula Scholæ, ibi etsi doctrina alios præstantiores censeret, tamen propter personam & gravitatem suam reliquis prætulit *Timannum Camenerum*, & is illico gubernator Scholæ ordinatur & ei Collega datur *Bernhardus Gweringius* ut Corrector, deinde ut lector tertiæ Classis *Joannes Hagemannus*, & Quartæ *Joannes Peringius*, Lodovicus Bavincus quintæ Classi & *Antonius Tunicus* sextæ Classi præfigebatur. In nova Schola cepit *Gweringius* ex tribus Satyrarum principibus auspicio *Langii* nostri selectiora & utiliora carmina, ut *Horatio*, *Juvenali* & *Persio* colligere & explicare, quæ postea cum ejus Scholiis anno Domini 1500. prodierunt: eodem tempore auxilio

Lan-

Langii proficitur *Adularium Planti*, Joannes Hagemannus & postea ea scholia, quibus eam Comœdiam explicuit, quoque emisit in lucem. Joannes Peringius *selectiores Sententias & Phrases ex Laurentii Valla* scriptis collegit de judicio Langii nostri, & suis auditoribus proposuit, sicut etiam illi postea edita sunt ab eodem. Antonius Tunicus quoque *versus proverbiales* collegit ex præscripto Langii, &c. Tandem Joannes Murmellius, Ruremundensis Geldrus, institutus in Schola Alexandri Hegii Daventriæ, cum venisset Coloniam, & ibi post sumptum gradum Magisterii, incœpisset legere privatim, atque barbariem sermonis taxare; Idem ei accidit quod doctissimis ante eum viris, ut Bartholomæo Colonienfi, Servatio & Joanni Ædicollis fratribus accidit, videlicet, ut ex patria & tota universitate ejicerentur. Sic Murmellius, juvenis eruditissimus, ejectus per barbaros Colonia, rectâ ad præceptorem Hegium tendit, & quum ibi parum spei consequeretur, quia in Schola Hegii tunc docebant prædicti tres, Bartholomæus & duo Ædicollii, Colonienfès, & Jacobus Faber, Daventriensis; Ita re desperata decreverat se militiæ consecrare Murmellius, sed vix ab eo instituto retractus, mittitur ad Langium ab Hegio literis Hegii ornatus, quod fiebat anno 1498. Ibi & carmine & soluta oratione, etiam lanceam militum more ferens, (ut si ibi iterum eo medio non succederet, totum se reciperet in exercitium militum, adeo ubique ferociebant barbari blateratores) salutat & alloquitur Langium, ibi obstupefactus ad promptitudinem juvenis Murmellii, vocat eum ad prandium Langius, de multis cum ipso commentans, videt singulare ingenium, memoriam præcellentem, & eruditionem non vulgarem in Murmellio, quem statim domi aliquandiu fovet, & interea eum Timanno Camenero, & reliquis in urbe Monasterienfi viris doctis commendat, & interim cum Bernhardo Gueringio, jam vicario Majoris Ecclesiæ & initiato Presbytero agit, ut suum locum relinquat Murmellio, & is jam se totum sacris & pietati dedat. Sic Murmellius fit Censor in Schola Cathedrali sub Rectore Timanno Camenero. Ibi mox istius celebris Scholæ novæ & celebrium in ea lectorum fama in vicinis increbuit urbibus, ut ex multis civitatibus peterentur à Langio docti ludimagistri: Sic Hammonem mittit Ludolphum Heringium, Hammonensem, qui ut erat vir doctus, egregiam in ea urbe Comatus de Marcka aperuit Scholam & ei Eclogas, in quibus etiam pulchrè depingitur urbs Hammonensis, inscripsit, & duos libros de compositis verborum Murmellius: Sic Petrum Nehemium Drolshagium misit Tre-

moniam, ut ibi Scholam gubernaret, cui sua Scholia in versilogum Antonii Mancinelli dedicavit idem Murmellius: Et *Hervordiam* misit in domum fratrum *Jacobum Montanum*, Spirenses, ad privatam institutionem, & ad publicum in eo oppido instituendum ludum literarium mittit *Josephum Horlenium* & *Theodorum Rotarium*: Iano *Tilemannum Mullerum* in patriam urbem *Surlandiae Attendorum* mittit cum honorifico testimonio, ut ibi celebre Gymnasium adornaret: Sic *Ludolphum Bavincum*, jam adveniente Murmellio ad Capitulum in urbe *Susatensi* misit, ut ibi rem literariam reformaret, sicut paulo ante ad *Affendenses* miserat *Joannem Rotgerum*, ut ibi literas humanitatis restitueret, sed impeditus à barbaris nihil in urbe *Affendia* tentare is potuit; Ideo regressus Monasterium, fit in domo fratrum primo lector, mox procurator & tandem pater, ita quoque paulò ante mortem mittit *Osnaburgam M. Joannem Alexandrum*, Meppensem. Mox quoque per urbem Monasteriensem passim suasor est collegiis, ut quoque sibi novos ludimagistros asciscerent, ita ex commendatione Langii in Schola *Ludgeriana* agebant Ludimagistros *Joannes Volsius*, Lunensis, *Degenardus Witten*, *Arnoldus Venlo*, & postea *Murmellius*. Ad *S. Martinum Joannes Venroth*, *Andreas Ornotoparcus*, *Joannes Godefridus Remans* & *Henricus Primaus*. Ad *S. Mauritium Joannes Grovius*, deinde *Bartholomaeus Colonienfis* & *Joannes Aelius junior*, omnes viri docti. Interea circa annum Domini 1504. ex Schola Colonienfi ejicitur à barbaris Philosophastris, propterea quod illorum usitatos scriptores *Eberhardum*, *Cornutum*, *Alanum*, *Gemmam Gemmarum*, *Datum*, *Hollocorh*, *mamatractum* reprehendisset, *Joannes Casarius*, Juliensis, ideo ad Præceptorem *Hegium* se confert, & ibi profitetur *Horatium* ac græcas literas aliquandiu, sed cum ibi adhuc agerent celebres Professores *Bartholomaeus Colonienfis*, duo fratres *Ædicollii*, *Jacobus Faber*, *Daventriensis*, eum ad Langium ablegavit *Hegius*, quem Langius domi fovit & auctor erat *Timanno Camenero*, ut tandem permetteret successivis horis lectionem Græcæ linguæ, *Joanni Casario*, viro doctissimo, quod ipsi concedebatur, ibi græcè profitentem *Casarium* audiverunt Rector *Timannus*, *Murmellius*, *Hagemannus*, *Peringius*, *Tunicus* & multi alii cum infinita discipulorum multitudine: postea per Coloniensem Præpositum *Comitem Neuwenarium* revocato *Coloniam Casario*, ita sub Cæsario profecerat *Joannes Hagemannus*, ut deinde subiret vices Cæsarii & profiteri græcas literas inciperet. Tandem *Hagemannus* editis Scholiisque in *Adulariam*

riam Plauti, abiit *Romam* ornatus literis Langii, ubi factus est *Bibliothecarius Schola Vaticana*, & ibi est mortuus, & tunc *Peringius* fit lector tertiæ classis, & revocatur *Horlenius Hervordia*, ut præ esset quartæ classi, *Homerus* autem *Buteranus* quintam informabat classem: Tandem discedente *Murmellio* ex *Schola Timanni*, quæ erat Cathedralis, fit *Peringius Conrector*, & *Horlenius lector tertia classis*, *Homerus Buteranus quarta classis* & *quinta classis præfuit* tunc *Antonius Tunicinus*. Jam restat dicendum, quid alii clarissimi & præstantissimi viri de Rodolpho Langio senserint: & hic primus occurrit RODOLPHUS AGRICOLA, Groningensis (cujus pater civis urbis Groningæ vocatus est *Hemicus Hugman*) Professor Heidelbergensis, qui ita ad nostrum Langium scribit, ut in Tomo secundo operum, in epistolis ad diversos scriptis exstat:

Gaudeo, humanissime RODOLPHE, communiumque studiorum nomine plurimum lator, tum vero gratulor gloriæ tuæ, eamque in primis admiror, ita consentiente ac prope publica omnium voce, tuæ ad me doctrinæ eruditionisque laudes perferuntur: Quocunque me verto, quemcumque doctum convenio, omnia tui plena sunt, omnes te narrant, neque ullus, qui de literatis est, te præterit sermo. Rem facis me herculè ut arduam, ita quoque pulcherrimam, & hac claritate nominis tui dignissimam, qui veterem illam & plane ingenuam eruditionem excitare in hac præsertim barbarie, asserereque audes. Equidem ingenii tui vim, honestissimamque animi institutionem, quibus digne persequar verbis, non invenio. Unum tibi hoc affirmo, (neque velim id à me dici blandius credas) ingentem de te concipio fiduciam, summamque in spem adducor, fore aliquando, ut priscam insolenti Italiæ & propemodum occupatam benedicendi gloriam extorqueamus, vindicemusque nos & ab ignominia, qua nos barbaros indoctosque & elingues, & si quid est incultius esse jactitant, exolvamus, futuramque tam doctam & literatam Germaniam nostram, ut non latinus vel ipsum sit Latium. Proinde quæso adnitere & cura omni, omnibusque ut ajunt nervis contendito, ut quanto studio hanc tibi gloriam parasti, tanta etiam constantia eam tueâre atque confirmes. Aude sapere ita, ut facis, & quamvis magnam indoctorum manum aude contemnere. Nihil te multitudo moverit, ipsa plerumque sibi obstat turba, & rarum est, ut inter se consentiant, quibus non convenit cum veritate. Provocandi sunt hostes illi literarum & in faciem coarguendi, næ sic quidem

facile erit, ut in viam redeant, & desipere desistant. Ego quidem, quanquam & molliore sum fronte, & propter conscientiam tenuioris ingenii minus audeam, inardesco tamen nonnunquam & bilem ferventis stomachi quandoque acerbius effundo. Mallem hæc præsens tecum agere, & spero, si in patria hanc hyemem manebo temporisque ratio patietur, fore ut te conveniam. Est enim mihi, si quid aliud, certe hoc desideratissimum, ut te videam, aliquot dies tecum exigam, utinam totam atatem liceret, quod si nunquam licebit, malo id, doctior & dignior tuis literis faciam, possimque quanto te animo ante colere cepi, tanta commoditate atque concordia eruditionem & studia sectari, Vale.

Idem Rodolphus eo ipso tempore, anno Domini 1482. venit Monasterium ad Rodolphum Langium, & cum per aliquot dies cum Langio transegisset & familiariter vixisset, de multis cum illo locutus, rediit Heidelbergam, & ibi statim huic Rodolpho Langio dedicavit *Axiarchum* Platonis à se conversum.

Audiamus etiam *Joannis Tritememii testimonium de Langio* nostro, qui sic scribit in Catalogo suo: Rodolphus Langius, natione Teutonicus, Monasteriensis Ecclesiæ in Westphalia Canonicus, vir in divinis scripturis studiosus & in secularibus literis eruditissimus, Philosophus, Orator, Poëta celeberrimus, ingenio subtilis & disertus eloquio. Scripsit tam metro quam prosa multa præclara opuscula, quibus nomen suum cum ingenti gloria longe lateque divulgavit. Et mox: Vivit adhuc admodum senex in civitate Monasteriensi, multa componens sub Maximiliano Romanorum Rege, anno quo ista scripsimus 1494. Eodem anno scripsit *Eucharisticum carmen ad Rodolphum Langium*, *Hermannus Buschius*, & vocat ipsum in titulo Theologum, Philosophum, Oratorem & Poëtam undecunque ornatissimum, & mox sic scribit:

Si cui nostra pias debet lyra carmine grates,

Si teneor studiis cui dare dona meis.

Tu facis ignavos abeat ne segnis in annos

Vita.

Et mox:

Te duce Musa favet, datur & mihi copia multi

Codicis, &c.

Idem libro primo Epigrammatum suorum scripsit longam Elegiam in præconium Langii, Canonici Monasteriensis doctissimi, de suo sompno, ubi copiosè refert Græcos & Latinos Poëtas Oratoresque, quos

quos in Langii Bibliotheca viderit per somnum Romæ, sicque canit Poëta inter alia :

Ingenio præstans degit citharaque Rodolphus,
Contiguas istis obtinet ille domus.

Hic posset Lybicos cantu mollire Leones,
Delphinesque sua detinuisse lyra.

Et stare instabiles modulatu cogeret annos,
Et Sylvas, montes aëriosque sequi.

Postea describit, quomodo in ædibus Langii per somnum chorum Musarum omnesque Deas viderit cum palmis & frondibus ac lauru, quasi in suo horto morantes, & quomodo cum ipsis ante aras quiescere soleat Langius. Idem *Buschius in secundo libro Epigrammatum* scribit Epigramma de servatis Langii ædibus ab incendio divinitus, ideo inter alia scribit :

Diis melius, sanctum quod servavere poetam,
Urgeret tantum ne fera tanta virum.

Idem scribit *in eodem libro* Elegiam ad ipsum Langium, & inter alia hos versus :

Hic tua vena cito properet comptissime *Langi*,
Cujus facundo stillat ab ore favus.

Dum canis, è glauco se Mincius exerit amne
Uldus, & antiquum Tityron esse putat.

Smyrna Melesigenem ruptis dulcedine vinclis,
Jurat ab interna sede tulisse pedem.

Orphea saxa novum nemora admirantur & unda,
Nec canibus metuit proximus esse lupo.

Nec timida fugiunt aquila veniente volucres,
Nec lupo infirmam sauciat acer ovem.

Idem in Prefatione Epicedii sive carminis sui funebris de obitu *Joannis Murmellii* ad Langium data scribit : Artium bonarum studio adeo flagrabat, (*Murmellius*) ut fere neminem, de quo aliqua saltem haberetur eruditionis elegantiorisque literaturæ opinio, aspernaretur præceptorem : Te tamen in primis ille veluti Delphicum quoddam oraculum observabat : te, quoties hæsitabat, consulere, te audire, tibi denique tantum tribuere animum induxerat, ut non aliam eorum, quæ abs te accepisset, reddendam causam existimaret quam Pythagoræ olim auditores reddere consuevissent iis, qui eam à se rogassent ; Solum

namque hoc unum respondebant : avtos epha. *Alexander Hegius* scripsit *Epigramma* ad *Rodolphum Langium* & *Hermannum Buschium*, Poëtas *Westphalicos*, equestris ordinis, & sic de *Langio* scribit :

Nil est quod fieri nequeat, jam ferre Poëtas,
Barbariæ in medio *Westphalis* ora potest.
Langius hanc decorat majorum sanguine clarus,
Monasteriaci lausque decusque soli.
Primus *Melpomenem*, qui jura in *Westphala* duxit,
Cum caneret laudes maxime *Paule* tuas.

Joannes Murmellius, qui cum omnibus Collegis quotidie *Langii* Bibliotheca utebatur, & ab eo in omnibus artibus & disciplinis erudiebatur, ut unius *Langii* beneficio & opera in talem tantumque virum evaderet, is (inquam) scripsit libros *quinque Elegiarum Moralium*, ubi in singulis libris primam Elegiam cujusque libri inscripsit *Rodolpho Langio*, ut suo præcipuo Patrono & Præceptori colendissimo, ipsumque in omnibus istis donis mirifice propter eruditionem absolutam & præcellentem lectionem, tum propter alias virtutes ut pietatem, munificentiam, humanitatem, inprimis propter varia in ipsum *Murmellium* præstita beneficia, ad cælum usque extollit, & infinitis laudibus celebrat. Et sic in *dedicatoria Epistola* librorum quatuor *Elegiarum Moralium*, quos anno 1507. Monasterii edidit, affatur *Rodolphum Langium Murmellius*: Non sum, doctissime vates, ea vel temeritate vel arrogantia, ut *Langium* poëticiæ facultatis, multarumque literarum facile Principem meis incultis versiculis oblectatum iri, unquam mihi persuaserim. Et in fine : Idcirco ad te, piorum doctissime & doctorum piissime, mea hæc mitto elegidia, ut pro veteri illa tua in studiosos omnes humanitate, quum forte vacaverit, ad limam ea tanquam alter *Quintilianus* acerrimo judicio revoces, &c.

Idem elegia prima libro primo *Elegiarum* sic scribit ad *Langium* :
Langi, Germanæ gloria terræ.

Idem in libro secundo & ejus elegia prima :
Nunc te quæso tua, vates clarissime, lima,
Corrige judicio non satis apta tuo.

Idem libro 3. *Elegiarum Moralium* Elegia prima :
Æquiparas doctum lyrici modulamine *Flaccum*.

Idem

Idem libro quarto Elegiarum Moralium, Elegia prima:

Nostra nec odisti rivo de paupere fusa,
Carmina Pierii gloria summa chori.
Emeritus senio, summa cum laude Poëta,
Castalidum templo plectra lyramque refers.
Qua novus ingrediar, sed te duce semita constat,
Ad juga percelsi fers Heliconis opem.

Idem in libro Epigrammatum sic scribit inter alia ad Langium:

Quod verò nodos & sensa recondita vatum
Dissolvis, longè debeo plura tibi.

Hæc autem omnia scripsit anno Domini 1507. & 1508. Interim ne quis putet hæc auribus Langii data esse à Murmellio, cum Monasterii præsens esset & ibi eadem scriberet, adferemus etiam nonnulla, quæ procul absens & remotus à Langio, *Alcmaria* in Hollandia absque fūco tribuit nostro Rodolpho Langio. Sic enim scribit anno Domini 1514. in Epistola dedicatoria commentariorum suorum, in *Boëtii* scripta, ad hunc Langium nostrum: Te omnium, quos novi, disertissimum agnosco. Mox fatetur se à Langio adjutum esse, quod mendas complusculas tum ex prosa oratione, tum ex versibus (*Boëtii*) sustulerit, adjutum se esse in primis industria, opera & multijuga eruditione Langii fatetur ingenuè, & super istius laudibus (id quod Salustius de Carthagine ait) potius silendum putat, quam parum dicendum. Ita similiter scripsit ex *Alcmaria* urbe Hollandiæ ad præcellentem latinæ linguæ reformatorem Langium, Joannes Murmellius in initio libri 5. Elegiarum Moralium, quem tunc edebat in verba hæc:

Ad illustrem virum Dominum RODOLPHUM LANGIUM,

*Canonicum Monasteriensem, veteris Collegii Præpositum,
de liberalibus studiis Elegia*

JOANNIS MURMELLII, Ruremundensis.

Ingenuis Sophiæ studiis, cultissime Langi,
Corporis & mentis sit tibi vera salus.
Cum te nobilitent præclaræ stemmata gentis,
Virtutum superas nobilitate genus.
Sitve tibi pietas, rerumve peritia major
Judicio res est non dirimenda meo,

Pri-

Primus ab Hesperia comitatus Apolline Musas,
 Duxisti in patriam docte Poëta tuam.
 Orator quondam summi legatus in aula
 Pontificis magna non sine laude redis.
 Carmina componis musæo tineta lepore,
 Nemo tibi latio præstat in eloquio.
 Symbola Pythagoræ, divi præcepta Platonis,
 Et Senecam dulci cum Cicerone tenes.
 Quæque pii vates & Christo digna locuti
 Conscripsere sacris, sunt tibi nota, libris.
 Ambrosii calles, & quos Hieronymus acri
 Condidit eloquio Gregoriique libros.
 Sunt Augustini tibi pulchra volumina lecta,
 Quæque dedit Thomas, quæ Cyprianus habet.
 Argentum, gemmas vulgus miratur & aurum,
 Exornant populi vasa polita domus.
 Fluxa tibi sordent, & quæ sectantur inertes,
 Ædibus est decori Bibliotheca tuis.
 Cum tibi sunt ampli reditus, veniantque quotannis
 Plurima, in abstruso conditur inde nihil.
 Omnia quæ redeunt pulchrum depromis in usum,
 Pauperibusque libens fers pietatis opem.
 Diligis & doctos cum sis doctissimus ipse,
 Artis idem studium jungit amore vices.
 Quod tibi sim notus, dederis quod plurima crebra
 Dona mihi, studiis debeo Pierius.

Tandem in fine istius Elegiæ, in qua cum prolixissimè de utilitate liberalium artium & studiorum disseruisset, demum sic concludit:

Ars usu crescit nec sentit damna senectæ,
 Maturat Sophiæ munera longa dies.
 Conficerer senio, Langi clarissime, vatum,
 Et coqueret pectus noxia cura meum:
 Ut tua discedens istinc jucunda reliqui
 Colloquia & frugis verba referta bonæ.

*Joannes Nchemius, Drolshagius, scripsit Scholia in aliquot Carmina
 Rodolphi Langii anno Domini 1505. atque in prælatione appellat eum
 celeberrimum Poëtam, vatem Westphaliæ insignem, gloriam patriæ,
 homi-*

hominem impensè doctum, & in omni facundia præstantissimum. Murmellius anno Domini 1516. in Epigrammatis ad hunc Langium scribit ex Alcmaria:

Cum jam munera missitent amici	Florens canitie, Dei sacerdos,
Certatim memores datorum,	Ne nostro videantur excidisse,
Et de se meritis referre grates,	Quædû spiritus hos movebit artus
Utrumq; studeant, <i>Rodolphe Langi,</i>	Hærebunt animo, in tuum clientè
Illustris genere, eruditione	Abs te munera sæpe colloca-
Ac mentis pietate singulari	ta, &c.

Quamdiu erat *Joannes Murmellius* in urbe *Monasteriensi* (erat autem ibi ultra annos quatuordecim) ipsum *Langium* & ejus *Bibliothecam* quotidie consuluit, & in omnibus dubiis, aut ad ipsum, aut ad *Langii* *Bibliothecam* regressum habuit: Item omnes Scholæ laboratores & *Ludimagistri* nihil in sua classe legebant vel explicabant citra vel extra consilium *Rodolphi Langii*. Ipse Rector *Timannus Camenerus* quidquid exercitii, lectionum & operum proposuit, id totum unius *Langii* consilio fecit, ideo & *Physica*, *Dialecticam* & alia scripta non prius vel edebat vel prælegebat, nisi *Langius* noster approbasset & correxisset ea. Et ut in propria oratione dicemus ex illa *Timanni Cameneri* & *Joannis Murmellii* schola (in qua etiam *Joannes Hagemannus*, *Gweringius*, *Horlenius*, *Peringius*, *Buteranus*, *Bavincus*, *Tunicus* & alii non sine laude docuerunt) prodierunt multi excellentes doctrina viri tanquam ex equo *Trojano*, qui per totam prope *Germaniam* claruerunt. Ipse *Langius* non solum domi suæ splendidam habuit *Bibliothecam*, sed etiam auctor fuit omnibus in urbe *Monasteriensi* hominibus doctis, ut sibi adornarent egregias *Bibliothecas*. Ideo *Bernhardus Tegederus*, *Henricus Morlagius* & alii de consilio *Langii* sibi pecunia non exigua compararunt multos libros: Ideo de *Tegedero* *Scholastico Mauritiano* sic scribit *Buschius* in *Epigrammatis*:

Ipse suburbano studiis te rure dicasti,
Dum passim genium cætera turba colit.
Compositus latii vel cantas carmen *Homeri*,
Immensum versas vel *Ciceronis* opus.

Et de eodem scribit *Murmellius* libro 3. *Elegiarum Moralium*:
Diffuso latè *Tegederus* nomine floret,
Inque suburbano carmina rure canit.

M m

Et

Et de *Henrico Morlagio* sic scribit idem *Buschius*, & de ejus Bibliotheca, ibidem:

Tu Martini faveas pars una sacelli

Morlagi, libros cui cumulasse juvat.

Item de eodem scribit *Murmellius* ibidem:

Non tantum fulvum curat *Morlagius* aurum,

Quanti doctrinas æstimat atque libros.

Te juvat egregium *Morlagi* Bibliothecam

Condere & innumeros explicuisse libros.

Quid multis? Ego scio nihil legisse, nihil tradidisse vel scripisse *Murmellium* nisi de consilio *Langii* nostri, interim ut hujus rei testimonium adferam, subjiciam *Langii* literas ad *Murmellium* datas.

RODOLPHUS LANGIUS suo **JOANNI MURMELLIO**
salutem plurimam dicit.

In Phalæcio illo Hendecasyllabo *Severini Boëtii* (quem enarrandum auditoribus tuis suscepisti) quisquis composito serenus ævo, *Fatum* sub pedibus egit superbum, &c. Tu probe, ut versus constet, pro egit, dedit supposuisti: In versu autem illo, versum funditus exagitantis æstum. Pro exagitantis, excitandis legendum sentio, alioqui enim nequaquam absque fæda barbarie versus incedit. Ita magnum & doctum virum, qui hætenus in trivio multis in locis membrisque à barbaris est enarratoribus sauciatus, ut sanetur, curemus. Meritus est enim auctor optimus, ut à studiosis & bonarum artium sectatoribus integritati suæ restituatur & incolumis vivat ac legatur. Ex ædibus meis ocissime, vergente in noctem die, anno 1551. Idibus Julii. Idem eodem anno sic ad eum scripsit noster *Langius*, prout sequitur.

RODOLPHUS LANGIUS, **JOANNI MURMELLIO**
S. P. D.

Subeamus quæso justum sanctumque laborem, mi docte *Joannes*, ut *Severinum Boëtium* nostrum, misere convulneratum curemus tandem sanemusque plagas, quas barbara manus indoctorum præceptorum sancto inflixit viro. Mirum in hoc Phalæcio ter inclytum virum foedè laceratum, de altero postea videbimus (nam bis hoc versus genere usus est) primum tu doctè emendasti, secundum ego ut curarem vulnus studii: Tertium restitutum nunc accipe. Quid tandem miseri
favos

sævostyrannos, &c. Non memini in Phalæciis plurimum me etiam occupatum & lectione simul & editione unquam Spondæum pro Trochæo positum invenire. Et mox : Legendum autem & à *Boëtio* scriptum arbitror, non sævos sed feros, ut currat versus. Quid tandem miseri feros tyrannos, &c. quum ferus non minus truculentia exprimat quum sævus, ut apud Maronem, quum sacerdos in convivia Deorum ruit, Jovem ipsum ferum appellet, dicens : ferus omnia Jupiter Argo transtulit. Hæc mi Joannes, tumultuario ad te scripta perhumanè legas precor, & ab ambiciosissimis ad me scribens & verbis & sententiis oro abstine. Non sum is, qui tanta mihi arrogare velim. Pessimus est enim, ut meus ait Hieronymus, Præceptor præsumptio. Scio te præstantissimum hominem non assentandi mihi animo hæc scribere, sed amore lapsum, cæcutiente valde rerum judice. Vale, ex meis ædibus, decimo septimo Calendas Augusti, anno 1501. concitatisime post cœnam.

Ita sæpè, imo penè quotidie ad Langium nostrum vel scripsit vel contulit Murmellius, ut eum consuleret, cum eo conferret, ejus consilium expeteret, nunc in illo scriptore, nunc in isto Poëta rectè explicando operam Langii expetiit, & omnibus libris & adeo tota Langii Bibliotheca usus est Murmellius, & cæteri ejus collegæ quotidie utebantur ea : Unum Langium & audiebat & sequebatur in omnibus studiorum progressibus ac in disciplinis tradendis per totos illos 14. annos continuos, dum Monasterii hæsit, ut quicquid habeat eruditionis & judicii Murmellius, hoc primò Hegio, deinde Langio acceptum velit. Quicquid commentariorum in *Satyras Persii*, in libros *Boëtii*, in *Verilogum Mancinelli*, in *Prudentium*, in *Rusticum Politiani* scripsit, & quicquid carminum evulgavit Murmellius, hoc aut à Langio proficisciebatur, vel ipsius censuram subibat : ita auspicio & per limam Langii prodierunt Eclogæ, composita verborum, Elegiæ morales, Epigrammata, Tabulæ Grammaticæ & de componendis versibus : Item quæ *Hermannus Buschius* in *Doctati* partes orationis, in *Plantum*, in *Silium Italicum*, in *Virgilium*, in *Martialem*, in *Clandianum* & in *Juvenalem* commentaria dedit, illa aut à Langio sunt profecta, aut ejus limam subierunt, quia isti duo viri, ut *Murmellius* & *Buschius* plane ab ore Langii pendebant : Quicquid deinde *Peringius*, *Horlenius*, *Tunicus* & alii in publicum emittebant, hoc prius corrigendum Langio offerebatur. In restituendo *Plinio* etiam *Joannes Casarius* Juliensis cum

coram tum per literas consuluit nostrum Rodolphum Langium, quem etiam in literis aliquoties ad Mürmellium datis, vocat egregium virum, & dignissimum studiorum suorum Patronum non tam natalibus clarum & generosum, quam doctrinis virtutibusque insignem & magnum virum.

Langius cœlibem & castam atque sobriam duxit vitam, & inter tot labores, quotidie etiam senex surrexit hora tertia matutina, legitque horas Canonicas, & quia erat initiatus sacerdos, pro more illorum temporum, sacrificabat sæpe, ut memoriam passionis Christi per utrumque Sacramenti sibi applicaret, quia in unicum Christum ponebat fiduciam, sicut in oratione de *Hermanno Buschio* ostendimus. *Hic* vir præstans & admodum decrepitus senex legit paulo ante mortem *Propositiones Lutheri*, & lectis iis dixit: Jam tempus instat, ut tenebræ ex Ecclesiis & Scholis extirpentur, & redeat puritas in Ecclesias, & mundities Latini sermonis in Scholas. In qua re fuit magnus ille vir verus vates. *Moritur* *Monasterii* anno Domini 1519. major octogenario: & in Capitulo Monasteriensi non fuit doctior Langio antea, & post illum interea nondum quispiam cruditor est inventus: fuit homo pius, erga studiosos & doctos munificus, in pauperes liberalis, erga omnes affabilis.

Sit igitur istius viri nobilis & primi linguæ Latinæ reformatoris in Westphalia Rodolphi Langii memoria apud posteros grata, & populares nostri Westphali, inprimis Nobiles in Westphalia & in vicinis locis, hujus doctrina & virtute ad imitationem excitentur.

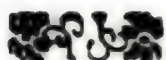
Paulus Eberus, Beutherus & Carion atque alii censent, primum Germaniæ Poëtam fuisse *Conradum Celten* / Francum, & in ea excitasse Poëticæ studium, sed falluntur isti, postquam & Langius & Rodolphus Agricola & Alexander Hegius cruditissima scripserunt carmina, ante *Celten* / quos *Trithemius* etiam celebres Poëtas appellat, & *Celten* vivere sub Maximiliano ait ætatis suæ 35. &c. Quando de *Langio* scriberet anno Domini 1494. quod esset admodum senex, & *Murmellius* emeritum senio virum ac Poëtam appellat Langium anno 1507. Et idem cum enumerat Poëtas neotericos lib. 3. Elegiarum moralium Epistola prima, primas *Mantuanum*, secundas *Agricola*, tertias *Politianum*, quartas *Langio*, & quintas *Hermanno Buschio* tribuit partes, & non recenset quidem inter Poëtas *Celten* / quod fiebat anno Domini 1507. quando anno sequenti moreretur *Conradus Celtes*: Sed prædicti in honorem patriæ ut Franci, homini Franco voluerunt gratificari. FINIS.

HER.

HERMANNI HAMELMANNI
DE
VITA, STUDIIS,
ITINERIBUS, SCRIPTIS
& LABORIBUS
HERMANNI BUSCHII,
NOBILIS WESTPHALI,
V. CL.
NARRATIO.

Mm 3

VI.

VITA HERMANNI BUSCHII, V. CL.

SUMMARIA.

1. *Diversas nobilium de Busch familias existere significatur.*
2. *Pater HERMANNI BUSCHII fuit Burchardus de Busch; Mater Barbara de Schedelich.*
3. *Hermani Buschii fratres recensentur.*
4. *Natus fuit Hermannus Buschius anno 1468. Nobili familia in arce Monasteriensi Sassenborg.*
5. *Ubi & à quibus praeceptoribus noster fuerit informatus?*
6. *Quales Daventriae sub Hegio habuerit commilitones?*
7. *Celebrantur humanitatis studiorum primi reformatores, scilicet*
(a) *Alexander Hegius;*
8. (b) *Antonius Liber, Susatensis;*
9. (c) *Rodolphus Agricola;*
10. (d) *Rodolphus Langius; &*
11. (e) *Ludovicus Dringeburgius, cujus quidam discipuli clarissimi enarrantur.*
12. *Buschius noster mittitur Heidelbergam ad Rodolphum Agricolam.*
13. *Dein profectus est Tubingam, ubi scripta Ciceronis diligenter lustravit & legendo excussit.*
14. *Postmodum contulit se in Italiam, ubi cum summis Viris familiariter versatus fuit.*
15. *Postea rediens Heidelbergam ibidem gradum Magisterii generosus Hermannus de Busch consequutus est.*
16. *Roma scripsit duos libros Epigrammatum.*
17. *Vixit aliquandiu in aula Episcopi Monasteriensis.*
18. *Deinde iter suscepit in Gallias, Saxoniam, Marchiam & Pomeraniam.*
19. *Ductu Langii in omni genere Carminum veterumque Poëtarum lectione ac imitatione sese exercuit.*
20. *Veterumque Latinorum scripta historica percurrit.*
21. *Græcæ linguae probe gnarus, Græcorum Auctorum scripta studiose evoluit.*
22. *Philosophiæ, Eloquentiæ humanitatisque studia de industria tractavit, magnamque dicendi vim affectus fuit.*
23. *Singularia memoria ingeniique dona in Buschio dilaudantur.*
24. *Juri, Medicina & Theologia is operam navavit.*
25. *Testimonia Clariss. Virorum de Buschio adferuntur, & quidem*
(a) *Joachimi Camerarii,*

26. (b) *Rodolphi Langti*,
 27. (c) *Alexandri Hegii*,
 28. (d) *Johannis Mürmelli*,
 29. (e) *Eobani Hessi*,
 30. (f) *Enricii Cordi*,
 31. (g) *Erasmi Roterodami*,
 32. (h) *Theodori Ulsenii*,
 33. (i) *Hermanni, Comitis à Neres-*
har,
 34. (k) *Johannis Asticampiani*,
 35. (l) *Johannis Gymnici*,
 36. (m) *Johannis Gastii*, &
 37. (n) *Philippi Melancthonis*.
 38. *Herm. Buschius*, publice priva-
 timque docuit elegantiores litteras
 (1) *Colonia*; sed ob invidiam &
 furorem barbariei amantium Pro-
 fessorum hinc discessit;
 39. (2) *Hammonae*, ubi *Horatium*
 prælegit;
 40. (3) *Monasterii*, ubi publice *Vir-*
gilium exposuit;
 41. (4) *Osnabrügæ*, legendo *Persum*;
 42. (5) *Bremæ & Hamburgi*, propo-
 nendo *Orationes ex Livio*;
 43. (6) *Lubece*, aliquid ex *Prudentio*;
 & (7) *Wismaria* *Eclogam Virgilii*
 explicans;
 44. (8) *Rostochii*, ubi privatim ali-
 quid ex *Cicerone, Virgilio & Ovi-*
dio cum studiosorum applausu enu-
 cleavit docte; sed hinc ob invidiam
Tilenzanni Heverlingii (contra
 quem edidit *Oestrum Poeticum*)
 coactus fuit digredi.
 45. (8) *Gryphiswaldiæ*, ubi fere per
 annum *Priscianum, Lucanum,*
Julium Casarem, &c. publice re-
 solvit, interque *Auditores* suos ha-
 buit *Joh. Bügenhagium & Sva-*
venios fratres.
 46. (9) *Francofurti ad Oderam*, cla-
 rans *Claudianum & Quintilianum*;
 47. (10) *Erphurdia* prælectiones ex
Virgilio, Statio, Lucano &c. in-
 stituens;
 48. (11) *Lipsiæ*, ubi permultis *Audi-*
toribus suis in publicis prælectioni-
 bus doctis modis exposuit *Cicero-*
nem, Tibullum, Propertium, &c.
 49. (12) *Wittenbergæ*, ubi frequens
 suum auditorium oblectavit expo-
 sitione *Virgilii, Lucani, Propertii,*
Tibulli, Ausonii & Senecæ; sed ob
 ortam inter se & *Sbrulium* dissen-
 sionem, regressus est *Lipsiam*, sed &
 inde fuit ejectus;
 50. Hinc contulit se *Magdeburgum*,
 & mox (13) *Brunswigam*; ubi
 exposuit *Prudentium*.
 51. (14) *Hildesie* per mensem resolvit
 aliquid ex *Hieronymo*.
 52. (15) *Minda* somnium *Scipionis*
 ex *Macrobio & Epistolas Ovidii*
Auditoribus interpretatus est.
 53. Postmodum pervenit *Osnabrügæ*,
 ubi consensu *Rectoris Alexandri*,
Meppensis, habuit in Schola *Ora-*
tionem contra barbariem & bar-
baros.
 54. Mox recurrit *Monasterium*.
 55. Inde petiit *Davenriam*, ubi qua-
 dam ex *Aulo Gellio & Martiale*
Auditoribus proposuit.
 56. De-

56. Dein adiit *Amstelrodamum*, ubi *Porphyrum de predicabilibus* & aliquid ex *Plauto* explicuit.
57. Mox se recepit *Altmariam*, *Trajectum* & *Lovanium*, ubi *Aristotelem de Predicamentis*, *Ciceronis Rhetoricam* & *Epistolas ad Atticum*, ut & aliquid ex *Hesiodo* & *Horatio* cum admiratione studiosorum perspicuo sensu reddidit.
58. Postmodum migravit in *Angliam*, & illic variis in locis, *Academiis* & *Scholis* innouit *Viris Clarissimis* ibidemque publice docuit.
59. Tandem auspiciis *Hermanni*, *Comitis à Newenar* / repetiit *Coloniā*, ibique *Catonis Disticha*, *Gellium*, *Pliniique Epistolas*, *Statium* & *Claudianum* praelegit: sed mox *Orthwinum Gratium* & *Jac. Hochstratum* expertus est aduersarios: hinc in horum barbariei patronorum opprobrium *Buschius*, *Joh. Reuchlinus*, *Ulricus ab Sitten* / eques, Comes *Newenariensis*, &c. collegerunt *Epistolas obscurorum virorum* cum earundem auctoribus.
60. *Colonia* noster edidit commentaria in *Claudianum* & decimationes *Plautinas*.
61. *Buschius* relegatus ex *Academia* *Coloniensi* fit *Rektor Wesaliae Clivorum*, ubi conscripsit *Vallum humanitatis*.
62. Insulsi quidam libelli *Scholastici* à doctis *Viris* sunt damnati passim.
63. *Buschius* animum adjicit ad *Theologiam* & venit *Wittebergam*, ibidemque veterum *Latinorum* carmina *Auditores* resolvere docuit: *S. Biblia* & *Ecclesia Patres* diligenter evoluit.
64. Senex *Buschius* constituitur *Professor Historiarum Marburgi*; cui successit in professione illa *Johannes Glandorpins*.
65. *Buschius* audiens coram *Lutherum*, cum *Cinglio* & *Melanchthonem* cum *Oecolampadio de S. Cana* disputantem accedit partibus *Lutheri*.
66. *Marburgi* matrimonium inuit noster.
67. Tandem *Buschius* *Monasterium* evocatur, ut *Secta Anabaptistica* occurreret atque periclitanti *Patrie* succurreret.
68. Amica compositio cum *Seclartis*, cum irrita fieret, colloquium in curia inter *Buschium* ejusque collegas & *Bernh. Rothmannum* aliosque *Anabaptistas* publice instituitur *Germanice*.
69. Quibus verbis orsus fuerit colloquium *Buschius*, sistitur.
70. *Rothmanni* exhibetur impietas.
71. Solida *Buschii* responsio ad effugia *Rothmanni* perhibetur.
72. *Buschius* languore morboque correptus contendit *Dulmonem*, ibique in edibus consobrini sui *Godefridi de Schedelich* / *Satrapa Dulmonensis*, moritur anno 1534. & sequen-

sequente, anno etiam obiit ejus uxor Adelheida.

73. *Varia à Buschio edita scripta recensentur.*

74. *Olphenii adfertur carmen de tribus Hermannis Westphalis.*

75. *Bibliotheca Buschii fuit ab illius fratre Monasteriensi Capitulo donata.*

76. *Conclusio hujus narrationis ad Dnn. de Münchhausen subjungitur, qua Generoso nostro Dn. de Busch / aliisque clarissimis Westphaliae viris acceptum refert, quod puritas Latina lingua post profligatam barbariem ubique florere cœperit.*

ETSI diversæ olim fuerunt *Buschiorum* in Westphalia & vicinis locis familiæ & stemmata atque separata eorum quoque fuerint insignia, tamen jam de HERMANNI BUSCHII, poëte & oratoris celeberrimi, qui ex veteri *Buschiorum* (quorum *insigne* erat *Lilium album*) familia nobili natus est, vita agemus, primum de cursu studiorum ejus dicturi.

Pater hujus nostri *Hermannii Buschii* (qui inter majores suos *septem* habuit equites auratos, ex quibus *Herbordus* & *Clamor* *Buschii* præcipue celebrantur, & de posteriori sic canit Alexander Hegius :

Buschia clara domus fuit olim Clamoris armis,

Nunc Hermanne tua est inclyta facta cheli, &c.

Fuit *Borchardus Busche*, qui in comitatu Schowenbergensi & finitimis locis habuit quidem bona hæreditaria, sed circa annum Domini 1460. tenuit oppignoratam arcem & præfecturam ditionis Monasteriensis *Sassenborg* (quam antea Dux & postea *Cæsar Lotharius* ædificaverat & contulerat suo affini Comiti de Lippia, sed cum exueretur Ducatibus Angariæ & Westphaliæ *Henricus Leo* à Colonienſi Præsule, hanc ad se vi pertraxit Monasteriensis præses) & habuit conjugem *Barbaram de Schedelich*. Ex his conjugibus veteris Nobilitatis personis nati sunt hi filii in arce prædicta, *Henricus* (qui Rhodum profectus & in terra sancta versatus tandem ibi moritur) *Hermannus hic noster*, *Sergius*, & *Joannes* (qui duo militiam secuti etiam ut milites occubuerent) atque *Borchardus* Jureconsultus, qui erat *Minda* Cathedralis ecclesiæ Decanus, ad quem noster aliquando *Buschius* sic scripsit in epigrammatis editis :

Quod vigili studeas obscura volumina cura

Frater, & à magnis edita jura viris

Laudo, &c.

Nn

Et

- Et fuit *Borchardus frater Hermannii* adeo literarum & linguarum studiosus, ut in Græca lingua domi privatim aluerit præceptorem anno Domini 1525. *Henricum Sibaum Olphenium*. Burchardus moritur anno Domini 1542. Sed revertimur ad nostrum Hermannum Buschium, qui circa annum Domini 1468. nascitur, & mox puer traditus in oppido
4. Warendorpio est disciplinæ, deinde commisit eum suo amico *Rodolpho Langio*, tunc claro poëtæ, Philosopho & Canonico majoris Ecclesiæ Monasteriensis, Pater, qui eum in scholam *Alexandri Hegii* ablegavit, &
 6. singulariter Hegio commendavit. Habuit tunc in *Hegii* Monasteriensis schola Daventriæ condiscipulos *Erasmum Roterodamum*, *Joannem Marmellium*, *Joannem Casarium*, Juliacensem professorem Coloniae, *Ludolphum Heringum*, in urbe Hammone Ludimagistrum, *Hermannum Torrentinum*, Rectorem Swollis, *Jacobum Montanum*, Spirensensem, profitentem bonas literas Hervordix, *Joannem & Servatium Adicollis* fratres, & *Bartholomæum Coloniensem*, postea cum Hegio & post eum profitentes utramque linguam Daventriæ, *Timannum Camenerum* scholæ Monasteriensis clariss. gubernatorem, *Josephum Horlenium*, Rectorem Scholæ Hervordientis, præceptorem Petri Mosellani, Doctorem Theologum *Gerhardum Heckerum*, *Petrum Nehemium*, Drolshagium, Tremonia Rectorem, *Petrum Gymnichium*, Aquensem, Canonicum collegii Monasteriensis ad S. Martinum, *Joannem Elium seniore*, trium Monasteriensium Episcoporum Cancellarium, item ex suis popularibus, *Ortwinum Gratium*, *Bernhardum Mommium*, Decanum ad S. Ludgerum, *Ludolphum Bavincum*, *Joannem Olsthusium*, *Bernhardum Averduncum*, Jureconsultum, *Joannem Modersonium*, Canonicum Ludgerianum, *Henricum Morlagium*, Canonicum Martinianum, *Joannem Iserlonium*, Vicarium, *Joannem Dobbium*, Scholasticum majoris ecclesiæ, *Degenerum Witten*, Pastorem Jacobi, *Bernhardum Tegederum*, Scholasticum Mauricii, *Joannem Gravium*, *Vegium Critium*, *Bernhardum Gueringium*, Notarium, *Joannem Hagemannum*, Bibliothecarium Romæ, *Joannem Rotgerum*, Vicarium, *Joannem Volsium*, Patrem in conventu virginum Coloniae, & *Joannem Gymnicum*, typographum Coloniensem, &c. Qui omnes in Schola famigeratissima Alexandri Hegii instructi sunt, & in viros doctrinâ celebres evaserunt, & plerique eorum aut scriptis claruerunt, aut à Murmellio, Buschio, Langio, aut Camenero aliisque celebrati & commendati sunt.

Postea in Hegii schola instituti sunt *Antonius Tunicus*, *Otto Beckman-*

mannus, Joannes Alexander Meppensis, Conradus Goclenius, Hermannus Tülichius, Alardus Amstelrodamus, Nicolaus Lesdorpianus, Rector Groningensis, Gerhardus Listerius, Rhenensis, Joannes Peringius, Buricensis & alii clarissimi & ex scriptis per Germaniam noti olim viri.

HEGIUS enim de consilio *Rodolphi Langii*, primi Germaniæ poetæ 7. qui elegantes versus scripsit etiam nondum nato Conrado Celte, unde apparet eos graviter errare, qui primum Germaniæ poetam constituunt (Celten) & *Rodolphi Agricola*, tunc reformare studia humanitatis Daventriæ cœpit, & per multos annos in maxima discipulorum frequentia, magna cum laude ibi scholam rexit. Et eodem tempore in urbibus 8. Hollandiæ Campensi, Alcmariæ, & Amstelrodamo, in scholis, literarum studia quoque tentavit reformare, & ad ipsos fontes Latinæ linguæ suos auditores deducere vir doctus ANTONIUS LIBER, *Susatensis*, & hic non minus quàm Hegius erat à Rodolpho Agricola ad hoc instigatus & animatus.

Nam RODOLPHUS AGRICOLA primus in Germania emen- 9. dare genus sermonis aggressus est & accendit Latinæ ac Græcæ linguæ studia ac exercitia, sicut tunc temporis cœpit quoque cum Rodolpho 10. Agricola ex Italia reducere veterem illam eleganter scribendi versus normam RODOLPHUS LANGIUS, vir nobilis & Canonicus cathedralis Monasteriensis: atque uterque inflammaverunt *Hegium & Liberum Susatensem*, ut illi animosè pergerent; quemadmodum hoc quoque 11. ductu Rodolphi Agricolæ fecit in superiori Germania LUDOVICUS DRINGEBERGIUS, Westphalus, præceptor Jacobi *Wimphelingii*, *Conradi Celtis*, *Joannis Capnionis Reuchlini*, *Beati Rhenani*, *Joannis Sapidii*, *Stabii*, *Dalburgii*, *Bebellii*, *Bilibaldi Pircheimeri* & aliorum.

BUSCHIUS noster in schola *Hegii* multum profecit brevi tempore, 12. quem Langius & Hegius commendatitiis scriptis miserunt postea ad *Rodolphum Agricola* Phrisum, (qui aliquando de eo adhuc versante in schola Hegii dixerat, *tu habes poeticum caput, & celebris fies poeta*, sicut etiam de Erasmo vaticinium produxerat, *tu eris magnus*, & de Murelio, *magna in te ingenii vis est*) quem audivit, & habuit tunc *Heidelbergæ* omnes illos, quos recitavimus Ludovici Dringenbergii discipulos, condiscipulos, ubi etiam ei Pallas notus erat.

Deinde proficiscens *Tubingam*, ibidem in Academia contraxit fami- 13. liaritatem cum *Georgio Simlero*, *Jacobo Henrichmanno* & *Joanne Ultensteig* grammaticis. Suasu vero Rodolphi Agricolæ cœpit legere & relegere scripta Ciceronis.

14. Et cum jam animam egisset Agricola 1486. de consilio sui præceptoris & patroni *Rodolphi Langii* profectus est in *Italiam*, & ibi per aliquot annos vixit & familiaritatem contraxit cum summis ibi viris: *Joanne Francisco Pico Mirandulano*, *Concordiæ Comite*, *Platina*, *Babista Mantuano*, *Zenobio Acciaolo*, *Marco Antonio Sabellico*, *Aldo Manutio*, *Philippo Beroaldo*, *Hermolao Barbaro*, *Angelo Politiano*, *Hieronymo Donato*, *Marsilio Ficino*, *Leonardo Aretino* & *Joanne Baptista Egnatio*, *Petro Crinito*, & cum multis aliis *Italiæ* claris viris, qui ejus ingenium & doctrinam ac dicendi promptitudinem admirati sunt. Ex *Italia* rediit in *Germaniam*
15. & sumsit gradum *Magisterii Heidelbergæ*, & veniens *Coloniæ* cœpit cum barbaris Theologis *Jacobo Hoichstrato* & *Arnoldo de Tungris* rixari, sed cum illi prævalerent, discedit *Coloniâ*, & per totam *Germaniam* instituit profectionem.
16. Antequam ex *Italia* rediret, dum adhuc *Romæ* ageret, scripsit duos libros *Epigrammatum* vel *Carminum* ad *Alexandrum Hegium* præceptorem suum.
17. Jam vero reversus in patriam, operâ *Rodolphi Langii* & *Joannis Alti* senioris, *Cancellarii*, datus est ei locus in aula *Episcopi Monasteriensis*, *Henrici*, *Comitis à Schwartzburg* / in cujus honorem scripsit tunc *Epitaphium* fratri *Episcopi Gunthero*, (omitt in *Schwartzburg* / qui in oppugnatione arcis & propugnaculi *Delmanhorstani* ictus occubuerat.
18. Sed *Buschius* non diu hæsit in aula, verum *Monasterio* profectus est in *Galliam*, ubi contraxit familiaritatem cum *Bovillo*, *Fortunato*, *Jacobo Fabro Stapulensi*, *Fausto Andreliino* poëta, *Guilielmo Budæo*, aliis. Inde reversus in *Germaniam* cum istis quos recensui discipulis *Ludovici Dringenbergii* & *Rodolphi Agricolæ*, diversis in locis superioris *Germaniæ* amicitiam inivit & studia purioris linguæ promovit, inprimis colebat & venerabatur *Rodolphum Langium*, qui ei omnis generis librorum exemplaria suppeditavit & instruxit multis modis. Deinde per superiorem & inferiorem *Saxoniam*, *Misniam*, *Marchiam* & *Pomeraniam*, profectionem instituit.
19. Sed ante profectionem legerat in ædibus *Langii* omnia *Grammaticorum* commentaria, & *Langii* ductu omne genus carminum didicit, ideo & comœdias atque tragœdias tum *Latinas* tum *Græcas*, & in eis metra & pedes consideravit: & deinde quicquid *Plautus*, *Terentius*, *Ennius*, *Seneca*, *Statius*, *Vergilius*, *Horatius*, *Lucanus*, *Persius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Ovidius*, *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ansonius*, *Prudentius*, *Claudianus*,

nus, Severinus Boëtius, Prosper, Sedulius, Paulinus & alii veteres poëtae scripserunt & habuerunt, legit & examinavit, & multa ex illis proferre potuit, imò quo folio hæc & illa haberentur & ad unguem tenebat.

In historiis versatissimus erat, nam in Bibliotheca Langii, qui ex 20. Italia tunc selectissimos quosque libros habebat translatos, evolvit *Cæsaris, Salustii, Livii, Justinii, Orosii, Taciti, Valeriique Maximi* historica scripta: *Græcæ Linguae* maximam cognitionem habuit, ideo apud Lan- 21. gium percurrit *Homeri, Hesiodi, Thucydidis, Herodoti, Herodiani, Euripidis, Aristotelis, Platonis* & aliorum philosophorum opera: *Ciceronis,* 22. *Plinii, Auli Gellii, Quintiliani* & aliorum scripta purissima, faciebat sibi familiarissima. Quicquid habebant veteres & recentes Grammatici, *Priscianus, Varro, Diomedes, Caper, Phocas, Tortellius, Servius, Nonius Marcellus, Festus Pompejus, Donatus, Macrobius, Pomponius Lætus, Nicolaus Perottus, Petrus Marsus, Ambrosius Calepinus, Antonius Nebrissenfis, Sulpitius Verulanus, Antonius Mancinellus, Aldus Manutius, Joannes Despanterius* & similes, hoc totum quasi devoraverat Buschius noster, & erat in omni scientiarum genere versatissimus. Ideo quocunque se recipiebat, est ita ut lumen & rei literariæ fulcrum susceptus, cum admiratione ab omnibus auditus, & amanter à studiosis ubique locorum exceptus.

Magna enim fuit in eo vis dicendi, magnæ Latinæ linguæ cognitio, elegantia pronunciandi & eximia promptitudo, ut animi cogitata eleganter & sonore proferret. Tanta erant memoriæ dona in eo, ut ex 23. poëtarum, philosophorum, historicorum, oratorum & grammaticorum scriptis integros libros, multas paginas, & folia recitare potuerit. Ea fuit in eo felicitas ingenii, ut omnia intelligeret & perciperet, & de omnibus disputaret & conferret. A professionibus tribus non erat 24. quoque alienus: attingere interdum solebat scripta Jurisperitorum, & Medicorum: in Theologia post *Biblia* legit *Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Hilarii* & similium scripta diligenter.

Restat autem nunc, ut excellentium Germaniæ virorum, qui ante annos 60. floruerunt, testimonia de Buschio perspicua, ex quibus apertum fiet, quo in precio habitus sit Buschius noster, proferamus.

JOACHIMUS CAMERARIUS scripsit publice, suum præceptor- 25. rem M. Georgium Heltum (qui erat quoque magister principis Anhaltini Georgii) recitare solitum fuisse de HERMANNO BUSCHIO historiam, quem Heltus audierat anno Domini 1507. Lipsiæ epistolas Cice-
ronis,

ronis, commentaria Cæsaris, Vergilii & Ovidii poemata tantâ dexterritate enarrantem, ut omnes auditores in tantâ tamen barbarie cognoscerent & admirarentur Hermannum Buschium tam promptam latine scribendi & dicendi elegantiam, de quacunque re & in quovis negotio & coram quovis verba faciendi habuisse, ut nullus tunc alibi videretur esse, qui ei conferri posset, & dum quæreret, quomodo eam sibi comparasset? respondit, *legendis & relegendis Ciceronis*, de consilio Rodolphi Agricolaë, *epistolis & scriptis* sibi eam paratam esse. Deinde scribebat ex tempore carmen elegantissimum & eruditæ vetustati mirandum, ut si vel Virgilius vel Ovidius rediissent, admirati eam in Buschio, dexterritatem fuissent, ideo quoque à Georgio Spalatino tunc Lipsiæ ejus auditore interrogatus, quomodo illam extemporalem in scribendis versibus, ad veterum imitationem accedentem, quàm proximè felicitatem comparasset, hoc responsi dederat, se quidem *Langii, Hegii & Rodolphi Agricola* monitis & exemplis præmissis incepisse, sed postea lectione, observatione & imitatione veterum poetarum ita profecisse.

25. RODOLPHUS LANGIUS (qui ex Josepho & Ægesippo *obsidionem & expugnationem Hierosolymitanam* carmine Heroico, sicut etiam *urbis Novesii* cinctæ à Carolo Burgundico *obsidionem* conscripsit) circa annum Domini 1496. in epigrammata Hermannii Buschii, sic præfatus est. *Rodolphus Langius in Hermannii Buschii, equestris ordinis, docti præclarique adolescentis, suavissimi conterranei sui carmina, hoc dedit epigramma, &c.* In illo epigrammate inter alia & hæc exstant carmina:

Hinc tua dulcissimo manans elegia lepore,
A Sulmonensi nec procul ipsa Chely est.
Maeste novâ juvenis venâ, senioque verendus,
Quanta canes Phœbi tangere doctus ebur.

ALEXANDER HEGIUS ad Rodolphum Langium & Hermannum Buschium equestris ordinis viros, epigramma anno 1494. scripsit, ubi inter alia sic legitur:

Nil est quod fieri nequeat, jam ferre poëtas
Barbaria in media Westphalis ora potest.
Langius hanc decorat majorum sanguine clarus,
Cum caneret laudes maxime Paule tuas.
Buschius hanc modulis & stemmate clarus honestat;
Cum te virgo parens numine foeta canit.
Vatum terra alitrix tantorum Westphala gaude
Lumine, te dextro docta Thalia videt, &c.

Et

Et sanè Langio & Hegio multum detulit, & quicquid eruditionis & boni habebat Buschius, hoc præcipuè illis duobus acceptum tulit, ideo in Eucharistico carmine, quo gratias agit Langio, sic scribit in titulo :

Ad Rodolphum Langium, Canonicum Monasteriensem, Theologum, Philosophum, Oratorem & Poëtam undecunque ornatissimum, &c. ubi inter alia sic canit :

Si cui nostra pias debet lyra carmine grates,
Siteneor studii cui dare dona mei,
Tu facis ignavos abeat ne segnis in annos
Vita, &c.

Item mox :

*Te duce Musa favet, datur & mihi copia multi
Codicis, &c.*

Idem libro epigrammatum scripsit adhuc adolescens ex urbe *Roma* longam elegiam, in præconium doctissimi Rodolphi Langii, Canonici Monasteriensis, de suo somnio, quòd putarit se versatum esse in Bibliotheca Langii & ibi Latinos Græcosque oratores, philosophos & poëtas quasi viderit & perlustraverit; & in libro 2. Epigrammatum aliquoties ejus Bibliothecam, lectionem multijugam, eruditionem præcipuam, atque in versibus faciendis singularem venam & gratiam commendat & describit.

Alexandro Hegio, inscripsit sua epigrammata juvenis admodum, & in dedicatoria epistola sic ait : *Tuo nomini dedicavi hanc editionem, arbitratu etiam si eà suavitatem, eò ornatu, eà denique ubertate, ut poemata debent, carmina nostra non fluere, tu eà faciliè pro tua in me benevolentia, qua mihi a teneris annis, cum ludum tuum ingrederer, tuoque auspicio prima artis grammaticæ rudimenta imbiberem, perspectissima fuit, ab omni livoris morfu atque invidia vindicare.*

JOANNES MURMELLIUS in libris *Moralium Elegiarum* libro 3. 28. cap. vel elegia 1. sic canit de Buschio nostro :

Buschius Aonio faciat pectore fonte
Versibus est patriæ gloria magnæ.

Et quantum idem Joannes Murmellius detulerit nostro Buschio, patet ex ejusdem commentariis quæ in Persium scripsit, & libro secundo dida scilicet citat ipse Buschii epigramma, & vocat Buschium *totius Germaniæ decus.*

EO.

29. EOBANUS HESSUS, Franckebergius, anno Domini 1506. sic juvenis de Buschio cecinit in epigramma edito:
 Gloria Germanus inter præclara poëtas,
 Et merito patriæ fama decusque tuæ.
30. EURICIUS CORDUS (cujus multa exstant epigrammata ad Buschium) Medicus & poëta libro 9. Epigrammatum sic scribit de Hermanno Buschio:
 Maximus es, certum est, quem fert Germania, vates,
 Quem colit Aonius concelebratque chorus.
31. ERASMUS ROTERODAMUS, (cujus multa exstant ad Buschium epistolæ) in Ciceroniano sic de Buschio scribit: *Dedit & Westphalia Hermannum Buschium in carmine pangendo felicem, cui in oratione soluta, magna vis ingenii, lectio varia, judicium acre, nervorum satis, sed compositio Quintiliano propior quam Ciceroni.*
 Exstant in epistolis Joannis Reuchlini & Joannis Trithemii, Abbatis, multa epistolæ ad Buschium datæ, ex quibus testatum fit, quod eum ut doctissimum & absolutæ lectionis ac eruditionis virum celebraverint & coluerint.
32. THEODORUS ULSENIUS, Doctor medicus, quem & Joannes Trithemius & Bartholomæus Coloniensis, *maxime eruditionis virum, multa scientia & rara peritia hominem appellant*, sic in quodam epigrammate suo de Buschio ante annos 79. cecinit:
Buschius interpret vatum, vatesque disertus,
Buschius est priscis nobilis ex atavis.
Buschius antiquis non cedit jure poëtis,
Buschius agnovit carminis omne genus.
Item post pauca:
Buschius est phœnix unica Teutonibus.
33. HERMANNUS, COMES à Newenar & præpositus Summi templi Coloniensis, singularis historicus, ante annos 70. in publica quadam epistola Buschium *doctissimum & dexterrimi ingenii virum* appellat.
34. JOANNES ÆSTICAMPIANUS, poëta celebris suo tempore, in carminibus anno Domini 1502. editis sic de Buschio scribit:
 Inter Germanos fœlix Germane poëtas:
 Concinnas nitidis carmina culta modis.
35. JOANNES GYMNICUS, typographus Coloniae doctissimus, in decimationum Plautinarum Pemptades Hermannii Buschii præfatus, appel-

præfatus, appellat Buschium *undecunque doctissimum*. Exstant Joannis Peringii, Josephi Horlenii, Antonii Tunicii, Petri Nehemii, Timanni Cameneri, Petri Aquensis & multorum de BUSCHII laudibus epigrammata.

JOANNES GASTIUS, vertens commentaria Germanicè scripta 36. in Ecclesiastem Salomonis per Joannem Brentium, in Latinam linguam, sic in dedicatoria epistola ad Philippum, Landgravium Hassiæ, anno Domini 1527. scribit de Buschio: *Habet ecce Cels. T. Hermannum Buschium, qui vir, obraram atque omni jugam suam eruditionem & pietatem, tunc etiam ætatis venerabile donum, non tam terra tua quàm etiam totius Germaniæ singulare aliquod decus, imò alter quispiam avi nostri Aristarchus jure optimo haberi potest, &c.*

PHILIPPUS MELANCHTHON in scripto contra Colonienfes 37. Theologos gloriatur, quod inter alios professores Colonienfis Academia, *Buschium* familiariter noverit: & in oratione quam scripsit de vita Doctoris Joannis Bugenhagii Pomerani, quam recitavit Petrus Vincentinus Vratislaviensis, sic scribit: *Cum Grammaticam & Musicam didicisset Bugenhagius, in Academiam Gryphwaldensem missus est, ibi & tyrocinium lingua Latina melius habuit, &c.* Et mox: *Erat natura non solum capax doctrinæ sed etiam avida, & accendebant aviditatem tempora, quia Hegii Daventriensis & Rodolphi Agricolæ & Hermannii Buschii scriptis taxata erant solæ priorum temporum, & revocabatur juvenis ad diligentiam rectius loquendi, &c.*

Haëtenus audivimus elogia à viris doctis de BUSCHIO nostro pro- 38. nunciata. Jam venimus ad ejus peregrinationes.

Ex Italia reversus auspicio Hermannii, Comitæ de nova Aquila, tunc scholastici & postea præpositi Metropolitani, Herois doctissimi, Colonia cœpit puriores literas proponere: sed ut Bartholomæus Colonienfis & Joannes Aesticampianus poeta, ob taxatas barbarorum Theologorum sordes verborum in pronuntiatione & prælectionibus, sunt operâ Jacobi Hochstrati, Arnoldi Tungenensis & Orthwini Gratii ex universitate ejecti, postquam Donatum Buschii commentariis illustratum, ubi in præfatione reprehenderat barbariem Theologorum Colonienfium, profitendo explicuerant: cessit quidem ultrò furori sordidorum Magistrorum nostrorum Buschius, interim mox post discessum Buschii veniunt Coloniam Georgius Sibutus, professor Rhetorices, Joannes Casarius, Philosophiæ, & Jacobus Greselius, Dialectices assertores puriores,

res, & nova de extirpanda barbarie auspicia in Academia jecerunt, quamvis adhuc parum proficerent.

39. Sic Coloniâ discedens venit *Hammone* (quæ est urbs Westphaliæ celebris in amplissimo Comitatu de Marca) ubi in frequenti schola *Ludolphi Heringii*, viri doctiss. plurimum à Murmellio commendati & sui quondam condiscipuli, legit unam vel alteram epistolam *Horatii* non sine admiratione omnium eum audientium.
40. Mox in patria suæ urbem primariam & metropolin Westphaliæ veniens, gratus erat hospes Langio, Murmellio, Camenero, Petro Aquensi, Peringio, Horlenio, Bavincko, Tunicio, Tegedero, Morlagio, Moderlonio, Mommio Iserlonio, Dobbio, Gravio & quotquot tunc erant docti magnâ copiâ, reparationem linguæ Latinæ expectantes ibi & simul meditantes: ubi loco Murmellii publicè explicat semel atque iterum *Vergiliana* aliquot poemata, & non puduit omnes viros illos clarissimos prælegentem, in multitudine scholasticorum magna, Buschium audire.
41. Inde descendit *Osnabrugam*, ubi inter Cathedrales Canonicos habuit cognatos, cum quibus vixit familiariter & in schola *M. Joannis Fustii*, audiente eum *Joanne Gruthero*, tunc Correctore & aliis, legit *Satyram* unam *Persii*.
42. Idem fecit quoque *Brema* & *Hamburgi*, ubi unam orationem ex *Livio* jussu *D. Alberti Cranzii* proposuit, & multi eum ex collegio & ordine civium audierunt cum voluptate.
43. *Lubeca* hymnum ex *Prudentio* explicuit, & *Wismariæ* unam *Eclogam* Bucolicorum *Vergilii* interpretabatur. Tandem *Rostochium* venit, ubi inter primarios professores volebat videri *Tilemannus Heverlingius*.
44. Buschius verò privatim aliquid ex *Cicerone*, tum ex *Vergilio* & *Ovidio* magnâ dexteritate proposuit, ubi venustatem carminis ac sermonis, phrasas & elegantiam indicavit. Tunc statim juvenus cumulati ad auditorium Buschii properavit & avidè ejus lectiones audiendo percepit. Cum verò ex *Ascensii Badii* ineptis commentariis, Germanicis verbis infusè in schola paulò ante *Juvenalem* explicuisset Heverlingius, rogarunt aliquot ex studiosis candidati Buschium, ut etiam *Juvenalis Satyras* eis interpretaretur. Illis gratificaturus præter prædictas lectiones etiam assumit *Juvenalis* & *Persii* versus enodandos: Ibi cum studiosi viderent longè feliciori venâ & longè majori dexteritate istos poëtas explicare Buschium & poëseos ac prosodiæ phrasas atque elegantias dictio-

ditionis non minus quàm morales sententias indicare, quàm Heverlingium, contemserunt Heverlingium, qui hoc pacto omni excidit gratiâ & authoritate, quoniam ipsius oratio erat sterilis & explicatio jejuna & inepta: Buschii verò oratio mirâ suavitate fluebat: Ideo omnes studiosi ad unum confluebant Buschium, deserto Tilemanno Heverlingio, eoque contempto. Hinc fit ut miro in Buschium odio inflammetur Heverlingius, & tandem hoc apud sui similes idiotas & collegas effecit, ut Buschio primum publicæ in Academia inhiherentur lectiones, & tandem semestri elapso, ut ei discedendum ex urbe esset.

Hinc fit ut *Oestrumpoëticum* Hermannus Buschius contra Tilemannum Heverlingium scriberet & in lucem ederet, ubi inter alia & hi versus exstant:

A multis nostras tunc incunctanter ad aedes
Itur, & ad limen grex studiosus adest.
Quicquid Heverlingus legit auditoribus, illud
Vulgari linguâ Teutonicaque docet,
Ergo ad Heverlingum pergat, meliore relicto,
Discere qui sordes barbariemque velit.

Ex Rostochio, comitantibus aliquot scholasticis, venit in novam Academiam Pomeraniæ *Gryphiswaldianam*, ubi literæ autore Petro Ra- 45.
venate, Italo, incipiebant purius florere, ideo ibi ex *Prisciano* Grammatico aliquid publicè prælegit, & librum 1. *Lucani* & *commentaria* *Cæsaris*, & habuit ibidem mediocrem auditorum frequentiam, inter quos etiam erant *Joannes Bugenhagius*, *Petrus*, *Joannes* & *Bartholomæus Snavenii* fratres: & cum ille adveniret, communi autoritate inde *Alexander Grammaticus*, *Gemma Gemmarum* & *Vocabularius* ex quo, item *Sollosot* sunt exclusi, ideo quoque *versilogum Mancinelli* cœpit ibi prælegere.

Et cum ibi serè per annum hæsisset, circa initium anni Domini 1505. 46.
discessit ex ea Academia & venit *Francofortum ad Oleram* Marchiæ, ubi *Joannes Marchio*, Elector cogitabat erigere novam Academiam, quod tamen mox in effectum produxit filius Elector *Joachimus primus*, qui sequenti anno Academiam introduxit: ubi quidem omnes cupiebant eum retinere certo stipendio, sed cum ibi reperiret acrem linguæ Latinæ reparatorem *Jacobum Wimpfelingium* ad hoc singulariter conductum, qui etiam postea in ea nova Academia anno Domini 1516. gradum Licentiæ in Theologia sumsit, noluit ibi diu hære, sed tamen specimen edidit sui doni, legens *Claudianum* de raptu Proserpinæ, &

Quintilianum in primis duobus libris. Paucum enim tempore, cum esset laboriosus & quotidie quatuor prælectionibus horas impenderet, multa potuit absolvere.

47. Inde discedit non sine mærore præcipuorum studioforum, & rectâ se recipit *Erphurdiam*, quod erat vocatus aliquoties literis *Euricii Cordi*, *Theodori Ulsenii* & *Sturciada* medicorum, & *Jacobi Montani*, Spirensis, & *Eobani Hessi*, ibi cum istis diu conversatus est, & prælegit *Vergilii* librum 6. *Statii* & *Lucanialiquot* libros, cum *Nonnii* & *Antonii* Illuminati grammaticorum scriptis, & omnes isti cum multis studiosis audiverunt *Buschium* in scholis solerter docentem, & illo præsentem vel etiam præsidente, omnes inepti & barbari scriptores, ut *Alani* & similia barbarorum insulsi libri, sunt publicè abdicati.

48. Ad finem anni à nato Christo 1566. ex *Erphurdia* *Lipsiam* proficiscitur, & ibi multos auditores, qui postea in magnos evaserunt viros, habuit, *Georgium Heltum*, *Georgium Spalatinum*, *Andream Crappium*, & ex populis *Joannem Rivium* & *Hermannum Tulichium* *Westphalos*, ibi *Spicilegium sententiarum* ex 35. Philosophis collegit & eas cum *Officiis* *Ciceronis* contulit in prælectionibus, deinde, cum ad auditorium publicum esset admissus, legit quoque *epistolas Ciceronis*, *Tibulli* & *Propertii* carmina, & *Aldi Manutii* grammatica commentaria tunc primum evulgata: ibi disertâ, acuta & suavis prælectio *Hermani Buschii* omnibus & singulis fuit gratissima. Hinc factum est, ut multi diversis editis carminibus & scriptis *Buschium* celebraverint. Ideo *Joannes Sturnus*, qui eum cum suo condiscipulo *Joanne Widenavero*, *Egrano*, & *Caspere Schlickio*, (qui ibi post *Buschium* Philosophiæ & artium professores facti sunt) audivit prælegentem, sic scribit ad eum publico carmine:

Barbara quæ quondam fuerant *Lipsensia* *Tempe*,
Nec nisi barbaricam docta sonare *Chelin*,
Jam nunc *Aoniis* certant *Hermanne* *Camænis*,
Et redolent *Latiam* te duce *Calliopen*.

Eodem tempore auditor erat *Buschii* *M. Christianus Bojarius* (qui postea factus est *Frederici Electoris Saxoniae Cancellarius*) qui sic de illo in publico scribit carmine, eodem tempore:

Buschio inexhaustas *Juvenes* jam pangite laudes,
Et viridi è lauro præmia digna date,
Qui vos excoluit *Latia* *Græcaque* *Minervâ*
Vexit & huc *Musas* ex *Helicone* sacras.

Nam

Nam rogatu suorum auditorum etiam *Lascharis* Grammaticam Græcam cum *Phocylidis* sententiis Græcis proposuit: ideo idem Bajoarius sic pergit de Buschio scribere in publico epigrammate:

Barbara quæ fuerant, hæc fecit regna Latina
Castalidos Lipsi hoc duce potat aquas.
Ergo canendus erit meritoque colendus honore,
Quo duce barbaries pestis acerba ruit.

Ideo Lipsensis Academia debet inprimis huic Buschio acceptum referre, quod sit à fœda barbarie liberata.

Circa annum 1510. vocatur in novam Academiam Wittebergen- 49.
sem per *Vincentium Thamasium*, Ravennatem, J. U. Doctorem & ibidem professorem: Etsi verò ibi esset poëta Italus *Sbrulius*, & similiter *Otto Beckmannus*, *Westphalus*, poëtica tractaret, & eò se ex Lipsia conferrent cum Buschio *Tulichius* & *Crappius*, tamen cum Sbrulio certavit Buschius: quia ut ibi Sbrulius Baptiste Mantuani poëmata proponebat, ita hic Vergilii, Lucani, Propertii, Tibulli & Ausonii carmina & Senecæ Tragœdias explicuit, & cum mirificè oblectaret auditores, & auditorium esset illi frequentius, quàm *Sbrulio*, est coorta inter ipsos dissensio: Ideo Buschius regreditur Lipsiam, ubi intorim priores barbari lectores conspiraverant contra eum, ideo effecerunt operâ *Hieronymi Emeferi* apud Ducem Georgium, ut anno Domini 1511. cum *Longicampiano* Mathematico ejiceretur.

Sic regreditur in Saxoniam, subsistens *Magdeburgi*, & voluit quidem 50.
ibi legere, sed impeditur à barbaris, digressus *Brunswigam*, ubi admittitur, ut *Prudentii* aliquot hymnos explicaret, & toti Clero erat gratus.

Brunswigà discedens venit *Hildesum*, ubi Canonicos aliquos habuit 51.
cognatos, cum quibus per mensem vixit, & ibidem specimem eruditionis edens prælegit epistolam *Hieronymi ad Nepotianum*.

Ex ea urbe confert se in *Schowenbergicum Comitatum*, in quo habebat bona hæreditaria, ex quibus cum annuos proventus consecutus esset, ut ad longa itinera perficienda paratior esset, abit *Mindam* ad fratrem *Borchardum*, tunc electum Decanum in majori collegio, ubi 52.
reperit *Bartholomæum Colonensem*, (qui & Coloniae & Daventriae Swollisque antea, ut erat vir suo tempore doctissimus, barbariem profligaverat & acriter contra Barbaros certaverat) ibidem in schola gubernatorem scholasticæ juventutis agentem, & omnes ad meliorem frugem

rei literariae ducentem, de quo ante annos decem sic noster Buschius in publico carmine cecinerat :

Barbaries ægrum virosis faucibus orbem

Polluerat linguis, sibila dira vomens.

Pejor Lernæis nunquam fuit hydræ cavernis,

Fecerat hæc doctis publica damna scholis,

Accinctus clavâ sed tu Tyrinthius alter

Sternis Cerberiam Bartholomæe feram.

Hinc te Romanâ jactat facundia linguâ,

Murmurat & laudes Castalis unda tuas.

Mindæ moritur Bartholomæus Colonienſis pauper, & cum ibi paululum reſpiraffet Buschius, & *Somnium Scipionis* ex *Macrobio* in ſchola, petente fratre, prælegiſſet, & unam vel alteram epiſtolam ex *Ovidio* :
 53. confert ſe quoque *Oſnabrugam*, ubi tunc reformavit linguam Latinam, ſicut antea *Swollis* fecerat poſt *Hermannum Torrentinum*, M. *Joannes Alexander*, Meppenſis, qui ut audierat *Murmellium* & *Coloniæ Caſarium*, ita mirâ quoque eloquentiâ præditus politiores literas provexit : in cujus ſchola habuit orationem contra barbaros.

54. Mox recurrit *Monasterium* ad *Langium* & alios veteres in ſcholis
 55. condiscipulos : inde proſectus *Daventriam* ad *Ædicollios* fratres, *Gerhardumque Lyſtrium*, ubi quædam ex *Aulo Gellio* & aliquot epigrammata *Martialis* auditoribus præpoſuit.

56. Indetendit *Amſtelrodamum*, in qua *Hollandiæ* urbe primaria reperit *Alardum Amſtelrodamum*, qui commentaria ſcripſit in *Rodolphi Agricolæ* libros tres de inventione *Dialectica*, & in tomos collegit *Rodolphi ſcripta* *Coloniæ* edita, in cujus ſchola *Porphyrî* de prædicabilibus narrationem explicuit & *Petrî Hiſpani* ineptias refutavit, atque auditoribus exhibuit unam *Comœdiam Plauti*.

57. Mox ſe recipit *Alcmariam*, celebrem *Hollandiæ* urbem, ubi tunc ſtudia rexit *Joannes Murmellius*, & cum ipſum carmine aliquo recitato ſuis auditoribus commendaffet, abit *Trajectum* ad *Gerhardum Noviomagum* historicum.

Cum eo pergit *Lovanium*, ubi in *Academia* reperit *Adrianum Barlandum*, *Adrianum Trajectenſem* (qui poſtea *Cardinalis* & demum *Papa* factus eſt) *Jacobum Latomum*, *Franciſcum Titelmannum*, item *Conradum Goclenium* & *Hermannum Stuvium* *Westphalos*, & inſignes ibidem cum *Reſchio* linguæ Latinæ reformatores, (quorum priorem ejusque ſua-

suaviloquentiam *Erasmus Roterodamus*, & posteriorem *Murmellius* insigniter & mirificè commendat in publicis scriptis) *Nicolaum Cleonardum* & *Joannem Campensem*, Græcæ & Hebrææ linguæ restauratores aliosque plures, ibi proficitur Buschius ex *Organo Aristotelis* tractatum de predicamentis: *Rhetoricam Ciceronis* ad Herennium cum aliquot epistolis ad *Atticum*, his adjecit *Hesiodi* librum primum, & *Horatium* de arte poetica, & ita in utraque lingua specimen suæ eruditionis eximiæ & præclaræ ibidem edidit, & cum admiratione & exultatione studiosorum auditus est.

Ex ea Academia se in *Angliam* recipit & ibi cum *Joanne Coeto*, 58. *Joanne Roffensi* episcopo, *Thoma Moro*, *Vergilio Polydoro* & aliis familiaritatem contraxit, & in schola nova *Coleti* & alibi in Academiis professus est, interea dum ex Anglia redit, proficiscens per inferiorem Germaniam, fit certior de morte *Joannis Murmellii* subitò *Daventriæ* extincti, de cujus obitu in itinere scribit publicum mœroris carmen ad *Rodolphum Langium*.

Interea revocaverat *Coloniam* Buschium præpositus Summi templi, 59. *Hermannus*, Comes à *Newenar*/ qui eum vehementer amavit, sic inquam revocatus à Comite Novæ Aquilæ *Hermann* Præposito, qui cupiebat literas imprimis *Coloniæ* florere, ibi *Catonis disticha* & sua commentaria in *Donatum* edita repetiit & aliquid ex *Statio* & *Claudiano* proponebat; legebat etiam *Gellii* aliquot libros & *Plinii* epistolas. Et paulò ante ipsius reditum *M. Andreas Canther*/ gravissimè ibi quoque cum *Joanne Casariotaxaverat* barbaram *Alexandri Galli grammaticam*, eamque ex scholis quibusdam ejecerat. Sed Buschio se mox opponit *Orthwinus Gratius*, ejus olim condiscipulus & popularis, reprehendens hoc oblique, quod Buschius in suis commentariis in *Donatum* scriptis, habebat, videlicet tale grammaticum scriptum magnis etiam Theologis, Doctoribus & Magistris necessarium, utile & fructiferum fore, idque fecit ràm in lectionibus quàm publicis scriptis.

Orthwinus enim, vir alioqui non indoctus, in gratiam barbarorum Theologorum, (aucupans opimam aliquam præbendam & beneficia Ecclesiastica) sese conjunxerat *Jacobo Hochstrato*, Theologo & Magistro nostro, certanti contra *Joannem Reuchlinum Capnionem*, contra quem pro Hochstrato *Lovanien*ses & *Parisienses* Theologi pronunciarant. Interea dum utriusque causa ventilaretur *Romæ*, ubi patrocinium *Reuchlini* suscepit & ipsius actionem defendit Buschii amicus, Doctor

Doctor J. U. *Joannes à Bidt* / (qui postea anno Domini 1533. in *Bastens* nov/ ut sanctus martyr, tyrannicè est occisus à Canonicis Monasteriensibus, propterea quod ibi promovisset Evangelii doctrinam) cadit causà Hochstratus, hinc fit, ut sese conjungerent Præpositus *Comes Neuwenarius*, *Ulricus ab Hütten* / eques, *Reuchlinus & Buschius* atque plures, & epistolas obscurorum virorum ridiculas contexerent in invidiam Orthwini Gratii, qui multis scriptis defenderat Hochstratum, & hæc jam etiam in multorum manibus sunt.

60. Mox ibidem edidit Buschius commentaria in *Claudiani* carmina de raptu Proserpinæ, ad *Adolphum Eickholtz* / Canonicum D. Virginis ad gradus, ubi in præfatione acriter insequitur Buschius *Alexandrum Gal- lum* Grammaticum, vehementer, ut inquit ille, laudatum à quibusdam ineptis & insulis professoribus, blateratoribus & theologastris, quos optimo jure ibi perstringit, docens eos Colonia tam esse impudentes, ut omnes oratores & poetas veteres, eosque probatos & ingenuos, ex mera inscitia oderint, cum tamen nemo sit, qui vel ad Jurisprudentiam, vel ad Theologiam, cæterasque Medicinæ & Philosophiæ partes pervenire possit, vel sit idoneus, qui non in meliori Grammatico & aliis politioris literaturæ scriptis versatus sit, quàm in Alexandri istius stabulo immundo, & qui aliter censeant, obtusos eos esse reputat. Interim sic pergit: Mi Adolphe, tales ita magno numero hic & alibi sunt, ut non solum angulos quosdam, sed gymnasia, thermas, theatra, porticus, plateas & fora omnia, adeo ipsa etiam templa repleant. Et sunt adeo arctissimè inter se confœderati adversus nos ipsos, qui veteris eloquentiæ studiosi sumus, nostraque humanitatis studia, ut putent nullum ad eximiam aliquam eruditionem pervenire posse, nisi in Alexandro Gallo versatus sit.

Idem Buschius edidit *Decimationes Plautinas*, ubi sic quoque contra Colonienses indoctos Sophistas scribit: Tu, quod *Cicerero*, quod *Varro*, quod *Livius*, quod *Cæsar & Florus*, quod *Valerius*, quod uterque *Plinius* & cæteri emunctissimi scriptores locuti sunt, dubitas imitari, nisi conveniat illi Alexander. Hunc tu judicas idoneum stolidè, qui de Vergilio aut Cicerone pronunciet. Quid si idem velis, ut sus Minervam doceat.

61. Cum hæc & similia scriberet, & in lectionibus proferret Buschius, rursus relegatur ex Academia Coloniensi. Ita operâ fratris Præpositi *Hermanni à Neuvenar* / *Wilhelmi, Comitis in Neuvenar & Morser* Domi-

Domini in Wedber/ &c. promovetur, ut suscipiatur in *Rectorem* & gubernatorem scholæ in inferiori *Wesalia Clivorum*, ubi Conrectorem habuit M. *Jodocum Heilapium*, qui in patria urbe *Osnabruga* Secretarium, Senatorem, Quæstorem atque Consulem postea egit.

Ibi conscripsit *Vallum Humanitatis*, quod Coloniae typis suis divulgavit *Joannes Gymnicus*, qui hoc nomine apud Barbaros in periculum venit: ubi expressè gravi oratione in eos invehitur, qui veterem Coloniae barbariem sapiant. Et ita deinceps pergit: *Quomodo quidam poetriam (sic enim ajunt isti barbari barbarè loquentes) & artes, puritatemque lingua vituperent & tantum ab illis Grammaticis Alexandro & Eberhardo omnia peti vellint, plus quàm notum est. Et mox: Quicunque modo primam & secundam partem, ut vocant, Alexandri & composita verborum attingit, satis superque jam ad omnes pandectarum libros & leges universas percipiendas idoneus auditor est. Imò si quid præterea in Latinis literis profecit, omnino id velut superfluum in eo damnatur: imo quanto quis rudior fuerit, tanto fermè aptior ad leges & canones censetur. O temporum inscitiam, ô quantis vita in tenebris degitur ævum? Divus Hieronymus propter Latinum sermonem se ab ipsis incunabilis inter Grammaticos Rhetoresque & Philosophos detricum esse dicit, ut sic posset esse utilis Ecclesia. At nunc prohdolor optima indolis pueri & Ecclesiasticis quoque præficiendi officiis Grammaticos & Rhetores audire quotidianis propè convitiis prohibentur præter unum Alexandrum Gallum cum Glossa notabili Colonia nata, quem si consultum profectui eorum vellent, quia se solos rectè consulere illis putant, prohibendi erant vel procul aspicere, postea ait esse quosdam Phromiones Colonia qui Rhetoricam sub grammatica prima & secunda partis comprehendant, & ita ostendant se rem Philosophia ignorare. Et in præfatione ad Præpositum Hermannum, Comitem de nova Aquila, istum Heroa ait penè solum studia bonarum literarum sola Colonia colere, &c.*

Interim *Joannes Casarius, Arnoldus Wesaliensis, Joannes Noviomagus, Joannes Mattheus, Phrissemius*, cœperunt puriores postea literas Colonia accendere & propagare.

Quanta verò & quàm insulsa fuerit dictio & præceptio in *Alexandro Gallo & Eberhardo*, & quàm absurda vocabula in *Gemma Gemmarum & Hollosoth* / aliisque ineptis scriptoribus, publicis scriptis invektivis testati sunt apud Italos *Sulpitius Verulanus, Antonius Mancinellus, Antonius Illuminatus, & Aldus Manutius*; item apud Germanos, *Rodolphus Agricola, Rodolphus Langius, Alexander Hegius, Erasmus Roterodamus,*

Jacobus Wimphelingius, BUSCHIUS noster & *Joannes Murmellius*, qui posterior, priorum testimonia in suo *Scopario* ad profligandam barbariem congeffit.

Cum verò BUSCHIUS aperiret scholam *Wesalia*, ecce tunc sub *Camenero*, *Murmellio*, *Peringio*, *Horlenio*, *Tunicio* & sanè sub multis aliis doctissimis viris ad annos Sedecim floruerant literæ in urbe *Monasteriensi*, item *Swollis* sub *Hermanno Torrentino*, *Embrica* sub *Joanne Aelio* juniore, *Tremonia* sub *Nehemio*, & alibi in aliis locis, de quibus diximus; *Wesalia* ad audiendum Buschium Colonia & aliunde studiosi se conferunt.

63. Interea prodeunt *Philippi Melanchthonis* scripta, non tantum in causa religionis sed etiam in reparatione studiorum, quæ *Buschius* avidè legit. Et cum *Lutheri* & *Philippi* atque *Bugenhagii* Pomerani prodirent Theologica quoq; scripta, cœpit illa evolvere & animum ad Theologiam adjicere, mirifico zelo cognoscendæ veritatis, ideo in usum suæ scholæ colligit in ordinem *primarias sententias ex Salomonis & Jeshu Syrach* scriptis: & interea legit avidè *Biblica scripta*, & veterum Patrum, ut ex Græcis *Cyrilli*, *Theophylacti*, *Vulgarii* atque *Chrysostomi*, & tandem post turbas à *Carolo studio* datas, cum *Witebergam* rediisset *Lutherus*, contulit se quoque in eam Academiam noster Buschius, & invenit ibi ex popularibus Professores *Ottonem Beckmannum* (qui tamen propter religionem deseruit mox vocationem *Witebergæ* & rediit ad Papatum in *Westphalia*) & *Hermannum Tulichium*. Ibi omnibus & Theologis & Professoribus erat gratus hospes Buschius, qui ibi *Fortunati*, *Sedulii*, *Prudentii* & imprimis *Severini Boëtii* carmina non vulgaria explicuit magnæ cum auditorum fructu, inter quos etiam repertus est sæpe *Melanchthon*, & se eò contulit *Petrus Mosellanus* ad audiendum Buschiū. Ibi eum tunc ex *Westphalia* audierunt, qui se cum ipso eò contulerant; *M. Rodolphus Mollerius*, *Homerus Buteranus*, *Henricus Sibens Olphenius*, *Joannes Glandorpius* & plures, qui postea mirificè & bonas litteras & ipsam pietatem in *Westphalia* propagarunt.

Etsi verò in magnis Papatus tenebris, ille & *Langius* & *Hegius* educati & nati essent atque etiam Pontificia sacra ardenter secuti essent & publicis scriptis defendissent, tamen sub tanta caligine in fundamento perstiterunt, sicut carmina ab ipsis ante annos 7c. plus minus scripta indicant. Rodolphi enim Langii pia carmina sunt hæc:

Hei

Hei mihi quàm lacerum crudeli vulnere corpus,
Gloria Majestas quo latuere DEI?
Quo te Christe potens miserorum culpa, creator
Deduxit, flagris candida terga dares?
Utque latus ferro, sed acutis cuspide spinis
Heu caput & clavis dilacerare manus?
Et terebrare pedes sacros qui sydera calcant,
O dolor! o pietas! sanguine cuncta manent.
Ipse crucis duræ properabas latus ad aram,
Æthereas scandat pulvis & umbra domos.
Funde igitur gemitus sudantia vulnera cernens,
Et scelera hoc studeas fonte lavare miser.
Terribilis ne te vestitus fulmine Judex
Ingratum sternat mucroque vulnificus:
Ignivomos ponat vultus, sed morte precare
Egredientem animam fonsque serena ferat, &c.

Alexander Hegius inter alia sic de Christo scribit:

Robure oppressus trunco rex orbis Jesus,
Fasce gravi venit namque levare suos.

Item de puero Jesu sic canit:

Alpha vocaris & ω, quia fons & clausula rerum es.

Item,

Morte sua cœli portam patefecit Jesus, &c.

Et quæ Hermannus Buschius in Papatu scripsit inter alia & hæc
sunt carmina ejus:

Quod mucrone latus lacerum, quæ brachia cernis
Vel quos sanguineo rore rubere pedes?

Quas gens ecce manus duro furiata terebro
Foderit, heu ligno tensaque crura sacro:

Quodque vides humile & nusquam sine vulnere corpus,
Hoc solum humanæ jura salutis habet.

Ex his versibus apparet, etsi quænam vel ad Sanctos, vel de alia
superstitione scripserint in tantis tenebris Papisticis isti tres magni viri,
quod tamen in fundamento religionis etiam tam superstitioso tempore
manserint.

Interim dum agit Witebergæ Buschius, pergit se in Bibliis &
lecti-

lectionibus sanctorum Patrum diligenter exercere, & multa in religionis controversiis rectius intelligere quam antea.

64. Hinc deinceps factum est, ut dum Illustrissimus Princeps *Philippus, Hassia Landgravius*, cogitaret de Academia *Marpurgi* constituenda, atque ad ejus usum undique per Germaniam conquireret & convocaret viros doctrinâ & scriptis claros, & simul in consilium adhiberet *D. Lutherum*, Philippum & alios *Witebergæ* professores primarios, illi proposuerunt & honorificè commendarunt (ut multi etiam alii superioris Germaniæ viri docti faciebant) Principi, *HERMANNUM BUSCHIUM*, ut jam senem exercitissimum in omni scientiarum genere & hoc nomine clarissimum, qui plurimum lucis isti novæ Academiæ daturus esset. Ideo & solemniter & cum pompa quadam per Inclytum Landgraviæ Principem vocatur Marpurgum, & pro felici ingressu, munere eximio & serico vestitu donatur, & tunc *Historici* munus sustinuit, & tantisper in *poësi* tractavit poetarum scripta quoque & quæ ad prosodiam spectant, donec eò vocaretur *Eobannus Hessus*, *Francobergius*: & in ea Academia absolvit totum opus *Livii & Caesaris*, & cum *Gerhardo Noviomago*, quem olim Trajecti in aula noverat, interdum etiam sacra tractavit & proposuit *Augustini* librum de Ecclesiasticis dogmatibus, de Fide ad Petrum, & librum Sapientiæ: interim omnes cum admiratione & voluptate audiverunt prælegentem senem Buschium.

Memini multos præstantissimos viros nobis aliquoties referentes, (inter quos erat *Georgius Honderlagius*, Medicus Doctor, qui per decennium in ea Academia hæserat continuo) quomodo *Casparus Rodolphus, Suevus*, Professor ibidem *Dialectices* (cujus etiam dialectica extat) licet semper infensissimus *Westphalorum* hostis fuerat, dixerat tamen: ego etsi in *Westphalos* (tracta verat enim ipsum malè unus ex *Westphalis Ludolphus Cothemannus*, Joannis filius Lemgovienus) valdè malè affectus semper fuerim & adhuc sim, tamen si verum fatear, non habuit hæc Academia eloquentiores Professores, quam duos illos *Westphalos*, *Buschium* & *Joannem Glandorpium*, *Monasteriensem*, qui *Buschio* in professione historiarum successerat. *Buschius* anno D. 1529. libros duos de auctoritate verbi DEI, tam ex Patribus quam ex scriptura sacra diligentissimè collectos emisit.

- Audivit quoque inter alios auditores etiam designatus, *Lutherum*
65. cum *Cinglio*, & *Philippum* cum *Oecolampadio* conferentem, & memini *Glandorpium* nobis referentem, quod *Monasterii* propediem in Sacramen-

mentariorum opinionem traxisset ipsum *Rothmannus*, nisi eò se contulisset *Buschius*, qui quoque dixerat se similiter fuisse propediem *Oecolampadii*, *Cinglii*, *Capitonis* (quem in aula Moguntina noverat) & *Buceri* sententiâ Sacramentariâ præoccupatum, & ferè istorum libris seductum, nisi coram audivisset *Lutherum* graviter refutantem *Cinglii* putida argumenta, & *Philippum* fallacias & absurditates in argumentis *Oecolampadii* indicantem, ab eo enim tempore, dixerat *Buschius*: ego perstabo in sententia *Lutheri*, & ut idem faceret *Glandorpius*, suaserat.

Marpurgi optimi quique Professores (inter quos erant *Joannes Fontius*, *Adamus Kraffius*, *Fuldensis*, Theologi) eò perduxerunt *Buschium*, ut ibi tandem senex iniret cum honesta puella matrimonium, 66. & cum ea anno Domini 1527. nuptias celebraret, ex qua genuit filium *Hieronymum*, qui paulò ante patrem occubuit *Dulmone*.

Cum verò *Bernhardus Rothmannus* inciperet causam Evangelii feliciter tractare Monasterii, *Buschius* eum variis consiliis & scriptis juvit & in proposito confirmavit; Verum cum ille inciperet cum 67. certis quibusdam collegis rothizare, hoc est rei Sacramentariæ & Anabaptisticæ factioni se adungere, rogarunt consules & senatores in urbe Monasterio *Buschium*, ut aliquos mitteret, qui cum puris Evangelii ministris, sectariis istis occurrerent, aut ut ipse se in Westphaliam reciperet, ut patriæ periclitanti succurreret. Ita ille jam pertæsus laborum, de hortatu reliquorum Theologorum, descendit cum familia in Westphaliam, ut *Dulmone*, oppido dittonis Monasteriensis, pedem figeret, (habebat enim ibi aliqua hæreditaria bona ex matre.) Quò cum venisset, mox eum evocant Monasterium consules & senatores in metropolin Westphaliæ, de consilio Syndici Doctoris J. U. *Joannis à Bid*/ sancti martyris: ubi adveniens omnia invenit turbata; vidit enim *Rothmannum* arrogantem triginta annorum juvenem, suis, quibus 68. à Deo excellenter ornatus erat, donis & bonis spiritualibus abutentem, jam superbire, suo indulgere ingenio, erigere cristas & inolescere. Amicè itaque cum eo privatim de omnibus turbis voluit conferre, sed videbatur senem *Buschium*, jam tamen optimè de re literaria & etiam de Ecclesia meritum, juvenis *Rothman* ex mera insolentia & arroganti petulantia, cum sibi soli videretur sapere & se omnibus hominibus doctiorem esse, licet illi multum debeat acceptum referre, contemnere & præ se vili facere.

Senatus igitur cum videretur amica compositio irrita fieri & esse,

instituit in curia colloquium publicum 7 Augusti coram omnibus senatoribus & tribunis anno Domini 1533. In eo autem colloquio quid dixerit & egerit D. Buschius, jam breviter referam: quamvis necesse erit, ut prius recensatur, quos collegas, quos quoque adversarios, contra quos ei disputandum erat, habuerit ibidem Buschius.

Collegas habuit in ea disputatione *Joannem Holthufsum*, Ahusensem, Patrem in domo fratrum, & ibidem procuratorem *Theodorum Bredevortium*, *M. Joannem Glandorpium*, *Petrum Wirthemium*, *Brixium Nordanum*, *Arnoldum Belholdum*, quondam Judicem. Adversarios habuit *Bernhardum Rothmannum*, *Joannem Cloprifium*, *Henricum Rolium*, *Godefridum Stralen*/ *Dionysium Bynen*/ *Distensem*, & *Hermannum Stapradam*, Anabaptisticae factionis assertores, quorum omnium nomine respondit in colloquio Rothmannus. Conferebant coram Senatu utriusque partis patroni idiomate Germanico, & quidem patrio, & singulorum verba in chartas relata sunt. Quæ ego *Hamelmannus* aliquando Latina feci & in lucem dedi, interim relationem eorum, quæ Dn. Mag. Buschius protulit, cum ad hanc historiam pertineant, subjiciemus, ut cognoscatur, quo fructu ecclesiæ inservierit *Hermanus Buschius*:

Initium colloquii tale fecit Buschius:

169. *Clarissimi & Prudentissimi Proceres, in hoc celebri confesso congregati, ego quidem superiori anno vehementer gaudebam, & magna letitia perfundebar, quod audirem, in patrii nostri soli urbe primaria, Evangelium Christi depositis abusibus propagari, & Sacramenta citra ullam superstitionem, juxta divinam institutionem tractari & erogari publicè in Ecclesiis; tum quoque ministerium Bernhardi Rothmanni, hominis ingeniosi & facundi, de quo tunc temporis multum spei conceperam, gratulabar nostris Monasteriensibus, sed mea spes me fefellit & videtur gaudium in mœrorem transmutatum esse: cum in eum casum res Ecclesiæ & Reipubl. delapsa sit, ut, nisi Deus optimus maximus hoc avertat, multum & damni & periculi utrique imminet. Quod etiam mei mecum collega, confratres & amici colendi hic mihi astantes, aquâ lance trutinantes similiter vicem Ecclesiæ, & turbatum Reip. statum deplorant, orantque mecum filium DEI sedentem ad dexteram DEI Patris & dantem dona hominibus, tanquam autorem veræ pacis, ut mitiget utrobique dolores, & Ecclesiæ concordiam in unitate fidei, Reip. autem tranquillitatem clementer tribuat. Quod vero Senatus petit, faciemus nos bonâ fide id quod bonos viros decet, in omni lenitate gratificaturi libenter ejus prudenten-*

dentia, modo adversa partis patroni, proferant de sua opinione propriam confessionem, an etiam in nova, nuper suscepta sententia, & ea responsione vel apologetico scripto, quod non ita dudum conclusionibus & censura Theologorum Academia Marpurgenfis opposuerunt, perseverent, & sint propensi, ut de his nobiscum coram prudentiss. Senatu & providis tribunis conferant, idque amice & modeste.

Cum se adversarii per Rothmannum splendidis verbis declarassent, sic pergit Buschius: Postquam Dn. Bernhardus suo & suorum collegarum, amicorum nostrorum, nomine, ad amicam nobiscum habendam collationem de duobus sacramentis, videlicet de Baptismo & Eucharistia, eâ tantum lege se offerat, ut ex verbo Dei transactio fiat, & veluti ipsi ex prescripto Senatus, se paratos dicunt, quod velint locum dare veritati manifestæ, si convincantur: ita nos quoque non aliter exhibeamus affectos, quam ut manifestis demonstrationibus verbi Dei convicti ulro cedere non erubescamus, quod quidem nostri mecum hand gravatim suscipiunt. Interim rogamus, ut sicut nos agemus modeste nostras partes absque rixis, altercatione & tumultu, ita & quisque istorum placide & sincere agat, ne quoque ullus in suo proposito pertinax & obstinatus perseveret, sed ut luculenter suam quisque fidem aperte in verbo DEI fundatam testetur. Quod ad nos attinet, ego quidem & meo & meorum collegarum nomine respondeo, nihil nobis prius in votis esse, quam hujusmodi fieri colloquium, in quo placide, modeste, sedate & piè de omni re proposita differatur ex verbo Dei, cui sanè nos cedere paratissimi sumus, modo id rectè & in germano sinceroque suo intellectu assumatur, explicetur & intelligatur. Nos quidem omnia faciemus, quæ Christianos, modestos & pios viros decent, ideo ardentibus votis oramus Deum optimum maximum non minis nos, quam adversarii, ut celebrem hanc urbem clementer ab omni malo protegat, & in ea Ecclesiam ab omni errore, hæresi & dissidio tueatur.

Mox adhæc respondit homo impius Bernhardus Rothmannus, qui 70. post colloquium furore percitus pedetentim abjectis tandem Bibliis, Enthusiasmo & novis raptibus agitabatur: imo abjecto legitimo suo officio factus est novi & Anabaptistici Regis orator, & deinde uno simul tempore sex conjuges conjunctim duxit, & sic suam horrendam impietatem prodidit. Sed ad hoc responsum Rothmanni auditum sic apologiam texuit M. Hermannus Buschius pro felici causæ ingressu:

In nomine Domini amen! Dn. Bernharde, amice carissime & reliqui vos 71. Domini presentes ab altera parte. Nos quidem valde miramur, vos modo adversarios nostros, pro anathemate, & loco abominationis habere & reputare
pa-

padobaptismum coram Deo, & in ejus sancto aspectu, cum sanè hoc de nostra sententia videatur horrendum & obstupescendum. Nam, si hoc verum esset, sequeretur nos quidem omnes, quotquot infantes baptizati sumus, esse abominationem, idque sanè coram Deo ipso. Non minori quoque admiratione ducimur, quod ex vestris collegis Dionysius referat, padobaptismum in scripturis divinis nullum habere fundamentum: Ideo, si illud, quod non expressis literis & syllabis habetur in verbo Dei exsculptum, deberet esse abominabile, juxta vestram sententiam, id est anathema, ut dixit Rollius: tunc quoque non legitur expressis verbis & nominatim alibi explicitum, ut porrigatur mulieribus Eucharistiae Sacramentum, cum tamen hoc & in antiquissima & nostra Ecclesia sit usitatisimum, ergo est anathema, & abominatio coram DEO. At hoc non potest esse verum, nisi forte omnium temporum Doctores, una cum Apostolis erraverint, ideo etiam vestrum argumentum non potest esse verum. Deinde quoque nullibi in scripturis legitur, quod padobaptismus dicatur abominatio vel anathema coram Deo esse, doceant igitur adversarii, quomodo & quatenus possit esse ac nominari anathema & abominatio padobaptismus?

Nos quidem fatemur in sacris literis nullibi expressè talibus syllabis & literis, vel iis verbis, aperte inquam, exstare mandatum, quod infantes & pueri sint baptizandi. Interim consequentia & sensus hujus assensionis & sententia potest ex iis perspicuè deduci & demonstrari. Cum igitur adversarii velint, ut omnia ex scripturis ita aperte approbentur, tunc quoque peto nobis demonstrari, quo in loco dicat scriptura padobaptismum esse anathema coram DEO. Secundo, arbitror apud non contentiosos facile demonstrari posse ex rationibus & consequentia scripturarum, licitum esse infantum baptismum, ut vel inde sequatur nunquam appellari posse eundem anathema vel abominationem coram Deo. Legitur Exodi 4. quomodo puerum incircumcisum Moïsi, angelus lethali & gravi morbo percusserit, propterea, quod non esset à parentibus circumcisus, acceptà autem circumcisione à matre, revaluisse puerum: ex quo exemplo perspicuè apparet, in pueris sacramentum baptismi per se efficax & salutare esse, etiamsi iis ratione careant. Nam propterea non est necessarium, ut tantisper sacramentis priventur, donec propriam habeant vocalem fidem pueri, quia alioqui etiam hoc non minus in veteri Testamento fuisset necessarium. Abraham cum credidisset, accepto primum mandato de circumcisione, se quidem credentem Deo vocanti, circumcidit, filium autem infantem, nondum habentem vocalem fidem, octavo die nativitatis suae circumcidit: Et hac exempla sunt perspicuè in verbo Dei fundata, quae effugiis everti

everti nequeunt. Sed hic fortè excipient adversarii circumcisionem esse veteris Testamenti, Baptismum esse novi Testamenti sacramentum, ideoque rem esse diversam. Sed utrumque Testamentum unum nobis Deum, unum Christum, unam fidem, & unam Ecclesiam predicat, nec alia fide isti, quotquot salvati sunt sub veteri Testamento, quàm eà, quæ & nostra est, salvari potuerunt. Et ut illos spiritualem potum bibisse & eandem escam edisse, refert scriptura, ita omnes sub nube baptizatos fuisse. 1 Corinth. X. Si fortè adversarii urgeant, circumcisionem esse & dici fœdus & signaculum, ideo aliud esse. Sed idem quod de circumcisione dicitur, nostrà concessione potest etiam de baptismo dici, quoniam quod nobis baptismus est, id fuit circumcisio istis olim, & potest utrumque nobis etiam utrobique mysterium fidei, hoc est, quasi analogon fidei esse, quia ut prædicto loco asseritur, Apostolus populis veteris Testamenti assignat aliquem baptismum, ita quoque Philipp. 3. nobis Christianis assignat circumcisionem aliquam, & ejus mysterium. Nos enim, ait, sumus circumciso, qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo Jesu, & non confidimus in carne.

Unum adhuc propono argumentum, idque contra eos, qui dicunt padobaptismum esse coram Deo abominationem & anathema, in sacra scriptura Deuteronomii sic legitur cap. 12. Quod tibi precipio, ait Deus, hoc tantum facito domino, nec addes ad illud, vel ei quicquam detrahes. Jam verò qui padobaptismum pro anathemate habent, addunt verbo Dei sine ullo dubio aliquid vel proferunt aliquid, quod non est in verbo Dei expresse fundatum. Ideo isti agunt contra mandatum Dei, prohibentes hoc, quod nusquam à DEO legitur prohibitum, &c.

Ad hæc argumenta, cum prolixa commentatione respondisset Rothmannus, mox ad istas objectiones & effugia Rothmanni refutanda, protulit Buschius hæc sequentia argumenta.

Ad exceptionem primam Dn. Bernhardi, quod peccatum abominationis coram Deo in iis, qui ignoranter peccant, non sit per sese quadam abominatio, ejus rei dat exemplum de Missa Papistica, sic respondeo: Pro mea simplicitate fateor, quod hac non satis assequar aut intelligam, nam quomodo abominatio non sit abominatio, & peccatum non peccatum, ego satis non percipio, & video hic mira effugia: interim, ut sunt sæpè peccata, quæ nos vel non intelligimus, vel ignoramus, sicut David ait, delicta quis intelligit, ab oculis meis munda me domine: ita nullum potest peccatum excusari. Ideo constanter adhuc retineo meam priorem sententiam dicens, si juxta opinionem Dn. Bern-

hardi & suorum collegarum padobaptismus nihil aliud esset, quàm peccatum & abominatio, tunc nos omnes non ritè baptizati essemus, aut essemus peccatum, vel abominatio. Interim baptismus, per se, non potest esse peccatum, padobaptismus est juxta institutionem Christi peractus in pueris, ergo est baptismus, & ita non potest esse abominatio. De Missa jam nihil disputatur. Ad argumentum meum de circumcisione filii Moysi, quod nihil respondeat adversarius, jam adnotari cupio à notariis.

Ad secundum effugium, quod ex mea concessione conatus est adversarius eruere suam opinionem, quod padobaptismus propterea sit abominatio, postquam de eo nihil clarè & explicitè in sacris literis expressum habeatur, respondeo, me mirari, ita conari evadere adversarium. Interim ego constanter assero non esse opus, ut explicitum, & externum certis suis syllabis comprehensum mandatum, aut verbum aliquod padobaptismus habeat, postquam prius adversariis opus sit vel inprimis, ut illi ante omnia in initio demonstrent expressis verbis per syllabas & literas ex sacris literis, padobaptismum nominari & dici abominationem vel anathema, cum nos dicamus, ne quidem illicitum vel interdictum aut prohibitum esse padobaptismum.

Multa quidem sunt, quae piè credit & suscipit Ecclesia Catholica, quae tamen certis syllabis & literis expressis explicitè non ita exstant relata in sanctis scripturis: interim istorum omnium sensus facile ex scripturarum consequentia potest erui, exemplum est Virginitas Mariæ perpetua. Deinde quoque nusquam in sacris literis legitur, quod Apostoli baptizati sint, quamvis nihil sit certius quàm eos baptizatos esse, postquam aliis baptismum contulerint, quod non fecissent, nisi baptizati fuissent. Ita virginitatem Mariæ ex consequentia scripturarum demonstrat contra Helvidium Hieronymus. Et diximus antea simili modo nusquam legi expresse, quod mulieribus debeat porrigi sacramentum Eucharistia, tamen propterea non sequitur, quod arceri à communione corporis & sanguinis debeant.

Satis quidem expressè ipsa figura baptismi in veteri Testamento delineata nobis exprimit padobaptismum, postquam Paulus dicat eos omnes in mari baptizatos esse. Nam cum illorum essent ad sexcenta millia hominum, absque omni dubio & sine ulla exceptione plurimi inter eos infantes & pueri fuere, & propediem infiniti etiam pendentes ab uberibus matrum inter eos reperti sunt. Cum ergo scriptura illos omnes baptizatos dicat sub nube in mari, ideo etiam omnes pueri, infantes & in ulnis gestati ita baptizati sunt, & si hoc sub figura & velamine istis pueris accidit, quanto magis veritate manifesta jam in
novo

novo Testamento nostri pueri baptizari debent, postquam delatum evangelium sit ad omnes gentes, quas etiam sine exceptione, ut Matthaei ultimo capite legitur, baptizare debeant, ideo etiam sub eis quoque ipsarum infantes comprehensi sunt. Deinde ut scripturam dicis saepe tantum virorum facere mentionem, quando tamen non excluduntur femina, ita rursus dico eatenus quoque non excludi puerulos, sed eos quasi includi vel subintelligi: Sicut Joannis 6. capite discubuerunt 5000. viri, & tamen ab eis non excluderantur muliercula & pueri, quia sic pueruli (gracè dicitur *παιδάριον*) mentio in textu, ideo Matthaei 14. dicitur, prater mulieres & pueros, sicut etiam sequenti capite dicitur. Legimus etiam quosdam Patres familias cum suis baptizatos esse, vel cum tota familia, ut actus Apostolici testantur, ubi dicitur quod tota domus baptizata sint, ibi sub Patribus familias, subque ipsa familia, & sub domibus etiam infantes & pueri sunt comprehensi, & credo inde originem habere, quod hodie patroni, quos susceptores vocamus, adhibeantur baptizandis pueris: Postremo scimus hunc morem baptizandi pueros & infantes, jam inde à tempore Apostolorum usque ad nos semper in Ecclesia servatum atque usitatum fuisse & adhuc esse: ideo valde & periculosum, & nostra sententia, impium est dicere, paedobaptismum esse impium quid & anathema. Esset quoque valde mirandum, quod à tot Doctoribus veteris ecclesiae per sesqui mille annos, vel etiam ab illustribus nostra aetatis & avi Theologis, nihil istorum esset observatum: ideo in his periculosis temporibus hoc merito debebat esse suspectum & profanum, quod à tempore Apostolorum usque ad nos nunquam in ecclesia receptum & probatum fuit, sed tanquam novum & inauditum est, ideo merito rejicitur.

Haëtenus pro paedobaptismo audivimus differentem Hermannum Buschium coram Senatu Monasteriensi & Tribunitia ibidem potestate.

BUSCHIUS verò, cum altero die prolixam refutationem eorum omnium, quæ pridie dicta erant à Rothmanno, coram Senatu, tardiusculè, & ita, ut possent eam excipere Notarii, recitaret, nec tamen pertexeret, quod ut homo senex sedendo per IV. horas continuo, tum quoque dolore propter obstinatum adversariorum malitiam defatigatus, fessus & lassus cœpisset agrotare. Ita descendens ex curia verè 72. curis plenus, cum vix facerent pedes suum officium, undique in foro & per plateas, risui erat expositus phanaticis, qui bonum senem miserè vexabant, quasi esset elinguis factus, & tam à Domino punitus. Ita properat exire ex urbe & venit *Dulmonem*, ubi cum paulò ante ipsum

extinctus esset filius Hieronymus, ipse moratur in ædibus consobrini sui *Godefridi de Schedelich*/ satrapæ Dulmonensis. Et sic in initio obsidionis Monasteriensis anno Domini 1534. placidè & feliciter in Christo obdormit, eo morbo, quem sibi Monasterii ex mœre contraxerat: & altero post eum anno moritur *conjux* ejus *Alheida*.

Hactenus diximus de vita, laboribus, itineribus, cursu vitæ & fine viri Clarissimi & Nobilis Hermannii Buschii, optimè de studiis & ecclesiæ meriti. Nunc dicemus, quæ laborum suorum monumenta in lucem dederit.

73. Scripta quædam *Conradus Gesnerus* in Bibliotheca, *Lycostenes* & *Georgius Simlerus* referunt. HERMANNI BUSCHII, *commentaria in Donatum* ex Prisciano, Diomede, Servio, Capro, Agretio, Phoca, Varone, Aldo, Perotto, Nebrissenfi, &c. collecta & edita Basileæ per Thomam Platerum anno Domini 1540. (sicut antea Colonia & Daventriæ & Monasterii erant excusa.)

Decimationes Plautina impressæ Colonia: Epistola *primam Persii Satyræ* explicans, impressa Parisiis apud Wechelium, & Colonia apud Gymnicum. *Ars memorativa* nescitur an sit publicata. *Vallum humanitatis*, qui liber est impressus Colonia.

In *Silium Italicum* annotationes excusæ Basileæ apud Thomam Wolphium. *Commentarii in primum librum Martialis* obscœnis carminibus rejectis, excusi Colonia. *Hypanticon* versibus Heroicis Antistiti Spirensi, Georgio, Palatino Rheno Comiti, super solemni suo in Spiram ingressu, dicatum, Cratander Basileæ anno Domini 1520. excudebat: Scripsit etiam *epigrammatum libros tres*, ex quibus tertius est Lipsiæ anno Domini 1504. excusus, (reliquos duos curaverant excudi Daventriæ & Monasterii Langius & Hegius anno Domini 1498.) Exstant ejus *Annotationes in Juvenalem*. Scripsit quoque de singulari autoritate veteris ac novi Testamenti. *Sacrorum ecclesiasticorum testimoniorum farrago* in duos libros divisa & impressa Marpurgi anno Domini 1529. Hactenus recensuimus, quæ ibi ex lucubrationibus Buschii exstant & recensentur: addemus autem & ea, quæ nos vidimus præterea adhuc.

Scripsit elegantissima *commentaria in Claudianum*, impressa Colonia: Scripsit quoque *carmen lugubre de obitu Joannis Murræ*, Daventriæ excusum: Scripsit & *carmen de urbe colonienfi*, cui titulum fecit, *Floram*. Descripsit quoque *urbem Lipsiam* publico carmine, in quod scripsit
Phi.

Philippus Novesianus, Hasfurtinus commentaria, & carmen cum commentariis excusum est Lipsiæ anno Domini 1521. à Martino Herbipolensi. Scripsit gratulatorium carmen de adventu *Erasmi Roterodami Coloniam*, ibidem excusum. Scripsit *Hecasticha* ad Fredericum Trajectensem Episcopum, urbem Daventriam ingredientem, Daventriæ excusa. Brevia quoque *Scholia in Æneida Vergilianam* scripsit: Item anno Domini 1498. scripsit de triplici *Psalterio Mariae ad Joannem Rincum* carmen doctissimum Coloniae excusum. Selegit quoque *selectiores epistolas Ciceronis in usum scholæ Wesaliensis*: edidit etiam orationem ad Clerum Coloniensem valdè doctam & ibidem excusam, quâ omnes Ecclesiasticos hortatur ad lectionem scripturarum. Edidit Lipsiæ anno Domini 1502. *Spicilegium* LIII. illustrium Philosophorum autoritates vel sententias, & epigrammata quædam in laudem D. Virginis: Item *Oestrum in Tilemannum Heverlingium*, Lipsiæ anno Domini 1506. editum. Scripsit etiam carmina de morte *Wilhelmi, Comitis de nova Aquila*, ad filios Hermannum Præpositum, & Wilhelmum, Comitem in Morfa. Item de *Catharina* virgine ad Hermannum Gosbachium. Item gratulatoria carmina ad Hermannum, Comitem *Neuwenarium*, & Martinum *Oedkempensem*, Coloniae excusa.

Scripsit & alia, quæ aliquando mihi visa sunt & tamen modò non occurrunt.

Ut autem hætenus de scriptis Hermannii Buschii egimus, ita quo- 74-
que docti Grammatici doctum de tribus Hermannis Westphaliæ luminibus carmen subjungemus. Is est *Henricus Sibans Olphenius*, qui sic scribit de istis:

Tres tulit insignes nobis summeque peritos
Hermannos nuper Westphala terra viros:
BUSCHIUS est primus, vir nobilis atque poëta,
Quem colit Aonius Pieriusque chorus.
Alter adest docto lepidoque *Tulichini* ore
Grammaticus doctus, Rhetor & eximius.
Tertius hinc sequitur vero cognomine *Bonnus*,
Quod bonus ingenio, quod bonus arte fuit,
Hic docuit multos sincero pectore Christum,
Non hic vaniloquus, non Thraso magnus erat.

Simpliciter plebem docuit sine fraude dolive,
 Quod minimè faciunt, qui sua lucra petunt :
 Jam si quis quærit Patriam, natale solumque
 Hos nasci voluit quo Deus omnifator :
Buschius ad fluvium genitus, quem Vare videbas,
 Sed non Romanis nuncia læta ferens:
 Padera Tulichium nobis dat nobile flumen,
 Ingens qui patrii lausque decusque soli:
 Hæc dedit Bonnum fluvius non magnus, at usu
 Commodus, ut testis accola dives erit.

75. *Bibliothecam* Buschii libris in Italia passim editis splendidissimam cum cuperet ejus cognatus vir doctus & nobilis *Rogerus Schmisingius*, Cathedralis Ecclesiæ Monasteriensis Decanus, transferri ad usum publicum, autorque esset suo capitulo, ut emeretur ab ipsis, scripsit ad fratrem Hermannii Buschii, Dn. *Burchardum Buschium*, Cathedralis Ecclesiæ Decanum in urbe Minda, verum is in honorem Patriæ, illam *Bibliothecam* liberaliter donavit Capitulo Cathedrali Monasteriensi.

CON-

CONCLUSIO

ad

NOBILES FRATRES

Dominum NICOLAUM

ET

Dominum OTTONEM

à Mönlichhausen/

DOMINI SATRAPÆ & CAPITANEI,

LIBORII à Mönlichhausen/

FILIOS.

AUdivistis jam nobiles, eximii & ornatissimi Juvenes, vitam, 76.
genus, ortum, familiam, labores, certamina, doctrinam & mortem
vestri cognati, viri clarissimi & doctissimi atque æquè nobilis
Herois, D. HERMANNI BUSCHII, inde ab ipsa ejus pueritia usque ad
finem vitæ à nobis recitatam & prolixius declaratam ordine esse.
Quantus igitur vir, quàm eruditus, quàm celebris, quàm ingeniosus,
quàm facundus, quàm acutus, quàm tersus, quàm purus, & quàm
egregiè versatus in omni genere autorum vester cognatus Buschius
fuerit, nos quidem balbutiente lingua vel potius calamo, mediocriter
explicuimus, & addimus quomodo passim ipse in Germania literas
Politiores & linguam Latinam ac Poësin restituerit, ut etiam fuit post
Rodolphum Agricola, Rodolphum Langium & Alexandrum Hegium, pri-
mus & præcipuus cum *Conrado Celte & Joanne Murmellio* in Germania
poëta, & certè multum hinc inde præstitit primò in scholis & deinde in
Ecclesiis Buschius.

Buschio certè & multis Westphalis acceptum referat Germania,
quod Latina lingua floreat ubique. *Rodolphus Agricola*, Frisius, in
terminis Westphaliæ natus, primum fecit initium reformationis Latinæ
dictionis. Mox ejus erant socii eodem tempore, *Alexander Hegius*,
West-

Westphalus, Daventriæ *Rodolphus Langius*, Monasterii in media Westphalia, *Antonius Liber*, *Susatensis*, Amstelrodami & Alcmariæ, Item in superiori Germania *Ludovicus Dringebergius*, Westphalus, cum Rodolpho fortiter incepit. Post illos *Erasmus Roterodamus*, Hegii & Antonii Liberi Westphalorum discipulus, *Buschius*, & *Timannus Camenerus* Westphali, & *Joannes Murmellius*, qui per omnem vitam non tantum protecit & scripsit in literis politioribus quàm in media Westphalia Monasterii. *Jacobus Wimphelingius*, Dringenbergii discipulus, cum multis condiscipulis præstitit in superiori Germania idem. Deinde in inferiori Germania *Conradus Goclenius* & *Gerhardus Listrinus*, uterque Westphalus & Westphalorum discipuli, *Alardus Amstelrodamus* & *Hermannus Torrentinus*: In Miſnia post illos *Joannes Rivius*, & in superiori Saxonia *Otto Beckmannus* & *Hermannus Tulichius* tres simul Westphali, qui ibi erant reformatores linguæ Latinæ, & interim prætereo eos omnes, quorum honorifica est facta mentio in hac tota oratione. Ideo certè Germania fateatur se Westphalis multum debere & imprimis vestro cognato & vestræ maternæ familiæ unico splendori HERMANNO BUSCHIO gratias agat, deinde merito ipsi gratiam habebit purior Ecclesia, quod ex fontibus Israël veritatem contra phanaticos fortiter defenderit.

Cum igitur vivat jam in cœlis sine omni dubio, ita quoque volui ut viveret in scholis & ecclesia adhuc nomen Buschii, ut posteritas eum celebraret & veneraretur & pro præstita opera illi gratias ageret. Ut est igitur Buschius honor & decus toti Westphaliæ, ita quoque suo generi & vestræ H. quæ ex ejus stemmate nobili & veteri originem ducit, multum laudis adfert. Saltem hoc unum vobis restat, ut ejus exemplar ad imitationem vobis proponatis, unde salutem in cœlo, & laudem apud literatos atque in ecclesia reportabitis.

D I X I

ORA-

ORATIO,
VEL
RELATIO HISTORICA,

Quomodo
Hominibus Westphalis potissimum
debeatur & ascribendum sit,

Quod
*lingua Latina & politiores artes
per Germaniam sint restitutæ priori nitore
& elegantiori formæ,*

Autore
HERMANNO HAMELMANNO,
Licent. & Superattendente in Comitatu
Oldenburg.

LEMGOVIÆ,
Imprimebat Bartholomæus Schlottenius, 1580.

*Reverendis, Clarissimis, pietate & doctrina
excellentibus Prælatibus,*

Domino Mag. JOANNI BARCKEIO,
Hervordienſi, Jureconſulto, Decano Collegii ad S. Stephanum
in urbe Bremeniſi,

Et

Domino HERMANNO WENNINGIO,
Theologo, Patri & Præſidi Phrontiſterii in Möllenbecke;

Nec non

*Celebri viro, genere nobili, virtute excellenti &
eruditione egregia ſplendido,*

Domino CASPARO SCHWARTZIO,
Patricio in Imperiali urbe Tremonia;

*Dominis & Patronis ſuis ſemper obſervanter colendis,
ſalutem in Chriſto dicit.*

Hanc meam Oratiunculam cum diu preſiſſem, rogant me aliquoties aliquot ſtudioſi apud exteros verſantes, dum noſtrates Weſtphali paſſim in Scholis & Academiis contemptui & deriſui eſſent propter Patriam, ſ idioma, & nescio qua impedimenta, ut hanc noſtram narrationem aliis per typos, cum tribus aliis noſtris orationibus, quarum una deſcripta vitam RODOLPHI LANGII, altera vitam HERMANNI-BUSCHII, & tertia explicat, quomodo multi Weſtphali genus natalitium egreſſi, virtute ad amplas dignitates aſcenderint, &c. communicarem. Demum hanc mihi extorſit ſtudioſus & doctus Juvenis Juſtus Meybomius, Martini quondam noſtri condiciſcipuli filius, cum fratre Henrico, elegante Poëta, (quorum avus maternus fuit primus Evangeliſta Hervordia Doctör Theologus Joannes Dreyerus, & horum cognatus M. Joannes Dreyerus, Paſtor Eccleſiæ Chriſti, qua eſt Lemgovia in ade Divi Joannis, veram & incorruptam doctrinam Evangelii docet. Quod quidem ipsis multis obſecrationibus, propter affinitatem, qua eis junctus ſum, denegare non potui, nec debui.

Ideo editurus hanc Orationem, volui eam T. D. DECANE Reverende, primo loco eſſe communem & dedicatam: Video enim te unum præ multis aliis
Præ-

Pralatis rem literariam & pietatem veram ornare doctrina, studio & diligentia, assiduaque lectione atque iudicio, & ita consilio & ope promovere, & easdem virtutes exercere veram religionis & Theologia praxi, ut vix sciam, quem tibi praeferam: nam sciote in hoc tuo venerando senio studere quotidie, orare & legere meditarique diligenter: In florida aetate Jureconsultum egisti egregium: sic in senio agis sedulum, strenuum & pium Theologum: Habes in tua Bibliotheca insignes & propediem omnes historicos, & praecipuos antiquae Ecclesiae Patres, atque opera Lutheri, & alia utilissima scripta, eaque omnia ita perlegisti & Scholiis illustrasti, ut merito tua diligentia, vigilantia, studium, labor, pietas in Deum, assidua lectio, sacra meditatio, oratio sedula, & erga omnes humanitas, ceteraque T. Dig. virtutes sint predicandae, & non solum verbis, sed etiam scriptis commendanda posteris publice: Volui igitur totius Ecclesiae & communium studiorum nomine V. R. D. gratias agere. Similem te prebes mi Decane tuo populari HERMANNO DWERGIO, Prothonario & Assessori Rota in curia Romana ante annos centum & viginti, ut opinor, quicum ageret Pralatam, & amplas obtineret dignitates Colonia, Treveris, Lubeca, ex bonis suis Ecclesiasticis, quae alii equis, canibus, concubinis, conviviis, vestitui & luxui impendunt, fundavit in singulis istis locis Collegia in usum studiosorum, imprimis vero in pauperum studiosorum commodum instituit in communi vestra Patria Collegium, quod quomodo ante annos quinquaginta floruerit, tuo relinquam iudicio, quoniam de ea re omnium optime testari poteris: Interim in ea Schola Dwergii vel potius Collegio claruerunt celebres iuventutis Doctores & Moderatores Jacobus Montanus, Josephus Horlenius, Theodorus Rotarius, Rodolphus Mollerus, Homerus Buteranus, Christianus Schleibingius, Henricus Sibæus Olphenius, Joannes Glandorpheus & Albertus Lonicerus, sagacissimi, doctissimi & celebres ratione istius seculi reformatores rei literariae, & illorum locum modo subit M. Casparus Kemena, Eydinckhusensis: in quo etiam Collegio sub Horlenio egit discipulum Petrus Mosellanus.

Predictus etiam Dwergius in utriusque Patriae Xenodochium in platea contigua porta dictae Die Lübbes Pforten extruxit & redditibus donavit: ideo talis viri memoria est digna, quae vigeat apud posteros.

Cum igitur tu quoque, spectabilis Domine Decane, insistens Dwergii vestigiis, non in alium usum bona Ecclesiastica impendas, quam in usum Ecclesiae, piorum & studiosorum, & ad exornandam & augendam tuam celebrem Bibliothecam, & negotium Religionis non minus quam rem literariam promo-

veas & promotum cupias, volui T. D. primo loco inscriptam hanc nostram orationem, & oro eam reverenter, ut in pio negotio pergat.

Secundo volui etiam T. Paternitat, Reverende & spectatissime Domine Abba, simul nostram Historicam narrationem de Westphalis conscriptam, quoque dedicatam esse, cum sis Westphalus. Hæret etiam mihi in recenti memoria adhuc, quomodo ante annos viginti mihi benignè suppeditaveris ex vestra Bibliotheca, libros hominum Westphalorum, ut Wernerii Rolivingii, Alexandri Hegii, Rodolphi Langii, Bartholomæi Colonienſis, Hermanni Buschii & aliorum scripta; Deinde tu homo Westphalus, doctrina & judicio excellens, ad eam dignitatem pervenisti, ut non solum vestro Monasterio & Collegio sis ante multos annos Præpositus electus, sed quoque toti Comitatus Schowenbergico simul sis ut Consiliarius, cum amplissimis consultissimis & lectissimis viris Dn. Joachimo à Staffhorst / Nobilitate, virtute & doctrina splendido Heroë, & cum Cancellario Doctore clarissimo & verè magno multisque dotibus excultissimo Jureconsulto, D. Antonio Witerhemio, & aliis præstantibus viris, constitutus: Ideo spero nostram Orationem fore tibi similiter gratam. Est etiam mihi tecum commune nomen, ut vocemur Hermanni, ab Heroë Harminio Herenmannne, & sane fuere quoque tres Hermanni in Westphalia nati, qui suo & majorum nostroque tempore claruerunt, ut Hermannus Buschius, Hermannus Tulichius & Hermannus Bonnus, qui eruditionis nomine excelluerunt; Studeamus (sicut & illi quoque fecere) & nos, ut de Ecclesia & de Westphalia nostra ejusque incolis bene mereamur. Vidi nuper alium Hermannum, ætate puerum saltem natum annos 12. in urbe Lemgovia, Hermannum Cothmannum, Consulis Theodori, viri judicio, eruditione & virtute præcellentis, filium, & Ludolphi quondam Consulis nepotem, qui mirandum sua eruditionis & peritiæ linguarum specimen in hac sua pueritia præbet, & tale quidem ostendat, ut si ita pergat & ad virilem ætatem perveniat, sit lumen non tam Patriæ, sed totius Westphaliæ futurus, &c. Adfuit etiam mihi nuper V. R. & Phronisterii industrius & venerandus Procurator, Dominus Bernhardus Begensis, qui mihi veterem vestram benevolentiam prædicavit: accipiat ergo V. P. pro sua pietate & humanitate cum honestissimo viro D. Procuratore hanc dedicationem bono animo; Saluto qui apud vos est Magistrum Joannem Stapelium, virum optimum.

Veniot tandem ad tuam Præstantiam, Caspare, genere, eruditione ac virtute celebris vir, quoniam ante quatuor Menses suis eadem literis me non
solum

solum humaniter salutavit, sed meam familiaritatem expetiit, suamque benevolentiam obtulit, propterea quod censeret me aliquo modo Historiis illustrasse Patriam nostram Westphaliā, & me hortaretur, ut pergerem in veteri nostra Patria illustranda bonam operam ponere, quum in ea re antea aliquid operæ prestissem, adjecit etiam V. P. quod aliquando se eadem ipsa ex nostris opusculis contra Zoilos Colonia & in aliis Academiis tanquam crassos & ineptos censentes Westphalos nostros, defenderit ita & mendacii arguerit, ut tanquam equiores facti essent: ideo ad pergendum me V. P. hortatur. Jam quidem ingenuè tibi fateor, dum adhuc essem & agerem in Westphalia ante annos 16. vel 17. & pergerem reliquos illustrium Westphalia virorum libros pertexere, & imprimis amplissimi Comitatus de Marcka, item vestræ urbis & vicinarum, atque reliquarum ditionum excellentes & claros viros recensere, cognoscebam certis argumentis, me etiam à nostris & adeo in media Westphalia, hoc est, dum Lemgovia agerem, derideri, agitari & naso adunco suspendi, & nonnulla mihi in faciem dici, quasi hoc nomine malè audirem apud externos, ideo abiecti non solum ea omnia, sed potissimam partem Vulcano commisi, sicut tunc erant multi mihi adversarii, qui omnia mea carpebant, & me ipsum extinctum cupiebant, quorum non exigua pars fuerunt tunc Henricus Coloniacus, Cancellarius Paderbornensis, & M. Jonas Tuntius, Cancellarius Lippienfis Comitatus, qui jam habent judicium suum: Ideo ipsorum & aliorum invidorum instinctu & morsibus factum est, ut ita mœore affectus, quod longo labore collegeram, multaque historica, quæ hinc inde non sine sumptibus magnis per annos viginti conquirendo observaveram, igni & latrinis consecrarem, adeo subirascebar, ut ista & mihi & aliis inviderem.

Postquam vero cœpi deferere Westphaliā (licet jam rursus in terminis Westphalia sedes habeam) tunc isti Westphali, qui in aliis commorabantur Regionibus, aut in diversis Saxonia, Misnia, Thuringia & Suevia Universitatibus ac Scholis agebant vitam, apud me literis & precibus instare non cessabant, ut pergerem à calumniis adversariorum nostros Patriotas & ipsam Patriam vindicare: Sic tandem hanc & tres alias orationes in chartas conjeci. Hanc cum edere vellem, volui etiam tibi, ut viro literis, doctrinale, & lione historiarum, usu rerum, virtute & judicio præcellenti similiter dedicatam esse: Amo T. Præst. propter prædictas virtutes, amo tuam Patriam, in qua ante annos 36. vel circiter non vulgarem in studiis progressum sub Mag. Joanne Lambachio, Scævaste (nunc Doctore Juris, qui adhuc in Domino superest, & des ei Christum longam vitam) viro eruditione & gravitate præcellenti, qui

sua Patria, maximum decus attulit, & sub Poëta Cypriano Voinelio & leëtissimo suavissimoque Rhetore Quirino Reinero: Ornat adhuc tuam Patriam idem D. Lambachius cum suis Collegis Frederico Beurhusio, Philosopho & dialecticopræ multis aliis celebri, Joanni Copio veteri amico: Sunt in vicinia vestra urbis nobiles viri doctrina, pietate & autoritate excellentes D. Georgius à Siborch / homo sapiens & eloquens, & D. Georgius Scellius, Archiquæstor Hordensis, judicio ingenioque acutus, & interque Lutheri discipulus, & hos aliquando sensi patronos, & ipsis ago adhuc pro pia benevolentia gratias. Quoties etiam recorder tui nominis, incidere solet mihi memoria mei summi patroni & Nobilis viri, doctrina, integritate & grâvitate multos antecellentis atque Consilarii ditionis Osnaburgensis, D. Caspari Scelen, qui istorum duorum prædictorum condiscipulus fuerat, & cum ipsis ad pedes Lutheri sederat, sed jam in Domino Jesu quiescit.

Saluto autem per V. P. prædictos Gubernatores & Professores in Schola, Præsidentes in templo D. Dithmarum Wickradium, Henricum Scribam, Amandum & Barupium, viros Reverendos, item industrium & nobilem virum urbis Syndicum Wilhelmum Brinckium, popularem nostrum, & Dithmarum Pinogium, hospitem meum liberalem. Valeat V. P. in Christo, Valete omnes vos tres in Domino, & Hamelmannum sibi commendatum

habete, &c. Oldenburgi, ad 30 Augusti, Anno à nato Christo 1580.

Rela-

Relatio Historica,

Quomodo hominibus Westphalis potissimum debeatur,
quod lingua Latina & politiores artes per
Germaniam restitutæ sint.

Diximus in *diversis duabus Orationibus*, quid in restituenda & propaganda lingua Latina & in politiori literatura ac artibus suæ integritati reddendis præstiterint Nobiles viri RODOLPHUS LANGIUS & HERMANNUS BUSCHIUS, quando de utriusque vita sermones instituimus: nam quod in tota Westphalia præstitit LANGIUS, ut diximus in oratione de ejus vita, hoc per Germaniam BUSCHIUS effecit in Academiis, Colonienſi, Rostochienſi, Lipsienſi, Griphswaldenſi, Francofortiana, Witebergenſi & alibi in Scholis, sicut in ea sermone quem de vita Buschii instituimus, demonstravimus. Nunc vero dicemus de aliquot Westphalis *Daventria* institutis sub THOMA de KEMPIS & aliis Præceptoribus, qui cœperunt reformare studia, quando ubique Scholas occupassent textus *Alexandri Grammatici, Catholicon, Gemma Gemmarum, Mammetractus, Papias, Holfot/ Breifot/ Florista, Hugutio, in Grammaticis*; Item in rebus *Logicis Petri Hispani, Tinctoris & Verſonis spinosa & barbaræ quæſtiones*; Item in arte *Oratoria, Rhetorica Leſcheri de modo epistolandi*; Item *Epistola Gasparini, Augustinus Datus, & Franciscus Niger*, item *copulata Bursa Montis in Colonia*; in *Moralibus, Doctrinale Alani Morale*; in *Theologia, Scotus, Biel, Bonaventura, Pomerius, Discipulusque*; item in *Jurisprudencia, Bartolus, Baldus & Panormitanus*; item in *Medicina Averroes & similes*. Et ut revertar ad institutum, cum THOMAS de KEMPIS post suum præceptorem primo FLORENTIUM RODIGINUM, deinde M. GERHARDUM MAGNUM aliosque eorum collegas, suscepisset curam *Schola Daventrienſis*, ecce in ea erant discipuli RODOLPHUS AGRICOLA, MAURITIUS, Comes *Speigelbergicus*, RODOLPHUS LANGIUS, ANTONIUS LIBER, *Susatenſis*, LUDOVICUS DRINGENBERGIUS, Paderbornenſis, ALEXANDER HEGIUS & similes; illos præceptor, postquam audiret reflorere studia in Italia per *Franciscum Petrarcham, Joannem Bocatium, Leonardum Aretinum, Franciscum Philolpium & alios*, plerosque hortatur, ut se

se in Italiam reciperent, imo fuit suavor ditioribus tribus, ut *Comiti Mauritio & utrique Rodolpho*, (alii tres qui erant tenuioris fortunæ partim Daventriæ, partim in vicinis Scholis agebant Hypodidascolos) & primi se ad illam profectiōem præparabant *Dominus COMES & RODOLPHUS LANGIUS*, & audierunt isti duo *Laurentium Vallam, Franciscum Philclphum, Nicolaum Vallam, Leonardum Aretinum, Georgium Trapezontium, Theodorum Gazam* & multos alios, & per illos invitantur ad lectiōem optimorum auctorum in lingua Latina: mox illis in Germaniam regressis, aut post ipsos vel paulò ante abiit eo *RODOLPHUS AGRICOLA*, Groningensis, & tantisper in Italia hæsit, donec ipse perfectè *Ferraria* & in aliis Scholis Italicis utramque linguam & Græcam & Latinam profiteretur & cum Italicis scriptoribus disputando, legendo & declamando certaret.

MAURITIUS, Comes Spiegelbergicus, natus in vicinia Westphaliæ ad Visurgim in arce *Ujen* cum esset Canonicus Colonienſis & Præpositus Embricensis, educavit *HERMANNUM, Comitem Neuwenarium*, Coloniae, & postea eum in Italiam misit, ut & ibi bonas literas exactè disceret ipse, qui reversus in Germaniam quando factus esset Canonicus Colonienſis, deinde Scholasticus & tandem Præpositus, defendebat causam *JOANNIS REUCHLINI CAPNIONIS*, contra *Hochstratū* cum Romæ, tum apud omnes Præsules Germaniæ, qui quoque contra Philosophastros, Theologastros & blateratores barbaros in Schola Colonienſi conatus est propagare sinceriores humanarum artium traditionem, & in eum finem domi diu aluit & suo patrociniō defendit Coloniae *HERMANNUM BUSCHIUM*, Monasterienſem, *JOANNEM CÆSARIUM*, Juliacenſem, *ANDREAM CANTHERUM* & *JOANNEM MATTHÆUM, Phriffemium*, omnes discipulos & auditores Hegii Westphali in schola Daventrienſi, ad extirpandam barbariem.

Ita similiter hoc unum egit *COMES MAURITIUS, Embrica*, ut & institueretur Schola, ad quam inchoandam vocavit *ANTONIUM LIBERUM, Susatenſem*, qui cum à reliquis Canonicis ejiceretur, tamen postea ipsius exordio excitati celebrem Canonici Scholam aluerunt sub *PETRO HOMPHÆO*, Cochemenſi, quondam discipulo Hegii Westphali, post quem ibidem studia gubernarunt *M. CASPAR GLOGVIENSIS*, *JOANNES ÆLIUS Junior*, *MATTHIAS BREDENBACHIUS*, Kirſpenſis, & *HENRICUS URANIUS*, Resenſis, omnes disci-

discipuli JOANNIS MURMELLII, in Schola Monasteriensi, sub Rectore TIMANNO CAMENERO ibidem ad politiores literas formati.

Jam venio ad RODOLPHUM LANGIUM, Monasteriensem Canonicum, qui primus fuit reformator latinæ linguæ, (sicut in Oratione de Langio diximus) in Westphalia, & diu laboravit donec tandem celebris Schola ibidem institueretur patrocínio & consilio suo, cui primo præfigebatur Rector TIMANNUS CAMENERUS, in eadem erant lectores primo *Bernhardus Gueringius*, *Joannes Hagemannus*, *Joannes Peringius*, *Ludovicus Bavincus* (omnes cum Rectore discipuli in Schola Alexandri Hegii) donec eo veniret MURMELLIUS, qui ibidem sub *Langii* patrocínio & institutione per quatuordecim annos ita profecit, ut multos præclaros discipulos habuerit: de quibus postea dicemus. Antea scripserat RODOLPHUS LANGIUS ad veterem condiscipulum ALEXANDRUM HEGIUM, Westphalum, Daventriæ Scholam gubernantem, & eum missis politioribus auctoribus ac scriptoribus purioribus hortatus erat, urgendo, ut extirpata barbarie, discipulos suos assuefaceret ad humaniores literas addiscendas: Idem fecerat quoque *Comes Spiegelbergicus* MAURITIUS, qui similem in modum ad HEGIUM scripsit, suppeditatis eidem veteribus scriptoribus aliquot: Cum ANTONIUS LIBER, *Susatensis*, *Campis* quoque ex promotione *Hegii* suscepisset Scholam moderandam, scripsit uterque ad eum, videlicet LANGIUS & *Speigelbergicus Comes*, & similiter ipsi mittebant libros elegantes & absolutioris literaturæ auctores, qui cum ibi quoque incœpisset reformare studia, inde ejectus per barbaros, *Amstelrodami* Ludo literario præficitur, & tunc quoque RODOLPHUS AGRICOLA ex Academia Heidelbergensi scripsit ad ANTONIUM illum LIBERUM & ad HEGIUM, & ad mutandam communem Scholarum formam & docendirationem hortatus est, & præclare in epistolis ad eum datis, de ipsius ingenio & eximia humanarum artium peritia ejusdem sensit: tandem etiam *Alcmaria* idem tentavit iste ANTONIUS jam turbatus ex Amstelrodamo per barbaros: Et de hoc ANTONIO LIBERO illud testatur *Alardus Amstelrodamus*, hujus Antonii discipulus, in diversis locis, & exstant epistolæ Rodolphi Agricolæ ad hunc Antonium datæ (sicut eum appellat excellentem eruditione virum) quibus *Antonii* ingenium ac eruditionem omni ex parte commendat, & eximiam humanarum artium peritiam in eo celebrat, atque

hortatur eum, ut ad meliores literas hortetur & urgeat suos auditores. Qui autem, quot & quanti prodierint viri ex hujus ANTONII LIBERI Schola, postea dicemus. Quando vero RODOLPHUS AGRICOLA veniret *Heidelbergam*, ut ibi profiteretur artes, Philosophiam & linguam Græcam, venit ad eum ipsius condiscipulus LODOVICUS DRINGENBERGIUS, Westphalus, quem, dum *Schlesstatenses* peterent à Rodolpho Agricola Rectorem Scholæ, misit ipsum in urbem *Schlesstadium*, sed eum prius diligenter informavit, ut suos auditores ad meliores literas assuefaceret deduceretque: Ibi eum Lodovicum JACOBUS WIMPHELINGIUS, BEATUS RHENANUS, JOANNES SAPIDUS, GEORGIUS SIMLERUS & FRANCISCUS STADIANUS, (qui duo posteriores erant Præceptores PHILIPPI MELANCHTHONIS, ut ipse fatetur in oratione habita Witebergæ anno 1518. de corrigendis studiis) qui posterior etiam Coloniae audierat Joannem Casarium, discipulum Hegii & Langii, docentem audiverunt. Et de hoc DRINGENBERGIO Paderbornensi Westphalo testatur illud *Erasmus Roterodamus* lib. 23. Epist. epistola ad Joannem Vlattenum, ideo quicquid postea *Jacobus Wimpelingius* de Rhetorica, de elegantibus latini sermonis & similibus scripsit, (& fuit Præceptor Othmari Lucinii & Jodoci Willichii) hoc præceptori Westphalo acceptum tulit, & Tübingæ, Heidelbergæ ac Francofurti in Academiis legit. GEORGIUS SIMLERUS hujus quoque discipulus scripsit de observationibus artis Grammaticæ & de literis Græcis, & hoc accepit primo ex præceptore Dringenbergio: idem dicamus de SAPIDO, qui diligenter *Argentorati* docuit, & extant præclara monumenta Beati Rhenani. Venio nunc ad ALEXAND. HEGIUM, de quo sic scribit *Erasmus Roterodamus* in Chiliad. Centuria 4. in Proverb. Quid canis in balneo? Sic, his itaque jam plenis jamque absolutis laudibus viri (*Rodolphi Agricola*) equidem fateor me peculiariter etiam atque impensius favere, quod mihi admodum adhuc puero contigit uti præceptore hujus discipulo *Alexandro Hegio*, qui ludum aliquando celebrem oppidi Daventriensis moderabatur, in quo nos olim admodum pueri utriusque linguæ prima didicimus elementa, vir ut paucis dicam, præceptori suo sumillimus, tam inculpatæ vitæ, quam doctrinæ non trivialis, in quo unum illud vel Momus ipse calumniari fortasse potuisset, quod famæ plus æquo negligens nullam posteritatis habet rationem. Proinde si quæ scripsit ut rem ludicram haud seriam egisse videatur. Quanquam vel sic scripta sunt ejusmodi, ut eruditorum calculis im-

immortalitatem promereantur. Idem in Dialogo, qui Ciceronianus inscribitur, ait: Westphalia nobis dedit ALEXANDRUM HEGIUM, virum eruditum, sanctum & facundum, sed qui gloriæ contemptu nihil magni est molitus.

MURMELLIUS quoque sic de HEGIO scribit, quando in opera Torrentini epigramma cuderet:

Dux etenim nobis doctissimus Hegius ille
Præceptorque fuit.

Idem *Joannes Marmellius* libro 2. Didascaliorum capite 9. sic scribit: ALEXANDER HEGIUS homo Græcæ ac linguæ Latinæ cum primis eruditus & præceptor quondam meus: Item cap. 21. Alexander Hegius, vir non minus græcæ linguæ quam latinæ doctus.

HERMANNUS BUSCHIUS, anno 1489. tale scripsit de HEGIO epigramma:

Si quis in Aonio posuit vestigia luco,
Scindit & intonsam si quis ab arte lyram,
Si quis Grajorum didicit facundia virorum
Scripta, vel Ausonia flumina digna toga,
Si quis Romanas acies & prælia novit,
Vel quæ Cumæus Partheniusque docet;
Tu qui clara tenes Pellæi nomina regis,
Dispeream, si non hic mihi solus eris.

Idem in præfatione in libros suos duos Epigrammatum ad ALEXANDRUM HEGIUM sic scribit: Hanc editionem præcipitavi, quanquam imprudenter eamque tuo nomini tuæque integritati dedicavi, ut eo securius tuo præsidio tuoque patrocínio in lucem exiret. Arbitratus itaque, si ea suavitate, eo ornatu, ea denique ubertate (ut poemata debebant) carmina nostra non fluere, tu ea facillime pro tua in me benevolentia, quæ mihi à teneris annis, cum ludum tuum ingrederer, tuoque auspicio prima artis Grammaticæ rudimenta imberem, perspectissima fuit, ab omni livoris morfu atque invidia vindicare.

Erant autem discipuli ALEXANDRI HEGII, *Daventria*, ERASMUS ROTTERODAMUS (qui libros de *Constructione*, de *Copia verborum* & rerum, de *Conscribendis Epistolis*, de *Apophthematibus*, de *Chiliadibus*, de *Similitudinibus* & de aliis conscriptis, mirificè promovit rem literariam) HERMANNUS BUSCHIUS (qui quantum promoverit puriores

artes,

artes, diximus in oratione, quam de ejus vita conscripsimus) JOANNES MURMELLIUS (de quo postea) item Joannes Casarius, Hermannus Torrentinus, Timannus Camenerus, Jacobus Montanus, Spirensis, Josephus Horlenius, Nicolaus Lesdorsius, Conradus Goclenius, Joannes Alexander Meppensis cum fratre Luberto, Antonius Tunicus, Joannes Peringius, Gerhardus Listrius, Rhenensis, Joannes Hagemannus, Petrus Nebemius, Drolshagius, Ludolphus Heringius, Berhardus Gueringius, Lodovicus Bavincus, Servatius & Joannes Adicollii, Colonienses, Jacobus Faber, Daventriensis, Theodorus Rotarius, Petrus Gymnicus, Aquensis, Joannes Volsius, Lunensis, Arnoldus Venlo, Joannis Venroth, Andreas Ornotoparcus, Bartholomaeus Coloniensis, Andreas Canther & plures, qui omnes fuerunt auditores Alexandri Hegii, & ab eo instituti sunt, sicut etiam Otto Beckmannus. Quod attinet ad HEGIUM, extant aliquot epistolæ Rodolphi Agricola ad ipsum datæ, de explodenda barbarie: Interim vidi Farra-
ginem istius Alexandri Hegii, Daventriæ editam, in qua indicat barbara vocabula & ineptos Germanismos vel solæcismos, item absurdos dicendi modos auditoribus, & meliores in dictione phrasas ostendit, communem quoque Glossatorum & Commentatorum processum in explicandis Grammaticis, poetis & scriptoribus reprehendit, & multa utiliter substituit, & commodius pleraque explicare re ipsa se posse ostendit; deinde scripsit *Investivam* contra ineptos Grammaticulos & modos significandi, ubi inter cætera ait: Adeo exigua latinitatis cura est, ut etiam tituli librorum corrumpantur; tandem inter alia refert & recitat inepta & non latina dicta, ut *magistrari*, *prasbyterari* similiaque, quæ ex libello (ut ait) cui titulus est, *Disciplina scholarum*, discuntur, ubi etiam præmissus est barbarismus ipsi operi in titulo, &c. tandem stomachatur in *Vocabularium*, ex quo, in *Gemma Gemmarum*, & censet potius pueros esse remittendos ad *Varronem*, *Nonium Marcellum*, *Tortellium* & alios puriores & vetustiores Grammaticos: deinde addit, *Alannum* & *Alexandrum* esse indignos, qui legantur & emanent: denique edidit *Dialogum Physicum*, in quo de arte Dialectices & in nonnullis aliis Dialogis asserit prolixè de utilitate Grammatices, Dialectices & Rhetorices, & de Physicis negotiis doctissime disputat, videlicet de sensu & sensibili ex ipsis fontibus Philosophorum disputationes instituit, videlicet ex Græca & Latina lingua, & in eodem testatur, quantum in morali Philosophia profecerit, postquam doctissimè de virtutibus & moribus differat, &c. Hæc in scriptis Hegii. Jam videamus, quid ipse in discipulis & per discipulos effecerit per Germaniam.

Dixi-

Diximus de *Erasmio Roterodamo* & de *Buschio*, discipulis Hegii, jam pergamus de reliquis istius auditoribus differere. JOSEPHUS HORLENIUS, Segenensis, *Hervordia Rectorem* egit, cum ibi ageret *Conrectorem* THEODORUS ROTARIUS, quoque discipulus Hegii, & sub eo *Hervordia* literas didicit, quando ibi reformaret *Horlenius* cum *Rotario* *Uanensi* studia humanitatis *Petrus Mosellanus* circa annum Domini 1506. & hic fuit, cujus facit mentionem Mosellanus in Dialogis suis, dialogo 5. quando sic ait: Quum primum puber factus, graviori paulò cura Præceptorem scriptores Latinos prælegentem audire cœpissem, subinde Græculæ aliquot voces nobis occurrebant. Quo loco Præceptor suo munere egregiè se putabat perfungi, quoties obiter tantum admoneret ea esse græca, perinde ac si peregrina ad nos nihil attinerent, &c. Interim vir erat admodum doctus HORLENIUS, qui multa utilia scripsit, & octavo vel septimo anno post millesimum & quingentesimum regressus est Monasterium, factus est Lector Quartæ classis, (& tunc adhuc didicit ibidem literas Græcas) quando vero ex schola Timanni discederet *Murmellius*, & *Peringius* fieret Conrector, HORLENIUS præficiebatur tertix classi, & Peringio tandem in Patriam proficiscente, ut Conrector secundæ classi præficatur hic JOSEPHUS, & moritur demum in ea functione Monasterii anno Domini 1521. peste, major sexagenario.

JOANNES MURMELLIUS, Hegii discipulus, cum venit Monasterium, ita sub Langii auspiciis profecit, ut auxilio & judicio Langii multa utilia & scriberet & doceret, traderetque ea felicitate, ut ex omnibus locis studiosi confluerent ad scholam *Timanni*, ut audirent *Murmellium*, quia tanta de ea schola increbuit fama, ut ex Argentorato puer eò mitteretur *Jacobus Mycillus*, *Georgius Helius* ex Milnia, & *Joannis Bugenhagii*, Pomerani, frater *Gerhardus* ex Pomerania, & *Sua-venii fratres* inde Monasterium usque mitterentur cum patruèle *Joannis Bugenhagii*, *Joanne Bugenhagio* juniore, item istius discipuli *Andreas*, *Joachim* & *David*: item *Georgius Spalatinus*, qui *Hermannum Buschium* cum *Georgio Helio*, (qui Monasterii anno Domini 1500. audiverat quoque *Murmellium*) Lipsiæ anno Domini 1560. reformantem literarum studia, se ètatus fuerat, multos misit in scholam MURMELLII, & eum publicis Epistolis humaniter ac reverenter salutat, doctissimum appellans virum, sicut eæ à Murmellio postea editæ sunt: Multi quoque ex *Belgicis* locis & ex *Rhenanis* regionibus ad scholam Murmellii confluxerunt.

runt. Et sic scribit ex Treptonio, oppido Pomeraniæ, ad MURMELLIUM *Joannes Bugenhagius*, Pomeranus: Ego quos habeo discipulos hortari soleo, ut te tandem visant, te adeant, si velint doctiores fieri & evadere, cum opuscula tua eis lego, Item: Gavissus sum, cum tua scripta legerem, me eo vivere tempore, quo & ipsa Germaniæ adolescentia doctis atque latinissimis præceptoribus gaudet. Qui enim tua scripta legit, intelliget plane te casta & latiali lingua loquentem, & nihilominus *Lyra Apollinis* instructum dulcia & eadem pia, ut Christi famulum decet, resonantem carmina. Tandem petit sibi aliquem locum ex *Lactantio* explicari per Murmellium Bugenhagius. Similiter anno Domini 1517. ex *Camina* urbe Pomeraniæ, ubi *Vicedominus* erat, scribit *Joannes Suavenius* ad MURMELLIUM sic: Equidem sic existimo, neque *Pythagoram* illum Samniurn majus lumen potuisse adferre *Sicilia*, quam tu *Germania* nostræ attuleris, neque *Socratem* illum, qui primus *Ethicen* de cœlo traxisse dicitur perfectiorem egisse virum, quam tu sustineas: Neque divinum *Platonem* ex sua Academia eruditiores misisse, quam tu è tuo ludo miseris. Neque ex lyceo *Aristotelis* acutiores prodiisse, quam ex tua Diatriba processerunt: neque *Isocraten* elegantius docuisse, quam tu doces: neque ad *Theoprasti* officinam frequentiore concursu fuisse, quàm hactenus ad tuum ludum fuerit. Quid multis? Tu nobis *Aristarchus*, tu *Carneades*, tu *Demosthenes*, tu *Archimedes* futurus es, felicior *Marco Tullio*, qui ab *Athenis* eloquentiam *Romam* transtulisse fertur: Tu vero Rhetoricam in patria pene & didicisti & curiosissimè doces, &c. Hic *Suavenius* tunc ante decennium cum fratre *Petro* audiverat Monasterii Murmellium, & utriusque frater *Bartholomæus* erat *Caminensis* Episcopus, & fuit magnus religionis postea assertor.

PETRUS NEHEMIUS, Drolshagius, gubernans & formans studia literarum ex promotione *Rodolphi Langii Tremonia* (sicut ibidem nostro tempore per annos ferme quadraginta literas & linguas in magna frequentia cum collegis *Cypriano Vomelio*, *Quirino Reinerio*, *Bernhardo Copio*, *Frederico Beurhusio*, & aliis magna cum laude gubernavit & professus est. Doctor JOANNES LAMBACHIUS, *Scavastes*, quondam *Petri Homphai* (discipuli *Hegii*) & *Joannis Aelii junioris* & *Matthia Bredembachii* Westphalorum, & Monasterii *Timanni Cameneri* & *Joannis Murmellii* discipulorum, auditor) sic scribendo in præfatione suorum Scholiorum in carmina quædam pia *Rodolphi Langii* scriptorum anno Domini

mini 1505. alloquitur MURMELLIUM : Vidi tua & legi opuscula de verborum compositione inscripta quàm utilissima, quæ nuper in lucem edideras & plura alia tum oratione tum carmine contexta. Quamobrem non possum tibi non gratulari , te tantum apicem ascendisse & utroque genere scripsisse, quod nemini Græcorum, teste Cicerone, primo Officiorum, contigisse videmus.

Buschius de MURMELLII versibus sic loquitur :

Carmina *Murmellii* priscis æquanda poetis.

Cum vero ad gubernationem Scholæ *Alcmariæ* in Hollandia manus applicaret MURMELLIUS , sic ejus collega *Alardus Amstelrodamus* juventutem *Alcmarianam* alloquitur :

Magistrum habes multo optimum,

Ac undecunque impendio

Doctum, imo quem prædicant

Politioris præstitem

Et dictionis & chelis,

Referens *Palemonem* alterum,

Plautum & *Maronem* & *Tullium*.

Et in ejus vita *Gerhardus Noviomagus* sic scribit : Vir absque controversia perspicaci ingenio, fideli memoria, multimoda lectione & scriptione clarus, Græcarum & Latinarum literarum professorem doctissimum *Alexandrum* illum *Hegium* audivit, & bonas literas, quas callebat exactissimè, multis in locis optima fide docuit.

Sed quid etiam de TIMANNO CAMENERO, Guernensi Westphalo, Rectore ejus Scholæ, in qua & Conrectorem & Professore Murmellius egit (qui licet esset *Geldrus* & non *Westphalus*, quamvis in vicinia Westphaliæ natus, tamen à *Westphalo Hegio* primò, deinde in Westphalia media tantum eruditionis Monasterii hausit, & per institutionem *Rodolphi Langii* ita ad annos 15. fermè Monasterii profecit, ut legendo, scribendo, meditando, discendo & profitendo in Westphalia clareret) sentiant viri docti, subjiciam. Præfatus est *Dialectica* hujus TIMANNI CAMENERI *Petrus Gymnicus*, Aquensis, sic ajens : Videmus te vel propè solum & primum ex omnibus his, qui Gymnasia minora gubernant, quam palam & liberè bonas literas in hac nostra inferiori Germania è tenebris revocas in publicum & in lucem Gymnasii tui, & reducis ante oculos tuorum bonos auctores : mox dicit, quod

quod si sentiat sibi aliquid deesse, ut cum collegis non omnibus satisfaciat, esse Langium ut omnium præceptorem, deinde alios in urbe Monasteriensi doctos, ut se, *Morlagium, Tegederum, Alium* seniore & plures, quorum opera uti possit. Imo ipse *Murmellius* lib. 2. Elegiarum *Moralium* sic scribit ad *TIMANNUM* :

Qui claris animi possunt divina tueri
Luminibus, curant illa caduca nihil.
Quos inter merito numerat te Musa, Timanne,
Gloria Teutonici docte Timanne soli.
Qui solida errantem moderaris lege juventam,
Præcipiens recte vivere, rite loqui.
Sedulus ingenuas pueros hortaris ad artes,
Et Sophiam summo cogis amore sequi.
Et mox :

Censetur latè doctusque Timannus habetur,
In celebri celebrem qui regit urbe scholam.

Josephus Horlenius, qui cum Timanno Camenero & Joanne Murmellio, Ruremundensi, audierat Hegium, sic scribit in libro suo Epigrammatum, ad hunc *Timannum* Monasterii edito :

Westphaliæ in lætos tua primum Epirhedia fines
Vexerunt artes docte Timanne bonas.
Nullus enim Musis fuerat locus omine faustus,
Per te præsentis ast habuere manus.
Barbarica Geticaque loqui farragine præter
Tyrones aliud nil didicere prius.
Sed tua dente minax pepulit benefuscina tetram
Barbariem & Musas contulit ingenuas.
Doctus es egregiè nodosos solvere Elenchos
Et quodcunque potest rite sophisma dari.
Tu Physicen calles, moralia tuque docendo
Nicomachi gnato non minor esse potes,
Noctibus assiduis Divina volumina lustras,
Perlegis & quidquid lectio sacra tenet.

Quare talis Scholæ & tam præclare rei literariæ officinæ auctor fuit *Rodolphus Langius*, & quod & quam multi celebres viri in ea Schola *Timanni* & *Murmellii* professores fuerint, & quid præstiterint scribendo, in Oratione de Langio explicuimus.

Nunc

Nunc videamus quot & quam celebres viri ex schola MURMELLII & sui *Reſtoris* TIMANNI prodierint.

HERMANNUS STUVIUS, Vechtenſis, (cui inſcripſit Tabulas Grammatices Murmellius, & dicit in præſatione ita ſcribere epiſtolas Stuvium, ac ſi Muſæ ipſæ loquerentur) Schwollis Conrectorem egit, & poſtea Lovanii privatim præſeſſus eſt. Item MATTHIAS BREDENBACHIUS, HENRICUS URANIUS, & JOANNES ÆLIUS, *junior*, ordine *Reſtores Embricenſes*, fuerunt *diſcipuli* MURMELLII, ex quibus poſterior fuit etiam ſucceſſor & diſcipulus Timanni, & ad annos viginti *Monafterii* egit *Reſtorem* mihi an. 1538. præceptor, cui ſucceſſit HENRICUS VRUCHTERUS OLPHENTIUS, ſimiliter auditor Murmellii ibidem, & poſt eos HERMANNUS KERSENBROCHIIUS, qui ibi cum laude in magna frequentia ſuis præceptoribus *Ælio* inſigni Hiſtorico & *Olphenio* Philoſopho & Poëtæ ſuccedens ad annos 27. juventutem & literas moderatus eſt, ſed malam à Monafterienſibus retulit gratiam.

JOANNES MONHEMIUS, Erverfeldæ in Weſtphalia natus, & in Schola Monafterii inſtitutus, multa in re Dialectica & rebus Grammaticis præclara ſcripſit, & *Colonia* primo, deinde *Diſſeldorpii* juventuti cum gloria cumulatim ad iſtius Scholam currenti præfuit.

JOANNES POLLIUS, primo Conrector, deinde ſucceſſor *Bartholomæi Colonienſis*, in urbe *Mindenſi* literas cum eodem reſtituit, & poſtea RODOLPHUM MOLLERUM & *Henricum Sibaum Olphenium*, (qui cum ſuo populari *Henrico Vrchtero Olphenio*, diu in Schola Timanni Murmelliique, ſicut etiam ante *Pollium*, inſtitutus erat) ſucceſſores habuit, & fuerat etiam *Mollerus* diſcipulus Murmellii & Timanni ac *Horlenii*, *Peringii* & *Tunicii*, & iſte RODOLPHUS MOLLERUS, *Oſnaburgi* poſt Joannem Alexandrum, *Meppenſem*, & antea *Hervordia* cum Jacobo Montano, *Spirenſi*, & Theodoro Rotario poſt diſceſſum *Horlenii*, & poſt Rotarium ibidem & quoque *Minda* ſuccedens Pollio, literas politiores propugnavit & ad meliores artes hortatus eſt auditores.

HOMERUS BÜTERANUS, Haſelundeniſis, qui primo in ſchola Timanni Bernhardum Gueringium, Joannem Hagemannum, Lodovicum Bavincum audivit, & antea in ſchola Hegii eruditus erat, is inquam præfuit 4. claſſi in ſchola Timanni ſub Conrectoribus *Peringio* & *Horlenio*, & deinde *Brunſviga* & poſtremo *Hervordia* poſt Mollerum ſcholis præfuit & ei ſuccedit CHRISTIANUS SCHLEIBINGIUS, inſtitutus in ſchola Timanni quoque ſed Conrectore Joanne Ælio, item ſub lectore tertię claſſis Joanne Glandorpio, Henrico Vrchtero Olphenio

quartæ classis ordinario, & Antonio Tunicio quintam præposito, cui rursus successit HENRICUS SIBÆUS, *Olphenius*, Murmellii quoque & Timanni discipulus, qui Sibæus postremis gubernationis Timanni temporibus *Monasterii* Lecter sextæ classis erat & tandem *Helmestadii, Casjels in Deshmarsia, Osnaburgi, Hervordie, Lemgovia* & alibi literas bonas tradidit. Diximus modo de JOANNE GLANDORPIO, *Monasterii* nato, in eadem schola sub Timanno per Gueringium, Hagemannum, Bavinicum, Murmellium instituto, qui erat Buschii in itinere Comes, & tandem *Rostochii & Colonia* gradus sumpsit, atque in patria primò ut dixi, deinde *Marpurgi* in nova Academia, denique *Hamelunga, Brunsvigl, Hannovera, Goslarii*, & postremo *Hervordie* literas ac artes & historias (in quibus erat cum multorum admiratione versatus excellentissime, quem solutat semper Philippus Melanchthon ut doctissimū virum cum in publicis, tum in privatis epistolis ad eum datis, & hic Glandorpius literatos reddidit discipulos) eruditissime tradidit. Fuit etiam *Goslaris* ante ipsum M. MICHAEL VOLMETIUS, Rector scholæ florentis, qui similiter Murmellium & Camenerum audiverat, ut erat *Westphalus*. HERMANNUS TULICHIIUS postquam audivisset eosdem *Monasterii*, commendatur Hermannō Buschio tunc *Lipsiæ* versanti per Murmellium, cum hunc aliquantulum instituisset, ipsum anno 1506. commendavit deinde utriusque populari Ottoni Beckmanno, Professore oratorio in Academia *Witebergensi* nova, qui eum Tulichium propter ingenium, eruditionem, tum propter Murmellium & communem patriam habuit carissimum, ejusque negotium promovit ed, ut Hermannus Tulichius fieret primò *Witeberga*, deinde *Lipsiæ* in Academiis Professor oratorius, ubi anno Domini 1515. erudito carmine edito commendavit constructiones Erasmi Roterodami. Et inter alia sic refert: Si brevitate placeat, simul utilitate libellus. Hoc brevius nihil est utiliusve puer. Tandem vocatus is ad aperiendam novam Scholam in celebri urbe *Lunaburga*, hoc quidem splendide fecit, & dicitur Lucas Lossius ab illo hausisse quicquid in illo eruditionis est, & totum illud esse Tulichii ajunt, quod hætenus per Erotemata cum in artibus tum in aliis disciplinis edidit Lossius, aut saltem potissimam istorum esse partem ex Tulichii ore acceptamasserunt. Tunc temporis erat Tulichio Conrector, & ei mortuo successor JOANNES BATELIUS, Costeldianus, qui quoq; in Schola Timanni & Murmellii eruditus erat, & eo propter senium quieti tradito vocatus est ibi in ejus locum M. ALBERTUS LONICERUS, *Hervordiensis*, quoque *Westphalus*, qui à discipulis Timanni, Buterano, Schleibingio &

& Sibæo viris claris, in patria institutus est ita, ut postquam in Academia egisset, non solum in patria, sed etiam Lunæburgi cum admiratione juventutem hætenus per multos annos instituat, & præsit optime Ludo literario.

HERMANNUS BONNUS, Quackenburgensis, *Griphswaldia* in Academia & *Lubeca* bonas literas tradidit, cujus in Scholis per Saxoniam extant & leguntur Elementa, prodiit quoque ex schola Timanni sub Murmellio, & quando *Erasmus Sarcerius*, istius esset Conrector *Lubeca*, dicitur ab eo hausisse & excerptisse, quicquid postea per Methodum in re Dialectica & Rhetorica edidit iste *Sarcerius*, dum ageret Rectorem primò, deinde Concionatorem *Dillenberga* vel *Sigena* in Comitatu Nassovienfi, &c.

JOANNES RIVIUS, Attendoriensis, in patria audivit popularem Timannum Mullæum discipulum Hegii, qui eum primò ad *Theodorum Rotarium*, Unnensem, Hervordia docentem cum Jacobo Montano, Spirensi, misit & postea Murmellio & Horlenio docentibus Monasterii commendavit, & is Triviis in Grammatica, Dialectica & Rhetorica scriptis rem literariam in Misnia egregiè promovit, & ipse Westphalus habuit ibi discipulos, *Georgium Fabricium* & *Adamum Siberum* aliosque restauratores rei literariæ. Quod etiam *Buschius* incœpit *Rostochii*, hoc perfecit ARNOLDUS BURENIUS in restituendis literis, & hic fuerat cum *Henrico Welfio*, Lingio, suo Collega Timanni & Murmellii auditor: & quæ præstiterit uterque ibi multis notum est.

VITUS ORTELIUS, Winshemius, fuit auditor Murmellii, & postea celebris Professor *Whitebergæ* erat, qui Philippi Syntaxin locupletavit & quædam ex græcis vertit.

JACOBUS MYCILLUS ex Argentorato venit in Westphalam ad audiendum Murmellium, & quomodo is scriptis & prælectionibus rem literariam promoverit, dum multa Scholia in Poetas passim scripsit, quædam ex græcis vertit, de Prosodia & aliis scripsit, Grammaticamque Philippi auxit, notum est multis.

GERHARDUS GILDENHUSIUS & JOANNES DICKMANNUS ut auditores Timanni & Murmellii in oppido ditionis Monasteriensis Borkeno studia humanitatis suscitaverunt, sicut in oppido *Allen* ejusdem ditionis M. GERHARDUS COTIUS, eorundem discipulus, tentavit, & sicut *Warendorpli* HENRICUS SCÆVIUS, Cloppenbergensis, Poëta fecit, qui quoque utriusque auditor fuerat, cujus epigrammata extant, Veluti & JOANNES BUSCHMANNUS in patria oppido *Lubbecko* ditionis Mindensis idem instituit,

tuit, & multa carmina ejus prodierunt, qui quoque Murmellium & Timannum audierat: Idem accidit EBERHARDO TAPPIO, Lunensi, istorum discipulo profitenti bonas literas *Colonia* & alibi, qui in Epitomen contraxit Chiliades Erasmi, & collationem Germanicorum proverbiorum cum Græcis & Latinis scripsit: Simile possum referre de WILHELMO SANDPHURDIO. Et *dies deficeret*, si pergerem recensere eos omnes per Germaniam viros doctos, qui ex Schola Langii, cui præfuit Timannus Camenerus, & in qua legit Murmellius, prodierunt: Et hæcenus qui ex ista Schola tanquam ex equo Trojano progressi sunt, recensuimus, ut non minimam operam in restituenda re literaria præstiterint Westphali.

Pergo jam ad reliquos ALEXANDRI HEGII discipulos, videlicet ad proximum in ordine CÆSARIUM, Juliacensem, in vicinia Westphaliæ natum, qui & Hegium & Langium audivit, & literas ac Dialecticam cum JOANNE MATTHÆO PHRISSEMIO, ejusdem sub Hegio condiscipulo, restituit, & extant in arte Dialectica utriusque erudita scripta, & consuluit Joannes Casarius in restituendo Plinio Langium: Fuit etiam HERMANNUS TORRENTINUS eruditus in schola Hegii, qui anno Domini 1506. in schola patriæ urbis *Schwollensis* correxit doctrinale Alexandri ad usum scholarum, & inde barbaros versus sustulit, & magis perspicuos substituit, & meliorem, quam antea vocabulorum interpretationem adjecit, sicut præfatus est in doctrinale Alexandri, & in ea præfatione hoc fateatur: mox ille damnatur à barbaris & philosophastris, hoc nomine, ut cogeretur scribere, Apologiam ad germanum fratrem Joannem Torrentinum, contra istos calumniatores, in qua inter alia dicit: Quis vel mediocriter doctus ignorat, quot mendosi, quot obseuri & inutiles versus fuerint in Alexandro? Quod & Sulpitius, Veralanus & Aldus Manutius, Romanus aliique viri doctissimi perhibent, quorum opera effectum est, ut Alexandri doctrinale, quod vocant, Italiæ Scholis explosum sit. Quod ipsum quoniam nostris regionibus factu difficile ac penè impossibile videtur, doctorum hominum hortatu invidiosam hanc & sanè laboriosam suscepi provinciam, ut hujus primæ partis mendosa quæque corrigerem, & redundantia amputarem. Tandem invehitur in Eberhardum & Cornutum, & doctrinale Alexandri, vocat Labyrinthum apud Minotaurum. Legit quoque in sua schola Virgilii opera & Scholiis explicuit & primus *Elucidarium poeticum* conscripsit, quem auxit Mycillus, mortuo Torrentino succedit JOANNES ALEXANDER, Meppensis, antea Corrector & auditor quoque Hegii, cui erat tunc Vice-Corrector HERMAN-

NUS

nus STUVIUS, Vechtenſis, & utrique inſcribit ſuum *Scoparium* ad profligandam barbariem *Joannes Murmellius*, & cum tandem iſti duo excluderent ex Schola *Schwollenſi* illud doctrinale Alexandri, mox ejiciuntur per barbaros, & tunc abiit *Stuvius Lovanium* & *Joannes Alexander*, Meppenſis, *Oſnaburgi* tandem *ſuſcipit ſtudia* literarum excitanda ex promotione Langii, & de illo Meppenſi ſic ſcribit Murmellius:

Te doctore Scholæ pars iſtic maxima floret,
Doctrinam ſequitur magna caterva tuam.

Item:

Eloquii ſalve cultor facunde latini,
Quo duce barbaries tollitur è medio.

Erat quoque informatus in Schola *Hegii* JACOBUS MONTANUS, *Spirenſis*, qui in media *Westphalia Hervordia* ſcripſit de *Conſtructione* librum multis exemplis refertum, & *Phraſes* collegit ex *Cicerone*, *Terentio*, *Saluſtio*, *Plauto*, *Ceſare* & *Livio* & edidit, imò *Calepinum* vel ejus *Lexicon* aut *Dictionarium* correxit, & perperam citata vel excuſa mutavit & in ordinem redegit, *barbaras voces ſuſtulit*, & in ſexcentis locis emendavit, atque *Ortographiam* paſſim aſſeruit, ut in præfatione *Calepini*, *Joannes Prael*, *Coloniensis* *Typographus* anno Domini 1534. tradit & eum de literis latinis optime meritum vocat virum. JOSEPHUS HORLENIUS ſimiliter quoque didicerat literas in Schola *Hegii*, & *Hervordia* atque *Monasterii* propagavit artes ac bonos auctores, ut diximus, & ei ſuccedit THEODORUS ROTARIUS *Hervordia*, qui etiam audiverat *Hegium*.

NICOLAUS LESDORFIUS *Hegii* diſcipulus in patria *Groninga* Scholam aperuit, cui diſcipulus, vir in lingua Latina eloquentiſſimus, REGNERUS ſucceſſit. Venio ad CONRADUM GOCLENIUM, *Paderbornenſem* in ſchola *Hegiana* inſtitutum, de quo ſcribit *Erasmus Roterodamus* in proverbio: Te ipſum laudas, *Conradus Goclenius* ait, *Latinæ linguæ publicus Profeſſor* in *Academia Lovaniensi*, juvenis utriusque linguæ ad unguem doctus, & in utroque ſcribendi genere mirificus artifex, ſive proſam orationem malis, ſive carmen, olim inter primos eruditionis proceres præcipuas habiturus. Idem in *Ciceroniano* ſuo dialogo: GOCLENIUS apud *Brabantos* jam pridem ornat non modo *Collegium Buſleidannum*, quod quidem trilingue vocant, ſed totam etiam *Academiam* licet alioqui florentiſſimam. Item mox: Opinor illud ingenium poſſe quidquid ſerio voluerit, verum mavult eſſe obefulus, quam polygraphus. Et in *Epistoſta* ad Thomam Morum libro *Epistoſtarum* 17. ſic de eo ait: *Westphalus* populus ut vulgò rudior habetur, ita multos nobis

dedit summis ingeniis minimeque vulgari doctrina præditos. Non aliud genus mortalium patientius laborum est, fide morumque sinceritate, simplici prudentia & prudenti simplicitate potissimum commendatur. Scis nuper *Lovanii* trilingue Collegium, in eo publicè *Couradus Goclenius* gente Westphalus, latinas literas maxima cum laude, totius Academiae fructu proficitur, ea morum integritate comitateque, ut literas, quas docet etiam apud illos reddat gratiosas, qui prius averfabantur. Ingenium argutum, quod feliciter sui specimen præbuit, etiam in his disciplinis, quas solenniter tradunt in scholis publicis. Sales habet sed prorsus atticos, ac lepidis fabellis vel tecum certare queat. In carmine peculiarem quandam habet gratiam, nunquam non dulcius, nunquam non dulcis & amœnus. Nec est ullum unquam argumentum tam inamabile, quod illo tractante non mitescat. In prosa oratione sic est sui similis, imo sic est sui dissimilis, ut illius soluta legens putes prorsus alienum à carmine esse. Et postea: Quod si nostri principes prophani pariter & Ecclesiastici didicissent egregiis ingeniis habere suum honorem, quemadmodum apud Italicos habetur, *GOCLENIUS* noster totus esset aureus, &c. & *Alardus Amstelradamus* ad *Sibrandum Pompejum Oconem* vocat hunc utriusque linguæ facile Principem, &c. Extant ejus in officia & aliquot orationes *Ciceronis* scholia: ita ille fuit fuit reformator linguarum & artium & latii sermonis apud *Lovanienfes*.

De *Joanne Alexandro*, Meppensi, diximus, & ejus frater post *Ædicolios* fratres & *Bartholomeum Coloniensem*, nomine *LUBERTUS*, fuit Rector scholæ *Daventriensis*, sicut nostro tempore celebrem ibi scholam *JOANNES NOVIOMAGUS* moderatus est, qui habuit Coloniae præceptorem Westphalum *ARNOLDUM WESALIENSEM*, discipulum *Alexandri Hegii*, item *JOANNEM CÆSARIUM* & *PHRISSEMIUM*.

ANTONIUS TUNICIUS, Monasterii docuit in schola *Timanni Cameneri*, & *Erotemata Grammatices* scripsit & *proverbiales versus* edidit, sicut & ille erat discipulus *Alexandri Hegii*.

JOANNES PERINGIUS, Buricensis, in schola *Timanni Cameneri* Monasterii aliquid ex *Laurentii Vallæ* scriptis de observatione Latina collegit, sicut etiam *Alexandri Hegii* auditor erat.

GERHARDUS LISTRIUS, Rhenensis Westphalus & discipulus *Hegii*, scripsit in *Moriam Erasmi* & de figuris aliquid edidit, sicut etiam *Petrus Mosellanus*, qui fuit in schola *Hervordienti* in Westphalia ab ipsis Westphalis & *Hegii* discipulis institutus, dum esset discipulus ibidem *Horlenii*, *Rotarii* & *Montani Spirensis*, &c. Et is Dialogos quosdam edidit,

edidit, & vertit multa Lipsiæ ex Græca lingua in Latinam, præsertim ex Nazianzeno, & is fuit primus reformator eloquentiæ in urbis Lipsensis Academia post Busehium Westphalum.

JOANNES HAGEMANNUS, GUERINGIUS, BAVINCUS & similes natione Monasterienses sunt, & fuerunt lectores egregii in schola Timanni Monasterii; de quibus diximus in oratione de Rodolpho Langio, erant discipuli Hegii.

PETRUS NEHEMIUS, Drolshagius Westphalus, fuit *Rektor scholæ*, ex promotione Rodolphi Langii, *Tremonia*, & ei inscripsit sua in Versilogum Mancinelli commentaria *Joannes Murmellius*; & eum vocat Murmellius doctissimum virum.

LUDOLPHUS HERINGIUS, fuit ex promotione Langii *Rektor* & inceptor literariæ doctrinæ, anno Domini 1501. *Hammonæ*, civitate Comitatus amplissimi de *Marcka*, cui inscripsit *Murmellius Eclogas*, in quibus etiam alibi depinxit *Hammonensem urbem*, & eidem composita verborum versibus conscripta cum commentariis inscripsit, & is fuit egregius reformator Latinæ linguæ in patria.

De *Gueringio*, *Bavincoque* diximus in Oratione Langii.

SERVATIUS & JOANNES ÆDICOLII fratres, natione Colonienses, in schola Hegii, postquam *Rodolphum Agricolum* Heidelbergæ audivissent, & postea incœpissent reformare studia in patria, & propterea exclusi essent per barbaros, auspicio præceptoris Hegii cœperunt *Daventræ Homerum, Hesiodum, Euripidem* & alios græcos auctores enarrare, & *Servatius* vertit aliquod *Pœmata Homeri* Heroico carmine, quæ sunt Parisiis exesa: interea *Jacobus Faber*, Daventriensis, legit græcè *Isocratis, Platonisque* scripta ibidem, quorum pleraque vertit ipse *Jacobus*, quæ sunt Daventræ edita.

Dixi de THEODORO ROTARIO, gubernante post HORLENIUM scholam *Hervordie*, in qua dedit operam literis MOSELLANUS, ut diximus.

PETRUS GYMNICUS, Aquis (cujus antea facta est mentio) magnus fuit Philosophus & Mathematicus, & dixit *Longicampianns*, Matheseos Professor Witebergæ, se in tam longa professione per Europam & Germaniam nunquam reperisse doctiores in sua ista de Mathesi professione, quam duos in Westphalia viros, alterum Monasterii *Petrum Gymnicum Aquisensem*, alterum Mindæ *Bartholomeum Coloniensem*.

JOANNES VOLSIUS docuit primò Monasterii deinde Coloniae, & ARNOLDUS VENLO quoque ibi docuit. JOANNES vero
Vens

Denroth *Daventria* rexit aliquando studia humanitatis, & ei successit GERHARDUS LISTRIUS: & is erat Hegii discipulus.

ANDREAS ORNOTOPARCUS, Monasterii literarum assertor fuit, BARTHOLOMÆUS COLONIENSIS præcipuus Hegii primo discipulus, deinde collega egregius *Daventria*, & deinde *Mindæ* rem literarum promovit eximiè. De eo scripsit *Trithemius* in suo Catalogo, ipsum esse in secularibus literis egregie doctum, ingenio subtilem, disertum eloquio, Philosophum & Poëtam præclarum, cujus carmina etiam doctissimi Poëtæ mirantur & laudibus tollunt, qui *Sylvam* carminum edidit & vivit *Daventria* anno 1494. Hæc ibi: Sed *Hermannus Buschius* egregium Epigramma de eo scripsit, sicut in oratione ea hoc relatum est, quam de *Buschio* dedimus.

ANDREAS Canther/Phrysius, institutus in schola Hegii, fuit reformator linguæ Latinæ in *Academia Coloniensi*, ut scribit de eo *Murmellius* in Epigrammatis:

Influit in Rhenum Tyberis, doctissime Canther,
Auspicio, ut perhibet publica fama, tuo.
Te duce Romuleo Germani more loquuntur,
Et jam barbaricos dedidicere sonos:
Historiam enarras, legis & facis ipse Poëtas
Illustres, Phrysii gloria magna Soli.

OTTO BECKMANNUS, Warpurgensis, ex ditione Paderbornensi (ubi etiam erat natus ANTONIUS CORVINUS, Theologus) ex promotione *Buschii* factus est primus Oratorius Professor in *Academia Witebergensi*, & cum eò venisset *Philippus Melanchthon* & vidisset ab illo & aliis eleganter restitutas esse literas humaniores, eidem inscribit orationem de corrigendis studiis anno Domini 1518. & vocat ibi eum doctissimum virum, & addit, debemus tibi quicumque literas profite-mur atque adeò ego multis nominibus.

Hactenus dixi de discipulis Hegii Westphali, partim Westphalis, partim in vicinia Westphaliæ natis, sicut in vicinis Westphaliæ locis nati sunt, *Casarius*, *Murmellius*, *Peringius*, *Bartholomæus Coloniensis* & *Ædicolii fratres*, atque *Joannes Noviomagus*, imò etiam RODOLPHUS AGRICOLA, omnis literaturæ, artium, disciplinarum & linguarum auctor per Germaniam, fuit natus in vicinia Westphaliæ, quem in multis locis & multis nominibus supra modum prædicat & extollit in Chiliadibus centuria quarta, in Proverbio. Quid cani cum balneo? *Erasmus Roterodamus*, & *Philippus Melanchthon* in oratione de isto Rodol-

pho

pho Agricola habita, & in epistola ad *Alardum Amstelrodamum* de AGRI-
COLA, &c. & isti maximi censores in literaria re existimant, nihil unquā
de orbe absolutius Rodolpho illo productum, qui tam excellens in re
literaria, & utriusque literaturæ cognitione doctrinaque præditus
fuerit: & existimat *Philippus*, nunquam ex Germanis hætenus ita po-
tuisse satis facere morosis ac fastidiosis *Italis* quenquam, atque potuit
Rodolphus, qui *Ferraria* soluta oratione certabat cum *Guarino*, cum *Siro-
zi* Poëtis versu, de Philosophia cum *Theodoro Gaza* differebat, ita ut
totius Italiæ in se ora & oculos converteret: Is (ait) primus in Germa-
nia emendare genus sermonis cœpit, & accendit Latinæ ac Græcæ lin-
guæ studia, quare ei plurimum debemus.

Jam antea diximus, quanto studio per multas Germaniæ partes in
diversis Scholis & Academiis restituerit artes & linguam Latinam
HERMANNUS BUSCHIUS, in oratione de ejus vita & studiis edita. Et licet
antea de CONRADO GOCLENIO, Westphalo dixerimus, tamen ex testi-
monio *Erasmi Roterodami* ostendemus, quantum ille pro restauratione
linguæ Latinæ contra barbaros laboraverit. Sic enim scribit ad eum in
propria epistola lib. 17. Epist. Deamo te, qui tam graviter rem geras in
professione linguæ Latinæ, tuaque doctrina pariter & ingenio exornes
collegium *Buslidianum*. Felix juvenus nostra, quæ in hoc seculum in-
ciderit: prorsus inviderem, nisi toto pectore faverem utilitati publicæ.
Quo magis obstrepunt hi tatrachi, hoc magis ac magis gliscit ardor
juvenum, spretis illiteratis literis, ad meliora grassantium, video quid
mereatur istorum improbitas. Sed tu, quod temporis perditurus aut
certe malè collocaturus rixando cum malis rabulis, hoc bonis studiis
juvandis impende. Vis tibi commonstrem splendidum ac magnificum
vindictæ genus, fac ut te ipsum præbeas & inculpatis moribus virum, &
sedulum ac diligentem optimarum artium professorem. Nulla ratione
potius possis istos citius ad suspendium adigere, quo sane dignissimi sunt,
quam publicis bonis tantopere cruciantur non aliis modo, verum etiam
sibi ipsis invidentibus. Et mox: Quid enim sensuri sunt cordati viri,
quum audient *Lovanii* & Poëtices & Rhetorices professionem nec ob-
scœnitatis habere quidquam, nec maledicentiæ. Hæc Erasmus. Ex
quibus verbis perspicuè apparet GOCLENIUM Westphalum fuisse præ-
cipuum linguæ Latinæ reformatorem *Lovanii*.

Nunc veniamus tandem ad ANTONII LIBERI, *Susatensis*,
(qui *Campis*, *Alcmaria*, & *Amstelrodami*, juxta præscriptam formam
& consilium Rodolphi Langii & Alexandri Hegii, juventutem infor-

mavit) discipulos, ut videamus, quid illi in re literaria præstiterint per Germaniam.

Istius ANTONII *Westphali discipulus* fuit ADRIANUS *Cardinalis*, (postea *Papa* factus) cujus Phrases de lingua Latina extant. Ex ejusdem Schola prodiit ADRIANUS BARLANDUS, cujus extant *institutiones Rhetorica & Dialogi* aliquot atque *Scholia in Terentium*.

NICOLAUS CLEONARDUS, qui in lingua Græca & Hebræa illustranda eximiam operam posuit, ut ejus eruditissima scripta indicant, istius fuit auditor.

GERHARDUS NOVIOMAGUS ex hujus schola prodiit, historicus insignis, imo hoc ANTONIO usus est præceptore magnus ille Ciceronis Eloquentiæ reductor CHRISTOPHORUS LONGOLIUS, sicut etiam ALARDUS AMSTELRODAMUS, qui ut alia ita in libros *Dialecticos Rodolphi Agricola* scripsit utilissima commentaria, veluti similiter ex ejus Schola prodiit istius Alardi popularis CORNELIUS CROCUS, cujus de inventione *Dialectices* extant scripta, item elegantia colloquia, qui similiter collegit ex instigatione Præceptoris Antonii nostri, *sordidorum vocabulorum faraginem*, & fuerunt istius discipuli multi alii viri eruditi.

Quum igitur Westphali nostri ordine quatuor tanta & tam magna præstiterint in initio cum RODOLPHO AGRICOLA incipientes, & deinde istorum discipuli postea majora in re literaria illustranda tentaverint, ideo verè sentiamus Westphalis nostris deberi, quod lingua Latina sit restituta in Germania nostra: attamen si qui sint, qui totam hanc laudem nostris nolunt planè tribui, illi hoc saltem fateantur necesse est, quod potissimam præ omnibus aliis aliarum nationum hominibus in ea re operam posuerint Westphali, cum patrum tum nostro tempore, ut major nostratibus servetur honor præ aliis populis.

M. BERNHARDUS ORESTES in tribus linguis ad miraculum doctus, tanta cum laude gubernator Scholarum & studiorum in Inclita *Brunsviga* erat, ut si vixisset lumen non tam Westphaliæ quam totius Germaniæ fuisset. Quid dicam de DOCTORE BERNHARDO COPPIO passim in Westphalia, & nunc *Marpurgi* literas bonas cum summa laude proficiente? Taceo infinitos alios hinc inde per Germaniam magna cum laude profitentes linguas, artes & optimos quosque auctores. Considerent etiam omnes hoc in iis, quotquot in Westphalicis Scholis nutriti sunt, eos esse promptiores in Latina lingua quam reliqui

Germani sint vel possint esse.

FINIS.

GENE.

**GENEALOGIÆ
ET
FAMILIÆ,
ILLUSTRIUM ET NOBILISSIMORUM
COMITUM, BARONUM
& DOMINORUM,**

**Qui adhuc cum suis titulis existunt, & suas veteres
ditiones possident in INFERIORI SAXONIA,
ANGRIVARIA & WESTPHALIA.**

Autore

**HERMANNO HAMELMANNO, Licent.
& modo Superintendente Ecclesiarum in Comitatu
Aldenburgico.**

AUTOR LECTORI :

*Hoc labore fruatur tantisper lector, donec adhuc de eadem materiâ quinque
libros dederò, in quibus quidnam tractatum sit, videbit huius libro in
fine adjectum, & ibidem latius explicatum.*

Anno 1582.

Uu 2

PRÆ-

P R Æ F A T I O

In librum illustrium GENEALOGIARUM instituta
ad Potentiss. Sereniss. & Inclytum Monarcham ac Dominum,
Dominum FRIDERICUM II.

Daniæ, Norwegiæ, Gothorum & Vandalorum Regem,
Schleswici, Holsatiæ, Stormariæ & Dithmarsiæ Ducem Illustrissimum,
& Comitem Aldenburgicum & Delmenhorstanum, Principem
magnificentissimum ac Regem longe clementissimum.

Cur ego peregrinus homuncio, Regia Majestati vestra, Potentissime Monarcha, & Rex longe clementissime, hunc nostram librum inscribam, dum potius subsequenter, de Principum in inferiori Saxonia & Westphalia, existentium Genealogiis librum, V. Ser. R. M. inscribere deberem, non est quod quisquam miretur, sed certo sibi persuasum habeat, me ad eam commoveri audaciam, certis & justis aliquot rationibus quas, nemo, qui candidus est, improbare poterit. Primo dum V. S. R. M. per multos annos, contra hostes bella feliciter gesserit & res praeclaras terra marique cum optato successu & jucundo progressu, augustissime perfecit, non erit quod dubitem, de hoc, quasi tantus Monarcha, qualem V. S. R. M. se jam dudum prestitit & re ipsa prestat ac exhibet, non delectaretur lectione historiarum & illustrium familiarum serie ac cognitione? Qui enim ex monarchis extitere, vel quoniam celebres Reges fuere, qui non historiarum consideratione & magnorum exemplis Heroum excitati, maxima quaque peregerunt? quomodo enim res magnas ad optatum finem perducere possent, si illustrium Principum familias, exempla, & res gestas non novissent?

Secundo, quod ego canus in aetate V. Ser. Reg. Maj. illustrium Proavorum & Majorum Regionibus, sub patrocínio illustris & Inclyti Comitís ac Herois V. R. M. propinqui & fidelis alumni, Domini JOANNIS, Comitís Aldenburgici & Delmenhorstani, Domini in Jever / Domini mei Clementissimi, Superintendentem Ecclesiarum agam, ubi vestri Majores magnalia perpetrarunt & latas Regionés obtinuerunt fortiterque cum hostibus suis dimicarunt. Plus est enim quam notorium, THEODORICUM, Comitem Aldenburgensem & Delmenhorstanum, ex Heilwiga Ducissa Schleswicensi, sorore D. Gerhardi & Adolphi fratrum & Ducum, tres filios & fratres genuisse, videlicet CHRISTIANUM electum Regem Daniæ, Ducem Schleswici, Holsatiæ, Stormariæ & Dithmarsiae, Comitem Aldenburgensem & Delmenhorstanum, V. Ser. Reg. Maj. proavum, & GERHARDUM, Comitem Al-

den-

denburgensem & Delmenhorstianum, qui fuit horum modernorum Comitum nostrorum D. Joannis & D. Antonii fratrum, Comitum vere illustrium & praestantissimorum, Dominorum mihi reverenter colendorum quoque proavus atque Mauritium tertium fratrem.

Tertio, cum hunc librum historicum, qui etiam de Regum Danicorum & tua, Serenissime Rex, stirpe Regia, origine, stemmate antiquo, in ipso initio per epitomen aliquid tradit, in his vestris & meorum praedictorum Heroum locis ac ditionibus ex diversis meis collectaneis, longo usu & assidua indagatione in diversis Regionibus observatis, in ordinem redegerim, spero hunc nostrum laborem, V. Ser. Reg. Maj. qua ex vetustissima Comitum Aldenburgensium familia vere illustri, suum masculinum stemma & Regiam familiam atque Ducalem progeniem trahit & sibi propterea etiam utriusque Comitatus titulum ac insignia usurpat, non ingratum fore.

Quarto mihi plane persuadeo, V. Ser. Reg. Maj. jucundum cognitu futurum, si hic breviter tanquam in summa vel in compendio legere & considerare clementissime possit, quam vetus & illustris sit Aldenburgensium Comitum progenies, & quomodo ea antiqua & illustris familia ordine per certam seriem deducta, & per ordinariam & veram in masculina linea successionem usque ad haec tempora ex gratia filii Dei perstiterit & duraverit.

Quem meum Conatum sic diversis de causis submissime à me ad V. Ser. Rev. Maj. destinatum, ut equi bonique consulat supplex V. R. M. oro: quod mihi plane persuadeo ex hoc, quod V. Ser. Reg. Maj. habeat in Regia aula Cancellarium amplissimum & verè magnificum Heroam, ac Nobilem Dominum, Dn. Nicolaum Kaas, patronum omnium Theologorum, ac Doctorum virorum: qui pro suo Augusto (ut Dn. D. Chytræi verbis utar) & perenni Heroica bonitatis & beneficentia sua fronte sinit rivulos uberes in omnes doctos & antiquitatis ac pietatis studiosos emanare, & erga istos se semper humanum ac benevolum pro sua gratia & clementia ostendit, & re ipsa declarat. Ideo spero ejus amplitudinem, de hoc libro & labore nostro, cum ab ipsa perlectus erit, copiosum ut etiam de nostro instituto atque opere, testimonium coram V. Ser. Reg. Majestate daturam esse, & candide de hoc scripto judicaturum. Quod superest V. R. Maj. ejusque Reginam Serenissimam, & deinde Regiam prolem filio Dei Christo Jesu, vero Emmanueli, meis precibus commendo, & subjectissime V. R. M. oro, ut clementissime hos meos labores suscipiat & meum conatum sibi placere sinat: Eadem in Christo diutissime valeat. Datum Oldenburgi in die Bartholomaei Apostoli anno à nato Christo 1582.

V. Ser. Reg. Majest.

devotissimus & subjectissimus servulus

HERMANNUS HAMELMANNUS, Licent. Theol.

CATALOGUS

Comitum, Baronum & Dominorum,

Qui per ordinem *Alphabeticum* in hoc libro
recensentur cum suis ditionibus,

<p>A. Aldenburg,</p> <p>B. Barby, Benthem, Berga, Blanckenburg, Brunckhorst, Broick,</p> <p>C. <i>nihil</i>,</p> <p>D. Delmenhorst, Deipholtium,</p> <p>E. Eberstein, Esens.</p> <p>F. <i>nihil</i>,</p> <p>G. Gemme.</p> <p>H. Hoinstein.</p>	<p>I. Isenburg, Jever.</p> <p>L. Lenep, Limborg, Lingen, Lippe.</p> <p>M. Magdeburgum, Mörse.</p> <p>N. <i>nihil</i>,</p> <p>O. Oistfriesland, vel Orientalis Phri- sia, ubi reperi- tur descriptio Phrisiæ totius.</p> <p>P. Pyrmonth.</p> <p>Q. <i>nihil</i>,</p>	<p>R. Regenstein, Ritberg, Rhede, Ratzeburg, Rostochium.</p> <p>S. Schowenborg, Sverinum, Spiegelberg, Stenfurth, Sterneberg.</p> <p>T. Tecklenborg.</p> <p>V. <i>nihil</i>,</p> <p>W. Waldech, Waerberg, Wisch, Witmunde.</p> <p>X. <i>nihil</i>,</p> <p>Z. Zutphania.</p>
--	---	---

Auto-

**Autores, ex quibus hunc, & quos adhuc daturus est
HAMELMANNUS libros de eadem Materia,
collegit & contexuit.**

A Nnales ex archivis Comitum Aldenburgerisium.
Annales ex archivis Comitum Hoenisium.
Annales urbis Lemgovienfis.
Andrea Hoppenrodi Stammbuch gedruet.
Alberti Crantii Saxonia & Metropolis edita.
Antonii Corvini epiftola de rebus Weftphalicis ad Georgium Spalatinum data, & edita.
Annales civitatis Aldenburgeris.
Affindienfis collegii Illuftris Canonaniffarum aliquot catalogus.
Bernhardus Witten, Lippienfis, monachus in Zesberen/Chronicon de Comitibus de Lippia.
Cornelii Taciti libri editi.
Cosmodromium Gobelinii perfonae, primo Decani Bilefeldenfis & deinde monachi in Bodefen.
Chronicon Monafterienfe.
Chronicon Bremenfe.
Chronicon Mindenfe.
Chronici Mansfeldicorum Comitum pars I. edita à Cyriaco Spangenbergio.
Corbejenfium Abbatum Catalogus.
Chronicon Colonienfe ante annos 92. in folio editum germanice.

Caspari Peuceri in additione & autione Chronici Carionis Philippici edita.
Chronicon Saxoniae vetus ante annos 90. editum in folio, & aliud Rithmicum quoque evulgatum.
Calendaria aliquot historica & edita.
Erthwini Erthmans, Confulis Osnaburgeris, Chronicon de Episcopis Osnaburgeris, & de eorum rebus geftis.
Erneftus Brotauff in Chronico Anholdino & Chronico Merfpurgeris fimul edito.
Epitaphia Heroum in collegiis & caenobiis parietibus vel feptulchralibus monumentis infcripta hinc inde.
Francifcus Irenicus in exegefi de fcriptionis Germaniae edita.
Francifcus Fabritius, Marcoduranus, in commentariis editis fuper Tacitum.
Georgii Fabritii, Kemnicenfis, Chronicon Mifnenfe & de Electoribus Saxoniae & Marchionibus Mifniae editum.
Gandershemenfium Abbatiffarum catalogus.
Gerhardi Noviomagi fcriptum de Du-

Ducicus Geldriæ & Comitibus
Sutphaniæ, & ejusdem catalo-
gus Episcoporum Trajecten-
sium, omnia edita.

Helmoldi Chronicon editum.

Hermanni à Kerſenbroch annota-
ta quædam de Westphalia.

Hermanni à Leerbecke/ monachi,
Chronicon de Comitibus Scho-
wenbergicis & eorum gestis.

Hermanni de Hervordia manu-
scripta commentaria de rebus
Westphaliæ.

Henrici de Assindia manuscripta
commentaria de rebus West-
phaliæ.

Henrici Pantaleonis *Helden-Buch*.

Justinus Lippiensis in suo *Lippiſto-
rio*, quod ante annos 400. scrip-
sit in Comitatu & civitate Lip-
pia.

Joannes Schiffhowerus, Mep-
pensis, terminarius Oldenburgi
nomine Augustiniensium Oſna-
burgensium in Chronico Al-
denburgensium Comitum.

Joannes Petersen in Chronico
Holfatiæ edito.

Jeverense manuscriptum Chroni-
con,

Levoldus de Northoff/ Canonicus
Leadiensis, in Chronico de Co-
mitibus de Marcka.

Lambertus à Bevesen/ Canonicus
Cathedralis Oſnaburgensis,
Præpositus ad S. Joannem, &
officialis Mindensis, in additio-

ne, augmento & correctione
Chronici Hermanni à Leerbecke/
de Schowenberg. Comitibus.

Monasterii ad S. Michaëlem in ur-
be Hildesia Chronicon.

Monumenta Sepulchrorum in di-
versis templis, cænobiis, colle-
giis reperta.

Missalia quædam, in quibus multa
historica reperta sunt.

Otto Beckmannus, Warpurgen-
sis, in carmine de Westphalia
edito.

Orthwinus Gratus in revisione
& additione libri Werneri Ro-
levingi de Westphaliæ, hoc est,
antiquæ Saxonix laudibus, editi
Colonix.

Paterculus antiquus scriptor edi-
tus.

Paderbornensium Episcoporum
catalogus partim manuscriptus,
partim editus ab Hermanno à
Kerſenbroch.

Philippus Melanchthon in Chro-
nico Charionis edito.

Ringelemensis Monasterii Chro-
nicon,

Sebastiani Munsterii Cosmogra-
phia edita.

Stedesburgensis Cænobii annales
manuscripti.

Werneri Rolevingii, Carthusiani,
scriptum de laudibus antiquæ
Saxonix, hoc est, Westphaliæ
editum ante annos centum.

Sequi-

Sequitur DEDICATORIA EPISTOLA ad eos

COMITES HEROAS & DOMINOS,

Quorum in hoc libro Genealogia & res gestæ traduntur.

*Illustribus Inclytis & Generosissimis Comitibus & Heroibus
magnanimis, ac Dominis excellentibus,*

Domino JOANNI & Domino ANTONIO,

Comitibus in Alttenborg & Delmenhorst/ Dominis in Jever.

Domino SIMONI, Comiti in Lippia & Ritberg/

Domino in Esens/ Stedesdorff & Witmunde.

Domino ARNOLDO, Comiti in Benthem/

Tecklenborg & Steinfurt/ Domino in Bevelinckhove/
Lingen & Rheden.

Dn. GUNTHERO, Dn. FRANCISCO & Dn. JOSIÆ,

Comitibus in Waldeck.

Domino FRIDERICO, Comiti in Deipholt &

Brunchhorst/ Domino in Borchleo.

Domino PHILIPPO, Comiti in LIPPIA &

in Spiegelberg ac Pyrmunth.

Domino ENNONI, Comiti Orientalis Phrisiæ

ac in Ritberg/ Domino in Esens/ Stedesdorff ac Witmunde.

Suis Dominis & Comitibus clementissimis & submisse colendis.

H. H. L. sal. in Christo dicit.

Cum tandem, illustres Comites, Heroes Inclyti & Domini generosissimi,
atque clementissimi, hunc laborem, mihi sumptuosum & sane magnum,
ad honorem communis Patriæ nostræ Saxoniæ & Westphaliæ, post tot curas ad
felicem exitum & finem perduxerim, & diu hac mea collectanea hætenus pres-
serim, ecce jam multoties rogatus ab amicis, ante meam mortem volui hunc
librum & sequentes, quos adhuc daturus sum, evulgare & publici juris facere,
& spero V. Cels. meos sudores ac lucubrations, longa & mediocri industria, per

X x

ali-

aliquot annos conquistas, fore non ingratos. Vestram antiquam Genealogiam, **INCLYTI COMITES ALDENBURGICI** fratres in ipso initio considerare potestis, sed quasi per epitomen & in brevi compendio, quia in Germanico nostro Chronico de Aldenburghensibus Comitibus, quod hisce annis pertexui & congeffi, omnia de vestris laudatissimis Majoribus prolixius tractavi, & res praeclare gestas Antecessorum & proavorum V. Cels. diligenter explicui. Habet etiam V. Cl. hic genealogiam proaviae, quae erat Tecklenburgica, item Ataviae vestrae, quae Honsteniana comitissa erat, & Tritaviae, quae erat Deipholtiana, pulchre depictam: non hic sed alibi referam Genealogiam Abaviae, quae Ducissa Schleswicensis erat, non aviae, quae Anholdina erat Principissa, non matris, quae Ducissa erat Saxoniae, de quibus agam, quando de familiis Principum Saxoniae & Westphaliae Angrivariaeque daturus sum proprium librum. Institui etiam hic Narrationem brevem de Dominio in Jeffer & de comitatu Delmenhorstano. Ideo volui quoque meorum laborum, quos in V. Cels. dirione sub vestra protectione pertexui, partem destinare ad vos fratres, ut meam & gratitudinem & sinceri animi observantiam erga V. Cels. declararem, & publicè testarer, quod vos, tanquam meos Clementissimos Dominos ac Heroes Inclytos ac pios, reverenter observem & colam, nec dubito id V. Cels. fore molestum, si aliquando eadem cum vestra Cl. consiliariis, ut consultissimis & magnificis atque eximiis viris, Domino Joanne ab Halle, J. U. D. & V. Cl. Cancellario L. Burchardo Bowero, M. Henrico Tilingio & Joanne Buschmanno, de hoc nostro labore sermonem instituant, ut judicia explorent de me & meo libro, qui vobis vel imprimis debetur, quibus ad annos novem inserviivi. Tandem ad fratruelos Generosos Comites Lippienses, quibus etiam merito hic noster labor inscribitur, tendo. Nam Inclyti Comites, Dn. SIMON & Dn. PHILIPPE, Domini Clementiss. in vestra urbe Lemgovia ad annos 14. integros Ecclesiasten egi, offero vobis etiam vestri antiqui stemmatis Genealogiam & historiam, quam sub protectione vestrorum Excellentium Parentum, magno studio & multo etiam labore hinc inde, tum etiam ex sepulchralibus monumentis diligenter conquisiui: & mihi hoc planè de V. Cels. persuadeo, quod gratiofo animo & bilari vultu eam amplecti velint. Habes etiam hic Domine SIMON & maternam, hoc est, Comitum de Walbede familiam, diligenter descriptam, habes etiam Inclyte hic conjugis familiam tam maternam quam paternam, hoc est, Comitum Ritbergicorum, & deinde Benthemensium & Stenvordiensium, stemma vetustum, ordine descriptum, unde isti prodierint & quam nobilem prosapiam habeant; Videbit etiam hic V. Cels. Dominorum Esensium & Witmundensium

fium aliquam seriem: Similiter Domine PHILIPPE Comes, habebit V. Cl. hic & maternum, hoc est, Comitum Spiegelbergensium & Pyrmonthanorum stemma, de quibus retuli, quantum invenire potui: deinde vos Inclyti Comites Lippiaci simul invenietis hic familiam proaviae, quae erat Schwenbergica, sicut etiam alibi (libro 4.) Tritaviae, quae erat Hoyensis, item ataviae, quae erat Mörsensis. Oro igitur V. Cl. ut omnia boni consulant & spero utriusque Cancellarios eximios ac Juris aequitatisque peritos, viros ac Jureconsultos celebres, D. L. Henricum Kirchmannum & Mag. Justum Schneiderwind/ hanc meam diligentiam non improburos.

Ad tuam quoque Cl. & Gratiā, Inclyte Domine ARNOLDE, Comes Benthemensis & Tecklenburgensis dirigo jam sermonem: Quoniam in hoc libro stirps paternae vestra familia generosissima, hoc est, Benthemensium & Stenvordiensium Comitum, Genealogia extat, extat etiam hic & vestrum vetus maternum, hoc est Comitum Tecklenburgensium, stemma ordine descriptum, habebit etiam V. Cels. hic aliquid de Dominiis vestris, Limgen & Rheden/ atque obiter de Dominio Bevelinckhose/ poterit hic quoque aliquid V. G. legere: Quod si etiam vestra Nobilissima conjugis stemma paternum & maternum vobis placeret cognoscere, posset hic facile invenire aliquid certi de Comitibus de Limborg & Mörse/ & de Dominio de Lenep. Habet etiam V. Cels. hic proavia materna genealogiam elegantem, hoc est, Comitum Ritbergicorum stemma descriptum, ideo omnium maxime decuit meam personam, ut hunc librum etiam V. Cels. inprimis destinarem, quem spero eidem fore gratum.

Venio ad vos cognati & Comites Waldechiani, Domini gratiosi & clementes: praeterierunt jam anni triginta & unus, cum FRANCISCO Episcopo Monasteriensi, administratori Osnaburgensi & Mindensi, nato Comiti Waldechiano, habendis synodalibus orationibus inservirem, & jam abierunt 26. anni, quando etiam fratres Comites Waldechiani D. Volradus, doctissimus Heros, atque Dn. Joannes piissimus Dominus, vestri Dn. Francisce & Dn. Josia parentes optimi, me ad synodum & visitationem Ecclesiarum suarum in Comitatum suum Waldechianum, ex civitate Comitatus Lippia Lemgovia clementer vocarent: ideo debui etiam & V. Cels. Majorum suorum Genealogiam diligenter à me conscriptam, (ubi etiam Dn. Francisce Comes habet & materna Genealogia, quae est Comitum de Lippia, descriptionem) reverenter & officiose offerre, quam ut boni consulatis reverenter oro.

Nec quoque bona conscientia T. Cl. Inclyte Comes Deipholtiane Dn. FREDERICE praeterire potui, qui & Comitibus meis illustribus & vici-

nus & amicus es, & sunt multe rationes, cur merito ad tuam Generositatem hunc librum mittam, primo quod hic legere poterit V. G. non solum vestrum paternum genus per ordinem ad se usque deductum, sed quoque celebre maternum stemma alibi daturus sum: (vidz libro 4.) poterit etiam hic Cels. V. legere Genealogiam conjugis vestra Nobilissima D. Anastasia, Comitissa de Waldech paternam, & ejusdem maternam hoc est Lippiensium Comitum veterem originem: habes etiam hic Comes illustris, aviæ tuæ hoc est Regensteiniana, proaviæ, quæ fuit Lippiensis, Abaviæ, quæ erat Brunckhorstianæ & Ataviæ, quæ erat Aldenburgica, stemma excellens probe descriptum, ideo meam diligentiam in istis recensendis quæ ad V. G. familia Inclita splendorem pertinent, boni consulat.

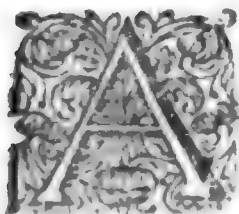
Nec quoque te praterire potero Generosissime Comes Dn. ENNO, postquam & tua Cl. paternum genus & Nobilissima conjugis stemma ac Genealogiam paternam & maternam probe hic considerare poterit V. Cels. sicut etiam de Esensium Dominorum origine similiter aliquid leget, & vestra aviæ ac proaviæ celebrem progeniem hic quoque subjectam habebit: Itaque bono & clementi animo sinat sibi placere meam diligentiam, quod etiam dum viveret comprobavit Eximius V. Cels. Cancellarius D. Justus Wetterus, & ut spero non improbabit spectatissimus & ornatissimus vir, Dominus Hermannus Prunsekenus V. Cels. Consiliarius & ditionalis Judex in Dominiis Esensi & Witmundensi, amicus & popularis meus.

Ego omnes vos Inclitos Heroes & vestra Cels. conthorales & Illustres conjuges Christo commendo. Oldenburgi in festo Joannis anno Domini 1582.

V. Inclitæ Cels. subjectissimus clientulus

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Licentiatus.

ALTENBORG.

ALTENBORG antiquissimus Comitatus, cujus dominium se olim latè per Phrisiam extendit: modo vero est contiguus ditionibus, Bremensi, Monasteriensi, & vicinus Orientali Phrisiæ: Etsi olim diminutus sit & decreverit hostium injuria, tamen sub annis *centum & quadraginta* proximis mirifice crevit & amplificatus est, sicut à nobis in integro & absoluto aliquo *Chronico Illustrum Comitum Aldenburgensium*, quod *Germanicè* conscriptissimus, demonstratum est, deinde extant horum Inclytorum Comitum multæ res præclare gestæ, & semper ad annos *septingentos* extitere in illa Generosissima familia præstantissimi Heroes, qui res magnas singulis temporibus gesserunt, de quibus prolixè in prædicto Aldenburgensium Comitum Chronico disserui. *Albertus Crantzius* libro 2. cap. 30. *Metropolis* dicit, unum ex filiis *Wedekindi* fuisset Comitem Aldenburgicum, & libro 3. cap. 25. ait sic: Certum est illum Comitatum esse ex omnibus vetustissimum. Idem dicit & scribit in *Vandalia* sua libro 3. quod anno D. 1040. vixerit GOTSCALCUS, *Princeps Aldenburgicus* inter Vandalos, magnus primò persecutor Christianorum, & postea cum conversus esset, magnus eorum fautor & patronus factus est sub *Henrico 3.* atque existimat, non obscure referens, inde descendere Reges Daniæ, Comites Holsatiæ & Altenburgicos. Sunt in eadem sententia *Munsterus*, *Henricus Pantaleon* & *Casparus Pencerus*, existimantes eos ex uno stemmate *Schowenburgicorum* Comitum descendere: in quare errant. *Pantaleon* refert esse quatuor Imperii *Hægravios*, ut *Flandrensem*, *Tyrollensem*, *Altenburgensem* & *Ferrariensem*, quamquam hoc alii referant ad eum veterem Comitatum, qui deficiente vera linea pervenit ad Landgravios Thuringiæ, & modo paret Principibus Frederico Wilhelmo & Joanni fratribus ac filiis Illustriss. Principis Joannis Wilhelmi in Thuringia: ejus sunt *Insignia Rosa*. Ego hic subjiciam breviter primo, quæ in diversis Monasteriis observavi de horum illustrium Comitum linea: postea ipse ea ascribam, quæ ex *Chronico Joannis Schiffhoweri*, & ex *Romeri Sedichii*, Quæstoris Jeverensis, & *Antonii Blomen* collectaneis, & ex Commentariis *Lawrentii Michaëlis*, *Altediani Jeverensis Historici*, & deinde quæ cum exactis, archivis & Sigillatis literis illustrium meorum Comitum & Collegii atque Cæno-

biorum & aliquot Parochiarum, tum etiam ex quibusdam Missalibus congeffi: sed omnia ea hic interim compendiosè per epitomen dabo, remittens lectorem ad totum illustrium meorum Heroum Chronicon à me jam absolutum.

Sic legitur in libro *fundationis & privilegiorum Canobii in Rastede*. Hi sunt Comites in Aldenborg/ patroni nostri Monasterii.

HUNO Comes & *Willa* Comitissa, FREDERICUS eorum filius, Dominus ELIMARUS, LUCKA uxor ejus, HENRICUS Comes, SALOME Comitissa, HENRICUS JUNIOR, ejus AGNEZA Comitissa, qui Henricus Comes inoritur in expeditione Hierosolymitana, OTTO, Præpositus Bremensis, CHRISTIANUS Comes & JUTTA ejus uxor Comitissa, sepulta in Rastede/ & istorum filius CHRISTIANUS à suis innocenter occisus: *Christiannus*, item Dominus *Henricus* & Dn. *Burchardus* fratres, Comites in expeditione Stedingensium interempti: *Foannes* Comes, *Elisabeth*, *Christiannus* Comes, *Metta* Comitissa, *Foannes* Comes & *Conradus* Comes. Hæc ibi. Item in libro *fundationis & Privilegiorum canobii Vestalium in Blandenburg* sic legitur: Hæc sunt nomina Comitum de Aldenborg / Comes *Christiannus* & uxor ejus Domina *Jutta*, Comes *Foannes* & uxor ejus Domina *Elizabeth*, & Domina *Hedewigis*, Domicellus *Christiannus* & uxor ejus Domina *Jutta*, Comes *Foannes* & uxor ejus Domina *Mechtildis*, Comes *Christiannus* & uxor istius *Hedewigis*, sepulta apud nos (in Blandenburg) Comes *Conradus* & uxor illius *Ingeburgis*, Lutgardis Comitissa sepulta in Stötel/ Comes *Foannes* de Aldenborg/ Domicellus *Wilhelmus* de Aldenborg/ Dominus *Mauritius* Comes, Decanus Bremensis, *Christiannus* & *Gerhardus* Domicelli de Aldenborg/ *Foannes* Domicellus de Aldenborg/ *Conradus* Comes de Aldenborg/ Dominus *Christiannus* de Aldenborg/ uxor ipsius, Domina *Agnes*, Domicellus *Mauritius* de Aldenborg/ uxor ejus Domina *Elizabeth*, Domicellus *Christiannus* de Aldenborg/ Domicellus *Tydernus* de Aldenborg/ uxor ejus Domina *Heylwigis*, Domicellus *Christiannus*, Domicellus *Mauritius*, ejus uxor *Catharina* (in Delmenhorst) *Gerhardus* Comes in Aldenborg/ & Domina *Alheidis* uxor ejus, & filii Domicelli ut *Adolphus*, *Christiannus* & *Otto*. Hæc ibi.

Hactenus recensui catalogum Comitum meorum Aldenburgerum, quem in cænobiis reperi: jam alium subjiciam, quem ego ex *Alberti Crantzii*, *Foannis Schiffhoweri*, *Romeri*, *Sedichii*, *Antonii Blumen* & *Laurentii Michaëlis* scriptis, Chronicis & collectaneis at que aliunde
magna

magna diligentia conquisivi, sed ero hîc brevior, & oro lectorem, si prolixiorē Genealogiam illustrium Comitum Aldenburgensium petat, & celebres res illorum gestas & quæ olim Dominia, Regiones, arces & ditiones habuerint, cognoscere cupiat, ut nostrum Aldenburgicum Chronicon consulere dignetur. Est autem vera hæc Genealogia Inclytorum Comitum:

WEDEKINDUS primo *Dux*, deinde *Rex Saxonum & Westphalorum*, habitans in Enger/ qui se multis præliis opposuit *Carolo Magno*, ex GENA Danica genuit ut multos liberos, ita & WIBERTUM, qui sedem habuit in Wildeshausen & potenter per Phrisiam dominabatur, quia *Odratam* unicam alicujus Principis Phrisiorum filiam habuit conjugem, & genuit BRUNONEM, Ducem Saxoniae, & WALBERTUM possessorem harum Regionum, absolventem novum collegium, quod pater in Wildeshausen inceperat: is filiam Comitis in *Lesmona* (hodie pagus *Lesunb* oder *Lesmen*) *Alzburgam*, in cujus honorem *arcem Alzburg* extruxit, sibi assumpsit uxorem, & genuit MEYNERUM, Comitem in *Ringeltem*, patrem SIBOLDI (cujus liberi fuere, *Wedekindus*, *Imodus* & *Ringelbertus*, & ex eo Comitatu IMODUS demortuis fratribus fecit cœnobium) DEITERICUM & ULRICUM se scribentes Comites in *Altenborg*: Comes ULRICUS periit in campo equestri *Magdeburgi* anno Domini 939. DEITERICUS ut Comes in *Ringelem* & *Altenborg*/ dedit HENRICO *Ancupi* Cæsari ejus nominis primo filiam *Mechtildim*, & genuit ex Phrisica Domina SIBOLDUM, consentientem, ut ejus fratruelis *Imoth* ex arce *Ringelem* erigeret cœnobium, & cum affine Henrico Cæsare fortiter pugnante contra *Vandalos* & *Ungaros* stetit in acie Siboldus. Ex Sueciaca vel Suevica produxit OTTONEM, Comitem in *Altenborg*/ Dominum *Rustringiæ*, *Ammerlandiæ*, *Broickmariæ*, late in his terris dominantem, SIFFRIDUM Comitem in *Brochshausen*/ qui & ipse fortiter pugnavit contra suos hostes. OTTO dum certaret & ageret in castris Ottonis magni & ejus filii Ottonis II. ex Saxonia delegit sibi conjugem *Mechtildim*, filiam Comitis de *Alvesleben*/ quæ peperit ei JOANNEM, Comitem harum Regionum, & CONRADUM Comitem in *Alvesleben*; *Joannes* Comes egit in castris Henrici secundi Cæsaris pugnantis contra Hunnos & Ungaros, atque ducta conjuge *Rixa*, Comitis *Staden* *Siffridi* sorore, genuit *Rixam*, elocata *Hajoni* Domino alicujus partis in Phrisia, & HUNONEM Comitem. Hic JOANNES & sui antecessores habuerunt *Arcem & munitionem in Mari*

Mari dictam *Mellum*, & arcem ad *Jadam* flumen vel stagnum dictam *Jadele* vel *Fedale*, & ex eis sibi omnes fere *Phrisios* per Orientalem *Phrisiam* subegerant, & ad *Groningenses* sua dominatione progressi erant; sed ea potentia decrevit in *Hunone* Comite, quando ipsius tempore vis maris abriperet & dirueret arcem *Mellum*, & tunc ab eo omnes fere *Phrisii* deficerent.

HUNO Comes gloriosus (sic vocatur in Diplomatribus Papalibus) duxit uxorem *Comitis Vechtensis Dudonis* filiam *Guillam*, (quam *Joannes Schiffhower* in Chronico Aldenburgensi, dicit Regis Schotorum filiam fuisse) & magnalia tentavit, ut ad obedientiam pristinam reduceret *Phrisios*, qui ab eo defecerant & nonnulli eorum se *Bremensi* Episcopo subjecerant: *Hunoni* natus est filius **FREDERICUS**, cum quo rem Christianam mire promovere pergebat, extruens hinc parochias, postea delatus ad Imperatorem *Goslariae* agentem *Henricum IV.* à Præsule *Bremensi*, cum ipse pietati operam daret, quotidie agens in nova parochia nuper à se recta in *Nastede* cum *Guilla* uxore & filio *Frederico*, jam citatus à *Cæsare*, non tam subito comparuit ut debuit, ideo in majorem apud *Cæsarem* suspicionem venit, quasi colluderet cum hostibus suis, quos tunc multos *Cæsar* ille habuit, & sic propter contumaciam damnatus est quasi reus criminis læsæ Majestatis: Rursum peremptoriè evocatus *Huno* proficiscitur *Goslariam* cum filio *Frederico*, ibi de illo capitalis pronuntiatur sententia, is se excusat, sed excusatio ejus non admittitur, tandem eò res deducitur, ut in campo cum *Leone* pugnet, quod voluit filius *Fredericus* loco senis patris facere, cum hoc ita statutum esset, & *Bremensis* Præsul *Adelbertus* frigidam suffudisset, ut mutari non posset sententia, fecit uterque votum de erigendo cœnobio, modo *Fredericus* filius & junior Comes juxta exemplum *Simpsonis*, *Davidis* & *Danielis* liberaretur ex faucibus & ungulis diri animalis rugientisque *Leonis*: interim dum isti precibus & vigiliis incumberent mœrentes, suggerit ipsis *Deus*, ut adornarent virum fictitium, eumque pinguedine recentis carnis illinirent, & talem armatum in stadium præmitterent, & sic *Fredericus* clam subsequeretur: Illud in effectum produxerunt, & res successit. Nam cum in immissam viri effigiem irrueret *Leo* lingendo, mox gladio transverberat *Leonem* *Fredericus*, & victor evadit: ita acceptus *Cæsari* uterque pater & filius, libertate, & multis bonis atque donis donantur ab eo, ut dimissi cum gaudio domum redirent: Reversi domum suo voto satisfecerunt, erigentes Monasterium *Benedictinum*

in

in Rastede/ cui multa bona, villas & pagos contulerunt: & p̄ibi vixerunt & sepulti sunt: *Fredericus* etsi militaret aliquoties Cæsari, & cum *Henrico Crasso*, Saxone & Comite in *Nordheim*/ pugnaret contra *Phrios* (sicut etiam ibi mortuus est vel occisus *Henricus Crassus*) pro patriis privilegiis, tamen adduci non potuit, ut uxorem duceret, ideo & pater & ipse constituunt hæredem *Elimarum*, ex *Hunonis* sorore *Rixa* natum, sed mortuo *Frederico*, veniunt *Comites* in *Alvesleben* *Theodorus*, pater & *Milo* filius, gloriantes se esse ex mascula stirpe veros *Frederici* hæredes, & ideo incipiunt invadere Comitatum *Aldenburgicum*, sed diplomate *Papali* & sententia *Episcopi Bremensis*, juxta Testamentum *Hunonis* patris & filii *Frederici*, manet hæres *Elimarus*, ut propior hæres: & ab isto *Elimaro* ulque ad hos nostros Inclytos Comites mansit stemma *Aldenburgensium* Comitum in Mascula propagatione.

ELIMARUS I. qui cum amitino *Frederico* magna contra *Phrios* perfecit, duxit uxorem *Rixam*, *Dedonis* Comitissæ *Staden* & *Dithmar* ex *Ida* filiam, & genuit *Beatricem*, elocata *Frederico*, Comiti *Answarden*/ comoranti in *Elmendorff*/ *Joannem* & *Elimarum* 2. *Joannes* habuit filium *Joannem*, adhærentem *Henrico Leoni*, qui eum restituit ad arcem *Aldenburgicâ*, & ipsi elocavit Principis *Obotritorum* filiam *Catharinam*: **ELIMARUS II.** duxit conjugem filiam *Ottonis*, Comitissæ *Cappenburgici*, *Ellicam*, & genuit *Christianum*, virum bellicosum & se opponentem graviter *Henrico Leoni*, atque tuentem arcem *Aldenburgicam* contra eundem, atque *Henricum* Comitem, fratrem *Christiani* Comitissæ animosi: **JOANNIS** fratris *Elimari I.* mascula familia extitit (habens dimidiam partem Comitatus *Aldenburgici*) usque ad tempora *Conradi* Comitissæ, instituentis collegium in oppido *Oldenburg*/ circa annum Domini 1360. **HENRICI** autem filii *Elimari II.* mascula familia duravit usque ad *Henricum humilem* & *largum*, sic dictum quia erga omnes se benignum, affabilem & pium exhibuit, multa cænobia ditavit, atque multarum Ditionum Dominus & possessor fuit: Arcem ac *Dominium Blote* cum conjugē, unica ejus hærede, consequitur & possedit, *Wilseshusen* cum propinquo suo Comite *Oldenburgico* *Thoma*, ut *Dominium* vetus *Oldenburgens.* Comitum, obtinuit, & cum eo & cum *Ludolpho* Comite ibi multas literas obsignavit, aliquam partem Comitatus in *Broichhausen* obtinuit, & Comitatum in *Tecklenborg*/ ut *Eloppenberg*/ urbes *Essen* & *Oette*/ & castrum *Tecklenborg* possedit sibi oppignoratam: Cum vero hic *Henricus* humilis careret liberis, ultro remisit *Tecklenburgicis*

cis quæ ab eis oppignorata habuit, & ejus cognatus *Henrici Broichausiani* Comitis *filius*, *Hilboldus* Episcopi Bremensis astituta, per consensum hujus pii viri & Comitis ad se & suam Ecclesiam Dominium in *Wildeshusen* transtulit, & post mortem ejus, *Dominium Blote* aliis cessit. (Ideo jam Christiani Bellicosi Comitis, qui etiam eò coegit suis copiis maximum illum *Electorem & Ducem Saxonie, Angriaria & Westphalie, Bavariaque*, HENRICUM LEONEM, ut ei cederet. Lineam masculinam, durantem in modernis sex posterioribus Regibus Daniae, in modernis Ducibus Holsatiae, & in nostris Comitibus Aldenburgicis & Delmenhorstianis, ordine persequemur.

CHRISTIANI ex *Cannegunda* Comitis ultimi in locum filia, filii erant CHRISTIANUS & MAURITIUS, & cum profectus esset *Christianus* ad terram Sanctam, (erat enim tunc Aldenburgicus & Delmenhorstianus Comitatus in tres portiones divisus, unam utriusque Comitatus partem obtinuerunt *Comitis Joannis*, qui erat frater *Elimari II.* posteriori & alteram obtinuerunt *Christiani Henrici Elimari II. filiorum & fratrum filii simul*) non sine consensu fratris dicitur interemptus ab aliis, quamquam *Episcopo Hartwico Bremensi* contra *Dithmarfos* pugnanti, gnaviter inserviret: *Mauritius* interim cum *Simone Tecklenburgico* Comite & *Bernhardo* Comite de *Wespe* / fortiter adhæsit *Ottoni IV. Henrici Leonis filio Cæsari*, contra *Philippum Imperatorem*, & magnas ei adduxit copias, sicut etiam *Adolpho*, Comiti Holsatiae tulit opem, pugnanti contra Regem Daniae *Canutum*, & cum *Phrissiis* bella gessit, tandem in senio se pietati totum dedit, nunc in Monasteriis *Huda & Rastede* / nunc in Cœnobio *Blanchenborg* vel in *Jedelo* / & gubernationem ditionum tradidit suis liberis & filiis, quos genuerat ex *Comitissa Schwallenburgica*, ut Comiti *Ottoni*, Comiti *Christiano* & Comiti *Mauritio*, qui fuit Bremæ non minus quam Coloniae Canonicus: Et facta est divisio inter fratres *Ottonem & Christianum* fratres; OTTO Comes suscepit partem eam, quæ est in terminis Comitatus de *Hoya*, & vicina civitati Bremensi, & in eo loco ad flumen *Delme* vel potius rivum ædificavit *Delmenhorstum*, Anno Domini 1247. magnis impensis, & omnem suam partem, quæ ei in divisione contigit, huic novæ arci adjecit, & ducta conjuge *Ritbergica* Comitissa, nullam prolem reliquit: CHRISTIANUS frater ejus in divisione bonam partem arcis *Aldenburgica*, & *Westerborgum* accepit, & ducta *Mechilda* vel *Metta* Comitissa de *Schladem* (qui vetus fuit Saxonie Comitatus ad *Harciniam* sylvam, & modo paret Duci *Julio*) genu-

genuit *Theodorum* ordinis Teutonici Magistrum in Borussia ordine 16. *Joannem* Comitem & *Ottonem* fratres, & cum senesceret Otto patruus vel Christiani frater, permisit suo ex fratre nepoti Comiti Joanni habitationem in veteri sua arce Bernensi, & in testamento constituit hæredes filios fratris sui, ut nepotes: Post mortem patris *Christiani* (qui cum fratre Ottone aliquando bella gessit, cum Comitibus de Hoya) & patruui D. *Ottonis*, qui jam sibi de novo à se ædificato castro Delmenhorst/sumpserat titulum, ad se recipiunt arcem & ditionem Delmenhorstnam, & facta divisione, OTTO obtinuit Dominium Delmenhorst/ & JOANNES patris sui ditionem sibi sumit hæreditariam. Ibi mox OTTO Comes ex pietatis zelo erexit Delmenhorsti novum collegium anno Domini 1265. (cujus ultimus Decanus mihi probe notus, ut vir doctus, fuit *Hermannus Holkenus*. Nam ad alios pios usus sunt translatus) & ibidem oppidulo privilegia contulit: cum autem is quoque careret hæredibus, quia nusquam legitur quod uxoratus fuerit, sed alibi apparet quasi Sternebergicam Comitissam habuerit conjugem) ideo constituit nepotes ex fratre suo Joanne, filios, Joannem & Christianum fratres, Comites in Aldenburg/ut veros suos hæredes, qui nati erant ex Anna (quam alii Mariam vocant) Hoyensi Comitissa: Et horum pater Joannes cum fratre Ottone, Comite Delmenhorstano, & filiis aliisque Comitibus de Aldenburg/ut vir & Heros devotus, extruxit in Broickmerlandia templum vel Ecclesiam in loco Muri (ubi modo sedes habent Comites Orientalis Phrisiæ, & est ibi modo splendida arx, cum adjuncto eleganti oppido) sicut tunc per ea loca jurisdictionem habebant Aldenburgici Comites.

Fratres JOANNES & CHRISTIANUS Comites de Aldenburg anno Domini 1300. mortuo patruo, consequuntur in possessionem Comitatum & arcem Delmenhorst/ & eam diu longoque tempore possident æquo jure, admodum concorditer viventes, & in Comitatu Aldenburgico ac arce quoque dimidiam obtinebant partem: primò communiter ipsi se scribentes Comites in Aldenburg & Delmenhorst/ ratificant Monachis Augustinianis ex Osnaburgensi urbe terminationem per omnia sua Dominia, & vidi in numerabiles literas, quas obsignarunt & dederunt in Delmenhorst/ interdum etiam Aldenburgi, anno Domini 1300. 1305. 1310. 1312. 1315. 1320. 1324. 1325. 1330. & 1334. quibus præmiserunt hunc suum titulum:

Nos Dei gratia Joannes & Christianus, Comites in Aldenburg & Delmenhorst

menhorst / & habuerunt fratrem *Ottonem* , Canonicum Bremensem. CHRISTIANUS fuit vir & Heros doctus, admodum humanus & pius atque eloquens , cujus consilio propter prudentiam & eloquentiam multi Principes & Heroes usi sunt saepe: is quoque fuit liberalis erga templa, Monasteria, erga pauperes & homines doctos & exercitatos, amavit & in pretio habuit poetas, historicos, oratores & Theologos. Nam & ipse in Galliis Parisiis operam literis dederat: Tandem cum uterque Comes sibi delegisset Conthoralem & inde hæredes procreasset, cogitarunt de divisione hæreditaria: Christianus duxit uxorem *Gertrudem*, Comitissam de *Marcka*, ex qua nati ei sunt filii *Otto* & *Christianus*: is igitur Comitatum Delmenhorstanum sibi & suis retinuit in divisione; JOANNES, frater Christiani, duxit *Margaretham*, *Lippiacam* Comitissam, & vidi literas & sigilla, quibus illa cum Marito & Domino suo Joanne ratificaverat aliquot donationes, & clarè Rosam inspeximus in sigillo ejus: Sed antequam veniam ad hunc Joannem Comitem & ejus hæredes, percurram prius Genealogiam istius fratris Christiani, & Comitum de Delmenhorst. Dixi Christiani Comitis liberos fuisse, *Ottonem* & *Christianum* Comites & fratres: isti post mortem patris sibi delegerunt conjuges: OTTO Comitissam *Benthemicam* *Margaretam*, quæ ei peperit filiam *Annam*, junctam Comiti Aldenburgico Joanni, descendenti ex stirpe Joannis Comitis, filii Elimari I. & fratris Elimari II. & hujus filii *Joannes*, *Otto*, *Christianus* & *Wilhelmus* erant ex ea stirpe vel linea ultimi Comites Aldenburgici: CHRISTIANUS vero Comes *Delmenhorstanus*, frater *Ottonis*, duxit *Lutgardin* (alii narrant eam *Armegardam*) de *Brunchhorst*/ ex qua genuit *Ottonem* unicum hæredem: *Otto* vero frater & *Christianus* Comites Delmenhorstani inierunt foedus perpetuum, idque sigillatis literis confirmarunt cum Comite Aldenburgico, Domino *Conrado*, propinquo suo, ne ulla pars vel Comitum Aldenburgicorum, vel Comitum Delmenhorstiorum, quicquam peregrino oppignoraret, vel venderet, elocaretque, citra alterius partis consensum, postquam ex una familia originem ducant, hoc fit anno 1360. Et quidem hoc est verum. Nam ut Comites *Aldenburgici* fundarunt Monasterium in *Hude* / quod jam subest Dominio in *Delmenhorst*/ sic eodem semper usi sunt sigillo & insignibus, videlicet quinque trabibus.

Cum vero morerentur & patruus Dn. *Otto* & *Christianus* pater *Ottonis junioris*, Comites in *Delmenhorst*/ & jam esset adhuc minoren-

nis

nis *Otto filius Comes in Delmenhorst* / est ei constitutus tutor prædictus *Conradus Comes Aldenburgicus*, cui in gratiam sui propinqui præstiterunt homagium incolæ, & rursus nomine sui pupilli, *Domicelli Ottonis confirmavit privilegia Delmenhorstano oppidulo* : Cum vero iste *Otto* adolesceret, sibi delegit uxorem *Rixam Comitissam Tecklenburgicam*, quæ ei peperit *Nicolaum*, Episcopum Bremensem, & *Alheidam* primam conjugem *Dieterici Comitis Aldenburgici*, istius *Conradi Comitis*, qui erat tutor *Ottonis*, ex filio *Christiani* nepotis: *Otto* pater & filius *Nicolaus* assignarunt ea lege suum Comitatum Delmenhorstanum *Ecclesie Bremensi*, si eligeretur *Nicolaus* in Archiepiscopum, quod quidem fiebat, sed cum is Episcopus à Phrasis caperetur & obstringeretur ære alieno, nemo eum redimere voluit, nisi suus ex veteri stirpe Altenburgicorum & Delmenhorstiorum Comitem (quorum est una Nobilis prosapia) propinquus & affinis Dominus *Dietericus*, Comes Altenburgicus, & deinde cum magis magisque premeretur atque à suis negligeretur, & miserè sui in Comitatu Delmenhorstano affligerentur, ecce bonus Episcopus necessitate compulsus resignavit diocesin ad manus *Baldwini de Wenden* Abbatis ad S. Michaëlem Lunenburgi, de consensu Capituli, ea lege, ut is eum eximeret ex omnibus gravaminibus, sicut hoc publicis literis, quas etiam alii Principes, majoris fidei gratia, sigillis ratificarunt, confirmatum est. Sed iste jam admissus præfulem agens, nihil istorum, quæ promiserat, præstitit: ideo Comes *Nicolaus*, degens in sua arce Delmenhorst ita gravatur & opprimitur per suos creditores & manifestos hostes, ut neque ipse neque sui subditi possent in tuto esse, ideo tandem, tanquam ad lacram anchoram fugit ad prædictum Dominum DEITERICUM, Comitem Altenburgicum (qui jam genuerat ex secunda sua conjuge Dn. *Helwiga*, nata Ducissa de *Schleswig* & Comitissa de *Holstein* tres filios, CHRISTIANUM postea Regem Danie, MAURITIUM & GERHARDUM Comites) & ipsi hanc suam calamitatem conquestus est: Is rursus ei literas, inter suum avum Dn. *Conradum* & Dn. *Nicolai* patrum magnum & avum videlicet *Ottonem* & *Christianum* Comites Delmenhorstanos erectas, & utrobique à qualibet parte comprobatas, de foedere inter ipsos inito, exhibuit, ne ulla pars potestatem habeat quicquam peregrinis, citra alterius partis plenarium consensum, resignandi, vendendi, oppignorandi & elocandi: interim ipsum Dominum *Nicolaum* cum suo parente Comite *Ottone*, citra suum & eorum, quorum interesse debuit, ut verorum hæredum consensum,

totum *Comitatum Delmenhorstianum* ad peregrinos transtulisse, præter fidem datam; ibi visis illis literis obstupefactus *Nicolaus*, quondam Episcopus, conqueritur nec parenti suo Comiti Ottoni, nec sibi ex his quicquam unquam constitisse de tali majorum obligatione: Interim iniit cum Domino *Deiterico* Comite rationem, quod si iste velit eum liberare ex gravaminibus suis, se immissurum ipsum tanquam verum Comitatus Delmenhorstani successorem & hæredem in ipsam arcem & Comitatum Delmenhorstianum. Ea ratio placuit Domino *Deiterico* Comiti: Ita Dominus Deitericus cum tribus suis filiis junioribus Dominis proficiscitur in Delmenhorst / cum Domino Nicolao quondam Episcopo, qui ad certum tempus præfinitum evocaverat ex oppidis *Wildehusen* & *Bechta* duos Notarios, & simul totam ditionis Delmenhorstianæ multitudinem convenire jusserat, ubi coram duobus istis Notariis, in conspectu omnium subditorum aditis idoneis testibus, protestatur conquerendo apud telonium solenniter, & qua potuit & debuit commoditate & forma ac meliori nota revocans suas & patris Comitis Ottonis donationes, vel per ignorantiam, vel per errorem, contra fœdus majorum factas, dum neuter sciverit inter Comites Aldenburgicos & suos majores fœdus perpetuum fuisse initum, de nullis rebus abalienandis, citra alterius partis consensum; *deinde* testando conqueritur, quod *Capitulares* suum parentem Comitem deceperint & circumvenerint in præjudicium hæredum verorum, ut Comitum Aldenburgensium, *tertio* quod dolo & Simoniaca pravitate sit suus pater, ut simplex Heros, deceptus, qui ignoranter voluerit Comitatum abalienare Delmenhorstianum, ideò cum jam primum ipse cognoverit, quod talis abalienatio parentem suum, Comitem Ottonem piæ memoriæ non decuisset, jam se propter suam & patris salutem impelli, ut parentis & suas donationes & obligationes revocet & retractet; *quarto*, quod probè edoctus sit, nunc demum, quod Comites Aldenburgici & Delmenhorstiani ex una linea & stipite prodierint, & olim Comitatus Delmenhorstianus sit ab Aldenburgico segregatus & sejunctus, ideo nec ipsi nec parenti suo licuisse ad alienos transferre Dominium; *quinto* quod ipsius successor *Baldwinus* & capitulares fidem non servaverint, quod eum premi & in extremas adversitates dilabi & periclitari permiserint, nihilque opisei tulerint, quod literas Sigillitas neglexerint, & multa ipsi (Nicolao) assignata hoc est pacta & promissa, non præstiterint: Cum vero hic Comes THEODORUS de Aldenborg ut verus hæres,

hæres, ibi stet & promittat, se & Comitatum Delmenhorstanum & ejus subditos atque alumnos, liberaturum ex omnibus difficultatibus, quare (se Nicolaum) justis adduci causis, ut propter conscientiam, & de jure atque gratitudine debita compulsus jam *traditis clavibus ac arcem Delmenhorst* / prædictum Dominum Comitem Theodorum & suos filios juniores Dominos & omnes hæredes in realem, veram & perpetuam possessionem arcis & Comitatus immittat, & ei omne jus in illam tradat, & se jam petere à suis subditis, ut ei homagium præstent, & pro suo Domino eum agnoscant: Et cum multas alias rationes suæ revocationis & solemnæ retractationis protulisset Dn. *Nicolaus*, conversus ad Notarium tandem inquit, peto igitur super hoc actu fieri Instrumentum & Instrumenta. Sic iste immisit in possessionem arcis & Comitatus, cum tribus filiis *Christiano*, *Mauritio* & *Gerhardo*, eam ipse & filii & ejus Nepos ad annos 40. pacifice absque ullius hominis contradictione possederunt. Ideo rectè ait *Albertus Crantzius* libro II. Metropolis cap. 44. quod reclamaverint forsan legitimi hæredes; certum interim esse, neque *Balduinum* neque *Gerhardum* ut successores (Nicolai) ullam super ea rem movisse quæstionem, & cap. 36. ait Comitatus adipiscendi spem Ecclesia (Bremenensis) conceperat, in assumptione Pontificis *Nicolai*, qui novissimus ejus generis putabatur de illo sanguine, non est assecuta Ecclesia, sed Comites de *Oldenborg* acceperunt. Quo jure non satis compertum habemus, per legitimam sanguinis lineam, an per affinitatis copulam, aut per cujusdam tractationis formulam, aut vel Imperatoris novo beneficio transferit in illos. Certum est autem Ecclesiam non accepisse, sed Comites memorati (de *Oldenborg*) in possessionem ejus venerunt, donec tandem magno interveniente bello *Episcopus Monasteriensis Henricus*, *Administrator Bremensis*, viribus Ecclesiæ Monasteriensis Comites memoratos dejecit, & Ecclesiæ, cujus titulum præferebat, jussit ascribi. Hæc ille. Ea autem res sic se habet: *Gerhardus* Comes hostilia *Lubecensibus* & *Hamburgensibus* publice indixit, propterea quod eum ex *Holsatia*, legitimo & materno suo patrimonio violenter ejecissent, ideo data & oblata ei oportunitate, cum jam mortuus esset ipsius frater *Mauritius*, ut susciperet tutorio nomine, teste *Crantzio*, arcem & Comitatum Delmenhorstanum gubernandum, pro fratris liberis, ex ea arce plurimum damni suis hostibus *Lubecensibus* & *Hamburgensibus* iter facientibus & eorum mercatoribus dedit, donec istæ civitates implorarent auxilium *Episcopi Henrici*, qui ita tandem ad hoc

hoc opus aliquoties citatus, istarum urbium sumptibus, arcem & Comitatum pupillorum & innocentium orphanorum invadebat, & sibi & suis successoribus assignabat; nec potest probari, quod hoc *Casareo mandato* fecerit, *sed jure belli & armorum*, ideo rectè ait *Crantzius in Metropoli* libro 12, cap. 12. In die Sanctorum Fabiani & Sebastiani arcem (Delmenhorstanam) deditam Henricus Episcopus ingreditur, abire permissis, qui tuebantur, tunc vero *puella Comitis Mauricii filia* abstrahi se non passa, ejulabat, esse suum patrimonium ajens, nullo se demeruisse crimine, ut suum amitteret sine culpa, Henricus Episcopus armorum & belli jure arcem esse captam, suam esse respondit, iret quò liberet.

Hac ratione per multos annos & Episcopus ille, & istius successores quinque eam obtinuerunt, donec tandem *anno* Dn. 1547. *ex mandato Commissariorum Casaris Caroli V.* eodem jure belli & armorum, tanquam suum legitimum patrimonium invaderet & *reciperet* istius Gerhardi Comitis, cui hoc adimebatur, ex filio Joanne Nepos Dn. *Antonius Comes*, qui hanc arcem exornavit, munivitque, & jam ejus filii eam possident, cum Comitatu, & munitioni magnum addiderunt augmentum. Sed ego de hac historia & de reliquis omnibus Delmenhorstani Comitibus, ut etiam de Altenburgicis Comitibus, & eorum rebus præclare gestis & bellicis actis, multo plura, admodum prolixè in Chronico nostro de Aldenburgenfibus Comitibus & de eorum vita, origine, & de Comitatus situ veteri & conditione differui: ad quod ego lectorem remitto. Ideo jam tendo ad JOANNEM Comitem, fratrem *Christiani* Comitis, ex quo descenderunt Delmenhorstani Comites: quia ex hoc JOANNE derivatur propago & stirps Comitum Aldenburgenfium, imo *Regum* modernorum *Daniae, & Ducum Holsatiae*: ideo illam brevibus persequemur; interim revocamus lectorem ad nostrum Chronicon Germanicum.

Hujus JOANNIS mores non erant usque adeo laudabiles. Nam erat prodigus, & *canibus & scoris* omnia impendit, donec ad penuriam penè redigeretur, interim multa bella gessit, præsertim pro nepotibus, filiis fratris Christiani Comitibus de Delmenhorst / contra Episcopum Bremensem Gisebertum de Brundhorst / auxiliante Luneburgico Duce: fuit etiam ei magna Controversia cum equite aurato *Roberto de Westerholte* / cujus partes defenderunt *Comites de Welspe / & de Hoya* / cum multis militaribus & equitibus, partim auratis partim celebribus, sed ei ex *Margareta Lippiaca* natus erat filius CONRADUS, qui jam adole-

verat,

verat, juvenis maximæ indolis (cujus virtute Heroica, & gravitate ac pietate ad meliorem frugem commotus erat pater) Hic inquam cum patre, adjunctis sibi civibus *Aldenburgicis & Amerlandicis*, insequitur (quando antea fumo & vapore ignis, hostes ex urbe Oldenburgica ejecissent) hostes, & eos circa pagum *Tungel* aggressi, sternunt: Joannes pater in senio, jam ad meliorem frugem conversus, pietati in totum, ut dum adhæreretur fratri solitus erat facere, consecravit & pie mortuus est.

Filius ejus **CONRADUS primus**, Heros magnus, qui *Ottonis*, filii *Christiani* Comitis Delmenhorstani tutor erat, cum quo etiam *Ottonis* istius pater *Christianus* & patruus, Comes *Otto* inierant foedus, ne una pars ex Comitibus Oldenburgicis & simul Delmenhorstani quicquam peregrinis oppignoraret, divenderet vel elocaret, citra alterius partis consensum: Et hic Conradus magna bella pro suo propinquo *Mauritio*, Coadjutore Bremensi, & pro civitate *Bremensi*, tum etiam contra *Phrisios* gessit, de quibus rebus gestis diximus in nostro Chronico Aldenburgensi, cum suis propinquis (qui cum eo arcem & Comitatum Aldenburgensem ad dimidiam partem tenebant & erant ex linea istius *Joannis*, qui erat frater *Elimari II.* & filius *Elimari I.* descendentes hæredes) *Joanne*, *Otrone*, *Christiano Wilhelmo*, atque cum suis liberis *Conrado*, *Gerhardo* & *Christiano* contulit & confirmavit privilegia anno Domini 1345. fuit vir doctus, eloquens, eximiae formæ & gravitatis Heros, cujus opera in transactionibus, in rebus bellicis, in Consiliis plurimum exteri Heroes usi sunt, ut fuit maximæ autoritatis Princeps, & mira quoque pietate præditus. Nam nullius unquam Comitis Aldenburgici plura vidi privilegia, ratificationes atque donationes in cœnobiorum & parochianorum sigillatis literis, quam hujus Conradi, qui habuit duas uxores, priorem *Hoyensem*, quæ ei peperit *Conradum* & *Gerhardum*, & filiam elocatam *Deipholtiano* Comiti, secundam *Deipholtianam* nomine *Cunegundam*, ex qua ei nascitur *Christianus*: pater voluit se vivo, ut *Conradus* filius iniret matrimonium, quod etiam factum est. Nam *Ingeborgam Schowenborgicam* elegit sibi conjugem & ex ea genuit *Joannem* maturius morientem, & *Mauritium*, qui ex mandato parentis *Conradi* anno Domini 1381. privilegia quoque urbi Oldenburgensi, prout avus & pater, confirmarunt: Ipsius Conradi primi filius *Gerhardus* cum patre *Conrado* in secundo ingressu in terram *Butjadensem*, quando militaribus copiis eos agrederentur, periit. Etsi non libenter ferret *Conradus II.* ut sibi deligeret uxorem frater ejus *Christianus junior*, qui studeret *Colonie*

& ibidem agebat *Canonicum*, tamen is elegit sibi ex Comitum *Honstenianorum* veteri familia conthoralem *Agnezam*, quæ ipsi peperit *Theodorum* vel *Deitericum* & *Christianum*: Interim prius volumus persequi historiam *Conradi II.* & ipsius filiorum, *Conradus II.* instituit in parochia *Lambertina Oldenburgi* collegium anno Domini 1384. in quo Decanum & tres Canonicos atque 12. vicarios ordinavit, & singulis certos redditus annuos assignavit, & huic pio fratris & parentis instituto consensum præbuerunt frater *Christianus*, & filii, *Joannes* & *Mauritius*: Hic *Conradus*, cum haberet controversiam cum *Deipholtianis* propter dotem, ipsi progressi sunt usque in urbem *Aldenburgum*, sed inde turbati tegulis tectorum, cum redirent ad sua, insequitur eos *Conradus* cum suis civibus, & stravit multosque cepit: Hujus *Conradi* filius *Joannes* excessit è vivis, ante annum vigesimum ætatis suæ: alter filius *Mauritius* Comes, magnus Heros duxit conjugem ex Ducibus *Brunswicensibus*, *Elisabetham*, sororem Ducum *Frederici*, *Henrici* & *Bernhardi* filiorum Ducis magni, quorum frater *Otto* erat *Archipræsul Bremensis*, ex ea Dominus *Mauritius* genuit duas filias, ut *Annam* *Otonis* Comitis *Waldechiani* conthoralem, & *Ingebergam*, quæ elocatur Nobili *Ockoni* filio, *Kenonis*, *Capitaneo in Murich & Brockmerland*/ quæ mortuo marito *Ockone*, præter fidem juramento datam, scriba primò & postea præfectus Domini *Ockonis* nomine *Jocho uffen* ejicit, & sibi Dominium assumit, quæ de causa varia prælia gessit. Pater Comes *Mauritius*, sæpe contra *Phrisios* victoriosè dimicans, tandem Comes *Mauritius* cum conjugè anno Domini 1420. moritur, & in splendido monumento, quod sibi vivus præparari curaverat in *Kastede* sepelitur: Moriturus dixerat extensa dextra, hæc est manus illa, quæ super innocentem nulla munera sumpsit, nec cuiquam injuriam intulit. Redeo jam ad *CHRISTIANUM* fratrem *Conradi II.* qui ex Comitissa *Honsteniana Agneza* genuit *Deitericum* & *Christianum*, qui fratres privilegia quoque urbi *Oldenburgensi* confirmarunt Anno Domini 1403. anno Domini 1261. elocatur *Theodoro* vel *Deiterico*, *Christiani* filio, *Alheida*, Comitis *Delmenhorstani* *Otonis* filia, & soror *Archiepiscopi Bremensis Nicolai*, cum qua habitavit in *Welsborg*/ & illa tandem moritur sine hæredibus, tunc quoque discedit è vita ipsius frater Dominus *Christianus*, probitate & nomine referens patrem *Christianum*, attamen sibi ædificaverat arcem ad *Jadano* stagnum dictum *Wriejade*/ & sicut pater *Christianus*, ita & filius hic *Christianus* est à *Bremensibus* prælico captus, nec potuit liberari, nisi pro ipsius redemptione elocaretur *certa Wordensis Bremensi* Reip. Mor-

Mortuo *Christiano* fratre & *Mauritio* patruele, totum Aldenburgicum Comitatum (jam quoque dudum defunctis tempore patrum suorum, illis Comitibus Oldenburgicis, qui descenderant ex illo *Joanne* Comite, qui erat *Elimari I.* filius & frater secundi *Elimari*, cujus filium *Joannem* defendendum suscepit contra *Christianum* bellicosum Heroa *Elimari II.* filium *Henricus Leo*) ut verus & solus hæres THEODORICUS obtinuit, quæ oportunitas sub trecentis annis nulli ex majoribus suis obtigerat: Ideo *Ducos Schleswicensis*, *Gerhardus* & *Adolphus* Comites in *Stormar* & *Holstein*/ ipsi splendide elocant sororem suam *Heilwigam*, anno Domini 1424. ex qua ei nascuntur tres filii, *Christianus* Rex *Daniae*, de quo postea, *Mauritius* doctus Heros, qui *Rostochii*, *Erphurdiae* atque *Parisis* operam Juri & literis dederat, atque *Baccalaureus Juris* creatus est, erat *Canonicus Coloniensis & Bremensis*, atque *Gerhardus bellissimus*.

DEITERICUS, qui verè posset dici fortunatus, bella feliciter gessit contra Comites *Hoyenses*, & cepit in prælio *Ottonem* Comitem *Hoyensem*, & isti Comitatus irritatus, multum damni intulit anno Domini 1423. Hic jure hæreditatis & obligationis consequitur in legitimam possessionem à Domino *Nicolao* antea archiepiscopo *Bremensi*, Comite ultimo *Delmenhorstano*, & arcem & Comitatum *Delmenhorstanum* cum liberis, & cum quiete possedit: de quo negotio supra dictum est, & pluribus agemus in nostro Germanico Chronico de Comitibus Aldenburgicis, ubi de eorum Dominiis, Genealogia, stirpe & rebus præclare gestis agemus: Moritur *Delmenhorsti* anno 1440. vel ut alii censent anno Domini 1444. vir verè fortunatus. Ipsius filius primogenitus CHRISTIANUS, opera *Adolphi* avunculi *Ducis Schleswicensis* Comitis *Holsteiani* & *Stormariae*, elegitur Rex *Daniae* propter Heroicam personam, quam etiam cum admiratione: Itali & Cardinales, Episcopi & Duces tum in Italia tum in Germania, tenique & ipse *Papa Sixtus IV.* & *Cæsar Fredericus III.* considerabant) tum etiam propter Heroicam indolem & varias virtutes, quarum nomine apud omnes potentes in maxima auctoritate erat, & necesse est, ut breviter ipsius Genealogiam percurram, antequam ad alios fratres Comites Aldenburgicos perveniam. Hic Regis *Christophori* viduam *Dorotheam* Reginam, natam ex stirpe *Brandenburgicorum Marchionum*, duxit conjugem (de qua relatus in nostro Chronico Aldenburgensi dicturus sum) quæ ei peperit *Olanum* maturius morientem, JOANNEM succedentem patri in regno, FREDERICUM,

Ducem Holsatia & Schleswicensem, qui postea quoque *Rex Dania* factus est, & *Margaretam*, *Reginam Scotorum* & matrem *Jacobi Stuarti Regis*. Paulo ante mortem pater filio *Joanni* designato Regi, eligit conjugem *Christianam*, filiam *Electoris Saxonia Ernesti* & sororem trium *Electorum*, *Alberti Moguntini*, *Frederici III. Sapientis* fundatoris *Academiae Wittenbergensis* (sub quo *Lutherus* incepit) & *Joannis Constantis*, qui *Augustanam Confessionem* cum Collegis Principibus, *Carolo V.* obtulit: Rex postea in testamento adsignavit juniore filio *Frederico* totos *Ducatus Holsatia, Schleswici & Stormaria*, atque *Dithmarsiam*: quamquam nec *Joannes Rex*, frater *Frederici Ducis*, nec ejus filius *Christianus II.* Rex ipsi eos *Ducatus* ad Dimidiam usque partem concederent.

JOANNES *Rex Dania & Norwegia* est, sicut & pater ejus creatus quoque *Rex Daniae* est, ex quo regno, sicut etiam patri accidit, postea excluditur, & infeliciter pugnat contra *Dithmarsos*, ubi multi Nobiles & duo Comites *Aldenburgici*, *Adolphus* & *Otto* perierunt, & vix elapsi sunt *Rex* & fratres *Fredericus Dux* anno Domini 1500.

Ex *Joanne* nascitur **CHRISTIANUS II.** (quem *Christiernum Dani* vocant) qui mortuo patri anno Domini 1513, succedit, & magnam de se bellis gerendis spem fecerat, duſtaque filia *Regis Hispaniarum* & *Ducis Burgundici Philippi*, & sorore *Cæsaram Caroli V. & Ferdinandi I.* **ISABELLA**, vel *Elisabetha*, genuit *Joannem* in aula avunculi *Caroli V.* defunctum, *Dorotheam* uxorem *Frederici Electoris palatini II. Principis Sapientis*, & *Christinam* conjugem *Ducis Lotharingiae*. Cum vero ipse in regno *Sueciae* primo & deinde in *Dania* tyrannum variis modis ageret, & se adulteriis & multis cadibus pollueret, Deus eum regnis turbat, & ad eorum gubernationem, patrum ejus **FREDERICUM** vocat, qui commissis aliquot præliis *Regnum Dania & Norwegia* obtinet, & administrat, atque tandem cum secundo rediturus ad recipienda regna *Christianus II.* Rex cum magnis copiis adesset, capitur in *Norwegia* & custodiæ includitur, (de quo bello & tumultu prolixius egimus in nostro *Aldenbürgico Chronico*.)

FREDERICUS Rex dictus pacificus & humanus: ex prima conjugē *Anna*, *Electoris Brandenburgici Joannis* filia, & sorore *Electorum Joachimi I. & Alberti Moguntini & Magdeburgensis Archiprasulis* (quia & *Joannis Regis* fratris *Frederici*, filiam *Elisabetham* *Joachimus* primus *Electo*, frater *Annæ*, quoq; duxerat conjugem matrem *Marchionis Joachimi II.* & *Joannis* fratris ejus) **CHRISTIANUM II.** Regem *Daniae*, re & nomi-

nomine Christianum, *Dorotheam* primi Ducis Borussiae Alberti Marchionis Brandenburgici conjugem, *Elizabetham Magni* primo, deinde *Uldarici* Ducum *Megapolensem*, uxorem genuit, & ei secunda conjunx *Sophia*, *Bugislai* Ducis *Pomeraniae* filia & *Barnini* soror, peperit *Joannem* Ducem *Holsatiae* cælibem, honestum, pium & bonum Principem mortuum anno 1581. *Adolphum* Principem bellicosum, *Dorotheam* *Christophori* *Megapolensis* conjugem & *Fredericum* *Coadjutorem* *Bremensem*, *Episcopum* *Hildesimensensem* & *Schleswicensem*, morientem anno Dn. 1556. Mortuo *Frederico* anno Domini 1533. in diversas trahuntur partes proceres Regni Danici, alii repetebant captivum Rege *Christianum II.* cujus etiam partes in eo regno acriter defendit Comes *Christophorus ab Altenborg* occupans *Hafniam urbem* per annum integrum: alii eligebant *Frederici I. Regis primogenitum* CHRISTIANUM Ducem *Holsatiae* in Regem, is igitur animose omnes adversarios, ut *Albertum* Ducem *Megapolensem*, *Christophorum* Comitem *Altenburgicum* & *Delmenhorstannum*, & alios vicit & ex regno ejecit, & deinde pacifice occupavit Regnum & similiter *Norwegicum*: & ut sub gubernatione regia sui patris *Frederici*, dum ille *Holsatiam* administraret loco patris, curavit ibi Evangelii doctrinam per D. D. *Eberhardum Windensche* plantari, ita jam ingressus Regiam sedem hoc unum egit, ut ibi per duo Regna sua, Evangelii doctrina, opera Dn. D. *Joannis Bugenhagii* Pomerani, qui etiam diademate & Regia corona Regem solemniter inauguravit, propagaretur. Ita ille in vera pietate, in vera invocatione & timore DEI vixit omnibus diebus vitae suae: Duxerat uxorem ex veteri Ducum & Electorum Saxoniorum familia nunc ad Albim sedes habentium, Dominam *Dorotheam*, Ducis *Magni* filiam & *Francisci* sororem, & ex ea genuit *Annam*, Electoris Saxoniae Augusti conthoralem, FREDERICUM II. Regem modernum, MAGNUM Ducem in *Livonia*, Principem *Curlandiae*, *Torpesi*, *Oeselis* & *Wid*/ JOANNEM juniorem, Ducem *Holsatiae*, & *Dorotheam*, *Wilhelmi* Ducis *Luneburgici* conjugem.

ADOLPHUS Dux ducta *Christiana* Landgravii *Hassiae Philippi* filia, genuit *Fredericum*, *Philippum*, *Joannem*, *Adolphum*, & plures filios ac filias, fuit aliquando Dux copiarum vel equitum in castris *Caroli V.* in obsidione urbis *Metensis*, & ordinis inferioris Saxoniae est Capitaneus hic Dux: adhuc in Ducali prole in Domino superest.

Postquam *Christianus III.* Rex juste regnum per multos annos administrasset, & pie in vera invocatione Dei vixisset, etiam praemoni-

tus ab angelo, placide moritur Calendis Januarii anno Domini 1559. Quo ipso anno per æstatem bellico Marte filius *Rex FREDERICUS, Dux Joannes, & Adolphus* conductis copiis (quando etiam ipsis militarent Comites Aldenburgici, pater Antonius & filius Joannes) sibi *subigerunt Dithmarsiam*: Paucis de hinc temporibus elapsis, cooritur bellum inter *Reges Dn. Fredericum II. Danicum & Ericum XIV. Suecicum*, in quo conscriptis copiis multis *Fredericus II. Rex Daniæ*, aliquoties ab hoste gloriosam victoriam reportavit, quando quoque tunc Regi Danico militarent ex Germanis Comites *Guntherus & Joannes Guntherus*, Comites *Schwarzenburgici*, *Joannes & Christianus Aldenburgici* Comites, item Capitanei *Georgius ab Holle / Hilmarus à Mönichhausen* & plures.

Tandem turbato ex regia sede ERICO Rege, assumitur frater JOANNES ad regia gubernacula, is cum videret se nihil præstare posse, contra *Fredericum Regem Daniæ*, multoties triumphatorem, meditatur pacis conditiones, quæ tandem cum illud bellum in Octavum usque annum durasset, & inventæ & stabilitæ sunt in urbe Pomeraniæ *Sunda: Fredericus II. Rex*, tranquillitati redditus, duxit conjugem Ducis *Megapolensis Uldarici* filiam *Sophiam*, piissime à pia matre educatam, quæ ei peperit CHRISTIANUM designatum Regem, Dn. ULRICUM Principem, item filiam *Annam, Elizabetham & Augustam*.

JOANNES junior, *Dux Holsatiae* & Regis frater, ducta *Elizabetha Ernesti Brunswicensis*, Ducis de Grubenhagen/unica filia, genuit *Dorotheam, Christianum, Ernestum, Alexandrum, Augustum, Mariam, Joannem Adolphum, Annam, Sophiam, Elizabetham, & Fredericum* omnes Principes & Principissas.

Christus det Regi FREDERICO II. Monarchæ potentissimo, glorioso & victorioso, vitam longam & salutarem, & illam veterem Regiam ac Ducalem familiam, quæ ex Aldenburgicis nostris Comitibus primam habet ac ducit originem, semper conservet. Redeo jam ad fratres *Christiani I. Regis Daniæ* (cujus jam posteros recensui) Comitem *Mauritium* & Comitem *Gerhardum* Bellicosum (licet de Danicis posterioribus sex Regibus & de Holsatiæ Ducibus, descendentibus ex Christiano I. Rege Daniæ, nato Comite Aldenburgico, plura dixerim in Chronico nostro Aldenburgico.)

Avunculus Comitum Aldenburgensium *Dux Schleswici & Comes Holsatiae Adolphus* & Rex Daniæ *Christianus I.* frater volebant, ut permaneret Ecclesiastica persona Comes *Mauritium*, atque gubernationem utri-

utriusque Comitatus permitteret fratri *Gerhardo* Comiti, qui etiam de consilio avunculi & fratris Regis ducit sibi uxorem *Adelheidam* Comitis *Nicolai de Tecklenborg* filiam, atque ex ea genuit *Gerhardum*, *Adolphum*, *Deitericum*, *Joannem*, *Ottonem*, *Christianum*, & quinque filias, de quibus postea : *Mauritius* autem dissuadentibus Rege fratre & avunculo *Adolpho*, tamen persuasus à Bremensibus sibi eligit uxorem *Catharinam* *Ottonis*, vel ut alii dicunt *Joannis*, de *Hoya* Comitis filiam, quæ ei peperit *Jacobum* filium & filias *Heilwigam* & *Alheidam*, cum non cederet *Gerhardus* fratri, is inita confœderatione cum Rep. Bremensi & Comitibus de *Hoya* bellum fratri *Gerhardo* intulit, multumque damni dedit : *Gerhardus* ope fratris Regis *Christiani* *Mauritio* occurrit & nomine Regis *Daniei* huic opem tulit *Wilhelmus* senior *Brunswicensis*, dictus *Gottesloe* vir bellicosus, & tandem utraque pars congregiens, stat victoria apud *Gerhardum*, opera Ducis *Wilhelmi* novies victoris : multi tunc Bremenses capiuntur, tandem res componitur inter fratres, ut *Delmenhorst* Comitatum *Mauritius*, *Gerhardus* vero *Aldenburgicum* sibi retineret : *Mauritio* interim agente in Comitatu suo. *Gerhardus* in *Holsatiam* proficiscitur, & ibi aliquandiu rerum potitur, sed inde opera *Lübecensium* & *Hamburgensium* ejeetus, de qua re dicam in nostro *Aldenburgensi* Chronico prolixius, redit ad sua, interea mortuus erat frater *Mauritius* cum uxore, relictis parvulis liberis, quorum tutelam suscepit Comes *Gerhardus*, & sic tutorio nomine possedit arcem *Delmenhorst* pro fratris liberis. Et ut *Gerhardus* antea sæpius contra *Phrisios*, *Wildeshusenses* & *Bremenses* feliciter pugnaverant, ita jam amicitiam renunciat *Lübecensibus* & *Hamburgensibus* bellumque indicit *Gerhardus*, & sic mercatorum *Lübecensium* & *Hamburgensium* panos in arcem *Delmenhorst* transferri curat, & ita capiendo & rapiendo pro more bellico, ut publicus istorum hostis, multum damni istis urbibus & earum incolis intulit, (sicut de ea re prolixius in *Aldenburgico* Chronico nostro Germanico diximus) ita istæ urbes fedus ineunt cum Episcopo *Monasteriensi* & administratore Bremensi *Henrico Schwarzenburgico*, ut simul cum ipso, vel ipsius auxilio cingant arcem *Delmenhorst*; Episcopus consentit, & utrobique conscriptis copiis cingunt *Delmenhorst* obsidione valida, atque ponunt castra, continuataque obsidione occupatores arcis ad deditionem cogunt, qui inedia compulsi Episcopo arcem & Comitatum tradunt, quem ille ingrediens, expulsis veris hæredibus & pupillis, assignat ditioni *Monasteriensi*, & suis successoribus

ac posteris, qui sibi, quod innocentium pupillorum erat, & hæreditarium legitimorum Comitæ *Mauritii* hæredum Dominium, ad se transtulerunt & sibi usurparunt: deinde iste Episcopus fugato Comite *Gerhardo*, modo ejus filii vellent Altenburgicum retinere Comitatum, coacti sunt hoc præstare Episcopo Dominatori, quod præciperet. Comes *JOANNES*, cæteris fratribus ingenio, fortitudine & forma præstantior, de consilio patris & propinquorum atque etiam fratrum, suscipit gubernationem ditionis Altenburgicæ, qui elocat sororem *Alheidam* Domino de *Plesse*/ *Armagardam* Nobili Domino *Heroni* *Omnes* *Pen*/ Domino in *Esens*/ *Heilwigam* *Edoni* *Wimefen* II. Domino in *Jever*: *Anna* vero & *Eltzabeth* filia quoque *Gerhardi* Comitæ, mansere in nuptæ & postea quoque peste infectæ ex hac vita anno Domini 1505. decedunt: *Mauritius* quoque ex fratribus tres numero vivere desierunt, ut *Gerhardus*, *Deitericus* & *Christianus*: *Adolphus* & *Otto* in *Dithmarsia* perierunt, *JOANNES* Comes bis sibi bello subegit *Phrisios*, *Butjados* & *Statlandos*, sed uno anno ipsi tres miserabiles casus acciderunt, amittit anno Domini 1500. patrem *Gerhardum* in peregrinis locis decedentem in Galliis, amittit & fratres *Adolphum* & *Ottonem* occumbentes in *Dithmarsia*, tertio ab illo defecerunt *Butjadi* & *Statlandi*: *Joannes* duxit uxorem *Annam* Principis *Ernesti Anholtini* filiam, & sororem *Joannis*, *Georgii* & *Joachimi* optimorum Principum, & ex ea genuit *Joannem*, *Georgium*, *Christopherum*, *Annam* & *ANTONIUM*; (Hic multa ad usum sui Comitatus fecit, oppignorata redemit, & tandem evocatis Ducibus *Brunsvicensibus* & *Luneburgensibus* *Henrico* seniore, *Erico* ejus fratre, *Henrico* medio, & *Henrico* juniore & *Philippo*, in sæva hyeme, *Butjadam* & *Statlandiam* bellico Marte invasit & occupavit, & quod juris Principes in illam terram habebant, conditionibus pactis & certo pretio ad se transtulit, & tam fertilem ditionem filiis & successoribus possidendam & gubernandam reliquit & arcem *Ubelgunne* pro retinenda illa regione extruxit, munivit & milite ornavit, & mirifice Comitatum auxit: Eo, anno Domini 1526. mortuo, cum pietatem pro more pontificio exercuisset summa diligentia, filius hujus natus maximus *JOANNES* in tertium usque annum gubernat patriam ditionem, interea etiam elocatur soror *Anna Ennoni Comiti Phrisia*, postea habuit causas, cur à regimine ditionis paternæ discederet *Joannes*. Ipsius frater *Georgius* erat heros simplex, ideo ipse respuebat molem gubernationis. Nam is se totum pietati dedit, & Biblia sacra sua manu descripsit:

Chri-

Christopherus frater agebat Ecclesiasticam personam. Nam erat Canonicus Colonienſis & Bremenſis, ſic Regimen paternarum ditionum devolvitur ad juniorem fratrem ANTONIUM, reliquis corpore & animo robuſtior: *Christopherus* Comes in multis præliis Ducem vel Capitaneum egregium egit, & ſe bellicoſum Heroa præſtitit in *Dania*, in *Bello Schmalcadico*, in obſidione *Metenſi*, in pugna *Drackenburgenſi*, in pugna *Sivershuſenſi*. Fuit Heros magnanimus, doctus & ſtudioſorum fautor. ANTONIUS Comes duxit *Sophiam Ducis Magni* filiam & *Franciſci ſororem*, ex veteri Electorum Saxonia familia natam, & ex ea genuit *Catharinam* Comiti *Hoyenſi* Alberto præſtanti & pio Heroi elocatum *Joanhi Gunthero* Comiti *Schwarzburgico*, Heroi prudenti pio & excellenti, *Joannem*, *Chriſtianum*, *Claram* & *Antonium*.

Pater ANTONIUS vivis adhuc ſuis fratribus bellum indicit *Monasterienſibus* anno 1538. & conſcripto milite, *Vechtam* arcem & oppidum invadit & exurit. *Cloppenbergam* arcem & oppidum expugnat & aliquandiu occupat; Rurſum *Monasterienſis* præſul conducit copias militares & magna vi ingreditur Comitatum, exuritque aliquot pagos, & demum res componitur ita, ut *Monasterienſes* ajunt, ne aliqua pars quicquam vi tentet. Tandem ex conſeſſione vel potius juffu *Commiſſariorum Caſaris Caroli V.* militari manu vel jure belli ſuum vetus patrimonium, ut arcem *Delmenhorſtanam*, invadit & vi obtinet, eamque munit, & magna prudentia utrumque Comitatum gubernat, miris modis, hinc inde politiſ aggeribus, Dominia & ditiones ſuas auget, & ante patrem filius *Chriſtianus* moritur *Dreſdæ* in aula Electoris anno Domini 1572. & ſequenti anno, demortuo patri ſuccedit filius JOANNES, militia exercitatus, qui etiam declaratur hæres à *Maria Domina in Jever* quæ viva vivum *Joannem* immittit in poſſeſſionem iſtius Domini & vult, ut juramentum præſtent ſubditi; Ita ei demortuæ ſuccedit legitime in eo Dominio, quod jam aliquot annos poſſedit, & arces *Jever* / *Oldenburg* & *Delmenhorſt* ædificiis & Structuris ornavit & inprimis munitionem earum auxit: *Castrum Nienberg* ex fundamento extruens pulcherrime exornavit: de conſilio & voluntate fratris *Antonii* (ſicut ſub patris *Antonii* gubernatione Evangelium erat primo plantatum in urbe & ditione *Oldenburgica*) curavit per me *Hamelmannum* reformari Eccleſias: Ordinationem Eccleſiaſticam in uſum Eccleſiarum per D. *Nicolaum Selneccerum* & me conſcribi & typis evulgari, judicia ordinarie diſponi, vocavit que in Cancellarium *Joannem ab Halle* J.U. Doctorem:

deinde aliqua ex parte ad certum tempus transegit cum fratre *Antonio*, ut is *Delmenhorstannum* Comitatum ac arcem, item pulchrum castrum *Barel/* & præfecturam *Harpstede* obtineret. JOANNES duxit conjugem ex veteri & illustri Comitum 4. Imperii, hoc est *Schwartzburgicorum* Comitum stemmate natam *Elizabetham*, filiam *Guntheri*, Sororem bellicosi *Guntheri*, Joannis *Guntherii* *Wilhelmi* & *Alberti* Comitum & ea peperit meo Domino, JOANNEM FREDERICUM magnæ spei & Heroicæ indolis infantem, maturius è vivis anno secundo ætatis suæ sublatum, *Annam*, *Sophiam* & *Mariam Elizabetham*: Comes *Antonius* & *Clara* ejus soror adhuc cælibes vivunt & sanctissime, omnes fratres & sorores adhuc superstites sunt veræ religioni deditissimi.

B.

BARBHEY Comitatus antiquus ad Albim flumen, non procul à *Magdeburgica* civitate situs: Horum Comitum Genealogiam sicut illam tradit in libro dicto *Stamm-Buche/* *Andreas Hoppenrodus*, subjiciam, anno Domini 1144. vixit Comes *Burchardus* in *Barbey/* & ejus conjunx fuit *Mechtilde*: anno Domini 1230. vixit *Guntherus* Comes in *Barbey* cujus uxor dicta est *Catharina*, & eorum filii *Burchardus* & *Walterus*. *Walterus* cælebs mansit, *Burchardi* conjunx erat *Sophia* & ex eo nati sunt *Buffo* Comes in *Barbey/* & *Albertus*, cujus conjunx *Lutgardis* Comitissa in *Honstein/* ex quibus natus est, *Henricus* Episcopus *Brandenburgensis*, & *Albertus*, cujus conjunx erat *Judith*, Comitissa *Schwartzburgica*, & ex his nati sunt *Elizabeth*, *Albertus* & *Guntherus*, qui habuit uxorem *Constantiam* primo, deinde *Dorotheam* Comitissam de *Gleichen/* piam matronam, quæ ei peperit *Joannem*, *Walterum* & *Guntherum* maturius morientes, atque *Burchardum*: interim *Joannes* duxerat uxorem *Margaretam* de *Quervorde/* sed caruit hærede. *Burchardi* conjunx erat *Sophia*, *Sigismundi* *Anholdini* filia, & ex ea ipsi natus est *Guntherus*, qui *Dominium* *Eglen* ad se transtulit, & uxorem habuit *Catharinam* Comitissam à *Regenstein/* atque postea oppignoravit *Dominium* *Eglen* *Archiepiscopo* *Magdenburgico*, & habuit filios *Burchardum*, *Joannem*, *Fredericum*, *Albertum*, *Bernhardum*, *Hojerum* Decanum *Argentinum*, *Georgium*, *Buffonem*, *Wilhelmum* filios, item filias *Margaretham* & *Sophiam* moniales & *Ursulam* Comitissam *Joannis* in *Findau* uxorem. Ex istius fratribus unus *Burchardus* factus est conjugatus, qui

qui ducta uxore *Magdalena*, Henrici Megelburgici filia, genuit *Iustum* vel *Jodocum*, *Balthasarum*, *Hermannum*, *Joachimum*, *Casparum*, *Melchiorum* Canonicum Argentinensem, *Christophorum*, *Andream* statim in pueritia morientem, *Wolfgangum* & *Henricum*, & tres filias *Margaretham*, *Annam* & *Margaretham*, quæ moniales erant in *Bledrode*: duo seniores fratres gubernacula ditionis quidem tenebant, interim unus *Wolfgangus* uxorem duxit *Gebhardi* Mansfeldici Comitis filiam *Agnezā*, & ex ea genuit *Mariam* mox morientem, *Margaretham Volckmarī Wolfgangi* Comitis in *Honstein*/ conjugem, *Gebhardum* cito morientem, *Magdalenam Joannis* Ungnaden/ Baronis in *Soneck*/ uxorem, *Wolfgangum* virum bellicosum & militarem, qui multis Regibus & Principibus strenue & cum gloria militavit (qui habuit conjugem *Anholdinam*, deinde *Mansfeldicam*) *Iustum* vix biennium excedentem, & *Albertum* gubernatorem patriæ cujus uxor fuit *Maria* principissa *Anholdina*, Principis *Joannis* filia, & ex ea genuit hæredes *Mariam* & ejus sororem, *Burchardum* militia & rebus militaribus exercitatum & magnis atque potentibus Heroibus gratum & vicarium vel locum tenentem Principum, ut *Electoris Augusti* & aliorum Saxonie Ducum in Thuringia, *Christophorum*, *Georgium*, *Agnezam* primam conjugem *Joachimi Ernesti* Principis *Anholdini*, *Guntherum*, *Carolam*, *Iustum*, *Joannem*, & *Christianam*.

BENTHEM Comitatus inter Dioceses *Trajectensem* & *Monasteriensem* situs admodum antiquus. Ego istorum Comitum, prout illam rep. eri & collegi magna diligentia, genealogiam subijciam in honorem Generosissimi & Nobiliss. Comitis ac Domini Dn. **ARNOLDI**, Comitis in *Benthem*/ *Tecklenborg*/ Domini in *Bevelinckhove* & *Rheden*/ & in gratiam ejus amitæ illustris & Inclytæ Heroinæ ac Dominae, Dn. *Agnezæ*, natæ Comitissæ in *Benthem*, Comitissæ *Hoyensis* & *Broichausianæ* viduæ.

WOLFGANGUS Comes in *Benthem* fuit in campo equestri *Magdeburgi* anno Domini 939. **OTTO** ibidem Comes fuit in campo equestri *Hallis* anno Dn. 1042. **JOANNES** ibidem Comes fuit in campo equestri *Göttingæ*, anno Dn. 1119. cujus filius erat **OTTO** ibidem Comes, qui vixit anno Dn. 1144. ex quo natus est **OTTO** Episcopus *Monasteriensis* & **HENRICUS**, qui vixit anno 1226. & ex *Ritbergica* genuit **JOANNEM**, qui vixit circa annum Domini 1305. qui ex *Lippiaca* genuit **HENRICUM**, qui ex *Clivica* genuit unicam filiam, quæ *Everwino*, Domino de *Guterds* *wick* elocata est, & cum conjuge consequitur totum Comitatum loco dotis, &

huic nati sunt filii BERNHARDUS & ARNOLDUS, *Bernhardi* uxor erat *Henrici Comitis in Solmes* / & Domini in Ottenstein unica filia, ARNOLDUS mansit in Dominio *Guterwich* & ibidem absque hæredibus moritur: BERNHARDUS consequens in dotem multa bona pertinentia ad Dominium in Ottenstein / cum Solmensi Domina, genuit *Bernhardum* & *Arnoldum*; BERNHARDUS rursus ex *Tecklenburgica* genuit *Everwinum*, qui ducta *Deipholtica* Comitissa genuit *Bernhardum* maturius morientem, & *Mariam Arnoldi* Comitis *Stenvordici* conjugem, & *Annam Ernesti* Comitis in *Honstein* uxorem: BERNHARDI primi filiam, *Arnoldus* & *secundi Bernhardi* frater duxit ultimi Comitis in *Stenforth* Dn. *Balduni* filiam, & fit Dominus in *Stenforth* / cujus filius EVERWINUS ducit alteram filiam *Henrici Domini in Gemme* & *Wesvelinckhove* & cum ea consequitur loco dotis *Wesvelinckhove* / & illa mortua absque hæredibus ducit uxorem *Annam* Comitissam *Hoyensem*, ex qua genuit *Arnoldum*, qui duxit *Mariam*, ut dixi, *Everwini* Comitis *Benthemensis* filiam, & cum ea loco dotis, tum quoque ratione propinquitatis & lineæ, Comitatum *Benthemensem* consequitur, sed ea mortua absque hæredibus ducit secundo *Walpurgim de Brederoth* / ex qua genuit *Agnexam* primum *Joanni* Comiti *Ritbergico*, & Domino in *Esens* & *Witumunde* / elocatam, deinde *Ottoni* Comiti in *Hoya* & *Brouchhausen* / & filios *Everwinum* & *Arnoldum*, qui ducta uxore *Magdalena* Ducissa *Luneburgica* *Wilhelmi* Ducis sorore nullam reliquit prolem, EVERWINUS duxit *Annam* *Conradi* *Tecklenburgici* Comitis unicam filiam, & cum ea consequitur in dotem Comitatum *Tecklenburgicum* & Dominium in *Rhede* / ex qua genuit *Arnoldum* & *Walpurgim* Comiti *Hermann* de *Wedde* elocatam; ARNOLDUS vero duxit *Magdalenam* Comitis *Humperti de Neuwenar* & *Limburg* / Domini in *Alpen* & *Lenep* filiam & *Adolphi* sororem, quæ ei peperit *WEIRICHUM* & *ADOLPHUM* filios & N. N. Christus benedicat ipsis & parentibus & liberis generosissimis.

BERGA Comitatus in vicinia urbium *Embrica* & *Ressia*, cujus hæres & Dominus est *WILHELMUS* Comes de *Berga* & *Wisch* / cum multis liberis, eiectus aliquando per Ducem *Albanum*, sed est jam restitutus.

BLANCKENBORG est oppidum & castrum in *Harcinia* sylva, non procul ab urbe *Quedlinburgo* situm, fuit olim proprius Comitatus, Al-

Albertus Crantzius meminit in Saxonia lib. 6. cap. 29. *Siffridi* Comitis in Blankenburg/qui vixit anno Dn. 1146. & anno Dn. 1180. fuit *Anno Comes Blankenburgicus*, *Episcopus Mindensis* teste eodem *Metropoli* libro 7. cap. 12. & scribit *Andreas Hoppenrodus* vixisse circa annum Dn. 1241. *Henricum* Comitem in Blankenburg / & habuisse filios *Henricum* & *Syffridum* viventes anno Domini 1261. quorum frater erat *Albertus*.

Crantzius meminit in *Metropoli* libro 8. cap. 34. *Hermanni* Comitis in Blankenburg, *Episcopi Halberstadensis*, & cap. 48. ejusdem libri recordatur *Burchardi* Comitis Blankenburgici: *Hoppenrodus* scribit circa annum Domini 1329. vixisse *Conradum* & *Siffridum* Comites in Blankenburg; Hodie Comites de *Regenstein* scribunt se Dominos in Blankenburg & sine dubio hæc ditio ad eos pervenit per pacta dotalia. Est etiam ejusdem nominis *arx* (cui puto quoque adjacere oppidum) in *Ducatu Bergensi* vel *Montensi*, de qua multi hoc referunt, quod olim fuerit proprium Dominium.

BRUNCKHORST Comitatus situs inter *Diaecesin Monasteriensem* & *Comitatum Sutphanensem*, castrum ejus nominis habens vel trahens vocem ab elegantia vel splendore von *Bruncfen*. Nonnulli volunt, quod hi Comites trahant originem ex regia Bohemorum Regum familia, *Trajecti* fuit ordine 45. *Episcopus Joannes* Comes de *Brunckhorst*. Hanc eorum reperi genealogiam: quam in honorem Illustris Herois & Domini FREDERICI, Comitis in *Deipholte* & *Brunckhorstani*, Domini in *Borchorst*/subjiciam. Anno Domini 1275. fuit *Episcopus Bremensis GISEBERTUS* Comes de *Brunckhorst*/cujus mater fuit *Cunegunda Aldenburgica*, Comitum Christiani ac Ottonis fratrum soror, ut ostendimus in *Chronico nostro Altenburgensi Germanico*, & hujus *Episcopi* meminit *Albertus Crantzius* in *Metropoli* libro 8. cap. 35. & idem *Crantzius* ibidem cap. 49. meminit etiam fratris ejus FLORENTII Comitis de *Brunckhorst*/qui genuit OTTONEM ex Domina de *Ercfel* & OTTO ex *Newenaria* Comitissa produxit *Hedewigin* & *Fredericum*, atque *Gisebertum*: ex GISEBERTO & *Aegmundana* nati sunt *Fredericus*, *Walpurgis* Comitissa in *Lippia*, Domini *Simonis* uxor, ac *Hedewigis* conjunx Ottonis Comitis in *Deipholt*: FREDERICUS ducta conjuge ex familia Comitum *Bergensium*, qui prope *Embricam* morantur, *Apollonia* genuit JODOCUM, qui ducta Comitissa *Hoyensi*, *Jodoci* Comitis sorore, *Maria* nullam prolem reliquit: & post ejus mortem tres de illo Comitatu, & de

de *Dominio in Borchlo* / quod post mortem *Gerhardi, Domini in Borchlo* qui vixit anno Dn. 1385. per pacta dotalia pervenit ad *Brunchhorstianos* Comites, certarunt, primo *Armegardis* nata Comitissa de *Deipholt* / *Abbatissa* illustris collegii *Affindienfis*, cujus avia erat *Helwiga*, Comitissa de *Brunchhorst* / & ejus ex fratre *Frederico* nepos, *RODOLPHUS* Comes in *Deips holte* / qui etiam sibi & hujus Comitatus & Domini in *Borchlo* titulum ac insignia usurpavit : deinde *Theodorus à Brunchhorst* / Dominus in *Anholt* / tertio *Hermannus Georgius* Comes in *Limburg* / Dominus in *Stirm & Weisch* / & posterior nempe *Hermannus Georgius* dicitur jam *Comitatum eum obtinere*, quanquam hodie adhuc alii, præsertim Comes *Deipholtianus* de eo controversiam moverint & adhuc moveant.

BROICK proprium Dominium inter urbes, *Affindiam & Dusbergam* situm; anno Dn. 1361. fuit *Affindia* in illustri collegio *Abbatissa ARMEGARDIS*, *Domina de Broick* / & fuere ibi duæ Canonissæ circa annum Dn. 1396. nomine eodem *Elizabetha*, & per pacta dotalia pervenit ad *Comites de Falckenstein* / *Dominos in Oberstein* / hoc Dominium. Hodie hoc Dominium obtinet *WIRICUS de THUN*, *Comes in Falckenstein & Oberstein* / *Dominus in Falckenborg & Broick* / cujus soror N. est elocata Domino in *Hardenberge*.

C. litera nihil habet.

D.

DELMENHORST, de hoc Comitatu diximus in *Genealogia Comitum de Altenborg* litera A, & quando in proprio libro explicaturi sumus, quos Principatus, & Comitatus & quæ Dominia Episcopi in Saxonia, Westphalia & Angrivaria transtulerint : tunc plura de hoc quoque referemus, & diximus de hoc prolixius in *Chronico Aldenburchico*.

DEIPHOLTIIUM, Comitatus Westphaliæ antiquus, inter diaceses *Osnaburgensem & Mindensem & Comitatus Vechtensem, Hoyensem & Delmenhorstanum* : oppida ejus Comitatus sunt *Deipholtum & Lewenfordum*. Dicitur quidam Comes *Deipholtianus* nomine *Ludolphus* conjugem habuisse ex *Regia stirpe Suecorum*, & de eo varia recensentur, & dicitur istius historia esse depicta in arce *Lewenborde* : de qua re nihil certi

certi habeo: Ego autem eam horum Comitum Genealogiam, quam in historiis, manuscriptis Chronicis, literis & antiquitatibus reperi, & bona fide observavi, & magno labore collegi, ascribam, in honorem illustris & generosissimi Domini D. FREDERICI, *Comitis in Deipholt & Brunckhorst, Domini in Borcholo, Domini mei gratiosi. WILHELMUS, Comes in Deipholt* fuit in campo equestri *Magdenburgi* anno Dni. 939. & hujus nepos vel filius fuit LUDOLPHUS vel LUPOLDUS (an ipse fuerit, cui fuit Suecica Regina conjunx, ignoro) qui vixit anno Domini 1011. item OTTHO, *Comes in Deipholt* fuit in campo equestri *Hallis Saxonum*, Item GEORGIUS ibidem Comes fuit *Gotingæ* in campo equestri anno Domini 1119. cujus frater erat GODESCALCUS *Episcopus Osnaburgensis*, qui *Iburgi* in cœnobio eodem anno est sepultus, de quo hi extant versus:

Nobilium natus jacet hic *Deipholt* tumulatus,

Annis octo suæ præfuit Ecclesiæ.

Cui finis vitæ fuerat cum mense Decembri,

Hic *Godescalcus* erat, Christus ei faveat.

Ex GEORGIO nati sunt JOANNES Comes, qui fuit in campo equestri *Colonia* anno domini 1179. & *Godescalcus Canonicus Bremensis & Colonienfis*. Ex Joanne nati sunt Joannes, *Osnaburgensis Canonicus & Conradus*, cujus conjunx erat *Comitissa de Horstmar*, ex quibus nati sunt *Conradus Episcopus Mindensis*, qui Comitibus *Tecklenburgicis* ademit arcem *Neinenborch* / & *Rodolphus*, qui duxit *Hoyensem Comitissam* & ex ea genuit *Rodolphum*, *Cunegundam* *Comitis Conradi de Altenborch* conjugem secundam, *Conradum præpositum Mindensem* & *Joannem Episcopum Mindensem*, qui uno tantum interveniente, successit patruo, & *Hilboldum* virum militem & in bellicis rebus exercitatum. Ex RODOLPHO & *Jutta* *Comitis Joannis de Altenborch* filia, nati sunt *Conradus*, *Rodolphus* puer mortuus, *Godescalcus Canonicus Colonienfis*, *Heilwich* ultimi *Comitis Sternebergici* uxor, *Helmoldus* Cantor in Ecclesia *Bremensi*: *Conradus* ex *Armegarda de Waldeck* genuit *Othtonem* & *Rodolphum* *Canonicos Colonienfes*, duas filias moniales in *Frede* & *Borchorst* / atque *Conradum*, qui duas habuit conjuges primam *Gertrudem* de *Ritberge*, & alteram de *Rennenberge*, & occubuit cum multis aliis Heroibus in *Phrisia*: Ipsius filii erant *Joannes* & *Rodolphus* *Episcopus Trajectensis*, cui ille *Episcopatus* magno oneri fuit, & in senio postulabatur quoque ad *Osnaburgensem Ecclesiam*, cui mortuo scripsit Epitaphium

phium *Alexander Hegius*, Daventriæ Ludimagister & praeceptor *Erasmi Roterodami*, *Hermanni Buschii* & *Joannis Murmellii*. JOANNES ex Otthonis Hoyensis Comitis filia, cujus mater erat Ducissa Brunsvicensis & Luneburgensis, genuit *Joannem Episcopum Osnaburgensem*, & ex altera conjuge *Margareta* filia *Conradi Oldenburgici* Comitis genuit, *Conradum* (qui tandem tribus Episcopis intervenientibus, est, sicut & frater ejus antea, declaratus *Episcopus Osnaburgensis*, & numeratur inter Heroes Germaniæ, Heros virtute excellens) *Otthonem* & *Annam*, *Julii*, Comitis in *Bunstorp* conjugem: Ex OTTHONE & ejus conjuge *Hedewiga* Comitissa in *Brunchhorst* nascuntur *Elizabeth* Comitiss *Hoyensis* *Joannis* Herois bellicosi uxor & alia N. *Spiegelbergico* Comiti elocata. CONRADUS moriens initio gubernationis in *Lowenrode* / & RODOLPHUS, cujus erat conjunx *Bernhardi* Comitis de *Lippia* Herois bellicosi filia *Elizabeth*, quæ ei peperit *Conradum* & *Joannem* Canonicos *Colonienfes* & *Fredericum*, *Alheidam* Domino N. *Schencken de Teutenborch* elocatam, item N. filiam *Joanni Rasfeldio* Domino in *Moistendorff* in conjugem traditam, *Armegardam* primo in illustri collegio *Asindienfi* Præpositam, deinde *Abbatissam*, & *Annam*, *Abbatissam* in *Stekenshorst*. FREDERICUS duxit *Evam* *Udalrici* Comitis *Regensteinii* filiam in uxorem, & relicto unico filio *Rodolpho* moritur anglico sudore *Asindia* anno D. 1529. ubi etiam est sepultus. RODOLPHUS ducta conjuge *Margaretha*, Comitis *Hoyensis* *Jodoci* filia & sorore *Alberti*, *Wolfgangi*, *Otthonis*, *Erici* & *Frederici*, genuit *Fredericum* & *Annam* filiam ac cælibem; FREDERICUS duxit & sibi elegit conthoralem *Anastasia* *Joannis* pii Comitis *Waldechiani* filiam & ex ea prolem suscepit famineam N. & filium statim post partum matris accepto baptismo mortuum.

Fit horum Comitum antiquorum mentio apud *Albertum Crantzium* in Metropoli libro 7. cap. 42. & libro 11. cap. 1. 31. & 41. Sicut etiam alibi in Saxonia sua *Hoppenrodus* dicit & recitat ex veteri Chronico Saxonum duos Comites de *Deipholt* occubuisse in pugna commissa inter Ducem *Magnum Brunsvicensem* & *Albertum Megapolensem* anno Domini 1371. Et alibi legitur fuisse *Joannem Deipholticum* in federe *Westphalico*.

E.

EBERSTEIN fuit olim vetustissimus Comitatus, inter Ducatum *Brunsvicensem*, *Hassiam* & *Paderbornensem* diœcesim, & Comitatum *Pyr-*

Pymontannum, ejus nominis *arx* (cujus adhuc reliquiae videntur) fuit in vicinia *cænobii* *Umelungesborn*/ ad duo milliaria ab urbe *Eimbecka*, & fuere ibi muri ex lapideo monte artificiose sculpti, & in fossarum morem excavati montes, & *praefectura castr*i hujus jam subest *castro* *Forst*/ quod dum viveret possedit Nobilis ac magnanimus vir & Capitaneus *Georgius ab Holle*, & ad praedium *Uldershen* est aliqua pars eorum bonorum, quae praefecturae arcis *Eberstein* suberant, translata. Subfuere huic Comitatus oppida, *Brakel*/ *Holtzminde*, *Boel*/ *Ottenstein*/ *Hamelonia* & *Bomwerder* ad dimidiam partem : item *castra* & *praefectura*, *Forst*/ *Fürstenberg*/ *Ottenstein* (quod castrum occupat integerrimus & strenuus Capitaneus *Adrianus à Steinberg*) *Ohfen*/ *Groin*/ *Arßen*. Hanc invenio & reperi genealogiam istorum Comitum, quorum veri successores & haeredes dicuntur modo in Pomerania in *Mouwegarden* sedes habere : *CONRADUS* (cujus parentes & majores *Albertus Crantius* libro 5. cap. 29. Saxoniae, & *Helmoldus* libro 1. cap. 43. tanquam celebres Heroes recensent, vixit anno Domini 1106. & postea *OTTHO* superstes fuit anno Domini 1141. deinde post illum *ALBERTUS*, qui vixit anno Domini 1212. qui stetit à sui Domini *Otthonis quarti Caesaris* (filii *Henrici Leonis*) partibus, & propterea oppignoravit *Henrico Comiti de Pirmont* *arcem Otthenstein*/ quam istius posterii & haeredes retinuerunt usque ad annum Domini 1533. & ibi in initio arcis vidi lapidi insculptum Insigne Comitatus *Pirmontani*. Idem Comes *ALBERTUS* eodem tempore oppignoravit *arcem Ohfen* *Frederico Comiti Speigelbergico*, cujus posterii hoc castrum obtinuerunt ad ducentos annos usque ad annum 1538. quo anno hoc castrum invalit *Ericus, Dux Brunsvicensis*, hujus *Erici Principis* pater, sicut antea ad se transtulit *Henricus, Dux Brunsvicensis* *Principis Julii* pater *arcem Ottenstein*; Idem Comes *ALBERTUS* ab *Eberstein* vendidit dimidiam partem *arcis Hinnenbergica Nobilibus de Asserborch*; & quicquid nummorum, pro oppignoratis arcibus accepit, totum hoc *Otthoni Caesari* ejus nominis quarto, ut istius beneficiarius *ratione Ducatus Brunsvicensis* impendit: interea dum *OTTHO Caesar* moreretur, & Comes *ALBERTUS* in recompensationem suorum expensorum perciperet nihil, erat Ducibus *Brunsvicensibus* infensus, hinc factum est, ut ejus filius *THEODORUS* se conjugeret *Moguntino Praefuli* & *Nobilibus de Asserborch*/ contra *ALBERTUM, Ducem Brunsvicensem*, dictum cognomine *Magnum*, qui impetrata contra hostes victoria, cepit *Comitem THEODORUM* & statim ad arborem suspendi

curavit, quia tanquam vasallum infidum eum punivit. Hujus filius erat HENRICUS, qui vixit anno Domini 1295. & ipsius gnatus erat HERMANNUS, qui vixit anno Domini 1321. atque hujus filius erat OTTHO ejusque frater FREDERICUS, ex quo rursus natus est HERMANNUS, qui cum *Comitibus de Lippia* iniit fœdus: & ex hoc Hermanno natus est OTTHO (quem alii Hermannum vocant) qui *Henricum, Dominum in Homborch in templo canobii Amelsbornensis interemit*, ita iste Comes ejicitur ex suo Comitatu per *Wilhelmum seniore Ducem Brunsvicensem*, dictum *Godesfoo*/ qui totum Comitatum tanquam suum feudum invasit, quo indignum tam immanem illum homicidam habuit & censuit, utpote tantum in templo flagitium committentem, in tam Heroicam personam: Ita is Comes dicitur deflexisse ad *Pomeraniam*, & ibi emisse *Dominium in Neuwegarten*/ ex quo adhuc ordine nati sunt hæredes, ex quibus adhuc WOLFGANGUS existit, qui duxit *Annam, Comitissam natam de Lippia*. Dux *Julius* hodie possidet ex hoc Comitatu, *Fürstensborch/ Otthensstein/ Aldersen & Holtzmundam*; Dux *Ericus* possidet hodie arces & oppida hujus Comitatus, *Poel/ Urhen/ Groin/ Ochsen/ Hameloniæ, Bommerder/ Poel*. Dum vero *Wilhelmus* Dux ita ad se totum Comitatum reciperet, mox *Paderbornensis Præsul* oppida *Leudam & Brasfel* ad se transtulit atque *arcem Hinnenborch/ tanquam suum feudum* invasit: Interim dicitur *Abbatissa in Herse* aliquid juris in arcem *Hinnenborch* & oppidum *Brasel* antiquitus habuisse.

ESENS, *Dominium in Phrisia Orientali*, quod olim dictum est terra *Harlinga*. Nam sic legitur in templo civitatis *Esensis*: anno Domini 1473. ipso die *Wilhaldi* Episcopi, obiit honorabilis & strenuus miles Dominus *de Dorumb/ Dominus terræ Harlingia*. Iste vero Dominus terræ *Harlingiæ* possessionem istius Domini consecutus erat per pacta dotalia, cum conjuge *UNNA*, unica hærede castrorum *Esens & Stedesdorff* / & istius Nobilis feminae avus erat, Nobilis *Wiptet* & avia *Unna*, ex quibus unica filia *Folque* nascitur, quæ *HERONI*, Domino in *Stedesdorff* marito suo genuit unicam filiam *Unnam* D. *Sibonis* conjugem, Domini *Sibonis* mater erat *Uldarici* primi *Comitis Orientalis Phrisiæ* soror: Ex *Sibone & Unna* nati sunt, *Hero Ommeken* & filia dicta *Frawa*. *HERO OMMEKEN* duxit anno Domini 1491. conjugem Dominam *Armegardam* Comitissam, *Comitis Oldenburgici Gerhardi* filiam & sororem *Comitum Adolphi, Otthonis & Joannis*, & ex ea nati sunt ipsi Nobilis

bilis Dominus *Balthasar*, qui res magnas contra *Bremenses* gessit, *Anna*, *Alheida*, *Jaspar*, *Joannes* & *Sibo*, ex omnibus his maturius mortui sunt quatuor liberi, & superstites manserunt *Balthasar* & *Anna*, elocata Comiti *Rittbergico Otthoni*: Cum Domino *Balthasaro* inferret bellum *Enno*, Comes Orientalis *Phrisiæ*, & ad extrema ipsum redigeret, subjecit se *Duci Geldrie Carolo*, qui ejectum *Balthasarum* restituit in Dominium in *Esens*: tandem cum gloriose cum *Bremensibus* navale bellum gessisset, nondum uxoratus moritur, anno Domini 1540. & tunc hæc Dominia *Esens* & *Witmundæ* cesserunt sorori Dominae *ANNÆ* & ejus marito Comiti *OTTHONI* de *RIESEN* / ex *Anna* conjuge nati sunt *Joannes*, *Simon* & *Amegarda*, qui duo posteriores maturius moriuntur. *JOANNES* Comes *Ritbergicus* & Dominus in *Esens* & *Witmundæ* duxit *Agnecam* Comitissam *Benthemensem*, *Everwini* filiam, & sororem *Everwini* & *Arnoldi* Comitum, & ex ea genuit *Armegardam* & *Walpurgim* sorores; pater *Joannes* gessit bellum in Comitem *Lippiensem* & præsulem *Paderbornensem*, sed cinctus in arce *Ritbergica*, tandem captus est & detinetur ab ordinis *Westphalici* proceribus, postremo moritur *Colonia*: Mater Domina *Agneca* elocatur D. *Otthoni*, & filia Domina *Armegarda* *Otthonis* fratri D. *Erico* Comitibus in *Hoya* & *Broidhausen* / & per illud conjugium factus est *Ericus* possessor Domini in *Esens* / sed illo rursus mortuo anno Domini 1575. elocatur secunda vice *Armegarda* *Simoni* Comiti *Lippiensi*, & in *Ritberg*, Domino in *Esens* / *Stedesdorff* & *Witmundæ*. Altera soror Domina *Walpurgis* est conjunx *Ennonis III.* Comitis Orientalis *Phrisiæ*, quæ nunc habet sedes in arce *Esens* & *Witmundæ* / cum Nobilissimo marito Domino *PNNONE*, Comite *Phrisiæ* & in *Ritbergh* / Domino in *Esens* / *Stedesdorff* & *Witmundæ*.

Hanc genealogiam humiliter scripsi in honorem Illustrum & Inclytorum Comitum Domini *Simonis de Lippia*, & Domini *Ennonis* Orientalis *Phrisiæ* & generosissimarum matronarum ac sororum Dnæ. *Armegardæ* & D. *Walpurgis*.

G.

GEMME, Dominium in Diœcesi *Monasteriensis*, cujus castrum cum oppido ejusdem nominis est vicinum urbi *Borfen*. Scribam autem in honorem illustrium Comitum *Schowenburgicorum* Dn. *Antonii*, Decani *Metropolitani Coloniensis*, & *Præpositi Hildesimensis*,

Bbb 2.

Dn.

Dn. *Adolphi* Comitis, & Dn. *Ernesti* Comitis, quæ de his Dominiis reperi.

JOANNES Dominus in *Gemme* & *Bredevorth* erat animosus Heros, hic duxit filiam *Wilhelmi*, Domini in *Wevelinshove* / Marescalci hæreditarii Electoratus Colonienfis, in uxorem, & genuit HENRICUM, qui ex Comitissa Brunckhorstiana duas filias habuit, quarum unam elocavit *Benthemensi* Comiti *Everwino*, & ei assignavit in dotem Dominium *Wevelinshove* / quod est Dominium situm prope urbem *Novesium*, ultra Rhenum, & alteram nomine *Cardam* despondit *Schowenburgico* Comiti *Joanni*, & ei in dotem Dominium *Gemme* assignavit, cujus titulum & Dominium adhuc Comites *Schowenburgici* obtinent, horum juniorum Comitum patruus Dn. JODOCUS, Comes *Schowenburgicus* cum hæredibus suis filiis & filiabus ex Domina de *Brederoth* natis possidet *Gemme* Dominium.

H.

De Hoyensi Comitatu alibi dicendum erit.

HONSTEIN antiquus & celebris *inferioris Saxonie* Comitatus, quem tamen alii ad *Thuringiam* referunt, situs est ad *Harciniam Sylvam* & eam partem Ducatus *Brunsvicensis* de *Grubenhagen* / quæ vocatur *Eickesfeldia*, quam sibi oppignoratam (alii dicunt divenditam) præsul *Moguntinus* habet. *Albertus Crantzius* horum Comitum meminit in *Saxonia* lib. 9. cap. 34. lib. 11. cap. 28. & in *Metropoli* libro 10. cap. 38. Ego in gratiam illustri Comitis & magnæ spei juvenis & Herois inclyti, atque Nobilissimi Domini ERNESTI, Comitis in *Honstein* / Domini in *Klettinge* hanc suorum Inclytorum Majorum genealogiam ex *Andrea Hoppenrodii* libro dicto *Stammbuche* / paucis additis, recitabo ordine, sed latinè factam.

HONSTEIN castrum, exstructum est à *Conrado* anno Domini 1080. & hic fuit cognatus *Lodovici Barbat* Domini *Thuringie* : illius fuere posterius *Ludovicus*, Dominus in *Lora*, qui in militia anno Domini 1126. periit, & *Adelgerus*, Comes in *Bilstein* / cujus uxor erat *Bertrada* (quam *Gertrudim Kirchberch* nominant) quæ ei peperit *Algerum II.* cui conthoralis fuit *Lustrudi* Comitissa in *Orlemunde* / & hic erat primus Comes in *Honstein* / qui vixit anno 1190. Istius filius ADELGERUS III. qui genuit ex *Uda Burchgravia Magdeburgensi*, HENRICUM I. & Theodorum

dorum I. ejus nominis, Comites in Honstein. Ex HENRICO primo & Eberstenia Comitissa ejus uxore, nascitur Adelgerus IV. qui factus est Monachus Isenacensis, vivens anno 1236. & quædam filia nobilis Domina vel Abbatisa in Rore / quod est cœnobium Francorum. Ex THEODORO, Comite primo ejus nominis & Helwiga, nata Comitissa in Urben (quod Dominium ad miliare à Visurgi & urbe Hamelonia versus Westphaliâ situm, per pacta ut opinor dotalia pervenit ad Eberstenios Comites, & tandem ad Duces Brunsvicenses) genitus est HENRICUS II. cujus conthoralis erat Mechtilda, Comitissa Regensieniana, ex qua ei nascuntur liberi, Henricus III. (qui ducta Anna Comitissa Ravensburgica, genuit Theodorum III. cui ex uxore nata Comitissa Waldechiana nulla nascitur proles) Lutgarda Comitissæ in Barben / Alberti conjunx, Adelgerus V. & Ulricus Canonici religiosi, & THEODORUS IV. qui ducta Sophia Principissa de Anholt genuit liberos, Otthonem Episcopum Mersburgensem, & Henricum quartum & Theodorum V. qui inter se dividebant Comitatum: Ideo Theodori genealogiam primo, deinde & Henrici quarti stemma ac lineam persequemur. Hujus THEODORI IV. uxor erat Armegarda Comitissa de Rössenborch / & hos reliquit filios, Deithericum vel Theodorum V. Bernhardum, Ernestum Episcopum Halberstadensem, Ulricum II. & Henricum V. THEODORUS V. habuit duas conjuges, unam Alheidam, Comitissam in Holstein / & alteram Sophiam Ducissam in Brunswic / & ex ea genuit, Henricum VI. cui adempta est arx Hoinstein anno 1423. HENRICUS VI. ex Comitissa Weirenbergica genuit JOANNEM, qui ex Anna, Principis Anholdini Georgii filia habuit liberos, Bernhardum & Wolfgangum, carentes hæredibus, & Annam Comitissæ in Ulrici de Regenstein conjugem. ULRICUS II. Theodori IV. filius & Theodori V. frater, ex Agneza, Ducissa Brunsvicensi, genuit Theodorum VI. morientem carcere: ita ea linea finita, tendo ad genealogiam HENRICI IV. qui ex Comitissa Waldechiana genuit Guntherum & Henricum VII. dictum calvum, cujus Comitissa erat Mechtilda, nata Comitissa de Orlemunda (qui Comitatus aliquando extitit in Thuringia) & ejus filii erant, Adelgerus VII. (vel Eligerus) præpositus Northausianus, HENRICUS VII. qui ducta Otthonis Ducis Brunsvicensis filia Agneza, genuit Ernestum II. & Henricum VIII. dictum arrogantem, qui cum fratre ab Erico, Duce Brunsvicensi in pugna interemptus est. ERNESTUS II. duxerat in Conthoralem Annam, Comitissam in Stollberch / ipsius erant liberi,

Henricus IX. Adelgerus VIII. & Ernestus III. atque filia *Margaretha Guntheri* Comitis *Mansfeldici* conjunx: fratres autem *Henricus & Ernestus* dividunt Comitatum, ERNESTUS III. duxit ultimi Comitis *Alsenburgici* in Thuringia sororem, ex quo genuit JOANNEM, qui ducta *Catharina Comitissa de Gleichen* habuit *Adelgerum IX.* vel *Eligerum* sine hærede mortuum. HENRICUS IX. Ernesti III. frater & Ernesti II. ex *Anna Stolbergica* filius, duxit Comitissam *Waldechianam* & reliquit post se liberos *Agnezam*, Comitis *Aldenburgici* ad *Visurgim Christiani* conthoralem, matrem *Deitherici* fortunati, & ERNESTUM IV. cui duæ fuere conjuges, prima *Margaretha*, Comitissa in *Gera*, & altera *Felice* Comitissa in *Belchelen*. Ex ERNESTO IV. descendunt *Anna Alberti* Comitis *Mansfeldici* uxor, *Henricus X. Ernestus V. Wilhelmus* Episcopus *Argentinus*, *Joannes & Adelgerus* Canonici *Colonienfes* & N. filia *Ludolpho* Comiti de *Bunstorff* elocata: HENRICUS X. ex *Susanna Domina de Bickenbach* / genuit *Franciscum* sine hærede morientem. ERNESTUS V. duxit uxorem *Annam*, natam Comitissam in *Benthem*, ex qua ei nati sunt *Christoferus, Volckmarus Wolfgangus, Wilhelmus, Eberlinus, Ernestus VI. Catharina*, *Jacobi* Comitis in *Bitsch* conjunx, & postea Comitis in *Geroltzede* uxor, *Margaretha & Martha*, Canonice in illustribus collegiis *Affindiano & Fredeno*. ERNESTUS VI. duxit in conthoralem Comitissam *Schwartzburgicam Catharinam*, hic non habuit hæredes masculos. VOLCKMARUS WOLFGANGUS, Comes admodum pius & bonus, qui ex *Margaretha* Comitissa *Barbienfi* genuit ERNESTUM adhuc superstitem, atque *MARIAM* elocatam *Lodovico* Comiti de *Isenberch* / & ea mortua secundam duxit conjugem, *Magdalenam de Regenstein* Comitissam, cujus filii sunt mortui.

I.

ISENBORCH, hunc proprium Comitatum fuisse in *Westphalia*, scribit *Albertus Crantius* in *Metropoli* libro 7. cap. 43. *Livoldus Northovius* Canonicus *Leodiensis* in *Chronico Comitum de Marcka*, putat *Isenborgicos Comites* descendere ex *Comitibus de Marcka*, ideo puto rectè dixisse *Chronicon Saxonicum* vetus, quod *Fredericus Comes de Altena* (sic enim antea vocabantur isti *Comites de Marcka*) occiderit *Colonensem Prasulem Engelbertum*. Ego vero cum ex *Crantio*, *Chronico Colonienfi & Osnaburgensi*, tum vero ex multis aliis antiquitatibus & monumentis referam historica, quæ observavi. Hodie prope urbem *Hattin-*
gam

gam in Comitatu de Marcka visuntur in alio monte structura lapidea admodum egregia arcis Isenburgica, & indicat accessus, qui fuit admodum artificiosus & unicus, arcem eam ex lapideo monte, multis modis excisam & extructam pulchre fuisse, cui arcis & præfecturæ tunc temporis & urbs *Hastinga* & vicina præfectura *Blancenstein* / subfuere: deinde fuit adhuc alterum castrum hujus Comitatus quoque dictum *Isenborch* / ad *Ruderam flumen*, prope cænobium *Kellinckhausen* / in Dominio Generosa & Reverenda Domina Abbatisse, *Assindiensis*, cujus ibi adhuc extant reliquiae, & Comites tunc in *Isenborch* ut Advocati Illustris collegii *Assindiensis* ratione Advocaturæ possederunt eam arcem, & Satrapiam in der *Boldenitz*: quando vero *Fredericus Comes Isenburgicus* damnum isti Ecclesie inferret, quam potius ratione officii, ut Advocatus debuisset tueri, tunc per Nobiles Moniales, deferretur ad Papam *Honorium*, qui committit negotium inquirendum Episcopo *Coloniensi Engelberto de Monte*, cujus ex fratre Nepos hic *Fredericus* dicitur esse in catalogo *Coloniensium* præsulum: Cum vero *Fredericus* videret, Episcopum decrevisse compescere conatum ipsius, insidiatur ejus vitæ: sic dum præsul abiturus in patriam ditionem, ut in *Swelme* consecraret Ecclesiam, & esset in itinere, intercipitur à Comite *Frederico*, & triginta vulneribus Præsulis corpori inflictis, miserè interimitur: tandem ex metu fugiens rebus pretiosis abductis, alio se conferre voluit, sed retractus ex fuga, rota punitur *Colonia*; Tunc heredes ejus ejiciebantur, & utraque arx destruebatur, & Comitatus istius partem Comes *MARCKENSIS*, & aliquam partem *MONTENSIS* invasit: item SATRAPIA in *Boldenitz* per *ABBATISSAM ASSINDIENSEM*, & ejus illustre collegium & Nobiles Moniales in *Kellinckhausen* / confertur Generoso COMITI *TREMONIENSI*, qui illud Jus & eam advocaturam in unius filie sue maritum Nobilem de *Stecken* socerum, per pacta dotalia transtulit, & ipsius filii duo Nobiles, facta divisione, sic transegerunt, ut *Goswinus* esset *Tremonia Comes*, & frater ejus *Joannes* obtineret Dominium *Meyrich* / prope *Dusberch* civitatem, atque Satrapiam in *Boldenitz*. Propter facinus *Frederici* Comititis venerunt etiam in periculum patrui ejus, *Theodorus Episcopus Monasteriensis*, & *Bruno præsul Osnaburgensis*, & ejus affinis sororius, *Comes Schwallenburgicus*. *Petrus Dresserus Cratopolius* in catalogo *Coloniensium* Præsulum ait, istos duos Præsules ei *Frederico* fratres fuisse. Illa omnia videntur acta circa annum Domini 1227. Est hodie Comitatus *Isenborgicus* unus inter eos qui dicuntur die *Westermoldeschen Graffen* / & dicitur ex ejus Comitatus familia unicus nuper Heros & hæres superfuisse *SALATINUS*, quondam

Co.

Colonionſis Elector, & adminiſtrator Paderbornenſis, & ſunt qui putant eos Comites ex iſto Frederico originem ducere. Nam ſic ſcribit Levoldus de Northoff/ in Chronico Comitum de Marcka, quod iſte Fredericus reliquerit maſculum hæredem. Alii dicunt Comites de Budingem/ qui ſe ſcribunt de Iſenborch/ ex eo descendere. Interim ſunt Comites de Weidda, ut Joannes & Hermannus pater & filius modo, qui ſe ſcribunt Comites in Weidda & Dominos in Iſenborch. Verum ego Comitum in Budingem de Iſenborch aliquam brevem recitabo genealogiam. Hi Comites in Budingem/ de Iſenborch reſident in vicinia Comitatus Konigſtein/ non admodum procul à celebri Emporio & urbe Imperiali Francofurto: Sic autem iſti Heroes ſe ſcribunt, Joannes de Iſenborch/ Comes in Budingem/ & Antonius ejus frater, de Iſenborch Comes in Budingem: Ex prædicto JOANNE & Anna Comitiffa Schwartzburgica nati ſunt, Reinardus, Antonius interfectus, Lodovicus Ottho in pugna Siverſhaufiana anno D. 1553. occumbens, atque Philippus, & Amelia Philippi Naſſovti conjunx. REINARDUS habuit duas uxores, primam Elizabetham, Comitiffam de Waldech peperit Margaretham, Balthaſari Comiti Naſſoviano elocata, alteram habuit conthoralem cujuſdem Comitis Mansfeldici filiam. LODOVICUS duxit Comitiffam Schwartzburgicam Annam Sybillam, Guntheri filiam & bellicoſi Guntheri, Joannis Guntheri Wilhelmi & Alberti ſororem, quæ ei peperit filium Joannem mortuum, & filias Annam, Catharinam & Sybillam, & ei ſecunda uxor eſt Comitiffa Honſteniana Maria. PHILIPPUS Reinardi & Lodovici frater, duxit Comitiffam in Solms Philippi, filiam Irmegardam, quæ ei peperit Wolffgangum Erneſtum, Annam, Agnezam, Erichiam, Mariam, Elizabetham & Sybillam Julianam. Ex ANTONIO Comite Joannis fratre, & iſtius Antonii conjuge Amelia Burchgravia de Reineck, nati ſunt hi liberi, N. filia Ringravio cuidam elocata, Elizabetha ſenioris Guntheri Comitis Schwartzburgici conjunx, & Guntheri bellicoſi, Joannis Guntheri, Wilhelmi & Alberti mater, Lodovica cælebs in Marienbrunn atque ANTONIUS, qui ex Comitiffa de Weidda Anna, genuit Georgium (cujus conjunx eſt Barbara Comitiffa de Bertheim) Mariam Elizabetham maturius mortuas, Wolffgangum (cujus erat conjunx Joannita Comitiffa de Hanam/ qua repudiata certis de cauſis Urfulam Comitiffam de Solms duxit) Sybillam Sigismundi Burchgraviæ in Kirchberch conjugem, Catharinam Comitis in Solms / Wilhelmi uxorem, Annam Domini de Wolphelſtein conthoralem, Ameliam mortuam & Henricum cujuſ conjunx Maria ex familia Heroum de Neupolſtein oriunda.

Fuit

Fuit Comes quidam *Isenburgicus* nomine *Deithericus* 52. *Episcopus Moguntinus*: item in *Treverensi* sede, fuere quoque ex *Isenburgica* familia nati *Episcopi*, ut *Arnoldus Isenburgicus* *Episcopus* 89. & nostro tempore, *Joannes* Comes ab *Isenborch* numero 104. & novi olim *Colonia* in summo templo *Scholasticum* nomine *Gerlacum* *Comitem* ab *Isenborch*.

JHEVER est proprium in *Orientali Phrisia* *Dominium*, sub quo hodie comprehenduntur *Rustringi*, *Ostringri* & *Wangerlandi*, & tota illa ditio, cum istis populis paruerunt antiquitus *Comitibus Oldenburgicis*, sed quando vis maris eriperet eis arcem & munitionem *Mellum*, tunc *Phrisii* isti plane defecerunt, ideo semper isti celebres & gloriosi *Comites de Oldenborch* repetierunt suum jus antiquum, & verum ac hæreditarium *Dominium* super ditionem *Jheverensem*, & in *Rustringos*, *Ostringos* & *Wagrios* vel *Wangerlandos* expeditionem fecerunt, & multa bella *Phrisiis* istis intulerunt: ideo legitur in manuscripto *Chronico Jheverensi*, quod anno Domini 1350. elegerint *Edonem Wymmesen* in *Capitaneum Rustringi* in eum finem, ut eo *Duce* & *ductore* possent tanto felicius contra *Oldenburgicos* *Comites*, continuare bellum: Hinc à Domino & patre Domini nostri *Jesu Christi* mirabiliter dispensatum & provisum est, ut in legitimam, realem & veram omnium istorum *Dominiorum* possessionem venerit, meus *Clementissimus Dominus*, *Dominus Illustris* & *Inclytus Comes Oldenburgensis* & *Delmenhorstans*, ex libera vocatione ad talia *Dominia* occupanda *Nobilis Domina Maria* suæ propinquæ, tanquam verus ejus *Hæres* constitutus ab ea, per *Testamentum* & liberam resignationem. Interim in honorem prædicti mei gratiosi *Comitis* ac Domini *Clementissimi*, Domini **JOANNIS**, *Comitis Oldenburgici* & *Delmenhorstani*, Domini in *Jhever*, *Rustringe*, *Ostringe* ac *Wangerlande*, hanc genealogiam *Dominorum* in *Jhever* subijciam. **SIBOTH PAPINGA** *Capitaneus* (*Hoventlind*) in *Hoven* genuit **EDONEM Wimmesen** in der *Banth*/ quem elegerunt *Rustringi* primò, deinde *Ostringri* & tandem *Wangerlandi* in primum suum *Dominum* & *Capitaneum*, itaque ut posset hostibus commodius occurrere, & præsertim hæreditariis hostibus, *Comitibus Oldenburgicis*, ædificavit arcem ac castrum *Jhever*, & arcem *Fredeborch*/ quæ ipsius postea hæredibus est adempta, per *Exardum* primum, *Comitem* secundum numero, *Orientalis Phrisia*, quanquam variæ propter eam concertationes inter *Phrisios* extiterint: Hic **EDO** reliquit unicam filiam

Ccc

nomi-

nomine FROWAM, quæ Anno Domini 1393. elocatur *Luboni Sibeno Capitaneo in Butjada*, & is genuit HAJONEM HARLES, Dominum in *Jhever/ & Capitaneum Rustringorum, Oiftringorum & Wangerorum*, atque filiam *Rivoldam* elocatam.

Ex *Hajone* illo natus est THANNO, pater EDONIS *Wimmesen/* ejus nominis secundi Domini in *Jhever*, Capitanei *Rustringiæ & Wangerlandiæ*, qui duxit anno Domini 1498. *Helwigam* Comitissæ de *Oldenborch Gerhardi* filiam & Comitum junioris *Gerhardi, Deitherici, Adolphi Otthonis, Joannis atque Christiani* sororem, & ex his conjugibus nati sunt hi liberi, *Christoferus* maturius moriens & tres filiæ virgines ut *Anna, Maria & Dorothea*: mortuo fratre *Christofero* ejiciuntur filiæ, per *Ennonem II. Orientalis Phrisiæ* Comitem, & tandem in paterna arce & hæreditate, quasi captivæ habentur, sed eas liberasse dicitur *Boingus Capitaneus in Oldershem & Gudensen/* tandem demortuis etiam sororibus duabus *Anna & Dorothea*, una superstes *Maria* mansit, quæ ita ad angustias redacta, se subjecit *Domui Burgundicæ*, & sic fecit ex suo Dominio *feudum*: Interim in suo Dominio per annos 40. patriam gubernavit & ditiones pacifice possedit. Tandem senio confecta, pleno consensu (quod jam dudum per multos annos meditata erat, videlicet ut ad veteres istius territorii Dominos *Comites Oldenburgicos* gubernationem & possessionem totius suæ regionis transferre posset) anno 1573. constituit & evulgavit publice & palam, tanquam verum suum hæredem, Comitem prædictum, Illustræ & Inclytum meum Dn. Comitem Oldenburgicum & Delmenhorstianum Dn. JOANNEM, cui Domina *Maria* adhuc viva & volens, ipsum Dominum meum Clementem vivum, personaliter ac plenarie in possessionem suarum Regionum tanquam constitutum ab illa verum & certum hæredem immisit, & omnes subditos ipsi juramentum præstare voluit, quod etiam factum est. *Maria* primò in suis ditionibus curavit *Evangelium de Christo* plantari: tandem ita immissus meus Heros post mortem *Mariæ*, quæ in celebri à se artificiosè condito monumento sepelitur, anno Dn. 1575. plane in totum occupat illam ditionem ut verus & legitimus Dominus.

L.

LENEP proprium Dominium in Ducatu *Bergensi*, diversum ab oppido *Lenep*. Hoc Dominium est situm non procul ab urbe *Ratingen*: fuit

fuit aliquando Abbatissa in illustri collegio *Affindiensi Cunegundis* (anno Domini 1396.) nata *Domina de Lenep* / tandem *Comites de Newenar* per pacta dotalia ad illud Dominium pervenere, ideo modo *Adolphus Humperti* Comitis filius, *Comes in Newenar* per pacta dotalia ad illud Dominium pervenere. Ideo modo **ADOLPHUS** *Humperti* Comitis filius, *Comes in Newenar ac Limpurch & Dominus in Alpe* / se quoque scribit Dominum *in Lenep* / illudque possidet.

LIMPURCH Comitatus in medio Comitatus amplissimi *de Marcka*, situs in vicinia urbis *Iserlonii*, ad Surlandiam, circa partem Diocesis Colonienfis. Nonnulli historici vocant hoc Dominium cum adjuncto oppido *Nienlimporch* / & de hoc Comitatu à nobis longè diversa scribit & refert *Levoldus à Northoff* / in *Chronico Comitum Marckensium*, & *Petrus Merseus Cratopolinus* in catalogo *Episcoporum Colonienfium* dicit, eum *Fredericum* Comitem, qui Coloniensem Præsulem *Engelbertum de Monte*, occidit, dictum fuisse *de Isenborch vel alias de Limpurch*. Interim quæ ego in Colonienfi Chronico antiquo & alibi observavi, de Comitatu referam in honorem Inclytorum & Illustrium Comitum, Dn. **ADOLPHI**, Comitis in *Newenar / Limpurch & Morse* / Domini iu *Betbar / Alpe & Eingen* / atque ipsius affinis Dn. **ARNOLDI**, Comitis *Benthemensis, Tecklenburgici & Steinvordienfis*, & Domini in *Bevelinckshove / Eingen atque Rheden* / Dominorum meorum Clementissimorum. Dixi Nobilissimum Comitem **ADOLPHUM NEUWENARIUM**, hoc castrum & oppidum possidere; Retinent etiam de hoc Comitatu titulum, ut & pater *Hermannus, Georgius*, Comes jam in *Brunchthorst* / Dominus in *Stirmb* / sic & ipsius hæredes & filii. Anno Domini 1436. fuere Canonisse in illustri vestalium Nobilium collegio *Affindiensi*, duæ *Armegarda* amita & neptis, & rursus *Margareta* Comitissa in *Limpurch* / cujus frater fuit *Eberhardus* Comes ibidem, Consiliarius Ducis Bergensis & Juliacensis *Wilhelmi*, genuit ex *Anna* Domina de *Broid* *Wilhelmum*, & tres filias quæ vixere cum fratre, anno 1450. *Wilhelmus* ex Domina de *Betbar* genuit duos filios *Eberhardum & Wilhelmum* & se scribebat *Dominum & Comitem in Limpurch* / Dominum in *Betbar & Broid* (Nam ut pater ejus factus erat hæres per dotem Domini in *Broid* / sic ille per matrimonium consequutus erat in dotem Dominium *Betbar*. Isti duo fratres *Eberhardus & Wilhelmus* militabant tunc temporis *Duci Clivenfi*, qui etiam erat *Comes Marckensis*, contra *Geldros* pugnanti, & in

pugna occumbebant, circa annum 1468. Ideo senex *Wilhelmus* mœrore afficitur propter amissus filios, & tandem se recolligens tribus filiabus suis dividit sua Dominia: Sic Dominis & Comitibus, ut opinor, de *Newenar*/ duas elocat filias sorores, & *prime* Comitatum in *Limborch*/ tradit in dotem, *alteri* tradit in dotem *Bethbar* & istius maritus erat *Wilhelmus* Comes in *Newenar*/ pater *Wilhelmi* prudentissimi Comitis & Consilarii *Caroli V.* Cæsaris atque doctissimi historici *Hermanni Comitis*, præpositi Colonienfis; *secundam* tradidit *Frederico*, ut opinor, patri *Humperti* Comitis, Herois docti & studiosi rerum præcipuarum, cujus filius est *Adolphus*, qui hodie arcem, oppidum & Comitatum *Limporch* obtinet: *tertiam filiam* Comes *Wilhelmus* elocavit *Comiti in Falckenstein & Oberstein*/ & ei in dotem attribuit Dominium in *Broid*/ à quo Dominio est postea per fratres separatim divisum Dominium in *Stirmb.* Postquam vero *Humpertus* Comes, *Adolphi* pater, duceret *Comitum Falckenstenii & Oberstenii* sororem N. in conjugem, omiserunt isti Comites titulum in *Limporch* & cum *Newwenariis* Comitibus Domino *Humperto* & ejus filio *Adolpho* permiserunt: *Adolphus* ducta *Hermanni* eruditissimi Comitis *Newwenarii & in Morsa*, ac Domini in *Bethbar* sorore, *Wilhelmi* filia, nullam adhuc habet prolem vel hæredem. Christus ei largiatur salutaria: *Adolphi* Comitis soror *Magdalena* est Inelyto Comiti *ARNOLDO* Comiti in *Benthem* elocata.

LINGEN Comitatus insertus *Benthemensi*, *Tecklenburgico* Comitibus & adjacet diœcesibus *Trajectensi* & *Osnaburgensi* atque etiam *Monasteriensi*: Hic Comitatus subfuit ab antiquo *Tecklenburgicis* Comitibus, & semper talis erat compositio inter fratres, si propter divisionem coincideret controversia: Sic tandem cum inter fratres *OTTHONEM* & *NICOLAUM*, Comites *Tecklenburgicos ac Lingenses* fieret divisio, nec quidem illam ferret libenter Comes *Otto*, & propterea insidiaretur fratri *Nicolao*, ita accidit, ut à fratre coactus *Nicolaus* Comes, possessor Comitatus *Lingensis*, in invidiam fratris ultro subjiciat & suum Dominium, ut *feudum*, hoc est Comitatum *Lingensem*, *Carolo Duci Geldria*. Duxerat autem *Nicolaus* Comes sibi uxorem *Morsensem* Comitissam *Elizabetham*, sed caruit hæredibus. Ideo tandem ad *CONRADUM* proximum hæredem, ut istius *Nicolai* ex fratre *Othone* nepotem, rediit Comitatus *Lingensis*: iste se subjiciens *Landgravio Hassia Philippo*, ut suo affini ratione *Lingensis* Comitatus seque adjungens *Schmalcaldico*

dico foederi, erat quasi alienus à *Carolo V.* Cæsare: tunc temporis ejecto ex Geldria post mortem *Caroli Geldri*, *Wilhelmo Clivenfi* & *Juliacensi Duce*, quando Cæsar consecutus esset Ducatus *Geldria* possessionem, & deinde quoque esset Cæsar *Carolus V.* victor, captis Principibus, Electore *Saxoniae Joanne Frederico* & *Philippo Landgravio Hassiae*, ecce nomine Cæsaris invadit Comitatum *Lingensem*, *Maximilianus Comes Burenfis* & in *Breda*, qui mox eo violenter cogit sub nomine Cæsaris, Comitem *Conradum*, ut non solum *Burenfi* permittat *Lingensem* Comitatum, sed etiam ut isti Comitatu cogatur ex suo *Tecklenburgico* Comitatu, sic satis antea extenuato, adjicere potissimas parochias: Mox *Hispaniarum Rex* eam possidet: sed spero Nobilissimo Comiti, Domino *ARNOLDO*, Comiti *Benthemensi*, *Tecklenburgico* & *Steinvordienfi*, Domino in *Bevelinckhove*, *Lingen* & *Rhede* ut vero hæredi aut suis filiis aliquando restituendam arcem & Comitatum, quod Christus largiatur.

LIPPE, est celebris & amplus *Westphalia* Comitatus, & in initio finiebatur terminis eorum locorum, qui sunt confines circa urbem *Lippiam*, & tunc huic Dominio suberant pagi, villa & sylva adjacentes urbi *Lippiensi*, quæ modo parent *Colonienfibus*, & castrum *Hovestad* tunc quoque *Lippiensi* Dominio paruit. Ea omnia tempore *Henrici Leonis*, magni Electoris istius, ad se transtulit *Colonienfis* præsul, & deinde vetus Dominorum *Lippiensium* asyllum, nempe castrum & oppidum *Lipperodium* invalit quoque præsul *Paderbornensis*. Quando vero *Meinwercus* Episcopus *Paderbornensis*, ex beneficio *Henrici II.* Cæsaris sibi consequeretur Comitatum *Haholti* (quem ex multis indiciis collegi *Vandalum* fuisse) ecce postquam *BERNHARDUS*, Nobilis Dominus de *Lippia*, factus erat affinis *Lothario primo Comiti*, deinde Duci *Saxonie* & *Westphalie*, atque tandem Cæsari, is certe per intercessionem *Lotharii* consequitur ab Episcopo *Paderbornense* totum *Haholti* Comitatum in feudum. Hic Comitatus modo est amplus & egregius, habet aliquot splendidas urbes, ut urbem *Lippiam*, quæ duobus diversis Dominis subdita est, quamvis sit à Domino *Lippiensi* condita, ut postea dicetur, urbem *Lemgoviam* politia, cultura morum & multis viris doctis ac præstantibus florentem, ubi ego in Ecclesia ad annos 14. pastorem egi, *Hornam* deinde, *Blumbergum*, *Uffelenium* & *Deitmoldiam*, oppida multis donis flagrantia. *Deitmoldia* habent suas sedes plerumque *Lippienses Comites*, & is locus est

etiam admodum antiquus, quoniam Annales referunt, quod ad locum *Deitmölde* iu fugam converterit Regem Saxonum *Wedekindum Carolum magnus*. Est quoque hic Comitatus subditus locus ille, in quo occubuit cum exercitu Romano, *Quintilius Varus*, cæsus ab *Harminio* Duce, sub Cæsare *Augusto*, quod etiam his testimoniis probo : *Cornelius Tacitus* scribit pugnam illam factam ad *salum Teutenburgensem*, inter *Amasim & Lupiam flumina*, deinde ad locum dictum *die Sender* est contigua planicies nominata *das Wintfeld* à victoria quasi media inter *Amasim & Luppiam*, hoc est inter initium *Luppiæ*, *da die Lipp springet* videlicet vel circa oppidum *Lippspringe* & inter initium *Amasis*, quæ habet progressum ex monte dicto *der Stapelagerberg*: ibi inquam victi sunt *Romani ab Harminio Cheruscorum & Saxonum Duce*, ut inde nomen *Wintfeld* locus habeat, deinde ibi in vicinia moratur *villicus*, dictus de *Teutenmenger* sic ab antiquo appellatus, cum quo convenit vox apud *Tacitum* de *salu Teutenburgensi*, ubi etiam ante triginta annos acervus lapidum repertus fuit, tanquam indicium, quod ibi aliqua munitio fuerit, & reliquæ lapidum adhuc ibi sine dubio reperiuntur: de hinc quoque consideretur quod *fonticulus* planiciem à victoria dictam præterfluat, qui à copia effusi Romanorum sanguinis, nomen habet, dictus *die Rodenbecke* communi istius loci idiomate: denique accidit ante nostra tempora quando rustici inciperent aratro scindere terram, & adaptare ad agrum, non solum ibi humana ossa inventa sunt, sed etiam frustra gladiatorum, hastarum, pugionum, armorum & ferri ad defensionem vario genere, imo ibi invenerunt varia numismata Romana, partim aurea, partim argentea, in quibus *Julii, Augusti, Agrippæ* & aliorum Romanorum Heroum & imagines & inscriptiones utcunque cognoscebantur, quæ numismata & Inscriptiones ipse ante annos viginti sex vidi *Lemgovia*. Sed hæc hæctenus.

Ego in gratiam & honorem illustrium & generosissimorum Heroum, ac Comitum Dn. SIMONIS, *Comitis Lippiensis & Ritbergensis, Domini in Esens & Witmunde* & ipsius patruelis Domini PHILIPPI, *Comitis Lippiensis, Spiegelbergici & Pirmontani*, Comitum ac Dominorum meorum Clementissimorum (quorum Inclutis patribus, celebris memoriæ, ut Domino BERNHARDO, Domino HERMANNO SIMONI fratribus ac Comitibus, in negotiis Ecclesiasticis inservivi) accuratam & à me summa diligentia collectam, Genealogiam veterum de Lippia Comitum, additis quibusdam historicis, subjiciam. *Andreas Hop-*

Hoppenrodus in libro suo dicto *Stammbuch* multum aberrat in recitanda Genealogia horum Comitum. *Ernestus Brotuffius*, civus Merspurgenſis libro I. Principum Anholdinorum cap. 13. ait, hos Comitatus ut *Tecklenborch*/*Arnsborch*/*Ravensburch*/*Warburg*/*Stromberch*/*Rittberch*/*Teipholte*/*Hona*/*Lippia*/*Spiegelborch*/*Woldenburch*/*Hallermundt*/*Winsenburch*/*Poppenborch*/*Wunſtorff*/*Welp*/*Peyn*/*Plees*/ & alios plures jam dum ut Dominia extitiſſe, in inferiori Saxonia, & Westphalia, & non tunc appellatos Comitatus, ſed Dominia, Nomen vero Comitum cum Carolo primum translatum ex Italia & Galliis in Saxoniā, quod de Lippienſibus Dominis mihi non fit veriſimile: *Lippiflorium* in honorem eorum Comitum, ſcriptum ante annos trecentos, & *Chronicon Bernhardi Witten*/*Lippienſis*, quondam Monachi in *Leberen*/ajunt deſcendiſſe Comites hos ex Italia, & primum eorum autorem in exercitu *Caroli Magni* fuiſſe, & eum ex *Urſinis Nobilibus Romanis* traxiſſe originem, qui gerunt præter *Loonem*, *rubeam roſam*, pro inſignibus, ſicut etiam Lippienſes Domini quoque in inſignibus ſuis gerunt *Roſam rubeam*: alii cenſent eos à *Roſinis Nobilibus Romanis*, deſcendiſſe. Interim *Crantius* & *Pencerus* aſſerunt circa ea tempora *Caroli*, nondum extitiſſe *Urſinorum* familiam; verum *Erneſtus Brotuffius*, lib. I. de ſtirpe Principum Anholdinorum, cap. 9. diverſum ſentit, oſtendens circa annum Domini 708. *Aribonem Germanum*, Romam proſectum, ſuſcepiſſe poſt mortem patris ſui, poſſeſſionem Principatus *Urſinorum*, & ex eo propagatam Romæ & in Italia nobilem *Urſinorum* familiam. Ego ea pono ut reperio,

Prædictus historicus *Erneſtus Brotuffius* in *Chronico Marsburgenſi* anno 1556. *Bradiſſini* edito, deſcripſit hiftoriam & integrum bellum vel pugnam, quam commiſit *Henricus I.* auceps Cæſar, contra *Ungaros*, prope urbem *Marsburgam*, anno Domini 393. & ibi facit mentionem *Eberhardi Domini de Lippia* militantis in caſtris Cæſaris *Henrici primi*. Iſtius filius vel nepos fuit *Bernhardus Dominus de Lippia*, qui vixit tempore *Othonis II.* Imperatoris, & vixit ſeculo *Conradi II.* Imperatoris *Eberhardus Dominus de Lippia*, ſine dubio iſtius *Bernhardi* filius, & iſtius *Eberhardi* conjunx erat *Ida de Seltſenhouſen*/ hujus filii & nepotes erant ſub *Henricis* Imperatoribus *Bornhardus*, *Hermannus* atque *Conradus*: tandem tempore *Lotharii Ducis*, deinde Cæſaris, vixit *Bernhardus Dominus de Lippia* eques auratus, qui fuit in caſtris *Lotharii*, & ipſius agnatam *Petronellam Domini de Are* filiam, duxit in uxorem, & copia-

rum

rum Lotharii dux erat, item quando ædificaret in ditione Monasteriensi *Sassenburgum* Lotharius & in vaderet *Dulmonem* oppidum & castrum, tandem *Sassenburgum* tradit huic Bernhardo & transigit cum Episcopo *Paderbornensi*, ut quoque iste Bernhardus consequatur in feudum Comitatum *Haholti*: Istius filii erant *Bernhardus*, *Gerhardus* Episcopus primo *Osnaburgensis*, deinde *Bremensis*, *Beatrix* abbatissa in *Hassebroick*: **BERNHARDUS** ex gratia *Conradi III.* Imperatoris, ædificavit urbem *Lippiam*, atque privilegia ipsi urbi *Lippiensi* & urbi *Lemgoviensi* communicavit: Hic quoque *Henrici Leonis* Electoris & magni Ducis Saxonie ac *Westphalie* castra senex sequitur, quo nomine cum exueretur *Henricus Leo* Ducatibus *Westphalia* & *Angrivaria*, hic & sui etiam castro *Hovesstat* / *Erfferte* & aliis pagis per *Coloniensem* exuuntur hi Comites, item possessione castri *Sassenborch* privantur, per *Monasteriensem*, & *Lipspringa* eis adimitur per *Paderbornensem*, tandem cum in recompensationem damni, reciperent *Dominium Enger* ab *Henrico Leone* (ad quod quoque pertinuit castrum *Bustede* / quod à *Lippiensibus* est postea militaribus de *Nagel* oppignorum, quod etiam isti tenuerunt longo tempore usque ad annum 1560.) interim eodem tempore *Dominio de Enger* detraxit Episcopus *Osnaburgensis* pagos *Ximeschlage* & *Hoyel*. Hujus conjunx erat *Sophia* bellicosi Comitis *Arnsburgici Frederici*, qui etiam se Comitem *Westphalie* scribebat, filia & ipsius, atque filii ejus *Henrici* Comitis *Arnsburgici*, tum quoque fratris Episcopi *Bremensis* opera reconciliatur *Coloniensi* præsuli, ut is pro se retineret *Enger* *Dominium*, atque *Coloniensis* quæ antea ad se transtulisset, quoque sibi servaret: postea resignat gubernationem, & factus est primò monachus, mox *Abbas* & tandem Episcopus *Lealensis* in *Livonia*, quem filius *Otho II.* Episcopus *Trajectinus* ordinavit. Hoshabuit filios, *Othonem II.* *Ultrajectinum* Episcopum, ordine 34. (qui in obsidione arcis *Coverde* periit anno 1227. sepultus in primario templo, is quando iret in terram sanctam, ejus locum tenens in *Trajectensi* ditione erat frater ejus *Hermannus*) *Gerhardum* Episcopum *Bremensem*, cui pater & filius *Otho* manus imponebant, & *Hermannum*, cui tradidit sui perpetui in militia socii *Wedekindi* Domini in *Rheden* unicam filiam, cum qua is consequitur *Dominium in Rheden*: interim iste *Hermannus*, dum pro patruo *Gerhardo* *Bremensi* Archiepiscopo, & ejus Coadjutore fratre, contra *Stedingenses* arma sumeret, ibidem occumbit. Illo mortuo invadunt castrum *Rheden* *Tecklenburgici* Comites, ex quorum sorore erat *Hermanni Lippiensis* Co-

Comitis conjunx nata. HERMANNUM illum vocat *Crantius* Nobilem sapientem atque bonum Dominum, Hermannus habuit filium *Otthonem*, Episcopum Monasteriensem, qui certa pecuniæ summa, teste *Crantio*, *Comitatum Vechtensem* Diœcesi Monasteriensi adjecit, *Conradum* Canonicum Hildesimensem, *Sophiam* elocatam Stenvordienſi Domino, BERNHARDUM gubernatorem patriæ, & *Simonem* primo præpositum Paderbornensem, deinde Coadjutorem Bremensem, & tandem *Episcopum Paderbornensem*, qui ædificavit urbem *Soltſtotten* & curavit, ut inter Præsules *Paderbornenses* & Comites *Lippienses* fierent perpetua confœderationes, quæ etiamnum hodie durant: BERNHARDUS duxit uxorem *Wedekindi* Comitis de *Altena* filiam, & repetiit Dominium ac castrum *Rhede à Tecklenburgicis*, quod cum verbis non impetraret, milite & copiis cinxit castrum, & in obsidione ejus castri contulit privilegia urbibus *Lippia* & *Lemgovia*, vel potius confirmavit anno 1245. & sic habetur in originali, prout avus & pater noster fecerunt: tandem res inter *Tecklenburgicos* & *Lippienses* componitur. Hujus Bernhardi liberi erant *Cunegunda*, Alberti *Schwallenburgici* Comitis conjunx, *Bernhardus* *Mindæ* Scholasticus: *Hermannus* Dominus in *Rheden* (quo mortuo rediit ad fratrem *Simonem* castrum *Rheden*) *Beatrix* *Frederici* *Ritbergici* Comitis uxor, & SIMON, qui *Lemgovienſibus* privilegia confirmavit anno 1265. Hujus uxor erut, soror *Alberti Schwallenburgici* & *Lodovici* filia, *Elizabeth*. Cum vero hic SIMON cuperet ad suum Dominium in *Engeren* restituere parochias *Rimeschlage* & *Hoyel* & propterea *Osnaburgensi* ditioni molestus sæpe esset, tandem ex insidiis capitur & ad quinquennium *Osnaburgi* captivus in turri (*den Buck*) detinetur, donec tandem obsides Episcopo & proceribus *Osnaburgensibus* constitueret *Albertum Schwallenburgicum*, *Joannem Benthe-micum*, *Otthonem Tecklenburgicum* Comites, Item *Balduinum Stenvordicum* & *Otthonem Ahusianum*, Dominos & Barones, item hos militares *Burchardum Strombergium*, *Bernhardum de Beveren* / *Gosſchalcum Duckerrum*, *Dichmarum Ritbergium*, *Wolffhardum à Malgeren*, *Fredericum ab Horde* & *Leiphardum à Liprode* (cujus etiam meminit *Albertus Crantius* in Metropoli libro 8. cap. 52.) & ea lege liberaretur, ut arcem & Dominium *Enger* fratri Episcopi *Lodovici Brunoni Ravensburgico* Comiti oppignoraret, & arcem *Rheden* demoliretur. Hujus filius & filiæ erant, *Bernhardus* Episcopus *Paderbornensis*, qui à Comitibus in *Eberstein* emit dimidiam partem arcis *Hinnenborch* ad usum ditionis *Paderbornensis*,

& ædificavit arcem Dringenborch & Beringen / & tumultuantes cives Paderbornenses milite cinxit & ad obedientiam coegit, deinde *Anna* Cominis *Simonis de Sterneborch* uxor, *Armegarda* Comitis *Eberstenii Hermannii* conjunx, *Henricus* Canonicus Bremensis, & *SIMON* gubernator patriæ, *Theodoricus* Scholasticus Paderbornensis, & *Hermannus* Canon. Colonienfis. *SIMON* duxit *Frederici* filiam, & *Hermannii* Comitis *Eberstenii* sororem in uxorem, atque urbi Lemgovienfi confirmavit privilegia anno Domini 1300. & anno Domini 1306. suscepit in Neapolim Lemgoviensem Moniales, quorum Monasterium adhuc ibi floret. Hic fuit tutor juniorum Comitum de Sterneborch / ut suorum Nepotum, item Episcopo Monasterienfi *Otthoni de Ritberge*, pugnanti contra Colonienfes, item *Gerhardo Domino de Berga*, prope oppidum Mindam, pugnanti contra *Mindenses* circa Rostorpe anno Domini 1301. auxilium tulit.

Hujus *SIMONIS* filii erant *Ottho* & *Bernhardus*, atque *Armegarda* Domini ultimi *Simonis* in Berga uxor: Duo fratres dividebant Comitatum: *OTTHO* privilegia urbi Lemgovia confirmavit anno Domini 1344. *BERNHARDUS* ædificavit castrum Hornen anno Domini 1346. & Comitis in Stoppelberch / alteram filiam duxit uxorem, cum qua consequitur arcem Altenborch (alteram duxit Schwallenbergicus Comes) & reliquit *Bernhardus* filiam *Alheidam*, qua *Mauritio* Comiti Spiegelbergico nupsit: *OTTHO* vero Comes ex *Armegarda* Comitissa de Marck conjugæ suæ genuit *Otthonem* Præpositum Coloniensem, & *Henricum* Præpositum Mindensem, & *SIMONEM* gubernatorem patriæ, cujus conjux erat *Jutta* Comitissa de Hoya, qui privilegia confirmavit Lemgovienfi Senatui & civibus anno Domini 1361. & suum affinem Episcopum Monasteriensem *Otthonem de Hoya* captum à *Balduino Stenvordienfi* Domino, adjutus Comitum Hoyensium & civium Monasteriensium copiis anno Domini 1494. jam senex liberavit, & antea cum Tecklenburgicis pugnavit, propter Dominium Rhede / in qua pugna capiebatur anno Domini 1378. & liberabatur ea conditione: ut junior Comes Tecklenburgicus *Ottho* duceret hujus *Simonis* filiam *Elikam*, & ita fieret hæres Domini in Rheden / si relinqueret posteros. Hic *Simon* diu vixit, & moritur 1410. ipso decumbente & paralytico, moritur Comes ultimus & hæres in Sterneberch *Henricus*: propter quem Comitatum inter ipsum & Schowenburgicos, Comites, oritur controversia, sed propter morbum nihil magni tentare potuit: ideo hoc perficere voluit filius *BERNHARDUS*: *Simonis* istius filii & filiæ erant *Elika* Tecklenburgica

gica Comitissa, *Jutta* Abbatissa in Cappelen/ *Anna* ultimi Comitis Pir-
montani conjunx, & BERNHARDUS cujus conjunx erat *Elizabetha*
Comitissa de *Morsa*, & hic cepit cum Schowenbergicis Comitibus
propter Comitatum Sternebergicum contendere & belligerare, inte-
rea ei quoque oritur *controversia cum Ducibus Brunsvicensibus*, ideo bello
Brunsvicensi occupatus non potuit Schowenburgicum continuare,
interim res ei ita successit, ut *caperet Henricum Ducem Brunsvicensem*
& Luneburgensem, quem tenuit duriter vinculis captivum in *Walsen-*
borch arce, & is pro redemptione sua promittebat *centum millia Floreno-*
rum, sed liberatus ex vinculis curat se ab ea obligatione *absolvi per Pa-*
pam, quanquam *fidejussores* ejus *quindecim millia Florenorum* solve-
rent: interim iste Dux non leve damnum intulit Comiti huic post li-
berationem: postea intercessit *bellum inter ipsum & Wilhelmum Ducem*
Montensem, Episcopum Paderbornensem: moritur anno Domini 1426. cu-
jus filius SIMON continuavit cum Schowenbergicis Comitibus bel-
lum, ita ut plane & urbes *Bosinckveldia, Barrentorpium & Alverdisium* &
reliqui pagi in Comitatu Sternebergico dissiparentur: deinde ei contigit
bellum cum Comite Tecklenburgico propter mortuam sine hærede soro-
rem, *Orthonis* conjugem, & vixit tantum ad sexennium post parentem:
conjunx hujus *Simonis* erat Ducissa *Brunsvicensis Margaretha* (videli-
cet de *Grubenhagen*) & ex ea genuit BERNHARDUM *bellicosum*, &
SIMONEM *Episc. Paderbornensem*: Isti duo fratres erant pueri, dum
moreretur parens eorum: Et accidit in minorenni ætate horum Comi-
tum, sicut *Ertwinus Erthman* Consul Osnaburgensis in Chronico Osnab-
urg. Episc. asserit, quod adolescentibus Comitibus extorsum esset à
quibusdam, ut *dimidiam partem urbis Lippia, Duci Clivensi & Comiti poten-*
zi de Marcka, oppignoratam, certa pecunia, plane divenderent, & Principis
nomine hoc transegerunt, *Goswinus Ketlerus & Clamor Buschius*, & no-
mine Comitum Juniorum & fratrum, *Joannes à Mollenbecke, Joannes à*
Borch/Conradus ab Exter militares, & Consul Lemgovienfis *Arnoldus Berns-*
dine anno Domini 1445. cum vero proceres & status utriusque Comi-
tatus Schowenbergici & Lippiensis viderent, non solum Sternebergi-
cum Comitatum dissipari, sed etiam multum damni utrique Comita-
tui hinc inde inferri, & passim subditos premi, se tandem conjunxe-
runt & de consilio aliquot Heroum eo deduxerunt negotium, ut certa
conditione *retineret Bernhardus junior Comes de Lippia Comitatum Ster-*
nebergicum, & duceret Schowenbergicam Comitissam Annam, & sic utro-
bique

bique pax ditionibus redderetur. In venditione urbis Lippiae ad dimidiam partem, ita erat transactum, ut *confederationes perpetuae pangerentur inter Duces Clivia & Comites de Marcka*, qui tunc erant *Joannes & ejus filius Adolphus*, ab una, & *Comites de Lippia Bernhardum & Simonem*, ab altera parte. Ideo cum urbs *Susatum* novis gravaminibus premeretur à suo Episcopo *Theodoro à Morfa* Comite, & *Coloniensi Electore*, defecit Senatus & urbs à *Coloniensibus*, & se *Clivenſibus Ducibus*, ratione magni Comitatus *Marckensis* subdidit: Sic propter defectionem urbis *SUSATI*, longum & diuturnum infert bellum *Clivenſibus Principibus Elector Coloniensis Theodorus*, natus Comes de Morfa, & quamquam *avia Bernhardi* Comititis Lippiensis nomine *Elizabeth*, fuisset legitima *soror Episcopi Coloniensis Theodori* de Morfa Comititis, tamen requisitus junior Comes, ratione fœderis & mutuae obligationis, cogebatur avunculum magnum deferere, & adhærere *Clivenſibus Dominis*: ita produxit *Bohemos, Misnenses & Thuringios* atque *Saxones* ingenti numero *Coloniensis Præsul* in *Westphalam*, videlicet ad 60. millia militum sub ductore *Wilhelmo* Duce *Saxonia*, sicut oculatus testis *Eriwinus Erthman*, *Consul Osnaburgensis*, scribit in *Chronico Osnaburgensi*, qui descendentes per *Harciniam sylvam* turmatim venerunt *Eimbeccam*, & deinde *Huxarium*, & utrique urbi multum damni dederunt, postea delapsi in *Comitatum Lippiensem* anno Domini 1447. cum *BERNHARDUS* Comes esset 18. annorum (qui ita territus includitur dollo & per navem in *Visurgi* usque ad arcem *Schowenburgicam* ad sponsam suam transfertur) *Hostes oppidum & arcem Blombergam*, pridie *Viti* incendunt & exurunt, *Hornensem urbem* vastant, & partem exurunt: *Lemgovienſem urbem* invadunt & spoliant, sed non incendunt, propter unum *Consulem Cruſium*, quondam Episcopo condiscipulum: item castrum *Balsenborch* oppidum *Ditmoldiam*, pagos, *Schotmar* & villas, *Uffelen* (qui locus est modo urbs ab isto Bernhardo privilegiata) incenderunt & vastarunt barbari populi, postea etiam urbibus *Osnaburga* & *Hervordia* imperata facere jussit Dux *Saxoniae Wilhelmus*, & recta sic per *Comitatum Ravensburgicum, Ritbergicum*, & per ditiones *Monasteriensem & Osnaburgensem*, tendunt primo ad expugnandam urbem *Lippiam*, deinde *Susatum*: *LIPPIA* urbs multum *Coloniensibus* damni dederat, & eam per dies quindecim propterea oppugnabat hostis, sed re tandem infecta, tendit ad oppugnationem urbis *SUSATI*: interim & in ea expugnanda frustaneam posuit operam *Præsul*: Hinc sunt versus, quos olim in *Bibliotheca Corbeana* reperi:

Lip-

*Lippienses nati pariformiter atque Susati
Capita vocati, merito milites Coronati,
Evasit vota per vos Westphalia tota,
Vos expulistis canes de finibus istis.*

Item reperi in *Chronico Oldenburgensi Joannis Schiphoweri* de eo negotio, hos sequentes versus:

*Lippenses cives simul cum paupere dives
Sunt digni laude, tota Westphalia gaude,
Quod sic steterunt Lippenses, nec perierunt.*

Hic Comes quoque gessit bellum cum Comite *Tecklenburgico Nicolao*, ratione Domini in *Rheden*/ quod castrum obsedit Lippiensis, sed turbatur ex obsidionis castris, ante arcem & oppidum *Rhede* fixis, & ab hoste in fugam convertitur, ut vix ipse evadens dilaberetur in oppidum *Widebruggum*, interim capiuntur à Comite *Tecklenburgico* hi milites, *Arnoldus de Borck*/ *Ludolphus ab Jggenhusen*/ *Joannes Quabit* / & restandem est per *Episcopum Monasteriensem Conradum*, natum Comitem in *Ritberg* / administratorem *Osnaburgensem* composita, ita quidem, ut prædictus historicus *Osnaburgensis* scribit: quando Domini de *Lippia* persolverint Comiti *Tecklenburgico* 4000. Florenos minus trecentis, eundem Comitem *Tecklenburgicum* super Dominium in *Rhede* impetere possunt. SIMON frater *Bernhardi* fuit *Episcopus Paderbornensis*, laudatus propter magnalia gesta & Heroicas virtutes ab *Alberto Crantzio*, sicut & hic *Bernhardus* etiam egregiè celebratur à *Crantzio*, qui *BERNHARDUS*, Comes ex *Anna Schowenbergica* Comitissa genuit *Annam*, *Othonis* Comitis *Hoyensis* conjugem, *SIMONEM* gubernatorem patriæ, *Elizabetham Rodolphi* Comitis *Deipholtiani* uxorem, *Margaretham*, *Joannis* Comitis *Ritbergici* conthoralem, *Bernhardum* *Canonicum Coloniensem* & *Armegardam Jodoci* Comitis de *Hoya* uxorem.

Hic *BERNHARDUS* dictus *bellicosus* moritur anno Domini 1511. & sunt adhuc in vivis, qui eum noverunt, & extruxit *Monasterium ordinis Pramonstratensis* in oppido *Blomberg* & hoc multis bonis ornavit, & in eo primus est sepultus: vivo parente anno Domini 1501. *SIMON* filius *Bernhardi* duxit conjugem *Walpurgim de Brundthorst*/ quæ marito unicum filium peperit nomine *Bernhardum*, sed dum is moreretur anno Domini 1513. & *Ditmoldia* sepeliretur, mansit *Walpurgis* sterilis, sed illa, quod etiam sæpe optaverat, moriente anno Domini 1522. duxit Comes *SIMON* secundam conjugem anno sequenti, nempe *Magdalenam* Comi-

tissam de Mansfelt/ Gebhardi filiam. Hic Simon cinxit cum Duce Clivenfi urbem Lippiam propter susceptam Evangelii doctrinam, copiis militari-
bus, interim dum Principes ingrederentur urbem, hic Comes cum eje-
ctis ministris Evangelii & civibus admodum clementer egit: moritur
anno Domini 1537. & defunctus jungitur patri in novo Monasterio: Re-
liquit autem ex secunda conjugē hos liberos *Margaretham Abbatisam*
in Hervorde / Borchorst & Freckenhorst / BERNHARDUM (de quo
postea) *Annam* Comitis *Waldechiani Joannis* conjugem, HERMAN-
NUM SIMONEM Comitem quoque assumptum in *Spiegelberg /* de
quo postea dicitur, *Magdalenam Decanissam* in illustri collegio *Hervor-*
dienfi & Agnezam Theodori ultimi Domini *de Plessia* viduam, quam nu-
per sibi assumpsit in conthoralem *Habundus, Comes de Schlicfen & Pas-*
soun.

BERNHARDUS duxit conjugem *Philippi* Comitis *Waldechiani* filiam
& sororem *Philippi, Joannis & Francisci* Comitum *Catharinam*, & ex
eagenuit *Annam*, Comitis *de Everstein / Domini in Neuwegarten Wolff-*
gangi conjugem, *Magdalenam*, *Georgii Hassia Lantgravii* conthoralem,
SIMONEM hæredem & *Bernhardam* Posthumam *Comiti Westerburgi-*
co Ludovico elocatam. BERNHARDUS gessit bellum contra vicinum
& cognatum Comitem *Ritbergicum Joannem*, tunc ipsi & suis molestias
inferentem, & ita tandem totum invasit Comitatum *Ritbergicum*,
donec ad proceres Circuli *Westphalici* negotium devolveretur, &
demum *Ritbergicus* Comes caperetur) Moritur *Bernhardus* anno
Domini 1563. & avo & patri adjungitur, cujus pia vidua, ut sancta
matrona pie educavit filium SIMONEM, qui jam factus robustior &
ad virilem accedens ætatem elegit sibi conjugem celebris *Comitis de*
Hoya Erici viduam, *Armegardam*, natam *Comitissam de Ritberg*, *Dom-*
nam de Esens / Stedesdorff & Witmunde / & cum ea loco dotis in possessio-
nem consequitur Comitatum *Ritbergicum*, Christus pio & erudito Comiti
det hæredes & posteros, atque largiatur suam gratiam, est amator pa-
cis, piorum doctorum, & Heros est placidus, eruditus & pius. Hujus
SIMONIS patruus HERMANNUS SIMON frater *Bernhardi*, mor-
tuo ultimo hærede masculo, stirpis *Spiegelbergicorum* Comitum, *Phi-*
lippo, duxit uxorem, istius *Philippi* sororem *Ursulam*, cum qua loco dotis
consequitur in possessionem Comitatum *Spiegelbergicum & Pirmonta-*
num. Cum aliquando controversia esset inter fratres de divisione,
res est composita per arbitros, ut Dominum *Albertum* Comitem in *Hoya*

ac Broichausen & Joannem Comitem Waldechianum. Erat Hermannus Simoni controversia cum Remberto Præsule Paderbornense, propter Comitatum Pirmontanum, quæ ab istius Remberti successore Joanne Comite Hoyensi, componitur. Hic vero castrum Comitatus Pirmontani dictum Neumhaus aggeribus, murisque cinxit & munitione confirmavit, & splendide extruxit, & exornavit. Peperit Hermannus Simoni Comiti pia conjunx Ursula duos filios, unum maturius ante baptismum discedentem, alterum nomine PHILIPPUM, quem dum viveret pater curavit diligenter educari, & mortuo patre Hermannus Simone anno Domini 1576. & avo, patri & fratri adjuncto, in eandem incubuit pia matrona & generosa mater vidua curam, ut hætenus sit bene informatus filius Philippus, cui jam pubertatis annos egresso, & ad virilem ætatem accedenti, à Christo conjugem natalibus non minus quam virtute, & pietate præstantem opto Heroidem.

Hanc genealogiam per multos annos meditando, Sepulchralia monumenta & alia inquirendo, historiis atque diversis antiquitatibus indagandis, magno meo labore congesti, in honorem prædictorum illustrissimæ Prolapix Comitum & Nobilissimorum Heroum, Domini SIMONIS Comitis de Lippia & Ritbergh/ Domini in Esens/ Stedesdorff & Witmunde/ atque ejus patrueles Domini PHILIPPI, Comitis de Lippia & in Spiegelborch atque Pirmonth/ & similiter in honorem utriusque Comitissæ matrum, matronarum Sanctarum & viduarum Generosissimarum, ut Domina Catharine, natæ Comitissæ de Waldech/ Comitissæ de Lippia, viduæ Domini Bernhardi Comitis Lippiensis, & Domina Ursule, natæ Comitissæ in Spiegelberch & Pirmonth/ viduæ Domini Hermannii Simonis Comitis Lippiensis, atque deinde in honorem Nobilissimarum Matronarum Domina Anne, natæ Comitissæ in Lippia, Comitissæ de Waldech/ viduæ Domini Joannis Comitis Waldechiani, item Domina Magdalena natæ Comitissæ de Lippia, Decanissæ in illustri collegio Hervordienti, & Domina Agneza natæ Comitissæ Lippiensis, viduæ Dn. Theodori Domini de Plessæ & nunc conthoralis Domini Comitis de Schlika D. Abundi Comitis Passoun, & etiam postremo in honorem illustrissimæ Principissæ & Lantgraviæ Hassiæ Domina Magdalena, natæ Comitissæ de Lippia, conthoralis Inclyti Herois GEORGI Lantgraviæ Hassiæ.

MAGDE-

M.

MAGDEBURGUM fuit proprius, ut adhuc est, *Burchgraviatus*, qui diversos jam ante aliquot secula Dominos habuit: anno Domini 930: possedit eum GERO, & deinde ejus filius GERO & nepos GERO *tertius*, cujus fratres *Syffridus & Wibrechtus*, qui cum mortui essent, SYFRIDUS *junior*, filius senioris, instituit *Gerensrode cænobium* illustre, fundavitque *arcem Bruningen*/ quæ est modo arx primaria in ditione Halberstadenſi. *Geronis II. filia* erat *Hidda*, quæ nupsit *Christiano Domino in Lusach*/ unde natus est *Gero Archiepiscopus Colonienſis & Tithmarus*, qui fundavit *cænobium in Monicheneuwenberg* anno Domini 975. unde versus:

Tithmarus cum filio Marchio Misnenſis pro tunc Dominus Lusacenſis, clauſtrum fundavit, dotavit, nos quoque pavit.

Illo mortuo contulit Burchgraviatum *Ottho*, vel magnus ille imperator *Hermanno, Bilingi* filio, & illa demum linea decedente, pervenit iste Burchgraviatus ad *Comites in Walbſte*/ & deinde ad *Dominos in Plogſte*/ postea ad *Dominos in Quersfurth* (vide hic *Albertum Crantzium* in Metropoli libro 6. cap. 22. ab eis pervenit ad *Comites in Schrapelaro* & sic postremò ad *Electores Saxonia*, sicut adhuc hodie laudatissimus, potentissimus & Inclytus Princeps, Nutricius Ecclesiarum & Scholarum, Elector Saxoniae *Augustus*, modo est Burchgravius Magdeburgensis. Hæc plerunque ex *Andrea Hoppenrodis Stambuche* descripsi.

MÖRSE Comitatus, cujus arx & oppidum ejus nominis, ultra Rhenum circa *Ducatum Clivenſem & Dominium Rempen* (quod modo paret Colonienſi præſuli, & olim habuit proprium Dominum) sita sunt, interim cum tamen ab hac parte Rheni, circa *Dusbergam* in *Westphalia* habeat quoque is Comes bona hæreditaria, als das *Reſlersfelt*/ ideo hanc eorum Genealogiam, prout reperi, subjiciam, in honorem Generosissimi Comitæ ac Domini Dni. ADOLPHI, Comitæ in *Neuwenar/ Eimpurg* atque *Mörſe*/ Domini in *Alpen & Lingen* / atque ejus Celf. affinis, Inclyti Comitæ Domini ARNOLDI, Comitæ in *Benthem/ Eecklenborch & Stensfurdt*/ Domini in *Bevelinſchhove* atque *Rhede*/ Domini in *Clementissimorum*. FREDERICUS genuit ex *Hoichſtratinâ Domina Theodoricum, Episcopum Colonienſem, administratorem Halberſtadenſem & Paderbornenſem*, qui ad oppugnationem urbis *Suſati Bohemos*,

hermos, Misnenses, Thuringos & Saxones produxit, Elizabetham Comitissam Lippiensem, Bernhardi Comitis conthoralem, Henricum Monasteriensem Episcopum & administratorem Osnaburgensem, Annam Nicolai Tecklenburgici Comitis conjugem, Walradum postulatum quidem ad Trajectensem & quoque ad Monasteriensem Ecclesiam, sed neutram in possessionem accepit, Fredericum in pueritia mortuum & Vincentium, qui ex Geldrica Domina, vel filia Domini de Erfel (quod fuit Dominium in Geldria) genuit Joannem & Elizabetham, Nicolai Comitis Tecklenburgici uxorem; JOANNES ex Comitissa Rifferschediana genuit Bernhardum maturius morientem, & filiam unicam N. quam elocavit Wilhelmo Comiti de Wedda, Hermanni Archiepiscopi Colonienfis pii & propter confessionem veritatis in senio depositi, fratri, & ei in dotem attribuit Comitatum Mörsem, qui etiam mutato patrio titulo se scripsit tantum Comitem in Mörse, & ei quoque nascitur unica filia Anna, quam tradidit in uxorem sapientissimo & præstantissimo Comiti WILHELMO, Comiti in Neuvenar Domino in Bethbar/ Consiliario Caroli V. Cæsaris, fratri Hermanni præpositi Colonienfis doctissimi Herois, qui à doctis salutabatur Comes de Nova aquila, & istius Wilhelmi & hujus Hermanni pater erat Senior Wilhelmus, Comes in Neuvenar ac Dominus in Bethbar. Ex WILHELMO juniore, jam per pacta dotalia, jam factò quoque Comite Mörse, & Anna conjugè, nascuntur HERMANNUS (habens ac referens nomen & ingenium patrui) eruditissimus Heros, cui ex Comitissa Nassovica Wilhelmi Principis Urania Sorore N. nulla contigit proles, & filia N. elocata Adolpho Comiti Neuvenario Humberti filio, modo possessori Comitatus Mörse.

O.

OISTFRESLANDT, vel Orientalis Phrisiæ Comitatus: sed antequam ad hunc Comitatum perveniam, necesse est ut altius situm Phrisiæ utriusque describam. Dividitur Phrisia in Orientalem & Occidentalem: nonnulli sub Occidentali comprehendunt Hollandiam, terram Groningensem & aliquam partem Diæcesis Trajectensis: verum modo est Occidentalis Phrisia ad quindecim fere milliaria extensa, & hæc modo sub se oppida continet Leverden/ Schneek/ Froneke/ & Bolswert/ item vicus Harlingum, Staven/ Dockum, Henloppen & Worcum/ & totus ille tractus hæctenus paruit Regi Hispaniarum.

Jam tendimus ad Orientalem Phrisiam, ut nobis magis notam: Fuere
 Eec olim

olim in Orientali Phrisia diversi populi, *Broickmarii, Afri, vel Aurichii, Lengenarii, Nordi Harlingii, Leardii, Emefeni, Rhedii, Sælerterii, Schnaffii, Wagrii, Ostringii, Rustringii, Butjadi, Statlandi, Stedingi, Hadelarii & Worstein.*

Jam videndum quibus singuli isti populi modo pareant, *Broickmarii, Afri vel Aurichii, Lengenarii, Nordii, Leardii, Emefeni, Rhedii & similes, sunt subjeçti Comiti Orientalis Phrisiæ*, quanquam huic Comitatus subsint Dominia Nobilium Capitaneorum, qui gubernationem per suos habent pagos, ut sunt Domini in *Oldersen / Knipensen / Gudeffen / Luzeburch / Dorm / Loppersen / Uphausen / Inhausen / Wolthausen / Petkem / & in similibus*, quibus addita erant Dominia *Pevesen / & Loquart* / quæ sibi legitima emptione fecit propria Comes *Ezardus II.* interim Dominia *Knipensen & Inhusen* sunt sita in *Ostringia*, atque *Gudensen* in *Rustringia*.

Wagrii ad mare siti, quibus sunt vicini *Ostringi*, & hi populi parent Ditioni *Jheverensi*, interim ex ditione *Rustringia* septem olim periere parochie, quarum tres anno Domini 1218. exundatione perierunt 17. Novembris, & deinde reliquæ perierunt anno Domini 1511. in die *Antonii*: interim ex *Rustringis* adhuc tres parochiæ sunt reliquæ, quæ parent ditioni *Jheverensi*: *Butjadi & Statlandi* subsunt modo Comitibus Oldenburgensibus, *Stedingii* parent Comitatus *Delmenhorstano*, *Worstenii* Episcopo *Bremensi*, & *Hadelarii Ducibus Inferioris Saxonie* ad Albim, *Harlingii* parent Dominio in *Esens & Witmunde*: *Soiletarii* in tribus pagis extensi, victum quærun ex paludibus & cespitibus, quos aliquando subegit Comes *Tecklenburgicus Nicolaus*, & suæ arcis ac præfecturæ *Cloppenburgicæ* adjecit, quæ ei postquam ademit *Monasteriensis Præsul Ottho*, natus Comes *de Hoya*, ab eo tempore paruerunt Dominio superbiorum Ecclesiasticorum (sic enim volunt dici) *Monasteriensium*. Ita similiter *præfectura Cloppenburgica* subsunt quoque *Schnaffii* Phrisii, jure belli à prædicto Comite *Tecklenburgensi* subacti, & sub his comprehenditur oppidum *Griesothe* / quasi Phrisiorum Domus, & pagus *Bassel*. Dicuntur autem *Schnaffii* à munitione dicta *Schnasse* / quam olim *Orientalis Phrisiæ* incolæ destruxerunt. Nunc tendimus ad *Orientalem Phrisiam* & illius Comites, subsunt huic Comitatus CIVITATES & arces, *Emdena* civitas & emporium celebre, *Norda, Aurichum, Gemmicha, Leer / Oldersheim / Gretha*: item *ARCES Emdena, Gretha Oert, Etichausen / Fredeburch / Beren* / atque alia castra. Hæc est eorum genealo-

nealogia, quam in gratiam illustris Domini, D. ENNONIS, *Comitis Orientalis Phrisiæ ac in Ritberch / Domini in Esens / Stedesdorff & Witmunde / Domini clementis*, conscribo & huc subjicio.

OCKO capitaneus in Broick & Norden / cujus filius erat EZARDI Capitaneus in Greitziel / hodie Grethe / quæ præfectura ei per dotem matris accessit : ex hoc genitus est ULRICUS Capitaneus in Norden & Greitziel / qui nomine Hamburgensium , administravit arcem & urbem *Emedam*, & tandem eam sibi perpetuam facit , vel in possessionem consequitur anno Dn.1453. Hic Nobilis Dominus *Ulricus* sibi elegit conjugem *Dedam*, & cum ea consequitur in dotem *Murich* præfecturam & urbem atque *Broickmerlanth* / cujus pater fuisse dicitur *Fockoufen* anno Dn.1445. Hic *Ulricus*, de consensu reliquorum Capitaneorum, totius Orientalis Phrisiæ creatur Comes à *Frederico tertio Casare* Maximiliani I. Patre : fuerunt hujusliberi, *Fockoufen* maturius moriens, *Enno* suffocatus in urdis, *Ulricus* maturius ex vivis discedens, & EZARDUS successor Orientalis Phrisiæ Comes, aliquando occupator Terræ *Groningensis* & *Butjada*. Et hic *Ezardus* *Stickhausen* & *Friedeborch* suæ adjecit ditioni, imo sustinuit gravissima *Brunswicensium* & *Luneburgensium* Ducum atque Ducis Saxoniae *Georgij*, *Marchionis Misniæ*, bella atque varias incursiones : atque tandem & *Butjada* & *Groningensi* ditione per istos ejicitur. Ipsius uxor est *Elizabetha* Comitissa de *Ritberch / Joannis*, *Ritbergici* Comitis & *Margaretha* *Lippiensis* Comitissæ filia, & *Otthonis* soror, quæ *Ezardo* peperit *Ulricum* maturius morientem, *Ennonem II.* *Margaretham* Comitis *Waldechiani* *Philippi* conjugem, *Heilwigam*, *Joannem*, *Annam* & *Dedam*. ENNO fit gubernator patriæ, & *Joannes* permittit se excipi & eximi à Comitatu certa pecunia, & fit Cæsarius & deinde Regius vicarius in *Balkenborch* : ENNO vero secundus Comes Orientalis Phrisiæ, duxit sibi conjugem *Annam* ex veteri *Oldenburgensium* Comitum celebri familia oriundam, Comitis *Joannis* filiam & sororem *Joannis*, *Georgii*, *Christoferi* & *Antonii* fratrum, ex qua Domino *Ennoni II.* nati sunt hi liberi, *Elizabetha* elocata *Joanni* Comiti *Schowenbergico* in *Buckeborch* / *Ezardus II.* Comes ejus nominis, *Christoferus*, *Helwiga* *Otthonis*, Ducis *Luneburgici* in *Harborch* / Principis docti, conjunx, & *Joannes* : Ex his *Christoferus* occubuit in exercitu Cæsaris *Maximiliani II.* Cæsaris, quem contra *Turcam* in *Ungaria* duxit, *Joannes* obtinet arces *Orth* / *Gretha* & *Stickhausen* / hætenus cælebs : EZARDUS vero secundus duxit *Gustavi* Regis

Suecorum filiam Catharinam, sororem Erici & Joannis Regum, & ea peperit marito Ezardo Margaretham, Annam, ENNONEM tertium, maritum Wolpurgis natæ Comitissæ in Ritberg/ Dominæ in Esens & Witsmunde/ Gustavum, Joannem, Christoferum, Ezardum mortuum, Elizabetham mortuam & Carolum Otthonem.

P.

PYRMONT proprius Comitatus, ut testatur *Crantzius* libro 1. Metropolis cap. 25. Apparet ex nomine hos Comites fuisse oriundos aut ex *Italia*, vel ex *Gallia*, & censet *Crantzius* atque alii, hos Comites vel eorum majores primum venisse cum *Carolo Magno in Westphaliam*. Sonat enim nobis Germanis *Pyrmouth* quasi *Feurberch/* & situs est in vicinia oppidi *Leude/* inter veterem Comitatum *Schwallenbergicum, Sternebergicum,* atque adjacet *Diœcesi Paderbornensi,* & *Ducatus Brunsvicensis* circa *Vilurgim*. Vetus castrum *Pyrmouth* erat situm in alto monte prope parochiam *Ostorff/* quæ ei subest & extant ejus castrî reliquiæ adhuc ibi, ad flumen *Emmer:* verum novum castrum *Pyrmontanum* extruxit *FREDERICUS* Comes *Spiegelbergicus & Pyrmontanus,* in planitie ad fontem sacrum, quod quidem amplificavit filius istius *Philippus,* & deinde gener *HERMANNUS SIMON,* Comes *Lippiacus,* munivit & exornavit atque aggeribus cinxit. In gratiam Illustris & Inclyti Comitis ac Domini *PHILIPPI,* Comitis de *Lippia,* & *Spiegelbergici ac Pyrmontani,* Domini mei clementis, subjiciam ea, quæ reperi de *Pyrmontanis Comitibus.* *BODO* Comes in *Pyrmont/* fuit Abbas in *Corbey:* *HENRICUS* Comes *Pyrmonticus* concessit aliqua bona cænobiò in *Wibershausen.* Hi Comites habent ex singulis agris, circumjacentibus oppido *Leude/* decimas & in oppido Curiam atque Jurisdictionem. Habuerunt sibi diu oppignoratam arcem ab *Eversteniis* Comitibus in *Ottenstein:* Quando duo fratres (qui erant ultimi ejus familiæ hæredes) Comites *Pyrmontani,* ut *Mauritius* Canonicus *Colonienſis,* & ibidem Diaconus Ecclesiæ, & *Joannes* (quem alii vocant *Henricum*) gubernator Comitatus, qui ex *Lippiaca Comitissa Anna* nullam habuit prolem, & sic absque hærede moritur: ita adhuc superstes existit ejus frater *Mauritius,* ut Ecclesiastica persona, qui ex concubina genuit filium, cui indidit nomen tale *Feurberch/* qui ante annos quinquaginta & plures multis admodum senex notus fuit in oppido *Leuda:* Et ex eo orta est familia illa dicta *Feurberch/* quæ in eò oppido ante

ante annos 20. adhuc extitit. *Speigelbergicus Comes, istorum ultimorum Comitum ex sorore Nepos*, fit hujus Comitatus Dominus & hæres.

In litera Q. nihil.

R.

REINSTEIN vel *Regenstein*/ Comitatus ad *Harciniam sylvam*, & est contiguus Dicecesi Halberstadenſi: Eorum facit mentionem *Albertus Crantzius* in Saxonia libro 6. cap. 42. & libro 9. cap. 28. & libro 10. cap. 6. deinde *Andreas Hoppenrodtus* refert ex veteribus Annalibus, quod anno Domini 1242. vixerit Comes ULRICUS in *Regenstein*/ & quod anno Domini 1277. vixerit alius ULRICUS (sine dubio prioris filius) deinde quod extiterit anno Domini 1381. BUSSO Comes in *Regenstein*. Et *Ernestus Broithauff* libro 2. cap. 49. *Chronici Mersburgici* meminit BERNHARDI Comititis in *Regenstein*. Idem Hoppenrodtus recitat hanc horum Comitum Genealogiam à nobis latine factam.

HENRICUS Comes ibidem vixit anno Domini 1190. & ejus nominis vixit Comes anno Domini 1200. Hic reliquit filium ULRICUM, sepultum in *Michelstein*/ qui vixit anno Domini 1242. & CONRADUM. Ulrici istius filius erat quoque ULRICUS, qui vixit anno Domini 1277. & ex *Honsteiniana* Comitissa N. genuit ULRICUM TERTIUM & *Henricum* mortuum sine hæredibus anno Domini 1295. *Ulricus* duxit *Elizabetham de Reichlingen*/ Comitissam (qui Comitatus mortuo ultimo hærede *Philippo*, in Thuringia existens, nomine desit esse) & ex ea genuit ULRICUM IV. *Albertum* & *Bernhardum*. Ex ULRICO IV. & *Magdalena* Domina de *Plawen*/ nascuntur ULRICUS V. BERNHARDUS & *Busso*, & ex his BERNHARDUS duxit uxorem *Agnezam*, Comitissam *Schwartzburgicam*, & ex his oriuntur ULRICUS VI. & *Gerhardus*. Ex ULRICO VI. & *Anna* Comitissa de *Honstein*/ nascuntur *Justus*, *Bernhardus*, *Eva*, *Frederici Deipholdici* conjunx, & ULRICUS VII. qui duas habuit uxores, primam *Barbaram* Comitissam de *Mansfelt*/ & alteram *Magdalenam* Comitissam de *Stolberge*/ ex hoc nati sunt *Ernestus*, *Barbara*, *Botho*, *Casparus Ulricus*.

ERNESTI conjunx erat *Dorothea Stolbergica*, vel ut alii, Comitissa de *Honstein* *Barbara*; BOTHONIS erant duæ uxores, *Catharina Schwartzburgica*, & altera *Anna de Schonenburgh*. Et adhuc ex *Ernesto* Comite geniti duo masculi hæredes supersunt. *Caspari Ulrici VIII.* conjunx est N. de *Budewig*.

E e e ;

RIT.

RITBERCH Comitatus Westphaliæ situs inter Diœcesin *Monasteriensem, Osnaburgensem, & Paderbornensem* atque Comitatus *Lippia & Ravensbergicum*: Est ibi castrum & oppidum ejusdem nominis: Dicio ejus non est ampla, attamen in vicinis Dominiis habet hic Comitatus multas villas & bona sita. Genealogiam horum Comitum, prout illam magna diligentia conquisi ex Chronicis, & eorum monumentis atque sepulchrorum inscriptionibus, ubi hic Comites hæcenus sepulti sunt, atque rerum usu, subjiciam, in honorem Illustrium & Inclytorum Dominorum ac Heroum, Domini SIMONIS, *Comitis Lippiensis* ac in *Ritberch/ Domini in Esens/ Stedesdorff & Witmunde* / atque Domini ENNONIS, *Comitis Orientalis Phrisia & in Ritberg/ Domini in Esens/ Stedesdorff ac Witmunde* / & utriusque Domini Nobilissimarum conjugum atque Matronarum Inclytarum, Dom. *Armegarda & Domine Wolpurgis*, natarum Comitissarum de *Ritberch & Dominarum Esens/ Stedesdorff* atque *Witmunde/ Comitissarum in Lipp / & in Orientali Phrisia*.

FREDERICUS Comes in *Ritberch* fuit in campo equestri *Magdeburgi* anno Domini 939. ejus nepos ex filio Ottone vixit anno Dni. 1025. nomine CONRADUS, qui rursus genuit CONRADUM, cujus filius erat OTTHO vivens anno Domini 1112. & post illum CONRADUS, & deinde ei successit FREDERICUS, qui vixit anno Dni. 1200. & hujus erat filius CONRADUS, qui conjugem habuit *Odam* Comitissam *Arnsburgicam*, quæ ei peperit *Conradum Episcopum Osnaburgensem, Otthonem Episcopum Paderbornensem, & FREDERICUM*, cujus conjunx erat *Beatrix* Comitissa *Lippiensis*: & hic genuit DITHMARUM, dantem fidem pro redimendo Simone Comite *Lippiensi*, ab *Osnaburgensibus* captivo anno Domini 1285. Huic ex *Ravensburgica* Comitissa *N.* nati sunt SIMON, majoris Ecclesiæ *Osnaburgensis* *Canonicus & Cantor*, qui vixit anno Domini 1325. *Conradus Episcopus Mindensis, & Ottho Episcopus Monasteriensis*, atque FREDERICUS, cujus conjunx erat *Alheida* Comitissa de *Reifferscheit* / cujus unicus fuit filius CONRADUS, cui conthoralis erat *Beatrix de Brunchhorst* / quæ ei peperit unicam filiam *Alheidam*, quæ nupsit *Othoni Comiti Hoyensi*, ex quo natus est CONRADUS, qui sibi tantum sumpsit titulum & insignia Comitatus *Ritbergici*, & ex *Deipholdica* Comitissa genuit *Joannem Canonicum Coloniensem*, in *Phrisia* occumbentem, *Bernhardum Scholasticum Paderbornensem*, & CONRADUM, qui ex *Jacoba* Comitissa de *Nervenar* genuit

Mar-

Margaretham, Frederici Ducis Brunsvicensis conjugem, JOANNEM, gubernatorem patriæ, Conradum Episcopum Monasteriensem & Osnaburgensem: JOANNI erat conjunx Comitissa de Lippia Margareta, Bernhardi bellicosi filia & Simonis (qui est modernorum de Lippia Comitum avus) soror. Hic JOANNES capitur ab Erico & Henrico fratribus & Ducibus Brunsvicensibus (quorum patruus Fredericus erat ei affinis) cum pro civitatibus contra Duces bella gereret, anno Dni. 1485. Hic genuit ex sua conjugē Elizabetham Comitissæ Ezardi in Orientali Phrisia uxorem, Armegardam Comitissæ Otthonis de Tecklenburch conjugem, & OTTHONEM filium, cui duæ erant uxores, prior ipsi fuit conjunx Anna nata Comitissa de Sehen/ quæ ipsi peperit Ursulam Domini Philippi, Baronis liberi atque Domini in Winnenberch (quod Dominium est conterminum Treverensi ditioni) conthoralem, Joannam Decanissam in illustri collegio Hervordienſi, Armegardam Abbatissam in Freden & Metelen, tum etiam Otthonem, qui in castris Caroli V. Cæsaris ad urbem Metensem positus anno Domini 1551. periit, & fuit militaris Heros, cui erat cum fratre Joanne de hæreditate controversia: secunda erat istius Otthonis conjunx Anna, nata Domina in Esens/ Stedesdorff atque Witmunde/ & ea peperit Comiti Otthoni Armegardam & Simonem maturius morientes, & JOANNEM eruditum Comitem & possessorem atque hæredem Comitatus Ritbergici, ac Dominiorum Esens/ Stedesdorff atque Witmunde/ qui dum arma caperet contra Comitem Lippiensem Bernhardum, cingitur à proceribus ordinis Westphalici in sua arce Ritberch/ & se tandem ipsis captivum tradit; Ita captus, in custodia multos Germanicos libros vertit in linguam latinam, sicut illos in arce Esensi vidi. Huic fuit conjunx Agneza Comitissa nata de Benthem & Stensfurth/ quæ ei peperit Armegardam Annam maturius morientem & Wolpurgim: pater Comes JOANNES moritur Colonia: deinde elocatur filia ARMEGARDA Dno. Erico Comiti Hoyensi & Broichausiano, Jodoci filio: qui ita, per patris dotalia, consequitur in possessionem Comitatum Ritbergicum & Dominia Esens & Witmunde: sed cum absque hæredibus moreretur, anno Domini 1575. secunda ipsius relictæ vidua Dna. Armegarda nupsit Dno. SIMONI Comiti Lippiensi & Ritbergico, atque ejus Soror Domina Wolpurgis elocatur Dno. Ennoni Comiti Orientalis Phrisiæ, & Domino in Esens. Utrique sorori Nobilissimæ det Dominus hæredes atque posteros. Hanc genealogiam vidit & approbavit vir excellens Dn. Jodocus Wetters, Cancellarius Ritbergicus & Esensis.

RHEDE

RHEDE, proprium in *Westphalia* Dominium, ad *Amasim* flumen, in vicinia urbis *Widebrugga*, & est contiguum diocēsis *Monasteriensi*, circa veterem *Burchgraviatum* Imperii arcis *Stromberch* & *Osnaburgensi*, ad terminos Comitatus *Ritberch*. *Gobelinus* persona, Decanus *Bileveldianus* & postea Monachus in *Bodefen* / in suo *Cosmodromio*, meminit *Wedekindi* Dni. in *Rhede* / qui cum Nobili Domino *Bernhardo Lippiensi* militavit potentissimo Duci & Electori *Henrico Leoni*, & hi duo Domini multum damni intulerunt *Coloniensi* Præsuli: Istius **WEDEKINDI** unicam filiam duxit **HERMANNUS**, Domini *Bernhardi de Lippia* filius, sed eam arcem & Dominium postea invaserunt *Comites Tecklenburgici*, adimentes *Lippiensibus* Comitibus hoc, propterea est inter vicinos illos *Comites Tecklenburgicos* & *Lippienses* coortum aliquando bellum de possessione & jure Domini & arcis *Rheden*. Hodie eam arcem & Dominium possident *Comites Tecklenburgici*, scribentes se *Dominos in Rheden*.

RATZEBURG dicit *Crantzius* Comitatum fuisse proprium. Est hodie castrum & urbs, ubi *Henricus Leo*, magnus ille *Saxonia, Westphalia & Angrivaria Dux* constituit *Episcopatum*, cujus possessor est modo *Christoferus Dux Megapolensis*: interim ad multos annos hoc castrum & urbem tanquam hereditariam ditionem obtinuerunt *Duces Inferioris Saxoniae ad Albim in Lovenborch* / ut *Magnus* avus, *Franciscus* filius, & *Franciscus* nepos, *Duces Saxoniae, Angariae & Westphaliae*.

ROSTOCHII urbis & Domini jus atque titulum obtinent *Duces Megapolenses*, & de eo Dominio scribet clarissimus historicus multa utilia, videlicet *Doctor David Chytræus*, qui jam ibi in *Academia* ejus urbis vixit ad annos triginta duos.

S.

SCHOWENBORCH celebris Comitatus, situs ad *Visurgim*, inter *Ducatus Brunsvicensem & Luneburgensem* atque diocēsin *Mindensem*, & Comitatum *Hoyensem*, vicinusque est Comitatu *Lippia*. **ADOLPHUM** de *Salinge*, auratum equitem, *Conradus II.* Cæsar *Minde* in Comitibus constituit & fecit *Comitem in Schowenborch* anno Domini 1030.

Cujus filius *Adolphus* impetrat quoque à Cæsare *Lothario* Saxone anno Domini 1115. Comitatum *Holfatiæ*.

Alber-

Albertus Crantzius in sua *Saxonia* & in *Metropoli*, quam sæpissimè horum Comitum honorificam facit mentionem, & eorum antiquam recitat genealogiam libro 8. *Saxonie* cap. 26. & 27. & ego quando Principum daturus sum Genealogias, de hac prolixius referam. Tantum nunc à GERHARDO (dicto *cæco*) sumam initum, atque subsequentem Genealogiam, in horum illustrium & Generosissimorum Comitum ac Dominorum, Domini *Hermani* nuper *Mindensis* Præfulis, *Antonii* Reverendi Decani *Metropolitani* *Colonienfis*, & Præpositi *Hildesimensis*, Item Dni. *Adolphi* & Dni. *Ernesti* Comitum in *Holstein/Schowenberg* & *Sterneberch* Dominorum in *Gemme*/ honorem subjiciam.

Ex GERHARDO *cæco* nascuntur ADOLPHUS & OTTHO, Comites in *Schowenberch*/ & ex ADOLPHO nascitur ADOLPHUS, cujus hi erant filii ex *Lippiaca* conjuge, *Simon* occumbens in aliqua pugna, *Adolphus* moriens in itinere, dum iret ad terram *Sacram*, versus *Hierusalem*, *Gerhardus* Episcopus *Mindensis*, *Bernhardus* Præpositus *Hamburgensis*, & OTTHO *Gubernator Schowenburgici* Comitatus: OTTHO genuit ex *Brunsvicensi* Comitissa *Wilhelmum* in pueritia morientem, & ADOLPHUM, ex ADOLPHO nascitur OTTHO, qui mortuis Ducibus *Schleswicensibus* & Comitibus *Holsatiae* *Gerhardo* & *Adolpho*, absque masculo hærede, quibus successit ex sorore nepos *Christianus I.* Rex *Daniæ* resignavit eidem Regi jus istius partis *Holsatiae*, quam prædicti Duces obtinuerant, pro certa pecuniæ summa, interim & ipse & sui posteri, priora sua castra in *Holsatia* & circa *Hamburgam* urbem obtinuerunt. Ex isto OTTHONE nascuntur ADOLPHUS, *Ericus*, *Ernestus* Episcopus *Hildesimensis*, *Mechilda* *Bernhardi* Ducis *Luneburgensis* conjunx, *Ortho* *Henricus* Episcopus *Mindensis*, *Anna* *Bernhardi* Comitissæ de *Lippia* uxor, *Bernhardus*, *Joannes* & *Antonius*, ex his omnibus unus JOANNES factus est conjugatus. Nam ille duxit *Cardam* alteram filiam Domini in *Gemme*/ & cum ea consequitur in dotem totum *Dominium* in *Gemme*/ quæ diu mansit sterilis, sed tandem de mortuis fratribus reliquis peperit suo Domino filium JODOCUM anno ætatis suæ 50. Hic JODOCUS ducta *Wilhelmi*, Comitissæ *Nassoviensis* sorore *Maria*, genuit *Henricum* in pueritia mortuum, *Adolphum* Archiepiscopum *Colonensem*, JOANNEM, qui ex conjuge *Elizabetha* Comitissa *Orientalis Phrisiæ* nullam habuit prolem, OTTHONEM de quo postea, *Antonium* succedentem fratri in Archiepiscopatu *Colonensi*, ERNESTUM ducentem conjugem ex Dominis de *Schomburgh*/

burgh/ JODOCUM (qui *Henrici* Domini de *Brederoth* sorore ducta, N. genuit *Henricum*, *Joannem*, *Othtonem* & *Wilhelmum* præpositum *Hildesimensem*, & in *Meschede*/ atque *Ericum*. Nunc de OTTHONE gubernatore patriæ dicemus : Hic OTTHO fuit primò electus *Hildesimensis* Episcopus, sed eo Præfulatu resignato, suscepit gubernationem *Ditionum* paternarum, & habuit duas ordine conjuges : prima ei fuit uxor *Maria*, filia *Barnini* Ducis *Pomerania*, quæ ei peperit *Hermannum* Episcopum *Mindensem*, *Adolphum* *Antonium* Decanum *Metropolitanum* *Colonensem*, *Othtonem* in juvenili ætate mortuum: Secunda *Oththoni* erat uxor, *Ursula* Ducis *Luneburgici* *Ernesti* filia, & soror *Henrici* ac *Wilhelmi* Principum, ex qua ei nascuntur *Maria*, *Elizabetha* & *Ernestus*; Hic *Oththo* fuit bellicosus Heros, militans aliquoties cum laude in castris Regis *Hispaniarum*, cujus *Inclyta* vidua est adhuc superstes, est hic Comitatus amplus & habet splendidas urbes ac arces sive præfecturas.

SVERINUM olim proprius Comitatus, cuius arx & urbs hodie existentes parent Ducibus *Megapolensibus*, *Crantzii* in *Saxonia* & in *Metropoli*, deinde *Joannes Petersenus* meminere aliquot Comitum *Sverinensium*, ut *Gunzelini*, qui ædificavit *Wismariam* anno 1239. *Henrici* & *Helmoldi*. *Henricus Leo* magnus ille Princeps constituit quoque ibi Episcopatum: quem cum Comitatu hodie obtinent Duces *Megapolenses*: Sed de istis Comitibus insignis historicus & antiquitatis indagator ac scriptor celebris Dn. *David Chytrus* certissima dare poterit. Hodie Duces *Megapolenses* scribunt se *Comites Sverini*.

STARGARDIA ditio versus *Pomeraniam* sita, quoque iisdem Principibus paret, de cujus Dominis luculentam poterit dare historiam Dn. *David Chytrus*.

SPIEGELBERG. Horum Comitum meminit *Albertus Crantzii* libro II. cap. 24. in *Saxonia* & alibi etiam in *Metropoli*, & explicat, quomodo contra *Spiegelbergicos* belligerati sint *Oththo* & *Fredericus Luneburgici* Duces, Item contra eosdem pugnam instituerunt, *Henricus* & *Wilhelmus* Duces *Brunsvicenses*, anno Domini 1435. & licet quidam Comes *Spiegelbergicus* circa oppidum *Rintelen* pugnaverit contra Duces feliciter, tamen perit in ea pugna. *Spiegelbergici* Comitibus feliciter pugnantibus

COR.

contra Wilhelmum Ducem Brunsvicensem meminit idem Crantzius in Metropoli libro II. cap. 27. Nam propter Comitatum Hallermunthannum Spiegelbergici Comites alacriter pugnarunt, contra Wilhelmum Ducem Brunsvicensem, qui ipsis castrum munitum Hachmollen & deinde castra & præfecturas istius Comitatus Hallermontani Sprunge / Hallermond & Hallerborch violenter eripuit & ademit, de qua re copiosius alibi, Item cum istius Wilhelmi senioris filius *Wilhelmus junior*, Dux Brunsvicensis cum fratre Frederico pugnaret pro fratribus Comitibus de Hoya, Erico & Joanne contra Osnaburgenses, stabant à partibus Osnaburgensium Comites Spiegelbergici, & feliciter pugnarunt, ideo ex istis constat indiciis tales Comites fuisse celebres & bellicosos Heroes. Quæ vel reperi, vel ab aliis accepi, de hoc Comitatu, subijciam in honorem Incltyti PHILIPPI, *Comitis de Lippia & in Spiegelberch ac Pyrmouth.*

Fuit arx ejus nominis, sita in cteriori Saxonia ad duo milliaria ab urbe Hamelonia, in vicinia arcis excelsæ & oppidi adjacentis Løwenstein/ ubi adhuc in plano vidi locum & sacellum, Spiegelberch dictum ante annos 15. ibi inquam habuit Comes Spiegelbergicus arcem & sedes: interim in monte Løwenstein habuit Dominus in Homborch ex concessione Comitis Spiegelbergici, in ea vicinia ein Jagthaus / castellum venationi adaptatum: Jam vulgo sic refertur, quod Dominus in Homborch vocaverit aliquando in hujusmodi castellum venatorium ad convivium Comitem Spiegelbergicum, cum jam læti essent, in medio convivio curat Homborgicus occidi Comitem, & interea quoque incendi arcem ejus vicinam Spiegelberch: & hac occasione invalit bona, villas ac agros pertinentes ad Spiegelbergicum Comitatum. Sed Episcopus Hildesimensis susceperat juniores Comites in tutelam, & ejus patrocinio reædificarunt castrum Copenbruggum, ac Episcopus ipsis auxilio fuit, ut ablata bona ut plurimum reciperent, ideo hoc castrum Copenbruge cum oppidulo, atque aliquot pagos & decimas, in vicinia arcis Løwenstein/ obtinent, imò adhuc habent jus conferendi parochiam in oppido Løwenstein. Hi Comites habuerunt castrum & præfecturam Osen ad Visurgim, à Comitibus Ebersteniis opignoratam per aliquot secula, ubi ante arcis illius portam vidi muro infixam insignia Comitum Spiegelbergicorum ante multos annos. Hanc arcem & præfecturam ipsis ademit Ericus senior Dux Brunsvicensis, hujus Erici pater. Quæ autem reperi, de his Comitibus subijciam.

Magdeburgi in campo equestri fuit anno Domini 939. ERNESTUS,

Comes Spiegelbergicus, item *Tiguri* anno Domini 1165, fuit in campo eque-
stri JODOCUS, *Comes in Spiegelberch* & inter antiquissimos Saxoniae
Comites refert etiam *Ernestus Brotauffius*, in *Chronico*, vel *Genealogia*
Anholdinorum Principum, & hos *Spiegelbergicos Comites*, unde constat eos
esse nobilissimae & antiquissimae familiae Heroes. Ego integram ge-
nealogiam eorum dare nequeo, etsi de ea inquirenda diligenter labo-
raverim, quia temporis injuria & hominum negligentia hoc factum
est: ideo de postremis hujus Inelytae Genealogiae Comitibus tantum
dicam & scribam, quantum mihi constat & ego reperi.

MAURITIUS *Comes in Spiegelborch* (cujus patruus ejusdem
nominis *Mauritius* fuit *Abbas in Corbeja*) *Prapostus Embricensis*, & *Ca-*
nonicus Coloniensis fuit, Heros doctissimus, poëta, orator, historicus, &
talis qui vehementer laboravit ut puritas latinae linguae restitueretur.
Hunc magni fecit *Rodolphus Agricola Phrisius*, & vivum vivus amavit,
& mortuum magno encomio celebravit, & in ejus epicedio censet
ipsum, omnes suo tempore Heroes eruditione & multijuga lectione
superasse. Hujus frater erat *Joannes Canonicus Coloniensis* & *Fredericus*
fuit tertius frater, quorum pater fuit *Philippus* & mater erat soror ul-
timorum Comitum de *Hallermundt* ut *Wilbrandi*, *Episcopi Mindensis* & *Ot-*
thonis soror, & ex hoc FREDERICO nascitur MAURITIUS, qui ex
Alheida Comitissa de Lippia conjuge sua, nullam habuit prolem. JOAN-
NES frater Mauriti habuit conjugem N. *Comitissam* natam de *Solms*/
& utriusque soror *Walpurgis* *Abbatissa* in *Gandershem*: *Joannis filius*
erat JOANNES & filia *Anna Theodoro de Plessa* Domino elocata: JO-
ANNIS hujus conjunx prima erat *Pymontana*, & cum ea consequitur eum
Comitatum Pymontanum in dotem, deinde altera ei fuit conjunx N. *Deip-*
holtiana *Comitissa*, mater FREDERICI, qui ex *Honsteniana* *Comitissa*
genuit *Mariam*, *Abbatissam* in illustri collegio *Affendienfi*, & alteram
filiam N. *Comiti de Gleichen* elocatam, PHILIPPUM ultimum mascu-
lum hæredem istius celebris & antiqui Comitatus Spiegelbergici, qui
occubuit in castris atque acie *Philippi Hispaniarum Regis*, ante urbem
Quintinum in Burgundia anno Domini 1578. in die *Laurentii*, atque *Ca-*
meraci in summo templo sepultus est: Hujus *Philippi* & reliquarum
duarum Matronarum soror erat quoque *Ursula* adhuc innupta, quæ po-
stea elocatur HERMANNO SIMONI, *Comiti de Lippia*, qui per pacta
dotalia cum Domina *Ursula* consequitur utrumque *Comitatum Spiegelber-*
gicum & *Pymontanum*, fratre ut diximus *Philippo* rebus humanis ex-
empto,

empto, & absque hæredibus discedente. Hæc URSULA peperit Domino HERMANNO SIMONI duos filios, unum à nativitate sua statim morientem, alterum nomine PHILIPPUM magnanimum & in ipso flore ætatis integrum existentem Heroa, de quo jam, ut virilem ætatem attingente, & mox manum ad gubernacula Regiminis admovente, magna spes est.

STENFURT proprius *Comitatus in Westphalia, circa viciniam Comitatus Horstmar/* & est conterminus ditioni *Monasteriensi* & Comitatu *Benthemensi*: *Stenfurdia* civitas & castrum splendent hodie. Ego in gratiam & honorem Inclyti & generosissimi Herois Domini ARNOLDI, *Comitis in Benthem/ Tecklenborch & Stenfurth/* Domini in *Wevelinckshove & Rhede/* quæ de his reperi, subjiciam. REINERUS Dominus vel Comes in *Stenfurth* fuit *Brunsviga* anno Domini 996. in campo equestri & BALDUINUS Dominus in *Stenfurd* vixit anno Domini 1030. cujus conjunx erat *Domini de Uhusen filia*: REINARDUS filius vixit anno Domini 1064, ejus conjunx erat *filia Horstmariensis Comitis* & hujus erat filius LUDOLPHUS (cujus conjunx fuit *Tecklenburgica*) atque ex eo natus est BALDUINUS cujus uxor fuit *Lippiaca Simonis soror*, hujus facit mentionem *Crantzius* in *Metropoli* libro 8. cap. 52. hujus filius erat *Baldvinus Episcopus Paderbornensis*, qui inter celebres Heroes Germaniæ refertur & hujus meminit *Albertus Crantzius* libro 9. cap. 26. & hujus frater erat LUDOLPHUS, qui ex *Benthemensi Comitissa* genuit BALDUINUM, qui ex *Sternebergica Comitissa* genuit bellicosum BALDUINUM, qui captivum duxit *Episcopum Monasteriensem Otthonem de Hoya*, bellicosum alioquin Heroa: hujus conjunx erat *filia Domini in Gemme/* ex quibus parentibus nascitur unica filia, quæ traditur in matrimonium *Comiti Benthemensi ARNOLDO, Bernhardi I. filio & accipit in dotem Comitatum Stenwordiensem*: ita hic *Baldvinus* fuit ultimus in mascula linea istius familiæ Comitum de *Stenfurd*.

STERNEBERCH proprius olim in *Westphalia Comitatus*, inter *Ducatum Erici Ducis Brunsvicensis, & Comitatus Schowenburgensem & Lippiensem situs*, cujus insingia erant *Rubra Stella*: *Arcem & ditionem Sternebergicam* occupant *Lippienses Comites*; *Arcem Sternebergicam restauravit HERMANNUS SIMON, Comes de Lippia & Spiegelberch/* pater Philippi. *Pertinent ab antiquo ad hunc Comitatum: præter arcem & præfecturam Sterneborgicam, Barrentorff arx & civitas, item Alverdiffen ca-*

rum & oppidum. Dissiderunt olim Lippienses & Schowenbergenses Comites propter hunc Comitatum, quæ res est composita tandem, ut alibi diximus. *Albertus Crantzius* in Metropoli libro 8. cap. 33. meminit CONRADI, *Comitis Sternebergici*, qui fuit *Episcopus Magdeburgensis*, & vixit circa annum Domini 1367. *Crantzius* etiam meminit ibidem 10. cap. 22. SIMONIS de *Sterneberch Comitis, Episcopi Paderbornensis*, & hi duo Episcopi fuere fratres ultimi, in ea mascula linea istorum Sternebergensium Comitum, *Henrici*, qui ex *Heilwiga Deipholtiana* Comitissa nullam prolem reliquit. Istorum autem trium fratrum Comitum Sternebergensium, ut suorum nepotum, nempe ex sorore ejus natorum fuit tutor SIMON *Nobilis Dominus de Lippia*, cujus vidi Sigillatas literas, quibus nomine istorum Comitum Sternebergensium, confirmavit Ecclesia in *Barrentrup* bona aliquot collocata à militaribus de *Billerbecke* / tanquam tutor anno Domini 1317. HENRICUS Comes Sternebergicus diu vixit. Nam circa annum Domini 1399. moritur. Eo mortuo, distrahitur Comitatus Sternebergicus, Nam in illum sibi jus & Schowenbergici, & Lippiaci vendicabant, ideo & SIMON avus & BERNHARDUS pater atque SIMON filius, Comites Lippienses multa bella contra Schowenbergicos Comites gesserunt, in illo bello & dissipatione omnia incendiis & rapinis utrobique vastata sunt. Fuit in eo Comitatu primaria urbs *Bosinckveldia*, cujus ante annos 25. mœnia & portas, jam ut audio dirutas, vidi: sed in illo intestino bello sic est ea civitas quassata, ut fugientibus hominibus spelunca fieret luporum, draconum, serpentum & aliarum ferarum. Sed postquam Anna Schowenbergica in matrimonium traderetur BERNHARDO, *Simonis Paderbornensis Episcopi fratri*, res est composita ante annos plures quam centum,

STIRMB proprium Dominium, quod olim subsuit Dominio *Broid* / situm inter urbes *Affindiam & Düsberg* / & fuit hujus Domini *Stirmb* hætenus dum vixit HERMANNUS GEORGIUS, Comes in *Limpurg & Brundhorst* / Dominus in *Stirmb ac Wisch* / possessor, qui reliquit hæredes ex *Maria*, nata Comitissa de *Hoya*, hæc de ea reperio ditione: una filia *Wilhelmi* Comitis de *Limpurg* / elocatur Comiti in *Falsenstein Georgio*, cujus filii *Georgius & Wiricus* erant, & *Wiricus* retinet *Broid & Georgius Stirmb* obtinet, & hic *Georgius* Comes in *Limpurg & Stirmb* / sit Dominus in *Wisch* per *Armegardam Henrici* Comitis vel Domini in *Wisch* unicam filiam, de mortuo fratre *Joachimo* absque hæredibus, sibi

sibi conthoralem, ex quo natus est *Hermannus Georgius*, cujus sunt liberi, *Jodocus*, *Joannes*, & *N.* item *Metta* & *Agneza*.

T.

TECKLENBORG. *Albertus Crantzius* meminit Comitum *Tecklenburgensium* admodum sæpe, & quidem honorifice, in *Metropoli* libro 9. cap. 44. libro 7. cap. 15. 21. & 43. libro 8. cap. 52. libro 10. cap. 4. & 48. atque 85. libro 11. cap. 42. & in *Saxonia*, libro 7. cap. 18. & libro 10. cap. 7. fuit olim amplissimus & etiam vetustissimus Comitatus: modo situs inter *Diœceses Monasteriensem & Osnaburgensem*, & quia *Ducatus Angariae* insignia, tria rubra folia marina gerunt, certum est illos quoque aliquam partem in *Angaria* vel *Angrivaria* obtinuisse. Nam eorum gubernatio se ad *Visurgim* usque versus *Mindam* extendebat, & eis paruit oppidum *Lubecca* in *diœcesi Mindensi*, & in ejus oppidi vicinia extruxerunt Comites *Tecklenburgici* castrum *Reinenberg*/ quod eis ademit *Episcopus Mindensis Conradus*, natus Comes de *Deipholte*. Alii dicunt eis quoque paruisse castrum *Rode*: paruerunt etiam eis arces *Bevergerne & Cloppenburg*/ item oppida, *Reine/ Hase-lunda, Loninga, Bevergerne/ Dita & Cloppenburg*/ & omnes has arces & oppida ademit *NICOLAO*, Comiti in *Tecklenborg*/ *Episcopus Monasteriensis OTTO*, Comes *Hoyensis*: item habuerunt prope *Quackenbruggen* arcem, dictam *Arckenow*/ cui subdita erat urbs *Essena*, sed cum inter fratres *Tecklenburgicos*, alterum *Episcopum Osnaburgensem*, & alterum gubernatorem patriæ, cooreretur bellum, est & *arx Arckenow & urbs Essena* destructa, ex cujus ruderibus extructa est civitas *Quakenbruggum*: item Comites *Tecklenburgici* habuerunt castrum cum multis pertinentiis ad milliare situm ab urbe *Osnaburga*, dictum *Bordeborg* vel alias *Bor-bindhhausen*/ quod cum omnibus bonis & villis, sylvis, agris & pratis contulerunt cœnobio in *Dejede*: habuerunt aliquando in possessione *Iborg* arcem, ditionis *Osnaburgensis*. Deinde in Comitatu *Ravensburgico*, sub castro *Ravensborg* prope pagum *Verßmel*/ habuerunt arcem *Hastelbecke*/ cum suis pertinentiis: Et habuerunt olim hi Comites multum juris in urbibus *Monasterio & Osnaburga*: *Monasterii* erat eis una aliqua porta civitatis propria, & nihil audebant cives vendere in foro, quin ex singulis portionem Comiti assignarent, *darüm seyn zu Münster die Bogen auf dem Markte gebauet*. Hæc ut in gratiam & honorem *Illustris & Inclyti Comitis ac Domini Dn. ARNOLDI Benthemensis & Stein-*

Steinvordienfis, Domini in *Bevelinckhove / Lingen* ac *Diheden* scripsi, sic plura in favorem istius Herois de his Comitibus dicturus sum, & deinde pulchram celebrium Comitum Tecklenburgensium genealogiam subjiciam. *Hi Comites habuerunt olim imperium usque ad mare*, propterea *anchoram* in insignibus gerunt, & existimant nonnulli, quod tunc mare jam procul exundaverit, usque ad ditionem Paderbornensem & Comitatum Lippiæ, ibi in terminis utriusque ditionis est locus vastus, dictus *die Senne / quasi der See Ende*. Hinc esse ajunt quidam, quod ad mare Tecklenburgici Comites habitaverint: alii existimant hoc insigne eis provenire, quod fuerint veri hæredes *Comitatus Suerinensis*.

Est horum Comitum cum Aldenburgicorum prosapia, familia antiquissima, quæ tempore *Wedekindi Regis Saxonia, Westphalia & Angrivaria* extitit, & numeratur etiam ab *Ernesto Brotuffio* Comes Tecklenburgicus, qui tempore Caroli Magni extiterit. Hæc est genealogia istorum Comitum, quam reverenter inscribo & assigno Magnanimo Heroi & prædicto Comiti Dn. ARNOLDO, *Comiti Tecklenburgico*, & magno labore ac opera observavi, multoque tempore congesti, comprobatum aliquando à Domino D. *Hermannno Husekeno, Cancellario Osnaburgense*. COBBO Comes Tecklenburgensis, vixit tempore *Lodovici Pii* (Caroli magni filii) & habuit cum Episcopo Osnaburgensi controversiam: hujus filius erat ALBO, testibus aliquot manuscriptis Chronicis, huic succedit filius HERMANNUS, qui genuit WILHELMUM, se in campo equestri *Magdeburgi* exercentem, anno Domini 939. & hujus erat filius HERMANNUS, ex quo natus est REINERUS, qui fuit in campo equestri *Gottinge* anno Domini 1119. celebrato, hujus uxor erat *Alheida*. Hujus liberi erant tres, ALBERTUS, qui fuit in campo equestri *Tiguri*, anno Domini 1165. HENRICUS qui fuit *Colonia* in campo equestri anno 1179. THEODORICUS, qui vixit anno Domini 1150. & ex *Cunegunda* uxore SIMONEM genuit, qui stetit à partibus Episcopi Colonienfis, contra *Henricum Leonem* Potentiss. Principem ac Electorem, à quo est captus & ab eo tempore ejus castra sequitur: hic ex conjugē Erika genuit *Lodolphum* Episcopum Monasteriensem, qui diu vixit, & SIMONEM opem ferenti *Ostoni IV. Cæsari*, Henrici Leonis filio, anno Domini 1201. atque tandem Ravensburgicis Comitibus bellum inferentem, in qua pugna perit anno Dn. 1207. Hujus ex *Arnsbergica* Domina filii erant, *Engelbertus* Episcopus Osnaburgensis, & OTTO, & coorta magna inter fratres controversia, ut dum Episcopo fratri inferret bellum OTTO Co-

Co-

Comes, & ei adhereret *Wigboldus*, Dominus in *Dyssen* / perierit *Wigboldus* & impetrata victoria *Engelbertus* multum damni intulerit fratri *Ottoni*, multaque ei demolitus sit. Hos dissidentes fratres patruus eorum Episcopus Monasteriensis *Ludolphus* reconciliando composuit. *OTTO*, qui vixit anno Dn. 1236. habuit conjugem, filiam *Burggravii de Stromborg* / & hujus erat filius *SIMON*, cujus uxor erat Comitissa *Lippiensis*, & factus est pro affine Comite *Lippiensi Simone* cum aliis Comitibus obses *Osnaburgensibus* anno Dn. 1305. Hujus erat filius *NICOLAUS*, qui anno Dn. 1330. intulit bellum *Osnaburgensibus*, & habuit duas conjuges, unam *Deipholticam* & deinde *Benthemicam*. Hujus filius *OTTO* habuit conjugem *Spiegelbergicam*, & vixit anno Dn. 1360. hujus filia erat ultimi *Burggravii de Stromborg Burchardi*, quem alii *Joannem* appellant, conjux, & filius *NICOLAUS*, qui se suo parenti opponit, & propterea à Domino punitur, quia huic Episcopus Monasteriensis *Otto*, natus Comes de *Hoya*, ademit castra *Bevergerne* & *Eloppenburg* / cum paulo ante magno labore subegisset *Phrisios Soilerios* & *Schnaffios* eosque Præfecturæ *Eloppenburg* subjecisset : hic duas habuit conjuges unam *Morsensem*, quæ ei peperit *Annam*, *Wilhelmi Ducis Montensis & Comitis Ravensburgici* conjugem, & *Richardam Comitissæ in Delmenhorst Ottonis* conthoralem: deinde altera *Nicolao* fuit conjunx *Hoyensis*, quæ peperit *Ottonem* Comitem & *Alheidam Gerhardi Comitissæ Oldenburgici* conjugem atque *Nicolaum*, qui fratres diviserunt inter se Comitatus, ut alter in *Tecklenborg* & alter in *Lingen* moraretur : *Ottonis* conjunx erat *Brunckhorstiana* absque hæredibus, & *Nicolai* conjunx erat *Alheida Plessia*, quæ moritur anno Dn. 1442. hic ante castrum *Rheden* Comitem *Lippiensem Bernhardum* in fugam profligavit, ejus castra incendit & ipsius aliquot nobiles vel militares cepit : *Nicolai* erant filii *Otto*, *Nicolans*, qui invito fratre duxit *Elizabetham* Comitissam de *Mörse* / sed caruit hæredibus, *OTTO* duxit *Armegardam* Comitissam de *Ritberg* / *Joannis* filiam, *Conradi* Episcopi Monasteriensis & *Osnaburgensis* ex fratre nepotem, *Ottonis* sororem, quæ marito peperit *Catharinam* Abbatissam in illustri collegio *Affindiensi*, N. filiam, *Præpositum* in *Borchhorst* / *Ottonem* *Præpositum* in Collegio *Osnaburgensi* ad S. *Joannem*, *Nicolaum* in castris *Christopheri Oldenburgici* Comitissæ, in *Dania* militantem & occumbentem in prælio commisso auf dem *Ochsenbrincke* / anno Domini 1534. & *CONRADUM* gubernatorem patriæ, qui sibi duxit uxorem *Christinam*, natam *Hassie Landgraviam*, quæ *Conrado* unicam peperit filiam nomine *Annam*,

Ggg

quæ

quæ est elocata *Evervino Comiti in Benthem* & ei adfert in dotem Comitatum *Tecklenburgicum*, & Dominium in *Rheden*: & ex ea *Evervinnus* genuit *ARNOLDUM*, hodiernum Comitem & gubernatorem quinque ditionum ut *Benthemensis*, *Tecklenburgici* & *Stenvordiani* Comitatum, atque Dominiorum *Wevelinckhove* & *Rhede*. *WEVELINCKHOVE* est *Dominium prope urbem Novesium* ultra *Rhenum*, & fuit aliquando Episcopus *Monasteriensis* *Florentius de Wevelinckhove* / qui ad *Trajectensem* Episcopatum translatus est : & legimus in historiis & antiquis monumentis, quod *Monasterium præmonstratensis ordinis Sanctwaden* prope *Grevenborg* in nemore *Nobiles milites & Domini de Wevelinckhove* *Christianus & Albeco* filius fundaverunt anno Domini 1145. Hæc quoque in honorem istius Herois obiter indicare volui & alibi vide litera *G. de Gemme* / diximus quoque de *Dominio Wevelinckhove*. Est quoque moderno Comiti *ARNOLDO* soror ex *Anna Tecklenburgica* nata *Wolpurgis*, *Hermannii Comiti de Wedda* elocata. *ARNOLDUS* Comes *Benthemensis*, *Tecklenburgensis* & *Stenvordiensis*, Dominus in *Wevelinckhove* ac *Rheden* / duxit conjugem *Magdalenam*, Comitissæ *Adolphi de Neuvemar* / *Morse* & *Limpurg* / Domini in *Alpen* & *Lingen* sororem, ac ex ea genuit *Evervinnum*, *Weirichum* & *Adolphum* filios, *Annam* filiam & plures. Christus det Nobilissimo parenti & filiis generosis gratiam.

W.

WALDECH, Comitatus vetus & antiquus isque amplius, feudum *Landgravii Hassiæ*, vicinus *Hassiæ* & veteri Ducatus *Angariæ* & *Westphaliæ* ditioni, quæ modo paret *Colonienti Electori*, & ea aliquando *Lothario Casari*, *Henrico Superbo* & deinde *Henrico Leoni* paruit, & alibi etiam hic Comitatus attingit *Paderbornensem* diocesim. Est quidem aliud Dominium ejusdem nominis *Waldech* sub amplissimo Comitatu *Beldentis* ad locum *Hundesrück* / prope *Trarbach* / è regione oppidi *Bacherach* / & alibi quoque appellantur Domini de *Waldech*. Nam in Comitibus *Augustanis* anno Dn. 1566. fuere *Wolfgangus & Theidericus de Mepelrein* / Domini de *Waldech*. Fuere quoque equites aurati, in aliquot campis equestribus ejusdem nominis, ut *Merspurgi* anno Dn. 968. *Sigismundus* eques de *Waldech*; item *Augusta* anno Dn. 1082. Sed hic nos loquimur de antiquis his Comitibus *Westphaliæ*, & quæ de ipsis reperi, in honorem Illustrium Comitum & Nobilissimorum Dominorum, Dn. *Gutheri*, Dn. *Francisci*, Dn. *Josæ*, Dn. *Bernhardi* &

& Dn. VOLRADI, Comitum de Waldeck / subjiciam & postea annexam ipsam genealogiam. *Schvvinfurti* fuit in campis equestribus *Wolfgangus Comes in Waldeck* anno Dn. 1296. item anno 1311. *Ravensburgii* : & anno Domini 1380. vixit FREDERICUS Comes de Waldeck & fuit in campo equestri *Schaffenhufii* anno 1392. Et PHILIPPUS Comes Waldechianus fuit in campo equestri Darmstadii anno Dn. 1403. Fit horum Comitum mentio apud *Crantzium* in Metropoli libro 7. c. 9. ubi dicitur de *Wedekindo* Comite Waldechiano, sicut etiam fit libro eodem cap. 28. ejus mentio tanquam advocati Ecclesiae Paderbornensis, & fit ibidem etiam *Hermani* Comitis de Waldegge (sic enim eos scribit *Crantzius*) mentio: istius prioris *Wedekindi* filius fuit sine dubio ejusdem nominis dictus *Wedekindus*, Episcopus Osnaburgensis, ejus honorificam facit *Crantzius* mentionem libro 8. in Metropoli cap. 7. avum vel patrem *Wedekindum* Comitem Waldechianum, tenuit cum *Simone* Comite Tecklenburgico captivum *Henricus Leo*, teste *Gobelino Persona* in *Cosmodromio* suo : Et in *Chronico Osnaburgensi* legitur, quod *Gerhardus de Lippia*, Episcopus Osnaburgensis contulerit in feudum aliquot bona, Comitibus de Waldeck anno Domini 1193. Et legitur in historiis, quod quidam Waldechianus Comes stetit à partibus Episcopi Monasteriensis, *Conradi de Berga*, contra *Lodovicum Osnaburg*. Præsulem anno Dn. 1308. Facit etiam *Crantzius* in Metropoli mentionem libro 9. cap. 5. *Henrici Comitis Waldechiani*, cujus filius quoque *Henricus* est dictus, circa annum Domini 1385. & in eodem libro cap. 19. dicitur de *Godefrido Episcopo Mindensi*, qui arcem & præfecturam *Petershagen* extruxit, cui modo adjacet oppidum. *Levoldus à Nordhoff* in *Chronico Comitum de Marcka* dicit, anno Dn. 1300. electum fuisse Episcopum Leodiensem *Adolphum Comitem de Boldegge* / qui fuit in ordine 44. ibidem Episcopus. Ideo est admodum antiqua horum Comitum familia. Ego integram genealogiam horum Comitum aliquoties reverenter petii ab Illustri, generoso, doctrina, virtute ac pietate excellenti Heroe Domino *Enbulo* vel *Volrado* seniore, Comite Waldechiano, patre patriæ, & nutritore Ecclesiæ DEI, patrono verorum Evangelii ministrorum, cum me semel dignitatus esset in clientulorum suorum numerum recipere, & ejus quidem animus erat voluntate promptissimus, ut mihi absolutam aliquam Genealogiam & historiam sui veteris & Nobilissimi Stemmatissimæ communicasset, nisi morbus diutinus isque gravis, quo diu bonus Heroe conflictabatur, intervenisset; interim *Justinianus Nellius* ejusdem Volradi

radi senioris Comitis *Secretarius* industrius (cujus pater mihi probè notus erat, ejusdem Comitis *Cancellarius* nomine *Hermannus Nellius* Sperans) per suum affinem *M. Georgium Nymphium* reverendum Ecclesiasten Corbacensem, fragmentum aliquot Genealogiæ illustrium de *Waldecke* Comitum misit: quam missam Genealogiam contuli cum ea, quam ego hinc inde collegeram & observaveram. Eam in gratiam prædictorum Generosissimorum Heroum subjiciam.

VOLCKQUINUS Comes in *Waldeck*/ genuit **ADOLPHUM** & **GOTFRIDUM**, ex **ADOLPHO** nascitur **OTTO**, cujus conjunx erat *Sophia, Landgravia Hassie*, hic genuit **ADOLPHUM II.** & *Lodovicum* Episcopum Bremensem & **HENRICUM**, cujus uxor erat *Albeida* nata Comitissa *Clivia*, quæ marito Henrico Comiti peperit **THEODORUM, Henricum II.** Canonicum Coloniensem & **OTTHONEM II.** cujus conjunx erat *Mechtildis, Landgravia Hassie*, ex qua genuit **OTTHONEM III.** cui erat conjunx *Mechtildis Ducissa Luneburgica*, quæ peperit Nobili marito **HENRICUM III.** qui habuit conthoralem *Elizabetham* Comitissam *de Monte vel de Berga*, ex quibus conjugibus nascuntur **HENRICUS IV.** & **ADOLPHUS III.** qui amplissimum de *Waldeck* Comitatum dividebant: *Adolphi* uxor erat *Agneza* Comitissa de *Ziegenhem*/ his erat filius **OTTO IV.** Comes, qui ex *Anna* Comitissa *Altenburgica*, Comititis Mauritii filia, genuit **OTTHONEM V.** cui erant duæ conjuges, *una de nova Aquila vel Neuvenaria*, altera *Tecklenburgica* Comitissa & neutra ex eo peperit. **HENRICUS** autem **QUARTUS Adolphi III.** frater duxit conjugem *Margaretham*, Comitissam de *Nassau*/ & genuit **VOLRADUM I.** cujus conjunx erat *N. Comitissa de Wertheim*/ & is habuit duos filios uno nomine **PHILIPPI** appellatos, **Philippum majorem**, & **Philippum juniorem**, qui rursus diviserunt amplissimum Comitatum. Ideo **Philippi senioris** Genealogiam primò persequar, & deinde junioris **Philippi** subjiciam.

SENIOR PHILIPPUS fuit *Ducis Wilhelmi Juliacensis & Montensis* ac *Comitis Ravensburgici* (hujus *Wilhelmi Juliacensis & Clivensis Ducis* avi materni) *Vicarius*, vel *locumtenens in Comitatu Ravensburgico*, possessor *Domini in Blote* & scribunt nonnulli, quod prima ejus uxor fuerit *Catharina Domina de Querfurth*/ sed erat nata Comitissa de *Solms*/ quæ ei peperit **PHILIPPUM III.** secunda ejus conjunx erat *N. Comitissa de Rilveringe*/ ex qua genuit *Franciscam Monasteriensem Episcopum, Administratorem Osnaburgensem & Mindensem*, turbatorem *Anabaptisticæ* factio-

factionis & furentium Corybantum profligatorem, quam animosè extirpavit in Westphalia, expugnata urbe Monasteriensi anno Dn. 1535. huic ego ante annos 32. Latinis orationibus Synodalibus habendis, inserviivi. PHILIPPUS III. *Francisci Episcopi frater*, habuit duas conjuges, priorem *Alheidam Comitissam Hoyensis Otthonis filiam*, quæ ei peperit OTTHONEM *Balivum vel Commendatorem in Lage* (ubi etiam est mortuus, & ei elegans Epitaphium frater *Eubulus* scripsit) *Anastasiam Catharinam* cuidam Domini de Melaun elocatam, *Ericam* cuidam Comiti de Manderscheit desponsatam, & VOLRADUM II. Comitem doctissimum humanissimum & pientissimum, qui fuit unus inter præfides colloquii *Imperialis Ratisponæ* celebrati, anno Domini 1546. & antequam perveniam ad secundum *Philippum III.* qui erat frater Episcopi *Francisci*, *matrimonium*, volumus hujus Volradi filios recensere: VOLRADUS II. *sive Eubulus*, duxit conjugem *Anastasiam Comitissam Schruartzburgicam*, *Henrici* Comitis filiam, & ex ea genuit *Catharinam* (quam ambibat *Fredericus Comes de Hoya*, & si ei longior vita contigisset, in uxorem duxisset) *Franciscum III.* maturius morientem, *Elizabetham* mortuam, *Henricum Wilhelmum* mortuum, *Honoriam* vel *Annã Ericam*, *Alheidam Walpurgim* mortuam, *Juttam*, *Amiliam* mortuam, *Magdalenã Luciam*, JOSIAM Inclytum Comitem & succedentem patri optimo in gubernatione, & VOLRADUM III. studiis & literis addictum atque parentem re & nomine referentem: JOSIA desponsata est *Comitissa de Barbi N.*

PHILIPPUS III. *Francisci Episcopi frater*, mortua priori conjugē, applicuit animum ad secundum conjugium, & reduxit in uxorem *Annam Ducissam Clivensem*, *Joannis sororem* & hujus Ducis *Wilhelmi* *amitam*, quæ ei peperit PHILIPPUM V. Canonicum Moguntinum & Argentinum, superiori anno adhuc superstitem, *Joannem* & *Franciscum II.* qui ex filia Nobilis viri *Joannis Gogrevii*, *Ducis Juliacensis & Montensis Cancellarii* unica, quæ ei erat conjunx, nullam sustulit prolem, *Catharinam* elocatam Dn. *Bernhardo* Comiti Lippiensi, atque *Elizabetham* maturius mortuam.

JOANNES I. *Philippi III.* ex *Anna Clivensi* secundus filius, duxit conjugem *Annam* natam *Comitissam de Lippia*, *sororem Bernhardi & Hermannii Simonis* Comitum, filiam Comitis Simonis, quæ ei peperit *Philippum VI.* Canonicum Argentinensem mortuum, FRANCISCUM IV. gubernatorem patriæ, *Simonem* & *Joannem* mortuos, *Agnezam Guntheri* Comitis *Waldechiani* conjugem, *Anastasiam* uxorem *Frederici* Comitis

Deip-

Deipholtiani, Margaretham, & Bernhardum Canonicum Colonienſem & Argentinum.

Hactenus diſſerui de Genealogia PHILIPPI I. vel ſenioris: jam quoque ſubjiciemus poſteritatem PHILIPPI II. vel junioris, ſicut præmiſſum eſt. Nam uterque Philippus fuit Volradi I. filius: PHILIPPI II. conjunx erat N. Comitiffa de Naſſau & Dillenberg/ & obtinuit dimidium Comitatum, & genuit HENRICUM V. qui ex *Anaſtaſia Iſenbergica* Comitiffa genuit *Wilhelmum* Canonicum Colonienſem, & PHILIPPUM IV. cui ordine tres erant conjuges: *prima Margaretha Orientalis Phriſia* Comitiffa, Ezardi I. filia, & Ennonis II. ſoror, *ſecunda* erat ex Nobili familia equitum de Haſſelte orta, *tertia Jutta* vel *Guda* nata Comitiffa de Iſenberg/ & genuit hos liberos, *Elizabet ham Reinardi* Comitis *Iſenburgici* conjugem, SAMUELEM (qui ex conjuge *Anna Maria* nata Comitiffa *Schvartzburgica*, genuit GÜNTHERUM, cui elocata eſt in conjugem *Agneza Waldechiana*, Joannis I. Comitis filia & ſoror Franciſci IV. & Bernhardi Comitum, & *Margaretham* Guntheri ſororem, & ea mortua duxit *Margaretham* Comitiffam de Gleichen) DANIELEM, cui erat conthoralis *Barbara*, nata *Landgravia Haſſia* & relictæ viduæ *Georgii Principis in Wirtemberg & Mumpelgarten/ Margaretam* mortuam, Henricum VI. (cui conjunx erat *Anna* unica filia Nobilis viri *Hermannni de Vermunde/ Vicarii & Satrapæ* Ditionalis in Diœceſi Paderbornenſi) *Anaſtaſiam*, *Fredericum* defunctum, *Magdalenam* mortuam, & filiam N. Comiti *Frederico de Hane* elocatam.

Hic Comitatus eſt certe ampliffimus, qui ſub ſe complectitur multas *Præfecturas*, arces, urbes & oppida, ut *Corbachium*, *Iſenberg/ Landau/ Waldech/ Raden/ Arholtzen/ Wettersborg/ Wildungen/ Hoinscheit/ Volckeringhaufen/ Neuborg/ Nitze/ Berich/ Sarenhaufen/ Sarenberg/ Friedgen/ Mengerinckhaufen/ Byllinckhaufen/ Eilhaufen & Kulte*.

WAERBERG Baronatus, vel Dominium in Ducatu Brunſvicenſi, anno Domini 968. fuit in campo equeſtri *Merſepurgi*, ARNOLDUS Dominus in *Waerberg*. *Crantzius* in Metropoli libro II. cap. 8. meminit *Episcopi Halberſtadenſis Henrici*, qui fuit Comes in *Waerberg/ & cap. 12.* meminit *Otthonis Baronis in Waerberg/ & cap. 35.* recordatur *Burchardi Episcopi Halberſtadenſis*, nati Domini de *Waerberg* qui vixit anno Domini 1275. Lego in annalibus *Raſtedenſis Monasterii & in Chronico Aldenburchenſium Comitum*, quod Nobilis Dominus *Conradus de Wardenborg* fue-

fuerit. Jam quidem in hoc Comitatu est pagus dictus *Wardenborg*/ nec mihi persuadeo istuc extitisse proprium Dominium. Ex Nobili *Baronum familia Waerpurgensium* Dominorum nostro tempore superfuere *Christoferus* mortuus & *Anthonius* ejus frater, & uterque est natus ex Comitissa in *Wunstorff* *Magdalena*, *Ludolphi* filia & *Georgii* ultimi Comitiss *Wunstorpiani* sorore. Baro *ANTONIUS* duxit conjugem ex Nobili de *Beltem* familia, quæ ei peperit *Henricum* & *Joannem* atque tres filias *N. N. N.*

WISCH proprium Dominium in terminis Ducatus *Geldria* ab hac parte *Rheni* in *Westphalia* prope Dominium in *Borchlo*/ quorum *Genealogiam* hanc reperiō :

HENRICUS Dominus in *Wisch* habuit conjugem *Walpurgim*, Comitissam natam de *Berga* prope *Embricam*, & ex his nati sunt *JOACHIMUS*, qui ducta conjugem *Nevvenaria* Comitissa, tamen hæredes non reliquit, & *Armegardis*, quæ primo nupsit *Scheffero Meyroth*/ deinde *Georgio* Comiti in *Limpurg* & Domino in *Stirumb* / qui per hujusmodi conjugium fit Dominus quoque in *Wisch* / ex *Armegarda* nascitur *Georgio Hermannus Georgius*, factus Comes in *Brunchhorst*/ qui ex conjugem sua *Maria* Comitissa *Hoyensi*, filia *Jodoci* & sorore *Alberti*, *Erici* & *Othonis* Comitum, genuit *JODOCUM*, *JOANNEM* & *N. N. N.* filios & filias.

WITMUNDE, proprium in *Phrisia Orientali* Dominium, cujus ultimus hæres *CAPITANEUS* in *Witmunde* / dum graviter decumberet & careret hæredibus, vocavit ad se *Thannonem*, *Edonis* *Winumeken* patrem, *Capitaneum* in *Yever*/ ut istum faceret sibi hæredem, sed illo moras nectente, venit clam & astute ad eum, *Thanno Capitaneus* in *Stedesdorf*/ qui erat *Heronis* frater, qui occupavit hoc Dominium & castrum, atque possedit : ita *SIBBO* Dominus terra *Harlingia*, quoque obtinens illud castrum & Dominium, egit apud Papam Romanum & Imperatorem, ut per utriusque concessionem pro se & suis posteris obtineret hoc Dominium, sic ad suos hæredes & ita ad Comites *Ritbergicos* pervenit hac *arx* & Dominium, cujus possessionem hodie sibi vindicat *ENNO III.* Comes *Orientalis Phrisia* & in *Ritberg*/ Dominus in *Esens* & *Witmunde*/ cum sua Nobilissima conjugem *Dn. Walpurgi* nata Comitissa de *Ritberga*, Domina in *Esens*/ *Stedesdorff* & *Witmunde*.

ZUT-

Z.

ZUTPHANIA est civitas & proprius Comitatus, ab hac parte Rheni in vicinia Ducatus Geldria, de quo dicemus, quando Geldricorum Ducum Genealogiam daturi sumus: quia *ultimi* Comit^{is} Zutphaniensis *WICHMANNI* filiam unicam duxit *OTTO*, Comes in Gelderen / natus Comes in Nassau / qui etiam cum unica *Dn. VICHARDI III.* Comit^{is} in Gelderen / *Alheida* filia priore sua conjuge venerat in possessionem ditionis Geldrice, sicut hæc recitat Clarissimus historicus *Gerhardus Noviomagus*: deinde *Petrus Merssaus Cratopolius* in catalogo *Coloniensium Presulum*, dicit de *Irmegarde* Comit^{is} Zutphaniæ filia, quæ peregrinationibus ad loca sancta se totam dedit circa annum Domini

1 2 7 0.

Autor & Collector Lectori salutem.

SCias lector nos post hunc librum proximè daturus SECUNDUM de Genealogiis Ducum & Principum in Inferiori Saxonia & Westphalia, deinde TERTIUM, continentem Genealogias Cliviensium, Geldriensium, Juliacensium vel imprimis Montensium Ducum, ac Comitum de Marcka & Ravensborg / postea QUARTUM dabimus de iis Principatibus vel Comitatibus Saxonie, et Westphalie & Dominiis, quorum jus ad alios Principes & ditiones eorum cum titulis derivatum est, & ex quibus nulli amplius tituli extant: In QUINTO libro dicemus de parvis passim Dominiis vel Subdominiis Saxonie & Westphalie, annexa descriptione veteris Westphalie & Angrivarie, (quia utraque duplex olim fuit) postremo in SEXTO libro acturi sumus de iis Dominiis, Comitatibus, & castris, quæ ad Episcoporum dioceses, exclusis veris hæredibus, translata sunt in Saxonia & in Westphalia & Angrivaria.

LIBER

LIBER SECUNDUS,
DE
DUCUM
ET
PRINCIPUM
SAXONIÆ INFERIORIS,
atque **WESTPHALIÆ,**
GENEALOGIIS ET FAMILIIS,

Ubi etiam obiter illorum res præclare gestæ
notantur interdum,

AUTORE

HERMANNO HAMELMANNO, Licent. Theol.
& hoc tempore Superintendente Ecclesiarum in Comitatu
Aldenburgico & vicinarum.

Anno 1582.

Hhh

Poten-

*Potentissimi & Inclyti Daniae, Norwegiae, Gotthorum &
Vandalorum Regis, excellentissimi
Monarchae*

Domini **FREDERICI II.**

Filio & successori Serenissimo Domino

CHRISTIANO IV.

*Regi Electo & per Daniam & Norwegiam designato,
ac illustrissimo Duci Schleswicensi, Holsatiae, Stormariae
& Dithmariae, Comiti in Altenborg & Delmenhorst/
Heroi maximae spei & Regiae indolis,
S. D. in Christo.*

Legimus in sacris literis & historiis Biblicis, quod non solum diligenter Genealogia Christi à duobus Evangelistis describatur, sed quod etiam Moses seriem & Genealogiam Abrahamae recenseat, imo non solum ipsius parentis, sed quoque filii nepotis & pronepotum videlicet duodecim Patriarcharum nomina, & illorum familias passim diligenter exprimat & describat: deinde cognoscimus ex libro Iudicum, quae sit series ac successio Iudicum & Principum in populo Israël, quia & ibi familia eorum exprimitur. Successio quoque Davidis Regis, ejusque Genealogia & origo prolixè descripta est in libris Ruth, primo & secundo Samuelis atque in libro primo Regum & Chronicorum: Sicut etiam in utroque libro Regum & Chronicorum, omnium jam in Israël quam in Juda Regum, ordo, successio, familia, & origo saepe traditur: nec temere praeiit. Imo in historiis Ecclesiasticis & sacris etiam Constantini Magni familia, hoc est parentis, filiorum & propinquorum, ut Galli, Juliani, atque affinis Licinii, expresse recensetur, sicut etiam aliorum Monarcharum parentes, filii & successores traduntur ut Valentiniani, Theodosii & similium: Et sicut ordinem & seriem successionis Episcoporum in Ecclesia conservari continuo voluit Deus, sic quoque seriem & successionem Imperatorum & Regum in historiis continuari voluit, ut extat etiam apud Saxonem Grammaticum Roschildensis Ecclesiae praepositum, Helmoldum,

Præ-

Presbyterum & Albertum Crantzium, Decanum Hamburgensem, in Dania, atque in scriptis Joannis Bocerii, Licentiatii, certa successio & series Regum Daniae.

Cum igitur hac ita se habeant, & Deus sit Deus ordinis, & non confusionis, semper mirabiliter pro sua clementissima misericordia & miranda bonitate effecit quoque, ut sic Ordo Principum & gubernatorum in societate humana esset, qui in his terris alios homines doceant, regant & defendant, & illorum Principum ac Heroum sibi in ordine succedentium familiam, propagationem & conservationem in tanta confusione humani generis existere & ex singulari Dei providentia conservari certum est: Quando ergo superiori, hoc est, libro primo, vetus stemma illustrium Comitum & Baronum, qui adhuc cum titulis suis existunt & suas antiquas ditiones possident in Saxonia inferiori, in Angri-varia & Westphalia, atque Genealogias certas addita nonnunquam rerum à quibusdam gestarum historia, dederim, & eam V. Serenitatis parenti, Regi excellentissimo, atque Monarcha longe potentissimo, reverenter & omni animi subjectione inscripserim, decuit etiam meam exilem personam, istius laudatissimi Regis lectissimum filium & novum Regem designatum non praeferre: Volui ita, Serenissime Rex designate, hunc librum V. Serenissime Majestati (quae jam non solum in successionem paternorum & avitorum Regnorum, etiam ex Inviolissimi Patris Regis judicio à Proceribus suscepta, sed quasi in adjutorium vivi & adhuc florentis parentis Regis Incliti vocata & assumpta est, subjectionissime dedicare humiliterque offerre: ad quam me praeter eam, quam modo recitavi, plurima movent causa: primo quod V. Serenissima Majestas non solum in primo libro, vestro augustissimo parenti Regi, inscripto, leget veterum Comitum Altenburgensium, ex quibus vestrum Regium stemma derivatum est, Genealogiam & aliquot acta, & quomodo istorum celebrium Comitum Altenburgensium, seriem & stipitem deduxerim, usque ad hos meos Inclitos & illustres Comites Dominum Joannem & Dominum Antonium, Comites Altenburgicos & Delmenhorstianos, sed etiam in hoc libro, qui jam ad te designatum Regem mittitur, aliquam seriem Principum Holsatiae & praestantissimorum V. Seren. Majorum ac Heroum in vestris hereditariis Regionibus gubernantium, stemma aliquod & Genealogiam, quando hic de Ducibus Holsatiae scribo, V. Seren. propositam, considerare poterit, quoniam ibi etiam V. Seren. Regiam successionem & stipitem ad V. Seren. usque deduco: Secundo quod similiter V. Serenitas hic illustrissimam materni stemmatis propagationem, quam hic refero de Ducibus Megapolensibus, intueri poterit: tertio quod hic quoque eadem, aviae paternae, quae erat ex Ducibus inferioris Sa-

xoniæ, Angrivariæ & Westphaliæ Clarissimis nata & orta, celebrem Genealogiam diversis hujus libri locis insertam cognoscat, & istius vestra aviæ matris, hoc est, proaviæ Serenitatis vestra, quod est Brunsvicentium & Lüneburgensium Ducum, stemma hic descriptum habeat, quarto quod juniores Heroes atque Regum filii, aliorum Regum & Principum rebus gestis & antiquis familiis delectentur, & non sine voluptate talia legant scripta, qua vel ipsorum Majorum aut propinquorum res gestas & stipitem contineant vel referant. Quinto cum ipsa experientia dicitur, juniores Principes ac Reges Majorum exemplis vehementer ad virtutem excitari, sic in hoc libro volui V. Ser. suos laudatissimos Majores imitandos proponere, ut illorum rebus præclaris gestis, ad res quoque magnas perficiendas instigetur.

Cujus rei domesticum exemplum ex vestra Regia familia subjiciam. Accipimus enim ex fide dignis hominibus & probatis testibus, quod quando potentissimus Caesar, Carolus V. ingrederetur semel Moguntiam urbem, salutaturis Electorem Moguntinum & Cardinalem Albertum, V. Majest. proaviæ fratrem, splendide fuerit ibidem exceptus à Metropolitano Capitulo, & postquam Casarem pro dignitate; convivio tali Monarcha digno, tractassent, jusserat Imperator atque in mandatis dederat suo ex sorore nepoti lectissimo Principi Juveni Dn. Joanni, Christiani II. Danorum Regis tunc captivi, filio (quem in sua aula Caesar curaverat diligenter latinis literis erudiri & ad virtutem, historiæ lectionem, ad quam eum assuescebat, institui) ut Decano & Capitulo Metropolitano nomine Caesaris avunculi sui gratias ageret, & propensum erga eos animum latine significaret: Id quidem in se receperat Regius Juvenis, & tam splendide, tam compe & tam erudite orationem latinam nomine avunculi Caesaris pertexuerat, ut omnes aulici, & ipsi etiam Heroes ac Nobiles cum Doctores & consiliariis atque adeo ipse Imperator, tam eruditam promptitudinem dicendi in Juvene Principe mirati essent: Interim Capitulares obstupescerent ad tanti Ducis Juvenis suaviloquentiam & extemporalem orationem latinam, obmutuerant omnes, & nemo ex istis clericis tam peritus inveniebatur, qui vel hiscere, nedum idoneo sermone in Latina lingua respondere, tam præstanti Regia Indolis Heroi, Dn. Joanni Duci Schlesvicensi & Holsatiae, qui postea in aula avunculi sui Caesaris moritur, potuisset.

Itaque ego senex V. Ser. Majest. ab exemplis Majorum reverenter monso, ut juxta mandatum Psalm. 2. Erudimini, qui judicatis terram, in hac sua Regia Adolescentia se sinat erudiri & probe literarum cultu imbui.

Esti vero libellus hic sit tenuior, quam ut deberet V. Seren. Majest. offerri:

TAMEN

tamen hic non oēterniones sed ipsam materiam Regibus & Principibus viris vere convenientem, qua hic tractatur, Clementissime considerabit, atque piam voluntatem auctoris non improbabit. Habet V. Ser. domesticum exemplar in fortissimo Rege & invictissimo Monarcha patre suo, habet V. Ser. Illustrissimam matrem vestra Regia Adolescentia informatricem piissimam: deinde cum V. Seren. Majest. avi paterni, qui laudatissimus & sanctissimus Rex fuit, nomen referat, spero etiam V. Sereniss. Majest. istius virtutes, pietatem clementiam, & humanitatem cum erga quo suis, tum imprimis erga ministros Ecclesiae & Theologos, aliquando expressuram esse. Quod V. Serenitati filius Dei Jesus Christus Rex Regum concedat: Est in vestra Regia Aula magnus ille Doctorum patronus Generosus, amplissimus & vere praestantissimus Heros, Dominus Nicolaus Raas/Regius Cancellarius dignissimus, qui quoque coram V. Ser. Majest. poterit de hoc nostro labore, quem ejus ampliss. Excell. acerrimo judicio submitto, testari. Christus Jesus provehat ad nominis sui gloriam V. Seren. Majest. florentem indolem suo Spiritu, ut sit re & nomine Christianus Rex, magnaliaque praestet, Amen.

V. Sereniss. Majest.

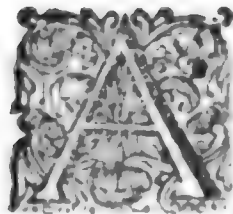
humillima subjectione observanter colens,

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Licent.

LIBER

LIBER SECUNDUS,
DE PRINCIPUM Saxoniae & Westphaliae
Genealogiis.

A.

ANHOLT familia Principum vetus, quæ etsi proprie ad *Saxoniam inferiorem* non pertinet, sed ad *superiorem Saxoniam*; tamen cum in terminis *Archiepiscopatus Magdeburgensis* etiam in inferiori Saxonia habeant modo quædam Dominia & possessiones isti Heroes, & deinde cum *Saxonia Electoribus*, remoto ab Electorali dignitate *Henrico Leone*, inde descendant, & postea etiam in originem suam trahant *Duces Saxonia in Lauenborg* / ideo partim ex *Alberti Crantzii historiis*, partim ex libro *Andrea Hoppenrodii dicto Stambuch* / partim ex *Georgii Fabritii Chronico de Electoribus Saxonia*, quædam referam, postea ipse ex veteri Saxonico Chronico aliquam Ducum Saxoniae Genealogiam subjungam & deinde lectorem remittam ad *Genealogiam & Chronicon Illustriss. Principum Anholdinorum, Comitum veterum in Ballenstede & Ascania, Dominorum in Bernborg & Zerbst* / quæ Genealogia Germanicè edita est cum præfatione *Philippi Melanchthonis Lipsiæ*, in officina *Jacobi Bernwardi*, per autorem *Ernestum Brottsuffium*, qui eas Principum familias illustrissimas, sex libris prolixè comprehendit anno Domini 1556.

ANHOLTUM fuit olim *arx & castrum in Harcinea sylva*, dictum olim *Onholt* quasi sine ligno, quæ ex saxo exsculpta planè esset anno Dn. 445. cum ab *ESICO Comite in Ballenstet & Anholt* conderetur ex *Ballenstede Canobium Canoniorum Regularium*, transtulit is sedem in castrum *Anholt* / quod tamen creditur postea destruxisse *Henricus Leo*.

Anno Domini 1154. *Fredericus I.* dictus *Barbarossa* constituit *Bernhardi Electoris Saxonia* filium *HENRICUM I. Principem in Anholt* / ex quo descendant illi Principes, qui hætenus in Anholt fuere. Nam ex *Bernhardo* illo *Electore Saxonia*, qui fuit *Alberti Urfs Electoris Brandenburgici* filius, & est à *Frederico I. Casare* constitutus *Elector Saxonia*, ex auctorato *Henrico Leone*, tres Nobilissimæ familia descendant, primo *Electorum Saxonia*, deinde *Ducum inferioris ad Albim in Lauenborg* / tertio *moderni Anholdini Principes*. Loquar primo de *Electoribus Saxonia*, ut ordine sunt secuti, *Albertus I.* cui successit *Albertus II.* primi filius,
Rodol-

Rodolphus ex filia *Rodolphi I. Imperatoris* natus, qui genuit *Rodolphum II.* ex *Jutta Brandenburgica*, & erat ei frater *Wencelaus*, qui *Luneburgum* habuit in possessione, cujus filius erat *Rodolphus tertius Elector* & post illum frater *Albertus III.* in quod defuit Electoralis Saxoniae familia, & Dignitas Electoria tunc est à vera linea *Ducum Saxonia in Lowenborg* translata, & quoque *Anholdinis* Principibus adempta, & per *Sigismundum Casarem* deducta ad *Thuringia Landgravios* & *Marchiones Misnenses*. Et *ERICUS Dux in Lowenborg, Saxonia, Westphalia & Angrivaria* Princeps, ratione legitimæ successionis ambiret Electoratum, tamen repulsam passus est, & aliquoties de ea re protestatus est: ita Electoralis Dignitas Saxonia in *Anholdina* familia duravit annis 227. Secunda *Ducum Saxoniae* familia ex illo *Bernhardo* nata, est *Ducum Saxonia in Lowenborg* / *ERICUS I. & ERICUS II.* qui genuit *Wencelaum* ex quo *ERICUS III.* genitus est, qui genuit *BERNHARDUM*, *ERICUM IV.* & *Joannem Episcopum Paderbornensem* & postea *Hildesimensem*: *BERNHARDUS* produxit *Joannem*, qui genuit *ERICUM V. Episcopum Monasteriensem*, *Bernhardum Canonicum Colonensem*, *RODOLPHUM* & *MAGNUM*, qui ex *Catharina Brunsvicensi* genuit filium *Franciscum*, *Dorotheam Reginam Danie*, *Clavam Francisci Luneburgici Ducis conjugem*, *Catharinam Gustavi Regis Sueciae primam conjugem matrem Regis Erici*, *Ursulam Henrici Ducis Megapolensis conjugem* & *Sophiam, Antonii Comitis in Oldenborg & Delmenhorst uxorem*, *FRANCISCUS* ducta *Henrici Ducis Saxoniae & Marchionis Misnensis filia* & sorore Electorum Saxoniae *Mauritii & Augusti potentissimorum Principum Sophia*, genuit *Magnum* (cujus uxor est *Suecorum Regum Erici & Joannis soror N.*) gerentem bellum cum fratre *Francisco juniore* ratione arcis *Raceburgicae*, *Franciscum*, cujus conjunx est *Pomeranica Ducissa Philippi Ducis filia N.* ex qua aliquot proles sustulit Ducales (*Mauritius Dux* & frater eorum aliquam Nobilem duxit sibi conjugem) *Henricum Archiepiscopum Bremensem*, *Administratorem Osnaburgensem & Paderbornensem*, & filias de quibus postea dicemus, & *Fredericam Chori Episcopum Coloniae* & *Præpositum Bremensem*.

Tertia ex isto *BERNHARDO Electore* primum post rejectum *Henricum Leonem* creato familia propagata est *Anholdinorum Principum*, qui ex ejus filio tertio *Henrico* (alii eum vocant *Othonem*) nati sunt, & ex his certam dat Genealogiam *Brottauffius*, cujus summam hic subjiciam.

ALBERTUS I. Comes Ascania & in Ballenstadt genuit *POPPONEM*
ex

ex *Richarda*, Nobili Principissa de *Hennenberg* / *Popponis* filia, *POPPO* duxit ex *Regibus Galliarum* ortam Principissam *Gundewinam*, quæ ei peperit *ALBERTUM II.* Capitaneum egregium, qui ex *Chunhilia Comitissa* in *Bothin & Mersepurg* / genuit *OTTHONEM II.* *Consiliarium Henrici Aucupis* vel primi *Cæsaris*, & hic *OTTHO* habebat conthorale *Irmegardam*, *Comitissam* in *Holstein* / & genuit *ALBERTUM III.* *Henricum*, *Othonem III.* *Esicum* : *ALBERTI III.* conjunx erat *Lutgardis*, *Comitissa* in *Ringelen* / & *OTTHONIS* uxor erat *Wilhelmi* *Comitis & Burggravii* de *Reinect* filia, quæ caruit prole : Ex *ALBERTO III.* nati sunt *Sigfridus* & *Sigismundus* : *SIGISMUNDUS* obtinuit in divisione *Comitatum Ascania & SIGFRIDUS* obtinuit *Ballenstadt & Bernborg.* *SIGISMUNDUS* habebat sibi sociam conjugalem, filiam *Comitis de Beymar* : *SIGFRIDI* uxor erat *ultimi Margrafi* in *Faugenitz* *Othonis* filia, quæ ei peperit *SIGFRIDUM II.* & *ALBERTUM IV.* *SIGFRIDUS* duxit viduam *Henrici Schwartzenburgii* *Comitis Annam* ; *ALBERTUS IV.* duxit filiam alicujus *Comitis de Alsenburg Dithburgam*, quæ ei peperit *Sigismundum II.* *ALBERTUM V.* & *Wolradum* ; *Sigismundus* in *Ungaria* veneno tollitur : *ALBERTUS V.* duxit conjugem *Hildam*, hereditariam filiam *Comitatus de Wolpe* / & se scripsit *Comitem* quoque in *Wolpe* / ex qua ei nati sunt *ESICUS*, *fundator collegii Canonorum* in *Ballenstedt* / *Theodorus* primus novo isto collegio *Præpositus* *ALBERTUS VI.* qui cum *sene virgine & ann Dithburgæ* *Comitis de Bothin Dodonis* filia, contraxit nuptias & impetravit *Marchionatum* in *Soltwedel* / ab *Henrico II. Cæsare* ; *WOLDEMARUS* autem *Alberti IV.* filius duxit conjugem *Catharinam*, *Comitissam Schwartzburgicam*, ex qua nati sunt *SIGISMUNDUS* & *Woldemarus* : *SIGISMUNDUS* duxit *Annam* heredem *Marchionatus* in *Soltwedel* / *ERNESTUM I.* & *Othonem* genuit, & post *Albertum VI.* obtinuit illum *Marchionatum* *ERNESTUS I.* à *Cæsare Henrico II.* & isti *ERNESTO* conjunx erat *Stadensis* *Comitis Henrici* filia *Hildegarda*, & genuit *Ordolphum* & *ESICUM*, pugnantem contra *Vandalorum Regem Primislaum*, ex *ESICO* natus est *ALBERTUS VII.* & *Henricus*, qui cum conjugē vetula *Margaretha* de *Schleswig & Holstein* moritur absque hæredibus *ESICUS* autem *Alberti V.* filius, qui in suo novo collegio constituit fratrem *Theodorum* *Præpositum*, duxit uxorem *Mechtildin* *Marchionis Saxonie Egberti* filiam & genuit *Ordolphum*, *Ludovicum* (discedentes absque hæredibus) & *OTTHONEM* *Marchionem* in *Soltwedel* / *Comitem Ascania, Ballenstadt & Wolpe* / qui du.

ducta conjuge Heilica Ducis Saxoniae Magni & Electoris filia, genuit ALBERTUM URSUM, Electorem Brandenburgensem & HENRICUM Comitem Ascania; Ex illo ALBERTO bellicoso Principe nati sunt duo Electores, OTTO Elector Brandenburgicus (ex quo descendebant Electores Marchiae usque ad Fredericum Burgravium Nurembergensem) & BERNHARDUS Comes Ascania, quem constituit Fredericus I. Caesar Electorem Saxoniae & Ducem Angaria & Westphaliae, ex quo descendebant Electores Saxoniae usque ad Fredericum Marchionem Misnia, & ab illo quoque descendunt Duces Saxoniae in Lauenborg / qui adhuc supersites sunt: BERNHARDO nati sunt ex Jutta Woldemari Regis Dania filia, ALBERTUS Elector Saxoniae & Dux Angrivaria & Westphaliae, & HENRICUS I. Princeps in Anholt per Fredericum I. constitutus. Cujus conjunx erat Mechtildis, filia primi Ducis Brunsvicensis & Luneburgensis Otthonis, & hujus soror nupsit Henrici fratri Alberto, primo ejus nominis Electori: HENRICI filii erant Albertus Episcopus Halberstadensis, SIFFRIDUS & OTTO Principes in Anholt / Comites Ascania & Domini in Berneborg / SIFFRIDUS duxit in conjugem, Comitissam in Gleichen N. quae ei peperit HENRICUM & RODOLPHUM; SIFFRIDUS pater fundavit collegium vel coenobium Goswigum, HENRICI II. conjunx erat Sophia Landgravina Thuringiae, qui excommunicatus abiit Romam & petiit absolutionem à Papa Henrico: OTTO I. Princeps in Anholt / duxit Irmegardim filiam Hermannii Landgravii in Thuringia, & genuit WALDEMARUM I. Principem Anholdinum, qui ex Beatrice Comitissa de Altenborg / HENRICUM III. & OTTHONEM II. Principes Anholdinos genuit. HENRICUS III. filius Woldemari I. habuit duas conthorales, priorem Margaretham Landgraviam Alsatie (quae ei peperit Henricum IV. mortuum anno Dn. 1393. & OTTHONEM III. cujus conjunx erat Comitissa de Gleichen) alteram conjugem Sophiam Landgraviam Thuringiae, quae ei peperit BERNHARDUM I. qui ex Principum Anholdinorum familia, factus est Elector Saxoniae, SIGISMUNDUM Principem Anholdinum, habentem uxorem Ameliam, Herois Henneburgici Henrici filiam, sine hærede mortuum: BERNHARDUS primus ejus nominis Princeps Anholdinus, & secundus ejus nominis Elector Saxoniae, duxit Archiducis Austriae Lupoldi filiam Agnezam, & ex ea genuit Rodolphum II. Electorem Saxoniae (ex quo reliqui Electores Saxoniae, qui erant usque ad Fredericum Marchionem Misnia, & Duces Engaria & Westphaliae in Lauenborg propagati sunt) Albertum Episcopum Halberstadensem, atque BERN-

HARDUM II. *Principem Anholdinum, & Otthonem III.* qui duo posteriores fratres dividebant hereditarias ditiones, sic **BERNHARDO** contigit *Dominium in Berneborg*/ quod ejus posterii obtinuerunt usque ad ultimum in ea linea deficientem absque hæredibus: **OTTO III.** obtinuit *Anholdinum Principatum*, & ex eo descendit mascula linea, quæ adhuc hodie (laus Christo) durat & existit: ideo de *Bernhardi linea* dicemus primo, deinde ea recitata veniemus ad *Otthonis Principis Genealogiam*. **BERNHARDI** filii erant **HENRICUS** & **OTTO IV.** *Domini in Berneborg*: Ex *Henrico* Domino in *Berneborg* nascuntur **BERNHARDUS III.** **OTTO** & *Rodolphus*, ex his tribus solus **OTTO** subit conjugium & genuit *Rodolphum Episcopum Halberstadensem, Otthonem & Georgium*, *Georgii* comhoralis erat *Agnes a Pomeranica Ducissa*, quæ peperit *Bernhardum*, habentem in conjugem *Hedewigam*, filiam *Ducis in Sagen* / sed sine hæredibus masculis morientem, ita post ejus mortem anno Dn. 1468. pervenit rursus *Bernburgum ad Georgium Principem*.

Redeo jam ad **OTTHONEM** *Bernhardi Electoris Saxonia secundi filium*, qui magnalia gessit, & genuit ex *Thuringica SIFFRIDUM* vel *Sigismundum*, habentem conjugem *Adelheidam* illustrem, ex qua nati sunt *Henricus Archiepiscopus Magdeburgensis, Woldemarus, Albertus, Joannes & Ernestus*: **WOLDEMARUS** & *Albertus* fratres duxerunt duas sorores nempe *Rodolphi Electoris Saxonia filias*: Ex **WOLDEMARO** nascitur *Woldemarus* cito discedens, & perit bello pater **Woldemarus**, frater **Alberti**, & uterque frater incepit adificare arcem *Dessau*: **ALBERTI** filius est *Joannes*, qui factus est hæres, & ducta uxore *Elizabetha Comitissa Henneburgica* genuit **SIGISMUNDUM**, *Albertum claudum & Rodolphum Episcopum Sverinensem*; **SIGISMUNDUS** filius *Joannis* clam ex ditione sua, propter morositatem uxoris discedit: Hic aluit aulam in *Serbest* & ejus frater **ALBERTUS CLAUDUS** in *Caithe*: ex **SIGISMUNDO** descendit linea modernorum *Principum Anholdinorum*, de qua postea dicemus: nunc percurremus familiam **ALBERTI CLAUDI** primum: Hic **ALBERTUS CLAUDUS** duxit conjugem *Elizabetham Comitissam Mansfeldicam*, & ea peperit marito filios **ADOLPHUM I.** & *Wilhelmum* maturius morientem, **WOLDEMARUM** & **ALBERTUM**. **WOLDEMARUS** *Alberti claudi filius*, habuit conjugem *Margaretham*, Comitissam in *Egelen*/ quæ peperit *Joannem*, *Canonicum Magdeburgensem*. **ADOLPHUS I.** aulam habuit in *Serveß* & erat ei uxor *Cordula Alberti Comitis de Rupin & Lindau filia*, ex qua genuit *Wilhelmum*, monachum *Minoritam* vel observantem, *Magnum Canonicum* Magde-

Magde-

Magdeburgensem & postea præpositum, *Adolphum II. Episcopum Mersburgensem.*

SIGISMUNDUS *Alberti claudi frater* habuit conjugem *Juttam* Comitissam de *Quersfurt* / quæ illi peperit *Albertum & Sigismundum* cito morientes, *Joannem præpositum Mersburgensem, & Canonicum Magdeburgicum, Woldemarum & Ernestum*, decedentes antequam inirent conjugium, & **GEORGIUM**, qui ducta ultimi Domini in *Bernborg Bernhardi filia Metta*, consequitur Comitatum in *Bernborg* / sed post eam demortuam, habuit ordine tres adhuc in matrimonio matronas illustres, ut viduam *Rodolphi Electoris Saxonia Euphemiam*, tertio *Sophiam Comitissam de Holsstein* / quartam habuit conjugem *Annam Comitissam de Rupin & Lindau* / unde in extremo suo senio nata est *Anna* filia, elocata *Joanni Comiti Altenburgico & Delmenhorstano*, & ea fuit avia horum meorum Comitum, ut *Dn. Joannis & Dn. Antonii*: interim **GEORGIUS** ille primus ex quatuor istis uxoribus genuit *Laurentium, Woldemarum, Rodolphum, Bernhardum, Georgium, Henricum & Ernestum*: Ex his filiis claruit bellicoso Marte *Rodolphus*, qui castra secutus *Maximiliani I. Cæsaris* multa prospere perfecit in Italia contra Venetos: **WOLDEMARUS** *Georgii filius ex Margaretha Comitissa Schwartzburgica*, genuit **WOLFGANGUM**, qui *Augustana Confessione* subscripsit anno *Dn. 1530.* & *Margaretham uxorem secundam Joannis Electoris Saxonia*, matrem *Joannis Ernesti, Georgii II. primi filius ducta Agneza Brandenburgica* unam genuit filiam maturius morientem: **ERNESTUS** vero *filius Georgii I.* duxit filiam *Henrici Ducis Munsterburgensis in Schlesia, Margaretham* in conjugem, & genuit *Thomam* cito morientem, **JOANNEM** propagatorem familie, *Georgium III.* doctum & piissimum Principem, concionibus habendis & editis libris clarum ac illustrem, administratorem *Merspurgensis Ecclesiæ*, *Præpositum Magdeburgensem*, & *Joachimum* vere religiosum Heroa. **JOANNES** *Ernesti filius* duxit *Margaretham, Joachimi primi filiam & secundi Joachimi Electoris Brandenburgici sororem*, ex qua ei nati sunt *Carolus* maturius discedens, *Joachimus Ernestus, & BERNHARDUS*, atque *Maria* elocata *Alberto Comiti in Barby*: **BERNHARDUS** duxit conjugem *Claram* filiam *Francisci Ducis Luneburgensis*, quæ ei unicum filium *Franciscum Georgium* peperit, sed is illustris puer moritur ante patrem *Bernhardum*, qui curavit patrui sui *Georgii Principis* opera in Latinam linguam transferri & publicari: **JOACHIMUS ERNESTUS** duas habuit uxores, primam *Agnezam Comitissam in Barby* / quæ ei peperit *Annam Mariam*, elocatam

catam Joachimo Duci in Signis / Elizabetham conjugem Electoris Brandenburgici Joannis Georgii, Joannem Georgium, Christianum & Sybillam: secunda Joachimo Ernesto conjunx est Leonora Christophori Ducis Wirtenburgensis filia, quæ ei peperit BERNHARDUM & adhuc duos filios N. N. atque filiam.

Ernestus Brottauffius conscripsit quidem eleganter horum Principum Genealogiam, sed eam plenius & absolutius dedisset M. Georgius Torquatus, pastor Neapolitanus Magdeburgensis, si ei vivere licuisset. Nam ille rarissima & absconditissima passim ex gratia Sigismundi Archiepiscopi per duas dioceses ut Magdeburgensem & Halberstadensem in oppidis, cœnobiis, & collegiis (quia omnia secreta investigando scrutatus erat) consideravit & observavit & ad hoc negotium patronum sensit & habuit BERNHARDUM Principem Anholdinum.

B.

BERNEBORG, de hoc Dominio idem dicamus, quia ad aliquot secula subfuit Principibus Anholdinis.

BRAUNSWIG. *Braunswigum civitas & Dominium primo vel Comitatus fuit, sed nepos Henrici Leonis, filius Wilhelmi, Otto consequitur Ducis titulum à Frederico II. nonnulli historici horum Ducum Genealogiam tantum usque ad Henricum Leonem deducunt, sed ego altius eam extendam, & quicquid hic laboris impendi, hoc præstiti in honorem Illustrissimorum Principum ac Dominorum, Dn. Julii, ejusque filii Dn. Henrici Julii, Episcopi Halberstadensis & Mindensis, Dn. Wilhelmi junioris, ejusque filii Dn. Ernesti, atque excellentium fratrum Dn. Wolfgangi & Dn. Philippi simili jure Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium, Dominorum mihi Clementissimorum. WEDEKINDUS Rex Saxonia Westphaliaque genuit multos filios, ex Gena Danica, inter alios Wigbertum, qui cœnobium Wibershausen prope oppidum Nordheim fundavit, Wigberti filii erant Walbertus & BRUNO, ex matre Sindacilla Phrifica: BRUNO arcem Brunstein prope idem oppidum Nordheim extruxit & fundavit cœnobium Brunshusen prope Gandersheim/ & hic genuit ex Nobili Susanna LUDOLPHUM fundatorem illustris collegii Gandersheim/ qui procreavit ex Oda conjuge BRUNONEM & TANQUARDUM, fundatores urbis Brunsvicensis (ut vocaretur B. unonis vicus) atque OTTHONEM: Bruno & Tanquardus pugnantes contra Van-*

Vandalos occubuerunt in pugna, & in cœnobio Ebſtorff ſepulti ſunt : Extat gravis oratio & plane Chriſtiano principe digna, apud *Cranzium* quam *Bruno* ante pugnam habuiſſe dicitur ad milites : OTTO duxit conjugem *Luigardam*, *Arnoldi Caſaris filiam*, quæ ei peperit HENRICUM *ancupem*, primum ejus nominis & etiam ex Saxonibus primum Imperatorem : Hic *Henricus* animoſus Monarcha ex *Mechtilda Theodori Comitis de Ultenborg & Ringelem filia*, genuit OTTHONEM *magnum* Imperatorem glorioſiſſ. *Brunonem* *Episcopum Colonienſem* & HENRICUM *Ducem Bavaria* & aliquot filias partim *Gandershemii*, partim *Quedlenburgi* (ubi ille illuſtre veſtaliū virginum fundabat collegium) *Abbatiffas* exiſtentes, OTTO *agnus*, qui ſicut pater magnalia geſſit bella, majora perfecit & nomen Magni meruit (ſicut Alexander Magnus, Pompejus magnus, Conſtantine magnus, & Theodoſius magnus dicti ſunt) ex prima conjugē *Edita, Regina Angliæ*, *Wilhelmum* *Episcopum Moguntinum*, & LUDOLPHUM ducentem *Hermanni Ducis Sueviæ* vel *Sueviæ* unicam filiam N. quo nomine fit *Dux Sueviæ* (& ex eo natus eſt OTTO & ex *Othone* BRUNO, qui poſtea *Papa factus*, dictus eſt *Georgius V.*) genuit : Interea mortua priore conjugē, ſecundo ducit *Alheidam*, *filiam Rodolphi Regis Burgundia*, quæ erat *vidua Lotharii Longobardorum Regis*, quæ ei peperit OTTHONEM II. Imperatorem, & *Henricum*. OTTO II. multa præclare geſſit & ducta *Theophania, Nicephori Orientalis Caſaris filia*, genuit OTTHONEM III. Imperatorem ſed abſque liberis diſcedentem, *Sophiam* *Abbatiffam in Quedlenborg/* *Mechtildam* *alicujus Pfalsgraviæ conjugem* : HENRICUS vero *Dux Bavariæ*, & frater *Othonis magni*, ex *Arnolphi Bavariæ Ducis filia Judith*, genuit BRUNONEM, *Saxonie Margrafinum*, *Gerbergam doctiſſimam* *Abbatiffam in Gandersheim/* cujus erudita ſcripta extant, HENRICUM *Hezelonem Ducem Bavariæ*, ex quo natus eſt HENRICUS II. *Cæſar* (dictus *Sanctus*) & *Bruno* *Episcopus in Augſpurg* : Ex BRUNONE vero *Saxonie Marggraſio*, *Henrici fratris Othonis magni filio*, *Domino Brunſviga*, naſcitur BRUNO & EGBERTUS & *Gertrudis* ; BRUNONIS uxor erat *Mechtildis Galliarum Regis filia*, quæ ei peperit *Ludolphum* ex quo natus eſt *Bruno*, qui in caſtris *Henrici III.* periit : EGBERTI conjunx erat *Gerberga* *filia Ducis de Saueberg/* ex quibus oritur *junior Egbertus* in mola occiſus : tunc *Gertrudis* amita junioris *Egberti* mortuo ipſius ex fratre nepote, *junior Egberto* fit hæres patrii *Domini* & nupſit *Henrico Craſſo*, (qui originem habebat ex *Henrico filio Othonis magni*, fratre *Othonis II.* Im-

peratoris ex *Alheida*) Domino *Brunsvige*, *Othonis* Comititis in *Brunstein* vel in *Bommelstein* & *Nordheim* filio, cujus avus erat *Siffridus Comes* in *Bommelstein* & *Brunstein*/ & hic *Henricus Crassus* perijt in *Phrisia Norde*: Ex hoc *Henrico Crasso* & *Gertrude* nascitur unica filia *Rixa*, conjunx *Lotharii* primò *Ducis Saxonie* atque *Electoris*, deinde *Imperatoris*, quæ rursus peperit suo Domino, *Cæsari Lothario* unicam filiam *Gertrudem*, quæ elocatur **HENRICO SUPERBO** vel *Guelfo* aut *Guelfoni*, *Duci Bavaria*, *Electori Saxonie*, *Duci Angrivaria* & *Westphalie*, Domino in *Brunswig* & *Comiti in Nordheim*/ qui genuit **HENRICUM LEONEM**, cujus uxor fuit soror *Regis Anglie Mechtildis*, atque magnanimus *Heros* ac *Princeps Elector*; **HENRICUS LEO** nunquam ante se habuit potentiores *Electores*, nec etiam hæctenus post se, nisi hodie æquiparandus esset potentissimus *Elector Saxonie* *Augustus* ipsi *Henrico Leoni*, qui magna præstitit, sed tandem est ex invidia, odio & malevolentia *Episcoporum vicinorum* exutus *Electoralis dignitate*, & tribus *Ducatibus* per *Fredericum I. Cæsarem*: **HENRICI LEONIS** autem filii erant *Henricus Pfaltzgravius Rheni*, qui sine masculis hæredibus moritur relictis duabus filiabus, quarum una *Lodovico Bavaro Duci* & altera *Marchioni Badensi N.* elocatur) **Otto II.** filius *Henrici Leonis* & *Cæsar* vel *Imperator IV.* ejus nominis (qui ex *Beatrice Philippi Romanorum Regis filia* nullam prolem habuit) & **WILHELMUS III.** filius *Henrici Leonis* (ex quo *Wilhelmo* familia *Ducum Brunsvicensium* & *Luneburgensium*, qui adhuc existunt, prodiit & propagata est) atque quartus filius *Ludgerus* maturius moriens.

WILHELMI Principis uxor erat *Helena*, *Regis Danie Waldemari* filia, ex qua nascitur **OTTO**, primus *Dux Brunsvicensis*, & *Luneburgensis* creatus à *Frederico II. Cæsare*, cujus conjunx erat *Mechtildis Brandenburgica*, quæ ipsi peperit *Elizabetham*, *Wilhelmo Hollandico Comiti* & *Electo Romanorum Regi* desponsatam, *Alheidam Anholdini Principis* conjugem, *Agnezam Lantgraviam Thuringie*, *Othonem Episcopum Hildesimensem*, *Conradum Episcopum Verdensen*, **ALBERTUM** & **JOANNEM**, qui diviserunt *Ducatus*; sed in *Joannis* posteris, cui contingebat *Luneburgicus*, cito desit *Genealogia* & ad *Stemma Ducis Alberti* transiit successio: Ex **ALBERTO** nascitur **ALBERTUS** (dictus ob egregia bella & alia magnalia præclare gesta *Magnus*) vincens *Moguntinum præsullem*, huic *Alberto Duci*, dicto *Magno*, erat conjunx *Elisabeth Hassiaca*, & huic nati sunt liberi **HENRICUS mirabilis** (ex quo descendit familia *Ducum Brunsvicensium de Grubenhagen*/ quam ordine, postquam hanc prius

prius fideliter dederimus, litera G. postea subijciemus) **WILHELMUS II.** maturius moriens, at interim hæredem relinquens, qui cito moritur? **ALBERTUS** *pinguis*, propagator familiæ, atque *Conradus, Luderus & Otto* ordine tres sine hæredibus decedentes. **ALBERTUS** dictus *pinguis* ex *Rixa Ducis Vandalorum* filia, genuit multas proles, quarum nomina hæc sunt, *Albertus* Episcopus *Halberstadianus*, *Henricus* Episcopus *Hildesimensis*, *Joannes* Magister *Teutonicus ordinis in Borussia*, **OTTO** dictus *largus* possessionem in terra *Gottingensi* consequens (qui erat erga omnes munificus & benevolus, sed moritur absque hæredibus) **ERNESTUS** & **MAGNUS**, qui duo posteriores fratres *dividunt rursus Ducatum Brunsvicensem*, quia *Joannis* adhuc *posteris* obtinebant *Luneburgicum Ducatum*. **ERNESTUS** occupat post *Otthonem largum* & fratrem, *terram Gottingensem*, & **MAGNUS** *Brunsvigum & Wolfelbutum*; *Ernesti* conjunx erat *Regis Sicilia* filia *N.* ex qua genuit *OTTHONEM* *armipotentem*, qui patriæ bellico Marte multa adjecit, & *Otthonis* *armipotentis* conjunx erat ex *Ducum Bergensium*, qui tunc *Comites* erant, familia orta nomine *Margaretha*, ex qua genuit duos filios *Wilhelmum* maturius discedentem & *OTTHONEM monoculum*, cujus conjunx fuit *Agneza Hassiaca*, quæ peperit unicam filiam, elocatam *Erico Duci Brunsvicensi de Grubenhagen*; **MAGNUS** vero nomine & re magnus, ex unica postremi *Ducis de Saneberg* filia genuit *Albertum* Archiepiscopum *Bremensem*, *Ludovicum* factum per conjugem *Ducem Luneburgensem*, sed sine hærede mortuum, *Conradum* in Italia decedentem, *Joan-nem* *Primate* *præsulem Magdeburgicum*, *Helenam* *Otthonis Hoyensis* conjugem & *Agnezam* *Erici* ibidem *Comitis conthoralem* & *Magnum Torquatum*, cui adimitur *Luneburgum*; interim *junior MAGNUS* genuit ex *Brandenburgica uxore N. Fredericum*, electum *Cæsarem*, at dolo in itinere ex instinctu *Moguntini Electoris* occisum, **BERNHARDUM** *Ducatum Brunsvicensem possidentem*, *Otthonem* *Archiepiscopum Bremensem*, & **HENRICUM**, qui *Ducatum Luneburgicum* recepit, & hunc *captivum Comes de Lippia* habuit) atque *Elizabetham conthoralem Mauriti* *Comitis Aldenburgici*. Ex **BERNHARDO** & *Alberti Saxonici Ducis* ad *Albim* filia *N.* nascuntur **OTTO** (qui ex uxore sua, quæ *Schowenbergica* erat nullum reliquit hæredem) & **FREDERICUS**, qui ex *Magdalena Brandenburgica* genuit *Luneburgicos* *Duces*, ex cujus posteritate adhuc hodierni *Duces* in *Luneborg* existunt (de quibus postea litera *L.* dicturus sum.) Cum autem incideret controversia inter fratrueles, videlicet inter
Hen-

Henrici filium & Otthonem Bernhardi filium, & propterea utrobique nascerentur cruenta bella, ita tandem per mediatores est pacificatio facta, ut Ducis HENRICI filii ex *Sophia Pomeranica* nati, WILHELMUS & HENRICUS fierent Duces *Brunsvicenses* & rursus Ducis BERNHARDI filii essent ac fierent Duces *Luneburgenses*: *Wilhelmi & Henrici* soror erat *Catharina*, quæ elocata est *Electori Saxonie Marchioni Misniae*. HENRICUS dictus *pacificus* frater *Wilhelmi*, duxit conjugem *Helenam Clivensem*, quæ ei peperit unicam filiam *Wilhelmo Hennebergico* Heroi elocata: WILHELMUS vero dictus *Godesfridus* Heros bellicosus & victoriosus, qui septies victoriam contra hostes obtinuit & sex Comitatus suo Ducatui adjunxit, & bellico jure consecutus est, duxit *Ceciliam Brandeburgicam*, & ex ea genuit FREDERICUM & WILHELMUM, deinde ex secunda conjugē, quæ erat *Mechtilda Schowenburgica* nullam sustulit prolem: *Fredericus & Wilhelmus junior* *Wilhelmi* victoriosi filii erant bellatores: militabant diversis in locis. FREDERICUS habuit conjuges duas, unam *Annam ex Ducibus Brunsvicensibus de Grubenhagen* coortam & alteram *Margaretam de Ritberg* Comitissam, sed utraque caruit hæredibus. WILHELMUS junior *Frederici* frater & bellicosi imo victoriosi *Wilhelmi* filius, genuit ex *Elizabetha Stolbergica*, *Henricum* & *ERICUM* fratres Marte ferocientes & strenuos pugnatores vel bellatores. ERICI Ducis prior conjunx erat *Catharina Saxonici Ducis Alberti* filia & *Archiducis Austriae* vidua, ex qua nascitur filia nomine *Anna Maria* citius moriens, secunda ei erat uxor *Elizabetha Brandenburgica Joachimi II. Electoris* soror & primi filia, ex qua Duci *Erico* natæ sunt filiae & unus filius, videlicet *Anna Maria Ducis Alberti Prutteni* Ducis primi conjunx, *Elizabetha Principissa in Hennenborg* / *Catharina Domina in Rosenborg* / & filius ERICUS, qui nostro tempore est superstes & bellicis negotiis implicitus, cui prior erat conjunx *Sidonia Saxonica*, Ducis *Henrici* filia & Soror duorum Electorum *Mauritii & Augusti*, secunda est *Lotharingica*: HENRICUS vero senior & terribilis dictus (quia erat vicinis omnibus, propter fortunam, fortitudinem, & personam formidabilis) *Wilhelmi junioris* ex *Stolbergica Elizabetha* filius & *Erici senioris* frater, qui periit in *Phrisia*, dum cingeret arcem *Oert* & antea magnalia præstitisset, hic inquam duxerat *Catharinam*, Ducis *Pomeraniae Erici II.* filiam, & ex ea genuit *Andream* maturius morientem, *Christoferum* Archiepiscopum *Bremensem* & administratorem *Verdensensem*, *Catharinam*, MAGNI Ducis *Saxonie de Løwenborg* conthoralem, *Franciscum* Episcopum *Min-*
den-

densen, *Ericum* Commendatorem in *Cobylent*/ *HENRICUM* juniorem propagatorem familiæ, de quo postea dicemus, *Elizabetham* Abbatissam in *Stedesdorff*/ *Wilhelmum* Commendatorem in *Mirau*/ & *Georgium* primò Præpositum *Coloniensem* & *Bremensem*, deinde postea succedentem utrique fratri in susceptione Episcopatum Sedium, ut *Bremensis*, *Mindensis* & *Verdensis*; *HENRICUS* junior (cui suus Principatus fuit laboriosus) cum patruo suo *Erico* seniore invasit diocesim *Hildesimensem* & utriusque posterius adhuc eam occupant: fuit autem *HENRICO* Duci prima conjunx *Maria Wirtembergica* Ducissa, Principis *Ulrici* (quem Landgravius *Hassia* Philippus restituit exulem & ex suis ejectum) soror, & amita pii Ducis *Christoferi*, quæ *Henrico* marito peperit *Joannem* in pueritia mortuum, *Catharinam* Joannis *Brandenburgici* conjugem, *Carolum* victorem & *Philippum Magnum* utrumque pugna *Sivershausiana* occumbentem, *Mariam* Abbatissam in *Gandersheim*/ *Margaretam*, Ducissam *Monsterbergensem*, *Claram* conjugem *Philippi* Ducis *Brunsvicensis* & *Luneburgensis* de *Grubenhagen* in *Calenberg*/ atque *JULIUM* propagatorem familiæ: *HENRICUS* junior Dux habuit secundam conjugem *Sophiam*, *Sigismundi Augusti Regis Polonici* sororem, quæ caruit liberis: *JULIUS* vero vivis fratribus opera fratris *Philippi magni*, constituitur *Mindensis* Episcopus & Coadjutor *Paderbornensis* sed cum ita in pugna occumberent fratres, atque pater nullos ex secunda conjuge consequeretur hæredes, ipse fit successor in gubernatione, & vivo patre duxit *Heylwigim*, Electoris *Brandenburgici Joachimi II.* filiam, Joannis Georgii moderni Electoris sororem, matronam sanctam & clementem, quæ *JULIO* Duci marito peperit *Sophiam* *Pomeranico* Duci *Ernesto Ludovico* elocatam, *Hedewigam Mariam*, elocatam *Francisco* Duci *Saxonia* & *Westphalia*, *HENRICUM JULIUM*, Episcopum *Halberstadensem*, & Administratorem *Mindensem*, Principem doctum & ingeniosum, *Elizabetham* Abbatissam in *Gandersheim*/ *PHILIPPUM SIGISMUNDUM*, *Margaretham*, *JOACHIMUM*, atque *JULIUM juniorem*, & plures.

Hanc historicam Genealogiam scripsi præcipuè in gratiam & honorem Reverendissimi, lectissimi, & illustrissimi Principis ac Domini Dn. *HENRICI JULII* Episcopi *Halberstadensis* & *Mindensis*, Ducis *B. & L.* Domini sui Clementissimi. De *Bergensibus Ducibus* agam in sequenti hoc est tertio libro.

C.

CLIVENSIIUM Ducum genealogiam dabo volente Deo in proximo hoc est *tertio* libro.

D. Hic nihil habeo.

E.

ENGEREN Ducatus Westphaliæ, & fuit olim duplex, superior & inferior, de utroque dicam libro 5. quando de Subdominiis vel parvis Dominiis dicturus sum: Scripserunt se *Duces Saxonia quoque Ducis in Engeren/ ut filii Wedekindi* & posterius ejus ut Bruno, Ludolphus, Ottho, Henricus primus Imperator dictus auceps. Interim OTTHO magnus Cæsar Henrici aucupis filius constituit *Ducem Saxonia ad Albim & Angrivaria atque Westphalia* HERMANNUM BILLINGIUM, nobilem virum, cujus filius vel nepos BERNHARDUS est ab Otthone III. Imperatore *Electus Saxonia* declaratus, & post illum filius ORDOLPHUS & hujus filius Magnus, in quo desinit linea mascula, & tunc per Henricum IV. Imperatorem transiit *Electoralis dignitas & possessio Ducatum Saxonia, Angrivaria & Westphalia*, ad LOTHARIUM, Gerhardi Supplinburgici & de Arnsborch Comitum filium, Heroa bellicosum, quem deicere conabatur Henricus V. sed illo mortuo hic Lotharius princeps magnanimus & sapiens eligitur Imperator & multa utilia in Germania præstitit, atque effecit, ut ejus Gens Henricus Bavaria Dux (dictus Superbus) qui erat ex Magni ultimi Ducis Angrivariæ & Westphaliæ atque Electoris Saxoniæ filia, Wilffilde/ natus, post illum saluaretur *Electus Saxonia & esset Dux Angrivaria & Westphalia*, quem etiam titulum cum ditionibus obtinuit istius Henrici superbi filius, Henricus Leo, nepos Lotharii Cæsaris, Princeps longe potentissimus & fortissimus, quem ex delatione multorum Episcoporum, quos voluit in ordinem redigere, & censuit eos Ecclesiis & non ditionibus gubernandis præficiendos esse, Heros Magnanimus ille Henricus Leo) titulis & regionibus exiit Fredericus I. Imperator, dictus Barbarossa; Et quanquam tunc Ducatum Angrivaria & Westphalia transferret ad Episcopos Colonienses, qui ab eo tempore sibi illum usurparunt titulum, cum ditionibus istis, tamen partem istorum Ducatum cum titulis derivatam voluit ad BERNHARDUM Alberti Urfi filium, jam ab eo designatum *Electorem Saxonia*, qui propterea etiam cum omnibus suis posteris retinuit titulum

lum Ducum Angrivariæ & Westphaliæ, sicut etiam adhuc hodie ex hujus *Bernhardi primi*, post Henricum Leonem, constituti Electoris Saxoniae, linea & prosapia descendentes *Duces Saxonia in Lovenborg* eundem retinent: interim *ditiones & Ducatus* eos pro se retinuerunt *Colonienses Praefules* tantum, quod tunc ex his Ducatibus post exautoratum Henricum Leonem, sibi usurparet *Sassenburgum & Dulmonam, Monasteriensis Praeful*, atque *Praeful Paderbornensis* ea ad suam diœcesim traderet, quæ ad & circa *Visurgim fluvium* sita sunt: tunc temporis *Bavariam*, ereptam *Henrico Leoni* accepit *Lupoldus Austriacus*, & *Palatinatum Rheni* *Otho Witelbachius, Comes Simerensis*. HENRICUS LEO interim quam diu viveret, & ejus filii, OTTHO IV. Imperator, HENRICUS & WILHELMUS, retinuerunt eum adhuc titulum, ut se scriberent *Duces Saxonia Angrivaria & Westphalia* tantisper, donec OTTHO *Wilhelmi filius* & nepos *Henrici Leonis*, committeret pugnam cum *Erico Duce Saxonia*, *Bernhardi primi* post Leonem constituti Electoris nepote ex *Erico filio*, in qua ille *Otho victus amisit illum titulum*, & postea creatur *Dux Brunsvicensis & Luneburgensis à Frederico II.* Ita dico quod & Electores Saxonia atque *Duces Saxonia in Lovenborg* ex stirpe istius *Bernhardi* oriundi usurparunt sibi simili jure & æquo modo *titulum Ducatum Angrivaria & Westphalia*, donec mascula Electorum Saxoniae stirps, qui descenderant ex illo *Bernhardo*, desineret in *Alberto III. Electore*, quando à *Sigismundo Casare* à veris hæredibus videlicet *Ducibus Saxonia in Lovenborg* / transferretur *Electoralis dignitas* ad *Marchiones Misnenses*. Isti vero ab eo tempore sumpserunt sibi *titulum Electoralis Dignitatis & Ducatus Saxonia*, sed omiserunt *titulum Ducatum Angrivaria & Westphalia*, qui sic remansit apud *Lowenburgicos Duces*, de qua re videat lector in *Crantzii Saxonia* libro 9. cap. 19. & 20. de quibus etiam postea referam litera S.

F.

In hac litera nihil deducendum habeo.

G.

GELDRIENSIUM Ducum Genealogiam dabo in proximo libro, per Christi gratiam, hoc est, tertio.

Brunsvicensium Ducum, qui differentiae causa de *Grubenhagen* dicuntur, ut promisi modo, Genealogiam subjiciam idque in honorem

Kkk 2

præ-

præstantissimorum Ducum Domini WOLFFGANGI & Dn. PHILIPPI Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium, ultimorum ex ea familia superstitum Principum, Dominorum mihi clementissimorum: Diximus litera B. quod HENRICO mirabili Duci Brunsvicensi descendenti cum reliquis Ducibus Brunsvicensibus & Luneburgensibus ex posteris *Wede-kindis*, & ex vera mascula linea *Henrici Leonis*, ut supra probatum est, & fratri *Alberti pinguis*, filio verò ALBERTI cognomine dicti MAGNI, conrigerit ut in divisione pars Ducatus Brunsvicensis *Eickesfeldia*, Comitatus in *Luttersberga*, *Eimbeca* & finitima ditiones ipsi adjudicatæ sunt: Hic HENRICUS Mirabilis, Alberti Magni filius, ex Agneta Hassiaca, genuit Joannem Præpositum Eimbeccensem, Wilhelmum cito mortuum, ac HENRICUM atque ERNESTUM, qui suum inter se sortiti sunt Ducatum de Grubenhagen; sic HENRICUS ex Helena Brandeburgica genuit Otthonem, Regem Neapolis, qui dicitur vendidisse *Eickesfeldiam*, vel ut alii volunt, oppignorasse *Moguntino*; Melchiorem primo *Osnaburgensem* deinde *Sverinensem* Præsulem & Balthasarum mortuum in Italia: ERNESTUS vero ex Comitissa Ebersteniana genuit Ernestum Præpositum Eimbeccensem, & FREDERICUM atque ALBERTUM, qui quoque inter se Ducatum dividebant: FREDERICUS duxit Henrici, ultimi Domini in *Homborg viduam* *Schonetam* natam Comitissam de *Nassow* / quæ caruit hæredibus; ALBERTUS vero genuit ex Sophia Saxonica Agnezam, Elizabetham & Sophiam ordine simul Abbatissas in *Gandersheim* / & ERICUM qui ex filia, Otthonis Monoculi, Brunsvicensis Ducis in terra *Gottingensi* N. genuit Annam Bavaricam & postea Frederici Brunsvicensis (qui erat bellicosi Wilhelmi dicti *Godesfroi* filius) conthoralem, Margaretam, Simonis Comitissæ de *Lippia* conjugem, HENRICUM atque ALBERTUM rursum inter se Ducatum suum dividentes: HENRICUS enim ex *Ilsebetha* Saxonica genuit Henricum maturius morientem; ALBERTUS vero ex Elizabetha Hassiaca; quam Chronicon Saxonicum vetus *Waldechianam* Comitissam appellat) genuit Jodocum maturius morientem, Henricum quoque sine hærede discedentem, ERNESTUM, Ericum Episcopum *Osnaburgensem* & *Paderbornensem*, qui etiam electus erat in *Monasteriensem* Præsulem, atque Philippum, qui primo Evangelii doctrinam propagavit in sua ditione, & hic ex Catharina *Waldechiana* (quam alii Elizabetham vocant) genuit hominem militare Ernestum (qui ex Margaretha *Pomeranica* genuit Elizabetham, conjugem Joannis Ducis *Holsatiae*, Christiani III. Danorum Regis filii) Albertum occumbentem in bello

Schmal-

Schmalcaldico, Joannem in pugna ad *Quintinum* commissa cadentem atque *WOLEFGANGUM* & *PHILIPPUM*, qui mortuo fratre *Ernesto* magnanimo Heroe, rursus diviserunt Ducatum suum: Principis *WOLFFGANGI* conjunx est *Dorothea Saxonica Ducis Francisci in Ewtenborg filia*, & soror *Henrici Archiepiscopi Bremensis*; *PHILIPPI*, Ducis & fratris *Wolffgangi*, uxor est *Clara Henrici Ducis Brunsvicensis & Luneburgensis filia*, & soror Ducis *Julii*; neuter fratrum adhuc sustulit prolem ex sua conthorali, utrique adhuc superstiti Christus JESUS det longam vitam, & post has miseras, lætitiā cœli & gaudia paradyssi, Amen.

H.

HOLSTEIN, fuit primo *Comitatus*, & varias Dominorum sustinuit hæc ditio mutationes. Tandem *ADOLPHO*, Duce *Schleswicensi* & *Comite in Holstein & Stormar* mortuo, cum ditiones istæ ad hujus *Adolphi* ex sorore nepotem *CHRISTIANUM*, *Comitem Aldenburgicum & Delmenhorstanum*, qui postea *Rex Dania* creatus est, devolverentur, egit *CHRISTIANUS I. Rex Dania*, ut *FREDERICUS III. Cæsar* ipsum & suos filios, nepotes & successores crearet *Duces Holsatiae, Stormariae & in Dithmarschen*. Ego ex *Chronico Helmoldi*, *Alberti Crantzii* scriptis & *Joannis Petersen*, qui nominatim scripsit *Chronicon Holsaticum*, de Gubernatoribus ditionis Holsatiensis, libris nonnulla collegi in honorem potentissimi & Serenissimi Regis Daniæ Domini *FREDERICI II.* ejusque filii designati Regis Illustrissimi *CHRISTIANI IV.* atque excellentissimorum Principum Domini *ADOLPHI* & *Dn. JOANNIS Ducum Schleswice, Holsatiae, Stormariae & Dithmarsiae, Comitum de Alstenborg & Delmenhorst* quæ subjeciam, pro ut illa observare potui, interim ea præstantissimo Nobili & expertissimo historico, Regio vicario per Holsatiam, & equiti Holsato, viro inter Nobiles incomparabili, Domino *Henrico Rantzovio* corrigenda offero.

Holsatiam primo *ALBION*, deinde post illum *UTHO* gubernabant, tandem eam gubernandam consequuntur *LUDOLPHUS* pater, & *OTTO* filius atque nepos *HENRICUS I. qui fuit Imperator*, *Duces Saxonia Angaria & Westphalia*: verum *Henrici Aucupis filius OTTO I. Cæsar*, dictus cognomine Magnus, ut erat rebus gestis profecto magnus, contulit eum Comitatum & ditionem quoque *HERMANNO BILLINGO*, & postea erant ibi Domini istius hæredes *LUDERUS*, *DITHMARUS*, *ORTHOLPHUS*, *OTTO* & *MAGNUS*, quo sine hæredibus mortuo, cessit Holsatiæ ditio cui-

cuidam GOTFRIDO (videatur hic *Cranzii Metropolis* libro 6. cap. 5. & *Helmoldi Chronicon*, quo quoque per viam universæ carnis abeunte, LOTHARIUS *Cæsar hunc Comitatum clementer bellicoso & optimo Heroi ADOLPHO Comiti Schowenbergico*, anno Dn. 1114. contulit, qui ita *Stormariam & Holsatiam* obtinuit; ADOLPHUS vero Comes cum eam ditionem ad annos 17. possedisset & moreretur anno Dn. 1131. reliquit duos filios, HARTUNGUM militantem Cæsari & morientem in castris ejusdem in Regno Bohemiæ, atque ADOLPHUM virum bellicosum, & linguarum peritum, cui ademit absenti Holsatiam & Stormariam *Henricus Comes de Badewide* (qui tunc Comitatus erat istis locis contiguus) sed *Adolphus ipsum* opera & auxilio *Henrici Superbi* vel *Guelphi* generi Lotharii Imperatoris, & patris Henrici Leonis *ejecit ex istis locis*, & quoque sibi totam *Wagriam* subjecit, & armis subegit: interim iste *Henricus Comes de Badewide / fit Comes in Raseborg* (quod castrum cum urbe est etiam certo Episcopatu destinatum ab *Henrico Leone*, quamquam hodie & arcem & urbem *Raseborg* jure hereditario possideant *Duces Saxonie in Lauenborg*) ADOLPHUS II. *Comes Holsatia, Stormaria & Wagria* necatur in *Dithmarsia*: Hic fecit initium urbis *Lubecensis*, quam coepit ædificare *Adolphus II.* cui erat conjunx *N. filia Comitis in Querfurt*, ex qua genuit *ADOLPHUM III.* bellicosum qui cum *Henrico Leone* Electore Saxonie in Italia fuit, postea quando inter ipsos controversia cooreretur, *ejecit eum ex Holsatia Leo*, sed eum restituit *Cæsar Fredericus Barbarossa*: huic erat conjunx *N. filia Otthonis, Comitis de Dassel* & cum se socium itineris præberet *Frederico primo* Imperatori, tendenti in *Asiam*, atque interim ditionem Holsatiensem committeret affini suo, *Adolpho Comiti in Dassel / Otthonis filio*, mox rursus invasit *Holsatiam Henricus Leo*, tandem res est composita inter *Henricum Leonem*, jam senem, & hunc *Adolphum* per *Henricum VI. Cæsarem*, sic rediit ad suam *Holsatiam Adolphus III.* & secundo cum *Henrico VI. Imperatore* se in *Palestinam* contulit ad terram sanctam, & ibi multa præclara præstitit: tandem per Ducem *WALDEMARUM, Regis Dania fratrem*, qui etiam post fratrem Rex factus est, *ejicitur rursus ex Holsatia ADOLPHUS III.* & in illa irruptione *Waldemari* capitur quoque *Adolphus*, sed datis obsidibus aliquot Comitibus & Nobilibus liberatur, vivens deinceps in *Comitatu Schowenburgico*: Hic reliquit tres filios *Brunonem* Præpositum *Magdeburgensem* & mox *Episcopum Olmitzensem, Conradum* Comitem *Schowenburgensem*, atque *Adolphum IV.* Comitem *Holsatiæ*,
Stor-

Stormariæ & Wagriæ: Hunc exceperunt Holsati & sibi constituerunt Dominum, ejicientes ex castro Segeberge præfectum Regis Daniæ: interea novus Rex in fratris locum creatus *Woldemarus*, per insidias manu *Henrici Comitis Schwerinensis* capitur, & diris vinculis in arce *Dansenberg* traditur per biennium. Dum hæc aguntur, ADOLPHUS IV. Comes *Holsatiae* opera patris *Adolphi III.* & auxilio HENRICI Comitis in *Berle* & prædicti Comitis *Schwerinensis Henrici*, item *Gerhardi Archiepiscopi Bremensis*, ejecit Regium vicarium ex *Holsatia*, videlicet *Albertum*, Comitem in *Orlemundt* imo ipsum tandem caput & suo Regi adjunxit in carcere: postremo magna se pecunia redemit *Waldemar* Rex, qui deinceps non quiescens rursus ADOLPHO IV. infert bellum, sed iste prædictorum Heroum opera & auxilio, tum quoque præsidio *Burewini Principis Megalburgici* & *Alberti Ducis Saxonie*, cum ei se adjungerent *Lubecenses*, præclare Regem excipit, à quo defecerunt tunc *Dithmars* & Comiti *Adolpho* accesserunt, ita Rex cum filio *Christofero* in fugam præcipitatur & sic denuo feliciter anno Domini 1226. pugnavit ADOLPHUS, & cum Rex reiterasset pugnam atque nihil præclari præstaret, res est per amicos composita inter eos, ita ut communi Marte *Lubecensibus* bellum inferrent, quanquam res quoque cum *Lubecensibus* componeretur: ADOLPHUS IV. feliciter etiam pugnavit contra infideles *Livonienses*, contraxit affinitatem cum *Abele*, Duce *Schleswicensi*, ducta ejus sorore, quæ ei peperit tres filios, *Luderum* maturius mortuum, JOANNEM & GERHARDUM: tandem ingreditur pietatis ergo cœnobiū, & fit *Franciscanus*: fit divisio inter fratres, JOANNES obtinet *Holsatiam* & *Stormariam*, GERHARDUS *Wagriam* & oppidum *Riel*: Hi fratres bellum gerunt cum Rege Danico *Christofero*, eumque in pugna capiunt, sed res est per Ducem *Brunsvicensem Albertum* transacta, cui transactioni ita consensit GERHARDUS ut sua filia elocetur *Joanni* Duci *Brunsvicensi* & *Luneburgensi*, quia *Gerhardus* habebat conjugem filiam *Joannis Principis Megelburgici*: *Joannes*, qui à *Lubecensibus* aliquandiu captivus tenebatur, & cum quibus interdum infeliciter pugnavit, habuit in uxorem filiam *Alberti Ducis Saxonie*: ex JOANNE nati sunt JOANNES II. ADOLPHUS V. *Albertus* & unica filia elocata *Orthoni Brandenburgico*: ADOLPHUS V. *Joannis I. filius* habuit in uxorem *Mistiwoi* Principis *Pomeranici* filiam N. & discedit absque hæredibus, & ex JOANNE II. & matre Comitissa *Wunstorpiana* nati sunt tres filii, absque hæredibus mortui, deinde idem JOANNES pater ex secundo matrimonio, quod contraxit cum vidua

Re-

Regis Daniae Erici, genuit JOANNEM III. & *Christoferum*, qui ex alta fenestra in fossas cadens moritur. JOANNES III. dictus *largus* genuit *Adolphum* à quodam Nobili interemptum : GERHARDI (qui erat Adolphi IV. qui Franciscanus fiebat, filius) ex Principis *Megalburgici Joannis filia*, filii erant *Henricus* & GERHARDUS *cæcus*, qui fit Comes in *Schowenberg*/ mortuis patruis *Magno* & *Conrado*, & ex hoc GERHARDO CÆCO nati sunt GERHARDUS III. & *Adolphus VI.* *Henricus* & *Otto* qui duo posteriores, in Comitatu Schowenburgico habentes sedes, absque hæredibus mortui sunt : GERHARDUS III. obtinuit *Holsatia Comitatum* & finitima Dominia, & genuit GERHARDUM IV. & plures filios : Ex *Gerhardo IV.* genitus est JOANNES IV. HENRICUS vero Gerhardi cæci frater duxit neptim Archiepiscopi Bremensis Giseberti ex fratre Florentino Comite de *Brunchhorst*/ & genuit ex ea, GERHARDUM V. dictum magnum, & *Joannem* absque hæredibus mortuum : GERHARDUS V. bonam operam in studiis navavit & pauperrime vixit, tandem in publicum productus magnalia gessit : ejus conjunxerat filia *Joannis Ducis Saxonie*, quæ ei peperit HENRICUM *ferreum*, JOANNEM V. & Nicolaum, Pater *Gerhardus V.* interimitur in *Futlandia* : *Joannes V.* filius cecidit in acie Danica, & *Nicolaus* moritur in *Holsatia* absque hærede, interim is se admodum affabilem & benevolum subditis suis præbuit. HENRICUS *ferreus* militavit *Svecorum Regi*, & in *Italia*, in *Anglia* & in *Galliis* (quem etiam *Leones* metuebant) hic genuit GERHARDUM VI. (cum quo feliciter pugnavit in Dania) *Albertum* & *Henricum Episcopum Osnaburgensem.* *Albertus* habuit conthoralem *Erici Ducis Saxonie* filiam, quæ caruit hæredibus : sed GERHARDUS VI. fit *Dux Schlesvicensis* & duxit uxorem sororem *Ducum de Brunswig & Lüneborg* / *Henrici & Frederici*, & genuit *Henricum*, *Adolphum* & *Gerhardum VII.* atque *Heilwigam Theodori Comitis Aldenburgici & Delmenhorstani* conjugem, quam nonnulli historici ineptè *Elizabetham* nominarunt : cum mortuus esset *Albertus*, & *Gerhardus VI.* primus ex *Holsatia Comitibus* *Dux Schlesvicensis*, bellum *Dithmarsis* inferret, miserè in ea ditione palustri per dolum circumventus occiditur relictis parvulis *Gerhardus*. Quod cognoscens *Henricus Episcopus Osnaburgensis*, istorum patruus, relicta ditione *Osnaburgensi* præfuit Nepotibus suis ut tutor, sed tutorium hoc officium fuit ipsi laboriosum, nam per Danos multis obruebatur bellis, donec fessus vitam degeret quietam in Cœnobio *Barbersholm*/ traditis prius in manus Nepotis sui *Henrici* castris *Segeberge* & *Nendesborg*/ qui cum manū

ad

ad gubernationem applicuisset, sensit ille cum fratribus varias Danorum incursiones, quia ipsis multa intulit bella, *Rex Dania Ericus*, repetens *Schleswicensem Ducatum*, sed ipsi advocatis ad se copiis & præsiidiis *Ducum Brunsvicensium* imprimis *Wilhelmi*, & *Ducum Saxonia feliciter pugnarunt*: interim per legatos Cæsareos est aliqua pax stabilita.

Verum rupta pace bellum est per Regem Daniae Ericum redintegratum & renovatum, ibi fratres, *Comites Holsatia*, cinxerunt urbem *Flensborg* / & in illa obsidione interimitur Dux *Henricus* in conflictu, ibi mox adest frater cohortans ad animositatem milites & ipsos Centuriones: ibi industria *Wilhelmi* (dicti *Gottesfoe*) Ducis *Brunsvicensis* & *Luneburgensis*, & auxilio *Lubecensium civium*, non solum Danis multum damni infert, sed urbem *Flensborg* capit & invadit: Tandem cum GERHARDUS VII. Comes *Holsatia* vel secundus Dux *Schleswicensis*, duceret conjugem *Annam Marchionis Badensis* filiam & ea, mense septimo ex ipso duplicem enixa esset prolem masculum & femellam, hoc male habuit ADOLPHUM, primum ejus nominis Ducem *Schleswici*, sed *Comitem Holsatia* 7. ejus nominis, ideo persequitur Gerhardi fratris conjugem dicens, eam esse adulteram, quæ utramque prolem non pepererit ex suo fratre, imo utrumque infantem non posse esse progeniem unius viri, hoc est Gerhardi fratris: interim contrarium referebant periti & sagaces Medici, deinde Nobiles matronæ, in hoc casu consultæ, atque aniculæ harum rerum peritæ, quando interrogarentur, dixerunt id posse naturaliter fieri & sæpe factum esse, etiam per experientiam, demonstrari posse: verum ille perstitit in sententia, ideo isti Principissæ insidiatur & eam ad extremum usque persequitur Dux ADOLPHUS & ad tantas redigit angustias, ut ex *Holsatia* fugere cogeretur, ut sic in patriam tenderet, quam in secutus maritus *Gerhardus*, ut non sine dolore deduceret ad patrios lares conjugem, ex magno mœrore incidit in ægritudinem, qua mox in itinere absimitur moriens *Embrica Clivorum*: Ex his infantibus Gerhardi demortui in communem ordinem virginum vestalium per Ducem *Anholdinum* femella relata est masculus *heres* in adolescentia cecidit, sed Deus novit, quomodo ceciderit (vide hic *Albertum Crantzium* in Saxonia libro II. cap. 21.) interea nullam ex sua conjugē, *Comitissa Mansfeldica* habuit prolem *Adolphus*, propterea sæpe non sine suspiriis mortem istius ex fratre *Gerhardo* sui Nepotis, quem antea tantopere rejecerat, deploraverat, & eum superesse optaverat: tandem in sua senectâ ad se recepit suum quoque Nepotem ex

forore *Heilwiga*, conjuge *Theodori Comitis Aldenburgici & Delmenhorstani*, Herois corpore & animo præstantissimi, *CHRISTIANUM*, *Theodori* natum maximum filium, & eum educavit atque heredem Ducatus *Schleswicensis & Comitatum Holsatiae, Stormariae & Wagriae* constituit, num erat æ *Othoni Schorvenbergico Comiti* certa pecunia summa, qui tamen, ibi priorem suam *Holsatiae* partem retinuit, quam etiamnum hodie ejus obtinent hæredes: Cum vero post mortem Regis Danorum *Christoferi* à proceribus & Statibus Regni eligeretur *ADOLPHUS Dux Schleswici & Comes Holsatiae in Regem*, renuit oblatam dignitatem, prætendens senium, volensque tamen illam translatam in nepotem suum *CHRISTIANUM, Comitem Aldenburgensem & Delmenhorstanum*, *Theodori* filium, juvenem robustum, statura & corpore egregium (cujus proceritas etiam Romæ, ipsi Papæ Sixto, Cardinalibus, Episcopis & Prælatibus omnibus stupori fuit, licet ignorantia in eo Latinæ linguæ esset ingrata teste *Cranzio* libro 12. Saxoniae cap. 12.) ideoque cautè & prudenter eum proposuit, addita hac accedente causa, quod hic suus ille *Nepos CHRISTIANUS* posset commode contrahere nuptias ad Regni totius utilitatem, cum *Regia vidua*: Ita cum in procerum Regni conspectum venisset *Juvenis Heros*, certe ipsius Heroicus & plane Regalis animus ac gestus, sibi omnium eum intuentium conciliat favorem, ita communi suffragio à Statibus Regni anno Dn. 1460. *eligitur Rex Daniae*, & mox eidem traditur in matrimonium *Dorothea, vidua Regis Christoferi*, & nata ex *Marchionibus Brandenburgensibus*, patre *Joanne*, qui erat filius *Frederici Electoris*: deinde iste *CHRISTIANUS primus* ejus nominis *Rex Daniae*, vocatur quoque ad *Regna Norvvegiae & Sueciae*, ubi similiter declaratur Rex: Cui propter *Ducatum Schleswicensem & ditiones Holsatiam, Stormariam & Wagriam* fuit varia controversia cum fratre *Gerhardo Comite Aldenburgensi & Delmenhorstano*, qui ex prædictis istis ditionibus voluit sibi legitimo jure dimidiam non minus partem vendicare atque Rex tanquam cohæres sui avunculi *Adolphi Ducis & Comitis*, sed *solus Christianus Rex* eas sibi retinuit, prætendens transactionem semel cum fratre *Gerhardo* initam, videlicet ut certa aliqua pecunia placaretur. *Rex Christianus* Romam devotionis causa proficiscitur, splendideque à Papa & Cardinalibus excipitur & per totam Italiam & Germaniam à principibus passim regaliter & pompose suscipitur, tandem ex itinere deflectens tendit ad Cæsarem *Fredericum III. Maximiliani I. Patrem*, à quo cum splendide haberetur, ita ab illo impetrat jus in totam *Dithmarsiam*, & titulum *Ducalium*

lem super ditiones *Holsatia Dithmaria & Stormaria*, quem ab eo tempore & sibi Rex & sui filii ac nepotes atque posterii usurparunt.

CHRISTIANUS Rex ex sua conjuge *Dorothea* genuit *Olaum* in pueritia mortuum, JOANNEM Regem & successorem in Regno (cujus uxor erat *Christina* soror *Frederici III.* & *Joannis I.* Electorum Saxoniae, *Ernesti* filia) & FREDERICUM Ducem *Schleswvici, Holsatia, Dithmaria ac Stormaria* (cujus prior conjunx erat *Joannis* Electoris Brandenburgici filia *Anna*, soror Electorum duorum *Joachimi I.* & Cardinalis *Alberti Moguntini*, & secunda erat *Sophia* Ducissa *Pomeranica*) Admodum tenuiter sustentabat fratrem *Fredericum* Rex *Joannes*, qui sororem *Margaretham* *Scotorum Regi* elocavit: Cum vero *Fredericus* conquereretur de iniqua divisione Ducatum hæreditariorum, tamen hæc surda aure audivit ejus frater Rex *Joannes*, imo potius ei minaciter respondit. Regni *Joannis* initium erat post demortuum patrem anno Domini 1482. 22 Maji, & duravit usque ad annum 1513. & fuit ipsi Regimen in *Suecia* laboriosum. *Joannes* autem Rex & ejus frater *Fredericus* Dux, implorata multorum Heroum ope bellum anno Dn. 1500. intulere *Dithmarsis*, sed infeliciter pugnatum est, in ipsa hyeme in *Februario*, quia Rex & Princeps in fugam acti, & ceciderunt ibi duo Comites *Aldenburgici* & *Delmenhorstani*, *Adolphus* & *Otto*, & 62. equites Nobiles, inter quos aurati equites & milites erant: Atque peditum perierunt à parte Regis 4 millia: sed *Dithmars* permanserunt tunc victores, quos post annos 59. *Frederici* tunc Ducis & postea Regis filii & nepos, FREDERICUS II. Rex *Dania*, JOANNES Senior & ADOLPHUS Duces *Holsatia, Schleswvici, Stormaria & Dithmaria*, bellico Marte subegerunt & sibi *Dithmarsos* plane subjecerunt: in ista infelici pugna fratrum Regis *Joannis* & Ducis *Frederici* perierunt ex Nobilibus de *Aleveldia* decem & ex Nobili *Rantzoviorum* familia quatuor fortes Heroes, JOANNI Regi erant *liberi Franciscus*, moriens in pueritia, & CHRISTIANUS II. quem *Christiernum* Dani vocant (qui anno Dn. 1513. cepit post demortuum patrem regnare) & filia *Elizabetha* elocata *Joachimo* primo Electori Brandenburgico: *Christierni* conjunx erat *Isabella* *Philippi Hispaniarum Regis* & Ducis *Burgundiæ & Brabantiae* filia, & soror *Cesarum Caroli V. & Ferdinandi I.* ex qua nati sunt *Dorothea*, *Frederici II.* Electoris *Palatini* conjunx, *Joannes* maturius decedens ex hac vita, in aula Avunculi *Caroli V.* Princeps alioqui doctus, & *Christina* elocata *Duci Lotharingia*. Cum autem hic *Christianus II.* vel *Christiernus* inciperet Tyrannicè cum subditis agere, & in proprios Consiliarios & aulicos gladio

fœviret, inceperunt Status *Regni Suecia* eum ejicere, & postea *Proceres Regni Dania* publicè de ejus violentia conqueri, atque isto demum repudiato elegerunt ejus patrum *FREDERICUM Ducem Holsatiae* Principem pacificum, & cum varia tentaret jam ejectus *Christiernus*, tamen opera *Lubecensium* & de consilio strenui, animosi, bellicosique equitis aurati *Joannis Rantzovii*, non sine difficultate invadit & obtinet *Regnum Dania*, atque tandem capto *Christierno* vinculisque tradito, per annos decem piè regnum administravit *FREDERICUS I.* Erant autem *FREDERICI primi Regis* ex primo conjugio liberi, *CHRISTIANUS* post patrem Rex, nomine tertius, *Dorothea Alberti Ducis Bruttanici* conjunx: ex secundo *JOANNES senior Dux Schleswici & Holsatiae*, Princeps pius, *Adolphus* Heros bellicosus, *Elizabetha Ducis Megalburgici Ulrici* conjunx, sancta matrona, *Fredericus* Episcopus *Hildesimensis & Schleswicensis*, Coadjutor *Bremensis*, & *Dorothea Ducis Megalburgici Christoferi* uxor: mortuo *Frederico I. Rege*, quando pro captivo *Christierno* rege arma sumerent & regnum invaderent *Albertus Dux Megapolensis*, & *Christoferus Comes Aldenburgensis*, & interim communi procerum suffragio vocaretur ad regnum *CHRISTIANUS III. Frederici I. primogenitus*, magno labore is intrat in *Daniam*, & in ista sua difficultate, sæpe utitur consilio industriaque, imo bellico Marte fortis ac generosi milites aurati *Joannis Rantzovii*, & tandem debellatis hostibus *Regnum Dania* obtinet: Hic Monarcha fuit Princeps pientissimus, pacificus & Christianus re & nomine, qui curavit in utroque regno, magno zelo, sicut antea ab eo factum erat, in Ducatibus hæreditariis, plantari doctrinam *Evangelii*: hujus conjunx erat *Dorothea Magni Saxonie Ducis* filia & *Francisci Ducis Saxonie, Angrivariae & Westphaliae* soror, quæ genuit *Annam Electoris Saxonie Augusti conthoralem*, *FREDERICUM II. Regem Dania* primo subigentem cum patruis *Joanne & Adolpho Ducibus* (quando ei copias adduceret *Antonius Comes Aldenburgicus* cum filio *Joanne*) *Dithmarsos* & per annos 10. bella fœliciter gerentem cum *Schwecorum Regibus*, *Erico & Joanne* (qui ex *Sophia Megalburgica Ducissa CHRISTIANUM IV. designatum Regem, Ulricum Ducem, Elizabetham & Augustam* genuit) *Magnum Ducem* vel *Gubernatorem in Livonia & Churlandia*, *Joannem Ducem Holsatiae* (cujus conjunx est *Elizabetha Ducis Brunsvicensis Ernesti de Grubenhagen* filia, ex qua ei multi liberi nati sunt, *Christianus, Ernestus, Joannes, Adolphus, Dorothea, Margareta*, & alii) atque *Dorotheam Wilhelmi Ducis Lunenburgensis* conjugem.

Hi

Hi sunt liberi pii Regis Christiani. Cum *Joannes frater Christiani III. & patruus Frederici II. Regis*, nullam duceret uxorem, tunc inivit conjugium ejus frater *Dux Adolphus cum Christina Philippi Langravii Hassie filia, soror: Wilhelmi*, ex qua ipsi nati sunt *Fredericus, Philippus, Joannes Adolphus, Sophia & alii plures*: In ea parte horum Ducatum, quæ paret Regi Frederico II. est *Regius Vicarius Nobilis & strenuus vir, sapientia virtute & doctrina præstans, Dominus Henricus Rantzovius, Dominus in Bredenburg/Rantzovisholmia, Vandesburgo & Tusculabecano*, certe celebris & magni consilii, sagacis ingenii atque veræ pietatis Heros, omnium piorum & doctorum patronus, Magni istius Equitis aurati *Joannis Rantzovii clarissimi & Nobiliss. Capitanei & militaris exercitus ductoris*, qui *Fredericum I. & Christianum III. Reges* sua industria, fortitudine & bellica manu evexit ad Regnorum duorum gubernationem & possessionem, lectissimus filius: *Henrici Rantzovii vicarii Regii sunt filii Nobiles & generosæ indolis Franciscus, Bredenus, Fredericus, Cajus, Joannes*: Habent Ducatus hi, ut *Holsatia, Stormaria, Wagria & Schleswicz*/ egregias Nobilium familias (quarum Dominia & Jurisdictiones sunt admodum amplæ) ut de & *Rantzow/ Alvelde/ Wistke/ Reventlow/ Ratlow/ Bockwolde/ Kummor/ Broickdorpe/ Boggenwische/ Schnickel/ Blome/ Stake/ Scestede/ Walstorp/ Meinsdorff/ Breide/ Damme/ Erwin/ Høken/ Parsow/ Krummedick/ Wiltberg/ Siggen/ Qualen/ Latensdorff/ Porsfelt/ Kotelberg/ Wolff/ Bornckstorp/ Mestorff/ Kule/ Hadelen/ Ketten & similes*.

Hæc in gratiam & honorem illustrissimi & præstantissimi Principis ac Domini, Dn. JOANNIS, *Ducis Schleswici, Hæredis in Norwegen/ Ducis Holsatia, Stormaria & Dithmarsia, Comitis in Aldenborg & Delmenshorst/ Christiani III. Regis filii & Frederici II. Regis fratris*, Domini mei clementissimi scripti & collegi.

I. In hac litera nihil deducendum habeo:
ut nec in litera K.

L.

L. UNEBORG, *Ducatus*, diximus in litera B. quando *Brunsvicensium* Ducum Genealogiam celebrem dedimus, postquam una & eadem sit Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium Genealogia, quomodo-

modo in OTTHONE (qui fuit nepos *Henrici Leonis* ex filio *Wilhelmo*) ipse & sui posterius amiserint titulum Ducum Saxoniae, & à *Frederico II. Cesare* acceperint titulum Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium, & ibidem deduximus communem eorum Ducum Genealogiam, usque ad *Otthonem* & *Fredericum Bernhardi* filios, possidentes Ducatum Luneburgensem. Jam ab iis continuabo Genealogiam in honorem Juniorum Principum ac Illustrissimorum Heroum magnae spei & expectationis, Dn. *Ernesti*, Dn. *Christiani* & Dn. *Augusti*, Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium, excellentissimi Principis & pientissimi Herois Dn. *Wilhelmi*, filiorum Dominorum clementissimorum.

OTTHO, *Bernhardi* filius ex *Schouvenbergica Comitissa N.* non habuit prolem, ideo duxit *FREDERICUS* Otthonis frater, *Magdalenam Brandenburgicam*, & ex ea genuit *Bernhardum* & *Otthonem*, *Bernhardus* erat postulatus ad diocesin *Hildesimensis*, sed resignato jure istius ditionis, ducit *Mechildam Schouvenburgicam* Comitissam, attamen non reliquit haeredes. OTTHO duxit *Nassoviensem* Comitissam nomine *Annam*, & ex ea genuit *Henricum*, qui cum *Henrico seniore* *Wilhelmi* filio Duce Brunsvicensi, & *Erico* istius fratre pugnavit contra *Phrisios* anno Dn. 1514. & eidem *Henrico* ac *Erico* Ducibus anno 1519. intulit bellum & feliciter contra eos pugnavit: hujus conjunx erat *Margaretha Ernesti Electoris Saxoniae filia*, & *Frederici III. dicti Sapientis* & *Joannis I. dicti Constantis, Electorum* soror: Ex *HENRICO* & *Margaretha* Principibus nati sunt hi liberi, OTTHO, de quo postea dicemus, *Catharina Caroli Geldria Ducis* conjunx, *Elizabeth Bernini Pomeranici* Ducis uxor, *ERNESTUS* (cui erat conjunx *Sophia*, *Henrici* verè pii Ducis *Megapolensis* filia & *Magni docti* Herois soror, & hic *ERNESTUS* Princeps cum fratre *Francisco* subscripsit anno Dn. 1530. *Augustanae Confessionis*) *Franciscus Dux* (qui ex *Clara* Ducis *Saxoniae Magni* filia & *Francisci* sorore genuit *Catharinam* *Henrico Burggrafio Misnensi* elocatam, & *Claram* primo *Bernhardi* Principis *Anholdini*, & deinde *Pomeraniae Ducis Butzlai* conjugem) *Apollonia* celebs permanens.

Ex *ERNESTO* gubernatore patriæ & *Sophia Megalburgica*, nati sunt hi liberi, *Franciscus Ottho* (qui ducta *Elizabetha Magdalena Joachimi II. Electoris Brandenburgici* filia, statim moritur paulo post nuptias Ducales) *Fredericus* occumbens in pugna *Sivershusiana*, *Henricus* (cujus conthoralis est *Ursula Francisci Ducis Saxoniae Angrivariae & Westphaliae* filia, & *Henrici Archiepiscopi Bremensis* & *Administratoris Osnaburgensis* &

& Paderbornensis soror, ex qua Duci Henrico nati sunt *Julius Ernestus, Franciscus, Augustus, Elizabeth / Ursula* & plures liberi, *Margaretha relicta vidua Joannis Comitis de Mansfeld / WILHELMUS* gubernator patriæ (de quo dicam postea) *Elizabeth / Ursula, vidua Otthonis Comitis Schouvenbergici, Ursula* moriens mature, *Catharina* cælebs permanens, *Apollonia* moriens, *Magdalena Arnoldi de Bentheim & Stenfordt Comitis vidua, Sophia Popponis Principis Hennenburgici vidua.* Nunc redimus ad *Wilhelmum, WILHELMUS, Ernesti filius,* gubernator patriæ duxit uxorem *Dorotheam Christiani III. Dania Regis filiam & Frederici II. Regis Danorum sororem, & ex ea genuit Sophiam,* conthoralem *Georgii Frederici Marchionis Brandenburgensis, Ducis Borussia & Pomerania, Burggrafi Nurembergensis, Ernestum, Elizabetham, Christianum, Augustum, Dorotheam, Claram, Annam Ursulam* & plures filios & filias illustres: Hic *Wilhelmus* ob pietatem valde commendatur. Nunc ad *OTTHONEM Henrici Ducis primogenitum, Ernesti & Francisci Ducum fratrem & patrum Henrici junioris & Wilhelmi junioris Ducum,* tendo. Hic *OTTHO Anna* ex Nobilibus de *Campen* in uxorem ducta, elegit sedes in *Harborg / & genuit OTTHONEM doctum & prudentem Principem,* cujus fuere duæ conjuges, prior ex *Comitibus Schouvaritzburgicis* nata, marito peperit *OTTHONEM, Henricum & Joannem, Fredericum* atque *Elizabetham*: secunda est *Heylrviga Comitissa Orientalis Phrisia,* ex qua ipse genuit *Wilhelmum, Ennonem* (mortuum) *Heylrvigam, Henricum* (mortuū) *Christoferum, Otthonem & Joannem.*

Ducatus Luneburgensis est vastus & amplus atque se ab *Albi* usque ad *Visurgim* extendit & clauditur diœcesibus *Magdeburgensi, Bremensi & Verdensi,* item *Ducatibus Brandenburgico, Brunsvicensi, Saxonia inferioris & Holsatico,* atque *Comitatibus Schouvenbergico & Hoyensi* atque *Wunstorpensi.*

M.

MECKLENBORG, *Megapolensis,* modo *Ducatus* cinctus est regionibus *Ducum Saxonia inferioris, Pomerania, Holsatia & ad mare Balticum* situs: Fuerunt olim ibi *Reguli Obotritorum,* deinde *Principes & tandem Duces:* ideo moderni *Duces* ultra annos centum hunc sibi titulum & eas etiam ditiones usurparunt & possident, ut sint *Duces Megapolenses, Principes gentis Heneta, Comites Suerini & Domini Rostochii & Stargardia.* Proprio quodam scripto absolutam Genealogiâ ho-

horum Ducum dedit clarissimus ac accuratissimus historicus Dn. *David Chytraeus* atque quædam istorum, quando ad annum Christi 1349. pervenit & ad imperium Caroli IV. delabitur, repetit in sua elegantissima Chronologia, ubi Principum suorum Megapolensium certam sed brevem Genealogiam subjicit. Ego interim ut aliquid ex Alberti Crantzii Vandalia, præsertim ex libro 7. & cap. 42. atque reliquis capitibus de horum præstantissimorum Ducum, in honorem illustrissimi & præstantissimi Ducis Dn. *Ulrici*, & ejus ex fratre Nepotum, ut spei maximæ atque expectationis non exiguæ, Principum Generosissimorum ac Inclytorum, ut JOANNIS & SIGISMUNDI AUGUSTI Ducum *Megapolensium* Genealogia subjiciam, quantum habere potui, ordo postulat & honor ejus Ducalis familiæ: oro interim prædictum historicum celebrem & doctissimum virum D. *Davidem Chytraum*, ut hæc nostra corrigat, si alicubi erravero.

JOANNES fuit *Vandalie Dominus*, pater *Henrici* per annos 26. captivi, ex quo nascitur HENRICUS Princeps *Megapolensis*, qui duxit primo *Beatricem* filiam *Alberti Marchionis Brandenburgici*, ex qua genuit *Mechtildin Otthonis Luneburgici* Ducis conthoralem & secundo duxit conjugem *Annam*, *Rodolphi Electoris Saxonie* sororem, ex qua genuit *Henricum* morientem & ALBERTUM & JOANNEM successores. Sed hæc est potior successio & stemma istorum Ducum.

HENRICUS *Burewini Principis Vandalorum filius*, nepos *Pribislai*, primi in hac gente Christiani Principis (cujus frater *Nicolaus* moritur ex ruina domus in *Godesbusch*) ex *Sophia* filia Regis *Svecie* sustulit filios, JOANNEM NICOLAUM, BUREWINUM & PRIBISLAUM, qui filii quatuor dividerunt terram paternam. Senior fratrum JOANNES accepit pro sua portione *Megapolensem ditionem*, NICOLAUS accepit in *Güstrow Principatum Wandalia*, Burewinus Dominatum in *Dominio Rostochiensis* & *Pribislans Stargardiensem Principatum cum Dominio in Rechenberge & in oppido Parsdum*. JOANNES assumens gradum *Magisterii in Theologia*, ex *Hennebergica* conjugè genuit 6. filios, inter quos fuit & HENRICUS proficiscens religionis ergo, *Hierusalem*, qui reliquit HENRICUM & JOANNEM, HENRICUS dictus præ magnitudine animi *Leo*, genuit ALBERTUM & JOANNEM, qui sunt à *Carolo IV. Imperatore creati Duces Megapolenses*: ALBERTUS I. *Dux Megapolensis* reliquit HENRICUM gravem animadversorem in latrunculos, ALBERTUM Regem *Svecie* (cujus uxor erat *Rixa Otthonis Schwerinensis Comitis filia*) & MAGNUM. JOANNES Alberti frater & primus

mus cum illo Dux creatus à Carolo IV. reliquit filios, ULRICUM, *Joannem* & *Rodolphum* Sverinensem Episcopum, atque *Albertum* Torpetensem Episcopum in Lïvonia: Ex ULRICO Duce nascitur HENRICUS, qui rursus genuit ULRICUM, qui sine hæredibus discessit.

Interim JOANNES, *Joannis primi Ducis filius* & *Ulrici primi frater* reliquit JOANNEM III. in quo & illa linea defecit, & sic rediit ad ALBERTI *primi creati Ducis stipitem*. HENRICUS dictus suspensor, ejus filius habuit filios *ex Regis Dania Waldemari filia Ingelburga*, *Albertum* deficientem in linea, & MAGNUM propagatorem patriæ & stirpis: Hic MAGNUS reliquit *ex uxore Ducissa Pomeranica Bugislai filia Elizabetha* JOANNEM fundatorem Rostochianæ Academia, iste ex Domina Catharina genuit HENRICUM & *Joannem*; HENRICUS cognomine *pinguis* genuit *Albertum*, *Joannem*, MAGNUM & *Balthasarum*, tres ordine abeunt sine prole: Solus MAGNUS reliquit hæredes *ex Sophia Pomeranica Erici II. filia* HENRICUM, *Ericum* & ALBERTUM. Hic desinit Crantzius. Interim ego pro mea ruditate pergam continuare stipitem: Erico deficiente sine mascula stirpe, *diviserunt Ducatus Henricus & Albertus fratres*, quorum soror erat *Sophia*, *Joannis Electoris Saxonie*, dicti cognomine *Constantis* fratris *Frederici III. Electoris* (dicti cognomine *Sapientis*, qui fundavit *Academiam Wittebergensem*) *conthoralis* atque mater *Joannis Frederici* Electoris Saxonie dicti duplici nomine *magnanimi*, quæ eo partu obiit. HENRICUS Dux *sapiens* & pius Princeps imo Princeps pacificus & pater patriæ (qui obiit anno Domini 1552.) *tres* habuit ordine *conjuges* primò *Ursulam Marchionis Brandenburgensis filiam* (quæ ei peperit *Ursulam Lantgravii Wilhelmi* conjugem & matrem *Philippi* nostro tempore bellicosi Lantgravii Hassiæ, qui subscripsit Augustanæ Confessioni An. no Domini 1530. & MAGNUM Principem verè doctum & pium (qui ex *Elizabetha Dania Regina* non sustulit prolem) atque *Sophiam Ernesti Lunenburgici Ducis conthoralem*; secundo duxit *Helenam Palsgraviam Rheni*, quæ ei peperit PHILIPPUM, & aliquot *filiis* maturè morientes: tertiam verò duxit *Ursulam Ducis Magni Saxonie filiam* & sororem *Francisci Ducis Saxonie, Angrivariæ & Westphaliæ*, ex qua nulla ei proles nascitur. ALBERTUS vero *Henrici Ducis frater* duxit *Annam Joachimi I. Electoris Brandenburgici filiam* & sororem *Joachimi II. Electoris* atque *Joannis fratris*, & genuit *Joannem Albertum* Principem doctum atque pium, omniumque Studiosorum patronum & strenuum veræ religionis & libertatis simul Germanicæ assertorem, *Ulricum* Principem religiosum (cujus conjunx est pia matrona *Elizabetha Regis Da-*

nia Frederici I. filia & relicta vidua docti & excellentis Ducis Megapolensis Magni, Henrici filii, quæ Ulrico Duci peperit Sophiam Frederici II. Daniae Regis conjugem) Georgium cum Electore Mauritio contra Magdeburgenses & postea contra alios fortiter pugnantes, & ita bellico Marte pereuntem, Christoforum administratorem Dioceseos Razeburgensis, (cujus sunt duæ conjuges, prior Dorothea Frederici I. Regis Daniae filia, altera Svecica Gustavi Regis Sveciae filia & soror Erici & Joannis Regum, & Carolum, commendatorem in Mirow/ & filiam N. D. Gotthardo Kettlero Westphalo Duci Churlandia & Semigallia Principi elocatam: Ex Joanne Alberto & Anna Sophia filia primi Ducis Borussiae Albertus Marchionis Brandenburgici, Principis verè pii & sapientis, nati sunt Joannes & Sigismundus Augustus, magnæ spei Principes &c. Habent Joannes Munsterus in Cosmographia sua, item Doctor Simon Pauli Schwerinensis in parte tertia suæ Methodi Theologicæ, paulo aliter recitatam genealogiam horum Ducum: ego interim quæ reperi, recitavi &c. Cuilibet sit liberum sequi hoc, quod ei placuerit. In veteri Saxonie Chronico legitur quod anno Domini 1239. Gunselinus Comes in Swerino extruxerit & ædificaverit urbem Wismariam.

Nihil in litera N. O. P. Q. R. scribendum habeo.

S.

SAXONIA inferior. Ego hic recitabo genealogiam Ducum inferioris Saxonie in Lauenburg/ qui se etiam scribunt Duces Angrivaria & Westphalia, in honorem & gratiam excellentissimi Archipresulis Bremensis, amplissimi Administratoris Osnaburgensis & Paderbornensis, Domini HENRICI illustrissimi Ducis Saxonie, Angrivaria & Westphalia & de his quædam ex Cosmographia Sebastiani Munsteri, & ex libro Georgii Fabritii, quo recitat Catalogum Electorum Saxonie, tertio ex antiquo Saxonum Germanico Chronico, quarto ex Chronicis Principum Anholdinorum, autore Ernesto Bröttuffio congeram: interim litera A, in Genealogia Anholdinorum Principum aliquid dixi de his Ducibus: videat etiam de horum Principum Genealogia lector Albertum Cranzium in Saxonie libro 9. cap. 19. & 20. deinde Andreæ Hoppenrodium in seinem Stammbuche.

Hæc habet Georgius Fabritius in catalogo Electorum Saxonie. BERNHARDUS Alberti Ursi filius ex familia Anholdina post ex auctoratum Henricum Leonem, creatus est Elector in conventu Warciburgico anno

anno Domini 1180. & ædificavit arcem Lauenborch & dirutam ab *Henrico Leone* denuo instaurat. RODOLPHUS primus, *Bernhardi* istius pronepos, *Alberti* primi nepos & *Alberti II.* filius ad se transtulit *Marchionatum in Lauenborch* & hunc sibi usurpavit titulum: Nos RODOLPHUS Dei gratia Dux Saxonie, Angarie, Westphalie, Comes in *Bren* / *Burchgravius in Magdeborch* sacri Romani Imperii Archimarscalcus (Comitatum in *Bren* acceperat ab amita sua *Elisabetha*, quæ *Conrado* ultimo *Bremensi* Comiti fuit nupta) Huic in Electoratu succedit RODOLPHUS II. filius ex *Iutta* *Othonis* *Marchionis* filia, cui litem intendit de Electorali Dignitate *Ericus II.* Dux Saxonie *Leoburgius*, sed causa cecidit & à jure successionis est exclusus: huic succedit WENCESLAUS *Rodolphi II.* Electoris frater, qui ex *Cacilia* filia *Francisci Carrariensis*, Principis *pavini*, RODOLPHUM III. successorem & ALBERTUM III. quoque Electorem genuit, quo mortuo absque hæredibus masculis, eam dignitatem ut propior hæres in mascula linea, *Ericus* Dux Saxonie in *Lauenborch* ambivit, sed patitur repulsam. Hactenus *Fabritii* sententiam audivimus: jam etiam audiamus veteris *Chronici Saxonici* descriptam de his Principibus Saxonie in *Lauenborch* Genealogiam. ALBERTUS I. *Bernhardi* filii *Alberti* *Ursi* gnatus Elector ex *Mechilda* (quam *Georgius Fabritius* *Helenam* vocat) filia *Othonis* Ducis *Brunsvicensis* & *Lunenburgensis*, genuit filium ALBERTUM II. qui ut ait *Chronicon Saxonicum* vetus, genuit *Rodolphum I.* teste etiam *Fabritio*, ex *Agneza* Imperatoris *Rodolphi I.* filia, qui ducta *Anna Palagravia* genuit JOANNEM, sed ejus tres uxores *Georgius Fabritius* numerat, ut *Iutam Brandeburgicam*, *Othonis* filiam, quatuor filiorum matrem, *Cunegundim Polonicam*, *Agnezam Comitissam Lindaviensem*: Inter illos filios fuit sine dubio JOANNES quoque, qui tunc Ducatum inferioris Saxonie obtinebat, atque *Chronicon Saxonicum* vetus refert etiam OTTHONEM inter *Alberti II.* filios & vocat eum *Rodolphi II.* fratrem, qui ex *Regis Dalmatie* filia *Lofia* non sustulit prolem: ideo ex priore JOANNE primi *Rodolphi* filio liberi nati sunt, qui ducta *Helena* Ducis *Sleswicensis* filia genuit JOANNEM II. & quatuor filias. Sequitur stirps: JOANNES II. duxit filiam *Erici* Regis *Norwegie* *Gelburgam*: quæ marito peperit JOANNEM III. & Albertum, JOANNES duxit Ducis *Vandalie* filiam *Mettam*, *Albertus* vero *Sophiam* *Lantgraffii Hassie* filiam, ex JOANNE III. & *Metta* conjugem natus est ERICUS Dux, & *Helena* filia desponsata Comiti *Schoenbergico*: Hic ERICUS curat sibi desponderi *Elisabetham* Ducis *Sietini* filiam, & genuit ERICUM II. & ALBERTUM; ERICUS duxit

Holstenianam Agnezam, ex qua ei genitus est ERICUS III. cui detracta est Electoralis Dignitas: ALBERTUS vero *Erici II. frater* duxit *Sophiam Comitissam in Siegenhagen* / ex quo non legi quenquam natum esse: ERICUS III. (cui ademptum est Electoris munus & in *Fredericum Marchionem Misnensem* translatus à *Sigismundo Casare*) duxit *Catharinam Ducis Brunsvicensis Magni* filiam, quæ ei peperit Ducem MAGNUM Episcopum *Camlnensem & postea Hildesimensem*, Albertum & BERNHARDUM Ducem, qui Bernhardus Albertum Ducem, Canonicum Coloniensem & Hildesimensem, ducta *Alheida Pomeranica Ducissa* genuit JOANNEM IV. & *Sophiam* secundi Ducis *Bergensis* conjugem; JOANNES ducta *Dorothea Margrafia Frederici Marchionis circa Nurebergam* filia genuit *Ericum* Episcopum *Monasteriensem*, MAGNUM Ducem patriæ, *Joannem* Episcopum primo *Paderbornensem*, deinde *Hildesimensem*, cui infelix fuit ille Episcopatus, *Bernhardum & Rodolphum* Canonicos Colonienfes, atque *Fredericum & Henricum* maturius morientes in pueritia. MAGNUS duxit *Henrici Ducis Brunsvicensis* dicti bellicosi, qui in expugnatione arcis *Orth* in *Phrisia* periit, filiam *Catharinam*, *Christoferi Archiepiscopi Bremensis* & *Henrici junioris Ducum Brunsvicensium* sororem, & ex ea genuit *Dorotheam Christiani III. Regis Daniae* conthoralem, *Catharinam Regis Suecorum Gustavi* primam conjugem, *matrem Erici Regis*, *Claram Ducis Francisci Luneburgici* uxorem, FRANCISCUM gubernatorem patriæ, *Sophiam Anthonii Comitis Oldenburgici & Delmenhorstani* conthoralem, *matrem Comitum Joannis Christiani* atque *Antonii*, *Ursulam* postremam *Henrici pii Principis Megapolensis* uxorem & viduam. FRANCISCUS liberalis princeps ducta *Henrici Ducis Saxonie & Marchionis Misnensis filia & sorore* amplissimorum Electorum Saxonie ut *Mauritii & Augusti*, *Sybillæ*, (quam alii *Sophiam* vocant) genuit MAGNUM habentem sibi uxorem *Suecorum Regis sororem* & *Regis Gustavi* ex posteriori conjugio filiam, N. FRANCISCUM in gubernatione succedentem patri, cujus conjunx erat *Pomeranica Ducissa*, quæ ei aliquot Ducales proles peperit, & ea mortua ducit in conjugem *filiam Ducis Julii*, *Hedewigam Mariam*, quæ peperit *Henricum Archiepiscopum Bremensem*, administratorem *Osnaburgensem & Paderbornensem*, succedentem quoque patri in terra *Hadalaria* occupatione & defensione, *Ursulam* *Henrici Ducis Luneburgici* conjugem, *Dorotheam Wolfgangi Brunsvicensis Ducis* conthoralem, *Fredericum præpositum Bremensem & Coloniae Chori* episcopum utrobique in *Metropolitano templo*, MAURITIUM sibi sumentem in uxorem, aliquam ex nobilibus.

Siba-

Sebastianus Munsterus in *Cosmographia* sua hanc horum Principum *Genealogiam* refert: ALBERTUS II. *Bernhardi* nepos ex filio Alberto, Princeps senex genuit RODOLPHUM *Electorem* & OTTHONEM *Ducem Lowenburgensem*, ex quo Albertus III. absque hærede discedit: ex Rodolpho gignitur JOANNES, ex Joanne II. nascuntur ALBERTUS III. *Electior* (cujus filius Rodolphus II. & ex eo WENCELAUS) & JOANNES III. ex Joanne hoc nascitur ERICUS pater Alberti & ERICI, ex ERICO nascitur rursus ERICUS, ambiens *Electoralem* Dignitatem post ultimum suum cognatum *Albertum Electorem* sine hæredibus mortuum, ex hoc ERICO nascitur BERNHARDUS, cujus filius est JOANNES gignens *Ericum, Bernhardum* & MAGNUM, Ex MAGNO sunt FRANCISCUS, *Dorothea Danica Regina, Catharina Suecia Regina, Clara Ducissa Luneburgica, & Elisabeth* (debebat dicere *Sophia*) *Comitissa Oldenburgica, &c.* Hæc ille.

Jam ex *Ernesti Brodussii* lib. 4. & 5. *Genealogia vel Chronici Anholdinorum Principum* prolixius de horum Ducum in *Lowenborch* qui semper sub *Electoratu Saxonie* relati sunt, aliquid subjiciam. ALBERTUS *ursus Otthonis magni Comitis in Ballenstede / Ascanie in Anholt & Bernborch* filius ex Magni *Electoris Saxonie* ultimi ex sua familia videlicet *Hermani Billingi* primum creati ab Otthone primo & magno Cæsare, Ducis filia Helica, natus, primus est in sua familia *Marchio Brandenburgensis & Elector*, hic genuit BERNHARDUM *Comitem in Ballenstede / Ascania, in Anholt & Bernborch* / primum post ex auctoratum *Henricum Leonem, Electorem Saxonie* à *Frederico primo Barbarossa* creatum in sua familia, & OTTHONEM *Marchionem Brandenburgensem*, tunc BERNHARDUS ex *Jutta Danica Regina* genuit ALBERTUM I. *Electorem*, & HENRICUM quoque à prædicto Cæsare *Frederico I.* primum creatum *Principem in Anholt* / ex quo descendunt *Anholdini* sicut dixi in litera A. Hic BERNHARDUS anno Dn. 1181. ædificavit arcem *Lowenborch* ad albim, & ex hoc *Bernhardi filio ALBERTO & Mechtilda Otthonis I.* creati Ducis *Brunswicensis & Luneburgensis* à Cæsare *Frederico II.* anno 1238. filia descendunt *Duces inferioris Saxonie in Lowenborch* (in libro 4. vocat illam *Alberti I. Electoris conjugem Helenam* idem *Ernestus Brodussius*) nam conthoralis ejus *Helena* duos filios produxit dividentes *Saxoniam*, ALBERTUM II. *Electorem*, & RODOLPHUM *Saxonie Ducem*, cujus uxor fuit *Anna Palsgravia*, ex qua genuit *Joannem* discedentem absque liberis, & 4. filias: interim rediere Ducatus & inferior & superior ad *Alberti II. hæredes*: ALBERTUS II. ex *Agneza filia Rodolphi Habsburgici Cæsaris*

faris ejus nominis primi, OTTHONEM & RODOLPHUM, quoque dividentes utrumque Ducatum Saxonie genuit. Nam OTTO ducta *Loisia Regis Dalmacia* filia non genuit masculum hæredem sed filiam *Elizabetham* elocatam *Christofero II. Regi Dania* atque alteram filiam *Mechtildin* traditam in uxorem *Adolpho Duci in Schleswice*: moritur *Albertus II.* anno 1312. *Wittenberge* sepultus: *Rodolphus primus* in sua familia *Electo* Saxonie, mortuo *Othone* fratrem ad se traduxit successione Ducatum inferiorem Saxonie: Habuit uxores tres (ait libro 4.) *Juttam Brandenburgicam* (ex qua ei natus est *MESICHO*) alteram *Sophiam Hassiacam*, quæ ipsi peperit *RODOLPHUM II.* & OTTHONEM dividentes Ducatum superiorem & inferiorem Saxonie: OTTHONI in *Lowenborch* erat conjunx *Agneza Wilhelmi Ducis Luneburgici* filia pariens illi *Albertum* Ducem in *Lowenborch* citò decedentem: tertia conjunx ignoratur. libro 5. cap. 4. dicit *RODOLPHI II. Electoris* fuisse conjugem *Annam Ruperti* (dicti *Rubri*) *Palsgravi* & *Ducis Bavaria* filiam) quæ forsan tertia fuit. Et hic *Brodmiffius* longe aliam Genealogiam recenset quam *Georgius Fabricius*, qui non meminit in suo catalogo, *MESICONIS Electoris Saxonie*: Hic vero dicit in *Mesicone* desisse familiam *Electorum ex Bernhardo I.* & rursus ad *BERNHARDUM abnepotem Henrici I. Principis Anholdini* fratris *Bernhardi I.* in sua familia *Electoris Saxonie* devolutam *Electoralem Dignitatem*: & hunc *Bernhardum juniorem* ex *Agneza Lupoldi Ducis Austria* filia genuisse *RODOLPHUM II. Electorem*, OTTHONEM Principem in *Anholt* propagatorem suæ ibi posteritatis atque *BERNHARDUM* propagatorem familia & posteritatis in *Bernborg & Gervest* & *Albertum Halberstadiensem* Episcopum: *RODOLPHUM II.* istius *Bernhardi Anholdini* evecti ad *Electoralem dignitatem* filium nominat hic *Ernestus Brodmiffius*: Sic *Mesichonem* planè præterit *Georgius Fabricius*, atque nescit de illo *Bernhardo* ex familia Principum *Anholdinorum* orto & *Electorum Saxonie* numero, inserto, sic dicens *RODOLPHUS II. Rodolphus senioris* filius è *Jutta Othonis Marchionis Brandenburgici* filia est, cujus nxor *Elisabetha Comitissa Rupinensis* erat & moritur absque hæredibus hic elector anno *Dn. 1370.* ideo ei succedit frater *Wenceslaus senioris Rodolphi* ex *Agneza Lindaviensi Comitissa* filius, qui *Luneburgam* arcem invasit & *Magno Luneburgico Principi* ademit, & ex *Cecilia Francisci Carrariensis Principis Patavini* filia genuit duas filias, elocatas Ducibus *Luneburgicis Frederico & Bernhardo*, atque *RODOLPHUM III.* tum *ALBERTUM III. Electorem*: moritur *Wenceslaus* anno *Dn. 1388.* & *RODOLPHUS III. Elector* habuit duas uxores, primam *Landgrafii Thuringie Baltha-*

Barthasaris filiam Annam, alteram Barbaram Roberti Ducis Lignicensis filiam,
 & genuisse ex iis tres filios *Rodolphum* maturius morientem, atque *Wen-*
celaum & Sigismundum ait, quos noctu in arce Sveinicia ad Elistrum
 nigrum sita ruina turris dormientes oppressit: Sic ALBERTUS III.
 successit fratri in Electoratu, qui ex *Offega Conradi Ducis Offensis in Sile-*
sia, filia anno Domini 1420. ducta, quando ejus frater Rodolphus priori
 anno mortuus esset, nullam prolem sustulit, sed moritur anno Dn. 1422.
 Addit autem *Georgius Fabritius* in *Rodolpho III.* occasionem cur à *Cran-*
szio & Brodussio dissentiat, primò quod sepulchrorum inscriptiones
 habuerit & consuluerit: & cætera edoctus sit à *Caspere Pencero* genero
 Philippi Melancthonis, qui literas & monumenta Anholdina inspexe-
 rat. Hactenus *Georgius Fabritius Chemnicensis* libro Electorum Saxo-
 niæ: redeo nunc ad *Brotuffium*: Hic dicit *Rodolphum II.* ex *Anna Bal-*
thasaris Thuringi Marchionis filia genuisse *Wenceslaum Electorem &*
Joannem Ducem in Løwenborch/ atque *Othtonem & Wilhelmum*: Hic *Ro-*
odolphus instituit collegium *Wittenberga*. Sepultus est anno Domini 1385.
 ibi & uxor ejus *Anna* anno Domini 1395. hoc refert libro 4. cap. 9. ad-
 dens hunc se junxisse Ducatus, & assignasse suo filio *Joanni* partem in
Løwenborch: addit interim *Oththoni* fuisse conjugem aliquam *Ducissam*
Luneburgicam, sed absque hæredibus discessisse: & *Wilhelmum* mor-
 tuum anno Domini 1396. Sed libro 5. cap. 8. nomine *Wilhelmi* nume-
 rat *Rodolphum*, atque patrem *Rodolphum II.* dicit mortuum esse anno
 Domini 1363. ideo quando libro 4. dicit quod mortuus fuerit anno Do-
 mini 1385. cenfeo de Juniore Rodolpho ejus filio id intelligendum esse:
 Deinde dicit à patre Rodolpho II. Electore ita patriam esse divisam, ut
Wencelaus Electoratum Saxoniae, & *Joannes* Ducatum in *Løwenborch*
 obtineret: *Wencelaus* vero Electorem Saxoniae genuisse *Albertum III.*
 Electorem Saxoniae, & ERICUM ordine Ducem IV. ejus nominis in
Løwenborch/ qui duxit Ducis *Magni de Brunswich* filiam N. (de quo
 ERICO postea dicemus) ALBERTUM vero tertium ex *Sophia Hassica*
 & Comitissa in *Siegenhagen*/ genuisse RODOLPHUM III. Electorem Sa-
 xoniae & OTTHONEM Ducem in *Løwenborch*/ qui *Othto* ducta *Elizabe-*
tha Lantgravia Hassica, genuit ALBERTUM Ducem Saxoniae in *Løwen-*
borch/ qui ex *Catharina Brandenburgica* nullam sustulit prolem, & sic re-
 diit ad ERICUM ipsius propinquum Ducem Saxoniae in *Løwenborch* fa-
 milia. ALBERTUS III. post se reliquit successorem filium RODOL-
 PHUM III. Electorem Saxoniae, cui fuit conjunx, *Agneta Comitissa in*
Rupin & Lindaw (qui duo Comitatus jam sublati hæredibus subiunt
 Mar-

Marchionatui Brandenburgico) quæ ei peperit WENCELAUM II. Electorem Saxonie, WENCELAUS II. ex *Cecilia* filia *Francisci Paduini* vel *Cararia Principis* genuit RODOLPHUM IV. (qui ex *Barbara* Ducissa in *Signi* genuit tres filios *Wencelaum*, *Sigismundum* & *Rodolphum* omnes ante patrem mortuos) & ALBERTUM IV. ultimum ex illa familia Electorem, cujus uxor *Offena Ducis Aurelianensis* filia nullam protulit prolem. Hæc *Brodtuffius* libro 4. nam redimus ad quintum librum ejusdem: in quo refert de JOANNE filio RODOLPHI II. Electoris Saxonie, Duce Saxonie, Angarie & Westphalie, Domino in *Louenborch* cap. 9. Ex JOANNE I. Duce Saxonie in *Louenborch* & filio Rodolphi II. Electoris, nascitur matre *Helena* Ducissa in *Schleswich* JOANNES II. qui ex *Elizabetha* filia *Erici* Ducis *Pomerania & Stettini* genuit JOANNEM III. Ducem Saxonie in *Louenborch*: qui *Geilburga* filia *Erici Regis Norwegia* ducta genuit ERICUM I. & *Helenam*, *Gerhardo Schonenbergico* elocatam. ERICUS vero Joannis III. filius genuit ex *Agneza* Ducis *Gerhardi* in *Schleswich* & *Comitis* in *Holstein* filia ERICUM II. & ALBERTUM. Hic *Ericus* primus magna gessit bella cum civitatibus *Lubeca & Hamburga*, propterea ipsi aliquot arces & oppida jure belli adempta sunt & ipse in arce prope *Hamburgum* caditur, vide *Cranizium* libro 9. cap. 19. & 20. Saxonie: ERICUS II. Dux Saxonie in *Louenborch* / Angarie & Westphalie fuit, cujus conjunx erat Ducissa *Lunenburgica* quæ ipsi peperit *Ericum III.* cito morientem, & *Elizabetham Comiti Hohenst Joanni* elocatam: Et hic quoque ERICUS II. majora quam pater gessit bella cum urbibus *Lubeca & Hamburga*, & hac de causa ipsi etiam plus oppidorum & ditionum jure belli ademptum est: ALBERTUS III. Dux Saxonie, Angarie & Westphalie in *Louenborch* frater *Erici II.* & filius *Erici primi*, habuit conjugem *Sophiam Comitissam* in *Ziegenhagen* quæ ei peperit OTTHONEM, qui ducta *Elizabetha Landgravia Hassia* genuit ALBERTUM IV. RODOLPHUM & JOANNEM IV. ALBERTUS IV. duxit conjugem *Catharinam Margraviam Brandenburgicam*, & RODOLPHUS duxit *Sophiam Landgraviam Hassia* (uterque discedit absque hærede) JOANNES itaque quartus Dux Saxonie in *Louenborch* duxit *Mechtildam Megapolensem* vel *Principis Vandalorum* filiam, ex quibus nascitur *Joannes V.* & *Ericus IV.* qui erat in aula Cæsaris *Caroli IV.* & in exercitu Cæsario perfoditur: & *Joannes* perit absque familia: ita discedit stemma *Joannis I.* & redit familia Ducum Inferioris Saxonie ad WENCELAI primi Electoris filium ERICUM IV. (vel ut ego censeo quintum. Nam *Ernestus Brodtuffius* fuit

mal-

malus calculator) qui *Ericus* duxit uxorem *Catharinam* Magni Ducis *Brunsvicensis* filiam, ex qua ipsi sunt nati *Magnus* primo *Caminensis*, deinde *Hildefimensis* Episcopus, OTTO maturius moriens, *Joannes VI.* circa Raceburgum interemptus, *Albertus* Canonicus *Hildefimensis*, BERNHARDUS III. & ERICUS VI. qui duxit conjugem *Elisabetham Winsbergicam* Comitissam, sed huic *Erico* jus ad Electoratam Saxoniae est ademptum & translatum ad *Fredericum Marchionem Misniae*: BERNHARDUS III. *Erici IV.* vel ego ut censeo quinti) filius, Dux Saxoniae in *Löwenborg* / Ducis *Stetinenfis Wartzelfeni* filiam *Sophiam* sumpsit sibi conjugem, quae ei peperit JOANNEM V. (ut ille homo aliquantulum oblivioſius sentit, sed ego septimum sentio) anno Dn. 1445. & *Sophiam* Duci *Juliacensi & Bergensi*, Comiti in *Ravensborch* elocatam. JOANNES filius *Bernhardi* duxit conjugem *Dorotheam Frederici filiam Marchionis Brandenburgensis & Burgravii in Nürenberg* / & genuit ex illa *Rodolphum* maturius morientem. *Ericum* primo *Hildefimensem* (quem Episcopatum resignavit fratri *Joanni*) & postea *Monasteriensē*, *Bernhardum Metropolitānū Coloniensem Praepositum*, *Joannem Hildefimensē Praesulem* (quem ex tota ditione *Hildefimensi* ejecerunt Duces *Brunsvicenses*, *Ericus senior* & ejus ex fratre *Henrico* bellicoso nepos *Henricus junior* anno Dn. 1519.) *Henricum* & *Fredericum* in adolescentia discedentes, atque MAGNUM propagatorem familiae: atque sex filias *Adelheidim* maturius morientem in aula Ducis *Bergensis*, *Elisabetham* & *Sophiam* in pueritia decedentes, *Catharinam* monialem in *Reinebock* / *Annam* elocatam *Joanni Comiti in Rupin & Domino in Lindau* / & *Magdalenam* in adolescentia fatis concedentem: MAGNUS sibi ereptam *Hadelariam* recuperans & *Bremensi Praesuli* adimens, postea ipsi reconciliatur (erat enim Archipraesul *Bremensis Christoferus Dux Brunsvicensis Henrici senioris* filius) ducta ejus sorore *Catharina*, quae *Henrici junioris*, qui erat pater *Julii*, quoque fuit soror: Ex ea genuit *Magnus* filium FRANCISCUM I. *Dorotheam Regi Daniae Christiano III.* elocatam, *Catharinam Regi Sueciae Gustavo* in conjugem traditam, matrem Regis *Erici*, *Sophiam Comitis Anthonii de Uldenburgh & Delmenhorst* conjugem, sed ego addo quartam filiam & quintam *Claram* Ducis *Luneburgici Francisci* conthoralem, atque *Ursulam Henrici Ducis Megapolensis* uxorem; FRANCISCUS Dux Saxoniae, Westphaliae & Angrivariae, Princeps beneficus, duxit sibi conjugem *Sybillam Henrici Ducis Saxoniae & Landgravii Thuringiae*, *Marchionis Misnorum* filiam & Electorum Saxoniae *Mauritii & Augusti*

ororem anno Dn. 1540. Dresdæ (hanc multi vocant *Sophiam*) hæc habet *Ernestus Brodussius*.

Hæc volui jam prolixè ex diversis historicis recensere in honorem & gratiam excellentissimi *Archipraefulis Bremensis, Administratoris Osnaburgensis & Paderbornensis*, atque illustrissimi Ducis Saxoniae, Angrivariae & Westphaliae Domini HENRICI, Domini & Principis patriæ meæ amplissimi & clementissimi, filii *Francisci I. Ducis Saxoniae, Angrivariae & Westphaliae*, & nepotis Ducis Magni, &c. Et si in recensenda hac Genealogia discrepent autores, in eo tamen conveniunt, quod *Duces Inferioris Saxoniae ex antiquissimo Principum Anholdinorum & in Ballenstede genere*, primam originem ducant, & ex *Bernhardi Anholdini* primum à *Frederico I. Cæsare Electoris Saxoniae* creati familia descendant: Sic certum est hanc Ducum Saxoniae Interioris prosapiam esse nobilissimam, præstantissimam, illustrissimam & vetustissimam.

T. In hac litera nihil deducendum habemus.

W.

WESTPHALIA fuit proprius inter *Rhenum & Visurgim* flumina Ducatus, circa *Amisim & Lupiam* fluentia, & erat superior & inferior olim, sicut in proprio tractatu annotabo, quem quarto libro inseram. WEDEKINDUS Rex Saxonum & Westphalorum sicut & Majores ejus, & se scripserunt Duces, & re ipsa possederunt Ducatus Westphaliae & Angrivaria: sed tunc multa ad honorem Dei & in gratiam Caroli Magni Cæsaris, ex suis istis Ducatibus remisit in usum Episcopatum, ut ea, quæ & *Monasterienses & Osnaburgenses: & Paderbornenses* atque *Mindenses Praefules* occupant: interim ipse à Carolo cum suis liberis (quos multos, ut *Crantzius & Pencerus* scribunt habuit) creatus est Dux Saxoniae & Westphalia: Sic scribit *Casparus Pencerus* in suo Chronico de stemmate *Wedekindi Magni*: *Sighardus* pugnavit cum *Dagoberto Francorum Duce*, & habuit filium *Dietericum* pugnantem cum *Carolo Martello*, cujus filius fuit *Wernechins*, Dux Engariae & Dominus in *Yborch*/pater WEDEKINDI MAGNI se opponentis aliquoties *Carolo Magno Cæsari*, & *Brannonis fratris ejus*. WIDEKINDI filii erant *Widekindus junior*, *Walbertus* & plures: & probat *Pencerus* multorum Principum familias imo etiam aliquot Regum ex hoc *Wedekindo Magno* & ejus prosapia originem duxisse. Tandem OTTHO I. dictus *Magnus Cæsar Hermannus de Bili* vel

vel *Bilingum* constituit Ducem Saxoniae & Angariae atque Westphaliae; & OTTHO III. Caesar hujus filium BERNHARDUM constituit *Electorem Saxoniae*, qui se etiam scripsit Ducem Angrivariae & Westphaliae cum suis posteris, ut filiis ORDOLPHO & HERMANNO, atque nepote MAGNO, qui caruit mascula hærede: ita ad LOTHARIUM *Comitem Suppelenborgensem & in Arnsberg* (*Comites enim in Arnsberge se etiam scribebant Comites Westphaliae*, ut de bellicoso Frederico Comite in Arnsberge & Westphalia apud Crantzium in Metropoli & Saxoniae legitur) ab Henrico IV. Imperatore titulus & Ducatus Saxoniae, Angrivariae & Westphaliae defertur, qui etiam Sassenburgum prope Warendorpium extruxit, qui post Henricum V. Imperator eligitur, atque cum filia Gertrude Henrico Guelfoni Duci Bavariae, dicto cognomine Superbo, contulit in dotem eos tres Ducatus & Electoralem dignitatem Saxoniae, quos Ducatus cum Electorali officio in filium Henricum Leonem nepotem Lotharii derivavit, quo nunquam potentior Princeps in Germania ab eo tempore fuit, nisi forte hodie ipsi conferas modernum Imperii Electorem Saxonem Augustissimum Principem, & Ducem Saxoniae Augustum. Henricus Leo (à quo descendunt Duces Brunsvicenses & Luneburgenses, ut in hoc libro dictum est) cum ob fortitudinem animi, Heroicam personam & potentiam longe lateque se extendentem ab Albi ad Visurgim, à Visurgi vicissim ad Rhenum, & à jugis Herciniis usque ad mare Balthicum, (atque in Suevia atque circa Rhenum in Bavaria, sua se potentia late extendit) esset vicinis Principibus & imprimis inquietis Episcopis formidabilis, ceperunt eum, quem metuebant, odisse. Nam cupiebat Episcopos in justum ordinem redigendos, & libris, pietati, studiis ac piis exercitiis consecrandos potius censuit, quam ut Regimini politico manum applicarent. Nam & ipse tres Episcopatus constituit vel fundavit & eis mediocria bona adjecit, ut Lubecensem, Raceburgensem & Sverinensem, satis esse existimans, si mediocri sustentatione ad interim liberaliter sustentarentur atque alerentur, non autem ut multarum Ditionum possessores essent. Ita propter Comitatum in Sommerseburg/ quem alii Palsgrafiatum appellant, disceptavit cum Wigmanno Magdeburgico, cum Halberstadenſi Praefule de ditionibus & earum finibus, urbis Bremensis jurisdictionem ad se quoque transtulerat: contendebat cum Coloniensi Praefule de urbis Susatensis & Susatensium Pagorum Dominio; cum Monasteriensi, de Saxenburgera arce & de oppido & praefectura Dulmone; cum Osnaburgensi lis ei erat propter terminos & fines suae arcis Engeren; cum Mindensi certabat de urbis Jurisdictione & de arce Wedekindesbergo;

Nnn 2

Cum:

Cum *Hildefimensi* magna erat ipsi controversia de diversis locis, Comitatus, terminis, agris & Dominiis: concitat deinde in vicinia ex Saxonia omnes Principes & Comites vicinos in se. Nam & *Thuringia Landgravium* & *Margravium Misnia* atque *Hassia Landgravium* sibi inimicos sua violentia reddidit: vicinis urbibus & Imperii civitatibus damnum infert: ita ad *Rhenum* disceptat cum *Leopoldo* & *Henrico Austriacis* & cum reliquis vicinis Principibus: ita Episcopi multi in eum conspirant, & ipsi cum aliis potentiam longe lateque se extendentem, invidebant: denique & vicinos seculares Principes excitant, ut turmatim hostialia contra ipsum tentarent, sed cum nihil proficerent, erat enim ejus potentia major, quam ut ei possent resistere: Sic eum unanimi querela deferunt ad *Casarem Fredericum I.* dictum *Barbarossam*, ipsi jam antea infensum, licet eum ex faucibus Romanorum civium eripuisset atque ad duo fere millia civium trucidasset: tandem in Comitibus *Wurciburgiis* damnatur, & non solum *Electoralis Dignitate*, sed etiam omnibus reliquis Ducatibus & Dominiis exuitur: ita *BERNHARDO Anholdino* nepoti *Orthonis Ballenstedii* & *Ascania Comitis* & *Marchionis in Soltwedel* & *Alberti* urfi *Marchionis Brandenburgici* filio, *Ducatus Saxonia* in *Electoratum* ab ipso *Cesare Frederico Barbarossa* confertur, deinde expresse *Gobelinus Persona* in suo *Cosmodromio*, & *Casparus Peucerus* in *Chronico Philippico* scribunt, quod *Bernhardus* ille & *Coloniensis Praesul* communiter sint ad *Ducatus Angrivariae* & *Westphaliae* à *Cesare*, ideo non minus iste *Bernhardus* & succedentes ex istius linea *Electores Saxoniae* usque ad ultimum ejus prosapiae *Electorem*, quando eo mortuo *Electoratus* transferretur ad *Margrafios Misnenses*, & reliqui deinde *Duces Saxoniae* inde descendentes sibi titulum *Ducum Angrivariae* & *Westphaliae* usurparunt, sicut adhuc faciunt *Duces Saxonia* in *Louwenborch* ex linea istius *Bernhardi* descendentes: Et cum iste *BERNHARDUS* debuisset ad utrumque Ducatum æquali jure admitti, tamen sibi & pro se retinuit *Coloniensis Praesul* cum posteris, utrumque solus. Et rectè dixit *Peucerus* libro 4. *Chronicorum Philippi*, *Coloniensis*, ajens: ex ea direptione ad se vi traxit *Ducatum Angrivariae* in *Westphalia*, qui in transactione adjudicatus erat *Bernhardo*. Hæc ille: Ideo *Duces Saxonicæ* sibi *Angrivaria Ducatus insignia* videlicet tria marina folia rubra retinuerunt, sed *Coloniensis* gerit in insignibus *Clypeum Westphaliae*, pullum videlicet equinum album, & insignia *Angrivariae*, atque *Aquilam Comitatus Arnsburgici* insigne.

FINIS hujus Libri.

LIBER TERTIUS, CONTINENS TRACTATUS DUOS :

Primum

DE

DUCUM CLIVIAE
& BERGENSIUM,

atque

MARCHIONUM DE MARCKA,

Quos modo COMITES apellant,

PROSAPIA ET GENEALOGIA;

Item Secundum

DE

DUCUM GELDRIÆ

ET

JULIACENSIIUM ac COMITUM

de Ravensborch / atque ZUTPHANIA,

PROSAPIA atque GENEALOGIA,

Longo usu & ex diversis Chronicis collectus

per

HERMANNUM HAMELMANNUM, Theol. Licent.

& hoc tempore Superintendentem in Comitatu
Aldenburgico.

*Nobilibus, Gravissimis atque Variis virtutum Donis,
præstantissimis Heroibus,*

Domino JOANNI ab ALTENBOCHUM,
Capitano in Sudensen & Heyde/

Ejusque fratri

THEODORO ab ALTENBOCHUM,
Satrapæ in Hörde/

Domino GEORGIO à Siborch / hæreditario
Domino in Börde / ad Rhenum & in Siborch/ &c.

Dn. GEORGIO SCHEEL in Nechem/ Archiquæstori
in Hörde/ & finitimarum præfecturarum,

Atque

Domino CASPARO SCHWARTZ, Patricio
urbis Imperialis TREMONIÆ, &c.

Suis Dominis & doctorum Patronis colendis,

S. D. in Christo.

Vere censeo V. Excellentiam, præstantissimi, Nobiles & laudatissimi Heroes, cum multis aliis proceribus & prudentibus viris, hinc inde per vestrum illum amplissimum Comitatum de Marcka (quem vestrum voco, propterea quod tibi Sedes, arces & bonapossideatis) in urbibus & pagis passim morantibus maximogaudio affici, quod ita Comitum celebriū de Marcka (quorum alioqui Comitatus fuit ab initio, & jam est per se amplissimus & Ducatui similis) vetus Masculum stemma creverit, & tam latè se effuderit, ut jam ad multos annos tres Inclyti Ducatus, cum Splendido Comitatu & aliquot Dominiis, in eos derivati sint, & illi ad talium Ducatum & Dominiorum possessionem pacificam legitimis mediis pervenerint: Illa sane laus & tam laeta splendidaque fortuna, quæ vestris Heroibus & Comitibus de Marcka contigit, etiam ad gloriam totius vestrae patriæ redundat, & hoc paucis contigit, aut pene nullis Comitibus, quod sane vestris Marchensibus Comitibus contigit: quare necesse est, vestram quoque Excell. cum multis aliis patriotis & tam præstantibus multarum urbium Rectoribus & civibus (ex quorum non exiguo numero unum novi meum veterem amicum & fautorem, magnificum consul-

tissi-

tissimumque virum Dn. Gerlacum Gruterum J. U. Doctorem, Cancellarium Comitatus Tecklenburgensis, & Consulem urbis praestantis Hammonensis) de tali Dei dono saepe cogitare, & sibi metipsum plurimis aliis eam felicitatem congratulari: quoniam rectè poeta ait:

*Nescio qui natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.*

Ea namque & vobis & omnibus cordatis per vestrum illum Comitatum, est ipsa dulcedo & voluptas, quod ille vester praestantissimus & clementissimus Princeps Dn. WILHELMUS, Trium amplissimarum Regionum Dux potentissimus, cum unico filio, lectissimo Heroe, Administratore Monasteriensis Diacesis JOANNE WILHELMO, sit ex veteri Masculina Comitum de Marcka familia & stirpe propagatus, & quod inde ipsi & sui majores primam originem habeant, sicut in hoc tractatu id à nobis prolixè demonstratum est. Quem inquam tractatum, ut omnibus Comitatus amplissimi de Marcka Nobilibus, atque civitatum in ea regione Gubernatoribus communicatum & consecratum volui: ita vestra potissimum Excell. tanquam praecipuis Nobilibus, & veteris istius Comitatus alumnis, ut meis veteribus patronis, qui historiarum lectione delectantur, & omnibus piis, bonis & doctis, egenisque benefacere student, dedicare debui: Spero interim meum hunc laborem, quem non sine magna molestia congeffi, eisdem fore gratum & acceptum: quia hic habetis Illustrissimorum Clivensium & Bergensium Ducum atque Nobilissimorum Comitum de Marcka Genealogiam vobis praecipuè dedicatam, quam boni consulite, & censete magnum esse DEI beneficium, quod non solum ipsi Principes & Gubernatores populorum, noscere possint seriem majorum suorum, sed etiam ipsi subditi considerare queant, sub quibus degant Principibus & Dominis, & ex qua stirpe sint isti Heroes propagati, sub quorum patrocinio & protectione degunt. Christus vestros Principes in ejusdem familia propagatione, & vos eorum subditos diu servet.

DE DUCIBUS CLIVIÆ.

Etsi major pars *Ducatus Clivia* ultra *Rhenum* versus *Brabantiam* ad *Comitatum Rucf* / qui *Brabantia* insertus est, & ad *Belgicas* oras se extendat atque vergat: tamen aliqua pars *Clivia* ab hac parte *Rheni* sita est: Subsunt enim *Comitatus* & *Dominia* (quæ fuere olim in *Westphalia* propria) modo huic *Ducatu*, ut *Dinlase* proprius *Comitatus Westphalia*, *Dominia* ut *Holte/Guterswick/Befe/Alspelt/Ringelberg* ab hac parte *Rheni*: Sicut ab altera parte *Rheni* ei subest *Comitatus Genep* / qui similiter huic *Ducatu* accessit anno *Dn. 1486*. Subsunt etiam huic *Ducatu* ab hac parte *Rheni* civitates, *Wesalia*, *Embrica*, *Dusbergum*, *Reffiumque* oppida per pulchra & *Scherenbeck*. **CLIVIA** fuit olim unus *Comitatus* ex quatuor *Imperii Comitibus* *der vier Reichs-Grafen ein* / qui reliquis omnibus *Comitibus* præferebantur: Quanquam diu optaverim, ut tandem exactum *Chronicon Germaniæ* per typos excusum de *Cliviensibus Ducibus*, eorum gestis, actis & factis, *Genealogia* & *Prosapia* atque similiter de vicinorum *Heroum* origine, *prosapia* linea & rebus præclare gestis communicaret *Clariss. Eximius* & ornatiss. vir, *Dominus Joannes Lauromannus J. U. Licentiatus*, & per multos annos *Clivia Ducatus Consiliarius* industrius, qui ex *Archivis Principum*, & ex antiquis monumentis, ex collegiorum & *Monasteriorum* sigillatis literis, tum ex manuscriptis *Chronicis* & antiquis scriptis, quæ per multos annos conquiri curavit, aliquid certi & exactum dare posset. Interim ego ordine quæ reperio in *Sebastiani Munsteri Cosmographia*, quæ lego in *Chronico Charionis Philippico*, per *Casparum Peucerum* explicato & absoluto, quæ in *Annalibus & catalogo Episcoporum Colonienfium* nuper annotavit *Petrus Mersens Cratopolius* minorita monachus: denique quæ in *Chronico veteri Colonienfi Germanice* legi & ipse usu rerum observavi, & lectione percepi, subjiciam ordine; orans interim lectorem humaniter, si alicubi errarem, ut errorem boni mihi consulat: Interim singulis ego aliquid immisceo.

Venimus ad *Munsteri Cosmographiam*, qui hanc dat lineam *Clivenfium* *Heroum*: Tempore, ait, *Justiniani Caesaris* fuit unica filia nomine **BEATRIX** in arce *Neomago*, quæ extruxit castrum *Cleve*, anno *Dn. 711*. & nupsit aurato equiti **ELIÆ**, quem fecit **COMITEM THEODOSIUS III.** hujus filii & nepotes ordine erant & gubernacula *Cliviæ* tenuerunt, *Theodoricus*, *Reinoldus*, *Ludolphus*, *Joannes*, *Rupertus*, *Balduinus*, *Lodo-*

Lodovicus, EDUWARDUS, ex quo Eduwardo natus est LUTGARDUS, cui subfuit *Novesium* circa annum Domini 889. & iste habuit conjugem filiam *Arnolphi Caesaris Bertham*, ex qua BALDUINUM II. & REIFFRIDUM genuit, & his ordine succedere ARNOLDUS I. WICHMANNUS, CONRADUS I. DEITHERICUS II. DEITHERICUS III. ARNOLDUS II. THEODORICUS IV. DEITHERICUS V. THEODORICUS VI. THEODORICUS VII. THEODORICUS VIII. DEITHERICUS IX. THEODORICUS X. cujus postremi Deitherici fratres erant OTTHO & JOANNES, & omnes absque hæredibus ex hac vita discesserunt: ideo iste Comitatus vacat Imperio, ad quem impetrandum à Cæsare multi Heroes laboraverunt, circa annum Dominum 1357. sed ADOLPHUS Comes de *Marcka* electus in *Coloniensem Electorem*, resignato Episcopatu, impetrat à Cæsare in feudum Comitatum Imperialem de *Clivia*: cujus filius ADOLPHUS fit circa annum Domini 1389. Comes *Clivia* loco patris & Comes de *Marcka*: tandem per SIGISMUNDUM, fit idem PRINCEPS & creatur Dux CLIVIAE, in Concilio *Constantiensi*: huic succedit filius JOANNES anno Domini 1443. II. Dux *Clivia*: Sub quo defecit civitas SUSATUM à *Colnniensi Prasule* ad hunc Ducem anno Domini 1454. (in qua re errat, quia hoc factum est anno Dom. 1443.) Et hujus filius JOANNES fit Dux III. anno Domini 1480. qui etiam Comitatum de *Marcka* obtinuit, ex hoc natus est JOANNES, qui ducta unica filia *Maria Wilhelmi Ducis Juliacensis & Bergensis* consequitur quoque eos Ducatus cum Comitatu *Ravensburgico*, quorum filius est hodie WILHELMUS Dux: Hæc ille. Jam tendo ad *Caspari Peuceri* deductionem in *Genealogia Cliviensis* stipitis. Modernorum, ait, *Juliacensium & Clivensium* Ducum (quia tres potentes Ducatus simul conjuncti sunt) initium progreditur de Comitibus de *Altena* vel de *Marcka*, cujus Comitatus primus Dominus fuit ADOLPHUS, creatus Comes ab *Henrico I. dicto Aucepe*, quia discedentibus prioribus Comitibus Clivensibus, in suo antiquo stemmate absque hæredibus, pervenit ille Principatus ad Comites de *Altena*, sicut & ad eos quoque pervenit Ducatus *Juliacensis cum Bergensi Ducatu*. Sit igitur hæc eorum Genealogia, BEATRIX conditrix arcis *Clivia* nupsit cuidam ELIÆ anno Domini 711. cui nomen Comitum *Clivia* tribuitur, & hujus filii, nepotes, pronepotes, abnepotes & successores fuere Comites *Clivia*, *Deithericus*, *Reinoldus*, *Ludolphus*, *Joannes*, *Rupertus*, *Baldwinus* cujus filii erant *Lodovicus* & *Edovardus* ex quo natus est

est LUTHARDUS cujus conjunx dicitur fuisse *BERTHA Arnolphi Caesaris filia*, & ex ea genuit BALDUINUM & RICHRIDUM: ex Balduino nascitur ARNOLDUS, cujus filius est WICHMANNUS, post quem CONRADUS & huic succedit DEITHERICUS II. hujus filius est DEITHERICUS III. cujus uxor erat *Comitissa Henneburgica*, & frater ARNOLDUS II. qui genuit DEITHERICUM IV. & is rursum ARNOLDUM III. ex quo gignitur ARNOLDUS IV. huic succedit THEODORICUS V. qui genuit filium ejusdem nominis THEODORICUM VI. cui erat conjunx *Comitissa Bergensis* & ex ea genuit DEITHERICUM VII. qui habuit conthoralem *Armegardin* filiam Otthonis *Comitis in Geldren* / quæ ipsi peperit DEITHERICUM VIII. qui ex *Lucelburgica Comitissa* genuit DEITHERICUM IX. qui ducta conjuge ex familia Ducum N. genuit THEODORICUM X. (cujus conjunx erat *Reinoldi Ducis Geldria filia Maria*, quæ marito reliquit *unicam filiam*, elocatam ADOLPHO *Comiti de Marcka*, qui ex ea genuit ENGELBERTUM & ADOLPHUM) OTTHONEM, qui sibi elegit conthoralem *Engelberti de Marcka filiam*, (& *sororem Adolphi*) ex qua ipsi nascitur *filia*, elocata *Comiti de Arckel* (quod Dominium hodie adhuc est situm *in Geldria*) JOANNEM III. qui *Margaratham Reinoldi Ducis Geldria filiam*, duxit sibi conjugem, & ex tribus illis fratribus *Deithero*, *Othone*, & *Joanne* hic *Joannes* ultimus istius masculini stemmatis fuit. Jam deficientibus masculis hæredibus, certarunt de hoc Comitatu Imperii consequendo affines & propinqui: Instabat *Dominus de Peruviiis*, qui trium posteriorum Comitum ut *Deitherici*, *Otthonis*, & *Joannis II.* *sororem Elizabetham* habuit uxorem: instabat & *Engelbertus Comes de Marcka*, natus ex *filia Theodori X. de Clivia Comitis*: instabat etiam *Otto Dominus de Erckel* / natus ex *filia Otthonis Comitis de Clivia*: hi omnes instabant apud *Carolus IV. Cæsarem* de impetrando eo Comitatu: sed status istius ampli Comitatus atque procures vocarunt unanimi consensu in suum Dominum, ADOLPHUM electum primo *Monasteriensem*, deinde *Coloniensem præsullem*, filium ADOLPHI *de Marcka*, *Comitis* & nepotem ex *filia Deitherici X. Comitis Clivensis*, quem deinceps confirmavit *Carolus IV. Cæsar* in *Comitem Clivensem*, quando *Coloniensem*, *Episcopatum* resignasset: Hic ADOLPHUS natus *Comes de Marcka* & constitutus *Comes Clivensis* duxit *Margaratham Wilhelmi Comitis Bergensis filiam*, & ex ea genuit multos filios, quorum nomina non sunt signata, tantum ADOLPHUS successit patri in gubernatione primus Dux anno Domini 1417. in Concilio Constantiensi, creatus à

Sigis-

Sigismundo Cesare, & habuit fratrem Gerhardum Comitem in Marcka, atque sorores Margaretham & Beatricem, quarum illa (Margaretha) est elocata Alberto Duci Bavaria, Comiti Hollandia, ista (videlicet Beatrix) Comiti Neuwenario tradita in conjugem: ADOLPHI primi Ducis filii & filia erant hi subsequentes, N. filia nupta Duci Aurelia in Galliis, Helena elocata Duci Brunsvicensi, Agneza Regina facta Navarra, Adolphus Dominus in Ravenstein / cujus conjunx erat ex regio stemmate Portugalia, Margaretha conjunx Alberti Bavarici Ducis & deinde Ulrici Comitis Wirsenbergici, Catharina conthoralis Arnoldi Ducis Geldria, Elizabetha Comiti Schwartzburgico elocata: JOANNES gubernator patria & Dux II. qui sibi sumpsit uxorem ex Comitibus de Nova Aquila vel Neuwenariis ortam, (moritur anno Domini 1443.) & hos hic Joannes reliquit liberos, ENGELBERTUM Comitem in Marcka, JOANNEM Ducem Clivia & gubernatorem Ducatus, atque ADOLPHUM Comitem de Marcka: JOANNES tertius Dux elegit sibi conjugem ex Lantgraviis Hassia, & moritur anno Domini 1448. relinquens hos liberos ADOLPHUM Comitem de Marcka & Joannem IV. Ducem, qui Maria ultimi ex mascula stirpe Ducis Bergensis & Juliacenensis filia unica, ducta in conjugem tres illos Ducatus conjungit, atque ex ea genuit Annam Reginam Anglia, sed ab Henrico rege postea repudiatam, Sybillam conjugem Joannis Frederici Ducis Saxonia, WILHELMUM filium unicum Ducem Clivia, Juliacensem & Bergensem, qui assumpta in thorum nuptialem Maria Cesaris Ferdinandi filia genuit Carolum Fredericum & aliquot filias, &c.

Hæc ita habet *Casparus Peucerus*,

Subjiciam ego quoque juxta promissa nostra *catalogum istorum Ducum Clivia* conscriptum à *Petro Mersao Cratopolio*, Monacho minorita Coloniae anno Domini 1580. in catalogo Colonienfium Electorum & Episcoporum. Et sunt verba ejus hæc:

ADOLPHUS Comes de Marcka eligitur in Episcopum Coloniensem numero 62. cum Monasteriensem, Prasulatum administrasset, promotus per Papam Urbanum V. antea Canonicus Colonienfis, in jure civili satis versatus: ideo tantum Colonienfi Ecclesiae ad undecim menses præfuit & quia animum ad divina adjuvare nunquã cogitaverat, resignato Pontificatu, tandem oppidanorum Clivenfium favore ad Comitatum Clivensem pervenit & ab eis pro hereditario Domino habitus & susceptus est. In hoc rerum gubernaculo

naculo annis vixit 26. ducta uxore *Margaretha*, filia *Gerhardi Comitis Montensis* & ex ea sustulit filios 7. atque filias novem: fuit *Clivensium Comes ultimus* anno Domini 1382. Succedit illi in *Clivensium* regimine **ADOLPHUS II.** anno Domini 1394. Hic *primus Dux Clivensium* creatus est in *Concilio Constantiensi* à *Sigismundo* Cæsare anno Domini 1416. Hic præfuit rebus, annis 54. Huic succedit **JOANNES** dictus mit dem *Bellen* anno Domini 1449. qui præfuit annis 32. & *Clivis* in parochiali templo sepultus est post mortem sumptuosissime: Habuit uxorem *Elizabetham* filiam *Ducis Burgundie* & isti successit **JOANNES**, quem *misericordem* appellarunt, anno Domini 1481. hic rexit annis 40. ejus erat uxor *Mechtildis* filia *Lantgravii Hassie*: inde natus est **JOANNES** dictus *pacificus*, qui ad gubernacula pervenit anno Domini 1521. & regnavit ad 28. annos per tres *Ducatus* & duos *Comitatus*, quia ipse cum esset *Dux Clivensis* & *Comes de Marcka* vel *Marchiæ*, duxit uxorem **MARIAM** unicam filiam *Wilhelmi VI.* ejus nominis *Ducis Juliae ac Montis*, cum qua *Ducatus Juliacensem* & *Montensem* consecutus est: Hujus filius **WILHELMUS VII.** *Clivensium Dux quintus*, *Juliacensem decimus* & *Montensem octavus*, *Comes Marchiæ* & *Ravensburgensis*, *Dominus in Ravensstein* duxit uxorem anno Domini 1546. in magno Germaniæ tumultu *Mariam Ferdinandi Romanorum Imperatoris filiam*, ex qua duos filios & quinque filias procreavit: filius major natus obiit Romæ anno Domini 1575. in Martio, qui fuit natus anno Domini 1550. sepultus in templo Germanorum ad pedes *Adriani Pontificis Germani*, pomposissime. Hæc habet *Petrus Merffam Cratopolius, Minorita, Monachus.*

Jam subjiciam quid ego ex veteri *Colonienfium Germanico Chronico* & aliunde observaverim:

THEODORICUS *Comes Clivia* fuit in *Comitiis in Ingelhausen* / anno Domini 1180. & is genuit ex *Comitissa in Aspel* / cum qua in dotem hoc *Dominium* accepit, **THEODORICUM II.** & ex eo genitus est **THEODORUS III.** & *Margaretha Otthonis Geldrie* uxor, cujus vicissim sororem habuit in uxorem **THEODORUS III.** nomine *Irmegardis*, ex qua sustulit **THEODORUM IV.** qui ex *Comitissa in Dinslaken* / quem *Comitatum* in dotem accepit, cum prima conjuge, & etiam ex *secunda uxore Geldrica* nullam masculam prolem sustulit. Tunc vacans amplius ille *Comitatus*, tandem accedit **ADOLPHO Comiti de Marcka**, qui ducta *Wilhelmi Comitis de Berga sorore* & *Gerhardi filia*, genuit **ADOLPHUM II.** & *Theodo-*

rum maturius morientem, atque GERHARDUM Comitem de Marcka, EVERHARDUM Comitem in Dinlaffen/ qui per pacta dotalia fit Dominus in Beeck & Holte: sed sine prole discedit: atque erant plures huic Adolpho filii & filiae. ADOLPHUS II. creatus Dux habuit Mechtildam Reinoldi Ducis Geldria filiam, sibi conjugem, & genuit JOANNEM & ADOLPHUM Comitem de Marcka atque Engelbertum administratorem Episcopatus Trajeënsis: JOANNES habuit Mariam Caroli Burgundi amitam in uxorem, & genuit Adolphum & JOANNEM, huic se subdidere Susatenses, subtrahito collo pressuris Colonienfis præsulis Theodorici Comitis de Mörfa, qui interim contra Susatenses atque eorum novum Dominum patrem Joannem & filium Adolphum, qui in obsidione urbis se continebat, atque Bernhardum Comitem Lippiensem produxit 60000 Bohemos, Thuringos, Misnicos & Saxones, ductore Wilhelmo Saxonia Duce, Frederici II. Electoris fratre, & ex suis ditionibus coegerat 12 millia adhuc Prasul: tantis copiis oppugnavit urbem Lippiam primo, deinde Susatum, sed cum in una urbis Susatensis oppugnatione periissent sex millia virorum, re infecta discessum est ab armis: ADOLPHO morienti succedit filius JOANNES dictus misericors, qui ex Comitissa Elizabetha, Comitissa de Ratenellenbogen/ genuit JOANNEM hujus WILHELMI parentem & Annam Philippi Comitis Waldechiani conjugem, aviam Simonis Comitis Lippiensis moderni ex filia Catharina, amitam hujus Wilhelmi Ducis: JOANNIS ad se recipientis jus Susatensis urbis soror erat Helena Henrici pacifici Ducis Brunsvicensis distissimi, qui erat bellicosi Wilhelmi frater, uxor, quæ unam peperit marito filiam Margaretham Wilhelmo Hennenbergico traditam in conjugem. JOANNES verò Dux Clivia & Comes de Marcka, Joannis dicti misericordis filius, ducta MARIA unica Wilhelmi Juliacensis & Montensis filia, consequitur in dotem duos Ducatus Juliacum & Bergensem atque Comitatum Ravensburgicum, tum Dominium in Blote: & ex ea sustulit Sybillam Electoris sancti Saxonia Joannis Frederici belligerantis contra Carolum V. & ab Electoratu per Carolum V. amoti, conjugem piissimam, Annam Henrici VIII. Anglia Reginam, WILHELMUM adhuc superstitem & hæredem provinciarum, & filiam N. innuptam. WILHELMUS inito fœdera cum Rege Galliarum Francisco, quando esset creatus Dux Geldria, gessit juvenis bellum cum Carolo V. Cæsare, sed victus discedit à possessione Ducatus Geldriae, & ducta Maria filia Ferdinandi Cæsaris, nepte Caroli V. genuit Leonoram Mariam, Alberti Frederici Ducis Brunsvicensis & Marchionis

Brandenburgensis, conjugem, *N. filiam*, *Philippi Lodovici Bipontini*, *Palsgraviæ ad Rhenum*, *Ducis Bavariæ & Comitis Veldensis conthoralen*, & *pias Heroides Sybillam & Magdalenam*: & duos filios *Carolus Fredericum* natum anno Domini 1550. & in summa eaque Ducali indole anno Domini 1575. mortuum Romæ non sine sinistra suspitione, atque *Joannem Wilhelmum Administratorem Diæceseos Monasteriensis*, unicum tantarum ditionum heredem, &c. Ut vero ostendam quod sibi minor ita ille Monachus *Petrus Merffseus Crasopolius* non constet, sic scribit in annalibus Episcoporum Monasteriensium, *Adolphum de Marcka* Canonicum Colonensem, esse declaratum anno Domini 1365. Antistitem Monasteriensem, & evedum ad Colonensem Ecclesiam, sed ea relicta contraxisse matrimonium cum *Margaretha Clivensium Principis filia* unica, & factum ultimum Comitem Cliviæ: Tendo jam ad *Marckensem Comitatum* longe amplissimum & illius Comites delineandos.

De
MARCHIONATU sive de **MARCHGRAVIATU**
 vel **COMITATU** de **MARCKA** & ejus
COMITIBUS.

MArcka est amplissimus Comitatus *Westphalia*, quo hodie comprehenduntur hi Comitatus, ut de *Dortmunde* / de *Limporch* & de *Isenborch* / deinde etiam *Diæcesis illustris Abbatia & collegii Asfendiensis*, dazu wird hie auch inne verfasst die *Soistische Börde* / oder die *Dörffer und Kirchen* / so der Stadt *Soist* sind unterworffen / die denn gar gewaltig und fruchtbar seyn / und können wol allein einen Herrn oder Graffen erhalten / deinde hic tam amplius Comitatus in se etiam hac vetera *Baronum Dominia complectitur* modo, ut *Bolmerstein* / *Castorff* / *Decen* / *Witincshof* / *Ruenthael* / *Etrunctete* & *Erange*: taceo adhuc, quod hic Comitatus fuerit divisus & una pars dictus *Comitum de Altena*, altera *Comitum de Marcka*, *Dominia* illa jam recitata, sunt huic hodie Comitatu incorporata, sicut & major pars *Comitatus Isenburgici* huic accessit: denique in hoc Comitatu reperiuntur etiam *Subdominia* nonnulla *Nobilium* aliquot, ut sunt *Horst* / *Herbede* / *Mengeda* / *Stipelo* / *Velich* / *Wite* / &c. Hic tam late extensus Comitatus concluditur *Diæcesibus Colonensi*, *Monaster-*

nasteriensis, & in uno loco *Paderbornensi*, & *Ducatu Bergenfi* & *Tencrorum* regione: Subsunt huic Comitatus ut multæ Præfecturæ, ita etiam multæ, earumque pleræque splendidæ urbes, ut *SUSATUM* cum suo egregio Dominio, *LIPPIA* (ad dimidiam partem, altera enim urbis Lippiæ pars paret Comiti Lippiensi) *Hammona*, *Unna*, *Cama*, *Leuna*, *Schwerta*, *Hattinga*, *Lunscheda*, *Werdena*, *Iserlonium*, *Plettenburgum*, *Niestadium*, *Nierodum*, *Altena*, *Bochum*, *Horda*, *Volmerstenium*, *Blanckenstenium*, *Wetterum*, *Wattschensteita*, *Castorpium*, *Westhovium*, *Langenscedium* & alii vici ac castella: Sitæ sunt in hoc quoque Comitatu, Comprehensæ Imperiales urbes ut *TREMONIA* & *ASSINDIA*: Invenio autem in antiquo *Chronico Saxonico*, quo multa historica de familiis & Insignibus Principum, etiam Regum, Ducum & Comitum continentur, quod hi Comites etiam dicantur *Marchgraffii de Marcka*, qui titulus & Comitatus & ipsius Comitibus merito propter amplitudinem & potentiam se latè extendentem tribui posset: Vellem autem ut vel à prædicto *L. Lauremanno Consiliario Clivico* & prudentia, usu rerum experientiaque longa exercitato, vel à *Georgio Schell* nobili, doctrina, pietate & multarum rerum diutina consideratione ac cognitione experto viro & Archiquestore in *Horden* / vel à Clarissimo & præstantissimo Nobile *Georgio à Siborch* / aut à studioso antiquitatis & eximio viro, genere, & literis tincto *Casparo Schwarz* / patricio Tremonienfi certam aliquam Chronologiam de Comitibus de Marcka consequi & obtinere possemus, eaque posteritati per Typos consecraretur: Interim dum id non fit, ego colligam nonnulla ex historiis *Cranzii*, *Munsteri*, *Henrici Pantaleonis*, *Casparis Penceri*, *Petri Merssai Cratopolii*, & deinde ex mea observatione, & ea subjiciam, quæ censeo huic negotio necessaria & utilia esse.

Andreas Hoppenrod in libro dicto *Stammbuch* dicit *BRUNONEM* Comitem de Marcka vel de Altena fuisse 38. Episcopum Coloniensem (alii dicunt illum fuisse 39.) deinde *ARNOLDUM* de Marcka 40. sed ego censeo 42. fuisse præfulem, item rursum *Brunonem*. 44 & *Adolphum* 45. sed ego censeo *Brunonem* illum II. fuisse 46. & *Adolphum* 47. item *Engelbertum* ex Episcopo Leodiensi electum in Coloniensem præfulem anno Domini 1363. Interim hoc addendum censeo, quod cum *Adolphus* Comes de Marcka esset electus Colonienfis, atque resignaret illum Electoratum & Præsulatum, quod tunc ejus patrum *Engelbertum* Episcopum

pum Leodiensium in 63. Archiepiscopum vocarunt. Ego interim reliquis præmittam ut certiorum testem, *Chronicon Levoldi de Northoff* / Canonici Leodiensis, nati equitis in Comitatu de Altena vel de Marcka, quod ille de istis, Comitibus scripsit & servari voluit in arce Altena, ubi sic genealogiam eorum Heroum usque ad sua dirigit tempora, videlicet ad annum millesimum trecentesium & octogesimum tertium: Primo dicit *duos fratres ministros Otthonis tertii Imperatoris ex Ursinorum familia ortos Roma* (quod non videtur verisimile, postquam tunc Romæ nondum ursini extiterint) propter fidelia suæ obsequia impetrasse ab isto Casare & Domino suo, *Dominia Comitatum de Altena & de Monte*, ut unus extruxerit castrum Oldenberge / alter castrum Altena sic dictum, daß der Graff von Urnsberch sich hätte beklaget und bedüncken lassen / solches Schloß wäre ihm allzu nah / propterea dicitur hic Comes vocasse suum novum castrum *Altena*; Ex his duobus ait descendisse in singulis castris ordine successores & *Comites de Monte*, & *Comites de Altena*, donec sub Lothario Cæsare viverent fratres Germani, *Everhardus Comes de Altena*, & *Adolphus Comes de Monte*, tandem ex istis duobus fratribus alter, utpote *Eberhardus fit Monachus*, & de consensu fratris convertit suum castrum *Altenberge in canobium Cistrensis ordinis*: interim *ADOLPHUS Comes de Monte & de Altena* genuit *ADOLPHUM*, qui reliquit quatuor filios, *Brunonem & Fredericum* Episcopos Colonienfes, *EVERHARDUM Comitem in Altena*, & *ENGELBERTUM Comitem de Monte*: Et ex his duobus duæ illustres descendunt familiæ *Comitum de Altena*, postea dicti *de Marcka*, & *Comitum de Monte* (qui postea *Duces* creati sunt) *EVERHARDI* filius erat primogenitus, *Adolphus* Præsul Colonienfis, & alter filius *FREDERICUS*, tertius *EVERHARDUS*, qui duo posteriores fratres diviserunt Comitatum, ut *FREDERICUS* obtineret *Altena*, *EVERHARDUS* *Isenborch* ad Ruram, unde ipsi & sui postea dicti sunt *Comites de Isenberch*. Ex illo *EVERHARDO* nascitur *FREDERICUS Comes dictus in Isenberch* / qui *Episcopus Coloniensem patruelem suum Engelbertum de Monte* occidit, & propterea *rota punitur Colonia*, interim ex *Ducis Limpurgici* sorore, conjuge sua hæredes & liberos reliquit, qui tamen ex ditioe & ab arce utraque *Isenbergica* pellebantur: istius *Frederici* erant fratres *Theodoricus Episcopus pus Monasteriensis* & *Bruno Præsul Osnaburgensis*, & erat sororius ipsi *Swallenburgicus Comes*, qui propterea quoque in discrimen veniebant:

bant: FREDERICI autem Comitis in Altena filius erat ADOLPHUS, qui ædificavit urbem *Hammone*, ad amnem Luppiam (oppidum elegans, amœnum, habensque prata & agros fertiles, cujus encomium ante annos 82. cecinit carmine *Joannes Murmellius*) Hic ADOLPHUS ex *Geldrica* Domina genuit quatuor filios, *Everhardum*, *Engelbertum*, *Gerhardum* & *Othonem*: *Everhardus* periit in pugna equestri *Novesi*, *Gerhardus* fit *Monasteriensis* *Præsul*, deinde ENGELBERTUS & *Otho* dividunt Comitatum: OTTHO ducit viduam *Rodolphi*, Domini de *Meynhovel* / *Armegardam*, natam *Dominam de Holte* / sed caruit hæredibus: ENGELBERTUS frater *Othonis* duxit *Cunegundam Tecklenburgicam* Comitissam, & ex ea genuit EVERHARDUM & tres filias, *Agnezam* Comitissam de Monte, alteram Comitissam de *Tecklenborch* / tertiam Comitissam de *Sesgenhagen* / & mortua *Cunegunda* factus viduus *Engelbertus*, vocatur ad gubernationem *Episcopatus Osnaburgensis*, sed hoc recusat, interim reiterat matrimonium & reducit neptem ex fratre *Episcopi Coloniensis Engelberti de Balckenborch* / ex qua suscipit adhuc *Gerhardum* *Coloniensem* *Canonicum* & filiam, elocata *Florentio Comiti de Mechlinia*; EVERHARDUS filius *Engelberti*, ducta *Armegarda Comitissa de Monte*, genuit ENGELBERTUM successorem, & *Adolphum* *Episcopum Leodiensem*, & filiam, *Domino in Hersberch* elocata: ENGELBERTUS rursus ex *Arnsburgica* Comitissa genuit ADOLPHUM, gubernatorem patriæ & *Engelbertum* *Episcopum Leodiensem*: ADOLPHUS vero filius *Engelberti* genuit ex *Margaretha Clivensi*, ENGELBERTUM sibi in *Dominio patrio* succedentem, *Theodoricum* *Præpositum Coloniensem* & *Coadjutorem Osnaburgensem*, *Adolphum* electum in *Præsulem Monasteriensem*, & EVERHARDUM, qui cum fratre *Engelberto* dividebat Comitatum, atque sororem *Comiti Nassoviano* elocata. Hactenus *Leveldus à Northoff* / (quæ familia fuit in eo Comitatu olim militaris & jam interiit) *Canonicus Leodiensis*, in suo *Chronico* hos prædictos recensuit. *Albertus Crantzius* scribit in *Metropoli* & in *Saxonia*, quod duo fratres *Adolphus* & *Joannes*, circa annum Domini 1160. venerint ex *Italia*, & per gratiam Imperatorum impetraverint diversos illos locos, & ita autores præsertim hujus Comitatus extiterunt: Meminit eorum in *Metropoli* libro 6. cap. 37. libro 8. cap. 55. & libr. 9. cap. 27. 45. & 92. libroque 10. cap. 24. & 48. & in *Saxonia* libro 10. cap. 12. Interim *Sebastianus Munsterus* in sua *Cosmographia*, quod etiam repetit *Hen-*

Ppp

ricus

ricus Pantaleon, scribit quod *Henricus I. dictus auceps*, suo cuidam *au-*
lico Nobili & domestico, contulerit eam partem, qua tunc est situs in hoc Co-
 mitatu & fecerit eum Comitem in *Altena*, videlicet **ADOLPHUM**, *Hen-*
ricus vero Pantaleon duos censet extitisse fratres in aula *Henrici Auc-*
pis Imperatoris, quos donaverit duplici Comitatu, & permiserit utri-
 que, ut sibi certa loca eligerent, in quibus castra ponerent & extrue-
 rent: & ita extruxisse **ADOLPHUM** arcem *Altena*, & **EVERHAR-**
DUM e fundamentis in alium produxisse castrum *Oldenberge*; Itaque
ADOLPHUS creatur Dux de *Altena*, & **EVERHARDUS** Comes de *Ber-*
ga, *Gobelinus* persona, qui sub annis 150. non vixit, scribit in suo *Cosmo-*
dromio, quod circa tempora *Frederici I. Cæsaris dicti Barbarossa*, quartus
 Comes de *Altena* fuerit **FREDERICUS**, & eum genuisse quintum Comi-
 tem de *Altena*, sed primum de *Marcka*. *Petrus Merfseus Cratopolinus* in
Brunonis III. Episcopi Coloniensis vita, qui fuit ordine 66. Præsul, sic scri-
 bit: **BRUNO** Comes de *Altena* tertio sui Præsulatus anno, se magistra-
 tu ditionis Coloniensis abdicavit, & consentiente clero, **ADOLPHO**
 fratri hunc resignavit, ipse vitam solitariam in cœnobio veteris mon-
 tis degens. Monasterium hoc celeberrimum hoc modo habuit ini-
 tium, ad annum circiter 1126. **ADOLPHUS I. Comes de Altena**, fratrem
 habuit *Gerhardum*, cui in fraterna divisione cessit castrum *Oldenberge*
 ad *Dunum* fluvium, qui devotionis zelo postea accensus, factus est
 monachus *Cistriensis Ordinis* in *Morimundenfi Monasterio*, ad cuius peti-
 tionem castrum suum *Aldenberghum* *Adolphus* frater ejus commuta-
 vit in cœnobium, ordinis *Cistriensis*, ubi postea *Adolphus* sepelitur,
 ut ejus fundator: Habent in eo cœnobio sua reconditoria Comites &
 postea Duces *Montenses*.

Jam audiamus, quid de his differat *Caspar Pencerus* in *Chronico Phi-*
lippico, sic ajens:

ADOLPHUS genuit duos fratres filios suos, quos *Henricus I. Cæsar*,
dictus auceps, Comites constituit, **EBERHARDUM** Comitem in *Berga*,
ADOLPHUM Comitem in *Altena*, cum *Everhardus* monachi statum ar-
 riperet, ex **ADOLPHO II.** genitus est **ADOLPHUS III.** Comes in *Al-*
tena & Bergensis, qui genuit **EBERHARDUM**, Comitem in *Altena*, de
 quo postea dicemus, & **ENGELBERTUM** Comitem *Bergensem*, qui du-
 cta Comitissa *Geldrica* genuit **ADOLPHUM** Comitem *Bergensem*, cujus
 filii erant, *Engelbertus & Adolphus Comites Bergenses*: ex **ENGELBER-**
 TO

TO nascitur ADOLPHUS Comes Bergensis, cujus soror nupsit Juliano Comiti, & ita Bergensis Comitatus, deficientibus masculis hæredibus, pervenit ad Juliacenses Comites, & sic uniti permansere isti Comitatus (qui designati sunt Ducatus postea) EBERHARDUS vero Adolphi III. Comitis de Altena & Bergensis filius, genuit FREDERICUM Comitem de Altena, ex quo nascitur ADOLPHUS DE ALTENA, Comes de Marcka, qui genuit ENGELBERTUM Comitem de Marcka, & ex hoc natus est EVERHARDUS, cujus filius fuit ENGELBERTUS Comes de Marcka, qui reliquit duos filios Engelbertum primo Leodiensem Episcopum, deinde Colonensem in Nepotis sui Adolphi locum constitutum, & ADOLPHUM Comitem de Marcka, cujus uxor fuit ultimi Comitis Clivensis Theodoricæ filia, & hic genuit ENGELBERTUM Comitem de Marcka, Adolphum Præsulem Monasteriensem & deinde Colonensem, postea factum Comitem Clivensem, atque Theodoricum Dominum in Dinylaken.

Hæc habet Peucerus.

Ego subjiciam, quam ego ex veteri Germanico Chronico Colonienfi & ex aliis Chronicis observavi, de horum Comitum genealogia: ADOLPHUS Comes in Altena genuit Brunonem Archiepiscopum Colonensem, ADOLPHUM certantem Coloniae in campo equestri anno Domini 1179. & Arnoldum succedentem fratri in regenda Ecclesia Colonienfi; Ex ADOLPHO nascuntur duo fratres, ADOLPHUS Comes in Altena, qui in campo equestri Wormatia fuit anno D. 1209. & BRUNO I. dictus Comes de Marcka, quia iste arcem de Marcka, adhuc existentem non procul ab urbe Hammone extruxit, & in ea habitavit, unde nomen accepit, ut diceretur Comes de Marcka cum posteris: ADOLPHUS iste Comes de Altena tertius fuit pater ADOLPHI quarti, qui in campo equestri Wurtzburgi ad Manum anno Domini 1235. certavit, & hujus erant filii Ottho & Wedekindus, ultimi Comites de Altena, quia sine hæredibus discesserunt ex hac vita. Ex BRUNONE I. Comite Marckensi nascitur ADOLPHUS, & EVERHARDUS, qui moriente fratre, ex Comitissa Bergensi, genuit Adolphum Leodiensem Episcopum, atque ARNOLDUM Comitem de Marcka, qui genuit Gerhardum Episcopum Monasteriensem, virum pium, & JOANNEM atque ENGELBERTUM, qui dividebant Comitatum: JOANNES genuit

nuit EBERHARDUM patrem ADOLPHI, primo *Monasteriensis* deinde *Coloniensis* Præfulis electi, & tandem creati *Clivensis* Comitis, & hujus Adolphi novi Comitis *Clivensis* fratres erant *Theodorus* (quem ex errore nominat *Pencerus Dominum in Dinxlase*) *Præpositus Coloniensis* & *Coadjutor Osnaburgensis*, atque *Engelbertus* natus maximus, quorum soror *Armegarda* nupsit *Comiti de Lippia Otthoni*, cujus filio *Otthoni Theodoricus* resignavit *Præposituram Coloniensem*, ut nepoti suo: Ex ENGELBERTO vero Joannis fratre & Arnoldi filio nascuntur, *Engelbertus* *Episcopus Leodiensis* primo, deinde in Nepotis sui *Adolphi* electi, & postea facti *Clivensis* Comitis, locum assumptus ad *Ecclesiam Coloniensem* regendam, atque ARNOLDUS, qui ex *Comitissa Tecklenburgica* genuit ENGELBERTUM, multa bella contra *Bergenses Heroes* gerentem; cum ille sine prole moreretur, successit *Adolphi I. Clivia Ducis* frater GERHARDUS, factus *Comes de Marcka*, qui duxit *Neuwenariam Comitissam*, parientem marito ENGELBERTUM, multa gerentem bella cum novis de Monte ducibus, & moritur absque prole, sic ditio redit ad JOANNEM Ducem & ejus filium ADOLPHUM defendentem urbem *Susatensem*. Reliqua transsegimus in genealogia Ducum *Clivensium*: tendimus jam ad *Bergensium* primo *Comitum* deinde *Ducum* genealogiam.

Propterea adjungere *Marckensium* Genealogiæ stipitem & successionem *Bergensium* Principum debui, quod *Leveldus de Northoff* *Munsterus*, *Pencerus* alique censeant, ex una linea descendisse & *Marckenses* & *Bergenses* Comites, deinde quod sint sibi vicinissimi: BERGA nunc *Ducatus Westphalia montosus*, nemoribus & sylvis abundans, sese ad Rhenum circa & supra *Coloniam*, late extendens, sub quo comprehenduntur pulchræ civitates, arces atque etiam Dominia, ut *Lenep/ Siborch & Blanckenborch* / quorum duo posteriora Dominia jam Dux possidet.

De BERGENSIUM Ducum Genealogia.

IN hoc Ducatu comprehenduntur hæ urbes: *Dusseldorffium*, sedes *Ducalis*, *Lenepum*, *Ratinga*, *Wippervorda*, *Ervervelda*, *Bienborch* cum arce, *Salingen* / *Breckerveldum*, *Kade* / *Siborch* / *Gerigen* / *Tuitium*, (*Ecclia*) *Mulm* / *Ketwich* / *Kessel* &c.

Seba-

Sebastianus Munsterus talem refert Genealogiam horum primo Comitum, deinde Ducum: Fuit, ajens, quidam *Nobilis in aula Caesaris Henrici Aucupis*, nomine EBERHARDUS, ejus Majestati admodum fidelis, quem constituit in *Berga Comitem*, qui genuit ENGELBERTUM & is ADOLPHUM, ex quo ADOLPHUS II. & ex eo tertius, & cum ille careret hæredibus, pervenit ad sororis, quæ erat *Fuliacensi Comiti* elocata, filium nepotem suum, GERHARDUM, *Bergensis Comitatus*, qui genuit WILHELMUM, & ex eo SECUNDUS WILHELMUS, & post eum TERTIUS WILHELMUS, qui factus est Dux *Fuliacensis*, ex eo genitus est ADOLPHUS, cujus filius erat WILHELMUS V. & hic genuit GERHARDUM, & hic Gerhardus genuit ADOLPHUM, sine hæredibus morientem, atque WILHELMUM VI. Adolphi fratrem, cujus unica filia *Clivenfi Duci* elocata est, &c. Hæc *Munsterus*, quem etiam sequitur *Pantaleon*. *Caspar Pencerus* sic recitat horum Genealogiam, in *Chronico Philippico*: ADOLPHUS Comes de *Altene & Bergen* genuit ENGELBERTUM Comitem, qui ducta *Geldrica Comitissa*, genuit ADOLPHUM, Comitem *Bergensem*, & filiam elocatum Comiti *Fuliacensi Wilhelmo*, ad quam, mortuo ultimo Comite *Bergensi Adolpho*, fratre istius *Dominæ*, sine hæredibus, devolvitur *Comitatus Bergensis*, & hujus WILHELMI & natæ *Comitissæ Bergensis* filius erat GERHARDUS, &c. Hæc ibi habet *Pencerus*: Sed errat uterque & *Munsterus* & *Pencerus*: & quilibet facile conjectare poterit, quando Comes *Bergensis* sit primo elevatus in *Margrassum* & deinde in Ducem, quod proprius de *Berga Comes* diu adhuc post ea tempora, de quibus referunt isti duo historici, extiterint: ego interim spero me certiore genealogiam ex veteri *Germanico Coloniensi Chronico* & ex aliis *Chronicis*, ut *Gobelinæ personæ*, *Erwini Erthmans* & similibus daturum esse: interim optarem aliquem virum doctum in istis locis oriundum, vel consiliarium aliquem Principis vel Ducatus istius, (qualis est in Ducatu *Cliviæ* *Licentiatus Joannes Lanromannus*) prodire posse, qui ex archivis Ducatus istius, vel ex veteribus monumentis, & sepulchrorum annotatis, vel ex cœnobiorum, collegiorumque & civitatum privilegiis, certiora de his Comitibus & modo Ducibus daret: Hanc autem censeo genealogiam horum Principum veram: ENGELBERTUS Comes *Bergensis* fuit in *Comitiis Imperii in Ingelhusen* anno Domini 1180. ex quo natus est *Theodoricus*, Episcopus *Coloniensis*

& ADOLPHUS, cujus vicissim filii erant *Engelbertus* Episcopus *Colonienfis* & ADOLPHUS, qui habuit liberos *Engelbertum II.* Episcopum *Coloniensem* occisum à Comite *Isenburgico*, *Frederico*, & *THEODORICUM*, qui genuit ex *Ducissa Limpurgica* N. ADOLPHUM, viventem circa annum Domini 1292. ex quo natus est *Conradus* Episcopus *Monasteriensis*, & ADOLPHUS *Comes Bergensis*, qui *Siffridum* Episcopum *Coloniensem*, natum Dominum de *Westerborch* cepit & captivum ad septennium detinuit, & per istius relaxationem consequitur *arcem Wensborch* & *Syborch* aliaque, interim dum liberatum Episcopum deducebat *Comes Adolphus*, posuerat ei & adornaverat clam insidias Episcopus, ut à ministris Præsulis, qui magno numero aderant armati, incautus caperetur *Comes Adolphus*, quem graviter detentum, diebus æstivis & præsertim Canicularibus ad solem melle linitum, nudum in caverna muscis exposuit, ut miserum Comitem *Adolphum* puniendo excruciant, & miserè affligerent morsibus & aculeis suis. Et quamvis Comes omnia promitteret se redditurum, quæ captivo Episcopo extorserat & plura additurum, modo libertatem consequeretur, sed nihil obtinuit: Ad suas miseras preces & clamores nihil aliud ab Episcopo arrogante, quam in humanum, immisericors & insolens responsum accepit, videlicet, habere S. Petrum, quo suos enutrire possit, ne quicquam eis desit: Se autem velle istum Comitem docere, quid sit Archiepiscopum tenere captivum. Sic igitur ad mortem usque detentum muscis in ferrea cavea expositum tenuit, donec in tali calamitate interiret admodum miserè miser Comes. Hæc sunt pia Episcoporum Apostolicorum opera! quale & illud *Hattonis II. Moguntini* præsulis est, qui tempore famis ingentem mendicorum, petentium eleemosynas, turbam in horreum quoddam amplum, quasi sua liberalitate eos pasturus esset conclusisse dicitur, ac subjecto igni eos concremari iussisse: Horum cum miserrimos ejulatus & anxios clamores in flamma ignis, ipse & multi audirent, mox inquit, hæc sunt murium absumentium frumenta voces & soni: Sed mox dignas dedit pœnas, de qua re, istius Tyrannidis perpetuum extat in ipso flumine *Rheni* testimonium, videlicet *Turris murium*, ubi est à muribus consumptus: Tales & tam pii sunt Episcopi creaturæ sui Dei, *Idoli Romani* & *Antichristi*. Sed revertor ad Comitem ita misere per multa tempora excarnificatum, cujus filius erat ejusdem nominis ADOLPHUS, qui cum senatu urbis *Colonienfis*

loniensis conspirans variis modis se opposuit circa annum Domini 1318. Episcopo, vindicaturus miseram patris mortem: ex hoc rursum genitus est filius ejusdem nominis ADOLPHUS, qui ex Comitissa Neuwenaria genuit Margaretham, Otthonis armipotentis Ernesti filii Ducis Brunswicensis, in terra Gottingensi uxorem (quæ peperit Wilhelmum maturius morientem & filiam Elizabetham, elocatam Erico Brunswicensi de Grubenhagen) & WILHELMUM, qui ducta unica Comitissæ Wilhelmi Ravensburgici filia, sit cum ea hæres istius Comitatus, & hujus erat filius GERHARDUS, qui ex Geldriensi Domina, genuit WILHELMUM primo creatum Marchionem & postea Ducem Montensem vel de Berga, cujus uxor erat Anna Palatina, Cesaris Ruperti soror, ex quibus tres ipsi sunt geniti filii, Rupertus Episcopus Paderbornensis, quem mirifice commendat Gobelinus persona in suo Cosmodromio, hoc subijciens de illo Epitaphium:

Plangite Rupertum varia virtute refertum
 Montis magnificum Bavariæque Ducem,
 Germen amarosum, detestans omne dolosum,
 Cloria Westphaliæ, qui fuit Ecclesiæ,
 Virtutum cultor, vitiorum strenuus ultor,
 Hic Judex æquus, militiæque decus:
 Quo pax juratur, quo patria tota beatur,
 Ipse triumphator, fæderis atque sator.

SECUNDUS novi Wilhelmi Ducis filius erat ADOLPHUS, qui proprium incarceravit patrem, quem ex vinculis eripuit Henricus ab Der/eques auratus, ex eo Adolpho natus est ROBERTUS, qui ducta viduâ Reinoldi, Ducis Geldriensis & Juliacensis, consequitur Ducatum Juliacensem, sed is Reinoldus mortuus est ante patrem absque hæredibus, ita cum difficultate per varia bella retinet pater ADOLPHUS II. Dux Bergensis, Ducatum Juliacensem, sed ita obærat, ut pene pauper Coloniae moretetur; tertius autem WILHELMUS novi Ducis Bergensis, filius & istius Adolphi & Ruperti Episcopi frater erat WILHELMUS, qui in locum Ruperti fratris eligitur Præsul Paderbornensis, sed is resignato Episcopatu in manus Capituli ad usum Theodorici de Morsa Comitissæ, ejus duxit ex sorore neptim Alheidam, filiam Comitissæ Nicolai Tecklenburgici, & nuptiæ solemniter celebratæ sunt in Urnsborch/ & hic vivente fratre ADOLPHO & ROBERTO filio ejus pro se retinuit Comitatum Ravensburgicum, & duos
 ge-

genuit filios, GERHARDUM, & *Wilhelmum* maturius discedentem, ita GERHARDUS ducta *Sophia*, filia *Bernhardi Ducis Saxonie, Angrivariae & Westphaliae in Lovenbordi* & sorore *Joannis Ducis*, genuit *Adolphum* in adolescentia morientem, & WILHELMUM, cui duæ erant uxores, prior erat *unica filia hereditaria Comitatum & Dominiorum, in Hinsberg, in Doist & Nissato* alii *Niddeß* vocant) quæ tria Dominia per tale matrimonium consequitur, & etiam, defuncta conjugē absque hæredibus & prole, obtinuit, adhuc extant vel existunt in terra *Juliacensi*: *Secundæ* ejus uxor erat *Sybilla Brandenburgica, Alberti Electoris (dicti Germanici Achilles)* filia, ex qua sustulit unicam filiam *Mariam*, quæ nupsit *Clivenfi Duci JOANNI*, anno Dn. 1496. & ei duos amplissimos Ducatus & Comitatum *Ravensburgicum* splendidum cum Dominio *Blote* / quod *Maria* pater, *Dux Wilhelmus* sibi emerat, in dotem attulit: &c. Sed de his plura audiemus, quando ad *Juliacenses* Duces pergimus. Invenio in *annalibus Episcoporum Leodiensium*, quod *BALDERICUS* filius *Comitis Montensis* fuerit 15. ibidem præsul & Doctor insignis circa annum Dn. 956. deinde quod 19. Episcopus ibidem *WOLBODO* Legum Doctor, & filius *Montensis Comitis* circa annum Domini 1018. fuerit, unde constat antiquitas veneranda horum de Berga Principum.

ILLU-

ILLUSTRISSIMORUM
DE
BERGA,
Vel De
MONTE DUCUM

In Westphalia Res Gestæ, Historiæ ac Acta quædam,
congesta & descripta ex diversis Chronicis,

In gratiam & ad honorem

ILLUSTRISSIMI & LECTISSIMI PRINCIPIS ac DOMINI,

Domini WILHELMI,

Ducis Juliæ, Cliviæ & Bergensis excellentissimi, &c.

Provincia Westphalica Gubernatoris optimi præstantissimique, & patriæ patris
benignissimi & longe colendissimi

per

HERMANN. HAMELMANNUM, Lic. Theol.

LECTORI S.

Sibi non omnes vel singulas historias Ducum Illustriss. de Berga referrem, vel non eo ordine, quo debebam, id mihi peto reverenter ignosci ab omnibus. Quæ investigatione & observatione quadam cognoscere & reperire potui, huc retuli ita ut inveni. Nec spero Illustriss. & cordatiss. Principi, Duci Juliæ & de Berga, &c. ista, quæ ad laudem Illustriss. sue Cels. proavorum & majorum spectant, (quanquam nihil sit ab omni parte in ullo homine beatum, quin aliquid vitii habeat habueritve) aut etiam cuiquam alii, contraria fore. Si qui plures habeant Westphalicas historias vel de hoc Ducatu, vel de aliis ditionibus Westphalia, istas velim ab eis edi; interim precor, ut meum laborem bono animo in gratiam prædicti optimi Principis & ipsius Ducatus Bergensis congestum boni consulant pii, & nihil in malam partem interpretentur, quoniam gloriam patriæ Westphalica quærere & pro mea tenuitate illustrare cupio.

Anno M D LXV.

Qq q

Incli-

Inclyto & Illustri Domino,
Domino FRANCISCO, Comiti de Waldeck / &c
Suo Domino Clementi;

Nec non

Nobilibus & præstantissimis Dominis,
Domino WILHELMO de Bardenfow/
Domino de Hardenberg / Mariscallo, Consiliario, & Satrapæ
in Söllingen / &c.

AC

Domino GERHARDO de Waldborg/
dicto Slynfern/
Palatii Magistro, Consiliarioque in Ducatu Bergensi, &c.

Atque

Clarissimo consultissimoque viro Domino Doctori J. U.

ÆGIDIO MOMERO,

Doctiss. Consiliario Illustriss. Principis Julæ & Bergæ, &c.

Tum quoque

Humanissimo & integerrimo

JOHANNI BRIELLENSI,

Scribæ Provinciali ditionis Bergensis, &c.

Suis Dominis observandis & colendis,

HERMANNUS HAMELMANNUS, Licent. Th.

S. D.

K Rantius libro X. capite 39. Metropolis scribit de RUPERTO Illustriss.
 Dn. Wilhelmi Ducis Bergensis quondam primogenito, (cujus
 frater erat Adolphus ille bellicosus) tunc electo in Episcopum Pader-
 bornensem, quod non solum multis variisque virtutum donis præditus, & re-
 bus gerendis dexterrimus fuerit juvenis ille Heros supra senum canitiem
 prudens & sagax, verum etiam adeo amatus omnibus ex æquo subditis propter
 eximias corporis & animi dotes per totam ditionem Paderbornensem, ut ipse
 Ruperto post se sublato, nunquam in ullius hominis funere tantus & similis

tam inquam vehemens universorum luctus sit alias visus, quam in istius
 Inclyti & Excellentiss. Herois sepultura. Hac certe est magna laus de Ruperto
 Duce Bergensi. Quanto autem rectius multa majora encomia de Illustriss.
 Excellentiss. & Clementiss. Principe vestro Domino, Dn. WILHELMO,
 hodierno Duce Montis, &c. Qui quoque ita omnibus virtutibus affatim &
 cumulatissime illustratus est, & dici & scribi deberent, quum ipse etiam tanto-
 pere ab omnibus non solum subditis, sed simul reliquis celebribus in Westphalia,
 imo per totam Germaniam viris ametur, diligatur & summa reverentia cola-
 tur propter prestantissimas animi dotes & Heroicas Christianasque virtutes,
 quibus vere pie pollet, ut non credam alium quemquam Principem virum ita
 tam ardentem posse à subditis & simul vicinis, adeoque etiam exteris hominibus
 amari & coli. Ut igitur illum ipsum Principem, cordatissimum Heroa ac Do-
 minum, Dn. Wilhelmum, Ducem Julia, Clivia & Bergensem, &c. ut pa-
 trem patriæ diu servet in columem, ardentibus rogemus votis ab æterno patre
 Domini nostri Jesu Christi. Ego quoque hujusmodi votis piorum adjicio
 meas etiam preces, & opto: ut filius Dei noster Emanuel regat, gubernet &
 conservet illius Cels. cui eandem commendo orationibus meis & ardentem peto,
 ut ipsi in perpetuum adsit. Hæc ad V. Cels. & Excell. prefari volui, & spero,
 nostra qua collegi, & quibus res præclare gesta Ducum Bergensium obiter, ut à
 me reperta sunt, describuntur stilo rigido & rudi, (interim ut desint vires
 tamen laudanda est voluntas) fore non ingrata excellentissimo Principi, ho-
 dierno Duci Bergensi, Dn. Wilhelmo. Cum autem T. Cels. illustris &
 generose Comes istius optimi & laudatiss. Principis & cognatus & Con-
 siliarius sit & nunc sedes in Ducatu Bergensi habeat: Tum quoque Nobiles
 Domini, Dn. Marescalle ac Dn. Palatii Magister in eadem ditione, V. Excell.
 præcipuas & primarias dignitates obtineat: denique vestra etiam Dig. doctis-
 sime & consultissime Domine Doctor istius celeberrimi Principis Bergensis
 consiliarium clarissimum agat, atque tua simul H. Egregie Domine Scriba
 Provincialis curam habeat istius Westphalicæ Provincie, de cujus antiquitate
 aliquid hinc inde collegi (ut sum rerum Westphalicarum: tanquam amans pa-
 triæ, studiosus) merito V. Cels. Excell. & Dig. hic inscribitur labor noster qua-
 liscunque quem ideo ex diversis scriptis simpliciter & rudi Minerva congeffi in
 gratiam illustriss. & potentiss. Principis vestri, ut in uno opusculo extarent qua-
 dam certa & præcipua historica Ducatus Bergensis, eaque vestratibus offerren-
 tur collecta qua de majoribus optimi Principis Guilhelmi, &c. eorumque re-
 bus præclare gestis in diversis Chronicis iisdemque non cuiusvis obviis leguntur.
 Ista inquam ut reperi collegi tumultuante, & sine ornatu verborum huc repo-
 sui.

fui. Cur autem illa V. Cels. & Excell. Dignitatique dediceretur, plurima sunt causa.

T. Cels. Inclyte Comes nomine integritatis, candoris, pietatis ac benevolentia plurimum commendatur, & eadem dicitur has virtutes reipsa exercere, imo quam bene erga studiosos doctos peritosque sit affecta, simul satis aperte declarat, cum nunc apud se liberaliter foveat industrium & præstantem virum D. Wendelinum Colmacherum, quondam V. Cels. paternum Cancellarium peritum & eximium, ejusque consilio libenter hodie utatur, atque ventrandum & doctissimum virum D. Petrum Loo disertum Evangelica veritatis assertorem in ista regione, &c. sibi ministrum habeat, taceo alios. Eundem affectum erga me ut V. Cels. habeat reverenter oro.

De vestra quoque humanitate, rerum usu, gravitate, experientia, judicio, consilio, studio, fide & aliis dotibus nobiles Dni. D. Mareſcalle & D. Palatii Magister multi prædicant, ut his commotus V. Excell. præterire non poterim. Quod ad T. Dig. attinet clarissime D. Doctor, tanta eruditione, eloquio, acumine, ingenio, scientia & gratia polles, ut ego merito cum admiratione & observantia quadam hæc offeram corrigenda, examinanda & judicanda T. D. qua cum clarissimo & literatissimo D. Francisco Fabritio, Rectore Scholæ celeberrimæ Dusseldorpiæ, homine Ciceroniana eloquentia laude excellenti, ita in historiis versata est, ut nemo magis. Ita quidem & tam suaviter scribis Domine Doctor carmina, ut tota Antiquitas, & ipse etiam Ovidius tuam illam felicissimam venam stupore quodam admiratus fuisset, ita etiam & tanta dexteritate consilia tractas & in Jurisprudentia versaris, ut nemo possit dexterius, ita religionis nostræ negotium tueris, ut nemo te fidelius. Ambiens igitur tuam amicitiam, hæc volui tibi viro absoluta doctrina prædico simul inscriptæ esse, ut & illa corrigantur & ego tui patrocinii favore fruor, &c. Tua postremo humanitas, optime & ornatissime Scriba Provincialis, valde etiam propter sinceritatem, benevolentiam, pietatem & præstantiam commendatur, hinc est quod te reliquis apposuerim.

Habetis causas dedicationis Inclyte Comes & simul celebres Domini: Es quidem debebam esse copiosior in encomio & Vestra Cels. Excell. & Dig. laude exornanda, cum ex multorum sermone, tum vero imprimis prædicti Domini Petri Loo viri eximii & humanissimi perceperim, quid de vobis sit sentiendum, sed vino vendibili non opus est suspensa hædera. Valeat V. Cels.

Excell. & Dig. in Christo, cui me commendo. Calend.

Januarii Anno 1565.

Primo

Primo COMITUM deinde
DUCUM de MONTE vel BERGENSIUM

quædam gesta, acta & historiæ ex diversis Chronicis
 observatæ, & primo ex *Krantio*.

K *Krantius* libro 4. cap. 2. *Metropolis*, EGEHARDUS, Marchio
 Misnensis, vehementer aspirabat ad regnum festinans in *Düs-*
seldorp/ubi audivit Principes conventuros, &c. Ergo tunc post
Otthonem III. demortuum fuit urbs *Dusseldorpia* clara.

Libro 10. cap. 39. *Paderborna* fit ex provisione Papæ primogenitus *Wil-*
helmi Ducis de Monte Rupertus Præsul, cui antea provisum erat *de Ecclesia*
Pataviensi ad Danubium, unde durum bellum ortum est, nam erat, quem
 Duces Austriæ efferebant ad illam, & contra pro Ruperto stabant Du-
 ces Baviaræ, cognati ejus. Sed Rupertus jam Paderbornam transla-
 tus, deserit alteram Ecclesiam. Quindecim menses transierunt ante-
 quam ille veniret Paderbornam, sæpe vocatus à Capitulo suo. Per
 ejus absentiam excitati raptores, incendiarii, homines inquieti, quo-
 rum patronus erat *Fredericus de Patberg*/junior; atque cum *Gerhardus*
de Spegel/alias Præfectus Ecclesiæ ad tutelam nimis improvidus esset,
 captus est, atque postquam novi capitanei opponerentur hostibus, &
 ipsi capiuntur. Novus electus veniens tandem, de manibus *Frederici*
Paderbergici soluta pecunia, quam iste impenderat, recipit arcem *Drins*
genberg/atque cum *Fredericus* videret se administratione arcis destitu-
 tum, nec esse liberum exercere veterem quæstum, cum multis com-
 plicibus, qui sibi nomen indiderant *Bengheler*/ quod fustes argenteos
 ad pectus præferebant, insidiati sunt *Ruperto*, ipsique hostilia nuncia-
 runt: Sed vicit, stravit & cepit illos *Rupertus* numero 78. cum capita-
 neo. Hinc statim alii hostes perterriti veniam petiere, ut *Herboldus*
Brobecke/ ante cujus arcem in obsidione ictus prædecessor *Simon de*
Sterneberg interierat, & *Conradus Spegel* liberatur. Quos igitur *Simon*
Episcopus subigere non potuit, facile obediens reddidit *Rupertus*. In-
 terim cum adhuc secundo nova moliretur *Fredericus Paderbergicus*, & ju-
 ramentum præstare juxta promissa recusaret, imo amicitiam denuo
 renunciaret *Episcopo Ruperto*, mox arcem *Frederici*, cui fidebat cin-
 xit, interim in obsidione strenua bellicosus *Rupertus peste moritur*.

Libro 10. cap. 50. Uno intercedente *Joanne de Hoya*, qui transla-
 tus est ad *Hildesimensem Ecclesiam*, eligitur statim victoriosi *Ruperti*

de Monte frater *Wilhelmus* juvenis octodecim annorum Paderbornæ, &c.

Idem libro II. cap. 10. *Wilhelmus de Monte* Dux, admissus Præsul, exercuit singulares inimicitias adversus *Henricum de Ore*, qui arcem *Ravensberg* à Germano fratre Domini *Wilhelmi* Domino *Adolpho Comite de Ravensberg* tenuit obligatam, dum ad partes Rheni proficisceretur patri ac filio suppetias laturus, ab eodem Henrico in quadam villa, ubi *Wilhelmus* cum suis requievit, nocte captus est 27. mensis Octobr. sed fuit illorum natalium Episcopus, ut se de manu militaris viri facile eriperet. Item libro II. cap. 16. Hic *Wilhelmus* vicit *Comites de Spiegelberg & oppidanos de Hamelen* gravi pugna: Et coegit *Dominos de Lippia Simonem & Bernhardum* filium, moto in illos bello, ut ab illo homagium sulciperent. Ibidem cap. 17. & 18. Interea eligitur à quibusdam canonicis in Episcopum Coloniensem *Wilhelmus*, alii qui *Bonna* erant eligunt *Theodoricum de Morja*: interim Theodoricus impetrata consecratione & occupatis arcibus graviter pugnat cum suis contra *Wilhelmum*: mox se quoque subtrahunt *Wilhelmo Paderbornenses*, quos serio reformatione quadam corrigere cogitabat & submitunt se quoque isti Theodorico. Ita *Wilhelmus* vidit se undique circumventum: interim cogitat de conciliando novo Archiepiscopo *Theodorico*: Quia sacris initiatus non erat, Neptem ex sorore Archiepiscopi filiam *Comitis de Eecklenborg* accipit conjugem, factus ita Comes in *Ravensberg*: Nuptiæ celebratæ sunt in arce *Urnsberg*/ &c.

Lib. 6. cap. 48. *Saxonia Krantius* ait: *Philippus Colonienfis* mercatores quosdam de *Dusberg* per suam diocesim transeuntes rebus fecit nudari, quod vectigalia & solita jura non solvissent. Nudati quærimoniam apud regem *Henricum* deponunt, qui misso nuncio jubebat reddi spoliatis sua, Archiepiscopus legitimas causas prætendens non paruit: iterum mittitur ad illum nuncius de restituendis ablatis, sed redit inanis: tertio sub obtentu gratiæ præcepit Imperator adempta restitui, tandem acerbius in Regem stomachans apud ipsum malam impetravit gratiam, &c. Ergo tunc fuit urbs *Dusberga* clara.

Historici de Genealogia Ducum de Berga variant: Aliter de illis refert Doctor *Munsterus* in sua *Cosmographia*, aliter *Colonienſe Chronicon*. Ego & D. *Munsteri*, & *Chronici Colonienſis* verba ac sensum apponam aliorumque subjungam opinionem. Etsi dicat *Munsterus* quosdam esse, qui putant Comitatum Bergensem initium habuisse, cum
Hen-

Henricus Leo ejiceretur à *Frederico Barbarossa* primo ex *Westphalia*; tamen primo loco ponit hanc historiam, quod sub *Henrico I.* qui *Anceps* dicebatur, erecti sint *Comitatus de Altena & Berga* à duobus fratribus, quos & *Comites Casar* creavit & istis donavit locis anno 924. Ita autem *Bergensium* Genealogiam numerat titulo de Ducatu *Bergensi* Dominus *Münsterus*, ADOLPHUM quasi primum, deinde ex linea descendenti ab illo hos recenset ENGELBERTUM, ADOLPHUM, ADOLPHUM ENGELBERTUM & ADOLPHUM, qui cum careret heredibus, ipsius ex sorore nepos GERHARDUS, de *Gülich Comes*, factus est successor & heres *Comitatus Bergensis*: cui in utroque Comitatu succedit filius WILHELMUS, deinde GERHARDUS, postea WILHELMUS, qui rursus genuit WILHELMUM primum Duce *Julia & Berga*, atque quoque *Geldria*, &c. Huic succedit frater REINALDUS, qui mortuus est anno 1423.

Bergensis Comitatus erectus est in *Marchionatum* à *Carolo IV.* Cæsare, deinde in *Ducatum* mutatus est à *Wenzelao* filio *Caroli IV.* &c. Sed melius mihi supputare videtur idem *Münsterus* precedenti tractatu, titulo de Ducatu *Juliacensi* Genealogiam *Bergensium Ducum*, cum inquit, Mortuo REINOLDO ultimo istius lineæ Duce *Julia & Geldria* anno Christi 1423. vidua nupsit defuncti mariti sui Reinoldi cognato ADOLPHO *Bergensi*, & is per nuptias ita factus est Dux *Julia & Berga*, cum autem Adolphus moreretur sine heredibus, succedit frater WILHELMUS, cujus filius GERHARDUS utrumque *Ducatum* obtinuit, ex quo natus est WILHELMUS, qui unicam & hereditariam suam filiam elocavit anno 1496. Duci *Clivensi* JOANNI, &c.

Ex Chronico Colonienfi quædam excerpta de rebus, Historiis gestisque DUCUM BERGENSIUM.

THEODORUS primus ejus nominis Comes de *Berga*, Episcopus 47. *Colonienfis* fuit per annos sex: atque erat in initio optimus Præsul, postea mutato animo populum paulo gravius vexavit novis exactionibus, deinde excommunicato Ottoni IV. Saxoni Imperatori adhaesit: Ita per Celestinum (forsan Scelestum) IV. missis Legatis *Coloniæ depositus est Theodorus*, atque unus legatorum fuit Syffridus *Moguntinus Præsul*. Interim ex disione *Colonienfi* numerabantur ei 40. marca quotannis.

In istius locum eligitur ENGELBERTUS I. Comes de *Berga* anno 1215. (cujus mater fuit Comitissa de *Geldria*) factus 48. Episcopus *Colonienfis*: is erat in Præsulatu per annos decem sub Ottone IV. & Frederico II.:
Idem

Idem Episcopus erat homo miræ pulchritudinis, & propter Heroicas virtutes apud multos clarus, & gratus Frederico II. interim misere in itinere cum iret ad consecrationem *Ecclesiæ Smelmenfis* occiditur à *Frederico Comite Isenbergico*, qui etiam hoc nomine *damnatus per Cæsarem* dedit pœnas sui latrocinii, *rotatus Colonia*.

CONRADUS de *Hoesteden* Archiep. Comes ultimus istius Comitatus (qui istum assignavit Ecclesiæ suæ) adjutus à civibus Colonienſibus forte struxit propugnaculum insignitum quindecim turribus *Twitii*, ex quo plurimum damni dedit *Comitatui Bergensi*: interim se ei Comes fortiter opposuit: postea est pacificatio inter ipsos facta.

Cum *cives Colonienſes* dissidentes à suo Episcopo, feliciter contra eundem pugnarent, jam exparta victoria facti insolentiores, magno numero elapsi ex urbe, & trajecti per Rhenum, vi quadam voluerunt ligna ferre potenter ex Comitatu Bergensi, cujus Dominus ADOLPHUS adjuverat Episcopum: Advenientes turmatim cives excepit Comes cum quadringentis equitibus, qui tantum civium numerum vehementer straverunt, quia 50. ex civibus perierunt: alii cito regressi sunt per fugam ad Rhenum ut navigio redirent ad suos. Interim pœnituit Senatum populumque tantæ stragis, ideo potenter fere omnes cives sunt egressi armati, ut ex loco, ubi 50. perierant, adferrent funera, eaque deferrent in urbem, quod ita factum est.

Engelbertum II. Dominum de Bassenburg Episcopum 51. cepit Comes *Juliacus* & captivum tenuit per annos semiquatuor, &c. ut hoc obiter inferam, etsi à *Westphalia* alienum.

Cum *Sifridus de Westerburch* Comes eligebatur in Episcopum 52. erant etiam qui sua vota dabant *Conrado de Berga Comiti*, sed alter consecutus est pallium à Papa. Hic *Sifridus* multum damni *Juliacensi* terra & *Bergensi* dedit eoque adegit Bergensem, ut destruere cogeretur extructas munitiunculas in *Molsheim* & *Moinheim*.

Cum Dux tunc adhuc Comes Bergensis ADOLPHUS esset proximus haerestunc defuncti sine liberis Ducis Limburgici, emit ab illo omne suum jus in istum Ducatum *Foannes Brabantinus Dux*: cui se tunc opposuit *Reinoldus Comes Geldria*, putans sibi nomine uxoris deberi istum Ducatum, qui mox vi incepit urbes ac arcēs istius Ducatus occupare. Cum autem resspectaret ad bellum, adjunxit sibi in societatem *Geldricus Episcopus Colonienſis*: *Brabantinus* vero pradiſtum Bergensem, *Wabramum Juliacum*, *Everhardum Markicum Comites*, item civitatem Colonienſem,
Epi-

Episcopum Leodensem, &c. aliosque in auxilium sibi vocavit. Cum autem ad arma ventum esset, instructa acie diu utrobique pugnarunt, tandem captus est Comes Geldria & Colonienfis Præsul Sifridus: atque ut sibi prædæ loco detinuit Coloniensem Adolphum Bergensis, ita Geldria Comitem tantisper vinctum duxit Brabantinus, donec remitteret omnem actionem, quam habuit in Ducatum Limburgicum: Cum autem à Colonienfi captivo exigeret sæpe proprietatem ditiunculae Bensburgicae & terræ dictæ den Mûsepath usque ad Rhenum, & jus dominiæ circa Rhenum usque in Siburg Bergensis, modo vinculis liberari cuperet, tamen maluit ille Præsul per septennium harere in vinculis, quam hoc concedere. Tandem diuturnitatis vinculorum pertæsus concessit petita Comiti, impetrato etiam capituli majoris consensu. Rebus igitur confectis dimittitur Episcopus: Sed ille non spiritualiter, Episcopali more, verum proditorio egit cum Comite. Nam cum armatos quosdam equites subornari ex suis clam curasset, voluit ut isti latitarent Tuwiti, donec ille veniret, & tunc prodirent jussaque facerent: interea Præsul persuaserat Comiti, petieratque ut ipsum deduceret usque ad Rhenum: Utebatur hoc argumento: Postquam omnia sint jam tua mi Comes ab hac parte Rheni; honeste feceris si me tanquam novus Dominus ex arce Bensburgica deducas, donec ad meos redeam. Infelix Comes ita persuasus & nihil mali suspicans deduxit exiguo equitatu Episcopum, & cum eodem pervenit Tuwitium, ubi statim evocantur armati præter expectationem Comitis, qui mox prodeuntes apprehendunt Comitem, & captivum ducunt citra virorum militarium & generosorum morem. Nam præter fidem datam & non solum sub induciis, sed in ipsa concordiae transactione & ratificatione, cum nihil hostile suspicaretur Comes, nedum eidem bellum denunciatum esset, proditorie, flagitiose, fraudulenter & perfide, non in campo more militari, bonus Comes capitur ab isto Episcopo, qui non Episcopaliter, sed plus quam Tyrannice, imò Phalarice & Cambyfiano more tractavit captivum Comitem excarnificando, donec tandem periret Bergensis, qui tamen sæpius in tantis tormentis restitutionem omnium eorum, quæ ei Colonienfis concesserat, obtulerat, & supplex veniam petierat, sed frustra. Nam corbi vel cavea ferrea, quæ erat linita melle, nudus includebat Comitem, & ita in media æstate ad solis ardorem sub meridiem cruciandum muscis sæpe tradebat, donec misere periret. Hæc sunt opera Archiepiscopi sancta, talia olim exercuit in Westphalia ejus prædecessor Philippus: simili

lia, productis in Westphaliâ Bohemis, ejus post sequentia tempora successor perfecit *Theodoricus de Morfa*. Atque ita illi reverendissimi Patres declararunt, quomodo sint sancti & misericordes, &c.

Cum Episcopus Coloniensis *Henricus de Birenberg* Episcopus LIV. multum daret damni urbi Coloniensi ex arce *Bruell* convocatis Colonienses potentibus cogitarunt de obsidenda ista arce ex consilio amicorum. Ita accidit, ut ope *Joannis Bohemi regis, Comitis Hollandici Wilhelmi*, item *Joannis Comitis de Hennegawe*, *Gerhardi de Gulich Comitis*, & *Adolphi Comitis de Berga* &c. cingerent per quatuor menses arcem illam, Sed elapsis 4. mensibus amicorum interventu res est composita.

Cum *Ludovicus Palatinus* esset Imperator & Romam proficisceretur, erant illi socii *Wilhelmus Juliacus*, *Theodorus Clivenfis* & *Theodorus de Berga* Comites.

Adolphus de Marka Comes primo *Monasteriensis* & postea *Coloniensis* Archipræsul factus, cum non esset initiatus sacris, & tunc vacaret *Clivenfis Ducatus*, impetravit in feudum à Casare istam ditionem, & resignato Archiepiscopatu, ductaque in uxorem filia Comitis vel Ducis de Berga, duos genuit filios *Clivenfis* ditionis hæredes.

Sub *Carolo IV. Bohemo* factus est Dux *Wilhelmus*, *Margavins* antea creatus ex *Comite de Gulich* sub *Lodovico IV. Palatino*, ut hoc obiter annotem.

Postquam *Juliao Duci Wilhelmo* indiceret bellum *Joannes Brabantinus* ex jussu *Casaris Caroli IV.* ut dixit, propter negligentiam in rebus viis defendendis à latrocinio, commissam, & magnam armatorum militum & equitum copiam ex Gallicis, Hispanicis, Flandris, Leodien-sibus, Lotringicis & Brabanticis populis conducirer; providit etiam sibi *Wilhelmus Juliacus*, & socium sibi adjunxit suum cognatum *Comitem Bergensem* & alios quosdam Westphalicos Dominos, qui instructissimi venerunt ad pugnandum pro *Guilielmo Juliao*: vocaverat quoque *Eduardum* affinem *Ducem Geldrie* (cujus sororius erat) in auxilium, sed is sponsalibus & nuptiis novæ sponsæ Hollandicæ occupatus, tardius venit: cum igitur mora nulla negotium posset, protrahi, & jam in ditione *Julia* cum suo exercitu fixisset pedem *Brabantinus* in loco *Baestvylre* objecerunt sese illi cum suis *Juliacus Dux* & *Bergensis*, & diu fortiter pugnarunt anno 1371. pridie Bartholomæi, tandem hostium multitudine victi fugere coacti sunt: & sic aufugit statim nulla interjecta mora *Bergensis* & cives *Durenfes*: Dum iste ita aufugeret, & in me-
tu

tu & periculo haberet *Juliacus*, quia & suos fatigatos ac propediem victos, hostemque jam suam ditionem occupare potenter videret, en præter expectationem ipsius advenit subito eo ipso die cum instructa acie affinis *Eduardus* (qui nuptiis & sponsa relicta in *Hollandia*, celeri cursu ad suos rediens, cito contractis copiis, opem sororio ferre voluit) *Dux Geldria* (erat enim ex *Comite Dux* jam quoque creatus sub *Ludovico III.*) *Adventantibus Geldricis*, qui edebant sermone se *Geldros* esse, resumptis viribus fortiter denuo pugnarunt *Juliaci*, & quia recentes erant ad pugnam *Geldrici*, res ipsis optime cessit. Cum autem populus militesque *Brabantini* ex prioripugna fere fessi & defatigati essent, facile superati sunt: Quare ex *Brabantini exercitu* periere *quadringenti equites*, *expedestribus* autem multa millia desiderata sunt: nam 8. millia virorum dicuntur in isto prælio vitam cum morte commutasse. *Captivorum* duo millia erant: captus est ipse *Brabantinus*, & alii quidam *Comites* vel fugerunt, vel occisi sunt. In die vero *Bartholomæi* cum animi causa post partam victoriam exiret eques *Dux Geldria*, est à quodam *Hermanno* retro telo perfoctus propterea, quod illum suspectum haberet adulterii commissi cum sua uxore. Ita sponsa *Hollandica* & vidua & virgo mansit. Hinc in aulico vestitu famulis distributo hæc verba pingi curavit. *Gobt sy ydt geflaget/ dat ic bin Wedwe und Maget/ &c.* Cognita tam celebri victoria sui cognati præter spem, se illico *Bergensis* confert ad locum victoria, ut participem se prædæ faceret. Verum ibi est male exceptus & tractatus ab uxore *Wilhelmi Juliaci*, quæ ipsum fugitivum & pusillanimum inculcaverat, als daß er wäre ein *Eppelmenger/ unde nicht ein stritbar Mann*. Ita reversus domum *Bergensis*, evocatis suis produxit exercitum in terram *Juliacam*, ibique plurimum nocuit subditis, cui se opponere noluit *Wilhelmus*, quia sciebat ignominia à sua uxore præter decorum affectum esse.

WILHELMUS Comes de Berga per *Wenzeslaum* Regem Romanum & *Bohemie*, creatus est *Dux* anno 1389. Quo tempore etiam *Comites Morenses* incendiis damnum dedere *Bergensibus*.

Anno 1397. pugnavit *Dux WILHELMUS de Berga* cum suis ex sorore nepotibus *Adolpho* & *Theodoro Clivenfis Ducibus* & *Comitibus de Marka*: cum autem primo ei inclinasset victoria, tamen adventu *Wesaliensium* facti sunt animosiores *Clivici*, atque ita straverunt *Bergensis* capto avunculo & multis aliis Heroibus & nobilibus, inter quos erat *Dux Juliacus*, *Comes de Solme/ & Sein/ Dominus de Hinsberg/ Dominus de Rifferscheidt/ &c.*

Sequenti anno progressus est alter fratrum *Theodoricus* in *Ducatum Bergensem*, & obsedit *Erverveldum* oppidum, ubi ictus globo perit 14 Martii hora secunda pomeridiana.

Anno eodem 1398. die Maji 15. eripuit *Clivenfis* potenter & invasit arcem *Wienburgh*/multis bonis instructam, *Adolphus Dux Bergensis*, *Wilhelmi filius*, qui quoque postea in Septembri arcem *Leuvenburg* cepit.

Diximus *Theodoricum Clivensem*, qui erat *Comitatus Markensis* possessor, periisse in oppugnatione oppidi *Erverveldensis*, itaque ejus mortem vindicaturi *Markenses* progressi sunt anno 1399. maximo numero 15 Maji in *ditionem Bergensem*, ibique incendiis & incursionibus vehementer devastarunt pagos, & munitiunculam *Molenheim* vicerunt.

Anno 1400. *Bergensis* astutia quadam & bellico stratagemate invaserunt oppidum *Siborch*/ ubi statim oppidani cogebantur dare fidem Duci *Bergensi*, quanquam ex arce & canobio ignitos in oppidum immitteret globos Abbas, ut fere exire cogerentur hostes.

Eodem anno cum Dominus de *Hensberg* fieret quoque possessor & Dominus in *Leuvenburg*/ hostilia eidem denunciarunt *Bergenses*, qui cum per biennium diu ibi *Hensbergico* damnum & varia incommoda intulissent, tandem multis captivis ex subditis *Hensbergici* abductis descendit is cum *Bergensibus* in æquas condiciones & petiit pacem.

Anno 1403. cepit patrem *WILHELMUM de Berga Adolphus filius* & invasit regionem, tradito patre custodiæ in *Nuremberg*. Sed eodem anno *Henricus ab Der*/ consiliarius Episcopi *Coloniensis Frederici de Garwedon*/ & hostis *Adolphi* prædicti, astu quodam liberavit patrem *Wilhelmum*, quem sistebat *Coloniensi Præfuli* in *Sons* oppido, ex quo illum honorifice exceptum deduxit *Coloniam Præful*. Interim mater *Adolphi*, *Wilhelmi uxor*, quæ erat soror *Ruperti Palatini*, tunc Cæsaris, abierat illico *Heidelbergam* ad fratrem Imperatorem & ipsi conquestus erat de petulantia filii. Ita *Adolphus* banno Imperiali notabatur, sed interventu cognatorum reconciliabatur postea patri filius, qui obtinuit præter *Comitatum Ravensburgicum* etiam eam *Ducatus Bergensis* partem, quæ à *Wippera* flumine versus hanc regionem sita est.

Nobilis quidam Dominus *Arnoldus de Dett*/ ditionis *Bergensis*, hostilia denunciavit civitati *Coloniensi*: (quæ ejus filio caput amputaverat) atque cives passim hinc inde proficiscientes cepit, spoliavit & itinerantibus atque *Rheno* navigantibus *Coloniensibus* multum nocuit, ut

nus-

nusquam fere tuti essent ipsi. *Senatus* igitur facta confederatione cum suo Episcopo *Frederico de Sarwedem* bellum *Bergensi* Duci & isti Domino *Arnoldo* indixere anno 1404. atque isti confederationi se quoque adiunxisse legitur *Wilhelmus pater* (quia nondum forsan filius erat reconciliatus patri) ejusque filius ejusdem nominis *Wilhelmus Episcopus Paderbornensis*, tum etiam *Comes de Neurenar* / quorum insultus fortiter sustinuit *Adolphus*, ut erat animosus. Nam et si suburbanas domos oppidi *Rattingsis* & castrum Domini *Arnoldi de Oest* & vicinos pagos exurerent, tamen oppidum non ceperunt. Sed occupato *Sollingo* oppido per dies novem grassando hæserunt in ista ditioe, & cum oppidum *Wippervordum* invalissent, sperabant quoque se arcem occupaturos & invaluros, verum illa spes ipsos fefellit, quoniam ex ea in hostes oppidum occupantes tela ignita mittebat quidam peritus artis bombardariæ dictus *Crouwer* / ut exusto oppido exire cogerentur hostes.

Anno 1406. depositis hostibus pacem inierunt dissidentes, & Dominus *Arnoldus de Oest* factus est locum tenens nomine Præfulis in Comitatu toto de *Ursberg* / quanquam istius Domini *Oestii* filius postea primum autorem occisi fratris apprehenderet in *Molheim* / & cum exigere ab eo ingentem pecuniæ summam, quam iste nec voluit nec potuit numerare, est ab illo suspensus. Idem minabatur reliquis *Coloniensibus* *Arnoldi* filius.

In Concilio *Constantiensi*, tertio die ante *Philippi & Jacobi* festum, est *Adolphus Clivensis* inter reliquos hætenus Imperii Comites pene primarius anno 1414. creatus in Ducem per *Sigismundum Cæsarem*, ut hoc obiter ascribatur.

Quanquam in priori cum *Coloniensibus* transactione fides data esset à capitulo *Metropolitano*, *Adolpho Bergensi* Duci de habenda ratione sui fratris, quando moreretur *Fredericus* jam senex *Episcopus Coloniensis*, ut iste assumeretur, tamen quidam hujus promissionis obliti elegerunt prioris *Frederici* ex sorore nepotem *Theodorum de Morsa*, illaque electio fiebat *Bonna*, ubi etiam hic erat Præpositus. Hinc ortæ sunt maximæ dissensiones inter *Morsenses* & *Bergenses*. *Theodorus* consequitur Papalem consecrationem, & cum illi potissimi maxime faverent, obtinuit quoque facile præcipuorum oppidorum & castrorum possessionem semel impetratam, cui etiam se civitas *Coloniensis* subjecit: Interim se ei fortiter opposuerunt *Bergenses Duces*, fratres *Adolphus* & *Wilhelmus*, qui erat *Paderbornæ* postulatus, ut vocant: Nam anno 1415. con-

junctis sibi *Clivensibus* pugnarunt fratres isti fortiter contra *Morsenses* novique *Episcopi* milites circa oppidum *Siborch* / quanquam infelictiter. Habuit tunc forte præsidium in *Molheim Dux Bergensis*, cui contrarium & æque forte opposuit extructum magnis impensis in *Rolt Theodoricus Coloniensis*, atque ex utroque præsidio armis, excursionibus, & ictibus bombardicis utrique sibi multum damni dedere. Tunc adornabatur quoque navis pugnae habilis dictaque est *Ovelgohe* / ex qua nondum præsidium in *Molheim* potuit everti. Imo *Joannes Dux Clivensis & Bergensis* fratres aliquando etiam in vicinia urbis *Coloniensis*, cum in portu esset ista navis, invaserunt & spoliarunt eam, quanquam abducere non possent propter cives *Colonienses* adventantes magna copia. Interim in isto spolio & invasione periit *præses navis*, & alii quidam graviter vulnerati sunt: contra ex *Bergensibus* etiam occubuit eodem tempore nobilis quidam ductor militum de stemmate *Nesselradis* & quinque alii. Postea etiam bellum indixit *Bergensi Duci Senatus Coloniensis*, propter factam vim ad ipsorum mœnia, quanquam nihil tamen adhuc in isto dissidio tentarent. Sequenti anno 1416. Excusserunt *Bergenses Tuwitium* die veneris post Pascha, ut hoc pacto conatus *Theodoricus* *Episcopi* impedirent, qui decreverat ibi contra *Bergenses*, novas munitiones extruere: Mox quoque trajecto *Rheno* sex millia equitum produxerunt in *Coloniensem* ditionem *Bergenses*, qui circa *Beillen* & in vicinis locis, rapinis & incendiis multa vastarunt, quia nemo se eis opponere potuit: Imo tanta tunc emicuit *Bergensium potentia*, ut omnibus & ipsi etiam urbi *Coloniensi* esset formidabilis. Verum postea undique vocatis in auxilium multis Heroibus *Tuwitii* cepit potenter erigere & munire castellum vel præsidium *Præsul*, unde excursionibus gravis & molestus erat *Bergica* ditioni, quoniam jam aliquot millia armatorum contraxerat. Et quanquam propter vim circa ipsorum mœnia commissam minati fuerant *Colonienses* cives *Bergensibus*, tamen in tanto *Episcopi* & *Bergensis Ducis* dissidio quievire illi, nec ulli se parti dabant. Sæpius autem evocati, admoniti & rogati ab *Episcopo*, surda aure ista neglexerunt & audiverunt. Tandem multis precibus institit *Theodoricus* *Episcopus apud Casarem*, ut ille bis terve minacibus literis eò *Colonienses* moverit, donec & ipsi, quod antea decreverant, nunc in effectum producerent, & se manifestos *Bergensium* hostes declararent.

Ita *Episcopus* auctus *Coloniensibus* civibus, castrum *Noitgyn* obsedit

dit & expugnavit, atque incendio funditus devastavit: Postea subornati erant tres juvenes à Bergensibus, qui succenderent clam quædam horrea domosque in Coloniensi urbe, quod factum est, ubi tamen quatuor ædificia tantum incendio peribant, reliqua restinguebantur: adulescentes vero incendiarii capiebantur & exurebantur Colonia: Venit autem quidam Cardinalis Coloniæ, qui tentavit dissidentes unire, sed unio nondum placuit Bergensibus.

Postquam autem in electione novi Episcopi *Jacobus de Sombress* Dominus & quidam de *Zummeren* / *Joannes Aventinus*, *Goswinus Quentzin* Canonici vocem suam & suffragium ex priori promissione dedissent *Wilhelmo Bergensi*, & in ea sententia perstarent, capti sunt illi ipsi aut saltem posteriores à *Theodorico Morsensi* tunc Episcopo, & *Brojellensibus* vinculis traditi. Tandem venit *Romanus Imperator Coloniæ*, qui conciliavit *Morsensem Theodoricum Præsulem Bergensibus*, qui quidem ea lege susceperunt pacem, si liberarentur captivi Canonici. Cum igitur peteret liberari Canonicos Cæsar, respondit Episcopus, modo adhuc vivi sunt donabuntur pristinae libertati, interim clam ille noctu festinanter, priusquam publicus Cæsaris nuncius veniret illos educturus, emissis cæleri tabellario ad suos, præcepit Canonicos captivos cito necari & in terram recondi.

Hæc est illa Episcopalis paternitas &c. Et tunc Cæsaris placatione sunt ita uniti Bergenses Episcopo, ut *Wilhelmus duceret in uxorem sororem Episcopi*, &c.

An. 1417. in Augusto maximum contraxit exercitum *Adolphus Dux Bergensis*, & illum potenter deduxit in viciniam *Ducatum Lucelburgensis*, hoc est, in ditionem dictam de *Bara*, quam uxori suæ & filio *Roberto* deberiut veris & proximis hæredibus censuit: Verum adversarii ita omnem victum & quæ necessaria erant jumentis & hominibus, eodem in loco & vicinia, abstulerant & recluserant, ut propter vehementem famem & inediam perpeffam nihil præclare gereret ibi, sed domum regredi cogeretur: interim multi cum nihil nisi parum mellis reperissent in itinere, perierant ex suis: Imo postea circa an. 1424. rursum cum instructis copiis profectus erat ad occupandam illam ditionem, verum bonus Dux tunc pugnans incautius dicitur captus esse ab adversa parte.

Prædicto autem anno videlicet 1417. *Bergenses Coloniensibus molas duas* flumine *Rheni* duci & agitari solitas, incendio dejecerunt, deinde naviculas quoque duas vino onustas ad se transtulerunt; Hujus rei autorem

rem censuerunt Dominum *Everhardum de Limburg* præcipuum Ducis *Adolphi Bergensis* Consiliarium.

Anno 1418. se suæ urbis declarabat hostem *Theodoricus Episcopus*, postquam nollent Præsuli omnes redditus, vectigalia & alia tributa concedere: Imo *Dux Julia, Geldriaque, atque Episcopus Treverensis* aliique vicini Electores stabant à parte Episcopi: *Bergensis* autem *Dux Adolphus* tum favebat Senatui, atque Principes quidam Saxoniae: Cum igitur *Colonien-ses* cives exstruerent ædificarentque præsidium in *Tuwitio*, atque usui expeterent à Duce *Adolpho* præstantiorem inter suas bombardam vel tormentum, quò ex propugnaculo isto *Tuwitien-si* & urbem molasq; in *Rheno* sitas tuerentur, gratificabatur libenter urbi *Adolphus*: Sæpe autem persuasus & eò pertractus *Dux Julia & Geldria Reinardus*, ut se aperto Marte opponeret *Colonien-sibus*, is quidem promittit, id se facturum tum demum, si videat alios Dominos quoque contra urbem suos producere. Sed cum anno sequenti 1419. consideraret tres electores *Rheni Palatinum, Treverensem & Moguntinum* in expeditione fuisse, ut simul cingerent *Colonien-sem* urbem, verum postea ipsos mutasse sententiam, mutavit & ille *Dux Reinaldus* animum, & factus est urbi *Colonien-si* amicus. Antequam hoc fieret, exierunt *Colonien-ses* cum Duce *Bergensi*, atque pagum & arcem *Borem* / incendio devastarunt: ita quoque occuparunt *Borst & Roetgin* / nec eis resistere potuit *Theodoricus* Præsul: Illi interim non exiguum captivorum & jumentorum prædæque numerum reportarunt ex ista devastatione in urbem.

Mortuus est *Reinaldus* vel *Reinhardus Dux Julia & Geldria* an. 1424. sine hæredibus, & factus est possessor Ducatus *Geldria Arnoldus Egmontanus Comes*, verum *Juliace-sis Ducatus* per nuptias vidua *Reinaldi* pervenit ad *Bergenses* anno 1426. ut mox latius explicabitur. Et cum esset urbs reconciliata Episcopo *Colonien-si*, est quoque redintegrata amicitia inter Episcopum *Theodorum* & *Adolphum* Ducem *Bergensem*, qui in gratiam etiam Episcopi conjunxit se cum multis aliis Heroibus exercitui *Gerhardi de Marka, Ducis Cliven-sis*, pugnantis contra *Adolphum* fratrem. Quod factum est anno 1425. deinde firmata est illa amicitia inter eosdem Episcopum & *Adolphum*, eaque imprimis aucta per sponsalia, quæ sua arte & industria promovit Episcopus, ut vidua *Reinaldi Ducis Juliace-sis* nuberet *Roberto filio Adolphi* anno 1426. itaque ea ratione fieret hæres terræ *Juliacæ*. Nuptiæ inter eos *Coloniae* solemniter celebratæ sunt, & copulatus est viduæ *Robertus* per Episcopi benedi-

ctio-

Etionem. Et quanquam Geldria quoque *heres* esset non solum propter nuptias viduæ, sed propter consanguinitatem, quam cum Reinoldo habuit, tum quod feudum ejus terræ & ditionis jam à Cæsare impetrasset *Robertus*, tamen ei opponitur opera Clivenfis Ducis & de Procerum civitatumque Geldrienfis Ducatus consilio *Egmontanus Comes*, quem omnes Ducem salutant Geldriæ, itaque etiam isti in uxorem dedit filiam *Dux Clivenfis*. Hinc orta sunt gravissima bella inter *Bergenses & Geldrienses*. Inter hujusmodi bellicos tumultus, cum per triennium gubernasset & occupasset Juliacensem terram ut Dux, *Robertus* natus *Dux Bergensis, Adolphi filius*, moritur sine hæredibus anno 1429. Unde est, quod retinere *Adolphus pater* & in posterum *Duces de Berga* ab eo tempore & titulum & ditionem *Juliacensem*, in qua tamen tunc partem habuit *Joannes Dominus de Hensberg* qui cum aliis Nobilibus anno 1433. magis declinabat ad partes Geldrienfium, & hoc efficiebat, ut se *Geldrienses* publicos facerent & declararent *hostes Bergensium* Ducum atque urbis Colonienfis: Itaque varia damna & mala ab utraque parte sunt ditionibus istis illata. Durarunt autem inimicitia istæ per quadriennium. Nam aperto etiam Marte produxit aciem contra *Bergensem Ducem Adolphum Arnoldus Egmontanus Dux Geldriæ*, cui se opposuit *Adolphus Bergensis*. Nam cum non satis fideret Juliacentibus equitibus & Nobilibus, petiit opem à *Senatu Colonienfi*, qui *Adolpho in auxilium miserunt duo millia equitum satis armatorum*. Cum autem Egmontanus cognosceret tanto numero advenisse Colonienfes, clam aufugerunt Geldrienses, nec se audebant committere pugna: Ita acceptum tulit *Adolphus Colonienfi Senatu* Dominium Ducatus Juliacentis: quod tunc potenter invasit, occupavit & præsidio communivit, & ab eo tempore retinuit. Tametsi postea nunquam per integram etiam triennium cessarent Geldrienses quidem nocere Juliacentibus & Bergensibus, attamen nihil solidi effecerunt: tandem anno 1436. induciæ factæ sunt inter Geldrienses & qui eis oppositi erant Bergenses & Colonienfes per quadriennium.

Mortuus est anno 1439. *Joannes de Eoen / Dominus de Hensberg* qui paulo ante mortem fieri & creari curavit alterum filium in Comitem, alterum Episcopum Leodiensem, postquam jam ante in fata concessisset *Adolphus Dux Julia & de Berga* senex anno 1438. in Martio, Coloniz in Abbatia Martiniana sepultus: qui propter frequentia bella multum aris alieni sibi contraxerat, multisque arces & dominia oppignoraverat.

rat. Vocatur in *successorem* & hæredem ex fratre *Wilhelmo* nepos *Adolphi*, qui discessit sine legitimis filiis, GERHARDUS ex Comitatu Ravensburgico, cui fidem dant Proceres, Nobiles & Rectores urbium in utroque Ducatu Juliacensi & Bergensi, ea tamen lege, ut per quadriennium hæreret anguste in Comitatu Ravensburgico & se ex istius Comitatus redditibus sobrie veluti ipsius fecerat pater *Wilhelmus*, (cujus sepultura etiam hodie *Bileveldia* conspicitur) sustentaret, donec redimerentur eximerenturque usuris arces, dominia, pagi, vectigalia & tributa in utroque Ducatu aliis oppignorata. Hanc conditionem suscepit *Gerhardus*, & postea quadriennio elapso ad liberas & opulentas ditiones regressus est.

Anno 1443. *Theodoricus Archipresul* opem imploravit *Ducis* cujusdam *Saxoniae* & *Episcopi Leodiensis*, atque *Gerhardi Ducis Juliaci & Bergensis* contra *Clivensem Ducem*, quia istorum ope & præsentia obsedit castrum ditionis *Clivensis* dictum *Broich* / illudque expugnatum dedit Bergensi Duci Gerharo.

Anno 1444. instructis duobus millibus & ducentis equitibus sele & hinc inde *Arnoldus de Egmond* Dux *Geldriae*, cum fratre tunc possessore Comitatus *Egmontani*, progreditur in terram & ditionem Juliacensem, in qua tunc devastarunt & incenderunt XVII. pagos. Interim dum isti ita hærerent in ditione Juliaca, cito contractis equitibus & militibus ex utroque Ducatu & urbibus suis ad numerum 800. *Gerhardus Bergensis & Juliacensis Dux* se opponere statuit potentioribus hostibus: Ipse igitur primo satis animose aggressus est hostes jam regredientes, ut sua animositate reliquis adderet animum, sed aufugit *Geldriensium Dux* primo, & ex posterioribus hostium, qui tam subito fugere non potuere, sunt caesi triginta, contractis curribus militaribus eorundem: captus autem est tunc frater *Ducis Geldrici Comes Egmontanus* (qui volebat se præstare virum) cum Nobili Domino *Joanne de Broichhusen* atque simul 64. equites.

Postea aliquoties noctu regressi quidem sunt *Geldrici* in ditionem Juliacam, & tuguria villasque flammis consecrarunt, verum ab eo tempore aperto Marte nihil audebant amplius.

Anno 1454. Inuit rationem *Theodoricus de Morfa*, *Episcopus Coloniensis* cum *Gerharo Juliaco & Bergensi Duce*, quod si contingeret illum mori sine legitimis hæredibus (quia tunc nondum habuit hæredes) ut accepta summa pecuniæ certa faceret Bergensis Ducatus possessorem ipsum

ipsum & suam Ecclesiam. Accepit autem pecuniam Gerhardus & partem ditionis dictæ *Blanchenberg*/ oppignoravit Episcopo ea lege, si contingerent sibi hæredes, ut istis potestas relinqueretur redimendi *Blanckenburgicam* Præfecturam, si minus, ut tunc ea perpetuo paret Colonienli.

Cum anno 1465. ex quodam conventu (forſan *Hanſæ*) *Hamburgico* redirent Senatores Colonienſes cum miniſtris ad ſedecim numero, en illos ſtravit & apprehendit in ditione Monasterienſi Comes *Tecklenburgicus*, eosque vinculis uno ſaltem occiſo in primo impetu in eos facto, tradidit, hoc præſtendens rationis, quod à Capitularibus Colonienſibus debitum ſex mille aureorum exigeret. Perductus precibus capituli, ſcripſit *Dux Bergeniſis* ad ſuum cognatum *Tecklenburgicum*, atque inter eos conſtituit ſe mediatores, evocato ad pacificam transactionem *Tecklenburgico* Comite, qui repudiata transactione tali reſpondit, ſe non dimiſſurum captivos, niſi pecunia ſolveretur, & deinde Senatus ſuo & *Hanſæ* nomine fidem daret de nulla tentanda, ob huiusmodi violentiam, ultione in ipſum.

Anno 1475. Poſtquam *Novesium* obſediſſet *Dux Burgundia* favebat ei *Juliacenſis* & *Bergeniſis* *Dux Wilhelmus* & multum annonæ ac obſonii ex ſuis ditionibus ei adduci curavit: Interim ante biennium *Dux Julia* & *Berga Wilhelmus* cum fratre *Adolpho* obſederat & expugnaverat per duos meſes arcem *Ehrenberg*/ ex qua primo tormentis & ictibus bombardicis multum damni obſidentibus dederat *Fredericus Dominus de Sombrefſ*/ ſed poſtea cum deſperaret, clam noctu per exercitum auſugerat & evaſerat.

Anno Domini 1473. mortua eſt *Sophia Ducisſa Juliacenſis* & *Bergeniſis*, mater *Wilhelmi* & *Adolphi*, quæ diu nomine mariti *Gerhardi* valetudinarii & decumbentis gubernaverat provinciam Ducatus utriusque, & poſt illam mortuus eſt ſtatim *Adolphus* filius.

Anno Domini 1479. mortua eſt *Guilielmi Juliacenſis* & *Bergeniſis* Ducis uxor, quæ fuit *Comitiſſa de Hensberg*/ nulla relicta prole.

Eodem anno quandam munitionem erexerat Senatus Colonienſis, quam Episcopus Colonienſis *Hermannus Haſſicus* & *Dux Julia Berga* que violentè ſpectantibus civibus curarunt deſtrui. Cum vero id cives impedire conarentur, clauſis portis à Senatu prohibiti ſunt.

Anno 1481. duxit in uxorem *Sybillam* Marchionis *Brandenburgici Alberti Electoris* filiam *Guilielmus Julia* & de *Berga* *Dux* ac Comes in *Ravens-*

veusberg/ atque nuptiæ sunt Colonia celebratæ solemniter dominica post nativitatem Joannis, quibus interfuere *Electores Treverensis Coloniensisque*, item *Archidux Austria*, frater *Alberti Marchionis*, item *Margraffius de Badem* aliique innumeri Comites ac Domini, &c. quo etiam anno mortuus est *Joannes Dux Clivia*, qui gravis fuerat *Geldriensi Ducatu*, & *Coloniensi ditioni*.

Anno 1482. inierunt rationem concordia de nova cudenda moneta *Treverensis & Coloniensis Episcopi*, ac *Dux Julia & Berga* atque civitas *Senatusque Coloniensis*.

Anno 1486. à *Frederico Cæsare* impetravit Colonia investituram *Ducatus Clivenfis*, *Comitatus Markæ & Genep* / atque urbis *Susatenfis* **JOHANNES Junior Dux Clivia**, quem puto avum hujus moderni Ducis **Dn. WILHELM** fuisse.

Anno 1488. Cum multi milites ex superiori Germania descenderent navigio Rheni (qui dicebant se sequi Ducem Saxoniae ejusque evocationem) & figerent sedes in *Mosheim & Tuwitio*, convocatis suis *Episcopus Coloniensis & Dux Bergensis* illos ex sua ditione pellere decreverunt. His cognitis abierunt milites peregrini.

Anno 1491. fuit maxima frugum & annonæ caritas in Ducatu *Bergensi* & tota *Westphalia*, &c.

Anno 1498. invasit & bellicose occupavit *Dux Julia & Berga urbem Erckelen* / quanquam cives non spoliarentur: Adeo benigne cum ipsis actum est, ut tantum *5. millia aureorum* numerarent Duci, & ipsum in posterum hæreditarium tutorem urbis agnoscerent.

Eodem anno cum per indicia & ex literis quorundam *Bergensis Dux* cognosceret, quomodo ipsum quidam *Galli & imprimis Lothringicus Dux* opprimere decrevisset, se præparatis ad pugnam omnibus, collectisque suis adversario fortiter objicere voluit: huic tunc in subsidium selectissimos & strenuos pedites numero 200. misit *Coloniensis Senatus*, qui erant unius vestitus, ut pro *Bergensi* pugnarent.

Anno eodem in Novembri nomine Romanorum regis obsederunt urbem *Stralen Dux Albertus Saxonie*, & *Wilhelmus Julia & Berga Dux*, & cum idibus bombardicis tormentisque valde civitatem afflixissent, consecuti sunt tandem gratiam & clementiam incolæ, ut salvis bonis & corporibus imperata se facere promitterent. Cum illo ipso anno *Geldrienses* invasissent castrum *Echte* potenter, mox venerunt *Juliacenses* & pagum incenderunt.

Quan-

Quando eodem anno solemniter urbem Coloniensem ingrederetur *Hermannus Hassicus Coloniensis Prasul* de more veteri, ut fidem exigeret à Colonienfibus, & rursum ipse urbi præstaret, erant in Comitatu Hermannii *Dux Julia & Berge Wilhelmus, & Dux Clivia, &c.*

Anno 1499. conjunctis copiis & facta confœderatione pugnarunt sæpe & graviter *Wilhelmus Dux Julia & Berge, atque Joannes Dux Clivia contra Geldriensis*: tandem per Francorum regis legatos, pacis conditiones tractatæ & inventæ sunt, cum postea in ditionem Trajectensem milites duceret Dux Cliviæ propter debitum aureorum 6000. quod ipsis mutuo dederat, cum suus frater gubernatorem egerat in ista ditione.

Ex D. *Ertwini Ertmanni*, Consulis Osnaburgensis,
Chronicopauca excerpta.

WILHELMUS, *Dux de Monte*, filius *Wilhelmi Ducis de Monte*, & frater *Adolphi bellicosi*, cum occuparet *Comitatum Ravensburgicum*, à *Theodorico de Horne* Episcopo Osnaburgensi tum senio confecto eligitur in defensorem, qui *Præsulis* patrocinium suscepit, & probe defendit, anno Domini 1401. cum mox anno sequenti moreretur *Theodoricus Episcopus, &c.* (Ego opinor patrem *Wilhelmum* fuisse.)

Idem Wilhelmus anno 1407. eligitur in *Paderbornensem Pontificem*, qui statim *Hornam* oppidum obsedit, & anno sequenti quingentos milites & aliquot equites produxit in ditionem *Lippiensem* usque ad urbem *Lemgoviensem*.

Idem vicit in loco *Delbruge* *Fredericum Archiepiscopum Coloniensem* & *Adolphum Clivia Ducem, Comitemque de Marka*, producentes magnum exercitum in suam ditionem, interim *Wilhelmus* ille trecentos ac sexaginta ex hostibus cepit. Postea cum ille *Wilhelmus* non posset aspirare ad Ecclesiam Coloniensem aliquando sibi promissam, atque deinde fraude quoque privaretur Ecclesia *Paderbornensi*, quam ratione officii voluit seriò reformare, præsertim in cœnobio *Abdinchave* iniit tandem fœdus amicitiae cum *Theodorico Episcopo novo Colontensi*, & ejus ex sorore nepte ducta in uxorem, *Alheyda, filia Nicolai Tecklenburgici*, obtinuit & possedit *Comitatum Ravensburgicum*, cum frater *Adolphus Ducatum Bergensem* possideret. Genuit autem **WILHELMUS** ex prædicta Domina *Alheyda* filium **GERHARDUM**, ad quem etiam Ducatus *Montis ac Juliae*, mortuo *Adolpho* patruo & ipsius filio *Roberto*, pervenit jure

hæreditario. Hic vero GERHARDUS duxit uxorem *Sophiam* filiam Ducis Luneburgensis & Saxonie, quæ ex illo peperit duos filios WILHELMUM & *Gerhardum*: Gerhardus moriebatur in sanguinis fluxu: WILHELMUS heres mansit utriusque Ducatus & Ravensburgici Comitatus, qui ducta uxore *Comitis de Nassau / Hensberg & Deist* / accepit in dotem *Hensberg & Deist* / sed ex ea nullos liberos genuit: Mortua igitur illa secundas celebravit nuptias cum filia *Alberti Marchionis Brandenburgici, Burgravii Nurembergensis, &c.* Hæc *Erwinus*. Ex ea autem (ut hoc obiter annotemus) genuit *Wilhelmus* filiam *Mariam*, teste *Munster*, quæ facta est heres utriusque Ducatus & Comitatus Ravensburgici, atque deinde elocata *Duci Clivia & Comiti de Marka Johanni* peperit ex eodem filium *Guilielmum*, jam superstitem Ducem *Julia, Clivia & de Berga, Comitem de Marka ac Ravensberg / Dominum de Rabenstein / &c.* atque aliquot filias, inter quas erat *Sybilla*, uxor castissima optima piissimaque sanctissimi *Saxonie Electoris Joannis Frederici*: WILHELMO, moderno Principi Ducique *Julia, Clivia ac Bergæ*, nupsit *Maria, filia Dn. Ferdinandi Caesaris* anno 1546. eaque ex illo jam hoc anno 1565. duos filios hæredes CAROLUM FREDERICUM, & JOANNEM WILHELMUM cum aliquot filiabus peperit, atque hodie cum optimo Principe adhuc superest.

Ex Gobelini Decani Bileveldensis Cosmodromio
pauca descripta.

Electus & admissus est ad Paderbornensem Ecclesiam *Rupertus*, primogenitus *Wilhelmi Ducis de Monte* 8. Idus Aprilis anno 1390. (cum ei *Paderbornenses* in urbe fidem darent) imberbis quidem juvenis, sed supra caniciem senum ingeniosus, discretus, justus, magnanimus, Deum timens, & in pauperes maxime liberalis, & tam virtuosus ac strenuus, ut in brevi ejus fama sit evulgata, & horror propter ipsius personæ reverentiam & heroicam animositatem hostes & devastatores Ecclesiæ *Paderbornensis* invaserit. Hic hostibus arcem *Vorstenberg* eripuit.

Devictis omnibus suis hostibus, aliquot tractatus cum vicinis Principibus, Episcopis & nobilibus peregit, atque conventus celebravit de colenda pace in *Westphalia*. Postea cum *Fredericus de Patberg* semel fide data, esset captivitate liberatus, & ut fidi fragus mox promissum non servaret, sed denuo se *Ruperto* opponeret, denunciatis ei hostilibus,

bus, compulsus est Rupertus Præsul arma iterum sumere. Vocavit ergo in auxilium vicinos Heroes, & illorum opera cinxit *arcem* Patberg/ oppidum invasit, & tandem occupatores castrì eò adexit, ut fuga salutis suæ consulere, relicto solo *Frederico*. Interim dum hoc fit in castris, peste tollitur è medio Rupertus non sine jactura ditionis Paderbornensis. De illo sunt hi *versus Gobelini*:

Plangite *Rupertum* varia virtute refertum,
Montis magnificum Bavarixque Ducum.

(id est, mater fuit ex Ducibus Bavarix orta)

Germen amorosum detestans omne dolosum,
Gloria Westphalicæ qui fuit Ecclesiæ.

Virtutum cultor, vitiorum strenuus ultor,
Hic iudex æquus militiæque decus.

Quo pax juratur, quo patria tota beatur,
Ipse triumphator fœderis atque sator.

Sensibus antiquis senior, metuendus iniquis, &c.

Mox uno interveniente *Joanne de Hoya*, qui statim translatus est ad Hildesimensem Ecclesiam, eligitur frater *Ruperi Wilhelmus*, &c.

Cum fœdus inisset & conspirassent *Paderbornenses, Warburgenses & Borentrienses, Brakelenses*que cives cum Capitularibus quibusdam atque *Comite de Lippia Bernhardo*, compatre Episcopi, contra Episcopum *Wilhelmum*, produxit contra illos mille trecentos milites, quibus leviora oppida facile subegit: tandem mediante Duce *Bernhardo Brunsvicensi*, in oppido *Luida* est pax constituta, ubi civitatum quarundam rectores pro injuria ista gravi, quod suo Domino inobedientes fuissent, promittebant certam pecuniæ summam se daturos *D. Wilhelmo*, & deinceps fore se morigeros: Sed pecuniam postea solvere recusarunt, postquam se istis conjunxerat *Bernhardus Lippiacus*, qui tum cum ipsis conjunctus, denunciatis hostilibus *Wilhelmo*, aperto Marte contra eundem pugnabat: ita accidit, ut simul præter datam fidem invaderent subditi suum Dominum, quanquam ille se ad æquas condiciones referret, ut fuit æquus & pius.

Hactenus Gobelinus.

Histo-

Historia ac acta quædam *Ducatus Bergensis & Ducum ibidem*, adjecta una aut altera narratione *de Juliaticis*, quæ ibidem obvia fuit, ex *Tritemii Abbatis Chronico* congesta.

Heribertus, Episcopus Colonienfis, extruxit apud *Twitienses Monasterium Benedictini ordinis*: fuit etiam tempore *Henrici II.* in pretio *Dueßberg/ Salavelda, Keiserswerdum*, & finitimi loci, dicunturque isti *Insula S. Svitberti*, deditque istam Insulam *Ezeliro, Comiti Palatino*, suo affini Imperator.

Anno 1215. *Adolphus, Comes de Monte*, castrum *Werden* obsidione vallans cepit, & *Ottonem Episcopum Monasteriensem* ibidem ab Imperatore *Ottone quarto*, qui cum *Coloniæ* captum *Werdenam* miserat, *vinculis mancipatum*, potenti manu liberavit in vigilia *S. Jacobi*.

Engelbertus Montanus Comes (quem jam diximus *Comitem de Monte* fuisse, quod etiam, cum *Chronico Colonienfi*, testatur *Krantius in Metropoli & Ertwinus Consul Osnaburgensis in suo Chronico*) *Episcopus Colonienfis*, antea ibidem summi templi *Præpositus* (quem ipse etiam *Tritemius* in præcedentibus foliis vocavit *filium Comitis de Monte*) vir optimus, & pauperum amator defensorque, bene per annos decem præfuit: hunc *Fredericus Comes de Isenberg* occidit, verum *Episcopum* dicit *Tritenhemius* patrum istius *Frederici* occisoris sui fuisse, & ita misere à fratre filio hoc est, suo nepote occisum, & postea in majori Ecclesia esse sepultum, qui *Heros* suo tempore pius & sanctus fuerat, & etiam post mortem miraculis claruerat, quæ tamen rotato *Comite Frederico* cessaverant, &c. Sed forsan fuit *Isenbergicus Comitatus*, pars *Ducatus Bergensis*: verum de incertis nihil dicendum; ego ut hæc reperio scribo, nihil addens, nihilque detrahens, imo *Tritenhemius* sibi non constat, quia antea dixerat, *Episcopi consanguineum* fuisse illum *Fredericum*, hic vero dicit *nepotem* fuisse. Sic *Göbelinus* imprudenter scripserat illum fuisse *Comitem de Altena*. Nos scimus ex potioribus historiis, istum occisorem *Isenbergicum* fuisse *Comitem*, *Episcopum* vero fuisse genere *Montanum Dominum*.

Inter *Theodoricum de Balschenberg Episcopum Coloniensem & Comitem Juliensem* magna fuit discordia, quæ usque ad arma succrevit. Ad bellum itaque partium copiarum procedentes, *Archiepiscopus auxilio Henrici Trajectensis Episcopi & Hollandinorum fretus, Juliacenses superavit*, multis occisis.

Quan-

Quando crux prædicaretur, ut pro terra sancta pugnarent fideles, quoque pro amore Christi & liberatione terræ sanctæ, prædicante crucem Joanne Scholastico Xantensi Aquisgrani, susceperunt cum Cæsare Frederico II. Sifrido Moguntino Episcopo & multis aliis Episcopis, atque cum Duce Brabantia Henrico, Comite Palatino de Eubingen/ Marchione de Baden/ aliisque Ducibus & Principibus, Comes de Gulich/ Comes de Monte & Seine/ de Lof/ &c. signationem talem.

Anno 1277. in die S. Heriberti Episcopi Wilhelmus Comes Juliacensis cum tribus filiis & 468. nobilibus militibus & armatis Aquisgrani de sero circa nonam horam intravit, volens civitatem capere ac suo dominio subjugare. Quo cognito, cives ad arma concurrentes ipsum cum omnibus suis in medio fori, bello congressi, occiderunt, ita ut ne unus evaderet, pro cuius facti expiatione graviter postea mulctati sunt. Nam ab eo tempore tertiam partem oblationum in Ecclesia Maria virginis ex devotione peregrinorum vel undecunque cedentium Comitibus de Juliaca dare perpetuo coacti sunt. Institutionem quoque Præpositi Aquensis Ecclesiæ Comites Juliacenses, qui modo sunt Duces, ex illo tempore acceperunt usque in hodiernum diem. WILHELMO autem Comite Juliacensi mortuo, SIPHRIDUS Colonienfis Episcopus dudum inimicus terram illius destitutam Principe, armata manu ingreditur, omnia ferro & igne demolitur, oppida capit, obtinet munitiones, totumque in suam potestatem redigit Comitatum: contra quem Dux Brabantia auxilio consanguineorum & amicorum Comitis occisi exercitum duxit, sed parum profecit. Tandem Martino Papa IV. vices suas interponente concordia facta est, & Archiepiscopus omnia, quæ abstulerat dominia, oppida, castra, & villas restituit.

Retuli antea ex Chronico Colonienfi, quomodo de Limburgensi Ducatu certaverit contra Geldriæ Comitem Brabantinus Dux, de qua etiam pugna refert Tritenhemius, quomodo non solum Walramus Juliacus, sed etiam frater ejus Gerhardus, atque Comites de Windeck & de Lof astiterint Brabantino cum iis, de quibus diximus: Geldricum autem juvabant, ut scribit præter Episcopum Coloniensem, Comes Luzelburgensis ejusque frater Walramus, Joannes Dominus de Limpurg/ Henricus Comes de Westerborg & Comes de Balckenborg/ &c.

Atque erant in ista pugna, quæ facta est circa villam Woring in diœcesi Colonienfi, anno 1288. centena hominum millia: ubi cecidit Comes Luzelburgiens Henricus cum fratre Walramo, victor autem factus Bra-

bantinus, qui captivum tenuit *Geldriensem* : *Montensis* tunc Comes *Adolphus* cepit *Episcopum Coloniensem*, & per septennium detinuit, donec se castris, pecuniis & proventibus eximeret redimeretque Præsul. Illo captivo, *Walramus Juliacus* per terras *Episcopi Colonienfis* ferro & igne debacchatur, multa damnorum incommoda incolis inferens: castrum *Ecclesiæ* fortissimum *Zulph* inter alia cepit ac funditus destruxit. Idem fecit per ditionem ejusdem *Episcopi* in *Westphalia* *Everhardus de Marka*, qui multas munitiones, castra & oppida sibi subjugavit.

Anno 1295. *Siphridus Archiepiscopus Colonienfis* multo pretio de manu *Comitis Montensis* liberatur post septennium. Non diu postea idem *Archiepiscopus* arte & industria usus, contra juramentum tamen fœderis, ipsum *Comitem* nihil tale metuentem cepit & duro carceri usque ad mortem mancipavit. Captus autem Comes & in maxima afflictione detentus omnia redditurum se *Episcopo*, quæ ab eo extorserat, majoraque pro sua liberatione additurum liberaliter ac sponte pollicitus est : sed à Pontifice non fuit exauditus, quin potius impropèrante tale responsum ab illo recepit. Habet *Petrus*, quo sine tuis rebus promissis, suos enutriet famulos, ideoque me vivente non dimitteris, sed mortem in carcere subibis, discesque quomodo *Episcopum* debeas detinere captivum : & ita Comes in custodia moritur, &c. Hæc adduxi ad majorem fidem confirmandam de rebus gestis, utque perspicua magis fieret *Archiepiscoporum* pietas in Principes viros.

Diximus ex *Chronico Colonienfi*, quomodo civitas *Colonienfis* ope *Bohemici regis*, & *Gerhardi Juliaci* atque *Adolphi Bergensis* nec non *Hollandiæ Comitis*, &c. pugnaverit contra *Episcopum* suum *Henricum* &c. id factum esse jussu *Lodovici Imperatoris* scribit *Tritemius*, quia pacem & pacta *Regis* *Episcopus* violaverat, & *Frederico Austriæ Duci* adhæserat &c. sed ibi alia etiam est causa addita.

Walramus Gerhardi Juliacensis filius, Præpositus *Leodiensis* & *Thesaurarius Colonienfis*, fit *Archiepiscopus* & præfuit annis sedecim, vir in utroque jure doctissimus, strenuus atque pacificus, qui *Ecclesiam* sibi commissam satis strenue, pacificè, utiliterque in suo statu rexit, multaque ædificia suo tempore erexit, tum quoque *Monasterium Carthusiensium in Colonia* de novo construxit, quod pro necessaria fratrum sustentatione honeste abundeque dotavit.

Tritemius scribit, per *Ludovicum Imperatorem* de consensu Principum illo tempore, quando *Geldria Comes Reinaldus* fieret Dux, in sole-

mn

in conventu Francofortiensi anno 1339. celebrato, creatum Marchionem *Wilhelmum Comitem Juliacensem*, quem ait dignum tali honore fuisse, quippe qui multa strenue gesserat consilio simul & operatione: Mox anno 1356. in conventu Imperii Metensi sic satis solemni à *Carolo IV.* Cæsare, accedente consensu & suffragio Principum unanimi, in Ducatum est sublimatus, & cum ingenti pompa commutatus Marchionatus *Wilhelmi Juliacensis*.

Anno 1361. *Gerhardus Comes Montensis* & *Arnoldus Comes de Blancheheim*/inveterato ad invicem laborantes odio, se mutuo inter fecerunt in civitate Colonienfi, acutis lanceis hastiludium agentes, alter ab altero confixus, quo anno *Dux primus Juliacensis Wilhelmus*, vir bellicosus & magnanimus moritur.

Retulimus alibi de *Adolpho Markensi Comite*, quomodo non initiatus per quinquennium *Monasteriensem Episcopatum*, deinde per menses decem *Colonensem* rexit, & deinde *Clivensem Comitatum* impetraverit à Cæsare: idem dicit *Tritemius*, & asserit ipsum ducta Comitissæ *Montensis* sorore factum *Clivensem Comitem*, cum etiam ipse esset jam *Comes Markensis*, & hinc esse, quod longo tempore semper usque in hodiernum diem isti duo Comitatus conjuncti permanent, scribit *Tritemius*: Quamquam mox *Clivensis Comitatus* in Ducatum gloriose sublimatus sit.

Anno 1370. ortum est bellum magnum inter *Wencellaum Brabantia & Lutzelburgici Ducem*, fratrem Cæsaris *Caroli IV. Bohemii*, & *Wilhelmum Ducem Juliacensem*, & pugna est in *Baerswiler* facta in vigilia Bartholomæi, & cæsis ab utraque parte plus quam octo millibus, *Dux Juliacensis* victor extitit, *Wencelaum* captivum abduxit cum multis nobilibus, quem tandem metu Imperatoris sine exactione liberum post menses undecim dimisit. Ab aliis vero pecuniam infinitam pro eorum liberatione extorsit, &c. De hoc bello antea diximus ex *Chronico Colonienfi*, quæ omnia si conferantur cum his, magis perspicua fiet historia.

Sequitur brevis annotatio de BERGENSIBUS & JULIACENSIBUS DUCIBUS ex *Exegeseos Germania* editæ anno 1518. libro tertio *Francisci Irenici* desumpta.

Capite 80. libri 3. *Exegeseos Germania Irenicus* ait: quod cum *REINOLDUS & EDUARDUS Duces Geldria* sine virili semine excederent, pervenerit ad *WILHELMUM de Gulich* sororum Ducatus ille favente *Carolo IV.* Cum autem *Wilhelmi istius filii REINOLDUS* ac

EDUARDUS quoque carerent hæredibus, venerunt *Ducatus isti ac Bergenses*, quanquam *Arnoldum Egmontanum* ductu *Sigismundi Imperatoris* anno 1426. eligerent *Geldrici*, tametsi postea Imperator de consilio Principum Imperii vellet eripere Egmontano Ducatum, & ad Bergenses transferre, tamen regio Geldrica defendit illum. *Bergenses vero Duces facti sunt Julia quoque possessores.* Idem cap. 83. ibidem, *Duces Julia olim opera Sigisfridi Colonienfis Episcopi, equites aurati consecrati sunt ob immensam virtutem bellicam, Aquensibus prastitam.* Olim *Comites* fuisse feruntur, *Lodovicus Caesar* eos in *Marchiones* sublimavit & mox in *Duces* evaserunt. Primus Dux **WILHELMUS** nominabatur, qui simul Geldria & Julia Ducatibus præsuit: unde ut dixi, ad *Comites Bergenses Ducatus* ille pervenit, penes quos mansit usque ad nostra secula. **WILHELMUS** *Juliacensium Dux* nunc unicum filiam conjunxit Joanni, Joannis Ducis *Clivenfis* unico filio, & ita tres Ducatus conjunxerunt, *Bergensem videlicet & Juliacensem*, qui prius erant copulati, & modo *Clevensem*.

Idem capite 84. *Bergenses olim in Comites abivere, exuto inde Henrico Superbo Bavaria ac Saxonia Ducatibus.* **FREDERICUS I.** in Bergensem Comitatum *Engelbertum* eorum Praefectum ac Comitem Bergensem multis prædiis dotatum dimisit. (Sed hoc non est verisimile, ut supra monstravi) Horum Comitatum *Carolus IV.* in *Marchionatum* anno 1356. evexit. Primus autem Dux **WILHELMUS**, **SECUNDUS ARNOLDUS**, à *Wenceslao* *Caesare* sunt constituti, &c.

Postea recenset ille autor una tabula tanquam ab una origine *Geldros, Juliacenses & Bergenses Duces* in *Genealogia*.

Lectori.

Hac ego simpliciter collegi pro meatu nuite, & oro doctiores, ut isti meliora dent, & nostra boni consulant. Ego prodesse non nocere volui. Do autem quod possum, speroque hunc meum affectum fore gratum Illustriss. & optimo Principi Juliacensi & Bergensi, quem ego filio Dei commendo meis precibus. Amen.

Autores unde hæc Historia desumpta est sine nostra additione, sunt hi:

Krantii Historiæ, Munsteri Cosmographia, Chronicon Coloniense, Chronicon Osnaburgense, Gobelini Cosmodromion, Chronicon Tritheimii, Exegetis Germaniæ Francisci Irenici.

FINIS.

ILLUSTRIUM & GENEROSORUM
WESTPHALIÆ COMITUM

DE

MARKA

&

Ravensberg / &c.

Res Gestæ, Historiæ ac Acta quædam, congesta & descripta ex diversis Chronicis, in gratiam & ad honorem

ILLUSTRISSIMI & LECTISSIMI PRINCIPIS
ac DOMINI,

Domini WILHELMI,

Ducis JULIÆ, CLIVIÆ & BERGENSIS Clarissimi, Comitisque Inclyti de MARKA & Ravensberg/ ac Domini in Rabensteyn/ &c.

*Jam Provincia Westphalica Gubernatoris optimi, & patria patris
longe colendissimi, &c.*

per

HERMANNUM HAMELMANNUM,

Licentiatum Theologum.

ANNO DOMINI 1564.

Ttt 3

Leſtori

Lectori S.

SI hic Illustrium & Inclytorum **COMITUM de MARKA**
& **Ravensborg** Historias ac acta quaedam præterirem, id
sciat Lector à me ignorantia quadam fieri. Quæ enim ego
investigando observare & cognoscere potui, hæc retuli, &
quidem non aliter, quam illa scripta inveni. Si hic quem for-
te offendi, id mihi ignoscat, & qui plura de istis & similibus
Comitibus Westphaliæ eorumque rebus præclare gestis ha-
buerit, vel Chronica alibi manuscripta adhuc reperiat, edat
ista, & in honorem patriæ Westphaliæ in lucem protrudat,
quod peto & nulli suum laborem invideo. Ego aliorum judi-
cio & correctioni me libenter subjicio, & nullum ledere, sed
multis gratificari cupio, & studeo his & similibus scriptis,
quæ ad Westphaliæ ejusque Dominorum amplitudinem &
honorem pertinent, evulgandis prodesse nostratibus. Nam
alioqui nunquam vel chartulam publicam facere vellem, si
illa in cujusquam contumeliam cederet.

*Celebri Nobilitate, doctrina, sapientia, gravitate, morum
elegantia, ac vera pietate exculissimo & humanissimo viro*

Domino GEORGIO à Boenen / Satrapæ in Præfec-
tura & præcipua arce amplissimi Comitatus Markæ, diœ
Wetter / tum Coquinæ & domus Refectoriæ vel Triclinii Præfecto
industrio in Aula cordatissimi & Illustrissimi Ducis Juliæ,
Cliviæ, & Bergensis, D. GUILIELMI, &c.

Suo Domino & Mæcenati unice colendo,

Nec non

*Eximio Seni, prudentia, industria, rerum usu, humanitate
& dignitate Præstanti viro,*

Domino HERMANNO CATHEMANNO,
Claro Quæstori splendidissimi Principis, Dn. GUILIELMI,
Ducis Juliæ Cliviæque, &c. In Arce & præfectura primaria antiqui
& nobilis Comitatus Ravensburgici, Sparen-
burgo, &c.

Suo Patrono observando & amico veteri:

Atque

Ornatissimo & egregio viro,

Domino JOACHIMO COCCIO, Juriscandidato
& Patritio Bileveldensi,

Suo amico observando.

S. D. P.

L Audatissimus Princeps, cordatissimus & lectissimus Heros ac Dominus,
Dominus WILHELMUS, Dux Juliæ, Cliviæ ac de Berga Illustrissi-
mus & clarissimus, Inclytusque Comes de Marka & Ravensberg / Domi-
nus in Rabenstein / &c. Princeps clementissimus, & patria nostra Westphalica
pater benignissimus & colendissimus, atque omnium subditorum protector ob-
servandissimus, ita omnium doctorum & piorum ore, sermone, & scriptis com-
mendatur, ita istius quoque sobrietas, temperantia, pietas, clementia, modestia,
inte-

integritas, humanitas, benevolentia & aequitas undique commendatur, ut nihil merito prius haberent Westphalia docti & celebres viri, ejusque terra alumni, quam isti angustissimo Principi gratificari & sua officia obsequiaque deferre. Cum autem sint multi, qui hoc me & longe melius possint & simul faciant re ipsa suam erga istius piissimi Herois Cels. observantiam declarantes, volui ego quoque, licet inter illos minimus, cum paupere muliercula stipem & omne suum, quod habuit, in Gazophylacium immittente, dare quod habui & potui. Si queratur quid sit? Respondebo, Quod reperire potui in historiis manu scriptis, vel in eis, qua olim edita & non obvia quibuslibet sunt, vel apud paucos reperiuntur, de celebritate, gloria, rebus praeclare gestis vel actis bellisque illustrium DE MARKA & RAVENSBURGO COMITUM, congeffi in ordinem, & nunc meis etiam sumptibus in lucem dare volui, ut hoc pacto meam erga illustrissimum & benignissimum Principem observantiam & animum addictum testarer. Nihil hic ex meo addo, illorum verba recito, quos citavi, tantum quod vel latinis vel aliis verbis magis accommodatis sensum historicorum, quorum testimonia profero, exprimam. Illud quicquid est, volui vobis duobus, ut praecipuis in utroque isto Comitatu ministris fidelibus & subditis praedicti Principis, Heroicis virtutibus, regionibus amplissimis & celebritate angustissimi nominis florentissimi, Domini Wilhelmi &c. atque deinde tertio sub istius Herois protectione moranti ejusque gratia fruente dedicare & inscribere, Patroni colendi ac Domini Eximii celebresque. Tua autem Excellent. amplissime & celebrande Domine GEORGI à BOENEN, ea de causa hac rursus assignavi, & sub nominis tui auspicio prodire volui, ut novam dignitatem Satrapiae vel Praefecturae arcis praecipua in Comitatu Marka Wetter tibi gratularer ex animo, & cum reliquis tuis amicis me gaudere testarer, quod patri tuo viro sapienti & gravi pie nuper defuncto, cujus etiam nomen refers, in tam celebri officio ac munere succedat: Nonne merito gauderem, quum videam meum Patronum ita fidelitatis, laborum & studiorum tam largiter à benignissimo Principe consequi praeium, ut multis aliis nobilibus & gravibus viris in ista obtinenda Satrapia, propter doctrinam & cultissimorum morum elegantiam ac suavitatem, praeferatur? Tibi igitur nunc novo Satrapae res gestas ac historias istorum Comitatum ac Heroum, (qui isti ditioni amplissima praesuerunt & eam rexerunt, in qua tua Praestantia nata & educata est, in qua magnam auctoritatem tuus pater habuit, tuaque familia amplissima diu floruit & adhuc floret, & tu nunc Praefecturam praecipuam justis de causis ex gratia & clementia piissimi Principis, cujus per

tot annos Aulam secutus es, consequeris, ut patris vestigia ingrediens idem possis ibidem esse, quod pater erat GEORGIUS à BOENEN senior, hoc est, magnus & excellens) reverenter inscribo & offero non aliter, quam illas reperi. Postremo videbatur hanc inscriptionem postulare tua illa benevolentia, quam nuper in me exhibuit tua H. cui hoc nomine merito gratias agere debeo. Tua namque Excellentia, qua politos mores & variam doctrinam veraque pietatis cognitionem celebri suo & nobili genere addidit, eò libentius & magis suscipit patrocinium doctorum & piorum, quia ipsa praeclare erudita est, & docte loquitur & scribit, idque non solum latine sed etiam Gallice, multorumque librorum ac historiarum lectione se oblectat, quae etiam inter medios Aulae strepitus & negotia frequenter lectioni & scriptioni vacavit. Quare non immerito propter suavitatem literarum omnes studiosos T. H. vovet, amplectitur, suscipit & magni facit: tales interim ex equestri ordinis viris hodie prohdolor pauci sunt, quoniam potissima eorum pars magis se venationibus, equitationibus, potationibus & id genus exercitiis vanis oblectat: tamen in isto vestro Comitatu novi nobilem literis pietate & virtute valde instructum & clarum, omniumque studiosorum Patronum colendum, nempe Dn. Georgium Schellen/ Quaestorem Hordannum, fautorem meum, quem tibi merito confero: De aliis quorum nullam notitiam habeo, non referam, alioqui de nobili viro Henrico à Recken/ LL. Licentiatò doctissimo & clarissimo, Consiliario Principis Illustrissimi & laudatissimi Dn. Guilielmi, &c. ejusdemque Ducis optimi & illustrissimi. Satrapa in Severen/ celebris Marschalli istius vestri Comitatus, Theodori à Recken/ fratre aliisque multis proluxa relatio esset instituenda: interim illorum, quos hic non recito, existimationi, meo hoc scripto detractum nolo, quia sunt absque dubio plures apud vos nobiles, qui idem sentiant, quanquam mihi ignoti sint. Habet breviter causam nostra dedicationis V. Excell. clarissime Domine GEORGI à BOENEN: opinor etiam vobis aliisque istius Comitatus amplissimi Alumnis non levem recreationem allaturum esse illud, quod tam victorioso, tam potenter, & tam animose saepe pugnaverint Comites olim de Marka, qui etiam potentia, opibus, amplitudine, gloria, & nominis celebritate omnes Westphaliae Comites multosque vicinos longe superarunt & excelluerunt semper: nec credo hujusmodi relationem optimo & gloriosissimo Principi vestro imò nostro ingratum fore (nihil enim vellem dictum esse, quod ejus splendidissimi nominis Dig. & Cels. possit contrarium esse) Nam cum suum nobilissimum & illustrissimum Ducatus Clivenfis stemma paternum olim praecipue ex Markensium Comitum familia per Adolphum illum, cui deferebantur

Uuu

Prin-

Principatus & Electoratus, antequam ad Clivensem Ducatum perveniret, originem duxerit & ortum habuerit, forsan omnium maxime tali historia delectabitur ipsius Celsi. imprimis vero, cum hic ex tribus historicis integrum bellum ac oppugnatio urbis SUSATENSIS sit descripta, in qua reperiet celeberrimus Princeps GUILLIELMUS, &c. quam fortiter & animose se obsideri in urbe Sutatenfi & oppugnari passus sit suus avus magnus Dn. JOANNES Adolphi filius, Dux Clivensis & Comes de Marka, & quam potenter tot & innumeros hostes, quibus post Harminium & Carolum Magnum major exercitus in Westphalia nunquam fuit, ille ipse victoriosus Heros saepe repulerit.

Quod ad te, HERMANNE Quæstor, sapientia, rerum usu & humanitate excolle, & opibus non minus quam gratia & dignitate gravis & eximie attinet, volui T.H. hac simul inscribere, quoniam hic antiqua familia nobilium Comitum de Ravensberg aliquot acta, quotquot reperire potui, recitavi: quare non incommodum putabam, si jam Tua quoque Præstantia hunc librum, in quo aliquid de celebritate istius vestri Comitatus dicitur, dedicarem, postquam tu non sine laude per plurimos annos fideliter in primaria Incliti istius Comitatus arce & amplissima Præfectura Quæstorem egeris, ubi Satrapa est gravissimus, excellens nobilis & venerandus senex, judicio ac rerum usu præstans D. Matthias ab Oldenbochum, Markici Comitatus, de quo hic ut dixi agitur quoque, præclarus Senator ac Alumnus, & vestre ditionis nomine clarissimi Principis vestri, qui istum Ravensburgicum Comitatum ex hereditate materna, jure possidet, &c. Præses, patronus meus, in cujus mensa, cum istis versarer in ministerio ante decennium, tecum familiaritatem aliquoties eximie Domine Quæstor contraxi, & eam tunc contractam volui nunc demum hoc scriptore renovare & confirmare, atque de prædicti Satrapæ Oldenbochumiani atque tuæ humanitate ac benevolentia testari publice. Accedit & hoc quod T. Præst. in hac urbe Lemgovienfi, in qua jam munere pastoralis in annum usque decimum fungor, natus sis, & in eadem multos graves celebresque viros tibi sanguine & affinitate junctos habeas, ut non immerito hæc nostra tibi mittantur. Cum autem tua Integritas opibus affluat, & sit sapientia, experientia, & industria non leviter tincta & excolta, veraque religionis negotium intelligat, cogitabit sine dubio in hac sua laudanda senectute, quomodo recte possit & debeat ex istis suis bonis non solum amicos & propinquos, ut non immerito, promovere, sed etiam Ecclesiis, studiis, scholis, & pauperibus prodesse ac benefacere: & multos doctos sibi beneficiis devincere, nomenq; in
terris

terris ita sibi clarum & post mortem etiam celebre & perpetuum facere, imo memoriam quoque sibi in cælis æternam constituere, juxta illud Davidis: in memoria æterna erit justus, &c. Hoc te facturum confido, & me tibi omnibus modis commendo, oroq; ut T.H. hac boni consulat, & tibi præstantissimoq; Satrapæ Oldenbochumiano atque simul vestri Comitatus Scribæ ditionali viro ornatissimo & industrio Joannni Oppermanno omnia felicia precor.

Quod vero te, ornatissime JOACHIME, prioribus apposuerim & præsertim Quæstori vestro, cum tecum parum familiaritatis habeam, forsan miraris, sed mirari desine: quia non agre feret tuus cognatus CATEMANNUS, quod tuum nomen suo adjungam, quia ille olim successit tuo avo, ei que multum debet, quo nomine te vestramque familiam ut cognatus & alumnus ejusdem amat: Ame quoque eadem tua cognatio & familia hoc requirit jure quodam. Fuit enim mihi & etiamnum est adhuc cum sapientibus & egregiis viris tuo patre Dn. Wilhelmo ejusque fratribus Dn. Jodoco Consule, & Dn. Gerharδο, (qui imprimis mihi istic apud vos versanti fautor erat) dulcis familiaritas: quartus fratrum, qui tuus patruus est, Dn. Joannes Coccius, nostræ urbis Consul, celebris pius & vir insignis, mensque Patronus colendus, merito hic quoque honoris causa nominatur: Tuus deinde avunculus, cujus tu refers nomen, Dn. Joachimus Græstius, præstans vestræ urbis Consul, tunc mihi in ministerio agenti apud vos impense addictus erat. Quod igitur vestra meretur familia, tua nunc H. reliquorum omnium nomine suscipiet, ut qua est Juris cognitione & aliis literis exulta & instructa, quoniam eos qui cognoscunt literas easque probe didicerunt, decent talia munera: Interim de vestra ditionis actis ac historiis scribens, ad vos proprie talis dedicatio pertinet, (nostratibus enim nostra dabimus.) Quod simul toti Senatui prudenti vestro & aliis bonis viris de me bene meritis debeo, hoc jam sub tua Humanitatis nomine & patrocinio annotatum breviter prodire volui. Quid enim dicam de prudenti juris & æquitatis gnaro & eximio viro, totius Comitatus vestri Gogrevio, Dn. Jodoco de Rinthelen / & honorando sene Adriano Denslingio, qui mihi tunc in Consulatu existentes amici erant? Nec est negligendum, quod cum venerando Domino Jodoco Hanebomio, dicto Wicht / Pastore veteris oppidi canicie fulgente, tunc mihi singularis amor & amicitia intercederet, veluti quoque cum ipsius cognato spectabili Domino Seniori in collegio Dn. Wesselo Hanebom / cujus filii Joannes & Wilhelmus propter eruditionem & rerum usum digni erant longiori vita. Quod si omnes

Uuu 2

vellem

vellem amicos veteres recensere, nimis foret prolixum, alioqui praterire non possem Judicem vestrae urbis industrium & peritum Georgium Schonin-
gium, item honestos viros Franciscum Lolemannum, Joannem Burgra-
vium, Meinolphum Dreierum, ejusque affinem Joannem Mollerum, &
multos alios. Quod si latius progredi vellem, essent in ipso etiam Comitatu ve-
stro praestantes viri, quibus olim familiaris eram: inter quos est vel imprimis
nobilis vir Dn. Casparus Sedebur/ LL. Licentiatus splendidus & doctus, mo-
ribusque ac gravitate excultus, &c. Hac juvabat ita repetere apud te, Eximie
Joachime, qui & literas & artes humanitatis probe didicisti, atque studiosos
doctosque viros ipse non indoctus amas, eosque nunc merito pro ista faelicitate
& fortuna tua promovere poteris & vis: Prioris benevolentia apud vos à piis
in me collata recordor, ut veterem amicitiam renovarem cum praedictis. Itaque
te facere testem volui hujus rei scilicet, me non esse ingratum & asymbolon:
Puto te & alios delectari patria historia & commemoratione harum rerum, qua
cedunt ad gloriam potentissimi & serenissimi vestri Principis Dn. Guiliel-
mi, &c. praesertim cum hic de initio vestri collegii dicatur, cujus tu aliquando
membrum fuisti. Bene vale, & tecum bene valeant in Christo nobilis vir Da-
minus Georgius à Boenen/ & honorandus Quæstor Cathemannus!

V. Excell.

deditus

Hermannus Hamelmannus,
Licentiatus Theol.

COMI-

COMITUM de MARKA quædam gesta, acta & historia excerptæ ex diversis Chronicis, & primo ex *Krantio*.

Krantius libro 3. Metrop. cap. 27. dicit SUSATUM Angirorum oppidum esse, quod etiam sic refert *Chronicon Colonienſe*, & ſimul *Lippienſis urbis*.

Idem in *Metropoli* lib. 6. cap. 37. Cum *Minda* præſet Eccleſiæ *Sigewardus*, (circatempora *Henrici Leonis*) ortus eſt Comitatus de Marka per duos fratres ADOLPHUM & JOANNEM deſcendentes ex Italia, &c. Sed rectius ſentit *Munſternus* in *Cosmographia* aſſerens: Comitatum de Altena ſub *Henrico I. Imperatore*, qui auceps dicebatur, cum Comitatu de Berga, qui nunc Ducatus eſt, initium habuiſſe.

Idem *Krantius* libro 8. capite 52. Pugnavit pro Epifcopo *Monasterienſi Comes de Marka* contra *Osnaburgenſem Præſulem Ludovicum de Ravensberg* / & Comes ſuperatur, Epifcopus accepto vulnere poſt triduum perit.

Libro 8. capite 55. *Gerhardus de Marka* (qui Comites olim de Altena dicebantur) Comes, Præſul fuit *Monasterienſis*, vir illo ſacerdotio & quidem majore dignus. Hic fundavit & dotavit collegium in *Borcken* & adeptus eſt dominium in *Horſtnow* (*Horſtmar* puto intelligi) non exili in eam rem impenſa pecunia.

Libro 9. cap. 27. Comes de Marka conjunctis ſibi Principum & Comitum de Geldria, de Monte, de Flandria, de Hollandia, de Artheſia, & Epifcoporum *Leodiensis* & *Trajectensis*, armis ac copiis fortiter pugnat contra *Ludovicum de Haſſia Lantgravium*, *Monasterienſem Præſulem*, & *Osnaburgenſem Godefridum de Urnsberg* Comitem, quanquam varia fortuna dubiaque utrobique diu pugnarent, tamen ſuperiores facti ſunt Epifcopi.

Libro 9. cap. 40. & 42. *Engelbertus de Marka* tulit opem *Mauritio, Comiti Oldenburgico*, pugnantem contra cives *Bremenses*, eosque ſuperanti, imo *Marcanus Comes* fuit ipſe in caſtris.

Libro 9. cap. 45. *Adolphus de Marka Comes*, *Canonicus Colonienſis* & ſatis in Jure Canonico doctus, fit *Monasterienſis Præſul*, & pacifice eam aliquandiu rexit Eccleſiam, poſtea adverſariorum inſolentia preſſus, vocatur à Papa Romano ad Eccleſiam *Colonienſem*, in cujus Archi-

episcopatu non diu quoque perstitit, sed etiam resignavit illum in manus Romani Pontificis.

Libro 10. cap. 4. *Engelberti Comititis de Marka* frater *Theodoricus* vocatur ad administrationem ditionis Osnaburgensis, quam ære alieno *Johannes Hoed* Doctor Episcopus presserat, atque is suscepta administratione omnia strenue gessit, gubernavit serio, multa recuperavit, & ære alieno liberavit ditionem, optima instantia rem gessit, sed implicitus bello cum *Mindensi*, multis suorum cæsis, capitur, diu tenetur, donec fratris *Engelberti* armis in libertatem restitueretur.

Et rursus lib. 10. capit. 24. Revocatur rursus ille *Theodoricus*, *Markensis Comes*, jam Præpositus Colonienfis factus, ad ditionem *Osnaburgensem*, ut pro *Melchiore*, Duce *Brunswicensi* de *Grubenhagen* Episcopo, qui se difficultatibus & simul ditionem implicuerat, administraret omnia, omniaque restitueret, & redimeret oppignorata. Assumitur igitur vicarius tam in spiritualibus quam in temporalibus. Ita relaxatur ære *Theodorici*, Episcopus *Melchior*, quem captivum tenebat Comes de *Hoya*: *Theodoricus* rursus omnia prospere gessit in ditione. Et mox libro 10. capite 48. Translato *Melchiore*, etsi *Theodoricus de Marka* benemeritus esset de Ecclesia & ditione Osnaburgensi, quam etiam altera vice pene solus exemit multis difficultatibus, unde emergere suis viribus nunquam potuisset, tamen illo præterito *Theodoricus de Horne* eligitur, nec habetur ratio benemeriti, &c.

Libro 10. cap. 49. Opem tulit Comes de *Marka* hosti ditionis Paderbornensis *Frederico Patbergico*, qui oppidum *Lichtenow* concremavit, oppidanos de *Barentric* emunxit argento, ne urerentur.

Hæc ex *Metropoli Krantii*; jam etiam ex *Saxonia* quædam adferemus.

Krantius lib. 10. *Saxonia* cap. 12. *Tremonia* bellum sustinuit adversum sibi vicinum Comitem de *Marka*, qui à veteri memoria dicebantur de *Altena*. Is Comes adjutus armis Archiepiscopi Colonienfis infestos tenuit agros civium, ut egredi non sinerentur: Ipsi aliquantis vicibus arma in eum produxere: omnis deinde controversia hoc modo tractatibus finitur, in eam compositionis formulam, ut *Tremonienfes* in reliquum annuam Comiti pro tuitione pecuniam, ut prius solverent: ipse arces novas, quas sub nomine Archiepiscopi Colonienfis erexerat, demoliretur: cives viginti florenorum aureorum millia mutuo darent, quod non

non ipse quoad viveret, sed hæredes ejus solvere tenerentur. In eum modum rebus compositis, utrique quievere. *Vades erant vicinae urbes Susatum, Unna, Hamma*, ut omnia ex fide implerentur.

Krantius libro II. cap. 31. Saxonia: Anno à Christo nato quadringentesimo, quadregesimo quarto post mille, cum *cives Susatenses*, qui sub Archiepiscopo Colonienfi fuerunt per annos ducentos octuaginta, à tempore Frederici I. Imperatoris, quò ille *Henricum Leonem*, Ducem Saxoniae provinciis pullum, omni exuerat feudi dignitate. Cum *Philippus Archiepiscopus Colonienfis*, quantam potuit Westphaliae, quæ ante Henrico Leoni paruit, partem abstraheret, assumpto titulo Ducatus Westphaliae, quem etiam hodie tenent Episcopi Colonienfes. Tum & *Susatum cepit parere Ecclesie Colonienfi*, usque ad tempora quæ nunc scribimus: Nam hoc tempore colla subduxerant jugo, quod se dicerent ab Archiepiscopo in antiquis libertatibus arctari. Ad *Adolphum* igitur *Clivensem Ducem* (qui fuit etiam *Comes de Marka*) defecerunt, cui, salvis immunitatibus antiquis, Sacramentum fidelitatis præstiterunt, (hoc scribit *Ertwinus Ertmannus* factum in die *Petri & Pauli*) multis interim nunciis ac literis hinc inde missis ad Ducem, ut abstineret aliena ditione: ad urbem quoque ut ad cor rediret, agnoscens, quem debuit Coloniensem Archiepiscopum Dominum in temporalibus & spiritualibus. Sed cum *toto triennio* his atque aliis viis nihil proficeretur, ad arma perventum est utrimque comparata. *JOANNES Clivensis, Adolphi filius*, ut filius familias cum valido præsidio urbem tuendam ingreditur, passus in ea obsideri. *Theodoricus* autem *Archiepiscopus*, comparatis copiis, ad obsidendum se parat. Venerat illi auxilio *Wilhelmus Landgravius Thuringie*, Dux Saxoniae inter agmina sua ducens, duo millia quingentos ex *Bohemis*, homines armis jam diu innatos, & qui se exemplo crudeliter desevirent. His ad *Susatensem urbem* productis copiis magnis & multis armatorum millibus, obsedit illam, oppugnavitq; toto mense, raro intermittens bombardarum tonitrua. Sed cum ea non terrent cives, apparatis magna multitudine scalis, statuit Præsul variis simul locis invadere murum. Erat ea scalarum multitudo & id roboris, ut una tres aut quatuor, in qua starent & ascenderent, caperet: Oppidani adversus ea miserunt lapides ac trabes. Sed omnium erat validissimum defensionis genus: *Sartagine* in muris disponebant per intervalla, subjecto igne, pulvis in aquis bulienti fervore miscebant. Hunc liquorem capacibus vasis fervescens fudere in armatos scalis incumbentes. Exuperabat ea vis omne genus tormentorum.

rum. In ipsis suis armis **ex**cruciati suffocabantur : fuit tormenti genus incomparabile : Eo itaque modo tum muri sunt defensi, & periere ex scandentibus plurimi, qui pro suo debito primi venerant ad arma. Nam Bohemi facile cessere indigenis honorem, ut militia prælati primi essent in periculis. *Archiepiscopus eo accepto incommodo oppugnationem deseruit. Ex hoc tempore Susatum in jure Ducis Clivensis permansit, &c.*

Hæc ex Krantii Saxonia.

De rebus gestis **COMITUM** de **MARKA** brevis
annotatio ex *Ertwini Ertmanni*, Consulis Osnabur-
gensis, *Chronico* desumpta & excerpta.

Nomine *Episcopi Monasteriensis* magno agmine venit in *Osnaburgensem* terram contra *Episcopum Ludovicum Ravensburgicum* ibidem *Præsulem* pugnaturus *EVERHARDUS Comes de Marka*, atque ei opem tulere *Comes de Arnsberg / Comes de Tecklenborg / Comes de Gûlich / Comes de Walteche / Comes de Retberg / Comes de Tremonia, & Domini de Loen & Ahus / &c.* hinc sunt illi versus:

*Marka, Monasterium, Tecklenborg / Fuliacum,
Arnsberg / Waltege / Loen / Retberg / insuper Ahus,
Tremoniaque Comes, Petrus vos terruit omnes, &c.*

Id est, *Petrus patronus Osnaburgensis* (ut tunc in cœca Babilone putabatur) omnes fudit, quò nihil in ditione Osnaburgensi efficerent.

Cum essent rixæ & inimicitix inter *Lodovicum Hassia Comitem provincialem*, tunc *Episcopum Monasteriensem*, & *Engelbertum Comitem de Marka*, accidit ut *Engelbertus* *Episcopum* ingredientem suam ditionem cum multis armatis plus quam septuaginta caperet, ac tantisper detineret, donec se debita summa eximeret *Episcopus*.

Dum esset *Walramus Fuliacus Archiepiscopus Colontensis*, productis suis *Adolphus de Marka* & *Godsfridus Comes de Arnsberg* / diruerunt oppidum *Mengerden* / quod tamen ille *Walramus* reparavit.

Cum *Ludovicus IV. Romanorum Rex*, odio prosequeretur *Walramum* prædictum *Præsulem Coloniensem*, quod jussu Papæ *Clementis sexti* unxisset in Romanorum regem *Carolus IV. filium Regis Bohemiae*, concitavit *Comites de Marka*, de *Arnsberg* / de *Waldeche* & alios vicinos

n-

contra *Walmarum*, qui ditionem Colonienſem ab hac parte Rheni vaſtarunt & omnia turbarunt. Etſi autem duceret exercitum in *Westphalia* *Walramus*, præſertim contra *Markenſem* Comitem, & cum illo conſligeret, tamen remanſit victoria apud Comitem de *Marka* *Adolphum*, qui trecentos ex agmine Episcopi cepit & captivos duxit: Interim reparavit exercitum & reſumpſit vires *Walramus* & juxta locum *Berkam* cum Comite pugnavit denuo, In ea pugna etſi ſe fortiter objiceret Episcopo Comes, tamen victus multitudine, palmam ei cedere coactus eſt, interim ille accepto vulnere lethali mox poſtratum ſuum exercitum deſunctus eſt.

Engelberti Comitſ de *Marka* (qui erat inter reliquos Comites *Westphalia* ut potentiſſimus, ita & glorioliſſimus) frater *Theodoricus* vocatur ad ditionem *Oſnaburgenſem* adminiſtrandam pro *Joanne Hoed* ex ſtudio Scholæ Montis Peſſulani, qui caſtrum *Iborch* recuperavit & ex manu *Tecklenburgenſum* eripuit, caſtrumque *Gronenberg* redemit. Pugnavit hic cum *Mindenſi* Episcopo *Gerhardo* (cui opem tulerant *Hoyenſes* & *Schwenburgici* Comites & Domini de Monte dicto *Schaltesberg*) ſed infelici- ter circa locum *der Holthuſerbecke* / quia in pugna capitur & in urbe *Mindenſi* vinculis traditur anno 1363. cum utrinque multum damni ſibi dediffent antea: in illa pugna periit quidam ſtrenuus militaris ex familia nobili de *Recken*. Introductus in urbem captivus *Theodoricus Markenſis* ab Episcopo *Mindenſi* jocoſe exceptus erat, *Syd uns wills kommen Herz van der Mayel* / Reſponderat ille; *Such Biſchoff hir und dar / biſtu dar?* Notans hominis levitatem, qui antea cum illo fœ- dus unitatis inierat & hoc tamen ruperat. Cum autem hoc perveniret ad aures *Engelberti* fratris, mox ille collecto copioſo milite & vocato *Clivenſi* Comite in auxilium duxit exercitum in terram & ditionem *Mindenſem*, atque urbem, in qua frater tenebatur captivus, obſedit & cinxit, eo- que premendo terruit cives, ut liberum fratrem *Theodoricum* dimitterent, &c.

Cum *Florentius Monasterienſis* & *Theodoricus Oſnaburgenſis* Episcopi ejeciſſent *Borchgravium* de *Stromberg* propter ſuam tyrannidem & varia commiſſa ſcelera, quorum nomine Banno Imperiali notatus erat, recepit illum in arcem *Rhede* *Oſo Tecklenburgicus* Comes. Itaque iſto- rum Episcoporum & ſimul *Paderbornenſis Henrici Spiegels* atque Comitſ de *Marka* copiis cingitur *arx Rhede* anno 1379. donec dimitteret *Burchgravium*, & in æquas cum eis deſcenderet conditiones.

Xxx

Pla.

Florentius Monasteriensis & Theodoricus Osnaburgensis Episcopi collectis suis vastarunt Comitatum Marchensem usque in Westhoven, postea cum Monasterii esset Episc. Henricus Wulff / regressus est ille Comes in ditionem Monasteriensem usque ad urbem ipsam & depopulando incendiisque multum damni dedit, &c.

Cum *Susarum* cinxisset *Colonienfis Præsul Theodoricus*, aderat ei frater *Henricus de Morsa, Episcopus Monasteriensis & Administrator Osnaburgensis* & non leve ipsi tulit auxilium, & cum illo venit in Comitatum *Comes de Ketberg* / qui castrum *Spavestadt* in ditione *Monasteriensi* tunc possedit ab Episcopo oppignoratum. Imo in oppugnatione se quoque virum præstare voluit *Henricus Præsul*, interim ex aggere mœniisque ita per hostes turbatur, ut prostratus in fossa aquatili semivivus jaceret diu, donec per civem *Osnaburgensem* dictum *Gildemannum* extraheretur & istius humeris, ut ovis, impositus ad castra reportaretur. Auxilium tunc tulit animosus & Generosus *Juvenis ac Dominus BERNHARDUS de Lippia Comes, Adolpho patri & Johanni filio, Ducibus de Clivia, & Comitibus de Marka*, atque eodem tempore eis dimidietatem urbis *Lippia* perpetuo resignavit & vendidit: Tam arcte istis autem adhæsit *Lippiacus Heros* ut præterito *Colonienfi*, qui erat ipsi avunculus magnus, staret promissis & servaret fidem datam *Clivenfis*, unde accidit, ut non levem jacturam ferret in sua ditione, cum ei omnes arces & urbes spoliarentur, turbarentur & prædæ essent hostibus. *Blombergum* vero oppidum cum castro exureretur, &c. Quo nomine *Comites Lippienses apud Clivenfes Duces* perpetuam gratiam promoverunt. Cum autem viderent *Hervordienfes* vicinam regionem *Lippiacam* ita spoliata, venerunt obviam Episcopo, ducenti *Thuringos, Misnenses & Bohemos* in suo agmine & exercitu (qui numerum ut dicebatur 70. millium excessit) quibus omnibus præfuit *Wilhelmus Dux Saxonia*, expetentes suppliciter pacem, quam numeratis 16. millibus aureorum *Rhenensium* impetrarunt. Postea ditionem & territorium *Ravensberg* spoliaverunt & devastarunt isti exteri populi, & mox transeuntes per montem *den Zutterberg* / rectà tenderunt ad obsidionem urbis *Lippiensis*, quæ cum per triennium cum suis Dominis *Clivenfi Duce & Comite Markensi Dominoque de Lippia* bella sustinuerat à *Colonienfi Præsule*, non terrebatur jam adventu istius populi ferocis. Antea vero cum *Comite de Lippia Clivenfis Dux* obsederat *Werlam urbem*, & cum deinceps ante adventum *Bohemorum* in-

seque-

sequeretur illos hostis munitus exercitu usque ad portas *Susatensium*, egressi sunt *Susatenses* cum prædictis Dominis, &, facta confertatione, superiores facti, ceperunt ex hostibus multos, atque in ea pugna periit quidam *Comes de Nassau ac Bilslein*/ quod fiebat anno 1446.

De toto negotio extant *versus* aliquot (quos ego *Hamelmannus* aliunde descripta habeo) cujusdam *Hermani de Holte*/ ex quibus partem recitabo:

Lippenes nati pariformiter atque Susati
Capita vocati, merito milites coronati,
Evasit vota per vos Westphalia tota,
Vos expulistis canes de finibus istis
Heu blasphemantes, sacramenta pedicantes
(id est conculcantes)

Qui torquent clerum, sumunt cum calice merum,
Hoc magnum nephas quæso tu corrige cephas.
(id est Petrus) &c.

Cum autem frustra oppugnaret *Susatenses* Archipræsul, dimisit tandem *Bohemos*, *Thuringos* & *Misnenses*, qui propter non bene soluta stipendia, ut dicebatur, etiam *Episcopum Theodoricum* adorti, ipsi graves fuere, & forsan in discrimine vitæ versatus fuisset Theodoricus, nisi fuga sibi consuluisse. *Discedentibus Bohemis & aliis*, qui castra fixerant ante *Susatam* in cænobio suburbano *S. Walburgis*, quod erat virginum monialium, excentes cives penitus istud Monasterium, unde multum damni dederant urbi hostes, destruxere, introducentes *Moniales* in urbem, ubi deputabatur istarum societati aliud cænobium. Interim nondum cessavit *Coloniensis*, regressis exteris (qui jam spoliatis templis, arcibus, domibus & aliis castris *Westphaliæ*, magnam retulerunt prædam domum) quoniam anno proximo Anno 1448. ope fratris *Henrici Episcopi Monasteriensis & Osnaburgensis* & *Magni Ducis Saxonie*, *Episcopi Hildesimensis*, item *Alberti Comitis de Hoya*, *Præsulis Mindensis*, *Ottonis Tecklenburgici Comitis* & aliorum, fecit impetum in *Susatensium* dominia, pagos, suburbanos hortos & agros, & multa conculcavit devastavitque, imo arbores fructiferas succidit, sed nihil effecit. Interim *Nicolaus Papa V.* qui uno eodemque anno Doctor Theologus, Cardinalis & Papa factus erat, misso Legato ad Ducem *Burgundie Philippum*, mandavit, ut iste cum legato de pace tractaret inter dissidentes *Coloniensem & Clivensem*, quod factum est, & ita utrobique pax

fuit singulis partibus attributa & concessa, ea lege, ut sibi *Clivensis Dux* & *Comes de Marka* retineret urbem, *Coloniensis* vero arces *Bülstein* ac *Fresdeborg*/ quas vi ceperat, &c. Paulo post solutam obsidionem *Susatenses* nondum fatigati triennali bello, *Tremoniensibus* se armatos objiciunt propter quandam controversiam, cujus nomine contra *Tremonienſes* pugnaturi exierunt. Hic cum prope urbem *Tremoniam* pugnarent utriusque urbis cives, tandem *Susatenses* facti superiores ceperunt quadringentos quinquaginta sex viros, quos detinuerunt, donec placita exequerentur *Tremonienſes*, &c.

Haftenus *Erwinus*.

Sequuntur nunc *quedam res gestae Comitum de Marka ex Coloniensi Chronico* excerpta.

B*runo II. Episcopus 38. Coloniensis* fuit *Adolphi II. de Altena* filius, circa annum Domini 1132. Hic per 6. annos erat *Præsul*, antea *Præpositus* ad *S. Gereonem*, & magnus apud *Luderum Cæsarem*, quem sequebatur in *Italiam*, in cujus nationis regione *Apulia* mortuus est, in oppido *Bara*, circa festum *Pentecostes*.

Arnoldus II. Episcopus 40. Coloniensis fuit *Comes de Altena* sub *Ludero* & *Frederico I.* antea is summi templi *Præpositus*, atque *Frederici I.* *Cancellarius* fuerat, vir ingenio, iudicio, usu rerum & consilio gravis: bellicosus & victoriosus: fuit in *Archiepiscopatu* per quinquennium.

Fredericus 41. Episcopus, si recte ex hoc *Chronico* colligo, fuit quoque *Comes de Altena*.

Bruno III. 44. Archipræsul *Coloniensis*, ex *Præposito* summi templi electus est, & originem duxit ex *Comitibus de Altena*, vir senio confectus, bonus & benignus, deseruit *Episcopatum*, resignans eum in manus *Henrici Cæsaris*, atque factus est *Monachus* in *Monasterio Aldenbergæ*, ubi etiam sepultus est. Sequitur in *Episcopatu* fratrem *Brunonem Adolphus I. de Altena Comes*, ex *Præposito* *Coloniensi* factus *Episcopus 45.* sub *Henrico VI. Philippo* & *Ottone IV.* gubernavit *Provinciam* per annos 12. Cum autem essent in electione discordes *Electores* mortuo *Henrico VI.* & alii *Philippum Suevo* *Ducem*, alii *Ottonem Ducem Saxonie*, inter quos *Adolphus Coloniensis* erat, *Cæsarem* pronunciarent, *Adolphus* unxit *Ottonem Aquisgrani*: Itaque auxilio regis *Bohemorum* graviter *Coloniensem* ditionem perdidit *Philippus*. Postquam igitur videret

deret sibi nihil spei vel auxilii reliquum esse, ab *Ottone Adolphus* vel invitatus petita reconciliatione defecit ad *Philippum*, quem etiam impetrata pace unxit *Aquisgrani in Regem*. Quo facto audito, quia erat erga *Philippum* male affectus *Papa Romanus Innocentius I.* deinde *Celestinus*, citavit *Coloniensem Adolphum Romanam*, sed is mox non veniens excommunicatur & deponitur, ad quam rem exequendam mittitur *Coloniam Syfridus Archipræsul Moguntinus cum Cameracensi Præsule*. Ita ille exclusus & alter electus est. Interim multum dedit isti ditioni damni *Philippus* propter depositum *Adolphum*, imo expugnavit *Novesium* vel *Nussiam urbem*, quam superatam & expugnatam in manus *Adolphi* tradidit pro damni recuperatione.

Cum aliquando dissiderent *Colonienfis Præsul Engelbertus de Bassenborg & Senatus Colonienfis* urbis, qui tunc captivum tenuit Episcopum, res est ad arbitros rejecta, inter quos fuit *Engelbertus de Marka Comes*.

Cum *Dux Brabantia* pugnaret contra *Comitem Geldria*, cui tulit opem *Colonienfis Præsul Syfferdus de Westerborch/ &c.* adhasit *Brabantino Adolphus Comes de Monte & Everhardus Comes de Marka Senatusq; Colonienfis*: pugna autem inter utramque partem facta est, & captus est à *Brabantino Geldrienfis Comes*, deinde & *Colonienfis à Montano Comite captivus* ducebatur, interea progressus est in ditionem *Westphalicam*, quæ paruit *Colonienfi Everhardus de Marka* & multa vastavit, imo quædam oppida & arces invadendo cepit & occupavit, &c.

Wigboldus ab Holte cum *Episcopus Colonienfis* 53. esset, erat ipsi & toti ditioni suæ hostis *Comes de Marka*: Itaque obviaturus hosti *Episcopus* collegit & conscripsit suos, quibus comitatus venit suscipiendus, unde facta excursione sæpe occurrit *Comiti Markensi*: Verum *Comes* magnis impensis milites conduxit, & sæpe *Archipræsulem* jam satis armatus provocavit ad pugnam, multum interim damni inferens ditioni *Colonienfi*: Longis armis fatigatus *Comes* cum quiescere decrevisset, en tum demum ipsum aggredi cepit *Colonienfis*: Interim dum ita duceret exercitum in *Comitem*, incidit in morbum *Archiepiscopus*, quo etiam mox sublatus est è medio, in cujus locum eligebatur tunc *Henricus Comes de Birenberg/* qui semper gessit contra vicinos bellum, & sæpe cum *Markensi & aliis Westphaliæ Dominis* pugnavit, sed nescio quam feliciter.

Cum 16. *Heroes bellum indicerent Joanni Duci Brabantino*, fuit etiam inter illos *Comes de Marka*.

Xxx ;

Cum

Cum aliquoties Comes de Marka adjunctis sibi Comitibus de Urnsberg & Waldeck pugnaret contra Walramum de Göllich Archipræsulem & ejus ditioni multum damni daret, contractis copiis se opposuit Markensi Walramus, & instructa acie ipsum adortus pugnavit; sed non ita feliciter, quoniam cum Comes alacris ad pugnam esset cecidere Colonienfium multi, trecenti autem captivi ducebantur à Comite, alii facti sunt profugi. Interim in tanto pugnandi ardore graviter vulnerabatur Comes de Marka, ex quo etiam vulnere sibi mortem contraxit: Hac vero percepta clade nondum quievit Colonienfis, sed instructiore exercitu descendit in ditionem Markensem: verum res est composita, per Heroes Clivensem & Hollandicum.

Adolphus de Marka Episcopatum Monasteriensem per quinquennium administravit, & deinde per Urbanum V. constituitur Episcopus Colonienfis, ubi tantum per 12. menses in Archipræsulatu hæsit. Nam cum non esset initiatus sacris, nec cogitaret de retinendo Episcopatu, hoc effecit, ut mortuo islivensi Comite sine heredibus, illi daretur in feudum à Casare dominium amplissimum Clivensium Ducum: Discedens igitur ab Episcopatu, quem resignavit in manus Papæ Urbani prædicti per procuratores in favorem tamen patrui, omnia quæ in arcibus & castris habuit transtulit secum ad Clivensem terram, quam occupandam suscepit, ducta in uxorem Comitis de Berg filia: Interim ab Episcopatu retinuit castrum & oppidum Berck cum telonio: Atque hinc est, quod Clivenses Duces sint Comites de Marka: videmus igitur ex prima origine Westphalum esse Illustrissimum Ducem Clivensem & Juliacensem, Dn. GUILIELMUM, qui etiam tres amplissimas & præcipuas regiones in Westphalia obtinet & possidet hodie.

Engelbertus de Marka Comes, Adolphi patruus, per annos 20. fuerat Episcopus Leodiensis, & jam discedente ab Episcopatu Colonienfi ejus nepote, transfertur per Papam Urbanum ad Archiepiscopatum: Is per annos 20. multa graviter in ditione Leodiensi gesserat & præclare: nunc autem confectus senio nihil singulare in hac ditione egit, tantum castrum Lins extruxit & oppidum munivit. Postea elegit in coadjutorem Cononem de Vassenborg Episcopum Treverensem: deinde cum ille Engelbertus in quintum usque annum præfuisset, abiit ad patres.

Tremonia obsidetur à Colonienfi Principe Frederico de Sarwede/ & Episcopo Monasteriensi, & Paderbornensi Episcopis, atque Comite de Marka, qui magnum aluerunt ibi exercitum anno 1387.

Engel-

Engelbertus de Marka intulit bellum Episcopo Coloniensi Frederico de Garrede / & ab oppido Cons & Novesio circa Rhenum usque Bonnam vastavit omnia, imo incendiis perdidit Ryl & Wyssin terminis Rheni, item Baildorp / Gemmenich / Lechenich / Liblair / Nomerskerken pagos egregios: deinde ditionem Kempensem aggressus per dies novem extorsit populis magnam pecuniam, quæ etiam ab Episcopo, si illum vinculis inclusum hubuisset, vix potuisset ipsi numerari. Nam populi territi priori incendio ulterò omnia obtulerunt, ut salva ab incendiis ædificia retinerent: hoc accidit anno 1391.

Gnilielmus Dux de Monte pugnavit cum suis Nepotibus ex sorore Adolpho & Theodoro, Comitibus de Clivia & Marka: eaque pugna facta est in ditione Clivensi: In primo congressu facti sunt superiores Bergenses, & ceperunt multos militares & equestris ordinis viros Clivensis & Markica ditionis: atque jam alacres isti erant de parta victoria, interim adventantibus Wesaliae urbis civibus aucti & animati Clivenses regrediuntur ad pugnam, & cum secundo acies instruerentur, fortiter hostes adorti sunt Clivenses & Markenles, interim qui à Bergensibus antea erant capti Clivici & Markenles sumptis animis egregiè in opprimendis prioribus victoribus operam navarunt, & ita Clivenses cum Markenlibus non solum superarunt hostes, sed etiam ipsum Gnilielmum Avunculum, item, Juliacum Principem Comitem de Solmis, Dominum de Hinsberg / Dominum de Dufferscheyt / Comitem de Seine / Dominum de Westerborch & multos alios nobiles captivos duxere. Hoc factum est anno 1397.

Anno 1398. Theodorus Clivensis, qui Markicam ditionem obrinebat (diviserant enim fratres, ditiones, quia Adolphus Clivensem occupavit) obsedit oppidum Erverveldum, ubi 14. Martii ictu bombardico periit. Accepta morte sui Domini, collecta copia & instructa acie voluerunt vindicare sui Comitismortem Markenles & anno 1399. in Majo profecti sunt in terram Bergensem, & ibi multa vastarunt, turbaruntque omnia, denique propugnaculum & egregium pagum Molenheim ceperunt, quod nunquam antea erat auditum.

Calliditate quadam impetravit perpetuam possessionem castri & urbis Rensserswert cum telonio à GerharDO Duce Clivensi & Comite de Marka (qui tunc Comitatum Markæ obtinuit) Coloniensis Prasul Theodoricus de Morfa, qui etiam in gratiam Gerhardi conscripsit militiam contra Adolphum Gerhardi fratrem Ducem Clivensem, ut is ejiceretur, & contra farter Gerhar-

hardus utriusque terræ fieret Dominus : *Militarunt* igitur tunc *Colonienſi* & *Gerhardo Markenſi* multi *Duces* & *Comites*, *Dux Lotharingia*, *Dux Saxonia*, *Dux Brunſwicenſis* & *Luneburgenſis*, *Dux Bergenſis*, item, 6. *Epifcopi* tulerunt opem *Markenſi*, ut *Moguntinus*, *Treverenſis*, *Leodiienſis*, *Wirtzburgenſis*, *Monafterienſis* cum *Colonienſi* : item, *Comites* 15. de *Ebenellenbogen* / de *Sarnveden* / de *Bitsch* / de *Lichtenburg* / de *Sultz* / de *Weida* / de *Vollneſtein* / de *Wirmeburg* / de *Blanckenheim* / de *Zegenheim* / de *Gerabſtein* / de *Riffenberg* / &c. item *Domini* de *Rifferscheit* / de *Binsſtingen* / de *Hensperg* / de *Eroneburg* / de *Sleyden* / de *Moynſchawe* / &c. Hi omnes evocati per *Colonienſem* *Præſulem* *Theodorum* & conjuncti *Comiti Markenſi* magnis copiis cum *Colonienſi* *Præſule* invadunt *Clivenſem* *Ducem* *Adolphum* nomine fratris *Gerhardi*, & ingens illa multitudo hominum omnia abſumpſit & devaſtavit in iſta regione : incendiis, rapiis & oppreſſione valdè ditionem illam milites confecerunt : Interim *Duces* *Brabantia* & *Burgundia*, quorum ſororius erat *Adolphus Clivenſis*, facti ſunt arbitri inter fratres, & composuerunt illos, ut dimiſſis copiis quieſceret *Gerhardus*, quanquam tunc non ſtaret poſtea promiſſis *Adolphus*.

Theodoricus de Morſa *Archipræſul* *Colonienſis* anno 1441. magnis productis copiis voluit *Suſatenſes* ad quandam ſervitutem redigere, ſed illi pugnarunt pro antiquo patrio jure, reſiſtens *Theodorico* : item cum ruruſum produceret magnum exercitum contra *Suſatenſes* idem *Præſul* anno 1444. & ex *Arnsburgo* rectâ cum exercitu in *Suſatenſes* tenderet, conſtantes in ſententia permanſerunt, nihilque de veteri jure remittere voluerunt : tandem eligerunt in hereditarium Dominum *Adolphum Clivenſem*, qui erat etiam *Comes de Marka*, qui cum filio *Joanne* indixit ſtatim bellum *Colonienſi* : interim per biennium uterque Princeps multum ſibi damni intulerunt bellis, rapinis & incendiis, demum anno 1446. altero *Simonis* & *Jude*, certavit cum ſuo exercitu ante urbem contra *Suſatenſes* *Epifcopus* : *Oppidani* vero cum *Joanne Clivenſi*, facta excuſſione, ſtraverunt hoſtes ante mœnia pugnantes ita, ut ducenti ex optimis & lectiſſimis *Epifcopi* equitibus & nobilibus caperentur : Tunc cecidit in illo certamine *Comes de Witgenſtein* / *Præpoſitus* ad *S. Gereonem*, & *Philippus de Naſſaw* : *Suſatenſes* ex armis, equis, haſtis & aliis bellicis instrumentis, quæ hoſtibus & captivis adimerant, confecere novem millia aureorum & 60. captivi deinceps ſolvere cogebantur pro ſua redemptione, 32. millia aureorum. Iratus

Epifco.

Episcopus precibus & pollicitationibus eò permovit *Ducem Saxonia*, ut ei maximum *Bohemorum*, *Misnensium* & *Thuringorum* *Saxonumque* exercitum adduceret, quo cinxit urbem *Susatensem* per mensem, & tandem cum per mensem ictibus bombardicis isti milites nihil proficerent, oppugnarunt urbem fere per dies 14. In illa oppugnatione ipse *Coloniensis Prasul* fere occubisset; interim perierunt ex oppugnatoribus mille & quingenti, quos desiderarunt cum 28. viris, qui in fossis & concavis locis urbis occubuerunt, cum tantum ex oppidanis in tam longa oppugnatione octo desiderarentur. Erat autem in urbe quidam *Dominus de Swaynenburg* nomine *Gabinus*, militans *Clivensi*, qui cum intelligeret *Bohemorum Ductorem* esse *Comitem in Sterneberg* suum cognatum, conquestus est illi de ignominia sibi ab *Episcopo Coloniensi* & ab aulicis in *Ducis Bergensis Curia* illata, petiitque ab eo, ut partim propter agnationem, partim propter communem patriam, suum vindicaret stemma. Hoc intelligentes *Bokemi* cum suo ductore, quia etiam videbant frustra tentari oppugnationem, conversi in *Episcopum*, facti sunt quasi ipsius hostes: is autem aufugit in oppidum *Geseke*/ id nisi fecisset, forsan ab ipsis aculeos mortis reportasset.

Anno 1486. *Fredericus Caesar Colonia* investivit etiam dominio & jure urbis *Susatensis* & *Comitatu de Genep/ &c.* *Joannem*, *Clivensem Ducem* & *Comitem de Marka*, filium istius *Joannis*, qui se patiebatur animose obsideri in urbe *Susatensi*, atque ut iste *Joannes* fuit avus *Domini Guilielmi Clivensis* & *Juliaci Ducis* præstantissimi, qui hodie superest, ita hic qui se inclusum detinuit in urbe propter reportandam victoriam ab hostibus, fuit illi avus magnus, si recte tamen supputo.

Gobelinus, *Decanus Bileveldensis*, in suo *Cosmodromio* scribit *Fredericum IV. Comitem de Altena* genuisse *Adolphum V. Comitem de Altena* & *I. de Marka*.

Idem *Gobelinus* scribit sub *Henrico Frederici filio* occidisse *Fredericum de Altena Coloniensem Prasulem*; sed hoc non est verum, quia is fuit *Comes de Jsenberg*/ teste *Krantio*, *Ertwino* & *Coloniensi Chronico*.

Idem *Gobelinus* scribit, quomodo anno 1410. bellum intulerit *Wilhelmo Paderbornensi Archipræsul Coloniensis*, *Fredericus*, & *Adolphus Clivensis Dux* & *Comes de Marka*, qui *Susatensis* & vicinarum urbium cives multos conjunxerant: cum autem essent in ditione *Paderbornensi* in loco palustri, dicto de *Delbrügge*/ & securi essent duo Heroes nimis confidentes suo agmini numerofo, nec manerent ipsi in castris sub dio pernoctantes, accidit ut clam à tergo de nocte eos adoriretur *Episcopus Pader-*

Yyy

bor-

bornensis Wilhelmus de Monte vel Berga, & sterneret misere, quia cum viarum ignari essent & in palude harerent, etsi longe plures eorum essent, tamen eluctari non potuerunt: ita accidit ut vexilla Comitis de Marka victoriosè Paderbornam inferrent cives: Interim Archiepiscopus & Comes de Marka, collectis circa oppida Lippe / Geseke / Bryle & Rhüden militibus, rursùm Paderbornensem ditionem invasere, & ab utraque parte armati sibi multum damni dedere per novem menses, tandem accessione Leodiensis Episcopi facti sunt insolentiores in Paderbornensem Episcopum, qui tamen se fortiter defendit: Verum intervenientibus amicis & cognatis utriusque partis controversia est belle composita, &c.

Comitum de Ravensberg quædam acta, res gestæ ac historiæ excerptæ ex diversis Chronicis & primo ex Krantio.

Krantius in Metropoli lib.5. cap.32. Ottonis Saxonis origine & Principis insignis ex quatuor filiabus unam duxit Hermannus de Calvela, quæ genuit Otthonem & Henricum Comites de Ravensberg: Idem dicit in Saxonia libro 5. cap.15. Libro 8. cap.25. Metropolis ait idem. Ludovicus Comes de Ravensberg fuit Episcopus Osnaburgensis numero 33. vir magni animi, qui Simonem Dominum de Lippia, multa damna ex arce Engeren/ antiquo Saxonum propugnaculo, dantem ditioni Osnaburgensi cepit & in urbe turri forti inclusit. Nam occurrit Simoni armato ejusque agmini per compendia viarum armatus ipse, & congressione facta more militari, cum multo labore exantlato infesti concurrissent, tandem capitur Comes Simon & captivus abducitur, ejusque captivitas duravit in annum sextum, quo præterito, datis multis & celebribus obsidibus, ex quibus plerique Comites erant, libertati restituitur. Hic quoque Ludovicus bellum gessit cum Episcopo Monasteriensi Comite de Monte, cui adhærebat Comes de Marka, atque ipse cum Monasteriensi Præsule descendit contra Ludovicum in aciem, ubi cum diu tandem longa conflictatione pugnatum esset superatur Comes de Marka, & interim quoque Ludovicus, accepto per errorem lethali vulnere à proprio famulo (qui putabat se Comitem Markensem pungere) periit triduo post pugnam.

Krantius in Saxonia lib.6. cap.39. Hermannus Comes de Ravensberg / fuit in castris Philippi Archiepiscopi Colonienfis pugnantis (sed infelicitè) contra Henricum Leonem prope Osnaburgam.

Idem

Idem libr. II. cap. 17. Pugnarunt *Hervordienſes cum Oſnaburgenſibus adjuti à Comite de Lippia*, & excipientes prælio hoſtes numero plures, quamvis diu paribus armis & animis certarent & aliquandiu æqua felicitate ſtare viderentur, fuderunt, atque ita victoria impetrata *Hervordienſes ex hoſtibus viros LX. ſecum duxere captivos*, alii per fugam ſibi conſulebant, &c.

De rebus geſtis *Comitum de Ravensberg* brevis annotatio ex *Chronico Ertwini Ertmanni*, Conſulis Oſnaburgenſis, deſumpta.

Cum *Oſnaburgenſis Episcopus Philippus* per annos ſeptem cingeret arcem fortiffimam *Baronum de Holten* / quos alii *Comites* vocant, & tandem everteret, tulit ei auxilium *Comes Ravensbergicus*, qui etiam inde retulit pro laboribus ſuis *liberas ſedes in Mittendorpe* / & *Judicium lignarium in nemore Hilte* / &c.

Ludovicus, Ravensburgicus Comes, Episcopus Oſnaburgenſis, provocatus ab *Everhardo Comite de Marka* nomine *Episcopi Monasterienſis*, (à quo acie auctus & inſtructus eſt *Comes de Marka*) ad bellum, coactus eſt ad arma diſponere ſe ſuaque, interim prius jejunium indixit *Ludovicus*, & præmiſſis precibus, ad pugnam invitus ab adverſario pertractus, fortiter ſe & ſuam Eccleſiam tuetur contra hoſtem, reportata domum victoria, quanquam & ipſe lethali vulnere accepto periret triduo poſt pugnam, hinc ſunt verſus hi de illo.

Corpore *Zacchæus*, animo *Judas Machabæus*

Alter eſt iſte *David* Marcenſem cuſpide ſtravit, &c.

Idem *Ludovicus Episcopus*, virtutibus & devotione clarus, de ſuo patrimonio quicquid illius erat, contulit ad collegium novum fundandum in oppido *Bileveldenſi*, & perſuaſit fratri *Otthoni Comiti in Ravensberg* / &c. ejusque uxori *Comitiſſa Haddewiga* nomine, tum deinde filiis eorum *Hermann*o Præpoſito *Tungerenſi*, *Ottoni* Canonico *Oſnaburgenſi*, *Ludovico* & *Brunoni* fratribus, ut & illi villas, prædia, agros, poſſeſſiones, & alia bona conferrent ad duodecim præbendas, quatuor præbyterales, quatuor diaconales, & quatuor ſubdiaconales conſtituendas in novo collegio, quod auctoritate reverendi Domini *Ottonis Paderbornenſis Episcopi* faciebant, conceſſa iſtis *Canonicis novarum præbendarum immunitate & libertate*. Hoc ita per *Episcopum Oſnaburgenſem* & prædictos ratificatum eſt anno 1214. 2 Idus julii, &c.

Yyy 2

In

In Comitatu Ravensburgico captus est post multa utrobique hostilia commissa, à Wilhelmo Duce Montis, & Comite Ravensburgico & Ottone Comite Tecklenburgico hostis eorum Simon Comes de Lip. anno 1373.

Ex Chronico Coloniensi pauca excerpta.

Guilielmus de Monte Dux & Comes de Ravensberg capitur à filio Adolpho, qui tunc occupabat Comitatum Ravensburgicum, cum autem mater, quæ erat soror Casaris Roberti Palatini Comitis & Bavaria Ducis, conquereretur de violentia filii apud fratrem, banno imperiali notabatur Adolphus; interim fit compositio inter patrem & filium, & liberato patre, consequitur partem Ducatus Bergensis filius, nempe illam, quæ ab hac parte Wipera fluminis erat Ducum Bergensium: Postea cum frater Adolphi Wilhelmus desereret Episcopatum Paderbornensem spem melioris lucri, & tunc speraret se Coloniensem Prasulatum impetraturum, atque in eo frustraretur, iniit tandem post multa bella, quæ gesserat cum Theodorico de Morfa Comite obtinente Archiprasulatum, rationem concordia, & ducta ejus ex sorore nepte filia Nicolai Tecklenburgici Comitis occupavit Comitatum Ravensburgicum, relicto Ducatu Bergensi Adolpho fratri.

Hic Wilhelmus ut erat magnæ autoritatis Heros, cum Archiepiscopo Nicolao de Delmenhorst (teste Ertwino) redegit in concordiam Episcopos dissidentes & belligerantes, Monasteriensem Henricum de Morfa, & Osnaburgensem Joannem Deipholdium, &c.

Chronicon Coloniense refert, quomodo Bohemi vehementer vastaverint templa, ædes & tuguria per totum Comitatum Ravensburgicum, propterea quod quidam Dominus de Swaynenburdy esset in gnominia affectus in Aula Ducis Bergensis, &c.

Gobelinus Decanus Bileveldensis scribit in suo Cosmodromio, quomodo domuerit Phriseos potenter Comes Ravensburgicus, & reversus domum victoriam inde retulerit.

F I N I S.

CHRO-

CHRONICI MONASTERIENSIS;

LIBER PRIMUS,

Ex

DN. ALBERTI KRANTII

METROPOLI collectus,

*Qui continet CATALOGUM NUMERUMQUE
Episcoporum Monasteriensium;*

Atque recitat breviter, quæ ab eis peracta sunt,
præcipuè autem sacra, &c.

Auctore

HERMANNO HAMELMANNO;

Licentiate Theologo.

*Posteriores tres libri quorum Author mentionem in præfa-
tione facit, inediti mansere ac cum Authore mortui.*

Amplif-

*Amplissimo & Cordatissimo Heroi, atque omnibus virtutum,
pictatis ac doctrina vera generisque antiqui & splendidi dotibus celebra-
tissimo, omnique laude dignissimo,*

Domino WILHELMO KETLERO,

Quondam Monasteriensium Principi ac Præsuli commendatissimo, &c.

*Suo & omnium studiosorum pauperumque Patrono
longè colendissimo,*

Nec non ejusdem in Principatu Successori & cognato

Reverendissimo, Excellentissimo & Illustrissimo Principi,

Domino BERNHARDO,

*Ex celebri Nobilium de RASELD Stemmata profato,
moderno Episcopo & Principi Monasteriensi Præpotenti
& claro, &c.*

Principi ac Domino gratiosissimo benignissimoque, &c.

S. D.

HERMANNUS HAMELMANNUS, Lic. Theol.

Nuper utriusque Cels. Amplissimi & Splendidissimi Heroes, Domini Clementissimi, librum quartum virorum Westphaliæ doctrina illustrium, quo ditionis Monasteriensis viros doctos complexus sum, inscripsi & reverenter dedicavi, quāquam non in titulo, sed in ipsa præfatione fecerim honorificam T. Cels. mentionem, Reverendissime Præsul BERNHARDE, cujus rei rationes ibidem recensui: rogo interim T. Cels. reverenter, cum potissimum verecundia in causa fuerit, ut illud clementer ferat & boni consuiat. Jam vero deposito timore, cum ex professo in hoc primo libro & tuos, BERNHARDE Præsul, imo vestros, id est, utriusque vestrum antecessores, qui inde à primo Episcopo LUDGERO, quem in vestra Ecclesia Carolus Magnus Præsulem constituit, usque ad nostra tempora numeraverim & breviter recensuerim, non potui V. Cels. præterire, quia talis liber, qui vobis proprie debetur, aliis recte non potuit nec debuit neglecta V. Cels. destinari & inscribi. Quos obsecro eligerem in hoc edendo Patronos, quam V. Cels. qua illorum, quorum hic vita succincte describitur, vestigia ingressa est, atque Ecclesiam, sedem & locum occupavit, & possessionem obtinuit? Quod autem hunc

hunc primum librum nunc saltem emitto: & V. Cels. dedico, hac est causa, quoniam experiri & periculum facere volui, quomodo meus ille labor V. Cels. & deinde ejusdem Consiliariis & ditionis urbiumque vestrarum Proceribus placeret & acceptus esset, ne in vanum laborarem & sumptus perderem. Nam cum meis gravissimis expensis hunc edam, non potui reliquos tres (quorum unum ex Krantio adhuc, alterum ex Ertwini Ertmanni Consulis Osnaburgensis Chronico, adjunctis quibusdam ex Chronico Colonienfi, postremum de rebus nostri seculi partim ex Sleidano, partim aliunde congestis, vel ex observatis quadam experientia, siue ex aliorum relatu collectum, simul conjunctos dare suo tempore decrevi) libellos prius emitte, nisi id de V. Cels. voluntate clementi, atque ejusdem patrocinio ac subsidio fieret. Cupio, modo id citra meum, ut qui opes hujus mundi non habeo, dispendium & damnum fiat, prodesse patriae nostrae Westphaliae, & ejus aliquot historias in lucem dare constitui, veluti jam antea absolutam ditionis Osnaburgensis & ibidem Episcoporum historiam divulgavi: Ita nunc etiam de gestis & rebus Monasteriensium amplissimis publice exhibendis eorumque Principibus recensendis animum adjeci. Nam scio, quam sit omnibus cordatis & piis jucundum & honestum notitiam majorum suorum habere & res in patria praeclare gestas intueri. Prodest quoque extare certas illorum, qui ante nos fuere etate priores, & praesertim Heroum historias, ut ipsorum vitiis à malo terreamur, virtutibus vero & exemplis honestis ad bonum excitemur. Hoc animo & hic liber editur & V. Excell. mittitur, quo & V. Cels. vestrique subditi certum numerum vel catalogum Episcoporum Monasteriensium, hoc est, eorum qui vestri majores & antecessores fuere, habeant. Postquam autem plerique docti, honesti ac studiosi Praesules in isto ordine & catalogo reperiantur, scio Domine BERNHARDE Episcopo celeberrime, istos imitari tuam Cels. memini etenim te adhuc juvenem ante annos fere 24. cum istic ego Aelii auditor essem & deinde posteris temporibus, cum ibidem aliquam provinciam anno 1550. administrarem, te jam virum gravem diligenter semper lectioni incumbere (quod etiam vel imprimis requirit Paulus ab Episcopo) & retulit nobis de tua in studiis diligentia, doctrina & opera bonis libris & literis accurate impensa meus cognatus & tuae olim Cels. nondum in Praesulatu existentis minister, venerandus vir Henricus Voltlagius, jam Canonicus Dulmoniensis collegii, ut non immerito te censeam optimis quibusque ac doctis Episcopis Ecclesiae Monasteriensis (quorum etiam honesta est facta mentio & relatio in libro 2. virorum Westphaliae doctrina & virtute illustrium) adnumerari posse, & existimo non alia de causa, quam propter eruditionem, diligentiam, sapientiam, aequitatem

&

& alias virtutes te ad Episcopatum Monasteriensem à magnifico Capitulo Cathedrali profectum & in locum Domini KETLERI, præstantissimi cognati tui, tunc se multis de causis tali Principatu abdicantis, constitutum ac electum. Itaque T. Cels. hunc merito librum reverenter inscribere volui, non veritus, quod forsane ea alienior sit à me homine Augustana Confessionis & sententia. Nam ut me nec Evangelii, nec mea pudet professionis, ita testor & profiteor, (ut Licentiatus syncerioris doctrina) hanc nostram omnium sincerissimam esse doctrinam, utpote quæ unicum Christum sapit, & in eodem nobis solam ostendit salutem, quæ etiam in ipso Christo tantum remissionem omnium peccatorum exhibet, & excluso omni adminiculo humano, & creaturarum, operumque subsidio, in eodem illo Christo & non in alio vitam aeternam offert. Si propter hanc doctrinam affligimur, consolabitur nos Christus suo exemplo & testimonio. Interim spero T. Cels. pro sua clementi humanitate & sincero in studiosos doctosque affectu, ut quæ est ipsa literis, judicio & prudentia egregie ornata, gratiose nostrum libellum suscepturam, & non iniquam fore in me propter confessionem, quæ jam suam in Imperio libertatem consecuta est ex singulari misericordia Dei: Nec etiam opinor T. Cels. agere ferre, quod vestrum cognatum & antecessorem Dn. WILHELMUM KETLERUM vobis vestraque Cels. nomini augusto prætulerim, cum noverit illam communem regulam: Qui prior est tempore, potior est jure. Ita & hic ordine & electione prior te fuit, & si ille voluisset isto amplius frui & potiri Principatu ac regimine, vel te ipso iudice nunquam forte T. Cels. ad istud dominium pervenisset. Itaque hac æquitas & ratio requirebat, ut te illi postponerem.

Et quanquam sciam WILHELME KETLERE, Heros pientissime & lectissime Domine, tuam quoque Cels. agrius adhuc laturam pro sua innata humilitate & singulari modestia (ut quæ jam omnes honores, pompam, & aliam mundi gloriam contemnere didicit & revera contempsit) quod in titulo hujus præfationis, moderno Episcopo & Principi Monasteriensi, tuo cognato & Principi illustri, cui etiam te ipsum, nunc ut audio subjecis, tuam præstantiam tuumque nomen ubique splendidum præposuerim, tamen precor, ut hoc mea rusticitati & inurbana incivilitati ascribas, partim etiã amiri, quo in te apior, & tuam gratiam prosequor, imputes. Non etiam suspicor id nulle & inique laturum prædictum cognatum tuum Dn. BERNHARDUM, Præfulem jam Monasteriensem, (qui tibi sine omni dubio hunc honorem libenter & merito tribuit largiturque, atque non aliter te quam Patrem, majorem & antecessorem suum, & qui olim suus Princeps & Dominus etiam fuit, veneratur & osculatur, tuoque consilio sapientissimo sape utitur) præsertim cum id ita ordo ferat,

Et tu illi olim propter rerum usum, eruditionem, eloquentiam, sapientiam aliasque virtutes, quas ipse praedictus Praesul & omnes sani, multique etiam Principes ac Domini in te celebrant & magni faciunt, forte non sine suo etiam suffragio, in electione cum ad Praeposituram primo, tum deinde ad Principatum praelatus sis: & quotusquisque censeret tam cordatum Principem hac non aqua lance perpendere & pie cogitare, ut ei meum institutum esse contrarium non possit? Vehementer igitur precor ut non agre feras, sed potius boni consulas huiusmodi meam temerariam audaciam. Nam qui totum & tam amplum Episcopatum cum omnibus suis insignibus & celebribus splendoribus deposuisti volens, & quasi sprevisisti, te etiam nullam multo minus prerogativam jam amplius querere non nescio: Sed ignosce mea libertati. Sic ego apud me reputo, te, qui non agros, domum vel aliud quid propter Christum deseruisti, sed omne hoc, quod altum, potens & magnum est coram mundo & esse potuit, longeque pretium agrorum & domuum superat, nempe gubernationem splendide regionis, dominium multarum urbium, tot & tam egregias reliquisti arces, ea solum de causa, ut pie de te creditur, quo placatus & placidus pacatam & sanctam in Christo vitam duceres, recepturum non centuplum tantum in hac vita, sed etiam millecuplum & postea ex gratia FILII DEI vitam eternam, ubi inter doctores, tanquam lucifer inter praecipuas stellas, ut qui multos exemplo, consilio & vita ad iustitiam erudisti, fulgebis. Perge ista tua, celeberrime Domine KETLERE, virtute frui, afflictos excitare, profugos extorresque recipere, miseros consolari, mendicos pauperesque pascere, oppressos liberare periculis, auxilium doctis praeberere, supplicibus salutarem dexteram porrigere, ut haecenus consuevisisti, & sic erit tibi laus in terris & merces copiosa in caelis. Sunt certe in te dona natura, ingenii ac corporis admiranda: est in te cogitatio rerum singularis, iudicium peracere, memoria summa, plurima litera divina ac humana magnis studiis acquisita, unde tibi formata est dicendi facultas eximia, pietatis ac vera antiquitatis exacta cognitio, praesertim in rebus sacris, ut etiam inter praecipuos Theologos locum habere possis, postquam cum tuo sacellano & studiorum quodammodo socio, viro doctissimo & venerando Dn. Joanne Hammakero, historiis ac veterum libris studiisque sacris, quando otium datur, tempus omne impendas. Etsi tibi jam etiam non opes, dignitates & stemma splendidum (nam ex tuo antiquo genere etiam ante te & fratrem tuum jam dominatum occupantem in Livonia, Principes prodiere) praeter numeratas T. Cels. dotes, desunt, & ista dona laudesque multis videntur mirabiles, ut sunt profecto, tamen ille tuus omnium pomparum contemptus, item ista tua Principatus & regiminis depositio & abdicatio facit, ut omnium oculi non sine admiratione

Z z z

ratione

ratione singulari in te sint coniecti, ut te etiam cum gaudio intuantur angeli & custodiant in visis tuis: quid dicam de tua modestia, verecundia, mansuetudine, benevolentia, benignitate & charitate aliisque tuis donis, quibus polles, quibus te omnibus commendabilem facis, & quate etiam in cælum usque extollunt? Sed reprimo me in tuis laudibus enumerandis, ne adulari videar. Interim tua Cels. hac à sui amantissimo benigne suscipiat, & Hamelmannum clientem suum redamare propter CHRISTUM & ejus studia promoveri non gravetur.

Tuam quoque Cels. Reverendiss. & Inclyte PRINCEPS BERNHARDE, rogo reverenter, ut T. Cels. pergat bene de suis subditis mereri atque hoc facere, ut diligatur, colatur & ametur deinceps ab iisdem, denique literis & studiosis favere, ut inde gloriam & honorem cum Domino KETLERO reportet: Clementiam, mansuetudinem, humanitatem tuam à multis predicari audio: itaque de istis tuis virtutibus confidens, tuam amplitudinem & Dign. demisse precor, ut hanc inscriptionem, qua T. Cels. opto, ut apud Deum & homines gratiam consequatur, clementer suscipiat. Volui enim eadem meam in te tuamque ditionem observantiam declarare, imo potius hunc librum tui erga studiosos & doctos beneficii ac humanitatis, qua commendatur, testem constituere: Placeat igitur T. Cels. quod meo labore exaratum & meis deinceps sumptibus in honorem T. Cels. divulgatum est. Hoc si grato clementique animo suscipias, calcar addes, ut reliquos libellos tres de rebus Monasteriensium ad honorem nominis tui mox quoque protrudam in lucem.

Valeat utriusque Cels. diu.

LIBER PRIMUS.

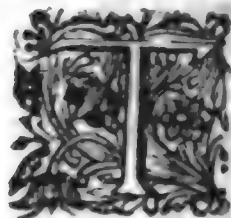
CHRONICI MONASTERIENSIS,

Ex

KRANTII METROPOLI collectus,

Qui Catalogum

EPISCOPORUM MONASTERIENSIIUM continet, &c.

Krantius Libro I. Metropol. cap. 5.

Iertiam Episcopalem Ecclesiam erexit Rex (*Carolus Magnus*) in mediterraneis Saxoniae, nunc Westphaliae in *Mymyns grode* / loco populofo ac celebri (unde apparet aut tum urbem etiam, vel saltem celebrem pagum fuisse illam urbem, quae jam *Monasterium* dicitur) qui postea ab insigni ibi fundato Monasterio dominarum nomen mutuabatur, ut urbs tota *Monasterium* usque hodie diceretur. Praeposuit ibi Pontificem sanctum virum LUDGERUM, natione *Phrisium*, fratrem *Hildegrius Halberstadensi Pontifici*. Quippe regio *Phrisiorum* praedicatione divi *Bonifacii* Archiepiscopi Moguntini illustrata multos jam tum habebat & emisit Christianos, inter quos & LUDGERUM virum inde à pueritia sanctificatum, qui praedicationis sancto officio tam ardentem incubuit, ut merito *Saxonum Apostolus* & memoraretur & esset. Instinctu *Alculni* evocatur LUDGERUS ex Monasterio Galliae *Benevento*, ubi in studio pietatis & religionis adoleverat, & praeficitur à *Carolo* congregationi Canoniorum, quam aliquot annos laudabiliter rexit. Hunc inquam praefecit *Mymyngerdensis* Ecclesiae pastorem, & jubente Rege consecratur à *Coloniensi Archiprasule Hildebaldo*. Hic *Ludgerus* de facultatibus sui patrimonii celebre Monasterium ordinis *D. Benedicti in Werdena ad Ruram* fluvium, in quo sanctus vir sepultus est, extruxit. Emigravit autem anno 809.

Idem libro I. cap. 25. *Mymigerdevordensi Ecclesia* post *D. Ludgerum* praeficitur GERFRIDUS, nepos ejus, qui praedecessoris sui vitam & mores imitatus dignum se tanto viro praestitit successorem. Nam & operibus virtutum & miraculorum gratia non caruit. Alia de hoc Pontifice nulla legimus, quanto praefuerit tempore, & quibus fulserit operibus.

Ibidem, Successor *Gerfrido* datus est ALFRIDUS, vir magnae devotionis & sanctitatis, unde Ecclesiae suae & populo sibi commendato in diebus suis utiliter & fructuose praefuit.

Zzz 2

Kran-

Krantius libro 1. *Metropol.* cap. 34. *Mimigerdevordensi* per ea tempora præfuit LUBERTUS Pontifex, vir magnæ devotionis & humilitatis, sed in hoc notatus, quod *Werdenam* regalem *Abbatiam Ecclesiæ suæ* abalienavit.

Libro 2. cap. 18. *Metropol.* In *Mimigardevordensi*, nunc *Monasteriensi*, *Ecclesiæ quintum locum tenuit* BERTHOLDUS, vir eximiæ devotionis ac sanctitatis. Per tales enim patres morum gravitate & vitæ mundicia præditos jacere placuit altissimo fundamenta Ecclesiarum, non tam marmore & auro rutilantia, quam doctrinæ & virtutum miraculis redundantia. Serpsit ea ætate per multos lachrymabilis morbus & tumore linguarum, vindicante fortasse occulto iudicio rerum arbitro Deo linguarum loquacium venena. Intumuit in ore lingua maximo dolore, nec valere medicorum ulla remedia, donec BERTHOLDUS in Deum respicere iubente cum letanias & jejunia populo indiceret, plaga cessaret.

Libro 2. cap. 29. *Mimigerdevordensis Ecclesiæ* per eam tempestatem habuit Pontificem WILHELMUM, religiosum in Christo Sacerdotem, pridem plebanum pastorem in *Eggenhusen*: Magna is erat humilitate & sanctitate conspicuus: apud hunc illorum temporum Imperator (non enim annectitur, poterat esse vel *Ludovicus* vel *Conradus*, qui *Arnolpho* succedere) dum vice quadam in venatione cervum insecutus, per longissimos recessus nemoris ab errasset. pernoctem hospitio receptus, cum petere ab eo aliquid jussisset, intelligens hospitem suum esse Imperatorem, petiit, ut quem primum cervum in veneratione cepisset, corrigiam sibi de pelle ejus daret, qua cinguli loco uteretur: Annuit Imperator, & videns sanctitatem viri, pollicitationemque factam aliamente reponens, quam primum vacavit *Mimigardevordensis Ecclesiæ Episcopatus*, vocavit igitur susceptorem & hospitem suum WILHELMUM, eique de eadem providit, & totis conatibus renitentem ad eam perduxit (sic quoque, ut hic Wilhelmus renitebatur suscipere istam curam, nostro tempore deposuit istius Ecclesiæ Episcopatum volens multis de causis WILHELMUS KETLERUS, fugiens quoque honores) leguntur de hoc viro & alia multa laude digna. Quanto autem tempore præfuerit, quid magnarum rerum peregerit, annales non memorant, hoc solo contenti percensere, quo merito, quave occasione pervenerit ad Episcopatum.

Libro 1. *Metrop.* cap. 15. RICHARDUS per ea tempora *Mimigar-*

gardevordensem regebat Pontifex Ecclesiam, vir in utroque homine Nobilis. Nam *regium ex Anglia sanguinem* trahere Pontifex ferebatur: non minus & religione insignis.

Ibidem secutus est *Richardum* in Episcopatu, ordine *octavus*, nomine RUMOLDUS, cujus in præcipuis virtutibus memoratur, quod in fame & caritate annonæ, multam impendit largitatem indigentibus, alter veluti *Joseph in Egypto*, sic ille in *Westphalia*, terra satis inaquosa & sitiente frugumque non superabundante. Sed quoniam pietas ad omnia valet, potuit in optimo patre providentia & diligentia & circumspectio, ut tunc multis fame deficientibus fuerit salutis conservator. Idem quoque dicitur de *Wilhelmo Ketlero*, qui etsi nunquam novis exactionibus pressisset subditos, ita tamen providentia & studio per paucos annos præfuit, ut etiam jam sese abdicaturus Præfulatu, an. 1557. in summa annonæ caritate, suis pauperibus commode provideret, &c.

Ibidem: Excepit ordine 9. in ea Ecclesia HILDEBOLDUS, cujus memorabile nomen inde est, quod fratribus suis multa providens benefecerit: Admoneor hoc nomine, quod in annalibus ubique lego per Ecclesias vixisse fratres ordine utique Canonico, &c.

Ibidem: *Decimus* ordine in hac Ecclesia Pontifex DODO erat, cui bonum sed breve datur testimonium, quod Ecclesiam suam laudabiliter rexit, hoc est, vita & moribus doctrinaque instruxerit, foris & intus providit, ut ubique bonum haberet testimonium.

Libro 1. cap. 35. *Mimigardevordensem* Ecclesiam tunc rexit vir Deo & hominibus acceptus SVEDERUS ordine 11. qui pro sanctitate vitæ omnium opinione dignus habitus est, qui in *sanctorum numerum* referretur.

Libro 3. Metrop. cap. 46. *Mimigardevordensem* tunc *duodecimus* in ordine administravit THEODORICUS, vir ad utramque rem sollicitus, & intus in religione, foris cresceret opibus & rerum abundantia: Fertur amplificasse Præbendas Ecclesiæ suæ, circa annum Christi 1000. Quanto autem tempore præfuerit, quid deinde rerum gesserit, in annalibus non legitur.

Libro 4. cap. 5. *Mimigardevordensi* Ecclesiæ *tertius decimus* præfuit Episcopus SEGEFRIDUS, qui singulari studio præbendas & facultates Ecclesiæ uberiores reddidit, intusque & foris omnia in meliorem partem & uberiores statum redegit. Annales sunt hic valde sobrii.

Libro 4. cap. 14. Eidem Episcopatu præfuit deinde insignis vir

HERMANNUS, ejus nominis I. Episcopatum summa cum industria administrans, & religione in Deum præcipua & in populum vigilantia non vulgari. *Hic primus instituit, dedicavit & consecravimus Monasterium & Ecclesiam trans aquas*, quod brevi Monaster. ita excrevit, adeoque factum est celebre, ut nomen dederit urbi & Episcopo. Ita ut paulatim abolito veteri *Mimigarde vordensi* vocabulo inceperit dici *Monasteriensis* & civitas & Ecclesia, quod nomen prævaluit in hodiernum usque cum Christiana religione in finem suum.

Libro 4. cap. 24. *Monasteriensis* jam dicta ex fundato & magnificato Monasterio 15. Præsulem habet ROBERTUM, qui multis bonis distasse & amplificasse fertur Ecclesiam.

Libro 5. cap. 2. & 8. *Monasteriensis* Ecclesiæ datur FREDERICUS *Marchionis Misnensis frater*, Præpositus fratrum Ecclesiæ Magdeburgensis, vir bonus, doctus & nobilis. Hic ut erat locuples, ita *Ecclesiam S. Mauricii extra muros urbis exedificavit*, fratribus implevit, stipendia procuravit & perpetuum sui nominis monumentum ibi reliquit, sepultus est in eadem, postquam multis multa cum laude illi præfuisset annis.

Libro 5. cap. 29. *Monasteriensis* Ecclesiæ præficitur post *Fredericum* ERPO, nepos ejusdem *Frederici*, vir nobilis ex sanguine Magnopolensi oriundus, quamvis ista nobilitas tunc in Paganismo esset. Hic aliique cum *Dodone Episc. Leodiensi* & *Godfrido Duce Bulionis* (puto Billionis) ad exhortationem *Urbani II. Pape* cum magna expeditione Christiani populi mare transierunt, & *Antiochiam* cum civitate *Hierosolyma* receperunt: Reversus est tamen hic Pontifex voti compos factus, in patriam & Ecclesiam suam, multis post feliciter annis gubernavit, bonoque fine consummatus bonus Christi miles, pastorque plebis emigravit sepultus ad *S. Mauritium extra muros*.

Libro 5. cap. 33. *Monasteriensis* Ecclesia per hæc tempora passa est tumultum. Nam HENRICUS IV. præfecit ei virum excellentem BURCHARDUM, sed illum veluti schismaticum & Henrico anathematizato subscribentem, ejecerunt ministeriales sui & *Comes de Arnsberge*. Sed *Henricus V.* illum potenter reposuit. Et ut expressius rem explicemus; *Albanensis Episcopus*, *Cardinalis*, *Apostolica sedis legatus*, *Archiepiscopus Coloniensem* & *Monasteriensem Burchardum* ab officio suspendit, & ipse *Monasteriensis*, contra eum, *Ecclesia ministerialibus* & *Comite Westphalia de Arnsberg*, *Frederico adnate*, expellitur, capitur, & ad Imperatorem *Henricum V.* adducitur & in vincula conjicitur, quem postea Hen-

Henricus idem rex Monasterium veniens sedi suæ restituit, &c. Et mox libro 6. cap. 9. Cum jam inter Cæsarem & Saxones oreretur bellum, non deferuit restitutorem suum *Burchardus* prædictus, igitur iterum ejicitur, & THEODORICUS *Comes de Winesberg* reponitur, donec illum quoque *Henricus V.* rex rejiceret & *Burchardum* reponeret. Cum autem *Henricus Imperator* jam summo Pontifici reconciliaretur, *Burchardus* quoque de sua Ecclesia fit securus: Sed erat magna causa cur illum ablegaret Imperator ad Imperatorem Constantinopolitanum (fuit ergo doctus) in qua legatione moriens defecit: Tum *Dux Ludarus & Comes de Winesberg* / THEODORICUM suum reduxere, sed tanta erat civium & ministerialium Ecclesiæ pertinacia, ut nullo modo sibi paterentur præesse *Theodoricum* illum, armis ergo cogendi erant, ut parerent. Qua in conflictatione cum jacula ignita immitterentur in urbem, cum universa urbe conflagravit templum S. Pauli (hoc etiam ita refert in Saxonia lib. 5. cap. 41.) sed Dux compatiens tantæ jacturæ, prospexit ut impendio suo pro magna parte & Ecclesia & civitas restitueretur. Quo in prælio multos jure militari captos morte multavit, & Ecclesiæ ædificandæ sic prospexit, ut quorum opera male defensa perierat, eorum pecunia de novo fundaretur. THEODORICUS in Ecclesia sua usque ad finem vitæ remansit, reparationi struaturarum & reformationi morum tum plurimum necessariae institit, perfecitque ad bonum modum, priusquam vivendi finem faceret.

Libro 6. cap. 20. In Mimigardevordensi vel Monasteriensi Ecclesia hoc ordine invenio *Burchardum* post *Theodoricum*; nec adjiciunt annales, an is sit, qui cum *Theodorico* de Cathedra certabat, cum partes ejus tueretur *Henricus V.* sed cum pro *Theodorico* faceret *Dux Saxoniae Ludarus*, post imperans, dejicitur, & *Theodoricus* reponitur. Sed quod iste sit alius convincitur ex hoc, quod *Burchardus* prior in legatione Imperatoris defecerit, & tunc primum repositus *Theodoricus*. Non potuit ergo *Theodorico* succedere jam ante defunctus in legatione. Habetque testimonium iste *Burchardus* post *Theodoricum* numeratus, quod Ecclesiam sub *Theodorico* per bellicum tumultum concrematam restituerit, quod temporibus primi *Burchardi* dari non potuit. Facit tamen numerus & ordo (nam iste *Burchardus* 19. habetur) ut prior *Burchardus* in numerum non ponatur, alioqui esset iste 20.

Libro 6. cap. 32. Monasterienus Præsul tunc erat EGBERTUS, ordine 20. inter Pontifices istius Ecclesiæ. Hic Monasterium puellarum

TRANS

trans amnem tempore Theodorici Episcopi incendio consumptum restauravit & foeminas ex illo incendii tempore evagantes in cognationibus suis specie quærendæ opis sub anathemate revocavit, & plurimum renitentes inclusit, &c.

Libro 6. cap. 45. Monasteriensi Ecclesiæ præfuit WERNERUS 21. vir omni virtute conspicuus.

Libro 7. cap. 5. Monasteriensis Ecclesia habet Pontificem 22. HENRICUM II. qui multum laboravit pro nova Ecclesia erigenda, providitque quæ necessaria fuere, sed ad effectum ipse non perduxit, passus quod S. David in ædificando templo Hierosolymitano.

Libro 7. cap. 15. Hic fuit deinde Pontifex LUDOVICUS, *patrum Otthonis Comitis de Eecklenborg* qui tunc potenter dominabatur in terra, & ut erat magnanimus, ita Ecclesiam amplificavit, multisque donavit rebus & libertatibus.

Libro 7. cap. 21. Mimigardevordensis Ecclesiæ Præsul erat deinde GODSCHALCUS, ordine 24. hnmili genere Saxo natus, sed natalium originem virtute & industria supplevit. Nam *Imperator Fredericus* ejus laudabili vita permotus eidem de ista ditione providit, quem & laudabiliter rexit & fortiter adversus insurgentes defendit.

Libro 7. cap. 27. In ditione Mimigardevordensi regebat ad novissima *Frederici* tempora & per successionem *Henrici filii* ejus, HERMANNUS ejus nominis 2. *Comes in Eakenellenbogen* / quem patrem cognominabant, ordine 25. hic annis triginta præfuit Ecclesiæ: Hic *intra civitatem suam instituit duas Ecclesias collegiatis Martini & Ludgeri*, augens rem divinam: *Instituit etiam & dotavit Monasterium campi Sanctæ Mariæ (Mariensfeld)* in quo & primum lapidem posuit & magnam pecuniæ summam superimposuit.

Libro 7. cap. 33. Ecclesia Monasteriensis Episcopum meruit post Hermannum, insignem virum *Bremensis Ecclesiæ Præpositum OTTHONEM*, *natum de Benthem Comitem*, Comitis de Cappenborg propinquum. Hunc ferunt primum per Capitulum electum, qui fuit ordine 26.

Libro 8. cap. 5. Monasterii erat post *Otthonem Comes de Zsenberg* / THEODORICUS, ordine 27. Hic præclarum opus præstitit in *ædificanda Ecclesia nova S. Pauli*, ubi primum posuit lapidem, deposita ad hoc ædificium ingenti summa pecuniæ, quod factum est in die *Magdalena*: *Dedit fratribus novem Ecclesias deinceps ab illo conferendas*, sed quæ censum solve-

solverent matri & Capitulo, & alia pleraqua fecit memoratu digna, quæ tamen in fastos non sunt relata, ac ne anni quidem regiminis ejus annotati.

Libro 8. cap. 14. Succedit LUDOLPHUS de HÖRTE (quos *ministeriales* vocat *Krantius*, sed erant *Barones majores* teste Ertwino) vir magnanimus, qui in Episcopatu multa dura perpessus est de inimicis suis, & de Ecclesiæ hostibus gloriose triumphavit.

Libro 8. cap. 31. Post Ludolphum fit Episcopus nobilis OTTO de Lippia, ejus nominis *secundus*, vir strenuus.

Libro 8. cap. 45. WILHELMUS de HÖRTE fit 30. Episcopus, qui hoc tantum reliquit in Ecclesia memorabile, quia dedit fratribus in Ecclesia sua *Divi Lamberti & in Bilsrebecke* proventus.

Libro 8. cap. 55. Post Wilhelmum fit GERHARDUS de MARKA, vir illo sacerdotio & majori dignus, religionis amator & propagator, qui fundavit & dotavit collegium in Borsen/ & multa contulit Ecclesiæ suæ, &c.

Libro 9. cap. 6. *Trigesimus secundus* *Praeful* est EVERHARDUS de DEESE/ *ministerialem* arbitror familiam, (sed fuit dominium in terra Juliaca) Hic fuit vir sine controversia magnus: Hic in rebus arduis utramque expertus fortunam, nec explicatur in annalibus, quid egerit quidue passus sit, nisi quod promptum est conjectare, rebus bellicis pro Ecclesia implicitum, nunc victorem, nunc victum fuisse.

Libro 9. cap. 22. Monasteriensi ditioni præerat OTTO III. Comes de Retberg/ vir memorabilis, *Praepositus Paderbornensis*, 33. Episcopus, sed cum sex annis præfuisset, sentit adversarium *Coloniensem Praepositum Conradum*, à quo cum premeretur, cedit potentiori, & mox in exilio est mortuus: *Is igitur factus* 34. Episcopus tantum per quatuor annos in Episcopatu male quæsito fuit: damna primum gravia inferens ditioni & ipse patiens, qua in re graviter Ecclesiæ prædia & ministeriales laborabant, inque ea perplexitate mortem is obiit. Electionem istius *Conradi* & quæcunque idem ordinaverat, concesserat, instituerat, destituerat & autorisaverat, *Clemens V. Papa* tanquam *invalida* cassavit *reprobavitque*.

Libro 9. cap. 31. Tunc Monasteriensi Ecclesiæ datus est Episcopus præclarus & magnificus Dominus LUDOVICUS de HASSIA,

literis apprime instructus: *Provisio illa prima facta est per Clementem V. Comes Clivensis Ottho illum introducit: Ecclesiam Monasteriensem bene & laudabiliter rexit: In domestica familia clericos primos habuit, quum contra nostri temporis Pontifices, clericos in postremis, militares in primis habent: Vita erat integra, pauperibus misericors, bonis amabilis, reprobis terribilis, in bellis fortunatus, inter Principes acceptus & honoratus, in casibus duris interritus: Ultra omnes Prædecessores suos opibus, gloria & honore pollebat, & anno Præsulatus sui 49. migravit hinc.*

Libro 9. cap. 45. ADOLPHUS Comes de Marka, vir satis in jure Canonico doctus, *Canonicus Coloniensis, fit Monasterii Prasul, & satis pacifice rexit ditionem per aliquot annos, sed postea ingruentibus malis pressuram sustinuit adversariorum, qui eum & Ecclesiam suam graviter impugnarunt. Interim ille per Romanum Pontificem translatus est ad Ecclesiam Coloniensem, in qua non diu perstitit, sed in manus Romani Pontificis eam resignavit. JOANNES autem de WERNERBO/ qui ei in Ecclesiam Monasteriensem successit, & solenniter quidem introductus & honorificentissime exceptus, cum vix unum annum in ea perstisset, mox transfertur ad Ecclesiam Trajectensem. Ita Ecclesia Monasteriensis tum contempta est, ut facile eam dimitterent, data spe uberioris loci. Tum quoque cepit ista Translatio Pontificia frequentari, quæ ante non consuevit fieri, nisi magnis & ponderosis de causis. FLORENTIUS quoque de WERBAVEN 38. Episcopus Monasteriensis, cum esset Canonicus Coloniensis, mox quoque per Urbanum V. de hac Ecclesia Monasteriensi providetur: Hic quoque in diebus suis utiliter providit Ecclesiæ, perdita ille recuperavit, quæ reperit, adauxit & Ecclesiæ rebelles domuit: atque idem mox post aliquot annos per eundem Urbanum translatus est post prædecessorem suum in Ecclesiam Trajectensem, quam summa industria ad finem vitæ laudabiliter rexit.*

Libro 10. cap. 27. *Ex Apostolica provisione fit Monasterii Episcopus. POTO de POTENEEEN/ vir Bohemus, ad hoc provectus, ut facile cerni potest favore Imperatoris Caroli IV. qui Bohemus ipse, hominibus suæ gentis favebat. Venerat hic Poto cum decenti Comitatu & habuit Ecclesiam suam invisurus. Cum appropinquaret oppido Hamme incursionem patitur equitum, quæ res non rara tum fuit in ea provincia.*

cia, præsertim cum alienigena venisset in ea Ecclesia sumere Episcopatum: Multi ex suis vulnerati sunt & alii capti: Ipse vix elabatur defensus à suis: In prædicto oppido moram traxit aliquandiu, donec cives Monasterienses obviam progressi honorifice eum deducerent, ut saluum & incolumem in suam civitatem comitarentur. Honori hoc dantes sedis Romanæ, & nihilominus alienigenæ viro pietatem & humanitatem ostendere voluerunt: ipse tamen cum moribus alienus & vernaculæ linguæ imperitus esset, sua sponte elegit abire, *translatusque* est postea ad Ecclesiam Swerinensem.

Libro 10. cap. 44. Post *Pothonem* fit *Præsul* HENRICUS *WUZZI* qui primum *pastor* erat in *Hertsfelde* postea factus *Scholasticus Ecclesiæ Monasteriensis*, inde etiam *Præpositus*, pro eo quod res Ecclesiæ strenue ac legaliter administravit, itaque *eligitur tandem Episcopus*, Dioccesim prudenter rexit & multas difficultates perpeffus, forti & constanti animo perstitit, & fere in omnibus victor evasit, sed morbus, quem *tympanitem* dicunt, (genus est hydropicis) victor ejus fuit.

Libro 10. cap. 49. Sequitur Pontifex OTTO de *HONNA Comes*, qui pridem Ecclesiæ Pontifex talem se gerebat, ut Episcopatu dignus ab omnibus judicaretur. Hic erat bellorum amator, bellis gerendis aptior, quam Ecclesiis administrandis: In armis satis fuit fortunatus, hostes Monasteriensis Ecclesiæ fere ad extremum profligando & capiando, ex quorum bonis, prædiis, arcibus & oppidis fines ditionis Ecclesiasticæ mirificè ampliavit. Denique immortale nomen in Ecclesia sua pro ditionibus, quas addiderat Ecclesiæ, pro autoritate, quam revocaverat in Ecclesiam, cum jam pene venisset apud multos in contemptum ista Ecclesia, reliquit.

Libro 11. cap. 30. Post OTTHONEM optimum & victoriosum Pontificem sequitur HENRICUS de *MONNA* / *frater Archiepiscopi Coloniensis Theodorici*, vir illo & majori loco dignus, qui Ecclesiam per sua tempora gubernavit in omni tranquillitate, quippe cui prædecessor vias straverat pacis: Pertinaces hic stravit, inquietos eiecit, cui frater auxit dignitatem formidandus, si quis se adversus *Henricum* commovisset.

Libro 11. cap. 40. Monasteriensis Ecclesia post defunctum Henricum incidit in gravissimam perplexitatem, quæ in durum ac diuturnum excrevit bellum: nam *Canonici elegerunt legitime WALRAMUM*,

Henrici prædecessoris fratrem Comitem de Morfa/ propter Theodoricum Archiepiscopum Coloniensem, cujus nomen tunc erat per multas Provincias celeberrimum, contra ministeriales & cives vociferabantur Walmarum ab Ecclesia Trajectensi rejectum & indignum; ERICUM vero Hoyensem Comitem, nuper pulsum ex Osnaburgensi Ecclesia, Coloniensem Præpositum, propter bene merita patris sui Otthonis eligendum censuerunt. Interim Capitulum non fuit visum ex dignitate sua cedere clamoribus vulgi & populi, ac suo jure eligendi decedere, denique Archiepiscopum contra se excitare. Itaque egressi urbe ad suos se quisque propinquos, ut sunt omnes Canonici ordine militarium orti, nec patiuntur plebei generis quemque, etiam si sit literis & eruditione excellentissimus: Asperum & odiosum bellum consurgit. Joannes de Doya Comes, frater Erici, gaudebat uberem sibi datam exercendæ virtutis materiam. Itaque cives Monasterienses æquè ad causam ferventes ille ducebat: nec illo contenti, conduxere stipendio Ducem Brunsvicensem Fredericum, ut Theodoro Colonensi per diocesim vaganti opponerent Principem. Melius aliquanto sibi consulissent, si Joannis ductibus contenti, ex ejus sententia rem gessissent. Fredericus ferox ab annis Princeps, cedere nescius, ubi vidit hostilem exercitum impune vagari, egressus tuto loco, castra fixit in aperto, volens hoc crimen gloriæ suæ inferre, ut vel cederet, vel lateret: Potuisset extraxisse tempus, quod ad auxilia illi, quæ erant non longe, venissent, sed efferbuit indignatione, in prælium exiens cum paucis adversus triplo majorem & expeditiorem exercitum pugnaturus: Ibi quanquam fortem operam & Dux & milites sui navassent, tamen quod necesse fuit, conclusi in manibus multorum superantur. Capitur Dux ipse & multi sub illo militantes: Abducitur captus Coloniam, ibique diu manens: laxandum se Monasteriensium ære arbitratus est: Illi vero ad rem minime properavere, arbitrati præter mandatum se injecisse periculo non necessario Ducem. Cogitur post multa se suo ære laxare: mansit quærimonia ad posteros: Interim variis casibus in octavum usque annum extrahitur bellum: (de quo latius refert in Saxonia Krantz lib. II. cap. 36.) Et tamen non cessavere cives se opponere Capitulo, sed pertinaciter bellum continuarunt, licet Dux esset captus. Quum interea illustris Dominus Joannes Dux Bavaria in Italia agens intelligeret contendendum neutri magnum jus esse, Curiam petens, Ecclesiam impetravit vacantem. Literas expedit & venit in loca vicina,

na, de jure suo insinuans. Jam partes ambæ bello fessæ gaudebant, se invenisse, quo malum terminarent : Suscipitur hic cum honore & introducitur, & per illum omnia pacantur. Jam enim in fata concesserat *Walramus*. *Joannes* præfuit Ecclesiæ in summa religione, donec ad Ecclesiam *Magdeburgensem* postulatus, eo concesserit.

Libro 12. cap. 3. & 6. Optimus Princeps *Joannes* Monasteriensis antistes sit *Præsul Magdeburgensis*, & assumitur *HENRICUS* de *Schwartzberg* Comes, *Bremensis* Archipræsul, ea lege, non ut administrator sit Monasteriensis, sed ut sit ibi Episcopus, si volet & poterit : *Bremensem* vero Ecclesiam permittente Romano Pontifice in commendam retineat. Quid non facit ambitio secularis & majoris respectus ? Ille quidem transibat in *Monasteriensem* & *Bremensem* non reliquit.

Capite 13. *HENRICUS* quotidiana mansione decoravit Ecclesiam Monasteriensem : Ibi versabatur totis annis, raro *Bremensem* Ecclesiam invisēbat, omnia quæ juris illius erant ex *Bremensi* ditione in aliam advehi curavit, arcem *Delsmenhorst* tenuit ille ita, ut ubique esset securitas & ne quidem audiretur de ullo periculo. Pervenit ad annum 96. post 1400. & tunc vivendi finem faciens quievit, cum *Bremensi* Ecclesia per 33. annos Monasterienā per 30. annos præfuisset.

Libro 12. cap. 24. Per obitum *Henrici* postulatur insignis & prudens vir Dominus *CONRADUS* de *REDEBACH* Ecclesia *Osnaburg. Episcopus*, qui tunc factus est *Monaster. Præsul* & administrator *Osnaburgensis*. *Monasteriensis* enim pro sua dignitate & opulentia titulum requirit in suis Pontificibus, non contenta administratione. *Conradus* autem vir doctus, humanus & industrius ambas gubernavit, à Capitulo tamen suo & ministerialibus injecto freno satis ut fertur restrictus, ut nisi quod illi approbarent, in majoribus decerneret, præsertim in rebus bellicis : nec iniquum, quippe qui ea in re & opibus & armis & suorum periculo capitum coguntur adesse. Fruebatur tamen *Conradus* temporum tranquillitate, & maxima nihilominus autoritate habitus est Episcopus armis, viris, opibus, arcibus, prædiis reliquisque rebus ad splendorem abundantissimus. *Frisia* contermina (*Monasteriensi* ditioni in *Emeslandia*) magnis motibus agitata deposcebat auxiliaria arma, quod *Ezardus Phrisie orientalis* Comes conjugem teneret neptem *Conradi* ex fratre, sed ille palustrium rebus se non immiscet.

Ex Appendice ad Metropolim Krantii adjecta.

Monasteriensis Ecclesia viduata est morte Conradi, eligitur ex choro Coloniensi Illustris Princeps ERICUS ex DUCIBUS SAXONIE INFERIORIS (de Lovenborg) qui Ecclesie Hildesimensi cedens permisit illam Germano fratri suo Joanni: Hanc vero Monasteriensem majoribus subnixam viribus & opulentiore non contempsit: Late enim illa imperat, multis abundat militaris ordinis viris. Ecclesia cum multis rebus insignis, in hoc solo mirabilis, quod ab initio ordines mendicantium non est passa, nisi paucissimis locis: prospexisse patres visi sunt multa Ecclesiarum præjudicia, quæ se magis ac magis aperiunt (ait Krantius) in singulos dies.

Hæc ex Metropoli Dn. Krantii.

Sequitur nunc brevis additio de reliquis Episcopis sequentibus.

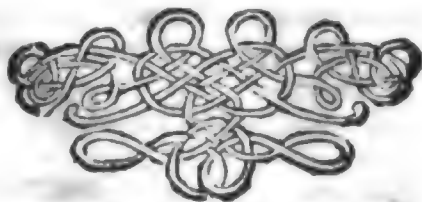
Mortuo Erico de Lovenborg Duce Saxonia & Westphalia (nam & hunc quoque sibi usurpant titulum) eligitur FREDERICUS de WEIDA Comes, frater Hermannii Archiepiscopi Colonienfis: Quid ille egerit, plane ignoro: interim ille tandem resignavit ad manus Capituli Episcopatum in favorem & gratiam tamen Erlei de Grubenhagen Brunsvici Ducis, Episcopi Osnaburgensis, quem petebat sibi substitui: Annuente Capitulo admititur ERICUS Osnaburgensis Episcopus & Paderbonensis administrator, (habuit enim multos in Capitulo sibi faventes, quod sine muneribus fieri non potuit) verum Fredericus, qui vel ibi firma non est usus valetudine, vel quod aliud ipsum moverit, cur defereret Episcopatum, sibi ad vitam, certam inde summam quotannis reservavit, quæ est etiam ratificata per Capitulum: Interim moritur anno 31. Ericus, & in ejus locum eligitur FRANCISCUS WALDECHIANUS Comes, cui contigit gravis illa statim molestia cum Anabaptistis, quanquam antea de consilio Capituli, propter admissos Evangelii Doctores & susceptam Evangelii doctrinam occupasset vias omnes & aditus, ne quid in urbem importari posset annonæ. Sed quia tunc Telgte quidam Capitulares & consilarii Episcopi capiebantur per cives Monasterienses, interventu Landgraviæ res est composita (de qua re alibi latius dicam) Deinde vix biennio elapso, cum Anabaptisticus furor invaderet celebrem urbem, obfedit illam Episcopus, collecta undique ex tribus ditionibus (erat quo-

quoque *Osnaburgensis* Præful & *Mindensis administrator*) suis valida manu, postquam etiam conduxisset hinc inde milites: sed cum ille solus aliquot mensibus omnem belli sumptum fecisset, *Coloniensis Archipræful Hermannus de Weida*, & *Clivensis Princeps Joannes* (ut qui magnas occupabant provincias in Westphalia) vicino Episcopo auxilio miserunt pecuniam, tormenta, item cohortes aliquot peditum & equitum. *Coloniensis ex arce Urnsberg* profectus ipse in castra fuit, communicandi consilii causa, neque multo post urbs fuit aliquot locis oppugnata: Cum autem ejus per vim capiundæ spes nulla superesset, 7. fuerunt extructa circum castella seu propugnacula (vulgo *Blockhäuser*) tollendi causa commeatus, cum singulis peditum signis & cohortibus aliquot equitum, qui ibi essent in hybernis: continuandæ vero causâ obsessio- nis atque belli, quod ad omnes æque pertineret, *Monasteriensis* Episco- pus ab iis Principibus atque civitatibus, quæ sunt Rhenanæ provin- ciæ, tanquam à vicinioribus auxilia petebat, &c. Sed reliquam istius belli historiam ad finem perducam in quarto libro, ex *Sleidano* & *Kerssenbrochii*, *Bolandt* & aliorum scriptis ac relationibus. Diu præfuit *Fran- ciscus*, multa recuperans in ista ditione: tandem *urbatus inopinato bello Philippi Ducis Brunsvicensis*, anno 1553. incidit in morbum subito & moritur in arce *Walbeck* / sepultus *Monasterii in summo templo*, qui istam urbem & ditionem Anabaptistarum furore perditam restituit & lau- dem hinc perpetuam meretur.

Illo mortuo eligitur **WILHELMUS KETLERUS**, *Præpositus Monasteriensis*, & *Consiliarius Ducis Julii & Clivie*, &c. qui cum per trien- nium provide, pacifice & prudenter, ut homo doctus, pius & sapiens, pro sua singulari virtute ac gratia rexisset ditionem istam, denique nul- li exactionibus (*Schattunge*) gravis fuisset subditis, imo potius paupe- rioribus ex suis bonis succurrisset, tandem ultro volens se abdicavit isto *Principatu & amplissimo Episcopatu*, cum esset Metropolis *Westphaliæ* elegantissimæ, & munitissimæ urbis Dominus: atque ipse gubernator inquam esset celeberrimæ provinciæ, cujus amplitudo fere ad Rhenum usque extenditur ab una, & ab altera parte ad *Wiseram*, tum fere ad Mare usque versus *Phrisiam*: denique et si is florentissimam regionem magna cum laude possideret, tamen maluit privatim tranquille & bona conscientia vivere, quam tantum onus dignitatis sustinere. Ma- gnum & ineffabile factum, & virtus stupore quodam digna & miranda, res-

resque pene inaudita, quod is vir & Heros contempserit honores tales, nomen inquam gratiosum, amplum dominium, Jus & autoritatem in multa celebria oppida & pagos plurimos, quod dimiserit tam celebres possessiones, tot etiam arces, denique omnia mundi bona, delicias, pompam & si quæ alia sunt, quæ omnes fere homines quærunt, sectantur, investigant & appetunt. *Ipsius discessus & abdicatio, quæ fiebat an. 1557.* (si recte memini) omnibus nobilibus, ministerialibus, urbium & oppidorum administratoribus, civibus, rusticis, accolis & incolis, denique omnibus subditis, imo vicinis Heroibus, nobilibus & urbibus mœrorem & dolorem attulit ingentem, quia omnes Dn. KETLERUM diligebant, venerabantur & magnificiebant.

Illo se sic Principatu abdicante, quanquam *din recusarent recipere suam illam abdicationem Dn. Capitulares*, & interim ille perstaret in sententia, tandem eligitur in ipsius locum cognatus ejus BERNHARDUS à RASFELD/ vir prudens & literis excultus, qui hætenus quoque præfuit utiliter ditioni, & multa de consilio Domini Ketleri prædecessoris & cognati sui sapienter fecit: Et RASFELDI gubernatio prospera est etiam hodie, &c. De rebus Monasteriensium nostro tempore factis plura in *libro quarto* dicemus.

CHRO-

CHRONICI OSNABURGENSIS

LIBELLI DUO,

In quorum priori sacra tractantur,
altero vero res gestæ commemorantur,

Collecti ex

ALBERTI KRANTII

METROPOLI & SAXONIA,

per

HERMANNUM HAMELMANNUM,

LICENTIATUM THEOLOGUM,

in honorem suæ Patriæ.

Quibus fruantur Domini, cives, conterranei que nostri in Inclita urbe & ditione Osnaburgensi tantisper, donec supplementum vel augmentum additionemque ex Chronico Dn. Ertwini Ertmanni, quondam Consulis Osnaburgensis, dederimus, qua omnia illa, quæ hic non dicuntur, vel forte desunt, plenius, apertius & perfectius tractabuntur, atque neglecta & præterita à Krantio resarciuntur & complebuntur, eaque absolventur, quæ ad plenam Historiam Osnaburgensem pertinere videbuntur.

Reverendissimo Præsuli & Clarissimo Principi, Illustri genere, eruditione multa, ingenio & aliis natura dotibus excellenti

Domino JOANNI,

Antistiti Osnaburgensi & Comiti de Hoya ac Brochusen/&c.

Domino observandissimo, Patria que sua Principi clementissimo.

SI Doct. Krantii Metropolim, vel historiam Ecclesiasticam insueamus, Reverendissime & Clarissime Princeps, inveniemus magnam Episcopatum diversis temporibus etiam in Westphalia & Saxonia diversitatem fuisse. Dati enim primo sunt & constituti Ecclesiis Episcopi ab ipsis Imperatoribus docti & pii, qui ipsi etiam docebant publice in Ecclesiis & officia sacra exercebant: Et tunc confirmatio non à Romano Pontifice sed ab Archiepiscopo proximo & vicinis duobus Episcopis petebatur. Hi enim electum examinare & deinde consecrare solebant: Mox & ipsi Cæsares, neglectis saepe doctis, providebant de Episcopatibus quibusdam in aula: tandem illud jus conferendi Episcopatus eripuerunt Imperatoribus Romani Episcopi, & non leve certamen super ea re inter Cæsares & Pontifices Romanos oriebatur, cujus principus creditur fuisse autor Gregorius 7. antea dictus Hellebrandus, qui etiam conjugium Germanis Sacerdotibus ademit: interim in quibusdam locis ipsi fratres communiter in collegiis viventes (sic enim olim dicebantur) qui postea capitulares vocabantur, ceperunt vel ex suo ordine vel aliunde Episcopos eligere, qui mos etiam hodie manet fere apud omnes cathedrales Ecclesias, atque tunc quoque ad se transferebant Romani Papæ confirmationem omnium Episcoporum, quam etiam ultro ipsi deferrebant multi electi, qui malebant istam ab illò, quam à Metropolitanis petere, forsitan ne examinarentur, atque deinde, ne jugo alicui vicini Metropolitanis subessent, quia facti Principes Imperii, impetratis Regalibus inceperunt fastu laborare: Crescente sic pedetentim pompa, noluerunt etiam ipsi Episcopi postea sacris se immiscere, sed aluerunt vicarios in spiritualibus, hoc est, suffraganeos, quibus sacra commiserunt perficienda, ipsi Principum more viventes: addamus etiam illud ex Krantio, quod uno tantum Episcopatu contenti erant, nec ab eo facile transferebantur nisi gravissimis de causis, postea translatio erat usitata, quod etiam de vestra Cels.

Cels. antecessoribus testatur, postremo non transferebantur amplius, sed aliam commendatam incipiebant habere: nostro vero tempore ceperunt cumulare Ecclesias, & non unam habere commendatam sed plures, ut trium saepe Episcopatum sint occupatores, &c. Atque de tali & simili mutatione Episcopatum, quae in Westphalia & Saxonia facta est, perspicue ita diversis in locis refert Krantius. Non dicam nunc quomodo Paulus describat Episcopum, & quales in antiquissima Ecclesia Episcopi, ut Irenæus, Cyprianus, Ambrosius, Basilus, Augustinus & Chrysostomus fuerint, quia hic mihi cum Krantio est tantum negotium: optandum tamen esset, ut aliquando nostri seculi Episcopi ad priorem illam integritatem suorum majorum redirent. Sed redco ad Krantium, qui postquam recenseat talem & similem Episcopatum per Saxoniam & Westphalam mutationem, & simul describat inter alias quoque Osnaburgensem Ecclesiam, ejusque Episcopos (ex quibus tamen quosdam ignoranter prateriit) recitet, collegi breviter ex ipsius Metropoli, (quam mihi usui dedit, quia aliunde à Bibliopolis habere non potui, T. Cels. Inclyte Princeps, Officialis & Consiliarius Spectabilis, Eximius & ornatissimus vir. Conradus de Castro LL. Licentiatum & Decanum ad S. Joannem Osnaburg.) illa omnia quae ad nostram patriam spectant: Spero autem hac non ingrata fore T. Cels. postquam hic referatur, quid majores & antecessores vestri egerint. Cum vero nunquam historia aliqua Principis vel ditionis cujusdam in Westphalia sit edita, quod ego sciam, volui ego primus Osnaburgensis Ecclesiae & Episcoporum ejusdem Ecclesiae res gestas in lucem protrudere primò; tum quod illa prima in Saxonia fuerit Ecclesia atque civitas ipsa, Inclytum Osnabrugum, mea quidem sententia, omnium sit inter Westphalias antiquissima, etiam a Bructeris nomen habens; tum quod in eadem Ecclesia sit Academia & celebre literarum Phrontisterium totius quasi Saxoniae omnium primò constitutum. Gaudebit sane & non parvo afficietur recreatione T. Cels. quoties recordetur, quod isti praesit Ecclesia, quae prima in tota Provincia constituta est olim Ecclesia, & quae praeter reliquis omnibus tanto Schola ibidem per Carolum Magnum instituta ornatu ab initio decorata est: tertio quod etiam multos pios & doctos Rectores & Episcopos habuit. Interim Illustriss. Princeps certum est, T. Cels. omnes tuos antecessores facile eruditione vincere, quamquam Bennonem II. quem alii Bernhardum vocant, valde ab eruditione commendent annales, tamen te illi non cedere mihi persuasissimum habeo. Spero quoque T. Cels. fidelitatem, Zelum & religionem primi Episcopi Wihonis, deinde Gosberti, Theitmari & quorundam aliorum

qui in T. Cels. Ecclesia antefecula aliquot pii Episcopi fuisse, imitari, atque veram illam Adolphi, 28. Episcopi Osnaburgensis, humilitatem eamque non fictam sæpe ob oculos ponere & in exemplum trahere: adde quod tua Generosa & illustris familia Inclytorum Comitum de Hoya multis sæpe ditionibus & Ecclesiis, ut Hildesimensi, Monasteriensi, Bremensi, Osnaburgensi, Paderbornensi, Mindensi & Verdensi Præstantes Episcopos diversis temporibus dederit, quos omnes ut tua Cels. ingenio, iudicio, doctrina & lectione sine dubio antecellit, ita quoque opinor te quotidie eniti, ut eorundem tanquam majorum tuorum virtutes præclaras & egregia facta non tam imiteris quam longè superes, quod ut speramus, ita omnibus modis optamus. Meum in Patriam nostram officium & studium, quo T. Cels. antecessores prosequor tanquam clientulus T. Cels. & ditionis Osnaburgensis, ut T. Cels. in bonam partem interpretetur, doctissime Præsul, & clementer suscipiat, reverenter & submisso peto. Vale Princeps clarissime. Lemgovix Comitatus Lippie in die Barnabæ Apostoli, qui fuit 11. Junii, Anno Domini 1564.

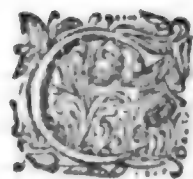
T. Cels. reverenter colens

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Licentiatus & Ecclesiastes Lemgovienſis.

LIBER

LIBER PRIMUS
CHRONICI OSNABURGENSIS
 Qui continet Sacra ex KRANTIO collecta.

Krantius in Metropoli libro 1. cap. 2.

Carolus ea lege servavit *Saxones* superatos, ut Christi fidem cum religione sulciperent. Igitur in loco *Osnaburga* habitatoribus satis frequente, cum vicinam *Widekindi* arcem (quæ teste *Krantio* libro 1. capit. 1. *vix passuum spaciis quingentis ab urbe Osnaburga sita fuit*, cujus ibidem extant adhuc reliquæ) jam captam impolito præsidio teneret, *Ecclesiam exadificavit primam in Provincia Episcopalem*, eique virum sanctum præfecit **WIHONEM**, primum ejus loci Episcopum. Et hic vir sensatus egit pro zelo sacræ religionis, satis verbo insistens & opere, ut creditas animas & servaret & multiplicaret, &c.

Admonitus *Carolus* dedit *Privilegium* novæ *Ecclesie Osnaburgensi*, ut utriusque ibi lingua schola haberentur, præessent doctores viri insignes, &c. In privilegio, quod *Krantius* verbatim recitat, legitur, quomodo quoddam nemus vel forestum ad usum istius scholæ contulerit ea ratione, ut ibidem Episcopus cum sumptu ab Imperatore adhibito, legationis honorem ab Imperatore in Græciam suscipiat. Itaque statuimus, ait in privilegio, quod in eodem loco *Græcas & Latinas Scholas* in perpetuum manere ordinavimus, nec unquam clericos utriusque linguæ gnaros ibi deesse confidimus, &c.

Krantius lib. 1. cap. 24. Metropolis.

Post primum *Wihonem* successit **MENGARDUS**, vel *Meingerus*, vir Præsulatu dignus & pro religione illa & fervore. Vidit hic Pontifex in diebus suis insignem illam cleri secularis reformationem sub *Ludovico pio* factam, cum Canonicis secularibus adimeretur succrescens pompa in auro & argento, in pellicibus variis magni pretii, quæ res jam tum excrevit in abusum plurimum per Gallias & Germaniam,

libro eodem cap. 40.

GESUWINUS, metuens iram Imperatoris, latitavit in cænobio *Fuldensi*, hinc tamen, interdum furtim ad suam excurrit Ecclesiam, ut officia Pontificis impleret.

Bbbb 3

Kran-

Krantsius lib. 2. cap. 17. Metropolis.

Molitione *Cobbonis*, viri nobilis (qui creditur Comes in *Ecklenborch* fuisse) qui multum potuit apud *Ludovicum Ludovici Imperatoris filium*, præficetur *Osnaburgensi* Ecclesiæ GOSBERTUS, qui ex *Suetia* ab apostatis exclusus erat: Hic interfuit Christianorum prælio in *Ebbeckstorp* ubi contra *Danos* infideles pugnarunt.

Libro 2. cap. 26. *Quintus in Osnaburgensi Ecclesia Pontifex* EGBERTUS, *Gosberto* mortuo & occiso in cæde peracta à Normannis, successit vir egregius. Hic rexit Ecclesiam suam per annos *decem*.

Libro 3. cap. 7. Præfuit Osnaburgensi Ecclesiæ EGELMARUS, vir Deo dignus & pontificali honore dignissimus, qui præfuit Ecclesiæ *annis tribus & triginta* summa laude, &c.

Libro 3. cap. 14. Osnaburgensi Ecclesiæ præfedit DODO, VII. Pontifex, & præfuit per annos 12. Ecclesiæ, quanquam credendum est quod per plures annos sederit usque ad *Ottonis primi* tempora.

Libro 3. cap. 25. *Octavus* numero præfuit Osnaburgensi Ecclesiæ *sub Ottone I.* vir optimus DROGO, qui pervenit ad annum Domini 909. quo tempore, 3. Idus Aprilis diem clausit suum.

Libro 3. cap. 39. LUDOLPHUS, vir nobilis, consanguineus *Ottonis II.* Imperatoris, fuit *nonus Pontifex*, vir optimus, qui pervenit ad annum 83. post 900. 3. Calendas Aprilis, & præfuit Ecclesiæ suæ summa cum laude per annos 14. hoc est, à 69. quo interiit decessor ejus, ad 83. annum, quo ille defecit, &c. hoc est, anno Domini 983.

Libro 3. cap. 45. *Sub Ottone tertio* fuit Osnaburgæ Episcopus DODO II. ejus nominis, & *decimus* in ordine Episcopus, qui sine querela versatus est in custodia gregis dominici, qui pervenit ad annum 96. post 900. atque dormivit in Domino 2. Idus Aprilis.

Libro 4. cap. 13. Osnaburgensis Ecclesia Præsulem habuit, post venerabilem THJETMARUM, Pontificem illustrem, MONCHERUM in ordine 14. qui Ecclesiæ *quatuor annos* præfuit *sub Henrico II.* & migravit ad Dominum anno 1028. sub *Conrado II.*

Libro 4. cap. 18. ELVERICUS, vel ut alii scribunt ALVERICUS, fuit 16. Episcopus Osnaburgensis, hic *quindecim* annis præfuit Ecclesiæ, & deinde mortuus est anno 52. post mille, Calendas Maji.

Idem libro 4. cap. 38. WERINCHERUS, quem nonnulli putant fuisse binominem, ut & Benno diceretur, præfuit Osnaburgensi Ecclesiæ per annos 16. *sub Henrico IV.*

Libro

Libro 5. cap. 26. BENNO II. præfuit Ecclesiæ Osnaburgensi sub *Henrico IV.* quem alii *Bernhardum* vocant, *ordine Pontificum 18.* qui hinc ad Dominum migravit anno 1088. undecima Calendas Augusti. Hic fuit ab ineunte ætate Deo deditus, origine Suevus: qui cum Scholis præfuiſſet apud Ecclesiam Hildesimensem, (docebant enim illa ætate Scholastici Sacras literas, & habebant, qui subdocerent in trivialibus) clarum illi nomen ex doctrina & vitæ religione conciliabat eum Imperatori *Henrico, Goslarie manenti* illa tempeſtate. Ita vacante Ecclesia Osnaburgensi eſt hic Benno ad illam magnis iſtius Imperatoris ſuffragiis eô promotus. Dedit quoque operam Pontifex ut vitæ ſanctimonia tantum, quantum dignitate excreſceret: Moniales extra regulæ limites retruſit in obſervantiam, &c.

Libro 5. cap. 36. Sub *Henrico IV.* præfuit Ecclesiæ *Marquardus*, *ordine 19. ex Abbate Corbiensi* factus Episcopus, qui eſt deſiſtit Episcopatu.

Libro 5. cap. 38. WIDO ſucceſſit *Marquardo* ſub *Henrico IV.* & ſedit annos octo, pervenitque vivendo ad annum primum poſt mille centum, 11. Calendas Maji mortuus eſt.

Huic ſucceſſit PHILIPPUS, *Comes de Cagenellenbagen ordine 25.* teſte *Krantio* libro 6. cap. 34. qui cum ſumma laude præfuit: Et duo monialia monaſteria ſunt ſub illo erecta, primum ex arce *Ojede* cum vir ibi eſſet militaris ejus nominis de *Ojede* ſine prole, & è conſenſu Domini feudi, prædiis & curtibus dotaret ad victum Deo ſervientium puellarum. Alterum in *Quarnhem* / quod ætate noſtra anno 85. ſub *Conrado de Rottberg Pontifice* poſt annum 1400. à Chriſto, ſanctam ſubit reformationem in moribus & diſciplina. Erat etiam tunc controverſia inter Eccleſiam majorem & D. Joannis collegium ſuper obſervatione ſolemnitatum in idem concurrentium, ſed opera Pontificis ceſſit minor majori, & in re-compenſam propagata eſt minor in multas villas, quæ ante illi non parebant, &c. Præfuit Eccleſiæ ſuæ laudabiliter per annos 32. &c.

Libro 6. cap. 44. Præfuit loco 36. Osnaburgeni Eccleſiæ ARNOLDUS, antea præpoſitus, qui ſtabilivit monaſterium in *Ojede* / adjectis ei prædiis de *Bardineſhufen*: Comes pro tempore iſtius feudi Dominus fuit *Tecklenburgicus*, qui iſta conceſſit monaſterio autorizante Episcopo per formam ſolemennem, quam ille in terrorem excogitavit. Erat tunc nobilis Domina *Eylica Comitiffa*, quæ & ipſa auxit monaſterii iſtius prædia, larga de ſuis manſis contributione: Hanc Episcopus donationem ratam habuit & autorizavit, interdicens, ne quis in futurum auſit hoc

hoc irritum facere. Præfuit Ecclesiæ suæ hic Pontifex cum summa laude per annos 22. circa annum Domini 1186.

Libro 7. cap. 7. GERHARDUS *de Lippia* sub *Frederico I.* Imperatore 27. Pontifex, qui capitulo suo & ministerialibus multa pro veteri licentia poscentibus non adquevit, vir acer ingenio, *Monasterium in Hersbroch monialium curavit reformari*, sorore sua, quæ præerat alteri monasterio, huc ad regendam sanctam confirmationem translata.

Libro 7. cap. 19. ADOLPHUS successit *Gerhardo in Ecclesia Osneburgensi*, vir singularis devotionis & industriæ, qui officium cantoris auxit sed oneravit vicissim, ut cultum religionis amplificaret: multa per industriam & sollicitudinem adjunxit Ecclesiæ. Cum iter faceret in *Barstennow* itinere medio castellam habuit vir leprosus, quem miseratus Episcopus, quoties pertransiret, curavit invisere, & allocutione fraterna invitavit ad patientiam, proposita ei in exemplum Christi passione, & nihilominus reliquit eleemosynam indigenti. Pertæsum erat ministerialibus more, quem ibi Episcopus faciebat præteriens: & tamen cum illi nemo opponere auderet fastidium, effecere, ut transitorio per viam Episcopo subduceretur per ordinationem illorum. Intrauit tamen de more castellam Episcopus, & quem illi dudum transtulisse videbantur, ne ibi tempus Episcopus tereret, videt ipse ante se in loco sedere consueto leprosum. Cui cum solita monita repetisset *Adolphus*, in gratias solvitur leprosus, dicens se doctrinis ejus Episcopi plurimum profecisse: & ita videntibus cunctis, qui aderant, spiritum efflavit: deditque signa sanctitatis, cunctis admirantibus, & de sua fraude, quam commiserant, dolentibus.

Libro 7. cap. 43. BRUNO, *Comes de Zsenberg* successit *Adolpho*, hic se ante finem vitæ abdidisse in *Monasterium* dicitur, & multa fecit in componendis controversiis, quæ erant inter canonicos Ecclesiæ & nonnullis ceterioris ordinis, nonnullasque quæstiones resolvit inter capitulum & Episcopos, ut se pacis sequesterum monstraret diligentissimum, octo annis fertur Ecclesiæ huic suæ præfuisse, quos impendit rebus Ecclesiæ salutaribus, plura factururus, si longior ei Pontificatus fuisset.

Libro 8. cap. 7. WEDEKINDUS, *de Waldegge Comes*, successit *Bruno*, & præfuit cum eximia laude per tempora sua, procurans res Ecclesiæ per decennium laudabiliter.

Libro 8. cap. 19. In locum Wedekindi venit BALDUINUS de RUSLE, vir insignis, Episcopatu dignus, qui inceptum prædecessoris sui

sui *Brunonis de Ecclesia collegiata in Biedenbruge consummavit*, Præbendas auxit, Præposituram pro canonico majoris Ecclesiæ, datis insuper literis in perpetuum rei memoriam, quæ extant, servavit &c.

Libro 8. cap. 28. *CONRADUS, Comes de Retberg* successit *Baldewino* ordine 32. hic transfudit collegium *Quakenburgense* in *Bramesche* / consentiente capitulo cathedrali, quod is locus commodior videretur rebus ad Ecclesiam pertinentibus, servato tamen cuique jure suo illibato, ut par erat. Pontifex hic per annos 28. præfuit bene Osnaburgensi Ecclesiæ.

Libro 8. cap. 52. *Conrado* successit *LUDOVICUS, Comes de Ravensberg* / tricesimus tertius Pontifex istius Ecclesiæ ordine, vir magni animi, qui Ecclesiam laboriose rexit, & plurima jura suæ Ecclesiæ recuperavit: annis autem duodecim præfuit Ecclesiæ.

Libro 9. cap. 11. Post *Ludovicum* accepit curam Ecclesiæ Osnaburgensis *ENGELBERTUS* cognomento de *WEPPE* / ordine 34. qui vigilanter Ecclesiæ commodis intendit: præfuit autem per annos decem.

Libro 9. capite 27. *Engelberti* locum occupavit post illum *GODTFRIDUS, de Arnsberge Comes*, qui per annos triginta gubernavit Ecclesiam suam multo labore, & tandem postulatus est ad Ecclesiam *Bremensem*, quo in loco non satis feliciter res ipsius transierunt.

Libro 10. cap. 4. Osnaburgensis Ecclesia cum vacaret, facta translatione *Godefridi* ad Ecclesiam *Bremensem*, quærebatur, qui succederet loco, & esset ordine trigesimus sextus: Erant tunc temporis insignes viri *Doctor Lubertus WEND* & *Dominus Arnoldus TUNCKOR* / canonici Osnaburgenses, qui contempto seculo in cœnobio *campi sanctæ Mariæ (Marienfeldt)* conversionis gratia, ordinem *Cisteriensem* sumpsere, quorum alter in novitiatu electus est in Episcopum Osnaburgensem *Doctor LUBERTUS*, sed is renuit & in religione sacra permansit, *DEO* inibi serviens per annos 26. Per hanc moram providis sedes Romana *M. JOANNI HOED* / *Decretorum Doctori, de Ecclesia ista*. Interim res erat insolita & nova, & ideo sine turbatione animorum fieri non potuit, & tamen quid facerent? digna erat loco persona, non tamen ingressa per ostium solitum libera electionis. Habebant exemplum proximi Domini *Ludovici de Hassia Landgravii*, qui per eandem viam ad suam Ecclesiam *Monsasteriensem* pervenerat. Hic *JOANNES* per annos sedecim Ecclesiæ qualitercunque præfuit, ejusque sepultura hodierno die cernitur in medio templi Cathedralis, &c.

Libro 10. cap. 24. Sequitur Joannem *Hoch* MELCHIOR, *Brunswicensis Dux*, ex *provisione Romani Pontificis*, quia tunc incipiebant ea via ingredi in Ecclesias majori etiam nobilitate illustres: Sed *is* tandem *transfertur per Pontificem ad Sverinensem Ecclesiam*, & ita absolvitur Ecclesia Osnaburgensis ab eo, quæ certe tali Pontifice non multum gloriatur.

Libro 10. cap. 48. Translato ad Sverinensem Ecclesiam Melchiore Duce Brunswigenli Transylvano de Grubenhagen/ non Vicarium D. Theodoricum de Marca elegerunt, sed THEODORICUM de *HONNEN*/ *pridem Præpositum*, virum magnanimum, in Episcopum, qui duras habuit partes gubernandæ Ecclesiæ, propter statum à prædecessoribus turbatum.

Libro 11. cap. 25. Vacante Ecclesia electus est HENRICUS *Sleswicensis Dux*, vir bonus, sed ille mox, percepta morte fratris Gerhardi, abiit ad suos deferens Ecclesiam, (Hic omittitur à *Krantio* OTTO de *HONNEN* administrator, & JOANNES à *DEPHORTE*.)

Libro 11. cap. 39. ERICUS *Comes de HONNEN* electus Osnaburgæ in Præsulem, mox ejicitur sede. (Hic præteritur HENRICUS de *Morsæ* administrator, & ALBERTUS de *HONNEN* / à *Krantio*, de quibus agemus in appendice vel supplemento ex *Ertwini Chronico* desumendo.)

Libro 11. capite 41. Fuit deinde Episcopus electus in Ecclesia Osnaburgensi insignis & nobilis vir Dominus CONRADUS, *Comes de Deipsholt*/ qui præfuit summa cum laude Ecclesiæ usque in *uberem senectam*, libertatem Ecclesiasticam utroque gladio defendit, opponens semurum pro domo Israhel, peregitque, ut sub illius regimine satis refloresceret mirè depressus status rerum Ecclesiasticarum.

Libro 12. cap. 21. Osnaburgensem Ecclesiam deinde accepit nobilis & insignis vir Dominus CONRADUS de *Netberg*/ Pontificio ibi præditus honore, electus à capitulo, vir industrius & humanus, majori etiam loco dignus, Ecclesiam usque hodie non sine laude gubernavit, *jam sedens in Monasteriensi*, hanc tamen retinet, ut nunc mos habet, commendatam in administratione.

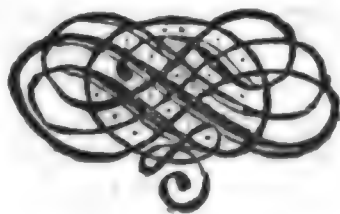
Krantius in appendice Metropoleos asserit ERICUM de *Brunswico* Ducem *Grubenhagium* primo *Osnaburgensem* & mox *Paderbornensem* quoque factum Episcopum.

Accessio nostra.

Sub illo ERICO fuere pacifica tempora, tantum quod in mutatione religionis per *Lutherum* facta severus esset defensor Pontificiæ doctrinæ,

Strinæ, atque etiam propter seditionem ortam, autore nobili *jano de Oberch* / & patriciis duobus ductoribus *Ottone Episcopo* & *Joanne Ertman* / filio prudentis Consulis *Ertwini*, (qui zelo quodam concitarunt plebem & cives ad destruendum Pontificiorum dogma, eorumque potentiam enervandam) *multavit urbem magno argento*, anno 1525. quod etiam fecit *Paderborna* anno 1528. Tandem cum ad se compositione quadam transtulisset *Ecclesia Monasteriensis curam*, ut trium amplissimarum Ditionum possessor gloriosus esset, moritur in *Fastenaw non sine sinistra suspicione* anno 1531. Huic succedit *FRANCISCUS Waldechianus Comes*, qui & *Monasteriensis factus est Prasul*: *Mindensis* vero *Ecclesiæ administrator*: quid ille in expugnatione *Monasteriensis urbis* egerit & *Sleidanus libro decimo*, & *Lutherus in tomo secundo Germanico Wittenbergensi*, copiosè referunt: Multi etiam sub hoc Episcopo, durante obsidione *Monasteriensis*, cum *sex istis Prophetis*, qui erant *Monasterio missi Osnaburgam*, ubi capiebantur, clam ex civitate propter stultam plebem, postquam pertinaces essent in suo proposito, traditi Episcopo, opera & consilio *Conradi de Horne* & *Ertwini Ertmans junioris*, consulum urbis, sunt gladio puniti in loco *Stalbrinck*. Hic Episcopus quomodo per *Hermannum Bonnum* reformaverit *Ecclesias in ditione Osnaburgensi*, alibi, hoc est, in *Ecclesiastica Historia Evangelii renati in Westphalia*, dicetur, &c.

Mortuo *Francisco* successit *JOANNES Comes de Hoya* / *Nepos Gustavi Svecorum Regis ex sorore*, Anno 1553. de quo cum vivat, ne cuiquam adulari videar, nihil referam, sed hoc posteris reservabo, & illis, qui post ejus mortem superstites erunt.

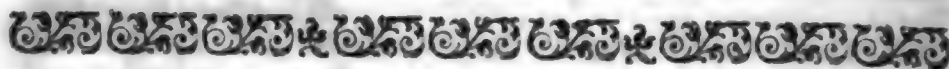

CHRONICI OSNABURGENSIS.

Ex KRANTIO Collecti

LIBER SECUNDUS,

Qui res gestas & historiam rerum secularium
DITIONIS OSNABURGIACÆ
continet.

Reverendis, Amplissimis, Nobilibus & Eximiis
Dominis

Domino JODOCO DINCKLAGIO, Præposito,
Et

Domino JOANNI SMISINGIO,
Decano, ac reliquis Dominis Canonicis Cathedralis Eccle-
siæ ac Collegii per Saxoniam Westphaliæque antiquissimi,
in urbe inclyta Osnaburgensi.

Etsi omnium primò per totam Provinciam Carolus Magnus Academiam
& celeberrimam Scholam, in qua non solum lingua diligenter tradita
sunt, sed etiam facultates, præcipuè Theologica & Juridica (de Medi-
ca nihil dicam) tum quoque artium exercitia egregie sine ullo dubio mox post
primam illam ordinationem D. Imperatoris floruerunt, constirueret in vestro
collegio, viri Reverendi nobiles & Eximii, imò illud ipsum vestrum collegi-
um vellet vel imprimis Scholam sive Phrontisterium totius esse Pro-
vinciæ, in quo semper clerici græcæ non minus, quam latinæ linguæ, alia-
rumque rerum, ut Privilegium indicat, docti essent, tamen semper ante ali-
quos secula in reliquis Cathedralibus Ecclesiis & per Saxoniam & Westphaliæ
fuisse Scholas quoque præclaras, & quidem non alias, quam nunc Academia
sunt, in quibus ipsi Scholastici, & alii ex Collegio gubernatores, forsân Episco-
pi ipsi & Præpositi, Decani, alique seniores collegiati) docebant publice, Kran-
tius in multis locis sua Saxoniae & Metropolis testatur: idque non solum ut
dixi de vestro collegio, sed etiam de aliis, ut de Magdeburgensi (ubi Othricus,
Episcopus doctissimus & famigeratissimus, celebrem auditorum fre-
quentiam habuit) de Bremensi, in quo Ludolphus de Zeuse, avunculus

Vicelini, & deinde ipse Vicelinus magna cum laude docuerunt, & de Paderbornensi collegio, quod ornavit Hermannus ille, qui fuit magni Vicelini præceptor, quem Helmoldus Historicus, in Slavorum historia, nobilem magistrum Hartmannum appellat, aitque sub illo literarum studia egregie floruisse, ac de Hildesimensi collegio, in quo vestra olim Ecclesia Episcopus Benno II. quem rectius alii Bernhardum appellant, ita cum Scholarcha, quem modo Scholasticum vocamus, docuit tanta cum laude, ut ejus doctrina & fama etiam Casari innotesceret, &c. denique de reliquis collegiis Mündensi, Verdensi, Lübecensique, &c. aperte scribit: Adhuc quoque nomen collegii retinetur in Academiis & Universitatibus, ubi Phrontisteria diversa studiosorum collegia vocantur, quæ non frustra hoc nomen retinuerunt, ita quoque & in facultatibus atque artium studiis habent suos etiam Decanos academiarum: Nam ante Universitatum usum erant, teste ipso Krantio, loco Academiarum quasi studia generalia, ipsa collegia canonicorum cathedralia, &c. Ex his igitur omnibus satis apparet, quid in initio collegia etiam clericorum fuerint, nempe Scholæ: Et hoc quidem de primo usu collegiorum dictum sit. Quod ad secundum attinet, manifestum quoque est ex Krantii Metropoli, in hujusmodi collegiis, hoc est Scholis, canonicos regulares & communiter viventes, atque simul cibum sumentes cum gratiarum actione, fuisse, qui quoque in studiis conversabantur una. Hujus rei indicium extare in urbe vicina Monasteriensi ajunt multi, quorum opinio est lectorium quartæ classis cathedralis Ecclesiæ, fuisse refectorium olim canonicorum Summi templi, nam id scamna ibidem, mensæ & sedilia subindicare videntur. Utcumque illud sit, quod in medium relinquo, tamen Krantius fatetur, quod ipsi etiam Episcopi cum suis Presbyteris & clericis in tali communitate per Saxoniam interdum vixerint: qui etiam mos antiquissimis Episcopis, ut Martino, Augustino & Basilio, veluti Ecclesiastica historia produnt, usitatus fuit.

Videmus igitur & simul dolemus rem illam, quæ in initio adeo piè & sanctè instituta fuit, ita in abusum delapsam, ut nunc in collegiis cathedralibus vel etiam aliis, nullibi Academiæ, imo vix aliæ celebriores Scholæ extent: Et quod dolendum est, ubi illi pueriles adhuc ludi literarii sunt, ibi hodie conducti Magistri tales administrant, nihilque habent rei in ipsis Scholastici, Decani, Præpositique collegiorum, tantum abest, ut isti in eis prælegerent tanquam doctores, junioresve clerici discerent: namque his temporibus tam si canonici & clerici, qui debebant docere quam discere, hoc sui putant esse officii tantum, ut se in choro ad momentum, blaterantibus interim conductis

cantoribus & choralibus, nescio quid, sistant & manum porrigant ad excipien-
dos nummos præsentiales, ut vocant, deinde ut illa, quæ ad amplum usum sunt
olim collata, inutiliter consumant. Periit quoque plane in omnibus fere col-
legiis illa communis convivendi consuetudo, quia nunc domi suæ quis-
que in luxu vivit. Fuit tamen adhuc ante annos plus minus centum in
multis collegiis usitatum, ut Doctores & Licentiatis in quadam facul-
tate promotis, hoc est iis, qui publicum habebant testimonium Universitatum de
suo studio, doctrina & diligentia, aliisque doctis viris, ad dignitates & ca-
nonicatus aditus pateret: Sed nunc, talibus exclusis, tantum secundum
seculum nobilibus ad ea officia & beneficia plerumque datur aditus, etsi
nullius sæpe virtutis eruditionisve gloria sint nobilitati. Sed hæc nolo tamen de
omnibus nobilibus & canonicis dicta esse. Nam viri sane docti, sapientes &
graves in multis reperiuntur sæpe collegiis, atque tales plerosque esse etiam in ve-
stro collegio, Domini colendi, satis perspectum habeo: Multi viri boni in ipsis
hodie collegiis versantur, qui ab usum & luxum confratrum suorum sæpe dolent
& detestantur, & hoc unum optant, ut abolitis abusibus verus usus singulis re-
bus restitui posset. Talibus enim nolo virtutis ac doctrinæ gloriam hæc mea nar-
ratione ademptam, & precor istos, præsertim qui vestro in collegio non vulgari-
bus dotibus præditi sunt, & magnam vel ex literis vel honestè factis merentur
laudem, ut pergant suo nomini, dignitati ac titulo tanquam in collegio Musæ-
rum respondere, quantum possint.

Hæc enim volui apud V. Amplitudinem commentari, atque dedit mihi
occasionem ea de re differendi prima & salutaris illa vestri collegii institutio, de
qua cum etiam hic aliquid dictum sit, volui jure quodam nostrum laborem,
quem in honorem patriæ communis ex Krantii scriptis collegi simul, V. Excell.
Eximii & Amplissimi Heroes, inscribere. Quid enim aliud hic agitur, quam
quod vestra Ecclesia, & totius ditionis res gestæ ac historia Osnaburgensis,
in qua semper vestrum Cathedrale Collegium præcipuam habet partem ac locum,
describitur? quod vobis non potest non esse gloriosum. Hunc meum pium in Pa-
triam affectum ut boni consulatis, & hoc unum cogitetis, ut ad primam institu-
tionem, vestrum illud splendidum & in Saxonica Provincia primum collegium
revocetur, quò in illo Phrontisterium pietatis semper vigeat, vehementer V.
amplitudinem rogo, quam opto deinde bene Valere.

V. Excell.

deditus

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Licentiatus & Ecclesiastes Lemgovienfis.
SECU-

SECULARIA PROFANAQUE,

Hoc est,

Res Gestæ in terra Osnaburgensi,
ex KRANTIO collectæ.

Krantius libro 1. Metropolis cap. 2.

VHONI Episcopo primo Osnaburgensis Ecclesiæ de Provin-
ciæ proventibus assignavit, unde cum suo clero viveret
ad confirmandos recens baptizatos in suscepta Christi
religione *Carolus*. Huic succedit *Meingerius* libro 1. cap.
24. factus secundus Episcopus : &c.

Idem libro 1. cap. 40.

Tertius Pontifex Gesuwinus, venit in eam conspiracy filiorum
adversus patrem *Ludovicum Imperatorem*, cui multi etiam alii Episcopi
intererant, &c. Et mox, cum recuperata libertate *Ludovicus*, capita
ejus factionis paulatim opprimeret, sumeretque vindictam de Episco-
pis, qui filiis ejus in eo consilio astitissent, male sibi conscius *Gesuwinus*
Osnaburgensis Episcopus fugam iniiit, ac se in *Fuldensi monasterio* inclusit
DEO serviens, &c. Et mox

Floruit eo tempore quidam Comes COBBO in *Tectenburg*/ut pu-
tant, vir potens ex familia sua, Imperatori non invisus, imo ei pluri-
mum invisceratus. Hic in absentia Episcopi multa Ecclesiæ prædia
multasque decimas detraxit, & pro licentia sua nonnulla ex his *Corbi-*
ensi Canobio, alia etiam *Hervordienfi monasterio* deputavit, quibus in lo-
cis præerant homines sui sanguinis.

Libro 2. cap. 17. *Metropolis*. Cupiebat *Cobbo aliquem Episcopum Os-*
naburge, qui non admodum instaret pro recuperatione decimarum &
prædiorum, quæ ille huic Ecclesiæ abstulerat & *Hervordienfi* & *Cor-*
bienfi Monasteriis applicuisset: Effecit igitur apud *Ludovicum Germa-*
nia regem, ut consentiret in GOSBERTUM Ecclesiæ Osnaburgensi
præficiendum.

Libro 2. cap. 26. Cum EGBERTUS invenisset Ecclesiam suam mul-
tis decimis & prædiis nudatam per latibulum tertii Episcopi *Gesuwini*,
& per dissimulationem *Gosberti* quarti in ordine, non dissimulavit Ec-
clesiæ damna plurima, itaque ab Archiepiscopo Colonienfi *Willeberto* auxi-
lium

lium imploravit. Ille imploratus opem ostendit per literas, Tuum in-
quiens, erit, o frater, manum immittere in rem, nos tibi auxilio, consi-
lio & favore non deerimus, & si opus sit humeros tecum ad portandum
submittemus, tantum prior videatur in rem operatua. Quare instan-
tia effecit ille *Egbertus* plurima, ut causæ in iudicium pertraherentur, &c.
Et mox quæ potuit de rebus Ecclesiæ recuperavit, quæ vero non pote-
rat, in his causam vulneratam & jam inchoatam reliquit successori.

Libro 3. capit. 7. *Egelmarus* jura Ecclesiæ recuperavit, & multum ea
in re effecit apud *Arnulphum Imperatorem*, & deducta est causa Ecclesiæ
in iudicium Imperatoris, & præsidente Imperatore productæ sunt literæ
& recognitæ *Caroli Magni* ab avi istius Imperatoris, & *adjudicata sunt rur-*
sus decima & pradia Osnaburgensi Ecclesiæ, & excidit causa *Hoxariensis*
Abbas de Corbeia, quia *Egelmarus* etiam alias quasdam Ecclesias eorum-
que donationem consecutus est ab *Arnolpho* Imperatore, videlicet in
Bocharcon/ in Messenderpe/ in Duren/ in Kirchberge/ in Froratesheim/ &c.
Sed non est verisimile istas Ecclesias unquam tenuisse in possessionem
Osnaburgensem Præsulem.

Libro 3. cap. 14. Sequitur DODO. Extatautem *privilegium* ejus-
dem Ecclesiæ insigne, quod hic Dodo fertur impetrasse ab *Ottone I. Ro-*
manorum Rege. Quod si verum hoc est, per plures annos sedit quam
per duodecim. Nam ad *secundi Dodonis* tempora non potest hoc Privi-
legium referri, quia is incidit in tempora 2. & 3. Otthonis, quorum neu-
ter extitit Romanorum rex, sed Imperator tantum. *Eximit hoc privi-*
vilegium Ecclesiam omni onere, quod à Præfectis aut dominicis nunciis
posset imponi, &c.

Libro 3. cap. 25. DROGO octavus Episcopus Osnaburgensis, hic
ab *Ottone I. impetravit privilegium* Anno 952. quo renouantur *retera, & do-*
nationes Ecclesiæ factæ per Carolum Magnum inseruntur literis. Ille adjecit
privilegio *mercatum publicum in loco Widenbrugge/ atque vectigalia inibi*
colligenda donat Ecclesiæ Osnaburgensi, ob merita Diogonis Episcopi.

Libro 3. cap. 39. *Ludolphus*, consanguineus Ottonis II. vir nobilis, &
forſan ex antiqua nobilitate Saxonum, unde etiam fuit tribus Ottoni-
bus origo, genus traxit: *Hic ab illo Imperatore privilegium consecutus est,*
quo amplificatur illa Ecclesiæ, Nomina pradiorum quæ dedit sunt hæc, Apels-
derberg/ Heshow/ Linga cum curtibus & mancipiis adjacentibus: quæ a deo
etiam dedit memorato Episcopo in proprietatem, ut si videretur illi pro
arbitrio suo alienaret. Quæ res indicat, magis Imperatorem, cum daret,
respe-

respexisse personam Episcopi, quam Ecclesiam, alioqui arbitrium non permisisset distrahendi, & data sunt literæ in Fogbarden/ sive illam Longobardiâ signaverit, sive alium locum. Crebrius enim ille Imperator in Italia fuit & ibidem mortuus est.

Libro 3. cap. 45. *Dodo II.* ejus nominis præfuit Osnaburgensi Ecclesiæ, sed annales nihil insigne habent, quod in rebus pro Ecclesia gestis nomen ejus illustret, &c.

Libro 4. cap. 13. Successit venerabili *Theitmaro Monchero*, qui tantum per quatuor annos præfuit Ecclesiæ Osnaburgensi, & res magnas non potuit moliri pro temporis sui brevitate. Monchero successit *Alvericus*, de quo dictum est libro primo. Huic autem successit *Wernicherus*, aliàs dictus *Benno*, ut in libro primo dictum est.

Libro 5. cap. 26. BENNO II. 18. Episcopus Osnaburgensis crexit in loco amœno & monte conspicuo *Monasterium* sub regula D. *Benedicti*, atque in altera partemontis arcem firma vit *Jborg* nomine, inter firmissimas Saxoniar.

Libro 5. cap. 36. *Marquardus*, olim *Abbas Corbiensis*, Episcopus fuit Osnaburgensis per annos sex, & tunc est depositus Pontificatu: non tamen commemorant annales causam & ordinem depositionis ejus, sed datur conjectare, ut quoniam turbulentissima fuere tempora inter sacerdotium & regnum, inter summos Pontifices & Imperatorem *Henricum IV.* super investitura Pontificum, quæ usque in illa tempora habuere Romani Imperatores. Erat autem annus Domini 1093. in quem incidit hujus Pontificis depositio, & potest fieri, quod aperte nimis se hic Episcopus opponeret *Henrico IV.* parens Pontifici, aut contrà nimium pertinaciter adhæserit Imperatori, & ita sit Ecclesia destitutus.

Libro 5. capite ultimo, hoc est, 38. Deposito Marquardo Episcopus 20. ordinatur sub *Henrico IV.* qui fere Imperator fuit per annos 50. *WIDO*, sub quo vetus Ecclesia Osnaburgensis incendio conflavit.

Libro 6. cap. 34. PHILIPPUS Comes de *Cahenellenbagen* fuit Episcopus 25. qui armis & religione tutatus est Ecclesiam, ut utrobique res crescerent: Erant tunc nobiles de *Holste* Barones, qui cum fiderent suæ arcis munitissimæ, turbabant multorum pacem. Admoniti ab Episcopo, rem contempserunt. Armis igitur agendum putavit, vallavit arcem inexpugnabilem & in septennium ita communivit itinera, ut adiri non possent in portandis com meatibus, finaliter arcem de manibus eorum ademit, ut æquiores essent in posterum servandæ paci, &c.

Libro 6. cap. 44. Postea factus est ARNOLDUS, Præpositus Eccle-

siæ majoris, *Episcopus vicesimus sextus*, qui auxit prædia & possessiones Ecclesiæ, &c.

Libro 7. cap. 7. GERHARDUS *de Lippia* Osnaburgæ 27. Pontifex *multa multis dedit fenda etiam Comitibus*: extant adhuc literæ; sed suo capitulo & ministerialibus, quia ipsorum votis non adquevit, non erat gratus. Itaque *postulatus in Episcopatum Bremensem, facile consensit*.

Libro 7. cap. 19. Præfuit 28. loco ADOLPHUS per annos 21. cum plurima sui laude & suorum profectu.

Libro 7. cap. 43. BRUNO *de Ysenberg* / fuit tunc Episcopus Osnaburgensis, cum frater ejus *Fredericus Comes de Ysenberg occidisset*, inflictis ei 28. vulneribus, quam crudelissime *Coloniensem Episcopum Engelbertum*, & hic Bruno, cum fratre tertio Theodorico Episcopo Monasteriensis habitus de isto facto suspectus, & quasi conscius accusatur apud summum Pontificem & convincitur, deponiturque, sed gratia impetrata restituitur.

Libro 8. cap. 7. 30. *Episcopus* fuit post *Brunonem* WEDEKINDUS *Comes de Waldeh* / qui erat rebus gerendis idoneus, in rebus familiaribus civiliter tritus, agrum ex mirica redegit plurimum ad culturam auxitque fruges, & in frugibus proventus Ecclesiæ plurimum. Unde factum est, ut & albus panis triticeus ad abundantiam proveniret canonicis: Prædia quoque adauxit, ut potuit, perpetuò Ecclesiæ servitura.

Libro 8. cap. 19. BALDUINUS *de Rüste* 31. Pontifex successit Wiedekindo & omni cum laude per decem annos præfuit Ecclesiæ Osnaburgensi, &c.

Libro 8. cap. 28. Post *Baldwinum* factus Episcopus *Conradus de Xetberge Comes, trigessimus secundus*. Hic *arcem Ecklenborg* / cum pertinentiis suis data pecunia accepit in pignus, cum capitulum & civitas non parvas summas in eam rem impenderent, præstita cautione de indemnitate rerum sub certis pœnis: Hic etiam *contulit capitulo suo piscaturam*, quæ illi fuit ad molendinum in urbe, *Möllenfoll* / dixere locum. Tunc etiam initia fuere observationum laudabilium, quod *judicia fendi* servarentur in urbe: ita ut quoties esset de investitura tam marium quam sceminarum controversia, causæ discuterentur inibi coram iudicibus ad hoc deputatis, ut cessaret strepitus & fatigatio de talibus rebus ad sublimiora tribunalia.

Libro 8. cap. 52. In locum *Conradi* venit LUDOVICUS *Comes Ravensbergicus*, huic multa oriebantur adversa. Illi namque *SIMON Comes de Lippia ex arce Engeren* / veteri sede Saxonum & imprimis *Wiedekindi* ac filiorum ejus, multas injurias ditioni Osnaburgensi & ejus subditis

ditis irrogavit. Accidit igitur, ut dum armatus conaretur *Simon* abigere pecora ex eadem ditione, occurreret *Ludovicus* instructus militibus per compendia agmini hostium, & facta congressione more militari, cum infesti invicem concurrissent, multo labore exantlato, tandem capitur Comes *Simon* & in civitatem *Osnaburgensem* captus abducitur, sex annis retentus in vinculis, donec consentiret, ut redderet arcem, & novum oppidum stirpis everteret, juraretque, in reliquum se abstinere velle injuriisdicionis *Osnaburgensis*. Fidei jussore intervenere Comites de *Zeckeneburg*, *Bentheim*, *Swalenburg*, *Barones Balduinus de Steenvorth* & *Otho de Alhus*: It. militares *Burchardus de Stromberge*, *Bernhardus de Beveren* & alii &c.

Bellum eidem Episcopo *Ludovico* oritur cum *Monasteriensis Ecclesia* occupatore *Othone de Monte* / cui auxilium tulit Comes de *Marca*: nec dubitavit *Ludovicus* occurrere hostibus, tandem longa interveniente conflictatione superatur Comes de *Marca*, qui ante tulerat candidum Episcopi habitum, quem armis superinduit Comes paludamenti loco, cumque jam capto superemineret jacenti Episcopus, advolans quidam ex agmine Episcopi, cum crederet Episcopum premi sub Comite, quasi Comiti, vulnus lethale inflixit suo Domino, ignorans Episcopum esse. Victoriam cum ita reportasset, tertia post die ex vulnere moritur.

Libro 9. cap. 11. ENGELBERTUS *Bepe* venit post *Ludovicum*, qui fecit nonnullas prædiorum commutationes ditioni valde salutare si in eo statu rerum permanere potuissent. Arcem *Witlage* dicitur hic Pontifex pro viribus Ecclesiæ suæ conservandis ex ædificasse lateque prospexisse Ecclesiæ & diocesi suæ, imo tutandis & amplificandis libertatibus instituisse plurimum.

Libro 9. cap. 27. Post Engelbertum factus est Præsul GODTFRIDUS Comes de *Arnsberge* / qui finitima bella evitare non potuit. Nam adhæsit *Monasteriensi Episcopo Ludovico Hassia Landgravio* tunc pugnanti cum Comite de *Marca*, qui Comes ex diversis Provinciis præcipue vero ex universis ditionibus occiduis videlicet ex *Geldria*, *Montana terra*, *Leodio*, *Trajecto*, *Flandria*, *Hollandia* & *Arthesia* milites collegerat: tanta enim fuit multorum Heroum conspiratio cum uno Comite de *Marca*, ut ex omnibus istis religionibus turmatim venirent & obruerent *Monasteriensem Episcopum*, à cujus partibus stetit *Osnaburgensis*: Et quanquam variæ fierent ab utraque parte conflictationes, varia utrobique fortuna esset, tamen cum tandem totis agminibus concurrerent, stetit demum victoria apud *Monasteriensem* & *Osnaburgensem Episcopos*. Multa quoque per annos 30. hic fecit Pontifex, quæ quoniam illustrandæ religioni non sunt acchmmoda, transimus.

Libro 10. cap. 4. Successit Godefrido ad Bremensem Ecclesiam postulato, *Doctor* JOANNES HOED / ex profusione Romani Pontificis, propter moram capituli, quod alium, nempe *Doctorem Lubertum de Wend* elegerant, sed ille maluit religioni Monasticae operam dare, quam Episcopum agere, JOHANNES igitur primo providit suae Ecclesiae, ut ad eam transferret *Caroli quarti Bullam dictam Carolinam, in qua Ecclesiastica prospicitur libertati.* Hic quoque multos nobiles investivit de feudis Ecclesiae per manum D. *Conradi de Essen* / Decani. *Non detrectare Comites accipere feudum de manu Pontificis Plebei*, tametsi durum hoc videretur militaribus. *Nicolaus Comes de Tecklenborg & Swerin, Balduinus de Stenvordia* sumpsere feudum, quorum exemplum contemnere non poterant ministeriales vel militares.

Exoritur *Johanni* turbatio, quia foedus iniit cum militaribus & civitate, omisso capitulo, quod ipsum erat indignatione plenum. Non diu duravit ea res: Nam cives aliquot in *Yberg* / publico judicio condemnati furcis sunt necati: nec diu post confessus est ipse Pontifex, citra suum consensum injuste rem peractam, utcumque erat, quia militaribus viris opus erat, illis auscultabat, usque adeo, ut ditionis arces & oppida alienare cogeretur, quae res adeo excrevit, ut cum dilapidator rerum Ecclesiae haberetur, opus esset Coadjutore. Is erat THEODORICUS *Comes de Marca*, frater Engelberti, hic strenue gubernavit, multa recuperavit, optimaque instantia rem omnem gessit: ipseque implicitus bello cum *Mindensibus*, multis suorum caesis demum capitur, diuque tenetur, donec fratris Engelberti armis in libertatem restitueretur. Interim Joannes Episcopus, coadjutore omnia gerente, quiescebat. Docere voluerunt viri militares plebeum hominem, quid esset in eorum medio principari, aliud esse apud sedem Apostolicam multa agere, Scholasticis doctrinis pollere, quam versari inter arma, Provinciam gubernare, virisque militaribus permisceri.

Libro 10. cap. 24. Cum MELCHIOR, *Dux Brunswicensis*, post mortem *Joannis Hoed* pervenisset ad Osnaburgensem Ecclesiam ex provisione Romanae sedis, quia si capitulo fuisset permessa electio, sine dubio *Theodoricum de Marca* adiutorem prioris Episcopi elegissent, ut de ditione optime meritum, interim occulte venit capitulum in suspicionem, quod faveret sollicitanti Romanam provisionem *Melchiori*: notos enim odimus, & ignotis favere solemus: forte erat in moribus Theodorici Comitis, quod formidaret capitulum. Utcunque fuerit, Dominus Melchior pervenit ad ditionem, quanquam arces & oppida erant in manibus
memo-

memorati *Theodorici de Marca*, unde non nisi are redimi poterant. Nam hic multa cum fratre Engelberto impenderat in ditionem illam per arduos labores, quos exantlavit, renovavitque multa in mœnibus & turribus fortalitiarum hinc inde. Tandem facta conventionē, *Melchior Episcopus cum capitulo & civitate Theodorico pecuniam impensam reddere promiserunt*, pignora tradentes, donec exolveretur: Cepit ita ipse Episcopus administrare omnia, verum ipse mox involvitur are alieno, traditurque in pignus arces & oppida diversis, atque ita ditioni gravis erat. Bellum deinde illi oritur contra *Comitem de Hoya*, & ab eo damna inferuntur ditioni: Ita fit, ut concurrant Episcopus & Comes armati: *Captus Episcopus à Comite*, & abducitur, gravis pecunia redemptioni præfinitur, quam cum captus præstare non posset, cogitavit Dominum *Theodoricum de Marca* revocare ad vicariatū, ut ejus ope relaxaretur. Erant tamen qui rem istam clanculo impedirent, quod scirent, *Theodoricum* pro industria renisurum ipsorum impiis conatibus. Verum cum in diocesi ageret quisque, quod videretur, fierentque rapinæ, latrocinia passim, & etiam in porta civitatis concurrerent, consultant ita, & fit decretum de pristino consilio, ut revocetur *Theodoricus de Marca*, qui erat jam *Coloniensis Præpositus*: Is rogatus non recusat, & fit ita, redempto Episcopo *Melchior*, & ad se translatis receptisque in suam fidem arcibus, melior rerum status per totam ditionem: Assumitur enim *Theodoricus* jam *Coloniensis Præpositus*, *vicarius tam in spiritualibus quam temporalibus*, omniaque sunt rursus in ipsius manibus & prosperatur ei negotium plurimum. Interim Episcopus nihil agit, sedet tantum & inductur omnia, quia cum ille nihil posset, splendide tamen omnia geruntur per vicarium. Verum hujus demum status pertæsum est *Melchiori* Episcopo, agit igitur omnia, ut perturbet rerum statum: Proficiscitur ita *Avinionem*, procurat ut citetur *vicarius* & qui cum illo rem gerebant. Interim *vacat Ecclesia Sverinensis*, pro ea itaque impetranda laborat *Melchior*, quam etiam consecutus est.

Libro 10. cap. 48. Translato *Melchior* eligunt *Præpositum suum THEODORICUM de HONE* in Episcopum: mira res cur in electione non sit habita ratio *Comitis de Marca Theodorici*, qui tam bene meritus erat de Ecclesia & ditione Osnaburgensi, quam etiam altera vice pene solus exemit miris difficultatibus, unde emergere suis viribus nunquam potuisset ipsa: Sed conjicio de temporum ratione, quod non legi, fuisse non paucos neque eos de minoribus, qui virtuti *Theodorici* inviderent, qui ve timerent asperitatem ejus, si pontificatum accepisset:

Dddd 3

Po-

Potuit & illa causa fuisse, quod Episcopatum illum tantis perplexitatibus involutum non ambiret, cum sciret, quid illi immineret: In summa, cum ille pecuniam recepisset, aut pro non accepta teneret pignora, venit *Theodoricus Horne ad administrationem*. Sed major fuit illi adversarius *Otto de Tecteneburg Comes*, qui dotatio tenebat *Ecclesie pradia*, quæ à nobili *Comite de Lippia* focero accepisset: Postulavit igitur Episcopus reddi jura sua, Comes detrexit: fit durissimum bellum atque atrox adeo, ut sæpe de sanguine certaretur, captosque invicem necarent suspendio: sed ea res (suspendii) placito partium antiquatur: Capiuntur interim denovo utrobique multi & emunguntur invicem argento, & tam fuit cruentum, ut nullius pene exitus ejus videretur: Fit inter partes de pace deliberatio & tractatus: Inventus est, qui auderet deposcere, *Episcopum solo Ecclesiastico ministerio occupandum, ordinaret clericos, consecraret Ecclesias & reliqua, quæ sunt sui ordinis, exerceret*; Comes interim *Otto* esset patronus & defensor *Ecclesie cum filio Nicolao*. Sed inter patrem & filium tanta erat concordia, ut sæpe conaretur patrem capere filius, id quod etiam nostra ætate factum vidimus in eadem domo. *Theodoricus* vero *Episcopus* laborando circumspiciendoque effecit, ut de manibus Comitum ea, quæ erant juris Ecclesiastici, extorqueret.

Orta etiam similitate inter clerum & populum Osnaburgensem super oneribus, quæ diu portaverant cives per bella & redemptiones prædiorum, petivere à clero de patrimonialibus subsidium: clerus allegavit privilegium, tandem res est per arbitro terminata. *Theodoricum* autem *Episcopus* senio fractus emigravit.

Libro II. cap. 25. HENRICUS *Slesvicensis Dux*, electus, mox deserit Ecclesiam, profectus ad suos, cæso fratre Gerhardo in *Theismaria*.

Libro II. cap. 39. ERICUS de *Hoya* Osnaburgensis Episcopus electus, ejicitur sede sua, odio fratris sui *Joannis* viri omnium vivacissimi: implicatur etiam majoribus rebus, cum à civitate *Monasteriensi* ad Episcopatum illius urbis vocaretur, sed etiam ibi frustratus, &c.

Libro II. cap. 41. Osnaburgensem Ecclesiam suscepit CONRADUS *Comes de Deipholt* / cui se Duces ac Comites submiserunt. Multus illi labor ad reparandum disjectum Ecclesiæ & ditionis statum per tempora prædecessorum suorum turbulenta fuit: Exercuit quandoque gladium pro temporum ac rerum necessitate, prout cernebat vel hunc vel illum magis formidari.

Libro II. cap. 21. CONRADUS de *Netberg* in sui susceptoris locum est electus Episcopus Osnaburgensis, & postea etiam *facius Monasteriensis* Episco-

Episcopus, hic omnia bene egit, & erat vir prudens & doctus: fructus ille est temporum tranquillitate, & maxima nihilominus autoritate inter omnes habitus, idem Episcopus armis, viris, opibus, arcibus, prædiis, reliquisque rebus ad splendorem abundantissimus: &c.

Krantius in appendice Metropoleos sic scribit: *Mortuo Conrado* assumitur ad Osnaburgensem Ecclesiam Illustris Princeps ERICUS, Dux Brunsvicensis de Grubenhagen / &c.

*Acta quedam Osnaburgensem ditionem concernentia,
ex Krantii Saxonia descripta.*

Krantius libro 6. cap. 39. Saxoniæ, scribit prolixè de pugna quam habuit *Henricus Leo* cum Colonienſi Episcopo *Philippo* prope Osnaburgam urbem in *Hallerfeld* / ubi à Colonienſis partibus stabant Comes *Tecklenburgicus* *Simon*, *Hermannus* Comes de *Kapenberge* / *Widekindus* Comes de *Ervalenberg* & alii (forſan Episcopi) Leonem Henricum juvabat *Adolphus* *Holsatie* & *Schoorvenbergi* Comes cum fratre, *Bernhardus* Comes de *Lippia*, *Bernhardus* Comes de *Kageborg* & *Bernhardus* de *Welpe* Comes: item *Gunſelinus* Comes de *Sverino*, *Ludolphus* & *Wilbrandus* Comites de *Halremunth* / &c. Ibi cum fortissime diu pugnatu eſſet, ceſſere *Westphali* & Colonienſis Episcopi milites, eisque *Leonis* Henrici ſocii prevaluerunt, eſtque captus *Simon* de *Tecklenborg* Comes, &c.

Krantius libro 10. cap. 7. Saxonia, Osnaburgenses tum rem habuere cum Comite de *Tecklenborg*: Cumque rem verbis transigere non poſſent, quod cives ab eo contemnerentur, quam diu Episcopus conquieſceret. Sed ubi ad arma ventum eſt, auxilio illis fuere cives *Monasterienſes*, perpuleruntque Comitem in eas rerum angustias, obſeſſa arce *Lingen* / quam etiam de proximo capturi videbantur, ut ad placita & tractatum diſceptatives veniretur: In quibus ita armis edomitus videbatur, ut in æquas cum illis conditiones deſcenderet, poſitoque nobilitatis ſaſtu cives in ſuo jure & gradu recognoſceret, ſineretque perſrui vetuſtis, & longa conſuetudine probatis libertatibus, &c.

Krantius libro 10. cap. 16. Saxonia. *Bernhardus* Dux *Luneburgenſis* & *Otto* Comes de *Hoya* / cum hoſtili eſſent animo in Episcopum Osnaburgensem (incertum ex quibus cauſis) magno agmine ingreſſi diœceſim, igne ſæviunt ac gladio ad inermem ruſticam plebem. Magnam autem prædam præſe agentes, cum oppidum de *Vechta* præterveſturi in ſua redire feſtinaſſent, cives ejus oppidi conclamant ad arma, ſigno campanæ dato & egreſſuris obſecti alii prælium inſtituunt, *Vechtenſes* ita perurgebant Prædatores, ut facile omiſſa præda fugæ præſidium quaererent. Ita unius oppidi animoſo obſectu diœceſis ſatis vindicata & reſtituta eſt.

Libro

Libro 11. capite 17. *Saxonix. Cives Osnaburgenses cum haberent adversus Hervordenses nonnihil quæstionis, quod jure aut legibus, aut amicis tractatibus dirimi aut non posset, aut partes pro stoliditate non paterentur, excitare connisi adversantes, ipsi Osnaburgenses cum militaribus Ecclesia progressi sunt in hostem, prædam ex jumentis de more militari faciuri. Pervenit molitio ad Hervordenses, qui de Lippia Dominum & nonnullos alios nobiles in societatem armorum assumpserunt, præstolantes adventum Osnaburgensium. Exierunt ad prædam ut rebantur abigi paratam. Sed occurrerunt armati Hervordenses, qui prælio venientes excepere: Pugnatur paribus animis & aliquandiu æquis stare viribus videbantur. Sed in diuturnitate inclinavit fortuna illis, qui defensionem præferebant ab aliis incurfati. Hervordenses ergo facti superiores sexaginta ex adverso hostium agmine captos abduxerunt, quibusdam stratis, reliqui per fugam abierunt, &c.*

Idem libro eodem cap. 31. *Saxonix. Cum Osnaburgenses cives conspirantes capitulo, ERICUM Episcopum suum expulerunt diæcesi, quod JOANNEM fratrem suum Comitem de Hoya/lineret omnia in diæcesi pro arbitrio agere (erat enim Joannes armis natus, & castris magis quam Ecclesiis deditus) unde factum est, ut cum omnia pro sua fronte gereret, Episcopo fratre quiescente, odium inexplibile suo capiti fratrisque induceret. Pulsus autem Ecclesia Ericus per arma fratris injuriam vindicavit. Et ille cum multis sæpe præliis irritaret cives Osnaburgenses, multosque sæpe & cederet & caperet, audentior factus, cepit hostes contemnere, hinc factum est, ut captus aliquando, dum audentius quam prudentius dimicaret, invehitur captivus in urbem. Tam arctis autem innexus est vinculis, ut cavea clauderetur, in qua se vir procerus erigere non posset in sublime, multisque annis in eo servatur usque ad insans bellum, quod Theodoricus (Comes de Morsa,) Archiepiscopus Coloniensis, gerebat in Susatum. Nam tunc copix, quæ militare Archiepiscopo venerant, primum duxere in Osnaburgum, oppugnationem minitantes, nisi Joannes laxaretur. Quo tempore post septennium claustra evasit, &c.*

Hactenus Krantius.

LECTORI:

Hic pleraque dicuntur, quorum tamen initium, finis, causa & occasio non recensentur, vel non plane recitantur. Id autem fiet volente DEO in additione vel supplemento, quod ex D. Errwini Ertmanni Chronico collectum propediem edemus. In quo labore jam versamur.

EPI.

EPITOME CHRONICI OSNABURGENSIS

à

PRUDENTISSIMO VIRO

ERTWINO ERTMANNO,

Consule quondam Inclytæ urbis Osnaburgæ,
conscripti,

Quæ continet brevem explicationem & declarationem
earum rerum, quæ in *duobus prioribus libris*, succinctè
ex KRANTIO collectis, relatæ sunt,

Atque eas plenissime refert,

*Quæ à Krantio omittuntur, & tamen ad OSNABURGEN-
SIUM historiam pertinent,*

Autore

HERMANNO HAMELMANNO,
Osnaburgensi.

LEMGOVLE, Anno 1564.

Eccc

Lecto-

LECTORI S.

Quem ordinem in prioribus libris observavimus, eundem & nunc sequimur, dividentes hanc Epitomen in duos libros, quorum altero sacra, altero res gestas breviter explicamus, eaque prolixius tractamus, quaecunque in Krantio desiderantur. Si hic sint, qui meum institutum mihi vitio vertant, sciant à me hoc factum esse in gratiam patriæ, ut à multis cognosci & legi posset integra historia Osnaburgensis urbis & ditio- nis: quia cum descripta tantum apud tres quatuorve Ertwi- niani Chronici exemplaria extant, ad paucorum notitiam a- cta & historia patriæ nostræ perveniunt: vix quoque aliqui reperiuntur, qui Ertwini Chronicon prolixum curent de- scribi propter magnos sumptus: Interim si qui sint, qui hoc faciant, committitur tamen sepe error inter describendum à scriptoribus, qui vetustiores literas, abbreviationes & di- ctiones in antiquis membranis non percipiunt: Præstat ergo nunc excusam, incorruptam & integram extare apud omnes nostræ patriæ historiam, quam apud paucos asservari inter parietes. Non dicam nunc, quantum ego laboris impende- rim, ut sepe verba, dictionesque aptius collocarem & magis Grammaticè mutarem, quanquam quedam Ertwini dicta & verba studio quodam retinuerim.

Reverendis, Eximiis, atque spectatis Viris ac
Dominis,
Domino GISEBERTO BUDDÆO,
 Præposito nobili,
 Et
Domino CONRADO de CASTRO,
 LL. Licentiatō doctissimo, Decano,
 Necnon Seniori ac reliquis Canonicis celebris Collegii Neo-
 politani in Inclita OSNABURGA, &c.
Suis Dominis & amicis colendis,
HERMANNUS HAMELMANNUS,
 Licentiatuſ Theol.
 S. D.

Cum Brevis, venerandi & Eximii Domini, in hoc primo libro Epito-
 mes Chronici Osnaburgensis, quod Dominus Ertwinus, Consul
 ornatisſimus, instigante & hortante etiam ad hoc ipsum vestro per
 tempus Præposito Lamberto de Beueſſen / viro docto, copioſius deſcripſit,
 (quanquam hic & in prioribus jam ex Krantio editis de rebus Osnaburgia-
 dum, libellis, omnia illa brevisſe complexi ſumus, quæ ad perfectam hiſtoria Os-
 naburgensis cognitionem pertinent) deſcribatur initium veſtri Splendidi &
 celebris collegii, non potui omiſſere, quin propter illas duas cauſas V. R. in-
 ſcriberem hunc primum librum, & hiſ adhuc alia graviores accedunt, quæ
 me ad hanc dedicationem commovent, primo, quod non ſolum ſub V. R. patroci-
 nio educatus ſim, ſed in veſtra Schola ſub D. Chriſtiano Sleibingio, D. Wil-
 helmo Santphurdio & Joann. Ranthio Vechſenſi, quibus hoc nomine debi-
 tor ſum eruditionis meæ qualiſcunque, prima initia & certa fundamenta jec-
 rim (licet in gravipribus etiam ſtudiis, poſtea in Senatuſ civiumque Schola quo-
 que uſus ſim D. Chriſtiani Sleibingii opera) Fuſt quoque meus pater EVER-
 HARDUS HAMELMANNUS, qui adhuc in ſimplici ſenio ſuper eſt, veſtri
 collegii membrum ad annos 48. fuerunt etiam in eodem malii Canonici mei
 amici: M. Joannes Mellinckhuſius, quondam Decanus veſter, meus &
 multorum doctōrum ſtudioſorumque patronus fuiſt & me amavit un'ce. Om-
 nes Goitlingius, quondam Cantor, Jodocus Grubenius, olim Theſaurar-
 ius, & plerique alii amici fuerunt mihi & patri: Suntque adhuc inter voſ, mi &

mihi & prædicto parenti meo addicti sunt, ut opinor. Erat ante annos 29. in eodem collegio senior, meus cognatus Dominus Everhardus Voltlagius, Doctor Decretorum & Juris, vir ingeniosissimus & doctus, atque Præpositus ad S. Andreæ Wormatiæ, ac Thesaurarius summi templi Mindensis, de cujus memoria ac acumine judicii ingenique testatur adhuc vivus, vir venerandus & clariss. M. Christianus Sleibingius, qui ejus olim patrocinium sensi: Est nunc Scholasticus vestri quoque collegii meus amicus & cognatus Dominus Joannes Meiringius. Accedit postremo & hoc, quod tecum reverende Domine Decane ac Licentiate eximie in iisdem studiis ac in una schola ante annos 18. versatus, firmam amicitiam contraxerim, quam etiam tua H. hætenus erga me inviolatam prosequitur. Hæ & similes causæ me compulerunt ad hanc dedicationem. Sed ut interim ad initium vestri collegii revertar, plane mihi persuadeo, Theitmarum illum, qui auctor est vestri Splendidi collegii, fuisse pium & doctum Episcopum, & nihil aliud spectasse in fundatione istius collegii, quam ut pro more antiquorum collegiorum ibi floreret vera pietas & studia literarum, ut olim in collegiis consuevit fuisse. Nihil equidem aliud fuere collegia ante annos plus minus Sexcentos, quam Phrontisteria & semina doctrinæ & Christianæ pietatis, ut prolixius alibi ostendi. Quod ad pietatem attinet, specimen aliquod præbuit istius vestrum collegium superioribus annis, quando Reverendissimus & vera religioni deditissimus Princeps Dominus FRANCISCUS Waldechianus, Episcopus Osnaburgensis, &c. per M. Hermannum Bonnum, doctissimum, piissimum & clarissimum virum, reformaret Ecclesias juxta doctrinam Evangelii tam in ditione, quam urbe, ex suffragio Incliti Senatus, quia tunc tantum apud vos pii Psalmi canebantur absque omni superstitione. Quod vero vestrum illud splendidum collegium per Interimisticam scabiem ad Pontificia sacra redactum & retractum postea sit, & in eam manere cogatur, & doleo, & sæpe deploravi hætenus, scioque etiam optare credo, ut vera religio restituatur & omnis superstitio procul a vestro possit esse collegio. Est tales etiam ab initio in vestro fuere collegio: Dominus Joannes Marcellus, quondam Decanus & Cancellarius Erici Episcopi, &c. legit diligenter opera & scripta Lutheri, ejusque successor Mellinckhusius, ut erat doctus, ita amavit veram de CHRISTO doctrinam & religionem, & spero plures esse adhuc apud V. R. istis similes, qui cuperent ex animo veram reformationem collegiorum. Valeat V. R. Domini Eximii, & meam hanc dedicationem boni consulat. Volui enim aliquam mei grati erga V. R. animi significationem hoc publico Scripto præbere.

LIBER PRIMUS

Ex

CHRONICO

ab

ERTWINO Consule collectus,

Sub

CONRADO DEIPHOLTICO, Episcopo
Osnaburgensi,

Qui Supplementum vel additionem eorum, quæ *Krantius*
non habet, & tamen ad veram Osnaburgensium historiam
requiruntur, continet.

CAROLUS anno 772. 29. Martii celebravit Osnaburgæ Pa-
scha, & tunc ibi præfecit WIHONEM, qui consecratus est
ab Episcopo Leodiensi Engelfrido: WIHO autem in Eccle-
sia omnia ordine disposuit, ordinavit Diaconos & Sacerdotes,
& vita, moribus, doctrina, verbo & exemplo vere antistitem & Pontifi-
cem retulit, ipse prædicavit & alia pietatis officia exercuit per 32. annos,
& obdormivit anno 804. in Aprili.

MEINARDUS II. Pontifex Osnaburgensis, sanctus vir, præfuit Eccle-
siæ 29. annos, & mortuus est anno 829.

Huic successit GOSUEWINUS vel GOSWINUS III. Episcopus,
qui rexit Ecclesiam per annos 32. & mortuus est anno 855.

GOSBERTUS IV. Episcopus possedit Ecclesiam per annos 9. mor-
tuusque est anno 864. 3. Aprilis, hic fuit Suevus, & cum potentia quorun-
dam esset ab Ecclesia remotus, opera Cobbonis est restitutus, & mortuus
est eodem die & anno Cobbo, quo Gosbertus.

EGBERTUS succedit, per annos 10. occupans sedem Episcopalem,
& moritur anno 874. 19. Aprilis sub Carolo Crasso.

EGILMARUS VI. Episcopus præfuit Ecclesiæ annis 33. & mortuus
est anno 907. 3. Aprilis, cujus diligentiam, studium & eruditionem
comprobant literæ, quas ad Stephanum Papam dedit.

DODO Episcopus VII. tredecim annis (quanquam alii ejus Præsulatum
ad plures annos extendant) præfuit & mortuus est 934. anno. In privi-
legio, quod ille impetrasse dicitur, vocatur fidelis servus.

Eeee 3.

LU-

LUDOLPHUS IX. *Episcopus, cognatus Ottonis II.* ut privilegium ab illo datum indicat, mortuus est anno 983. 30. Martii.

DODO II. vel DOUDO obtinuit Ecclesiam sub *Ottone II. & tertio*, & mortuus est anno 996. 12. Aprilis.

Hic *Krantius* quosdam præterit, quos non habuit Præsules, eorumque nomina. Nam post Dodonem II. suscepit Episcopatum & fuit II. Præsul GUNTHERUS, de quo sic legitur in vita *Deithmari*, qui postea factus est quoque Episcopus Osnaburgensis, (quam vitam descripsit *Episcopus* quidam *Mersburgensis* nomine *Deithmarus* in suo Chronico) quod *Guntherus* fuerit *Sacellanus & Camerarius Archiepiscopi Magdeburgensis Gifelleri*, atque amicus *Deithmari* Episcopi *Mersburgensis*. Hic vero Legatus ad Cæsarem missus est & ab Imperatore clementer exceptus & exauditus: prima interim nocte decumbenti apparent ei in somnis *Crispinus & Crispinianus*, offerentes ipsi *Gunthero* Episcopatum *Osnaburgensem*, habebantur enim tunc illi duo quasi patroni ejus Ecclesiæ, sed fictitii) ipsum vero respondisse, si DEO placeat visumque fuerit: mox altero etiam die venerunt in Italiam ad Imperatorem *legati Osnaburgenses*, offerentes insignia Pontificalia Episcopi defuncti & petentes sibi alium substitui, ilico Imperator eis *Guntherum* offert Episcopum licet infirmum: paululum restitutus descendit gravi itinere cum legatis & venit Osnaburgam, ubi à clero & populo honorifice excipitur, ibique sæpe ægrotans tantum quatuor annis præfuit Ecclesiæ: Fuit autem, ut Episcopus *Mersburgensis* scribit, vir justus, timens Deum, castus & mitis: Mortuus est anno millesimo, successit ei WOTHILOLOPHUS, qui tamen in vita *Theitmari Wannonus*, & etiam *Wacholphus* dicitur, Episcopus 12. qui tantum duos annos administravit officium, in Ecclesia mortuus 1002.

THEITMARUS XIII. *Episcopus*, ut ex Chronico ipsius cognominis *Theitmari* vel *Detmari* Episcopi *Mersburgensis* & vita ejus, quæ scripta extat in collegio S. Joannis, cognoscitur, fuit origine Saxo, & puer traditus est Scholis urbis Magdeburgicæ, ubi ita profecit, ut jam progressus tam ætate quam literis *Canonicatum* ad S. *Mauritium* promereret, cumque in eo radii se virtutis ac doctrinæ ejacularentur, plurimum est amatus ab Episcopo *Magdeburgensi* *Gyselero*, qui ipsum ut dignum ad sacros ordines promovit, quoniam sæpe usus est ipsius consilio & rationibus ingeniosissimis, itaque dilexit hominem plurimum: postea illum largiflua benedictione ditatum mittit ad *Wylsigum* Episcopum *Maguntinensem* expectentem aliquoties nostrum *Dithmarum*, ubi utiliter Ecclesiæ *Maguntinæ*

tinæ atque simul ipsi Episcopo servivit, & diligenter laborando in vinea Domini ac piè vivendo omnibus probabilis factus est, imo ipsum propter prudentiam ac morum suavitatem probitatemque quasi in delitiis habuit Maguntinus Præsul: Hoc cum Imperator sanctus *Henricus II.* olefaceret, petebat ipsius operam & præsentiam ab Episcopo Maguntino, cum igitur apud Imperatorem ageret, ornavit illum mox *Præpositura Aquensi*, quam utiliter rexit pervigil in Dei opere, sollicitus in suo munere, DEO devotus, in externis subiectus regi, in commissis sagax & providus. Vacante igitur *Osnaburgensi Ecclesia* ipsum *Diethmarum*, ut vere idoneum isti muneri, promovit ibi ad Episcopatum ex communi consiliariorum suffragio, quem mox *Heribertus Coloniensis Præsul* ut *Metropolitani* consecravit Pontificali benedictione: fulgebat ille Pontifex in Ecclesia Osnaburgensi ut lucifer: est etiam ad consecrationem Ecclesia *Babenburgensis*, tunc primum fundatæ ab *Henrico sancto*, evocatus ab eodem, ubi cum 30. Episcopis gaudia dedicationis celebravit: fuit etiam in Synodo villa Regia *Dortmunde*, *Tromunde*, præsentem ipso *Henrico II.* cum Archiepiscopis, Episcopis ac Abbatibus, ubi conficiebantur multa utilia Decreta, quibus ille cum reliquis subscripsit, atque laudabili vita se in omnium amicitiam insinuavit: Hic fuit sedulus prædicando, intentus in orationibus, assiduus in divina lectione, atque elegans studium exercuit meditando & scribendo, multosque libros conscripsit: Libros 50. sua industria conscriptos donavit Bibliotheca Osnaburgensi: collegiatam S. Joannis Baptistæ Ecclesiam in suburbio cum fundatione Præposituræ & adunatione & conjunctione Canonorum fundavit & extruxit ex ipso fundamento in eum finem, ut in DEI servitio & sancto famulatu assidue meditentur & orarent, &c. Atque de hoc Deitmaro nihil habet *Krantius*, &c.

Decimus quartus Episcopus factus est *MENCHERUS* quem alii *Meinerum* vocant.

Decimus quintus erat *GOSMARUS*, à *Conrado II.* donatus Osnaburgensi Episcopatu anno 1020.

ELVERICUS fuit 16. qui annis 15. præfuit Ecclesiæ, & dicitur migrasse ex hac vita anno 1052.

WERNICHERUS vel *BENNO I.* Episcopus 17. quoniam vetustæ literæ ac libri, ipsum *BENNONEM I.* vocant, alii tamen illum *Wernicherum* appellant, forsan utrumque nomen habuit, mortuus est, 1068.

Decimus Octavus fuit *BENNO II.* quem alii *Bernhardum* appellant, hic

hic cum proficeret scientia & multifariis virtutibus ab *Episcopo Hildesimensi Erelino* in Ecclesiam suam vocatur ad instructionem Scholasticorum, deinde ea laude in isto versatus est officio, ut mox Præposituram vel Præfecturam administrationis totius curiæ Episcopalis consequeretur, quanquam id coactus & quam invitatus susciperet: Ita tandem ad Ecclesia Osnaburgensis Præsulatum est promotus, & anno Domini 1069. Calendis Januarii ab *Annone Archiepiscopo Colonienfi* & cooperantibus *Frederico Monasterienfi*, (qui erat *Marchio Misnenfis*) & *Eilberto Mindensi Episcopo* consecratus est. Ipse veniens Osnaburgam in die purificationis strenue coepit seminare verbum Dei: Reformavit *Moniales in Hersebrocke* atque cepit extruere *Gertrudis cœnobium in monte ad viciniam urbis*, & formavit ibidem omnia claustralia officia: extruxit arcem & cœnobium in *Iborg* juxta regulam *D. Benedicti*, idque fecit non ex bonis Ecclesiæ, sed ex aliis quibusdam prædiis emptis à nobili vidua *Cimissa Houwide*, cui facta permutatione restituit pretium pro prædiis, providitque cœnobio de istis: Deinde, quia ille moribus, exemplo, & vita clero & populo præfuit, voluit etiam pios Monachos in novo esse Monasterio: itaque petiit à *Maguntino Abbate ad sanctum Albanum* quosdam mitti, quosdam etiam *Abbate S. Panthaleonis Colonienfi*: sed cum isti peregrini monachi inciperent irregulariter agere, remisit illos ad suos, prius evocatis nonnullis ex cœnobio *Mindensi ejusdem Benedictini ordinis*, quos retinuit ibi, atque cum ipsis diligenter oravit & Deo servivit. Nam raro exivit, nisi gravi compellente causa, tantum quod dominicis diebus ipse Osnaburgæ docere populum & missarum solemnia celebrare solitus esset. Postremo cum ibi sacra absolvisset & repeteret *Iburgum*, dixerat in itinere, se non amplius visurum urbem: Et mox febris correptus, etsi uteretur medicina, & putaret sibi non nihil adversi in itinere ex tempestate contigisse, tamen cito animam egit, sed prius omnibus piè dispositis & confessione fidei reddita coram Abbate novi cœnobii. Mortuus est & in suo novo cœnobio sepulturæ traditus.

MARQUARDUS, Abbas *Corbtensis*, mox eligitur, sed cum sex annis præfuisset, deponitur, eique succedit WIDO, qui mortuus est anno millesimo centesimo primo. Atque hic apud *Krantium* 4. desunt.

Succedit *Widoni* JOHANNES XXI. Episcopus, qui præfuit Ecclesiæ 9. annis circa annum Domini 1111.

Huic succedit GOTSCALCUS de *Deipholste* XXII. Præsul ex Præposito *Mindensi* factus Osnaburgæ, qui per annos 8. præfuit piè, & mortuus est *Iburgi*, ubi etiam sepultus est anno 1119.

Vige-

Vigessimus tertius Pontifex fit DEITHARDUS, electus à Capitulo & præsentatus Coloniensi Præfuli 11. Aprilis, mox ab illo in die Palmarum consecratur: gubernavit Ecclesiam per annos 18.

Huic succedit UDO gubernans 4. annis Ecclesiam, qui in honorem DEI, in monte dicto S. Getrudis Berg / ad mœnia civitatis Osnaburgensis construxerat (forsan perfecerat) monasterium. Illud cœnobium est à Conrado de Deipholt reformatum anno 1475.

PHILIPPUS, Comes de Eagenellenbogen / succedit, sub quo Ludolphus de Oede erexit cœnobium, quod etiam ille Præfultatum habuit & suis bonis ornavit, curavitque ut cœnobium monialium quoque in Quernhem fundaretur, quod multis donis, bonis, prædiis & villis dotavit. Donatio prædicti Ludolphi est facta in præsentia Præpositi Arnoldi & totius Capituli, in præsentia inquam Florentii de Schowenberg & Arnoldi de Droschat / anno 1175. & Arnoldus Droschat accepit istam donationem nomine Ecclesiæ. Retinuit tamen Ludolphus sibi & posteris advocatiam cœnobii.

ARNOLDUS, Præpositus, successit in Episcopatu, sub quo Anselmo bonorum cœnobii in Oede facta est, præfuit annis 22. laudabiliter Ecclesiæ.

Legitur in tabula Episcoporum Osnaburgensium de quodam GERHARDO Episcopo, (quem constituunt quidam, & ipse etiam Erwinus, XXVII. Episcopum) qui postquam non magna cum laude rexisset, mortuus est tandem & sepultus in cœmiterio B. Viti, sine reverentia. Unde Richmus Germanicus: *Gerdt Bischoff ist von kleinem Lave / liegt auf sunt Vits Have / &c.* Atque hunc putant Gerhardum de Lippia fuisse, sed is, teste Krantio, quod etiam ex diversis probat Chronicis noster Erwinus, translatus est ad Bremensem Ecclesiam: Itaque hic error est.

GERHARDUS de Lippia Comes, sine dubio priori Gerharde succedens, præfecit Monasterio in Harsfebroch sororem suam Beatricem Abbatissam in Bersen / quam inde transtulit, ut hoc cœnobium reformaretur. Sub hoc fuit quidam Reynerus eremita durissimæ vitæ, qui se voluit alicui loco soli includi, ubi etiam rigide vixit, & suum corpus contra doctrinam Pauli multis affecit incommodis, tamen Erwinus illum magnis encomiis celebrat, & optavit devote istius Canonizationem fieri debere & posse à Papa.

ADOLPHUS XXIIII. Episcopus ornavit Thesaurarium Archidiaconatu in Damme / Nienkerken / Steynvelde / Doen & Vechta de consensu Capituli, & Cantori assignavit Archidiaconatum in Anchem / Byppen /

Bergen/ Batbergen/ Barsenbrug & Alphen / ea tamen lege, ut Capitularibus 40. solidos diversis vicibus in festo Bernhardi & die purificationis inde distribueret, aliaque ceremonialia inde fieri quotannis voluit: facta illa sunt anno 1221. deinde donavit *campum quendam in Lintberg Ecclesia Osnaburgensi* in eum finem, ut quotannis festum *Catharinae* observarent. Auxit etiam custodibus summi templi stipendium, adjecto illorum officio, beneficio dicto vulgo *Spentpreven*: Hic libenter pauperes fovit & visitavit, & liberavit Canonicos suos ac clericos ab exuviarum solutione, confirmante hoc *Honorio* Papa. Praefuit Ecclesiae 21. annis.

ENGELBARTUS, (quem *Krantius* non habet) *Comes de Eckensborg* / elegerat vitam Monasticam, in qua etiam religiose vixerat, tandem opera fratris Ottonis, potentia & divitiis late dominantis, obtinuit etiam invitatus, apud Imperatorem, Ecclesiam Osnaburgensem, qui per annos 24. bene praefuit Ecclesiae suae.

BRUNO, *Isenburgicus Comes*, XXX. Episcopus controversiam de collatione Ecclesiae *Widenbrugenensis*, *Bramescanae*, in *Melle* & *Dissen* inter Episcopos & Canonicos ita diremit, ut semper uni ex Canonicis una conferretur per Episcopos, utque *Propositus Widenbrugenensis* ex Capitularibus Osnaburgensis Ecclesiae assumi deberet, disposuitque quaedam in aede D. *Virginis & Catharinae*, quo religiose & ordine quodam sacramenta administrarentur & sepulturae legitime fierent. Ex *Parochia in Oldehusen* fecit suae aulae *Capellaniam*, ut Sacellanus Episcopi illius Parochiae redditus habeat, plebanus vero ibidem ex agris & dono altaris aliisque vivat.

Sequitur WEDEKINDUS, *Comes de Waltege* / XXXI. Episcopus, qui terram incultam in mericis intra urbem novam & viam *Hetlage* / juxta viam Regiam, de consensu Capituli utriusque & Consulum ac eorum qui vulgo vocantur *Erffren* / distribuit, & inde procuravit Canonicis majoris Ecclesiae album panem, eaque sunt facta anno 1262. Calendis Februarii, & utriusque Capituli sigillo tum etiam *Wedekindi*, & civitatis sunt roborata ista: Provide rexit Ecclesiam suam per annos 7.

BALDUINUS de *Musle* / confirmavit privilegium sui antecessoris olim *Brunonis de collegio Widenbrugenensi*, & controversiam sopivit, quae erat inter Capitulum Cathedralis & Episcopum, &c. novo privilegio dato anno 1258. in die *Galli*, ut extat apud Capitulares: totum privilegium recitat *Erwinus*. Balduinum & Wedekindum sub uno comprehendit Episcopatu *Ertwinus*, quod ita fieri credo, quia videtur dicere *Wedekindum* non fuisse consecratum.

CON-

CONRADUS de *Netberg* Episcopus sequitur, qui etsi transtulerit collegium *Quakenbrugense in Bramesche*/tamen reliquit suum jus Canonicis. Solebat enim Episcopus alicui canonicorum conferre Ecclesiam *Bramescanam*. Itaque nunc in istum locum repromisit per datum privilegium anno 1275. collationem Ecclesiæ in *Laoder*/ quæ habet annexam *Glandorp* Parochiam, ita ut Canonicus, possidens istam Ecclesiam in *Laoder*/ curet per idoneam personam ex vicaria in *Laoder* annexam Ecclesiam probe administrari. Præfuit 28. annis Ecclesiæ bene, & deinde abiit ad Dominum.

Huic successit LODOVICUS, *Comes in Ravensberg*/ primo Præpositus ad S. Joannem, deinde Episcopus laude & memoria dignus, qui rite ordinem Episcopalem observavit, & per seipsum Ecclesias & altaria consecravat, præsertim *Chorum & altaria cænobii in Xulle*/Cistericensis ordinis, &c. Fuit etiam circumspectus & pervigil. Congressurus, sæpius lacessitus, cum suis potentissimis hostibus, prius jejunium indixit & multis devotis sacramentum porrexit ipse, tandem congressus hostibus in *Hallervelde*/ feliciter pugnavit: Hinc est fundata capella S. *Georgii* in urbe (cujus idolon isto annuo die postea circumferri solebat) & singulis annis illo recurrente tempore solebat Senatus eleemosynas generaliter dare hoc nomine. Rexit per 12. annos laudabiliter. Fuit Svasor *Ottoni Patri* suo de *Ravensberg* Comiti ejusque uxori *Hadiwige*, ut collegium in *Bilevelde* fundarent de consensu suo, cui etiam foundationi ille partem sui patrimonii attribuit, atque huic constitutioni consenserunt *Ludovici fratres*, *Hermannus* Præpositus *Tungerensis*, *Otto* Canonicus *Osnaburgensis* & *Bruno*, filii *Ottonis*.

Sequitur ENGELBERTUS de *Wenge*/ex militaribus prospiciens suæ Ecclesiæ, &c. Post illum eligitur GODEFRIDUS, *Comes de Arnsberg*/qui pontificale officium exercuit, & *Monasterium Xulle* anno 1364. consecravat in die *Philippi & Jacobi*. Sub hoc fuit quidam nobilis Thesaurarius Ecclesiæ majoris *Simon*, de *Netberg* *Comes*, qui pretiosas vestes & libros missiles magnis scriptis sumptibus contulit Ecclesiæ, de quibus *Richmicos* recitat versus *Ertwinus*.

Fit deinde ex provisione Apostolica, cum respuerit Episcopatum *Doctor Lubertus Wend*/ manens religiosus, Episcopus JOANNES HEDD/*Doctor*, quem olim puerum instruxerat quidam *Monachus Marienfeldianus*, vir literatus & prosa versuque scælix *Conradus Essene*/ qui soluta oratione & ligata multa amplissime scripsit de hoc novo Episcopo suo olim

discipulo, primo quod non more Episcoporum aliorum, neglectis Spiritualibus, curaverit tantum secularia, sed quod omnia ut verus Episcopus administrarit, unde versus illius quidam sunt hi:

Osnaburgensis micat intus luce Diei,

Cum tenebris densis nox quoque cedat ei.

Quam fugat his annis lux Præfulis orta Joannis,

Et dans nomen ei gratia larga DEI, &c.

Hic Episcopus ornavit in fulis & aliis clenodiis Cathedralē Ecclesiam. Cum esset tunc magna dissolutio clericorum per Alemāniam, & quidam solo vocabulo essent clerici, atque notorii excessus in vitæ honestate & dilatazione vestium, Innocentius Papa misit Wilhelmo, Colonienſi Archiepiscopo, Apostolicam reformationem communicandam suis suffraganeis, quod etiam factum est, quæ utinam (inquit Errwinus) hodie renovaretur propter nimiam quorundam in Minda urbe ac alibi Canoniorum dissolutionem, qui vulgaribus tegminibus & aliis illicitis utuntur vestimentis. Dedit Ecclesiæ ad S. Johannem Decretum sua manu solertissime correctum ipse Joannes Hoed.

Post hunc venit MELCHIOR, de Brunſvici Dux, ex provisione Romana consequens Episcopatum; quo translato ad Sverinensem Episcopatum per Papam, succedit THEODORICUS de HORNE/ vir strenuus & insignis, qui cum Castellanis arcis Hunteborg Ecclesiam fundavit ibidem, atque mitram Episcopalem cum ornamentis insignibusque suis Ecclesiæ contulit, ac simul Capitulo argenteam amphoram: Atque Senarui quoque Osnaburgensi contulit similiter argenteam amphoram; Edificavit etiam Curiam, cubile & alia in Neapoli Osnaburgensi. Cum vero annis 25. præfuiſſet, mortuus est.

Eligitur HENRICUS, Dux Sleswicensis & Comes Holsatiae, qui fuit pius, & ut percepi à venerabili Requino de Rassenbrock/ (ait Errwinus) Abbate quondam Iburgensi, summo mane ingressus fuerat templum cum suis Capellanis & subditis, & devote oraverat atque honeste vixerat: Sed cum bene ita & laudabiliter regere incepisset, revocatur in patriam propter mortem fratris: renunciavit igitur suo juri & Episcopatu: Extruxit & exornari tamen curavit Cameram in Bastennoor/ quam suis insignibus & aliis instructam voluit: Est postea revocatus in patriam.

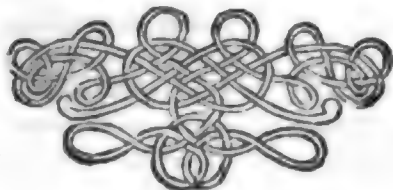
Eligitur tunc à Capitulo victoriosus OTTO, Comes de Hoya/ Episcopus Monasteriensis, qui fit Osnaburgensis Ecclesiæ administrator, quam in commendam suscepit, &c.

Post

Post Ottonem qui strenue rexit omnia, fit Episcopus JOHANNES de Deipholte / qui juvenis pervenit ad Episcopatum, sed crevit moribus & virtutibus plurimum atque in magnum evalisset virum, nisi morte præventus fuisset, hinc versus de illo sunt:

Inclytus Antistes est de Deipholte *Joannes*,
Laudes virtutum fert, stigmata nobilitatis
Moribus ornavit &c.

Eligitur deinde ERICUS, de *Hoya Comes*, in administratorem Ecclesiæ Osnaburgensis, quoniam voluit retinere Præposituram Coloniensem, itaque non Episcopus sed administrator tantum dici debuit, (quod tamen hodie tam stricte non observatur) rexitque Ecclesiam per quatuor annos bene, tuncque orta discordia, removetur ille, & eligitur HENRICUS de *Morsa Comes, Episcopus Monasteriensis*, qui impeditus bellicis tumultibus nihil fere in sacris egit. Huic succedit ALBERTUS, *Hoyensis Comes, Mindensis Ecclesiæ Præsul*, qui tantum tribus annis præfuit; post quem eligitur RUDOLPHUS, de *Deipholte Comes, & Trajectensis Episcopus*, (cui Epitaphium scripsit *Alexander Hegius*, & plurimum ipsum celebrat) sed is morte præventus non pervenit ad possessionem, atque in ejus locum statim eligitur Inclytus ipsius ex fratre nepos CONRADUS Præpositus, qui fuit pius, humilis, & pacificus Episcopus, multis virtutibus ornatus, atque reformavit omnia cœnobîa ordinis Benedicti in *Iborg / Hasselbrock / Dyede / in monte Gertrudis* ante urbem & *Malgeren* / strictissime juxta ordinem Benedicti: Post quem ipsius cognatus, quem de fonte levaverat, succedit CONRADUS de *Ketberg* / qui in Curia Romana versatus erat & Italice non minus quam Germanice potuit loqui, hic etiam fuit industrius & bonus Præsul, qui reformavit cœnobîa in *Quernhem & in Kulle* &c. De cæteris successoribus nos diximus in primo libro, &c.

CHRONICI OSNABURGENSIS EPITOMES

LIBER SECUNDUS,

Qui secularia & res gestas, Historiamque ditionis &
urbis Osnaburgensis continet,
Et quæ à KRANTIO non referuntur diserte
trahit.

*Splendidissimis, Prudentissimis, Eximiis & Piis
Dominis,*

Domino LUDOLPHO ab HONSTEN/
Domino EVERWINO à DUMPERTORP/
Domino HENRICO LOTMANNO, Consulibus,
Ac CELEBRI SENATUI

Inclytæ & antiquæ Reip. utriusque in clarissima urbe An-
gironum Westphaliæ OSNABURGA, &c.

Suis Dominis Patronis

Ac contrerraneis cum propter multas alias causas, tum
propter communem religionem unice
colendis.

Vaticinatus est Ertwinus Ertmann / Consul vestre laudatissime urbis
quondam, vir admodum prudens, doctus & gravis, (cujus hic Chro-
nicon brevius & compendiosus contractum, ac quoad verba correctum
damus) Procures celeberrimi, de vestra Rep. illam quidem opibus florituram,
sed aliquando maturo consilio destituendam: Hoc profecto vaticinium tanti vi-
ri propediem re ipsa in altum abiret atque in effectum produceretur, si ita se-
vera mors suas exercere vires pergeret in graves quosque & praestantes viros vestra
urbis, quemadmodum jam inde ab eo tempore, quo recordari potui, fecit,
quando optimi & lectissimi quique viri mihi etiam noti, ordine deficientes ani-

mans

nam egerint in vestra Rep. non sine jactura communis politia. Deus bone, quam Splendidis erant viri, qualia lumina patrie, quam prestantes Reip. vestra gubernatores, qui sub annis triginta occubuerunt? puto Conradum ab Horne/ Ertwinum Ertmannum juniorem, hujus nostri, de quo hic agitur, filium, Martinum ab Horsten/ Henricum Storkium, Doctorem Jodocum Rolandum, M. Jodocum Hetlagium, Jodocum Barnefurum, Lucam Enthovium, Consules veteris urbis, & deinde Neapolitanos Consules, Joann. Rotgerum Remesniderum, Engelbertum à Glanen/ Reinerum Gotlingium, Joannem Stegemannum, Conradum Hetlagium, taceo Praefectos ararii & Senatores, Hermannum Lubbekingium, Jodocum Wesselingum (cujus filiam nunc duxit D. Christianus Sleibingius) Johannem Sturmannum, Theodorum Bremerum, Balthasarem à Steinforth & similes, qui profecto, si eis longior vita fuisset, prout digni erant, ad culmen suprema dignitatis in vestra Rep. ascendissent: omnes autem illi, quos recensuit tam Consules quam Senatores, viri erant graves, prudentes & pii, in quorum locum V. Excell. non solum constituta est, sed omnes antiquos illos Patres pietate & virtute refert, atque ita majorum vestigia ingreditur. Cum autem hanc Epitomen ex Chronico Ertwini, quondam vestrae urbis laudatissimi & tunc famigeratissimi Consulis, qui suo tempore vestrae Reip. & toti ditioni ornamento fuit, & auctoritatis apud Heroes magna, nec non iudicio, atque consilio eruditioneque admodum valuit, & hoc sub Conrado Deipholdio, Episcopo ante annos 70. scripsit, contractam & congestam edam; volui etiam illam, quae propriae vobis hoc nomine debebatur, inscribere V. Excell. & amplitudini, Patres conscripti & Proceres splendidissimi. Quomodo enim potui praeterita vestra praestantia hic alios Patronos eligere? In hoc libro res & facta Osnaburgensis Reip. & ditionis tractantur, illaque sunt quoque a Consule urbis vestrae Osnaburgensis primum profecta, & à me nunc, qui in vestra urbe natus sum, in publicum protruduntur: addo & hoc, quod in hoc libro secundo sic satis prolixè precipuum locum habeat vestra urbs & Resp. quoniam describitur hic, quam praeclare, quam victorioso & quam animose suo Domino auxilia tulerint & hostes representant Senatus & cives Osnaburgense, ac demum quomodo libertatem suam sepe vindicaverint. Adeo autem patria observans & amans sum, ut etiam meis expensis hac in lucem dare non gravatus sim, quò amorem erga patriam & praesertim erga V. Excell. Remp. splendidam testarer. Quem meum affectum bonum & pium animum ut vestra Praestantia boni consulat etiam atque etiam rogo. Et quanquam tunc valde floreret Resp. Osnaburgensis, cum talis vir, sapiens quidem, experientia usque rerum non minus, quam doctrina & elo-

quo

quo, suo seculo excellens Ertwinus senior, ad gubernacula sederet, tamen eam nunc magis florere sub vestro patrocinio ingenue assero, cum jam vera de DEO doctrina & Evangelii Christi lumen fulgidum in vestra urbe splendeat, atque tunc contra ibidem in densis sederent homines tenebris, quas etiam bonus ille Ertwinus valde probavit pro sua in religione simplicitate: Interim magno cum fructu ille Ertvvinus profuit urbi, sagaci consilio & prudentia: sed quoque ejus filius Ertvvinus junior cum collega Contrado de Horne/ Consule, non minus profuit ante annos triginta eidem in reprimendis Anabaptistis, ne illi ita urbem everterent, ut Monasterii fiebat: Multo autem magis profuere saluti civium & omnium incolarum Martinus ab Horsten & Henricus Storkius Consules, hoc unum cum reliquis, ex quibus nonnullorum mentio facta est, agentes, ut vera lux Evangelii posset radios suos emittere ac exercere in eadem, & deinde urbs muniretur. Et quanquam tempore Interimistica scabiei aliqua religionis mutatio fieret, tamen reliqui Proceres cum prae- dictis in hoc toti laborarunt, ut, abolita superstitione, integritas vera de CHRI- STO doctrina rursus vigeret floreretque apud vos, quam jam incorruptam vos etiam possidetis. Agite igitur, celebres & egregii Proceres, Domini eximit, patronique colendi, ut Ertvvinii prudentiam & virtutem atque reliquorum industriam superetis quoque, veluti in causa religionis promovenda illum & alios antecellitis: Postremo volui etiam V.P. reverenter gratias agere pro eo, quod non solum nutritores Ecclesiae verae sitis, & vestros ministros Evangelii propter Christum in honore habeatis, sed quod simul profugis & exulibus Chri- sti aliquoties hospitia & multum subsidii, benevolentiae ac humanitatis cum ve- stris quibusdam honestis civibus exhibueritis, ut revera pium decet Magistratum. Decuit etiam me vestrum clientulum, erga V.P. ut patria mea Dominos testari meam observantiam hoc publico scripto, ut etiam posteri videant me amasse Patriam. Valeat V. Amplitudo in CHRISTO, cui vos commendo, Ultimo Augusti.

V. Ampl. Excell.

deditissimus

HERMANNUS HAMELMANNUS,
L. T. & Ecclesiastes Lemgovien-
sis.

LIBER

Qui Secularia ex Krantio descripta latus ex
ERTWINI CHRONICO
explicat.

Arolus donavit libertate *Guthonem*, & suam Ecclesiam, ut ab omnibus Principum & Dominorum oneribus ac gravaminibus immunes essent, & sine ullis molestiis illa bona quæ semel Ecclesiæ contulerat, possiderent.

Is contulit ad Scholæ perpetuæ usum multa prædia & sylvas, nemora & foresta infra loca, *Sarnewinkel/ Ruffenstein/ Ungaria/ Osinch/ Senethe/ Bergeschovet* (*Krantius* habet *Dereshovet/ Eggestervelt/ &c. Dromanameri, Dummeri, &c.* (Sed hæc duo posteriora *Krantius* non habet) ut in privilegio legitur: deinde propter duritiem incredulam populi ordinavit sedes liberas in *Westphalia*, quas vocamus *de freyen Stöle/ das Scheffen Gerichte/* & tales sedes per nobiles & virtute florentes occupabantur, eorumque judicium cedebat tantum ad confirmationem fidei Christianæ, atque pœnam malignorum. Nam olim, ut ex vetustis literis probe didici (hæc sunt verba *Ertwini*) Nobiles milites scribebantur *Uriggravii*, nunc prohdolor illud judicium per pauperes, indoctos & infames pervertitur, & variæ vilesque causæ ad illud præter morem antiquum deferuntur.

Mortuus est *Carolus Magnus Aquisgrani* anno Domini 814. quinto Calendas Februarii, & in ipsius sepulchro hic extat titulus: Sub hoc Conditorio situm est corpus *Caroli Magni*, orthodoxi Imperatoris, qui regnum Francorum nobiliter ampliavit & per annos 42. feliciter rexit, decessit septuagenarius quinto Calendas Februarii, &c.

Tertium *Osnaburgensium Episcopum*, *GESWINUM*, scribit *Egilmarus*, postea *Osnaburgensis Episcopus* factus, in supplicationibus ad *Stephanum Papam Romanum* datis, conspirasse cum filio *Ludovici* contrapatrem, sed restituto *Ludovico* sua & fidelis filii *Omonimi* potentia vindictam de multis Episcopis sumptam: itaque Episcopum illum profugisse, & ex illa fuga plurimum damni Ecclesiæ contigisse per *Cobbonem Comitem*, qui fuit Consiliarius *Ludovici*, & ex Episcopi delicto in Cæsarem commissio sumpsit occasionem grassandi & auferendi, quæ voluit quasi permittente *Ludovico* prædictus *Cobbo*.

GOSBERTUS *Episcopus* cum esset opera *Cobbonis* promotus, facile permisit ei ablatis frui, vel ista pro suo arbitrio aliò transferre. Sic fuit *Cobbo Comes Tecklenburgicus primus*, qui molestias fecit isti Ecclesiæ, cujus equidem vestigia successores plerumque sunt ingressi.

EGBERTUS, imploravit subsidium *Coloniensis Episcopi*, qui respondit ei benigne (ut *Krantius* refert) & tandem ita literas responsorias finivit. Valete & feliciter in Domino gaudete.

EGELMARIUS, cum videret *Episcopos Coloniensem, Wirtzburgensem, Trajectensem, Hildesimensem, Verdensensem, Halberstadianum & Paderbornensem*, ut Imperatori gratos connivere in suo negotio & controversia contra *Abbatem Corbiensem & Abbatissam Hervordianam*, cepit *Stephano Romano Episcopo* per supplices literas totam causam exponere, & huic admodum amice respondit Stephanus, sanctum vocans virum, atque inferens literas, quas receperat à *Bonone Abbate Corbiensi*, ad petitionem *Egelmari* qui tandem eò rem deduxit (subjicere etiam paratus suam causam multis Episcopis vel quinquaginta, ad quos provocare audebat) ut aures ei faciles præberet Imperator, & judicaret in illa causa, &c.

Non est verisimile *Dodonem I.* qui erat 7. in ea Ecclesia Præsul, impetrasse privilegium illud ab *Ottone I.* quoniam legi (ait *Ertwinus*) in vetustissimo codice, quod mortuus sit anno 934. 1. Maji, itaque neque illi neque etiam secundo *Dodoni*, qui *Ludolpho* successit circa annum 983. (Privilegium enim scriptum est anno 938.) datum esse videtur. Satis sit quod privilegium hoc illa Ecclesia habeat, quocunque tandem tempore vel cui Episcopo datum sit, potest fieri quod in numero annorum erratum sit. Privilegii summa est, ut omnia libere possideat cum successoribus citra incursionem, injuriam vel molestiam potestatemque vel gravamen ullius Herois ac Domini, quæ olim Ecclesiæ attributa erant.

DROGO adhuc dicitur vixisse sub *Ottone I.* quanto magis *Dodo*; Incuriæ igitur temporum est aliquid ascribendum, quia hic dicitur, ut privilegium habet, circa annum 952. 13. Junii impetrasse privilegium, de mercatu & jure monetæ in *Widenbruggen* / ab eodem, atque deinceps in privilegio concessit Imperator, ut inde vectigalia & reliquos usus ac tributa, aliave commoda, quæ ex mercatu & loco *Widenbruggen* / provenire possent, ipsi & successoribus cederent, &c.

LUDOLPHUS IX. Episcopus, cognatus *Ottoni II.* Imperatoris fuit, ut in privilegio eidem Episcopo concessio legitur, quo *Ludolpho* & successoribus ejusque Ecclesiæ attribuit vel potius reddidit in Comitatu

tu Bernhardi Ducis, Apelderbach / Hofnem / Linga / cum ædificiis, terris pascuis, sylvis & molis &c. anno 975. anno Imperii septimo.

DODO II. *alias Duodo* nihil gessit, quod in annalibus annotatum sit. A GUNTHERIO, qui substitutus est Dodoni II. nihil politicum vel seculare gestum esse, propter infirmitatem perpetuam & brevitatem regiminis, historiæ produnt. Idem potest referri de successore ejus WANNONO vel *Wacholpho*, quia tantum per duos annos hic videtur præfuisse, &c.

THEITMARIUS, qui deinde successit, fundator est *collegii ad S. Joan.* vir egregius: hæc autem fundatio salubris & utilis institutio, facta est anno 1011. Anno Henrici II. duodecimo, Episcopatus Theitmari anno 10. unde est hic versus: *Hoc Deithmarus ego Prasul templum tibi lego, &c.* Per annos 20. utiliter præfuit Ecclesiæ, postea vero captus est oculis, interim etsi careret luminibus externis, tamen semper gratias agendo DEO, internis oculis contemplatus est JESUM CHRISTUM, lumen verum & Dominum nostrum, cui etiam fidebat, tandem anno Domini 1013. mortuus est: Tunc suere passim egregii viri in Episcopatibus, qui etiam erant veri Doctores, *Willigisus Maguntinus Episcopus; Herebertus Coloniensis, Lienysso. Bremensis, Godehardus Hildesimensis, Suederus vel Swichgerus Monasteriensis, Meinwercus Paderbornensis, &c.*

Theitmaro MENCHERUS successit, & illi GOSMARUS, de quorum secularibus negotiis nihil legitur, ut etiam nihil de eo reperitur, qui Gosmaro successit nomine ELVERICUS. Quanquam Gosmarus putetur à *Conrado Imperatore II.* tunc *Paderborna* agente, impetrasse aliquid juris ad amplificationem sui splendoris de *foresto*, atque de *venationibus* aliisque rebus, &c.

ELVERICO successit BENNO I. quem alii *Wernicherum* appellant, cujus res gestæ nullæ in annalibus leguntur.

BENNO II. vel *Bernhardus* curavit devia & paludes in *Wittensfelde* in commoda itineraria præparari aptarique: Deinde cum ex antiquitate jam olim clara essent castra, quæ Saxonum munitiones fuerant, nempe *Sygeburg* / prope *Rudera* flumen, *Herisburg* / in vicinia *Hassia*, & *Sburg* / in ditione Osnaburgensi, (sic ait *Ertuvinius*) voluit ille rursum propter amœnitatem loci & nominis splendorem in illo monte reædificare arcem, quia tempore *Caroli Magni* mons in solitudinem redactus erat, qui antea ad *Dusnam* curiam Episcopalem pertinebat. Cum esset in opere, ut simul ab una parte arx & ab altera cœnobium extrueretur,

Gggg 2

valde

valde erat pro laborantibus sollicitus, quoniam periculosum erat in montis acumine tanta extruere ædificia. Idem cum multoties *Abbas Corbiensis & Domina de Hervorde* de illis decimis, quarum mentio facta est antea, conquesti essent coram Imperatoribus nostris, tandem *Benno II.* definitivam & decisivam Ratilponæ consecutus est sententiam ab Imperatore *Henrico III.* (ait *Ertvvinnus*, sed fuit hic *IV. Henricus*) anno 1075. de retinendis decimis, quibus injuste spoliata erat Ecclesia Osnaburgensis olim, & mandatum contra adversarios, ne ulla postea querimonia ab eis coram Imperatore super ea re fieret, &c.

Deinde factus est *MARQUARDUS*, *Abbas Corbiensis*, *Episcopus Osnaburgensis*, *Deposito Marquardo XX.* est *Episcopus WIDO.*

Hic quatuor desunt *Episcopi in Krantio.*

Widoni succedit *JOANNES*, qui sub *Henrico IV.* (sic ait *Ertvvinnus*, sed hic tamen fuit *V. Henricus*) capiente *Paschalem Papam* vixit, &c.

Joannis in locum venit sub *Henrico* illo *Præpositus Mindensis GOTSCALCUS* de *Deipholt Comes*, cum eodem tempore esset *Minde Episcopus* ejusdem nominis.

Cum *DEITHARDUS* vigesimus tertius eligeretur à *Capitulo*, erant, qui volebant eis obtrudere idque vi quadam, *Præpositum Hildesimensem Conradum*, sed etiam sacri quam secularis ordinis viri resisterunt. Interim Ecclesiæ & *Deithardo* ob eam causam oritur bellum, quod contra eos movetur per annos 5. à *Frederico* quodam *Comite*, istius *Conradi* complice, qui ditionem mirum in modum rapinis, incendiis, depredationibus, vastavit: Et quanquam fortiter resisteret hostibus *Deithardus*, tamen non prius paci restituitur, nisi cum intercessionem *Frederici Archiepiscopi* (puto *Coloniensis*) gratiam Imperatoris obtineret: In initio istius belli periit *Comes de Deipholt / Gotschalcus*, gladio interemptus, sic enim ait *Ertvvinnus*.

Huic successit *UDO*, qui per annos 4. præfuit, & erat 24. Pontifex ibi.

PHILIPPUS, *Catzennellenbagius Comes*, *XXV.* *Episcopus* in bona vixit gratia cum vicinis præsertim *Tecklenburgico Comite Simone*, & domuit Nobiles *Dominos de Holte* / eversa firmissima eorum arce, quæ unum miliare remota erat ab urbe Osnaburgensi, quoniam illi rapinis & incendiis multum damni dederant: Eversio arcis facta est anno 1144. cum magna aquarum esset exundatio, cum ei suppetias & auxilium tulisset *Comes de Ravensberg* / qui propterea consecutus est liberas sedes in *Middens dorpe*

borpe / atque iudicium *Marka*, das Holtgericht in der Hilter Marck. Et mortuus est tandem *Engelbertus*, Comes de *Holte* / anno 1150. in locis incertis, leguntur tamen in privilegiis ab ipsis datis *Barones Majores & Nobiles* fuisse: Episcopus PHILIPPUS, obtinuit ab *Henrico Comite Tecklenburgensi* & fratribus suis, *Ottone*, *Theodoro* & *Gerhardo*, comprobante matre *Alheida*, & autoritate curatoris sui domicelli *Leffhardi Deipenshem* / certa sua bona Patrimonialia, videlicet curiam in *Wersen* / cum Capella, multaque alia prædia, veluti privilegium, quod anno Domini 1150. scriptum est, habet & extat apud Capitulares. Quanquam hodie ista non in possessione habeant: Sunt tamen quidicunt, quod acceperit Comes *Tecklenburgicus* postea istam Curiam cum cæteris bonis in feudum ab Episcopo: adjecit etiam *Parochia S. Joannis* illas villas & pagos rurales, qui adhuc ad istam hodie Parochiam referuntur.

Succedit ARNOLDUS XXVI. Episcopus, sub quo ratum habuit donationem castri in conterminis & finibus ditionis Osnaburgensis situm nomine *Barchusen* vel *Bordincshusen* / cum sylvis dictis *Sundervogel* / atque reliquis proprietatibus istius castri jure hæreditario, quod Philippo antecessori contulerat *Henricus*, Comes de *Tecklenborg* / filius ejus *Henricus* ejusdem nominis, ut in usum cænobii *Ojede* cederet, & ita intercedente Comitissa *Elyka*, sunt multa bona monialibus ibi collata sub *Arnoldo*: Donationes istas *Arnoldus* confirmavit: Auxit etiam istam donationem eadem Comitissa *Elyka*, ex suis bonis ac prædiis in vicinia sitis, nempe in *Brincke* / & quia eodem in loco habuit prædia ac tres villas *Deithmarus Cantor* summi templi, contulit etiam easdem in usum istius cænobii: Illa ita rata & transacta sunt per Episcopum in præsentia *Lanfridi*, præpositi & Canonorum Cathedralium, atque nobilium de *Ojede* & aliorum.

Dixi de errore & diversa opinione Annalium de GERHARDO: putatur tamen fuisse GERHARDUS de *Lippia* Comes, Episcopus XXVII. qui Comitibus de *Waldegge* contulit feuda ea lege, ut cum opus esset ditioni Osnaburgensi, mitterent & alerent propriis expensis decem equites, atque antecessor ejus *Arnoldus* Comitem in *Benthem* *Ostionem* investivit de quodam feudo: ita quoque & investivit duos fratres de *Oldenburg*: sed in nullius Comitibus literis (puto reverfalibus) specificatio facta est bonorum feudalium, nec expressum extat in literis beneficium, quodnam in feudum acceperint: Id quoque accidit in aliis feudis. Hinc Ecclesia multis bonis feudalibus est privata. Investitura illa solemnitas ab illo Episcopo

copo facta est anno 1200. Et hac de causa, ut putatur, est orta discordia inter Capitulares & Episcopum: militares steterunt à partibus Capituli: illa tamen dicitur sedata esse per Episcopum Coloniensem qui tunc Cardinalis erat: Circa hæc tempora, *Osnaburga, Susatum & Magdeburgum* incendio fere perierunt, & undique pestis grassata est.

ADOLPHUS XXVIII. Episcopus, qui permisit Advocato Ecclesie Osnaburgensis *Hermanno de Blansena* nobili, ut decem Curtium advocatias, quas ab Episcopo in feudum semper tenuerat, videlicet *Northeve/ Everavelt/ Walenhorst/ Huneschehoff/ Osterhues/ Jeter/ Haaren/ Huyle/ Hagen/ Holstede/* venderet Capitulo, quò in usum Ecclesie perpetuo servarentur, pretio *centum & unius marcarum*. Idem etiam permisit Advocatiam quatuor domuum videlicet *Loetzeten/ Ostentinc/* cum duabus mansionibus, quarum una sita est prope *Dammie/* altera prope *Oyta/* Ecclesie eidem anno 1223. Idem quoque factum est in Advocatiis tribus *Alstede/ Holsdorpe & Angelbecke/* de quo extat proprium privilegium apud Capitulum Cathedrale, sed ignoro an adhuc à Capitulo possideantur, præsertim illa ultimæ curtes, timeam malignorum spolio sublata esse, &c.

Sequitur ENGELBERTUS, Comes Tecklenburgicus, (de quo nihil refert vel habet *Kransius*) Episcopus Osnaburgensis XXIX. qui se opposuit fratri, Advocatia sua, quam super *Monasteriensem & Osnaburgensem Ecclesias* habuit, abutenti, nomine *Ottoni*, potentia ferocienti, quem primo excommunicavit, atque cum se adhuc nihil proficere videret, sed frater magis grassari pergeret in ditione Osnaburgensi, pro suo libitu Potentiorum petito auxilio (quod illi Brachium seculare vocant) justum tandem bellum in fratrem suscepit, & castrum fratris *Arckenowe* & oppidum *Essen* obsedit & tandem expugnavit, & solo adæquavit: Habuit autem pugnam cum prædicto fratre *Ottone* in loco *Bergeshovet/* & tulit opem fratri *Ottoni* Nobilis Dominus de *Dyssen/ Wilboldus*: Episcopus vero cepit fratrem, *Wilboldus* interim, alique in pugna perierunt atque mox munitionem in *Dyssen* & oppidum *Dyssen* destruxit Præsul: & cum ab utraque parte varia hinc inde committerentur incendia & rapinæ, factus est tandem utriusque mediator ipsorum patruus *Endolphus Monasteriensis Præsul*, cui uterque sub pœna duorum millium marcarum plenam potestatem transigendi negotium dedit & ratam sigillo habuit, constitutis etiam à cujusque parte 22. fidejussoribus ex militarium ordine, & hanc demum patruus tulit sententiam, ut sex ministeriales advocatias civi-

civitatis Osnaburgensis Ecclesiæ conferret, atque bonorum Episcopatum & Parochialium Ecclesiarum, & *Castellaniam in Iburg* hoc est, vel jus in *castrum vel propugnaculum* aliquod *ein Bortwerck* / perpetuo abdicaret & resignaret *Otto*, interim bona ad ipsum in ista vicinia pertinentia ab Episcopo Osnaburgensi in feudum semper susceperet: Contrà vero Ecclesia & Episcopus recompensationis loco Comiti *ostingentas marcas* numerarunt: Promisit etiam se *Comes Otto* nullas facturum & struendum munitiones inter *Wyrren* & *urbem Osnaburgam*, vel inter *Bulvena pagum* & *urbem*. Hæc ita ratificata sunt singulorum sigillis, ac *Comitis Bentheimensis* & *Ludolphi Comitis Steinfordiensis*: acta autem in *camiterio S. Joannis Osnaburgensis* anno 1236. in præsentia plurimorum virorum tam secularium quam religiosorum. Dicitur etiam in *Chronico Monasteriensi*, quod *Comes Tecklenburgicus* habuerit olim *sedem Frigavit Osnaburge*, quam etiam tunc resignaverat in ista transactione: Sed hoc non reperi (ait *Ertuvinius* in authenticis literis) opinor tamen Comitem in diocesi habuisse & resignasse, non tamen in urbe &c. Idem Episcopus auxit redditus, & de consensu Capituli, ministerialium & Burgensium (das sind die Burgmannen gewesen) agros duarum mansionum in *Blasendorpe* in plures divisit, ut quilibet ex una parte agri dicto, *ein Morgen Landes* / in locis vicinioribus urbi, Episcopo singulis annis in festo *B. Martini* tres modios siliginis & hordii per dimidiam mensuram solvat: qui vero remotiores agros habeat, solvat duos hordii & siliginis modios: Et confectæ sunt super ea re literæ sigillatæ de usu & fructu istorum agrorum atque de successione possidentium eos, &c. Huic etiam Episcopo concessit rursus *Imperator* plenum jus *Gogeraviatus* per urbem ipsam & per reliqua oppida *Widenbruge* / *Iburg* / *Dissen* / *Melle* / *Unckum* / *Bramsche* / *Damme* / ut privilegia indicant. Tandem hic ita in lamentationes & querelas prorumpit *Ertuvinius*: O quam lamentabile & damnosum est ditioni & Ecclesiæ Osnaburgensi, quod *militares de Varendorpe* / illud iudicium in *Dissen* / cum suis inibi villis circumjacentibus, *Loder* / *Hilter* / *Glane* / quia ipsas ab Ecclesia Osnaburgensi indubiè habuerunt in feudum ut subditi & ministeriales Ecclesiæ, jam non multis retroactis temporibus vendiderunt & alienarunt ab Ecclesia, transtuleruntque in *Comites de Ravensberg* / unde multum molestiarum circa iura & limites contigit, &c. Et mox, *eadem de Varendorpe* similiter idem attentarunt cum iudicio in *Iburg* / super alienatione & translatione Domini ad Comitem in *Tecklenborg* / quod tamen resistendo Ecclesia Osnab-

Osnaburgensis cum fidei suo defensore & Reverendo *Conrado de Deipa holte*/Episcopo in Domino defuncto, impedivit, &c. Atque hæc *Erruvius*, &c. Idem *Engelbertus Episcopus* ab Imperatore consecutus est in *Oppenheim*/anno Domini 1235. jus argentifodinæ in prædio ditionis *Huel & Stertenbrinck*/&c. Atque deinde de consilio Capituli anno 1243. facta permutatione curiam in *Gutersloo* cœnobio campi B. Mariæ, *Marienvelt*/tradidit, recipiens in suam possessionem ab eodem cœnobio agros quosdam dictos *Stripselt*/&c.

Successit ei *BRUNO de Isenberg*/Episcopus XXX. de quo in *Krantie* diximus etiam, hic cum Capitulo permutationem fecit, & agros quosdam ad *Episcopum Osnaburgensem* spectantes tradidit Capitulo, recipiens in jus suum & successorum ex manu Capituli *molam in Schlachvorde*: deinde Advocatiam duarum *Curtium in Westringen & in Dillendörpe* & mansiones ad easdem curtes pertinentes ab *Adolpho & Hermann* fratribus & viris nobilibus de *Blandena*/qui ista bona in feudum obtinuerant ab Episcopo, pro 300. marcis minus 15. emit, & majori Ecclesiæ propter multas preces tradidit præsentibus *Joanne & Hugone de Baer*/ *Gyseberto de Horst*/ *Gysezone* & *Francone de Bissendorpe*/ *Gerhardo de Barendorpe*/ *Hermann* de *Gloethen* & *Theodorico Allen*/militibus:

WIDIKINDUS de Waldeck/fuit XXXII. Episcopus, cui libere resignavit curtem dictam *den Dirschoff*/ *Wilhelmus de Vintberg*/miles. Is enim Episcopi fuit dapifer, interim Episcopus investivit *Wilhelmum* illum de eodem prædio, faciens novum feudum, addensque illi novam molam prope longam pontem in *Widenbrug*/ut ibi esse posset fidelis castrensis, sed tantum ad vitam: Illo autem defuncto posse & debere eandem tamen molam à *Wilhelmi* patrue libris redimi voluit marcis 60. quibus alia rursus bona præcepit Episcopus emi, & his deinde rursus putabat istius *Wilhelmi* hæredes adhuc tanquam vasallos investiendos esse.

Post venit in locum *Widikindi*, *BOLDEWINUS de Rusele*/Episcopus XXXII. coram quo nobilis vir, *Hermannus de Hastorpe*/miles Curiam suam *Holshetten*/sitam in vicinia pagi *Unchem*/(quam ut Vasallus ab Episcopo in feudum acceperat semper, ut sui majores,) cum omnibus proprietatibus & juribus una cum Villico & villica libere & absolute resignavit: Episcopus vero rursus istam Curiam eadem libertate, qua illi donata erat, assignavit Capitulo Cathedrali.

Atque hic observet Lector, quod *Boldevinum* & *Widikindum* simul piscopatu 31. numeret *Erruvius* & faciat ex duobus unum, quod hinc

hinc fieri credo, quia apparet ex ejus (Ertvvini) verbis, quod nunquam consecratus fuerit Widikindus.

CONRADUS RETBERGICUS, Episcopus Osnaburgensis, plurima bona in Melle/ & quatuor deinde domos in Zeien / circa Parochiam Dissen/ contulit Capitulo Cathedrali: Accepit in pignus *arcem Teckensborg / ad quam rem* ei Capitulum & Senatus plurimum contulerunt pecuniæ, & cum in promptu isti omnem non haberent pecuniam, interposuerunt fidem suam, & sunt facti vades *Nicolao de Eisseler* Episcopo nongentas marcas commodanti: Pollicitus etiam est Episcopus se Capituli bona defensurum contra hostes & adversarios, præsertim adversus instantiam *de Gloen* militis, qui ipsis magnum inferre damnum non verebatur, adjecta ea conditione: Si istis promissis non stare, urtunc jus suum de conferendis beneficiis, sive id esset ruri, sive in urbe, haberet Capitulum: Ista acta sunt & ratificata anno 1289.

LODOVICUS eligitur Episcopus, natus *ex Comitibus de Ravensberg*/qui cepit *Comitem de Lippta Simonem*, & eum in urbe vinctum in carcere *den Bud* in sextum fere annum detinuit, donec transactio fieret in die Kiliani anno 1305. Promisit idem *Comes*, cum filio suo *Bernhardo*, Præposito Paderbornensi, se everfurum *Engeren*/ deinde se oppidum ad castrum *Nede*/infra dies 15. post relaxationem vinculorum destructurum, curaturumque, ne vel per se vel per posteros reædificetur, deinde dedit *quatuor millia marcarum Episcopo*, juramento confirmans, se non fore deinceps gravem ditioni Osnaburgensi, &c. His & aliis quibusdam conditionibus interpositis dimittitur, datis obsidibus *Ottone Tecklenburgico*, *Joanne Benthemico* & *Alberto Swallenbergico* Comitibus & quibusdam militibus, quos *Krantius* refert, quibus adduntur hi, *Gotschalvus Ducker / Detmarus Retberg / Wulffhardus de Malgarden / Fredericus de Horde / Leiffhardus de Liprodie*.

Multos habuit hostes uno tempore *Ludovicus*, præsertim *Monasteriensem Episcopum* & *Marchie Comitem Everhardum*, quibus multi alii Heroes auxilium ferebant: quos ille tamen vicit in *Hallervelde*: Quot habuerit hostes ex his antiquis patet versibus, quos etsi non libenter recito, tamen propter memorabilia nunc referam:

Corpore *Zacheus*, animo *Judas Machabeus*
Alter est iste *David*, *Markensem* cuspidē stravit.

Hhhh

Et

Et rursum

*Marca, Monasterium, Eetenenborg/ Juliacum,
Arensberg/ Waldecke/ Eoen/ Ketberg/ insuper Ahus/
Tremoniaque Comes, Petrus vosterruit omnes, &c.*

Hoc est, *Petrus Patronus* (ut putatur) *Ecclesiæ Osnaburgensis* stetit à partibus Episcopi, & illos omnes Dominos juvantes *Monasteriensem* *Præfulem* vicit, &c. Hic quoque *Ludovicus* recuperavit partem *Castri de Reinenberg* / & impetravit jus suum in illam præfecturam anno 1306. 10. Aprilis, hoc est, *ab Episcopo Mindensi Gotfrido*, (quem alii *Conradum* vocant) *Comite de Waldecke* / privilegium consecutus est, quo promittitur confirmatione sigilli Episcopalis & Capituli, non auferendam in posterum *Osnaburgensibus* partem suam in castro *Reinenberg* : Idem etiam literis sigillatis promiserunt *Burgenses in oppido Lubbecke* / cujus fuit fundator *Volcquinus*, *Osnaburgensibus*. Sed ita desidia nostrates affecti fuere, (ait *Ertwinus*) ut nunquam intelligere potuerint, quomodo ista parte castri rursum privati sint. Literæ interim *Episcopi Mindensis* & oppidi *Lubbecke* sunt adhuc in archivis Capituli *Osnaburgensis*, quarum etiam copiam ad verbum recitat *Ertwinus*, in eis autem aperte Episcopus *Mindensis* & Capitulum fatentur, istud *castrum in Reinenberg* pertinere tam ad *Osnaburgenses* quam *Mindenses*, imo hoc expresse in eis legitur, postquam Episcopus *Osnaburgensis* cum *Ecclesia* sua esset præcedentibus temporibus ejectus ab illo castro, restituunt nunc per illum & posteros tenore & valore istarum literarum Episcopus *Mindensis* & Capitulum ipsius, addita obligatione, quod si in posterum amoverentur *Osnaburgenses* ab arce *Reinenberg*, tunc infra 14. dies restituendos, aut tantisper debere Episcopo *Osnaburgensi* & suis obstrictum & subditum esse oppidum *Lubbecke* / cum omni suo jure & proprietate, donec restitutio castri fiat: hoc etiam suo sigillo & testimonio *Consules, Burgenses* & *Senatus oppidi Lubbecke* ratum habuere, quia eorum quoque obligationis copiam recitat ad verbum *Ertwinus*.

Tricesimo quarto LUDOVICO successit ENGELBERTUS de *Weyge* / ex militaribus ortus, qui ex consensu Cathedralium Canonorum *arcem in Onhusen* / proximam pago *Nienkercken* prope *Ravesbergum* cum omnibus proprietatibus & juribus, facta permutatione, concessit militari viro *Gerlaco de Ghesmel* / *Alheide uxori ejus*, atque utriusque liberis *Bernhardo & Nicolao* filiis, filiaque *Kunegunda* & omnibus hæredibus ipsorum, recipiendo ab illis in locum recompensationis *Judicia sylvalia* dicta

dicta Holtgerichte / per sylvas vulgo dictas Marcke / parochiarum Rismeslage / Melle / Mienkercken & Wellinckholthusen / cum omni jure & proprietate : Illa permutatio facta est anno 1311. Et roborata est Episcopi, Capituli atque Gerlaci prædicti sigillo & literis : Hancque utilem vocat permutationem *Ertvvinus*. Quoniam vix duobus annis ab eo tempore elapsis facta est de istis sylvis pratisque vel markis contentio inter nostros & Ravensburgicos, verum isto jure nostri prevalebant.

Sequitur post *Engelbertum* GODEFRIDUS, Comes de Arnsberg / qui multa nova feuda ex Ecclesiæ bonis instituit : Nam Comitibus, BERNHARDO de LIPPIA, ex bonis castri Reckenberg in Widenbruggen quædam contulit, item alia in feudum dedit militaribus de Der / de Wolde / de Bude / de Tappen / de Varendorpe : ex qua investitura in hodiernum usque diem detrimentum patitur ditio. Nam cum feuda non exprimantur in reversalibus, nec etiam literas de feudis hæredes illorum proferant, supprimuntur ab istis feudalibus bona tanquam propria & patrimonialia : Arcem Wiltage complevit & quæ ibi adhuc ædificanda erant absolvit : ubi ipsius insignia lapidibus insculpta postea fuere conspicua. Bellum cum Monasteriensi gessit contra Marcanum Comitem, &c. ut dictum est, nam & cum Comite Clivenfi, tunc partem Geldriæ obtinente, propter castrum Bredevort controversiam habuit Episcopus Monasteriensis, cui noster Episcopus atque Comites de Lippia & de Waltege opem tulere, & facta pugna prope Cossfeldt / superiores fiunt Episcopi : tandem transactio est inter illos facta de castro Brevorth / per Trajectensem Præsulem. Postea orta est inter vicinos illos Episcopos, Monasteriensem & Osnaburgensem, controversia propter captos quosdam cives Osnaburgenses in Emeslandia per Satrapam Monasteriensium istis in locis, eo præsertim tempore, cum jam de servanda pace per Westphaliæ transactio facta esset inter Westphaliæ procures, quibus Colonienfis Præsul interfuerat : deinde alia suberat discordiæ causa, nempe ea, quod ille Satrapa synodales conventus Osnaburgensium, den Gendt / contemneret, ejiceretque Clericos huic officio præficiendos, qui Osnaburgavenerant : Atque tunc cum Monasteriensi quoque Præsule litigabant militares de Rorve / Henricus & Everhardus, fratres, conquærentes de facta injuria sibi : Hi adhærebant Osnaburgensi Episcopo : Tandem Colonienfis Episcopus Walramus de Guliche / utriusque Metropolitanus, evocavit utrumque Præsulem ad *Susatensem urbem*, ibique litem composuit, pronuncians libere dimittendos cives captivos, atque Sy-

nodalibus actionibus etiam iis in locis suum honorem & locum tribuendum esse: denique *militares de Rorve* recipiendos in protectionem territorii Monasteriensium: Hæc facta sunt anno 1341. die Lunæ post Luciam. Circa annum Domini 1342. fuit magna aquarum inundatio, quæ etiam sicco tempore & nullis pluviis præcedentibus ex terra erupit, quæ & civitates & villæ multæ perierunt: Talis quoque fuerat & fere similis subsequens temporibus anno 1484. prope portam Osnaburgensis urbis de *Heger-Porten* in via, qua itur versus Monasterium. Fuit magna pestilentia per totum fere mundum anno 1350. & illa Epidemia fuit tanta, ut vix homo hominem posset sepelire: atque ea lues dicta & nominata est in hodiernum usque diem Osnaburgæ, de *grothe Doit*: Ille morbus imputabatur Judæis, à quibus dicebantur fontes & putei veneficio infecti: tunc multæ villæ diu incultæ in ditione Osnaburgensi mansere.

Sequitur post hunc Doctor Juris Canonici egregius JOANNES *HOF*/qui misit procuratorem suum, *Wichmannum de Lunne*/ in Bohemiam Pragam usque ad Cæsarem ibi commorantem, per quem Carolinam puro auro signatam pro sua Ecclesia & simul regalia, ut Princeps Imperii esset, impetravit.

JOANNES *HOF*/ factus Episcopus, etsi sine gravaminibus consequeretur ditionis possessionem, tamen quia nimium credidit militariibus, in egestatem delapsus, coactus est primo arcem *Rebensenberg* in *Widenbruggen*/oppignorare aliis, deinde quatuor alia castra: quanquam unum redimeret in usum Episcopi Capitulum Cathedrale cum clero totius ditionis: Interim quidam raptores moti per juriis quibusdam, castrum *Iborg*/vi & clam simul invaserunt, & jam ab illis occupatum vendere cogitabant Comiti *Tecklenburgico*, qui possessionem istius castri diu antea expetiverat: Inita igitur cum istis ratione in suam potestatem castrum cum oppido & subjectis pagis redigit sibi que multo tempore servat Comes, ita tandem evocatur *Engelberti Comitis de Marca frater THEODORICUS*, ut per annos 12. esset *Coadjutor*, qui castrum *Iborg* recuperavit, castrum *Gronenberg* redemit, atque ibidem & in *Iborg*/tum quoque in *Vastennow*/ portas suis insignibus conspicuas extruxit: Huic movit bellum *Gerhardus, Mindensis Episcopus*, adjunctis sibi in fœdere *Comite Hoyensi*, *Adolpho suo fratre*, & *Widekindo Domino de Monte*, advocato nobili suæ Ecclesiæ, (etsi antea confœderati essent) multumque is damni ditioni nostræ dedit rapinis, incendiis & aliis incursionibus: Huic occurrere studuit *D. Theodoricus*, & collecta manu ex ditione &

& urbe Osnaburgensi, venit obviam Mindensibus circa rivum dictum de Hothuserbecke / ubi graviter vulneratur Theodoricus & etiam capitur anno 1363. multique ex suis interficiuntur, inter quos erat Præfectus militum urbis Osnaburgensis natus ex familia nobili de Necken / & alii militares ciyesque, quorum nomina in libro statutorum civitatis Osnaburgensis scripta reperiuntur: *Theodorus* ad urbem Mindensem captivus deducitur, introductum in urbem ex fenestra cujusdam ædificii aspexit *Episcopus Mindensis*, de quo sibi tanquam amico aliud speraverat *Theodoricus*: Dixit igitur ad Episcopum, *su Bischoff hier und dar / bistu dar /* notans hominis inconstantiam. Cum vero *frater Theodorici Engelbertus*, Comitum Westphaliæ tunc fortissimus & famigeratissimus, intelligeret fratrem & vulneratum & vinculis traditum, collegit sibi validam manum militum, opeque Clivensis & aliorum Comitum implorata, ingressus est terram Mindensem ferro & igne omnia vastans, & accedens ad urbem propius, cepit illam circa festum Petri & Pauli undique obsidione premere, atque ita fratrem captivitate laxavit, & in pristinum statum restituit: Dicitur isti redemptioni impendisse *Comes de Marca decem millia florenorum*. Cum *florentius de Bevelinckhave / Episcopus Monasteriensis, Castrenses (Burgmanne / Slotpleger)* arcis Ravensbergici hostiliter istius ditionem ingressos, insequeretur usque in *Bersmel /* & tandem vinctos multaret, & confugerunt ad Coadjutorem nostrum *Theodoricum* ipsorum quidam famuli, quos petitos reddere Monasteriensi recusavit, sed præcepit, ut jure cum ipsis ageretur, ipsos foro sistendos; Hinc inimiciæ inter illos ortæ sunt, & *Theodoricus* damna quædam Monasteriensi intulit: Sed cognatorum utriusque compositione, res turbatæ sunt in integrum restitutæ ab utraque parte. Interea moritur *Joannes Episcopus*, vir prudens & morigeratus, sed gubernator non providus.

Succedit JOANNI MELCHIOR de Brunswick Dux, ex provisione Apostolica introductus per *Florentium de Bevelinckhave* Episcopum Monasteriensem: Huic cum tradere nollet possessionem castrorum *Theodoricus de Marca*, qui multum impenderat nostræ ditioni & plurimum damni ex captivitate sua acceperat, nisi sibi solutio fieret expensarum, est tandem compositio inter ipsos facta, ut tantisper pignoris loco retineret castrum *Yborg Theodoricus*, quo illi numerarentur *duo millia & centum marca Osnaburgensis moneta, &c.* Capitulares, Senatus urbis Osnaburgensis & ipsi militares egerunt, ut in dominium Melchioris

Hhhh 3

ris

ris venirent castra omnia ditionis, ex quorum numero mox unum *Borden* & deinde secundum *Hunteborg* ubi decem erant *Castrenses*, postea *Gronenberg* / ubi 20. habitabant castellani, sumpta pecuniæ certa summa elocavit aliis, & fuit tunc Cathedralis Ecclesiæ *Gogeraviatus*, sive ut vetustæ literæ loquuntur, *alta Jurisdictio*, quia *Gogerichte* rectius *Hochgerichte* dicitur, per aliquot *Parochias arcis Gronenberg* & aliarum, & in talibus judiciis impendimentum nostris faciunt hodie, (ait *Erwinus*) *Ravensbergici*: Tandem oppignoravit etiam aliis, puto *Tecklenburgicis*, castrum *Yborg* & oppidum, ubi erant decem castellani. Quod si providus fuisset, potuisset ex istis castrorum proventibus suis rebus commode prospicere: Postea ipse sibi malum intulit. Quia etsi scædus amicitia pepegisset cum *Comite Hoyensi*, tamen non servata fide, hosti *Comitis Hermanno de Penuethe in oppido Quackenbruggen* securitatem concessit, is cum multum daret damni ditioni *Hoyensi Comiti*que, Comesque perspectum haberet, quod præter fidem datam locus suo hosti esset apud *Osnaburgensem Episcopum*, cepit cum illo agere & ab eodem Episcopo, damni illati recompensationem petere: Hic cum cessaret taceretque Episcopus, hostiliter ditionem ingressus est. Episcopus per indicium accipiens adesse hostem, serius mittit in urbem nuncios petituros subsidia, ipse interea cum suis prope *Pontem Bedele* in *Parochia Badbergen* / congregitur *Comiti*, victusque & captus ducitur in castrum *Hoye*. Deseruerant sui Episcopum, ipseque solus cum *Sacellano* & *Secretario* atque *stabulariis* prædæ fuerat *Comiti*, nec ita prompti erant cives ignavo Episcopo operam præstare, cum aliorum consiliis abjectis securior fuisset: Paucis mensibus elapsis, & impetrata securitate vel salvo conductu à *Gerhardo Comite Hoyensi*, mittuntur à *Capitulo Cathedrali* & *Senatu* legati de toto negotio exquirundo, *Dominus Theodoricus de Horne* / *Præpositus*, & *Amelungus de Barendorpe* *Canonicus Ecclesiæ Cathedralis*, item *Theodoricus Brunzel* / *Proconsul*, & *Wernerus Voget* / *Consul urbis Osnaburgensis*: Hic cum decem millia aureorum exigeret Comes, nec aliter relaxationem Episcopi fieri posse nisi his numeratis diceret, adeunt Episcopum permittente *Comite*: is cum alio medio liberari non posset, nec quicquam spei à cognatis sibi polliceretur, suaque illis inopia conspicua esset, petit tandem revocari *Theodoricum de Marca* in *Coadjutorem*, ut is per soluta pecunia Episcopum liberaret, & castrum *Yborg* rursum à *Tecklenburgicis* redimeret: Hoc quidam tamen impediabant, magis cupientes & tævantes *Tecklenburg-*

burgico Comiti quam suo Episcopo: ex ista mora plurimum damni datum est ditioni, quisque enim fecit, quod voluit, ut in ipsis propediem portis urbis occiderentur plurimi: Hinc motus Senatus institit apud Capitulares, nisi illi cogitarent de restituendo Domino, vel vocando alio, se de Protectore novo quærendo sollicitum fore. His excitati revocarunt *Theodoricum* Capitulares de consensu Episcopi, ut is persolveret omnia, & esset per annos 12. non solum Coadjutor, sed etiam Vicarius, tam in spiritualibus quam secularibus Melchioris, &c. Transactio est facta in castello militaris *Alhardi Kleinfock* / in vicinia oppidi *Wildeshusen* / anno 1373. præsentem *Comite de Delmenhorst Christiano*, qui Episcopi orator erat, & rogabat Dominum *Theodoricum* nomine Episcopi, ut hoc onus susciperet, cum melius etiam posset, quam ipse Episcopus, præesse: testes erant Dominus *Johannes de Dryhusen* / *Wildeshusensis Ecclesia Decanus*, & Dominus *Joannes Eoen* / *Decanus Ludgerianus Monasteriensis*, item Dominus *Ludgerus* Canonicus Ecclesiæ Osnaburgensis, & Nobilis Dominus *Wedekindus de Monte*, advocatus Ecclesiæ Mindensis, & Comes *Gerhardus de Hoyer & Brochhusen* / item *Alhardus Kleinfock* / *Fredericus Schagen* militares, atque *Johannes de Eutholte* / aliique. Ita expensa pecunia solutus jam Episcopus in domo Capitulari eodem anno 21. Aprilis, *Theodoro de Horne* / Præposito, *Wilbrando Decano*, & *Godefrido ac Hermannno de Gamme* / *Sandero de Holtvelde* / *Sandero Thodbrand* / & *Godefrido de Meppen* / obtulit recipiendum pro Coadjutore: deinde præsentavit etiam Militibus & Consulibus Senatuique eum in domo lapidea Præposituræ, petens ab omnibus, ut ei per annos 12. obedirent in omnibus. Postea pœnitentia ductus Episcopus abiit Romam, & evocavit *Theodor. de Marca* & *Ludgerum de Vechta*, Canonicum Ecclesiæ Osnaburg. & certos armigeros, citavitque illos, imprimis vero *Joann. de Wedigen* / armigerum suum & *Præfectum in Bastennon*. Dominus *Ludgerus* & *Joan.* solemniter protestatione coram notario facta, quod ille calculi morbo gravatus, hic officio, quo suo Domino obstrictus esset, impeditus personaliter venire non possent, constituerunt procuratores: *Theodoricus*, etsi multa in gratiam Episcopi fecisset, & vitæ necessaria illi abunde præstitisset pro dignitate sua, tamen missis Romam commissariis voluit placide cum Melchiore Episcopo agi, & ubi pacifice transactio fieri nequiret, jure agerent omnia sine ulla amarulencia præcepit: Interim ille vacante *Swerinensi Ecclesia* per Papam *Swerinum* mittitur, ut ibi Episcopus esset. Interea à Capitulo THEODORICUS de Horne / (illo

(illo jam translato) Canonice in Episcopum eligitur, homo victoriosus, qui Theodorico Comiti summas pecuniæ (quas ille redimendis Præfecturis & Melchiori impenderat) persolvendas promittit, datis in pignus aliquot arcibus vel Præfecturis: Quia militares & urbes, præsertim *Osnaburgensis*, collata pecunia summam quandam Domino conferunt ad recuperandas arces: Huic statim contigit controversia cum *Ottone, Comite Tecklenburgico*, genero Simonis de Lippia, qui tunc acceperat in dotem cum uxore possessionem arcis *Rhede*: habebat autem alia quædam prætendenda quoque, imo jus sibi quoddam in totam fere ditionem & castra, excepta urbe *Osnaburga & Quakenburgo*, usurpabat, & quoniam invaserat jam antea & occupaverat pleraque castra & prædia, quæ tum repetebat Episcopus sed frustra. Hinc mox oritur inter illos bellum: Ibi *Nicolaus filius* quinquam is Patrem aliquoties caperet, adjuvit fortiter Patrem *Ottonem*: Quædam castra & villas restituit Episcopus fortitudine civium *Osnaburgensis* urbis: Dimicabant inter se Domini, spectantibus utrobique militaribus, qui nulli opem tulere: circa id tempus exiit *portam Hasensem* quidam superiores ex Consulatu & Senatu *Osnaburgensi*, qui per insidias, circa templum Spiritus S. capiuntur & *vincti* deducuntur in arcem *Tecklenborg*: Sed potentiorum Dominorum intercessione tandem emancipati, & certa pecuniæ summa redempti sunt. Plurimi ex militaribus clam favebant Comiti, interim Episcopus brevis stature homo sed forti animo, suorum armigerorum & civium urbis collecta manu invasit & vicit Comitem: Omniaque castra ex manu Comitis potenter recuperavit. Ubi potentia vincere non potuit animos Principum vel Procerum, precibus flecebat, vel alia via pro sua singulari prudentia utebatur, ut semper pacem reportaret: Subditos potenter rexit, & cum quidam *Joannes de Borchfoden* quendam ex familia de *Bucke* ortum interficeret, parvique faceret Episcopum, non metuens ipsius indignationem propter perpetratum scelus, hunc persequitur Episcopus, & tandem cum 300. equitibus *Quakenbruggo* extractum jureque convictum, capite truncari præcepit. Et cum quidam ex familia de *Dunckeren* occidissent *Prapostum in Dulle* & jam aufugissent, nunquam ab illo sunt in ditionem suam admissi, postquam pro illo maleficio non satisfecissent. Item cum publicus esset mercatorum & itinerantium hostis *Borchgravius in Stromberg* qui etiam nec Ecclesiasticis nec miserabilibus utriusque sexus personis pepercerat, banno Imperiali notatur, itaque per *Florentiam de Beveltave* *Monasterium*

sem Praesulem & Theodoricum Osnaburgensem, conjuncto Henrico Speigel/
 Paderbornensi Praesule, arce Stromberg eiecitur, destructa magna castri
 turre, & expugnarunt isti quoque castrum Craassenstein: Cum autem
 ipsum Burchgraviū Otto Tecklenburgicus in castrum Rhede reciperet exu-
 lem, mox tres illi Episcopi & Comes de Marca circa annum Domini 1379.
 obsidione sex mensium cingunt ipsos destructo oppido: Solvit autem & se ex-
 mit ista obsidione certa pecuniæ summa Comes Tecklenburgicus, dans fi-
 dem se nihil amplius auxilii præstiturum Burchgraviō, sed ilico dimissu-
 rum illum, idque sub conditione & datis obsidibus promisit. Interim
 Florentius ad Trajettensē Ecclesiam transfertur: Paulo etiam ante illam
 obsidionem Florentius & Theodoricus Episcopi ademerant Othoni Teck-
 lenburgico castrum & oppidum prope Versmel / Halsbeede / quod cum
 semel atque iterum expugnassent, penitus tandem destruxerunt. In-
 terim translato Florentio, ultra Visurgim persequitur Burchgraviū us-
 que in Grubenhagen & in media Saxonia Theodoricus Osnaburgensis mi-
 litarium & civium opera, &c. Tandem cum Porho Bohemus heret Epi-
 scopus Monasteriensis, à quo nihil habuit auxilii Episcopus Theodorus, &
 propediem ille ipse ad Swerinensem transferretur Ecclesiam, factusque
 esset ibidem Episcopus Heindenricus Wulff / hujus etiam opera cepit
 proterviam Comitissæ Tecklenburgicæ compescere, & obsidione pre-
 mēre Lingensem arcem, atque ita rursū ad concordiam redigere
 Comitem. Orta autem fuerat antea nostro Episcopo bellica simul-
 tas cum Comite de Marca, forsā ob non solutam Theodorico de Marca pe-
 cuniam, ibi nostro fortiter astitit Florentius de Bevelave / adhuc in Mo-
 nasteriensī Episcopatu agens: Nam semel ad villas Westhoven progressi
 erant vastando & rapiendo multa: Tum ferro ignique dederant in isto
 Comitatu multum damni: Postea Heindenricum, moventem bellum
 & se opponentem Comiti de Marca, juvit quoque Theodoricus, succur-
 rens ipsi cum magno exercitu apud urbem Monasteriensem: atque licet
 tunc isti Episcopo primus & præcipuus esset patronus, tamen ab eo ma-
 lam retulit gratiam, quia ipsi non fideliter astitit hic: Nam rursū fa-
 ctiose & tumultuanter contra æquitatem cepit agere Tecklenburgicus, &
 violata pace personas Ecclesiasticas earumque bona invasit: Et cum
 vocatus esset his de causis per advocatos ad Judicium Frigraviatū, venit
 cinctus armigeris & equitibus potentissimis, apparens ita armatus co-
 ram judicio præter morem, imo contra ordinem & statuta Judicii. Ita-
 que ad persequendas causas tunc venire recusavit Episcopus propter
 Comitissæ potentiam.

Orta est deinde controversia inter *Clerum Cathedralis & Joannici collegii* ab una parte, & *Consules, Senatum ac cives Osnaburg.* urbis ab altera parte, quæ sic se habuit: cum civitas multum æris contulisset ad redimendas arces in gratiam *Joann. Sæd/ Melchioris & Theodorici Episcopi* tantis erat gravaminibus onusta urbs, ut inde se expedire non possent, itaque à Clero subsidium petebant, & volebant de patrimonialibus sibi aliquid arrogare & nonnihil servitutis clericis imponere ad tempus: Illi contra prætendebant privilegia ipsis à Papis & Cæsaribus concessa, & libertatem privilegiatam, atque urbe egredientes intromissi non sunt, nisi aliud promitterent: Interim quidam militares ditionis de consensu Episcopi composuerunt controversiam, videlicet *Everhardus de Barena dorp/ Fredericus Düvel/ Ludovicus & Ludolphus de Hagen/ fratres, Ame- lungus Buck/ &c.* anno 1381. in die B. Augustini, & illa compositio est utriusque Capituli sigillo majori ratificata.

Proficiscitur circa id tempus *Theodoricus Episcopus ex castro Bronensberg in oppidum Melle/* & intercipitur in itinere à *Castellanis in Limburg/* quanquam nihil hostile Episcopo compertum esset, atque dum captivus ducitur in arcem Limburg/ veniunt primum literæ à quodam militari de Busche/ quibus amicitia renunciatur Episcopo, & licet serius istæ traderentur Episcopo jam capto, tamen ironice dixit, satis tempestivæ sunt emissæ, tandem *multatus pecunia 600. aureorum Rhenensium* carcere liberatur. Quod cum fieret, rursus jocosè dixerat: Si hæc est petitio, satis quidem illa est molesta, si vero exactio, est quidem moderata. Cum autem *Otto de Hoya* esset Episcopus Monasteriensis factus, & nondum cessaret *Otto de Ecklenborg Comes* injuriose agere, atque rapiendo & turbando plurimum damni utrique ditioni inferret, undique ex utraque primaria urbe & totis suis ditionibus collecto milite duo illi Præsules ceperunt castrum Cloppenburg obsidione premere æquo Marte, & in castris eorum fuerunt etiam Consules utriusque urbis, & tandem expugnato castro facti sunt ejusdem domini possessores. Uterque igitur Episcopus ibi Præfectum constituit: Sed quia *Nicolans de Anehem/* nomine Osnaburgensium præses, discessit à castro, quod videret parum emolumentum suo Episcopo contingere ex ista præfectura propter villas istis in locis passim exustas in obsidione, moxque est permutatio inter Episcopos facta anno 1398. in die Sanctorum innocentum, ut noster Præsul ultro cederet à parte & jure suo possessionis in arce Kloppeburg/ & reciperet nonnihil juris circa *Borden oppidum* ac castrum, quanquam diffi-

mille

mile esset, ut ita fuerit iniqua Osnaburgensibus ista permutatio: Mox *filius Ottonis Nicolaus* cepit quoque vestigia patrum ingredi, itaque circa annum 1400. Sabbato post *Ægidii* ceperunt cingere arcem *Tecklenborg* milite Episcopi vicini, & dum ita obsideretur *Tecklenburgica* arx, cepit ope *Comitum de Hoya / de Schonenberg / & Ducis Brunsvicensis ac Luneburgensis Brunoldi* quatruiduana oppugnatione invadere castrum ac oppidum in *Bevergerne* / & obsedit deinde arcem *Eingen / Otto Monasteriensis*. In istis igitur angustiis positus Comes & amissa arce una, ne etiam secunda privaretur, petiit inire rationem concordiae cum utroque Episcopo, ut literæ in archivis Monasteriensium Canonorum servatæ indicant. Nam in die *Crispini & Crispiniani* in urbe Monasteriensi judicialiter comparuit coram urbis Iudice *Arnoldo Byschopinck* / & pro se & suis hæredibus promisit, deditque fidem, se in posterum nihil acturum contra Osnaburgensem Episcopum ejusque successores, propterea quod ille cum Monasteriensi Præsule, obfessione & expugnatione, ei ademisset arces *Kloppenburg & Oytam*, & quod synodalia per suum Comitatum ipsi Episcopo ultrò sequentibus temporibus permissurus sit, &c. Hæc ita gesta sunt anno 1400. & per juramentum Comitis & sigillo confirmata, præsentem Domino *Ottone, Monasteriensi Episcopo*, ac *Domino Bernardo, Comite in Bentheim / Domino Arnoldo, Domino in Gusterwick* / ac *Domino Meselano de Beeckhusen* / Decano, *Domino Luberto de Radenberge* / Vicedomino, *Domino Adolpho de Eenbecke* / Cellario, *Hermannno de Monster & Hermannno Reppel* / Canonicis Majoris Ecclesiæ Monasteriensis, tum *Heinderico de Cassen / Bernhardo Drosten / Alberto filio ejus, Hermannno de Mervolde / Hermannno de Billerbecke / Amelungo de Barendorpe* filio Domini Everhardi equitis aurati, *Hermannno Korff / Henrico de Der / Gerharde Rappel* / ac *Joann. Halerat* / militibus. Fuerunt Comites in *Tecklenborg* potentes, & non prius quieverunt, nisi cum potissimam sui Domini partem amisissent. Nam ut scribit *Eriwinus*, possederunt *Kloppenburg / Oytam / Snappen* arces, & partem *Phrisæ* dictam, de *Zogeltesfresen*.

Jam senio confecto *Theodorico* ceperunt hoc ei objicere, quod aliquoties ad se transtulisset vel potius rapuisset Capitularibus & aliis subditis pingues boves & vaccas, suesque, atque istas in suum & suorum usum mactasset (quoniam in tantis bellorum tumultibus opus habebat multis) Itaque minas quorundam olefaciens, cepit vocare in defensorem & quasi coadjutorem *WILHELMUM, Comitem in Ravensberg*:

quo audito mitiores facti sunt adversarii. Ipse vero castrum Hunteborg munivit, turrimque ibi & pulchrum ædificavit cubiculum, &c.

Succeditei HENRICUS, *Dux Sleswicensis & Comes Holsatiae* anno 1402 in mense Octobri, solemniter admissus & inductus per cognatum suum Comitem, *Ottonem in Hone*. Hic oppidis *Yborg / Wastennow / Worden* clementer immunitates, juraque municipalia concessit, & de successionem cognatorum quædam privilegia contulit, ut ista adhuc in istis oppidis asservata testantur: Diem quoque feudalem indixit omnibus suis Vasallis, & diligenter perscrutando investigavit, qui nam essent subditi & bona haberent feudalia, quoniam plurima bona habebantur in registro Vasallorum, de quibus nulla investitura fiebat. Interim revocatur ad suos, &c.

Ejus in locum eligitur *Episcopus Monasteriensis OTTHO, Comes in Hone* / ut administrator, qui arcem Ottenstein / *Henrici Comitis in Solms & Domini in Ottenstein* / propter diversa ditioni Monasteriensi illata damna, contracta valida militum & instructi exercitus manu ex Monasteriensi & Osnaburgensi regione, obsidione pressit: Interim plurimi Principes *opem tulere Solmensi, Dux Clivensis, Hassia Landgravius, Comites multi ut de Morsa / de Hensberen / de Zeine / &c.* Favebat ei *Romanorum Rex Rupertus, Dux Bavaria*, atque sub medio obsidio potenter pavit, adductis victualibus & necessariis cibis, occupatores arcis Ottenstein *Adolphus Clivensis* anno 1407. in festo Lamberti, verum nihilominus OTTO continuans obsessionem pressit ad extremum usque possessores arcis, ut tandem fame coacti se & arcem traderent in manus Episcopi pridie festi Jacobi, anno 1408. Sequentibus autem temporibus, quando *Sigismundus Cæsar* descenderet in inferiorem Germaniam, ut conciliaret reges *Gallia & Anglia*, hæreretque primo *Noviomagi*, deinde *Aquisgrani* anno 1416. vehementer per suos & multorum Potentum patrocínio accedente apud Cæsarem institit *Henricus Solmensis* de restitutione: Verum cum se Otto idonee excusaret, & quod justis de causis ei bellum movisset, indicaret, concedit quidem *Henrico Comiti villas, bonaque, quæ isti arci subjecta erant*, sed arcis recuperationem denegavit, eaque transactio placuit Cæsari: Interim Comes ex istis bonis vixit *Stephani*, ubi mortuus est anno 1415. Verum paulo ante mortem elocavit filiam suam *Domino de Guterbroick / Comiti in Bentheim & Steinfordia*, cui in dotem promisit bona illa post suam mortem perpetuo occupanda, quæ fuerant istius Dominii & arcis Ottenstein propria. Atque ista

ista prædia bonaque etiam hodie dicuntur, de *Solmenschen Güder*: Sic factus est *Comes in Bentheim* hæres istorum prædiorum, atque ex illo nascebantur *Bernhardus, Comes in Bentheim & Arnoldus, Comes in Steinsborde*/ fratres, ex quibus geniti sunt rursùm *Erwinus de Bentheim & Erwinus de Steinsforth* Comites, qui adhuc superstites sunt (ait *Erwinus*) illique hodie etiam *Solmensia* illa bona & prædia possident, quamquam jam antea *arx Ottenstein* destructa esset.

Anno 1408. obiit *Gerhardus Buck* / Præpositus Ecclesiæ S. Joannis: anno autem 1412. 18. Decembris, diem feudalem instituit *Osnaburgæ Otto Administrator*, & ipse investiendo vassallos bonis feudalibus, omnia recte executus est, recepto ab eis juramento fidelitatis in loco consueto.

Anno 1415. *Joannes Buck* / militaris ex ditione *Osnaburgensis*, possedit *arcem Rhodæ* / quam ab *Episcopo Mindensi* oppignoratam tenuit, & cum *custos in Rhoden* deferret pastorem suum *Burchardum Harnebecke* / quod stola abusus fuisset in aspersione aquæ, quam isti benedictam vocant, & postea hoc factum negaret, mulctatus est ab illo *Buckio* custos, nam ei adimi jussit vaccam, atque deinde ab officio amovit: Hic cum apud *Episcopum Mindensem, Wilbrandum*, conquereretur de injuria sibi facta, atque quidam vir dictus *Plustermann* / insignis nequam, cognatus custodis minis repeteret vaccam cognati, & interim quoque ille mulctaretur propter verba minacia à *Joanne Buckio*, conjunxit se custodi & æque diligenter ambo supplices facti sunt *Episcopo*: *Episcopus* scribens ad *Buckium*, cum non fuerit sui juris de Ecclesiæ ministro judicare, præcipit, ut & vaccam redderet, & ad officium templi reciperet custodem: Is autem, ut erat prudens, respondit sibi esse oppignoratam & concreditam præfecturam arcis cum omni jure & proprietate arcis & præfecturæ: Itaque ratione officii à se rectè factum esse, &c. Postea rursùm aliquoties missis ad ipsum literis frustra hoc præcepit *Buckio Wilbrandus Episcopus*. Quare istam obstinaciam ægrè ferens, clam iniit fœdus cum custodis cognatis *Plustermanno, Dusingio & Brathorstio*: Ille autem emissis ad domum paternam *Buckii in Walsterkampe* literis, renunciat *Buckio* & suis amicitiam, (has literas diffidatorias olim appellarunt) interim *Brathorstius* illa nocte, cum jam exisset nuncius antea, clam natan-do transgreditur piscinas vel fossas, quibus cinctæ erat *arx Rhodæ* (à qua forte aberat *Buckius*) & se occultat sub ponte; *Plustermannus, Dusingius* & sui interea ante castrum vel arcem aliquid succendunt & flammis qui-

busdam excitatis eliciunt ex arce famulos, quibus arx à Buckio concre-
dita erat: Illi igitur illa ipsa nocte visis flammis turmatim omnes turbati
ab arce discedunt, ut flammam restinguere: Illis ita delabentibus ex
arce, mox se prodit *Brathorstius*, atque ex pontis latibulo prorupit, pon-
temque (sine dubio pensilem) portasque castris claudit exclusis famulis:
Illico adfuit ibi cum suis *Episcopus Mindensis*, cujus praesentiam postquam
dato signo juxta initam rationem cognovisset, aperuit portam & per
pontem intromisit ipsum cum suis: Invasit & obtinuit ita *Episcopus ar-*
cem Rhodens non reddita Buckio pecunia, quam pro usu fructuque istius prae-
fecturae *Buckius* tradiderat Praefuli. *Buckius* itaque diu frustra fabulam
furdo cecinit, quia ipsius inobedientiam & proterviam praetendit Epi-
scopus, factum est tandem, ut manifesta vi, postquam apud Heroes mul-
tos & suos cognatos undique detulisset Episcopum, deque facto spolio
conquestus fuisset, praemissis prius literis, quibus bellum Episcopo de-
nunciavit indixitque, aliquid tentaret, atque contracto exercitu satis
egregio, opera tamen & auxilio cognatorum invaderet Mindensem
ditionem. Hoc cum Episcopus olefaceret, occurrit illi maturius cum
suis in campo dicto *Häselholte* / ubi in conflictu est orbatus altero oculo
Episcopus, atque ex suis praecipuis desideratus *Ernestus de Glen* / alias di-
ctus *Gellen*: *Joannes* autem *Buckius* est non solum vulneratus sed etiam
captus cum *Joanne de Barendorpe* / Praeposito ad S. Joannem Osnabur-
gensis. *Hermannus* autem *Korff* / alias *Smisingius dictus*, occubuit: Ita
tandem renunciavit omni juri & actioni, quam propter arcem *Rhoden*
praetendit, *Buckius*, & numerata adhuc summa pecuniae certa Episco-
po, vinculis solvitur.

OTTO autem *Administrator Osnaburgensis* pacifice gubernavit di-
tionem Osnaburgensem, & arces *Borden* ac *Witlage* munitione cinxit
& aedificiis exornavit novis: interim nonnulli conspirarunt contra Epi-
scopum ex subditis, & praeter jus & aequitatem egerunt. Quare ingre-
diens urbem Episcopus jam senio gravatus, convocat ditionis Proceres
ad Curiam, quam Dominus *Henricus* sedebat nunc (ait *Ertwinus*) inha-
bitat, ubi adornatis sedibus prolixè ipse, tanquam de sublimi ut concio-
nator quispiam, commemorat beneficia, quae ille contulerat ditioni
Osnaburgensi, & contra refert, quam ingrati fuerint quidam, qui se ei
opposuerint: atque cum imprimis quæreretur conspirationis ne Fandæ
autores, nihilque certi ex Proceribus ditionis istius cognoscere posset,
quasi delusus exit urbem & se in ditionem Monasteriensem recepit, ibi-
que

que hæsit neglecta nostra ditione, unde factum est, ut multi raptores & latrones tunc prodirent, cum quibus dicebantur nonnulli præfecti col-
 ludere: atque equinum caput erat inter illos signum, quando esset tu-
 tum ingredi vel egredi ditionem: Ingressionis tutissima signum erat
 capitis equini frons versa ad ditionem Osnaburgensem. Quanquam
 duo Præfecti vel Satrapæ, potissimum *Joannes Egius*, utriusque arcis *Wit-
 lage* & *Gronenberg* gubernator, & *Wilhelmus Ringeshoffius* arcis *Vastens*
novi & *Berden* Procurator extra culpam essent, quoniam ipsi diligen-
 ter pacem coluerunt & turbatoribus occurrerunt, quantum potuerunt:
 Sunt tamen ex hujusmodi raptoribus & latronibus intercepti *Arnoldus*
Storck / (qui in urbe Osnaburgensi rotatus est) & *Joannes & Rudolphus de*
Olden pluresque alii, &c. Moritur tandem in *Bevergerne* *Otto* 5. Octo-
 bris anno 1424. atque statim 18. Octobris eligitur in Osnaburgensem Epi-
 scopum JOANNES de DEJPHOLDE / illo die cum electio fieret,
 atque electus poneretur pro more in altari, clerusque caneret cantum:
 Te Deum laudamus, &c. en mox *Hermannus de Melle* / Proconsul cum
 civibus claudit valvas templi & includit Electum & omnes clericos tem-
 plo, quos etiam armata civium manu cinxit: bombardarii enim erecto
 vexillo & signo circumvallarunt templum, ne quis egrederetur. Erat
 autem hujus tumultus causa, quod *Gogravii*, *Judices* ac fideles Episco-
 porum abuserant jure illo, quo ad se transtulit Episcopus *Exuvias* eo-
 rum (vocant autem hujusmodi exuvias *Heruvagia*) qui carebant hære-
 dibus, & bona illegitime natorum, etsi veri & legitimi superessent hæ-
 resedes: Ista inquam omnia cum adjudicarentur fisco, valde abusi fue-
 rant tali libertate ministri Episcoporum. Isto igitur onere volebant exi-
 mi & liberari cives Osnaburgenses. Quare res ita est composita, ut hoc
 novus Episcopus remitteret civibus & urbi, illique contra Episcopo *re-*
lonium ejusque usum perpetuò resignarent: Postquam vero ea res per-
 veniret ad Colonensem Archiepiscopum, censuris Ecclesiasticis urbem
 pressit, quod loca sacra violassent, sed rebus compolitis absolutionem
 ipsis Roma impetravit novus electus, juvenis ætate, corporeque pro-
 cero, ut tamen prudens, qui multa de consilio patris *Conradi de Deip*
holte Comitis bene gessit: Porro sub illo militares quidam *Joannes &*
Wilkinus de Kluncken / quibus opem tulere *Domina & oppidani Hervor-*
dienfis urbis, temerarium indixerunt clero Osnaburgensi bellum: & ac-
 cidit, ut ductoribus *Joannes de Varendorp* / Præposito S. Joannis Olna-
 burgensis, & *Remberto de Quernhem* / Satrapa in Gronenberg / cives bom-
 bar-

bardarii, & alii ex ditione collecti, obviam venirent adversariis in memoro dicto *Boickholte*: & licet nostri adversarios multitudine vincerent, stetit tamen apud adversarios victoria: fortiter quidem nostri pugnarunt, quod vel inde patet, quoniam *Bernhardus de Smerten Joannem Klencken* gladio eousque cœgit, ut stipulata manu & juramento se captivum Episcopo Osnaburgensi sisteret, interim ipse *Bernhardus & alii ab Hervordiensibus superati sunt postea*, atque deinde coacti ad fidem dandam, ut se Hervordiae captivitati tradant, quoties requirantur. Requisitus tandem *Bernhardus Smerten* / ne fidi fragus fieret, Hervordiae comparuit, sed ibi mox illum stricto gladio *Proconsul urbis* dictus *Tappe* invadit, jubetque, ut liberum pronunciet *Joannem Klencken* / nisi animam velit evomere, & tametsi diceret ille, hoc sibi non licere, cum se *Klenckius* fide & juramento obstrinxisset Episcopo, tamen ob periculum vitae ait tandem, quicquid ego juris jam habeo in *Klenckium*, hoc totum illi remitto, nec quicquam amplius possum: Hoc ratum habuere Hervordiensēs, dicentes, per illum recte liberari *Klenckium*, per quem captivitati obnoxius fuerat factus, illamque manum recte solvere, quæ antea ligaverat, &c.

Postea *Henricus de Morsu, Episcopus Monasteriensis*, anno Domini 1435. audita & percepta morte & clade suorum facta in *Damme / pago ditionis Osnaburgensis*, tempore dedicationis templi per famulos & subditos nostri Episcopi Osnaburgensis, qui nomine Episcopi sui rebus præesse volebant, ut æquum erat, atque aliorum inobedientiam collectis suis campanæ pulsu compescuerant, mox Osnaburgensi Episcopo bellum indixit, atque statim ingressus Osnaburgenses oras incendiis & rapinis plurimum damni dedit rusticis & subditis: Noster Episcopus *Johannes* animosè excepit hostem, & semel magna militum & equitum cohorte collecta in *Heseldick* / commodissime potuisset persequi hostem, nisi id dissuasissent quidam Consiliarii, qui forsitan propensiores erant adversario: Atque ne hic altera hujus belli occasio negligatur, *Judicium Gogra-viatu* in *Damme* fuit olim clementer Osnaburgensibus concessum ab *Henrico* quodam *Romanorum Rege*, id sequentibus temporibus ad se transtulerant Monasterienses, quo jure & titulo ignoratur, tantum quod mihi (ait *Ertwinus*) retulerit Episcopus Osnaburgensis *Conradus, de Deipeholt Comes*, pie defunctus, quomodo sui progenitores in feudum, tanquam beneficiarii Ecclesiæ, hoc jus acceperant olim, & pro exigua summa pecuniæ cuidam *Gutholte* oppignorassent, qui rursus istud Jus trans-

transtulisset ad Monasterienses, recepta sua pecunia, quam isti impenderat, &c. Ita ajunt ex neglectione quadam venisse in possessionem *Gogriaviasus* istius Monasterienses. Hæc est altera belli hujus causa. Noster autem Episcopus in præfecturis Domini in *Vechte* / & circa arcem *Bebergerne* / multum incommodi incolis intulit capto *Joanne de Usbecke* / *Satrapa Vechtensi*. Aliquando Monasteriensis Præsul progressus erat cum exercitu mille peditum & quingentis equitibus usque in pagum *Cappellen Comitatus Tecklenburgici*, ut deinde nostram ditionem invaderet: Sed retrogressus est, cum per indicium accepisset Osnaburgensem Episcopum in armis esse: Intervenerunt tandem ut arbitri *Bremensis Archiepiscopus Nicolaus de Delmenhorst* / & *Dux Julia ac Berge, Guilielmus*, qui erat etiam Comes in *Ravensberg* / atque utrique indixerunt diem in loco *Handesberge*: Coram his multos produxit testes Osnaburgensis Præsul de suo & Prædecessorum pacifico dominio extenso semper usque in *Mollerforde*: Ita tandem adversarii & arbitrorum sigillis, quod tum ibi compertum habebant, roboratū est ransactionis negotium, atque istius transactionis literæ adhuc depositæ reperiuntur in archivis Capituli.

Albertus, Comes Hoyensis, castra Rhoden & Reinenberg / ab Episcopo *Wilbrando Mindensis* Ecclesiæ suæ fidei tradita obtinuit, hicque ope Ducum Brunsvvicensium Osnaburgensem ditionem sæpe invalit, & rapiendo & incendendo omnia fere turbavit: Sed Joannes Episcopus cinctus militarium ac civium suorum copiose numero aliquoties animose hostis insolentiam repressit, & in media hyeme villam in *Rhode* / cum vicinis rusticorum domibus incendio evertit, sequentique tempore potenter, præsentibus in arce *Reinenberg* / *Alberto* & fratre ejus *Joanne Comitibus de Hoya* & ibidem *Satrapa Theodoro de Monnickhusen* / omniaque intuentibus, prope oppidum *Lubbecke* evertit domicilia, villas & ædificia rusticorum, segetesque conculcavit & in nihilum redegit. Et quamquam interea Episcopo nova oriretur lis cum *Tecklenburgico Comite Ottonne* anno 1435. propter terminos ditionis & quorundam damnorum illatorum hinc inde causa, denique propter decimas, quas clero Osnaburgensi ademerat, tamen censuris Ecclesiasticis ita obstrinxit clericos per Comitatum morantes atque subditos, ut solverent decimas: præten-
dit autem Comes fossas in loco *Hallerfelde* factas & evacuatas suæ esse ditionis & Comitatus, verum Episcopus ostendit totum locum Osnaburgensis ditionis esse & satis rigide defendit terminos terræ suæ: Durante adhuc bello quod gerebat cum *Alberto Hoyensi*, qui post *Wilbrandum*

dum factus est Episcopus Mindensis, multis militaribus & subditis con-
 niventibus accidit, ut suam fidelitatem præstare cogitarent Osnabur-
 genses cives: Egressi igitur anno 1436. equestres & sagittarii vel bom-
 bardarii urbis ductore *Henrico de Leiden* / Proconsule, & *Conrado de Mol-
 lenbecke* primario gubernatore, sperabant se repressuros adversariorum
 insolentiam. Sed quia jam conjunxerant se *Hoyensi Comiti fratres de
 Klencen* / *Wilkinus & Joannes*, forti mox agmine obviam venerunt ad-
 versarii Osnaburgensibus, qui divisim & separatim procedebant, circa
Bolborch / in Parochia *Benne* / hic *Conradus Mollenbeck* cum suis est
 tandem è manu adversariorum eluctatus ad habitaculum vicinum se re-
 cipiens, sagittisque hostes instantes vehementius repellens: *Henricus*
 vero *Proconsul*, quoniam potentiores erant adversarii, propter adver-
 sarios ad castellum tam subito pervenire non potuit, quia impediabant
 ipsum & in eas perduxerunt angustias, ut tandem se illis captum trade-
 ret. Is ita victus ducitur ad arcem *Stotelborg* / ubi carceribus gravis-
 simis est diu pressus, nec etiam prius liberatus, nisi cum postea *Ericus*
Comes ab Hoya Præpositus Coloniensis eligeretur in Administratorem nostræ
 ditionis, qui illum dum urbem nostram gloriose ingrederetur, Comi-
 tatus fratre *Johanne Comite*, pristinae libertati restituit.

Interea etiam Episcopo Joanni, cui fuit laboriosus Episcopatus suus,
 damna intulerunt *Swederus & Hermannus* fratres de *Busche* / quibus qui-
 dam Capitulares & alii militares patrocinaabantur clam, atque hoc no-
 mine isti erant insolentiores erga Episcopum, ut à proposito non disce-
 derent. Commotus Episcopus illorum morositate, auxilio & ope ci-
 vium Osnaburgensium cinxit castrum *Gesind* / obsidione, sed oblectio est
 soluta intercessione amicorum cognatorumque & maxime Decani *Hu-
 gonis de Schagen* / quoniam postea, ut rumor communis referebat, ten-
 denti Episcopo ad curiam Episcopalem novæ civitatis, vicina istius cu-
 riæ quædam nomine *Mettefe de Schagen* / uxor *Arnoldi Rosters* / obtulit
 reverenter & obsequiose poculum myrthica Cerevisia plenum, (Sole-
 bat enim hujusmodi potum coquere vendereque) quo sumpto senserat
 statim Episcopus aliquod incommodum, dixeratque, Infelix mihi erit
 ille haustus, qui mortis initia producet, &c. Ceperat enim statim in-
 firmari & postea in die Paraschæves anno 1437. animam emiserat: Et
 multi mortuo Episcopo Romam se contulerunt celeriter, an vero spe-
 rarent se impetraturos Episcopatum vel aliud, ignoratur: Venit autem
 apud multos populares in suspensionem *Hugo Decanus*, quasi autor istius
 rei

reiper cognatam notham transactæ. Cum nova immineret electio & valde instarent multi pro *Erico* Eryci Comitis de *Hoya* filio, ipsique etiam Consules & Senatores urbis solliciti essent pro eodem (quod tamen inde fieri opinamur, quia adhuc Proconsulem *Henricum de Zeiden* / captivum tenebant fratres de *Hoye*) verum antequam consentirent in ipsum atque adeo huic *Erico* suffragia plerique Capitulares promitterent, symoniaca quadam pravitare, (ait *Ertwinus*) commoti voluerunt sibi prius ad vitam certa quædam prædia Episcopalia sponderi, ratificari & assignari. Quamquam *Ericus* annueret istorum votis, quò perveniret ad ditionem illam, tamen postea electus, jure divino & humano rescindi istas obligationes curavit: Fuerunt interim, qui etiam sponte remittebant hujusmodi ratificationes sibi factas. Verum *Joannes de Varendorp* / Senior & Præpositus ad S. Joannem semel sibi addictam molam novi oppidi cum piscatura ibidem fluminis *Hafæ*, atque villam in *Malbergen* / retinere voluit potissimum ob has causas, quod nomine ditionis & Episcopi interfuisset pugnae factæ in *Haselholste* / atque ibi captivitati adjudicatus, se tandem magna pecuniæ vi vinculis exemisset, itaque ad damnum istud resarciendum voluit sibi promissa servanda: Post mortem etiam istorum bonorum possessionem reliquit Capitulo ad S. Joannem, sed cum illis transegit *Conradus de Deipholste* / factus Episcopus. Vix dum raxerat per quadriennium *Ericus* administrator, quin dissidia inter Capitulares orirentur Cathedralis Ecclesiæ: Quidam ad locum disciplinæ Canonicis istis proprium, dictum vulgo *up den Hoye* / deducti, in eo per annum detinebantur, idque fiebat prætextu quorundam assertorum futurorum (ut ait *Ertwinus*) (foran furtorum) sub specie boni: Deinde Dominus Decanus *Hugo de Schagen* / vir animo elatus, multis de dilapidatione bonorum & *cleinodiorum* Ecclesiæ suspectus, simultatem concipit in Seniorem Canonicum *Johannem de Varendorpe* / atque huic Decano fortiter se opposuit Senior: Itaque uterque quærebat Capitularium suffragia: Pendebant à Decano *Gisbertus de Wulfften* / Scholasticus, *Nicolaus de Bucraden* / Thesaurarius, *Joannes de Brincke* / *Hermannus de Monster* / *Egbertus de Herberen* / *Joannes de Kerssenbrock junior*, *Hardewicus de Weddesche* / Archidiaconus in *Melle* / Canonici: Contrà à partibus Senioris Ecclesiæ *Varendorpii* stabant *Nicolaus Boff* / Archidiaconus in *Mersen* / *Joannes de Meppen* / Cantor, *Joannes de Kassenbrock senior*, *Everhardus de Eycklo* / *Conradus de Bremis* / Magister *Gierhardus de Zeiden* / Præpositus in *Bramesche* / & egregii Domini *Deihardus Clester* /

LL. Doctor, tunc Decanus Bremensis, & *Everhardus Lapeprein* / Decretorum Doctor, Daventriensis Decanus & Archidiaconus Phrisiæ, &c. Canonici Ecclesiæ Osnaburgensis, atque hi posteriores duo licet absentes essent, tamen fovebant partes Senioris: Senior cum suis dixit se posse Capitulum contrahere & repræsentare, itaque Capitulariter decrevit mandata contra Decanum super distractione & alienatione denodiorum Ecclesiæ, & aliis extra Ecclesiam factis, tum quod tanquam contumax, jam suspensus ab ingressu Ecclesiæ & à divinis, tamen compareret Decanus, qui interim appellavit ad *Concilium Basiliense*, atque (ut illi vocant) refutatores Apostolicos reportavit: Adveniente tunc die cinerum anno 1441. quando unusquisque beneficiatus residens cogitur esse in processione per circuitum & in choro, prædictus Dominus Decanus licet à divinis suspensus esset, forsitan de sua appellatione confidens cum suis complicibus chorum Ecclesiæ ingreditur, censuras Ecclesiasticas vili pendens. Hinc senior *Joannes de Barendorp* / cum quibusdam armatis viris, quos clam ad manum habuit, Decanum aggreditur, apprehendit & capit carceribusque diris includit: Decani vero complices Canonici hoc videntes aufugiunt, hic per fenestram chori, alii aliò se recipiunt, quidam clausis valvis per Capellam, in qua jam sepultus est *Conradus de Deipholste* / Episcopus, effractis fenestris evaserunt: Et cum hæc apprehensio non sine sanguinis effusione fieret in choro, mox sacra celebrabantur in Ecclesia S. Pauli per Vicarios & Canonicos residentes & pendentes à Seniore: alii enim qui adhærebant Decano auferantur ad cognatos & ad *Ericum Administratorem*, qui illos in suis passim castris & præfecturis fovit, atque mox Seniore cum suis citavit ad arcem *Iborg* / verum illi repudiata citatione, quod administrator ratione juramenti sui non posset jurisdictionem in illos exercere, & quod locus esset suspectus neque competens ad hujusmodi causam, denique non haberet Capitula Jurisperitorum, non venerunt: Interim Ecclesia & Chorus Osnaburgensis premitur interdicto Ecclesiastico per Metropolitanum Episcopum Colonensem *Theodoricum de Morsa*: Atque deinde novæ Tragœdiæ semina mox oriuntur. Quidam Canonicus Paderbornensis *Lubertus Westphal* nomine, expetebat Præposituram Osnaburgensis Ecclesiæ, atque commendatione cognatorum suorum *Swederi & Hermanni de Busche* / fiebat acceptus & gratus administratori *Erico*: Interim generosus Dominus *Conradus de Deipholste Comes*, Præpositus Daventriensis, eandem Præposituram in Romana Curia impetraverat per tres

tres sententias definitivas cum literis executorialibus, ut vocant: Itaque ille rogavit *Ericum*, administratorem ejusque fratrem Joannem Comitem de *Hoya* / suos cognatos (quoniam avia materna *Conradi* fuerat soror legitima matris *Erici* & *Joannis*, utraque *Ducissa de Brunswick & Bünenborg*) humiliter, ut ipsorum favore Præposituram sibi à Romana sede adjudicatam obtineret & consequeretur: Sed illi non habita sanguinis ratione, & quod vicini essent Comites, magis Domino *Luberto Westphalen* favebant: Cum autem videret Dominum Seniore *Joannem de Varendorp* / cum præsentibus Capitularibus inclinare in suas partes, cepit ipse armata manu executionem mandatorum sedis Romanæ exequi, atque ita ab eis possessionem Præposituræ obtinuit: eisque se contra Decani factionem conjunxit: Interim *Ericus*, Administrator, multa in Canonicos Osnaburgæ præsentibus & civitatem ipsam hostiliter cepit agere, illatis damnis & abactis pecoribus: Atque licet hic se interponerent Consules & Senatus, & utramque partem ad pacem hortarentur, imprimis monendo Episcopum, ut restitutio fieret aut solutio damni illati, & quidem hoc semel impetrarent, quò solutio quorundam fieret, dicente tunc Domino *Joanne de Brinck* Canonico, hæc restitutio distrahet Dominum & Civitatem: tamen cum fratre *Joanne Comite de Hoya* / & profugis Canonicis & quibusdam militaribus cepit in ipsam urbem atrocius agere: Imprimis vero *Joannis Varendorpii* Senioris castellum hæreditarium in *Guthusen* impugnavit, abductis vaccis & reliquis jumentis, imo omnibus spoliavit pecoribus prædia & villas, quæ huic ut Præposito ad S. Joannem parebant: Hac de re Senior multum & vehementer Capitulo atque Senatui conqueritur: Illi vero scribunt ad Joannem Comitem, missio etiam aureo munere, ut ita placaretur, petentes, ut sua mediatione & intercessionem res controversa ad concordiam redigeretur: Verum *Joannes* ad ferociam natus, ut erat bellicosus, magis hortabatur fratrem ad bellum, eique invito persuasit, ut suam ipsæ Ecclesiam & ditionem perderet: Ita nemini parcebatur ab eis. Nam & civium & Canonicorum pecora violenter abigebant Præfecti *Erici*. Citatus à Capitulo *Ericus*, pro more Cathedralium Ecclesiarum, ut compareret responsurus de objectis, oblato salvo conductu, venit quidem in urbem, sed mutata sententia de consilio quorundam consiliariorum, Capitularem non est ingressus domum, sed urbe relicta discedit: Factusque est publicus de hinc urbi & Capitulo hostis, emissis literis, *Joannes Comes de Hoya*; interim Consules cum Capitulo, cujus capita erant

Dominus *Conradus de Deipholte* Præpositus, & Dominus *Joannes de Varendorpe* Senior, arctissime se junxerunt & sæpe manifestam propulsarunt vim: Vix erant emissæ hostiles literæ à *Joanne*, quum mox circa collem, den *Glachterberg* in vicinia urbis cum sexcentis equitibus compareret & magnam abduceret secum prædam In arcem *Wislage*: Etsi cives insequerentur prædatores, tamen cum diffiderent suis viribus & viderent se hostibus impares, regressi sunt: In omnibus tamen certaminibus & præliis urbis egressibusque reperiebatur Præpositus *Conradus Deipholdius*, ad singula alacer & strenuus. Vocant *Ericus* & *Joannes* per literas auxiliares manus *Alberti* fratris *Episcopi Mindensis* atque *Ducum de Brunswick* / *Wilhelmi* & *Frederici*, qui advenientes cum magna militum & militarium copia, rursum solemniter amicitiam renunciant Præposito *Conrado Deipholdico*, Senlori *Varendorpio*, Capitularibus, & Senatui totique urbi, quod etiam ipse *Ericus* fultus tanta militum copia nunc primum quoque fecit, omnes igitur illi, qui in urbe erant, decernebant expectare tantorum impetum & evocatis nobilibus, multisque militaribus ex ditione *Monasteriensis* & *Comitatu Markensi*, stipendia decernebant, atque tunc quoque ipsis militabat *Mauritius Comes Spiegelbergicus* ac *Fredericus de Horde* / quem cives sibi ductorem delegerant: Itaque *Ericus* & sui prædia civitati & canonicis in urbe agentibus subdita invaserunt, incendio & prædiis perdiderunt, vaccis & pecoribus omnibus ad se translatis: Imò tantæ erant audaciæ, ut aliquando urbis vaccas carpentes gramina in pascuis vel prato vicino urbi dicto den *Wledder* abigerent ad præfecturam *Iburgici* castri: Quando oppidani etiam insequerentur prædatores, vexillum ferente *Joanne de Holtorpe* / verum propter noctem ingruentem, cum ad pagum *Ojede* venissent, regressi sunt illi. Putant nonnulli, quod si fuissent progressi, etiam spolia dividentes oppressissent hostes ex improvîso: Imo ipse etiam *Joannes Comes* semper tunc ad pugnam fuerat alacris, sed aliquoties dissuasus per *Joannem Klencfen* intermiserat: Interim quod ruri fuit reliquum ex bonis & prædiis urbis & Præpositi utriusque omniumque oppidanorum, totum illud rapinis, incendiis & damnis in nihilum redactum est, & itinera urbis occupata sunt, ut nemo civium exire vel aliò se conferre posset. Itaque seriò tandem ad arma conversi oppidani cum bombardis & bellicis instrumentis exierunt, ut castrum *Vastennow* obsiderent, sed eis occurrerunt in vicinia castri hostes, multique sunt graviter vulnerati per sagittas & læsi ex oppidanis, ceciditque ibi egregius qui-

quidam Centurio ex Comitatu Markensi ortus, cujus viscera & ipsum cor bombardâ extractum è corpore omnibus patebat, ita semel isti, cum deinceps intelligerent adesse quoque *Duces Brunsvicenses*, cum selectis equitibus quingentis & egregia copia militum regressi sunt in urbem: Verum postea juxta dictum Demosthenis, vir fugiens denuo pugnabit, cum propter turpem reditum, malam apud suos inirent gratiam, pugnare cogitarunt serio, & relictis viribus post triduum præeunte præposito *Conrado* & Consulibus, cives sagittarii & stipendiarii ac fortissimi quique prodierunt, & productis armis bellicis rectâ se in *Worstenow* receperunt, ibique positis castris arcem & oppidum cinxerunt exercitu, atque fortiter aggressi oppidum per vim bellicis instrumentis ad deditionem cogentes oppidanos, ceperunt & expugnarunt, devastaruntque, atque ibidem gravissimum suum hostem *Joannem Comitem in Hoya* reperiunt, qui ascenderat Caminum Pastoris, ibidem latitans, quia metuebat furorē civium, sed extractus se sistit captivum utrique Præposito & Consulibus, idque factum est in die Reginae, atque hic dies est sacer postea habitus singulis annis Osnaburgæ ex institutione *Johannes Varendorpii* Senioris, qui ad hoc ordinavit Consulibus etiam & omnibus deinceps clericis illo die præsentias, &c. Facti jam cives & stipendiarii alacriores propter partam victoriam & præcipuo hoste capto, rectâ post superatum oppidum ad expugnationem arcis in *Worstenow* tendunt, & adhibitis bombardis gravissime oppugnant arcem, cum igitur videret Præfectus arcis *Wilhelmus de Wolde* miles & Centurio, quod tantam molem ferre non posset, nec tanto exercitui resistere, castrum vel arcem tradere illis decernit, modo ipsum cum suis salvos & incolumes abire permittant: Hac conditione suscepta, in Præpositi utriusque & Consulū manus pervenit castrum: Illaque victoria impetrata, cum captivis Comite *Joanne* & Secretario Domini *Erisi Hermanno Hagete*, urbem ingressi, cum gaudio excepti sunt ab omnibus, & illi triumphantes urbem intrant, & captivos vinculis turris dictæ *den Buef* tradunt. Postea rectâ se receperunt ad obsidionem oppidi & arcis *Yborg*. Cum ibi obsiderent oppidum per totam fere hyemem, tandem ceperunt & superarunt. Quo superato arcis expugnandæ operam dabant: Et quanquam *Albertus Episcopus Mindensis*, qui erat frater *Joannis*, allatis cibis & obsoniis variis speraret se potenter pasturum esse obsessos, atque allaturum necessaria ad fortiter ferendam adversariorum expugnationem, denique magna hominum copia, & curribus vario

rio cibi genere atque calceis, quibus obsessi carebant repletis, immi-
neret castro, tamen ita ab Osnaburgensibus fugatus est, ut tandem re-
lictis & abjectis omnibus aufugerent, ita Osnaburgenses præter spem
eorum ab hostibus subsidia consequuntur. Verum cum Dominus *Eg-
bertus de Herberen & Bruno Revilde* / alique viderent se vitæ necessariis
destitutos, nec esse spem de illis aliunde consequendis, petivere salu-
tem saltem corporis sui, & ita dedidere castrum Osnaburgensibus: Cum
autem secundo castrum *Yborg* occuparent & possiderent, imposito
præsidio, & istis jam, quæ in oblesione bellicis machinis convulsa erant,
restitutis munitisque, rursus victoriosi Osnaburgam ingrediuntur, &
magno cum gaudio excipiuntur. Pergunt ita obsidione arces *Borden* ac
Witlage premere. *Otto Doringeloo* / miles, dixit sibi castrum *Borden*
oppignoratam ab Episcopo *Theodorico de Horne* esse, & alia se damna
pertulisse, quod si igitur sibi summa exposita pecuniæ cum expensis
damnorum, redderetur, se facile traditurum arcem *Borden* cui præ-
erat, promisit, hocque ita factum est, & quidem non aliter egit *Wer-
nerus Thodranck* / *Satrapa in Witlage*: Cum igitur ad se transtulissent ar-
ces & oppida *Borstennow* / *Yborg* / item *Witlage* & *Borden* / & capti-
vum haberent *Joannem*, discedentibus etiam illorum sociis, cogitarunt
de alio Episcopo eligendo, indignum reputantes illum Episcopatu, qui
in suos cives, capitulares & urbem, quibus omnibus tamen juramento
obstrictus fuerat, sæviisset: atque cum per Germaniam ad multos Prin-
cipes, Comites, civitatum & urbium *Hansa* rectores, in hanc senten-
tiam scripsissent, eligunt tandem **HENRICUM** de **MORSA COMI-
TEM**, Episcopum *Monasteriensis*, atque emissis nunciis significant ele-
ctionem hujus & rationem rejectionis *Erici* Concilio *Basiliensi*, quod
ratam habet *Henrici* electionem & comprobat justis de causis alterius
rejectionem: Electus *Henricus Monasteriensis* in Administratorem *Osnab-
burgensis Ecclesia*, mox arcem *Gronenberg* oppugnavit, & qua priores ra-
tione dederant arces & præfecturas, eadem nunc *Hermannus de Busch*
tradidit Episcopo hanc: Huic arci præcipuum ex militaribus & stipen-
diariis civitatis præsidium imposuit adversus insultus *Alberti Episcopi
Mindensis*, cum quo faciebant *Henricus Ledebur* / *Wernerus Thodranck* /
Hermannus de Busche / ac alii militares: Postea cum ingenti exercitu no-
vus electus obsedit castrum *Hunteborg* circa annum Domini 1442. in die
Nativitatis *Joannis*, atque in ipsius tunc agebant castris Præpositus
ipse Dominus *Conradus de Deipholte Comes*, atque Dominus *Varendorpius*

Senior ac Præpositus ad S. Joannem, nec non Consules urbis Osnaburgensis: quia extructis castellis & propugnaculis, fossisque adaptatis continuare cogitabant obsidionem, atque ita cunctis probe ad obsessionem aptatis, strenuè instrumentis bellicis, bombardis atque aliis machinis, cogere studebant ipsos, qui arcem occupabant, ad deditiorem, sed id frustra, quoniam quidam *Gerhardus Vinck* / qui adhuc superest (ait *Ertwinus*) gnarus artis natatoria & assuetus, profiliit in aquas, ut sub juncis & algis, aliisque herbis in aquis nasci solitis, tegeret caput, & clam omnia exploraret: Ille igitur diu hærens in vicinia castellorum & exercitus obsidentis arcem, multa didicit & cognovit: Ea referens ad suos, distulerunt deditiorem, sperantes adhuc subsidium & expectantes copiam *Alberti Mindensis Episcopi*, qua redimerentur, sed cum ista spe frustrarentur, & jam valde bombardaram ictibus & fame premerentur in ipsa *Hyeme* / sævientibus vehementer quoque ventis ac pluviis, noctu clam, ignorante exercitu, arce discedunt, sicque Osnaburgensibus mane patuit arx, in qua repertæ sunt *bombarda insignita Mindensium insignibus & Comitum de Hallermundt*.

Interea apud omnes, quantum potuit, *Ericus*, quondam Administrator, tunc vero tantum Colonienfis Præpositus, opem implorat de liberando fratre, quia pecuniam, quam Osnaburgenses in recompensationem damni petebant & exigebant, persolvere nequivit. Callide ergo prætendit, fuisse sub induciis fratrem captum, itaque contra jus ab eis actum: Eaque calliditate detulit ipsos graviter ad Imperatorem, apud quem etiam multi Principes ac Heroes pro eodem intercedebant, & impetrato hoc, ut citarentur Præpositi & Consules urbis Osnaburgensis, coram Imperiali curia protulit literas induciarum emissas à Præpositis & Senatu: Interim dum ipse *Ericus* hæc moliretur, capiebatur à *Comitibus de Honstein* mox in arce *Laer* / Principatus Thuringiæ, vinculis traditus, attamen per procuratores rem apud Imperatorem sibi faventem prosequabatur, citoque autem se mille & quingentis florenis exemit carcere: Per Imperatorem Pronunciatur liber *Joannes Comes*, atque mandatur *Duci Julia ac Landgravio Hassia*, ut ipsum eximerent vinculis. Interim *Consules & Senatus* provocant ad Concilium Basiliense. Illam appellationem ad Concilium, in quo causa committebatur duobus Cardinalibus, non curavit Imperator, sed executionem persequendam voluit. Itaque contra omnes cives & incolas seculares vel laicos urbis, exemptis pueris & septuagenariis, bannum Imperiale tulit cum

aggravatione majori vulgariter dicta, *Nchte und Uverachte* : Atque hic rursum appellatum est ad Concilium, interim cum omnibus Principibus, Comitibus, Baronibus & civitatibus præciperetur, ut nullibi locum tutum Osnaburgensibus concederent, sed victos apprehenderent & custodiis traderent, præmissa Executio Imperialis facta est Colonia, ubi *Hermannus Smediger* & *Hermannus Vermeterer* capiebantur: Et in ista semper processum est donec Episcopus fieret *Conradus de Dapholste* Comes ex Præposito, atque deinde *Johannes Hoyensis*, nostræ urbis olim victus, duceret conjugem *Otonis Comitis Delpholiani* filiam: quorum tandem favore ego (ait *Erivvinnus*) absolutionem ab Imperatoria Majestate impetravi & securitatem civitati Osnaburgensi.

Cum vero occuparet jam arces ditionis Osnaburgensis *Henricus de Morfa*, Episcopus Monasteriensis, & adhuc illi molestus esset Episcopus *Mindensis*, compescuit illius petulantiam equitibus & ex urbe Osnaburgensi peditibus in agros oppidi *Lubbeckensis* productis, atque deinde ex arce *Gronenberg* vocavit stipendiarios & præsidarios milites, quibus præfuit *Ludolphus Nagel* / & sic ad pugnam omnia adornavit, sed territus *Mindensis* cepit aliquanto mitius agere, & pacem offerre. Coactus igitur ille comparuit coram *Henrico Morsensi in arce Cassenberg* prope oppidum *Warendorpum*, & per sacra Evangelia juravit, se nihil posthac tentaturum contra Osnaburgenses, id est Præpositos duos, Capitulares & diæcesanos atque Senatum & cives urbis, vel contra Episcopum & Ecclesiam Monasteriensem.

Cum vero hic *Henricus Prasul*, quendam civem Monasteriensis urbis, dictum *Stronberg* / de falsitate monetæ suspectum apprehendi & custodiæ tradi in castro *Cassenberg* præciperet, ægerime hoc tulerunt Consules & Senatores Monasteriensis urbis, prætendentes sua privilegia, quibus sibi confirmatum asserebant, ne quisquam suorum apprehenderetur à Principè, sed ut Princeps illum coram Senatu urbis accusaret, contra quem actionem institueret. Itaque perseverante in sua sententia Episcopo, ductore *Gerhardo Kleihorst* / urbis Consule, opposuerunt se *Henrico Prasuli Senatus civesque*, & facta confederatione vel conspiratione cum nobilibus & militaribus totius ditionis, Principi suo, atrociter minantur. Interim Præpositi, Capitulum & Senatus urbis Osnaburgensis ingerunt se inter dissidentes, & petunt per literas à Senatu Monasteriensi & equestribus viris ditionis, ut depositis armis juri se submittant: Promittuntque nostri, se hoc apud Episcopum effectu-

ros, ut ab illo fiat, quod ordo juris & rationis exegerit. Interim illi contempta ista petitione varia contra Episcopum tentant. Sed tunc movit bellum *Susatensibus*, qui ab illo ad *Clivensem Ducem* delecerant, frater Episcopi *Monasteriensis Theodoricus de Morfa*, Archiepiscopus *Coloniensis*, qui tandem productis *Bohemis*, *Misnensibus*, *Saxonibus* & *Thuringis in Westphaliā descendens*, primo *Lippiensi Comiti Bernhardo*, qui stabat à parte *Clivensis Ducis*, (cui quoque idem Comes resignaverat dimidiam partem dominii in civitatem *Lippiensem*) multum damni dedit, exusto oppido & arce *Blomberg*, & deinde progressus, *Lemgoviam* in suam redegit potestatem imperata pecunia, similiter & *Hervordiam*, tandem urbem *Lippiensem* oppugnat, sed cum nulla esset spes pervim illius oppidi capiundi, tum quoque ne robur exercitus frangeretur, si oppugnando aliquid tentaret, progreditur ad obsidionem *Susatensis urbis*: Interim peregrini populi *Bohemi* & *Misnenses* erant terrori toti *Westphaliæ*. Quare tunc *Monasterienses Senatores*, cives & cum ipsis confœderati militares facile intermittebant, quod contra Episcopum agere inceperant, hoc est, confœderationes in nihilum redigebant, & priori sese subdebant obedientiā, quoniam frater *Theodoricus Elector* minaciter *Monasteriensibus* scripserat.

Fratrem Electorem oppugnantem urbem *Susatensem* fortiter juvit *Henricus*, Episcopus *Monasteriensis* & *Osnaburgensis Ecclesiæ Administrator*, contractis ex utraque ditione validis copiis, & cum ipse *Henricus* esset in oppugnatione, & jam defecisset prostratus in fossas, à forti & animoso cive *Osnaburgensi*, dicto *Gildemann*, extrahitur non sine summo periculo, atque impositus ipsius humeris ad castra reportatur, &c.

Venerat tunc *Wilhelmus*, *Saxonie Dux*, *Thuringia Landgravius*, ac *Marchio Misniæ*, ut diximus, cum valde copioso exercitu *Bohemorum*, *Misnensium* ac *Saxonum Thuringiorumque* ad urbem *Susatensem* expugnandam, is in castris vel propugnaculis circum *Susatam* extructis, in vexillis suis insignia Imperatoris circumferebat; Atque ex commissione Imperiali, ut dixit, scripsit *Osnaburgensi Senatus*, ut sine ulla mora liberarent *Comitem Joannem* vinculis, illumque in castra mitterent liberum & restitutum: Hoc nisi statim fieret, se Imperialis sententiæ executores fore strenuum, & armis violentaque, manu liberaturum *Comitem*: *Osnaburgenses* mox per legatos in castra missos *Henricum de Leiden Consulem*, *Godefridum de Ancum*, & *Gerhardum de Leida* (forlan *Senatores*) & alios consulebant Episcopum suum *Henricum*, & petebant, ut, com-

municato consilio cum fratre Electore, responderet, quid faciendum esset: Ibi nihil aliud suadebant uterque frater & plerique alii, quam ut parerent Saxonie Duci. Cum igitur non satis esset munita urbs, nec tanta resistere posset multitudini, neque sibi quoque prospexisset de annonâ & victu, atque interim hoc simul expenderent Senatores, quod ipse Comes Joannes se tribus millibus aureorum nunquam redimere posset, illisque molestum fore amplius detinere Comitem, de quo non erat spes, quod se eximere vinculis certa pecunia posset, concluderunt dimittendum Comitem Joannem: His ita consideratis dimiserunt Comitem, jus postliminii eidem præstantes, & adjunctis suis ministris deduxerunt in castra, quem etiam excepit & simul deduxit Ottho, Comes in Tecklenburg, Joannis Sororius, donec Susato appropinquaret.

Tandem Henricus cum per annos 10. præfuisset Osnaburgensi ditioni, mortuus est in Alhus/ & tunc denuo fortiter institit precibus & minis simul prorecipiendo fratre Erico Comes de Hoya Joannes: Ne igitur malum oriretur novum ditioni, intercessione Senatus & militarium, repudiato Erico, vocarunt fratrem ejus Albertum in Administratorem (puto hunc fuisse Mindensem Episcopum) quò placaretur Joannes, Albertus jam electus misit pro confirmatione impetranda Romam, virum doctum & experientia rerum præstantem Dominum Lambertum de Bevesen/ Ecclesie Majoris Canonicum & ad S. Joannem Præpositum atque Officiale Curie Mindensis: Interim Papa Albertum confirmare recusavit, quod Erico legitime deposito, & postea in ditione Monasteriensis omnia turbanti auxilio fuisset, nuncque se minis in istius Ecclesie administrationem ingessisset: Præfuit tamen per 3. annos Ecclesie, & sub illo floruit pax mediocriter, nisi quod Comes de Lippia oppidum Melle/ non præmissis literis, quibus indici solet bellum, clam invaderet & spoliaret, & idem anno 1454. moturus bellum Tecklenburgico propter arcem Rhede/ molestus esset cœnobio Monialium in Hassenbrocke/ &c.

Hic desinit Ertwini Chronicon.

APPENDIX ADJECTA,

Qua Reliquorum Episcoporum Osnaburgensium
gesta breviter describuntur.

Speſtatis & Eximiis Dominis,
Domino JOHANNI VOLMARO, Decano,
& reliquis Canonicis ac toti Collegio:

Nec non ſynceris,

Integritate, Prudentia & Honeſtate præſtantibus Viris,
THEODORO & OTTONI DRUSSEI
Conſulibus, totique Senatui ſapienti in urbe

Widenbruggenſi,

Quæ eſt ditionis Oſnaburgiæ in Weſtphalia, &c.

Suis Dominis Colendis,

HERMANNUS HAMELMANNUS,

Oſnaburgenſis & Licentiaſus S. D.

Eſt urbs Widenbruga non ſolum noſtræ Oſnaburgenſis ditionis eximi-
um ornamentum, ſed etiam inter oppida Weſtphaliæ ſplendida, quan-
tum ad munitionem, politiam & integritatem attinet, non certe inſima
vel poſtrema. Nam ut in hoc Chronico videre licet, antiqua eſt veſtra civi-
tas præ multis aliis, Venerandi Domini & celebres Proceres, atque olim à Ca-
ſaribus emporio & monetis cudendis, ſub Episcopi tamen auſpicio, donata eſt.
Hoc cum ita ſit, atque ſimul Episcopi Oſnaburgenſes, quorum hic vitam ac res
geſtas deſcribo, fuerint ſemper urbis Widenbrugenſis Domini ac Principes,
imo ipſius etiam collegii fundatores, promotores & reformatores, præſertim D.
Bruno Iſenburgicus & D. Balduinus de Ruſſel / Episcopi, ut in his libris
quatuor, quorum duo ex Krantio à me editi ſunt, & jam reliqui poſteriores
duo ex Ertwino de rebus Oſnaburgenſium publicantur, videre licet: volui
quoque iſta, quæ Appendicis vice ad Ertwiniani Chronici Epitomen, ut ut
tenuia & exilia adjecti, V. D. ac P. Venerandi ac Prudentes Domini ſimul inſcri-
bere, imo potius hic quadam de veſtra urbe dicere, V. D. & P. urbs & colle-
gium ſub illo certamine, quod noſtrates, id eſt Oſnaburgenſes, habuerunt,

cum Possessoribus & heredibus Domini ac arcis in Rhede per plurimos annos, propter terminos & fines, multa quidem passa sunt, multum etiam opera interea Principibus nostra patria praestitis. Si quoque ad Patrum seculare curramus, ab initio olim cum adhuc Lippienses Comites essent possessores ejusdem Domini in Rhede / atque postea illud ad Tecklenburgicos per nuptias, teste Ertwino, transferretur, & deinde Lippiensis Comes Bernhardus, certis postea de causis certaret, pugnaretque cum Nicolao Comite Tecklenburgico, in vestra urbis vicinia, longo tempore, durante isto bello & controversia semper vos fuistis in discrimine, atque adeo periculis exposita vestra urbs, ut etiam tunc victor Tecklenburgicus, (qui centum & quinquaginta ex Lippiensibus, inter quos militares erant Arnoldus de Borch / Ludolphus Ingenhufen / &c. in illo bello ceperat) postquam in Widenbruggensem urbem majorem vestri exceperant Bernhardum Lippiacum, profugum, & hospitium aliaque obsequii & benevolentiae officia reverenter eidem suo, ut dixi, hosti praestitissent, ignitos globos in vestra aedificia emitteret, atque plateam, dictam de Wasserstrasse / exureret: nec dum percepto isto damno vestra Respublica tranquillitate potuit frui, quae semper, durante ista similitate, dissidio & controversia inter istos Comites, difficultatibus implicita fuit. Quoniam etsi tunc quadam impetrata ratio concordiae inter istos Heredes, atque vinculi libertati donarentur, tamen ex crudelis semper ab utraque parte ista concertatio, ut interdum utrobique sibi damna inferrent non sine incommodo vestro. Itaque res ad arbitratum rejecta est, Id tandem urgentibus & intervenientibus vicinis Comitibus, si constitutus est inter illos iudex noster Episcopus Osnaburgensis, Conradus, Comes Retbergicus, qui convocavit omnes ad vestram urbem: Indicta die, Ertwino Consule Osnaburgensi verba faciente nomine Episcopi, apud vos praesentibus Comitibus de Hoya / Diepholt & Retberg / qui erant generi Bernhardi, Comitis de Lippia, & suis filiis Simone & Bernhardo, est finaliter sopita lis & compositum dissidium inter Bernhardum Lippiacum & Nicolaum Tecklenburgicum, &c. Quod etiam est vestra urbi gloriosam. Interim ex variis istis molestiis, pugnis & certaminibus hoc praeiis consecuti estis, Eximii & humanissimi Domini, ut munitam habeatis urbem, quae etiam flumini Westphalia celebri & antiquissimis olim Scriptoribus nota, Amali, cingitur & ornatur. Itaque dixi vestram urbem, postremam inter Westphalicas haud quaquam reputandam: Addo, quod apud vos sub bello Retbergico ante septenni in Consiliarii Illustrissimi Principis Juliaci, ac reliquorum Heroum, Comitum, Dominorum ac Urbium ordinis & Provincia Westphalica locum idoneum delegerint, ubi com-

munificendi consilii causa convenirent, & toto belli tempore haberent, unde quoque aliquid celebritatis & vobis & vestre Republica accessit: Jam olim ab antiquo gavisa est politia vestra & vestri cives veteri simplicitate, interius prestantes viri inde a Patrum seculo fuere in Consulari apud vos: Prudentes & integerrimos fuisse viros (quorum plerique haud vulgari doctrina tincti & ornati fuerunt) audio, nempe Gerhardum Franckeveldium, Joannem Wordenum, Joannem Drussel / Ludolphum Pagedarmium, Hermannum Hollcherum, Otthonem Volmarum, Conradum Wordeman- num, Joannem Sletbruggium, Consules apud vos omnes, item illum Consu- lem Joan. Kipeum dictum Gervium, qui adhuc in magno senio superest, &c.

Cum vero vestra urbs tam benigna olim fuerit erga hunc Lippiæ Comi- tatum, in quo nunc versor, & simul in Generosos Comites Lippienses, pra- fertim Bernhardum illum magnanimum Heroa, & deinde ex vestra urbe natus fuerit Joannes Pagendarmius, Præpositus in Overenfercken / qui in istius prædicti bellicosi Bernhaldi Lippiaci Aula claruit, atque ipsius etiam frater Paulus Pagendarmius adhuc vivens in hac urbe Lemgovien- si, in qua ego Ecclesiastes jam per annos novem fui, Senatorem ad annos se- rè 50. egerit laudabiliter, cujus ex fratre nepos etiam Johannes Pagendar- mius, vir industrius & præstans hodie apud vos præcipuum in Senatu locum habet, utpote qui antea Judex fuerat, denique ex hac rursum urbe oriundus Christianus Wippermannus, vir certe præcipuus & isto loco dignus apud vos quoque ante paucos annos Consulatum gesserit, non potui omittere propter istam communionem urbis utriusque, hoc est, nostræ & vestre, quin de his rebus apud posteros testarer, tum ut vestra Reipublica pristina in Lippiaci Comitatus alumnos benevolentia innasceret, denique ut ad historiam Osnab- burgensem hac de vobis referri & annumerari possent, qua relatione digna erant. Sita enim est in ditione nostra patria & dominio Principis Osnaburgen- sis subest vestra Resp: Censui ergo V. D. ac P. ornatisimi Domini, memoriam chartis committendam esse, ne illa periret, sed suum locum & dignitatem in Chronico Osnaburgensi haberet. Hoc consilio hanc Epistolam, quæ est quasi historiola quadam de vestra urbe, ad V. D. & P. misso, alioqui certe pudisset me, & profecto indecorum fuisset, tam parva, hoc est, saltem Appendicem pan- cis foliis comprehensam V. D. & P. dedicare. Spero igitur meum institutum vobis gratum fore. Valeat V. D. & P. Lemgovia Comitatus Lippiæ 7 Sep- tembris, qui est dies Regina virginis, quo die patrum seculo ceperunt suum

generosum & magnanimum hostem in Borstennoro Osnaburgen- ses, ut in superioribus foliis dictum est.

EPI.

EPITOME.

Post *Albertum* impetravit RUDOLPHUS, de *Deipholte Comus*, & *Trajectensis Episcopus* (cui ut scribit in Saxonia libro II. capite 27. *Krantius*, fuit laboriosus Episcopatus semper, licet esset pius & timens DEUM, teste eodem) *Pater* *Conradi de Deipholte Comitis*, *Præpositi Osnaburgensis*, &c. *Ecclesiam Osnaburgensem*, etsi *jus possessionem non adipisceretur*, &c. an vero ille resignaverit, quia hic finiunt *Chronica Domini Consulis Erwini*, ut dixi, ad manus nepotis *Conradi Præpositi de consensu Capituli*, Episcopatum *Osnaburgensem*, plane ignoro, (quanquam considerem *Rudolphum* vita functum morteque præventum antequam *administratorem* illam Episcopatus nostri functionem consequeretur & susceperet) interim ille antequam *Trajecti fieret Præsul*, adhuc existens *Præpositus Osnaburgensis*, multa egit fortiter pro nostra patria contra *Mindensem Episcopum Wilbrandum & Comitem in Delmenhorst*: Certum tamen est, quod ilius nepos *Conradus* suo patrio successerit, & tranquillissime per multos annos Episcopatum *Osnaburgensem* possederit, quem etiam legitime electum referunt annales: Hic, quæcunque olim erant turbata, refecit & in ordinem redegit, nihilque intentatum reliquit, quod ad pacem, publicam utilitatem & ordinem in politica & Ecclesia servandum requirebatur. Cum autem per annos 27. laudatissime gubernasset patriam nostram, tantum semel in initio sui Præsulatus gerens bellum contra *Mindensem Episcopum*, quem facile repressit, placide ex hac vita discedit: Virtutes multas, ut prudentiam in rebus, integritatem in regimine, simplicitatem in potentia, humilitatem in dignitate, benevolentiam erga afflictos semper exercuit hic *Conradus*. Illo demortuo anno 1482. electus est *Iburgi* extra urbem, sed qua de causa id ibi factum sit ignoro, in locum sui Successoris CONRADUS de *REDEBENGE*. Hic arces munivit & restituit in diversis locis perditionem. Sub hoc Episcopo seditio orta est *Osnaburgæ*, civesque concitati sunt, ductore quodam *Lenetunio*, in clerum (nam regulis multis suos agellos cinxerant Canonici præter morem, & ita oppidanis vaccis, tempore messis, transportatis domum

num ex agris frugibus, aditum præcluserant, quò minus decerperent pabula) citra veterem consuetudinem privantem agrorum & camporum libertate & fructu cives, atque propter luxum scortorum & concubinarum Pontificiorum, quas suis nolebant adæquari vestitu uxoribus, sed potius ipsas signo quodam notatas prodire volebant, ut tandem haberetur ratio distinctioque esset honestæ matronæ & rursus turpis scorti. Hic tumultus fuit anno 1488. & duravit fere in annum 1490. quando *Lenetunius* ille captus capite plecteretur ut seditiosus, quanquam causam suam, præsertim posteriorem de concubinis, pii quidam æquam esse censeant, quia illa est scripturis consona. Et certe in isto casu pueriliter, vir alioqui valde prudens, *Erruvinus* se gesserat, dicendo, multas forsan ex civium uxoribus posse quoque esse tales, quibus aliquando abusi essent Papistæ, itaque hoc omittendum. *Conradus* primo fuerat aliquantulum pomposior, sed cum istius pompæ finem secum consideraret, nec sibi sufficere ad istos amplius faciendos & continuandos redditus Episcopales cognosceret, redegit suos in ordinem, & contraxit aulam in pauciores: constrinxitque se & suos, deinde egressus est in *Poloniam*, *Daniam*, & *Markiam Brandenburgicam*. Cujus rei hæc fuit ratio, quod studiose paucis Comitatus aliquandiu abesse & peregrinari voluit, donec illud refarciri posset damnum, in quod negligentia quadam & luxu inciderat. Pacificè rexit ditionem, & adornatis plurimis structuris magno sumptu in arce *Borstenore* & *Worden* profuit ditioni: Arcem *Yborg* ex integro ædificavit, *Widenbrugum*, oppignoratam aliis, suo ære redemit, &c. Postea vocatur etiam in *Monasteriensem Episcopum*: tandem anno 1508. moritur, cum per annos 26. *Osnaburgæ* feliciter Ecclesiæ præfuisset, sed per annos 16. ut Episcopus, per annos vero 10. ut Administrator, &c.

Succedit *ERICUS* de *GRUBENHAGEN* / *Brunsvicensis Dux*, atque is animosè & pacifice gubernavit ditionem, severus in malos, benignus erga bonos. Hic cum *Monasteriensi Præsule* & Comitibus de *Lippia*, *Schonenberg* / *Oldenburg* & *Retberg* cinxit arcem *Tecklenborg* propter captum patrem à filio, anno 1514. Ita liberatur pater, &c. Huic etiam, quia erat quoque *Paderbornensis Ecclesiæ Administrator*, factus est in posterioribus sui Præsulatus annis hostis vir quidam, dictus *Baemhermann* / qui multum damni incendiis dedit rusticis & villis per ditionem.

ditionem Paderbornensem, verum cum jam factus audacior & securior, quoque Osnaburgensis terræ (cum qua tamen nihil illi negotii erat, nisi quod *Ericus* simul ibidem Princeps esset) hostem se declararet, & in ignota regione versaretur imprudentius, est tandem cum suis interceptus cum sociis & exustus in loco *Stalbrinck* / sed post mortem *Erici*, &c. Moritur *Ericus* anno 1531. in *Vorstenow*. Sed ante ejus mortem fuit Osnaburgæ magnum incendium tam in veteri quam in nova urbe anno 1530. die Jovis post Pascha, &c.

FRANCISCUS, *Waldeckianus Comes* pius, factus *Osnaburgensis* post *Ericum Episcopum*, multum habuit negotii in restringendo motu *Anabaptistarum*, etiam per ditionem Osnaburgensem: Huic contigit controversia cum *Comite Tecklenburgico* propter fines & terminos utriusque provinciae, atque *molam* aliquam, deinde de pago *Güterlo* dissentiebant: Itaque semel vaccae abigebantur (quo anno factum id sit, ignoro) *Tecklenburgicis* per *sagittarios Osnaburgensis urbis*, quæ tamen præterito biduo reddebantur rusticis: controversiam de pago *Güterlo* / puto adhuc in hodiernum diem nondum sopitam esse: Quid præterea ditioni & urbi Osnaburgensi acciderit sub hoc Præsule à *Philippo Brunswicensi Duce*, *Philippo Eberstenio Comite* & *Christoffero Frißbergo*, diversis temporibus arma & exercitum ducentibus in ditionem Osnaburgensem, *Sleidanus* annotat libro 18. & 24. Verum Episcopus anno 1553. turbatus ita ex ditione Osnaburgensi per *Ducem Philippum*, qui hoc prætenderat rationis, quod opem *Landgravio*, opprimenti suum Patrem *Henricum Brunswicensem*, tulisset Præsul, &c. mox moritur in *Bolbeck* / arce ditionis Monasteriensis, atque ei in Osnaburgensi Ecclesia substituitur Inclytus & doctissimus COMES de *HOLLANDIA* JOANNES, nepos ex sorore *Gustavi*, *Regis Suecorum*, &c. Hic propter eruditionem in initio sui Episcopatus est in *Præsidem Camera Imperialis assumptus*. Sub hoc passi sunt Senatus & cives urbis Osnaburgensis per aliquot annos varia certamina à publicis suis hostibus, *Hillebrandis* nomine, propter testamentum quoddam *Vidua*, & deinde à militari, dicto *Grothuß* / qui propter *molam* eis molestus erat. Sed ipsorum insultibus exempta est Inclyta civitas & bona pace fruitur nunc.

Superiori anno 1563. in castris fuit *Regis Danorum Frederici II.* pugnantis contra Suecorum *Regem Ericum Gustavi filium*, Episcopus Osnabur-

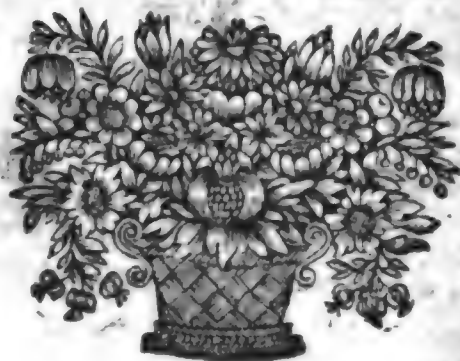
riaburgensis *Joannes*, cujus rei hanc asserunt quidam causam, quod doctem maternam adhuc nondum consecutus esset Episcopus, &c. Sed hoc ex vulgi rumore, non tamen pro certo affirmo, &c.

Hæc est *Historia Osnaburgensis*, quam absolvi *Lemgovia*, anno 1564. in die *Barnabæ Apostoli*, qui fuit 11. Junii, Dominica 2. post *Trinitatis*: quando esset prædictus Dominus *JOANNES*, Comes de *Hoya* & *Brochusen* / Episcopus *Osnaburgensis Ecclesiæ*, atque ejusdem *Præpositus Justus Dincklagius*, Decanus *Joannes Smisingius*, Senior & *Thesaurarius Conradus Kestlerus*, Cantor *Gisebertus Buddaus*, Scholasticus *Fredericus Smisingius*, &c. Cancellarius autem Episcopi Doctor *J. U. Servatius ab Eid* / Colonienfis, Intimus ejusdem Consiliarius *Joannes Welsdige* / *Lippienfis Præpositus in Emdorpe*: Satrapæ quoque ejusdem Principis, *LL. Licentiatu Hermannus ab Amelunxen in Gronenberg* / *Franciscus Luninck in Borstennor & Borden* / *Aschius de Langen in Jborg* / *Casparus a Varendorp in Wiltage & Hunteborg* / *N. Friedag in Neckenberg prope Widenbruggum*: Consules vero urbis jam antea nominati, *Ludolphus ab Hosten* / *Everwinus à Dumpstorp* / *Henricus Lotmann* / Præfecti ararii ibidem vel pensionarii, *Hermannus Hargwinckel* / & *Rudolphus Hammakerus*, deinde Secretarius & Senator *Christofferus Gerenbergius*, *Lagus*, &c. Exemplar *Chronici Ertviniiani*, quo usus sum ad hanc historiam contexendam mihi communicavit *Christofferus Glasemakerus*, civis *Osnaburgensis*, &c. Filius Dei protégat & defendat ditionem & urbem *Osnaburgensem*, dulcissimam patriam meam. AMEN.

De Ertwino brevis Relatio.

ERTWINUS non ex magnis ortus natalibus *Osnaburgæ*, sed virtutibus & eruditione nobilis, ita crevit, ut nunquam Consul fuerit majoris autoritatis in tota *Westphalia*; (hoc enim confidenter dico) Fuit *Benthemensibus*, *Deipholdicis*, & aliis Comitibus gratus, qui ipsius consilio utebantur & ab illo pendebant: Et deinde apud Episcopos *Monasterienses*, ut *JOANNEM Ducem Bavariæ*, *Henricum Schvartzbur-*

gicum, & Conradum Reibergicum, in pretio: Nostri Episcopi Osnaburgenses ipsum tanquam numen venerati sunt: Fuit charissimus & intimus CONRADO Deipholtico Episcopo, CONRADO item Reibergico, qui & Monasteriensis erat, præcipuus semper fuit orator. Ipse ablegatus ad Cæsarem impetravit ab eo absolutionem gravaminis, quo pressa erat civitas Osnaburga propter Joannis Comitis Hoyensis captivitatem. Multo tempore utiliter profuit patriæ consiliis: Hanse civitatum proceribus erat formidabilis propter prudentiam, consilia, eruditionem & facundiam, & multis aliarum splendidissimarum urbium Rectoribus prælatusest in conventu Hanse. Vixit diu & admodum senex in Consulatu usque ad annum, nisi fallar, post sesquimillesimum sextum.

CHRONICI MINDENSIS,

LIBER PRIMUS,

Qui continet Catalogum & numerum EPISCOPORUM MINDENSIUM, & breviter recitat, quæ ab istis peracta sunt, præcipue autem sacra, &c.

Ex
KRANTII METROPOLI
collectus,

Ubi, quæ apud ipsum desiderantur, suppleta & addita sunt

Per
HERMANNUM HAMELMANNUM,
Licentiatum Theol.

Lectori S.P.

*Si Reverendis & celebribus Dominis tum sacri tum politici ordinis Proceribus
ditionis Mindanæ placeret: Secundum & Tertium librum de rebus
gestis Mindensium partim ex Krantio, partim aliunde collectos dabo.
Interim his frui Lector, donec illos quoque dem.*

At vero hi, propter Authorem morte præventum, lucem non adspexerunt.

Reverendis & Magnificis Viris,
Domino JOANNI MARSMANNO, Abbati
 Mauritanii Monasterii ad S. Simeonem, ejusque
 conventui,

Et

Domino ANTHONIO MINSCHIO, Præposito
 Collegii Martiniani & Joannitici Decano, & utrius-
 que Collegii cæteris Canonicis, &c.

Nec non

Ornatissimo & Doctissimo Viri,
Domino Magist. HERMANNO HUDÆO,
 Scholæ Mindensis gubernatori & Rectori celebri, &c.

Suis Dominis & Patronis colendis

S. D.

HERMANNUS HAMELMANNUS,
 Licent. Theol.

Fuisse olim Episcopos in patria etiam nostra Westphalica fideles Conciona-
 tores & Doctores, vel ex uno Krantio videre licet. Itaque illi sine ullo
 delectu hinc inde, modopii & docti essent, ad Ecclesiarum gubernationem
 vocabantur. Ita ex Monasterio Mauritano vestro, cui T. R. nunc Specta-
 bilis Abbas præst, vocatus est in Episcopum, (veluti Zonaras scribit Tomo 3.
 sua historia, de Constantino Orientis Casare, tempore Caroli Magni, quod
 ex Monachis Episcopos fecerit) Henricus Abbas, factus ibi Prasul 24. qui
 antea translatus erat ad munus Abbatis ex Bursveldico Coenobio, ubi
 sine dubio ita pietate & doctrina profecerat, ut sic ordine ad tantas dignitates
 assumeretur. Quoniam nihil aliud olim fuere Monasteria & Collegia, quam
 Schola. Quod Krantius sæpe monet in diversis locis, quia ipsa etiam collegia
 vetera in Westphalia & Saxonia nihil aliud, teste eodem, quam canonico-
 rum regularium, qui in annalibus fratres appellantur, contubernia erant.
 Hoc enim expresse de Magdeburgensi, Bremensi, Hildesimensi, Mona-
 steriensi, Paderbornensi, ac de aliis collegiis scribit, & simul in istis fuisse
 celebres Scholas, quæ tunc, quod hodie Academia sunt, erant, probat ex in-
 stitutione collegii Osnaburgensis Ecclesia, & ab exemplo aliarum, ut Paderbor-
 nensis, Bremensis, Hildesimensis, &c. taceo, quod scribat de Othrico Mag-
 deburgico Episcopo famigeratissimo doctissimoque, quod magna celebritate

&

& laude Schola praefuerit, & quidem ita, ut non putaret se felicem, qui in ipsius Schola non fuisset. Sed recurramus ad priora tempora, ut ostendamus deinceps, quis usus fuerit Monasteriorum & Collegiorum. Tempore Chrysostomi in cœnobiis olim Theologia diligenter tradebantur, ut ipse scribit libro 3. contra vituperatores Monastices: & quomodo, sub disciplina & instructione sacra, discatur doctrina cœlestis in Monasteriis, tradit Olympiodorus in cap. 3. Ecclesiasticis. Praefuisse autem huiusmodi Scholis Abbates, non obscure cognoscitur ex Evagrii historia Ecclesiastica lib. 4. cap. 38. ubi de Conone & Ruffo Abbatibus, qui Phrontisteriis praeerant, dicitur: Nam Abbates, praepositi & Decani collegiis & Monasteriis ita praefecti sunt, ut omnes discipuli & juniores retinerentur in officio discendi & disciplina. Abbas omnium pater fuit: Praepositus ceteris ut dignior praeferebatur, Decanus contractius nomen erat, qui decem tantum instituendos habebat: Scholasticus praeerat puerorum Scholis & habebat hypodidascalos: Cantor gubernabat Scholas cœnœntium, quales à Gregorio instituta sunt, teste Joanne Diacono in Gregorii vita. Carolus Magnus, in constitutionibus suis Aquisgrani anno 20. regni sui factis, obsecramus, inquit, ut Monachi, (putat Abbates) Praepositi congregationesque ingenuorum filios aggregent sibi, ut schola legentium puerorum fiat. Curio lib. 2. Chronologiae suae scribit: sub Carolo Magno collegia Canonorum, studiis & disciplinis non admodum à Monasteriis distare cepisse. Albinus, praeceptor Caroli Magni, discipulus Adriani Abbatis, qui ipsum in scripturis ac in graeca & latina lingua instruxerat, fuit teste Beda libro 5. cap. 25. historia Ecclesiastica. Cum autem optimi fuerint Episcopi rite suos fungentes officio in Ecclesia Mindensis exordio & progressu, non est dubium, quin quoque & reliqui Praefides in collegiis & Monasteriis suo functi sint munere. Sed quales & Episcopi, ac Abbates, tum Praelati, Praepositique postea ibi & alibi fuerint, & quantum mutati à prioribus, experientia docuit. Te autem, Abbas reverende, & lectionibus & Bibliotheca studiosum fuisse novi ante aliquot annos, cum etiam doctos amares & promoveres ipse non indoctus, quem affectum T. R. nondum exuisse spero. Sascipe igitur cum tuo collegio librum, in quo de vestri Monasterii initio dicitur. Cum etiam, magnifice Domine Praeposite & Decane, de utriusque, imprimis autem Martiani, cui T. D. praest, collegii initio quoque dicatur, cogitabis cum tuo toto sodalicio, quomodo Joannes Evangelista Apostolus & Episcopus non solum publice docuerit, sed etiam quosdam quasi in Phrontisterio & Schola instituerit, ex qua, ut plures alii, ita Polycarpus & Ignatius, sancti martyres Episcopique quasi Ecclesia lumina profiliere. Quid dicam de Martino? annon scribit Severus Sulpitius in ejus vita, quod non solum Turonum Episcopus fuerit, aut do-

enerit

cuerit in Ecclesia, sed etiam quasi sacram Scholam domi, hoc est collegium, habuerit, quia discipulos plurimos fovit, quos ita instituit, ut cum fructu Ecclesiis præficerentur, quia multa Ecclesia ex ipsius collegio petierunt doctores & ministros. Hæc, celebris Decane & Præpositæ, cujus munificentia in doctos & pauperes ab aliis commendatur, perpendere (quia vestra collegia ab eis nomen sortita sunt) credo, atque spero mirumque & D. Abbatem & Te ex animo dolere ita in abusum conversa nunc Monasteria & collegia esse. Deinde vos hunc librum, licet ab homine Augustanae confessioni addicto, quam etiam tuetur & constanter defendit) benigne suscepturos spero, cum hoc pacto etiam apud posteros testatum fiat de vestro splendore, dignitate, celebritate & amplitudine, cui est simul prudentia & gravitas conjuncta. V. R. rogo, ut semper pergant studiis & pauperibus benefacere. Te quoque istis conjungo, doctissime & ornatissime Magist. Hudæ, quia tu nunc in isto loco, ubi aliquando Monasterium mendicantium fuit, quod hodie est in Scholam conversum, a splendido vestro Senatu, juventuri magna cum laude per aliquot annos præfuisi & summa dexteritate multos instituisi, ex quibus plerique in doctos viros evasere inter quos merito à me recensetur vir doctus & gratia spiritus candoreque conspicuus D. Hillebrandus Grothulius, collega meus, & plerique alii, ut literatus juvenis Simon Hagemannus, Corrector Scholæ Osnaburg.) imo ipse adhuc præes fideliter & feliciter ludo literario magno cum fructu, atque eidem Bibliothecam splendidissimam, & optimis omnium pene autorum in quacunque facultate & artibus singulis libris refertam, adjecisti, quam novis quotidie autoribus ornat, ut merito is locus verum antiquumque Monasteriorum usum nunc demum rite referat & representet: adde: quod tibi literis, artibus, linguis, cum vera pietate tuos imberis, & imbuas diligenter quotidie, ut merito dicaris veri & Christiani Scholarchæ munere pie & recte fungi. Ita tradit de æcumenico doctore Constantinopolitano, qui habuit 12. collegas, Zonaras Tomo tertio sue historiae non sine sui commendatione. Gratulor tibi istam felicitatem, & gaudeo tuum parentem optimum senem sibi peperisse memoriam bonam, quod disposuerit annuam pecuniam in suo testamento, qua quotannis via regia vestra Reip. reparentur, pauperes curentur, & Scholæ & impes Scholastici juventur. Hæc de illo prædicare volui: & quanquam ipse hoc scripto tibi nihil celebritatis addere possim, ut qui ipse ex editis scriptis, & scientia, doctrina, facundia & prudentia clares, tamen volui mei in te amoris ac observantia tanquam arrham, hæc apud nos & simul posteros extare. Saluta egregios viros, D. Joannem Cathemannum, Senatorium virum & patritium, ejusque fratrem uterinum, tuum affinem, Christianum Wippermannum: aliis ornatissimis viris, Petro Wyper/

D. Doppio, D. Petreo salutem imperior. Vale cum utroque Præ-

lato amplius imo.

MINDENSIS ECCLESIAE Pontificum Catalogus,
ex *Krantii Metropoli* collectus.

Libro 1. capite 9. *Metropolis* sic refert *Krantius* de Mindensi Ecclesia:

M*indensis Ecclesia Pontifex* I. fuit in præcipua religione HERIMBERTUS, sub quo profecit Ecclesia tam in spiritualibus quam temporalibus. Hic frugem divini verbi curavit in populo multiplicari. Quantis annis præfuerit, annales non tradunt.

Libro 1. cap. 23. Post primum *Herimbertum* præficitur insignis vir HADUARDUS, sanctitate & religione præcipuus. Nam ea tum in Pontificibus sola quærebantur. Nec erat illa tempestate Pontificatus, ut magnis contentionibus ambiretur, refugiebant potius onus non uno tamen omnes animo. *Haduardus* sarcinam impositam non detrectavit, laborans ut fortis agricola in dominica vinea. Cæterum, quæ ad speciem peregerit, scripta non sunt. Unum pro certo est, illum lucrificiendis animabus & Christo retinendis omnem operam usque ad mortem posuisse. Non referunt annales, quanto tempore præfuerit.

Libro 2. cap. 16. *Tertius* Mindensis Ecclesiæ Pontifex THEODORICUS, qui in tempora grassantium *Normannorum*, id est, *Danorum*, incidit, quia hic Præsul non solum interfuit, sed etiam præfuit glorioso agmini Christianorum cæso ac tumultuato in *Ebbefstorp* / atque ibi occubuit *ut martyr Theodoricus sub Duce Brunone, unde Brunsvicum* nomen habet, &c. Voluere Mindenses corpus sui Pontificis de strage vindicare, sed jam tanta fuit post cædem ex vulneribus & tumore deformatio, ut discerni non potuerit ab alterutris.

Libro 2. cap. 27. *Quartus* in Ecclesia *Mindensi Præsul* VULFARIUS, vir, ut nomen prodit, Saxonici generis, quem temporum ratio fuisse prodit admirabilem. Non enim vocabant tunc ad Præsulatum, nisi religione & sanctimonia præstantes, ut non modo præesse sed prodesse populo possent. Opus enim tunc fuerat crebra verbi prædicatione, opus instantia singulari ad erudiendum populum in fide recentem, ad confirmandos animos recentes. Pauca autem imo pene nulla de hoc Pontifice sunt ad speciem in literas relata, nec etiam scribitur, quanto tempore præfuerit & quid operum molitus sit. Dies autem transitus ejus fuit primus Junii. Mores & merita versibus illorum temporum sunt insignita:

Nnnn

Hic

Hic Doctor prudens ad opus sublime vocatur,
Autorique DEO messis fecunda paratur.

Hoc dicere, vult, quicumque scripsit, virum fuisse doctum, doctorem plebis, prudentem ad omnia, quippe qui inter lupos dominicum gregem servandum accepit vocatus, ad opus sublime Evangelizandi vita & moribus. Alioqui ubi vita defuerit, quid prodest rotunditas ipsa sermonis. Alioqui faciens & docens magnus est in regno cœlorum. Nostra fecliciora videntur tempora, ubi Evangelizandi ministerium relegarunt in Sacerdotes ipsi Superattendentes: Meliora sibi sumunt in decimis, primitiis & oblationibus, equis, armaturis, evectionibus magnificis intenti, curam gregis abiecerunt. Sed hæc in aurem legenda, ne offendantur magnates. Illi olim regna conquiverunt aterna per summæ pietatis merita, nostri, si sua in pace & tranquillitate & rerum abundantia transigant tempora, felices se prædicant & vocantur, dum vivunt sancti patres, bene etiam, si hoc nomen retinent in morte.

Libro 3. capit. 8. *Minda quintus sit Pontifex DROGO*, sub quo fundatum est *Monasterium Dominarum Canonicarum in Mollenbeck* / ad annum Christi 896. Fundatrix erat nobilis femina Hilborch & Sacerdos *Folcurdus*, uterque locuples, centum pagis cum colonis ad hoc collatis: Isti autem institutioni ne deesset Pontifex, contulit quoque ad istud cœnobiū partem decimarum de suo. Creatur eo in loco Abbatissa insignis puella, fundatricis neptis. *Drogo* ille erat bonis operibus plenus.

Libro 3. cap. 13. *Pontifex sextus in Mindensi Ecclesia factus est ADALBERTUS*, sed nihil in literas relatum est ex omnibus, quæ per eum gesta sunt, vel in divino ministerio, vel in opere quolibet pietatis. Quo tempore *Ungari Bremam usque excurrabant*. Itaque periculo non caruit Mindensis Ecclesia. Vidit hæc tempora *Adalbertus* & istorum incommodum sine dubio sensit. Extant verticuli laudibus ejus inscripti:

Liberat Ecclesiæ depulsis vulpibus agrum,
Nec jam schismaticus vocat ovile lupus.
Non dubitat forti pater obvius ire Leoni,
Maxillisque graves inseruisse manus.

Quæ res judicio est, laborem illi fuisse plurimum in hæreticos, schismaticos & male potentes tyrannos. Ille vero sua tempora magna cum laude peregit.

Libro

Libro 3. cap. 18. *Septimus* ibidem *Præsul* BERNHARDUS fuit, verum de illo quoque sunt annales nimium breves, in quibus nihil nisi nudum Pontificum nomen reperitur. Sine dubio in consolando grege fuit fidelis, unde de illo versus extant:

Sanctus & electus *Bernhard* fuit *septimus Heros*,
Herculis exemplo mundi ne corruat axis
Hic habet, atque humeris grande retentat opus.

Breve testimonium asserit sanctum, electum & moribus & vita fuisse: & deinde illum Heroicum hominem præstitisse, labentem qui Ecclesiam solus ut fertur humeris sustinuerit, veluti alter Hercules, &c.

Libro 3. cap. 24. Sequitur LIDARIUS *octavus Pontifex*, sub quo fundatum fuit regnante *Conrado Imperatore Monasterium Dominarum in Fischbeck*. Fundatrix erat *Domina Hellenburga*. Varia fortuna jactatum est illud: vix duo anni intervenerant, & ecce *Ungarorum* irruptione nova plantatio subruitur: Et *Monasterium in Overenkerfen* bene firmatum evertitur, penitus occisis martyrio personis omnibus, qui inerant numero 120. annumerata familia puellarum & clericorum; circa annum 936. *Cænobium in Fischbecke* est quidem restitutum, postea vero proprio incendio exustum, tandem à duobus Episcopis exædificatum. *Monasterium in Overenkerfen* evastatum & subversum aliquandiu permansit, donec nobilis de Rheno puella *Mervvinda* omni suo, quod locupletissimum habebat, patrimonio erogato instauravit, & collectis inibi virginibus Domino ibi ministravit, &c. Quam diu hic Pontifex præfuerit, ignoratur.

Libro 3. capit. 27. Post istum venit EVERGISO, qui præfuit, quando *Bruno Ottonis Imperatoris frater* esset *Colonia Episcopus*.

Libro 3. capit. 32. Decimo loco præfuit HELINWARDUS, qui cum dubitaret de consecratione majoris Ecclesiæ, evocatis vicinis Episcopis *Osnaburgensi & Paderbornensi*, solemniter consecrationem peregit. Ecclesiam suam vocat Monasterium, unde apparet ergo & hujus sicut & cæterarum primordia fuisse regularia: sub ordine vel *Benedicti* vel *Augustini*. De vita Præsulis hi testantur versus:

Hic sublimatus in ordine Episcopatus,
Moribus ornatus, doctus vitaque beatus.

Ergo fuit doctus, sanctus & pius pastor.

Libro 3. capit. 33. Undecimus Pontifex erat LANDOWARDUS, quo
Nnnn 2 viven-

vivente *Monasterium Virginum in Balrode* est fundatum. De illo hi extant versus:

Præsul *Landwardus* moribus redolens quasi nardus,
Gregem non tardus servat vigilans quasi pardus.
Carnem castravit, hostem mundum superavit,
His bene peractis, conscendit ad agmina lucis,
Famelicos pavit, sitibundis pocula lavit.

Libro 3. capit. 47. Sequitur MILO, qui hoc ab Otthone III. obtinuit anno 992. ut *Monasterium* in quodam suo castello *Wedgenborg* exædificaret, ubi quædam sancta inclusa, nomine *Eudwiff* / prima solitariam vitam duxit, postea collectis virginibus *Benedictini* ordinis illud factum est. De illo hi extant versus:

Hoc mundi commune jubar, sidus generale,
Omnibus in media urbe revelat iter.

Fuit ergo lumen suo seculo, sicut certum est, atque exemplar vitæ piæ.

Libro 4. capit. 21. Sequitur BRUNO, vir præstantissimus, ex choro sumptus *Magdeburgensi*. Hic memor originis suæ apud *Mindam* fundavit *Monasterium in honorem D. Mauriti*, translatis eò fratribus de *Monasterio S. Johannis Magdeburgensi sub Meinhardo I. ejus loci Abbate*, anno Christi post mille 42. Inde post quatuor annos consecravit *Monasterium in Remnade*: multum ægrotavit, & tandem cum sedisset annis 18. moriens in *Monasterio* à se fundato reponitur, ut versus indicant:

Condedit hoc templum, quem claudit *Bruno* sepulchrum
Præsul, honor patriæ, lumen & Ecclesiæ:

Victrix *Minda* dole, novo viduata tyrone,
Ex multis talem vix habitura parem.

Libro 4. capit. 37. Fit ENGELBERTUS XVII. *Episcopus Mindensis, Bavarus* natione, translatus ex voluntate Imperatoris ex *Ecclesia Bambergensi*, qui hic sedit per annos 25. & menses 8. diesque 19. Mortuus & sepultus est in *Ecclesia Martini*, quam à *Sigiberto* prædecessore erectam ipse provexit: de quo versus:

Præsul *Engelbertus*, ipseque prior *Sigebertus*,
Hic fundatores hilaresque fuere datores,
Ergo DEI pietas dedit his sedes requietas,
Et tibi Martine conregnabunt sine fine.

Sed utinam illo fervore, quo res inchoantur, perhennarentur, quæ in renimium falluntur fundatores. Degenerant enim in deterius omnia.

Libro

Libro 5. capit. 25. Sequitur REINWARDUS XVIII. Episcopus, qui sub *Henrico IV.* vixit, cui controversiam de Ecclesia movit *Volmarus, Canonicus Hildesimensis*, quia is putabat astipulantibus cognatis se per secularem potentiam ingressurum. Jam enim ambitio perniciosum malum præsidentium irreperat in Ecclesiam, quia pace data à persecutoribus & Ecclesiarum prædiis auctis, surrexit superbia & securitas, &c. Sed *Remwardus* prævaluit, de quo sunt versus:

Hic est *Reinwardus*, animosus ut Leopardus,

Qui quasi flos redolet & ut aroma viget,

Unde debetur ei jure corona poli, &c.

Quam si est affecutus, satis prospere processit, ut regnaret. Cap. 35. VOLMARUS, (qui *decimus nonus* numeratur) tenuit & continuavit Episcopatum usque in annum quintum ex regia, ut putatur, voluntate, tandem subito mortuus est.

Libro 6. cap. 33. Fit deinde Episcopus WITELO, ordine XXII. qui quomodo præfuerit testantur versus:

Supplicat iste Deum, & motum detinet iræ,

Sedavitque trium vox lachrimosa precum.

Quos fructus habeat simplex oratio justis,

In precibus Moyse quisque notare potest.

Est testimonium de illo devotæ mentis, & quod ejus oratio fuerit apud DEUM valida, &c. Mortuus anno 10. post 1100.

Libro 6. cap. 37. Sequitur ordine XXIII. SIGEWARDUS, qui à legato Pontificio suscepit consecrationem, & præfuit annis 21.

Libro 6. cap. 42. XXIV. Episcopus *Minda* salutatur HENRICUS, assumptus est è *cænobio Mauriti*, translatus primum de *Bursveldia*, ubi se Monachum fecerat: quæ magnæ sunt virtutis testimonia, ut primum de alieno Monasterio assumeretur *Abbas*, inde ex eodem Monasterio vocaretur ad regendam Ecclesiam Mindensem. Sedit annis 12. usque ad 56. post 1100. hoc est, ad initium Frederici I. Sepultus est in *Monasterio Bursvelde*. Quo tempore Comes in *Hallermund* erexit *cænobium* in *Schima* anno 1148. Et ad ultima tempora *Conradi III.* erexerant *cænobium* ordinis Cisteriensis conjunctim *Comites de Hallermundt* & de *Ussdenborg* ut hæredes ultimi *Comitis de Lucka* ex Comitatu isto.

Libro 7. cap. 6. Fit *Minda* Presul, WERNERUS XXV. magno ortus genere, qui annos sedit 17. & deinde mortuus est anno Christi 1167. in vigilia D. Martini sub Frederico I.

in proverbio: Qui multum peregrinatur, raro sanctificatur. Int
Episcopus cum fratre periit in mari, &c.

Libro 10. cap. 25. OTTO cognomento WETTEIN, mil
ex Misnia, Decanus Ecclesiæ Maguntinæ, vir moribus ætate & er
tione spectabilis, Pontificum numero XLIII. factus Præsul.

Libro 10. capit. 33. Sequitur insignis vir D. WEDEKINDUS
Monte Dominus, advocatus Ecclesiæ Mindensis, & Præpositus Eccle
in religione vir non erat segnis, & in armis strenuus, jura Ecclesiæ
fendit. Sedit annis 16. mortuus anno 1384. Quando vacavit Ecc
mensibus 7. per discordiam eligentium.

Libro 10. cap. 51. *Tertius* ejus nominis OTTHO *de Minda*, gen
militaris, Hildesiæ ad S. Mauritium Præpositus, fit Pontifex X
Mindensis Ecclesiæ.

Libro 11. cap. 13. Illa rursus successorum accepit ex provisione
nifacii IX. insignem virum dominum MARQUARDUM *de Rindes*
Suevum natione, origine militarem, virum primarium consilio
manu. Cum hic esset stipatus multis equis introductus, statim
Constantiensem Ecclesiam transfertur.

Libro 11. capit. 24. Translato illo ad Constantiensem, sperant
non ipsi sui juris esse, ut eligant novum. Itaque Præpositum su
WILHELMUM *de BUSE* eligunt, ut esset numero XLVII.
reservavit sibi Romana sedes istorum Episcopatum collationem,
apud eam erant vacuati.

Libro 11. capit. 31. Mindensis Ecclesia, quem non expectabat Pon
tificem, accepit ordine & numero XLVIII. si prædictum *Wilhelmum*
(alias *Wilkinum*) qui ultra electionem non est proventus, numerave
nobilem Dominum OTTONEM, *Comitem Reibergicum*, majori eti
Pontificatu dignum, qui bene præfuit.

Libro 11. cap. 42. Post OTTHONEM, meruit Pontificem M
densis Ecclesia WILBRANDUM, *Comitem de Hallermundt* / virum
religione & natu primarium: erat enim, unde assumptus est, *Ab*
Corbiensis, nullo in ditione Pontifice inferior, ordine XLIX.

Libro 11. cap. 35. Sequitur ALBERTUS *Comes in Hoya* / in Episc
patu homo satis ventri deditus plus quam religioni. Rusticam fere e
vitam, totos pene dies agens in convivio aut rustica communior
familia pariter & reliqua plebe se gerente ad Episcopi quasi unum
ipsis: ad hoc se natum putabat, ut ederet ad hoc nobilitate profectu
ut in deliciis ageret, quod tamen non magnopere requisivit: ad h
pr

profectum ad Episcopatum, ut sumptus, quo minus posset de patrimonio, de Ecclesiæ proventibus haberet. Sic animatum, sic viventem viderunt illum sua tempora: De divinis rebus in religione & Ecclesiâ, de proventibus Episcopalis mensæ adaugendis, de arcibus suis firmandis nulla illi cura fuit. Suo tamen tempore *Monasterium insigne Mollenbecense mutavit* post canonicas (moniales) excipiens fratres regulares anno millesimo quadringentesimo primo. Nam sub manibus dominarum ruebant ædificia & collabantur omnia, peribant prædia & ad mendicitatem versa erant omnia: Nunc sub manibus fratrum regularium omnia reffloruerunt.

Libro 12. cap. 19. Post *Albertum* præficitur HENRICUS, Comes *Schevvenbergicus*, qui in ea jam præsidet cum summa laude in hodiernum: Vir tranquillianimi, modestus, pacificus, & qui nulli unquam detrimento fuit, ita versatus inter omnes sine querela, &c.

Haftenus Krantius in Metropoli.

Sequitur additio ex Appendice Metropolis.

Moriente Henrico suscepit FRANCISCUM *Brunsvicensem Ducem*, Germanum fratrem *Christofferi Verdensis* & Administratoris *Bremensis*, patre *Henrico* hoc procurante: Et sensit hoc vivens Episcopus *Henricum* istam successionem, quod nonnulli ex capitulo suo hoc agerent. Haftenus Krantius *Additio nostra de sequentibus Episcopis*. *Franciscus* ille cum non diu superesset, assumitur FRANCISCUS WALDECHIANUS COMES, qui hujus Ecclesiæ Administrator fuit, & quia duarum *Monasteriensis & Osnaburgensis* Ecclesiarum Episcopus erat, raro in hac versabatur. Cum autem à *Philippo Magno Duce Brunsvicensi* hoc nomine, quod aliquando *Landgravio Hassia* belligeranti contra suum patrem *Henricum Ducem Brunsvicensem*, opem tulisset, improvidè, turbaretur ex ditione *Osnaburgensi* & in summas duceretur angustias, coactus est *Mindensem Episcopatum* resignare *Philippi* fratri *Julio*, Duci *Brunsvicensi*. In isto autem bello, quod *Philippus* contra *Franciscum Waldechianum* movit, se fortes præbuerant *Mindenses* cives in conservanda sua urbe. Postea vero cum *Philippus Dux*, cum fratre *Carolo* periret in pugna habita cum *Alberto Marggravio*, prope urbem *Hannoverensem*, & hæreditas Ducalis ad solum tunc spectaret *Julium Ducem*, resignavit ille Episcopatum & jus suum in manus Capituli ea lege, ut assumerent in suum locum, patrum *Georgium*, *Ducem Brunsvicensem*, *Præpositum Colonensem*, penultimi *Francisci* fratrem, &c. qui est ita assumptus & hodie in illo Episcopatu sedet & præter illum nuper quoque obtinuit ex electione *Archiepiscopus*

patum Bremensem, & administrationem Verdensis Ecclesie post obitum fratris Christofferii, &c.

Supplementum eorum, quos, D *Krantius* in ordine non habet.

Krantius præterit imo potius delideravit & non reperit in archytypo, 13. 14. 15. 20. 21. & 28. *Episcopos Mindenses*, quos hic ordine referemus, ut compleatur numerus eorum. Interim secularia istorum acta in secundum reservabimus librum, in quo omnia plenius de rebus *Mindensium* tractabuntur, quam id à *Krantio* factum legimus.

XIII. *Episcopus Mindensis*, fuit *Ramwardus*, qui transtulit *Monachium* *Monasterium* ex loco excelso den *Bedefensberge* / (ubi propter ventorum, pluviarum, sylvarum, tenebrarumque incommoditatem amplius hæerere non potuere) transtulit in urbem *Mindensem* & fundator ita extitit *Ecclesia Mariana Mindensis* anno 1009. De illo extant hi versus:

Vicit arentes herbas & circumfovet illas,
Quæ proferre boni germen odoris habent.

Episcopus XIV. fuit THEODORICUS II. anno 1014. qui sedit annis 18. & mortuus est anno 1022. de quo sunt hi versus:

Ecclesie muris ortum complectitur altis,
Et spaciantur oves absque pavore lupi.

Ex quibus apparet illum aliquid in ædificatione cujusdam templi perfecisse, & ipsum fuisse fidelem in suo officio, &c.

Minda fit *Episcopus* XV. *Sigobertus*, qui & DEO hominibusque gratus erat, qui ornamenta & clenodia (ut sic loquar) contulit ad decorum templi eleganter ornata auro & gemmis. Hic quoque dicitur *fundator* esse *Ecclesia collegiata ad D. Martinum*, in qua etiam sepultus est aho 1036.

Præsul XX. erat ODELRICUS, qui vixit circa annum Domini 1096.

Vigesimus autem *primus* fuit GODESCHALCUS, qui mortuus est circa annum Domini 1112. Nihil de istis duobus referunt annales.

HENRICUS II. fuit XXVIII *Episcopus*, qui contulit fratribus suis, (videlicet in collegio) decimas in loco, den *Bischoppeshagen*. Et ab illo alterum cœnobium in loco den *Bedefensberge* ad *S. Margretam* translatum esse in urbem referunt annales, &c. Quomodo id factum sit, & quid his verbis intelligatur, non percipio &c. Vixit in Episcopatu per annos 3. circa annum Domini 1209.

Plura de omnibus referam, & ipsorum gestis in *Libro Secundo & Tertio*. Nam illa breviter collecta ex diversis Chronicis ordine, si id *Dominis Capitularibus & Senatui* placeat, breviter dabo, adjunctis iis quæ ex *Krantio* addenda sunt, &c.

FINIS.

LIBER

LIBER PRIMUS,
DE
VETUSTIS TITULIS
& NOMINIBUS
PRINCIPUM,
COMITUM, HEROUM,
atque
ILLUSTRIUM FAMILIARUM,

*Quæ olim extitere vel fuere
In Inferiori Saxonia, Angrivaria
& Westphalia, &c.*

Quarum vel Dominia & Regiones aut in totum,
aut ex parte translatae sunt ad EPISCOPORUM DIÆCESES, vel
quarum etiam nomina plerumque evanuerunt, & in spongiam abierunt,
aut pauca, aut nulla eorum amplius in titulis usurpantur:

AUCTORE

HERMANNO HAMELMANNO, Theol. Licent.
& modò Ecclesiarum in Comitatu Aldenburgico
Superattendente.

*Unde cognosci potest, quam sit misera omnium hominum vita,
quoniam tam magni quam parvi, tam Domini quam servi ruunt, ut
de altera vita cogitemus consequenda in
CHRISTO JESU.*

Anno 1592.

Oooo 2

Ad

*Ad Amplissimum, Nobilissimum, & inter Nobiles
Præstantissimum*

Dominum HENRICUM RANZOVIVM,
Regium vicarium & multorum Dominiorum Hæredem
ac possessorem,

Præfatio H. H. L.

R Edeo ad te, nobilium doctissime & inter doctos nobilissime Domine
HENRICE RANZOVI, literarum ac literatorum mecenas maxi-
me, patrone mihi & omnibus studiosis perpetua observantia colendisime,
Heros clarissime, cum hac nostro libello primo eoquæ historicæ, ex quo nos omnes
cognoscimus, quam sit misera, ærumnosa, incerta, brevis & dubia hominum
vita, atque quod redeat in nihilum, quod fuit antè nihil: Ideo merito cum
DAVIDE dicamus, Psal. 39. Recordare quam brevis sit vita mea. Quis vir
vivet & non videbit mortem? Psal. 102. Dies mei sicut umbra declinaverunt,
ego sicut fenum arui: Ideo merito deget nos ex eodem Psalmo ardentem orare
cum Regio Propheta: Dixi Deus meus, ne tollas me in dimidio dierum meo-
rum, in generatione & generationem anni tui (sunt): quod sic intelligo, Da-
dem ex animo petere, quod etiam nos omnes ex animo petimus & optamus, ne
nos mors inopinatè & improvise opprimat, quando de ea minime cogitamus:
Huc adducatur Psalmus 103. quoque: Ipse Dominus figmentum nostrum re-
cordatus est, quod pulvis sumus: Homo sicut fenum, dies ejus tanquam flos
agri efflorebit: verè DEUS novit, quam fragile ædificium & quam misera
structura sumus, imò quàm brevis & ærumnosa sit vita hominis in hac terra.

Hujus calamitatis quasi domesticum habuimus exemplum in vestra Am-
plissima Excellentia affine & compatre, & meo olim condiscipulo & postea hic
in Consistorio Collega, quoque compatre meo, amico verè fidelissimo, Magnifi-
co & Consultissimo viro ac Domino, Johanne ab Halle / J. U. Doctore claris-
simo, ac Cancellario Illustrum ac Electorum Dominorum D. Johannis, Co-
mitis Altenburgici & Delmenhorstani, Domini in Jhever / &c. Domini
nostri clementissimi, atque Domini Anthonii, Comitis Altenburgici &
Delmenhorstani, &c. similiter Domini nostri gratiosissimi, qui subito eri-
piebatur ex hac vita: Interim dum ille sæpe cum prædicto Illustri Comite Dn.
Johanne, mecum atque cum aliis excellentibus viris de ærumnosa hac vita, &
de regnis cælestibus loqueretur, non erit dubitandum de eo, etsi hic bonus &
verè

verè magnus vir citò ex hac vita ereptus sit, quin rectè ipsi & ipsius morti applicari possit, Psal. 116. Pretiosa mors Sanctorum in conspectu ejus. Semper atque repetebat illum versum:

**Von allem Ubel uns erlöß/
Es seynd die Zeit und Tage böß.**

Fuere quovis tempore multa illustres ac celebres familiae, sicut vestra haec est Ranzovianorum familia hodie florentissima, quarum tamen ruinam & interitum prae dixit Salomon in Ecclesiaste dicens; Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Ex hoc libello perspicue cognoscitur, quomodo etiam magni in hist-
ris Domini pereant cum tota sua familia, adeò ut nihil ex ea reliquum reman-
serit, quia hic nihil potest esse diuturnum.

Interim cum V. Ampliss. Excell. delectetur historiæ lectione plurimum & cognitione historiæ variarum, multos etiam alios & quidem celebres historicos superet, sitque semper optimè affecta erga historiæ studiosos, at-
que ipsis suum largissimum patrocinium praebeat, volui merito eidem etiam hunc nostrum historicum libellum, ipse historicorum minimus, devotè offerre, & ero V. Ampliss. & Nobiliss. Excellentiam reverenter, ut eum benigno vultu suscipiat & publici juris faciat. CHRISTUS regat nos senes in hac nostra
canitie, ut faciamus salutaria, & ei vivamus
& moriamur.

LIBER PRIMUS,
DE FAMILIIS EMORTUIS.

AREN alii *Arden*. *Krantius* quando *Genealogiam Luderi* vel *Lotharii* Imperatoris recitat, hujus Domini mentionem lib. 5. cap. 33. *Metropoleos* facit, ubi dicitur: *Friderici pater Dominus de Ate Godefridus*: Fuit arx istius Domini sita ad duo miliaria à civitate *Tremonia*, inter oppida *Unnam* & *Mendam*, & oppidum *Menda* subfuit isti Domino, ut adhuc est ditionis *Coloniensis* oppidum, & vicinum *Cœnobium Scheda* / ex eo Comitatu vel Domino exstructum est, & præcipua ad eam arcem pertinentia bona possidet: Alia bona ex eo habent & habuere in feudum nobiles de *Aldenbochum*, qui in vicinia morantur. Ex quibus hodie duo supersunt (anno 1580) fratres ibidem in vicinia morantes ut *Joannes* & *Theodorus de Aldenbochum*, nobiles & egregii viri. Cum investiretur *Episcopus Coloniensis Philippus*, natus Dominus in *Hinsborg* (Dominio olim terræ *Juliacæ*) à *Friderico I.* in *Gilhausen* / anno Domini 1180. titulo *Ducatus Angrivariæ & Westphaliæ*, fuit in comitatu, ut beneficiarius *Episcopi*, etiam *Gerhardus*, Dominus in *Aren* / & tertius nomine *Bernhardus*, Dominus de *Lippia*, in ordine habuit cognatam *Lotharii* conjugem *Petronillam*, Domini de *Aren* filiam. Et comitatus *Höfede* & *Aren* / uno tempore accesserunt *Coloniensibus* Præsulibus, anno Domini 1256. per *Conradum* ibidem *Episcopum* Comitem ultimum in *Höfede* / & Dominum in *Aren* / qui hæc Ecclesiæ donavit, teste *Chronico Coloniensi*. Fuit *Trajectensis Episcopus* ordine XXXII. *Theodoricus Dominus de Aren* & anno Domini 1166. *Comitissa de Meer* & *Aren* / *D. Hildegunda* foundationem majoris *Monasterii* propè *Novesium* instituit & ei præfecit unicam filiam *Hedwigen*. Verùm ut illi Domini transierunt & non sunt, sic omnis homo præterit & non existit.

ARNSBERG. Quod municipium vel propugnaculum alii inde derivatum volunt, quali *Angrigesborg* vel *Engensborg* / quasi *Angrivariorum* munitio. Fuit anno Domini 660. *Guntherus*, Dominus in *Arnsberg* / teste *Andrea Hoppenrodio*, & in supplemento derelictorum apud *Arnoldum Lubecensem* Abbatem libro 1. cap. 32. fit mentio *Henrici Cemitis de Arnsberg*. Anno 1107. *Theodori Domini in Arnsberg* & *Weserlan*

Nerlande superstitis, meminit idem *Hoppenrodinus*: *Fridericus Comes in Arnsberg & per Westphaliā* fuit, qui interdum nominatur à *Krantio in Metropoli & Saxonia Comes Westphalia*. *Krantius* refert libro 6. cap. 46. Propterea *Henricum Arnsbergicum Comitem*, quòd fratrem inedia necavisset in carcere, fuisse à *Coloniensi, Paderbornensi & Monasteriensi Episcopis* oblessum & expugnatum, sed tandem recepisse Comitatum à *Coloniensi Episcopo* in feudum, ea lege, ut isti post mortem suam totus ille comitatus cederet. Sed aliter de eo negotio refert *Chronicon Coloniense*, cujus narratiò vera est, & sic habet: *Gosfridus, Comes Westphalia & in Arnsberg* / cum conjugē nata *Comitissa de Marca* (quam *Petrus Marssanus Cratopolinus Clivicam* dicit fuisse) nullam habens prolem, pietatis ergò suum Comitatum *Coloniensi Præsuli Friderico*, Domino de *Sarwede* (dominium hoc *Sarwardense* fuit in inferiori Germania olim, quod aliquando *Comites in Morse* possiderunt) & ejus Ecclesiæ *Coloniensi* (quanquam addatur ipsum, priusquàm hoc fieret, captum fuisse à *Coloniensi Præsule*, propterea quòd *Susatensi urbi & ditioni*, quæ tunc *Coloniensis Dioceseos* erat, damnum intulisset) vivens adhuc Comes in possessionem dedit, & in eam ipsum admisit præsulem, & ejus Dominio abdicato se recepit *Colontiam*, & ibidem mortuus in summo sepelitur templo. Illam resignationem ægerrimè ferentes subditi, adeò etiam mortuo Comiti irascebantur, ut ejus monumentum lapideum securi sæpè discuterent, ideo est ille locus præmunitus, ne haberet aliquis ad hunc accessum, ut hodie est conspicuum. Est amplissimus Comitatus & adhuc splendida arx & civitas. Fuit *Godefridus Episcopus I. Osnaburgensis*, deinde *Bremensis, Comes de Arnsberg* / anno Domini 1439. Et hunc ait *Joannes Schiphower* / in *Chronico Aldenburgico* contulisse Comitatum de *Arnsberg* / Ecclesiæ *Coloniensi* anno Domini 1348. sed non est verisimile. Anno Domini 1312. vixit *Wilhelmus, Comes de Arnsberg* & antea anno Domini 1295. legitur *Ludovicus, Comes de Arnsberg* vixisse: Fuerunt ita *Comites Arnsbergici* satis potentes, sed perierunt, ut hinc hominum consideremus interitum, tam in nobili quàm plebea stirpe.

ASCANIAM, Comitatum veterem *Saxonia* invalisse *Episcopos Halberstadianos*, scribit *Hoppenrodinus*, sed *Principes Anhaltinos* eum jure propemodum recuperaturos esse, addit.

ASCHERSLEBEN, in ditione *Magdeburgensi Comitatum* fuisse scribit *Marcus Wagnerus*, in descriptione nobilis familiæ de *Weyendorff* / cujus ego propaginis nobilissimum & præstantissimum Nobilem & de vera

vera Religione optimè meritum Dominum *Andream de Meyendorff* novi, cujus meritò, ut viri aeterna memoria dignissimi, honesta fit mentio.

ALVENSLEBEN, *Comitatus in Diœcesi Magdeburgica. Udo, Comes in Alvensleben / fuit XVIII. Episcopus Hildesimensis.* Tandem ille *Comitatus* cessit mortuis masculis hæredibus *Marchioni Brandenburgico Ottoni*, & cùm is caperetur anno Domini 1238. ab *Episcopo Halberstadiano* ordine XXIII. *Ludolpho, Comite in Schladem /* is Marchio Dominus Ottho tradidit arcem & Dominium in *Alvensleben*, prædicto *Halberstadiano Episcopo*, qui illud cum arce vendidit *Primate & Episcopo Magdeburgico, Ludolpho de Dingenstadt /* anno Domini 1260. ut *Andreas Hoppenrodus ex Chronico Magdeburg:* Et *Metropolis Krantii* lib 8. cap. II. testatur. Primi Comites hujus Comitatus creduntur descendisse ex *Comitibus de Aldeburg /* de qua re in *Chronico Aldenburgico* nos plura dicemus. Hodie sunt *Nobiles de Alvensleben.* Sed hæc latius tractant *Marcus Wagnerus & Cyriacus Edinus* in libro edito anno Domini 1581. de familia *Alvenslebiorum.* Interim & hæc consideretur magna mutatio, quia nihil est in mundo stabile.

ALSLEBEN, Arx & oppidum fuit olim Comitatus in ditione Magdeburgica. Gero, Comes in *Alsleben /* vixit anno Domini 974. cujus filia Adala. Anno Domini 1105. Udo, Comes in *Alsleben* vixit, qui est obsessus in arce à Saxonibus & Henrico Magdeburgico Episcopo. Anno Domini 1151. vixit Henricus, Comes de *Alsleben /* & illo mortuo accessit ad Diœcesin Magdeburgicam, sed anno Domini 1372. vendidit dominium hoc Albertus de *Sterneberg* Comes, Episcopus Magdeburgicus, ideo hodie illud obtinent nobiles de *Krosick*, teste *Hoppenrodio ex Chronico Saxonico & Magdeburgico.* Interim perierunt illi Comites & non extiterunt, ut nihil est hic durable in hac terra.

ALDENKAUSEN, In Diœcesi Magdeburgica Comitatus fuit, ad quem pertinebat arx *Osterburg.* Anno Domini 1210. vixit Siffridus, Comes in *Aldehausen /* qui bella gessit cum Marchione Brandenburgico Alberto: Anno Domini 1352. pervenit ad Diœcesin Magdeburgicam iste Comitatus, quem quoque vendidit anno 1371. trigessimus primus Episcopus Albertus, Comes de *Sterneberg /* qui fuit dilapidator istius ditionis, sed Albertus de *Querfurth /* ibidem Archiepiscopus rursus ad Diœcesin Magdeburgicam recepit illum Comitatum, anno Domini 1383. teste *Hoppenrodio ex Brottauffcii Chronico Magdeburgico & Saxonico:*

En

En hîc rursum in his Comitibus fragilitatem humanam, quomodo & illi ante trecentos annos fuerint & jam cum titulo disparuerint, cernimus, quia nihil est firum & stabile in hoc mundo.

AHUSEN, *Dominium in Diœcesi Monasteriensi*, ubi est adhuc ejus nominis civitas & arx utcunque munita. Anno Domini 1305. vixit *Otto, Dominus de Ahusen* / qui unus ex fidei jussoribus pro *Simone, Comite de Lippia*, teste *Kranzio in Metropoli lib. 8. cap. 52.* & *Ertwino Ertmanni in Chronico Osnaburgensi*, *Gobelinus Persona* (Decanus *Bilfeldie*, & deinde Monachus in *Bodeken*) sic scribit in suo *Cosmodromio* ante annos ducentos: *Episcopus Monasteriensis per Comites de Tecklenburg & de Lippia destruxit ad injuriam Joannis Domini de Ahusen / castella Ahusen & Deipena. Arx illa Ahusen fuit hætenus multorum Episcoporum Monasteriensium sedes, & dicitur ad illud Dominium pertinuisse civitas Buchholt / & arx & oppidum Meppen.* Fuit quoque anno 1306. quando Episcopus Monasteriensis pugnaret cum Osnaburgensi, in castris Episcopi Monasteriensis cum multis Comitibus quidam dominus de Ahusen / teste *Ertwino Ertmanni in Chronico Osnaburgensi.* *Otto, Hoyensis Comes, Episcopus Monasteriensis*, ad se hoc dominium vi transtulisse dicitur. Sed jam ille *Otto Hoyensis*, pluresque in eo loco Episcopi cum nobilibus Dominis de Ahusen perierunt & transierunt, ita ut hîc finem habuerint, verum quò transierint, ignoratur.

ARCKENOW, *Arcem & oppidum propè Quakenbruggum* ademit Episcopus Osnaburgensis, *Engelbertus*, suo fratri *Comiti Teckelnburgensi Otthoni*, & funditus delevit, & inde urbem *Quakenbruggum* ædificari curavit, teste *Ertwino Ertmanni* / Consule Osnaburgensi, in suo Chronico Osnaburgensi.

ALPE, Splendidum dominium *Adolphi Comitis Neuwenarii & in Mörse* / ademit ipsi *Ernestus*, *Dux Bavaria*, *Archiepiscopus & Elector Coloniensis*, & adjecit Coloniensi ditioni vel Electoratu.

B.

BERGA, *Dominium in Diœcesi Mindensi*, Das noch genennet wird das Haus zum Berge / in vicinia Comitatus *Schöwenburgici & Lippia & Domini in Blote* / atque contiguum urbi *Mindensi*, à qua distat parvum miliare, superest: Et *Domini in Berga*, ut est arx in monte sita, fuere *advocati Ecclesie Mindensis*, & ex illa familia fuere aliquot *Mindenses Episcopi*, ut *Wedekindus & Otto* : Hanc eorum genealogiam in manu

Pppp

scri-

scriptis Chronicis reperi. *Gerhardus* ejus conjunx *Comitissa de Bunsflorff* / ex quibus nascitur *Wedekindus*, *Joannes* & *Otho* : Sed fit *Wedekindus* *Episcopus Mindensis*, qui moritur anno Domini 1350. Verum alter frater *Joannes* est *Canonicus in Minden* / & moritur quoque anno Domini 1362. *Othonis* conjunx fuit *Comitissa Hoyensis Wichilda*, cum qua recipit partem sui domini in *Schalckesberge* / (ex quo fecerunt isti *Comites Cœnobium Benedictinum*, & indiderunt ei nomen *Hildenberge*) oppignoratam *Hoyensibus Comitibus* anno 1319. Ex his nati sunt *Gerhardus*, *Simon* & *Otho*. *Gerhardus* *Episcopus Verdensis Hildesi* moritur anno Domini 1396. *Simon* hæres patrii Domini, cujus conjunx *Armegarda de Lippia* fuit, moritur absque hæredibus, & scribit *Ertwinus Ertmann* in *Chronico Osnaburgensi*, eum semper lætissimum Heroa fuisse, & in morte cecinisse sonora voce Antiphonam: *Ista est speciosa inter filias Hierusalem*, &c. Utinam in *Christopiè* sit mortuus: quia *Maria* ut homo juvare non potuit. Sic ruunt omnes mortales & intereunt. *Otho* *Episcopus Mindensis* post mortem fratris invadit, ut hæres, dominium, quod quidem est amplum, & multas in se continet parochias, & tandem hoc assignavit *Ecclesiæ Mindensi*, unde hi versus sunt:

Conditur hac tumba vir nobilis atque columba,
 Simplex & rectus, heu nunc in corde rejeetus,
Praesul Mindensis Otho de Monte vocatus,
 Laudibus immensis cleri vulgique probatis,
 Ditans hanc sedem cum *Monte suo*, quia exin
 Fecerat hæredem, dotando locum magis ipsum.
 M. ter C. junctis L. & quater X. quater octoque punctis.
 Hic jacet *Electus Otho Praesul*, modò testus,
 Qui meritis magnus fuit, & mansuetus ut agnus.
 Hic duo castra dedit sedi, quoque tempore sedit,
 Et sibi destructum Montis genitore relictum.

BREIN, Fuit aliquando alibi dominium in ditione *Monasteriensi ad Lupia flumen*, non procul ab oppido *Halveren* situm, ut quidam ajunt, & tamen nihil certi ex arce & dominio hodie reperitur, quanquam fuerit in magno collegio *Heroidum Assendiensium Decanissa Adelheida* ex dominis de *Brein* oriunda, quæ moritur anno 1288. Ita hi domini de *Brein* sunt cum loco & titulo oblivioni traditi, ut vix inveniatur locus, ubi sedem habuerint: Sic omnia sunt vana.

BORCH-

BORCHLOO, *Dominium* hoc tempore *Diæceſeos Monaſterienſis* in vicinia *Geldriae & Comitatus Suſſaphanienſis*, quod hætenus feudi loco ab Episcopis *Monaſterienſibus* obtinuerunt *Comites in Brundhorſt & Borchloo* / & cum ultimo hæredi *Jodoco Comiti in Brundhorſt* nulli eſſent hæredes ex *Maria Comitissa nata de Hoya* pervenit *Comitatus in Brundhorſt ad Hermannum Georgium dominum in Stirmb & Wiſch / Comitem in Limpurg* / &c. qui nuper mortuus eſt, etſi cum illo poſtea *Comes de Deips holſte* propter illum *Comitatum* litigaret, licet duas ſorores conjuges haberent, tamen jam uterque abiit per viam univerſæ carnis. Ab Episcopo *Bernhardo Raffeldico* convocati beneficiarii nobiles *Diæceſeos Monaſterienſis*, quando quoque de *Domino Borchloo* diſſentirent *Comes Hermannus Georgius de Limpurg* / & *Comes Rudolphus Diepholſicus*, concluserunt tandem, ut adjudicarent Episcopo & Eccleſia *Monaſterienſi* hoc *Dominium*: Interim uterque prædictus *Comes* retinet ſibi in titulis nomen hujus *Dominii*, & uterque *Comes* hætenus cum *Monaſterienſibus* ratione hujus *Dominii* certavit jure in *Camera Imperiali*, ſed jam deſiit *Diepholſicus Comitatus* in optimo juvene *Comite Friderico*, ut nullus in poſterum exiſtat ejus nominis *Comes*, adeo ſunt omnia ruinoſa. Anno *Domini 1385*. vixit *Gerhardus, Dominus in Borchloo* / cujus filia unica nupſit *Brundhorſtiano Comiti*. Sic pereunt divites & nobiles cum pauperibus.

BEVERGERNE, *Arx & oppidum ditionis Monaſterienſis*, cui præfecturæ ſubeſt urbs *Rhena*, & eſt ampla præfectura, quam ademit *Otto natus Comes Hoyenſis*, *Episcopus Monaſterienſis*, *Nicolao Tecklenburgico Comiti* anno *Dñi 1394*. & hætenus ita *Monaſterienſibus* paruit, quàm benè, quàm rectè, judicent *Chriſtiani*: Quando verò in extremo judicio ſtabit *Comes Nicolaus* contra illum bellatorem *Episcopum Ottonem*, & accuſabit ipſum violentiæ & rapinarum, quid tunc reſpondebit ille *Otto*?

BYLSTEIN, *Dominium Diæceſeos Colonienſis* in parte *Westphaliæ*, dicta *Surlandia*, ſitum, cujus *dominii* ultimus heros & hæres occubuit in bello *Suſatenſi*, & tunc tranſtulit *Theodorus, Comes de Mörſe / Episcopus Colonienſis*, ad ſe *dominium arcis Bylſtein* / & adhuc obtinetur à *Colonienſibus*, ſicut hoc *Chronicon Colonienſe & civitatis Lippe* atque alia indicant teſtimonia, & *Chronicon Comitum de Marca*, *Levoldi de Northoff* / meminit interdum *Domini de Bylſtein*: Ita & iſti nobiles *Domini* tranſierunt per viam univerſæ carnis, ut neque ipſi amplius ſint. Etſi *Comi-*

res de Nassau / se scribant Dominos de Beilstein / sed hoc est aliud Dominium.

BRAKELEN, Putant hoc nomine significari *oppidum Brackel in Diœcesi Paderbornensi*. Nam ego comperi in vetustis literis, quod inter alios veteres Comites ut testis citetur anno Domini 1220. *Joannes Comes in Brackeln*: Si sit ille Comitatus in ditione Paderbornensi, & in eoloco, ubi nunc est Brackel oppidum, tunc pertinuit ad eum arx continua *Hinnenberg* / & tunc mox illa Comitum linea defecit, & forsan per matrimonium vel consanguinitatem pervenit ad *Comites in Eberstein* / qui *Brackel oppidum & arcem Hinnenberg* possederunt, qui anno Domini 1250. & postea dimidiam arcem oppignoraverunt *nobilibus de Uffenburg*. Sed *Cænobium Herse* sibi aliquid juris in urbem Brackel inque arcem *Hinnenberg* aliquando usurpavit.

BETBAR, Amplissimum *Dominium Comitum de Neuwenar & Mörse* invasit & manu militari superavit *Fridericus Dux Saxonia, Angrivaria & Westphalia, Coloniensis Chori Episcopus & Bremensis prapostus, Adolpho Comiti in Neuwenar & Mörse* / & sic post ejus mortem est *ditioni Coloniensi* adjectum: Interim in illo *Heroë & Comite Adolpho*, qui vix excessit quadragesimum annum, videre licet, quàm misera sit hominum conditio, & quàm brevis vita humana.

BÜREN, *Dominium in Diœcesi Paderbornensi*, quod refert *Wernerus Rolevingius* inter *majora dominia Westphalia*, sed subest Episcopo Paderbornensi, & jam anno Domini 1565. vivunt *Joannes Dominus in Büren* / locum tenens in ditione Paderbornensi, & *Meinolphus* nepos ejus.

BOICK, *Proprium & antiquum dominium in Diœcesi Paderbornensi*, cui subsunt 12. pagi, & *domini in Büren* / illud hodie possident & quiete obtinent.

BODECA, *Cænobium in Paderbornensi ditione, ordinis Cistriensis*, in quo loco olim *Meinolfus* (quem de fonte suscepit *Carolus magnus*) habuit *Dominium*, & factus clericus, sicut *historiæ* testantur, amplum *patrimonium* ille *Meinoltus DEO* consecravit, & *Cænobium* ibi instituit.

C.

CLOPPENBORG, Amplissimam præfecturam, cui & *oppidulum Kloppeborg* & arx & oppida *Frieboite / Haselunden & Lonigen* parent, atque dicti *die Sogelter Friesen* (quos paulò ante *Comes Nicolaus* domuerat) cum 14. Parochiis, si rectè memini, prædictus *Otho, Episcopus Monaste-*

nafteriensis quoque eidem Comiti *Tecklenburgico Nicolao* ademit, & suæ Diœcesi adjecit, anno Domini 1396. Sic ubique fiunt mutationes. Quam benè autem hic fictus Episcopus fecerit, & quàm Episcopaliter aliis violentia, vi & tyrannide bona, præfecturas, arces, civitates & prædia ademerit, sentiet in die illo. Idem deinde cinxit *Lingena oppidum* & *arcem munitam*, & sic Comitem in angustias redegit: *Munitionem arcis Clopspenborg demolitus est Johannes*, Comes de *Hoya* / Episcopus *Monasteriensis* nostro tempore.

D.

DASSEL, *Comitatus & urbs* in ditione quondam vel *Diœcesi Hildesimensi*, sita ad unum miliare à civitate *Eimbeccensi*, ad sylvam vel potius in Sylva *den Sollinc* / ubi adhuc *oppidum* nomine *Dassel* situm est: *Comites de Dassel* dicti sunt *Ruhgraffen zu Dassel* / & habuerunt sessionem vel sedes isti Heroës in arce *Hunderrucke* / cujus reliquiæ adhuc ibi conspicuæ sunt, sed illo propugnaculo quasi destructo, in plano ex istius ruderibus ædificavit *Dux Ericus senior*, Ducis *Erici Brunswicensis* pater, arcem à suo nomine dictam *die Erichsburg* / sub qua sunt 16. pagi, postquam ille & nepos ejus ex fratre *Henrico seniore*, *Henricus junior*, ad se jure belli *Diœcesin Hildesimensem* transtulissent anno Domini 1519. Nunc dicam de istis. Anno Domini 1119. fuit *Gottinge* in Imperii publico Equestri certamine *Dominus Wilhelmus*, *Ruhgraff in Dassel*. Et ex brevuario *Dassaliensi* hoc annotavi, quòd fuerint olim ibi Comites, his verbis: *Comites in Dassel* fuerunt *Simon*, *Adolphus*, *Suffridus*, *Conradus*, *Hermannus*, *Reinoldus*, qui ex *præposito Hildesimensi* factus est *Coloniensis Præsul*, & transtulit *Magos ex Mediolano* *Colontiam*, atque ante eum patruus ejus *Fridericus* fuit ibi præsul, & *Joannes*, quorum animæ requiescant in pace: Anno Domini 1120. fuere cum *Adelheida*, nata domina de *Plesser* fundatores *Cænobii in Fredelsen* *Joannes & Hermannus*, *Comites in Dassel* anno Domini 1218. Citantur testes in literis *Robertus*, *Helémbertus*, *Hugo & Reinoldus*, *Comites in Dassel*. In Catalogo *Abbatum Corbejensium* legitur, quod ibi fuerit *Abbas Hermannus*, *Comes in Dassel* / filius *Bernhardi Comitis*, & *Anna*, *Domina in Homborg* / electus anno Domini 1229. *Arnoldus*, *Abbas Lubecensis*, in continuatione *Chronici Sclavorum* lib. 31 cap. 1. memānit *Comitis in Dassel* / *Othonis*, cujus fratrem *Philippum* dicit *Coloniensem Archiepiscopum* fuisse: imo libro 6. cap. 12. & 13. facit mentionem *Comitis de Dassel* / *Adolphi* nomine, & cap. 17. meminit *Ludolphi*,
Pppp 3 Comi-

Comitis in Dassel. Anno Domini 1273. *Ludolphus*, & anno Domini 1281. *Hermannus*, *Comites in Dassel* vixere. Hunc Comitatum hæredibus carentem ad se transtulit *Episcopus Hildesimensis* numero XXXIII. *Henricus*, *Comes in Waldbenberg* / qui etiã consensum super hac re ab *Henrico VII. Cesare* impetravit, anno Domini 1310. De eo vide *Krantium in Metropol.* lib. 9. cap. 3. *Hoppenrodus* addit ex *Krantio & Brottauffio*, quòd ad eum Comitatum pertinuerit, eique subdita fuerit (teste etiã *Krantio in Saxonia* lib. 8. cap. 28.) *Eimbecca civitas*, sed cùm premeretur à *Comite Dasselensi*, illa defecerit ad *Albertum Brunswicensem Ducem*, qui eam in tutelam & patrociniũ suscepit, & adhuc illi Duces eam retinent. Anno Domini 700. vixit *Walterus*, *Comes de Dassel* / habens conjugem *Bendellam* filiam *Radbolis Comitis in Ballenstedt* / teste *Hoppenrodio*. Anno Domini 1147. vixit *Henricus*, *Comes in Dassel* / assignatus ad compositionem causæ controversæ inter *Bremensem Episcopum Alberonem* & *Henricum Comitem in Badewide* / teste *Krantio in Saxonia* lib. 6. cap. 11. Anno Domini 1181. duxit conjugem filiam *Adolphi, Comitis in Holstein* / *Ottho*, *Comes in Dassel*. *Krantius in Saxonia* lib. 6. cap. 44. Ejus filius fuit *Adolphus bellicosus*, teste eodem lib. 7. *Saxon.* cap. 2. 18. 19. & 21. Anno Domini 1259. vixit *Ludolphus*, *Comes in Dassel* / & is penultimus fuit *Comes*, *Ultimus* verò *Simon*, *Comes in Dassel* / mortuus absque hæredibus anno Domini 1329. Sic transierunt isti *Comites* & perierunt, sic transit gloria mundi. Cogitent ergò omnes *Christiani*, ut veram in *Christo* gloriam post hanc vitam consequantur. Post *Ericos, seniore & juniore* patrem & filium *Duces Brunswicenses*, qui hunc comitatum ab *Episcopo Hildesimensi* jure belli ad se transtulerunt, possederunt eundem *Dux Julius* & ejus filius *Henricus Julius*, *Dux* potentissimus, qui eum modò obtinet.

DALEM, Hodie & pagus & parochia, quondam in *Diacesi Hildesimensi* propè oppidum *Wolkenem* / in vicinia arcis *Woldbenberg* / & est in vicinia istius pagi mons, in quo fuit arx *Dalem* / & in arce est abyssus, & ultimus heros dictus *Teil* / Dominus in *Dalem* / dicitur homo impius & profanus fuisse, qui semper venationi operam dedit, & nulla curavit sacra, ideo in festo nativitatis *Christi*, cùm venationi operam daret, exoritur abyssus talis, qua ille cum famulis & canibus assumptus, (ita blasphemi & impii pereunt) immergitur, & de illo loco adhuc dicitur, vel locus ille in quo iste *Teidius* est assumptus vel immerfus, *Deils Gruben* / und ist *Grundloß* / & sine dubio vivus in infernum cum *Chore & Abyron* præ-

præcipitatus est. Memini me legere in antiquo Chronico, quoddam *Comites in Pein* se aliquando scripserint *Dominos in Dalem* / & alibi invenis quoddam *Henricus Leo* destruxerit arcem *Dalem* in ignominiam *Comitis Ludolphi de Pein*.

DELMENHORST, *Arx est & dominium munitissimum*, quod ab antiquo *Comites de Aldenburg* obtinuerunt, & interdum divisio facta est inter eos, ita ut unus *Comitatum Aldenburgicum* alter *Delmenhorstanum* obtinuerit. Cum verò *Comes Theodorus* sibi recuperasset illum Comitatum, opera *Nicolai, Archiepiscopi Bremensis*, unici *Ostthonis ex Richarda Tecklenburgica* hæredis (qui *Nicolaus* postquam videret *Bremenses* à se alienos, noluit etiam eis istum assignari Comitatum, etsi fortè quædam eis essent à suo patre ratificata, tamen solenniter ea revocavit, & ita ad *Theodorum, Comitem in Aldenburg* / ut verum hæredem, arcem & ejus jus transferri voluit) ideo factò rege *Dania Christiano filio* majore, alii duo fratres divisione facta transierunt, ut *Gerhardus Aldenburgicum* & *Mauritius Delmenhorstanum* obtineret Dominium, etiam & *Episcopo & Senatu Bremensi* in ea re consentiente (ut volente DEO in nostro *Aldenburgensi Chronico* ostendemus) citra ullius exceptionem vel impedimentum, & interea *Mauritius* cum conjuge *Catharina comitissa Hoyeris*, quæ attulit ei quasi in dotem *Harpstede* arcem, *Aldenburgicis* antea oppignoratam) peste moriebatur, ita *Gerhardus, Comes in Aldenburg* / fuit Tutor sui ex fratre *Mauritio* nepotis *Jacobi*, & ejus sororum, & in ejus usum obtinebat arcem illam *Delmenhorst* / & ex ea damnum mercatoribus urbium *Lubeca & Hamburga* inferebat, quia publicus eorum hostis erat, propterea quoddam fratrem regem *Dania* juvissent in se expellendo ex *Holsatia & Schleswica* ditionibus, quarum ditionum non minus se putabat hæredem esse post sui avunculi *Adolphi*, ultimis Ducis obitum, atque fratrem *Christianum*, quoddam etiam in *Saxonia & Metropoli* faceret *Kranzius*. Ideo *Episcopus Monasteriensis, Comes in Schwartzburg & Administrator Ecclesia Bremensis, Henricus*, se ex proprio motu adjungit istis civitatibus, atque subsidio instructus conscribit milites, & ex præsidio, imò pecunia prædictarum urbium cingit arcem *Delmenhorstanam*, & ad deditionem, cum obsessis nihil reliqui esset obsonii, obsessos cogit citra imperii mandatum, & ita Comitatum illum licet junioris *Comitis Jacobi* tutor esse diceretur ille Præsul, adjecit *Diæcesi Monasteriensi*, cui fuit subiectus usque ad annum *centesimum quinquagesimum quadragesimum septimum*, quo tempore armis & bellico Marte rursus ad

ad se gloriosè & victoriosè recepit arcem & Comitatum Delmenhorst / nepos illius Gerhardi, ex filio Joanne Comite, Anthonius, Comes in Aldenburg & Delmenhorst; autoritate & jussu Commissariorum Cæsaris Caroli V. & est hodie propugnaculum Comitum Aldenburgicorum tam munitum, ut vix simile habeat Germania: Et si verò Monasterienses ad multos annos obtinerent Comitatum eum, hoc tamen semper Aldenburgensibus Comitibus & Dominis impugnantibus & contradicentibus; Interim titulum retinuerunt Comes de Aldenburg semper, non solum post amissam arcem Delmenhorst / sed etiam titulum Comitatus Delmenhorstani obtinuerunt illorum majores, sicut probari liquidd potest, inde ab annis trecentis & ultra ex multis sigillatis literis vetustissimis, quas vidi, legi, & eas probè observavi. Interea consideretur, quo jure invaserint illam arcem Delmenhorst Monasterienses: Si enim vel ipsis vel prædictis civitatibus negotium fuisset cum Gerardo Comite, cur igitur eum comitem in sua ditione non sunt persecuti? Et interim alterius, imò Episcopus sui pupilli (ut dicitur) & ut Bremenses dicunt sui vasalli Comitis Jacobi Comitatum & arcem, quam tantum tutorio etiam nomine occupabat tunc Comes Gerhardus, Jacobi patruus, invadunt violenter? Cum tamen nihil deliquisset nihilque commisisset Comes Jacobus? *Krantius in Metropoli lib. 12. cap. 12. & 13.* hanc historiam non refert satis bona fide, sed multa Comiti Gerardo impingit, quæ vera esse non videntur, (Sed is erat *Hamburgensis*, ergò partialis (sed ego ex *Chronico Holsatia* & certis documentis hinc alibi videlicet in *Chronico Comitum Aldenburgensium* vera refero & referam: Interim & ipse *Krantius* fatetur, Comitem *Gerhardum* tutorio nomine possedisse illam arcem, nomine sui nepotis ex fratre D. *Jacobi* lib. 12. *Metropolis*. Plura videat lector de hoc Comitatu in *Chronico nostro de Aldenburgensibus Comitibus*. Interim non supprimendum, quod magno fastu ille *Henricus Schwartzburgicus* eam arcem & Comitatum ad se & ad suam Diocesim transtulerit, verum quo ille abiit transiens per viam universæ carnis? Quo abiit ejus successor *Cunradus Risbergicus*? quò *Ericus Lowenbergicus*? quò *Fridericus Weidannus*? Hoc patehet in extremo judicio.

DITHMARIA, Locus pascuosus & pinguis, multis parochiis abundans: Ibi erat proprius Comitatus valde antiquus, cui præsuere Comites ordine *Dedo*, *Eslerus*, cujus fit mentio apud *Helnoldum* lib. 1. cap. 68. Sed libro 2. cap. 4. scribitur de *Reinoldo Comite Tithmarsie*, qui cecidit in pugna: Verum mox cap. 6. scribitur, quòd *Henricus Leo Comitis Tith-*

Tith-

Tishmarsia tenuerit: Interim fuerunt etiam ibidem *Comites* vel potius *Marchiones*, ut *Albo & Rudolphus Marchio*, quibus ab incolis, ut est genus hominum suam libertatem & quærens & vindicans, trucidatis, *Harduicus pater Rudolphi* jus suum universum in ea ditione, quod, post cladem subditorum in Dominum commissam, per mortem fraternam ad ipsum redierat, permutatione facta, & recepto in ejus locum *Stadensis comitatus*, *Præsuli Bremensi* tradidit, & tandem *Hartuicus Episcopus Bremensis* illos subegit, à quo mox ad *Regem Dania* defecerunt. Interim *Arnoldus, Abbas Lubecensis* lib. 6. cap. 13. facit mentionem cujusdam *Sca-vonis*, quem fecerit *Comitem in Dithmarsia*, *Henricus Leo Dux*, verum cum se subjecissent *Regi Dania*, tandem ab illo quoque desceunt. Sed cum Heroes ac *Principes Schlesvicensium & Holsatia per Christianum* (natum *Comitem Aldenburgicum*) primum *Regem Dania*, ex Cæsareo beneficio obtinuissent jus hæreditarium in *Dithmarios*: Hoc interdum & bello & transactionibus aliquoties exequi tentarunt, sed *Dithmarii* semper responderunt, se esse *Bremensi Præsuli* subiectos, & idem adhuc cum ante annos 23. superarentur à *Rege Dania*, *Friderico II.* atque *Holsatia Ducibus Joanne & Adolpho* fratribus, in initio prætendebant, sed frustra, ideo ab ipsis superati & in ordinem redacti sunt. Ita omnia sunt instabilia, & magna longaque varietas ac mutatio per multa secula fuit in *Dithmarsia*. *Rex Dania Joannes*, & ejus patruus *Fridericus*, qui postea *Rex factus est quoque in Dania*, atque *Comites de Aldenburg & Delmenhorst* / *D. Adolphus & D. Ottho*, magnam stragem in *Dithmaria* acceperunt anno Domini 1500. Sed anno Domini 1559. pœnas *Dithmarsii* dederunt, ut diximus, à *Rege Friderico II.* *Rege Dania* & ejus patruis *Joanne & Adolpho*: Regi tunc militabant *Anthonius* & ejus filius *Joannes Comites Aldenburgici & Delmenhorstani*.

DEREN, fuit olim proprium Dominium in terminis *Diœceseos Monasteriensis*, circa viciniam *Comitatus de Marca*, propè oppidum *Eunens* / cujus arx sita fuit ibidem olim ad flumen *Luppie*, & videntur ejus domini bona majore ex parte ditioni *Monasteriensi* accessisse, quorum aliqua pars propè *Stromberg* sita erat. Fuit olim *Canonicissa* in majori illustrium Heroidum in *Assendia Collegio*, *Berza*, *Domina in Deren* / cujus mater erat *Burchgravia de Stromberg* / & ea fuit ultima ejus stemmatis, & quædam bona transtulit ad Collegium *Assendianum*. Interim istos dominos ita vetusta tempora oblivioni tradiderunt, ut nulla horum Dominorum nomina extent vel inveniantur, & vix locus, ubi sedem

habuerunt, invenire potest: adeò sunt omnia in hoc mundo incerta.

DESENBURG, antiquum *Paderbornensis Diœceseos Dominium*, quod ad se aliquando transtulerunt *Episcopi*, sed modò illud obtinent *Nobiles de Spiegel*. Subiunt huic dominio 11. pagi, & credo hunc Comitatum illum fuisse, cujus *Bernhardus primus & secundus, Comites in Dießden* Episcopi Paderbornenses erant hæredes. Ah & proh DEUM immortalem! adeò istorum Dominorum nomina perierunt, ut vix unius vel alterius nomen supersit, & ne quidem sciatur locus, ubi eorum habitatio fuerit: Adeò sunt omnia ruinosa.

DYSSEN, *Dominium* inter ditionem *Osnaburgensem & Comitatum Ravensburgicum* situm est. Cum verò *Engelbertus, Comes in Tecklenburg/ Episcopus Osnaburgensis*, pugnaret cum fratre *Otthone*, stetit ab *Otthonis Comitis* partibus *Wigboldus, Dominus in Dyssen* / & res ad aciem & pugnam est producta, & in ea occubuit ultimus heros & hæres domini in *Dyssen / Wigboldus*, & eo mortuo anno 1130. *Episcopus Osnaburgensis* transtulit hoc *dominium Dyssen* / cum *Parochiis, Lahr/ Hilter/ Glandorp* / ad suam *Diœcesin*, sed ad se traxit *Parochiam Bersinel Comes in Ravensburg*. *Ertvvinus Ertmann* in *Chronico Osnaburgensi* hæc habet: Videmus igitur quomodo ille ultimus hujus dominus domini *Wigboldus* ex hac vita per mortem transierit ad aliam, sic & ejus quoque *dominium* transiit ad alios dominos. Ita nihil est in hoc mundo stabile, sed omnia vergunt ad interitum: Et nihil de istius *Wigboldi* majoribus scriptum alibi invenitur: Sic omnia corruunt. Sed invenio in *manu-scripto Chronico Joannis Schipphover de gestis Aldenburgensium Comitum, Dyssen* / modò pagum amplum, olim & arcem & oppidum celebre fuisse, sed ab Episcopo in villam redactum: Hodie est magna parochia ruralis ibi, multos in se pagos complectens, quorum aliqui sub iunt *præfectura in Ravensberg* / quàm loco Principis *Juliacensis* regit hodie cordatus nobilis dominus *Caspar de Ledebur*.

DOERSTADT, hodie est *Cænobium*. Et fuit olim proprium ibi *dominium in Hildesimensi Diœcesi* situm, sub *præfectura arcis Leuenburg* amplissima, distat ad duo miliaria à *Goslaria*. Et fuit eorum olim titulus *Edel-Herrn zu Doerstadt* / & illorum genealogiam talem inveni in annalibus. Anno 1086. in literis *Cænobii Stedersburg* adducitur testis *Arnoldus, Dominus in Doerstadt* / & alibi anno 1110. testis profertur in ducalibus literis *Walterus, Dominus in Doerstadt* / & in aliis literis anno 1150. pro-ducitur testis *Fridericus, Dominus in Doerstadt*. Et tempore *Otthonis, Ducis*

Ducis Brunsvicensis anno 1232. tanquam fidejussor adducitur nobilis Dominus in *Doerstadt* / *Burchardus*. Anno 1273. fuerunt *Fridericus* & *Walterus Thumberi* & *Canonici summi templi Hildefimensis*, & tertius frater *Bernhardus* erat gubernator patriæ, & ejus conjunx erat *Alheida*, Comitissa in *Homburg*. Anno 1281. suscepit gubernationem patrii domini junior *Burchardus*, cujus frater *Walterus* erat majoris *Ecclesie Hildefimensis* *Canonicus*. Anno 1327. sequitur tertius *Bernhardus*, nobilis dominus in *Doerstadt*. Ex hoc *Bernhardo* & ex N. Comitissa *Waldenburgica* prognati sunt *Fridericus* *Canonicus Hildefimensis*, & *Walterus*, qui ex *Warburgica* domina *Arnoldum* genuit & *Elizabetham*, qui vixere anno Domini 1450. Et uterque vixit cœlebs opinione pietatis, quasi ea ratione sibi aliquid mercedis inde consequerentur. *Elizabetha* erat *Decanissa* in *Gandersheim* Collegii illustris, & vixit ibi anno 1462. & 1470. ut in multis sigillatis literis vidi. *Arnoldus* in senio ex sua arce & dominio fundavit Collegium vel Monasterium virginum vestalium & in eo anno 1464. mortuus sepelitur, sexto Calend. Aprilis, ubi adhuc extat ejus sepulchrum. Sic transeunt antiqua stemmata, sic transeunt vetera monumenta, sic pereunt homines tam magni quàm parvi, tam nobiles quàm plebei. Nunc Canobium hoc subest imperio ducis Brunsvicensis *Julii* & ejus filii Domini *Henrici Julii* florentissimi Ducis.

DUERODE, est parochia & pagus amplus sub arce & præfectura *Westerhove* in *Diœcesi Hildefimensi*, cujus possessores sunt *Nobiles de Oldershausen* / qui quoque aliquid juris habent in arce & præfectura *Westerhove* / & sunt hæreditarii *Marescalli* utriusque ducatus *Brunsvicensis*, & dicitur ille locus comitatus & dominium ut feudum, in literis beneficiariis, quas habent à nobili Domino in *Plesse* / & semper ita nominatur in literis eorum beneficiariis. Pertinuit ad eum comitatum pagus *Echt* / quem quoque illi nobiles possident, Sic habent literæ nobilium dominorum de *Plesse*, ut dominorum feudi, und wie haben unser Graffschafft DUERODE beliehnet und beliehnen ihnen. Et jam subest locus ille Duci *Brunsvicensi Julio* & ejus filio *Henrico Julio*, Principi lectissimo.

DINCKLAGE, modò pagus & ampla parochia in Comitatu *Veobtenfi*, olim arx erat fortis. Alii censent nobiles de *Dincklage* / arcem illam ut hæreditariam possedisse; Alii putant ibi certum aliquod ejus nominis Dominium fuisse: Verùm quicquid horum sit, de quo non pugnamus, certum tamen est, quòd hanc arcem destruxerit *Episcopus Monasteriensis Florentinus de Bevelinckhove* cum *Melchior* Duce *Brunsvicensi*, *Episcopo*

Osnaburgensi, & Otthone, Comite in Tecklenborg / ut Ertuvinnus Erthmannus / Consul Osnaburgensis, in suo Chronico Osnaburgensi annotat.

E.

ENGERN, *Chronicon Coloniense* refert in Ducatu Engern esse metropolin urbem *Susatensem*: sed *Franciscus Irenicus* scribit, *Osnaburgum* urbem, quam censet olim à *Bructeris* ædificatam, esse sitam in *Angrivaria*. Quod videtur verisimile, ideo duplex est *Engaria* ducatus. Ut verò *Minda* habuit arcem *Wedekindus*, & adhuc è regione arcis, des *Hauses* sum *Berge* / in ditione *Mindensi* extat arx *Wedekindi*, dicta die *Wedes* *feßburg*: ita quoque *Osnaburgi* gubernator fuit *Wedekindus*, & extant adhuc non procul ab urbe reliquæ admodum exiguæ, ubi arcem habuit *Wedekindus* propè *Cænobium Rulle* in monte, da noch der Name ist / die *Wedesindesburg* / imò potius loci istius nomen, ut dixi, facit hoc nobis verisimile, nam dicitur die *Wedesindesburg*. Sic quoque est in templo pagi *Belm* (quod volunt *Bethlehem* dici) baptizatus cum uxore *Gena*, quæ est etiam ibi sepulta: Et extat adhuc ibi baptisterium *Wedekindi* egregium à *Wedekindo* ibi extructum: *Primaria* autem arx *Wedekindi* fuit *Enger* / unum milliare ab *Hervordia* & quatuor milliaria ab *Osnabruga* distans. Hodie ibi est ampla parochia cum aliquot pagis solummodo dicta *Enger*. Cùm *Henricus Leo* (qui meritò est omnibus potentissimis Regibus, Electoribus magnificentissimis & Principibus excellentissimis exemplar, ne in sua confidant potentia, neque ferociant, vel se extollant) pelleretur à possessione & titulo *Westphalia* & *Engaria*, pervenit in possessionem istius arcis & urbis & dominii *Comes Lippia*, qui stetit à partibus *Henrici Leonis*, ea de causa quod *Lippiensi* domino ademerat multa bona, pagos, item arcem die *Havestadt* / *Ervete* / & alia circa urbem *Lippiam* dominia, *Coloniensis Episcopus*, & deinde *Monasteriensis* arcem *Cassenborg* / quam olim à *Lothario Rege* consecuti fuerant *Lippienses Domini*, ideò recepit in recompensationem *Comes Lippia Enger* / dominium ab *Henrico Leone Duce*: nam erat arx munita & ad eum pertinuit castrum *Bustede* / quod ante centenos aliquot annos nobilibus die *Magels* dictis *Comites de Lippia* oppignoraverant: Cùm verò *Simon, Comes de Lippia*, multum damni daret *Osnaburgensi* ditioni, propterea quòd diceret oppidulum *Melle* / & pagum *Reimeslage* pertinere ad dominium in *Engeren* / est tandem interceptus ab *Episcopo Osnaburgensi, Ludovico, Comite in Ravensberg* / & ad quinquennium detentus *Osnaburgi* in vinculis, quibus nomen dede-

dederunt der Buc / & demum datis obsidibus est ita liberatus , ut destrueret *castrum Engern* / & deinde *pagum Engern* / & reliqua ad illum pertinentia bona oppignoraret *Brunoni Comiti in Ravensberg* / Episcopi fratri. Ita haec *Enger* est *parochia cum multis pagis Ravensburgico Comitatus oppignorata*, quod dominium modò repetit *Simon*, Comes *Lippiensis*. Cum verò turbatus esset à suis regionibus per *Fridericum I. Caesarem*, *Henricus Leo*, est titulo *Westphalia & Angrivaria vel Engern investitus Coloniensis Praesul in Vilhausen*. Nam supra *Susatum in Surlandia* montosa sita est *arx Eresburgum*, quasi *Engersburg* / & hanc possedisse *Wedekindum* & ejus posteros constat, & illam arcem atque oppidum modò dictam *Merseburg* ad huc obtinet *Coloniensis Episcopus*, idèò verisimile est, & *superiorem & inferiorem Angrivaria vel in Engern ducatum* fuisse, & *superioris Angrivaria ducatum cum multis oppidis & arcibus certissime obtinet Coloniensis Praesul*, & extenditur per *Surlandiam usque ad Comitatum in Nassau* / ab una parte, & ab altera usque ad *Hesiam & Comitatum Waldeck* / & circa amplum *Comitatum de Marca & Diocesin Paderbornensem & superiorem Comitatum Lippia*: Circa flumen *Lupiam* multa & plurima ad *Ducatum Engariae & Westphaliae* pertinentia possidet *Coloniensis Elector*. Sed vi traxit illum *Ducatum* ad se *Coloniensis Elector*, qui in transactione adjudicatus erat *Principi Bernhardo*, ex quo originem ducunt *Principes & Duces inferioris Saxoniae*, qui dicuntur de *Severnberg* / & propterea isti adhuc retinent titulum *Westphalia & Angrivariae*. *Gobelinus persona* expressè sic scribit in suo *Cosmodromio*: Anno Domini 1180. in conventu Principum, apud *Vilhausen* celebrato, per sententiam Principum *Duci Saxoniae Henrico Leoni ducatus suus abjudicatur*, & partes istius ducatus, quæ erant in *Coloniensi & Paderbornensi Diocesibus* ultra *Visurgim* (versus *Rhenum*) dantur *Philippo Coloniensi Archiepiscopo*, & *Bernhardo*, *Comiti de Unhold* / filio *Marchionis Alberti*. Hic est ille *Bernhardus*, unde, ut dixi, originem trahunt *Duces Saxoniae inferioris*. Interim cum semel totum *Ducatum* in vaserat *Coloniensis*, eum planè obtinuit, & exclusit *Principes Saxonicos* ut legitimos hæredes. Verum hodie ut *Principes inferioris Saxoniae*: Ita & *Episcopi Colonienses* titulum ducatus *Westphaliae & Angrivariae* retinent. Est adhuc aliud dominium vel *Comitatus Engern* / qui titulus planè evanuit. Nam ultimus Comes regni *Angaria de Disten* (isto titulo) *Bernhardus* & ejus uxor *Christina* simul baptisati sunt & in loco & oppido *Hamelen* / ibi ex suis bonis fundaverunt Collegium, quod ibi adhuc est in oppido *Hamelen* / ubi

ubi est etiam ille Bernhardus in Collegio sepultus, sicut & *Wedekindus* in *Enger* / ubi etiam ille *Collegium* fundavit, quod est nunc *translatum* in *novum oppidum Herßördienſe*. Et hîc consideranda mirabilis mutatio in hoc Ducatu est; est quoque mirandum, quod qui sunt & volunt dici Episcopi, & esse successores Apostolorum, quibus est dictum, vos autem non sic, tamen ambiant Ducatus & amplos principatus, sicut omnes Episcopi in inferiori Saxonia & Westphalia, uno Osnaburgensi excepto, prædam ex regionibus *Henrici Leonis* sustulerunt.

EUKESVELDIAM, *dimidiam partem Ducatus Brunswicensis*, qui dicitur de *Grubenhagen* / ad se *Præsules Moguntini* sustulere. *Krantius* putat, quod eam emerint ab *Orthone Duce Brunswicensi*, cum fieret is *Rex Neapolitanus*: Sed moderni *Duces* existimant, *oppignoratam* esse, & sperant restitutionem istius territorii ipsis futuram esse aliquando per viam juris. Idèd & hîc est consideranda mutatio varia, ut nihil est diuturnum.

EGLLEN, *Comitatus* olim, & jam in *Diœcesi Magdeburgica* situs. Vixit aliquis *Comes Eglenus*, anno Domini 1405. & eo tempore cum *hoste Episcopi Bernhardo Anhaltino* fecit, ut recitat *Hoppenrodus ex Chronico Magdeburgensi*, & hujus meminit *Krantius in Metropoli* libro II. cap. 7. Anno Domini 1411. cum *Nobiles de Schwichelde* tunc temporis possessoris arcis *Harzburg* hostesque ditionis Magdeburgicæ essent, & pecora ex ea abigerent, se eis opposuerunt *Cunradus, Comes in Eugeln* / & *Ortho, dominus in Warburg*. *Hoppenrodus ex Chronico Saxonia*, & *Krantius in Metropoli* lib. II. cap. 12. hæc recitat; & hic *Cunradus* fuit ultimus ejus ditionis *Comes*. Idem *Hoppenrodus, ex Chronico Magdeburgico*, hoc quoque refert. Idèd & hîc quàm brevis quàm fragilis, quàm mutabilis sit vita humana, & quomodo ruunt potentes cum minoribus, est considerandum.

F.

FALCKENSTEIN, *Arx & Comitatus in Harcinla*, Anno Domini 1220. & 1223. vixit *Hogerus Comes in Falckenstein* / *Hoppenrodus ex Chronico Magdeburgico*. Et hujus meminit *Krantius in Metropoli* lib. 7. cap. 39. Anno Domini 1271. vixit *Fridericus, Comes in Falckenstein* / & Anno 1289. *Lutgarda de Arnstein* / *Comitissa de Falckenstein* / & anno 1298. & 1305. & 1322. vixit *Ortho, Comes in Falckenstein* / & ejus frater *Volradus*, & tertius frater *Cunradus*, *Canonicus in Magdeburg* / & *Volradi ac Othonis fratrum*

trum filii fuere *Ostiones* duo, & *Burchardus* atque *Fridericus*, Canonici in *Magdeburg* & *Halberstadt*, quoque fratrum duorum filii. Et *Burchardi*, *Comitis in Galesenstein* / sit inentio anno Domini 1330. Sed anno Domini 1405. possedit illum *Comitatus Episcopus Halberstadensis*, *Rudolphus ab Altholdt* / quomodo jam ab illo Episcopatu pervenerit ad *Nobiles ab Uffenburg*, qui jam illam arcem possident, ignoratur. Interim & hoc certum est, quod & exemplar humanæ & brevitatis vitæ nostræ, atque variæ mutationis in calibus humanis, interitus illorum quoque Comitum præbeat nobis.

FRIDEBURG, Castrum & pagus amplus. Anno 1216. vixit *Hagenus*, Comes in *Griedenburg*. *Hoppenrodus* ex *Chronico Magdeburgico*. Hujus filius fuit *Ulricus*, ex *Ulrico Hojers*, uterque *Ulricus*, *Sophia* & *Kunegundis* orti sunt, ex juniore *Ulrico Siffridus* natus est, & ex eo *Ostho*, *Botho* & *Wernerus*. Tandem pervenit ille *Comitatus ad Magdeburgensem Diocesin*, & *Episcopus* ibidem *Albertus* vendidit eum anno 1368. *Hoppenrodus* ex *Chronico Magdeburgensi*, & postea rediit ille *Comitatus ad eam* circa annum Domini 1442. sed statim vendidit *Comitibus de Mansfeldt* / *Episcopus Guntherus* hunc *Comitatum*, *Hoppenrod*. Ideo & in hoc *Comitatu* varia consideratur mutatio: Extat adhuc ejus nominis in *Comitatu Mansfeldico*, quam dicunt istorum Comitum sedem fuisse: Est in *Comitatu Orientalis Phrysiæ* quoque arx *Fredeburg* / quæ quoque sustinuit varias mutationes, antequam *Ezardus I.* Comes *Orientalis Phrysiæ* hanc ad se transferret: Interim isti *Comites Fredeburgici* esse desierunt, ut nihil est in mundo firmum.

G.

GEBENKENSTEIN, Castrum antiquum ad flumen *Salam* adhuc situm, propè urbem *Hallam*. *Comites in Mersburg* scripserunt se *Dominos in Stein* / quod postea dictum est *Gebeckenstein* / quasi *gebe ich den Stein*. Quia mortuo *Eysico*, ultimo *Comite in Mersburg*, & *Domino in Stein* / fundavit *Henricus II.* dictus cognomine *sanctus*, ex *Mersburgica* ditione *Episcopatum*, & *dominium Stein* contulit anno Domini 1004. *Episcopo Magdeburgico Dagano*, qui ejus fuerat *Sacellanus* & *Cancellarius*, & hodie adhuc *Episcopus* ille possidet *dominium hoc*, & pertinet ad illud *Halla urbs*, & alia oppida, & *Parochiæ* & *pagi* multi. Sic & isti *Comites*, licet potentes, in *spongiam* abierunt, ut omnia in his terris sunt vana & ipsa vanitas.

GA-

GATERSLEVE, *Dominium in Diœcesi Halberstadenſi. Vidi literas vel diplomata Cœnobii Stedersburg/ ubi legitur circa annum 1124. vixiſſe nobilis Dominus in Gatersleven Ericus. Hodie eſt præfectura adhuc Gatersleven in Halberſtadenſi Diœceſi, quomodo ad eam pervenerit hoc dominium, ignoro. Interim dum non amplius extiterint Domini ejus nominis, ſive mortui ſint, ſive ejecti, tamen nobis indicant, quæ ſit fortuna humana. Green / magnam præfecturam domini in Homburg tranſtulerant ad ſe Episcopi Hildeſimeneſes, teſte Bruchio, ſed cum ſemel illam Diœceſin jure belli invaderent Duces Brunſvicienſes, Ericus ſenior & Henricus junior, in diſiſione acceſſit Principibus patri Henrico & filio Julio, atque nepoti Henrico Julio hæc pars. Ita & huc eſt in præfectura magna mutatio conſideranda.*

H.

HOGENBÜKEN, eſt parva modò præfectura, cujus caſtrum in monte inter arcem & oppidum Lervenſtein & urbem Ulſedt eſt ſitum in veteri Diœceſi Hildeſimeneſi, & fuit olim proprium dominium, ad quod pertinuit caſtrum vel parvum dominium Helem propè Viſurgim (quod hætenus in feudum habuit nobilis & præſtantiffimus Heros Fridericus à Schulenburg / nuper in CHRISTO mortuus, qui multa millia aureorum in uſum ſtudentium, pauperum & Eccleſiarum contulit) Et Hogenbüken fuit proprium dominium. Anno Domini 1240. vixit Conradus, nobilis dominus de Hogenbüken / vel de altoſago, & anno Domini 1252. vixit Hojernus, nobilis dominus de altoſago. Et fuere duo ejus fratres, domini ibidem Canonici in Hildeſheim. Anno 1273. Ulricus, nobilis dominus de altoſago, & Hojernus frater ejus fuit Scholaſticus Hildeſimeneſis, & iſtorum fratrum ſoror Orda fuit ultimi Comitis in Poppenborg conjunx. Anno Domini 1300. vixit Ulrici filius Hojernus, & ejus frater Ulricus. Ut igitur tranſit gloria mundi, & omnis caro humana eſt ſcœnum, ſic etiam tranſierunt & hi nobiles domini cum nobilitate ſua, & non amplius inventi ſunt. Et licet jam ſita ſit illa arx in præfectura ampla Greem / tamen amplum fuiſſe dominium conſtat. Habuit illam arcem aliquando oppignoratam Burchardus à Steinberg / nobilis vir, & locum primò tenens Ducis Julii, qui poſtea fuit quoque locum tenens aut vicarius Comitum Aldenburgenſis Joannis in ditione Theverana.

HAGEN, *Præfectura in Diœceſi Bremenſi, dicunt olim illam Comitum Hoge arcem fuiſſe, ſed nihil hæc certi habeo.*

HER.

HERVERDE, est illustre generosissimarum virginum Collegium, & civitas pulchrè egregieque ornata, ad duo miliaria ab urbe Lemgovia, in vicinia Comitatus Lippia & sub Ravensburgico Comitatu sita ea est; Estque modò Ravensburgici Comitatus urbs Hervordia, vendita illustrissimo Wilhelmo, Duci Julia, ante annos triginta quatuor ab Abbatissa Hervordienfi Anna, nata Comitissa de Limpurg/ super Collegium illustre olim jurisdictionem Ecclesiasticam Episcopus Paderbornensis habuit. Refert etiam ex mea relatione, quam descripsit ex Chronico Mindensi manuscripto Hoppenrodus, quod Walderus, Comes in Hervorde/ de consensu Ducis Westphaliae D. Wedekindi, condiderit ex suo Comitatu illustre Collegium. Civitas hodie parer, ut dixi, Wilhelmo Duci Juliacensi & Bergensi, &c. Ita & hic est quoque mutatio observanda, ut in rebus humanis nihil est firmum.

HAHOLTI, Principis Vandalici (ut vetera insignia indicant, quæ in turribus Lemgovia conspiciuntur) Comitatu fuit sine dubio vetustissimus, sub quo subfuere & subsunt Lemgar/Lage/Dithmolbe/Sulbecke: & mortuus Haholto eum ab Henrico II. Casare impetravit Meinwercus, Praeful Paderbornensis, sed postea Nobiles domini in Lippia consecuti sunt in possessionem eum Comitatum opera Lotharii Caesaris, sicut eum adhuc obtinent: Et cum redactus esset ille Lippiensis Comitatus in eas angustias, uno Comite modò gubernatore patriæ D. Simone superflite, ut perire videretur, tamen Dominus DEUS in cælo exaudivit preces subditorum, & eidem Simoni Comiti verè generoso, inclyto & præstantissimo domino, ex suâ Conthorali domina Elizabetha, nata Comitissa de Scharvenburg/largitus est tres filios hodie, ut Bernhardum, Simonem & Otthonem, sed optimus Comes & dominus se largum & gratum vicissim DEO præbuit, & multam & copiosam pecuniam contulit in usum Ecclesiarum, & earum ministrorum, Scholarum & pauperum. Verùm & in hoc Comitatu est tamen observanda quædam varietas, ut annotavimus.

HADMERSLEBEN, Dominium in Diœcesi Halberstadenfium, Anno 1242. vixit Ludolphus, Comes in Hadmersleben/ teste Hoppenrodio. Anno 1265. vixit Fridericus, Dominus in Hadmersleben. Anno 1367. vixit Joannes, Dominus in Hadmersleben. Anno 1416. moritur ultimus Comes Cunradus, & sic pervenit ad Diœcesin Halberstadenfem, teste eodem. Ideo & illi Comites desierunt, qua ratione ignoramus, attamen non amplius existunt, ut ita brevitatis & instabilitas humanæ vitæ & mutatio in hoc mundo consideretur.

HAALDSLEVE, Castrum & dominium in Diœcesi Magdeburgica, cujus fuit ibi olim Comes, sic hinc dictus, cujus meminit Kransius libro 6.

Saxon. cap. 7. *Henricus Leo* possedit illam arcem & dominium. Et ei hanc ademit *Wichmannus*, *Episcopus Magdeburgicus*: *Hoppenrodio* teste. Ideo & ibi videmus mutationem, & quàm sint in hoc mundo transitoria, adeo ut nihil de istis sciatur Dominis.

HADDELARIA, terra pascuosa & fructuosa interminis *Diaecesis Bremensis* sita, quam aliquando *Ducibus Saxonia in Loxenburg* ademerat *Prasul Bremensis* ope civium *Hamburgensium* & *Bremensium*: Sed eam recuperavit anno 1499. animose *Magnus*, *Dux Saxonia*, *Angrivaria & Westphalia*, hujus Ducis *Francisci junioris* possessoris *Hadelariae* avus, quam *Dux Franciscus senior* reliquit filio *Duci Henrico*, *Archiepiscopo Bremensi*, & postea, eo mortuo, juniori *Francisco Duci Saxonia, Angrivaria & Westphalia*.

HOLTE, *Dominium* olim in ditione *Osnaburgensi* ad unum miliare ab urbe *Osnabrugga* situm, cujus domini & ejus arcis vestigia ante annos 56. vidi in monte propè pagum & parochiam *Holte* / & ad hoc dominium pertinuit *Holte* / *parochia*, & *vicina parochia*, ut *Borchholdt*, *Wels* *linckholte* & plures parochiae vicinae. Dominus in *Holte* habuit propriam in *Neapoli Osnaburgensi* portam, dictam *Holtsporten* / cum tota platea, & in platea die *Holtsstrassen* / habuit Dominus iste curiam, cujus possessores legitimi jam sunt mei propinqui, ex legitima emtione facta anno 1538. Licet sit ante annos 50. jam muro obducta porta, tamen memini ego ibi apertum transitum fuisse per eam. *Philippus*, *Comes de Ratenellenbogen* / *Episcopus Osnaburgensis*, aho 1144. propter rapinas arcem illam cinxit cum *Comite Ravensburgico* & ad septennium obsidionem castri continuavit, sic sunt ejecti tandem ex ditione illa Domini ab *Holte*, & tunc adjecit arcem & dominium *Episcopus* suae *Diaecesis* cum pertinentiis, sed ita consequitur etiam *Comes Ravensburgicus* den *Freyenstühl* als die *Erbfrey Graffschafft* im *Stift Ossenbrugge* und den nachbarten Ländern / und über die freyen Schöpffen des Rechtes. Et omnes villa, quotquot adhuc habet *Comitatus Ravensburgicus* in ditione *Osnaburgensi*, pertinere ad dominium *Holte* / als die *Freyen* zu *Lincken* und andere. *Kransius* hos *Barones* nominat lib. 6. *Metrop.* cap. 24. Illi postea cum ejecti essent ex *Diaecesi Osnaburgensi* profecti ad *Rhenum* emerunt ibi locum & ditionculam, cujus praefectura adhuc ibi est propè urbem *Dinckelake* / & quoque non procul ab urbe *Essen* vel *Asfindia* sita, quam quoque vocarunt *Holte*. Et tunc adhuc diu duravit illa familia, quoniam postea ex ea familia ortus est *Wigboldus*, dominus in *Holte* / *Archiepiscopus Colonienfis*: Verum quod

quod alii putant Episcopum *Monasteriensem Ludolphum ab Holte* & quoque *Wilhelmum ab Holte* / (vide *Kranzium lib. 8. Metrop. cap. 14. & 45.*) ibidem Episcopum, ex hac dominorum familia esse, non videtur simile, quoniam illi putantur prognati ex militarium & simpliciter nobilium de *Holte* prosapia. Ego enim novi quosdam ex militaribus de *Holte*. Interim reperi copiam alicujus monumenti descriptam ante annos 86. à *Joanne Scipphovero*, scriptore *Chronici Aldenburgici*, (quam ordine subijcio:) In nomine sanctæ & individuae Trinitatis, *Ludolphus, Dei gratia Monasteriensis Episcopus, Wilhelmus Osnaburgensis Præpositus, Adolphus & Wichbodus fratres de Holte* / omnibus salutem in perpetuum; notum facimus, quòd ex communi consensu, unanimi voto & concordia largitione contulimus DEO & beatæ Mariæ virgini ad laudem ejus patronatus *Ecclesia in Westerstede virginibus Cisterciensis ordinis in Bassebruggem* famulantibus in perpetuum, & exinde præsentem paginam fecimus nostris sigillis communiri, acta sunt hæc anno Domini & anno gratiæ 1234. coram testibus subnotatis *Remboldo majori Præposito, & Ulrico S. Martini Decano Monasteriensibus, Cunrado de Hartorpe, Henrico de Meppen, Joanne de Monasterio*, Canonicis *Osnaburgensibus, Wilhelmo Kulem, Hermannno de Hasdorpe, Luberto de Northorpe, Herbordo de Spreldowe, Hermannno Wilschen, Matthia de Lage* / militibus, *Arnoldo de Wesceloro* de ordine prædicatorum, ac aliis multis. Ideo credo ipsos militares fuisse. Sed quicquid istorum sit, tamen ex tota hac historia apparet, quàm sint omnia ruinosa & mutabilia in hoc mundo, & quomodo etiam potentes ruant.

HOLTE, in vicinia *Rheni* vetus illud dominium, est modò præfectura & arx & civitas propè *Rhenum Ducatus Clivenfis*, & hujus domini ultimi cohæres videtur fuisse *Beatrix domina de Holte, Abbatisa in Assendia*, quæ vixit anno 1412. & quædam bona Collegio *Assindiano* contulit: Deinde existimant nonnulli ejus sororem nupsisse *Comiti in Dinslagen* / & utramque conjugem absque hæredibus masculis relicta una filia mortuos fuisse, quod ita utrumque Dominium pervenerit ad *Clivensem Ducatum per pacta dotalia*, ut ajunt. Vide lector & hîc varietatem & mutationem, ut omnia sunt transitoria.

HEISSEN, Dominium in *Dioecesi Monasteriensi* propè urbem *Hammionem*, cujus possessor *Joannes à Recke, dominus in Heissen* / mihi aliquando visus & notus ante annos 36. fuit.

HORSTMAR, *Proprius Comitatus in Westphalia in Diacefi Monasteriensis, & arx & oppidum Horstmar* adhuc in vigore est & floret: *Situm à Monasteriensis urbe ad tria milliaria. Ultimus Comes Bernhardus*, ut apparuit olim ante annos centum in templo civitatis Horstmariae fuit annotatus, sicut scribit *Wernerus Rolevingius* in laudibus antiquae Saxoniae, hoc est, Westphaliae, ubi ultimum ejus loci Comitem sic vocat, & adjungit, hunc fuisse virum insigni probitate spectabilem, cujus tanta fuerit virtus, ut ab omnibus hominibus quasi deliciae habitus sit, & apud *Arnoldum, Abbatem Lubecensem*, in supplemento *Chronici Schlarorum* lib. 5. cap. 3. meminit nobilis viri domini *Bernhardi de Horstemer*. Existimarunt multi senes, *urbes, Coisfeldiam, Borken / Metelen & Bilsderbecken* civitates, *subjectas fuisse Comiti Horstmario*, quod nos in medio relinquimus. Per se *Horstmar* jam in ditione Monasteriensis praefectura est satis ampla, & ad eum quoque Comitatum pertinere *arx & praefectura Ruchau* / quae dicitur vulgo *Comitibus Stenvordiensibus* oppignorata, *für ehlische Bevelinckhöver Pfennige / ehlischen weissen Balcken / und ehlischen blauen Winden*. Sed haec sunt incerta. Quicquid istorum sit, interim apparet hinc, quàm sint omnia vana & ipsa vanitas.

HOESTED vel **HONSTEID**, credo hunc Comitatum esse vel fuisse situm ab hac parte Rheni propè civitatem *Duesbergam*. Nam *Comites de Hoensteide & de Wickrode* (qui Comitatus olim fuit in *terra Juliacensi*, ubi adhuc est arx ejus nominis) erant *fundatores Cænobii nobilium Monachorum in Hammern propè Duesbergam*: *Philippo, Comite in Hinsberge* (qui Comitatus fuit quoque situs in *Juliacensi Ducatus*) *Coloniensi* praesule anno 1180. in *Bilhausen* / erat ei in itinere socius *Theodorus, Comes in Doestedt*. *Ultimi erant hujus Comitatus Comites & Domini, Lotharius & ejus ex Mechilde conjuge filius Cunradus, Episcopus Coloniensis*, qui totam ditionem cum praefecturis *Albena / Murburg / Waldburg / & Bede* contulit Ecclesiae Coloniensi. Anno Domini 1256. Idèd & hinc cognoscitur quàm sint in mundo cuncta vana & ipsa vanitas.

HOMBORG, *Dominium proprium* extitit ab hac parte *urbis Eimbeckae*, cujus supremæ arcis reliquiae splendidae videntur in alto monte non procul à *Cænobio Amelunborn* / & ad eam praefecturam (quae modo dicitur *Wickensen*) pertinent serè 30. pagi. Quod dicit *Caspar Brunschius, Episcopus Hildesimensis* XXIV. *Adelockum* sua *Diacefi* adjunxisse anno Domini 1174. & postea eam aliis dominis in feudum collocasse, non est verisimile. Sed de eo alibi plura dixi: Est *dominium situm in terra Brunswicensi*.

HOR-

HORDE, *Proprium dominium in ditione Paderbornensi, cujus possesores sunt Nobiles de Horde / an sit feudum Episcopi, ignoro.*

I.

IBORCH, *Castrum Diacesos Osnaburgensis ad II. miliaria parva situm ab urbe Osnaburga. Wedekindi Saxonum, Westphalia & Angrivaria Ducis, pater, Wernechinus, se Ducem scripsit Angrivariorum & Iburgi, quod alii Siborg putant esse, videlicet illud Monasterium & civitatem ita dictam, quæ est ad Rhenum supra urbem Coloniam sita. Alii de Driburg vel de Dringenborg intelligunt, quod non sit verisimile, quia eam arcem dicitur fundasse Bernhardus, Comes de Lippia, Episcopus Paderbornensis. Ego credo illud Iburgum fuisse & adhuc esse, quod situm est in Diacesi Osnaburgensi, & hujus rei multas causas dare possem, deinde testem habeo Ertvinum Ertmann in Chronico Osnaburgensi. Interim & hic est etiam aliqua mutatio consideranda.*

INSULA, *Comites de Insula, fuere propè Hildesiam in Diacesi Hildesimensi: Vidi in annalibus Collegii in Gandersheim & Monasterii Stedersborg hos Comites ordine nominari. Theodorus, Comes de Insula, vixit anno 1188. sub Friderico I. qui fuit cum aliis Comitibus advocatus Collegii illustris Gandershemii. Item anno 1220. vocatur in testem Conradus de Insula Comes. Vidi in Chronico Cœnobii S. Michaelis in urbe Hildesie in vicinia urbis Hildesie situm fuisse castrum Comitum de Insula: Verum perierunt jam isti Comites, & non amplius existunt, ut nihil hic est stabile.*

K.

KATELENBORCH, *proprius olim Comitatus ad unum miliare à civitate Northeim / in ditione Eikesfeldia. Et anno 1100. ultimus ibi Comes Theodoricus nomine ex arce & castro constituit Cœnobium, & in urbe Einbecca ipsius pater quoque Theodoricus dictus Collegium S. Alexandri instituit: Videatur Krantius lib. 5. Metropol. cap. 32. Postea cum tota Eikesfeldia locum illum in suam possessionem & accepit & habuit (quo jure ignoro) Episcopus Moguntinus, sed moniales in hoc Cœnobio Katelemborg anno 1525. in bello rustico desertæ à Prasule Moguntino, qui ipsis in extrema necessitate positus nullam opem tulit, ita necessitate coactæ se ultro subjecerunt Ducibus de Brunshwich / qui differentia causa Duces de Grupenhagen dicuntur, & hodie Cœnobium hoc possidet illustris-*

Iustissimus Princeps *Brunsvicensis Philippus* : Sic quoque in superiori Germania circa Rhenum aliqua pecuniæ summa magna ad se traducere Moguntini præfules *Comitatum Rönigstein* / quem ante non multos annos moriendo pius Comes *Ludovicus* reliquit, jam dicuntur. Ita omnia undique apparent instabilia & mutabilia.

KAPPENBERG, Proprium dominium vel Comitatus in *Westphalia* in ditione *Monasteriensis*. Et Comitum ejus loci meminit *Krantius* in *Saxon.* lib. 5. cap. 15. ubi fit mentio *Othonis*, *Comitis in Rappenberg*. Et in *Metrop.* lib. 5. cap. 32. Et tandem *Wernerus XXI. Episcopus Monasteriensis*. Anno Domini 1186. effecit, ut ex castro *Rappenberg* constitueretur Collegium vel Monasterium nobilium virorum *Pramonstratensis ordinis*. Interim circa annum 1215. vixere adhuc *Comites de Rappenberg* / ut meminit in *Metropoli Kranzius* lib. 7. cap. 33. *Cænobii Rappenberg locus est* contiguus *Comitatui amplissimo de Marca*, situs inter oppida istius Comitatus elegantia, *Edmen & Lunen* / & dicitur præfectura, arx & civitas *Werdena*, vulgo dicta *Werden* / *Monasteriensibus* modò parens, fuisse *Comitatui huic* subjecta, à qua etiamnum hodie non procul abest *Monasterium Rappenberg* in ditione *Monasteriensis* : *Rappenbergensis Comitis filiam aliquando habuit uxorem Comes Aldenburgicus*. Sic & hîc conspicuum fit, quàm sint omnia mutabilia & incerta in hoc mundo, & multi magni viri ita in hoc mundo pereunt, ut non amplius nomina eorum inveniantur.

L.

LÜDINCKHUSEN, oppidum & arx in *Diœcesi Monasteriensi* ad 3. miliaria ab urbe *Monasterio* & 3. miliaria ab urbe *Hammon* sita. *Wernerus Rolevingius Carthusianus* in laudibus antiquæ Saxoniae, hoc est, *Westphaliae*, refert inter *Comitatus & dominia veteris Westphaliae* ante annos centum, & hunc etiam : Et *Levoldus de Northoff* in *Chronico Comitum de Marca* meminit *Hermani Domini de Ludinckhusen*. Existimant nonnulli hoc dominium fuisse feudum *Abbatibus Werdensis*, & pertinuisse ad hoc dominium, præfecturam & oppidum *Dulmen*. Jam *Episcopo & Capitulo Monasteriensi* paret, wie das daran gekommen / weiß ich nicht. Quod credo sic factum esse, ut aut Domini isti in sua familia desierint esse, vel defecerint, vel ex suo dominio ejecti sint. Verùm & hîc brevitatis vitæ humanæ & mutabilitas hominum consideratur, ut omnes non de his bonis, sed de æternis obtinendis cogitent.

LEIM.

LEIMBECK, proprium dominium trium parochiarum, situm in Diocesi Monasteriensis inter urbes Cosfeldiam & Borckenam. Joannes, dominus in Leimbeck / reliquit filiam, & ea nupsit nobili cuidam de Westerholte / hinc est, quod adhuc hodie Bernhardus nostro tempore de Westerholte se scripserit cum suis filiis Matthia & aliis de Westerholte / dominum & dominos in Leimbeck. Interim & hic apparet mutatio, & docemur, quàm sint omnia transitoria.

LESMONIA vel **LESEM**, fuit Comitatus vel dominium proprium in Diocesi Bremensi, cujus mentio fit in Metropoli Krantii lib. 4. cap. 25. 32. & 35. & arxilla, quæ dicitur adhuc Zurburch / fuit istius Dominii. Hos dominos turbasse & ejecisse ex suo Comitatu dicuntur cives Bremenses, ut quidam referunt, ita & hic cognoscitur vicissitudo.

LIMBORCH vel **NIENLIMBORCH**, Comitatus propè urbem Iserlonium in Surlandia, de qua longè à nobis diversa refert Levoldus de Northoff in Chronico Markensium Comitum: Et Petrus Marsanus Cratopolinus in Catalogo Colonensium Episcoporum, qui Comitatum hunc de Limborg dictum fuisse etiam de Isenborg scribunt. Interim quæ ego reperi huc referam: Est castrum & oppidum, & complectitur in se 8. parochias: Fuere dua Armegarda nata Comitissa de Limpurg Canonissa in Illustri Asindia Collegio, videlicet Amita & neptis, atque hujus posterioris soror Margaretha quoque fuit ibi Canonissa, ejus frater Eberhardus, Comes de Limpurg / consiliarius Ducis Juliacenensis & Bergensis Wilhelmi erat, & hic Eberhardus genuit ex Anna domina de Broid Wilhelmu & tres filias, quæ vixere cum fratre Wilhelmo anno Domini 1450. Hic Wilhelmus genuit ex domina de Bethbar N. rursus duos filios Eberhardum & Wilhelmu, & se scribebat Comitem in Limpurg / dominum in Broid & Bethbar / nam ut pater per pacta dotalia consecutus erat Broid / ita eadem hic ratione Bethbar consecutus erat: Isti duo filii habentes sedes vel in medio Comitatu amplissimo de Marca, vel in istius tam ampli Comitatus terminis, militabant tunc Duci Clivenfi & Comiti de Marca contra Geldros pugnanti, & ita in pugna occubuerunt anno 1468. Ideo pater senex Wilhelmus magno mœrore affectus tandem tribus filiabus dividit dominia: Duas sorores duobus fratribus Comitibus de Newenar elocat, & alteri Limpurg Comitatum, alteri dominium Bethbar in dotem tradit, tertiam elocavit Comiti in Faldenstein & Oberstein / & ei in dotem attribuit dominium Broid: Ex altero fratrum dominus de Newenar Friderico natus est Humpertus, pater Adolphi Comitis in Newenar / Mörse & Limpurg / & hinc Adolpho ademit

mit arcem, civitatem & Comitatum Limpurg / *Ernestus Dux Bavaria, Elector Colonienfis, & adiecit ditioni Colonienfi* : Interim *Comites Brund's horst & Stirmb* sibi titulum usurpant, & in eum aliquid juris habent. Ita ut varia est mutatio in hoc parvo Comitatu visa, sic quoque exemplar fortunæ humanæ, quæ est mutabilis, fuit *Adolphus Comes*, multarum ditionum quondam possessor, quibus exuebatur & in exilium ejiciebatur, in quo post varios casus & pericula tandem succumbit moriens.

LINGEN, Arcem, urbem & dominium anno 1519. invasit, occupavit, & sibi usurpavit *Ericus Saxonia de Lauenborg / Episcopus Monasterienfis*, & suæ ditioni Monasterienfi adiecerat, ejecto (pro more illorum Episcoporum) vero domino & hærede *Nicolao, Comite Tecklenburgico & domino in Lingen & Rheden / cum uxore Elisabetha nata Comitissa in Mörse*. Et projecto perpetuo hoc dominium retinuisent Monasterienses, nisi se dominus *Nicolaus beneficiarium fecisset Duci Geldria Carolo*, qui hoc dominium minaciter extorsit Monasteriensibus, & rursum prædicto domino Nicolao in feudum tradidit : Cum verò mortuo *Carolo Geldro*, ad se reciperet *Ducatum Geldria Carolus V. Casar, & Comes Cunradus Tecklenburgicus* retineret Lingen / nec a *Carolo* beneficium domini in Lingen peteret, nec etiam antea fratri *Othoni* expetenti illud Dominium pro veteri majorum more, ut justa divisio inter fratres fieret, concederet, sed potius eum victum teneret, est huic à *Carolo V. in bello Smalkaldico* ademptum anno Domini 1547. hoc dominium.

LYNDENHUSEN, Comitatum adeptus est *Episcopus Paderbornensis Meinvercus*, quem tenuit antea *Comes Ludolphus*. Ubi sit situs, ignoro. Ubi etiam videtur mutatio & varietas, & casus hominum miser apparet etiam hîc.

LOCKUM, Proprius olim fuit Comitatus, cujus, *Kranzio* teste, hædeserant *Comites in Mldenborg / & Hallermund / & ex consensu Episcopi Mindensis* ibi fecerunt ex eo amplum Cænobium, quod in terminis Ducatus *Brunsvicensis*, Comitatus *Schorvenburgici* atque *Hoyensis & Diæcesos Mindensis* adhuc floret, & subest *Mindensi* præfule in spiritualibus, *Kranz.* in Metropoli lib. 6. cap. 42. sed locus & Cænobium subest *Duci Brunsvicensi. Arx Steltenow* in Comitatu *Hoyensi* huic comitatu subsuisse dicitur.

LOWENSTEIN, amplissima præfectura, imò oppidum & arx in monte, Ubi olim in vicinia *Comes Spiegelbergicus* in plano arcem habuit *Speigelberg* / ad duo miliaria ab oppido *Samelen* distantem, quæ inquam subfuit olim domino in *Homburg* / licet *Spangenbergicus* in *Chronico Mansfeldi-*

feldico putet *Löwenstein* proprium Comitatum fuisse) Hanc invaserant vel oppignoratam accepere *Hildesimenses Episcopi*, quo jure ignoro, & diu possederunt, donec eam jure belli ad se transferrent *Duces Brunswicenses Ericus senior & Henricus junior*, Hujus Ducis *Henrici Julii* avus: Olim *Nobiles* eximii de *Salderen* / ut pater *Heinricus senior*, deinde filius *Burchardus*, vir strenuus, & jam nepos vir doctus filius, *Henricus à Salder* / generosi viri ex antiqua nobilium *Saldrensi* familia orti, possederunt illam sibi oppignoratam ultra centum annos, & subsunt ei 25. pagi, sed eam ad se recepit *Dux Julius*.

M.

MULINGEN, *Dominium proprium in ditione Magdeburgica*. Anno Domini 1242. vixit *Gebhardus*, dominus de *Mulingen* / teste *Hoppenrodio*. Et anno 1318. *Episcopus Magdeburgicus Burchardus* destruxit arcem *Mulingen* / sed est reedificatum à *Comite Barbiensi* auxilio urbis *Magdeburgicæ*, ut refert *Hoppenrodus ex Chronico Magdeburgico*. Hodie possident illud dominium *Comites de Barben* / & in titulo se scribunt *Dominos in Mulingen*. Observatur tamen & hîc mutatio in hoc dominio.

MEINHOVELEN, proprium dominium in *Diœcesi Monasteriensi* fuit, quod putarunt nonnulli situm ad parvum miliare fuisse ab urbe in eo loco, ubi nunc est arx & oppidum *Bolbeck* / & ex loco illo turbavisse *Episcopus Monasteriensis, Ludolphus de Holte* / dominos in *Meinhovelen* dicitur. Vide *Krantium in Metropoli* lib. 8. cap. 14. Est etiamnum hodie amplissima *præfectura Bolbeck* / sub cujus jurisdictione multæ parochiæ, plurimi pagi, atque hæ urbes, *Allen* / *Becken* / *Sendenhorst* / & *Bolbeck* existunt, quæ omnia sine dubio etiam paruerunt isti domino. Hodie adhuc est castrum propè oppidum *Ludinchusen* situm, nomine *Meinhovel* / cujus titulum gerit vir nobilis *Henricus de Munster* / scribens se dominum in *Runem & Meinhovelen*. Ego credo istud dominium adhuc superesse ex priorum de *Meinhovelen* dominorum bonis. Legi in *Chronico Markensium Comitum* auctore *Levoldo de Northoff Canonico Leodiensi*, quod vixerit anno 1250. *Rodolphus, dominus de Meinhovel* cum conjugè *Armegarda*, nata *Domina in Holte* / quæ mortuo illo *Rudolpho*, Domino in *Meinhovel* / nupsit *Ostthoni, Comiti de Marca*. Sed & hic videmus mutationem humanam, & quod omnes homines etiam magni, desinant esse, & intereant cum suis titulis.

N.

NIENOBBER, proprium fuit olim *dominium* situm in *sylva* den Golsinge, *Diaeceseos Hildesimensis*, & olim scripserunt se *dominos in Nienober / Rugravii in Dassel*. Dicitur *feudum* esse *Abbatis Corbiensis*. Vidi in antiquis antiquis, quod sibi *Comites in Dassel* usurpaverint titulum *Dominii in Nienober* / ut *Bernhardus, Wedekindus, Janus, Bado, Ludolphus, Comites in Dassel / domini in Nienober*. Sine dubio per pacta dotalia pervenerunt ad illud *dominium*. Quando *Hildesimenses Episcopi* mortuis heredibus *Comitatus Dassel* / ad se cum *Comitatu* transferrent aut potius traducerent, sine dubio & hoc *dominium* ad se transtulerunt, ita sine dubio & hoc *dominium Nienober* eadem ratione invaserunt. Sed quis jam existit? quod illorum nomen fuit? Omnia transeunt & pereunt.

NOSTENDORF, proprium *dominium in Diaecesi Monasteriensi* ad *flumen Lupia*, non admodum procul situm ab oppido *Halteren* / *cujus titulum* gerit nostro tempore *Joannes à Kasseidt / dominus in Nostendorff* / cum suis heredibus.

NORTRINGEN, *Comitatus* olim fuit & arx ejus nominis adhuc sita est in *Diaecesi Halberstaden*, *cujus possessionem* consequitur *Burchardus, Episcopus Halberstadianus*, teste *Krantio in Metropoli lib. 4. cap. 20.* Anno 1036. & anno 937. vixit *Philippus, Comes in Nortringen* / qui fuit in *Campo equestri Magdeburgi*, & *Comitis in Nortbringen filium Willam* duxit *Comes in Wettin* / teste *Hoppenrodio ex Chronico Misnensi*. Ita & hinc mutationem videmus variam, sicut nihil in mundo est stabile.

NIENHAUS, *præfecturam in Emelandia*, quæ alicui *Comitatui* subsuit olim (credo *Techtensi*) ad ditionem *Monasteriensem* dicitur transtulisse *Episcopus ibi Ottho, Comes Hoven*, sicut etiam & *Nienborg & Neppen* castra cum oppidis ibidem existentia ad *Monasterienses* traduxisse idem à multis putatur.

O.

OTTENSTEIN, Est *dominium in Diaecesi Monasteriensi*, & castrum cum oppido ibi adhuc extat in vicinia *Comitatus Suerbaniensis*, quod olim *Heinricus, Comes Solms* / obtinuit, scribens se *Comitem in Solmes & dominum in Ottenstein* / cui ademit castrum & oppidum cum tribus *præfecturis Ottho, Comes Hoven*, *Episcopus Monasteriensi*. De hoc vide *Krantium in Saxon. lib. 10. cap. 25.* Fuere tres *præfecturæ* ad hoc *dominium* pertinentes, ut *Ottentem & Ubelgunna*, in qua, ut arce *primaria*, cinxerat *Comitem* ad anni spatium ille *præsul*. Et si verò opem Co-

Comiti auxiliumque præberent *Dux Clivia & Dux Geldria, Landgravius Hasfia, Comes in Mörse & Wittgenstein* / & obsonia in arcem terrent : Tamen *Episcopus Ottho* continuavit obsidionem, donec castrum expugnaret. *Castrum Ubelgunn* fuit contiguum oppido *Schoppingen* / quod subfuit huic dominio & planè eversum castrum illud est. Omiser *Ottho*, quando de illa violentia reddes rationem, quid dices ? memini penultimum Comitem Hoyensem Ericum dicere, utinam ille Episcopus raptor *Ottho* ex nostra familia non fuisset ortus ? Hujus domini arcium castrum fuit contiguum aut non procul situm ab oppido *Bilderbeck* / (cujus nomen ignoro) quod oppidum quoque eidem subfuisse dicitur, quamvis alii contradicant. Et ei similiter subfuerunt *Freden & Ottensstein* / alia vero duo castra plane destructa sunt per Episcopum, ut vix adhuc reliquæ ibi extant. Tandem *Comes Henricus de Solms* / ex certis quibusdam sui istius domini bonis vixit *Sutphania*, & unicam filiam elocavit *Comiti in Bentheim* / & ei assignavit bona hæreditaria, quæ ex eo Comitatu retinuerat. Hæc *Ertwinus Erthmann* in Chronico *Osna-burgensi* habet. Hujus *Henrici* patrem *Joannes Schipphoverus* in Chronico *Aldenburgico* vocat *Joannem*, quem prior Episcopus *Monasteriensis Florentius de Wevelinckhove* captivum habuit : Ideo isti ditioni diu insidiati sunt *Monasterienses*. Verùm hinc etiam apparet, quàm sint omnia incerta, infirma & dubia in hoc mundo.

OTTERSBERG, in *Diacesi Bremensi* proprium dominium fuisse (cujus possessores hodie sunt *Metropolitani Capitulares Bremenses*) fama refert. Verùm ego nihil de ea re certi vel quidquàm indicii habeo. Videtur dicere *Krantius in Metropol. lib. 7. cap. 40.* Quod fuerit castrum *Comitis Bernhardi de Welse* : Quid veri sit ignoro. Interim vetus *Chronicum Saxonicum* refert *Gerhardum Lippiensem, Episcopum Bremensem*, hoc castrum anno 1222. *Comiti Bernhardo de Welse* ademisse. Sed ut nostro tempore castrum *Osterberg* vel *Ottersberg* habuit *Senatus Bremensis* (quod in eum finem tradidit *Capitulum Daniel à Buren* medius, ut propitios haberet in sua perplexitate Dominos & faventem Episcopum) diu in possessione, ita & in hac præfectura est variatio observanda.

P.

PEINE, castrum munitum in *Diacesi Hildesimensi* ad duo miliaria ab *Hannobera* urbe situm, & oppidum est adjunctum castro, in quo multi nobiles suas habent sedes. Fuit ibi proprius *Comitatus*, qui sub se 18. *parochias complectitur*. In campo & pugna generali *Magdeburgica* fuit anno 937. *Ericus, Comes in Pein*, Legimus in supplemento derelictorum

Helmoldi, apud *Arnoldum Abbatem Lubecensem* lib. 1. cap. 32. de *Comite Ludolpho Comite in Vein*. Et *Ludolpho, Comiti in Vein* ademit *Heinricus Leo*, Dux castrum, sed mox ei reddidit Comitatum. *Hoppenrodus ex Chronico Saxonico. Krantius* lib. 8. cap. 25. describit, quomodo obsidione cinxerint arcem *Vein*, & in ea Comitem anno 1260. Dux *Brunswicensis Albertus* & *Joannes Episcopus Hildesimensis* obsederint, atque dum Comes careret hæredibus, & imparem se istis cognosceret, clam evocato Episcopo ipsi assignaverit Comitatum. Et si verò hoc nomine irasceretur Dux, quam mortuo Joanne, ejus frater *Otho* eligeretur Episcopus; Interim tamen amicè cum eò transegit frater *Otho* Episcopus. Interea moritur Dux, & ita frater Ducis *Episcopus Otho* obtinuit sub Episcopatu Comitatum *Vein*, & pedetentim successores ejus. Cum ad se jure belli transferrent Diocesin *Hildesimensis* Duces *Brunswicenses Ericus senior* & *Heinricus junior*, contra ipsorum vim ante annos 60. defendit *Vein* arcem (quam Duces variis modis oppugnabant, sed frustra) *Senatus Hildesianus*: Et semper obtinuit *Senatus Hildesimensis*, usque ad annum 1555. quo tempore tradidere Senatores dominium & arcem *Friderico Episcopo Hildesimensi*, nato ex regio *Daniæ stemmate*, & illo mox sequenti anno mortuo recepit istius Domini jus ad se frater *Friderici Adolphus Dux Schleswici & Holsatiæ, Dithmarforum & Stormariæ*. Tempore *Heinrici Leonis* vixit anno 1166. *Ludolphus pater & filius* ejus nominis *Comites in Vein*, & filius vixit adhuc anno 1170. & 1173. Istius filius erat *Bernhardus, Comes in Vein*, Anno 1192. vivens: Ex eo natus est rursus *Ludolphus matre Comitissa Waldenbergica*, qui anno Domini 1220. & 1225. vixit, & ex hoc prodiit atque ex *Dorstadiana matre, Bernhardus* circa annum 1270. Et hic dicitur ultimus esse Comes istius familie. Hæc reperi in annalibus *Cænobii Stedersborg*. Idèd hîc consideremus fragilitatem hominum tam potentum, quam miserorum; quia & hi Comites perierunt cum suo titulo. Locus, hoc est, arx & oppidum jam paret hæredibus Ducis *Holsatiæ Adolphi* hoc tempore.

POPPENBORG, olim proprius Comitatus, cujus arx in colle sita est, & est amplissima præfectura in Diocesi *Hildesimensi*, ab urbe *Hildesia* ad sesquimilliare distat, & legimus in supplemento derelictorum *Helmoldi* apud *Abbatem Lubecensem Arnoldum* lib. 3. cap. 36. de *Adelberto Comite in Poppenborg*, circa annum 1319. vel 1329. hic Comitatus pervenit ad Diocesin *Hildesimensis*, teste *Hoppenrodio ex Chronico*. Ego reperi in antiquis Annalibus, quòd circa annum Domini 1133. vixerit *Fridericus* pater, & post

post illum filius *Fridericus*, qui testes proferuntur in *Archivis Cœnobii Stedersborgensis*, & tempore filii *Friderici* facta est emtio, ut sequentia verba sonant: *Gerhardus, Præpositus in Stedersborg/ emit à Comite Friderico in Poppenborg anno 1187. in præsentia filii Friderici duos mansos agrorum.* Et tertius adhuc *Fridericus Comes* vixit anno 1210. Et cùm ille ultimus esset sine hæredibus moriens, recipiunt suum feudum proprium, ad suam Diœcesin *Episcopi Hildesimenses*, præsertim præsul ordine XXXIII. nomine *Henricus, Comes de Bolderberg/ Comitatum illum*, quanquam alii tribuant *Othoni, Duci Brunsvicensi*, qui arcem *Pein* adjecit ditioni isti, quod quoque & hunc Comitatum suæ ditioni subjecerit. Subfuit Comitatu oppidum *Etgen*: Paruit utrique *Erico* tam seniori quàm juniori hætenus, sed modo *Duci Julio* & ejus filio *Henrico Julio*, Ducibus Brunsvicensibus potentissimis, Comitatus & præfectura *Poppenborg/* quia, ut diximus, jure belli ad se totam ferè Diœcesin *Hildesimensem* Duces Brunsvicenses traduxerunt. Subsunt præfecturæ *Poppenborg VI. splendide parochiarum*. Interim videmus, quomodo isti Comites cum titulo disparuerint, & arcem & locum *Episcopis* reliquerint, ab *Episcopis* locum & arcem *Brunsvicenses Duces* ad se & suos Ducatus transtulerint, ut in hoc mundo nihil est stabile.

PALSTERKAMP, parvum dominium in ditione *Osnaburgensi* in terminis *Comitatus Ravensburgici*: quod primò *Nobiles de Bouck/* postea per pacta dotalia *Nobiles de Nesselrodt* possidebant, tandem pater & filius *Comites in Kennenberg,* & demum nobilis *Franciscus à Loho* possederunt; Hodie hæredes *Francisci de Loho* istud dominium occupant. Et est quoque nostro tempore varia mutatio in eo dominio considerata.

Q.

Hic nihil reperimus. Et quia *Abbatissarum Reverendarum* & illustrium in *Quedlenborg* Catalogum habere non potui, nihil etiam de ea urbe & arce & *Abbatissis* dicere possum.

R.

RECKLINKHUSEN, est civitas sita non procul ab urbibus *Asfindia & Dorstemo*, in terminis ditionis *Monasteriensis*; & subest *Coloniensi Episcopo*, dicitur hodie, die *Vest Recklinchusen/ inter Comitatus Westphalia* numeratur à *Rolsvingio*, & quia oppidum *Dorstenum* est quoque ditionis *Coloniensis*, putant nonnulli eam urbem pertinuisse ad hunc Comitatum

cum arce & præfectura Haerborg. Interim Colonienſe Chronicon refert, quod Eberhardo Comiti de Marca exemeris Colonienſis præſul anno 1344. oppidum Recklinckhuſen. At Nobiles de Der habebant arcem Haerborg & Dorſten in poſſeſſione. Nam referunt nonnulli, quod Dominus poſtremus de Recklinckhuſen reliquerit duas filias, alteram elocatam nobili cuidam de Der / & aliam, quæ manſerat inupta, & hæc ſuam partem, ut oppidum Recklinckhuſen & Horneburg / Colonienſi Diœceſi contuliſſe dicitur, ſed præſulem tunc mox oppignoraviſſe hoc oppidum Comiti de Marca, & tandem cum ille nollet reddere, vi recepiſſe referunt vetuſtatis gnari : Sed poſtea etiam ejecit Nobiles de Der Colonienſis, & tandem Henrico Domino in Gemme arces & urbes oppignoravit, & ita cum Henrici filia Carda in dotem pervenere arces & oppida oppignorata ad Schowenburgicos Comites, ex quorû jure redemiſſe dicitur arces & oppida iſta Colonienſis Præſul Salatinus de Iſenborg noſtro tempore. Deus bonè, quanta & hîc eſt variatio viſa in hoc Comitatu. Sic nihil eſt ab omni parte in hoc mundo beatum, ſed omnia ſunt infirma, ruinoſa & caduca.

RINGELHEIM, modò Cœnobium, medius locus inter Wolfſſenbûtel & Wandersheim / in Diœceſi Hildeſimienſi, fuit olim proprius Comitatus, unde Aldenburgici Comites deſcendunt. Siboldus, Comes in Aldenburg & Ringelen fuit in campo equeſtri & pedestri Magdeburgi, anno 939. Anno 809. fuit Episcopus Verdenſis, Comes in Ringelem Wigbertus. Vide Krantium lib. 2. Metrop. cap. 30. Ubi refert Theodoricus Comitis in Aldenburg & Ringelheim filios fuiſſe Wedekindum, Immodum (qui ex arce Monasterium fundavit, ut Chronicon ejus Cœnobii refert) & Regenbertum (qui Danos vicit) & filiam Mechtildam Henrici I. Imperatoris conjugem. Bruschius putat, poſt obitum fratrum Cœnobium ibi exſtruxiſſe Mechtildam Imperatricem, & hoc collapsum reſtituiſſe Episcopum Hildeſimienſem numero XLIV. Hoppenrodus dicit Theodorum ibidem Comitem anno 650. habuiſſe filiam Hilgardam. Krantius lib. 6. Metopoli: cap. 25. dicit Comitatum hunc ſitum fuiſſe inter Goſlariam civitatem & oppidum Boctelsheim ad flumen Innerſte / & habuiſſe primos ibi Comites initium ex ſtirpe Ducis Wedekindi. Quidquid hodie pertinet ad præfecturam ampliſſimam Leuenborg / hoc olim huic Comitatu dicitur ſubſuiſſe. Modò & præfectura Leuenborg & Cœnobium Ringelheim parent Duci Brunſwicensi Julio & ejus filio potentiffimis Principibus. Interim & in hoc Comitatu apparet mutatio: Sic ut tempora mutantur, mutantur etiam conditiones hominum.

REI.

REINENBERG, arcem & præfecturam in Diocesi Mindensi, ædificaverunt & possederunt Comites in Tecklenborg / & eam aliquando possederunt cum oppido Lubbecke / (quod huic præfecturæ subest) ut ex antiquis constat scriptis, Osnaburgenses Præsules; sed jam perpetuò est *Mindensis Diocesis*. Dicitur hoc ad se vi transtulisse *Cunradus, Comes in Dripholt / Episcopus Mindensis*, & Tecklenburgicis abstulisse. Videatur *Metropolis Krantii* lib. 7. Sic ubique videtur & apparet mutatio & variatio. Fuerunt sanè *Tecklenburgenses* genere antiquissimi Comites, & regionibus & potentia amplissimi in Westphalia; Verùm per Episcopos vicinos sunt in angustias redacti: Interim & hæc mutatio & varietas in hac præfectura apparet.

S.

SCHLADEM, proprius Comitatus fuit, & arx adhuc est sita in *Diocesi Hildesimensi* ad semitria miliaria ab urbe Goslaria, & in terminis *Diocesis Halberstadianæ*, & pertinuit ad hunc Comitatum arx & præfectura Binnenborg. Et jam præfectura Schladem & præfectura Binnenborg subsunt *Duci Brunswicensi Julio* ejusque filio *Henrico Julio*, Principibus potentissimis, quorum pater & avus *Henricus junior* jure belli has arces ademittit Episcopo Hildesimensi. Vixit ut legitur in *annalibus Cænobii Stedersborg* anno 1187. *Henricus, Comes in Schladem*, & anno 1220. *Henricus II. Comes in Schladem / & tertius Henricus, Comes in Schladem* anno 1231. cujus filii erant *Ludolphus* & *Henricus IV. Ludolphus* erat anno 1231. teste *Krantio in Metropoli* lib. 7. cap. 46. ordine XXIII. *Episcopus Halberstadenfis*, & *Henricus Rector patriæ*, qui vixit anno 1252. & genuit *Ludolphum* anno 1249. *Electum Halberstadensem* numero XXV. *præsulem* in adolescentia (qui vixerat præful ad biennium) mortuum, *Krantius* lib. 8. *Metropoli* cap. 22. Et deinde *Henricum V.* ex quo genitus est, *Henricus VI.* qui absque hæredibus moritur, & sic *Henricus, Dux Brunswicensis & Luneburgensis, Episcopus Hildesimensis* XXXV. ordine, anno 1345. Comitatum hunc adjecit ditioni suæ *Hildesimensi*: Subsunt sub arce Schladem 6. parochiæ, & sub arce Binnenburg 3. pagi. Interim pater ex hac historia, quomodo & isti Comites cum titulo in spongiam abierint, deinde quomodo illis demortuis illum Comitatum ad se rapuerint Episcopi, & quomodo istis ablatus sit, ut ubique constet mutatio & varietas.

SCARTAW, *Ducatum* hunc fuisse scribit *Marcus Wagnerus*, Historicus, in descriptione nobilis familiae de *Meendorff* / & jam contineri sub vel in ditione *Magdeburgensi* asserit. Sic magni Principes evanescent coram mundo, ut nihil de memoria eorum extet.

STADEN, proprius *Comitatus* fuit isque amplus. *Ernestus*, *Comes Ascania* & in *Soltwedel* duxit uxorem *Hillegardam*, *Heinrici* *Comitis Stadenensis* filiam, anno 970. Hodie *Staden* est pulchra civitas, ad cujus gubernacula sedent viri prudentes in *Dioecesi Bremensi*. Dicunt fuisse eam ditionem & urbem a *Carolo Magno Ecclesia Bremensi concessam*, & cum *Vandali* impugnarent eum locum, tulceperunt iterum locum defendendum *Duces Saxonia*, ut *Heinricus* *anceps Imperator*, qui ad eum locum constituit sortem gubernatorem *Joannem*, quem fecit & ordinavit ibi *Comitem*, unde natus est *Heinricus Calvus*, ex eo *Siffridus* & *Theodorus*, ex *Siffrido* oritur junior *Siffridus*, & ex eo *Ludovicus*, qui genuit *Udonem Marchionem Stadenensem*, qui loco feudi *Comitatum* accepit à *Bremensibus*, & ab eo nati sunt *Udo*, *Ludolphus* & *Heinricus*; sed illis omnibus mortuis absque heredibus, sui juris fecit eum *Comitatum* *Episcopus Bremensis*, ut perpetuo *Dioeceseos Bremensis* esset, sicut adhuc est & manet. Eum *Comitatum* possedit aliquando potentissimus *Dux Henricus Leo*, sicut scribit *Helmoldus* lib. 2. cap. 6. Item libro 1. cap. 15. refert de *Siffrido* & *Thiderico*, *Comitibus de Staden*. DEUS bonè, quàm varia, quàm magna mutatio est in hoc comitatu facta. Ubi jam sunt *Comites Stadenenses* cum suo titulo? evanuerunt, perierunt. Sic pereunt omnes potentes, & ruit in nihilum quod fuit ante grave.

SASSENBOURG, *Praefecturam* & arcem cum pertinentibus olim habuere *Comites de Lippia* ex beneficio *Lotharii Caesaris*, sed dum tunc *Nobilis Dominus de Lippia Bernhardus* staret à partibus *Heinrici Leonis*, potentissimi Ducis, & iste suis Ducatibus exueretur, eripitur etiam à *Monasteriensibus Lippiaco Domino Sassenburgum*. Ut & hic appareat mutatio.

SOMMERSEBURG, olim *Comitatus* nunc *praefectura Magdeburgicae ditionis*. *Helmoldus* lib. 2. cap. 7. facit mentionem *Adelberti Palatini Comitis de Sommerseburg*. Anno 1020. vixit *Erkenbaldus*, *Comes in Sommerseburg* & *Episcopus Moguntinus*. Anno 1024. vixit *Barwoldus Episcopus Hildesimensis* XIII. ordine, *Comes in Sommerseburg* / cui *Benno* hoc condidit Epitaphium, qui ejus fuerat discipulus, & is *Benno* postea factus est *Misnensis Episcopus*:

Hac

Hac tumuli fossa clauduntur præsulis ossa
Barvvaldi, miri magnificique viri.
 Qui propter stemma radians velut inclyta gemma,
 Magna fuit patriæ gloria lausque suæ.
 Nam fuit Ecclesiæ condignus Episcopus ille,
 Quem DEUS Emanuel diligit ac Michael.
 Tandem bisseis undeno mense Calendis
 Felix hanc vitam mutat in angelicam.

Hæc habet *Bruschius in epitome de Episcopis*. Anno 1164. contra *Henricum Saxonem* pugnavit *Albertus Pfaltzgravius in Commerseborg* / teste *Kranzio lib. Saxon. cap. 20.* & ejusdem meminit ibidem cap. 27. dicens: eum fuisse ultimum heredem & caruisse liberis, ideo ejus sororem *Adelheidam, Abbatissam in Quedlenburg*, ad se recipisse ditionem istam, & vendidisse Episcopo *Magdeburgico Wigmanno*, & cum hoc impedire conaretur *Dux Henricus Leo*, ideo inter Episcopum & Ducem oritur bellum, sed tandem cum spolia *Henrici Leonis* dividerentur, ab ipso *Cesare Friderico Barbarossa*, cum jam invalisset ditionem *Commerseburg-Henrici Leo*, illa ditio attribuitur Episcopo *Halberstadiano*. Hæc *Hoppenrodius ex Bruschio, Kranzio & Chronico Saxonico* refert. Videamus jam quanta & quam magna mutatio sit in hoc *Pfaltzgraviatu vel Comitatu* vili, & quomodo isti Heroes & Principes jam ante aliquot sæcula cum titulo defuerint esse.

STROMBURCH, fuit *quartum unius ex Burggraviis Imperii domini-um*, cujus arx ejus nominis est sita jam in ditione *Monasteriensi* in vicinia urbis *Widenbruggii*, & sub eo *Burggraviatu* fuit præfectura *Crafsenstein* / quæ jam nobilibus de *Wenden* paret, ut scribit *Erthwinus Erthmanni in Chronico Osnaburgensi*, & *Joannes Schiphower Meppensis, in Chronico Aldenburgensi*. Verba *Erthwini* sunt: Cum *Burchardus de Stromberge Burggravius* (quem *Chronicon Aldenburgense Joannem* vocat) inciperet hinc inde prædari per plateas, ceperunt Episcopus *Monasteriensis Florentius de Wevelinethove* dominus, *Theodorus*, nobilis de *Horne* / Episcopus *Osnaburgensis*, & *Paderbornensis* Episcopus, *Henricus*, nobilis de *Spiegel* & Comes de *Marca Engelbertus*, & urbs *Susatum*, quæ damna varia ab eo senserat, cingere arcem illamque invadere, & cum ei opem vel ferre, vel in *Rheden* vicino dominio eum fovere diceretur *Nicolanus Comes Tschlanburgicus*, cujus hic *Burchardus* sororius erat, ad-gerunt & ipsum, ut *Burggraviu* dimitteret, qui fugiens ad *Brunsvi-*

ceses in Grubenhagen / ex cujus familia erat ipsius mater oriunda, ibi moritur, relinquens unicam filiam. qua diu vixit in Cœnobio Harsebrock ditionis Osnaburgensis & fuit ibi Abbatiſſa. Cùm verò eam arcem ad ſe raperent Monaſterienſes, hoc alii non æquo animo tulere, & ideo poſtea de novo arcem Stromberg cinxerunt Episcopus Paderbornenſis, urbs Suſatum, & Comites Hoyaenſes & Marckenſes. Sed Monaſterienſes arcem & amplum dominium vi obtinuerunt promovere: Sic ille Florentius Burgaviatum quartum Imperii Romani ademit, & Imperialem amplitudinem illa rapina privavit, ſed quid profuit illi Florentio, domino de Bevelinckſhove / eripuiſſe vero hæredi hæreditatem ſuam, dum citò à Monaſterienſi Eccleſia diſcederet & pergeret ad Trajectenſem Eccleſiam? Verùm qua quis meſura meſus eſt, eadem metientur illi; nam mox poſt illum periit in maſculo ſtemmate dominium in Bevelinckſhove. Sed quid dicet hic Florentius, quando eum accuſabit in extremo iudicio de ablato ſuo patrimonio Burchardus?

STOTEL, Comitatus in Diœceſi Bremenſi ſitus. Ulrici ultimi Comitæ in Stotel filia aliquando Comitibus in Aldenburg nupſere, & plurimi putant dotis loco eſſe allatum dominium in Worde dominis Comitibus in Aldenburg / quod adhuc obtinent noſtri Comites, & dicitur hodie illa parochia ultra Viſurgim, das Land zu Würden. Arx Stotel eſt hodie Diœceſeos Bremenſis, quam in ea ditionalis Satrapa vir nobilis & præſtans Jodocus à Beer cum ſuis filiis hætenus occupavit, & vidi ejus literas ſic habentes initium, als in der Herrſchaft Stotel. Inveni in ſigillatis literis anno 1329. datis, quod Rodolphus junior Comes in Stotel habuerit patrem Joannem & matrem Alburgam, tutorem vero Joannem Comitem in Aldenburg. Interim illi Comites cum titulo eſſe deſierunt, ut nihil eſt in hoc mundo perpetuum & firmum.

STIENWËDE, Comitatus aut dominium in ditione Mindenſi fuit. Nam Hermannus de Berbecke / Monachus Mindenſis, in Chronico manuſcripto Comitum Schorvenburgenſium (quod eſt poſtea reſtitutum per nobilem dominum Lambertum à Beveſſen / officialem Mindenſem, Canonicum majoris Eccleſie Oſnaburgenſis & Præpoſitum ad S. Joannem Oſnaburgæ virum doctum) cujus Comitatus etiam ſit mentio in manuſcripto Chronico Mindenſium, ſcribit: quod Episcopus Mindenſis ultra Viſurgim emerit à Comitibus in Schorvenburg Johanne & Gerharδο Comitatum Steimwede. Hoc autem ut obiter addam, credo Kranzium (ne tamen quid temerè de mortuis dicam) non fuiſſe bonum virum, propterea, poſtquam ex hoc

Chro-

Chronico Hermanni de Serbecken / & ex Helmoldi scripto, & ex Gobelini persona Cosmodromio, ex Alberto Abbate Stadensi & aliis multis manuscriptis, & à me partim visis, partim non visis Chronicis, omnia sua compilarit, quod istorum nullam faciat mentionem: Ideo ita furtum commisit. Sed qui & quales fuerint Comites in Stienvede / quæ nomina habuerint, & ubi is Comitatus extiterit, sanè ignoratur; adeo tempora longa & multa historiæ oblivioni tradunt.

SCHWALLENBURG, magnus olim fuit Comitatus in Westphalia, cujus in monte arx ejusdem nominis est sita, hodie ad unum milliare à civitate Comitatus Lippie Blomberg / & ad dimidium à Steinemena & Nieheim oppidis, quæ oppida duo cum adjunctis præfecturis paruerunt Comitæ Schwallenburgico, & modo parent Episcopo Paderbornensi. Primariam autem arcem Schwallenburg simul possident Comites Lippienses & Prasules Paderbornenses. Verum insignia ejus Comitatus (hirundinem insidentem Stella) gerunt Lippienses domini, & tres partes obtinent arcis Schwallenburg; Paderbornenses verò prasules tantum quartam partem arcis habent. Facit mentionem in supplemento derelictorum Helmoldi, Arnoldus Abbas Lubecensis lib. 1. cap. 32. Wedekindi Comitris in Schwallenburg. Deinde horum Comitum facit quoque mentionem Kranzins in Saxon. lib. 6. cap. 39. ubi dicit de Wedekindo, quod ille contra Henricum Leonem steterit à partibus Coloniensis Prasulis, & is quoque profectus est cum Cæsare Friderico Barbarossa in terram sanctam, teste eodem in Metropol. lib. 7. cap. 28. Facit quoque mentionem lib. 3. cap. 43. & lib. 8. cap. 38. Guntheri Comitris Schwallenburgici, Episcopi Magdeburgici. Et rursus Guntheri Comitris Schwallenburgici facit mentionem idem lib. 9. cap. 5. In annalibus & privilegiis illustris Collegii Gandersheimensis reperi circa annum Domin. 1148. vixisse Vockwinum & Guntherum, Comites in Schwallenburg. Iuxta, Comitissa in Schwallenburg / fuit Abbatissa in Gandersheim: Et XXIII. Episcopus Paderbornensis fuit Simon, Comes in Schwallenburg circa annum 1254. & inter alios dominos fuit quoque pro Lippiensi Comite Simone fidejussor Comes Schwallenburgicus Albertus. Circa annum 1285. Comes Schwallenburgicus quidam fuit fundator Cænobii in Balckenhagen / quod aliquando collapsum restituit Comes in Eberstein. Et Comites Schwallenburgici fuere quoque fundatores opulenti Monasterii in Marienmünster / ubi etiam suam habuere sepulturam: Et ultimus Comes nomine Wedekindus propter adulterium cum nobili foemina commissum, est interfectus ab equite aurato dicto de Rollerbecke marito foeminae. Ideo

est etiam ille *Wedekindus* in ejus cœnobii templo sepultus, & sic etiam magni Heroes propter scelera puniuntur à DEO, absque personarum respectu. Et ruunt singula quæ extiterunt. Sic hi amplissimi Comites cum titulo esse desierunt.

STOPPELBERG, proprium dominium in ditione Paderbornensi, & cingitur rivulis *Bever / Brun & Nise /* & arx *Stoppelberg* fuit sita in vicinia pagorum *Entorff & Rüdenseick /* & reliquæ murorum ostendunt quasi ibi quoque oppidulum fuerit: Et fuit quoque in pago *Brevensborg* arx & præfectura, quod reliquæ ibi indicant, quasi des *Gravenborch /* quæ quoque isti domino subsuit. Arx *Oldenborg* quæ ibi modò paret *Comitibus de Lippia* (& in qua Paderbornensis præsul quoque aliquid juris habere dicitur) fuit præfectura quoque istius Dominii, quam modò occupant nobiles *Rawus Arnoldus & Falco. Arnoldus* fratres de *Dronhusen.* Paruere præter prædictos pagos huic dominio & hi pagi *Schusverligen / Hagedorn / Bredenhop / Sommerfellen / Brackelsick / Eidenhausen / Evorsen / & Rolffen.* Et hi pagi partim in Diœcesi Paderbornensi sibi sunt, partim Comitatus *Lippia* subsunt. Videtur illud dominium, quod fuit interminis oppidorum *Steinem & Nihem* situm, per matrimonium ad *Lippienses & Schwallenburgicos Comites* translatum, & ita a quo jure post illos mortuos occupatum à *Paderbornensibus & Lippiensibus* dominis. Ah quàm est misera hominum tam potentum, quàm parvulorum conditio, & quanta est ubique mutatio?

SUSATUM, splendida urbs, cum aliquot parochiis vel proprio dominio, dicto hodie *die Sûstische Bôrde* paruit olim *Coloniensibus* præsulibus, sed cùm eos premere vellet *Theodoricus*, natus *Comes de Mörse* Episcopus *Colonienſis*, & illorum dominium ad se transferre & civitati subripere, se subdidere *Duci Cliviensi*, qui est *Comes de Marca* amplissimus, *Principi Joanni & ejus filio Adolpho.* Et cùm illi deficerent, sunt suborta inter utrumque Principem cruenta bella, ita ut magno numero ad 60. millia *Bobemorum, Misnensium, Thuringicorum & Saxon. militum* (quos ducebat *Wilhelmus, Dux Saxonia*) ille *Theodoricus* traduceret atque expugnandum *Susatum* (quam urbem tunc defendebat *Ducis, Joannis filius Adolphus*, atque probè antea munierat) Verùm sunt repulsi aliquoties, utre infecta tam gloriosi milites discedere ab urbe sint coacti, sic mansit hæc urbs & ditio sub tutela *Ducum Clivia*, qui sunt *Comites de Marca* usque ad hunc diem. Et hominum proposita in nihilum evadunt ita.

SEE-

SEEBURCH, *In vicinia civitatis Islebii, fuit olim proprius Comitatus, & fuit Gero, Comes in Seeburg / & tandem Wichmannus ibidem Comes, per Fridericum Casarem creatus Magdeburgicus Episcopus illum comitatum contulit Ecclesiae suae, sed postea hoc in feudum accepere ab Episcopis Mansfeldici Comites. De Schrapla Comitatu, qui fuit aliquando Diæceseos Magdeburgensis, nihil dicemus, sed remittimus lectorem ad Hoppenro-*
dium.

T.

TEDINKHUSEN, *arx in Diæcesi Bremensi, dicitur pertinuisse ad Comites in Bruckhausen / sed Comes Gerhardus de Hoya / ademittit castrum Tedinckhusen / Henrico, Comiti in Bruckhausen / cui oppignoratam erat, ut testatur Chronicon Aldenburgericum. Alii ajunt postea ad Hoyenses pervenisse eam arcem, sed cum Gerhardus, Comes in Hoya / esset Coadjutor Bremensis, putant ita pervenisse eam præfecturam ad Bremenses Episcopos, & deinde jure belli occupatam. Sed ea arx erat Bruckhusiano Comiti oppignorata à Bremensi Episcopo & Capitulo, ut veteres annales referunt, & Chronica Bremensium Episcoporum manuscripta asserunt, quia singula sunt hæc dubia & incerta.*

V.

VANDALIA, *fuit olim in partibus inferioris Saxoniae, ubi modò existunt Ducatus Megapolensis, Episcopatus Magdeburgicus, Halberstadensis atque Schwerinensis & Ratzburgensis, item Stolpenfis, & alibi Vandali adhuc existunt in Ducatu Lunaburgensi: Et Duces Megapolenses se hodie scribunt Principes Vandalorum. Sed Episcopi Magdeburgenses magnam ejus loci partem obtinent, sicut & Halberstadenses & prædicti alii Episcopi aliquam partem inde habuere. Certè magna & varia est olim in Vandalia mutatio visa.*

VECHTA, *oppidum & arx in dimidio inter Bremam & Osnaburgum urbes situm, in contiguo oppidi & præfecturæ Wildeshusen & Cloppenburg & in terminis Diæceseos Osnaburgensis & Comitatus Diepholdiani. Ibi fuit proprius Comitatus, cujus jus attulit ad suam Ecclesiam Episcopus Monasteriensis pro certa pecunia, nempe Ortho, Comes de Lippia, teste Kranzio lib. 8. Metropol. cap. 31. Alii dicunt historici fuisse Ortho-nem Benthemensem. Sub præfectura Vechte sublunt 15. parochiae, & sub una parochia sæpè comprehenduntur 10. vel 12. pagi, & sunt in illa præ-*

fectura 31. *structura nobilium*, die man Burch-Männe nennet. *Hunc Comes Aldenburghensis* habuit uxorem sibi *Guillam, filiam Comitis Vechtensis Dendonis* ante annos 500. Dicitur ad *Vechtensem Comitatum* quoque pertinuisse aliqua pars *Emeslandia*, ut *Niehauff / præfectura cum oppido Hase-lundo & Nischendorff* / & ipsam urbem *Emedam* modò in orientali Phrysia sitam huic subuisse ajunt: Et quanquam illam primus *orientalis Phrysia Comes Uldericus*, in iis certis cum *Hamburgensibus* conditionibus, ad se transferret; tamen ejus filius *Ezardus* primus coactus est hujus civitatis nomine transigere cum *Oithone (Hoyense Comite) Episcopo Monasteriensis* (quem bellatorem vocarunt) urbem eam nomine *Comitatus Vechtensis*, quasi ei subesset, repetentem summam pecuniæ numerare. Vulgo in oppido *Bechte* & ejus præfectura dicitur ultima Comitissa, videlicet virgo dicta, fuisse *Munlio, Grewlein Munlio*, quam noluisse cum quoquam inire matrimonium, sed cœlibem permanere voluisse tradunt seniores, quanquam alii aliter de ea referant. Vulgò autem sic refertur, quòd cum matrimonii cum ea ineundi causa ei molestus esset quidam *Comes Diepholdianus*, & cum illa hoc recusaret, tandem inimicitia inter vicinos Comites orirentur, ut res processerit ad bellum, & ita certaverit nobilis domina de *Bechte Munlio* cum vicino *Comite*. Ideo veniens ad *Episcopum & Capitulum Osnaburgense* ab eis opem petiit, ea conditione, quòd post mortem dominium suum ipsis assignare velit, si jam in suum patrociniū susciperent eam. Sed illi postquam cum vicinis nollent controversiam habere, ideo illa recta transiens ad *Monasterienses*, fertur dixisse, *vil Peter nicht / Paul wird gerne* / quia vulgò dicitur *Petrus patronus Osnaburgensis Ecclesiæ*, & deinde *Paulus Monasteriensis*) & sic transiit cum *Monasteriensibus*; quanquam ista fabulosa censeant periti & longè aliter de hoc Comitatu & ejus ultimis hæredibus referant. Ut ut se res habent, hoc certum est, ibi mutationem esse aliquam factam in Comitatu, & *Comites Vechtenses* non esse amplius in rerum natura, sed desisse ante aliquot secula. Cum *Comes Anthonius de Aldenburg / ejusque fratres Joannes, Georgius & Christophorus* propter Comitatum *Delmenherst* disceptabant cum *Monasteriensibus*, ab eis tandem lacerati anno Domini 1538. intulerunt bellum, & oppidum *Bechte* arcemque ibidem planè exusserunt.

VORDE, Arcem in ditione *Bremensi*, ubi *Episcopi* sedes habent, crexisse *Duces Saxonia*, scribit *Kranzius in Saxonia* lib. 7. cap. 37. Quomodo ad *Bremenses* pervenerit, ignoro. Interim & hic videtur & consideratur mutatio aliqua.

WIN-

W.

WINSENBERG, antiquus *Comitatus in Diœcesi Hildesimensi*, cujus arcis vestigia in monte videntur, & fuit *amplus Comitatus in vicinia illustris Collegii & urbis Gandershemii*, & fuere sub eo civitates *Alfeldum & Groena* / cum præfectura, & alia præfectura *Grehen* / & habet plurimos pagos ille comitatus. Anno 937. vixit Comes *Helnicus de Winsenberg* / & *Theodoricus Comitis de Winsenberg* (quem *Lotharius Dux Saxonia in Diœcesin Monasteriensem* violenter induxit anno 1116.) facit mentionem *Kranzius* in Metropoli lib. 6. cap. 9. 13. & 18. *Helmoldus* lib. 1. cap. 74. facit mentionem *Hermanni, Comitis in Winsenburg* occisi, & lib. 2. cap. 6. dicit idem, *Henricum Lecnem* potentissimum Ducem, tenere in possessione *Comitatum Hermanni de Winsenberg*. Istius *Theodoricus* (qui apud *Lotharium* fuit) fratres erant, ut *Kranzius* recenset in Saxon. lib. 6. cap. 18. *Hermannus & Henricus*. Deinde addit *Kranzius* lib. 6. Metrop. cap. 21. & lib. 6. Saxon. cap. 11. quomodo *Hermannus ultimus Comes* habuerit nobilem equitem Suevum natione, quem cum procul in exterarum nationes ablegasset, interea illo absente stuprum istius conjugii infert. Reversus vero eques domum cum omnia cognovisset ex conjugio, ira commotus ingreditur mane conclave Comitis, & eum transfodit in lecto, & cum conjunx Comitis gravida & ferens uterum minaretur equiti, etiam ipsa transfoditur, (Sic etiam potentes absque respectu personarum à DEO propter scelera puniuntur) & per quendam familiarem spiritum ad monitus *Episcopus*, mox progreditur, & invadit Comitatum & arcem Winsenburg. *Saxonicum Chronicon* dicit, quod propterea *Winsenburgicus Comitatus* sit ab Episcopo occupatus & Comes gladio punitus, quod *Comitem in Luckaw* occidisset. *Hoppenrodus* hoc refert, quod *Henricus, Comes in Winsenburg* fuerit in campo equestri *Gossinga* anno 1119. *Canobium in Lamspringe* fundarunt *Ryddago, Comes in Winsenburg* / & ejus conjunx *Imhilde* / tempore *Ludovici II. Imperatoris*, & unica eorum filia facta est ibi *Abbatissa prima*. Deinde in hoc Comitatu amplo *Nobiles* aliquot de *Steinberge* / ipsorum arces habent, ut *Bodenburg & Wispelenstein* / & plurimi alii viri nobiles, ut de *Griffburg* / *Ruscheplatzen* / *Stocken* / *Rheden* / & plures. Sic lego in *Chronico Canobii Stedersborg*: *Hermannus, Comes in Winsenburg* occisus est cum uxore à ministerialibus *Hildesimensis Ecclesiæ*, & obiit 1152. Interim jam per quadraginta & plures annos hi Comites desierunt esse; adeo res humanæ ruunt & ver-

vergunt ad interitum. Hodie ille Comitatus, hoc est, ampla præfectura Winsenberg est in plano constituta (modò dicta Haselenhufen) cui est quoque adjecta præfectura Freden & huic Comitatus subditum fuit oppidum Alfelde. Hunc Comitatum & urbem Alfelde Henricus junior, Dux Brunsvicensium jure belli ademittit Episcopis Hildesimensibus, & filio Duci Julio atque nepoti Henrico Julio Duci excellentissimo hæreditate reliquit, quibus hodie parent, sed urbs Grona cum arce subfuit Erico, Duci Brunsvicensi tam patri quàm filio ejus nominis, quæ quoque erat hujus Comitatus arx & præfectura, & jam paret Duci Julio & ejus filio primo genito Henrico Julio, Duci B. & L. celeberrimo.

WARDENBURG, Civitas in ditione Paderbornensi, fuit olim proprius Comitatus, quem mortuo ultimo ejus Comite Dedicone, ab Imperatore Henrico II. impetrat Meinwercus X. Episcopus Paderbornensis, sed cum haberet adversarium sibi (propinquum Dediconis) Bernardum, ipsum pecunia, bonis, & donis placavit, & illum ex Baronibus credo fuisse de Warberg in Saxon. Vide etiam Kranzius lib. 4. Metrop. cap. 4. Sic & hic variatio & mutatio visa est, & periit ille Dedico, cum suo Comitatu, quem aliis reliquit.

WOLDENBERG, proprius Comitatus in Hildesimensi Diacefi, in vicinia Comitatum Wein / Ringelheim / & Winsenberg. Extat in monte arx in vicinia oppidi Backelem / quod huic Comitatus subfuit, & est conspicua & integra Woldenberg / & fuit olim magnus Comitatus, qui in se continet 28. pagos, & fuit altera eorum præfectura Derenborg / ex qua curarunt olim isti Comites fundari Cænobium Monialium. Anno 996. fuit Sigismundus, Comes in Woldenberg / in campo equestri Magdeburgi. Anno 1182. obsedit Caesar Fridericus arcem Woldenberg propterea, quod Comes ille staret à partibus Henrici Leonis, teste Kranzio lib. 6. Saxon. cap. 42. & Chronico Saxonico. Anno 1270. vixit Burchardus, Comes in Woldenburg. Hæc habet Hoppenrolius. Ego reperi in annalibus illustri Collegii Gandershemensis & Cænobii Stederaburg / & alibi hanc genealogiam eorum Comitum: Anno 1070. Luderus & Ludolphus fratres Comites in Woldenburg vixere. Anno 1090. Ludolphus junior, Comes in Woldenburg vixit. Anno 1141. Ludgerus & Hermannus, Comites in Woldenburg vixere. Et anno 1191. Bernhardus & Ludolphus, Comites de Woldenberg exstebant. Item anno 1220. Hermannus & Henricus Comites de Woldenburg vivebant: Anno 1269. Henricus & Hermannus, Comites in Woldenberg erant. Anno 1282. Ludolphus & Henricus & Hermannus, Comites de Woldenburg super-

superstites erant. Item anno 1293. vixere *Hermannus, Cunradus, Joannes & Henricus, Comites de Boldenburg.* Anno 1309. fuit *Henricus, Comes ibidem, Episcopus Hildesimensis*, & post illum *Otho*, fratris sui filius ibidem *Episcopus factus*, cujus frater *Gerhardus* fuit gubernator patriæ, qui non habuit ex conjuge *Sophia* liberos; & ut vidi ex literis antiquis *Ecclesia in Cehausen oppido*, vixit anno 1350. Is tandem *committens adulterium cum molitoris filia vel conjuge*, dicitur ab illo interemptus esse. Sic etiam facinora in magnis non minus à Deo absque respectu personarum, quàm in parvis puniuntur. Mox fit hujus *Gerhardi* hæres *Otho, frater ejus, Episcopus Hildesimensis*, qui tandem *eum Comitatum assignavit Ecclesie Hildesimensi & Episcopatu suo.* Vide etiam *Kranzium* in *Metropoli* lib. 9. cap. 12. de ea re. Hunc Comitatum *jure belli* ad se transtulit *Henricus junior, Dux B. & L.* qui eam hæreditatem transtulit ad filium *D. Julium & nepotem D. Henricum Julium*, Principes lectissimos. Interea extiterunt ante ducentos & plures annos hi Comites; Jam vero illi cum suo titulo abierunt in spongiam, & sedem suam aliis reliquerunt.

WETHIN, proprius olim *Comitatus ad flumen Salam.* *Helmoldus* scribit lib. 1. cap. 63. de *Cunrado quodam Comite de Wethin* / ibidem cap. 85. fit mentio *Cunradi Marchionis de Wethin* / & in ejus supplemento *Arnoldus Abbas Lubecensis* lib. 1. cap. 32. dicit de *Henrico, Comite de Witha*: Et cenſeo idem esse. Vixit autem anno Domini 1127. *Thimo, Comes in Wethin* / & ab illo genitus *Comes in Wethin Henricus*, & ab eo *Ulricus*, cujus filii *Otho, Episcopus Mindensis*, teste *Kranzio* in *Metropoli* lib. 10. cap. 25. & *Henricus, Comes in Wethin* / quo absque hæredibus mortuo est *Comitatus translatus ad Diœcesin Magdeburgensem.* Sed eum anno 1377. vendidit *Albertus, Comes in Sterneberg* ibidem *Archiepiscopus*, ut ostendit *Hoppenrodinus ex annalibus Magdeburgicis.*

WERLE, proprius fuit *Comitatus* olim, teste *Kranz.* lib. 3. Sax. cap. 7. & lib. 7. cap. 39. Sed hic fuit alibi in *Vandalicis oris*, ut apparet ex lib. 5. cap. 29. & ex lib. 6. cap. 19. & 38. & lib. 7. cap. 40. *Saxonia Kranzii.* Alioqui fuit *Episcopus Paderbornensis Henricus, Dominus de Werle.* (Vide in *Metrop.* lib. 5. cap. 21. *Kranzii*) quem putant ex ea familia fuisse, quæ fuit dominorum & Comitum in *Werle.* Sed ex *Vandalia Kranzii* constat, quòd fuerit *Comitatus* in *Vandalica terra*: Vide eum in *Vandalia* lib. 8. cap. 3. & 5. & subfuit huic comitatui oppidum *Grimme.* Certum est tales Comites fuisse, sed ubi, ignotum est. Sic tempora labuntur & plerumque omnia in oblivionem veniunt. Alioqui in *Westphalia Werle*

Uuuu

hodie

hodie est oppidum & ampla praefectura, vel arx eximia in Diocesi Colonienſi, ab hac parte Rheni, inter Comitatum de Marcha & urbem & dominium Suseſſum, ſi fuit ibi quoque proprius Comitatus, ut putatur, & pervenit per matrimonium is ante aliquot ſecula ad Comites Arnſburgicos, nam illi comitatui hac praefectura ſubeſt: Sed Comitatus Arnſburgicus jam per aliquot ſecula, ut diximus, ſubſiit Electori Colonienſi.

WESTPHALEN, fuit proprius Ducatus tempore Henrici I. Nam anno 938. fuit in campo equeſtri Dido, Dux Weſtphalia, poſtea eum ſibi titulum primò Marchionis, deinde Duces Saxonia uſurparunt, & Comites de Arnſburg, ut Fridericus, qui ſe ſcribebat Comitem de Arnſburg & Weſtphalen. Ideo Caſar Lotharius, qui erat ex Arnſburgica familia, ſemper ſibi, & ſuis gener Henricus ſuperbus, Dux Bavariae, & hujus filius Henricus Leo, uſurparunt ſibi eum titulum, donec tandem turbato Henrico Leone, Weſtphalia partes invaderet Colonienſis Praeful, & ſimul occuparet Comitatum Arnſburgicum, quo nomine ſe etiam ſcribit Ducem Weſtphaliae. Et licet ille Ducatus aut praecipua tamen ejus Ducatus pars eſſet Ducibus interioris Saxoniae, ut diximus in litera E. de Engern / adjudicata & decreta, tamen Colonienſes vi hanc obtinuerunt, & adhuc titulum & magnam Weſtphalia partem obtinent. Henricus Leo autem maximus & potentiffimus Princeps fuit poſteris exemplar, in quo videre licuit, quomodo Deus potentes de ſede ponat & ſuperbos dejiciat, ne unquam hominum quis in ſua potentia, in ſua fortitudine, in divitiis confidat. Hic enim à tot Ducatibus & Principatibus, inter quos & Weſtphalia erat, dejectus, extra Germaniam ad biennium exulare coactus eſt.

WESTEN, eſt adhuc arx in Diocesi Verdenſi: fuerunt aliquando Domini de Weſten & nunc Verdenſibus ſubeſt Episcopis Weſten: Interim illi domicelli jam praeterierunt.

WITTORP, pagus in eadem ditione, & fuere aliquando Domini in Witterp: nunc ſubeſt Diocesi Verdenſi, & praeterierunt illi domini.

WITTE, in ditione Verdenſi pagus eſt dictus, die fromme Graffſchaft / Wittenſch. Episcopo. Et Domini in Witten jam abierunt per viam univerſae carnis.

WONNBERG, pagus propè urbem Verdum, fuit & dicitur quoque dominium fuiſſe, & ſubeſt ibidem praefuli, atque ſimiliter ibidem domini perierunt cum reliquis.

WITTLNBORG, proprium Canobium non procul ab arce Poppensberg in monte conſpicuum, in Diocesi Hildesheimenſi, quod olim Comitatus fuit

fuit & ultimus Comes in eo sepultus dicitur esse, qui ex suo Comitatu & arce fecit Cœnobium, quod Episcopo Hildesimensi subjecit. Albertus Kranzius in Vandalia lib. 8. cap. 3. & in primis cap. 11. facit mentionem *Comitum de Wittenburgo*: Item *Arnoldus, Abbas Lubecensis* dicit alibi de *Comite in Wittenborg* / an is ille idem sit ignoro. Sed hoc *Cœnobium*, de quo dixi, subsuit Ducibus patri & filio *Ericis primò*, modò paret *Duci Julio* & ejus filio *Duci Henrico Julio*, Principi exquisitissimo, sub præfectura, quæ fuit quondam proprius *Comitatus Poppenborg*.

WOLDENSTEIN, non procul arx ejus nominis ab oppido & arce *Seehausen* / nec procul distat à *Stoffenburg* / cujus vestigia ibi adhuc ad montem extant, sed præfectura est jam in plano loco dicto *Bilderla* ordinata, & fuit in *Diœcesi Hildesimensi*. In privilegiis *Cœnobii Ringelhemensis* reperio proprium Comitatum fuisse. Nam sic legitur, *Ludolphus, Comes de Woldenstein* & *Cunradus* & *Joannes, Comites in Woldenberg* (qui citantur testes) anno 1308. adfuere ut testes. Arx *Luther am Barenborg* / videtur huic Comitatus subsuisse, jam parent omnia *Duci Julio* & ejus filio *Henrico Julio*, *Duci* inclyto. Interim fuerunt isti Comites & jam antea tria secula desierunt esse cum titulo, ut sunt in mundo omnia vanitati subjecta. Hos rithmos inveni de arce *Woldenstein* in antiquis *Chronicis*:

Drey Hänge von einer Taschen /	facit	c10
Zwey öhre von einer Flaschen /	facit	cc
Einge Speit (facit L) und ein /	facit	L. I.
Da ist gebaut der Woldenstein.		

Hoc est:

Anno Domini 1251. est ædificata arx illa, & jam ante annos 46. est quasi destructa. Subfuerunt olim *arci Woldenstein* & jam *Bilderla novem pagi*.

WOLTIGERODE, jam *Cœnobium* prope *Goslar* iam urbem, quod fuit olim proprius *Comitatus in Diœcesi Hildesimensi*: *Comites in Woltigerode* habitant in arce *Herliborg* / cujus vestigia ibi in vicinia conspiciuntur, & subsuit huic Comitatus arx & præfectura *Widela* ibi in vicinia, quæ omnia *Dux Julius* & ejus filius *Henricus Julius*, Princeps multis modis amplissimus, possident, quia ut diximus jure belli transtulere penè totam ditionem Hildesimensis ad se Duces Brunsvvicenses *Ericus senior* & *Henricus junior*, avus *Henrici Julii*. Anno 1154. vixit *Ludolphus, Comes de Woltigerode* & eo anno moritur. Et ante eum vixere *Hoyerus* & *Burchardus, Comites in Woltigerode* anno 1133. quia in annalibus testes citantur. Cum *Fridericus I. Caesar* ageret *Goslar* anno 1188. dicitur in literis

Uuuu 2

(ubi

(ubi testis citatur *Burchardus, Comes in Woltigerode*) advocatus *Ecclesie* & illustris Collegii *Gandersheimensis* iste Comes, cujus frater fuit *Hoyerus* XIX. *Abbatissa Gandersheimensis* fuit istius *Burchardi, Comitis in Woltigerode filia Mechtildis*. Cum absque hæredibus morerentur Comites illi, pervenit Comitatus ille ad *Comites in Woldenborg* / ideo illi ex eo *Cænobium* religionis causa fundarunt. Nam Monasterium illud est fundatum à fratribus *Ludolpho, Hoyo & Burchardo, Comitibus in Woldenborg* / quorum pater dictus fuit *Ludolphus & mater Mechtildis*. Sic & illi Comites ante tria quoque secula in sumum cum titulo disparuerunt.

WILDESHAUSEN, Oppidum & arx, ubi *Wedekindi filii* & posterii habitarunt & Collegium fundarunt, teste *Cranzio in Saxonia*, qui quoque tum in *Metropoli*, tum in *Saxonia* dicit: *Wildeshusen esse Diæcesos Bremensis*, quod *Nicolaus Comes de Delmenhorst / Archiepiscopus Bremensis, Henrico Episcopo Monasteriensis, Comiti nato de Morse / Theodoricus Episcopi Electoris Colonienfis, Administratoris Halberstadenfis & Paderbornensis* fratri oppignoravit anno Dn. 1429. Ita hodie in oppidum & arcem nostro tempore *Monasterienses Episcopi* imperium habent. Ex quibus unus *Fridericus Comes de Weida / Erici Saxonia vel Lowenburgici Ducis*, ut sic vocant, successor, & antecessor *Erici Grubenhagii Ducis & Francisci Waldechiani Comitis mænia & aggeres Wildeshusensis oppidi ex levi causa demolitus est & solo adæquavit*, anno 1529. & locum pagi instar habere voluit, abrogatis prioribus privilegiis; sed ea urbi pro parte restituit *Joannes Comes de Hona* ibidem Episcopus ante paucos annos. Potest ex antiquis literis demonstrari, quod *Comiti Aldenburgici* & fuerint domini in *Wildeshusen* / & se scripserint dominos in *Wildeshusen*. Miror, cur *Bremenses* non redimant istud dominium & ad se transferant, quod esset ipsis commodum. Est etiam & hic quædam mutatio facta, ut nihil est in hoc mundo stabile.

Z.

ZORBYCK, Ad salum Comitatus, quem *Rupertus Comes in Mansfeld* tunc Episcopus *Magdeburgicus*, anno 1260. adjecit *Diæcesi Magdeburgica*, teste *Cranzio lib. 8. Metrop. cap. 23.*

LIBER SECUNDUS,
DE
VETUSTIS TITULIS
& NOMINIBUS
PRINCIPUM,
COMITUM, HEROUM,
atque
ILLUSTRIUM FAMILIARUM,

*Quæ olim fuere
In Inferiori Saxonia, Angrivaria
& Westphalia,*

Quarum licet Dominia ad aliorum Heroum Secula-
rium regiones translata sunt, tamen nomina ac tituli eva-
nuerunt, nec amplius publicè usurpantur, historica annotatio (ubi
etiam *veterum* quorundam, non amplius existentium
HEROUM, GENEALOGIA recensetur,

AUCTORE
HERMANNO HAMELMANNO, Lic.
& Superintendente Ecclesiarum in Comitatu
Aldenburgico.

*Unde cognosci potest, quàm sit misera & brevis hominum,
atque etiam potentum Dominorum vita, ut in tempore cogitemus de alia
in CHRISTO vita impetranda.*

Anno 1592.

Ad

Ad
Amplissimum, Genere, Splendore, Virtute, Eruditione &
Dignitate Illustrem Dominum,
Dominum HENRICUM RANZOVIVM,
 Regium Vicarium in Ducatibus Schlesvicensi, Holsatensi
 & Dithmarsia, multorum Dominiorum heredem ac possessorem,
 Satrapam Segebergensem,
Patronum literarum & literatorum benignissimum,

Præfatio

HERMANNI HAMELMANNI, Lic.
 in sequentem librum.

R Edeo ad te jam tertio, nobilium decus, Ducatum Schlesvicensis, Holsatiae & Dithmarsiae Gubernator sagacissime, amplissimeque, Produx, Dn. Henrice Ranzovi, patrone omnibus studiosis colendissime, Cimbria Regionis lumen splendidum, & adfero secundum librum historicum de interitu multorum Comitum ac Dominorum; ut non minus ex hoc quam ex priori discamus, quam sit mortalium, imò etiam potentum hujus seculi vita caduca, misera & brevis: ut admonitus quilibet Christianus per hos historicos libellos cogitet quotidie, quomodo se salutariter possit preparare ad mortem, & ex hoc nihil agat & ita vivat, quò tandem pie in Christo JESU obdormiat. Habemus exemplum hominis salutariter in Christum morientis in GEROLDO, primo Lubecensium Episcopo, de quo Helmoldus lib. 1. Chronici Slavorum, cap. 95. scribit sic: Audita boni pastoris (Geroldi Episcopi) ageritudine, venerunt ad eum venerabiles viri Odo, Lubecensis Ecclesiae Decanus, & Ludolphus, Prapostus Segebergensis, cum fratribus utriusque congregationis, qui cum lecto agrotantis appositi optarent ei dilationem vitae, ipse respondit: quid precamini mihi fratres, quod inutile est? Quantumcunque vivam, mors semper restat. Melius est evicisse, quod effugere nemini licitum est, &c. Mox clamat autor in hac verba: O libertatem Spiritus, pavore mortis imperterritam, & addit hac verba: Inter loquendum dedit nobis lectionem de Psalmo: Latatus sum in his, quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Et sic ille moritur: qui fuit successor Vicelini Episcopi laboriosissimi. Geroldo successit frater germanus Cunradus, ibidem constitutus ab illo magno Duce Henrico Leone Electore Saxoniae, vir literatus is erat: cui demortuo succes-

successit ex suffragio bellicosi & potentissimi Principis Henrici Leonis, Henricus Abbas Brunswigæ ad S. Ægidium, vir citra controversiam doctus & religiosus, de cujus morte sic scribit Arnoldus, Abbas Lubeeensis, in supplemento Helmoldi, vel libro 3. Chronicorum Slavonia cap. 3. quod moriturus dixerit: Veni ô rex Gloria cum pace! de cujus adventu quasi jam securus adjunxit: Si ambulavero in medio umbra mortis, non timebo mala mihi, quoniam tu mecum es Domine. Et sic ille claudit vitam hanc.

Hoc quoque unum, vestram modo nobilissimam amplitudinem in hoc suo gravi Senio diligenter considerare, mihi persuasissimum habeo, videlicet ut placidam in Christo Jesu mortem obeat: Ideo merito hic similiter liber V. generosa excellentia, quæ est in historiis versatissima, a me senæ & cano reverenter inscribitur, quem ut eadem, pro suo in promovenda re literaria studio & liberalitate, prælo subjici curet, atque hoc munusculum magnificentia vestra singulariter dedicatum hilari fronte suscipiat, submisso oro. Scio etenim Vest. nobilissimam excellentiam hoc unum spectare, ut hæc perficiat, hæc saltem agat, quæ cedere possunt ad gloriam DEI, ad edificationem vera Ecclesiæ, ad charitatem proximi, ad sustentationem pauperum atque ad literarum & literatorum profectum. Itæpergat eadem V. generosa amplitudo se piis exercitiis, sanctis precibus, salutariorum librorum lectione salutariter preparari ad felicem in CHRISTO JESU mortem obeundam, quod vobis & nobis, omnibusque fidelibus idem CHRISTUS noster Emanuel concedat, cui V. excell. illi stræm & nostros commendo.

A.

DONAIS, Fuit proprium dominium olim, vidi in *annalibus Cænobii in Stedersborch* / in quodam diplomate citari testem *Theodorum*, nob item *dominum de Adonais* an. 1240. & 1244. in *Cænobii Ring cuemensis antiquitatibus* citatur *Fredericus*, nobilis dominus in *Adonais* anno Dn. 1308. & hunc credo ultimum fuisse, cujus filia elocatur *Comiti in Hallermundt* / quia isti scripserunt se postea Dominos in *Adonais*. *Arcis Adonais reliquie* extant inter arcem *Calenberg & Hallerberg* ad pagum *Adensem*, quod ab *Adonais* nomen habet. Sic videmus & hic mutationem in calibus humanis, quia & magni cum parvis pereunt & esse desinunt. Vidi *registrum omnium beneficiariorum*, qui ab hoc domino feuda acceperunt, antiquum & literis antiquis scriptum, quod mihi exhibuit venerandus vir *M. Caspar Udenus*, *Canonicus ad S. Blasium Brunsviga* ante annos plures quàm viginti tres. Pertinuit ad hoc Dominium oppidum *Eldassen*. Hactenus paruit *Duci Brunsvicensi Erico*, patri & filio ejus nominis, & dominium & oppidum *Eldassen* nunc subest imperio *Ducis Julii* & ejus filii *Henrici Julii*, Ducum excellentissimorum.

ASLO, *Helmoldus in Chronicis Sclavorum* libro 2. cap. 7. dicit de *Othone*, *Comite de Alsle* / & capite præcedente ait, Ducem *Henricum Leonem* tenere possessiones ut aliorum defunctorum Comitum, ita etiam dominium *Othonis de Alsle*; Deinde *Kranzius* in *Metropoli* lib. 5. cap. 7. facit mentionem *Comitis in Alslo Henrici*, & rursus cap. 23. & lib. 6. cap. 18. ita trina vice facit mentionem *Henrici Comitis in Alslo* / & certum est alibi situm fuisse eum Comitatum in inferiori Saxonia, sed non possum scire ubi & quo in loco sit situs. Ita & isti Comites esse desierunt in hoc mundo, in quo nihil est stabile, sed omne ruinosum.

ASPEL, proprius *Comitatus in Clivensi Ducatu* ad viciniam urbis *Resii*, ubi adhuc arx ejus nominis hæret, & pertinuit *Resium* ad illam Comitatum, & hodie ibi adhuc dicitur *das Land Aspel*. Verum quisnam ex istis Comitibus adhuc restat? Ideo omnia sunt mutabilia & fragilia in hoc mundo.

ALTENA, *Comites de Marcka* scribebant se olim *Comites de Altena* / & est adhuc ibi, in eo Comitatu de *Marcka*, oppidum & arx dicta *Altena* versus *Surlandiam*, unde nomen habebant, & diu sibi eum titulum usurparunt. Nam *Adolphus V.* Comes de *Altena* fuit primus Comes de *Marcka*,

cka,

cka, fundator urbium *Hammonis & Blanckenstensi*, qui vixit circa annum Domini 1226. posterius interdum scribebant se Comites de *Altena* / alii de *Marcka*, & quando primus de *Marcka Comes Adolphus* fieret *Clivia Comes*, ab eo tempore se scripserunt semper Comites de *Marcka*. Et quia cum fratre *Engelharto* diviserat Comitatum de *Marcka*, & ille discederet absque literis, pervenit ita ad *Clivenses hic amplius Comitatus*: & hic obiit anno Domini 1389. Istius autem filius ejusdem nominis est exaltatus in *Ducem in concilio Constantiensi*.

ARTZ, nunc dicitur *Argh* / præfectura ampla, fuit olim proprius Comitatus, ab hac parte versus *Westphalia* circa flumen *Visurgis* ad milliare unum à civitate *Hamelonia* situs, in vicinia Comitatus *Sternebergici & Lippiensis*. Et fuit Theodori ejus nominis primi Comitis in *Honstein* conjunx nata Comitissa in *Argh* nomine *Hedwig* circa annum Domini 1233. Postea hic pervenit cum præfecturis *Ogen & Groin* huc pertinentibus, ad *Ebersteinicos Comites* per pacta dotalia. Sic mutantur diversis vicibus, quæ possidentur ab hominibus. Dux militum vel Capitaneus *Helmarus* à *Monichhusen* hoc castrum sibi oppignoraturo nostro tempore habuit, & postea ejus filius *Joannes*. Modò ad se recepit magnus ille Dux *Julius Argh* præfecturam, quam modò ejus filius *Henricus Julius* obtinet.

ANVORDEN, Comitatus circa mare vel stagnum *Elmendorff* in veteri Comitatu *Aldenburgensi* fuit, nam sic legitur in annalibus nostris, quod *Elimarus, Comes de Aldenberg* / tradidit in uxorem filiam *Beatricem* nobili domino de *Anvorden* *Fridrico Comiti*, moranti in *Elmendorff*: Ubi mare vel stagnum est amplum piscibus variis abundans, & is locus situs est in *Amerlandia*, & modò paret inclytis Comitibus *Aldenburgicis*.

B.

BEICK, proprium dominium *Westphalia*, & existit adhuc arx non procul ab oppido & arce *Seerenberche* in Ducatu *Clevesi*. In Ecclesia illustris Collegii *Assendensis* fuere Canonici, videlicet anno Domini 1396. *Elisabeth & Seennise* (alias *Jennisen*) natæ de *Beick* / & ultima ex ea familia fuit alia *Elisabetha*, Abbatissa ibidem anno 1420. quæ plurima bonorum suorum transtulit ad Ecclesiam *Assendensem*. Sed jam dominium ad se transtulere Principes *Cleveses*. Sic & hic consideratur mutatio, Ita nostro tempore familia *Comitum de Beicklen in Thuringia* interiit.

X x x

BA.

BADENSTEIN, vidi in antiquissimis literis scriptis anno 1191. quod inter *Poppenburgicos & Wallenburgicos Comites* citetur & ponatur testis *Hermannus nobilis dominus in Badenstein*. In terra *Eikesfeldia* est hodie arx ejus nominis, quam obtinere hactenus *nobiles de Wingingerode & Scharffenstein*/ an ibi is fuerit Comitatus & dominium, ignoro. Interim omnia sunt mutabilia, ut etiam hinc apparet.

BRENE, nunc *Cænobium*, olim *arx & antiquus Comitatus* ad duo miliaria ab urbe *Halla*. GERO, Comes in Brene/ item *Wilhelmus, Theodorus Guntherus, Oda, & Berilla*, filii & filiae ejus, qui vixere anno 1136. recensentur in literis scriptis. *Fridericus, Comes in Brene*/ cum *Helviga Comitissa* genuit *Osthonem*, qui ex Comitatu anno Domini 1200. *Cænobium* condidit, & in eo anno Domini 1213. sepelitur, ut *Hoppenrodus* refert. Verum isti Comites jam ultra trecentos annos esse desierunt, ut nihil est in hoc mundo stabile, & ita omnia vergunt ad interitum.

BOMMENEBOCH, fuit proprius sed parvus Comitatus, & rudera ex fundamento arcis reperiuntur propè urbem *Northheim* in monte, qui adhuc dicitur, *die Bommeneboch*. Et *Gisfridus* vel *Siffridus, Comes in Bommeneboch* contulit multa bona *Cænobio Benedictino in Northheim*/ ut ex registro vidi antiquo ejus *Cænobii*: Anno 1188. Dicitur in literis antiquis *Siffridus, Comes in Bommeneboch*/ advocatus *Ecclesiae Gandershemensis*. Illi præterierunt nec amplius sunt, imo *arx Bommeneboch* esse desit, tempus edax rerum & omnia consumit ærumnosa vetustas. Vidi *Chronicon Rithmicum*, quod refert *Ostthonis ex Bavaria ejus patrem Siffridum Comitem de Brumenboch* fuisse, hunc censum eundem fuisse, cujus *Ostthonis filius* creditur esse *Henricus Crassus*, qui se scribebat *Comitem in Northheim*/ & is in *Phrysia Norda* interiit, ut scribit *Kranzius*: Omnia illa videlicet *urbs & Comitatus Northheim*/ & ille locus ubi *arx Bommeneberg* fuit, olim utrique *Duci Erico seniori & Erico juniori* subsuerunt sic, modo subsunt augustissimo *Duci Julio* & ejus filio *Henrico Julio*, Principi Illustrissimo.

BORCHWEDEL, proprium fuit olim dominium (& nunc paret piissimo *Duci Lnnaburgico D. Wilhelmo* & ejus majoribus paruit) ad duo miliaria ab urbe *Hannovera* situm est, jam locus & pagus ita dictus adhuc ibi existit. Nam parochiae *Borchwedel*/ *Isenhagen*/ *Witmer* & alii pagi vicini paruerunt *Comiti in Borchwedel*. *Ultimus Comes* dicitur fuisse *Bernhardus Comes in Borchwedel*. Sic ille cum suis majoribus in sumum disparuit, sicut est homo cum sua prosapia ut bulla.

BORCH-

BORCHTORFF, *Arx & oppidum* in Lunæburgensi Ducatu est, & dicitur in *Rithmico Chronico Saxonia*, quod *Ecbertus, Margravius Saxonia dominus in Brunswic* / post mortem *ultimi Comitis in Borchtorff* / trans-
tulit Comitatum illum ad se. Est in *terminis Comitatus Pein* / & præ-
fecturæ *arcis Cellane*; sed paret illustrissimis Principibus Lunæburgicis.
Interim obliuiosa vetustas multa oblivioni tradidit, & quæ aliquando
valuerunt, ruunt in nihilum, ut non sint.

BALLENSTET, *Comitatus antiquissimum Saxonia* esse ostendit
Hoppenrodius ex Ernesti Brottauffii Genealogia, & ex *Comitibus de Ballen-*
stett / ut scribit, descendunt *Principes Anholdini*, qui adhuc illum Comi-
tatum de *Ballenstett* obtinent, sed ejus titulum non usurpant.

BADEWIDE, fuere aliquando in *terminis Holsatia* vel in vicinia
Comites de Badewide / ut annales testantur, & simul *Kranzius* alibi
scribit. Et facit mentionem *Henrici, Comitis de Badewide* / *Heimoldus in*
suo Chronico Sclavorum lib. 1. cap. 15. & cap. 55. & 57. fit ejusdem mentio,
& scribitur ibi, quod *Gertrudis mater Henrici Leonis* dederit *Henrico, Co-*
miti de Badewide / *Wagerensium* provinciam, ideo fuit iste Comitatus si-
tus versus Holsatiam. Sed quia ille Comitatus desit, sic & *Comites*
ejus nominis non amplius existunt, adeo sunt ruinosæ universæ.

BROICKHAUSEN, *Comitatus duplex*, & uterque situs olim fuit
inter *Comitatus Aldenburgicum & Hoyensem*, & illi originem traxerunt à
Comitibus Aldenburgicis, sicut in nostro *Chronico Aldenburgico* proli-
xius demonstravi. Dixi duplicem fuisse Comitatum, videlicet *Alten-*
broickhausen & Nienbroickhausen / & sicut hætenus apparuit, habuere
etiam diversa insignia, sicut etiamnum hodie sunt diversa castra. *Alten-*
broickhausen arcem tanquam *vicilicium* & loco usus fructus cum prædio
in *Hilgenberge* (ubi olim *Cænobium* fuit) obtinet & possidet piissima & no-
bilissima matrona & vidua *D. Alberti*, præstantissimi *Comitis Hoyensis*,
D. Catharina, soror dominorum meorum clementissimorum & inclyto-
rum *Comitum de Aldenborch & Delmenhorst* / ut *Domini Joannis & Do-*
mini Anthonii, olim Comitatus *Altenbroickhausen* subfuit præfectura
Grick / quæ moriente *ultimo Domino in Marckenstede* / ad eum pervenit
Comitatum per pacta dotalia. *Nienbroickhausen* Comitatus ante secu-
la olim dicitur subfuisse præfectura *Harpstede* / quæ hodie (sicut etiam eis
ante plures quàm centum annos paruit) paret legitimis mediis illustri-
bus dominis & *Comitibus de Aldenborch & Delmenhorst*. *Albertus Kran-*
zius meminit in *Metropoli* libro 8. cap. 20. *Episcopi Bremensis Hille-*

boldi, nati Comitis in Broickhausen/ qui vixit anno Domini 1257. & ut scribit Andreas Hoppenrodus, periit in pugna Winsemensis quidam Comes in Broickhausen. Et in manuscripto Chronico nostrorum Comitum Alderburgensium legimus, quomodo in Phrysia simul occubuerit Cunradus Henrici filius Comes in Broickhausen. Item apud Joannem Sciphowerum invenio copiam literarum datarum ab Oithone & Christiano Comitibus in Alldenborch/ quando ex mera liberalitate virginibus in Bassenbrugge jus patronatus super Ecclesiam in Westerstede contulerunt anno Domini 1251. quod coram testibus est factum, inter quos recensetur Henricus nobilis dominus de Broickhausen. Cum verò Comes in Altenbroickhausen esset per Comites Hoyenses & Episcopum & oppidanos Bremenses extenuatus, & in angustias redactus, eum quoque invalit Comes de Nienbroickhausen Henricus, & eum suo Comitatu eiecit, & exuit, ut in exilio, mortua antea conjuge absque liberis, quoque vitam finiret. Henricus verò cum careret liberis quoque vendidit Comitatum utrumque Comitibus de Hoya/ qui post ejus mortem eum invaserunt, obtinuerunt & titulum sibi usurparunt, qui jam cum eis periit. Plura & lectu utilia de his Comitibus & eorum nominibus descripseram ex quodam Missali, quod mihi Secretarius quinque Comitum Hoyensium Joannes Varenholtius, vir senex, industrius & popularis meus, communicabat sed illam chartam vis fluminis, in quo periclitabar, mihi eripuit ante annos septendecim. In his omnibus considerandæ sunt vicissitudines & mutationes temporum, rerum, locorum & hominum: Verum ut illi Comites perierunt, & tunc eorum bona & tituli ad Hoyenses Comites transierunt, sic nostro tempore cum titulis Hoyenses Comites evanuerunt. Hæc est mundi conditio.

C.

CALENBERG, est arx munita in Ducatu Brunswicensi, quæ paruit Duci Erico seniori & mox juniore, & jam subest potentissimo Duci & Principi Julio, & post illum filio ipsius æquè potenti & serenissimo Domino Henrico Julio: Distat ad milliare ab urbe Hildesia, & scribit Kranzius aliquoties Barones fuisse de Calenberg/ vide in primis in Saxonia libro 11. cap. 12. quod tamen mihi non videtur verisimile, fuerunt & adhuc sunt nobiles dicti de Calenberg/ &c. Quicquid istorum est, tamen in ea arce conspecta est variatio quædam.

DAN-

D.

DANNENBERG, fuit proprius Comitatus, qui nunc est situs in Ducatu Lunenburgensi, & arx ejus Comitatus jam possidetur ab Henrico Duce Lunæburgico *Wilhelmi* fratre. Arx & oppidum Dannenberg hodie adhuc existit cum pertinentiis. Huic Comitatus subiit *præfectura* & oppidum *Hiezacker*. Quod verò fuerit proprius Comitatus, legi in literis certificationis cujusdam *Cænobil*, anno Domini 1232. ubi citatur *Conradus, Comes de Dannenberg*. *Kranzius* fecit horum Comitum mentionem in Saxonia lib. 6. cap. 44. & libro 10. cap. 3. ubi dicitur, quomodo ad Lunæburgicos Duces hic Comitatus pervenerit: Anno Domini 1196. vixit *Henricus, Comes in Dannenberg* / qui alibi citatur testis. *Arnoldus, Abbas Lubecensis* in *supplemento Chronici Sclavorum*, lib. 6. cap. 17. facit mentionem *Henrici, Comitis de Dannenberge* & antea lib. 3. cap. 1. fit in genere alicujus *Comitis in Dannenberg* mentio. Interim & isti Comites cum titulo desierunt, ut nihil est in hoc mundo diuturnum.

DEPENA, fuit aliquando arx in Ducatu Lunenburgico in vicinia arcis & oppidi *Borchtorff*: Et postquam adhuc arx & *præfectura* ejus nominis existit hodie in Comitatu *Hoyensi*, in vicinia *Dioeceseos Mindensis*, censent alii, ibi vixisse dominos in *Depena* / invenio enim in antiquis literis, quòd fuerit *Cono, dominus in Depena* / qui testis citatur anno Domini 1339. Ubinam ille vixerit, & sedes habuerit, an in terra Lunæburgica, vel in ditione *Hoyensi*, planè ignoro. Puto tamen hujusmodi dominium in Ducatu Lunenburgico habitasse: Potest etiam fieri, ut utrobique ejus nominis arcem habuerit & utramque possederit dominus de *Depena*. Interim hi Domini cum suo titulo evanuerunt, & locus alii cessit, sic in hoc mundo nihil est diuturnum.

DASENBERG, fuit proprius Comitatus in *Harcinia*, anno Domini 1164. *Wedekindus, Comes in Dasenberg* / teste *Kranzio* libro 6. Saxoniæ cap. 20. vixit: cujus etiam meminit *Helmoldus* lib. 2. *Sclavorum Chronici* cap. 7. qui vocat hunc *Wedekindum, dominum de Dasenberg*: Hujus arcem obsedit *Henricus Leo*, & tandem destruxit arte quadam. Vide eundem eodem lib. cap. 26. & *Helmoldum*, in sua historia. Paucae arcis reliquiae in *Harcinia* non admodum procul ab urbe *Northausen* extant. Sic domini, sic tituli hujus nominis perierunt, sic arx in nihilum redacta est, ut hîc sunt omnia ruinosæ.

DESSAW, proprium olim *dominium* fuisse, antea dictum *Walbersche* (quod possident *Principes ab Unhold* / quanquam de eo nihil in titulo gerant) scribit *Hoppenrodus*. Interim illorum dominorum oblivio facta est, ut ne nomen eorum extet.

DINXSKLAGE, propria civitas & arx in vicinia *Duisbergensis urbis* in *Ducatu Clivenfi ad Rhenum*. Jam inter *Comitatus Westphalie* numerat *Wernerus Rolevingius Dinxslake*. Existimant nonnulli, sicut *dominia Dist/ Dissaw & Hinsborch* per conjugalem contractum ad *Ducatum Juliacensem* pervenere, ita & *Dinxslake* pervenisse per dotalem pactio- nem vel pactum ad *Ducatum Clivia*. Et memini me legere ante 40. annos literas *Ducis Clivenfis, Joannis*, hujus *Wilhelmi senioris avi*, ante centum annos scriptas, ubi sic habebatur, in unferm *Landes Dinxslake*. En quomodo isti Comites cum titulis evanuerunt, quia omnia sunt hic caduca.

DORTMUNDE, fuit olim proprius *Comitatus in Westphalia*, ut idem *Rolevingius* scribit, & fuit is situs in medio amplissimi *Comitatus de Marka. Tremonia vel Dortmunde urbs* modò *Imperialis* (quæ *Comiti Tremonienfi* olim ex parte paruisse dicitur, ubi & portam & arcem habuit iste Comes) jam ad se postorem partem *Comitatus hujus transtulit* civitas *Tremonienfis*, & senior consul, nomine civitatis, solet feuda istius *Comitatus* ab Imperatore impetrare. *Gobelinus* persona in suo *Cosmodromio* dicit quendam nomine *Hagmannum* tempore *Orthonis* fuisse dominum in *Tremonia*, & fuit *Comes Tremonia* vel in *Dortmunde* in castris *Cunradi de Berga, Episcopi Monasteriensis* contra *Episcopum Osnaburgensem Ludovicum a Ravensberg Comitem*, anno Domini 1306. Cum vero alii hoc nomine *Treitmont* (ut *Virmont*) putant quasi primus hic *Comes* venerit ex *Galliis* cum *Carolo Magno* in *Westphalam*, tamen ista familia horum *Comitum* tandem defecit, & cum unica filia postremo masculino *Hæredi* horum *Comitum* superesset, elocabatur uni ex nobilibus de *Steeßen* / qui se postea cum posteris scripsere *Comites in Dortmunde* / & tandem duo fratres de *Steeßen* / *Goswinus* & *Joannes*, facta divisione, ita conveni- runt, ut *Goswinus* esset *Tremonia Comes*, & alter obtineret dominum *Mey- rich* propè *Dusberg* & *Satrapiam* in *Boldenis* propè *Allandiam*: *Ultimus* ex nobilibus de *Steeßen* vendidit dimidiam *Comitatus* partem urbi *Tremo- nienfi*, & mortuus sepelitur in sua parochia *Endenhorst* / ejus unica relicta filia *N.* elocatur rursus uni ex nobilibus de *Stalen* / qui cum ea consequi- tur arcem & bona *Iffer* (*Iffer* erat *Tremonienfis Comitatus prefectura*) &
ex

ex illo *Statio* rursum unica filia *N.* superstes fuit, quæ uni ex nobilibus de *Bolschwinckel* elocata est, ex qua natus est *Wernerus* à *Bolschwinckel*, qui *arcem* *Jcker* adhuc, ut veterem *Tremoniensium* Comitum sedem obtinet cum suis hæredibus. Interim hîc mirandum, quàm varia sit in hoc Comitatu mutatio facta. Nunc ad hoc, nunc ad illud pervenit, ut nihil aliud sit hic in terris quàm ipsa miseria. *Senatus Tremoniensis* adhuc scribit interdum, in unfer *Graffschafft Dortmund*. Sed poterit de eo Comitatu aliquid certius dare doctissimus & nobilis vir Dominus *Cassarius Schwarzius*, *Tremoniana* urbis patricius. *Henricus II. Casar* celebravit conventum celebrem *Tremonia*, teste *Kranzio* in *Metropoli* lib. 4. cap. 4. & scribit *Joannes Schifffhoyer* in *Chronico Aldenburgerisium* Comitum cap. 7. quod *Fredericus I.* celebraverit in *Tremonia* Comitia, & *Episcopis* ibi *Monasteriensibus* multa contulerit.

Urbs Tremonia vetus & celebris ad plurimos semper annos annumerata est civitatibus imperii, & propterea *Imperialis* meritò dicitur, ut est vetus celebris & antiqua urbs.

DANCK WERRODE, jam inter *Brunswigam* & *Wolffenbüttel* pagum existit, fuit olim ejus nominis proprium dominium: cujus titulum domini in *Brunschwig* gerebant olim teste antiquo *Saxonum Chronico*. Tanquardus filius *Ludolphi Ducis Saxonie*, avi *Henrici Aucupis*, fuit conditor arcis *Tanquerode* propè *Brunswigam*, ut ex antiqua scripta genealogia Ducum *Saxonie* cognoscimus.

DEIPHOLT, Comitatus, cujus ultimus masculus hæres *Fridericus* mortuus est anno Domini 1585. Et genealogiam istorum Comitum dedimus libro 1. illustrium Comitum. Jam verò transit iste Comitatus ad *Ducatum Lunaburgensem*, demortuo *Friderico* ultimo masculino hærede juvene anno Domini 1585. meo tempore vixerunt quinque *Comites Deipholdiani*, & jam omnes interierunt. Adeo sumus nos homines fragiles & caduci, & ex illa fragilitate non excipiuntur potentes. *Albertus Kranzius* in *Vandalia* lib. 8. cap. 42. dicit duos *Comites Deipholdianos* alibi in pugna quadam perisse.

E.

EBERSTEIN, Amplissimus Comitatus in *Ducatu Brunswicensi*, ex quorum Comitum prosapia descendunt Domini de *Nerogarden* in *Pomerania*. Interim cum commissum homicidium in templo *Amelesburnensis Cænobii* perpetraret Comes *Ortbo de Eberstein* in necando *Henrico* ultimo

Domino

Domino in Homborg / suo vicino sub sacris & divinis: Statim hunc Ottonem eiecit circa annum Domini 1425. Wilhelmus bellicosus, dictus Godes Rot / Dux B. & L. atque tanquam suum feudum tam amplum Comitatum invasit & obtinuit, cujus Comitatus præfecturæ sunt amplissimæ, ut Forst / Fürstenberg / Ottenstein / Ofen / Groin / Arghem & Voll: Deinde civitates Hamelunga & Boemverda. Hunc ab illius bellicosi Wilhelmi morte Comitatum obtinuerunt ejus filii Fridericus & Wilhelmus junior, item hujus Wilhelmi junioris filii Henricus senior & Ericus senior, deinde Henricus junior & Ericus junior: Quibus demortuis pervenit jure hæreditario ille Comitatus amplius ad Ducem Julium excellentem Principem, filium Henrici junioris, & ad Ducis Julii filium Henricum Julium Principem eruditum, excellentem. Interim & in hoc Comitatu videmus mutationem.

F.

In ea litera nihil invenio.

G.

*Insignia GOTTINGA, Hoppenrodinus ostendit ex Chronico Saxo-
sunt an- nico, quod Gottinga (quæ nunc est munita urbs & ampla,
signum G. hætenus parens Erici utriusque Duci Brunsvicensi, nunc verò
potentissimo Duci Julio, & ejus filio Henrico Julio præstan-
tissimo Principi subest) fuerit Comitatus, & quod ille comitatus anno
Domini 1110. caruerit hærede & domino, & ideo tunc eum invaserit
Dux Saxonia Lotharius & suæ ditioni adjecerit. Sic tuunt potentes, adeò
ut hic ne nomen hujus Comitatus amplius existat. De Gottingensibus vide
Kranzium in Saxon. lib. 10. cap. 7. & 14. & libro 12. cap. 1. 36. & 38. & lib.
13. cap. 5. Terra confinis urbi adhuc dicitur, das Gottinger Land.*

*GETHLEDE, pagus ita dictus subest modò præfecturæ in Wollfens
büttel propè Cænobium Stedersberg / inveni in Cænobii istius Archivis
& alibi, quod nobilis Dominus Eberhardus de Gethlede anno Domini 1218.
adducatur testis, credo minorem Baronatum fuisse. Sed ecce quomodo
ille Baronatus evanuerit?*

*GUTERSWEICH, fuit olim proprium dominium in Ducatu Cli-
vensi, & ex horum Dominorum in Guterswig familia originem trahunt
Comites in Bentheim / teste Erthvino Erthmann in Chronico Olnabur-
genfi: Quia Evervvinus dominus de Guterswig unicam Comitatus Benthe-*

men-

menſis filiam N. ducit, & ſic fit cum ea poſſeſſor totius *Comitatus Benshe-
menſis*, & ab illo deſcendunt Comites poſteri. Hodie *Guterſwick* diſtat
ad dimidium milliare ab urbe *Wefalia*, & major pars bonorum iſtius Do-
minii jam detinet *Collegium Canonicoꝝ in Reſſio*, urbe *Clivorum*. Ided
& hic eſt mutatio obſervanda in hoc dominio. Fuerunt in inferiori Sa-
xonia ad *Vandalicas partes* Comites de *Gulſow*/ut teſtatur *Kranzius* lib. 9.
Saxoniz cap. 9. ſed quo evaſerunt? abierunt in ſpongiam.

GRUNBERGE, fuit olim proprius *Comitatus in Comitatu Hoyenſi*
propè pagum *Nienkerſen*/ ſub præfectura *Ernborch*/ & dictus eſt ultimus
Comes Fridericus de Grünberge/ cujus effigies vel monumentum adhuc
extat in parochia *Nienkerſen*. Cùm autem iſti Comites cum titulo in
fumum diſparuerint, & poſtea quicquid iſtius *Comitatus* erat ad ſe *Comi-
tes Hoyenſes* transferrent, quid jam ipſi habent? Tranſierunt quoque &
omnem regionem ſuam aliis ceſſerunt.

H.

HAHENWERDT, *Pagus ad Odacrum flumen inter Brunſwigum &
Wolffenbüttel*/ ubi aliquando, antequam urbs *Brunſviga* eſſet, habue-
runt ſedem *Marchiones Saxoniæ*. Sic *Bruno* ſcripſit ſe *Marchionem Saxo-
niæ & dominum in Hohemwerdt & Malverode*/ de qua re vide *Kranzius*
lib. 4. Saxoniz cap. 27. Jam hoc Dominium ex titulis evanuit, & arx
deſtructa eſt.

HAMMENBURG, *Comitatum* fuiſſe ſcribit *Helmoldus & Arnoldus*,
Abbas Lubecenſis, *Helmoldus* lib. 2. cap. 6. meminit *Siffredi*, *Comitis de
Hammenborch*. Credo quod fuerit *Hamburg*; interim ignoro, quis
& qualis is fuerit *Comitatus*, is pervenit poſtea ad *Ducem Heinricum
Leonem*.

HAMMERSTEIN, *Lugardis Comitis de Hammerſtein filia*, fuit
Abbaſſa in Gandersheim/ ſed ubi ſit vel fuerit *Comitatus* ille ignoro.
Exiſtimant quoque arcem antiquam dictam *Hartenſtein*/ quæ ſub præfe-
ctura *Wetter* in ampliffimo *comitatu de Marcha* ſita eſt, habuiſſe olim
proprijs Dominos, & alii putant *Nobiles de Breneten* ſe ſcripſiſſe olim
Dominos in *Hartenſtein*: ſed nihil certi habeo, &c. Interim apparet
hic quoque mutatio.

HARBORCH, fuiſſe *Baronatum aliquos Nobilium* ſcribit *Kranzius*
lib. 10. Saxoniz, qui cum *pradones & pyrata* eſſent, ſunt turbati, & arx
Harborch eſt occupata ab *Alberto Lunaburgico Duce*. Quam hodie *Orſho
Dux*

Dux Lunaburgicus. Princeps sapiens & doctus, hæreditario jure possidet cum suis. Attamen & hic apparet mutatio, quia illi Barones perierunt cum titulo.

HALLERMUNDT, fuit olim egregius Comitatus, quasi os fluvii der Haller / ita & oppidum & arx Hallersprincel pertinet ad hunc Comitatum, quod contraëtè dicitur hodie oppidum Sprincel. Ubi adhuc est præfectura. Arx Hallermundt in monte inter oppidum Springe & oppidum Pattensen sita fuit, ubi adhuc nostro tempore fuit sacellum marmoreis columnis ornatum, tandem partem reliquiarum Sacelli istius emerunt cives in Pattensen / & inde curarunt sibi curiam adornari. *Insignia Comitatus* fuerunt tres rose. Pertinuit præfectura ad hunc Comitatum dicta die Hechmöle / item & arx Hallerborch / ejus præfecturæ bona jam ad arcem Calenberg sunt translata. *Horum Comitum* fit mentio apud Arnoldum Abbatem Lubecensem in supplemento derelictorum Helmoldi lib. 1. cap. 32. videlicet Ludolphi & fratris ejus Wilbrandi Comitum de Hallermundt / deinde apud Kranzium in Metropoli lib. 6. cap. 42. lib. 11. cap. 42. & in Saxonia libro 6. cap. 39. & libro 12. cap. 31. Ego vidi registrum feudorum, quæ ab illis Comitibus accipere olim solebant beneficiarii istius Comitatus. *Ultimi ejus stirpis Comites* erant Otho & Wilbrandus, qui primò fuit Abbas in Corbei, & deinde Episcopus Mindensis, & Othonis conjunx erat Spiegelburgica, & postremò feuda suis ratificavit beneficiariis & vassallis Otho Comes anno Domini 1407. Sed is absque hæredibus anno Domini 1424. moritur. Sic humana miseria consideratur etiam in potentibus, qui ita ruunt.) Et quia frater Wilbrandus factus erat leprosus & erat Initiatus Presbyter & consecratus Episcopus, idè de consensu fratris Wilbrandi Comes Otho, qui sororem Comitis Philippi de Spiegelborch & duxerat & suam eidem elocaverat sororem in conjugem, tradit arcem munitam die Hachmöllen / & deinde aliam dictam Hallermundt / Philippo Spiegelburgico tradidit, sed cum Comitatus ille esset beneficium ac feudum Ducis Brunsvicensis, ecce mox bellicosus ille Wilhelmus, Dux Brunsvicensis, dictus Gades Roel abavus Ducis Fulii, violenter invasit arcem Hallermundt & Hallborch / sed munitionem Hachmolen obsedit, & positis aggeribus ita flumen Haniel ibi impedivit, ut aquarum copia ad deditionem cogerentur in ea obselli. Sic ejicitur Spiegelburgicus. Ita omnes tres arces destruit bellicosus Wilhelmus Dux, & hætenus Dux Brunsvicensis Ericus Junior occupavit dum viveret illum amplum Comitatum, qui olim tres egregias præfecturas habuit :

huit: Post eum hæreditaria successione ad potentissimum Ducem Julium & ejus filium verè eximium Principem Henricum Julium pervenit.

HOINBORCH, *Dominium vel Comitatus in Ducatu Brunsvicensi* est, & arcis Homborch mœnia & turrim vidimus in monte propè Cænobium Amelesbornen. Etsi sit aliud castrum quoque in Hassia ejus nominis, videlicet urbs & arx Landgraviis parens, ac deinde rursum aliud sit & in terminis quoque Hassiæ. Davon sich schreiben die Graffen von Wittgenstein / als Ludwig und Jürgen / Graffen zu Wittgenstein / Herrn zu Homborg) Sed ad hunc Comitatum vel Dominium pertinuit amplissima arx & Lowenstein (quam præstantissimi Nobiles de Salderen ultra centum annos ipsis oppignoratam possederunt, eamque nuper tradidit illustrissimo & potentissimo Duci Julio & ejus hæredibus Henricus à Salderen / vir inter nobiles præcipuus.

GREIN, in vicinia sita, fuit Homburgici Domini præfectura. Jam est arcis Homborg præfectura ad locum Wickensen in planitiem translata ab Henrico juniore Duce Brunsvicensi, patre D. Julii & avo Henrici Julii, & continet in se vel 30. pagos ferè. Subfuit & subest huic dominio oppidum Oldendorff & dimidia pars civitatis Boumverder / item oppidum Lowenstein & Hemmentorff. Quod Caspar Bruschius de eo refert, quasi quidam Hildesimensis Episcopus ad se hunc Comitatum transtulerit, & postea in feudum aliis contulerit tempore Friderici I. non est verisimile. Nam vidi auscultatam copiam literarum ratificationis ab Abbatisa in Gandersheim / Sophia de Brunswig in Grubenhagen / communicatarum Bernhardo & Otthoni fratribus & Ducibus de Brunswig & Lüneburg / in eum eventum anno Domini 1409. ut tunc illi essent hæredes & Domini in Homborg / si nobilis Dominus in Homborg Henricus absque hæredibus decederet, ideo istius Comitatus major pars fuit feudum Abbatisa in Gandersheim / & ibi quoque recensentur præfecturæ ejus ut Grein & Lowenstein. Anno Domini 939. fuit in campo equestri Magdeburgi, Georgius dominus in Homborg; Item anno Domini 996. Brunsvige fuit in certamine equestri Henricus, Dominus in Homborg / & Gottinga anno Domini 1119. Joannes Dominus in Homborg. Henricus Dominus vel Dynasta in Homborg / Domini Theodori filius, & Hermannii Dynasta in Homborg frater, eligitur in Abbatem Corbiensem anno 1271. Ulrimi Heroes istius stirpis fuere Bado, qui sua feuda distribuit beneficiariis anno Domini 1345. cujus conjunx erat Anna de Eberstein / hujus filius erat Siberus & Joannes, qui posterior in expugnatione Lunæburgicæ urbis cecidit anno Domini 1371. St-

berti conjunx erat Cunegundis, domina de alto fago, vel de Hogenbochen / & hujus filius Henricus cum Schaneta Comitissa Nassovica nullam reliquit hæredem. Beneficia vel fenda distribuit Sibertus pater anno Domini 1372. & filius Henricus anno Domini 1391. sicut ex registro feudorum istius dominii, aliquando mihi à venerando viro Casparo Uldenio, Canonico S. Blasii Brunsvige, communicato cognovi. Hic Henricus ultimus nobilis Dominus in Homberg est ab ipso Comite Othone de Eberstein / in sacro templo Cœnobii Amelsborne sub ipsis sacris (O miseria humana!) occisus, & ita sibi male conscius Ebersteinus aufugit ex suo Comitatu, & sic pervenit dominium Homberg ad Duces Brunsvicenses sub Wilhelmo bellicoso, qui etiam ut suum feudum invasit Comitatum Eberstein. Modo Dux Julius & post illum filius Dux Henricus Julius possidet præfecturam Homberg, (quæ hodie est Wickenfen (& Gremi præfecturam huc pertinentem. Lowenstein arx & præfectura ut subiit per plurimos annos Egregiis nobilibus avo Henrico, filio Burchardo & nepoti Henrico à Salderen / ita jam ad se eam recepit amplissimus & potentissimus Dux Julius, ipsius Celsitudo eam tradente hætenus istius arcis possessore Henrico à Salderen / Burchardi filio, quam hoc anno 1589. Ducis Julii filius Dux Henricus Julius Princeps gloriosus & Inclytus possidet. En quomodo hîc ultimus hæres & nobilis Dominus Hombergicus cum suo titulo interiit? Sic multi intereunt, sic transit gloria mundi.

HARTERSBURG, fuit olim proprius Comitatus ad sylvam Harciani, ubi castrum & oppidum adhuc extat, quod obtinent Duces Brunsvicenses dicti differentie causa de Grubenhagen; & in supplemento Chronici Helmoldi presbyteri dicit Abbas Lubecensis Arnoldus libro 1. cap. 32. quod Ludolphus, Comes de Hartesburg extiterit. Item libro 6. cap. 5. facit mentionem Hermannii, Comitis de Hartesburg / & ejusdem fit mentio postea cap. 7. sed vide mi lector, quomodo illi Comites interierint cum titulo, & Comitatum aliis reliquerint, nominibus interim eorum in oblivionem traditis.

HARDECK, fuit arx in ditione & terra Gotingensi, in eo loco, ubi nunc est oppidum & arx Hardassen / quæ fuit patria Joannis Spangenbergii, & tres Burchardi nobiles Domini de Quervorde, & Burgravius in Magdeburg / scripsere se dominos vel Comites in Hardeck / quod putant nonnulli illud fuisse, quod est sub Duce Erico, & jam sub Duce Julio, & ejus filio Henrico Julio, ut dixi Dominium. Sunt etiam Comites de Hardeck in Austria. Sic & hîc videtur mutatio aliqua non levis esse.

HACKEBORN, fuit proprius *Comitatus in terminis Mansfeldici Comitatus*, & scripserunt se, teste *Hoppenrodio*, *Dominos in Hackeborn/ Albertus* anno Domini 1230. & rursus hujus filii *Albertus & Lodovicus Domini in Hackeborn/* anno 1270. & ex *Lodovico* nati sunt *Albertus Fridericus & Sophia*, qui vixere anno 1297. & Alberto natus *Albertus*, qui vixit anno Domini 1299. *Plura* habet de hoc Comitatu *Hoppenrodus*. Sic etiam ante paucos años *Principes Hennebergici* in *Franconia* extincti sunt, ex quibus nostro tempore vixit pater *Wilhelmus*, & vixerunt duo filii *Poppo & Georgius Ernestus*, qui omnes absque hæredibus mortui sunt.

HOYA, *Comitatus amplius*, qui ab antiquo fuit divisus: Situs est autem inter *Diaceses Bremensem, Mindensem & Verdensen*, inter *Ducatus Brunsvicensen & Lunaburgensem*, inter *Comitatus de Welp/ Deipholtianum, Schowenbergicum & Delmenhorstianum*. Et sub se *Broickhusianum* utrumque Comitatum complectitur: Hactenus *quatuordecim præsectura* (quarum tamen aliqua ad utrumque Comitatum *Broickhausianum* pertinent) isti subditæ fuere, ut *Newenborch/ Hoya/ Seick/ Stoltzenow/ Stegerborch/ Freudenberg/ Erenberg/ Ucht/ Leucow/ Depena/ Barnsborch/ Sidenborch/ Drafenborch/ Altenbroickhausen & Newenbroickhausen*. Ego hanc celebrem & illustrem familiam veterem masculam (cujus ultimus hæres *Comes Ottho* è vivis decessit, ut jam & linea mascula cum Comitatu interierit, quò ad titulum & stemma) *Hoyensium Comitum* in gratiam & honorem illustris & generosissimæ *vidua Domini Alberti Comitis* ex veteri illo nobilissimo stemmate *Comitum Hoyensium* oriundi, & inter filios *Comitis Todoci* fratris senioris piæ memoriæ (cujus frater *Ottho ultimus* erat *Comes & hæres masculus* in illo Comitatu) *D. Catharina*, nata *Comitissa in Altenborch & Delmenhorst*; Et insuper in honorem nobilissimæ *vidua domini Rudolphi Comitis in Deipholt & Brundshorst/ Domina Margaretha*, nata *Comitissa in Hoya ac Broickhausen/ Domini Otthonis ultimi Comitis* sororis, conscripti hanc genealogiam; Etsi aliam dederit vir doctissimus & insignis historicus *Magister Hieronymus Hemmiges*, *Lunaburgensis concionator*. Verum nostram hanc genealogiam egregius vir *D. Joannes Hakenus*, *quatuor Comitum Hoyensium* ordine *Cancellarius* approbavit, dum viveret. *Walterus*, *Comes in Hoya/* fuit ductor copiarum *Henrici I.* aucupis contra Ungaros, & ejus frater *Henricus Comes* fuit in campo equestri *Magdeburgi* anno Domini 939. & ab illo prodiit junior *Walterus Comes*, & hujus erat filius *Ernestus*, qui fuit in campo equestri *Treveris*, anno 1019. Et ex hoc est genitus *Henricus Comes*

Comes, qui fuit in campo equestri Hallis Saxonum anno Domini 1042. is genuit *Wilhelmum* se exercentem in campo equestri *Gottinga* anno Domini 1119. cujus conjunx erat *Broickhausiana Comitissa*, & ex eo natus est *Gerhardus*, qui duxit *D. Geronis Domini de Stumpenhausen sororem*, & vixit anno 1181. hujus filii erant *Gerhardus Episcopus Verdenfis*, qui inter claros Germaniæ Heroës reputatur, & *Henricus*, qui *Siedingos acie* invasit: Hic ex *Welpiana Comitissa* genuit *Gerhardum Coadjutorem Bremensem*, *Wedekindum Episcopum Mindensem*, *Henricum* & *Othonem*, qui inter se dividebant *Comitatum Hoyensem*; ideo dicam primò de *Comitis Othonis genealogia*, ut quæ maturius desit, & deinde de *Henrici genealogia*, nuper in ultimo ejus stirpis masculæ *Comite* & *hærede Otthone* finiente, scripturus sum. *Ottho*, *Henrici filius* & *frater junioris Henrici*, duxit *Waldechianam Comitissam Rixam*, & ex ea genuit *Joannem*, qui sicut *fratrueis Gerhardus* fecit, *Erici Ducis Saxonia in Løwenborch filiam* duxit, & ex ipsâ peperit *Henricum*, qui ex *Oda Ravensburgica Comitissa* genuit *Othonem*, cujus conjunx erat *Helena*, *Ducis Brunsvicensis Magni filia* anno Domini 1396. Et ex hoc nascitur *Joannis Deipholtiani Comitis* uxor *Anna* & *Ottho filius* (qui unicam filiam *Comitis Ritzbergici Alheidam* duxit) & hujus erant filii *Henricus Episcopus Verdenfis*, *Cunradus*, qui mutato titulo factus est *Comes Ritzbergicus*, & *Johannes* bella gerens contra *Duces Brunswicenses*, cujus conjunx erat *Alheida Comitissa de Brumckhorst* / ex quibus nati sunt *Gerhardus*, *Episcopus Bremensis*, *Joannes*, *Episcopus Monasteriensis*, *Fridericus*, *Canonicus Colonienfis*, *Catharina Mauriti*, *Comitis Altenburgici & Delmenhorstani uxor*, & *Ottho*, qui *Bernhardi Comitis de Lippia filia Anna* ducta in conjugem, genuit tantum duas filias, *Alheidam* conjugem primam *Philippi*, *Comitis Waldechiani* (*matrem Volradi docti Herois & pii*, qui ante paucos annos adhuc superstes erat, & *Othonis Balivi in Lage*) & *Annam* cujusdam *Comitis in Rifferscheit* conjugem, & ita mascula linea ab illo *Otthone Henrico filio* & *Henrici junioris fratre*, desit in hoc *Otthone mortuo in Hoya arce* anno Domini 1489. Tendimus jam ad *Henricum* illius *Henrici*, qui *Siedingensibus* bella intulit, filium & *Othonis fratrem*. Hic *Henricus* pugnavit cum *Bremensibus* propter castrum *Eedinchhausen* / & ipse tyrannicè interimendo *Dominum in Stumpenhausen* / cum tribus filiis, *Dominium Stumpenhausen* transtulit ad se, atque destructo castro *Stumpenhausen* ad *Visurgim* crexit arcem *Nienborg*. Hujus uxor erat *Wunstorpiana Comitissa*, & ipse ex ea genuit *Wickildam Othonis*, *Domini de Berga* propè *Mindam*, conjugem,

jugem, & Gerhardum, qui contra Episcopum Osnaburgensem Melchiorem, natum Ducem Brunswicensem de Grubenhagen / pugnavit, atque ab ultimo herede Comitatum Altendroickhausen & Mienbroickhausen Comite, Henrico emit istos duos Comitatus, & ab eo tempore cum suis hæredibus sibi & titulum & insignia cum Comitatus illis usurpavit. Hic Gerhardus & Erici Ducis Saxonia in Vorvenborch filia N. genuit Othonem Episcopum Monasteriensem (qui multa castra & oppida Comitibus Nicolaus Tecklenburgico & Henrico Solmensi ademisse & ditioni Monasteriensi adjecit, & Abauianum Dominium eidem incorporavit, & est tandem factus coadjutor Osnaburgensis) Jutam Simonis, Comitis de Lippia conjugem, Joannem Episcopum primò Paderbornensem, deinde Hildesimensem, & Ericum, qui duxit Ducis Brunswicensis Magni filiam Agnezam, deinde ea mortua Annam Schorvenbergicam Comitissam elegit sibi conjugem, ex qua Erico huic nati sunt Albertus, Episcopus Mindensis & postremò vocatus Coadjutor Osnaburgensis, qui multa pro Erico fratre deposito, & pro fratre Joanne, captivo ab Osnaburgensibus, tentavit (ut erat quoque pater Ericus bellicosus) Agneza, Nicolai, Comitis Tecklenburgici uxor, Ericum præpositus Colonienfis, Administrator Ecclesie Osnaburgensis, à qua removetur, & propterea oritur magnum bellum, & Joannes bellicosus, qui pro fratre Erico cum in ditione Osnaburgensi tum in Monasteriensi multa tentavit, capitur, quem ad aliquot annos tenuere captivum Osnaburgenses in vinculis nomen habentibus de Buck. Istius Joannis Conthorali erat Elisabetha, nata Comitissa de Deipholt / quæ ipsis unicum peperit filium Jodocum, cui erat bellum cum Ducibus Brunswicensibus & Lunaburgicis, & huic Jodoco conjunx erat Armegarda Comitissa de Lippia, bellicosi Herois D. Bernhardi (qui modernorum Comitum de Lippia ut fratruelium D. Simonis & Philippi proavus fuit) filia, ex qua genuit Jodocum gubernatorem patriæ, de quo postea, Mariam, Comitis Brunnckhorstani Jodoci uxorem, Joannem bellicosum, (qui ex conjugè Suevica hoc est: Regis Suecorum Gustavi sorore, genuit Jodocum maturius morientem in vinculis nobilis Francisci ab Halle / qui eum captivum tenuit, propter fratrem præpositum Mindensem, & filium antea à Comitibus Hoyensibus captos, qui Franciscus fuit socer Henrici Ranzovii, & Joannem Episcopum Monasteriensem, Osnaburgensem & Paderbornensem, Principem doctum sed Epicureum.) Et Ericum privatim in arce Stoltendorv viventem. Mortuo patre Jodoco & avo materno Bernhardo de Lippia Comite, Heroe formidabili, invadunt ditionem Hoyensem Ducis Brunswicenses & Lunabur-

genses *Henricus senior, Ericus senior, Henricus medius*, qui erat *Lunaburgensis*) & *Henricus junior*, & ejiciunt viduam *Jodoci* cum tribus filiis *Jodoco, Joanne & Erico* anno Domini 1512. tunc sororem *Armegardam* cum tribus filiis excepit hospitio *Simon, Comes Lippiensis*, qui tandem sua effecit intercellione apud Principes istos, videlicet *Henricum seniore, Ericum fratrem ejus & Henricum medium & Henricum juniorem* senioris filium, Duces B. & L. ut post pecuniam ipsis Ducibus promissam & tandem solutam, reciperent heredes *Jodoci senioris*, sed gravibus conditionibus, suum proprium Comitatum, & ab eo tempore facti hi *Comites Ducibus istis Vasalli vel beneficiarii*, *Jodocus Comes*, natu major filius *Jodoci*, & *Armegarda Lippiensis*, Duxit conjugem *Annam Comitissam in Gleichen/Wolffgangi filiam* ex Thuringia, cui Comiti fuit laboriosus Comitatus: Nam ut erat ære alieno gravatus & pressus, sic ei contigit grave certamen cum nobilibus & fratribus de *Halles Francisco & Thoma: Ramelis* item ac *Henrico Ranzvio* horum per conubium hærede: Quæ contentio inter *Comites Hoyenses & Henricum Ranzvium* composita est à *Christiano III. Rege Daniae, & Electore Saxonia Augusto, Ulzenii A. C. 1558.* Nati sunt huic Comiti liberi, *Albertus* (qui tempore interimistico nullam tulit in Religione mutationem, & ducta in conjugem *Catharina D. Anthonis Comitis Aldenburgici & Delmenhorstani filia & sorore D. Joannis, D. Christiani & D. Anthonii fratrum, Illustrium Comitum*, nullam reliquit prolem, & moritur anno Domini 1563.) *Margaretha, Comitis Rudolphi de Deipholt uxor, Jodocus moriens Parisiis in studiis, Wolffgangus Canonicus Argentinenfis mortuus Argentinae.* *Otho & Ericus* (de quibus postea) *Joannes* puer moriens in castro *Borchloo / Fridericus Canonicus Argentinenfis*, Heros doctus & ingeniosus (qui *Neoburgi* anno 1570. moritur) *Maria Conthoralis Hermanni Georgii Comitis in Limpurg & Brunchhorst / D. in Stirmb & Wisch / Anna cœlebs Abbatisa & domina in Barsen / atque Armigarda uxor D. Meinolfi D. in Buren:* Ex fratribus post mortuum absque hærede natu majorem *Albertum, Otho & Ericus* eligunt sibi conjuges, *Otho matrem, Ericus filiam*, nam *Otho* duxit viduam *D. Joannis Comitis Ritbergici & D. in Esens ac Witmunde / natam Comitissam in Benthem Agnezam*, & fixit sedes in arce *Stoltenow.* *Ericus* istius domina & predicti Comitis *Joannis Ritbergici filiam Armegardam* sibi delegit Conthoralem, & cum ea consequitur in possessionem Comitatum *Ritbergicum & Dominia in Esens & Witmunde:* Qui optimus Comes sine prole moritur anno 1575. & sic ad unicum masculum hæredem, eum-

que

que ultimum *Othonem Comitem uterque Comitatus & Hoyensis & Broickhausianus* devolvitur, qui pius Comestandum in arce *Hoya* (unde cum suis majoribus nomen & titulum gessit, sicut accidit isti *Othoni*, qui ibidem mortuus est, & erat ultimus in altera illa *Hoyensium Comitum* linea) moritur 25. Februarii anno Domini 1583. relicta vidua Domina *Agneza*. Et verè affirmare possumus, tres ultimos ordine gubernatores patriæ, ut *Comitem Albertum, Comitem Ericum & Comitem Othonem* optimos fuisse Principes. Et hic paululum sistat lector, & audiat miseram hominum & etiam potentum vitam. *Jodocus junior Comes Hoyensis & Broickhausianus* habuit ex *Anna Magdalena Wolffgangi Comitis Gleichensis* filia sibi conjuge, septem filios *Albertum* primogenitum, qui in gubernatione patri successit, *Jodocum* Lutetiæ in studiis postea mortuum, & *Othonem*, qui post *Ericum* gubernavit patriam; *Ericum*, qui *Albertum* in gubernatione patriæ secutus est anno Domini 1563. *Joannem* in pueritia in *Bordeloh* defunctum, *Wolfgangum*, *Canonicum Argentinensem*, & ibidem ex fracto crure mortuum, & *Fridericum* dominum ingeniosum & doctum, quoque *Canonicum Argentinum*, qui *Neoburgi* ex mœnore extinguitur. Deinde idem *Jodocus* habuit ex eadem sua conjuge sex filias, *Margaretham Radolphi Comitis Deipholtiani* conjugem, *Magdalenam & Annam*, quæ fuit *Abbatissa in Bassum*, mortuas virgines, *Mariam nuptam Hermann*o *Georgio Comiti in Limburg & Brunchorst* / *Irmagardam* uxorem *Meinolphi, Dni à Buren* / *Elizabetham* maturius extinctam. En mi lector *Christiane*, considera jam, & expende, quòd ex tam numerosa prole generosissima intra annos 6. & 30. relictis nullis masculis posteris, post patris obitum decessit, & ita tota *Hoyensium Comitum* (quorum ego septem aut octo novi, & meo tempore duodecim in vivis superfuerunt) familia funditus extincta est, & sic ad dominos feudi, *Duces Brunswicenses & Lunaburgenses*, ditiones delapsæ sunt: Interim quoque exigua pars *Landgravi*o *Hassia* accessit. Tam est fragilis, ærumnosa & misera humana vita, etiam in magnis dominis. Jam *Duces Brunswicenses & Lunaburgenses* dividerunt hos *Comitatus* inter se, & quam partem accepit *Landgravius Hassiæ Wilhelmus*, eam contulit *Comiti Bentheimensi*. *Kranz* cum in *Saxonia* tum in *Metropoli* quam sæpius horum facit honorificam mentionem *Comitum*.

I.

INDAGO, fuit proprius in *Saxonia Comitatus*, ubinam is fuerit, inve-
 Zzzz

invenire non potui. Interdum se Comites, interdum nobiles Dominos scripsere, & fuere advocati Cœnobii in *Stedersborg* propè *Wolffenbüttel* sic lego in Archivis ejus Cœnobii, quod vixerit anno Domini 1133. *Ludolphus Comes de Indagine*, & anno Domini 1187. *Ludolphus junior* nobilis dominus de Indagine, & anno Domini 1210. vixit *Luderus* nobilis Dominus de Indagine, & anno Domini 1220. vixit *Ludolphus III.* nobilis Dominus de Indagine, & ejus fratet erat *Bernhardus* nobilis Dominus de Indagine, & post nobilem dominum Ludolphum de Indagine demortuum accepere advocatiam Cœnobii in *Stedersborg* milites equestris ordinis de *Salderen*. Unde constat nobilem illam Ducatus *Brunswicensis* familiam *Salderorum* ultra aliquot sæcula inter nobiles & militares ipsius Ducatus non sine laude habitam & numeratam fuisse, ex qua familia existit hodie doctissimus nobilis Dominus *Henricus à Salderen* cum fratribus generosis *Hillebrando*, *Cunrado* & *Burchardo de Salderen*. Interim ita Comites vel Domini de Indagine perierunt cum titulo, ut ne quidem locus, ubi sedem habuerint inveniri possit. O mortales homines! quàm miseri sunt potentes coram seculo, ut sicut fumus evanescant.

ITTER, Comitatus, cujus bona & castrum fuit in vicinia urbis *Corbeckii* in amplo Comitatu *Waldechiano* situm. Facit *Kranzius* mentionem Comitis *Theodorici in Itter* facti *Episcopi Paderbornensis* in Metropoli lib. 8. cap. 47. *Landgravius Hassia jure* (quia cum nobilibus de *Wolven* certavit hoc nomine *Landgravius Philippus* pater) ad se hunc transtulit Comitatum *Itter* ad dimidiam partem, & alteram obtinent de *Waldeck* Comites. Interim & hi Comites (uno illo excepto) cum suis nominibus & titulis oblivioni traditi sunt, ut nulla eorum memoria sit. Tanta est hominum miseria non minus in excellentibus, quàm abjectis.

K.

KATELENBORG, fuit olim proprius Comitatus ad *Eikesfeldiam*, non procul distans à civitate *Northheim* & ultimus Comes *Theodorus* anno Domini 1100. struxit ex sua arce Cœnobium, de quo nonnulla refert *Hoppenrodius* ex *Chronico Saxonico*; & facit hujus Comitatus mentionem *Kranzius* in Metropoli lib. 5. cap. 32. Sed de eo diximus.

KEVERBERG, *Albertus Archiepiscopus Magdeburgensis*, tempore *Ostthonis tertii* Cæsaris vivens, fuit natus Comes de *Reverberg*. Ubi sit situs ille *Saxon. Comitatus*, ignoro. Sic & illi Comites (uno illo excepto

pto) adeo perierunt, ut ne nomina extent eorum, neque locus alibi appareat, ubi sedes habuerint. Sic tempus edax rerum omnia consumit.

L.

LANDSBERG, fuit *Margravionatus*, sub quo fuit oppidum *Sangerhausen / Petersberg & alia*. In supplemento derelictorum *Helmoldi* scribit *Arnoldus Abbas Lubecensis* lib. 1. cap. 29. de quodam *Theodorico Marchione in Landsberg*: Videatur de hoc Marchionatu *Kranzius* in *Saxonia* lib. 9. cap. 21. *Magnus, Dux Brunsvicensis*, duxit conjugem *Agnezam Marchionis in Landsberg unicam filiam*, & totum consequitur *Marchionatum*, quem postea vendidit, ut *Chronicon Saxonicum* refert. Ita hic *Marchgraviatus* periit, perierunt & isti *Marchiones* cum suis titulis.

LÜTTERSBERGE, proprius *Comitatus ad Harciniam sylvam*, cuius facit mentionem *Kranzius* in *Saxonia* lib. 8. cap. 32. Anno Domini 1282. citatur testis in certis privilegiis *Heiso, Comes in Luttersberg / & hic fuit ultimus Comes*. Sic transit gloria mundi, & pereunt magni cum parvis. Hic *Comitatus* erat feudum *Ducum de Brunsroig* / ideo isto *Heison* mortuo sine hæredibus, hic *Comitatus* & multa alia sunt *Henrico mirabili, Ducis Alberti*, dicti magni, primogenito assignata, ut terra *Eikesfeldia, Hartesbergum*. Postea *Luttersberg Comitatus* est à *Ducibus Brunsvicensibus de Grubenhagen in feudum collocatus Dominis & Comitibus in Hohnstein*. Arcis *Luttersberg* reliquæ extant in vicinia pagi *Luttersberg / & mons Andrea*, ubi nunc sunt argenteæ fodinæ, subfuit huic *Comitatui*. Ecce quàm sunt in hoc mundo mutabilia, incerta & dubia omnia.

LOWENRODE, fuit olim proprius *Comitatus*, cui subfuit *Hannovera*, civitas hodie splendida & munita, & arcis istius *Comitatus Lowenrode* fuit sita in eo loco, ubi nunc arcem & munitionem adornavit *Dux Brunsvicensis Ericus junior*, quam dici volunt *Landestrost* / quæ antea nominabatur *Nervenstadt am Rodenberg*. *Hannoverenses* civis cum *Duce Alberto Saxonia* turbarunt arcem *Lowenrode* anno Domini 1371. & pland extirparunt. *Saxonicum Richmicum Chronicon* indiciat vacasse hunc *Comitatum* sub *Henrico Leone*, & ab ipso hunc ad suas ditiones translatum esse, ut adhuc subest *Brunsvicensibus Ducibus*, hodie *Henrico Julio Principi* florentissimo paret urbs *Hannovera* & tota ditio. *Wilhelmus, Comes in Lowenrode* / fuit in equestri pugna *Magdeburgi*, anno Domini 937. Et unus ex ipsis *Comitibus fundavit Canobium in Verden* / vide *Kranzius* in *Me-*

tropoli lib. 6. cap. 33. Abierunt isti Comites & fuerunt, eorumque titulus evanuit. Sed ita omnia sunt vanitas & vanitates vanitatum. Sic transit gloria mundi.

LINAW, fuit proprius alibi in inferiori Saxonia Comitatus, sed ubi, ignoro. Facit hujus mentionem *Kranzius in Saxonia* lib. 9. cap. 22. Et in *Metropoli* lib. 9. cap. 50. Sed credo ibi intelligi nobiles vel militares de *Zinen* / qui in hoc Comitatu interierunt in mascula stirpe ante annos 14. Et fuit mihi ultimus ex illa stirpe notus nomine *Joannes a Zinen* nobilis.

LUCHAW, fuit Comitatus in Ducatu Lunaburgico. *Hoppenrodus* scribit ex *Chronico Saxoniae Burchardum*, Comitem in *Luchaw* / anno Domini 1133. ab *Hermanno Comite in Wimsenborg* interemptum esse. Et hic videtur *Hoppenrodus* errare, qui & *Lothum* & *Luchaw* pro uno & eodem accipit: Anno Domini 1232. vixit adhuc *Henricus, Comes in Luchaw* / & citatur testis in literis Ducis cujusdam Brunswicensis. Sed transierunt isti Comites per viam universae carnis, nec amplius sunt. Talis est hominum vita. Est adhuc arx & oppidum ejus nominis situm ad *Albim* in eo loco, ubi veteres *Sclavi* vel *Fandali* adhuc morantur sub Ducibus Lunaburgicis. *Oda*, nata Comitissa in *Luchaw* / fuit *Burchardi nobilis Domini de Quersfurte* / & *Comitis in Mansfeld* / circa annum Domini 1245. conjux: Facit *Arnoldus, Abbas Lubecensis*, mentionem cujusdam *Comitis de Luchowe* supplementorum *Chronici Sclavorum* lib. 3. cap. 1. sed ejus nomen non exprimit. Hodie usum solum ejus castri & oppidi obinet *Elisabetha Magdalena* / nata ex Electorali Gemmate *Marchionum de Brandensborg* / vidua Ducis Lunaburgici *Francisci Otthonis*, primogeniti Principis optimi Domini *Ernesti*, & fratris Domini *Henrici* & *Wilhelmi* juniorum Ducum Lunaburgensium.

LICHTENBERGE, et si veterem & amplam praefecturam *Lichtenberge* / (cujus turres & muri adhuc sunt in terra Brunswicensi conspicui, licet praefectura aliò sit translata & jam sit in profundo vel plana, tamen *Duces Brunswicenses* eam semper jure hereditario obtinuerunt) & *Henricus Leo* & ejus filius *Otto IV.* Imperator videantur in historiis occupasse suo tempore. Tamen in quibusdam antiquis literis invenio hæc sequentia: Anno Domini 1210. introducitur testis cum *Cunrado de Lippia* & *Friderico de Poppenborg* / *Siffridus Dominus in Lichtenberge*; & in memoriali libro mortuorum *Canobii in Fredelsen* legitur, *Johann de Lange* / *Edelherr auff dem Lichtenberge* / ist anno Domini 1208. gestorben. Sunt interea alii etiam Comites in superiori Germania sibi eum titulum usurpantes.

tes, & etiam tale Dominium ejus nominis possidentes, sed de istis non dicimus. *Henricus pacificus*, frater *Wilhelmi bellicosi* dicti *Wadestoe*/ habuit aulam & sedem in arce antiqua *Sichtenberg*/ quæ adhuc est conspicua in Ducatu *Brunswicensi*: Sed is absque masculino hærede discessit, & sic ea præfectura ad fratrem *Wilhelmum* & ejus filios *Fridericum* & *Wilhelmum juniorem* transit, & ordine ad *Wilhelmi junioris* filium *Henricum bellicosum* avum *Ducis Julii*.

M.

MEINERSHEIM, est hodie arx in Ducatu *Lunaburgico* inter *Brunsoigam* & *Zellam*, ad dimidium itineris, & fuere olim Domini nobiles in *Meinersheim*/ quia anno Domini 1133. vixere Domini in *Meinersheim* *Theodorus* & *Rudolphus* fratres, & anno Domini 1220. *Hermannus*, Dominus in *Meinersheim*/ & ejuserant filii *Burchardus* & *Luigardus* Dominus in *Meinersheim*/ qui vixere anno Domini 1273. quorum cognati erant *Fridericus*, *Waltherus* & *Bernhardus*, *Thumheri Ecclesia Hildesimensis*. Item anno Domini 1274. vixit *Burchardus*, & scripsit se nobilem Dominum in *Meinersheim*/ cujus filius *Bernhardus* vixit anno Domini 1281. & erant ejus fratres *Luigardus* & *Conradus*, qui vixere adhuc anno Domini 1296. Sic tandem nobiles domini de *Meinersheim* pro more omnis carnis esse desierunt, ut ex ea familia nullus sit amplius masculus hæres. Ita cadunt Domini cum subditis: Sic etiam istius Domini titulus à nullo amplius publice usurpatur. Putatur hoc Dominium fuisse feudum *Ducum Lunaburgensium*, & ita demortuis hæredibus ad Ducatum *Lunaburgicum* pervenisse.

MACKENSTEDE, fuit proprium Dominium in vicinia Comitatus *Delmenhorstani* & ditionis, quæ urbi *Bremensi* subest, cujus arx fuit sita propè *Canothinum Heylingenrode*/ & apparet, quòd præfectura in *Sydh* bona fuerint istius Domini aut propria, aut aliqua ex parte subdita. Retulere nobis aliquando magnifici viri D. Doctor *Joachimus Hinckius*, Decanus *Metropolitanus Bremensis*, & *Joannes Heckenus*, Cancellarius *Hoyensis* defuncti, quod vidissent literas Herois unius vel alterius, qui se scripserat Domicellum in *Mackenstede*/ & ultimus Dominus dictus est *Fridericus*, qui vixit anno Domini 1171. qui sic periit, ut multi alii magnates cum suo titulo. Et scribit *Joannes Geiphower* in *Chronico Aldenburgerisum* Comitum, quòd tempore *Udonis* Comitis, quem putat esse patrem *Hunonis*, vixerit nobilis Domicellus *Henricus de Mackenstede*.

MANDERE, fuit olim proprium dominium. Nam in *Cænobii in Stedersborg* & vicinarum antiquis documentis invenio *Rodolphum, Stepperium & Rodolphum juniorem* vixisse anno Domini 1187. & se nobi-
les *Domicellos* scripsisse de Mandere, & circa annum Domini 1210. adhuc
Rodolphus citatur alibi testis. Est quidam pagus sub arce *Leuenborg* dictus
Mandere, an ibi sedes olim habuerint, ignoro. Sunt autem sub arce *Leu-*
enborg 18. pagi. Ideo & hic observemus, quanta fiat hominum etiam
magnorum apud posteros oblivio, ut etiam vix locus certus reperia-
tur, ubi illi Domini de Mandere sedem habuerint. Sic cum titulo
Domini illi interierunt.

MEVELRODE, pagus ita dictus ad quadrantem miliaris unius di-
stat ab urbe *Brunsviga*, ubi habuere olim *Marchiones Saxonia* alteram
suam arcem & sedem, & se scribere Dominos in *Mevelroda* / cujus rei te-
stem vocamus *Kranzius* lib. 4. Saxoniae cap. 27. Sed jam arx cum illo
titulo evanuit, ut omnia sunt ruinosa.

N.

NIDDECK, est praefectura, nuper sub Duce *Erico*, modò sub Duce *Ju-*
lio & ejus filio *Henrico Julio* Principibus gravissimis, in terra *Gottingenfi*,
& fuit proprius Comitatus. In registro mortuorum *Cænobii Fredelsen* legitur:
zu gedencen für *Osthone nigro*, Graffen zu Nideck zu bitten. Et fuisse inter
Comites de Nideck & de Hardeck controversiam & bella cruenta referunt
alibi annales, sicut hoc à me lectum est. Sed ubi jam sunt illi Comites?
aufugerunt per viam omnis carnis.

NORTHEIM, hodie elegans civitas parens haecenus Ducibus patri
& filio *Ericis*, ad 2. milliaria distans ab *Embecca* & *Göttinga*. *Ostho* pater
& *Henricus Crassus* scribere se Comites in *Northheim*: Videatur *Kranzius*
lib. 5. Metrop. 32. & in *Saxon.* lib. 4. cap. 44. & lib. 5. cap. 3. *Episcopus*
Coloniensis ordine XXXVII. fuit *Hermannus*, Comes de *Northheim*. Et
hujus urbis & ditionis fuerunt Principes *Ericus senior & junior*, deinde
Julius & ejus filius *Henricus Julius*, Duces magnanimi nostro tempo-
re: Sed ubi & quo loco sunt jam aut exiit Comites *Northemenfes*?
transierunt & non amplius inventi.

NORDALBINGIAE Comitum aliquoties *Kranzius in Saxonia* facit
mentionem, in primis lib. 7. Sed eodem libro cap. 40. ait, quòd vocati
sint Domini vel Comites olim *Nordalbingia*, qui intra *Albim* & *Daniam* ali-
quid ditionis habuere. O conditio hominum misera certe. Et subito
cassus, quæ valere ruunt.

OLS-

O.

OLSBURCH vel ULSBURCH, est adhuc pagus sub praefectura Eichs-
tenborch, in vicinia praefectura Steinbruggen / & fuit olim proprius &
amplius Comitatus, ultimus Comes dictus Olmannus, Comes in Olsburcht
ex sua urbe & castro Stedersborch aedificavit Canobium sub Imperatore
Henrico II. & sub Barwardo Episcopo Hildesimensi, cum Hedewiga uxo-
re nata ex Pfalzgraviorum familia, & ei praeposuerunt ut Abbatisfam
unicam filiam Frederundam, ibidem cum matre sepultam. (sic omnia
humana ruunt & nihil hic durabile) Comes vero Olmannus in Olsburg
instituit duo collegia ampla, unum Spirituale & alterum seculare, quo-
rum bona & literae dissipatae & translatae sunt in eo quidem bello, quod
per annos ferè decem gessere Brunsvicenses Duces, Ericus senior & ejus ex
fratre nepos Henricus junior (avus Henrici Julii amplissimi) cum Episcopo
Hildesimensi, donec Diocesim Hildesimensem ad se jura belli reciperent. In-
terim nos novimus ibidem adhuc duos praepositos fuisse, ut Christophorum
Curs / & quendam ex nobilibus de Bartelsleben. In templo Olsburgico
fuit Olmannus pater sepultus. Tam est misera conditio hominum, ut
maximi quique ruant. Henricus II. vel sanctus Imperator, in datis ei Cœ-
nobio privilegiis, vocat locum Stedersborch oppidum in primo privilegio,
in secundo privilegio urbem. Subfuere huic Comiti multi pagi, qui ho-
die praefectura in Giffhorn / arcis Ducatus Lunaburgici, sub sunt, & deinde
alii sub sunt praefectura in Lichtenberg & Wevershagen / habuit arcem quo-
que ille Comes in Stitter.

OISTERODE, est hodie civitas subdita Ducibus Brunsvicensibus de
Grubenhagen / ad Harciniam sylvam. Inveni autem in antiquis monu-
mentis, quod inter Fridericum Comitem Poppenborgium & nobiles Domi-
nos Burchardum de Wolffesbüttel / Theodorum de Adonais & Conradum de
also fago, ponatur & Basilius nobilis dominus de Oisterode / circa annum
1240. An igitur ibi fuerit Baroatus, ignoro, prout reperio, sic scribo.
Attamen fuisse tales Barones, qui jam in rerum natura non sunt, con-
stat. Sic omnia hominum facta vita & aeta vana sunt, & vanitas va-
nitatum, & ipsa vanitas.

ORLEMUNDE, etsi Comes de Orsemunde fuerint in Thuringia,
tamen fuisse quoque aliquos olim ejus nominis in regione, quae modò
dicitur Holfatia, apparet ex Kranzii Saxonia, in primis ex lib. 7. cap. 36.
& 38. Legimus in supplemento derelictorum Helmoldi apud Arnoldum
Abba-

Abbatem Lubecensem lib. 4. cap. 7. de filia Comitissa de Alremunde / quod idem esse sentio. Lego etiam in Chronico Comitum Holsatia, quomodo Adolpus IV. opera patris Adolphi III. Henrici Comitissæ Suerini, Henrici Comitissæ de Werle / & Gerhardi Episcopi Bremensis ejecerit Regium Vicarium ex tota Holsatia, cujus nomen erat Adelbertus, Comes in Orlmundt. Tanta est in mundo mutatio & varietas, ut nihil sit stabile, sed omnia vanitas.

P.

PLESSE, *Dominium in terminis terra Gottingensis, & arx in montis acumine conspicitur, & fundarunt Cœnobium Hockelen propè urbem Northeim Domini in Plesse. Hanc lineam eorum reperi, quam in honorem generosa & nobilissima Domina Agneza, nata Comitissa de Lippia, & ultimi ac postremi Domini de Plessia D. Theodori, viduæ relictæ, Dominae suæ clementissimæ, (quæ modo est Comthorialis Illustris Comitissæ de Schlicka Dn. Habundi, Comitissæ in Passum) & in honorem Illustris Dominae, Walpurgis / istius ultimi Theodori nobilis Dn. de Plessia, ex filio Christophoro neptis, atque inclyti Comitissæ Waldechiani D. Francisci modò comthorialis) recitabo: Etsi illam alibi genealogiam alii plenius dederint. Philippus, dominus de Plesse / fuit in campo equestri, anno 939. Magdeburgi, & erat Theodorus de Plesse Dominus, Gottingæ in certamine equestri 1119. cujus soror erat Alheida Domina de Plesse / fundatrix & Priorissa Cœnobii in Fredelsen / quæ obiit anno Domini 1132.*

Ottho, Comes in Plesse vixit anno 1129. Et ante hos vixit Imadus, nobilis Comes de Plesse, qui anno Domini 1052. eligitur in Episcopum Paderbornensem, ubi præfulem egit ad annos 25. D. Ludolphus miles, Gotschalco & Poppo primi sunt fundatores Cœnobii in Hockelen. Ex Ludolpho nati sunt Hermannus Canonicus, & Godeschalco II. cujus conjunx erat Elisabeth de Honstein.

Ex Gotschalco I. nascitur Joannes & Anna monialis. Joanni erat conjunx Alheida de Eberstein / qui discessit absque hæredibus: Godeschalco II. & Elisabetha de Honstein liberi suere, Janus & Georgius Canonici, Bernhardus, Magnus & Gotschalco III. Ex Bernhardo nascuntur Ottho, Canonicus in Hildesheim / Halberstadt & Paderborn / Anna Abbatisa in Friesland / & Agneza Domini de Warperge conjunx; ex Magno nascitur Putrude / quæ nupsit nobili de Udelveissen: Ex Godeschalco III. nascitur Theodorus II. & ex eo Godeschalco IV. cui uxor erat Margaretha de Teu

Teudenberg / & ex ea genuit Godeschalum V. Mauritium & Theodorum III. Mauritium reliquit ex Aldenburgica Catharina unam filiam Ursulam Comiti de Kirberge nuptam, & ex ea genuit Albeidam Comitissam in Secklenborg / Godeschalum V. Theodorum II. & Elizabetham Abbatissam in Rauffingen.

Ex Godeschalco & Comitissa de Gleichen / N. nascitur *Wilhelmus*, sine hæredibus discedens: Theodorus IV. duxit Annam Comitissam Spiegelbergicam, & ex ea genuit Godeschalum VII. Joannem, Franciscum & Theodorum V. Francisko fit uxor Anna Domina de Buren / ex qua non sequuntur hæredes: Theodorus V. habuit duas conjugas, Catharinam de Platwen / ex qua genuit Elisabetham conjugem Comitis de Gleichen / & Christophorum, qui ex Margaretha Comitissa de Gleichen genuit filiam Walpurgiam Francisci Comitis Waldeckiani conthoralem, & moritur anno 1567. Christophorus tunc cum pater Theodorus V. & ultimus ex illa familia adhuc superstes esset, reducit conjugem rursus Agnezam Comitissam Lippiacam, sed nullam ex ea prolem consequitur, ita ille moritur anno Domini 1571. & Dominium transit ad Landgravium Hassie *Wilhelmum*. Sic transeunt Domini cum servis, Principes cum subditis, & nihil est vel manet stabile in hoc mundo.

Istius Domini sunt multa fenda passim hinc inde nobilibus & patriciis in diversis urbibus collata, quæ etiam omnes beneficiarii post demortuum ultimum Dominum nobilem de Plessia Theodorum V. acceperunt in feudum à Landgravio Hassie *Wilhelmo*.

PLOTZKE, fuit olim proprium Dominium, & est situm in vicina urbis & arcis Berenburg / Quod obtinent Principes de Unholst; & Domini in Plogke Burggravi in Magdeburg erant: Anno Domini 1117. vixere Helffridus & Hermannus fratres, Domini in Plogke / ut Hoppenrodus annotat, & anno Dn. 1130. vixit Theodorus, Dominus in Plogke / ex quo Conradus & Henricus nati sunt. Plura Hoppenrodus. Interim & illi non amplius existunt Domini, sed evanuerunt cum suo titulo, adeo est morti & oblivioni genus humanum subiectum.

Q.

QUERFURT, antiquus Comitatus: Fuit enim pater Lotharii Imperatoris Gebhardus, & ipse Lotharius dominus in Querfurt / & horum Comitum genealogiam, & Hoppenrodus & Cyriacus Spangenbergius recitant. Locum, ubi fuit vetus Dominium, obtinent Mansfeldici Domini, & de eo plura refert Spangenbergius. Interim & hîc & ubique mutatio humanæ vitæ consideratur.

Aaa aa

RIN.

R.

RINGELBERG, fuit quondam proprius Comitatus in Ducatu Clivenfi ab hac parte Rheni, subfuit huic urbs *Wesalia*, quæ non procul à loco Ringelberg distat, & cum ante annos plus minusve ducentos ille Comitatus vacaret, etiam beneficio Cæsario dicuntur Comites vel Duces Clivenfes ad se transtulisse Comitatum eum. Sicut etiam Comitatum *Geneff* ante annos 150. ad se transtulit Dux *Clivenfis*, de quibusdam Comitibus & eorum nominibus in *Geneff* legi, & illorum sedem vidi, quæ extat in Ducatu Cliviæ; sed de nominibus Comitum in Ringelberg nihil legi, interim certum est aliquos ejus nominis fuisse. Verum jam post longa tempora illorum memoria est apud posteros deleta, adeo omnia sunt caduca in hoc mundo. Nostro tempore ita interit *Burgraviatus in Reineck in Franconia*, ultimo hæc de *Philippo* decedente absque liberis masculis, & hunc *Moguntinus* ad se transtulit *Elector Daniel Breudel* / licet olim præstantissimi & multi Comites in *Reineck* extiterint.

ROSTORFF, Hodie pagus in ditione *Gottingenfi*, & fuere aliquando Domini nobiles de *Rostorff*. Vidi literas scriptas anno Dn. 1307. sub hoc titulo, *Tethardus nobilis Dominus in Rostorff* / & ante eum *Melchior* & *Ludowig* fuere fundatores arcis *Harbissen* / ubi eorum insignia, ut duæ claves, adhuc existunt, & illos ex *Harbissen* & *Harst* castris eiecit *Ostho* armipotens Dux *Brunsvicensis*, anno Dn. 1378. & Domini de *Rostorff* pervenire ad ditionem *Hardeffen* & *Harst* per filia ultimi Comitis de *Hardeff* uni ex ipsis copulatæ conjugium. Locus ille parvit Ducibus *Brunsvicensibus* nostro tempore Duci *Erico seniori*, deinde ejus filio *Erico juniori*, & modò Duci *Julio* & ejus filio *Henrico Julio*, excellentissimo Principi. Alibi quoque adhuc existunt Comites in *Hardeff in Austria*. Sic omnia pereunt & cuncta mutantur.

RACEBURG, fuit olim proprius Comitatus. *Helmoldus in suo Chronico* lib. 1. cap. 9. facit mentionem *Henrici*, Comitis in *Raceburg* / quæ est (ait) interra *Polaborum*, item apud *Arnoldum Abbatem Lubecensem*, lib. 1. cap. 32. fit mentio *Bernhardi*, Comitis de *Raceborg* / & hic *Arnoldus* lib. 4. cap. 2. & 7. numerat genealogiam Comitum in *Raceborch* / *Bernhardus Comes* habuit filium *Henricum*, qui genuit *Bernhardum*, qui ducta ex *Slavis nobili uxore Margaretha filia Ratibur Principis Pomeranorum*, genuit *Volradum*, *Henricum* & *Bernhardum*: *Volradus* & *Henricus* facti sunt homines militares, *Bernhardus* factus est Clericus majoris Ecclesiæ in *Magdeburgo*. Tandem deficientibus fratribus per dispen-

dispensationem ex Clerico *Bernhardus* factus laicus, uxorem duxit nobilem *Adelheidam*, filiam *Comitissæ de Alremund* / ex qua filium *Henricum* genuit, qui in infantia moritur. Sic ruunt homines tam generosi quàm plebei. Tunc *Comitatus* hic pervenit ad *Ducatum inferioris Saxonie*.

Fuere alibi in *Holsatia* aut finitimis locis *Comites de Rupin* / quorum meminit *Kranzius in Saxonia* libro 9. cap. 9. Quorum sedem opinor potius in *Marchia Brandenburgica* fuisse.

S.

STUMPENHAUSEN, fuit *Comitatus* vel *Dominium in Hoyensi Comitatu*, in vicinia urbis & arcis *Nienborg*. Exhibuit mihi ante annos septendecim *Joannes Varenholtius*, senex & industrius, sex ordine *Comitum in Hoya Secretarius*, piæ memoriæ, *Missale vetus*, in cujus *Calendario postremi numero IV. aut V. Domini in Stumpenhausen* erant expressi nominetenus cum conjugibus, & quo tempore isti mortui essent, ita quoque multa ibidem erant indicia de *Comitibus de Hoya*. Ego illa omnia descripseram, sed periculo aquarum, cum in profunditatem inciderem fluminis, eaque me & meum currum invaderet, chartam, in qua illam historiam annotaveram, ex pera mihi excidentem vis fluminis abripiebat, ita ista mihi perierunt: Ideo illos, quos descriptos habebam, addere nequeo, sed his lector mecum carere cogitur. Interim in *Chronico Aldenburghensium* *Comitum* reperio, quod *Henricus* (qui erat filius *Elimari II.*) filia N. sit elocata *Wedekindo, Domino in Stumpenhausen / Domini Geranis filio*: Cum verò *arx Stumpenhausen* / cujus paucissimæ reliquæ conspiciuntur in *praefectura Nienborg* / abrogaretur, est *Neoburgum* ex eo ædificatum, & propterea *arx dicta nova*. Hi *Comites* ædificaverunt templum in *Wigen* / & quædam *Comitissa in Stumpenhausen* donavit templum & *Canonicos in Bücken* cruce parva ex puro auro, (quam multi viderunt) atque habuerunt in *Bücken* suam sepulcrum isti *Comites*. Sicut olim *Comites Hoyenses* multis sua dominia ademerunt, ita aliis suas amplas ditiones relinquere coacti sunt & simul interierunt. Hæc est hominum conditio, & ruunt potentes & miseri, divites ac pauperes.

SOLTAU, *Olus* fuit proprius *Comitatus*, ut annotat *Andreas Hoppenrodus*, & recitat prolixius eorum genealogiam ex *Chronico Saxonico*, & ostendit inde *Duces Saxonie* progenitos.

SUPPELINGBURCH, cujus insignia fuere duo nigra cornua cervi. *Gebhardus*, pater *Lotharii Caesaris*, fuit *Comes in Suppelingburch* / teste

Kranzjo in *Metrop.* lib. 6. cap. 10. *Antiquum Chronicon Saxonicum Rythmicum* refert *Suppelingburch* Comitatum in *Saxonia* situm esse. Jam est situm officium & dignitas commendatoria in Ducatu *Brunsvicensi* *Henrici* aut *Julii filii* & *Henrici Julii* nepotis Principum excellentissimorum in vicinia *Canobii Regalis Königesluth* eo nomine dictum *Suppelingburch* in quo loco dicunt fuisse veterem sedem Comitum in *Suppelingburch*.

SIEGELENSTEIN, est arx antiqua in ampla praefectura *Münden* / cujus adhuc vestigia aliqua ex parte conspiciuntur. In *Chronico Corbiensium* Abbatum legitur, quod *Brudo* eques auratus Dominus in *Siegelensstein* / cujus uxor fuit *Comitissa de Ziegenberge* / quam perfodit, sit damnatus ad perpetuos carceres in *Carbeja*. *Siegelensstein* fuit proprius Comitatus, quem ad se *Otto*, Dux *Brunsvicensis*, dictus armipotens, transtulit jure belli, turbatis Comitibus loci, hinc semper gessit in aurea catena, aureas falces, gilden *Siechlen* / & sic quoque est exsculptus in suo sepulchro in *Wibershusen*: Et inde initium sumfere Duces *Brunswicenses*, quod in conis gerant falces, tanta est in humano genere mutatio & variatio.

SALE, fuit olim Ducatus in Diocesi *Magdeburgensi*, aut alibi in *Marchia* vel in inferiori *Saxonia*. Et fuit aliquando Antistes *Corbiensis* *Ernestus*, Dux in *Sale*.

SIKE, multi ajunt Dominos in *Sife* (tali enim nomine appellata est arx modò cum vico in Comitatu *Hoyensi*) fuisse & habuisse sedem propè pagum *Nienkirchen* in Comitatu *Hoyensi*. Istius modò arcis hodie possessor est reverendissimus & illustrissimus Princeps *Philippus Sigismundus*, praesul *Verdenfis*, Dux *B. & L.* frater *Henrici Julii*.

T.

In *T.* litera nihil huc referendum habeo, sed in proximo dixi libro de *Tecklenburg*.

V.

VOLMERSTEIN, proprium Dominium in amplissimo Comitatu de *Marcka*, & jam oppidum cum collapsò castro ejus nominis est situm in praefectura *Better* (*Levoldus de Northoff* in *Chronico Markenſium* Comitum inquit Dominorum de *Bolmenſtene*) & postquam ultimus Dominus *Theodorus* dissentiret vel controversiam haberet cum Duce *Clivensi*, qui erat & est Comes de *Marcka*, propter terminos & alia bona, & tunc belum esset coortum propter urbem *Susatam*, & ejus jus inter *Coloniensem Praesulem Theodorum* natum Comitum in *Morsel* & inter Ducem *Clivensem*

Jean-

Joannem ejusque filium Adolphum, stetit à partibus Præsulis Theodorus ultimus Dominus in Wolmerstein / & ita ille in isto bello cecidit, & tunc Dominium atque oppidum invasit Princeps Patriæ, sed Theodori ultimi istius Domini hæredis masculi erat relicta unica filia N. quam duxit Dominus in Heyssen propè Hammonem urbem, & cum ea obtinuit nonnulla bona, quæ partim in Monasteriensi obtinebat is Dominus Theodoricus & sui antecessores. Verùm in hoc mundo omnia vergunt ad interitum.

VINMELSTEIN, pagus in vicinia arcis Wolffenbüttel / vidi in literis *Henrici Comitis de Boldenborch* scriptis anno 1269. quod testetur *Conradum nobilem Dominum de Winnelstein* esse ex sua familia & genere coortum. An in illo pago isti domicelli sedes habuerint vel alibi ignoro. Adeo longa tempora eximunt ex memoriis hominum, quid prius actum sit, ut maximi quique & eorum nomina supprimantur. Ergo quilibet hoc agat, ut in libro vitæ scriptus habeatur.

VLOTE, arx in alto monte ad Visurgim in vicinia Diæceseos Mindenensis, Comitatus Schowenbergici & Lippiensis atque Ravensburgici est sita, & adhuc dicitur in der Herrschafft Blote / & in veteribus monumentis Comitum de Aldenburg reperitur, quod *Henricus Humilis* scripserit se Comitem in Aldenborch & Wildeshusen / Dominum in Blote / & creditur illum per dotem pervenisse ad Dominium, sed cum ille decederet absque hæredibus, aliò illud translatum est. PHILIPPUS, Comes de Waldeck / possedit eam arcem & Dominium (sicut & ejus antecessores) & is tandem vendidit Duci Juliacensi & Bergensi & Comiti in Ravensborg Wilhelmo, hujus Wilhelmi avo materno, qui adjecit hoc dominium Comitatus Ravensburgico. Sed hodie repetunt hoc ut suum proprium feudum Duces Lunaburgenses, & hoc nomine ajunt per juris viam cum abnepotibus istius Philippi, Comitibus Waldechianis. Interim pro more humano & in hoc Dominio conspicitur mutatio & varietas.

W.

WELPE, antiquus Comitatus ad viciniam Comitatus Hoyensis, adhuc arx munita Welpæ / ibidem viget & integra est, insignia Comitatus erant duo cornua bovis. *Helmoldus & Arnoldus Lubecensis* in Chronico Sclavum nominatim expresse runt aliquot nomina Comitum de Welpæ. Hi Comites fuerunt aliquando gloriosi & victoriosi Comites, interim desit ipsorum stemma, & ad alios transiit Comitatus. Sic omnia ruunt & nihil est in hoc mundo stabile. Sed dicamus jam de Comitibus in Welpæ: *Gerhardus Lippiacus, Episcopus Bremensis*, acriter pugnavit cum *Bernardo*

Comite de Welppe / & ei eripuit arcem Otterberg (alii habent Ottersberg) teste Kranzio in Metropoli libro 7. cap. 40. & eidem anno 1275. ademit Albertus bellicosus Dux Brunsvicensis & Lunaburgensis magnum illum pagum cum arce Rodersvoldt / expugnavitque in eo loco atque arcem destruxit, & pagum istum ad miliare in longitudine ferè extensum adiecit prefectura in Nienstadt (quæ modò dicitur Landstrost) anno 1277. & nonnulli putant huic Comitatus quoque subfuisse castra & prefecturas Reesborg & Ryndenwolt / alii etiam asserunt Zellam urbem cum pertinentiis huic subfuisse: Tandem totum Comitatum jure belli ad se transtulit Wilhelmus bellicosus & senior Dux Brunsvicensis anno 1435. antunc interierint aut expulsi sint Comites, vel quibus mediis hoc factum, ignoro. Hoc certum est, quòd ante secula defecerint in sua prolapia hi Comites. Vide Kranzium in Saxonia de his Comitibus lib. 12. cap. 31. Anno D. 1180. vixit Bernhardus, Comes de Welppe / qui stetit à partibus Henrici Leonis, de hac re vide in supplemento derelictorum Helmoldi Autore Arnoldo Lubecensi Abbate lib. 1. cap. 32. ubi fit mentio Bernhaldi, Comitæ de Welppe. Vide quoque Alberti Kranzii libros in Saxonia libro 6. cap. 30. & 43. & lib. 7. cap. 2. 5. & 18. Anno Dn. 1208. ISO, Comes in Welppe / factus est Episcopus Verdensis, ut Kranzius in Metropoli ait lib. 7. cap. 30. & Welpensis Comes invasit urbem Verdensem, teste eodem libro 7. Metropolis cap. 48. Anno Dn. 1278. bellicosi Bernhaldi Comitæ de Welppe filius Bernhardus fit Episcopus Magdeburgicus, teste Kranzio in Metrop. lib. 8. cap. 38. Idem meminit in Saxon. lib. 9. cap. 9. Henrici, Comitæ de Welppe. Nostro tempore arcem Welppe obtinuit Ericus senior & Ericus junior, atque Julius & ejus filius Henricus Julius, qui magnanimus Princeps hodie Comitatum occupat.

WOLFFENBUTTEL, anno Dn. 1091. vixit ibi Wedekindus nobilis Dominus, cujus fit mentio in Sax. Kranzii lib. 4. cap. 44. In supplemento derelictorum Helmoldi, auctore Arnoldo Abbate Lubecensi libro 1. cap. 2. fit mentio Ecberti, nobilis domini in Wolffenbittel / & is fuit constitutus curator super familias Henrici Leonis Ducis potentissimi. Anno 1193. Henrici Leonis filius Henricus invasit arcem Wolffenbittel / & Ecbertum dominum nobilem in Wolffenbittel custodia tradidit. Anno Dn. 1118. citatur testis in literis Wedekindus nobilis dominus in Wolffenbittel / cujus filius fuit Ludolphus, & hujus filius Ecbertus, & istius frater Gunzelinus, qui fuit in castris Otthonis IV. Cæsaris, filii Henrici Leonis. Et quanquam eam arcem semper posterì Henrici Leonis obtinuerint, ut Duces Brunsvicenses, tamen vixit adhuc Conradus, dominus de Wolffenbittel anno D. 1246. sicut in Actis & annalibus quibusdam legi. Sed sic transit omnis homo, sic transierunt omnes potentes hujus seculi.

WUN-

WUNSTORFF, oppidum & castrum situm ad duo miliaria ab *Hannovera* urbe, erat olim florentissimus Comitatus: qui non solum amplam praefecturam *Wunstorff* sub se complexus est, sed etiam alias praefecturas, ut *Blomena* & *Ricklinck*, ut quidam putant, alii etiam addunt *Louvenow*: Anno 937. fuit in campo equestri *Magdeburgi Fridericus*, Comes de *Wunstorff*. Horum facit mentionem *Kranzius* in Metropoli lib. 6. cap. 33. & lib. 8. cap. 16. Metropolis, & rursus lib. eodem cap. 20. Idem lib. 12. cap. 31. Saxoniae scribit, quod *Guilhelmus bellicosus* ad se transtulerit Comitatum in *Wunstorff* / &c. Quod factum est circa annum Dn. 1446. quia Dux *Guilhelmus* emit a *Ludolpho*, Comite in *Wunstorff* / astute Comitatum, & is *Ludolphus* erat natus ex *Julio*, Comite in *Wunstorff* / & *Jutta* Comitissa nata de *Deipholt* / & ejus *Ludolphi* erat frater *Henricus*, qui maturius moritur. *Ludolphi* conjunx erat *N. Comitissa de Honstein* / ex qua genuit *Magdalenam* Dominam in *Wartborg* / & *Georgium*, qui vixit aliquandiu privatim ecclebs *Gandershemii* ab anno 1527. usque ad annum 1531. & deinde abiens ad sororem in arcem *Wartborg* ibidem moritur. Vidi ejus literas suo sigillo & manu confirmatas anno Dn. 1528. Hic fuit ultimus Comes, sed jam ex suo Comitatu turbatus is *Georgius*, fuit aliquandiu *Wolf-ferbiti* *Produx* vel vice Dominus nomine *Henrici*, Ducis *Brunswicensis*. Cum *Ludolphus* Comes esset prodigus & ferox, vel indomitus Dominus, & temere ita Comitatum suum vendiderat, venit ad patrem *Julium* jam decrepitum, glorians, se tanto pretio vendidisse suum Comitatum, responderat pater: Ostulte fili, quod si eo pretio tibi ova emeris, vix haberes tot ova, ut singulis arboribus unum in nostro Comitatu ovum apponere posses, adeo stultè egisti. Ita pater nomine filii, & tandem filius rediens ad se conqueruntur, quod defraudati essent ultra dimidium, sed frustra, illi interim ejiciuntur ex proprio Comitatu, ita opera patrui *Henrici*, qui erat *Thumherus Hildesimensis*, arcem & praefecturam sibi ab Episcopo certa pecunia oppignoratam in *Winsenberg* obtinet *Ludolphus*, & ideo se publicum Ducem *Brunswicensium* declarat hostem, & per insidias capit juniorem *Wilhelmum* Ducem *B. & L.* senioris filium, anno Dni 1451. & in ea arce cum se suo aere exemisset *Wilhelmus*, moritur & pater *Julius I.* & deinde filius *Ludolphus*, tunc ejecti Comites *Wunstorpiani*. Sic illi transierunt, transeunt sic omnes mundi Domini. Nostro tempore arcem, urbem & locum *Wunstorp* obtinuerunt Duces, *Ericus senior* & *Ericus junior*, deinde Dux *Julius* & ejus filius *Henricus*, Princeps florentissimus.

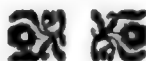
WAGRIA, fuerunt Comites de *Wagria*, quorum ditio fuit alibi in *Holsa*.

Helsatia sita, & horum sapius meminit *Kranzius* in Saxonia: Et *Holsaten-
ses Ducēs* jam eum Comitatum obtinent, licet titulum sibi non amplius
ulſurent. Tanta est in mundo mutatio.

WALBKE, fuit olim *Comitatus*, cujus castrum fuit olim situm propè
urbem *Helmstedt* in sylva. Anno D. 969. vixit *Leuthardt/ Comes in Walck/*
qui coactus à *Cæsare Osthone* cogeatur ex sua arce *Cænobium Canonico-
rum Regularium* instituere, & aliquando ad *Comites in Walcke* pervenit
Borchgraviatus Magdeburgicus, anno Domini 1024. *Luderus* & ejus filius
Bruno ibidem *Comites*, ut scribit *Hoppenrodus*, erant. Interim & illi
fuerunt & transierunt, ut omnia humana subito casu ruunt,
& subito casu, quæ valere, ruunt.

Ad
HERMANNUM HAMELMANNUM;
*S. Theologiæ Licentiatum & Superintendentem Ecclesiarum
in Comitatu & urbe Aldenburgerensi,*
Virum Reverendum, Clarissimum & Doctissimum versus
CASPARI SCHWARTZII,
Patricii Tremoniani.

Macte igitur virtute animi vir & inclyte factis,
Pergito sic patriam ex tenebris & nocte profunda
Ereptam dñas proferre in luminis auras:
Præmia sic te digna manent, te sera Nepotum
Sic meritum æternis celebravit laudibus ætas:
Quàm præsens, ventura solet nam gratior esse,
Et sua Mæonidem riserunt secula Homerum,
Et sua Virgilium tempserunt secla Maronem:
Inclyta Mæonidis sed nunc & magna Maronis
Fama viget, nullis morituraque gloria seclis.

LIBER

LIBER TERTIUS,
DE EMORTUIS
ILLUSTRIUM
HEROUM FAMILIIS,

Bbb bb

In

In TRACTATUM vel LIBRUM TERTIUM
DE

PRINCIPATIBUS, COMITATIBUS & DOMINIIS

INFERIORIS SAXONIÆ, ANGRIVARIÆ & WESTPHALIÆ,
In quibus est aliqua mutatio facta.

PRÆFATIO

*Ad Amplissimum, Illustri Genere, Doctrina Eximia, Virtute
præcipua, consiliis & usu rerum præcellentem Nobilem,*

Dominum HENRICUM RANZOVIVM,
Regium Vicarium & Consiliarium, Satrapam Segebergen-
sem, multorum Dominiorum hæredem & possessorem, &c.

directa ab

HERMANNO HAMELMANNO.

Graviter, amplissime Heros, nobilium decus, Domine Henrice Ranzovi, qui regium Vicarium agis, magnasque dignitates coram hoc seculo obtines, multaque Dominia atque magna mundi bona possides, &c. dixit Parisiensis Cancellarius Joannes Gerson in quadam Epistola: Ecce tempus breve est, mors incerta, omnia caduca in mundo, multi jam in sepulchris fœtent, qui se diu vivere aestimabant. Recesserunt à memoria hominum, qui in ore versabantur omnium. Colit mundus presentes, absentes nescit, deserit morientes. Huc alludunt plurima alia Sanctorum Patrum Testimonia. Basilii dictum hoc est: Semper ante oculos tuos versetur ultimus dies, cum diluculo surrexeris, ad vesperam ne confidas te pervenire: Et cum quiescens in lectulo membra posueris, de lucio ne confidas advenire. Ambrosii sententia talis est: Vita humana, quam vivimus, si tamen vita est dicenda, tam brevis est, tam caduca & umbratica, ut sperantibus eam ante defluat, quam veniat, ante desinat quam cognoscant. Hieronymus graviter dicit: Faci, è contemnit omnia, qui se moriturum semper esse cogitat. Augustini verba sunt: Assidua mortis meditatio, est optima genus

genus Philosophia. Gregorius inquit: Tota vita sapientis debet esse meditatio mortis. Huc alludit Bernhardus ajens: Certum est, quòd morieris, incertum est tibi, quomodo, quando, &c. Hac sunt nobis cogitanda, ruminanda & expendenda.

Adte, generose Domine, patrone literarum literarumque clarissime, Domine Henrice Ranzovi, jam quarto redeo, adferens librum historicum, de variis mutationibus, qua visa sunt in quibusdam inclytis Principum, Comitum & Dominorum familiis sub annis centum, & à nobis observatis, quomodo saepe mascula propago vel linea in talibus illustribus genealogiis defecerit, qua alioqui Vest. Ampliss. Excell. magis nota sunt, quam mihi, ut ex hoc admoneamur nos senes & cani (qui jam annum 64. ætatis nostræ excessimus, ego ut cliens, tu ut Dominus) imminentis mortis: Cito enim nobis moriendum erit. Etsi juvenes ætate mori possint & saepe moriantur in medio flore & cursu vitæ suæ, tamen senibus ex necessitate moriendum est.

Accipe ergo, illustris Domine Produx, hunc quoque parvum libellum cum prioribus libris, sincero vultu pro tua solita pietate & singulari erga studiosos clementia, & tibi seni glorioso humilem senem HAMELMANNUM singulariter commendatum habe.

CHRISTUS JESUS, filius DEI & noster Emanuel, non proficiat nos in tempore senectutis nostræ, eum jam incipiat deficere virtus nostræ (videlicet in corpore ruinoso & rugoso) nec derelinquat nos, nec in hac nostræ senectæ & canitie unquam nos deserat juxta Psal. 71. sed faciat potius juxta Psalmum 92. ut in canitiis nostræ germinemus, & in senectæ hac nostræ adhuc pingues & virides simus: Eidem CHRISTO vos & vestros commendo meis precibus.

LIBER TERTIUS

Hoc est,

TRACTATUS DE PRINCIPATIBUS, COMITATIBUS, DOMINIISQUE

*Inferioris Saxonie Angrivariae & Westphaliae,*In quibus sub *annis centum* aliqua mutatio est facta,
licet adhuc maneant tituli.Unde observatur, quam sit breve & miserum humanæ vitæ
curriculum: quantaque sit in hominum statu varietas.

In litera A. nihil reperio.

B.

BRUNCKHORST Comitatus, cujus ultimus masculus hæres & Comes *Jodocus* absque hæredibus, quos nullos ex *Maria Comitissa Hoyensi* habuit, moritur, tunc pervenit ad eum Comitatum *Hermannus Georgius in Limpurg*, Dominus in *Stirm & Wisch*/interim & ab ejus possessione sunt hujus hæredes depulsi.

DUCATUS BERGENSIS nostro seculo *sensit mutationem*, nam mortuo masculino hærede ultimo *Wilhelmo tertio Duce* circa annum Domini 1511. *transiit per pacta dotalia* ille Ducatus ad *Clivenses Duces*, quando *Joannes tertius Dux Clivia & Comes de Marcka* unicam istius *Wilhelmi* filiam *Mariam* duxisset sibi conjugem, ex quo natus est *Wilhelmus quartus, Dux Bergensis*, qui hoc anno Dni 1590. in magno superest senio. Et hîc supprimendum non est, quid acciderit *Adolpho Comiti Bergensi*, is in prælio capit anno Dni 1280. *Sifridum, Archiepiscopum Coloniensem*, & per septennium detinet, donec se magna vi pecuniæ liberaret: Interim Episcopus ille jam liber factus contra fidem datam per insidias capit eundem Comitem *Adolphum*, & hîc ab Episcopo per æstatem ferrea & melle illita, ut ab insectis miserè vexaretur, *cavea nudus* ita inclusus circumducitur, tetroque in carcere usque ad finem vitæ detinetur & ita miserè perit. Sic etiam miseriæ & calamitatibus magni Domini subjeti sunt; Et hæc sunt egregia Episcopi facta.

BROICK

BROICK (quod est situm inter urbes ASSINDIAM & Duisbergam) Dominium obtinuit hactenus *Wircus de Thun / Comes in Falcenstein & Oberstein / Dominus in Falcenberg & Broich /* sed jam Dominium hoc est vastatum.

In C & D litera nihil reperio.

E.

ESENS, In Dominio *Esenfi* facta est talis permutatio: Cum *ultimus masculus* hæres hujus Dominii *nobilis Dominus Balthasar Dn. in Esens & Wittmunde /* anno Domini 1540. moreretur, accedit illud Dominium *Otthoni, Comiti de Rethberge /* qui hujus *Balthasaris* sororem *Annam* habuit sibi Conthoralem: Hujus Comitis Otthonis filius *Joannes* genuit ex *Agneta Benthemense* duas filias Dominam *Armegardam* elocatam Dn. *Erico Comiti Hoyensi* & postea D. *Simoni Comiti Lippiensi*, (quæ absque liberis discessit) alteram *Wolpurgim* elocatam D. *Ennoni Comiti & Dn. orientalis Phrysiæ*, ex quo dum peperisset duas generosas puellas, animam agit quoque.

In litera F nihil reperio.

G.

GELDRIA, Magnam sensit mutationem & variam nostro tempore: Mortuo *Carolo Geldria Duce* magnanimo & audaci Anno Dn. 1538. ultimo masculo hærede (qui ex *Elisabetha Lunnaburgica* nullam prolem genuit) ex communi *præcerum* suffragio eligitur Princeps *Wilhelmus, Dñs Juliacensis*, & per aliquot annos hunc Ducatum obtinuit is, donec ex *Africa* rediret *Carolus V. Cesar*, & civitatem Ducatus *Juliacensis* ut & *armata manu* obtineret *Duram*, & *Ruremundam* deditione caperet, aliaque istius Ducatus oppida sibi subjiceret *Carolus V. Cesar*, magnumque timorem Principi juveni magna exercitus sui copia incuteret, quia magna cleeritate illas urbes satis munitas invasit: Ideo ipso Principe *Gulhelmo* resignante hunc Ducatum, & facto Cæsari supplice, accessit hic Ducatus *Carolo Cæsari* & ejus filio *Philippo Hispaniarum Regi*, verum sub annis viginti quanta fuerit ibi mutatio hinc inde ex historiis notum est. Nunc gubernatores *Belgiarum* provinciarum nomine Regis *Hispaniarum* Ducatum aut partem ejus obtinuerunt, nunc status *Belgicarum* factionum obtinuerunt & obtinent, sicut hodie eventus docet, aliquam partem.

JULIACENSIS *Ducatus*, in quo multi *Comitatus* & *Dominia* subsunt, ut in *Naumenar* / *Wickradt* / *Sinsborg* / *Disth* & *Nissaw* / mortuo anno Domini 1511. ultimo masculino hærede *Wilhelmo Gerhardi filio*, *Wilhelmi nepote*, *Duce Juliacensi* & *Bergensi*, *Comite in Ravensburg* absque masculino hærede. Et is tantum haberet unicam filiam ex *Sybilla Brandenburgica Mariam*, eam *Joanni Duci III. Clivia Comiti de Marca* elocaret, is eodem anno videlicet 1511. utrumque Ducatum regendum suscipit, cui anno Dni 1539. mortuo *Wilhelmus*, *Dux Clivia* & *Juliacensis* filius unicus succedit, & hic *Wilhelmus* (qui aliquando in *Ducem Geldria* creatus est anno Domini 1539. & inde anno Domini 1543. cedere coactus est) cujus adhuc unicus restat filius *Joannes Wilhelmus*, qui ex *Badensi conjugē nullo* adhuc procreavit prolem, ut timendum sit novam aliquando in eo Ducatu futuram mutationem.

JHEVER, *Ditio* regebatur ab anno Domini 1490. usque ad annum 1510. per *Edonem Wimmecfen* / (ejus nominis secundum) qui habuit conjugem *Helwigam Gerhardi Comitis Aldenburgici filiam*, *Comitis Joannis sororem*, ex qua genuit *Christophorum*, *Annam*, *Mariam* & *Dorotheam*, mox moritur unicus masculus hæres Dominus *Christophorus* circa annum 1518. mortuo illo ejiciuntur sorores tres filia *Edonis Wimmekent II.* & sorores Dn. *Christophori* per *Ennonem II. Comitem orientalis Phrysiæ* ex patria sede: Is tandem in arce *Jheverana* sorores quasi captivas tenuit, regente arcem & ditionem, in qua comprehenduntur *Wagrii*, *Ostringii* & *Rustringii Phryssii*, *Boingo Capitaneo ac Domino in Oldersen* & *Gubben* / nomine *Comitis Ennonis*, sed irritatus *Boingus* à *Comite*, defecit ab eo, & totam ditionem legitimæ hæredi *Maria Domini Edonis filie*, quæ ex tribus filiabus Dn. *Edonis* & tribus sororibus jam tum anno Dni 1528. sola supererat, restituit: Illa se imperio *Caroli V. Caesaris* subjecit, & suam ditionem tanquam feudum *Burgundicæ aulæ* & domui subdidit, sic liberatur ab *Ennonis Comitis potentia*, & ab eo tempore adhuc per annos 40. *Domina Maria virgo suam ditionem prudenter, justè & tranquillè gubernavit*, & tandem avunculi sui *Joannis Comitis Aldenburgici nepotem ex filio Dn. Anthonio Comite*, Dn. *Joannem Comitem*, avo cognominem, suarum ditionem verum & indubitatum hæredem designavit & in realem possessionem sui domini immisit, & anno Domini 1573. moritur. Et cum hoc nomine in aula *Bruxellensi* litem Dno *Joanni*, *Comiti Aldenburgico* & *Delmenhorstano*, moveret *Exardus*, *Comes orientalis Phrysiæ* & ab anno 1575. per aliquot annos controversia penderet & sub judice

ventilaretur tandem anno Domini 1588. sententia pro Comite Aldenburgico prolata fertur, sed revisionem petiit Comes Ezardus.

In litera K & L nihil reperio.

M.

MORSÉ, Comitatus etsi ultra Rhenum versus Ducatum Cliviæ situs sit, tamen habet ab hac parte Rheni in Westphalia aliquot bona circa Düsbergam urbem *das Kreflerfeld*: *Joannes masculus istius Comitatus hares ultimus*, cujus filius *Bernhardus* ante patrem moritur, reliquit *filiam N.* quam elocavit *Wilhelmo*, Comiti de *Weida* pii & constantis confessoris *Hermani Electoris & Archiepiscopi Coloniensis* fratri, qui etiam, mutato titulo, scribit se *Comitem in Morsé* & ex hoc nascitur *unica filia Anna*, quæ prudentissimo Comiti Domino *Wilhelmo*, Comiti in *Reswenar* & Domino in *Bethbar* elocatur à patre (qui ita Morsensem Comitatum consequitur in dotem) qui fuit Cæsaris *Caroli V. consiliarius*, cujus frater fuit doctissimus historicus *propositus Metropolitani Coloniensis*, *Hermannus*, Comes de *nova Aquila* (ita salutabatur à viris doctis) nobilis Poetæ *Hermani Buschii* patronus. Hic *Wilhelmus* genuit *filium Hermannum*, patruo nomine doctrina & ingenio similem, & *filiam N.* quæ postea est elocata cognato Comitis *Hermani* in quarto gradu, *Adolpho* Comiti *Newenario & Limpurgico*, *Humberti* filio, Domino in *Alpen*, *Bethbar* & *Lenep*. *Hermannus*, Comes doctissimus, ex *Nassovica* Principis *Uranie Wilhelmi & Joannis Nassovici* Comitis sorore *N.* nullam suscepit prolem, ita admittitur ad illum Comitatum, mortuo *Hermanno* Comite, Comes *Adolphus*, ipsius affinis, qui quoque nullum ex sorore *Hermani* hæredem reliquit, sed hoc præterito Anno 1589. *Adolphus* moritur, prius exutus omnibus suis bonis & variis periculis agitata: In quo ut multorum Comitatum ac Dominorum hærede Domino ac possessore exemplum habemus, ne quis in potentia, in regionibus, in divitiis vel in Dominiis confidat, quia in mundo sunt omnia vana: Ad quem post hunc demortuum *Adolphum* jam perveniat *Comitatus Morsensis*, an ad *Ducatum Clivensem*, vel ad aliam Regionem, ignoro.

In litera N & O nihil reperio.

P.

PIRMONT, est nomen *Gallicum*, ut *Tremont*. Fuit aliquando *Abbas Corbejensis Bodo*, Comes in *Pirmont*. Ultimus ejus *Comitatus masculus hares* fuit

fuit Philippus, filius Friderici & nepos Philippi &c. qui in bello ad *Quintinum* anno Domini 1558. gesto perijt Heros excellens, in die Laurentii, & est Cameraci sepultus in summo templo. Huic successit *Hermannus Simon*, Comes *Lippiensis*, qui ducta *Ursula* sorore Philippi in uxorem, sit possessor istius Comitatus, sed voluit ab hoc Comitatu exclusum *Rembertus*, Episcopus *Paderbornensis*, qui hunc Comitatum ut suum feudum post demortuum ultimum masculum heredem ad se & suam Diocesim transferre voluit: Sed mortuo illo, successor *Joannis*, Comes *Hoyensis*, & *Sobrinus Hermannii Simonis*, ut *Paderbornensis* Præsul (qui erat etiam Episcopus *Monasteriensis* & *Osnaburgensis*) effecit, ut consentiente Capitulo Majoris Ecclesie inauguraretur *Hermannus Simon* isto beneficio vel Comitatu, & fieret Ecclesia *Paderbornensis* Vassallus: Hic *Hermannus Simon* genuit filium unicum *Philippum* nomine, qui cum Archiepiscopo *Bremensi Henrico* Duce *Saxonia*, *Angrivaria Westphalia*, Administratore Ecclesiarum *Osnaburgensis* & *Paderbornensis*, *Coloniæ* proficisceretur, in itinere cœpit ægrotare & mox moritur, anno Dni 1583. per ejus mortem mater territa, statim illa nobilis & pia matrona incidens in ægritudinem, mox quoque extinguitur: Cujus deinde nepotes ex sorore *Walpurgi* vidua *Georgii* Comitæ à *Gleichen* / Domini in *Ethonna* / & filii prædicti *Georgii* & *Walpurgis* tres fratres *Philippus*, *Ernestus* *Joannes*, *Lodovicus* & *Georgius* junior armata manu, ut veri hæredes, nomine matris arcem *Pirmontanum* invadunt & occupant: Et licet eam arcem & Comitatum ut suum feudum repeteret prædictus Princeps *Paderbornensis* Præsul, *Henricus* Dux *Saxonia*, & cum illo Cathedralis Ecclesia capitulares, ac milite cingerent arcem *Pirmunt* / copioso tamen auxilio illustrissimi *Brunsvicensium* Principis Ducis *Philippi de Grubenhagen* & nobilium fratrum de *Salderen* in primis *Henrici* & *Burchardi*, retinuerunt arcem, & re infecta *Paderbornenses* ab obsidione arcis discesserunt. Credo totum jam negotium juri commissum aut compositum. Arx illa est eleganter munita, & extructa per *Hermannum Simonem*, Comitem *Lippiensem*.

In litera Q nihil reperio.

R.

RHEDE, Dominium per pacta dotalia pervenit, mortuo ultimo masculino hærede *Conrado* & fratre ejus *Osthone* Comitibus in *Ecklenborch* / ad Comites *Benthemenses*, quando duceret *Everwinus* Comes in *Benthem* unicam filiam *Conradi* ex *Christina* Hassiæ Landtgravia natam *Annam*, & cum ea Dominium in *Rheden* consequeretur.

RIT.

RITBERG, Comitatus, cujus in mascula stirpe ultimus heres fuit *Joannes*, qui cum aliquando fratrem *Ostbonem* Comitem in *Rüberg* ex arce & Comitatu *Risbergico* excluderet, ut in certis sedibus diu hinc inde vagaretur, & tandem in obsidione & castris *Caroli V.* ante urbem *Metensem* moreretur, nunquam reversus ad suum Comitatum, sic demum & hic in arce ea obsidetur & capitur, anno Domini 1558. atque ita captus nunquam rediit ad hunc ipsum suum Comitatum, sed quoque moritur in peregrinis locis. Hujus ex *Agneza* Comitissa *Benthemica*, filia *Armegarda* nupsit *Erico*, Comiti *Hoyensi*, Heroi pio, qui ita vivus obtinuit Comitatum eum, sed eo mortuo absque hæredibus *D. Armegarda* nupsit Domino *Simoni* Comiti *Lippiensi*, qui quoque hunc Comitatum & arcem obtinuit, quam diu *D. Armegarda* viveret: Verum illa mortua devolvitur jure hujus Comitatus ad sororem *Walpurgim* & ejus nobilissimum ac generosum maritum Dominum *Ennonem*, Comitem orientalis *Phrysiæ*, qui illam arcem & Comitatum obtinet, sed cum jam *Walpurgis* ejus *Conthoralis* mortua sit, credo ejus Comitatus Dominium & possessionem cum reliquis Dominiis devolvendam ad utriusque liberis, generosas inquam filias.

RAVENSBORG, Comitatus *Westphaliæ* proprius, qui ultra centum annos *Bergensi* Ducatui subfuit. Sed rursus ille Comitatus sensit mutationem, anno Domini 1511. Nam mortuo masculino hærede, Duce *Bergensi* & *Juliacensi*, *Wilhelmo*, transiit ad Duces *Clivenses* & Comites *de Marca*, quia istius *Wilhelmi* unicam natam ex *Brandenburgica* *Sybilla* *Mariam* duxit uxorem *Joannes III.* Dux *Clivensis* anno Domini 1496. & genuit *Wilhelmum* anno 1516. natum, qui adhuc anno 1590. superest.

S.

SPIEGELBERG, Comitatus, cujus ultimus erat masculus heres *Philippus*, *Friderici* filius, *Philippi* nepos, abnepos *Mauritii*, cujus filius *Mauritius junior* fuit Abbas in *Corveye*: Junior *Philippus* moritur in copiis vel castris *Philippi Hispaniarum Regis* ante *Quintinum* positus, transiit in globo, anno Domini 1558. tunc consentientibus Dominis hujus fendi vel Comitatus Ducibus *Bransvicensibus*, *Henrico juniore*, Ducis *Julii* patre, & *Erico juniore* fratruelibus, ducit istius demortui *Philippi* sororem *Ursulam* *Hermannus Simon*, Comes *Lippiensis*, & cum ea sibi conjugæ associata accipit

cipit in feudum à prædictis Ducibus Comitatum hunc, & ei nascitur filius *Philippus*, qui post patrem demortuum anno Domini 1576. & partem Comitatus *Lippia cum duobus Comitatibus Spiegelberg & Virmunt* obtinuit usque ad annum 1583. in quo moritur & ipse, dum esset *aulicus & beneficiarius præsulis Paderbornensis Henrici, Ducis Saxonie & Westphalie, &c.* in itinere, quando Episcopus Coloniam tenderet, (non ut quidam volunt in bello Coloniensi) turbata morte filii, vidua mater domina *Ursula* statim quoque animam agit, tunc *Ursula nepotes ex sorore Walpurga vidua Georgii Comitissæ in Gleichen / & Domini in Thonn / Philippus Ernestus; Joannes Lodovicus, Georgius junior, ex gratia Principum fendi, ut Ducis Julii & Ducis Erici*, admittuntur ad hunc Comitatum, & eodem per Principes prædictos clementer investiti sunt.

T.

TECKLENBORCH, Comitatus, cujus arx ejus nominis splendida quidem, sita est in monte edito duobus ab *Osnaburga* militaribus; Hujus ultimus masculus dicitur ab historicis hærere *Conradum*; natus *Otthone* patre & *Armegarda Comitissa in Ritberg*; *Conradus* autem inter fratres ut *Nicolaum & Otthonem* natus minimus, tamen vivo parente invase Comitatum, & parentem *Otthonem* in vincula conjecit anno Domini 1514. sed opera sororis, *Comiti Brunckhorstiano* elocatae, implorantis auxilia præsulum *Monasteriensis, Erici Saxonici Ducis de Lowenborg / Erici Osnaburgensis, Ducis Brunsvicensis de Grubenhagen / atque Comitum Aldenburghensis, Lippiensis, Ritbergensis*, eripit patrem ex vinculis: Pater ut cederet filio arcem *Rheden* occupat, & filio relinquit Comitatum *Tecklenburgicum*, interea adhuc vivebat ejus patruus *Nicolaus in Dominio & arce Lingen* quam ademit anno Domini 1519. isti *Nicolao Episcopus Monasteriensis, Ericus Saxo de Lowenborg* & eam cum dominio suæ fecit ditionis videlicet *Monasteriensis*, sed cum se submitteret Comes *Nicolaus Duci Geldria Carolo magnanimo & audaci Principi, ei que Dominium Lingen faceret feudum*, atque ab eo ut *beneficiarius & Vassallus in feudum hunc Comitatum* susciperet, restituit eum, ut per aliquot annos & arcem cum urbe & Dominio toto *Lingensi* pacificè possideret, nec *Monasterienses* contra *Geldrum* potentem hostem ne hiscere quidem auderent, tandem *Nicolaus* moritur, & nullam ex *Elisabetha Comitissa de Mors* uxore prolem reliquit. Illo circa annum Domini 1524. ut, puto, mortuo, eam arcem *Conradus* quo-

quoque invalit, & *in feudum à Geldro* accepit; interea dum alter fratrum nempe *Nicolaus* se in militiam reciperet, & *Otho* quidem *Canonicum Coloniensem* ageret, atque opimum beneficium in præpositura Collegii ad S. Joannem Osnaburgi obtineret, *occumbente fratre Nicolao in pugna vel acie regni Daniae, auffder Ochsenbrück* voluit pro more *Majorum Comitatus* dividere cum fratre *Conrado Dominus Otho*, ideo *Ecclesiastica beneficia* resignavit, sed levi de causa à fratre *Conrado* vinculis traditur, & amentiae accusatur, & sic in vinculis vivo fratre hæret. Interim *Conradus ex Christina Landgravia Hassia* genuit unam filiam *Annam*, quæ elocatur *Everwino Comiti Benthemensi & de Stenfurdt*: Verùm mortuo jam *Geldro Principe Carolo* dum pugnarent de Ducatu *Geldriae Carolus V. Cæsar, & Wilhelmus Dux Juliacensis* per aliquot annos, atque tandem anno Domini 1543. victor evaderet *Carolus V. Cæsar*, & interea jam se ad castra *Principum fæderis Schmalkaldici Conradus Tecklenburgicus* recepisset, nec suum beneficium, hoc est, *Dominium Lingense à Carolo fideliter suscepisset*, quando rursus *Carolus V.* victoriam contra *Principes Schmalkaldicos* obtineret, eum per *Maximilianum Comitem Burensem eo Dominio exnis & ad se recepit*. Interim mihi constanter referunt, (quod ex magnis viris audiui) si *Comes Conradus se supplicem præbuisset Burenfi*, certis potuisset conditionibus illud *Dominium* retinere: Ita *Lingen Dominium* est adhuc *Regis Hispania Philippi in Westphalia præsidium*. Interim mira res, *Conradus* invidebat fratri *Dominium*, quod alii, ut peregrino, invitum tradere postea coactus fuit; Mortuo *Conrado* anno Domini 1556. cum jam *Comes Benthemensis Everwinus* hunc *Comitatum* obtineret, *Otho, Comes* senex decrepitus, *Conradi frater*, per nepotem *Annam Conradi filiam, & Everwini conjugem*, ex vinculis eripitur, honoratur ut patruus. & fovetur atque honestissimo loco habetur, & ei ministri aliquot adjunguntur, & tanquam *Comes & ultimus masculus hæres istius nobilissimæ stirpis* sustentatur, donec sexennio clapso post mortuum fratrem *Conradum* & ipse vitam cum morte commutaret anno Domini 1562. quando ante ipsum mortuus esset affinis *Everwinus Benthemensis*.

W.

WITMUNDE, *Dominium* sensit mutationem circa annum Domini 1540. quo anno moritur istius *Dominii masculus hæres, nobilis do-*

minns Balthasar / perpetuus Bremensium hostis, & sic post ejus mortem hoc Dominium devolvitur ad Otthonem Comitem Ritbergicum, cui in conjugem tradiderat sororem Annam Dominus Balthasar: Hujus filius Joannes succedit patri in hoc Dominio, & reliquit duas filias ex Agneza Benhemica Comitissa, Armegardam & Walpurgam, ipse tandem captus diu vinculis detentus moritur Coloniae: Armegarda elocatur Erico Comiti Høyensi, & is fit Dominus hujus ditionis, sed moritur anno Domini 1575. nulla relicta prole, ita jus hujus ditionis rediit ad sororem D. Walpurgicam, quæ nupsit Ennoni Comiti orientalis Phrysiæ Ezardi primogenito, & illa (Walpurga) quoque mortua est, relicta duabus filiabus hæredibus.

Z.

ZUTPHEN vel **ZUTPHANIA**, proprius Comitatus ac civitas munita ab hac parte Rheni, est Ducatui Geldriæ incorporatus. Est autem mutatio facta in hoc Comitatu mortuo Geldriæ Duce Carolo anno Domini 1538. nam eligebatur à Proceribus *Wilhelmus, Julia Dux, Joannis III. Ducis Clivensis unicus filius* anno Domini 1539. qui erat quoque in Testamento Caroli Ducis nominatus hæres & successor in Ducatu Geldrico & Comitatu Zutphaniensi: Sed cum propterea apertum oriretur bellum inter *Carolum V. Cæsarem* (qui multum juris in eum prætendit Ducatum) & *Wilhelmum Ducem Juliacensem atque Bergensem, Comitem de Marckæ, & Ravensburgicum, Joannis III. Ducis Clivensis unicum filium,* (qui per triennium obtinebat Ducatum Geldriæ & Comitatum Zutphaniensem) & initio rem prosperè gereret juvenis Princeps *Wilhelmus,* tandem *Carolus V.* cum magno procedens exercitu, depopulatus est Ducatum Juliacensem, & invasit Geldriensem Principatum, atque ejus urbes superavit & sibi subjecit: Ideo *Wilhelmus* opera & intercessione *Hermanni Colonienfis Electoris & Henrici junioris Ducis Brunsvicensis,* patris Ducis Julii, avi Henrici Julii, reconciliatur Cæsari, & cedit à Ducatu Geldriæ & Comitatu Zutphania. Sunt etiam sub viginti annis variæ in hoc Comitatu mutationes factæ. Verus & hæreditarius ejus possessor est *Rex Hispaniæ,* qui semper arcem & urbem possedit, interdum amisit, interdum etiam statuum Hollandiæ proceres eam invaserunt. Ideo nihil est stabile nec ab omni parte beatum in hoc mundo.

De

De parvis quibusdam

WESTPHALIÆ DOMINIIS,

In quibus est aliqua mutatio facta, aut quæ aliò translata
sunt, brevis Relatio.

In litera A & B nihil habeo.

C.

CASTROP, oppidum & proprium olim *Dominium* in amplissimo Comitatu de *Marca Westphalorum*, quod adhuc hætenus propriam habuit Jurisdictionem & judicium: Est non admodum procul situm ab urbe Imperiali *Tremoniana*; vidi in Catalogo vel registro illustrium Canonissarum generosi Collegii virginum in urbe *Asfindia*, ibidem fuisse Canonissam *Margarethem natam Dominam de Castorff*. Tandem per dotalem compositionem pervenit *Dominium Castorff* ad nobiles *Dominos de Strunckede* / quibus postea Princeps patriæ, nescio quibus de causis, ademittit illud *Dominium* & Comitatu subjecit. Sic evanuit titulus istius *Dominii*, evanuerunt etiam & *Domini*, quorum nomina nulla mihi cognita sunt aut fuerunt. Sic ruunt singula & nihil est validum. De his rebus certiora dare poterunt ibidem existentes nobiles & egregii viri *Georgius Scheel*, *Archiquæstor Hordensis*, & *Casparus Schwarzium*, *patrîcius Tremoniensis*.

CRANGE, est quoque *Dominium* in eodem loco de quo dicam, quando de *Dominio Strunckede* dicturi sumus.

HORST, *Dominium* inter oppida *Asfindiam* & *Recklinchhusen* / ubi est arx pulcherrima ædificata à *Rogero Marscalco Coloniensi*, & jam illud est ad alios translatus.

OISTFREISLANDT, vel *orientalis Prysa*, continet multos minores *Dominos* vel *minora Dominia*, quibus tamen certi *paga* subsunt, in quibus plenam habent jurisdictionem *Domicelli* illi, & in his suis *Dominiis* fuit per annos centum semper varia mutatio spectata: Illos sua Germa-

Ccc cc 3

nica

nica vocant Hosselint / hoc est, *Dominos*, qui ita præsunt: Sunt autem illa *dominia* ibidem ordine existentia, *Olbersen / Gudensen / Knipensen / Inhausen / Zutheborg / Dorm / Loppersen / Petken / Loqueren / Pevesen / Uphausen & Inhausen / & plura*, quorum nomina non occurrunt: Et in his omnibus vidimus variam mutationem nostro etiam tempore.

OVEDE, fuit *Dominium in Ducatu Bergensi* inter oppida *Kattingen & Retwisch / & postea Nobiles de Eller* hoc possederunt, & de eo sibi titulum usurparunt, sed hoc *Dominium* ademit eis Princeps patriæ istius.

RUENTHAEL, arx fuit & *Dominium olim* propè urbem *Hattingen in Comitatu amplissimo de Marcka*, ad terminos Ducatus Bergensis sub *præfectura Blaudenstede / & ruine arcis* ibi adhuc extant, & ibi habitaverunt nobiles Domini, qui se scripserunt *Dominos in Ruenthal* sed eam *Comites de Marcka* destruxerunt, sic nihil est validum.

STRUNCKEDE, fuit *olim* proprium *Dominium in Westphalia*, & ad hoc pertinuit *castrum & dominium Crange / in amplissimo Comitatu de Marcka* ad milliare ab urbe *Tremonia*. Vidi in Catalogo illustrium Canonissarum generosi Collegii in *Assindia* aliquot nobiles Domicellas fuisse ibidem *Canonicas*: Ego hoc unum scio, quod *Nobiles de Strunckede* *matrimonia cum Comitum filiabus* saepe contraxerunt. Et ego ante paucos annos novi ingeniosum & doctum nobilem *Wilhelmum à Strunckede*. *Levoldus de Nortorff* scribit in *Chronico Comitum de Marcka*, quod *Engelbertus, Comes de Marcka*, *castrum Strunckede* anno Dni 1317. destruxerit, & tunc sine dubio *Dominium* istius tunc nobilibus est ablatum: Interim *readificaverunt castrum Strunckede / & nobiles in eo loco adhuc habent amplas possessiones*. Sic nihil est in hoc mundo diuturnum.

VITNICKHOFF, quondam proprium *dominium*, & arx hujus *Dominii* fuit sita ad dimidium milliare ab urbe *Assindia*, in Comitatu amplissimo de *Marcka*, ubi adhuc ejus reliquæ videntur. Fuere in aula *Colonensis Archipræsulis* *Conradi de Hoestede* / circa annum Domini 1258. *Nobiles Domini*, *Henricus de Kennenberge / & Theodorus de Vitnickhoff* fuit eques auratus. Fuerunt etiam illustres aliquot *Canonisse* in generoso Collegio *Assindienfi*, ex hac familia oriundæ: Postea in vicinia ejus loci ædificaverunt *Nobiles de Schelen arcem* & hujus *Dominii* bona aliquot possederunt.

In *Holsatia* quoque hujusmodi multa sunt, in quibus varia mutatio accidit. Nam ut de *familiis & possessionibus nobilium* (qui ea libertate suis dominiis ac bonis fruebantur, qua Comites in Germania) nihil dicam, quarum ultra centum jam planè defuisse, ut quorundam vix nomina supersint, prisca monumenta testantur; Ipsam *Holsatiæ* regionem solum inspiciamus, quæ ab eo tempore, quo certæ cujusdam provinciæ speciem accepit, ac unde certa aliquæ hujus rei memoria peti potest, quatuor distinctis familiis paruit. *Primi Holsatia sive Nordalbingia Domini* I. fuerunt *Saxones*, & quidem *progenitores Wedekindi* & hujus posterii, ex quibus *Impp. Otto, Henricus Anceps, Otto I. cognomento magnus, Otto II. & Otto III.* qui omnes successione eandem sibi vendicarunt. Continuis autem ferè bellis, obsidionibus & irruptionibus, in confinibus *urbis Slesvicensis*, sub dictis Imperatoribus hæ gentes (quæ à morte *Caroli ac Ludovici pii Impp. Holsatia, Stormaria, Wagria & Dithmarsia* vocatæ sunt) à *Slavis, Vandalis, ac Regibus Dania* exagitatæ fuerunt 150. integros annos, donec *Otto Imperator Hermann*o Billungio, *Nobili Lunnaburgensi* II. eas unà cum patria in feudum sub Comitatus titulo concessit.

Præterea harum ditionum *Dynastia ad Comites Schowenburgenses* per- III. venit à *Lothario* illis donata, qui virginem ex *Billungiorum* familia, cum mascula nulla proles superesset, duxit, & sic harum regionum Dominus factus est. Unde quoque accidit, ut ex hac familia orti *Comites se Schowenburgi & Holsatia* scripserint.

Denique *Adolpho ultimo ex Comitibus Schowenburgensibus, Comite* IV. *Holsatia* (qui per multos annos cum *Regibus Dania de Ducatu Slesvicensi* contendens, varia ac diversa bella gessit, in quibus fratrem suum seniore, *Henricum* vulneratum antè *Flensburgum* amisit, & tandem eundem Ducatum in feudum accepit) mortuo; hæ regiones ad ejus sororis *Heilwigis* filium, *Christianum I. Comitem Oldenburgensem*, cujus majores è *Regibus Saxonia & linea Wedekindi* sunt orti, & sic ad veros & veteres hæredes, electione ac transactione cum *Comitibus Schowenburgensibus* facta, redierunt. Hujus *Christiani* rogatu illas *Ducatum nomine Fredericus III. Imperator* donavit, à quo *Christiano* aliquot proximi *Reges Dania, & iidem Holsatiæ Duces* descenderunt, sub quorum tutela etiamnum feliciter hæ terræ acquiescunt. Verùm hæc & alia tu, *Illustris Ranzov*, optimè nosti, quem nihil hujusmodi fugit,

Atquæ hæc humanarum rerum vicissitudo est ac inconstantia, quæ ut despicienda est : Sic ad superna ista ac cœlestia regna, quæ sine mutationibus, sine fine manent semper firma & inconcussa, unicè ac indefesso studio est suspiciendum suspirandumque. Quod ipsum te quoque, Generose senex, assiduè facitare, argumento est evidenti pulcherri-
mum illud Emblema tuum : *Dies mortis aterna vita natalis est* : Cujus picturam hic Typus exhibet.

Hoc Emblema cùm multis doctissimorum hominum carminibus elegantissimis illustratum sit, præcipua ex iis clausulæ loco subjicere placuit.

NICOL. REUSNERUS.

Summa dies mortis, vitæ natalis habetur
Æternæ: Si vis vivere, disce mori.

Idem.

Mors hominem mortis pariter morbi que periclis
Subtrahit, & vitæ certa fit arrhanovæ.

ALBERTUS LEMEIERUS.

Grana velut putrefacta novas meditantur aristas,
Corpus sic gignent ossa sepulta novum.
Nempè ex interitu fuit instauratio nostri,
Principiumque boni finis acerbus habet.

PETRUS LINDENBERGIUS.

Mors, quæ corporeæ est hujus destructio massæ,
Janua ea est vitæ principiumque novæ.

Idem

Idem.

Transitus è vivis vitæ cælestis origo est,
Qui Christo didicit viverere, vivit homo.

Idem.

Lux ea mortalis, quâ ducitur ultima vitæ,
Rursum natalis ducitur esse novæ.

HERMANNUS EMBSICHOVIUS.

Nascendo morimur, vita altera morte paratur,
Vita hæc mors, mortis funera finis erunt.

PAULUS ab / Th. D.

Viventes morimur, morientes vivimus, ergò
Vive memor mortis, mortemque pavescere noli.
Vita malis plena est, pia mors pretiosa quies est.
Vitam mors sequitur, sed mortem vita beata.
Mors nobis lucrum, quia vita est CHRISTUS JESUS.

BONIFACIUS CALENIUS.

Qui moritur Domino, mors sua vita pia est.

PRUDENTIUS.

Mors hæc reparatio vitæ est.

Ejusdem RANZOVII Symboli
æquipollentiæ.

Mors vitæ principium,
Interitus restaurat.
Corruptio generat.
Finis præteriti, principium futuri.
Ddd dd

Vi-

Victurus morere.

Miseria felicitatem parit.

Τὸ παρὸν εἶδεν τὸδε μέλλον πάντα.

Futura præsentia non videbunt, sed præsentia futura.

D. BERNHARDUS.

Mors piorum est finis malorum & janua ad vitam.

CICERO.

Mors beatæ vitæ initium.

Epaminondas Thebanus apud Valerium

lib. 3. jam moriturus.

Non finis, commilitones, meæ vitæ, sed melius & altius initium advenit; Nunc enim vester Epaminondas nascitur, quia moritur.

RANZOVIORUM INSIGNIA.

RANZOVIAE gentis sunt hæc Insignia: cujus

In galea Martis cornua robur habent.

Una quid est albo quòd pars nitet, altera rubro?

Arma Duces belli, paxque togata decent.

Area cur non est facie insignita ferarum,

Nobilium clypeis quòd decor esse solet?

Quem Pietas, animi Candor, quem conscia famæ

Nobilitat virtus, nobilis ille fatis.

LIPSIÆ,

Ex Officina Typographica ABRAHAMI LAMBERGI.

Anno 1592.

PARS

PARS PRIMA
**HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ
RENATI EVANGELII**

Per
**INFERIOREM SAXONIAM
& WESTPHALIAM,**

Quæ continet Narrationem certam,
Quomodo in singulis INFERIORIS SAXONIAE & WEST-
PHALIAE COMITATIBUS & DOMINIIS
CURSUS EVANGELII

SUCCESSUM & PROGRESSUM HABUERIT, ADDITIS SIN-
GULIS CIRCUMSTANTIIS,

AUCTORE
HERMANNO HAMELMANNO, Licent.
& Superintendente Ecclesiarum Comitatus
Altenburgici.

Anno 1586.

Ddd dd 2.

Sex

Sex sunt hujus
HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ
RENATI EVANGELII

Per
Saxoniam Inferiorem & Westphaliā PARTES:
Quarum

PRIMA jam evulgatur.

SECUNDA continet *Historiam Renati Evangelii per Inferiorem Saxoniam* in Ducatibus BRUNSVICENSI & LUNEBURGENSEI, & in CIVITATIBUS SAXONIÆ PRÆCIPUIS.

TERTIA continet historiam renati Evangelii & certaminum in Ecclesia BREMENSI, & quomodo VERDÆ, STADÆ, & NORT-HUSÆ sit renatum Evangelium.

QUARTA complectitur *historiam renati Evangelii* in quatuor EPI-SCOPATIBUS *Westphaliæ*, & eorum præcipuis urbibus: ut MONASTERIO, OSNABURGA, PADERBORNA & MINDA, HUXARIAQUE & aliis.

QUINTA comprehendit *historiam renati Evangelii*, & de variis mutationibus & agitatibus consiliis nomine *reformatæ Religionis* in Aula CLIVENSI & BERGENSI, &c.

SEXTA describit *historiam renati Evangelii* in urbibus, Ducali aula Clivenfi & Bergenfi subditis: ut SUSATO, WESALIA, ASSINDIA, HERVORDIA.

Specta-

SPECTABILIBUS,

CONSULTISSIMIS, EGREGIIS, EXIMIIS, ERUDITIONE,
& VIRTUTE PRÆSTANTIBUS DOMINIS,Domino LAURENTIO SCHRADERO, LL. Li-
centiato, *Consiliario Ditionis Osnaburgensis, &c,*Domino THEODORO ab **ESSEN**
*Zedichio, Quæstori ditionali, &*Domino STATIO REINEKINGIO,
*Judici ditionali & simul Consiliariis in di-
tione Jbeverensi,*Domino HERMANNO PRUNSEKENO,
*Præcipuo Consiliario & Generali Judici ditionum
Esensis & Witmundensis,*Domino DEPIO PFLUGERO,
*Consiliario & Secretario Incltyti Comitit Lippiensis Domini
SIMONIS, &c. Affini suo,*Domino JOHANNI BUSCHMANNO,
*Consiliario & Quæstori Comitatus Delmenhorstani,*Domino HERMANNO WITVOGELEO,
*Quæstori in Ubelgunnen / compatri suo, &*Domino HARCONI HERZENO,
*Phrisio præfecto in Buerhave*DOMINIS & PATRONIS suis semper & perpetuo summa
observantia colendis S. in CHRISTO dicit

H. H. Lic.

Magnifici, Consultissimi, Egregii & Eximii Domini, patroni colendi.
Si olim multi literatissimi & præstantissimi, inter Ethnicos in extremis
tenebris ambulantes, viri tam apud Græcos quàm Latinos in hoc
toti incubuerunt, ut res præclara à fortibus Heroibus gesta, & acta celebra li-
bris & certis monumentis commendarentur, & sic pia posteritati consecraren-
tur, quò memoria celebrum virorum & de Republica benemerentium atque

Ddd dd 3

pro

pro focis & aris patris legitimè certantium non exstingueretur, sed potius perpetuò duraret. Quanto magis illud revera censeamus posteritati sancta (se tamen quæ erit) re ipsa consecrandum esse, quod ad edificationem Ecclesiæ cedit, hoc est, ut recensatur & describatur, quomodo nostri parentes antea in densis Papalis carnificinæ tenebris sedentes, tandem mirabiliter ad lucem Evangelii pervenerint, & ut innotescat, quorum opera per DEI gratiam ad veritatis cognitionem ex mendaciis emersi, sint deducti. Sicut igitur Moyses historiam Ecclesiæ DEI in veteri Testamento incepit, & illa in historiis & libris Josuæ, Judicum, Regum, & in scriptis Prophetis ordine deducta est usque ad adventum CHRISTI, & deinde quid paucis ante Christi Salvatoris adventum sæculis actum sit libri Machabæorum & deinde Josephi Judaicæ Antiquitates testentur: quid igitur obstat, ut nobis non liceat ordine describere historiam Ecclesiasticam renati nostro tempore vel parentum nostrorum ævo Evangelii?

Nonne Evangelistæ ordine Salvatoris non solum res gestas sed etiam præcipuarum personarum acta, sermones & colloquia cum CHRISTO habita recensuerunt? Quomodo initium, progressum & successum Apostolica Ecclesiæ in Actis suis Lucas Evangelista descripsit, quis hoc non videt ex iis, qui nunquam sacras literas legerunt? Ideo nec mihi vitio vertatur, si ego de initio renati & primò plantati Evangelii in his regionibus Inferioris Saxoniae & Westphaliæ, & de ejus cursu, successu & progressu historiam Ecclesiasticam congeram? Nonne postea post Apostolos Egesippus, Irenæus, Eusebius, Rufinus, Socrates, Sozomenus, Theodoretus, Evagrius, Theodorus collector, Orosius, Gregorius magnus in Dialogis, Calliodorus, & Nicephorus Callistus, Zonaras, Cedrenus & multi alij pertexuerunt historias Ecclesiæ? Nonne Epiphanius, Augustinus & Philastrius præcipuas hæreses & earum auctores & propagatores ordine recensuerunt. Quid igitur obstat, ut nobis non concederetur similiratione contexere historiam? Annon exstant acta conciliorum omnium certis Tomis comprehensa? Annon Platina & postea etiam Blondus diligenter descripsit Romanorum Pontificum & quidem non minus malorum quam bonorum nomina & vitam? Ideo merito mihi conceditur describere historiam sacram renati nostro tempore Evangelii.

Cum igitur veterum patrum vestigia ingressus sim, & sic describerim pro mea simplicitate & ruditate (agnosco enim meam in stylo infantiam, rusticitatem

tatem & negligentiam) historiam Ecclesiæ restauratæ, quam in sex partes dividendam duxi, volui *Vest. Mag. & Excell.* quæ jam in potissimis Comitibus & Dominiis Inferioris Saxonie imprimis verò Westphaliæ, (quarum Regionum Ecclesias renovatas describimus in hac prima parte) præcipuas dignitates obtinent, nostram primam hujus historia sacra partem reverenter consecrare. Censebam enim mihi jam cano, & ministerium Ecclesiasticum ultra annos 56. exercenti, propediem moriendum esse: Ideo semper optavi & adhuc opto, ut saltem aliqua hujus nostræ historia partes, si plane non omnes ante meum ex hac vita discessum in publicum prodirent: Et ut sub aliorum patrocinioprodiere possent, *V. Mag. & Excell.* mihi patronos, ut viros dignitate, virtute, eruditione, experientia atque pietate excellentes, delegi, sub quorum nomine hac nostræ prima pars prodire posset.

Te verò, clarissime & in aula Cæsarea & Electorum ac Principum multorum versatissime Domine LAURENTI SCHRADERE, sci plurimorum actorum cognitione & historiis delectari, & in indagatione antiquitatis versari, re ipsa & præsens jam aliquoties didici, &, plenius inspecta tua Splendida Bibliotheca, in mea patria cognovi, taceo, quod magnorum usu præditus sis & liberalis studiosorum fautor habearis: Ideo spero hanc primam nostræ historiæ partem, (quia & vestra *Excell. Illustribus Comitibus* inservit) fore gratam tuæ pietati: Quæ etiam circuli Westphalici generalem Commissarium agit.

Potestis etiam vos Eximii, egregii & multis modis cultissimi viri, D. Quæstor Zedichi & D. Judex Stati, ex hac nostræ primæ parte hujus historia *V. Humanitatibus* similiter inscripta, cognoscere, quomodo non solum in Altenburgensi & Delmenhorstano Comitatu renatum sit Evangelium JESU CHRISTI, sed etiam considerare, quomodo in vestra illa ditione Jheverensi, quæ modo Inclyto nostro Domino, Domino JOHANNI, Comiti Altenburgico & Delmenhorstano paret, initium veræ doctrinæ sumpserit. & progressum sub Generosa Domina MARIA, felicitis memoria, habuerit: Et certe plurimum in ea re laboravit tuus, THEODORE Quæstor, patruus & alter parens Dominus Romerus Zedichius, vir integerrimus & præstantissimus, (sicut in hac parte videre licebit) ut cursum suum veræ doctrinæ in Ditione Jheverensi obtineret, & literæ florerent, literæque in pretio essent. Cum igitur iste tuus patruus tam bene sit de Republica & Ecclesiis atque Scholis meritus, spero itaque & T. H. nostram hanc dedicationem non solum propter
pa-

patrum Romerum Zedichium, quem honoris causa nominamus, sed quod sciam te tuumque collegam, STATIUM REINEKINGIUM Judicem, historiis & cognitione antiquitatis sese oblectare, & piis pastoribus benefacere, gratam fore.

Habes etiam hic, consultissime PRUNSEKENE Judex, popularis mihi & amice vetus, quomodo tui Illustris & generosi Domini avus Inclitus Dn. ENNO, cujus vester modernus Comes Dn. ENNO nomen gloriosum splendide refert, magna cura per Orientalem Phrisiam, Evangelium de JESU CHRISTO plantari curaverit, & quatenus seclis variis resistere conatus sit: Deinde hic quoque leget V. H. qua ratione in vestra ditione Esensi, & in Retbergenfi Comitatu, & in Dominio Witmundano (quia in his ditionibus & praeipuum Consiliarium & Judicem syncerum agis) Evangelii doctrina propagata sit: Ideo speramus nostrae historiae primam partem tibi, ut viro multis modis praestantissimo, & à seclis Sacramentariorum alienissimo, veroque verae religionis cultori, fore gratam.

Atque sanè, Domine Affinis colende & ornatissime vir, Dn. DEPPI, leget similiter vestra praestantia in hac parte vobis quoque simul inscripta, quid sub Inclitis Dominis Comitibus de Lippia, Domino BERNHARDO & Domino HERMANNO SIMONE fratribus & Domino SIMONE (vestro modo Domino) filio Domino Bernhardi, cujus tu & Consiliarium & Secretarium agis, in causa verae religionis diversis temporibus actum sit, nostrum laborem tuo Nobilissimo Domino & tibi fore gratum, & cum sciam te obeundis legationibus & historiis legendis gravibusque negotiis implicatum, non dubito etiam, quin nostrum hunc librum pro tua pietate & humanitate sis grato animo amplexurus.

Imo Domine BUSCHMANNE Quæstor sagacissime, hic videbit T. P. qua est patria & patriarum rerum atque historiarum in patria nostra gestarum studiosa, quatenus & in tua patria (quæ est Comitatus Lippiacus, & in Comitatu simul Altenburgico & Delmenhorstano, ubi tu Consiliarii & Quæstoris officium cum honore sustines, Evangelii doctrina & suum initium habuerit, & deinceps quomodo propagata sit: Quod nostrum officium & tibi, ut viro humanissimo, & multis aliis in nostra patria gratum fore existimo.

Sic quoque & tuum HERMANNE compater, vir industrio ingenio & opera prestans, nomen in hac nostra Dedicatoria Epistola aliis celebribus viris (quibus hac pars tecum similiter inscripta est) adungere volui, primò quod sciam, te non solum amare veram doctrinam & pios Pastores) quod non obscure mihi meus affinis & compater venerandus & dotibus eximius Jodocus Meibomius saepe solet indicare) sed quod etiam historiis & earum lectione plurimum reficiaris, & scio te de multis Ecclesia veteris & nostra aetatis Ecclesiarum negotiis, certaminibus & statu, tam cum nobili & prestantissimo vestro Satrapa, usu rerum & integritate conspicuo Domino Bernhardo à Reigleben (qui quoque hic inveniet aliquam patriarum suarum Ecclesiarum descriptionem) quam cum consultissimo & literatissimo LL. Licentiato, Altenburgico consiliario praecipuo Domino Bernhardo Bouwero, amico nostro summo, saepe conferre: Ideo etiam hic cum multis aliis hic inspicies historiam renati Evangelii per hunc nostrum laudatissimum Comitatum, qua ut spero non displicebit tibi.

Scio etiam Domine HARCO HERZENE, te ut virum doctum & Juris Candidatum lectione historiarum delectari, & spero te quoque libenter lecturum hic, quomodo in tua patria renatum sit Evangelium. Itaque spero meum laborem tibi ut homini cordato & sapienti non ingratum fore.

Accipite ergo vos omnes celebres & laudatissimi viri, quibus hic noster labor est reverenter modo inscriptus (labor certe magnis sudoribus & sumptibus congestus) hanc primam partem hilari vultu, & sibi V. Excell. & Magn. singulatim HAMELMANNUM tanquam suum clientem commendatum habeat. CHRISTO JESU vos omnes meis precibus commendo: Raptim Aldenburgi Anno Domini 1585.

Vest. Excell. & Mag.

observans

HERMANNUS HAMELMANNUS,
Licentiat.

Ecc ee

LECTO-

LECTORI

Salutem dicit

HERMANNUS HAMELMANNUS,

Licentiatus.

Etsi sciam multos natos etiam inter nostræ Religionis, doctrinæ & professionis homines fore, qui maiorem in hac *nostra historia Ecclesiastica per sex partes divisa* Personarum delectum desideraturi sint, & in ea hoc cavillando reprehensuri, quod ita quosvis nominatim expresserim, cum tantum præcipuos quosque certaminibus, martyriis & aliis præcipuis dotibus præcellentes pro more veterum Historiarum Ecclesiæ, præteritis vulgaribus, describere debuissim: Quoniam, inquit, scriptores Ecclesiasticarum historiarum solent solos præcipuarum Ecclesiarum Episcopos & quidem paucos, præsertim doctrina, meritis aut confessione & martyriis insignes nominare: Et deinde jejunam styli & dictionis sterilitatem carpere non desistent: Tamen licet in dedicatoria Epistola hæc utcumque divulgata sint, sic respondeo, fateor & quidem ingenuè, me styli & sermonis latini negligentem esse, & ita rebus ipsis intentum, ut nunquam cogitem de verborum collocacione: Et in hac re agnosco meum vitium: Sicut non ita excelluerunt styli elegantia & sermonis ornatu *Wedekindus, Corbiensis Monachus, Saxo Grammaticus, Joannes Nanclerus & Albertus Kranzius* in suis politicis historiis describendis, sic ego quoque simplici dictione nostras describo historias. Imo sicut in historiis Ecclesiæ pertexendis *Propheta, Evangelista & Apostoli* non affectata sed plana & humili dictione usi sunt, sic & *Hamelmannus* humi repit, nec le stylo effert. Nam veluti plurimi historiæ Ecclesiasticæ scriptores *apud Latinos vix Latino*, & ne dicam barbaro sermone res gravissimas descripserunt, si *Hermanni Contracti Chronologiam* inspiciamus, si *Vicentii speculum* consideremus, si *Ansonini historiam Ecclesiasticam & Kranzii Metropolim* intueamur, ideo etiam nec mihi vitio vertatur, si Grammatica dictione & humili oratione res magnas possim piæ posteritati commendare. Quod ad alterum objectum attinet, quasi nonnulli fortè dicturi sint, me sine personarum delectu multa confuse in has nostras partes congestisse, & quosvis sine magno discrimine nominasse, cum saltem paucos & præcipuos confessione, meritis, certaminibus & martyriis insignes exprimere debuissim; His sic

sic breviter occurro: *Septem Diaconi in Actis* nominatim exprimuntur à *Luca Evangelista*, & exceptis *Stephano* & *Philippo* nihil de memorabilibus illorum factis exprimitur, & interea nomina istorum aperte exprimuntur, & nos non debeamus piorum Ecclesiæ DEI & Evangelii de JESU CHRISTO ministrorum nomina exprimere? Pergit *Lucas* describere *Ecclesia Antiochena* Doctores, & post *Paulum* & *Barrabam* Apostolos gloriosos & illustres recenset *Simonem nigrum*, *Lucium Cyrenensem* & *Manaem* quondam *Herodis collectaneum*, & licet illustria *Pauli* & *Barraba* Apostolorum acta diligenter recenset, eorum conciones & pericula certaminaque describat, tamen de istis tribus nihil amplius scribit, nisi quod ab eo nominentur ut Christi in Ecclesia DEI ministri: Et interim ego supprimerem piorum Ecclesiæ ministrorum nomina? *Paulus Alexandri* meminit *Actorum* 19. & *Romanorum* 16. fit mentio *Andronici* & *Junia*, ut præcipuorum Apostolorum, & tamen nusquam in sacris literis de ipsorum meritis, certaminibus & martyriis legitur. Adde quod ibidem *Ampliam*, *Urbanum*, *Stachyn*, *Apellam*, *Aristobulum*, *Narcissum*, *Tryphanam*, *Rufum*, *Phlegontem*, *Hermam*, *Patrobam*, *Mercurium*, *Philologum*, *Juliam*, *Nereum*, &c. expresse nominat, & fit etiam ibi mentio *Lucii*, *Jasonis*, *Sosipatris*, *Caji* & *Eracli*, & tamen de illorum celebribus actis nullibi legitur in sacris literis, nec in Autenticis scriptis exprimitur quicquam de istorum meritis, certaminibus & martyriis. 1 *Corinth.* 1. meminit *Paulus Chloa*, *Crispi*, *Caji*. Titum 3. *Zena*, *Secundi* *Actorum* 20. *Eubuli* & *Pudentis* 2 *Timoth.* 4. *Iusti* *Actorum* 18. *Theophili* *Actorum* 1. & *Lucæ* 1. fit mentio: Sicut & *Caji* & *Demetrii* 3. *Joan.* 1. Et quid quæso de istorum actis, factis, certaminibus, exiliis, meritis & martyribus legitur? *Polycrates* apud *Eusebium* in sua *historia Ecclesiastica* cum *Melitone Papyrium* conjungit, & nomen ejus solum ponit: Sic *Dionysius Corinthæus* apud eundem mentionem facit *Bacchilydis* & *Elpisti*: Quot quæso Episcoporum & Doctorum Ecclesiæ nomina, quæ diversis Synodis & Conciliis subscribere extant in *Tomis conciliorum*? Cum tamen de majori eorum parte, qui, quales fuerint, & quid præstiterint, nullibi legatur. Meminit *Nicephorus Callistus* in sua *historia Ecclesiastica* lib. 3. *Pancrati*, sed quis & ubi fuerit non meminit, nisi quod *Petri discipulum* dicat. Hæc volui breviter, ut cavillatorum objectis occurrerem, recitare, cum alioqui similia testimonia & exempla ad mille usque ex historiis proferre potuissem, sed hæc sufficiant. Vale Christiane lector in CHRISTO.

PARS PRIMA

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ
RENATI

IN DUCATIBUS, COMITATIBUS, EPISCOPATIBUS & CIVITATIBUS

Inferioris Saxonie & Westphaliae

EVANGELII de JESU CHRISTO,

Quæ continet integram historiam renati Evangelii per
Comitatus diversos utriusque Regionis.ECCLESIASTICA HISTORIA
RENATI EVANGELII.

In Antiquissimo COMITATU ALTENBURGENSI.

Mortuo Joanne Magnanimo Comite, qui erat Dni Gerhardi bellicosi filius, & horum modernorum Illustrium Comitum & Dni Joannis & Dni Anthonii avus, suscepit cum seniore filio Joanne, vidua Principissa Domina Anna, nata ex veteri Illustrissimorum Principum de Unholst familia, gubernationem ditionum, matrona quidem natura verè pia, proba, casta, misericors, sed eadem vehementer erat infensa veræ religioni vel doctrinæ per D. Lutherum propagatæ, nec illius psalmodiæ sacræ ac Germanicæ modulationem ferre potuit vel in templis vel etiam in ullis ædibus: & habebat sibi applausores filios natu majores, ut Joannem & Georgium Comites: interim Juniores duo fratres, ut Christofferus, (qui aliquandiu in Scholis bene versatus fuerat & postea etiam militiam exercuit) & Antonius Comites Altenburgici & Delmenhorstani, ingeniosi & perspicaces Heroes, valde doctrinâ à Doct. Martino Luthero propagata delectabantur, & libri Lutheri atque primi loci Communes Philippi Melanthonis diligenter legebantur à Christoffero Comite, & uterque plurimum cantibus Germanicorum psalmorum à Luthero nunc evulgatorum, oblectaba-

tabatur. *Primi vero in Phrisia Butjada Evangelista erant circa annum Domini 1525. 1526. & 1527. M. Edo Bolingus, pastor in Esensham / deinde Edo Jolricus Stithardi pater pastor in Rodenkirchen: Item in Ammerlandia Johannes Hechlerus in Ewischenan / & Hermannus Crispinus in Ederoech / Pastores, qui propterea in discrimen apud Illustrem viduam D. Annam veniebant. Accidit etiam, dum aliquantulum purius doceret Walterus Renzelmannus doctrinam Evangelii in Ecclesia civitatis Altenburgensis, & inciperet psalmos Germanicos cantillare imprimis hos: Nun bitten wir den heiligen Geist. Item / Wir glauben / und: Disi seynd die heiligen zehen Gesott / quo nomine gaviter accusabatur apud Illustrem Dominam per Deanum & Capitulares, & in periculo erat) ut prædicta Domina imprimis tuderet istum propterea in exilium mittere: Ne tamen Juniores filios plane offenderet, amovit quidem eum ab officio in Ecclesia Altenburgensi, sed hunc Walterum Renzelmannum interea præfecit Parochia zum Troche / quæ est in Phrisia Statlandia, ubi ipsi Johannes Hixenus socer ejus successit: Per hoc institutum magis ad Evangelii doctrinam propagandam inflammabantur Juniores Domini ac Comites Dominus Christofferus & Dominus Antonius, & viduæ matris conatum imprimis improbabant, imò ex matris Generosissimæ manibus eripiunt Bolingum & Edonem Jolricum imprimis Hechlerum virum doctum, atque dum Witteberga se domum reciperet Magister Ummius Ulricus Ilckzenus, Phrisius Statlandus, & jam se in amicitiam docti & veræ religionis amanissimi Herois Christofferi Comitis Altenburgici insinuaret, à quo deprendeabatur ille Ummius doctus, studiosus, lectionis ac eruditionis mulæ, fuit de consilio fratris Comitis Antonii autor & hortator M. Ummio, & monachos terminarios & sacellanum, ut crassos & indoctos Papistas, non tantum reprehenderet, sed etiam ad publicam disputationem provocaret: M. Ummius, homo animosus & veræ religionis doctrina arumque cognitione atque linguarum peritia tinctus (qui antea prælegebat multis auditoribus Horatium Wittenberga, ubi ultra quinquennium æferat) omnia ista in effectum produxit, ut aliquoties monachorum terminariorum & sacellanorum conciones idolatricas & prorsus ineptis reprehenderet, atque eos ad disputationem habendam provocaret: Verum ex istis omnibus nemo audebat in lucem prodire, quia omnes indocti erant. Itaque statim, quando hoc cognosceret Dominus Christofferus, qui alioqui volebat præsidere colloquio) non tantum hoc matri duæ suisque fratribus Dno Joanni & Dno Georgio objecit, sed eò negotium*

tinum cum fratre Antonio deduxit, ut *M. Ummium* protruderet in *suggestum*: Ita *Ummius* anno Dni 1528. animatus à Generosis Comitibus fratribus junioribus ascendit *suggestum*, & loco excusationis sic est orationem suam exorsus: Postquam monachi lucem fugiant, & omnes, quotquot hic sunt Sacrificuli papales, idem faciant, nec aliquis sit inter eos, qui contra me ausit prodire in publicum, ut suas impietates defendat, licet omnes & singulos ad publicam disputationem ego aliquoties provocaverim, sic me modo conscientia cogit, ut hanc unam nostræ patriæ urbem, in qua video omnes cives flagrare hîc desiderio & cognitione Evangelii Christi, luce veræ doctrinæ accendam, & monachorum crassos errores refutem: Sic feliciter incepit, & Germanicos psalmos cum populo cecinit *Ummius*. Cùm ita aliquoties publice in Ecclesia Altenburgensi docuisset Evangelium, & Papisticas Superstitiones atque impietates demonstrasset refutassetque, en ibi *Principissa vidua cum filio majore Comite Joanne* tenens gubernacula (quæ erat ad Papistica sacra & Pontificiorum doctrinam, in qua & nata & educata erat, assuefacta, & sinebat sibi persuaderi à monachis & sacrificis, quasi Lutheri doctrina summa esset hæresis) per monachos & canonicos inflammata & ad furorem usque excitata, missis præcipuis ministris ad *Ummium* minaciter ei mandat, ne quicquam istorum in Ecclesia tentet, sed sacra & *suggestum* cum templo & choro Canonicis, Vicariis & Monachis relinquat, se ex urbe conferat, & nisi hæc fecerit Dominam id graviter cum suo filio *Comite Joanne, ut gubernatore, vindicaturam*. Contra vehementer apud ipsum instant Generosi fratres Dominus *Christofferus* & Dominus *Antonius*, eumque urgent, ut in proposito pergat, nec se sinat illustri ipsorum matris ut foeminæ minis terreri: Ibi duorum Comitum monitis excitatus aliquoties antevertit monachum, & aliquando monachum ingredientem *suggestum* apprehensa cuculla detrahit *Ummius*, seque in ejus locum reponit, pieque de præcipuis doctrinæ partibus plebem docuit & informavit. Ibi ipse *Ummius* quotidie novis horrendisque minis, atque inhibitionibus nomine Dominae zelose non secundum veram scientiam, premitur, & ipsi insidiæ struuntur, quod aut caperetur, aut subito casu periret, vel ut aliquid infortunij accideret ei, quo sic ipsius conciones & pia exercitia intermitterentur: Attamen ipse non destitit in habendis concionibus & psalmis Germanicis canendis, tandem literis Principissæ & per ejus legatos ut *turbator Politia & Ecclesia Ecclesiasticique ordinis, tanquam seditiosus* accu-

accuſatur & ad ſuos filios generoſos Comites graviter deſertur : Ad matrem ſtatim acceſſerunt fratres duo majores Dominus *Joannes* & *Georgius*, verum cum ipſi ſe in negotio religionis paululum opponerent, juniores fratres Dominus *Chriſtopherus* & Dominus *Antonius* Comites, tantum reſtiterunt, ibi mater *Principiſſa* ſtatim eos ut juvenes & nihil intelligentes duriter excepit & graviter cum ipſis expoſtulavit : Ideo ne matrem nimium offenderent & in ſe concitatus exaſperarent, remiſſius in hoc religionis negotio agebant : Ita in majori hærebat *Ulmii* periculo, & interdium non minus quam noctu in ſummo verſabatur discrimine : Itaque ſecum anxius & ſollicitus (licet non deſiſteret à propoſito, ſed fortiter concionando pergeret) dubiusque quid faciendum eſſet perpendens, nunc in ſylvis nunc in paſcuis meditabundus verſabatur, & ſecum concludebat de mutando loco & fuga adornanda, ecce ibi *Ulmio* de talibus rebus ſollicite cogitanti atque ſtrenuè oranti, omniaque in triſticia & mœrore perpendenti, à tergo elegans famina aſtat, quæ cum ipſum attigſſet dixit : Confortare in Domino, qui tibi adervit ſuo Spiritu, ut habeas ſucceſſum & progreſſum, ideo pergas animoſe, & his dictis mox evanuit : Statim libi, poſtquam ad ſe rediſſet, perſuadet ſe ab angelo Domini confirmatum eſſe, & ingreſſus urbem magno labore pergebat : Eſſi ſæpius interpellaretur à Domina in ipſum per monachos & ſacrificos excitata, tamen ab eo tempore ſemper reſpondit, ſe non intermiſſurum ſuas conciones, ſi etiam videret ignem accenſum, in quem conjiciendus eſſet : Cum vero Domina videret pertinacem eſſe in propoſito *Ulmium*, dicebat ipſum obſtinacem & induratum eſſe hæreticum, & ſic paululum quievit, & mox quoque Domina vitam cum morte commutavit. Interea mox depoſuit gubernationem propter certas cauſas ſenior fratrum Dominus *Joannes*, quam ſtatim derivatam voluit in juniorem fratrem Comitem *Antonium* Dominus *Chriſtopherus*, & hæc res ſucceſſum habuit. Venit interea *Altenburgum* *Matthias Alardus Brugenſis*, recenſe ex cœnobio quodam elapſus, vir non uſque adeo doctus, ſed probus, & pro Belgarum more diſertus & ſonoram habens vocem : Is offert ſuam operam *Altenburgenſibus* : Poſtquam vero aliquoties concionatus eſſet, & diu hæreret *Altenburgi*, eò deduxit negotium Mag. *Ulmii Ilckzenus*, ut locum & vocationem ibi obtineret *Matthias Alardus*, qui diligenter legit *Biblia* & *Scripta Lutheri*, atque donis docendi ſuperavit quidem *Ulmium*, licet hic altero videlicet *Alardo* longè doctior & linguarum peritior eſſet, atque in ſuis concionibus, quæ doctis

magis

magis quadrabant quam imperitæ plebi, multa adagia, historias & res gestas ex politicis scriptoribus adferebat: Etsi isti duo Ecclesiæ ministri, postquam se aliò conferret Comes Christofferus, docerent quidem in templo sub gubernatione Comitis Antonii: Tamen pro se retinuerunt in suum usum Canonici & Vicarii alique Sacrifici & monachi locum chori, in quo adhuc Missas & Vigiliis, horas canonicas, Invocationes Sanctorum suis votibus exercebant, donec rediret Comes Christofferus, ipsi reverso totum negotium exponunt Umnius & Alardus: Ibi Dominus Christofferus ut ingeniosus Heros, qui totum negotium probè intellexit, permovet fratrem Dominum Antonium, ut curet ista aboleri & prohiberi: Interim quoque reliqui duo fratres Seniores ut Dominus Joannes & Dominus Georgius Comites suasu fratris Domini Christofferi facti sunt æquiores Evangelicæ doctrinæ atque duobus prædictis Christi ministris: Imo posterior (videlicet Georgius) adeo postea ardebat amore veræ doctrinæ, ut propria manu tota Biblia describeret, in eum finem, quò ipsi textus familiarior esset: Fit ita publicum Decretum à Comite Antonio, ut ubique in Comitatu Altenburgensi & in ipsa urbe aboleantur Missæ, Sacrificia, Vigiliæ, Invocationes Sanctorum, peregrinationes, Aqua lustralis & aliarum impiarum ceremoniarum abusus, ut in urbe Canonici & Vicarii saltem Psalmos de tempore & hymnos & collectas quotidie bis canerent cum piis sequentiis, antiphonis & responsoriis. Id quidem cum in effectum producerent Canonici, tamen pro se retinuerunt usum chori: Etsi vero jam omnibus injunctum esset pastoribus, ut juxta doctrinam Augustanæ Confessionis conciones suas & exercitia Ecclesiastica formarent, tamen cum ministris Ecclesiæ nulla certa forma & ordinatio proponeretur, juxta quam & docerent & ritus sacros administrarent, ideo in diversis locis magna diversitas inveniebatur. Dum vero, ut diximus, Sacrifici chorum suis clamoribus occuparent, multum impediabantur Umnius & Matthias in suis Sacris ritè & commodè peragendis: Accessit etiam id incommodi, quod Matthias in nullis Scholis & Ecclesiis Evangelicis vel Augustanam confessionem sequentibus versatus esset: Itaque ipsi inferiorem templi Altenburgensis partem occupantes, uno aut altero præmissò psalmo, eoque decantato, inceperunt concionari, & postea lectis cœnæ verbis hinc inde confusim absque ordine populum communicare: In ista etiam consuetudine jam demortuis Canonici & Vicariis, ne quid novi introducere viderentur, & ne sic simplex plebs offendi posset, perstiterunt usque ad mortem: Nec etiam retinuerunt privatum examen vel absolutionem

tionem privatam, quam imprimis neglexit *Matthias*. His vero ministris verbi senescentibus & *Ummio* laborante expedire altero, accessit collega *Hermannus Cremes*, antea Castrensis concionator, qui istorum formam retinuit: Tamen illis demortuis, ut *Ummio* & *Matthia* datur *Cremeti* collega *Hermannus Blome* homo in sacris parum versatus & curiosis artibus deditus. Ibi uterque in recepta forma docendi & Sacramenta administrandi ceremoniasque exercendi perstitit. Interim hoc non est suppressendum de prioribus Senioribus pastoribus nempe de *Ummio*, *Ulrico Ilckzeno Phrisio Statlando* & de *Matthia Alardo Flandro*, quod semper perstitissent in sententia *D. Lutheri* (quem ad multos annos audierat *Ummius*) nec unquam ad partes *Zwinglii* vel in minimo declinaverint: Ita quoque erat Illustris Comes *Antonius* affectus, qui Consules & Senatores *Bremenenses* in faciliore *Hardenburgica* per Consulem *Danielem à Busum* & suos, pressos, ut urbem desererent, hospitio excepit, eis omnem benevolentiam exhibuit, eos sustentavit, licet ipsius frater *D. Christofferus* Comes seductus per *Albertum Hardenburgium*, partibus *Danielis* faveret, & *D. Albertum Brema* emancipatum ad se sulciperet & liberaliter foveret: Comes vero *Antonius* noluit fovere inter suos sectam *Sacramentariorum*, quia *Rodolphum Monichusium* ut *Calvinistam* & *polypragmaticum* ex ditione sua abire voluit: Tandem etiam magnus Heros *Antonius* consilia iniit cum suis consiliariis, de vocando *Superintendente*, & adhibuit tunc ad hoc negotium *Satrapam* suum *Arnoldum Erverveldum*, *Doctorem J. U. Nicolaum Holstenum*, *Joannem Petraum* & *M. Henricum Tilingium*, qui tres posteriores ei unanimi consensu proponunt *M. Hermannum Hudeum Inspectorem Ecclesie Mindensis*, ut virum doctum & gravem: Itaque literis Comitum *Inclitri Antonii* vocatur ex urbe *Minda* *Iudaeus*: Quem cum *Mindenses* nollent ejus Cellitudini concedere, petiit clementer illius usum sibi ad tempus permitti & concedi posse, sed neque hoc ab Senatu urbis *Mindensis* obtinere potuit, aut impetravit. Hoc admodum indignanter ferebat Comes *Antonius*, qui id in re & causa tam pia sibi de *Mindensibus* minimè persuaserat; Proponebantur quidem alii viri docti ejus Cellitudini sed quia simile ei accidere posse putavit, ideo totum negotium protrahebatur quam diu magnanimus Comes *Antonius* viveret. Erat ei conjunx *Sophia*, nata ex vetustissima *Saxonorum Electorum familia de Løwenborg* dicta, pia & sancta matrona, quæ Ministerio multum gratis exhibuit,

Scholam sub *Ulmio* & *Matthia* cum laude administrarunt & juventutem magna cum gratia instituerunt *M. Joannes Telenius Wesaliensis*, (qui etiam interdum concionabatur admodum facundè, ut erat vir gravis & eruditus) & ei mortuo succedens *Hermannus Burinus, Osnaburgensis*, vir multæ lectionis, qui linguarum & historiarum peritus fuit: Nulla quoque mutatio in religione tempore Interim tunc *Carolo V. victore* & *captis Saxone Electore* & *Landgravio* facta est, nisi quod pauci adhuc superstites *Sacrificuli* aliquid tentarent in choro, quod mox impeditum est, & ipsi deinde cito mortui sunt.

Quando vero ante patrem mortuus esset *Dresda Christianus Comes*, Domini *ANTONII medius filius*, admodum in Domino Christianè, & mox jam post mortem Patris devolverentur hæreditates & Regiones ad Inclytos filios Dominum *Joannem Comitem*, & Dominum *Antonium fratres* (quod accidit in *Februario* anno Domini 1573.) tunc his piis Heroibus prima cura fuit, ut pia aliqua Ecclesiarum suarum Reformatio fieri posset: Itaque vocant, ex *Ducatu Brunsvicensi*, clarissimum Theologum *Doctorem Nicolaum Selneccerum*, is suo loco proponit *Hermannum Hammelmannum Licentiatum*, interim dum ille vocatur à prædictis Generosis Dominis, mox impetrata venia cum *Hamelmanno proficiscitur in Comitatum Altenburgensem*, *Selneccerus*, & uterque honorificè ab illustribus Comitibus suscipitur, & tandem facta deliberatione duobus istis Theologis injungitur, ut certum corpus *Doctrinae* & *ordinationem Ecclesiasticam*, juxta quam omnia decenter, ordine & ubique eadem forma fierent & ordinarentur, & Sacramenta uno eodemque modo ubique administrarentur, conscriberent, quod etiam diligenter factum est ab ipsis. Corpus quidem *Doctrinae*, fuit & est per omnia consonum isti Religioni, quæ sonat in inferioris Saxoniae Ecclesiis, & cum ea convenit, cui præcipui Theologi tam in *Suevia*, *Thuringia*, *Misniaque*, quam in *Saxonia*, *Westphalia* & *Borussia*, subscripserunt ante septennium: Ea ordinatio cum esset prælecta Dominis & eorum consiliariis, atque suffragium ab omnibus esset datum, ut typis evulgaretur, en mox traditur *Doctori Selneccero*, ut eam typis & prelo sumptibus Comitum subjici curaret, quod ipse, honestè & liberaliter ab Inclytis Dominis dimissus, re ipsa præstitit: Interim *HAMELMANNUS* in *Superintendentem* assumitur à *Generosis Comitibus*: Postquam vero ordinatio Ecclesiastica esset typis evulgata, & jam essent exemplaria mediocri copia huc in Comitatum translata, ecce mox jussit *Comes Joannes*, ut singulis pastoribus exhiberetur

exemplar editæ ordinationis Ecclesiastica, tam in Comitatu Altenburgico quam Delmenhorstano, & adderetur, ut singuli suo tempore palam significarent, quid in ea desiderarent: mox diem decernit Comes Joannes videlicet primum Junii & sequentes tres, Anno Domini 1574. & præficit colloquio vel consistorio D. Doctorem J. U. assumptum jam Cancellarium Joannem ab Halle/ M. Henricum Tilingium, Consiliarium, Hermannum Hamelmannum Licentiatum, M. Ulricum Meinhardum, Pastorem in Blexen/ & Hermannum Burinum, Pastorem in Struckhusen/ tanquam Consistoriales: Coram his singuli explicabant, quid haberent interrogati Pastores in Ordinatione, quod eis displicere posset: Ibi erant quidam, qui existimabant usum Exorcismi circa sacrum baptismum non posse commode & rectè retineri in Ecclesiis, cum sit Papisticus, & verba Cæna Dominica dexterius esse ab aliis explicata, quam fieret in ista Ordinatione, interim petebant informationem & sese submittebant Consistorio. Ibi prolixè Hamelmannus ostendit ex scriptura & patribus, quomodo Exorcismus vel forma verborum: *Weich du unrein Geist/ und gib Raum dem heiligen Geist.* Item, Adjuro te immunde Spiritus in nomine, &c. sit illustratio, declaratio & explicatio Baptismi, addens rationes, cur illa omnia absque periculo in Ecclesiis retineri possent, & ante plures quam mille annos retenta in Ecclesia tempore Augustini fuisse: Deinde de præsentia corporis & sanguinis Christi in cæna Dominica, multa protulit argumenta, & adversariorum objectiones refutavit, additis patrum veterum illustribus testimoniis, ita quidem, ut omnes ipsius Informationi acquiescerent, & cum præ reliquis præcipuus esset, qui contradiceret, Joannes Hoddesenus, pastor Hamelwerdensis, tamen rationibus & orationi Hamelmanni acquievit. Hac ratione publicata est Ordinatio, & graviter singulis injunctum, ut & docerent, & omnia sua Sacra juxta hanc Ordinationem exercerent, quò ubique una doctrinæ formula, & unus in exercendis ceremoniis modus ac ritus observaretur: Et sic est ab omnibus subscriptum. *Reformatio Ecclesia in urbe Altenburgensi fuit Hamelmanno laboriosa & difficilis.*

Quod seniores pastores, ut Ulmiius & Matthias, certis de causis nondum ad plenum in Ecclesia ordinare potuerunt, hoc plane jam Hermannus Cremes, & Hermannus Blomens, aut neglexerant, aut intermiserant, aliis curiositatibus magis, quam Theologiæ addicti: Populus nolebat privatim confiteri & absolvi: Nolebant copulationes sponsi & sponsa aperte in templo fieri, nec admittere libenter nolebant, ut proclamatio legitimè con-

jungendorum praeceperet: Et multa inordinatè & confusè, prater reliquarum Ecclesiarum sequentium Augustanam confessionem morem, circa Eucharistiae administrationem, circa Baptismi peractionem & ritum, circa funerum piam deductionem, circa Catechisticam doctrinam, in visitatione infirmorum & in ceremoniis & cantionibus, collectis atque aliis exercitiis Ecclesiae, saepe fiebant: Parum aut nihil de Christo perceperant auditores: Et de discrimine personarum in Sancta Trinitate, non multum cognoverant: Multa quoque vitia erant vulgaria & communiter recepta. Ibi Hamelmannus incepit singulis Dominicis Catechisticum examen instituere, & juxta publicatam & typis evulgatam Ordinationem Ecclesiasticam Illustris Comitum Altenburgensium omnia disponere, in ordinem singula redigere, hocque unum efficere, patrocinate ipsi Inclito Comite D. Joanne, ut cum decore, ordine & decenter in Ecclesia DEI, omnia perficerentur; ad cognitionem CHRISTI suas oves tam privatim, quam publicè perducere pergebat, nihilque intentatum relinquebat, ut de suffragio sui Illustris Comitum Domini Joannis multa emendarentur, & multi homines converterentur: Itaque cum inciperet ista omnia reformare & in bonum ordinem, remotis abusibus, redigere, tunc turbator inquietus habebatur & proclamabatur Hamelmannus, & diris eum minis insectabantur securi: Interim omnia commodè disposuit ex patrocinio Illustris Domini Joannis, qui etiam disciplinam ad vitia inhibenda publicari jussit, & multa inordinata repressit: Mortuo Blomio accessit Hamelmanno, Superintendenti, & Hermanno Cremeti, tertius collega M. Gerhardus Sagittarius, vir doctus & concionibus habendis artificiosus, sed inquietus & turgidus, quo nomine tandem dimittitur.

Illustris Comes, ut omnia reformavit forensia & politica: Sic quoque in Ecclesiis visitationes & Reformationes abusu fieri voluit, certa stipendia Superintendenti & reliquis ministris assignavit: Certos redditus Scholae & ludimagistris deputavit: Ideo ipsius liberalitate duo Magistri Rostochio vocantur, ut Mag. Albertus Timannus, Joannis Amstelrodami filius natus minimus, & Mag. Joannes Stapelius ad Scholae administrationem: Interea ex beneficio Comitum, Senatus & totius civium communionis alacriter & cito anno Domini 1575. nova ex ipso fundamento adificia & structura ad usum communis Scholae adornantur, quod in Senatu Theodorus Hellius Ludikenus, consul, & discipulus ac auditor Doct. Martini Lutheri, imprimis promovit: Sunt in hoc Comitatu eruditi & pii pastores, qui cum gratia docent, ut Theodorus Sprangius, pastor in Bivelsiede, qui postea Hamelmanno

manno datus est collega, (non jam dicimus de viris eximiis & ad consistorium deputatis, ut *Mag. Ulrico Meinhardo Blexensi*, & *Hermanno Burino*, pastore in *Struckhusen* / cui demortuo filius *Joannes* successit) *Nicolaus Tilingius* pastor in *Obehausen* / *Ezardus Heringius* & ejus successor *Henricus Grollius* in *Baurhave* / *Theodorus Hoddersennus*, pastor in *Golswerden* / *Joannes Hixenus* pastor *Zweiensis*, *Elardus Crusius*, pastor ad *Jadam* *Aumen*, *Joannes Crusius*, pastor in *Edewech* / *Stithardus Jolricus*, pastor in *Rodenkirchen* / *Theodorus Umminius*, Ecclesiastes in *Waddensen* / *Mag. Edo Hoddersennus*, pastor in *Langwerden* / *Ludolphus Hoddersennus*, pastor in *Esensham* / & *Joannes Voltenus*, pastor in *Kastede* / & *Bernhardus Stammernus*, Ecclesiastes in *Holle* / *Ernestus Fuchterus* jam pastor in *Stoelhamb*: Excel-lunt in *Delmenhorstano Comitatu* *Franciscus Licannus*, pastor in *Delmenhorst* / *Henricus Stonnebergius*, pastor in *Berne* / & *Henricus Meisollius*, pastor in *Schonemore*: Erat *Delmenhorsti collegium*, cujus ultimus Decanus erat *Hermannus Holkenus*, vir pius & doctus, in quo post reformationem *Hermanni Bonni* semper retinuerant reformatam doctrinam: Est *Joanni Comiti* uxor *Elizabethe* nata *Comitissa* ex vetustissima *Comitum Imperii de Schwarzburg* familia, admodum in pauperes liberalis. Summus est quoque ordinis Ecclesiastici cultor & fautor, frater Domini *Joannis Comitis*, Dominus *Antonius junior*, Comes *Altenburgicus* & *Delmenhorstanus*, cui Christus det omnia felicia: Amen. Instituit splendidam *Altenburgi Bibliothecam* in usum Ecclesiæ Illustris Dominus *Joannes Comes*: Nuper ministerio Ecclesiastico in hoc Comitatu *Altenburgico* viri pro-pè eruditi, ut *Jodocus Meibomius*, pastor in *Golswerden* / *Joannes Witvo-relius*, pastor in *Struckhusen* succedens *Joanni Burino*, & *Joannes Hech-terus junior*, pastor in *Eickwerden* / atque *Rodolphus Accelius*, Ecclesiastes in *Baurhave* / & *Walterus Hixenus*, pastor in *Barnefleete* accessere.

Nec hoc subticendum erit de pio & glorioso Comite *Christophoro*, ho-rum Heroum patruo, quod ejectum tempore *Interimistico* ex urbe *Wesalia* eluerit liberaliter & suæ semper mensæ adjunxerit *M. Nicolaum Buscho-lucensem*, virum in linguis versatum & hominem eruditum: Deinde in-uo testamento contulit Ecclesiis & Scholis atque pauperibus aliquot millia *haleorum*: Unde apparet pium semper zelum in tam bellicoso & præ-tante Heroe fuisse, cujus hæc semper fuit sententia, ut *Episcopi* poten-tissimi in ordinem redigerentur, & istorum superflua ditiones *Cæsari* ad ejus ma-jestatem tuendam & sustentandam, honoremque & officium defendendum ac-

cederent: Ideo merito hic istius laudabilis Comitis fit mentio honorifica. Sicut pater Dominus Antonius ante oppidum Delmenhorst per Arnoldum Erverveldum Satrapam curavit xenodochium exstrui, quod bonis & redditibus annuis donavit: Ita quoque ejus filius Dominus Joannes Comes exstruit splendidum xenodochium ante urbem Altenburgam, quod privilegio & agris & pascuis, annuisque redditibus ad usum pauperum ornavit. Hodie sunt Hamelmanno collega Theodorus Sprangius senior, & Bernhardus Scultenus Piſtorius, in Ecclesia hujus urbis Altenburgicæ. Et hoc cenſeo non omittendum. Cum Magister Jodocus Glanens, vir integerrimus & doctiſſimus, diu pro veritate certasset Brema, tandem opera D. Pezelli ejicitur ex ministerio, mox illum Inclytus & Illuſtris meus Dominus, Comes Joannes, ſuſcepit, & in primarium paſtorem ditionis Jheverenſis, conſtituit, ubi adhuc cum egregiis viris Georgio Heneto, Joanne Saxorio & aliis alibi nominatis, in Domino ſupereſt.

ECCELESIASTICA HISTORIA RENATI EVANGELII

In COMITATU BENTHEMENSIS.

Fuit Arnoldus, Comes Benthemensis & Stenvordienſis, Dominus in Weſelincſhave / vir natura pius & ex ſancto zelo pontificiæ religioni devotè addiſtus: Interim habuit aulicum concionatorem hominem ſedatum, ſingulari eloquentia, ingenio, multa lectione & mediocri eruditione præditum, nomine Joannem de Loen / hic Loënus interdum occulte, interdum aperte variatis verbis doctrinam Evangelii anno Domini 1542. & 1543. in aula propagabat, & pugnanteſ cum ea ſententiam pontificiorum ostendebat, horrendasque Papistarum ſuperſtitiones & abuſus craſſos idolatricosque taxabat: Interim mirificè potuit conciones ſuas formare, & verba exquiſita patheticè ſic quidem proferre, ut ejus concionibus in aula multi moverentur, tam fidelis Evangelii propagator erat hic Joannes Loënus.

Con-

Concionibus talibus non quidem contradicit Comes, interim ea non laudat. Interea Inclita Comitissa *Walburgis*, nata Domina de *Bresderot & Viana*, amita ultimi masculi ex ea familia heredis *Henrici*, per hunc *Johannem Loënum* convertitur & sinit se commoveri, ut ex istius *Loëni* instinctu de usu utriusque partis Eucharistiæ, textum Evangelistarum & repetitionem Pauli 1 Corinth. 10. & 11. diligenter legeret, & mox fraudem Papistarum persentisceret: Mox etiam generosæ fœminæ & matronæ Illustri, textus Pauli claros de justificatione hominis & de sola fide justificante in Epistolis ad Romanos, ad Galathas & ad Philipenses & Ephesios ostendit. His lectis gavisa est optima Domina in CHRISTO, & demum cognovit, quantis in tenebris & ipsa antea versata fuisset, & in quanto errore hærerent omnes Pontificii? Tandem Inclita matrona etiam de uno & unico mediatore & advocato nostro apud patrem Christo, legit testimonia illustria Sacræ Scripturæ, & sic plane rejecit invocationem Sanctorum, in Papatu usitatam: Sic his & aliis lectis plane renunciat Papatui, & accedit ad Evangelicam doctrinam. Ita Nobilissima matrona *Walburgis* per conciones & privatas admonitiones *Joannis de Loen* CHRISTO lucrifacta, non destitit orare, monere, obtestari, tam nocturnam quam interdiu, & sæpe non sine lachrymis Dominum & maritum suum, instans tempestivè & intempestivè, & suo Comiti sæpe textus Pauli jam prædictos, ex quibus ipsa conversa erat, obtrudens & blandissimis verbis suum Heroa *D. Arnoldum* ad lectionem tam perspicuæ Scripturæ invitavit, ut tandem his omnibus quasi in conscientia convictus acquiesceret. Ne tamen quicquam temere in rebus conscientiæ, & in præcipuis fidei articulis vel mutaret, vel susciperet, aliquoties per aliquot septimanas audivit diligenter suum aulicum concionatorem *Joannem Loënum*, & ipsius fundamenta expendit, argumentaque prolata diligenter observavit: Postremò prædictum *Joannem de Loen* ad se aliquoties privatim vocavit, graviter ipsum per propriam conscientiam monuit, ut ipsi candidè, sincere, non perplexe, sed methodicè, animi sui sententiam explicaret, & ostenderet, quibus argumentis hanc illam suam, quam quotidie in aula pro concione doctrinam propagaret, defendere posset: Ibi *Johannes de Loen* exorsus de justificatione hominis, de remissione peccatorum, de Sacramentis, de clavibus, de pœnitentia, de auctoritate Sacræ Scripturæ, de traditionibus humanis, de purgatorio, &c. prolixè coram Comite suo disseruit, & quæ protulit statim ex scriptura Biblica, quam

quam habuit in manibus, probavit, & rursus, quomodo locos istos Papistæ corrupissent, prolixè ostendit, eorumque argumenta expeditè refutavit, & quæ generosus Comes *Arnoldus* objecit, ea faciliè solvit. Et sic iste Joannes sæpius cum suo Generoso Domino congressus est, & cum peteret aliquid ex Lutheri scriptis videre, prælegit ei Germanicas Lutheri Psalmodias: *Nun freuet euch lieben Christen gemein. Item / Wir glauben. Item / Wir bitten den heiligen Geist. Item / Christ lag in Todes Bande / &c.* Et in istis Psalmodiis singula verba coram Comite Illustri expendebat, alioque tempore cantunculam, *Ein feste Burg ist unser Herr und Gott / &c.* quoque Comiti explicuit, tradiditque ei Lutheri scriptum, *daß schöne Confitemini*, percurrendum, deinde *locos Communes Philippi Melancthonis*: Tandem quoque clam ad se, ut prudens & doctus Heros, in tam ardua conscientia causa vocari iussit pastorem in oppido Ulsen / *Joannem Hasenbartium*, virum præ reliquis pastoribus gravem & aliquid intelligentem, & cum eo in eandem sententiam contulit, & demum ex ejus sermone summam Evangelii, discrimen Legis & Evangelii, & abusus pontificios didicit, quia & ipse in sua parochia inceperat patrocinari Evangelio, & Sacramenta legitime administrare de iussu generosæ Dominæ: Mox iste tradit suo Principi Domino *Arnoldo Augustanam Confessionem*, ejus *Apologiam* & *Schmalcaldicos articulos cum utroque Catechismo Lutheri* legendos, adjungens libellum *D. Urbani Rhegii* continentem formulam caute loquendi de præcipuis vera doctrina articulis.

Cum illa omnia Comes *Arnoldus* legisset, & nomina Illustrissimorum Principum qui Augustanam confessionem obtulerant Cæsari ascripta vidisset, & jam ex multis intellexisset, quod illam in ea confessione comprehensam doctrinam multi alii Principes, Heroes, & civitates hinc inde curassent in suis ditionibus & jurisdictionibus propagari: Convocari quoque iussit ex utroque Comitatu omnes Pastores, & ipsis curat præsens per consiliarios & prædictos Theologos *Joannem Hasenbartium* & *Joannem Loënum* Anno Domini 1544. indicari, ut in posterum abolitis Pontificiis sacris, idolatricis cultibus, *Misis*, *Vigiliis*, *sanctorum Invocationibus* & *Stationibus*, *procesibus*, atque *abusibus in aqua lustrali* similibusque doctrinam Augustana confessionis amplecterentur & juxta formam Ecclesiarum isti confessioni addictarum, Sacramenta & reliquas ceremonias Ecclesiasticas administrarent: Tandem in tali conventu pastorum omnium, & in præsen-

sentia suorum præcipuorum consiliariorum & Nobilium sic omnes affatur proprio ore *Comes*: Honorandi & cordati pastores. Hanc, quam modo vobis tradendam in Ecclesiis nostris proposui doctrinam, agnosco in mea conscientia veram, & per gratiam Christi Domini mei in hac usque ad finem vitæ meæ perstabo: Nec quoque me vel pigebit vel pudebit propter hanc exilia sustinere, & quamvis adversam fortunam experiri, committens eventum Domino JESU CHRISTO filio DEI: Ut quoque idem vos tanquam fideles pastores faciat, singulos per proprias conscientias graviter moneo, quia quilibet cogitabit, quod sit illi coram Archipastore Christo suæ villicationis ratio danda: Sitis igitur fideles in hac doctrina propaganda, & interim eventum committite Christo nostro Emanueli, ut ei steteris & cadatis: Si quoque propterea vobis sustinenda essent exilia & calamitates ferendæ, quisque sumat alacriter crucem suam in se & sequatur suum Dominum & Salvatorem Christum filium DEI, nemo enim potest piè in Christo vivere absque persecutione & calamitate. Stemus igitur fortes animati in Domino, nixi vera fide & fiducia filii DEI nostri protectoris: Quod ad me attinet, quantum in me est, agam patronum veræ doctrinæ & omnium piorum rectè sentientium, eos protegam: Nec ullius periculi aut infortunii metu aut terrore Christo Domino nostro volente & nos confirmante patiar me divelli à tali proposito. Finita oratione Illustris Comitum, omnes pastores egerunt gratias DEO & ejus Celsitudini non sine lachrymis præ gaudio: Sic omnes pastores cœperunt veram doctrinam propagare, & legitimum Sacramentorum usum & idoneam piarum ceremoniarum administrationem adornare & in effectum producere: Eratque etiam in plebe magnum gaudium, & magna inter ministros Ecclesiæ concordia: Comes ipse etiam constanter in pio perstitit proposito usque ad finem vitæ: Et quidem *tempore Interimistico* nulla singularis mutatio est in hujus Comitum Ecclesiis visa: Et licet hic Comitatus variis lectis undique cingitur, tamen *tunc temporis permansere Ecclesiæ ibi à Sectis Anabaptistarum & Sacramentariarum* longo tempore puræ & immunes.

Præcipuos duos Evangelii Doctores recensui & nominavi, quibus merito annumerari debet *M. Rodolphus Kamfferbeckius*, vir excellenter doctus & egregius Theologus (qui se in quibusdam graviter *D. Alberto Hardenbergio* opposuit & evulgavit in Belgico idiomate aliquot commentaria in quosdam prophetas) fuit *Pastor in Balthusen* / sed bonus *Kamfferbeckius* immatura morte eripitur ex hac vita non sine jactura totius Ec-

clesiæ per istum Comitatum: Ei succedit *Georgius Hasenbartius*, *Joannis filius*: Item in oppido *Niehaus* sunt concionatores fidei *Jodocus Crullius*, & *Alexander Fungius*: Item alibi docent *Antonius Joannis Svollensis* & *Gerhardus Bestius*.

Jam multi censent in eo Comitatu aliam vigere religionem, videlicet eam, quæ ad *Calvini* dogma accedat, quod tamen pro recto non affirmamus. Interim modernum Comitem *D. Arnoldum*, *Everwini filium*, & *senioris Arnoldi*, cujus mentio facta est, nepotem, pietate, doctrina, virtute & clementia illustrem vigere & modo florere scimus.

ECCLESIASTICA HISTORIA RENATI EVANGELII

In COMITATU BARBIENSI.

Semper quidem *Wolfgangus*, Comes *Barbiensis*, postquam Gener' factus esset *Gebhardo Comiti Mansfeldico*, amavit doctrinam à *D. Lutero* propagatam & suis pastoribus permisit, ut libere Evangelii doctrinam propagarent: Ideo ipsi *L. Nicolaus Amstorsius*, dum ageret Senio-rem & Inspectorem Ecclesia *Magdeburgensis*, fuit familiaris & gratus: Tandem vocavit *Witebergam*, de consilio *D. Lutheri* & *Philippi Melanchthonis*, *M. Wernerum Steinhusium*, *Westphalum*, in Superintendentem & pastorem *Barbiensem*, qui *Barbiensis* Comitatus Ecclesiis longo tempore præfuit. Extat Epistola ejus ad *Philippum Melanchthonem* scripta, an rectè dicatur filius DEI λόγος & patris: Sed eam Epistolam censent Scholaastici *Witebergenses* scribentes pro præceptore suo *Philippo*, non ab hoc *Wernero*, sed ab *Illirico Flacio* profectam esse: Quem ajunt rei familiari & domesticis negotiis magis occupatum, quam ut tam periculosas quæstiones tractet: *Philippus Melanchthon* huic *Wernero* respondet, & apertè eodem Anno videlicet 1556. testatur, talem Epistolam ipsi *Wernero* dictatam esse ab alio, quamvis ipsum vocet virum prudentem & amicum veterem, interim monet, ne in posterum hujusmodi delirias ad ipsum scribat: Tandem sic concludit Epistolam *Philippus*. Hæc ad Epistolam, quam mihi misisti, breviter respondeo, & te oro, ut sis hortator cæteris ad studium publicæ tranquillitatis. Vale. Anno Domini 1556.

Hic *M. Wernerus* diu in Ecclesia *Barbiensi* vixit & veram doctrinam propagavit: Fuere etiam vel cum illo vel post illum ibidem pastores & Eccle-

Ecclesiarum ministri *Joannes Doberdus, M. Henricus Dresserus, Petrus Hechtus, &c.* & plures: In eadem paterna Religione perfliterunt pii & illustres Comites filii Domini *Wolffgangi D. Albertus*, Egregius Heros, & *Dn. Burchardus*, magnis Principibus gratys.

ECCLESIASTICA HISTORIA RENATI EVANGELII

In COMITATU DEIPHOLDIANO.

CUM *Fredericus Comes* duxisset *Evam Comitissam* natam de *Regenstein* / qua perceperat gustum Evangelii in patria, ea fuit piis monitis hortatrix marito & Domino suo, ut curaret Evangelium in sua ditione propagari, & *Germanicos psalmos cantillari in Ecclesiis*, tamen tali Illustris Dominae proposito vehementer restiterunt *Capitulares, Canonici & Vicarii in Drepper* / sed cum pia matrona non desisteret, & ad Comitem Generosum fama perferret, quendam virum doctum & lectorem in cœnobio *Franciscanorum*, nomine *Patroculum Romelingum*, (quem alii *Borgelonum* vocarunt) *Susatensem*, magna cum libertate & mira facundia *Osnaburgae* tradere Evangelium, & propterea in periculo versari, nec tamen mox ideo desistere cœptis, sed animose pergere: Statim *Comes Fredericus* mittit Anno Domini 1528. in vicinam urbem *Osnaburgam* legatum, & curat *Patroculum Romelingum* evocari ad se, & audita ipsius concione retinuit eum in ministerio, & is & disputavit & docuit publicè contra istos *Canonicos & Vicarios*: Postea moritur *Asfunda* sudore *Anglico* Anno Domini 1519. *Comes Fredericus* relicto filio infante *Rodolpho*, cujus tutelam susceperat patruus *Joannes & Conradus*, & Evangelio suum permiserunt cursum. *Patroculus Romelingus* fortiter pergebat in propaganda Evangelii doctrina & erat diligentissimus *D. Lutheri* discipulus ac imitator, & ipsius vestigia sequebantur reliqui pastores. Ipse *Romelingus* in tali proposito perseveravit etiam sub gubernatione *Rodolphi*, Comitis filii *Dn. Frederici*, quia & ipse Evangelii doctrinam suo patrocinio fovebat, usque ad annum Domini 1558. vel 1559. Circa ista tempora cum amplexus esse videretur pius Comes & Heros bellicosus *Dn. Christophorus, Comes Altenburgensis*, sententiam *D. Hardenbergii*, & veniret *Deipholtium*, atque permoveret *Patroculum*, ut cum *D. Alberto* familiaritatem contraheret, & ipsius opinionem sequeretur: Id facit *Romelingus*, & sic senex

Ggg gg 2

vi-

videbatur à priori sententia sua deflectere aliquantulum, deceptus per *Hardenbergium*, qui quoque prædictum Comitem *Christophorum* in suam pertraxerat astute & subdole sententiam, ut erat homo in persuadendo mirus: In hoc proposito postea senem *Patroculum* confirmavit ejus gener *Henricus Bokelmannus*, vir acutus & disertus concionator, sed ut opinor Calvinianus.

Patroculo accesserunt *M. Joannes Plumerus*, pastor in *Drepper* / *Hermannus Major*, *Joannes Hoffmannus* & *Hermannus Travestus*, qui omnes diligenter legebant *Calvini*, *Petri Martyris* & *Bullingeri* scripta: Interim permanebant in sententia *Lutheri*, & veterem formam cum baptizandi, tum synaxim administrandi usitatam cum veteri & vera doctrina retinebant *Gisbertus Stannarius*, *Joannes Steingrosse* / *Albertus Gnsaus*, *Antonius Schraderus* & *Joannes Laërus*. Mortuo *Romelingio* circa Annum Domini 1566. & antea demortuo quoque Comite *Rodolpho*, qui etiam (sicut & *Patroculus Romelingus*) permansit in nostra religione constans tempore *Interimistico*, nec quicquam propter minas *Cæsaris Caroli V.* mutabat, devoluta erat tutela junioris Comitissæ *Frederici*, nati ex matre Comitissæ *Hoyensi Margaretha*, pia matrona, ad Illustrissimum Duce[m] *Luneburgensem Wilhelmum*, Principem verè pium. Quando igitur ille audiret dissonantiam in opinionibus & ceremoniis existere inter ministros & pastores Ecclesiarum, in hoc Comitatu, ablegavit eo *Joannem Dickmannum*, Consiliarium & Licentiatum Juris, *M. Georgium Bonensackium* Superintendentem, & ejus collegam *M. Hermannum Cregelium*, qui convocatis pastoribus omnibus Anno Domini 1571. ad 17. Augusti, in præsentia Domina Comitissæ viduæ *Margaretha*, Doctoris *J. U. Hermannii Hufekeni*, Cancellarii, & Doctoris *Reineri à Sande* / Calvinistæ, ordinationem Ecclesiasticam olim ante plures annos Ecclesiis Ducatus *Luneburgici* à *Philippo Melanchthone* præscriptam, proposuerunt, ut juxta eam singuli sua sacra in Ecclesiis concorditer administrarent: Ibi petunt deliberationem prædicti pastores, quorum primarius erat *Plumerus*, & mox confecto scripto offerunt viduæ Comitissæ, quid in illa ordinatione desiderarent, imprimis de usu *Exorcismi* in baptismo retinendo, & de admittendo muliebri, tempore necessitatis, baptismo, multa locuti, istas ceremonias tanquam impias & cum scriptura pugnantes atheasque rejiciunt priores quatuor, ideo res procedit ad colloquium, in quo etiam non solum prolixè est de retinendo baptismo muliebri, tempore necessitatis, & admittendo *Exorcismo* antiquissimæ Ecclesiæ usitato à M.

à M. Bonensackio & Cregelio contra Plumerum & suos plurima etiam spinosa proferentes, disputatum, sed quoque de re Sacramentaria, & de *cena Domnica*, magna controversia accessit, probe à Luneburgicis ventilata Theologis. *Deipholtiani* isti quatuor pastores, licet quaedam speciosa videbantur adferre, tamen ita sunt refutati, ut admittere illam Ordinationem non obscure se declararent, praesertim *quinque* posteriores pastores, qui omnibus modis & obviis ulnis *Ordinationem Luneburgensem* acceptarunt & approbarunt, imprimis vir doctus *Gisebertus Stannarius*, &c. Omnia nobis felicia de gubernatione hujus moderni Comitum D. *Frederici Illustris & Generosi*, cui Christus adsit sua gratia, & praebeat ei omnia felicia, promittimus.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

IN DELMENHORSTANO COMITATU.

QUando *Monasterienses* olim ad se eum Comitatum rapuissent ut percruenta bella, ecce accidit circa annum Domini 1543. ut *Franciscus, Waldeckianus Comes, Episcopus Monasteriensis & Osnaburgensis, Administrator Mindensis*, curaret reformari Ecclesias per *Hermannum Bonnum*, Ecclesiarum in *Inclyta Lubeca* Inspectorem, virum doctissimum, sic quoque in collegio & Ecclesiis *Delmenhorstianis* viguit vera Religio, & praefectus est Ecclesiae in *Delmenhorst* *Oliverius Marsmannus* (quem alii *Marschium* vocant) *Flandrus*, vir doctus, qui graviter primò contendit cum *Capitularibus*, praesertim *Decano Hermann* *Holliken*, donec eos ad cognitionem veritatis perduceret. Illo *Osnaburgam* discedente, ibidem ludimagister *Hieronymus Trabukirius Brabantus* succedit, & istius demortui rursum locum occupat *Ludimagister* eruditus *Franciscus Liranns*, atque eo tempore quando *Hermannus Bonnus* reformaret Ecclesias, praeficitur *Berna* in *Stedingia Phrisia* Pastoratui *Bernhardus Knopius*, vir doctus, & huic successit *Henricus Stonebergius* vir ingenio festivo: In *Ganderfese* (templo à *Genferico Gotthorum* rege, ut vulgo refertur, exstructo) tunc praefuit gregi *Wernerus Stein* longo tempore, &c.

Cum vero ex jussu *Commissariorum Caesaris* & legitimis mediis tanquam veram suam haereditatem, Marte & bellica virtute ad se & suos rede-gisset transtulissetque D. *Antonius, Comes Altenburgensis & Delmen-*

horstannus anno Domini 1547. Comitatum hunc, religionem veræ doctrinæ ipsis omnibus non solum permisit, sed etiam singulis pastoribus suum patrocinium clementer promisit.

Monasterienses, qui volunt videri Catholici & sancti cultores Romanæ doctrinæ, destruxerunt *Cænobium* amplissimum in *Hude*/ monachosque dissiparunt, & everterunt funditus celebre templum collegii & oppidi *Delmenhorst*/ & plane hoc demoliti sunt, & rursus loco illius parvum sacellum erigi curarunt: Hi erant talium Episcoporum & Canoniorum fructus.

Nostro tempore *Delmenhorsti* magnum veræ Religionis, doctrinæ ac ministerii Ecclesiastici agit patronum *Junior Antonius*, Comes *Altenburgensis* & *Delmenhorstannus*, qui ibi suo aulico concionatori *Johanni Heinio*, viro pio & diligenti novas ædes exstruxit, stipendium *Francisco Lyrano*, pastori, & prædicto *Heinio* auxit, novam Scholam ædificari curavit, & Ludimagistro annuam mercedem constituit, & ministros Ecclesiæ clementer & liberaliter fovet.

Hodie in *Ganderfese* docet vir diligens *Conradus Owmundus*, & in *Harpstede* *Antonius Mejerus*, in *Stedingia* *Berna* *Henricus Hoddersenus Balingus*: In hujus Illustris Comitatus præfectura & Ecclesia *Barel*/ Evangelium primò plantavit *Telemannus Hanneken*/ vir prudens, cui filius *Gerhardus Hannekenns*, vir sagax & industrius, successit.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

In DOMINIO ESENSI.

CUM *Balthazar*, Nobilis Dominus in *Esens* & *Witmunde*/ à vicinis Dominis & Heroibus multis variisque modis infestaretur, & bellicis negotiis occuparetur, licet *Evangelica doctrina additus* esset, tamen propter tumultus & dissipationes nihil ille tentare potuit: Tandem se confœderarunt & confociarunt aliquot pii pastores, ut *M. Joannes Visbeckius*, Pastor in *Burhave*/ (qui ad septennium studuerat *Witeberge*) *Richardus Hicke*, pastor in *Dunum*, & *Mammo Folckhardus*, pastor in *Arsdorp*/ quod vellent feliciter Evangelii doctrinam propagare in suis Ecclesiis & pios psalmos canere, & sic pergere, etiamsi propterea quodvis periculum essent experturi: Id quidem isti tres in effectum produxere, &

& ideo anno Domini 1525. feliciter inceperunt: Mox invasit ditionem Domini *Balthasaris Enno*, Comes *Orientalis Phrisia*, qui per totam ditionem *Esensem* & *Witmundensem* curat *Evangelium de JESU CHRISTO* per quendam *Fabianum* propagari & *Ecclesias* reformari, ut erat *Luthero* & ipsius doctrinæ addictissimus Comes.

Interea incertis obambulans sedibus *Dominus Balthasar*, tandem se subjecit *Carolo*, *Duci Geldria*, à quo accepit in feudum suam ditionem: Iste *Carolus* ut vir bellicosus, & ultimus suæ masculæ stirpis *Dux Geldria*, magno exercitu ingreditur *Orientalem Phrisiam*, obsidet prædivitem præfecturam de *Grete* (olim dictam *Graiße*) & expugnat: Quam si recipere vellet Comes *Enno*, cogebatur *Carolo Duci* in totum concedere ditiones *Esensem* & *Witmundensem*, in quam curat Princeps introduci *Balthasarem*, verum Dominum & hæredem, (ea tamen lege, ut ipse ibi semper haberet *Vicarium Ducalem* vel locum tenentem) per *Bernhardum ab Hackwardt* Nobilem Capitaneum, quem etiam suo ibi loco *Vicarium* constituit: Hic *Hackwardus* cum rerum potiretur, & quidvis in ditionibus his non etiam consulto vero Domino & hærede *D. Balthasare*, tentaret, erat infensissimus hostis veræ doctrinæ, vocabatque *Lutherum hæresiarum*, ejusque discipulos hæreticos, & graviter in veros Christianos & pios pastores cepit inquirere: Ejecit *M. Joannem Visbeckium*, liberaliter suam doctrinam coram hoc *Hackwardo* confitentem & probè probantem, ex *Burhave* / quod valde male habebat Dominum *Balthasarum*, qui amabat *Visbeckium*, ideo eum præfecit *Ecclesie & pastoratui in Werdun*.

Valde in tam impio proposito confirmavit Nobilem *Bernhardum ab Hackwardt* quidam Pontificius pastor in *Witmundt* / homo versutus, *Joannes Pluckerus*, Papista insignis, qui multos pios ad eum detulit. Ejecisset quoque *Hackwardus Reichardum Hickonem* ex pastoratu in *Dunum*, nisi ipse vitam cum morte commutasset: Cui cum quidam *Popkenus* succederet, & interim uxorem duceret, propterea tanquam hæreticus damnatur & in exilium pellitur. Quando etiam ex *Pluckeri* instinctu cognosceret adhuc in *Werdun* foveri *M. Joannem Visbeckium*, inde ipsum quoque expulit, qui se postea in *Dithmarsiam* contulit, & ibi ut vir doctus & facundus conditionem Ecclesiasticam obtinuit: Deinde *Mammo Folckhardus* pellitur ab ipso ex parochia in *Urdorp* / tunc eum suscipiens *D. Balthasar* fovit aliquantulum & postea *Ecclesie in Ujel* præfecit. Interea moritur anno Domini 1537. *Dux Geldria Carolus*, & cum tunc abire

abire jussisset *Hackwerdum Dominus Balthasar*, ut ipse manum Regimini applicaret & plenum Evangelii patrocinium suscipere, tandem optimus *Heros Balthasar* curat solenniter ex *Dithmarsia* revocari *M. Johannem Visbeckium*, virum doctum & gravem, eumque constituit pastorem primò in *urbe Esensi*, deinde ordinavit in *Superintendentem* per suas illas ditiones: Committit etiam *Dominus Balthasar Visbeckium cum Pluckero* aliquoties, ut in ipsius præsentia sæpe de religione conferrent: Tandem cedit *Pluckerus Visbeckio*, & dat gloriam DEO & ejus filio CHRISTO Domino nostro, *migrat in castra Evangelicorum* jam profectioris ætatis & magni judicii ac ingenii homo: Qui pro sua facundia multum in propagando Evangelio & multis CHRISTO lucrificandis laboravit: Idem fecit *Hermannus Wickrodus Esena*, ubi collega *Visbeckio* datus est, vir sane in sacris literis eruditus & pius.

Dominus Balthasar instituit visitationem Ecclesiarum suarum, & huic præfecit *Visbeckium & Joannem Pluckerum*, qui omnia bene disponebant per Ecclesias. Postquam *Domino Balthasari* tunc bellum inferrent *Bremenses* & cingerent arcem *Wittmunde* erat in obsidione *Johannes Pluckerus* & in arce moritur anno Domini 1540. ideoque à castrensibus honeste sepelitur & in valle sepulturam consequitur, cui tunc in pastore succedit *Henricus Wackenrodus*, vir sagax, cui deinceps datus est collega & successor filius hujus *Henrici Joannes Wackenrodus*.

Moritur eodem Anno Dni 1540. *Dominus Balthasar* nondum conjugatus, itaque hæc Dominia devolvuntur jure hæreditatis ad sororem ejus *Annam nuptam Otthoni Comiti Rithbergico*, quæ etiam & vivo marito *Domino Otthone* & mortuo, ministerio Evangelii favebat, & unico adhuc superstici filio *Domino Joanni Comiti* & *Domino* tradebat gubernationem trium ditionum, ut *Comitatus Rithbergici*, *Dominiorum Esensis & Wittmundensis*: Hic *Heros* ut erat statura, ingenio, doctrina, & eloquio conspicuus & clarus, sic quoque amabat doctos & sinceros pastores, aliosque peritos viros.

Cùm vero moreretur *M. Joannes Visbeckius*, constituit in ejus locum suum veterem pædagogum *Hieronimum Grestium Hervordiensem*, virum sedatum & probum, & demortuo *Wickrodio* erant *Grestio* collegæ *Wermoldus* quidam, & postea *Lubertus Henricus*: Fuit sub *Hieronimo Grestio*, bono, facundo & honesto, dum ille viveret & pastorem atque *Superintendentem* ageret, magna pastorum tranquillitas atque pius consensus. Cùm vero *Comes Joannes* moveret bellum *Lippiensi Comiti Bernhar do*, atque

que deinde ei cum Episcopo *Paderbornensi Remberto à Kerssenbrody* magnum *Comiti Lippensi Bernhardo* exercitum auxilio adducente, *Lippiacus* occurreret & in arce *Ritberg* cingebatur *Dominus Joannes*, & res devolvebatur ad totius ordinis *Westphalici* procures, tandem facta deditio se captivum tradit *Duci Juliacensi & Clivenfi Domino Wilhelmo*, qui cum in *Burich* oppido tenuit captivum. Ibi in honesto carcere, vel potius loco tali Heroe digno, sæpe pios Germanicos libros in latinam linguam transtulit: Postea translatus *Colonia*, ubi libere in libero hospitio versabatur, donec ibi animam ageret: Mortuo interea *Hieronymo Grestio*, & adhuc detento illustri *Comite*, ejus socia lecti & conjunx *Dominæ Agneza nata Comitissa in Bentheim & Etenfordt* contulit eum pastorem *Johanni Sylvio, Bentheimensi*, homini quidem facundo, sed vitæ dissolutioris, quo nomine est etiam à consiliariis sæpe reprehensus.

Mortuo parente *Comite Joanne* tandem elocatur hujus filia major natus *Armegarda Erico, Comiti de Hoya* pio & veræ Religionis ac ministerii Ecclesiastici amantissimo Heroi, qui harum ditionum gubernationem suscipit, & imprimis curam habet, ut ea doctrina, quæ sonat in Saxonice Ecclesiis, & quam ex ore *Lutheri* percepimus, ubique conservaretur. Interea dum aliquoties à gravi & eximio viro *Domino Jodoco Wettero, Osnaburgensi, Cancellario Comitatus & Dominiorum Ritbergici, Esensis & Wismundensis*, veræ ac Lutheranae doctrinæ assertore & confessore constante, *Joannes Sylvius*, sicut antea sæpius propter dissolutam vitam & œconomiam suam valde offensivam admoneretur & ad meliorem frugem traheretur, tunc incepit *Domino Cancellario Wettero* movere controversiam, atque conatus est ejus uxori aliquam labem impingere: Sic auctoritate *Comitis Erici* ejicitur, & ei succedit *Meinhardus Hajo Eibenus*, vir sobrius, pius, studiosus & diligens, cui est collega *Lubertus Henrici, Alphusius*.

Fuere ibi pastores merito honoris causâ nominandi, ut *Mammo Folckhardus* pastor in *Uzel* qui usque ad Annum Domini 1576. ab initio sui officii Ecclesiastici in *Urdorp* primò deinde in *Uzel* per annos 53. pastorem egerat: Fuit etiam pastor in *Dunum vel Thunum Rodolphus Sylvius*, vir doctus, cujus antecessor erat *Jabbo*, inter primos Evangelistas hujus territorii numerandus. Erant ibi etiam præcipui doctores Evangelii *Johannes Beckerus, Meppensis, pastor Stedesdorfius*, & *Johannes Fontinus, pastor in Folsfum* / *Hajo Eibo, pastor in Eglinck* / *Wernerus Butinckius, pastor in Utsfum* / & *Gerhardus Sutphanienfis, pastor in Werduin*. Hodie alibi docet in his

Hhh hh

Eccle-

Ecclesiis Bernhardus Hockerus, Osnaburgensis, clari & docti viri Jodoci Hockerii frater.

Hodie Ecclesiæ horum Dominiorum cum pastoribus piis in vera Lutheri doctrina & sincera religione, pacificè & tranquille sub patrocinio Inclyti & Generosi Comitis D. *Ennonis*, ejus nominis tertii, *Comitis Orientalis Phrisiæ*, qui in possessionem harum Regionum pervenit per conjugium initum cum Generosa Domina *Wolpurgi*, filia D. *Johannis* celebris memoriæ, florent: Et dicitur hic Comes nostram Religionem contra *Schwermeros* constanter tueri, in quo proposito eum diu Dominus JESUS ad finem vitæ conservet, Amen. Et nosejus Celsitudini omnia felicia optamus.

Appendix de DOMINIO GEMME.

QUOS habuerit in arce, Dominio & oppido Gemme pastores Illustris Dominus *Jodocus*, Comes in *Holstein / Schorwenborch & Sterneberg / Dominus in Gemme* / licet veritatem Evangelii amaret, & à Pontificiorum doctrina alienus esset, plane ignoro: Ideo de his nihil scribere possum.

Historiam renati Evangelii in Comitatu & Civitate *Göttingia* dedimus in ea parte, qua describitur, quomodo renatum sit Evangelium in Urbibus inferioris Saxoniae.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

In COMITATU HOTTENSI

Sub pio parente JODOCO & quatuor piis filiis ALBERTO, ERICO, OTTHONE & FREDERICO, ultimis istius Illustris Stemmatis Comitibus & Heroibus laudatissimis.

CUM *Annam*, Comitis *Wolffgangi de Gleichen* filiam, duxisset sibi conjugem *Jodocus*, Comes *Hoyensis & Broichausianus*, *Jodoci senioris & Armegarde Comitissa Lippiensis* filius, & magno ære se gravasset, propterea, quod à Ducibus *Brunsvicensibus & Luneburgensibus*, qui ejus ditiones invaserant & jam occupabant, redemisset duos Comitatus eosque in feudum ab eis accepisset, prius solutis omnibus bello impensis sumptibus, ideo propter debita sæpe in mœrore & curis obrutus hærebat, ibi libros consolatorios ei mittit socer Comes *Wolfgangus*, quos tunc D. Lu-

D. Lutherus ediderat: Ita scriptis D. Lutheri recreatus, ex petitione conjugis etiam omnia illa D. Martini Lutheri scripta sibi curavit emi, & avide legit: Id quidem admodum ægrè ferebant monachi Terminarii, & hinc inde pastores papistæ: Tandem inflammatur amore restauratæ per Dn. Martinum doctrinæ, ideo proficiscitur ad suum Principem (cujus erat beneficiarius) pientissimum & optimum Dominum Ernestum, Ducem Luneburgensem, qui jam quoque per avunculos suos Electores Saxonia Fredericum sapientem, & Joannem constantem, ut fideles patronos Lutheri & ejus doctrinæ, ad veritatem Evangelicæ assertionis adductus erat & singulis pastoribus per suum amplissimum Ducatum, liberum Evangelii cursum permiserat, & communicato cum ipso consilio, atque adeo instigatus ab eo circa Annum Domini 1524. mox monitis ita præstantissimi & æterna memoria dignissimi Principis Ernesti acquiescens, loquitur cum suo aulico concionatore & sacrificio & confessore, cum quo per integrum triennium legerat scripta Lutheri & Philippi Heros Jodocus, & eo consentiunt, ut literis & pecunia Comitum Jodoci instructus hic pius sacerdos & Domini confessor, nomine Conradus Drudekenus, se Wittenbergam conferret Anno Dni 1525. ad Doctorem Martinum Lutherum: Qui Drudekenus exposuit propositum Comitum sui Luthero, quod ejus Celsitudo peteret propter vagantes monachos Terminarios & alios pontificos pastores & vagos missificos quendam doctum & in sacris literis versatum virum sibi mitti, qui tales contundere & confundere posset: Mittit igitur Lutherus suum domesticum Adrianum Buxschotium, Antwerpensem, qui Antwerpia cucullam exuerat & se ad Lutherum contulerat, virum in latina lingua facundum, & in Belgico sermone suavem: Quem honorificè excepit optimus & ardore veræ doctrinæ accensus Comes, & tandem cum illo communicato consilio, & habita deliberatione, jubet ipsum ingredi templum Neoburgi (quod est amplissimi Comitatus primarium oppidum) & audire monachum terminarium pro concione docentem: Monachus cum nesciret talem reformatorem adesse, cepit diriter in Lutherum stomachari & pro hæretico fugiendo proclamare. Ibi Adrianus Buxschotius exorsus palam dixit: Ego ad hoc vocatus sum ab Inclito Comite Hoyensi Domino Jodoco, ut te & tuos mendacii arguerem: Ideo dic tu, perversæ monachæ, idque palam coram tota Ecclesia hac, ubi, quando & quibus in locis erravit Lutherus, & in quibus argumentis vel articulis ipsum censeres hæreseos accusandum? Cum obmutesceret monachus, inquit ad Crucigerum, responde & quidem cito,

Hhh hh 2

aut

aut te arguo mendacii & hæreseos: Ibi clam descendit ex suggestu monachus se alio conferens, nunquam in Comitatum hunc reversus. Mox ascendit in proxima concione *Adrianus* suggestum, & ad publicam disputationem se obtulit, hoc etiam ab Illustri Comite *Fodoco* impetravit, ut ubique locorum intimaretur, hunc magnum *Adrianum Buxschotium* publicè Pontificias impietates refutaturum, & doctrinam *D. Lutheri* in aperta disputatione confirmaturum esse solidis scripturæ testimoniis & certis argumentis. Cùm vero omnes detrectarent disputationem, curavit per hunc *Adrianum* aboleri Generosus Comes missas, vigilias, invocationes sanctorum & reliquas Papales abominationes, & aliquam constitutionem Ecclesiarum adornari, & certam formam ceremoniarum. Sequenti anno frater *Fodoci* Comes *Ericus*, qui aulam suam instituerat in arce *Stoltenowe* / habuit disertum & peritum, & in scripturis exercitatum virum *Nicolaum Cragium*, libere & dexterrime doctrinam Evangelii profitentem, cujus conciones multi etiam Heroes cum stupore audiebant apud se: Ideo is gratus erat Comiti *Erico*, & hic *Nicolaus Cragius* superabat eloquio *Adrianum*. *Nicolai Cragii* opera in reformandis Ecclesiis & refutandis Papistis postea *Mindenses* usi sunt. Quando verò per *Adrianum* omnia essent probè & benè in Ecclesiis disposita, docet primò in *Drackenborch* *Adrianus*, & postea in oppido *Hoya* Ecclesiæ præficitur pastor, cujus opera in visitatione utebatur Comes (quia erat vir doctus & gravis,) sed noluit ipsum agere in aula *Neoburgica* propter Belgicum sermonem. Cùm igitur in rustico tumultu Anno Dni 1525. audiret Comes *Albertus de Mansfeldt* Reformationem adornare Dominum *Fodocum*, Comitem *Hoyensem*, (quia summa inter eos coaluit amicitia) mox ad eum misit virum bonum & eruditum *Cyriacum Hessum*, *Thuringica* lingua, qua delectabatur Comitissa, utentem, hunc præfecit Ecclesiæ in oppido *Neoburgo*: Deinde ad eundem Comitem *Fodocum* mittitur *M. Fodocus Crammius*, eruditione & gratia singulari præstans, ab Illustrissimo & benignissimo Principe *Ernesto*, Duce *Luneburgensi*, qui etiam nominatim scribebat Comiti, ut hunc constitueret sibi pastorem in oppido *Neoburgo*: Quod etiam factum est. Interea erat ei collega & aulicus concionator *Cyriacus*.

Crammium illum mirificè dilexit Illustris Dominus propter multa eximia ipsius dona; Et semper illius & *Adriani Buxschotii* opera utebatur in visitandis Ecclesiis, & his adjungebat *Joannem Timannum*, *Amstelrodamum*, *Bremensem* pastorem, ex urbe evocatum, quem quoque unice dile-

dilexit & in pretio habuit. Hæsit ita in visitatione Ecclesiarum & in pastoratu Neoburgico ad decennium M. *Joannes Crammius*, donec se *Hildesiam* conferret, quando ibi Evangelii doctrina primum propagaretur, ubi egregiam CHRISTO & Ecclesiæ ejus operam navavit, & inde *Hannoberam* discessit, ubi puto ipsum vita functum esse. Discedente Crammio ex hoc Comitatu, postea cum aliquantulum curaret per alios pastorale officium administrari in oppido Neoburgo Comes, tandem vidit sibi opus esse idoneo aliquo viro, qui M. Crammio substituatur: Itaque nuncium mittit *Wittebergam* ad D. *Lutherum* & *Philippum* Anno Domini 1542. & petit sibi mitti idoneum & doctum virum, qui præficiatur Ecclesiæ in oppido *Neoburgo*, cujus etiam opera simul in visitatione utatur. Mittitur igitur M. *Paulus Neocletianus*, Geldrus, qui ab eo tempore Neoburgi pastor fuit usque ad Annum Domini 1565. quando moritur, & hic *Paulus* cum M. *Adriano Buxschotio* visitandis Ecclesiis operam suam huic Comiti & filiis *Alberto* & *Erico* Comitibus fideliter elocavit.

Huic *Paulo Fredericus Rufius*, discipulus *Lutheri*, successit in Ecclesia *Neoburgica*: Qui pro sua eruditione, pietate & sancto zelo effecit apud Comitem piissimum *Ericum* D. *Jodoci filium*, ut ubique Ecclesiastica disciplina institueretur & observaretur, atque examen *Catechismi* in omnibus parochiis à prandio diebus Dominicis exerceretur semper. Tunc temporis sub Comite *Jodoco* celebres donis Pastores, *Joannes Polmannus* in *Drackendorff* / *Johannes Meyer* in *Ussendorff* / *Albertus Coquus*, & *Joannes Reinerus* in *Bucken* / *Henricus Velingius* in *Martfelde* / *Conradus Vasmarius* in *Mellinckhusen* / *Hermannus Denckerus* in *Ussendorff* / *Hermannus Krevet* in *Gulinge* / *Hermannus Groningius* in *Weizen* / *Henricus de Vida* in *Nienkerken* / *Ascanius Lupus* in *Staffhorst* / *Henricus Selhovius* in *Guto wolde* / *Joannes Friscius* in *Barsen* existerunt: Fuit in *Bilsen* pastor M. *Joannes Winocus*, sed factus Sacramentarius ejicitur. Promoverunt negotium Evangelii primò *Franciscus* ab *Halle* Satrapa, & *Valerius Baren-scherius* Cancellarius, & post eos *Henricus Beel* ditionalis Satrapa, & *Fredericus* à *Gladebecke* Satrapa, & *Johannes Hakenns* Cancellarius in aula *Hoyensi* semper, & postremo Doctor *Tilemannus Erbroch-sius*, *Lemgovien-sis*, vir magnus.

Circa annum Domini 1547. & 1548. quando *Carolus V. Caesar* triumpharet de victis duobus Principibus *Electore Saxonia* & *Landgravio* (quos captivos duxit) & Ecclesias Germaniæ nova formula Religionis, dicta *Interim*, premeret, & quidem jam animam egisset Comes *Jodocus*, & guber-

Hhh hh 3

na-

naacula ditionum ad filium primogenitum *Albertum Comitem* devoluta essent; Ibi generosus & pius pii Comitis Jodoci filius in initio suæ gubernationis, edictis & mandatis *Episcopi Verdensis & etiam Bremensis* (quia utrunque Episcopatum unus *Christophorus, Dux Brunsvicensis & Luneburgensis*, obtinebat) valde premebatur, quia iste repetebat *Jurisdictionem Ecclesiasticam*, & minabatur ei Inclementiam Cæsaris aliaque dira.

Ibi curat convocari *Synodum*, ad quam convocantur omnes pastores, & quoque huic voluit interesse *Joannem Timannum*, Amstelrodamum, Brema evocatum. In hac *Synodo* curat Comes *Albertus* gravamina Cæsaris & *Episcopi Christophori* per Cancellarium *Joannem Hakenum*, virum industrium, sagacem & meditabundum proponi: Ibi per *Joannem Timannum* Amstelrodamum rogant Illustrem Comitem D. *Albertum* pastores, ne ab agnita veritate vel in minimo discedat, sed in paternis hæreat vestigiis.

Exemplum constantiæ in Senatu & civibus urbis *Bremensis*, quomodo mirabiliter eos Dominus ab hostibus ferocientibus liberaliter & clementer liberaverit & eos straverit, ipsius Comitis Celsitudini proponitur: Tandem, ut antea fecerant, nunc quoque graviter ad constantiam hortantur Dominum suum M. *Adrianus Buxschotius* senex & M. *Paulus Neoclesianus*, ut viri graves: Idem quoque fecerat antea & eodem tempore *Fredericus Rufus*, qui nuper adjunctus erat collega in *Ecclesia Neoburgica* M. *Paulo Neoclesiano*.

Ibi partim ipse Comes & partim ipsius nomine Cancellarius *Joannes Hakenus* respondet, sibi nunquam in mentem venisse, ut vel quicquam mutaret, saltem ut judicia pastorum audiret, ideo quodvis etiam se discrimen libenter subiturum potius, quam ut quicquam vel in doctrina vel in ceremoniis mutari permetteret, asserit Heros pius: Et sic hortatus est pastores ad constantiam, & ipsis omnibus promisit suum patrocinium; Ipsi egerunt ejus Celsitudini submissee gratias, & ejus heroicum atque generosum animum in retinenda constanter vera Religione, non curatis adversariorum minis, valde omnes commendarunt: Omnes ibi pastores honesto convivio excepit Comes *Albertus*, honorificè tractavit & istorum convivio interfuit: Ita omnes magna lætitia perfusi gaudentes in CHRISTO domum reversi sunt. Mox respondet *Episcopo Christophoro* literis, se *Jurisdictionem Ecclesiasticam* ab ipso & suo clero propositam, ut novam servitutem, qua suus parens felicitis recordationis D. Jodocus nunquam sit ab illo pressus, suscipere non posse, postquam etiam *juniores Principes Luneburgenses* non susceperint. *Adria-*

Adrianus Buxschotius, qui bis ad reformandas vel purgandas Ecclesias in Comitatum Lippia diversis temporibus mittebatur, in pastore oppidi & arcis Hoyensis perstitit, cum laude administrans suam Ecclesiasticam functionem usque ad Annum Dni 1564. quando 27 Octobris moreretur, & tunc ei succedit, ut viro gravi & erudito, vir quoque gravis & eruditus *M. Joannes Holstius*, Hoyensis & auditor Lutheri: Deinde quoque sequenti anno videlicet 1565. in die Epiphaniæ moritur *M. Paulus Neocletianus* Neoburgi, cujus exstat publicum scriptum de morte *Joannis Timanni* Amstelrodami Neoburgi animam agentis placidissima & sincera ejus confessione paulo ante mortem prolata, &c. Huic succedit in ministerio collega Domini Pauli *Fredericus Rufius*, vir facundus, gravis & eruditus atque Lutheri auditor, in pastore Neoburgico: Quando vero duxisset Comes *Albertus* piissimam & Inclytam Conjugem *Catharinam*, natam Comitissam de *Ustenborch* & *Delmenhorst* / & jam ad pietatem totus animum adjecisset & serio negotia politica tractaret, ecce in medio flore ætatis ex hac vita discedit Anno Dni 1561. quando paulo ante mortem *Exules* aliquot ex Senatu & duos ministros Ecclesiæ, ex urbe *Brema* pulsos suscepisset hospitio cum aliquot civibus: *Dithmarum Timannum* Johannis Amstelrodami filium, & *Christianum Wernerum*, *Brema* dimissos propter doctrinam Lutheri, ad vocationes & pastores certos promovit Comes *Albertus*.

Mortuo *Alberto Comite*, assumitur ad gubernationem Comes *Ericus*, qui seriò quoque afficitur cura Ecclesiarum & piorum ministrorum, & sicut *Albertus* frater ceperat, ita ille per *Fredericum Rufium* & *M. Johannem Holstium* visitationem instituit per singulos annos, & assumpsit in aulicum concionatorem *M. Mentonem Gogrevium*, hominem versutum & doctum, qui pedetentim incipiebat à *Rufio* dissentire, & quoque se ipsi præferre: Ibi considerans Illustris Comes *Ericus* inter istos duos cooriri similitudines, vocat de consilio Cancellarii *Johannis Hakeni* in Superintendentem *M. Joannem Beckerum*, propter sententiam Lutheri contra *Danielem à Buren* consulem, eruditè defensam ab eo, *Brema* ejectum: Tandem mortuo *Beckero*, dimittitur etiam *Mento Gogrevius*, quem tamen valdè diligebat Cancellarius *Joannes Hakenus* & ipsius filius *Robertus Hakenus*, Comitis *Erici* consiliarius, propter dona docendi.

Moritur ante *Ericum Comitem* omnium fratrum Junior Comes *Fredericus* Anno 1571. Heros literarum, sincerae doctrinæ & musices peritus, & pastorum ac Musarum amicus: Tandem etiam fatis concessit Comes
Ericus

Ericus Anno Dni 1575. Princeps humilis, pius & eloquens, & Lutheranae doctrinae magnus & constans fautor.

Sic tandem ad *Othonem Comitem* natu majorem, *Erico* & *Frederico Comitibus* defunctis, devolvitur ut ultimum suae Nobilissimae Stirpis masculinae haereditas, gubernatio. Hic Heros Dominus *Otho* curat reformari & visitari Ecclesias per *M. Jodocum Glaneum*, evocatum ex urbe *Brema*, & per *Fredericum Rursum*, & utrique in mandatis dedit, ut certam aliquam ordinationem conscriberent, quod ab utroque hoc est *Glaneo* & *Rursum* factum est, quae sub nomine Illustris Comitis *Othonis* est typis evulgata & pastoribus commendata est: Fuit Comes *Otho* magnus pastorum ruralium fautor, quibus contulit agros, campos & pascua in certam haereditatem, sicut ante ipsum etiam faciebat frater *Ericus*, liberalitatem suam exhibens erga ministerium semper.

Moritur ita Comes *Otho* absque haeredibus, sicut & fratres *Albertus* & *Ericus* Comites licet conjugati essent, & sic fit in Comitatu distractio, quia partem Comitatus hujus *Lunaburgici*, partem *Brunsvicenses Duces*, partem *Landgravius Hassiae* ad se transtulerunt, sic quoque ibi facta est distractio Ecclesiarum.

Inter pastores sub Comitibus tribus fratribus floruerunt & adhuc florent eruditione pietate & confessione praestantes Pastores *Fredericus Rursum* in *Nienborch* / *Daniel Schultenus Pictorius* in *Isendorff* / *Warnerus Hartmannus*, & ejus successor *Engelbertus Brandes* in *Bucken* / *Justus Joannes Bratfisch* in *Drafenborch* : *Liborius Hoisenus* in *Balge* / *Albertus Richardus* in *Hilgenfelde* / *Henricus Mejerus* in *Levenorwe* / *David Strombergius* in *Lansberge* / *Conradus Winckelmannus* in *Reizen* / *Hilbrandus Hunscherus* in *Bynnen* / *Christianus Wernerus* in *Borstel* / *Wilhelmus Wicker* in *Kyde* / *Henricus Havelborgius* in *Barrel* / *Jodocus Tenneman* in *Scholen* / *Henricus Mollerus* in *Hoya* / *Christophorus Bombgardus* in *Bassem* / *Theodorus Vasmarius* in *Eulingen* / *Matthias Mosis* in *Hilgenrode* / *M. Valerius Denckerus* in *Eulingen* / *Alexander Achimius* in *Wizen* / *Jodocus Donomannus* in *Disle* / *Gerhardus Hudepolus* in *Beste* / cui successit *Georgius Holscherus*, *Joannes Fabritius* in *Wecholt* / *Bartoldus Vasmarius* in *Mellinckhusen* / *Johannes Lindemannus* in *Isendorff* / *Joannes Bunnekemollerus* in *Bilsen* / *Theodorus de Vida* in *Nienkerken* / *Georgius Paulinus* in *Staffhorst* / *Antonius Coquus* in *Bache* / *Marcus Backhusius* in *Barenborch* / *Henricus Hamelius* in *Schmalverden* / *Johannes Haburgus* in *Hilgenloo* / & in aula piissimae viduae Dominae *Catharinae*, natae Comitissae de *Altenborch* / fuere docti & pii aulici concionatores in *Brochusen* / *Martinus Brunus* & *Bartholomeus Hocnus*.

HISTO-

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

IN COMITATU HONSTEIN.

Erneſtus, Comes de Honſtein cum eſſet inſenſus Evangelicæ doctrinæ & caveret præciperetque, ne ulla mutatio Religionis in ſuo Comitatu fieret, tamen audivit docentem purius reliquis *Andream Wenemannum* in aula, qui etiam alibi cœpit docere & plantare Evangelium & pios Pfalmos Germanicos canere, imprimis in *Klettenberge* / ubi paſtor conſtituebatur, interim eum graviter inſequitur *Comes Erneſtus*, ut ſæpe propterea eſſet in periculo *Andreas Wenemannus*: Attamen quia fuerat aulicus concionator, & novit ingenium Comitſ ſenis ſedatum & modeſtum, ideo ille perſtitit in propoſito, priori ſententia & ſua functione, etſi vehementer ad eum mitteret literas *Comes Erneſtus*, tamen non terrebatur minis, ſed fortiter pergebat uſque ad mortem ſenioris *Erneſti*, & interim in urbe *Elrichiana* cœpit ſyncere docere *Joannes Cruſius*, monachus *Walckenriethenſis*, & tandem eò vocatur *M. Simon Kleinſchmidt* / purioris religionis aſſertor graviffimus & doctiſſimus, atque acerrimus veritatis Evangelicæ deſenſor, qui ſua facundia & ſubtilitate multa in hac Eccleſia præſtitit, vir verè pius: Vivo etiam adhuc ſeniore *Comite Erneſto*, in valle *Metallica* dicto *Andresberg* (das eine Stadt iſt) Evangelium purè docuit & Pfalmos Germanicos cum ſuis metallicis operariis ſtrenue cecinit *Joannes Kochentallius*: Vivente etiam adhuc ſeniore *Comite Erneſto* libere Chriſtum prædicabat in *Wackerode* *Jacobus Wilhelmus* atque *Joannes Kontingius* in *Barbis*.

Mortuo patre *Erneſto* tres filii *Volckmarus Wolffgangus*, *Wilhelmus* & *Erneſtus*, *Comites* in *Honſtein* / magna alacritate ſuſceperunt Evangelii doctrinam, & curarunt; per *M. Simonem Kleinſmithium*, paſtorem eximium in urbe *Elrichio*, ipsis valdè gratum, & *Jordanum Kreichoffium* (quem paulo ante vocaverant in aulicum concionatorem) virum doctum & diſertum, & per *Petrum Keilhornum*, quem aliunde evocatum conſtituerant paſtorem Eccleſiæ in oppido *Blicherode* / hominem eruditum, reformari Eccleſias Anno Dni 1552. Eodem tempore conſtituitur Paſtor in *Honſtein* *M. Michael Bockius*.

Demortuis fratribus *Wilhelmo* & *Erneſto* Comitibus, ſola gubernatio ditionis dilabitur ad ſeniores fratrem *Volckmarum Wolffgangum*, Heroem integerrimum & verè pietatis amantiſſimum & devotum humilemque

Comitem, qui omnibus pastoribus benefecit & demortuis reliquis Visitatoribus, uni *Simoni Kleinschmithio* adhuc in patria *Ebichio oppido*, superstiti adjungit socium *M. Joannem Mylium*, gubernatorem Scholæ in cœnobio *Walckenriethensi*, virum doctrina celebrem & pium.

Est Ecclesiis, pastoribus & toti ditioni maxima repolita spes de hoc moderno & Inclyto Comite *Ernesto*, pii Herois *Volckmari Wolffgangi filio unico* & gubernatore patriæ ditionis, cui adsit Christus sua gratia, Amen.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

In DITIONE JHEVERENSI.

Mortuo *Christophoro*, Nobili Domino in *Jhever / Rustringen / Distringen* & in *Wangerlande* / ditio devolvitur ad ejus sorores *Virgines* Heroides, videlicet *Annam, Mariam & Dorotheam*, natas ex matre *Helwiga*, sorore Comitis *Altenburgici Johannis*: Iste missis audiendis intentæ semper se præbuerunt à Lutheri doctrina alienas: Interim circa annum Domini 1524. erat ibi Pastor in urbe *Jheverana Henricus Cramerus*, Etenus, qui cum cognosceret Comitem *Orientalis Phrisie D. Ennonem* suscepisse doctrinam Evangelii & eam mandasse in urbe *Emeda* & per totam suam ditionem amplam propagari, curavit sibi *Cramerus* emi *Emeda* scripta *Lutheri, Philippi, Pomerani* & aliorum, eaque diligenter legit: Dum ex his illuminaretur, & Evangelium libere docuit, & Sacramentum altaris omnibus sub utraque specie exhibuit nostra lingua, qua etiam Psalmos cecinit anno Dni 1525. hoc omnino Generosæ Heroides Sorores non decreverunt ferre, & minaciter hoc *Henrico Cramero* inhibuerunt: Cùm ea inhibitio locum non haberet apud *Henricum Cramerum*, plane decreverunt ipsum ab officio & loco amovere: Ibi *Cramerus* imploravit opem *Ennonis Comitis*, quem opinabatur suæ causæ prodesse posse ut potentiorum Dominabus & virginibus sororibus, ibi statim Comes *Phrisie Orientalis Enno* mittit tres concionatores *Jheveram*, inter quos præcipuus erat *Regnerus Carbo*: His se graviter opponebant Dominæ Sorores, nec volebant eos suscipere, ut quæ sui juris essent in propria & paternâ ditione. Quando vero illarum Dominarum Quæstor & præcipuus consiliarius esset vir gravis, prudens, eruditus & syncerus *Romerus Zedichius*, homo senex, & consideraret eo ipso anno videlicet 1525. tumultus
varios

varios in Germania hinc inde coortos, & quam verè cùm *Emeda* tum alibi in *Orientali Phrisia Anabaptistæ & Sacramentarii* inciperent tumultuari, cœpit istis omnibus propositis & expensis, suasor & hortator strenuus esse suis Dominabus, ut pro ratione temporis aliquam servitutem perferrent & tempori cederent. Interim ex missis duos amoverunt, & tertium *Regnerum Carbonem* retinuerunt Dominae. Eo quoque Dominas suas permovit *Romerus Zedichius*, qui in præcipua apud ipsas auctoritate erat, vir magni iudicii & multæ lectionis, ut etiam vel conniverent ad institutum *Crameri*, vel saltem tacite admitterent: Interim adhuc multi ex civibus valdè erant alieni à concionibus *Henrici Crameri*, ideo apud ipsos in contemptu & summo odio erat, præsertim quando aperte uxorem duceret, quo nomine etiam indignitatem Dominarum sibi accersebat, quæ tamen placabantur per *Romerum Zedichium*, qui coram suis Dominabus pulchre de conjugio in genere, deinde etiam de Sacerdotali conjugio in specie, disseruit; Interim propter novitatem rei à multis vexabatur: Verum non commovetur *Cramerus*, sed strenuè pergit, donec modestia, lenitate & assiduis concionibus, cantilenis Germanicis, & pia vita multos Christo lucrificeret. Ipsius propositum sequebantur *Hajo Ulricus in Rustringia*, *Gerhardus Jegerus in Zettensen* / *Lambertus Stephanns pastor in Hohenkirchen* / omnes viri pii & docti. Erat in oppido *Jhever* collega *Henrici Crameri*, fidelis & syncerus minister verbi *Zwithardus Onnekenus*, natione *Jheverensis*.

Cùm vero *Emeda* & in vicinis locis inciperent furere *Sacramentarii* & *Anabaptistæ*, seque eò *Melchior Hoffmannus* cum *Mennone Simone* contulisset, & quoque *Andreas Bodensteinus Carlostadius* se quoque in urbem *Emedam* recepisset, ceperunt quoque quidam se in ditionem *Jheverensem* ingerere, sed prudentia, sagacitate & industria ornatissimi & Spectabilis viri *Romeri Zedichii*, Quæstoris & consilarii *Jheverensis* gloriosa memoria & honore dignissimi, illorum phanaticorum institutum impediatur, & quidam reprobabantur: Et istius *Zedichii* patrocínio semper perinansit ibi doctrina sincera, ne quicquam *Carlostadianum* vel *Menno-nisticum* reciperet in Ecclesias *Jheveranas*.

Gloriosus certator *Henricus Kramerus* in suo pio instituto perstitit usque ad Annum Domini 1540. quando vitam cum morte mutavit, vir sanctus & doctus, postquam ibidem Evangelium per annos quindecim fideliter plantasset: Huic in pastornatu succedit *Gerhardus Wantchererus*, vir admodum facundus, quo post paucos annos demortuo, assumitur

in pastorem *Henricus Rhegius*, qui fuerat *Suerini Guardianus* ordinis observantiae juxta regulam *Francisci*, & exstant ipsius *Bibliorum concordantiae*.

Is erat vir doctus & multæ lectionis, sed non valebat dono docendi & erat senio confectus, ideo ultro cessit & abiit in patriam, quæ erat *Paderborna*, postea deputatur ibi pastor *Georgius Risenbeckius*, *Bevergerdenfis*, qui quidem purè docebat, sed noluit Sacramenta administrare propter beneficium, quod habuit in patria: Ideo solus onera Ecclesiæ sustinuit *Jacobus Franckenbergius*, minister Ecclesiæ in oppido *Jheverano*: Admonitus *Risenbeckius*, ut etiam aliquam Sacramentorum administrandorum curam in se reciperet, respondit, se tantum pro concione docturum, & nihil amplius tentaturum: Hoc ægre ferebant cives urbis, ideo ipsum deferunt ad *Dominam Mariam*, quæ tunc sola ex sororibus *Dominabus* superstes erat, & omnia in his ditionibus administrabat: Ideo cum perstaret in proposito ille *Georgius*, dimittitur à Domina: Ita post illum cum illo *Franckenbergius* per multos annos sustinuit onera Ecclesiæ, vir fidelis & probus usque ad annum Domini 1558. Ejectus tempore Interimistico ex urbe *Wesalia* mandato *Principis Clivensis* vir doctus & pius *Antonius Mechlinensis* ex promotione Domini *Christophori*, *Comitis Altenburgensis* & *Delmenhorstani*, assumitur in pastorem Ecclesiæ in *Wipplens* / & in vicarium Ecclesiæ in *Hohenkirchen* suscipitur *Hermannus Accumensis*, auditor Lutheri, qui ab anno 1548. usque ad annum Dni 1580. eam Ecclesiam solus curavit, vir verè pius, diligens & in sacris literis eruditus. Et quoque tempore Interimistico propter veram doctrinam *Osnaburga* ejectus *Henricus Walderus* assumitur in *Winsen* / & pure etiam docebat in *Wierden* *Antonius Blomens*, vir historiarum studiosissimus.

Quando vero magna esset diversitas in Sacramentis administrandis & exercitiis Ecclesiasticis inter pastores, mandavit suo præcipuo consiliario & Quæstori *Romero Zedichio*, (qui hujus moderni Quæstoris & Consiliarii *Jheverensis*, viri doctrina & virtute ornatissimi & eximii, studiosorumque patroni egregii *D. Theodori Eibeni Zedichii patrum* fuit) ut de forma certa & ordinatione Ecclesiastica contexenda cogitaret *Generosa Domina Maria*, is quidem diligentem & fidelem in ea re operam Ecclesiis impendit, & postea omnia sua concepta & scripta communicavit *Antonio Mechliniensi*, *Hermanno Accumensi* & *Antonio Blomio*, & de consilio eorum aliqua ordinatio absolvitur, & tandem aliis pastoribus observanda obtruditur.

Et

Et ne hoc prætereatur, postquam *Carolus V. Caesar triumpharet* devotis Principibus aliquot Germaniæ: Sic *Sphyngin Interimisticam*, ut omnibus Statibus Imperii, ita quoque huic *Domina Maria* suscipiendam offerebat: Ipsa submisit respondit per *Romerum Zedichium*, se librum *Interim* proposituram esse suis pastoribus: Ideo ipsa *Domina Maria* convocatis pastoribus & Vicariis, præsens eis proponit librum *Interim* nomine *Majestatis Cæsarea* suscipiendum, addens Supremo Magistratui esse parendum, & nunc præsertim, cum gloriosus victor, ipse sibi totam Germaniam subegisset & id minaciter mandaret: Pastores rem totam in deliberationem sumunt, & breviter respondent per *Antonium Mechliniensem* (socerum hujus moderni ibidem pastoris *Joannis Sartorii*, utriusque linguæ & sacrarum literarum periti) CHRISTUM dixisse: *Date Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & DEO, quæ sunt DEI*, ideo quidem in temporalibus per omnia semper esse obediendum Cæsari, & ei dandum, quod sit ipsius: Verum in causa salutis DEO esse dandum, quod sit illius, ne ejus dicti inversio fiat: Nam *magis DEO esse obediendum quam hominibus*. Respondet per *Romerum Domina Maria*, sibi quidem placere responsum pastorum, interim hoc præcavere velle, cum ipsa & suæ ditiones in manu Cæsaris sint, quod si ex tali mandati Cæsarei contemptu aliquod periculum accideret, an etiam hoc æquò animo laturi essent? Ibi major pars respondet, se commendare Domino JESU negotium, & quidvis potius subituros, quam ut in minimo ad injuriam DEI hominibus gratificentur, mox ostendunt, quam dissona à verbo DEI tradat liber Cæsareus dictus *Interim*. Major igitur pars rejecit librum: Erant tamen pauci, qui cupiebant effugere periculum, ut gratificarentur & Cæsari & Dominae Mariæ, hi induebant se *stola candida* in concione habenda & administrandis Sacramentis, quam tamen alii mox deponebant, cum viderent inde Scandala oriri, sed imprimis lovebant magis præ aliis *Interemisticam Superstitionem Jacobus Drentwedi*, pastor in *Schortensen*.

Quando vero labores concionandi longo tempore solus *Jacobus Franckenbergius* & Sacramenta administrandi in Ecclesia *Jheverana* sustinisset & jam fatigaretur, quia jam demortuus erat *Romerus Zedichius*, anno Dni 1557. alioqui per ipsum res Ecclesiæ magis promovebantur: Interim quando ei successit *Sidonius Popkenus* factus *Quæstor & Consiliarius*, qui & doctrina & pietate *Romerum* referebat, nisi quod nondum ita auctoritate valeret, tamen ex rogatu pastorum & civium eò hic *Sidonius*

Popkenus rempermovit, ut *M. Petrus Rodebartus, Hadelensis, in pastorem Jheverensem* vocaretur, & in *Inspectorem reliquarum Ecclesiarum*. Interea ordo ille & forma unanimis in Sacramentis administrandis & ceremoniis exercendis, quam *Romerus Zedichius* cum tribus præcipuis pastoribus præfixerat Ecclesiis, plane collapsa & à multis postposita erat: Ideo instat *Sidonius Popkenus* apud Generosam Dominam Mariam, ut à *M. Petro Rodebartho* revideretur prior ordinatio & paululum mutaretur, atque tandem typis committeretur. In hac re consensit Domina, & totum negotium committit *M. Petro Rodebartho*, qui anno Dni 1562. hanc publicavit ordinationem, & Generosæ Dominae Mariæ inscripsit, cujus summa hæc est: Quod juxta doctrinam Pauli, 1 Corinth. 14. omnia debeant fieri decenter & ordine, propterea ne fiat confusio: Ut igitur ordo & conformitas ubique, cum in Sacramentis administrandis, tum in ceremoniis exercendis per *ditionem Jheverensem* observetur; propterea istam ordinationem ex mandato Generosæ Dominae Mariæ, *Domina in Jhever / Rustringe / Distringe & Wangerlande* conscriptam & typis evulgatam, ut sic singulis pastoribus & Diaconis traderetur observanda, quod ubique unio doctrinæ, conformis celebratio Sacramentorum, una forma ceremoniarum & decorum observari posset. *Primo* autem de doctrina in genere dicitur, quod per vocem Evangelii scripti in Prophetis & Apostolicis literis agnoscatur Ecclesia, quæ est sejuncta à *Mahometicis, Judæis, Papistis*, gentilibus & diversis hæreticorum sectis, cujus unicum est fundamentum JESUS CHRISTUS filius DEI, de quo & Prophetæ & Apostoli testati sunt, ideo oves ejus vocem ejus audiunt: Ideo ex scriptura aliquid certi tradendum esse, *de DEO, de tribus personis, de Christo, de duabus in Christo naturis, de peccato, ejus vi & differentia peccati, de lege, ejus usu, de Evangelio, de Justificatione, de Fide, de bonis Operibus, de Pœnitentia & ejus partibus, de Ecclesia, de Oratione, de Magistratu & de Sacramentis*, sicut illa sunt explicata in *Augustana Confessione & ejus Apologia & scriptis Lutheri*: Et imprimis cavendum esse, ut auditores noscant differentiam inter nostram hoc est veram doctrinam & eam quæ est *Judæica, Turcica, Papistica & gentilis*: Deinde considerabunt pastores, ut reverenter de Sacramentis, ut de tantis mysteriis decet, loquantur & tradant ex scriptura de *pedobaptismate*, & quod in Sacramento altaris *verum & ipsisimum corpus & sanguis Domini nostri JESU CHRISTI sit præsens & exhibeatur* communicantibus, atque ab ipsis sumatur.

Secun-

Secundo docetur ibi, *Superintendentem* in bene constitutis Ecclesiis requiri, primò propter *sectarios* ut ille Ecclesiarum rationem habeat atque pastorum; tum, ne *schismata* ingruant & lupi rapaces in gregem Christi se ingerant; tertio, ut *debita reverentia* maneat ministerio; quarto, ut sit aliqua persona, per quam *examen, visitatio, & ordinationes* fiant, & reliqui Ecclesiarum ministri ad talem refugium habeant.

Tertio, hic dicitur de *ordinandis novitiis*, qui ab exteris bonum testimonium habent, & idonei sint inventi in examine, adjecta communi forma ordinandorum.

Quarto, differitur de *habendis Synodis & de visitatione*, quò sic amoveantur gravamina, & mutua inter pastores consolatio fiat, & similiter auditores cum ministris atque custodibus examinentur, ipsorum *Bibliotheca* inspiciantur, & ad *visitationem* censeant aliquos ex *aulicis* adjungendos.

Quinto, agitur de *Schola & de ludimagistris honestè sustentandis*, & de utilitate Scholarum.

Sexto, de *festis certis celebrandis*.

Septimo, quid sit docendum in Ecclesia de *baptismo contra Anabaptistas*, ubi debent tradi argumenta contra Anabaptistas.

Octavo, tractatur quid de *Sacramento altaris* sit differendum, & quomodo *Sacramentarii* cum suis argumentis sint refutandi, & nemo ad communionem admitti debeat, nisi qui prius *privatim* sit auditus, examinatus & absolutus.

Nonò, differitur de *forma celebrandi cœnam Dominicam*, & de aliquot *cantionibus Germanicis*.

Decimò, dicitur de *Excommunicatione*, quod excommunicari debeant perseverantes in peccatis, ut *heretici, fures, latrones, adulteri, scortatores, usurarii, ebriosi*.

Undecimo, de *conjugio*, & de *copulatione habenda in templo*, & quod *trina proclamatio* debeat præcedere.

Duodecimò, de *sepultura & sepeliendis honorificè piis*, adhibitis piis ceremoniis & pia concione.

Decimotertio, de *magistratu & ejus officio*.

Hæc continentur in ea ordinatione, quæ est *Wittenbergæ excusa*.

Facta est mentio *Romeri Zedichi*, cujus duo adhuc in Ecclesiam beneficia sunt commemoranda: Unum, quod obtinuerit apud suam Generosam Dominam Mariam, ut annuatim *multi pauperes Scholastici Wittenbergæ* alerentur à Domina: Deinde moriens contulit suam *splendidam Bibliotheca*

Bibliothecam, ut erat bonus historicus & multæ lectionis homo, *communi utilitati*, quæ adhuc *in vicinia arcis Jhevera conservatur*: Idem quoque de ejus successore *Sidonio Podkeno* est censendum, qui semper quantum potuit, Ecclesiis, Scholis & pastoribus benefecit & gratificari studuit: Deinde hic *suis sumptibus* curavit emi in usum omnium parochiarum *sacra Biblia, Postillam Lutheri & corpus doctrina*, quæ ita singulis contulit parochiis.

M. *Petrus Rodebarthus* discedit ex urbe & ditione *Jheverensi*, in terram *Hadelariam*, ut ibi succederet demortuo parenti *Laurentio Rodebarthio* in pago *Oltenbroicke* Anno Domini 1570. & habuit discedendi certas causas. Huic succedit *Gerhardus Howichius*, cujus exstant aliquot carmina, qui beneficio Generosæ Dominae operam dederat bonis artibus & Theologiæ *Wittenbergæ*: Et sunt hodie præcipui pastores in hac ditione, qui sumptibus Dominae Nobilissimæ Mariæ in Academia *Wittenbergen* sibi aliquam eruditionem compararunt, ut M. *Ulricus Ziadorius*, pastor in *Jnsmerhave* / egregius Hebræus, *Isebrandus Mesonens Medochius* pastor in *Tertensen* / insignis *Astronomus*, *Eilardus Roverus* pastor in *Sillens stede* / *Theophilus Carbo*, pastor in *Wierden* / *Christophorus Hildersentus* pastor in *Wattwerden* / qui miserrime ab ebrio interficiebatur: Et *Albertus Si brandus*, pastor in *Sandel*.

Generosa Domina & virgo *Maria* delegit sibi in heredem & successorem adhuc sana & integra cognatum suum Illustrem Comitem *Altenburgensem & Delmenhorstanum*, D. *Joannem*, primogenitum filium *Antonii Comitis*, & viva curavit vivum Dominum in legitimam possessionem suarum Ditionum immitti: Et ab eo etiam tempore habuit quoque prædictus Comes in arce suum *Vicarium & locum tenentem Nobilem* & præstantissimum virum D. *Bernhardum à Steinberge*: Tandem illa Generosa Domina *Maria* in CHRISTO anno Domini 1575. mortua, totam jam ditionem cum in possessione obtineret *Inclytus Comes Altenburgensis Joannes*, cura est illi prima in subsequenti anno, qui fuit annus post natum Christum 1576. in Februario, ut benè constituerentur Ecclesiæ. Mandat ergo offerri singulis pastoribus ordinationem Ecclesiasticam conscriptam in usum Ecclesiarum in Comitatu *Altenburgensi & Delmenhorstano* à D. *Selneccero & L. Hamelman*no, & voluit, ut ad certum diem quilibet pastor & diaconus de ea suscipienda suum libere proferret judicium.

Quod factum est 8. Februarii & sequentibus: Omnes quidem, etsi pauca quædam objicerent, ad quæ commodum ab *Hamelmanno* responsum

sum acceperunt, *illam Aldenburgicam ordinationem suscipiebant*, tantum duobus exceptis, videlicet *Conrado Quantio & Joanne Meppelense*, cum quibus descendit in disputationem *Hamelmannus*, præsidentibus *D. Cancellario Illustris Comitis Joannis, Comitis Altenburgici & Delmenhorstani, Domini in Jhever / Joanne ab Halle / J. U. Doctore, D. Theodoro Eiben Zedichio, Quaestore & consiliario Jheverensi, Statio Reinekingio Judice Dittonali, & M. Henrico Tilingio, Consiliario Altenburgico*, quando ad biduum disceptaretur, & jam uterque esset convictus, tandem negotium in deliberationem sumunt, atque petunt spacium deliberandi.

Postea causam suam in scriptis offerebant isti duo, ad quorum argumenta 4 Aprilis præsentibus *D. Quaestore Theodoro Eiben Zedichio & Statio Reinekingio Judice*, item ex pastoribus *Hermanno Accumensi, M. Ulrico Ziadonio, Isebrando Mesoneso, Eilardo Rovero & Gerhardo Howichio*, ita respondit *Hamelmannus*, ut nihil haberent, quod amplius responderent *Conradus Quantius & Joannes Meppelensis*: Ideo cum nollent subscribere, nec haberent effugia ulla, dimissi sunt: Et hæc disputata anno sequenti, videlicet 1577. sunt *Lipsia excusa*. Similiter cum *Anabaptistis in praesentia Altenburgensium & Jheverensium Consiliariorum & prædictorum pastorum* est actum, & disputatum 10. Februarii videlicet cum *Bernhardo Brunfelsio, Joanne Verdes & aliis*: Et illi sunt quoque per *Hamelmannum convicti*, ut etiam ipsi nihil amplius haberent, quod objicerent: Ideo cum perstarent in sententia sua, nec eam possent tueri, sunt ejecti ex hoc territorio, &c. Et acta sunt ab ipso *Hamelmanno publicata*: Interim nec hoc tacendum erit, quod ipsi præsidentes in hujusmodi actis & disputationibus non minus quam reliqui præcipui pastores sæpe erudita argumenta protulerint.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

In COMITATU LIPPIAE.

ANno Domini 1538. moritur Comes SIMON, bellicosi illius BERNHARDI, quem *Albertus Krantius* prædicat & celebrat, filius, qui reliquit duos filios, Dominum BERNHARDUM, & Dominum HERMANNUM SIMONEM, quibus constituit tutores *D. Adolphum, Coadjutorem Colonensem & natum Comitem Schowenburgicum, D. Philippum*

Kkk kk

pum *Lantgraviam Hassie, & D. Fedocum Comitem in Hoya*. Ibi equestri ordinis viri & procures civitatum petierunt aliquam *Reformationem*, ideo hoc negotium *Lantgravius* committit *Comiti Hoyensi*, qui istam curam in se strenuè suscepit, & evocat *Brema Joannem Timannum Amstelrodamum* & ei adjungit *M. Adrianum Buxschotium*, eosque mittit in *Comitatum Lippia*: Illi duo in arce *Dithmoldia* excepti laborarunt in conscribenda *Ordinatione & Reformatione*: Et interea docebat in templo *Amstelrodamus* mirus & suavis in docendo, quem omnes cum gaudio audierunt docentem. Absolverunt eam in die *Michaelis* & presentarunt deputatis *Consiliariis*. Hujus *Ordinationis summa* hæc erat per certa capita distincta.

1. In quibus sit *Reformatio*, & quomodo multi pii *Cæsares, Reges & Principes* laboraverint in purgandis & bene constituendis *Ecclesiis*, sicut *Sacræ & Historiæ Ecclesiasticæ* testantur.

2. De legis usu & abusu.

3. De *Evangelii* abusu, & vero fructu.

4. De liberi arbitrii potestate, abusu & vero usu.

5. De fidei usu & abusu: Item de efficacia & utilitate veræ fidei.

6. De vanis & falsis *Pontificiorum* operibus, & quomodo rectè fiant bona opera: Atque in quem finem sint facienda.

7. De prophanatione baptismi, & de vera ejus institutione & fructu, de quelicitis ceremoniis baptismo adhibendis.

8. De puerperis, & quomodo illæ censendæ sint, & an quoque debeant se per sex septimanas domi continere.

9. De Sacramento altaris, & ejus prophanatione multiplici à *Papistis* excogitata in *Missis, circumgestatione panis & adoratione*, ut in vera specie: Et contra de substantia Sacramenti altaris, quid sit, & quis sit verus *Eucharistiæ* usus.

10. De missa pontificiorum impia, & quomodo legitime apud nos possit *Missæ Evangelicæ* celebrari.

11. De Exercitiis Ecclesiasticis.

12. De officiis custodum in oppidis, & similiter in pagis, & quid ad eos propriè spectet.

13. Quomodo sint infirmi visitandi & communione curandi, & de abusu extrema unctionis & *Chrismatis*.

14. De impia *Papistarum* opinione circa purgatorium.

15. De *Ecclesia Catholica*, quid sit & ubi sit, & quomodo ista vere abutantur *Papistæ* ad confirmandas suas impietates.

16. Quo-

16. Quomodo Papistæ abusi sint *Excommunicatione*, & de vero ejus usu in Ecclesia atque fructu clavium.

17. De *privata confessione*, & quomodo ea abusi sint Papistæ & de vero usu, & quomodo fit confitendum.

18. De *vera poenitentia* & ejus partibus atque utilitate; & contra de *Papistica poenitentia* & ejus prophanatione.

19. De *oratione* & vero ejus fructu, & quomodo ea abusi sint Papistæ.

20. De *Invocatione Sanctorum*, & cultu & honore, & quomodo Papistæ in hoc puncto multum erraverint.

21. De *festis diebus* ritè servandis, & quomodo istis diebus abusi sint Papistæ.

22. De *ceremoniarum utilitate* piarum, & de superstitione Papistarum in ceremoniis multis.

23. De *libertate Christiana* & ejus abusu.

24. De *Ecclesiastica ordinatione*, ut omnia ubique conformiter observentur, & de istius abusu & vero fructu.

25. De *humana traditionibus*.

26. De *officio Episcopi, sacerdotis & Ecclesie ministris*, & quomodo illas functiones profanaverint Papistæ, & de eorum enormibus vitiis & peccatis circa sua sacerdotia commissis.

27. De *exercitio Catechismi diebus Dominicis*.

28. In *casibus matrimonialibus* quomodo procedendum.

29. De *officio Superintendentis & visitatione Ecclesiarum*.

30. De *conjugio sacerdotum*.

31. De *Stipendiis docentium Evangelium*, quod illa sint ex cænobitis querenda.

32. De *monachis & nonnis*.

33. De *cura pauperum*.

34. De *duplici Schola*.

35. De *calamitatibus humanis* & de vera piorum cruce, & de abusu crucis apud Papales.

36. De *officio magistratus & de subditorum obedientia & honore* exhibendo magistratui.

37. De *sepultura piorum & templorum atque cæmeteriorum custodia, &c.*

Hanc ita *Reformationem* cum diligenter conscripssent *Amstelrodamus & Buxschotius*, obtulerunt eam proceribus ditionis.

Ibi præcipuus ex istis vir Nobilis & potens Dominus *Simon de Went* partim *Satrapa* partim hæreditarius possessor castri in *Varenholste* eam

Kkk kk 2

suis

suis sumptibus mittit Wittenbergam ad D. Martinum Lutherum, ipsius & collegatum suorum expetens iudicium, ut erat vir prudens.

Sic igitur isti Satrapæ Simoni de Went / est à Lathero, Jona, Pomerano & Philippo responsum, ut sequitur:

**Dem Edlen/ Ehrenvesten und Gestrengen
Simon von Wenden /
Drosten zu Varenholz in der Graffschafft Lippe
zu handen.**

Gottes Gnade durch unsern HErrn Jesum Christum zuvoren / Edler/ Ehrenvester und gestrenger Herr / Erwer Kirchen-Ordnunge haben wir mit Fleisse gelesen und bewogen / wie ihr sehen werdet / daß wir ehliche wenig Worte darinne geändert haben / und halten solchen Ordnung / wie sie denn gestalt ist / für Christlich und recht / vermahnen auch euch und alle der Landschaft Regenten treulich / daß ihr / wie Gott aller Obrigkeit gebotten / sein heiliges Evangelium und rechten Gottesdienst auszubreiten zu fördern und zu erhalten / solche Christliche Ordnunge zu Gottes Ehren und zu Lob unsern HErrn Christo / und zu der Leute Seligkeit mit Ernst aufrichten und handhaben wollet / denn dieser ist der rechte und höchste Gottesdienst / den die Obrigkeit thun sol und kan / wie denn in Erwer Ordnunge fleißig und Christlich ist angezeichnet. So sind alle Menschen diesen Gehorsam Gott schuldig / daß wir unsern HErrn Christum hören / wie gebotten: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi est complacitum, hunc audite, und Gott spricht: Wer da denselbigen HErrn nicht hören werde / den woll er austossen und ewig straffen / wie Gott ohne Zweifel an den Widersachern des Evangelii solchen austrotten / mit der Zeit schrecklich anfahen wird / dann die Tyrannen üben so viel Lasterunge Gottes und besprengen sich mit der Heiligen Blute / daß die Straffe nicht lange ausbleiben wird / darum wollet euch auch Menschliche Bedrauwunge nicht abwenden lassen / Gott bewahr und stärke euch zu seinem Lob und erwer Seligkeit. Datum Wittenberg am 8. Novemb. Anno 38.

Hæc scripta sunt manu Philippi, & subscripserant Justus Jonas Præpositus, D. Martinus Lutherus, Joannes Bugenhagenus Pomeranus, & Philippus Melancthon: In tota ordinatione pauca erant vel mutata vel addita tantum in his locis, nempe de matrimonialibus causis, de magistratu, de cruce, de monachis, & de stipendio ministrorum. Quam Reformationem cum

dia Witteberge comprobata recepissent Procures & Consilarii ditionis Lippiensis, convocatis omnibus equestris ordinis viris, & civitatum gubernatoribus, atque pastoribus, (cum tamen aliquot essent inter procures plane alieni à vera doctrina, qui etiam aberant) tandem eò concluditur in presentia legatorum Comitatus Hoyensis, Domini Jodoci: ut ubique hac Reformatio per Comitatum amplissimum publicaretur & omnibus pastoribus servanda traderetur, ex quibus nullus exstabat, qui huic reclamare auderet, propterea, quod ibi manum propriam Doctorum Wittebergenfium subscriptam viderent. Joannes Stolsius, quondam Cancellarius jam defuncti Simonis Comitatus, tunc erat pastor Hornensis, vir senex & ei datur collega ex Lemgovienfi Ecclesia M. Gerhardus Cotius, & Blomberge constituitur pastor Conradus Mejerus Lemgovienfis, Dithmoldia dabant pastori Simoni, ab Exter Nobili, collegam & sacellanum Hermannum Coitenum, superioribus annis per Joannem Ducem Clivensem & Simonem Comitem Lippiensem ex urbe Lippia, propter veram doctrinam ejectum; In oppido Uffelen constituebant pastorem Joannem Christianum, Hervordia quondam Guardianum in cœnobio Franciscano. Etsi in ade Joannis Suburbii Lemgovienfis alerent cives Joannem Hunschium, quondam Priorem in Cœnobio Dominicano Lippiensi, virum bonum, & ei vitæ necessaria non præberent, isque ita abiret ad Hervordienfes, tunc opera Nobilis Satrapæ D. Simonis de Wenden expetebatur, à Generoso Domino Burchardo à Salderen, qui erat avunculus D. Simonis, ex arce Löwenstein / vir doctus & mirus concionum formator, atque sacrarum literarum studiosissimus Joannes Montanus, quondam ordinis observantici cultor, quem eis concessit magnus Heros Burchardus à Salderen: Is tunc temporis in ade Joannis pro more reliquarum Ecclesiarum totius Comitatus utitur in administratione Sacramentalis altaris vestimentis Sacerdotalibus & accensis candelis: Quia sic passim in Ecclesiis hinc inde ordinatum erat; Cum vero Lemgovia in duabus Parochiis planè talia ornamenta Sacerdotalia postposita & remota essent, ideo Mauritius Pideritius, Erasmus Wegenhorstius & Gerhardus Cotius primò, deinde ejus successor M. Thomas Plateanus inceperunt dissentire à Joanne Montano, & sic inter eos oriebatur disceptatio & disputatio: Hanc volebant præfati Comitatus vel deputati Consilarii compositam, ideo supplices petunt à Lantgravio Hassia Philippo mitti in Comitatum duos Theologos, qui controversiam coartam inter concionatores componerent: Misit igitur magnanimus Princeps, in cujus aula agebat junior Comes D. Bernhardus, Doctorem Joannem Westermannum (ante paucos annos ex urbe Lippia ejectum propter veram doctrinam)

doctrinam à Duce Clivensi Joanne & Comite Lippiensi Simone) & M. Joannem Fontium.

Coram his præsentibus conqueruntur proceres ditionis hoc modo: Cum jam in prima Ecclesiarum Reformatione de consilio Doctorum Wittebergensium & aliorum Doctorum, qui Reformationem conscripserant, multis etiam aliis causis concurrentibus in Ecclesiis, sicut etiam fieret Witteberga, essent retenta vestimenta Sacerdotalia: Interim hæc concionatores urbis Lemgovia non solum respuere, sed propterea etiam Joanni Montano concionatori in suburbana Ecclesia imprimis propter hujusmodi ornatum & usum candelarum, molestos esse & ei insultare, & cum sit urbs Lemgovia immediate Comitibus de Lippia subdita, æquum & justum esse censent, ut in Ecclesiis istius urbis sequerentur potius communem & receptam in omnibus Comitatus Ecclesiis formam, ne sua illa diversitate se quasi à Comitatu alienos facerent: Contra ajunt Lemgovenses concionatores, se longè antea, quam ulla esset in Comitatu assumpta ordinatio, habuisse benè constitutam Ecclesiam, & formam administrandi Sacramenta, seque eam habere ex Ecclesia Brunsvicensi: Ideo cum vestimenta, candelæ & altæ ceremoniæ jam sint abrogatæ Lemgovia, eas non absque magno offendiculo assumi posse. Ibi Westermannus & Fontius inspiciunt ritus Ecclesiæ Lemgovienfis, & tandem faciente verba Fontius, ut homine discreto, censent illam diversitatem in ceremoniis utrobique ferendam esse, ut sic libertas Christiana in ceremoniis retinendis observaretur, denn was ein mahl abgethan und abe ist / das bleibe abe. Sic quælibet pars in suo proposito & consuetudine perstitit: Lemgovenses ministri in sua libertate, & Parochiani in sua illa ordinatione per Comitatum mansere. Postea major cooritur controversia inter pastores Lemgovenses, & Joannem Montanum, Ibi graviter à Mauritio Pideritio, Erasmo Wegenhorstio, & M. Thoma Plateano accusabatur Joannes Montanus, qui, ob miram suam facundiam & suavitatem in docendo, erat in clanculario odio apud istos tres priores, Multorum errorum volebant reum facere Montanum, cujus in aula gravis erat patronus Nobilis Dominus Simon de Bende / & in urbe Consul Florinus Floricke / multique alii præstantes viri: Ideo novi petuntur Theologi à Lantgravio Hassia Philippo, is duos Westphalos Theologos, Antonium Corvinum, Warpurgensem, & Joannem Westermannum Doctorem ablegat in Comitatum Lippiensem, qui aliqua ex parte, auditis accusationibus & excusationibus, rem componunt, sed neque ea compositio sufficiebat Erasmo Wegenhorstio, ideo novæ, regressis istis Theologis, turbæ oriuntur, &

& novis clamoribus elevatis harescos Montanus arguitur. Hinc Gerhardus Cotius, Mauritius Pideritius & Erasmus Wegenhorstius conscribant suam confessionem & eam Wittebergam ad D. Johannem Pomeranum, ad totum ministerium Ecclesia Susatensis, ad totum etiam ministerium Ecclesia Brunsvicensis, & Hannoverana, & Bremensis, atque totius Comitatus Hoyensis Ecclesiarum comprobendam miserunt, ostendentes, ab eis diversum sentire Montanum illum: Ibi suam vicissim confessionem obtulit Gubernatoribus Comitatus Joannes Montanus: Pomeranus, Brunsvicenses, Susatenses, Bremenses & ministri Ecclesiarum in Comitatu Hoyensi omnes, etsi Montani confessionem & excusationem non vidissent, credentes bona fide aliorum scriptis, comprobant confessionem ministrorum Lemgovienensium, & Montani damnant. Corvinus ita revocatur, & cum aliquid desideraret in confessione Montani, (quia in arcem Braick evocati erant ministri Lemgovienenses, emanante Erasmo) est Montanus Pideritio & Gerharo Cotio reconciliatus per Corvinum, quando prius supplex esset Proceribus & Corvino factus, petens veniam, si alibi errasset: Corvinus, cum hæc Anno Dni 1541. facta esset reconciliatio, & jam Cotius ageret Horne, sequenti Anno, videlicet Anno Domini 1542. revocatur ex inferiori Ducatu Brunsvicensi, ad examen & certam unanimem ceremoniarum ordinationem constituendam in Ecclesiis: Ab hoc examine & ordinatione se sejungebant Pideritius & Erasmus, nec volebant novo aliquo jugo premi: Qui dicebant, suam se ordinationem longo ante tempore ex Ecclesia Brunsvicensi habere, & eam non ita dudum esse à Domino Joanne Fontio & Doctore Joanne Westermanno comprobata: Examine & visitatione completa, constituuntur à Corvino Visitatores, Cotius, Montanus & Conradus Mejerus, sed mortuo tandem peste Montano, ejus locum occupat Pideritius. Quotannis in curia Principis Lemgovia Synodum celebrabant & consocietatem Ecclesiarum observabant.

Nota. Quid acciderit tempore Interim? Circa annum Domini 1547. assumit gubernacula patrii sui Dominii BERNHARDUS, major natus filius D. Simonis, Comes de Lippia, & ducta uxore Catharina, nata Comitissa Waldechiana, statim victor factus est Carolus V. captis Electore Saxonia & Lantgravio, quando jam electus erat novus Prasul Paderbornensis Rembertus à Kersbroch / deposito pio Episcopo Hermanno, Comite de Weidda / qui etiam erat Elector Colonienfis, ibi omnibus statim Imperii Statibus à Cæsare liber Interim obtruditur. Sic novus Episcopus Rembertus à Kersensbroch / novum suum Cancellarium Henricum Coloniacum & M. Liborium Schmit-

Schmittium, *Decanum* Storpianum in urbe Paderborna, adjuncto eimonocho utcunque docto, in *Comitatum Lippiensem* ablegat, minaciter scribens & mandans Juniori *Comiti BERNHARDO*, ut *deposito Lutheranism* simpliciter illum librum suscipiat, aut se feudum ab eo tanquam inobediente & contumace repetere de auctoritate Cæsaris. Mox re in deliberationem sumpta, cum illi minaciter instarent & haberent diplomata Cæsarea, & gravia Episcopi & Capituli mandata, nec haberet ulla effugia, aut sciret junior Comes ullum medium aliud, capto *Lantgravio* & versante in magno discrimine uxoris sue patruo, (qui erat *Franciscus*, *Episcopus Monasteriensis* & *Osnaburgensis*, *administrator Mindensis*) quam ut aliquid indulgeret tempori: Ferocientibus Pontificiis, tandem junior Comes *Bernhardus* conqueritur se esse Juvenem imperitum, & ad rem tam arduam imparatum & inidoneum, & petere deliberationem, sed ea non impetrata, præstans & Nobilis Juvenis Comes, cogitur invitus & coactus permittere istis Legatis Paderbornensibus, ut cum omnibus pastoribus *Lemgovia* in curia Senatus agerent, & ipsis librum *Interim* proponerent: Id aliis per Comitatum pastoribus minaciter indicarunt Legati: Et quando per triduum examinarentur pastores, ut testatum facerent, an etiam librum *Interimisticum* susciperent? Ibi sunt tantum duo simplices viri inventi, qui eis reclamarunt, ut *Joannes Christianus*, pastor *Ufflenianus*, & *Heidenricus Thospannius*, pastor in *Bosinckfelde*. *Joannes Christianus* cum interrogaretur, quid sentiret de una specie, num etiam eam veram agnosceret, respondet simpliciter: *Christus docet me de utraque specie*, quia apertæ scripturæ & claræ institutioni Christi non licet refragari, & nullibi de una specie legitur in sacris literis, ideo eam approbare nequeo. Cum illi concilia præsertim *Constantiense* proferrent, respondit: Et si omnia proponeretis concilia, tamen ista non prævalerent scripturæ sacre & Christo Domino, qui est ipsa veritas. *Heidenricus Thospannius* dixerat interrogatus, quid sentiret de *Interim* libro? respondit: quod de hominum figmentis est sentiendum: Scio equidem non venturum Cæsarem *Bosinckveldiam* propter me, interim si ejicior ex meo pastore propter veritatem sub nomine Cæsaris, ad stivam potius manum applicabo & aratro scindam terram, quam ut terreno & mortali Cæsari gratificarer, & interim cœlestem, supremum & immortalem Cæsarem offenderem.

Joannes Christianus deponitur propterea, quod monachus fuisset: *M. Gerhardus Corius*, quod non esset *Papisticè* ordinatus, & *Conradus Mejerus*, quod

quod fuisset *monachus* deponuntur: Sic *Hieronymus Grestius Uffenia Christiano*, & *Franciscus Hasius Cotio Horne* successere: Sed *Mejerus* cito regreditur ad suam Ecclesiam *Blombergæ*, ut etiam accidit *Cotio* vix biennio elapso, verum *Joannis Christiani successor Hieronymus Grestius* purè docebat Evangelium, ideo ipse in ministerio perstitit: Interim *Joannes Christianus* vocatur Anno 1550. *Lemgoviam* in ministrum Ecclesiæ in *Neapoli*.

Cum verò rediret domum *Paderbornam M. Liborius Schmittius* Decanus, qui ibi diu Officiale egerat, statim incidit in apoplexiam, & ideo solebat dicere paululum restitutus:

Darum hat mich *Uottes Hand* gerühret/

Daß ich habe das Interim ins Lippische Land geführt.

Cum minæ Pontificiæ paululum respirarent, & ipse Comes cum sua Comitissa, & precipui Consilarii faverent veræ religioni, erant multi *Nicodemus* inter pastores, qui circa Annum Domini 1552. & 1553. juxta priorem formam Sacramenta administrare, Psalmos Germanicos canere & papistica Sacra abjicere cœperunt: Pauci senes ab incunabulis ad Missas Papisticas, Invocationes Sanctorum, Vigilias & alias Superstitiones assuefacti, mordicus hæserunt in Interimistica Interreligione, ut *Engelbertus Cultravius*, *Joannes Dennius*, *Joannes Kormannus*, pastor in *Silverntorpi* & plerique alii.

Cum verò in Imperio esset libertas Augustanæ Confessionis Proce-ribus Anno Domini 1555. concessa & permessa: Ibi quoque mox cogitat Illustris Dominus BERNHARDUS Comes cum suis consiliariis de repurgandis Ecclesiis suis ab Interimistica scabie, & mox anno sequenti convocari jubet Synodum pastorum, cui ipse in arce *Brack* cum precipuis consiliariis, cum proceribus selectis tam ex Nobilitate quam ex urbibus, aderat, ibi in consilium vocat 12 Maji *Manritium Pideritium*, *M. Gerhardum Coetium*, *Hermannum Hamelmannum* (cujus opera, quia ad festum Michaelis Anno Domini 1554. vocatus erat in pastorem *Neopolitanum* à *Lemgovienfi Senatu*, antea duabus vicibus usus erat Illustris Comes, primò in cognoscenda causa Ecclesiastica, quæ in controversia erat nomine generosæ viduæ Nobilis Domini *Reineri de Wenden* Satrapæ *Margareta*, & *Joannis Frundei*, deinde in legatione ad Synodum *Waldechianum*) & aulicum cœlionatorem *Joannem Wilhelmum Torrentinum*: Cum illis & cum Proce-ribus deliberatio à Comite instituitur, quomodo commodè repurgatio Ecclesi-iarum institui posset, ibi tandem concluditur, ut coram omnibus pasto-ribus exponatur, quæ causa moverit Illustris Dominum, quod invitus

& coactus in initio sui Regiminis & in tam juvenili ætate per Episcopum sub mandato Cæsaris valdè minaciter conscripto permotus sit ad talem aliquam in Religione mutationem sufferendam : Ideo nomine Illustris Comitum BERNHARDI, *Christophorus à Donop* / tunc temporis *ditionalis Satrapa*, vir Nobilis, exorsus coram omnibus Ecclesiæ ministris pro sua singulari eloquentia & zelo erga Evangelium affecto dixit: Venerandi pastores novistis meum Illustrum Dominum *in aula Lantgravii D. Philippi* piè educatum esse & semper à Papistica Religione abhorruisse, interim, tunc in initio gubernationis suæ, Cæsareo & Papistico Paderbornensium mandato ita pressum, cum potentissimi quique Principes Germaniæ aut essent capti aut sub jugum redacti, ut nec cedere posset, nec effugia inveniret, tandem ejus Celsitudo ipsis deputatis & legatis Paderbornensibus, ne quid in ipsius Celsitudinis conscientiam derivari posset, permisit totum negotium exequendum : (Nihil enim aliud, nisi ipsi de Comitatu periclitandum esset, medii præ foribus erat) & quid illi egerint in tali mutatione vos omnes novistis & dolenter non sine gemitu hujus superstitionis Papisticæ spectator esse ad hoc usque tempus coactus est Dominus : Interim oportebat tempori cedere : Quicquid igitur ejus Celsitudo in ea re peccaverit, ut DEUS hoc ipsi pro sua misericordia per Christum remittat, vos vestris precibus sollicitè instate. Decrevit autem per gratiam DEI purgare modo suas Ecclesias à tali fermento *Interimistico*, & profiteatur modo coram vobis, *quod sit membrum Augustanae Confessionis*, quod ejus doctrinam & profiteri & retinere velit *ad finem vite*, hortaturque omnes ut si qui ex metu aut ventris causa *Interimisticam Religionem*, vel susceperint & hætenus retinuerint, ut orent DEUM ardentè, quo hoc eis ignoscatur, & ipsi offendiculum, quo Ecclesias scandalizaverint apud Auditores deprecentur, & nunc læti veram religionem recipiant : Promittit Illustris Domini Celsitudo suam in tali pio pastorum proposito & instituto clementem protectionem, & mandat modo singulis, ut ad Interrogata rotunde respondeant, quoniam esse aliquot viros doctos deputatos qui cum ipsis examen instituerent, & postea conversus ad Comitem dixit: *Hæc ne est V. Cels. sententia?* Is respondit, *Est.*

Ibi paululum *Papiste & Superstitiosi pastores reprehendebantur*, attamen omnem isti quoque obedientiam promittebant, & veram amplectebantur doctrinam : *Constantes in Religione laudabantur* : Interim an etiam *prior Ordinatio & Reformatio* (quam ad tempus intermiserant) à singulis assum-

assumpta esset per visitatores ordinatos ut *Mauritium Pideritium*, *Hermannum Hamelmannum*, *M. Gerhardum Cotium* & *Johannem Wilhelmum Torrentinum* explorabatur. Quotannis hi quatuor & singuli in suis parochiis ipsis commissis visitare & pastores examinare, instituere & ad meliorem frugem adhortari non desistebant, donec bellum *Rithbergicum* sumeret initium, tunc ex accusatione *Johannis Platteni*, *Cancellarii Juliaci* cogebatur ad tempus cedere *Hamelmannus*, interea assumit is gradum *Licentie in Theologia* videlicet Anno Dni 1558. & mox eum revocarunt *Lemgovienſes*, & ibi perſtitit in ministerio ad annos 14.

Interea oritur controversia inter fratres Comites *D. BERNHARDUM*, & *D. HERMANNUM SIMONEM* de divisione paterna, quam cum diremissent Illustres Heroes *D. Joannes*, Comes *Waldechianus* & *D. Albertus*, Comes *Hoyensis* & *Broichusianus*, etiam de Religione locuti sunt & de Ecclesiarum Reformatione, atque ut ea fieret commodius, obtulerunt ambo Comites suam in hac re operam, & de consilio procerum & statuum ampli Comitatus de Lippia, determinatum est, ut uterque Comes Arbiter, hoc esset tam *Waldechianus* quam *Hoyensis* mitteret eximium & eruditum Theologum, ad nonum Martii Anno Dni 1559. quo die debebant convenire precipui etiam cum ipsis Theologi tam ex urbe *Lemgovienſi* quam ex toto Comitatu, *Hoyensis* eò mittit *Adrianum Buxschotium*, primum Reformatorem harum Ecclesiarum, atque *Waldechianus* designat huic rei legatum *Michaellem Jacobinum*, his ex Comitatu adjungitur *Mauritius Pideritius*, *Gerhardus Cotius*, *Johannes Wilhelmus* & *Hermannus Hamelmannus*, qui ex mandato plenario utriusque Comitatus, omnes ordinationes primam ab *Amstelrodamo* & *Buxschotio* contextam, alteram ceremoniam à *Corvino* conscriptam, revident, & pro ratione temporis & novarum subortarum hæresium pauca utrobique addebant aut subtrahebant, & utramque in justum ordinem redigebant, tandem & missi Theologi & tres ex *Lippiacis* Theologi, proponunt utrique Comiti assumendum in *Generalem Superintendentem Hermannum Hamelmannum*, ante annum in *Licentiatum* non sine laude creatum, sicut eorum supplices literæ indicarunt, & quisque hoc sua manu, ignorante *Hamelmanno*, comprobarunt atque solito sigillo.

Assumitur quidem in aula per integram septimanam ordinatio tam in Doctrinalibus quam ceremonialibus collecta, & bona fide disposita in timore Domini, & etiam literæ supplices Theologorum quidem in aula præsentibus peregrinis Theologis (qui etiam coram Illustri Comite &

ejus proceribus nominatim *Hamelmannum* commendaverant) habeantur in aliquo pretio, sed ipsis responsi loco dabatur, rem esse deliberatione dignam, præsertim cum *Hamelmannus* & *Juliacum* & *Paderbornensem Cancellarium* offendisset, sed recte respondit *Buxschotius*: Ergone magis homines quam DEUM metuitis, postquam hic vir sit vobis & Ecclesiis vestris utilis, nec meliorem consequi poteritis?

Cùm res illa in diem de die protraheretur, & interea ex promotione *Sarrapa ditionalis Christophori à Donop* / ad officium *Cancellarii*, de mortuo priori *Cancellario BERNHARDO Lippiaco*, qui imprimis propter variam lectionem cupiebat promotum *Hamelmannum*, aspiraret *M. Jonas Tunzius*, vir in Jure atque historiis versatus linguarumque peritus, mox hie *Jonas Tunzius* cœpit & in politicis & in Ecclesiasticis multa innovare & tentare: *Ordinationem primam à Luthero & Philippo* comprobata[m] contemnere, & deinde *alteram à Corvino* contextam, rejicere: Atque unam *Megapolensem* ordinationem assumendam voluit: Huic sententiæ se *Hamelmannus* opposuit, dicens hujusmodi Innovationes parere offendiculum, ideo persistendum in prima ordinatione, quam *Philippus* sua manu probaverat non minus quam *Megapolensem* conscripserat.

Interea pastor *Donopensis Henricus Neiblerus* propterea deponitur opera *Jone*, quod custodem ariolum non ferret: Id dicebant iniquum esse pastores *Lemgovienses*, imprimis vero *Hamelmannus*, & cum præstantes viri pro illo intercederent, tamen *Jonas Tunzius* omnia impedivit, ne reciperetur, & ab eo tempore cœpit odio persequi *Hamelmannum*, & tentare quibus posset mediis efficere, ut ejiceretur *Hamelmannus*: Interea moritur Comes BERNHARDUS: Postea cum visitationi adhiberi deberent de consilio tutorum junioris Comitum, (qui erant *Joannes, Comes Waldechiannus, Hermannus Simon, Comes Lippiacus, Speigelbergicus & Pyrmontanus, & consules civitatum Lippia & Lemgovia*) *Antonius à Donop* / & *Ernestus à Wipper* / *Consul Lemgovienensis*, atque ex ministris *Pideritius, Hamelmannus*, & novus nuper assumptus pastor in *Dithmoldia M. Joannes Externus*, vir doctus: qui cum priusquam visitationem instituere vellent, volebant de primis istis ordinationibus conferre: Interim aperte dicebat *Jonas*, se non laturum bonum senem *Wippermannum* in politicis deliberationibus, nec *Hamelmannum* in Ecclesiasticis; ideo in utrumque concitavit tutores Comites, deinde etiam in *Hamelmannum Schowenbergicum Comitem & Cancellarium Paderbornensem*, qui erat *Henricus Coloniacus*, inflammavit. Ita *Hamelmanno* aliquoties est renunciatum ministerium in aula, sed

sed conservatus per Lemgovioses. Interea circa annum Domini 1566. *Jonas* eò rem direxit ut *M. Extero*, & *Pideritio* Ecclesiæ cura committeretur, qui & visitarunt & alia negotia Ecclesiæ curarunt. Tandem *Exterus* collegit ex variis ordinationibus unam aliquam, cum vero *junior Comes* & *heres D. SIMON* hæreret in aula Ducis Brunsvicensis *D. Julii*, adducit inde *Doctorem Jacobum Andrea* in suum Comitatum, qui revidit ordinationem à *M. Joanne Extero* congestam / quæ ita comprobata, est sub nomine Comitum Lippiensium ut *Hermani Simonis* & *Simonis junioris* typis divulgata. Anno Domini 1571. cujus summa hæc est: Ut omnes persent in doctrina Augustana confessionis & in Catechismis Lutheri, deinde quid sit in festis diebus, ut Dominicis, tam in urbibus quam in pagis, faciendum: Tertio de absolutione privata retinenda cum additis quæstionibus à *D. Bungenhagio Pomerano* congestis: Quarto de Excommunicatione & receptione graviter peccantium: Quinto de præcipuis anni festis observandis, & quid per septimanam in Ecclesiis sit tractandum & agendum: Sexto prolixè de collectis agitur & recitantur multæ collectæ ad præcipua festa accommodatæ: Deinde variæ orationes & preces gratiarumque actiones subjiciuntur: Septimò, multa præfationes cum notis & melodiis annectuntur cum oratione Dominica: Octavò, traditur quomodo sit baptismus administrandus & de paedobaptismo & de eo baptismate quod exercetur per mulieres tempore necessitatis: Nonò de puerperis aliquid dicitur: Decimò, subjungitur de casibus matrimonialibus, deinde de sponsalibus, de proclamatione & copulatione Sponsi & Sponsæ: Undecimò, de visitatione infirmorum: Duodecimò, de sepulturis mortuorum: Decimo tertio, de officio Superattendentis, de Examine Ordinandorum, & ipsorum ordinatione: Postremo, de visitatione & consistorio atque Synodis, & de sustentatione ministrorum, cui subjicitur demum tractatus de officio custodum & adilium vel templariorum, & de Scholis, de cœnobiis, de beneficiis Ecclesiasticis: Denique de sustentatione pauperum, &c. Postea adjungebatur *M. Joanni Extero*, ut Superattendenti, collega *Themhardus Nagelius*, successor *Hamelmanni* in Ecclesia Neopolitana Lemgovia.

De Ecclesia Lemgovienti & ejus ministris ut & de Ecclesia civitatis Lippia dicemus, quando dabimus eam partem historiæ Ecclesiasticæ, quæ continet narrationem renati Evangelii per præcipuas Westphaliæ civitates.

Nunc saltem recitabimus præcipuos pastores qui eruditione & virtute in hoc Comitatu claruerunt, aut adhuc clarent: *Dithmoldia* & po-

Ita *Horne* erat concionator *Johannes Wilhelmus Torrentinus*: *Dithmoldia* est collega *M. Exteri*, *Hermannus Latomus*: Floruere in ministerio *Ufflenia* *Jodocus Schuremannus*, *Jodocus Pideritius Blombergae*, *Jacobus Cato* in *Eusdenhusen* / *Antonius Tidemannus* in *Reelskirchen* / *Henricus Velstenius* in *Bosfinckfelde* / *Johannes Frundius* in *Langenholthausen* / *Joannes Prottius* in *Capepelen* / *Johannes Nordermannus* in *Donope* / *Henricus Stapelvennius* in *Bege* : *Johannes Walterus* in *Lipperode* / omnes viri docti, pii & studiosi.

Habuit Comes HERMANNUS SIMON per suam olim partem Comitatus & in ditione *Speigelburgica* & *Pyrmontana* Superintendentem *Georgium Snecampium*, virum gravem & synceri judicii hominem, aulicum vero concionatorem *Mossem Hummersbachium*: Vixit aliquando pastor in *Alversdissen* / vir doctus & studiosus *Martinus Meibomius*.

Hodie est verus Ecclesiarum, ministrorum Ecclesiae, Scholarum & pauperum nutricius Princeps & curator sedulus D. SIMON Comes Illustris amplissimi Comitatus *Lippiae*, Heros pius, liberalis, doctus, sobrius & clemens: Unicus adhuc ex veteri nobilium & Inclytorum Comitum de *Lippia* superstes heres, cui Christus benefaciat & misericordiam praestet. Mox de Ecclesia urbis *Lemgoiensis* in proximo Tractatu, tum quoque de Ecclesia urbis *Lippia* & de utriusque ministris & pastoribus dicemus.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII

Hinc inde,

Per amplissimum COMITATUM Westphaliae de MARCKA.

Quid Princeps *Cliuensis* & *Juliacensis* tam pater quam filius in causa Religionis fecerint, nempe *Joannes Dux* & *Wilhelmus Princeps*, suo tempore declarabitur, quando de reformationibus in aula *Cliuensi* & *Juliacensi* contextis sub annis 60. dicetur: Nunc saltem dicemus de piis viris, qui bono studio ex proprio motu & zelo in suis stationibus aliquid in causa Religionis verae tentarunt per COMITATUM MARCKENSEM.

Interim quomodo renatum sit Evangelium in urbibus *Tremonia*, *Susato*, *Lippia* & *Asfindia* exponemus in ea parte historiae Ecclesiasticae, qua trademus quomodo in urbibus *Westphaliae* creverit & propagatum sit Evangelium & ejus exercitium.

De-

Docuit olim in Comitatu de Marcka in oppido Ultena ante annos quinquaginta Evangelium de JESU CHRISTO, & Sacramenta pure administravit Joannes Lycaula, vir doctus, sub Principe Joanne, sub cujus nomine ejicitur, & cum Principis Joannis legitima soror D. Anna Comitissa Waldechiana assumit, & ad pastorum Corbachianum promovet.

In Ecclesia urbis elegantis & splendida Hammonis, vel ut alii ajunt HAMMONÆ, docuit Evangelium Christi Henricus Wullius vir in scripturis eruditus, & cum deferretur in aulam, se quidem excusat, attamen ejicitur Anno Domini 1555. sub eo prætectu quasi Sacramentaria & Anabaptistica factioni addictus esset: Est aliquando revocatus, sed cum videret ibi plurima inordinata Wullius, ultro discessit, interim creditur Sacramentaria opinionis esse, circa Annum Domini 1560. & sequentibus ibi egit pastorem Carolus Gallus, vir doctus & purè Evangelium Christi ibi tradidit, cui erat adjunctus collega vir eruditus Henricus Bockelmannus, sed postea inter utrumque dissensio coarctatur, ut Bokelmannus discedat, & postea Carolus Gallus multos præcipuos in ea urbe accusat Hæreses Anabaptistica, sed cum propterea in disputationem cum Senatu dilaberetur, tandem est amotus: Exstat autem ejus eruditum scriptum contra Anabaptistas: Sed Gallus & Bokelmannus videbantur magis Calvino quam Luthero patrocinari, licet in linguis essent versati.

In oppido Camen/ (quod posset dici à Camenis Musis nomen habere) Hamelmannus docuit, & cum ibi divinitus illuminatus semel aperte in die Trinitatis Anno Domini 1552. confessionem veræ ederet doctrinæ, atque pontificios errores refutaret, tunc erat ibi Marefcallus istius Comitatus Nobilis Theodorus Reckius, qui cum Consulibus & Senatu, audita concione Hamelmanni, in istum finem determinavit, ut dimitteretur Hamelmannus, postquam Princeps istius loci nondum admisisset palam ullam aliam doctrinam quam Pontificiam: Sic dimissus ob veritatem, placide discedit Hamelmannus: Interim ille bonus Marefcallus Theodorus Reckius (mox forte conversus est circa annum Domini 1567.) pastoribus ibidem Johanni Buxtorpio & Joanni Mercatori Schomburgo, natione Tremonienfi auctor, ut feliciter inciperent doctrinam Evangelii propagare, Sacramenta juxta doctrinam Christi Germanicis verbis administrare & Psalmos Germanicos canere, quibus erat pius adjutor Joannes Wegenerus, vir doctus & gravis. In oppido Unna eleganti admodum & amæno loco, coeperunt Evangelii luce Ecclesiam illustrare Eberhardus Wortmannus & Rogerus Beresdænerus, viri eximii, sed ignoratur an sint Sacramentarii ad-
dicti.

dicti. In oppido Ultena dixi *Lycaulam* docuisse & propterea ejectum esse, tamen cum accusaretur tanquam *Anabaptista* in aula Clivenfi, evulgavit apologiam & ostendit se non esse *Anabaptistam*, sed tantum se *missam & Invocationem Sanctorum*, meritaque operum impugnasse, sed nihil effecit.

Circa Annum Domini 1566. sicut & antea & post ibi Evangelium pure docuit *Engelbertus Klockius*, pietate & doctrina eximius vir, & constanter defendit Evangelii doctrinam: Hic ut stylo & scribendi valet dono, ita dicitur multa conscripsisse, quæ premantur. In oppido Lunen docuit Evangelium *Jacobus Kintvaderus*, qui dicitur *magis Calvini quam Lutheri* sententiæ patrocinari.

In hoc amplissimo & potente Comitatu est oppidum Nienrode non procul ab urbe Jferlo / in quo Senatus & cives susceperunt doctrinam Evangelii & sententiam Augustanæ confessionis, & breviter ordinationem Ecclesiasticam certe piam per urbis suæ alumnum M. *Hermannum Wilkium*, virum græcæ linguæ doctum & alias eruditum (qui quondam fuit *rector Scholæ Rigensis* in Livonia) conscribi curant Anno Domini 1564. eamque ut fidei suæ rationem redderent coram quovis publici juris faciunt typis Tremoniani Typographi, quæ certè ordinatio fuit bene isti Ecclesiæ accommodata, sed cum boni cives in pio essent initio & proposito, ecce tunc *Princeps Clivenfis* illis serio mandavit, ne vel sequerentur vel susciperent talem ordinationem Ecclesiasticam, cum ipsius, ut superioris Magistratus esset, *Reformationes* instituere.

In Comitatu & civitate *Morsensi* scio semper fuisse addictissimum veræ & puriori doctrinæ *Hermannum*, *Comitem de Neurenar & Morse* / *Domini- num de Bedbar* / heroem doctissimum, cujus pater *Wilhelmus* Princeps magnæ prudentiæ erat, & patruus *Hermannus de Neurenar* / Comes *præpositus Metropolitanus Coloniensis*, vir antiquitatis studiosissimus fuit: Unum novi ibidem aliquando Evangelii doctorem syncerum & purum Lutheri discipulum virum doctum & gravem, *Henricum Bomelium*.

Comitatus de Nassou est vicinus *Westphaliae ad Surlandiam*, in quo sub pio prudenti & Illustri Comite *Wilhelmo* patre Principis *Wilhelmi, Joannis, Lodovici & Adolphi*, docuerunt Evangelium Christi viri pietate & doctrina clari *Leonhardus Wagenerus* & *Erasmus Sarcenius*, scriptis celeberrimis.

HISTO-

HISTORIA RENATI EVANGELII

IN COMITATU ORIENTALIS PHRISIÆ.

Semper studiosus fuit veræ doctrinæ *Illustris Orientalis Phrisia Comes ENNO*, *Comitis Ezardi filius*: Hic per *Fabianum* quendam sibi curabat Evangelium prædicari, & ex se inceperant *Emedenses* varios & diversos sectarios suscipere: Ibi pio Comiti cura fuit, ut posset *syncera Lutheri doctrina* ibi retineri: Interim mox sese eò confert *Andreas Bodensteinus Carlostadius*, & ante illum *Melchior Rinckius*, qui palam *Emeda* senes tam viros quam mulieres in cappa aqua in templo rebaptizavit, tandem eò se quoque confert *Melchior Hoffmannus*, pellifex, & idem palam tentavit publicis concionibus: Confert igitur se Inclytus *Comes D. ENNO* propterea in urbem *Emedam*, ut reprimeret hæreticos; *Carlostadius* cessit & apud *Ulricum à Dornem*, nobilem *Capitanum* in *Olbersen*/ & *Heronem Capitanum* generosum ab *Olbersen* delituit, *Melchior* duos ex urbe eiecit, interim isti clam sese in urbem *Emedam* iterum ingerunt. Ibi mox celebris *Comes D. ENNO* curat ex urbe *Brema* evocari celebrem doctorem Evangelii *Joannem Timannum* *Amstelrodamum*, quem propter idioma speravit *Emedensibus* fore gratum & acceptum, ut is posset Ecclesiam ad puritatem veræ doctrinæ reducere: Cum vero ille semel atque iterum cepisset palam docere in magna frequentia, atque tertia tandem concione palam assereret, se placide & pie admonere omnes, ut *unam & solam Lutheri doctrinam*, quam tam multi etiam alii Doctores amplecterentur, cum *Wittenberge*, tum *per totam Saxoniam*, retinerent, & demum postea in quarta concione doceret *verum corpus & verum Christi sanguinem in cæna Dominica esse & porrigi & verè ore nostro sumi*; ibi prorumpit *Melchior Rinckius*, & excitat plebem promiscuam, clamantem magno tumultu: *Schlag todt den Fleisch-Fresser*/ ideo quidam ex furiosis veniebant properantes ad suggestum, ut *Amstelrodamum* detraherent, quod cum facere inciperent, erant ibi *ministri Comitis Generosi D. Ennonis* & alii, qui bonum virum liberabant ex manibus populi furentis, & sacrario includebant: Sic tandem re infecta discedere oportuit *Amstelrodamum*. interim delitescente in Sacrario *Timanno* *Amstelrodamo*, mox se ingerit in suggestum *Melchior Rinckius* & aliquoties repetiit hæc verba: *Ob wir wol müssen darum Schwärmer heissen und seyn/ daß wir den Wittenbergischen aus dem Korff entflohen und entflögen seyn/ so seynd wirs doch nicht:*

M m m m

Rin-

Rinckio se adjunxit *Menno Simon*: Circa Annum Domini 1525. & Annum Domini 1526. hæc acciderunt; Quando etiam ex instinctu *Caroloftadii* & *Rinckii iconomachiam* exercebant plebei, & magno tumultu turbabant *imagines*, tunc subsecuta est circa Annum 1528. *clades in Gemigho*, ubi *milités mille & quingenti trucidarunt octodecim millia rusticorum*, unde hic versus:

In GeMigho PhrIstI CeCIderVnt LVCe CaLIXtI.

Cùm Anno 1526. prodiret *Caroloftadius*, & *Emeda* palam doceret & hinc inde in Nobilium Dominiis, rursus significari & indicari curat *Comes ENNO Caroloftadio*, ut à tali proposito discederet & urbe *Emeda* totaque ditione exiret, hocque mandatum minaciter curat intimari *Andrea Caroloftadio*, & interim nondum fugit: Interea *Illustis Comes scribit ad Lutherum*, & ei conqueritur, quid *Caroloftadius* in sua ditione tentaverit, petitque sibi doctum aliquem Theologum ad repurgationem suarum Ecclesiarum mitti: *Lutherus consolatur & confortat Comitem* per literas, ostendens prolixè, quod *Caroloftadii Spiritus* non quiescat, & eò mittit *Joannem Brunonem*, virum eruditum & gravem, maturiorisque ætatis hominem: Hunc virum valdè pium suo satellitio deduxit *Comes ENNO* (*pater moderni Comitis Ezardi*) in *Ecclesiam Emedanam*, ut ibi publicè doceret: Etsi multitudo nihil contra *Brunonem* auderet propter præsentiam *Comitis ENNONIS* & satellites armatos, tamen pueros & alios vagabundos homines, qui & concionantem & in plateis ambulantem *Brunonem* deriderent, deluderent & contemnerent, subornarunt. Cum videret *Caroloftadius* à *Comite inquisitionem militarem* de capiando *Caroloftadio* institutam, mox aufugit clam: *Bruno* etsi piè viveret, studeret & laboraret in sua vocatione, nihil tamen docendo proficiebat, tandem incidit in *phthisin* & labe tali Anno Dni 1529. exstinguitur *Emeda*, cujus morte valde *Comes Enno* turbatur: Interim cum *Meennonem Simonem* videret quoque in suis vagari ditionibus, orat *Ernestum, Ducem Lunenburgicum*, pium Principem, ut ipsi mittere dignaretur aliquot doctos Theologos ad Reformationem & repurgationem Ecclesiarum suarum *sece Sacramentaria* infectarum. Et paulo ante graviter mandaverat omnibus *Sacramentariis* Doctoribus, ut discederent, & curaverat eos ejci ex suis parochiis: Verum *Ulricus* à *Dornem* multos clam sustentavit, (quia in *Sacramentaria* opinione confirmatus erat per *Caroloftadium*) quidam vero abierunt *Wittebergam*, ut *Gerhardus Mollerus* & *Fredericus, pastor Gastensis*, qui edunt coram *Philippo* confessionem, qua contentus erat Me-

Melanchthon, & intercedit pro ipsis apud *Comitem Ennonem* literis, sic recipiuntur ad Ecclesias, quanquam posterior ad *Sacramentariam* opinionem relaberetur. In initio Anni Domini 1530. misit *Ernestus, Luneburgicus Dux*, ad *Ennonem Comitem* in Phrysiam Orientalem *Martinum Ondermarckum* & *Matthæum Gindericum*, viros doctos, qui *Emeda* docebant *præsente Comite*, & *Sacramenta* administrabant: Verum etsi *præsentia* & *potentia Illustris Comitis* metueretur, tamen *Menno Simon* noctu excitavit plebem, ut *Luneburgicos Theologos* contemnerent, nec amplius eorum conciones audirent; sed cum intelligeret *Princeps Ernestus Dux* suos *Theologos* nihil ibi *præstare* posse & omnia esse tumultibus plena, revocavit eos. Ideo nihil amplius tentare potuit bonus *Princeps* & *Comes*. Ita in *Ecclesia Emedana* permansit *Sacramentaria doctrina*, hoc est *Cinglii* & *Calvini* dogma, quam ibi propagarunt *Hermunnus Brasius*, *Joannes Dominus à Lasco*, *Polonus Baro*, *Gelius Faber*, *Vincentius Reinerus*, *Godefrius Einhagius* & *Arnoldus Caletunus* multique alii, sicut hodie faciunt *Mense Altingus*, & *Joannes Petrejus*, atque antea Dominus *Albertus Hardenbergius*.

Interim ea pietate præditus erat *Inclytus Comes Enno*, ut hoc saltem efficeret per *Johannem Brunonem* & postea per *Luneburgicos Theologos Martinum Ondermarckum* & *Matthæum Gindericum*, ut vera doctrina & verus usus *Sacramentorum* & plantaretur & maneret *Norde*; quam etiam ibi conservavit *Satrapa* ibidem vir optimus *Reinerus Crumma*, ab Anno Domini 1529. usque ad Annum 1555. Docuerunt *Norde Wilhelmus Lentius*, *Antwerpianus*, & *Johannes Vorstius*, vii docti, quibus se opponebat *Joannes Fusipedius*, nitens auxilio *Joannis, Domini à Lasco*, cui se graviter *Johannes Vorstius* opposuit, & ita uterque dimittitur. Sic *Vorstius* abiit in *Holsatiam*, postea obtruditur *Wilhelmo Lentio* collega, insignis *Sacramentarius Martinus Micronius Flandrus*, invito etiam *Satrapa Reinero Crumma*: Cum verò *Wilhelmus Lentius* & tota *Ecclesia* recusarent *Micronium*, tamen opera *Joannis, Domini à Lasco*, obtruditur *Ecclesiæ* eum respicienti: Ideo isti cedit *Wilhelmus Lentius*, & abit in *Dithmarsiam*, ubi etiam moritur ante bellum. Mox multum laboravit *Satrapa Reinerus Crumma*, ut revocaretur in locum *Lentii* alius quispiam syncerus & orthodoxus *Theologus*, videlicet vir eruditissimus *Joannes Ligarius*, translatus eò ex *Ecclesia Uplhusiana*: Jam demortuo peste *Micronio*, de quo postea plura referemus, additur collega *Ligario Franciscus Alardus Bruxelensis*, qui isti *Ecclesiæ* ad sexennium bene & piè præfuerunt: Cum vero

Emdam transferretur *Emporium Anglicum pannicum* circa Annum Domini 1564. gratificabatur *junior Comes Eizardus*, *Ennonis natu maximus filius Anglis*, & in gratiam eorum constituit *Nordeministros* Comes *Illustris Wicherus Sigerum & Isebrandum Balkium*, sed tandem rediit ea Ecclesia ad priorem fidem & confessionem, & ei concessi sunt concionatores Augustanæ confessionis & Lutheranæ doctrinæ: Sicut in hoc totus postea fuit & est celebris & generosus *Comes Eizardus* cum sua *Illustrissima Principissa*, nata ex regio *Suecorum Regum stemmate*, *Catharina*, matrona piissima, ut doctrina Augustanæ confessionis juxta sententiam Lutheri ubique propagetur: In qua re utebatur primò *Joannis Franci* opera, & nunc per *Joannem Ligarium* nostræ confessionis doctores ubique constitui passim per Ecclesiam curat, & aliquando constituit diem certum colloquii inter Lutheranos & Calvinistas habendi, sed Calvinistæ cum suis prætextus & effugia quæsiiverunt.

Interea hoc non reticendum erit, quod etiam inter *Nobiles* hujus ditionis, sicut *Comites & Principes Orientalis Phrisiæ*, pater & filius *D. ENNO & D. EIZARDUS*, purioris Religionis assertores semper fuerint & sint, nempe hi: *Hicko Capitanens in Dornhem & Petfen* retinuit constanter doctrinam Lutheri, & aluit fidelem istius doctrinæ assertorem, *Wichmannum Bartolum*, & ante ipsum, quendam *Lambertum* ejusdem sententiæ hominem: Deinde habuit in *Petfen* concionatorem sincerum *Wilhelmum N.* qui ibi pastor usque ad longam hæsit senectam.

Hodie *Hero de Cloister/ Capitanens in Dornhem* cum sorore pia matrona *Eitha* retinebat, fovebat & sustentavit hætenus suum pastorem *Wichmannum Bartolum*, & multa beneficia pauperibus, veris Ecclesiæ ministris, Scholis & Scholasticis atque egenis præstabat, & etiam modo idem facit *Egerius & Gerlacus* fratres de *Howerda*, *Capitanei in Uphusen & Wolts husen* semper etiam nostræ, hoc est puræ religionis assertores fuerunt: nam ut istorum parentes, ita & filii aluerunt *Gerhardum Mollerum*, quem ad *Melanchthonem* abiisse diximus *Wittebergam* usque: Et sane hic *Gerhardus Mollerus* erat syncerus & constans assertor veritatis Evangelicæ, qui cum venisset *Wittebergam* cum *Frederico pastore Gastensi*, qui tunc *Philippum* conveniebat, interim hic *Gerhardus Mollerus* cum *M. Petro Belzermano* pastore, viro excellenter docto, (uterque erat etiam in linguis egregiè versatus) convenit *Lutherum Wittenbergæ*, & cum omnia argumenta, quæ unquam à *Carolo studio*, *Cinglio* & *Oïcolampadio* profecta essent, haberent in promptu, & coram *Luthero* proferrent, ita sunt refutati à

De-

Doctore Martino Luthero, ut obmutescerent, & perpetuò in sententia Lutheri perstarent. Hic *Mollerus* multa & varia passus est ab *Emedensibus* ministris, sub regimine Illustris viduæ & piæ matronæ *Anna, nata Comitissa de Altenborch & Delmenhorst*/ quondam conjugis *D. Ennonis Comitissæ*, quando generalis inspectura Ecclesiarum Domino *Joanni à Lasco* commendata esset, & postea à *Gelio Fabro, Hermannò Brasio, & Martino Micronio*. *Ligarius* diuissus *Norde*, suscipitur pastor in *Wolthausen*.

Expulsus est auctoritate *Cæsaris Caroli V.* Anno Domini 1548. *Joannes à Lasco*, Baro Polonicus, & is abiit in *Angliam*, & postea inde quoque expulsus Anno Domini 1552. reversus est *Emedam cum Joanne Udenhovio, Martino Micronio, Galtero Dolano* patre (viro doctissimo) & filio *Petro Dolano & cum Mortango, &c.*

Ex *Phrisia* iterum expellitur literis Senatus Belgici Bruxellensis Anno Domini 1554. *Lasco* vius, quando abiit *Francofortum*: Multa ille & *Udenhovius & Micronius* scripserunt contra nostros Theologos pro sua opinione Sacramentaria. Sed unus exstat liber Domini *Joannis à Lasco*, editus Anno Domini 1545. contra *Mennonem Simonem de vera incarnatione Domini nostri JESU CHRISTI*, qui doctus est & à doctis commendatur: *Micronius* scripsit nominatim contra *Martinum Fabrum, pastorem Hagiensem* in hoc Comitatu, cujus exstat epistola inter responsiones Saxonicarum Ecclesiarum adversus *Calvinum* editas Anno Domini 1557. per *M. Joachimum Westphalum Hamburgensem, &c.* *Faber* ille vir est citra controversiam doctissimus, integerrimæ vitæ, & multæ lectionis: Qui ad Annos 36. restitit ibi adversarius Calvinistis magna fide & placiditate: Et fuit aliquando collega *Hermannus Tomerus* alias *Marius* dictus, homo ad affectus movendos egregius: *Alberus Latomus* pastor *Aurica* in sua Ecclesia ad annos plures quam 60. semper defendit sententiam Lutheri: Est hodie in eo Comitatu alibi pastor vir doctus, linguarum peritus & acutus, *Bernhardus Blockius, Lippiensis*.

Referenda & recitanda erit nobis adhuc una historia observatu digna: *Martinus Micronius*, Flandrus, disputaverat Anno Domini 1554. *Wismaria* cum *Mennone Simone*, in Januario: Eam postea in hoc Comitatu Belgica lingua per typos evulgavit Anno Domini 1556. Ibi omnes *Anabaptistæ* conquerebantur ipsam disputationem à *Micronio* mala fide evulgatam, & ideo cum ipso provocant ad novam disputationem, ideo *Norde* instituitur disputatio, & erant disputatores *Micronius* & à parte *Anabaptistarum Adolphus Speigelmakens*, & fiebat disputatio coram plebe, ibi cum de

incarnatione CHRISTI disputaretur, & *Micronius* diceret, etiam *fœmina* & projicere semen & habere interne testiculos, ibi non solum de fœminis hominibus sed etiam de pecorum & animalium fœmellis, an projicerent semen, disputatum est: Nam ille *Adolphus Speigelmakerus* hoc unum urgebat, nullibi in scripturis legi, quod *fœmina* ejiceret semen, sed hic passim haberi, quod *fœmina* ex viro vel ejus semine conciperet, & non dici vel exprimi in scriptura, quod fœmina in conceptione aliquid ex suo adderet: Ideoque non sequi, quod ex *Maria* semine CHRISTUS conceptus esset: Hic duo protulit testimonia *Micronius*, primo quod diceretur *fructus ventris Maria*, secundo, quod græca vox Hebræorum de Sara diceret, nempe *eam vetulam ex fide projecisse semen*; sed respondit *Speigelmakerus*, *Lutherum* ita reddidisse græcum textum, fide habuit vim concipiendi, &c. tandem utraque pars ad medicos provocavit, & citatus medicus dixit: *fœminas habere interne testiculos non minus, quam viri habeant externos*. Sic negotium totum versum est in risum.

Sæpe in *Phrisia* quoque disputarunt cum *Anabaptistis Hermannus Backarelius*, *Dominus Mortangus* & *Gerhardus Campius*, viri docti, &c. Et hoc est istis *Nebulonibus* sæpe objectum, ut ostendant ex scriptura, quod non projiciat semen mulier, ibi subticuerunt. *Sacramentarii concionatores Emeda* cum *Anabaptistis* Anno Domini 1578. publicè disputarunt, & acta istius disputationis exstant. *Præcipui* hodie *Sacramentarii* existunt in *Phrisia* post *Emedanos*, quos nominavimus, *Wicherus Mellefius*, pastor in *Spintha* / *Feito Ruwerdus*, pastor in *Olbersum* / *Joannes Nicasius*, pastor in *Borsum* / *Walterus Turnerus*, pastor in *Loppersen* / *Conradus Quantius*, pastor in *Leher*.

Est hodie D. EZARDUS Comes Illustris admodum puræ religioni addictus, cui suo adsit Spiritu CHRISTUS JESUS benedictus cum DEO patre & Spiritu sancto in seculum, Amen.

Idemque Comes Inclytus D. Ezardus II. habet in consiliis synceros nostræ Religionis viros, inter quos hodie excellit consultissimus & eximius J. U. Doctor *Sebastianus Molterus Cancellarius*.

HISTORIA RENATI EVANGELII

In COMITATU RAVENSBURGICO.

IN veteri urbe hujus Comitatus antiqui BILEVELDIA incipiebant circa Annum Dni 1541. & sequentibus Evangelium de JESU CHRISTO pro-

propagare *Antonius Mollerus*, pastor, & ejus collega *Hermannus Barlagius* & tunc erant ex Consulibus strenui veræ doctrinæ assertores *Wilhelmus Grestius*, ejusque filius *Joachimus* & *Adrianus Densingius*, qui etiam diligenter in templo conciones audiebant, & Psalmos Germanicos cum Ecclesia canebant, postea ex inopia cedit ad Papistica sacra *Barlagius*: Cum vero *Antonius Mollerus*, pastor veteris oppidi, tempore *Interimistico*, victore *Carolo V.* & subactis Principibus, mutationem aliquam religionis præ foribus esse videret, quia erat in eo vera pietas & sanctus zelus, tanto mœrore afficitur visa abominatione libri *Interimistici*, & lecto mandato Principis *Juliacensis*, ut mox postea animam ageret: Circa illa tempora videlicet Anno Dni 1540. 41. 42. & 43. atque sequentibus legit diligenter scripta *Lutheri*, *Philippi* & aliorum M. *Joannes Mensius*, pastor in *Dorm*/vir doctus, qui quoque pure Evangelium docuit & sincere Sacramenta administravit, & interdum aliquot pios Psalmos Germanicos in sua Ecclesia cecinit, & quantum pro ratione temporis potuit Pontificios abusus vitavit & removit.

Erat etiam pastor in *Neapoli* vir latinæ linguæ doctus M. *Thomas Eltius*, *Osnaburgensis*, quem in pio prædicandi Evangelium Christi proposito impedivere dñi *Canonici* ibidem collegiati, sed cum haberet patronum, virum nobilem prudentem & gravem, *Matthiam ab Altenbochum*/ *Satrapam* & gubernatorem totius Comitatus, & prædictos Consules, nixus istorum subsidio feliciter incepit psalmos canere germanicos, libere docere veram doctrinam Evangelii, abusus pontificios taxare, & Sacramenta purè juxta institutionem CHRISTI administrare, usque ad tempora *Interimistica Religionis*; Nam ut novus pastor in veteri oppido succedens *Mollero* nempe *Jodocus Wichtius* (dictus *Hanebomius*) aliquid tempori indulgebat, ut Papistica Sacra aliquantulum exerceret, quamvis utramque speciem communicantibus semper porrexerit, sic quoque hic *Eltius*, juxta mandatum Principis *Juliaci* ex præcepto *Cæsaris Caroli V.* ad nutum *Capitularium Canonorum* ibidem in collegio quidvis egit & per omnia *Interimisticam scabiem* suscepit, saltem hoc fine, ne privaretur pastoratu: Ita ad paupertatem reductus inedia & mœrore extinctus est in bono senio Anno Domini 1552. Attamen erat vir eleganter doctus: Interim pastor in veteri oppido *Jodocus Wichtius*, sicut antea sacra exercuerat ipsius antecessor *Antonius Mollerus*, cœpit liberius docere circa Annum Dni 1551. & 1552. & iterum psalmos germanicos canere, verba cœnæ recitare palam, & habuit ex *Schola collegam* fortiter pastorem adjuvantem *Her-*

man-

mannum Gangelium cum collega pastoris *Henrico Schrodero*, viro disertissimo in concionibus: In locum *Thoma Eltzii* demortui vocatur opera *Henrici Horstmarii*, Anno Domini 1553. HERMANNUS HAMELMANNUS, nuper ex diversis Academiis in patriam reversus, per *Capitulares*: Cùm ejus conciones audivissent, transegerunt ita cum eo, ut quicquid HAMELMANNUS posset palam tueri & probare ex Sacris literis, libere in Ecclesia propagaret & juxta præcepta divina Sacramenta administraret, itaque omnia perficeret, ut coram quovis posset rationem fidei suæ reddere. Hanc transactionem nomine *Capituli* confirmavit *Decanus Antonius Vemejerus*, & permisere HAMELMANNO sua Sacra exercere *mane ad duas horas*, videlicet *à sexta usque ad octavam*; & *à meridie à duodecima usque ad secundam*. Ibi ordine in suis concionibus nunc de hoc capite doctrinæ, nunc de isto prolixè sed modeste disputavit HAMELMANNUS, asserens ex sacra scriptura & patribus, quæ erant vera, & refutans quæ erant falsa. Magno numero concurrunt ad conciones HAMELMANNI turmatim ex tota civitate, nam HAMELMANNUS cecinit psalmos germanicos cum plebe, *exercuit doctrinam Catechismi cum pueris*, & erat ei strenuus adjutor in toto negotio *Georgius Snecampius*, *Rector Scholæ* ibidem, qui suos auditores scholasticos & pueros quotidie ad psalmodias germanicas in Scholis canendas & in templo repetendas assuefecit, & in *examine Catechesis* ipsos præparavit: Sic piè & pure Evangeliorum & Epistolarum Dominicalium explicationem planam & perspicuam proponebat HAMELMANNUS suis auditoribus, addito etiam examine & concione Catechetica. Erant inter Canonicos quidam, qui diligenter & semper audire HAMELMANNI conciones, imprimis *Wesselus Hanebomius*, *senior Canonicus*: Unus erat in collegio *Scholasticus totus Papista*, sed tamen externa vita probus, *Adolphus Barckhusius*, qui se aliquoties commisit in colloquium cum HAMELMANNO, disputans cum eo *de primatu Papæ*, *de Sacrificio Missæ*, *de monachatu* & *de votis*, sed est quidem ex scripturis per HAMELMANNUM convictus: Tandem *Adolphus Barckhusius* provocat ad Patres, ibi itur ad *Bibliothecam Monachorum observantium*, & ibidem ex scriptis patrum veterum refutatur, ut in posterum quiesceret *Adolphus*, idem accidit *consuli Jodoco Coquo*, miro Pontificiæ Religionis assertori, qui etiam fecit periculum suæ doctrinæ Papalis defendendæ apud HAMELMANNUM, sed ita constrictus, ut deinceps nihil tentaret: Ita per integrum annum floruit *tranquille Ecclesia in pace* & ex concionibus HAMELMANNI erant auditores adeo instructi, ut nunquam adirent Pontificia Sacra tam in *cænobio*, quam

quam in collegio. Interdum citabatur, quando Canonorum Sacra hoc est Superstitiones reprehendisset modeste, ad capitulum, & in praesentia Georgii Saccampii & Joannis Holscheri civitatis Secretarii, cum esset à Decano reprehensus, placide suas conciones defendit: Tandem Anno Domini 1554. in die Corporis CHRISTI (sicut hoc festum Papale vocatur) cum HAMELMANNUS haberet concionem de Eucharistia ejusque vero usu & abusu, ibi non minus ex Scriptura, quam ex patribus ostendit illam horrendam panis, ut DEI *Manhusin*, circumgestionem & adorationem esse idolatricam & fugiendam, & illud festum esse ante admodum pauca secula ab Urbano tertio primum institutum: Et tandem conversus ad Capitulares & Canonicos: Oro, inquit, vos Honorabiles Domini, imo obtestor vestram conscientiam, ut propter vestram salutem omittatis *Perficam* illam panis circumgestionem, ne merito CHRISTI Salvatoris insultare videamini. Interea addit: Quod si omnino, optimi auditores, hanc idolatriam & prophanationem intermittere nollent nostri Canonici, tunc vos saltem diligenter moneo, ne vos socios talis impietatis ipsis praebeatis. Finita concione, cum Canonici Sacra sua inciperent, frendentes & furibundi per Decanum Antonium Vehemejerum curant per coemiterium gestari impatum DEUM suum, & licet moris esset, ut tabulata splendida, sub quibus incedebat *purpuratus Missifex* & gestator panis idolatrici, gestarent Consules & Senatores, tamen eo die nemo ex vilissimis civibus, imo ex miseris famulis reperiiebatur, qui tabulata illa volebat attingere, etsi ad hoc pecunia invitaretur: Finitis Sacris curant convocari totum Senatum Canonici, & asperissimis mendaciis deferunt HAMELMANNUM, urgentes, ut juxta vigorem Ducalis mandati nuper evulgati ipsum ejicerent ex urbe, postquam eo ipso die palam in concione *Anabaptisticam* & *Sacramentariam* opinionem, quod CHRISTI corpus non sit in coena, asseruerit. Ibi totius Senatus nomine respondet Consul Jodocus Rinthlenius, neminem damnari posse, nisi sit prius auditus. Citatur igitur HAMELMANNUS, eique haec proponuntur; is provocat ad suos auditores & petit illos super hac re examinandos. Mox in curiam vocatur unus ex patriciis & primariis spectata fidei & auctoritatis vir Gerhardus Coquus, cum paucis aliis praecipuis Neapolitanis civibus: Ibi nomine civium praesentium repetit Gerhardus Coquus summam concionis habitae, ostendens abusus Pontificios in ea taxatos, & nihil de re Sacramentaria tractatum, verum de legitimo Sacramentorum usu, quod verum CHRISTI corpus in coena adsit & à fumentibus percipiatur, &c. Sic cum rubore discesserunt Decanus & sui: Sed Senatus

Nnn nn

Hamel-

Hamelmannum excusatum habuit. Interim non destiterunt *Canonici currere ad arcem Sparenburgicam*, quo *Satrapam* convenirent: *Satrapa*, qui erat *Matthias ab Oldenbuchum*, nobilis virtute, genere, & auctoritate vir, audivit graves accusationes: *Citatur* quoque *HAMELMANNUS*, qui intellecta secunda accusatione rursus provocat ad suos auditores, ex quibus denuò requiruntur priores testes, qui cum *Satrapæ* adessent, proponitur eis summa accusationis & excusationis, & quid ipsi in hoc negotio testentur requiritur. Ibi rursus faciente verba *Gerhardo Coquo*, idem repetitur: Sic *HAMELMANNUS* secunda vice absolvitur, cui tamen acriter minabantur. Interea clam per literas accusatorias calumniis & mendaciis plenas deferunt in aula ad præcipuos *Juliacenses consiliarios* *HAMELMANNUM*: Mox graviter scribitur ex aula sub nomine Principis ad *Satrapam* senem & circumspæctum *Matthiam ab Altenbochum*, ut diligenter circumspiciat, an ibi quidam (dictus *HAMELMANNUS*) exorbitando quicquam noctu in conventiculis, aut in Ecclesia palam contra Ecclesiasticas ordinationes Principis tentaret? Idque quam primum in aulam perscriberet, verum talem concionatorem sibi vinctum servaret, donec ex aula responsum reciperet.

Hæc vir pius & Evangelii studiosus Dominus *Satrapa* secretò communicat *HAMELMANNO*, suadetque, ut quomodo accipiat & interpretetur ordinationes Principis, in scriptis comprehendat, & illa ad Cancellarium *Juliacensem Joannem Vlattenum* mittat, addita sua Epistola, qua supplicet *Domini Cancellarii*, ut viri docti & ab *Erasmio Roterodamo* commendati, *judicium & censuram*.

Hoc fecit *HAMELMANNUS* per *Epistolam* eleganter conscriptam, sed nihil responsi recepit. Postea *Capitulares Hamelmanno obijciunt*, quod in sua obligatione promiserit, se coram quovis redditurum esse rationem fidei & concionum vel confessionis suæ, ideo ipsos mandare, ut se recipiat in *Ducalem aulam*, & ibi reddat rationem doctrinæ suæ. Liberaliter respondit *HAMELMANNUS*, se quidem id facturum, modo ei sumptus itineris præstent, & se quoque in aula sistant. Quò tandem posset ejici *HAMELMANNUS*, accipiunt conditionem, *Decanus Vehemejerus & Jodocus Hanebomius* equites in aulam proficiscuntur, *HAMELMANNUS* vero pedester habens socium itineris *Johannem Holscherum*, urbis Secretarium, ut rectè per psalmistam dicatur: Hi in curribus & equis, nos autem in nomine Domini. Tandem quando 30. milliaria confecisset, reperit adversarios in arce *Bensborg* / ubi tunc agebat Princeps. Ibi adversarii con-

contra HAMELMANNUM absentem instituunt actionem. Auditis istis, venit ex arce ad HAMELMANNUM Principis Juliaci Consiliariis D. *Carolus Hastius*, quarens, an esset membrum & professor *Augustanae confessionis*? Respondit se esse, mox regerit *Hastius*: Das nimmt mein gnädiger Fürst und Herr mit Ungnaden auff/ daß ihr ohne Ihrer F. G. consens solche Lehre haben in F. F. G. Land wollen einführen. Respondit HAMELMANNUS, se legitime vocatum esse à *Capitulo*, & ita inter ipsum & Capitulares contractum, ut omnia quæ posset ex verbo DEI aperte demonstrare, libere proponeret, & sic exhibuit *copiam Transactionis Hastio*. Qui regerit: Ergo tu omnia in *Augustana confessione* comprehensa, censes in verbo DEI haberi & ex eo probari posse? Imo, ait iste, probari possunt.

Mox regerit *Hastius*: Annè tibi ignotum est, quod ante annos *undecim* manu, & sigillo fidem dederit Cæsari Princeps noster, se permanens in Romanæ Ecclesiæ religione, & non accessurum ad sententiam *Augustanæ confessionis*, quomodo ergo te ferre poterit? HAMELMANNUS ait: Licet dandum sit Cæsari, quod est Cæsaris, & DEO, quæ sunt DEI: Tamen *Domini est terra*, ipsi committo me & meum negotium. *Hastius* jubet HAMELMANNUM, qui ei tradiderat *litteras Senatus Bilefeldensis* offerendas Principi, expectare, & post horam redit *Hastius* cum *Gerhardo Juliaco*, *Secretario Ducali* & ait: Obwol ihr beführen haben unsers F. G. und Herrn Meynung gehöret/ dennoch um des Rahmes Ihrer G. Stadt Bielefeld fleißige für euch geschene Schreiben/ will Ihre F. G. euch mit euren Wiedertheil an F. F. G. heimgelassene Rätthe gen Düsseldorf hingeweiſet und remittiret haben/ da solt ihr weiters Bescheides zu erwarten haben/ da möget ihr euch hin machen/ und darmit habt ihr euren Bescheid. Ad hæc HAMELMANNUS: Sicut Domino in cœlis placuit & placet, ita factum est & adhuc fit, sit nomen Domini benedictum.

Düsseldorfis cum se sisteret HAMELMANNUS, tandem in aulam 14 Augusti mane vocatur & diriter excipitur, quod contra *Ordinationem Principis* ante multos annos publicatam & ab ordinibus olim receptam, egisset. Regerit ille, se nihil contra *ordinationem* egisse, si commodè intelligatur, quemadmodum intelligendam putet, quod etiam scriptis ad magnificum Cancellarium D. *Joannem Plattenum*, virum Nobilem & doctum, datis, declaravit. Retorquent Consilarii, *Ordinationem Ducalem pro tuo arbitrio & sensu interpretaris*, non juxta sensum Principis, suorum Consiliariorum, & Catholicæ Romanæ Ecclesiæ? Ideo hæc iniquè fert Princeps. Ne tamen diu tecum rixemur, hæc est mens & sententia

nostri Illustrissimi & Clementissimi Principis, *ut te examini coram nobis subjicias*, & te propterea, cum jactites te velle coram quovis reddere rationem fidei & doctrinæ tuæ, debes respondere ad interrogata hujus ejus Cellitud. Theologi præcipui & aulici concionatoris. (Hic erat M. *Arnoldus Bomgartus*, pastor Wassenburgicus & Scholasticus Canonicus Dusseldorpianus) respondet HAMELMANNUS, se doctrinæ suæ summam jam dudum in scriptis exhibuisse D. *Platten* Cancellario, qui tunc præsens aderat, & si quid in ea desideret, ut hoc explicet, quò illud commodè defendat, aut latius declaret: Respondetur HAMELMANNO, illud scriptum esse privatum & ad unum contextum, nunc opus esse, ut publicè respondeat, quod facere non detrectavit.

Wassenburgicus pastor, ille *Bomgartus*, erat Sacerdos optimis beneficiis dives & Papista spinosus, qui acriter Papistica argumenta in omnibus locis, qui inter eos in controversiam veniebant, urgebat, & multas acutas quæstiones proponebat HAMELMANNO, qui ex locis communibus *Philippi & Augustana confessione*, ejusque *Apologia* ad omnia ista ordine & perspicuè respondit, pleraque in certa argumenta redegit, & ad formam respondit. De his autem locis inter eos agebatur: *De libro arbitrio* (quod *Arnoldus* ille asseruit) *de merito Sanctorum*, *de meritis nostris & de premiis bonorum operum*, *de lege & Evangelio*, *de sola fide justificante*, & *an vox sola posset probari ex sacris literis & veterum Patrum scriptis*, *de operibus*, *an etiam per opera salvemur*, *de invocatione sanctorum*, *de satisfactionibus*, *de baptismo*, *de paedobaptismo*, *de chrismate*, *de 7. ordinibus*, *de unctione extrema*, *de numero Sacramentorum*, *de poenitentia & confessione*, *de voce Sacramenti*, *de matrimonio*, *anne sit Sacramentum?* *An baptismus* tanquam externum opus conferat salutem, *an maneat post baptismum in homine peccatum?* *de Sacramento Eucharistia*, *quid sit*, *an sit ibi nudum signum*, & *procul absit verum corpus*: *An etiam incruento modo per Sacrificium Missæ & externam oblationem verè corpus Christi offeratur in remissionem peccatorum tam pro vivis quam defunctis*, & *an Canon missæ Sacra sit admittendus*, & *consentiat cum erudita antiquitate?* *an etiam privata missæ probentur & quid tradat sentiatque Hamelmannus de purgatorio*: *Quid de una specie Eucharistia laicis porrigenda*, *quid de repositione & adoratione panis Eucharistici*: *Item de Ecclesia vera*, *de Romano Pontifice & successionem ordinariam sentiat*, &c. De his locis ad tres horas inter ipsos ventilatum est, & interdum interlocutus est Cancellarius *Plattenus*. *Arnoldus Bomgartus* Papisticam opinionem acriter de-

defendit, contra HAMELMANNUS Evangelicorum sententiam graviter tutatus est absque ullo fuce.

Tandem HAMELMANNO jubetur, ut *se domum recipiat*, exspectans Principis, ad quem acta deferenda essent, sententiam. Ibi demisse protestatur *Hamelmannus*; Etsi forte vel verbo vel mente lapsus esset, tamen ipsum nihil aliud spectare & quærere, quam gloriam DEI & veritatem in vera doctrina, orare igitur ipsum & obtestari præsentes celebres Consiliarios, imprimis *Cancellarium Vlattenum*, tanquam nobilem, doctum & controversias intelligentem virum, in CHRISTO, ut cogitent de æterna salute, de veritatis patrocinio, quò in illis fiat hoc verum, quod dicitur à CHRISTO: Qui est mecum, colligit mecum. Si vero dispergant contra Christum, qui tandem subsecuturum sit?

Cum *Hamelmannus* domum venit 22 Augusti: *Ibi propagata erant scripta sub nomine Principis, damnantia Hamelmannum*, quasi levius sententiam de Sacramento altaris proferentem & male respondentem de *Sacro-sancta Missa Sacrificio*, ideo eum dimittendum. Talia ex aula venerunt scripta ad *Satrapam ad Senatum*, & ad *Capitulum*: Audita hac sua renunciatione *Hamelmannus*, egit DEO gratias, & sicut *progymnasmata* quædam de *Traditionibus Apostolicis Bilefeldia*, tunc evulgaret typis *Petri Brubachii*, Typographi Francofortiani, sic quoque totam controversiam de *Eucharistia* inter nostrates Theologos & Pontificios explicat solidis S. scripturæ testimoniis, & perspicuis patrum sententiis, nempe de *vero Christianorum Sacrificio*, de *Missâ* & *Papistarum Sacrificio* & de *privatis Missis*, & quid apud patres vox *Sacrificium* & Offerre significet, & qua phrasi sumatur? De utraque specie, de repositione & adoratione Eucharistiæ, an habeant fundamenta in Scriptura, in historiis Ecclesiasticis & antiquæ eruditæque Ecclesiæ Patribus, &c. Hæc ita contexta Francoforti typis in lucem Anno Domini 1556. evulgavit: Et cum alibi faceret mentionem *Examinis sue Dusseldorpiæ* habiti, tandem subjicit *Hamelmannus* hæc verba: Cum hæc ita se habeant, facile cognoscet lector, an *Vlattenus* sit vel amicus vel hostis veritatis, &c.

Altero anno oritur bellum inter Comites vicinos *Lippiensem & Rithbergicum*, & cum summa belli transferenda esset ad Ordines totius circuli *Westphalici*, mox conqueritur *Vlattenus*, id à suo Principe probari non posse, quod eum in *Lippiaco Comitatu* detineant, qui ipsum tanquam hostem veritatis proclameverit. Respondent *Lippienses*, quis ille sit; Ipse ait hunc esse *Hamelmannum*, ita ad tempus cedere ex eo Comitatu jubetur

Hamelmannus: Quod etiam obedienter & patienter fecit, & interea quæ in colloquio inter ipsum & *Wassenburgicum* pastorem *Arnoldum Bomgardum* tractata erant *Dusseldorpii*, de *Eucharistia*, & quæ ille in prædicto libro de toto negotio *Eucharistiæ* conscripserat, illa in certas propositiones contrahit, evulgat, & de his Anno Domini 1558. 1 Julii disputat *Rostochii*, nempe contra *Papistas* & *Sacramentarios*, ea fide & diligentia, ut postea lauream *Licentia* meruerit, & quando *Licentiatum* crearetur vel promoveretur, habuit clarissimus Theologus & historicus doctissimus *D. David Chytræus* orationem, & inter alia sic refert: Et in publica disputatione audivimus eum erudite, graviter & expedite veram de cœna Domini sententiam tueri & *Papistarum* abusus horrendos refutare. Ad hujusmodi tantum & *Ecclesiæ* necessarium tuendæ veritatis certamen ut instructior esset, summa diligentia & assiduitate in *Sanctorum Patrum* voluminibus evolvendis versatus est, &c.

Cum intelligerent *Senatus* & *cives urbis Lemgovienfis in Comitatu Lippie*, esse promotum in *Licentiatum Hermannum Hamelmannum*, per *Reipubl. suæ Quæstorem Thomam Stonebuckium* revocarunt *Hamelmannum*. Interim dum nondum quiesceret *Plattenus*, instigatus semper à summo veritatis & veræ Religionis hoste *Henrico Coloniaco*, *Cancellario Paderbornensi*, accidit tandem, ut *Hamelmannus Platteno* reconciliaretur per literas *Mauritii Pideritii*, pastoris veteris oppidi *Lemgovienfis*, qui quondam *Platteno* (probandi veram Religionem, ut asseruit in literis) contubernalis & studiorum socius *Coloniæ* fuerat. Postea etiam quædam, partim *Theologica*, quod omnium ætatum patres locuti sint nos *Sola fide justificari*, utentes expressè voce *Sola*, partim *politica Scripta de rebus Westphaliæ* evulgata, dedicavit *Hamelmannus Principi & Duci Juliacensi*, quæ cum *Medici Doctores Weyerus*, *Solinander* & *Lithodius* offerrent, non solum munus bonestum *Princeps Wilhelmus* remisit *Hamelmanno*, sed etiam se excusavit, quod omnia quæcunque contra ipsum acta essent, se ignorante essent commissa & perpetrata, interea obtulit conditionem *Ecclesiasticam Hamelmanno*, &c.

Revertor ad *Bileveldenses*: quando *Jodocus Wichtius*, pastor veteris oppidi, & *M. Johannes Mensius*, aliique plures opulenter beneficiati ex pastoribus peterent in multis casibus & causis Religionis consilium *Philippi Melanchthonis*, & rogarent ab *Hamelmanno*, ut ipsorum gravamina literis complecteretur & communi nomine ad *Melanchthonem* mitteret, fecit quidem id, & sic est responsum à *Melanchthone*: Reverendi viri ad

vestram petitionem, nostram vobis perscribimus sententiam in tanta Religionis confusione: Vos omnia dextre & candide accipietis.

Immensa bonitate DEUS patefecit se, & in genere humano colligit æternam Ecclesiam misso filio, qui est, λόγος & æterni Patris, quia est persona, per quam immediate prolata est ex sinu Patris æterni doctrina Evangelii, per quam inchoatum est & servatur ministerium Evangelii: Per hanc incorruptam doctrinam comprehensam in scriptis Prophetarum & Apostolorum, & breviter collectam in Symbolis, verissimè ipse filius DEI est efficax & regenerat credentes, & ostendit æternum Patrem, sicut inquit, nemo novit patrem nisi filius & cui filius volet revelare. De hac vera & unica doctrina Ecclesiæ DEI nota est vobis nostra confessio, in qua summa doctrinæ comprehenditur, & *repetita est confessio in editione Scripti de Ecclesiis Megalburgensibus*, cujus exemplum vobis mitto, & de hac confessione consensum inter vos & nos esse non dubito.

1. *Prima autem sit cura rectè docendi & retinendi consensum in vera doctrina*, sicut filius DEI orat, Sanctifica eos in veritate, Sermo tuus veritas, item fac ut unum sint in nobis.

2. Postea facile est judicare, quæ doctrinæ & qui ritus pugnent cum vera doctrina & vera invocatione, & tenenda est regula, *Fugite idola*.

3. Quia certissimum est, *nihil habere rationem Sacramenti extra institutum usum*, vellem adorationem in reservatione & circumgestaltunge prorsus omitti: Nec cogitetur *inclusio corporis in panem extra verum usum*, quia filius DEI est agens liberum, & adest & agit sicut instituit: Id neque *Eccius* in Conventu Ratisponensi refutare potuit: Simul autem docendi sunt homines *de vera presentia filii DEI in manducatione*: *Ibi vere & substantialiter adest & est efficax in sumente, & manducatio pignus est, quod non tantum tunc adsit, sed habitet in sanctis*, sicut inquit: Ego sum vitis & vos palmites, ego in eis; quia λόγος filius DEI adest verbo vocali, & per id immediatè movet mentes, ostendit patrem, & dicit consolationem ac dat Spiritum sanctum. De hac *presentia in Ecclesia*, id est in ipsis sanctis & de regno DEI & CHRISTI: Etsi enim & pater æternus vocat & sanctificat homines, tamen hæc fiunt immediate per filium λόγος efficacem immediatè in ministerio: Postea tradet regnum DEO & Patri, id est cum DEUS se ostendet palam, non per ministerium.

4. Vellem *elevationem panis & reservationem prorsus omitti*.

5. De canone Missæ: Necessè est omitti Papisticum canonem. Quod vero ante communionem dicitis orationem & gratiarum actionem, placet:

cet: Ego in libro Megalburgensi, in ea parte, ubi ritus communicationis, videlicet in *Agenda*, ut nominatur, complexus sum, *Precationem, Gratiarum actionem, confessionem peccatorum, absolutionem & verba fidei applicantis promissionem*. Quia rectè vult fieri Dominus recordationem suorum beneficiorum, & invocationem & gratiarum actionem: Non vult tantum ritum externum oculis exhiberi, non vult multos gestus esse: Potestis inspicere librum Megalburgensem.

6. *De vestitu (Sacerdotali) de lychnis, de circuitu sive invocatione hominum mortuorum, nihil pugno*. Nec vellem pelli ministros pios propter contentiones de talibus rebus, quarum *usum esse liberum*, manifestum est: Nec dubito, vos populo sæpe declarare distinctionem rerum necessariarum & rituum humanorum.

7. *Reditus Sacerdotiorum* possideri piè existimo, si non conducatis inde sacrificulos, qui pro vobis impia sacra faciunt. Nam reditus illi cum sint Ecclesiæ, rectè à vobis possidentur, qui veræ Ecclesiæ inservitis, ut *Georgius, Princeps Anholdinus*, juste possidebat reditus Sacerdotii sui, cum interea propagationem Evangelii & studia fideliter juvaret, & non conduceret Sacrificulos impia Sacra facientes.

Idem *de parte reddituum* sentio: Illis enim propriè *debentur beneficia Ecclesiastica, qui Scholis & Ecclesiis docendo inserviunt*, non otiosis ventribus. Valete.

PHILIPPUS MELANCHTHON.

Post *Hamelmannum Bilefeldia ejectum*, conducunt Canonici monachum observantium, ut is in die Bartholomai doceat, qui statim in hanc vocem prorupit: *Haßtenus hic stetit hereticus*, & docuit Sanctos neque honorandos neque invocandos: Sed si id fieri non deberet, cur igitur Festa Sanctorum sunt instituta? Hæc audiens plebs, repressit ejus vocem apertis Cantilenis: *Ach Gott vom Himmel sieh darein / 1c. Ein feste Burg 1c. Erhalt uns HErr / 1c.* tandem interventu consulum sedantur cives & plebei: Interim illi committunt mulierculis negotium discedentes, quæ mox impetum faciunt in monachum, sumentes lapides, quibus contentus erat *tumulus filioli Hermannni Hamelmanni Johannis*, qui jam ejecto patre *Hermannno Hamelmanno* mortuus erat, ut sic patri duplicaretur *crux*. Interim à studioso quodam de hac redidichon erat conscriptum:

Vindicat innocuum patrem jam mortuus infans,

Ut turbent monachum, suppeditans lapides.

Interim *Hermannno Hamelmanno*, eodem Anno (videlicet 1554.) opera *D. Georgii Henderlaci, Medici, & Johannis Coqui vel Cocci, patricii in urbe*

Lem-

Lemgovia (qui mox Consul eligebatur) ex instantia & monitis fratris sui *Gerhardi Coqui*, CHRISTUS JESUS præparavit locum *Lemgovia*. Mox *Bilefeldia*, loco *Hamelmanni*, cum non auderent redire monachi, docebat *Decanus Vehemejerus*, & plerique alii, qui non audiebantur à plebe. Tandem homo mirificè versutus & festivus *Joannes Kirchovius, Rudensis*, vocatur eò in pastorem: Hic pro sua calliditate potuit se accommodare ad omnium mores & ingenia, ita ut esset in concionibus bonus Evangelicus, & postea in choro sua præsentia Papistica Sacra comprobaret: Interim circa Annum Domini (splendente ex aula Juliaca meliore aura) 1566. se aperte syncerum declaravit Evangelicum tam in concione quam in exercitiis Ecclesiasticis: Interim strenuè in colligenda pecunia occupatus fuit. Et ad hujusmodi institutum habuit commodam occasionem, nam primò obtinuit *pastoratum cum vicariatu*, postea consequitur *Canoniatum*, quem istis adjunxit, & tandem mortuo *Decano Vehemejero* eligitur *Decanus*, ut sic undique haberet, quò thesaurizare posset.

Fuerunt ibi ludimagistri pii docti & fideles *Gabriel Mattenklotus*, qui postea factus est *Ducatus Bergensis Secretarius*, *Georgius Snecampius*, *M. Georgius Vogelmannus* & *Joannes Bodenius*.

HISTORIA RENATI EVANGELII

IN COMITATU RITHBERGICO.

Quando propter susceptam Evangelii doctrinam cingerent *Joannes Dux Clivensis ac Juliagensis*, & deinde *Simon, Comes Lippiensis urbem Lippiam*, atque tandem invaderent eam, cogitabant & eò consilia inibant, ut aliquid atrocius in concionatores Evangelicos tentaretur: Postquam vero *Otto Comes Rithbergicus, Lippiaci Comitis ex sorore nepos*, esset in castris avunculi, ipse se graviter opposuit utrique Heroi, magnacum gravitate dicens: Nolite vos Domini nocere unctis optimi maximi DEI, nolite etiam premere Prophetas Domini nostri JESU CHRISTI: Quia tota scriptura tam veteris quam novi Testamenti & historiæ sacræ in Ecclesia DEI testatur, quam graviter sint puniti, qui sævierint in synceros doctores & concionatores. Quod si fortè dixeritis, ipsos esse hæreticos, seditiosus & falsarios: Sed tale quid de Prophetis, de CHRISTO ipso & de Apostolis finxerunt adversarii, & ita ansam quæsi verunt eos occidendi: Hi boni viri prædicarunt, *neminem per missu*

O o o o o

✠

& sua opera salvari, sed per fidem in CHRISTUM Salvatorem & filium DEI: Si hoc est hæresis, ergo CHRISTUS ipse, Propheta, Apostoli & primitivæ Ecclesiæ doctores sunt quoque hæretici: Ideo à vestro instituto desistite; quod si non feceritis, sed aliquid violentum in pios CHRISTI ministros tentaveritis, tunc ego de ea re solenniter protestor, & ne mea præsentia me tanticriminis reum & conscium faciam, statim exhibeo urbem, & sic mox curat adornari ad equitatum suos equos. Cum hoc persentiscerent isti duo Heoes, viderentque in hoc *Otthone Comite* serium & constantem zelum, statim mutarunt sententiam: Nam sic eos alloquitur, non eo animo vobiscum ingressus sum urbem, ut propter CHRISTI confessionem & fidem ulli vis & violentia inferretur, aut ministri CHRISTI & Evangelii doctores ulla ignominia afficerentur, vel etiam aliqui ex civibus, propter doctrinam veræ Religionis & confessionem CHRISTI, de vita periclitarentur, quia & ego sum ejus confessionis, cujus ipsi sunt, quod etiam liberè coram vobis tanquam mundi Principibus confiteor: Non enim me pudet Evangelii. Et CHRISTUS liberè dixit: Qui me confessus fuerit coram hominibus, eum confitebor coram patre meo. Hac libertate dicendi & tam gravi oratione pii & Illustris *Comitis Otthonis* sunt commoti duo procures, ideo concionatoribus datur exeundi ex civitate libera potestas, & cum civibus quibusdam incarceratis mitius quam antea decretum erat à Consiliariis Heroum (nam bonis Heroibus nihil sinistri, quia uterque erat natura probus & honestus, est adtribuendum) ibi unum ex concionatoribus secum ducit in *Comitatum Rithbergicum*, nempe *Wilhelmum Capellium*, & eum adjungit pastori in *Nienfirchen* & alterum *Hermannum Hallowatam* profugum concionatorem, ministrum Evangelii constituit in oppido *Rithberg*. Novi quidem partim sub *Otthone* patre & filio *Joanne Comitibus* pastores in *Rithberg* *Bernhardum Elbertum*, hominem disertum, cui mortuo successit vir doctus *Simon Hagemannus*, Lemgovienensis. In pago *Nienfirchen* diu fuit pastor, qui & ibidem mortuus est, *Jodocus Wetterus* pater, cujus filius ejusdem nominis *Jodocus Wetterus* egit cum laude *Cancellarium & Consiliarium Comitatus Rithbergici & Dominiorum Esensis & Wittmunde*, &c. Ubi postea pastorem egit *Martinus Olivarius*, Marchius, vir pius.

HISTORIA RENATI EVANGELII

In COMITATU REGENSTEIN.

Ulricus VI. & ejus filius *Ulricus VII.* Comites in Regenstein / semper *Lutherum* amaverunt ab initio, quando *Lutherus* inciperet Evangelium propagare, & ceperunt amplecti veram de Christo doctrinam: Ideo maturius præfecerunt sui Comitatus Ecclesiis virum pium & doctrina gravem *Andream Davidem*, & *Eimbeca* evocant *Jodocum Otthonem*, ut ipse sit eis aulicus concionator: Verum ipsum petenti Senatui urbis *Halberstadia* Anno Domini 1540. liberaliter concesserunt. Mortuo Domino *Andraa Davide*, eligitur Superintendens Dominus *Leonardus Schwiegerus*, vir eruditus, & constituitur pastor in *Blanchenborg* & agit ibidem aulicum concionatorem *Georgius Forsterus*, & in *Westerhausen* est pastor *M. Thomas Lubenarius*. Et tam avi quam patris videlicet *Ulrici VII.* filii *D. Ernestus D. Botho & D. Casparus Ulricus*, Comites, ingressi sunt vestigia, foventes pietatem & pios pastores, sicut adhuc facit Comes *Botho*, & de ejus ex Domino *Ernesto* nepotibus optima spes est.

HISTORIA RENATI EVANGELII

In amplissimo COMITATU SCHOWENBORCH.

E*Berhardus Poppelbomeus*, pastor in *Oldendorpio oppido*, cepit Evangelium de CHRISTO prædicare, germanicos psalmos canere, baptizare germanicis verbis infantes: Vigiliis, canonem & elevationem panis, asperisionem aquæ lustralis & alia Papistica & superstitiosa exercitia intermittere. Ibi vir senex & nobilis *Nicolaus Buschius*, qui suis rosariis solebat ingredi templum, audire missam quotidie, invocare sanctos, aspergere se aqua lustrali, accusat & defert hunc *Eberhardum Poppelbomeum* ad Comitem. Hoc nomine Comes Inclytus & gloriosus *D. Otto* ingreditur urbem, audit utramque partem. Ibi consules & totus magistratus, Senatores, cives & omnes oppidani steterunt pro suo pastore contra *Nicolaum Buschium*, & *Eberhardum pastorem* defenderunt, & pro illo intercesserunt: Ita negotium, cum pro illo retinendo ad vitam fere certarent omnes, in dubio suspensum & relictum est à Comite *D. Otthone*. Interim accidit divinitus, ut Illustris *D. Ottho Comes Schowenborchicus* adjiceret ad secundas nuptias animum & ambiret *Ursulam*, sororem ce-

lebrum Ducum de Lünenborg: Ibi Illustrissimus Princeps *Franciscus Ottho* cum fratribus *Henrico & Wilhelmo* ea lege huic Comiti elocatum voluit sororem *Ursulam*, ut aut ipse *Comes sue* conthorali *D. Ursula* in aula Evangelicum liberaliter alat concionatorem, aut liberum cursum Evangelicæ doctrinæ concedat. Ibi Illustris *Comes Ottho*, demortuis suis fratribus & Episcopis & Electoribus Colonienſibus *Adolpho & Antonio*, rotundè se declarat, quod ab Evangelii doctrina non sit alienus: Ideo honestè petit à Duce *Francisco Otthone*, ut ipsi assignet virum eruditum & pium, qui possit syncerum facere initium Evangelicæ doctrinæ propagandæ in suo Comitatu: Ideo circa Annum Domini 1558. ad se in aulam vocat Inclytus Princeps Dominus *Franciscus Ottho Jacobum Dammannum, Witteberga* nuper reversum, & eidem Dammanno mandatur à Principe *Francisco Otthone*, ut se ad habendam in aula Cellensi concionem præpararet, id obedienter in se suscipit *Jacobus Dammannus*, qui statuto tempore prodit & publice docet. Audita istius concione, petit *Comes Ottho*, sibi istum dari in aulicum concionatorem. Sic *Jacobus Dammannus* cum supellectile libraria proficiscitur in urbem ejus Comitatus primariam *Stathagam*, & ibi per tres menses docet in aula: Tandem ipsi ab Illustri Comite *Otthone* traditur & committitur pastorale officium in eadem urbe *Stathagio*, ubi etiam suas solent habere sessiones Illustres Comites *Schwenburgici*. Demum mandat Illustris Dominus *Ottho*, ut ubique Pontificia Sacra, nempe Missæ, Vigiliæ, Invocationes Sanctorum, & aliæ Superstitiones Papales intermittantur, & Evangelii doctrina ubique propagetur. In cœnobio Vestalium in *Oberenkirchen* restitit huic mandato *Prepositus* ibidem *Joannes Kostekenus*, Jure consultus, & ejus successor *Antonius Minschius*, multorum beneficiorum Ecclesiasticorum possessor & insignis Romanista & Curtisanus, qui tamen tandem contundebatur. Permisit saltem senibus monachis ordinis observantie in monasterio *Stathagiano*, ut ad tempus suas missas clam in monasterio celebrarent & alia Papistica exercitia aliquantulum retinerent: Id quidem ipsis permisit usque ad Annum Domini 1560.

Quo anno singulis pastoribus curat commendari ordinationem Ecclesiasticam conscriptam à *Philippo Melanchthone*, in usum Ecclesiarum *Megapolensis Ducatus*, manditque singulis, ut juxta hanc & doctrinam ibidem expressam forment, & ritus Ecclesiasticos in ea præscriptos peragant. Postea seriò mandat *Monachis in Mollenbecke* (quod aliquoties antea optaverat ibidem pater *Johannes Cosfeldinus*, vir gravis, cui demor-

tuo successit *Hermannus Weeningius*, vir doctus, qui hoc mandatum obviis ulnis accepit) ut, depositis omnibus Papisticis Sacris & superstitionis impietatibus abolitis, tantum pios psalmos canerent & ceremonias veram Religionem decentes, exercerent: Sic in eo celebri cœnobio instituitur *Schola*. Mox Illustris Dominus *Otto* constituit pastorem in oppido *Rinthelen* *Theodorum Heidemannum*, olim propter Evangelii doctrinam *Gandershemio* ejectum, & huic Heidemanno fuere ordine collegæ *Henricus Ruskampius* primò, deinde *Henricus Nethlerus*, tertio *Anthonius Curius*.

Inclytus & generosissimus Comes *Otto* Anno Domini 1563. curat institui *generalem per totum Comitatum Visitationem*, & huic negotio præfedit viros graves, ex nobilibus *Johannem à Langen* ditionalem Satrapam, *Joachimum* & *Johannem Postios* & *Christianum à Lansberge*: Ex aulicis *Johannem Gogrevium* Cancellarium & *Henricum Croppium* Secretarium: Ex Ecclesiasticis *Jacobum Dammannum*, ut primarium pastorem & Inspectorum, *Eberhardum Poppelbomium*, pastorem in oppido *Oldendorff* / *Joannem Vordemannum* & *Theodorum Heidemannum*, qui omnes strenue omnia reformarunt & sincere officium suum præstiterunt. Circa illa tempora erat vir doctus *Ludolphus Bussius*, pastor in *Hulsen* / atque vir eruditus ac pius *Johannes Lodovicus*, pastor in *Seigelhorst*.

Hoc nostro tempore est in eo Comitatu amplissimo non tantum *Cancellarius* & *Consiliarius*, sed nutricius Ecclesiarum, & singularis patronus piorum ministrorum Christi vir verè magnanimus, consultissimus, magnificus pietate & eruditione Dominus Doctor J. U. *Anthonius Witershemius*, cui CHRISTUS suo spiritu adsit.

Deinde de nobilissimo Comite Domino *Adolpho*, Domini Illustris *Othonis* filio, nuper ad patrii Comitatus gubernationem feliciter accedente, ut pio & Inclyto Domino optima quæque speramus, quæ cedant ad gloriam DEI, ad ædificationem verarum Ecclesiarum & ad usum piorum CHRISTI ministrorum, & oramus eundem CHRISTUM, ut ipsi sua semper gratia adsit.

In STENVORDIENSI COMITATU instituit pius Comes *Arnoldus Benthemensis*, hujus avus, sicut dictum est, non minus Reformationem quam in Comitatu *Benthemensi*, &c.

Hos vero novi in hoc Comitatu concionatores præcipuos, ut *M. Joannem Rathenburgium*, in oppido *Stenvordio* eruditè docentem, & *Henricum Wullium*, *Harmonensem*, in Bibliis versatissimum, in oppido *Schut-*

io pio evangelizantem: Interim de posteriori refertur, quod singulares opiniones habuerit, quod in medio relinquo.

Dicendum erat obiter quoque de vicino *inferioris Saxonie Comitatus STOLBERGIO*. In hoc oppido *Stolbergio* & per totum Comitatum, habuerunt semper insignes & claros Ecclesiæ Doctores docentes, ut *Licentiatum Brunonem Welckerum*, *D. Wedekindum Lauchium* & *D. Huldéricum Rispachium*, qui curavit suo sepulchro æneis literis, quemadmodum adhuc hodie in templo Stolbergenli ante summum altare conspicitur, hæc verba inscribi:

Domine sicut scis, sicut vis, sicut potes, & ego indigeo, miserere mei.

Hoc dictum, dum viveret, semper versabatur in ejus ore. Huic *Rispachio* successit *Doctor Tilemannus Plattenerus*, sub quo primò clare prædicatum est Evangelium de CHRISTO, & psalmi germanici cantati: Is in Matthæum erudita scripsit commentaria, quæ tamen non prodierunt: Hoc de illo conqueruntur, quod se nimium politicis negotiis immiscuerit: Credo hunc *Tilemannum Plattenerum* esse, cui suos primos locos communes vel eorum primam editionem inscripsit *Melanchthon*. Huic demortuo successit vel frater vel nepos *Adamus Plattenerus*, qui circa annum Domini 1546. adhuc vixit, & is habuit successorem insignem poetam & scriptis clarum Doctorem Theologiæ *Georgium Æmilium*, *Mansfeldicum*, cui, licet viro doctissimo & bono & in simplicibus herbis dignoscendis magnifice versato, se semper ut homo inquietus opposuit istius collega *M. Xistus Amandus*, aulicus concionator, qui, cum forte prævaleret eloquio & esset homo inflatus, contemnebat *D. Æmilium*, & tribulabat supra modum, ut tandem phthisi & apoplexia periret *D. Georgius Æmilius*. *Æmilio* aliquando collega erat *M. Johannes Pratorius*, qui sub pio Archiepiscopo Coloniensi *Hermanno de Weidda* Evangelium CHRISTI *Andernaci* docebat, sed iste mox se contulit in Comitatum à *Konninckstein*: ubi à pio Domino *Lodovico Comite Stolbergico* & *Konninckstenio* constituebatur *Superintendens*: Deinde collega *Æmilii* fuit *Joachimus Schaubius*. *Stolbergæ* Scholam rexerunt primo *Johannes Spangenbergius*, editis publicis scriptis clarissimus, deinde *Martinius Hunnus*, & *M. Simon Kleinsmedius*, deinde prædictus *Joachimus Schaubius*, *Adamus Wunderus* & *Antonius Probus*, insignis & jucundus poeta.

In hoc Comitatu claret, tanquam lumen, Reverendissimus & præclarissimus, multarum linguarum peritissimus & doctissimus vir Dominus *M. Michael Neander*, Abbas dignissimus in reformato cœnobio *Eilsfeldensi*,

denſi, &c. cujus tam in Hebræa quam Græca lingua, multa præclara & utilia juventuti exſtant ſcripta: Nec hoc ſubticendum erit, quod ſub pio & optimo Epifcopo Colonienſi Hermannò, quando ille deponeretur, eſſet Metropolitana Eccleſia Colonienſis Decanus Henricus, Comes Stolbergicus, ita accidit, ut cum ſuo Domino iſte pius Comes paſſus ſit libenter ſuæ dignitatis depoſitionem, ne quid contra conſcientiam ageret: Et fuerunt ſuntque adhuc ipſius fratres & nepotes viri Eccleſiæ DEI & piorum miniſtrorum protectores, D. Lodovicus, D. Albertus Georgius, Dominus Wölffgangus Erneſtus, Dominus Bodo, Dominus Johannes & Dominus Henricus junior, &c.

HISTORIA RENATI EVANGELII

In COMITATU TECKLENBURGICO & DOMINIO REDENSI.

Cum Conradus, Comes Tecklenburgicus & Lingeniſis, ac D. in Rheden/affinitate eſſet magnanimo & excellentiſſimo Principi Philippo Lanſgravio Haſſia junctus, ille ex conſilio ipſius præ reliquis Weſtphalia Comitibus omnium primò ſuſcepit Evangelii doctrinam, nempe circa Annum Domini 1525. Curat quoque in ſuo celebri pago Lengerike/ ubi in templo habebatur idolon Margarethe ſacrum, vel ſtatua Margarethæ, quæ videbatur edere miracula, ad quam multi homines quotannis ſtatuto tempore ex peregrinis locis magno numero confluebant, tale idolon aboleri, hoc eſt ſtatnam Margarethe, quæ multis erat propitia juxta Papistarum religionem, tolli, & deprehendit dolum Sacrificorum, quaſi coram vulgo ſtatua ſudorem emitteret, artificio quodam tale quid ad decipiendum vulgus adornantium: Ideo multorum in ſe invidiam excitavit: Nam ad hoc non aliter quam ad oraculum Delphicum concurrebatur, ideo Weſtphalus poëta Joannes Pollius in ſuis editis Epigrammatis, ad hunc Comitem Conradum de hac re ſcripſit:

Dum tua Margarides tolli ſimulachra poteſtas

Juſſit, & obſcuro condier illa loco,

Ultra divinos illi ne impendat honores

Vulgus, & è ligno flebile poſcat opem.

Sed colat immenſi præſentia numina patris.

Diſcat & intento corde rogare DEUM.

Indoluere homines, quaſtum quibus ille coloffus

Attulit, & gravido dona recepta tholo:

Et

Et tibi Sacrifici maledicunt murmure juncto,
 O Comes, ô generis Nobilis aura tui.
 Sed tibi quam lacerat, quantum furit impia lingua,
 E cælis tanto gratia major adest.
 Impie quin igitur mentiri pergis abunde,
 Adsit ne Comiti gratia summa pio?
 Hunc DEUS é supera metuendus protegit arce,
 An petulans illi lingua nocere potest?

Carmen hoc *Joannē Pollii* celebris poetæ fuit, cujus opera non solum in Reformatione Ecclesiarum, sed etiam in Legationibus interdum utebatur Comes ille.

Hic *Joannes Pollius* scripsit de tribus monstris Ecclesiam vastantibus, scriptum aliquod carmine docto exaratum, quod publico elogio *Eobannus Hessius* commendavit, quod huic *Conrado Comiti* dedicavit, & hic *Pollius*, vir certe gravis & doctus, fuit huic Comiti *Conrado* primus ibi Evangelista, & commoratus est in oppido *Rheden* / & magna cum laude præfuit Ecclesiis: Deinde vixit in hoc Comitatu *Jacobus Weldigenus*, qui ejectus erat propter confessionem Evangelii ex urbe *Lippia*.

Cum esset *Schmalckaldici* foederis hic Comes, non solum propter piam confessionem à *Duce Brunsvicensi* premitur, sed postea à *Christophoro Vrisbergio* impetitur, & tandem illi eripitur *Comitatus Lingenfis*, cum quatuor parochiis, pertinentibus ad *Comitatum Tecklenburgensem*, per *Maximilianum Comitem Burensem*.

Moritur hic Comes Anno Domini 1556. elocata prius unica filia *Anna Benthemico Comiti Everwino*, quo mortuo cum hæc Domina *Anna* esset, vidua, erat ei aulicus concionator *Hermannus Macharopenus*, qui conscripsit aliquam Ecclesiasticam ordinationem Anno Domini 1562. in Ecclesiarum *Teckleburgensium* usum, sed cum is in peregrinas opiniones incideret, dimittitur & abit in *Comitum Morsensem*.

Veteri jure & hæreditario subest arx & præfectura *Cloppenborch* huic Comitatu, quam *Comiti Nicolao* ademit *Otho*, natus *Comes Hoyensis* & *Episcopus Monasteriensis*. In hanc urbem & præfecturam intulit veram religionem *Franciscus Waldechiannus Comes* & *Episcopus Monasteriensis* Anno Dni 1544. & illa reformatio duravit ibi usque ad hæc tempora. Duos novi pastores *Cloppenberge*, viros doctos & disertos, nempe *Henricum Scribam* & *Lodovicum Kipium*, & pastorem in *Conigen* *Ptolomæum Langenborstium*, virum eximie eruditum.

HISTO.

HISTORIA RENATI EVANGELII

IN COMITATU WALDECHIANO.

Duo erant *Philippi* Comites, unus senior, pater *Volradi* Comitis, *Philippi* Comitis, *Joannis* & *Francisci* Comitum, frater *Episcopi Monasteriensis* & *Osnaburgensis* *Francisci*, qui erat quoque administrator *Mindensis*, & istius *Philippi* uxor erat *Anna*, nata *Ducissa Clivensis*: Alter *Philippus junior*, pater *Samuelis*, *Danielis* & *Henrici* Comitum: Hi ex mandato Illustrissimis Principis *Philippi Lantgravii Hassie* susceperunt doctrinam Evangelii satis mature (quo tamen anno id factum sit, ignoratur) interim ante annos plures quam quinquaginta in eo Comitatu amplissimo pure docuerunt *M. Johannes Syringus*, & *Rothgerus Reinekerkius*, viri docti & præcipui ex primis Doctoribus: His tertium adjunxit *Philippus Senior* Comes, nempe *Joannem Trygophorum*, ejectum ex *Canobio Munnenherdesse* sub nomine *Ducis Clivensis Johannis*, propter doctrinam Evangelii, quem ita exulem soror istius Ducis Domina *Anna Philippi Senioris conthoralis* secum duxit in Comitatum *Waldechianum*, & deinde addidit quartum aliunde evocatum *Joannem Crusanum*, *M. Johannes Syringus* in *Waldegenensi* oppido Ecclesiastes fit, & ei erat collega *N. Hevendergerus*, vir doctus: *Rothgerus Reinekerkius* & *Johannes Crusanus* in oppido *Mengerinckhausen* docebant: *Johannes Lycanla* docebat in urbe *Corbachio* & *Matthæus Taschius* in oppido *Nade* & *Georgius* quispiam in *Landaw*. De mortuis *Rothgero Reinekerchio* & *Joanne Crusano*, facti sunt Ecclesiastes in oppido *Mengerinckhusen* *Theodoricus Raffelenboelius* & *Johannes Kleinsmedius*: *Johannes Trygophorus* docuit in oppido *Waldech* & parenti succedere filii, nempe *Reinardus* & *Jonas Trygophori*. Hi omnes fuere præcipui doctores in hoc Comitatu ante Interimistica tempora: Capio verò *Lantgravio Hassie Philippo*, cum *Electore Saxonia Johanne Frederico*, tristis non tam in *Hassia*, quam in vicinis Comitatibus, præsertim in hoc Comitatu, Ecclesiæ erat facies. Et si genus doctrinæ non mutaretur, tamen quædam in religione, in ceremoniis & in ordine & decore per Ecclesias passim collabescebant: Fuerat doctissimus & pientissimus Comes *Volradus*, *Philippi senioris primogenitus*, in colloquio *Ratisbonensi*, ex instinctu *Lantgravii* & mandato Imperii Anno Domini 1546. unus vel inter præsidentes vel inter astantes, quando ab utraque parte tam pontificiorum quam Evangelicorum magno numero adessent Theologi, nempe Evangelicorum nomine *Martinus Bucerus*, *Johannes Brentius*, *Eberhardus Snessius*, *Georgius Major* (loco *Philippi Melanchthonis* egrotantis) *Joannes Pistorius Niddanus*, *Vitus Theodorus* &

PPP PP

Mar-

Martinus Frechtus, & Fridericus Myconius: Tum etiam adessent à parte Papistarum, *Petrus Malvelda, Joannes Coelans, Eberhardus Billickius, Johannes Hoffmeisterus, Ambrosius Pelargus, & similes*. Ibi disputarunt *Malvelda & Billickius contra Bucerum*, & quia ibi inter auditores unus fuerat Dominus Comes *Volradus*, ideo existente *Carolo V. Cesare victore*, mutatur quoque graviter Comes *Volradus*. Interim concessa nostris libertate religionis in *Passaviensi conventu*, & jam liberatis Principibus, incipiebant paululum respirare Ecclesiæ cum Doctoribus in Germania: Tunc quoque pii Comites *Waldechiani*, ut *Philippus*, tunc senior, cum filio *Samuele*, & *Volradus, Joannes, Philippus medius & Franciscus* prioris & jam defuncti Comitis *Philippi filii*, cogitare de aliqua Reformatione Ecclesiarum & repurgandis Ecclesiis ab omni macula, qua aspersæ erant per *Interimisticam scabiem*: Ideo in *Quadragesima Anno Domini 1555.* convocant pastores ad synodum habendam, & petierat interea Comes *Johannes, Bernhardi Lippiensis Comitis Sororius*, ut in gratiam sui duos vellet Comes *Lippiensis* ex concionatoribus *Lippiacis* mittere ad exornandam Synodum *Waldechianorum* pastorum: Sic eò ablegabantur *Hermannus Hamelmannus & Johannes Wilhelmus Torrentinus*. Erant in ea Synodo præcipui ex Theologis duo *Trygophori, Reinerus & Jonas* fratres, *Joannes Lycanla, M. Hieronias Hombergius Vrslariensis, Petrus Loho, Matthæus Taschius, Bartholomæus Calvus, Justus Abelinus, Stephanus Speus, Jodocus Manichæus, Joannes Mercator & Theodorus Raffelenböllius, &c.* Ex politicis aderant *M. Hermannus Ulnerus* (qui postea assumpsit gradum *Doctoris in jure*, & exstant ejus scripta) *Philippi tunc Senioris Cancellarius, & Hermannus Nellius Sperans, Volradi Comitis Cancellarius*. Ibi habuit orationem *Ulnerus*: Tandem concluditur, ut omnes in sententia *Augustanæ confessionis* permanerent, & juxta veterem receptam, ante *Interimisticam* mutationem, ibidem in Ecclesiis formam administrandi Sacramenta & exercendi cæremonias Ecclesiæ retinerent, vel, qui eam intermisisissent, reciperent: Prolixius etiam explicabatur, quantæ tenebræ per *Interimisticam* scabiem in Ecclesiam DEI invecitæ essent, omnesque monentur, ut gratias agant DEO, quod abjecta servitute libertatem Dominus Germaniæ restituerit, & quoque tenebris remotis lucem Evangelii splendescere & reviviscere clementer permiserit: Utque in vera *Augustanæ confessionis* sententia immoti perstarent, semper alieni à phanaticis opinionibus, & ut *Catechismum Lutheri* in omnibus exercerent Ecclesiis.

Finita ea Synodo, in qua omnes hoc decretum comprobaverant; Tamen ubique manet disparitas cæremoniarum, & diversa precum forma
item

item discolor vestitus, atque varia observationes in dispensatione Sacramentorum hinc inde per Ecclesias videbantur, & alibi tantum cantiones germanicas, alibi partim latinas, partim Germanicas uno tempore habebant & tractabant: In multis etiam locis *Catechismi* sana doctrina & exercitium intermittebatur: Alibi alia catecheseos explicatio usurpabatur, & ex suspectis libris Ecclesiae proponebatur: Ideo hæc res, cum innotesceret Gubernatoribus Comitibus, ut *Philippo seniori* tunc, & *Volrado* & *Johanni*, fratribus, valde zelo sancto ferventibus, & *Samueli Comiti*, eò concluderunt simul omnes, ut vetus ordinatio Ecclesiastica Comitatus diligenter inspiceretur & expendereetur, quomodo ei pro ratione temporis & conditione Ecclesiarum aliquid addi aut adimi posset? Itaque priores Theologos, exceptis *Lippiensibus Theologis* & *Hieremia Hombergo* & *Petro Loho*, qui tunc non amplius agebant in hoc Comitatu, convocant ad certum diem Anno Domini 1557. Comites prædicti, & his adjungunt ex politicis Consiliariis *Hermannum Ulnerum*, jam J. U. Doctorem, *Cancellarium D. Philippi* tunc *Senioris*, *Hermannum Nellium* *Sperantem* *D. Volradi* docti Comitis *Archigrammateum*, & *M. Nicolaum Weigelinum*, *Secretarium D. Samuelis Comitis*: Illi omnes, de mandato Comitum Illustrium, deliberant de certa aliqua ordinatione contexenda, & tandem certam *Agendam* conscribunt, quæ mox sub nomine & mandato quatuor prædictorum Comitum, ut *D. Philippi*, *D. Volradi*, *D. Joannis* & *Domini Samuelis Comitum Waldechianorum* publicatur per typos, *Marpurgi* expressa. Et sane ordinatio Ecclesiastica illa ipsa, utilis, pura & sincera, in qua ne quidem adversarii aliquid reprehendere possent, tantum, quod conquerantur nonnulli, quasdam preces esse nimis prolixas, & alibi nimias ceremonias probari & urgeri. Circa Annum Dni 1558. vocatur in *ministrum Ecclesie urbis Corbachii*, & datur collega *Johanni Lyssaula M. Michael Jacobinus*, vir doctus & acutus: Qui magna cum gratia docuit, & propter dona in pretio etiam apud Inclytos Comites fuit. Ideo, cum anno sequenti videlicet Anno Domini 1559. Illustris Comes *D. Johannes* decrevisset aliquem Theologum mittere ad *Synodum in Comitatu Lippia celebrandam*, hunc unum præ reliquis eò ablegandum censuit, ideo ad Comitem Lippiacum ablegatus, ibidem in Synodo cum laude versatus est, & cum *Hamelmanno Licentiato*, *Pideritio*, & *Cotio*, & cum legato Theologo Comitis *Hoyensis D. Alberti*, *M. Adriano Buxschotio*, multum locutus est: Et quando finis Synodo isti in Martio celebratæ imponeretur, reversus est domum ad *Corbachianos*: Ex ea legatione forsan hic bonus vir factus insolentior, cepit multas novas quaestiones in Ecclesia alibi vi-

ris doctis, & suo etiam collegæ *Lycaula* movere, ut in talibus movendis curiosus semper fuit & est. Anno Dni 1561. cœpit publicè pro concione docere *Christianorum liberos esse simpliciter salvos & sanctos in uteris maternis pronunciandos & censendos*, quod voluit probare ex dictis Pauli 1 *Cor.* 7. deinde ex *cap.* 11. *ad Romanos* & *cap.* 18. *Matthæi*, atque dicto *Genesis cap.* 17. ideo & baptismum muliebrem, quæ fit tempore necessitatis, docuit esse supervacaneum. Ibi *Johannes Lycaula*, ut senior & verus pastor, se ei opponit, ostendens ex *Psal.* 51. & *cap.* 2. *Ephes.* nos omnes concipi & nasci in peccatis & esse filios iræ, ideo omnes opus habere baptismate; quod si simpliciter pueri in uteris matrum essent salvi, tunc quoque (ait) jam in lucem editi non opus haberent regeneratione baptismatis: Nunc vero necessariò baptizari debere infantes propter originale peccatum, ne excidant gratia & salute Christi, non percepto baptismo. Neminem enim nisi renatum ex aqua & spiritu ingredi in regnum cœlorum. Quod vero ad locos citatos à *Jacobino* attinet, ad hos sic respondet *Lycaula*, locum 1 *Corinth.* 7. per Scholia marginalia rectè & commodè explicari à *Luthero*, qui non sit nostræ sententiæ contrarius: Dictum vero Pauli Romano 11. intelligendum esse pro spe Judæorum adhuc salvandorum & recipiendorum contra superbos Christianos: Deinde Christum apud *Matth.* cap. 18. non loqui de fructu ventris nondum nati & editi, sed de jam natis & ad lucem prolatis: Et quod Deus loquatur *Gen.* 17. ad Abrahamum minime de semine inanimato, sed de credentibus, & ut ait de semine superstiti post te, ut textus habet. Ideo ait *Lycaula*, semper manet firmum, quod *Jobus* dixit: Quis potest ex immundo semine conceptum, facere mundum, nisi tu solus? Nos verbo igitur & Sacramentis mundos facit CHRISTUS, interim cum per verbum nondum possit applicari gratia CHRISTI infantibus: Ergo merito ipsis totum hoc per Sacrum baptismum applicatur.

Jacobinus proferebat *D. Andrea Hyperii* & aliorum in *Marpurgensi Schola Professorum Theologorum*, item *Tigurinorum*, *Calvini* & *Bullingeri* testimonia pro se facientia: Contrà protulit *Joannes Lycaula* primarius in *Hassia Theologi Johannis Pistorii*, pastoris *Niddani*, pro sua sententia apertum & candidum testimonium, approbans sententiam *Lycaulæ*: Idem fiebat in *Schola & Academia Erphurdiensi* per Theologos: Et à *Johanne Aurifabro* ibidem pastore, qui morienti adfuit *Luthero*, à quibus comprobatur *Lycaula sententia*: quod etiam factum est in *Academia Jenensi & Rostochiensi*, atque in *Thuringia* per *D. L. Nicolaum Amsdorffium*, quorum testimonia, sicut & *Lutheri*, *Pomerani* & *Urbani Rhegi* clara prædictus protulit *Lycaula*: Interea neuter voluit cedere, sed uterque pro-

vocavit ad Synodum: tandem cum negotium devolveretur ad Illustres Comites, committunt prædictis suis Theologis negotium; Isti, cum in synodo convenirent, & interea clam in suam pro sui ingenii acumine sententiam pertraxerat juniores *Trygophoros Reinardum & Jonam Jacobinum*, & paulo ante esset *Reinardus* cum *Lycanla* in generalem totius Comitatus Superintendentem vocatus, destinatus & constitutus, ideo gloriæ cupidus *Reinardus* imprimis urgebat, ut oprimeretur *Lycanla*: verum licet *M. Hieremias Hombergius* pro *Lycanla* graviter ad Synodum scriberet, tamen istis præteritis, tametsi reclamarent *Theodorus Raffelenbollejus* & *Johannes Kleinsmedius*, tandem *Trygophori* majorem partem in suam pertraxerant sententiam ex pastoribus, ideo pro *Jacobino* contra *Lycanlam* pronuntiatur, hoc est, se ita Sacramentarios declararunt. Ibi plane in illa Synodo Calvinistico more Baptismus desiniebat & describebatur, quam graviter reprehendit ex fontibus Scriptura & Catechismo Lutheri *Lycanla*, & cum res in disputationem delaberetur, *Lycanla* non prævaluerunt *Trygophori*, qui *Lycanla* ad Academiarum, quæ sunt *Wittenberga, Lipsia, Rostochii, Tubingia, Jhena, & Erphurdia* Theologos provocavit, sed prævalere sententiæ ex instinctu *Trygophororum*: Et sic tandem quoque est conclusum, ut abdicaretur ministerium *Lycanla*, qui postea vocatur à *Susatensibus* & ibidem Ecclesiasticum suscepit officium. Cum vero Synodales isti declamatores & conclusores cognoscerent Lutheri, Brentii, Bugenhagii, Urbani Rhegi & præcipuarum Saxoniae Ecclesiarum sententiam ipsorum conclusioni esse contrariam, ideo se nunc in has, nunc in illas partes mutabant & nutabant; Tandem Politici antea nominati Consiliarii & Cancellarii non minus quam præcipui Theologi, exceptis *Trygophoris*, se excusant apud *Lycanlam*, qui à Synodo provocaverat ad ipsos Comites. Ut verò fierent Ecclesiæ magis pacatæ, & placatæ præter Synodi expectationem, ipsi Comites pro sua pietate, sicut erat *Johannes Lycanla* dimissus, dimittebant etiam *Michaelem Jacobinum*: Ut sic toti controversiæ finis imponeretur. Mox de consilio Illustris & doctissimi Comitiss Volradi vocatur ad munus Ecclesiasticum in urbe Corbachia *M. Georgius Nymphius*, vir doctus & in musicis exercitiis imprimis versatus, cui accessit coadjutor *Zacharias Vieter* vir quoque eruditus.

Omnium modo piorum pastorum oculi sunt intenti in Illustres & Generosos Dominos *D. Guntherum, Samuelis filium, Dominum Franciscum III. Johannis filium, & Dominum Jossam Volradi II. Comitiss doctissimum filium*, ut suos & veræ Ecclesiæ nutricos Comites & patrii Domini gubernatores splendidos, quibus Christus adlit suo spiritu, Amen.

PPP PP 3

Brevis

Brevis

HISTORIA RENATI EVANGELII

In VICINO WESTPHALIAE COMITATU de WITGESTEIN.

ERat magnus & perpetuus persecutor veræ doctrinæ & Evangelicorum ministrorum *Georgius à Seen/ Comes in Witgenstein/ & Dominus in Homberg/* primo *Cepellarinus* deinde *Decanus Metropolitani Coloniensis*, & *Præpositus* ibidem ad *S. Gereonem*, ad Apostolos & alibi, dives nempe ex beneficiis Ecclesiasticis, qui unus pro sua versutia cum septem *Canonicis*, inter quos tunc erat *Joannes Gropperus*, hoc effecit, ut pius Episcopus *Hermannus de Weidda* Comes natus, cum usque ad senium bene Ecclesiæ Coloniensi præfuisset, per multos annos & Electoratum ibidem semper cum laude administrasset ad annos 32. atque anno Dni 1547. deponeretur: Tunc magna cura egit apud fratrem *Wilhelmum*, ne quicquam ex *Lutheranorum* scriptis legeret, tantum abest, ut dogma *Lutheranorum* suis propagari curaret: Interim præter & citra hujus Pontificii hominis opinionem, dum adhuc ipse *Decanus Georgius* superstes esset, ex quotidianis precibus, piis monitis & interpellationibus assiduis sanctæ & illustris matrona conjugis suæ *Joanneta*, natæ *Comitissæ de Isenberg/* quibus accedebant filii doctissimi & Inclyti, ut *D. Wilhelmus junior, D. Ludovicus & D. Georgius*, ut tandem per conjugem Illustrem genere & virtute, atque per excellentes prosapia & doctrina dotibusque variis Comites juniores commoveretur pater *Wilhelmus*, & eò dirigeret negotium, ut scriberet ad *Adamum Krafftium*, præcipuum tunc temporis Theologum senem quidem in *Hassia* & gravem, atque ab ipso peteret sibi honestum & doctum aliquem virum mitti ad Reformationem Ecclesiarum suarum: Ideo in Comitatum de *Witgenstein* ablegatur ad Comitem *Wilhelmum*, vir doctus & eximius *M. Nicolaus Cellius*; Hujus *Cellii* opera in visitandis & reformandis Ecclesiis utitur pater *Wilhelmus*, & demortuo filio *Wilhelmo juniore*, post patrem, istius fidem & diligentiam probavit *Lodovicus* Comes, heros citra controversiam doctus & pius, prudentia & divitiis excellens. Quando verò revocaret ut suum Stipendiarium *M. Nicolaum Cellium* clarissimus *Hassia Princeps Philippus*, statim *D. Lodovicus* Comes de consilio fratris *Georgii*, Præpositi Metrop. Coloniensis, in Superintendentem *M. Casp. Coryleum* vocat, qui *Coryleus* etiam pastor *Arveldensis* constituitur. Est etiam in pago *Kummelmoit* pastor *Paulus Alspe/* cujus Germanica exstant commentaria in *Danielem* Prophetam cum annexo Chronico. *Tigurini Theologi* solent erudito *D. Lodovico* Comiti plerumque sua scripta dedicare, unde conjici potest, cujus sit sententiæ ille heros; interim nihil hîc pro certo affirmamus.

SE-

SECUNDA PARS
**HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ
RENATI EVANGELII**

Per
**INFERIOREM SAXONIAM
& WESTPHALIAM.**

In qua describuntur
ECCLESIAE,

Quæ sunt
**IN DUCATU BRUNSWICENSI & LUNEBURGENSEI,
Deinde in URBIBUS**

**GOSLARIA, MAGDEBURGA, HALBERSTADIO, BRUNSWIGA,
LUNEBURGA, HAMBURGA, QUEDLENBURGO, GOTTINGA,
HILDESIA, HANNOBERA, EIMBECCA, HAMELONIA,
& NORTHEMIA, &c.**

Ubi etiam pauca de ECCLESIS
**DUCATUS MEGAPOLENSIS ac HOLSATLÆ, & de URBI
IMPERIALIS LUBECÆ ECCLESIA recitantur.**

Auctore
**HERMANNO HAMELMANNO, Sacræ Theo-
logiæ Licentiato, & modo Superintendente in Comitatu
Aldenburgico.**

Anno Domini 1587.

ILLU-

ILLUSTRISSIMIS & EXCELLENTISSIMIS PRINCIPIBUS, &
PRÆSTANTISSIMIS DUCIBUS
& DOMINIS

Domino JULIO, Heroi Potentissimo,
ejusque filiis reverendissimis

Domino HENRICO JULIO,

Episcopo Halberstadenſi, &

Domino PHILIPPO SIGISMUNDO,

Præſuli Mindenſi & Verdenſi:

Deinde LECTISSIMIS PRINCIPIBUS & INCLYTIS DOMINIS,

Domino ERNESTO, Domino CHRISTIANO
(*Curlandiæ Principi*) &

Domino AUGUSTO, optimi præſtan-
tiſſimi & piſſimi Principis,

Domini WILHELMI, filiis,

Ducibus Brunſwicenſibus & Luneburgenſibus:

Atque vicinarum Regionum Principibus & Dominis
ampliſſimis, &c.

Dominis ſuis clementiſſimis, & Nutritoribus Eccleſiæ
CHRISTI laudatiſſimis:

Nec non

REVERENDO, NOBILI & EGREGIO PRÆLATO,

Domino CONRADO de BOITMAR,

Generoſi & liberi *Monasterii* vel *Phrontiſterii* in celebri
urbe *Luneburga* *Præſuli* & *Abbati* digniſſimo,

Domino ſibi obſervanter colendo;

Deinde

EXCELLENTIBUS, NOBILIBUS, MAGNIFICIS, EXIMIIS, & PRUDENTISSIMIS
DOMINIS,

Dominis CONSULIBUS & SENATORIBUS

Celebrium & inclytarum urbium, ut *Goslaria*, *Halberſtadii*, *Brun-
ſwiga*, *Hamburga*, *Luneburga*, *Gotinga*, *Hildesia*, *Hannovera*
Eimbecca, & *Hamelonia*, &c.

Suis Dominis obſervandis, & Eccleſiarum Christi Nutritoribus
piſſimis & præcipuis.

Dul-

Dulcissima est, Principes Serenissimi & Patres patriæ præstantissimi, memoria eorum, qui in pietate & veræ religionis negotio promovendo bonam operam posuerunt. Ideo etiam placuit Spiritui sancto per suum Organon & Cancellarium Lucam Evangelistam, historiam Ecclesiasticam renati in Judæa Evangelii de Messia Salvatore Domino nostro JESU CHRISTO, filio DEI, non solum pertexere, sed etiam aliam deinde historiam propagati Evangelii de JESU CHRISTO, ab ejus ascensione, per orbem terrarum undique congerere; Quæ & Hierosolymitanæ, Antiochenæ, & reliquarum urbium brevem historiam continet, & de præcipuis columnis & Doctoribus Ecclesiarum præter Apostolos refert. Imo eadem Lucæ historia etiam aliquot pios patronos & Nutricios piorum & Ecclesia recenset, sicut quoque Tyrannidem impiorum, & persecutiones & pericula sanctorum describit. Ubi vero Lucas desit, ibi incepit pertexere historiam Ecclesia Eusebius usque ad sua tempora. Quæ verò post Eusebium in Ecclesiis acta sunt, feliciter continuando deduxerunt Ruffinus, Socrates, Scholasticus, Theodoretus, Hermias, Sozomenus, & post illos Evagrius Scholasticus, & quadam istorum congestit Nicephorus, Calixtus, Theodorus Collector. Sed post eos, Græcarum Ecclesiarum historiam contexuerunt Zonaras, Cedrenus, Nicetas & Nicephorus Gregoras, alique. Sic historiam Ecclesiasticam Ecclesiarum in Italia Africæque partim Cyprianus & Tertullianus suo tempore suis scriptis, partim Ruffinus, Augustinus, Ambrosius, Leo, Gregorius, Hieronymusque suis operibus obiter inferuerunt. Interim ex professo eam tractarunt Ruffinus, Orosius, Cassiodorus, Paulus Diaconus, Antonius, Vincentius, Platina & Hermannus Contractus. Persecutiones Ecclesiarum Africanarum sub Vandalicis Tyrannis ex professo descripsit victor Uticensis. Anglicarum Ecclesiarum historiam nobis Beda, Polydorus Vergilius, Johannes Balæus & alii dederunt, Gallicarum Ecclesiarum historiam Severus Sulpitius: In primis Gregorius Turonensis, Annonius, Adon, Ganguinus & Æmilius. Germanicarum Ecclesiarum historiam præter Hermannum Contractum, Anthonium & Vincentium, Rupertus, Tui-ciensis, Witekindus Corbiensis, Lambertus Schaffnaburgensis, Sigebertus Monachus, Rupertus, Abbas Montis, Ottho Frisingensis, Conradus Abbas Urspergensis, Aventinus, Cuspinianus, Naucerus, & alii ante nostra tempora conscripserunt: In primis verò Albertus Kranzius historiam propagati Christianismi per Vandaliam, Inferiorem Saxoniam & Westphaliam in sua historia Ecclesiastica, qua dicitur Metropolis, continuando absolvit: Sicut & Helmoldus ante Krantium historiam gentis Henetæ converse ad Christianismum, & qua apud Sclavos & Danos in Ecclesiis

acciderunt, pertexuit, quod in regno Daniæ absolutius isto Saxo Grammaticus fecit, imo quæ Krantius habet, fidelius & absolutius contexit Albertus Abbas Stadenſis, cujus Chronicon nobis dabit M. Reinerus Reineccius, Steinhemius, studiosissimus historiæ vir.

Hos omnes imitatus, in primis verò Alberti Krantzii vestigia ingressus hanc historiam Renati inde ab initio prædicationis divini Doctoris Lutheri, de Evangelio JESU CHRISTI, usque ad tempora anni Domini 1566. antea summum anni Dni 1570. diligenter longo tempore & magnis meis sumptibus conquiesvi & conscripsi multis de causis.

Si enim Franciscani Monachi olim magna volumina, & interim in iis multa fabulosa, de suo Francisco pertexerunt, sicut alii monachi diversorum ordinum de suis autoribus & patronis, ut Dominici de suo Dominico, & alii de aliis suæ sectæ autoribus prolixos quoque libros collegerunt & vulgaverunt: Quanto magis nos decuit, illos viros, qui de auditoribus CHRISTI, de populo DEI, & de Scholis in sanis CHRISTI Ecclesiis bene meriti sunt, sub annis sexaginta, ne illorum memoria apud posteros periret, celebrare & posteritati commendare? Etsi sperassem, alios me & doctiores & diligentiores jamdudum prodiisse, qui talem operam præstare Ecclesiæ potuissent, qualem hodie censemus Davidem Chytræum (quo absolutiorem historiarum hoc tempore in Europa inter vivos, ne dum in Germania, non novi) Theologum doctissimum, cujus acutissimo judicio hanc secundam & reliquas subsequentes partes nostræ historiæ Ecclesiasticæ submittimus corrigendas, atque ipsum reverenter oramus, ut quæ hic desunt, & ego habere non potui, supplere dignetur; tamen nunc senex hæc mea qualiacunque ante mortem publicare volui, quò aliis occasionem cogitandi latius de tali historia, & continuanda & contexenda dare possem.

Hanc verò historiam nostram Ecclesiasticam non aliter V. Illustriss. Celsitud. (Principes Inclyti & Magnanimi) atque Sozomenus suam historiam Ecclesiasticam olim Theodosio Juniori Imperatori pientissimo; Imo vobis quoque (Patres patriæ magnifici & gravissimi Consules & Senatores in Urbibus Saxonici) non aliter quam Lucas Evangelista suo Theophilo suas duas historias dedicavit, reverenter inscribere volui.

Potentissime & longe amplissime Princeps, Domine JULI, Domine clementissime, in vestra familia Illustrissima & Ducali sensit V. Cels. jam à multis annis benedictionem divinam. Nam Vestra Cels. abavus Dux Wilhelmus, Princeps bellicosissimus & fortunatissimus, septem Comitatus vestræ amplissimæ ditioni adjecit & sibi suisque subegit. Avo vestro Duci bellicoso Domino Henrico Seniori accessit dimidia pars præfecturæ urbis ac arcis Gandesiæ &

urbs

in Germania, non
 secundam & reliquis
 mittimus corrigenda, ut
 & ego habere non possum, propterea
 licetque ante mortem publicorum
 alibi historia, & continuanda & continuanda

ecclesiasticam non aliter V. Illustriss.
 (nisi) arque Sozomenus suam
 iori Imperatori pierrissimo: In
 gravissimi Consules & Senatores
 cas Evangelista suo Theophilo suo
 scribere volui.

ime Princeps, Domine JULI, Domine
 & Ducalifensi V. Cels. Illustriss.
 V. Illustriss. abavus Dux Wilhelmus
 septem Comitatus vestre
 regit. Avo vestro Duci bellig. Domine
 ers praefectura urbis ac arcis Godes

Philippiana, deinde Philippi Halliae Principis Academiam Marpur-
 gensem constituentis, denique Johannis Frederici I. nati Electoris Saxo-
 niae, qui Jhenae universitatem ordinavit, praclaram universitatem a suo
 nomine insignitam nomine Juliam in urbe vestra Helmstadio instituerit & or-
 dinaverit: In qua sumptuose alit clariss. & de Ecclesiis Saxonis bene meritum
 Theologum Dominum D. Tilemannum Heshulium, cum collega eruditissimo
 Domino D. Daniele Hoffmanno, atque alios Professores in omni facultate &
 artibus ac linguis doctissimos, inter quos etiam micat Reverendus vir Dominus
 Basilus Satlerus. Cum igitur ita extant V. Ampliss. Cels. in Ecclesias & Scho-
 las merita maxima, censui de jure & quidem merito ea non esse subicenda.
 Deinde hic quoque cognosce V. Cels. quomodo in vestra Sereniss. Cels. urbibus
 splendidis & Primariis, ut Brunsviga, Gottinga, Hannovera, Hamelonia &
 Northemia renatum sit Evangelium: Sic etiam in prima parte explicui, quo-
 modo in vestro Comitatu Hoyensi renatum sit Evangelium CHRISTI. Ideo ad
 V. Illustriss. in primis Cels. debui hanc destinare historiam, quam pro sua Inclita
 clementia pie suscipiet V. Illustriss. serenitas. Simili de causa & V. Illust. Cels.
 Reverendiss. ANTISTES HALBERSTADIANE, Princeps Sereniss. &
 Dux colendissime, inscribitur Secunda pars nostra Ecclesiastica historia mul-

tis de causis, eamque vobis submisso offero, ut videat non solum, quid in vestris
 avitis Ducatibus per Ecclesias sub vestro Illustriss. Patre Duce Julio actum sit,
 sed quid sub avo quoque vestro, bellicoso Principe & Magnanimo Duce Hen-
 rico Juniore, (quia V. Cels. avi & patris nomen refert) & quid sub cognatis Vest.
 Cels. Ducibus D. Erico Seniore & Juniore quondam in amplissimo Ducatu
 Brunsvicensi Inferiori, hinc inde, & sub ducibus similiter cognatis diffe-
 rentia causa de Grubenhagen dictis, videlicet sub D. Philippo Duce patre,
 & sub filiis ejus Ducibus D. Ernesto, Wolffgango, & D. Philippo Ducibus
 gloriosis in negotio religionis praestitum sit. Accedit & hoc, quod hic historiam
 Ecclesiasticam renati Evangelii in vestra urbe Halberstadio referam. Eadem
 causa me quoque commovit, ut V. Illustriss. Cels. amplissime D. ANTISTES
 MINDENSIS & VERDENSIS, D. PHILIPPE SIGISMUNDE, qui &
 patrui bellicosi Principis Juvenis D. Philippi magni & avunculi vestri libera-
 lissimi Archiepiscopi Magdeburgensis Sigismundi, nomen refert, hanc
 partem inscriberem, ubi agitur, quomodo in avitis vestris Ducatibus creverit &
 initium sumpserit doctrina Evangelii, veluti & in posterioribus partibus nostra
 historia aliquando Mindensis vestrae Ecclesiae plantationem & fundatio-
 nem dabimus, ita in tertia parte dicetur, quid Verdæ actum sit. Ideo pro
 vestra singulari clementia D. D. Illustriss. V. Cels. (quae pietate & singulari eru-
 ditione à pueritia, sicut Timotheus, veluti mihi & multis aliis tanquam
 oculatis testibus constat, probe imbuta & exulta sunt) assumant humaniter &
 clementer hunc nostrum laborem.

Cur verò V. quoque Cels. & Clementiss. Illustriss. Principes & fratres Domi-
 ne ERNESTE, D. CHRISTIANE, & D. AUGUSTE, hanc historiam no-
 stram Ecclesiasticam simul destinaverim, hac est causa, quod vestra Cels. avi,
 tam paternus, quam maternus, magno & vero serioque zelo, & magna pietate
 propagaverint & plantari curaverint per sua regna & Ducatus doctrinam Evan-
 gelii, & ita quoque Ecclesias suarum ditionum pulchre reformaverint. Chri-
 stianismus Rex Daniae Christianus III. sanctae memoriae, in hoc totum incubuit,
 ut per sua regna (sicut antea in Holsatia & Schlesvicensi Principatibus suis
 non minori zelo fecerat) amplissima, Ecclesiae reformarentur, doctrina Christi
 propagaretur, & ut Bibliorum lectio in istorum Regnorum patrio idiomate exta-
 ret, & legi posset: Atque demum religionis propagandae causa Academiam
 Haffnientem instituit, & praeclara & pietatis plena negotia multa semper in
 tota vita, sicut olim David Rex, exercuit, & tandem ex hoc seculo praeclarum
 exitum & optatum finem consecutus est, obdormiens in CHRISTO placide? Quid
 dicam de avo vestro paterno? Nonne ille cum fratre Domino Francisco, inie-
 gerrimo Principe, ausus est cum paucis aliis Principibus longe potentissimo, &

tunc

tunc doctrina Evangelii adversario, summo, inquam, Monarcha, & tanto Regi Caroli V. Cæsari, anno Dni 1530. offerre nostrarum Ecclesiarum confessionem Augustæ? Unde illa adhuc nomen habet, & ubique isti confessioni Vost. Cels. avi paterni D. Ernesti & ejus fratris D. Francisci nomen subscriptum extat in Ecclesiis & extabit etiam apud posteros: Quia curaverat V. Cels. avus, Princeps optimus & praestantissimus Dominus Ernestus, ante oblationem pradi-cta confessionis, & etiam post eam oblatam diligenter visitare & reformari Eccle-lias, atque veram ubique de CHRISTO doctrinam propagari. Ideo inter sui temporis Principes nutritores Ecclesia praeipuus est recensendus. Ideo in hac, ut etiam in priori & in sequenti parte nostra, ipsius fit praeclara mentio. Quo vero tanto commodius ille pater Dux Ecclesiarum prodesset, magnis sumptibus ad se pertra-xit D. Urbanum Regium, Theologum praeipuum, ex urbe Augusta, eumque in usum suarum Ecclesiarum & vicinarum, quam diu superesset, liberaliter aluit. Qui Doctor Urbanus ejus Cels. & toti vestrae ditioni ornamento fuit vivus. Nam lumen inferioris Saxoniae inter Doctores Ecclesia censebatur. Avi vestri piè in Domino de mortui vestigia ingressus est optimus & piissimus filius V. Cels. parens D. Wilhelmus, verè Ecclesiarum & ministrorum CHRISTI nutriticus, amator & clementissimus fautor, qui acceptam à parente pio piam & veram religionem non minus atque paternum Principatum, pure & incorrupte retinuit, constant ex in ea perstat, & omnibus Christiano Principe dignis virtutibus ornata & exaelecta est: Atque multa piis Theologis beneficia exhibuit, multaque hodie in usum suarum Ecclesiarum praestat. Ideo etiam benignus pater Domini nostri JESU CHRISTI, vestro parenti Illustriss. benedicit, facitque eum possessorem dimidii Comitatus Hoyensis & totius Deipholtiani legi-timum & verum, & ipse benignus pater per CHRISTUM filium affatim sua be-nedictione ornat & ornabit vestrum Inclytum parentem cum in hac, tum in ater-na vita. Accersit etiam T. Cels. CHRISTIANE Princeps Inclyte Ducatus Curlandiae ex ejusdem DEI beneficio, quem vobis gratulor.

Cum igitur hic videatis, Principes juniores Inclyti, initium & progressum verae Religionis in Ecclesiis vestris per amplissimum Ducatum Luneburgensem, & in V. Cels. urbe Luneburgensi, sicut antea in prima parte descripsi historiam renati Evangelii in Comitatus vestris Hoyensi & Deipholtienſi, (in qua fit nominatim & avi & patris vestri, ut Principum optimorum, honorifica mentio) volui etiam hanc partem V. Cels. reverenter inscribere, & hortari eas, quae primò ab Hectore Frederico, deinde ab Eilardo Segebadio, viris reve-rendis, claris & pietate ac eruditione celebribus ad veram pietatem & literas assuefacta sunt, & modo in Academiis versati sunt, ut ingredi dignentur vesti-gia utriusque pii avi tam Paterni, quam Materni, Principum aeterna memoria

dignissimorum, & pii Patris vestri, Ducis optimi, sintque & maneant vestra Cels. nutritores Ecclesiarum CHRISTI, & propagatores vera de DEO doctrina: Id quod factum continuandum vos etiam reverendus, clarissimus & eloquentissimus Theologus M. Christopherus Wischer / senior, V. Cels. Ecclesiarum supremus Superintendens, qui magno & patri vestro Illustrissimo, & V. Cels. atque toti ditioni ornamento est, sine dubio semper hortatur.

Quod deinde ad tuam R. dignitatem attinet, propterea hanc nostram historiam Reverende & Nobilis Antistes, Domine CONRADE à BOITMAR, vobis inscribo, quod hic etiam V. R. D. legere poterit, quomodo sit reformatio in Generoso vestro Monasterio facta, & quales antecessores habueritis: Quorum vestigia V. R. ingreditur, qua aliàs celebri & veteri Nobilium de Boitmar progenie nata est. Deinde volui illam dignitatem novam gratulari vobis, quæ sit vobis felix & fausta, Amen.

Quare etiam, præclarissimi piissimi & præstantissimi Domini CONSULES & SENATORES consultissimi, imo Patres patria, & præcipuarum Saxonie inferioris urbium rectores, ad V. Prudentiam & præstantiam destinari nostram historiam Ecclesiasticam renati Evangelii per vestras & vicinas urbes, facile eadem possunt certa conjectura assequi: Singulis gratum esse & lectu jucundum censemus, quid patrum & avorum vel antecessorum nostrorum tempore in Patria acciderit, & quatenus vera doctrina in vestris urbibus plantata sit & propagata? Hac & similia, cum sperem vobis grata fore, ideo talia de vestris Ecclesiis & primis vestris Evangelistis hic legere potestis. Et necessarium est gubernatoribus civitatum scire, quatenus majores eorum semper commode gubernationem instituerint, & quid præclare fecerint, cum in exornandis Rebus publ. tum in Religionis negotio promovendo: In primis, quomodo in sana & incorrupta doctrina CHRISTI tempore Interim retinenda & defendenda, tum contra falsarios abigendos vestri majores & antecessores præclaram operam navaverint, ut sic eadem ratione Majorum & Antecessorum vestigia subsequentes Consules & Senatores tanquam Patres patria ingrediantur & fideliter sequantur.

Præclare itaque faciunt, V. præstantia, qua in exornandis, muniendis, amplificandisque vestris urbibus, non solum bonam operam ponunt, sed etiam in retinenda vera doctrina atque extirpandis Schismaticis, Sacramentariis & aliis Sectis, verè majorum zelum & propositum hodie constanter sequuntur: Accipite igitur placide, amplissimi Domini Consules, & prudentissimi Procures, ac Senatores, Patroni observandi, nostrum laborem non sine magnis sumptibus à nobis congestum.

GOSLARIA urbs est vetus Caesarum, qui ex Saxonica gente oriundi erant, habitaculum. Ubi me novit ibidem Superintendens Theodorus Holt-

avorum vel antea
a doctrina in vestris
rem vobis grata fore,
hic legere potestis. Ex
s maiores eorum semper
re fecerint, cum in ex
In primis, quomodo in
erim retinenda & defen
& antecessores praeclar
Antecessorum vestigia
ia ingrediantur & fide
praestantia, qua in ex
non solum bonam operam
extirpandis Schismaticis,
um & propositum hodie
i Domini Consulis, & pr
nostrum laborem non fuit

Cesarum, qui ex Saxonica
ovis ibidem Superintendens Theor

Cum autem HAMBURGENSIS Resp. qua fuit longo tempore terra ma-
rique splendida & potens, susciperet patrocinium vera Religionis, & Patres
patria in ea urbe coram audirent in initio renati Evangelii, ex colloquentibus,
qui potissimum veris sacrarum literarum testimoniis & argumentis niterentur,
tunc alacriter amplexi sunt veram Religionem, & ab eo tempore sumsis hac pra-
clara Resp. mirificum augmentum, & floret praeclare. Novi etiam in ea urbe
ibidem Superintendentes, viros de Ecclesia bene meritos, Theologum absolu-
tum D. Johannem Aepinum, celebrem D. Paulum ab Eigen / clariss. M. Joa-
chimum Westphalum & Doctorem Simonem Cyriacum, atque cum mo-
derno Inspectore ibidem, viro virtute & doctrina praestantissimo, D. M. Davide
Penzhornio, & ejus collega docto & fideli M. Georgio Stammichio est mihi
bona familiaritas, qui cum reliquis de me testari poterunt.

LUNEBURGA urbs & ornamentum Ducatus ejus, qui ab hac nomen ha-
bet, est & licet majorum tempore floruerit suaeque singularia dona à DEO ipsis di-
vinitus concessa habeat: Tamen ab eo tempore, dum est Evangelii doctrina illu-
strata, etiam in Rep. in cultu & praesidio sumpsit incrementum, & mirifice floret
hac urbs, in qua mihi multi fuerunt ex pastoribus Ecclesiarum noti & amici, ut M.
Fre-

Fredericus Henningus, Superintendens, Wilhelmus Santphurdus, M. Johannes Eikenbergius, *ibidem quoque Superintendens*, M. Simon Brauns/ M. Thomas Mauwerus, Henricus Glosenkampius, Antonius Wippermannus, & M. Eberhardus Obermannus: *Et spero M. Casparum Gode-mannum, modernum Inspectorem fidelissimum, aliquam mei nominis notitiam habere cum collegis, sicut familiaris mihi est adhuc Fredericus Dedekindus, festivus poeta & Magister, vir clarus & doctus. Ita in scholis novi mihi fami-liarcs amicos eruditiss. & claros viros M. Johannem Bathelium, M. Alber-tum Lenicerum, & Lucam Lossium, &c. Hi omnes qui vivi sunt, de me testari poterunt, cum reliquis ministris Ecclesia.*

GOTTINGA urbs antiqua & ditione propria celebris, dives & elegans ab initio semper fuit: Sed accedente luce Evangelii, qua vere ibi renatos illu-stravit, aucta est divitiis, elegantia & ubertate. Novi ibi eos, qui in hac celebri urbe Ministerio Ecclesiastico præsuerunt, D. Joachimum Morlinum, Theolo-gum re & nomine eloquentem, M. Joannem Sutelium, M. Philippum Cæ-sarem, Valentinum Heylandt vel Salvatorem, M. Franciscum Marshau-sium & plures. Spero etiam multis pastoribus me ibi notum esse.

HILDESIA urbs ab antiquis celebris, Episcopalis civitas, opibus & divitiis inde ab initio renati Evangelii abundans, munita & firma quæsit. Ubi magno semper zelo Papæni resisterunt, & adhuc resistunt præsidentes & cives ferventes vera religionis amore. In qua urbe mihi magna fuit familiaritas, cum M. Bar-tholomeo Wolffharto, reverendo & Eloquenti Superintendente: Cum honesto viro pie memoria Henrico Bovio, & multis aliis pastoribus: Et ante annos 27. contraxi familiaritatem, cum Reverendo Theologo Egregio & eximio D. Conrado Beckero (qui modo ibi Inspectorem agebat) & notus sum quoque M. Johanni Udenio, viro docto, & aliis pastoribus in hac urbe.

Ad HANNOBERAM tendo, nempe ad Ecclesiam & civitatem, qua ini-tium habuit tenue, & fuit aliquando exile oppidum, sed quando cum difficultate perveniret ad cognitionem Christi, & hac Resp. cum civibus suis susceperet veram doctrinam, in qua hætenus perstitit, ecce, ab eo tempore aucta est munitione, splendore, bonis, donisque & sensit divinitus divinam benedictionem: Et fuerunt mihi multi gravissimi Ecclesia Doctores in hac Ecclesia noti, ut M. Rodolphus Mollerus, Georgius Scarabæus, M. Walterus Hoickerus, Martinus Li-strius, Henricus Bruckkampius, Johannes Grellius, Johannes Hoiffmei-sterus, Johannes Geander, M. Bartholomæus Wolffhartus, Superinten-dens, & M. Georgius Henninges: Et est mihi cum moderno Seniore in hac Ec-clesia, viro integerrimo & eruditiss. M. Vito Buschero, vetus & magna ami-citia: Sicut etiam in scholis ibi novi celebres viros M. Christianum Slebingium &

& Bernhardum Vogelmannum: Et opinor *me* reliquis pastoribus, ut M. Henrico Gerbero, celebri poëta, & aliis ibidem probe notum esse.

HAMELONIA urbs, etsi longo tempore *cum* prædictis civitatibus celebrata sit in historiis, tamen nostro tempore & interea, quamdiu ibi Evangelii doctrina sonuit, auctorem in bonis anima & corporis sensit, & magis inclaruit: Ut nunc inter præcipuas Ducatus Brunsvicensis civitates numeretur. - Novi in ea urbe, quia vixi ibi diu in vicinia, partim dum in Westphalia Lemgovia, (qua est præcipua urbs Comitatus Lippia) ad annos 14. agerem, & postea quando ultra quadriennium Gandesii essem, multos præstantes viros partim politicos & Ecclesiasticos. In primis mihi fuit magna & dulcis familiaritas, cum reverendo & doctiss. senē D. M. Rodolpho Mollero, Superintendente & Decano in Collegio, ejusque genero & collega eximio Domino Johanne Siffrido, & cum meo populari Otthone Domhövio: Et minime dubito, quin meum nomen sit optimè notum erudito viro, moderno ibidem Superintendenti eximio D. M. Johanni Bockio & suis collegis. Deinde in hujus civitatis vicinia moratur lectissimus & verè præstans Nobilis, fide, pietate, virtute atque doctrina generosus non minus quam genere D. Henricus à Salder/ in arce Louwenstein/ Satrapa, quem honoris causa nomino, qui est vicinis locis Ecclesiis & Pastoribus præsidium, cui est ibi pastor meus affinis & compater, vir integerrimus & pius Henricus Velstenius. Et cum sciam splendidos consultissimos & ornatissimos consules atque viros eruditos Senatoresque industrios præsidere Ecclesia & civitati EIMBECENSI, quorum plerique, quando istic in vicinia agerem, mihi noti fuere, ideo etiam spero & illorum Excell. nostrum laborem fore gratum, & mihi etiam persuasum habeo, existere adhuc quosdam inter concionatores, qui Hamelmannum noscunt, in primis Joannem Velium, virum excellentem: Et si vero magnis aliquando malis afflictæ sit hac Resp. & Ecclesia, tamen respiravēt, & jam præ multis urbibus, est singulari dono DEI ornata, ut ibi & Resp. & Ecclesia floreant.

Accipiant igitur hunc meum laborem, in contexenda Ecclesiastica historia magnū & varium, nunc V. P. vobis reverenter etiam inscriptum magnifici & præstantissimi Patres patriæ humaniter, & interea in CHRISTO Valeant. Raptim Aldenburgi, in feriis Pentecostes, quando Ecclesia DEI de Spiritu sancto & ejus donis sacra tractat, Anno Domini 1587.

Vest. Cels. & Præstantiæ

Subjectissimū

HERMANNUS HAMELMANNUS,
S. Theol. Licentiatus.

Rrr rr

De

De ECCLESIA in IMPERIALI

URBE GOSLARIA.

Propter libertatem urbis & singularia dona, quibus erat ea urbs privilegiata, erant ibi ab initio plebei liberiores in deridenda pontificiorum pompa. Postquam *Henricus III.* tale institueret collegium in inclyta *Goslaria*, ad quod conquisivit doctos per totam Europam, (ut *Hieronymus Emserus* Licentiatus scribit in vita *Brunonis decimi Episcopi Misnensis*, ex eodem collegio translatis) quos ibi constituit canonicos, & postea multos aliis dedit Episcopos Ecclesiis ipse: Et denique ejus successores Cæsares idem fecere. Sic numerantur 50. *Episcopi*, qui ex eo collegio delecti sunt ad alias Ecclesias præfules ab *Hieronymo Emsero*. Nam olim erant collegia Scholæ. Sic tempore *Berwardi I. Episcopi Hildesienfis* & tempore *Brunonis*, ut in vita *Berwardi à Tangmaro* conscripta legitur, & simul *Emserus* in vita *Brunonis Episcopi Misnensis* scribit cap. 7. quomodo rigidissima Schola *Hildesii* floruerint, ubi Decano sunt quotidie præsentatæ scripturæ, & Psalmi aliquot recitati, & multa à Ludimagistris exercitia junioribus proposita, &c. Sic quoque *Tangmarus* scribit in vita *Berwardi, Episcopi Hildesimensis, nati Comitis de Sommerschenborg* / &c. quod multos nobilium sub sua disciplina habuerit, & ita inter alios etiam *Berwardum*. Hæc inquam refert de veteri Schola *Hildesimensi Tangmarus*, qui isti Scholæ præfuit in Cœnobio *Michaelis*, &c. Et sic habemus exempla Saxonica, quod olim *Monasteria & collegia fuerint Scholæ*, &c.

Hinc inquam factum est, dum essent Cæsares *Goslaria* frequentes, ut multas reliquias hinc inde conquirerent, & auro argentoque inclusas isti collegio donarent. Ideo accidit, ut ab anno Domini 1520. quoties illi collegiati & tota pontificiorum fex circumferret illas reliquias in celebri pompa, inciperentur contemni à vulgo & derideri, &c. Hæc autem pompa & circumgestatio in primis fiebat solemniter in die *Petri & Pauli*. Ita incipiebant missæ, vigiliæ & alia sordere, & nemo amplius offerebat Sacrificulis vel pecuniam vel alia dona. Itaque contigit anno 1521. ut quidam *Parochus Henningus Degen* / suis Sacellanis aliquid ad offerendum ad altare daret, imo secundo instaret, ut oblationem, quò sic alii ad oblationes & dona deferenda ad altare invitarentur, eorum exemplo, isti Sacellam ex jussu Parochi sui reiterarent. Hoc videns quidam ex Consu-

libm

libus nomine *Johannes Meidemannus*, alta voce clamavit: **Steuert den Narren ins Teuffels Namen.** Inde adhuc natum est proverbium in ea urbe, ut hodie hoc sæpe repetatur.

Primus autem *Evangelista* fuit in ea urbe *Johannes Kleppen* / vir non indoctus, qui postquam omnia D. Lutheri scripta tunc edita legisset, coepit anno 1521. purius aliis docere & vehementer in suo officio sudare. Docuit autem in suburbio in templo ad *S. Sepulchrum*: Ubi erat domus commendatoria, quæ cum templo postea durante bello inter *Henricum juniorem*, Ducem Brunsvicensem & urbem anno 1527. exusta est. Ad hujus conciones turmatim currebant senes cum minoribus & utriusque sexus. Sed istud studium & zelum Sathan non diu tulit. Quare per suos Clericos vehementer institit apud Senatum, ut & concio isti *Kleppeno* inhiberetur, & populus à concione retraheretur, eo prætextu, quod Cæsaris indignationem & alia pericula metuerent. Cum taceret *Kleppenus*, alius quidam *Wittebergensis* Magister nomine *Theodoricus Smesdesen* / qui erat in ea urbe natus, promisit civibus, postquam eis occluderentur ubique templa, se sub cœlo docturum in campis anno 1522. ita ille prodiit aliquoties, & in loco dicto *den Lindenplaen* in magna populi frequentia docuit. Verum mox captus à Senatu, traditur captivus & vinctus *Episcopo Hildesimensi Johanni*, Duci *Lowenburgico*. Is eum diu detinuit in arce *Sturwolde* usque in sesquiannum. Ideo, ut tandem eximeretur è vinculis, abjurat Lutheranam juxta illos, hæresim, coactus *Episcopi* & aliorum terroribus. Inter alia his verbis *Hildesii* in aula *Episcopi* VI. Octobris anno 1523. abnegat veram doctrinam: Ego *M. Theodoricus* abnego & abjuro illam hæresim Lutheranam, de qua sum suspectus, & dogmata istius erroris de cætero persequar, tum quoque omnes quotquot sunt de illa secta Lutherana ac singulos persequar, & confortia eorundem vitabo, & eisdem non interero, &c.

Is deinde factus est *causidicus* & aliquando *Syndicus civitatis*. Ideo protrudunt tandem multis precibus cives iterum in publicum *Johannem Kleppenum*, tunc vicarium ad D. Jacobum: Qui licet non bona voce, nec admodum felici pronuntiatione vel elocutione præditus esset, tamen pro suo dono ita docuit, ut spaciosum templum simul repleretur & multi starent in cœmiterio. Hic ita concionibus pergit, donec tandem longis & multis precibus defatigatus Senatus anno 1524. ipsis in eade D. *Jacobi* alium concionatorem, virum doctum & eloquentem *Johannem Wessels* (quondam Doctorem & primum Evangelistam *Halberstadensem*) concederet,

deret. Is primus fuit, qui omnium purissime verbum DEI docuit & Sacramenta coepit sincere administrare. Postquam vero tanta copia ad ejus conciones properarent, & cresceret multitudo auditorum vehementer, ut vix dimidia pars auditorum caperetur a de Jacobi, iterum institerunt vehementer apud Senatum de plenaria reformatione admit-tenda per omnes Parochias, &c. Interea quidam laicus falsi convicit & publicè reprehendit Pontificium quendam concionatorem, qui male citaverat *Paulum*, & cum is accusaret laicum, est tandem falsæ citatio-nis convictus coram Senatu. Ideo is rubore perfusus nunquam ausus est prodire in publicum, &c.

Ex his & aliis commotus & timens in primis turbas, tandem annuit Senatus civium petitioni anno 1528. (quia eligebantur ad quinquaginta viri, qui in singulis Parochiis coeperunt negotium Evangelii tractare coram Senatu, quorum zelum metuebat Senatus) & petiverunt sibi à *Senatu Magdeburgensi* mitti Licentiatum *Nicolaum Ambstorffium*, qui ve-nit ad Dominicam Reminiscere, & permansit *Goslarie* usque ad Domini-cam Palmarum. Quia die Martis post Palmarum rediit Magdeburgam ad Festum Paschale, &c. Interea ille multis concionibus & adhortatio-bus multos lucrificavit, multos confirmavit & omnia bene disposuit. Do-minica Reminiscere docuit pro concione, explicans textum Evangelii de constanti fide Cananæ mulieris. Ibi probavit, sola nos veraque fide in CHRISTUM salvari. Deinde formam administrandi Sacramenta Ba-ptismi & Eucharistiæ ordinavit juxta Ecclesiam Witebergensem & Mag-deburgicam, & constituit ordinem & decorem ubique eleganter servan-dum: Deinde ostendit vanam esse adorationem sanctorum, reliquia-rum & statuarum, vanam quoque esse adorationem sacramenti, &c. Illa omnia luculenter ex scripturis demonstravit, in primis explicans textum Esaïæ cap. 66. quem Stephanus Actor. 7. repetit, &c. Multa quoque de vanitate purgatorii disseruit, & de superstitione Missæ, osten-dens omnia debere ea lingua peragi, quæ posset intelligi à populo, &c. Laboravit, ut in Parochiis constituerentur Pastores docti & idonei: Et ejus consilio præpositus est Superattendens Doctor *Johannes Amandus*, qui in Borussia egerat Monachum, & erat eleganter facundus, licet non admodum doctus, &c.

Hic D. *Amandus* effecit sollicitè instando, ut aperirent Scholam Magistratus & cives, & novæ Scholæ præficerent *M. Michaelem Volme-rium* (qui in *Hassia* oppido *Wulffshagen* & *Eimbeca* egerat Rectorem Scholæ) virum

mum anno Domini 1550. mortuo in Christo, *Henningus Osterodus* fit Pastor, &c. In locum *M. Pauli* successit *D. D. Eberhardus Widenfche* quem multis precibus difficulter impetrarunt à Duce *Holsatia Christiano*, qui deinde Rex Daniæ in locum patris creatus est. Nam per *Holsatiam* istius opera iste Dux in plantatione Evangelii usus erat, &c. Sub hoc fuit quoque *Concionator Goslariensis Johannes Binnenfede* anno 1539. Hic *Doctor Eberhardus* admodum piè, pacatè & placidè docuit, & vita, morte, doctrina & fide præstitit se fidelem Doctorem & perstitit in ministerio usque ad annum 1547. Ita ille quoque ne videret ruinam Germaniæ, abreptus est, moriens calculo, quo diu laboraverat. Illo jam mortuo & imminente tempore periculoso, rogati sunt reliqui pastores, ut subirent officium & vices *Superattendentis* gererent. Nam tunc erant pastores *Fredericus Stetfel* in æde Stephani, cui mortuo succedit *Henningus Osterodus* anno 1550. Et postquam discesserat *Henricus Gefferdes* anno 42. successit ei ex Schola *M. Michael Volnietius*, vir doctissimus & sedatissimus (cui anno 1568. mortuo successit *Joannes Mollerus*, civis filius) Supererat adhuc *Johannes Schulze*, pastor in æde Thomæ anno 1547. & *Johanni Ebelingo* mortuo anno 1543. in æde Thomæ jam successerat *M. Matthæus Wunger* civis filius, &c. Hi omnes cum suis Sacellanis administrabant vices *Superattendentis* usque in annum 1552. & tunc de communi consensu vocaverunt Senatus, suffragante ministerio, ex Academia *Witebergensi M. Tilemannum Heshusum*, qui assumptus in *Superattendentem*, beneficio & sumptibus Senatus est promotus in Doctorem *Witebergæ*, & postquam ipse & in Ecclesiis & Scholis magna cum laude docuisset per triennium, & tandem urgeret vehementer visitationem instituendam in utroque collegio tam in majori quam in minori, atque simul in virginum vestalium cœnobio utroque, ubi adhuc papistica sacra exercebantur, atque generalem reformationem omnium abusuum corrigendorum cuperet, & ab eo proposito dimoveri non posset, est de communi deliberatione dimissus. Hanc rationem multi viri (qui dicuntur probatæ fidei esse) in urbe Goslariensi dant de ejecto *D. Heshusio*, sed ipse in scripto contra *Calvinum*, *Boquinum*, *Bezam* & *Cleiwitium* aliam dat rationem, nempe eam: Quod utrumque Consulem propter immorigeros & dissolutos filios graviter monuisset & increpasset, atque quod Ecclesiæ reditus debiti non solverentur, objurgasset, ideo factam esse ab utroque Consule conspirationem in expulsionem *D. Heshusii*, &c. Ita anno 1555. dimissus est *D. Heshusius*, & vacat officium *Superattendentis* per biennium

hausio Hoffmeisterus, &c. Deus nos omnes convertat, Amen, &c. Qui sub sexennio jam fuerint ibidem pastores & ministri, istorum nomina in formula concordiae exprimuntur.

De Scholis & earum Rectoribus.

Primus ut dixi fuit *Scholarcha Michael Volmerius* (sed ante eum habuit particularem scholam *Henricus Funckius*, qui postea in Hassia factus est pastor) cui adsumpto ad munus Prædicatoris succedit *M. N. Freidenbergius* anno 1542. qui per biennium Scholæ præfuit & deinde rediit *Witebergam*. Ex *Witeberga* iterum vocatur *M. Johannes Calmuth* / qui post triennium rediit *Witebergam*, & mox *M. Johannes Neander Zwycaviensis* succedit, qui propter morbum redit ad cœnobium *Walsensrode* / & isti anno 1549. succedit *M. Georgius Cigneus*, & huic anno 1552. *Adolphus Campius Dusseldorpiensis*, post quem venit *M. Johannes Glan-dorpius*, vir doctissimus & experientia, usuque rerum jam senex probatus, cui successit anno 1559. *M. Mattheus Absdorffius*, *Berenburgensis*, cui successit anno 1563. *M. Jacobus Brickmannus*, *Stettinensis*, quo in patriam anno 1568. discedente *Nicolaus Schulze* / qui sub duobus antecessoribus fuerat Conrector, &c. omnes erant viri docti & bene instituerunt juventutem, &c.

ECCLESIAE MAGDEBURGENSIS

brevis Descriptio.

Circa annum Domini 1524. postquam *Lutheri* sancti Ecclesiæ Doctōris scripta & doctrina ejus latè propagata esset, coeperunt quoque *Magdeburgi* Doctōr *Melchior Mirlisch* / Doctōr *Eberhardus Wydensce* / *Joannes Frisshans* & alii concionatores propagare doctrinam Evangelii: Et cum ferocientes viderent pontificios & Papistas, conscripserunt & ediderunt sequentes articulos germanicè eodem anno 1524. de quibus publicè disputare voluerunt, & illos ex apertis sacrae scripturae testimoniis tueri & defendere coram tota Ecclesia, quod etiam factum est.

1. Postquam *scriptura* divinitus inspirata nec ferat, nec quoque ferre possit ullam additionem vel detractionem, sed per se immota, absoluta, & perfecta sit, profecto periculosum & valde conscientiosum erit, quicquam in Christianis rebus & sacris causis docere, ordinare, constituere, quod non sit in sacris literis fundatum.

2. Hu-

10. Interim magistratus politicus est vera & legitima ordinatio DEI comprobata per verbum DEI, & decet omnes homines præstare obedientiam magistratui in omnibus, ad quæ vel quousque magistratus officium extenditur.

11. Christiana communio vel collectio habet jus probandi & vocandi doctores & doctrinas: Et illam electionem non pertinere ad Episcopos & Synodos pontificiorum affirmamus.

12. Ideo non licet nobis in rebus fidei & doctrinæ, respicere ad hominum decreta, opiniones, leges, jus, consuetudines & antiquitatem, sed tantum ad scripturam sacram verbumque DEI, & ei attendere.

13. Vera Missa Christianorum non est externa oblatio, sed recordatio mortis Dominicæ, atque veri, vivi, aterni & absoluti sacrificii atque oblationis Domini nostri JESU CHRISTI in cruce semel facti: In qua omnes tam viri quam mulieres debent Eucharistiam sub utraque specie sumere absque conditione.

14. Ideo angularis *Missa* & sacrificium illud privatum, in quo offerunt, ut ajunt, CHRISTUM pro vivis & defunctis, prodiit ex ignorantia scripturarum & ex incredulitate contra Christum ejusque institutionem, ideoque merito debent ista aboleri.

15. *Purgatorium* ignem post hanc vitam esse, in quo animæ examinentur poënis, nullis scripturæ testimoniis potest probari, quia scriptura nobis tantum duas vias præscribit, unam ad salutem, alteram ad damnationem.

16. Ideo *Vigiliarum usus* & *missæ pro defunctis*, non solum ridiculæ sunt, sed etiam idololatricæ, & fundatæ sunt super fundamentum incredulitatis & Pontificiorum avaritiam.

17. *Unicus* & solus est inter DEUM & homines *mediator*, Dominus noster JESUS CHRISTUS, per quem aditum habemus ad patrem. Ideo non indigemus ad salutem ullius sancti intercessione vel ope.

18. Per solum Christum homo justificatur & salvatur, ideo idololatricum & abominabile est, ascribere operibus justitiam vel salutem, &c. Has propositiones quas publicas fecerunt per typos, etiam publicè, defenderunt, & nemo ex pontificiis advenit: Postea est missus ad illos à Doctore *Luthero*, *Nicolaus Ambsdorffius*, Licentiatus Theologus, qui diu rexi tibi Ecclesiam, & fuit ei fidelis collega *Fritzehausius*, qui fuit pastor ad S. spiritum, & ei demortuo successit *M. Sebastianus Stenda*, &c. fuit etiam ibi diu Rector scholæ *D. Georgius Major*. Successit *Ambsdorffio*, ten-

Wifel / Brunsvicensis, & *Henricus Gefferdes*, Helmstedensis, Sacellani in æde Martini, cœperunt publicè vocem Evangelii sonare anno 1521. qui vix & difficulter perfliterunt in ea functione, licet imperterriti, fideles & diligentes, donec tandem initio anni 1523. vi, mandatoque capituli majoris, ex accusatione longa Cœnobitarum Joanniticorum, ejicerentur. Sed Senatus statim, discedente *Goslariam Johanne Wisselio*, (quod vocabatur) *Henrico Gefferdes* contulerunt parochiam in grossen Quenstedde. Postquam in ea quoque Parochia purissime doceret, per Officialem curiæ & centurionem vel Capitaneum Capituli majoris *Johannem à Werter* est comprehensus, & vinctus, & turri in Groning traditus: Tandem post mensem ea lege dimittitur, ut abjuret istam ditionem. Sic reversus in patriam anno 1524. usque ad annum 1528. labores manuum suarum manducavit, donec *Goslariam* vocaretur, sedilia adornavit & libros compegit, &c.

Cum vero Pharisei Halberstadiani putarent se in tuto esse, & jam ante paucos annos promotus erat *Lipsia* in Doctorem *Eberhardus Widensehe* / Præpositus ad S. Johannem, cui multum fidebant Pontificii, & sperabant eum propterea ex Academia Parisiensi vocasse quendam doctissimum Professore, qui & Hebraicè, Græcè & Latinè profiteretur publicè: Interim ille *Doctor Eberhardus* hoc in eum fecerat finem, ut ita magis Evangelii doctrina propagaretur. Nam ipse prælegit *Psalterium Hebraicè* usque ad 15. Psalmum, & erat ejus tunc collegium quasi parva Academia, ad quam ex vicinia confluerunt multi, ut audirent Græcas & Hebræas literas: Legit enim ille Parisiensis Professor aliquot scripta *Plutarchi*: Convenerunt ad publicas lectiones multi ex monasteriis, collegiis & aliis, qui cognoverunt *D. Eberhardum Widensehe* inclinare ad Lutheranismum, quod etiam indicabant ejus conciones publicæ in Cœnobio & Parochia Martiniana habitæ, &c. Imo omnes profugos & exules suscepit in suo Monasterio *D. Eberhardus Widensehe* / ut ipsius Cœnobium non solum schola, sed etiam hospitale exulantium alibi propter Evangelium esset, &c. Ita ibi ejecti ex Brunsviga *Petrus Horneburg* / & quidam *Marsilius* hospitium aliquandiu habuere.

Interea accidit quoque, ut quidam Doctor Theologus *Valentinus Muffaus*, ordinis servorum Mariæ virginis, veniret *Halberstadtum*, & in cœnobio Neapolitano quoque inciperet purius docere, & abusus Pontificios reprehendere & Evangelii doctrinam propagare. Quem plurimum confirmavit pius & Zelotus vir consul urbis *Henricus Scriba*: Is contulit sæpe de toto negotio cum *D. Eberhardo Widensehe* & Licentiat

Theo-

tur. Alii vulnerabantur, quidam capiebantur & misere per istam noctem tractabantur, ut se suo sanguine involverent, nec curabantur, donec redirent *Halberstadtum*, ubi ad 14. dies vinculis prætoris tradebantur, &c. Consul autem & duo cives capiebantur, & consul dejicitur à Capitaneo ab equo arcuferreo. Isti ducuntur Hallam ad Episcopum cives duo vulnerati & aliquot alii Comites: Illis statim indicitur dies judicii Capitalis, tunc Hallæ Saxonum præsentibus *Alberto Magnifico Electore*, *Magdeburgico Primate* & *Halberstadenſi Administratore Cardinale*, & *Christophoro Archiprasule Bremensi*, & rei aguntur cives atque alii seditionis, & damnantur capitis, sed postquam tunc aderat *Præpositus Cathedralis Ecclesiæ Hildesimensis Levinus à Belten* qui se cum aliquot virginibus, (quæ crines & capillos exposuerant & disperſerant circa caput) supplicem exposuit utrique Episcopo, & ita vitam impetrat duobus civibus & aliis, ita tamen, ut juramento renunciare cogerentur *Henricus Peterſillinus* & *Johannes Meus* juri urbis & ditionis Halberstadenſis, (sic alter *Quedelenburgam*, alter *Wernigerodam* se cum familia contulit, &c.) & alii quoque dimitterentur.

Interim familia & filii atque generi *Henrici Scriba* Consulis impetrarunt à *Cæsare* intercessionis literas, ut ære redimeretur tandem ex vinculis Consul *Henricus Scriba*, &c. Interea dum hæc Halla fierent, agunt quoque crudeliter Pontificii in urbe cum *D. Valentino Mustao*. Quoniam *Henricus*, (Episcopus putativus *Aconensis*) suffraganeus Halberstadenſis, locutus cum tribus Canonicis, concludit de castrando *D. Valentino Mustao*. Sic clam aliquot ministri Canonorum capiunt in cellula sua *D. Valentinum Mustaum*, & vinctum manibus pedibusque injecto in ejus os freno vel cæstro, quo refrenaretur lingua & impediretur loquela & clamor, deferunt ipsum per trabes in inferiores Cœnobii partes, ibique in cella cerevisiaria eum castrant, habent enim quendam ductorem Alinorum *Casparum Heiſſen* quem ad hoc cogunt (ut olim milites ad ferendam crucem post JESUM cogeant Simeonem) ut caſtret *Doctorem Valentinum Mustaum*, cujus rei sæpe hominem simplicem pœnituit, ut sæpè testatus est. Tunc quoque ejus Doctoris Bibliotheca distrahebatur, *Augustini* & alia opera in Cloacam rejiciebant, quosdam libros lacerabant, quosdam secum conferebant, &c.

Post cruentum factum discedunt impudentissimi homines, & ita & vinctum & ore obstructo misere & gravissimè vulneratum Doctorem sese in sanguine suo volitantem reliquerunt fugientes ex cœnobio, &c.

Mane

videbantur, ut in causa *Stephani* fiebat, obturare aures. Sed per *Henricum* (putativum *Episcopum Aconensem*) *suffraganeum Halberstadensem* dicebatur simpliciter in consilio: Non esse audiendos Hæreticos: Item veluti antea astu potuit sese coram Præsule excusare, ut in integrum restitueretur *D. Valentinus Mustans*, ante castrationem, ita quoque etiam hic faceret, si admitteretur ad audientiam. Hæretici sunt astuti, &c. Hæc ille.

Ideo ipse damnatur, & adigitur ad Resignationem *Præpositurae & Archidiaconatus*, deinde ipse mittitur vinctus cum literis & Episcopi famulis adjunctis ei *Parceni Hamersleben & Præposito* nuper Electo sum *neumen Berck* atque ipsis præsentibus ibidem mandatur, additis seriis mandatis, ut in *Cænobio Joannitico* novum eligerent Præpositum & ibidem *Doctorem Eberhardum* vinctum incarcerarent: Item, ut ubique ex omnibus Cœnobiis *Lutheri scripta* & suorum extirparent. Interim ipse *D. Eberhardus Widensehe* cum istis Præpositis veniens ad hospitium quoddam in itinere tendentibus *Hamerslevium* pernoctavit ibi, sed aliis dormientibus ipse vigilat cum famulo, & præparato curru discedit noctu clam hora prima, & properat versus *Magdeburgam*, ubi ingreditur *Cænobium Augustinianum*. Interea remittit currum cum equis & literis ad *Cænobium Joanniticum*, & graviter conqueritur de violentia, & in primis de protervia *Henrici suffraganei*, & orat, ne in novam consentiant electionem, imò si omnino velint, ut suos ipsi libros, vestes & 40. aureos, qui sui erant, mitterent, sed horum nihil accepit. Inde discedens *Witebergam*, hæret ibi brevi temporis spacio, &c. Sed cum hæc literæ offerrentur in Capitulo, erant duo prædicti Præpositi referentes mandatum Principis. Cum reliqui Capitulares recusarent eligere novum Præpositum, res est denuo ad Principem delata, qui minaciter hoc eis præcipit per *Doctorem Valentinum Teteleben* ideo indoctum quendam *Parochum in Neuenhagen* faciunt *præpositum*, &c. Sed Doctor *Eberhardus Widensehe* factus est eodem anno *Parochus ad S. Jacobum* in urbe *Magdeburgica*, ubi perstitit in sua statione, donec dux *Holsatiæ Christianus* (qui statim postea factus est *Rex Daniae*) eum vocaret ad reformationem Ecclesiarum in *Holsatia*, ideo ivit ad Ducem morantem in *Hadersleben*. Ex *Holsatia* redit, & fit *Superattendens Goslaria*, ubi sanctus vir mortuus est, &c.

Dum ista omnia ita agerentur, *Licentiatius Bartholdus Hammenstedt* Concionator summi templi, coepit languidius agere & mœrore confici.

Anno

rum profunditati immergendum. Sic ille redit ad Cœnobium & ibi aliquandiu privatim vivit, tamen male tractabatur à *Præposito* & ei sublatis sunt libri Lutheri atque eorum, qui cum *D. Luthero* faciebant. In istius locum suppositus est *Henningus Bosse* / *Procurator* in Cœnobio, &c.

Sed instante messe anno Domini 1526. cogeatur curare familiam & Cœnobii negotia *Procurator*, ideo non potuit vacare concionibus, qui aliàs non erat alienus ab Evangelio: quare rursus necessitate coacti sunt, cum nullus alius ad manum esset, revocare in eum locum *Johannem Winnenstedium*. Postquam tentaret bis se exercere pro concione *Præpositus*, ipsi malè negotium succedebat, & periculosum quoque erat *Winnenstedium* remittere ad eum locum, unde ejectus erat, ideo de alio modo cogitant. Interim locato alio in æde Martiana Pontificio, qui nominabatur *Henningus Langus* (qui & verbis atrocibus & armis volebat tueri Papismum) sed hunc propter proterviam coram *Præsule* accusavit Senatus, itaque est amotus ab officio. Vocarunt igitur senem procuratorem, qui etsi esset difficilioris linguæ nomine *Georgius* & senio confectus, fecit tamen quod potuit. Mox quoque cœperunt Parochiani ad S. Johannem vehementer instare pro impetrando pastore *Winnenstedio*. Ibi etsi esset in ea re difficilis *Præpositus*, tamen precibus vicinorum & civium multitudinis victus, coactus est ipsis gratificari invitus, sic tamen ut *Winnenstedius* esset cautus & tectus propter suspicionem Lutheranismi. Sic ipse docuit per integrum triennium syncere doctrinam Evangelii, & consideratis verbis recte abusus & vitia Pontificiorum taxabat: Ideo ex omnibus Parochiis confluebant ad ejus conciones. Interim accidit, ut defatigato *Georgio*, (qui etiam propediem ad suam patriam Goslariam versus tendebat & docebat ibi aliquoties in æde Sanctæ crucis) accederet collega D. Theologus *Conradus Feigenbus* (qui fuerat *Decanus Noviomagi* in Geldria, sed ejectus erat propter Lutheranismum à Duce Geldriæ *Carolo*) qui ad istam conditionem promovebatur operâ *Johannis Winnenstedii*. Sed postquam iste Doctor multa ex patribus citaret contra Pontificios, & propter priorem habitam dignitatem ac gradum singularemque eruditionem in pretio esset & metueretur Pontificiis, gravissimè bonus vir desertur, ideo tantum ejus ministerium in ea urbe duravit à festo Trinitatis usque ad Jacobi, circa annum Domini 1528. Inprimis isti Doctori *Conrado Feigenbus* intensissimus hostis erat *Decanus*

quam ei pii congefserant in usum studiorum suorum, quæ *Witeberga* continuare decreverat: Quoniam ad 300. daleros contulerant ejus parentes in Cœnobium, ex quo ille nihil retulit aut accepit, &c. Cum autem innotesceret rediisse *Halberstadium Johannem Winnenstedium*, collegit ad hortum Petri unionem clericorum præcipuorum Capitaneus novus ditionis *Philippus Mesebuck* / & *Winnenstedium* expeditione Senatus vocavit amice, ut coram illo Synedrio compareret. Ille deductus eò per duos Senatores, qui ipsi prius saluum conductum impetraverant ab eodem Capitaneo: Et quidem ab Hospite *Heyfene Rulinge* gravissimè ad constantiam admonitus, atque similiter Senatores ab eodem adiguntur & confirmantur, ut sincere & candidè *Johannem Winnenstedium* tueantur, & eidem fideliter assent. Comparenti proponitur *Winnenstedio*, quod ipsum inprimis petant in *Parochum sive Martinianum*, sive *Johanniticum*, ea lege, ut simpliciter doceret pro concione, & aliis Ecclesiæ exercitiis & ad ministracione Sacramentorum non occuparetur, sed ab eis semper liber esset, utque haberet honestum ædificium in Martiniano cœmiterio. Hic se difficilem præbet, sed persuasus & rogatus à Senatu ibidem magno numero congregato, tandem isti conditioni acquiescit. Interim gaudentibus Senatoribus & piis eique congratulantibus præter omnium expectationem accidit, ut omnia inverterentur & irrita fierent: Quoniam dum totum negotium esset jam transactum, dixit Capitaneus *Philippus Mesebuck*: Lieber Herr Johann / nu müßet ihr euch wieder lassen die Platten scheren und Barbieren und die Kappen anziehen. Ipse respondit: Warum gestrenger Hauptmann? Is respondit, propterea ut cognoscat ab omnibus, te rediisse ad statum Ecclesiasticum & spirituale. Damit daß die Leute sehen / daß ihr wieder geistlich geworden seyd. Hic iterum respondit *Winnenstedius*: Macht denn Kappe und Platte geistlich oder einen geistlichen Mann / so könnte auch dermassen wol ein Ochse oder Esel zum geistlichen Mann gemacht werden: Ich hab der Meinung nicht die Kappen abgelegt / daß ich sie wol wieder annehmen / &c. Hic incandescens Capitaneus jubet Senatui, ut eum vinctum incarcerarent, donec ablegaretur ligatis manibus & pedibus Cardinali & Electori *Alberto Hallam* usque. Sed respondit Senatus, *Capitaneum* ei saluum dedisse conductum, deinde metuendam esse seditionem & omnium maximum periculum, si *Winnenstedio* ulla fieret vis, postquam jam multi ex famulis opificum sese congregassent. Ideo execrando tandem mandat *Winnenstedio* Capitaneus, ut

dilec-

sunt: Et quidem reformationem tunc temporis quoque urgebant reliqui proceres ditionis, &c. Hic responderunt *Consilarii Principis*, id non posse fieri, cum esset *Ecclesia Romana obstrictus Princeps ut Cardinalis & Archiepiscopus*. Respondit Consul, si id nostris non permititur, nec ipsi quoque consentient in nova gravamina. Sic tandem discessum est. Interim dum videret *Princeps Elector & Cardinalis* immotos perstare subditos & inprimis urbium Rectores, & ipse interim indigeret pecunia & mortuum esse *Georgium, Ducem Saxonie* sciret (in cujus Regione mutatio religionis tunc erat facta) responderat: Kön-
nen doch noch Kaysers noch Pabst nicht wehren in diesen Ländern / wie wol-
len wirs denn wehren / darum handelt also / daß wirs Geld bekommen / wol-
len sie es ja haben und Lutherisch seyn / wolan das mögen sie thun / allein
daß sie die Stifte / Kirchen und Klöster frey in ihrer Religion / biß auff ein
Künfftig Concilium lassen / &c. Hoc tamen ea lege ipsis indicari voluit,
quali ipse hoc non mandaret, sed ut obiter permitteret importune in-
stantibus, &c.

Ab eo tempore omnes Rectores urbium & oppidorum in utraque di-
tione cœperunt sibi fideles Evangelii ministros eligere, & hinc inde
vocare: Et ubique erat magna læticia. Sic statim Consules rever-
demum & Senatus *Halberstadensis* scripserunt ad *Comitem Ulricum in Res-
genstein* Generosum & pium Heroa, & petiverunt sibi concedi per men-
sis spatium ab ejus Cell. aulicum Concionatorem nuper susceptum ab
ipso, & ex Eimbeca vocatum *Jodocum Otthonem*: Quem liberaliter
concedit & tandem petentibus Senatui & civibus in totum plane con-
cessit optimus Comes, ut ipse pastor esset & maneret in æde Martini-
ana, qui adhuc anno 1567. superfuit in gravi senio, &c. Mox post illum
vocabatur ex oppido *Wernigerodo* *Licentiatu Auctor Lampadius*, qui in
æde Martini docuit usque ad annum 1559. quando est ibi in tali func-
tione piè mortuus, & tunc *Jodoco Otthoni* factus collega *M. Matthias Geor-
gius*, dictus *Schweyn*. In una autem Parochia anno 1540. & sequen-
tibus docuit *L. Auctor Lampadius* & *Jodocus Ottho*, qui vineam Domini
convulsam restituebant, & quasi de integro novi Evangelistæ erant.
Post ejectum vero *Ducem Brunsvicensem* anno 1542. effecit quoque Se-
natus cum civibus, ut in reliquis Parochiis eligerentur boni & pii Do-
ctores Evangelii. Ita in æde Johannis ordinabatur *Johannes Schabius*.
Deinde evocarunt eodem tempore *Johannem Winnenstedium*, ex urbe
Quedlenburgo., ut in templo *Blasis* inciperet plantare Evangelium, &
Sacra-

men/te. Colero eunte ad conditionem concionatoris in *Quedlenburgo*, suscipiendam, succedit *M. Johan. Kregelius*, & deinde *Lazarus Arndes*, &c.

In Cœnobio Monialium *Dominæ Anna Zwendorffs* / & reliquæ virgines in *Stotterlingburg* / &c. susceperunt doctrinam Evangelii, & in ceperunt publicè pias in Cœnobio Scholas alere, sed anno 1557. sede vacante post mortem *Frederici Archiepiscopi*, hoc ægre ferentes in virginibus istis piis Capitulares Cathedralæ, dant dono hoc totum Cœnobium cum omni jure & privilegio cuidam Capitaneo *Johanni à Barbi*, ita, ut is superstites virgines tenuiter aleret, propterea, quod reformationem suscepissent. Hoc factum reliquorum Cœnobiorum matronas & virgines Monachosque valde terruit, ne in posterum auderent doctrinam Evangelii amplecti.

De ECCLESIA QUEDLENBURGENSI.

OMnium primo docuit *Quedlenburgi Evangelium Vincentius*, quidam Monachus ordinis Augustini, quem veneno sustulerunt *Monachi Franciscani*. Deinde post illum idem hoc strenue facit *Jochimus Volckmannus*, pastor ad D. Bededictum, cui quoque venenum præpararunt, ut in morte supra modum intumesceret: Also / daß er von Diefheit kaum können in den Sarg gelegt / und zum Grab getragen werden. Post illum tertio *Quedlenburgi* docuit *N. Bethmannus*, pastor Neapolitanus, & ille quoque dicitur veneficio enecatus esse, &c.

Cum autem nemo esset, qui deinceps publicè doceret, erant in horto S. Johannis duo Presbyteri, alter blæsus vel titubans admodum lingua, alter cæcus: Balbus & titubans (quem aliqui mutum vulgo dicebant) prælegit ex *Postilla Lutheri Evangeliorum Dominicalium explanationem*, & ex novo testamento aliquot capita & alias interpretationes, & scripta Lutheri, ipsi cæco. Cæcus qui objectis non impediabatur, hæc memoriæ insculpsit, & eleganter pro concione ad plebem retulit: Ita ut magnus aliquandiu esset concursus ad cæci Presbyteri, dicti *Benedictus N.* conciones audiendas: Balbo nomen erat *Tilemannus Dencke*. Ideo hic accidit, ut cum CHRISTO respondente Phariseis, si hi taceant, lapides loquentur, &c. Oportuit igitur cæcos & mutos hoc præstare, quod alii sani præstari noluerunt.

Postea docuit pure in æde S. *Blasii Johannes Surfe* / sed illum apprehendit *Philippus Mesebue* / (qui tunc ibi erat Capitaneus, nomine Geor-

*M. Johannes Rhegius, Michael Schmith / Gandershemius, &c. multi-
que alii. Postea docuit Quedlenburgi ad S. Benedictum M. Johannes
Bertramus.*

De Scholis.

POSTquam M. M. *Ipsens*, vir doctissimus, valde commendatus D. Phi-
lippo Melanchthoni, juniores *Comites de Stolberg* / ut *Lodovicum*,
Henricum, *Albertum*, *Georgium*, & *Wolfgangum Ernestum* instituisset,
& jam *Scholam Quedlenburgi* aperiret, fideliter quidem docuit, sed
nihil stipendii accepit, ita ut strenuè egeret & ex penuria fere animam
ageret: Ideo mortuus est cum quibusdam ex suis discipulis anno 1539.
peste, sepultus in æde D. Nicolai, &c.

Anno 1540. opera concionatorum piorum aperitur *Schola in Queds
lenburg* / & vocatur ad Scholæ gubernacula *M. Wernerus Steinhaufius*
(qui postea factus est *Superattendens in Comitatu Barbienfi*) *M. Christopho-
rus Syngelinus* ad munus Conrectoris, &c.

*Concionatores cum Ludimagistris in Quedlenburg & Gerenrode publi-
cas Theses vel Propositiones decem contra Sacrilegos, auferentes
clam vel publicè Ecclesiis & Scholis bona Ecclesiastica, ediderunt &
de his disputarunt publicè anno 1540. Quas deinde auxit & locuple-
tavit Joannes Winnenstedius Halberstadianus anno 1541. & sic locuple-
tatas prælo commisit Magdeburgi: Anno 1568. Eruditissimus in
Quedlenburg / est Rector Scholæ M. Basilius Faber, &c.*

De DUCATUS BRUNSWICENSIS

(Qui est

HENRICI Junioris,

Ducis Brunswicensis & Luneburgensis, &c.)

ECCLESIIS REFORMATIS, &c.

CUM anno 1542. ejecissent *Electo Saxonie Johannes Fredericus &
Landgravius Hassie Philippus*, communi sociorum Schmalkaldici
foederis nomine, ex patria hæreditate & Ducatu suo avito *Hen-
ricum Brunswicensem & Luneburgensem Ducem* magnanimum, curarunt
quoque statim visitari & reformari Ecclesias, usi ad hoc opera D. Jo-
hannis Bugenhagii Pomerani, M. Antonii Corvini, & M. Martini Goro-
lirii. Visitationis initium factum est in Octobri ejusdem anni per præ-
dictos

fecturas debebat ibi Inspector esse: Item *M. Matthias Brachtius Ganderhemii Superattendens* constituitur, cui successive erant collegæ *Conradus Hollensiede*, *M. Simon Gobelius* & *Augustinus Brindmann* (quando magna cum laude ibidem Scholæ præfesset *M. Johannes Cokenus*, Brunswicensis cum aliquot collegis.) Item *Helmstedii* ordinatur *Superattendens Georgius Schlosserus*, cui fuit collega *Bartoldus Appelsiede*. Item in oppido *Bockenem* / *Johannes Engelhausen* / & in oppido *Alfeldt* / *Henricus Vogelmannus*. Illi præcipui ordinabantur *Superattendentes* & ipsis assignabant certarum præfecturarum Parochias, quibus præerant, ut in ordinatione excusa *Witebergæ*, legitur. Tunc temporis erat *M. Franciscus Marshausius* in oppido *Schausen* Concionator, & *Thomas Hasisius* in *Gittel*. Sequitur in ordinatione, forma visitationis, & quomodo agendum cum viduis pastorum defunctorum. Sequitur deinde tractatus *de novo Consistorio* ordinando in collegio Brunsvicensi, ubi debebant ordinari unus Concionator Theologus, & duo Jureconsulti propter causas matrimoniales (quæ tamen cum Theologis deberent imprimis secundum scripturam & non secundum jus Canonicum tractari.) Item, Canonicus debebat constitui, qui esset *Græcus lector*, & unus qui *Hebraam linguam* profiteretur: Tres illi Theologi deberent *superpremi Superattendentes* esse, & in rebus Matrimonialibus adhibere Jureconsultos, &c. Hic disputatur, quod dictum sit *Capitulum à Capitibus*, & quod *Canonici* sint dicti à *Canonica scriptura*, quod ibi inter collegiatas illas olim sint lecta capita aliquot ex *Canonica scriptura*, &c.

Sequuntur mox ceremonialia, ut de Scholis & earum forma, de *Vespertinis* & *Matutinis* precibus ac cantionibus formandis: De pietate & exercitiis, de *Catechesi* exercenda. Quomodo cœna Domini administrari debeat, de forma concionandi, & deinde orandi post concionem, & de concionibus quæ debent in septimanis fieri, de festis, item de baptismo, und *von der Noth Tauff* / differitur quoque de confessione & Absolutione, de visitatione infirmorum & de nuptiis: De vero usu & abusu imaginum, de excommunicatione vera & falsa, de sepultura & funeribus pie faciendis: Item de obstetricibus, de ordinatione Concionatorum, de bibliothecis, & de disciplina. Postremo sequitur forma instituendæ Scholæ, tam pro pueris quam puellis, & ordinandi promptuarii, in quod colligerentur eleemosynæ in usum pauperum. Editus est quoque liber latinus de usu vero Monasteriorum, de abusu eorum, & de vanitate veterum, quæ ostenduntur Echnica esse, &c.

Fuit

sim, quam dicere: Nos sola fide per Christum justificari, cum sic tota antiquitas locuta sit, item, imitatione CHRISTI nos salvari, &c.

Ejus scripta *Caspar Genepens* excudit Colonia, &c. *Bernhardinus* erat astutissimus vulpes & homo callidus, qui emungebat argento miseros pastores. Mortuo jam *Helmefio* in ejus locum vocavit Princeps suasu *Vicecancellarii Ludolphi Halverii* Doctoris J. U. quendam Jesuitam *Petrum Hovet* vel *Capitium*, insignem Pontificiarum practicarum nequam ordine Jesuitam, qui non levia pericula piis peperit: Uterque erat scortator; sed manifestior *Bernhardinus*, &c.

Petrus Ulnerus Gladenbachius Juliacensis fuit anno Domini 1557. & 1558. *Concionator aulicus Ducis Henrici*, & contraxit in compendium *Postillam Johannis Feri*, ubi et si quædam (eaque tamen pauca) inspersa sint Pontificia, tamen in multis videtur testè accedere ad nostram doctrinam, nisi quod in Præfatione de nostratum Theologorum dissidiis dicat & referat.

Huic *Petro Ulnero* promoti ad Abbatis Imperialis *Monasterii Bergensis prope Magdeburgam*, dignitatem amplissimam, succedit ejus *Conterraneus Henricus Humelius*, qui cum Lutheranismum inciperet, periclitatus est de vita: Et dum deliberatio fieret de ipsius poena ab Abbatibus ditionis ex mandato Principis, opera *D. Petri Ulneris*, eis persuadet *Andreas Lugdunensis Anglus Abbas in Amelsborn* / vir præcipuæ auctoritatis inter Abbates, & non alienus à nostra religione, ut pro illo pronunciaretur, ut tandem carceri eximeretur. Totam historiam contexui in descriptione *aule Clivensis*, quò ad Ecclesiastica negotia, &c.

Humelio succedit *Henricus Rudolphus*, sed dum & ille suspectus esset Lutheranismi, & ei insidiarentur alii, ipse ex instinctu, & de auxilio aliorum eripitur è periculo antequam ei manus injicerentur, &c. *Permisit Dux Henricus ex concessione Papa, utramque speciem omnibus*, anno 1567. sed sub certis conditionibus, quas scripsit, & edidit sub Principis nomine *Petrus Capitius Jesuita*: Conditiones sunt impiissimæ: Bis est *Johannes Geander* ex oppido *Helmestadio*, propter doctrinam Evangelii ejectus, sub nomine *Henrici Ducis*: Unde quoque anno 1525. ejiciebatur *Conradus Bolem*; item, *Theodorus Heideman* / *Wonstorpensis*, anno 1557. ejectus est, ex oppido *Gandersheim* / & multi alii passim ejecti sunt, propter doctrinam Evangelii ex delatione *Helmefii*, & *Bernhardini*, & deinde *Petri Capitii* Jesuitæ (*Hovet*) & isti habebant Pontificios.

Pa.

Ganssen canere: Erhalt uns HERR/ 2c. Ist dir wol so bleib davon/ 2c. Item/ Es ist mit unserm Thun verlohren/ wir verdienen nichts denn eitel Zorn/ 2c. dixerat pro concione. Diese Worte sind dem Teuffel aus dem Hindern gekommen/ und riechen nach der Herberg/ 2c. Sic est illi silentium impositum, & hoc pacto ille *Halberstadium* discessit, &c.

Mandat igitur D. D. *Martino Kemnitio Superattendenti in Inclita Brunsviga* Princeps, ut is describat corpus doctrina, in quo se fidelem præstitit D. *Kemnitius*: innox quoque ex sui cognati Illustrissimi & clarissimi Principis *Christophori, Ducis Wirtembergici* (erant enim Dux *Christophorus*, & Dux *Julius consobrini*) regione amplissima Doctorem *Jacobum Andrea* mitti petit, & hunc cum Doctore *Kemnitio*, & D. *Petro Ulnero*, Abbate Bergenſi prope Magdeburgam, adhibet visitationi Cœnobiorum & Ecclesiarum totius Ducatus, quibus conjungit D. *Cancellarium Doctorem J. U. virum clarissimum Joachimum Mynſingerum de Grundeck*/ Doctorem *Bartolum Richium*: item, tres Nobiles, D. *Conradum à Zwischelen*/ *Franciscum Krammum*, & *Henricum de Rheden*. Finita visitatione diligentem navant operam in describenda ordinationis forma, & de disponendis ministeriis duo prædicti Theologi. Quæ cum esset demum absoluta, editur sub nomine Illustrissimi Principis *Julii Wolfenbuti*, in initio anni 1569. cujus capita cum in omnium manibus jam sint, non adjiciam, nec opus erit. Eam comprobarunt in publico confessu *Generales Superintendentes*, faciente verba *Hamelmanno*.

Etſi *Viti Neuberi* opéra primum uteretur Princeps, tamen eum tandem dimisit, nec visitationi adhibuit, propterea quod is de re Sacramentaria suspectus esset, licet esset doctus experientia & eloquio præstans: ideo D. *Johannis Pratorii*, deinde *Henrici Rodolphi* opéra usus est in aula, qui fuere ad tempus aulici concionatores. Omnium autem primo in *Professorem novi Pædagogii Gandershemii* inque *Generalem Superattendentem*, ego *Hermannus Hamelmannus* L. T. vocabar, ex commendatione *Doctoris Martini Kemnitii*, & *Doctoris Jacobi Andrea*, ut ibi agerem *Inspectorem*, ubi magna erat fex, & colluvies Pontificiorum, Monachorum, Nonnarum, quò ipsi per me, qui dicebar in patribus exercitatus esse, possent vel converti, vel erroris convinci, &c.

Nemo autem unquam ausus fuit ex omnibus istis Pontificiis *Gandershemii*, mecum conferre, etſi quidem inter illos essent bene docti viri, ut *Johannes Schnorus*. Impetravit verò Illustrissimus Princeps
à Se-

à Senatu Lemgovienſi, ut in gratiam ejus Celſitudinis me amice dimitterent. Poſtea interfui aliorum quorundam examini; Et ita tandem ad æſtatem anni 1569. conſtituebantur miniſteria, ut quinque ordinarentur Generales Superintendentes (quibus debebat Generaliſſimus proponi) quorum ego unus eram conſtitutus Gandershemii, deinde Wolffenbuti ordinatus eſt M. Nicolaus Budanus, cui primo M. Jonas Gaſſen fuit Collega, & poſtea Laurentius Tungenſis, &c. In urbe Helmſtedio Johannes Geander conſtitutus eſt Generalis: In urbe Alfeldia M. Nicolaus Erbenius, & in oppido ſive urbe Bokenem M. Chriſtophorus Jacobus, &c. Et hiſ ſubjecti ſunt aliquot ſpeciales Superattendentes: Sub me Hammelmanno, conſtituti ſunt hi ſpeciales, Henricus Dalemius, paſtor in oppido Gehauſen/ Georgius Tappius, in oppidulo Salzgitter paſtor, M. Johannes Wackerhagen/ in pago Alshauſen paſtor, & Henricus Rodolphus ex aulico concionatore factus paſtor in Grein/ &c.

Speciales ſub M. Nicolao Budano, Generali in Wolffenbüttel/ cui diſmiſſo ſucceſſit M. Johannes Rupertus, conſtituuntur hi ſpeciales, M. Georgius Leſebergius, in oppido Salzdalen/ Herbordus Wolbeck/ in oppido Schoppenſtette/ Georgius Zangerus in Sarwingen/ Nicolaus Bergius in Burgdorff/ Melchior Neophanius in Barum/ &c.

Sub Generali in Alfeldia M. Nicolao Erbenio, conſtituuntur Speciales Superintendentes M. Joannes Nigrinus, paſtor in Holzminden oppido. In pago Galle Jacobus Fovius, in pago Groſſenſteden/ Conradus Jannus, in pago Dieterichsholshauſen/ Joannes Hennifius.

Sub Generali in Helmſtedio Johanne Geandro, cui poſtea ſucceſſit Henricus Humalius, conſtituuntur M. Johannes Greiffenſhagen in Käyserslutther/ item in oppido Schenningen Lazarus quidam.

Sub Generali in Bokenem oppido M. Chriſtophero Jacobo, conſtituitur Henricus Schultius, in pago Diſsburg/ & deinde in Bodelenſtein Joachimus Anvens.

Illi omnes coguntur ſingulis ſemeſtribus juxta formam ordinationis viſitare & Eccleſiarum & Scholarum rationem habere: Deinde reddunt rationem, de ſuo officio coram Generalibus, & illorum conſiliis utuntur ſpeciales Superattendentes. Mox Generales omnia exponunt in Synodo coram Dominis Conſiſtorialibus, & Generaliſſimo & ſupremo Superattendenti (cujus vicem aliquandiu ſubiit Dn. Doctör Kemnitius) Edidit quoque formam examinis D. Martinus Kemnitius, cujus exemplaria ſunt omnibus paſtoribus exhibita. Hoc ſcriptum à multis probatur.

Xxx xx

Sub

Sub unius anni spatio plurimum profecimus per totum Ducatum docendo, monendo, quod ego de mea functione testari possum. Ego cum meo collega *Tilomanno Schradero*, Canonico hujus Ecclesiæ, multos CHRISTO lucrifeci, & ex Papatu (gratia sit CHRISTO) eripui, filius DEI det incrementum deinceps, & video quoque alios pios viros, bonos facere progressus, & multos lucrifacere CHRISTO, &c.

Vices Generalissimi subivit *D. Clementius*, donec vocaretur *D. Nicolaus Selneccerus*, anno Domini 1570. qui generalibus Superattendentibus præficitur 17. Julii, & cum ei accederet collega *D. Timotheus Kirchnerus*, tandem *D. Selneccero* discedente, Generalissimum egit *Kirchnerus*. Dux *Julius* postea instituit scholam vel potius *Academiã Juliam Helmstadii*, &c. In ea hodie docent Theologi *D. Tilemannus Heshusius*, *D. Daniel Hoffmannus*, & *D. Basilus Sattelerus*.

Reliqua alii transigant: Ego tantum usque ad annum 170. extendo meam historiam Ecclesiasticam. Qui sub sexenio egerint in hoc Ducatu *Superintendentes*, *pastores* & *ministros*, in formula concordia exprimitur.

ECCLESIAE LUNEBURGENSIS

DESCRIPTIO.

Cum magna constantia, & singulari zelo consentientibus fratribus *Othone* & *Francisco* suscepisset doctrinam Evangelii aho 1525. ERNESTUS, Dux Lüneburgensis, suffragante quoque patre Duce optimo Henrico sene, &c. erant plerique omnes expatriatis in urbe Lüneburga, & in collegio Johannis ibidem non bene affecti erga Religionem: Tamen *M. Fredericus Henningius*, qui propterea Hamburgam deferuerat anno 1528. quod noller Papisticam religionem deferere, nunc verò anno 1530. illuminatus gratia Spiritus Sancti cœpit cœnam sub utraque specie porrigere, & Psalmos Germanicos canere in æde *Divi Nicolai*, cui fidelis erat socius *Henricus Ottho*: Ideo plebs nitens auctoritate sui Principis instat, ut Senatus suffragaretur eorum votis, & peteret sibi ad tempus concedi à Senatu Hamburgensi pium virum *Stephanum Kempium*, qui promoveret veræ doctrinæ, & Sacramentorum usum in Ecclesia Lüneburgensi. Is adveniens in ea re propagandi Evangelii, bonam operam navavit, & deinde ad suos rediit; Sed accedebant tamen statim huic sententiæ *M. Frederici Henningi*,
Jo-

Johannes Lampadius, Hartwicus Eikenbergius, qui maximo zelo cum *M. Frederico*, & incipiebant, & pergebant in pio proposito: Et hos secuti sunt *Gerhardus Herberdingius* ac *Casparus Remshagus*, qui id quoque fideliter tentarunt. Et hierant primi Evangelistæ ibidem. Tandem ex instantia **Senatus** conceditur Senatui ab Illustrissimo & piissimo Principe ac *D. Ernesto D. Urbanus Rhegius* ad finem anni 1530. cum ejus ipse opera tantum per paucas septimanas usus esset: qui mansit per biennium *Luneburgæ*, & anno 1531. certavit vel disputavit de *Missæ*, cum Præposito *Luneburgensi* ad *S. Joannem Doctore Johanne Colero*, viro docto per Epistolas, & tunc jovit Doctorem *Urbanum N. Witzendorpius*, vir integer & doctus. Eodem & sequenti anno, quidam Papisticus Concionator *Augustinus Götelen* / jussus est discedere *Luneburgi*, nisi vellet suscipere doctrinam Evangelii: Ideo discedens vehementer accusavit, ut auctorem sui exilii *D. Urbanum Rhegium*. Cum verò ille *Augustinus Götelen* dixisset ad quosdam se disputare posse cum *Doctore Urbano*, amice evocavit eum *Doctor Urbanus Rhegius*, atque ei & saluum conductum, & sumptus tam à Principe *Ernesto* quam à *Senatu* promisit. Sed is recusavit amicam collationem, & ad Cæsarem provocavit: Tandem is misit *Doctori Urbano Rhegio* cum Epistola inscripta *D. Urbano* libellum, pro aliquo articulo Pontificiæ religionis scriptum, per Præpositum *D. Johannem Colerum*. Huic statim respondit proluxa Epistola *Doctor Urbanus*, quæ extat in tertia parte sive tomæ apertum latinorum *Urbani Rhegii* folio 99. Scripsit etiam ibi contra *Vespertilionem* conantem unam speciem Eucharistiæ tueri, quod scriptum extat eadem parte latini tomi, &c. Sic plane Ecclesia *Luneburgica* tranquillitati per *D. D. Urbanum Rhegium* est restituta. Elapsò biennio revocatur *D. D. Urbanus Cellam*, & in illius locum succedit *M. Paulus Rhoda* (sive *Rhodius*) *Pomeranus*, quem mox *Duces Pomeraniæ* revocant in patriam: Tandem post ipsum suasu *Doctoris Urbani Rhegii* assumitur ex officio *Syndici Doctor J. U. Christophorus Hegendorffius*, vir clarissimus & doctissimus, qui cum semestre docuisset, moritur, cujus scripta, ut in *Gesneri Bibliotheca* legitur, copiosa extant: Et ei succedit *M. Fredericus Henningius*, qui in ea statione permansit usque ad annum 1563. & huic successit *M. Johannes Eikenbergius*, *Hartwici Eikenbergii* filius: Sub istis Superattendentibus semper floruit Ecclesia & Schola, & nunquam in ea Ecclesia fuere dissensiones.

Jam dicemus ordine de ministris Ecclesiarum.

In æde D. Johannis mortui sunt pii ministri *Hartwicus Eikenbergius*, (anno 1560. mortuus) *Henricus Rathbrokius*, *Henricus Ottho*, *Wilhelmus Sanphurdinus* (qui edidit seriem temporum de perpetua conservatione Ecclesiæ: Item de angelis scriptum; & alia, ut erat vir eximiè doctus) *Dionysius Bredekovius*. Post eos demortuos in ea æde docuere *M. Johannes Eikenbergius*, *M. Caspar Gudemannus*, *M. Hieronymus Henningus*, & *Johannes Danckwers*. In æde Michaelis docuere *Andreas Gardingius*, *Lodovicus Schuttenuus*, & *Hermannus Holtingus*, sed postea egit ibi pastorem & Superintendentem in Verdenſi & Lubecenſi Episcopatibus, sub laudatissimo Præsule D. Eberhardo de Hölle / *M. Simon Brauns* / vir doctus, cui demortuo in eadem functione successit poëta celebris *Mag. Thomas Mauwernus*, gener Lucæ Lossii, post quem demortuum ad eam dignitatem assumitur festivus poëta *M. Fredericus Dedekindus*, auctor & scriptor Grobiani: Et istis erant collegæ *Hermannus Wasmannus*, & *Jodocus Matthias*: in Ecclesia D. Lamberti primò docuere *Casparus Romshagius*, *Henricus Glosenkampius* Osnaburgensis, *Johannes Liberius*, Sulatenſis, tempore Interim ex urbe Sufato ejectus propter doctrinam veram, (qui erat aliquando convictor Erasmi Roterodami) & *Gallus Pontannus*: Sed his mortuis succedere *M. Eberhardus Obermannus* Quakenburgensis, *Hermanni Bonni*, nepos & *charus* D. D. Chytrao, *Caspar Cornerus* & *M. Georgius Starcke* & *Nicolaus Faber* Brunsvicensis: In templo D. Nicolai docuere, *Gerhardus Herberdingius* homo senex, *Rodolphus Mattham*, *Johannes Bertramus*, *Hieronymus Herberdingius*, *Gerhardi filius*: In æde S. Spiritus docuit *Johannes Bolzemius*.

Docuere aliquando in æde D. Nicolai *Andreas Sonnergarden* / *Antonius Wippermannus* Lemgovienſis, *Hermanni Tulichii* ex sorore nepos, & *Gerhardus Eibergius* viri pii & docti. Floruit semper hæc Ecclesia, & non viguerunt in ea certamina, nulla exilia, nullæ turbæ, sed bonus inter ministros Ecclesiæ consensus. Qui ibi modo est Superintendens, & qui ibi sub sexennio ministri & pastores sint, illorum nomina exprimuntur in Formula Concordiæ.

De Scholis.

Fuit ibi primus & præcipuus Rector in Schola Evangelia clarissimus & doctissimus vir *M. Hermannus Tulichius* Westphalus, qui fuit olim Lipsiæ & Witebergæ Professor artium, cui tunc fuit Conrector
Hen-

Henningius Bloch / qui postea factus est *Wismariæ* pastor, & postea in ejus locum venit *M. Johannes Bathelius*. Qui inquam Tulichio anno Domini 1540. mortuo, successit. Hic Johannes Bathelius Cosfeldiensis, diu præfuit Scholæ bene: Qui cum senio conficeretur, est rude donatus, & vocatus in ejus locum ornatissimus eloquensque vir Dominus *M. Albertus Lenicernus* Hervordiensis, & sub utroque posteriori Rectore fuit, *Conrector M. Lucas Lossus* vir scriptis clarissimus, &c. Habent Bibliothecam splendidam Luneburgæ ad D. Virginem.

De Concionatoribus Ducatus Luneburgensis.

Fuit Cellæ primus reformator ex jussu Principis Ernesti (quem pater semper designaverat gubernatorem patriæ, licet frater Ottho major natu esset) absente Henrico & in Galliis civilitante *Henricus Bockius* circa annum Domini 1526. deinde *Martinus Ondermarkus* qui per annos quadraginta concionator præcipuus ibi extitit, quemadmodum & Bardarwici fuit per annos 38. *Matthæus Gindericus* præcipuus, quem anno 1528. misit Bardarwicum, hi tres ut erant viri docti, & in eo loco Superattendentes, ita quoque ad finem anni 1529. & circa initium anni D. 1530. missi sunt isti duo posteriores *Ondermarkus*, & *Gindericus* in *Phrisiam Orientalem* à Principe piissimo Domino Ernesto, ut restituerent Ecclesias ibi, & à sece Sacramentaria exourgarent: Quanquam nihil, Ducatus: Sed majoris autoritatis causa adduxit secum ex Angusta anno Domini 1530. Dux piissimus Ernestus Princeps Luneburgensis D. Urbanum Rhegium, quem propter egregiam doctrinam, & veram pietatem, ut coluit, ita semper in delitiis habuit, eique plane sui Ducatus Ecclesias tradidit regendas, & Rhegium unice amavit, ut erat verè pius Princeps & nutricius Ecclesiarum CHRISTI, imò verus imitator avunculi sui D. *Johannis Electoris*, & Ducis Saxonie, cum quo obtulit etiam Augustæ, Carolo V. Cæsari, sicut & frater ejus Franciscus Dux, eodem anno Augustanam confessionem. Huic Principi Ernesto erat Aulicus Concionator *Wilhelmus Clevenus* Trajectensis, qui *Henrici Bockii* viduam reduxit.

Circa annum Domini 1526. 1527. 1528. 1529. & trigesimum fuere pastores in oppido *Walsroden* / *Henningus Kelpius*, in oppido *Epstorp* *Wernerus Milius*, & in Cœnobio *Luna* *Hieronymus Enckhausen* / item in oppido *Lucka* *Johannes Preuge* Paderbornensis, *Joachim Myla* in
 Xxx xx 3 Dans

Dannenberg. In Giffhoren *Henricus Wendius*, cui tandem mortuo successit *M. Gerhardus Oemikenus Camensis*, qui & Superintendentem, & Ecclesiasten. aulicum apud Inclytum Ducem Franciscum in Giffhoren agebat, quia erat vir disertus: Hi prædicti erant doctrina præcipui viri, & Ecclesiastæ vel Evangelistæ in hoc Ducatu.

Post hos & partim cum quibusdam ex illis rexerunt in eo Ducatu Ecclesias, Bardarwici post Gindericum *M. Ernestus Bockius*, (& post illum ut virum doctum, demortuum Henningus Clevenus, Wilhelmi filius) Henrici Bockii filius: *Paulus Calenius*, pastor in Bleckia ad Albim, *Johannes Helbergius* in Meding/ *Henricus Bochius*, in oppido Splendido Hulsen/ dicto Ulyssæa, ubi etiam præpositum egit *Walterus Hockerus*, & ei erant collegæ *Fredericus Weneringius* & *Ernestus Wichmannus*: Hodie est Ulyssiæus Superintendens vel Præpositus *Johannes Hontanns Brunsvicensis*: In Luchow post Joannem Preutzenum egit Præpositum ad annos 20. *M. Georgius Bonensackius* Hannoheranus: In oppido Ulyssæa fuit aliquando celebris Schola, cui præfuit vir eruditus *M. Bernhardus Bomgardus*, cui erant Collegæ, *Ellerus* & *Theodorus Wifsendorffius*: In Cœnobio Luna *Lambertus Gerneranus* & *Swiberius Rungius*, & post illos mortuos *M. Ottho Musanius* extitere: In Rameschlo quidam vir doctus *Wesselus* nomine; In Giffhoren *Johannes Crevet*/ & *Henricus Sanderus*, & deinde *Zacharias Brugmannus*: In Monasterio Scharnburg docebat *Johannes Curtius*, & *Hermannus Cregelius*, pastor in Giltten collega Superintendentis in visitatione. Hi omnes censentur inter viros doctos ex pastoribus Ducatus ejus.

Sicut Luneburgæ in Collegio reformato erant ad S. Joannem Præpositi viri docti post *M. Joannem Collerum*, *D. Jacobus Schomakerus*, & *Henricus Stappensenius*, Ducis Brunsvicensis Julii præceptor, & hodie egregius Doctor J. U. ac Cancellarius Verdenensis præsulis, *Henricus Borcholtius*: Sic quoque in Ducatu Luneburgensi, adhuc sunt duo collegia reformata, ut in Barderwische/ ubi egit pium Decanum *Henricus à Senden*/ deinde in Rameschlo, ubi egit doctum Decanum Franciscus à Senden.

Post Martinum Undermarckum succedentem clarissimo Theologo Urbano Regio demortuum successit *M. Georgius Bonensackius*, & in ejuslocum in Luchow eligitur *M. Michael Nefenus*. Cellis egerunt in ministerio *M. Georgius Bonensackius* Superintendens, ibidem ut pastor, *Hector Fredericus* ut aulicus Concionator *Magnus Oedingius*, *Johanna*

Franciscus Scrangius instituit pubem *Barderwici* magna cum laude modo.

Qui hodie & in Ducatu Luneburgensi sub *Wilhelmo Duce* existant pastores & ministri Ecclesiæ, cum Ludimagistris, qui item sub *Duce Otthone* sint, & qui in urbe Luneburgensi agant, istorum nomina exprimit liber Concordiæ vel formula concordiæ.

Sub *Ernesto Principe Seniore*, qui Augustanæ Confessioni exhibitæ Carolo V. Cæsari anno 1530. subscripsit, erat Evangelii & studiorum magnus promotor, Ducatus illius Cancellarius *Johannes Fursterus*, equestris ordinis vir valde celebratus ab Urbano Rhegio, quod post ipsum tentabat quoque istius gener Licentiatus *Balthasar Clammer* & modo eximius vir *Fredericus a Wiehe* Doctor & Cancellarius: Et modo in Ducatu agit ibi generalem Superintendentem vir eloquentissimus *M. Christophorus Vischerus*.

De RENATO EVANGELIO

In INCLYTA BRUNSVIGA.

Anno Domini 1524. habuerunt Brunswigæ generale concilium *Minorite*, & propositis publicis Propositionibus volebant invocationem sanctorum & sacrificium Missæ tueri: Et fuit tunc inter Minoritas Doctor *Rungius*, qui volebat primarius disputator videri. Sed se ex Paulinis (hoc est Dominicanis) disputationis causa opponebat Doctor *Luderus*: Ibi docti aliquot cives sese quoque gravissimè ex scripturis opposuerunt Monachis, ut *Johannes Hubertus*, *Petrus Horneburgius*, quidam *Marsilius*, &c. alique plures & in primis *M. Joannes Laffhardus* Ludimagister tunc temporis ad D. Cyriacum in suburbio, vir doctus (qui postea ibidem factus est Evangelii minister, & *Antor Sanders*, vir doctus. Et sunt isti magni Doctores & Monachi in eas redacti angustias, ut cum ex scriptura respondere nequirent, dicerent, hæc ita apud patres reperiri, putabant Scholasticos.

Ex illa disputatione commotus est *Conradus Frolichius* ejus ordinis sodalis, ut exuta cuculla, Evangelii prece postea fieret: Et sese quoque eis opposuit *Abbas Egidianns Theodorus*, qui exuit paucis post annis cucullam: Et opposuit quoque sese Monachis, tunc temporis gravissimè *N. Grotkopius* Concionator ad S. Uldaricum, vir eruditus.

In-

demum instantibus civibus, ut Senatus nolens reluctari unioni discederet ex urbe: Tandem instantibus civibus per *Autorem Sanderum* virum pium, doctum & prudentem revocatur Senatus, quod cives promitterent omnem obedientiam, modo eis concederetur doctrina Evangelii, veluti Magdeburgi est illa permessa, postquam jam Monachiante biennium vel triennium essent ex scripturis convicti: Et quoque *Johannes Gravius* docuisset pro concione turpissimè, volens sua non ex scriptura sed ex Aristotele tueri & defendere: Denique quod videret Senatus ipsos pastores esse titulotenus pastores, quinec docerent, nec concionari possent. Permotus magistratus igitur rediit in urbem, & ejecit Gravium cum suis, hoc est, *Paulinos & Minoritas* non volentes amplius cum Concionatoribus ex scriptura disputare. Itaque per delectos quosdam (ex quibus præcipuus erat ille *Autorem Sanderum*, qui postea *Hannoberæ Syndicus urbis* factus est, vir doctus & disertus) egit & institit tota plebs, & communio civium apud Senatum de Reformatione: Institit ab adversa parte unio apud Senatum de amovendis Concionatoribus Lutheranis: Tandem istis respondit Senatus. Postquam vos pastores hætenus ventres otiosi extiteritis nec ipsi concionati fueritis, vocastis quidem loco vestro hos viros, quos modo accusatis: Cur igitur vos tales accersivistis & vocastis? Ideo vestra negligentia hoc factum est, vos estis in culpa, & non nos. Si vultis jam illos amotos, perdetis & vos, & urbem, & nos omnes: Ita re desperata discesserunt ex curia Prælati isti Pontificii, id est, Præsidentes in unione.

Instantibus interim civibus pro reformatione per *Autorem Sanderum* & alios præcipuos, orando obsecrandoque eo tandem est res deducta anno 1527. ut Senatus permetteret Evangelii doctrinam: Ita in æde D. Magni accessit ex Ecclesia Hamburgensi *Johannes Oldendorpius*, *Henrico Lampadio*, & deinde *Johanni Copmanno*, *Hermannus Primus* vir doctus, atque *Ludolpho Peterfino*, M. *Johannes Laffhardus*.

Hi omnes cum reliquis prædictis fideliter, & magna diligentia docebant per tres anni quadrantes: Tandem & primarii ex civibus, & hi concionatores petebant sibi dari certam aliquam reformationem, & ordinationem, & primarium aliquem constitui Inspectorem. Itaque *Senatus & Tribuni à Professoribus primariis*, *Academia Witebergensis* quæ tunc ad civitatem Jhenensem in Turingia propter pestem translata erat, petunt sibi aliquem mitti. Mittunt igitur sub initium Quadrag-

Witebergenſium, & ſimiliter Senatus & totius miniſterii nomine ſub finem anni Domini 1528. in Decembri ejiciuntur. Sequenti anno quoque ejicitur & Schwinevotus, tum quod eſſet inquietus, tum quod ſemper aliquid carperet in ordinatione ſuſcepta.

Hic cœperunt jam aliquot ex plebe qui iſtis tribus adhærebant indigne in alios concionatores ſtomachari & multa multi loquebantur: Ideo coacti ſunt *brevem confeſſionem vel ſummam edere Theologi & Concionatores*, quæ contineret diſertam ſententiam de Euchariftia, quid de ea ſentirent, & de ejus uſu & ſubſtantia. Hæc eſt anno 1530. Witebergæ probata, & ibidem edita. Illa eſt quoque concionatorum reliquorum ſubſcriptione probata & confirmata.

Interea quiete vixerunt reliqui, & ſunt iſtis ſubſtituti alii de quibus nunc ordine dicam: Et ut in poſterum pacificè & quiete inter ſe viverent miniſtri inſtituerunt menſtrua inter ſe colloquia, de conſilio *Levini ab Embden* Syndici civitatis. *M. Martinus Gorolitiuſ* hæſit Brunſvigæ, uſque in annum Domini 1544. in officio Superattendentis: Et interea fuit Decanus ex beneficio *Ducum Luneburgenſium Otthonis, Erneſti & Franciſci in collegio ad S. Blaſium*, propterea ne in officio Superattendentis nimiis laboribus obrueretur, ſed ut quieſceret: Sed revertente in ditionem ſuam *Duce Brunſvicenſi Henrico* diſceſſit ille, & abiit in Thuringiam, & factus eſt Jenæ paſtor & ibidem poſtea multa tulit in captivitate Principis Electoris *Joannis Frederici* ab Hiſpanis.

Succedit ei *D. Theologus Nicolaus Medleruſ*, cujuſ progymnaſmata de Grammatica extant, homo eloquens & Hebrææ linguæ peritiſſimuſ, qui quoque ab anno 1547. uſque in annum 1553. hæſit Brunſvigæ, & nemine ſalutato tunc diſcedit. In illiuſ locum vocatur Doct̃or *Joachimuſ Morlinuſ*, tunc ex Boruſſia ejectuſ, homo ad dicendum, docendum, & concionandum omnibuſ Spirituſ Sancti doniſ inſtructiſſimuſ, conſtans & graviſ, cui revocato in Boruſſiam anno 1568. ſuccedit Doct̃or *Martinuſ Kemnitiuſ* vir doctiſſimuſ.

Henricuſ Winckeliuſ coadjutor vixit, in ſuo officio uſque ad annum 1550. quo anno moritur Brunſvigæ, & ei per aliquot annos nemo ſuccedit, ſed urgente Doct̃ore *Morlino*, ut ei daretur coadjutor, de ipſiuſ conſilio vocatur *M. Martinuſ Kemnitiuſ* linguarum, hiftoriarum & artium perituſ. Interea dum collegæ fuere Doct̃or *Morlinuſ*, & *D. Kemnitiuſ* bonam Eccleſiæ operam præſtitere: Scripſit in ea Eccleſia *D. Doct̃or Morlinuſ*, contra *Vogeliuſ* in Boruſſia *Oſiandruſ* defendentem,

In Ecclesia Cathariniana fuit tanquam ad S. Elisabetham, & Jodocum minister & collega, aliis *Luderus Greven* veniens in locum *Johannis Bessel* / qui sese contulit in pagum. Discessit quoque *Johannes Ribelinus* in ducatum Megapolensem, ideo evocatur *Henningus Papa*, ex Petrino templo in ejus locum, & ibi moritur anno 1550. ibidem docuerunt *Johannes Wisselius*, & *Luderus Gravins*. Hi habuere successores *Johannem Lentzium*, & *Johannem Beckerum*. Beckero eunti in vicinum agrum *M. Henricus Storinus* succedit, cui anno 1555. mortuo substituitur vir doctus *M. Georgius Stamkenus*, & tempore pestis est Lentzio & Stamkeno adjunctus *Henricus Dalemus* ibidem, sed is postea anno 1569. vocatur in specialem Superattendentem in *Sehausen*. Ducatus Brunsvicensis sub D. Julio, &c. Lentzio accessit tandem collega *Matthias Wolffeswinckel*.

Ad S. Andream ex Ecclesia ejicitur *Conradus Pumanus*, anno Dni 31. & in ejus locum vocatur *Bernhardus Monens Susarensis*, cui erat collega Dominus *Conradus Froleckenus*, & *Eberhardus Fresennus*, & *Hermannus Hoyerus*, sed is moritur anno Dni 31. extinctus mœrore: Et ei successit *Joannes Neophanius* vir gravis. Illi peste mortuo anno 1566. succedit ex schola *M. David Zegenbagius* vir doctus, & vix quatuor habitis concionibus statim quoque moritur peste, cum uxore, & huic succedit *M. Johannes Ripius*, qui habuit collegam virum doctum & probatum *M. Johannem Regium*, cui successit *M. Georgius Busingius*.

Ad S. Magnum discedenti *Aldendorpio* ad pagum quendam sub arce & præfectura *Pein* accessit *Lampadio Johannes Grove* / cui successit *Hermannus Boickheister* / cui mortuo successit *Theodorus Meijerus*.

Ad S. Ulricum deposito *Richardo Schwinevoto*, & *Henrico Kniggio*, Sacramentario rejecto succedit *Andreas Hoyerus* & *M. Joannes Laffhardus*, qui antea erat etiam ibi ordinatus; *Andreas Hojero* mortuo succedit *Georgius Drose* / cui vix per annum superstiti, accedit *Laffhardo M. Johannes Beckerus*. Cui cum aliquod dissidium esset cum *Dōctore Morlino*, de Sacramentaria re, quod in quibusdam justificaret *D. Albertum Hardenbergium*, abiit ille ejectus Bremam, & habuit successorem *Petrum Neizenum*: *Magistro Laffhardo* mortuo succedit *Christianus Luckenus*. cui anno 1567. mortuo peste substituitur *Hermannus Petersinus Ludolphi filius*.

Ad D. Virginem post ejectum *Johannem Copmannum*, virum alioqui egregium, sed se fornicatione contaminantem, accollit collega

Pomeranum, *Homerus Butcheranus*, Hasellunnenſis vir doctus, deinde *M. Queckius*, tertio vir eruditissimus, *M. Joannes Glandorpius* cum quo contendit *D. D. Nicolaus Medelerus* Superintendens, sed à partibus Glandorpii stetit *D. Medicus Antonius Niger*: Glandorpio successit *Pezelsius*, post illum *M. Elingerus*, postea *M. Henricus Faber*: Tandem ad hanc provinciam vocatur, *M. Andreas Ponchenius*, quam cum laude administravit, & ex hoc munere vocatur in Ecclesiastem Martinianum, & tunc Scholæ præficitur *M. David Zegenhagius*, cujus pater celebre nomen inter ministros Hamburgenses obtinet, & hic *M. David* ejectus erat à *Bremenſibus Sacramentariis*: David electus in ordinem ministrorum statim moritur peste. Huic successit *M. Bernhardus Orestis Horſtanus*, vir doctissimus, & à *Michaele Neandro*, & *Matthia Bergio* publicè vehementer commendatus, post cujus mortem, hætenus rexit Scholam *Rodolphus Hillebrandus* vir eloquens & acutus.

In Schola Cathariniana primus fuit Rector quidam *Philippus*, deinde *Conradus Gerlacus Geſekensis*, postea factus concionator Hamburgensis, post eum *M. Johannes Zaugerus*, qui postea ibidem eligitur concionator, & tandem post Pouchenium coadjutor: Tunc Scholæ præficiebatur quidam *Marcus*, & post illum *M. Joannes Brochavius*, cui successit vir doctus *M. Joachimus Lonemannus*, & in ipsius abeuntis ad functionem Ecclesiasticam in Eudenberg prope Magdeburgam, locum vocatur *Matthias Bergius* poëta excellens sed Schismaticus.

In Schola Ægidiana erat primus Rector *Johannes Neophanius* Montensis, qui postea factus est ibidem Ecclesiastes, ei succedit *M. Franciscus Rodewaldus*, postea promotus Doctor Medicinæ & Physicus Hamburgensis: Et tunc Scholæ præficitur *M. Franco*, post illum *Theodorus Mejerus*, cujus deinde locum in hac Schola obtinuit *Nicolaus Faber*, & illum sequitur *Nicodemus Bergius*, postea factus specialis Superintendens in Barchtorpff in Ducatu Brunſvicenſi: Et tunc constituitur ibi Rector *M. Johannes Ripius*, & eo assumpto ad ministerium Ecclesiæ, vocatur *Matthias Wolffeswinckel*, & post illum *Melchior Neophanius*, & cum uterque munus concionatoris subiret, vocatur ad istius Scholæ gubernationem *Johannes Henneſe* Mundenſis, &c.

De ECCLESIA EIMBECCENSI.

CUm in urbe Eimbecca, quæ est Ducum de Brunſwig in Grubenhagen / *Augustiniani ordinis Monachi* quidam *M. Nicolaus N. Joannes*

Anglico sudore abreptus *Conradus Bolen* / Pastor in templo forino instant cives, ut ex *Witeberga* evocentur duo concionatores, ut unus in templo ad forum, alter cum Doctore Croppio in Neapoli doceret: Mittuntur igitur ad finem anni 1531. *Johannes Winnenstede* / qui docuit in templo forino, & *Franciscus der Widdenen* / qui dabatur Doctori adjutor: Sic illi fortiter pergebant: Cum verò *Ernestus Burmeister* esset commendatus *Henrico Duci Brunsvicensi*, propter eruditionem & experientiam atque singularem gratiam docendi, erat illi charus, verum absente Duce, & degente in Comitibus Augustanis anno 1530. quando exuerat se cuculla, mox post reditum Principis circa annum Dni 1531. proscriptus est, & rediit tandem Einbeccam, & ibi privatim cum *Johanne Dorenwelle* vixit, interim interdum is excurret ad *Witebergenses*, & alios Theologos: Quia etsi non essent in ministerio isti duo, tamen aliis auxilio erant in peragendis concionibus & administratione Sacramentorum. Sic nec dum cessarunt Pontificii cum suæ farinae hominibus furere contra pios ministros, de qua re in publico scripto sic lamentatur *Johannes Winnenstedius*. Ich predigte in der Stadt des abgegangenen und verstorbenen Predigers *Conradi Bolen* / (der ein frommer gelehrter Mann war) drey Jahr lang / was es aber daselbst für Frucht geschaffet / war nicht allzuviel / denn es war ein grosser gottloser Hauff / der ganz verstockt und verhartet in ihrem Unglauben / Abgötterey und Bosheit / und sonderlich unter den fürnehmsten Geschlechtern / Burgermeistern und Rathsherrn / Item / ihrer viel sagten noch / sie wolten lieber den Teuffel hören / denn uns verlauffene Mönch und Kecher / giengen also muthwillig für ihrer Pfarckirchen über / in den Thumb / zu ihrer eigen Predigt (die Papistisch war) und zu der Messe eine lange Zeit / kaufften auch etliche arme Leutlin mit Geld und Korn vom Evangelio zu sich / gaben uns Predicanten thörlische Namen / bereimen und bedichren uns auff das allerheßlichste und schändlichste / liessen uns / wenn wir nach der Kirchen von unsern Häusern gehen wolten / mit Staub / Kammer-Laugen / oder mit Wasser begiessen / liessen etwan auf die Predigstule und Gotteskasten Unflath giessen oder streichen / pfeiffeten und trummelten bey den Kirchen / wenn wir predigten / und verstöhrten uns oft in unserm göttlichen Ampt / zc. hungerten und schmachten uns aus / daß etliche von Nothwegen entlauffen müssen / zc. Hoc verum est, quia propter hujusmodi calumnias, & propter tenuè stipendium ipse *Winnenstedius* cupiit dimitti, & quia ipse vehemens erat, & asperior in adversarios stans à civium partibus, dicebatur & levis, & sic dimittitur ipse & abiit

1536

Winnenstedio in fori templo successit *Henricus Ottho*, sed is (ut plerumque factum est) propter tenuitatem stipendii, tum ob morum improbitatem quoque ab aliis, ut ajunt notatus, abiit ad *Comitem Ulricum* in *Regenstein* anno 1539. inde à *Comite Ulrico* expetitus est anno 1540. ab *Halberstadensibus*: Et ipsis permittitur, & adhuc *Halberstadii* anno 1567. superfuit senex & debilis.

In Ecclesia Neopolitana semper hæsit *Doct̃or Godeschalcus Croppius* ad incendium usque quod incepit anno 1540. & exusta tunc plane est avitas. Nam ut multos concionatores ejecerant, multos signominia affecerant, ut quoque propter tenuitatem stipendii ad extrema quosdam redegerant & pertraxerant, nec curaverant vel *Croppii Doct̃oris*, vel *Burmeisteri*, vel *Ifermanni*, vel *istius Nicolai N.* nec *Winnenstedii*, nec *Henrici Otthonis*, nec *Johannis Dorenwellii* admonitiones, reprehensiones, increpationes (etiam post susceptam in collegiis reformationem, & per ditionem *Ducis Philippi*) nec preces vel consolationes piorum ministrorum, qui ipsis hoc malum prædixerant, incendio omnia perdiderunt domicilia, bona & aliquot templa: Imò multitudo hominum magna est partim incendio extincta, partim fumo & partim oppressione lignorum & lapidum delabentium passim ex flammantibus, & incensis ædibus, templis, turribusque oppressa. Et omnes quotquot viderunt istud incendium, dixerunt liberè, & considerarunt esse & fuisse pœnam divinam propter securitatem, & contemptum verbi, incolis illis inflictam, qui cum nihil vellent conferre ad usum ministerii, cgebantur omnia perdere. Quidam sese in cellis cerevisiariis abdiderant, & sic suffocabantur: Quidam ne quidem præ ardore ignis, & flamma occupante lapides platearum incedere potuère, sed dum fugerent præ cruciatu, & flamma delapsi vitam cum bonis perdiderunt. Sic & domos, & bona, pecuniam, literas sigillatas, aurum, ornamenta aurea & argentea, vestes & omnem supellectilem perdiderunt, plerique omnes, & non est major ignis miseria in Germania sub ducentis annis in una urbe conspecta: Aliqui vix elapsi ex primis portis in aggeribus locum habuere, ubi etiam periit ex mœrore *D. Godeschalcus Croppius*, vir pius, postquam & suam Bibliothecam, & omnia bona flammis extincta esse vidisset, &c. Omnia ligna ita penitus perierunt, ut nihil relinquum restaret. Quid non facit ingratitudo & securitas? Si illi in usum ministerii aliquid contulissent, & initio ministros habuissent, fortasse cum ipsis mitius actum fuisset.

Sed

ECCLESIASTICA HISTORIA RENATI EVANGELII

PER INFERIOREM DUCATUM BRUNSVICENSEM

(Qui est

Ducis ERICI)

SAXONIÆ, in finibus & vicinia Westphaliæ, quæ
modo paret Potentissimo

Principi Domino JULIO,

Duci Brunsvicensi & Luneburgensi amplissimo.

Reverendo Viro, Pietate, Eruditione & Virtutibus, Theo-
logo gravissimo, dignis divinitus ornato,

Domino HERMANNO HAMELMANNO,

Theologiæ Licentiato, Ecclesiæ Lemgovientis Pastori,

Suo amico, & in Domino fratri summa reverentia colendo

S. P.

L Egit T. H. literas, primo ad me, deinde aliquoties ad Dominum Johan-
nem Siffridum meum Generum missas, quibus vehementer petis tibi Ec-
clesiarum in hoc Ducatu reformationem cum singulis circumstantiis de-
scribi, ut gratificeris scriptoribus centuriarum Ecclesiastica historia, videlicet
Doctori Wigando, ejusque in eo labore collegis, qui hoc posteritati officium
prestare volunt: Laudabile quidem & celebrandum ab omnibus vera & cele-
stis doctrina amatoribus, &c. Cum autem Gener meus, de sua patria, recer-
torem facere velit, & ex me tam cito non possit singula cognoscere de Saxonia
nostra inferioris Ecclesiis, ipse quatenus ferat mea imbecillis valeundo, & se-
nectutis incommoda sinent, & quantum etiam memoria repetere licebit (ea
enim solet senio gravatis imbecillior esse) ea quibus aut optes interfui, tam
qua ab aliis certo cognovi paucis exponam. T. P. erit qua decrunt supplere, &
superflua, qua brevius narrari debent, adimere, amputare & corrigere. Hoc
tamen tibi persuasum habeas, me nihil à vero in gratiam ullius aut aliquo affe-
ctu ductum commemorare voluisse. Oro te, ut mihi rescribas, placeant tibi
ista nec ne. Faxit Christus, ut ea que agimus, ad suam gloriam & Ecclesiæ veræ
adificationem feliciter absolvantur, Amen. Hamela 10. Febr. anno Dni 1566.

T. RUDOLPHUS MOLLERUS,

M. Superintendens in Ecclesia Hamelensi
& ibidem in Collegio Decanus.

Hæc autore *Antonio Corvino* publicata sub mandato, & nomine Illustrissime & Piissimæ Domine Principis, &c. Et omnibus pastoribus, & Ecclesiis tradita. Mox quoque ordinatur visitatio per totum Ducatum: Et præscripta sunt Interrogatoria, juxta quæ debeat visitatio fieri, cum adjuncta singulari ordinatione proponenda cum speciali visitatione, Cœnobiis, hoc est spiritualibus Monachis & Nonnis præscripta.

In superiori Ducatus parte, quæ dicitur Gottingica, visitatores designati sunt ex Theologis M. *Antonius Corvinus* Superintendens Generalis, & M. *Iustus* vel *Jodocus Ifermannus Phrisius*, Superintendens Ecclesiæ Gottingensis, ex Nobilitate *Henningus de Helversen* & alii. Ex civitatibus Consules Gottingensis & Northemenis urbis. Ex Jureconsultis & Aulicis M. *Iustus Walshaufius*, jam hoc anno 1566. Cancellarius, M. *Christophorus Mergershusen* Secretarius, *Henricus Dentscherus* Scriba.

In Ducatu Inferiori inter Desterum & Leinam constituti sunt.

Theologi M. *Antonius Corvinus* Generalis Superintendens, M. *Rodolphus Mollerus*, Superattendens Hamelensis, Dominus *Johannes Heitmoller* / pastor in *Neuenstadt* / Dominus *Johannis Vordis*, pastor in *Bunstorff* / & quidam ex Nobilitate, & simul ex aulicis prædicti. Visitatio incepta est in terra Gottingensi ab initio novi anni usque ad Dominicam Invocavit. Deinde à Dominica Reminiscere usque ad ferias Ascensionis Domini, in terra inferioris Ducatus istius. Quid inter visitandum actum sit, nimis longum esset commemorare. Mox deinde constituti sunt inspectores & pastores, per omnes Ecclesias utriusque partis Ducatus viri pii, eruditi & graves, in magnis urbium præcipuarum Ecclesiis, ut in Gottingensi, Hannoverensi, Northmeni & Hamelensi, deinde in parvis oppidis constituuntur, &c. ut Dominus *Johannes Heitmollerus*, pastor in *Neustadio*, Dominus *Johannis Vordis*, pastor in *Bunstorff* / Dominus *Bernhardus Langius* in *Ecklagen* pastor, Dominus *Albertus Funckius* in *Zertstede* / Dominus *Reinerus Tempefius* in *Syringe* / & alii nonnulli aliis Ecclesiis præfecti sunt, qui postea in Synodis de suo officio dabant rationes. Vehementer nonnulli cursum Evangelii in utroque Ducatu impedire conabantur inde ab initio, præcipue

exemplum ministrorum in Ecclesiis Lubecensi, Hamburgensi & Lüneburgensi, & aliorum scriptam, & petiit à singulis subscriptionem, & iudicium de ista refutatione. Hic plerumque pii pastores subscripserunt, paucis exceptis, qui subscribere recusabant, veriti, ne rebelles contra Cæsarem, & Imperii edictum, & contra Principis Juvenis mandatum peccarent, & ita vel privarentur opimis beneficiis, vel indignationem Junioris Erici Ducis incurrerent. Istos rebelles, postquam punire more solito decrevisset Corvinus, est ab istis & aliis Pontificiis delatus ad juniorem Principem, tunc incipientem manum regimini applicare (qui etiam eodem tempore redierat ex Brabantia, comitatus multis Hispanis & Brabantinis) quasi aliquid proterve contra constitutionem Cæsaris egisset, multasque finxerunt de optimo Corvino calumnias, quasi impiè in proximis visitationibus actum esset, quomodo Cœnobio, & Ecclesiæ per ipsum deprædata fuissent. His & aliis mendaciis infinitis commotus Princeps juvenis Ericus jubet Præfecto Calenbergicæ arcis datis manipularibus ex Hispanis & Brabantinis, multis hominibus, ut *de noctu capiat Corvinum, & Walterum Hocter* / pastorem in Pattenhausen (quod accidit anno 1550.) Cum capitur Corvinus, *fit ipsius Bibliotheca prada Hispanis & Brabantinis*, atque misere diripitur, indeque plurimi libri vulcano traduntur. Hoc cum forte videret Archiepiscopus Bremensis, *Christophorus, Dux Brunsvicensis & Lüneburgensis*, patruelis junioris Erici, qui forsan aderat, alioqui magnus Papista, valde tamen improbavit exustionem librorum, & dixit libros esse innocentes, & aliquot Patrum scripta in eis forte inveniri, quæ essent conservanda. Ita ipse quoque nonnullos libellos jussit è media flamma rapi & conservari. Cum caperentur isti duo viri, quantos sarcasmos, quot contumelias ab istis *Hispanis & Belgis Leopardis* pertulerint: verbis nemo assequi poterit. Traditi sunt vinculis arcis Calenbergicæ, sed etsi in initio carceres essent duriores, tamen adversarii cognita captivorum innocentia, patientia & virtute, sensim mitiores facti sunt ipsis. Unus ex hostibus Corvini Hispanus sacrificus, insignis Musicus & stentoria voce præditus, cum vellet lavare in Leina flumine Calebergam arcem præterlabente, submersus est. Detinetur ibi per triennium Corvinus intolerabili custodia, tandem dimittitur anno 1553. in festo Paschatis intercedente matre, & aliis piis, tum quoque *Alberto Marchione Brandenburgico*, qui tantum à captivitate per semestre superfuisset paucis diebus ante pugnam ad *Sivershausen* commissam. Ex

trien-

fuis subditis liberam Augustanæ Confessionis doctrinam ejusque ritus: Deinde consensit in novi Superattendentis electionem, ita recusante *M. Rudolpho Mollero*, propter ætatem & imbecillitatem est, est assumptus *M. Henricus Stenius*, Munderanus, qui consensu Principis missus Witebergam sumpsit majoris autoritatis gratia, gradus Doctorum. Hic reversus domum, stipendio, quod habuit Corvinus, ad aulicos translato, donatur optimo pastoratu in patria sua oppido *Munderia* prope *Springam*. Hic semel præsentem Principe *Domina Hannoveræ* cum paucis pastoribus habuit Synodum, ubi habita concione vel oratione de lege & Evangelio, post unum & alterum annum destitutus superiorum auxilio, febribus & Phthysi contabuit, mortuus circa annum Domini 1557. Nec hic silentio præteriri potest, quod pro Ecclesiis sanctissima *Domina Elizabetha* in ultima illa Synodo indicta vehementer laboraverit: Quia tunc illa agebat Hannoveræ expectans eventum, de suo vicilicio arcis Mundæ, cœpit ipsa singulas præsentem obtestari per CHRISTI gloriam clementer, ut singuli strenuè vigilarent suo loco & officio, & memores essent beneficiorum acceptorum, & ut precibus suam afflictionem DEO commendarent. Erant enim tunc res generosissimæ Principissæ in angustum redactæ, propter eventum belli Marchionici tristem. Ideo hic *Domina Inelyta* valedixit pastoribus, & eos ad constantiam & pietatem hortata est, &c. *Hactenus M. Rud. Mollerus.*

Hic jam status est Ecclesiæ CHRISTI in Illustrissimi Principis Erici junioris Ducatu, quod inde à discessu matris nobilissimæ ordinatio scripta à Corvino anno 1542. & postea edita, ubique servetur, tam in aula conjugis Illustrissimæ Ducis Erici, quam in Monasteriis, magnis & parvis oppidis ac urbibus, & simul pagis, ubi etiam Catechesicum pura doctrina in Scholis & Ecclesiis passim traditur. Superstites sunt admodum pauci qui initia viderunt reformationis, *M. Rudolphus Mollerus* Hamelungæ Superattendens D. *M. Johannes Sutelius* Northemiæ Superintendens in venerando senio, *M. Walterus Hockerus*, Ultzemii hodie agens in Ducatu Luneburgensi, Hannoveræ *Henricus Brüggekampius*, deinde *M. Fredericus Dedekindus*, Poëta insignis & Theologus, qui est pastor Neustadianus hodie, Dominus *Albertus Hovelman* in Lörvenstein / *M. Bartholomæus Sprockhovius* in Wunstorf / fuit Northemiæ (ut hæc adjiciam obiter) ante Sutelium Superintendens *M. Matthias Brachtius*, cui erat collega *Luderus Goldschmidt*: Fuit etiam in Ecclesia Northemeni pastor *M. Tilemannus Cragius*, qui cum *Sixto Contag* / suo collega certavit publicè & privatim de imagine Dei, & sic unterque dimittitur, & eis successit *M. Joh. Sutelius.* DE.

post in urbem, & ingressus Prætorium, multis verbis persuadere civibus voluit, ut expectarent donec comitia (quæ Hagenoæ indicta erant) concluderentur. Cives contra summa obedientia petiverunt à suo Principe & Senatu urbis sibi liberam permitti Evangelii prædicationem, & Pontificiarum abominationum abolitionem, se enim in omnibus politicis, & externis rebus, velle suo Principi & Senatui debitam & promptam obedientiam præstare, modo conscientis eorum nullus injiceretur laqueus. Verum *Princeps perseverans in suo Proposito*, discessit ex urbe iracundus.

Interim non cessantibus, sed pietatis negotium vehementer, & graviter urgentibus civibus, Senatus cum Syndico & pastore ad D. Aggidium & ad S. Crucem, & cum omnibus, qui addicti erant Senatui juramentoque obstricti, uno aut altero excepto, paulo post oppido excessit in die exaltationis Crucis vel ex metu, vel quod sic forsan patet esset cum Principe suo. Post illorum abitum est secuta periculosisissima *crux* in Republ. per totum fere annum. Et nonnulli ex fugientibus speraverant fore, ut hoc pacto ceptis desisterent cives, vel mutuis se certaminibus, & odiis aliquando in summum discrimen adducerent. In tam miserabili statu Reipubl. designati sunt præcipui expatriis viri primarii, & excellentes, qui vices Magistratus subirent. Hi continuo literis datis ad confederatas civitates consilium sibi dari postulaverunt, & rem omnem ad eas retulerunt, videlicet nihil seditiose actum esse, & Senatum citra & præter omnium spem profugisse nulla alia de causa quam quod cives suppliciter religionem veram sibi concedi petivissent.

Ne autem Ecclesia negligetur ex rogatu præsidentium, fuerunt Brunsviga missi duo præstantes Theologi, Dominus *Henricus Winkelius*, coadjutor *M. Martini Gorolstii* in Ecclesia Brunsvicensi regenda, & Dominus *Andreas Hoygerus*, ut subsidio essent istis Concionatoribus Hannoveræ, qui ibi vel cœperant Evangelium propagare, vel jam amplexi erant veram doctrinam, hoc est, neophytis iisque paucis. Hi omnes de Consilio *Winkelii & Hoygeri*, & simul cum ipsis Evangelium pacis annunciarunt. Cum istis duobus concionatoribus viris piis, & utilem operam præstantibus huic Ecclesiæ, mittebatur Brunsviga civis Brunsvigensis nomine *Author Sanderus* vir doctus, ut is Syndici officio in ea Republ. fungeretur, & simul consilia Procerum gubernaret, & causam Evangelii ageret. Atque sane ea ratione summa concordia

Præ-

præter & contra spem profugorum, in Ecclesia & Rep. conservata est, eaque magis magisque invaluit, moderante omnia illo *Sandro & Antonio à Barckhusen* viro piissimo, & mihi & multis ante annos 36. noto.

Interea Princeps *Ericus senior* profugorum querelis ad indignationem provocatus, edicto vias intercludi, ne quid importaretur in urbem mandat. Quare usque ad vincula Petri nihil est importatum, plebisque mercatoribus & bibliopolis merces interceptæ sunt, deinde in agro prope pagum *Lindam* incensæ sunt fruges quorundam civium, quare commoti cives in aliquibus locis munitionis rationem habuerunt. Cum ita premere rentur cives, Dux piissimus & veritatis amantissimus Dominus *Ernestus Laneburgicus Princeps*, ex vicino suo Ducatu, quædam in urbem transportari curavit, quæ profecto civibus in ista anxietate & necessitate gratissima fuerunt. Itaque istius religiosissimi Principis *Ernesti* pietas est summopere prædicanda. Interim per totum annum maxima clama sibi illata patienter tulerunt cives Hannoverani.

Excitati Proceres urbium confœderatarum, miserunt tandem legatos ad Principem pro pace urbi Hannoveranæ impetranda, quod ipsis aliquoties non successit, propterea quod novum designassent *Sebnasium*, valde celebratus ab *Urano Rhegio* Doctore, cui etiam Consuli multum Ecclesia & Resp. debet. Tandem ad Calendas Augusti DEI benignitate pax ea lege est urbi impetrata, atque reconciliatus Princeps per legatos confœderatarum urbium, ut ei numerare cogerentur Hannoverani 7000. vel plures aureos, quibus multabantur. Ita exclusi sunt profugi Senatores à dignitate magistratus, sed reversi sunt in urbem, ut privati viverent & manerent: Deinde novi gubernatores, qui omnia optime disponebant, inter quos præcipuus, & primus erat *Barckhusius*, permanebant in officio.

Sed de Ecclesia potius dicendum erit, quam de rebus politicis. Anno Domini 1534. revocantur concionatores Brunsvicenses, itaque de illorum consilio vocatur in Inspectorem Ecclesiæ Hannoveranæ *M. Rudolphus Mollerus*, Rector Scholæ Hervordianæ, cum quo sunt hi constituti Concionatores, *M. Rudolphus* cum Domino *Georgio Scarabeo* in templo S. Georgii, *Nicolaus Wevel* & Dominus *Albertus Levelmannus* in templo S. Crucis, Dominus *Bernhardus Lange* & Dominus

nus *Sebastianus Henningi* in templo D. *Ægidii*, &c. Ordinati sunt Diaconi viri pii, & Scholæ magna diligentia restaurata est. Quod factum est antequam pax & gratia inveniretur apud Principem, sed constituto tamen jam novo Senatu.

Tandem omnibus diffidiis sopitis, & tumultibus abdicatis, placuit ordinibus urbis conscribi ordinationem conformem verbo DEI. Ideo evocatus est ex vicina urbe cella Doctor *Urbanus Rhegius* anno 1535. is cepit examinare Concionatores, & Scholæ administratores, atque ibi per aliquot septimanas hæsit, & Abdiam Prophetam ibi prælegit publicè, atque ipsius annotationes in eundem Prophetam dedicavit Syndico *Anthoni Sander*, *M. Rudolpho Mollero*, & Domino *Georgio Scarabæo*, viris doctis, de hinc conscripsit utilissimam ordinationem, quæ adhuc inter opera Urbani Rhegii extat. Fuit igitur ab eo tempore Archiepiscopus istius Ecclesiæ Doctor *Urbanus Rhegius*, usque ad annum 41. quo mortuus est in Domino Cellæ Saxonum.

Postquam autem sperarent Hannoverani, se pacem consecutos, tamen diabolus ipsis novas movit turbas. Nam cum passim circa annum Domini 39. & 40. incendiarii vagarentur in Brunsvicensi ditione, & multæ insidiæ urbibus hinc inde struerentur, adjunxerunt se foederi Schmalcaldico secuti aliarum civitatum exempla, idque de consilio prudentissimorum quorundam virorum, sed eventus DEO ita versante res humanas, magno constitit & consilia, quæ optime cogitata erant, ceciderunt pessimè, &c.

Anno Domini 1540. translatus est *M. Rudolphus, Hannovera Hameloniæ*, ut in Historia Hameleni dicetur prolixius, & ei successit *Georgius Scarabæus*, cui deinde fuit collega *M. Johannes Kramm*, quondam Superintendens in Comitatu Hoyensi, qui etiam ibi post aliquot annos vitam finivit. Postea ibi Inspectores, & præcipui fuere concionatores *Clemens Ursinus*, qui Halberstadio venerat, qui inde Hildesiam proficiscitur ad ministerium vocatus, item *M. Bartholomæus Wolffhartus*, qui fuit ibi Superintendens circa annum Dni 1556. cum hi essent ei collegæ, *Georgius Scarabæus*, *M. Walterus Hockerus*, *Martinus Listerius*, *Henricus Brugsamp*, *Johannes Grelle*, *Johannes Hoffmeisterus*, qui tres posteriores erant Westphali. *Henricus Brugsamp* & *Grellius*, diu ibi docuerunt. Docuit etiam ibi post Scholæ administrationem *M. Christianus Schleibingius*, denique *Paulus Selandus*, qui antea fuerat Concinator in castris Comitatus Aldenburgici, *Christophori* & mortuus est

est anno 1546. Hannoveræ, & quidam vir doctus obiit ibi diem suum in ministerio *M. Christophorus Richardus* nomine. Cum *Martino Listerio* contingeret controversia ibidem, cum Syndico urbis *Andrea Crusio*, Jureconsulto, uterque dimittitur à Senatu, & credo postea mortuum esse ibi Hockerum: ita in utriusque locum venit *M. Georgius Henningsen* / *Northemius*, & *Johannes Geander*, qui quoque dimittitur ob quandam controversiam cum Cantore habitam, deinde quod vehementior fuisset in Synergistas anno 1567. *Georgius Scarabæus* vir multæ lectionis, mortuus est quoque Hannoveræ, *Hoffmeisterus* aliò ivit, & tunc assumebantur *M. Johannes Obermeijerus* Brunsvicensis, & *Conradus Wickius*.

In *Johannis Geandri* locum assumitur ex Schola *M. Vitus Buscherus*, Hebrææ linguæ valde doctus homo, pacificus, diligens, pius & verus Theologus. Qui jam ibi sub annis sex fuere Doctores, exprimuntur in formula concordie.

Gubernatores ibi Scholarum fuerunt, *Johannes Swelmius* circa annum 1536. *Johannes Wilckerus* circa annum 1537. *M. Christianus Sleibingius*, circa annum Domini 1540. &c. Cui successit *Bernhardus Vogelmannus*, deinde *M. Johannes Glandorpius*, & post eum *M. Vitus Buscherus*, Huxariensis, &c. Fuit etiam aliquando Rector Hannoveræ *M. Johannes Wilmannus* Hagienfis.

Est ibi egregia Bibliotheca publica: Emptis enim à Senatu Corvini libris, eam mirifice exornavit libris *Georgii Scarabæi* hominis docti, similiter emptis Senatus. Nam *Scarabæi* Bibliotheca fuit magna, & omnibus omnium generum libris referta: Hanc quotidie novis cõmendis libris exornare pergit Senatus ibidem.

De ECCLESIA HAMELENSI.

Illustrissimo Principe *Erico Seniore* vita functo in Comitibus Haganoen-
sibus anno Domini 39. (vel ut alii volunt anno 40. & jam gubernatio ad Generosissimam *Dominam Elizabetham* vice junioris Ducis *Erici*, filii sui ab omnibus statibus ditionis esset translata, deliberatum est in aliquot conventibus maturè, de reformatione Ecclesiarum per totam ditionem, instituenda. Et cum ista reformatio in effectum produceretur, imo jam antea aliæ hujus inferioris Ducatus Brunsvicensis urbes *Göttinga* & *Northemia*, ultrò reformationem admisissent, &

Bbb bbb

&

& diu Hannoveræ vox Evangelii sonuisset, actum est etiam cum *Proceribus urbis Hamelonia*, ut idem facerent, quod tametsi dissuaderent, & resisterent istis coeptis aliqui, qui *additi erant Capitularibus*, sui quæstus gratia, tandem unanimiter fecerunt imperata, & ab Illustrissima Principissa petiverunt sibi aliquem virum pium, doctum & idoneum mitti, qui ordiretur hoc reformationis negotium in ea Ecclesia. Vilum igitur fuit *Antonio Corvino*, primario antistiti, & Domino Doctori Medico *Burchardo Mithobio*, aliisque quibusdam nobilibus, ut ex Ecclesia Hannoverana vocaretur per literas Illustriss. Ducissæ, & simul Senatus Hamelensis ad istam rem *M. Rodolphus Mollerus*. Is igitur ita vocatus venit anno 1540. in die Clementis Hameloniam, & *primam habuit concionem in die Casparina*, de decem virginibus in magna frequentia, & non sine gaudio hominum piorum, contra verò frementibus adversariis, Pontificiis Canonicis. Is ibi continuo ab eo tempore docuit usque ad Dominicam Esto mihi, &c.

Circa quod tempus rediturus ad suam Ecclesiam constituit in suum locum Dominum *Henricum Vogelmannum*, (qui etiam hodie anno 1568. docet Hervordia) virum certe doctum. Hunc quod videretur paululum seditiosè urgere contra Illustriss. Domina, & Senatus edictum cives provocareque, ut auderent aliquid contra adversarios tentare, sic post annum præsentem Domina Principe, dimissus est anno 1541. in feriis Paschalibus. *Placuit verò Domina, Superattendenti Generali D. Corvino & Consiliariis atque Senatui Hamelensi*, ut revocaretur ab Hannoveranis *M. Rudolphus*, ut componeret res haud leviter turbatas, quod fiebat circa festum Pentecostes: Similiter tertio revocatur ad natalem Domini anno 1542. Nam tunc suasu Corvini, & consiliariorum transferebatur Rudolphus prope invitis Hannoveranis ad Ecclesiam Hamelensem, confirmante hoc Doctore *Bugenhagio Pomerano*, qui tunc erat in Hildesimensis Ecclesiæ reformatione. Ibi quoque præsentem Illustriss. Principissæ & Consiliariis atque Corvino actum est cum Canonicis in collegio, ut abolicis Papisticis cultibus, ordinem, & modum in horis Canonicis, Psalmodiisque in dies peragendis à D. Corvino præscriptum susciperent, & simul cum Senatu per annos octo contraherent, in suscipiendo ministerio *M. Rudolphi Mollerii*, qui ibi quidem aliquandiu sustinuit solus molem Ecclesiasticarum rerum, sed cum solus tam grave onus ferre nequiret, additi sunt ei collegæ, primo *Felicianus ab Heiden ex Horna*, Comitatus Lippia oriundus. Huic discedenti

denti in Eſcherden Cœnobium virginum, prope Leinam ſucceſſit *Ludolphus Organista Lemgovienſis*, cui in peſte mortuo anno 1552. ſucceſſit *Johannes Schwickerus Oſnaburgenſis*, cui deinde translato ad Hildeſimennes, ſuccedit *Theodoricus Anhocklius*, qui Theodoricus habuit ſucceſſorem *Magiſtrum Simonem Gobelium Gottingenſem*, poſt quam venit ad miniſterium *Conradus Hollenſtedeus* civis Hamelenſis, cui ad-
junxit Senatus, tertium Collegam *Othonem Domhovium Oſnaburgenſem*. Et iſtiſtribus *Magiſter Rudolpho*, *Conrado Hollenſtedeo*, & *Othone Domhovio*, acceſſit quartus, gener *M. Rudolphi*, *Johannes Siffridus*, *Huxarienſis*, vocatus ad hoc, ut ſublevaret ſocerum *M. Rudolphum Mollerum*, Superattendentem, & Decanum creatum in collegio: *Conrado Hollenſtedeo*, ex cruce laboranti, & non amplius miniſterio apto ſubſtituitur *Borchardus Rodewaltus* ex Schola, & cum *M. Rodolpho Mollero* hodie anno 1568. ſunt in miniſterio, *Otho Dumhovius*, *Johannes Siffridus*, & *Borchardus Rodewaltus*, *Conrado Hollenſtedeo* rude donato.

Retinuerunt ſemper ordinationem, & Catechiſmi in iſta ditione conſcriptam à Domino *Corvino*, in Eccleſia Hamelenſi, & puram ibi retinuerunt doctrinam ab omni labe ſemper inde ab initio uſque ad hæc tempora ſine diſſenſione.

Rectores Scholæ & juventutis inde ab anno 40. uſque ad annum 1566. hi ordine fuere.

Bernhardus Luderus Mindenſis, mortuus anno 1566. in miniſterio Evangelii *Huxariæ*, *M. Georgius Barth* Oſnaburgenſis, nunc paſtor in *Inclyta Lubeca*, *Johannes Vilerus Hannoverenſis*, *N. Luderus*, *Hagenſis*, *M. Johannes Glandorpius*, *Monasterienſis*, *Franciſcus Abelmanus Cellenſis*, *Borchardus Rodewalt* cui hodie ſucceſſit *M. Rudolphi filius*, *Magiſter N. Mollerus*, &c. Quinam ibi hodie deinde qui etiam *Hannoberæ*, & Doctores & Ludimagiſtri in Schola & Eccleſia ſub annis ſex fuerint, illorum nomina recitantur in formula concordiæ, &c.

ANNOTATIO HISTORICA

DE ECCLESIIS & PASTORIBUS per oppida Ducatus ERICI,

circa annum 1568. conſtitutis, ab

HERMANNO HAMELMANNO

conſcripta.

IN Munden fuit tempore *Corvini*, & adhuc hodie paſtor *Casparus Coltmannus*, & ejus collega *Franciſcus Twelmannus*, item aulicus

Bbb bbb 2

Con-

Concionator *Martinus Listrus*, &c. Item olim in oppido *Moringen* *Henricus Schlemmens*, cui successit *Johannes Rosskarns*: Item in *Hardeßhen* (patria *M. Johannis Spangenbergii V. Celsit.*) *Georgius Stenmenbergius*, cui successit *Johannes Glatbeckius*: Item in *Tranfeld* *Johannes Menmickveltius*, cui successit *Valentinus Salvator*, quo sub tempore Interim ejecto tandem succedit *Matthias*, *Johannis Menmickveltii* filius: In *Harst* *Nicolaus Schurzius*, in *Laurenstein* *Albertus Hovelmannus*, cujus fuit magnus Patronus Nobilis vir *Burchardus à Salder* pater, & deinde etiam ejus filii *Henricus Burchardus Conradus* & *Hillebrandus à Salder* ren. Vere nobiles viri & effecerunt, ut in locum demortui patris successerit filius *Burchardus Hovelmannus*, homo patronis ingratus: In *Bomverder* oppido docuit tempore Corvini *Joannes Uthlo*. Modo docet in *Neustadt* Magister & elegans Poëta *Fredericus Dedekindus*.

Post *Stenium Doctorem* est *Munderensis* pastor: *Henricus Olthovius*, *Huxariensis*, &c. In *Gronow* hodie est pastor Magister *Joannes Udenius* *Hildesimensis* vir doctus, & in *Dassel* *Jodocus Henemannus*, in *Moringen* *Henricus Simplicianus*. Hodie est pastor in *Bunstorp* Magister *Bartholomæus Sprackhovius*, *Gottingensis*, vir eruditus, &c. Qui nam *Northemii* sub annis sex fuerint Doctores & ministri, in formula concordiae exprimuntur, &c.

De ECCLESIA GOTTINGENSI. HISTORIA RENATI EVANGELII in ECCLESIA URBIS GOTTINGENSIS,

Autore

HAMELMANNO.

ERant duo Concionatores, qui circa annum Domini 1530. diligenter Evangelii doctrinam cœperunt seminare (alteri *Nicolaus*, alteri *Fredericus* nomen erat) inprimis hoc *Fredericus* effecit, ut tandem ex instantia civium piorum, qui hoc vehementer instando apud Senatum urgebant, peteretur mutatio religionis, ita tandem hoc concessit Senatus, & fit deliberatio, qui eò vergit, ut ex urbe *Brunsviga* evocaretur *Henricus Winkelius* (qui ibidem in Ecclesia tunc temporis coadjutor erat) is adveniēns ibi concionatur aliquoties, & jam bene constitutæ Ecclesiæ præficit Magistrum *Jodocum Isermannum*, præ-

præsertim in Parochia Divi Jacobi, qui postea Goslaræ & in urbe Embeca, & tandem Hildesie Ecclesiis inservivit, atque *Hildesie* mortuus est, is quoque *Winckelius* constituit Magistrum Johannem Sutelium, Concionatorem & Pastorem, in æde Divi Nicolai: Qui etiam translatus est, postea ad Pastoratum S. Johannis, & tunc Superattendentis loco habitus est: Inde proficiscitur in *Schweinfurtum*, ubi fit Concionator, & tandem inde reversus fit pastor ad S. Albanum circa illa tempora, quando ibi Doctor *Joachimus Morlinus* esset, sed *Henricus Brandes* fuit primo pastor ad S. Albanum, cui successit *Vitus Blochmaier* / & tunc tandem M. *Joannes Sutelius*, qui demum inde discedens factus est Northemiæ Superattendens, ubi adhuc in magno hæret, & moratur senio. Interim in initio Evangelicæ doctrinæ, ut dixi, fuit in templo Albani *Henricus Brandes* / cui postea *Vitus Blochmaier* successit, & deinde *Sutelius Vito* in æde Divæ Virginis fuit, tunc Evangelii minister vel pastor M. *Simon Kleinschmidt* / cui dimisso & eunti in patriam successit *Valentinus Salvator*.

Est & fuit semper pastor in Parochia Nicolai, *Hermannus Hentzelmannus*, adhuc in senio superstes, M. *Andreas Lemenhusius* ad S. Jacobum, & post illum M. *Johannes Uthlo* Phrisius, erat pastor, quo regrediunte Erphurdiam, vocatur in locum ejus Doctor *Joachimus Morlinus* anno 1542. cui tunc erat collega M. *Bartholomæus Wolffhartus*, atque illi discedenti in Hennenbergensem Comitatum in *Schleusingen* / succedit M. *Franciscus Marshaufius*. In æde D. Virginis post illum Nicolaum N. M. *Simon Kleinschmidt* / cui discedenti succedit *Valentinus Salvator* (*Heyland*) qui est adhuc in officio.

Persecutio facta tempore Interim.

Doctor *Joachimus Morlinus*, (qui ibi magna cum laude docebat in Ecclesiis, & in Schola) Nam tunc & Magister *Johannes Uthlo* / & M. *Lodovicus Herbelius*, M. *Johannes Morigius* docuere in pædagogio ibidem instituto (& omnia ordine reformaverat, atque Catechisticum examen ac exercitum ibi in Ecclesias intulerat) tandem jubetur, quasi mandato Principis *Erici junioris* ejici: Et quidem erant tunc sic satis prompti ad executionem faciendam quidam in Senatu, quos ut reos aliquando D. *Morlinus* perstrinxerat: Sic exilium patitur Doctor *Morlinus* in Comitatu Hennenbergico in *Schleusingen*, morans sub pio Principe *Wilhelmo*, donec vocaretur in Borussiam. Ita post illum statim

Bbb bbb 3

di-

dimittitur, & *M. Franciscus Marshaufius*, quod improbaret ejectionem *D. Morlini*: Dum etiam Doctoris ejectionem, & illegitimam *M. Simonis Gobelii* vocationem, quem Doctori Morlino substituerant, non probaret *M. Simon Kleinschmidt* / quoque in exilium mittitur. Sic quoque collega *M. Simonis Kleinschmidt* / *Lucas Bormannus* ejicitur post suum pastorem: Hinc facta est misera distractio Ecclesiæ. Multi homines ab intruso Gobelio, nec Sacramenta sumere, nec ejus Conciones audire volebant. Etsi vero *M. Simon Gobelius* tales derideret, & eorum plerisque mortuis sepulturam denegaret, tamen ex illis vivi perstiterunt in proposito. Interim puduit Senatum istius impudentiæ in Gobelio considerata, ideo in ejus collegam vocarunt, quo possent illi instrui, & ad communionem duci, quierant à Gobelio arrogante alieni, *M. Castalum Stumpffium* Argentinensem, sed quia ipsum contempsit Gobelius, & se ei declaravit hostem, ideo iste amice dimittitur. Itaque in se majus odium populi attrahit, quare tandem *M. Johannes Suthelius* eligitur Superattendens. Cum verò propterea Gobelio in *M. Suthelium* esset similtas coorta, discedit iterum Suthelius, & tunc quidem voluit sibi iterum nomen Superattendentis assumere *M. Simon Gobelius*, sed ipsum nemo voluit eo titulo salutare, tam ex pastore ac ministris, quam ex auditoribus: Suthelius abiit Northemium, ubi adhuc pastor in magno hæret senio, &c.

Quid post Interim acciderit.

Gobelius diu multa egit, quæ aliis non probabantur, tamen ferebatur, donec tandem nuper ante paucos annos moreretur, & tunc in Superattendentem vocatur *M. Philippus Casar Sævus*, qui hoc anno 1570. discedit in Borussia, & post Gobelium successit *Franciscus Lubecus*, qui hactenus fuit collega Superattendenti Cæsari. In æde Doctoris Jacobi est pastor *Mag. Johannes Uthlo* / & in æde Albani post discedentem Suthelium fuit pastor *Andreas Tappelius*, & illi mortuo succedit *Theodorus Feuffel*.

Certamina.

Propter intrusum in locum Doctoris Morlini, *M. Simonem Gobelium*, semper erant contentiones inter ministros & in Ecclesia, tandem illo mortuo, & succedente *Mag. Philippo Casare*, cœpit Rector Scholæ *M. Joachimus Meisterus*, plurima certamina movere Superintendenti, non solum in rebus Scholasticis, & aliis formulis Scholæ usitatis, ut
etiam

etiam prælegendis certarent: Sed quoque in Theologia, volens Siner-
gismum, item doctrinam de necessitate bonorum operum ad salutem de-
fendere. Hinc varia certamina orta sunt. Tandem discessit Rector,
& tunc immiscuere se istis negotiis alii Concionatores, & reprehende-
runt Superattendentem Cæsarem, quod perperam doceret, Repugnantibus
dari Spiritum sanctum, à parte Superattendentis stabat *Valentinus*
Heyland / & *Franciscus* Lubeck / sed *Hentzelmannus* senex, *M. Johannes*
Uthlo / & *Theodoricus* Teuffel se eis opposuerunt: Et certarunt scriptis
copiosis in ea disputatione *M. Johannes* Uthlo / & Superattendens Magi-
ster *Philippus* Cæsar. Separatim ab altera parte sunt in hac re consulti
D. Martinus Kemnitius, *Hermannus* Hamelmannus L. & *M. Bartholomæus*
Wolffhartus Hildesianus Superattendens. Sed ipsorum separato judi-
cio non erant contenti, ideo à Senatu evocatur *D. Martinus* Kemniti-
us ex Brunsviga, & *M. Rodolphus* Mollerus ex Ecclesia Hamelensi, & ex
Neustadio *M. Fredericus* Dedekindus Poëta, & ibidem pastor: Illi ve-
nientes Gottingam, & Doctor Kemniti-
us quoque adduxit Bouche-
nium: Ita illi quatuor totum negotium composuerunt, &c. Rebus
compositis discedit in Borussiam *Philippus* Cæsar.

Scholæ Rectores ibidem erant (Nam de iis qui in Pœdagogio ante
Interim docuerunt dictum est.) Primus Rector tempore Evangelii
primum prædicatus fuit *M. Matthias* Brachius, deinde *Andreas* Lemen-
hausius, huic ad Ecclesiam translato succedit *Valentinus* Pacens, & isti
M. Simon Kleinschmidt / deinde *M. Franciscus* Marshausius, post *Franci-*
scum *M. Simon* Siirius, huic successit *M. Matthias* Jason / deinde *Jo-*
hannes Portius, item *M. Arnoldus* Schwiderus, item *M. Johannes* Hun-
tius, & tandem ille turbator *Joachimus* Meisternus, &c. Qui ibi sub
annis sex fuerint Ecclesiæ ministri in formula concordie exprimuntur.

DESCRIPTIO
RENATI EVANGELII in ECCLESIA
URBIS SAXONIÆ HILDESII,

Auctore
HAMELMANNO.

Cum diu multumque per aliquot annos laborarent in urbe Hildesie,
pro consequenda Evangelica veritate, cives quidam pii, & hoc
vehementer impedirent Pontificii, & sese munirent, tandem
acci-

accidit circa annum Domini 1539. vel 1540. ut *Martinus Listerius* munitus autoritate, & literis *Philippi, Landgravii Hassiæ*, (quæ erant in eum finem amanter ad Senatum *Hildesianum* scriptæ) veniret *Hildesiam*, & sineret se persuaderi, ut antequam reciperet à Senatu responsum, ascenderet suggestum & concionaretur. Sed cum hoc perveniret ad Senatum, cucurrit ad templum præcipuus Consul, *Johannes Wildesius*, & properans ad suggestum, detraxit *Martinum Listerium* è suggestu, ut deinde ita eum inciperent adoriri vetulæ & mulierculæ adhuc papatui faventes, vel per Pontificios infectæ, quæ sedilibus suis, strepis & crepidis pene eum enecassent, nisi ab *Henrico Ronerding* (qui postea factus est Consul) sub pallio defensus & abditus fuisset. Postquam ille ita rejectus esset, facta est inquisitio de eis cognoscendis, qui hujus rei auctores fuerant, quorum nomina cum cognita haberent, omnes perpetuo civitatis exilio multarunt: Et ajunt quidam numero 300. fuisse, qui *Hildesio* exclusi vel *Hannoberæ*, vel *Brunsvigæ*, vel *Goslariæ*, aut alibi pedem figebant: Ad quos tunc scripsit *D. Urbanus Rhegius* consolatorium scriptum, quod inter ipsius tomos extat.

Postquam verò post Ducem *Brunsvicensem*, *Ericum seniore* de mortuum, in Inferiori Ducatu *Brunsvicensi* esset Reformatio Ecclesiarum permessa, & accederet quoque hoc, ut dum Principes *Electores Saxonie* & *Landgravii Hassiæ*, ejecto *Henrico Duce Brunsvicensi*, occuparent ejus Ducatum, & in ea quoque reformarent Ecclesiam, multi jam cives inflammarentur doctrina Evangelii, & magno numero pro reformatione admittenda instarent apud senatum, & quodque hoc ita subornarent, ut sub nomine prædicti utriusque Principis *Electoris Saxonie Joh. Frederici*, & *Landgravii Hassiæ Philippi* admonerentur, & exemplis vicinorum Principum & urbium, ut *Episcopi Halberstaden-sis* & *Magdeburgensis Alberti Brandenburgici*, Cardinalis, qui hoc jam suis permiserat, item utriusque ditionis *Brunsvicensis*, item *Luneburgensium Ducum*, *Lippiensium Comitum*, deinde urbis *Brunsvicensis*, *Goslarie*, *Gotttingensis*, *Hannoberensis*, *Eimbeckensis*, *Northemensis*, & *Hamelensis* urbium exemplo commoti eò pertraherentur, ut tandem civibus annuerent, & ad Reformationem Ecclesiarum ex visitatione facta in ditione *Brunsvicensi* *D. Johannem Bugenhagium Pomeranum*, *D. M. Antonium Corvinum*, atque ex urbe *Brunsvicensi* *Henricum Winckelium* coadjutorem, *M. Martini Gorolitti* vocarent, & similiter exules revocarent: Interea dum illi reformabant, & de multis negotiis delibera-

bant,

bant, evocant ex Brunſvicenſi Eccleſia M. *Johannem Laffhardum*, & *Ludolphum Peterſinum*, qui aliquot ibi conciones habuerunt, donec per Eccleſias conſtituerent ordinarios miniſtros prædicti Doctores. Hæc dum fierent anno 1542. ita tandem hoc elaboratum eſt, ut conſcriberetur à *Bugenhagio* ordinatio Eccleſiæ, quàm poſtea præmiſſa. Præfatione, ſub ſuo nomine edidit *Antonius Corvinus*, & huic ſua ſubſcripſerunt nomina *D. Johannes Bugenhagen Pomeranus*, *Antonius Corvinus*, & *Henricus Winckelius*, eaque ſic prodiit anno 1544. Summa ordinationis iſtius Eccleſiaſticae hæc eſt, præfatur primo *Corvinus*, ſitibundos diu quidem expetiviſſe Evangelium CHRISTI cives Hildesienſes, ſed ipſos hætenus ſuſpenſos, & pro hibitos fuiſſe per *Canonicos Thumheros*, & alios: Quosdam propter veritatis confeſſionem mulctatos, & in exilium ejectos: Poſtquam eſſet *Hildesia* repleta multis Pontificiis hominibus ut *Canonicis*, *Monachis*, *Nonnis*, *Vicariis* & *Collegiis*, & in mundis ſcortis ac concubinis, multi exiſtorum numero cœperunt fortiter tueri ſuam religionem, & aliunde quoque in eum locum ſemidocti, & quotquot erant Pontificiæ religionis, confluxerant, verum præſentibus *D. Bugenhagio*, *Antonio Corvino* & *Winckelio*, vix quisquam hiſcere audebat, ſed penitus obmutefcebant omnes Pontificii: Ideo cedere coacti ſunt, & dare locum veritati, laudat deinde pium miniſtrorum conſtitutorum miniſterium, & jocatur de putativo *Epifcopo Valentino*, *Corvinus* in præfatione ordinationis Eccleſiaſticae.

Capita ordinationis editæ hæc ſunt, quæ ibi tractantur.

1. De Miniſterio Eccleſiaſtico, 2. de doctrina, & quid in ea contineatur, & quid ſit per eam in papatu reprehendendum, 3. de miniſtris Eccleſiæ, 4. de officio cuſtodum & Organistarum, 5. Parochiis, 6. de Ruſticorum Parochiis, 7. de Cœnobiis & Cathedrali Eccleſia, 8. de Ceremoniis Eccleſiaſticis, & de exercitiis Scholaſticorum in cantu uſitandis per Eccleſias, deque ordinatis & certis quibusdam concionibus habendis, 9. de feſtis, 10. de Baptiſmo factò in neceſſitate, 11. de abſolutione & confeſſione, 12. de viſitandis infirmis, 13. de nuptiis, 14. de imaginibus, 15. de excommunicatione, 16. de conſolandis facineroſis, qui ad ſupplicium ducuntur, 17. de ſepultura, 18. de obſetricibus, 19. de Concionatoribus ritè ſuſcipiendis, 20. de ordinatione

Ccc ccc

con-

concionatorum, 21. de ordinatione Scholæ, & de Rectore, & collaboratoribus Scholæ, & certis classibus exercitiisque juventutis, 22. de receptaculis & loculis ad usum elemosynarum colligendarum & recondendarum, 23. de hospitalibus, 24. de casibus matrimonialibus, &c.

Constituti sunt anno 1543. concionatores, primo Superattendens M. *Jodocus Ifermannus*, Groningensis, evocatus ex Eimbeccensi Ecclesia, ut esset Superattendens, & M. *Joannes Crammius* evocatus ex Hannoverensi Ecclesia, constituitur pastor ad S. Michaellem, eique fuit *Henricus Knackenhouwernus* collega: Ad S. Jacobum, *Johannes Heilmannus*, cui successit *Theodorus Holthausius*; Ad S. Gregorium *Johannes Frickius*, sed cum bonus vir cum *Crammio* proficisceretur Goslariam, occiditur ibi ab ebriis, & ei successit *Nicolaus Bismarcus* (quondam famulus D. *Pomerani*, & ex Cantoris officio, ad hoc munus vocatus è Scholis.)

In æde Divi Pauli constitutus est quidam *Cornelius N.* vocatus ex *Gassstede* / & cum ille banno imperiali turbaretur ex eo loco, curantur illam Ecclesiam *Crammius* & *Knackenhouwernus*, postea designatus est ibi pastor *Luderus Gravins*, & habuit successorem *Johannem Swickernum* Osnaburgensem mira facundia præditum.

Crammius redit Hannoveram, *Knackenhouwernus* fit pastor in Neapoli Hildesimensi, & ibi moritur: Et tunc *Michael Hombergius* succedit, cui mortuo succedit M. *Franciscus Marshausius*, cui fuit Sacellanus *Henricus Northmeyer* / qui deinde factus est pastor ad D. Jacobum quando *Theodorus Holthausius* Groningensis, vocaretur in Superattendentem Goslariensem.

Quando *Ifermannus*, *Holthausius*, *Bismarcus*, *Swickernus*, *Northmeyerus* essent in ministerio tempore Interim, nulla quidem mutatio religionis facta est, sed dum se Hildesiam conferret D. D. *Justus Jonas* anno 1548. ex Halla Saxonum, legit quidem in templo S. Crucis, explicans Epistolam Pauli ad Ephes. & aliquot Psalmos latinè, & pro concione explicuit Hieremiam ab initio usque ad cap. 10. vixitque ibi sumptibus Senatus per 3. anni quadrantes, & deinde abiit Ratisbonam. Nam Senatus non audebat eum propter Cæsarem suscipere in Superattendentem, cum *Ifermannus* moreretur: In *Ifermanni* demortui locum vocatur M. *Arnoldus Corverus* Lemgovienfis. pastor Juterbaccensis, qui auditus pro concione, magno applausu suscipitur, sed dum cum

familia tenderet rectâ proficiſcens Hildesiam ex *Juterbachio*, moritur in itinere peſte, & tunc vocatur ex Eccleſia Hannoſberana *Clemens Urſinus*, qui paulo ante cum cingeretur *Magdeburgum*, ex *Halberj.* adlo propter veram doctrinam ejeetus erat: Is in functione Superattendentis moriens, habuit ſucceſſorem *M. Tilemannum Cragium*, cujus extat ſcriptum de imagine *DEI*, latinum & Germanicum. *Nicolao Biſmarco* peſte mortuo, ſucceſſit *David Urſinus* Clementis filius, qui erat *Tilemanni Cragii* Sacellanus, & in æde *Pauli Snickero*, *Joachimus Bolbruggius*: Et tunc *Johannes Fabri* erat collega *M. Cragii*, & *Feliciannus Heiden* erat paſtor ad S. Martinum. Poſtea coortum eſt certamen inter reliquos Concionatores, & eorum Superattendentem *M. Tilemannum Cragium*, quem (eſſi eſſet vir doctus) accuſabant alii tanquam male tradentem de uſu legis, & de Euchariftia: Tandem eò res dirigitur dum vehementior eſſet *Cragius*, ut Senatores de aliorum Concinatorum conſilio ipſum ex functione, & urbe ejicerent: Et de tota controverſia extant publica & contraria ſcripta, quæ ab utraque parte emiſſa ſunt: Quæ ab *Hildesienſis* ſunt edita, non ſolum à Senatu in genere ſunt ſub nomine totius Senatus edita, ſed etiam nominatim hi ſubſcripſerunt *Mag. Franciſcus Marſhuſius*, paſtor ad Sanctum Michaelem, *Mag. Theodorus Holthuſius*, paſtor ad S. Jacobum, *Nicolaus Biſmarcus*, paſtor ad S. Georgium, *Feliciannus Heidenus* paſtor ad S. Martinum, *Joachimus Bolbruggius*, paſtor ad S. Paulum, item *Johannes Faber*, & *David Urſinus*, miniſtri ad S. Andream, &c. Deinde *M. Johannes Rhegius*, qui fuit vice Superattendens, & in demortui *Johannis Fabri* locum venit. Hæc anno Domini 1558. facta ſunt, & tunc vocatus eſt in locum *Cragii* *M. Bartholomæus Wolffhartus* Manſfeldenſis, qui poſtremus ante *Beccerum* ibi adminiſtravit functionem Superattendentis.

Ad S. Michaelem fuere miniſtri *M. Heſſo Sengeberus*, qui adhuc anno 1585. vixit, & diſcedenti *Rhegio*, *Quedlenburgum* ſuccedit in Eccleſia Andream, & ei eſt collega *Barwardus Schraderus*, tunc fuit in æde Michaelis collega *M. Marſhuſii*, *Johannes Brinckmannus*, cui ſucceſſit *M. Arnoldus Stormerus*: Poſt *Henricum Nortmejerum*, mortuum in functione paſtorali ad S. Jacobum fit ibi Eccleſiaſtes *Henningus Steimannus*, qui moritur anno 1568. & habuit ſucceſſorem *Mag. Joannem Ganten/ Gottingenſem*: Et de mortuo *Joachimo Bolbruggio*, fit paſtor Eccleſiæ Paulinæ vir, placidus *Henricus Bovius* Paderbornenſis.

In Neapoli fuerunt Concionatores anno 1568. (licet ibi Superattendenti non subsint) *Franciscus Abelmanus* Cellensis, & *Henningsus Urte* / &c. Qui nam ibi sub annis sex fuerunt Concionatores & ludimagistri, illorum Nomina exprimuntur in Formula Concordiæ.

De Scholis.

Evangelicæ Scholæ primum fecit Rectorem *M. Laurentium Mollerum*, Stolpensem Pomeranum *D. Johannes Bugenhagen* / qui postea civis est factus, & tunc ei successit *M. Joachimus Degenerus* (qui postea factus est secundarius lector Theologiæ Hamburgi) deinde ei successit *M. Paschasius N.* & tandem post illum revocatur *D. M. Mollerus*, sed cum is animum aliis rebus adjiceret, abdicavit se ista functione, & factus est Senator urbis, cui tunc successit *Heso Sengeberus*, & post illum *M. Arnoldus Stormerus*, & postea *M. Georgius Gundlinshausen*.

Fuit *M. Laurentio Mollero* certamen cum Superattendente *Bartholomæo Wolffharto*, & aliis concionatoribus, propterea quod in edito carmine de morte *Philippi Melanchthonis*, concionatores Hildesianos clam notasset. Hanc controversiam, cum Senatus vellet componere, res eo usque est protracta, ut interea eligeretur in Quæstorem ærarii & Senatorem iterum *Mollerus*, sed illam provinciam noluit *Mollerus* suscipere, nisi omnibus rebus compositis, & reconciliatio inter ipsum & concionatores esset facta. Verum tum ea tam subito fieri non posset, & ille perstaret in sententia, pro veteri more urbis, quia oblatam in Senatu stationem recusaverat, pellitur urbe, ut ad aliquot annos exul esset.

Hoc est laudandum in Senatu Hildesimensi, quod juxta ordinationem Ecclesiæ omnibus Pontificiis, & etiam Canonicis, quos vulgò *Thum-Herrn* vocant, clauderet templa, sed tempore Interim iterum aperuere Canonici suum templum, & in eo ab eo tempore sacrificarunt, & idololatriam exercuerunt, quàm *Cragius* scripto edito impugnavit, & Senatus mandavit semper, ne quis istorum sacris interesset ex civibus, & in primis præcepit, ne aliquæ ex scortis Pontificiis procederent in publicum, & ad forum, vel ad honesta convivia: Imò hoc tandem impetrarunt à Cæsare, ut anno 1570. omnes *Concubina Pontificia ejicerentur à Borchardo Obergico*, Episcopo ibidem.

Anno-

Annotatio de vicinis Ecclesiis.

Postquam *Fredericus Dux Holsatiae* eligeretur in Praesulem Hildesien-
num, & jam consecutus esset possessionem arcis utriusque *Pein* (quæ
Præfectura fuit amplissimus olim Comitatus) & *Sturwald* / moritur
mox, & utriusque arcis possessionem retinet ejus frater *Adolphus Dux*
Schleswici, Holsatiae & Dithmarsiae, &c. & curat statim per D. Doctorem
Joachimum Morlinum visitare Ecclesias, & examinari pastores utrius-
que præfecturæ, & deinde in usum utriusque constitui & conscribi or-
dinationem Ecclesiasticam cum examine ab eodem, quæ sub nomine
& Præfatione *Principis Adolphi* anno 1562. edita est, ordinatio est ele-
gantissimè conscripta, & summa Christianæ religionis continet:
Deinde à D. Doctore *Morlino* constituitur Superattendens in *Pein* / *Eil-*
hardus Segebade Bremensis, & fuerunt in ea Præfectura 18. pastores
pii & docti, inter quos primum locum obtinent *Jacobus Rolichius*, pa-
stor in *Munstede* / & ejus filius Magister ejusdem nominis *Jacobus Roli-*
chius affinis sororius, Superattendens *Eilhardi Segebade* / pastor in
Hogenhamelen.

Cum Sacellanus Superattendens admoneret quendam nobilem
accessurum ad administrationem Baptismi, quod indignè accederet
ad Sacramentorum ministerium, quia hosti Evangelii *Ferdinando Duci*
Albano militasset, subirascitur nobilis, & clava plumbea ejus caput
contundit, propterea is venit in periculum, & aliquoties est dies à
Duce Adolpho indictus utrique parti (Nam ex tam gravibus contusioni-
bus in nihilum redactus est Sacellanus, ut nulli rei sit habilis) verum
cum nihil posset determinari, tandem eò est res deducta, per commis-
sarios ad hoc à Duce *Adolpho* deputatos, ut *Conradum de Zwichelen* /
& D. Doctorem *Martinum Kemnitium*, D. M. *Bartholomaum Wolffhart* /
M. *Andream Pouchenium*, M. *Franciscum Marshusium* in initio anni 1570.
ut nobilis numeret Sacellano ducentos octoginta daleros ad vitæ su-
stentationem, & viginti daleros in usum templi, quod prophanaverat.
Manet integra Religio in Præfectura *Pein* anno 1571. dimittitur *Eilhar-*
dus Segebade Superattendens, propterea, quod quorundam levitatem
liberius reprehenderat, & ego *Hamelmannus* vocabor multis literis in
ejus locum, sed non suscepi conditionem, propter certas causas.

In arce *Steurwolt* / qui ad se illam traduxit, postea Episcopus Hil-
desimensis *Borchardus Nobilis ab Oberg* / Pontificiæ religionis homo,

collapsa est reformatio, quia in gratiam Episcopi, etsi nihil tale ille vel præciperet vel inhiheret, cœperunt plerique ex pastoribus claudicare & missificare in gratiam Episcopi. Quanquam multi pii ex pastoribus nitantur suffragio optimi Cancellarii & liberalissimi studiosorum Mœcenatis LL. Licentiatum *D. Francisci Mutzeltini*, & sub ejus patrocinio ibidem pergant Evangelium sincere prædicare.

De RENATO EVANGELIO

In URBE IMPERIALI HAMBURGA.

ANno Domini 1521. fuit pastor ad D. Catharinam *M. Ordo Stemmelius* promotus Magister, vir senex & gravis, is prudenter & graviter cœpit primum arguere Indulgentiarum abusum, & de sola fide justificante, de vero usu invocationis, & abusu invocandorum sanctorum, de legitimo clavium exercitio, atque Papali abusu in doctrina de excommunicatione differere. Hæc cum aliquandiu tractaret pro concione præsenio, tandem deposuit officium. Interea circa annum Domini 1523. advenit ex Ecclesia Rostochiensis vir doctus, *Stephanus Kempenus*, in Cœnobium Mariæ Magdalænæ, homo ordinis Francisci, is ibi aliquoties concionatus fuerat, & adeo ipsis hominis concio placuerat, ut templarii cuperent eum retinere in pastorem & ministrum, & tandem cum illo est transactum, ut dum deficeret viribus & molestaretur à Pontificiis, ut cogeretur desistere *M. Ordo*, qui tamen usque in annum 1528. vixit senex & debilis, ecce inciperet hic *Stephanus Kempenus*, ad cujus conciones, quia purius & diligentius præ reliquis docebat, & abusus Pontificiorum alacriter taxabat, atque Pontificios refutabat, tota confluebat civitas, & deserebant suos Papisticos Concionatores omnes: Ideo omnes incipiebant contra illum fren-
dere, & diris eum in concionibus convitiis proscindere tanquam blasphemum hæreticum, repugnantem Spiritui sancto, sese Ecclesiæ Catholicæ opponentem: Tum quoque eum publicè coram Senatu accusarunt Pontificii, & illa certamina durarunt in quartum usque annum, Quia ipsis modestè restitit & respondit. Ex Pontificiis autem erant ejus adversarii Concionatores *Doctor Johannes Engelinus*, Canonicus ibidem, *Doctor Henningus Kisbruggius* Canonicus, & pastor ad S. Nicolaum, *D. Henricus Wendt* Canonicus, *M. Joachimus Visbeckius* (quem
in

in locum *M. Ordonis* violenter constituerant) pastor ad D. Catharinam, *M. Fredericus Henninges*, *Henricus Schroder* / *Augustinus de Götolen* / *Henricus Rensborgius*, & *Matthaus in der Klauß*. Hi omnes sese gravissimè opposuerunt *Stephano Kempeno*, & quamvis *M. Joachimus Visbeckius* primo videretur accedere ad doctrinam Evangelii, tamen seducitur à Pontificiis, ut ad eos iterum deficeret. Tandem moritur, Doctor *Johannes Engelinnus* sub finem anni Domini 1525. ideo in ejus locum vocatur sequenti anno clarus & celebris D. Theologus *Bartoldus Mollerus* Hamburgensis, ex Academia Rostochiana, qui & promotor & Præceptor *M. Stephani Kempeni* fuerat olim Rostochii. Hic cum nuper advenisset, vocat ad se *M. Stephanum Kempenum*, & de rebus variis loquitur multa proferens contra sectam Lutheranam, & jactitans quomodo vellet propediem contra illos disputare: Stephanus respondit modestè, sed tamen diligenter pro defendenda veritate: Tandem sic inter illos conventum est, si quid haberet reprehensione dignum in concionibus Stephani *D. D. Mollerus*, ut id liberè indicaret *per scripta Stephanum* modestè responsurum esse. Huic determinationi acquievit uterque, donec tandem biduo ante festum Palmarum inciperet *Stephanus* usum utriusque Speciei etiam laicis conferendæ, tueri pro concione in explicatione passionis Dominicæ: Ibi mox excipitur atrocibus verbis à *D. Mollero*, & pro hæretico publicè pro concione accusatur in die Palmarum: Imò omnes pro hæreticis damnat, qui dicunt utramque speciem laicis porrigi debere. Ita animati reliqui Pontificii tam vehementi concione *D. D. Molleri* cœperunt, & ipsi stomachosius & nominatim invadere pro concione *Stephanum*. Interea venit Hamburgam, eò vocatus ad festum Michaelis ex Magdeburga, *Johannes Zegenhagen* / vir pius & doctus, ut fieret Sacellanus ad S. Catharinam: Quem postea ad D. Nicolaum abeunte, & fugiente pastore cum Sacellanis, circa festum Michaelis assumpserunt in Pastorem. Hic igitur cœpit gravissimè veritatem Evangelii propagare, & publicè Evangelium docere, pontificios notare, ideo sacrificuli & vicarii in odium *Johannis Zegenhagii*, decreverunt unanimi consensu, ut emanerent ex templo Nicolai, per totum festum Natalis Domini, sperantes ita populum excitatum iri contra *Zegenhagium*: Sed contrarium accidit: Quia postquam viderent parochiani, quod tam bene utilibus cantionibus germanicis & latinis, atque suavissimis concionibus, festum totum celebraret & perficeret, solus cum custode & Sacellano, atque

atque Ludimagistro *Zegenhagius*, quid opus erit, ajunt, alere tot ventres sacrificulos? Sic ille in posterum rejecit ab omnibus officiis Missarum & chori vicarios & missifices, ut nec ab eo tempore possent ingredi chorum vel locum habere in templo. Ipse igitur cum *M. Stephano Kempeno*, cœpit palam Sacramenta administrare, juxta institutionem CHRISTI.

Interea vocatur etiam ex urbe Lubeca ad curam pastorem in æde D. Jacobi *M. Johannes Fritzius*, vir doctus & studiosus, qui ex promotione pii & præstantis viri ac civis Hamburgensis *Joachimi Wedegord* pervenit ad illam vocationem. Erat enim omnium Evangelicorum ministrorum patronus unicus ille *Joachimus Wedegordus*, & plurimum apud cives laboravit, ut fieret propagatio Evangelii in urbe *Hamburgensi*, ideo ei potissimum & D. *Deslevo Schuldorpio* (qui postea Senator factus est, & primus ac præcipuus fuit hospes Evangelicorum ministrorum, profectò vir verè pius, & non ineruditus) atque *Frederico Ostra* civi senî & sancto, hoc inquam debet acceptum referri. Interea multis de bacchationibus, & diris convitiis, atque calumniis pro concione traduxerunt, & damnarunt Pontificii Concionatores, & ministros synceros, hoc est, Evangelicos: Commovit illa contentio, & altercatio vehementer Senatum, ideo convocarunt utriusque partis pastores & ministros in Curiam Consules & Senatores. Erant enim in Senatu Evangelio vehementer addicti D. *Joannes Wedekinus* vir doctus, qui postea factus est Consul, & deinde D. *Hermannus Roverus*, D. *Johannes Rodenburgius* (qui postea factus est Consul) D. *Joannes Schröder*. Erant tunc ipsi Consules quidam nutantes & fluctuantes, interim Evangelio videbantur favere (quod postea eventus docuit) ut D. *Theodorus Hockhusen* / D. *Albertus Wesselius*, D. *Johannes Hulpén* / & D. *Paulus Croten* / vir vere pius, &c. Quanquam hi timidius & languidius in initio agerent, tamen vere cœperunt CHRISTUM pedetentim agnoscere, & in illo postea obdormierunt, & patroni veræ doctrinæ fuere usque ad mortem.

Convocatis Concionatoribus utriusque partis, proponit *hos articulos servandos* Senatus, die Sabbati ante Dominicam Misericordias Domini anno 1526. & deinde hos quoque in scriptis comprehensos passim *valvis templorum curat apponi ac affigi* in hanc sententiam, &c.

I. Omnes quotquot sunt, qui publicè Hamburgi docent, debent in primis cavere, ut pure & simpliciter absque affectu, & ignominiosa
cujus

cujusdam vel quarundam personarum notatione verbum DEI prædicent, ut quoque ex aperta & perspicua scriptura, & rationibus firmis tum ex veræ Ecclesiæ scriptis sua confirmet citra fucum, nec quoque cum vehementia quadam, sed potius leniter & placidè atque Christiane, ut decet Concionatores.

2. Ne nominatim vel etiam in genere altera pars alteram vel unam damnet, vel hæreseos publicè incuset, sive contemnat pro publica concione vel convitiis proscindat. Si quis alium putet deliquisse, & non rectè functurum esse suo officio, is *juxta regulam à CHRISTO præscriptam* Matth. 18. & Lucæ 17. agat cum eodem nec etiam aliter, ut unus alterum erudiat vel etiam, ut potius (si omnino opus esset) fiat coram doctis quam coram rudi plebe.

3. Ideo coram plebe nihil amplius erit exagitandum, vel differendum, nisi quod ipsorum saluti conducatur, ut summam doctrinæ, in qua vera animarum salus consistat, plebi tantum inculcent, omiſſis aliis.

4. Propterea omnes controversiæ, & graviores quæstiones sive periculosa altercationes, quæ à plebe percipi nequeunt, vel non intelliguntur, sed potius scrupulum illorum conscientiis injiciunt, omnino coram plebe pro concione tractari non debent.

5. Hinc necessarium est, ut quilibet concionator ita sit affectus, ut eum scripturæ textum suscipiat coram plebe explicandum, qui ad ædificationem populi spectet, & hoc unum agat, ut fundamentum salutis discant, & deinde ex concionibus erudiantur, quomodo juxta doctrinam Apostolorum Rom. 13. & 1 Petri 2. magistratui obediendum sit, atque *charitas & concordia* inter omnes servari, & possit & simul debeat, fraterna que & Christiana unitas retineatur.

6. Si vero accurrat, ut omnino vel *de vitio hominum in genere*, vel de errore & transgressione, sive negligentia diversorum statuum humani generis dicendum esset, ut tunc *habeatur ratio personarum* deinde, ut ita abusus taxetur, ne verus usus contemnatur & pereat.

7. Si omnino ex infallibili & perspicua scriptura aliquid proponendum esset, & quidam crassissimi abusus cum verbo DEI aperte pugnantes, essent taxandi, ut hic rursus ea potius utantur modesti concionatores, quo populus retineatur in officio, ne quid seditiosæ in mutatione ceremoniarum, in dejectione statuarum, & aliis tumultuosis actionibus, ab ipsis *in detrimentum urbis Hamburgensis* agant, verum
Ddd ddd
potius

potius ad modestiam & tranquillitatem & ad preces erunt hortandi, ut oratione instent, si Domino placuerit & vilum fuerit, ut is ad reformationem legitima media largiri velit, &c.

8. Si quis contra hos præscriptos & prædictos articulos peccaverit, *is & officio & urbis jure privabitur citra ullam exceptionem.* Illa omnia præscripta vel propositos articulos susceperunt ab utraque parte, tam Pontificii quam Evangelici, ea lege, ut quod jam erat abolitum, simul quoque in posterum abolitum maneret. Sic quisque sese continuit in suis terminis, factus moderatior & quilibet docuit juxta artem suam quamquam tres illi pii Evangelii Concionatores *Stephanus Kempenus, Johannes Zegenhagius*, & nuper accedens *M. Johannes Fritzjns*, nihil ex vera doctrina remitterent, sed ædificationem plebis & propagationem Evangelii modeste & cum fructu urgerent: Delabente ita isto anno Domino 1526. usque ad finem accidit, ut Dominica post Nativitatem CHRISTI, quidam ex Cathedralis Ecclesiæ Canonicis *Nicolaus Bustrapius*, palam doceret *Christum non esse passum pro mortali peccato*, sed tantum pro originali peccato: Pro mortali autem peccato cuilibet sua contritione & merito, jejunio, eleemosynis & aliis operibus satisfacere oportere: *Secundo* asseruit quoque, si quis laicorum sumeret Sacramentum sub utraque specie, eum aeternæ damnationi subjacere.

His impiis assertionibus prolatis, contraria docentes & præsertim Evangelicos ministros, tres prædictos publicè & palam reprehendit & damnavit ex Evangelio istius diei, & in signum cui contradicetur, &c. Quo textu Evangelii voluit miser ille probare ipsos *Antichristi præcursores esse*, & Doctores tales qui Christo contradicant & resistent, &c.

Hic modestè juxta præscriptum Senatus egerunt illi tres Evangelici Concionatores, & omnibus omiſſis ablegarunt duos Sacellanos *D. Jacobum Laurentii & Lucam N.* Sacellanum ad ipsum *Bustrapium* adjuncto eisdem quodam pio cive & vero Christiano, ut ab illo quæreretur, an in illam, ut præscriptum est sententiam, sic concionatus esset præterita Dominica.

Hic noluit Sacellanis respondere, sed Domino *Johanni Zegenhagio* latina Epistola respondit, quàm propterea subjicimus, ut cognoscatur ruditas Papistarum illius temporis.

Salutem, &c. Misistis ad me, venerande fautor, Capellanum vestrum, ut ex eo intellexi, cum duobus aliis sibi junctis, qui deferens certos articulos, per me ut dicitur, Dominica sub octava Nativitatis

CHRIST.

CHRISTI prædicatos. Et incepit dicere, ne ægre ferrem, quia Dominus pater Stephanus ordinis minorum, Dominus meus, pastor Ecclesiæ S. Catharinæ, & Dominus pastor S. Nicolai, & pastor Ecclesiæ S. Jacobi, miserunt me ad vos, volentes scire, an illos articulos sic proclamastis publicè ad populum, Dominica (quæ supra) quia ex ore vestro sic sunt auditi & collecti. Quia igitur charitative (ut apparuerit) venerunt, ideo sic illi respondi lectis articulis, verum est, sunt quidem à me prædicati, sed non omnes, sed nec sub ista forma verborum, in parte veri sunt, at non in toto.

Pater Stephanus stipulam siceam prosequitur, agat, quæ religionis suæ, dimittat me in iis negotiis meis, nunquam illi nocui in verbo, quid igitur molitur malum contra proximum, qui frater est, faveo illi, ut bene valeat: Vobis autem pastoribus dico, si tales estis, gaudete; si minus timete, felix servus, quem constituit Dominus aut loco DEI, præsidens super familiam suam, &c. Oves CHRISTI, quas sanguine suo redemit, pascitis, non vestras, felicior est, qui quærit non sua, sed quæ JESU CHRISTI, transit temporale, restat æternum, felicissimus est, quem constituet Dominus super omnia bona sua, si non sunt qui in Ecclesia loco DEI præsidet, gratis videtur mihi Dominus respondisse: Date Cæsari quæ sunt Cæsaris, & quæ DEI DEO, decimas, primitias, oblationes, quæ tunc Sacerdotes legales præsidendo receperunt. Et Dominus Petro dixit: *Accipe didragma, & da pro me & te*, quasi dicat: Ego sum de hoc mundo iturus ad patrem, in loco meo præsidebis, si verior & melior est alia horum verborum intelligentia, patiar libenter, mea nihil sit, transeat illa. Ad articulos venio: *Primus* est de pane benedictionis in Eucharistia sive in Sacramento Altaris, ubi sic locutus sum: Dominus noster JESUS CHRISTUS instituit hoc Sacramentum in ultima Cœna sub speciebus panis & vini, & dedit duodecim discipulis suis (quo in loco nono discipulis stat pro 12. Apostolis. Nam varie hoc nono non solum in sacris literis, sed in sancto Evangelio ponitur) Non legitur dedisse 72. discipulis sic, sed nec generici suæ, nec quibusvis aliis, imo ipso die resurrectionis cum ibat, cum duobus discipulis ex 72. ut præsumitur in Emahus: *Accepit panem forte talem, qualis esse debuit*, benedixit, porrigebat, dedit illis, quis dubitat, & dedit illis duobus, corpus suum, sub specie panis tantum: Si secus est, informate me, & libens patior, ubi subjunxi, hic auditur error contra Ecclesiasticam constitutionem sciatque omnis Christianus, quia

sufficit illi sub una specie, sed panis tantum non vini propter multa inconvenientia. Imo sunt duo signa sive duæ species, unum autem Sacramentum, ubi caro, ibi sanguis, & totus CHRISTUS, deitas, humanitas. Et ubi sanguis, ibi caro, & totus CHRISTUS unum est Sacramentum, quod heri, hodie est consecratum atque cras consecratur, quis dubitat divinam naturam esse indivisibilem? Nec consistit virtus Sacramenti in signis sive speciebus, sed in rebus contenta, quare ergo necesse est ut vulgus accipiat sic? Verum Apostoli post CHRISTI ascensionem haud dubium, non nisi per dispensationem Spiritus sancti, dederunt communi populo sub utraque specie: Sed quia fideles viderunt multa pericula & inconvenientia istius facti, per majores Ecclesiæ statuerunt, ut sumerent omnes fideles sub una specie, & sic servat Ecclesiæ, & statuit, cui nos oportet conformari. *Extra enim Ecclesiam salus non est*, vetera observat, novis non indiget, nam illa fructum non inducunt. Quod autem Paulus sic tradidit Corinthiis, ipse videtis, quod abusum illius venerabilis Sacramenti Corinthiorum deplorat, & de his conqueritur, ubi videtur, quod narrative loquitur, nam narrat factum CHRISTI in Cœna, & nihil præcepit, ut similiter videtis, sic locutus sum, & hæc est mea ad id doctrina, quam puto esse sanam, Catholicam, Christianam, spero quod tota Ecclesiæ, atque illius doctores omnes Christiani, sic mecum dicunt de vobis id ipsum haud dubito. Si quis autem melius & sanius populum docere poterit, libens informari potero, sustinete quæso Sacerdotes, quod sumunt sub utraque specie, ut sciamus quod CHRISTI sanguis realiter in benedicta passione sua effusus est: Et quod illi hoc populo prædicent, quod est memoriale suæ passionis, quæ nunquam de memoria vestra excidere debet, &c. Si igitur male locutus sum, testimonium perhibeat quisquis poterit de me, de malo, sin alias & bene, quid turbatis fratrem? Vivimus sub uno capite CHRISTO, in quantum homo est Deus, super omnia est, licet indivisibiliter divinitati conjuncta sit humanitas, omnes ergo membra sumus illius capitis, det Deus quod viva non mortua. Cum ergo frater offendit fratrem, aut offendere intendit, quid aliàs facit, nisi quod proprium membrum molestat atque lædit. Sat hæc de isto Articulo.

Ad secundum Articulum sic respondeo.

TAmetsi omnes vestri Articuli insidiosi contra me stent nihilominus, ut veritatem non tacebo, quod dixi, sic locutus sum, & de præsenti

senti loquor: *CHRISTUS peccata mundi pertulit* in corpore suo super lignum, &c. Adæ & suæ posteritatis sua amara passione, & cum potuisset in *Ecclesia Prophetas, Apostolos, Doctores, &c. posuit & septem Sacramenta* in eadem, in remedium peccatorum nostrorum, ad quæ accedimus in fide *CHRISTI*, quam habemus ab eo, quæ etiam statim prorumpit in opera: Sic habemus *Sacramentum Baptismatis in deletionem peccati originalis* ad vitam spiritus: *Sacramentum Altaris ad nutrimentum spiritus: Pœnitentia contra peccatum actuale, &c.* Addidit & Dominus divina sua præcepta affirmativa & negativa, sine quorum impletionem non est hominis salus, Evangelio teste, quæ etiam præcepit observari sub interminatione pœnæ gehennæ, ubi addidi: Tu autem cum ad annos discretionis perveneris, & peccas voluntaria ex mera voluntate atque malitia Spiritus, actualiter, mortaliter, putas, quod Dominus pro tali peccato passus sit, & ei illud velles imponere? minime. Tu ipse satisfacias pro tali transgressione divini præcepti. Sic dixi, dico de peccatis, & hanc doctrinam puto esse sanam, Christianam, Catholicam. Si non, docete me, &c. audiam vos, aut supplete, emendate & mellus populum informate ex fraterna charitate, & libens audiam, &c. sine Scandalo fratris. Æstimo ego si secus prædicarem & placerem hominibus, *CHRISTI* servus non essem, multa adhuc, sed transeant. Cæteri articuli non sunt alicujus ponderis, *CHRISTUS* Dominus media persona in Trinitate suscipiens humanitatem, fecit redemptionem humani generis, non nisi missus à patre, felix & quam felix, qui ab eo mittitur, nec credo, quod vere prædicabit, nisi mittatur, Paulo teste. Transiens ex hoc mundo ad Patrem, promisit discipulis suis mittendum Spiritum sanctum, tertiam personam indivinitate, qui Deus est, is rector est Ecclesiæ Catholicæ, docens omnem veritatem, &c. Si quis autem se opponit Ecclesiæ, si hostis ejus est, cogitet: Suscepit autem Ecclesia *translationem Hieronymi Sacra scriptura*, quæ sufficit nobis, non fuisset necesse aliam impressisse. Cæcior talpa est, quid non videt, quanti defectus sunt in illo, quod novum Testamentum nunc vocitant. Centum & centum atque iterum centum sunt in eo incorrectæ translationis, ut ipsi cernitis, vitia: Si talia & similia poterint facere fructum salutis in hominibus, videat autor illius, qui de eo reddet rationem, meminime bene dixisse alioquin, sed non tunc, quod *CHRISTI* Evangelium est supra nos, virtutes autem de-

bent esse intra nos, & quod tot myſteria in Evangelio, quot verba, imo omnia CHRISTI large loquendo miracula ſunt & continent: Continet autem Evangelium externam humilitatem, paupertatem, caſtita- tem, patientiam, charitatem, exilium, perſecutiones, crucem, martyrium & ſimilia: Si quiſtalia poteſt, gloriatur de Evangelio, ſi non, nihil dicat. Addidi etiam bene, quod ſi non habeant ſecum DEUM & ſpiritum ejus, ſuæ gratiæ parum aut nihil habent: Poteſt fieri & hoc credo verum. Similiter dixi aliquando de Paulinis Epiſto- lis, quod niſi habeant ſecum Paulum, aut ſpiritum Pauli, qui illum legunt, parum poſſunt, aut nihil in Paulo. Luce hoc clarius eſt in ea, quæ eſt ad Romanos & Ephēſios, racco de reliquis, melius eſſet illis bonis hominibus, quod intrarent Eccleſiam & ſuppliciter dominum exorarent, audirentque ſuos doctores, Prædicatores, Sacerdotes, Paſtores, quibus hoc negotium incumbit. Ipi autem ſecundum hoc facerent, deinde exercerent ſua negotia, & ſic eſſent contenti. Si bene dixi: Si male parcat mihi Dominus, ſi bene, cur quis in pejus in- terpretatur? Simile forte de benediſtionibus, ubi dixi interim, quod ſi verba CHRISTI effectum habent in creaturis habent & tunc in Ec- cleſia. Quod debebam *Lutherum nominare*, plane falſum eſt, nemo probavit, ſcio pro certo, quod in tribus annis vix ſemel nominavi Lu- therum: *An putatis me non Lutheranum eſſe? Sum uſque quaque*, ubi bene ſcripſit, ſcripſit certa opuscula, puta ſuper præcepta, ſuper ora- tionem Dominicam, quæ omni charitate amplector, ſcripſit & quen- dam parvum libellum de præparatione ad venerabile Sacramentum, quo docet, quod quiſquis Chriſtianus debet cogitare, dum accedit: *Ecce in fide accedo, da Domine, ut remiſſionem peccatorum*, & gratiam tuam conſequat. Credo & ſcio, quod nunquam accedo ad altare, quin per hoc ſum *memor Lutheri*, qui ſi manſiſſet in limitibus ſuis, puto in correptione Romanæ truſæ, certe fuiſſet *maximus Doct̃or totius Ger- mania & Alemania* habitus & tentus, ſed quia tetigit ſanctum, & dedit hoc canibus, projecitque margaritas ante porcos, in ſua Babylonica captivitate, ideo paſſus eſt inſtantiam, & diſſaveo illi, quod hoc fecit.

Quid? Putat bonus ille *M. Joannes Griſ*/ num quod non novimus nos. Novi illum dum adhuc pannofus erat ante multos dies & certos annos, proficiat illi nunc fortuna ſua, ſitque memor mei fautoris, dum vixit, bonæ memoriæ *Herbordi de Hude*/ & ſui benefactoris, oretque pro eò ſi vult, diligat pacem atque ſanctimoniam, quod Evangelium præ-

prædicat, sine quo etiam nemo videbit DEUM, & dimittat me in viis meis, & bene habeat valeatque.

Personam vestram minime nosco, nec vidi nec audiui, quid igitur vobis est de meis sermonibus carpendum, nihil mihi de vestris, non tento vos non observo, nec sisto sub jurisdictione vestra, habeo majores, quibus obedio, si quid male locutus sum, judicent illi. Habemus in Evangelio mandatum de proximo, quod ad vos de me pertinet, idcirco si quenquam contra excitare volueritis, aut dispromovere (imo charitas proximi, cogit vos promovere) facite coram illis, quod nisi feceritis, dicam quod charitas CHRISTI, quæ in Evangelio præcipitur, non est in vobis. Et si illa non fuerit, nihil est in vobis, nisi mors & perditio.

Scribitur prope calcem scedulæ vestræ *de præcursoribus Antichristi*, Ah DEUS! timeo me, num de illis quis ita perfectus, ut non in verbo cespitet, & forte potius loquitur contra CHRISTUM quam pro CHRISTO. Et dum hæc fecerit, nunquid potius tunc *Antichristus dicitur, quam CHRISTI nuncius*? Si vultis ista strictè servare proximum, jam, ut audio, sæpe contra proximum etiam locuti estis: Nunquid non Papa, Cardinales, ipsi Prælati, & quique majores, sive sint spirituales, vel seculares, sunt proximi vestri? Et illos confundere publicè de ambo- ne, quid est nisi proximum membrum confundere? Peccata, mala opera debemus corripere, *non ita publicè personas*, nec credo poenam esse capitis in re ita levi agere, quod si sic agendum esset, tunc jam perdidissetis mille capita, si haberetis. Videmus ne pro dolor, pericul- osum statum mundi, malitiam, levitatem, pravitatem peccandi mun- danorum hominum ex corrupta natura quæ prava est ad malum. Igi- tur sunt hi dirigendi ad bonam unionem, & ad charitatem fraternam, & ne quis modo dat eis occasionem peccandi, quod & Dominus prohi- bet sub poenæ gehennæ stipendio, ut melius me scitis, ubi autem ad- huc posthac de me non estis contentus de his articulis, subjicio me ju- dicio doctorum *Bartoldi Möllers / Henrici Wendt /* & quorumcunque similium Lubecæ & Luneburgæ agentium, judicent illi, si non rectè sapio, possum leniter informari, & in viam rectam duci, Disputatio- nes autem privatæ privatarum personarum, ferendæ non sunt, nec fieri debent. Ubi aliquando fieret publica disputatio doctorum, au- diemus nos invicem. Est fama de vobis (quam ego ne dum credo) quod incitatis illos juvenes leves, mundanos homines, ad *cantandum*
Psal.

Psalmos quosdam Davidicos translatos in vulgare, non tamen recte (ut dicitur) si ita est, nescio, desistite, prohibete, ne faciant propter salutem animæ vestræ, nihil boni efficiunt, nisi quod turbant divinum cultum. Non dubito vos ignorare tria prima præcepta Decalogi, quæ respectum habent ad DEUM. Respicit enim *primum* cor hominis, *secundum* os sive sermonem, *tertium* externum opus sive divinum cultum, de celebratione Sabbathi, hunc cultum turbant, hoc efficiunt: Talis modulatio Psalmorum ad vulgus commune cantandum non pertinet, sed ad orandum permittitur. Cantus horum pertinet ad clerum. Dum enim David hujusmodi carmina laudis ex instinctu spiritus sancti edidit, non commisit vulgo coji Judaico, ut *canerent contra Arcam fæderis*, sed solum Levitis, ut ipsi scitis. Igitur nec Ecclesia probavit aut admisit. Et quicquid contra obedientiam Ecclesiæ est, si pro aut contra salutem est ipsi judicate, ubi nolueritis, visitet DEUS cor vestrum, ut faciatis. Et si illud est contra divinum præceptum & simpliciter prohibendum. In his paucis relatis, si erratum est verbo, syllaba aut litera, non imputabitur mihi, non enim vale bene scribere, nolite vindictam facere in me, cum venia dico, nihil nocui vobis. Bara 4. dicitur filii patienter sustinete iram, quæ superveniet vobis, persecutus enim est te inimicus tuus, cito videbis perditionem ipsius, ad Dominum pertinet vindicta.

Parcite ineptiis meis.

Adderem ad secundum articulum si liceret, quod Christianum mihi videtur, quamvis hoc non dixeram plane frater, quod CHRISTUS Dominus non solum lavit nos à peccatis in suo sanguine, quem pro nobis effudit in cruce vel unusquisque nostrum mysterio sacro sanctæ passionis illius in baptismo æque ablutus est, verum etiam quotidie tollit peccata mundi, lavatque nos à peccatis nostris in sanguine suo cum ejusmodi celebrata beatæ passionis ad altare memoria replicatur, cum panis & vini creatura in Sacramentum carnis & sanguinis ejus ineffabili Spiritus sanctificatione transfertur, sed hoc suo modo, &c. Hæc *Nicolaus Bustorpius* scripsit, quæ propterea ascripsimus, ut inde cognoscatur Theologia Papistica.

Acceptis his literis, ablegarunt illi ipsi pastores suos eosdem Sacellanos ad *Nicolaum Bustorpium*, & petierunt præsentem cum illo amicem, & coram conferre de toto religionis negotio, modo saltem locus ipse

ab illo assignaretur, in quo convenire & amice colloqui possent: Assignatur igitur ab illo *templum Diva Maria Magdalene*, ad quod evocabat eos petens, ut sequenti die hora 9. matutina dignarentur adesse: Sed cum illi comparerent, non est repertus ibi *Bustorpius*: Ideo semel atque iterum ablegati sunt ad illum prædicti Sacellani, donec eum domi reperirent, & ab illo locum commodum conveniendi extorquerent: Nihil enim illos aliud petere, quam amicum cum ipso colloquium de negotio religionis, & de articulis eidem nuper missis asserabant.

Ideo iterum significat Sacellanis se in majori Ecclesia ad Altare *S. Luca* appariturum, ad colloquium cum ipsis habendum: Postquam nec tunc veniret, provocarunt & evocarunt ipsum ad publicam disputationem, respondit ille, sibi nihil esse negotii cum Concionatoribus Lutheranis: Ideo totum tandem negotium est ad Senatum devolutum hac ratione, quod *Nicolaus Bustorpius* contemneret mandatum Senatus. Interim dum Senatus esset negligentior talium rerum, facti sunt insolentiores Pontificii, & fortiter publicis concionibus maledicere nostris perrexerunt, tantisper, donec quidam ex Sacellanis ad Sanctum Nicolaum, in quadam matutina concione revocaret à Missa, & oblatione idololatrica ad audiendum verbum DEI populum his verbis: Was seyd ihr so fleissig darnach zu sehen / wie sich der eine Teuffel mit dem andern schleppet und zeucht / ihr sollt mehr Achtung geben auf Gottes Wort / nach dem alten Sprichwort: Wenn der Teuffel Gottes Wort predigte / und ein Engel Messe hielt / wäre noch mehr auff das Wort Achtung zu geben / als auff die Messe / &c.

Histunc verbis demum excitatur Senatus, & convocat Concionatores, & inprimis *Nicolaum Bustorpium*, deinde jubent quoque adesse omnes doctos, quotquot haberi poterant, ut D. Doctorem Theolog. *Bartoldum Mollerum*, D. D. *Henricum Wendium*, D. D. *Henricum Henningum Kissenbruggium* (qui successerat in professione Theologica D. D. *Alberto Krantio*) D. D. *Hermannum Langebeckium* U. J. Doctorem, D. D. *Johannem Mollerum* J. U. Doctorem, D. Doctorem, & *Guardianum* ad S. Magdalenam, ejus nomen ignoratur, Dominum *Joachimum Elerhoffium* (qui nostris favebat) Magistrum *Fredericum Hennigium* Pastorem ad S. Petrum, & *Joachimum Visbeckium*, pastorem ad S. Catharinam, qui discesserat à Parochia: Deinde tres Evangelicos pastores, *Stephanum Kempenum* pastorem Catharinianum, *Joannem Ze-*

Ecc ecc

gen-

genhagium, pastorem ad S. Nicolaum, & *M. Joannem Fritzium*, pastorem ad S. Jacobum, &c. Ibi exorsus Consul primarius dixit: Sunt ante aliquot septimanas allatae literae querelis de *Nicolao Bustorpio*, plenae Concionatorum Evangelicorum, ut vulgo vocantur: Jam ut controversia illa posset componi, ideo est hic conventus, & collectio facta. Ibi statim respondit *Nicolaus Bustorpius*, mihi nihil est negotii cum istis bonis viris: Ego hic per annos triginta concionatus sum, & honestè vixi: Et olim & nunc concionatus sum, *CHRISTUM non pro voluntarie peccantibus, & pro eo qui voluntarie, tanquam latro, occideret aliquem, passum & mortuum esse*: Id quidem mihi non fit verisimile.

Hic responderunt Concionatores Evangelici, de tua nunc, *Nicolae Bustorpi*, probitate jam non disputatur, sed de eo, quod tu publicè asseruisti, Christum non esse passum pro peccatis mortalibus, verum pro his quemlibet satisfacere oportere suis meritis & operibus: Disputatur etiam de eo, an sit damnabile, Sacramentum altaris suscipere sub utraque specie, postquam tu illud simpliciter damnabile esse reputaveris. His tuis assertionibus nos opponimus verbum DEI dicentes. Talem tuam opinionem pugnare cum verbo DEI, & in divinis literis expresse damnari. Quod si placeat inclyto Senatui, & omnibus viris eximiis hinc praesentibus, hoc reipsa demonstrabimus, & auditam nostram sententiam, audemus vestris judiciis submittere.

Nicolaus Bustorpius respondit: Cum non sim Doctor promotus & jam senex, ideo non possum disputare: Si vultis disputare, itate in Galliam & Parisiis disputate cum Doctoribus.

Concionatores dixerunt: Si tu es Canonicus & Concionator tanti temporis, & gloriaris pro concione de tua assertionem, & illam vis, ut dixisti tueri contra nos, cur allegas Luteciam? Sed haec effugia sunt: Tu hos tuos damnabiles errores hic palam asseruisti, ideo necesse erit etiam in hoc loco te illos tueri. Si non videas commodum, & periculum te esse disputationis, appella tuos socios Dominos Doctores, ut illi tuam vicem subeant.

Sic tandem surrexit Bustorpius, & adiit Doctores Theologos, & Jurisperitos, sic praefatus: Venerabiles Domini, oro V. Dig. ut me velint in suum patrocinium suscipere, & hanc meam sententiam, quae & vestra est, tueri, aut pro me intercedere.

Hi omnes petebant deliberationem, qua concessa, tractarunt diu negotium, & tandem post prolixam consultationem, sic exorditur Doctor *Barteldus Mollerus*. Cum

Cùm nostrum suffragium petat *Nicolaus Bustorpius*, spectabiles, egregii, & providi Domini in hac inclyta Hamburga, non potuimus ei denegare officium nostrum, & asserimus de ista prima opinione *Nicolai Bustorpii*, quod ego non dubitem hæc, non aliter à Nicolao prolata esse, quàm ut magis populus retineretur in officio, & à peccatis retraheretur ad pietatem, ne subsequeretur securitas.

Bustorpius interloquitur, sic est, nec alia persuasione hæc sunt à me prolata, &c. Pergit *Doctor Mollerus*, & quod ad secundam sententiam attinet, notum est à Catholica Ecclesia universaliter prohibitum esse, ne aliter laicis, quam sub una specie detur Sacramentum Eucharistiæ, ideo ego ut obediens filius matris Ecclesiæ, non audeo aliter dicere, quam convenire laicis tantum speciem unam, si quis aliter sentiat, per me id ei licebit: Prævidit Ecclesia illa pericula, propter quæ calicis usum laicis ademit, alioqui fuere olim *Rostochii*, & in Ducatu Megalburgico aliquot calices, è quibus suxerunt sanguinem, sed tamen nec sic satis commode potuerunt administrare sanguinem, quin interdum aliquid adesset periculi, &c. *Doctor Henricus Wendius*, dixit, hæc est quoque mea sententia cui ego acquiesco. *D. Guardianus ad sanctam Magdalenam*, ait Domine *Doctor Mollere*, multa immisces de calicibus, quæ tibi non erant injuncta, ut proferres.

D. Bartoldus Mollerus respondet: Illa immiscui ad confirmandas rationes, cur olim subtractus sit calix Domini laicis. Interim & te forte talem declaras, quod velis deficere ab Ecclesia Catholica.

Dominus *Doctor Guardianus* ait: Illi Ecclesiæ me subjicio, ad quam me refert verbum DEI.

Dominus *Doctor Henningus Kissenbruggius* refert: Ego non aliter puto traditum esse primum articulum, atque est à Domino meo *Doctore Bartoldo Mollero* relatum: Et sane quod ad secundum attinet, si erit Conciliis obtemperandum, profecto omnino necesse erit, ut retineatur una species.

Dominus *Doctor Hermannus Langebeckius*, inquit: Etsi non sit hæc tractatio de meo foro, & meæ facultatis, tamen rogatus dicam, quæ sentiam. Nihil certius quam CHRISTUM pro omnibus peccatis & mortuum & passum esse, atque satisfecisse pro nostris delictis: Interim mihi fit credibile *Bustorpium* non aliter locutum esse, quam ut tanto magis ad poenitentiam, & vitæ piæ exercitia excitaret homines: Quod ad secundum attinet, profecto credo in tanta Doctorum in Con-

ciliis congregatione Spiritum sanctum adesse, & ipsorum actiones gubernare, ubi etiam refertur Ecclesia, cui semper CHRISTUS adest *Matthæi* decimo octavo: Cùm igitur in Generalibus Conciliis, sit de una specie pro laicis retinenda conclusum, ideo censeo ego tantisper retinendam hanc consuetudinem, donec aliud quid statuatur in generali concilio, &c.

Evangelici Concionatores dicunt: Reverenter petimus & oramus, ut dignentur D. Doctores boni consulere, si liberius pro asserenda veritate differamus: Nam quod ad personas vestras attinet, cuperemus quidem vobis omnia felicia, & vellemus pro nostro posse V. D. libenter inservire, imo V. D. propter titulum & eruditionem, ac nomen celebre magnificimus: Interim vindicandæ veritatis causa cogimur, jam respondere, tum quoque ratione officii. Et quidem miramur te Reverende Domine *Doctore Bartolde Mollere*, ut virum famigerosum, doctum & celebrem, ista dicta, istius *Nicolai Buxtorpii* ad pietatem referre, & in meliorem intelligere partem, cum sint & impia, & balisphema quæ homines non ad pœnitentiam, sed ad desperationem, & extremum pavorem adigunt atque remittunt, quia pœnitentiæ spes, & consolatio ipsis eripitur, & amputatur, postquam CHRISTI meritum, & ejus pretiosæ mortis efficaciam talibus denegatur, cui alioqui se totum concredit miser peccator. Sic enim docuerunt Apostoli, pœnitentibus annunciari debere remissionem peccatorum per CHRISTUM, & in ejus nomine *Luca ultimo*, Actorum 2. 4. 10. & 13. capitibus. Ideo tales opiniones non possunt ad pietatem, sed ad extremam impietatem transferri. Et profecto impia vox fuit hic *ex Buxtorio* audita, quod pro latronibus, & voluntariè occidentibus imprimis pro uno studiosè aliquem occidente, non satisfacisset Christus: Cùm nos contrarium asseramus. Et si quis vel viginti latrocinio occidisset, tamen nos non dubitamus, si vera ducatur pœnitentia, & ad CHRISTUM confugiat, quin misericordiam & remissionem peccatorum consequatur, & deinde si fructus postea dignos pœnitentia faciat, salvetur. Interloquitur Dominus Consul: *Sic si semper doceretur, profecto tunc in vestram irem sententiam.*

Concionatores Evangelici respondent: Et sic docemus, & hæc est perspicua scripturæ sententia: Quod etiam seriò prædicemus pœnitentiam cujus secunda pars est fides respiciens in mediatorem CHRISTUM, testantur nostræ conciones, & pii auditores, nec unquam ali-

aliter docuimus. Nunc ut procedamus, respondemus ad secundum sic: Nec Catholicam & CHRISTI Ecclesiam oppugnamus, & si dicamus utraque specie non minus laicos quam Presbyteros communicandos, quoniam magis extenditur Ecclesia, quam ut sit comprehensa in *Concilio Constantiensi*. Nam CHRISTUS est caput Ecclesiæ, & firmamentum & fundamentum, & Apostoli columnæ Ecclesiæ, ideo potius est, & erit CHRISTUS audiendus: Sunt & Apostoli citius audiendi, quam posterius quoddam concilium: Deinde post Apostolos sequuntur Martyres & Doctores Ecclesiæ, qui in Ecclesia ante annos mille claruerunt, & nihil unquam de una specie laicis porrigenda sciverunt. Imo *Irenæus, Cyprianus, Augustinus, Beda, Bernhardus* & nominatim etiam *Thomas Aquinas*, recordantur utriusque speciei laicis exhibitæ, &c.

Cùm igitur & CHRISTUS, & Apostoli, Martyres, & Patres pro nobis stent, ergo & vera Catholicaque Ecclesia à nostris quoque stat partibus, &c.

Doct̃or *Mollerus* dixit: Piè cognovit Ecclesia ibi esse vivum sanguinem, ubi est vivum & verum corpus; Quod absque sanguine non existit: Ideo sufficit una species: Quia quod Sacardotes utuntur utraque, fit ad majorem repræsentationem Passionis Dominicæ, & propter oblationem quæ fit in Missa: Hæc est mea sententia, quam retineo semper.

Concionatores respondent: Reverende Domine, Ecclesiæ est mandatum, ut CHRISTUM audiat, Deut. 18. Matth. 17. Johan. 17. & verbum ejus veritas est. Cùm igitur verba à patre accepta, etiam Apostolis communicaverit: Et expresse jam CHRISTUS dixerit, de utraque specie in tribus Evangelistis, & velit omnes bibere ex calicè, profecto hic Ecclesia debet CHRISTUM audire: Et ne quisquam existimet ista CHRISTI verba non ad omnes Christianos pertinere, expresse inquit *Paulus* 1 Corinth. 11. probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat, ne sibi judicium edat & bibat, &c. Jam venerande Doct̃or expendat V. dignit. quid hic homo significet, num quid ne Presbyterum? Cùm igitur sic interpretetur CHRISTI verba *Paulus*, & totam institutionem etiam universæ Ecclesiæ *Corinthiorum* commendaverit, dicat nobis D. Doct̃or, quomodo possit illa dici, & esse Ecclesia CHRISTI, quæ talia verba CHRISTI, Apostolorum, & Spiritus sanctus, expressa in sacris literis contemnat, aut

negligat? Quod autem dicitis, non constare vivum corpus absque sanguine, est in naturali corpore verum, sed hinc res Sacramentalis supra naturam est: Deinde qui talia commenta somniant, volunt forte ipso CHRISTO sapientiores esse: Et utile esset, tempore CHRISTI tales extitisse, ut hujus eum admonuissent, sed si forte quispiam hæc aut alia CHRISTO protulisset, profecto non aliud responsum retulisset, quam quod *Petro CHRISTUS* dedit *Matth. 16.* Vade post me retro Sathana, non sapis ea, quæ sunt DEI. Usus enim Sacramenti & institutio totaque actio ex verbo, & elementis constat: Ideo præstares plerosque diligentius studere in sacris literis, quam poculis invigilare.

Doctor *Mollerus* ait: Ego ut obediens filius Ecclesiæ Catholicæ, persto in priori mea sententia: Quoniam ab Ecclesiæ communione, & doctrina non patiar me divelli.

Concionatores respondent: Nec quidem nos à vera, & Catholica Ecclesia CHRISTI, quæ est ejus sponsa, discedimus: Atque ut rite respondimus *D. Mollero*, ita quoque & ad tua *D. Hermanne Langenbecki* argumenta respondere conabimur. Inquis enim ex Spiritus sancti instinctu esse unam speciem in Conciliis prohibitam, & laicis detractam: Verum nos respondemus: Nihil esse certius quam usum, & institutionem utriusque speciei esse profectam ex Spiritu sancto, qui de his locutus est, expresse in sacris literis: Ideo si quoque de una specie præcepisset Spiritus sanctus esset sibi contrarius, & sacras literas evacuet: Sed hoc non potest fieri. CHRISTUS loquitur, ubi duo aut tres sunt in nomine meo congregati, ibi ero medius *Matth. 18.* Sed expendantur verba *in nomine meo*, hoc est, juxta mandatum & verbum Christi, &c. Probate Spiritus num quid ex DEO sint, ait Johannes: At hic spiritus de quo *D. Hermannus* inquit, non est ex DEO, sed refragatur verbo DEI. CHRISTUS ait Johannes 5. & 6. Quod venerit in nomine patris sui, hoc est, ut se ibi explicat, quod quæ ei pater in mandatis dederit, perficiat & exequatur. Jam doceat quoque *Doctor Langenbeckius*, an quoque illi, qui fuerunt in *Concilio Constantensi* congregati, fuerint collecti in nomine CHRISTI, hoc est, ut juxta institutionem, & mandatum CHRISTI omnia exequuti sint? Quod vero promittit Christus *Matthæi* ultimo, se permansurum nobiscum usque ad consummationem seculi, &c. non potest ad illa concilia, quæ contra scripturam concluderunt torqueri, quia ibidem addit hæc verba CHRISTUS. Quaecunque go præcipio vobis, hæc tantum facite, &c. Item docete omnes gentes, quæ ego præcepi. Ideo

Ideo cum error *Nicolai Bustorpii* sit manifestè commonstratus, oramus prudentissimum Senatum, ut is jubeatur sua confiteri errata, & revocare quæ contra scripturam protulit pro concione.

Doct̃or *Bartholdus Mollerus* interloquitur: Quicquid tandem proferatis, tamen magis est Ecclesiæ credendum quam vobis, & quæ *Nicolaus Bustorpius* dixit, eo zelo dicta sunt, ut ad timorem, & ad pœnitentiam homines excitaret.

Nicolaus Bustorpius ait: Ideo non sum male locutus, sed bene, si omnia rectè considerentur, cur igitur ego revocarem? Concionatores respondent, de Ecclesia diximus: Et quod ad te *Nicolae Bustorpi* attinget, etsi nunc torqueas tua verba, extat tuum apud nos chyrographum, in quo te aliter declaras: Si Dominis placeat proferemus. Interloquitur unus ex consulibus. Non erit opus illud proferre, cum jam antea copiam istius viderimus: Interim tamen offertur Doct̃ori *Bartholdo Mollero* legendum.

Concionatores dicunt: Jam appellamus tuam Doct̃or *Mollere* conscientiam, cum sciamus te non adeo hebetem esse, ut dicas, an illa non sint impia? *D. Bartholdus Mollerus* post unam atque alteram lectionem chartæ, tandem respondit, juxta literam, ut hic habetur, est talis opinio hæreticum quid.

Concionatores respondent: Si est hæreticum, ergo revocet, *Bustorpius* ait: Nolo revocare, quia alia fuit mea opinio, & alia erat mea sententia. Est quisque interpret suorum verborum. Deinde nihil dubito, quin inclytus Senatus abunde cognoverit, qua ratione illa protulerim, ideo ego acquiesco meæ sententiæ.

Consul dixit: Cùm etiam & tui dicant te errasse, non pudeat te erroris (humanum est errare) ideo revoca simpliciter quæ imprudenter locutus es.

Nicolaus Bustorpius ait: Non sum quicquam mali locutus, Consul respondet: Audivisti quid hic tractatum est, ideo rotunde responde per ita vel non, quid facere decreveris.

Hic Magister *Johannes Kloitin*, Secretarius Senatus ad se pertrahit *Bustorpium*, & clam ei ingerit persuadendo, ut revocet quò discrimen & periculum evitet.

Reversus *Bustorpius* fatetur se quidem ex mandato Senatus revocare, quanquam ignoret in qua re peccaverit, &c. Ipse tamen in extremo tandem senio, cum alibi ageret, & postea conversus, &c.

Tan-

Tandem istis finitis agebatur cum Sacellano ad *S. Nicolaum*, & cur tam impiè locutus fuisset de Missa, & de homine missificante (quem diabolis contulisset) quæritur?

Respondet ille: Et sic *Judam & Petrum* à CHRISTO appellatum, & missam esse rem diabolicam, quod se demonstraturum ex sacris literis indicat Sacellanus: Sed de consensu pastoris sui *D. Johannes Zegenhagii* dimittitur is Sacellanus vir alioqui doctus.

Et sic hoc colloquium habuit finem & dimissi sunt omnes.

ANno Domini 1527. est constitutus pastor ad *S. Catharinam M. Stephanus Kempenus* per legitimam vocationem templariorum, & aliquot Senatorum.

Interea licet non exiguam plagam accepissent Pontificii in *Nicolaus Buxtorpio*; Tamen semper in concionibus suam doctrinam, & opinionem voluerunt defendere, & tueri, ideo coacti sunt Concionatores quosdam subornare, qui annotarent in singulis illorum Pontificiorum concionibus, quæ tum in personas Concinatorum, tum in doctrinam Evangelii profunderent: Illa ordine annotabantur.

Accidit autem ut præterito jam anno 1527. inciperent initium anni à nato CHRISTO 1528. protervis convitiis & insolentia quadam, ideo eò res deducitur, ut quidam Monachus *Henricus Rensbergius in Monasterio S. Johannis*, aperte die Jovis ante Pascha explicaret textum de duobus discipulis euntibus in Emahus, & inde astrueret institutionem super unam speciem pro laicis, addens damnabile & impium esse, si quis laicorum sumeret Sacramentum altaris sub utraque specie. Hæc impias voces die Veneris, quando pars passionis Dominicæ tractabatur, refutavit publicè in æde Cathariniana, propter infirmos tali offendiculo læsos, *M. Stephanus Kempenus*.

Interim cum hæc cognosceret Monachus *Henricus Rensbergius*, dixit palam pro concione: Ego nolo cum istis Lutheranis hic disputare, sed si mecum abierint Lutetiam, Lovanium vel Coloniam: In scriptis quidem hic agere cum ipsis possum, sed in prædictis Academiis potero contra illos verbis agere.

Postea missis literis per aliquot cives rogavit obnixè eum *M. Stephanus Kempenus* ut se declararet, & si fieri posset secum de ista sua doctrina conferret, Confessus est coram civibus se quidem ita docuisse, sed

sed literas nullas velle suscipere. Rogant igitur cives, si non personaliter, ut saltem in scriptis cum *Domino Stephano* ageret. Is respondit se nihil horum facturum esse. Ideo diebus Paschalibus, cum illud Evangelium de fractione panis die Lunæ in festo Paschali vel feria 2. Paschatis explicarent Evangelici concionatores, diligenter quidem refutarunt hujus Monachi *Henricus Rensbergii* (præcipue Dominus *Stephanus Kempenus*, qui nominavit Monachum) impias assertiones, & declarabant textum *Luca*, quomodo rectè intelligendus esset.

Interea *Rensbergio* interdicitur à Senatu concio, donec probavisset sufficienter illa, quæ pro concione asseruerat.

Interea cum cives viderent varia meditari Pontificios, & quoque plerosque Politicos, Jureconsultos, & in Senatu quosdam hoc unum agere, ut opprimeretur veritas, tum etiam considerarent illam diversitatem, & dissentionem inter concionatores, ideo se aliqui collegunt ad ædem *Divi Johannis* die Jovis ante Dominicam Misericordias Domini, & concluderunt de quibusdam mittendis ad Senatum, ut illi retinerentur in urbe Concionatores, qui palam veritatem tuerentur & defenderent: Alii vero qui à veritate declinarent, ejicerentur. Octo igitur missi à civibus dubium acceperunt responsum, donec tandem iterum convenirent in Dominica Misericordias Domini anno à nato CHRISTO 1528. & in eandem sententiam concluderent, ut antea: Itaque postridie, hoc est, die Lunæ sequenti collecti sunt omnes cives per totam urbem, & deliberarunt de exorando Senatu, ut propter concordiam retinendam, & propter unitatem pacemque tam domi, & in plateis quam in templis & Ecclesiis, stabiliendam utile esse, & sibi imprimis necessarium videri, ut uniformis ceremoniarum usus ac forma, & eadem doctrina ubique in omnibus templis absque dissidiis propagari posset: Itaque petere omnes incolas urbis Hamburgensis reverenter, & officiose, ut ex convocatis Concionatoribus inprimis eliciant *vera pars scripturae sacrae*, & verbo DEI, tantum in sua doctrina *magis acquiescat* sive sint Pontificii, sive Lutherani, ut deinde qui propius ad verbum DEI, & doctrinam Evangelii scriptam accedant, retineantur, & alii qui longius à vera doctrina Prophetarum, Evangelistarum & Apostolorum discedant, ab officio amoveantur & petulantiores urbe pellantur.

Cum ipsorum petitionem & amplissimam promissionem, quomodo cuperent in omnibus aliis Senatui sese subicere, modo integram & salvam haberent retinerentque doctrinam veritatis, offerent

FFF fff

Con.

Consulibus & Senatoribus jubent isti eos altero die circa horam septimam matutinam redire: Securatos, ut possent omnes Concionatores convocari ad statutum tempus: Die Martis post Misericordias Domini, hora statuta redeunt, & ad curiam eodem tempore vocati erant utriusque partis Concionatores.

Tunc comparuerunt ex Pontificiis hi omnes personaliter *D. Bartoldus Mollerus*, *D. Henricus Wendtius*, *Henricus Rensbergius*, *M. Fredericus Hennings*, *M. Henricus Schrader* / *Fabianus Lubekanus*, *M. Mathias unter der Klufft* / & *Jodocus Siffridus*, pastor ad S. Spiritum, &c.

Ab altera parte comparuerunt *M. Stephanus Kempenus*, pastor ad S. Catharinam, *Johannes Zegenhagius*, *M. Johannes Fritzius*, & *Conradus Lunssemann* / qui ad Mariam Magdalenam concionabatur. Hi quatuor Evangelici Concionatores, jam antea obtulerant Senatui, quid in singulorum concionibus reprehensione dignum observatum esset, & quod cum scriptura sacra & verbo DEI pugnaret.

Exorsus hic Consul dixit amplissimis verbis de studio Senatus, & de periculo & turbis, quæ quotidie ex dissidiis doctorum oriantur disferuit. Itaque ut eis præmaturè occurrerent, hunc esse diem deputatum (ait) ut omnia componerentur. Asserere autem (pergit) novos concionatores (qui se Evangelicos vocant) & quædam in scriptis obtulisse, unde constaret, quod contra nostros articulos in mandato singulis propositos & ubique affixos, peccassent Catholici doctores, aliquid tradentes & docentes ex suggestu, quod esset verbo DEI contrarium. Itaque illa ordine prout à singulis dicta & tradita sunt in concionibus, debent hic recitari, ne cui injuria fiat, & deinde illorum responsio audiri.

Legit Secretarius ordine singulorum opiniones publicè ab istis in suggestu ad plebem dictas.

Dominus Doctor Bartoldus Mollerus, hac protulit pro concione contraria sacris literis.

Communio sub una specie est vera & legitima.

Canon Missæ potest secundum scripturam explicari.

Salutatio Angelica non tam salutatio est, sed etiam oratio à nobis ita usurpanda.

D. Doctor Henricus Wendtius has opinionis suas scriptura contrarias in concione protulit.

De Trinitate nihil est in Evangelio expressum & scriptum, & tamen æterna Trinitas creditur.

Ma-

Fidelium animæ post hanc vitam igne examinantur in purgatorio, sed inde Missis & Vigiliis liberantur. Item, ut invocatio sanctorum potest ex scripturis probari, ita contra Energiam scripturæ est uti Sacramento Eucharistiæ sub utraque specie laicum.

Fabianus Lubecensis hæc protulit contra verbum DEI.

Institutio unius speciei pro laicis reperitur *Luca* ultimo.

Nisi aliquid addendum esset scripturæ, à nobis non posset intelligi.

Ut verbi gratia, quis posset intelligere vocem fermentum, in sermone CHRISTI: *Cavete vobis à fermento Pharisaorum*; Item *deponite vetus fermentum*, &c. Hic nisi additio accedat, non potest scriptura intelligi.

Nemo salvatur, nisi per impletionem legis, &c.

Hæc sunt dicta quæ novi Concionatores, qui se Evangelicos vocant reprehendunt in Catholicis.

Consul quærit à Catholicis, qui ad hæc respondeant? D. D. *Baroldus Mollerus*, petit sibi & suis concedi deliberationem.

Post deliberationem respondit *Mollerus Doctor*, Egregii Domini, fatentur quidem plurima ex parte, quod hæc axiomata in concionibus suis protulerint, sed non tamen iis verbis & forma ideo petunt sibi ista in scriptis communicari, & deinde nobis concedi, ut postea quæ à nobis dicta sunt, & quomodo illa sunt prolata conscribamus. Quæ deinceps capitibus Ecclesiæ & V. P. celebres Domini Senatores subiciemus judicanda. Nam cuivis iudicio nos non sumus subjecti.

Mox *Jodocus Siffridus pastor ad S. Spiritum* dixit: Præstantes Domini Consules & Senatores. Ego nihil docui de quo mihi constet, quod impium posset esse: Evangelia Dominicalia ordine explicui pro mea simplicitate, & non puto me quicquam, quod posset esse vel nocivum, vel impium docuisse. Interim si quis sit, qui in me habeat aliquid reprehendendum, libenter eum audiam, & illud amice suscipiam.

Consul hic interloquitur, Domine *Doctor Wendt*, quid vos ad hæc dicitis?

Doctor Wendtius respondet: Pleraque eorum à me dicta sunt, sed non ita: Nec ego quempiam à Confessione rejeci, nisi quod unus quispiam veniret dicens: Ego CARISTO confessus sum delicta, ad quem respondi, ergo te quoque CHRISTUS absolvat.

Rensbergius fatetur se ita de Sacramento Eucharistiæ, & de sanctis docuisse, sed posteriorem negavit propositionem. M. Fre-

utraque parte, petimusque reverenter, ut nostris in ea re votis annuat Inclytus Senatus. Quod ad judicem attinet, nec vestra Prudentissima nec nos possumus in talibus controversiis judices esse: Sed judicet verbum DEI, & petatur ex sacris literis de toto negotio judicium.

Consul hic alloquitur Concionatores Evangelii dicens, quem vos eligitis judicem, & quis hic poterit esse judex? Concionatores responderunt, verbum DEI erit regula & norma judicii, ut in omnibus controversiis dijudicandis & erroribus refutandis. Jam V. P. in Propositis articulis utrique parti, & aperte per civitatem passim affixis mandavit, ut omnes in primis studerent, quo verbum DEI sincere, & pure docerent, &c. Jam nos juxta istum articulum purè, sincere, & absque additione docuimus verbum DEI, & quosvis hic appellamus si qui sint, qui possint de nobis contrarium ostendere, nos id feremus: Verum jam certum est nostros adversarios egisse contra hunc articulum, ut ex aperta divini eloquii scriptura commonstrari poterit coram vobis Senatu & civibus. Extat novum & vetus testamentum, ex istis petatur de omnibus articulis, & propositionibus adversariorum perspicuum judicium.

Consul jubet utramque partem discedere, ut ex communi deliberatione aliquid postea proponatur: Postea revocatis utriusque partis concionatoribus dixit Consul: *Et Senatui Tribunitiaeque potestati ac civibus hoc placere, ut quod magis consonum sit verbo DEI retineatur: Mandare igitur, ut cui parti incumbat primum dicere, illa incipiat.*

Doctor Bartoldus Mollerus sic incepit: Quicquid in Conciliis ordinavit Ecclesia quæ est firmamentum, & columna veritatis teste Paulo, id observandum: At illa in Concilio Constantiensi explicans scripturas, voluit certis de causis, ut laicis una species porrigeretur, ergo id ita faciendum.

Deinde in vivo corpore semper est sanguis, ergo quia non mortuum sed vivum sumimus corpus CHRISTI, est quoque ibi sanguis, &c. Ergo in hac sententia permaneo: Alii eligant quod ipsis placet.

Concionatores Evangelici respondent; Ecclesia est teste Paulo columna, & firmamentum veritatis, at veritas est comprehensa in verbo DEI, imo ipsa est veritas, Johan. 17. & ipse CHRISTUS cum sit veritas, & testetur de veritate, Johan. 14. & 19. ergo necesse est, non aliter firmamentum, & columnam veritatis esse Ecclesiam, quam ut
con-

CHRISTO? Quando nos Sacramenta administramus, quid aliud est, quam Christum administrare, & nos vice CHRISTI fungi? Quid est quando nos in nomine Christi absolvimus, quam quod hoc ipse Christus faciat? Pluris ne tu facis confessionem peccati, quæ tibi fit, quam eam quæ Christo fit?

D. D. *Henricus Wendtius* dixit: Si confessus fuisset absolvissem eum, & neminem à Sacramento abjeci nisi, illumquem, putabam non confessum esse.

Concionatores ajunt: Nihil aliud habes quod proferas? D. D. *Wendtius* respondet nihil.

Concionatores replicant: Negas igitur alios articulos, & axiomata tibi prælecta, & ex tuo ore in concione excerpta?

D. D. *Wendtius* ait: Nego, nam ita non sunt à me prolata.

Concionatores respondent: Etsi sciamus talia à te dicta & tradita esse, tamen cum neges, acquiescimus tuæ negationi.

Quare ad te *Rensbergi* tendimus petentes, ut tu de tua doctrina cum sacris literis pugnante, rationem reddas.

Rensbergius incepit latine loqui.

Concionatores dicunt: Loquere Germanice, ut omnes intelligant, idem petunt omnes cives.

Interloquitur Consul *Henricus Salsburgius*, (qui erat vir doctus & Jureconsultus D. J. U. & Eques Auratus) dicens optatissimi cives sinite & permittite eum loqui latine.

Cives respondent: Spectatissimè Consul qua de causa?

Consul respondet: Quia non fuit hactenus usitatum in Ecclesia disputare Germanicè coram laicis de articulis Christianæ fidei, quod est etiam in jure prohibitum.

Johannes Zegenhagius occurrit Consuli dicens: Forsan jus Canonice, sed esto sit etiam jus civile, pluri est nobis *Paulus* quam *Justinianus* & *Bartoldus*. *Paulus* jubet in congregatione communi lingua utendum esse, ut ceteri intelligant, 1 Corinth. 14. Verum hoc pacto te Consul declaras, quod à Pontificiorum partibus stes. Obsecramus igitur te, ut istis te quoque adjungas, & cum ipsis contra nos dispntes.

Hic tacuit Consul *Salsburgius*, vir alioqui gravis & celebris.

Concionatores dixere: Ne tamen hos habeamur quasi barbari & indocti, placet equidem nobis, ut is sua latinis proferat verbis.

Rens-

merito non disputaremus vobiscum. Nam illi proprie hæretici sunt, qui discedunt à CHRISTI doctrina, & à verbo DEI. Quomodo enim illi possent esse vel dici hæretici, qui in verbis CHRISTI sua fundant, qui perspicua & aperta nituntur scriptura?

Cùm ad hæc taceret *Rensbergius*, dixerunt Concionatores latinè: Tu quoque gloriatus es te posse ex verbo DEI, & scriptis divinis probare invocationem sanctorum, quod petimus nunc à te fieri.

Rensbergius, de ea re de liberabo mecum adhuc.

Concionatores respondent: Nuper pro concione gloriabundus dixisti te demonstraturum esse, nunc negotium in deliberationem sumis. Hinc inter omnes factus est risus.

Concionatores cœperunt *Fabianum* alloqui sic: Excusationem tuam diligenter suscipimus, interim certum est dixisse pleraque eorum te pro concione. Recte autem dictum est nos omnes obstrictos esse ad observationem mandatorum, sed debuisses addere: Nos in Christo habere satisfactionem, & impletionem legis, Matth. 5. & Rom. 10. & propter transgressionem, & delicta esse maledictioni legis subiectos, verum nos ex gratia habere remissionem, & liberationem à pœnis per CHRISTUM.

Fabianus ait: Peccata etiam per pœnitentiam remittuntur, Ezechielis 18. Luc. 13.

Concionatores respondent: Hæ sententiæ tradunt agendam esse pœnitentiam, quod & nos fatemur: Nam remissio peccatorum non potest nisi pœnitentibus contingere, sed per & propter Christum.

Fabianus replicat, Hieremiæ 31. habetur: Si tu me convertas, tunc convertar, &c. ergo pœnitentia opus est.

Concionatores respondent: Illud dictum nostræ sententiæ conducit & suffragatur, quia & nos docemus pœnitentiam ex DEO esse, & quidem rectè ait Paulus: Nihil ex nobis, nihil ex operibus, DEI donum est, ne quis gloriatur, Ephes. 2.

Tacente *Fabiano*, cœperunt alloqui Magistrum *Fredericum Hennin-gum* (qui postea conversus, factus est Superattendens Luneburgensis) *M. Frederice*, quæsumus & obsecramus te, ut digneris tuam quoque assertionem ex verbo DEI commonstrare.

M. Fredericus respondet: Illa habentur in Epistolis Pauli.

Concionatores replicant: Non est sic, quia Paulus non loquitur de Spirituali & mystica uxore, sed de carnali & gignente liberos.

M. Fre-

M. Fredericus ait: Oportet nos mysticum sensum cognoscere & expendere, aliqui doctores interpretantur illum locum de Ecclesia.

Concionatores respondent, aliqui etiam illum locum explicant, de vera & legitima uxore & liberis: Et hic est textus tam perspicuus, tam clarus, ut tuis nugis & mystico sensu obscurari non possit, & legatur textus.

Mox omisso *Frederico* qui tacuit, adeunt *Matthaeum* unter der Klufft/ petentes commonstrationem suae assertionis, respondet ille simpliciter, Ecclesia sic sentit, sic docet, ideo ego maneo in mea sententia.

Concionatores replicant: Non est vera Ecclesia, quæ à suo capite CHRISTO, & à verbo DEI discedit, & illa doctrina non potest esse in Ecclesia certa & vera, quæ non habet fundamentum in verbo Dei.

Ipso quoque tacente adeunt *M. Henricum Schroderum*: Nos quidem miramur te illa negare, quæ tuo tamen ex ore sunt excepta & audita: Sed nos sumus tecum contenti, & oramus tuam pietatem, ut consideratis singulis velis nostræ sententiæ accedere.

Cum igitur ita cum omnibus egissent Concionatores Evangelii, factum est silentium. Hic institerunt vehementer cives, ut postquam Pontificii non observassent mandatum Senatus, imo contra verbum DEI egissent, etiam juxta formam mandati Senatus punirentur. Nam si Evangelici Concionatores fuissent convicti, profecto aut igni aut aqua eos punivissetis (ajunt) tandem intercedente *Stephano Kempeno* eò res est transacta, ut cives negotium ad Senatum, ita devolverent, ut ejectis quinque Pontificiis, qui occasionem tumultui dederant, reliqui manerent: Sic ejecti sunt, nempe *Rensborgius*, *Nicolans Bustorpius*, *Visbeckius*, *Matthaeus* unter der Klufft/ & quidam Sacrificulus dictus *Faßbender*: Ajunt deinceps: Posse quidem *Doctori Mollero*, & *Fabiano* concedi, ut docerent: Interim ipsos petere, ut *Doctor Wendtius*, *M. Fredericus Henningius*, & *M. Henricus Schroderus* revocarent suos errores. Sic egit Senatus, & habuit istius diei colloquium suum finem.

Sed statim ex urbe discessit *Doctor Bartoldus Mollerus* Rostochium, ubi mortuus est anno 1530. item quoque discesserunt *M. Fredericus Henningius*, & *M. Henricus Schroderus*: *Fabianus longius*, & diutius reliquis hic mansit, nisi quod nollet revocare, ideo mansit usque ad festum Pentecostes, & circa illud discessit quoque ex urbe.

Hoc tempore vocatur in pastorem Petri, vir pius disertus & doctus, *Johannes Boldewan*.

Vocatur etiam hoc anno *Johannes Bugenhagius*, Pomeranus Do-
Ggg ggg 2 tor

ctor ex Witeberga, ut constitueret ordinationem Ecclesiasticam, & ad disponenda ministeria & Scholas. Conscripsit ordinationem Ecclesiasticam ibidem D. *Bugenhagius*.

Anno 1529. sunt Monachi male viventes ex Monasteriis ad S. Joannem, & ad D. Mariam Magdalenam turbati ea lege, ut quidam annum haberent stipendium videlicet 10. florenos, aut ut victum haberent diebus vitæ suæ. In Cœnobio Johannitarum est Schola civium ordinata, & duo Magistri sunt missi ex Witeberga à Doctore Bugenhagio, *M. Theophilus Hollandus*, in linguis valde exercitatus, & *M. Mattheus Delius*, qui & Rectoris & Conrectoris vices subibant.

Anno Domini 1529. postquam propter valetudinem non posset Ecclesiæ præesse *Johannes Boldewannus*, vocatur in ejus locum Dominus *M. Johannes Epinus*.

Anno Domini 1531. moritur *Joannes Zegenhagius*, pastor ad S. Nicolaum relictis pupillis ex quibus in egregie doctum virum evasit filius, *M. David Zegenhagius*, qui postquam Bremæ & Brunsvigæ Scholæ præfuisset, moritur in ministerio Brunsvigæ anno 1565. peste, vir florens ætate, qui quoque Brema ejectus erat à Sacramentariis, cum aliis propter constantem confessionem, anno Dni 1561. *Johanni Zegenbagio* succedit *M. Joachimus Franckius*, vir excellenter doctus.

Anno 1532. pridie Pentecostes eligitur unanimi consensu, tam senatus quam ministerii in Superattendentem, & ordinarium Professorem in summo templo, & postea sumptibus Senatus promovetur in Doctorem D. *Johannes Epinus*.

Jam ordine recensebimus ibidem pastores, & Sacellanos in ea Ecclesia. *Stephanus Kempenus* præfuit Ecclesiæ Christi in æde Cathariniana, usque ad annum 40. quo moritur in CHRISTO, & habet successorem doctissimum & clarissimum virum, civis filium, *M. Joachimum Westphalum*, quo exaltato in Superattendentem anno Dni 1571. succedit ei *M. Georgius Stamcken* / Brunsvicensis, vir eloquens & doctus: Sub his Sacellani fuere ordine hi omnes, *Matthias Krogerus*, qui propter valetudinem officium deseruit, *Mauritius Gagelmannus*, qui de relicto ministerio Ecclesiastico privata negotia exercuit: Postea quidam *Arnoldus N.* & quidam *Michael* contendentes invicem dimittuntur: Vocantur autem *Hermannus Bissfeldt* / & *Johannes Gустro*, & *Gustrovio* anno 1539. mortuo succedit *Sebastianus Fridachius*, & *Hermannus Bissfeldio* mortuo anno 1547. succedit *Georgius Tappius*, & tunc quoque anno 1548. accedit tertius collega vir doctus & eximius *Conradus*

us Gerlacus. Post demortuum *Fridachium*, vocatur *Johannes Magdeburgius*, *Georgio* autem *Tappio*, & *Johanne Magdeburgico* peste demortuis anno 1565. succedunt, & *Conrado Gerlaco* accedunt *Christianus Griphius*, & *Christianus Norendorphius*, qui tres ibi adhuc in ministerio agunt sub *Westphalo* pastore.

Johanni Zegenhagio Diaconi fuere *Jacobus Laurentius*, & *Nicolaus Rambow* / qui etiam sub *M. Joachimo Franckeno* viro eleganter docto perstiterunt, in eo ministerio usque ad mortem, *Jacobo* mortuo anno 1550. & *Nicolao* anno 1546. succedunt *Joachimus Rufenbiter* / qui postea abiit in Ducatum Megapolensem, & *Johannes Daventriensis*, qui proficiscebatur ad terram Hadelensem, & in utriusque locum venit *Alexander Meppensis*, & *Hubertus Beilanth* / qui obiit anno 1555.

Tertius pastor ad S. Nicolaum fuit *Theodorus Henricus Phrisus*, vir eloquens, & habuit collegam *Alexandrum Meppensem*, & *Johannem Lubecensem*, qui proficiscebatur in Marchiam, & *Faustinum Wilken*.

Quartus ibi pastor post demortuum *Theodorum* anno 1563. erat *Johannes Sarrius*, qui moritur peste anno 1565. & habet successorem *M. Davidem Penthornen* / virum doctum, & modo hoc anno 1581. Superintendentem, & sub hoc posteriori mortuus est *Alexander Meppensis* anno 1569. item cum pastore *Sarrio Faustinus Wilkenus*, & utrique succedit in Diaconatu *Benedictus Kockius*, & *Casparus Brissenerus*.

Pastor in Parochia D. Petri fuit primus *Joannes Baldowinus*, & huic succedit *M. Joannes Aepinus*, & huic assumpto in Superattendentem, *M. Joannes Garzens*, qui nescio ob quas rixas abiit in Marchiam, & habuit successorem *M. Johannem Hogelkenum*, sub his quatuor fuere Diaconi, *Henricus Hartwicus*, & *Marcus Aldachius*, qui mortuus est anno 1542. & ei succedit *Tilemannus Probst* / qui moritur anno 1551. & istis duobus accesserat tertius *Hermannus Hannoerberanus*, qui moritur anno 1552. & his duobus succedunt *Johannes Trajectinus*, & *Joachimus Magdeburgicus* scriptis clarus, qui dimittitur anno 1558. propterea quod quædam edidisset citra consensum Superattendentis *Pauli ab Eitzen* Doctoris.

Post *Hogelkenium* mortuum eligitur pastor Petrinus, *M. Joannes Crispinus*, vir eruditus: Et is præter *Henricum Hartwich* / & *Johannem Trajectinum* habuit etiam collegas *Michaelem Clenovium*, *M. Samuelem Heltbergium*, cui peste mortuo anno 1565. succedit Mag. *Paulus Hartwich* / *Henrici filius*.

Sextus pastor Petri post *Crispinum* anno 1566. mortuum fit *M. Ni-*

Ggg ggg 3

colaus -

colaus Staffhorstius, sub illo sunt collegæ, *Johannes Trajectinus*, *Michael Glenovius*, & *M. Paulus Hartwich*.

In Parochia Divi Jacobi fuere pastores, primus *M. Johannes Fritzius*, qui pietate & doctrina perstitit in suo ministerio, usque ad annum 1545. quo anno mortuus est, & tunc habuit successorem *M. Johannem Garzeum* seniore, qui ex Marchia revocabatur anno 1546. sed ab officio, nescio ob quas contentiones, quas cum *Westphalo* habuit amovetur, anno Domini 1551. & tunc Neobrandenburgum abiit, & huic succedit *M. Johannes Bodekerus*, vocatus anno 1552, vir doctus, & his tribus erant Collegæ, *Johannes Flammius*, & *Servatus Eggerdes* / qui postea propter senectutem & valetudinem deseruerunt officium, & eis accesserat *Casparus Nachrat* / sed ipso in Dithmarsiam abeunte succedunt istis tribus *Hermannus Suavius*, *Jacobus Krøgerus*, & *M. Jacobus thor Mølen*. *Suavius* moritur anno 1562. & *M. Jacobus* jur Mølen / anno 1564. & in illorum locum vocantur *M. Jodocus Rurhumb* / & *Albertus von Dale*.

In templo S. Spiritus fuere pastores ordine, *Johannes Soltweldensis*, qui obiit anno 1534. *Matthias Krøger* / qui obiit anno 1563. & post illum *M. David Penshornius*, qui postea vocatur ad pastorem, *D. Nicolai*, & tunc ei succedit *Casparus Brisnerus*, & post illum *Martinus Heitkampius*.

In Monasterio Divæ Magdalene, primo *Stephanus Kempennus*, & post illum translatus ordine ibi fuere concionatores *Conradus Lunsemannus*, deinde *Petrus Monachus*, *Georgius Tappius*, *M. Joachimus Degenerus*, *Rumboldus Flandrus*, & *Johannes Ties*.

In Monasterio Doctor *Johannes Theodorus*, *Henricus Phrisius*, deinde Magister *Nicolaus Barsmannus*, cui succedit *Johannes Sartius*, & post ipsum *M. Hermannus Brugman* / & illi mortuo succedit *M. Johannes von Deuten*.

In Xenodochio Divi Georgii extra mœnia *Michael N. Johannes Gustrow* / *Reinerus N. Magister Joannes Hogelkenus*, *Meinhardus Krøger* / cui successit *Henningus Wickgreuius*, &c.

Primus Superattendens fuit ibi *D. D. Joannes Epinus*, & secundarius lector *M. Joannes Frederus*, in cujus locum successit discedentis anno 1548. *M. Paulus ab Eichen* / qui mortuo *D. Epino* succedit anno 1556. & promotus in Superattendentem, *M. Joachimum Degenerum*, habet collegam & lectorem ordinarium.

In hac Ecclesia mota est controversia, an passus esset CHRISTUS apud inferos, sed postea illa est sopita.

Do-

Doctor *Æpinus* fuit in Anglia, sed noluit consentire in Regis decretum de facto divortio, fuit in Dania & simul plantavit ibi Ecclesiam in regno & Academiam Haffniensem ornavit: Scripsit contra *Interim* cum suis: Item contra *Osiandri* dogmata: Edidit scriptum de Justificatione, & Explicationem Psalmorum.

Doctor *Paulus ab Eichen* scripsit contra Sacramentarios & Commentarium in Genesin Hamburgæ.

Scripsit multa & varia opuscula contra Sacramentarios, M. *Joachimus Westphalus*, &c. qui discedente *Paulo ab Eichen* in Holsatiam est factus Superintendens, & eo mortuo, eligitur D. *Cyriacus Simon*, Lüneburgensis.

Thomas C. appenus, Secretarius Regis Daniæ, & postea civis Hamburgensis, ministris Ecclesiæ, & viduis ministrorum condidit proprias ædes, addens eis annuos redditus, vir piissimus: Qui hodie & sub annis 6. fuerint Superintendentes & pastores in hac Ecclesia cum Diaconis atque Scholæ collaboratoribus, istorum nomina extant in formula Concordiæ, &c.

De ECCLESIA URBIS LUBECENSIS.

ET si anni sint plures quam viginti, quando amanter per literas ex-
peterem descriptionem renati Evangelii in celebri Imperii urbe
Lubeca, aliquoties à Reverendo & eximio viro M. *Georgio Barth/*
Osnaburgensi, qui diu ibi Seniore pastorem egit nihil tamen unquam
impetravi, semel tantum respondit, historiam renascentis Evangelii
in urbe Lubeca descriptam, Domino *Doctori Wigando* jamdudum à
ministerio Ecclesiastico Lubecensi communicatam: Interim ea subji-
ciemus quæ nobis de hac Ecclesia nota sunt.

Anno Domini 1530. reformavit ibi Ecclesiam Doctor *Johannes Bu-
genhagius*, Pomeranus, & ministeria ibidem disposuit ordine: Atque
tunc temporis in eo loco ordinavit Superintendentem M. *Hermannum
Bonnum*, Quakenburgensem, amatum Luthero, & publicis encomiis
à Philippo celebratum, Theologum absolutum, qui in tota Biblia scri-
psit justa & integra commentaria, sicut hoc de ipso testatur *Erasmus
Sarcerius* in editis super Matthæum Scholiis, qui ibi sub *Bonno* anno
Domini 1536. Conrectorem Scholæ egit, & conqueritur Bonni filius,
Arnoldus Bonnus in evulgato libro, quod patris sui commentaria super
tota Biblia miserit Basileam ad clarissimum Typographum *Johannem
Opor-*

Oporinum, ibique ea ipsa perierint Bonnus utiles Ecclesiæ cantiones ordinavit. Mortuo scripsit Epitaphium *Petrus Vincentius*, *Uratislavienſis*, ibidem agens Rectorem, cui erat Prorektor *M. Hermannus Wippermannus*, *Lemgovienſis*: Bonno in Superintendentis officio succellit *Valentinus Curtius*, homo senex, & novi ego aliquando in hac Ecclesiâ ministros Ecclesiarum, *Petrum Ulmershemium*, pastorem Jacobinum, & *Brixium Nordamum*, viros doctos: Qui jam sub sexennio ibidem fuerint pastores & ministri Ecclesiæ, atque Ludirectores cum collaboratoribus, istorum nomina extant, hodie in Formula Concordiæ scripta: Vixerunt ibidem in urbe hac Doctores Theologi *Erasmus Alberus*, & *Johannes Draconites*, & ibidem aliquot erudita scripta ediderunt.

Opto autem reverenter à clarissimo & spectatæ eruditionis viro, Domino *M. Andrea Pouchenio* ibidem post Curtium Superintendente celebri, ut ipse plenam renati Evangelii in inclyta Lubeca historiâ conscribat, & nobis atque Ecclesiæ DEI communicet.

Certamina novi ego ibi duo fuisse: Primò movit ibi quidem indotus concionator dictus *Exulorem*, controversiam de Eucharistia, sed est facile repressus ab aliis: Secundo movit ibi novam quæstionem *Johannes Beatus*, homo inquietus, & tunc in numerum Concionatorum relatus de forma consecrandi calicis, sed ab aliis convictus dimittitur. Doctor *David Chytræus* in sua continuatione *Cranziana*, refert primos Lubecæ Evangelistas, *Johannem Wolhovium*, & *M. Andream Wilhelmmum*, atque *Petrum Frimershimium*: Vide ibi folio 264. & sequent.

De ECCLESIIS DUCATUS MEGAPOLENSIS.

HENRICUS, Dux Megapolensis propagavit Evangelium cum filio Magno Duce & Principe doctissimo, utens ad hoc opera *M. Gerhardi Oemekenii*, & aliorum in sua ditione, & uterque Princeps rectè intellexit religionem veram eamque propagavit: Verum frater ejus Dux Albertus mansit in Papistica religione, & eam in sua Ducatus parte reservari voluit, sed illo mortuo curavit Dux Henricus suos ex fratre Duce Alberto Nepotes, imprimis *D. Johannem Albertum*, & *Ulricum* piè institui, & illi duo ab initio gubernationis suæ, quod nondum integrè per patrum, Ducem Henricum completum erat, veram Religionem abolitis Papisticarum idololatriarum superstitionibus propagarunt serio: Erat enim Dux Johannes Albertus, doctissimus & piissimus Princeps, & Dux Ulricus veram religionem intellexit quoque. Semper

per speraveram clarissimum virum D. D. *Johannem Wigandum*, dum cum collegiis potissimas Centurias historiæ Ecclesiasticæ, Wismariaë in Ducatu Megapolensi colligeret, quod etiam certam historiam renati Evangelii in eodem Ducatu aliquando dedisset: Interim cum nihil istorum ab eo vel conscriptum vel evulgatum sit, spero interim id nostro tempore tentaturum esse eruditissimum Theologum, & absolutissimum Historicum D. *Davidem Chytraum*, qui jam in eo Ducatu, ultra annos 36. Theologiam professus, & omnibus Theologicis negotiis adhibitus est.

Novi celebres Theologos partim Doctores, partim Licentiatos, partim Magistros profitentes Theologiam, cum in Scholis, tum in Ecclesiis in celebri urbe Rosarum, D. *Johannem Aurifabrum*, Uratislaviensem, D. *Henricum Schmedenstede* / Luneburgensem, D. *Tilemannum Heshusium*, Wesaliensem, D. *Georgium Venetum Nobilem*, D. *Johannem Draconitem*, D. *Davidem Chytraum*, D. *Johannem Kittelium*, D. *Simonem Pauli*, D. *Lucam Backmeisterum*, M. *Conradum Pegelium*, Licent. *Henricum Streviu*, M. *Valentinum Schachtium*, & reliquos, fuere inter primos Evangelistas, duo Rostochii *Joachimus Schluterus*, & *Georgius Rikenus*: Ab initio fuit amator & promotor Evangelicæ doctrinæ, atque fautor piorum Theologorum optimus & pientissimus Princeps, *Henricus Dux Megapolensis*, ut dixi in quo fuit pius, & magnus zelus promovendæ doctrinæ Evangelii cum doctissimo filio, Principe lectissimo Duce magno: Post quos quoque mirificè asseruerunt, defenderunt & propagarunt veram & synceram Evangelii doctrinam à D. *Luthero* traditam, prioris Principis *Henrici* ex fratre *Alberto* Duce nepotes, eruditione excellens Princeps, *Johannes Albertus*, & ejus frater *Dux Ulricus* pietate, & virtute præstans Heros, sicut dictum est.

Novi Wismariaë olim Concionatores D. *Henricum Schmedenstedium*, *Vincentium N.* pastorem ad S. *Georgium*, *Henningum Blockium*, *Johannem Kalen*: Et reliquos alios ministros, ut *Franciscum Werckmeisterum*, *Johannem Gassstede* / *Matthiam Koenerum*, *Vincentium Reddinum*, *Johannem Lassium*, *Jacobum Berchemium*, *Georgium Wint* / atque M. *Thomam Holtheuter* / qui cum M. *Andrea Corvino*, fuit collega & adjutor in posterioribus centuriis Historiæ Ecclesiasticæ colligendis D. *Johan. Wigando*: Novi ibi Superintendentes Mag. *Johannem Frederum* vel *Ireneum*, qui multa utilia opera D. *Urbani Rhegii* vertit in linguam latinam, D. *Johannem Wigandum*, & *Wolfgangum Peristerum*, M. *Andream Corvinum*;

Hh.h hhh

No.

Novi in Neobrandenburga, *D. Erasmus Alberum*, Superintendentem, & Gustravii præcipuum Evangelistam,Inspectorem atque Præpositum *M. Gerhardum Ocmekenum*, Camensem, virum eloquentem, & demortuo huic succedentem *D. Conradum Beckerum*, Brunsvicensem.

Novi Schwerini Superintendentes, & pastores, & concionatores aulicos *M. Christophorum Langnerum*, *D. Simonem Musaum*, *L. Mentonem Gogrevium* Lippiensem, & *Jochimum Nosciophagum*.

Quænam & Rostochii, & alibi certamina mota fuerint, referre nequeo sicut nec nomina reliquorum pastorum & ministrorum, qui olim incœperunt, & propagarunt docendo Evangelium in prædictis urbibus, & per totum Ducatum: Variè agitabatur Rostochii Ecclesia, propter ejectum *D. Tilemannum Heshusium*, & *Petrum Eggerdes*, opera *Petri Bremmeri*, Consulis seducti per Papistam idolatram, *D. Wilhelmm No-vesianum* tunc Syndicum urbis: Postea propter *Johan. Beatum*, turbas dantem, variè agitabantur Theologi ibi, antequam homo inquietus posset dimitti: Tertiò propter *M. Gelimerum* moventem controversiam de Substantia peccati: Sic Wismariæ aliquando gravis fuit controversia inter *D. Peristerum*, & reliquos Theologos ac Concionatores.

Qui hodie sint aut sub sexennio fuerint Professores, Theologi atque pastores & ministri Ecclesiarum Rostochii, Wismariæ, Gustrovii, Schwerini, & in aliis oppidis & pagis, Ducatus Megapolensis & Principatibus Dominiisque, cum Præceptoribus & Ludimagistris, illorum nomina extant in formula concordiæ.

Scribit autem Doctor *Simon Pauli*, Sverinensis, quod hi duo Principes, *Dux Johannes Albertus*, & *Dux Udalricus*, fratres, Principis Alberti filii, veram doctrinam de vero DEO, & ejus filio servatore nostro JESU CHRISTO, ministerio divini illius Lutheri à fœdissimo Papisticarum impietatum cœno repurgatam in toto Ducatu, & in ditionibus suis doceri jusserint, ejusque summam in certa capita erudite distributam, & pie luculentaque juxta scripta Prophetica & Apostolica explicatam, quæ extat in libro Cæremoniæ vel ordinatione Ecclesiastica Ducatus Megapolensis, auctore *Philippo Melancthone*, omnibus suis subditis publicè proposuerint, & in Academiam Rostochiensem nova donatione, cujus annui redditus aliquot aureorum millia faciunt, instauraverint, atque ad conservationem mensæ pauperum aliquot coros frumenti, ex vicino Monasterio *Dobecanensis*, quotannis contulerint, & adhuc conferant, & sigillis etiam à posteris servandum, mandatum tale

ale de tali annuo frumento Academiae mittendo confirmaverint: Scholasque Triviales passim recte constitui curaverint, & Ecclesiasticum Consistorium pie ordinarint, omniaque quæ ad veram veræ doctrinæ, & sanæ pietatis propagationem pertinent constituerint: Quæ omnia etiam hodie in istis ditionibus, ita vigent & florent, quod nos hîc præterire non decebat.

De ECCLESIIS DUCATUS HOLSATIÆ

& DITHMARSLE REFORMATIS.

CUm semper ab fuerim procul remotus ab Holsatiæ & Dithmaricæ Ducatibus, paucos in istis locis habui familiares inter Doctores, pastores & ministros Evangelii, ideo horum locorum Ecclesias & Evangelii propagationem descriptam certam nunquam habere potui: Saltem quæ mihi nota sunt subjiciam:

In Holsatia Ecclesiarum primus fuit Reformator sub *Christiano pio* tunc Duce Holsatiæ, quando ejus parens *Fredericus I. Regem* ageret in *Dania*, (cui mortuo postea hic Christianus in regno Daniæ, ut pius hæres & filius successit) anno Domini 1527. 1528. & 1529. D. pius *Eberhardus Widensehe* / cujus honorifica fit mentio in historia Ecclesiæ Halberstadianæ & Goslariensis: Et hanc Reformationem magno pietatis zelo urgebat optimus *Dux Christianus* nomine, & *re Christianus Princeps*, & in visitatione Ecclesiarum habebat D. *Widensehe* / collegas, *D. Nobilem & equitem auratum*, virum strenuum, *Johannem Ranzovium*, *Henrici Regii vicarii patrem*, *D. Johannem Reventlonium*, & *Hormannum Tastium* atque Præpositum *Reinebeckensem*, *Henricum N.*

Postquam vero omnia essent disposita & ordinata, ecce ibi cœpit Sathan dormientibus hominibus, hoc est, socorditer omnia agentibus, anno Domini 1529. per pellificem *Melchiorum Hoffmannum*, concionatorem in *Reil* / & ejus collegam, *Hermannum Bistermannum*, movere controversiam de Sacramento altaris: Tandem *Zwinglii dogma defendit Melchior*, qui paulo ante fuerat pellifex, & ei accessere collegæ, *Johannes de Campis*, *Jacobus Heggeus*, & *Johannes Varse cum Bistermanno*. Instituitur colloquium *Flensburgi*, ubi tunc concionatorem agebat *Hermannus Tastius*, qui se in publico colloquio graviter opposuit *Hoffmanno* suisque, & eum coram prædictis vilitatoribus una cum *Stephano Kempeno*, pastore *Hamburgensi*, eò vocato refutavit anno Domini 1529. in Septimam post Dominicam Quasimodogeniti: Acta sunt excusa *Witebergæ per Josephum Clugh*: *Heggeus* ibi convertitur. No-

Novi ante annos 27. in oppido Husen pastores, *Petrum Bockelmannum*, *Johannem Rischmannum*, & *Autorem Rosam*: atque ante 18. annos novi M. *Johannem Forsterum*, Præpositum in Jheho / & qui modo est in Holsatia generalis Superintendens *D. D. Paulus ab Eitzen* / fuit mihi ante annos 28. notus, & alter istorum posset, plenam renati Evangelii historiam istarum ditionum dare.

Novi aliquot præcipuos pastores in Dithmarsia, ante annos 28. *M. Andream Jodocum*, pastorem Lundensem, *Hieronymum Wilmannum* pastorem in Heida, *Johannem Grevembroick* / pastorem in Barrelth / *Andream Schwermanns* / pastorem Mernensem, *Henricum Dimerbrock* / pastorem in Brunsbutel / *Johannem Groth* / pastorem in Edellake / *Elardum Zagerium*, pastorem in Suderhartstede / *Henricum Sellemannum*, pastorem Wintersbergensem, *Johannem Rolappe* / pastorem in Warden / *Johannem Creisbachium*, pastorem in Nientkirchen / *Bernhardum Richium*, pastorem in Hemmo, *Johannem Bolichium*, pastorem Busanum, & multos alios ibidem Doctores & Diacones.

Cùm vero *Duces Johannes & Adolphus* fratres *Frederici I. Regis Danie*, filii & fratres *Christiani III. Regis Danie*, ad gubernationem patrii Ducatus manus applicarent, eandem profecto religionem reverenter observarunt, & diligenter propagarunt, & curavit *Dux Adolphus* ex Capitulo Cathedrali Schlesvicensi collegium Theologicum fieri, ut omnes ibidem Canonici sint in posterum Professores.

Ab initio multum veram de CHRISTO religionem in istis locis propagavit fortis & Nobilis Heros, *Joannes Ranzovius*, eques auratus, de patria optimè meritus: Idemque tentat ejus filius *Henricus Ranzovius*, Regius in Holsatia vicarius vel prorex, hodie qui pietate & eruditione non minus quam genere Nobilis & generosus est Heros, magni judicii, multæ sapientiæ & plurimæ lectionis: Qui est ibi quoque cum Principe *Adolpho* nutritor Ecclesiarum & pietatis.

Novi aliquando in Holsatia pastorem, *Franciscum Alardum*, Antwerpiensem, virum doctum: Et hoc de *Ducibus Holsatie* testandum, quod multi exules pastores tempore Interimistico, ex suo ejecti officio, hinc inde habuerint in Holsatia locum. Etsi Holsatiæ pastores non subscripserint formulæ concordie, tamen hoc scimus præcipuos ibi

Superintendentes, ut *D. D. Paulum ab Eitzen* / & *M. Johannem Forsterum*, refragari Sacramentariis.

CON.

CONTINUATIO
**HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ**

HERMANNI HAMELMANNI

Theol. Licent. & Superint. Altenb.

Ex

**Manuscripto Authoris, communi-
cato ex Bibliotheca GUELFERBYTANA.**

Jam primum typis exscripta

LEMGOVLE Anno 1705.

Hhh hhh 3

DE

DE

A U L A

CLIVENSIS, JULIACENSIS, MONTENSISQUE
D U C I S:

Comitis de Marcka & Ravensberg

JOHANNIS, Patris

Et deinde

Filiū WILHELMI, &c.

Quomodo illa affecta & dedita fuerit religioni veræ, &
quomodo à renata Evangelii luce in Germania usque ad Annum
1567, sese gesserit brevis explicatio.

JAm inde ab initio tam flexuosa fuit religio & affectus aule Cliven-
sis & Juliacensis (quia de patre Johanne Simplici, probò & bono
Duce & Principe, nihil dicam) erga doctrinam Evangelii, ut ne-
sciam an quicquam audeam vel possim de ea scribere. Scribam
tamen quæ ad hanc historiam pertinent & à me cognosci & expli-
cari potuerunt, si forte non eo ordine ut debebat fieri, id boni con-
sulent pii lectores. Siquoque nec omnia referam, similiter id mihi
ignoscendum erit. Semper ab initio docti consilarii, ut Doctores &
alii celebres viri pependerunt ab ore *Erasmi Roterodami* in illa aula &
omnes erant ibi *Erasmitani*. Inter hos præcipui semper erant *Henricus*
Borseus Olieslegerus Clivensis Cancellarius (qui adhuc anno 1568. in
viviis est) *Johannes Gogrevius* & *Johannes Vlatrenus*, Juliaci Cancellarii,
Conradus Heresbachius, Præceptor Ducis junioris *Wilhelmi*, *Carolus Ha-*
stius, *Wilhelmus Menapius*, Grenensbergensis Insulanus, alique. Hi
etiam & alii multi fuerunt sine dubio autores Principi *Johanni*, ut ab-
latis crassioribus abusibus ex templis paululum Ecclesias & templa in
suis ditionibus reformaret de consilio *Erasmi Roterodami*. Nam pas-
sim incipiebant multi pastores in ejus Principis Dominii Evangelium
docere & propagare, atque Sacramenta purè administrare præfer-
tim tunc cum viderent *Johannis, Electoris Saxonia* filio *Johanni Friderico*
desponsatam & postea elocatam filiam hujus *Johannis Clivensis Sybillam*
anno 1528. Quia copulatione sperabant omnes pii fore ut luce Evan-
gelii

geli accenderentur, Dux, Ducissa & aulici in aula Clivenfi & Julia-censi. Ideo Princeps *Johannes* mittit mandatum ad omnes præfectos, quo præcipit, ut omnes invocationes in religione factæ abolerentur. Interim hæc verba flexiloqua habentur in eo mandato: Daß ihr von unsers und Alimpts wegen fleißig aufsehet / und bey allen Predigern in unserm Alimpt euers Befehls / ernstlich verschaffet / daß sie keine unchristliche Lehre oder ungebührliche Neuerunge / dadurch Widerwärtigkeit / Uergerniß oder Uneinigkeit entstehen möchte / einführen oder predigen / sondern das Evangelium und Wort Gottes klar zu der Seelen Heil / Besserung des Lebens und Erhaltung Friedens und gute Ordnung / ohn einig Auffruhr / Schelten und Eigennuß verkündigen / unsere Unterthanen mit Verkaufung der Heiligen Sacrament und anderer ungebührlicher Aufschlagung nicht besdrängen. Ferner ist unser Befehl / daß ihr bey unsern Unterthanen verschaffet / daß sie sich zu keiner Rottung / Auffruhr oder Neuerung bewegen lassen / 2c.

Præcipitur quoque ne ullos privatos conventus celebrent, in quo concionentur aliqui, doceant aut disputent. Sed si essent, qui quid haberent, quod desiderarent, ut id indicarent præfectis deferendum ad Principem & aulam. Nam promittit omnibus reformationem. Hoc mandatum est typis evulgatum anno 30. 18 Julii.

Illud mandatum variè interpretabatur. Ubi erant Evangelici præfecti & concionatores, illi hoc pro sua parte interpretabantur: Papistici præfecti inde occasionem sumentes volebant omnia pontificia servari sacra, & si quæ erant abolita institui: Ibi & Pontificiorum & Lutheranorum erat æqua & similis gloriatio: Quanquam omnes multum & vehementer expectarent futuram reformationem, quam putabant prodituram vel ex aula Electoris Saxonix, vel ex Academia Witebergensi.

Tandem anno 1532. editur Reformatio profecta à prioribus istis Consiliariis, quæ limanda tradita erat *Erasmio Rotherodamo*, ut aliquoties *Johannes Vlattenus*, præcipuus Erasmi amicus gloriatus fuerat. Hic in initio conqueritur Princeps pius suum mandatum in utramque partem raptum & male intellectum, ideo se nunc hanc edere Reformationem, quæ etiam flexuosa & dubia erat: Articulos ejus breviter referemus. In prima periodo tria ponuntur.

1. Nemo doceat ullis in locis aut parochiis, nisi aut si verus pastor aut à pastore & aliis quorum interest legitime vocatus,

2. Ne-

2. Nemo doceat in cœnobiis nisi de jussu & autoritate præsidentium in eis. Aliter faciens capi & incarcerari debere.

3. Si quis concionatorum aliter egerit, vel concionando nimium, vel in hanc vel in aliam partem inclinaret vehementiorque, quam deceret, esset, id Domino per præsfectos & Satrapas indicari debere.

Secundæ pericopes vel periodi summa hæc est:

1. Primo ut pastores vel vicecurati Evangelium novi & veteris Testamenti ad veram cognitionem JESU Christi, ad auctorem Christianæ Charitatis inter nos ad servandam legem DEI, ad obedientiam præstandam, ad retinendam pacem & concordiam, ad conversionem & vitæ poenitentiam sine offendiculo & seditione atque turba prædicent.

2. Ut nec in eo vel sua quærant vel aliquid aliud, nisi ut præclare & aperte doceatur vera doctrina.

3. Ut ab omni repræhensione & damnatione tam novæ quam veteris doctrinæ (ut illæ hodiæ distinguuntur) abstineant & in genere pie doceant. Nam talis repræhensio vel damnatio cedit in præjudicium & seditionem.

Tertiæ pericopes summa hæc est:

1. Ut præter solitorum Evangelicorum Dominicalium & epistolarum fidelem explicationem, etiam & fidei Symbolum coram plebe declarent ex certis fundamentis verbi Dei & Apostolorum doctrinæ, cujus formam nos dabimus.

Quarto traditur forma, quomodo debeant pastores explicare decem præcepta coram plebe, eaque valde est simplex & carens perspicuitate rotunda, quæ quoque est in quibusdam ridicula & inepta, ubi in explicatione primi præcepti confundi videntur personæ. Nam & pater creator cœli & terræ dicitur ibidem esse via vitæ & veritas, quod sibi applicat filius DEI Johannis 14. Hunc ajunt esse timendum, amandum & celebrandum ante omnia eique fidendum.

In explicatione secundi præcepti dicitur ne juremus per nomen ejus, vel per creaturas, aut vanè in testem adhibeamus, sed ut ad eum tempore crucis & necessitatis confugiamus.

Tertio ut verbum DEI diebus sacris audiamus pia intentione & preces celebremus, eleemosynas demus, poenitentiam delictorum agamus, & vera in DEUM fiducia bonisque operibus festa sancti ficiamus.

Quar-

Quarto, ut parentes, præſides, ſeniores, proximosque honoremus, & amemus, ac eis inſervire & obedire debeamus.

Quinto ne cujuſquam corpus aut famam lædamus, ſed omnibus prodeſſe & gratificari ſtudeamus.

Sexto ut puram vitam ducamus in verbis & factis & puris cordibus, ne cuiquam ſimus offendiculo.

Septimo, ne cuiquam ſua vi, furto aut aliis iniquis mediis auferamus, & ne merce illegitima defraudemus proximum, ſed cujuſquam utilitatem quæramus, juvemus ac promoveamus.

Octavo, Ne contra aliquem falſum dicamus teſtimonium, nec quenquam prodamus, aut convitiis aut calumniis traducamus, ejusque exiſtimationem lædamus, ſed omnia in æquam interpretemur partem.

Nono & decimo, ne cujuſquam bona & dona appetamus & invadamus dolo, nec quoque alterius uxorem, liberos, ſamulos, ſed eos potius hortemur, ut ſubſint maritis & parentibus ac dominis legitime, & eis obediant &c.

Hæc eſt illa magiſtralis explicatio præceptorum DEI, in illa ordinatione, cujuſ Corrector fuit *Eraſmus Roterodamus*.

Quid autem Chriſtianus lector invenit aliud in hac explicatione, quam quod *Phocydides*, *Pythagoras*, *Ariſtoteles*, *Socrates*, *Plato*, & hodie Turca aliquis in ſuo Alcorano dediffet? Dico ingenuè, quod ſentio. Quia illi ſimilem moralem doctrinam tradunt.

De oratione quintò, tam ibi futilia quædam extant, ut vix intelligam, quæ ibi dicantur.

1. Primo precatio exercet fidem in nobis quotidie, ideo admonebunt miniſtri omnes, ut diligenter orent, atque interim addant, quemadmodum peccant fures, raptores & malefici, ita etiam peccare eos, qui nunquam Deum invocant nec fidunt ei vel honorem ei præbent &c. Quæ dicta ſunt blaſphema: Nam hinc ſequeretur peccata eſſe æqualia (ut *Sebaſtianus Franckius* ait) & non magis eſſe peccatum Epicuræo more contemnere Deum, non invocare, ejus promiſſionibus non credere, eumque ignominia afficere, quam proximum lædere. Illa ſunt peccata in Spiritum ſanctum: Hæc autem remiſſibilia. Sed revertar ad dicta ordinationis iſtius.

2. Ut orent non ſolum pro ſe ipſis, ſed etiam pro Magiſtratu, proximis, & omnibus gravaminibus.

Iii iii

3. Cum

3. Cum autem precatio dicta, Pater noster: sit nobis à Domino nostro CHRISTO tradita & proposita præscriptaque, continetur sane in ea omne quod nobis conducit, ideo illa oratio certa erga Deum fiducia egetur ex explicabitur juxta formam à nobis edendam.

4. Possunt ministri aliquot formas precandi colligere ex novo & veteri Testamento, quas inculcent plebi, & interim tradant, quomodo omnes DEUM in sanctis, & sanctos in DEO celebrent, honorent & laudent, &c.

Sexta pericope est:

Ne quid novi contra Sacramenta & contra veteres & hæcenus usitatas ceremonias atque simul cantiones & lectiones Ecclesiæ, introducatur in templa. Sed veterum ceremoniarum, lectionum & cantionum usum, consuetudinem & figuras ac explicationes plebi tradant, &c. Hic clare totus stabilitur papatus.

Septimo, cum regenerentur per baptismum infantes & per Spiritum Sanctum ita fiant membra Ecclesiæ, debent ministri in tali actione declarare, quid ibi spondeatur Deo, & quomodo renunciatio Satanæ fiat, & quæ simul ibi Catechismi exercitia adhibeantur, ut cognoscant, quid illa omnia denotent, ut sciant quid promiserint, & cui renunciaverint,

Octava pericope est:

1. Ut celebretur & observetur officium sanctæ Missæ.

2. Interim præcipitur ut plebs diligentissimè instituatur in Sacramento altaris esse verum corpus & sanguinem Christi.

3. Quod per hoc Sacramentum applicetur nobis gratia & remissio peccatorum sicut Christus promisit. Promissio autem talis est morte & purissimo sanguine ejus obsignata.

4. Verum tale Sacramentum nemo nisi prius pœnitentiam agat & confessus fuerit peccata, sumere debet & sumpturus fidem adhibebit.

5. Ideo operam dabunt concionatores ne cuiquam in confessione aliquid absurdi, periculosi, indecori & immodesti proponant aut ab aliquo quarant, ne confitentes citius offendantur, & inde occasionem ad mala perpetranda capiant potius quam erudiantur.

6. Verum hoc agant, ut ipsos ducant ad cognitionem peccatorum, & quomodo pœnitentiam agere debeant, vitam malam in meliorem corrigere, & tunc Sacramentum in vera fide percipiant, & certam in DEUM spem habeant,

7. Pra-

7. Præcipue vero conscientis ærumnolis & oneratis propter peccata proponere certas scripturæ promissiones & DEI consolationes, ut paci restituantur, debent.

8. Ut quoque plebem erudiant in confessione, ne Magistratui resistent, ut sibi à seditiosis impiisque conatibus caveant.

9. Debent quoque erudiri, si qui bona male parta vel titulo male occupata habeant, ne illa sive istorum partem in cœnobîa vel collegia, vel ad usum templorum transferant, sed tantum veris hæredibus concedant, à quibus sunt abalienata, sed si hi non inveniri possunt, transferentur talia ad usum pauperum, &c. Egregia Reformatio, qua Missa Papistica, qua nihil unquam in toto mundo magis impium est, stabilitur, & nihil de merito Christi nobis per veram fidem applicanda, nihil de remissione peccatorum in absolutione per ministerium Ecclesiæ in nomine Filii DEI accipienda traditur. O Reformatio plus quam gentilis.

Nona pericope ordinationis Ducalis est:

1. Ut doceant ministri in vera doctrina requiri pœnitentiam, agnitionem & contritionem peccatorum, observationem mandatorum atque fidem absque pœnitentia & contritione cordis, sine doctrina operum sine timore DEI & proximi, nihil esse.

2. Requirit quoque necessitas ut eis pœnæ peccatorum & delicta quæ sint proponantur, item quomodo piæ vitæ conversatione, diabolo & peccatis fortiter resistent, item ut per præces augeatur in eis fides, ut proximo per eleemosynas serviant, ne avaritiæ & crapulæ indulgeant, sed per jejunium & labores exercitiaque carnis conatum repriment, &c. Sed Paulus aliter docuit: nempe fide & prece resistendum diabolo.

Decima pericope est:

Quia à DEO mandatum est matrimonium, ideo doceant ministri de fundamento, usu & cognitione conjugii, & quomodo conjuges multa obsequia & benevolentiam præstare & alter alteri juxta scripturam Suum tribuere debeant.

Undecimo, ut pastores vel vicecurati in prædictis articulis semel quotannis suos auditores examinent, & omnium illorum articulorum usum, explicationem & fundamentum inculcent, & neminem ad communionem Sacramenti assumant, nisi qui ita sit institutus,

Duodecimo. Ut capita religionis præcedentia tanto fidelius inculcentur omnibus, debent post singulas conciones prout ratio temporis postulat unum aut alterum horum articulorum declarare & eis inculcare, deinde ita ordine pergere, & ita in omnibus concionibus post absolutam Evangeliorum & epistolarum explicationem, illos semper pro parte declarare, ut sciant articulos fidei, Decalogum, orationem dominicam, item quid sit baptisumus & alios, eorumque explicationem, ex scripturis & certis rationibus dare) eosque finitos iterum repetere. Interim quod ad ceremonias, ut illas exerceant & observent statis temporibus & simul quotidianas prout in Ecclesiis ordinatæ sunt, sed etiam eas ex scripturis & certis rationibus declarent populo & earum mysterium explicant, ne istarum ceremoniarum contemptus eorum animos occupet.

Decimo tertio. Ut concionatores, solitos de more veteris jejunii dies annuncient plebi observandos ex laudabili Ecclesiæ consuetudine, nisi impediuntur corporis fragilitate, alioqui nemo aliter faciet ut non contemnatur mandatum magistratus & illudatur ejus officium atque ita etiam proximus lædatur & offendatur. Quomodo etiam plebi indicentur festa, addendum erit à concionatoribus, ut precibus consideratione suorum delictorum, vera poenitentia, auditu verbi DEI transigant ea & sanctificent atque istis diebus ut alias, quantum potest fieri, officinas vinarias, cerevisiarias, lusorias, ubi blasphematur DEUS, & alias occasiones peccandi devitent, interim ut nemo istis ferialibus diebus laboreet &c.

Hæc est illa reformatio tam anxie à multis expectata, quam ex urbe & arce Clivorum edidit 11 Januarii Anno 1532. Clivenlis Princeps *Johannes*, sed auctores dicuntur prædicti & multi alii politici Consilarii.

Jam judicent pii de hac reformatione, quid de articulis Christianæ doctrinæ de discrimine legis & Evangelii, de officio Mediatoris, de justificatione hominis, de fide & fiducia in Christum filium DEI, de remissione peccatorum, de vita æterna consequenda per Christum, de vera oratione ad DEUM patrem facienda per Christum hic dicatur & scribatur. Ubi hic auditur de numero, usu, fructu & fine Sacramentorum? Ubi hic obsecro horrendi abusus, prophanationes, idolatriæ, falsæ religiones, Missæ papisticæ & Sacramentorum audiuntur? Profecto nunquam in papatu vilior est Reformatio hac unquam ab aliquo

quo profecta. Multis modis adhuc illa est melior, quam *Gropperus* sub nomine Archiepiscopi Colonienfis *Hermanni* edidit Anno 1535. Et hic potest cognosci Theologia *Erasmi Roterodami* & suorum discipulorum. Si ego nunquam aliquando sensissem de Theologia *Erasmi* honorifice, jam profectò ex illo scripto sorderet mihi ille *Erasmus* quod ad Theologiam attinet. Retulerunt aliquando nobis boni viri in Superiori Germania, quando interrogasset Dux Saxoniae *Johannes Fridericus*, Electoris *Johannis* filius, mortuo patre quoque Elector, *D. Lutherum*, quid de edita sui Soceri Reformatione sentiret, verum is indignanter responderat: *Böß Teutsch / böß Evangelisch / alles was von Erasmo kömmt / ist so voll Theologia, als mein femoral voll Pseffers*: Parturiunt montes nascetur ridiculus mus. Hæc ille: Quia & Germanice scripta est, & dictio in illa Reformatione est ex quatuor dialectis mutuata, videlicet, ex superiori, ex Westphalico, ex Brabantino & Colonienfi conflata, ideo dixerat: *Böß Teutsch*.

Sæpè piissima conjunx sanctissimi Electoris *Johannis Friderici Sybilla* lachrimis conditionem optimi sui patris & matris deploraverat, quod ita captivi in causa religionis tenerentur, ex malè sanis quibusdam consiliariis pluris facientibus *Erasmum* quam Christum.

Cum autem viderent consiliarii se in aliis aulis risui exponi propter talem ordinationem, tum quoque cognoscerent propter obscuritatem passim calumniose non tam à subditis quam exteris exponi istam ordinationem, atque similiter ex ejus brevitate occasionem sumptam à quibusdam, ut quædam Evangelica propagassent, sunt suafores suo principi, ut adhuc explicationem istius ordinationis vel explicatiorem Reformationem edat, ex qua plus gloriæ consequatur, & post eam editam mox per certas quasdam personas ex consiliariis curet in tribus Ducatibus & simul duobus suis Comitatibus exquiri, quinam sint, qui se priori reformationi opposuerint, & quid fiat in Collegiis, Cœnobiis, Scholis, hospitalibus ut quoque per eos omnis tollatur abusus & quod utile sit, assumatur: Ut Ecclesiæ per ipsos disponantur, templis & scholis utiles, sedati & pii viri præficiantur, eisque debitum & honestum salarium assignetur, ut quoque de illorum mandato Collegiatae ex suis quosdam deinceps curent in Academiis erudiri, qui aliquando vel Ecclesiæ vel reipublicæ ornamento sint: Ut injungatur Abbatibus quoque prioribus & aliis præsulibus cœnobiolorum, ut emant sibi utiles scriptores Ecclesiasticos, adornent splendoras Bibliothecas, habeant

lectores & professores, qui quotidie salutaria ex Bibliis vel aliunde proponant & explicent junioribus, & ut quoque in cœnobiis singulis Dominicis & festis diebus conciones fiant: Et quia multi de jurisdictione Ecclesiastica Episcoporum & banno & excommunicatione eorundem Viscalium & officialium Archidiaconorumque fuerant conqueſti, jubet Dux hac ratione assignari ut per hujusmodi personas, visitatores ordinatos in diversis locis cognoscatur circumstantia rei & quid commodè & quid incommodè fiat, ut istis omnibus cognitis admoneantur deinceps Episcopi, Archidiaconi & Officiales ac Commissarii vel Viscuales, ut omissis abusibus quæ legitima sint agant &c. Hæc igitur ita annotata Dux Clivensis & Juliacenſis *Johannes*, cum instructione quæ continet prioris Reformationis declarationem, edita publicavit 8 Aprilis anno 1533. Quibus instructos ablegat in diversas suas provincias consiliarios quosdam visitatores, qui tunc iter ingressi, eo certe fine, ut planè lux Evangelii ubique extingueretur, & pii doctores undique turbarentur, quod etiam factum in nonnullis est locis: Nec quicquam tale in collegiis & monasteriis est præstitum, cujus nomine emissi erant. Summa istius instructionis, quam quoque vidit & perlustravit *Roterodamus*, quem in illa aula Numinis instar colebant habebantque, hæc est, ut ordine subjicitur: Primo clausulam, de eo admittendo, qui sit vocatus legitimè, arripuere quidam Apostatæ & ardeliones, qui quorundam consensu impetrato se ingesserunt in Ecclesias etiam vel ignorantibus vel invitis pastoribus, qui malè interpretantur scripturas, vel publicè vel privatim, & sibi adjungunt socios & discipulos, ut illaqueant conscientias & ad novitates populum invitent. Ideo debent illi amoveri, & veri pastores & alii, quos nostri Consiliarii ac legati probaverint, tantum in posterum admitti. Ideo etiam præcipitur, ne quisquam subditorum, tam in oppidis quam pagis rejectos vel rejiciendos novitios doctores, sive qui ex aliorum Herorum ditionibus ejecti sunt, hospitio suscipiat, vel sustentet propter vitandas sectas & seditiones, aut locum eis concedat imò nullus peregrinus, nisi qui honestum magistratus testimonium de sua vita & doctrina habeat, admitti debet ad jus & hospitium oppidorum & pagorum. Qui aliter faciant puniendos esse: Ita rejiciuntur qui visiones, entusiasmos, revelationes sibi clam factas jactitant, quia hoc docendum erit, quod ut Christus à patre missus, ita ille Apostolos miserit, Apostoli Episcopos, Presbyteros & Diaconos in Ecclesia ordinarint,

Episco-

Episcopis etiam mandarint, ut circumspicerent quo legitime ordinarentur & præficerentur ministri Ecclesiis. Interim licet hodie illo suo defectu laborent, ut nemo ab omni parte beatus, tamen non licebit propterea populo quoslibet assumere & remove pro arbitrio Ecclesiæ ministros, aut alios, quam ordinarios suscipere, id enim potius tunc spectaret ad Magistratum, cujus est: non vero plebis, abusus abolere & errata corrigere.

2. Multa quæ quidem correctione indigerent sunt in Ecclesia toleranda pacis & concordiae causa, ne bona cum malis simul perditum eant, & deinde offendicula vitentur.

3. Docendum, omnes austeros, rigidos, & seditiosos conatus, licet ad tempus hujusmodi interdum successum habuerint, miserum esse sortitos semper finem, veluti exempla in Chore, Datan, Abiran & aliis videre licet.

4. Ut quilibet sua magis consideret vitia, quam ut procax & dicax sit in magistratus & ministros vel alios, ut potius se poenitentiae submittat, & oret DEUM si forte non tam idonei aut per omnes partes absoluti præsides in Republica & Ecclesia essent, ut is hujusmodi dare velit: Ut ita excitentur autores ad amorem magistratus & ministrorum reverentiam. Ideo de mandato nostrorum consiliariorum omne illud vitari debet, quod posset scandalo discordiaeque occasionem dare, & deinde videbunt ministri ut quoque honesta vita ornent conciones.

5. Ne quoque in administratione Sacramentorum ut in Reformatione priori dictum est, gravent quenquam aut sint oneri, sed gratis conferant præsertim pauperioribus Sacramenta & ministeria, quod etiam fiet in introductionibus, sepulturis, copulationibus & aliis ceremoniis. Nam curabimus ut omnes ministri habeant honestam sustentationem. Interim non abrogantur quatuor offertoria festorum & alia frumenta & subsidia, quæ ad usum Pastorum & Sacellanorum quotannis conferuntur, sed serio mandantur. Si etiam quis ex proprio zelo & gratia aliquid ministris contulerit, merito id ab eis cum gratiarum actione suscipi debet.

7. Nec quoque custodes & sepulchrarii alii que suis debitis privari debent.

8. Et si ad vitam solitariam vocati sint monachi, ut merito non concederetur eis locus in parochiis, tamen propter inscitiam quorundam mini-

ministrorum tum quod plerique docti & pacifici monachi reperiantur, non debent temerarii excludi.

9. Ideo mendicantes monachi non debent rejici, si prius rogentur auditores à pastore, ut inopiæ monachorum succurratur, & illi interim non sint nimium importuni, tamen non debent isti mendicantes ab illis qui nihil dare volunt aut possunt, derideri & agitari.

10. Ne temere novus monachus vel terminarius admittatur, nisi de consensu pastoris aut vicecurati & præfectorum.

11. Ut præsides cœnobiis idoneos concionibus præficiant, ne quoque aliunde ex cœnobiis profugos suscipiant, nisi de nostrorum consensu.

Non debent quoque temere admitti illi stationarii, qui externa forma plebem emungunt argento.

Sic primus articulus reformationis prioris explicatur. Sequitur secundi declaratio, ubi omnis penè papismus & monachismus stabilitur, & persecutio piorum doctorum traditur, ubi papisticæ ordinationes confirmantur, ubi docetur manifestos abusus tolerandos. Ideo ibidem sequitur.

1. Secundus articulus non servatur dum multi ex proprio cerebro & sensu interpretentur scripturam, ideo hoc inculcabitur concionatoribus, docendum, credendum & amplectendum esse Evangelium & verbum Dei, illudque habendum & tradendum tanquam unicam doctrinam ad salutem. Hic vides confundi legem & Evangelium. Lex est verbum Dei, ergo est ad salutem necessaria, &c.

2. Debent autem (pergit ibi Dux) & suam vitam, actionem & conciones ex eo verbo moderari, atque aliorum scripta, & alias doctrinas juxta hanc scripturam Dei formare, invocare etiam DEUM pro illuminatione veri intellectus.

3. Ea etiam quæ in scriptura offeruntur debent omnia scrutari, ad quem locum communem pertineant, ut recte applicentur.

4. Ut unus locus obscurior ex manifestioribus dictis verbi DEI explicetur consideratis præcedentibus & consequentibus in textu, non autem hoc torquere & observare, quod cuique pulchrum videtur, sed quod solide & aperte sit fundamentum in scriptura & DEO acceptum adferre.

5. Hoc præcipue in concionibus urgere debent, in quibusnam sit nostra salus sita, quæ ad gloriam DEI, ad ædificationem proximi ejusque

que charitatem pertineant: Nec necessaria omittere, nec etiam planè minus necessaria rejicere.

6. In qua re ita procedendum, ne infirmi offendantur, nullæ personæ, nulli status in rebus publicis vel alii ministri taxentur, ut omnia ita ad pacem & ædificationem spectent.

7. Omnia pro consideratione circumstantiarum debent utiliter proponi, ut quomodo, quando & qualiter utiliter hæc & illa sint tractanda.

8. Sic quoque quæ de Magistratu, quæ de aliis, quæ in genere, quæ in specie in scripturis dicuntur, non confundere decet.

9. Causæ & occasiones in scripturis expressè non erunt quoque omittendæ, ne quicquam vi in alium sensum torqueatur eumque peregrinum.

10. Debent quoque fabulæ & exempla & alia quæ in scripturis nec locum nec fundamentum habent, nec multum ad ædificationem & pacem spectant, sed potius contemptum ministerii pariunt, omitti.

11. Tropi aut allegoriæ, mysteria & similitudines scripturæ non secundum literam, sed ex ipsorum vi & efficacia prudenter declarari. Ubi autem non satis assequi illorum proprietates quis posset, consulat *Chrysostomum*, *Augustinum*, *Hieronymum*, & alios probatos Doctores Ecclesiæ, qui in talibus explicandis bonam operam posuerunt.

12. Quæ sunt in verbo Dei res fidei & rationi contraria, illa non debent pro nostro captu intelligi & exponi, sed absque speculatione credi, cum sint Dei omnipotentis res.

13. Ne vitia Clericorum & Magistratus revelentur coram plebe pro concionibus, sed privatim in iis locis, ubi locus & commoditas postulat & cum fructu fieri potest, nec dissentiones privatas decet revelare in concionibus, nulla quoque certamina movere, sed quæ ædificationis & salutis sint querere debent ministri, ideo communiter crimina taxanda, non erit ulla persona exprimenda, aut ita per periphrasin describendum quid erit, ut intelligatur aliqua certa persona notari. Si vero quidam in manifestis perseverant delictis, & contemptores nostræ essent ordinationis, illi debent privatim admoneri, aut si id non profit per nostros præfectos puniri.

14. Seducuntur etiam Auguribus, Benedictionariis, Ariolis, Sagis, Veneficis, Incantatoribus & Aruspicibus multi, quoniam credunt eorum vanis signis & fictis benedictionibus, ideo debent isti ejici, aut si

reperiantur ad supplicium rapi. Ideo ex scripturis erit docendus populus, ne talibus credant. Imò etiam & ipsi pastores, clerici, jurati & custodes talibus curiosibus artibus dediti debent ejici & privari bonis Ecclesiasticis.

15. Verum si hic quispiam excepiat, crucem signare, non est malum, tunc inter abusum & verum usum distinctionem facient ministri.

16. Docendi quoque sunt subditi, ne pythonibus & spiritibus vel animabus redeuntibus post mortem credant aut aliis fictis revelationibus fidem adhibeant, quod potest fieri ex Evangelio de divite & Lazaro Lucæ 16. Sic explicatur secundus Articulus, in quo multa etiam reprehendunt pontificii, videlicet 2. 3. 4. 10. & 16. liberæ reprehensiones falsæ doctrinæ vel publicarum criminum hic prohibentur, quod est contra officium Doctoris in scriptura expressum. Reliqua sunt toleranda.

Sequitur tertii articuli in priori Reformatione explicatio :

1. Jubebunt nostri consiliarii ministris ut ita tractent de lege, legem esse per Moysen datam, & nobis in decem præceptis proponi, ut sit pædagogus, ut inde ejus voluntas & nostra revelentur & cognoscamus peccata.

2. Item etiam minimi mandati transgressores esse æternæ mortis reos, ideo quoque poenæ & exempla poenarum, quo quidam puniti sint, ex scripturis adduci debent, ut horrescant ad iram & judicium DEI, eumque timeant auditores.

3. Et aggeranda ira DEI ex eo erit, quod propter aliena peccata non pepercerit filio suo dilecto, ideo nec nobis delinquentibus parcat &c. Hæc ibi, ubi quidem de usu legis aliquid dicitur, sed nihil perspicue & rotundè.

Quarti articuli explicatio talis est : Hanc ex præcepto nostrorum consiliariorum percipient, ut ita Symboli explicatiunculam proponant concionatores.

1. Nos omnes esse natura filios iræ & indignationis ex qua nunquam nostra vel alterius creaturæ opera expediri & liberari queamus, ideo ex mera misericordia à DEO datum filium ipsius unigenitum in mortem & redemptionem nostram & reconciliationem, quam vera fide consequimur.

3. Fidem autem non esse rem otiosam, sed credulitatem qua credimus omnia vera esse, quæ in scripturis expressa sunt & habentur, deinde

deinde esse fiduciam in misericordiam DEI nobis promissam & per Christum partam & stabilitam, ut nos ei totos demus.

Ut quoque habentes hujusmodi fidem non minus timeant pœnas delictorum quam beneficentiæ consolationes expectent. Nam nemo existimet sibi perseveranti in delictis prodesse consolationes scripturæ, nisi pœnitentiam agat, & serio DEUM invocet.

4. Fidem veram non esse vacuum charitate erga Deum & proximum.

5. Amantes Deum esse audire verbum Dei, ei adhærere, & non transferre libertatem spiritus in carnis libertatem, sed ex spiritus impulsu, non ex coactione legis benefacere & amare proximum decere Christiano tradent. Quia charitas non est suspiciosa, non quærit sua, sed placida, patiens & singula bene & dextre intelligens. Interim peccatur ab eis contra charitatem, qui proximo detrahunt, eum temerè judicant, traducunt, aliisque sunt vita & verbis offêndiculo.

Hæc de quarto articulo ibi habentur, ubi equidem symboli verba eorumque vis & efficacia cum suo fructu non explicantur, sed in genere dicitur de fide. Sed illa in 2. §. definitur papistico more, qualem diaboli fidem habent, deinde additur aliquid de fiducia, ut videantur etiam ad nostras definitiones alludere, ut sic Confectores illius illustrationis & commentarii super priorem ordinationem sibi ex uno ore & calidum & frigidum videantur flare. O *Erasmi* versutia!

In explicatione quinti articuli sic refertur: Injurgent nostri consiliarii pastoribus, ut in posterum doceant, ne quis ex temeritate vel labii tantum aut ex more orent, sed ex toto corde & vera fide, certo statuens se exaudiri in sua oratione, ut vel à præsentī malo liberetur & illud consequatur, quod petat; aut aliud quod ei magis salutare sit: ut interim DEO nec modus nec tempus nec forma præscribenda sit, quia is novit quibus opus habeamus, quid utile sit, quomodo & quando idque multo melius quam nos. Hæc ibi. Illa tolerari possent, si doceretur quomodo pater in nomine filii invocandus, & quid singulis comprehenderetur, explicaretur. Hic quoque nihil dicitur de abusu invocationis hominum mortuorum & de idololatria hætenus sanctis tributa.

Sextus articulus ita declaratur: Indicabitur per nostros consiliarios baptizari aqua, esse nihil aliud quam veterem hominem, qui in peccatis est natus, mori peccatis & immergi ad pœnitentiam & submergi in mortem, verum per mortem Christi emergi & innovari, ne amplius

Kkk kkk 2

car.

carnem ejusque desideria sequamur sed cum CHRISTO crucifigamus, mortificemus & sepeliemus eam, ut veluti Christus resurgens à mortuis ingressus est gloriam patris, ita quoque in novitate vitæ & spiritu ambulemus; denique ut fiamus certi nos quoque ita resurrekturos & in gloria convikturos Christo, quia ut in peccatis fuimus mortui, ita & Christo vivificati sumus, item ex veteri homine novi facti, ex injus-
 tis justis, ex captivis liberi, ex filiis carnis, filii DEI facti: und daß Er (Christus) den alten Menschen zur neuen Creatur / das Leichnam der Sünd-
 den in seinem Leichnam ꝛ. geändert ꝛ. (Quæ verba germanica præsertim posteriora non intelligo) Hinc quoque procedit ut quotidie doceantur populi, ut nunc cogitent veluti Christus ferens crucem & mortem propter nos, fuit patiens & sine tergiversatione atque ulla contradic-
 ctione se ut ovis mactationi dedit, ita quoque quemlibet debere ferre patienter crucem, calamitates & vestigiis Christi inhærere, eaque se-
 qui. Pastores quoque & Sacellani admonebunt susceptores ac parentes sui officii, ut pueros ad maturiorem ætatem pervenientes in timore ac cognitione Domini & disciplina educant. Hic quidem aliquid de baptismo dicitur: Sed omnia valde involvuntur, nihil explicate, nihil apertè & candidè traditur.

In septimo articulo, quide Missa agit, declarando, sic habet liber Principis Clivenfis.

1. Consiliarios indicare debere pastoribus, ut sæpè præter ea, quæ in ordinatione extant, quoque doceant de usu Sacramenti, quomodo in Sacramento illo contra omnem & anxietatem cordis & contra tenta-
 tiones diaboli, reperiatur consolatio, consilium, confirmatio, imò gratia, justitiaque, & quod vita Christi nobis communicetur ibi.

2. Esse quoque Sacramentum altaris mysterium Evangelicæ inter nos unionis & charitatis, ut tanquam fratres mutuo diligamus nos, qui unum in cœlis patrem habeamus: Deinde ut fiamus mutua mem-
 bra sub capite Christo, ideoque merito quemlibet proximo delicta re-
 mittere debere, atque vindictam Christo tradere.

3. Hæc non solum expendi debere à populo quando ipsi vel alii com-
 municant, sed etiam in ipsa Missa considerata esse & expendi debere, quia eatenus fructus, vis & significatio Missæ atque simul mortis Christi & ejus meriti abunde nos participes facimus. Ibi etiam gratiæ sunt DEO agendæ, & pro pacē & aliis necessitatibus orandum.

4. Ideo

4. Ideo hoc Sacramento, quod est vinculum pacis non debent concionatores abuti ad ulla dissidia facienda, vel in Ecclesia, aut offendicula in plebe &c.

5. Ne quoque celebrentur & habeantur in posterum Missæ propter pecuniam aut lucri causa, quia hoc nomine male audiunt clerici, & illud institutum vel talis præsumptio est Missæ ejusque ministerii institutioni & formæ contraria. Verum Missæ potius ex zelo, devotione & charitate fiant, doch hiemit den löblichen Stiftungen nichts abgebrochen.

6. Quod ad confessionem attinet, instruentur pastores, ut populo indicent, non solum confitendum esse quando sumitur Sacramentum, sed etiam ut quotidie coram DEO fiat confessio, quoties agnoscimus deliquisse.

7. Deinde ut cum proximo offenso reconcilietur quilibet, ut quoque diligenter sua peccata & delicta populi recitent, quo tanto commodius consolationem & instructionem à ministris consequantur, & magis peccata devitent.

8. Debent quoque rationem habere ministri & differentiam confitentium, quia alii sibi in rebus nihili scrupulum faciunt, & peccata magna flocci pendunt: Sunt alii qui contrarium faciunt, quomodo singulis vulneribus medicinam adhibeant, & miseris & anxiiis conscientiiis consolationem firmam ex scripturis adhibere ac proponere cogitent. Securis autem iram DEI incutere, judicii & vultus DEI, ignisque gehennæ propositione, ac productis variis peccatorum punitorum exemplis ex scriptura prolatis, debent.

9. Debent quoque docere quomodo diabolo sit resistendum, ut in orationibus in eleemosynis sint fideles, jejuniis, vigiliis & piis exercitiis vacent.

10. Jubemus quoque examinari per ministros, singulos in doctrinis, articulis prædictis, ut ita exploratio fiat, quid retineant ex concione &c. Hæc ibi.

Hic lector videat, quomodo in hac declaratione magis quam in ordinatione stabiliatur Missa papistica. Idolon superstitionis immundissimæ §. 3. & 5. Ubi autem in quinto dicitur ne pro pecunia Missas celebrent: Doch hiemit den löblichen Stiftungen nicht abgebrochen/ plane omnem superstitionem stabiliunt. Quia omnes Missæ habent suas fundationes in collegiis ex magnis commodis, proventibus & annuis redditibus pecuniariis.

Cur

Cur obsecro omnes præbendæ, omnia beneficia atque commendæ sunt institutæ? nisi ut inde & propterea fierent Missæ. Adde quod celebrantibus Missas in Collegiis multis propria pecunia, est quotidie penè assignata, veluti in Choro præsentibus: Hinc ista pecunia Præsentia, ista vero Celebrantia dicitur, &c. Quid hic agitur in hoc paragrafo aliter? quàm imprimis impiæ Missæ stabiliantur. Deinde videntur quidem crassi abusus taxari: Interim majores & nocentiores excipiuntur. Et hic non aliter agitur, quàm in ordinatione vel Reformatione *Gropperiana*, ubi dicitur Sacrilegam esse habere unum plures præbendas (modo inde honestæ vitæ competentiam habeat) quam unam: Interim excipiuntur, ait *Gropperus*, & absolvuntur ab hujusmodi sacrilegio illi, qui sunt aulicis principum negotiis occupati. Quibus verbis & se & *Bernhardum Hagium* Cancellarium excipere voluit. Sic una manu aliquid hypocritæ porrigere & concedere videntur, quod altera mox tollunt. Deinde consideret lector, quidnam hic referatur de utraque specie & ejus usu in Sacramento? Hic pulchre tacentur ista.

In sextæ pericopes vel articuli explicatione declarabitur.

1. Quomodo quisque in sua vocatione maneat, & mariti exemplar Christi sequantur, ut regant & ament uxores veluti Christus Ecclesiam, & conjuges sint obsequentes & subditæ viris.
2. Deinde ut filii & liberi sint parentibus subditi, & in parentibus honorent Christum: Tum quoque ut parentes in timore Domini educant & corripiant liberos sibi à Christo datos, ut educatio sit pia.
3. Postremo ut familia sit subdita & fidelis heris tanquam Christo, coram cujus tribunali prodibunt. Contra ut quoque heri cogitent suos famulos & famulas esse commembra & conservos cum ipsis Christi, coram quo non est respectus personarum.
4. Hic commode docendum, quomodo subditi Magistratui obedire, debitum honorem & vectigal & census præstent, nec eis resistent, tanquam ordinationi DEI: Ut quoque regentes æquè agant cum subditis tanquam coram DEI judicio id fiat, ne sint dorophagi: Postremo docendum ut quisque in sua vocatione maneat, & quæ sua sint agat. Hæc ibi. Illa omnia sunt bonæ ordinationis, sed interim hic nihil dicitur devoto impio monachorum abdicando, de conjugio sacerdotum admittendo, de fornicatione concubinariorum &c.

1. In explicatione noni articuli sic dicitur : Veluti cupit homo & animo & corpore salvari ac juvari, ut quoque utrobique est infirmum quicquid est in eo, atque interim ut utroque est salvatus : ita merito decet totum hominem in servire DEO, laudare eum & celebrare. Ut enim appetitus salutis est in animo, ita quoque fragilitas corporis indiget etiam suo exercitio. Cum quoque sint ceremoniæ, figuræ interiorum rerum, quasi internam tacite salutem repræsentent, & sint simul pædagogicæ & exercitia, per quæ vel fides exprimitur, vel ordo & disciplina retinetur, merito propter offendiculum vitandum, debent hujusmodi ceremoniæ observari reverenter. Quanquam semper addendum sit in externis rebus nullam sitam esse salutem ac fiduciam, sed tantum esse mysteria, quæ si maximè ab omnibus non intelligantur, minimè tamen negligenda esse propterea, sed in pretio potius retinenda. Debent igitur explicari ceremoniæ ne imprudenter rejiciantur, sed in mysterio observentur. Interim ita procedendum erit in tali re, ne in eis vel idololatria, magia, hypocrisis & aliæ impiæ res committantur, sed sensus earum ex scripturis petatur, ut explicandi causa dicamus de quibusdam particularibus.

2. De aqua lustrali & sale hoc indicandum hominibus, veluti aqua externe purgat, ita nos debere abdicatis omnibus malis effectibus esse mundo corde, veluti in Ecclesiæ cantico dicitur : Aspergas me Domine hyssopo. Deinde veluti sal carnibus putredinem adimit, ut ita simus sale conditi & retineamus bonum propositum, ut in puritate & sinceritate maneamus.

3. Item veluti in veteri testamento clangoribus tubæ convocabantur populi, ita hodie campanis ad ministeria & exercitia Ecclesiastica conveniant. Ideo pulsus matutinus nos diei & auroræ admonet, ut DEUM pro transactione noctis celebremus & deinceps oremus, ut nos per diem protegat, & veluti jam lucem dederit externam, ita nos velit recreare æterna luce. Meridianus pulsus denotat, quia Christus in meridie est mortuus in cruce, tunc meditandam passionem Christi & imprimis in agone mortis, ut in ea passione salutem speret. Vespertinus pulsus, dñs pacem luten / denotat pacem à DEO nobis petendam, & pro tranquillitate gratias agendas. Interdum in tempestatibus pulsus factus denotat nos admoneri DEUM esse nostrum robur & refugium contra omnes adversitates idèo ipsum invocandum, ut serenitatem donet.

4. Ita

4. Ita quoque Missalia vestimenta vel casulæ albæ, quibus sacerdoti in celebratione Missæ utuntur, multa in se habent mysteria, quæ debent concionatores explicare plebi diligenter prout aliquid in passione singulæ & minutæ partes ibi denotant & exprimunt.

5. Debent quoque de imaginibus instrui auditores, quod non debeant adorari, nec ipsis attribui cultus vel ulla assignari miracula, sed quod sint externa symbola, ut admoneamur vel Christi passi, vel Pauli aut Petri militantis & certantis pro Ecclesiæ fide, vel ut celebremus in ipsis DEUM, imò ut discamus ex sententia *Augustini* DEUM in sanctis celebrare propter illorum fidem, charitatem & alias virtutes, ut quoque à DEO petamus similia dona.

6. Dies rogationum, quando per fruges & agros cursitationes à plebe fiunt in hebdomade crucis, ut dicitur, ita abrogantur, ne illæ processiones amplius fiant, sed ut eo tempore in suis convenient singuli templis, & conciones & mysteriorum sacra audiant, & pro omnibus malis avertendis DEUM orent.

7. De crucis signo ita sunt docendi, nihil esse utilitatis in externo signo, sed admoneri nos crucis Christi quomodo in ea pro nobis passus sit & nos redemerit.

8. Similiter in anniversariis & exequiis & sepulturis debent homines admoneri, se quoque mortales esse, ut se præparent ad felicem exitum. Ut igitur hic commoti tanto citius mundo & carni renunciarent & se ad mortem præpararent: Ne quoque contristentur propter suos defunctos, qui in Domino mortui sunt, quia gentes merito contristantur hoc nomine, quod carent spe & promissione.

9. Id dicendum pro concione erit de candelis, ut sursum elevent habeantque corda populi ad Dominum verum lumen gratiæ, quod & defuncti in Domino tanquam perpetuo lumine recreentur. Interim propter lucrum non sunt aliqui cogendi ad exequias & anniversarias faciendas suis defunctis.

Ad hanc formam de aliis loquentur ceremoniis coram plebe, ut omnia ad honorem DEI & ad ædificationem Ecclesiæ, tum ad intellectum mysticum illarum fiant. Hæc ibi:

Est ne pulchra de ceremoniis oratio tradita hic? Sic & umbræ & figuræ veteris testamenti, in quibus multa denotabantur & latebant, revocari quoque possent.

Quis

Quis non cohorreſceret ad aquam luſtralem & ſal illud, ſi cognoſcatur cum quanta idololatria & prophanatione nominis DEI & ignominia Chriſti conſecratur aqua & ſal, & non planè aufugeret? Sed de his tacetur hîc, quaſi omnia probentur, quia aqua ita ſacrata admittitur. Quid nobis inculcarent vim paſſionis Chriſti, ridicula pontificiorum veſtimenta, niſi id aperta ſcriptura faceret? Certum quoque eſt in exequiis, vigiliis & Miſſis pro defunctis ſtabiliri purgatorium, probari & confirmari operum & ſanctorum merita &c. Et de his nihil dicitur hîc, ideo dum exequiæ, vigiliæ & anniverſariæ admittantur, admittuntur iſta quoque omnia &c. O miſeram! O Eraſmicam & claudicantem Reformationem! Sed pergamus.

Decimi articuli explicatio talis ſequitur. Erudiendi ſunt auditores, ne tantum ſint ſobrii, temperantes & legitimis viſitatisque jejuniiſ ſint dediti in Quadrageſima, in profeſtis ſanctorum, in diebus quatuor temporum, ſed ut ſemper frugalem & ſobriam vitam exerceant, ut ſint paratiores ad ſervitutem DEO præſtandam: Interim non eſſe jugum jejunii infirmis, ſenibus & aliis perſonis, quæ non poſſunt certis aut aliis cibis abſtinere, quaſi debeant ſe continere à quibusdam cibis, imponendum. Ergo hîc adhuc delectus ciborum ſtatuitur.

2. De feſtis obſervandis hoc indicari debet, ut diligenter tunc in templo convenient, orent, verbum DEI audiant, ut quoque devitent blaſphemias, luxurias, tabernas publicas, & alios inhoneſtos luſus chartæ aleæ & ſimilia. Poſteſt etiam in ſuſceptis ſerialibus feſtis diſpenſatio fieri tempore meſſis propter fruges comportandas in horrea, &c. Hæc ibi. Et ita finitur declaratio, quæ gravi principis mandato concluditur Anno 1533. Hæc eſt illa ordinatio ſuſcoſa, ambigua & perplexa edita ſub nomine optimi, honeſti, ſimplicis & clementis Principis Johannis, ſed conſcripta à Conſiliariis Eraſmianis, qui volebant ita claudicare in utramque partem. Sed hanc ipſe Illuſtriſſimus Princeps Wilhelmus, Dux Julia, Clivia & de Berga, &c. filius & hæres unicus agnovit talem quidem eſſe, ut eam deſcripſimus, ideo de nova quadam Reformatione cudenda meditatus eſt in ſuo regimine. Nam in ortuo patre, cum etiam Dux Geldriæ fieret, permiſit multis & liberum reliquit, Evangelii doctrinam ſuſcipere. Multis tunc in locis per Geldriam & Juliacenſem & Bergenſem ditionem erant Evangelii prædicatores, ac in multis locis canebantur Pſalmi Germanici.

In Clivia tunc Wefalienses, quia ibi collegium non est, consensum Principis obtinent, ut anno 1540. Evangelii doctrinam susciperent. Alibi in Clivensis Ducatus urbibus impediabant collegia cursum Evangelii. Nam passim per omnes regiones istius principis etiam in hunc usque diem impedimento fuere collegia & cœnobîa, ne progressum haberet perspicuè cultus & doctrina Evangelii, quia inde quidam in aula potentes forsân sua lucra habent, & multi nobiles & multi aulici & sibi & suis liberis præbendas in istis conventibus consequuntur. Quod scirent non futurum, si in melius transformentur cœnobîa. Ita Deus Venter impedivit omnia bona semper.

Tunc quoque quidam, qui *Erasmi* plane erant, videbantur mortuo *Erasmo* magis inclinare in nostram religionem: ita accidit ut cum *Bucero*, quemadmodum & *Gropperus*, multum familiaritatis passim haberet in Colloquiis & Imperii conventibus, *Johannes Vlastenus* præcipuus Consiliarius & legatus antequam Cancellarius fieret, quod primum factus est post demortuum *Gogrevium*. Sed credo propterea id factum, quod & ille & *Gropperus* putarent *Bucernum* aliquid de nostra religione remissurum esse. Tandem cum in bello Juliacensi *Wilhelmus* Clivensis fieret supplex *Carolo V. Casari* hoc quoque suadentibus Consiliariis (in quibus *Vlastenus* exprimitur apud *Sleidanum* in sua historia lib. 15.) cogitur promittere abolitionem novæ doctrinæ & restitutionem Papismi. Interim lente id quidem fiebat, nam & permanebant *Susati* & *Wesalia* & *Lippia* Evangelici concionatores usque ad tempus Interim. Tunc etiam cogeatur serio agere pro papatu *Wilhelmus*, *Dux Clivensis*. Cum autem remissior esset aura, & ipsius conscientia eum urgeret, cepit semper cogitare de alia Reformatione licet plurimum impediretur à Consiliariis pontificiis. Interim cepit inde ab anno 1556. alere Evangelicum in aula nomine *Gerhardum Velsium* hominem uxoratum, qui magna cum libertate docebat & Sacramenta ipsi principi & aliis integra administrabat, atque ad Reformationem principem hortatus est, quod etiam semper fecerunt Medici Evangelio addicti, ut *Doct̃or Johannes Bacchovius Echtius*, *Doct̃or Johannes Wierus*, *Doct̃or Reinerus Solinander* & *Doct̃or Johannes Lithodius*, qui ægrotantem interdum & alias semper admonent principem, ut animam suam & suorum subditorum pabulo verbi pasci, & medicina spirituali oleoque salutifero, videlicet Evangelio Christi, refici prius sine longiori procrastinatione curaret. Ideo etiam princeps permotus inicit
ratio-

rationem cum Coloniensi Archiepiscopo *Antonio Schowenbergico*, Comite tunc succedente fratri *Adolpho* (qui *Antonius* jam clam antea legerat *Lutheri* scripta) de constituenda Reformatione. Illa autem constituta est anno 1558. quibus autoribus, ignoratur, nisi quod *Doctor Jacobus Hompalus* gloriatus fuerat in quodam conventu Monasteriensi coram Lippiacis Consiliariis (inter quos tunc erat *Henricus Grotenius*, qui nobis hæc referebat) illam ordinationem sibi visam, lectam, & à se quoque in ea paululum laboratum esse, ideoque talem fore eam, quæ cordatis & piis approbari possit. Cum vero subito moreretur *Antonius Archiepiscopus*, & ei succederet *Johannes Gebhardus Mansfeldicus* tunc factus Coloniensis præsul, adhuc quidem agitabatur & volebatur illa Reformatio in utraque aula, sed inter paucos, atque is quidem Elector ejusdem erat sententiæ cum Juliaco Principe, ut prius probata ordinatio à suo antecessore adhuc revideretur, & deinde per utriusque principis ditiones publicaretur: Et quidem in revisione apud Coloniensem Archipræsulem perlustraverat illam quoque *Jodocus Dincklagius* Præpositus Osnaburgensis, ut & *D. Christiano Sleibingio* & mihi confitebatur, mirumque in modum eam commendabat. Sed cum & is Archipræsul, priusquam in effectum produceretur, moreretur, & interim adhuc ista ordinatio nondum satisfaceret *Principi Wilhelmo*, cogitavit is diu, quomodo jam mortuo Juliacensi Cancellario *Plattens* (qui videbatur difficilis esse in admittenda vel alia vel hac ordinatione, ut publicaretur propter stipulationem à Principe *Cesaribus Carolo V. & Ferdinando* factam de non mutanda religione) ipse de nova Reformatione omnia disponderet, ideo eam demum conscribendam & meditantam viris aliquot doctis commisit. Hic cum dissuadere videretur *Henricus Barsanus Olieslegerus*, Cancellarius Clivicus hoc institutum, prætendens inter alias rationes quoque hanc, quod aliter stipulatus esset *Cæsari*, &c. Interim *Principem* cum ibi videret conscientiae causa perstare immotum, ita Cancellarius tamen consensit, ut posset hujusmodi ordinationi vel reformationi cudendæ adhiberi *Georgius Casander*, quem supra modum ut hominem doctum, pacis & concordiae in negotio religionis amantem, & in patribus ad miraculum usque versatum commendaverat Duci suo, quem etiam novæ futurae *Academia Duerbergensi*, quam paulo ante erigere decreverat Princeps, ut præcipuum Professore præficiendum volebat *Cancellarius Olieslegerus*, cujus quoque opera ex promotione *Olieslegeri Cancellarii* in exami-

nandis & refutandis Anabaptistis usus est aliquando princeps per Cliviam. Conditionem suscipit Princeps, & ad certos dies Junii Anno 1564. convocat etiam paululum ægrotans & iterum per medicos prædictos eò pertractus & admonitus, *Dusseldorpium* ad conscribendam ordinationem, *Wilhelmum Keilerum* nuper Monasteriensem Episcopum, *Henricum Barsaem Olislegerum*, Doctorem & Cancellarium Clivicum, (qui tunc nondum erat loco *Platteni*, alter, hoc est, Juliacensis constitutus Cancellarius) *Conradum Heresbachium* Doctorem (qui post mortem *Erasmi* unice pendebat à *Philippo Melancthone*) Doctorem *Ægidium Mommer* & *Henricum Reckium*, nobilem & L.L. Licentiatum atque *Georgium Cassandrum*. His serio in mandatis dedit, ut cogitarent de utili, salutari, pia, sanctaque Reformatione conscribenda, quæ Ecclesiis suarum ditionum idonea, sufficiens & accommodata posset esse. Hic tres illi *Keilerus*, *Mommerus* & *Heresbachius* constanter doctrinam Augustanæ confessionis tuebantur (licet Sacramentariis aliquantum propter *Philippum* favere viderentur clam) reliqui tres ab illis diversæ erant sententiæ. *Reckius* diu Romæ vixerat, & ita papatui addictus esse videbatur vehementer. *Barsaem* totus erat *Erasmicus* & *Cassandricus*. *Cassander* vero erat in omnibus flexuosus, & sub specie antiquitatis & nomine concordiæ etiam movit interdum *Keilerum* virum mira prudentia & eruditione & ingenio præditum, sed semper in publicis negotiis & legationibus & aulicis agentem. Ita hic *Cassander* videbatur eo inclinare, ut permitteretur Romano præfuli & reliquis sua ordinatio & successio, postquam de ordinaria ea, quæ etiam in Romana Ecclesia esset, successione multos antiquos patres gloriatos esse legeret. Item voluit ceremonias papales quasi ex traditione veteri proficiscentes propter mysteria & antiquitatem decoris ac ordinis simul causa retinendas, utramque speciem in Eucharistia ita concedi, ut tamen nullis prohiberetur una species, præsertim istis, qui ea contenti essent. Dixit publica quidem sacra fieri posse & debere & immisceri istis Psalmos & preces Germanicas, non tamen Canonem planè rejici debere, nec merita vel intercessionem sanctorum. Hic *Cassandrum* sequitur *Barsaem* & *Reckius*. *Heresbachius* & *Mommerus* nihil aut parum cedunt adhærentes Augustanæ Confessioni. Et si *Keilerus* in quibusdam aliquid tribueret *Cassandro*, tamen dicebatur magis ad duorum nostræ religionis hominum sententiam accessisse. Ita quælibet pars sua argumenta & rationes de singulis articulis, qui controvertendi erant

erant propositi, referri curat inscripta & offert principi, ut is sententiam de eis ferret, & inter eos, ubi non conveniebant, controversiam sopiret.

Qualis fuerit *Cassander* constat ex libro ab ipso edito, cujus titulus est: De officio boni & pii viri, & publicæ tranquillitatis verè amantis in hoc religionis dissidio &c. nempe lubricus, flexiloquus, dubius & neutralis. Libellum illum impugnavit ex papistis *Johannes Hassels* de Lovania D. Theologus publico scripto, & ab altera parte *Johannes Calvinus*. Imò ne quidem *Claudius Britonius Hedius* in oratione ad Concilium Tridentinum de vera Ecclesiæ constituendæ ratione, per omnia probat hoc *Cassandri* scriptum. Editis scriptis probavit *Cassander* ille merita sanctorum, probavit unctiones, Chrismata, rasuras & alias ineptias etiam publicis disputationibus defendit *Cassander*. Neque frigidus neque calidus erat, sed tepidus, lubricus & neutralis. Possem multorum doctorum literis etiam hodie commonstrare *Cassandrum* fuisse Sacramentarium primò, & postea Apostatam factum; moritur Anno 1566. in Quadragesima, unctione accepta Colonia Si vixisset, multum damni Ecclesiæ Christi sine dubio dedisset.

Cum autem, ut ad historiam revertar, videret in ordinatione conscripta diversas opiniones illorum, quibus summa rei erat commissa, & restitutus valetudini aliis rebus occuparetur *Dux Wilhelmus*, premit ordinationem, & interim alit aulicum concionatorem Evangelicum, quamvis ferat adhuc papisticos etiam concionatores in aula; *Arnoldum Bomgardum*, Scholælastrum (Scholasticum debebant dicere) *Dusseldorpiannum* & pastorem *Wassenburgicum*, item *M. Hermannum Schilderum*, Decanum & Pastorem Ebrimcensem. Jam tum quoque permotus persuasione *Cassandri* & *Barsai*, Cancellarii hujusmodi mox edictum anno 1565. edidit 23 Januarii ex *Dusseldorpio*: *Mögen wir gnädig erleiden / daß beyder Gestalt des hochwürdigen Sacraments des Altars die Pastoren denen / so es aus Christlichen Eyfer mit beständiger Anzeigung ihres Gewissens nach gnugsahmer Erforschung und Examination dermassen / so fern sie darzu geschickt und bequemi befunden / reichen und austheilen. Auch hinwiederum diejenigen / so mit einer Gestalt zu frieden / darbey ungehindert und ungewehrt bleiben lassen / so wir niemand desfalls an seinem Gewissen zu beschweren gemeynt sind. Derowegen dann unser Befehl ist / daß keiner den andern der Communion halben schelte / auch die Pastoren und Capellanen auf den Eangeln und sonst sich bescheidenlich halten /*

von der einer oder beyderley Gestalt ohne einige Lasterung / Scheltunge oder Verdamnniß predigen und lehren / 2c. Hæc ita erant ex *Cassandro* (qui similiter ea ratione defendit unam speciem quasi habuerit olim legitimæ causas Ecclesia auferendi laicis calicem) per *Barsaum* profecta, quoniam is cum filio *Adolpho* plane alebat *Cassandrum* in suis ædibus Coloniae. Ab eodem erat quoque profectum quod ad tertium calendas Decembris Dusseldorpium evocaretur Suffraganeus Monasteriensis (quia ibi Coloniae in vicinia non erat Suffraganeus) vir supra modum sordidus & avarus *M. Johannes Kritius* (cujus Deus verè Mammon est) ex mandato Principis, qui ibi novum cœmeterium quod extra muros designaverat atque munierat, magicis gesticulationibus, aqua lustrali & aliis murmurationibus ac ridiculis ceremoniis sacravit. Quæ res & ipsum & vicinos Colonienſes Theologos atque omnes papistas non leviter recreavit: Ideo fictus ille Suffraganeus prima Dominica Adventus habuit concionem, in qua nihil aliud, quam virtutem aquæ lustralis suæque potestatis conferendi spiritum sanctum per confirmationem in Chrismate, & simul vim remittendi peccata per aliquot cæremonias à solo Episcopo fieri peragique solitas, jactitavit. Quæ ratione voluit omnes ad petendam ridiculam & magicam confirmationem pro certa pecunia & ad offerendum nummos ad altare excitare & permovere. Quo etiam die se purpura ornavit & egregio ornatu procedens & corona bicipiti tectus & baculo, opere variè agitato, dici non potest quantum illud brutum animalculum superbierit, & Missas, ei duobus Sacrificulis administrantibus celebraverit, & deinde à prandio confirmationem contulerit, unde magnam pecuniæ vim corrasit. Is quoque proficiscitur de jussu, ut ferebatur, Principis, ad arcem Ducatus Bergensis Bensburgum ut inauguraret ibi templum nuper à Principe ædificatum. Quod quoque sordidis (quarum alibi mentionem facit *Sleidanus* in sua historia) initiat & consecrat larvis, & deinde quoque ibi suum Chrisma sub specie alapæ & fictæ confirmationis vendidit, & ita lætus ac pecunia onustus domum redit. Quæ res mirè, ut dixi, pontificios ubique refecit. Quanquam paulo ante admonitus erat in Octobri Princeps cum Colonienſi Archiepiscopo *Friderico de Weida*, in eadem arce Rensbergica: Nam ad ipsum erant legati destinati à *Johanne, Gomite à Hoya Episcopo Osnaburgensi*, nunc quoque Monasterienſi, *Jodocum Dincklagius*, præpositus Osnaburgensis & Cancellarius Episcopi *D. Sernavins Eick* Colonienſis. Hic cum appropinquarent principi-

cipibus, ecce in summo gradu corripitur Apoplexia *Dincklagius*, vir doctus & eloquens (sed qui agnitam veritatem ita ut debebat, non confitebatur ingenuè) & relabitur ad inferiores gradus, quem cum duo ministri reducere ad hospitium conarentur, elabitur vir procera staturæ & longus è manibus eorum multum sputi ex ore emittens. Delato ad hospitium adhibentur Medici Doctores, *Echthius* & filius *D. Johannis Weieri*, *Henricus Weierus* Doctor. qui diu ei adfuit, sed reversus Osnaburgam non multo post Anno 1566. moritur.

Illo casu non leviter movetur princeps. Et quanquam dubium se videretur per id tempus præbere in religione princeps, tamen idipsum pro sua clementia manu tetigit filius DEI Anno 1566. quoniam & ipse Apoplexia correptus agnoscit admonitionem DEI paternam, & quidem sentit se ope Dei per Medicos juvari, & placide audit Medicorum admonitiones, promittitque paululum restitutus sanitati meliora. Cum vero suum aulicum concionatorem concederet *Wesaliensibus*, ut postea prolixius dicetur, suscipitur *Henricus Humelius Glatbeccensis*, alumnus ditionum Principi subditarum (quem & nuper captivum tenuerat, & deinde ejecerat *Henricus, Dux Brunsvicensis*, ut mox in loco de certaminibus dicetur) in Velsii locum, qui & concionibus & privatis admonitionibus consolatur & confirmat principem, eoque perducit, ut in initio anni 1567. inciperet serio cogitare de Reformatione Ecclesiarum. Nam tunc demum cepit omnibus liberum Evangelii cursum permittere per omnes ditiones. Noluit quoque amplius Missam & Missificationes ferre in aula, quam ex ea in mense Novembri turbavit invitis multis Consiliariis. Et cum aliquoties *Arnoldus Bomgardus* & alii Sacrificuli ad aulam venirent Sacrificatum vel concionatum, jussus est *Bomgardus* de autoritate principis regredi cum aliis, & cum forte obtulisset principi librum *Bomgardus* in quo Missam defenderat & exposuerat, acerbis verbis hominem reprehenderat ac dimiserat. Incepit quoque deliberare de idoneis personis eligendis, qui cogitare tandem serio de pia Reformatione possent. Nam tunc serio animum applicuit Reformationi.

Ideo hoc anno 1567. ad 12 Januarii convocat *Dusseldorpium* viginti octo, quos putat aut sibi aulicos esse, aut in suis ditionibus natos (nam aliquoties *D. Brentium* de Reformatione consulerat: Aliquando decreverat evocare Doctorem *Jacobum Andrea* ad Reformationem: Et etiam propterea egerat ipse cum Principe *Wirttembergico Christophoro*; Sed hoc

hoc *Barfau* & alii dissuaserunt, & noluerunt eum planè jurare in Augustanam Confessionem, ideo cum vident ex eis multi consilarii immotum Principem in meditanda Reformatione perstare, quia aliter agere nequeunt, suadent & dant tandem hoc præsens consilium, ne extranei evocentur) ut illi de ordinatione & Reformatione constituenda convenirent deliberatum: videlicet; quatuordecim viros Augustanæ Confessionis, contra quatuordecim qui aut pontificii planè aut neutrales sive *Erasmiani* erant. Augustanæ Confessionis homines erant *Johannes, Comes de Nassau* & *Cakenellenbogen* / &c. Principis Urania frater, heros doctus, *Franciscus, Comes de Waldeck* / Consiliarius Principis Juliacensis, *Wilhelmus Kettlerus, Victor Knippinck* / *Casp. Lapp* / *Dominus de Rethel* / *Dominus de Palanth* / Nobiles, *Conradus Heresbachius, Aegidius Mommerus, Guilielmus Göllich* / Doctores, *Wilhelmus Wispeninck* / Licentiatus Consilarii. *Henricus Humelius*, aulicus Concionator & *Petrus Zoo* / examinador Anabaptistarum: Ab altera parte erant *Henricus Barfau*, Clivensis & *N. Orebachius*, Juliacensis, Cancellarii, & quinque Marefcalli, videlicet *Dominus N. Gymnich* / *Dominus Wilhelmus Berdensow* / *Dominus in Hardenberg* / *Dn. N. Rutschenberg* / *Theodorus Reck* / *Dn. N. Wachtendunck* / item *Henricus de Recke* / Licentiatus, *J. Siberus de Trostorp* / *N. Horst* / Satrapa in *Düsseldorf* / *Botzelerus* Nobiles & *Gerhardus Fullacus*, Consilarii omnes; Deinde *Hubertus N. junioris* Principis Sacellanus. Hi conveniebant per integros dies octo quotidie bis: Et quidem inter se gravissime rixati sunt de gravissimis articulis religionis nostræ, tum quoque de cæna Domini, de numero Sacramentorum, de Missis privatis, de votis, de usu Monasteriorum & beneficiorum, de exercitiis Collegiorum, de continentia, de jejunio, de oleo vel Chrismate, de ordinatione ministrorum, de oratione pro defunctis, &c. Conveniunt quidem in articulis de justificatione hominis, de invocatione DEI, de usu Sacramentorum. Et quanquam liber utilis ad conciliationem proponeretur (veluti olim in *Ratisbonensi* Colloquio Imperii fiebat anno 1544.) qui credebatur esse opus *Georgii Cassandri* tunc demortui, tamen de prioribus ita dissenserunt, ut cum *Johannes, Comes de Nassau* / &c. illos paululum deflectere ab Augustanæ Confessionis doctrina pro suo candore & prudentia videret, protestatus sit se Augustanæ Confessionis esse membrum, ideo horum consilio in causa religionis interesse non posse, si aliquid ab ea diversum concludi deberet, dixit Cancellarius Clivicus mox, Principem non posse

posse se planè Augustanæ Confessioni addicere propter multas gravissimas causas. Interim in præcipuis articulis conveniunt fere omnes. Optaverant multi ex aliis Consiliariis, & etiam quidam ex illis 14. qui aut neutrales aut pontificii habebantur, *Cassandri* simiam & discipulum *Petrum Ximenium*, doctum quidem & placidum, interim ut *Cassander* erat, valde lubricum in religione, adhiberi posse, sed non fuit concessum, nec quoque præsens is aderat. *Henricus Reckius* plerumque ægrotabat, quod divinitus accidit, ideo rarò interfuit: Nam quia totus est papista, totum quoque viriliter papatum defendit, & majores turbas dedisset, aliorumque conatum turbasset. Cancellarius Clivicus ibi lubricus, dubius & flexiloqus, imo *Cassandrista* fuit, quem sæpè sunt sui socii secuti. Ex illis prioribus 14. qui Augustanam sequuntur Confessionem plerumque doctiores *Philippizare*, videntur, ideo Calvinismo sunt dediti. Itaque in verbis cœnæ cothurnum aliquem struxerunt, interim posita in ista nova Reformatione videntur inclinare ad Calvinismum. Summa Summarum, 22. die Januarii conclusum est de tota ordinatione & Reformatione, quæ mediocriter est formata, & videtur tolerabilis esse, sed ita scripta est, ut nec per se Lutheranismum planè nec papismum saperet.

Ad Dominicam Reminiscere & per sequentem ab illa Dominica septimanam præteritis multis, nonnulli ex prioribus, ad formandum Catechismum & conscribendum, convocantur, inprimis *Henricus Humelius*, aulicus concionator, & junioris Principis *Sacellanus Hubertus*, & loco *Petri* loco opera Cancellariorum & *Gerhardi Juliaci* (qui non amabant *Petrum*) nunc vocatur pastor Xantensis *Henricus Rispenninck* (qui quoque lubricus est in religione & *Cassandrista*) De toto opere cum prodierit, si tamen prodeat, judicabit Ecclesia.

Omnia vero cum parata essent & Princeps vellet illa edenda, ecce fit subita mutatio religionis *Antwerpia* & per totas belgicas nationes, ideo vehementer instabant Consilarii, ne publicaretur Reformatio. Interim optimus Princeps liberum ubique concessit cursum Evangelii, & suscepit quoque hospitio in diversis oppidis *Ducatus Clivorum*, ut *Wesalia*, *Clivia*, *Gocho*, *Burico*, *Urfa*, *Dinckeslagio* & aliis oppidis & pagis exules & profugos ex *Brabantia*, quapropter etiam malam iniit gratiam apud *Hispanorum* regem & proceres Belgicarum nationum.

Mmm mmm

De

De certaminibus in illa Aula & in Præfecturis ibidem subditis isti Duci motis.

UT autem certum sit Principem non favere papatui, recitabo historiam lectu dignam: Cum audivisset Princeps Pium IV. Papam mortuum jam senem, ex turpi concubitu, dixerat ad convivas: Bona nova, Papa Romanus etiam mortuus est, & hunc sua sanctitas & opera liberare non potuere à morte. Mox paucis post diebus venit ad Principem *Petrus Canisius* offerens diploma Pontificis Romani Pii 4. Hic dixerat Dux: quid hic scelestus vult, optarem illum ut patrem Jesuitarum & reliquos omnes *Jesuitas Rheno* immersos. Exhibito diplomate admonetur Princeps, ut constans in veteri religione permaneret, decreta Concilii Tridentini susciperet & per *Canisium* confirmari & stabiliri curaret in suis Ecclesiis: Atque si qui contrarium sentirent, ut eos cum *Caniso* in disputationem committeret. Princeps respondet per *Cancellarium Barseum*. Etsi mortuus sit Papa, & nunc illud propterea diploma sit invalidum, tamen auditurum *Canisium* pro sua pietate & clementia, si velit Germanicè loqui. Is mox petiit, id sibi licere Latine perficere. Quod fecit Princeps. In longa illa oratione hoc unum egit, ut is & in suis regionibus exequeretur Concilii Tridentini Decreta, & juvaret Papam opere & auxilio suo, ut per totam Germaniam executio fieret, decere quoque Principem susceptam & permissam passim in Ecclesiis utramque speciem pro laicis abolere, & deinde dignetur in avita religione manere, ut laudem cum majoribus & patre suo apud Catholicos & sedem Romanam habeat. Hic respondet Princeps per prædictum Cancellarium: De utraque specie hoc sibi constare, illam esse à CHRISTO præceptam & mandatam ideo se ipsum testari suo exemplo veram. Quod ad avitam religionem attinet, se quidem curaturum promittit, ut simili laude & æquitate quantum possit fieri suis præluceat, & majorum vestigia ingrediatur. Quod vero de executione concilii dicat, ad illud se nihil modò respondere posse. Sed jam in futuris Comitibus deliberatum iri à proceribus Imperii de ea re. Ideo quicquid communi deliberatione ibi statuatur, se quoque facturum, ideo etiam sibi non integrum esse novas instituere & ferre disputationes.

Sed hoc fere præterieram. Inscripterat eidem Principi scriptum quoddam de componendis dissidiis Grammaticus & Rector Embri-
censis

eenſis *Matthias Bredebachius*, ubi craſſiſſimè errores papales defendere conatur, & apertè ſcribit *Lutherum* ardere apud inferos. Quem quidem non ſuſcepit grato animo, quia erit ei gravior labor Doctōris *Jacobi Andree*, mandavit Princeps Embricenſi Rectori, ne quicquam tentaret publicis ſcriptis contra Auguſtanam Confeſſionem amplius.

Cum vero non ſatis clarè eſſet prædicatum Evangelium per Cliviam & reliquas ditiones Principum de Berga ab initio, multi paſſim in oppidis & urbibus latuerant Anabaptiſtæ.

Illorum quosdam interceptos juſſit tradere vinculis Princeps in arce Clivorum, & illis adhiberi anno 1563. *Georgium Caſſandrum* (qui quoque Superiori anno adfueraſt *Campano*, quem etiam jam per plurimos annos captivum tenuere Principes Juliaci, & cum eo contulerat) ibi ſimplices plebei reſpiciebant ad Magiſtrum ſuum & doctorem concaptivum: Ei plurimum ex ſcriptura propoſuit pro pædobaptiſmo, & deinde expoſuit ei concordem omnium veterum ſententiam de parvulorum baptiſmo in Eccleſia inde à tempore Apoſtolorum conſervato, ut tandem ille confiteretur, ſe iſti conſenſui nolle reſragari, ſed eo ſecti ſe non poſſe ad emendationem. Ideo petiit ſibi teſtimonia eruditæ antiquitatis perſpicua demonſtrari, & deinde probari hanc rem eſſe Apoſtolicis & divinis literis conſentaneam: Tunc enim fore ſe non pertinacem & improbum. His jam oblatis & inſpectis pro ſui ingenii perſpicacitate, pro timore DEI, pro ſua modeſtia & judicio (quibus dotibus valuit) opinionem ſuam depoſuit, & coram Eccleſia poſtea confeſſus eſt quem ut Magiſtrum alii nonnulli ſequuntur, quanquam quidam præfracti permanerent. Etſi alioqui infinitus per Cliviam Anabaptiſtarum numerus, quod inde factum eſt, quod hætenus caruerint verbo DEI & prædicatione Evangelii. Imo per totas iſtius Principis regiones maxima pars iſtius fecis, vel vagatur, vel ſedes habet ſive ibi locum obtinet. Ita accidit ut plurimi in præfecturis *Blancenberg* & *Bensberg*/ Ducatus Montis caperentur qui ibi diu conventus celebraverant, quidam noctu in agris, alii in campis, nonnulli in ædibus. His examinandis & in viam reducendis (quia nullas papistas ferebant, nec eis reſpondere volebant) præficiēbatur *Petrus 100*/ *Erverfeldenſis*, vir eloquens & doctus. Nam is vocatur ad 13 Junii à Conſiliariis de juſſu Principis in arcem *Blancenburg*. Is ibi à die 13. ejusdem menſis uſque ad 24. continuè egit in præſentia Conſiliariorum quorundam aut aliorum aulicorum. Et mox vocatur à Principe in *Bensberg*/ ad 28.

Mmm mmm 2

diem

diem ejusdem mensis, ubi quoque egit cum Catabaptistis ab eo die usque 2 Julii. Erant omnes plerumque de secta *Michaelis Sataleri*, qui habebant tres præsidentes. 1. *Doctores*. 2. *Lectores*. 3. *Admonitores*. In præfectura *Blancenburg* / duo monitores vel Doctores erant, quidam *Martinus N.* & alter dictus *Jaß*. Et primò egerunt de statu Christianorum, & de effectu fœderis DEI in utroque Testamento, an sit ejusdem naturæ. 2. Disputatum est de statu filiorum & infantum à Christianis parentibus natorum. Nam illi proponebant hoc, si salvantur infantes Christianorum, ergo & Turcarum & Judæorum, imo & ipsi Turcæ & Judæi, quia illi tantum credunt, quantum infantes Christianorum. Sed egregiè pro sua eloquentia & gratia respondit eis. 3. Disputatum est de baptismo infantum. 4. De Anabaptismo. 5. De incarnatione filii DEI, in qua quæstione & disputatione fuerunt varii, quia alii patrem assumpsisse carnem, alii verbum mutatum in carnem dixerunt. 6. De Magistratu disputatum est, an sint nostri Principes & Magistratus ordinatio DEI legitima, cui sint vectigalia, tributa & census solvendi, & propter DEUM de necessitate, &c. In qua re etsi ex aperta Apostolica scriptura convictos se faterentur, tamen pernegarunt statuentes communionem rerum, juramenta omnia pernegantes & prohibentes, improbantes quod Magistratus nostri puniant, recusare citationes Magistratus, etiam salvo ipsis conducto dato, licitum esse putant. 7. Disputant de novo & veteri Testamento, dicentes vetus esse antiquatum, & novum non posse ex veteri Testamento probari.

Quicquid *Petrus* responderit ad illorum argumenta diligenter congeffit conscripsitque: Atque fateor, ipsis elegantissimè & doctissimè responsum esse. Multi ex eis sunt conversi, multi permanerunt præfracti, plerique aufugerunt. Princeps cum hæc cognosceret, in gratia magna habet *Petrum* &c. & audita ejus concione non sine magna gratiarum actione oblatis ei etiam amplis dignitatibus eum dimisit.

Nunc quoque subjiciemus dignam historiam de aulico concionatore *Henrico Humelio*:

Cum peteret sibi locum *Nicolai Rollii* tùm peste demortui *Wesalia* dari Anno 1565. *Gerhardus Velsius*, erat quidem facilis ea in re Princeps, si ei alius idoneus concionator offerri posset. Cum vero de alio consequendo deliberaret cum Medicis Doctoribus, facit *Doctor Reinerus Solinander*, honorificam mentionem *Henrici Humelii*, Glatbeccensis, in

in hanc sententiam, quod is haecenus fuisset aulicus concionator *Henrici, Ducis Brunsvicensis*, Papisticus ad ipsum olim missus ab *Abbate Werdensi* ad Ruderam flumen in *Westphalia*, & nunc quidem esset divinitus illuminatus, ut recte de Evangelio & vera doctrina sentiret. Ideo & incarceratum & tandem propulsatum esse ab *Henrico Duce Brunsvicensi* asseruit, ideoque istum adhuc esse sine vocatione & conditione. Eum ergo suscepit Princeps in aulicum concionatorem. Sed integra historia sic habet: Cum Dominus ei *Henrico* aperuisset oculos, & ex tenebris papisticis ex singulari gratia eruiisset, primò desierat in aula *Ducis Henrici Brunsvicensis* Missam celebrare Anno 1564. Mox sequenti Anno ceperat reprehendere abusus papisticos in celebrandis Missis. Tertiò tandem in Festo Assumptionis Mariæ, quo die solebant in papatu herbarum consecrari, illam magicam incantationem & benedictionem herbarum graviter reprehenderat. Propterea factus *Duci Henrico* suspectus, & simul erat apud eundem delatus per *Bernhardum Easthusen* egregium papistam & *Petrum Hovet* / pessimum quendam Jesuitam: Ita accidit, ut Princeps jubeat Consiliariis, quibus id negotii mandatum erat (inter quos imprimis se virum præstiterat Vicecancellarius *Ludolphus Halverius*, Monasteriensis J. U. Doctor) Illi miris & variis technis monuerant hominem ad faciendas Missas hoc prætextu, ne turbaret & mœrore afficeret senem & ægotantem Principem. Ipse vero cum & suas rationes proferret, nec illorum monitis cedere posset, desertur ejus responsum ad Principem, & deinde mandato ejus, sed ex instinctu *Bernhardi* & *Jesuïte Petri Capitii* vel *Hovet* / jubetur capi. Captus beneficio multorum nobilium per triduum in mediocri conclavi servatur. Sed cum id per indicium à Pontificiis accepisset Princeps, gravissimè mandat *Henricum Humelium*, arctioribus carceris abditis includi, & ita appositus est duobus furibus, & deinde aqua & pane cibari & potari eum volunt Pontificii. Hic cum fere inedia periisset, excitatur Principissa cum Gynæceo deprecatrix, verum ejus, nec totius Gynæcei supplicatio profuit *Henrico*. Tandem sese colligunt aulici Nobiles & simul aliquot pii Consilarii, & pro eo graviter intercedunt, sed & ipsorum petitio est frustranea, resistentibus Pontificiis horum petitioni. Interim multis precibus ita commovetur Princeps, ut tandem convocet aliquot Abbates & Pontificios in unam Synodum, ut ibi deliberatio fieret de pœna *Humelii*. Ibi erant aliquod Abbates non alieni à doctrina Evangelii (inter quos erat im-

primis ipsius popularis *Petrus Ulnerus*, Glatbeccensis, Dominus & Abbas in *Berga* prope *Magdeburgum*) qui protulerunt crassos tantum abusus ab ipso taxatos esse, ideoque eum, propterea accusari non posse, nec gravius premi. Cum hoc relatum esset ad Principem, dixerat senex: Was mache ich denn mit dem Lector? Ideo mox instinctu suorum patronorum petiit dimissionem suppliciter à Principe ea lege, ut posset se ad aliquot Academias conferre, & majorem in scripturis sacris facere progressum. Ea ergo conditione dimittit, & carcere eximi jubet Princeps *Humelius*, ut se conferat *Lovanium*, & ibi aliquamdiu operam det Theologiæ, sed interim stipendio biennali suo privatur. Sic liberatus abiit *Lipsiam*, & aliò ad viros doctos, & tandem regrediens in patriam opera ut dixi Medicorum Doctorum, imprimis *Reineri Solinandri* commendatur *Duci Wilhelmo Juliano & Clivico*, & ab eo assumitur anno 1566. in aulicum concionatorem loco *Gerhardi Velsi* abeuntis *Wesaliam*. *Humelius* quoque dicitur magna libertate concionari, & cælibem hætenus egit vitam. Publicè etiam pro concione referre solet interdum in ea aula: Jam ego propter Christi Evangelium assuefactus ad carceres, ad famem & sitim, ad exilia, nihil quoque modo metuo, & sum ad omnem fortunam paratus. Is igitur magno terrori est & fuit hætenus Pontificiis Consiliariis. Cum igitur graviter antea *Gerhardus Velsius*, & abusus Pontificios taxasset & Principem ac Consiliarios sui officii monuisset, jam quidem ei successit *Humelius*, qui id majori facit libertate.

Ut autem pater fuit optimus Princeps, ita & filius *Wilhelmus*, qui in summa sobrietate vitam ducit, clemens, pius, modestus & benignus est, qui mane surgens & vespere lectum petens per horam preces ad DEUM effundit, sacræ lectioni intentus est. Ideo si qui olim sub patre, si qui sub hoc sunt exilia passi ex piis concionatoribus, id potius aut Pontificiis Consiliariis, aut malis præfectis aut delatoribus aulicis imputandum erit, quod in hac historia certis exemplis est probatum.

De RENATO EVANGELIO
IN ECCLESIA WESALIENSI
URBIS DUCATUS CLIVIE.

Postquam *Wesalia* doceret *Adolphus Clarenbachius* in scholis Conrectorem agens circa annum 1525. & ibi jaceret vera religionis fun-

fundamenta, mox ille ex accusatione Officialis Colonienſis, auctoritate & juffu Principis Clivenſis *Johannis* amovetur officio & ex turbatur urbe. Erat quoque circa hæc tempora in oppido *Clivia Burica* prope urbem *Wefaliam* Evangelii concionator ad *Rheni* ripam *Johannes Cloprifus*, qui etſi juffu Principis Clivenſis ejiceretur ex urbecula illa, tamen clam redit ad functionem, ac propterea tandem captivus ducitur anno 27. & traditur Epifcopo Colonienſi & ejus Officiali, ideoque in iisdem fuit cum *Adolpho Clarenbachio* vinculis. Sed inde mirabiliter ereptus poſtea non perſtitit in vera doctrina, ut diximus in hiftoria Monafterienſi. Hic igitur ibi vera ſemina ſynceræ doctrinæ jecit, adeo ut multi cives ex urbe *Wefalia* ad iſtius conciones & Sacramentorum uſum percipiendum ſe *Buricam* conferrent, & magis inflammarentur in profeſſione Evangelii. *Buricæ* vero proſtigato & captivo *Cloprifio* docuit Evangelium *M. Gerhardus Oemikenius Camenſis*, cum *Brixio Nordano*, qui fuit *Buricæ Sacellanus*: Sed anno 1529. juffu Principis quoque expellitur *M. Gerhardus Oemken* cum adhuc ibidem ut *Sacellanus* maneret *Brixius Nordanus*, & pergeret docere & Sacramenta adminiſtrare, quanquam teſtior & magis circumſpectus eſſet, quam priores duo, tamen & ille ejicitur Anno 1530. juffu Principis Clivenſis. Interim dum eſſet *Buricæ Brixius*, eſt ſemel admiſſus ad habendam concionem *Wefaliæ*, in qua cum ſe declararet *Lutheranum* etiam ipſum mulierculæ ſedilibus, quibus uti ſolent in templis, petunt, ut vix evaſiſſet periculum, niſi opera *Johannis Coſfeldii Sutoris* ex ipſarum impetu ereptus fuiſſet. Illi interim & *Buricæ* & *Wefaliæ* bona fundamenta veræ religionis poſuerunt cives, & quanquam nonnulli poſtea ſe darent Anabaptiſticæ factioni, tamen multi etiam perſtiterunt in vera doctrina, inter quos erant præcipui in Senatorio ordine, ut *Weſſelus Berthius*, *Henricus Cherlome* (qui propterea etiam delati erant apud Principem) qui diu id per annos multos meditabantur de totius ſenatus Suffragio per præceptorem Principis *Wilhelmi D. Doctorem U. J. Conradum Herſbachium*, ut Evangelicæ doctrinæ prædicatio ipſis publicè concedi poſſet. Cum vero Princeps *Wilhelmus* etiam *Ducatu Geldria* & *Comitatu Sutfphania* augeretur, videbantur etiam doctrinæ noſtræ favere Conſiliarii, & ipſe Princeps (quia offenſum habebat Cæſarem) cum Conſiliariis inclinare videbatur ad partes proteſtantium, itaque ope *Henrici Barſai Olialegeri*, *Wefalienſis*, Cancellarii Clivici & *D. Herſbachii* atque aliorum opera impetrant conſenſum permittentem Principis

cipis, ut Evangelicos concionatores vocare ipsis liceret, ideo Anno 1540. totus Senatus (in quo præter prædictos atque etiam *Theodorum Grovium*, & *Johannes Mursens* & plerique cognati & affines *Doctores Hesbuis* & *Doctores Berthii* erant) vocant ad plantationem Evangelii *Imandum Ortzenium Zelandum*, qui ibi evocatus ex *Dusberga*, jam antea hæserat apud *Cancellarium Olialegerum*, is inquam feliciter rem incepit docendo Evangelium, & Sacramenta administrando, quanquam antea ipse esset varius. Hic deinde in collegam vocavit de jussu Senatus *Antonium Mecheliensem* quondam Augustinarium priorem. Interim cum nondum utramque parochiam haberent restitutam, accidit deinceps ut ignorante Senatu cives idolon *Antonio* sacrum devastarent, ad cujus adorationem hinc inde ex multis locis turmatim accurrere solebant, & deinde apud Senatum instarent ut plures Evangelii ministri vocarentur. Sunt igitur istis tres additi, *Johannes Belkins*, *Nicolaus Buschoducensis* & *Eberhardus Trajectensis*. Tandem his additus est *M. Thomas Plateanus* filius urbis Anno 1544. Postquam vero oriretur inter illos controversia de multis rebus, delegit Senatus *M. Nicolaum Buschoducensem*, ut hominem doctum & multarum linguarum peritum in Superintendentem. Sed interim non est sopita controversia. Fuit omnium primo *M. Nicolaus*, Rector Scholæ. Quilibet habuit alterum suspectum de re Sacramentaria. Deinde alii ut eloquentiores invidabant *M. Nicolao* honorem.

Cum verò clam multis technis & variis mendaciis ab initio se opponerent monachi (Nam quatuor sunt ibi Monasteria) & sibilarent, quia publicè nihil audebant, dat Magistratus Mandatum eodem anno, ut Monachi in quatuor illis cœnobiis ab omni Missificatione abstinerent, clausaque cœnobia haberent, domique se continerent. Itaque feliciter ibi Evangelium docebatur usque ad tempus Interim.

Quid tempore Interim acciderit.

Est quidem silentium impositum omnibus concionatoribus Anno 1548. & anno sequenti ejecti, excepto *M. Thoma Plateano* civitatis filio & quodam *Giseberto*. Misit autem eo *Arnoldum Bomgartnerum*, *Wassenburgicum* & *M. Hermannum Schilderum*, nunc Embricensem Decanum, qui aliqua ex parte erant per id tempus aulici concionatores, sed illis discedentibus post plantationem Interim, successere *Theodorus Embricensis* & *Theodorus* quidam *Geldrus*, qui postea pertran-

transiit ad nostras partes deserto papatu. Is igitur in suburbio juxta nostram postea doctrinam Sacramenta administravit. Quidam *Gottfridus Rindern* diu perstitit in papatu. Interim dum ille ita Missificaret & pauci alii, & melior aura afflaret, evocant ex Scholis *Henricum Bomelium* antea ex historia Trajectensium edita clarum anno 1552. qui in Dominicanorum concionabatur monasterio, & ei adjunctus est anno 1553. *M. Hermannus Hollandus*, sacrae Theologiae Baccalarius opera *Johannis Echti*, Doctoris Medici: Et postea cepit quoque docere *M. Thomas Plateanus* cum praedicto *Theodoro*.

Ne autem hoc negligamus, audiamus, quomodo alii boni viri & concionatores turbati ex urbe per diversos locos dispersi sint. Nam *Imandus Orizenius*, tandem consequitur locum in *Dithmarsia*. *M. Nicolaus Buschoducensis*, Bremæ gratiam impetrat apud *Comitem Christophorum Oldenburgicum*, qui eum promovet ad conditionem in *Blansckenborg*: *Anthoni* *Mechlinensis* consequitur locum apud *Comitissam Jhevernensem in Phrisia Orientali*: *Everhardus Trajectensis* apud *Comitissam de Rennenburg & Palsterfamp* in ditione *Osnaburgensi* consequitur conditionem, & per irruptionem *Philippi Magni*, *Brunsvicensis Ducis* spoliatur omnibus rebus. *Bolckius in Holsatiam*, profectus pastor & Decanus est factus in oppido *Riel* &c. Sic DEUS suis mirabiliter prospicit.

Redeo ad *Ecclesiam Wesaliensem*. Planè redintegrata est religio anno 1555. repudiato papatu, tandem anno 1557. substituitur in locum *Godefridi Rindern* Papistæ, quem ejecit Senatus, *Nicolaus Rollius* à Duce, qui ea conditione eum admisit, ut plures ceremonias retineret in administratione Sacramentorum quam alii. Cum vero propter Sacramentarios ex Anglia profligos contenderent concionatores, an essent recipiendi, vel non, atque *M. Hermannus Hollandus*, cum *M. Thoma* contenderet, non esse recipiendos Sacramentarios, ne turbaretur Ecclesia, atque interim *Bomelius* eis se clam conjungeret & sibi adjunctum haberet *Rollium*, diu controversia incruduit, donec susceptos illos, præsertim Gallos, qui cupiebant propriam Ecclesiam, & jam publice deprehensos *Cinglianos Princeps Clivensis* juberet eos ejici. Deinde jussit quoque ceremonias plures in administratione cænæ admitti & institui Dux, sed in ea re noluerunt consentire *M. Henricus Bomelius* & *M. Hermannus Hollandus*, qui privatim vixere deinceps, do-

Nnn nan

nec

nec à Principe & Consiliariis mitteretur Sufatum *Hermannus*, & *Bomelius* in Comitatum *Morsensem* vocaretur.

Cum ibi *Rollius* & *Magister Thomas* agerent concionatores accidit, ut ejectus ex Treverensi urbe *Johannes Pavesi* dictus *Heisfeldius Wipervordanus* adferret à Clarissimo & Doctissimo Viro *D. Georgio Scheel* nobili & quæstore Hordensi commendationem ad *M. Lubertum Florinum*, Gymnasiarcham *Wesaliensem*, is hoc egit apud Consulem *Theodorum Grovium*, ut ille *Heisfeldius* vocaretur & assumeretur anno 1559. in concionatorem. Deinde cum cogitarent de quarto iterum vocando, mox fit Senatus certior, quomodo per irruptionem regis *Daniae* & Ducis *Holsatiae* in *Dithmarsiam*, & bellum illud *Holsaticum* spoliatus esset omnibus bonis *Imandus Ortzenius*, qui inde à primo exilio expulsus *Wesalia*, in *Dithmarsia* per annos undecim pastor Delphorum fuerat: Eum igitur ipsi vocant. Moritur peste *Rollius* anno 1566. & substituitur aulicus concionator Principis *Gerhardus Velsius*, qui duxit *Rollii* uxorem, quæ eo promovit *Gerhardum*, ut relictis *Lutheri* libris, legeret *Calvini* & aliorum scripta.

De certaminibus ibidem ortis.

ATtigi controversiam, quomodo contenderint de ejiciendis Anglis *M. Thomas Plateanus*, & *M. Hermannus Hollandus* contra *M. Henricum Bomelium*, qui etiam sibi postea adjunxit *Rollium*, & quomodo super eare sit provocatum ad *Philippum Melancthonem*. In ea professione legatus ordinatus *M. Thomas Plateanus*, qui adfert consilium *Philippi* tale, eos ferri posse, modo non turbent Ecclesias. Sed Princeps mox jubet eos ejici anno 1557. quia Galli provocaverant ad *Philippum*. Postea est quoque orta controversia inter *M. Thomam* & reliquos collegas præsertim *Nicolaum Rollium* & *Johannem Heisfeldium* dictum Papam, de exorcismo circa annum Domini 1562. Isti duo posteriores non censebant ferendum in baptismo exorcismum: Iste (*Plateanus*) verò pro more Ecclesiæ Augustanæ Confessionis fortiter illum retinendum censuit, & protulit autoritates *D. Lutheri*, *D. Pomerani*, *Justi Menii* & *D. Urbani Rhegii*. Cum etiam de illa controversia scriberetur per suos ad *D. Tilemannum Heshusium*, tunc Superintendentem *Magdeburgi*, scripsit pro usu exorcismi egregiam Epistolam ad *D. Doctorem Wernerum Berthium*, eamque typis evulgavit. Senatus autem *Wesaliensis* liberum pronunciavit, ut qui vellent retinerent, vel

vel omitterent exorcismum. Tandem prodiit Palatinorum Catechismus, à cuius lectione cum retraheret & deterreret *M. Thomas* suos auditores, ideo demum variis contra illum alii usi sunt technis. Nam omnes incepterunt per *Rollium* seducti Sacramentario errori patrocinari, atque est in eam sententiam per *Rollium* perductus Consul *Theodorus Grovius*. *Heitsfeldius* est indoctus & battologus. Cum verò rediret in patriam, & privatim ibi ageret Anno 1563. in Majo cum uxore. *D. Heshusius*, libenter equidem vidisset puram doctrinam *D. Lutheri* in sua patria servatam fuisse, ideo modeste convenit *Rollium* liberioris Epicureismi eum incusans, & admonens ipsum de sincera confessione Eucharistiæ & de exorcismo retinendo, & deinde quod non rectè diceret liberos Christianorum esse per se sanctos, licet non baptizentur. *Rollius* mox cum *Heitsfeldio* & *Ortzenio* carens argumentis, cepit prolato Epistolio *Heshusii*, in quo erat accusatus Lucianismi & versipellitatis, ut sic loquar, quia palam non audebant illud proferre, quod privatim sua manu probaverat, accusare apud *Grovium* Consulem *D. Heshusium*. Is iterum sibi adjunctis aliis ex Senatu apud aulicos, præsertim *Cancellarium Barsæum* exaggerat, quomodo *D. Heshusius*, *Goslaria*, *Rostochio*, *Heidelberga*, *Brema* & *Magdeburga* ejectus nunc quoque turbet patriam, & quomodo nuper ad *Reisenses*, *Assendenses*que edidisset scriptum contra Pontificios nimis severum. Ideo tandem hoc efficitur, ut sub nomine Principis jubeatur expelli. Deinde ne amplius Ecclesiam moneret de non legendo *Catechismo Heidelbergensium*; agunt astutè alii vulpes, ut quoque *M. Thomas Plateanus* arceatur à ministerio sub eo prætextu, quod vox ei desit, & quod nolit dissidentes concionatores in sua urbe simul ferre. Hic erat quoque finis cur dimitterent ex schola *M. Lubertum Florinum* Lemgovientem, qui ibi in correctoratu per aliquod annos apud *M. Johannem Lithodium*, primum Rectorem, hodie Doctorem Medicum in aula Principis, & post multos annos post illum in Reçtoratu Scholæ cum laude inservierat juventuti, videlicet ne juventutem retraheret à lectione *Calvini* & aliorum: Tamen hunc prætextum prætulerunt, quod jam senio confectus non esset habilis regimini, vel non esset satis plagosus, & jam sese *D. Heshusii* sententiæ adjunxisset. Sed hic *Heitsfeldus* exercuit talem gratiam erga benefactorem, quia & illo turbato successorem vocavit & constituit sua promotione *M. Henricum Betulejum*, virum quidem excellenter doctum, sed rei Sacramentariæ & *Calvinismo* deditum,

Imandus Orzenius, qui in Dithmarsia responsioni Saxonicarum Ecclesiarum opposita *Johanni Calvino* subscribat, jam ut delirus senex consensit in damnationem optimi Doctoris, & rei Sacramentariae coluit.

Miror certè præcipitantiam Consiliariorum Clivensium quorundam, quod citra legitimam cognitionem tam subito ejicerent *D. Heshusium*, quem scimus Principibus, *Bipontino Wolfgango*, Megapolensibus & aliis gratum esse: Imò qui volebat retineri veram doctrinam de Sacramento altaris & de exorcismo in sua patria juxta illorum Consiliariorum veterem ordinationem & multas constitutiones & edicta edita. Ibi ex familia *D. Heshusi* partim affines, partim cognati, partim amici erant Senatores & Consules: Itaque illi vehementer & veram doctrinam de Sacramento altaris & simul Doctorem *Tilemannum Heshusium* defendunt: Ideo *Theodorus Grovius* & alii ejus complices hoc agunt partim per cuniculos in aula, & apud alios Senatores hoc efficiunt, ut *Henricus Berthius* Consul nepos Doctoris *Johannis Berthii*, & ipse Doctor *Johannes Berthius* M. *Gerhardus Zittardus* Apothecarius, *Bernhardus Heshusius*, *Otto Bellinckhavius* Jureconsultus, M. *Henricus Brælius* Osnaburgensis antea Secretarius, omnes Senatores, è senatu moverentur, quanquam posterior ultro cesserit.

Nicolaus Rollius quoque promovit quendam ex suis cognatis ad ministerium oppidi Buricensis nomine *Cornelium* &c. Sed *Rollius* moritur & *Grovius* peste anno sequenti post ejectum *Heshusium*, qui ita vidit ruinam suorum adversariorum. Susceperunt multos ex Brabantia & Belgicis oris profugos passim per Cliviam, imprimis *Wesalia* eos, qui erant Calvinismo dediti Anno 1567. Ideo & *Antonius Bombergius* centurio, qui præfuerat Buschoducensibus quæritur *Wesalia*, sed non invenitur: Eodem tempore quærebatur etiam *Gochi Henricus Agileus* doctissimus & ditissimus civis Buschoducensis & Jureconsultus, qui ante & simul cum Bombergio toti negotio præfuerat *Buschoduci*, sed non est inventus *Bombergius*, verum *Agileus* 5. Octobris (quo etiam tempore & Abbas quondam cœnobii distantis ad duo miliaria ab *Antwerpia* ad Sacellum, qui mutata religione uxorem duxerat & profugerat in *Cliviam*) quæritur *Dusbergi*, sed cum ille elaboretur, provocat ad jus coram Principe contra adversarios.

Tandem jubentur exire regionem suam per edictum Principis *Clivensis* omnes Sacramentarii.

In

In oppido *Ursa* docet pius & sinceræ doctrinæ vir *Bernhardus Ollensellius*, cum is ante ipsum voluisset papismum propugnare *Philippus Olmenius*, ut & in urbe *Clivenfi*, sed frustra id tentavit.

De oppidis *Clivia Embrica*, *Calcaria* & aliis diximus in historia renati Evangelii *Antwerpia* & ejus ista parte quæ continet Itinerarium Doctorum nostrorum versus *Antwerpiam*.

In populo *Clivenfi* vel *Clivia* docuit & propagavit papismum diu *Bernhardus Sommerhusius*, *Borkensis*, Collegii *Clivenfis* Decanus, sed tandem dicitur esse prohibitus concionari, ac alius dicitur ibidem concionari quidam *Canonicus Jacobus Dorstenfis*, vir nostræ doctrinæ deditus.

Pastor *Zantenfis* est à me descriptus in religione aulæ *Clivenfis* descripta. Et qualis est ibi pastor, tales sunt & reliqui concionatores duo *Canonici Raisfeldius* pastor sic dictus, & quidam *N. Bresius Noviomagus*.

Dusbergi favent omnes Augustanæ Confessioni & Magistratus & Doctores Ecclesiæ. *Johannes Retlingius*, *Phrisius* pastor Ecclesiæ *D. Virginis*. *Petrus Gandeus* pastor Ecclesiæ *Salvatoris*. Et quia ibi quædam umbra Academiæ erat, opera *Platteni* à Principe instituta, ideo reliquiæ ibi hærent & adhuc docent privatim *Henricus Geldolpius*, *Johannes Otto*, *Gerhardus Mercator*, Mathematicus *Keppelmundanus* ex terra *Judaica*, viri doctissimi, sed qui videntur Sacramentariis cum pastoribus patrocinari.

De ACTIS ECCLESIASTICIS

In DUCATUS BERGENSIS URBIBUS,

Et primò

De ECCLESIA DUSSELDORPIENSIS OPPIDI.

Cum autem *Johannes Monheimius* de juventute per annos 30. optime meritus, doctum & pium Catechismum edidisset anno 1560. & antea piè juventutem suam instituisset in schola *Dusseldorpiana* satis frequenti, accidit ut *Colonienfes* Theologi contrarium scriptum Catechismo isti pio opponerent. Sed defendit *Monhemii*, imò Ecclesiæ causam *Martinus Kemnitius*, *Henricus Artopæus* (quem credo in *Comitatu Mansfeldensi* agere) & ego *HAMELMANNUS*. Interim bono *Monhemio* mandabatur jussu, ut ferebant, Principis, ne ille istam piam

Nnn nnn 3

Ca-

Catechesin suis prælegeret. Cum quoque idem *Monhemius* eximie disputaret præpositis Thematis in scholis de religionis controversiis, accidit ut à quodam impio & arroganti papista publicè hoc nomine graviter accusaretur & reprehenderetur. Quod ex mutuis utriusque epistolis facilius lector cognoscet.

Vigilantissimo atque Pietati Præstanti Viro,
Domino ARNOLDO BOMGARDO,
 Collegiatae Ecclesiae Dusseldorpiensis Scho-
 lastico, compatri suo unice colendo.

Gratia & pax à DEO patre per JESUM CHRISTUM filium suum sit semper nobiscum Amen. Non possum satis admirari venerande Domine Compater immanem tuam importunitatem, quod tu Theologus & Ecclesiastes me nunquam male de te meritum in corona discipulorum meorum hesterno die tam furiose tam exitiosum doctorem, & juventutem falsis & perversis opinionibus imbuentem, coarguisti. Inter cætera dicebas me male asseruisse, non omnia in similitudinibus convenire. Deinde quod contra omnium veterum Doctorum sententiam negaverim, *Melchisedechum* panem & vinum, quem admodum Christus corpus & sanguinem sub specie panis & vini obtulisse. Asserebas præterea non me, sed te scholæ supremum præsidem esse, ac proinde id tuum officium postulare, ut caveres ne juvenus perniciosis erroribus inficiatur, &c. Cæterum quæso te mi Domine, an non fraterna charitas hoc exigit, CHRISTO etiam mandante, ut primum moneatur seorsim sine arbitris is, qui peccavit: Deinde si signum aliquod contumaciæ dederit, ut rursus admoneatur adhibitistestibus. Tertio si nihil hac via profectum fuerit, ut tradatur publico Ecclesiae judicio? Tu contra me non antea præmonitum in publico scholasticorum cœtu coram omnibus traduxisti, meamque famam ac existimationem supra modum læsisti. Certè non ego pertinax, non litigiosus, non acerbus, ut præfractè aliquid, quod non per omnia cum Christi doctrina consenserit, defendere velim, adeo ut etiam qui me autoritate sacrae scripturae evicerit, quicquam unquam male scripsisse aut docuisse, ultro etiam paratus sim palinodiam publice canere. Deinde quod in similitudinibus ac typo seu figura non omnia

con-

convenient, testatur etiam *Johannes Chrysostomus* in commentariis in Genesin. Sacerdos, inquit, forte erat *Melchisedechus* à semet ipso ordinatus: Sic enim tunc erant Sacerdotes, vel quod qui ætate profectior erat à suis colebatur, vel quod & ipse sacrificare studuit, sicut & *Abel*, *Noë*, *Abraham* quando sacrificia obtulerunt. Alioquin & typus CHRISTI futurus erat, unde & Paulus ipsum extollens, sic dicit: Absque patre, absque matre, absque genealogia, neque initium dierum neque vitæ finem habens, assimilatus autem filio DEI manet sacerdos in perpetuum. Et quomodo dicis, possibile est hominem absque patre & matre & genealogia esse, & non habere vel initium vel vitæ finem? Audisti quod figura fuit, ne ergo admirare neque omnia require in typo. Neque enim typus esset si omnia quæ veritati accedunt, haberent. Quid igitur est quod tibi dico? Igitur fuit ille (inquit) eo quod non sit memoria eorum qui genuerunt dicitur sine patre & sine matre, & quia non recensetur ejus genealogia, dicitur sine genealogia, ita & CHRISTUS, quia non habet vel in cœlo matrem, vel in terra patrem absque genealogia dicitur: Num. 21. Joh. 3. Hæc ille. Si æneus serpens fuit typus CHRISTI, & plurima tamen in CHRISTO & æneo serpente dissimilia reperiuntur. Tertio. Tametsi *Lyra* & nonnulli alii dicant *Melchisedechum* obtulisse hic panem & vinum & hoc etiam in similitudinem capiant & asserant, esse typum sacrificii Missæ, in qua ad exemplum *Melchisedechi* species panis & vini revera aut corpus aut sanguis Christi offertur in benedictionem offerentis & aliorum &c. longè tamen aliter indicant, qui diligentius verba Mosis & mentem autoris Epistolæ ad Hebræos expendunt. Hebræum enim verbum non sonat. Obtulit, sed omnium consensu, fecit egredi? Deprompsit seu Protulit. Deinde hæc verba prolata sunt ipsi *Abrahamo*. Hoc enim ostendit historiæ contextus, & eo subsidio valde recreatus est *Abrahamus* cum suis defessus rediens à pugna. Chaldaus legit, Adduxit panem & vinum. Septuaginta ἔθηκεν, id est, protulit, sicut nimirum ex promptuario solet panis & vinum proferri. Sic quoque vulgata latina & vetustiores patres legerunt. Hieronymus ad Evagrium, & *Ambrosius* de mysteriis imitandis cap. 8. qui sic dicit: Tunc illi occurrit *Melchisedechus*, protulit ea quæ *Abrahamus* veneratus acceperat. Et *Augustinus* super Tit. Psal. 33. ubi sic loquitur. Et tantus erat *Melchisedechus*, à quo benediceretur *Abrahamus*, protulit panem & vinum & *Abraham* benedixit. Cajetanus ita ait: Proferens panem &

vinum. Nihil refert quod Hebraicè scribitur, Protulit, in præterito. Nihil scribitur hic de sacrificio seu oblatione, sed de prolatione seu extractione, quam *Iosephus* dicit factam ad reficiendum victores. Quod autem in vulgari versione subditur, ut causa oblationis. Erant enim Sacerdotes DEI altissimi: In hebræo non habetur, ut causa, sed ut separata clausula. *Cyprianus* quoque legit: Erat autem, non Erat enim, & citat *Augustinum* lib. 20. de doctrina Christiana, & septuaginta interpretes *ὁ δὲ ἱερεὺς*: Erat autem sacerdos. In scholastica historia cap. 46. sic legimus: At vero *Melchisedechus* rex Salem obtulit & panem & vinum, quod quasi exponens *Iosephus* ait, ministravit exercitui Xenia & multam abundantiam rerum optimarum simul exhibuit, & super epulas benedixit DEUM *Abrahami*, qui subdiderat inimicos. Erat enim sacerdos DEI altissimi. Hactenus Scholastica historia. Apostolus certè in Epistola ad Hebræos ostendit omnia in Christo Pontifice esse præstantiora, ut *Aaronis* Sacrificium ipsi cedere tandem intelligant Hebræi. Sunt autem hæc capita collationis: Alii à DEO quidem vocantur, sed per homines & ex hominibus. Christus homo & ipse, sed una etiam DEI filius ipse DEI patris voce est Pontifex declaratus. Ipsos oportet ut infimos & misericordes pro se & pro aliis offerre donaria & victimas. Iste insigniter afflictus & insigniter misericors non obtulit pro suis peccatis, sed consecratus sua obedientia omnes servavit. Illis mortalibus quærendi sunt successores, iste perpetuus est declaratus Pontifex, & quidem cum jurejurando, neque ut successor *Aaronis*, sed ut alterius sacerdotii Pontifex, nempe secundum ordinem *Melchisedech*: Et Levitico superiorem esse ex singulis circumstantiis *Melchisedechi* typum etiam ipsum Christum fuisse demonstrans. Est autem typi & veritatis hæc collatio. Ille fuit rex & sacerdos, ita etiam Christus. Ille rex fuit justitiæ & pacis vocatus, verè talis est Christus, sic ille præponitur quasi Principio & fine carens, cujus scilicet nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors explicatur, talis revera est filius DEI. De sacerdotio autem cum tam prolixè & accuratè disputet Apostolus, nullam tum panis & vini mentionem facit. Quam crassa verò esset ista oblivio, insigne sacrificium, in quo tota vis Sacerdotii inclusa erat, non attingere? Ex benedictione & decimis honorem ejus probat, nempe illum majorem *Abrahamo* & Levitico Sacerdotio, quantò illud ad rem ipsius quadrasset non agnos aut vitulos, sed mundi vitam, hoc est corpus Christi & sanguinem in figula obtulisse.

Nec

Nec magnus ille *Erasmus*, licet omnia fusius & latius exponat, ullam mentionem panis & vini in sua paraphrasi in eandem Epistolam facit. Quamvis tamen nonnulli ex vetustis patribus in eo, quod *Melchisedechus Abrahamo* panem & vinum protulit, allegoriam quærunt, quod videtur Christus regni sui populum eodem modo mystico pane & vino, corpore videlicet & sanguine suo ad vitam pascere æternam, verum Sacrificii nullam fecerunt mentionem, & si quis concedat oblatum panem & vinum à *Melchisedech*, non tamen inde sequitur Christum in cæna obtulisse panem & vinum, sed distribuisse. Nec quisquam sanus est tam impudens, qui contendat jussos Apostolos sacrificare panem & vinum. Quanquam *Faber* & *Sorius* summi (si Diis placet) Theologi, *Theocriti* & *Virgilii* testimonia comprobant, faciendi verbo Christum hic usum pro sacrificare. Certè testantur sacræ literæ, quod Christus seipsum obtulerit in ara crucis, nec ulli patres mysticum illud symbolum corporis & sanguinis Christi (ita enim appellat *Erasmus* in paraphrasi in cap. 6. *Johannis*) Sacrificium esse asserunt.

Postremo quod asserebas te quoque esse Scholarcham, hac sanè in re libenti animo paratus statim tibi cedere, scholæque gubernationem permittere. Nam id non sine maximo meo lucro atque emolumento facere potero, cum mihi alibi pateant splendidissimæ conditiones, offeraturque stipendium mihi triplo majus quam hic habeo. Interim tamen qua quæso ratione tu tibi scholæ primatum vendicas, nisi solum inani quodam titulo? Cum ipse non doceas, nec mihi, nec cæteris collegis ullum contuleris stipendium. Præterea ad scholæ ædificationem, nemo ex toto vestro Collegio ne vitream quidem fenestram unquam largitus sit. Agnoscimus sanè nos non alios nostros scholæ Dominos, quam eos qui vos ad hanc functionem vocarunt, & à quibus stipendia accepimus. Oro autem ut hanc meam in scribendo *παρηγορία* mihi ignoscas, ego profectò, ita me DEUS amet, quantum in me est summoperè optarem, cum omnibus hominibus pacem habere, & mutuam alere concordiam, & DEUM optimum maximum oro ut sanctissimam ipsius voluntatem agnoscere, & agnitam perficere tota vita possimus. Bene Vale. Raptim ex ædibus nostris 8. die Decemb. Anno salutis 1560.

JOHANNES MONHEMIUS.

Jam sequitur ejusdem responsio ad præcedentem Epistolam.

Ooo ooo

in-

Integerrimo Doctissimoque Viro,
Magistro JOHANNI MONHEMIO,
 Scholæ DUSSELDORPIENSIS Gymnasiarchæ, amico ac
 compatri suo perquam charo.

S Alutem & pacem in CHRISTO JESU. Equidem non existimo *Monhemi* compater, ullum certius ac evidentius veræ amicitiae argumentum, quam si quis liberè, ubi fuerit opus, amicum admoneat, arguat, increpet, non spectans quam gratum aut ingratum sit in præsentia officium, quod præstat, sed quid olim illi possit adferre commodi vel incommodi. Non aliter quam fidus ac peritus medicus, qui non gerit morem affectibus ægroti, sed omnia quantumvis molesta adhibet, quæ adjumento sint ad recuperandam sanitatem. Video ex tuis literis acerbiora fuisse animo tuo, quam ut devorare potueris, quæ nudiustertius inter te & me sunt gesta. Quæ tamen si perpendas ad charitatis amussim, & quo animo ea facta sint, haud dubiè pelletur omnis acerbitas. Meliora, inquit *Salomon*, sunt vulnera amici, quam oscula amici. Quod vero clam absque arbitris te non monuerim sed palam coram aliquot discipulis, scito id non factum temere, sed certa causa ex *Pauli* consilio & ejusdem exemplo. Ille enim scribens *Timotheo* opinor, peccantem, inquit, coram omnibus argue. Et idem *Petro* in faciem coram omnibus restitit, quod non rato incederet pede. Et tamen inter illos ne tantulum quidem lædebatur amicitia & charitas. Nolo respondere calamo, quod odiosius videatur ad ea quæ repetis de similitudinibus de *Melchisede*cho, & quod ipse scholæ primatum mihi arrogaverim. Nam videri ea secus intellexisse, quam ipse adduxerim. De iis vero coram si videtur, aut inter nos aut uno atque altero amico adhibito transigatur. Non recuso hanc conditionem si ipse in hacre amici officium prætergressus sim, eodem planè modo me tractes, quo ipse te. Spero autem me tibi ita satisfacturum, ut indignatione posita amoris redintegrationi sis locum facturum. Hæc ad te breviter & animo benevolo ex ædibus nostris. Anno redemptionis M. D. LX.

Tuus ARNOLDUS BOMGARDUS.

Istamen nunquam venit in Colloquium cum *Monhemio*.
 Mortuo *Monhemio* in Domino JESU placide Anno 1564. videbatur
 sane negotium Evangelii in ista Schola & Ecclesia quoque mortuum
 esse.

esse. Nam inde mox *Casparus Isselbergius*, Agrippinensis, vir pius & bonus ejiciebatur cum ibi doceret Evangelium Christi. Sed Assendensibus mittitur.

Cum autem Princeps concederet libertatem Evangelicæ doctrinæ Anno 1567. accidit ut veniret *Leo Marcoduranus*, Dusseldorpium, is pastore ægrotante Anno 1567. in Dominica Reminiscere cepit abolere Pontificia sacra, Psalmos Germanicos canere, communicare omnes sub utraque specie. Quidam etiam dicunt eum Sacramentariis patrocinari.

Ejectus est aliquando propter contemptum papismi præpositus in *Beck* / item quidam *Wigandus* nomine pastor in *Gesing* & *Stephanus Speheus*, quem suscepit illustris *Domina Anna* ex *Ducibus Clivia*, Comitissa *Waldeckiana*.

Ex Ecclesia oppidi *Senep* (quæ est patria sancti *Adolphi Clarenbachii* martyris, qui quoque ibi prima verbi DEI semina jecit) ejectus est *Johannes Slunckravius*, imo propter contemptum papismi vinculis traditur, qui postea *Brema* suscepit ministerium, Sacramentario errori patrocinans.

Hodie in oppido *Senep* docent Evangelium *Martinus Henckelius*, pastor & ejus Collega *Sternebergius*.

Antonius, pastor in *Geistingen* / bis fuit ex suo pastoratu ejectus propterea quod Pontificia sacra non per omnia probaret. Primo ejiciebatur propterea quod in nuptiis suis in angaria vel carnis privio quatuor temporum die Mercurii carnes recentes proponeret convivis. Secundo quod non benediceret aquæ baptismatis tempore Paschali & Pentecostes.

Anno 1565. in præfectura *Blancenburg* ex pago *Hunff* / *Sacellanus Jacobus* cum pastore *Anthonyo* dimittuntur propter repudiatum papismum in nonnullis rebus.

Eodem tempore actum est cum monialibus *Nobilibus in Zinsendorff* / quæ mutaverant habitum & religionem. Multis igitur minis & acerrimis scriptis terrentur ex aula ut susciperent veram religionem & priorem habitum, & additur ipsarum non esse reformare, sed Principis. Virgines non moventur minis, sed supplices petunt partim literis, partim flexis genibus, ut ipsis salva permitteretur religio & habitus. Se enim semel susceptam religionem & habitum non posse abjicere. Ita fit ut per quosdam Consiliarios ornamenta & sigillatas literas cura-

ret eis eripi Princeps. Sed neque ita moventur, sed concessa libera religione decreverunt agere in Camera Imperiali, ideo remittitur negotium. Postea obtulit se Princeps ipsis permissurum salvam religionem, & missurum concionatorem syncerum, tantum ut illum quem tunc habebant, ut suspectum de re Sacramentaria dimitterent, deinde ut veterem vestitum vel alium decentem susciperent. Iste cum id recusarent, sunt evocatæ in arcem *Wandenburg* & ibi detentæ, & cœnobium nomine Principis occupatum.

In oppido *Erverfeldo* docuit *Petrus* 800/ vir doctus, per duos annos Evangelium syncere, & Sacramenta pure de Christi mandato administravit, ideo is hoc nomine apud papisticos Consiliarios, præsertim *Johannem Vlattenum* Cancellarium à *Petro Muth* ibidem pastore graviter defertur. Ideo statim mandatum mittitur, quo jubetur Ministerio turbari & expelli in exilium. Is verò interea quosdam fortè importunè instantes absolvit & communicavit domi sub utraque specie anno 1555. jam turbatus templo. Ideo cum secundo quasi Anabaptista & sectarius, qui in angulis colligat communionem & plebem, ac clam sacra exerceat, iterum accusatur. Ideo per indicia admonitur, quod ei vincula minentur, discedit ex patria & suscipitur à piissima & illustri *Domina Anna*, nata *Ducissa Clivia*, *Comitissa in Waldeck* / vidua in aulicum ministrum, sed cum forte rediret in patriam mox proditus capitur, & catenis vincitur, sed divinitus quasi per angelum liberatur & eximitur catena, ac ita aufugit & redit ad suam Dominam, atque ibi edidit ad suos *Erverfeldenses* eruditissimum scriptum de veritate & assertionem utriusque speciei in Eucharistia administrandæ & ejus usu, illud Germanicum. Cum autem malam iniret gratiam apud Dominam eandem, tamen ab ejus filiis *Comitibus Waldeckianis Philippo Medio & Francisco* optimis heroibus suscipitur, qui ejus dona & gratiam videntes, in suum hunc *Petrum* 800 suscipiunt patrociniū. Tandem in vicinia patriæ suæ sub Dominio vel præfectura *Comitis Waldeckiani Francisci Bienburga*, sedes figit & diu ibi moratur. Sed anno 1561. furor adversariorum imprimis *Wilhelmi Hernbachii*, novi pastoris *Erverfeldensis* iterum incendebatur in *Petrum* 800 / ideo ab eo accusatur de mandato Principis & Consiliariorum 19. Octobris capitur, & ad oppidum *Sollingam* ducitur, ut ibi carceri includeretur, sed divina gratia accidit ut ibidem Satrapa *Wilhelmus Bardenfow* Dominus in *Hardenberg* / *Marschalcus Bergensis*, audiret *Petrum* 800 esse hominem eloquentem & doctum,

doctum, qui mox aperit *Petro* quomodo sit accusatus, quod olim vincula Principis dehonestaverit, effractisque catenis aufugerit ex iudicio Ducis, quod clam in domibus tanquam Anabaptista docuerit & Sacramenta administraverit privatim, quod sit Sacramentarius, quod nunc citra gratiam Principis redierit in patriam, &c. & alia multa sunt ei infixa. Hic ex tempore maxima dexteritate se defendit coram Satrapa & Marschalco, adeo ut ille miraretur hominis suavi loquentiam, & oraret, ut dignaretur illam suam responsionem scripto comprehendere. Verum ille exemplo *Petri* & *Pauli* se excusavit propter suam fugam & vincula excussa, & quod semel docuisset tantum atque Sacramenta administrasset adductus importunitate & lachrymis priorum, & ex templo exclusus in ædibus quibusdam semel inquam hoc fecisset, & re ipsa demonstravit quod ex animo detestetur Anabaptisticos furores, quos ipse aliquando & graviter refutasset, & quidem verè se credere verbis CHRISTI in cœna absque disputatione, ideoque omnes detestari se, qui invertant verba vel non credant corpus CHRISTI & ejus sanguinem vere sumi in cœna Domini: Itaque orat ut non credat Princeps mendaciis adversariorum, sed se excusatum habeat, atque clementer dimittat. Suscepit ex diligenti commendatione Marschalli *Wilhelmi à Bardenfow* Domini in *Hardenberg* supplicationem vincti *Petri*, & eum absolvit Princeps, ita in Novembri die Jovis ante Martini Festum eo anno est liberatus: Mox tamen ei interdictum, ne multum versetur in patria. Sed ejus elegans & pia responsio effecit, ut postea anno 1565. adhiberetur vinctis Anabaptistis examinandis, & postquam cum illis prudenter, amicè, modestè & piè, atque interim acutè contulisset, multosque lucrifecisset vel ab errore abduxisset, est per principem primo exiliis absolutus & patriæ libertati donatus, postea finito examine audivit eum concionantem in *Bensborg* *Dux Guilielmus* 1 Julii, & obtulit ei deinceps dignitates & prælaturas aliquot, sed cum eas non susciperet, non sine honesto munere dimittitur, atque mox eodem anno in *Bensborg* consequitur in Octobri à Principe indultum sigillatum ad Satrapam, Judicem & Magistratum atque ad pastorem *Wilhelmum Heimbachium* & Sacellanium *Jobannem Wolmannum*, in oppido *Erverfeldo* scriptum, quo mandatur, ut sine ulla contradictione *Petro* 200 concedant, quando ille voluerit & quoties ei libeat in sua patria oppido *Erverfeldo* docere publicè pro concione. Ita is docet Evangelium magna cum laude in patria, ut est valde eloquens,

Ooo ooo 3

gra-

gratis, namque hodie in patria bis singulis septimanis concionatur, & vivit ex suo, quia cum ex quodam opificio linei fili mundandi & ad solem exponendi uxor ejus pro more patriæ quæstum faciat, is contentus est proprio, ne cui sit oneri. Videtur proh dolor! homo alioqui doctus, ingeniosus & magnus inclinare ad opinionem Sacramentariam clanculum. Docent purè ibidem prædictus pastor & Sacellanus, ac intimam cum *Petro* amicitiam modo colunt.

De *Clivenfis* Ducatus Ecclesiis diximus alibi in itineralio Theologorum ad Belgas proficiscentium. Docuit *Dusbergi* Evangelium per 20. annos in minori Ecclesia *M. Johannes Retlingerus*, & in alio templo quidam *Johannes* ditionis Monasteriensis, cui erat Collega quispiam *Gerhardus*, qui nunc est in *Comitatu Morsensi*. Ibi constituerat Collegium *Princeps Clivenfis Wilhelmus*, & Professores aliquod ordinaverat ut diximus.

De ECCLESIA in IMPERIALI URBE,

Quæ est

IN TERMINIS COMITATUS MARCKÆ SITA
TREMONTIA.

CUM in Ecclesia urbis *Imperialis Tremontiensis* doceret purè & fideliter Evangelium atque inciperet Sacramentum Eucharistiæ sub utraque specie porrigere omnibus qui peterent anno 1556. & 1557. *Johannes Hitzfeldius*, *Wippervordensis*, id quidem tulit Senatus, sed cum is inciperet anno posteriori, hoc est anno 1557. Pontificios abusus taxare, eosque pedetentim abolere, nec quoque sacra facere vel Missas Pontificio more celebrare pergeret, en cogitat hominem eloquentem ejicere Senatus, & quanquam cives concurrerent, ut hujusmodi conatum Senatus impedirent, aut deprecarentur, tamen prævaluit Senatus autoritas. Is vero dimitti noluit, nisi haberet sigillatum suæ dimissionis à Senatu, quod ei communicant in hanc sententiam scriptum.

Wir Burgermeister und Rath der Stadt Dortmund thun kund und allermänniglich / und bezeugen mit diesem unserm offenem Brieffe / daß der Erbhahre Herr Johann Heitsfeld hierselbst bey uns eglliche Zeit für einen Prædicanten und Kirchen-Diener sich brauchen lassen und gedienet / und solchem seinem Ampt fleißig / treulich und frömmlich fürgestanden und gewartet / daß

daß wir des biß anhero ein gut Begnügen gegen denſelbigen getragen. Dies weil aber er darum nun/ daß er hinführo Miſſa, wie biß anhero und noch hiers ſelbſt im Kirchen-Gebrauch und Übung geweſen/ und ſein Dienſt und der Paſtor von ihm gefordert/ zu halten ſich beſchwert und geweigert/ von uns ſeines Dienſts günſtig erlaubt; haben wir ihm/ genannten Herrn Johann/ die Rundschaft-Schriſt auf ſein dienſtlich bitten / mitzutheilen nicht weigern wollen; Urfundt der obgemeldten unſer Stadt hierunter gedruckten Secret-Inſiegels in dem Jahr nach Chriſti unſers HERRN und einigen Seligmachers Geburth/ Tauſend Fünffhundert Sieben und Fünffzig/ Sonnas bend den 20. Tag des Monats Martii.

In hoc testimonio dant *Heiſfeldio* testimonium fidelitatis, ſed hoc in illo conqueruntur, quod Miſſas celebrare noluerit. Ita declaratur Pontificius & papisticus in proceribus *Tremonienſibus* animus. *Heiſfeldius* vero viri Nobilis & iſtis in locis vere nutritii piorum *D. Georgii Schellii*, Quæſtoris *Hordenſis* in vicinia *Tremoniæ* urbis commendatorias literas impetrat ad *M. Lubbertum Florinum*, tunc Rectorem Scholæ *Wefalienſis* celebrem, cujus deinde opera patet ei aditus ad functionem Eccleſiaſticam in urbe *Wefalienſi*. An unquam *Heiſfeldius* purus fuerit in religione ignoro. Qualis hodie exiſtat, patet ex hiſtoria Eccleſiæ *Wefalienſis* deſcripta quoque à nobis.

Interim cives non ceſſarunt ſæpius apud Senatum ſupplicationibus inſtare donec tandem impetrarent, à Senatu ſibi uſum & conceſſionem calicis in Eucharistiæ Sacramento concedi & porrigi: Ea autem lege eſt à Senatu iſta permiſſio facta, ut ſimiliter illis qui vellent unam adhuc ſpeciem eaque contenti eſſent more papistico, ſimiliter porrigeretur eadem. Hinc factum eſt ut in prima communionem maximo numero ad percipiendum Eucharistiā ſub utraque ſpecie confluerent cives, & tunc erat eis Dux & Præceſſor Doct̃or *Johannes Scevaſtes*, Jureconſultus, Rector Scholæ & Senator vir doctiſſimus, quem honoris cauſa nominamus, qui hodie eſt judex, & ſub quo per annos 25. celebris ſemper ſchola fuit.

Cum verò ego *HAMELMANNUS* hæc cognoscerem, parvo quodam Germanico ſcripto edito ad Senatum & cives *Tremonianos* admonui ipſos piè, ut juxta Catholicum perpetuum & Unanimem Eccleſiæ veræ & antiquiſſimorum in Eccleſia patrum ac Doctorum conſenſum retinerent utramque ſpeciem & uſum calicis, abolita una ſpecie. vel mutilata forma communicandi papiftis uſitata, quæ ante pauca ſecula
ſic

fit in Ecclesiam introducta. Hoc scriptum mox refutare voluit quidam Colonienſis Theologus *Jacobus Horſtius*, Licentiatus & Canonicus ad *S. Gereonem*, juffu *Godefridi Gropperi*, junioris, Doctoris Juris, Archidiaconi *Tremonienſis*, in gratiam Pontificiorum *Tremonienſium*. Sed ego iſtius Sophiſtico & acuto ſcripto duplicem Apologiam vel reſponſum oppoſui, unum quo confirmo ex ſolidis ſcripturæ & S. Patrum dictis meam, imo CHRISTI aſſertionem. Alterum, quo oſtendo ejus in citandis patribus falſitatem ac vanitatem. Edidi quoque Epistolam ad Senatum *Colonienſem* & oravi Senatum, ut dignaretur diſputationem inſtituere inter me meosque & *Horſtium* atque ſuos de utraque ſpecie in Euchariftia plebi porrigenda, & de aliis controverſis articulis, in qua Epistoſa ego *Colonienſem* Magiſtratum graviter monui ſui officii, obteſtatusque ſum de impetranda diſputatione, &c. Edidi quoque poſtea de pugna *Horſtii* & *Colonienſium* Theologorum in controverſia de una ſpecie Euchariftiæ laicis porrigenda, &c. Ubi cum prolixè pugnas & diſſidia eorum recitaſſem, tandem his verbis concludo & finio librum: Et offero me contra deputatos, *Horſtium* & alios Colonienſes Theologos cum meis ſociis, quorum alibi mentionem feci, ad liberam diſputationem, in qua oſtendere queam non ſolum ipſorum impietatem falſitatem & perversitatem, ſed etiam totius iſtius conciliabuli Tridentini, quod vilius habeo illo Synedrio *Anne* & *Caipha* & reliquorum Phariſæorum ac ſacerdotum contra Chriſtum collecto. Prodeant iſti, & nobis hoc erit facillimum. Petii ſuperiori anno in publicis ſcriptis ab inclyto *Tremonienſi* Senatu, à præſtantiffimis *Juliacis* Senatoribus aulicis, & nuper ab ampliffimis proceribus *Colonienſis* urbis liberam diſputationem & ſalvum conductum, & omne illud quicquid mihi neceſſarium eſſet ad talem diſputationem continuandam cum ſociis contra adverſarios. Vocavi *Lemgoviam Horſtium*, quoniam & hic ſunt æqui judices, aut ſi ita placeret, ut duceret huc ſecum ſuos judices & Notarios, quia ille ſumptus itineris poſſet me melius facere. Ego certè perſto jam adhuc in illa ſententia atque ſemper in omnibus meis ſcriptis contra ipſos editis provocavi ad liberam diſputationem & Colloquium, quod etiam hodie dico. Inſtent Deputati & Jeſuitæ apud Senatum ſuum, vel apud Illuſtriſſimum Principem *Juliacum*, quem ſuæ impietatis patronum facere voluerunt, ut talis diſputatio alibi inſtituatur, ad quam ego & mei Collegæ & ſocii (puto illos, qui mecum refutandam ſuſceperunt cenſuram Magiſtralem

Cole-

Coloniensium Deputatorum, quam contra optimum *Monhemium* scripserunt, vel qui ipsorum conatus improbarunt in *Westphalia* ex Doctoribus Ecclesiarum) vocentur idoneè sub salvo liberoque conductu. Instet *Horstius* apud *Tremoniensium* Senatum, cujus capita audio adhuc cum *Horstio* facere, aut agat hoc per suum illum *Godefridum Gropperum*, qui se Archidiaconum Tremonianum nominat, & gratum se Patriciis Tremoniensibus agnoscit, ut disputatio instituat ibidem libera, aperta & vera, more veteris Ecclesiæ. Sic enim scribit contra me *Horstius*: Haud mihi displicet disputatio, ad quam ille provocat, &c. Nec mihi displicet disputatio ad quam *Horstius* provocat, modo illa sit libera, aperta, & juxta normam veteris Ecclesiæ, adhibitis æquis, idoneis & prudentibus judicibus & notariis fide dignis, peragatur. Denique si tamen mihi adsint (quod præcavere oportet) mei socii & alii boni viri, quos mecum vocari cupio sub salvo liberoque conductu, & deinde sumptus nobis benignè præstentur, quos pro nostra paupertate ferre nequimus, &c. Et nihil equidem magis magisque in votis habeo quam cum talibus in præsentia Doctorum conferre, quod etiam sine dubio cuperent ipse *Monhemius*, *D. Kemnitius*, *Artopæus*, & plerique alii nostræ sententiæ viri docti. Qui male agit odit lucem, &c. Faciant igitur illi, nisi lucem vitent, ut nos alicubi Magistratus vocet ad disputationem liberam. Si *Horstius*, si *Jesuita*, si *Gropperus* noscat sua opera per DEUM facta, prodeant ut cognoscantur. Quoniam illi hujus Tragediæ sunt exordium, &c. Prodeat nunc cum ipsis Jesuitis *Georgius Cassander* antiquitatis admodum studiosus & peritus, qui Coloniae vivit, ut quia de Traditionibus ille tacitis magnifice & gloriose sentire videtur (quo nomine nunc etiam ille incipit gratus esse Pontificiis quibusdam) quas tamen nos non vanas & nullius momenti esse judicamus, possimus & ipsis antiquis patribus de talibus etiam Traditionibus conferre & differere cum ipso. Sumus ad omnia parati, ut diximus. Suscipite vos Colonienses Theologi & Jesuitæ unam ex istis conditionibus, si niti vultis & cupitis bona conscientia, si audetis cum *Paulo* dicere: Certus sum cui credidi: si est aliqua doctrinæ vestræ certitudo, efficite, ut juxta *Petrum* in disputatione quadam reddatis rationem vestræ fidei, &c. Hoc autem lector, nisi fecerint, quid hinc aliud cognoscent, nisi illos fugere lucem, &c. Similiter etiam rescripsi Senatui, Clero & Plebi *Tremonienſi* tractatum, quo demonstro falsitatem Jesuitarum Coloniensium in citandis patribus pro transubstantiatione

Ppp ppp

panis

panis in Sacramento altaris, & ibi in præfatione iterum ut antea in Scripto Germanico ab eis peto disputationem, & commonefacio eos sui officii, atque ad veram religionem amplectendam repudiata Pontificiorum blasphemia.

Et si vehementer reluctarentur Consules & proceres *Nicolaus Beswortius* imprimis, & deinde *Johannes Hanius* & quoque *Lambertus Beswortius*, dum isti in vivis essent, atque hodie *Albertus Cleppingius*, LL. Licentiatus & *Casparus Prumens*, tamen eò rem perduxere cives ut eis quoque concedatur usus cantionum aliquot Germanicarum. Ajunt nonnulli cives Anno 1566. impetrasse parochiam unam, in qua exercitia nostræ religionis planè tractentur. Paulo ante illud tempus quidam civis bonus & præcipuus cum forte dixisset: Si vos non vultis ò Domini, quia satis est cunctatum, tunc oportet nos cives, quos decet magis obedire DEO quam hominibus, incipere sacra illa quæ sunt verbo DEI & Augustanæ Confessioni consona, &c. est duris vinculis traditus, ibique diu detentus, tandemque urbe privatus perpetuo, ei nomen est *Johannes Borgius*. Fuit ibidem dum esset in vivis *Jacobus Scopperus*, qui multas Comœdias & Tragœdias sacras scripsit (cujus etiam post illa latis insidiosè & artificiosè scripta exiit in lucem post ejus mortem à D. *Johanne Sceva* publica) papismi retinendi magnus auctor, quia is primum scripsit pium Catechismum & tolerabilem, quo cognito citatur à *Johanne Groppero*, Coloniam, ut hoc nomine objurgatur. Is igitur reversus domum retractat priorem Catechismum, & mox impium & papisticum Catechismum edit, atque ab eo tempore plane papatum & unam speciem retinuit & mordicus defendit ad finem vitæ. Cum vero quotidie Missificaret & continenter viveret & se suumque corpus nimium coelibatu gravaret, moritur, putrefactus ut videbatur circa pudenda, quem morbum ex continentia nimia vel coelibatu, qui ei non erat forte datus, contraxisse dicebatur. Post illum & cum illo vehemens erat persecutor Evangelii quidam clamorosus & obesus homo *Gerhardus*, concionator in æde *Reinholdi*.

Primò *Dithmarus Wickradus*, pastor ad divam Virginem dicitur strenuè Evangelii negotium ibi promovisse. Cum autem ibi esset celebris schola, accidit ut sæpe *Scopperus* themata Theologica proponeret: Ita Missam Anno 1548. defendit & sæpe alias alia Pontificiorum dogmata. Contuli Anno 1552. & postea semel, quando planè conversus essem, videlicet Anno 1553. cum eodem *Scoppere*, præsertim de con-

conjugio Sacerdotum, & communione sub utraque specie laicis porrigenda, & deprehendi nihil solidæ eruditionis in homine fuisse, nisi quod vulgaria & sæpius antea proposita à Pontificiis proferret. Ego cum hæc expedite ex scriptura & patribus refutarem, seduxit se à me. Tandem ex instantia civium hoc est impetratum, ut in æde *Mariana*, *Dithmarus Wickradus*, in æde *Reinholdi Johannes Baropius*, in æde *D. Petri Amandus Leonhardus*, summo consensu Evangelium doceant purè & sincere, atque pie Sacramenta nostra lingua administrent, quod etiam pastor ad *Nicolaum*, *N. Hesliurgus* artium Magister facit; sed is interim papistica quædam immiscet. Sed de illo qui docilis bonam spem habent, ut illa tandem abjiciat. Canunt in omnibus templis Psalmos & Cantiones Germanicas, & in Schola Florenti Catechismus Chytræi traditur discipulis.

ECCLÉSIA HERVORDIENSIS,

Descripta ab

HERMANNO HAMELMANNO.

CUm multi cives urbis *Hervordienfis Westphalorum*, circa annum Domini 24. post Millesimum quingentesimum, viderent se libera civitate donatos, & jam à multis audissent de doctrina *Lutheri*, imo ipsi per *Saxoniam* vagantes dedissent usum & mores reformatarum Ecclesiarum, atque ita pedetentim *Lutheri* & *Philippi* aliorumque scripta emerent, legerentque, & in urbem *Hervordiensem* inferrent, ut aliis legenda exhiberent: Denique postquam ipsi *Augustani* monachi jam antea multum audissent de sui ordinis fratre *Luthero*, cæpit ita pedetentim mutatio quædam religionis in urbe illa oriri. Nam licet *Johannes Dreyerus*, *Doctör Augustinianus*, primum oppugnaret doctrinam *Lutheri* in gratiam, ut putabatur, patrui sui *Hermanni Dreyeri Doctöris* & Provincialis per *Thuringiam* & *Saxoniam* ter istius ordinis (qui cum *Johanne Heckero* diu per *Thuringiam*, *Saxoniam* & *Westphalam* fuerat istius ordinis caput & provincialis, qui duo etiam coætanei erant) tamen incitante *Luthero* & Domino *Johanne Heckero*, *Doctore Augustano Osnaburgensi* per literas, post mortem patrui cæpit Anno Domini 1524. Evangelium liberè & facunde tam in templo quam cœnobio prædicare, cui se mox conjunxit collegam *Doctör Godeschalvus Kroppius*, prior

Ppp ppp 2

ibi.

ibidem in eodem ordine, qui etsi esset *Johanne Dreyero* inferior eruditione & eloquentia, tamen propter autoritatem & conjunctionem illa utriusque Doctoris confessio non parum *Hervordiensibus* praeiuit. Accensi igitur cives cogitarunt de Reformatione. Fuit tunc ex collegio domus fratrum *Jacobus Montanus*, Spirensis illustris linguae Latinae reformator per *Westphaliā*, pater sororum. Hinc ante aliquod annos *Monasterio Hervordiam* venerat, qui accensus coelesti doctrina, & saepe scribens ad *Philippum Melanchthonem*, in cujus patriae vicinia natus erat (Nam *Bretta* non procul disjuncta vel remota est ab urbe *Spira*) cepit cum *Bartholomaeo Amelio Cægelio* patre in domo fratrum, item cum aliis ibidem viris doctis *Gerhardo Wiskampio Xantio*, *Gerhardo Deckero*, *Rogellio* & aliis disputare & conferre, ut simul illos in suam perduceret pertraheretque sententiam.

Illi igitur omnes incipiebant libere & palam de Evangelio differere & annunciare multis, donec tandem Neopolitani parochiani *Gorgonio Hoyer*, papistico concionatori suo auferrent claves templi & ipsi interdicerent ministerium, ejusque in locum constituerent *Johannem Blombergium*, qui deserto monachatu cepit Evangelium docere. Atque tunc quoque in omnibus Monasteriis abjecerunt Missas, impia sacra, & id genus alia. Tandem suasu *M. Rodolphi Molleri*, deposuit cucullam *D. Dreyerus* (valde suavis in docendo) qui *Rintlenio Consuli* omnia pedetentim promoveri cupienti absque tumultu, nimium indulgit. Et cum *Dreyerus* usque ad annum trigesimum esset timidior, est demum *Witebergam* profectus conferens cum *Luthero*, *Pomerano* & aliis, rediitque armatus & confirmatus. Interim alii plerique exuerunt vestem Monachalem, inter quos fuerunt *Johannes Christianus* & *Albertus Lonicerus*, uterque *Gardianus* Cœnobii Franciscani vel Minorum, quos ut capita juniores sequebantur. Hoc cum viderent veteris oppidi incolae ceperunt quoque mutationem religionis urgere, quanquam ipsis resisteret Domina de *Hervordia* Monialis, quæ Rectorem Scholæ *M. Rodolphum* propterea citaverat *Paderbornam* atque accusaverat, quod aliquas conciones Germanicas in supremo templo in dem *Münster* incoepisset, &c. Tandem illa suasu *Hermanni Stalbeckii* trium cantilenarum Germanicarum: Es woll uns Gott genädig seyn/xc. Erbarm dich meiner xc. & Aus tieffer Noth/xc. usum & melodiam ipsis in isto concedit templo & permittit suggestum Anno 31. Doctori *Johanni Dreyero*, cui paulo post Anno 32. adjungitur ex domo fratrum collega *Antonius Mey-*

Meyerus, cui, quia in uno loco diu hære non potuit, succedit *Johannes Christianus*: Iste vero cum iret ad *Uffenienses*, successit ei *Alberus Lonicerus*. Postea cum non satis stipendii haberet *Doctor Dreyerus*, abiit ad *Mindenses* circa annum 40. ubi etiam mortuus est, & ei successit *Henricus Vogelmannus*, (quia & ille atque simul *Conradus Meyerus* & plerique alii ex *Augustiniano* sodalitia jamdudum exuerant habitum) In novo oppido autem per quatuor annos docuit *Blombergius*, & mortuus est. Deinde huic successit *Jodocus Deiterdingius*, qui adhuc in Domino superest. Cum autem *Vogelmannus* vocaretur aliò in *Saxoniam* per *Corvinum*, successit ei *Johannes Hunschius*, qui fuerat prior *Dominicanus Lippie*, quo mortuo fuit ibi aliquandiu solus *Lonicerus* in ministerio, tamen postea opera *M. Rodolphi Molleri* factus est illi Collega *Remingius Albanus Hessus*. Cum autem interea ex *Livonia* veniret *Jodocus Coccinus, Hervordienfis*, & propterea per ordinis præfectos ibidem *Nobiles*, esset ex *Rigenfis* Ecclesiæ ministerio ejectus non sine vitæ discrimine, quod dixisset & docuisset, ordinem illum *Theutonicum* non esse à patre cœlesti, itaque propediem eradicandum (in qua re fuit verus propheta, ut eventus docuit, quoniam luxuriantes misere punire solet cum *Sodoma* & *Gomorrah* Dominus) hæsit ibi in patria, & cum ibidem aliquoties docuisset pro concione, fiebat acceptus, ut grata esse solet novitas, civibus. Itaque hoc unum cum suis egit, ut *Remigius Albanus*, vir tamen pius & doctus, qui à paucis propter idioma superioris linguæ intelligebatur cedere cogeretur pauper & miser. Sed *Coccio* idem accidit. Cum enim ex *Saxonia* reversus esset *Henricus Vogelmannus* *Corvino* propter eruditionem & lectionem charus, capto *Saxone*, qui illum in *Ducatu Brunsvicensi*, in oppido *Hamelenfi*, & deinde in *Alfeldensi*, per *Corvinum* Ecclesiæ præfecerat, tempore Interim est *Coccinus* ministerio turbatus, & *Vogelmannus* resumptus, quia non erat iste more papistico rarus & unctus. Deinde alia erat istius ejectionis ratio videlicet hæc, quod liberior fuisset in reprehendendo *Dominica* & aliis ibidem adhuc clericis tunc agentibus. Is *Coccinus* ex mœrore paulo post animam egit. Superest adhuc *Vogelmannus* jam senex, & *Lonicerus* est mortuus, cui successit *Franciscus Westerkatennus*, quem cum non sequeretur sua uxor ex ditione *Magdeburgica*, & aliquandiu solus vixisset, deperit tandem aliam puellam, quam cum vellet ducere, id ei est prohibitum. Is interim hoc matrimonium voluit probare ex

legitimis causis pro concione, atque ita est dimissus, ac ei succedit alius quispiam *Conradus Vergerius*, Daventriensis.

De persecutione Evangelii ibidem facta.

PAuci erant in ipsa urbe hostes manifesti Evangelii, etsi Domina *Anna Comitissa de Limborg* / aliquandiu impedire conaretur cursum Evangelii, tamen illa tandem cessit ipsorum votis. Ex Canonicis Collegii favebat *Doctori Dreyero* imprimis *Henricus Stakelbeckius*, & *M. Johannes Gressius*, qui postea factus est Decanus. Sed erat uterque timidus. *Hermannus* autem *Engelkingius*, pastor in veteri oppido in initio omnium vehementissimè oppugnabat doctrinam Evangelii, sed postea tamen approbavit. Capita urbis, religioni favebant semper, quanquam id timide quoque facerent, inter quos *Johannes Rintlenius* fuit, vir tamen citra controversiam bonus. Consul verò *Hanebom* se quoque opposuit primo civibus gratificaturus Dominae & aliis Clericis. Sed cum liberales essent cives in suo proposito, quorum Dux fuit cum plerisque aliis *Henricus Potgeter* / nemo zelum & conatum eorum impedire potuit.

Cum autem fratres profiterentur quoque, ut diximus, Evangelium *Hervordia*, accidit interim ut duo ex illis, nempe *Henricus Telgeter* Procurator, & *Gerhardus Xantis*, negotii causa alio proficiscerentur, atque *Paderbornam* venientes hospitarentur in domo Sororum Anno 1525. en præter opinionem ibidem capiuntur, jussu *Principis Erici de Grubenhagen* / & captivi in arcem *Dringenberg* ducuntur, tanquam *Lutherani* & suspecti hæreseos. Ibi cum diu in vinculis tenerentur, tandem intercessione *Domina de Hervordia*, *Anna Comitissa de Limborg* / (quæ mortua est anno 1565.) & *Comitis de Lippia, Simonis*, ea lege dimisit eos, ut ei trecentes aureos *Rhenenses* numerarent fratres, atque promitterent se deposituros *Lutheranismum* data cautione, quod si istam novam *Lutheri* doctrinam reciperent in posterum, daturus Episcopo eidem mille aureos. Cum autem illi postea pergerent strenuè in renata Evangelii doctrina retinenda & propaganda prætendentes violentum juramentum vel extortam obligationem, non esse, præsertim in rebus divinis servandam: Ecce incepit rursus ille pomposus Episcopus minaciter ad fratres scribere, quod fidem fregissent, & ideo mille illos aureos extorquere. Dum hæc ita fiunt anno trigésimo, & illi se excusarent, & simul modeste doctrinam suæ confessionis defenderent,

cum

tum quoque exponerent in literis, quomodo coacti à plebe iſtam primò doctrinam ſuſcepſſent, nuncque aliter ſe non poſſe agere, en mox anno ſequenti, dum illi in metu & periculo verſarentur, moritur Episcopuſ ille. Cum autem *D. Dreyer* conſcripſiſſet *ordinationem Eccleſiæ Hervordienſis* anno 1532. & ipſa à civibus in curia & ſimul in templo majori & prælecta plebi cunctæ & gratiarum actione comprobata anno 1532. Dominica *Quaſimodogeniti*, &c. quam deinde *Doct̃or Bugenbagen*, *Witebergæ* anno 1533. edidit, & honorificè præfatuſ, valdè commendat in præſatione *D. Johannem Dreyerum*, & orat ſenatum & alioſ ut honorifico ſtipendio ſuſtentent concionatores: Et dicit ſe excuſaſſe & adhuc ſe excuſare propter iſtam ſententiam, quod tenuem mercedem adjudicavit in ordinatione *Brunſvicenſi* miniſtris. Imò apertè dicit aliquoties Senatum *Brunſvicenſem* confeſſum eſſe, in ſua ordinatione nimis tenuè assignari cuilibet concionatori ſtipendium, ſed ſe aucturum liberaliter. Summa ordinationis hæc eſt:

Primo docent rationibus quare ordinationem hanc conſcripſerint, videlicet propterea, ut unanimitas doctrinæ & ceremoniarum ubique obſervari poſſit, deinde ut omnia decore & cum ordine fierent in Eccleſia. Secundo prolixè tractant de dignitate & officio miniſterii & de idoneis perſonis eligendis ad hanc functionem. 3. De confeſſione auriculari. 4. De Sacramentis & Chriſtianis ceremoniis. 5. De baptiſmate & quomodo illud adminiſtrandum, videlicet juxta formam ordinationis *Brunſvicenſis* expreſſam. 6. De Sacramento altaris & de abuſu Miſſæ Pontificiæ, & contra de verò uſu Eucharistiæ, & quomodo illa adminiſtranda ſit, imprimis vero noſtro idiomate & honeſtis ceremoniis. 7. De matutinis precibus, & quomodo & qualiter illæ celebrari debeant. 8. Quomodo vespertinæ preces celebrandæ. 9. De electione & de poſitione concionatorum & eorum ſtipendio loquuntur 10. De Chriſtiano Banno vel excommunicatione. 11. De pia omnium Chriſtianorum converſatione. 12. De Feſtis per annum obſervandis. 13. De Scholis & Conſiſtoriis, ac quod ſcholæ collaboratores ſint alendi, & quæ debeant iſti ſtudioſis pueris proponere. 14. Quomodo in gratiam puellarum, & Germanica tantum cupientium diſcere, ſint aliæ Scholæ inſtituendæ. 15. Agitur de Cuſtodibus & Organicis. 16. De cura pro pauperibus habenda, & de Diaconis conſtituendis, & de electu habendo mendicorum. 17. De conjugio & à quibus perſonis illud ſit à DEO permiſſum. Hæc tractantur in illa ordinatione *Witteberge* edita. Hanc

Hanc ordinationem cum publicassent & edidissent, Senatus, Deputati & concionatores in urbe *Hervordienſi*, factum hoc ægerrimè tulit *Johannes, Dux Clivenſis* evocatus à Domina propterea, quod citra ejus conſenſum ordinationem emiſſent, cum juridiſſio tantum ad ſe pertineret. Ideo Domina orat Principem agentem tunc in vicinia *Comitatu Ravensburgica*, ut dignetur ei ipſius Celſitudo manus auxiliares porrigere. Clivenſis Dux, promptus anno 34. evocat mox *Bilfeldiam* concionatores *Hervordienſes*, ut redderent rationem & cauſam ſuæ editæ conſeſſionis & ordinationis. Sed interim iſti præ metu non comparebant (quanquam *Rintlenius* Conſul promittere ſe vadem fore quod nihil periculi accidere deberet *D. Dreyero* & aliis concionatoribus, oraretque eos, ut comparerent coram Principe, qui eis ſalvum conductum & ſecuritatem promiſerat. Sed noluit *D. Dreyerus*, jam exemplo ejectionis & violentiæ factæ per eundem non ita pridem in urbe *Lippia*, territus) ita demum Princeps ipſe abdicavit ordinationem iſtam, nec voluit in ceremoniis mutationem fieri, miſſaque & oblata ipſis ſua ordinatione mandavit, ut juxta ejusdem doctrinam & ceremonias ibidem expreſſas inſtituerent miniſterii officium. Ita quidem tantisper mutarunt quædam in ritibus Eccleſiæ, donec ille *Dux in Comitatu Ravensburgico* præſens eſſet. Facta quidem eſt mutatio, manentibus tamen iſdem miniſtris, ſed abſente & diſcedente illo Principe ſtatim eſt depoſita nova ſuſcepta forma, ac iterum abolita illa mutatio propter Principem nuper adſumpta. In ea autem re plurimum peccarunt concionatores *Hervordienſes*, primo quod *Bilfeldia* non comparerent, deinde quod propter metum aliquid mutarent & varii eſſent. De iſto ipſorum effugio & metu etiam *Doct. Urbanus Rhegius* eſt conqueſtus, quod graviter in iſtis rebus peccaſſent, de qua re in Epistoſa ad *Johannem Montanum* & *Gerhardum Cotium* data conqueritur *Urbanus* anno 1534. quæ Epistoſa etiam hodie apud me eſt. Quantus tamen vir *D. Dreyerus* fuerit, non ſolum ſæpe mihi *M. Rodolphus Mollerus* retulit, ſed etiam ex literis Reverendi & Præſtantis Doct. Theologi *Johannis Langi*, Erphurdienſis Eccleſiaſtæ (quem *Lutherus* tam magni fecit, ut in tomis Epistoſarum *Lutheri* centum ſerè Epistoſæ ad ipſum *Johannem Langum* ſcriptæ extent) apparebit, quanti *D. Dreyerum*, & quanti *D. Gerhardum Heckerum* & *Doct. Weſtermannum* fecerit. Opinor has literas ſcriptas eſſe anno 1529. Sunt autem hæc:

Præ-

Præſtanti viro D. *Johanni Treigero* apud *Hervordiam* divini verbi Miniſtro ac Doctore Syncero, ut fratri chariſſimo ſuo. Gratia & pax tibi per CHRISTUM. Jam olim admodum ſollicitus fui, chariſſimè *Treigere*, ubinam tu gentium viveres, quid *Weſphalia* hoc claræ lucis tempore faceret. Commodum autem jam me *Stachelbeggius* ſalutavit tuo nomine, quo nihil gratius tunc me contingere potuiſſet, qui non de temodo, verum etiam de Doctore *Weſtermanno* unico & jucundo ſodali meo, quum *Witeberga* ſimul eſſemus, de Doctore *Heckero*, qui me olim ut filium complectebatur, de tota veſtra illa Saxonia, quam vocant antiquam, multaque grataque denarravit. Verum ſummo gaudio tum me affecit, quum te referret pureque ſyncereque Chriſti Evangelium, *παρρησία* etiam, prædicare, ac rem eo promoviſſe, ut adverſarii crucis Chriſti reſiſtere revera non poſſint. Videmus verum eſſe, quod *Paulus* ſcribit: Si DEUS pro nobis, quis contra nos? Et ille rex ait: Non timebo millia populi circumdantis me. Papiſtas veſtros in multis victos eſſe, eosdemque in nonnullis vobis cedere audio, in quibus multo ſunt noſtris prudentiores, ſimul & tolerabiliores. Sunt enim noſtri Sophiſtæ prorſus excœcati, aures ſuas obturantes, ut vocem audiant incantantis ſapienter, ut tamen mali, nos devorare volunt, nihil adhuc efficere contra Evangelium quiverunt. Dici vero non poteſt, quibus officiis, quibus malis artibus CHRISTUM interficere ſæpius tentaverint. Atqui noſtrum, qui Evangelion hic docemus adhuc ſunt novem. Nihil jam adverſarii habent, quod nobis objiciant, niſi Cæſarem, qui brevi venturus ſit, noſtramque doctrinam, pariter & nos funditus everſurus. At cor regis in manu DEI. Nec de capillis noſtris unus eſt in terram caſurus ſine DEI voluntate. De aliis rebus noſtris & malis, hic *Stachelbeggius* te certiozem facere poteſt. Equidem jam *βίγαμος* ſum, cui Dominus ex hac uxore familiam filiolo & filiola benignè auxit. Vale in CHRISTO, qui te in ſuo miniſterio confortet, & ora pro me, qui non in roſis vivo. Ocyſs: Erphurdia, 18. Junii.

JOHANNES LANGUS,

Erphurd.

De certaminibus Eccleſiæ HERVORDIENSIS.

Circa annum trigeſimum poſt milleſimum quingenteſimum à nato CHRISTO cum jam fere annos ex Monafteriis diſceſſiſſent diviſis inter ſe bonis Monafteriorum, quorum aliqui *Minda*, aliqui *Hervordia* in

Qq qqq

in

in ministerio, aliqui etiam privatim tum *Hervordia*, tum *Lemgovia* vivere, enacerunt *Hervordenses* transferre Augustinianum cœnobium ad usum scholæ, & tunc pedetentim cogitare de juvanda domo fratrum (erant enim circa annum Domini 1528. usque ad finem anni 1532. ordinati novem præcipui ex civibus, qui reformarent Monasteria & istorum bona disponerent ad legitimum usum) Itaque fratres literas dedere moderatore ipsorum Patre *Gerhardo Wiskampio*, Xantio, & sororum Patre *Jacobo Montano*, Spirensi ad *Lutherum* & *Philippum*, & ipsorum opem, consilium atque intercessionem petebant. Illi igitur *Witeberga* graviter & serio ad Senatum & ad novem illos delectos, tum quoque ad *Comitissam Dominam Hervordianam* scripsere, & literarum hæc erat sententia: Ipsos fratres non esse turbandos, cum piè & fraternè in unis viverent ædibus, seque ex labore manuum suarum sustentarent. Adjecerant enim fratres literis brevem summam suæ domesticæ institutionis atque simul doctrinæ ac vitæ. Scripsit igitur *Lutherus* hæc verba ad istum librum ei per fratres oblatum propria manu: Ich Martin Luther / bekenne mit dieser meiner Hand / daß ich nichts Unchristliches in diesem Büchlein finde / wolte / daß die Klöster alle so ernstlich Gottes Wort wolten lehren und halten / &c. Hæc propria manu Lutheri annotata vidit. Illi interim novem Deputati, apud fratres de mutanda veste, & publica in publicis Ecclesiis communione percipienda, latius instabant, sed respondit *Lutherus* manu *Philippi*: Satis esse si piè viverent, quacunque uterentur veste, & non cogendos esse illos ad communionem Ecclesiæ, postquam illi locum conventionis & simul Doctores & prædicatores habeant in ædibus, ubi commode possent Sacramenta percipere & doctrinam Evangelii ex concione in suo illo cœnobio. Postea anno 1534. rursum per legatos *M. Rodolphum Mollerum*, Rectorem Scholæ & *Henricum Potgeter* missos *Witebergam* hoc apud *D. Lutherum* & *Philippum* agebant cives, ut ad usum scholæ, in totum, aut saltem pars domus fratrum transferretur, sumpta occasione ex primis illorum Epistolis, quas Superioribus istis annis ad *Hervordenses* dederant *Lutherus* & *Philippus*, in quibus fortè scripserant, Monasteria in usum scholarum vertenda, &c. Hic nunc ita respondent & per literas & per legatos, priora ista scripta esse intelligenda de cœnobiis amplos redditus ex dono Principum, Comitum, Nobilium & potentum hujus seculi, possidentibus, non de illis, in quibus juxta morem istorum fratrum, sororumque, quæ in communibus istis ædibus piè & sanctè sub uno vestitu vi-

vunt,

vunt, contentæ communi victu, & ſe ſuſtentantes ex laboribus manuum ſuarum, &c. rectè vivitur.

Poſteatandem recrudit iſta controverſia anno 1537. tum de iſtis præſertim communibus civitatis oneribus ferendis: Sed tum fratres prolatis coram Domina literis *Lutheri & Philippi*, atque antiquis privilegiis, ſunt rurſumpaci reſtituti. Imo redintegrata eſt de novo controverſia de re eâdem inter pastorem novi oppidi *Jodocum Deiterdingium* circa annum 1539. quæ in annum uſque 1542. duravit, quo tempore tandem illos excommunicavit ob hanc cauſam quod in publica Eccleſia ab ipſo non ſumerent Sacramentum Eucharistiæ. Sed tandem res eſt compoſita per mediatores *Albertum Lonicerum*, pastorem veteris oppidi & *Arnoldum Wulffhardum*, Conſulem novi oppidi & *Richardum Monachen*/ qui perlectis literis *Lutheri & Philippi*, facile paci conſulere potuerunt, quo tempore *Theodoricus Bredevortius* (qui fuit in diſputatione Monasterienſi) jam mortuo *Johanne Xantio*, & ejus ſucceſſore, qui *Xantio* in paternatu (ut ſic loquar) ſucceſſerat *Gerhardo Deckero*, patrem agebat in domo fratrum. Circa illa tempora cepit etiam novum quid tentare *Johannes Hünſchius*, communicans apud infirmum plures, & convocans Eccleſiam in ædibus, ubi erat infirmus: Verum cum hic admoneretur ab aliis, quicquid contingeret infirmo, fieri more veteris Eccleſiæ ex neceſſitate propter infirmum, & jam in promptu, non poſſe alios eſſe præparatos ad ſumptionem apud ægrotum ſubito, imò hoc indecorum eſſe extra Eccleſiam & deputatum locum facere. Itaque poſtea omiſit.

Fuit quoque aliquando inter veteris & novi oppidorum concionatores controverſia de Pſalmo paſchali: *Chriſt iſt erſtanden*/ &c. Alii volebant in fine canendum: *Got wolt unſer Troſt ſeyn*. Alii: *Chriſt wil unſer Troſt ſeyn*/ &c. Sed illa tamen erat controverſiuncula. Male etiam convenit inter *Vogelmannum* & *Lonicerum* nescio quibus de cauſis, tantum quod audiam propter tenuem eruditionem non ſatiſfecisse in concionibus *Lonicerum Vogelmanno*, qui emunctioris naris vir eſſet & ardui judicii.

Anno autem 1563. Cum quidam circumferaneus impoſtor & exorcista veniſſet (de quo in *Oſnaburgeniſis* Eccleſiæ hiſtoria latius diximus) *Hervordiam*, & miſere decepiſſet plebem, quæ ut immobile vulgus ſolet, contemptis & miſere traductis concionatoribus ſui caperat ad hæerere phanatico exorcisanti & ejicienti dæmones verbis Evangelii co-

Q99 999 2

torſis

toris præter scripturam & DEI verbum, peccans ita in secundum præceptum, cum ei reclamaret *Vogelmannus*, cæpit novus concionator *Franciscus Westerkatenus* suffragari cæco impostori, & suam eloporam in exorcizando per noctes & dies conjungere, quanquam frustra, idque forsân in gratiam plebis admodum imprudenter faceret. Itaque honeste hoc nomine à *Jodoco* nostro *Hockero* taxatur in pio scripto, den *Banno Teuffel* quod contra istum circumferanium cæcum edidit in nostra Ecclesia *Hockerus*. Anno 1565. mortua *Anna Limburgica*, *Domina Hervordiana*, substituitur *Margaretha*, nata *Comitissa de Lippia*, quæ antea in coadjutricem electa fuerat ab *Anna*, in cujus electione & confirmatione, etsi illa semper fuerit generosa & vere pia virgo & Domina, tamen ajunt papisticas quasdam ceremonias & papistas adhibitos, inter quos dicitur fuisse magnus ille curtifanus & Ecclesiasticorum beneficiorum devorator *Antonius Minschius*, *Mindensis*, qui etiam postea donatus fertur ab eadem Domina pastoratu majoris templi, quo fuit homo impius plane indignus, qui nomen habet à *Minsche*/ sed non est dignus ut nominetur homo, potius nominaretur bestia, sed recte dicitur *Minsche*/ quia carnalis homo verè est.

De Schola Evangelica apud HERVORDIENSES.

Celebris inde semper à patrum seculo *Hervordia* fuit Schola. Verum Evangelicam ibi primo scholam formavit, rexit & instituit *M. Rodolphus Mollerus*, *Mindensis*, cui eunti *Mindam* propter metum *Dominae*, successit *Conradus Understallius*, *Hervordiensis*, qui monachatum in *Mollenbeck* deseruerat, sed cum ipsi res non feliciter succederent, revocatur *Mollerus* Anno 1532. Sed ipso in Saxoniam eunte, vocatur in ipsius locum *Homerus Butheranus*, *Haselunnensis*, qui diu annos multos sub *Timanno* Monasterii lector fuerat quartæ classis, ac deinde Corrector, postea etiam *Brunsviga* scholas rexerat. Illo vero Consenescente vocatur *Osnaburga* ex schola Evangelica, quam turbant ibi Papistæ tempore Interim, *Christianus Sleibingius*, qui etiam antea *Hannobera* & nuper *Osnaburga* magna cum laude scholas rexerat. Hic habuit Correctorem *Henricum Olphenium*, qui deinde ei, cum revocaretur ad scholam Majoris Ecclesiæ *Osnaburgensem* *Sleibingius* succedit. Et cum ille *Sibaus Olphenius*, qui multis scholis diversis in locis per plurimos annos inde à juventa usque ad extremam canitiem intervierat, consenesceretque in ea opera, deponeretur, & assumitur
suus

ſuus olim diſcipulus *Albertus Lenicerus*, junior, veniens *Witeberga* Magiſter, qui cum per quinquennium præuiſſet ſcholæ, regreditur *Witebergam* & in hujus locum revocatur *Johannes Glandorpius*, Monasterienſis, de quo in Monasterienſi hiſtoria diximus, ubi etiam in ſua patria, & deinde per Saxoniam, *Hamelungæ*, *Brunſvigæ*, *Hannoberæ*, & *Goslariæ* celebriter ſcholas rexerat, ut erat homo doctiſſimus & multæ lectionis. Sed cum & ille in regimine deficeret propter Senium, deponitur ruruſum iſte, & revocatur *Lenicerus*, qui etſi à multis commendatus ſit propter eruditionem & ſuavem venam in carmine ſcribendo, tamen ab aliis hoc nomine reprehenditur, quod permiferit duos iſtos ſenes tam bene meritos de juventute & ſcholis ita de ponte dejici, & ſe in iſtorum locum ſubſtitui fecerit. Mox poſt privationem moritur *Glandorpius Hervordia*, cujus vitam & doctrinam deſcripſit oratione & carmine docto *Albertus Lenicerus* junior, qui fuit, ut dixi, in ſcholæ regimine ſucceſſor *Glandorpii*, proſitens artes humaniores magna cum laude. Huic ſucceſſit *Franciſcus Luckius*, Paderbornenſis, vir doctus. Nam *Lenicerus* ad *Luneburgenſes* proficiſcitur Anno 1567.

De RENATO EVANGELIO In URBE LIPPIENSI

BREVIS ENARRATIO,

Auctore

HERMANNO HAMELMANNO.

A Blegarunt Auguſtiniani Monachi Anno 1521. ex urbis *Lippia* Monasterio ſuo *Witebergam* duos ſtudioſos monachos nempe *Johannem Weſtermannum*, Monasterienſem, & *Hermannum Koitenum*, Beckemenſem, ut ibi Theologiæ operam darent, inde reverſus eſt promotus Doctör *Weſtermannus* anno 1524. & alter *Baccalanenſis* Theologiæ factus eſt: Et iſte prior, hic præſidens vellector in cœnobio ordinatus eſt. Illi jam inſtructi, illuminati & eruditi à Doctore *Luthero* & aliis cæperunt Evangelium pacis annunciare in urbe *Lippia*, ibi ex tota urbe & ex vicinis oppidis & urbibus conſluebant ad utriuſque conciones magno numero homines. Cum vero hoc conſideraret *Weſtermannus* conſcripſit Catechiſmum, præcipua capita doctrinæ Chriſtianæ complectentem, idiomate *Weſtphalico*, & ejus exemplaria inter multos

Qqq qqq 3

tos distribuit, quem avidè & emerunt & legerunt tam oppidani quam exteri vicini. Subdita autem fuit ex veteri papistico more sub diocœsi vel chrismate Colonienſi *urbs Lippia*, ideo, postquam is Catechismus qui spirabat Lutheranismum, perveniret ad aulam Clivenſis & Juliacenſis *Ducis Johannis* (qui cum *Comite de Lippia* æquo jure Imperium istius civitatis obtinet, quod non ita dudum adepti erant ejus Ducis majores à *Comite Lippiensi*, paulo antequam ipsis urbs Susatenſis cederet & se eis daret) & ad Colonienſes Theologos & papistas ideo mox impetrant veniam in aula Clivenſi Colonienſes Clerici & Theologi, ut liceret eis *Lippiam* ablegare suum hæreticæ pravitatis inquisitorem. Monachus igitur quidam cum literis & plena potestate *Episcopi Colonienſis* & *Principis Clivenſis*, atque Cleri & universitatis Colonienſis, annuente etiam *Comite de Lippia, Simone*, venit *Lippiam* dictus *Doctor Johannes Hoſt de Romberg / Kirſpensis*, hæreticæ pravitatis inquisitor. Is propterea ad eam urbem advolavit, ut hæreticam inde pravitatem extirparet. Is igitur primo concionatus est 16. Martii Anno 1526. & finita concione hos ſequentes articulos pronunciavit hæreticos, quos primò latinè, deinde Germanicè proposuit plebi.

1. Abſtinendum est à lectione librorum Lutheri sub pœna excommunicationis & Ecclesiæ jurisdictione, &c.
2. Quicumque dixerit, quod nova Lutheranorum secta seu fides earum sit recta, errat.
3. Quicumque dixerit, quod tenens istorum sectam, non morietur mera morte, errat.
4. Quicumque dixerit, quod Witebergenses Lutherani & eorum vicini sint conversi ab antiquo errore ad veram fidem, errat.
5. Magna fatuitas est, dicere, fore necessarium quod fides & veritas sit intratura in hanc civitatem *Lippiam*, si hoc intelligatur de doctrina Lutheranorum.
6. Quicumque non credit authoritati Ecclesiæ Romanæ & summi pontificis, errat.
7. Quicumque conciliis generalibus in causa fidei detrahit auctoritatem, errat.
8. Quicumque tenet, papam Romanum non esse super alios Episcopos, errat.
9. Quicumque non vult admittere alios Doctores, quam scripturam Bibliæ, errat.

10. Qui

10. Qui dixerit, solam fidem sufficere sine bonis operibus, errat.
11. Quicumque dixerit, quod homo non habeat liberum arbitrium, errat.
12. Quicumque dixerit peccata non necessario confitenda Sacerdoti esse, errat.
13. Quicumque dixerit non esse opus satisfactione pro peccatis, errat.
14. Quicumque dixerit humanas leges & constitutiones non obligare seu nihil esse, errat.
15. Quicumque dixerit non jejunandum esse, errat.
16. Quicumque dixerit sanctos non esse colendos, errat.
17. Quicumque dixerit imagines non esse venerandas, errat.
18. Quicumque dixerit, purgatorium non esse, errat.
19. Quicumque dixerit excommunicationem nihil esse, errat.
20. Quicumque dixerit indulgentias nihil valere, errat.
21. Quicumque dixerit quod vellet opinionem vel mores suos contra Inquisitorem defendere, errat, quia contra pravos hæreticos non est disputandum.

Doctor Westermannus & Hermannus Koitenus, & Hermannus Hattwalt obtulerunt se ad disputationem, sed hanc detrectavit ille depravator veritatis & monachus: Tunc quoque ex monasterio Dominicano his conjunxerunt sese *Johannes Hunschius* & alii, & pater in domo sororum *Telmannus Menzelius*. Interim *Hostius Rombergius* evocat illos Coloniam, ut coram Theologis ex universitate disputatio fieret. Illi responderunt, quia nostram doctrinam hic coram plebe damnas cupimus etiam eam hic coram plebe tueri. Sed is munitus autoritate Principis Clivenfis non curat illos, sed regreditur ad suos, & gloriatur quomodo illos evocaverit Coloniam ad disputationem, sed quod illi comparere non fuerint ausi, de qua re etiam Pontificii gloriati fuerant in aula Clivenfi. Verum cives hinc contra facti sunt animosiores cum viderent Coloniensem monachum & Doctorem detrectare disputationem in urbe Lippia, atque effugia quæsisse in eo, quod alio ipsos evocaret, magis magisque inflammabant novas Evangelistas. Ideo circa annum 1528. & sequentem augebatur numerus Evangelicorum Doctorum. Nam prioribus additi sunt *Wilhelmus Cappellius Burensis, & Jacobus Leidigenus, Lippiensis*. Circa annum trigesimum cum jam plerique Monasterium deseruissent, cucullam abjecissent, uxoresque duxissent, alii ad alios se conferebant locos. Manierunt autem *Doctor West-*

sternannus, Hermannus Koitenus, Wilhelmus Cappellius, & Jacobus Leidigenus. Evocatur autem *M. Gerhardus Omikenius, Camensis*, qui & *Buricæ* in oppidulo circa *Rhenum Ducatus Clivia*, quoque cum *Brixio Nordano*, & post *Johannem Cloprisium*, gubernator doctrinæ veræ esse ceperat, quo nomine anno 1529. inde ejectus erat: Hic inquam quia per Saxoniam jam migraverat & formam Germanicæ Missæ, quæ in diversis locis suscepta erat observarent, reversus nunc domum in *Westphalam* vocatur à civibus anno 1530. de consilio *Westermanni* (qui hoc propterea fecit, ne ille solus videretur rem agere) ut ipsorum Ecclesiæ formam in Ceremoniis & celebranda missa moderaretur atque integram ordinationem toti Ecclesiæ præscriberet. Quod cum faceret, non audebat tamen illam propter suos Dominos *Ducem Clivensem & Comitem Lippia* in lucem dare. Sed incepit primo *Wilhelmus Cappellius*, Anno 1531. primam Missam Germanicam ex præscripto *Omikenii* celebrare Dominica sequenti post Festum assumptionis Mariæ. Hic aliquoties graviter scripsit *Clivensis*, ut illos Apostatas monachos abdicarent, scripsit quoque minaciter, se indigné ferre, quod jam ipsum hominem seditiosum, quem nuper ejecerat *Burica*, ipsi in suam, hoc est, sui Principis ignominiam, susceperint, videlicet *Omikenium*. Illi interim responderunt se verbum DEI amplexos & ipsos monachos Augustinianos ita edoctos à suis provincialibus & majoribus, nunc primum ex proprio motu concionatos in Monasterio, & cum vidissent eos Doctores, qui fuerant his præceptores, foveri à *Principe Electore Saxonia Johanne*, se quoque petere supplices, ut velit ejus Celsitudo hanc quoque ipsis permittere libertatem, ut hos qui vera doceant retinere possint. Quod ad *Oemekenium* attinet, mox esse discessurum eundem. Ille respondet non esse illorum concionatores eligere & vocare vel constituere per parochias, sed Magistratus esse, hoc est ad se & ad *Comitem de Lippia* pertinere, itaque præcipit ejici novos illos Apostatas, qui eam doctrinam propagent quæ sit à Papa & Imperio per Cæsarem damnata. Si vero cupiant ordinationem ut paululum expectent, se editurum ordinationem, quæ citra controversiam tolerabilis esse debeat. Responderunt cives, se illam doctrinam ab Augustinianis illis primo propositam, cognoscere esse veram CHRISTI & Apostolorum doctrinam & consentaneam scripturis sanctis, ideo de more veteris Ecclesiæ se vocasse illos viros, quos ita ad manum habebant, antequam alio vocarentur, ad curam parochiarum, & orare nunc

sup-

supplices, ut hoc eorum institutum conscientiae causa susceptum, velit clementer interpretari Dux: Nam addunt conscientiae causam nullam posse moram vel dilationem ferre, ideo oportere sese permanere in suscepta doctrina. Hinc magis exandescens *Clivensis Princeps* hæc perscripsit ad *Comitem Lippia*, & ex communi deliberatione illi duo Heroës scribunt seridè *Lippiensibus*, ut deposito suo instituto, & amotis Apostatis sese subjiciant suis Dominis & suscipiant veterem religionem, atque amotos Pontificios ab ipsis eorum Dominis de veteri more legitime ibidem ordinatis suscipiant, sin minus se id indignè laturus.

Hic rursus ut antea respondent idem cives. Interim oppidani cum vident quosdam Consules & Senatores Evangelio adversari (eosque magis applausum quærere Principis & Comitis) ideo ipsos deponunt, & quos putant causæ religionis magis favere, in illorum locum adsciscunt: Deinde eligunt triginta cives, qui causam Evangelii promoverent. Imo cum adhuc Senatui non fiderent, eligunt adhuc sexaginta, qui una cum Senatu rerum potiuntur, in quorum electione tumultus excitatur, ubi Senatui quasi suum jus adimitur, turres, aggeres, mœnia, portæ & aliæ munitiones ab eis invaduntur, claves portarum rapiuntur. Hæc tumultuosa actio magis iram & indignationem duobus Heroibus inflammavit, ideo non laturus se istam petulantiam ex communi deliberatione concludunt. Dux vero tam Severus in proposito erat propter vicinos *Sufatenses*, *Comes* vero propter *Lemgovien-ses*. Ideo gravissime iterum scribunt duo Heroes ad *Lippienses* cives, his verbis; Se nunc cognoscere non solum ipsis subditis satisfuisse in urbe turbasse ex parochiis Pontificios, & Apostatas in illorum locum citra Magistratus sui & Heroum ac Dominorum suorum consensum assumplisse, sed jam quoque eos veterem morem civitatis invertere conatos esse, atque nunc illos exclusisse & ejecisse Consules & Senatores, qui fuerunt de Principum urbis jussu & suffragio assumpti, imo oppidanos contra Magistratum & Principes suos primo triginta, deinde sexaginta viros quasi autores seditionis elegisse, & voluisse ordinationem DEI legitimam, hoc est, formam Magistratus invertere, ita quod etiam sine dubio facerent in ipsis suis Principibus deponendis, si compotes ipsorum fieri possent. Hæc igitur cedere primum ad ignominiam & ad detrimentum urbis. His omnibus adhuc accedere, quod aliquoties tumultum excitassent & violenter egissent, qua ratione declaraverint, quid sub prætextu Evangelii quæsierint. Ideo jubent ut omni-

Rrr rrr

bus

bus novitatibus amotis, veniant ac petant gratiam & reconciliationem &c. Sed jam eò erant cives progressi, ut aliquoties responderent Principibus suis, se non posse cognoscere, in qua re iniquè egissent contra ipsorum Celsitud. cum hoc unum conentur ut dent Cæsari & suo Magistratui, quæ sint Cæsaris, DEO autem quæ sint DEI: Fuisse quoque semper apud *Lippienses* cives morem receptum, ut ipsi eligerent Senatores & alios. Dominos autem & Principes mittere quidem suos legatos tempore electionis, ut hi in istorum approbatione audirent tanquam testes, quomodo juramento sese tales noviter electi obstringerent Dominis & Reipublicæ *Lippiensi*: Ideo sperare sese, quod nihil iniquè egerint contra suos Heroes, etsi quosdam alios elegerint ad majorem Reipublicæ utilitatem. Optare autem & petere se supplices à suis Dominis Principibus, ut Illi dignentur eum ipsis sistere, qui hæc ipsis Dominis persuaserit, se fore paratos ad legitimam defensionem. Hic iterum minaciter responderunt Heroes, & miserant jam aliquoties utramque suam ordinationem Princeps Clivensis jam tum editam Anno 1532. & deinde anno sequenti secundam ordinationem evulgatam, & præceperat is solus sæpe, ut illam susciperent mutata religionis suæ forma & abjectis Apostatis. Verum illi cives submisse respondebant, fuisse Coloniacum Doctorem ante aliquot annos, qui noluerat se committere cum ipsorum concionatoribus in Colloquium, ideo se non potuisse eos, qui se semper ad amicam collationem & æquam cognitionem obtulerunt tunc ejicere: Et adhuc illos ministros ita animatos esse, ut si convincantur erroris, velint desistere cœptis. Si quoque apertè comprobetur illorum receptas ceremonias esse impias & contrarias verbo DEI, ipsos quidem velle eas abolere & aliam ordinationem suscipere: Nunc verò id facere conscientia causa, cum tantum illam formam ceremoniarum in administratione Sacramentorum, & doctrina Evangelii propaganda retineant quæ sit Doctoribus & ministris usitata in regionibus *Illustriss. Saxonia Electoris Johannis & Philippi, Landgravia Hassia*. Hac accepta *Lippiensium* responsione, magis inflâmmat & excitat contra *Lippienses* cives *Dux Clivensis, Comitem Lippie*, qui adeo tamen insensus non erat civibus & urbi, quæ à suis majoribus extructa & ædificata est ad amnem *Lippiam*, & metuebat etiam is *Landgraviæ Hassia Philippum*, qui dicebatur eis patrocinari, cujus beneficiarius erat Comes. Deinde valde pro *Lippiensibus* oraverat *Comitissa uxor Simonis*, Evangelio addicta & nata ex Comitibus de

Mans

Mansfeldt. Verum à Clivenſi Duce perſuaſus conſenſit in conditiones *Lippienſibus* graves, qui ſic nunc demum reſpondent civibus: Quoniam neque culpam agnoſcant, neque deſiſtant coeptis, neque de tumultu excitato verba faciant, vel etiam veniam precentur, imò cum ordinationem Principis à tot doctis Europæ viris (intelligebatur *Eraſmus Roterodamius*) comprobatum non ſuſcipiant, ſe (Principes) eis in poſterum omnem indignationem indicere. Illi adhuc precantur ſupplices, ut illis concederetur clementiſſima audientia, & ſe excuſant de factò tumultu, verum non amplius reſpondetur eis. Sed anno Domini 1533. (quam ſint qui putent id anno Domini 1535. factum eſſe, ſed ego multas habeo rationes & probationes, quæ declarant & oſtendunt hæc anno 1533. facta & geſta eſſe) viæ, ne commeatus transferretur in urbem, occluduntur, & omnibus vicinis pagis & oppidis, eorumque incolis graviter mandatur ne quicquam importent obſonii aut aliarum rerum neceſſariarum in urbem *Lippiam*. Oppidani aliquamdiu interceptionem viarum & cinctionem oppidi ferunt magno mœrore & egeſtate, & interim varia conſilia agitant, & quidem aliorum Dominorum opem implorant, ſed ſerius. Ita tandem variæ actiones & ſupplicationes inſtituuntur, verum nullam gratiam amplius impetrare potuerunt, tandem egeſtate & penuria rerum coacti ſunt promittere Principibus ſuis ad ipſorum nutum, ut quando & quomodo vellent ipſorum Celſitud. aperiri deberent eis portæ civitatis, & ita ſe ſe planè dederunt & arbitrio Dominorum tradiderunt, ut quicquid vellent iſti cum ſuis agerent, auff Gnade und Ungnade. Ita in die aſcenſionis Mariæ ingrediuntur oppidum *Clivenſis Dux Johannes*, & *Comes de Lippia Simon*, *Comitati Reibbergico Heroe & Comite*, qui *Lippiaco* nepos ex ſore erat, & aliis Dominis ac Comitibus, habentes ſecum multos nobiles & copioſiſſimam equitum turmam. Poſtridie conveniunt in curiam, ibi quæruntur concionatores & autores tumultus & petulantiores cives, qui jam per indicium prodiſſi erant, accipiuntur turribusque includuntur, alii domi ſuæ incarcerantur. Cum concinatoribus & quibusdam aliis ſeverius ſtatuerat agere *Clivenſis* ex inſtitu Conſiliariorum, quia ipſe alioquin lenis erat natura, ſed *Lippiacus* hoc nolebat. Dixit enim: Illuſtriſſ. Princeps oportet nos recordari, quæ & quanta meus parens *Bernhardus* veſtro avo præſtiterit, cum tantum damnum noſter Comitatus, oppida & pagi, Dominium totum *Lippiacum*, à *Bohemis* acciperet: Oportet quoque V. Celſ. recordari,

quam animosè per aliquot annos tam grave bellum, incursionem, ob-
 fidionem, vexationem & varia damna in gratiam vestri avi à Colonien-
 sibus sustinuerint hi *Lippienses* cives: Quomodo etiam obsessi sint à
 tanto numero Bohemorum per aliquot septimanas: Ac quomodo isto-
 rum impetum sustinuerint, & tamen non sine suo extremo damno &
 malo se ita fidos præstiterint *Lippienses* cives, vestro avo tunc sustinenti
 bellum à Colonienſi Præsule propter urbem Susatum, quæ sese vobis
 dederat. Decet igitur erga illorum nepotes, vos adhuc esse clemen-
 tes, &c. Propterea aliquam gratiam exhibere. Cum similiter etiam
 manum statuerent concionatoribus injiciendam, id si debebat fieri,
 inquit *Reibergicus*, mox cum protestatione exibo urbem. Nameo ani-
 mo non sum vobiscum ingressus eam, ut aut vis concionatoribus fie-
 ret, aut aliqui etiam de vita periclitarentur, sed ut moderatio fieret.
 Idem dixerant & alii quidam Heroes, &c. Jam igitur mitior factus
Clivensis, cepit tandem quærere, de modo procedendi in hac causa.
 Alii ab ipso prius primam sententiam expectabant. Cum alii aliter pro-
 ponerent, tandem ita conclusum est, ut ejicerentur concionatores,
 & quidam factionum & novitatis autores. Sic & concionatores qua-
 tuor ejiciuntur, ut *D. Westermannus*, qui postea factus est concionator
 Monasterii, sed cum etiam ibi Anabaptismate everteretur urbs, ex
 commendatione *Antonii Corvini*, per *Landgravium Hassie Philippum*
Seniorem constituitur pastor in oppido *Geißmar* / vir profectò Hebrææ
 linguæ doctus & eximius Theologus, de quo sic cecinit *Johannes Pollinus*
 Poeta Westphalus in suis Epigrammatis:

Si quisquam est verus veræ pietatis amator,

Sinceroque fidem pectore si quis habet.

Si cuiquam est solido vivax sapientia corde,

Non unquam trepidis concutienda malis.

Westermannus is est Doctor quem carmine præstans

Pieris Aonio non satis una canit.

Non tulit hunc nuper sanctissima verba ferentem,

Lippia, Philosophum non tulit illa pium.

Cæca quidem tanto non fuerat digna Magistro,

Abstulit ingrata munera magna DEUS.

Nimirum ille pius simul & doctissimus ille.

Non illo in populo vivere dignus erat.

Ergo

Ergo quod invidia cessit procerumque furori,

Fortunæ auspiciū candidioris erat.

Hassica nunc tali *Geismaria* digna parocho,

Quæ petiit Domino dona ferente tulit.

Pastoremque suum digno veneratur honore.

Cujus ab eloquio cœlica verba canit.

Quid is præstiterit in hoc *Comitatu Lippia* & in urbe hac *Lemgovia*, explicatur in ejus loci historia Ecclesiastica. Vir gravis & doctus, atque in Hebræa lingua excellenter versatus, mortuus est *Geismaria* bene senex & optimus Doctor Ecclesiæ, &c.

Hermannum Coitenum diu exulantem, tandem mortuo *Simone Lippiaco*, vocant *Dithmoldiam* Deputati ibidem, ubi etiam mortuus est, cujus viduam reduxit *Johannes Hoffmeisterus*, *Detmoldiensis* concionator Evangelii per diversos locos.

Jacobum Ledigenum, suscepit Comes *Tecklenburgicus Conradus*. Quod abierit *Johannes Cappellius* ignoro. *Telmannus Menzelius* postea *Susati* conditionem consequitur: Quidam etiam nobilis eduxerat *Hermannum Halewatum*, &c.

Ejectis jam concionatoribus fit deliberatio de civibus captis & domi suæ traditis, & quidam ex iis ejiciuntur, inter quos erant Consul *Regnerus*: Alii pœna pecuniaria mulctabantur. Interim Senatus valde orat Principes suos, & subornat alios proceres & consiliarios intercessores idem orantes, ut dignentur suis civibus concionatores qui *Augustanæ* sunt Confessionis concedere, alioquin nullam fore spem de speranda & consequenda concordia & tranquillitate Reipublicæ impetranda, cum sint in ea doctrina fundati, & ita ea Confessione imbuti, ut nunquam possint aut velint ab illa sententia discedere cives, & haberent multos intercessores Comites & Nobiles, hoc quidem Principes ita eis concedunt, ut à se tanquam collatoribus hujusmodi concionatores mittantur, imo hoc etiam iterum à suis subditis *Lippiensibus*, Senatu & civibus exigunt, ut tantisper ea religione fruantur donec aliud suscipiatur, vel in generali vel nationali concilio, aut generaliter per totum Imperium ab omnibus statibus, quæ quidem tunc sine ulla tergiversatione suscipere deberent, quod ipsis ita placuit: Aliaque multa politica in recessibus & literis ratificationis, quibus dirimebatur controversia, sunt scripta, quæ huc non pertinent. Petebant sibi permitti *Johannis Costeri* vel *Seomeri* (patris *Conradi Schomeri*) ministerium,

sterium, qui fuerat Augustanus & familiariter quoque convixerat atque nuper ex oppido Geseke ditionis Coloniensis propterea, quod ibi sub nomine terminari cœperat Evangelii doctrinam celebriter adhuc cucullatus (ut reor) prædicare, ejectus erat, nunc vero *Lippie* privatim exuta cuculla vivebat, & jam etiam conjugium iniit. Huic conceditur ut pomeridianis temporibus purè & sincere doceret, ac Psalmos caneret cum populo. Hoc ille solus aliquandiu exequitur, donec ab utroque Heroë duo mitterentur concionatores Evangelici. Mittuntur tandem duo: *Marcus Benneus* & *Henricus Latefontanus*, qui tres pure docuerunt Evangelium CHRISTI & concorditer vixerunt, quibus quartus adjungitur ex regimine scholastico *M. Johannes Platenus*. Et ita in isto Evangelii cursu permanfit Ecclesia & concionatores usque ad tempus Interim: Tantum quod quidam *Johannes Quackhardus*, Geisekenensis, qui olim ab utroque Principe in possessionem acceperat pastorem ad S. Jacobum, semper retineret papistica sacra, & Pontificiam religionem exerceret usque ad annum 1559. invitis civibus: Interea nemo illum vel turbare in suo malo proposito audebat. Verum is paucos auditores & spectatores suæ stultitiæ habuit, videlicet aliquot deliras apus similesque Pontificios,

Quid acciderit tempore Interim.

TEmpore Interim anno 1548. miserunt in urbem suos Legatos *Princeps Juliacus* & *Clivensis*, *Wilhelmus Johannis filius* atque *Bernhardus, Lippiacus Comes Simonis filius*, & per eos mandarunt Senatui & civibus, ut reciperent doctrinam Interim. Senatus & cives deprecabantur istam mutationem, sed admoniti suæ stipulationis prioris, cgebantur cedere juxta formam recessuum. Ita vocabantur in curiam concionatores Evangelici *Marcus Benneus*, *Henricus Latefontanus*, *Johannes Kosterus* & *Johannes Platenus*, & ille Papista *Johannes Quackhardus* atque simul Præpositus *Gerhardus de Brevevolt*. Ibi reliqui tres immoti stabant in Evangelii doctrina asserenda & defendenda. Verum *Marcus Benneus* cum *Quackhardo* suscepit interimisticam scabiem, & propterea reliqui tres eo ipso die cgebantur discedere ex urbe cum uxoribus & liberis. *Benneus* ergo jubetur altero die Missificare more papistico, sed quia cæperat rabulam forensam agere, ideo in diversis itineribus aliquid incommodi in altero pede acceperat, hoc igitur malum prætendebat dicens propter cruris imbecillitatem se tam diu stare non posse

posse ut perficeret Missam Pontificialem: Ita ille habetur excusatus ea lege, ut crure sanitati restituto Missam ipse perageret. Interim nulli adhuc nisi in Jacobina Ecclesia ab illo *Johanne Quackbardo* Missæ & Pontificia idola atque sacra perficiebantur, & nemo inveniri potuit qui se ad Missificationes applicaret. Offert tandem se quidam cerevisiæ Bataviæ coctor *Johannes Reibergius*, is abrogata legitima uxore, accepit literas (forte à Præposito) alicujus provisionis, & cum his se conferret *Paderbornam*, atque ibi suscipit gradus & ordines Presbyterii & reversus *Lippiam*, is primus in æde divi virginis capit missificare.

Anno 1549. citantur oppidani *Lippienses* à *Cæsare Augustam* & accusantur tanquam confœderati *Smalcaldica* conjunctionis, cujus nomine licet se excusarent, tamen injungitur eis summa septem millium aureorum *Renensium* solvenda, quam persolvere cgebantur. Præpositus quoque Interimisticum concionatorem constituit *Lippia Johannem Mercatorem*, qui modo Camæ docet pure, & est verus pastor, accessit ei quidam *Godfridus*, qui duo mediocriter sincere & aliquanto purius docebant. Istis omnibus accessit insulsus papista *Johannes Heinihius, Cottensis*, qui cum *Marckquarto* vehementer in singulis ferè concionibus Lutheri doctrinam damnavit confirmatus à Suffraganeo *Colonienfi* Theologo Licentiato *Johanne Noppio, Lippiensi*, qui in eo totus erat ut in sua patria papatus iterum vigeret. Sed Dominus dedit his quoque finem.

Cum vero melior aura spiraret, & Pontificii aut ultro cederent, aut morentur, ecce *Johannes Pungelius, Lunensis* capit anno 1554. Evangelium docere atque Sacramenta sincere administrare, cui mox accessit collega *Henricus Schroderus, Bilsfeldensis* loco *Johannes Mercatoris*. Hi graviter docere Evangelium ceperunt, ut profecto *Schroderus* licet sit homo levioris doctrinæ, miram habet gratiam docendi: His accessit collega quidam *Jacobus Kintvaderus, Lunensis*, atque tandem alii boni viri. Sed cum viderentur *Pungelius* & ille *Jacobus Cinglianisimum* sapere, & ipsi etiam de tenuitate Stipendii sui conquererentur, sunt dimissi, & nunc pacificè in Ecclesiis docent *Henricus Schroderus, M. Conradus Schomerus*, vir doctus & in linguis versatus, cujus aliquot libri extant, *Johannes Neopolitanus, Gerhardus Unnensis, Johannes Brinckhusius*. Hi anno videlicet 1567. docent & fuerunt semper concordēs. In vicinia urbis *Lippia* vir syncerus & doctus jam per annos fermè decem

cem docuit Evangelium CHRISTI in pago Lippenrade nomine *Johannes Walcerus, Lippiensis*.

Scholæ Ludimagistri & Rectores fuerunt juventutis inde ab anno 1527. quam diu ibi sonuit vox Evangelii, hi sequentes. *M. Johannes Platenus*, qui factus concionator locum dedit *M. Georgio Honerlagio*, qui postea promotus est Doctor Medicinæ, cui successit *Heningius Walcerus, Hildesimensis*, post quem *Hermannus Cocleus*, gubernacula suscepit Scholæ, & in ejus Schola tunc laborarunt, *Johannes Friccius, Hamelensis*, vir doctus & *Bernhardus Hokerius, Osnaburgensis*. Post hos electus est *Laurentius Sibelius*, qui hodie est Juris Consultus & LL. Licentiatius, cui Conrector erat *Antonius Hestermannus*, qui modo Doctor est Juris & Professor in Academia Marpurgensi. Deinde *Gerhardus Tishmannus, Bilfeldanus*, qui hodie in pago Comitatus Ravensburgici *Wersmels* est pastor, & huic erat Conrector *Johannes Walcerus*. Post hos venit *Temhardus Nagelius, Hervordiensis* ad juventutis moderationem & habuit Conrectorem *Engelbertum Copium*, cui is locum reliquit abiens secundo *Witebergam*. *Copio* Conrector erat *Johannes Kirchmannus, Selmenis*, (qui ab eo tempore *Lemgovia, Susati* & alibi Scholis inservivit) *Copio* cum fratre *Bernhardo Lemgoviam* anno 1559. abeunti succedit *Sebastianus Grevenstienus*, qui ordine Conrectores habuit *Johannem Berninckhusium*, qui concionator fiebat, mox *Bernhardum Hakenium* & *Adamum Burensem*. Tandem vocatur Colonia *M. Conradus Scomerus*, qui non sine laude præfuit Scholæ & plerique aliorum, cui contigit Conrector *Bernhardus Orestes Horstmarianus*, citra controversiam in linguis tribus excellenter versatus & multæ lectionis & magni ingenii juvenis, qui dehinc *Susati* primo Conrector mox Rector factus, & licet à Doctore *Joachimo Morlino*, ad regimen Scholæ *Martiniana Brunsvicensis* urbis evocaretur, tamen *Brunsvicensibus*, apud quos in maxima frequentia auditorum Scholæ præest, extorquetur à *Susatensibus*, quanquam in vitis *Susatensibus* eum detineant *Brunsvicensis*. Post hunc fit Conrector *Paulus Aprimontanus*, & hodie, *M. Lubertus Florinus, Lemgovienis*, qui per multos annos *Wesalia* præfuit Scholæ, Regimini scholastico in hac urbe præest anno 1568. Sed *Lippiensibus* eripitur & transfertur ad *Lemgovienis*.

HISTO-

HISTORIA RENATI EVANGELII
In ECCLESIA URBIS LEMGOVIENSIS
COMITATUS LIPPIÆ WESTPHALORUM,

Auctore

HERMANNO HAMELMANNO.

CUm anno 1517. edidisset propositiones contra indulgentias Doctor Lutherus, legerat forte eas venerandus senex *Engelbertus Preinius*, itaque uno aut altero statim anno elapso consultus ab *Hermanno à Wipper*/ Consule, postquam huc venissent tales indulgentiarii, & magno numero venales obtulissent hujusmodi bullatas literas, quid sentiret de talibus literis, & an suaderet etiam eas emendas, responderat prudenter *Preinius* his verbis: Mund und Säcklein zugehan/ was wil man doch in die Kasten legen/ darzu wir keinen Schlüssel haben. Quasi diceret multum de istis loqui, non erit tutum, sub tanta pontificiorum tyrannide, interim non suadeo illas literas emendas, & pecuniam perdendam. Postea etiam eas indulgentias reprehendit quidam simplex & indoctus sacrificulus *Henricus Toniesingus* privatim apud multos, quo nomine exosus fuerat sacrificulis.

Circa annum vigesimum & sequentes legerat quidam Scholæ Conrector *Henricus Hamelensis*, *M. Jodoci Wolthufii*, Cancellarii Ducis Erici de Brunschweig/ Præceptor, Lutheri reliqua edita scripta & multis legenda communicaverat, ut plurimis innotesceret impietas Pontificiorum. Legerat etiam deinceps magna fide & diligentia *M. Engelbertus Preinius*, quondam urbis Secretarius scripta D. Lutheri, & his commotus zelo quodam se missarum celebratione abdicaverat anno 1522. sub eo tamen prætextu, quod senio confectus esset. Nam tum legerat scriptum Lutheri de privata missa, & disputationem *Lipscam*. Ideo accidit cum quidam monachus observanticus ex hujus urbis Monasterio, nomine *Franciscus Assendiensis*, homo clamosus, sic argumentaretur pro Papa Romano pro concione: Christus est caput Ecclesiæ & simul Petrus, atque deinde Papa, ut vicarius Christi & successor Petri, &c. Hic mox aperta voce, sed latinis verbis respondet ad hoc argumentum *M. Engelbertus Preinius*, in media concione sic: Sic caput Ecclesiæ est simul Christus & Petrus & Papa. Ergo Ecclesia est monstrum triceps. Hisque dictis prolatis exivit templum. Huic seni access-

Sss sss

fit

fit filius suus *M. Hermannus Preinius*, qui etsi Romana praxi & Curthiana nequitia valde esset exercitatus, & ista meditatione & exercitio sibi collegisset aliquot beneficia, tamen cum moneretur à patre, legit scripta Lutheri, & quia ingenio & doctrina valuit, intellecta causa plurimum hic & alibi non sine jactura sua, Evangelium & ipsius negotium valdè promovit.

Circa annum 1524. Conrector *Schola Nevelinus Mollenbeckius* scriptis Lutheri oblectatus plurimum præstitit in promovenda veritate Evangelii apud *Lemgovienses* cives. Circa eadem tempora incepserat quidam Sacellanus in templo *D. Nicolai* nomine *Wesselus* N. taxare abusus Pontificios, qui propterea etiam dimissus est cito. Idem quoque accidit alteri cuidam Sacellano *Hermannus Swagero* concionanti semel in æde *D. Johannis* & dicenti, peregrinationes ad quædam loca, ut ajunt sanctorum, esse impias & male fieri. Nam is propterea citabatur *Paderbornam* & cogebatur Thesaurario & Archidiacono hujus loci numerare 10. aureos. Hæc sunt initia renati Evangelii in hac urbe.

Postquam vero *Hervordia* in vicina urbe circa annum Domini 1525. auspicio Doctoris *Johannis Dreyeri*, *Lemgoviensis*, inceperunt se pedetentim nonnulli ex civibus *Hervordiam* conferre, ut ibi doctrinam Evangelii audirent, & ritè summam veræ religionis addiscerent cognoscerentque, quibus mediis etiam accessit lectio librorum *D. Lutheri* & novi Testamenti tunc à *D. Luthero* versi. Ita circa annum 1527. & sequentem cæperunt se graviter opponere cives sacrificulis & simul etiam quibusdam Senatoribus. Interim quendam *Ludimagistrum* mediocriter instructum nomine *Johannem Graffelmannum* & Sacellanum ad *D. Nicolaum Petrum Gosmannum* hominem verbosum & audacem *Paderborna* vocarunt propterea Pontificii sacrificuli, ut ita cum monachis terminariis sibi adjunctis & numero augerentur & confirmarentur confortarenturque contra Lutheranos. Sed tanto animosius pergebant cives in proposito, quanto magis se opponerent veritati pontificii & cæperunt ante & post concionem paulatim Germanicos Psalmos canere: Nun bitten wir den heiligen Geist/xc. Es wolt uns Gott genäd ig seyn/xc. Wir glauben all an einem Gott/xc. Allein Gott in der Höh sey Ehr/xc. Ista omnia patienter ferebat papisticus pastor ad *S. Nicolaum*, *Mauritius Pideritius*: Tandem inflammati cives (quorum Duces & antesignani deligebantur postea viginti quatuor ex præcipuis civibus) abierunt *Hervordiam*, & inde adduxerunt huc monachum quendam
Mino-

Minoritam *Franciscum Liborium Rodolphi, Paderbornensem*, qui cepit per aliquot Dominicas à prandio docere, & ita terminarios, qui semper à pomeridiano tempore diebus festis docebant pro concione, opera civium explodere. Sed cum cives & ipse *Liborius* simul viderent rem succedere & augeri Evangelicorum numerum, eripuerunt etiam *Pastori Pideritio* suam stationem. Nam abeunti ad suggestum eripuit *Liborius* concionandi occasionem *Pideritio*, & sic primum Evangelium docuit. Verum illo discedente ex suggestu post finitam concionem, ascendit suggestum *Mauritius Pideritius*, quoque protestatus de injuria sibi in sua parochia facta per violentiam, petens deinde, ut Catholici ipsum sequi vellent ad ædem *D. Johannis* suburbanam, quæ erat annexa veteris urbis parochiæ, quanquam illud *Gamaelis Actorum* 5. Si est hoc institutum ab hominibus, dissolvetur, si ex DEO est, non potest dissolvi: de toto illo negotio posuerat etiam: Ita ille secessit in parochiam divi *Johannis*, quæ est in suburbio. Cum inde quoque minis civium turbaretur) occupavit sacellum pagi *Siem*/ sed quia illud remotius erat ab urbe, cepit papistico more & docere & Missari in pago *Brack*/ & habuit multos ex oppidanis sequentes. Interim cives ceperunt contra illum fremere vehementer, & evocatum ad disputationem à *Liborio* jusserunt comparere. Ibi ille cum duobus Monachis observanticis volebat papismum defendere, & coram Senatu & civibus contra *Liborium* & adjunctos (qui habebant dicta Pauli ad Romanos, & Epistolæ ad Hebræos perspicua, & simul Pauli ad Corinthios de Eucharistia in promptu, interim producta patrum testimonia respuebant solidis scripturis contenti) disputabant, sed interea cum in acerbiter res procederet, noctu clam ex curia dimissus est *Pideritius* (quia disputatio protrahabatur in multam noctem) abiitque domum. Ibi disputabatur de missa an esset sacrificium. Argumentis Eccii (qui tunc ediderat volumen pro sacrificio Missæ) utebatur *Pideritius* diligenter. Sed *Petrus Gosmannus* vel *Gattendorff*/ *Sacellanus* & *Johannes Graffelmanus* promiserant *Pideritio* se graviter defensuros cum ipso partes Pontificiorum: Verum cum privatim apud quendam terminarium monachum *Franciscanum Minoritam Hermannum Harswinckelium*, apud quem hospitabatur *Liborius* contulisset & disputasset *Graffelmanus* Ludimagister in præsentia *Johannis Deiterdingii*, & convictus esset à *Liborio Rodolphi* & *Johanne Deiterdingio* ex perspicuis scripturæ & primæ Epistolæ ad Corinth. & Epistolæ ad Heb. testimoniis, nec jam

præter ſpem incidit in morbum *Liborius*, quem ajunt eum attraxiſſe ex uxore, qui quotidie augebatur & gravabatur, quo etiam interiit poſt aliquot menſes. Hunc dicunt morbum Gallicum fuiſſe. Decumbenti *Liborio* & tandem morienti ſub finem anni 1531. vacabat Eccleſia diu per aliquot menſes. Poſtquam vero ſalutandi amicos & cognatôs cauſa veniſſet *Brema*, *Johannes Gleſekerus*, alumnus hujus urbis, vir gravis & doctus, beneficiatus in templo Anſchariano *Bremenſi*, rogatus à civibus hujus urbis, ut dignaretur aliquandiu adhuc ægrotante *Liborio*, ſupplere vicem *Liborii*. Docuit igitur magna fide Evangelium CHRISTI is, ſed Sacramenta non adminiſtravit, verum ad eorum adminiſtrationem adhibuit quendam monachum Auguſtinianum *Johannem Duvingen* & deinde aliquot alios, qui huc poſtea venerunt, ut *Conradum Underſtallium* & *Johannem Pottium*. Interea fuit *Hervordie Pideritius* & audivit Doctôris *Johannis* conciones, unde aliquem guſtum Evangelii percepit. Ideo etiam propter veterem familiaritatem (quia *Pideritius* fuerat ſub papatu in his partibus præpoſitus Synodalis) pro eo ſcripſerat ad *Lemgovienſes* ſenatum & cives, ne illum ad fidem vi aliqua cogerent *Doctôr Dreyerus*. Revocatur igitur *Pideritius* à Senatu & civibus, quoniam de illo bene ſperare ceperat *Johannes Gleſekerus*. Reverſus *Pideritius* diligenter audivit conciones *Gleſekeri* & legit interea Epistoſas Pauli & locos communes *Hermanni Bodii*, collectos ex patribus, qui tunc editi erant. Ibi etſi notoriè etiam pro concione ſæpe pungeretur à *Gleſekero*, tamen non puduit illum redire ſemper ad Eccleſiam. Itaque alloquitur quodam tempore *Pideritium Gleſekerus*, & amicè cum eo confert, & de multis inſtituit ipſum, eique libros communieat & ſic ad Evangelicæ doctrinæ cognitionem ex gratia Chriſti perducit, eoque hominem permovet, ut interdum etiam pro eo in ſua parochia doceret. Tandem *Johannes Gleſekerus* rediturus ad ſuos *Bremenſes* petit à Senatu & civibus ut ſibi eligant ex tribus propoſitis, *Mauritio Pideritio*, *Johanne Potto* & *Conrado Underſtallo* unum aliquem parochum. Sic & à Senatu & à civibus eligitur *Pideritius* paſtor iſtius templi in papatu, qui deinde à *Gleſekero* confirmatur & precibus atque ſolenni ritu inauguratur. Is vero ita ſuſcipit conditionem, ut peteret ſibi licere prius cum viro aliquo Senatorio proficiſci ad aliquam celebrem urbem Evangelii doctrina illuminatam, ut inde referre aliquam certam formam ceremoniarum, & methodum docendi Evangelium atque Catechiſmum, & ritum adminiſtrandi Sacramenta, ubi etiam

posset conferri cum doctis viris, ut magis confirmaretur in vera religione. Res illa protrahitur in sequentem annum propter sumptus: Tandem illo urgente attribuitur illi socius *Johannes Deiterdingus*, Senator ac quæstor, & proficiscitur ita ad *Brunsvicensem* Ecclesiam, & ejus tunc Inspectores *Martinum Gorolitiū* Superintendentem & ejus Coadjutorem *Henricum Winckelium*, in initio anni 1533. atque singulis ibi perspectis, etiam per multos dies cum ipsis locutus esset, regreditur cum prædicto Senatore literis etiam Doctorum & Episcoporum Ecclesiæ *Brunsvicensis* instructus, in patriam & tunc intrepide ac feliciter subit suum novum munus de illorum consilio ducta quoque uxore.

Petrus Gosmannus vel *Gottorpius*, inde ab initio in *Neapoli*. In æde D. Johannis suburbana nemo docuit. Nam tametsi *Derhmoldia* ex aula aliquoties *Comes de Lippia*, *Simōn* mitteret postea unum vel alterum Papistam, qui in isto templo sacra perageret, tamen isti omnes turbabantur à civibus, ideo nemo ad eam parochiam redire ausus fuit. Hæc & omnia alia ægerrime ferens *Comes Lippiensis* urbis Dominus nomine *Simon* (qui fuit *Hermanni Simonis*, *Comitis Lippiensis*, *Speigelbergici* & *Pirmontani*, &c. qui hodie superest & junioris *Comitis Simonis de Lippia*, *Bernhardi* felicis memoriæ filii avus) evocavit suum vicinum *Principem Paderbornensem*, *Episcopum Ericum de Grubenhagen* / qui etiam erat *Episcopus Osnaburgensis*, & cum illo deliberavit de intercipiendis urbis *Lemgovienſis* itineribus. Sed interim intercessionibus aliorum & nobilium hujus Comitatus eò res deducitur, ut ad viciniam arcis *Bracſ* / prope urbem evocarentur cives & concionatores, quod fiebat post Festum Michaelis Anno 1531. Ibi *Glesekernus* vix bis concionatus exposuit astante sibi *Grasselmanno*, viro docto coram utroque Principe, quomodo ille ad talem functionem administrandam rogatus & vocatus esset, & quid doceret, & quod sua doctrina esset fundata in verbo Dei, præcipue autem doceo ego, ait, præstandam obedientiam Magistratui etiam severo, & ei honorem debitumtribuendum. Ita paululum remissior factus est *Comes*, sed sequentibus annis magis incandescens cum eos pergere fortiter videret, varia contra *Lemgovienſes* meditabatur, sed placabatur literis *Illustrissimi Principis Landgravii Philippi Hessorum*, cujus erat beneficiarius seu feudarius, quas impetraverant viginti illi quatuor delecti ex civium numero, qui Evangelii negotium agebant, ad hoc potissimum deputati cum Senatu Anno 1534. missis eo duobus viris præcipuis *Johanne Deiterdingo* & *Noltero Doickopero*.

Cum

Cum autem Senatus & utriusque a latribunitia potestas sibi inciperent serio in suos etiam humeros transferre curam Evangelii & Ecclesiarum, etiam cogitarunt de iis eligendis Consulibus & Capitibus, qui possent id quidem cum ipsis serio facere. Delecti sunt itaque novi Consules in initio anni trigesimi secundi *Ludolphus Meyer* & *Ernestus à Wipper* vir juvenis tunc ætate, sed mediocri doctrina & scientia instructus, qui *Ernestus* etiam hodie Dei beneficio anno 1567. in ista functione vivit & fuit semper & adhuc est nostræ Ecclesiæ nutricius nunc venerandus senex.

Cæpit quoque per id tempus Senatus cum tribunitia potestate cogitare de Collega aliquo *Pideritio* attribuendo, & quia videbant vicinam *Hervordienſem* Ecclesiam gubernari à *Doctore Johanne Dreyero*, *Lippienſem* vero à *Doctore Westermanno*, cogitabant quoque de celebri aliquo viro vocando. Cum igitur *Susato Magister Gerhardus Omikenius*, (qui *Susati* Ecclesiæ præscripserat ordinationem comprobata *Doctore Urbano Regio*, & simul *Ecclesia Lippiana*, bonam operam præstitisset) *Lemgoviam* venisset, suscipitur is de Consilio *Doctore Westermanni*, Inspectoris Ecclesiæ in urbe *Lippia*, qui ei literas commendatitias communicaverat, anno 1533. ad festum Paschatis in primarium concionatorem & Inspectorem Ecclesiæ (Nam huic ut magis exercitato & familiari *Luthero* ac *Philippo* ac multis aliis viris doctis noto & docto claroque concredebant suam Ecclesiam potius quam *Pideritio* nuper converso & quasi neophitæ in negotio religionis) Cum vero is videret Petrum malè docere in *Neopolitana Ecclesia*, & vitam illius esse dissolutionem (cui etiam malè conveniebat cum uxore non diu ducta, quamquoque ad curiosas artes assuefecerat, quo nomine postea Magistratui in *Blote* pœnas dedit illa Anno 1558.) & deinde quod sibi assumeret novum exorcismi munus, in ejiciendis dæmonibus, unde magnum fecit quæstum *Petrus* homo rudis: Autor ergo Senatui fuit *Omikenius* ut iste dimitteretur, & ejus in locum vocaretur vir doctus *Magister Gerhardus Cotius*, ad quem cum ter scripsisset Senatus & simul *Omikenius*, consequuntur tandem eum, qui *Neopolitana Ecclesia* jam Petro ante aliquot menses dimisso (qui hinc dimissus in vicinis locis Papisticam religionem sumpsit ac uxorem abnegavit, eamque pro concubina habuit) præficitur pastor per *Omikenium*.

Omikenius autem cum esset homo Severus, omnia voluit tam in scholis quam in templis fieri de suo consilio. Itaque oritur inter illum &

&

& senatum similtas quædam, quæ tunc augebatur, quando oriretur controversia inter Senatum & tribunitiam potestatem ab una parte. Quoniam cum ea augetur quotidie, eo res deducitur, ut aliquando ex urbe aufugeret Senatus uterque cum Tribunis. Quo tempore in tali anarchia *Omikenius* dicebatur & Consiliarius & scriba reliquis fuisse civibus se opponentibus magistratui. Sed & ipse pertæsus conditionis, cum videret sibi opera *Urbani Rhegi* Doctoris offerri posse inspectionem *Ecclesiæ Mindensis* Anno 1535. renunciavit *Lemgovienſibus*, qui etiam cogitabant abdicare officio, & ita venit ad Festum Paschatis *Mindam* ad gubernationem Ecclesiæ ibidem, vir profecto doctus, gravis & disertus. In locum *Omikenii* non pro Inspectore sed pro simplici *Pideritii* pastoris collega vocatus *Erasmus Wegenhorstius, Hamelensis*, qui mirifice concitare potuit plebem dicendo: Nam habuit concepta verba, & suas formas modosque vel flosculos, quibus ornavit conciones suas. *M. Gerhardus Cotius*, cum videret se multis exosum, qui Montano favebant (de qua controversia mox dicemus) cogitavit de mutando loco. Postquam ergo ei commodior locus, ac pinguior conditio in oppido *Hornensi* offerretur deserit *Lemgovienſes* initio anni 1542. præter fidem datam, quanquam Ecclesiæ utiliter præfuerat: Ibi tunc per annum mansit vacua Ecclesia, quanquam illam vice versa curaret *Pideritius* & *Erasmus*. Et tametsi *Joh. Grasselmannus*, qui antea deserta schola se mercaturæ applicuerat, jam ad istam functionem vocaretur, tamen propter quasdam difficultates & nescio quam confusionem nomine vestalium virginum ibidem ortam, tum quod non videret sibi singulare donum docendi esse, non suscepit eam. Petierunt tamen parochiani vehementer, sibi dari proprium pastorem: Itaque *Johanne Montano* mortuo peste, magis commovetur Senatus & mittit literas ad *D. Philippum Melanchthonem, Witebergam*, ac ab illo petit sibi mitti duos viros doctos, alterum in concionatorem, alterum in Ludimagistrum. Ita mittitur *Thomas Plateanus, Wesaliensis* & *Johannes Tilenius, Landaviensis Waldeshianus*. *Thomas* etsi esset vir doctus & præcipuis in urbe viris charus, tamen postquam materno idiomate, quod est Belgicum uteretur, & superiorem linguam quam hauserat *Witeberga* immisceret interdum maternæ, nec satis sonoram haberet vocem, non admodum erat gratus civibus, nec satis intelligebatur ejus concio, itaque post triennium revocatus in patriam deserit hic conditionem. Tandem remittunt Senatus & *Neapolitani* nuncium *Witebergam* ad *Philippum Melanchthonem* petentes sibi

sibi mitti quendam, qui *Magistro Thoma* ſubſtituatur. Ita mittitur *M. Matthias Jaſon, Gottingenſis*, qui hic per biennium uſque ad tempus Interim hæſit, vir ſedatus, doctus & bonus; ſed nec ille erat gratus plebi propterea quod legeret ex chartis ſingula quæ proponebat pro concione.

In æde *D. Johannis* etſi ab initio cupiſſent cives iſti parochiæ deſtinati, ſibi dari Evangelicum Doctorem, tamen vivo *Comite Simone* id fieri non potuit, ſed anno 1537. poſt mortem *Comitis Simonis* conduxerunt primo operam *Johannis Hünſchii*, qui quondam fuerat prior Domini- canus in urbe *Lippienſi*, is quia non omnibus placebat, deinde ipſe con- querebatur ſibi non præberi vitæ neceſſaria, itaque vir ſimplex & bo- nus abiit ad *Hervordienſes*, & ibi vocationem ſuſcepit poſt biennium, ubi in miniſterio mortuus eſt homo ſenex. Ibi ex caſtro nobilis viri *Borchardi à Salbern* / opera *Simonis de Wenden* / æquè nobilis viri *Bor- chardi* iſtius ex ſore nepotis vocabatur *Johannes Montanus*, quondam obſervantici ordinis cultor, homo in formandis concionibus mirus & eruditus in divinis literis. Hic in ſua parochia Joannitica in ſuburbio, deinde in Franciſcano Monafterio docuit in magna populi frequentia, & non ſine multorum admiratione: Valuit enim dono movendi & de- lectandi plurimum. Quanquam in aliis politicis vel quibuslibet rebus obeundis, vel relatione facienda alibi planè elinguis vel puer eſſet. Mo- ritur peſte anno 1543. & ſubrogatur in ipſius locum *Wilhelmus Antwer- pianus*, ex cuculla ereptus, homo quidem ſimplex & rudis, ſed qui pe- detentim ita ſtudio, vigilantia & labore precibusque profecerat (du- xerat enim viduam Montani & ita factus erat hæres Bibliothecæ ipſius) & lectione librorum Montani tantum cognitionis in ſacra Theologia hauſerat, ut poſtea doctè concionaretur, & ſedatis moribus atque concionibus, piis omnibus placeret,

Hætenus de Concionatoribus, qui fuere ante Interim tempus di- ximus, nunc de certaminibus interea obortis.

De Certaminibus in ECCLESIA LEMGOVIENſI ante Interim obortis.

Cum ſeſe poſt expugnatam urbem *Monafterienſem* recolligerent Anabaptiſtæ, & in finibus *Westphalia*, oppido *Boicholt* / ditionis *Monafterienſis* Synodum celebrarent, ad quam multi confluxerant ex *Inferiori Germania* & *Westphalia*, ibi concluſerunt de ablegandis

Ttt ttt

qui-

quibusdam emissariis in-diversas urbes, si forte novum regnum invadere possent, ita & *Osnaburga* quidam per istos emissarios seducebantur & multi anno 1538. Monasterii iterum capiebantur & decollabantur, qui ibidem se de novo collegerant. Sic quoque accidit in eodem anno, hoc est 1538. factio Anabaptistarum vires quoque sumeret *Lemgovia*, nam cum huc venirent impostores peregrini, hoc est emissarii, se falsæ doctrinæ istorum multi ex civibus tradebant & ceperunt magno numero conventus noctu celebrare. Sed explorati per Consulem *Ludolphum Meyerum*, & deinde proditi, capiuntur cives, peregrini autem aufugerunt. Ibi omnes isti eruditi & admoniti à Concionatoribus egerunt poenitentiam, & sunt servati excepto uno, qui post semel datam fidem secundo relapsus fuerat in eundem errorem, is enim capite mulctatus, homo tamen simplex, qui ex simplicitate se & ut dixerat conscientiae causa tradiderat isti sectæ.

Anno quadragesimo post millesimum & quingentesimum annos accidit, ut quia frequentius auditorium habuit Montanus reliquis concionatoribus, inciperet simultas oriri inter Concionatores, & imprimis sinistrè de *Johanne Montano* suspicabatur *Erasmus Wegenhorstius*, ideo inde hæc crevit, cum forte pro concione diceret *Montanus*: Si placuisset patri, tanti profecto esset & est pretii, sanguis Christi, ut vel guttula pretiosi istius sanguinis satisfecisset pro redemptione generis humani: deinde perfectionem aliquam operum rigidius videbatur urgere, atque putabatur Sacramentariis clam patrocinari. Hinc inquam *Wegenhorstius* sumpserat occasionem in ipsum debacchandi, & in suam pertraxit sententiam *M. Gerhardum Cotium*, qui postea omnium gravissime infectabatur *Montanum* (licet ei conjunctissimus fuisset antea, & simul sub utriusque nomine unis literis aliquando scripssissent ad Doctorem *Urbanum Rhegium*, & ab eo in una Epistola ad utrumque data, quam vidi ego, responsum recepissent *Montanus & Cotius*) & isti duo ita argumentabantur contra *Montanum*: Postquam non placuerit patri aliter nisi ut effuso sanguine & cruenta morte ac sacrificio pro peccatis nostris satisfaceret Christus, itaque non aliud esse de voluntate patris proferendum, quam in sacris literis legitur, ne dubitatio & scrupulus conscientiis injiciatur, ut cogitent, si hoc potuit fieri, cur igitur tot & tam multa de quibus loquitur scriptura, passus est Christus? Ita dixerunt ipsum derogare merito Christi, & quia, ut dixi, multus erat in charitate & ejus officiis prædicandis & commendandis, putarunt ipsum

ipſum non diſtinguere inter officium, finem & proprium fidei & operum, ſed urgere *Montanum* operum neceſſitatem ad ſalutem: Quod etiam in ejus concionibus forteprehenderant veluti & quasdam interpretationes rigidas & duras in primum caput Joannis pro concione datas. Item colligebant quoque, ut dixi, ex ejus ſcriptis & concionibuseum Sacramentarium eſſe, atque deinde ex eo, quod in explicatione 15. Pſalmi in Eccleſia enarrati, contractus politicos reprehenderat, & eos ſub uſuris complexus erat, eum Anabaptiſtam proclamabant, &c. Ibi in ſuam quoque pertraxere ſententiam *Mauritium Pideritium*, hominem tamen pacis & concordie ſtudioſum. Itaque conſcriptam confeſſionem ſuam de omnibus articulis doctrinæ noſtræ *M. Gerhardus Cotius* miſit ad Doctorem *Johannem Bugenhagium*, & ad Eccleſiæ Suſatensis Superattendentem & ejus collegas, atque ſimul ad Eccleſiæ Brunſvicenſis Superintendentem, ac miniſtros. *Mauritius Pideritius*, & quoque ad *Bremenſis* & *Hannoberana* Eccleſiæ paſtores, & *M. Adrianum Buxſchotium*, Superintendentem *Hoyenſem*, *Erasmus* & *Cotius* miſere, uterque tam *Cotius* quam *Pideritius* cum *Erasmo* iſtorum judicium de ſua confeſſione & contra conqueſtus de *Johannis Montani* diverſa doctrina, & à ſua diſſonante. Ibi *Brixius Nordannus* Eccleſiæ Suſatensis Antiſtes cum comminiſtris, & *Brunſviga*, atque *Hannobera*, *Brema* & in Comitatu *Hoyenſi*, miniſtri plerumque omnes comprobant *Cotii* doctrinam, & econtra Montani diverſam ſententiam damnant. Idem facit Doctor *Bugenhagius*, *Pomeranus*, cujus Epistolam ex ipſo autentico exemplari ſcripto à *Bugenhagio* propria manu, quod apud me eſt, ſubjiciam.

VENERANDO VIRO &
Domino GERHARDO COTIO,

Lemgovienſi Eccleſiæ Paſtori digniſſimo,

Domino ac fratri ſuo,

Doctor POMERANUS ſalutem.

TU ne cede malis chariſſime frater. Legi tuam doctrinam, ut vides diligentiffime, & gavifus ſum valde, quod tu cum aliis fratribus tuis & noſtris iſthic tam ſyncere docetis. Non poteſt igitur Montanus, de quo ſcribis eſſe vir pius & timens Deum, qui tales Chriſti miniſtros contemnit, calumniatur, damnat ſemper Chriſti verbum; Qui vos audit, me audit, qui vos contemnit, me contemnit. Confidite.

Ttt ttt 2

con-

Contemptor Christi qui isthic Ecclesiam vestram conturbat, portabit judicium Dei, quisquis fuerit. Vidi sane judicium Christianum *Brixii* nostri & aliorum presbyterorum *Susatensis Ecclesia* de infana doctrina Montani contra justitiam fidei, qua Montanus negat solum Christum esse justitiam nostram, quem sola fide apprehendimus sive suscipimus, & de monstrosa expositione illius loci Joannis; Illuminat omnem hominem, &c. Et ego similiter polliceor vobis secundum Deum, meum auxilium, ut hoc scandalum tollatur à vobis. Deus conterat brevi Satanam sub pedibus nostris. Christus sit vobiscum in æternum. Ex *Witeberga* Anno M. D. XLI. feria 2. post Dionysii.

Interea ipsi concionatores obtulerunt articulos contra Montanum cum judicio ministrorum *Susatensis Ecclesia*, item *Brunsvicensis*, *Hannoverana*, *Bremensis* & *Superintendensis Hoyensis*, Magistratui *Lemgovienfi*, & proceribus hujus Comitatus. Ideo (quia parochia Johannis, quæ est extra urbem *Lemgoviensem*, sive suburbana, paret Comitibus) Gubernatores hujus Comitatus supplicarunt *Landgravo Hassia Philippo* petentes sibi mitti duos Theologos qui controversiam hic inter concionatores ortam dirimerent. Itaque antequam literæ *Bugenhagii* ad *Cotium* venirent, advenit *Antonius Corvinus*, & *D. Johannes Westermannus*, Theologiæ Doctor in hunc Comitatum, quibus sunt exhibiti articuli cum judicio Theologorum prædictorum, &c. Scripsit igitur sic *Antonius Corvinus* ad concionatores in hanc sententiam, ut ipsum originale Epistolæ, quæ apud me est, demonstrat.

DOCTISSIMIS & HUMANISSIMIS VIRIS
MAURITIO PIDERITIO, ERASMO N.
& GERHARDO COTIO,

CONCIONATORIBUS LEMGOVIENSIBUS, Dominis &
fratribus charissimis.

BEnè agere per Christum. Scripsi jam *Johanni Montano* benè prolixam Epistolam, adeoque hominem de meo adventu & conatibus feci certiore, obiter indicans quid mihi in articulis contra ipsum à vobis exhibitis displiceat. Rogavi præterea, ut in sarcienda concordia facilem se præbeat. Me enim nihil ea in re præterquam Dei gloriam quæsiturum neque quicquam vel amore vestri vel odio illius, quod non verbo consentaneum sit, facturum. Quod si vir bonus est, haud dubie conatus meos laudabit, eaque quæ pacis & concordia sunt nobi-

nobiſcum & ſectabitur & probabit. Sin minus, aliam ſarciendæ concordiaæ rationem inibimus. Quanquam bona ſpes animum habeat, foreut reſiſcat ſicubi erravit, & in gratiam vobiſcum redeat. Quod ipſum ut propitio Chriſto fiat, non ceſſabo omnem movere lapidem. Itaque & vos rogo, ut poſitis affectibus & ſimulatibus privatis cauſam veſtram abſque fūco modetiſſime agatis. Cras enim in arce Brack/ utraque pars audietur. Et æquum eſt, ut cum cauſam potiorem habeatis, modetiſtia etiam ſitis ſuperiores. Certe diſſidium iſtud veſtrum multos bonos quantum intelligo, ab Evangelico negotio abalienavit. Et vā homini, qui illorum malorum primarius fuit. Papiſtæ de opprimendis nobis valde hætenus & ſoliciti fuerunt & conſultarunt. Et nos interim vel neglectis vel contemptis illis, mutuis diſſidorum vulneribus peribimus? Id quidem Deus optimus maximus avertere dignetur. Quin potius ea doceamus, urgeamus, agamus, quæ ad propagandam Chriſti gloriam & mutuam charitatem confirmandam, non quæ ad turbandas Eccleſias faciant. Ergo vobis neque deero rectè ſentientibus, neque malè ſentientes, id quod tamen haud ſpero, probabo. Voſ tantum ita verſamini in hoc negotio, ut præter Evangelicæ veritatis gloriam quærere videatis nihil. Ad hæc literas has meas, quibus animos veſtros præparare ad futuram concordiam volui, boni conſulite, & in Chriſto JESU Domino & ſervatore noſtro bene valete. Ex Dethmolde altera poſt Dionyſi, &c. 1541. Salutat vos collega meus ſynceriſſimus *Doct̃or Johannes Weſtermannus.*

ANTONIUS CORVINUS.

Paulo ante veluti à ſuis adverſariis videlicet concionatoribus in *urbe Lemgovienſi* factum videbat, quoque contra eos obtulit Gubernatoribus noſtri Comitatus in die Jacobi, qui tunc erat 25. Julii *Johannes Montanus* ſuam confeſſionem & Apologiam, quæ deinde quoque tradita eſt *Corvino* & *Doct̃ori Weſtermanno* tunc paſtori in *Grifmar* oppido *Haſſia* cum articulis adverſariorum ipſius diligenter perluſtranda & examinanda. Eam Montani Apologiam latinis verbis propria manu ipſius ſcriptam reperi in Bibliotheca *Jodoci Hockerii*, mei amantiſſimi conterranei, paſtoris ad ſanctum Johannem piæ memoriæ, & ex iſta ſummam totius negotii adſcribam. Primo vehementer nimis invenitur in concionatores *Lemgovienſes*, deinde perſpicuam & doctam recenſet ſymboli explicationem, quæ digna eſſet editione. Tertiò de multis articulis controverſis expedite judicium & ſuam ſententiam

Ttt ttt 3

pro-

profert. Quarto ad defensionem suam & abluenda crimina, quæ sibi impegerant & affixerant, dilabitur, & testatus de sua innocentia profert pro eximia dicendi libertate perspicuè de singulis accusationibus certa testimonia, tantum quod pauca desiderari possent vel scrupulum parere in explicatione articuli de Coena Domini. Quia ait piis vere porrigi corpus & sanguinem Christi in coena, &c. Quæ verba multis occasionem præbuere sinistre suspicandi de eo, quod esset Sacramentarius. Quanquam postea ex Augustino dicat, Judam sumpsisse corpus Christi ad judicium. In ea tamen re erravit imprimis, quod dicat in loco de sectis, Lutherum posuisse transubstantiationem panis & vini. Quia hoc falsum est, & ille ut apparuit ex ejus Bibliotheca, non diligenter legit scripta Lutheri, sed potius Sacramentariorum, quorum scripta quotquot habere potuit, emit & legit avidissimè, ut *Cinglii*, *Oecolampadii*, *Buceri*, *Bullingeri*, *Calvini*, &c. Interim de usu cœnæ quam amplissime & admodum dextrè scribit. In loco de notitia Dei in omnibus hominibus, videtur ad *Zwinglii* & *Erasmi Roterodami* sententiam accedere, & viribus liberi arbitrii in homine non renato, & gentibus nimium tribuere, &c. Quod ad usuram attinet, ostendit ex patrum veterum scriptis & ex sancta scriptura, nostratiumque Theologorum libris, omnem usuram simpliciter prohibitam Christianis in Ecclesia, eamque non tantum in pecunia, sed etiam in victualibus rebus, ut in domuum possessionibus ac agris committi. Interim ille concedit quod mundus habeat suas ordinationes, & politias non posse consistere sine talibus, quia eas censet in suo ordine & dignitate ad conservandam hujus seculi commoditatem & tranquillitatem, observandas. Nam usus contractuum, qui publicis & civilibus legibus approbantur, est, inquit, licitus & honestus, & tales ordinationes sunt divinæ teste Paulo Rom. 13. Et qui contractus probentur vel improbentur, qui legitimi vel usurarii sint ex ipsis legibus & Magistratibus petendum existimat. Sacræ enim literæ, ait, ut non dividunt hæreditates illas externas in politia juxta exemplum Christi, ita nec constituunt de generibus & formis contractuum, sed approbant civilium legum ordinationem recta ratione constitutam. Itaque de redditibus, censibus & usuris consulendas esse leges, & Magistratus probat ex *Johannis Brentii* homilia 29. tom. 2. homiliarum in Lucam prolatis ipsius verbis. Ad tertium argumentum de perfectione hoc respondet: Non ita severè requiro Evangelicam perfectionem, ut non sim pro Christianis agni-

agniturus, qui nondum ad eam pertingant: Multi parum adhuc progreſſi ſunt. Interim ſemper oportet procedere, ut de ſe loquitur Paulus, Philipp. 3. Non deſinamus (ait) ut aliquid aſſiduè in via Domini proficiamus neque ob ſucceſſus tenuitatem deſperemus: In hoc incumbamus precibus, legendo & converſandoſpie laborandoque in rebus ſanctis, ut meliores evadamus, utque nos ipſos hoſtiam ſanctam & acceptam offeramus Deo. Interim etſi non omnia aſſequamur & non ſumus perfecti, quotidianum tamen ſtudium noſtrum, ſi ex fide proficiſcatur, imputabitur pro impletione, non tamen dico, quaſi meritum nobis inde ſperemus imputandum. Sufficit ſervo ſtudium aſſiduum ſervandi mandata Domini ſui, &c. De pædobaptiſmo ſic ſcribit: Infantes pertinere ad Eccleſiam, & quia nemo Deo placeat citra fidem, habere ſuam fidem infantes, ut in Johanne nondum nato, & in iſtis infantibus videre licuit, quos amplectabatur Chriſtus & benedicebat eis. Hoc enim extra fidem fieri non potuit, nec extra fidem regnum Dei potuit ad illos pertinere. Latitare igitur in eis hoc donum Dei tanquam in frutice vim proferendi fructus, qui tamen ſuo tempore proſiliant, ſcribit.

De fide in Chriſtum ſic in præfatione ſuæ Apologiæ commentatur: Quid melius atque aptius convenit, quam agnoſcere nos omni virtute nudos, ut à Deo veſtiamur? Omni bono vacuos, ut ab iſto impleamur? Nos peccati ſervos, ut ab illo liberemur? Nos cæcos, ut ab illo illuminemur? Nos claudos, ut ab illo dirigamur? Nos debiles, ut ab ipſo ſuſtentemur? Is vult nobis omnem materiam gloriandi detrahere, ut ſolus ipſe glorificetur. Et mox. Quid fidei convenientius, quam DEUM habere propitium patrem ubi Chriſtus propitiator & frater agnoſcitur? Hei quam omnia læta ac proſpera ſecure ab eo expectare licet, cujus inenarrabilis erga nos dilectio eo progreſſa eſt, ut proprio filio ſuo non pepercerit, quin pro nobis ipſum traderet? Quam in expectatione ſalutis & viæ æternæ acquieſcere, ubi Chriſtus à patre datus cogitatur in quo tales theſauri ſunt abſconditi? &c.

Hæc quidem de doctrina & ejus nævis breviter ex ipſius Authographo annotare volui, in quo hoc etiam reprehendendum erit, quod indulgeat nimium affectibus & omnia convitia retorqueat in *Cotium*: Et quanquam verbis acerbiffimis excipiat concionatores *Lemgovienſes* in initio Apologiæ tamen imprimis conatur oſtendere *Cotium* eſſe Anabaptiſtam & Epicureum, ut qui docuerat Chriſtianum facere poſſe quod

quod velit sive bonum sive malum, tamen ipsum salvari, modo credat. Sed homines sumus.

Postquam vero in literis ad ipsum datis & reprehendisset *Corvinus*, quod animadversione dignum in ea Apologia videbat, & ad poenitentiam Montanum admovisset, atque cur ad primum caput accusationis de gutta sanguinis Christi nihil in Apologia respondisset, venit ille statuto die in arce *Brac* / & factus est supplex *Corvino* & *D. Westermanno* atque concionatoribus hujus Comitatus petens veniam, si alibi errasset, atque simul instructionem, ubi breviter differit, illud de gutta sanguinis à se cum conditione dictum & ita recitatum à *Bucero* alicubi esse, &c. Ita ille excipitur amicè ab illis, & deinde coram aliis prædicantur ejus dona, doctrina & pietas, atque inculcatur his diligenter quomodo si error commonstretur, veniam & instructionem supplex petierit, & nihil magis cupiat quam pacificationem, itaque illos debere esse faciles ad reconciliationem. Etsi autem hic se facilem præbebat *Pideritius* & imprimis *Cotius*, qui erat Poeta, tamen *Erasmus Wengenhorstius* aliquid in ea reconciliatione & humiliatione Montani desiderabat, quanquam consentiret in aliquam pacificationem. Quæ transacta mox prodit *Doctor Westermannus* in publicum coram Ecclesia *Lemgovia* & explicans Psalmum 133. Ecce quam bonum & quam jucundum, &c. concionatur de ista concordia inter ministros.

Cotius dixi Poetam esse, ideo *Corvino* erat gratus, qui imprimis delectabatur poësi, & fuit postea gubernatoribus autor, ut vocarent *Cotium* ad Ecclesiam *Hornensem*.

Etsi esset reconciliatio facta, tamen mansit aliqua eaque perpetua simulas inter *Erasum* & *Montanum* usque ad mortem *Montani*: Et propter judicium de illa controversia, non ita secundum *Erasmi* placitum & affectum, vel cerebrum pronunciatum priori anno, & deinde propter commendationem *Montani* tunc factam cæpit ab eo tempore *Corvinum* & de illo vilius loqui *Erasmus*. Hunc contemptum auxit revocatio *Corvini*. Nam in postero anno, hoc est anno Domini 1542. revocatur ex *Ducatu Inferiori Brunsvicensi* (ubi tunc Ecclesiis inserviebat) à gubernatoribus Comitatus ad visitationem omnium hujus Comitatus Ecclesiarum, & constituendam aliquam certam & consentientem ceremoniarum ordinationem. Rediens in Comitatum hunc solus visitavit Ecclesias, examinavit pastores, disposuit singula, & conscripsit aliquam ordinationem Ceremoniarum, postea delegit visitatores vel
inspe-

inſpectores, nempe *Johannem Montanum*, *M. Gerhardum Corium* & *Conradum Meyerum*, Eccleſiæ in oppido *Blomberg* paſtorem. Quod ſic accidit, quia *Lemgovienſes* concionatores præſertim *Pideritius* & *Erasmus* nolebant ſe iſti examini & viſitationi ſubmittere, nec novo aliquo jugo premi. Dicebant enim ſe ſuam ordinationem jam ante multa tempora ex Eccleſia *Brunſvicenſi* habere, & ante quadriennium illos Theologos, quos Illuſtriſſimus Princeps, *Philippus Landgravius Haſſiæ* tunc miſerat, *Johannem Fontium* & Doctorem *Johannem Weſtermannum* iſta omnia in Eccleſia *Lemgovienſi* comprobaffe. Itaque iſtis prætericis alii conſtituuntur viſitatores, quod auxit *Erasmus* ſimulatam in *Corvinum*. Cum autem forte humanum aliquid paſſus *Corvinus*, nimium pompoſè equitando & ſeſe delicatiori veſtitu ſpectandum exhibuiſſet in viſitatione illa, ex eo & aliis multis ſumpſit occaſionem publicè etiam reprehendendi & calumniandi *Corvinum Erasmus Wegenhorſtius*, quem *Corvinum* à porci appellatione quaſi Epicureum appellavit publicè. Qua de cauſa cum ad eum acrius ſcripſiſſet *Corvinus*, ridicule admodum reſpondet ei *Erasmus*. Et quia paululum iſti diſſentiunculæ immiſcuerat ſe *Pideritius*, atque quædam eſſent, quæ eidem diſplicerent in *Corvini* inſtituto, ideo mox iſtis auditis etiam adhuc ita ſcribit *Corvinus*, ut Epistoſa ejus propria manu ſcripta teſtatur.

Docto pariter ac pio Viro,

MAURITIO PIDERITIO

CONCIONATORI LEMGOVIENSI, amico ac fratri ſuo.

Bene agere per Chriſtum. Quid ad *Erasmum* ſcripſerim amice frater, ſcio, & de te quid ſcripſerim ſcio. Scripſi autem ab *Erasmus* te ſeduci, aliàs bonum virum. Hoc cum ita ſcripſerim, ſuo tempore intelliges. Et ipſa tua Epistoſa ad me miſſa ſatis arguit pleraque te inſtinctu *Erasmi* facere, quæ haud dubiè facturus alioqui non eras. Novi enim ingenii tui bonitatem & modeltiam. Contra novi furioſum & ſeditioſum *Erasmi* ſpiritum. Quod de bella ſcriptorum illius deſenſione, qua ſe etiam præter Eccleſiæ teſtimonium defendere poſſit, ſcribis, non ſatis intelligo. Si doctius enim & rectius non ſcribit, atque jam literæ illius teſtificantur non proſecto bellus deſenſor, ſed ipſiſſimus inſcitæ ſuæ proditor eſt. Latine ſcribit peſſimè: Germanicè multo pejus, imo planè lallat. Quare etiam jam indignum judico, cui ob barbariem & ineptiſſimas minas reſpondeatur. Si tamen quod homo

Uuu uuu

ad

ad concitandas turbas natus minatur, scribere contra me perrexit, sentiet me non esse adeo edentulum, quam fortassis jam existimat. Nisi forsan ita sibi persuadeat, *Corvinum* vocula quapiam hebraica non scripta sed picta statim ad silentium adigi posse. Et post aliquot lineas. Ego te inter synceros fratres libenter habiturus sum, qui ab *Erasmo* etiam illibenter, ita me amet Christus, dissentirem, si insanum illud caput suum rectius aliquanto moderaretur. Et in fine: Contemptum me in *Erasmo* pari contemptu nihil scribendo ultus sum, cui tamen ex officio charitatis praesertim adventante brevi canicula, sanam mentem imprecor. Reliqua ad Senatum scripsi, qui de mea sententia haud dubie certiores vos faciet. Bene vale & concordiam ama. Hoc enim si feceris, perpetuo te fratris loco habiturus sum. Ex arce Dethmolde 2. Dominica post Trinitatis, anno 42.

Tuus ANTONIUS CORVINUS.

• Scripsit in eandem sententiam ad Senatum, & plurimum conquestus est de *Erasmi* injuria, sibi legitime ad visitationem Ecclesiarum vocato facta, & accusavit eum seditionis, quod ipsum publice in concionibus turpissima agnominatione traduxisset, &c. Ibi Senatus haec proponit *Erasmo Wegenhorstio*, & suadet ut se per literas purget. *Erasmus* vero ibi obtulit postridie Senatui extemporalem excusationem, quae videbatur esse scopae dissolutae. Nam multa in chartas pro sui defensione coniecerat quidem, sed sine ordine, sine methodo, sine dispositione & consequentia, eaque parum ad rem pertinentia. Ista cum vidisset Senatus (puto doctiores & in Senatu acutiores. Nam *Erasmus* scribendo vel coram celebribus viris extra ministerium dicendo non ita valuit, licet pro concione habuerit elegantem gratiam) puduit omnes istius scripti, nec utique ausi fuere, talia mittere *Corvino*. Itaque illi modeste excusarunt *Erasmum* per Epistolam, & petierunt id eidem ignosci pro Christiana charitate.

Postea mortuo *Montano* eligitur *Pideritius* visitator Ecclesiarum cum *Cotio* & *Meyero* in locum *Montani*, quod valde male habuit *Erasmum*. *Erasmus* etiam saepe cum *Pideritio* rixatus est. Sed quia erat placidus *Pideritius*, multa tulit. Nam cum in recitatione Catechismi diceret *Pideritius*: Ich glaub an Gott &c. publice hoc reprehendit in eo *Erasmus*, asserens dicendum esse: Ich glaub in Gott &c. Sed convictus *Bugenhagii* praefatione quadam in Catechismum, & ex Germanica

nica Bibliorum verſione D. Lutheri, puduit hominem temeritatis, qui aliquoties revelationes jaſtitavit, & ſæpè certum tempus diei extremi determinavit dicens: Hi calcei non poterunt conteri, quin adſit dies illa, &c. Sed humanum eſt errare, ideo tamen nolumus *Eraſmum* contemnere quamvis paululum eſſet moroſus & ſui cerebri ſit & fuerit, cum alias ſemper puram doctrinam & vitam inculpatam ſervet, &c. Quo nomine eſt valdè commendandus. De quo etiam plura habentur & leguntur in *Suſatensi* hiſtoria: Quia vir eſt citra controverſiam multis illuſtribus Spiritus ſancti donis tinctus *Eraſmus* ille, etſi quædam habeat vitia, ut eſt nemo ab omni parte beatus.

De tempore Interim, deque mutatione tunc facta, & perſecutione piorum.

CUm Chymera formulæ Interreligionis vel Sphyngis Interim propoſita eſſet Imperio, varia mutatio eſt etiam in hac Eccleſia viſa. Episcopopus enim novus *Paderbornenſis*, *Rembertus à Kerſenbroick* / graviter inſtitit apud *Bernhardum*, *Comitem de Lippia*, qui non ita pridem ſuſceperat regimen & adminiſtrationem ſuæ provinciæ & Comitatus, &c. per *Henricum Coloniacum*, *Episcopalem Cancellarium*, & *Mag. Liborium Schmeth* / ut formulam religionis Interim ſuſciperet, aut niſi mandatis Cæſaris pareret, regimine vel ditione ſua careret. In iſta perplexitate cum non ſemel, ſed ſæpius deliberationes fierent, etiam urbis *Lemgovienſis* cives convocabantur, ut audirentur ſuffragia (nam multis ſæpè ſermonibus conati erant legati *Paderbornenſes* perſuadere hoc ſingulis ordinibus hujus Comitatus, ut ſuſciperent ſine tergiverſatione Interreligionis formulam) ibi quidam ex Conſulibus noſtris præcipuè duo, ut *Ludolphus Cathemannus*, qui languidus quidem erat in religione tunc, ſed tamen vir prudens, nec omnino veræ religionis hoſtis: Deinde *Alexander Grothenius* ex profeſſo papista (qui hoc nomine nova inſignia cum galero & cono à Cæſare impetraverat, quamvis ex jam demortui iſtius *Grotii* bonis in uſum Eccleſiæ Bibliothecam ſtruerent hæredes) egerunt & cenſuerunt ſuſcipiendam formam Interim, ſed cives reclamaverunt: Itaque nihil in initio effectum eſt. Tandem potentia aucti venerunt in urbem *Lemgovienſem* legati *Paderbornenſes*, imprimis *Henricus Coloniacus*, *Cancellarius*, & *Liborius Schmeth* / *Decanus Storpianus*, adducentes ſecum monachum, qui & noſtros & rurales examinavit paſtores & ſerio mandavit, ut ſuſciperent formulam Inter-

religionis. *Mauritius Pideritius* & *Erasmus Wegenhorstius* maluere tacere, quam suscipere aliquam mutationem. *M. Matthias Jafon*, ultro cessit ex sua parochia abiens in patriam. *Wilhelmus Antwerpianus*, precibus & minis eo se perducī postea & moveri patitur, ut susciperet aliquam mutationem, & casula uteretur in administratione Sacramentorum. Interim quiescentes *Pideritius* & *Erasmus* sunt sæpe sollicitati ut aliquid tempori darent & nonnihil cederent, hoc est, ut salva ipsis & servata verbi integritate veroque Sacramentorum usu, indifferentes & liberas quasdam ceremonias susciperent & saltem admitterent. Hi etsi primo nonnihil concessisse dicerentur, tamen postea hoc facere noluerunt propter offendiculum vitandum. Ita in utraque parochia & veteris & novi oppidi nec conciones fiebant, nec Sacramenta administrabantur. Cum igitur Senatus urgeretur ad faciendam aliquam mutationem in religione, & summum metueret periculum, vocavit aliunde duos Interimistas, qui arte potandi, boandi, otiandi & clamandi & nulla præterea alia imbuti erant, nempe *Bernhardum Elbertum*, qui *Rethberga* huc venit, & *Theodorum à Collum*, *Phrisium*, qui pontificaliter accensis candelis procedebant in publicum, & verba ex postillis faciebant, ut erant natura garruli. Ibi misera dissipatio & distractio visa est in Ecclesia, & variè agitati sunt pii ministri *Pideritius*, quem volebant ex domo pastoralī ejiciendum, & simul *Erasmus*. Per triennium isti privatim vixere. Interea tamen *Pideritius* consuluit doctos viros, imprimis Pastores *Hamburgenses*, *Bremenses*, *Timannum Amstelrodamum*, *Rodolphum Mollerum*, qui ipsi prolixè responderunt, ad omnia.

Quid actum sit post Interim.

CUM autem isti duo peregrini concionatores, in duabus Parochiis & Ecclesiis agerent, doctrinam quidem sonantes mediocriter, sed Pontificiis ceremoniis & vita gulosa onerati, in magno contemptu ipsi quidem erant, & Ecclesiarum distractio misera videbatur. Ideo cum secum reputaret *Pideritius* sibi concreditum munus pastoris in veteri oppido, tandem ascendit suggestum, & ita aggreditur suum munus iterum Anno 1551. & licet multoties ei ejectionem ex domo pastoralī minarentur Senatus & aulici (sed quodammodo coacti, quia metuebant potentiam Cæsaris & delationem *Episcopi Paderbornensis* ad Cæsarem) & ipsi jam per integrum annum gratis doceret, tamen persistit in

in ſua ſtatione uſque ad hodiernum diem. Tandem cum quoque de-
 poneret *Theodorus* à Collum ornamenta ſacra, & vellet gratificari civi-
 bus, eſt is dimiſſus, & ita ſolus aliquandiu erat in miniſterio *Pideritius*,
 qui ut ſemper antea docuerat & adminiſtraverat Sacramenta, ita ſem-
 per nunc pergit & quidem non aliter quam ab initio. *Bernhardus* verò
Elbertus quoque cupit diſcedere à *Lemgovienſibus* Anno 1551. Is ita dimiſ-
 ſus eſt & in ejus locum vocatur vir bonus & pius *Johannes Carſtianus*,
 qui non ob ſuſceptam Interimiſticam ſcabiem in oppido *Uſſenio* diſces-
 ſerat paſtoratu. Is quidem retinuit in adminiſtratione Sacramentorum
 veſtes & clenodia, interim purè docuit. Sed tandem anno 1553. ipſe
 & *Wilhelmus Antwerpianus* eò perſuaſi ſunt à *Pideritio*, ut deponerent
 illa ornamenta & more priſtino, quemadmodum ipſum facere vide-
 rent, Sacramenta adminiſtrarent. Interea venit quidam circumfo-
 raneus *Chriſtofferus Mollerus*, homo nemini antea vel hic vel alibi no-
 tus, qui magnam præ ſe ſanctitatem ferebat & miros geſtus, vultum
 triſtem & lachrymabundam ſemper exhibuit: Hic ſuſcipitur in colle-
 gam *Pideritii*. Quia & *Erasmus Wegenhorſtius* ceperat quoque ad
 morem *Pideritii* invadere ſuggeſtum, ſed poſt habitam concionem ei
 interdicitur miniſterium, ideo *Suſatum* vocatus ſuſcipit ibi conditio-
 nem Eccleſiaſticam. *Chriſtofferus* etſi eſſet rudis & indoctus omnium
 rerum, tantum quod Germanica & legere & bene affectuoſè proferre
 poſſet, ſtudit ſibi nomen & gloriam parare, ideo patheticè concio-
 nabatur & mixtis lachrymis & ejulatibus, variisque geſtibus & gravi-
 bus vitiorum reprehentionibus accedentibus erat omnibus formidini
 & horrore, ideo tanquam Angelus Domini habebatur, ſed tandem li-
 bidinibus variis ſe contaminans miſer ſenex prodit ſe imprudenter, &
 ita in tertio anno ſui apud *Lemgovienſes* miniſterii, videlicet in initio
 anni 1556. exiens urbe, ſeduxit ſe clam, & nunquam cognosci potuit
 ubinam locorum ageret. Ideo iterum aliquandiu ſolus per biennium
 adminiſtravit Sacramenta & ſuſtinuit onus concionandi *Pideritius* do-
 nec anno 1559. quidam *Waltherus Orthocherus Thorneus* ex *Phriſia* huc
 veniret, & miſere conquereretur ſe propter varias ſectas atque Sacra-
 mentariorum feces deferere *Phriſiam* & quærere alibi in magis pacato
 loco conditionem. Ideo me HAMELMANNUM & omnes pios (in-
 ter quos etiam erat *Jodocus Hockerius*, *M. Johannes Tilenius*, *Quæſtor*
 & Senator urbis & *M. Johannes Grotenius*) oravit, ut ad vacantem hic
 conditionem promoveremus. Id cum fieret propter hominis medio-

Uuu uuu 3

crem

crem doctrinam (erat enim Græcè & Latine doctus) is nondum completo semestri cum ad probam assumptus esset, ita agit, ut turbaretur ex ministerio & vocaretur in illius locum *Hildebrandus Grathufius*, quem *Philippus Melanchthon* commendavit *Lemgovienſi* Senatui ut virum sedatum & doctum.

Cum autem *Johannes Carſtianus* vir senex propediem per annos quatuor adminiſtraſſet officium paſtoris in novo oppido *Lemgovia*, incidit in Apoplexiam qua laboravit per quadriennium, & tunc mortuus est in Domino. In ejus ægrotantis verò locum vocor ex commendatione *Johannis Corii*, qui mox Conſul factus est & *Georgii Honderlagii Doctoris Medici* ego HAMELMANNUS jam ejectus ex Ecclesia *Bilfeldienſi* anno 1555. & perſiti in illo miniſterio donec iterum ex urbe *Lemgovienſi* opera *Johannis Vlatteni* (de qua controverſia vide in Eccleſiæ *Bilfeldenſis* hiſtoria) ejicerer, quo tempore communicavit mihi certè ſplendidum teſtimonium Senatus *Lemgovienſis* & reliqui miniſtri. Ita ego me de Conſilio quorundam in Saxonia Doctorem conſero ad Academiam *Roſtochiènſem*, ut ibi publice defenderem quæ in aula *Clivenſi Arnoldus Bomgardus*, paſtor *Waſſenburgicus*, cum *Vlatteni* in me damnaverat. Poſtquam verò de Sacramentis publice Anno 1558. in ea Academia diſputaſſem, & tunc gradum licentiæ in Theologia ſumpſiſſem, offerebantur mihi alibi conditiones ſed cum redirem *Lemgoviam* & ibi peſte ſublatus eſſet *Wilhelmus Antwerpianns*, & tantum unus *Piderſius* in tanta luis graſſantis ſævitia ſuper-eſſet, me & receperunt & revo-carunt in priſtinum locum, augentes mihi & ſtipendium, & me qualicunque benevolentia proſequentes ſoverunt, ita ego perſiti in ea ſtatione uſque ad annum 1568.

Wilhelmo demortuo in Eccleſia ſuburbana ad S. Joannem ſucce-dit ex mea promotione diligenti (quem paulo ante ad munus Conre-ctoris quoque promoveram) meus conterraneus *Jodocus Hockerius* vir laborioſus & doctus, qui multum profecit brevi tempore in ſacra Theologia. Nam ſcripſit contra exorciftam quendam (cujus mentio fit in hiſtoria *Oſnaburgenſis Eccleſiæ*) item edidit concionem de famis & annonæ charitatis origine. Item de Sacramento altaris eruditum ſcrip-tum, ubi imprimis conſenſum veterum & Eccleſiarum & doctorem cum Divo Luthero conquiſivit, & quæſtionem an indigni verè ſu-mant corpus Chriſti, abſolute tractavit. Et multa alia ſcripſit, ſed im-maturè poſt octennium abſolutum in miniſterio eſt mortuus: Moritur nam-

namque peſte Anno 1566. cum uxore & liberis quinque: Ita per ſe quoque inceperat tractatum de diabolo ejusque praxi, machinatione, item de veneficiarum, ſagarum & incantatricum rebus, quæ per gratiam Dei à me absoluta ſunt. Collegit quoque multa alia, & abſolutam Evangeliorum Dominicalium explicationem, &c. Pleraque ſunt imperfecta: Quædam à me ſi vixero, abſolventur: Vir fuit citra controverſiam bonus doctus & pius ac laborioſus, qui antea in ſcholis diverſis legerat & aliquando Conrectorem egerat, & ei ſuccedit in initio anni 1567. præſtans vir *M. Johannes Dreyerus*. Mihi adjungitur commiſter in noſtra parochia *Themhardus Nagelius*, vir doctus & Hebrææ linguæ non imperitus, gener *Pideritii*, qui anno 1564. factus Catechiſta, tandem anno 1566, in plenum miniſterium aſſumitur.

De Scholis.

TEmpore jam ſuſceptæ prædicationis Evangelii adminiſtrarunt ſcholam *Johannes Graffelmanus*, & multum profuit Evangelicæ doctrinæ promovendo eam tam in ſcholis quam apud cives. Sed cum ſe abdicaret ſchola ſucceſſit ei *Henricus Hagemannus*, cui cum contingeret paſtoratus in *Almena* / mox *Johannes Hünſchius* adminiſtravit ſcholam. Anno verò 1541. evocatur *M. Thomas Plateanus*, ad munus docendi & *M. Johannes Tilenius*, *Landaviensis*, ad ſcholæ gubernationem ex *Academia Witebergensi*. Hic *Tilenius* licet ætate juvenis cæpit tamen mediocrem ſcholam erigere, & habuit Conrectorem *Conradum Wichtrium*, & collegas ſucceſſive *Johannem Trophagium*, *Martinum Meibomium*, ſemperque mediocriter ſub illo (*Tilenio*) floruit ſchola, ut erat vir gravis. Cum verò ad annos 13. ſcholæ præſuiſſet, certis de cauſis ſcholæſtico munere ſe abdicavit Anno 1552. & factus mercator eligitur mox in Senatum, ubi & quæſtorem & Sigilliferum egit, magna cum laudi, ac ſemper fuit Patronus ſcholæ, ſtudiorum, miniſterii & piorum, veramque doctrinam rectè intellexit & pie tutatus eſt, demum is vir pietate ardenti, doctrina, judicio ac candore præſtans moritur non ſine jactura rei publicæ anno 1566. peſte. Huic vero tunc in ſchola ſucceſſit filius civitatis *Juſtus Gerekingius*, vir gravis doctusque, qui poſtea abiit *Coloniam* & deinde in *Galliam*, & hodie eſt Licentiatus juris ac Secretarius, Syndicusque Capituli majoris *Coloniensis*, homo Pontificiæ religionis nunc, qui aliquando aliter ſenſit.

Poſt

Post illum venit ad regimen scholæ *Statinus Vastmarus*, *Hannoberanus*, & deinde *Hermannus Witsfeldius*, cui mox successit *Georgius Sneckampius* translatus ex schola *Bilsfeldensi*, qui interea se quoque in parochia *Brack* / exercuit concionando. Hic postea vocatur ad pastorem in *Alverdisen* demortuo *Martino Meibomio*. Et tunc ex *Hervordia* vocatur *Henricus Sibaus Olphenius*, vir in scholis diu exercitatus, Sed is cum non esset habilis regimini propter senium, & jam Senatus de suffragio & subsidio generosorum Comitum cogitaret de celebri aliqua schola aperiunda, vocavit mea opera anno 1559. ad tale opus instituendum ex schola *Tremoniana*, virum doctissimum & exercitatum in scholis *M. Bernhardum Copium*, is hic celebrem scholam cum duobus fratribus eruditis *Engelberto* & *Balthasare Copiis*, aliisque collegis instituit & aperuit: Deinde fratribus hinc discedentibus substituitur Conrector *Themhardus Nagelius*, & quartæ classi *M. Johannes Newwaldius*, & deinde post hunc *Rotgerus Copius*, *Bernhardi* frater. Ex illa celebri schola, quæ floruit usque ad annum 1566. multi eruditi in utraque lingua & artibus adolescentes prodibant, quia & disputationibus & exercitiis variis plurimum excitabantur & erudiebantur studiosi. Cum vero certis de causis deponeretur *Copius*, committitur scholæ cura iterum *Henrico Sibao Olphenio*, quem de ponte jecerat *Copius*, quia bonus senex jam privatim vivens in otio absque functione caput, ut erat insignis Grammaticus, scribere carmina, Epicedia, Epitaphia & id genus versus, unde victum quæsit, qui demum hic mortuus est peste anno 1566. cum uxore, vir in multis scholis exercitatus, magnoque senio gravatus. Tandem vocatur *Witeberga* de Consilio Doctoris *Pauli Eberi* (qui valde probavit *Lemgoviensium* institutum de amoto rectoris, qui disputationem moverat de dextra DEI) anno 1566. vir in utraque lingua egregie doctus *M. Nicolaus Thodennus*, qui per annos 8. audierat *Philippum*. Sed ingruente tunc peste (quæ omnia ubique turbare solet) nihilis præstare potuit: Deinde ipsum *Thodennum* petiit anno sequenti sibi dari pædagogum Generosus adolescens Comes verè nobilis *Simon junior*, Comes de *Lippia*, &c. Ita illo concessio *D. Comiti Simoni* & amicè dimisso, revocatur vir doctus *M. Johannes Newwaldus* civitatis filius, qui antea in schola *Copii* laboraverat, & aliquandiu deinceps Juri animum applicuerat. Sed cum ipsum sui parentes non ferrent, discedenti *Newwaldio* ultro, succedit *M. Lubertus Florinus*, *Lemgovienfis*, jam de scholis bene meritus in *Ecclesia Wesaliensi*.

De

De Bibliothecis publicis urbis LEMGOVIENSIS.

CUM moreretur *Wilhelmus Antwerpianus* Anno 1558. & relinqueret Bibliothecam ſplendidam, quam ex *Montani* (ejus ducta vidua) hæreditate conſecutus erat, & ipſe novis ſubinde coemptis libris auxerat, cepi ego **HAMELMANNUS** primo partem ejus præcipuam in uſum alicujus publicæ Bibliothecæ emere, & pretium quo perſolvi eos libros, oſtiatim pene à civibus mendicavi. Is vero numerus ex mea interceſſione & quotidiana admonitione auctus eſt beneficio ditiorum & bonorum, quorum aliqui meis monitis excitati cogitarunt de conferendo pro ſua benevolentia, proprio aliquo ſcriptore Eccleſiaſtico in uſum noſtræ Eccleſiæ. Ita crescente numero librorum permittit Senatus hæredibus *Alexandri Grothen* quondam Conſulis, ut illorum reddituum partem, quos in uſum pauperum ſuæ familiæ contulerat, cum nulli ſcholaſtici ad manum eſſent, ad extruendam novam Bibliothecam in templo Neapolitano conferrent. Quæ ita extruitur anno 1561. & eſt libris & autoribus bonis mirifice aucta. Id vero videntes, & ſucceſſum novæ Bibliothecæ conſiderantes veteris oppidi proceres & miniſtri ibidem, qui jam antea *Chriſtopheri Moller* profugi libellos aliquot, imprimis aliquot tomos ſcriptorum ab ipſis creditoribus, qui eos propter debitum invaſerant, in uſum Eccleſiæ impetraverant, cæperunt augere numerum, & veterem, quæ ibi olim fuerat, Bibliothecam inſtaurare & adornare. Ibi cum adjungeretur collega *Pideritio* ceu *Hildebrandus Grathuſius*, is mirum in modum meo exemplo inflammabatur & sæpe cum *Pideritio* inſtitit apud Senatum, quem ego quoque non deſtiti ad eam rem admonere. Deinde apud templarios & multos ci-ves & divites & mediocriſ fortunæ homines, mirum in modum auge-retur & ornaretur autoribus Theologicis, exquisitis & multis Bibliotheca veteris oppidi ad S. Nicolaum. Hinc factum eſt, ut in utraque Bibliotheca omnium fere antiquorum patrum ſcripta, & multorum recentium Theologorum præcipuorum commentariorum libri reperi-antur, & hodie non ſit in tota fere *Westphalia*, quod ego ſciam, celebrior Bibliotheca ita Theologicis ſcriptis reſerta, quæ noſtræ poſſint conferri. Dominus JESUS hoc noſtrum initium ita provexit, ut multis poſteris noſter ille labor prodeſſe poſſit.

Xxx xxx

HISTO-

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI
EVANGELII,In URBE HUXARIENSI,
Sub Dominio ABBATIS CORBIENSIS,

Autore

HERMANNO HAMELMANNO.

Postquam singulari Dei bonitate orbiterarum lux Evangelii, ex tenebris Papistarum, per singulare Spiritus sancti organum Reverendissimum & Sanctissimum Doctorem Lutherum eruta, prodieret, & jam tum per plurimos annos vox Evangelii sonuisset per totam *Hasfiam* quæ est confinis *Huxariensi* urbi, cœperunt multi cives magna esurie & siti Evangelici & cœlestis cibi, potusque vivi in ea urbe premi, quos hoc etiam inflammavit, quod à multis Principibus Imperii summa veræ doctrinæ & religionis exhibita esset *Carolo V. Casari Augustana*. anno 1530. Quæ deinceps Confessio Augustana dicta est: Deinde multi ex civibus mercatores diligenter alibi audiebant conciones, emebant libros Lutheri & aliorum, atque incipiebant secum magno numero conferre de religione, omniaque piorum doctorum scripta devorare.

Accidit ergo divinitus, ut cum ipsi nihil in suscipienda vera religione & abolenda Papistica possent, *Huxaria* conscriberetur conventus Principum in causa & controversia *D. Erici, Comitis in Hoya & Broickhusen* (quam habuit cum nobili *Francisco ab Halle*) componenda Anno 1533. Ad istum conventum venit Illustrissimus Landgravius *Hasfiae, Philippus Senior*, & celebratissimus Dux *Luneburgicus Ernestus* & Comites multi numero 21. Nobiles verò ad octoginta. Landgravius Evangelicum concionatorem *Conradum* natione *Suevum* secum adduxit. Is diebus singulis mane antequam de causæ examen & controversiarum diremptionem accederent, publicè docebat: Ad eam concionem & Principes Nobilesque atque cives magno numero confluebant & audiebant concionantem quotidie ardentè & diligenter. Istius concionatoris verbis, doctrina & dulcedine capti, conveniunt nonnulli eorum, & deliberant in ædibus *Rolandi Rolwagen* / viri pii. Hic suadebat istius *Rolandi Rolwagen* filius *Rolandus*, ut consuleretur concionator *Landgravi*: qui consultus respondit; totam rem in manu DEI possi-

positam esse, itaque nihil illis prius esse debere, quam ut ardentem invocent æternum patrem Domini nostri JESU Christi, ut is & verbum ejusque lucem atque operarios in suam ibi messem commode largiri dignetur: Deinde ut Magistratum suum ordinarium, tanquam ordinationem & ministrum DEI, & ut legitimum medium interpellant, & de piè constituendis Ecclesiis, atque Evangelii ministris vocandis eum rogent, ut sic explorent, quo animo erga doctrinam affecti sint proceres urbis. Id cum fieret per quosdam delectos, incipiunt Consules, qui tunc erant *Hans Veltmann/ Hans Uden/ Adam Siverdes/ Hans Reimenschneider/* tergiversari, & respondit primarius *Consul Veltmannus*, nomine aliorum: Etsi ego potissimum & simul plerique ex Collegis meis idem vobiscum optaremus, verum videtis, quomodo id fieri commode non queat propter Abbatem & Canonicos Collegii. Interim oro vos, ut dignemini tantisper expectare, donec ego ivero *Casselliam*, ubi mihi negotium est expediendum, ibi ego, quod ex usu Ecclesiæ nostræ futurum erit, diligenter curabo. Interim etiam concionator voluntatem & ardorem civium suo *Principi Landgravo* exposuerat, & rursus audita responsione vel tergiversatione Consulis dixit *Conradus* concionator: Das heisset in die langen Kasten gelegt. Hæc cum retulisset Principi, misit *Landgravius* legatos suos ad Senatum, inter quos fuit Nobilis *Hermannus Malspurg/* atque per eos à Senatu causas non suscepti Evangelii quærit (est enim tutor istius urbis *Landgravius Hasfia*) & mandat, ut quam primum vocent pios Evangelii ministros. Senatus respondet, civitatem esse diversis Principibus & Heroibus subjectam, & nihil non ipsis esse ab omni parte metuendum: Posse enim *Brunsvicenses Duces & Abbatem Corbiensem*, ut simul Principem Imperii, & Collegium Canonicorum propter istam mutationem, si fieret, aliquid exitiosum moliri. Itaque expectare sese Concilii generalis decreta. Hæc cum retulissent ad *Landgravium* legati, is intellecta Senatus voluntate ab Evangelio aliena, unum Consulem ex istis quatuor (opinor *Veltmannum*) ipse affatur in eandem sententiam, ut antea per legatos, & iterum ejus Celsitudinem à Consule refert responsum: Ille mox regerit, adeone timidi estis, ut Domino causam commendare possitis? Et quia ad aures Principis pervenerat, Consulem istum interminatum fuisse civibus mutationem religionis meditantibus, addidit *Landgravius*: Audio, ajens, quod tu tuis interminatus sis civibus veram doctrinam cupientibus, & malis centum aureos insumere ex tuo, quam permittere

tere ut Evangelio suus permitteretur cursus: Verum si ego intellexero te vel minimo civium hoc nomine incommodare, senties fore me huius petulantiae in te ultorem. Effice tandem praecipio, ut apud vos Evangelium doceatur. Post discessum *Landgravi* nihil aut parum est subsecutum, sed vident pii Senatum potius alia moliri. Ideo rursus mittunt supplicationem ad *Landgravium* pii cives, qua accepta missis legatis serio imperat Senatu & priora mandata gravibus verbis renovat de constituendis Ecclesiis juxta Augustanae Confessionis normam. Senatus effugia quarens dubiumque responsum dans post discessum legatorum omnibus istis post habitis, astutem agere incipit. Interim meditatur quomodo tribunos plebis vel curiales ad suas partes verbis & technis protraheret, ut ita accedentibus istorum suffragiis posset commodius reprimere conatus eorum, qui sitiebant puriorem doctrinam. Hac res Senatu bene cecidit, & sese Tribuni cum Senatu, & Senatus cum Tribunis vera fide obstrinxerant: Itaque cogitabant de convocandis civibus, ut eis graviter praeciperent, ne in posterum de nova doctrina introducenda quicquam tentarent. Constituto jam die, ut ista omnia melius in effectum producerent, clausis portis convocantur ad curiam coram Senatu & Tribunis cives & omnes plebei in praesentia *Abbatis Corbiensis*, Principis ibidem. Sed cum nonnulli inter cives conatum eorum per indicium percepissent, muniunt sese, & capientes extemporale consilium, clamant pii in hanc sententiam, qui cupiunt Evangelii negotium, extensis hoc testentur digitis. Astipulatur statim potissima pars civium. Itaque Senatus & Tribunorum sententiam audire quidem noluerunt, nisi prius ipsorum petitioni, quae per selectos Senatu exponebatur, annuerent. Ita accidit in hac urbe, quod Balak regi Moabitarum in evocando Bileam contigit Numeri Cap. 23. quoniam putabant hostes Evangelii, istum conventum fore impedimentum Evangelici cursus, sed fit ibi initium. Sic omnia co-operantur in bonum electis. Senatus & Tribuni cum Abbate animo perculsi, ne seditio oriri posset, promittunt civibus Evangelii ministros. Hoc laeto nuncio accepto, placati erant cives. Interim expectant, quid conventus ille novi produceret, mox deliberatione cum Abbate facta, fucus & praetextus quaeritur, quo invento nomine Senatus refert *Consul Veltmannus*, causam conventus esse, quod totius urbis & civium nomine agere decrevissent cum Reverendo Principe Abbate, ut postquam id privilegii haberent cives, ne sibi propriam

co-

coquerent cerevisiam rustici *Corbiensi Abbati* subiecti, sed hoc ex urbe sibi emere deberent, atque interim diversum in pagis passim reperiretur, ipsius R. dignaretur permittere, ut rusticis vicinis vasa & ahenæ vel cacabi confringerentur in pagis. Annuente Abbate, id quidem ita factum est. Hæc fiunt circa Quadragesimam. Interea civis *Huxarianus*, *Iustus Rolwag* / *Embecam* peregrè abierat, & à Domino Doctore *Godschalco Kroppio*, ibidem Superintendente interpellatus de statu Ecclesiæ *Huxariæ*, exponit Doctori *Iustus*, se suosque concives bona teneri spe de propagatione Evangelii *Huxaria* facienda, modo ministri aliqui fideles ad manus essent. Respondet mox *Doctor Godschalcus*: Est hic quidam vir bonus & doctus *Johannes Winnistedius* ad istam rem maxime appositus, qui modo caret conditione. Hic dixit, id se renunciaturum suis. Statim hoc cognoscentes *Rolandus Rolwagen* & *Stephanus Braselmann* / excurrunt usque *Embecam*, & exposito Doctori *Kroppio* & *Johanni Winnistedio* statu Ecclesiæ *Huxariæ*, eò rem transigunt, ut ipsum adducant *Huxariam*, ubi à multis magna excipitur lætitia. Postquam aliquot conciones publicas habuisset, tandem ad *D. Kiliani* templum constituitur pastor. Hæc dum in Quadragesima fierent, ad Festum Paschæ alius concionator *Embeca*, *Franciscus* nomine, vocatur, & propter metum periculi, non per sylvam dictam *Gollingen*. Sed per devia *Huxariam* deducitur, & ad *S. Petrum* (quod Collegium Canonici occupant) pastor præficitur, verum Canonorum perfidia & molestiis nimium aggravatus, vix ibi per tres menses hæsit, deinde discedit. Hic valde renitentibus & sanam doctrinam renuentibus Canonici cives iterum per Senatum fiunt *Landgravio* supplices, qui statim missis legatis, inter quos fuit *M. Adamus à Fulda*, vir doctus, graviter Canonici admonentur, imò omnia Papistica Sacra eis interdiciuntur. Cum igitur isti collegiati viderent graviter instare legatos, cesserunt, interim tamen cogitarunt, quomodo ex suis aliquem potius præficerent, quam aliunde accersitum sibi dominari paterentur. Ita ab eis proponitur civibus *Conradus Muggius*, & hunc præfici petunt, sancteque pollicentur, fore, ut is incorruptè verbum Dei doceat, & sincere Sacramenta administret. Is ita recipitur, & illa conditio adhuc additur, ne unquam imposterum se Papisticis Sacris immisceat. Si vero contrarium faciat, hunc privatum iri illicò ista functione. Cum ergo ille vix per semestre perstitisset in functione, in gratiam quarundam muliercularum & præcipuè viduæ tunc defuncti *Consulis Veltmanni*

XXX XXX 3

missi-

missificat. Itaque statim amovetur ab officio, & hujus in locum substituitur ad Festum Natalis Christi sub finem anni 1533. *Vitus Cotius* Vicarius ejusdem Collegii, vir benè doctus, & ex lectione librorum Lutheri illustratus vera doctrina, qui Evangelium purè usque ad annum 1548. tradidit. Templo tertio ad D. Nicolaum constituitur *Johannes Polhennius*, ex Monachis Minoritarum, qui quoque abjecta sua vana religione se suumque animum ad veram religionem serio adjecerat. Is perseverat in ministerio usque ad annum 1557.

Certamina.

IN prima Evangelii plantatione multa tulit *Winnifedius*, seminans in lachrymis: Hinc ab exteris, Abbate & aliis Nobilibus isthinc ab oppidanis, Senatu, mulierculis & aliis, odia, minas, ludibria, opprobria, molestias & sarcasmos graves sustinuit. Interim ille fortiter pergebat, & cæpit conscribere ordinationem Ecclesiasticam, quam diligenter conscriptam obtulit Senatui, sed is renuit eam suscipere. Ita tamen fortiter pergit per quinquennium docendo, monendo & adversarios redarguendo, ideo tandem Senatus renunciat isti bono virò functionem anno 1538. levibus de causis, & in ejus locum vocant *Johannem Molnerum, Burensem*, qui ex Sufatensi Ecclesia dimissus venerat *Huxariam*, quem cum fortè *Johannes Fontius*, Theologus & Superintendens in *Hasfia*, alibi ad functionem vocasset, isti substituunt *Winnifedio*, qui etiam interdum quædam in *Molnero* reprehenderat. Amotionem primi Evangelistæ *Johannis Winnifedii*, viri boni & pii & fidelis (qui adhuc anno 1568. superstes erat, senex admodum, in urbe *Quedlenburgo*) Consules *Theodorus Schluterus*, *Bartholdus Maschen* / *Adamus Siverdes* & *Johannes Remenschniderus* urgebant, qui in locum istius *Molnerum Burensem* vocant, virum equidem doctrina & vita sanctum, qui ibi usque ad annum 1548. docuit sine intermissione. Sed tempore interimistico quid huic & aliis acciderit breviter subjiciemus.

Evulgato Cæsaris decreto, ut qui sese à confœderatione cum protestantibus inita, purgare nequiret, intra dies certos Augustæ compareret, atque cum Cæsaria Majestate transigeret, Senatus *Huxariensis* suis rebus mature consulere studens, pœnamque declinare vel leniare saltem, primum Ecclesiæ & Scholæ regimen Capitulo planè resignat & submittit: Post *Henricum Hovenerum*, Consulem cum *Secretario Augustam* mittit. Is sex millia aureorum dependit & in religionis formulam

mulam à Cæsare propositam, Interim dictam consentit. Tunc *Abbas Corbiensis Casparus ab Herfell* cui negotium ejus libri & formulæ promovendæ datum & commissum erat, ad hoc valde proclivis, evocat Consules, & quid in mandatis acceperit enodat, & cum benè illos vino inebriasset, dixit quidam ex Consulibus nomine *Martinus Wesfeldt*: Cives facient, quicquid Domine Princeps, vestra gratia voluerit. Itaque redeuntes in urbem, statim librum illum Interimisticum concionatoribus proponunt, & serio mandant, ut ad istius præscriptum Ecclesias suas instituunt. Si verò recusent id facere, ut statim ante solis occasum decedant civitate. *Johannes Molnerus* (qui antea *Paderborna*, postea *Susati*, & nunc *Huxaria* Evangelium fidelissimè & innocentissimè per multos annos docuerat magno cum fructu) improbo libro Interim, libenter discedit in exilium. *Cotius* verò & *Pöhlennius* persuasionibus aliorum eversi & ad hoc pertracti librum amplectuntur, sed propterea valdè malè audiverunt apud cives. Per id tempus crescebat numerus Canonorum & Vicariorum, quia undique ex Scholis & Academiis evocantur adolescentes indigenæ, ut augetetur Collegium inter quos fuit unus *Johannes Grovenius*, Magister artium postea *Erphurdia* promotus, qui per biennium *Witebergæ* operam literis dederat, & hic tamen collegio impio interfuit. Ita aucto magna Canonorum & Vicariorum copia, *Abbas Corbiensis* cæpit primum missificare & Papisticam religionem boando, & per cœmiterium circummeundo introducere in Ecclesias (veluti equus *Trojanus* in urbem *Trojam* invehebatur) in scholasticorum copia, quæ tunc regebatur à *Paulo Grevenio*. Et ab eo tempore inolevit papismus *Huxaria*, quam Parochia *Kiliana* per biennium careret ministro & pastore, templumque staret clausum & occlusum. Pii interim cives ad vicina se recipiebant oppida, vel ad *Gottingam*, ubi tunc rexit Ecclesiam *Doctor Joachimus Morlinus*, vel *Helmershussum* oppidum *Hasfia*, in quo degebat exul ipsorum fidus pastor *Johannes Molnerus, Burensis*, abibant propter auditum verbi Dei, tum propter verum usum & perceptionem Eucharistiæ, &c. *Vitus Cotius*, concionator in Collegio, agnoscens suum lapsum, vulnere conscientie tangitur, & cum *Petro* deplorat suam ab Evangelio defectionem: Itaque ex animi mœrore incidit bonus vir in morbum gravem, quo periit. Huic substituitur Monachus aliunde vocatus, qui docuit in magna templi vastitate. Illo iterum amoto, succedit quispiam sacrificulus, qui quoque concionatur paucis admo-

admodum auditoribus. *Adamus Sifridus*, circa annum 1550. incipit in templo *Kiliani*, quod caruit pastore, adhibitis aliquot scholasticis recitare Evangelia, Epistolas Dominicales, Catechismum Lutheri, & canere Psalmos Germanicos. Tandem præficiunt isti templo *Henricum Lösen* / obsecuturum Cæsaris formulæ, quo demum remoto succedit *Philippus Nagelius*, qui antea in *Alverdissen oppido Comitatus Lippie*, & alibi, ore quidem mediocriter docuerat, sed vita doctrinam turpissimè conspurcaverat, quod etiam hîc fecit, sed hoc latius exponetur. Revocatur instantibus civibus in pastorem ad S. Petrum ex permissione Capituli & Collegii *Molnerus Burenensis*, ex vicino oppido *Helmershusio*, qui iterum incipit purè docere, & etiam semper puram duxit vitam. Cum autem is videret, ut vir sedatus & tranquillus, *Philippum Nagelium*, pristinam vitam revocare & in effectum producere, hoc est, adulterari, scortari, potare & egregie Epicuream vitam ducere, graviter hoc turbavit bonum senem *Molnerum*, & adhibitis diaconis ad S. Kilianum amicè, piè & sanctè admonuit *Philippum* sui officii, & ad pœnitentiam eum hortatus est. Sed *Philippus* factum negat & diris se devovens execrationibus, item pejurationibus prolatis dicit id confictum esse, seque esse à taliturbitudine purum: Deinde addit se velle suam testari in hac re innocentiam sumptione Eucharistiæ, postea omnem quærit occasionem bonum senem admonitorem suum (cum *Paulus* velit eos in pretio habendos, qui eos monent) perstringendi in publicis concionibus. Itaque sæpe & in ipsum & in alios bonos viros debacchatur calumniis & convitiis honestos homines & pios proscindi, & contumeliosa indignaque evomit in istos, ut hac ratione se purgaret & multis hominibus os obstruere posset. Sed quia loquacitate, concitatione & sonora voce, quibus in concionibus valuit plurimum, sibi multum favoris conciliaverat apud plebem, quibus hoc accessit, quod tempore pestis visitatione infirmorum & laborantium diligenti quoque aliquorum animos conciliaverat, deinde se bibulis, prodigis & hominibus levibus adjunxit, & cum illis quotidie vixit. Dividitur igitur Ecclesia nondum ex Interimistica labe eluctata, in schismata & partes. Nam etsi evidens & notorium esset *Philippi* factum, tamen habuit multos, qui eum defendebant alii ex odio & malevolentia quorundam cum ipso faciebant. Cum hæc videret Senatus, statuit hominem amovere, & ad Festum Paschatis vocat in ejus locum virum pium & doctum *Henricum Plasterum*, Senatui à Domino *Johanne Winnistedio*, primo Evangelista

Ha-

Huxariensium commendatum. Verum dum ille in suo adventu moram traheret, hic lachrymando, pejurando, inficiando & patheticis verbis sese insinuat in amorem & consuetudinem civium, & sibi illos tam arctè devincit, ut vi & armis quoque sub vestibus occultatis, Senatus sententia exauthoratum in sua statione & officio retineant, servant & defendant. Hinc factum est ut dum *Palsterus* veniret, ferret repulsam. Nam Senatus metu gravioris tumultus hominem remove, & *Palsterum* in ejus locum substituere non audet. Interim manet ibi per Semestre, & diebus Dominicis hora pomeridiana docet *Palsterus*. Sed cum ipse multa inordinata videret in ista Ecclesia, maluit ipse tandem ultro discedere, quam ibi hærere. Fretus itaque factiosorum & fassinatorum civium patrocinio, manet in officio *Philippus Nagelius*. Et quanquam se paululum ad tempus contineret, tamen ad vomitum redit cum cane, mox pergens scortari, omniaque sua obsonia & quicquid habebat ad scorta ex ædibus transferre. Nec ipsum puduit *Molnerum* aliosque bonos & pios ipsius admonitores publice in concionibus perstringere, & falsissimè hæreseos Anabaptismi & seditionis accusare. Et si ille magna devotione sæpè communicaret cum plebe, & scortum quoque ejus ad communionem similiter accederet sæpè, tamen oblitus sui in singulis concionibus, ita suos, ut diximus admonitores depinxit. Aliquando negavit suam uxorem, & cum illa ad annos 25. vixisset in conjugio, & ex ea sustulisset 8. vel 9. liberos, interdum & ipsa publicè de ejus sceleribus apud multos sæpè conquesta est. Cum autem pergeret in suo malo proposito, & scortari & crapulari non desineret, aliosque bonos viros diffamare, essetque male exercitatus in scripturis, homo omnis literaturæ expers, convenerunt boni viri, & statuerunt concionatores *urbis Francofortiana* ad *Mænnum*, super hac re consulere, & deinde totum negotium quoque per literas *Casselianis* ministris exponere. Inter quos, qui id in usum Ecclesiæ tentabant, erant *Johannes Molnerus*, *Burensis*, concinator, *Paulus Grevenius*, Rector Scholæ, *Johannes Siffridus*, Conrector, *Justus Rolandus* civis & plerique alii.

Consulti Doctores in urbe *Francofortiana* hoc subsequens dedere responsum :

WÄß sich die Sache mit dem Prædicanten also hält/ wie wir dann berichtet sind/ daß er ein Hurer oder Ehebrecher/ mit seinem Leben die Gemeine geärgert/ und darzu sich hoch verschworen hat/ daß er unschuldig sey/ da

Yyy yyy

ers

ers doch nicht leugnen könne / Da ihm auch um solcher seiner Handlung willen / ein Erbahr Rath bey euch Urlaub gegeben hat / und man auch über das zweiffelt / ob auch die Frau / so er hat / seine Eheliche Haus-Frau sey / und er endlich ungeschickt ist / und von Christo dem HERRN / seiner Gottheit und Menschheit halben / was den Zorn und Gnade Gottes betrifft / etwas sonderliches und eine irrige Meynung vorgibt / wie uns dann jetzt nemlich dasselbe ist vorbracht worden / wolten wir rathen / so sich ein solcher Fall bey uns begeben / daß man ihn bey dem Urlaub / den man ihm um seiner Hurerey willen einmahl hat gegeben / sollte bleiben lassen / und ob er schon nach gegebenem Urlaub weiter geprediget (welcher doch billiger wäre / so man ihm auch alsbald die Cangel verbotten hätte) daß man doch einen solchen ärgerlichen Menschen des Predigampts sollte entsetzen / diß düncket uns der nächste und beste Weg zu seyn: Damit der Kirchen von Anstoß und Aergerniß / und Predigamt vom Lästern der Widersacher möge geholffen werden. Denn wenn er schon öffentlich seine Schuld bekannte und um Verzeihung bäte (welches er doch / wie wir hören / zu thun nicht begehrt) sondern noch allererst / die er geärgert hat / übel / als Wiedertäufer austrägt / und andere Prædicanten verachtet und ein dummkühner Schreyer ist: So wäre es doch gefährlich / einen solchen im Ampte zu lassen. Denn allerweg zu besorgen wäre / er würde bleiben / wie er ist / und würde seine Predigt nicht gelten / so er selbst dieselbe Autorität zu nichte gemacht hat und auch machen würde / daß das Predig-Ampt und andere Prediger würden verachtet werden / wie dann gemeinlich geschieht / wo die Prediger ärgerlich leben. Es kan das Predig-Ampt nicht ungetadelt und die Prediger nicht unverachtet bleiben / und trachtet das Volk nicht viel nach einem gottseligen Leben / wenn die Prediger unsträfflich sich halten und recht lehren / was solle allererst bey einem solchen ärgerlichen Menschen Guts zu verhoffen seyn / der darzu auch ungeschickte Dinge lehret / die einen solchen Menschen ins Predig-Ampt setzen / oder der um seiner Mißhandlung willen verurlaubt ist / wieder aufnehmen und lehren lassen / die thun Christo / seinem Worte / dem Predig-Ampte und allen frommen und getreuen Lehrern eine grosse Unehre an / geben damit Ursache / daß die Widersacher übel vom Evangelio und Evangelischen Predigern reden / daß sich viel schwache und einfältiger Leute ärgern / und viel gottseliger Leute damit geärgert und hefftig verlehret und der heilige Geist in ihnen betrübet wird. Paulus lehret eine rechte Form eines Predigers / daraus leicht abzunehmen / daß ein solch ärgerlicher Mensch in keinem Wege im Ampte sey zu dulden / und die Obrigkeit sey auch schuldig fleißig Aufsehens zu haben / und rechte tüchtige Leute eines ehrlichen

Wann

Wandels und guten Bezeugnüssen zu solchem Ampt zu fordern / ungeschickte ärgerliche Leute entsetzen / und selches alles mit Rathe gottseliger gelehrter Leute / auf daß ihre Unterthanen mit heilsamer Lehr unterrichtet werden mögen / wo man diesem allenthalben also nachkäme / würde man nicht so viel ungeschicktes Wesens befinden / wie man an vielen Orten spüret. Dis ist in diesem Fall unser Bedencken / dann wir vornemlich sehen auff Christi Ehre / und auff Erbauung seiner Gemeine / welche durch einen solchen Menschen nicht gefordert werden können. Der Kirchen Gottes einige Erlöser / wolle seine Kirchen wider Aergerniß der Hölle Pforten beschützen und erhalten!

Alle Prædicanten zu Franckfurth sämptlich
und sonderlich.

Diesem Rahtschlag unterschrieben alle Prediger zu Cassel.

Caspar Rauffingen /

Dionysius Melander /

Balthasar Reidenhausen.

Literas autem prædictorum de *Philippo Nagelio* ad *Cassellanos* ministros datas, exhibuerunt *Principi Hassie* *Philippo* isti concionatores *Casselliani*. Princeps vero mox graviter scripsit ad Senatum *Huxariensem* de dimittendo & abigendo tam impio concionatore. Cum autem hæc *Ladgravi* scripta deferrentur ad Senatum *Huxarianum*, is profecto iniquissime hoc fert, quod quidam ex suis citra & extra Senatus suffragium & sententiam, hujusmodi rem attentassent, & cum cognovissent hujus actionis autores fuisse *Johannem Molnerum*, Concionatorem, *Paulum Grevenium* & *Johannem Siffridum*, gubernatores Scholæ, & civem *Justum Rolandum*, illos mox in curiam vocant, & tres priores officio deponunt & *Rolandum* suis ædibus includunt, veniuntque isti in discrimen apud Consules *Henricum Siverdes*, *Johannem Groben* / *Henricum Kramer* / *Godschalcum Luleffs* & totum Senatum. Ideo isti *Casselliam* mittunt *Siffridum*, ut ibi causam suam & sociorum agat, ubi & in itinere non fuit in levi periculo. Sed Dominus mirabiliter vix post hæc acta paucis diebus elapsis confundebat *Philippum*, quoniam manifesto ipsius scelere profligatur tandem ex urbe, & postea is factus *Castrensis* concionator: Postquam rediisset ex bello in *Arhen* pago, pastor factus & ibi & in diversis locis aut idem aut simile tentavit quod *Huxarie*, ideo etiam in vitæ discrimen, & in carceris usque molestias prolapsus est

Yyy yyy 2

pro-

propter maleficia. Tandem in pago Heinesen ad visurgim prope arcem Polla moritur. Hæc non sine dolore referimus, & ita, ut sit citra ul-
lius contumeliam orantes Dominum JESUM ut omnes pios servet à
malo Amen. Illi substituitur *Huxaria* quidam *Thomas N. Mindanus*.
Et cum antea morbo correptus vita fungeretur post multos labores uti-
les in Ecclesia *Huxariana* exantlatos *Johannes Molnerus*, *Burensis*, pie-
tate & virtute præstans vir, ei succedit *Paulus Grevenius*, ex Schola ad-
munus Ecclesiæ translatus, qui antea auditis *Molneri* concionibus &
lectis nostratum Theologorum scriptis dederat se totum Theologiæ,
& ducta *Molneri* nepte, fit quoque hæres Bibliothecæ *Molneri*, unde
multum eruditionis hausit. *Polhennius* Ecclesiastes ad S. Nicolaum, qui
quoque circa annum 1553. deposuerat Interimisticam scabiem & do-
ctrinam, atque synceram religionem receperat, moritur anno 1557.
hydrope, & vocatur in ejus locum *Bernhardus Luderus*, *Mindensis*.
Grevenius porro ad S. Petrum pastor per triennium fideliter docuit, &
quia gravibus scandalis Ecclesiam premi videbat, seque concionibus &
admonitionibus ista abolere & talibus mederi non posse cognoscebat,
cessit ultro & obtinuit functionem in oppidulo *Hasfia* prope *Casseliæ*
dicto *Gummenhusen* / atque in ejus locum vocatur ex *Academia Jenensi*,
Anno 1559. *Johannes Siffridus* civis filius, qui in ea Academia *D. Eber-*
hardum Sneffium, Illyricum, *D. Musæum*, *D. Wigandum* per biennium
audiverat, & à Doctore *Musæo* examinatus & ordinatus venit in patriam,
& cum is videret ista scandala Evangelicæ doctrinæ plurimum nociva
esse, propter quæ suam stationem deseruerat *Paulus Grevenius*, cœpit
is quoque impia Magistratus vel Senatorii ordinis virorum & ditiorum
civium cum Judæis Christum filium Dei blasphemis extremis execran-
tibus reprehendere commertia, usuras & expilationes, & imprimis
quod ibi ferret Magistratus Pædagogium Judaicum, & Præceptorem
eorum nostræ doctrinæ manifeste maledicentem. Hanc iniquam con-
niventiam Magistratus, qui acceptis ab istis impiis & blasphemis Ju-
dæis muneribus connivebant, & tacebant ad omnia; Deinde Cano-
nicorum in Collegio securitatem, impietatem, scortationem, luxum
& perversitatem, quod omnia consumerent & nihil ædificationi rui-
noli templi, fenestris violatis & ministerio Evangelii impenderent,
manifeste & sæpè reprehendit pro concione, nec quoque subticuit,
quod tres Consules & alii cives suos filios rasuræ & juri Abbatis propter
præbendas & beneficia submitterent, atque ita istos Deo Moloch con-
secre-

secrarent. Hinc fit ut à Canonicis ad Consules ipsi parum propitios deferretur & accusaretur: Et quanquam se facile tueri & defendere potuit, tamen de illo amovendo initur consilium. Quærunt igitur occasionem, & tandem tres causas inveniunt, postquam ipsi struclæ essent, insidiæ. Cum forte astare patri propter quosdam agellos litiganti coram Senatu dixerat, patrem gravari sententia Senatus. Hinc primam arripiunt dicentes, illum qui debebat ex scripturis tueri Senatorium ordinem ut ordinationem Dei, injustitiæ insimulasse magistratum & sic dignitatem ejus labefactasse. Secundam causam quærebant ex quadam ejus concione pomeridiana habita in Festo Visitationis Mariæ ex Cap. II. Esaia superversum. Non judicabit juxta auditum aurium, nec visu oculorum, &c. quoniam ibi movebat *Siffridus* quæstionem quam & *D. Brentius* in explicatione ejusdem loci movit & tractat. An Magistratus ex scripta lege vel ratione tantum jus dicere debeat &c. ex ea quidam malevoli surripiunt verba pauca eaque reprobe inversa & intellecta ad Consules deferunt clamantes *Johannem Siffridum* acriter iterum in Senatum debacchatum esse. Ideo vix diebus 14. elapsis convocatur Senatus & jussu eorum dimittitur *Johannes Siffridus*. Postquam verò sui parochiani per deputatos quosdam quærerent causas dimissionis & dicerent, quod & vita & doctrina inculpatus esset, responderunt Consules, primò quod injustitiæ in curia accusaverit Senatum. Secundo quod etiam in Senatum stomachatus sit pro concione. Tertio quod utatur Misnica lingua, cujus non est bene capax plebs. Etsi pro illo supplicarent parochiani, & simul ejus socer *M. Rodolphus Mollerus*, Superintendens in Ecclesia *Hamelensi*, graviter moneret Senatum *Huxarianum* per scripta, sui officii, & ipsos non habere justas deponendi suum generum causas, etsi quas prætendant, non esse eas vel tales, quarum se fateatur reum *Siffridus*, qui dixit se semper suorum verborum interpretem esse commodum, & adderet Senatum bona conscientia non posse eripere parochianis expetentibus ministerium *Siffridi*, suum generum, quod si vellent pû esse, cogitarent, ministrorum munus hoc ipsis divinitus impositum esse, ut arguerent, monerent & docerent, itaque eum, qui Ecclesiæ & juventuti in exercendo Catechismo bonam operam fideliter navasset, non levibus causis ejici debere: Tamen illa omnia frustra tentabantur, quia sic stabat sententia, ut exautoratus esset *Siffridus*, cui hoc contigit, quod dicitur à Christo: Nemo Propheta acceptus in patria. Vocatur igitur *Hameliam* à Senatu, ut

Soceri sui Collega esset, & eum laboribus sublevaret. In istius locum substituitur *Jacobus Reitelius*, ex gubernaculo Scholæ *Huxariana* exaltatus. Anno 1563. removetur quoque *Thomas Mindanus* nescio ob quæ vitia, & cum *Rolandus* & *Broderus* cives proficiscerentur *Lipsiam*, *Nort-husii* in hospitio incidunt in *Nicolaum Erbenium*, *Gothannum*, pastorem oppidi *Sundershausen Comitatus Schwartzburgensis*, & cum intelligunt ipsum vocationem in *Huxariana Ecclesia* non repudiaturum, si offerretur, ille redeuntibus istis civibus domum vocatur, qui *Huxaria* scripsit libellum qui continet confutationem Magicæ & Idolatricæ consecrationis creaturarum aliarumque superstitionum horrendarum, qui est æditus Anno Domini 1564. & is Anno 1567. suscipit gradum *Magisterii Marpurgi*.

Anno 1566. in ipsis feriis natalibus moritur *Bernhardus Luderus* homo doctus & Poëta (qui *Huxaria* vertit carmine & edidit *Johannis Epistolam* primam) morbo comitiali, cui successit bonus senex *Hermannus Lippiensis*, quo statim mortuo, quidam *Wilhelmus*, qui mox aliò se contulit: Ita tandem *Johannes Stallmeisterus*, filius urbis suscipitur ibidem. Sed cum *Reitelius* propter locum suæ uxori destinatum in templo, magnas moveret Tragœdias & in Collegio Decano vim aliquoties inferret, & alia quæ Ecclesiasten non decent agere diceretur, dimittitur, & vocatur *Martinus Hoitbanthus*, *Paderbornensis*, in ipsius locum. Interim dimissus voluit is *Jacobus Reitelius*, multa movere de jure, & violenter contra Senatum agere. Sed frustra. Diximus de *Martino Hoitbantho*, in historia *Paderbornensis*.

De Schola.

SChola illustris ibi nunquam fuit, sed tantum puerilis & trivialis. Primo præfuit Scholæ Evangelicæ *Conradus* quidam. Mox *Christoferus Wedigenus* qui etiam interdum docuit in Ecclesia. Huic succedit *Johannes Embecensis*, vir doctus. Post hunc *Bartholdus Frundius*: Cui succedit *Bartholdus Alruschius*, civis & *Frundio* & *Alruschio*, Conrektor erat *Jodocus Wordehenkennus*, eruditus vir. Postea *Bartholdus Richius*, circa annum 1546. Rectorem ibi egit, qui postea promotus in Juris Doctorem Consiliarius hodie est *Ducis Brunsvicensis*. Hi erant ante Interim ibi Scholæ moderatores. Post Interim fuit ibi Gubernator juventutis *Paulus Grevenius*, *Brunsvicensis*, qui postea ibi fit Ecclesiastes. Huic erat Conrektor *Adamus Siffridus*. Deinde etiam ei Conrektor erat

erat *Cyrlacus Wolffius*, civis filius, homo doctus, qui postea Magister est promotus *Witeberga*. Post hunc fit Conrektor & tandem Rector *Johannes Siffridus*, cui tunc frater *Adam Siffridus*, erat Conrektor. *Siffridus* post regimen & functionem scholasticam traditam docto viro *Arnoldo Snidero*, *Hornensi*, proficiscitur *Jenam*, & post biennium vocatur in pastorem *Ecclesia Huxariana*. *Snidero* fuit Collega *Justus Pansa*, qui etiam *Snidero* ad *Gotttingensis* Scholæ gubernationem proficiscenti & vocato succedit in Rectoratu. Post hunc venit *Jacobus Rittelius*, qui ex schola vocatur in locum *Siffridi* Ecclesiastes.

De Corbiensi Collegio.

A *Bbatia Corbiensis* (ex quo olim prodierunt viri docti, Episcopi varii) quæ etiam cum *Osnaburgensi* Collegio fuit totius *Westphalia*, imo *Saxoniae* Phrontisterium ante quingentos annos, nunc est secularis Principatus, & ibi viget papistica religio, quanquam qui hodie ibi Abbas est *Reinerus à Buchholt* sit studiorum patronus & Evangelio clam addictus, vir doctrina & usu rerum præstans, cui opto ut tandem eum *Nicodemo* ad veram lucem & Confessionem Evangelii accedat, Amen.

De RENATO EVANGELIO

In ECCLESIA URBIS SUSATENSIS,
quæ dicitur in antiquis Annalibus
METROPOLIS ANGRIVARIORUM,
Auctore
HERMANNO HAMELMANNO.

E T si essent cives multi, qui in urbe *Susatensi* zelo & verbi Dei cognitione flagrabant (ex quibus hi præcipui erant *Johannes Frensius*, *Johannes Affelenius*, *Johannes Schachtorpius*, *Georgius Collius*, *Antonius Mollerus*, *Gottfridus Bentinchius*, *Johannes Glasemakerus*, *Antonius Remenschniderus*, *Johannes Sander* / & *Johannes Arnsbergius*: Imprimis vero *Johannes Kubeckius*, qui fugientibus consulibus creatus est consul, & *Johannes Holtius*, qui deinde judex creatus & electus est) & circa annum Domini 1526. & 1527. 1528. 1529. & amare incipiebant Evangelium, & inter se de eo commentari & simul diligenter promoveres, tamen

tamen nihil aperte ab eis tentatum est. Sed Anno Domini 1530. ceperunt pueri & adolescentes publicè canere Psalmos Germanicos in plateis ex Psalmorum libris ad januas civium quærentes ostiatim victum. Itém vesperi quilibet & nonnulli etiam in domibus clara die. Hoc valde habuit Canonicos illos collegiatos Minoritas & totam fecem Pontificiorum. Ideo & illi, qui docebant Pontificii publicè pro concione, & deinde alii ventres papales in conviviiis domesticis & Colloquiis hinc inde in foro & alibi habitis cum civibus, vehementer stomachabantur in Lutherum & alios pios Ecclesiæ Doctores, eosque & totam Evangelii doctrinam diris convitiis damnare & devovere, Psalmosque illos, qui ita canebantur, diabolicos appellare sæpe solebant. Ista impia & frequenti execratione quotidianaque damnatione atque ferocitate & arrogantia inflamantur cives & juniores, & fremitu quodam incipiunt magis contemnere Pontificios, magisque canere Psalmos Germanicos ex Lutheri Psalmodiis, & de doctrina vera ardentius quærere, imò suas meditationes contra pontificios non obscurè prodebant. Itaque admonitus Decanus Collegii per Senatum, ut suos Capitulares & Vicarios compescat & refrenando cohibeat, admoneatque, ne se ita opponant civibus & irritationibus, maledictionibus & calumniis eis dent occasionem aliquid vi tentandi. Sed frustra ea admonitio fiebat. Nam fortiter in proposito pergebant. Ut tamen magis retineret Senatus & Tribunitia potestas cives in officio & usu antiquæ religionis, de consilio paucorum in Collegio evocare Colonia cogitant quendam doctum, aut Monachum aut alium, qui cum terminariis & aliis Sacellanis posset docere & propagare Pontificiam religionem & oppugnare doctrinam Evangelii. Ita vocatur monachus dictus *Kensbeckius*, quem constituebant concionatorem in templo antiquo, & ipsi Senatores frequenter ad ejus concionem accedebant. Interim contra hujusmodi astum meditabantur iterum cives pii, & jam *Johannes Kelbergius* ceperat in æde D. Pauli (ubi erat concionator) purius docere & Evangelii lucem pedetentim accendere scribunt pii cives etiam ad *Doctorem Gerhardum Heckerum* (cujus tunc per *Westphaliam* magna erat autoritas in promovendo Evangelio, quem sæpè ut Præceptorem coluerat & commendaverat *D. Martinus Lutherus*, quod multis erat apertum) ut aliquem idoneum & doctum virum, qui posset *Kensbeckio* opponi, mitteret clam *Susatum*: Ita mittitur *Osnaburga* ab ipso *Doctore Heckerio*, *Johannes Campius*, qui quoque secum attulit *Thomam Brockwinum*: Et similiter

liter aderat *Johannes Libertus* vel *Frijus* ibidem. Cum autem illi quatuor adessent, fit consultatio inter cives, quomodo prudenter rem instituere & breviter illud negotium exordiri possent, tandem ex communi deliberatione id videbatur consultum, ut cum iturus esset ad concionem *Kensbeckius*, interciperet eiter, & cum anteverteret atque ita pie doceret *Johannes Campius* in die *Thoma*. Sed cum ea res, quæ inter multos tractabatur non posset esse diu occulta, negotium deferitur ad Consules, qui tunc erant *Johannes Gropperus* & *Albertus Grevenus*: Illi in ipso die *Thoma*, cum totus conatus civium esset eo die mane ipsis relatus, se ad templum conferunt & statuto concionis tempore ac hora cum paucis Senatoribus adsunt, & ministris jubent in ipsa actione, ut euntem *Campium* ad suggestum apprehenderent & carceri includerent. Hic statim cum fieret in templo ad quod cives & foeminae magno numero confluerant, oritur tumultus, omnesque clamant ibi in templo vini fieri concionatori isti præter & contra morem antiquum *Reipublica Sufatensis*, ubi plebi scitum est, ne quis vinculis tradatur nisi de suffragio eorum, qui ibi Judicii potestatem habent, id est præsidum Judicii. Ideo accurrentes simul tumultuatim cives eripuerunt ex manibus ministrorum & licitorum *Johannem Campium*, atque simul serio quærentes ex licitoribus quorum jussu manus in hunc conjecissent, illi dixerunt consulum tantum autoritate fieri & factum esse. Itaque mox Senatum adeunt, imò in arctum cogunt. Conveniente Senatu utroque & tribunitia potestate facti sunt duo Consules id tantum suo ipsorum jussu factum esse, & quidem præter communem consuetudinem. Sed rumor & seditio civium non cessavit (quia in tertium motus ille diem duravit, & erant in magno periculo Senatus uterque) nisi dedissent locum Evangelio. Coacti igitur necessitate quadam, & certè inviti Consules ac uterque Senatus Tribunitiaque potestas propter communem tranquillitatem retinendam, consenserunt tandem in suscipiendis aliquot concionatoribus Lutheranis. Sed cives vehementer petunt & instant, ut ipsis ista religio libera concederetur, quam in certa Confessione Augustæ exhibuissent *Johannes Elector Saxoniae* & *Philippus Landgravius Hassie* cum aliis piis Principibus *Carolo V. Cesari*, quæque sonaret in Ecclesiis per istorum Principum ditiones & dominia reformatis, atque in Ecclesiis urbium *Lubeca*, *Hamburgi*, *Luneburgi*, *Brunsviga* &c. Deinde offerunt se velle mox sistere viros quosdam doctos & Evangelii concionatores in curiam coram illorum conspectu, qui debeant &

Zzz zzz

possint

possint illam doctrinam ex verbo Dei tueri & defendere: Petere igitur ut vocentur Monachi & Canonici, & se cum his committant in publicam disputationem. Tertio igitur die citati Canonici & reliqui Pontificii in curiam, & præsentes jubentur proferre si quid habeant quod possint opponere novis his concionatoribus, qui Lutherani sint, & profiteantur doctrinam Augustanæ Confessionis, nuncquam reipsa demonstrent, istud dogma & cantiones illas Germanicas esse diabolicas, quas antea sæpius istis titulis traduxerant. Adesse illos ut disputent contra eos & tueantur ex verbo Dei veram Evangelii sententiam. Hic Pontificii conqueruntur id sibi difficile esse, & se imparatos venisse in curiam. Etsi eis offeratur spatium aliquot dierum ut interea se ad disputationem præpararent, tamen detrectant disputationem. Quæritur igitur ab eis, an quoque tum adhuc habeant quod in novorum concionatorum doctrina ceremoniis reprehendere queant, ingenuè respondent, se in eis nihil reprehendere. Itaque cum Senatus uterque & Tribunitia potestas audirent Pontificios desiderare nihil in doctrina Evangelii, ideo jam inviti plerique eorum spe omni abjecta Evangelicis concionatoribus locum relinquunt, & deinde jubent Collegiatis & reliquis Pontificiis, ut abolicis horis Canonicis, Missis, Vigiliis, invocatione Sanctorum & reliquis impiis Ceremoniis, pergant in posterum pios tantum Davidis Psalmos canere. Cum autem illi anno tum instante 1531. nondum cessarent maledicere concionatoribus piis, & doctrinam Evangelii tanquam hæresin damnare, offerunt se multoties ad disputationem concionatores, quibus tunc accesserat *Johannes Molnerus, Burenfis*, qui *Paderborna* evocatus erat: Et deinde jam præsentes erant *Johannes & Jacobus Iserlonii, fratres, Johannes Synckhusius, Henricus Welthufius, Stephanus Huntinchufius, &c.* Hi inquam affixis publicè propositionibus de rebus fidei citant & evocant ad disputationem concionatores Pontificios, Monachos Minoritas, Terminarios & collegiatis, sed statuta ac ad disputationem hora ordinata nemo ex istis omnibus comparuit. Itaque multi cives, qui erant alterius sententiæ, jam accessere Evangelicis, & cogeatur ita Senatus uterque cum Tribunitia potestate locum dare Evangelio, atque ad plenum usque suscipere formam doctrinæ, quæ propagabatur sub *Electore Saxonia, Joh. & Philippo Hassia* & finitimarum regionum *Principe in Hassia, Saxonia, & civitatibus Maritimis.* Cum autem appareret quædam diversitas in usu ceremoniarum, atque alius aliter Sacramenta administraret &

suum

suum in docendo & aliis exercitiis Ecclesiasticis sequeretur morem, ex communi deliberatione evocatur *M. Gerhardus Oemikeni*, *Camensis*, ex urbe *Lippia*, (ubi jam ei & munus docendi & oppidi commoratio interdicta erat per *Clivensem Ducem*) ut conscriberet in usum *Susatensis* Ecclesiae certam ordinationem, quod fecit, & ibi aliquandiu hæsit. Finitam & absolutam ordinationem misit ad *Doctorem Urbanum Rhegium*, qui eam publico elogio commendavit. Misit autem eandem ad *M. Hermannum Bonnum*, petens à *Lubecensibus* concionatoribus quoque clanculum, & si eis probaretur editionem istius per prælum: Itaque editur *Lubeca* per *Johannem Wallhorn*/ Anno 1532.

Ordinationis summam recitabimus: Primò docet in ea *Oemikenus*, ut procul arceantur ab urbe & pagis *Susatensium* sectæ & hæreses Sacramentariorum, Anabaptistarum & aliarum hæresum pugnantium cum Augustana Confessione.

Secundò de piis concionatoribus vocandis & Pontificiis procul amovendis & seditiosis, quales plerumque sunt Pontificii. Ibi dicitur Romanum papam esse Antichristum: Tractat & de dignitate & honore Magistratus civilis quam papistæ mancipii loco habent.

Tertio triduit concionatoribus præsentibus doctrinam & pietatem, atque de pædobaptismis & baptismi usu prolixè tractando & explicando coram plebe docet prolatis etiam argumentis contra Anabaptistas, ubi similiter refert ex scripturis non prius baptizandos infantes nisi ad plenum natos contra sententiam Pontificiam: Provocat quoque ad ordinationem *Brunsvicensem*, aliquando à *D. Doctore Johanne Bugenhagio* æditam. Ostendit præterea Germanicè baptizandos pueros, ubi acriter ab usum Pontificium perstringit: Deridet quoque chrisma, sal, cæram & alia ut notas Antichristi & idoli athei Romani signa, & ita baptismum tractandum præcipit, ut ordinavit *Doctor Lutherus*, & prolixè progrediens in ab usum Pontificium, & circa baptismum & in aliis ceremoniis atque impietatibus receptum debacchatur: Deinde de idoneis obstetricibus ordinandis verba quoque ibidem facit.

Quartò asserit de schola aliqua frequenti aperiunda, in qua ad bonas literas, Latinas & Græcas discendas adolescentes missi, instrui commodè possent: Cui & Magister artium & Cantores alique præficiantur docti & idonei, & quid eis debeat numerari addidit atque de aliis quibusdam extraordinariis scholis, in quibus puellæ & alii instituuntur & ad veram pietatem erudiantur, ubi iterum ab usum Pontificiorum in Collegiis reprehendit.

Zzz zzz z

Quin-

Quintò de ordinando Superintendente & ejus Coadjutore ac utriusque stipendio officioque differit, atque de reliquis concionatoribus ordinandis.

Sextò de ordinandis ceremoniis, festis concionibus tam hebdomadariis quam Dominicalibus loquitur.

Septimò de causis matrimonialibus, & quomodo in copulatione matrimoniali sit procedendum docet.

Octavò de Banno vel excommunicatione differitur, & quid sit agendum cum blasphemis, cum ebriosis, adulteris, fornicatoribus, & aliis similibusque puniendis, item quomodo adstringantur matrimonio omnes in genere sine ulla exceptione, & quod impie faciant, qui personis Ecclesiasticis matrimonium interdicunt.

Nonò dicitur de cœnobiis eorumque votis & an sint à piis Christianis tradendi liberi collegiis & cœnobiis post agnitam veritatem.

Decimò differit contra invocationem sanctorum.

Undecimò contra consecrationes creaturarum disputat.

Duodecimò, quid sit agendum cum reis de quibus sumet supplicium capitale magistratus, contra veterem papistarum morem.

Duodecimo tertio de pulsu campanæ pro pace, de Bibliotheca Christiana instituenda, de jejunio ejusque usu verò differit.

Decimo quarto de usu imaginum quatenus illi ferri possint, aliisque utilibus exercitiis & ordinationibus isti Ecclesiæ accommodatis prolixè refert. Hæc est summa ordinationis.

Hæc ordinatio ex communi Senatus utriusque & Tribunitiæ potestatis deliberatione ita urgentibus civibus suscipitur, approbatur & publicatur die Jovis à Paschate Anno 1532. Cum jam adesset Superintendens novus, quem literis & nunciis legatis petiverant à Principe *Electore Duce Saxonie Johanne* & ipso *D. Luthero*, qui tum *Witeberga* miserant *Johannem de Bruen/ Gandaviensem*, quondam Monachum observantem & Doctorem, qui ea septimana quæ sequitur Dominicam à *Lætare Susatum* appulit. Cum autem istam functionem Superintendentis non susciperet ibidem ipse *M. Gerhardus Demisen* / hæc erat causa, quod jam bis ejectus esset sub nomine *Principis Clivensis Johannis*, ex diversis locis propter doctrinam Evangelii, videlicet ex oppido *Buricensi in Clivia* & deinde ex urbe *Lippia*, tum quoque hoc nomine scripserat Princeps ille ad Senatum quod illum profugum in sui ignominiam jam suscipissent *Susatenses*, quem ille aliquoties fugasset propter hæresin.

Super-

Superintendenti propter *Lippos* oculos Pontificii indiderunt nomen *Simonis*. Huic datus est Coadjutor *Johannes Campius*. Quomodo autem deinceps disposita sint ministeria, non exacte & distincte cognoscere potui. Interim scio quod *Kilbergius* docuerit semper in æde divi Pauli usque adjectionem Interimisticam. *Johannes Synckhusius*, in templo dicto *Thorhohen*. *Johannes Molnerus*, in æde *Georgii*. *Thomas Broickwius*, in templo divæ virginis dicta *Thornwese*. *Johannes Liberius* vel *Frijus* in parochia *Thoma*. Alii prædicti parochianis rusticanis præficiabantur.

Johannes Campius, cum is inciperet *Cinglianizare* (hoc enim de illo dicebatur) est dimissus, & vocatus est in ejus locum *Johannes Pollius*, qui Evangelista eousque fuerat in Comitatu *Tecklenburgico*, homo doctus & celebris Poeta, quem mox revocavit Comes *Tecklenburgicus Conradus* ex ministerio *Susatensi*, in initio anni 1535. & tunc vocatur in ejus locum *Briëtius Nordanus* (qui antequam veniret Monasterium quoque *Burici* docuerat, & inde ejectus erat) superiori anno ex urbe *Monasteriensi* per Anabaptistas ejectus. Hic etiam factus Coadjutor Doctori *Johanni de Bruen/ Gandaviensi*, sed statim is quoque dimittitur, & assumitur in Superintendentem *Briëtius*: Qua de causa sit dimissus Doctor ille, ignoro. Sunt enim faciles in dimittendis concionatoribus etiam hodie *Susatenses* proceres. *Briëtio* tunc contigit Coadjutor *Hermannus Snavenus*. Dimittitur quoque & *Johannes Sinckhusius*, cujus dimissionis quoque causam ignoro, & in locum ejus suscipitur *Rotermuntus*: Eisdem etiam aut mortuo aut dimisso succedit aliquando *Telmannus Nenzelius*, qui *Lippie* Evangelium docuerat, & pater fuerat in domo sororum: *Johannes Molnerus, Burenfis*, dimittitur Anno 1538. vir certe bonus & doctus puto ob hoc, quod liberius vitia reprehendisset, & credo ei successisse *Antonium Kolthovium*. Mortuo autem *Thoma Broekuvio* successit *Johannes Lemekenus*.

De Certaminibus in Ecclesia SUSATENSI ante Interim ortis.

CUM cognovisset Princeps *Clivensis*, & simul ejus Celsitudini oblata esset ordinatio *Susatensium* jam edita, & publice superiori semestri per totam urbem ab omnibus suscepta, serio scribit Dux *Clivensis Johannes* circa Festum Michaelis anno 1532. ad Senatum *Susatensem* & mandat, ut illam novam ordinationem nuper susceptam, eamque

Zzz zzz 3

editam

editam abolerent, & eam deinde, quam ipse ut Princeps patriæ conscribi & fieri in usum Ecclesiarum in suis ditionibus curasset, placide susciperent, quanquam istius Principis ordinatio nunquam mitteretur ad *Susatenses*, tamen illi tunc Principi responderunt, se susceptam ordinationem deponere non posse, postquam illa sit fundata in sacris literis, & religio quam semel susceperint sit conformis ei, quam constanter defendant & tueantur *Johannes Elector Saxonia & Philippus Landgravius Hassia*. Se quidem, ingenuè scribunt deinceps, agnoscere *Ducem Clivensem* pro suo Domino, suosque majores, & se ita olim repudiato tyrannico Dominatu *Archiepiscopi Coloniensis Theodoricæ* assumptos in Principes & Dominos suæ urbis & simul bonorum & corporum, atque in eis libenter ipsius Celsitud. Dominium & potestatem agnoscere, interim eandem, nullam habere potestatem animarum suarum. Quare suppliciter petunt ut ipsius Celsitudo permittat & concedat propter Christum ipsis illa reddere Deo, quæ Dei sunt, & Cæsari ipsiusque Celsit. quæ & Cæsaris & Principis sint, atque ne velit quicquam novi contra rempublicam & urbem *Susatensem* tentare, sed ut clementer juxta obligationem jam olim à suis majoribus & similiter à sua Celsitudine ratificatam, servet. Interim hoc ejus Celsitud. liberè permittunt, si per suos possit erroris convincere concionatores Evangelicos ex verbo Dei, aut talem ordinationem mittat quæ magis verbo Dei sit conformis quam illa earum nuper scripta & suscepta, se quidem paratos esse ad omnia, & velle abolere concionatores cum doctrina, & suscipere aliam ordinationem. In eandem quoque sententiam scribunt ad *Johannem Electorem* (cujus filius *Johannes Fridericus*, duxerat in uxorem *Clivensis Principis Johannis filiam Sybillam* ante triennium) & per legatos petunt in causa Evangelii, ipsius intercessionem, quam cum impetrarent, miserunt eandem in aulam *Clivensem*, & ita aliquandiu in pace sanam eis reliquit religionem veram aula.

In Dominica Lætare Anno 1533. Postquam Superintendenti concionanti in Ecclesia collegiata deponeretur charta repleta pulvere bombardico, conqueritur de ea re publicè addens quam segniter agatur cum Pontificiis: Ita excitatur tumultus, & ibi de novo compellatur à civibus Senatus, cur frena laxet Pontificiis, & ipsis tot mala ac scelera indulgeat. Sed Senatus uterque ut plebem sedarent, promiserunt quidem omnem diligentiam, atque simul permiserunt Superintendenti & concionatoribus, quoniam non cessabant Pontificiū turpi-

ter

ter loqui de vera doctrina, ut tertio post illam Dominicam die, hoc est 24. Martii coram Senatu utroque citatos Canonicos & Vicarios examinarent coram utroque Senatu & tribunitia potestate. Ibi alter post alterum interrogatur, quid habeant reprehensione dignum in doctrina Evangelii, & nuper suscepta ordinatione atque ceremoniis pie circa Sacramenta in Ecclesiis institutis ac assumptis, & omnes fatentur se nihil in eis reprehendere. Quare ex communi deliberatione sic pronunciat Consul *Johannes Esbeckius*: Postquam nemo vestrum reprehendat, vel etiam calumniari possit doctrinam Evangelii & ceremonias publicè superiori anno susceptas, meritò vos decet ex suffragio utriusque Senatus & Tribunitiæ potestatis suscipere illam doctrinam & formam rituumceptorum: Ideo proponet vobis D. Superintendens formam vivendi, eamque de scripto præleget, quam & vos diligenter audire atque reverenter suscipere debetis. Istius Reformationis summa hæc erat: Ut piè, sanctè & honestè viverent, item abolita superstitione tantum aliquot Psalmos Davidis canerent, veluti in ordinatione præscriptum esset. Deinde abrogata fornicatione & vita concubinaria, matrimonium inirent, vel caste in coelibatu viverent absque offenculo. Tertio ne quisquam Monachorum, Canonicorum, Vicariorum vel Nonnarum ordinationi susceptæ reclamaret. Hanc à Superintendente propositam Reformationem an velint suscipere quærit à Pontificiis prædictus Consul, & simul jurare in audita & prælecta scripta cum ipsis, ut ita tandem pax, concordia & tranquillitas possit restitui urbi & Reipubl. & omnes, hoc est Senatus uterque, Tribuni cives, concionatores & collegiati simul concorditer commodè & honestè vitam in *urbe Susatensi* transigerent. Hic illi omnia illa proposita cum certa obligatione & promissione susceperunt observanda: Et ita dimissi sunt: Postridie revocatos à Senatu, orat eos Superintendens, quoniam consenserant in unam religionem, ut igitur dignentur venire in templum, quo possint confirmari in pio proposito, & ita quoque innotescat toti Ecclesiæ, collegiatorum consensus cum concionatoribus & omnibus piis in vera doctrina initus: Sed cum id fieri debebat, isti Canonici plerumque omnes, & præcipui Vicarii aufugerunt, & aliqui *Coloniæ*, aliqui in vicinas se receperunt urbes: Sed mirum in modum literis & verbis traduxerunt *Susatenses* tam in aula Archiepiscopi *Coloniensis* quam *Ducis Clivensis Johannis*, & contra proprium juramentum blasphemia & varia mendacia de ipsis commentati sunt: Pro
his

his igitur minaciter recipiendis & suæ religionē restituendis scripsit *Johannes, Dux Clivensis & Jullacensis*. Mox responderunt suo Principi demisse Senatus cives & tribunitia potestas. Ipsos quidem Canonicos & Monachos jam antea confessos esse, quod nihil in doctrina Evangelii reprehenderent, sed eam veram esse confiterentur, nihil quoque eis impositum aut injunctum esse, quam ut de propria ipsorum Confessione venirent Evangelico more hac solum de causa ut concordia retineretur in *urbe Susatensi*. Ipsos igitur non aliter aut alia conditione recipi posse, quam ea, in quam ipsi consenserant antea, videlicet cum omnibus incolis receptam ordinationem & Confessionem Augustæ Cæsari exhibitam à quibusdam Imperii Principibus comprobarent.

Eodem anno die Mercurii post Festum Paschatis excitatus est tumultus in œnopolio, quo die solent elocare libras civitatis (die Waage) à quinque civibus propterea quod olim illo tempore fuissent cives liberi à solutione & immunes convivæ, nunc vero à singulis solutio exigeretur vini præter morem. Nomina illorum hæc erant: *Joh. Schachtorpius*, fullo, *Johannes Armersternus*, *Johannes Jacobus*, sartor, *Georgius Petrus*, & *Johannes Dyricius*, sator, quorum posterior fuit præcipuus autor istius motus, qui primo morosius austeris verbis adoritur urbis & ærarii Quæstorem *Johannem Cabockenum*, post illum ceperunt alii quatuor quoque jam vino calefacti paululum immoderate agere. Quamquam nemo ex omnibus convivis in illa confusiuncula læderetur aut vulneraretur præter *Johannem Dyricium*, qui nonnihil incommodi sensit in uno digito, tamen clam hoc agunt capita urbis imprimis atque urgent ut nunc animadvertant in *Schachtorpium*, cui imprimis infensi erant propter Evangelii promotionem ab ipso valde adjutam, & quod crederent eum prioribus ob religionem tumultibus aut interfuisse, aut consiliis & occasione clam præfuisse. Ideo tandem die Martis post Dominicam Misericordias Domini, vocatur Senatus uterque, Tribunitia potestas utriusque lateris. In illorum congregatione graviter exaggeratur ille tumultus, quid jam inde futurum sit, cogitate, inquit Consules, si hæc ita feramus deinceps, nullum amplius post hac licebit celebrare convivium aut conventum, vidistis quoties jam hujusmodi tumultus sint excitati. Jam enim putabant justam causam consecutos, ut tumultuatores punirent, postquam illis quinque non religionis, sed exiguae pecuniæ causa talem motum excitassent, quoniam propter priores tumultus propter religionis causa excitatos neminem punire

punire audebant propter plebem. Ita demum communi suffragio statuitur illos omnes gravius plectendos cæteris civibus in terrorem. Et cum jam huic decreto interfuisset, ut unus ex ordine Tribunitio *Schachtorpins*, ingressus domum suam, mox promptam pecuniam tradidit marsupio, & exire urbem cogitavit, verum interim aliud mox mente voluit consilium, videlicet tale, quod si semel exieris urbem, nunquam forte in eam redeundi potestas concederetur. Si igitur maximè capiaris, poteris te aliqua summa pecuniæ redimere. Nam nihil minus cogitavit quam supplicium fore Capitale. Ita bonus vir sua opinione & simul aliorum, quos super hac re consuluerat persuasione seducitur. Die enim sequenti, qui fuit Mercurii capiuntur prædicti quatuor cives, sed *Schachtorpins* primum die Jovis. Die autem veneris fit frequens Senatus, & colliguntur Tribunitiæ cohortes summo mane: Ibi post longam deliberationem tandem concluditur ipsos illo die capite plectendos. Erant multi etenim ex procerum ordinibus valdè infensi doctrinæ Evangelii & ejus promotoribus (ex quibus præcipui hi quinque erant, imprimis vero *Johannes Schachtorpins* reliquis ditior & celebrior) & sanè illi ipsi inter ordines prædictos Pontificii, qui cupiissent omnes Evangelii promotores ita potuisse è medio tolli. Sed cum in omnes se ita vindicare non possent, nunc saltem suum rancorem & acerbicatem in hos arrepta vel oblata occasione declarare videbantur. Mox illud decretum indicatur captivis, ut si quid vellent adhuc in conscientiæ causa aut in rebus œconomicis constitutum, id breviter perficerent, mox enim se judicio capitali sistendos & forsan capite plectendos. Hæc sententia & illos & concionatores & totam urbem valde terruit. Captivi igitur celeriter curant advocari duos Evangelii Doctores *Johannem Molnerum*, *Burensem* & *Johannem Kelbergium*, & cum his contulerunt de conscientiæ rebus, & quæ in œconomia de uxori- bus fieri petebant, à quibus læti etiam consolationem de vera in Christum fiducia & de ea morte patienter ferenda accipiebant, dehinc confessi delicta, accepta jam absolutione reverenter accipiunt Eucharistiam, & ita sese patienter in Christo ad mortem præparant. Tandem vincti producuntur coram tribunali, quod Senatus & tribunitia potestas (quoniam & isti in ordinibus plerique omnes erant Pontificii) civibus armatis cinxerant, sed iis tantum quos sciebant papales esse & valdè inimicos Evangelii doctrinæ. Hic petiverunt vincti, prostrati & supplices à Judice & Senatu veniam sui delicti, & vini calorem con-

Aaaa.aaa

questi

questi fatentur à se quidem tumultuose acta, quæ deberent vino & ebrietati assignari, horum se nunc valdè poenitere: Præterdunt quoque tunc in illa turbatione nullum hominem fuisse læsum: Tum etiam multi pii viri & honestæ fœminæ jam aliquoties tentaverant pro eis intercedere. Sed illi nihil aliud responsi tulerant, quam ipsis moriendum esse. Ibi coram judicio exaggeratus motus in magistratum excitatus ab illis quinque, qui ibi ita accusantur quasi oblitæ Evangelicæ doctrinæ, qui magistratui resistit, Dei ordinationi resistit, non frustra gerit gladium &c. etsi titulo tenus hætenus Evangelicos se nominaverant, reos ita sese fecissent capitalis sententiæ atque crimen læsæ majestatis commisissent. Ipsi iterum deprecantur supplices veniam. Verum *Schlachtorpius* cum videret se cum sociis frustra orare pro delicti venia, prorupit in hæc verba: Scio multos esse *Susati* qui sæpe plus deliquerunt, & sanè nonnulli forte inter eos, qui nunc de nostro sanguine pronunciant in magistratu, quam nos, & tamen tam lenera nec in eos nec in quenquam, qui nihil de ipso facto tentavit nec violenter cuiquam nocuit nisi forte verbis, lata est sententia. Et qui vos Evangelicam, quæ vobis inservit contra nos sententiam profertis, cogitate quoque Evangelicum esse dictum: Estote misericordes sicut & pater vester, &c. Remittite & remittetur vobis: Omni petenti remittite, &c. Immo omnes illi quinque cum cognoscerent se morti adjudicari, exostulant cum Judice, & de iniquo judicio conqueruntur palàm. Ideo illorum querimoniis lachrymæ multorum oculis excutiuntur, & magnus auditur fletus: Sed contra magnus Pontificiorum civium armatorum & Senatorum & Tribunorum fremitus. Ut tamen viderentur rectè in judicio procedere Pontificii, legitur ibi palam confessio, quam emiserant in tortura hi vincti, ubi inter alia profertur, quomodo confessi essent, quod ex privata confœderatione & malo proposito & studio atque de consilio prius inito ita tumultum excitaverint: Itaque nunc frustra eos effugia quærere, quasi id ebrii fecissent calore vini permoti. Sed hic omnes illi quinque unanimiter conqueruntur misere, id sibi multis propositis quæstionibus & magnis cruciatibus extortum esse, alioquin id fatentur ex nulla præcedente præsumptione factum fuisse, nec ullo studio ita ipsos tumultuose egisse (si tamen hujusmodi strepitus certis de causis prolatus, & tantum voce & clamore peractus dici deberet tumultus) sed ebriosos aliquantulum ex non usitata & immodica vini potatione, ad quam non fuerant assuefacti, impru-

prudentius & importunius sive incivilius aliquid egisse, quod ipsos etiamnum hodie male haberet: Ideo tertio orare supplices per Christum veniam: Si vero ea non posset impetrari, quia viderent omnia ad supplicium ornata, & nullam invenire posse gratiam aut misericordiam, sed patienter laturus mortem, cum Christus piissimus & purissimus pro ipsis sit passus. Interim admonent Judicem & assessores & reliquos ex Senatu & tribunos hinc inde stantes, vel equites ut ipsi videant an rectè judicent. Dominus autem ait *Schachtorpius*, nobis ignoscat, si quid ex privata invidia in hac causa contra nos ex vobis proficiscitur. Latamortis sententia in forum producuntur. Ibi conversus *Schachtorpius* ad plebem, ad cives, ad pias matronas multis profusis lachrymis & ploratu eorum casum deplorantes: Etsi inquit, optimi fratres & sorores sæpius peccavimus, & mortem tam temporalem quam æternam promeriti sumus, tamen in Christum credentes, ab æterna redimuntur: Verum de temporali sic loquitur scriptura, quacunque morte præoccupatus fuerit justus, tamen est in manu Dei, & quiete fruitur. Item, beati mortui qui in Domino moriuntur à modo. Interim nos vincti non scimus tam grave delictum nos commisisse, ut propterea à Magistratu mortem commeriti essemus, sed propter doctrinam Evangelii ita potissimum nobis, & imprimis mihi insensi plerique qui rerum potiuntur fuere, & quævivere causam. Jam illam adepti, ut ita me & hos socios morti tradant, volumus alacriter in Christo mori: Ideo etiam lubenti animo audiemus in hoc nostro agone consolationem à veris Christi ministris & Evangelii doctoribus, quos hoc exitu ita appellamus & vocamus, testamurque. Ut vero videant adversarii, qualem adferat morituris consolationem doctrina Evangelii, quæ hic sonat, & nos esse in Christo bene animatos (quod in nullo papista morituro consideratur) atque ut quoque videatis vos pii fratres & sorores, nos ita nostra morte & pacata conscientia discedere ex hac vita vobiscum alacres jam canemus suavissimum Simeonis cantum: *Mit Fried und Freud ich fahr dahin / x.* Hic breviter ad plebem valdè plorantem & ad illos morituros habuere uterque concionator gravem orationem, eamque brevem, sed consolationem suavem, qua finita præcinunt concionatores & omnes canunt prædictam cantionem, quam etiam alta voce unanimiter necandi comprobant; Et jam cum carnifices, quorum ibi duo erant, dicerent, quis vestrum vult primo collum feriendum exhibere. Ibi omnes quidem æquè prompti erant, & alius alio paratior;

Tandem *Schachtorpius* inquit : Ego primus fui productus ad iudicium, merito quoque ego primus supplicium subeo. Valete igitur omnes in Christo, cui me commendo. Detraeto igitur indusio cum sederet, carnifex properat ad mactationem, & cum vellet ei amputare caput ex decreto iudicii, ferit ejus dorsum, ex quo vulnere cadit *Schachtorpius* in terram graviter quidem læsus, sed non ei caput aufertur ictu, itaque alter carnifex apprehendit caput *Schachtorpii* (ut ovis quæ mactatur corripitur solet) quod ipsi & alter volebat ita abscindere, ibi mox ita ab altero carnifice erectus, ut feriretur iterum *Schachtorpius* vinctis quidem manibus mirabiliter apprehendit gladium acutissimum, eumque tenet tanta fortitudine, ut uterque carnifex conjuncta opera hoc ei ex manibus eripere nequiret : Illi vero pessundando vinctum & vulneratum, atque ipsum verberando & trahendo multum laborarunt, interim is apprehensum semel gladium noluit dimittere, ideo desistere ceptis isti cogebantur carnifices : Is mox dentes ligaturæ adhibuit, & funem manibus circumdatam dentibus contrivit. Solutis manibus, quia jam alter alium gladium evaginatum, quo *Schachtorpius* adhuc ferire iterum præsumebat, interim is vibrando & movendo gladium carnificibus ereptum adeo movet circa caput, & ita sese defendit, ut ictum facere non auderet alter, veritus tertiam ignominiam. Postremo voluit prior carnifex evaginato pugione cor ejus pungeret, sed ibi strepere ceperunt cives hoc impediens, & quod ille subinde lamentabiliter protulerat rauca voce & repetierat, se jam tertio quidem, iudicio capitali satisfecisse, & tamen adhuc nondum liberari, jam magno clamore idem quoque sæpius asserunt astantes. Inter istam tamen luctam & pugnam mole sua & pedibus misere ita pectus & intestina ac pudenda *Schachtorpii* læserant carnifices spectantibus Senatoribus & civibus Pontificiis, qui in armis erant, ut postridie, non tam ex illo vulnere, quam ex coagulato sanguine periret. Verum cum viderent iustum Dei iudicium, & audirent fremitum civium astantium, etsi multi eorum in armis essent, tamen omnes terrentur, ita quoque territi Quæstores urbis mandant carnificibus, ut desistant. Satis enim esse, quia ajunt ipsum Cæsari juriq; Cæsareo satisfecisse, ipsumque liberum pronunciant. Alii verò quatuor jam quoque morti adjudicati reducuntur ad carcerem. *Schachtorpius* tamen dimittere, licet interpellatus, ereptum carnificibus gladium noluit, sed retinens eum in manibus ab aliis piis domum suam defertur, ubi mox adhibuit vulneribus & ma-

manuum digitorumque medicum Chyrurgum, speravitque se posse sanitati restitui: Restitutum vero dixit se aliquando coram civitatis Principe acturum contra *Sasatenses* & simul allaturum gladium ita legitima victoria partum, quod profecto bonus vir, quia vulnera nulla latalia habuit, fecisset, nisi ita pressus fuisset & pessundatus, qua violentia pectus, pudenda & intestina ei omnino lacerata & rupta erant, adeo ut alterius diei mane ex sanguine coagulato extingueretur moriens in Domino. Is fuit dies Sabbati. Profecto constantia & animositas est maximopere prædicanda in eo homine, quod etiam in mediis mortis periculis & ultima hora eum induisset animum. Sancti autem martyris corpus deferitur hora 5. pomeridiana ad cœmiterium & funeri vel loculo sive feretro cui inclusum erat corpus *Schachtorpii*, ut jusserrat adhuc vivus imponi gladium quem carnificibus ipsis ademerat, & quo verberatus erat curat uxor. Ibi omnes pii tam viri quam foeminae non minus juvenes, pueri, & adolescentes quam senes, anus & decrepiti viri, imo etiam homines qui hastæ inhærebant, claudi & simul multi ex Pontificiis, qui hoc facto non leviter perculsi erant, & animo suo turbati, deducunt ad sepulturam funus, atque ibi talis hominum luctus, tot facies tristes, & tot oculi madentes lachrymis visi sunt, tot lamentationes, genitus, suspicia & querimoniae auditæ, ut nunquam *Sasati* antea talis & tam frequens fuerit peracta sepultura, omnes tam Pontificii quam Evangelici etenim cupiebant victum & arreptum carnificibus gladium videre, adde quod plurimi justum in eo casu Dei iudicium in adversarios invidia contra *Schachtorpium* ardentes & sanguinem piorum sitientes mirarentur, & aperte dicerent frustraneos esse impiorum conatus, hominem quidem proponere, sed Deum disponere: Alii lamentabantur propter duritiem & tyrannidem Magistratus & impiorum, qui tam diu spectatores esse potuerant ad tot luctas, & tam multas pessundationes & oppressiones, quibus erat miser ille suffocatus: Alii de ipsius constantia commentabantur, nonnulli segnitiam plebis spectantis illam luctam, quod videlicet per dimidiam horam ita opprimeretur & debilitaretur martir, & non prius carnificum conatus impediens detestabantur: Quidam de Pontificiorum tyrannide, nonnulli de iniqua sententia iudicum inter se communicabant. Sed omnes casum & mortem viri deplorabant.

Eo ipso die post horam primam convenerant trecentæ virgines & matronæ virtute & forma præstantes cum concionatoribus atque simul

ducenti cives morte & facto *Schachtorpii* commoti. Hi omnes pro reliquis captivis fiebant Senatui supplices verba faciente Superintendente. In gratiam quidem illorum sunt quatuor illi vita donati, sed ea lege, ut urbis commertio in perpetuum privarentur, quod etiam ipsi cogebantur juramento promittere sequenti die Lunæ proxima à Dominica Jubilate coram iudice *Theodoro Eslingo*, & sigillo iudicii comprobare & obsignare, &c. Postquam vero hic casus valde turbaret Pontificios & confirmaret Evangelicos (quoniam impiorum cruentum institutum non ita successerat) diu meditati sunt Consules & Senatores Pontificii quomodo aufugerent clam, quod etiam forte illorum mala conscientia dictavit, quia præsumpserant cives novo onerare juramento: Id cum non ita succederet eis, ut speraverant, & interim plebs urgeret ut cohiberetur petulantia sacrificulorum, quo nomine etiam iterum in Oenopolio oriebatur tumultus in Festis Pentecostes: Ideo ipsi aliud capiunt consilium tunc præsertim postquam viderent à suo Principe *Clivenfi* & *Juliano Johanne* & simul *Comite Lippiensi Simone*, civitati vicinæ *Lippia* propter Evangelii doctrinam itinera intercepta esse, ut nihil adferri posset commeatus in eam urbem. Id quoque existimabant futurum urbi *Susatensi*, in qua re cogitabant fortè operam suam Duci & Principi suo navare. Exeunt igitur urbem die Jovis post diem Panthaleonis, hoc est, sexto Julii Consules & quidam alii Senatores deferentes suam stationem, qui equites profecti sunt in vicinam urbem *Hammonem*. Hi erant nomine tales ex jurato Senatu, *Johannes Esbeckius Antonius Mengius*, Consules, quorum posteriorem duo filii *Dethmarus* & *Albertus* Comitati sunt: *Georgius Schluterus* Judex. Ex veteri autem Senatu *Johannes Gropperus* (pater *Johannis Gropperi* Jureconsulti & Theologi magni illius Papistæ, & trium fratrum *Doctorem Godefridi* & *Patroculi* Jureconsultorum laicorum & conjugatorum: Atque *Cassaris Beneficiarii*) evocatus à filio *Johanne Groppero*, & *Albertus Grevenius* cum filio *Johanne* in jurato Senatu pensionario & Senatore: Item *Patroculus Bastwinderus* Quæstor & Senator urbis: *Johannes Gresmunthius*, Præfectus, & *Anthonius Dolphinus*, Senator. Illi inquam etsi triplici juramento se obstrinxissent, videlicet & Principi & Reipubl. ac Evangelii negotio atque causæ, tamen deferentes officium fugiunt ad urbem *Hammonensem*. Cum vero reliqui Senatores utriusque Senatus & Tribuni plebis ab utraque ala permanentes in urbe olefacerent, ita illos aufugisse, ne in posterum redirent in suum officium, scripserunt eis

primò

primò petentes causam fugæ, deinde admonentes eos sui officii & gravissimi juramenti, tertio etiam obnixè petentes, ut ad suam stationem & gradum redire dignarentur. Ipsi iterum per literas respondent, non fore eis tutum redire, quia jam dudum sibi insidias structas, & quidem in eos conspiratum esse à multis, asserunt. Sed oppidani petunt id probari, & rotunde significant, si nominentur tales, in eos animadvertendum esse. Profugi ergo quendam assignant nomine *Bernhardum Copum*, Pyncernam, qui verba talia effuderat. His literis acceptis citatur coram oppidanis adhuc permanentibus Senatoribus & Tribunis, is *Bernhardus*, qui comparebat, & de istis criminibus honeste excusabat, petebatque ut certus dies, & sibi & suis accusatoribus assignaretur, in quo se eis sistere posset, fore enim se paratum & ad defensionem & sui simul sufficientem defensorem. Ideo ei petenti aut absolutionem, aut si convinceretur criminis alicujus, damnationem, certus denunciatur dies, & quid in responsis dederit, & quis dies ei assignatus sit, significatur profugis, addita petitione, ut dignentur redire, & suam ibi præsentem causam agere statuto tempore. Sed ad statutum diem etsi aliquoties vocati & tandem citati, venire recusant profugi. Ideo *Bernhardus* ille ab intentato crimine absolvitur & innocens pronunciatur. Tertio profugis iterum perscribitur cum nemo ex ipsis advenerit, ut institutam accusationem contra *Bernhardum Copum* persequeretur, se coactos esse ratione juris illum absolvere. Cum igitur eos profugos, forsan vel falsus rumor vel varia quorundam relatio teruerit, se quidem oppidanos amanter adhuc petere, ut dignarentur redire omnes etenim promittere ipsos debitum honorem & obedientiam, &c. Sed quia detinuit suum patrem *Johannes Gropperus*, Doctor *Colonia*, qui etiam ibi permansit ad finem vitæ, & decreverat uxore mortua adhuc presbyterii gradum suscipere, sed impendebatur à filiis, qui nolebant appellari *Pfaffen-Kinder*. Unde lector cognoscit, quod ipsos Pontificios pudeat sui nominis & actionis. Ideo cum *Johannes Gropperus*, Consul non rediret, puduit etiam alios redire ita omnes in exilio mansere voluntariò. Interim gravissimæ accusationes per *D. Gropperum* & alios contra urbem & Remp. *Susatensem* in aula *Clivenfi* quotidie & diu multumque fiebant, quasi profugi essent vi ejecti, & aliquoties seditione commota ad hoc coacti fuissent, ut discederent, nec quoque propter tumultuantem plebem & disturbatam confusione fore eis tutum redire, sese similiter abhorre ab illa secta & hæresi

Luthe-

Lutheranorum. Cum in aula etiam antea suffudissent frigidum Canonici, & nunc profugi Consules & Senatores de eodem jam conquerentur, graviter succenset urbi *Susatensi Dux Clivensis Johannes*, & mittit ad oppidanos unum ex suis Secretariis qui diligenter causam ejectionis inquireret & *Susatensibus* indicaret, Principem inclementer & graviter admodum illorum ferre conatum. Sed aliter instructus & de tota actione edoctus, redit Secretarius ad Principem. Istius Secretarii relatione vehementi, & deinde malo, quod circumdati erant *Lippienses* oppidani, cognito, terrentur, & ad fugam adornandam excitantur adhuc tres Senatores, qui quoque aufugiunt ex urbe *Susatensi*. Interim illi, qui permanebant, cum viderent de profugis reversuris nullam esse spem, ipsosque nihil magis quam urbis interitum conari & spirare, sese collegerunt & novo juramento sese mutuo obstrinxerunt, atque interim cum similiter discerent variis calumniis & mendaciis diffamari & traduci à profugis oppidanos, non incommodum censebant, si istorum quoque vitia & maleficia colligerent, & in unum conferrent, ubi inter alia politica multa & hæc annotata erant, quod multos pios ignominiose tractassent propter doctrinam Evangelii, eosque immeritos: Deinde quod quendam collegiatum *Georgium Eppinckium*, propter susceptam doctrinam Evangelii sua opera & suffragio jussissent privari sua præbenda, & postea eundem persecuti essent: Tertiò quod permisissent Satrapæ arcis *Marke* prope *Hammonem* contra jus & privilegia civitatis & *Dominii Susatensium* armatam turbam adducere in pagum urbi addictum, ut inde Evangelicum turbaret pastorem, &c. Hæc multaque alia quæ in hanc historiam non spectant eo studio collegerant contra profugorum mendacia, ut defensionis capita ad manum haberent. Interim manentes in urbe & novos Consules & alios Senatores in profugorum locum assumpserunt, & inter illos *Johannem Kubeckium* ad officium consulatus. *Johannem* vero *Holtium* ad iudicii officium, viros Evangelio addictissimos. Interim multis minis, literis, mandatis & scriptis contra illos egit *Princeps Clivensis* & alii. Verum illi perstiterunt in sua sententia hærentes in spe & metu.

Anno 1534. prodiit & per plateas dispersum & valvis templorum & portis affixum & acerbissimum scriptum sub nomine pasquilli vel *Danielis à Goyst* rithmis Germanicis exaratum, quod erat & in præcipuos Evangelii promotores cives & concionatores, qui omnes ibi ordine recensentur, congestum, plenum omnibus convitiis & extremis calu-

calu-

calumniis, virulentia & blasphemia refertissimum. Simile scriptum eisdem foris & rithmis scriptum sub eodem titulo prodiit quoque postea anno 1537. & publicabantur hæc scripta per typos, quod tunc putabatur *Groppeorum* opera factum esse. Summa istius scripti erat, quod essent seditiosi cives Evangelici & contradicentes magistratui: Deinde quod concionatores plerumque essent Apostatae, & ex Monachis facti Lutherani & sui similes uxores infestuosas videlicet Nonnas, sorores & Bigittas duxissent: Multaque crimina hæreses & scelera in eo scripto piis civibus & concionatoribus affinguntur turpiter & mendaciter. Sed quia hæc est fors piorum, ideo æquo animo tulerunt. Quanquam anno 1534. ad primum pasquillum *Danielis à Soest* responderit gravissime *Johannes Pollius*, Germanico scripto, quo omnes concionatores & cives imprimis prædictum Consulem & alios defendit. Appellat autem illud scriptum noctuam, & de ea hujusmodi ludit Epigramma:

Noctua quid sero gemibundum succinis ore,
 Infustum ne audes prodere luce caput?
 Ah misera & nuper tristi velata cuculla
 Nocturnosque ideo flebilis inter aves.
 Te natura jubet lumen vitare diurnum
 Cum face collustras climata phæbe tuo?
 Præterea futili quod te intrusere cucullæ
 Te gravat infelix noctua pœna duplex.
 Quod natura tulit facile est sufferre Cynedi,
 Quod Monachi cogunt est tolerare grave.
 Quid juyat infelix mendaces edere rithmos?
 Quid cœca querulos fundere nocte sonos?
 Nil tua *Susato* vox est nocitura, videto
 Ne jugulo noceat vox male sana tuo:
 Urbs sermone Dei, clavis quoque splendida gestis
 Sera cucullatæ nostra timebit avis?

Eodem anno venerunt quoque illi octo concionatores emissarii à Rege & suis ex *urbe Monasteriensi Susatum*, & hi ingressi urbem, cum intelligerent Senatum convocatum esse, recta se ad Senatum conferunt. Ibi loquitur *Johannes Thausenschurius*, Propheta, aitque nos octo à patre ad vos *Susatenses* sumus missi, ut Evangelium pacis vobis annunciemus. Ideo vos serio hortamur, ne patris mandato repugnetis:

Bbbb bbb

Re-

Respondit Senatus post brevem deliberationem & egit gratias pro oblato ipsorum ministerio, dicens se jam istorum opera & ministerio non indigere. Habere etenim se idoneos concionatores, quibus sint contenti. Hic mox *Tauschenschurinus* dejecto pallio ad pedes Consulis finientis sermonem, coram omnium conspectu, projicit aureum nummum continentem numisma & insignia novi regis in Sion, in signum inobedientiæ, quod oblatam pacem patris non suscepissent *Susatenses*: Ecce ergo nos à vobis convertimur ad plebem, ut illis significetur patris voluntas, ait Pseudopropheta, & ita sanguis interim vestræ inobedientiæ redundet in caput vestrum. Hinc mox ad forum declinantes octo illi emissarii, ut ibi concionarentur, cum vix loqui incepissent, intercipiuntur à ministris & lictoribus urbis, qui ita vinculis traditi & torturæ subiecti varia fatentur (de quibus egimus in *Monasteriensi* historia) cum vero nollent admittere ullam admonitionem, nec quoque cuperent conferre cum concionatoribus, sed perstarent in sua sententia pertinaces, sunt gladio puniti. Erant inter cives aliqui eis adhærentes, sed illi aut se abdebant, aut diffitebantur errorem, aut se continebant, vel dissimulabant.

Anno 1535. rursum quædam opuscula offerebantur concionatoribus, in quibus scriptum erat, quod multa Lutherus & ejus discipuli concessissent, quæ tamen piaculi loco haberentur apud concionatores *Susatenses*. Ideo sequi plane ipsos novum aliquod genus doctrinæ, quale institutum fuit eorum, qui *Monasterii* turbas dabant, suscipere, idque à nemine hætenus probatum. Sub isto quoque prætectu graviter denuo ad Principem delati erant, qui iterum propterea toti urbi minaciter & graviter succensebat. Ideo omnes erant in summo periculo. Itaque ex communi deliberatione concionatores etiam de consilio pii Senatus & civium, mittunt articulos ad Lutherum, & petunt ejus opem atque consolationem. Hic mox Lutherus eis respondet prolixo scripto, quod extat in *Witebergensi* tomo Germanico 12. Jenensi 6. (ubi legitur *Brixius thom Berde* / sed debebat legi *Brixius thom Norde*) cujus summa hæc est: Se, Lutherum, quidem papæ suam pompam & nomen indulgere posse, modo ille vellet Evangelio suum quoque cursum relinquere. Verum cum id non fiat, se quoque non posse quiescere vel cessare, quin ipsum infectetur. Jam vero aliquid Augustæ papistis concessum propter infirmos, sed ita ut tamen corpus doctrinæ veræ & ipsius scripturæ inviolabilis autoritas manserit & maneat

neat semper. Itaque hortatur *Susatenses* ministros & pios cives ne terreamur, quod futilia & falsa à Pontificiis objiciantur, cum habeant conscientiae testimonium, quod stent immoti in agnita veritate.

Quid tempore Interim acciderit SUSATI circa ministerium Evangelii.

ANte tempus Interim cum in omnibus Ecclesiis essent Evangelici Doctores, Dominicis diebus pomeridiana concio fiebat in summo templo (dem Münster) à Superintendente, quæ hodie fit in veteri Ecclesia, in qua nunc ordine omnes concionatores docent ista hora. Sed quia tunc fuit pulchra harmonia inter ministros, & usque ad hæc tempora mediocriter tranquille docuerant. Verum cum Princeps mitteret eis Interim librum: Libellus quidem est oblatus concionatoribus & ordinibus civium, sed nulla adhuc mutatio fiebat. Ideo *Johannes Gropperus*, hoc impetrat à Cæsare ut peculiari mandato sibi committatur, ut eam reformet Ecclesiam juxta doctrinam Interim, utque committatur *Duci Clivensi & Juliacensi Wilhelmo* istius rei executio. Ita tandem venit *Gropperus* ad portas urbis *Susatensis* munitus & stipatus præsidio & potentia *Ducis Clivensis & Juliacensis Wilhelmi*, verum ingredi noluit, quamdiu concionatores *Susatenses* essent ejecti. Hæsit enim apud Vestales collegii dicti paradyus quod non procul distat ab urbe. Ideo in urbe astutissime actum est cum Evangelii ministris. Orabantur ut exire dignarentur de mandato Principis & cedere *Groppero*. Possent enim alibi eos latere donec redierit ad suos *Colonienses Gropperus*, tunc illos revocatos iri debere. Jam vero aliter fieri non posse. Hi autem quamvis inviti à suis ovibus dimoverentur, tandem tamen persuasi urbem egrediuntur. Et quanquam promissio ipsis esset facta in urbem redeundi, tantum discederent, modò in gratiam Principis id severe mandantis. Tantum tamen abfuit, ut illis redeundi potestas sit permessa, ut etiam eodem die sub vesperam eorum uxores urbe similiter excluderentur & ejicerentur. Quid dico urbe? Omni *Susatensium* territorio & jurisdictione, adeo etiam severe, ut si quis ex pagis *Susatensium* illas hospitio suscepisset gravissime mulctatus sit postea. Imo dicitur etiam rusticus quidam suam filiam, quæ erat cuidam concionatori elocata, in unam noctam excepisse, eamque ob causam à Senatu mulctatum esse: Et quod magis est, sunt etiam ejectæ uxores concionatorum nonnullæ, quæ in puerperio erant. Ibi misera mulier-

culæ suam suppellectilem tam subito transferre non potuere, multa eis distrahebantur, multa peribant, multa clam auferebantur: Ibi cum parvis liberis vagari sub noctem bis misere cogeantur, etiam sollicitæ de maritis, quos alibi timebant intercipi ab adversariis: Certè illa truculenta ejectio multis piis excussit lachrymas, & multi con-
dolebant, sed nemo propter metum audebat fere hiscere vel eis opem
ferre. Ita ab omnibus derelictæ erant, &c.

Remotis autem piis viris concionatoribus, & turpiter ejectis ipso-
rum uxoribus, istis, ut dixerat *Gropperus Doctor*, scortis: Quia hæc
omnia de ipsius consilio fiebant, ingreditur urbem, sciens jam nemi-
nem esse, qui suum institutum vel impedire, vel eidem contradicere
posset: Et si postea gloriaretur ille, & omnes Pontificii, quare aufugis-
sent concionatores, & non mansissent, ut cum ipso disputassent. Sed
facilis est responsio, ne quidem *Gropperus* ingredi voluit urbem, nisi istis
amotis. Deinde sæpè dixit, ita fiet & fieri debet. Nam hoc vult *Cæ-
sar Princeps Clivensis* & ego: Ideo ibi stetit pro ratione voluntas. Is po-
tius eos ad placidum vocasset colloquium. Sed ille putabat se nunc
vindictam manum patriæ adhibiturum esse. Sunt autem hi ex urbe
ejecti, *Bristius Nordanus*, *Superintendens*, qui quantus vir fuerit, ex
una ejus Epistola ad *Gerhardum Cotium* scripta, quam hic subjiciam,
apparebit.

Optimo atque pio Viro

Domino GERHARDO COTIO,

ECCLESIAE DEI in Remgov CONCIONATORI,
Suo in Christo fratri.

GRatiam, pacem & misericordiam à Deo patre nostro per JESUM
Christum. Accepimus hisce diebus chariss. frater valde triste
nuncium, videlicet novum illud incendium novasque turbas
per furiosos illos homines à Principe Dæmoniorum obsessos Anabapti-
stas apud vos exortas. Accepimus inquam non sine magno dolore. Do-
lent omnes fratres optime *Gerharde* tuam tuorumque vicem. Dolent
omnes pii, pacem Ecclesiæ vestræ sublatam, quam nos difficulter
etiam multo labore & sudore vix restituere potestis, nec facile dictu
quantum doloris quantumque laboris in hac contagione Anabaptistica
ad omnes verbi ministros redibit, quæ vos omnia charissime frater,
præsenti animo capescere decet pro Christi grege ex tam pestifera in-
fectione

fectione redimenda memores illius Apostoli. Attendite vobis & cuncto gregi, in quo vos posuit Spiritus sanctus Episcopos ad regendam Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Ego enim hoc quod ingressuri sint post discessum meum lupi graves in vos non parcentes gregi: Ac ò nimium veracem Apostoli admonitionem, nec cogitandum optime *Gerharde* hæc de futuris esse interpretanda, quum coram (dolor) cernimus quotidie compleri. Verum tibi, nobis omnibus cum Apostolo dicendum erit: Nihil me movet, neque vita mea chara est mihi ipsi, ut consumam cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino JESU ad testificandum Evangelium gratiæ Dei. Hæc nostra suavissime *Gerharde* dispensatorumque omnium mysteriorum Dei fortuna, hoc nobis perpetuo cogitandum ac imo pectore seponendum, hac lege in hanc Domini nostri vineam conducti sumus, hanc crucem optime frater cum crucifixo & omnibus membris ejus nos ferre maximè convenit. Siquidem certus sermo, nam si commortui sumus & convivemus, si sufferimus & conregnabimus. Hæc spes mihi *Gerharde* dilecte in Christo frater reposita est in sinu nostro, quæ nunquam in ullis adversis nos frangi sinet. Hanc spem jam dudum de vobis omnibus concepi certusque sum in Domino vos magis (Domino propitio) perstituros quam audeam sperare, Dominus vos fulciat roboretque in suam gloriam & Ecclesiæ suæ edificationem Amen. Insuper precamur tuam Humanitatem omnes humanissime *Gerharde*, ut pluribus etiam nobis significare velis Reip. tum etiam Ecclesiæ vestræ statum: Tum quibus initiis hæc secta apud vos creverit, quomodo se gesserit, quibus legibus & ritibus usa sit. Nam sui dissimiles esse nemini dubium est. Aliud Anabaptistæ sapiunt *Monasterienses*, aliud *Hollandi*, aliud alii: Quare etiam atque etiam precamur te frater, ne graveris perferbere, quos articulos maximè urserunt hi, qui apud vos hasturbas movère, tum etiam ad quantum numerum creverit Synagoga illa malignantium: Quæ capita habuerit, & quos Principes secuta sit: Et perstringere nonnullos nominatim illorum advenarum & peregrinorum quos aufugisse percepimus, ut luce tuarum literarum detecti atque agniti è nobis pellerentur, ne nostram quoque turbent Ecclesiam. His nostris tam piis tamque necessariis precationibus tuam humanitatem facile adnuere nihil dubitamus. Superest optime frater de hac muliercula, quæ multum rogavit, ut eam tibi meis literis commendarem, habet fortassis filiulam, quam ad servitium apud pios ho-

mines elocatam velit, qua in re, ut illi ad sis pro viribus, iterum atque iterum te rogo frater. Salutant te, tuosque omnes fratres. Salutat te, tuamque comparem mea uxor quam officiosissime. Salutabis eam quoque meis verbis pro omni servitio olim in me collato. Vale. Anno Domini 1538. Octob. 4. Ut rescribas de omnibus per hanc mulierem precantur omnes fratres.

BRICTIUS NORDANUS Tuus totus.

Hic *Briktius* nomine *Susatensis Ecclesia* scripsit, qui etiam fuit anno 1538. in conventu *Smalkaldico*, & subscripsit etiam istis articulis, atque in ea confessione perstitit ad finem vitæ. *Monasterii* cum ibi acriter pugnaret contra Anabaptistas, transtulit ex superioris linguæ idiomate, acta & disputata habita Argentorati cum *Melchiore Hoffmanno*, in *Westphalicam linguam*, & edidit in lucem Anno 1533.

Hic inquam *Brixius* est eiektus, deinde & hi sequentes reliqui concionatores, *Hermannus Suawennus*; *Johannes Kelbergius*, *Johannes Frijus* vel *Liberius*, *Anthonius Kolthofius*, *Johannes Lemekenus*, & quidam *Wilhelmus*, Concionator ad *S. Walpurgam* in urbe *Susatensi*. Ex dominio & territorio eiekti sunt *Stephanus Hutinckhusius*, *Albertus de Dale*, *Johannes Kramerus*, *Sibertus Knopius*, *Cyriacus Hornensis*, *Tilemannus Gerkenus*, *Johannes Hangelschenus*, & *Georgius*, Concionator in canobio *Welveric*. Hi omnes turmatim & subito ejiciuntur. Sed ipsis Dominus alibi & hospitium & locum prospexit. *Lubeca* promovit ad conditionem ministerii *Brixium* & *Kelbergium*, *M. Hermannus Bonnus*, *Johannes Frijus*, consequitur in *Luneburgica* urbe conditionem: Is fuit *Erasmi Roterodami* convictor, vir doctus. Alii omnes partim in *Holsatia*, quidam in *Dithmaria*, alii alibi locum consequuntur.

Doctor Gropperus degens in urbe, mox in Collegio, ubi Decanus erat instauravit papistica sacra omnia, & collapsa papalia renovat, imagines undique colligit, & suis locis restituit. *S. Patrochi*, qui dicitur præses & patronus summi templi & urbis statuam ex armario, ubi multos annos bombardas & alias machinas bellicas instrumentaque custodierat, iterum in medium templi cum suo gladio, quem strictum tenet, collocavit, adductos quoque ex *Colonia* nonnullos sacrificulos, inter quos erat *Johannes Kritius* (quem ea lege secum *Susatam* adduxit, ut postea eum promoveret ad *Suffraganei Monasteriensis* dignitatem) aliis parochiis præfecit: Ipse in summo templo gravissimas conciones habuit

habuit ad populum, quibus eos hortatus est, ut doctrinæ Pontificiæ se totos consecrent, & liberum Interim suscipiant, nisi vellent venire in discrimen vitæ & fortunarum: Das wil Kaysersliche Majestät / mein gnädiger Fürst und Herr von Cleff / und ich auch also haben / und nicht anders. Hac aliquoties erant ejus verba pro concione. Hortatus est etiam aliquoties pro concione, ut qui Lutheranae doctrinæ studiosi essent adhuc, ut se privatim convenirent: Ego enim, ait, facile illos in viam reducam, & errores crassos ostendam, in quos per seductores illos imprudenter immersi sunt. Hinc quidam doctiores & peritiores allatis secum Sacris Bibliis venerunt ad *Gropperum*, sed nihil nisi vulgata Pontificiorum argumenta audiebant: Ibi illi mox ex ipsis Bibliis pleraque *Gropperiana* falsa esse docebant, & sua in Bibliis quærentes aliter habere comperiebant. Sed cum ejus sermonem non tanquam numen susciperent, respuit illos, & dixit, induratos esse hæreticos.

Quam benè autem sibi conscius fuerit *Gropperus* ex eo liquet, quod cum rabidus canis vagaretur passim in urbe & cives hinc inde arreptis fustibus & baculis ac furcis, aliisque armis qualibuscunque illum canem insequerentur, ut perderent, accidit, ut canis per summum templum interea, dum concionaretur *Gropperus*, cursitaret, civesque ut interficeretur, vociferarentur, ipse verò *Gropperus* forte non videns canem, de se putans ista dici, præsertim cum videret multos fustibus: furcis & armis procedere & prodire, ideo egrè è suggestu se proripuit, & in munitum templi locum, qui chorum est, abdidit. Cum verò ad se rediisset rogabatur à suis, qui hoc factum esset, non quidem ad formam respondit, sed sic loquitur: *Sehet / schwiße ich nicht roth Blut.* Adeo enim horrore perculsus erat, ut cum sudorem nativum & solitum abstergeret, putaret se sanguinem emisisse. Sed postea aliter edoctus, quia indignè hoc tulit, & ad Senatum ea de re graviter conquestus est, puduit hominem sui horroris, &c. Tandem ille relictis ibi aliquot indoctis sacrificulis redit *Coloniam*. Duravit ita *Susati* papatus per septem annos, quo tempore misera vastatio & distractio plebis visa est.

Tandem cives Anno 1552. graviter instant apud Senatum (quia *Susati* semper cives magis religionis veræ studio promovendæ tenentur, quàm procures) ut unus & alter eis concedatur Evangelicus Doctor, quo nomine etiam ipsi ad suum *Principem Clivensem Wilhelmum* scribunt, & sæpius instant, ad quem quoque invitatus Magistratus literas dat, ut tran-

tranquillitatis causa unus mittatur. Mittitur igitur à Principe ad initium anni 1553. vir senex *Walterus* nomine, qui cum esset præsens, nullum ei templum patuit. Aliquoties igitur inter cives deliberatio facta est, interim aliis aliud dicentibus, tandem unus quasi vaticinans dixit: Optimi cives, si mus contenti parvo quodam sacello, nec ullum templum invadamus propter adversarios, ne eis detur calumniandi occasio scio & verè scio fore adhuc ante meum obitum, ut excluso ab omnibus parochiis papatu citra ullum tumultum Christus oves suas sit recuperaturus & recollecturus per idoneos ministros in singulis templis: Quod quidem consilium sunt secuti & illius viri vaticinium, verum fuisse eventus docuit.

Walterus autem ille docuit in sacello, & sacelli ejusdem horto: Et ibidem communicavit multos Evangelii doctrina & sacramentis, tandem anno 1554. peste moritur, quæ ibi tum graviter grassabatur. Eo mortuo dum vehementer laborant cives pro alio pio concionatore, ecce offertur *Erasmus Wegenhorstius*, quem ex urbe *Lemgovienſi* evocatum præficiunt ministerio, qui aliquandiu solus docuit Evangelium, ægrotantes invisit, Sacramenta distribuit: Interim ejus consilio & multorum civium sententia pedetentim sine ullis seditionibus & tumultu omnes successivè Ecclesias & templa parochialia recuperant subditi, etsi semper vilis sit Senatus alienior à religione: Quoniam aut mutabantur & se Evangelio dabant, veluti *Hermannus Coclaus* fecit, aut ultro cedebant Pontificii ex parochiis.

Interim Collegiati Canonici vehementer laborabant pro papistica religione retinenda, ideo ipsis operam suam adhuc navarunt *Antonius Bermannus* & *Theodorus Werlensis*. Sed cum aliquæ parochiæ erant apertæ Evangelicis, instabant cives reliqui ut quod uni in communi concessum esset, alteri quoque concederetur: Ita sunt *Bermannus* & *Theodorus* exclusi ex parochiis, imprimis anno 1565. *Bermannus* acceptæ suæ operæ bravio videlicet præbenda, statim moritur. Docuit autem in Collegiata Ecclesia usque ad annum 1567. *Theodorus Werlensis* ibidem beneficio donatus, & sese Evangelicis concionatoribus opposuit calumniis & mendaciis palam in concione prolatis. Ideo urgentibus Tribunalis non solum ei concio in posterum habenda interdicitur, sed etiam urbem exire jubetur. Ita quoque schola Pontificiorum, quæ aliquandiu erat frequentior, occluditur ex mandato & instantia Tribunalium: Et schola Evangelicorum, quæ iterum erigebatur circa annum 1558. floret, de qua postea.

Fuerunt

Fuerunt ergo primo *Erasmo Wegenhorstio*, (qui me, *Hamelmannum* sane libentissime collegam habuisset, & ex *Ecclesia Bilveldensi* & deinde ex *Ecclesia Lemgovienſi* vocavit, missis ad me duobus civibus cum literis &c.) collegæ fuere *Thomas Niger*, *Franciscus Westencatenus* & *Gerhardus Surckmannus*: sed cum fortè controversia de levi causa incideret inter *Erasmum* & *Franciscum*, volebant sese interponere *Thomas Niger* & *Surckmannus*, sed propterea & *Franciscus* & *Surckmannus* sunt dimissi. Fuisset etiam & *Thomas Niger* dimissus, nisi eum in officio detinuissent sui cognati, quia est civitatis filius. Quomodo autem disposita sint ministeria, nunc breviter referam. *Erasmus Wegenhorstius* docet ad S. Georgium, *Thomas Niger* ad S. Paulum, *Johannes Licaula* in altis juxta *Höden* / *Hermannus Coclaus*, *Recklinckhusensis*, (qui ex papistico concionatore factus est evangelicus, & edidit Grammaticam & pleraque alia,) docet ad S. Thomam in Parochia, quæ à prato nomen habet juxta *Wese* / sub paucis annis multos ministros habuere cives: ad ejus ministerium mittebatur à principe *M. Hermannus Hollandus*, artium Magister & Baccalarius Theologiæ, qui *Wesalia* quoque Evangelium docuerat, vir doctus & senex, cui mortuo succedit *Johannes Merckius*, *Erverveldensis*, qui *Hermanno* sacellanus erat, (hic *Merckius* edidit scriptum contra vitium ebrietatis & ebriosos, &c.) *Merckio* Anno 1566. mortuo succedit civitatis filius, *Antonius Helseherus*, *Susatensis*, qui statim anno sequenti moritur, & ei hoc anno succedit *Johannes Spengius*, quoque civitatis filius. Ad veteris Ecclesiæ pastorem mittebatur postremo quidam, *Paulus*, à Principe Clivenſi, veluti & antea ad ejus Ecclesiæ ministerium missus erat *Georgius Reulewinckel Hammonensis*. Post interim, celebrem scholam erexit senatus ex multa petitione civium, & ei præfectus est *M. Henricus Betulejus*, vir artibus & linguis excellenter doctus, qui antea scholis *Tremoniensi*, *Essendiensi*, & aliis inservierat laudabiliter: cui inter alios *Correctores* etiam erant primarii *Synergi*, *Engelbertus Copius*: deinde *Bernhardus Orestes*: is vero suspectus de re sacramentaria dimittitur tandem, & in ejus locum anno 1566. assumitur *Bernhardus Orestes*, Græcæ & Hebrææ linguæ peritissimus: interim, dum ille ad regimen scholæ Martinianæ vocatur *Brunsvigam* à Doctore *Morlino*, interea subit ejus vicem *M. Lubertus Florinus* &c. Sed revocatur *Orestes* à *Susatensibus* ad pascha instantis anni 1568. Infimæ ibi classi

præfuit *Johannes Dorstenius*, cujus pater per multos annos ante in-
rerim scholæ præfuerat. Cum doctissimus *Orestes* non posset re-
dire, vocatur ad regimen scholæ *Moyſes Hammersbachius*, *Lemgo-
wienſis*.

Ego dum viderem, nimium pendere procures *Suſatenſes* à Theo-
logia *Jefuitarum Colonienſium*, inſcripſi eis & ſimul *Hammonenſibus* vicinis
anno 1563. opusculum, in quo commonſtraveram falſitatem *Jefuitarum*
Colonienſium commiſſam ab eorum cenſura articulo 23. ubi eos
hortor, ut propter animæ ſuæ ſalutem diligenter conſiderarent falſi-
tatem *Jefuitarum*, malè citantium ſcripturam & patres, & illorum
mendacia obſervarent: quoniam demonſtro, iſtos vix unum aut al-
terum patrem ſincerè citàſſe: ideo admoneo *Suſatenſes* & *Ham-
monenſes* Pontificios, ut caveant ſibi, & de veritate inquirenda
ſint ſolliciti, ut inquit *Chriſtus*, *ſcrutamini ſcripturas*, &c. Eodem
etiam anno, cum contra me ſcripſiſſet Licentiatus Theologus Co-
lonienſis, *Jacobus Horſtius*, & tunc valde gloriati eſſent Pontificiū
Suſati & alibi, ita mihi reſponſum eſſe ab *Horſtio*, ut meritò vix
hiſcere auderem contra ipſum, mox ego partem meæ Apologiæ,
in qua recito certas rationes ex patribus & vetuſtate erudita, cur
ſit communio utriusque ſpeciei pro Laicis retinenda, inſcripſi ite-
rum utriusque prædictæ Reipublicæ ſenatui & piis civibus contra
illorum Pontificios, ut denuo cognoscerent, quàm falſe citent Co-
lonienſes Theologi patres, & qua injuria afficiant antiquitatem
venerandam.

HISTORIA ECCLESIASTICA RENATI EVANGELII,

IN CIVITATE WESTPHALIÆ OSNABURGA & per diſtinctionem
Oſnaburgenſem,

Autore

HERMANNO HAMELMANNO.

In multis hoc obſervavi hiſtoriis, ex ſingulari Dei beneficio con-
ceſſum eſſe meæ patriæ urbi *Oſnaburgenſi* præ reliquis *West-
phalia* urbibus & populis, ut ibi aliquam Eccleſiam ſuo unigenito
filio colligeret pius pater, & ubi nominatim aliqui veritatis confeſ-
ſo-

fores ante multa tempora sint reperti. Hoc ut brevibus explicem, feliciter in nomine Christi incipiam.

Credibile est, *Caroli M.* temporibus filii Dei invocationem & fiduciam, veramque Ecclesiæ antiquæ doctrinam nondum fuisse antiquatam, vel ita humanis commentis & traditionibus oppressam, ut postea fieri cœpit, cum scholastici Doctores, *Aquinas, Ales, Occa, Scotus* & alii prodirent, quoniam isto seculo vixere & cum *Carolo* familiariter conversati viri docti & pii, ut *Alcinus, Bertramus, Egenhardus* & alii, quorum consilio, tum quoque suapte sponte, ut qui Græcæ & Latinæ linguæ doctus erat, & in Theologia bene versatus: qui inquam *Augustini* libros de civitate Dei memoriæ commendaverat, in populosa tunc urbe *Osnaburga*, quæ, ut *Franciscus Irenicus* scribit in sua Exegesi Germaniæ Lib. II. ex *Hermanno Saxonum* scriptorum, à comitibus in *Engeren* est erecta, quanquam alibi dicat, idque ex Annalibus Saxonum idem illam sub *Julio Cesare* inceptam esse, forsitan à *Bructeris*, unde videtur nomen habere, tempore *Julii* sit incepta, absoluta verò à comitibus in *Engern*, non solum Episcopa primam sedem, sed etiam, quia locus ipsi placuit collegium & scholam in gratiam totius *Saxonie* constitueret & ordinaret *Carolus*, in qua non tantum latinæ literæ, sed etiam græcæ & hebrææ linguæ erothemata & usus traderentur fideliter, in qua inquam philosophiæ ac majorum facultatum, imprimis Theologiæ partes tractarentur, ut non solum haberentur in posterum quidam ex isto collegio, quorum usus in legationibus esset cum nomine totius imperii occidentalis aliqui ablegari deberent in *Graciam* ad Constantinopolitanos Imperatores, verum etiam ut ex ipso collegio & Academia nova, non aliter, quam antea in *Galliis* factum erat in *B. Martini* Collegio teste *Severo Sulpitio*, vocarentur per totam Saxoniam viriliter & pietate veraque doctrina exculti & imbuti ad plantationem Christianismi, & ad constituendas Ecclesias. Etsi autem tunc purioris doctrinæ Apostolicæ inclinatio esset, non dubito tamen, multos fuisse viros pios & doctos, qui in isto novo collegio utiliter de Christo & ejus doctrina disseruerunt, & opinor, tum celebres fuisse per id tempus in illa prima & unica *Saxonum* Academia Doctores, ut isti per totum Occidentem clari & conspiciui fuerint, & multis aliis eruditionis doctrinæ, pietatis, aliisque donis præstiterint, inter quos fuit citra controversiam Episcopus

Cccc ccc 2

pri-

mus *Wlho* haud postremus, sed doctrina, religione & constantia celebris. Quantus etiam vir fuerit istius successor *Meinhardus*, testatur *Kranzius* in Metropoli Lib. I. Cap. 23. cum scribat de illo, quod non solum similibus virtutibus ornatus fuerit, sed etiam à longo viderit abusum Clericorum secularium, in auro, argento, pellicibus & pompa magna, atque de eo secuturo malo vaticinatus est, atque tanti viri prophetiam veram fuisse, eventus postea comprobavit. Hic igitur & similes sine dubio pertinebant ad veram Ecclesiam. Floruit enim tunc in ista Academia & Ecclesia pietas, doctrina Christi, & erant veræ Ecclesiæ membra, cum adhuc tota fere *Saxonia* & *Westphalia* idololatriæ dediti essent, ut vix per transennam lumen Christi viderent. Existimo quoque, istum Academiae splendorem & religionis propagationem longo tempore postea etiam permansisse in ista urbe *Osnaburga*, quod vel ex eo collegio, quia sub *Henrico IV.* Imperatore, non comes, non nobilis, sed doctus aliquis quærebatur in Episcopum Osnaburgensem constituendus, isque erat Hildesienfis ludi magister *Bruno*, quem alii *Bernhardum* vocant.

Postquam autem & ibi & alibi principes, comites & potentes invaderent Episcopatus & collegia talia, periit religio, & si unquam aliqui fuerant antea radii veræ Christi cognitionis & doctrinæ, illi plane extincti sunt per huiusmodi ventres. Interim in tanta cœcitate, interdum mica aliqua veræ doctrinæ *Osnaburga* apparuit. Nam ante annos centum & viginti fuit ibi Decanus Ordinis Calendarii ad D. Virginem, nomine *Albertus Suhovius*, is scripsit commentaria in Sequentias lauda Sion, & ave maris stella &c. & licet in eo invocare videatur Mariam pro recepto tunc ab omnibus more, tamen aliquoties, idque expressis verbis repetit & scribit, non esse aliud nomen, in quo homines possint salvari, quam tantummodo in nomine Jesu Christi, filii Mariæ. Utitur aperte verbo tantummodo, quasi dicere velit: Etsi omnes hodie invocent Mariam, tamen una salus à solo Christo pendet, & inde potius expectanda est, quàm ab ea. Postea ab eo tempore, annis jam quadraginta elapsis, cum sacrificuli & monachi omnium hominum animos captivos tenerent, omnesque Laicos ad summam servitutem redegissent, atque pro arbitrio & libidine omnia agerent nundinatione indulgentiarum, & exequiarum deceptione & purgato-
rii

in fallaciis simplices fascinent, in luxu viverent, & quilibet clericorum scortum publicè aleret, vestibisque mirum in modum exomaret, en surrexit quidam laicus, nomine *Lenethun*, circa annum Domini 1489. Osnaburgæ, & seditionem movit contra Clerum propter certas causas, inter quas duæ fuere, quod non censeret, honestum esse, tantam Papistarum tyrannidem ferendam & civium oppressionem diutius tolerandam: tum postquam sacrum matrimonium ab ipso Deo esset institutum, sacrumque & honorabile reputandum: contra verò scortatio seriò à Deo prohibita legeretur, non existimaret amplius permittendum in ista urbe, ut publica papistarum scorta & concubinæ magna vestimentorum pompa & sumptu procederent, & splendido ornatu nuptiis & conviviiis honestis interessent, & ibi vel alibi pudicis matronis conferri nedum præferri deberent: imo ipse *Lenethun* seriò voluit istas concubinas à piis civium uxoribus sejungendas esse, ut haberi possit ratio turpis scorti & honestæ conjugis: item casti matrimonii, & impuræ scortationis: & notâ quadam putavis ignominiosa vestibus vel palliis concubinarum indita & inserta ad differentiam observandam inter laudabilem matrem familias & concubinam papisticam, separandas & depingendas istas esse. Quod quidem, si propter honestatem conjugii, ut credibile est & ad servandum decorum fecit, & ut ita palam fieret non esse idem scortum agere, quod est in casto conjugio matronam & uxorem piam agere, profecto hoc ipsum istius *Lenethunii* factum & propositum esset ex Spiritu sancto profectum. De aliis seditionis ejus conatibus, si tamen tale quid tentavit, quod ei imputatur, & quo etiam nomine pœnas dedit, nihil dicimus, nec quoque seditionem probamus, tantum illa quæ verbo Dei consona sunt in illo, imo ne quidem in *Caipha* improbare possumus. Ego quoque optarem hodie illud *Lenethunii* propositum in effectum esse productum, tum in mea patria tum per alias urbes præsertim *Westphalia*. Hodie enim elata & superba scorta & concubinæ papistarum, multis quoque honestorum civium uxoribus præferuntur & primos habent acubitus in conviviiis & nuptiis. Et se adeo vestitu, quod ex redditibus istis eleemosinariis facile possunt, ornant, ut civium uxores collatæ ad illas, videantur pedissequæ esse. Jam pergamus quoque ostendere, quomodo Evangelii doctrina ad *Osnaburgenses* pervenerit.

Postquam filius Dei nostris illis postremis temporibus mitteret

CCCC CCC 3

He.

Heliam illum extremi sæculi ve e sanctum illum *Doctorem Martinum Lutherum*, ut is ad verum Dei cultum homines revocaret, en statim radii istius tunc feliciter orti & rutilantis luminis Evangelici cœperunt penetrare rimas urbis *Osnaburgensis*. Nam circa annum 1521. a nato Christo (quando in abominabilibus superstitionibus in reliquis *Westphalia* locis homines vincti ubique essent, & nulli adhuc *Westphalorum* urbi innotuisset illa doctrinæ Christi lux per *S. Lutherum* ex tenebris eruta, quæ inquam apud reliquas civitates multo post tempore alto silentio supprimebatur) in sola urbe *Osnaburga* sonuit purior doctrina per Reverendum virum & observandum senem *Gerhardum Heckerum Doctorem Theologia & Augustinianum* ter provincialem sui ordinis per *Thuringiam & Saxoniam*, quo olim *Erphordia* usus erat præceptore *Lutherus*, & quem coætanus *Lutheri Johannes Langus Doctor Erphurdensis* (ad quem tot extant epistolæ *Lutheri* scriptæ) patrem in quibusdam literis appellat (vide in historia *Hervordensis Ecclesiæ*) is inquam *Heckerus*, licet cucullatus, tamen magna cum laude & gratia libertateque docuit Evangelium Christi publicè in suo cænobio senex & per multos annos: hoc nomine non parvam apud pontificios sustinuit invidiam. Illi autem mox socius laboris factus est *Lucas Horstenius* ordinis prædicatorii lector (quem alii *Ludolphum* vocant) virescens, cujus facundiam & libertatem in docendo mirabantur multi. Utrumque vero tota fere civitas disserentem magno cum applausu audivit. Verum cum *Horstenium* suspectum haberent reliqui fratres sui ordinis *Dominicasteri*, & forsani ei insidiarentur, secessit profectus *Hamburgam*, ubi paulo post mortuus est, non sine suspitione veneni. Incepit autem in summo templo circa idem tempus syncerè prædicare doctrinam Christi vir doctus & facundus *M. Liborius Mtsingius pastor* ibidem contra pontificios. Sed interim hoc fecit tertius illic, sed isti *Liborio* liberior erat ibidem facellanus vir eruditus *Johannes Pollins* poeta *Westphalus*, qui graviter plebem instituit. Opposuit autem se istis Doctor quidam *Dominicaster Henricus Humpertus*, sed nihil effecit, imo ipse postea neutralis factus est. Ex *Franciscanis* quoque prodibat tunc *Patroculus Borlegonus Susatensis*, Minoritarum lector, constanter docens Christum, qui postea deposita euculla factus est primus *Evangelista* in comitatu *Deipholtico* circa annum 1528. ubi Evangelium plantavit, Ecclesias constituit, & ibidem diu vixit ad finem usque vitæ sub

Rs.

Rodolpho quodam ibidem comite. In eodem cœnobio secutus *Patroculum* alius quidam lector *Gerhardus* idem quoque fortiter tentavit, & is in *Hollatiam* profectus est circa annum 30. atque ibi conditionem Evangelii suscepit. Cum verò *Johannes Alexander* Meppensis vir excellenter doctus, qui isto sæculo reparator Latinæ linguæ in quibusdam locis habebatur (quo etiam nomine eum celebraverat *Murmeli* tunc ad gubernacula scholæ Majoris Ecclesiæ vocatus esset, qui erat initiatus presbyter cœpit quoque docere in Ecclesia Anno 26. post sesquimillesimum, imprimis autem loco *Pollii* in summo templo in feriis Nativitatis bis concionatus est. Postquam vero ille esset luce Evangelii accensus, ita mira libertate locutus est pro concione, quia erat facundus, ut omnes cognoscerent illum Lutheranum & hostem papistarum.

Venerat quoque eo tempore *Adolphus Clarenbachius Lenepensis*, sanctus ille martyr *Osnaburgam*, & ibi in ædibus piæ viduæ, dictæ die *Warendorpesche* in foro explicuerat *Johannis* Evangelium, deinde in scholis alia quædam successivis horis extraordinariè professus erat, quia Scholæ collega non erat, ut quidam opinati sunt, hic quoque strenuè negotium Evangelii promovit ibi: Ut autem major huic rei fides adhibeatur, subjiciam ipsius verba ex prædicti *Adolphi* proprio Chyrographo tunc publicè *Osnaburga* affixo, quod reperi apud *Henricum Sibaum Olphenium*, descripta.

ADOLPHUS CLARENBACH,

Adolescentibus Christianæ libertatis atque bonarum artium studiosis à Christo salutem.

Non latet vos adolescentes ingenui præterita æstate meis conterraneis & Gallis aliquot me à *Wesalia* comitantibus domi nostræ Evangelium κατὰ *Johannem* & *Philippi Melanthonis* Dialectica nos prælegisse, quibus exercitiis tametsi undequaque fatisfeci ob temporis angustiam, tum ob ingenii tenuitatem tamen ita absoluta sunt, ut nec eos audivisse nec me professum esse poeniteat. Hinc est cur utrique, illi vero ad similia auscultanda ego autem ad profitendum ardentius accendamur. Quando igitur in Evangelio tum *Johannem* de fidei puritate efficacique dictum est, visum quoque est mihi unum vel alterum exemplum charitatis (quæ ex fide sponte sua fluit) vobis proponere, ut conspicuum sit, quam fides ve-

vera & sincera nusquam sine charitate charitatisque fructibus esse possit. Imprimis igitur epistolam Pauli ad Philemonem, quæ ad hanc rem potissimum facere videtur, quæ etsi verbis sit brevissima, est tamen, quod ad sensum attinet, vel maximè prolixa, id quod re ipsa qui eandem auscultaverint comperient, adjungemus. Hanc ergo cras ad horam nonam ipsis Gallis aliisque adolescentibus, qui mihi ab amicis in hoc commendati sunt, domi dictare, ut calamis excipiant (nam exemplaria seorsim non extant) Christi fervore incipiam, qua interpretata & absoluta (absolvetur nunc brevi) majora Dei & voluntate & virtute dabimus, more nos gerentes illorum, qui quum rem arduam aggressuri sunt, primum in parvis suarum virium faciant periculum. Quare, quodquot Christum sincere amatis, una cum meis auscultaturi accedite, ac in Christo bene valete. Ex Musæo nostro octavo idus Novembris. &c.

Hæc *Clarenbachius* *Osnaburgæ* scripsit anno 1526. & falsum est, quod in plerisque libris referatur *Clarenbachius* fuisse *Conrektor* scholæ *Osnaburgensis*, qui tunc fuit *Henricus Sibans*, *Olphenius* &c. Fuerat antea *Clarenbachius* *Monasterii* ad *S. Martinum* & deinde *Wesalia* *Conrektor*. Ille tantum ibi *Osnaburgæ* privatim legit, partim in ædibus prædictæ viduæ, partim in schola extraordinarie. Verum cum *Meppensis* bis concionatus esset coram *Dumheris*, & de doctrina Evangelii contra papistas disseruisset liberè loco *Pollii*, dimittitur *Pollius*, & *Meppensi* regimen scholæ adimere cogitant *Capitulares Cathedralæ* (quorum tunc erat caput *Decanus Suetlagius*, præpositus verò *Neselratius*) sed *Meppensis* mox mortuus est ibidem, cui tunc vix uno interposito, ejusdem sententiæ homo *Rodolphus Mollerus* succedit in regimine scholastico &c. Effecerunt quoque *Dumheri* per *Episcopum*, ut *Clarenbachius* urbe, loco & jure civitatis privaretur. Cum verò *Osnaburgam* *Clarenbachius* deferere cogeretur, venit in patriam suam, unde *Coloniæ* abiit, quid ibi actum sit historia suæ passionis & martyrii indicat. Postquam hoc oleface-ret *Missingius*, pastor *Dumherorum*, coepit misere & turpiter sese accommodare ad voluntatem eorum & se subicere *Capitulo Cathedrali*, multaque in illius gratiam contra conscientiam agere, quam apud amicos semper clanculum *D. Lutheri* doctrinam commendaret, postquam jam antea ad *Lutherum* aliquoties scripisset, ejusque responsorias literas recepisset. Et sic miser ille deficiens eò delabatur, ut etiam senex concubinam aluerit, la-

Interim non destitit fortiter pergere Doctor *Heckerus*, cui in parochia *Cathariniana* accedere videbatur *Johannes Hudepollius*, & in æde D. Virginis *Leodigarius Schapenus*, quoniam isti duo ab anno 1525. usque ad finem vitæ fideles & pii Christi preecones erant. *Leodigarius* mortuus est peste, misere admodum Anno 1529. *Hudepollius* vero moritur anno 1532.

Fuit *Hudepollio* collega *Henricus Suecampius*, quoque haud segnis Evangelii concionator, qui *Hudepollio* pastori successit vita functo.

Cum autem anno 32. veniret *Osnaburgam* quidam *M. Theodericus Butmannus*, & se in civium familiaritatem insinuaret, est illorum opera promotus ad functionem & ministerium Evangelii in æde D. Virginis Evangelico more exequendum. Is itaque statim civibus est autor, ut etiam reliquas parochias Doctoribus Evangelicis orna- rent. Adjunxerunt igitur *Suecampio Wilhelmum Santphordium* in *Cathariniano* templo. Advenit quoque quidam vir senex *Theodoricus Lippiensis*, quem ministrum in *Johannitico* Collegio cives colloca- runt, quo etiam tempore istum *Theodorum* quidam ibidem sacel- lanus, tunc papismum abjiciens *Henricus Weddins* juvit feliciter, ve- iut etiam *Suecampius Wilhelmum Santphordium* in *Cathariniano* tem- plo. Illi igitur omnes usque in annum 1533. docuerunt *Osnaburgæ* Christum, tandem imminente motu Monasterieusi, cum ipsis immi- neret quoque periculum jussi deinde discedere, abierunt eorum ple- rique manente tamen in pristino officio *Osnaburgæ* *Henrico Suecam- pio* & Doctore *Heckero* in suo cœnobio, qui jam senio confectus erat, & raro concionabatur, interim permansit constans in asserenda ve- ra religione usque in annum 36. quo mortuus est. *Suecampius* pro- pter Pontificiorum tyrannidem nihil efficere potuit, nisi quod mode- ste & pie concionaretur. Verum & ille fere eodem tempore, hoc est anno sequenti post *Heckerum* mortuus est hydropisi alioqui florens annis: & ita mortuis istis duobus redierunt papisticae tenebræ in ur- bem & in monasterium ab *Heckero* reformatum: quoniam isto mor- tuo etiam Literas *Lutheri* ad ipsum scriptas & ejus collectanea abje- cerunt in flumen *Hasam*.

DE CERTAMINIBUS,

Sub Evangelii publicatione habitis, & perpeffis periculis.

Non dicam nunc, quot certamina sustinuerit D. *Heckerus* cum aliis pro Evangelii doctrina, alioqui referre possem, quomo-
Dddd ddd
do

do Doctor *Henricus Humpertus* Dominicanus deinde præpositus *Ægidianus Monasterii*. *M. Otto Beckmannus*, quondam Canonicus & professor *Wittebergensis* (qui olim charus *Philippo & Luthero* fuerat, atque ab eis turpiter defecerat & *Wittebergam* deseruerat) disputaverit in aliquot conventibus contra *Heckerum* & *Missingum* pro papatu subtilissime (erat enim *Beckmannus* homo ingeniosus, facundus & eleganter doctus) Anno Domini 1528. Adduxerat *Beckmannum Humpertus* Doctor qui tunc Concionator summi templi *Monasteriensis* erat, & videbatur istius conventionis autor esse Doctor *Everhardus Volstage* præpositus, in cuius aliquoties convenerant, quia autem multiloquus erat *Beckmannus*, utpote in scholis exercitatus, videbatur eloquio vincere *Heckerum* senio confectum & natura tardiloquum, quamvis disertum satis. Quo nomine non parum gloriabantur papistæ, & si serie disputationis & re ipsa omnino non vinceret &c. Sed ad alia his omittis tendo.

Cum rustici seditiosi ubique anno 1525. seditionem moverent, ita contra clerum quoque excitabantur eodem tempore cives, plebsque omnis *Osnaburga*. Qui autem autores vel capita videbantur esse istius tragœdiæ, sine dubio nihil aliud hic spectarunt quam papisticæ turbæ & religionis oppressionem ex zelo intempestivo. Fuisse interim hi præcipui *Johannes de Oberck*; *Otto Spiker* (qui, postea susceptus in gratiam, ab Episcopo Gogrevius factus est) *Johannes Ertman* prudentis *Ertuvini* filius. Hi per *Henricum Lurman* aliosque ex plebe aliquid de facto contra papistas tentarunt collecta cohorte, sed male cessit ipsis hoc propositum, quia tota urbs ab Episcopo *Erico de Grubenhagen*, pœna pecuniaria mulctabatur ista de causa. *Theodericus Bushmannus* veniens *Osnaburgam* affixit publice themata contra pontificiorum doctrinam, ipsosque ad disputationem provocavit. Sed nemo ex eis venit in curiam senatus (qui locus erat destinatus disputationi) nisi unus vicarius *Johanniticus M. Bernhardus Lintlage*, homo simplex, qui non sine risu dimissus est.

Isto facto non parvam inivit gratiam apud plebejos *Bushmannus*, qui quoque mire instruxit linguam & aptavit verba, ut placeret populo. Cum autem in amicitiam matronarum se insinuaret, ipsisque nimium gratificari studeret, vitæque esset dissolutior, non levem toti ministerio & sibi & collegis inulit notam ignominiae & summam conflagavit invidiam. Denique postquam sub prætextu Evangelii dis-

cordiam videretur seminare in urbe, & expressis verbis excitare populum contra Clerum, eoque rem perducere conaretur, ut aliquid aperto Marte tentarent, est illi & reliquis omnibus Evangelicis silentium à Senatu impositum serio hoc ita volentibus & urgentibus Canonicis per Episcopum, quod commodius videbatur fieri à magistratu, postquam citra suffragium ejus essent ad ministeria assumpti à plebe.

Mansit tamen *Wilhelmus Santpurdus* in urbe, & factus est privatus *Martini* ab *Horsten* & aliorum Senatorum ac civium piorum filiis pædagogus, quorum etiam protectione servabatur à periculo & ejectione. Interim ille non malè docuerat nec impie vixerat, nisi quod semel de extremo judicio nimis præcise concionatus erat. *Henricum Weddium*, cum semel esset *Lutheranus* factus, non ferebatur quoque amplius in Collegio Johannitico, sed discessit in *Phrisiam* ad ditionem Jeverensem jam dimissus vel potius ejectus. *Buthmannus* clam evasit. *Theodoricus Lippiensis* qui pie vixerat & serio ad poenitentiam hortatus erat populum, post impetratum silentium, urbem egreditur, & in itinere capitur atque in *Bevergerden* abducitur, ubi anno 1534. 9. Februarii propterea decollatus est, quod absque consensu Pastoris ad *S. Johannem* suggestum ascendisset. Alii tamen aliter de ipso referunt, nempe illum anno 1533. abiisse *Monasterium*, postquam ex *Osnaburgensi* urbe dimissus esset, atque ibidem suscepisse provinciam docendi in æde *Servatiana*, ad quam legitime vocatus erat (quæ provincia paulo ante oblata erat *M. Gerharδο Cozio*.) Cum igitur bonus senex cum reliquis piis urbem *Monasteriensem*, fugiens furorem Anabaptistarum, exiisset, & coactus suum ministerium deseruisset, nolens se factioni Anabaptisticæ dare, interceptus dicitur ab Episcopo tum occupante vias regias, & inclusus est carceri *Bevergerdiano*. Postquam verò damnari debebat, non potuit hoc nomine reus accusari, quod legitime vocatus juxta *Augustanam* confessionem *Monasterii* docuisset, & se Anabaptistis opposuisset, quia hoc jam erat ab Episcopo permissum. Ea igitur causa damnatus est, quod superiori anno docuisset *Osnaburga* citra pastoris & Capituli consensum in æde *D. Johannis* promotus à furiosa plebe. Hoc cum diceretur spectare ad tumultum, seditionis damnatus, capite plexus est 9. Februarii, quanquam ille placidè responderet, se ex sacris literis & patribus demonstrare posse, plebem elegisse & vo-

casse semper in Ecclesia Doctores, tamen hoc ei non profuit: ita is placidè in ortem subivit. Tandem iussit illius cadaver ex loco supplicii Episcopus *Monasteriensis Franciscus à Waldech* anno 1543. eximi terra, & deferri reverenter ad Cœmeterium in *Bevergern*.

Anno 1534. *Monasterio* emissi sunt ab Anabaptistis viri octo & viginti numero in aliquot urbes, ex quibus sex venerunt *Osnaburgam*, qui excitato clamore cœperunt de regno novi cœlestis & Israeliticæ Hierusalem prædicare, atque comparentes coram consule majori & Gogrevio, *Ottone Spikers*, in testimonium futuri interitus & exitii sempiterni, nisi susciperet istorum doctrinam, projiciunt aureum nummum, qui insignia regis, *Johannis Leidenfis*, continebat, & vestitum lacerabant, imo per plateas videbantur sese quasi in signum futuræ internitionis in lutum præcipites dare, ut ita populum commoverent, tandem convocata multitudo ad forum, cœperunt ibi latius de sua doctrina differere. Verum isto tumultu illico commoti convocantur per consules reliqui Senatores tribuni-que omnes, qui collecti simul ex curia clamantes, jusserunt cives suos, præsertim qui vellent esse sui juramenti memores, & habere rationem urbis suorumque bonorum, discedere illico ex foro domum: Senatum enim curaturum, ut & reipublicæ & religioni consulatur optimè. His ita publicatis, mox non sine summo periculo ex decreto & mandato senatus, à ministris publicis apprehenduntur in foro isti sex, & vinculis traduntur. Isti autem obstinati, jam capti ibant, vel potius se ire fingeant, gaudentes & canentes ad carcerem: plebs vero lætitia & cantu eorum non leviter movebatur, quia adeo concitabatur, ut vellet omnino eos dimittendos & restituendos libertati. Interim prudentes viri, *Conradus de Horne*, *Ertwinus Erdmann junior*, Consules, & Quæstor urbis, *Martinus de Horsten*, alique, cum viderent furere plebem, postridie jusserunt rumorem spargi in vulgo per urbem à suis quasi vellent vinctos Episcopo tradere ante portam Johanniticam. Hoc rumore audito, magno numero accurrunt plebeji ad illam portam, ut eriperent ex eorum manibus vinctos, verum ita concurrente plebe, ipsi clam per serretiolem locum deducunt impostores ex urbe, nemine hoc præter senatum sciente, quos deinde impositos curribus tradidère Episcopo adjuncto uno aut altero ex suis, quos habebant autores dissidii. Itaque tandem cum se videret vana luctari

spe,

spe, regressus est ex plebe quisque in domum suam. Istis autem omnibus, quos victos Episcopo tradiderunt, caput amputatum est excepto uno, de quo dicemus in Historia Ecclesiastica Urbis *Monasteriensis*, &c. Sed audito isto motu *Wichmannus Bramecannus*, Secretarius supremus illustrissimi & piissimi Herois *Ernesti*, Ducis Lüneburgensis, rogavit *D. Urbanum Rhegium*, ut refutationem Germanicam institueret contra *Monasterienses*, eamque suis *Osnaburgensibus* dedicaret, quod factum est Anno 1534. Imò hoc non solum *Wichmannus* petiit à Doctore *Urbano*, sed etiam ipsi proceres in republica *Osnaburgensi*, veluti ipse testatur in Epistolis ad *Gerhardum Cotium* & *Johannem Montannum* scriptis Anno 35. vehementer petiverant. Quo etiam Anno emisit idem Doctor *Urbanus Rhegius* scriptum latinum, cujus hic est titulus, de restitutione regni Israelitici contra omnes omnium seculorum Chiliastras, imprimistamen contra *Milliarianos Monasterienses* disputatio *D. Urbani Rhegii*. Hoc scriptum dedicavit *Wichmanno Bramecano* Secretario Ducali, ea lege, veluti expresse in dedicatione scribit ut illa *Osnaburgensi* Ecclesiæ *Monasteriensibus* vicinæ velit nomine utriusque transmittere *Wichmannus*, quò perspecta fidei *Catholicæ* veritate facilius queat vitare vicinæ urbis errores & mendacia &c. Ideo certè multum debet Ecclesia *Osnaburgensis* hoc nomine Doctori *Urbano Rhegio*, & deinde isti *Wichmanno* suo alumno, veluti & *Antonio Corvino*, qui admonitionis causa quoque anno sequenti hoc est 36. ad eosdem *Osnaburgenses* misit acta totius historię cum rege & captivis transactæ edita, quæ etiam ipsis inscripsit reverenter. Vide in Tomo 2. *Luth. Ger: Wiebergensi*.

Postea circa annum Domini 1538 & 39. cœpit eadem Secta vires recipere, Doctoribus quibusdam peregrinis, & ex civibus quibusdam *Gosmanno*, qui aufugit, & *Francisco Ottingio*, qui postea egit pœnitentiam. In ista factione erat quoque cujusdam consulis uxor, qui propterea vincula sustinuit. Anno quoque 41. sunt etiam quidam ejecti, qui eandem Anabaptiscam hæresin fovebant, ex urbe.

DE

RESTAURATIONE EVANGELII DEI CHRISTI

Facta Osnaburga Anno Christi 1543.

CUm ab anno 1534. caruisset aperta luce & prædicatione Evangelii *Osnaburga* civitas, en tandem accidit ex singulari miseri-

Dddd ddd 3

cor-

eordia Dei, ut ab Episcopo *Osnaburgensi* *Francisco de Waldeck*, Comite, veræ religioni dedito principe, qui ob expugnatam urbem *Monasteriensem* à fanaticis hominibus occupatam, perpetuam laudem est meritus, de quo suo loco in *Historia Monasteriensi* dicemus prolixius) & à senatu urbis (cujus tunc præcipua capita erant viri pii & prudentes *Martinus ab Horsten*, *Henricus Storck* Consules, *M. Jodocus Hedlag* Quæstor ærarii, qui postea factus est consul; *Jodocus Wesseling*, *Hermannus Lübbeking*, *Theodorus Bremerus* & alii quidam Senatores &c.) simul ad Reformationem Ecclesiarum reverendus & eruditissimus Theologus *M. Hermannus Bonnus Quakenburgensis*, ditionis *Osnaburgensis* alumnus per *M. Georgium Bart* vocaretur. Is igitur cum ex inclyta *Lübeka*, ubi erat Ecclesiarum inspector, venisset, reformavit pacificè & modestè Ecclesias tam in urbe, quam in ditione, & disposuit prudenter & ordine ministerium, ipseque suaviter pro concione publice docuit, adde quod etiam latine inciperet Epistolam Pauli ad Romanos prælegere & profiteri publicè in Franciscano Cœnobio, ad quam lectionem omnibus patebat aditus. Hic cum pro sua eruditione & eloquentia doctissime Pauli mentem scrutaretur gravissimeque illam epistolam explicaret, confluxerunt multi ad ejus auditorium, inter quos interdum reperti sunt *Dumheri*, qui sunt omnes genere nobiles, præcipuè verò *Theodorus Eichel* cantor & *Hermannus Bravius Scholasticus*. Disposuit autem ita ministeria per ditionem, ut plerique pastores rurales ultro Evangelii doctrinam susciperent obviiis ulnis, quibusdam vero senio confectis vel papistis addebantur Sacellani vel collegæ, qui munus Ecclesiæ strenuè obirent, quo omnia diligenter & religiose perficerentur.

DE

PAPISTARUM CONATU BREVIS RELATIO.

Hoc est de Cathedralis Ecclesiæ Doctoribus.

CIrca annum Domini 1539. mortuo *Missingio*, qui olim cum *Pollio* publicè, & postea diu privatim Evangelium Christi docuerat, vocatur, suadente *Arnoldo de Castro* præposito & religioni papisticæ deditissimo vir doctus *M. Conradus Eckendorpius*, qui patriam, hoc est comitatum *Lippiensem* propterea deseruerat, quod Evangelium, quod *Lutheranismum* appellavit, suscipere nollet (erat enim

enim

enim pastor *Lagenfis*) quare de illo spem summam conceperant Dumheri, eumque in emendis patrum scriptis, sumptibus juvabant. Is quidem antequam *Bonnus* veniret *Osnaburgam* satis pro voto pontificiorum executus est ministerium & munus pastorale; Verum cum *D. Bonnum* audiret docentem in Ecclesia & prælegentem in Cœnobio adeo dextrè Pauli doctrinam, cœpit illi quotidie magis sordescere religio papistica. Nam dixerat sæpe: Etsi multoties audierim Magistros nostros *Colonia* disputantes & prælegentes, multosque docentes in templis, tamen scopæ erant dissolutæ & nugæ ipsorum lectiones collatæ ad Domini *Bonni* explicationes, in quibus ita versatur, ut mihi nunc demum Pauli sensus innotescat. Quod quidem verum est, quoniam argumenta Pauli de justificatione diligentissime pro sua fidelissima diligentia & eximia doctrina, summa tractavit gratia, & modeste refutavit validis & firmis rationibus scripturæque ac patrum testimoniis ita quidem contrarias opiniones, ut nemo ei sese posset objicere. Erat enim *Bonnus* magnus & solertissimus interpret scripturarum, de quo scribit *Erasmus Sacerius*, discipulus *Bonni* in præfatione sui Commentarii in Matthæum, quod doctissimos istius clarissimi & eruditissimi viri *D. Bonni* Commentarios latentes sæpe consuluerit & istis usus sit, ad sua pertexenda. Sed hæc obiter.

Commotus ita *Eckendorpius* petiit privatum *Bonni* colloquium, ad quod admissus cœpit quasdam pontificiorum argutatiunculas (forſan ex *Eccio* petitas) & quædam dicta patrum proferre, & cum illo de toto religionis negotio conferre, ut erat ingeniosus & doctus. Sed *Bonnus* perspicuis scripturæ testimoniis convellebat illius objectiones, atque prolixè autoritatem solius scripturæ ex ipsis patribus & præsertim *Augustino* commonstravit, atque deinde de singulis locis, ut de Papa Romano, de purgatorio, de invocatione sanctorum, imprimis autem de justificatione hominis coram Deo docte & prolixè coram *Eckendorpio* tam ex scripturis quam ex patribus disseruit admodum erudite & dextre. His auditis se quasi vinctum tradebat *Bonno*, interim regrediens domum & preces studiis miscens vehementer & diligenter magisque cœpit investigando perſcrutari illa fere omnia, quæ à *Bonno* ex scripturis & patribus præcipuè *Augustino* citata erant, & cum omnia ita se habere comperiret & ipse quotidie majori cum gaudio *Bonnum* audiret, incipiebat quoque

que in suo templo taxare abusus pontificios, & postremo manibus pedibusque intus regente Spiritu sancto cor ipsius ibat in sententiam *Bonni*. Ita deseruit Pontificios, ipsorumque dogma est detestatus, & à senatu, suadente *Bonno* vocatus in pastorem *D. Virginis*, ubi ei contigit collega *Johannes Wernecking* olim discipulus Doctoris *Heckeri*. Vocavit autem in locum *Eckendorpi* Cathedralis Ecclesiæ Capitulum quendam ex ditione *Monasteriensi* *Johannem Apotecarium*, qui voluit aliquid esse, sed non est ausus prodire contra alios imo is se ipsum aliter post declaravit ut suo dicam tempore.

Quomodo disposita sint in Evangelicis Ecclesiis Ministeria.

Floruit Ecclesia *D. Virginis* sub *Eckendorpio*, in qua, cum bonus ille vir piè per aliquot annos pavisset suas oves, easque sanctè rexisset, placidè in Domino obdormivit, & ei successit *Wilhelmus Santphurtius* rediens ex aula, qui vestigia sui antecessoris optimè ingrediebatur, nisi Interimistica scabies illum turbasset, de quo postea latius,

In æde *D. Catharinæ* suscipitur in pastorem vir clarus & doctus, *Johannes Pollins, Bilveldensis*, (qui olim multa fecerat cum *Messingio* in nostra patria *Osnaburgensi* urbe, pro negotio Evangelii, & profligatus inde, per comitatum *Teklenburgensem* & *Redensem* jussu & nomine *Conradi*, Comitis, primus plantaverat Evangelii doctrinam, & disposuerat optimè ministeria, atque deinde *Susani* fuerat Coadjutor Superintendentis per aliquot annos) cujus eruditissima publicè commendaverat *Eobannus Hefius*. Erat apud nostrates huic sacellanus *Johannes Abekingius* primò, deinde *Olioverius Marschius*.

In æde *Johannitarum* novi oppidi constitutus est Pastor Episcopi Concionator Aulicus *Stephanus Kronsingius, Dulmonensis*, qui acriter potuit pro suo eloquio perstringere Papistas, cui erat collega *Henricus Weddams*, qui antea cum sancto martyre, *Theodorico Lippiensi* inceperat docere Evangelium in eadem parochia, ipse tamen tunc vocatus à pastore nunc vero à parochianis & Senatu *Neapolitano* vocatus.

Stephanus cum rediret revocatus ad propriam sibi datam parochiam in *Petershagen*, & esset quoque vita liberioris, facile dimittitur & vocatur in ipsius locum *Antonius Grevensteinus Brema*, qui etiam post

post biennium rediit ad *Bremenses* (apud quos hodie est *Superintendens*, ideo ad istud munus assumptus, quod probaret *Doctoris Hartenbergi* sententiam) ibi enim in Neapoli valde promovebant religionem *Reinerus Guitlishe*, *Johannes Stegemannus* & *Conradus Hetlagius*, qui succisive fuerunt consules ibi omnes. Quorum opera ex scholæ gubernaculis vocatur *M. Christianus Sleibingius* homo docendi dono & facundia instructus ad functionem Johanniticam, qui usque ad Interimisticam tempestatem pie admodum docuit non sine laude pastorque mansit ibidem. Collegiati autem Canonici & Vicarii templi ejus anno 1543. jussu Episcopi deposuerant omnes superstitiones papisticas & simplices psalmos *Davidis* cum piis collectis cantillabant: quod etiam per id tempus valde probavit vir gravis & doctus *M. Johannes Mellinckhus* ibidem Decanus, qui Evangelii doctrinam amabat, & Canonicus *Johannes ab Horsten*, cum contra multi in illo collegio, quibus hoc admodum displicebat, imprimis *M. Johanni Monnikio* Scholastico ibidem. Dispositis ita ministeriis rediit eodem anno *Lubecam Bonnus* commendata nova Ecclesia *Pollio* & *Eckendorpio*. Erant tunc quoque *Monasteria*, nimirum *Augustinianum*, *Franciscanum* & *Dominicanum*, item *Monialium* reformata & ab omni superstitione purgata, quo tempore *Abbas Johannes Meiering* cum monachis suis in *Iborg* fuit etiam bonus Evangelicus. Sed tempore interim omnes mutati sunt.

Floruit tunc pietas in urbe *Osnaburgensi*, floruit tunc sub dulci concionatorum concordia disciplina & decorum. Nam tum omnes imperio senatus subditi excludebantur serio mandato ab impiis Pontificiorum sacris, quæ adhuc fiebant in summo templo, nec cuiquam istis in locis, qui suberant senatui, concedebatur se scortatione pollueri vel in cubilibus turpiter versari. Quo etiam tempore pellicibus vel scortis pontificiis quoque nullibi istis, ubi Senatus habebat imperium, concedebatur locus. Vetitum quoque erat, ne pontificiorum concubinæ ad nuptias & ad honesta conjugia civium Christianorumque admitterentur vocarentur. O tempus illud aureum, in quo ita floruit religio, pietas in pretio erat, & disciplina vigeat; quæ nunc ibi neglecta jacet non admodum curantibus eam capitibus urbis, cum hodie concubinæ pontificiorum pene aliis honestis matronis præferantur.

Eccc ecc

DE

DE CERTAMINIBUS ECCLESIAE,

In restauratione Evangelii per D. Bonnum inchoata,
obortis.

Cum omnes Pastores cum admiratione audirent *Bonnum* reformatem Ecclesias, unus est ex reliquis omnibus inventus Pastor in *Wellinckholthusen* / *Johannes Bodekerus*, qui se ei opponere audebat. Nam cum audiret ex *Bonno* aliquem consecrantem in administratione Dominica in ædibus ægrotantium Germanicis & clavis etiam verbis ad confirmationem fidei infirmorum uti debere, dixit intempestivè, Soll man denn in der Bauren-Häuser vor den Küh-Ställen consecriren / und die heiligen Wörter also coram stercore prophaniren / cum tamen non sint projiciendæ margaritæ coram porcis. Sed *Bonnus* breviter homini temerario respondit, se quidem omnibus modis suadere & asserere, ut summa reverentia tractetur Eucharistia & consecratio fiat. Interim consecrationem & verba cœnæ lecta plurimum confirmare fidem, erigereque animos ægrotantium, qui equidem non porcis sed columbis adæquantur in sacris scripturis, & referuntur ad dictum Christi, venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. *Petrus* hypocritas & Epicureos comparat sui lotæ & redeunti ad volutabrum, 2 Pet. 2. atque istis frustra prædicatur pœnitentia & exponitur consolatio Evangelii. De istis igitur dictum Christi intelligitur, non de infirmis Christianis: reverentiam autem cœnæ non ex loco sed verbis Domini pendere nec prius adesse Christum nisi in suo usu. Ait enim, accipite, edite, hoc est corpus meum, ergo ante usum sacramenti non vult se nostris verbis alligari ad panem Christus, sed agit juxta verba & institutionem suam, quæ Christum prolatis verbis & exhibito pane accedentibus offert & non prius &c. Hic pastor hærens & attonitus quasi dixit, tamen ita vilescere verba tam sacra coram plebe prolata. Sed regessit *Bonnus*, Christum dixisse Apostolis, ut omni creaturæ prædicarent Evangelium, & Paulum scripisse & commendasse toti Ecclesiæ *Corinthiorum* nullo excepto, totam actionem cœnæ, & postea adjecisse, Quotiescumque hoc feceritis mortem Domini annuntiabitis &c. En, annuntiabitis, inquit &c. Subticuit autem tunc pastor ille, qui voluit ob istam suam animositatem prædicari, quod in tota collectione pastorum ruralium se objicere aude-

deret *Bonno*, sed cum præ aliis vellet papista insignis videri, homo alioqui leviter doctus, in rubore confunditur coram omnibus.

Gloriose quoque de superando *Bonno* multa retulerat in urbe *Monasteriensi* *Johannes Aquensis*, Observanticus, concionator summi & cathedralis templi, hoc postquam ad aures Episcopi pervenisset, evocavit *Monasterio* monachum Aquensem illum, qui veniens *Iburgum* ad Episcopum jubetur pro sua religione disputare contra *Bonnum*; Verum cum hoc recusaret, petitur ejus concio. Interim *Bonnus* prius pro concione docuit, & cum is rejiceret omnia opera superogationis, atque inter cætera referret de ineptiis cucullarum, rasuræ, temporum, ciborum, vestium, unctionum & aliarum ceremoniarum pontificiarum, præclareque de justitia fidei solius differeret, finit orationem admonitione addita, qua videbatur amice monachum funigerum præsentem non tam perstringere, quàm piè hortari ad cognitionem veritatis agnoscendam. Postea à prandio prodiit *Aquensis* ad docendum pro concione, in qua præclaram *Bonni* disputationem de justitia fidei, & pudicis fictisque monachorum operibus atque annexam admonitionem præterit, & sic cum de charitate multa ex diversis scripturis satis tamen confuse (interim prolixè, ut erat magniloquus) disseruisset, & de fratrum delictis tegendis, eorumque infirmitate ferenda verba fecisset rectè notans *Bonnum*, tandem prorumpit in hæc verba, Meister Herman *Bonnus* hat auf Platten/ Kapffen und anders was in seiner Predigt gescholten / und läßt das ander bleiben / allein das mir antroffen ist / als Kappen und Platten / muß ich verantworten / und dar gebe ich diesen Bericht auf. Ein jeder trägt was ihm gefällt / so gefällt dem Herrn *Magistro Bonno* ein lang gefuttert Rock / mir eine Mönichskapffe / dir eine kurze Mantel / ihm das Haar wachsen zu lassen / dir eine schlichte Kolbe / mir einen Kranz drauf. Das verdammt nicht / &c. & ita finiebat concionem suam quoque. Verum postridie cum prodiret denuo *Bonnus*, retractavit totam concionem *Aquensis* monachi, & de usu operum fineque ex officio charitatis rectè disseruit, ejusque quædam paradoxa explicuit, addita comoda interpretatione, & cum rectè & eruditè explicuisset, quamdiu & quomodo ferenda esset infirmitas fratrum, & quorum delicta essent tegenda, sic istam priorem insulsam monachi orationem retundendo confutabat, concedito inquit, adiaphora esse posse rasuram, cucullam, restim vel funem. Verum si ista pro adiaphoris ha-

beat *Aquensis*, & libertatem suam ostendat in istis rebus, videlicet ut interdum sine tali cuculla & fune prodeat ad conciones, interdum etiam negligat rasuram capitis, & ita crinitus incipiat docere pro libertate Christiana. Hoc si inquam fiat, non damnabimus. Nunc verò cum id faciat ex decreto *Francisci*, nec mutet impium & superstitiosum habitum, sed in eo perseveret, ostendit, se niti tam vanis rebus, & ita declarat, istas sibi non esse amplius adia-phoras, sed necessarias ad salutem, & hoc pacto detrahit merito Christi, &c. Postea rogatus ab Episcopo monachus velletne ita ad concionem procedere mutata veste? respondit, sibi hoc non esse integrum. Est igitur ita dimissus.

DE SCHOLIS EVANGELICIS.

CUm videret Senatus inclytus urbis seminarium Ecclesiæ & Politicæ esse scholam, honesto ex consensu principis & suadente *Ronno* aperuerunt piam scholam anno 1534. in cænobio *Franciscano* (ex quo ultro exierunt *Gardiannus N. Bermannus*, qui ducta uxore factus est Pastor in *Hunteborg* &c. aliique idem fecerunt) cui præfecerunt *Wilhelmum Sansphurdium*, ludi magistrum *Johannitici* collegii, unde transferebatur ad hanc scholam, atque eidem tunc contigerunt collegæ *Hermannus Burinus*, vir Hebrææ linguæ non indoctus, (qui hodie in *Oldenburgico* comitatu functionem Ecclesiasticam obtinet) & *Georgius Suecamp*, qui postea ad scholam *Bilveldensem* ejusque gubernacula ascendit. Iam vero finito biennio cum *Wilhelmi* animus magis ad functionem Ecclesiasticam inclinaret & propter simplicem probitatem ad aliquam claram scholam aperiendam minus videretur idoneus, etsi vir esset doctus, quod ejus monumenta testantur, vocatur *Hannovera Christianus Sleibingius*, vir gravis, pius & doctus, qui antea *Osnaburgæ* in Joannitico & Cathedrali collegio scholæ præfuerat non sine laude, & deinde *Wittebergam* abierat, is tunc Conrectorem *Henricum Sibæum Olphenium*, & collegam *Eberhardum Barekhusium*, qui fuit pii istius *Antonii* Consulis *Hannoverensis*, cujus toties honorificam facit mentionem *D. Urbanus Rhegius*, filius, vir Græcæ linguæ admodum doctus & alios quosdam sinceros: floruit igitur sub illo per aliquot annos schola. *Wilhelmus Sansphurdium* tunc fiebat principis aulicus concionator. Tandem anno 1548. deseruit scholam *Christianus Schleibingius* & factus est pastor in
æde

æde *D. Johannis*, cui tunc successit *Henricus Olphenius*, qui Conrectorem deinde habuit prædictum *Hermannum Burinum* tunc ex Academia *Marburgensi* reversum. Floruit mediocriter civium schola & Ecclesiæ ministerium tunc usque ad tempus Interim, quando infelicitè, vi pontificiorum, abrogabatur. &c.

DE ECCLESIA CATHEDRALI

Et ejus pastoribus, qui ante Interim, sub & post illam Spingin Interim fuerunt.

Diximus, quomodo illam pontificiorum speluncam deseruerit *Eckendorpius* & revocarint ex ditione *Monasteriensis* in locum ipsius quendam senem papistam *Johannem Cramerum* vel *Apothecarium*, qui quidem ex *Wicelii* postilla formabat conciones, & papistico more docebat, verum parum profecit. Tantæ quoque non erat eruditionis, ut se auderet aliis opponere, senex aluit concubinam multæ prolis matrem, quam dicitur clam circa annum Domini 1556. duxisse in uxorem, quo etiam tempore ipse quoque cœpit in pontificiorum doctrina languidior fieri. Nam Eucharistiam sub utraqûe specie petentibus distribuit prolatis verbis Christi, & cœpit quoque abusum Pontificum privatim & publice reprehendere. Quanquam opinor, ipsum nunquam ad solidam purioris doctrinæ cognitionem pervenisse. Legerat aliquid in *Hieronymo*, sed nihil de ipso præterea dicam. Huic mortuo (opinor anno 1559.) *Georgius Vollenstet*, qui valde insolenter & intempestivè multa dixit adversus veram Christi doctrinam, quod male habuit Evangelicum concionatorem *Johannem Olthovium*, qui se in publica concione isti *Georgio* satis indocte & rudi graviter opposuit. Cum autem videret se à Dumheris propter ruditatem & crapulam contemni, suscepit iste *Georgius* munus Pastoris in æde *D. Johannis*, quod postea prolixius explicabitur. Semper citabat arrogantia causa ex postilla *Wicelii Theophrastum*, ideoque Flactum appellarunt homines eundem. Interea venit quidem impostor casu *Osnaburgam* nomine, ut dicebat, *Ulricus Sakerus* anno 1564. qui, cum se multis & variis mendaciis insinuaret in amicitiam quorundam Dumherorum, imprimis *Giseberti Buddai* tunc Cantoris, modo Præpositi, & insignis præ aliis pontificii dogmatis patroni, ita est ad functionem Ecclesiæ promotus. Verum cum ibi per paucas septimanas hæssisset & multos argento emunxisset, turpiter discessit.

Eeee eee3

Idem

Idem venit, ut hoc obiter inferam, aliquando anno 1559. *Lemgoviani* ad me, & multa quoque tunc mendacia comminisceretur, dicens sibi nomen esse *Valentino Sallero*. *Bitveldia* similiter eodem tempore multos deceperat idem ardelio vagus & impostor. Sed interim hinc apparet, quanti faciant religionem pontificii cum scurram ignotum sulciperent ad tantum munus.

Tandem vocârunt *Colonia* eruditum quidem & præ se ferendam aliquam sanctimoniam Magistrum artium & alumnum ditionis *Osnaburgensis* *M. Jodocum Redekerum*, Jesuitam, ut apparet, qui quemadmodum *Georgius & Udalricus* quædam intempestive pro concione proferebant (interdum illud quod videbatur Evangelicum, ut civibus gratificarentur, interdum ista quæ pontificiis grata erant, cum neutrius concio esset ædificationi accommodata) ita quoque suas instituit orationes ut plane papatum stabiliat prolatis sæpe multis patrum sanctorum dictis, quæ etiam ad rem & ædificationem facere non videntur. Quid profecturus sit suo isto conatu videbimus. Certum est, paucos ex *Dumheris* curare pontificiam religionem hodie anno 1565. cum canonicatus emant & vendant magno pretio, & vivant quotidie satis Epicureicè.

Quid tempore Interim acciderit, & quomodo pii Pastores & Ministri Evangelii tunc ejecti sint.

Cum Cæsar versaretur in bello *Engelstadiensi*, & res protestantium minaretur ruinam, primò *Westphalicas* ditiones terruere *Ebersteinus Comes*, & *Christophorus Frisbergius*, nomine Cæsaris, qui etiam coeperunt urbi & ditioni *Osnaburgensi* Anno 1547 incutere copiis qualibuscunque collectis terrorem, quem augebat subdita depositio pii *Hermani de Weida*, Archiepiscopi *Coloniensis*. Postremò addidit animum *Osnaburgensibus* Papistis victoria Cæsaris, in qua cepit piissimum & sanctissimum Electorem *Saxonia*, *Johannem Fridericum*: ita factum est, ut Cathedrale capitulum (cujus tunc capita erant genere nobiles *Arnoldus de Castro*, præpositus, *Herbertus de Baer*, Decanus, *Henricus à Kerssenbrock Senior*, *Hermanus Bravius*, Scholasticus, *Amelingus de Warendorp*, *Arnoldus Tullius*, Cantor, &c.) cogeret Episcopum bonum *Franciscum Waldechianum* sulcipere & revocare papisticam religionem, quæ tunc in libro *Interim* erat comprehensa, voluerunt etiam ut præsul ipse compare-

ret

in Synodo, & re ipsa illam comprobaret. Coactus ita præsul, nisi voluisset ad modum Archiepiscopi Colonienfis, *Hermanni Pii à Weida* ejici, prodire ornatus more Pontificio, & ibi omnibus ruralibus Pastoribus convocatis mandare & imponere, ut pontificiam religionem susciperent, repudiata Evangelii doctrina, quod factum est faciente tunc verba nomine Episcopi ad Pastores in Synodo collectos quodam funigero monacho. Quod in tali principe dolendum erat. Interim, dum ipse cuperet evadere periculum tempore Interim, postea paucis annis elapsis bellum inferente ei *Philippo Magno* Duce Brunsvicensi, excluditur ditione ista, & statim incidens in morbum post bellum moritur in arce *Walbeck*, ditionis *Monasteriensis* &c. Quanquam hoc liberè confiteor, istum tamen præsulem semper fuisse puriori etiam post susceptum Interim addictum, tametsi coactus & invitus cogeretur aliquam servitutem tempore Interimistico ferre. Nec satis erat Pontificiis ita in suo isto imperio tunc cogere Episcopum, verum voluerunt etiam, ut curaret præsul per Senatum abrogari & ejici seriò ab officio in urbe concionatores Evangelii & scholam civium in cœnobio erectam abrogari. Quomodo hoc factum sit, nunc videamus.

In æde *D. Johannis* statim Canonici collegiati eligunt novum Pastorem ex suis Vicariis, *M. Henricum Preckemole*, (qui olim fuerat ex jussu & promotione *Jodoci Hoisfilteri* Doctoris & postea demum creati Episcopi *Libecensis* Notarius Pontificius in colloquio *Wormatiensi* Anno 1541. celebrato) quem opposuerunt Evangelico Pastori *M. Christiano Sleibingio*, sed cum is temerario ausu, nunquam antea exercitatus, prodiret in publicum, & capitulo & sibi male cessit ille progressus. Nam accurrente multitudine hominum ad novam Pontificii Pastoris concionem, turbatus strepitu eorum & rubore confusus prosiliit ex suggestu & aufugit, & postea nunquam est reversus ad id munus. Idem quoque ante annos triginta suo antecessori Pontificio Pastori *Hermanno Horstio* acciderat. Interim mox decreto Episcopi, qui urgentibus Canonicis propter mandatum imperiale gratificari est coactus, excluduntur ex ministerio *Christianus Sleibingius* Pastor & ejus collega *Henricus Weddens*, qui postea rursus se in comitatum *feverensem* recepit, ubi etiam mortuus est. *Christianus* verò, cum per semestre privatim vixisset, vocatur ad scholam *Hervordiensem*.

Re.

Receperunt tunc Papismum in collegio isto & missificaverunt. Imo omnes tunc & Canonici & Vicarii in utroque collegio per aliquot septimanas concubinas abjecerunt, alii eas occultarunt, nonnulli dimiserunt eo prættextu ut novas introducerent. Omnia sacra & ceremoniæ pontificiæ sunt tunc revocatæ exceptis processionibus publicis, quæ antea fieri solebant. Ex oppido *Widenbruggo* tunc discesserunt concionatores Evangelici, qui ibi per *Bonnum* confirmati erant videlicet anno 48. *Franciscus Hafius* & *Johannes Battius*, quibus abeuntibus vel potius ejectis substituti sunt papistici Doctores, & cantiones Germanicæ ac usus Sacramentorum legitimus & tota Evangelii doctrina est ibi quoque abrogata hoc tempore Interimistico.

Coacti sunt tunc collegiati ad D. *Johannem* Canonicum vocare *Theodoricum Liliu* Monachum ex *Monasterio Iburgensi*, qui & ibi & in æde D. Virginis aliquamdiu obivit munus Pastoris media via incedens. Tandem cum quidam *Henricus Horstmarus Recklinckhusensis* vocatus est ad pastorem Catharinianum jam abjecto *Pollio*, quem, quia eloquio valuit, homo alioqui tenuiter doctus, & potuit suas coniectiones ex *Lutheri* & *Spangenbergii* postilla ita ordinare, ut omis- sis istis, quibus pontificiorum dogma reprehendebantur, ad verbum idque eleganter recitaret & referret istorum conciones, ad se pertraxerunt *Johannita*. Ipse ibi suscipiens conditionem, in choro & coram altari erat insignis papista, in docendo verò referebat Evangelicum concionatorem. Postquam autem similtas oriretur inter capitulum & ipsum, deserit parochiam & secedit in pagum. Interea diversi papistæ sunt hinc inde in istam parochiam vocati ad munus pastorale, sed quia non erant apti ad docendum, sunt dimissi. Accidit etiam, ut quidam *Johannes à Berge* peregrinus anno 1559. admitteretur ad functionem docendi in ista parochia. Is verò admissus incepit statim & magnis clamoribus reprehendere papistas & eorum vitam, doctrinam & ceremonias, idque in magna plebis frequentia intempestive damnare. Gravissime igitur per Canonicos, ibi impia sacra exercentes, delatus ad Episcopum, citatur à præsule is concionator, & ei adjunxit quosdam Senatus, qui starent ab ipsius partibus. Veniens autem ipse coram præsule, qui erat *Johannes comes de Hoya* succedens *Francisco Waldechiano* &c. principe docto, non satis latine nec idoneè respondit, ut quidem puderet suæ partis homines ibi astare. Jubetur igitur senatus ab Episcopo, dimittere istum, & capi-

pitularibus mandatur, ut alium sedatum & isti muneri idoneum in locum ejus vocarent. Sic revocatur *Henricus Horstmarinus*, qui anno 1564. in eo pastornatu mortuus est. *Johannes de Berga* abiit *Susatum*, ubi in pago obtinuisse videtur conditionem. Quidam ex civibus *Casparus Bleker* excitatus per illum *Johannem* & proprio zelo erga religionem commotus post ejectum *Johannem* cœpit functionem manuariam (erat enim officio lanio) & per urbem publicis clamoribus voceque stentorea populum, papiculas Epicureosque ad pœnitentiam serio vocare, nihilque aliud quod impium esset tentare, nisi quod intempestivo zelo arderet. Videat mea patria. Ego censeo, illum talem fuisse, qualis erat ille Jesus filius Anani plebejus & rusticus, qui quadriennio prius quam bellum gereretur, in summa civitatis pace atque opulentia, exclamavit *Hierosolymis* per omnes vicos omentriste prænuncians teste *Josepho*, &c. quanquam multi viderent hominem, & alii sentirent illum *Blekerum* melancholia correptum, tamen eventus docuit, quasdam ex suis prædictionibus re ipsa veras fuisse & etiam ipso mortuo ita accedisse, ut prædixerat. Mortuus est ille anno 1563. in Domino placide. In æde autem *Johannis* successit ut dixi, *Horstmario Georgius Vollenstet*, qui nunc ad normam Evangelii incipit ibi suas conciones formare & etiam Sacramentum Eucharistiæ sub utraque specie administrare, in choro interim apud suos papifans. Hunc cum propter incitiam dimitterent anno 1566. vocatus in ejus locum vir juvenis *Johannes Bromelkampius* non indoctus homo, sed cum is accederet ad castra *Wilhelmi Vossii*, jubetur de consensu & jussu Episcopi dimitti anno 1567. Sed quendam crassum in ipsius locum vocârunt papistam ex Belgicis oris, qui propter loquelam multis est ludibrio, cui nomen *M. Georgio Regio Embricensi*.

Jam dicendum, quid in reliquis parochiis actum sit tempore Interim. *Wilhelmus Santphurdus* (qui *Borgela*, in vicinia *Antverpiæ* urbis natus erat) cum per annos 30. *Osnaburga* versatus, & jam ex aulico Concionatore Episcopi *Francisci* electus in pastorem Marianum mortuo *Eckendorpio* esset, cœperunt hujus vitæ imprimis insidiari pontificii Cathedrales, cujus odii hæc fuit causa. Postquam Senatus ipsum in cœnobio *Franciscano* vocasset ex schola puerili *Johannitarum* ad ludum literarium celebrem constituendum, proposuit suis auditoribus aliquando carmen scholasticum, quo Episcopum

FFFF FFF

&

& Senatum laudavit, Pontificiosque perstrinxit, unde istud odium oriebatur. Quædam ex eo carmine verba sunt hæc:

Seriò tandem pia mens triumphet

Et canat latum supero tonanti

Carmen ac plectro sine fine dulci

Gaudia promat.

Nunc jacent strati, & iterum papa Cardinalis

Quicquid & Cleri gerit animosum

Nomen, hoc toto cane pejus orbis

Odit & angue.

Sic prophetavit liquido futurum,

Christus & Christi Daniel repletus

Spiritu, quibus alta Pauli

Adstipulatur.

Ut sciant orbis populi fideles

Monstra, quæ multos Satanas per annos

Callidus nigris lacubus petita

Foverit atra.

Hinc Papam mundus videt Antichristum

Qui Deum sese (scelus ò nefandum!)

Ore blasphemo malè nominavit

Tristephanus bos.

Ergo vos cordis gelidum timorem

Et graves curas penitus fugate,

Nesciat rugas caperata dudum

Frons quoque vestra.

Atque io pæan & io triumphe,

Non semel læta resonante fronte

Osnaburgenses, genus ò vetustum

Saxonidarum.

Principem vobis superi dedere

Qui Papæ larvas meritò perosus

Impios ritus abolere templis

Pergit ubique.

Et sacerdotum removet prophanas

Pinguium Missas referens Sinaxin

Integram plebi Monachorum dira

Vota rescindens.

Ac-

Accidit autem quorundam opera Pontificiorum, ut *Colonia* per *Bernhardum Lingium* cuderetur aliud Sapphicum, quod sub pasquilli nomine apponebatur postea Anno 1544. *Wilhelmi* carmini, cujus pars hæc erat.

Hæresi tandem pia mens repugnet
Et preces fundat superis benignis,
Quo sibi præsent subitum juvamen

Auxiliumque.

Spernitur summus (scelus expiandum)
Pontifex Christi simul & decorus
Ordo jam Cleri quatitur maligni
Dæmonis astu.

Osnaburgenses, populus celebris
Obsecro, quis vos furor occupavit,
Ut fidem vaftris habeatis ullam

Vulpibus istis.

Ante doctrina, pietate, vita
Moribus claros habuistis andros
Pro quibus regnat modo nescio quis

Bunnus & Hunnus.

Hunnus & Bunnus similesque pestes
Osnaburgensi dominantur urbi,
Quicquid illorum voluit cupido

Confit ubique.

Hi suis technis variaque fraude
Præsulem, sicut perhibent, edocti
Impetraverunt, sererent ut illi

Dogmata falsa.

Ut pios ritus simul abrogarent
Et sacerdotum sacra præpedirent
Utque dejectum monumenta patrum

Funditus irent.

Principis munus fuerat tueri
Fortiter Clerum furiis repulsis,
Hic tamen primus labefactat omnem
Religionem.

O fames auri satiata nunquam!

Ffff fff 2

Au

Autor est quanti sceleris malique
Præda fit quicquid pietas avorum
Contulit unquam; &c.

Sed mox elegiaco versu respondit pasquillo *Wilhelmus*, & cum videret notari per *Hunnum*, *Conradum Eckendorpium*, defendit utriusque innocentiam. Volumus quoque ex eo partem audire.

Hac (scilicet doctrina Evangelii) tu perpetuo vives, animose
Luthere,

Hac manet ingenium docte *Philippe* tuum.

Bonnus, *Conradus* vivunt tibi Christe perennem
Vitam, dum præceps impia turba ruit. &c.

Habet nunc lector, causam, cur adeo odio arderent adversus *Wilhelmum*: itaque tunc, dum viderent, per Cæsarem & Papam sibi suæque impietati januam apertam, scripserunt minaciter admodum ad Episcopum (quarum autor erat *Wilhelmus Novesianns*, bullatus vel Italicus Doctor tunc Syndicus Capituli, qui postea quoque *Rostochii* turbas dedit) Cathedrales Canonici Anno 1548. die Jovis post Quasimodogeniti Dominicam: & inter alia hæc erant ipsorum verba: Wir haben E. S. G. um Abschaffung desselbigen (*Wilhelmi*) wollen anruffen / welches wir hiemit gnugsam wollen gethan haben / und ist das / also nachmahls wir unverhört leben / will uns wiederum die hohe Noth dringer anguruffen / die uns helfen werden / auch das zu thun mächtig seyn / wiewol wir das ungern (kennet G. Ott) thäten / zu Vollführung dann desselbigen müssen wir die lieben Carmina (*Wilhelmi*) und die axiomata, den Pasquillum (de quo postea) und Extract der Kloster-Schule Tasseln mit an den Ort bringen / da wir Trosts und Hülffe zu gewarten / da wir in Schutz und Schirm beyde empfangen sind / &c. Ex his & similibus verbis truculentus pontificiorum animus & superba audacia colligi potest. His literis acceptus præsul *Franciscus* percussus (etsi *Wilhelmus* usus fuisset aulico concionatore per aliquot annos) scripsit serio senatui, ut *Wilhelmum* statim illo ipso die dimitterent & ex urbe deicerent. Sic tandem subito ejectus est & mox abiit *Stadam*, ubi contigit ei conditio, ex qua translatus est *Lüneburgam* ad ministerium in æde *D. Johannis*, quod cum per annos 12. administrasset fidelissimè, in Christo obdormivit placidè anno 1564. 15. Martii.

Johannes Werneckingius, collega in prædicatione Evangelii *Eckendorpio* & deinde *Wilhelmo*, aliquamdiu privatim *Osnaburga* vixit, & ex scho-

schola Germanica victum quæsit, donec tandem in ditione ruralem pastorum suscipere administrandum, ubi in religione neutralitatem exercuit.

Quod ad *Catharinianam* Ecclesiam attinebat tempore Interim, ex ea qua expulsus est celebris pœta *Johannes Pollius*, & hanc non sine discrimine deserere bonus senex est coactus, discedens ad pristinum hospitium *Rheda* sub Comite *Tecklenburgico* revertitur. *Abekingus* antea in ditione conditionem acceperat ruri *Oliverius* mansit in urbe privatim vivens ut valetudinarius.

Quid sub ista mutatione acciderit passim in templis.

VOcatus est ad *Catharinianam* parochiam *Henricus Horstmarinus*, qui mox ad *Johannitas* transfertur, & cum aliquamdiu, isto discedente, clausa esset *Cathariniana* parochia, venit eò quidam *Gerhardus N.* qui mox quoque transfertur ad parochiam ruralem in *Dissen*. Cum verò per annum fere templum esset denuo occlusum, nec concio fieret ibi, est tandem hoc longa Parochianorum supplicatione & Senatus intercessione impetratum, ut in eo templo tunc per semestre doceret Anno 1551. *Oliverius Marschius Frandius*, vir pius & doctus, sed impar labori propter malam valetudinem. In æde *D. Virginis* constituebatur ab Episcopo *Paderbornensi Remberto à Kerssenbrock*, pastore pontificio istius parochiæ sacrificulus quidam crassus & papista magnus, qui papistica sacra renovavit, & voluit ibi reparare omnia impia, docuitque multa de circuitu, de aqua lustrali & aliis nugis, sed cum cognosceret, se à civibus contemni, & vix se concionantem decem habere auditores in tam ampla parochia videret, pertæsus raritatis auditorum discessit suscipiens conditionem in amplo pago *Monasteriensis* ditionis *Greven*. Vacante ita illa parochia prædicavit ibi quoque per aliquot menses *Theodoricus Lilius Monachus Iburgicus*, donec tandem in ista parochia *Otto Willenius Wideburgensis* constitueretur Pastor. Tunc quoque tam *Monachorum* quam *Monialium* in ditione receperunt papisticam impietatem: & horribilis illa idololatria in Monasterio *Rulle*, quæ antea abolita erat, cœpit instaurari, ubi homines in die *Philippi* & *Jacobi* quærunt quem vel ejus sanguinem. Monasteria in urbe manserunt vacua, excepto uno *Dominicano*.

DE RESTAURATIS ECCLESIIS

post Interim in urbe *Osnaburgensi*, &c.

Cum *Otto Willenius* doctrinam Evangelii lento gradu pededentim introduceret in suam Ecclesiam *D. Virginis* & inciperet tarde restaurare juxta puriorem religionem sacra, idque tunc quoque tentaret *Oliverius Marschius* in sede *Cathariniana*, accidit tandem, ut *Pollius* permittente Episcopo *Francisco* ex intercessione diligenti Senatus (cujus tunc adhuc ductor erat *Henricus Storkius* Consul & deinde *Jodocus Rolandus* Doctor V. I. alter Consul, *Balthasar à Seenvort*, *Ludolphus* ab *Horsten* Senatores & Quæstores, quibus accessit senex & vetus Consul suo suffragio *Jodocus Barnesur*, stemmate nobilis) revocaretur *Rheda* ad nuper desertum suum pastorum in urbem *Osnaburgam* tertio. Quoniam *Oliverius* propter tenuem valetudinem non potuit provinciam administrare, qui post illud tempus etiam vix biennio elapso vita functus est, deinde anno 1553. venit *Osnaburgam* *Johannes Olshovius* (qui propter veritatis confessionem deseruerat *Ortmarschianam* Ecclesiam, & se in exilium voluntariam conjecerat) is promotione *Satli Rodii*, tunc urbis Secretarii, suscipitur in Sacellarium & ministrum Evangelii apud *D. Virginem*, & cum quoque *Pollius* senex peteret similiter collegam, concedentibus parochianis *Olshovius* evocat quendam suorum collegarum *Andream Kronebeck*, nomine ex Ecclesia *Ortmarschiana*, qui veniens *Osnaburgam*, suscipitur in Sacellarium & ministrum ad *D. Catharinam*. Isti igitur quatuor per annos novem reedificaverunt piis concionibus collapsam sub Interim Ecclesiam, & pie administrarunt mysteria Christi.

Moritur autem *Johannes Pollius*, vir variis exagitatus exiliis, & ter ex urbe *Osnaburga* propter doctrinam Evangelii ejectus, jam in extremo senio placide in Christo Anno 62. qui moriturus commendaverat suas oves *M. Christiano Schleibingio*, quem etiam more *Alipii*, qui moriturus *Augustinum*, & ipsius *Augustini*, qui sub finem vitæ *Eradium* nominavit successorem, expetiverat sibi successorem dari: Extant ejus carmina doctissima de tribus monstris Ecclesiam vastantibus, de gratia, fide, spe & charitate, de jejuniis & prece, piorumque cruce, epigrammata ad varios varia. Epitome rerum mirabilium. Ecclesiastomoria digesta quatuor sermonibus.

Successit aliquamdiu *Christiannus Pollio*, postea conquerens, se
eme-

emeritum esse militem, nimisque graves esse labores, tandem eo res est deducta à magistratu, ut quidam *Wilhelmus Vossius* Sacellanus summi templi, (qui amabat quidem Evangelium, & moderatè & rectè illud in summo templo propagabat, sed propterea tunc inde dimissus erat, quod Nonnam Vestalem ex vicino virginum Nobilium Monasterio duxisset uxorem) vocaretur in Ecclesiasten *Catharinianum* Anno 1546. *Christianus* vero constitueretur Superintendens Ecclesiæ Evangelicæ. Autores præcipui hujus rei de Christiano evehendo erat *Ludolphus ab Horsten*, Consul, *Rodolphus Hammerus*, Senator & Quæstor urbis, atque deinde Secretarius, simulq; Senator, *Christophorus Gerenberg*, viri equidem prudentes, pii & boni. Iste ordo aliquamdiu vixit in inclytæ *Osnaburgensis* urbis Ecclesiis Evangelicis. Docebant enim ita in æde D. Virginis *Otto Willenius* & *Johannes Olshoff*: in æde D. Catharinæ, *Wilhelmus Vossius* & *Andreas Kronebeck* aliquamdiu.

DE CERTAMINIBUS SUB RESTAURATIONE, vel restauratis à tempore Interim Ecclesiis, *Osnaburga* obortis.

Vivente *Pollio* nulla ferè inter ministros erant certamina, nisi quod interdum se graviter opponeret Papistis *Olshofius*, ut jam antea dictum est. Interim fuit cujusdam Senatoris filia virgo, quæ ex zelo quodam urgebat immersionem in baptismo tanquam necessariam, (quam etiam urgebant Anabaptistæ, ut videmus in confessione eorum edita Anno 1533. die 8. Novembris *Monasterii*), & videbatur cum illa aliquantulum connivere Dominus *Pollius*, magni faciens antiquam illam consuetudinem immersionis, quæ Ecclesiæ olim fuit usitata, quamque mihi diceret Anno 1553. (quo tempore oriebatur controversia,) se quidem veterem consuetudinem in immergendis baptizandis laudare, interim intinctionem non repudiare. Ipsa vero fidens autoritate *Pollii*, quæ modestis verbis dimiserat virginem, valde urgebat immersionem, sed hanc tamen in gratiam illius puellæ, (quæ erat ex divite familia progenita, ideo etiam generi & propinquis fidebat) ad damnationem intinctionis, noluit baptismo adhibere vir gravis & constans, *Olshovius*, qui D. *M. Joachimum Westphalum* & me super hac re consuluit. Nos quidem respondimus, utramque consuetudinem, & intinctionis & immer.

merfionis, fuisse veteri Ecclesiæ usitatam. *Cyprianum* enim asperfionem vel intinctionem defendisse & retinuisse. Satis esse, si aqua adesset, non requiri quantitatem aquæ, alioqui & quantitatem aliquam panis & vini requiri debere in Sacramento altaris, scilicet tantam, quanta ad saturitatem sufficeret propter mysterium. Atque sane verum est, Christum non præcepisse de tingendi, inundandi seu madefaciendi modo, neque explicuisse corpus, ne totum an ipsius partem abluì vellet. Jam verò ibi satis esse, si adesset panis & vinum, ita & hic sufficere, si aqua adesset, quia Petrus uno die tria hominum millia baptizans non potuit immergere illos. Asperfionem quoque optimè convenire figuræ legis, qua populus sanguinis asperfione sanctificabatur, qua in re typus erat ejus munda- tionis, quæ est in sanguine Christi, scripsimus. Et *Ennuchus* Act. 8. dixit ad *Philippum*, en aqua est. Veteres patres dixerunt, duo Ecclesiæ Sacramenta ex latere Christi effluxisse, ubi per sanguinem Eucharistia, per aquam Baptismus est significatus. Adde, quod *Johannes* dicat, Christum venisse per aquam & sanguinem, & ve- luti tres in cœlo testimonium ferunt, ita tres in terra, Spiritus, aqua, sanguis. Item: Nisi quis ex aqua & Spiritu Sancto renatus sit, &c. Censebamus igitur ex istis & aliis testimoniis colligi posse, satis esse, aquam adesse, siue illa aspergerentur, siue immergerentur bapti- zandi, quia usus iste, teste *Gregorio*, est indifferens. Vis mundandi animas non proficiscitur ex aqua: ideo perinde est, siue totum cor- pus, siue pars aliqua, ut caput abluatur siue tingatur. Satis est, si observetur spiritualis Baptismi significatio. Verbum autem baptis- mo non significare, totum hominem immergere, patet ex aliis scriptu- ræ locis, ubi baptizo pro ablutione manuum ponitur. Nam *Marci* 7. cum dicatur Phariseos & Judæos crebro lavare manus, tandem subditur, à foro venientes nisi loti fuerint, non edunt, ibi verbum βαπτίζω habetur, quod etiam retinet vetus interpres, nisi bapti- zentur. Sic legitur *Luc.* 2. quod mirabatur Phariseus, quod illo- tus accumberet, ibi quoque idem verbum ponitur ἐβαπτίσθη, ubi vetus interpres sic habet, quod non baptizatus esset.

Cum autem *Johannes Olthovius* fidelis minister permaneret con- stans in sua, quæ est Ecclesiæ, sententia, nec vellet cedere virgini, jam nostra sententia roboratus & munitus, tandem illa jussu fratrum & cognatorum (qui certiores erant facti de contraria doctorum sen- ten-

ten-

tentia & aliter instructi) cessit, nec amplius suam opinionem defendit. Nunc vero ipsa nupsit Senatori cuidam & ipsius pietas à quibusdam celebratur, atque credo istam foeminam zelo ductam esse.

Circa annum 1560. coeperunt quidam peregrini Anabaptisticam Sectam renovare, quibus se adjunxerat quidam *Petrus N.* ex Synergis scholæ majoris Ecclesiæ: Is cum se apud *Rectorem Christianum Schleibingium* aliqua ex parte declarasset, refutatur graviter, & deinde re aperta cum peregrinis urbe ejicitur.

Anno 1562. venit in urbem quidam cæcus nomine *Simon Moller Nurembergensis* (quanquam alii ipsum ex *Hassia* alii ex ditione *Moguntina* natum esse hominem dicerent) qui apud fontem *Pirmontanum* exorcistam primò, & deinde per totam *Westphaliam* exercue- rat (quam artem, ut mihi dixit, didicerat ab *Hermanno*, Pastore in *Soltkoten*) ibique ut antea *Hervordia* & alibi per *Westphaliam*, magno cum applausu vulgi (quia ubique tanquam numen suscipiebatur & magnis donabatur muneribus, coepit Exorcismos & suas in dæmones ex- crationes atque deprecationes exercere, atque tandem permittente so- natu ibi sedes figere. Etsi antea nemo volebat hoc concedere cæco ar- delioni, ipseque jam à quibusdam locis esset examinatus & impiæ sententiæ damnatus (quoniam à me & *Gerhardo Cotio* & *Johanne Wilhelmo*, concionatoribus, jussu Comitum de *Lippia*, interrogatus de sua fide Anno 1559 & cujus autoritate id sibi munus sumeret, nihil habuit, quod responderet, nisi planè absurda & inepta) atque locis & ditionibus quibusdam exclusus esset, tamen *Osnaburga* habuit locum & sedes, & inde excurrit in vicinas regiones, magnamque exorcismis pecuniam si- bi collegit: ubi initio multis ex plebe, imo quibusdam etiam ex præci- puis erat admirationi, & magna quoque pompa ibi artem suam exer- cuerat, ideo & in eo loco & *Hervordia* & *Hammona* alibique turmatim ad ipsum deferebant munera homines. Verum concionatores qui- dem restiterunt ei, & prohibuerunt, ne istam suam artem usurparet, sed non satis severè reprehenderunt. Quare suasu meo & nostrorum collegarum fumsit sibi refutandam horribilem superstitionem cæci, quam oculis ipse aliquoties conspexerat meus confrater, *Jodocus Hocker Osnaburgensis*, Pastor tunc apud nos *Lemgovia* ad *S. Johannem*, vir literis & lectione celebris diligentiaque sedulus, ad quod opus perficiendum ego ipsi libros, argumenta & testimonia suppeditabam. Huic refu- tationi indidit nomen *den Bann-Teufel*, atque scriptum istud edidit,

Gggg ggg

ut

ut omnibus impietas, indecori mores, impia forma illius & aliorum Exorcistarum fieret conspicua. In eo autem libro perspicue ostendit ex scriptura & Doctorum veterum recentiumque testimoniis, nulli licere sibi munus Exorcismi sumere, tantum precibus pro obsessis orandum esse, & nihil amplius adhibendum. Postquam verò inscripserat Tractatum Senatui *Osnaburgensi*, & eum monuerat *Hockerus* (qui hodie est in Domino mortuus) cœperunt ipsi ex isto libello demum hominis impietatem cognoscere, & cogitare de illo ejiciendo. Verum dum in ista meditatione per id tempus versarentur, & antea torpentes illum tulerant, punitur Anno 1564. in Festo Bachanaliarum per propriam conjugem cœcus, quæ ipsum sub vesperam multam, in tabula ducit, sub prætextu quodam, & sic ipsum præcipitat in terram, à conspicuis ad hoc facinus commota diabolis ei sub monachi habitu apparentibus, eamque vi concitantibus (ut ipsa in tormentis erat confessa) quia post præcipitatum virum subito quasi volando descendens, amputat eidem suo viro ita præcipitato caput & alterum brachium, & igni comburendum tradidit. Ex intempestivo illo odore vicini & vigiles excitati & commoti cognoverunt horribile latrocinium; Ita illa à magistratu capta & supplicio debito, hoc est rota & igne, punita est. Cadaver autem reliquum, sive truncum mariti & illius cœci, interea dum caput igni tradit cum brachio, domesticus canis rodendo commaculaverat ac aliquid in collo laceraverat. Omnia hæc cœco acciderant, quæ *Casparus Bleker* ante annum adhuc vivus prædixerat, ajens, tibi, qui non recto incedis cursu, hoc aliquando contiget, ut fœmina te occidat, & canis sanguinem tuum lingat. Sic solet Deus horribili judicio punire, ubi videtur magistratus esse segnior. Misero autem illi tunc rependerunt diaboli, in quos sibi citra & extra vocationem suam temerè imperium sumserat, velut accidit filiis Scœnæ Judæi.

Nec tacendum est, quod simultas ibi orta sit inter Evangelicos concionatores aliquoties, Anno 1565. de re Sacramentaria. Nam cum *Wilhelmus Vossius* propter eloquium & grandiloquentiam magis quam propter doctrinam plurimos haberet auditores, & multis gratus esset, præsertim iis, qui videbantur *Hardenbergi* Doctoris dogmata sequi, quibus etiam gratificaturus forsan quædam ipsis plausibilia & consona suæ opinioni dixerat in privatis colloquiis, en his cognitis admonet ipsum Superintendens *Christianus*, ut in hac re se declararet

ret, quid sentiret de dogmate *Cingliano*, is ibi quidem respondet, se idem cum reliquis sentire, verum eo die, quando de isto Sacramento verba facienda erant, non se declarârat coram plebe, sed rem in dubio reliquerat, dicens: *Lutherus & Cinglius* hic dissentiunt. *Lutherus* docet, corpus & sanguinem Christi corporaliter sumi in cœna, *Cinglius* spiritualiter. Meam autem sententiam de ista controversia vix quatuordecim concionibus declarare possem, &c. Hinc magis Superintendenti & reliquis suspectus factus est. Cum etiam plerique in Senatu aliquid peregrini de ejus sententia ofacerent, jusserrat primarius Consul, optimè cupiens patriæ & religioni, *Ludolphus ab Horsten*, paulò ante obitum suum (quod etiam ante mortem suam Secretarius *Christopherus Gerenberg* suaserat, qui non sine jactura Reipublicæ religionis veræ & deinde omnium piorum & studiosorum, quibus erat patronus, mortuus est) superattendenti & reliquis conscribere confessionem ad retinendam concordiam, cui singuli subscriberent: Quod quidem cum fieret, *Wilhelmus* adhuc subscribere recusavit, & in præsentia fratrum prodiderat indiciis certis, se non esse alienum à Sacramentariorum opinione. Summa autem confessionis istius hæc erat, quod verè & essentialiter corpus Christi & sanguis ejus cum pane & vino à sumentibus, tam indignis quam dignis, in cœna corporis ore sumeretur, & aliter sentientes improbandos, &c. Reliqui omnes læti subscripserunt, ille vero recusavit, hoc prætextu, quia alii dicerent, confessionem istam Senatus jussu conscriptam esse, quapropter se quoque non subscripturum, nisi de mandato Senatus. Confidebat enim, se præcipuos quosque sibi applaudentes habere. Cum alii concionatores à me *Hamelmanno* peterent circa Festum Pentecostes in patria agente, ut ego ipsum convenirem, ac amicè cum eo conferrem de toto negotio, præsertim, postquam ipse aliquando expetivisset mecum colloqui, feci ego quidem id libenter, & verbis & postea scriptis hominem satis adhuc dubium in ista controversia & ætate juvenem, admonui, ut cogitaret de pace & concordia in ministerio retinenda, propter adversario-papistas, ne illis occasio calumniandi daretur, deinde etiam propter Epicuræos & Anabaptistas clancularios, imprimis autem ut nunc cogitaret, quomodo in aliis suis collegis traduceretur ministerium. Itaque me per Christum illum admonere ut velit subscribere & suo Superintendenti exigenti rationem fidei ab eo, juxta dictum *Petri*, qui etiam vult sem-

Gggg ggg 2

per

per cuius petenti, non denegandam rationem nostræ confessionis, gratificari. Si vero quædam adhuc desideraret in confessione, me sibi consulturum, si illud apperiret meumque consilium peteret. Cum autem essentialiter vocem, & quod ore corporis tam digni quam indigni sumerent, assequi non posset, dixi ad ista Adverbia, vere & substantialiter in *Augustana* confessione & Apologia haberi, & in Apologia quoque corporalem probari præsentiam corporis Christi in cœna ex veteribus & ex Græca & Latina Ecclesia, & plerosque patres vocibus ferè & corporaliter usos in hoc negotio, quosdam autem explicitè asseruisse, ut *Leonem*, *Gregorium Bernhardum*, corpus Christi ore sumi. *Augustinum* vero, *Chrysostomum*, *Theophylactum* & alios dixisse, hoc sumi in pane, quod pependerat in cruce, hoc in calice, quod fluxerat de latere Christi: & ne longior essem, talia quoque reperiri multa ex patribus prolata in scripto *Kennitii*: quod si maximè nova essent, etiam à nostris excogitata vocabula, verè, substantialiter, essentialiter, tamen ista ferenda (ut olim vocem *quæritur* propter hæreticos in Ecclesia retinuerunt, ad significationem, expressionem rei præsentis. Quod ad communicationem indignorum attinet, dixi, *Paulum* scribere, eos sibi iudicium manducare & bibere, non dijudicantes corpus Domini, quomodo enim id fieri posset, ut corpus Domini dijudicarent & discernerent, nisi non esset præsens? deinde ex *Lucæ 22* Capite fieri conspicuum *Judam* interfuisse cœnæ, quod etiam *Augustinus*, *Chrysostomus*, *Theodoretus* alique patres in multis locis tradunt aperte & perspicuè, &c. Hic respondet ille, interim alios aliter tradere & de ista controversia & de tota actione, respondi. *Hilarius* videtur conjecturis probare velle, *Judam* non adfuisse, quem etiam sequitur *Rupertus*, *Abbas Tustiensis*, alioqui neminem scio ex veris patribus, qui hoc asserat. Quod ad totam actionem attinet, scio, nullum veterem patrem ita locutum esse, non est corpus Christi in cœna, non ore sumitur, &c. Imo *Irenæus*, *Cyrillus*, & multi alii docent expressam corporis & sanguinis Christi præsentiam in cœna. *Justinus* autem, *Cyprianus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, *Chrysostomus*, *Theodoretus*, *Gelasius*, *Leo* papa, & *Euthymius* motum præsentiae corporis Christi in cœna nominatim exemplo copulationis duarum in Christo naturarum declarant ac docent, videlicet utrumque & signum, id est panem & vinum, & mysterium, hoc est, corpus & sanguinem Christi simul adesse & ex-

exhiberi verè, sicut in Christi persona duæ naturæ, divina & humana simul unitæ sunt, &c. Hactenus quæ ego cum ipso egi.

Antea quoque ego & *Jodocus Hockerius*, meus tunc collega fidelissimus, piè memoriæ scripseramus jussu reverendorum & clarissimorum Episcoporum Ecclesiæ *Brunsvicensis*, Doctoris *Joachimi Morlini* & ejus coadjutoris, *M. Martini Kemniti*, ad Senatum *Osnaburgensem*, monentes eum, ut in tempore isti controversiæ mederetur, ne simile malum illis, quod *Bremensibus*, contingeret. Si vero res ibi non posset componi, satius esse, utriusque partis confessionem exigì, & ad *Rostochianos* Theologos mitti, ut de ista pronunciarent, quam in utramque aurem dormire. Hanc nostram admonitionem plerumque in Senatu indignè acceperant, præsertim Consul *Ertvinnus Dumsforp* & alii rudiores, & ipse *Wilhelmus* miserè flagellaverat eam. Cum autem reliqui concionatores multoties monendo & precibus urgerent Senatum pro æqua auditiâ, ut tandem vel cogerent *Wilhelmum* ad subscriptionem, vel de negotio controversiæ pronunciarent, sive de Ecclesiæ concordia quærenda & constituenda cogitarent diligenter, sunt demum illi 20. Julii, qui fuit dies Veneris ante Festum *Jacobi* Anno 1565. in curiam vocati, ubi Dominus Superintendens, *M. Christianus Sleibingius*, coram Senatu & utriusque lateris tribunitia potestate quinque causas retulit, cur confessionem conscripissent ipse & concionatores reliqui, & inter alias illam, quod jussi essent à Consule, *Ludolpho ab Horsten* defuncto conscribere talem confessionem, adjecta etiam ista conquestione, quod iniquè admodum à plebe esset ista confessio excepta, & reliqui ministri miserè traducti, & postquam hæc & hujusmodi alia multa dixerat, tamen non potuit cum collegis impetrare, ne vel *Wilhelmus* exciperet contra exhibitam à reliquis confessionem, aut subscriberet. Quæcunque dicebantur in isto consensu senatorio, videbantur, ut audio, quasi furdo fabulæ narrarentur. Quia ut ante reliquos concionatores erat vocatus *Wilhelmus*, ita pro illo novicio suffragia emissa erant & pronunciaverant fere omnes senatores contra alios suos Doctores, qui per tot annos inculpatè Ecclesiis præfuerant. Id ajunt, instinctu quorundam actum fuisse, non tamen statim, sed postmodum *Wilhelmum* acerrimè admonuissent, ne quid novi tentaret, & ut à Sacerdotum contagio quam alienissimum se servaret. Cum verò is ab aliorum confessione provocaret ad *Augustanam*, magistratus discrimen

men istius ab illa percunctatus, tandem tale responsum à bono viro acceperat, se non consentire in illam doctrinam, dignos pariter & indignos manducare corpus Domini & sanguinem hiber. Hoc cum subodorati essent alii, facilis ipsis erat responsio, qui deinde petebant, ut Senatus diligenter consideraret, quo se in varias formas transformaret ac *Polybi* mentem obtineret, quoniam nobis (ajunt) in colloquio præsentibus damnavit illas phrasas realiter & essentialiter, imprimis corporalem oris manducationem, nunc vero dicit de indignis non sumentibus corpus Christi. Sed frustra hæc dicebantur. Tantum hoc est effectum, ut diu multumque coactus *Wilhelmus*, tandem jussu Magistratus subscriberet *Augustana* confessioni. Hic quidem intulerunt cæteri istam confessionem sibi quidem satisfacere, nec damnaturos esse *Wilhelmi* subscriptionem, si non astu ac dolo fieret. Ipsius enim antesignanum *Wolfgangum Musculum* etiam isti confessioni *Witeberga* & *Augusta* subscripsisse, & tamen postea se excusasse ac dixisse suis Helvetiis, apud quos *Berna* hospitium usque ad finem vitæ habuit, posse illam confessionem etiam in *Zwinglianorum* dogma flecti. Scribit quoque *Bucerus*, quod *Zwinglius* non improbasset istam confessionem. Et idem faciunt hodie *Paltzgravii* Theologi, & fecit *Albertus Hartenbergius Brema*. Tales enim subscriptiones suspectis hominibus factæ, sunt cothurni. Hæc & alia cum in multas horas tractata essent, tandem Senatus concluderat *Wilhelmum* isto temporis articulo non debere onerari ultra *Augustanam* confessionem, se tamen in posterum latius super hac re deliberaturum &c. Etsi debuissent *Smalkaldici* articuli adhiberi vel celebriores Doctores Ecclesiarum consuli, tamen hunc ita tulerunt, & postea aliquamdiu ferebant, qui contra *Luceri* & *Saxonicarum* Ecclesiarum consensum sæpe docuit, videlicet non sumere corpus Christi indignos, qui quoque publicè aliquando docuit, Evangelia Dominicalia propterea abroganda, quod omnis doctrina sit ad nostram doctrinam scripta, quasi vero ea ratione non esset aliqua certa Evangelii pars prælegenda, nisi forte vellet ille grandiloquus homo uno tempore tota Biblia proponere. Hoc tamen scio, quod præcipui in Senatu non intellexerint negotium & optimi quique non sint Sacramentariis addicti, tantum quod aliorum vel persuasionibus, vel carnali amore in *Wilhelmum* nimium fuerint rapti. Graviter protestatus erat, ut fama refert, novus Consul, *Rodolphus Hammakerus* de hac

re & monuerat alios, nequid temere tentaretur, sed ut integritas doctrinæ servari posset, & nihil Sacramentariæ fecis susciperetur. Recte optimus vir, doctrina & iudicio eximius, sensit, quem Dominus Iesus in sincera fide suæ patriæ servet incolumem. Quæsierat etiam novus Secretarius, *Georgius Lengerking*, vir doctus & sagax, an liber *Augustana* confessionis, quem *Wilhelmus* obtulit, suspectus esset, qui cum aliis, *Witeberga* editis, collatus esset, depravatus reperitur coram Senatu. Sic enim ab aliis audio.

Postquam vero ante istum diem videret *Christianus Schleibingius* ex suffragiis publicis pronunciatum iri pro *Wilhelmo*, & se frustra Superintendentem agere, libere renunciaverat certis de causis creditum munus Senatui, qui hoc ei invito fere superiori anno, imposuerat magnis persuasionibus & negotiis, nunc vero propter *Wilhelmum*, cui adeo addicti erant omnes fere, renunciationem benevolè susceperant à Domino *Christiano* autore potissimum Consule *Dumstorphio*, &c. Sed etiam Domini Superintendentis renuntiationem moleste tulerunt alii, & propterea valde turbati sunt.

Hoc ego & concionatoribus antea de *Wilhelmo* prædixeram, & per id tempus verbis & literis significaveram futurum, cum primo ex papatu ille *Wilhelmus* ad pastorem *Catharinianum* transferretur, quia semper videbatur mihi ex certis indiciis suspectus, adde, quod *M. Johannes Sum*, tunc in patria *Osnaburga* agens, post suam, ex *Bremenensi* Ecclesia per seditiosos Sacramentarios factam ejectionem, idem ex primis istius *Wilhelmi* concionibus animadverterat, videlicet, ipsum esse Sacramentarium, itaque illum ad colloquium provocaverat aliquoties, sed ille venire recusaverat, &c. Ego post illum susceptum publico etiam scripto omnes ministros Evangelii & imprimis Superintendentem monui, ut sibi ab illa Secta Sacramentariorum, quæ ex *Bremenensi* urbe ad ipsos facile promanare posset, caverent, ne in suam urbem irreperet, sperans ego, hoc pacto me mea cautione aliquid effecturum, &c. Quid tunc futurum erat, adhuc ignorabam, interim semper verebar, *Wilhelmum Vossium* (vulpem,) aliquid mali adhuc esse daturum patriæ nostræ, nisi ageret poenitentiam. Interim sæpe optavi & petii meis gemitibus, ut converteret Dominus Iesus ipsum, & ad saniores mentes reduceret, ut in dulci fratrum concordia pie viveret semper & pure doceret. Sed eventus postea diversum docuit. Precor etiamnum hodie patrem Domini nostri Iesu Christi,
ut

ut in vera doctrina illustrem nostram patriam conservet, Amen. Nam & antea sæpe se declarabat hostem *Lutheri* & simul postea. Quomodo verò id antea fecerit, uno declarabo exemplo. *Wilhelmus* aliquando, audiente hæc *M. Johanne Sum* & Doctore utriusque Juris, *Rodolpho Vogelero*, in explicatione Epistolæ ad Rom. pro concione publica dixerat (prout exceperat verbatim *Sum* calamo ex ipsius ore) de *Luthero* & *Erasmio*. *Widet Lutherum* hat ein ander geschrieben/ *Erasmus*, vom freyen Willen/ und ist die Schreiff/ die er eingeführt/ recht in der Ordnunge/ und haben *Erasmus* und *Lutherus* aus Haß und Neid gegen einander geschrieben / und sich nicht wollen verstehen / der eine hat vom freyen Willen geschrieben / der für der Wiedergeburt gewesen / der ander von seinem freyen Willen / der nach der Wiedergeburt. Tam bene sensit de *Luthero*, quid inde colligendum sit, doctioribus & piis in nostra patria relinquo judicandum, cum nos talem habeamus *Lutherum*, qui omnibus patribus, nedum *Erasmio*, præferri debeat, &c. Domine Jesu, tu hominem temerarium converte, Amen, Amen. Quomodo postea *Lutherum* in re Sacramentaria, & postremo in servato usu exorcismi circa baptismum contempserit & neglexerit, jam quoque dicam.

Postquam *Rodolphus Hammakerus*, Consul, eo rem perduxisset cum quibusdam aliis piis Senatoribus & ad hoc flexisset animos multorum in senatu, ut in singula *Augustana* confessionis verba non solum, sed etiam in dicta *Apologia* ejusdem & simul *Smalkaldicorum* atque confessionem juniorum *Saxonia* Ducum, qui sunt filii præstantissimi *Heroldis Johannis Friderici*, Electoris & Martyris æterna memoria dignissimi, atque in articulos, de quibus deliberatio Theologorum ex *Saxonia* inferioris urbibus præcipuis ad hoc deputatorum facta est *Lüneburgæ* Anno 1561. in Julio mense, (sic enim opinor) consentirent & jurerent, & imprimis in istis prædictis scriptis sententiam & declarationem totam de cœna Domini se amplecti dicerent, quibus addita est Epistola *D. Martini Lutheri*, scripta ad *Francofortenses*, adderetque, *Wilhelmum Vossium* ab ista doctrina alienum esse ex titulo *Augustana* confessionis abuti, cogitatur igitur deinceps de faciendo Senatus consulto. Quare die 24. & 25. Januarii convocatur frequens in curiam & veteris & jurati Senatus ordo, una cum utriusque alæ de tribunitia potestate: ubi per totum illud biduum disputatur de concordia in causa religionis & in controversia cœnæ constituenda, & de modo tollendi dissensionem,

tractatur etiam de sublatiis & alio relatis imaginibus ex templo *Cathariniano*, in quo *Wilhelmus Vossius* docebat, tandem cum concordi suffragio post longam disputationem in prædicta scripta, & omnium istarum confessionum & scriptorum sententiam de Coena Domini omnes consentirent & juvarent, (Hic sine dubio acriter expenderunt proceres vicinarum urbium, ut primò *Monasteriensis* deinde *Bremensis* mutationes, quæ ex controversiis religionis ortæ erant) Itaque communi suffragio die 28° Januarii convocantur rursus omnes, qui paulo ante per totum biduum de toto negotio diu multumque deliberaverant, sed isti jam collecti, mox jubent sibi adesse concionatores, quibus præsentibus *Augustana* Confessio, Apologia ejusdem, *Smalkaldici* articuli: item Confessio juniorum Ducum *Saxoniae* & *Lüneburgica* Synodi acta, & epistola *Lutheri* ad *Frankfordenses* data, & mandatur concionatoribus, ut istis scriptis & confessionibus, præcipuè verò & nominatim in articulo de coena Domini aperte subscribant. Has mox *Otto Wilkenus*, *Johannes Olibavius*, atque *Andreas Cronbeckius* (quia jam antea *Christianus Sleibingius* se abdicaverat ministerio) pias & *Christianas* (ex quibus dixerunt, suam jam antea confessionem de coena Domini translatam & prolatam esse) agnoscunt & læti & sine mora libenter subscribunt. Solus *Wilhelmus Vossius*, qui vulpis nomen habet, tergiversatus est, ac cum instanti magistratui pluribus se opposuisset, tandem ingenuè dixit, se ex animo & illæsa conscientia subscribere non posse. Senatus post tres deliberationes (ad quarum singulas tamen revocatus est *Vossius*, ac ab eo, an mutaverit contumaciam, quæritur) necessitate adductus *Guilhelmum* ministerio Ecclesiastico privat ac munere concionatorio interdicit: Deinde jubetur insuper tertio die exire urbe. Hac lata sententia *Wilhelmus Vossius* animo turbato domum repetit, ac instar male affecti nec bene sani in ædibus suis inque horto aberrat, neque uxoris, neque ullius admonitionibus obtemperat. Cum autem hujusmodi Senatus proscriptio è vestigio divulgata esset, tantasque ubique querelas, tantam mœstitiâ, tam subitum ploratum & ejulatum inter omnes peperit, ut vix credi aut scribi possit. Nonnulli hic concionatores reliquos, alii capita Senatus, ubi tutum putant, multis diris execrationibus devoent. Curritur etiam cætervatim ad ædes *Wilhelmi*, alii consolationis gratia, alii, ut munera adferant, quæ ad multos taleros & egregiam auri summam excedere di-

Hhhh hhh

cun-

cuntur. Ibi plurimi optimum & præstantissimum virum Consulem, *Rodolphum Hammakerum*, ut qui se satis strenuum in hac causa præbuerat, quanquam nihil aliud cordatus & literatus vir in ea re egerat, nisi quod officium & conscientia sua requirebat, gravibus de causis, temerè damnant. Quidam calumniati sunt *M. Christianum Sleibingium*, quod is ad hanc rem *Hammakero* Consuli suaser fuisset, & quasi ipsius instinctu & consilio omnia facta essent. Cum verò Senatus videret, omnia spectare ad tumultum, ut se suosque tuerentur, partem *Sagittariorum* convocat, qui præter consuetos vigiles nocturnis horis excubias agerent. Tribuni quoque plebis una cum ministris lictoribusque Senatus hostiatim obedientiam cum modestia singulis jussu Senatus mandant. Hæc sunt isto die proscriptionis acta. Postera luce cives & Parochiani, numero ferme septingenti, ut fertur, in templo *D. Catharina* conveniunt, ubi post longam deliberationem viginti deliguntur præcipui viri, qui sequenti die apud Senatum & magistratum pro *Wilhelmo* nomine omnium intercederent. Qui tum quoque auditi à magistratu, adhuc *Wilhelmo Vossio* quatuor dierum spatium ea lege, ut vel istis finitis, si non mutet sententiam, exeat urbem, aut communicato cum suis consilio subscribat articulis propositis & imperata faciat, impetrant: nec tamen eos legatos civium prius magistratus dimittit, nisi accurratè & penitus, quomodo & quid actum esset, cum *Wilhelmo* docuisset & ei demonstrasset, ne crederent, ei injuriam esse factam, quod mandavit ad suos deinceps deferri per istos. Quæ quidem res & relatio multorum animos flexit, ut languidius negotium agerent, & de re illa desperarent, atque multi cogitare inceperunt, quid serus vespere in hoc negotio ferre posset. Cum igitur vulpecula *Wilhelmus* & sui complices nullam gratiam apud Senatum, ut mitigaret decretum, si planè non mutaret, impetrare possunt, *Wilhelmus* 4 Februarii antea propositis confessionibus subscripsit tandem, eratque tum ipsius oratio longè dissimilis priori coram Senatu: deinde promisit in proxima Dominica publicè canturum palinodiam, quod etiam fecit in Dominica Septuagesimæ coram plebe. Ita res ibi videbatur ad concordiam spectare, quod latus cognovi, & iterum oravi, ut autor veræ pacis, Jesus Christus, daret patriis Ecclesiis tranquillitatem perpetuam, Amen, & faceret, ut ex animo *Wilhelmus Vossius* subscripsisset, quia semper mihi suspectus erat, & me-

metuebam isti Ecclesiæ ab eo. Ideo cum ego postea essem in Dominica Cantate *Osnaburge*, audiui illum miris technis istam opinionem suam de locali sessione Christi ad dextram patris defendentem in explicatione Evangelii istius Dominicæ. Ego cum hominem admonerem per literas amicè, respondit quidem mihi nihil, sed aliis dixerat, se hoc non eo animo & sensu protulisse. Iterum ego optabam, ut Dominus Jesus faceret, ut esset *Wilhelmus* unum nobiscum in vera fidei confessione. Sed meus animus quod prælagiebat, tandem compertum est. Quoniam cum quidam peregrinus sese in urbem gessisset, & forte in susceptorem à quibusdam vocatus esset, improbavit is Exorcismum in Baptismo, propter quem *Andream Kronebeckium* in ipsa actione Baptismi reprehendit: istius mox partes defendendas suscepit in Quadragesima Anno 1567. *Wilhelmus Vossius* contra alios (fretus fortè vulgi & multorum ex primatibus suffragio, & gratia Episcopi, apud quem paulo ante gratiam aliquam invenerat & ei locutus erat) palam aliquoties docens contra Exorcismum damnansque nostras Ecclesias, ut eos, qui Exorcismum ferrent & probarent (de talium argumentis contra Exorcismum prolatis diximus & tractavimus in secunda parte Historiæ Ecclesiasticæ renati & iterum turbati Evangelii in urbe *Antverpiensi* &c.) deinde opinionem Sacramentariam clam in confessione curiculari multis dicebatur *Wilhelmus* inculcasse cum propter suum Chyrogaphum publicè non auderet quicquam tentare in ea controversia, mox opera piorum defertur hominis institutum & ad Episcopum & ad Senatum. Jubet igitur Episcopus per literas, cum *Wilhelmus* aliena ab Ecclesiis sinceris *Augustanæ* Confessionis doceat, earumque ceremoniis & ritibus discedat damnando illas Ecclesias, & simul ea in retotam Ecclesiam Catholicam, dimitti istum *Wilhelmum Vossium*. Id ægre tulerunt quidam in senatu, imprimis Consul *Ertvvinus Dumstorpius* (qui eo pertractus erat ad illam persuasionem à *Judice* urbis, viro alioqui literis & sapientia judicioque gravi *Johanne Vortkampio* & aliis) sed prudentia Consulis *Hammakeri*, Syndici Senatus L. L. Licentiati *Johannis Snideri* & Secretarii *Georgii Lengerkeri*, item omnium fere præcipuorum Senatorum, Quæstorum & Capitem in Tribunitia potestate, eò iterum permotus Consul & ii qui contrarium sentiebant, & cum reliquis consentirent & de *Wilhelmo* dimittendo conluderent. Sic *Wilhelmus* dimittitur. Interim furit plebs & ve-

Hhhh hhh2

he.

hèmenter offenduntur patroni *Wilhelmi*, qui volebat quoque *Andream*, collegam *Wilhelmi* amotum. Sed aliqui ex eis sunt puniti à magistratu. Interea me *Hamelmannum* consulunt, quid potissimum facere deberent. Ego monui, petendum esse à nostris *Lemgoviensibus Hildebrandum Grothhusium*, ut ille pro suo excellenti docendi dono ad tempus Ecclesiam turbatam ibi placaret. Is verò vocatus propter pestem, quæ ejus familiam tunc occupaverat, venire non potuit, ideo evocatur ex Comitatu *Hoyensi Dithmarus Timannus*, qui bonam operam in ea Ecclesia pristinæ paci restituenda præstitit, & impetratus est in verum Pastorem per Senatum *Osnaburgensem* à generosis Dominis Comitibus *Hoyensibus*, & is hodie succedit *Wilhelmo*, qui abiit *Wisebergam*. Multi verò ex plebe adeo per *Wilhelmum* dementati maluerunt in summo templo audire concionantem Jesuitam, quàm *Dithmarum*. Non dicam de controversia illa, quam ego & *Dithmarus Timannus*, Pastor in urbe ibidem habuimus cum *Georgio Rhegio*, puro Papista, propterea quod confessionem Ecclesiæ urbis *Antvverpiensis*, Confessioni *Augustana* addictæ, damnasset, sed ita effugia quæsitivit homo miser, ut dictu mirum sit.

DE SCHOLA PONTIFICIORUM,

tempore Interim erecta *Osnaburgæ*.

Cum Cathedrale Capitulum satis minaciter institisset, ut civium schola in cœnobio *Franciscano* abdicaretur, & illa de nova aperiunda juxta antiquam *Caroli Magni* privilegium (quanquam ibi non habeatur, quod debeant Canonici in ea schola alere lectores, ipsi interim otiosi essent ventres, sed ut ipsi essent Lectores & Professores) splendida verba facerent, abdicata est schola illa pia, cui tunc præfuit *Henricus Sibaus Olphenius*; & isti ad novæ scholæ regimen opera sui officialis, *Francisci Dey Curthisani*, è *Coloniensi* Academia *Hubertum Brinckanerum*, hominem magnæ staturæ, sed qualiscunque eruditionis vocârunt. Hic cum adularetur Canonici, edito elencho istos magnis encomiis, præcipuè verò *Hermannum Bravinum*, *Scholasticum*, celebrabat, quod Gymnasium multis quidem Schismatum & Sectarum generibus oppressum restaurare conaretur. Hic cum in Grammaticas regulas peccasset, futurus interim magnus Rector, & flagellasset veros Ecclesiæ & scholæ Evangelicæ gubernatores Sectariorum & Schismaticorum nomine, prodiit in illum

lum jocosus pasquillus hominis inscitiam eludens, & depingens satis falsè, in quo tale quoque exstabat argumentum. Si schola papistarum diu fuit oppressa multis Schismatum & Sectarum generibus, Ergo fuit schismatica & hæretica, & per consequens ipsi sunt hæretici, &c. Ita quoque legimus in vitis Romanorum Pontificum de Paschali Papa, quod *Bruno Sigvinus* Episcopus dixit, recte papam fecisse Paschalem, quod proprio ore privilegium, quod pravitatem & hæresin continet, damnaverit. Hinc mox alius quidam dixit ad eum: Si privilegium continet hæresin, ergo est hæreticus, qui istud fecit, notans ita Romanum Pontificem ut autorem ejus, &c.

Hujus pasquilli autorem faciebant Dumheri suis conjecturis, forsan ex instinctu Syndici *Wilhelmi Novesiani*, *Wilhelmum Santphurdium*, tunc Pastorem Marianum, qui antea scripserat carmina contra Papistas, unde colligebat illum jam quoque hujus autorem, & hinc majorem occasionem ipsum ejiciendi sumpsere, &c. quanquam re vera ab *Henrico Olphenio Sibao* profectus esset, qui etiam adjecerat pasquillo tabulam continentem ad hortatiunculam, qua monuit cives, ne permetterent, ut ipsorum filii, summi templi scholæ Magistris traderentur. Nam hoc pacto futurum esse, ut de novo quasi alteri *Moloch* immolarentur: atque istius tabulæ pasquillique meminerunt Dumheri in sua supplicatione. Cum vero tam crassos errores viderent Pontificii à suo novo Rectore commissos in primo Elencho, quasi rubore perfusi & diffidentes causæ, vocarunt isti in collegam *M. Bernhardum Lingium*, linguarum certè peritum, ut qui diu *Lovanii* versatus erat & per aliquot annos Professore Græcæ linguæ in *Academia Colonienfi* egerat, & tunc istam conditionem propter vitæ dissolutæ & æris alieni gravamen deferere cogebatur. Is igitur coepit pleraque in isto Elencho mutare, quædam etiam corrigere, & alia epistola, eaque eleganti & erudita, sub suo & *Brinckaneri* nomine edita, aureos montes polliceri, quos etiam prælectione sagacissima, ut qui feliciter docet, præstitisset, si præ voluptate studium, laborem & diligentiam felicissimo ingenio, cognitioni linguarum & maturioribus studiis paululum addidisset. Sed frustra isti duo hoc tentarunt, qui postea turpiter dimissi sunt. *Brinckanerus* regressus in patriam est, *Lingius* vero privatim aliquamdiu vixit *Osnaburga*, donec vocaretur Anno 50, in Conrectorem scholæ *Monasteriensis* ab *Hermanno Kerssenbrochio*, suo olim discipulo. *Lingius*, ut semper fuit

H h h h h h h 3

ma-

magnus Papista, sic olim *Bonne* anno 1543, adortus erat (ut mihi ipse *Melanchton* retulit, quod etiam ipse *Lingius* non negavit) *Philippum Melanchtonem*, qua inquiens autoritate tu turbas cum sociis tuis Ecclesiam & non potius acquiescis Ecclesiæ *Romanae* statutis? Hic responderat *Philippus* jocosè stomochabundo homini, quæ est causa, ut tu profitearis græcas literas, (nam cognoverat antea illum *Colonia* tunc profiteri græcas literas (interim coram illo paucula de vera Ecclesia differuerat, sed cum vidisset, se apud illum littus arare, dimiserat hominem.

Dimissis istis duobus ex schola *Osnaburgensi* vocatur instindu Doctoris *Wilhelmi Novefiani*, Syndici Cathedralis Capituli, *Hermannus Lithodius*, (dictus *Pelser*) ipsius uti dicebant ex sorore nepos, qui quidem doctum habuit Conrectorem *M. Adrianum Bredanum*, ipse non admodum doctus. Rector primò adveniens ornavit se alienis plumis, affigens elenchum antea in sua patria ab *Evvaldo Vintio* editum, & aliquoties in prosodiæ regulas in uno Tetrasticho peccaverat. Cum igitur à me *Hamelmanno* admoneretur & simul à suo Conrectore, ut ista mutaret & corrigeret, ne cederent talia ad jacturam sui nominis & detrimentum suæ scholæ, non facile tulit admonitiones. Agitatus igitur paululum per nos, scriptis affixis, discessit sine magna laude, factus deinde Medicus, qui etiam se Doctorem profitebatur. Huic tunc successit *Adrianus* Conrector, cui nihil aliud deerat, quam autoritas & donum gubernationis. Desperabant igitur de suo instituto Capitulares, & sua frustrati spe jam demum revocabant in memoriam celebris & florentis civium scholæ sub *Christiano Sleibingio*, incrementum & frequentiam, qua ipsorum nimis abrogata & destructa erat, itaque inviti & præter suam opinionem coacti sunt tandem revocare *Christianum Schleibingium Hervordia*, ubi tunc scholæ præerat magna cum laude: & cum isto sub piis conditionibus inire rationem, ut juventutis regimen in schola cathedrali susciperet, in qua re plurimum laborabat *Hermannus Bravius* Scholasticus, qui officii & zeli sui nomine imprimis cupiebat suam scholam florentem & promotam. *Christiano* ibi tunc scholæ regimen recipiendi contingit Conrector, *Laurentius Hessus, Stathagianus*, vir utriusque linguæ peritus & in arte poetica egregie versatus, qui elegans scribit carmen: Deinde collegæ erant *Christiano Hermannus Quedlenbergius, Hannoveranus*, nunc gener urbani Rhegii, Jo-

docus Hockerius, Justus Goldingus &c. sub quibus tum demum floruit schola illa. Tandem cum animam egisset *Bravins*, cupiebant, reliqui capitulares amotum *Christianum* illum *Lutheranum*. Hoc olefaciens ipse statim renunciavit munus Scholasticum Capitulo, & ilico *Bremam* vocatur, ubi rursus celebrem erexit scholam. Interea *Osnaburga* succedit *Christiano Laurentius* Conrector. Verum cum se post biennium abdicaret scholastico opere *Brema Christianus* propter dissensiones Concionatorum (quia reliqui Concionatores de Sacramento contra *Hardenbergium* disceptabant) & rediret *Osnaburgam*, ubi domicilium habebat, ut ibi privatim aliquamdiu viveret, en urgente Senatu revocatur ad regimen scholæ *Lutheranus* ille, sub Scholastico, *Giseberto Buddio*, magno tamen Papista, sed talibus conditionibus, quibus antea administraverat scholam, hoc est, salva sibi & suis religione, &c. Hic cum rursus per triennium feliciter & salva conscientia præfuisset cum Conrectore prædicto, *Laurentio, Johanne Splerenio* & aliis, jam ingruente senectâ, maluit sibi quietem quærere, & ipsi interim Cathedrales, præsertim *Gisebertus Buddius*, (qui tunc Scholastici munus, postea vero cantoris obtinebat, & postremò factus est præpositus) aliquam spem conceperant de quodam civis filio, Magistro Scholæ & Universitatis *Coloniensis*, quod cum *Christianus* olefaceret, jam quoq; fatigatus exoneravit se isto officio, & recipitur in ejus locum *Ludolphus Hanemannus, Osnaburgensis*, artium Magister. Schola tunc per aliquod tempus ab eodem administrata, nisi columna ejus fuisset eruditus vir & religioni veræ deditus, *Hermannus Scriba, Hervordiensis* (qui hodie Secretarium *Hervordia* agit, & olim sub *Christiano Schleibingio*, & deinde *Witeberga* veram doctrinam filii Dei cum initiis artium & politioris literaturæ perceperat (decrevisset, quoniam propter puerilem aspectum & regimen exile tenuis autoritatis erat rector, qui deinde post illum *Hermannum* Anno 1563 eruditum & pium virum, *Simonem Hagemannum, Lemgoviensem*, consecutus est Conrectorem, qui ut graviter præest, ita eruditè & pie docet, qui *Witeberga* & *Brunsviga* veram religionem didicit, & jam hætenus benè functus est suo officio non sine laude, cujus est singulare ornamentum. Et hic certè apud cives multos, quorum filios instituebat, cum multorum animi everterentur astutia *Vossii* (vulpeculæ) veritatis doctrinam de Sacramento altaris constanter defendit. De Rectore tamen ajunt, ipsum esse integrum & bonum vi-

rum,

rum. Quare id liberè refero, nunquam jam inde ab annis quadraginta habuisse florentem scholam Dumheros, nisi sub Evangelicis gubernatoribus, quia eorum schola floruit sub *Alexandro Johanne Meppensi*, sub *Henrico*, *Sibao Olphenio*, *M. Rudolpho Mollero*, & postea aliquoties sub *Christiano Shleibingio* & *Laurentio Hesso*, &c. Etsi unquam floruit sub Rectore hoc, potissimum pii acceptum ferunt illud Evangelicis Conrectoribus. Decrevit autem sub pontificiis gubernatoribus semper.

Quomodo autem ego ipsos Canonicos majoris Ecclesiæ & ad *S. Johannem* admonuerim in Editione Chronici *Osnaburgensis*, quod olim scripserat *Erthuvinus Erdmannus*, Consul *Osnaburgensis*, breviter subjungam.

Etsi omnium primò per totam provinciam *Carolus Magnus* Academiam & celeberrimam scholam, in qua non solum linguæ diligenter traditæ sunt, sed etiam Facultates, præcipuè Theologica & Juridica (de Medica nihil dicam) tum quoque artium exercitia egregiè sine ullo dubio mox post primam illam ordinationem D. Imperatoris floruerunt, constitueret in vestro collegio, viri Reverendi nobiles & eximii, imò illud ipsum vestrum collegium vellet vel imprimis scholam sive phrontisterium totius esse provinciæ, quo semper Clerici Græcæ non minus quam latinæ linguæ, aliarumque rerum, ut privilegium nudicat, docti essent, tamen semper ante aliquot secula in reliquis Cathedralibus Ecclesiis & per *Saxoniam* & *Westphaliam* fuisse scholas quoque præclaras, & quidem non alias, quam nunc Academiae sunt, in quibus isti Scholastici, & alii ex collegio gubernatores (forsan Episcopi ipsi & præpositi, Decani alique seniores collegiati) docebant publicè, *Krantius* in multis locis suæ *Saxonie* & Metropolis testatur, idque non solum, ut dixi, de vestro collegio, sed etiam de aliis, ut de *Magdeburgensi*, (ubi *Othricus* Episcopus doctissimus & famigeratissimus celebrem auditorum frequentiam habuit) de *Bremensi*, in quo *Ludolphus de Fensle* avunculus *Vicelini*, & deinde ipse *Vicelinus*, magna cum laude docuerunt, & de *Paderbornensi* collegio, quod ornavit *Hermannus* ille, qui fuit magni *Vicelini* Præceptor, quem *Helmoldus* Historicus in *Slavorum* Historia nobilem magistrum *Hartmannum* appellat, aitque, sub illo literarum studia egregiè floruisse, ac de *Hildesimensi* collegio, in quo vestræ olim Ecclesiæ Episcopo *Benno II.* quem rectius alii *Bernhardum* appellant, ita cum

cum Scholarcha, quem modo Scholasticum vocamus, docuit tanta cum laude, ut ejus doctrina & fama etiam Cæsari innotesceret, &c. denique de reliquis collegiis *Meindensi*, *Verdensi*, *Lubecensiq*, &c. aperte scribit: Adhuc quoque nomen collegii retinetur in Academiis & Universitatibus, ubi phrontisteria diversa studiorum collegia vocantur, quæ non frustra hoc nomen retinuerunt, ita quoque & in facultatibus atque artium studiis habent suos etiam Decanos Academiae. Nam ante Universitatum usum erant, teste ipso *Krantzio*, loco Academiarum quasi studia generalia, ipsa collegia Canonico-rum cathedralia, &c. Ex his igitur omnibus apparet satis, quid in initio Collegia, etiam Clericorum, fuerint, nempe scholæ. Et hoc quidem de primo usu Collegiorum dictum sit. Quod ad secundum attinet, manifestum quoque est ex *Krantzii* Metropoli, in hujusmodi collegiis, hoc est scholis, canonicos regulares & communiter vi-ventes, atque simul cibum sumentes cum gratiarum actione, fuisse, qui quoque in studiis conversabantur una. Hujus rei indicium extare in urbe *Monasteriensi* ajunt multi, quorum opinio est, lectorium quartæ classis cathedralis Ecclesiæ fuisse refectorium olim Canonico-rum summi templi, nam id scamna ibidem mensæ & sedilia sub-indicare videntur. Utcunque illud sit, quod in medio relinquo, tamen *Krantzius* fatetur, quod ipsi etiam Episcopi cum suis Presby-teris & Clericis in tali communitate per *Saxoniam* interdum vixe-rint: qui etiam mos antiquissimis Episcopis, ut *Martino*, *Augustino* & *Basilio*, veluti Ecclesiasticæ Historiæ produnt, usitatus fuit. Vi-demus igitur & simul dolemus rem illam, quæ initio adeo pie & san-ctè instituta fuit, ita in abusum delapsam, ut nunc in collegiis Ca-thedralibus vel etiam aliis, nullibi Academiae, imo vix aliæ celebriores scholæ exstent. Et quod dolendum, ubi illi pueriles adhuc lu-di literarii sunt, ibi hodie conducti magistri tales administrant, ni-hilque habeant rei in ipsis Scholastici, Decani, propositique collegio-rum, tantum abest, ut isti in eis prælegerent tanquam Doctores, junioresve Clerici discerent: namque his temporalibus tam illi Ca-nonici & Clerici, qui debebant docere, quàm discentes, hoc sui putant esse officii tantum, ut se in choro ad momentum blatteran-tibus interim conductitiis Cantoribus & choralibus, nescio quid, si-stant & manum porrigant ad accipiendos nummos præsentiales, ut vocant: deinde ut illa, quæ ad tam pium usum sunt olim collata,

inutiliter consumant. Periit quoque planè in omnibus ferè collegiis illa communis convivendi consuetudo, quia nunc domi suæ quisque in luxu vivit. Fuit ante annos adhuc plus minus centum in multis collegiis usitatum, ut Doctoribus & Licenciatis in quadam facultate promotis, hoc est, iis qui publicum habebant testimonium Universitatum de suo studio, doctrina & diligentia aliisque doctis viris, ad dignitates & Canonicatus aditus pateret: Sed nunc talibus exclusis tantum secundum seculum nobilibus ad ea officia & beneficia plerumque datur aditus, etsi nullius sæpe virtutis eruditionisve gloria sint nobilitati.

Subjiciam etiam quid ad collegiatos ad *S. Johannem* scripserim. Sed ut interim ad initium vestri collegii revertar, plane mihi persuadeo *Theitmarum* illum, qui autor est vestri splenditi collegii, fuisse pium & doctum Episcopum, & nihil aliud spectasse in fundatione istius Collegii, quam ut pro more antiquorum Collegiorum ibi floureret vera pietas & studia literarum, ut olim in Collegiis consuetum fuit. Nihil equidem aliud fuere Collegia ante annos plus minus sexcentos, quam phrontisteria & seminaria doctrinæ & christianæ pietatis, ut prolixius alibi ostendi. Quod ad pietatem attinet, specimen aliquod præbuit istius, vestrum collegium superioribus annis, quando reverendissimus & veræ religioni deditissimus Princeps, Dominus *Franciscus Waldechiannus*, Episcopus *Osnaburgensis*, &c. per *M. Hermannum Bonnum*, doctissimum & clarissimum virum reformaret Ecclesias juxta doctrinam Evangelii, tam in ditione, quam urbe ex suffragio inclyti senatus, quia tunc tantum apud vos pii Psalmi canebantur absque omni superstitione. Quod verò vestrum illud splendidum collegium per Interimisticam scabiem ad pontificia sacra, redactum & retractum postea sit, & in eo manere cogatur, & doleo & sæpè deploravi hætenus, scioque multos ex vobis esse, qui mecum non levi ob eam rem dolore afficiantur, quos etiam optare credo, ut vera religio restituatur & omnis superstitio procul à vestro posset esse collegio: Et tales etiam ab initio in vestro fuere collegio: Dominus *Johannes Marcellus* quondam Decanus & Cancellarius *Eriæ* Episcopi &c. legit diligenter opera & scripta *Lutheri*, ejusque successor *Mellinckhusius*, ut erat doctus, ita amavit veram de Christo doctrinam & religionem, & spero plures adhuc apud V. R. istis similes esse, qui cuperent ex animo veram reformationem collegiorum &c.

Quæ

Quæ sit religio in ditione.

Per ditionem ita florent Ecclesiæ, ut nullibi detur locus apud parochias, nisi illis, qui sunt rasi & uncti papistico more. Multi tamen pastores conniventibus Archidiaconis, qui puriorem doctrinam videntur amare, præsertim qui erant sub præposito *Jodoco Dincklagio* quamdiu ille viveret & sub ipso Episcopo *Johanne de Hoya*, qui optime intelligit negotium religionis, ut princeps est doctus & ingeniosus, sincere docent & Sacramenta rectè administrant, duxeruntque uxores legitimas, nisi quod aliqua servitute pontificia premantur, ut banno illo emunctorio, quo debita emonentur & aliis. Inter eos sunt *Bernhardus Hockerius* Pastor in *Capelen*, *Jodocus*, prior Pastor in *Holte*, *Samsen Snetlag* pastor in *Buer*, & quidam alii non notati. Alii pastores, ut pastor in *Wellinckholthusen* & in *Gesmel* & quidam similes pro suo arbitrio retinent omnia papistica sacra. Sunt etiam qui utrumque retinent & sunt neutrales, quoque per totam diocesin quam plurimi sunt,

Qui Evangelici Concionatores orti sunt ex nostris Osnaburgensibus.

Ex urbe & ditione diocesis orti & nati sunt pii & Evangelici Concionatores hi, quos ego novi, *Hermannus Bonnus*, *Quakenburgensis*, *Lubecensis* Ecclesiæ Inspector; *Henricus Glosenkamp*, Concionator *Lüneburgensis*, *M. Eberhardus Obermannus*, cognatus *Bonni*, *Quakenburgensis*, Concionator *Lüneburgensis*, *M. Georgius Bart*, *Osnaburgensis*, Minister ad *D. Aegydiu Lubeca*, *M. Johannes Sum*, *Osnaburgensis*, educatus in *Livonia* & *Witeberge* per annos septem sustentatus ab avunculo, *Vincentio Glandorpio*, Senatore *Rigensi*. Ille *Sum* fuit Rector scholæ *Revelensis*, deinde Concionator *Bremensis*, & postea in terra *Brunsvigensi* Pastor ac *Brunsvige*, in ædibus *D. Joachimi Morlini* mortuus est. *Johannes Suickerus*, *Osnaburgensis*, primò *Hamelensis*, deinde *Hildesienensis* ad *S. Paulum* Concionator, mortuus est ibidem Anno 1548. *Otto Dumbavius*, *Osnaburgensis*, Ecclesiæ *Hamelensis* Minister. *Jodocus Hockerius*, *Osnaburgensis*, Pastor ad *S. Johannem Lemgovia*, mortuus est Anno 66. *Martinus Meibomius*, *Osnaburgensis* Pastor in *Alverdissen* Comitatus *Lippsenensis* oppidi, mortuus ibidem anno 1557. Cui successit *Georgius Sackampius*, *Osnaburgensis*, pastor ibidem. *Henricus Libanus Cappelen-*

sis Pastor in *Bosinckfeld*, *Henricus Nestlerus Osnaburgensis*, concionator in oppido *Rinthlen*; *Herbordus Walbeck*, pastor ruralis in Comitatu *Mansfeldensi* primo, deinde in urbe *Quellenborg*. *Hermannus Burinus*, pastor in comitatu *Oldenburgensi* in *Ovelgunnen*: omnes viri pii & Evangelici &c.

DE BIBLIOTHECIS.

Bibliothecæ hic nullæ sunt, nisi quod opera *Hieronymi & Augustini* in sacellis summi & Cathedralis templi lateant. Scio etiam *Tertulliani*, *Augustini*, *Epiphani* & aliorum quorundam patrum scripta reperiri in Bibliotheca *M. Christiani Sleibingii* & Domini *Otonis Willeni*, & civis cujusdam *Christophori Glasemakeri*, qui est piorum & studiosorum Mæcenas. Hoc quoque hic non est negligendum. Est in ditione nobilis quidam vir nomine *Casparus Schelius*, qui opibus, promotione, pecunia & omnibus beneficiis ornat Ministerium Evangelii, confert sumptus concionatoribus, ut libros emant, studiosis subsidium ad continuanda studia liberaliter præstat, exules fovet, amplectitur & promovet quantum potest, utiles libros curat sua pecunia excudi in usum Ecclesiæ Christi, deinde in pauperes est beneficiis doctrina & cognitione veræ doctrinæ, religione & pietate præstans, qui ab omni hæretici contagione alienus libere coram quovis Christum confitetur. Ita is vere nobilis est in Christo Jesu. Ego autem *Osnaburgenses* ad publicam Bibliothecam exstruendam & exornandam hortatus sum, atque ad ejus ornatum promissi aliquot patrum scripta. Quomodo etiam in edito quodam scripto meis *Osnaburgensibus* inscripto Anno Domini 1554. revocaverim errorem meum de concilio Tridentino evulgatum in quodam Dialogo, edito anno 1551 breviter subjungam.

Gratia & pax à Domino Jesu Christo cum omnibus vobis Amen. In quam crasso fuerim errore, non fugit vestram præstantiam, Viri Humanissimi, Dominiq; splendidissimi, eo præsertim tempore, quando apud nostrates illas idolatricas Missas non solum præsentia, vel disputationibus privatis defenderem, verum omnem pietatem Christianam in ea collatam esse putarem. Sed ago Deo patri per Dominum Jesum Christum gratias immensas, quod me tandem pro sua singulari misericordia ex illis tenebris eripuerit, mihiq; cum *Cleopha* & socio ejus oculos aperuerit, ut demum Christum & verum Sa-

Sacramentorum ejus usum cognoscam, nullamque nunc spem amplius vel in illa Missa, quæ horrenda Coenæ Dominicæ prophanatio est, vel in aliis externis cæremoniis sive mundi elementis, sive creaturis, ponam. Unica mihi spes proposita Christus est, qui onnium *Christianorum* anchora, asylum, portus & illis tanquam scopus certus præfixus est, qui inquam mediator, advocatus & intercessor noster unicus est, qui persolvit pro nobis Deo patri, perfecta obedientia nos redemit, sanctificavit & justificavit, misitque in corda nostra Spiritum Sanctum clamantem Abba pater, & nostras conscientias perpetuò per Evangelium consolantem. Et licet multi naufragium faciant, offendiculumque patiantur, quando contemptis omnibus idolatricis papistarum cultibus hunc unum prædicamus Jesum, eundemque crucifixum, tamen nos istorum rabiosa ira non terreat. Scimus enim, quod augusta sit porta & stricta via, quæ ad vitam ducit. Hoc vero mundus agnoscere non potest, qui religionem consistere putat splendore ac externo aliquo pomposoque cultu, & nos talem cultum, qui prorsus fictitius & inanis est, contemnentes non tantum odio prosequitur, verum principis sui opera & potentia prorsus opprimere nititur. Sed hoc nobis certissimè habeamus persuasum, nos, qui libenter Christi solius vocem audimus & sumus oves ejus, ne Diabolum quidem mundi Dominum, aut mundum ipsum, sive omnes illius tyrannos eripere posse ex manibus ejus, qui custodit nos ut pupillum oculi & nostri curam habet maximam. Hac sane consolatione & multis aliis, quibus Evangelica lectio scatet, erigemus animos nostros in tristitia, in afflictione & cruce quæ plerumque Evangelii comes esse solet, & haud dubiè consolationem adferet maximam. Dominus noster Jesus Christus omnes, qui *Osnaburga* sunt, & sub vestra protectione existentes Evangelium tam corde quam auribus percipiunt (quod idem aliis cupio) confirmet in vera religione, & Spiritu sancto innovet, ut mundo mortui Deo patri & illi cum omnibus piis serviant in vera obedientia per fidem, semperque nomen ejus & vita & morte sanctificare studeant: aliis vero, qui adhuc cum impio mundo cæremoniis & elementis inhærent, gratiam suam largiatur, cordaque eorum Spiritu suo perfundat, ut agnoscantes errorem suum pœnitentiam agant & Evangelio credant. Quod vero hanc oppellam meam vobis viri ornatissimi, Dominique observandi dedicaverim, non sine singulari causa factum

Cum putetis. Volui enim meæ patriæ dulcissimæ, cui V. P. felicissime præest, aliquam benevolentiam exhibere, ut illa videlicet, quæ mihi vicinissima est, mecum gauderet post drachmam inventam quæ perierat. Deinde meum olim scriptum *Osnaburgensis* nostræ terræ principi dedicaveram, quo me importunè Concilio Tridentino subjeceram: quod cum revocare necesse sit, nulli commodius existimavi hanc de Conciliis tractationem licet brevem, tamen utilem, dedicandam esse, quam V. P. Domini honorandi quoniam si vestram industriam mihi bene inspectam habeam, vos nulli concilio extra verbum Dei concludenti præbituros esse assensum opinor. Nec interim arbitror, quenquam esse tantæ impudentiæ, qui me vel levitatis arguere possit, eo quod nuper conciliorum autoritatem defenderim, nunc vero infringere conatus fuerim. Fateor equidem errorem meum fuisse gravissimum (tametsi verorum conciliorum autoritati nunquam detraham) quem non aliunde quam ex papistarum libris hauseram, sed ignoranter peccavi. Eo quoque modo fuit *Augustinus* diu *Manichæus* & sæpe contra *Ambrosium* disputavit: quanquam postea summus Ecclesiæ Doctor exstiterit. Conferat autem aliquis piorum superiora mea scripta cum his nostris, & tum demum videbit, quantum in Evangelica religione profecerim, cujus equidem fundamentum tam jeci firmum per Christum & in Christo, ut nunquam vel boream vel imbrem aut cujusvis generis turbines destruturas esse hoc meum ædificium sperem. Deus pater celestis V. P. zelum in agnitione filii ejus unigeniti Domini nostri Jesu Christi confortet augeatque: Et sincerus ille, qui in vobis est, animi cantor, me meosque cum omnibus veræ pietatis studiosis diligenter tueatur, egenis & pupillis opem ferat, & boni Magistratus officio semper fungi pergat, sic demum fiet, ut vos dii id est, sancti, velut olim apud *Moysem* Judices & Seniores populi dii dicebantur, inter electos Dei reputemini &c. Valete *Witteberga*

Anno Domini 1554. in Julio,

HISTORIÆ RENATI EVANGELII deinde SCHI-
SMATUM HÆRESIUMq; Anabaptistarum,

exortarum

In *Urbe Monasteriensi* Westphaliæ,
EXPLICATIO,

Quæ continet plenam narrationem & integram Historiam
totius rei, conscripta & collecta magna fide ex scriptis ho-
rum sequentium Autorum: ex Libello HENRICI DOR-
PPI de *Rebus Monasteriensium*: ex Epistola ad GEORGIUM
SPALATINUM, aliisq; actis conscriptis ab ANTONIO
CORVINO: & deinde ex istis omnibus, quæ in Tomo se-
cundo *Lutheri* Germanico Witebergenſi de eo negotio
exſtant: tum quoque ex Libris decem Carminum JO-
HANNIS FABRICII BOLANDI: & HERMANNI KER-
SENBROKII Libris duobus Carminum & motu *Monaste-
riensi*, atque ex Annotatis, quæ in SLEIDANI Libro X.
Rerum sub Carolo V. gestarum exſtant: atque ex Libro uno
LAMBERTI HORTENSII de tumultu Anabaptistarum,
ſimiliter ex CASPARI HEDIONIS Chronico, atque ex
BULLINGERI Libris ſex Anno 60 editis contra Anaba-
ptiſtas, denique ex *Cosmographia* Doctoris SEBASTIA-
NI MUNSTERI & Scripto quodam Doctoris ERASMI
ALBERI contra Sacramentarios & Anabaptiſtas edito, &
Collectaneis JOHANNIS MANLII: Poſtremò ex multa
experientia & multorum relationibus diligenter
obſervata per

HERMANNUM HAMELMANNUM, L.

Anno 1709.

HERMANNI HAMELMANNI

PRÆFATIO,

In istam Historiam, ex qua constabit, *Monasterienses Anabaptistas* id egisse, quod ejusdem farinae homines antea egerint.

Horribilibus furoribus fuerunt semper fascinati *Autores Anabaptisticae factionis*, de quibus ut aliquid dicam, ad admonendos pios ansequam ad *Monasteriensem Corybantum* veniam relationem, quo probè ab omnibus piis & cordatis *Sectariorum* feces cognoscantur, utile & necessarium esse judico. Nam in his extremis temporibus opus erit diligenti admonitione piis, quoniam non frustra ait *Paulus Coloss. 2.* Dico vobis, ne quis vos decipiat probilitate sermonis, & *Johannes quoq; 1 Joh. 4.* Probate Spiritus, num ex Deo sint, nolite cuivis Spiritui credere. Et iterum *Paulus 1 Thessal. 2.* Exhortatio nostra non fuit ex impostura, neque ex immunditia, neque ex dolo. Item *Propheta Jeremias Cap. 2.* Væ vobis, qui dicitis malum bonum & bonum malum. *Hæc Dicta Apostolorum & Propheta si expenderit, facile à factiosis istis cavebimus.*

Ut autem probem, in istis *Anabaptistis* omnem impietatis larvam fuisse & esse, & omnes seditiosos *Anabaptistas* unam retinuisse opinionem, incipiam à *Thoma Münzero*, & deinde de aliis referam, ut constet postea quomodo, quicquid antea alii *Anabaptista* tentaverint, ab his quoque tentatum esse in urbe *Monasteriensi*.

Thomas Münzerus, quem alii *Monetarium* vocant, fuit artium *Magister*, teste *Luthero*, & ut scribit *Melanchthon*, in scripturis probè versatus, homo quoque doctrina mediocri & facundia præstans, hic primò in *Zwickoviensi* urbe mediocriter docuit *Evangelium*, de quo etiam sic scribit *M. Cyriacus Spangenberg* / im Buche wider die böse Sieben ins Teufels Karnoffel-Spiel wider den greulichen Gotteslästerer / *Friedrich Staphilum* / schier am Ende. Es mag auch *Münker* nicht ein schlechter *Prediger* gewesen seyn / wår er also blieben / denn ich mich zu erinnern weiß / daß ich von meinem lieben Vater / seligen *M. Johann Spangenberg*, gehöret habe / es sey schade gewesen, um *Thomas Münker* / daß er sich dem Teufel mit der Hoffart und Ehrgeiß (dazu auch Nachgierigkeit kommen) also hätte einnehmen und besigen lassen / *Lutherum* und andere *Christi* lie

liche Lehrer zu verachten / und von sich selbst mehr zu halten / und darzu einen solchen schädlichen unchristlichen Aufruhr anzurichten. Denn er vor der Zeit zu Stollberg ehliche nicht wenig gar herrliche schöne und Christliche Predigten von ihm gehört hätte / darinnen das geringste nicht zu tadeln gewesen / wiewol er zuletzt einmahl auf den Palm-Sonntag eine Predigt gehalten / welche verständigen Leuten allerley Nachdenckens gemacht / sonst wäre er nicht anders denn ein Christlicher Lehrer befunden worden. *Is postea Alstatum veniens, & deinde Mülhausium cepit ista moliri, qua ad turbas spectarunt, ut annotat Sleidanus Lib. 5. hoc est, excitavit agricolas ad seditionem contra magistratum movendam, & cepit quoque semina Anabaptistica factionis spargere. Cogitaverat puer de variis rebus perficiendis, in scholis adhuc agens Halæ Saxonum, ut scribit Manlius ex relatione Philippi, inde occasionem seditionis sumserat, quod Stolbergici Comites suspenderant ipsius patrem. Hoc in ipsos ulturus totum ad hoc animum & propositum contulerat, ut ignominiosam patris mortem armis vindicaret. Itaque collecta cohorte primò istum Comitatum invaserat, & ita progressum fecerat usque in Grancñhausen. Scribit autem Manlius, Müntzerum fuisse hominem libidinosisimum, qui etiam puellas ad se vocaverat, indicans ipsis, revelatione sibi indicatum esse, ut ipsarum familiaritate & libidine uteretur, imo cum concionaturus erat, solitus fuerat ad se aliquas matronas eleganti forma vocare, & earum consuetudine & aspectu dixerat, se repleri Spiritu Sancto. Sic quoque scribit de eo Doctor Erasmus Alberus, quod aliquando persuaserit cuidam muliercule, quod faceret opus misericordiae erga ipsum, & nullo modo peccatum, si eum admitteret ad concubitum, illa persuasa consensit, sed post ipsum decollatum, adeo isto crimine cruciabatur, ut postea veniret Witebergam petens consolationem. Huic Monetario conjungit in Scripto contra Staphylum Philippus Sertorium quendam. Interim ipse Müntzerus uxoratus erat, quia ut in Lutheri Tomo 2. Witeb. legitur, reperta est uxor ejus gravida Mülhusii, cum jam ille poena capitali è medio sublatus esset. Hujus Preceptor vel saltem ad seditionem movendam hortator fuisse dicitur Nicolaus Pelargus vel Storkius Cygnæus, qui ut Enthusiasta, afflatus caelestes & colloquia Angelorum jactitaverat, quos dixerat sibi visibili specie revelatos asseruisse Pelargum vel Storkium fore reformatorem Ecclesiarum: imprimis verò gloriatus fuerat Gabrielem sibi promississe regnum Ecclesiae, & quamquam artem fulloniam exercuerat Cygnea in patria, tamen ille primus dicitur erroris Anabaptistarum furiosi autor, qui postea abjecto of-*

Kkkk kkk

fi-

ficio manuario vagatus est clam per Germaniam, & fraudavit homines multis malis, tandem vero cognita infelici clade rusticorum, miserabiliter & magno mœore vel forsitan desperatione moritur Monaci, quæ est urbs Bavariz, in Hospitali, teste Philippo in *Annotationibus in Matthæum*, & juxta annotationem Johannis Manlii. Sape etiam singulares finxerat raptus Müntzerus ipse coram hominibus. Postea quasi attonitus ad se reversus dixerat prodigiosa, & ita multos seduxerat. Fuit etiam discipulus & collega Müntzero in oppido Mülhusen Petrus Pfeifferus, quondam monachus, qui rustica cohorte in Eislandicum agrum teste Sleidano deducta, ibique destructis multis, magna atrocità violenter commiserat, qua de causa inter reliquos seditiosos post captum Müntzerum & ipsius cervicibus caput abscissum. Scribit Bullingerus in *Libro I. adversus Anabaptistas in postrema Editione*. Qui Tiguri erant, cum viderent & experirentur, se disputando nihil posse efficere, quidam eorum salice & veste cincti cum Jona clamabant, Tigurum paucis diebus submergendum, va Tiguro, va va, agite penitentiam, &c. Item in media disputatione clamabant exultando, latare Sion, latare Hierusalem.

Idem scribit de Melchiore Hoffmanno, quod cum convictus esset in colloquio à Concionatoribus Argentinensibus, ut Hedione, Capitone, Bucero anno 1532. 11. Junii, & tamen nollet cedere, fuerit tandem in carcerem conjectus, in quo jactitabat, visiones propheticas sibi apparere, qui etiam in carcere illo mortuus est.

Argentinenses concionatores in scripto misso & edito ad Monasteriensem Senatam, Concionatores & cives anabaptismate turbatos Anno 1533. scribunt in oppido Waldshut, ad Rhenum prope Basileam docuisse pro concione quendam Pastorem, Doctorem etiam, non esse pueros baptizandos, & tandem etiam excitasse ad seditionem cives, ne Regi Ferdinando parerent, sed se rusticis seditiosis conjungerent, &c.

Scribit Doctor Urbanus Rhegius in *Libro de restitutione regni Israelitici contra Chiliastras*, imprimis contra Monasterienses *Milkenarios*, quomodo Augustæ olim Anno 1530. multis aliis persuaserit Augustinus Weber, pellio, se visione à Deo facta esse regem constitutum terra & regnaturum per annos mille. Ille cum suis sociis (quos nominat Urbanus Gallum Gischer / textorem, Johannem Helim, sartorem, Gastellum Miller, & Osvvaldum, Sacerdotem) & is rex curarat sibi preparari coronam regiam, sceptrum, gladium, diadema, pugionem & vestes, ad hoc munus obeundum. Sed captum cum suis & occisum in Ducatu Wirtenbergen-
si, veluti acta demonstrant typis exensa. Hæc Urbanus Rhegius.

Ju-

Justus quoque Menius scribit de Melchioro Rinckio, quod etiam fuerit discipulus Müntzeri, qui adeo extulit praeceptorem Müntzerum, ut ipsius conciones praeferret totius mundi Doctoribus eorumque orationibus. Verum eo quoque insania delapsus est, ut diceret, jam non amplius exstare verbum Dei sincere descriptum puro an certo aliquo idiomate, & integra incorruptaque translatione, sed false & mendose omnia eaque vitiata in Bibliis exstare & esse corrupta. Itaque Scripturis non amplius credendum esse. Quem sit finem consecutus Rinckius ille horribilis impostor, ignoro. Scribit autem Doctor Erasmus Alberus, Müntzerum quoque rejecisse Biblia, & dixisse, was Bibel / Bibel / Babel / der Geist muß es thun. Item sic dixerat, ich wolte auf Gott scheissen / wenn er sich nicht wolte offenbaren und reden mit mir / gleich wie er mit Abraham / Isaac / Jacob und Mose &c. Fuisse quoque Mülhusii collegam & discipulum Müntzeri Johannem Romerum, quondam pellionem, qui in templo Blasii apud Mülhusenses docuerat, scribit Menius: nec de ipsius fine mihi constat quicquam. Praeceptor autem Pfeifferi, Rinckii & Romeri Müntzerus: ipse in Heldern, Comitatus Mansfeldici, primum tortura traditus est, quia aliquoties ad Ernestum, Mansfeldicum Comitem, agentem vitam in Heldern, scripserat epistolam satis imperiose, incipiens ita: an Bruder Ernst zu Heldern. Paulo ante nobilem quendam à principibus ad rusticos ablegatam interfecerat ipse, sibi sumens arma vi quadam, Scribit quoque de eo Doctor Erasmus Alberus, quod scripserit ad Comites vicinos Harciniae sylvae, ut venirent ad ipsum supplices, aut se venturum ad perdendum omnia. Ita quoque dixerat, se pugnare ense Gideonis, ut non aliter jam atque olim Gideon occideret ipse quoque reges & Principes. Promiserat quoque rusticis, singulos posse tegmine levi pellere globos & ictus bombardarum, unumque pileo posse decem ex hostibus occidere: ex Helderem vero traductus Mülhusium est decollatus, de qua re totam vide Historiam, Tomo 2 Witeberg. Lutheri.

Eodem tempore fuit factionis rusticana Christophorus Schaplerus, Concionator Memmingensis, qui pro rusticorum sodalitis defendendo conscripserat duodecim Articulos de libertate Christiana.

Struthius quoque concionator Isenacensis, tunc vectigalia & Census abolere voluit. Qui suum obierunt diem, plane ignoro. Ludovicus Herzerus, Anabaptisticae factionis acerrimus defensor, & doctus vir, qui multa ex Hebraica lingua versit, imprimis Prophetam Esaiam, &c. non propter confessionem doctrinae, sed propter alia

Kkkk kkk2

sc-

scelera Constantiæ affectus est capitali supplicio. Insinuaverat enim se in amicitiam & familiaritatem honestissimarum matronarum, cum esset concionator, (sicut mulieres facile decipiuntur simulatione & pretextu religionis) easque deinde stupraverat. Cum afficeretur supplitio, confessus fuerat, se voluisse sapius pœnitentiam agere, sed ita in vinculis Diaboli detentum fuisse, ut non potuisset respicere, sed semper relapsus fuisse. Velle etiam, se jam libenter mori & justo Dei judicio in hac pœna obtemperare. Dac de Schaplero, Struthio & Hezlero ex relatione Philippi refert Johannes Manlius. Scribit de Hezlero Erasmus Alberus Doctor, quod hinc inde vagatus sibi tredecim uxores passim in diversis locis adjungi & elocari fecerit. Strutii meminit in quadam Epistola ad D. Lutherum Elector Johannes Fridericus Dux Saxonix, qua exstat in Tomis Mansfeldicis Lutheri.

Multos hujus farina homines tanquam autores Anabaptistarum reperiret Lector in 2 Tomo Lutheri Witebergensi, quorum vel ipse Lutherus: vel Philippus, vel Menius Corvinusve mentionem facit. Lutherus conqueritur, quomodo quidam Balthasar Hubmeyer Anabaptista, faciat se consortem sua secta, & multa habet Bullingerus in Libro I. de illo Balthasare Hubmeyer / qui erat Doctor Theologia. Scribit quoq; Justus Mehius de præcipuo Anabaptistarum Præceptore, Joanne Denckio, qui formam rebaptismi suis præscripserat. Meminit quoque Johannis Denckii inter duodecim istos Duces regni Israel, Dorpius in sua Historia, & hunc Denckium institutorem appellat. An idem is fuerit, dubitavi, sed scribit Bullingerus de priori Johanne Denckio, qui per superiorem Germaniam vagatus est, quod vir fuerit doctus & diurnis admonitionibus Johannis Oecolampadii sit conversus, & mox vitam finierit. Ideo hic, si hoc verum est, cujus sit mentio in Monasteriensi Historia, altus ab illo fuit Denckius.

Jam captum Müntzerum interrogaverant, cur in tantas miseras adduxisset miseram plebem, ut periclitati essent de anima salute, atque quoq; vitam perdidissent, responderat subridendo, sie wollens so haben: nec plaris fecit tantam cladem. Quomodo cum his convenerint Monasterienses Propheta, fascinati Concionatores, rex & alii factiosi, hac Historia docebit.

Nunc etiam docendum erit aliquid de initio Anabaptistica Secta. Nuper, hoc est, superiori Anno 1564. scripsit de Padobaptismo Georgius Cassander librum, in cujus præfatione asserit de initio hujus Anabaptisti-

fici erroris, & recenset, Guitmundum monachum Berengario hunc attribuisse errorem, verum Petrus Brusius Gallus & ejus quidam discipulus Henricus latè istum errorem propugnârunt, docentes, paedobaptismum esse damnandum, quibus se opposuit Petrus Abbas Cluniacensis scriptis, qua etiam hodie exstant.

Recenset quoq, Cassander precipuos quosdam patronos ejus erroris nostri seculi, ut Nicolaum Storckium, Thomam Müntzerum, Melchiorum Rinck, Balthasarem Hoëbmeier, Michaellem Sateler, tanquam primos. Hos posteriores collegas Müntzeri vocat Doctör Alberus, quibus adjungit Jacobum Kuetz, quem scribit Bullingerus fuisse quondam ministrum Ecclesiae Wormatiensis, seductum autem ab Hetzero & Denckio, priore in linguis versato, altero in Bibliis & artibus quoq, docto. Postea inquit circa annum 1532. incepit primo propagare per Belgicam & inferiorem Germaniam & postea Argentine quidam pellio Melchior Hoffmannus (quem Argentinenses Ministri refutârunt publicis scriptis, & contra illum disputârunt, qua omnia deinde anno sequenti transtulit in Westphalicum idioma Monasterii, ediditq, contra Anabaptistas Brixius Nordanus) deinde post Monasteriensem cladem novas excitavit furias Johannes Battenbergius: postea quoq, suscepit defendendas publicis scriptis impias opiniones istas Ubbo Leverensis, Phrisius & Menno Simonis, quibus vita functis hodie successisse ait Theodoricum Philippi, fratrem Ubbonis, virum eruditione eximia, eloquentia & facundia gravem, de quo dolens, inquit Cassander, refero, quod tale ingenium & praeclara indoles isti errori sit obnoxia & immersa. Hac ex Cassandri scripto refero, qua alias mihi nota erant, nec tamen quivis existimaret, me ab illo talia suffuratum, liberè confiteor omnia. Theodoricus Philippi haeret prope Dantiscum hodie cum sua farina sociis.

His omnibus annumero Adamum Pastoris, qui post cladem Monasteriensem fuit Anabaptistarum antesignanus in Westphalicis oris perditionem Monasteriensem, Comitatum de Marca, Ducatum de Monte & Coloniensem ditionem, qua est Westphalica. In quibus locis ille diu vagatus est, diciturq, passim sua factionis multos nobiles in praedictis locis habere. Hic refertur mortuus esse Monasterii, & trans aquas sepulturam consecutus. Exstant ejus aliquot libri, quorum etiam nonnulli mihi visi sunt. Ejus praeter Anabaptisterium opinio quoque fuit, Christum esse verum hominem, sed esse Deum Patrem priorem suo filio Christo, & majorem esse Christo Ariano more. Apparet autem ex scripto Justii Menii

edito Anno 1530. ad Landgravium contra Anabaptistas, hanc sententiam primo defendisse Melchiorum Rinck. Cum contra rursus Menno Simon prater Anabaptisma Valentianum dogma retineret de Incarnatione Christi, videlicet ipsum non fuisse proprie verum hominem, hoc est, illum non ex Maria Virgine sumfisse carnem, interim verum esse Deum ante secula natum patri coequalem. Propterea Menno Adamum & Adam Mennonem videlicet propter diversum dogma excommunicaverat. Menno autem Novatianorum dogma de non recipiendis lapsis post semel agnitam veritatem retinet cum suis, & quod non sit Christianis belligerandum, nec eis rixari vel jurare liceat coram foro, & magistratus nostros esse impios, tum quod Sacramenta sint nuda & pura signa. Videntur autem illi quasi merita constituere, dum omnes alios pra sua secta condemnent, & has posteriores opiniones de meritis & Sacramentis & aliis retinuit quoque Adam Pastoris cum suis, quanquam tamen non sit tam rigidus. Non an quisquam se publicis scriptis opposuerit Adamo clam ad ripam Lippiae & in Westphalicis locis olim vaganti. Verum impium dogma de Anabaptismo damnavit ex Scripturis apertis & luculenter padobaptismum defendit contra Mennonem Gellius Faber, Embdensis minister Ecclesiae publico libello, veluti quoque istius Mennonis opinionem de Incarnatione Christi refutavit Dominus Johannes à Lasco, in Phrisia, & Martinus Micronius. Sed Menno posteriori respondit. Ita quoque contra eum scripsit erudite, at inferiori lingua Bernhardus Buwo, Pastor in Eylsum orientalis Phrisiae, quem librum superiori idiomate Engelbertus Fabri propter Anabaptistas, &c. Olim Doctor Urbanus Rhegius & Menius eandem haeresin de Incarnatione Christi contra Monasterienses refutaverant, quorum libri exstant in 2 Tomo Germ. Witeberg. Lutheri. Disciplina Adamistarum non est tam rigida quam Mennonistarum. Non dicam nunc de Davide Georgio, mirabili impostore, qui primò erat Anabaptista, & postea se tertium Davidem appellavit, novumque regnum constituere voluit, idque mysticum, cum de illo & ejus maleficiis ediderit germanicum & latinum scriptum Academia & senatus Basiliensis. Hac volui praefari, ut videat Christianus lector, nihil esse tentatum à Monasteriensibus, quod non antea haeretici priores nostro etiam tempore tentaverint, deinde ut similiter lector consideret collationem & consensum priorum haeticorum & seditiosorum, qui ante cladem Monasteriensem vixere & fuere, & deinde posteriorum nebulonum, atque ita diligenter ex illa collatione atque hoc toto scripto consideret impietatem dehinc corybantum Monasteriensium, ut videant ex collatione, quomodo omnes consenserint & eodem odore & colore semper imbuti fuerint istius farinae

homines phanatici, qui Ecclesiam turbant, scholas & politias evertunt, & omnia sine ordine miscent, nihilq; aliud nisi tyrannidem & impietatem spirant. Ut igitur plene exstaret historia Monasteriensis, primo Ecclesiae, deinde Sectae & turbae, & omnia illa, quae vel habet Sleidanus, quae item habet Albertus Hortensius in libro *tumultuum Anabaptistarum*: item quae habet Lambertus Hortensius in libro *tumultuum Anabaptistarum*. Item quae Bullingerus in postremo scripto contra Anabaptistas Anno 1560 edito de Anabaptistis Westphalicis vel Monasteriensibus, vel quae exstant de istis in Tomo 2. Lutheri Witeberg. & in Epistola Antonii Corvini ad Spalatinum, deinde quae obviam venire in scriptis Poëtarum Johannis Fabri Bolandi, cum quo etiam ea de re contuli praesens, & Hermanni Kerssenbrochii, qui istud bellum carmine descripserunt, & quae D. Sebastianus Münsterus in Cosmographia, & D. Erasmus Alberus in quodam scripto contra Sacramentarios & Anabaptistas edito &c. de hac re scripta reliquerunt, diligenter contuli, & quae partim ex certorum hominum relatione & experientia accepi, addidi & recensui, eaq; non omisi, quae proprie huc referri debent, adjectis quoque aliquot Epistolis Rothmanni & aliorum ad ipsum datis, quae illustrius facient negotium totum. Ex scriptis hominum Phanaticorum & Corybantum Monasteriensium, hoc est sceleratissimorum Anabaptistarum, quae ante & sub obsidionem ediderunt, deliria eorum pauca quadam breviter excerpta, unde cognosci potest, cujus fuerint Spiritus, & quo furore perciti. In libro, quem concionatores Rothmannus & alii ediderunt 8. Novembris. anno 1533. de duobus Sacramentis, Baptismo et Cæna Domini, defendunt Anabaptisterium, & ajunt frangendum in Cæna panem, eumque significare corpus Christi. In libro, cujus titulus est Restitutio, quem emisserunt anno 1534. in Octobri, hac verba leguntur, Gott hat durch die gelarten angefangen/denn durch die ungelehrtesten nach der Welt will er die restitution aufs herlichste einführen/auf daß er allein den Preiß habe. Demnach sihe an/wie in Erasmo, Luthero, Zwinglio begunnen/aber in Melchior (Hoffman) Johann Matthes/und allhier in unserm Bruder/ Johann von Leida / die ganz ungelehrt nach der Welt geacht / die Wahrheit herrlich eingeführet ist. Ibidem mox deinceps defendunt suum errorem de Christi Incarnatione. Nam Capite quarto istius libri textum Johannis, Verbum caro factum est, invertunt imo pervertunt. Ibidem debacchantur in Doctores Ecclesiae Argemina, quod propter istam suam doctrinam inique expulerint Melchiorem Hofmannum, fidelissimum ut ajunt, Dei ministrum: sic mutuo se muldificant. Capite nono docent contra doctrinam Lutheri, bona opera esse ad salutem necessaria, & per ea nos salvari, ubi expresse & nominatim reprehendunt Lutherum. Capite decimo defendunt liberum arbitrium aliaq; absurda. Capite decimo quarto probare conantur exemplis, Polygamiam & se-

parationem conjugiorum, quia ajunt ingressis per verum baptisma in novum regnum, novum quoque conjugium permittitur, quia vetera præterierunt, hoc est, ideo licitum uxorem dimittere vetulam, & ducere novam. Polygamiam non solum exemplis veterum & ex permissione Moſis probant, sed ostendunt mulieres post conceptionem non attingendas, ne turbetur vel maculetur conceptum, ideo censent, potius à fecundis viris alias quoque, ducendas, ut & illa impragentur. Addunt, nullibi expresse damnari in scripturis Polygamiam.

In conclusione loquuntur prolixè de suis rebus his verbis. Evangelium quidem literaliter hic Monasterii traditum est per annos tres, verum sine fructu. Nam pene frustra sunt omnia tentata antea & adhuc tentarentur, nisi collegissemus sanctos, & novo illos baptismo tinxissemus. Quod incepimus facere Anno 1534. quinto Januarii. Cum vero hoc in nobis considerassent & vidissent impii (videlicet Evangelici & Papista) sitiebant statim nostrum, hoc est, fidelium fratrum & piorum sanguinem, & conspirarunt contra nos, verum Deus semper nobis revelavit miraculose istorum conatus. Semel etenim cum forte prodicionem aliquam molirentur, quidam puer ex nostris transcurrit & præterit casu campum Ecclesiasticum Cathedralis Ecclesie, & hunc statim arripuit & circumdedit luculentus ignis de cælo cadens, atque in illo fulgore quasi ex medio igni mox ipsi audita est vox hoc sonitu emissa, *Gehe hin / sage deinen Brüdern / daß sie behuten / ich will für sie fechten.* Atque hoc factum est, quoniam illorum insultus revelavit nobis Deus hætenus semper & non dubitamus quin Deus istos confundere velit. Hæc illi in eo scripto habent expresse.

Item mox sic pergunt scribere ibidem. Nos in foro colligebamur 9. Febr. interim in camiterio trans aquas ad adem D. Virginis concurrebant adversarii nostri videlicet isti impii, & cum papistis monachis & Satrapis conspirarunt, mox aperiunt duos portas, videlicet portam virginis & portam Judefeldicam intromiserunt Satrapas, rusticos & hostes. Etsi nos primò deposueramus arma & nos preparaveramus ad matationes sanguinolentas tanquam aves, existimantes, non licere nobis pugnare contra hostes, sed potius omnia pati, tamen aliter docebamur ex revelatione Dei per Prophetam ejus (hic erat Leidensis) qui ex mndato patris testabatur sumenda nobis esse arma ad pugnandum contra hostes. Ita nos fratres Christiani per triduum habimus in foro, cincti quidem ab hostibus, tamen perfundebamur miris interea & novis gaudiis de cælo, atque sane ita letitia exultavimus, ut saltaremus invicem, deinde nobis multa & varia

bibuit Deus spectacula, miracula & signa, per qua nos suos dilectos consolabatur. Visus est nobis per id tempus vir auream gestans coronam, qui dextera sua gerebat gladium, & virgam altera manu tenebat: item aliqua imago viri conspiciebatur in aëre, cujus manus erant repleta sanguine stil-lante usque in terram. Visus est quoque albus equus sub aëre, cui inse-dit vir quispiam. In tanta vero letitia & miraculorum apparitione gau-debant fratres & veri Christiani exultantes & canentes gloriam Dei, idque semper per totum triduum, deinde propheta testabantur & promittebant no-bis victoriam. Mox etiam unus ex nostris adversariis optime notus, adi-vit hostes & ipsis annuntiavit poenitentiam & remissionem. Quod cum fecisset ex bono proposito, mox isti ceperunt illum. Est post pauca: cum jam impii essent magno numero collecti, & quasi tessera signassent suas & suorum domos, videlicet straminea corona, ut ita nos & nostros facile eji-cerent) nam hic eis erat animus, ut nos omnes occiderent) en perfudit nos Deus nova letitia & incredibili gaudio, adeo ut eis multi ad nos conuer-terentur. Deinde tres soles sunt clara die tunc conspecti, atque ipsis aër conspiciebatur nudique ignitus. Istis miraculis nos confirmabamur, illi vero terrebantur: & statim his ita visis & factis petebant à nobis composi-tionem. Qua inita ipsi sibi male conscii statim excurrerant ex urbe. Ibi in ipsa etiam anxietate nos exultavimus & triumphavimus, & (nota) nostra facies mutabantur in auream formam & fulgebant tanquam aurum, & ipsi etiam lapides fori & domuum ibidem mutabantur in tam elegantem & fulgidum aspectum, ut crederemus, nos quasi in cælum raptos, cui gaudio hoc etiam accessit, quod omnes nos simul gratia Dei perfunderemur affa-tim & simul sancti parvi cum majoribus prophetarem: imo ipsi etiam pueri septem annorum prophetabant nobiscum: & profecto non fuit majus gaudium in terris, quam tunc temporis erat in nobis omnibus. Tandem ut diximus, aufugiunt impii ex urbe & cinxerunt nos obsidione. Sed nunc tempus est & adest dies restitutionis, ideo hodie placet Deo, ut resi-stamus impiis, gladiis, fustibus & armis, ut purgetur terra, & in ea ha-bitet justitia: deinde ut juxta Apocalypsin Cap. 18. ipsis duplo infundatur. Et mox ibidem die Veneris, qui erat 27. Februarii, cum magna esset tem-pestas, mandatum est à Domino per Prophetam convocare multitudinem & ipsis concionari ex Joelis Cap. 2. Illud equidem diem esse ex indicio certo tempestatis istius demonstrationem verissimam, ut aut impii exeant urbem, aut statim convertantur, & voluntatem Dei esse, ut in illo loco sancto & à Domino delecto, pii tantum habitent. His auditis ad nostram

accesserunt doctrinam multi ex adversariorum castris conversi ad nos : alii vero aufugerunt , sed nolimus permittere fugientibus , ut quicquam secum auferrent isti. Et mox iterum in obsidione porro hac maximas sane sensimus consolationes hactenus , & gaudiis profecto novis quotidie perfundimur , unde perspectum habemus , nos certissime ab istis hostibus liberatos iri. Non possumus equidem gaudium fratrum nostrorum in tanto periculo eloqui , non miracula hic sub obsidione facta recensere , nec quoque literis exprimi potest , quot apparitiones , quot prophetia & alia oracula nobis per Prophetas sint revelata , quæ quidem vera esse compertissimum est. Quid dicemus de miraculis ? primo in conventu fratrum sunt ejecti Demones , & periculossime egrotantes in totum sanati , & multa alia edita , quæ scribere prolixum esset , & quotidie talia & similia hic inter sanctos fratres acciderunt ? hæc ibi.

Hactenus ex ipso scripto , quod domi habeo , eorum verba recitavi , unde apparet , quomodo omnis ordinis turbatores fuerint , & utrumque ordinem , hoc est , politicum & ecclesiasticum statum , perverterint , & deserentes Biblia sacra & Christi Evangelium , ad somnia suorum Prophetarum & ficta miracula attenderint , ut ipsi testantur suis verbis. Scribunt etiam ibidem , quomodo in sumptione Cæna alter alterum expectent & componant dissidia inter fratres. Hæc in illo libro leguntur in Cap. 13. Ex dissidiorum compositionem , quæ pertinet ad forum & politiam , isti transtulerunt ad Ecclesiæ causam.

Sed nunc accingimur ad Historiam ipsam. Quam vero illa ipsorum dicta in Libro Restitutionis vana , falsa & ficta sint , non solum omnes sancti & sacrarum literarum amantes & ordinum (quoniam Deus est auctor ordinis & non confusionis) observantes ex verborum illorum recitatione cognoscunt , sed etiam ex ipsa experientia , quia eventus aliud docuit. Apruerunt itaque eorum mendacia ex diverso & longe aliò , quam illa variati erant sine. Nam suum , quod prophetabant regnum , diuturnum fore , eversum est cum Rege & toto regno , veluti & Müntzeri & aliorum. Ideo pius lector consideret , quod ex his omnibus apparet , quomodo cum Müntzero & sociis ejus semper & per omnia fecerint & ejus vestigia semper hi corybantes secuti sint , & ita quoque perierint , mendaciaque sint ubique eorum manifesta.

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ de RENATO EVANGELIO ET MOTU,

Postea incepto in urbe *Monasteriensi*, explicatio brevis, sed integra

Autore

HERMANNO HAMELMANNO, L.

CUm circa annum Domini 1523. ageret ludimagistrum in urbe *Monasteriensi* in schola ad *S. Martinum* apud *Henricum Vrnch-terum Olphenium*, fungens munere Conrectoris *Adolphus Clarenbach*, sanctus Christi martyr cœperat ibi plurimos cives erudire ad justitiam, qui deinde emptis *Luiberi* libris (erant etiam ibidem quidam mercatores hinc jam inde profecti, qui cœperant cognoscere veram Christi doctrinam) eamque apud suos late sequentibus annis propagarunt, donec tandem susciperet apud *Mauritianum* collegium in suburbio vocationem *Rotmannus*, de quo, antequam ad rem veniam, mox pauca dicam. Deinde ibidem Apocalypsin prælegerent in schola *Ludgeri* apud *D. M. Johannem Glandorpium* conrector *M. Johannes Cobius Alensis*, Anno 1530. quod etiam apud multos strenue negotium promoverat, ut plurimi in ea urbe arderent zelo Evangelii. Nunc de *Rotmanno*.

Bernhardus Rotmannus in urbe *Stalanio* ditionis *Monasteriensi* ab obseuris parentibus, quos *Hermannus Kerssenbrochius* in suo scripto vel carmine de motu *Monasteriensi* veneficos fuisse scribit) qui primo in patria, postea ut pauper scholasticus, *Monasterii* sub *Timanno* anno 1515. aut circiter literas didicit, & in studiis fecit bonum progressum, tandem abiit *Daventrinm*, ubi anno post sesqui millesimum 16 & 17. audivit *Murmeliæ* & *Lijtrium*, scripsitque carmen doctum. Et cum ibi aliquamdiu hæssit, suscepit demum in scholis trivialibus conditionem pædagogicam (quia propter inopiam *Academias* adire sua ope vel parentum non potuit, fuit etiam *Warendorpii* Ludimagister) Tunc tandem erat in collegio *Mauritiano* Scholasticus, qui hodie est senior & adhuc vivit, *Johannes Droste*, hic familiariter novit *Rothmannum*, & quia vixerat per triennium *Witeberge* adhuc *Luthero* cucullato, semperque amavit doctos, ideo jovit *Rothmannum* (Sic enim dicitur) & suavit ei similiter, ut iret *Moguntiam*, postquam aliquamdiu Ludimagistrum in diversis oppidis egisset, ut ibi Magisterii gradum susciperet. Quod an verum sit, ignoro. Est enim hoc mihi tamen ex fide hominibus relatum.

LIII III 2

Ve.

Verum scholasticæ functionis, & demum istius vitæ & conditionis pertæsus, & jam sumpto grati Magisterii in *Moguntina* Academia, quem ibi facile consequi potuit, cogitavit de ordine Ecclesiastico assumendo. Quem cum assequeretur, egit in diversis locis sacellanum, donec tandem *Monasterii* promotione ejusdem scholastici *Johannis Drosten* nobilis viri, qui amabat Evangelium & simul *Rotmannum* ad *S. Mauritium* in collegio suburbano, quod habet annexam parochiam rusticæ plebis, vocaretur in ministerium circa annum, ut opinor 30. & simul ejusdem opera vicariam in possessionem consequeretur. Ubi iste suscipiens conditionem celebravit papistica sacra & concionatus est accurratè, & dulcibus verbis cum delectare tum movere potuit, ut erat ingeniosus, ejusque tunc vita quoque modesta & probata fuit. Interea quia jam cœperat cognoscere aliquid lucis ex *Lutheri*, *Philippi* & aliorum scriptis, palam is, cujus esset sententiæ prodidit. Paulatim igitur purius docebat solito, videlicet circa Domini annum 31. post millesimum quingentesimum à nato Christo. Cum autem puriorem doctrinam ita propagaret, & miros colores vivamque picturam sua eloquentia, ut erat facundus, ingeniosus & disertus, concionibus sinceris adderet, tota fere confluit urbs ad ipsius conciones, quas similitudinibus elegantibus & variis flosculis exornavit, eleganterque abusus pontificios reprehendit. Cogitarunt itaque cives plerique ipsius concionibus inflammati, & ardore religionis accensi de illo in urbem recipiendo. Verum Pontificii, ut hoc impedirent, medioerem pecuniæ summam nempe 70. aureos *Rhenenses* ipsi conferunt, hoc prætextu, ut exercendi sui causa, tum ut cum aliis doctis conferret de religione, proficisceretur in diversas regiones. Discedit ille (qui diu cupiverat audire & videre doctos in Germania viros) munitus pecunia & instructus literis commendatitiis nobilis & eruditissimi poetæ *Hermanni Buschii*, tunc reversi ex *Academia Marpurgensi* in patriam ad illos datis, prius tamen pacto clam cum civibus facto initoque de suo reditu. Et inde profectus, aliquot Academiis & locis, ubi fructum aliquem & culturam ingenii, præsertim in vera religione, percipere posset, imprimis *Witeberga*, *Argentina*, & urbibus Helvetiorum, præsertim in quibus *Zwinglianismus* floret, perlustratis, redit post semestre in urbem *Monasteriensem* sub prætextu vicariatus. Nobiles verò Canonici summi templi & alii collegiati omnes, quidam etiam Mauritanii (quoniam nonnulli

hannis Reuchlini Romæ contra Hochstratum monachum & suos socios) & tunc temporis erat is Doctor Syndicus urbis *Monasteriensis, Arnoldus Belholdus* Judex, *Caspar Schroderkenius, Johannes Langermannus, Caspar Judeveldius* & plerique alii. Tunc quoque illi, qui postea defecerunt ab Evangelio ad Anabaptisterium, ex quibus præcipui erant *Bernhardus Knipperdollingius*, item *Christianus Kerkerinck, Hermannus Tilbekius* nobiles: *Gerhardus Kipenbrokius, Henricus Bodikerus*, qui posterior, cum esset postremus in tribunitia potestate (cujus ibi non fuit exigua potestas) quem vocat *Oldeman*, eo pro sua auctoritate ut senex promovit reliquos tribunos plebis & opificum præsides, ut in suam & eorum, qui *Rothmannum* sequebantur irent sententiam. Etsi vero viderent pontificii sua consilia esse irrita, nondum tamen cedere voluerunt. Nam prohibuit pastor *Lambertinus Timannus Cammenerus* (qui ibi per annos triginta maxima cum laude scholam rexit, & habuerat multos doctissimos collegas, inter quos fuerat & *Johannes Mürmelius*) custodibus, ne aperirent templum, claves imò ad se claves transtulerat, ita accidit, ut in cœmiterio Dominica invocavit Anno 1532. cogeretur *Rothmannus* docere. Mox post duas aut tres conciones habitas in cœmiterio, colligitur multitudo, & petunt præstantiores à pontificiis, ut templum *Rothmanno* pate facerent, sin minus vi patefactum iri. Deligunt igitur Evangelici certos quosdam homines, cui causam Evangelii & apud Senatum, aut ubi res postulet, promoveant & sedulo agant, inter quos fuit ille *Redekerus* senex. Ibi statim cœpit (nescio an etiam in cœmiterio) *Zwinglianorum* more sub communi pane triticio adonare & administrare cœnam, & in partes similam dissectam distribuere solitus est. Hinc illi nomen contigit ut appellarent eum *Stuten Bernth*, quia simila apud *Westphalos* dicitur & significat ein Stute. Cum hoc jam in initio ætatis fieret, & de hac re ubique fama illa longe lateque spargeretur, *Gerhardus Oemikins*, qui tunc *Susati* præscribebat ordinationem Ecclesiis Evangelicis, & *Gerhardus Coccinus Ala*, Doctor *Gerhardus Heckerus Osnaburgæ*, & *D. Johannes Westermannus Lippia*. Sed cum id frustra fieret, perscriptum hoc est ab illis viris doctis *Witebergam, Marburgam, Lubecam* & ad alios. Interim cum jam consecutus esset collegam *Brixium Nordanum*, erat hic ei autor imprimis cum reliquis civibus doctis *Johanne Langermanno Caspares Indefeldio* & imprimis Doctore *Johanne Wiek, Arnolde Belholt* (quem alii *Bernhold* vocant) &c. ut deponeret

schii, quod Anno 1529. editum erat de autoritate verbi Dei, disse-
ruit, & tandem digressus in defensionem suorum thematum, illa
prolixè ex scripturis & cæteris testimoniis vetustatis solide confir-
mavit, & ita illis amplissime confirmatis provocat Papistas, faciens
in illos verbis seriis impetum: post illum quoque cœpit verba facere
Glandorpius, in latina lingua mirifice eloquens. Audita oratione illa
tam splendida & *Rotmanni* & deinde aliorum, & deinde illius ani-
mositate conspecta, consternebantur animo tanquam fulminæ quo-
dam Papistæ & cœperunt alter alterum intueri, ita ut nemo eorum
proferre quid auderet [quia jam antea *Otto Beckmannus* commissus
fuerat in quodam convivio cum *Hermanno Buschio*, & ita per illum
superatus, ut jam sine dubio, si adfuit, timidior fuerit.] Aufugerunt
igitur turpiter omnes, imprimis *Johannes de Daventria*, qui omnium
maxime contra *Rotmannum* in concionibus summi templi pugnav-
rat, qui etiam postea *Hammone* scripsit librum contra Lutheranos &
Anabaptistas, & præsertim contra *Rotmannum* & ejus doctrinam
Anno 1533. quod etiam *Colonia* fecit *Johannes Hostius Rombergius Kir-
spensis*, cujus scriptum germanicum prodiit, ut alterius latinum.
Sed cum *Rombergius* scriberet, videlicet Anno 1532. nondum erat
Anabaptista *Rotmannus*. Sed iste inquam monachus observans
primo fugit, quem deinde secuti sunt cœteri omnes pene. Cum
autem & monacho observantico ista fuga aliquando objiceretur, lo-
co excusationis dixit ille: cum hæreticis non est disputandum.
Deinde non erant ibi æqui judices, sed confusa disputatio à *Rot-
manno* incepta. Si quid potuisset, dixit *Rotmannus*, ivisset *Coloniæ*
disputatum. Tantum mansere ibi in loco disputationi designato fra-
tres illi, *Abusensis* & *Bredervordius* domi suæ, qui soli nihil tentare
voluerunt sine sociis. Hac quasi parta victoria, cœpit mirum in mo-
dum inclarescere per urbem, deinde auxit ei auctoritatem verborum
copia & splendor, quia dono docendi, movendi & delectandi plu-
rimum in publicis concionibus valuit. Cum autem venissent duo
concionatores, missi ex *Hassia*, *Petrus Wirthemius* & *Godefridus Strah-
len*, & tres adessent *Rothmanno*: deliberant numero sex conciona-
tores, ut *Rotmannus*, *Glandorpius*, *Brixius*, (& advenerat tunc recen-
ter susceptus post disputationem *Henricus Rullius*) *Wirthemius* & *Strah-
lenius*, quomodo Pontificatum inde primo quoque tempore profligent, ut
Evangelium majori cum fructu doceri possit. Ad eam rem hæc est

posset annonæ. Nutante sic fortuna & præsentī imminente periculo dividebatur. Senatus & aliqui ad Pontificiorum opinionem accessere, inter quos erant duo Consules, qui comitantibus aliis quibusdam Senatoribus exeunt urbem & ad Pontificios deficiunt. Interea reliqui ex senatoribus & tribunis manentes in urbe, ceperunt consilium de conducendis aliquot militibus, quorum trecenti numero conducuntur muniendi urbem causa. Aliquanto post (circa festum nativitatis) omnibus jam undique viis obsessis, Episcopus & ii, quos diximus, Dumheri & nobiles ditionis atque urbium Capitula *Telgetum* amplioris consilii ineundi causa conveniunt, ubi erant M. *Johannes Hovius* Cancellarius, M. *Eberhardus Ælius*, præcipuus Secretarius & plerique alii. (*Telgetum* est oppidulum ab urbe ad miliare unum) illinc *Tollerabilis* ad Senatum & Tribunos adhuc in urbe agentes mittitur cum literis in hæc verba. Desistant ab instituto, pristinumque statum restituant, sin minus, hostium numero futuros. Episcopus erat Comes *Franciscus Waldeccus*. Proxime ante ipsum fuerat Archiepiscopi *Coloniensis Hermannii Pii* Comititis de *Weida* Frater *Germanus Fridericus*, electus in locum *Erici Lovvenburgici* demortui, verum is, cum vel iis locis parum uteretur firma valetudine, vel quod aliquid esset odoratus, vel quod non eo loco & existimatione haberetur, quadebebat, non ita pridem sponte loco decesserat, & privata vita contentus in patriam reverterat, observato sibi certo annuo stipendio duorum millium aureorum, qui postea præpositus *Bonnenfis* factus est: sed resignato Episcopatu eligitur *Ericus*, Dux *Brunsvicensis* de *Grubenhagen*, jam tum Episcopus *Osnaburgensis* & *Paderbornensis*, qui cum statim moreretur, est electus nunc post illum demortuum *Franciscus* ille *Waldechianus* (qui erat *Mindensis* jam Episcopus renunciatus post *Franciscum Brunsvicensem*) & hunc quoque Episcopum creant *Osnaburgenses* eo tempore: *Paderbornenses* vero vocant in administratorem Archiepiscopum *Coloniensem, Hermannum de Weida*. Sed revertor ad historiam.

Monasterienses re deliberata nuncium detinent, & de nocte profecti, quæ natalem Christi præcedit, quidam Senatores & tribuni convocatis opificibus deligunt septingentos ex civibus, quibus ex militibus ducentos addunt, cum ex improvise venissent, oppidum *Telgetum* capiunt, & occupatis portis per quosdam, ne quis evaderet tibicine flante & pulsatis tympanis incipiunt hostes in hospitibus quæ-

sta) & ex civibus *Casparum Judefeldicum*. Ita omnes magno zelo audiverunt Evangelium, & erat magna tranquillitas per menses octo in urbe. Interea dedit *Rotmannus* suo collegæ *Brixio* sororem in uxorem & præcipui quique erant in nuptiis.

Octo vero mensibus elapsis venit *Monasterium* Sarcinator Juvenis quispiam Hollandus, *Johannes Boickholt Leidenfis*, Anabaptista, de cujus parentibus sic scribit *Bolandus*, & referunt alii: *Johannus Leidenfis* natus est *Leide* in *Hollandia* ex illegitimo thoro: famula enim quædam *Westphala* inserviebat sartori, qui anum uxorem habebat: is igitur concumbens cum famula (quia & anum uxorem sprexit, & ex ea hæredes non expectavit) hunc *Johannem* filium genuit, tandem post septennium elapsum moritur anus uxor, & ducitur dehinc illa antea stuprata & vitiata famula, ex qua postea plures legitimos genuit filios: Scholis deinde tradiderat filium *Johannem* pater, donec & Grammaticos libros & scripta eleganter legere & intelligere, scribereque mediocriter didicisset, & præ ingenii acumine quædam ex latino sermone usu quodam citius percepisset, quam Scholastici plane addicti & traditi latinis literis. Semper fuit elegans adolescens novitatis & subtilitatis studiosus, & jam profectioris ætatis factus, assumitur ad opificium patris: Interim laboribus semper quantum potuit, suffragatur aliquid temporis, quod novis libris perlustrandis impenderet. Ita incidit in Anabaptistarum Sectam & opinionem, & perlectis *Melchioris Hoffmanni*, *Rinckii*, *Münzeri* & aliorum scriptis ita imbibit eam, ut acutissimus esset in illa defendenda. Propter periculum imminens sibi in patria & alibi apud *Belgas* non erat tutum agere, ideo venit in *Westphaliam* invivens cognatos maternos, ita infert se quoque in urbem *Monasteriensem*: & præcipuorum hominum clam domi sarcinator erat, id anno 32. fiebat, cum esset forte viginti duos & tres ad summum natus annos. Adolescens longæ ac decoræ staturæ, plane imberbis, cujus mentum vix pauca lanugo attigebat, homo eleganti & mira ut dixi forma, in sua dictione & idiomate valde facundus & delectabilis, mulierculis propter elegantem corporis dispositionem, faciem formosam & jucundos sermones eosque admodum blandos gratissimus & acceptissimus, qui se obsequio, humilitate, & loquela omnibus accommodare noverat: Qui istis deinde dotibus addebat hoc, quod miram præ se semper videretur ferre sanctitatem. Hic cum

cum propter communem patriam, tum etiam formam & diſſionem placebat *Johanni Matthao*, profugo quoq; ex *Hollandia*, propter Anabaptistarum furorem (nam is ex oppido *Harlemio*, ubi fuerat pistor, *Monasterium* venerat, ibiq; erat factus civis, ejusque uxori *Harlemiensi*, quam putant *Mariam dictam*, quæ erat formosa,) suscipiturque ab illo in hospitium. Hic quoque pro sua astutia paulatim insinuavit sese in amicitiam multorum divitum, quibus eleganter vestes adornabat, ut multis ita gratus fieret. Sic etiam contigit ei familiaritas *Bernhardi Knipperdollingii*, qui anno sequenti, videlicet 1533. cum hunc *Leidensem* amare inciperet, & deinde ei elocaret filiam [intellige notham] sic ipse enim rex dixerat in carcere, suxit ab ipso venenum, & simul ipsum *Johannem* & ejus dogma promovit plurimum. Ejus enim opera cœperunt nocturnos conventus agere & multos convocare: ibi sua mysteria docere, Catechismum suum tradere, rebaptizare & omnia pedetentim communia facere: & hujusmodi conventicula durarunt per duos menses, & valde cœperunt crescere numero, quia & *Matthaus* ille & *Leidensis* multos ex patria evocaverant. Quis vero fuerit *Knipperdollingius*, nunc paucis attingemus. *Bernhardus Knipperdollingius* honestis & divitibus fuit *Monasterii* parentibus natus (cujus frater *Johannes Magnus* semper erat *Papista Curthisanus* & Decanus veteris templi *Paulini*) vir corpore præstans, fuit glaucis oculis, barba nigra, qui splendidis semper usus est vestibus, homo crassus, inflatus & prodigus, qui duxerat honesto loco natam uxorem (cujus pater erat *Henricus Selemocker*) sceminam piam, in pauperes munificam: is vero ingressu & verbis aliquam præ se ferebat gravitatem, novitatis semper fuit avidus amansque tumultus & petulans, quoniam jam antea propter petulantiam duos senserat carceres. Nam postquam *Fridericum de Weida* Comitem, tunc Episcopum *Monasteriensem* falsis semper jocis raserat & naso adunco suspenderat, amarulentaque scommata in principem suum jecerat, appellans eum einen *Spillen-Dreher* / tandem defertur & accusatur ad præfulem, qui ei struit insidias, & demum abeuntem *Knipperdollingium* cum sociis *Lubecam*, & per *Osnaburgam* recta *Bremam* tendentem ex medio itinere capi jubet. Captum in oppido *Vechta*, reducunt in arcem *Horsmar*, & vinculis tradunt ministri Episcopi. Ubi detinetur tantisper captivus, donec intercessionem senatus sub certis conditionibus eximeretur vinculis. Rediens

Mmmmm mmm 3

in

in patriam, mirior videbatur, sed quia jam patrimonium jam erat absumtum cum dote conjugis, & magnum æs alienum contractum, coepit varia tractare consilia, & apud se inire rationem, quomodo se in officio & pristina dignitate retinere posset. Itaque placidum & erga omnes affabilem sese præstitit ita, ut qui auram popularem aucupari solent, veluti *Absolon* fecit, ideo mirus erat simulator & dissimulator, non admodum eloquens sed subdolos. Cum autem se daret sententiæ *Hollandi*, & secum multos ad istam factionem pertraheret, vocato ad se huic filio dixerat ipsius mater tunc adhuc superstes, O Bernhard Sohne/ so du dich nicht anders richten werst / bes fürchte ich / daß du keines rechten Todes sterben werdest. Te oro, inquit, ab istis peregrinis sejungere, ne polipragmaticus videaris, si quid æris contraxisti, feram tibi opem, ut solvas, modo tu tranquillus & modestus sis (*Corvinus* illum *Catalina* apud *Salustium* confert & dicit nihil esse de *Catalina* scriptum, quod in hunc non aptissime quadret: Magnam in eo corporis & animi vim, sed ingenium malum & audax est) Dissuasit etiam frater & opem in solvendis debitis promiserat. Is erat Papista ut dixi, Carthusianus Decanus veteris Ecclesiæ *Monasteriensis* nomine *Johannes Knipperdollingius* mihi optime notus. Dissuasit quoque socer & conjunx affinesque omnes, sed frustra. Quia cum *Johannes Matthæus* multique ex plebe consecuti essent Ducem *Knipperdollingium*, hominem ex patriciis oriundum, putabant, se jam caput & præcursores consecutos, ideo illico ad istam Sectam sese conferunt, quotquot erant seditiosi, æris alieni prolixitate gravati, prodigi, pauperes & tenues, qui aliorum bonis inhiabant, hi sese *Hollando* & *Knipperdollingio* præcipites dabant turmatim. Sed *Leidensis* magna sanctitate rem tractare videbatur, quia cum sibi jam aliquam auctoritatem comparasset suavissimis verbis, eisque religione refertissimis & etiam discipulos fecisset, coepit quoque Evangelii Doctores adoriri, & cum ipsis sermonem miscere, & postquam familiarior ipsis factus esset propter religionem & experientiam in scripturis, astute movit apud illos questionem de Baptismo parvulorum. Sed is concionatorum sententiam de pædobaptismo risit. Qua re intellecta *Bernhardus Roimanus* pro concione populum serio hortatur ad precationem, ut puram ipsis doctrinam servare liceat, & ea à fanaticis hominibus incorruptam defendere, imprimis autem ab Anabaptistis, qui tunc etiam

etiam latenter apud ipsos obrepant , & hominum coetibus aggregentur, quorum opinio si vincatur esse futurum non Reipublicæ modo statum sed & religionis. Sic de suo malo fuit Propheta his, quemadmodum postea latius dicemus. Idem quoque fecerunt & alii Doctores. Quanquam jam iterum relapsus fuerat *Rotmannus*, homo magis quam anguilla lubricus in Sacramentariorum opinionem, ad quam etiam tunc pertrahebat *M. Johannem Glandorpium* & *M. Petrum Mirthenium*. Eodem tempore venit eò *Hermannus Strapreda*, *Morstenfis*, (jam antea clam evocatus à *Leidensi* & suo Præceptore *Henrico Rullio* ex *Hollandia*,) is factus collega *Rotmanni*, mirum in modum laboravit cum *Leidensi*, *Johanne Matthæo*, *Rullio*, *Knipperdollingio*, & aliis apud *Rotmannum*, ut ipsum suæ sententiæ facerent consortem, ob Anabaptismum ut dicemus mox, & is audacior *Rullio* ipso tunc præsentem erat, & in publica etiam concione in parvulorum baptismum invehitur. Et hic quidem fuit alter veluti gradus ad novum istud doctrinæ genus. Vocatur igitur à Senatu *Rotmannus*, qui mox dat fidem chirographo suo, se nunquam suscepturum Anabaptistarum opinionem: Deinde quia jam late progressa erat illa Secta & postquam tunc de eis plurimus esset sermo in urbe, tametsi privatim & occulte res ageretur (nemo enim, qui esset ipsorum Sectæ, admittebatur) deinde nondum profitebantur illa semper palam autores *Strapreda*, *Rullius*, *Leidensis* & *Johannes Matthæus*, qui fuit aliquamdiu hospes *Leidensis* (in cujus ædibus primo conveniebant) neque docebant nisi de nocte, & quando somnum reliqui caperent, tunc demum peragebant mysteria. Sed re patefacta cum plerique cives fremerent & indignum esse clamarent novum dogma clanculum & noctu disseminari, minimèque ferendum esse in *Strapreda*, quod pædobaptismum damnasset, fit senatus consultum, sed frigidum & non admodum serium [ut solet plerumque in rebus divinis & seriis segnior magistratus esse,] ab urbe proficisci. Verum egressi, redibant sub noctem alia via, & mandatum à Deo sibi jactabant, uti permanerent causamque suam graviter & serio perficerent. Ibi *Leidensis* discurrens hinc inde per urbem cinxit sibi ilia & magna gravitate & mira sanctitate multis anabaptisma persuasit. Nam dixit, cincturam & restim poenitentiam & serium laborem indicare. Hinc statim nomen Prophetæ apud plebem sortitus est. Cum hoc demum cognosceret *Rotmannus*, majorem

rem plebis partem accedere Anabaptistis, quia apud externos male audiebat, cogitavit, quomodo se multitudini adjungerent. Ita quaesivit causam, & tandem is clam conjungitur. Quidam tunc temporis vir erat bonus & doctus Secretarius urbis *Monasteriensis*, patria *Lipsensis*, qui favebat cum Syndico urbis D. I. V. *Johanne Wick* religioni plurimum, & promovit negotium Evangelii vehementer. Itaque is religionis & Evangelii causa veluti hominem eloquentem & doctum saepe invitavit *Bernhardum Rotmannum*. Interea cum conjunx Scriba istius, quæ erat pulchritudine mirabilis & corpore decoro, ex quotidiano convictu & aspectu insanire inceperat amore *Rotmanni* viri eloquio, autoritate & dispositione corporis præstantis (& forsan foemina in hac re consentientis) veneno virum interemit & postea à *Rotmanno* ducebatur uxor, cujus etiam rei meminit *Johannes Belandus* in Libro 2. motus *Monasteriensis*, sic ajens:

Non ego flagitium loquor exitiale nefandæ
 Conjugis, quod ab hoc vir miser arte tulit,
 Conjugis arte tulit Stygia sibi propter opacos
 Concubitus avidi crimen adulterii.

Qua, inquam foemina jam ducta apparuit intrasse in ipsum Diabolus, ut scribit *Melanchron*, quia talis rumor spargebatur in populo, & præterea jam antea apud multos in odia hominum venerat. Itaque sese tanto facilius *Hollando* & aliis fanaticis hominibus adjunxit, & cum eis postea coepit furere Spiritu & quoque rem sacramentariam denuo propagare.

Dum ita redirent Anabaptistæ & eorum numerus augeretur non parum, movit ea res Senatum & nonnihil etiam percalit admiratione quadam, itaque majoris vitandi motus & periculi causa jubentur in curiam venire tam Anabaptistæ, quam Evangelii Doctores (nam incipiebant auctiores facti prodire Anabaptistæ) & cum his aliquot homines eruditi ex Pontificiis. Cum paulo ante disputationem olefecisset *Brixius* suum affinem *Rotmannum*, factum Anabaptistam, graviter hominem admonuit de mundo instituto, & cum ille nihil proficeret, adoritur fratrem *Rotmannum* uxor *Brixii* & verbis, precibus, imo etiam lacrymis obsecrat & deprecatur eum, ut discedat ceptis, aut si ita pergas (ait soror) mi frater, te & hanc urbem perdes, & in exitium duces. Is tamen cum videret, se jam abiisse in contemptum apud externos & odiosum multis quasi indur-

tus respondit. Ego sic progrediar, quocunque meæ res cedant. Interea venit *M. Gerhardus Cotius Ala* (de quo alias in *Historia Alensis oppidi*) *Monasterium*, & divertitur apud affinem *Rotmanni, Brixium*, Concionatorem Martinianum, & postquam jam post aliquot septimanas, de qua re postea dicam, petiissent ministerium *Cotii* & quorundam aliorum *Monasterienses*, & interim *Cotius Lemgoviam* vocatus quoque esset, quæsitit veterem amicum *Rotmannum* aliquoties etiam de consilio *Brixii* ploraturus ejus judicium (quia nondum erat omnibus manifestum, quid sentiret *Rotmannus*) sed is noluit esse *Cotio* domi, tandem cum *Cotii* uxor incidisset casu in *Rotmannum* & exposuisset suam adversitatem ei, deinde adjecisset jam suo marito oblatam conditionem in urbe *Monasteriensi* & simul *Lemgovia* in Comitatu *Lippie*, seque petere nomine mariti, quid illi suadeat, respondit: mi soror, sequatur maritus alteram conditionem, denn es will hier nicht gut werden. Ita propria conscientia hominem accusavit. Hæc propterea huc refero, ut ostendatur, hominem istum *Israëlitico Regi Saulo* similem fuisse, qui aliquoties agnovit suum malum conatum, & tamen non resipuit vel destitit ab instituto. Admonuerat quoque illum *Rotmannum* Doctor *Johannes Wick*, ac Senator *Johannes Langermannus*, & cum videret se nihil proficere apud *Rotmannum* Doctor *Wick*, & ipse technas ad versutiam inconstantiamque istius *Rotmanni* consideraret, se sectario graviter opposuit. Cum vero consulisset Senatus Theologos *Marburgenses*, illi prolixè responderunt, & plurimis prolatis argumentis pro pædobaptismo, refutarunt opinionem *Rotmanni* & suorum. Sed contrarium scriptum Theologis *Marburgensibus* opposuerunt *Rotmannus* & sui, ut in actis huic Historiæ subjectis demonstratum est à nobis.

Paulo ante disputationem etiam publice declarabat *Rotmannus* suam sententiam, & quod antea occultaverat, ingenium suum prodidit, sperans, se ita in ista disputatione confecturum reliquos concionatores adversarios, ut antea Pontificios vicerat. Itaque ad disputationem alacris erat, & quia cum *Rotmanno* defecerant ex Concionatoribus *Johannes Cloprsius*, qui tunc quoque advenerat, idem *Henricus Rollius* (qui fuit quasi autor istius rei) *Godefridus Stralen*, *Hermannus Staprada* & *Dionysius Vynnen Deistensis*, & jam advenerat *Bernhardus Crechtingius*, *Julius Phrisius*, viri eloquentes & docti, qui evocati erant à *Leidenfi*. Ideo sex illorum erant in disputatione, instigatoribus &

Nnnn nnn

ani-

animantibus eos *Johanne Leidenſi*, *Knipperdollingio*, *Julio*, *Phriſo*, *Crechtingio* & *Chriſtiano Kerkeringio*, quem poſterioreſ jam ad ſe traduxerant ex nobilibus, ut multi referunt. Mox evocatur *Dulmonia* oppido *Hermannus Buſchius* [qui antea amavit vehementer *Rotmannus*, ſed jam ſectarium graviter confutat, & reliquis ſinceris miniſtris Evangelii adjungitur in diſputatione à Senatu, & iis quoque adduntur monachi fratres, quia jam antea abierant, & urbem deſeruerant cæteri pontificii Theologi. Sic jam erant in diſputatione à parte piorum *Buſchius*, *Johannes Glandorpius*, *Petrus Wirthemius* & fratres *Johannes Holtman*, *Ahuſenſis*, & *Theodoricus Bredevorth*, *Arnoldus Belholdus*, &c. Dantur Notarii excipientes ſingula, & ab hac parte *Buſchius* potiffimum, deinde alii prædicti locuti ſunt: ab iſta *Rotmannus* deligitur, qui ſolus verba facit. Diſputationem illam & alia multa poſt finem Hiſtoriæ hujus ſubjiciemus, prout ea coram ſenatu habita eſt publice.

De hac diſputatione ſic ſcribit *Antonius Corvinus*, in libello de rebus *Monafterienſium*, von der Münſterſchen Handlung/ &c. qui liber eſt inſertus Tomo 2. German. Luth. Witeberg. Es hat aber auch/ ehe denn die Unſern (intellige *Häſſiacos* Theologos) gen Münſter kommen/ mit den Täuſſern gehandelt und vor dem Rahte diſputiret *Hermannus Buſchius*, *Johannes Glandorpius*, *Brixius Nordanus* und *Petrus Wirthemius*, welchen ich zwar Zeugniß geben muß/ denn ich ihre Diſputation unter den andern Actis gefunden und geſehen habe/ daß ſie ſich in dieſem Fall männlich/ Chriſtlich und ehrlich wider die Rottengeiſter geſetzt haben / aber doch nichts mehr bey ihnen erlanget / denn darnach die Unſern haben bey ihnen erlangen mögen / und iſt dieſe Diſputation geſchehen im Drey und dreyßigſten Jahr / am 17 Auguſti.

Circa hæc tempora è *Lünaburga D. Urbanns Rbegius* per literas Senatum & Concionatores monuit, ut deponerent hæreſin. Sed id fruſtra fiebat. Iſti Concionatores jam omnes Theologos contemnere cœperant: ſed facile interim vincebantur, ut judicavit etiam Senatus.

Factum eſt autem per totam urbem notum jam finito colloquio, quod deviſti eſſent Anabaptiſtæ in diſputatione, ideo fit Senatus decretum publicum, ut quam primum urbe excedant judicio Theologorum *Marburgenſium*, qui erroris conviſti, & jam quoque ab aliis diſputatoribus, ut *Buſchio* & reliquis refutati erant. Cum autem

autem isti per Episcopi fines sibi non licere tuto proficisci dicerent, Senatus & fidem eis publicam impetrat, & viaticum una dabat: Ipsi vero, qui multo ante constituissent nusquam alio proficisci, clam ad suæ doctrinæ sectatores digressi latitabant aliquamdiu, & interim curaverunt summam suæ doctrinæ de impietate pædobaptismi & Coenæ Dominicæ usu juxta *Oscolampadii* sententiam recte instituto, excudi, quam inter plebem & alibi late spargebant, & justo scripto, quod miram subtilitatem & sanctitatem præ se ferebat, multum plebis ad sese traduxere. Nam hoc fiebat Anno 33. octavo Novembris, ubi de suo negotio perversissime ex mutilatis scripturæ dictis acute disseruerunt (erat autem Germanicum scriptum profectum ex *Rotmanni*, *Clophrisii*, *Julii* & *Leidenfis* officina) & subscripserunt tantum sex, ut *Rotmannus*, *Clophrius*, *Rollius*, *Dionysius*, *Vinnenius* & *Straleus*, qui se concionatores Evangelicos in urbe *Monasteriensis* appellant & ibi scribunt. Cum hoc olefaceret Senatus, & ei offerretur liber, omnia templa claudit, uno solum aperto ad S. Martinum, in quo *Brixius*, Sororius *Rotmanni*, docebat, cui sperabant parsurum *Rotmannum* cum Secta. Nam metus erat de aliis, ne Anabaptistæ, quorum tam magnus erat numerus, qui etiam augescebat indies, comitati suis Doctoribus, reliquos Evangelii præcones ex templis turbaret. Interim & disputationem ipsam & hunc librum Concionatorum Anabaptisticorum atque illam Apologiam, quam *Rotmannus* cum suis opposuerat censuræ Theologorum in Academia *Marburgensi*, ad *Wolfgangum Capitonem* & suos collegas in urbe *Argentoratensi*, propterea quod *Rotmannus* semper *Capitonem* magni fecerat, mittit Senatus & eorum judicium petit, sed illi eruditissime responderunt edito scripto, quod adfertur serius *Monasterium* in Martio Anni 1534. cum jam ibi omnia turbata essent. Volumus tamen ex isto doctissimo libro annotare breviter summam totius scripti.

Scripti *Argentinenfis* autores ibi exprimuntur; quia subscripserant eidem Doctor *Wolfgangus Fabritius Capito*, D. *Caspar Hedio*, M. *Matthias Zellius*, M. *Martinus Bucerus*, *Symphorianus Pollio*, M. *Deiboltus Schwartzius*: (hic *Deiboltus* dicitur alibi latine *Theobaldus Niger*.) Hi eruditissime defendunt Theologorum *Marburgensium* censuram probantes, quod illi recte contra *Rotmannum* atque suos eorumque perversas opiniones pronunciaverint. De disputatione vero sic scribunt. *Swar unsere lieben Herrn und Brüder Buchius,*

schins und die andern/so in eurem Gespräch für dem Kindertauff geredt haben/ den wahren Christlichen Grund in dieser Sachen gnugsam dargethan/ und mügen wahrlich unserer lieben Brüder euer Prediger Einreden damit nicht bestehen/ man hat wol bald neben zu etwas im Schein dargeben / als ob der Sachen wäre abbrochen/ aber wahrlich/ wenn mans im Grunde besisset und erweget / hat man leicht zu sehen / daß es Worte sind. Item in medio libri sic loquuntur, (nam ego illa latina feci) noster dilectus frater, amicus & Dominus *Hermannus Buschius* erudite respondit Domino *Bernhardo* in hanc sententiam: Hodie sceminis porrigitur Eucharistia, licet hoc quoque non exprimatur in sacris literis certo & explicito præcepto vel exemplo, quia tantum duodecim Apostoli & alii viri leguntur in cœna fuisse. Ibi quidem recte ille *Bernhardus* respondet, eas comprehendere sub electorum & fidelium numero, cum in Christo neque mas neque scemina, sed valeat nova creatura teste Paulo: sed quia ipse cum suis nascutus est in petendo à nobis novo & explicato quodam præcepto de puerorum baptismo, quoniam eos non vult comprehendere sub fidelium numero, cur igitur & nos in communione muliercularum probanda non similiter peteremus expressum mandatum? quoniam quod ille locum Pauli ad Galatas affert, ut ostendat, nullam esse viri & mulieris differentiam in numero credentium, parum ipsum juvat, quia ibi Apostolus loquitur in Christo nos unum esse, attamen differentiam statuit in Ecclesia, quia vult tacere in Ecclesia sceminam Apostolus, ideo quædam est differentia. Ita possunt quoque juxta *Rotmanni* conclusionem arceri à Sacramento. Hic profecto nihil aliud respondere poterit *Rotmannus*, quam illorum esse Eucharistiam, qui sunt Christi, at scemina sunt Christi. Ergo & Eucharistia. Idem dicimus & nos de pueris, qui cum sint Christi, ergo eis debetur baptismus, & si ætas accesserit, ut se possint probare, competit etiam Eucharistia. Omne verum vero consonat, & ex vero nihil nisi verum sequitur. Si enim in Christo Jesu omnes promissiones Amen, 2 Corinth. 1. Ergo & Abrahamæ promissio facta, non est ratificata & firma, nisi in Christo. Si vero Abrahamæ filiis promisit, se fore eis in Deum, dato sigillo fidei circumcisione, quanto magis adveniente Christo erit nostris filiis in Deum, & vult, ut propterea baptizentur veluti illi circumcidebantur. Quod vero *Rotmannus* dicit, Apostolos, tametsi sæpe loquantur de educatione puerorum, nusquam ta-

men loqui de baptismo eorundem, quoque eum parum juvat. Nam cum semel etiam in gratiam essent gentes susceptæ, voluerunt etiam Judæi, ut ad ceremonias legis assuefierent gentes & simul circumciderentur: Ergo censebant eas similiter non promissionis participes. Ideo his reclamavit Paulus, ostendens, non circumcidendos esse, quia Christiani habent signum fœderis à Christo acceptum Baptismum. Ipsi quoque salvificant textum Pauli 1 Corinth. 7. Nam soluta, inquit, ea quærit, quæ Domini sunt, ut sit sancta in Spiritu & corpore. In tali significatione antea dixerat, filios nostros esse sanctos. Quia & *Augustinum* sua mater assuefecit ad pietatem, & pro eo oravit, ut esset & fieret sanctus. Sed hic excipiunt adversarii dicentes, multos parentes esse impios, sed potest fieri, ut alter conjugum sit pius. Erat *Nabal* fatuus & ingratus, *Abigail* prudens & grata: deinde promisit Deus, se fore beneficum piis usque in mille generationes. Sint impii parentes, tamen cum Christianis cohabitent. Cogitemus, pios Reges, *Ezechiam* & *Josiam*, impios parentes habuisse, tamen eis benefecit propter *Davidem*, & mox: In omnibus suis argumentis vestri Concionatores ô *Monasterienses*, procedunt ex parte ad totum, atque illud quod secundum quid est, ad dictum simpliciter referunt. Sic Baptismum Christi adferunt. Sic exempla veteris Ecclesiæ adferunt, sic Rom. 6. quod significet mortificationem Baptismus, proferunt. Quod vero censent isti, pueros primum docendos & tum baptizandos, est mirandum, cum etiam id commode possit fieri post Baptismum, veluti in veteri Ecclesia Catechismum proponebant pueris baptizatis, quem cum recitare possent, confirmabantur. Sed multa habent similia in hoc libro *Argentinienses* Doctores, quæ a nobis, inquam in disputatis ipsis contra Anabaptistas pro pædobaptismo argumenta prolata sunt. Ideo remittimus lectorem ad illa disputata in fine apposita.

Cum jam ita clam latitarent Anabaptistæ, nec amplius *Rotmannus* doceret publice, vel eorum quisquam, clam tamen concionatus est in ædibus quibusdam noctu *Rotmannus* cum collegis, atque tempus concionis ictu bombardæ indicabatur, & potissimum populus cucurrit ad conciones *Rotmanni*, quem semper ab initio dilexerant, & secuti erant propter eloquentiam. Etsi vero sæpe decrevisset aufugere *Rotmannus*, & mente alta gravissime revolverat hæc & illa, tandem, cum secum statuisset se ibi mansurum, cogitavit de

Nnnn nnn;

va-

variis regnis, & ut retineret homines in suo ordine, ne quis fuga sibi salutem quæreret, incepit dementare homines toxico tabioso. Ajunt enim, ab illo suisq; collegis post secundam intinctionem inficiatos fuisse homines haustu potionis ex lagena tenui, in ædibus *Rotmanni* & alibi (cujus rei etiam *Kerssenbrochius* meminit) homines isto potu inficiati quasi furibundi arma sitiebant omnes, & ad quælibet scelera perpetranda erant paratissimi. Persuadet quoque *Rotmannus* Nymphis & Vestalibus trans aquas, ut ex suo templo & cœnobio omnia transferrent, ruiturum enim templum cum toto ædificio cœnobarum. Istæ persuasæ mira verborum perplexitate *Rotmanni* transferunt magnam suorum bonorum partem ad ædes *Rotmanni* & aliorum, forsân ea spe id fecerat nebulo, ut illa bona hac ratione aucuparetur, & deinceps in posterum occuparet & retineret. Nam existimant quidam, id ita subornatum esse. De utroque enim vestalium virginum monasterio hoc dixerat. Sed *Ægidiana* virgines non tam subito sunt motæ, imo ne loco moverunt quicquam.

Mense Novembri mittunt Consules & Senatores ad *Philippum*, Landgravium *Hassia*, & petunt ab illo, viros aliquot doctos ad Sedem illam retundendam sibi mitti: ita ille mittit duos docendi causa *Theodoricum*, *Fabritium* [qui ab eo tempore in hunc tere diem hætenus fuit Superintendens *Gerveſti* in ditione *Anholdinorum* Principum Doctor Theologus & insignis Hebræus) & *Johannem Melfingerum*, quem in publico scripto *Antonius Corvinus* appellat *Leningium*, & hic posterior, cognita rerum perturbatione, periculo etiam commotus, domum redit, quia propter illos recipiendos erat gravissimus tumultus, & aliquot cædes committebantur. *Fabritius* autem mansit (quanquam *Bolandus* dicat, utrumque propterea regressum esse) & jam inito fœdere ac pace statuta inter utramque partem post longam digladiationem, aperitur isti templum *Lambertinum*, qui strenue monebat cives, ut ab Anabaptistica doctrina diligenter caverent, atque in hoc stadio decurrit ac mansit, donec Anabaptistæ, superiores facti, reliquos urbe pellerent, ut postea recitabitur. Cum alter collega *Fabritii* est regressus, vocatur Doctor *Johannes Westermannus* à Senatu in concionatorem Evangelii, quia is tunc ex urbe *Lippia* ejectus erat. Ne quid vero omnino desiderari posset, certam doctrinæ & administrationis Eucharistiæ formulam conscribit *Fabritius*, quæ probatur etiam ab adveniente Doctore

re *Westermanno* & præsentibus tantum *Glandorpio* & *Petro Wirthemio*, qui duo etiam in eo laboraverant, atque illa à magistratu & tribunitia potestate recipitur & probatur, quanquam *Redekerus* jam per *Rotmannum* alius esset factus, permissu deinde Senatus incipit rursus docere in æde *Ludgeri Petrus Wirthemius*: sed causabantur Sectarii de idiomate superioris linguæ sibi ignoto, quò *Fabritius* & *Petrus* utebantur: itaque eo prætextu bis convenerant armati in forum, sed interim à Senatu (cujus caput erat *Judefeldius* Consul, qui serio rem egit) & civibus vincebantur & in angustias deducebantur, & mirum cur non ista victoria, vel ex urbe ejecerint, vel ad supplicium duxerint. Sed in tanta turba pacem & mitigationem quærebant sapientes. Ideo cogunt ferre docentem *Petrum Wirthemium*, & *Westermannus* quoque interdum docuit. Sed hic se in omnes vertit partes & omnibus viribus expansis hoc unum agit *Rotmannus*, ut *Wirthemium* & *Fabritium*, *Westermannumque* templis ejiciat. Ita primo *Wirthemium* Anabaptistæ, præeunte *Rotmanno* & *Knipperdollingio* ejiciunt. *Fabritium* vero cum viderent Senatorum & præstantium virorum præsentia munitum, nondum quidem tum ejicere potuerunt, sed ut suam illam vim palliarent, *Fabritium* & *Westermannum* Doctorem & alios in disputationem provocabant. Jam erat mortuus *Buschius Dulma* in arce, *Belholdus* exierat urbem, & *Johannes* quoque *Wyck* Doctor & Syndicus, aut jam erat interfectus aut adhuc incarceratus. Nam maturius is egrediens urbem, ut se *Bremam* conferret, ubi suam operam Senatui addixerat, intercipitur in itinere de consilio & jussu *Dumherorum Monasteriensium*. Quæ res sic pertractata esse dicitur. Cum enim ille Doctor *Wickius* turbatis omnibus fugeret è *Monasterio Bremam* tendens, interceptus esse à ministris Episcopi ex sententia Capitularium *Monasteriensium*, dicitur circa *Forden*, arcem ditionis *Osnaburgensis*, [cujus quoque erat Præsul ille *Monasteriensis* Episcopus] & deductus in arcem ditionis *Osnaburgensis*, *Gorstenor*/ quoniam huic plurimum erant irati Pontificii in urbe *Monasteriensis*, ut dixi, & habebant autorem totius tragediæ, postquam is sua autoritate & eloquio apud Senatum patricos & potentes promovisset Evangelium, & multorum egisset causam contra clerum & ramos sæpe, ita quoque procurator fuerat *Roma Johannis Reuchlini* contra *Jacobum Hochstratum*, *Coloniensem*, & *Levanienses* Theologos, ejusque causam strenue & fideliter executus

tus erat, quo nomine etiam omnibus Clericis & monachis infensissimus erat, qui omnes eum extreme persequabantur) veluti *Johannes Baptista* in carcere decollatus dicitur, & postea ejus corpus aggeri est inclusum, quod jussu & petitionibus *Rotgeri*, *Smisingi* Decani, & deinde *Cellarii Melchtoris à Buren*, per præfulem esse factum fertur: ajuntque multi, hunc posteriorem *Melchiorem* aliquando tumulto istius Doctoris à *Wick*, dum forte ipse in arce *Forstenom* ageret, insultasse & dixisse: ô vicinus, vicinus, hic jacet hostis noster: Ita insultatum est mortuo præter naturam. Cum uxor istius Doctoris, quam pauperulam duxerat [nam dixerat sæpe, decet divites, ducere pauperulas, ne illæ desperent] putaret maritum adhuc superstitem, tantum quod incarceratus esset, impetravit ab illustrissimo Duce *Ernesto Lüneburgico* intercessorias literas, quas cum obtulisset, hoc tulit responsi: Doctorem *Wick* mortuum esse in carcere, & jam sepultum. Hinc sic de eo Doctore scribit *Johannes Dorpius* in suo Libro de actis *Monasteriensium*, qui exstat in 2 Tomo Lutheri germanic. Witeberg. Ach das unschuldige Blut des frommen und gelehrten Doctoris *Johannis Wick* schreyet gen Himmel wider die Mörder / &c. Item unter andern der theure und gelehrte Mann / Doctor *Johannes Wick*, erbärmlich um sein Leben bracht ist / &c. Ita quoque scribit *Antonius Corvinus* de eodem in suo scripto, quod in eodem Tomo Lutheri germanico Witeberg. exstat. Wenn Doctor *Johann von der Wick* noch lebte / solte man von diesen und dergleichen *Rotmanni* Bubenstück gar seltsam Ding hören. Denn ich ja dem gelehrten und frommen Manne / ob er wol umbracht / das Zeugniß geben muß / daß er auß hefftigste dem *Rotmanno* und seiner Rotten widerstanden / &c. Notetur & hoc testimonium. Sed videat Lector integros locos *Corvini* & *Dorpii* in 2 Tomo german. Witeberg. Lutheri. Fuit profecto Doctor ille usu rerum & experientia præstans vir & pius.

Fama quoque referebat, Episcopum istius facti valde postea poenituisse, & semper conquestum fuisse id *Dumherorum Monasteriensium* instinctu factum. *Johannes Langermannus* jam quoque abierat, qui postea *Hamburga* vixit, & sancte ibi mortuus est.

Cum igitur illi præstantes viri abessent, & maxima pars plebis & plerique etiam ex patriciis accessissent ad istam Sectam, factus est insolentior & animosior *Rotmannus*, quasi præsentem Doctores Evangelicos contemnens, ideo provocavit istos, inquam, & omnes præ-

sen-

sententes doctos viros ad disputationem, in quam ita consensit Senatus, ut ex sacris literis tantum aliisque scriptis horum similibus & consentaneis res ageretur, adhibitis ex vicinis & peregrinis locis aliquot viris literatis atque bonis, velut arbitris, qui partis utriusque sententiis & argumentis probe cognitis & investigatis decernerent, & tum quod ii statuissent, ratum fore, quo sublatis tandem dissidiis pax restitueretur Ecclesiae. Cum vero Praesides nominaret *Rothmannus*, quos ipse ex suae Sectae hominibus vellet, & interim contra Senatum hoc velle, ut aut ex *Marburgensi* Academia evocarentur aliquot Theologi, aut ex vicinis locis, videlicet *Osnaburga*, Doctor *Gerhardus Heckerus*, *Susato* *Johannes Pollius*, *Hervordia* Doctor *Johannes Dreyerus*, *Leuzgovia* *Gerhardus Oemikenius*, tanquam praesides evocarentur, cogitavit, quomodo disputationem posset evertere. Intellexerat etiam tunc a *Glandorpio* & *Wirthemio*, ad apologiam suam postremam, lectam coram Senatu, responsum esse erudite: & deinde jam videns, *M. Fabritium*, *D. Westermannum*, *Wirthemium*, *Brixium*, *Glandorpium* optime animatos & ad disputationem alacres, & simul doctos, recusavit conditionem, & disputationem cum suis repudiavit *Rothmannus*, inprimis, quod illi arbitri & iudices vocandi non placerent ei. Cum vero tam aequam conditionem subterfugeret, coeperunt iterum a vulgo contemni. Hanc vero maculam ut eluerent, aliam rationem ineunt magis compendiosam. Ex ipsis *Henricus Rollius*, veluti afflatus numine, per urbem discurret in die innocentium ad finem anni 1533. & poenitentiam, inquit, agite & rebaptizamini: sin minus, ira Dei jam vos obruet. Hic coeptum est vulgo tumultuari, & quicumque rebaptizarentur, eadem quae ille, eodemque loco declamabant: multi quod iram Dei metuerent, quam isti tantopere jaecitabant, simplicitate circumventi, homines alioqui non mali, morem iis gerebant, alii, ut in die Domini, quem instare dicebant, sancte subsisterent, terrentur & flectuntur, alii etiam, quo fortunas suas conservarent [adversarios enim Anabaptistae possessionibus deicere conabantur, & hoc factum fuit in diebus 28. 29. & 30. atque sequentibus ultimis mensis Decembris] clamabant ejiciendos impios, & occidendas omnes gentes. Hic incipiunt ex urbe fugere plerique viri prudentes, etiam Concionatores *Glandorpius*, *Fabritius*, *Westermannus* & *Brixius*, *Nonna Vestales*, Pontificii & Sacrificuli reliqui. Mansit ibi adhuc *Wirthemius*, & pauci alii rogatu Senatus.

Oooo ooo

tus.

natus. Ibi ab utraque parte fiunt vigiliæ, constituuntur vigiles, & quælibet pars sibi ab insidiis alterius metuit. Ibi Pontificii, & qui erant *Rotmanni* sententiæ, se conjungunt Evangelicis, & difficulter se retinent in suo statu senatorii viri, inter quos nonnulli incipiebant mutare, interim aliqua erat tranquillitas, sed non diu [quamvis templa essent clausa, quod postea eventus docuit. Sectarii vero circa Purificationis Festum muniverant se [quia aliunde huc multi confluebant] isti omnes iterum ex suis latebris exierunt maximo numero, ut suam potentiam demonstrarent & reliquis terrori essent. Ideo turmatim ad forum facto concursu profiliunt, clamorem tollunt, & omnes non baptizatos jubent interfici tanquam paganos & impios. Deinde tormenta publica & curiam invadunt & multis vim faciunt. Alii autem [Evangelici & Pontificii conjuncti veluti olim Novatiani conjuncti Catholicis pugnarunt contra Arrianos & reliquas Sectas] ut se suosque ab injuria defenderent, locum trans aquas natura & aquis munitum occupant, dictum vernacula lingua *Overtwater* / & in his erat *Caspar Judefeldius* Consul, & reliqui aliquot Senatores. Nam alter Consul *Tilbeckius* jam defecerat, mox jussu pii Consulis *Judefeldii* & aliorum Senatorum, pontes undique dejiciuntur, ne Sectariis pateret aditus ad eos opprimendos: deinde aliquos aditus patentes probe muniunt, ut ubique via Anabaptistis furiosis occluderetur, qui in eo toti erant, ut istos è medio tollerent. Interim egrediundi & ingrediundi aditum per portam angustam retinent, quæ vulgo dicitur *die Spegel-Porte* / à speculo nomen habens. Hic mox straminea ferta parantur, quæ armatis Evangelicis & sociis appenduntur, imo etiam illorum domibus affiguntur, ut discrimen esset inter utramque partem, hoc est, ex culmis lenibus factæ coronæ, erant symbola Evangelicorum, ex quibus cognosci debebant. Ibi semper & singulis pene horis res ad arma spectare videbatur, & ex nostris numero nongenti collecti pii cum obruuntur ab adversariis, qui bombardis, globis, fustibus & armis faciunt impetum in Evangelicos, illi iterum gladiis & machinis occurrunt hostibus, & emittunt tela valida potentiaque, & sic ad talem impetum excitantur à Consule *Judefeldio*. Ibi cruenta aliquoties fit pugna, & sæpe maritus stetit à parte Evangelicorum, uxor ab Anabaptistarum. Idem conspiciebatur à parentibus & filiis, cognatis & affinibus, &c. Hic in fugam nostri sternunt hostes & fugientes insequuntur jubente

Con-

Consule *Casparo Judefeldio*, qui dixit, agite boni viri, estote fortes, persequimini impios hostes, promitto adfore cras eos, qui mane auxilium ferant, ideo capiunt etiam aliquos ex ipsis. Noctu enim pugnabatur. Nam paulo ante curaverat tres urbis portas Consul *Judefeldius* invadi & occupari, quas muniunt exquisitis militibus, & tamen sub noctem interea emiserat Senatores *Hieronymum Buschum* & *Johannem Wechlerum* equites, cum famulis ad pagos vicinos, ut sonitu & campanarum pulsu convocarent rusticos, quo illi auxilium ferrent. Ibi excitatus ab istis duobus Satrapa *Walbeckianus*, *Theodorus à Merfeld*, & in multis pagis rustici ad prælium convocati sunt campanis [scripserant quoque suadente *Judefeldio* ad Episcopum pro auxilio] Hinc rusticus quilibet arrepta clava, vel rubiginoso se gladio vel hasta curva procedit. Satrapa prædictus mox famulis jubet quam citissime parari equitatum & adornari equos. Hinc cito præeuntem Satrapam cum delectis quibusdam equitibus & duobus istis Senatoribus, *Buscho* & *Wechlero* sequuntur rustici, qui numero quadringenti intromittuntur mane. Anabaptistæ vero interea aliquanto cecinerant per illam noctem, interdum nostros incitaverant, incusaverant & deriserant, cum vero ad fugam declinaverat, munierunt se in foro catenis & aliis mediis undiquaque, quoniam intelligunt victores suos auctos numero intromissorum, quorum majorem, quam ea per se erat, esse copiam putabant, & cognoscunt rusticos multos à quibusdam introductos esse, itaque re deliberata tandem depositis armis supplices facti hostibus suis, hoc est, à nostris petunt pacem, & tunc datis obsidibus offerunt se ad compositionem, tantum ut religionem suam salvam retineant, precantur, & promittunt large, se nihil amplius tentaturos contra Evangelicos. Ibi *Kerckeringius* & *Knipperdollingius* aliique multi facti sunt obsides. Et pax ita constituta, ut quælibet pars suam religionem libere sequeretur, promittunt etiam Pontificiis in collegiis suam religionem, & magistratui omnem obedientiam. Ideo quisque domum abiit, & dimissi sunt rustici. Hoc tempore dicitur *Rullius* [quod magistratus urserat] & ad *Trajectienses* abiisse, ubi dedit poenas suæ falsæ doctrinæ, ut diximus, relinquens hic *Stapredam*, discipulum, cum aliis. Quamquam sentiant alii, ipsum paulo ante ejectum. Nam imprimis ipsi infensus erat Senatus propter turbas ab illo primum datas. Sed *Judefeldius* & alii fuerunt nimium creduli. Nam statim sequenti ve-

opera sub noctem istius diei, quando dimissi essent rustici & compositio facta; à perfidis & fidei violatoribus [hoc subornante *Leidenfis*, *Rotmanno*, *Knipperdollingio* & aliis] clamatur ad arma, & concurrentes omnes illi è machinis tela fera sæpe emittunt, & armati in foris & plateis, vociferationibus emissis, turmatim discurrent, & vigilias per totam noctem ducunt. Nocte vero finita, & ingruente die per totum diem cursitant undique per urbem, & præeunt reliquis Prophetæ duo, *Johannes Matthæus* [quem se majorem pronuntiaverat Prophetam, & quoque divinitus constitutum ante dixerat *Leidenfis*] & *Johannes Bucholdus*, *Leidenfis*, & omnes ad pœnitentiam vocant, in adversarios Evangelicos valde stomachantes. Addidere isti, nocte præterita varia miracula & spectacula visa, lapides è cœlo lapsos, nunc hoc nunc illud spectaculi visum esse. Quod totum erat confictum, lapillos enim sparsim ejecerant ipsi, & qua usi fuerint arte, mox dicetur. Altera die, cum hoc ita mulierculis natura credulis persuassissent, & tunc forte per radios solis resplendisset inauratus gallus in pinnaculo turris Lambertini templi, atque inde diversi colores prodire in foro viderentur, quasi ex resplendentibus & rutilantibus radiis solis, [ut solet fieri, si ad aurum purgatum splendeat sol] ecce, videte sorores, inquit, videte inquam prodigia, videte ignivomos dracones, qui vos omnes, nisi hanc doctrinam suscipiatis, perdent: deinde conspersus videbatur sanguis in foro, quem dicebant de cœlo delapsum, nam præterita nocte quidam de consilio impiorum juvencam mactaverat, & ipsius recentem sanguinem permixtum sale, ne coalesceret, per canales ita ad ædificia fori & per plateas passim & spatiosum forum sparserat. Hæc & alia ita commoverunt fœminas ignaras imposturæ, ut omnes, quotquot magno nûmero adessent, plorarent. Ita illæ ad ejulatum & ploratum excitatæ & dementatæ, ex omni urbis loco concurrunt ad forum, clamantes gemibundo ploratu, pater, pater, ò pater, ò pater, parce nobis. Ibi autem in tanto congressu cœpit *Rotmannus* concionari de signis & pro sua mira eloquentia summopere homines, & præsertim fœminas, quibus semper gratus erat, commovit & prodigiorum denotationem exaggeravit, præsertim adducens *Ægyptiorum* exemplum, quod illi prodigiis non commoti ad pœnitentiam, mox in mari periissent: Interim contra quomodo *Ninivita* acta pœnitentia servati essent: istaque concione ad plebem habita, maximam

mam foeminarum partem ad suam opinionem pertraxit. Idem fecerunt duo vates, ut ea arte in suam sententiam pellicerent plebem. Ibi convocato Senatu *Judefeldius*, quia videbat, se in cassum laborare, in medium proponit, quid faciendum sit. Hic quidam censent, rationem habendam patriæ & adhuc pugnandum contra hostes, nec deferendam patriam, & isti habuerunt sui consilii plurimas rationes: alii vero dixerunt, postquam omnis conatus noster videatur irritus, & divites quidam à nobis defecerint ad hostes, & jam Anabaptistæ aucti nos fortitudine superent, & illi nihil aliud sitiant, quam bona, vitam & salutem nostram, qui nullam fidem servant, ut hætenus perspectum, nec contractus aliquot ratos habent, qui, inquit, sunt extreme perdit, imo se perditos volunt, aut alios perdere: deinceps hoc mali quoque accidit, quod se magis in urbem conferant peregrini, atque deinde omnes, ut dictum est, potentes Pontificii, nobiles & patricii abierint, nihilque nobis spei super sit, nihil itaque est reliquum, quam ut & nos fugiamus cum literis, privilegiis & aliis, quæ Senatus solennia & insignia sunt, ne & illa invadant. Si vero id non fecerimus, mox aderunt isti furiosi, & e medio nos tollent, & statim nos occident, atque omnia, quæ Senatus sunt, occupabunt & perdent. Quæ sententia posterior est comprobata communi suffragio, & ita concluditur, ut omnes urbem deserant. Ideo Senatores deferere urbem cogeantur, etsi non sine periculo corporis sæpe salutem patriæ quærivissent. Quanquam in communi deliberatione inveniebatur, ut evocarentur illorum vates & sponsores, & audirentur, quid causæ proferrent: evocati *Tilbeckius*, *Kerkeringius* & *Knipperdollingius* interrogantur, cur fidem fregissent: isti in responsis dederunt, suos veritos fuisse, ne positis armis incaute opprimerentur horis nocturnis, ideo ipsos vires suas confirmasse, & se jam non amplius posse sedare plebem, cupereque illa obligatione liberari. Cum hæc audiret Senatus, magis se ad fugam adornabant.

Per id tempus omnia dogmata videbantur eversa, & quilibet sibi novum finxit doctrinæ genus. Etsi vero capita urbis exirent, erant tamen illo die ex Evangelicorum & Pontificiorum [qui jam conjuncti erant] numero magna pars in armis contra Anabaptistas, & contra eosdem iterum arma sumebant Sectarii. Ideo nihil aliud quam cruenta expectabantur bella.

Oooo ooo 3

Cum

Cum vero senes viderent & cognoscerent, fugere præcipuos, ipsi singultus & luctuosas edebant voces, & quædam honesta femina, quæ nondum contagione veneni erant inficiatæ, magnis clamoribus & ploratu suum casum deplorarunt. Tunc omnes studiosi cum magistris, & quotquot adhuc ibi erant saniores ex Pontificiis & Evangelicis se coniecerunt in fugam. Et si illa nocte fulgentes & rutilantes faces, vel igneæ flammæ apparerent, quæ sese in nubibus late exeruerant, & tandem dissolutæ per tenues auras visæ essent in culmine summi templi cadere [quod profecto urbis interitum & ruinam præsagiebat,] tamen ex istis prodigiis, altera die majorem capiebant occasionem incitandi plebem, ad suscipiendum dogma fanaticum isti. Interea *Bernhardus Rotmannus* & socii atque imprimis *Bernhardus Knipperdollingius* aliique plures *Osnaburgam*, *Wesaliam*, *Warendorpium*, *Susatum*, *Hammonam*, *Cosveldium* ad homines suæ gentis, & ita emissis literis in vicina oppida sui generis homines movebant, ut fortunis omnibus relictis ad se quamprimum advolarent: quicquid reliquissent, fore, ut cum usura decupli recipiant. His tam magnificis & amplis excitati promissis, & incredibili lætitia perfusi, spem concipiunt de novo regno suæ impietatis erigendo. Hi erant homines audaces, prompti ad perpetranda flagitia, inhiantes alienis fortunis, otiosi, alieno ære gravati, dissoluti & seditiosi, quique nullo legum metu coerceri cupiebant. Illi, inquam, maximo numero commigrant viri pariter ac mulieres, & certissima spe consequendi majora, præsertim tenuiores, & qui domi stare non poterant, *Monasterium* petunt. Ita quoque multi *Hollandi* & *Phrisii* concurrunt in hanc urbem. Ita brevi ingens incenditorum hominum coluvies *Monasterium* ex memoratis oppidis confluentes mox rebaptizantur. Ita aucti factiosi isti cœperunt animosius currere per urbem, & multis in locis pavorem horrendis clamoribus faciunt. Oppidani igitur Clerici & præcipui, ut dixi, cum viderent talem ejulationem mulierum & urbem compleri externis hominibus, subducunt se quam possunt commodissime, relictis Anabaptistis & promiscua plebe. Fuit hoc sub Bachanalia mense Februario Anno 34. fugientes plerique Evangelici, inciderunt in manus Episcopi, à quo sunt habiti hostium loco, ex iis nonnulli capitis adierunt discrimen. Nam *Theodoricus*, Concionator ad S. Servatium, vir simplex, cum diu exspectasset meliora tempora in urbe, jam exiens capitur & plectitur

tur capite. Opinor id factum in *Bevergerne*, & hunc eundem esse, de quo dixi in *Historia Osnaburgensi*. *Henricus* quidam *Hammonensis* & affinis *Anthonii Guldenarms* est interceptus & *Telgetà* decollatus. Quanquam *Bolandus* referat, istos duos in prima turba Papistarum & Evangelicorum occisos esse, quod non est verum. Periclitabatur quoque *Petrus Wirthemius*, qui profecto vitam perdidisset, nisi dixisset, se à Landgravio in urbem missum, & deinde Landgravi intercessione servatus est. Ea re permoti reliqui oppidani boni homines, qui etiamsi urbem deferere cogitarent, præsenstamen imminere foris sibi periculum videbant, coacti igitur propemodum & invitæ sunt regressi ad urbem & ibi remanserunt. Dolendum certe fuit, ita in personas innocentes tumultuatum fuisse sine discrimine, & rationem piorum non habuisse. Antequam veniamus ad Episcopi copias describendas, dicendum prius, quid in urbe actum sit. Debilitatis alterius partis viribus Anabaptistæ novum deligere Senatum cogitant, quod alii die lunæ bachanaliorum [*Bolandus* die Veneris esse factum ait] ibi prius per *Henricum Bedeckerum* senem, qui semper fovebat partes *Rotmanni*, & à quo totus pendebat populus, convocatos cives graviter monet, ut consentiant in novam electionem, quam censet commode fieri à novis duobus prophetis. Ibi proficientes Prophetæ jusserunt populum orare & genua flectere, quod faciebant ipsi primi, dehinc omnes in terram sese præcipites dant, & tandem surgentes istos pronunciant consules, quos ad hoc idoneos quoque judicabat *Rotmannus* & *Redikernus*, videlicet *Bernhardum Knipperdollingium* & *Gerhardum Kypenbrochium*, ætate juvenes & ære alieno gravatos. Nam *Hermannus Tilbeck*, etsi ex priori consulatione ad ipsos defecisset, hic præteritur, quoniam homini non satis fidebant. Ideo istis duobus & viginti duobus Senatoribus etiam de novo electis tradunt ita regimen, ne quid illi citra Prophetarum faciant consensum. Interim major Prophetæ jubet omnes esse in armis, ita totum diem & sequentem duxere insomnem. Mox die Martis, jussu Prophetæ minoris, *Johannis à Leiden*, ædem D. Mauricii sub urbem invadunt, & cum vicinis omnibus ædificiis incendunt & dejiciunt flatiles molas, deinde templa omnia die Mercurii arripiunt, & aurum, argentum, clenodia auferunt. Die Jovis vero primariam ædem intus labefaciunt, vitreas fenestras concutiunt. *Erici Lovvenburgici* Episcopi sepulturam splendidam divellunt, organa fun-

funditus frangunt, & quicquid potest dejici, perdunt. Imaginibus adeo infensi fuerunt, ut etiam pictarum in parietibus ac fenestris, facies, oculos, brachia, pedes & ora turpiter fœdarent. Die Veneris post Bachanalia erat summa tempestas ex nive, ventis, grandine. Hic *Leidenfis* minor Propheta currens per plateas clamavit, ista tempestas est certissimum signum irati patris, quod adhuc gentes & increduli ferantur. Ita currit quoque uterque Propheta per plateas, clamitans, poenitentiam agite, sed interea etiam convocat & jubet convocari omnes major Propheta, *Johannes Marthaus*, ubi in medio populi in foro variis excipitur honoribus, mox in terram delapsus quasi in exstasim raptus somniatori similis apparuit, subito surgens jussit orare omnes ad patrem, ut hoc eis velit revelare, quod sit ipsis & urbi utile. Ibi varia precationum murmura sunt à diversis audita. Ille confurgens dixit erectus, patris esse voluntatem, ut omnino reliqui, qui non sint suæ religionis, pellantur urbe aut occidantur, quia erit unum ovile & unus pastor. Unitas etenim & concordia morabitur hic. Quid tenebris cum luce commune est, quæ fors pietati cum impiis, quid Deo patri nostro cum Dæmonio commune est. Hic erit regnum Sionis, placatum, placidum. Hic erit sancta habitatio fratrum, ut dicitur. Ecce, quam bonum & jucundum, habitare fratres in unum. Hac voce commoti omnes incipiunt furere torvumque videre, alii clavas, alii gladios & hastas, alii bipennes, alii ignivomas bombardas gestantes currunt per vicos & plateas, & etiam in aedes Christianorum ingruentes, ejiciunt eos homines, qui non sunt de sua Secta, etiam foeminas & pueros, quibus minime pepercerunt, clamantesque dixerunt præeuntibus Prophetis, abripite vos hinc impii increduli, migrate hinc è vestigio vos Ethnici, nisi statim malitis ad unum omnes internecone deleri & mori, nam rebaptizari abnuentes extremo suppliciorum mulctabimus. Ibi nec precibus nec verbis amicis moventur, sed qui non erant de ipsorum sorte, urbe propellunt, nulla nec ætatis habitæ ratione neque sexus, ita quidem, ut in hac subita ejectlone, & dum sese ante portam in tanto tremore profugi exuere cogeantur coram exploratoribus, ut ubique investigatio fieret, an etiam aliquid secum deferrent ex urbe, & fuga præcipiti, foeminae aliquot gravidæ in tanta pressura abortum facerent. Cedite [illi ajunt] reprobi, cedite impii, & auribus obsecratis nihil moventur eorum ploratu: ubi etiam

in ipsa densitate, qua ita pellebantur, matres ab infantibus aberrando sejungebantur non sine magno luctu & matrum atque prolium. Multi boni inquam territi talibus mugitibus & urbe turmatim migrant. Hic multi suas opes, domum & cætera bona, suppellectilem aliaque domus commoda deferere cogebantur, quæ postea nunquam recipiebant: matres quædam nudæ & vix exiguo vestitu induto evasere cum pignoribus suis: aliæ interim in tanto tumultu pressuraque, & tam subita ejectione desiderant duas, quædam unam, aliquæ omnes proles suas, & tamen ita charissimæ matres avellebantur à pignoribus charissimis, quæ nunquam ab eo tempore conspiciebantur amplius. Quidam viri relictis uxoribus in urbe, aufugerunt: rursus quædam foeminae, relictis in urbe maritis [nam talis disjunctio conspiciebatur *Monasterii*] ibi aufugere: Filii fugerunt neglectis parentibus, aut parentes fugam ineunt, & contemptis parentibus filii manent apud Sectam. Imo ibi frater fratrem, soror sororem, pater etiam filium, mater filiam, filia matrem, cognatus cognatum, maritus foeminam uxorem, conjunx maritum, affinis affinem, qui non fuit istius ordinis, fugavit & ejecit, dicens: abi reprobe. Ibi virgines vestales saniores & seniores, quæ vitio & pruriginis carnis non capiebantur ad Sectam, ejiciebantur à junioribus. Ibi in die Sabbathi post Bachanalia, Deus bone, quantus ploratus, quantus luctus & ejulatus est auditus, quot suspiria, quot lacrymæ sunt ibi visæ, quando pauperes inermes & peno nudi & egeni exire cogebantur sine pecunia, sine subsidio vel viatico, & nihil sumere secum liceret. Nam aut exuere ante portam vestitum cogebantur, ut ubique conquereretur, si quid forte ab eis in vestibus abditum esset acu & filo insertum manicis vel caligis vel calceis aut indusio & thoraci, imo pileis subtiliter intextum, tam exacte quæsierunt singula, deinde adhuc undique attingebantur ab exploratoribus. Si qui forte cognoscebantur & reperiuntur, qui alibi vel in vestitu, vel in calceis occultaverant paululum pecuniæ, non solum hoc auferrebat, sed etiam verberibus excepti sunt gravissimis. Ibi etiam audiantur quæculæ voces, lamentationes, & calamitas, ploratusque miserorum conspiciatur extrema, tamen contemnuntur, deluduntur, & ludibriis, fustibus, pugnis & conculcationibus opprimuntur, vel etiam ad terram usque multi eorum conquatiuntur, ita [inquam] à furiosis sunt excepti illi, qui ante portam suspensi tenebantur, donec

nec priores per exploratores essent probati, tandem sunt dimissi misere. Mox ex portis egressi bis miseri nive & imbribus gravantur, & in maximo sunt luctu. Hujus truculentæ tyrannidis autores erant *Johannes Matthæus Harlenius* & *Johannes Leidenfis*, qui se prophetas appellarunt, qui sibi jam ex suis viros militares conjunxerant *Johannem Geel* & *Jacobum Campensem* centuriones. Ibi quidam ejectorum ab exercitu Episcopi interficiuntur, quidam turbantur, quidam de novo fugantur, aliqui metu perculsi regrediuntur, & ex desperatione redeunt ad urbem, promittunt, se paratos ad suscipiendam eorum fidem & ad rebaptisationem & doctrinam, si intromittant eos. Ibi habito delectu quidam recipiuntur ad servitium cum conditione. Deinde post omnes ejectos, qui non erant de ordine Anabaptistarum, jubet Propheta minor & patris jussu, ut aliquot delecti, omnes ædes ingrediantur & bona quærant, clausa & claustra securi & ferro referari præcipit: aurum & argentum, obsonia, filiginem, lardum & alia conquiri & comportari mandat [inquam] minor Propheta. Hic erat fructus Evangelii sui.

Nunc etiam dicendum, quomodo pii & Evangelici concionatores erepti, alibi honestam conditionem consecuti sint. Dominus eripuit *Wirthemium*, ut diximus, qui postea ad Dominum *Theodorum de Plessia* fit Ecclesiastes, & antea Dominus eduxit *Fabritium*, de quo diximus, quomodo *Gerveſti* conditionem honestissimam consecutus sit. Eduxit & *Johannem Glandorpium*, qui postea multis scholis magna cum laude inservivit: Fuit is oratorius Professor in schola *Marburgensi*: deinde *Brunsviga*, *Goslaria*, *Hannovera*, *Hamelunga*, *Eimbræ* & postremo *Hervordia* magna cum laude scholas gubernavit, & ibidem etiam mortuus est. De *Brixio* dicam in Historia *Susatenſium* Ecclesiarum. De *Westermanno* in Historia *Lippienſium* Ecclesiarum. Sed nunc ad obsidionem tendo.

Tunc crevit istis duobus Prophetis tanta autoritas, ut nihil nisi illorum jussu fieret. Ideo factum est, ut ex revelatione constitueret *Leidenfis* in urbe ministros in profugorum locum, inter hos primarium *Julium Phrisium* quasi Episcopum, deinde *Rotmannum*, tertio *Johannem Klopriſium*, quarto *Bernhardum Crechtingium*, quinto *Godefridum Stralen*, sexto loco *Dionysium Vynnen* & postremo *Petrum Simenm Phrisium* [qui ægre tulit se inimum esse, ideo aliquando dixit patrem sibi manifestasse ut esset ibi spiritualis Papa: *Petrus* ille *Simens* duxerat uxorem quodam

dam *Amstelrodamsensem* nomine *Alheidam Lysting*, quæ domi marito opibus præpotente relicto *Monasterium* profugerat, & Anabaptistarum focis se adjunxit, ut alteri viro nuberet] qui omnes ita ordinati à Propheta ea lege coram plebe confirmantur per majorem Prophetam præsentati à minori, ut nihil contra prophetas doceant. Hi igitur instruebant homines in domibus, plateis & foro, sed ita, ut obediētes essent prophetis: deinde matrimoniis jungebant quosdam, quorum conjuges aufugerant. Tunc *Johannes Matthæus* Pistor cum sua uxore, quæ erat eleganti forma & admodum adhuc juvenula [quam paulo ante blandimentis & magnificis promissis, ut erat magnus ostentator, *Harlemia, Hollandia* oppido, *Monasterium* abduxerat] invasit quoddam monialium monasterium, ibique habitavit. Sed *Leidenfis* mansit adhuc in domo *Knipperdollingii*. Nunc de obsidione.

Antequam obsideret ad plenum usque urbem, Episcopus convocat Dumheros & totam nobilitatem aliosque ditionis sic satis amplæ, proceres, & de illorum consilio statuit urbem cingere. Itaque convocatis undique vasallis jubet citissime adesse ipsos. Suadent etiam præcipui, ut ad alios Principes legatos mittat, qui ipsis furores istius Sæctæ, & carnificinam impiorum diserte exponant, & quæ præfulem necessitas coegerit ad obsidionem, aperte demonstrent & ita exposita prolixè impietate istius Sæctæ, opem deinde eorum & auxilium implorent. Hoc quam primum fit, designata & emissa legatione ad Archiepiscopum *Colonensem* & *Clivensem* Ducem & Landgravium *Hassie* spes ampla Episcopo promittitur, quia legati domum redibant & à Principibus istis optimum referebant responsum. Mox convocantur Duces & centuriones [cinxerant interea urbem Diocæsanis hominibus & promiscua plebe ex tribus ditionibus, *Osnaburgensi*, *Monasteriensi* & *Mindensi* collecta] *Wilkinus Sredingius*, *Johannes Rasfeldius*, *Meinolphus de Hammone*, Duces, item *Johannes Grifus Teklenburgensis* civis *Osnaburgensis*, *Wilhelmus Aquensis*, *Laurentius Horstenius*, *Hermannus Sithardus*, *Conradus Penningius* & alii centuriones, quibus omnibus datur mandatum, ut illico convocent conscribantque milites. Ita exiguo tempore maximus militum numerus concurrat. Et cum Episcopus audiebat, magno numero Anabaptistas se colligere in *Phrisia* & armare se ad expeditionem, ut juvarent cinctos intra muros, ideo exercitum propius ad urbem

maturare properat, quia tantum antea itinera intercepta erant. *Ibi* milite cingitur urbs, & collecta cohors, quibus obsessæ erant viæ, ex Diocesianis dimittitur. Meruerunt stipendia *Geldri* in obsidione, & quidam ex civibus profugis. Cum autem omnium primo cingerent urbem & obsidere inciperent, dies prima *Quadragesimæ* erat, ad quam obsidionem tunc suscipiebant profugi ea lege cives, ut eis parceretur constituto regimine militiæ, & obsidionis deliguntur præfecti belli *Johannes Baro a Buren*, *Johannes Rasfeldius*, *Hermannus à Mergersten* & *Godefridus Mortienus*, *Mareschallus* ditionis, nobiles genere. Cum autem viderent oppidani, se arctius obsideri peregrino & copioso milite, convocant suos *Knipperdollingius*, & gravissime hortatur, ut omnia, quæ in muris & turribus & aggeribus sunt, reficiant quam primum, & deinde in hostem diligenter à muris & urbe propellere cogitent: monet etiam, ut corbes vimineos texant, & luto compleant eos, ut sub eis tuto lateant. Istos appellant Germani *Schanz Körbe*. Jubet deinde opera prophetarum, ut validi ad opera fossoria traducerentur, & similiter præcipit ex armamentario deportari omnes bombardas & munitiones ad mœnia, ad turres, ad aggeres. Hic omnes se alacres præbent, & cum tam subito non adessent ad manum equi cum curribus, ipsi viri & foeminæ aequè prompti erant, & vehunt & trahunt omnia necessaria ad paratam & petitam defensionem & depulsionem hostium. Ita populus brevi tempore urbi vallum circumduxit, & occultos in vallis cuniculos egit. Interea dum ita in urbe muniunt & reficiunt omnia, adaptantur quoque foris castra, tentoria, propugnacula, protectoria à rusticis & militibus cingentibus urbem.

Postea in die Palmarum voluit suarum virium periculum facere *Knipperdollingius*, & egrediens cum valida cohorte urbem noctu, profiliit in aliquod tentorium vel castrum vicinum urbi, & occisis vigilibus, oppidani opprimunt multos dormientes, & cum castrum istud expugnassent pene, nisi ex alio castro opem tulissent, jam profligatis militibus ex priori castro, profecto magnam ex spoliato castro prædam & victoriam retulissent, sed repulsi sunt ad urbem. Jam vero æstate imminente sæpe in aggeribus & muris clamarunt ad milites & laceßivere obsidentes dicendo: o ihr armen Priester und Pfaffen Knechte und Weiber / send Männer. Sed illi responderunt ex suis propugnaculis: Etsi simus Pontificiorum ministri & quidem Sacrificulo-

rum

& deinde in hostem digesti
monet etiam, ut cordes ruerent
ut sub eis tuto lateant. Iamque
ubet deinde opera prophetarum
ntur, & similiter precipit et res
rdas & munitiones ad mori, et
abacres præbent, & cum eis
cum curribus, ipsi viri & res
& trahunt omnia necessaria
& depulsionem hostium. Iamque
circumduxit, & occultos in
ta in urbe muniant & roborent
propugnaculi, &

monio vaticinabantur, & quod commissum esset, fraudis denuncia-
bant, & illi non impunes abibant, sed erant in magno periculo. Ita
quisque territus non solum sua bona conferebat in istas ædes, sed
etiam eorum, quos ejecerant facultates, quas in suos antea usus as-
sumferat quisque, eo defert in publicum. Interim illi constituunt
Diaconos, qui per singulas domos quæsitum ibant, ut reliqua bona
& suppellectilia in codicem redigerent. Ut autem animos populi
paululum placarent, jusserunt, ut qui in humilibus domunculis &
tuguriis habitaverant hætenus, nunc splendidiore invaderent ædes.
Sic aliqui nobilium Senatorum Pontificiorum ædes invadere cœpe-
runt. Post hæc idem propheta mandat, ne quis ullum deinceps li-
brum haberet aut sibi servaret præter sacra Biblia: reliquos omnes
in publicum deferri jussit & aboleri. Hoc se mandatum divinitus
recepisse, si librum non portaret, quorum

nec quidem ullis rationum libellis, imo etiam non sigillatis literis percerunt. Amovebat quoque & conciones ordinarias in templo, ut dixi, & Catechisticas instructiones, scholas & Scholasticorum institutiones ordinarias & exercitia. Item usum discendi artes & linguas abolerunt. Novas leges proposuerunt, inprimis ille *Matthias*, & eas valvis portarum affixerunt, sed se ut prophetas ab his exceperunt. Forte per id tempus faber quispiam ferrarius, *Hubertus Trutelingius*, ridiculum quid in eos dixerat, qui se prophetas ipsi vocabant, & cum casu obvium haberet *Johannem Matthaeum*, en, inquit, hominem insulsum, qui vult nobis divina promere, sed potius merdam proferret, *Sie sind schweiffende Propheten*. Eo cognito, multitudinem illi [& inprimis *Matthias*] convocant in campum summi templi [*Hortensius* putat fuisse in horto aut cœmiterio divi Lamberti, sed in eo fallitur] & armatos jubent adesse, mox hominem arreptum in medium, ut vinctus erat, adducunt, accusant, capitisque damnant. Sic enim inquit *Matthias* ille: Hic maledicus ausus fuit in prophetas Domini ludibria facere, eosque convitiis laceffere: Jam novistis, quid acciderit deridentibus Heliã, quomodo ignis eos absorpserit, item quomodo *Helixæum* ludentes pueros duo ursi laceraverint? Ut etiam hic documento sit nobis, ne quis ex nobis pari maledicentia scommata in prophetas torqueat, exemplo in isto hodie edetur, quia scriptura ait, judicium & justitia in domo Dei, extremo supplicio affici. Ut autem vi & violentia prophetæ retinere possent auctoritatem, cœpere auspicia è cædibus & sanguine. Perculit ea populum vehementer: Primus autem ex iis propheta, quem supra nominavimus, corripuit miserum & humi prostrato impingit hastam, absque vulnere mortifero tamen, utcumque magno profiliisset in eum impetu. Post illinc amotum alio, videlicet in paradisum, locum summo templo adjunctum transportari jubet: tum arrepta, quam vicinus adolescens gerebat, machina, jacentem pila transverberat: ne sic quidem isto statim extincto, cœlitus patefactum sibi dicebat, nondum venisse tempus, quo mori ipsum oportet, ac Deum suam ei gratiam impertivisse. Verum ille sex post diebus vitam finiit: ea re cognita [pudit forsan ipsum suæ falsæ prophetiæ, quod de fabro dixisset, istum ex relatione divinitus sibi patefacta victurum] ille & incitato impetu per urbem percurrrens, Deum sibi patrem mandasse clamavit, ut hostem ab urbe rejiceret, ideo se Du-
cem

Hortensius, quod cum multis aliis exierit *Matthias* ille urbem & cum
ipsis simul à Germanis militibus sit occisus, idque diu post illum fa-
brum occisum. Utut res accidit, certum est, & de hoc inter scri-
ptores convenit istum *Matthaeum* prophetam periisse turpiter, ut
manifestum sit, qui & quales fuerint prophetae isti. Et quanquam
ipsius praedictionum detectus jam iterum fuit error, tamen socii pro-
phetae [inprimis *Leidenfis*] sic homines infatuaverant, & rem sic illo
occiso ornabant ad vulgus, ut etiam magnum ejus desiderium exci-
tarent, adducentes exemplum Davidis, qui privabatur dulcissimo
amico Jonatha, &c. & simul calamitatem ipsis aliquam imminere &
impendere dicerent viro tam praestanti sublato, juxta illud, justus ra-
pitur ante interitum, quia is, inquit *Leidenfis*, erat vir numine, ple-
nus & vir Dei: nec est, quod quisque moveri debeat tali ejus mor-
te. cum enim

re, statim in demortui locum hunc assumunt. Interim se affabilem & humilem amicumque omnibus, ut *Absolon*, præbuit, inprimis istis, qui in auctoritate erant, quorum amicitiam ambivit, & jam cœpit suam erga illos omnes observantiam declarare. Idem *Leidenfis* quoque dixit, sibi revelatum esse, ut, quam *Matthæus* reliquisset uxorem, eam in matrimonium ipse duceret, quæ etiam præ reliquis facta est regina postea. Biduo ante Pascha, hoc est, die Veneris, decurrunt in templa, & simul ubique campanas impellunt, ex quibus postea machinas & bombardas [*Falkener*] numero 16 sibi fieri curarunt. Deinde quoque ex campanarum materiis alias machinas curuli arcis [*der Wagenburg*] aptas, quas appellamus *Seld-Beschûze*/sibi adornarunt. Jubet deinde in templorum turres serpentarios gravioris generis subduci, ut ipsi perpetuo in hostem jaculari possent.

Aliquot post Paschatis Festum diebus vaticinatur *Knipperdollingius*, sibi revelatum esse, fore ut in summo gradu collocati deturbentur, alii autem à sordibus emergant subselliis. Deinde jubet omnia templa destrui, graviter asseverans à Deo profectum esse hoc mandatum. Itaque mos ei geritur, & quod è cœlo venisse dicebant edictum, magno studio perficitur in templis lacerandis, itaque testudines & pavimenta templorum dejiciuntur. Ex his vero sermonibus occasionem sumens *Leidenfis*, cogitat, quomodo velit ipsum *Knipperdollingium*, ne sit illi impedimento, dejicere, & graviter illum inculsat coram plebe, quod sibi munus Prophetæ sumisset, non ad hoc vocatus divinitus. Interim, hoc tibi, inquit, erit pœnæ loco, præsertim cum ipse dixeris & vaticinatus sis summos fore infimos, ut jam ex consule carnifex fias, & juxta tua verba ex summo infimus creeris; Hoc si fieri recusaveris, futurum est ut in carcerem trudaris. Etsi autem hoc ipse vaticinatus sit, tamen jam ita degradetur & sit carnifex. Ille minime recusans gratum habuit delatum munus. Cum vero illud libenter suscipias, inquit *Leidenfis*, & in ea re non repugnes patri, te mox, ait, ad majora promovebit, ut præcipuus in ipsius regno fias aliquando. Interim ea lege hoc tibi dico, ne posthac quicquam amplius tibi sumas citra meum consensum, hoc est, ut te in meum non ingeras munus, neque in minimo etiam repugnes meo vaticinio & jussui posthac. *Knipperdollingius* vero arripiens gladium, hoc inquit ense *Gideonis* vel *Josue* ego omnes impios propellam & detruncabo, & impios illos Sacrificu-

detis, adeste vos miseri, foeminei imbelles. In diebus paschalibus jubet vates arma deferri, & quæ equitatus habilia erant, deferrebantur ad aedes Episcopales in campo Ecclesiastico summi templi, quæ vero erant peditibus & militibus apta, in curiam deferri voluit. Inde cuilibet petenti pro sua qualitate & robore corporis administrabatur & porrigebantur arma. Deinde mox iterum exiliunt ex urbe noctu, tacito gressu atque improvise, & vigilibus cæsis obruunt castra aliquot, & inde propullatis militibus ad pugnam tunc subito non paratis, auferunt prædas & arma, sed milites puduit fugæ & reversi cum sociis excitatis insequuntur oppidanos, & non solum aliquid ex præda eripiunt eis, sed etiam decem Anabaptistas occidunt. Hanc injuriam ulturi pene singulis diebus excurrunt ex urbe ad conflictum à tempore Paschatis usque ad Pentecosten, quia sic erant persuasi, si quis ita caderet, eum summe beatum esse, & ideo sæpe oppugnatoribus damna dedere, nec quieti erant, quanquam multis ex plebe defatigarentur illis quotidianis irruptionibus & excursionibus, præsertim cum aliqui ex suis desiderarentur.

In vigilia Pentecostes cœpit ad convocatam multitudinem prolixam orationem pertexere *Rotmannus*, videtis, inquit, vos non aliter septos undique, atque erant ab *Aegyptiis Israëlita*, sed Dominus per *Moysem* mirabiliter duxit suos per mare rubrum: Pharao interrim cum suis plane submersus in undis est. Hanc liberationem mirificis verbis, elegantissimis similitudinibus & concinnis dictis amplificando exornavit & plebi ingulavit.

gistratum, seque defensores suas partes, & non
urbem. Ipse interim Papisticus Episcopus ut tentet, jubent quod
possit & velit. Hac responsione accepta, graviter suos monuit Epi-
scopus *Franciscus Waldeckus*, & omnes ad expugnationem hortatur,
prolixè ostendens, quam justam causam habeat: deinde refert, si
fuerint milites seduli, fortes & imperterriti, se magnam victoriam
commoda & bona reportaturos: Expendite, inquit, omnes qui estis
honestatis amantes, quomodo nostri adversarii omnes leges, piete-
tem, virtutem & honestatem à se removerint, abjecerint & pro-
stratam ac neglectam habeant, tum deinde, quam inhonesti, quam
scelerati sint isti omnes, cum quibus hodie negotium erit nobis. Cur-
piunt enim isti [ait] vos omnes & totam Christianissimi gentem ever-
sam & extinctam. Hoc quæso vos, expendite, & nunc vos fortes
& viros præbete, obsecro. Ita omnes animosè se accingunt ad op-
pugnationem. Sunt autem delecti juvenes aliquot & viri fortiores
à Ducibus & Centurionibus. Die autem Luna Per-

lucis plurimos ex suis, tum
exercitum cognoscunt. Ita
per omnes & pene desperan-
tibus bellum ab urbe, ut ibi ni-
hil de victoria appareret. Ibi
ante portas ruebant, alii in fossis
occiderunt, vitam cum
in altero locum succederet,
ut, tunc omnes plerumque
perirent, aut viri elabuntur vo-
lunt vulnerantur, plerumque reji-
tis, aggeribus & muris obre-
ptis, quosdam è globis repel-
lis turbant: Cessante paululu-
lis & bombardis globisque
& curia.

ed habere se regem
nliuros suas partes, de lūi dicitur
Papisticus Episcopus ut tenet, in
reipontione accepta, gratia lūi
lectus, & omnes ad expugnationem
uam justam causam habet: omnes
tortes & impeterriti, se nupti
portaturos: Expendite, inquit, ut
uomodo nostri aduerarii omnes
neltatem a se removerint, nec
habeant, tum deinde, quam eas
s, cum quibus hodie negotiamur
os omnes & totam Christianitatem
has quāto vos, expendite, & se
animo se scit

vict cum plurimos ex suis, tum vero virum præcipuum quendam
interemptum cognoscunt. Ita frustra oppugnantes urbem defati-
gantur omnes & pene desperant. Tanta namque vi oppidani reji-
ciunt hostem ab urbe, ut ibi nihil aliud quam clamor, dolor, ejula-
tus & miseria appareret. Ibi multi ab aggere turbantur, plurimi
ante portas ruebant, alii in fossas demerguntur, & ita valde multi
subito ceciderunt, vitam cum morte commutantes. Et si vero alter
in alterius locum succederet, & suas quisque partes fortiter tuere-
tur, tamen omnes plerumque eandem cum prioribus fortunam ex-
periuntur, aut vix elabuntur vel decimi quinque: multi quoque gra-
viter vulnerantur, plurimi rejiciuntur ad imum vallum, quoniam ex
vallis, aggeribus & muris obruunt propugnatores hostes, saxis op-
pidani quosdam è globis repellunt, quosdam hastis, gladiis & fusti-
bus turbant; Cessante navolulum oppugnatione, statim machinis bel-

sit. Interim impolito aliis mentio dicitur
Sion venturum & patrem aliquid mecum acturum, & ideo hortor
vos, ut quiescatis, donec de patris voluntate passim revelata, vobis
quid ille velit, proferatur, quia per triduum me ad quietem compo-
nam. Redite igitur post triduum huc, ut vobis tunc patris volun-
tatem patefaciam. Hoc placuit omnibus. Is se continuo domi
& ut semper alias, aut interdum Enthusiasmos & raptus finge-
bat, aut interdum somnia simulabat, interim vigilabat domi, & tamen
nihil loquebatur, sed scripsit in tabula suam teneri linguam ut *Zachar-
iae*, patri *Johannis Baptista*, acciderit. Post triduum [quia in castris
erant omnia tranquilla] reversi omnes, qui interea haeserant inter
spem & metum dubii, interim in futurum oraculum magna expe-
ctatione erecti, ad forum praedicti prodeunt prophetae & praecipites
se humi in faciem sternunt, mox resurgens alter *Leidenfis* nullum
quidem verbum facit, sed chartam, vel, ut alii, carbonem adhuc
describit, docens, patris man-

quod vulgus pauperum, &
pascitur quotidie. Hae om-
in castrum producebantur, &
singula pascebantur mi-
tunt vivere cibos, & coena
primo die adferebantur carne
tertio die lausam haece, singuli
non ex caseus apponebatur
& ad opera flossoria adhibiti
ita cibantur quoque. Sum-
i concionatoribus lex concii
animarentur in proposito. I
postquam essent jam cibati &
aquam meridie, in aliorum
sistuntur, & lex serchatur

quibus vulgus pauperum, & quibus jam ablata erant bona & cibi, pascantur quotidie. Hæc omnia ut tunc confirmabantur, ita statim in effectum producebantur, quoniam in sex istis domibus exiguo & frugali mensa pascebantur miseri bis quotidie, & precibus incipiebant sumere cibos, & cœnam & prandium finiunt oratione. Ubi primo die adferebantur carnes recentes, altero fumatæ cum lardo, tertio die salsum halec, singulis istis diebus ad unum ferculum butyrum aut caseus apponebatur. Qui erant circa custodiam portarum & ad opera fossoria adhibiti reliquis discedentibus à prandio, postea ita cibantur quoque. Sumto cibo fiebat illis apud singulas portas à concionatoribus sex concio, quorum doctrina eò tendebat, ut animarentur in proposito. Idem fiebat vesperi cum vigilibus, qui postquam essent jam cibati & exanimati audita concione tam vesperi quam meridie, in aliorum, qui laboraverant per diem, locum con-

nulli dimissi essent ex exercitu Principis [non spoliatus] in urbem transfugeret & inauthoratus sacramento Anabaptistarum, à Knipperdollingio hospitio exciperetur apud quem adhuc hærebat *Leidensis*. Dormiens igitur ille *Gregorius* eum *Leidensi* in uno cubiculo, subodoratur, *Leidensem* ex suo lecto placide transscendere & abire in proximum cubiculum, seque in ancillæ domesticæ lectum reponere, cum qua stupri consuetudinem habuit. Cum vero adverteret *Bucholdus*, rem à *Gregorio* observatam, mane priusquam flagitium in vulgum dimanaret [quia uxoratus erat] *Gregorium* adit, atque nummo aureo ei donato ab eo silentii fidem paciscitur, ne ignarus esset, id sibi facere licere. Veritus tamen, ne futilitate arbitri indicio perditus in discrimen veniret & auctoritatem amitteret, paucis post diebus populum convocat, & rursus dicens patrem aliquid revelaturum, ideo se ad quietem componit, & præterito triduo cum Enthusiasmum fingeret, & se mutum diceretur tandem prodit, & dogmata quædam in duodecim articulos distribu-

docet loquuntur in foro, in templo. Hic forte unus eras interpret concionatores cum verbo Dei pugnans. Vult tunc, unam tantum viro dicens, si erit cum dissimulata, necesse locutus hanc doctrinam ac ut exstimatio apud novum tantus offensus, quoniam ille rursus & vox truncari. Coram e & hæc inaudientem regem jam debere fieri, quod dicitur, ut tyrannidem palli periberet. Mox ille *Leidensis* ex eja, de quo diximus ante & ante hunc, ex

Sed *Batavi*, *Portij* & reliqui peregrini
bus quosdam fundunt, quosdam in curiam propellunt, & in ea viros
includunt & muniunt, & liberant ex suis viros. Hic altero die
conveniunt seditiosi illi peregrini & statuunt curiam machinis belli-
cis & majoribus bombardis aggredi, iisque collocatis ad valvas cu-
riae decreverant emittere tormenta, sed inermes cives, cum libi nihil
spei reliquum esse viderent, & se misere oclusos cognoscerent
neque fuga salutem consulere posse, & socios quosdam detecisse, neque
contra tantam copiam, in qua etiam erant mulierculæ, se posse tu-
ri, fiunt aliis supplices, & extenso tegmine per fenestram, latentes
se victos & in morem supplicii valde demisse petunt veniam & ob-
nix & humiliter orant, ut velint pro Christiana pietate, ipsorum
vitæ parcere, atque misericordiam eis exhibere: atque hac spe par-
dunt hostibus curiam cives numero quinquaginta & unus iere. Non
alii clam declinata pugna defecerant & tacite aufugerant. Ibi *Kap-
terdoffingius* & *Leidenfis* aliique profiliunt in curiam, & illos tanquam

inimici & hostem depulsi
tumultus de novo ci-
lis valde pro Rege *Knipperda-
tem* & peregrinos volu-
etate pro suo contraneo. I-
regna, & jam esset apprehen-
tationem, ajens, id à civib-
latum iustum esse. Jussit igit-
vibus. cui pro eo pugnant,
occidit & circulationem d-
lappi delugit, etiam illos,
et suo consilio faciebant, en-
propter, sed etiam crudeliter
ammorum vel popularium
Nam ita de illo *Bolandus* scri-
bitur

tur, aut ad refringendas portas animos illi comitarentur, firmissime caverunt ut vigilarent, ne ulla conjuratio vel conventio fieret. Sedato igitur vulgo omnes quærebant pulchras uxores, nec erat puella amplius, si excessisset quatuordecim annos, quæ reperiebatur virgo, quin stuprum pati cogeretur.

Ad octavum Calendas Julias, Anno 1534. in die Johannis Baptistæ, oritur novus propheta [verissime subornatus & etiam exaltatus populoque propositus à *Leidensi*] aurifex *Warendorpianus*, *Johannes Tausenischurinus* jam inauguratus antea à *Leidensi*. Is postquam per nonas hebdomadas regnasset, paucis diebus elapsis convocata multitudine in forum, hæc dicit [ait] Dominus Deus pater, abrogabis iudiciis magistratum: Episcopus & concionatores se functionibus abdicabunt, ut sufficias in locum totidem alios, duodecim simplices, qui nullas unquam literas didicerunt, mihi constitues. His præcipies, ut verbum meum de verbo ad verbum populo prædicent inde Spiritu meo forti sine scriptorum auxilio & le-

verum nihil audebant contra-
tuerant, vestigia eos te-
pura hæc procumbentem in
scriptum, & promittit ipsi gu-
autem eundem tradit, hoc,
hæc initum enslem in morte
tum propages, ut quantum
posuisti. Deinde patris
pote reges, qua imperii
aiunt: jubetque concionari
rent ad cæmeterium Lambert-
nam ibi regnum initurus in
oratione ad populum Roman-
sum, & Regem idoneum
per, deus & aliis, ipsum
verum a

mulieres, quæ ascendentes simul aggeres deludunt nugaculis in-
tuperationibus hostem & milites, o vos, inquiunt, imbelles, semiviri
milites ! o vos tardi & ignavi Duces ! o vos miseri & putidi Cen-
turiones ! quid vos tentatis bellare, & arma sumere ? pudeat vos i-
stius dementiæ. Rectius fecissetis, si vestro Episcopo pontificali
chorum ingrediunt, & candidam stolam gestanti, ejusque Dum-
heris in choro boantibus præbuissetis vos comites, famulos & socios.
Non enim vos ad arma capeffenda idonei estis. Tantum si offerre-
retur offula, illam sumeretis forte, nihil aliud valetis & potestis. Jam
videtis, quid vos impii & reprobi [ajunt tanquam rapzasa] queatis
efficere. Jam vester ille Deus & Pontifex unctus & rasus Episcopus
vos juvet, sanet vulneratos, excitet occisos: quid vos miseri, quid pu-
sillanimes tentatis contra electum populum Dei? videtisne vos à Deo
rejectos, reprobos & injustos, nos autem electos. Quid, quid ten-
tatis ? His tam asperis & atrocissimis verbis, ridiculisque scomma-
tibus & execrationibus exasperati & commoti Duces & centurio-

quis, quot lingultus, quot
am ditionibus & derisionib
se nulum detrimenti accep
tatis ubique per *Isophaliam*
et, hanc vero castrorum on
nit, neque ubique fama spar
pagata & plane victum esse
tionem levis invasit. In ur
ber, cum hoc in ore frequen
te & rates vera dixerunt. Ja
dictum reguleque sacerdotiu
terum jobentur à vate atque
confutasset officium] & *Kipe*
quicquid in eis & aggeribus
mācabant, & conlociatis
hor urbem munire iterum

res: deinde *Knipperdollingius*, *Kipenbrockius* & Senatores, *Hermannus Tilbeck* [quondam consul] Nobilis, *Conradus Cruse*, *Lucas Grutberius*, *Henricus Potgeter*, *Magnus Cohus*, *Lambertus Bisterbecke*, *Bernhardus Schertzegeer*, *Hermannus Ramertus*, *Paulus Scheringius*, *Jochimus Casfius*, *Christianus Kerkeringius*, nobilis patritius, *Albertus Widenhovius*, *Hermannus Schlotmaker*, *Henricus Gratius*, *Tilemannus Schroderus*, *Henricus Redikerns*, *Theodorus Alifius*, *Borchardus Luchius*: item viri quidam primarii, quorum nomina propria ignorantur, quibus tamen hæc erant cognomina, *Bontorp*, *Forde*, *Mabbertius*, *Rudde*, *Essing*, *Wydeinan*, *Borchman*, *Wullen*, *Felschover*, &c. Hi etiam omnes ab initio fuerunt præcipui autores Sectæ: illi igitur conveniunt, deinde multitudo: et ibi in medium consultatur, quid deinceps faciendum sit. Interim imposito aliis silentio dicit *Leidenfis*: ego video regem Sion venturum & patrem aliquid mecum acturum, & ideo hortor vos, ut quiescatis, donec de patris voluntate passim revelata, vobis, quid ille velit, proferatur, quia per triduum me ad quietem componam. Redite igitur post triduum huc, ut vobis tunc patris voluntatem patefaciam. Hoc placuit omnibus. Is se continuit domi, & ut semper alias, aut interdum Enthusiasmos & raptus fingeat, aut interdum somnia simulabat, interim vigilabat domi, & tamen nihil loquebatur, sed scripsit in tabula suam teneri linguam ut *Zacharia*, patri *Johannis Baptista*, acciderit. Post triduum [quæ in castris erant omnia tranquilla] reversi omnes, qui interea hæserant inter spem & metum dubii, interim in futurum oraculum magna expectatione erecti, ad forum prædicti prodeunt propheta & præcipientes se humi in faciem sternunt, mox resurgens alter *Leidenfis* nullum quidem verbum facit, sed chartam, vel, ut alii, carbonem adhuc poscit, in eaque duodecim viros describit, docens, patris mandatum esse, ut hi summæ rerum præessent, & tanquam in Israele, cuncta gubernarent. Sunt autem illi hi, *Gerlachus de Wulven*, Nobilis, *Lambertus Leodensis*, quoque Nobilis, *Lambertus à Bilderbeck*, civis *Cosfeldensis*, *Hermannus Eschman*, civis *Warendorpiensis*, *Hermannus Tilbeckius*, Nobilis urbis & consul quondam, *Petrus Simens Phrisius*, [qui inter ministros erat infimus, qua sorte non fuit contentus, ideo tunc à propheta exaltatur, ne aliquid novi moliretur, quia antea dixerat, sibi divinitus revelatum esse, ut esset *Monasterii* spiritualis Papa] *Johannes Oschenbekius*, civis *Monasteriensis*, & alii, quos

lus fecisset *Coloniensis* Archiepiscopus, *Hermannus* ille *Pius de Weida*, Comes, & *Clivensis* Princeps *Johannes*, auxilio miserunt pecuniam, tormenta, peditum & equitum cohortes aliquot. Interim quoque Episcopus, cum isti ex templorum turribus fortiter jacularentur in hostes, & interim ipsi à nemine feriri possent, vehementer sollicitus fuit. Ideo jussit, ut vimineis & pluteis ab illorum injuria se sui vindicarent, & hoc cogitat, quomodo fame eos premat, ideo urbem aggere cingit, ad excludendum commeatum. Postquam vero ad regnum per duodecim viros parata esset via, *Leidensis* erat illorum orator & os, & hi coeperunt novas leges condere, & securiores esse in puniendo & tractando. Paulo post factum est illo tempore, quando ignoratur, ut quidam, *Gregorius*, miles, postquam nonnulli dimissi essent ex exercitu Principis [non opinor, quod is fuerit *Johannes Langenstratius*] in urbem transfugeret & inauthoratus Sacramento Anabaptistarum, à *Knipperdollingio* hospitio exciperetur, apud quem adhuc hærebat *Leidensis*. Dormiens igitur ille *Gregorius* cum *Leidensi* in uno cubiculo, subodoratur, *Leidensem* ex suo lecto placide transscendere & abire in proximum cubiculum, seque in ancillæ domesticæ lectum reponere, cum qua stupri consuetudinem habuit. Cum vero adverteret *Bucholdus*, rem à *Gregorio* observatam, mane priusquam flagitium in vulgum dimanaret [quia uxoratus erat] *Gregorium* adit, atque nummo aureo ei donato ab eo silenti fidem paciscitur, ne ignarus esset, id sibi facere licere. Veritus tamen, ne futilitate arbitri indicio perditus in discrimen veniret & auctoritatem amitteret, paucis post diebus populum convocat, & rursus dicit, patrem aliquid revelaturum, ideo se ad quietem componit, & præterito triduo cum Enthiasmum fingeret, & se mutum diceret, tandem prodit, & dogmata quædam in duodecim articulos distributa proponit, abolitis prioribus, concionatoribus, illa inquam, ex mandato patris conscripta tradit Doctoribus *Leidensis* coram illis duodecim viris, jubens, ut scripturæ testimonio confutent ea. Quod si non possint, ad multitudinem relaturum, ut approbentur & sanciantur. Eorum hæc erat summa: Virum non esse devinctum uni conjugii, & licere, quantumvis multas in matrimonium ducere: sed cum sententiam hanc Doctores impugnarent imprimis *Romanus*, *Srapedius*, *Crechtingius*, *Vynnenius*, *Stralens* & *Cloprifius*, convocat eos in curiam, adhibitis duodecim delectis Senioribus: Eo cum ve-

aditus patere posset? Pandamus potius hostibus portas, quam istam feramus impietatem peregrini impostoris, qui sua quærit & non quæ Dei sunt: & ita alii alios, alter alterum monuit, ut tandem arma sumerent. Dato igitur signo [quanquam hoc ad *Leidensem* & peregrinos delatum esset] mox pauci ex eis per urbem eos omnes, qui doctrinam Evangelii sinceram amarent, in forum convocati deinde Prophetam *Leidensem* & *Knipperdollingium* & omnes Doctores, præcipue *Rotmannum*, comprehendunt & vinctos habuerunt per unum diem, quod ubi vulgus accepit, ad arma procurrunt. Ibi reliqui peregrini, quibus hoc significatum erat per indicium, statim parati & ornati mox se opponunt civibus Evangelicis, quorum numerus erat mediocris, & non levis ibi cædes committitur in foro. Sed *Batavi*, *Phrisi* & reliqui peregrini fiunt superiores, & ex civibus quosdam fundunt, quosdam in curiam propellunt, & in ea istos includunt & muniunt, & liberant ex suis vinctos. Hic altero die conveniunt seditiosi illi peregrini & statuunt curiam machinis bellicis & majoribus bombardis aggredi, iisque collocatis ad valvas curiæ decreverant emittere tormenta, sed inermes cives, cum sibi nihil spei reliquum esse viderent, & se misere oclusos cognoscerent, neque fuga salutem consulere posse, & socios quosdam defecisse, neque contra tantam copiam, in qua etiam erant mulierculæ, se posse tueri, fiunt aliis supplices, & extenso tegmine per fenestram, fatentur se victos & in morem supplicii valde demisse petunt veniam & obnixæ & humiliter orant, ut velint pro Christiana pietate, ipsorum vitæ parcere, atque misericordiam eis exhibere; atque hac spe pandunt hostibus curiam cives numero quinquaginta & unus fere. Non alii clam declinata pugna defecerant & tacite aufugerant. Ibi *Knipperdollingius* & *Leidensis* alique profiliunt in curiam, & illos tanquam furiosi invadunt & capiunt, quosdam victos ducunt in campum Ecclesiasticum majoris Ecclesiæ, ubi quosdam ense truncant statim; quosdam pilis transverberant, reliquos delusos verberatosque per integrum biduum ensibus & hastis cæcos & vulneratos deducunt in istum campum, & quodam iterum spherulis bombardariis trajiciunt multoties, alios medios bifariam diverberant, quosdam capite plerunt, nonnullis oculos effodiunt, & multa genera tormentorum inferunt eis, quosdam palis & arboribus affigunt, ut veluti ad signum more *Gambise* transverberent, hujus vel istius cor vel manum vel

schurium sit primo propositus & rex creatus, quod certum est. Interim de novo constituendo propter tumultum sua consilia & machinationes differt *Leidenfis* per paucos dies. Cum igitur hujusmodi tyrannis esset in quinquaginta unum cives commissa, auctus est publice metus & mœror tota urbe, tristes passim per publicum, & demissis capitibus consternati miseri incedebant, atque pœnitudinem facti & silentio animorum ægritudinem testabantur, timore contabescabant, multi neque consilium habebant, neque viam spectabant, qua fatale etiam evaderent: contra primores & illi iudices alique pertinaces sub imperio plebem continere prophetæ jussu constituunt. Ideo portæ nocturnis diurnisque excubiis multo quam antea intentius custodiebantur, ne quis vel per eas, vel è muris dilaberetur, aut ad refringendas portas animos ulli consociarent. Et studiofissime caverunt ut vigilarent, ne ulla conjuratio vel conventio fieret. Sedato igitur vulgo omnes quærebant pulchras uxores, nec erat puella amplius, si excessisset quatuordecim annos, quæ reperiatur virgo, quin stuprum pati cogeretur.

Ad octavum Calendas Julius, Anno 1534. in die Johannis Baptistæ, oritur novus propheta [verissime subornatus & etiam exaltatus populoque propositus à *Leidenfi*] aurifex *Warendorpianns*, *Johannes Tausentschurius* jam inauguratus antea à *Leidenfi*. Is postquam per nonas hebdomadas regnasset, paucis diebus elapsis convocata multitudine in forum, hæc dicit [ait] Dominus Deus pater, abrogabis iudicibus magistratum: Episcopus & concionatores se functionibus abdicabunt, ut sufficias in locum totidem alios, duodecim simplices, qui nullas unquam literas didicerunt, mihi constitues. His præcipies, ut verbum meum de verbo ad verbum populo meo recitent, inde Spiritu meo forti sine scriptorum auxilio & lectione explicet. Infundam in eos Spiritum intelligentiæ & sapientiæ. Inde conversus ad *Bucholdum*, & te *Bucholde* pater Regem constituit, ut primus non solum in Sione, sed etiam in universo terrarum orbe regnes. Postea conversus ad populum hortatur eos ad obedientiam, & gravissimis asserit verbis atque serio commemorat, patris cœlestis hoc esse mandatum & voluntatem, ut imperium totius orbis terrarum *Johannes Leidenfis* obtineret, ut cum validis copiis egressus Reges atque Principes omnes promiscue interficiat, & multitudini solum parcat [intellige more Turcarum & rusticorum

ma & sceptrum habens tres nexus, calcaria & id genus alia ornamenta sibi parari jubet ex auro lectissimo videlicet ducatorum. Digito replevit annulis infinitis. A collo pendebat catena aurea mobilibus & lapidibus nobilibus visenda. Globus aureus orbis simulacrum referens totus aureus, aureo argenteoque ense decussatim transfixus, in summo connexo crucem & ipsam auream habebat cum hujusmodi inscriptione, Rex justitiæ hujus mundi. Is globus appendebat catenæ aureæ eique annexus erat. Habebat equos triginta unum domi, cum quibus quando processit, erant omnes ornati auro, purpura & bysso. Ephippiam vel equiselliam habebat deauratam. Procedens argentea erat indutus veste, quæ fuit adumbrata carmasino. Aedes delegit in medio urbis in campo Ecclesiastico, habitaculum & domum habitaculis splendidam & præstantem cujusdam Dumheri Nobilis ex Baronibus de *Buren*, nati *Melchioris* nomine, Cellarii in majori Capitulo. Et res optime conveniebat. Nam cum ille *Burenfis* fuisset multarum concubinarum & nympharum amator, ita illius ædes quoque invasit res, qui fuit etiam multarum conjugum & concubinarum maritus. Ista omnia jubebat quoque adornari ibidem primariæ reginæ, quæ fuerat prioris prophetæ conjunx. Ibi statim electus ubique affigi jussit valvis publicis, ne quis tentaret aliquid contra regis præceptum & mandatum, addito isto suo symbolo, *Gottes Krafft ist meine Macht*. Deinde omnia jubet denuo ex communibus ædibus, & quicquid adhuc quidam privatim habebant, in suas transportari ædes, quæ ex auro & argento, gemmis & reliquis adhuc in urbe reliqua erant: Mox novas dat leges, easque severissimas, ut in summam omnes redigerentur servitutem. Jubet quoque nova cudi numismata: aurea, in quibus teste *Urbano Regio* sic legitur: In regno Dei unus Rex justus super omnia, &c. Argentea quoque, quorum nummum magnitudine taler. Dat inquam nova jura & novas leges. Post electionem paucis mox diebus præteritis, novas choreas & convivia mulieres & quædam virgines, quæ curarunt sibi erigi altam arborem ornatam nexa & viridi corona circa quam compilatis manibus sese mutuo in gyrum, voce canorifera præeunte ducebant: ibi viris prætereuntibus pocula præbebant. Cum relatum esset Regi de ista lætitia muliercularum, prodibat eques ad eas regia majestate incedens & undique ornatus cum sua regina, quæ tunc decem habuit pedisseguas, quas deinde

sub-

Daventria, quondam Sacrificulum [sed pro hoc *Johanne Daventria-*
co ponit *Hortensius* quendam *Gerhardum*, compaginatorem librarium
Suvollanum] & *Henricum Redekerum*, pellificem, multosque alios,
 qui gerebant diversa officia. Ita ad officium lictorum duodecim or-
 dinat. Deinde designat octoviginti gregarios milites, (*Trabanten*)
 quos sub dominio *Johannis Geel* jubet esse. Hos milites cœruleo vel
 aërio colore & simul viridi vestitu palliavit, & hoc pacto denotare
 voluit, se Regem habere potestatem in cœlo & in terra. Una enim
 pars vestitus, quæ cœruleum vel ætherium colorem continebat, de-
 notabat potestatem, quam se in cœlo habere dixit: altera pars ve-
 stitus viridis denotabat terrestre imperium. Sic iste Rex interpreta-
 batur ista. Sed vestis dicoloris partim gramineæ partim cicineriæ
 mysteria ita regius Orator *Rotmannus* interpretabatur. Cicineritius
 color significat mortificationem carnis & peccati, gramineus vero
 novum hominem ex Deo renatum, qui odor cum Deo gratus factus
 esset, proinde ut herbæ odiferæ fragrantia amabili naribus abblan-
 diuntur. Singulis quoque annulum gestandum digitis donaverat, &
 album galerum: de annulo dixit orator, quod charitatem significa-
 ret, galerum album nitentes sanctos in novo regno dixit denotare.
 Signaculum vel insigne, quo utebatur Rex, continebat orbem vel
 circulum transvibratis duobus gladiis, super imposita cruce, ab utra-
 que globi ad denotationem se gladiis superaturum orbem terrarum.
 Omnia ita instituerat, ut prudentius non potuisset, si natus Rex fuisset,
 adeo in excogitandis iis, quæ ad regalem pompam pertinebant,
 dexter & mirus artifex: adhæc in patria lingua facundus, subdolan-
 fraudulentus & versipellis. Certos quoque constituit dies, videli-
 cet tres, ut diem Dominicum, Martis & Jovis, quibus palam audi-
 ret omnes vel in curia, vel in campo summi templi, qui, quaque de
 re vellent, ad ipsum aliquid deferre, quod supplici modo fiebat: nam
 regio more passus est se honorari & adorari. Non videbatur autem
 suos illos proceres multum curare, nisi unum illum prophetam, qui
 ipsum designaverat Regem, quem prophetæ loco habuit. Quoties
 in publicum prodiret, comitatus erat suis officiariis & proceribus
 domesticis, præibant quatuor Consiliarii, sequitur Rex eques, pro-
 xime eum sequuntur bini adolescentuli equites. Interim habebat
 [ut diximus] triginta unum equos, sed pueri illorum & ipsius equi
 auro strati & auratis ephippiis insignes, deinde ipse semper aureis &

pro Rege se gerebat, ambiens imperium & regnum, dixitque patrem hoc sibi patefecisse & revelasse, quod propter ingenii & corporis præstantiam debeat esse Rex in sua patria & non amplius peregrinus quispiam, addiditque se posse mori & resurgere, se posse cæcos illuminare. Interea interveniens Rex gravibus verbis reprehendit *Knipperdollingium*, & mox deurbat hominem dicens, se solum esse Regem, *Knipperdollingium* vero pseudo regem, ibi quoque prolixè digressus in gentis *Westphalica* ignominiam, profecto inquit, profecto illa gens propter fidelitatem mihi semper prædicata fuit & laudata, sed illam certe in te non prospexi, sed potius in *Bernhardo Rotmanno*, deinde *Johanne Tausenschurto*, mihi fidi sociis. Itaque isti sunt præ reliquis suis conterraneis inprimis laudandi. Mox finito sermone jubet *Knipperdollingium* in carcerem duci: præterito tri-duo ex carcere dimittitur ea lege, ut advolutus flexis genibus coram Rege veniam peteret: prodiens itaque *Knipperdollingius* dixit, se non rectè intellexisse mentem patris. Se enim fore spiritualement Regem in Sion, *Johannem Leidensem* externum, itaque se in exoptando externo regno errasse: petere igitur se supplicem à Rege veniam. Quod eum fecisset, porrecta dextera erigit illum Rex & ignoscit, atque pristino loco habet. Idem *Knipperdollingius* dixerat aliquando, Spiritum Sanctum in corde suo testimonium dedisse, tum de *monasteriensibus* vere juxta patris voluntatem victuros, tum de *electis* novi patriter & veteris Testamenti libris, suis quisque cogitationibus & revelationibus divinis obsequeretur. Durante obsidione librum conscribunt & edunt authore potissimum *Rotmanno*, Restitutionem ipsi vocant: Hoc in libro tradunt inter alia, Regnum Christi futurum esse ejusmodi ante supremum judicii diem, ut pii & electi regnent, impiis omnino deletis ubique: tradunt etiam, licere populo, magistratum abrogare. Item, etsi nullum habuerint Apostoli mandatum usurpandæ jurisdictionis, tamen eos, qui nunc sint Ecclesiæ, ministros debere sibi sumere jus gladii, perque vim constringere novam rempublicam. Adhæc neminem, qui non re vera sit Christianus in Ecclesia, tolerandum: tum & illud, non posse quenkum fieri solum, nisi facultates omnes in commune deferat, nihilque proprium possideat. *Lutherum* etiam & Pontificem Romanum ajunt esse falsos prophetas. *Lutherum* tamen altero deteriorem, sed & matrimonium eorum, qui vera fide non sunt illustrati, pollutum & impurum, ac

& humo erigunt & in altum producunt, ex quibus statim laborantes in isto vallo hostium, agricolas dejiciunt machinis bellicis. Sic multi rustici turmatim ab isto cumulo augendo dejiciuntur, & pereunt magno numero. Cum igitur multi desiderarentur quotidie in isto opere & omnis iste conatus ac labor irritus esset, destitit ab instituto Episcopus. In urbe vero novos triumphos egerunt. Postquam hic conatus Episcopi esset iterum frustraneus, ad majorem delusionis ac ludibrii demonstrationem emittunt denuo duos equos trahentes currum, in quo erant duo vascula fabricata & munita, quæ turpi cœno & vilissimo luto fimoque repleverant, adegerant equos fere ad castra. Deinde mox profiliens in muros & aggeres salissime incipit deridere Episcopum, inquiens Rex, tam tu miser es, tuique castrenses sunt putidi atque ista vasa, & quantum fructus ex istis vasis reperies, tantum quoque valet vester conatus. Exemplum Regis secutæ sceminæ idem fecerunt & quidem atrocius. Interim in castris propter inopiam annonæ erant tunc magnæ turbæ, clamor & strepitus. Sed cum mox curaret adportari mediocrem copiam vini, cerevisiæ, panis, buttyri, lardi & aliorum eduliorum Episcopus ex diversis oppidis, erat forte blasphemus quidam miles, qui alea ludens perdiderat pecuniam mensuam, itaque execratus Deum in cœlis & emisso ex machina globo quasi ipsum periturus esset, dire stomachatus est in fabricatorem elementorum, sed hic more militari arreptus punitur etiam pœna militum. Deinde jam incipiunt autumnò ingruente varii morbi invadere castra, & undique ibi dira conspiciebatur lues.

Tandem advenit *Coloniensis* Archiepiscopus, *Hermannus de Welda*, pius ille & quidam *Palatinus* Princeps & Comes quidam *Nassoviensis* & legati *Clivenfis* Ducis] qui antea miserant auxilio pecuniam, tormenta & aliquot peditum & equitum cohortes] communicandi consilii causa, deinde subsidium, pecuniam & novas copias adducunt militum. Primo advenientes excepti sunt ab Episcopo in arce *Wolbeck*, postea cum eodem profecti in castra figunt pedem in tentoriis Episcopi, qui sibi delegerat locum in templo Mauritiano. Ibi isti heroës conspiciebant hominum istorum induratorum impiam animositatem coram, & deliberant variis modis, quomodo istam obstinatam & induratum Sectæ malitiam cohiberent. Tandem ex communi consilio & deliberatione suadent denuo tentandam oppugnationem, postquam castra essent novis copiis, iisque satis instru-

dis

esse obruituros. Quod si fecissent Anabaptistæ, profecto omnes & medio reliquias castrorum fustulissent & occidissent, hostemque facile ab urbe depulissent. Sed hoc divinitus fuit prohibitum. Et quanquam alii essent in castris vulnerati, alii territi, fessi & tristes propter non partam victoriam & ob miseriam & mortem sociorum, eorumque esset exiguus numerus, qui incolumes erant, tamen voluerunt Duces, ut vigiliæ agerentur ab omnibus, & cuncti noctem ducerent insomnem essentque semper præsto in armis, jusseruntque per totam noctem pulsari tympana, & tubarum clangorem resonari & emitti ex castris, ut ita fallerent hostem. Altero die jubentur colligi cadavera oppressorum & occisorum. Sed oppidani exeuntes plerosque nudaverant, istaque corpora turpiter spoliaverant, & vestes armaque eorum abstulerant, & qui in fossis ac foveis demersi erant, eos similiter turpissime nudatos exuerant, & ita etiam mortuis non pepercerant, tanta tyrannide & immani barbarie erant prædicti Anabaptistæ, ut etiam pudenda eorum mortuorum tecta denudarent & indusia eriperent occisis.

Post tantam acceptam cladem Principes & legati in medium consulunt adhibitis præfectis belli & Ducibus & centurionibus, ubi quidem diversæ sententiæ audiuntur, alii censebant dimittendum militem & ab obsidione discedendum, coeptisque desistendum, posteaquam omnis labor & oppugnatio irrita videatur, quod quidem consilium valde displicuit Episcopo consenti id & sibi & toti ditioni ac imperio ignominiosum ac dedecorosum fore, præsertim, cum ubique locorum per *Westphaliæ* magnus timor magistratus invaserat, & quædam tacita lætitia sectarios clancularios & plebejos, præsertim, qui ære alieno erant gravati & inhiabant aliorum bonis, affecerat, imo ubique locorum tunc sparsus erat rumor & fama de victis oppugnatoribus & Anabaptistis victoribus. Itaque talem discessum alaturum esse toti imperio ruinam & damnum, constanter dixit præsul: alii interim dicebant, arctius premendos esse obsidione, & propius ad urbem castra figenda, donec inedia pressi sese dedant. Id quidem consilii etiam placuit, & fuit aliqua ex parte finis istarum deliberationum. Deinde hoc quoque determinatum est, non solum vicinorum Principum, sed etiam totius imperii opem implorandam, atque ut septem castra in gyrum ad septem portas urbis consisterentur, & primo quoque die muniantur milite, copiis & annona, ut ita
mul

ita ego quoque pro te moriar. Nunc enim cogitabimus, quomodo
veluti grana tritici in hoc pane per concoctionem sunt conglutina-
ta, sic nos quoque sumus coadunati. Idem dixerunt de vino, quoties
bibebant ex illo poculo, addentes: Veluti vinum est indolio uno ex-
pressum ex multis uvis, ita & nos unum erimus, hoc est, unum cor-
pus & animus unus. Admonuerunt autem post tam lautam sumtam
cœnam & conspecta Regis humilitate, se invicem sic, expendamus
legem Dei, ne quid mali nobis accadat. Postea cecinerunt can-
ticum germanicum: Gloria in excelsis Deo. Hæc paulo aliter refert
Hortensius, qui dicit, Regem in solio suo amictum tunica holotē-
rica sublimem, & ita sublati mensis partes panis triticei distribuisse,
& ministros duos regios vinum infudisse, & ita unumquemque de
manu Regis sumsisse. Rex mox rogat, universam concionem: Num
omnes ad exequendam divinam voluntatem, hoc est, ad patiendum
moriendumque pro fide & regno Sionis propenso animo paratoque
sint? Acclamatum est uno ore ab omnibus. Hinc mox ille, quem
diximus propheta *Taufenschurium* conscendit in suggestum, & rogat
iterum: An verbo Dei velint obtemperare? Cum affirmarent omnes,
jam ex victoriis alacriores facti & lauto cibo potuque reiecti. Ita
audite, inquit, patris mandatum: hæc dicit Dominus Deus pater.
Delige tu tibi Rex Sion, è populo meo, quos in quatuor mundi par-
tes vel plagas è portis emittas, horrenda prodigia perpetraturos,
qui gentibus exteris hæc miracula invulgent. Qui divino mandato
non obtemperaverit, morte morietur. Hic mox Rex ad populum
ait: Auditis, patris esse mandatum, Doctores verbi Dei emittendos
circiter viginti octo [*Hortensius* dicit, tantum viginti sex fuisse] qui
ad quatuor mundi plagas profecti doctrinam, quæ in hac urbe cele-
bratur, denuncient? Et proferens ex sinu tabulam, legit ipse nomi-
na eorum, qui isti legationi debebant adhiberi. Cum vero & inter
istos *Knipperdollingium* recitasset propheta ignorante Rege [de cujus
sententia alioquin omnes erant clam scripti] respondet Rex: Nos non
possumus *Knipperdollingio* carere, qui etiam magis est castris apposi-
tus, quam doctrinæ, ideo tu Dei propheta ejus locum subibis. In-
terim clarissime & nominatim recenset eos [quos enim putabat Rex
sue dignitati vel doctrinæ vel ingenio obesse aliquando posse, illos
for-

ficiatis, ut desertis uxoribus, liberis & omnibus exequi cogitetis mandatum patris. Hoc enim per se est valde pium, ut sic doceant Evangelium. Itaque illos ita affectos esse debere, ne vel ferro, vel ignis incendio perterrefacti, officio deessent vel recantarent. Postea etiam ad designatos, qui dimitti debebant, habuit gravem orationem *Ratmannus*, adhortans eos ad animositatem & constantiam, repetitis exemplis veteris ac novi Testamenti, quomodo apud *Raab*, meretricem, duos exploratores Deus mirabiliter conservasset in *Hiericho*, cujus muri subito ceciderunt ad clangorem tubarum: sic & vos clangite, & succedet vobis. Deinde pergens dixit, novistis, quomodo servato populo suo in extremo periculo contra *Ægyptios*, *Moabitas* & *Philistinos*, paratum regnum *Davidi* tradiderit; Ita & nunc facturum eundem patrem speramus. Si vel capiantur, vel præcipuum quid accidat eis, ut sperent, se habiturum progressum, ut illico hoc *Susatum* ad prophetam deferant per literas. Datur singulis viaticum, & deinde datur nummus aureus, [qui valet novem aureos *Rhenenses*] quem in prædictis locis, quæ doctrinam ipsorum non admittant, relinquere jubentur, testimonium scilicet futuri ipsorum interitus & exitii sempiterni ob repudiatam pacem & doctrinam à Deo salutarem. Hi idibus à quatuor regibus ministris ex portis quatuor dimittuntur, & ab iis deducuntur clam, donec & per castra penetrarent, & cum ad locum quisque suum venissent in die *Galli*, excitato post ingressionem portarum cum horribili mugitu per oppida clamore, ut poenitentiam agant homines, vociferantur: Jam securis apposita est ad radicem arboris, alioqui brevi peribitis, nisi oblatam pacem à vobis ultro suscipiatis: Resipiscite, quoniam tempus breve est, quo pater vestri velit misereri: Si pacem hanc repudiaveritis, brevi futurum erit, ut funditus pater vos eradicatus sit. His rugitibus cum omnium mortalium ora & mentes in se convocassent, magni passim in istis urbibus motus sunt excitati. Cum vero à Senatu interpellati essent, ut quiescerent & exirent, illi mox coram magistratu vestem humi tendunt, & quos acceperant nummos aureos, superinjiciunt, & se missos à patre confirmant, ut pacem ipsis deferant: eam si recipiant, jubent omnes fortunas communicare: sin autem repudient, tum hac veluti arra se contestari hoc ipsorum facinus & ingratitude. Hoc enim tempus esse, quod prænuñciaverint omnes prophetæ, quo tempore per universum

sum

numero dēgere animi quancūque venient, nec necesse uxorem locum
ciam thori distorto vultu obtueri; id capitale esse. Aniculas esse tu-
tores juniorum, oppidanos omnia in templis demoliri, nullum alium
esse ipsis legitimum magistratum, nec ipsum Cæsarem, sed *Johan-
nem Leidensem*, Regem Sionis. Et citra operam prophetarum nul-
lam posse scripturam intelligi, ad hæc expectari copias ex *Phrisia
& Hollandia*: simul ac isti venerint, regem cum omni exercitu pro-
diturum, ut mundum sibi subjiciat interfectis Regibus, ob non ad-
ministratam justitiam. Interea mittit novos legatos ad urbem Epi-
scopus, quos ferocientes illi trucidant, & post emissos suos Docto-
res iterum paratur omnibus fere cœna à Rege, & ibi in locum pro-
phetae *Taufenschurtii* eligitur alius propheta, *Batavi* quidam. *Wa-
rendorpiani* permoti ficta pietate & clamore hypocritarum suscipiunt
illos, & quidam ex Senatu eunt in eorum sententiam. Hoc post-
quam altero statim die delatum esset ad Episcopum, in castris agen-
tem præmittit *Johannem Rasfeldicum*, Nobilem & Ducem cum co-
horte ad oppidum *Warendorpium* [quod est ditionis *Monasteriensis*]
ut istud adoriretur, ipseque præsul eques cum aliquot selectis equiti-
bus sequitur. Ibi *Rasfeldius* graviter oppidanos *Warendorpii* oppidi
monet, ut sese dedant Episcopo: illi aliquoties recusant & recipiunt
istos concionatores atque in honore probantes illorum religionem.
Cum autem & copia militum & minis gravibus instaret *Rasfeldius*,
& exponeret, quantum ipsis immineret periculum, præsertim cum
jam Episcopus adesset cum exercitu satis valido, ut oppidum expu-
gnaret, & tunc quidem ipsis omnibus pereundum esse, quoniam
vos, inquit, non habetis oppidum satis munitum, nec eos, qui pos-
sint tueri muros: Dederunt se tandem, nisi se plane extinctos vo-
luissent cives, jam non solum copia & verbis istius Ducis, sed etiam
adventu Episcopi cum novis copiis consternati & territi. Ita coacti
sunt Episcopo offerre claves & tradere captivos Doctores novos cum
quibusdam primariis authoribus seditionis & susceptorum Docto-
rum [quorum tres fuisse scribit *Hortensius*] & se simul sistere Episco-
po, ut cum ipsis faceret, quod lubitum ei esset. Ibi ademit urbi
omne jus pristinum & privilegia, & omne judicium ad se transtulit,
diuque pagi loco oppidum habuit. Sed postea tamen intercessione
multorum receperunt priora privilegia. Ibi *Johannes Cloprisius* & *Ge-
defridus Stralen*, quasi præcipui simul facis *Monasteriensis*, exuruntur.

Gr

ac vitæ restitui, fore ut nunc demum cæcis oculi aperirentur, se *Osnaburgam* missos, ad Evangelium concionandum, ac nisi ab injustitia mature resipiscerent, fore, ut veluti *Sodoma & Gomorra* tollerentur: Ex *Osnaburga* nunc *Hervordiam* se petitorios fuisse, ut & illic Evangelium tradidissent: Regem dixisse, se huc in Regem à Deo coopratum, ut ad impietatem ferro vindicandam, & non credentes supplicio extremo humanorum afficiendos, orbem peragraret ante Calendas Novembris, aut ad summum Calendas Maji: Omnia Episcopi præsidia à Deo vastatum iri, urbem nulla ope humana solutum iri, & hujus vaticinii autorem ferebat prophetam *Johannem Tauschurium, Warendorpium*. Quæ enim ipse de obsidione urbis, de oppugnationis eventu, suis denunciaverat, re vera evenisse. Jejunium tridui & supplicationes cum existent eo die, publice indicas fuisse. Et similiter, qui *Osnaburgam* missi erant, excepto uno, de quo mox, perierant ita similiter. Ita omnes fere, post habitam questionem, cum in proposito manerent, nec ullum agnoscerent magistratum, præter suum Regem, vel etiam aliud jus, quam sui Regis capitis pœna mulctati sunt. Quomodo unus ex iis evaserit, jam dicendum est. Hunc ajunt *Henricum à Graes* fuisse, imo *Henricum Dorpium* illum fuisse, mihi boni viri, qui habuerunt totius rei cognitionem perspectissimam, inter quos fuit *Johannes Glandorpius*, reculerunt, quod etiam ex tribus certis indicis colligo. Primum, quod nemo is omnium in urbe gestarum rerum descriptionem dare potuerit, qui omnia præsens viderat, quod tantum ab illo factum esse, ex isto suo scripto liquido apparet. Secundo, quid illo absente actum sit intus, rediens in urbem cognoverat postea: ait enim, se ab Episcopo in urbem remissum esse. Tertio inquit, unum ex istis omnibus legatis divinitus & opera Dei ereptum & servatum fuisse, [ubi notetur verbum divinitus] ne ita cum reliquis periret. Verum quando in urbem regressus sit jussu Episcopi, & quomodo ereptus sit ab illo, sive fuerit *Grasius* vel *Dorpius*, breviter referemus. [hunc appellat *Horstius Henricum Hilversum Goidandum*, ut postea ostendimus.] Hic *Henricus* promisit resipiscentiam & deinde addidit, modis se variis posse proderi Sectam. Id quidem suscepit Episcopus, sed magis tamen hoc ab illo fieri cupit, ut quendam *Christophorum*, adolescentem, clam educat ex urbe, [hic erat filius Episcopi, adolescens quatuordecim annorum, quem captivum suæ cameræ famu-

um constituerat Rex, & hic g
rel preuendo, portabat. Hic C
di Vella quæstor factus. Ita ille
rem cruci gravem affigi pedi
za tendit ad urbem & pullat po
monissus fingit, & miris mo
quomodo sit divinitus per ange
n hunc deductus per medio
ar ad suos propter majorem
pris voluntatem, ut in suo pro
actarum propediem suum po
thens, *Amsterdamum, Davens*
te, inno tamen divinitus se po
ar non solum hac indicet, sed
qui *Amsterdamum, Wesalia & D*
cum ipsa eundem ordinis & do
ab illa imperando in usum Re
bitare, quia divina protectione
& talis iteris sociis offerre. A
plis, sive *Grasius*, sive *Hilvers*
& advenit ei carena. Interin
to Regis & aliis conficiuntur,
tamen statum urbis & conditio
tante clam ad se vocat *Christo*
tamen, cogitat, quomodo homi
tatis feliciter ex urbe redit a
hæreticis literis factionem *We*
tudio & etiam milite cogita
ex reperti sunt quidam patr
meritis, nomine *Vinekin*
ar, atque ex eis, qui non c
ar. Opinantur autem mu
um, qui conscripsit Histori
um, quam antea præsens
curaverat: Ideo in suo to
nam ego missus essem
et Iesum Circumcisionis

tempora, occasiones ledunt explorata. *Ad Regem*
Dimissus Monasterium avertis itineribus rursus divertit. *Ad Regem*
admissus, rogatur, quid rei sit, quod amissis omnibus fratribus novum
columnis domum reverteretur, quod sciret capitale esse? Non, inquit, si
ne Deo evasi prodigiose. Nam ut postridie, ad eadem destinatus, in co-
stodia publica sedebam, ductu Angeli inde erupi, iussusque sum do-
mum redire cum hujusmodi mandato, ut Regi nunciarem, tres
opulentas urbes nobis à Deo datas, *Amstelredamum, Darentiam &*
Wesaliam; Has autem sub jus nostrum brevi venturas, si eo pro-
phetæ mittantur. Lætus Rex re nova, nuncium in familiam reco-
pit, donavitque cum anulo aureo & varia veste, qualem dome-
stici quinquaginta numero gerebant. Vestis erat discolor, partim
graminea, partim cineritia: Albus galerus capitibus, annulus aureus
ungulis in digitis erat. Hunc ornatum regius Orator ita interpreta-

Episcopo & frustra reclamant
fugerent, *Monasteriensium* &
Revelian operum uxoribus, e-
dunt *Revelian* *Maribie*, cui p-
Ad hanc decem alias juvencu-
res assumit. Harum econ-
tribus aliis splendore, digni-
te. Hæc auream coronam
collo dependebat, & vestiu-
tate majestati conspicuam.
na & consueto ornatu, ant-
quam regina in eadem regia i-
leas separatim repiam opor-

deliter *Monasterium* tradidit. Quo tempore commeatus & rerum omnium annonæ oppidum
pit deficere, ob eam causam dimensum in cœnas & prandia singula
pondere singulis & mensura decretum, jam tum indies minuebant.
Ad eum usque diem bis quotidie ad accumbendum publice circa
portas, ubi popinæ & triclinia instrata erant, convenire prandiorum
& cœnarum horis soliti fuerant; Nunc vero deinceps semel ad la-
mendum cibum potumque & quidem frugaliter ac sordide, cum ad
feces perventum esset, quotidie conveniebatur. Crescente indies
magis magisque fame, cum perpetuum jejunium, non voluntarium
me hercle, in urbe esset, duo è regia familia adolescentes erant,
quibus stabat, quocunque letho potius, quam fame, confici. Nati hi
opportuna omnia, fugam capeffunt. Hac comperta, rex missis ad
persequendum satellitibus, fugitivos nondum in pacatum elapsos
à fine in urbem retraxit. De iis summa poena est; ipse supplicii ex-
nirijum in

quo per speciem conlcribent
cena, urbe digressus ad Epi
tore suo intellecto, oblato
dum meditatus fui, læto a
quis sum & dexterae mentis
pat, in qua nihil sani geratur
vis subitus & equis, si velis
viris perditæ audaciæ jus, q
licet vivatur? Ubi nebulone
dianis recipiuntur? Quæ v
sed pecudum more, nulla r
tamnes naturæ ductu rega
cans libidinibus fervent? S
leptura pugnancia velit re
Monestam innitit.

quo prudenter hoc meum consilium tegetetur, peritiam per
verisimiliter apparitionem, visionem & numinis oraculum, de
tribus clarissimis urbibus ad vos defecturis. Vanus Becholdes vites
ab initio fuit, & impostor sceleratus, cujus omnia consilia huc con-
feruntur, ut vos occubatos, intra muros, ut feras in cavea, conda-
fos teneat, socios furoris & perditum conatus sui ad supplicium servet:
id quod, o Dii immortales! metuo ne breve sit futurum.

Lectis his literis, murmur ortum magis est, quam aperta per-
sentis calamitatis infectatio. Expendebant, quibus artificibus & ar-
tibus huc miseriarum emerissent: ut prophetarum vulgus quidvis
potius quam entheum, capitum suorum commenta vana ad popu-
lum referre ausum fuisset. Hoc accedebat fames, huc nulla iustitiae
vel minuendae vel tollendae spes aut expectatio. Et in his mi-
seriarum angustiis, tyrannide à rebus novis compescebantur, ut ca-

religione
nolite facis
quis
neque Christus,
me dignus est
Vos id ne faciatis,
an non, lipp
At canina
vis intol
bilis foret,
quam ea singulis
suis in homine
ponenda, sed
cetera in Deo
figenda, qui
nostrum
in utraque
aurem sublati
per
interire, but
miam temporis
Nunc is
Judaeam
gentem in
tantibus
prodigiis
pavit?
tunc, memineris
Hierosoly
et ultra
oblatione
diu à pote
comparatum
in rebus

vitatis maxime inspecturum, cum literis misit. Harum autem literarum tenor fuit, laudare se populum *Monasteriensem*, quod mutato veteris religionis statu, Evangelium concionarentur, sed cum variis passim, eaque vix incredibilia spargerentur, cupere se doctrinam eorum per suas legationes certiores fieri. Se quoque verbum Dei profiteri: velle laborantibus praesidia adversus hostes mittere, si doctrina eorum pura, sana ac scripturae consentanea foret, proinde scripto fidei suae confessionem in lucem ederent, ut dijudicare de ea doctis, qui recto Spiritu agerentur, candide liceret. Rex legato nihil respondit. Mirantibus universis, cur tantum Principem ne verbo quidem dignaretur, multo magis publice auctus est metus. Neque vero defuit Regi, ad depellendam facti turpitudinem, ex tempore excogitatum commentum. Consilium, inquit, *Landgravi* non est sanum. Misit enim huc legationes suas, ut speciosis verbis explo-

veritatem hominis militaris, o
colleda magna hominum cop
illos expellere conatus sit, ut
refert. Immo is semel forum
mo doctus, *Petrus Colinus*, ca
rent cives & Senatus contra
Henricus Goerbelius, proditum
do sumtum est supplicium,
us *Middelburgense*, evasit
tunc ad *Historiam Monasteri*
do degressi sumus. Quicumq
um, siue alius quispiam, n
Gentilis, juxta *Horrensum*
gras per Christum, quod

res elient. Idcirco
virgines vi quadam sui ministri traxere à matribus, quibus
puppis ludere convenientius erat, quam viris adjungi, quibus post
illum etiam sine dubio famuli abusi sunt. Hoc pater [dixere] iussit,
illoque prætectu omnia lasciva, impura & turpia ille Rex sive
commisere. Cum quædam matrona negaret filiam suam famulis re-
gis propter absentiam mariti, [citra cujus suffragium sibi id non leo-
ge dixit,] statuerat Rex, isti, tanquam inobedienti patris voluntati
caput amputare, & eam capitis poena plecti. Sed cum minis non
terreretur mulier, rapitur filia invita matre & ad Regem trahitur.
Cum quidam Anabaptista viduam aliquam, unius interfectorum ci-
vium, satis pulchram, sibi adjungi turpiter peteret, & illa hoc reco-
saret fortiter, accusavit eam denegati concubitus ad Regem. Rex
illam accersitam ad se, cum videret satis formosam, jubet, ut pri-
stantiori vestitu se ornet & redeat hora duodecima. In prandio cir-
ca horam undecimam, fingit raptum Rex coram Ducibus; Experre-
ntiam huc mor-

antibus tribus victoriam? In
ne trahitur [jam toties ab hos-
tibus accepto] cadavera
isque deportant ad sepulturam
multos in castris occidere, sed
halls imposta [veluti in urbe
oblongis ex muris spectanda
pre aliquoties fiebat. Hic
deus petulantes quosdam
in suis tentoriis chartis lu-
pices & inepti in isto lusu
ex urbe ejecto, inopinatus
ex eis vel particula retr-
herrerat.

Postquam quoque jam ad
castra in

padis, & non multo post mortuum] *Engelberus Edinck*, *Trip*, mercator, *Henricus Santes*, cacabarius, *Wesalia* oriundus, *Johannes Schwerdtfeger* / *Henricus Kock*, *Osnaburgensis*, *Hermannus Reinick*, *Christianus Kerkeringius*, nobilis patritius urbis *Monasteriensis* & Judex [quem ibi *Schulgen* vocant] *Leidensis* urbis, qui in urbem cum fratre Regis venerat, & is frater erat ex legitimo thoro natus. His omnibus distribuit *Germania* partes & regiones, nominatim etiam quam cuique provinciam, quas artes & praesidia daturus esset, exponit ita; Inter alia *Christiano Kerkeringio* Comitatum *Tecklenburgicum* assignat. Haec quidem facta sunt in die Regum. Uni tamen *Landgravio Hassiae, Philippo*, parcendum esse dicebat, quod hunc suarum partium aliquando futurum speraret.

Diximus, conventum indictum fuisse *Confluentia*, ad mensem Decembris eorum ordinum, quae sunt provinciae *Rhenae*. His etiam

etiam & populo Dei. La-
tro, quid in ea vituperet, an
Et quoniam Anabaptistae pa-
gem non tam ab ipsis, quam
gat, cur non ea scripturae loc
gariat, & signis atque prodigi
si adventu Deum per proph
ta quidem evidenter, ut no
quando natus esset, & u
n cognitionem illi postulave
an habere locum, quando
na. & tanta calamitatis ex
perium exeant, nimirum
na. & sicut ipsorum instit
etiam quod nunc

gi, sed ut à captivitate *Babylonica* veteres sunt liberati, in
punc à tantis ærumnis adesse tempus liberationis ac restitutionis, &
futurum, ut impijs cumulate rependantur eorum scelera, sicut in
Apocalypsi denunciatur sit. Hanc autem restitutionem antecede-
re futurum seculum, ut impijs omnibus oppressis, justitiæ veluti do-
micilium atque sedes adornetur. Eo libro perlecto, Landgravius
Princeps iterum negotium dat suis aliquot Ecclesiæ ministris, vido-
licet *Johanni Campio*, *Johanni Fontio*, *Johanni Kymeo*, *Johanni Lami-
go*, *Antonio Corvino*, ut contrarium scriptum opponant. Isti autem
quatuor graviter Sectariorum & Anabaptistarum argumenta rehi-
tant, & ad singula perspicue respondent, ut omnes pii legere pote-
runt in Tomo 2. Witeberg. Germanico Lutheri folio 458. Totum
quoque libellum ineptum, Restitutio, &c. refutavit D. *Urbanus Rhe-
ginus* in scripto, cujus titulus est, de Restitutione regni Israelitici con-

tere occurrerent, & ita spoli-
se recipere debeant, & sint
nibus & ejulatu non movetur
da propter famem ingruentem
ejecti libenter ad hostium ca-
hic recipiuntur; itaque aliqui
tali iure a militibus contor-
ner urbem & castra, multu-
eque data misericordiam
consequerentur aliquid sp-
u manibus & facie ad cœ-
ribus, operanteque mortem, c-
t. opera deduceret nos mi-
tate suo feriret, & ex hac

bus: Deduci eos jubet per castra à suis, ubi homines jam senes, debiles, mœsti [qui notas mortis circumferebant, & in quorum cute totoque corpore vix guttula sanguinis vel rosei ruboris apparebat & conspiciebatur, & qui adeo tenues & macilenti erant, ut vix ossibus hærent, quorum etiam multi, cogebantur procul à suis domibus, bonisque & patria discedere, & incertis ab eo tempore in extremo senio oberrare sedibus, &c.] miris derisionibus, cachinnis, verbis lusoriis & vexationibus ab omni exercitu deluduntur & excipiuntur. Horum numerus erat septingenti. Quoniam in urbe incipiebant membranas librorum, qui adhuc clam reservati erant, & corium calceorum [quæ omnia, quæ prius mollire solebant] edere. Alii ex pellibus vulpium & ovium, quibus viri aut foeminae in vestitu usi erant, corium abstracta lana cibum parant, dissecantes illud in minutissimas partes, & deinde aqua fervida emollitas istas particulas edunt. Multi ita aliquamdiu corpus sustentarunt. Alii verorecentia gramina carpebant in Quadragesima anni 1515. Alii muribus, alii felibus, alii equis, alii canibus, nonnulli ranis vescebantur. Circa Festum Purificationis incipiebant oleris & brassicæ atque id genus semina in fimum jacere, plantareque in agellis urbanis foeminae, quoniam omnes fabas, porrum & cæpe propter inedia jam absumserant, nec frumenti vel obsonii vel carniū quicquam supererat. Quod si istam farinam, ex qua faciebant pultem, quæ in opugnatores antea effundebatur, sibi nunc reservassent, tunc profecto ipsis jam utilissima & gratissima fuisset. Ideo quotidie maximus in urbe planctus diraque fames omnes invadit adeo, ut quibusdam fame & inopia rerum pereundum esset. Itaque his visis, quæpiam ex reginis, *Elfa Wandscherers* [quæ fuerat hætenus Regi obsequentissima & inter reliquas pulcherrima] miserata vicem populi, dixit forte ad alias conreginas, se optare, sibi à Rege dari libellum repudii, ut posset commode effugere ac transitum facere ad hostem, posteaquam non queat audire ploratum plebis, eamque miseriam, inopiam & pallorem miserorum hominum intueri diutius, se quoque metuere tot & tam amplis criminibus refertum istum Regem, ut amplius perstare nequeat. Legi enim in Evangeliiis, Christum pauperum habuisse rationem, & ipsum cum suis parce & sobrie vixisse: Itaque sibi persuaderi non posse, Deum hoc velle, ut ad hunc modum homines inedia consumantur. Rex, qui penum haberet domi

mi

parum recentis graminis, graviter de liberatione consequenda plebs instat, quasi fame ad extremum redacta. Collectis igitur & delectis viris fortioribus, in ipso Majo mense exit rex portas & irruit in hostes, magnam inopinato exitu cladem facit in castris, in quo etiam praelio ruit præcipuus centurio, *Aquensis*. Idem sequentibus diebus facit sæpe per aliquot septimanas, sperans forte, se aut evasurum ita, aut subito periturum in pugna. Unde etiam accidit, ut in talibus praeliis periret inter reliquos *Johannes Grifius*, *Tecklenburgensis*, qui cum cecidisset, regressi milites, qui jam terga dederant, arma sumunt pro mortuo suo Domino, & impetum facientes in Anabaptistas, eorum novem occidunt; et ita certatur aliquoties & iteratur pugna. Sed cum viderent multi, omnem conatum Regis esse irritum, sub istis pugnis quidam clam effugiunt. Hoc considerans Rex, qui etiam videbat, alios ministros, fame fere enecatos, moliri abitum, postquam se frustrari spe viderent, permittit eis, qui vellent, exitum. Multi ergo aperte, iique plerique, juvenes ac foeminae, inedia propediem enecati, vix se sustentantes baculis & arundine, egrediuntur magno cum luctu, qui vix absque adminiculo progredi poterunt propter corporis debilitatem, qui, inquam, nihil aliud facie quam ipsissima cadavera & ossa mortuorum, repræsentabant, squalore & inedia tabescentes. Exeuntes hos deridebant alii ferociores, dicendo, exite ad vestros hæreticos, & mox istos spoliarunt omnibus iis, quæ clam secum auferre cogitabant, detracto etiam quibusdam meliori vestitu, quos spoliatos mox pellunt ex urbe, nullam amplius in socios misericordiam exercentes. Interim ille Rex edictum edit, ipsos deferendos, qui jam Regem Israël defererent. Illi inquam, ita nudi egressi supplicibus signis & extensis palmis petunt ab hoste misericordiam, deinde & longis precibus & lacrymis veniam & gratiam ab iis, quos alias misere ipsi deriserant & deluserant, postulant. Hic milites iterum recordantes procacitatis prioris & sarcasmi, quem isti olim in castra jecerant, diro cum murmure arripiunt arma, & statuunt in eos impetum facere, eosque omnes interimere, & etiam nonnulli trucidabantur, sed quorundam Ducum & aliorum cordatiorum flexi ad misericordiam precibus & piis admonitionibus, de clementia & misericordia etiam hosti exhibenda, desistunt. Postquam illi miseri ita in magno ploratu intra urbem & castra per dies aliquot vagati essent, tandem milites deponunt arma,

ma,

hen / gleich wie um den Pferden und Schafen geschicht / &c. Die sind nach dem Bischoff geführet / &c.

In imperii conventu, quem Rex *Ferdinandus*, rogatu Principum, Aprili mense *Wormatia* per legatos agebat, civitates, quæ nihil adhuc pecuniæ dederant, protestantur initio, se ad eum diem adesse, non propter decretum, *Confluentia* factum, sed ut *Casari Ferdinando*, Regi, morem gerant; Post magna fuit ipsis de contributione cum Principibus contentio & altercatio. Tandem fuit decretum auxilium in menses quinque ad viginti aureorum millia menstrua: item ut expugnata vel capta urbe, parceretur innocenti turbæ, & ut viris bonis, qui vel essent obsessi, vel alio migrassent, bona restituerentur. Eo facto decreto, *Monasteriensis* exercitum tradit *Oberstenio* Comiti, qui tunc debebat omnia nomine imperii administrare. Sed cum negligenter admodum & prope sero conficeretur pecunia publica, nihil potuit præclare administrari, tum & ipsi Duces ac centuriones, ob difficultatem rei nummaria, non semel in magno fuerunt vitæ discrimine, tumultuante milite. Cum vero intra urbem jam res in eum esset deducta casum, ut fame complures quotidie morerentur, & pestis, febris, tabiosa lues & alii gravissimi morbi inciperent ibidem grassari, & multi etiam jam aliò discessissent ac foras prodiissent adeo tenues & afflicti, ut etiam hostis usus fuisset in eos misericordia, iterum belli Duces monere incipiunt oppidanos, quod si Regem & paucos præterea quosdam traderent, ipsis nihil futurum esse fraudi. Cives, etsi vehementer optabant, severitate tamen & vigilantis Regis suorumque & *Batavorum* atque aliorum peregrinorum numero deterriti, nihil audebant. Tamen erat Rex obstinatus, ut quamdiu superesset, quod ipse cum suis ederet, non esset facturum deditionem. Itaque Duces rescribunt eis, ne posthac ullos emittant, ne pueros quidem ac mulieres. His & lege quoque Regis prolata territi multi maluerunt manere, & quidvis subire, quam egredi, cum ita socii egressi, domi & foris tractati essent. Hoc fecerunt Calendis Junii. Postridie respondent Rex & sui, quæruntur, non admitti ad cognitionem legitimam, & præter omne suum meritum gravissime urbem affligi: quod si quis errorem ipsis demonstret, non se defuturos officio. Deinde locum quendam *Danielis* explicant de quarta bestia longe omnium sævissima. Exitus erat literarum, se beneficio Dei in hac veritatis confessione perman-

fernem Episcopum, cujus etiam meminit *Corvinus* in Epistola ad *Spalatinum*; Item *Bolandus* in suo Carmine, & *Jobannes Gastius* in scripto de Anabaptistis. Eligitur vero elegans & præstans mulier forma, quæ vestibus pretiosissimis induitur, atque gemmis auroque & annulis ornatur mirum in modum, atque apud se duodecim numismata Regis gerebat; Quanquam *Corvinus* scribat in Epistola ad *Spalatinum*, quod ipsa mulier prodiderit, sibi à patre revelatum esse, ut, tanquam *Judith* ad *Holofernem*, ipsa quoque ad Episcopum iret, &c. Utut illa res sit, perinde est. Certum est illam exiisse. Hæc cum formula quoque mediocriter culta, subornata, & ad fallacias omnes instructa, exit urbem, & veniens ad castra lacrymatur, conquerens lamentabili voce, se difficulter cum suo ornatu & qualicunque pecuniola ex urbe aufugisse & evasisse periculum. Nam quotidie, inquit, struxit mihi insidias Rex: Ego vero me abdidi, habens rationem meæ pudicitie, & diu occasionem exeundi urbem quærens, jam tandem nactus sum, sperans, & vitæ & pudicitie consulere melius me posse apud hostem præfulem, de cujus clementia & bonitate non dubito. Ita illa procidens à militibus & Ducibus petit supplex veniam, & deducta ad Episcopum, miris & patheticis verbis suum factum, propositum & exculationem exornat, & ita sibi maritoque veniam & vitam impetrat. Symbolum autem vel signum tale reliquerat oppidanis, quod si speraret sui propositi successionem, se elaturam sua vela & tegmina foeminea. Elevatis igitur velis indicat in urbe suis, sibi jam spem esse de occidendo præfule. Cum autem istud animadverterent milites, quid hoc sibi velit, quærunt; Ipsa respondet, se isto signo evocare maritum & simul ei indicare, quod saluum conductum ab Episcopo impetrarit. Oppidani magna jam spe lætabantur, accepto symbolo rei successuræ. Sed cum *Hermannus Camerici*, civis *Monasteriensis*, cognosceret, ab ista ficta & subornata *Judith* datum signum futuræ successionis, jam pertoesus impie Sectæ, sua sponte clam per muros delapsus, venit in manus hostium, qui cum tela & gladios in illum vibrarent, parcite, parcite, inquit, quia vestri & Episcopi causa proflui & delapsus sum non sine periculo ab urbe; Propterea, inquam, venio, ut consulerem Episcopo ejusque vitæ, atque ut ejus Celsitudini insidias sibi structas revelarem & patefacerem. Ita is deductus ad Episcopum, rem omnem de ficta *Judith* patefacit, & miserum statum urbis, Regisque propo-

beo, Deum patrem T. R. M. à se electam non deserturum, nec quoque dubito, imo certissime scio, T. R. M. brevi felicia quæque obtenturam in suo regno, devinctis impiis hostibus, veluti accidit *Hiskia Regi & Esala in urbe Hierusalem*. Interim quemadmodum illi refecerunt mœnia & media æqua adhibuerunt urbi suæ, ita censeo quoque idem nobis licitum esse ut faciamus. Audiat igitur T. R. M. pro sua pietate, clementia & mansuetudine, vestri clientis sententiam, & eam si maxime displiceret, in meliorem interpretetur partem. Annuente Rege, videt, inquit, T. R. M. civitatem si me perire & desperare subditos, nihilque esse solatii reliquum. Ego itaque mecum expendi, utile fore, si pace vestra, urbe exiens vel ex castris quosdam milites mihi notos & familiares, spe magna pellicerem & pertraherem, ut mecum urbem ingrediantur, vel aliunde trecentos milites adducerem, ut istis aucti nos possemus erumpere & hostem urbe abjicere: Aut si id non placeat, videtur aliud consultum, videlicet, ut Ducibus & Centurionibus, qui plerumque mihi noti sunt, suasor sim, ut mihi trecentos adjungant milites, quo dicam, me posse urbem invadere, & oppidanos fame & inedia debilitatos superare: Et spero, id me persuasoris verbis effecturum, ut mihi fidem adhibeant. Adductos autem istos trecentos oppidani mox trucidabunt, qua tunc nece suorum audita terrebuntur milites & castra reliqua, & mox ex castris fugient, nosque uno eos celeriter fugientes insequemur, ut ita liberetur obsidione urbs. Verum prius necesse erit mandare subditis, ut mihi & omnibus illis, quos adduco, liber ingressus & egressus concedatur. Rex jam in angustia positus & perplexus, nesciens, quid faceret, credit homini, & quodcunque libitum fuerit, facito, [ait] & abi in pace tibi concessa, & impetrata apud omnes exeundi & intrandi copia. Noctu delapsus per castra clam abiit *Hensulus ille Hammonem*, [quæ est urbs Comitatus amplius de *Marcka* in *Westphalia* celebris] ad *Meinhardum*, Ducem militum, virum militarem, & inter milites valde illustrem, cui familiariter notus erat, & aliquoties sub eo stipendia meruerat, & nuper ante urbem in ipsius agmine fuerat militans; [Hædo putat ipsum inter egredientes fuisse, qui captivi ducti sunt ad Episcopum, sederat.] Hic apud ipsum precans veniam, mox exponit consilium, quomodo paucis & exiguo admodum exercitu, modo suum consilium & ductum sequantur, possit occupari urbs ab hoste. *Meinhardus* mo-

pare & in manus Episcopi tradere, cum sit gnarus viæ & omnia explorata habeat. Addit autem ex suo subdolo ingenio hoc *Hensulus*, quod si illud propediem non fiet, vix pauci dies elabentur, quin Sargentino more omnia adhuc reliqua bona Vulcano consecrent & totam urbem succendant, & ita postea sive clam per castra desperabundi elabantur vel occidantur, aut in urbe concrementur; Et tunc Reverendissimus Princeps post tot devoratos labores, & simul *Oberstenius* nuatis amplius obsidionem vel differatis. Itaque consulo, ne contumini non facile crederent, tamen cum Duces & centuriones audientiam *Hensuli*, ea solum de causa, ne suis privarentur spoliis. Persuasus Princeps facit, quod de sententia *Hensuli* statuunt, interim promittitur *Hensulo*, si res succedat, præmium. Verum is nebulo ita & apud regem in urbe, & hic in castris, apud præsulem omnia effecerat, ut, quocumque modo res caderet, ille in gratia maneret, sive apud regem, sive apud præsulem victoria staret. Sed Junii die 22. monent per colloquium prius, ut sese dedant & multitudinem conservent, quæ fame contabescebat. Illi, præsentem regem, per *Rotmannum* respondent, sic tamen, ut à proposito nollent discedere. Mox ipse rex, prorumpens in hæc verba, dixerat coram potissimis legatis ac Ducibus, si jam vos petatis veniam depositis armis, mihi que supplices fiatis, ignoscam vobis, quod hætenus obsideritis urbem, & vitæ vestræ

ti, conspecta essent, copiae expertorum militum per illum *Hensulum* ad fossas & vallum ducuntur, & industria profugae *Hensuli* milites illi per fossam in vallum silentio perveniunt, qui, interfectis excubitoribus circa portam crucis, portam minorem offendunt patentem, & ita circiter quingentos cum aliquot Ducibus & signis, in primis egregio & nobili viro, *Wilkino Stedingio*, [qui postea fuit diu Satrapa in *Cloppenberg* & adhuc annum 1565. fere vixit] urbem invadunt & statim ad terrendos hostes septem signa erigunt militaria, deinde mox currunt ad campum Ecclesiasticum. Fuit autem sub ipsis signis quidam olim ædituus ad S. Paulum, gnarus omnium viarum, cujus opera plurimum tunc *Stedingius* utebatur. Interea *Wilkinus* ille committebat, nescio an huic custodi, vel alteri militi, curam templi Paulin. Is temerario ausu exspatiatur ad Regis aulam vicinam, & incidens in puerum regium, eò verbis verberibusq; cogit hunc, ut ei ostendat regalia sui Regis, [Rex enim, cum audierat, aliquot hostes in urbe esse, statim vix paucis vestibibus indutis, & injecta sibi catena aurea, aufugit ex fenestra ad portam Ægidianam, quam munierat paulo ante] hic miles, effractis bipenni foribus, turbat lecto reginam primariam, illa, exsiliens lecto, petit clamando auxilium à Rege marito & acriter minatur furi, sed illa delusa est, & à milite acriter reprehensa atrocibus verbis, ut ad fletum usque commoveretur, ideo pergit ad cellam, conquærit regalia, sceptrum, orbem & claves urbis, & illis fere omnibus acceptis, statim delapsus non sine periculo per hortos, redit ad Ducem, *Stedingium*, lætus, eique claves urbis, regalia, sceptrum & orbem Regis adiicit, quæ postea *Wilkinus* Prasuli offert. Interim oppidani, facto concursu, reliquos, conantes irrumperere, morantur atque vix tandem rejiciunt, & occlusa porta, mox in eos, qui fuerant ingressi, facto impetu, multos interficiunt. Et si bis ad moenia repellant, tamen resumtis viribus, admoniti milites isti per *Wilkinum Stedingium*, fortiter pugnant, ubi eorum Dux semper fuit primus in acie. Impetratis vero urbis clavibus, aperit portas, ascendit vallum, clamatque *Stedingius* ad socios & cum eis expostulat alta voce, ostendens eis signa militaria, quia etsi minimum haberet præsidium, tamen per hostes fortitudine eluctati erant sui. Cum autem audirent vocem ejus, veniunt turmatim ad portam Servatii & Crucis, quæ jam resecrata & aperta erant. Interim *Knipperdollingius* rursum colligit & ponit præsidium in forum, ad septingentos numero

quodlibet evocatis locis tandem turbatis praesidiis oppidanorum rese-
rantur portae, ut illi ingenti & magno numero ingrediantur. Tes-
sera alterius, videlicet Sectariorum partis, erat terra, verum hostes,
jam urbem occupantes, tellurae loco Annam habebant. Hic quidem
acriter pugnant *Creebeingius* & *Knipperdollingius* in foro trans aquas,
& in altero foro, quod à piscibus nomen habet. Dicitur etiam *Ras-*
feldius, animosus eques & vir nobilis, jam ingressus cum suis urbem,
ibi esse oppressus ab hoste, quod tamen quidam negant. Sed ec-
ce mulierculæ, quæ ante duas horas acerbissime hostem deluserant,
nunc tandem longis ploratus & ejulatibus replent urbem: Non-
nullæ etiam sese adjunxerant pugnae, & sumtis armis pugnarunt con-
tra hostem. Itaque pleraque desideratae sunt & occidit in praelio.
Aliæ se recipiunt passim in aedes & tabulata ascendunt, quæ inde
lateres & ligna & alia dejiciunt in hostem. Quædam eo animo ascen-
debant, ut se abderent. Quædam in cubiculis, quædam in cellis lati-
tabant. Ibi maxima strages fuit, innumeri homines perierunt. Nam
hostibus pugnandum fuit cum praesidiis, positis in plateis, cum co-
horte collecta ad ædem trans aquas, cum agmine dupplici in utro-
que foro collecto, & eo numero Sectariorum, qui in platea *Ægi-*
diana & *Ludgeriana* convenerant, & istos omnes non solum turba-
runt, straverunt & pene enecarunt hostes, sed etiam adveniente au-
roræ, maxima conflictatio in campo summi templi, ad Sacellum D. Ja-
cobi, visa est. Ad orientem jam sole, coepit Secta deficere, & cum

cœmeteria fugientes, insequuntur, & sine discrimine trucidant; Turres, quibus multi se commiserant, aut bombardis dejiciunt, ut omnes inclusos perderent, aut producos occidunt. Deus bone! quomodo tunc & muri & turres atque ipsæ etiam domus atque plateæ madebant sanguine humano. Deum immortalem! quomodo aræ & templa, cœmeteria & campi templorum rubuerunt sanguine ubique; Quomodo cadaveribus repleta erant atria & ipsa templa cœmeteriaque. Vix verbis exprimi potest illa strages, sanguinis effusio & miseria, quæ tunc ibi per domos conspecta est. Et Duces & officarii, exceptis duobus, de quibus postea agemus, paucisque aliis, singulatim, & præcipui in pugna, vitam cum morte commutaverunt. Sed sunt altius quædam repetenda. Nondum jam hoste urbem occupante, cessavit *Knipperdollingius*, quia is se cum armatis suis recepit in forum, & se communiverunt omnes, hoc est, incipiunt arcem currulem, *Bogenburg* mira arte fabricatam, occupare. Ex ea, quam catenis cinxerant, per sex horas pugnarunt adversus hostes, sed fatigati & expugnati vix pauci effugiunt, inter quos est *Knipperdollingius*. Alii occiduntur. In plateis & lamentabilis victorum & pereuntium sonitus & horridus strepitus armorum, dum alii arma abjiciunt, alii arripiunt, auditur, magnaquæ strages committitur. Vix potest scribi, quantus ejulatus, quanta lamentatio & quot querulæ voces sint ibi auditæ. Ibi & templa & cœmeteria [ut diximus] atque plateæ forumque utrumque cumulatum conspicitur cadaveribus. Mox, pulsatis tympanis, jubet præsul, ingressus urbem cum Ducibus, quæri Regem, *Knipperdollingium*, *Rotmannum* & totum Senatum Regis, ut isti omnes vivi apprehendantur. Ibi omnes latebræ reteguntur, & in ista inquisitione & investigatione multi occultati, tam viri quam mulieres, reperiuntur. Duravit illa inquisitio & strages per integros dies decem, quando omnes viri quæsi sunt etiam in latrinis ac abditis locis. Inventi mox extrahuntur & interimuntur. Tandem etiam aliquot ex patriciis inveniunt, quos captivos servant Episcopo, qui postea capite truncati sunt cum multis aliis viris & foeminis. Rex autem *Knipperdollingius* & *Rotmannus* nusquam reperiiebantur. *Rotmannus* autem desperabundus, abjecta spe salutis, cum in confertam hostium multitudine & turbam incurrisset, indutus militari veste, ense majori dissecatus erat, & deinde adhuc hasta bis confossus, & sic perire voluit, ne unus in illorum veniret potestatem. Sunt, qui

abesse & aufugisse nunciat eis. Ita illi territi conjiciunt se in pedes, sed intercepti ab hostibus occiduntur. Rex [cujus somnium ista no-
tae fuerat de occupata urbe ab hostibus] latitabat in porta Ægidia-
na. Cum igitur nusquam reperiretur, veniunt tandem ad illam Æ-
gidii, quam munitam inveniunt & simul occlusam in superioribus
gradibus. Colligunt inde statim, ibi aliquot abditos latitare. Im-
petum igitur faciunt in eam, & expugnata munitione & ipsa porta,
inveniunt ibi Regem, qui videns maximo numero ad se ascendentes
milites, dixit: Nolite vos Christum Domini tangere, magnum Dei
prophetam & Regem Sionis, impuris vestris manibus; Quod si hoc
feceritis, ad tartara usque peribitis. Sed illi neglectis ipsius minis,
arripiunt hominem & manus conjiciunt omnes in Regem, non sine
magno risu & cachinnis, dicentes: Experiamur, quid possis, tu in-
terim tenta tuas vires, o Rex straminee! Nos expectamus, quid
possis tuis diris istis execrationibus; Nos nostro robore te apprehendi-
mus; Jam te expedias ex nostris manibus; Si quid est tuæ potesta-
tis, eripe te ex nostra potestate; Fuga nunc tuos hostes; Dejice ita
nos, quemadmodum Christus suos hostes stravit. Interim catenam
auream collo ejus eripiunt & vinctum compede gravi in curiam
Episcopi ducunt in summo campo. *Crecbtinus* jam antea ex pugna
interceptus, reservatus erat Episcopo. Reliqui Senatores & autho-

gnam restingeret, quod etiam avido ore bibit, mox per mœnia iterum redit ad urbem, & in alio quodam tugurio, vicino Martiniano templo, rursum se abdit, in exiguo stramine quiescens, sed ibi videbatur à muliere, quæ, fustibus & armis coacta, prodidit *Knipperdolingium*. Ita simul & ille apprehensus & catenatus trahitur additurque Regi & *Creebringio*, quia alii erant aut necati, aut intercepti gladio cæsi. Illi tres cum quibusdam patriciis & egregiis viris [quos dixi, intercessione aliorum gladio postea sine longa mora cæsos esse] se mutuo consolantur, & Rex promittit liberationem à patre, & se adhuc magnanimum præstat. Et si nos aut criminibus nostris graviora promeriti simus, tamen miserebitur nostri pater & non deseret nos. His & aliis dictis & sibi & aliis animum erigit. Alios vero duos separant à Rege, & impositos curribus aliò transferunt. Regem autem, injecta ei circa collum & latera catena, traxerunt, sed ita, ut aperto capite & indutus impura & lacerata mendici veste, audisque pedibus medius inter duos equites, qui ab utraque parte catenam duplicem apprehenderant, ad equorum celeriorum saltum & progressum [qua Rex circumseptus erat] currere cogeretur. Interdum fatigabatur, interdum ab equis trahebatur. *Hortenius* autem scribit, quod caudæ equinæ alligaverint Regem, & eques subiectum equum, cujus caudæ alligatus erat Rex, calcaribus additis in perpetuum cursum excitaverit, ut ita eum paribus vestigiis à tergo ligatus currendo insequi cogeretur; Et eo tempore natus erat annos viginti sex. Hic aliquoties in itinere dixit: Inhumanum esse, ita tractari Regem. Sed ipse interim satis false deridebatur, & deducebatur ad arcem quandam Episcopi, puto, *Jborg* / ditionis *Osnaburgensis*, primo.

Capta urbe, Episcopus, *Franciscus*, cum milie quingentisequitibus urbem ingressus erat, & omnes viri, paucis exceptis, qui noctis beneficio aut mirabiliter evaserant, aut publico supplicio, aut in ista mactatione, cæsi & necati sunt, teste *Corvino*, quia nulli virili sexui pepercerunt, sed omnes quæsiiverunt per dies decem & mactaverunt; Quanquam multi ex *Geldris* suos, clam repertos, mutata veste educerent, & aliqui etiam clam exirent. Imbecillior ætas & muliebris sexus [puto eæ, quæ non repertæ sunt in plateis aut muris, quia hæ cæstæ sunt] urbe turbantur, post abjuratam hæresin eam & ditiones Episcopi. Ex elapsis quatuor postea cæsi sunt gladio, teste *Hr.*

horum gratia
latur, & Rex promittit liberum
no praestat. Esi nos rex criminis
s, tamen miseremur nostri per
dictis & sibi & aliis animam
e, & impositos curibus alio
si circa collum & litora
& indutus impura & lacera
edius inter duos equites, qui
prehenderant, ad equorum
Rex circumscriptus erat] cunctis
interdum ab equis trahitur. In
die equine alligaverunt Regem, &
us caudae alligatus erat Rex, cunctis
excitaverit, ut ita cum paribus
niequi coheretur; Ex eo tempore
liquoties in itinere dixit: Inhauriam
ipse interim satis lusse deridebat.
clam Episcopi, puto, Georg, cum
Episcopus, Francigena, cum mille
omnes viri, paucis ex
publico

lere, forsitan clam per muros, quorum aliquos novi. Milites vero omnes praedae inhiabant, & vix retractati sunt à Ducibus & centurionibus à violentia. Interim Princeps jubet, ut omnes praedae in unum conferrentur. Hoc cum milites non concederent, novus fit tumultus, & fere nova fuisset facta sedes, sed repressus est tumultus. Tormenta tamen cum dimidia parte, eaque potiori, ex praeda fumsit: Alterum inter omnes dividi curat, ut quisque inde referre posset partem. Hic inter alios *Hensulus* ille à *Langenstrassen* expectat proditoris brabæum, sed cum conspiceretur ab aliis, voluerunt omnes in ipsum impetum facere, postquam esset proditor, quem indignum censebant, qui honestis debeat adjungi. Interim illi, impediti à praefectis, efficiunt, ut is, accepto suo prämio, abeat & discedere cogatur. Sed cum paulo post rixaretur cum quodam milite, ab eo acriter vulneratur, & ex illo accepto vulnere mox perit.

Episcopus, dimissis copiis, duo tantum signa sibi servat praesidii loco, deinde mox arcem vel propugnaculum [alii tamen dicunt duo castella ab Episcopo in urbe exstructa; Ego tantum vidi illud, quod erat positum ad D. Georgium.] ad ædem D. Georgii adornat, ut semper urbis potestatem habeat, & ipse possit ingredi & egredi, quando velit pro arbitrio, quod postea ex decreto Imperii destruetum est; Quanquam tunc in urbe constituerat locum tenentem *Bernhardum ab Oer*, Nobilem, qui adhuc satis gravis & molestus deinceps fuit quibusdam. Pestis autem acriter post funeratam ur-

derunt. Ibi redierunt Sacrifici, Monachi, Nonnæ & alii homines rasi magno numero ad urbem. Redierunt & Nobiles & Patricii. Cogebantur etiam omnes certa summa ab Episcopo redimere suas ædes, quas inviti, non sine summa jactura, antea deseruerant, licet avita hæreditate & summo jure semper eas possedissent, & eodem nunc eas repeterent. Ita factum est, ut plerique boni viri, qui non habebant statim, quod impenderent redimendis suis ædibus, privarentur propriis bonis, quæ antea relinquere coacti erant, & paternis laribus, quos non sine magno dolore aliis tradi & vendi videbant. Hinc sequebatur hæc mutatio, ut, qui antea divites fuerant, & relictis bonis & domibus aufugerant, jam admodum pauperes essent. In Imperii decreto constitutum est, ut permaneret urbs in veteri papistica religione, et cum legatus Episcopi conquestus fuisset de maximo damno, responsum ei fuerat: Episcopum & prædæ majorem partem & tormenta omnia, & civium etiam bona, cepisse, quæ quidem sint Reipublicæ imperii; Æquum esse, ut æstimatione facta, cum sumtibus hæc communicentur. Jubetur ibi, ut omnis nobilitas restituatur & cives etiam, qui aliò migrarint, modo ne sint Anabaptistæ; Deinde ut Anabaptistarum munitiones excitatæ destruantur, & ipse etiam Episcopus à se ædificata castella in urbe demoliantur; Rex, *Knipperdollingius* & *Crechtingius* pro ipsorum merito plectantur; At illud, quod de religione in urbe servanda decretum est in comitiis, palam testati sunt, non se assentiri: *Johannes Friedericus*, Saxo Elector, *Philippus*, Landgravius *Hassie*, *Ulricus*, *Wirtembergicus* Dux, & *Wolfgangus*, *Anhaltinus* Princeps. Idem etiam profitebantur civitates, sed neque veteris urbis munitiones dirui volebant, de novis non repugnabant.

In urbe postea novi Consules, *Conradus*, [quem alii *Bartholdum* vocant] *Travelmannus* & *Wilbrandus Plonius*, designantur, homines Pontificiæ religionis; In quorum etiam locum semper ejusdem religionis homines delecti sunt usque in hodiernum diem, excepto uno, de quo postea. Dum autem ita diu usque in proximum annum sequentem 1536. detinerentur illi tres captivi, sunt tandem missi concionatores Landgraviani, viri eruditi, *Antonius Corvinus* & *Johannes Kymens*, qui cum Rege sermonem conferunt in *Bebergernen* / & disputationem ineunt de his potissimum dogmatibus: De Regno Christi: De Magistratu: De Justificatione: De Baptismo: De Cana
Do.

Angliam, Phrisiam, essent maximo numero Anabaptistae, silerent, & per omnia magistratui obtemperarent. Cum autem ipsius deinde sociis, *Knipperdollingio* & *Crechtingio*, qui fuerat olim sacerdos, à literis non alienus, & coram & scripto disputarunt; De Mortificatione Christi: De Baptismo parvulorum: De Communione bonorum: De Regno Christi: De Magistratu: De Justificatione: De Baptismo: De Cœgno Domini: De humanitate Christi: de Matrimonio. Jam de Re-ram hic ad sua somnia detorsit; Ut verbis curiam replevit; Dodo-neum æs diceret: Nulli tamen scripturae loco æque fidebat, atque isti, quem ex Apocalypsi de mille annis selegerat. Hunc ita jacta-bat, ita crepabat, ut facile appareret, perditam hanc factionem so-lis ac meris somniis niti. Dictu enim mirum, quam nos, cum mille illos annos, de spirituali regno Christi, quod per verbum admini-stratur, interpretemur, contempserit. Obmutuit tamen nonnihil, cum interpretationis nostrae confirmationem nos quoque ex Apocalypsi mutuare audiret, nimirum ab eo, qui albo equo insidens, verax, fi-delis, & verbum Dei ibidem dicatur. Eadem inscitia garriebat, ut, tametsi magistratum ordinationem Dei esse fatebatur, tamen rebellio-nem, si quid secus, ac Christus docet, jubeat, approbaret, fretus Petrina illa sententia: Oportet Deo magis obedire, quam homini-bus; Ubi cum nos faceremus. Ut, qui per *Hollandiam*, *Brabantiam*,

justificationis negotio, ita argumentis nostris captus est, ut, pedibus in nostram sententiam discedens, ingenue fateretur, solam fidem in Christum, non propter dignitatem seu meritum operum, etiam eorum, quæ fidem sequantur, justificare & salvare; Id quod tamen neque Papistæ, neque alii Anabaptistæ, ut credant, induci possunt. Baptismum parvulorum modis omnibus execrabatur, adulterum rebaptisationem, perinde atque rem Evangelio literis omnibus modis consentaneam, adferens & comprobans. Interrogatus, quibus scripturis vel rationibus hanc in Ecclesia novationem probaturus esset, respondit: Christum, cum Baptismum institueret, de doctrina, ad quam percipiendam pueri parum sint idonei, prius & præcepisse & locutum esse; Præsertim tamen hoc nomine dixit: Baptismum parvulorum odisse se, quod & nupera res sit, & in conventiculis summorum Pontificum excogitata. Ibi cum nos vicissim responderemus: Fidem Spiritus donum esse, Spiritui autem æque proclive esse, in puero atque in adulto vim suam exercere, pueros item æq; ad Baptismum, atque olim ad circumcisionem fuerint, aptos esse; Ad hæc, Sacramentorum vim, non à fide vel dantis vel percipientis, sed à verbo ac institutione Christi pendere; dixit: Sententiam se nunquam hic mutaturum, ut quam sciat diversam esse non posse à sacris literis. De Sacramento Synaxeos inter cætera ad hunc modum dixit: Quamquam *Zwinglii* sententiam diu in ea re sit amplectatus, tamen aliud sibi revelatum esse jam nunc, ac antea senserit: Nimirum, quod pondus Cœnæ verbis detrahi nec possit, nec debeat, id quod fiat, si non perinde, atque sonant: Hoc est corpus meum: Hic est calix sanguinis mei, absque tropo accipiantur, attamen ea in re dissentire à nobis, quod Judam quoque corpus Christi manducasse, & sanguinem ipsius bibisse, adferamus. Ergo, inquam, Christi opera non prius vim ac efficaciam habebunt, quam fides nostra huc accedat. An non diximus jam, Sacramentorum vim non à nostra vel credulitate vel incredulitate, sed ex Christi verbis ac institutione pendere? Equidem fatemur, fidem hic requiri & adesse debere; attamen Deum idcirco, si non adsit fides, mendacii arguere non debemus, sed in Pauli potius sententiam discedere, qui Judæorum incredulitatem, Dei fidem non potuisse irritam facere, contendit. Sed age, ducamus argumentum & à similitudine: Sol, in quem usum creatus est? An non ut luceat & diei præsit? Jam si nos vel

lolo vivere, vel cœci omnino simus: Ergone solem quoque amittere fulgorem ac splendorem suum oportebit? Ea est & Sacramentatorum ratio. Hic protinus Rex: Quemadmodum per me vobis liberum est, hoc vel illud sentire, ita patiamini meo me hic sensu abundare. Humanitatem Christi eatenus admisit, ut, de Spiritu Sancto conceptum, ac post ex Maria virgine natum fateretur. Caterum addidit, ex carne virginis summisse Christum aliquid, neque verisimile esse neque credi debere, propterea, quod non aliter ex Maria natus sit, atque per vitrum penetret, vel per canalem pluvia in terram feratur. Hunc nos errorem & diligenter & multis, utpote mire notum, refutavimus. Et quanquam pertinacissime Rex sententiam suam tueretur, tamen, cum Emphasis eidem in hisce scripturæ locis, in semine tuo: Item, de fructu ventris tui, tui: Item, qui natus est ei ex semine David, secundum carnem, subinde inculcaremus, dixit: Suum ipsorum commodum Lutheranos agnoscere non posse; Porro, si suam hic sententiam reciperent, nullo negotio omnia omnium *Zwvinglianorum* argumenta in Cænæ causa & percelli & subverti posse. At nobis hic inquam, non cum *Zwvinglianis*, sed cum Anabaptistis res est, sicque adfecti sumus, ut neque in vestri gratiam, neque in illorum odium ea facturi simus, quæ nos non parum deceant.

Pluralitatem uxorum, quanquam fatebatur, rem esse & novam hoc seculo & vix ferendam, tamen peccatum ea in re agnoscere haud volebat, id quod fere solent, qui, à populari aura pendentes, hoc solum agunt, populo ut ob constantiam placeant. Sic enim judicant, agnitum etiam errorem non fateri, quam cum nominis per scelus quæsitæ iactura, si quid deliquerint, agnoscere. At cum nos vicissim illi objiceremus, nihil stultius esse ac sanctorum exempla, quæ & verbo Dei & præcepto non commendentur imitanda, proponere, respondit: Deum, quæ patribus permisit, ipsis quoque pro peccato non imputaturum; Atque hæc fere earum rerum, de quibus cum Rege in primo conflictu egimus, summa & veluti epitome est. At vero in altera disputatione aliquanto mitius respondit. Ibi enim, quanquam regnum illud Christi corporale, quod mille post resurrectionem annis duraturum sit, aliquo usque adhuc tueretur, tamen neque se, neque *Rotmannum*, neque ex prophetis quenquam, certi aliquid ea de re unquam vel sensisse vel docuisse,

fatebatur. Ad vero Magistratum, quem hic efferre cœpit; Magistratus, inquit, Dei ordinatio est; cui obedientiam debemus nos, si-
ve probi sint, qui præsunt, siue impii; Id quod copiose apud Paulum
videre est; Proinde peccatum etiam hic meum agnosco, ut qui
contra Dei mandatum ac Cæsareas leges, gladium ac regiam digni-
tatem, à propheta tantum jussus, usurparim, adeoque tantum san-
guinis hujus rei gratia effundi utrinque passus sim. In Justificatio-
nis causa nihil mutavit, eam sententiam, quam in priori congressu
amplexatus fuit, adprobans. Baptismum parvulorum adhuc
rejecit, ita tamen, ut, si vita donaretur, omnes Anabaptistas ad si-
lentium ac obedientiam adaكتورurum se polliceretur. In ea enim
nunc esse sententia sese, ut satius esse ducat, Baptismum infantibus
impartiri ex obedientia, quam ejus rei gratia sursum deorsum mi-
scere res mortalium. In Synaxeos & Cœnæ negotio similis sui existi-
tit: In pane quidem Christi corpus edi, in vino sanguinem ipsius su-
mi confessus; Sed tamen incredulo eum panem nihil, præterquam
panem, & vinum nihil præterquam vinum, esse. Errorem de hu-
manitate Christi, ut recantaret, nullo pacto induci potuit, promi-
sit tamen, si vita donaretur, ne verbum quidem unquam ea de re factu-
rum sese; Ad hæc, ut omnes Anabaptistæ conquiescant, nihilque ulla
de re nunquam doceant, brevi effecturum. Pluralitatem uxorum ca-
tenus liberam esse dixit, quatenus unanimi magistratus consensu,
per totam Ecclesiam admittatur, quod si à magistratu prohibeatur,
liberam esse non posse, eoque & se & omnes Anabaptistas, qualiter
fecerint, peccasse, plures uxores ducendo, & ob turbatum rei-
publicæ Christianæ statum non immerito in manum hostium suo-
rum incidisse. Quid moror? Multa nobis in hoc colloquio audita
sunt, quæ insignem miseri hominis, cum inconstantiam, tum mali-
tiam arguebant.

Jam hunc conflictum, alia cum *Knipperdollingio* ac *Crechtingio*
lucta excepit, qui, ut neque calliditate neque facundia Regi pares
fuere, ita majus tœdium nobis peperere ac fastidium. Et aptior
futurus *Knipperdollingius* ad gladiatorium munus erat, quam ad reli-
gionis controversias tractandas. Porro, si quis descriptionem ejus
hominis requirat, nihil de *Catilina* scripsit *Salustius*, quod non in
hunc quadret aptissime. Magna vi fuit & corporis & animi, se in-
genio malo pravoque, cui etiam ab adolescentia bella intestina, ex-
des,

des, rapinæ, discordia civilis, grata fuere, ibique juventutem suam exercuit: Animus audax, subdolos, varius, cujuslibet rei simulator & dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, nonnihil loquentiæ, sapientiæ parum, vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hæc inquam, & vere fortassis de *Catilina* scripsit *Salustius*, ita tamen æque recte in *Knipperdollingium* dici possunt, cujus temeritatem ac malitiam Rex etiam ipse, audientibus nobis inculavit. Nam venisse aliquando ipsum, ac propalam vociferatum esse dicebat: Quod *Johannes à Leida* sit in corporalibus rebus, idem se in spiritualibus esse debere. Et cum Regem habeant corporalem, æquum esse, ut spirituales quoque habeant, eam esse patris voluntatem, id quod in corde suo testificetur Spiritus. Alias quoque venisse eundem fatebatur ac dixisse: Spiritum Sanctum in corde suo testificari, tum demum *Monasteriensis* vere juxta patris voluntatem victuros, si rejectis novi pariter ac veteris instrumenti libris, suis quisque cogitationibus ac somniis obsequatur, cujus stultitiam postea imitatus *Phryse* pro spirituali Papa haberi voluerit. Nihilo melior *Crechtingius* erat, etiamsi is olim à literis alienus omnino non fuerit, quas tamen postea Anabaptismi sacris iniectus, præ nimia sanctitate contempsit, certe, quod ad ferociam & seditiosum animum attinet, plane hic par cum pari congregatus, & juxta proverbium, *Ersenius Paculianum* nactus erat. Cum hujusmodi igitur monstris commissi, quam bone Deus! absurda, quam ridicula, quam à scripturis aliena audivimus. *Crechtingius* inter cætera liberum arbitrium de novo defendere conabatur. Negabat item vim & efficaciam peccati originis, quid? pluralitatem uxorum in justificationis causam immiscuit, homo non injustus omnino, si plures uxores, & carnalis illa voluptas justum facit. Hujusmodi artificio, cum in toto illo conspectu uterentur, maluimus scribendo, quam frustra altercando negotium hoc transigere. Quocirca in carcerem iterum conjectis, scripsimus, & rescribentibus iterum respondimus, brevibus ea, quæ perperam & minus recte adseruerant, confutantes. Quæ omnia, ubi disputatio nostra cum Rege habita, prodierit, [prodibit autem brevi] copiosius, ac describi hic possunt, & visurus & lecturus es. Hæc ille. Poterit lector prius ista omnia latius cognoscere ex Tomo 2. Germanico *Witebergensi* Lutheri, ubi omnia plenius hæc, & quid cum Rege

& sociis actum sit, verbatim à *Corvino* recitantur. Sed redimus ad Regem.

Cum Rex adductus esset *Telgetum*, ita vincus, ut dixi, rogatur ab Episcopo, qua fretus autoritate tantam sibi licentiam arrogasset in suam civitatem atque populum? Rogat is vicissim: Quis sibi jus & imperium in eam civitatem dedisset? Cumque responderet Episcopus, de collegii populique voluntate sibi ditionem administrandam hanc obvenisse, refert ille: & se divinitus ed vocatum esse. Cum pergeret præsul, qua conscientia tu in tantum damnum coniecisti tot homines & urbem? Respondit ille: Cures me hinc inde ad diversos locos vehi, ut singuli, qui me conspiciere velint, tibi denarium numerent, & hoc pacto resarcire poteris aliquo modo damnum istud. Tanti is fecit hanc cladem & internecionem. Postquam duceretur ad castrum *Dulmen*, concurrunt ex oppido *Dulmen* homines & præcipue virgines & foeminae, eaque, viso Rege, dicunt: Isne est Rex ille Polygamiae, qui tot duxit uxores? Ipse vero subridens respondit: Non dixi uxores, sed virgines, quas corrumpendo uxores feci. Quoties etiam illius ductores, & alii nobiles equites vel in itinere, vel alibi quærerent, cur tantum bellum movisset Episcopo? respondit: An ego hoc feci, quin potius ille mihi movit bellum? Item, cur tot uxores habuisti? Respondit: Anne David & Salomon plures habuere? Si non appellaretur Rex, videbatur irasci, imo etiam palam eis imprecabatur. Quoties apud illum suæ primariæ reginæ fiebat mentio, gemitibus, suspiriis, lacrymisque emissis videbatur dolere. Accidit quodam tempore, ut Nobiles adornarent elegantem aliquam foeminam, quæ salutandi & consolandi causa debebat ingredi ad Regem, quem tunc in spatio tricinio arcis *Dulmen*, ut ibi paululum in latiori loco spaciaretur, incluserant. Ingressa foemina sola ad solum Regem, blandiusculis verbis consolatur eum, & paucis verbis ipse respondens incipit mox manum suam in ejus sinum ingerere, & ardens libidine micansque oculis exosculatur eam. Ipsa cum videret, oscula & alia libidinis præparamenta admittere eum, fingebat, se quasi admissura esset Regem ad concubitum. Itaque homo impurus confidentius apprehendit eam, & jam imprudentius fortius, ut juvenis robustus, attingens foeminam, abuti ea incipit: Ibi illa alta voce exclamat, de attentata sibi ab eo vi, quæ consolandi causa inviserat. Audito clamore, accurrunt turmatim aper-

apertis ostiis Nobiles [qui per rimas, cum ante fores, tum ad parietes, passim perspiciebant omnia, & explorabant singula,] & Regem in tanta captivitate vinctum, adhuc lascivum & scortaturum, graviter objurgant; Ille vero rubicundus & pudore confusus, tacet. Cum autem se paulum collegisset, dixit: Jocabar tantum cum ea foemina, & volebam illam attentare, facturus periculum, essetne pudica? &c. Hac de Rege.

Knipperdollingius, jam ferocior Rege, in mediis tormentis, aliquando gloriatus fuerat, quod nihil sibi conscius esset, sed Dei tantum gratiam, gloriam, ac suam ipsius salutem cum omnium rerum jactura quaesierit; & objecerit *Corvino & Kymeo*, Lutheranos in hoc tantum esse Evangelicos, quod subinde conveniant, & inter pocula psalmos canant, se vero à rebaptisationis tempore non cantunculis, sed re ipsa Christianismum & professionem comprobasse, & juxta patris voluntatem vixisse, & in nullo postea reum factum; Ita homo ille cum Phariseo se justificaverat. Idem dixerat *Crochtungius*. Postquam vero à multis jam visus esset Rex, & ludibrii causa circumductus, [quia & *Clivenfi* Duci suisque aulicis, aliisque multis *Bilfeldia* in Comitatu *Ravensbergico Westphalia* spectandus offerebatur] reducitur ex arce *Bevergerne* Rex, cum sociis ex arce *Hostmar*, *Monasterium* 13 Calendas Februarii anno Domini 1536. & singulis attribuitur custodia separatim, quo etiam die venit eò Episcopus & *Colemniensis* Archiepiscopi & Principis *Clivenfis*, *Johannis*, legati, quod secutum est biduum; piis admonitionibus datum est, ut ab errore reducerentur, & Rex quidem agnovit peccatum, & precibus ad Deum confugit. Admonitus vero à Sacellano Episcopi, *Johanne Siburgico*, ejusque collega, *Stephano Krontingio*, *Dulmonienfi*, ut ad Christum fugeret, nescio tamen, an à Christo opem imploraverit, licet id *Sleidanus* asserat, Deum & Dominum quidem invocavit, sed ignoro, an nominatim in suis precibus expresserit Christum filium, [cujus veram incarnationem negavit] petierat valde sibi adhiberi *Johannem Sibergium*, Sacellanum Episcopi. Hic postea retulerat *Corvino & Kymeo*, miram fuisse Regis poenitentiam, adeo, ut etiam ingenue confessus esset, si decies occidi posset, mortem certe se decies meritum esse, & tamen induci non potuisse, ut errorem de Baptismo ac humanitate Christi retractaret & recantaret. Inprimis conquestus fuerat: Dolere sibi vehementer, quod illustrissimi Principis Landgravii fidelis.

lissimum consilium non fuisset secutus. Et se per *Corvinum* & *Ky-maum* petere ab ejus Celsitudine veniam, quod quidem præsens supplici more facere non recusaret, si ejus Celsitudo adesset; Sed neminem ad se mitti petebat, *Knipperdollingius* neque *Crechtingius*. Hi duo nec ullum fatebantur delictum, & obstinate sua defendebant. Postridie productus ad tribunal judicis Rex, accusatur gravium criminum & facinorum. Hic ille se contra Magistratum egisse & peccasse respondit, sed non contra Deum, quasi vero non eadem ratione & in Deum & in Dei ordinationem peccetur, confessus tamen & Anabaptismum & seditionis & læsæ majestatis crimen, ita morti adjudicatus, ita fere & alii duo morti adjudicati sunt, quod factum est altero post *Agnæ* die. Rex in locum editiorem, qui erat in foro adordinatus & exstructus, alligatur palo; Antequam alligaretur, flexis genibus & complicatis manibus dixit: Pater! in manus tuas commendo Spiritum meum. Aderant bini carnifices ac forcipes igniti: Ad tres primos morsus conticuit. Deinde in reliquis misericordiam Dei continenter implorans, cum per horam & amplius, ad hunc modum laceratus esset, jussu eorum, qui Episcopi nomine aderant, transegit alter carnificum per pectus ejus mucronem, & ita discessit Rex. Ita quoque postea alii duo extincti sunt, idem perpeSSI supplicium, qui tacuerunt; clam tamen dixerat *Knipperdollingius*: Deus! Esto mihi propitius peccatori, & nihil præterea. *Crechtingius* bis clamaverat: O pater! ò pater! &c. Hæc magno cum gaudio Sacrificuli viderunt copioso numero, qui cupivissent omnes Lutheranos ita sublato. Omnes, jam necati & pertractati, ad comiterium D. Lamberti caveis ferreis alligantur singuli & ad summam turrem urbis, quæ est Lambertini templi, exponuntur peniles in cacumine, ut ab omnibus conspicui essent semper in perpetuam rei memoriam. Rex quidem medius, & quanta est hominis statura, sublimius istis. Hæc est finis tragœdiæ Anabaptisticæ.

Urbs est ita sub annis 16. reædificata, templa ita exornata, ades ita exstructæ, & undique vallis civitas munita, ut nunc sit longe splendidior, firmitior & potentior, quam ante obsidionem; Et postea Papistica religio fumsit in ea urbe incrementum, quanquam ab eo tempore nunquam esset liberata plane ab ejus Sectæ hominibus, ibi latitantibus. Nam & ego hoc aliquando re ipsa apud vetulam ante annos sedecim expertus sum, & quidam *Adam*, Pastoris antesignanus,

nus quorundam Anabaptistarum, ut dixi in præfatione, dicitur ibi ante aliquot annos mortuus esse, cujus etiam libros vidi *Monasterii*.

Accidit autem ex ista Secta hoc, ut viri boni & procures, qui veritati addicti erant, sint mutati, & ad papisticam religionem inclinarint, timentes, illud doctrinæ genus, quod nos profitemur, non esse diversum ab Anabaptistica. Ajunt hodie repullulare istum errorem in abditis locis istius urbis: hoc si verum est, justum referunt homines Papistæ impii, quotquot in Senatu sunt, & dignum se præmium, qui, postquam veritati locum non dent, efficacibus erroribus implicabuntur juxta sententiam Pauli 2 Thess. 2. Ego *Hantelmannus* enim quinquennio elapso, quando responderem *Jacobo Hostio*, *Coloniensi* Sophistæ & Theologo, in controversia, de utraque specie, laicis porrigenda, admonui pie & graviter publico scripto, (in quo, totius antiquitatis testimoniis apertissimis diserte productis, probaveram, calicis usum immediate pertinere quoque ad omnes laicos) Senatui *Monasteriensem*, ut & juxta Christi institutionem & Pauli claram repetitionem, ommissa una sacrilega & mutilata specie, usum utriusque speciei susciperent in suas Ecclesias, & jam cogitarent de æterna sua salute, ratione officii. Deinde monui Suffraganeum, ut is, deposito terreno thesauro, cogitaret de cœlesti: Tum quoque Monachum summi templi, & Pastorem Lambertinum obtestatus sum per Dominum Jesum Christum, ut velint omnes isti etiam ratione sui officii cogitare de veritate, & consideratis nostri libri argumentis, verum usum Sacramenti suis auditoribus restituere. Monui simul examinatorem ordinandorum, *Bernhardum Lingium*, Scholæ Conrectorem, ne amplius ex impio *Gropperi* Catechismo proponeret quæstiones examinandis. Ipsum quoque Ludimoderatorem, *M. Hermannum Kerssenbrochium*, cum collegis, ut abjecto impio Jesuitarum vel *Canisii* Catechismo, quo idem ille error de una specie cum multis aliis Papisticæ Idolomania erroribus astruitur, velit secum expendere, quomodo juventus sancte institui queat. In eodem scripto errorem confessus, veritati testimonium dedi, & palam retractavi, quod ibi ex zelo, non secundum scientiam aliquando ante octodecim annos in ea urbe unius speciei usum meis auditoribus commendassem in concione ignoranter. Hoc, quia concionibus retractare non licuit mihi, publico testabar scripto, meam istam vocem falsam fuisse. Illum librum oblatum, nemo ibi suscipere voluit ex consulibus, & reliqui omnes

Bbbb bbbb

ista

ista surda aure præterierunt, meaque admonitio neglecta est. Tamen ex eo mea ipsa verba ad *Monasterienses* scripta, & typis evulgata, subjiciam.

Infelix ego homo, cui temere, licet ignoranter, emissa est olim ante annos ferme octodecim, vox, in vestro quodam templo pro concione dicenti, etiam interposito [ex zœlo non secundum scientiam] conscientiæ pignore: Unam speciem panis esse verum Sacramentum, sed cum id retractare concionibus non liceat, nunc publico scripto testor, istam meam vocem fuisse falsam, unamque speciem, quæ hætenus laicis data est, impiam esse, scripturæque atque toti antiquitati contrariam. Et sæpe me aliosque pios male habuit, quod videamus, vestram splendidissimam urbem, quæ olim verum usum Eucharistiæ habuit, sacrilega mutilatione Sacramentorum fascinari ab iis, qui vobis in verbo præsumunt. Itaque oro per Dominum Jesum & ejus judicium, quod præ foribus est, ut hic, tanquam canes mortui, non amplius torpeant taceantque, puto Dominum Suffraganeum [quem velim, postposito terreno thesauro, cogitare de æterno] & concionatorem summi templi, & novum pastorem Lambertinum, reliquosque omnes, ut cogitent, quomodo vobis verum usum Sacramentorum restituant. Oro etiam D. Examinatorem ordinandorum, ne amplius proponat ex impio *Gropperi* Catechismo quæstiones, oro etiam Ludimoderatorem cum collegis, ut abjecto Jesuitarum Catechismo, quo idem error propagatur, expendat, ut sancte juvenus instituatur. Vos quoque ampli, eximii Domini, rogo per filium Dei, ut cogitetis de æterna vestra salute, ut hoc unum agatis, quo nobis integritas Testamenti Christi probe restituatur. Valete in Christo. Fuit etiam aliquando Sacellanus in æde D. Ludgeri, *Rodolphus Casterus, Ransdorffius*, vir veræ doctrinæ studiosus & medicriter disertus, hic de usu utriusque speciei & de aliis sincere locis docuit publice, & multis administrabat juxta Christi institutionem Eucharistiam, patrocinate illi *Alberto Mammio*, L. L. Licentiate Consule urbis, qui quoque ita ab illo communicatus erat. Sed illo Consule mortuo citatur ex instigatione Pontificiorum *Coloniæ Ransdorffius*, ubi cum comparere nollet coram suspectis iudicibus, & peteret, sibi in ea urbe æquiores dari, pellitur ab urbe & ab officio deponitur; Et hodie est Pastor in *Wulsen*, sub Domino *Bernhardo de Westerholte*, Domini in *Lemken*. Nunc audiamus de Pontificiis concio-

natoribus *Monasteriensium* inde ab expugnata urbe, de quibus ego tamen sciam. Docuit ibi in summa æde *Johannis Aquensis* Monachus observantici ordinis, cum magna admiratione, quem etiam in Suffraganeum suscipere decreverant, impetrata illi Romani Pontificis gratia. Sed is se libidinibus contaminavit & proditus convictusque de adulterio commissum cum civis uxore formosa, ejusque aliis libidinibus proditus rapitur à senatu & includitur carceri ante annos 1547. Ibi Senatus citatur Romam à Capitulo majori, quod in hominem, sacris initiatum, manus jecissent. Cum autem ad annum fere fuisset detentus in carcere, tandem dimittitur ex vinculis & sui ordinis fratribus traditur. Ajunt etiam, multum pecuniæ isti controversiæ, quam tunc hoc nomine Capitulum movit Senatui, utramque partem impendisse. *Johannes* ille postea constitutus erat hæreticæ pravitatis inquisitor *Susphania*, sed nunc *Noviomagi*, ut audiui, in cœnobio observantico delitescit *Gardianus*. Postea ibi factus est Suffraganeus circa annum 1550 *M. Johannes Kritius*, qui mira hypocrisis & ficta sanctitate aliquot beneficia *Colonia* collegerat & suis concionibus lachrymabundis multum æris conflaverat. Is impendit brevi tempore [cum interim conaretur *Gropperus* plantare in sua patria] suam operam *Groppero* in urbe *Susphantiensi*, ut ibi Papatus stabiliretur, sed hoc fecit ea lege, ut opera *Gropperi* promoveretur in Suffraganeum *Monasteriensem*. Vidi aliquando ab ipso factas quatuor conciones uno die in quatuor locis *Colonia*: Quomodo extorserit querula voce lachrymans munera matronis *Monasterii*, cum abiturus esset ad Concilium *Tridentinum*, multis notum est. Ah! inquit, ego tantum & tam longinquum iter ingrediens nunquam forte ad meas oves redeo, quarum desiderio maxime teneor. Opto tamen ex animo, ut illi viri & matronæ, quæ me amant propter conciones Catholicas, dignentur prius me loqui, ut rite valedicere ipsis queam. Hæc aliaque lachrymans dixit, & ita forte venabatur munera, & ea arte aliquoties *Colonia* usus erat. Homo est supra modum avarus, qui, profectus ad Concilium *Tridentinum*, pedes consecerat iter, & tenuiter admodum in itinere vixerat, ut ita sibi viaticum, satis liberaliter numeratum, reservaret. Idem, quocunque se confert, ut aliquid Pontificale exequatur, ibi patheticis verbis amplissimaque oratione suas unctiones, Chrismata, consecrationes & alia commendat populo, docens: Chrismatis usum & consecrationis templorum, altarium, cæmeteriorum, campanarum & alia-

aliarum rerum non minus necessarium quam cibum & potum, ut ita nummos extorqueat. Tenui utitur cerevisia & cibo vulgari propter avaritiam, quæ in nullo homine potest major esse, quam in illo. Ideo *Monasterii* aliquando dictus est *Bischoff Dünnebie* / propterea quod tenui cerevisia uteretur. Magnam auri vim collegit. Hinc de illo hi versus Pasquilli nomine. reperiebantur affixi passim in urbe circa annum 1555.

Dæmonis horrendi, mihi credite, filius hic est,

Post habitis superis, qui bona vana colit.

Quem *Stigius Pluto* conatur fallere, rerum

Hinc cumulum præstat divitiasque malas.

O fatue enormis, quæ te vesania torquet?

Quorsum te rerum fata caduca trahunt?

Aliud ad eundem Suffraganeum Monasteriensem.

Qui legis immensum nummorum pondus, & auri,

Raraque de partis capis solatia rebus,

Stultus ad illecebras & gaudia sera nepotum,

Congeries, hos sumptus, terraque vorace recondis.

Nil tibi divitiæ profunt, nil sortis avaræ:

Congeries, sitiens Acherontis flumina gusta.

Tantalus alter eris, glauco qui postus acervo,

Undarum, inter eas sitibundo gutture flagrat.

Largiri debes pro sancti nomine Christi

Pauperibus, coeli caperes si regna sereni.

Sed isto pasquillo homo superbus, avarus & dives non fuit commotus. Imo dum aliquoties *Colonia* suffraganeo carerent, excurrit ille eò usque, ut & ibi suis consecrationibus magicis aliquid pecunie venaretur. Vere ille est stultus & ex stulto parente natus, qui tamen nunc est *Monasterii* supremus concionator. Ego credo, illum nihil credere de Deo, tantum, ut ille pecuniam habeat, quam Dei loco colit. Docuit aliquando iste *Kristus*, suffraganeus in summo templo, sed nunc in æde Servatiana docet. Hic etiam vendit literas ordinationis magno pretio illis, qui ordinari volunt publice, ut pro forma illas literas propter aucupanda beneficia Ecclesiastica demonstrent, &c. Per annos aliquot docuit & adhuc docet in summo templo Monachus Dominicanus ex cœnobio *Osnaburgensi*, *Nicolaus*

Lani

ita in vana mundi gloria perire, & sic abdicavit se eo volens
tamen meo consilio fuisset, si quid pie tentasset publice in religionis
causa, & eventum Domino commendasset; Hoc cum non factum
sit, ejus timori inscribendum est. Foris enim pugnat, intus timores
ait Apostolus. Ajunt, plurimum favisse *Cassandro*, dum viveret ille *Cas-*
sander & Ketlerus, & religionem *Cassandri* amare, quod tamen à fide
dignis hominibus refutatur & fortiter negatur, quanquam illum ama-
verit propter eruditionem. Est in religione timidus, & non facile se
prodit. Appellatur hodie in ista ditione, *der alte Herr von Mäntsch*
vel der abgetretene Herr / & fuit semper Consiliarius summus & præ-
cipuus in ista ditione, atque adhæsit suo successori & cognato, *Berab-*
do Rasfeldio, Nobili docto & sagaci quidem, sed qui Papistarum reli-
gionem dicitur fortiter tueri; Quanquam hoc de *Ketlero*, quod is
Dominus *Ketlerus* antiquitatis Ecclesiasticæ studiosus sit admodum
cum suo Sacellano, viro docto, *M. Johanne Hansmakero*, & cum eo
hæc in epistola *Rheni* philosophetur, raroque accedat aulam, nisi

per spirantes, & Ubbin
Becholdia collecta quædam
restituenda doctrina sua in
fuit habita anno 38. ex qu
quorum aliqui venerunt O
riam. Sunt autem in div
& crucidati; inprimis vero
ditionem nihil aliud viget, q
jurisdictionem Ecclesiastic
huius ejus, ut in istis præte
Tübingensis Comitibus &
inceperunt Evangelium
canere. Ita in Comitatu
mortuus est *Pectra*, & qu
necis pagis hodie & per
viam N. aliisque curia de

**≡ ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ, de RENATO
EVANGELIO,**
In oppido *Alensi*, ditionis *Monasteriensis*, brevis explicatio

Auctore

HERMANNO HAMELMANNO, L. Tb.

Anno 33 postquam *Monasterii* doceretur Evangelium publice concedente Episcopo *Francisco Waldecbiano*, tandem accendebantur quoq; *Alensis* oppidi Senatus civesq; luce Evangelii. laque commoti illi cupiebant audire Evangelium, & cum haberent Sebastianum & Ludimoderatorem virum doctum & bonum Magistrum

renati Ev

cultos, & si prohibitus, tamen vitandum. In apertu
cui, & quemadmodum in
& merito Christi docuerat.
reprehendere, idem fecit
renati: atque sic per quin
duo Evangelium in utraque
non amplius permitteretur
illis excurrere *Monasteri*
Johannes Beveranus, & c
ingant *Cotinus* suum Secret
Bruxi ordinari & constitui

Imo in ipso hostium aggressu & accursu venit alius quidam
cursum ad urbem, clamans: Habete rationem vestrarum vaccarum, vos
Alexis! Sed illi non exierunt, alii etiam non audebant. Existimabant
multi, posteriorem subornatum, ut is ita eliceret cives ex urbe, quo
vel illi mactarentur vel abducerentur simul. Interim Pastoris istius,
Hermans, cognati & alii, magno numero collecti Nobiles, cum suis
ministris, equites & pedites, abduxere vaccas, boves, vitulos, ju-
vencas omniaque vaccarum pecora urbis *Alexis*, quarum pretium
excessit undecim millia florenorum *Rhenensium*. Abductio illa facta
est circa horam octavam matutinam, cum & ipso tempore doceret
in altero templo pro concione *Beveranus*, cujus concioni intererat
Cotius. Facta seditione & orto tumultu propter perditas & amissas
vaccas, cum omnes ex templo currerent ad portas, currunt quoque
eum alii *Cotius* & *Beveranus*, nescientes, quid rei esset. Cum ci-
ves ad portas veniunt, intelligunt, ab instructa equitum armatorum
& milium cohorte abductas omnes vaccas, propter Evangelium

etiam, postea cum reliquis
respondit Senatus: *Quid vo-*
tantes, se non proditores
quint, promissis *Cotis*.
inquiunt Consules & Sena-
tore honestoque privemur
guenta pretiosa. Aliud est
transactum. Responderu-
re: Quod si nos maxime
tis & suae doctrinae, tamen
li nulla ei tenentur obliga-
fios, ajunt, ut in *Cotium*
facias alter Consulum, vi-
vunque clam ad ardes Co-
erocatum *Cotius* abducit
guara continet

sed partim ab uxore *Cotii* & familia repulsam passæ, partim minis & obsecrationibus Senatus, ne vim ædibus attentarent, retractæ sunt, quoniam cum suis ministris etiam Consules & Senatores pii quadam manu à seditioso conatu placide abstraherant, vel potius illarum conatum non sine sui corporis periculo remorabantur. Sed cum scalis aggredierentur nihilominus domum foeminae, nihil errantes preces, monita & minas Consulium & Senatorum, decreverat aqua fervida & pulve fervente, quas ad manum habebat, abjiceret à fenestris uxor *Cotii* hostes, sed dissuasa à collega *Cotii*, ne id faceret, [quoniam *Beveranus* tunc adhuc erat in ædibus *Cotii*, cui etiam dum imminere periculum.] Interim excitato rumore [for-

spis prodiens ad ardes *Cotii* urbe. *Cotius* sexta illis, vocatur & ducitur in & ipsi non levem iacturam pio tumultu & nefario conprompta voluntate amplius & optabilius, quam ut po ad ministerium jam inceptum conatum & vires non frustra tentari, propter a inde exacerbatos: Hoc e-

quæ, dum vaccas perdiderant, etiam salutem in Christo Jesu perierant, dum ipsum in suo membro & discipulo persequerentur, & sic Evangelium & publicam illius apud se prædicationem excuterent, quæ ab eo tempore, usque in diem hodiernum, carent.

Post semestre *Alam* reducitur, annuente Episcopo & impetrato prius à Senatu [qui id, coactus per præsulem, faciebat] salvo conductu, *Johannes Harman*, Pastor veteris oppidi, mediocri suorum & inprimis fratris, sui *Godefridi Harman*, equitatu, & pristino loco restituitur, non sine dolore piorum. . Omnes isti, cum jam ad mensam cum ipso Pastore sederent & splendide coenarent, ~~coenamque~~ in multam noctem protraherent, zelo quodam contra pseudopastorem vir quidam pius, nomine *Henricus Hermelingius*, officio rotarius accendebatur, tum, quod tantum damni attulisset urbi, tum, quod illato eo damno privati essent simul Evangelii doctrina; Itaque machina currens ad coenaculum, tandem per foramen ex platea intendit pseudopastori isti, cupiens, istum, quem sciebat novam pestem ur-

pi Clericis, Scholasticis & S
bem, curat ex tota honeste
positum per quatuor viros
tari in urbem ad coemeteriu
di martyris omnibus fere co
nato, ubi habuit sepulturam
pus quispiam. Cum forsan
tia, ut eum tenderet vitæ in
bium, ubi quidem eligitur in
fieri, sed ayant multi, illum in
Hæc ego partim ex *Cecili* v
ritam *Serapio* *beniam*, nunc
omnia etiam præsens vidit
M. *Gerhardus Carinus*,
cursum Evangelii in *Cornis*
sit in oppido *Berren* & *Fr*

dixi, pure Evangelium docere, & omnia ad hoc
nunc pergit docere & propagare Evangelium, & omnia ad hoc
mam Evangelicæ doctrinæ moderate instituere, ideo etiam ille man-
sit ibi semper Pastor ab eo tempore usque ad annum quinquagesi-
mum septimum, cui tunc erat collega *Bernhardus Menius*. Cuius
autem fuit collega *Johannes Storckius* primo; Deinde *Johannes Bod-
kerus*, qui ibi per sedecim annos hæsit, donec sub Comite *Speigelber-
gero* vocaretur ad Pastorum in *Cloppenbruggen*, ubi hodie tenet su-
perest. Quo etiam tempore in æde *Simonis* coepit plantare Evan-
gelium *Henricus Traphagius*, *Lemgovienfis*, qui Monachatum depo-
suerat, ut pie sub Evangelio viveret, & ibi primus Evangelista in-
stitutus est, tandem is consequitur conditionem & Pastorum in
Ducatu *Lüneburgensi*, & ei succedit ex Monachatu *Benedictino* ibi-
dem quidam, *Johannes Potbergius*, quem ajunt præcipuum ibi Evan-
gelistam fuisse. Hic, abjecto suo ordine, ibi docuit usque ad finem
vitæ pie & honeste, quo mortuo, duxit ejus viduam, & successit
ibi *Henricus Nuthingius*, quondam unus ex fratrum *Col-*

quibusdam civibus ad *Eric*
curant, unde venerat. *M*
ta *Urbanus Reginus M. Gerhards*
Lemgovienfis in *Superatten*
radus Meyerus Lemgovienfis
cionibus & suavi eloquen-
componere & in ordinem
Craxius ad obedientiam fi-
præter scripturas & erudi-
de horto ornato & excul-
tuntur, inquit, sues & ut
ut multa inde evellant, q-
lmo istum potius omnib-
posterioribus videmus. I-
lem hortum, quem non
istum con-

pis, divitiis & honoribus. *te Marſmanno* nihil non tentat contra Evangelium. Omnes illi dumtaxat etiam, qui hodie vivunt ex istis, excepto *Koſtickenio* & Abbate, fuerunt egregii concubinarij, qui publice domi aluerunt ſcorta.

Cum autem graviter premerentur à Camera *Mindenses* & proscripti viderentur, fuit *Oemikenius* autor & ſuaſor Senatui, ut ſeſe *Smalkaldicis* adjungerent. Ita factum eſt, ut ipſe *Gerhardus Oemikenius* ſubſcriberet nomine Eccleſiæ *Mindensis* Articulis Religionis, & ibidem præſens eſſet *Smalkaldia* anno 1538. Legitur enim aliquoties in *Sleidani* Hiſtoria, quomodo apud Cameram *Smalkaldici* aliquoties interceſſerint pro *Mindensibus*, ut gravamine Camere liberarentur.

Reverſus *Smalkaldia* domum *Oemikenius*, insolentior & arrogantior ſolito viſus fuerat, & ab eo tempore graviter & liberius reprehenderat Senatum, & in vitia omnium acerrimus vindex auditus erat, atque eos cives & Senatores inſectatus erat acriter, qui nondum plane novam illam [ut appellabant] doctrinam Evangelii ſuſceperant. Sed hic tandem ſumſerunt occaſionem dimit-

Smalkaldia, homo doctus, to illo tempore collega tuus *Johannes Montanus*, *Bruck* datam ſcholæ Conrektor, ibi vocato, ſuccedit *Paderborn* *him*, & *Alberto* ſeni & emulo, filius diligenter patris ſubivit vices patris & ipſum & anno 1567 peſte moriturum templo *Simeonis*, unde etiam ut miniſter, ubi is, moritur anno 1567. Vnde item adulteri, quam tamen quando apoplexia corripit *valentinus* mediocri, ut notiam deinde *Huxariensis* Ecclesie.

dum in scholis prælegit, magnum
fecit discipulos. Sed hodie non minori gloria laude & iudicio
clesia docet. Dicitur clam favere rei Sacramentariæ, & in omnibus
sequi sententiam sui præceptoris, *Philippi Melanctonis*: Quanquam
receptam formam & doctrinam Lutheri, traditam ibidem, non sur-
taverit, vel in reliquis partibus, vel doctrina Sacramentorum.

DE SCHOLIS.

De schola Pontificiorum, quæ ibi fuit sub *Bartholomæo Coloniensi*
& aliis celebribus *Minda*, nihil dicam.

Anno 30. vocatur *Hervordia Mindam* *M. Rodolphus Mole-*
rus, homo doctus & probus, ad novam scholam aperiendam in co-
nobio Dominicano, quod etiam optimo viro probe successit, quia
ibi magna cum laude ludum literarium aperuit & rexit, multaque
Nicolaus Cragio, ex mandato Senatus, si obtemperasset is, sapienter
& gnaviter suavit in munitione religionis. De hoc *Rodolpho* plura
in *Hervordia* Ecclesiæ *Qsnaburgensisque*: Item in *Hervordia*

Circa annum 1527. coepit
gelium amare, Psalmi
& inde aliquot Psalmi
tum est, ut deinceps lege-
rum libros, qui erant con-
perunt igitur similitudinem &
ciorum animo, eamque cla-
si illam proderent, quod
frondem vel vernale convi-
in loco *Kelgore*, qui est
sum inebriati indecentius
choreas ducere, (quonia-
lorum uxores cum filiis de-
lebant.) Hoc agre ferent
per campanæ pulsum in
nicos & Camerarios

ceptæ jurisdictioni per omnia. Tertio leguntur in isto Recessu
verba : Der Lutherischen Handlung soll man Aufsehen haben / damit der
gestrafft und abgestalt werden möge / Päpstlicher Heiligkeit und Kaiserlicher
Majestät Mandat / &c. In secundo etiam Articulo Recessus tibi ad-
huc servat potestatem animadvertendi in autores dissidii , etiam
quando velit , capitaliter. Hæc obligatio civium literis comprehen-
sa est & sigillo civitatis majori, atque deinde *Philippi*, Ducis *Brunsvi-*
censis sigillo & *Johannis*, *Baronis de Buren*, obsignatur & ratificatur.
Sed vide mi lector , quam sit mirabilis Deus in omnibus operibus
suis. *Philippus*, Dux *Brunsvigensis*, qui per id tempus æque iniquus
videbatur esse causæ Lutheranae , tamen non multo post ipse susci-
pit eandem doctrinam , quæ jam antea diu propagata erat in sua ur-
be *Eimbeca*. Ita quieverunt in ista servitute cives usque ad annum
trigesimum , postquam tunc increbesceret & rumor spargeretur,
quam constanter suæ doctrinæ summam obtulissent *Augustus* Pro-
testantes Principes Cæsari, & animadverterent cives gravibus ne-

apud Senatum suis supplicat
quoque quicquam spei à Sen
esser Episcopus, jam facti lib
gelicos concionatores præfi
nicos & pios canebant, pu
bant. Sic Parochia, dicta d
de claudos; [Der hindende He
hülle, qui postea Sessari doc
us ex oppido [Herle] Paroc
Jacobus Musfingius, filius P
ctur hodie vivere in oppid
re Evangelium *Johannes* M
mentisincere administrare
diuelli, postquam ei offic
nec quicquam amplius ten
duobus tertius...

iterum virum invadunt, & his verbis ad confessionem adigunt: Aut fatere, ubi ille hæreticus sit, aut corpus tuum nobis confodiendum trade. Is rursus respondit: Quod si in tabulatis non fuerit, profecto me latet, si ne ille *Christophorus* domi meæ vel non; tantum ex puero [demonstrans illum] potestis discere, quia is attulit obsonium isti abdito. Apprehensum puerum verberibus & virgis tyrannice exceperunt, & quanquam diu constans esset, nec quicquam fateretur, tamen superatus doloribus verberum & dolorum magnitudine, confessus prodit *Christophorum*. Hos tres Doctores Evangelii catenatos & vinctos currui jubet imponi, & stipatus militibus aliquot ablegavit in arcem *Arnsbergensem*, primarium castrum Comitatus *Westfaliae*, die *Arnsberg*; Ibi enim debebant munitissimæ custodiæ, dictæ die *fette Kammere* / tradi & servari usque in reditum Electoris. Interea accidit divinitus, dum ita vincti vehuntur, & per multam pluviam & per densam nebulam ductor equorum aberraret ab itinere & via regia, interea dum milites [quibus custodiendi in curru traditi erant vincti] compendiosum & pedestre quærerent & sectarentur iter, atque ita currus aliò veheretur & dilaberetur præter omnium expectationem in locum, dictum die *olde Weste* / vicinum & contiguum urbi *Susatensi*. Ut conspicui erant quidam cives *Susatensis* urbis, rogant ergo eos vincti, ut propter filium Dei & communem religionem ipsos, quos viderent vinctos propter causam Evangelii, liberarent. Ita illi adegerunt aurigam eò, ut dirigeret equos & currum recta ad urbem *Susatensem*. In quam cum recepti essent, liberantur laqueis, quibus vincti erant, & simul expediuntur catenis & hospitibus certis traduntur; interim dimittitur auriga cum curru. Hic statim istis cognitis, instigatus à *Dumheris Paderbornicis* aliquoties scripsit ad *Susatensem* Elector *Coloniensis*, & serio mandavit, suos sibi vinctos restitui, sed responderunt Senatui cives per supplicationem: Nullam esse vim Episcopo factam, sed innocentes tantum viros, qui fuerant vincti, liberatos à se ex fraterna charitate, ea solum de causa, quod nullius criminis rei essent, nisi quod Evangelii doctrinam *Paderborna*, rogati à civibus, propagassent; Et se potius malle cum istis mori, quam eos iterum deferere, & Episcopo vinctos tradere. Petebant etiam à Senatu, ut scriberet Episcopo *Coloniensi*: Quod si illos vellet alicujus criminis reos accusare, esse adhuc in urbe viros & appellare ad Senatum, esseque pa-

vix ædibus egredi liceat cuiquam. Cives vero collecti obſeratis januis, quod antea metuebant, nunc ſibi imminere vident, quoniam mox juſſus eſt urbis miniſter, *Godefridus Scellikennus* [qui hodie Præſulis hujus, *Remberti à Kerſenbrock*, Gogrevius eſt] ex charta, ſibi tradita, legere quosdam annotatos cives, qui erant præcipui fautores Evangelii. Hi lecti ſeparati & advocati ſunt à reliquis civibus, præter fidem datam à Conſulibus. Erant autem iſti ſequentes hi: *Johannes Prolekingius*, *Petrus Steinhovius*, Signifer bombardariorum, *Johannes Vaſtellavius*, *Georgius Pamperlampius*, *Jodocus Grudans*, *Johannes Hurlebutus*, *Franciſcus Triphaigius*, *Cyriacus Heydenricus*, *Johannes Neſens*, *Gerhardus Bodekerus*, *Henricus Sinkens*, *Johannes Haſelius*, *Johannes Delbrug*, *Gerhardus Timannus*, *Arnoldus Glaſemaker*, *Hermannus Koningius*, *Johannes Stivelmackerus*, &c. Hi ſejuncti à reliquis civibus ſunt, & cum exirent alii ex horto cœnobii, omnes illi cuſtodix dupplici tradebantur, occupantibus interim plateas equitibus Principis. Illi incarcerationi tandem torturis ſubjecti ſunt miſere, atque per tormenta de iſtis literis, quorum mentio facta eſt, vehementer interrogati aliſque de rebus miſere & tyrannice examinati, tandem poſt octiduum introductus eſt in alteram cuſtodiam Monachus Minorita, clam is in cuſtodix locum ſuperiorem aſcendit, & iſti adducitur *Petrus Steinhovius*, gladiarius, ut confiteretur. Is igitur ſe præparavit ad mortem, & putavit, ſibi ſoli moriundum eſſe. Itaque fratribus & collegis ſuis valedixit, his verbis: Ich will euch / lieben Brüder! eine gute Nacht ſagen; Ich muß auf die lange Bahn / ihr müget folgen / oder es gehe euch / wie es dem lieben Gott gefällt iſt / &c. Mox reſpondit hic unus ex reliquis, nomine *Franciſcus Triphaigius*: Chariffime frater! nihil te terreat, ſive ignem ſive aquam oculis tuis objectam habeas videasve; noviſti, Chriſtum viciffe mundum. Laß dich nicht ſchrecken / bleib ja bey Chriſto / unſerm einigen Heylande / und ſeinem Worte beſtändig / Amen! Sic tandem ille productus eſt ſolus primo ex carcere, mox tamen & reliqui omnes ex utraque cuſtodia conjunguntur catenati [veluti ſolent à *Turcis* Chriſtiani abduci] & ad forum pertrahuntur, ubi omnia ad ſupplicium erant parata. Nam, quo omnia eſſent paratiora, Canonici Cathedrales, & præſertim Decanus, curaverunt deportari in forum dolia, & per ea depoſita erant tabulata, ut locus, ubi decollari debebant, eſſet altior & omnium conſpectui ſubjectus. Loculi vel ſeretra, in quibus decolla-

torum corpora deponi debebant, ibidem conspicua erant. Forum erat armatis equitibus repletum, & plateæ cinctæ militia undique, ut vix cuiquam egredi domo sua tutum esset, quoniam ex vicinis ditionis *Coloniensis* præfecturis & oppidis, *Gesecke* & *Eronite*, atque ali-quot pagis, evocati erant homines armati, qui simul urbem replebant & omnibus terrori erant. In forum producti inter armatos stabant. Adornatur judicium capitale. Hic aguntur rei seditionis & prodicionis patriæ, imo ut hæretici, qui contra Cæsaris & Papæ edictum, doctrinam novam, à summo Magistratu condemnatam, introducere in urbem *Paderbornensem* conati essent. Illi miseri, cincti armatorum copia, & turma strepituque equitum territi, cum etiam nullum fidelem haberent causidicum & Advocatum, facile convincebantur, quanquam de istis literis constanter, ut simul antea in torturis, confitebantur, sibi nihil constare, nec unquam hujusmodi scripta ab ipsis vel profecta vel edita, si morti adjudicantur. Verum non aliter Apostoli sunt accusati & damnati. Ita mox vocatur carnifex, *Veltius*, ut pronunciaret extremam sententiam pro more istius & vicinorum locorum. Hic carnifex [similis isti ductori, qui *Jacobum*, Apostolum, duxerat ad tribunal, & confessus erat se cum illo Christianum, & sic martyrium cum illo subivit, teste *Eusebio*, Lib. 2. Cap. 9. suæ Historiæ] veniens in judicium deposuit gladium, sibi à Magistratu traditum, dicens: Nec de istis piis ac innocentibus viris pronunciare possum, nec gladio eos ferire volo. Malo enim officio & urbis beneficio carere, imo potius mori cum his, quam quicquam istorum facere. Verum statim alter adest, *Statius*, carnifex, qui id libenter facit [sed ejus finis & mors habuit cruentum exitum; Is, cum hic bonorum virorum mortem sitiret, tandem ille post aliquot annos publico supplicio afficitur *Werla*.] Interea profiliit in curiam, ubi Elector erat, magna virginum, puellarum & matronarum copia, quæ nudo collo & uberibus, & virgines, simul dispersis capillis, fiebant Principi pro captivis, jam morti adjudicatis, supplices, atque inter has erant gravidæ. Harum, inquam, precibus & ploratu plurimum commovebantur Comites, Domini & Nobiles, qui in equitatu & comitatu Electoris erant, atque suas quoque preces adjungebant vel conjunctim cum mulieribus coram Principe edebant & ad supplicandum verbis asperioribus se natum adegerunt. Supplicantium ergo multitudo & foemi-
nei

nei sexus ploratus ita Principem commovit, ut ipse prorumperet in lacrymas cum præcipuis Consiliariis. Jussit ergo illos reduci ad custodias, ex quibus iterum eos præcepit educi postmodum, ut gratiam captivis præstaret. Productis iterum in forum coram civium multitudine istis ignovit delictum & pronunciavit clementer liberos istos viros. Et si vero libertate donati essent à Principe, & domi suæ restituti, tamen post abitum Principis jubetur singulis à Senatu, instinctu, ut putabatur, Pontificiorum, ut domi suæ se semper sisterent per annum, ubi ita delitescere rogabantur, tandem jubebantur etiam Senatui luere pœnam pecuniariam. Dixerat sæpe postea *Bernhardus ab Hagen*, S. Cancellarius Electoris istius, multis bonis viris: Suum Principem nunquam fuisse ejus animi, ut quenkquam ex istis victis decollari juberet, sed coactum infinitis Pontificiorum accusationibus & delationibus istum serium progressum in eo negotio fecisse. Dixerat aliquoties *Scholerus*, Evangelicus concionator ejusdem Principis, *Hermanni*, qui coram eodem, postquam factus esset Evangelii patronus, ille Præsul, sæpe *Werle*, in oppido *Westfalia* & simul arce *Nienhuse*, conciones habuit, quod hujus Historiæ sæpe pius postea Princeps meminisset non sine suspiriis & lacrymis, & dixisset: Ach! auf das hohe vielfältige Anbringen des Dom-Capitels mußten wir ungern / ja darzu gedrungen / doch in Unverstande und Unwissenheit / solchen Ernst gegen die armen frommen Leute erzeigen und fürnehmen / &c. Sed ut redeam ad propositum. Mox novi fiunt Recessus, & literæ obligatoriæ *Paderborne*, instinctu Dumherorum, conscribuntur. In his gravissimis admodum promissionibus obligant & obstringunt se Senatus & cives Principi & successoribus perpetuo: Se non mutaturos religionem Pontificiam, nec vocaturos esse alios concionatores, sed fore se semper contentos istis, qui ab ordinariis præficiantur; Et hic in hoc Recessu amplissime repetitur, quomodo præter fidem, datam priori Recessu, sub *Erico*, Præsule, novam doctrinam, Germanicas cantiones, & impios Doctores in suas Ecclesias & Parochias seditiose introduxissent, quæ violatio admodum exaggeratur. Inter multa alia & hæc ibidem exstant: So gebieten wir hiermit gleichfalls ernstlich / und wollen / daß nun hinfürder kein frembder Mann / Frau / Knecht oder Magd / so aus den Städten und Flecken / die der neuen auf-rührischen Lehre anhängig oder damit berüchtigt / sie wären wer sie wollen / zu keinen Dienstboten in unserer Stadt Paderborn angenommen oder zu

dienen zugelassen werden sollen. Et iterum: Zum siebenden ordnen und setzen wir / daß hinfürder kein Bürger in unserer Stadt Paderborn soll angenommen werden / er lobe dann und schwöre zu Gott und den Heiligen / diesen unsern Vertrag zu halten / &c. Ideo etiam ne hactenus quidem aliquem receperunt in numerum civium, nisi qui prius ita in verba utriusque Recessus juraverat: cujus impiæ obligationis primus autor fuerat *Antonius Afflenius*, cum se is ingessisset in Magistratum, quo tanto gratior posset esse Pontificiis, quia is primus omnium hoc onus novis civibus imposuit. Sed homo malum pœnæ non evasit. In octavo autem Articulo mandatur quoque, si qui essent rebelles, & illis Recessibus deinceps unquam opponerent se, illos, cum jam antea de talibus judicialiter pronunciatum esset, sine mora apprehendendos & morti adjudicandos.

Sed antequam progrediar, oportet me hic inferere historiam piam, quæ accidit, dum rei agerentur reliqui vincti in foro. Fuit ejusdem cum ipsis doctrinæ homo, senex & ex Paralyti claudus, nomine *Hermannus Trippemakerus*, hic, cum intellexisset, capite plectendos suos in Christo fratres, apprehenso baculo suo, quo se sublevabat, cœpit reperere ad forum, cupiens cum illis quoque pro Christo mori, cum quibus unum Christum confessus erat. Hic, inquam, ad forum veniens, & vix se per armatorum hominum & equitum copiam expediens, alta voce clamavit in medio fori: Et ego sum æque reus istius doctrinæ & totius actionis, atque illi, apprehendite ergo me & simul cum ipsis morti tradite. Cum vero plerique ei os obturare non possent, & is instantius clamaret, tandem apprehensum in macellum adferri curant per ministros Senatus; cui etiam pœna pecuniaria satis gravis à Senatu imponebatur persolvenda. Idem egit hic Senex, quod illa mulier, cum nomine Imperii & *Arriani*, Imperatoris, *Valentis*, modestus Præfectus in urbe *Edeffena* vellet occidere omnes orthodoxos, qui in horto urbano convenerant, cujus meminerunt Historici Ecclesiastici, *Ruffinus*, Lib. 2. Cap. 5. *Socrates*, Lib. 4. Cap. 18. *Theodoretus*, Lib. 4. Cap. 16. & 17. *Sozomenus*, Lib. 6. Cap. 18. *Nicephorus*, Lib. 11. Cap. 22. Illa, inquam, currit cum suo infante ad istum hortum, ut simul cum confratribus & sororibus, concordibus secum in fide, posset etiam eandem simul & cum suo filiolo cædem & mortem subire, atque corona martyrii ornari. Hæc sunt merito huc repetenda ex antiqua Historia. Nunc redeo

FFFF FFFF

ad

ad Principem. Ipse *Hermannus*, Elector *Coloniensis* & Administrator *Paderbornensis*, natus Comes de *Weida*, hujusmodi Recessus & constitutiones suas fecit, tamen suo exemplo, irritas, dum eam doctrinam, quam isto tunc Recessu stabilitam & roboratam noluit *Paderborna*, ad extremum damnaret. Quomodo id factum sit, patet ex libro Commentariorum *Johannis Sleidani* 14. ubi refertur, qua occasione cœperit cogitare Elector ille de mutatione religionis facienda anno deinde, quomodo evocaverit *Bucerum*, &, quid in religione mutaverit, Lib. 15. legitur, &, quid contra Archiepiscopum tentaverit Clerus, septem illi presbyteri Canonici, [inter quos erant *Holzfiterus*, *Roma* agens & *Johannes Gropperus*, & *Hieronymus*, Decanus ad *S. Andream*, & Cancellarius, *Bernhardus ab Hagen*, & deinde ex Capitularibus generosis *Georgius à Sein*, Comes à *Wigenstein*, & Dominus in *Hemberg*, &c. *Keppelarius*, qui postea Decanus fiebat, & *Gerlacus*, Comes *Isenbergicus*, Scholasticus, &c.] diversis duobus locis legitur in Lib. 16. ubi inter alia legitur, quomodo ipsi prima Synodo, quam eorum Præpositus, *Georgius*, Dux *Brunsvicensis*, gubernabat, damnaverint & deinde *Romam* provocaverint, & simul illum apud Cæsarem accusaverint, atque quomodo illum deinceps Pontifex *Romam* citaverit cum illis, qui cum eo faciebant.

Lib. 17. dicitur, quomodo Pontifex contra illum sententiam tulit & damnaverit. Quomodo is criminationi ac damnationi Pontificis responderit, legitur 18. Lib. & quomodo anno 1547. depositus scribente Pontifice ad ordines, mittenteque diploma, in quo constituitur Præsul *Coloniensis*, *Adolphus Schorvenburgicus*, Comes, & quomodo ille bonus Senex cesserit, & quid actum sit; Tota actio & quomodo vitam finierit sanctus Præsul, in sua patria, *Hermannus de Weida*, legitur in octavo Tomo germanico martyrum, autore D. *Ludovico Rabo*, *Ulmensis* Ecclesiæ Antistite, ubi etiam adjecta est oratio de ipsius morte concionatoris in arce *Weida*, *Johannis Alsdorffensis*. Ex iis Canonicis generosis, qui adhærebant Principi, postea defecit & cecinit Palinodiam *Jacobus WiltReingravius*. Reliqui manebant constantes. Tunc temporis in promotione Evangelii juvabant Episcopum *Wilhelmus*, Comes à *Nevvener*, *Merse* & Dominus in *Beibar*: *Johannes*, Comes in *Solms*, Dominus in *Risferscheidt*: Item, *Humbertus*, Comes de *Nevvener*, & *Theodorus*, Comes de *Manderscheid*. Sed duo posteriores nutante fortuna facti sunt neutrales. Ex doctis

adhærebant pio Principi, *Hermanno, D. Theodoricus Lainius, Lenepensis*,
D. Sibertus Leuvenburgicus, D. Jacobus Homphalius, D. Johannes Casarius,
D. Johannes Echtius, Fridericus Westius, L. L. Lic. Sigillifer Coloniensis, &
M. Petrus Medmannus, pædagogus nepotum Episcopi *Hermani* ex fra-
tre nempe *Johannis & Friderici. Medmannus* primum *Hagenæ* adduxit
Bucerum ad *Gropperum* in Comitibus, ut ipse *Bucerus* aliquoties scribit
faciens honorificam *Medmanni* mentionem. Cum *Hagenæ* per do-
ctissimum virum, *Petrum Medmannum*, adduceretur ad *Gropperum*
Bucerus, vidit bonum in *Groppero* zelum & affectum, & in signum
amicitiæ dedit *Groppero* suum Commentarium in Epistolam ad Ro-
manos *Bucerus*; *Gropperus* vero Reformationem, jam sub nomine
Archiepiscopi anno 1536. editam & conscriptam à se, & postea pri-
vatim convenerunt in præsentia Cæsarei Secretarii, *Gerhardi à Velt-*
vüick, *D. Capito & Bucerus* in Colloquio *Wormatiniensi* Anno 1541.
Gropperum, ab ipso *Groppero* amanter invitati, ibi de multis cum ipsis
collocutus est, & quoque ab utroque graviter sui officii admonitus.
Ibi coram ipsis fatebatur, justificationem nostri & salutem nullo no-
stro, sed merito unius Christi eam à nobis recipi, deque eo solo vi-
debatur tunc sollicitari, ne nostris loquendi modis homines occasio-
nem acciperent alicujus securitatis, & mortua fide confisi, se justi-
ficatos coram Deo putarent, etiam si nullo incensi essent studio bo-
norum operum. Ibi *D. Capito & Bucerus* responderunt: Nostros
non loqui de mortua fide, sed de ea, quæ sit opus Spiritus Sancti
efficax ad regenerationem & novam vitam. Is vero præ se tulit
magnum studium veterum observationum & disciplinæ Ecclesiasticæ
& doctum & bene in veteribus Ecclesiæ Doctoribus versatum, imo
ipse dicebat: Modo alii ita essent affecti, ut ille, Ecclesias *Germa-*
niæ posse conciliari. Consenserat, idoneos præficiendos Pastores
Parochiis. Agnoscebat, quæ oporterent legi in templis aut doceri aut
decantari, illa desumenda esse ex sacris literis, & ita omnia mode-
randa, ut populus verum inde fructum intelligat percipiatque atque
ad veræ pietatis officia excitetur; eaque omnia esse amovenda, quæ
cum divinis literis non consentiant, & fidem non promoveant. *Ra-*
tisbonæ quoque tres articulos conciliatos volebat admittendos per
Germaniam, ut justificationis usum, integri Sacramenti & conjugium
sacerdotum. *Bucerus* autem commendatus *Coloniensi* Archiepisco-
po, *Hermanno*, per *Gropperum*, evocat cum Archiepiscopus & *Bu-*
scho-

schonii, in præsentia *Johannis Noppi*, Suffraganei & *Gropperi*, loquitur cum *Bucero* amice, sed antequam veniret *Gropperus*, scripsit Præsuli, se læto animo audivisse *Buceri* adventum, & inprimis cupere, ut dignetur ad se in urbem *Colonensem* ablegare *Bucerum*, ut, adjuncto Suffraganeo, posset familiariter de Reformatione pia loqui cum *Bucero*, id autem negavit Princeps *Groppero* & suam præsentiam petiit. Veniens autem *Buschonium Gropperus* contulit cum *Bucero*, præsentem Suffraganeo, coram Archiepiscopo, de magnis rebus & controversiis religionis, & postea eum invitabat in suum palatium *Coloniam*. Cum autem venisset *Bonnæ* *Bucerus* & ibi docuisset anno 1542, quia videbat *Gropperus*, *Dumheros*, Clerum & Theologos omnes à *Buceri* ministerio alienos, fit quoque is ab illo alienior: interim convocavit Archiepiscopos, præcipuos suos Consiliarios ad arcem *Poppelsdorfam*, videlicet suum Coadjutorem, *Adolphum*, Comitem *Schoonenbergicum*, *Deitherum* [vel ut alii, *Theodoricum*] Comitem in *Manderscheid*, *Wilhelmum*, Comitem de *Rennenberg*, & *Gumbertum*, Comitem à *Nevvener*, & simul *Gropperum* ac Cancellarium, *Bernhardum ab Hagen*, *Geskensem*, & multos Nobiles ac eximios viros, coram quibus exposuit rationem suæ fidei, suæ quoque vocationis ad *Bonnensem* Ecclesiam *Bucerus*, addit quoque, se audivisse, suam illam vocationem & functionem à magnis quibusdam viris Capituli & Cleri *Colonensis* reprehendi, & quidem ab iis, quos sibi familiares putaverat [sic notavit *Gropperum*] se vero jam coram Archiepiscopo Electore, D. Coadjutore & toto conventu generosorum Comitum, Nobilium & præcipuorum Consiliariorum stare & paratum esse his & quibuscunque aliis, qui aliquid in suo ministerio requirerent, satisfacere & demonstrare velle ex sanctorum patrum autoritatibus & canonibus, ea, quæ profiteretur, esse præcepta Dei, & semper observata esse à veris Christi Ecclesiis. Quibus verbis finitis, discessit *Bucerus* ex Concilio, & statim dixerat *Gropperus*, se notatum esse. Postea etiam in conventu *Bonnensi* anno 1542. habito proposuit Archiepiscopus & Comitibus & Nobilibus equestribus & civitatum Rectoribus, *Bucerum* flagitare hoc vehementer, ut reddat coram eis rationem instituti ac sui ministerii coram ipsis provinciæ *Colonensis* ordinibus. Sed ibi in eo conventu nulla habita propositione & relatione Archiepiscopi hoc unum agit *Gropperus*, nomine Cathedralis Capituli, tanquam membrum & simul, secundarii Cleri, ut di-

cellarius, & *Petrus Medmannus*, Consiliarius, qui hodie est Consul *Embda*: Et fateor, quod & Comes *Christophorus* & simul isti duo viri, *Westius* & *Medmannus*, mihi in meis studiis & exiliis multum benevolentiae praestiterint. *Johannes Pratorius*, qui *Adernace* docebat, factus est postea Inspector Comitum in *Rönigstein*, ubi ad nostra usque tempora vixit & fuit. Quod reliqui abierint, & quid ipsis acciderit, ignoro.

Successor pii Episcopi *Adolphus Schouvenburgicus*, Comes, antea Coadjutor, qui primò probaverat Reformationem, & actionibus interfuerat, ut jam antea probatum est, & multis constat, non diu superfuit in Archiepiscopatu: Nam, etsi pompose in Concilio *Tridentino* ageret cum *Groppero*, staretque pro pontificia religione vehementer, & mutaret in sua ditione religionem, [quanquam neminem propter religionem occideret] tamen subito periit, eique succedit frater, *Antonius*, heros bonus, qui quidem de aliqua Reformatione cogitavit, sed mox è medio quoque sublatus est, & venit in locum ejus *Mansfeldicus* Comes, *Johannes Gebhardus*, publicè alens concubinam. Sed & ille cogitavit de instituenda Reformatione; [quam suus antecessor, *Antonius Schouvenbergicus*, cum Duce *Juliano* suscipere & propagare decreverat] interim mox moritur is quoque, cui succedit *Hermannus*, Archiepiscopi, nepos ex fratre, *Fridericus*.

Nunc autem dicendum erit de tribus praecipuis *Hermannus* Pii hostibus, qui antea amici erant. *Gropperus* & se, suos fratres, nepotesque ex fratre *Godofrido Groppero* ad dignitates & opimas produxi, praebendas & tandem *Galerum* meruit à Paulo 4. sed postquam conaretur *Mansfeldici* electionem impedire, & ei non succederet institutum, sed videret, illum aspirare ad Episcopatum & Electoratum, abiit *Romam*, cum paulo ante edidisset germanicum volumen de omnibus iis, quae ad Sacramentum Eucharistiae pertinent, ubi acriter perstringit *Sleidannum*, & mendacii arguit, provocatque ad vivum *Medmannum*. Sed *Petrus Medmannus*, Consul *Embdenfis*, mihi, hoc ab illo interroganti, anno 1558. 28 Aprilis *Embda* dixit, nihil esse scriptum à *Sleidano* de *Groppero*, quod ullam speciem falsitatis habere posset. Omnia enim esse vera, quae ille scripsit. Postquam autem *Romam* veniret, accusatur Lutheranismi, & propter alias etiam causas delatus est apud Pontificem *Gropperus*. Hic cum in gravem suspicionem venisset, & quasi in custodia haberetur, animi moerore consternatus, cum vix se purgasset & Pontifici reconciliatus esset, moritur, sed moriturus orat pro fra-

fratre, *Casparo*, Doctore J. U. ut sibi succedat in Præpositura *Bonnenfi*, qui, abiens *Romam*, illam Præposituram impetrat & fit auditor *Rome*. Sed quæ *Sleidanus* habet de *Groppero*, non refero. Ea tamen referre huc utile erit, quæ nullibi de eo scripta exstant, quæ sane cogitatione digna sunt, atque à me ipso sunt observata, aut ex *Petro Medmanno* & *Friderico Westio* percepta, ut ita plane intelligant pii, quales sint Pontificii. *Gropperus* habuit duas Prælaturas in sua patria, urbe *Susato*, unde potuisset splendide vivere, imo non parum etiam ex patrimonio habuit, & quod magis est, ex Praxi Juris, quia erat J. U. Doctor, habuisset magnas divitias: Verum quoque Canonicatum obtinuit presbyterii in summo templo *Coloniensi*, qui profecto solus Doctori aliqui posset splendidos sumptus, ad vitam sumptuosè degendam, supereditare. Hunc ille, *Arnoldo Tungerio*, regenti *Bursam Laurentianam*, ea conditione resignavit, ut ille sesquimille thaleros apud cœnobium quoddam deponeret, unde posset habere *Gropperus* ad vitam pro annua reservatione octoginta thaleros: Ad istum modum multas præbendas resignavit, videlicet Decanatum in *Xanten*, amplissimam prælaturam resignavit juniori fratri, *Casparo*, & cum postea *Colonia* Officalem fecit & Decanum ad gradus, qui etiam eidem hodie succedit in Præpositura *Bonnenfi*. Cum nomine omnium Collegiorum vel Cleri secundarii respondisset *Bucero*, atque inde Apologiam generalem opposuit Reformationi, ab Episcopo propositæ, idque nomine Cathedralis & reliquorum Collegiorum ac scholæ & Theologorum nomine simul, petiit etiam à singulis mercedem Collegiis, quod suam operam navasset in pio Episcopo suo promotore amovendo, à singulis impetravit Collegiis præbendam, quam eo, ut dixi, modo & Praxi resignavit aliis, tantum in Collegio ad S. Severinum ipsi vacaturam præbendæ denegaverunt Canonici Capitulares, sed tamen pro mercede trecentos aureos miserunt per *M. Andream Barderovick*, quos subiratus *Gropperus* Canonicis remisit. Ditissimis quibusque per urbem civium filiis resignavit plurimas præbendas, qui certam pecuniæ summam non apud cives, vel Dominos deponere cogerantur, sed apud Monasteria certa, ut annuatim ad vitam posset inde *Gropperus* certos percipere redditus. Hic mihi vide dolum: Noluit *Gropperus* is & talis haberi ac esse, qualis fuit *Jodocus Holzfilius*, *Osna-burgensis*, ducentarum Prælaturarum, præbendarum & beneficiorum ferme possessor, ideo resignavit pleraque; ne multarum Prælatura-

rum

rum ac beneficiorum possessor esset, & ne dolus ejus innotesceret Laicis, noluit omnem summam apud cœnobiaz deponi. Interim adhuc retinuit *Gropperus* Canonicatum & Scholarchæ Præfecturam in Gereonis collegio & in patria Decanatum, & deinde consequitur Præposituram *Bonnensem*, ex qua singulis annis sesquimille aureorum habuit. Habuit tria pene millia aureorum ex beneficiis annuos redditus homo iracundus, sed veretamen cælebs, qui noluit anno 1557. interesse colloquio *Wormatinesi*, ad hoc simul deputatus cum in illud non consensisset Papa, &c. Jam videmus, quo fine manserit Papista vel potius à *Bucero* & suo Episcopo defecerit. Interim *Gropperus* in illa Reformatione, quam anno 1536. sub nomine sui Archiepiscopi scripsit, non esse nisi unam Præbendam vel Canonicatum unicuique reliquendam, assignavit, imo sacrilegium esse, unum aliquem habere plures Canonicatus & Præbendas, quam unam. Interim hanc appendicem addit: Sacrilegium hoc eis condonatum est, qui sunt in Episcoporum negotiis occupati, &c. Hæc ille: Sic vult se excipere, & alios, qui apud Papas & Episcopos rerum potiuntur, ut illi habeant opulentas Præfecturas, opimos Canonicatus, honoratas & divites dignitates, insignes & amplas Parochias. Tales multas ille, & *Bernhardus ab Hagen*, & *Noppius*, Suffraganeus, & Comes à *Witgenstein* habuere. Sed pergemus dicere de aliis, inprimis de *Bernhardo ab Hagen*, Cancellario, Doctore Juris & Canonico Cathedrali. Hic tandem senex quodam mane, inopinato modo reperitur apud lectum suum prostratus & mortuus esse in cubili. Tertius erat quoque Cathedralis, factus demum Canonicus, *Johannus Noppius*, Suffraganeus, qui aliquoties præsentem *Gropperum* amice locutus erat cum *Bucero* coram Archiepiscopo, hic tandem pro sua defectione ab Episcopo, primus ante reliquos consequitur præmium: Ignito quodam morbo in minimo pedis alterius digito accensus, ita paulatim inflammatur totum corpus ejus, ut misere interiret, quod fiebat anno 1556. quo anno & *Adolphus*, Episcopus & postea delignatus Suffraganeus, *Eberhardus Billichius*, interit, atque *Bernhardus ab Hagen*. Ita tres illi opimi sacerdotiis & dignitatibus misere perierunt. Suffraganeus solebat antea purè docere, sed postea acriter debacchatur in Lutheranos pro concione & præcipuè *Antonii Corvini* Postillam solebat notare, ut civibus ita eriperet ex manibus, atque excuteret illius Postillam. Dicebat enim: *Über dagegen lehret dein Käbel*

ner [vocavit *Corvinum Rābener*] anders / doch / wilt du ein Catho-
cus seyn / so glaube ihm nicht. *Georgius à Sein*, Comes de *Witgenstein*,
 & Dominus in *Homburg*, antea Capellarius, & post depositum Episco-
pum *Hermannum* [cui ille præcipuus & potens erat hostis, tribus ad-
 huc amplissimis Præposituris opimus, & ingeniosus ac callidus, cujus
 hodie nepotes ex fratre heroës docti & Evangelio addictissimi sunt
D. Ludovicus & *D. Georgius*] exploso *Henrico Stolbergico*, factus De-
canus, is delapsus est tandem senex in secundam pueritiam planè,
 & simul cæcus fiebat. Successit Suffraganeo *D. Eberhardus Billichius*,
Carmelita, sed quia is quoque erat ex præcipuis hostibus Episcopi pii,
 cum vix semel ordinasset aliquot sacrificulos, moritur etiam subito:
 deinde huic substituitur Minorita. Sed illo mortuo, Suffraganeus
Monasteriensis excurrit & ibi pontificalia exercet. Fuit eo tempore
Colonia, cum *Bucerus* ageret *Bonna*, *Gerdas Aquensis*, Theologiæ Li-
centiatus, & regens in *Bursa Montis*, qui scripsit contra *Bucerum*, &
censuit, melius esse, si aliquis presbyter haberet ordine centum con-
cubinas, quam unam legitimam uxorem. Nunc *D. Theologus* &
 gnato *Gropperi* regit *Bursam Montis* *Gerhardus Matthesius*, *Geldriensis*,
Presbyter Canonicus in Cathedrali, Canonicus ad Apostolos & alio-
 rum beneficiorum possessor, qui etiam publicis scriptis, præsertim
 impuro Commentario, scripto in Epistolam ad Romanos, tuetur for-
 titer Papismum. Scripserunt etiam anno 1560. contra Catechismum
Monhemii quidam ex Facultate Theologica deputati, quibus respon-
 derunt *Henricus Artopau*, qui docet Evangelium in Comitatu *Mensse*
 & videtur esse Sacramentarius: *M. Martinus Chemnitius*, Coadjutor
 Doctoris *Joachimi Morlini* in Ecclesia *Brunsvicensi*, atque ego *Ha-*
melmannus.

Anno Domini 1554. edidit *Colonia*, ubi erat Professor Philoso-
 phiæ, scriptum de ratione seu via humanæ vitæ, hoc est, de homi-
 nis beatitudinibus ad Senatum *Coloniensem*, *Iustus Velsius Haganns*, *D.*
J. U. propter quod scriptum, & deinde, quod liberius de vera reli-
 gione in scholis disputaret, est, urgente hoc *Johanne Groppero*, *Eber-*
hardo Billichio, *Alexandro*, candido & aliis, comprehensus *Colonia* an-
 no 1555. & carceribus aliquot diris inclusus, & simul ei proposita
 sunt interrogatoria de fide Catholica, autore *Groppero*: Tandem, cum
 appellasset ad doctrinam *Augustana* Confessionis, & diceret, se ei ad-
 hære, est post aliquot menses anno 1556. eductus & ejectus ex ur-

Gggg gggg

be

be sub noctem dimidiam vicesimo septimo Martii Mensis, is statim jubet, ut civitatem *Coloniensem* & diocesin & omnium Catholicorum, videlicet Papistarum, fines abjuraret. Is cum nollet, & ea de re protestaretur, jussus est tandem exire fines *Colontensis* Præsulis & reliquorum Catholicorum, &c. Mox in paratam navim per *Rhenum* deducitur, & Præfectus Episcopi in *Bruel* ibi expectans, idem proponit, sed nihil amplius quam alii ab illo impetrat. Sic ille in municipium *Mulhem* illustrissimo Principi *Juliacensi* & *Montensi* subditum se recepit. Sed illa de re ipse Apologias *Frankfurti* ad *Mannum* edidit, in quibus prolixè conqueritur de tyrannica violentia *Johannis Gropperi*, [cujus interrogatore & suam ad ea responsionem quoque Apologiam inseruit] & Consulum *Arnoldi* à *Siegen* & *Conradi* à *Leiskirchen* pium contra se studium refert ac misere lamentatur, præcipue de violentia duorum Magistrorum violentorum, *Johanne* à *Breckelfelde* & *Johanne Bruelmar*, &c. Quanquam ille *Velfius* ad Apostasiam postea dilaberetur. Quid cum *Adolpho Clarenbachio* & aliis egerint anno 1529. patet ex Libro 7. *Johannis Sleidani* circa finem. Sed copiosius adscribit hanc Historiam D. *Ludovicus Rabus* in Historiis germanicis martyrum.

Anno Domini 1554. voluit *Adolphus*, Episcopus, quendam ex urbe amotum concionatorem, qui in æde Laurentiana purius cæteris docebat, itaque ingressus urbem jussit suum substitui Sacellanum, qui, cum procederet in publicum, est turbatus ex suggestu & templo, & ipse Episcopus metuebat sibi, ideo urbem egreditur quam citissime.

Anno 1564. valde grassabatur pestis *Colonia*, & adeo erant furiosi proceres & Theologi, ut illis, qui nollent sumere unam speciem in Eucharistia, papistico more, jam mortuis denegaretur sepultura in cœmeteriis, quod etiam antea anno 1544. D. *Gisberto Longolio* acciderit morienti, de qua re sic scribit in Epigrammatis *Philippus Melanchton*:

Hoc legitur Saxo *Gisberti* corpus inane,
Longolia gentis, qui fuit alter honos.
 Dicentem *Ausonii* vivo *Cicerone* probassent,
 Tantus in eloquii flumine splendor erat.
 Et quæ doctrinæ fontes tenet *Attica* lingua,
 Sic ipsi tanquam patria nota fuit.

Naturæ varios didicit motusque viresque,
 Et quæ scæta hominum munera terra parit.
 Calluit & medicam, dextreque exercuit artem,
 Ægrotis solitos ferre frequenter opem.
 Pestis Agrippina cum grassaretur in urbe,
 Eripuit sene corpora multa nece.
 Id meritum grati cives meminere, feruntque.
 Ac artem laudant officiumque viri.
 Dotibus his tantis custos adjungere mores
 Et studuit vera mente timere Deum.
 Huic tamen extincto quidam, qui templa gubernant,
 Jura sepulturæ sancta, locumque negant.
 Non alio talem meruit pro crimine pœnam,
 Sed quod vera Dei jussa professus erat.
 Sola novi fuit irratæ hæc causa furoris,
 Non Evangelii lumina ferre queunt.
 Nunc igitur *Bonnam* corpus venerabile *Rhenus*
 Detulit adversis officiosus aquis.
 Et funus magno gemitum cum duceret istinc,
 Dicitur à lacrymis intumuisse suis.
 Sed mens chara Deo, quod spe votisque petivit,
 Nunc fruitur vultu maxime Christe tuo.

Anno 1565. habuerunt negotium cum Anabaptistis, quorum
 aliqui erant captivi, quidam etiam necati sunt: atque istius Sæctæ
 hominum audio prope sex millia latere *Colonia*. Sunt etiam multi ibi
 Nicodemi, qui se colligunt & propriis suis sumptibus alunt duos E-
 vangelicos ministros, qui pure docent & Sacramenta administrant
 privatim in ædibus. Alter vocatur *Wilhelmus Juliacensis*, alter *Jo-*
hannes Turviciensis, sed credunt quidam, eos esse Sacramentarios,
 an verum sit, ignoro.

Georgius Cassander, *Flandrus*, cum diu fuisset Evangelicus, &
 cum Sacramentariis summam aluisset familiaritatem, quod ego cer-
 tis possum indiciis & literis testari, relapsus tandem ad Papismum
 & scripsit pro successionem in *Romana Ecclesia* & pro traditionibus con-
 tra *Johannem Calvinum* sub modesti *Pacemontani* nomine, & ipsius
 cygnea cantio fuit libellus quidam, de Pædobaptismo editus, ubi
 quidem interdum utiliter contra Anabaptistas disputavit, sed inte-
 rim

rim omnes papisticas ceremonias, ut benedictionem & consecrationem Baptismi, salis, luminis, chrismatis, eorumque usum tueri conatur: Moritur Colonia Anno 1566. postquam esset unctus extrema unctione.

Fuit quidam Studiosus & eruditus *M. Petrus N.* in *Bursa* Laurentii lector Baccalaureus Theologiæ, mihi de facie notus, hic incipiebat paulatim docere in æde summa, ut ita ad altiora aspiraret. Is, inquam, cum aliquando docuisset in summo templo Anno 1553. venit, finita concione, ad ipsum quidam, *Erisius*, homo doctus, qui demonstravit ex scripturis & testimoniis *Augustini* & *Epiphani*, eum impia quædam de invocatione sanctorum & aliis docuisse. Is cum non haberet statim, quod responderet, incidit in mororem nimium & mox interiisse dicitur. Ipsi erat collega quidam, homo doctus & Philosophus in eadem *Bursa*, *M. Bernhardus N.* Licentiatus Theologiæ, qui mortuo *Theodorico Halverio*, Doct. Th. [qui quoque se pio Episcopo opposuerat] successit & factus est Pastor Petri ac Apostolici Collegii Canonicus, & propter nimiam continentiam, quæ ei non erat à Deo data, in profluvium quendam sanguinis incidit, quo etiam mortuus est. Tertius in eadem *Bursa* collega, *Johannes Delphius*, primo defendit Lutheri causam, sed postmodum promotus Licentiatus Theologiæ factus est *Trevirensis*, deinde *Argentoratensis* Episcopi Suffraganeus, qui in Concilio *Tridentino*, & in Colloquio *Wormatiniensi* anno 1557. fuit à partibus Papistarum homo valde verbosus sed Epicureus. Scripsit ibi Carmelita *D. Alexander* candidus contra doctrinam Evangelii & *D. Johannes Slodanus*, Prior Dominicanorum. Quædam illorum excudit *Caspar Gensperus*, qui potissimum cum *Materno Cholino* pro Papismo defendendo multa scripta evulgavit: Hæredes *Brinckmanni* hætenus excudere solebant *Cassandri* scripta: & in officina *Quenteliana* sunt plerumque *Georgii Wigelii* opera impressa. Scripsit *Jacobus Horstius*, Canonicus Gereonis ex instinctu nepotis *Gropperi*, videlicet *Godofridi Gropperi*, tunc Theologiæ Licentiatus, nunc Doctor, pro una specie Eucharistiæ Laicis dandæ contra me, cui ego respondi. Magni sunt hodie ibi Papistæ & Papistarum Patroni, *D. Rethius* & *D. Franciscus*, Jesuitæ, cum toto in *Bursa* coronarum nova Collegio Jesuitico [quod sibi & ædes & multa ibi emit bona] deinde *D. Rhedanus* & *Theobaldus*, Pastor primo Pauli, deinde ad *S. Columbam*, [ubi ante eum fuit homo sedatus

tus & eloquens, sed Papista, *D. Hermannus Blanckenortus*] Canonicus quoque majoris Ecclesiæ aliorumque beneficiorum possessor & Doctor Theologiæ. Sunt etiam ibi Doctores Theologiæ Pastor Martini, Prior prædicatorum, *Gadrianus*, Minoritarum & Carmelitarum provincialis. Solus hodie Decanus, nunc Præpositus, *Georgius à Sehn*, Comes in *Wigoustein*, dicitur serio veræ religioni favere. Consules & Senatores sunt ibi plerumque omnes Papistica religioni addicti, quod probe in Dominum *Spangenbergium* & suos collegas in Februarii anno 1567. declararunt, cum contra decretum Imperii cum istis, qui nihil aliud *Colonia*, quam jus hospitii, quæsi-
verunt, egerunt.

Hæc de urbe *Coloniensi*: mox de oppido *Geseke*, ditionis *Coloniensis*, in *Westphalia*, dicam. Redeo ergo ad *Paderbornensem* historiam.

Cum *Colonia* deponeretur & amoveretur piissimus Princeps, Elector, *Hermannus de Weida*, Comes, ab Archiepiscopatu est quoque idem rejectus *Paderborna* & *Rembertus à Kerssenbrock*, unus ex Canonicis Cathedralibus Nobilis & senex, *Romana* & *Carthusiana* Præxi insignis, est in ejus locum electus, qui usque hodie ad hæc tempora anni 1568. in decrepita senectâ vivit. Ut autem hoc obiter referam: fatale quid contigit forsan [ut sic profano more loquar] Comitibus de *Weida*, quando eliguntur Archiepiscopi *Colonienses*. Nam *Arnoldus de Weida*, Comes antea præpositus ad *S. Andream* post *Hugonem*, ibidem Archiepiscopus ab *Engenio* tandem tertio, Papa, in Concilio *Remensi* ab officio pontificali suspensus fuit, propterea quod ad Synodum illam non venisset. Hæc scribit *Trithemius*; quid *Hermanno de Weida* acciderit, dictum est. Si quid etiam posset Papa contra hunc modernum *Fridericum de Weida*, qui non vult alere Suffraganeum, nec vult petere nec redimere pallium à Papa, paupertatem causatus, profecto nihil intentatum relinqueret, quanquam iste *Fridericus* nihil in religione mutaverit, & dicatur Pontificiæ religionis esse, imo jam dicatur resignasse Episcopatum & Electoratum.

Paderborna sub hoc *Remberto* viget & viguit semper Papatus. Interim in quorundam Papistarum & Pontificiorum corde sordet Papatus. Unus est ex reliquis superstes Monachus in Franciscano Collegio, qui ibi publicè concubinam alit, ut ipsius etiam *Remberti*, Episcopi, Cancellarius, *Henricus Coloniensis*, Magister, beneficiis di-

ves, facit. *Conradus Mollerus* L. L. Licentiatuſ & Officialis, in tanta mutatione ſub initio regiminis Archiepiſcopi, *Hermanni*, terri-
toſ cives regebat, ut teſtamenta Germanica ex verſione Lutheri
ejuſque Catechiſmum, & pſalmodiæ libros cum aliis Poſtillis & o-
puſculis Lutheranis, coëmptis, juffu, ut dicebat, Principis, ad ſe de-
ferrent. Sed is hodie mitior eſt factuſ, & cupivit hoc tempore
omnium maximè in Clero & per omnes Eccleſias Reformationem.

Semper ab eo tempore habuerunt *Paderborne* indoctos Concio-
natores, inter quos reperitur hodie *Gerhardus Rodikenius*, *Wartlenſis*,
qui, eſſi interdum Evangelii doctrinam amaſſet, & ſe patronum ve-
ræ doctrinæ aliquoties declaraſſet, tamen beneficiis auctuſ opimis
cœpit ſtomachari in concionibus inſolentibus contra veram doctri-
nam, atque in Synodis ditionalibus orationes latinas habere & glo-
rioſe recitare, ubi quoque ſæpe Lutheranos taxavit. Ut vero ſuum
nomen glorioſius redderet, & ſe Pontificiis charum & additum
exhiberet, cœpit verbolum & fucatum Commentarium de Ceremo-
niis conſcribere, & in publicum dare anno 1561. in eo, [quem Epi-
ſcopo & Prælatiſ, ut Capitulo Cathedrali, & reliquiſ opimiſ Ma-
gnatibuſ Eccleſiaſticis dedicavit] conatuſ eſt pleraſque Pontificiaſ
ceremoniaſ & doctrinaſ tueri; Inprimiſ conatuſ eſt aſſerere:
Quadrageſimale jejunium eſſe traditionem Apoſtolicam & ideo in-
violabiliter obſervandam, dixitque: Scripturam ex patrum inter-
pretatione explicandam, &c. Huic verboſo & prolixo ſcripto, ego
Hamelmannuſ, qui in vicinia eram, oppoſui contrarium, idque bre-
ve ſcriptum & typiſ evulgatum, in quo oſtendo libertatem ceremo-
niarum, atque demonſtro, vanas eſſe traditioneſ tacitaſ, poſtea quo-
que expono ex teſtimoniis Eccleſiaſticorum ſcriptorum, *Eusebii*, *So-
cratiſ*, *Sozomeniſ*, *Nicephori* & *Chryſoſtomi*, jejunium quadrageſimale
non eſſe traditionem Apoſtolicam, & refuto illa breviter, quæ pro
ſua aſſertione ex *Hieronymo* & *Ignatio* attulerat. Poſtremo doceo
quoque ex præcipuiſ patrum dictiſ: Scripturam ſcriptura explican-
dam eſſe, fraterne deinceps admoneo autorem, ut tandem, depo-
ſito mendacio, velit redire ad ſe, & cogitare de ſua æterna ſalute
in tempore, & conſiderare diligentiuſ dona Dei, tam temporalia
quam æterna, & ſuam concubinam potiuſ ducere in uxorem, com-
mendando negotium Domino, quam in fornicatione, mala conſcien-
tia mundi divitiaſ obtinere, propter quod ſcriptum ſunt & fuerunt mi-

mihi infestissimi Dumheri, & inprimis Cancellarius, *Henricus Coloniacus*, Patronus *Rodikenii*. Hac pia admonitione sperabam ipsum reduci posse ad meliora, verum ab eo tempore in pejorem evasit. Nam, lecto meo libro, mox in die Palmarum in pomeridiana concione conatus est prolixè probare, unius speciei in anno 1562. Eucharistia usum pro Laicis rectè institutum *Rodikenius*, & postea digressus est in truculentam orationem, dicens: Cives *Paderbornenses* necessario quoque cogi ad unam speciem sumendam ratione obligationis & Recessuum [quorum antea mentio facta est] suorum aut ipsos, tanquam perfidos, à Magistratu puniendos. Dolendum certe est, ejusmodi vocem ab illo emissam, cum pluris tamen vox Christi, quam omnium Episcoporum, & Senatus Recessus & obligatio debebat esse: & profecto nunc videtur reprobus esse, cum quotidie in pios cives debacchetur nominatis etiam quibusdam; Nam mox postea est factus *Præpositus monialium*. Dolendum etiam est, quod ad istos hactenus Recessus paucis cognitis, coegerit Senatus suos novos cives, cum nunc sint alia tempora, & illa doctrina, quæ in istis Recessibus, quasi sub nomine Imperii & Cæsaris, demandata legitur, sit à toto hodie Imperio admissa, & protestantibus Statibus concessa: imo Senatores [qui forte sunt adulatores Dumherorum] cæcis vel excæcatis oculis videre nolunt, quod hujusmodi Recessus & effectum istius obligationis suo exemplo, *Hermannus*, Præsul, irritum fecerit.

Postquam autem quidam pii cives, qui solebant ad vicinas urbes & pagos excurrere, ut veram Christi communionem perciperent, anxii in hac re, & turbati illa concione, me *Hamelmannum*, consulerent de hujusmodi juramento, & peterent significari sibi, quid in re tanta piè posset fieri: Respondi ego, non meis, sed Magistri Sententiarum verbis, quæ libro tertio sententiarum Distinct. 19. Quæstione, utrum omne juramentum sit implendum, habentur, & ostendi *Ambrosii*, *Augustini*, *Beda*, *Isidori*, *Bernhardi* & aliorum testimoniis, illud, quod contra fidem & charitatem juramentum præstitum est, rectè posse rescindi, & nequaquam observandum, quod ab exemplo Davidis, impediti per Abigail, ne satisfaceret juramento suo, qui etiam agnovit, se justè & rectè impediri, probatur. Adjeci etiam dictum Apostolicum: Magis Deo obediendum quam hominibus: Magistratui, licet non resistendum sit, tamen non latius, ni-

nisi usque ad aram, obediendum esse. Hac mea responsio, cum pervenisset forte ad manus Dumherorum [quorum caput tunc erat *Hugo Buddius*, Decanus, qui, testibus ibidem Papistis, ut *Epicureus* vixit & mortuus est, cui anno 1567. successit *Volmarus Brinkens*] acriter *Hamelmanno* minabantur, sed per cordatiores admoniti nihil publice ausi fuere, nisi quod interdum per suos invidiam ipsi conciliarent apud eos, qui autoritate ad deponendum *Hamelmannum* aliqua potiri aliquando possent: in qua re mirus semper fuit artifex Cancellarius, *Henricus Colonicus* & alii, &c. Omnes plerumque Pontificii Dumheri & Canonici cum variis sunt concubinarij, & Epicuream semper agunt *Paderborne* vitam. Idem fit in cœnobio *Abdinckhave*, quod ante centum annos de eo etiam cœnobio scribit *Crantzius* quoque.

Quid porro in rebus fidei ex causa Evangelii *Paderborne* Anno 1566. & imprimis anno 1567. acciderit, breviter referendum erit. Cum autem Anno Domini 1566. sæviret pestis *Paderborne* per æstatem, ut antea rectius Evangelium docuit, ita nunc libere taxatis abusibus in templo *Bustorpiensi* prædicavit *Rodolphus Bredebeckius*, ideo idem *Bredebeckius* incepit etiam tradere Catechismum circa Festum Michaelis, mox cum collegiati Canonici ibidem [quorum Decanus erat L. L. Licentiatus *Conradus Mollerus*, de quo dicitur, quod agnoscat veritatem] turbant ex ministerio & dimittunt. In exilium ejectus consequitur vocationem *Minda* in æde Mariana. Interim *Martinus Hodebandus*, legitimus Pastor in Ecclesia Forensi, in der Markt-Sitten / idem quoque cum *Rodolpho* fecit, & deinde is à funeribus piorum canere coepit germanicum psalmum: Mitten wir im Leben sind / circa Festum Bartholomæi & in Ecclesia orationem Dominicam: Vater unser im Himmelreich / Der du uns alle heissest gleich / &c. Is quoque non terretur exilio *Rodolphi*, sed strenue pergit in pio proposito. Mox autem *Hodebandus* citatur ex jussu Episcopi, *Remberti Kersebrochii* ab officiali *Conrado Mollero*, L. L. Licentiato, & ei exhibentur literæ Episcopi ad officialem datæ, quibus ei injungitur, ut rationem suæ susceptæ novitatis coram officiali reddat, & addat, cur Sacramentum altaris aliter quam ibi usitatum fuerit, porrigat, & præter veterem morem novas cantiones & Germanicas exordiat, atque cum populo decantet: deinde minaciter ei imponitur, ne in posterum tale quid tentet, aut id inique ulturum Episcopum: nam ipsum pos-

rudita antiquitati consonum, & cedit ad ædificationem Ecclesiæ, ideo spero, Principem vestrum non impediturum, quæ ad salutem suorum subditorum à me peraguntur in hac calamitate communi. Oro etiam V. R. ut dignemini indicare Principi, me has ferre molestias non auri, pecuniæ aut lucri causa, quia nullis hæc mea Parochia est dotata redditibus annuis, nisi unica mensura hordei, qua si ego privor, non tam mihi incommodatur, quam Parochianis, qui meo ministerio uti cupiunt. Hæc scripta etiam tradidit officiali. Ita ille perstitit in sua sententia usque in proximum annum 1567. Tunc vero ad initium Quadragesimæ Dominica Invocavit, qui erat 16. Februarii, incepit loco impii cantus, Salve regina, tradere & explicare Catechismum à prandio hora 3. ideo mox ultimo Februarii, qui erat dies Veneris ante Dominicam Oculi, his literis ad arcem Episcopi citatur.

**Nembert / von Gottes Gnaden Bischoff zu
Paderborn.**

Lieber andächtiger!

Mir haben etliche Sachen / daran uns gelegen / mit dir zu reden nöthig. Ist deswegen Unser gnädiges Gesinnen / daß du auf den Nachmittag um drey Uhren allhier ankommen / und solche Gelegenheit vernehmen und anhören wollest. Dieses thun wir uns gänzlich verlassen. Geben Nienhusen / am ersten Februarii Anno 67.

Unserm Pastor zur Mark: Kirchen und lieben andächtigen /
Martino Hoibund.

Hic iterum se per literas excusat, conquerens, ea ipsa hora sibi concionandum esse coram plebe, quam non possit ea doctrina privare. Ideo orat, ut excusatum ipsum habeat Episcopus. Petit autem supplex, sibi aut per legatos aut per literas mandata ab Episcopo intimari. Sed redeo ad Historiam de *Martino*.

Martinus Hoibundus 21 Martii, die Veneris ante Dominicam Palmarum indicavit finita concione Parochianis, Præsulem omnino nolle admittere, ut ipse eis porrigeret utramque speciem in Eucharistia. Ibi illi solliciti, tandem ex communi deliberatione constituunt, ut piam ad Senatum ordinarent supplicationem, cujus hæc erat summa: Postquam Dominus pium & sinceræ doctrinæ concionatorem ipsis largitus sit, qui & pie doceat, & Sacramenta sincere & jux-

Consiliarios indicatum, & ita superba inobedientia se ipsum in decrepita senectâ ab illo *Martino* contristari & turbari, imo hoc nunc iniquissime interpretari, quod jam à tali inobedienti Pastore excitentur cives, ut ipsi obliti sui juramenti & promissionis Principem suum fatigent, & se opponerent eidem in iis rebus, quæ ipsis concedi non possint propter Archiepiscopum *Moguntinum*, cui sit *Paderbornensis* Præsul subjectus, interim utriusque speciei usum non improbare se, sed adhuc nisi de Metropolitani consensu non concedere posse illud: Scripturum tamen promittit se ad *Moguntinum*, ut ejus cognoscat sententiam. Interea quosdam posse alibi communicare sub utraque specie iis in locis, ubi hætenus consueverunt: posse interim, concedit quoque, psalmi unius cantum admitti. Ideo mandavit Senatus, ut his Episcopi mandatis parerent, & cogitent, quam gravibus Recessibus sit Episcopo subjecta Respublica *Paderbornensis*, cum ibi sese obstrinxerint olim, quod eis non liceat ullos concionatores vel doctrinam citra consensum Episcopi suscipere. Post gratiarum actionem dictam consentiunt cives, ut administratio Sacramentorum aliquantulum intermittatur, interim ut de consensu jam facto Episcopi & conciones & psalmodias possint retinere orant. Id concessit Senatus. Interim nihilominus in suo proposito pergebat *Hoibundus* & per ferias Paschales communicavit sub utraque specie omnes confitentes, ad 500. uno die. Nec tamen hoc prætereundum est, paulo ante dies festos, hoc est, die Veneris ante Pascha, qui erat 28 Martii, vocatus est *Martinus* à duobus pedariis Capituli majoris ad porticum summi templi: ubi cum compareret *Martinus*, ecce præsentibus erant ibi *Gisebertus Buddens*, Præpositus summus *Osnaburgensis* *Jodocus de Castro*, Canonicus majoris Ecclesiæ *Osnaburgensis*, & *Paderbornensis*, & *Rosserius Westerem*, Canonicus ibidem, qui tres iterum ei proposuerunt, ne ille pergeret communicare populum sub utraque specie, & nova illa cantandi & concionandi [videlicet Catechismum] exercitia instituere & retinere. Deinde quærent ab illo hujus rei causam, & quo autore id faciat, imo cur etiam eos damnet, qui jam sint mortui & communicarint uni speciei, & dicat illos dæmonem rapere, qui unam sumant speciem; Se quoque mirari ajunt, cur hæc faciat, cum se adeo cum suo fratre astrinxerit Catholicæ Ecclesiæ, id est Pontificiæ. Et si vero statim modeste *Martinus Hoibundus* eis ad singula respondit in hanc sen-

mandato abdicare pastorum & ejici, cum tamen hæc referat ad audientiam & ad legitimam cognitionem coram totius ditionis processibus ad jus ac judicia quorumlibet; & ipsi etiam Senatui constare, cum purè & integrè docuisse. Quare adhuc insuper per Christum & eos supplices instare & precari humillimè, ut curare dignetur Senatus, ne talis viri ministerio priventur: sese corpora, bona & omnia, quæ habeant, libenter submittere Episcopo & Senatui, tantum ut conscientiarum causam liberam retineant; Hoc enim fieri si eis usus ministerii *Hoibundi* concedatur. Cum verò ei præter ejus æquissimam appellationem & provocationem ad judicia, & jus & æquitatem, adhuc mandata imponerentur, ut se hinc reciperet, adhuc ipsos orare Senatum, ut hoc curent, ne ei quicquam detrimenti accidat, & ut à vi violentiaque adversariorum ipsum tueri dignentur. Si minus, ipsos, etsi inviti rogantur, de qua re jam velint protestari, defensionem suscipere Pastoris, ne ei vis fiat. Hic iterum oravit Senatus, ut persuaderent *Martino*, ut dignaretur ad dies 14 quiescere & exercitia ministerii intermittere ob multas causas. Hæc cum referrent ad Pastorem *Martinum*, dixit: Se conscientiarum vocationis & officii causa intermittere non posse functionem suam, ideo pergebat & perstabat in suo proposito; donec 19 Aprilis vocaretur à Senatu in Curiam, ad quam cum veniret, proposuit ei senatus has à Præsule, *Remberto*, missas literas.

Rembert / von Gottes Gnaden Bischoff zu
Paderborn.

Ehrsame lieber getreue!

Mir zweifeln nicht / ihr habt ja gut mit wissen / was wir mit euch
des Pastors halben zur Marck-Kirchen reden lassen / auch was für
Beschluss derhalb zwischen unsern Råthen und euch genommen/
und ob wir nun demselben zu folgen / und sonst zu Verhütung beschwer-
licher Weitläuffigkeit und Gefahr / so hieraus entstehen möchte / gemeldtem
Pastor durch unsern Official gütlich ermahnen / auch wie er von seinem
Vorhaben nicht abstehe wollen / den Kirchen-Dienst und unsere Stadt
Paderborn verbieten lassen / in dem Vertrauen / er würde sich in andere
Weege geschickt oder unserm Befehl würcklich nachgesetzt haben / so be-
finden wir doch iho / daß er solchem allen / auch seinen glaublichen Zusagen
ungeachtet / unser Befehl in den Wind geschlagen / und mit seinen unleid-

lichen Fürhaben fortgefahren. Daraus wir dann anders nichts zu vernemen / dann daß er gegen unser ernstlich Befehl in unserer Stadt Paderborn Empörung / Aufruhr und Widerwärtigkeit ferner anzurichten fürhabe. Als uns aber denselbigen zuzusehen nicht länger gebühren wolte / so ist hiemit unser ernstlicher Befehl / daß ihr obgemeldten Pastor für euch heischen / und alsbald den Kirchen-Dienst / so ihm unser auch wegen des Archidiaconats und Collatour der Marck-Kirchen voraus verbotten / absagen / und von Stund sich unser Stadt Paderborn endlichen zu äussern befehlen / und im Fall er bey diesem unserm Befehl / wie bey vorigen / sich verhalten würde / so wollen wir euch uf den Recesss unsers Für-Batzen Bischoff und bey Eiden und Pflichten / damit ihr uns vermüge desselbigen und sonst verwandt / ermahnt und erfordert haben / uns denselbigen ungesäumet vermüge desselbigen Recesss zu stellen und zu liefern / dessen thun wir uns zu Abwendung anderer Weiterung gütlich verlassen. Datum Neuehaß am 18 Aprilis Anno 1567.

Den Ehrsamten unsern lieben getreuen Bürgemeister und Rath
unser Stadt Paderborn.

Hic respondit *Martinus* ex Scripturâ, se non teneri isto mandato, & cum non velint illum dimittere sui Parochiani, se non posse etiam discedere, prætendens dictum *Esaia* Cap. 58. clama, exalta vocem tuam, &c. Ideo etiam se non posse quiescere & tacere: Verum illi petierunt, ut supplicationem ejus scriptam offerret, quod ille haud gravatim fecit. Scribit igitur inter alia & hoc: Se nunquam quicquam explicitè Consiliariis promississe, verum dixisse, se propositurum suis auditoribus, ut qui cupiant uti Sacramento, se recipiant & conferant ad Præsulem, & ab illo veniam impetrent, interim hoc ipsos nequaquam recepisse, & hoc jam dudum officiali indicatum fuisse à se, & simul omnes Parochianos eo nomine jam antea supplicasse Senatui. Ideo nullius promissionis mihi conscius sum, inquit. Si vero quicquam in ea re vel ex ignorantia, vel præcipitantia commissem, jam certe aliud dictaret conscientia mea, quæ me ea in re ita captivum tenet, ut non possim aliter: imo si ea in re & os & manus mea peccasset, & quicquam contra Deum egisset, optarem, illa membra etiam propterea puniri propter gloriam Jesu Christi, ne illa periclitaretur. Et quæ potest esse obligatio aut promissio, facta contra verbum Dei? Quod vero mandatis, mihi ab officiali propositis, non paruerim, non est ex arrogantia aut protervia factum.

factum, sed de sententia scripturæ, & ratione officii, quia in externis omnibus ego & omnes pii debent obedientiam Magistratui, sed in causis Deitribuendum Deo, quod Dei est. Si enim impiis velint obligare subditos mandatis potentes, semper illi debent magis Deo, quam hominibus obedire. Tales, si quæ Dei sunt, petunt & plus quam eis debeatur, igitur graviter peccant, ut notum est de multis, qui propterea etiam tandem pœnam gravissimam sustinuerunt. Quod ad credentes pios attinet, illi non possunt impiis mandatis parere, ut exempla novi & veteris Testamenti indicant Danielis 3 & 6 Cap. item 2 Mach. 7 & exstant tam multa exempla Christi Apostolorum, confessorum & martyrum in novo Testamento & in historia Ecclesiastica, ut non opus sit eorum quædam referre: hi omnes sese opposuerunt impiis Magistratus mandatis, & Deo, quæ Dei erant, dedere, atque propterea persecutiones, pericula, mortem, exilia, pœnas & omnia sustinere. Horum omnium exemplis & testimoniis fretus, non possum in hac re Præsuli obedire, sed commendare Domino viam, & pergere in meo proposito ratione officii & vocationis, cum me non dimittant mei, quia oportet magis me timere eum, qui animam & corpus perdere, quam eos, qui tantum corpus occidere possunt. Agerem tanquam improbus famulus erga Dominum meum Christum, agerem contra primum & secundum præceptum, quæ etiam in jure habentur in L. Servus ff. de actionibus & obligationibus, ubi inquit *Zafius* super illam legem: Si Dominus honeste jubeat, recte obedit famulus. Ego non possum aliter quam illi famuli Christiani sub *Juliano*, quorum ex sententia *Ambrosii* fit mentio in Decretis II. q. 3. Cap. *Julianus*, &c. Hæc ad illa respondeo, quæ de mea inobedientia objiciuntur. Quod vero accuser tanquam seditiosus, falsum est. Semper enim, ut totus novit Senatus, hortor meos auditores ad concordiam & legitimam obedientiam præstandam magistratui. Ideo quoque hoc egi & agam & vita & doctrina, quæ vere ad pacem & concordiam spectant, promoveam, ideo injuriose accusor in hac re. Privationem Pastoratus & hujus urbis, quæ proponitur, suscipere nequeo, quia cum legitimam habeam possessionem per multos annos hujus Parochiæ, mihi ab ordinario *Friderico Tuvisto*, Dunhero, tunc collatam ad vitam meam, atque deinde in vita & doctrina nihil egerim, quod reprehendi possit, ideo nolo discedere nec possum, sed provoco ad æquos judices,

&

Vigesimo tertio Aprilis colligitur Senatus uterque cum Tribunis, & ibi in curia præsto sunt Parochiani & multi alii præstantes ex civibus, & adhuc instant pro retinendo Pastore, atque rotunde ajunt: Se nec posse nec velle carere *Martino*. Hic quoque promittit Senatus, se eo ipso die missuros legatos ad Episcopum, ut illi intercedant pro ipsis. Illi Legati, profecti ad vicinam arcem, *Nenenhanß*, non reperiunt domi Consiliarios; igitur ad se vocato Secretario Episcopi, quomodo propter cives non possint exequi mandatum, & orant, ne quoque quicquam tentet violenter vel Episcopus, vel alius, propter periculum majus vitandum. Tertio, ne etiam Episcopus vel Consilarii velint premere & gravare obligatione Recessuum Senatum. Scripsisse etiam gravissimam supplicationem ad Senatum *Martinum*, Pastorem. Mox 26 Aprilis Cancellarius & alii convenientes alia de causa in Monasterio *Abdinckhove*, [ibi finita transactione multa sunt tractata de *Martino Hoitbundo*] tandem suaserat Cancellarius, ut ad tempus intermitteret ministerium, donec transactio fieret in illa causa, quæ inter Capitulum & *Rembertum Paderbornensem* versabatur, ad quam est, ait, certus dies deputatus, videlicet 12 Maji. Ibi enim posse compositionem inveniri tam in causa politica quam Ecclesiastica. Esse aliquod indultum præ manibus, quod brevi à Papa & Cardinalibus & Archiepiscopis concedi deberet omnibus. Ideo multi eò permoverunt *Martinum* Pastorem, ut in Dominica Cantate intermitteret concionem. Propter intermissam concionem conveniunt hora 12. Parochiani, & omnino, concludunt, urgendum & instandum apud Senatum, ne deinceps intermittatur concio, si maxime usus & administratio Eucharistiæ ad tempus intermitteretur, & multis modis obtestantur, ut hoc efficiant apud Principem, ne silentium imponatur Pastori *Martino*; Imo orant ipsum, ut dignetur eorum zelum, salutem, & tranquillitatem bonæ conscientiæ, imo ipsorum spiritualem sitim & esuriem expendere; & quam grave sit habere vulneratam conscientiam. Illi iterum sunt revocati ad 6 Maji in curiam, & hoc tulerunt responsi: Misisse Senatum legatos heri (5 Maji) ad Consiliarios, *Henricum Coloniacum*, Cancellarium, & *Philippum ab Horde*, Præfectum aulae, & diligenter eos executos petitionem Parochianorum, sed nihil spei consecutos, cum illi exaggerent nomine Episcopi præfractam insolentiam Pastoris, dicentis, se nolle quicquam cedere in minimo, ideo Episcopum jure De-

Decreti Imperialis, anno 1555. conclusi, ipsum *Martinum* velle privare Parochia & jure suæ ditionis, quia ille Articulus sic habet, ut Episcopi retineant suam Catholicam religionem in suis ditionibus. Nunc vero, ajunt Consilarii, decreverunt etiam mulierculæ, excitatæ ab hoc seductore, si alium ibi substituatur Episcopus, eum è suggestu turbare. Concludit igitur Senatus, se nihil amplius jam posse. Cum hoc intelligerent Parochiani, redeunt septimo Maji in curiam, ubi erat Senatus uterque cum Tribunis collectus, & se & suum Pastorem excusant, diluunt calumniam, orant, ut provocantem ad jus *Martinum* defendere dignentur, & considerare, quomodo olim *Gerhardus Rodikenius* utramque speciem in Eucharistia multis petentibus clam porrexerit, & multi Pastores in diversis oppidis, municipiis & pagis per ditionem *Paderbornensem*, hoc palam hactenus fecerint & cecinerint psalmos à *Luthero* versos; et interim illos ratione Imperialis Decreti non esse ejectos; Ideo adhuc orant & instant. Senatus suadet, ut adornent supplicationem ad Consiliarios & proceres ditionis, qui essent duodecimo Maji conventuri: quod factum est, quanquam decimo Maji *Paderbornensis* Senatus jussu Domini Præsulis mandaret *Martino*, ut desereret Parochiam & functionem suam. In supplicatione ad proceres refertur, quid tempore pestis, & deinde quam fideliter egerit semper *Martinus*, conqueruntur etiam de conjugum & liberorum tristitia, turbata conscientia, & quantum sit luctum allatura discessio *Martini*. Ideo per Christum & vulnera ejus orant instantque, quod possint retinere suum Pastorem. Id enim posse illos proceres facile efficere apud Præsulem. Cogitate, inquit, quomodo non cuperemus dicere cum illis *Luc. 19.* Nolumus, hunc [*Christum*] regnare super nos, ne etiam peccaremus in Spiritum Sanctum. Obsecramus, ut dignemini pro nobis intercedere, ne ullius privemur ministerio. Cancellarius responderat, cum proceribus exhiberetur, Præsuli deinceps offerendam supplicationem esse. Senatus vero iterum inhibet functionem & pastorem *Martino Hoibundo* per certos ministros decimo quinto Maji. Episcopus vero decimo sexto Maji sic scribit ad Senatum:

**Kembert / von Gottes Gnaden Bischoff zu
Paderborn.**

Ehrsame liebe getreue!

Wir wollen euch nicht verhalten / daß wir am nächst, verlauffenen
Jiii liii 2

Mitt.

Mittwochen Abend durch unsere Räte und Verordneten von unserer Ritterschafft und Städten nach der Länge / was unsere Einwohner zu Paderborn / sonderlich der Pfarrer zur Marck-Kirchen / auch ihrer Bürgemeister und Racht an einen gesucht / bitten / und werben lassen / neben Verlesung übergereichter Supplication / berichtet worden / und wollen euch darauf in Antwort nicht verhalten / daß wir uns einer solchen Werbung und Bitte aller zugerhaner Verwandnuß nicht zu euch allen im wenigsten nicht versehen / wissen auch nicht / aus was Grunde und redlichen Verstande ein solches von euch bey uns oder den Unsern dörffte gesucht werden / das wir dahin stellen. Als wir uns aber hiebevorn in die Ursachen / endlich gegen die eure erklärt / so wissen wir von solcher Erklärung noch nicht abzustehen / wollen uns auch gänglich versehen / ihr werdet eure Verwandnuß bedencken / und / als gehorsahme Unterthanen / uns zu keinen Verdacht Ursach geben lassen. Neben dem wißet ihr / daß das Pfingst-Fest fürhanden / und ein ander Pastor , so den Kirchen-Dienst zur Marck-Kirchen verwalten möchte / zu verordnen nöthig / und wir dennoch bisherzu auf unserer gesinnet / ob man auch unbefahrt eurer Bürger und männigliches / einen andern zu solchen Dienst gestatten möchte / keinen endlichen Bescheid bekommen / so wollen darauf hiemit nochmahls endliche und deutliche Erklärung zum ersten gesucht und gefordert haben / uns darnach zu richten. Geben Newenhaus am 16. May Anno 1567.

Den Ehrfamen unsern lieben getreuen Bürgemeister und Racht unserer
Stadt Paderborn.

Jam cum intelligent mutationem in inferiori Germania esse factam, Pontificii & Sacrificuli, fiebant insolentiores & arrogantes, ideo Paderborna miram insolentiam exercebant, ut in multis locis videre licuit, veluti hæc Acta demonstrant. Respondet Senatus in scriptis Principi, se aliud responsum ab illo expectasse, aliudq; promississe ipsius Consiliarios [de quorum fide non dubitassent, nisi re ipsa non comperirent, quam frustraneæ essent illorum promissiones] censet quoq; ipsum merito flecti debuisse tot & tam multis intercessionibus & petitionibus, & nunc se [Senatum] non sine dolore propter cives hæc filio Dei & deinde suæ, hoc est, Episcopi, ut qui pro eis debeat respondere ut verus Pastor, conscientia committere. Nec interea, scribunt, singulis indicabimus civibus, ne quis in eum, qui mitti debeat concionator, vim verbis vel factis exerceat. Adhuc adjiciunt petitionem, ut dignetur cum Consiliariis considerare vota, & habere rationem suorum subditorum. Hæc

&

& alia quæq; proponit *Martino* Senatus, & orat, ut velit per quatuor septimanas quiescere & intermittere exercitia Ecclesiastica. Hac ratione posse ipsos commodius in ea causa agere. Ita mittitur cum diplomate Episcopali Sacellanus Præfulus ad Senatum & urbem, ut per festos dies Pentecostes concionaretur & missificaret in templo *Marckkirchiano*. Hunc excepit honeste *Martinus Hoibundus*, dicens: Domine, tibi quidem promitto conciones, sed interim protestor coram te, me esse verum Pastorem, oro etiam, ut digneris duos infirmos, jamjam agonizantes, communicare, & me, qui nihil quod sciam, male egi, coram Episcopo excusare; quod etiam moleste quidem ab illo petivere cives. Sed is mox discessit ex urbe, dicens: Se non missum, ut quosdam communicaret. Illo profugo, incepit iterum tractare & expedire ministerium die Lunæ & Martis in Pentecostes Festo *Martini*, concionando & canendo. Sed evocatus in curiam acriter reprehenditur, & ei proponuntur minacia Episcopi scripta eaque prolixæ, quibus insectatur *Martinum*, & Senatum infidelitatis & inobedientiæ accusans. Jam vero præter vestram promissionem, contra juramentum, quo nobis ad Recessus priores obstricti, scribit Præfulus, imo Cancellarius, sub nomine Præfulis, decrepiti senis & pene omnium rerum ignari nonagenarii: Et turbastis missum concionatorem nostrum Sacellanum, & is simul est ignominiose tractatus ab illo seditioso *Martino*; Als wir denn uns [sic pergit] nun dieses / so wol des gewesenen Pastors / als euer Bürger-Leut willigen Fürhabens und Notirungen nicht genugsam bestrembden / auch nichts anders / denn ein hohes Mißgefallen tragen können; So haben wir nicht unterlassen wollen / zum Überfluß euch eurer Eyde / Pflichte / Verwandnisse / aufgerichteter / versiegelter / beheureter Recessen / auch aller ergangener schriftlich und mündlicher Handlung / sonderlich aber vorgerührter zwier Erklärung / (nemlich: weil der Pastor nicht einheimisch / daß ihr derhalb euren Befehl / den ihr sonst zu folgen gemeynet / nachleben müget / indem daß derjenige / so wir zu den Kirchen-Dienst verordnet / von den euren verlästert /) geneigt zu erinnern / und darauf zum ernstlichen erfordert haben / schriftlichen und mündlichen Erinnerung gemäß erzeigen / und wes euch dieselben auferlegen / und wir euch sonst Obrigkeit halber befohlen / endlich vollziehen / und uns eures endlichen zuverlässigen Bemühens / zum ersten gute gewisse Antwort zukommen lassen. Solte aber dasselbige nicht geschehen / und wir zu Verhelunge unserer Reputation / Hoheit und schuldigen Gehorsams / zu Abschaffung solches

ches eigenen Muthwillens andere wege (das wir / so Gott weiß / sonst ungerne thäten) an die Hand nehmen müsten und würden. Des werdet ihr uns nicht verdrecken / und habens euch mit Erwartung endlicher schriftlicher Antwort nicht bergen wollen. Datum Neuenhaus den 18 Maji. Anno 67.

Has literas prælegerunt *Martino*, prætendentes periculum & mala, ipsis imminencia, Consules cum Senatu. *Martinus* oretenus, deinde scripto se excusat, quod nec ille nec ulli etiam cives molesti fuerint Sacellano Episcopi, in qua re refert se ad testes & illius conscientiam. Postea etiam egregie respondent Senatores Episcopo per epistolam ita: Non potuisse se ex sententia doctorum & Decreto Imperii anno 1555. statuto, in hominem *Augustana* Confessionis [quæ diu post illos Recessus *Hermanni*, Episcopi, statutos, est jam probata cum membris adhærentibus] manus injicere ratione illius libertatis omnibus concessæ, nec quoque ipsis hætenus ab eo permissum esse, in hominem Ecclesiasticum exercere dominium. Si jam velit hoc ipsis in omnes Ecclesiasticas personas concedere, & quidem non sine periculo, id quidem nunc etiam velle facere; Nec certe aliter posse fieri, nisi debeant agere contra Decretum Imperii. Excusant quoque suos, quod nihil violentum sit contra Sacellanum Episcopi actum, nec quoque tentandi causa ipsi de visendis infirmis dictum esse scribunt, quia eo ipso die alter est mortuus, ajunt, qui sine ceremoniis, ut mortuus est, ita etiam sepultus est. Et sunt adhuc multi infirmi, & graviter decumbentes, qui magno gemitu & desiderio expetunt usum Sacramenti integri ab ipso *Martino*. Oramus igitur tuam Celsitudinem, scribunt, per Deum vivum & ejus misericordiam, & tuam ipsius conscientiam & officium, ut digneris, tanquam ordinatus Episcopus, habere illorum & tam multorum agonizantium rationem, hoc enim est officium veri Episcopi, ut ita miseræ conscientiae possint consolationem accipere: qua in re laudem Vestra Celsitudo coram Deo & hominibus merebitur, & illorum preces pro vobis excitabit. Atque hæc etiam à Consiliariis tuis petimus. Aut profecto, si id non concedatur nostris, sine dubio illi tecum excitabunt omnium istorum gemitus, lamentationes & singultus contra sese. Postremo addunt, nihil unquam adhuc seditiosum à suis tentatum esse. Hæc ita scripserunt ad Præsulem.

Postea accipiunt vigesimo secundo Maji literas à Consiliariis, qui-

quibus mandatur, ut velint præsto adesse sequenti die ad arcem *Neuenhausen*. Legati sunt ad hanc rem deputati, qui vigesimo tertio Maji veniunt ad arcem, ibi exorsus omnium harum autor rerum Cancellarius eandem cantilenam canit; Nunc demum, ajens, cognovit Præsul, vos esse patronos istius seditiosi Pastoris; Deinde vos pro vobis citare videmus Decretorum Imperii acta, cum nullibi exstet, quod inferior Magistratus potestatem habeat novam religionem suscipiendi, & deinde quoque simpliciter excipiuntur Episcopi, ne religionem veterem mutant. Cum autem nec de privatis, nec communibus personis agatur in Decretis Imperii, & interim Senatus conetur doctrinam Confessionis *Augustana* introducere, nihil aliud agit, quam ut contra Recessus priores, quos probarunt sub *Erico & Hermannno*, Episcopis, agant. Cum vero promiserint, se non aliam religionem suscepturos cives urbis, nisi quæ per septingentos annos *Paderborne* mansit, ideo Imperii Decretis se non possunt tueri. Itaque adhuc illos ratione juramenti sui & Recessuum imperare Senatui, ut ejiciant *Martinum*, aut eum ipsis captivum tradant. Id vero nisi fieret, Episcopum aliquid gravius conclusurum contra *Paderbornenses*. Quare nos Consiliarii, ait Cancellarius, hortamur vos, ut obedientiam præstetis Episcopo, & cogitetis, quæ pacis sunt, ne quoque contra vestrum agatis juramentum, postquam non sitis absoluti ab illa obligatione ad Recessus. Velle autem, addit, Præsulem in illam Parochiam concionatorem alium mittere, ideo mandare, ut ejus patrociniū contra importunitatem seditiosorum suscipiant, ne cum illo, ut cum suo Sacellano, agatur; Hæc ille. Mirantur in responsione *Paderbornenses* Legati, cur ipsis perjurium objiciatur, cum nullius sint conscii, nec quoque ullam aliam religionem introduxerint. Quod vero doctrinam *Augustana* Confessionis propagasset *Martinus*, in culpa Senatum non esse, postquam sciant, illum non à Senatu, sed per *Dumheros* donatum pastore, nec quoque *Martinum* esse subiectum jurisdictioni Senatus. Postea explicarunt Consiliarii, videlicet Cancellarius & Præfectus aulae, *Philippus de Horde*, Principem nihil amplius neque scriptis neque verbis velle mandare ipsis, sed omnia tempori & loco reservaturum. Legati provocant ad jus & sic discesserunt. Hæc iterum vigesimo quarto Maji *Martino* proposita per Senatum in curia sunt, & iterum mandatur, ut sub nomine Principis, ne amplius proponat officium pastoris sibi usurpare: is di-

dixit: Nec spero, vel Senatum eò impietatis delabi, ut velit mihi aliquid iniquum imponere, vel etiam posse mihi imponere imperareque: Respondit Senatus, nec se quoque quicquam vel Imperii vel violentiæ in ipsum exeroere vel exerciturum esse, tantum hoc fieri jussu & nomine Præsulis. Ergo non, ait *Martinus*, vultis me, provocantem ad jus, à violentia arcere. Si quid, ajunt ipsi, habueris controvertendum cum Principe, hoc tu ventilare poteris. Mox Senatus singulis civibus indicari jubet, ne quis verbis vel factis ullam petulantiam exercent in eum pastorem vel concionatorem, quem missurus sit Præsul, cui mox literas mittunt Senatores & iterum orant, ut cum provocet ad jus Pastor *Martinus*, nec dum sit convictus falsi erroris, vitandi iniqui præjudicii causa dignetur clementer in ea causâ agere, præsertim cum alibi eadem per ditiones feratur doctrina & exercitium. Interim in die Trinitatis pergit *Martinus* concionari & exercere suum officium in communione utriusque speciei.

In vigilia corporis Christi, qui erat vigesimus octavus Maji, evocant *Martinum* quidam deputati Senatus utriusque, & proponunt, quomodo milites & equites contra *Paderbornenses* cives vel conducturus sit Princeps, vel ex ditione evocaturus, nisi ille desistat cæptis; ideo orant, ne dignetur hujusmodi malum in urbem suâ accersere præsentia, sed potius in gratiam patriæ discedere. Is respondit: Se provocare ad jus & cupere convinci falsæ doctrinæ, & habere legitimam possessionem suæ illius Parochiæ, nec quoque istis Recessibus, quorum mentionem fecerunt, ipsum obligari, non esse quoque pastoris, sed mercenarii, deserere suas oves & tradere lupo, ideo se non posse discedere exemplo Samuelis, 1 Samuelis 12. Interim scribunt *Philippus de Horde*, præfectus aulæ & *Henricus Coloniacus*, Cancellarius, ad Senatum, & iterum eum juramenti & obligationis ad Recessus ab ipsis factæ graviter & impudenter admonuerunt, imo asserunt in literis indigne ferre præfulem, quod in dubium ponant, an sint Recessus illi servandi, & propterea Senatum jam consulere doctos, quatenus & in quantum sint servandi, quæ omnia graviter offendunt præfulem, & eum hæc ad media vobis non idonea urgebunt. Hæc iterum *Martino* proponunt, & eo ipso die officium pastoratus interdicunt: Is jam, quod antea, respondit. In die vero corporis Christi, vigesimo nono Maji citant ad curiam circa horam o-

Etiam, sed is conqueritur, se jam occupatum Ecclesiastico munere, & nihil amplius posse respondere Senatui, quam jam aliquoties factum sit. Postridie iterum citatur in curiam, & priora utrobique tractantur. Is vero recitat verba Cœnæ, & petit, an hanc formam aliquis queat reprehendere: Deinde, se quoque pro sua persona, si illa adeo esset exosa Præsuli, cedere posse, modo aliquis Evangelicus concionator, qui idem, quod ipse, in doctrina & officio exercitiorum atque Sacramentorum communione administret, substituat. Nisi vero id fiat, se ait, nec velle nec posse cedere, quocunque res cedant. Sed illi repeterunt priora pericula & rationes. Et idem est etiam trigesimo primo Maji propositum à quibusdam civibus nomine & civium Parochianorum & nomine Pastoris *Martini*. Sed illi sunt durius tractati atque excepti à Senatu. Ibi adjuncto sibi Pastore *Hornensi*, *Johanne Wilhelmo*, ipse *Martinus* recta abiit in curiam, & procedens rogavit à Senatu, an velint eum in suum patrocinium suscipere, veluti olim quendam, *Johannem Voslo*, defenderint contra Præsulem. Interim adhuc institit Senatus apud *Martinum*, ut paululum intermitteret divina, ut interea ipse per quosdam recuperaret gratiam Præsulis. Suscipit quidem illud cum protestatione, ut tamen rursus rediret ad suam Ecclesiam. Postea Senatus coram Notario & testibus testatus est de *Martini Hoibundi* pietate, vera doctrina, honesta vita & Sacramentorum vero usu, ab illo legitime administrato, & addit, se nihil habere reprehensione dignum in eo, idque coram Deo & hominibus palam testari, imo voluisse neminem libentius retinere in ministerio, quam illum, si id tulisset præsul; Quare se tristes hæc Domino Deo commendare, & totum negotium præsuli committere, ut is de eo coram Deo rationem reddat: ideoque mandatur ab eis Notario, ut de hujusmodi testimonio unum vel plura instrumenta faciat.

Quinto Junii supplicationem adornavit *Martinus* per ditiones præcipuas, tunc collectas in *Bodeken*, inprimis ad nobilem Dominum *Johannem de Buren & Schonebergium Spiegel*, ac reliquos ibidem collectos. Cum vero isti duo Nobiles abessent, oblata est per duos cives Consuli *Warburgensis* oppidi, *Herboldo Drosten*, supplicatio. Deputati susceperunt supplicationem, in qua orat per Christum & per extremam Dei misericordiam ipsos procures, ut velint considerare, quomodo, de testimonio Senatus *Paderbornensis*, ipse inculpate & vixerit

Kkkk kkkk

rit

rit & docuerit, veluti ipsi quoque expendere, suafores esse Præsuli, ne vel ipsi cum Consiliariis innocentem damnent: Ut simul cogitent & instent apud Præsulem, ne judicetur quisquam, incognita causa, ex consilio Nicodemi Johana. 7. Et fuerunt in ea re gentiles [ait] iudices æquissimi, *Claudius, Lyfias, Felix, Festus & Agrippa*, qui nolebant Paulum damnare, nisi prius legitime cognita causa, ut in Actis Cap. 21. 22. 23. & in sequentibus legitur; Ideo & vos, proceres, nolite ita inordinate procedere. Quid aliud est, cujus nomine accusor, nisi quod ego secundum Domini nostri Jesu Christi mandatum Eucharistiam Christianis administraverim? Quod igitur me propterea damnat, damnat Christum, Apostolos & verbum Dei & totam veterem Ecclesiam. Itaque obsecro vos, expendite, quam minime deceat sub nomine quorundam Imperii Recessuum tam multas & infinitas animas perdere. Jam alia res est cum religione *Augustana* Confessionis, quam tunc erat, cum Recessus isti conficerentur. Oportet nos utique Deo magis obedire, quam hominibus, Actor. 5. & merito cedunt supremo concilio, in quo sententiam Matth. 17. de audiendo suo unico filio protulit æternus pater, omnia alia Concilia, Satuta, Decreta, Recessus & Obligationes. Si minus id fiat, erit aliquando Dominus ultor & iudex, cui commendando negotium. Imo in eandem sententiam eo ipso die ad singulas personas procerum literas privatas separatim dat, ut: ad *Philippum ab Horde*, Præfectum aulae, *Fridericum Westfalum*, ditionalem Satrapam, *Johannem*, Dominum & Baronem de *Buren*, *Schonebergium Spiegel*, Nobiles & Consiliarios, atque deinde ad urbium singularium Præsules, Consules, & Senatum, oratque vehementer, ut ipsorum intercessione possit suam testari in legitima cognitione innocentiam, & cum nec vita nec doctrina sua apprehendi possit, etiam quiete frui officio Pastoris & Pastoratu, quem jam pacifice per multos annos possederit, orat insuper illos, ut cogitent, se quoque Christianos esse, & aliquando coram Christo prodituros; Ut igitur hunc velint honorem tribuere filio Dei & suo Domino & causæ suæ patrocinium suscipere. Item aliquot pii cives scripserunt, prope eodem tenore, illo ipso die ad Ducem militum, *Georgium ab Hölle*, socerum *Philippi ab Horde*, ut is dignaretur apud generum & Episcopum agere, quo possent frui vera doctrina & usu Sacramentorum juxta *Augustanam* Confessionem. Similiter per id tempus supplica-

Vit *Martinus* uxori *Philippi ab Horde*, Præfecti aulae & præcipuae auctoritatis viri in aula, filiae *Georgii ab Holle*, & admonuit ipsam piæ educationis: Quomodo illa esset edocta ex Catechismo verum usum Sacramentorum, ut igitur cogitaret, quemadmodum ipsa non libenter vellet discedere à vera & semel ab incunabulis hausta doctrina atque usu Sacramentorum, ita similiter gravissimum fore civibus eorumque uxoribus & liberis in urbe *Paderborna*, si deberent à jam semel suscepta doctrina & usu Sacramentorum vere discedere. Itaque christianum & pium esse, si se deprecatricem per maritum apud Episcopum constituat. In omnibus literis fit protestatio, quod nulli Sæctæ sit *Martinus* deditus, sed Anabaptistas & Sacramentarios damnet. Ita illa promiserat suam operam, sed omnia frustra.

Septimo Junii conclusum est à proceribus ditionis, qui tot preces, rationes, admonitiones & supplicationes negligebant & floccipendebant, imo hoc Cancellario, homine impiissimo, agente [quo non est sceleratior persecutor Evangelii in tota pene Europa: nam si posset, quia voluntati ejus nihil deest, unico impetu omnes Lutheranos simul perderet. Episcopus nonagenarius quid faceret? Cancellarius vero, induratus & impius, omnia agit sub nomine Episcopi.] non ferendum esse *Martinum*, sed ejiciendum ex urbe & privandum ministerio. Ideo *Paderbornenses* Legati eo ipso die retulerunt *Martino*: Is vero oravit eos, ne tam inique vellent citra causæ cognitionem cum illo agere; Hoc enim si fieret, profecto gentiles fuisse ipsis æquiores, ut *Pilatum* & alios. Suadent autem amici quidam, [quod tamen vos concionatores *Lemgovienfis* urbis, additis multis rationibus, cur id non tentaret? non enim negotium esse successurum *Martino*, dissuasimus] ut sese *Spiram*, ad *Cameram Imperialem*, conferret *Martinus Hoibundus*. Is igitur ingressus est iter 9. Junii, ut mandatum, de non perturbando sive molestando in sua possessione, contra Episcopum, consequeretur.

Decimo quinto Junii missus est novus concionator, *Johannes Brakellensis* [qui quoque antea *Frislarie* Papismum tutatus fuerat, & habuerat ibi adversarium, qui cum publicis scriptis reprehendit, *M. Hieremiam Honsbergium*, in scripto de justificatione] ut ibi in templo, *Marckkirchiano* concionaretur, sed adveniens reperit templum clausum, nec inveniri potuit custos, ut fores aperirentur. Ita intermissa est adhuc eo die concio; Propterea citatur custos ad Principem,

Kkkk kkkk 2

sed

sed custos provocavit ad ordinarium Magistratum in urbe *Paderborna*.

Redit iterum 22 Junii concionator ille *Johannes, Brackellensis*, comitatus Præfulis aliquot Consiliariis, qui curarunt per fabrum referari valvas. Ibi per quendam, *Conradum*, Sacrificulum, sequentibus Senatus ministris, investituram & possessionem templi accipit. Postea incipit concionari & explicare Evangelium, Matth. 5. Estote misericordes, sicut & pater vester est, in magna auditorum copia, *Brackellius* ille *Johannes*. Sed mox pueri aliqui & quidam artificum juniores ministri cœperunt ante templum aliquot psalmos germanicos canere: *Alch Gott! vom Himmel sih darein / &c.* Minister publicus venit & turbavit eorum cantiones. Illi paululum secedentes regresso ministro iterum colliguntur & pergunt canere: *Allein Gott in der Höhe sey Ehr / &c.* Secundo redit minister & acerrimis minis increpat pueros canentes, sed cum illi paululum aufugissent, rursum post regressum ministri incipiunt clarissima & altissima voce canere: *Erhalt uns / Herr / bey deinem Wort / Und steur des Pabsts und Türcken Mord / &c.* Inde oritur murmur in templo & risus; Ideo mox discedit & bene vexatus egreditur templum Pontificius concionator. Ibi cito Senatus præsto est, & conatur reprimere populum murmurantem & interrompentem conciones Papistæ illius. Quidam pueri intercepti ducuntur coram Senatu & graviter increpantur primo, deinde blanditiis, minis & acerbioribus verbis urgentur, ut fateantur, cujus autoritate id fecerint, & qui fuerint in cantilenis illis decantandis socii, responderunt pueri: Nec à quoquam hoc ipsis mandatum, nec noscere se socios: verum ex proprio zelo, prout edocti erant, ex libris psalmorum cecinisse, nec putare, hujusmodi cantilenas esse impias. Reversus *Martinus Spira* nihil impetravit. Interim in die *Johannis Baptistæ*, qui erat vigesimus quartus Junii, cœpit iterum concionari *Martinus*. Is iterum quarto Julii regressus est *Spiram*, sed frustra. Cum vero vigesimo primo Julii collecti erant proceres totius ditionis, iterum concluditur de amovendo *Martino*, quod etiam injungitur Legatis *Paderbornensibus*, ut aut ejiciant aut captum tradant Episcopo. Cum *Martinus* vigesimo secundo Julii decreverat baptizare aliquot pueros, rogatur Senatu, ut intermitat institutum, ne illi magis molestantur. Cum vero iterum vigesimo tertio Augusti redirent ex aula literæ ad Senatum, ut vel ejicerent vel caperent, vel captum traderent Præfuli, citatur *Martinus*

&

& ei hæc proponuntur, sed is in scriptis respondet sequenti die, & petit ab illis defensionem ratione officii in ea causa & provocatione sua: Nam & securos & verbi Dei contemptores plerumque pœnam Dei incurrere ait, quod exemplis, è scriptura prolatis, demonstrat, & probat, quod contra verum officium judicis hoc pacto agant, adductis testimoniis, prolatis, Gen. 12. Exod. 3, 23. Deut. 13, 17. 19. Jos. 7, 22. Prov. 18. & postea, addita precatone, adhuc orat, ut cogitent, quanti referat, & intersit ipsorum saluti, retinere purum verbum.

Interim tres sunt Legati à Senatu ad ipsum ablegati, [qui videbantur ei inprimis favere, *Johannes Brinckmannus*, Consul, *Henricus Eilbrachius*, *Theodorus Baithius*, Senatores] ut indicarent *Martino*, quomodo suo nomine plane excidissent gratia Præsulis, & summum propter ipsum imminere civitati periculum. Orare igitur ipsum amanter, ut velit se ad alias regiones & locos recipere. Respondit *Martinus*: Vix credo, vos sumturos urbis jus in me, cum Officialis sibi id in me juris reputet; Ideo coram ipso refero me ad audientiam legitimam, & oro, ne me turbetis & sitis molesti legitima mea possessione. Petit ita adhuc illorum patrociniū contra violentiam.

Ad primum Decembris conveniunt Deputati urbium ditionis *Paderbornensis*, evocati. His quoque scripsit epistolam, qua ipsos graviter monet sui officii, ut cogitent, ipsum tot ærumnas pati propter veritatem, quod Eucharistiam sub utraque specie & Christi mandato porrigat, quod vero non possum tacere, urget, inquit, me mea conscientia & verbum Dei, Rom. 10. Matth. 10. Marc. 8. Luc. 12. Qui me confitetur coram hominibus, &c. Item 2 Timoth. 2. Si ipsum negemus, negabimur & repudiabimur ab illo. Item *Johannis* 12. Multi leguntur credentes fuisse, sed, quia verebantur, sibi adimi dignitates, non hoc palam confitebantur, pluris facientes gloriam hominum, quam gloriam Dei. Itaque cogitate vos, quid bona conscientia faciatis, & facere debeatis coram Deo, ne in gratiam hominum abnegetis eum, qui vos damnare potest, cum alias confitentibus & credentibus in ipsum offerat salutem. Oportet potius bona, agros, parentes, uxorem & liberos, omniaque deferre propter Christum, quam ab ejus verbo discedere.

Has literas cum accepissent, venit ad patrem *Martini* Consul oppidi *Warburgici*, *Bermannus*, ajens: Neminem ex eis esse, qui sinistre

Kkkk kkkk 3

vel

vel devota vel de doctrina sui filii judicet, sed nihil nunc aliud posse fieri propter Præsulem, immotum permanentem in sua sententia, ideo ipsos omnium procerum nomine orare, ut, parens, pro sua senili sapientia, ut septuagenarius, velit expendere, in quanto versetur periculo urbs *Paderbornensis*, sua patria, & qua indignatione Senatum & cives prosequatur Præsul; Sit igitur, orat, persuasor, ut amice discedat. Postea illi Legati sunt interpositi mediatores inter Præsulem & Senatum *Paderbornensem*, qui excusant Senatum *Paderbornensem* variis modis apud Præsulem, ubi etiam actum est de Recessibus olim admissis.

Circa hæc tempora contra legitimos contractus turbant schola Dumheri viros doctos, Rectorem & Conrectorem, *Johannem Bodonium*, Rectores, & *Gerhardum Nesenium*, Conrectorem, propterea quod sese opposuissent pro veritate *Gerhardo Rodikensio*, & deinde ab organi exercitio deponunt *Antonium Cratonem*, constantem veritatis assertorem & virum industrium.

Septembris die 2 quidam delecti ex ordine procerum, qui oppidorum sunt capita in ditione illa, mittuntur ad *Martinum*, & ipsi, si velit ad tempus recedere, promittunt liberalem sustentationem & annuos sumptus. *Martinus* vero deliberandi spatium petit. Cum deliberatio protraheretur, tandem evocant *Paderbornenses* proceres *Martini* parentem, & eum durius increpant, cur non sit filio autor, ut discedat, ne majus periculum urbi immineat. Hic respondit: Filium non esse amplius sub sua ferula, atque ætatem, ac experientiam habere, ut ipse loquatur. Decimo octavo Septembris quater quæritur minister publicus *Martinum*, qui ab illo debebat responsum extorquere, sed cum tandem ipsum domi reperiret 19 Septembris, promissit *Martinus* responsum scriptum, in qua dicit: Se re ipsa reperire Satanam esse hostem veritatis, ideo tot excitare turbas, ut impediat cursum Evangelii, ne multi salventur. Sed propterea potissimum Deus ordinavit Angelos & Magistratus, ut duo legitima media, ad defensionem Ecclesiæ & veritatis contra hostem Satanam. Angeli defendunt pios contra Senacherib, Ecclesiam in urbe Hierosolymitana, & apud *Danielem* aliquot Angeli custodes attribuuntur regnis. Apud *Esaiam* dicuntur Magistratus nutritores Ecclesiæ, interdum etiam Dei, quod Dei gloriam tueri debeant; Jam vero cogitate, quomodo hoc officium administretis. Si jam conemini hominibus placere, acriter

ter

ter, ut servi Dei esse nequeatis, videte, quomodo Haman & alii reciderint. Quod ad me attinet, scio, me sub cruce versari cum omnibus piis, ideo commendo filio Dei eventum.

Vigesimo septimo Septembris Doctorem, *Jodocum Didemannum* [qui antea suaserat *Martino*, ut constans in officio perstaret, & si etiam novis claustris occluderetur templum, tamen cum concionari debere in cœmiterio,] virum eloquentem & doctum subornavit *Senatus*, ut is cum *Martino* de fuga & discessu ageret, quo tandem ab extrema indignatione Præsulis liberari possent *Paderbornenses*, [facile quoque recepissent *Gersenses* Christum, nisi jam damnum in amissis porcis sustinuissent, ideo orant eum, ut discedat, sic quoque facit *Senatus Paderbornensis* cum *Martino*] is pro sua svaviloquentia multis cum *Martino* egit, sed cum intelligeret *Martinus*, à piis exilium fore perpetuum, non quievit consilio veri celebris & egregii Doctoris *Didemanni*. Tandem ipse nuptialem concionem habuit, & Sacramenta Altaris & Baptismi cum cantione aliquot psalmorum administravit.

Tertio Octobris admodum amice ad ipsum scripserunt uterque *Senatus Paderbornensis*, in quo fatentur, se agnoscere, sui esse officii, ut curent aperiri portas Principi gloriæ, Christo, ut sint nutritores Ecclesiæ, & magnas pœnas ipsos manere, qui aliter administrent officium Magistratus; Sed jam quidem ipsos nunquam discessuros ab agnita atque ex ipsius concionibus semel suscepta veritate, sed quod ad personam *Martini* attinet, se non posse, cum subsint potentiori Magistratui, ipsum tueri & hoc obtinere. Novistis, quoties & nos & alii pro tuo ministerio intercesserint, quot media quæsierimus, & quidem frustra, & in quam perniciem urbem adduxerimus. Quod igitur ad nostras personas attinet, nunquam nec tibi nec veritati deerimus, sed ratione officii oportet urbis rationem habere, & deinde juramenti præstiti Præsuli, ideo jam palam coram Episcopo protestati sumus in scriptis & simul verbis, nos, cum nihil possumus apud ipsum impetrare precibus, velle ei, ut Episcopo, & Consiliariis, totum negotium commendare & in ejus sinum refundere, ut is videat, & pro hac causa, quam violenter ita prosequatur, respondeat coram Deo. Ne igitur in nos transferas culpam, oramus, & deinde, ut discedas, obnixè te obtestamur, ne sis oneri tuæ patriæ. Si alias tibi, cum nunquam voluntati nostræ quicquam in ea re defuerit, possumus prodesse, haberes nos promptissimos. Hac sub suo secreto ad *Martinum Hoibundum* miserunt. Quar.

Quarto Octobris variaz disceptationes sunt inter ipsum & Secretarium atque Senatorem, *Theodorum Boschenum*, ortæ. Interim ille 5 Octobris, qui erat 19 Dominica à Trinitate, concionatur publicè in suo templo & exercet divina. Ibi mox, nondum finita concione, venit uterque Senatus, veniunt Tribuni & evocant per ministros publicos suos cives, & jubent deinde *Martinum* apprehendi, sed antequam hoc vellent, inquit ministri, malumus renunciare officio. Evocatis civibus proponunt, ut jam illi tradant *Martinum*, aut vel sub 24 horis occidant, vel captivum adducant Præsuli, juxta Recessuum tenorem. Is vero coram civibus prodit coram Senatu, qui ei varia objicit, quasi in multis non steterit promissis, & quomodo ipsius nomine magnas difficultates sustinuerit, is iterum se modeste excusat. Citantur in curiam cives, qui, sequentes Senatum, ibi præsto sunt, sed nihil eis proponitur singulare; nisi ut abdicarent se à communione *Martini* propter indignationem Præsulis. Illi responderunt, magis Deo, quam hominibus, parendum.

Sexto Octobris per duos publicos ministros indicarunt *Martino* Senatus uterque & Tribuni, ut ante solis occasum exiret urbe, aut eos in ipsum injecturos violentas manus. Deinde septimo Octobris singulis mandatur civibus, si quis *Martinum* excipiat hospitio, aut ei communicet, eum privari debere urbis & civitatis immunitate.

Martinus vero ipso die protectus *Cassellas*, supplicatorias literas obtulit Landgravio *Hassie*, *Wilhelmo*, valde pathetice scriptas, quas clementer suscepit, & promisit, se duos Legatos missurum ad Episcopum. Sed hoc consilium mutabatur, quia, propter vitandam suspicionem, censuit Landgravius, ut ipsi Parochiani potius ei supplicarent. Hac ratione causam haberet commodè scribendi ad Episcopum. Parochiani igitur pro retinenda vera religione & *Martino*, supplices fiunt per epistolam Landgravio, & ejus petunt intercessionem. Optimus igitur & doctissimus Princeps, *Wilhelmus*, Landgravius *Hassie*, inhærens vestigiis Clarissimi & Præstantissimi Patris, *Philippi*, Senioris æterna memoria dignissimi Herbis, facit, veluti *Constantinus Magnus*, qui diligenter in causa Christianorum scripsit ad Regem *Persarum*, *Saporem*, & oravit eum, ut desisteret à persecutione, & doctrinam Evangelii susciperet.

Tandem scripserunt in gratiam civium & pro *Martino* *Heibundo* tres Electorales, *Palsgravius*, *Saxo* & *Brandenburgicus* atque *War-*

tenbergicus & Badensis Principes, sed furdo fabula caneatur. Nam ejicitur *Martinus* & se confert ad *Huxariensem*, qui cum in numerum ministrorum Evangelii elegerunt.

Cum autem Cancellarius cognosceret, *Theodorum Bodonium*, Secretarium & Senatorem, serio negotium religionis promovere, & esse gratum civibus: ideo verebatur, illum in Consulem promotum iri, qui etiam nomine Senatus ita & graviter in scriptis & relationibus responderat Episcopo & Consiliariis; Quare & veterani Consules, qui Pontificii erant, ei quoque id munus invidebant, clam ei infensi erant, & plerumque se excusabant, quando aliquot vehementius vel scriptum vel dictum erat, transferentes culpam in eum, itaque à Cancellario & omnibus hostibus struebantur ei insidiæ, & observabant eum hypocritæ, donec tandem piissimam vocem ederet *Bodinius*, videlicet hanc, potius *Remberium*, titulotenus Episcopum, [qui nihil minus præstet, quam quæ Paulus requirat ab Episcopo] deponendum, quam *Martinum Hoibundum*, qui fidelis Pastoris officio functus sit. Hinc cum negaret vel recantaret ista verba, occasionem sumunt, quasi crimen læsæ majestatis commisisset, eum ex urbe & ditione ejiciendi, id efficiente Cancellario, hoste veritatis maximo. Ita patitur & is bonus vir propter veritatem, quem Dominus constantem in verbo & agnita veritate retineat, Amen. Sed cessit ad tempus *Bodinius*, & mox regreditur in urbem.

Sunt autem veterani Consules Papistæ, *Johannes Rengerus*, *Conradus Coqus*, *Requinus Brinckmannus*, *Johannes Stalmeisterus*, *Johannes Fulsus*, *Martinus Segertes*, & *Hieronymus Ottergerus*. Unus Consul, *Johannes Brinckmannus*, videtur religioni favere, sed quia solus ex captivis existit & dimissus est, & cuperet ex animo consultum religioni, nisi ei periclitandum esset de honore. Sunt & alii plerique in Senatu pii & bene affecti religioni, sed taciti, inprimis vero unus *Scapedodius*, vir vere pius, qui sincerus est confessor, ut dicitur.

Hæ persecutiones & molestiæ civibus acciderunt piis sub istis Consulibus, interea post nominatum Episcopum, Consiliarios & alios rerum gubernacula in Cathedrali Ecclesia tenuerunt hi sequentes: *Wilhelmus Westfalus*, Præpositus, *Hugo Buddius*, Decanus [quo mortuo eligitur *Volmarinus Brenckius*], *Gisebertus Buddius*, qui est jam Præpositus templi Cathedralis *Osnaburgæ*, *Philippus Westfalus*, Præpositus in *Menschede*, *Rabanus Hordenus*, Scholasticus, *Martinus Spel-*

gelius, *Philippus Hordenus*, junior, *Wilhelmus Hasfeldius*, *Jodocus à Castro*, *Osnaburgensis* Canonicus quoque, *Henricus Meschedius*, *Bernbardus*, *Dominus de Buren*, *Baro*, & *Theodorus Meschedius*, *Wilhelmus Schilderus*, *Roserus Westramus*, *N. Plettenbergius* & *N. Pasfeldius*. Quorum omnium adulator & gnato fuit & adhuc est, *Gerhardus Redekenius Erebolius*. Sub his omnibus per annum 1567. acta sunt, de quibus diximus. Sed nemo magis declaravit hostem veritatis, & opposuit civibus in hac pia causa, & apertum adversarium veræ religionis, quam *Henricus Coloniacus*, Cancellarius beneficiis opimus, qui cum prædictis prioribus Pontificiis omnibus est concubinaris, quem ajunt etiam ignorare suum patrem, aut si is, à quo nomen refert, fuerit pater ejus, patris etiam vestigia sequitur, & matris impuritatem retinet. Dominus Jesus convertat ipsum, Amen.

Interim in initio anni 1568. moritur *Rembertus*, Episcopus, & mox accipit ille *Haman* & *Achitophel*, *Henricus Coloniacus*, superbus Cancellarius, bravium & præmium, quia à *Dumheris* cognita ejus perfidia gradu & loco pellitur, incidens primo in foveam, quam paraverat *Martino*. Nec etiam apud novum Episcopum, de quo dicam, aliquam gratiam obtinet, sed omnium etiam puerorum ludibrio exponitur, & justam suæ arrogantiae pœnam accipit.

Mortuo Episcopo *Remberto* redit ex *Huxaria* ad Ecclesiam suam in urbem *Paderbornensem* *Martinus Hoitbund*, & postea pro illo iterum supplicant per literas apud Capitulares & Senatum aliquot Principes, inprimis *Wilhelmus*, Landgravius *Hassia*. Interim frendent *Dumheri*, & tandem eligunt *Johannem*, Comitem *Hoyensem*, Episcopum *Monasteriensem* & *Osnaburgensem*, sed is noluit ibi rerum potiri, nisi à Papa haberet confirmationem atque regalia à Cæsare. Ita accidit, ut dolo & astu, etiam opera quorundam præcipuorum in urbe, ut dicebatur, cuperent urbem invadere, sed erat conatus ipsorum frustraneus. Cum ergo ita non succederet, variis modis struxerunt insidias *Martino*, tandem jubent capi quondam ipsorum *Ludimagistrum*, *Johannem Bodenium* [quem superiori anno circa Festum *Michaëlis* propter confessionem veritatis ex ministerio & regimine scholastico dimiserant] die Martis post Dominicam *Judica*, hoc est, sexto Aprilis anno 1568. quando is abiret *Mindam*, in qua urbe gubernacula scholæ susceperat, sed in patria sua *Lippspringo* proditur Consul utriusq; opera & præposito *Wilhelmo à Westfal* & Decano *Cathe-*

thedralis templi, *Volmaro à Breuck*, sistitur. Illi jubent eum captivum transferri in urbem *Dringenberg* per aliquot equites & pedites. Cum vero captivus *Bodenius* sisteretur *Philippo à Westfal*, Canonico Cathedrali & Præposito *Storpiensis* Collegii, tunc occupanti eam arcem: is voluit statim *Bodenium* turri profundissimæ injici, sed hoc multis precibus impedivit optima & nobilis matrona, uxor Satrapæ ditionalis *Friderici à Westfal*, ideo tandem in editiori cubiculo ad duas graviores machinas repagulis magnis alligatur, imo per aliquot dies catenis manus quoque connectuntur ei, sed id postea ejusdem piæ matronæ opera omittitur. Tandem 13 Aprilis, die Martis, post Festum Palmarum, irrumpunt in cubile, quo *Bodenius* captivus tenebatur, *Philippus à Westfal*, *Dumherus*, *Fridericus à Westfal*, Satrapa, cum duobus Scribis, *Theodoro*, rationario, & *Hermanno Cætero*, adducentes carnificem *Gesekenssem*. Carnifex scalam, torturas & funes, quibus ad carnificandos homines uti solebat, adornavit, & deinde, cum apprehenderet *Bodenium*, is dixit: Quid sibi hoc vellet? responsum est ei, nisi ultro ad interrogata respondeat singula, absque tormentis, sibi id facile extorsum iri. Hic cum ille, ingemiscendo conquereretur de tanta violentia, & Deum invocaret, dixerunt illi, si nunc tuæ cuti ac carni vis parcere, responde ad hos sequentes Articulos, quos ei proposuerunt ordine descripto.

1. Qui præter ipsum fuissent suatores duobus istis Monachis, *Hermanno Stokenensi* & *Philippo Arnsburgensi*, ut monachatum defererent?
2. Quis præter ipsum & *Rodolphum Bredebeckium* ante anni spatium fuissent collecti in domo *Arnoldi Blockii*?
3. Quinam cum ipso fuerint prædicto *Rodolpho* & *Martino Holtbundo* autores istius novationis susceptæ in religionis negotio, atque ubi cum suis convenerint & quid tractaverint, & quibus præsentibus?
4. A quonam fuerint profecti isti rithmi & pasquilli, diversis temporibus sparsi & editi, & per quos scripti & divulgati sint, ut ita & autores & scriptores famosorum libellorum indicaret?
5. Qui cum ipso fuerint dissuasores *Martino Holtbundo*, ne fidem aliquoties datam de silentio, vel de sumendo suo discessu, servaret ille *Martinus*?

6. Qui ejus [*Martini*] supplicationes, responsa & literas, diversis temporibus Episcopo, Capitulo & Senatui exhibitas, composuerit?
7. A quibus illa consultatio & ubi facta esset de ope externorum Principum, inprimis trium Electorum, imploranda?
8. Quisnam supplicationes, Principibus exhibendas, conscripisset, & deinde quisnam descripsisset?
9. Cur ipse *Bodenius*, quoties vel legati ab Episcopo, vel à Capitulo sive à Senatu missi, interdum *Martino*, interdum civibus assiterit & se eis associaverit civibus, præsertim quoties in templo & curia colligerentur?
10. Cur ille fuisset civibus autor, ut præcipuos quosdam præcipitarent?
11. Quæ sint præcipuæ personæ, & quibus sint cives insensiores?
12. Quisnam ad ignominiam novi electi Episcopi in diebus Bachanaliorum proximis, cuidam mitram Episcopalem imposuisset & iterum dejecisset?
13. Quid causæ ipse & sui consortes haberent, ut conarentur ita dejicere gradu Episcopum & Clerum totum?
14. Si vero & Episcopus & Clerus aliquid tentaret contra cives, quid tandem isti meditentur & cogitent facere contra Pontificios?
15. Quot illorum sint, qui *Martino Hoibund* adhæreant & in eorum verba jurarint ad sanguinem usque?
16. Quis Evangelicorum civium registrum consentientium collegerit atque simul vota atque suffragia singulorum?
17. Cur istius inquieti *Martini Hoibundi* frater advenerit ex oppido *Warburgo* & quid ille cum *Martino* egerit?
18. An etiam ipse *Bodenius* cum quibusdam aliis fuerit suasor fratri *Martini*, *Liborio*, ut idem *Warburgi* tentaret, quod *Martinus Paderborna*?

Cum has spinosas quæstiones ei proposuissent, supplex petierat deliberationem usque in alterum diem, quo concesso, sic responderat ad singula.

Ad primum: Se opinari, quod illi jam deposuissent habitum, antequam venirent *Paderbornam*.

Ad secundum: Se nunquam in istius viri ædibus fuisse.

Ad tertium: *Rudolphum* etiam alibi, priusquam *Paderbornam* venerit, illam doctrinam propagasse: Deinde opinor [ait] semel tantum adfuisse *Martino Hoibund* cum *Francisco Luckenio* in ædibus cuiusdam pannicidæ, sed quia non adfui præsens, ideo quidnam locuti sint, ignoro. *Martinum* vero ita ad illam doctrinam & opinionem pervenisse, quod illi ægrotantium & agonizantium, quibus denegaverat Eucharistiam, sub utraque specie horribili & seria adhortatione atque comminatione ipsum ad inspiciendum textum Evangelistarum & Pauli per suam conscientiam pertraxissent; Itaque commotum esse & ita conversum *Martinum*, ut deinceps utramque speciem porrigeret.

Ad quartum: Depasquillis sibi nihil constare.

Ad quintum: Deceverat accepto primo mandato Principis abire *Martinus*, sed convocata communione Parochianorum, ipsi simpliciter eum oraverunt ut maneret. Denn sie können und wollen auch mit nichten seiner entzihen: Velle ipsos cum *Martino* omne subire periculum; Deinde suasisse quoque Doctorem *Jodocum Didemannum* in ædibus *Cirincida*, si non *Martino* permetteretur docere in templo, ut tunc suum officium sub claro cælo facere docendo pergeret; Omnibus quoque modis institisse Templarios & Consiliarios istius Parochiæ cum omnibus Parochianis nullo excepto, ut perstaret in officio.

Ad sextum: Quosdam Doctores & alios peritos viros consultavit *Marburgi* & *Cassellis*, atque usu rerum edoctus ipse novit optime componere literas, ut plerasque earum composuit.

Ad septimum: Ex consilio Consiliariorum Landgravii & D. *Jodoci Didemanni* hoc proposuit toti communioni *Martinus*, & id ita ab omnibus approbatum est. Imo Senatum aliquoties suasisse Parochianis, ut aliunde intercessionem peterent.

Ad octavum: Sibi de Scriba nihil aliud constare, nisi quod ipse *Martinus* illa omnia descripserit.

Ad nonum: Semel tantum ego adfui *Martino*, respondenti Officiariis, alioqui si etiam sæpius astitissem ei, postquam propter ipsum dimissus eram, non potuisset mihi vitio verti, imo mihi jam dimisso offerebat liberam mensam, ideo accidit, ut nobis prandentibus, vel cœnantibus advenerint quidam, vel nomine Senatus vel aliorum, & tunc forte deliberationibus vel responsionibus *Martini* fuerim adhibitus.

LIII IIII 3

Ad

Ad decimum : Se novitatis audiendæ causa , pro more hominum accessisse.

Ad undecimum : Nihil istorum esse verum, sed dixisse quendam fabrum , quod simile quid accidisset olim *Göttingæ* in initio Evangelii, sed hoc & à se & ab aliis reprobaturum esse, cum non sit Evangelicum, violenter agere, vel Magistratum suppressere.

Ad duodecimum : Illos esse suspectos in Senatu , qui promiserant prodicionem *Martini*.

Ad decimum tertium : In convivio Bacchanalitico mitram Episcopalem, qua olim Scholastici usi erant, quendam gestasse , & ita calefactorium ingressum Ironiam excitasse, verum nihil de novo vel Episcopo vel aliis nihil dictum esse.

Ad decimum quartum : Nihil in hoc veri esse.

Ad decimum quintum : Nihil ea de re alibi conclusum est, quod ego sciam.

Ad decimum sextum : Innumerabiles esse.

Ad decimum septimum : Nihil sibi de illo registro constare, sed multos in *Martinum* munificos fuisse.

Ad decimum octavum : Postquam Consul *Warburgensis*, *Bermannus*, suaferat, loco *Martini* fratrem ejus, *Liborium Hoitbundum*, vocandum & constituendum, ideoque ab ipso missum esse istum *Liborium*, ut ea de re conferat cum fratre *Martino*.

His responsis acceptis, regrediuntur ex vinculis , & deinde redeunt die Martis post Dominicam Quasimodogeniti [hoc est 27 Aprilis] ad *Bodenium* duo præfecti Scribæ cum Quæstore *Pletzenburgio* in *Dringenberg*, & denuo ei quatuor novas proponunt quæstiones : imprimis repetierunt undecimum articulum, annon dixisset de quibusdam præcipiendis Consulibus ? tum quoque verum esse, quod à quibusdam Catholicis esset admonitus, ne libellos famosos, pasquillos & rithmos affigeret ? Tertio : Anne ipse quoque cum ostiariis urbis vinculis traderetur à civibus, propterea quod portas ejus invenirent occlusas, sese ipse immiscuisset plebi & causæ civium, & similiter cum reliquis concurrisset ad portas, ut singula perlustraret ? Quarto referunt, se mirari, cur de omnibus templariis & Consiliariis reterat, quasi dissuasissent uno ore *Martino*, ut perstaret in ministerio invito Magistratu, cum *Gerhardi Rodikenii* pater & *Eilbrackius* non in hac re consensissent.

Ad hæc respondit sic : Se de prima quæstione non aliter respondere posse, quam antea.

Ad secundam : A nullo Catholico se esse admonitum, nec quoque famulos libellos esse scriptos, sed libere in suo Elencho in usum scholæ *Mindensis* edito nominasse similes, imo peiores *Turcis* persecutores veræ doctrinæ & piorum, videlicet Pontificios & alios, atque adhuc ita se perstare in illa sententia.

Ad tertiam dixit : Se non fuisse tunc temporis in urbe, testibus etiam eorum ministris, sibi obviam venientibus in itinere, ituro ad *Mindenses*.

Ad quartam : In genere omnes ita conclusisse, nihil tamen sibi de personis constare, ut exempli gratia, si Senatus aliquid concludat, posse aliquos excludi.

Sed rursum regressi tandem redibat die Veneris, hoc est, 30. Aprilis, *Theodorus*, Scriba, quærens de *Wyrichio* Bibliopola, an ille etiam conversaretur, & ei attulisset Calviniana; Respondit *Bodenius* : Nihil se malorum librorum vidisse apud *Wyrichium*, nisi quod petierat *Martinus* sibi emi opera Lutheri.

Cum vero diu & sæpe cognati *Bodenii* institissent pro liberatione ipsius, ejusque mater supplices literas obtulisset plurimas, & interim nihil proficeret, ipse tandem varia medicans in carcere, cum intelligeret, diuturniorem fore carcerem, 16 Junii summo mane per curvatum clavum mirabiliter aperit seras & repagula catenarum reseravit, & tandem tabulata superiora cum periculo effringens, sanus evasit, & descendens hora secunda noctis per lapideas trabes tendit ad primam portam [quia emissi erant operarii,] atque hanc inveniens non obseratam, per eam transgreditur, pergens ad secundam, ea quidem adhuc erat clausa, interim ipse pulsavit & mox se sub trabibus abdidit : ibi surgens janitor existimans, aliquos ex operariis esse, qui pulsarent, clavibus aperit seram & quasi somnolentus adhuc & repletus regreditur ad cubile. Egressus igitur clam *Bodenius*, mox excipitur à molossis in suburbio, sed moribus suis ei nihil nocent. Sic ille elabatur & venit *Lemgoviam*, & ita *Mindam* tendit, ubi adhuc vocatōni suæ jam vacat. Sic divinitus est liberatus & elapsus. Ita apertus fit dolus impiorum atque eorum conatus.

Quod porro ad *Martinum Hoitbund* attinet, is perstitit, donec in Augusto Mense veniret in ditionem *Paderbornensem* novus Episcopus,

pus, *Johannes de Hoya*. Ibi quidem pro civitate, Senatu & civibus & Martino egerunt Doctor Juris, *Jodocus Didemannus* & *Henricus Florinus*, & supplices literæ à civibus missæ sunt ad Comites generosos *de Hoya*, *de Schouvenberg* & *de Lippia* & *Speigelberg*, qui erant in Comitatu Episcopi. Sed noluit Princeps permittere, ut ibi amplius hæreret *Martinus*, interim per Comitem *Adolphum de Schouvenberg* & Dominum *de Buren*, referente *Laurentio Sibellio*, L.L. Licentiatum, promittit ejus loco alium idoneum concionatorem. Ita tandem coactus Senatus promittit ejecturum *Martinum*, & suscepturum, quem velit mittere Episcopus. *Martinus* igitur discedit jussu Senatus, & mittitur cucullatus Monachus, sed indoctus, *Ludolphus Holdgrewius* ex *Osnaburga*, qui quidem deposuerat cucullam, sed more tamen Papistico progreditur in suo officio semper: Ideo ab omnibus contemnitur, nullos habens auditores, nisi unam atque alteram anum.

HISTORIA RENATI ET ITERUM TURBATI EVANGELII ET PERSECUTIONIS,

Factæ in oppido *Gesecke*, ditionis *Coloniensis Westfalorum*,
in vicinia ditionis *Paderbornensis*, Anno 1564. & 1665.

Conscripta per

HERMANNUM HAMELMANNUM, L. Th.

Et si aliquoties in oppido *Geseckensi* fuerint Evangelii præcones, qui jam olim inde turbati sint, tamen, quid nostro tempore actum sit, paucis exponam.

Cum in altera Parochia, cui est Abbatia adjecta, pius vir doceret Evangelium, nomine *Lambertus Busius*, & in altera, quæ est collegiata, duo alii concionatores, *Alhardus Mattenrotius*, ibidem Canonicus, & *Godefridus Wolans*, viri pietate & veræ religionis cognitione conspicui, & rectè docerent, & simul cum *Lamberto* sincere Sacramenta administrarent juxta Christi institutionem anno 1564. & simul germanicos psalmos cum populo canere in Ecclesia pergerent, sunt tamen illi graviter per Papistas ibidem commorantes delati apud Officialem *Werlensem*, *Gerhardum Kleinsorgium*, L.L. Licentiatum, & alium quendam ibidem Fiscalem, & cum, qui est ibidem Sigillifer, & simul hæreseos Lutheranismi accusati, qui conjunctim illos tres deferunt graviter apud Archiepiscopum *Coloniensem*,

Fri.

nus quorundam Anabaptistarum, ut dixi in præfatione, dicitur ibi ante aliquot annos mortuus esse, cujus etiam libros vidi *Monasterii*.

Accidit autem ex ista Secta hoc, ut viri boni & proceres, qui veritati addicti erant, sint mutati, & ad papisticam religionem inclinarent, timentes, illud doctrinæ genus, quod nos profitemur, non esse diversum ab Anabaptistica. Ajunt hodie repullulare istum errorem in abditis locis istius urbis: hoc si verum est, justum referunt homines Papistæ impii, quotquot in Senatu sunt, & dignum se premium, qui, postquam veritati locum non dent, efficacibus erroribus implicabuntur juxta sententiam Pauli 2. Thess. 2. Ego *Hamelmannus* enim quinquennio elapso, quando responderem *Jacobo Hostio, Colonienſi* Sophistæ & Theologo, in controversia, de utraque specie, laicis porrigenda, admonui pie & graviter publico scripto, (in quo, totius antiquitatis testimoniis apertissimis diserte productis, probaveram, calicis usum immediate pertinere quoque ad omnes laicos) Senatum *Monasteriensem*, ut & juxta Christi institutionem & Pauli claram repetitionem, omissa una sacrilega & mutilata specie, usum utriusque speciei susciperent in suas Ecclesias, & jam cogitarent de æterna sua salute, ratione officii. Deinde monui Suffraganeum, ut is, deposito terreno thesauro, cogitaret de cœlesti: Tum quoque Monachum summi templi, & Pastorem Lambertinum obtestatus sum per Dominum Jesum Christum, ut velint omnes isti etiam ratione sui officii cogitare de veritate, & consideratis nostri libri argumentis, verum usum Sacramenti suis auditoribus restituere. Monui simul examinatorem ordinandorum, *Bernhardum Lingium*, Scholæ Conrectorem, ne amplius ex impio *Gropperi* Catechismo proponeret quæstiones examinandis. Ipsum quoque Ludimoderatorem, *M. Hermannum Kerssenbrochium*, cum collegis, ut abjecto impio Jesuitarum vel *Canisii* Catechismo, quo idem ille error de una specie cum multis aliis Papisticæ Idolomanie erroribus astruitur, velit secum expendere, quomodo juvenus sancte institui queat. In eodem scripto errorem confessus, veritati testimonium dedi, & palam retractavi, quod ibi ex zelo, non secundum scientiam aliquando ante octodecim annos in ea urbe unius speciei usum meis auditoribus commendassem in concione ignoranter. Hoc, quia concionibus retractare non licuit mihi, publico testabar scripto, meam istam vocem falsam fuisse. Illum librum oblatum, nemo ibi suscipere voluit ex consulibus, & reliqui omnes

Bbbb bbbb

ista

ista surda aure præterierunt, meaque admonitio neglecta est. Tamen ex eo mea ipsa verba ad *Monasterienses* scripta, & typis evulgata, subijciam.

Infelix ego homo, cui temere, licet ignoranter, emissæ est olim ante annos ferme octodecim, vox, in vestro quodam templo pro concione dicenti, etiam interposito [ex zælo non secundum scientiam] conscientiæ pignore: Unam speciem panis esse verum Sacramentum, sed cum id retractare concionibus non liceat, nunc publico scripto testor, istam meam vocem fuisse falsam, unamque speciem, quæ hætenus laicis data est, impiam esse, scripturæque atque tori antiquitati contrariam. Et sæpe me aliosque pios male habuit, quod videamus, vestram splendidissimam urbem, quæ olim verum usum Eucharistiæ habuit, sacrilega mutilatione Sacramentorum fascinari ab iis, qui vobis in verbo præiunt. Itaque oro per Dominum Jesum & ejus judicium, quod præ foribus est, ut hic, tanquam canes mortui, non amplius torpeant taceantque, puto Dominum Suffraganeum [quem velim, postposito terreno thesauro, cogitare de æterno] & concionatorem summi templi, & novum pastorem Lambertinum, reliquosque omnes, ut cogitent, quomodo vobis verum usum Sacramentorum restituant. Oro etiam D. Examinatorem ordinandorum, ne amplius proponat ex impio *Gropperi* Catechismo quæstiones, oro etiam Ludimoderatorem cum collegis, ut abjecto Jesuitarum Catechismo, quo idem error propagatur, expendat, ut sancte juvenus instituatur. Vos quoque ampli, eximii Domini, rogo per filium Dei, ut cogitetis de æterna vestra salute, ut hoc unum agatis, quo nobis integritas Testamenti Christi probe restituatur. Valet in Christo. Fuit etiam aliquando Sacellanus in æde D. Ludgeri, *Rodolphus Casterus, Ransdorffius*, vir veræ doctrinæ studiosus & medicriter disertus, hic de usu utriusque speciei & de aliis sincere locis docuit publice, & multis administrabat juxta Christi institutionem Eucharistiæ, patrocinante illi *Alberto Mommio*, L. L. Licentiato Consule urbis, qui quoque ita ab illo communicatus erat. Sed illo Consule mortuo citatur ex instigatione Pontificiorum *Coloniæ Ransdorffius*, ubi cum comparere nollet coram suspectis iudicibus, & peteret, sibi in ea urbe æquiores dari, pellitur ab urbe & ab officio deponitur; Et hodie est Pastor in *Wulsen*, sub Domino *Bernhardo de Westerholse*, Domini in *Lemken*. Nunc audiamus de Pontificiis concionato-

nato-

natoribus *Monasteriensium* inde ab expugnata urbe, de quibus ego tamen sciam. Docuit ibi in summa æde *Johannis Aquensis* Monachus observantici ordinis, cum magna admiratione, quem etiam in Suffraganeum suscipere decreverant, impetrata illi Romani Pontificis gratia. Sed is se libidinibus contaminavit & proditus convictusque de adulterio comisso cum civis uxore formosa, ejusq; aliis libidinibus proditus rapitur à senatu & includitur carceri ante annos 1547. Ibi Senatus citatur Romam à Capitulo majori, quod in hominem, sacris initiatum, manus jecissent. Cum autem ad annum fere fuisset detentus in carcere, tandem dimittitur ex vinculis & sui ordinis fratribus traditur. Ajunt etiam, multum pecuniæ illi controversiæ, quam tunc hoc nomine Capitulum movit Senatui, utramque partem impendisse. *Johannes* ille postea constitutus erat hæreticæ pravitatis inquisitor *Susphania*, sed nunc *Noviomagi*, ut audiui, in cœnobio observantico delitescit *Gardiannus*. Postea ibi factus est Suffraganeus circa annum 1550 *M. Johannes Kritius*, qui mira hypocrisis & ficta sanctitate aliquot beneficia *Colonia* collegerat & suis concionibus lachrimabundis multum æris conflaverat. Is impendit brevi tempore [cum interim conaretur *Gropperus* plantare in sua patria] suam operam *Groppero* in urbe *Susatensi*, ut ibi Papatus stabiliretur, sed hoc fecit ea lege, ut opera *Gropperi* promoveretur in Suffraganeum *Monasteriensem*. Vidi aliquando ab ipso factas quatuor conciones uno die in quatuor locis *Coloniae*: Quomodo extorserit querula voce lachrymans munera matronis *Monasterii*, cum abiturus esset ad Concilium *Tridentinum*, multis notum est. Ah! inquit, ego tantum & tam longinquum iter ingrediens nunquam forte ad meas oves redeo, quarum desiderio maxime teneor. Opto tamen ex animo, ut illi viri & matronæ, quæ me amant propter conciones Catholicas, dignentur prius me loqui, ut rite valedicere ipsis queam. Hæc aliaque lachrymans dixit, & ita forte venabatur munera, & ea arte aliquoties *Colonia* usus erat. Homo est supra modum avarus, qui, profectus ad Concilium *Tridentinum*, pedes consecerat iter, & tenuiter admodum in itinere vixerat, ut ita sibi viaticum, satis liberaliter numeratum, reservaret. Idem, quocunque se confert, ut aliquid Pontificale exequatur, ibi pathetice verbis amplissimaque oratione suas unctiones, Chrismata, consecrationes & alia commendat populo, docens: Chrismatis usum & consecrationis templorum, altarium, camiteriorum, campanarum & alia.

aliarum rerum non minus necessarium quam cibum & potum, ut ita nummos extorqueat. Tenui utitur cerevisia & cibo vulgari propter avaritiam, quæ in nullo homine potest major esse, quam in illo. Ideo *Monasterii* aliquando dictus est *Bischoff Dunnebie* / propterea quod tenui cerevisia uteretur. Magnam auri vim collegit. Hinc de illo hi versus Pasquilli nomine reperiebantur affixi passim in urbe circa annum 1555.

Dæmonis horrendi, mihi credite, filius hic est,
Post habitis superis, qui bona vana colit.
Quem *Stigius Pluto* conatur fallere, rerum
Hinc cumulum præstat divitiasque malas.
O fatue enormis, quæ te vesania torquet?
Quorsum te rerum fata caduca trahunt?

Aliud ad eundem Suffraganeum Monasteriensem.

Qui legis immensum nummorum pondus & auri,
Raraque de partis capis solatia rebus,
Stultus ad illecebras & gaudia sera nepotum
Congeris hos sumptus, terraque vorace recondis.
Nil tibi divitiæ profunt, nil sortis avaræ
Congeries, sitiens Acherontis flumina gusta.
Tantalus alter eris, glauco qui postus acervo,
Undarum, inter eas sitibundo gutture flagrat.
Largiri debes pro sancti nomine Christi
Pauperibus, cœli caperes si regna sereni.

Sed isto pasquillo homo superbus, avarus & dives non fuit commotus. Imo dum aliquoties *Colonia* suffraganeo carerent, excurrit ille eò usque, ut & ibi suis consecrationibus magicis aliquid pecunie venaretur. Vere ille est stultus & ex stulto parente natus, qui tamen nunc est *Monasterii* supremus concionator. Ego credo, illum nihil credere de Deo, tantum, ut ille pecuniam habeat, quam Dei loco colit. Docuit aliquando iste *Kristus*, suffraganeus in summo templo, sed nunc in æde Servatiana docet. Hic etiam vendit literas ordinationis magno pretio illis, qui ordinari volunt publice, ut pro forma illas literas propter aucupanda beneficia Ecclesiastica demonstrent, &c. Per annos aliquot docuit & adhuc docet in summo templo Monachus Dominicanus ex cœnobio *Osnaburgensi*, *Nico-*

Ianus Steinlagius, juvenis, qui equidem, ut est facundus, ita & insigni-
ter impudens, & novit mire plebem retinere in Papismo, quando
reprehendit crassos abusus & vitia Papistarum, ita tamen agit, ut
omnes idololatrias & superstitiones Papismi in suo, ut dicit, usu de-
fendat. Hic *Steinlagius* iterum procedit sine cuculla, quod ajunt sibi
indultum esse, puto, à Romano Antichristo. *Steinlagius* ille cum do-
cuisset in pago *Engeter*, ditionis *Osnaburgensis*, vitiaverat puellam,
quam sequentem ipsum in urbem *Monasteriensem*, aluit & in deliciis
habuit aliquamdiu domi, donec valetudine adversa ea premeretur.
Illam tunc infirmam eiecit, & aliam subintroduxisse dicitur. Ho-
mo est is mirum in modum arrogans, sed parvæ eruditionis. Pa-
stor *Lambertinus* hodiernus, nomine *Caspar Oldis*, est mediocri-
ter tinctus literis, & fuit olim studiosus, sed Papatum strenue defen-
dit non sine fastu; Ignoro, an sit concubiniarius, tales sunt plerum-
que reliqui concionatores Pontificii in urbe ista. In æde divi Mar-
tini est Sacellanus homo doctus, *Bernhardus Movvius*, vel *Manicens*
Horstmarieus, qui cum *Oldis* & legit patres & valde defendit Papa-
tum. Est ibi Franciscanorum minorum *Monasterium* atque domus fra-
trum in communi viventium, ubi sunt Monachi Pontificii. Omnia
ibi templa sunt splendidissime reedificata, & ubique sapiunt Papi-
smum. Sunt in urbe tria collegia & unum suburbanum præter sum-
mæ Cathedralisque Ecclesiæ collegium. Ubique fere Canonici &
Vicarii reperiuntur domi suæ concubinas alere, easque splendidas,
& Epicureo more vivunt securi in luxu & pompa. Deinde in urbe
passim & campo Ecclesiastico olim, dum ego ibi viverem, multæ li-
bidines committebantur, & scorta hinc inde splendida, quæ suum
prostituebant corpus, vagabantur, quæ prophanatio & impietas
nondum credo abolita est, sed forsan majores vires eundo sumsit.
Et dicam libere, quod sentio. Quod ad religionem & non ad poli-
tiam attinet [quia relinquo suum ordinem & dignitatem Magistratui
omni, etiam impio, quam ei Deus concessit, & non perverto ordi-
nes, ut isti Corybantes fecere, sed tantum de religione loquor] exi-
timo jam urbem non esse meliorem, quam sub Sectarum imperio
fuit. Verum anno 1566 dicuntur cives apud Senatum impetrasse, ut
jam ab honestis conviviis, nuptiis, sponalibus & aliis separentur &
sic exclusæ concubinæ & meretrices Papistarum.

Mutavit *Franciscus Waldechianus*, præsul in ditione *Osnaburgensi*,

Bbbb bbbb 3

An-

Anno 43 religionem, sed propter imperii decretum nihil mutavit in ditione *Monasteriensi*. Mortuo *Francisco* præsule, eligitur prudens, doctus & præstans vir, *Wilhelmus Ketlerus*, Consiliarius Ducis Juliaci & præpositus summi templi *Monasteriensi*, qui favebat puriori religioni. Sed hic se tantum genere Nobilem, & non ex stirpe Heroum essentium, bonus vir expendit, itaque, si quid mutaret, hoc parum successionis habiturum forsân credidit, considerato exemplo Archiepiscopi *Coloniensis*, *Hermanni*, qui erat Comes de *Weida*. Idem quoque Episcopatum amplissimum non potuit in Papatu administrare bona conscientia, nec voluit etiam, ut audio, Papæ *Romano* jurare. Quare maluit privatim vivere, tranquille bonaque conscientia, quam Principis & Episcopi potentis titulum & nomen gratiosum usurpare, & ita in vana mundi gloria perire, & sic abdicavit se eo volens. Satius tamen meo consilio fuisset, si quid pie tentasset publice in religionis causa, & eventum Domino commendasset; Hoc cum non factum sit, ejus timori inscribendum est. Foris enim pugnae, intus timores, ait Apostolus. Ajunt, plurimum fuisse *Cassandro*, dum viveret ille *Cassander & Ketlerus*, & religionem *Cassandri* amare, quod tamen à fide dignis hominibus refutatur & fortiter negatur, quanquam istum amaverit propter eruditionem. Est in religione timidus, & non facile se prodit. Appellatur hodie in ista ditione, *der alte Herr von Münster* / vel, *der abgetretene Herr* / & fuit semper Consiliarius summus & præcipuus in ista ditione, atque adhæsit suo successori & cognato, *Bernardo Rasfeldio*, Nobili docto & sagaci quidem, sed qui Papistarum religionem dicitur fortiter tueri; Quanquam hoc de *Ketlero*, quod is Dominus *Ketlerus* antiquitatis Ecclesiasticæ studiosus sit admodum, cum suo Sacellano, viro docto, *M. Johanne Hammakero*, & cum eodem in oppido *Rhena* philosophetur, raroque accedat aulam, nisi vocetur, vitæ certe integritate, eruditione, consilio & eloquio excellens vir. Episcopus ibi, *Bernardus Rasfeldius*, studuit diligenter, dum esset Canonicus, & sobrie vixit, sed Princeps factus talem vitam forsân gerere non potuit, qui quoque anno 1566. resignavit Episcopatum ad manus Capituli, quod deinde vocavit & elegit *Johannem*, Comitem de *Hoya*, Episcopum *Osnaburgensem*, doctrina, ingenio, judicio, & ornamentis variis præstantem, sed Pontificiæ religionis hominem & Principem.

Alia additio.

Docuit aliquando in scholis *Bucholdia* in oppido, ditionis *Monasteriensis*, ante septennium *Wilhelmus Kleinvvitsius*, omnium *Zwinglianorum* impudentissimus Sacramentarius; sed Episcopi *Monasteriensis*, *Bernhardi*, jussu pellebatur istinc. Habuit Senatus & plebs in oppido *Bucholdia* Evangelicum concionatorem, quem alunt suis sumtibus, qui cum relinquat Pastori Pontificio sua sacra, sperant se obtenturos illam gratiam apud novum Episcopum, *Johannem de Hoya*, ut is quoque, veluti *Bernhardus de Rasfeld*, permittat eis. Dixi, in oppido *Bucholdia*, quod ex antiquissimis urbibus *Westfaliae* est, docuisse *Kleinvvitsium*, ita quoque *Georgius Cassander* scribit: quod post cladem *Monasteriensem* Anabaptistae à *Battenburgicis*, majora spirantibus, & *Ubbitis* & *Mennonitis* ac *Adamitis* in Synodo *Bucholdia* collecta quaedam dissidia inter sese composuerint, & de restituenda doctrina sua in integrum deliberaverint. Hæc Synodus fuit habita anno 38. ex qua emiserunt suos legatos per *Westfaliam*, quorum aliqui venerunt *Osnaburgum*, *Lemgoviam*, & simul *Monasterium*. Sunt autem in diversis locis eodem anno & tempore rapti & trucidati; inprimis verò in urbe *Monasteriensis*. Per totam interim ditionem nihil aliud viget, quam Papatus, tantum, quod istis in locis, ubi jurisdictionem Ecclesiasticam habent *Osnaburgenses* Episcopi & Prælati ejus, ut in istis præfecturis, quas olim *Monasterienses* eripuerunt *Teklenburgicis* Comitibus & aliis vicinis, & in Comitatu *Vechtensi* multi incoeperunt Evangelium Christi prædicare & Psalmos Germanicos canere. Ita in Comitatu *Vechtensi* *Jacobus Johannes*, *Zuvoltensis*, qui mortuus est *Vechta*, & qui nunc ei successerunt ibidem. Item in finitimis pagis hodie & perpaucos annos *Hermannus Dunkerus*, *Asvverus N.* alique pure docent & Sacramenta administrant. Sic in *Emmlandia* *Johannes Corius*, quæstoris *Meppensis*, *Hermanni*, frater prius idem incepit. Idem fecere in oppido *Hasselunna* *Ecbertus Corbuckius* & *Wilhelmus Beckerus*; Item in oppido *Meppen* *Johannes Blomdalsius* & *Christophorus Renanus*, *Bernhardus Horst* in lato pago, & quidam *Hermannus N.* in *Aschenberg*. Deinde in *Cloppenberg* oppido est eloquens, pius & doctus concionator, *Antonius Polander*, *Mindensis*, & olim *Bernhardus Hockerus*, nostri *Jodoci Hockeri*, pii & docti, frater in amplo pago *Dincklage* pure docuit Evangelium & Sacramenta administravit, cui quisnam ibi successerit, ignoro.

EC.

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ, de RENATO EVANGELIO,

In oppido *Alenfi*, ditionis *Monasteriensis*, brevis explicatio,

Autore

HERMANNO HAMELMANNO, L. Th.

Anno 33 postquam *Monasterii* doceretur Evangelium publice, concedente Episcopo *Francisco Waldechiano*, tandem accendebantur quoq; *Alensis* oppidi Senatus civesq; luce Evangelii. Itaque commoti illi cupiebant audire Evangelium, & cum haberent Secretarium & Ludimoderatorem virum doctum & bonum Magistrum artium, *Gerhardum Cotium*, [qui primum gradum Magisterii *Colonia* sumserat: Deinde Conrectorem ad *D. Ludgerum Monasterii* egerat, atque postea *Witebergam* iverat, discendæ religionis veræ causa, indeque reversus in patriam ducta uxore, Secretarius & Ludimagister urbis erat constitutus] valde negotium Evangelii promoventem apud omnes, cogitabant, quomodo ipsum eligerent in Evangelicum concionatorem, sed ille hoc olefaciens, noluit primò suscipere istam subitam & oblatam vocationem, nisi simul legitime ad hoc munus à Magistratu & civibus vocaretur & promoveretur. Tandem precibus eorum, hoc est, Senatus & civium, commotus, suscepit oblatum munus tali conditione, modo prius duo concionatores ex urbe *Monasteriensi* vocarentur, qui inciperent negotium Evangelii. Suscepta est conditio, & vocatur à Senatu *Brixius Nordannus* ex parochia *Martiniana Monasteriensi*, & rogatur ut secum adducat alium quendam concionatorem. Venit igitur *Adam Brixius*, adducens secum alium concionatorem, *Johannem Beveranum*, olim *Franciscanum*. *Brixius* Dominica 3 à Trinitate de ove perditâ voluit docere. Ingressus templum reperit quendam Papistam & hostem Evangelii, *Johannem Karsenbusch* Sacellanum publice docentem, egressus autem templo docere incepit in Cœmiterio, ad cujus mox concionem statim omnes è templo confluunt. Finita concione promittit se docturum latius à prandio. Itaque jubent Pontificii & quidam adhuc ex civibus Papistæ occludi templum, ne quisquam ingredi posset pomeridiano tempore. Tandem oritur ante templum clausum tumultus, qui vix sedari potuit à *Brixio, Beverano & Coto*. Quoniam imminebat periculum vitreis fenestris, & simul valvis templi. Hoc considerans

cu-

ti sunt? Nunquam, ait, erit magnus, cui Ramus est magnus, &c.

Si igitur me homuncionem & in re literaria balbutientem, qui non sum dignus, ut cum tantis & tam magnis viris, quos tam iniqua censura Lipsius excipit, comparer, pari tamen modo trahabit, parum retulerit. Nam & Dares aliquando contra Entellum prodit. Si literariam elegantiam & dictionem puriorem non assequar, agnosco equidem & vere agnosco, quam sit mihi domi curia suppellex.

Quicquid autem factum est à me, in gratiam patriæ communis, & Aldenburgeris nostrorum factum censeat lector: Facta est alea pro patriâ, pro aris focusque pugnandum: ideo feci quod debui: simplex veritatis oratio. Veritatem dico & qua vera sunt, profero.

Habes jam Generosissime Domine meam sententiam, ideo hanc brevem Apologiam, pro tuis rudi stylo scriptam, Tuo Illustri Nomini consecro, ut etiam post mea fata, omnium tuorum Aldenburgeris, atque etiam meorum, patrocinium suscipias, illiq; habeant ex hoc Apologetico, quo se apud externos contra morsus Lipsii defendant & contra ejus latratum taceantur.

Insisce, Inclite Comes, Majorum tuorum vestigiis, præsertim avi, D. Theodori, Proavi, D. Gerhardi, Abavi, D. Joannis, Avi, D. Antonii, & tui Patris & Patru Comitem Aldenburgeris & Delmenhorstianorum, Heroum perpetua memoria dignissimorum, quibus etiam adjungo vestrum patrum magnum, Comitem Christophorum bellico Marte, usu rerum ac lectione & cognitione historiarum magnum.

Christus Jesus, quod in te, Generosissime Domine, incepit, per Spiritum suum perficiat ad gloriam nominis sui & ad tuam salutem atque totius patriæ ditionis sic satis ampla profectum, teque in salutare organon & nutritorem verae suae Ecclesiae, atque utilem gubernatorem harum ditionum, atque etiam Jheveranae evehat, ut sicut sub tuo præceptore eruditissimo & integerrimo, M. Hermanno Velstenio, meo affine, compatre & amico, feliciter incepisti, ita utilem in literis & artibus progressum facias, quod & utrique parenti tuo, Illustri D. Comiti Joanni, & generosissima Domine, Elizabethæ, Comitissæ de Schwartzburg, &c. inprimis gratum erit. In eodem Christo Jesu feliciter vale, &c. Data Aldenburgi, eo ipso die, qui tuo Illustri & Inclito parenti, & vobis Generosis ipsius Liberis, & nobis subditis, fuit dies fasti & latini nuncii, quando sententia in revisione Bruxellensi, 17 Novembris publice pro parente vestro, Clarissimo & laudatissimo Comite, Domino Joanne, Comite Aldenburgeris & Delmenhorstiano, in controversa Jheverensi pronunciata, ut perpetuus Dominus ditionis Jheveranae

Nnnn nnnn

fit,

fit, huc 26 Novembris allata est. Quo nomine omnes letamur & Deo optimo maximo gratias per Christum Jesum agimus. Sit benedictus pater, sit benedictus filius Dei, sit benedictus Spiritus Sanctus, per omnem eternitatem semper celebrandus, Amen, Amen. In exitu anni Domini MDLXCL.

APOLOGIA.

Et si *Justus Lipsius* de re literaria optime meritus est, atque multi ante multos annos istius humanitatem & modestiam non minus, quam excellentem ipsius doctrinam prædicarunt, imo ipse *Lipsius* de semet ipso & de sua placiditate aliquoties scripsit: Natura mea, inquit, consuetudo, valetudo ab omni litigio; Et si me nosti, scito, non esse pacatius ingenium in *Batavia* nostra; Et rursus: Natura mitis sum & lenis erga omnes; Item: Sum natura in omnes benignus; Sæpe etiam in epistolis hortatur amicos, ne stringant calamum in alios, sed modestiæ studeant, & alibi gloriatur: Se ab omni vindicta abesse, ut etiam ab ira; Ex se malum in malum esse nunquam; Tamen hujus suæ modestiæ oblitus in nostros *Aldenburghicos* Principes, in nostros cives, & in totam *Aldenburghicam* civitatem, regionem & gentem, quid *Aldenburghicam*? imo in totam & quidem amplissimam *Westfaliam* provinciam, & in utriusque regionis incolas iniquus est & petulans, adeo, ut jam tertia aut quarta suarum epistolarum editione & *Aldenburghicos* & *Westfalos* simul palam & publice tam turpiter, tam ignominiose in publicis suis epistolis, terve quaterve in diversis etiam locis excusis, deformet exquisitis convitiis & in priori sententia maneat nihilque in istis mutatum velit: Ideo ipsius manifestæ calumniæ, eæque magnæ & atroces, me senem & emeritum protrudunt in publicum, ut intermittere nequiverim, cum maneat in una eademque sententia, quin ratione patriæ, tum ratione officii & propter conscientiam, tum etiam propter honestam famam [inquit enim Poëta:

Omnia si perdas, famam servare memento

Qua semel amissa postea nullus eris.]

nostros *Aldenburghicos* firmis tandem & certis argumentis contra tot, tantas & sæpius repetitas calumnias *Lipsii* injustas justissime defenderem. Sed audiamus prius *Lipsii* verba. In centuria 2. Epistola 12. vocat urbem *Aldenburghicam* oppidulum; Epistola 13. scribit: *Aldenburghi* mi *Donsa*, sum, ubi malum illud, inquires, oppidulum est in *West-*

Westfalia, tertio lapide à *Brema*, ibi me tenent equites nostri, omnia molesta in hoc tempore. Hic, quî inquiram, in *Scytharum* eremia mihi videor, nec inter homines satis certo: Omnes hic *Suillii*, *Scrofae*, porci, & uno verbo, tui *Hermanni*: ò *Batavia*! ò amiculi! vos mihi in mente, ad vos adspiro; Et in fine: In *Barbaria* apud *pulphagos*; Epistola 14. *Aldenburgum* ecce veni, distat tertio milliari ab ea urbe [*Brema*] & undique nos cingunt equites, qui in *Belgium* parantur. Manendum in illo nidulo fuit; Et in fine: *Aldenburgi*, ex *hara*, quam hospitium appellant; Epistola 15. Est ita *lcoptice* & *ironice* stricta & directa, tam in *Aldenburgicos* quam *Westfalos*, quasi *inveniva* vehemens, ut nihil asperius in ipsos & de ipsis potuisset scribi; Epistola 16. Hic [in quo nidulo?] teneor *Aldenburgi* inter homines, *semihomines*, idque vi live metu nostrorum equitum, qui circumfusi, &c.

Spongia Hermanni Hamelmanni, adversus aspersiones Iusti Lipsii.

Audivimus, quæ ex pacato & placido suo ingenio mitis & erga omnes lenis [scilicet] *Iustus* ille, imo *Injustus Lipsius*, pro sua modestia, non dicam protervia, toties & tam sæpe contra *Illustres Comites Aldenburgenses*, contra urbis *Aldenburgica* cives, & totius regionis incolas, qui *Lipsium* nulla unquam injuria affecerant, ex ingenio suo sic satis maligno & non placido, protulerit. Cognovimus, quomodo *Aldenburgicos* & *Dominos* & *subditos* publicis suis scriptis, in diversis locis per typos evulgatis, & per multa millia exemplarium per orbem terrarum dispersis, exceperit, quanta etiam injuria ipsos affecerit. *Iustissimo* ergo zelo actio injuriarum gravis contra *Lipsium* instituitur.

Quid autem jura referant de hujusmodi crassis & quidem publicis injuriis, quæ & *Principes* & *subditos*, adeoque totam gentem, concernunt, ipse gloriosus *Lipsius*, qui vult *Jureconsultus* haberi, & novit & legit.

Legatur in *Codice*, *Lege unica de libellis famosis*. Legantur *Joachimi Mynsingeri* observationes, observatione 4. *Centuria* 4. in consiliis *Wesenbecii* consilio *LL. de injuriis & famoso libello*, numero 15. atque *Lege lata*, de verborum significationibus: item in *ordinatione criminali Caroli V. Cap. 110.*

Et si *Lipso* antea per *Johannem Domannum*, *Jureconsultum* erudi-

dite responsum est, tamen cum hoc magis scriptum pro *Westfalia & Westfalis* sit publicatum, quam pro *Aldenburgicis*, requirit itaque illustrium meorum Comitum autoritas, requirit civitatis *Aldenburgicae* aestimatio, postulat etiam hoc totius ditionis *Aldenburgicae* reputatio, ut cum autore ipso, qui publicis injuriis innocentes contra verbum Dei, contra jus scriptum, contra jus gentium, contra Christianam charitatem, contra omnem aequitatem & honestam humanitatem, affecit, publice etiam exoptulem, & legitimo jure coram illustribus *Batavia* Statibus, aut si forte ibi non amplius ageret, coram illustrissimo ordinario Magistratu, sub quo modo vivit, imo coram toto mundo procedam contra ipsum, protestans interim de tanta injuria nostris inclytis Comitibus illata, protestans etiam de calumniis auctoris *Lipsii*, huic urbi *Aldenburgicae* & hujus ingenuis civibus, imo toti ditioni & genti *Aldenburgicae* satis atrociter irrogatis, idque omni meliori forma, nota & solennitate, qua id de jure fieri possit. Hanc enim injuriam ad animum revocamus, quia atrox & intolerabilis est.

Dicat *Lipsius*, qua ratione omnes *Aldenburgicos* absque ulla aliqua exceptione tam injuriose proscindat; nescit forsan *Lipsius*, nostros *Aldenburgicos* Comites ex antiquissimis Regum Saxoniae familiis esse prognatos; nescit forsan, nostros illustres Comites semper magnanimos, bellicosos & celebres fuisse & adhuc esse Principes. Sed si hoc nescit, non patrum monumenta legit.

Horum magnanimorum Comitum honorificam ante annos ferme quingentos facit mentionem *Helmoldus*, Presbyter, in suo *Slavorum Chronico*, & ante annos quadringentos, eorundem meminit *Arnoldus*, Abbas, in supplemento *Chronici Slavorum*, & de his inclytis Heroibus praeclare ante annos propediem quadringentos scribit Abbas *Stadenfis*, *Albertus*, cujus *Chronicon* ante paucos annos est editum. Nec praeterit hos in suo *Cosmodromio* *Gobelinus*, persona Decanus *Bileveldensis*, qui ante annos fere trecentos vixit. *Ertvinnus Erdmann*, Consul *Osnaburgensis*, qui suum *Chronicon* ante annos centum & quadraginta scripsit de *Osnaburgensibus* Episcopis. Is, inquam, multa in eo de Comitibus *Aldenburgicis* refert. Quid dicam de *Alberti Crantzii* historiis, quae in omnium manibus sunt? Deus bone! quam saepe hic, quam inquam honorifice, quam copiose praeter aliis Comitibus, horum illustrium nostrorum Comitum praecula-

claram mentionem facit. *Cranzius* multis in locis *inclytorum Aldenburgensium* Comitum res præclare gestas eleganter describit, idque factum est ante annos centum, & certe ex historicis, qui patrum nostrorum seculo vixerunt, nemo de his *Cranzio* scripsit prolixius.

Quando ante annos centum hic [*Aldenburgi*] ageret terminarium Ecclesiasticum [ita tunc temporis appellabantur] *Joanna Schiphovverus*, Monachus Augustinianus, conscripsit quoque Chronicon *Aldenburgicum* sub patrocinio illustris & generosissimi Comitum, D. *Joannis*, qui fuit avus horum inclytorum Comitum, ut Domini *Joannis*, qui avi nomen refert, & Domini *Antoni*, cui patris nomen inditum est.

Nonne Genealogias illustrium nostrorum Comitum nostro recensent tempore in publicis ordine scriptis *Wolfgangus Lazius*, *Sebastianus Munsterus*, *Joannes Fancius*, *Caspar Peucerus*, *Andreas Hoppenradus*, *David Chytraus*, *Reinerus Reineccius*, *Hieronymus Henninges*, *Michael Benterus*, *Joanna Petersen*, *Abraham Surius*, *Cyriacus Spangenbergius*, *Michael Eisinger*, & multi alii. Quid dicam prolixius de nostris Comitibus, antiquissimi & Nobilissimi stemmatis Heroibus?

An non ex præcipuorum Principum & Heroum veterum familiis amplissimis sibi semper elegerunt conjuges? Nostri Heroes propter varias virtutes apud primarios Germaniæ Principes, atque etiam apud externos Reges in magna fuerunt autoritate, & quidem adhuc sunt. Multa nostri Comites bella quovis seculo contra suos hostes satis feliciter gesserunt: In certaminibus, in pugnis, in aciebus specimen suæ sæpe dexteritatis & fortitudinis ediderunt, ideo etiam multoties præclaram de hostibus, imo etiam de leonibus victoriam reportarunt.

Letiſſimam militum aciem struxit *Christianus*, Comes *Aldenburgicus* contra potentissimum Ducem & amplissimum Saxoniae Electorem [quo nunquam ab eo tempore in Germania potentior Princeps extitit] *Henricum Leonem*, qui Comiti tunc cedere cogebatur. Ter bellico Marte urbem *Bremensem* invaserunt Comites *Aldenburgici*, imo ipsos sæpe *Bremenses* in acie vicerunt & in fugam aliquoties conjecerunt, taceo, quod multi ex *Bremensibus* devictis sint vinculis & custodiæ traditi, sicut plurimos alios suos hostes feliciter

Nann nann;

&

& multis modis profligarunt: contra *Frisios* non solum strenue pugnarunt quam sapissime, sed etiam eos & vicerunt, & in fugam ipsos præcipites dederunt; Sed de his nostrorum illustrium Comitum bellis & rebus præclare gestis alio in loco dicendum erit. Quid vero deinceps referam de illustribus nostris Comitibus? Illi multa præclara facta magna quidem dexteritate ad optatum finem sapissime perduxerunt, gravia aliquoties negotia executi sunt, ab aliis magnis Principibus arduis consiliis sunt adhibiti.

Aldenburgici Comites, ut fuerunt ante annos sexcentos dignitate & regionibus per *Frisiam* longe lateque extensis, amplissimi Heroes, & quidem, ut nova utar voce, Archicomites, & licet postea iniquitate maris ipsorum potentia multum decesserit, tamen inde ab annis ducentis mirifice suas rursus ditiones sagacitate & industria amplificaverunt. Benedictus sit Pater Domini nostri Jesu Christi, quia eo benedicente in regionibus & in rebus suis admodum prosperaverunt & progressum ac successum satis fortunatum habuerunt. Multa jugera, multos agros, multa pascua & prata magna magna virtute & Herculeo labore per Dei benedictionem ex mediis maris vasis, & fluminum Visurgis & Jadae fluctibus suæ ditioni acquisiverunt, atque cursum fluctuum vehementem positæ arte quadam hinc inde aggeribus validissimis compescuerunt: imo integras regiones inde ab annis ducentis alius post alium ex Comitibus, sibi ordine succedentibus, legitimis mediis consecuti sunt.

Nihil modo dicam de illustri nostro Comite, Domino Joanne, quantum benedictionis in adaugendis suis ditionibus per hujusmodi media, à Christo, Emanuele, habuerit & obtinuerit, & adhuc quotidie, dum magnam terræ partem vastissimis undis adimit & operosum aggerem per profundissimas aquas deducit, consequatur, quantum etiam ditionem hanc variis jugeribus, pascuis multis, & agris plurimis simili ratione per maximos labores non sine gravi sæpe periculo, interim arte quadam, tam in his locis, quam in Jheverensi ditione, quæ ei quoque divinitus contigit, auxerit & ornaverit, & sic aliquot mille agrorum jugera utrique ditioni adjecerit, non est opus, ut prolixius referatur.

Interim nec hoc tacendum erit, quod injuria & inclementia maris multoties ab una parte harum regionum multa jugera vi & violentia fluctuum abripiantur, adeo, ut pascua imminuantur & decre-

erescant per crebras maris & fluminum eluviones, ita, ut si ab una parte aliquid per magnum laborem accedat, ab altera etiam multum decedat.

Pergo autem de nostris *Aldenburgicis* Principibus commemorare prolixius: Nostri gloriosi & victoriosi Comites inde à trecentis annis non solum cum aliis Germaniæ Comitibus, iisque celebribus, sed etiam cum exteris Regibus potentissimis, cum clarissimis Germaniæ Principibus, cum Ducibus illustrissimis amicitiam longe latèque coluerunt & sane adhuc colunt, apud eosdem nostri inclyti Heroës in magna semper autoritate exstiterunt: Si debeamus personas Comitum *Aldenburgicorum*, qui sub annis ducentis vixerunt, describere, fuerunt & adhuc sunt nostri illustres Comites, heroicæ personæ, proceri & eximii heroës, *Ansehnliche tapffere Grafen / herrliche Personen und seine Herren.*

Cum venisset Romam *Christianus, Rex Dania, Suecia & Norvegia, Gothorum Vandalorumq̃,* &c. natus Comes *Aldenburgicus*, & *Sixtus IV. P. P.* & omnes Cardinales ac Episcopi civesque mirati & venerati sunt heroicam corporis personam & majestatem in tali Rege. Cum horum illustrium Comitum pater felicitis recordationis, Comes inclytus, Dominus *Antonius*, se reciperet ad comitia, quæ anno D. 1566. *Augusta* celebrabantur, & se quoque ad comitia, quæ *Spira* anno D. 1571. agebantur, magno Nobilium & ministrorum numero stipatus, conferret, Heros ille propter egregiam personam & venerandam canitiem, tum apud Cæsarem *Maximilianum II.* tum apud omnes alios Principes in magna autoritate fuerat, & reliquorum Comitum ac Dynastarum ibidem præsentium oculi in hunc Comitem *Aldenburgicum* conjecti erant.

Pervenimus jam ad Comitum *Aldenburgensium* castra & arces. Quid dicam de illorum munitionibus? Nemo ex Germaniæ Comitibus plures habet munitiones, forsitan pauci etiam ex Principibus Germaniæ majora habere possunt propugnacula. Habent nostri generosissimi Comites ad hujusmodi munitiones conservandas omnia quidem necessaria, quæ ad hujusmodi propugnacula defendenda requiruntur. Habent arces instructas, ornatas, politas, & ita ædificatas, ut eis nihil possit deesse, in his videbis elegantia palatia, hypocausta lauta, cubicula commoda, gynecæa exquisita, dormitoria exulta, ædificia exornata, imo turres hinc inde eminentes & longe late-

te-

teque conspicuas, adeo, ut quod ad splendorem, ad pompam & ornatum spectat, nihil desit.

Quod ad sustentationem amplissimarum munitionum in his ditionibus sufficientem, quod ad sumtus, qui in hujusmodi propugnaculis tuto & quiete contra hostes possidendis & non amittendis attinet, certe in propugnaculis illustrium *Aldenburghensium* Comitum nihil desiderari potest.

Consideremus quoque in his arcibus *Aldenburghensium* munitis machinas bellicas, bombardas, tormenta bellica, arma, præsidia, aggeres & fossas. Considerentur milites præsidarii, considerentur vicini loci, cognoscantur paludes, quibus cinctæ sunt.

Dicat ergo *Lipsius*, si unquam istorum quicquam consideravit, dicat, inquam, an censeat, aliquem in Germania Comitem aut multos etiam Principes in eadem existere putet, quorum quilibet in sua regione plura propugnacula eaque fortiora habeat, quam nostri *Aldenburghenses* Heroës. Si hoc, inquam, cognovit, cur igitur tantos Heroës tam inique, tam acerbe deformavit publicis scriptis?

Quid dicam de gloria inclytorum nostrorum Comitum? An non ex familia *Aldenburghensium* Comitum prodierunt Reges Daniae, qui illud regnum florentissimum ad annos centum & quinquaginta & tenuerunt & feliciter administrarunt? Et illi potentes Monarchæ, ordine omnes sibi succedentes, in hodiernum usque diem Comitum *Aldenburghensium* & *Delmenhorstianorum* titulum usurpant, sibi que tribui volunt, cujus certe tituli eos non pudet.

A primo illo *Christiano*, *Theodori*, Comitis *Aldenburghensis* filio, *Gerhardi*, Comitis fratre, nato inquam Comite *Aldenburghico* & in Regem *Daniae* electo, descendunt ordine hi subsequentes Reges: *Joannes*, istius *Christiani*, nati Comitis *Aldenburghici* filius primogenitus, Rex *Daniae*, cujus filius, *Christiannus II.* Nepos prioris *Christiani*, succedit patri in regno, ei, cum ex regno ejiceretur & tandem captus carceri adjudicaretur perpetuo, succedit patruus istius, *Fridericus I.* *Christiani I.* Regis & nati Comitis *Aldenburghici* filius secundus, & *Joannis* Regis frater, estque Rex promulgatus, cui demortuo substituitur filius ejus primogenitus, *Christiannus III.* *Christiani*, Regis primi, nati Comitis *Aldenburghici* nepos ex filio: Huic *Christiano III.* succedit filius ejus quoque primogenitus, *Fridericus II.* pronepos *Christiani*, Regis primi, nati Comitis *Aldenburghen-*

ensis, qui sibi habet successorem in regno filium primogenitum *Christianum Fridericum*, abnepotem *Christiani*, Regis primi, nati Comitis *Aldenburgici*: cui modo ad gubernacula tantorum regnorum sedenti det filius Dei in regno & gubernatione incrementum, successum & progressum.

An non Illustrissimi Duces *Schlesvici*, *Holsatia*, *Stormaria* & *Dithmarsia*, quotquot eorum fuerunt, qui ab annis 150. eas ditiones amplissimas gubernarunt & adhuc gubernant, ex Inclytorum Comitum *Aldenburgensium* stemmate antiquo & vere Nobili originem trahunt? Nonne illi omnes sibi titulum Comitum *Aldenburgensium* & *Delmenhorstanorum* semper usurparunt? Censent Historici, hunc Comitatum *Aldenburgicum* esse antiquissimum, & *Theodori Aldenburgici* filiam fuisse conjugem Cæsaris, *Henrici Primi*, dicti *Aucupis*, matrem *Ottonis Magni*, Cæsaris ejus nominis primi.

Cranzius de hoc Comitatu sic scribit: Certum est, Comitatum *Aldenburgensem* ex omnibus esse vetustissimum.

David Chytræus vocat Comitum *Aldenburgensium* familiam antiquissimam. Ita ex antiqua & celebri familia & ex eo quod tot Reges & Principes ex hac originem trahant, non parva accedit Comitibus nostris gloria. Multi Reges scribunt & agnoscunt nostros Comites pro suis cognatis.

Haftenus de Comitibus ipsis scripsimus, nunc etiam de aula *Aldenburgica* dicendum erit. In aula soventur viri clari & docti, Consiliarii consultissimi, præest ibi consiliis *J. U. Doctor*, qui Cancellarii dignitatem obtinet, intersunt deliberationibus & nobiles viri, & Licentiati promoti, agunt in ea Magistri, sunt in aula industrii & docti Secretarii, quorum aliqui in varia linguarum cognitione etiam *Lipso* non cederent; sunt ibi Scribæ sagaces & periti. Concionantur in aula quatuor ordine pastores, viri pii & eruditi; habent etiam Illustres nostri Comites ex Nobilibus hinc inde Satrapas præfecturis ac castris præpositos, habent Capitaneos & Centuriones. Habent ex Nobilibus equites cum Dominis Generosissimis equitantes, quosdam etiam ex iis cubicularios, aulae magistros, dapiferos, & ad mensam ministrantes, inter quos etiam & docti & linguarum periti reperiuntur: Habent nostri Heroës varios varii generis artifices, ministros diversa officia exercentes, milites, cursores, famulos, aurigas & multos alios hoc & illud facientes.

Oooo oooo

Est

Est in aula *Aldenburgica* Gynecæum pudicum Nobilibus & pudicis virginibus, modestis puellis & famulabus honestis ornatum, & quidem nihil, quod ad honestatem & decorum pertinet, hîc desiderari poterit: Omnia hîc modesta, omnia pudica, omnia honesta, omnia integra, salva & sana. In mensa Principum aulica audiuntur non lasciva, non turpia sed pia, jucunda, historica, sacra & suavia colloquia: Mensæ quidem pro heroica dignitate apparantur admodum splendidè in aula nostra, interim sobriè castè & pudicè hîc vivitur: nullus hic immodicus apparatus, nulla superflua abundantia: Nihil in nostra aula, quod ad pietatem, ad gravitatem, ad honestatem spectare potest, desideratur: Non in aulicis personis quod vel in minimo potest inhonestum vel turpe esse, reperitur: Omnia lascivia, omnia scurrilia, omnia absurda procul absunt ab aula *Aldenburgica*.

Pervenimus jam nominatim ad *Aldenburgensem* civitatem sic satis amplam, sic satis celebrem: Hæc in se complectitur antiquam & tempore potentissimi Principis *Henrici Leonis* Electoris *Saxonie*, Ducis inferioris *Saxonie*, *Angrivariae*, *Westfalie* & utriusque *Bavariae* longe amplissimi, munitam & splendidam arcem & castrum *Aldenburgicum*.

Quando itaque consideramus urbem & arcem simul, videmus utramque ab antiquis & Nobilissimis Comitibus *Aldenburgicis* nomen habere, ideo non potest urbs ab arce, neque arx ab urbe divelli vel separari, quia una etiam munitione cinguntur. Itaque ab *Aldenburgicis* Principibus est nomen huic urbi inditum: sic *Aldenburgica* civitati privilegia omnium primò ante annos trecentos contulit *Conradus*, ejus nominis primus Comes *Aldenburgicus* & ejus privilegia urbi & Senatui clementer data omnes ordine Comites, qui ditionis totius gubernationem sustinuerunt, confirmârunt: Ab eo autem tempore, cum urbs *Aldenburgica* esset privilegiata & immunitatibus donata, crevit quotidie mirum in modum, estque ita aucta, ut in justam civitatem sit extensa & meritò non pro oppidulo (multo minus pro nidulo) sed pro justa civitate, quæ magna libertate est donata, haberi debeat, licet intempestivis verbis sic satis falsè & falsè traducat eam turgidus *Lipsius*.

Consideremus etiam hujus urbis celebris statum & conditionem, & primò, si munitionem spectemus hujus egregiæ civitatis, ea est

est, sicut & arx ipsa *Aldenburgica*, ita quidem, vallis, aggeribus, fossis & præsidariis militibus munita, ut hac in parte multæ claræ & amplæ in *Germania* civitates cum ea conferri nequeant: imo ne quidem in tota nostra *Westfalia* vel magis munita civitas vel arx existit quam hæc urbs & arx *Aldenburgica*: Sunt per *Germaniam* aliquot urbes Imperiales, quarum amplitudo & longitudo non superat civitatem *Aldenburgicam*, sed ei etiam cedere multæ civitates *Germania* & etiam *Batavia* multis coguntur modis.

Tanta quoque amœnitas est in vicinia hujus urbis, quando considerantur pulcherrimi horti, qui circa hanc urbem numerum millenarium excedunt, jucundissimæ sylvæ, virentia prata, viridantia pascua, arbores varii generis frugiferæ, florentes fruges, agri cultissimi, jugera fertilissima, ut censeam plane in ipsa adeo *Batavia* ne quidem decem urbes (simul omnes inter se collatæ) eam & tam magnam habere commoditatem, tantamve amœnitatem aut tam eximiam suavitatem in sua vicinia, atque hæc una civitas habet, quam tamen sine ratione, sine mente contemnit & vituperat injuriosus *Lipsius*.

Omnia hîc (*Aldenburgi*) exiguo admodum pretio venduntur & emuntur. Memini, viatorem inopem uno grosso (quod est numisma *Bremenſe*) sibi potuisse hic cibum & potum comparare ad mediocritatem & sustentationem corporis, licet hic sit populosa civitas. Interim tam est libera civitas *Aldenburgica*, (utpote quæ nullis oneribus premitur, nullis gravaminibus oneratur) ut vix decem *Batavia* urbes (absit invidia dicto) tantum immunitatis habeant, quam hæc una: si inquam decem *Batavia* urbes cum nostra civitate conferamus, hæc plus libertatis, plus commoditatis & minus oneris, quam istæ decem, habet.

Interim *Lipsius* hanc tam splendidam urbem audet vocare nidulum, oppidulum, sed videatur illi nidulus, habeatur ab illo, ut temerario & non satis prudenti phantasta, oppidulum, verum nobis *Aldenburga* non oppidulum, sed civitas populosa est.

Quanta vero sint mala, & quam omnia sint in *Lipsii Brabantia* cara, ut nihil fere ibi sit, quod non magno pretio æstimetur & ematur, multi noverunt, nec etiam hoc ipsum *Lipsium* præterit: utinam multi in *Brabantia* ex popularibus *Lipsii* haberent modo patinam plenam brassicæ confectæ, cui paululum adipis porcini esset immixtum, Deus

bone ! quomodo pro eo cibo Deo gratias agerent , & illi quidem, qui ante multos annos ad delicatos etiam cibos nauseabundi fuissent. Sic fortuna rotæ instar volvitur ; interim Deo sit gratia, quod etiam confessione *Lipsii*, adeo cibo pingui abundare *Aldenburghicos* & *Westfalos* constet, dum interim miseri *Brabantii* fameant & egeant [de quibusdam dico] & tam largiter cœnent & prandeant nostri , quando ipsis apponitur patina grandis brassicæ confectæ, quæ dicitur jurulenta [*Lipsius* illam vocat virulentam] adipe porcino ad digitum emimente & superstante. Adeo redundat civitas & ditio *Aldenburghica* & ipsa etiam *Westfalia* ciborum copia. Verum ipse gloriatur de delictis *Batavicis* & forte *Brabantinis* : attamen miles *Hispanicus* popularibus *Lipsii* jam dudum, istis inquam Belgis, præscripsit leges sumptuarias.

Quando dicit de pane *Westfalico* , addit quam primum , *Plinius* mihi in mentem venit, qui de hac & finitima gente scribit : Miseram illam, quæ terram suam ureret , ego verius , miseram illam quæ terram suam ederet : Hæc ille. Sed si est misera illa gens, quæ terram suam urat ; ergo *Batavia*, quam usque adeo prædicat *Lipsius*, est admodum misera. Interim hoc verè horrendum & detestandum, imo blasphemum occurrit, quod dicat : Panem illum atrum, qui in *Westfalia* & in his locis ex siligine, in paucis vero ex hordeo & avena conficitur , & plurimum confortat laborantes , esse terram ipsam. O mendacium impudens ! ô mendacem crassum ! interim nescit forsan suos *Brabantinos* uti pane nigro. Crassius adhuc *Lipsii* mendacium est quod scribat, in *Westfalia* panes esse formatos in massam quaternos aut quinos pedes longam, quos tu non elevasses ; nisi forte infantis pedes intelligat. Certe ego *Westfalus*, qui totam *Westfaliam* emensus sum, tamen nullibi nec unquam panes ejus inquam longitudinis reperi. Vocet ille terram, nos panem, tanquam cibum Dei, sumimus cum gratiarum actione.

Redimus ad *Aldenburghicam* civitatem : *Oldenburgi* ut sunt cuncta bona , integra & sana , ita hæc civitas & tota ditio *Aldenburghica* producit viros fortes & animosos, qui tempore belli se contra hostes præbent informidabiles, sicut etiam tempore pacis domi se quietos & pacatos continent.

Ante annos propediem trecentos, quando adhuc *Aldenburgha* esset admodum augusta civitas, cum publici *Aldenburghensium* hostes hanc

hanc urbem per insidias noctu cepissent, invalissent, & inde spolia ampla auferre cogitarent, ecce, cives, in tam exiguo tunc temporis oppido, tegulis hostes ex urbe expellunt, in fugam conjiciunt, atque cum fugientibus hostibus non procul ab urbe *Aldenburgica* in aperto postea campo dimicant atque ab iis victoriam reportant. Tanta animositate sunt cives *Aldenburgici* præditi, & in *Aldenburgicis* Chronicis celebratur una ex nostratibus foemina, quæ aliquot *Bremenses* cives in acie trucidavit. Adeo pro patria pugnant nostri.

In *Aldenburgica* civitate nascuntur homines ingeniosi & acuti, quorum ingenium ad quamlibet artem discendam capax, & ad omnem disciplinam percipiendam idoneum.

In hac etiam urbe sunt annui mercatus & nundinæ certis temporibus ordinatæ in singulos annos, ad quas ex variis regionibus multi mercatores confluunt, ut emant equos elegantes & gregarios aut curribus trahendis aptos. Emuntur hic boves bonis pascuis saginati, qui huc ex quadruplici *Phrisia*, nostris Comitibus inclytis subdita, aguntur.

Cives *Aldenburgici* mercaturam foris per mare & per varios eosque diversos locos exercent prudenter & alibi negotiantur pro sua industria apud externos, tantum abest, ut sint satui & non satis fani aut semihomines: cives inquam, sunt hic ingeniosi, callidi, astuti, circumspecti, sapientes & cordati, quod certe de porcis, de scrofis & Suillis non potest dici: quanquam Romani etiam, tum alii populi, suos Suillos aut Suillios, porcios Asinios, & Ursinos habeant. Cum vero nos porcis, scrofis & suillis conferat *Lipsius*, addit etiam, & uno verbo, tui Hermannii, quæ verba non satis intelligo; Interim dum mihi in baptismo nomen Hermannii sit inditum, ideo tribus verbis respondeo. Credo interim, hunc sarcasum ex instinctu adversariorum nostrorum, qui vel *Brema* vel *Emda* degunt, profectum esse. Verum bellicosissimus Princeps *Harminius* [sicut etiam *Nicodemus Frischlinus* putat] qui olim in *Westfalia* amplas regiones & etiam sedes habuit, atque in quodam *Westfalia* loco, qui est in Comitatu *Lippiensi*, felicissimè contra *Varum* & *Romanum* exercitum pugnavit, hoc nobis nomen reliquit, sicut etiam patrum & nostro seculo multi inter Principes & Comites exstiterunt Heroës celebres, qui illud nomen, ipsis in baptismo inditum sibi usurparunt. Alii nomen *Hermannii* à Germanica voce deducunt *Ein Herr Mann*, Sed

contemnamus asperos *Lipsii* jocos & redeamus ad arcem & urbem *Aldenburgicam*.

Quid dicam de arce *Aldenburgica*? Illa, sicut dictum est, commodè exstructa, splendida habet palatia, pulchra cubicula, & omnia illa complectitur, quæ ad splendidam arcem & amplam urbem requiruntur. Civitas *Aldenburgica* est loci natura non minus, quam arx ipsa munita, interim munitio quoque non exigua illam cingit. Sunt in urbe *Aldenburgica* multæ splendide & exornatæ ædes, sunt domus hic amplæ, sunt inquam hic ædificia exulta & exquisita.

Sunt hic in urbe cives, ut honesti & humani, ita usu & experientia rerum varia præstantes, quorum aliqui apud externos populos versati sunt & eorum linguas callent: Habitat in hac civitate plebs laboriosa & humilis. Oppidani sunt circumspecti. Sunt etiam inter cives, qui linguam latinam didicerunt.

In Ecclesia Christi, quæ *Aldenburgi* est, docent Evangelium de Christo Jesu, filio Dei, admodum diligenter quinque Ecclesiæ ministri: populus in magna frequentia conciones devote audit atque Sacramentis religiose utitur. In ludo literario satis frequenti quatuor ludimagistri instituunt pueros. Divites sunt erga pauperes liberales, pauperes rursus devoti & officiosi.

Aldenburga habet fœminas liberales, quæ sunt in vestitu modestæ, facie pulchræ, incessu & ornatu pudicæ. Idem dicendum erit de virginibus & puellis, quarum simplicem vestitum, ornatum modestum & pudicum habitum etiam exteri mirantur.

Multi peregrini, tam ex remotis, quam vicinis locis, huc turmatim magno numero confluunt, ut emant merces varii generis, & frumenta diversa, quæ sibi comparant *Aldenburgi* certo pretio & ad suos vehiculis vel navigio transferunt.

Navigio enim huc asportantur frumenta cujuscunque generis, vasa multa sale repleta, casei plurimi, vasa butyri plena, vina, cerevisiæ, pisces ad solem indurati, pelles varii generis & coloris, ut & panni varii coloris: Naves namque onerariæ ex remotissimis gentibus ad hanc urbem appellere possunt: Habet etiam *Aldenburga* ut mercatores industrios, ita nautas peritissimos, quorum naves exonerantur per *Hontam* & *Visurgim* flumina in apertum mare, ut in remotissimas regiones se conferant, & ibi negotientur.

Con-

Conspureavit *Lipsius* mirum in modum diversoria, quæ sunt *Aldenburgi*. Interim certum est, in hac urbe esse hospitia multa, eaque munda, sic satis pulchra, polita, exquisita, nitida & elegantia, in quibus peregrini excipiuntur splendide & humaniter, ubi ferula & cibi delicatissimi viatoribus apponuntur, ubi cerevisiæ peregrinæ & vinum hospitibus id petentibus porriguntur, & quicquid volunt, tam prandentes quam cœnantes, id eis apponitur, vel ad mensam producitur, imo quilibet pro delectu vel palato, quod expetit, habere poterit. Reperies hic in hospitibus lectos lectissimos, & pulcherrimo ornatu stratos, linteis mundissimis & nitentibus instructos, in quibus mollia pulvinaria dormientibus supponuntur.

Quod vero *Lipsius* addit, juxta lecticas adstare vaccas, equos, vitulos, & supra pullos & gallinas, subter porcos, &c. id quidem in hac urbe nec vidit nec expertus est. Potest hoc fieri in pauperum tuguriis apud rusticos in pagis, quod concedimus, quia ibi [apud tenuiores rusticos] plerumque talis reperitur sordities. Potest etiam fieri, ut & hic, sicut & alibi, tenuia & vilia inveniantur diversoria: sicut in singulis quoque urbibus existunt hospites, qui plebejos excipiunt & pro sua quemlibet conditione tractant. Ita semper est delectus hospitum, & delectus diversoriorum.

Nostro quidem tempore, cum jam ad annos propediem novendecim *Aldenburgi* versatus sim, multi illustrissimi Principes, multi generosissimi Comites, multi Dynastæ sic satis illustres huc venerunt magno numero, deinde plurimi Nobiles viri, equites animosi, milites fortes, Capitanei, Centuriones & bellatores strenui sæpe admodum ex diversis Germaniæ finibus aut ex mediis Germaniæ regionibus huc se contulerunt & quotidie se adhuc conferunt, & ab illustri Comite nostro, Domino *Johanne*, in hac arce *Aldenburgica* excipiuntur, & splendide pro sua quilibet persona & dignitate tractantur, plurimosque dies cum inclyto nostro Domino in lætitia transigunt. Idem etiam fit *Delmenhorsti*, [in munitissimo præsidio & arce splendida] ab ejus Celsi fratre, Domino *Antonio*, æque illustri & inclyto Domino [qui eo in loco suam fovet aulam] Comite benignissimo.

Quotidie per hanc urbem mercatores iter faciunt, sapissime vel Principes, vel Comites, vel Heroës, plurimi etiam Nobiles, plurimi viatores. Multi divites negotiatores sibi in hac urbe deligunt

com.

commoda profecto hospitia, quibus pro sua non tantum necessitate, sed etiam pro commoditate sua, fruuntur. Multi homines peregrini sibi quies hic, in quibus placide pernoctent, conducunt diversoria: & nemo unquam ex istis, qui quotidie magna copia per hanc urbem proficiscuntur, alibi vel negotiaturi vel res suas curaturi. Dixit aut scripsit, arcem vel civitatem *Aldenburgicam* esse nidulum, haram, eremiam, Scythicam barbariem, aut hic esse barbaram gentem, uno tantum *Lipso* excepto.

Fuerunt eo ipso anno, quando *Lipsius Aldenburgi* ageret [vide licet anno à nato Christo 1568. in Octobri] quatuor Evangelici concionatores non indocti, ex quibus unus fuit *Lipso* popularis, qui pure in templo verbum Dei docent; Fuerunt tres ludimagistri, scholasticos fideliter in artibus instituentes; Fuerunt tunc temporis in aula & urbe *Aldenburgica* duo J. U. Doctores, duo Licentiat, duo artium Magistri, præcipue in aula aliquot docti Secretarii, deinde tam in urbe, quam in aula, industrii erant & adhuc sunt Notarii. Agebant eodem anno, sicut adhuc hodierno die hic agunt aliquot cives, latinæ linguæ non ignari: imo erant tunc inter Nobiles aulicos docti, sicut adhuc sunt. Et quidem illi omnes erant in urbe præsentés, quando *Lipsius* hic delitesceret: Cur non unum vel alterum ex istis tam multis interpellavit? Cur neminem ex ipsis salutavit? Cur nullum ex istis Studiosis convenit? Cur nulli locutus est? Si uni aut alteri locutus fuisset, certe eam ipsi humanitatem exhibuissent, ut, si non *Lipsum* propriis ædibus excepissent, saltem ad commodum hospitium deduxissent.

Dicat ergo *Lipsius*. Cur se vili hospitio commisit? Cur sibi in tempestivum delegit hospitem. Potuisset vel apud ipsum carnificem quærere divertendi locum, aut ibidem hospitium procurare, apud eundem hospitari, cum illo aliquot dies transigere, ejus dapes gustare, aut etiam morsus sustinere; Quid illud ad omnes *Aldenburgicos*? Quid hoc ad Comites ipsos? Quid ad cives *Aldenburgicos*? Quid istud ad totam gentem, aut ditionem? Num propterea universam gentem, civitatem & regionem *Aldenburgicam*, & utriusque incolas decidendos propinare per publica scripta exteris hominibus debuisset? Num propterea hominem ullius pietatis amantem decuisset, nostros apud peregrinos & coram mundo, ludibrio exponere? Num hac solum de causa omnes *Aldenburgicos*, tam Principes,

pes, quam subditos, debuisset tanta injuria excipere, quasi per famosum libellum?

Sane, ex multis circumstantiis apparet, ipsum *Lipsium* non hominem sed semihominem, cum hæc scriberet & aliquoties in lucem protruderet, plane fuisse, & quidem adhuc esse, quia ne mica quidem humanitatis in ipso conspicitur. Quod si ab uno & altero non commodo, non festivo hospite male exceptus esset, quid hoc ad Principes ipsos, ad eorum ditionem & urbem?

Etenim ille male feriatus Criticus, qui politica scribit, minime se in hac re Politicum præbuit, dum in alios, præter eorum meritum, tam intempestive læviat, & sit in bonos viros petulcus, injuriosus & petulans.

Hocne decet politicum virum? Hæcne civilitas & urbanitas est, tam inciviliter immeritos atrocissimis verbis, dictis & scriptis excipere, extremis injuriis afficere?

Miratus sum, *Lipsium* tam diligenter, tam accurate de constantia scripsisse, interim magis miror, ipsum singularia quædam de constantia proferre & aliquid solidi scribere, dum ipse admodum inconstanter, muliebriter & impatienter quædam hospitii unius vel alterius incommoda tulerit. Certe, magis mirandum hoc occurrit, quod *Lipsius* aliis politica præcepta eaque polita præscribat & interim ad unius vel alterius malam exceptionem & iniquam tractationem [sed quis novit, an verum?] usque adeo insaniat & stomachetur, hac ratione ostendens, quam minime sit ex illorum Politicorum numero, qui in profectionibus multas sæpe molestias devorare coguntur, atque patienter & modeste difficultates itinerum & molestias hospitiorum sustinent: Interim nec isti viatores in vicinos mali hospitii, aut in totam gentem, sub qua hospites mali, socordes & negligentes degunt vel comprehenduntur, statim propterea debacchantur, multo minus publicis eam scriptis proscindunt. Quis enim, in quo aliquid modo humanitatis esset, aut toti regioni & ejus Principi hoc adscriberet, quod ab uno vel altero homine negligentius commissum esset?

Potissimum vero est illud in urbe & ditione *Aldenburgensi* laudandum: Pium habemus Magistratum. Amplissimi nostri Comites & religionem veram amant & defendunt, eamque propagare non cessant, in quem finem etiam illustris & sincera doctrina addit.

Pppp pppp

li.

simus Heros, Dominus *Johannes*, Comes, Bibliothecam [cujus initium fecit ejus patruus, bellicosus & industrius Comes, D. *Christophorus*] splendidam adornavit, & quotidie novis libris auget. Nostri inquam Comites Generosissimi veram pietatem exosculantur, integritatem sequuntur, justitiam colunt, clementiam, judicium & æquitatem exercent. Et si illi sint magni Heroës, in præcipua dignitate positi, tamen nostri Comites se erga quoslibet præbent modestos, humanos, benevolos & clementes.

Quid dicendum de Consulibus & Senatoribus hujus urbis? Hi certè sunt viri boni, prudentes, honesti, integritatis & pacis amantes. Si spectemus subditos, hi se Magistratui humiliter submitunt: cives sunt inter se concordēs & honestatis pacisque amantes, id quod [ut fuit hoc olim antiquis Germanis confirmandæ fidei Symbolum] porrectione manus dextræ ad singulos potus consignant, licet *Lipsius* hoc nostris probro vertat.

Ideo de hac urbe, de hac nostra Republica, in qua florent virtutes eximiae, in qua conspicitur concordia, in qua vera fides, sincera religio, una fidei doctrina ab omnibus colitur & observatur, in qua nullæ sunt Sectæ, ubi nulla reperies Schismata, merito hoc dicendum erit, quod sit respublica & Politia hæc culta, bona, splendida & bene constituta, ut præ multis aliis Rebus publicis in Politicis merito huic aliquis locus tribuendus esset.

Hoc cum ita sit, ut nemo cordatorum de ea re dubitet, quis itaque non videt, quanta nos injuria, quanta nos ignominia afficiat impie & injuste ille Injustus *Lipsius*, quando omnes *Aldenburgicos* absque ulla exceptione & sine discrimine tam fœdis, tam sordidis nominibus, idque in publicis scriptis, aliquoties per novas editiones reiteratis, conspurcet?

Nonne hac ratione & Illustres nostri Comites atque illi etiam Reges & Principes, quotquot eorum sunt, qui ex *Aldenburgicis* Comitibus suam trahunt originem & sibi adhuc *Aldenburgicum* & *Delmenhorstanorum* Heröum titulum ac nomen publicè usurpant, crassissimis moribus lacerantur? Nonne extremis calumniis *Lipsius* urbem *Aldenburgicam*, imo totam ditionem, & urbis cives optimos atque ditionis incolas afficit?

Lipsius Aldenburgicam arcem & urbem, nidulum, Scytharum Eremiam, haras, oppidulum, &c. ex contemptu vocat palam, &c.

libus sarcasmis pro sua obstinata protervia sic satis scabiose, falsè in publicis scriptis, per orbem terrarum multoties evulgatis, arcem vetustam & urbem *Aldenburgicam* commaculare extremis convitiis, aliisque deridendam exponere studuit homo furiosus & protervus, *Lipsius*. Quid studuit? imo jam nos commaculavit, conspurcavit & omnibus per Europam deridendos exposuit.

Nonne ille, qui se Doctorem & Reformatorem politiorum literarum orbi terrarum obtrudit, aliter de viris bonis judicare debuisset? Nonne melius de viris honestis, qui in vera bonæ famæ possessione & sunt & fuerunt hætenus, scripsisset? Verum remota tunc omni sapientia, remota omni modestia, remota omni doctrina, insipienter, stultè, & stolidè ex impetu impatienti & iracundo animo, cum semel atque iterum malè tractaretur à quodam hospite, in nos exardescens furorem suum evomit, dum omnes *Aldenburgicos* sine differentia Suillos, Scrophas, porcos exclamet, & quidem ipsos non homines, sed semihomines reputet & palam proclamet, quasi sint bruta animalia, quasi nihil sensus, nihil rationis haberent *Aldenburgici*, tam illustres Principes, quam subditi eorum.

Si autem, quando in hac urbe ageret *Lipsius* ita ira commotus efferbuisset in subitum furorem, ut, scribens ad amicos, tam inconsiderate *Aldenburgicos* deformasset, tamen, cum proximo anno ad prælium suas adornaret epistolas, & sequenti post anno, aut etiam tertio, quando eas recudi curaret, si quæ considerata prudentia & prudens humanitas ac circumspecta modestia unquam in *Lipso* fuisset, ut nunquam est, sicut ex obstinato suo & malevolo proposito consideramus, jam reversus ad se, potuisset pleraque istorum vel mitigare vel mutare, sed cum hoc factum non sit, hoc inquam cum faciat, quid aliud inde colligi potest, videlicet, ut censeat nos barbaros, mente carentes & omni humanitate exutos.

Hæcne est petulantia præfracta? Hæcne impudentia pervicacissima? cum tamen nulla hîc sit barbaries, nec etiam populus barbarus. Hæc sunt politica, festiva, decora & pulchra, scilicet *Lipsii*, facta & acta, sic tractare illustres personas, sic bonos in bona Republica cives excipere, & injuriosè totius ditionis incolas proscindere. Hoc stultus & extremè fatuus, ad iram concitatus, simili ratione potuisset. Et sanè in hac re nihil à stulto differt *Lipsius*, alioqui, quæ scripserat iracundus, tandem post biennium, aut saltem post trienni-

PPPP pppp 2

um,

um, imo demum post quadriennium aut quinquennium, quando ferventem iram remisisset, facile correxisset, aut quæ iratus scripserat, pacatus retractasset. Hoc cum non fecerit, stulto potius, quam sapienti, assimulandus erit : ideo multo rectius in *Lipsum* hoc quadrat, quod de Paulo dixit Festus [Act. Cap. 26.] insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam convertunt. Ita nova illa dictio & nova latine loquendi forma, quam ille modo in scholas introducit, explosis doctissimorum virorum libris, ex quibus adolescentes exceperunt phrasés elegantissimas, *Lipsum* forsân ad aliquam insaniam redegerunt, ut ita in innocentes sæviat & insaniat.

Habemus jam humanitatem & modestiam *Iusti Lipsii*. Dum puer essem, didici ante plures quam quinquaginta annos in scholis :

Didicisse fideliter artes,

Emollit mores, nec sinit esse feros.

Sed artes & novum illud dicendi & scribendi genus *Lipsii* reddere ipsum ferocem & audacem, adeo, ut non parcat Illustribus Heroibus, ut pergat honestos viros suis perturbare calumniis, & totam *Aldenburgicam* ditionem ac urbem ex destinata malitia, ex petulanti & malo proposito proscindere suis maximis injuriis & convitiis.

Ter maximus Apostolus Paulus ex Spiritus S. afflatu nobis tradit, iis honorem esse tribuendum, quibus honor debetur, sed *Lipsum* censet, eos ipsos, quos in summa autoritate & præcipua potestate posuit Deus, esse ignominia afficiendos, non aliter, quam novus Rex filiorum *Ammon*, dictus *Hanon*, legatos Regis *Davidis* ignominia extrema tractabat, 2 Samuelis 10. Censet etiam Apostolus, omnes æquales honore aliquo præveniundos, verum *Lipsum* censet, non tam æquales quam superiores, calumniis palam traducendos. Nimirum arroganter contra doctrinam Pauli de se sensit *Lipsum*, dum modestiam non servavit, sed alios præ se contempsit : Paulus ex instinctu Spiritus S. docet, alium quisque se præstantiorem existimet, sed *Lipsum*, qui se omnium censet doctissimum, & novum se linguæ latinæ reformatorem reputat, cum multos præclarissimos viros & hætenus de lingua latina optimè meritos, ipsum adeo *Ciceronem*, *Lactantium*, *Petrum Bembum*, *Erasmum Roterodamum*, *Philippum Melancthonem*, *Petrum Ramum*, & multos alios, qui in hunc usque diem in lingua latina vel excelluerunt vel palmam potius obtinuerunt apud alios doctos, præ se contemnat, his omnibus censet se præstantiorem esse;

esse, imo adeo nos *Aldenburgicos* dejicit, dum nos *Suillios*, *Scrofass Porcos* & *Porcios*, & semihomines appellet, ut nunquam ille purpuratus dives pauperem *Lazarum* vel uno ex talibus convitiis exceperit, adeo nos deformavit, ut nullo ex istis nomine deformi dives *Lazarum* vituperaverit, sed tamen, cum ejus curam non haberet, in infernum detrusus sit. Quid futurum sit *Lipso*, ipse viderit.

Constans *Lipsius* prudenter & graviter de constantia scripsit, [quod scriptum omnibus doctis probatur] sed adeo fuit timidus, adeo animo percussus, omnique constantia plane exutus, ut, dum adhuc ad quatuor integra milliaria ab hac urbe abessent isti equites, de quibus *Lipsius* conqueritur, & cuilibet tutissimum esset, ex hac civitate quovis locorum absque ullo periculo abire, constans *Lipsius* ex suo illo nidulo [sic enim ornat hanc urbem] non egressus sit & se aliò contulerit, sed hìc hærendo tremens, trepidus, tremulus & animo inconstanti anxius potius scriberet, quam abiret; Illic me tenent equites nostri, qui loca hæc omnia persultant. Mentiris *Lipsi*, mentiris, inquam. Nullum adhuc in his Comitatus pedem fixerant isti equites, nec ad hos unquam appulerunt, sed procul ab hac nostra regione & urbe remoti exstiterunt, adeo, ut quovis locorum proficisci, vel te recipere potuisses *Lipsi*, si tamen quid constantiæ & animositatis fuisset inte. Sunt interim constantis *Lipsii* verba: Certè animi pendeo, properem, cum periculo est, nec audet id quisquam mercatorum. Heream? tempus mihi labitur itineri opportunum: Et rursum: Undique nos cingunt equites peditesque, qui in *Belgium* parantur. Manendum in illo nidulo fuit, aut incidendum in harpates illos, &c. Nullus fere ex istis equitibus, nullus etiam ex pedibus tunc temporis vel terminos & fines harum regionum attingere audebat. Tantum abest, ut isti cingerent hac urbem, à qua procul remoti aberant, ita quidem, ut *Lipsius* potuisset vehiculo vel navigio absque ulla rei suæ aut etiam corporis sui jactura *Bremam* tutissimè ire & se recipere, si quid constantiæ, & si aliqua bona in ipso conscientia fuisset. Sed delectatur mendaciis, & mendacia libenter scribit. Sic quoque confidenter scribit: *Bremam* ad tria distare milliaria ab *Aldenburga*, cum gregarii nuncii longè aliter de eo itinere sentiant & judicent, imo hic *Lipsum* mendacii arguere non vereantur.

Dicit: *Westfalos* esse barbaros & nihil ibi nisi meram existere barbariem, sed *Johannes Murmelius*, veniens ex *Westfalia*, instructus

P P P P P P P P 3

per.

per *Rodolphum Langium*, venit in *Hollandiam* & inde scopario quodam extirpavit barbariem. Verum, cum hæc scriberem, incidi in excusam intimationem, quam Vice-Rector in Academia *Rostochiensis*, *D. David Chytræus*, ante anni quadrantem edidit sub Illustrissimi Principis *Wilhelmi*, Ducis *Curlandia* & *Semigallia* in *Livonia* [cujus patruus, *Wilhelmus Keitlerus*, ut doctissimus & piissimus inter Nobiles *Westfalia* fuit, ita *Monasteriensem* Principatum ipse Princeps ad aliquot annos prudenter administravit] ut Rectoris Academiae nomine, qua Professores & Studiosi tunc simul convocabantur ad deducendum fatus Nobilis *Westfali*, *Henrici à Dorgelo*, in ea sic scribit:

Primus in *Germania* poematis elegantibus editis diu ante *Celsen* clarus Nobilis *Monasteriensis*, *Rodolphus Langius* fuit, qui in *Italia*, ubi tunc latinæ & Græcæ linguæ studia reflorescere cœperant, cum *Marrizio*, Comite *Spegelbergio* & *Rodolpho Agricola*, *Frifio*, [*Groningensi*] circa annum 1460. *Laurentium Vallem*, *Franciscum Philelphum*, *Theodorum Gazam* studiosè audivit: unde reversus in patriam ipse & *Rodolphus Agricola* cum *Alexandro Hegio*, *Monasteriensi*, *Daventriensi* scholæ studiorum Rectore, omnium primi in *Germania*, puriorem latini sermonis formam usurpare & meliorem discendi & latinè scribendi rationem ostendere & cohortationibus, ac exemplo suo excitare elegantiora studia cœperunt.

Cognatum etiam suum, *Hermannum Buschium*, adolescentem, suo sumptu excoli politioribus in *Italia* literis curavit: Qui adultus *Erasmi Roterodami* amicus & in profliganda superioris ætatis barbarie & optimarum literarum propagatione focus plerisque *Germanie* Academiis, & huic etiam nostræ *Rostochiensis*, virtutis & doctrinæ studia impressit.

Eo autem diligentius Nobilitas in *Westfalia* præ cæteris *Germanie* provinciis colit doctrinarum studia, quod gravi & sapienti *Caroli Magni* consilio, maxima pars *Westfalia* in dioceses Episcoporum distributa est, ubi auditus ad dignitates, & beneficia in collegiis amplissima nulli, aliquot annos in Academiis, studiorum causa versato, aperitur.

Magnum autem decus est reipublicæ nobilitas literata, in gubernatione, veram religionem, justitiam & mores patriæ honestos intelligens & amans, & tueri studens, ac, ut poma aurea, in lance argentea sunt conspectiora. Sic doctrina & literis exulta nobilitas, in reliqua hominum multitudine illustrius enitet ac elucet.

Quo

Quo insigni ornamento cum *Westfalia* hoc tempore floreat, in vestigia Seniorum illorum, popularium suorum, *Langii & Buschii*, nobilitatis *Westfalica* luminum, fideliter ingredi coeperat Juvenis nobilissimus *Henricus à Dorgelo*, in diocesis *Monasteriensis* Comitatu *Vechrensi*, *Bretberga*, patre *Ottone*, rebus bello gestis & studio vere religionis claro, matre *Elizabetta*, ex nobilissimæ *Smisingiorum* familia genus ducente, natus, quem ingenio doctrinarum capace & avido divinitus ornatum, parentes in honestissimæ urbis *Osnaburgensis* schola, quinquennium, primas artes, quibus ad humanitatem informari tenera ætas solet, solide discere & fundamenta doctrinæ firma ponere voluerunt; Inde *Paderbornam* profectus, ante quadriennium in hanc Academiam venit, in qua morum integritatem ac modestiam & diligentiam in studiis ac omni officio suam, præceptori & hospiti suo & aliis, cum quibus vixit, eximie probavit, et in Juris civilis studio eos progressus fecit, ut aliquoties in disputationibus specimen ingenii & doctrinæ præclarum, respondens de tutelis, de rerum divisione, de usucapionibus, &c. toti collegio præbuerit, &c. Hactenus *Chytraus*. Tantum abest, ut sint *Westfali* barbari, & sit in *Westfalia* nihil fere aliud quam mera barbaries. Interim sicut ibi prædicat *D. D. Chytraus* nobilem *Westfalum*, *Henricum à Dorgelo*, ita sentiat *Lipsius*, multos, imo infinitos in *Westfalia* Nobiles, qui eruditione, linguarum & artium, historiarum & Jurisprudentiæ cognitione excellunt, etiamnum existere. Ejus generis Nobiles multos in *Westfalia* novi, qui jam in Domino quiescunt, ut merito pudeat tantum virum [*Lipsium*] tanti mendacii; sed hanc maculam, & Nobilibus *Westfalibus* & aliis in *Westfalia* viris doctis aspersam, aliquando ipsi vindice oculo, dextra, ore & quibus poterunt modis, abstergent. Hoc sciat *Lipsius*.

Ut autem homo impius, *Lipsius*, nihil contra *Westfalos* & *Aldenburgicos* intentatum relinquat, sed ut extrema quæque eis objiciat tandem dicit nos piscibus ex *Norvegia* allatis, qui sole indurati & ventis, vesci atque pultiphagos esse: Interim utrumque genus cibi etiam magnis Principibus & amplis Heroibus in plurimis aulis appositum vidi, & his oculis conspeximus, in media *Hollandia Batavos* non edere utrumque ferculum, sed avide vorare; ideo non sit mirum, quod *Westfali* & *Aldenburgici* hujusmodi ferculis delectentur. Sit igitur unus *Lipsius* delicatus, ad hos cibos nauseabundus, quid tum?

Sit

Sit interea *Lipsius* ille magnus, sed maneat Scrofa, Porcus, Suilius, bardus & barbarus, maneat semihomo, imo mendax semper, donec nos *Aldenburgicos* & etiam *Westfalos*, harum calumniarum & horrendorum convitiarum, quæ tam sæpe per publica scripta in nos torsit, & ita nos innocentes diffamavit, convincat ille Sycophanta, nos interea veri Christiani sumus & manebimus, integritatis & veræ pietatis amantes.

Re vera est & manebit *Lipsius Scyta*, Porcus, Scrofa & barbarus, qui contra Christi, Salvatoris nostri, apertam sententiam Scythicè, barbarè in publicis scriptis traducit innocuos & immeritos.

Quisquis [ait Christus] dixerit ad proximum: fatue, obnoxius erit gehennæ incendio, &c. At arrogans *Lipsius* non solum *Aldenburgicos*, tam Dominos quam subditos verbis simpliciter fatuos appellat vel calumniose traducit, sed publicis etiam scriptis per multa millia exemplarium apud exteros ita eos traducit, ita omnium hominum ludibrio exponit, ut nullus unquam fatuus miserius & calamitosius sit tractatus, tam scoptice, tam obscœne, tam inhumaniter in nos *Aldenburgicos*, tam Dominos quam subditos, non provocatus debacchatur. Nos quidem non censet homines, sed planè brutis animantibus confert, quasi nos cum Rege *Nebucadnezar* irrationabilibus animantibus assignati essemus & in eorum ordinem à Deo redacti. Adeo nos *Lipsius* dejicit, adeo nos supprimit, ut hoc nomine, nisi culpam palam deprecetur, & publice suum immensum & grande scelus, quod & in nos *Aldenburgicos* & omnes *Westfalos* commisit, supplex revocet, certissime horribilis & formidabilis gehennæ incendio sit & fiat obnoxius.

Oro filium Dei, Dominum nostrum, Jesum Christum, sedentem ad dexteram Dei, & interpellantem pro nobis, ut *Lipsio* deus meliorem mentem, eum convertat & cor contritum largiatur, ut sit & maneat vas misericordiæ & non iræ, Amen, Amen.

APOLOGIA ALTERA HERMANNI
HAMELMANNI,

Pro
WESTFALIS,
Contra JUSTI LIPSII calumnias.

Illustri & inclyto Domino,

DOMINO SIMONI,

Comiti ac Nobili Domino in Lippia, &c. Suo Domino
Clementissimo.

Illustris & Inclyte D. Comes, Heros clementissime! ego, homo Westfalus, in media Westfalia natus, qui etiam majorem atatis partem in Westfalia transegi, ad te, Principem Westfaliæ, qui inter eos Heroës, qui in Westfalia vivunt & hereditarias sedes habent, præcipuum tenes locum, mitto, quicquid pro communi patria nostra Westfalia, & pro popularibus nostris, Westfalis defendendis collegi & scripsi. Ut autem V. Cels. habes suam sic satis amplam regionem in ipsa Westfalia sitam, ita ego in vestro ditionis præcipua urbe Lemgovia, ad integros annos quatuordecim fidelem, ut mihi persuadeo, pastorem egi, & præterierunt jam anni 37. quando sub gubernatione vestri optimi parentis, Comitis generosissimi D. Bernhardi, Herois pia memoria, cum quibusdam aliis pastoribus piis & doctis, qui jam omnes in Domino quiescunt, ad visitationem Ecclesiarum, qua V. Cels. ditionibus subsunt, vocarer: in qua etiam functione, quam diu in illa agerem, vestris Ecclesiis bonam operam locavi, cujus rei propriam habeo conscientiam mihi testem.

Ex his & plurimis causis, [inter quas hæc una & præcipua est, quod me senem ab incunte ætate semper clementer susceperis] hanc modestam Apologiam devotè & humiliter V. Cels. inscribo, & supplex oro, ut à me Westfalo Princeps Westfalus clementer eam suscipiat, & patrociniū communis patriæ nostræ Westfaliæ & Westfalorum in se transferri, imo sibi obtrudi patiatur & clementer permittat.

Vestrum sane paternum, avitum & illustre Stemma Comitum de Lippia, deinde & vestra materna familia, qua est Generosissimorum Comitum de Waldecke stirps nobilissima, persistit, & adhuc per annos Dei beneficio

Q999 9999

quis-

quingentos in Genealogia mascula in ipsa adeo Westfalia perstat. Quibus addo Inclitorum & Illustrum meorum Principum & Dominorum D. Joannis & Domini Antonii, fratrum prosapiam antiquissimam, atque similiter Comitum Schouvenburgensium [qui V. Cels. arctissima affinitate juncti sunt] Genealogiam nobilissimam: nam in his illustribus & celeribus Comitum familiis solummodo inde à quingentis annis Heroës masculi in mascula semper linea in Westfalia supersunt.

Accedit etiam alia dedicationis causa, quod sciam, Illustrem V. Cels. eruditione, pietate, judicio, humanitate, clementia, justitia & multis aliis virtutibus exultam esse, ideo pro vestra innata benignitate & benevolentia V. Cels. hanc qualemunque operam patria nostra & popularibus nostris impensam, suscipiet.

Sciat autem Lipsius, qui & regionem Westfalicam & ipsos Westfalos atrocissime deformavit per publica scripta aliquoties prae subjecta, Westfaliam, ut patriam nostram, innumerabiles produxisse viros, qui scientia, doctrina (loquor de vivis) artibus & eloquentia instructissimi sunt: Produxisse etiam maximos Principes & lectissimos Heroës doctrina & virtute instructos, produxisse quoque infinitos Nobiles, innumerabiles equites, aliosque viros tam prudentia, eruditione & autoritate quam genere praestantes, imo tales & tam praestantes proferre quotidie, qui in aliis locis & in multis etiam urbibus Reipublica bene praesunt, aut ordinem patricium aut Senatoriam dignitatem consequantur. Non est Princeps, non est Comes in Westfalia, qui ex ipsis Westfalis non habeat consultissimos & doctos Juriconsultos, qui etiam non habeat inter Nobiles aulicos quosdam eruditos, & ut multos alios Heroës praeferam, in V. Cels. aula habetis Nobiles viros, Christophorum à Donop & Fridericum Warpuph, sicut in hac nostra aula agunt Bernhardus à Kitzleben, & Henricus Drostenus, qui omnes sunt & genere & doctrina virtuteque Nobiles.

Nec hoc praeterire possum, novi quatuor in Westfalia Nobiles viros, pietate & doctrina instructos, qui Wittenbergæ, viri Reverendi Martini Lutheri convitatores fuerant, ut, Casparum Schelen, Didericum ab Aldenbochum, Georgium à Siborg, & Georgium Scellium, viros inter Westfalos Nobiles incomparabiles, qui jam in Domino quiescunt: Praeterea innumerabiles Nobiles juniores literis & scientia linguarum ornatos, ex quibus mihi jam senes pauci noti sunt. Hi verò omnes non levi ignominia à Lipsio afficiuntur.

Habet sane nostra Westfalia etiamnum multos celebres Doctores,

mul-

multos eruditos Licentiatos & infinitos artium Magistros: quid dicam, Inclyte Comes, de vestra ampladitione, qua multos viros eruditione claros produxit? Imo quid dicam de urbe V. Cels. Lemgovia? Deus bone! quam multos Doctores, quam multos Licentiatos, quam multos Magistros illa una & sola civitas nobis dedit?

Si aspero animo Apologiam nostram pro Westfalis scriptam susceperit, & me senem malè tractaverit Lipsius, a quo animo ferendum esse censeo, cum alios me longè præstantiores viros, reprehenderit, nec Illustribus ac Inclytis quibundam Heroibus pepercerit.

Scripsi equidem hanc Apologiam, ut & alteram, rudi stylo & hanc meam ruditatem agnosco. Respondit quidem Lipsio satis eruditè D. Johannes Domannus, Jureconsultus, popularis meus, sed ego certis de causis etiam hanc Apologiam meam pro Westfalis contra calumnias & convicia Lipsii edere volui.

Bene valeat V. Cels. in Christo Jesu illustris Comes cum Generosissimis & maxima spei Nobilissimis & V. Cels. filiis & heredibus, D. Bernhardo, D. Simone, D. Ottone & D. Hermannno, Comitibus & Dynastis de Lippia, &c. quibus Christus largiatur suam benedictionem, Amen, Amen, & suum clientem Hamelmannum clementer cum suis amplectatur, qui hac dedicatio V. Cels. pro multis vestris beneficiis in ipsum collatis, publice gratias agit. Aldenburgi, in exitu anni D. clc. lxxxi,

Vestræ Celsitudinis

semper observans

Hermannus Hamelmannus, L. Th.

APOLOGIA.

Quamvis Justus Lipsius de re literaria optimè mereatur, & ipsius erudita de gravibus studiorum negotiis scripta exstent, & multa in profectum politioris literaturæ ediderit, tamen in eo, homo alioquin clarus & admodum doctus turpiter se dedit, & enormiter peccavit, quod non solum in genere *Westfalos* nostros, sed etiam nominatim *Aldenburgenses* ad extremum publicis suis scriptis, per orbem terrarum, traduxerit, & dente Theonino roserit, atque satis acerbè ipsos calamo mordaci atque acuto perstrinxerit.

Huic ut responderem senex, jam dudum ingressus annum ætatis sexagesimum sextum, & inclytus Magistratus jussit & oppidani

Qqqq qqqq 2

no-

nostri postulant, meque conscientia mea ad hoc cogit. Debuisssem meritò manum de tabula retrahere, tanquam emeritus miles, sed *Westfalorum* nostrorum habenda fuit ratio, nam

Nescio, qui natale solum dulcedine cunctos

Ducit, & immemores non finit esse sui.

Debui quoque curare ejus urbis existimationem & famam, in qua jam ferè annum decimum nonum vixi consenui, in qua etiam, si Domino placeat, vitam placide in Christo Jesu cum morte commutare statui.

Quod ad *Westfalos* attinet, sic scribit in epistola 14. ad *Janum Haudentum* de *Westfalia* *Justus Lipsius*: Crede mihi amice, Barbaria nulla Barbaria est præ hac *Westfalia*. Cætera *Germania* fere vidi, quid dicam? Deliciæ illic locorum & hominum sunt, si cum istis comparentur. Item in epistola 15. ad *Joannem Heurnium*: Passus enim ea in hoc *Westfalo* itinere sum, quæ nemo Cynicus. Item: Diu expectato, ecce tibi caput coenæ, patina grandis plena brassicæ confectæ, Ea jurulenta est (virulenta mihi calamus scribebat) adipe porcino ad digitum eminente ac superstante. Hanc ambrosiam non comedunt mei *Westfali*, sed vorant, &c.

Has sane calumnias quomodo æquo animo ferent viri in *Westfalia* cordati & docti?

Scripsi ante plurimos annos orationem de nobili *Rodolpho Langio*, Canonico *Monasteriensi* primo per *Germanium* poëta, & instauratore linguæ latinæ in *Westfalia*. Edidi etiam narrationem historicam de vita, studiis, itineribus, scriptis & laboribus *Hermanni Buschii*, qua demonstravi, quomodo in præcipuis *Germaniæ* Academiis is nobilis *Westfalus* linguam latinam exclusis barbaris scriptoribus ad suam priorem dignitatem revocaverit. Evulgavi quoque ante annos 13. historicam Relationem, quomodo *Westfalicis* hominibus potissimum debeatur & adscribendum sit, quod lingua latina & politiores artes per *Germaniam* sint restitutæ priori nitiori & elegantiori formæ, &c. Unde multis bonis constare potuisset, quid nostri *Westfali* in restituenda lingua latina per universam *Germaniam* præstiterint, ut merito nunquam debuissent vel à quoquam [non dico *Justo Lipsio*] ita traduci, quasi Barbaria nulla esset Barbaria præ hac *Westfalia*. Ne igitur ego *Westfalos* justificare aut defendere videar, ipse *Westfalus*, saltem doctorum aliorum virorum, quos putabo non omninò à *Lipso* re-

rejiciendos, testimonia de illis subjiciam. Ideo primò, quid senserint de *Rodolpho Langio*, nobili *Westfalo* & Canonico Seniore in summo collegio *Monasteriensi Westfalarum*, viri isto seculo clari & eruditi, subjiciam.

Rodolphus Agricola, [cujus opera novit *Lipsius* in certos Tomos ab *Alardo Amstelrodamo* collecta & edita esse] in secundo Tomo in epistolis ad diversos, tandem scribit ad *Rodolphum Langium* hanc epistolam. Gaudeo, humanissime *Rodolphe*, communiumque studiorum nomine plurimum lætor, tum verò gratulor tuæ gloriæ, eamque imprimis admiror, ita consentiente & prope publica omnium voce tuæ ad me doctrinæ summæque eruditionis laudes perferuntur. Quocunque me verto, quemcunque doctum convenio, omnia tui plena sunt, omnia te narrant, neque ullus, qui de literatis est, te præterit sermo. Rem facis, me hercule, ut arduam, ita quoque pulcherrimam, & hac claritate nominis tui dignissimam, qui veterem illam, & plane ingenuam eruditionem excitare in hac præsertim barbarie, afferereque audes. Equidem, ingenii tui vim, honestam animi institutionem, quibus digne persequar verbis, non invenio. Unum tibi hoc affirmo [neque velim id à me dici blandius, credas,] ingentem de te concipio fiduciam, summamque in spem adducor, fore aliquando, ut priscam insolenti *Italia* & propemodum occupatam bene dicendi laudem extorqueamus, vindicemusque nos ab ignominia, qua nos barbaros, indoctosque & elingues, & si quid est incultius, esse jactitant, & literatam *Germaniam* nostram, ut non latinius vel ipsum sit Latium.

Proinde quæso, adnitere, & cura omni, omnibusque, ut ajunt, nervis contendito, ut, quanto studio hanc tibi laudem comparasti, tanta etiam constantia eam tueare & confirmes. Aude sapere, ita ut facis, & quamvis magnam indoctorum manum aude contemneres. Nihil te multitudo moverit, ipsa plerumque sibi obstat turba, & rarum est, ut inter se consentiant, quibus non convenit cum veritate. Provocandi sunt hostes illi literarum, & in faciem coarguendi, ne sic quidem facile erit, ut in viam redeant & desipere desinant: Ego quidem, quanquam & molliore sum fronte, & propter conscientiam tenuioris ingenii minus audeam, inardesco tamen nonnunquam, & bilem ferventis stomachi quandoque acerbius effundo. Mallem hæc præsens tecum agere, & spero, si in patria per

Qqqq qqqq 3

hanc

hanc hyemem manebo, temporisque ratio patietur, fore, ut te conveniam. Est enim mihi, si quid aliud, certe hoc desideratissimum, ut te videam, aliquot dies tecum exigam, utinam totam ætatem liceret! &c. Hæc *Agricola*. Audiamus etiam, quid *Abbas, Johanna Tritthenemius*, in suo catalogo scribat de *Rodolpho Langio*, licet ille forte inter barbaros recensatur à *Lipso*: *Rodolphus Langius*, [ait] *Monasteriensis Ecclesiæ in Westfalia* Canonicus, vir in divinis scripturis studiosus, & in secularibus literis eruditissimus, Philosophus, Orator, Poëta celeberrimus, ingenio subtilis, & disertus eloquio. Tandem ait: Vivit adhuc admodum senex in civitate *Monasteriensi* multa componens sub *Maximiliano*, Romanorum rege, anno, quo ista scripsimus, 1494.

Venimus ad *Alexandrum Hegium*, qui scribit in excuso Epigrammate de hoc *Langio*:

*Nil est quod fieri nequeat: Jam ferre poëtas
Barbaria in medio Westfalis ora potest:
Langius hanc decorat majorum sanguine clarius,
Monasteriaci lausque decusque soli,
Primus, Melpomenem qui jura in Westfala duxit
Cum caneret laudes maxime Paule tuas.*

Hermannus Buschius, anno D. 1494. edidit Eucharisticum carmen *Roma* ad nostrum hunc *Rodolphum Langium*, in cujus titulo vocat *Langium* Theologum, Philosophum, Oratorem, & Poëtam undique ornatissimum. Et mox in carmine sic pergit:

*Si cui nostra pias debet lyra carmine gratas
Si teneor studiis cui dare dona meis
Tu facis ignavos abeat ne segnis in annos
Vita.*

Et mox:

*Te duce Musa favet, datur & mihi copia multa
Codicis &c.*

Idem scripsit libros Epigrammatum *Roma* anno D. 1498. quibus præmisit longam Elegiam in præconium [ut verba ejus sonant] *Rodolphi Langii*, Canonici *Monasteriensis* doctissimi, & deinde canit de *Langio*:

*Ingenio prestans degit cytharaque Rodolphum
Contiguas istis obtinent ille domos,*

Hic

*Hic posset Lybicos cantu mollire leones
Delphinesque suâ detinuisse lyrâ.
Et stare instabiles modulatu cogeret amnes,
Et sylvas, mortes aëriosque sequi.*

Quid idem *Hermannus Buschius* scribat ibidem in longa Elegia ad *Rodolphum Langium*, prolixius est, quàm ut hâc omnes versus repetantur: Nos tamen pauca excerpemus.

*Hic tua vena cito properet doctissime Langi,
Cujus facundo stillat ab ore favum.
Dum canis, è glauco se Mincius exerit amne,
Udus, & antiquum Tityron esse putat;
Smyrna Melesigenem rupis dulcedine vinclis
Furat ab inferna sede tulisse pedem;
Orphea, saxa novum, nemora admirantur & unda
Nec canibus metuit proximus esse lupus;
Non timida fugiunt aquila veniente volucres;
Nec lupus infirmam sanciat acer ovem.*

Idem *Buschius*, scribens ad *Rodolphum Langium* de obitu *Johannis Marmelii*, sic inter alia refert: Te tamen *Langi*, inprimis *Marmelius*, velut oraculum quoddam *Delphicum*, observabat, te, quoties hæsitabat, consulere, te audire, tibi denique tantum tribuere animum induxerat, ut non alium eorum, quæ abs te accepisset reddendam causam, existimaret, quam *Pythagora* olim auditores reddere consuevissent.

Venio nunc ad *Marmelii* judicium de *Langio*. *Johannes Marmelius*, *Ruremundensis*, in dedicatoria epistola librorum quatuor, quibus Elegias morales complectitur, anno 1507. sic alloquitur *Rodolphum Langium*: Non solum, doctissime vates, ea vel temeritate vel arrogantia ut *Langium* poëticæ facultatis multarumque literarum facile Principem meis incultis versiculis oblectatum iri, unquam mihi persuaserim. Et in fine: Idcirco, ad te, piorum doctissime, & doctorum piissime mea hæc mitto elegidia, ut pro veteri illa tua in Studiosos omnes humanitate, quando vacaverit, ad limam, tanquam alter *Quintilianus*, acerrimo judicio revoces. Idem Elegia prima Lib. I. ad *Langium* scribit:

Langi, Germana gloria terra.

Igitur Elegia prima Lib. 2.

*Nunc te quaeso, tua, vates clarissime, lime,
Corrige iudicio non satis apta tuo.*

Idem Elegia prima Lib. 3.

Aequiparas doctum lyrici modulamine Flaccum.

Et Lib. 4. Elegia I.

*Nostra nec odisti rivo de paupere fusa
Carmina, Pierii gloria summa chori,
Emeritus senia, summa cum laude, poeta,
Castalidum templo plectra lyramque refers:
Qua novus ingreditur, sed te dux semita constat,
Ad juga percelsi fers Heliconis opem.*

Idem Marmelius in Libro Epigrammatum inter alia scribit ad hunc nostrum Langium:

*Quod vero modos & sensa recondita vatum
Dissolvis, longe debeo plura tibi.*

Hæc scripsit Monasterii in Westfalia, verum quod in Hollandia scripserit de nostro Rodolpho Langio, Alcmaria consideremus. Circa annum Domini 1514. dedicavit ipsi commentaria sua in Boëtii scripta, & sic inter alia ait: Te omnium, quos novi, disertissimum, agnosco. Tandem ibi Lib. 5. Elegiarum moralium scripsit & Rodolpho Langio dedicavit, hisque verbis inscripsit:

Ad Illustrem Virum,

Dominum RODOLPHUM LANGIUM,
Canonicum Monasteriensem, veteris Collegii Præpositum de liberalibus studiis Elegia
Johannis Marmelii, Ruremundensis.

Ingenuis Sophia studiis cultissime Langi,
Corporis & mentis sit tibi vera salus.
Cum te nobilitent præclara stemmata gentis,
Virtutum superas nobilitate genus.
Sitve tibi pietas rerumve peritia major,
Iudicio res est non dirimenda meo.
Primus ab Hesperia comitatus Apolline Musas
Duxisti, in patriam docte Poeta tuam,

Orator, quondam summi legatus in aula,
Pontificis, magna non sine laude redis.
Carmina componis musæo tincta lepore,
Nemo tibi latius præstat in eloquio
Symbola Pythagoræ, divi præcepta Platonis,
Et Senecam dulci cum Cicerone tenes,
Quæque pii vates, & Christo digna locuti,
Conscripsere sacris, sunt tibi nota libris,
Ambrosii calles, & quos Hieronymos acri
Condidit eloquio, Gregoriique libros.
Sunt Augustini tibi pulchre volumina lecta,
Quæque dedit Thomas, quæ Cyprianus habet,
Argentum, gemmas, vulgus miratur & aurum
Exornant populi vasa polite domus.
Fluxa tibi sordent, & quæ sectantur inertes,
Ædibus est decori bibliotheca tuis:
Cum tibi sint ampli reditus, veniantque quotannis
Plurima, in abstruso conditur inde nihil.
Omnia quæ redeunt, pulchrum depromis in usum,
Pauperibusq; liberis fers pietatis opem;
Diligis & doctos, cum sis doctissimus ipse,
Artis idem studium jungit amore viros.
Quod tibi sim notus, doleris quod plurima crebro
Dona mihi, studiis debeo Pieriis.

Tandem in fine Elegiæ illius sic concludit:

Conficerer senio, Langi clarissime vatum,
Et coqueret pectus noxia cura meum.
Ut tua discedens isthinc jucunda reliqui
Colloquia, & frugis verba referta bone.

Pergimus jam ad *Hermannum Buschium, Monasteriensem West-*
falum.

Rodolphus Langius anno D. 1496. in *Epigrammata Buschii* præfatus est his verbis: *Rodolphus Langius in Hermannii Buschii, equestris ordinis doctissimique adolescentis, suavissimi contrerranei sui carmina* hoc dedit *Epigramma*. Inter alia sic scribit:

Hinc tua dulcifluis manans Elegia lepore,
A Sulmonensi nec procul ipsa chely est.

Rrrr rrrr

Ma-

Macte vova juvenis vena senioque verendus,

Quanta canes Phœbi tangere doctus ebur.

Alexander Hegius scribit ante annos centum de *Buschio* :

Buschius hanc modulis & stemmate clavis honestat,

Cum se virgo parens numine facta canit.

Erasmus Roterodamus in *Ciceroniano* , de *Buschio* sic scribit:
Dedit in *Westfalia* *Hermannum Buschium* in carmine pangendo felicem , cui in oratione soluta magna vis ingenii , lectio varia , iudicium acre , nervorum satis , sed compositio *Quintiliano* propior quam *Ciceroni*.

Johannes Marmelinus Lib. 3. *Elegiarum Moralium* Cap. vel *Elegia* I. sic canit de *Buschio* nostro :

Buschius Aonio satiatur pectore fonte,

Verfibus est patria gloria magna sua.

Euritiu Cordus , Med. Doctor , Lib. 9. suorum *Epigrammatum* , sic scribit de *Buschio* :

Maximus es , certum est , quem fert Germania vates,

Quem colit Aonius concelebratque chorus.

Eobanns Hefius Anno D. 1506. ita prædicat suis versibus *Buschium* :

Gloria Germanos inter præclara poetas,

Et merito patria fama decusque tua.

Theodorus Ulfenius , D. Med. qui est à *Tritenhemio* & *Bartholomæo Colonienfi* summopere commendatus , sic ante annos 89. de *Buschio* cecinit :

Buschius interpres vatium , vatesq , disertus,

Buschius est priscis nobilis ex atavis.

Buschius antiquis non cedit jure poetis,

Buschius agnovit carminis omne genus.

Et post pauca.

Buschium est Phœnix unica Tenthonibus.

Johannes Æsticampanus , poeta celebris suo tempore , in suis carminibus Anno D. 1502. editis , de *Buschio* canit :

Inter Germanos felix Germane poetas,

Concinna nitidis carmina culta modis.

Lipsia cum profiteretur *Buschius* bonas artes , de illo scribit *M. Christianus Bojovarius* , qui postea factus fuit *Friderici* , *Saxonia* Electoris & fundatoris *Academiæ Witbergensis* Cancellarius :

Bu-

*Buschio inexhaustas juvenes jam pangite laudes,
Et viridè lauro premia digna date.*

*Qui vos excoluit latia græcæ, Minerva,
Vexit & huc Musas ex Helicone sacras:*

*Barbara quæ fuerant, hæc fecit regna latina,
Castalidas Lipsi, hoc duce potat aquas.*

*Ergo canendus erit, meritoque colendus honore,
Quod duce barbaries, pestis acerba ruit.*

Et alius quidam, M. Johannes Sturmius, similiter scribit de *Buschio*:

*Barbara quæ quondam fuerant Lipsensia Tempe,
Nec nisi barbaricam, docta, sonare chelyn.*

*Jam nunc Aoniis certant Hermanno Camænis,
Et redolent latiam de duce Calliopen.*

Philippus Melanchton in vita *Johannis Bugenhagii*, quam recitavit *Petrus Vincentius*, ita scribit: Erat natura [in *Bugenhagio*] non solum capax doctrinæ, sed etiam avida, & accendebant aviditatem tempora, quia *Daventriensis* scholarchæ *Hegii*, & *Rodolphi Agricola*, & *Hermanni Buschii* scriptis taxata erant solæ priorum temporum, & revocabatur juvenus ad diligentiam rectius loquendi.

Exstirpavit quoque *Buschius* ex schola *Rostochiensis* barbariem, dum *Oestrum* poëticum contra *Tilemannum Heverlingium* scriberet & ederet, sicut ejus versus indicant:

*A multis nostras tunc incunètanter ad ades
Itur, & ad limen grex studiosus adest.*

*Quicquid Heverlingus legit auditoribus, illud
Vulgari lingua teutonice docet.*

*Ergo ad Heverlingum pergat, meliore relicto,
Discere, qui sordes barbariemque velit.*

Alibi etiam *Joachimus Camerarius* commendat vehementer *Hermannum Buschium*.

Nunc tendimus ad *Alexandrum Hegium*, *Monasteriensem*, qui frequentissimam scholam *Daventriensem* aperuit.

Ante annos fere 100. dedicavit libros *Epigrammatum Hermannus Buschius Alexandro Hegio*, suo præceptor, & inter alia sic scripsit: Tuo nomini dedicavi hanc editionem, arbitratus etiamsi ea suavitate & ornatur, ea denique ubertate, ut poëmata debent, carmina nostra non fluere, tu ea facillime pro tua in me benevolentia, quæ

mihi à teneris annis, cum ludum ingrederer, tuoque auspicio prima artis Grammaticæ rudimenta inbiberem, perspectissima fuit, ab omni livoris morfu & invidia vindicares. Idem in quodam Epigrammate sic scribit:

*Si quis in Aonio posuit vestigia luco,
Scindit et intonsam si quis ab arte lyram.
Si quis Grajorum didicit facunda virorum
Scripta, vel Ausonia flumina digna toga,
Si quis Romanas acies & praelia novit,
Vel qua Cumæus Partheiûsque docet:
Tu, qui clara tenes Pellai nomina Regis,
Dispercam, si non hic mihi solus eris.*

Erasmus Roterodamus in Chiliad. Centuria 4. in proverbio. Quid canis in balneo? sic loquitur de Hegio: His itaque tam plenîs tamque absolutis laudibus viri [Rodolphi Agricola] equidem fateor, me peculiarius etiam atque impensius favere, quod mihi admodum adhuc puero contigit, uti præceptore hujus discipulo *Alexandro Hegio*, qui ludum aliquando celebrem oppidi *Daventriensis* moderabatur, in quo nos olim admodum pueri utriusque linguæ prima didicimus elementa: vir, ut paucis dicam, præceptori suo simillimus, tam inculpatæ vitæ quam doctrinæ, non trivialis, in quo unum illud vel *Momus* ipse calumniari fortasse potuisset, quod famæ plus æquo negligens nullam posteritatis habet rationem: Proinde si quid scripsit, ut rem ludicram haud seriam egisse videatur. Quanquam vel sic scripta sunt ejusmodi, ut eruditorum calculis immortalitatem promeriantur. Idem in Dialogo, qui Ciceronianus inscribitur, ita de *Hegio* pergit: *Westfalia* nobis dedit *Alexandrum Hegium*, virum eruditum, sanctum & facundum, sed qui gloriæ contemptu nihil magni est molitus.

Joannes Murmelius sic de hoc *Hegio* in quodam Epigrammate, quod operibus *Hermanni Torrentini* præfixit, cecinit:

*Dux etiam nobis doctissimus Hegius ille,
Præceptorque fuit.*

Idem lib. 2. didascallicorum cap. 9. *Alexander Hegius*, homo græcæ & latinæ linguæ cum primis eruditus, & præceptor meus. Et cap. 21. *Alexander Hegius*, vir non minus græcæ linguæ quam latinæ doctus.

Ve-

Venio ad *Conradum Gocklenium, Paderbornensem*, de quo scribit *Erasmus Roterodamus* in proverbio, te ipsum laudas: *Conradus Gocklenius* latinæ linguæ publicus Professor in Academia *Lovaniensi*, juvenis utriusque linguæ ad unguem doctus, & in utroque scribendi genere mirificus artifex, sive prosam orationem malis, sive carmen, olim inter primos eruditionis procures præcipuus habitus. Idem in Ciceroniano suo Dialogo: *Gocklenius* apud *Brabantinos* jampridem ornat non modo collegium *Busleidannum*, quod quidem trilingue vocant; sed totam etiam Academiam, licet alioqui florentissimam. Opinor illud ingenium posse, quicquid serio voluerit, verum mavult, esse obesus quam polygraphus.

Quid etiam scribat idem *Erasmus Roterodamus* de omnibus *Westfalibus* in genere, deinde in specie de hoc *Gocklenio*, subjiciam ex lib. epist. 17. In epistola, quæ exstat ad *Thomam Morum: Westfalus* populus, ut vulgo rudior habetur, ita multos nobis dedit summis ingeniis minimeque vulgari doctrina præditos. Non aliud genus mortalium patientius laborum est, fide, morumque sinceritate, simplici prudentia, & prudenti simplicitate potissimum commendatur.

Quid ad hæc verba respondebit *Iustus Lipsius*? Sed pergit *Erasmus Roterodamus*: Scis nuper *Lovani* trilingue collegium, in eo publice *Conradus Gocklenius*, gente *Westfalus*, latinæ literas maxima cum laude totius Academiæ fructu proficitur, ea morum integritate, comitateque, ut literas, quas docet etiam apud illos, reddat gratiores, qui prius averfabantur. Ingenium argutum, quod feliciter sui specimen præbuit etiam in his disciplinis, quas solemniter tradunt in scholis publicis: Sales habet, sed prorsus Atticos, ac lepidis fabellis vel tecum certare queat. In carmine peculiarem quandam habet gratiam, nunquam non dulcius, nunquam non dulcis & amœnius. Nec est ullum unquam argumentum tam inamabile, quod illo tractante non mitescat. In prosa oratione sic est sui similis, imo sic est sui dissimilis, ut illius soluta legens, putes prorsum alienum à carmine esse. Et post pauca: Quod si nostri Principes, prophani pariter & Ecclesiastici didicissent egregiis ingeniis habere suum honorem, quemadmodum apud *Italos* habetur, *Gocklenius* noster totus esset aureus. *Alardus Amstelrodamus* in Epistola ad *Sibrandum Pompejum Occonem*, vocat hunc *Goklenium* utriusque linguæ facile Principem. *Erasmus Roterodamus* Lib. 23. Epistolarum, Epistola ad *Johannem Plat-*

tenum, scribit de *Jacobo Wimphelingio*, quod à teneris annis educatus sit in honestissimis literis primum *Sleisstadis*, sub *Ludovico Dringenbergio*, *Westfalo*.

Præterimus jam *Hermannum Tulichium*, *Paderbornensem*, qui *Lipſiæ* Professore egit, deinde Rectorem scholæ in inclyta *Eimburga*. In *Misnia* *Johannes Rivius*, *Attendoriensis Westfalus*, linguam latinam propagavit.

Antonius Liber, *Susatensis*, celebratus à *Rodolpho Agricola*, reparavit linguam latinam in *Hollandia* & vicinis locis.

Hermannus Bonnus, *Quakenburgensis*, literarum studia resuscitavit *Gripſwaldiæ*, in *Pomerania*, deinde *Lubeca*, sicut etiam fecit *Rostochii* *Arnoldus Burenus*, *Paderbornensis*.

Ottoni Beckmanno, *Warburgensi*, primo *Witteberge* Professori, oratoriarum facultatis, inscribit *Philippus Melancthon* anno D. 1518. orationem suam de corrigendis studiis, & appellat ipsum virum doctissimum, imo hæc verba subjungit: Debemus tibi, quicumque literas profiteamur, atque adeo ego multis nominibus.

Hermannus Buschius cum suis, sub *Hegio* condiscipulis, *Johanne Casario*, *Johanne Fischemio*, *Arnoldo Wesaliensi*, *Colonia* barbariem ex scholis exclusit, & puritatem latinæ dictionis ibidem reparavit.

Ex schola, quam ante annos octoginta moderatus est *Monasterii Timannus Camenerus*, quando haberet Conrectorem, *Johannem Marmelium*, qui institutione *Rodolphi Langii* tantum profecit, ut in clarum virum evaderet, tanquam ex equo Trojano prodierunt innumerabiles viri quoque doctissimi, qui hinc inde per *Westfaliam*, *Saxoniam* & per *inferiorem Germaniam* scholas aperirent & barbariem inde extirparent. Interim dicendum prius, quid viri docti de hoc *Timanno* scripserint. *Timannus Camenerus*, *Guerdensis Westfalus*, *Alexandri Hegii* discipulus fuit, qui celebrem scholam in media *Westfalia* aperuit. De hoc scribit *Johannes Marmelius*, *Ruremundensis*, Lib. 2. Elegiarum moralium.

Qui clavis animi possunt divina tueri
Luminibus, curant illa caduca nihil.
Quos miser merito numeret te Musa Timanne,
Gloria Tentonici docte Timanne soli,
Qui solida errantem moderaris lege juventam
Precipiens rectum vivere, rite loqui.

*Sedulus ingenuos pueros hortaris ad artes,
Et sophiam summo cogis amore sequi.
Censetur late doctusq; Timannus habetur,
In celebri celebrem, qui regit, urbe scholam.*

Josephus Horlenius, Segensis, in lib. Epigrammatum inter alia canit de hoc Timanno:

*Westfalia in latas tua primum Epirhedra fines,
Vexerunt artes, docte Timanne, bonas,
Nullus enim Musis fuerat locus omine faustus,
Per te presentes ast habuere manns.
Barbarita Geniaq; loqui farragine prater,
Tyrenes aliud nil didicere prius.
Sed tua dente minax pepulit bene fuscina tetram,
Barbariem, & Musas contulit ingenuas.
Doctus es egregie nodosos solvere elenchos,
Et quodcunque potes rite sophisma dari.
Tu physicen calles, moralia tuq; docendo
Nicomachi gnato non minor esse potes.
Noctibus assiduis divina volumina lustras,
Perlegis & quicquid lectio sacra tenet.*

M. Petrus Gymnicus, Aquensis, in præfatione Dialectices hujus Timanni Cameneri, videmus, ait, te vel prope solum, vel primum ex omnibus, qui Gymnasia minora gubernant, quam palam & libere bonas literas in hac nostra inferiore Germania è tenebris revocas, in publicum & in lucem Gymnasii tui, & reducis ante oculos tuorum bonos auctores.

De Johanne Alexandro, Meppensi, Schvvollis gubernante studia literarum post demortuum Hermannum Torrentinum, scribit Johannes Marmelinus:

*Te ductore schola pars isthic maxima floret.
Doctrinam sequitur magna caterva tuam,
Eloquii salve cultor facunde latini,
Quo duce barbaries tollitur è medio,*

Possem viros multos celebres, qui magna cum dexteritate rem literariam in inferiore Germania & Westfalia propagarunt, recitare, qui in schola Alexandri Hegii fuerunt instituti. Possem infinitos nominare, qui ex schola Hermanni Cameneri prodierunt, & per
to-

totam *Westfaliam* artes humanitatis restituerunt: prætereo multos: fuerunt interim nostro tempore in *Westfalia* celebres viri, *Hermannus Stuvius*, *Vestatenfis*, *Homerus Buteranus*, *Johannes Aelius*, *Matthias Bredbachius*, *Joannes Monhemius*, *Henricus Venchternus Olphenius*, *Henricus Sibens Olphenius*, *Christianus Schleibingius*, *Johannes Glandorpius*, *Georgius Tappius*, *Johannes Pollius*, *Rudolphus Mylius*, *Michael Volmarius*, *Johannes Batelius*, *Henricus Welpius*, *Bernhardus Lingius*, *Gerhardus Cotius*, *Bernhardus Copius*, *Fredericus Berhauius*, *Franciscus Fabricius*, *Macroduranus*, & plures.

Sed de his hæcenus. Verum subjungam Apologiam pro *Westfalis* scriptam à *D. Davide Chytrao*, quam inseruit suæ primæ parti *Chronici Saxonia & vicinæ urbis Arctoi*, quæ facile contra calumnias *Justi Lipsii* tuebitur, & ipsam *Westfaliam*, & *Westfalos* homines licet ejus aliquam partem recenseat *Domannus* contra *Lipsium*. *Lipsius* inter *Germania* primos reputat *Davidem Chytraum*, qui sic tamen scribit de *Westfalis*: Multos etiam virtute & doctrina excellentes Ecclesiæ & Rerumpublicarum peperit gubernatores natio *Westfalica*, qui demonstrant, ingenia *Westfalorum* ad literas, ad disciplinam, ad virtutem, ad doctrinas, ad alias honestas artes idoneas esse. Nota sunt nomina *Alexandri Hegii*, *Arnoldi de Wesalia*, *Rodolphi Langii*, *Hermanni Buschii*, *Gocklenii*, *Rivii*, *Glandorpii*, *Burenii* & *Hermanni Bonni*, qui Ecclesiam inclytæ urbis *Lubeca* magna cum laude pietatis, veræ doctrinæ, integritatis morum, sapientiæ & eloquentiæ multos annos rexit.

Præcipua vero *Westfaliæ* laus in elegantiarum literarum & linguarum studiis primum in *Germania* excitandis & propagandis, & latina oratione soluta & ligata, purius & nitidius elaboranda, merito à nobis tribuitur. Inter quos primi duces & antesignani fuerunt amici *Rodolphi Agricola*, *Rodolphus Langius*, nobili genere & ingenio Poëta, *Canonicus Monasteriensis*, & munificus literatorum Mæcenæ, diu ante *Conradum Celten* celebris, cui *Ariochum Platonis* à se conversum *Rodolphus Agricola* dedicavit: Et *Alexander Hegius*, qui *Daventriensem* scholam, omnium ea ætate in his gentibus celeberrimam, per triginta annos magna cum laude rexit, & hujus discipuli, *Erasmus Roterodamus*, *Johannes Marmelinus*, *Hermannus Buschius*, *Timannus Camenerus*, qui florentissimam illam *Monasteriensem* scholam, *Rodolphi Langii* consilio & autoritate potissimum constitu-

cam,

tam, usque ad Anabaptisticos tumultus, felicissime gubernavit, & plurimi alii.

In superiore etiam Germania Ludovicus Dringeburgius, *Westfalus*, *Sletstadii* insignes virtute & doctrina viros formavit, *Jacobum Wimphelingium*, *Johannem Capnionem*, *Conradum Celten*, *Beatum Rhenum*, *Erasmi* amicum, Poëtam *Sapidum*, *Stabinum*, *Dalburgium* & alios, qui sua virtute & doctrina, de Ecclesia, scholis & communi hominum vita bene meriti sunt.

Estque hoc illustre ingenii, virtutis & industriæ argumentum, quod in vicinis urbibus & aliis locis, *Westfali*, etiamsi peregrini sunt, tamen ad consilia & gubernationem Rerumpublicarum, Ecclesiæ & scholarum, præ indigenis fere adhibentur.

Domi vero, & privata & publica disciplina ad pietatem, ad virtutem & omnia justitiæ officia, & præcipue ad laborem assuefiunt. Ut autem homines nihil agendo male agere discunt: Ita rursus honestis laboribus multæ malæ cupiditates & vitia reprimuntur. Itaque, cum *Westfalia* sit patiens operum, parvoque assueta juvenus, & corpora laboribus durentur, luxum & voluptates aspernantur, & de plurimis bene mereri, & postea molestias ac onera gubernationis, ad quam etiam in his propinquis urbibus plurimi adhibentur, facilius perferre possunt, imo ad gubernationem eò studiosius provehuntur à prudentibus, quia bene parere honestis imperiis, officiosi ac diligentes & fidi in mandatis sibi functionibus esse à pueris assueverunt, *ὅ γὰρ ἰστὶν ἐν ἀρχαῖς μὴ ἀπὸ παιδείας.*

Soli etiam *Westfalici* ubertas & bonitas multis in locis eximia est. Etsi enim in eo tractu, quem mercatores sæpissime transeunt, regio vastior & incultior est, tamen ad *Visurgim*, & circa *Susatum*, *Hervordiam*, *Paderbornam*, *Warburgum*, *Huxariam* & passim alibi, fertilibus agris, ac ubique fere latissimis pascuis, glandiferis fylvis, iisque non incultis abundat. Versus *Rhenum* & montes *Hassie* etiam ferri, cupri, plumbi & aliorum metallorum, at *Corbachium* etiam auri venas non incelebres habet. Et terræ bonitatem, omniumque rerum advictum pertinentium copiam, frequentia hominum eam incolentium, & oppida plurima, ac urbes amplæ & populosæ, *Monasterium*, *Osnaburga*, *Susatum*, *Minda*, *Tremonia*, *Hervordia*, *Paderborna*, *Lippia*, *Lemgovia*, *Wesalia*, & cæteræ, recta descriptione & splendore ædificiorum, & civium multitudine ac humanitate, paucis

in *Germania* cedentes, ostendunt. Ne *Palæstina* quidem, quam Deus terram melle & lacte fluentem nominat, omnibus in locis pari fertilitate fuit. Multo feracior vini, olei, balsami, frugum, & aliorum terra nascentium fuit *Galilæa* & *Peræa*, quam *Judæa*: præsertim ea parte, qua montes *Arabicos* spectat, in qua panibus hordeaceis vesci vulgus & aquam bibere solebant. Quare nec *Westfalia* vitio verti potest, quod, cum regio amplissima sit & latissime pateat, alicubi amænior ac fecundior, alicubi incultior & horridior est: Et mox florebat, *Conradi*, Episcopi tempore, *Monasterii*, schola elegantioris doctrinæ & bonarum literarum ac latinæ imprimis linguæ purius & nitidius, ad imitationem veterum, soluta & ligata orationis forma elaborandæ, *Rodolphi Langii* viri nobilis & doctissimi & in collegio Ecclesiæ senioris ac præpositi & Mæcenatis literarum munifici, consilio & autoritate instituta. Cum enim *Rodolphus*, primis literis *Daventria* præclare excultus, à patruo *Hermanno*, Ecclesiæ Cathedralis Decano, in *Italiam*, ubi tunc Latinæ & Græcæ linguæ studia reflorescebant, missus esset: Studiose *Laurentium Vallam*, cujus de elegantia sermonis latini commentarii exstant: *Mapheum Vegium*, qui *Æneida Vergilii* addito libro complevit, *Franciscum Philelphum*, & *Theodorum Gazam* audivit, & in soluta & ligata oratione eleganter formanda se exercuit, ac studiorum socios, *Mauritium* Comitem *Speigelbergicum*, *Philippi* filium & *Rodolphum* *Agricolam Frisium*, habuit. Qui in patriam reversi, omnium primi in *Germania* puriorem latini sermonis formam usurpare, & rectam discendi & latine scribendi rationem ostendere, & cohortationibus ac exemplo suo excitare, cum *Alexandro Hegio*, *Daventrænsis* scholæ studiorum Rectore fidelissimo & felicissimo, cœperunt.

Ac *Hegii* schola, ante *Monasteriensem*, velut seminarium fuit politiorum literarum & linguarum, quas illius alumni, *Johannes Murmelius*, *Erasmus Roterodamus*, *Hermannus Torrentinus*, *Buschius*, *Joannes Casarius*, *Juliacensis*, *Conradus Gocklenius*, *Paderbornensis*, *Jacobus Momanus*, *Spirensis*, *Johannes Peringius*, *Gerhardus Lixtrius*, *Matthæus Frissemius* & alii longe lateque in tota *Germania* & *Belgio* propagaverunt. Primus autem *Germania* Poëta, ipsius *Rodolphi Agricolæ* iudicio, avorum ætate, aliquot ante *Conradum Celten* annis celebris, hic *Rodolphus Langius* fuit, editis, de excidio *Hierosolymæ* postremo, de obsidione *Novesii*, de *Paulo Apostolo*, de *Maria virgine*, poematis clarus: de quo condiscipulo & æquali suo *Hegius* cecinit:

Jam

Jam ferre poëtas

Barbarie in media Westfalæ ora potest.

Langius hanc decorat majorum sanguine clavis,

Monasteriaci lausque decusq; soli.

Primus Melpomenen, qui rura in Westfala duxit,

Cum caneret laudes, maxime Paule, tuas

Buschius hanc modulis, & stemmate clavis honestat,

Cum te virgo parens, numine foeta canit.

Vatum terra alitrix tantorum Westfala gaudet,

Lumine te dextro, docta Thalia videt.

Duxerat secum in Italiam Langius adolescentem Hermannum Buschium, cognatum suum, cum ab Episcopo Henrico Schvartzburgensi & Collegio Monasteriensi ad P. P. Sixtum IV. legatus Romam, certi negotii causa mitteretur, ubi præcipuis viris in itinere Buschium commendavit, & sumtus studiorum in Italia commoranti liberaliter tribuit. Ipse etiam rebus omnibus ex Episcopi & collegii sui sententia apud P. P. confectis cum quidem honorificis Sixti P. P. & Laurentii Medicæ, Episcopo & collegio commendaretur, majore in pretio & admiratione apud collegas fuit & causam bonarum literarum & emendationis studiorum doctrinæ barbaræ, passim in omnibus collegiis & scholis regnantium, majore cum fructu egit, tametsi aliquot adhuc annos reluctantibus veteris barbariei patronis, ac nominatim Academia Coloniensi, quo datis ad Conradum Risbergensem, Episcopum, qui Henrico Schvartzburgensi successerat, & summum collegium, literis, usitatam tot seculis instituendæ adolescentiæ & docendi rationem & libellos, in scholis retineri, & mutationes novas, studiis & disciplinæ periculosas, caveri flagitabant. Etsi autem erudite & graviter consilii sui causas Rodolphus explicabat: tamen ad Italorum doctorum judicia ipsi provocare necesse fuit. Qui cum emendationem doctrinæ in scholis usitate necessariam esse, & Langium recte, Colonienses & Lovanienses perperam judicare, in responsis ad Episcopum suis, pronunciasent: Episcopus, qui Italorum, apud quos olim vixerat, censuram magnificabat, facultatem aperiendæ novæ bonarum literarum scholæ collegio dedit: ad cujus gubernationem cum Alexandrum Hegium, in diœcesi Monasteriensi natum, vocaret: Ille ætatis excusatione usus alios idoneos scholæ suæ alumnos, & in his Johannem Casarium, Hermannum Torrentinum, Timannum Camene-

rum & aliquot præterea alios, indicabat; ex quibus *Timannum* ob personæ & morum gravitatem, cæteris prætulit, eique sex collegas, & in his *Johannem Marmelium*, *Ruremondensem*, & *Johannem Hagema-annum*, adjunxit. Quibus docendi ordinem & libros in schola interpretandos, & reliqua scholæ exercitia, ipse *Langius* præscribebat, & suam bibliothecam plurimis optimisque libris instructam, omnium in schola docentium usibus communem faciebat. Sic igitur paulo ante annum 1500. constituta *Monasterii* schola, usque ad Anabaptisticos furores, florens ac celebris mansit, & in totam reliquam *Westfaliam* & *Germaniam* optima studia propagavit. Hinc enim colonias elegantioris doctrinæ deduxerunt: *Petrus Nehemius*, *Tremonium*: *Josephus Horlenius*, *Hervordiam*: ubi inter alios *Petrum Mosellannum* auditorem habuit: *Ludolphus Heringius*, *Hammonem*: *Alexander Nepelenfis*, *Osnaburgam*: *Ludolphus Bavincus*, *Susatum*: *Tilemannus Mullerus*, *Attendorum*: à quo *Johannes Rivius*, *Attendoriensis*, vir doctissimus & multis editis scriptis clarus, *Georgii Fabritii*, *Adami Siberi*, *Jobi Magdeburgii*, & postea *Augusti*, Electoris *Saxonia* Præceptor, primum institutus est. Negari enim non potest, hominibus *Westfalibus* & eorum discipulis primam & præcipuam in elegantiarum literarum & linguarum studiis, primum in *Germania* excitandis & propagandis, laudem deberi. Nam & ante hos, qui jam nominati sunt, in superiori *Germania* *Ludovicus Dringeburgius*, *Westfalus*, studiorum scholæ *Sleradiensis* Rector, *Jacobum Wimpbelingium*, *Johannem Reuchlinum*, *Georgium Simlerum*, *Stabinum* & alios insignes virtute & doctrina viros informavit. Ex quibus *Johannes Reuchlinus*: *Phorcensis*, postea comœdias latinas, *Hennonem* & *Sergium*, à se scriptas, exemplo tunc in *Germania* inaudito edidit: illam quoque *Heidelberga* spectandam publice exhibuit, quas *Georgius Simlerus* & *Jacobus Spiegelius*, *Wimpbelingii* ex sorore nepos, scholiis deinde illustrarunt.

Wimpbelingius vero, integerrimæ vitæ Theologus, & alioquin nullius honestæ disciplinæ rudis, hoc ipso anno 1500. adolescentiam edidit, quo libello, ad literas & omnes virtutes studiose colendas, & fugienda vitia, ex omni genere scriptorum & poetarum collectis insignibus sententiis & exemplis, adolescentes cohortatus est. Eodem anno. orationem de mirando fœdere duarum in Christo naturarum, die annunciationis Angelicæ habitam, & de *Germania* libellum ad Senatum *Argentinensem* emisit, nec gravatus est amore pietatis agere

pædagogum aliquot magnæ æpei adolescentibus, inter quos *Wolffgangus*, Comes à *Leuvenstein*, *Ludovici* filius, cui adolescentiam dedicavit: & *Jacobus Sturmius*, postea inter Nobiles doctrina, consilio, prudentia in toto imperio clarissimus, cui de integritate animi & corporis tuenda libellum inscripsit: & ex sorore *Wimphelingii*, *Magdalena* nepotes, *Jacobus Spiegelius*, qui *Lexicon juris* postea edidit, & *Johannes Majus*, div. *Caroli* & *Ferdinandi* Consilarii, præcipui fuerunt. *Erasmus* etiam *Roterodamus* Lib. de conscribendis epistolis & primo *Adagiorum* opere *Parisiis* innotescere, & triennio post, *Enchiridion militis Christiani*, velut artem ac summam veræ pietatis & religionis Christianæ, & *Panegyricum* in laudem *Philippi*, Archiducis *Austriæ* & Principis *Castellæ* ex *Hispania* & *Gallia* reducis luculentum edens, magis etiam inclarescere cœpit. Efflorescebant eodem tempore, *Conradi Pentingeri*, *Bilibaldi Pirchæimeri*, *Ulrici Zasii*, *Thoma Wolffii*, Jureconsulti in *Germania* humanioribus literis excultorum, & post *Rodolphi Langii*, *Westfali* & *Agricolæ Frisii* poëmata, *Conradi Celtis*, *Hermanni Buschii*, *Ringmanni Philesi* Poëtarum ingenia, quæ deinceps, antesignanis & ducibus *Erasmio Roterodamo*, & postea *Philippo Melanchtone*, tum adolescente, barbariem ex *Germania reliqua* profligarunt. Cum *Langius*, jam emeritus & decrepitus senex, superato ætatis anno octogesimo, tandem inter prima certaminum *Lutheri* ac emendatæ religionis initia, *Monasterii* vitam in terris suam clausisset.

Hæc de initiis & autoribus primæ emendationis studiorum in *Germania*, hoc loco, mentioni *Rodolphi Langii* & *Alexandri Hegii*, *Monasteriensium*, qui primi in *Germania* poëmatibus elegantibus editis clari sua ætate fuerunt, & meliorem discendi ordinem, & puriorem latine orationis formam monstrarunt, intexenda esse duxi.

Subjicio etiam epistolam ejusdem *Davidis Chytræi*, quam dedit ad clarissimum poëtam D. M. *Henricum Meybomium*, Professore *Historiarum* & Poëseos in inclyta *Academia Julia*, quæ est *Helmstedtii* &c. quæ quoque publici juris est facta.

Clarissime vir, vero Deo & Musis carissime. Ex amicorum literis magna cum voluptate intellexi, te ab invictissimo Imperatore *Rodolpho*, *Cæsare Augusto*, lauro Poëtica ornatum esse, ac ut integrum beneficium & munus absque omni impendio tuo haberes Illustrissimi Principis tui, *Henrici Julii*, munificentia, flagitatum à *Decuria* scribarum aulæ *Cæsareæ* præmium, esse persolutum. Ergo verò cum multos

jam annos præstantis ingenii, doctrinæ, virtutis ac scribendi facultatis tuæ lumen, in illustro illo Academiae Juliæ fastigio fulgens, omnibus bonis & doctis viris, totique literariæ Reipublicæ in his gentibus notum & gratum & amabile esse sciam, non tam tibi, quam multò ante omnium bonorum & sapientum calculis titulum hunc longeluperaſti, de novi ejusmodi honoris & ornamenti accessione, quam honori ipſi & laureæ poëticæ splendori, & Academiae imprimis & patriæ tuæ *Westfalia*, gratulor; quæ omnium primos *Germania* Poëtas & elegantiorum literarum & purioris latinæ orationis instaurationes avorum memoria dedit, neque hoc tempore se effatam ostendit.

Multis enim ante *Conradum Celten*, quem principem *Germania* Poëtam laureatum vulgo ferunt, annis homines *Westfali*, *Alexander Hegius* & *Rodolphus Langius* genere ac ingenio nobilis, cum *Rodolpho Agricola* ex *Italia* reversus, poemata elegantia ediderunt, & cohortationibus ac exemplo suo ad puriorem latini sermonis formam & rectius discendi & elegantius soluta ac ligata oratione scribendi ratione alios, primi excitarunt.

Jam ferre Poëtas [canit Hegius]

Barbaria in media Westfalis ora potest.

Langius hoc decorat majorum sanguine clavis

Monasteriaci lausque decusque soli.

Primus, Melpomenen qui rura in Westfala duxit,

Cum caneret laudes, maxime Paule, tuas.

Hic ante obsidionem *Novesianam*, cujus historiam, sicut & excidii *Hierosolymæ* postremi, carmine descripsit, multis ante *Celtem* coronatum annis, in patria floruit, & *Alexandrum Hegium*, qui *Daventria* scholam politionum literarum & velut seminarium ingeniis & diligentia præstantium adolescentium, ac in his *Erasmii Roterodami*, fideliter ac feliciter excoluit, singulari fide & benevolentia complexus est: una cum *Rodolpho Agricola*: qui, cum sexennio ante mortem *Daventriae* in scholam *Hegii* venisset, ac *Hegius* eruditorum puerorum ei scripta monstrasset, *Erasmicum* cætetis, prætulit ac videre puerum [ætatis annum 14. tum vix ingressum] cupivit. Quem ex sua classe prodeuntem capillitio apprehensum, acriter intuens, hanc vaticinam vocem adjecit: Tu Eris Magnus. Fuit autem *Erasmus Celti* ætate æqualis, vel sexennio junior. Quibus σύγχρονος erat *Hermannus Buschius* Poëta, nobili familia in agro *Monasteriensis* natus, Langio sangu-

guinis propinquitate junctus, non poematis solum editis sed aliis etiam, quibus ad humanitatem informari tenera ætas solet scriptis, & *Erasmi Roterodami* aliorumque præstantium virorum amicitias clarus: de quo *Marburgi* postea docente, illiusque successore *Glandorpio Monasteriensi*, *Casparus Rodolphus* pronunciavit, nullos *Academiam Marburgensem* eloquentiores viros, duobus *Westfalis*, *Buschio* & *Glandorpio* audivisse, ac *Glandorpii* ingenium ac doctrinam, profectioes, fidem ac dexteritatem docendi in diversis *Saxonia* & *Westfalia* urbibus singularem popularis & collega tuus V. C. L. *Reinerus Reineccius* vita illius publice edita jam pluribus notam & caram reddidit, addito etiam Epitaphio, quod *Henricus Sibani Olphenius* ipsi composuit: cujus postremum præcipue distichon argutum, & repetitione ac memoria dignum videbatur:

*Lector amans Christum, subat hic Glandorpius, ille
Musarum cultor Pieridumque chori.*

*Quem nunquam vivum Germania tota prehendit
Defunctum tumulus continet exiguus.*

*Claraque quem parvi fecit Hervordia vivum,
Mortuus, hic illi gloria semper erit.*

Superior his ætate *Johannes Pollius* fuit, qui *Osnaburgæ* optimarum literarum studia juvenis rexit: unde ab Episcopo pulsus vicini comitis *Tecklenburgensis* *Conradi* Ecclesias constituit ac rexit, editis subinde quæ & pietatem, & doctrinam alerent, & Magistratus sui aliorumque bonorum virtutis celebrarent, poematis eruditæ sane & iterum legi non indignis. Habui & in hac *Rostochiensis* Academia collegam & amicum *Johannem Bocerum* prope *Mindam* in *Westfalia* natum: cujus ingenii felicissimi ubertatem crebro admiratus sum, dum post coenam sæpe ac *Ennii* exemplo bene potum, magnam optimorum versuum copiam fundere sine ullo labore & sine literis viderem, cum mihi matutinis horis magna animi intentione lucubranti, & multa subinde delenti ac retexenti vix extundere aliquid in soluta oratione liceat, iterum legi non indignum. Vere igitur *Hegius*, quem primum velut ducem & choragum renascentis superiori sæculo politioris doctrinæ & artis poeticæ fuisse scimus, de patria tua cecinit:

*Vatum terraatrix, tantorum, Westfala gaudet,
Lumine te dextro docta Thalia videt.*

quos cum tu ingenio, doctrina & scribendi facultate plerosque superes & omnes: *Exstinguas stellas exortus ut atherens sol:* ta-

tamen nunc novum decus Poëtæ à Cæsare ipso lauri corona ornati, patriæ infer. Nemo enim illorum, quos nominavi, à summo Christiani orbis Principe ac Imperatore ipso, quod sciam, coronatus unquam fuit.

Merito igitur patriæ tuæ, de novæ hujus laudis accessione & gloria gratulor, & Deum auctorem fundentis carmina venæ uberis ac fœcundæ, ardentibus votis precor, ut te deinceps etiam doceat, gubernet ac servet, ut organum gratiæ & laudis divinæ Tibi & Ecclesiæ Dei ac discentium studiis salutare, perpetuo maneat, & venam ingenii divinitus tibi donatam, ad Dei auctoris & donorum Dei, & hominum bonorum & de aliis bene merentium, per quos imaginem & vices Dei in terris gerentes. Dona nobis tua Deus impertit, celebrationem conferas. Haftenus *Chytraus*.

Huc usque pro nostris *Westfalis* aliorum audivimus celebrium virorum testimonia, ex quibus abunde constat, *Justi Lipsii* calumnias, in gentem nostram effusas, esse injustissimas, Dominus Jesus illi det mentem meliorem.

JOHANNIS DOMANNI, OSNABURGENSIS,

Pro

WESTFALIA,

AD CL. V.

JUSTUM LIPSIUM, APOLOGETICUS.

Illustri & Generoso Domino,

DOMINO JOHANNI,

Comiti Oldenburgensi & Delmenhorstano, Dynastæ in Jevern,

Domino meo Clementissimo submisso dedico consecroq.

JOHANNES DOMANNUS.

Libellum hunc, quem pro antiquissima & nobilissima domo Oldenburgica, universaq; adeo Westfalia, adversus acerbam in eam Justii Lipsii epistolas, confeci, cur potissimum sub illustri nomine tuo, Ge-
ni.

nerosissime Heros, in manus hominum venire voluerim, causa neque obscura, neque levis est. Nam & epistola illa, quas dixi, in vestram precipue domum injuriosa sunt & contumeliosa, & occurrebas tu inter ceteros proceres cumprimis, qui, quod ex regio Westfalico sanguine perpetua serie mascula descendis, vel hoc saltem nomine, hoc quicquid est à nobis, ob communis patriæ defensionem, laboris susceptum, benigne & libenter accepturus videbaris. Scripsit autem epistolas illas Justus Lipsius, bonarum artium in Batavis Lugduni Professor Publicus, vir alias sane quam doctissimus, & editis eruditissimis scriptis longe lateq; celebris, & scripsit Oldenburgi in ditionis tuæ oppido. Cum enim ante annos quinque, ob imbecillam valetudinem suam, ad fontes acidos tenderet, & per territorium tuum iter faceret, substitit aliquamdiu Oldenburgi, propter circumfusus undique tum equites peditesq; qui, ut ipse scribit, in Belgium forte parabantur: & interea ad amicos præter alia, quæ de hospitibus plus quam Germanicis, languide sic satis & muliebriter quaritur, etiam indigna de indigenarum ingenio & sede tua & oppido Oldenburgi, scripsit. Atque hoc quidem semel iterumque fastidioso contemptu nidulum vocitat, idque, quo magis animi impotentiam patefaciat, mirabundus & cum exclamatione: hic, ait, [in quo nidulo?] teneor Oldenburgi inter homines semihomines: Illa verò etiam eo usque lancinat, ut vix humana esse velit. Nam, ut jam dixi, semihomines vocat, & teneri se ait in Scytharum eremia, nec inter homines satis certo: tum amico suo confirmat [necdum omnia refero] barbariam nullam barbariam esse, præ hac Westfalia. Hac ille tum itemque alia complura, ad amicos privatim; quæ asservavit ab eo tempore inter chartas suas, donec hoc demum anno etiam in publicum emisit, excusis primum Lugduni Batavorum centuriis duabus epistolarum & mox Francofurti recufis. Inter quæ sunt profecto nonnulla, quæ merito rident viri docti in tanto viro; sunt alia, quæ viri graves non injuria stomachantur, & ex his quadam etiam severiorem animadversionem mereri asserunt; de qua non est mihi volenti pluribus differere. Illud certe nemo non æquus rerum aestimator nobis largietur, confido, ut dictis dicta ulciscamur [quanquam ne ulciscimur quidem] saltem ut dicta acerba & criminationes modeste à nobis propulsemus, & injuriam nobis factam publice attestemur. Quo equidem consilio ad hanc Apologiam scribendam aggressus sum, eamque eadem, ut dicere cœperam, de causa, illustri nomini tuo & publico destinare debui. Huc accedit, ut aiebam, quod ex regio Westfalorum Saxonum sanguine haud dubie procreatus es, atque etiamnum inter ceteros circi Westfalici & vicini Bur-

gun-

gundici proceres, potentia & gloria flores. Etenim à Witekindo Magno, Rege Saxonum & Principe Angrivariorum, continua & nusquam interrupta serie mascula, vigesimus primus numeraris, ut ex *Annalibus annuerunt Genealographi*. Et, ut est domus vestra Oldenburgica, magnorum Regum filia & soboles; sic eadem ipsa potentissimorum Regum & Ducum stirps est & mater. Nam abavus tuus, Theodoricus fortunatus, qui utrumque Comitatum Oldenburgensem & Delmenhorstanum omnibus agnatis defunctis, solus possedit; inter ceteros liberos, ex Hedwiga uxore, Ducis Slesvicensis filia suscepit etiam proavum tuum, Gerhardum, bellicosum, & hujus fratrem Christianum, patruum majorem tuum, qui Adolpho Avunculo postea in Ducatibus Sleswicensi, Holsatiæ, Stormariæ, Wagriæ & Ditmarsæ successit, & ad amplissima etiam regna Daniæ, Sveciæ & Norwegiæ legitima procerum electione est evelsus. Cujus patris majoris tui serenissima & illustrissima posteritas & agnati tui sunt, qui hodie præsunt Daniæ & Norwegiæ Reges & Holsatiæ Principes. Ut jam ob communis etiam patriæ defensionem non immerito videatur libellus hic noster in tuam sese clientelam dedere. Caterum non ignoro, esse qui donandas hasce Lipsio facetias fuisse putent; neque propterea verbum unum cum tanto viro commutandum. Quibus ego & infra respondi, & hic repeto, videlicet; committendum non esse, ut multorum fides ex unius mendaciis dependeat. Neque illi sibi solis liquere velint, civiles jocos inter, & acerbos morsus quid intersit. Haud ita teneri sumus, ut verbulo transverberemur; neque tam crassi, ut punitiones, quæ vulnerant alius, non sentiamus. Denique ex scriptore nostro didicimus, fama contemptu, virtutes ipsas contemni, ac proinde prosperam nostri memoriam studiose nobis esse parandam & conservandam. Si qui vero etiam sunt, qui obviandum quidem huic audacia fuisse asserant, sed id ab alio factum malint, qui ab aetate & eruditione sit instructior, quam sim ipse; prorsus mecum sentiunt. Neque enim nescio, quam non sim ipse cum Lipsio conferendus: & habere me inter populares quamplurimos, qui ingenio, doctrina, & judicio longe mihi antecellunt, non solum scio & profiteor ingenue, sed etiam unice gaudeo. Verum cum illi hætenus taceant, facturi fortassis idem quod nos, si opus sit, paulo post accuratius: malui interea ingenii mei nervulos periclitari in tam pia causa, quam communi parenti patriæ qualicunque studio meo deesse. Hoc saltem studium meum, & istam, quæ in respondendo usi sumus, rationem: cum ea, quæ erant in nos & in veritatem ipsam rerum aliquanto impudentiora immodestioraque, quanta fieri potuit modestia & verecundia in auto-

rem regessimus, si viris cordatis & gravibus probem, non est, opinor, cur in bona causa vel mihi plus nimio diffidam, vel alios plus aquo pertimescam.

Habes, Generosissime Heros, quid me tam ad scribendum, quam sub illustri nomine tuo divulgandum hunc Apologeticum impulerit. Reliquum est, te rogem, ut communis patriæ amorem & devotum inclytæ domui vestræ Oldenburgicæ studium meum clementer agnoscas, & libellum hunc, meque adeo ipsum in manum & clientelam tuam recipias. Quod ut facias, quia maxime cupio sic abs te, Generosissime Domine, qua par est, animi cum submissione maximopere contendo. Vale, Heros inclyte & salve. Ex illustri Julia, Helmestadii XI Cal. Sextileis, Anno CIO IC XCI.

APOLOGETICUS.

De constantia cum primum edidisti, *Iuste Lipsi*, tantum confestim & tam illustre nomen apud omnes consecutus es, ut qui *Lipsium* ignoret, parum in bonis literis & studio sapientiæ profecisse credatur. Innotueras quidem jam ante tu notis quibusdam Criticis: & de Saturnalibus dederas: etiam alia quædam tua circumferebantur, sed quod in versu est:

Pro capite lectoris habent sua fata libelli,

id tuis istis laboribus accidit, consilium tuum aliis aliter interpretantibus. Erant, qui futilia & curiosa hæc appellabant; paucæ lectionis mancipia, quorum scilicet bibliothecæ nil nisi rabularum ventosas velitationes olent, supinitate & inscitia scientias contemnunt, titulo curiositatis: ipsi *ῥεμβόρῳοι*, [ut non minus vere, quam eleganter *Josephus Scaliger* ad te scripsit] *μετεωρολογῶν*, & hoc unum student, ut mulieribus placeant eorum studia. Hi superficialiarii locutores ne pilum quidem movere nos poterant, ut scripta illa tua abjiceremus, ac non ambabus potius manibus, sive amore tui, sive iudicio aliquo nostro impulsī, amplecteremur. Alii non reprehendere quidem illa, ut frivola aut inutilia prorsus, neque rursus laudare ut necessaria modum hic cumprimis desiderabant, qui si absit, nasci aiebant, criticis hujusmodi tricis, opinionem magnæ scientiæ in ingeniis juvenum, alii arrogantiam & contemptum cæterorum: carissimi thesauri furtum fieri, videlicet temporis, quod non nisi parce, in his inanitatibus [ita appellant] sed rerum cognitione consequenda, largiter sit dispensandum. Hæc illi ita differebant, quæ ut vera esse

Tttt tttt 2

non

non negabam, ita eadem ipsa te non ignorare, certo mihi persuasum habebam: adeo ut præclariora à te & sapientiora exspectare non dubitarem, atque etiam modum Critices, & censuræ illius, in te, & aliis, tuo jussu & exemplo mihi pollicerer.

Neque me falsum ea res habuit. Edidisti enim, ut dicere cœperam, non multo post de constantia opus sine comparatione egregium, quo & complevisti veterum judicia, & præsentis animos explevisti omnes: tum spem in futurum scribendi, omnibus omnem ademisti, præterquam tibi. Ut enim certum nobis est neminem unum esse, qui ad tam accurate elaboratum opus quidquam addere possit: ita de te non dubitamus, quin quod optimum jam est, facere possis melius, si recorderis & sequaris, quod te *Levinus Torrentinus* sapienter, pie & graviter monuit. Quod sive facias ipsius monitu, sive non facias metu aliorum [metuis enim offensionem tuæ religionis professione] tamen abunde sufficit opus istud, ad perpetuitatem nominis tui & gloriam æternam. Cæterum censuram in Criticos illos & de stylo conformando præcepta, toties nobis promissa, frustra à te summo rei literariæ dictatore hætenus exspectamus.

Interea dedisti nobis libros sex politicorum, quibus tamen famam & magnitudinem nominis tui apud paucos auxisti. Non apud me; quod non esset locus augendi in eo, quod jam pridem summum mihi, & pene dixi, sanctum erat, non apud alios, quod plus constantiæ tuæ tribuerent, quam ut pressæ & reconditæ sapientiæ luculentum & invidendum specimen multis partibus præferebant politicis libris, quos de industria & labore quamvis immenso, attamen de labore duntaxat tuo testificari dicebant. Nec ideo tamen etiam illi minus gratum opus habent: laudant imo, & utuntur ut electis suis, aut quibusdam quasi locis communibus. Divulgaveras etiam ante politica [nec enim cessas de nobis mereri] centuriam unam selectarum epistolarum, quas avidissime, tanquam *ignavos* arripuimus; nimirum rati, id quod res est, fore, ut hic intimum animi tui sensum videremus: simul de multis variis rebus obiter erudiremur. Confirmavit spes nostras epistola, qua in fronte primæ centuriæ lectorem compellas, scribis ibi: *adeo te bis non scribere, vix bis ut legas: profluere tibi epistolas ex liquido quodam canali aperti pectoris, & ut animus aut corpus tuum sit cum scribis, ita illas. Languere eas tecum, excitari, dolere, gaudere, calere, frigere tecum. Ingenii denique & judicii tui, imo & vite non vanam imaginem in hac tabella.* His

His tuis verbis incredibile est quanta animi nostri cupiditate fuerint inflammati ad epistolas tuas avidissime perlegendas, quo te, [quem virum!] nossemus, detectumque & ut ais, nudum penitus introspiceremus.

Et de eruditione quod sperabamus, eadem epistola polliceris. Ais: *Intercurrunt epistola ex professo philologa, aut philosopha, & salubrium aut docentium praeceptorum plena. Consulimus, monemus, cavemus apud juventutem praesertim: quam cura mihi semper ad utilia non solum sed ad amena ducere, & animo ac robore ponere supra hunc vulgum.* Omnino verba & facta digna constantiae Professore. Itaque paulisper valere jussis studiis cæteris, huic toti incubuimus, legimus, relegimus. Quid dicam *Lipsi*? quid aliud quam mirari nos? summa omnia. Mirificum sententiarum pondus, tum verba rebus æquata, atque haud scio an pauciora etiam alicubi rebus verba. Constantia, gravitas, modestia, venustas, animi demissio, & mitto cætera: summa hæc, inquam, omnia, si abessent, quæ sequuntur, arrogantia, fastus, contemptus cæterorum, confidentia, contumelia, quæ & ipsa *Lipsi* [patere obsecro & audi verum] summa in epistolis tuis, hoc est [ut tu interpretaris] in te omnia.

Protea quendam aut Empusam videre nobis videmur, cum has tam varias formas intuemur, in quas tu subinde te induis.

Quis non miretur & vehementer collaudet singularem animi tui moderationem, cum scribis? *Nullam tam felicem regionem esse, qua felicissima omnia ingenia includat, sed sparsa illa, & Deo dispensante, suam cuique terra velut gemmulam, qua illustret.* Cent. 1. Ep. 22. E contrario, cui vel plumbeo Stoico stomachum non faciat ista insolentis animi tui libido, qua *Germanis* passim, tam stulte quam ferociter insultas? Scripsisti Satyram in laurum Poëtarum Germanorum, qua & ipsos & invictissimum Imperatorem nostrum injuria affecisti. Monitus es hac de re; Sed quid facis? resipiscis? scilicet, ut solent petulcæ mentes, cumulas injuriam injuriis novis, atrocibus & intolerandis: *Vide, inquis, ride, & si vir es, pro Satyra nostra Satyram in Satyros illos scribe.* Cent. 1. Epist. 23. ad Jan. Douf. Itane vero *Lipsi*, des tu, & jubes ridere alios? Næ tibi risus iste in ejulatum vertet & exitium, si pergis. Crucem hæc merentur, crucem *Lipsi*, quæ tu risum & ludum putas: quam tamen ego haud tibi precor, sed pro ea sanum duntaxat sinciput, & mentem meliorem: Ita tibi faveo.

Tttt tttt 3

Hor-

Hortaris alibi juvenem ad modestiam, *pietas, inquit, tibi in mente, modestia ante oculos, & demissio animi, ad quam nunquam satis te horter. Illa fundus bonorum omnium & fundamentum; nec pestis alia plura ingenia abripuit quam confidentia & aestimatio sui. Tu abstine. Cent. 1. Ep. 77.* Omnino recte & graviter. Mox hujus tui præcepti, & tui ipsius oblitus, ab eo, quem tam sapienter ad modestiam hortabaris laudes tuas immodice & stulte decantatas, palam audis & probas. Sic enim canit ille de epistolis tuis:

Ecce tabellarum liber exit Lipsiacarum

Doctior.

scilicet Ciceronis libro. Et mox:

Judice me, cede & victum te Marce fatere

Aut certe equatum Lipsiade calamo.

En, qua ratione, quaque fronte te Ciceroni anteponit? Stulti judicis, ut in proverbio est, stulta sententia. Hos ego titillatores procul ab eruditorum hominum auribus garrire jubeo. Tu vero hæc vides *Lipsi*, nec pateris tantum, sed etiam divulgas? quæ tua auctoritate comprimenda fuerant, non propaganda, qui virtutem rem esse non verba profiteris. Quanquam ego juvenem illum facile excuso. Laudavit præceptorem & alterum parentem suum, hoc recte: laudavit nimis, tribuimus ætati, & amoris abundantia. Tui officii erat, errantem eum in viam reducere; nec verbis duntaxat, ut dicebam, differere de virtute, sed re ipsa & exemplo tuo, ad eam nobis præire.

Neque tamen semper magnifice de te sentis & loqueris; interdum etiam nimis abjecte. Quis non rideat te tam demisse ambientem amicitiam Jacobi Cujacii? *amare, inquit, liceat, si potiri non licet. Item: Si dignum me habes, quem redames, quem rebus item tuis consiliisque [de literis loquor] participes, in cælo me collocabis, nova apothecæ.* Procum videmur nobis audire quempiam, ad fores dominæ ejulantem, illiusque duritiam detestantem. Et ejulasti tu tamdiu, donec importunitate tua verbum tandem extorsisti viro illi de te; in quo operæ pretium est ridere, quam juveniliter triumphes. At viri docti, qui te norunt, & illum rectius quam tu, persuadent nobis eo ipso in loco non tam laudatum, quam irrisum te ab illo. Non solet vir maximus quenquam præter supraque modum laudare. *Vir, ait, ingenii probi & recti. Item: Feliciter jus interpretatur Justinianum,*
&

& quæ sunt his similia. *Obs.* 21. *Cap.* 16. At perfectissimum rei literariæ colmen neminem vocavit unquam, præterquam *Lipsum*; quem cum sic vocabat, ridebat; quem ipsum ut admiratur sic & diligit. Sed laudaverit sane te, ut faveamus tibi: & volumus enim, & æquum est: At indignum erat magnitudine atque dignitate tua, tam demisse ambire, & in adepto jam elogio tam pueriliter exultare.

Indignissimum vero te, & modestis auribus molestissimum est, quod te audes etiam præferre Cujacio & Scaligero. Deus bone! quibus viris, quis! sed parcam tibi. Scis *Lipsi*, quale Epigramma libris de constantia præfixeris. In eo tu astrum es; illi, stellæ singulæ. Nec est, quod tu mihi dicas, dilaudatum te esse ab alio. Tuus liber est, cui præscripsisti versiculos, tua opera publici facti sunt; ne scilicet tam insignis liber, non etiam aliqua stultitiæ nota esset insignis. Obtura aures tuas, obtura ad hujusmodi adulantium an ridantium voces, ne crede de te aliis, quod tute non credis tibi. Tune astrum? illi stellæ singulæ? Te ne splendore tuo luminibus obstruere? Nimirum, quemadmodum *Afellus* juxta *Cancris* præsepe *Luciferum* offuscat, vel *Caniculam*. Certe ita est, tu sidus: *Lucifer Scaliger*, *Lucifer Cujacius*; qui divini ingenii sui, & judicii acerri mi radiis, plus quam *Cimmerias* tenebras dispulere, ut quæ olim profunda nocte nigrescebant, *Philosophia* inquam & *jurisprudentia*, orto eorum splendore, jam luce clarissima candeant; ad quorum jubar si te comparemus, paulo minus quam nebula es. Et tamen hoc satis est tibi ad magnam laudem, aliquo saltem loco esse post hos heroas. Hæc si acerbiuscula videntur tibi *Lipsi*, ignosce veritati & pietati præceptoribus debitæ; quibus ego, quia quotidie proficio, & hæc & plura debere me profiteor.

Transeamus ad cætera, *Jano Doufa*, V. N. de indice *Nund. Francofurtensium* scribis. En habes, inquis, sed sterilem bonarum rerum: & nihil nundine ista ad *Phæbum*. *Cent.* 1. *Epist.* 15. Non dicam, quomodo hic illuserint tibi rabulæ, sane iracundum genus hominum. quod litium sacculos contemni à te putarent. Hoc tantum dicam, quod de vulpecula narrari volebant tibi. Esuriens illa, ut scis, cum racemos de vite pendentes, nulla arte posset prensare, infecta re abscedens, agedum, inquit, desine, immatura uva est, & acerbo gustu insuavis. Sic à te contemni putabant, quæ ignoras & assequi nequis. Nesciunt illi te *Jurisconsulti* titulo donatum esse, quod sci-

mus

mus nos : ideo litem illam tibi movent , quam ego vobis relinquo. Illud videamus potius. Ais: *nihil nundina ista ad Phæbum. Melleri tamen spicilegia edita.* Hæc igitur, *Lipsi*, ad *Phæbum*? hæc rerum bonarum appellatione tibi veniunt? faciamus ita. Quid igitur sibi volunt illa? *mihi crede* [inquis] *corrumpendis ista, sive perdendis potius libris literisque sunt, si dimanat hac labe & dimanabit; ita juventutem hanc video: & tantum ingenii specie blanditur hic calor.* Jam hoc tanquam Apollinis oraculum accipimus: sed non percipimus satis, quomodo res bonæ perdendis libris & literis sint. Jam laudas Criticem tanquam certum iter ad immortalitatem nominis & famam: Jam damnas eandem, ut quæ perniciem rei literariæ moliatur; neque distinguis tamen inter illam & istam satis, *Lipsi*,

Stercus ut accipitris nec bene nec male olet.

quin excitas præstantem illam ingenii & judicii tui vim & doces nos quousque Venus nostra [ita loqueris] à vulgo inspicere debeat. Apud *Pomponium* Jctum de Tuberone legimus, quod sermone antiquo usus scribere affectarit, atque idcirco libros ejus parum gratos haberi. Et è topicis Aristotelis didicimus, neque superstitiosè, neque supine nominibus utendum esse. Illud, inquit *Scaliger*, faciunt publici: hoc privati nominis decoctores. Tu, *Lipsi*, doce nos sodes pergere iter istud medium & utroque periculo vacuum, dico tibi, nihil facere potes publicè utilius. Non nescis, quam faciliè etiam optima quæque cum novis prurientes aures commutent. Hoc jam pridem fecerunt improvidæ ætates, quæ abjectis Ciceronis libris, Critica ista *nocturna versantque manu versantque diurna*, quod non dubito, quin fieri nolis. Huic morbo, quoniam unus omnium rectissime potes, medere *Lipsi*, ure, si placet, seca, comprime temerarios conatus tot censorum; doce nos verum usum desitarum vocum; explicade stylo & imitatione; & præclare admodum de literis, & multorum studiis mereberis. Reposuimus tibi jam pridem minerval, gratiam & gloriâ immortalẽ.

Huc me avexit amor tui, & studium erga Rempublicam literariam. Illuc redeo, tam diversa his epistolis de te prodita esse, ut non *Lipsium* illum constantiæ autorem, sed monstrum aliquod, aut propudium hominis multiforme depictum hic arbitremur. Nos hoc te ladat [inquis] *quod unum aut alterum alibi læsi.* *Aperte, fateor, nec tamen nominatim.* Se ille, quicumque est prius prodat & accuset, necessum

sum est, quam me. Cur non liceat? Pestes & vitia hac hominum detegi, ex usu hominum est, etsi non ipsos. Epist. ad lect. cent. I. Quid ais? aperte lœdis tu, neque nominatim tamen? quid igitur Mellerum nominabas? quid alibi Petræios? ac, ut cæteros mittam, quid causæ erat obsecro, ut Sambocum non pro opinione tua eruditum esse scriberes? quod ut verum esset maxime, tamen publice id sciri minime intererat. Quod neque tu quidem ignorabas, cum istud scriberes. Subjicis enim: Tecum hoc sit, scilicet, quod jam in ore est omnium. Cent. I. Epist. 2. & 28.

Hæc aliaque talia, cum in prima epistolarum tuarum centuria notarem, & simul præstantis ingenii tui vim & præclaras animi dotes nobiscum putarem, mirati sumus subinde vehementer, te hæc non videre. Ac multo etiam magis, ex amicis tuis, quos & plurimos habes per Europam passim, & præstantissimos, neminem exstitisse hætenus, qui te hæc monuerit, & nævos istos, quos tu, quia oculos tibi fascinas, non cernis, detexerit. Ac me quidem his de rebus ad te scribere cogitantem atque etiam aggressum, non semel deterruit ab instituto pudor, ad quod amor & admiratio tui me hortabatur; Diemque ex die jam expectabam, ut tuopte ingenio, sicut polliceris, quicquid hic peccatum est, emendares: cum prodit, ecce, centuria altera epistolarum tuarum: quæ ipsa quam avide à nobis lecta sit, nihil attinet scribere. Deprehendimus hic te, ut paulo æquiores & modestiores erga singulos, sic adversus S. Romani Imperii provinciam nobilissimam, *Westfaliam*, & ejus incolas, ac cum primis Generosos & Illustres Comites *Oldenburgenses* extreme injurium & contumeliosum: ut acuisse te ad maledicendum, & quam etiam eo in genere vir sis, quamque, si velis, egregie calumniari & convitiari possis, posteritati ostendere, quasi dedita opera voluisse videaris. Quod igitur præ ingenuo pudore imperare mihi non poteram, ut te, tantum virum, de quibusdam tuis vitiis monerem: id amor patriæ, postquam accessit ad admirationem tui, tandem extorsit. Idcirco & superiora illa recensere volui, & pro *Westfalia*, patria mea, deinceps apud te differere; non alio fine, quam ut debitam patriæ pietatem præstem, & amorem tui meum tibi declarem: tum, ut tu monitus posthac modestius de te, & honorificentius de aliis, [quod solum propemodum tibi ad veram sapientiam & virtutem deesse videtur] sentire & loqui discas,

Uuuu uuuu

ac

ac inprimis ab injuriis adversus Imperii ordines & nationes universas temperes, ne perniciem & exitium certum ipse tibi attrahas. Poteramus, fateor, quibusdam te condonare convitiis; At nimis es magnus, *Lipsi*, vir. Quare tuo exemplo ubi alius idem tentavit, scelus suum auctoritate tua tueri volet. Igitur retundenda hæc audacia fuit, ne tibi aliquid hac in re fuisse videaris, neve aliorum fides ex tuis criminationibus dependeat. Utor autem hic, *Lipsi*, & utar deinceps, quoad ejus facere possum [exemplo de te sumto,] verbis summorum virorum, præceptorum meorum, quos ne tu quidem, ut opinor, audes contemnere, idque faciam partim propter sermonem ipsum, in quo, quis tibi tam delicate sapienti, præter hos paucos, quos probas, placere queat? partim ut plus ponderis habeat apud te, quod non à me, sed velut ab illis tibi dictum videatur. Nec institutam *disputationem* meam, sed te sequar, qua isti prius. Ais: *Oldenburgi, mi Doufa, sum, ubi malum istud, inquires. Cent. 2. Epist. 13.* Imo, *Lipsi*, si recte virum illum novimus, non inquiet. An ille ignoret nobilissimam & vetustissimam domum Comitum *Oldenburgensium*, & sedem eorum *Oldenburgum*? aut si ignoret [quod propterea non dico, quia dubitem, sed ut hanc rem nihil interesse ostendam] an aliter quærere possit, nisi verbum illud [malum] addat? non hercule faciat. Didicit vir nobilissimus cautius loqui. Non debuisti igitur verbum ex tui cerebri officina depromptum illi affingere. Sed non ignorat ille, sat scio, generosam familiam Comitum *Oldenburgensium*: neque nescit *Westfaliam*, [quæ ab ortu Visurgi fluvio, ab occasu Rheno, versus meridiem *Hassia* & *Melibocis* montibus concluditur] versus boream *Frisia* fines attingere, usque ad urbem *Bremam* & *Oldenburgum* ditione terminari. Quare non erat necessum subicere: *Oppidulum est in Westfalia, tertio lapide à Brema.* Quæ tamen sententia, ut est ex semisse vera, sic ex altero semisse falsa est, nec minus de tabellariis, quam de veritate male meretur. Illi cum quinque pene milliariibus à *Brema* distare nōrint *Oldenburgum*, atque ea pedibus suis, vix ægre, ut ajunt, die uno emetiantur; pro errore tuo hoc unum imprecantur tibi, ut assignatis tibi, secundum putationem tuam, in singula miliaria grossis binis, ire redire isthac aliquoties cogaris. Ego etsi errorem leviusculum parvi facio [neque enim in mercede tabellariorum tuum præscriptum sequentur mercatores] velim tamen hæc à te prodita non esse. Videris enim

præcipitis incuriæ specimen his ipsis dedisse : & ut initio hujus epistolæ, modo aliquid diceres, nihil pensi habuisti, quam accomodate ad animum Doufæ diceres: Sic hoc loco ostendere voluisti, verum esse, quod alibi jactas, quod manus tua nimis quam facile mentem sequatur. *Epist. ad lect. cent. 1.*

Pergis dehinc explicare, quid causæ sit, quod istic tenearis. *Illic, inquis, me tenent equites nostri, qui loca hac omnia persultant, certe animi pendeo, properem? cum periculo est, nec audet id quisquam mercatorum. Hæream? tempus mihi labitur itineri opportunum. Quod si diutius in his locis illa turme, delibero, Emdam redeam, an mari Hamburgum pergam, atque istinc Francofurtum.* Hæc est deliberatio tua, mollis & pusilli animi index, cui subjicis tragicam exclamationem: *O omnia molesta in hoc tempore!* parum, ut opinor, convenienter epistolæ, parum pro dignitate tua. Philosophus enim es, constantiæ auctor & Professor, & quo nomine omnia comprehendimus, *LIPSIUS* es, quem nil nisi heroicum spirare decuit. Tu vero etiam impia subjicis: *Dii, ais, porro juvent, adhuc fero & resisto.* Impia vox est pluralitas Deitatis, ex Philosophorum lectione crebra adhærescens tibi: non quod ita sentias; hoc enim aliter compertum est nobis; sed quia, ut supra dixi, mentem nimis quam facile manus tua sequitur. Sed hac de re cum alii te monuerint, operæ præsentis non est, eadem multis repetere. Redis posthac ad laudes *Westfalia*. *Apud vos, inquis, quo loco res sint, scire velim. Nam hic qui inquiram? In Scytharum eremia mihi videor, nec inter homines satis certò. Omnes hic Suillii, Scrofe, Porcii, & uno verbo tui Hermannii.* Jam hæc est, ut ille ait, *οὐκ ἔστιν ἄλλος.* Nil potuit vanum magis aut insolens effutiri. Quod si quæram ex te, ut quid tibi solitudo videatur *Westfalia*, certum est mihi, ni mentiri voles, nihil prorsus habere te, quod saltem probabiliter respondeas. Sive enim urbium frequentiam & celebritatem voles, oppida sunt per *Westfaliam* plurima, ampla & populosa; sive indigenarum ingenia & animos spectes, facient, ut te pigeat tuarum opinionum: sive ipsius soli ubertatem desideres; peragra *Westfaliam*, vide & cede verecundiæ: aut si nolis, crede hoc nobis & oculis nostris, qui vidimus; aut si non nobis, da hoc *Chytrao*, amico tuo, qui vidit, & ut res est, & decebat, laudavit. Audi ipsum. *Soli, ait, Westfalici ubertas & bonitas multis in locis eximia est. Esi enim in eo tractu, quem mercatores sapissime transeunt, regio vastior*

Uuuu uuuu 2

&

& incultior est: tamen ad *Visurgim* & circa *Susatum*, *Hervordiam*, *Paderbornam*, *Warburgum*, *Huxariam*, & passim alibi fertilibus agris, ac ubique fere latissimis pascuis, glandiferis sylvis, iisque non incultis, abundat. Versus *Rhenum* & montes *Hassia* etiam ferri, cupri, plumbi & aliorum metallorum, ad *Corbachium* etiam auri venas non incelebres habet. Et terra bonitatem, omniumq; rerum ad vitam pertinentium copiam, frequentia hominum eam incolentium, & oppida plurima, ac urbes ampla & populoſe *Monasterium*, *Osnaburga*, *Susatum*, *Minda*, *Tremonia*, *Hervordia*, *Paderborna*, *Lippia*, *Lemgovia*, & cetera, recta descriptione & splendore adificiorum & civium multitudine ac humanitate, paucis in *Germania* cedentes, ostendunt. 1 part. *Chron.* & orat. fing. de *Westf.* Audistin *Lipsi*? Saltem hujus viri auctoritas continere te debuit in officio vera prædicandi. Audi: Si *Westfalia* & urbium frequentia & celebritate, & incolarum humanitate, inter cæteras orbis Christiani provincias facile locum suum, ut facit, tuetur; *Scytharum* eremia ea minime fuerit. Si non est, ne appella tu. Si appellas, *Westfali*, quos injuria afficis, te mentiri dicent. Noli etiam scribere illa: *Nec inter homines satis ceris*. Et epist. 16. ad *Petrum Colvium*: *hic, (in quo nidulo) teneor Oldenburgi, inter homines semihomines*. Quæ verba ab sesqui asino prodita esse dicebant nonnulli, quod minime ferebam; *Sesquicanis* rabidi latratum esse, ut paterer, urgebant alii, sive *sesquivituli* ferocientis & exultantis impetum; frustra itidem. Nolim enim convitiis certare cum quoquam, minime omnium tecum, quem in plerisque omnibus venerari & colere didici. Quæ vero animi moderatio, & virtutum tuarum admiratio cohibet me ab ingerendis maledictis & convitiis, ea permittit, ut temperata fortitudine utamur ad indignitates & injurias, quas à te patimur, à communi parente patria propulsandas. Ut quid igitur *semihomines* tibi sunt *Westfali*? *Omnes*, ais, *hic Suillii, Scrofa, Porcii, & uno verbo tui Hermannii*. Parum hercle scite aut lepide. Veterum Romanorum familias [Hermannii enim vestri qui sint, scire nolo] recitas, sed minus accommodate ad præcedentia. Laudabiles fuerunt *Scrofa* & *Porcii* apud Romanos. Hic tibi haud certo homines. *Suillius* etiam apud Scriptorem [Corn. Tac.] homo fuit, sed cum multis aliis nequam & calumniator. Riserunt viri docti parum falsam argutiolam hanc, qua suum custodes ridere tibi libuit. Quamobrem vero non addebas, mutari *Westfalos* in? nolo dicere. Quod populari cuidam tuo cum narrarent olim in itinere mercatores

res Westfali, etiam perluaferunt. Sola namque hæc & hujusmodi infania ad tam insignem impudentiæ tumulum deerat.

Sane vero, mi Lipsi, semihomines sumus omnes. Audi pro his nugis, quas blatis, divini pudoris plenissima verba incomparabilis præceptoris nostri: *Illud, inquit, ante oculos semper habendum censeo: Te meque alios omnes, nos homines esse meminisse: Qui si quid homo sit, scias: facile te nihil esse intelligas. Ego vero nequaquam homines nos esse, dicere consuevi; sed partes hominis. Ex omnibus enim aliquid fieri posse, idque non magnum: ex singulis pene minus quam nihil.* Audi inquam, hæc & his similia potius, & dedisce sic satis impudenter rodere nomina, & in ridiculis tuis argutiolis tibi soli placere. Ingenii tui nobilitatem relinquimus tibi; quantum libet, homo esto; dummodo tu & alios suo quemque loco relinquant. Cave autem inprimis, Lipsi, si forte in *Westfaliam* ad Porcios illos redeas; cave, inquam, verbum ullum hujusmodi ex te audiant. Nolim enim te experiri re ipsa, quam sint illi homines, & quidem vere Germani: apud quos rixas raro convitiis, sæpius cæde & vulneribus transigi, satius est ex scriptore tuo te discere, quam ex illis. *Cornel. Tacit. de morib. German.* Sed porro: *o Batavia!* inquis, *o amici!* vos mihi in mente & ad vos adspiro. Jam hoc facile patimur. Magno teneris desiderio amicorum? tenere: ad eos adspiras? etiam abi: non tenemus hic. Adeo non invidemus Lipsium Bataviæ, ut etiam alterum, si habeamus istuc mittere, si cupiat, non recusemus. Præferri etiam Belgicæ provincias *Westfalia* nostræ non tantum libenter patimur, sed & ultro facimus ipsi; pacem quoque qua mediocri hæctenus, Dei benignitate, fruimur nos, etiam illis ex animo precamur; neque aliam gratiam pro hac æquitate referri nobis cupimus, quam ut tu tui perpetuo meminisse velis, neque hæc & his similia convitia, vel nobis vel aliis posthac populis ingerere. Quæ sequuntur in hac epistola, prætereo: partim quia non sunt de nobis, partim quia non intelligo, an te decuerit nobilissimo viro de osculanda uxore scribere. Hoc intelligere videor mihi satis, non decuisse Lipsium clausulam illam de loco postremam. *In barbaria,* inquis, *apud Pultiphagos.* Græcum te esse, & quidem [ut nonnulli ajunt] Cretensem, jam diu est, cum sciebamur; non nunc primum ex hujus Latino græce vocis scita compositione didicimus. At cur non dicebas pultivoros; vorant enim tibi haud comedunt Westfali. Sed mitto nomen. Tune

Uuuu uuuu 3

pul-

pultis usum exprobras *Westfalis*? utinam hoc vere faceres! utinam ne recessissemus, *Lipsi*, à majorum nostrorum frugalitate & parsimonia! multo meliorem & florentiorem rem tùm publicam, tùm privatam haberemus: tùm multo etiam melius valeremus. *Bona valetudinis eorum* [inquit Val. Max. Lib. 2. c. 1. de majoribus loquens] quasi quadam mater erat frugalitas. Item: *Maximis viris prandere & canare in propatulo verecundia non erat. Nec sane ullas epulas habebant, quas populi oculis subicere erubescerent. Erant autem adeo continentia attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset.* Ecce *Lipsi*, etiam *Romani* veteres pulte vesciebantur; ut, si idem faciant hodie *Westfali*, non dedecori id illis, sed laudi potius esse putandum sit. Vel hoc saltem argumento esse queat, quam sit ea gens prisca moris, frugalitatis & constantiae amans. Sed vereor, ne nimis multi sint per *Westfaliam* passim, qui vita sua laudes hasce tuas refutent. Itaque mihi verbis pluribus eas neque refellere, nec amplecti est animus, de Barbaria mox, & hanc epistolam quidem quod attinet, Vale.

Jano Hauteno sic scribis: *Cent. 2. epist. 14. Emda cum dies aliquot quievissem, partim recreandi mei causa, partim quia deerant currus: iter arripui Bremam versus, sed pede parum fausto. Oldenburgum ecce veni, (distat tertio milliari ab ea urbe) & undique cingunt nos equites peditaq; qui in Belgium parantur. Supra castigavimus errorem hunc calculi, nunc progrediamur ad cætera. Manendum in illo nidulo fuit, aut invidendum in Harpates illos, quibus nihil est sancti. Hic Oldenburgum nidulum appellas, idemque facis epist. 16. hic (in quo nidulo) inquis, teneor Oldenburgi. Næ tibi hoc tantulum diminutivum os diminuat misere, si unquam revertaris Oldenburgum, & princeps ille suo jure adversum te uti velit. Magna subest in hisce tuis temerariis vocibus suspicio, te, qui jurisconsultus tamen renunciatus es, parum in eo studii genere versatum esse. Plane enim vel nescis, quid injuria sit, vel si scis, extreme audax es, qui hisce contumeliosis verbis sedem Generosissimorum Comitum Oldenburgensium vocitas. Floruit hæc Comitum familia jam à multis seculis inter primas per Germaniam; nec Comites solum nobis, sed illustrissimos etiam *Holsatia* Principes, & serenissimos *Dania* Reges, nostra, parentum & avorum memoria dedit. Ad hos omnes hæc injuria pertinet. Quam illi, si non pro agnata clementia condonare tibi, sed ulcisci juris via vel.*

vellent, quid ageres miser? certe ob unicum hoc vocabulum, vel epistolæ hæ spongiis, vel autor (invitus dico) scuticis castigandus fuerit. Hoc tibi considerandum est, fatemur, *Oldenburgum*, haud ita magnum, itaque oppidulum appellasti aliquoties. Hoc concedimus tibi. At nidulum cur vocitares, non alia causa, quam animi tui libido, & superciliosus contemptus jubebat. Emenda obsecro & resipisce; *Muli si pœnitere possent, possent & incolumes esse*, inquit Historicus. Hoc tibi. Et placidum quoque ingenium atrox injuria accendit. Cave igitur, nec ipse tibi ultro accersere infortunium. Explicas deinceps consilium itineris tui. *Et mehercule*, inquis, *de tota via mea hæreo, ita multa à multis pericula audio, ita multa ipse video. Omitto molestias & tedia hospitiorum, præsertim, qua hic plus quam germanica. Tum subdis barbaricum, quo tuum nobis animum, non patriam nostram depingis. Crede mihi, ais, amice, barbaria nulla barbaria est præ hac Westfalia.* Insigne certe elogium, cui nihil addi potest, nisi veritas, quæ, si audire vis, hæc est: Quod *Lipsius* de *Westfalia* hic prodidit, mendacium est. Supra, de *Scytharum* eremia aliquid respondi tibi ex *Chytræo*: & ostendi, nullo jure à te *Westfaliam* sic appellari, sive urbes ipsas, sive terræ fertilitatem spectes, sive etiam incolarum ingenia intuearis. De his, si lubet, audi nunc plura. *David Chytr. 1 part. Chron. & orat. sing. de Westf.* Sequenti epistola de hospitibus differemus. Peperit natio *Westfalica* multos insignes doctrina & virtute viros: & nondum effœta parit quotidie, qui demonstrant; ingenia *Westfalorum* non amusa seu barbaria, sed ad literas, ad disciplinam, ad virtutem, ad alias honestas artes idonea esse. Audisti, opinor, de *Alexandro Hegio, Daventriensis* scholæ Rectore quondam dignissimo, qui solus tibi pudorem, si non sit, incutere queat: ex cujus schola magnus ille *Erasmus, Johannes Murnelius*, & pluri alii exierunt. Repete ex historiis de *Rodolpho Langio & Hermannio Buschio*, & cessa maledicere. Inquire de *Hermannio Bonno*, verbi Dei in inclyta urbe *Lübeka* Doctore, & in vicinas gentes propagatore: ac, ut cæteros mittam, consule *Nathanem Chytraum*, amicum tuum, de *Arnoldo Burenio, Westfalo*, Reformatore & Professore *Academiæ Rostochiensis*, sene doctissimo & gravissimo, & desine *Westfaliam* barbaris convitiis incessere. Quod si etiam vivos vis, peragra regna, principatus & urbes, reperies passim in potentissimorum Regum & magnorum Principum aulis, etiam urbium florentis-

si.

simarum præsertim Saxonicarum curiis *Westfalos* homines ad Reipublicæ clavum sedere, & feliciter aliis præesse. Et latent in patria sua & alibi *Westfali*, quorum neque ingenia rideri à te, neque eruditio contemni, neque judicia tuam contumeliâ pati debeant: sed latent, neque scribendi cacoëthe famam venantur. Quos si nōdis, vere usurpare possis illud, quod alibi scripsisti: *Quosdam mereri famam, quosdam habere*. Non recensebo tibi doctissimos Theologos, clarissimos Jurisconsultos, acutissimos Medicos & Philosophos, insignes Poëtas *Westfalos*: absunt enim illi ab omni ambitione longissime, & ego pariter ab adulatione. Nec advocabo huc solertes ludimagistros per *Westfaliam*: sunt enim fere omnes in hæresi illa, cui qui addicti sunt, nunquam tibi magni erunt. Quod tamen si alius quispiam diceret, in Peripateticorum libris Logicis haud paulo melius versatus, quam tu; forte crederent. Tibi non credunt, quem putant instar sutoris hic ultra crepidam processisse, nec aliis suam Trebellianicam relinquere voluisse. Et ut sunt homines illi pertinaces & iracundi, forte excedendum tibi cum aliquo eorum erit, quod hic tibi intristi.

Ex his pauculis, quæ dixi, constare arbitror, cum *Westfalos* barbaros appellas, barbarum esse, & à veritate aversum convitium. Superiora vero illa, quæ de *Westfalorum* ingeniis commemoravi, haudquaquam ita accipi velim, quasi hæc propria sint *Westfalis*, ac non communia cum multis: non. Sine comparatione illa accipi volumus, nec aliis nationibus, vel tantillum his laudibus detractum. Non tam bardi sumus, ut nesciamus laudare unum, nisi id fiat ruina nominis alterius; quemadmodum tu facis, cum subjicis: *Cætera Germania fere vidi, quid dicam? delicia illa locorum & hominum sunt, si cum istis comparentur*. Assuesce quæso frugalius & cautius loqui, nec semper cum comparatione. Videres vero alios per Germaniam populos, quos nominare nolo, excuterent tibi istam comparationem, per quorum regionem si iter facias, nec panem in pera gestes, esurires tibi findat latus. De hominibus jam respondi: locorum delicias quas appelles, oppido scire velim. Si enim solum ipsum intelligi vis, jam hoc falsum esse ostendi. Sin lautitiam & victum splendidiorum; neque penitus verum, neque penitus, fateor, falsum est. Sane vivunt alibi homines lautius & splendidius. At jam dico tibi, fas fuisse, verba hæc non à Lipsio, sed muliercula quapiam pronuciari. Carere volumus nos hisce non solum deliciis, sed & cupid-

tate earum, quæ corpus animumque virilem effœminant. De Spartanorum legislatore Lycurgo legisti; [*Val. Max.*] quod civium suorum oculos à contemplanda *Asia* legibus retraxerit, ne illecebris ejus capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. Tu audes etiam delicias, ut magnum humani generis bonum, prædicare? Heliogabalo cuiquam aut Sardanapalo isthæc ostenta, haud nobis, qui corpora & animos nostros disciplina, labore & patientia durari volumus ad virtutem & roborari: nolumus, Spartanorum exemplo, tenacissimos patriæ nervos, externarum deliciarum contagione hebetari & solvi. Audi hac de re Chytræum pro *Westfalis* differentem, ne insolens videatur tibi nostra de nobis oratio. Domi, inquit, & privata & publica disciplina, ad pietatem, ad virtutem, & omnia justitiæ officia, & præcipue ad laborem adsuefiunt. Ut autem homines nihil agendo male agere discunt; ita rursus honestis laboribus mala cupiditates & vitia reprimuntur. Itaque cum *Westfalia* sit patiens operum, parvoque adsueta juvenus, & corpora laboribus durentur, luxum & voluptates aspernantur, & de pluribus bene mereri, & postea molestias ac onera gubernationis, ad quam in his etiam propinquis urbibus plurimi adhibentur, facilius perferre possunt: imo ad gubernationem eò studiosius provehuntur à prudentibus, quia benè parere honestis imperiis & officiosi ac diligentes & fidi in mandatis sibi functionibus esse à pueris adsueverunt. Hæ laudes, *Lipsi!* perpetuæ sint *Westfalis*, habeant animi sui epulas, laborem & sudorem, & his partam virtutem; tùm corporum, apparatu modico, quantum satis est, cibi: & relinquent, scio, libenter tibi & aliis suas cuique delicias. Reliqua hujus epistolæ pars nos non attingit, nisi quod de loco ascribes, quem apponere non potuisti, nisi eum etiam aliqua insolentiæ tuæ nota insignires. *Oldenburgi*, ais, ex hara, quam hospitium appellant. Quid aliud, quam taceam? nisi illud dixero, non esse tibi ad fontes illos acidos usque adeo properandum, ob corporis curam; quin Anticyras naviges prius, & elleboro mentem purges, ne hæc atque talia posthac tam insolenter & inconsiderate effutias. Isthuc igitur abi *Lipsi* & vale.

Supereſt epistola 15. ad *Johannem Heurnium*, supra modum elegans & festiva; qua de hospitiiis potissimum agis. Videamus. Ego, inquis, mi *Heurni!* quod vos medici miremini, vivo. Si, quemadmodum scribis, etiam vivis, *Lipsi!* & nos miramur te vivere. Os modestum & verecundum manusque puræ & innocuæ, tuto peragravit orbem terrarum, ut vulgato Germanorum fertur proverbio.

Xxxx xxxx

De

De manibustibi credo, Linguae petulantia & acerbitas vitam eripere tibi potuit; si, ut dicebam, loqueris etiam, quæ scribis: nec instar agni Æsopici, ex alto tantum maledicis prætereunti lupo. Miramur igitur quidem, sed gaudemus tamen, te adhuc vivere. Quamobrem verò? *Passus enim, inquis, in hoc Westfalo itinere sum, quem nemo olim Cynicus aut patientiam professus. Miselle Lipsi! passus es tam gravia? patere verò, perfer, obdura; Sic itur ad astra. Per varios casu, per tot discrimina rerum, tendimus in patriam.* Sic argutulus aliquis jocetur tecum: Infacetiuseculi nos haud assequimur acumen tuum aculeo. Languidè sic satis & frigidè hæc dicta arbitramur, tanquam alius diceret, haud *Lipsius*. Sed videamus, quæ perperissus sis.

Omnia humana, inquis, mala me exagitarunt, ab aëre, ab aquis, à cibis. Quomodo? Venti & pluvia perpetua, cibi, non dicam barbari, sed vix humani. Quare non addebas catarrhos, febres, scabiem, culicum etiam & pulicum morsiunculas? quæ omnia precanda tibi sunt, ut bonus fias. Valentudinem meam nōsti, & quàm ea præcipuè mihi firmanda dilectū dapum. Sanè hæc, & quæ præcesserunt epistolæ, testes sunt satis locupletes dubiæ sanitatis tuæ. Quam tamen haud firmaris, opinor, dapum dilectū: cucurbitas adhibendas censeam, aut elleborum, quo mentem recipias. *Ecce, inquis, in hospitiiis, sic appello, etsi revera stabula illa aut hæræ potius.* Ecce tu *Lipsi*, si jam tuus es, motæ mentis tuæ argumentum & specimen. Rusticorum casis, [de pagis enim loqueris] quæ hospitium tibi præbuerunt, & pudori tuo, si quis est, parcere debuisti; nec hospitalem mensam & lectum, haram aut stabulum furiose appellare. Saltem hanc gratiam debebas rusticis, qui te in eremia illa, ut vocas, tecto receperunt. Meminisse debebas, quæ scriptor tuus de Germanis scribit: *Quemcumque mortalium, ait, arcere tecto nefas habetur, pro fortuna quisque apparatus epulis excipit.* Meminisse, inquam, hæc debebas, & pauperem etiam apparatus apud pauperem hospitem æqui bonique consulere. **NEQUI AM SERVUS EST, QUI MELIUS QUAM DOMINO, ESSE VULT SIBI;** & hospes, *Lipsi, qui melius, quàm hospiti.*

Age verò, quid tandem in hospitiiis? *Primo initu, ais, poculum aliquod obrusum cerevisia olentis.* Puerum quempiam ab ubere matris primulū raptum audire videmur. Malè te habet oblatum cerevisiæ poculum, *Lipsi!* gratiam habere debebas. Aliorsum venires, & pro

pro strato terram, pro tecto coelum, pro cibo famem, pro potu sitim haberes. *Cerevisia*, inquis, *olentis*. Equidem *cerevisiam*, quæ nihil oleret, gustare mihi nondum contigit. Quod si malè olebat illa, de qua scribis, huic quidem malo quàm facile mederi poterant *Westfali*, & fecissent libenter, factò tibi suffitu, si scissent. *Aut tenuis*, ais. Sanè ita decet *INTRA TEGETES TENERE PEDES, NI FRIGERE VELIS*. Tenuem *cerevisiam* bibunt tenuioris fortune homines, qui accepti & expensi rationes putant cum pera.

Et sape à recenti coctione calentis. Sic est, *Lipsi!* semper à recenti coctione calet *cerevisia*. At tu frigidam bibisses, neque propterea, me sponfore, discessisses à vita.

Nec fas recusare, ais, *nisi elegisses expelli*. Hoc tu dicis. At nos, bona venia, non credimus tibi. Quemadmodum in universum apud Germanos olim, sic etiam hodie apud *Westfalos*, quemcunque mortaliū arcere tecto, nefas habetur. Quanquam si te domo sua exegissent, magno tuo merito fecissent, qui in Deos hospitales usque adeo es ingratus. *Hic gustulus erat, & ad ignem cum aurigis aliquot aut scrophipascis eadem illa potio saepius iteranda*. Sanè, nisi tu nolis, iteranda potio saepius, fatemur. Etiam ad ignem sedent more veteri, & sedent in pagis quidem aurigæ, &, ut appellas, scrophipasci; haud Philosophi, Stoici, vel Peripatetici, quos in suis quosque porticibus & Lyceis reperias. Sed quo tu iterata isthac potione abeas, satis scio. Haud semel hoc te ungue scabis. Crapulam exprobras hic & alibi saepius Germanis. Verè quidem, bonæ parti eorum, fateor; sed non pariter verecundè & decenter. Eos tu, quoties libet, Cantharos, Saturos, Pisces etiam, opinor, quod liquore gaudeant, contumeliosè vocas. *O Pisces! pisces!* inquis, *non hac aqua, in quâ vos natetis, & magis vobis faciat ille ab Cithærone liquor, quàm hic ab Helicone; Cent. 1. ep. 20.* Scilicet, quia maledicam & mordacem ac quavis proscriptione dignam Satyram tuam non pro opinione tua acceperunt patienter, nec decus suum & libertatem tuæ libidini sic satis inhoneste gratificari voluerunt; hinc jam ipsis nullus ad Heliconem patet aditus. Haud ita est, mi homo! Nec quia de Cithæronis liquore bibunt Germani, de Heliconis fonte non hauriunt etiam quantum satis est ad tuendum locum inter vos & cum vobis iūm. Alibi modestior es & verum amas: *Homines*, inquis, *etiam illa tellus alit ingenio doctrinaque pares nobis; fide & virtute meliores. Experiris ipse, & magis experieris quotidie, si*

Xxxx xxxxx 2

omis-

omissa inanium specie de re judicabis ex re ipsa. Cent. I. ep. 28. Sed de largiore invitatione Germanorum agedum quid sentis? Fulget in cœlo crater sidus. Quam ob causam putas? Haud ob aurum Indicum, opinor, sed quod Creticum contineat, aut ambrosiam. Extra jocum, *Lipsi!* sunt in Germanis viri virtute & doctrina præstantissimi, qui minime delectantur quidem ingurgitatione cibi potusque nimia: & tamen interdum, ubi res postulat, in aulis Regum & Principum, in legationibus obeundis aut audiendis, in tractandis hospitibus Principum suorum nomine & jussu [more jam per Germaniam inveterato, etsi non undiquaque laudabili] haud paulo plusculum bibunt quam satis sit forte tibi & aliis, qui capita, ut ajunt, non hominum, sed pullo- rum gestant: neque propterea minus officium suum strenue & gnaviter faciunt: sed & mentis suæ sunt bene compotes, & memoria valent, & eloquuntur quæ volunt, diserte & suaviter: nec dormiunt propterea in lucem multam, sed surgunt mature & recte valent. Eo sunt animorum corporumque robore. Hi viri, qui, ni juberentur, non facerent, & cum jubentur, facere possunt, tantum abest, ut Canthari & Saturi contumeliosis verbis à te vocari debeant, ut multis partibus præferendi sint infirmioribus & debilioribus, qui, ut in proverbio est, cum semel bibunt, bis ebrii sunt. Quod si non hos, sed aſotos intelligis, jam hoc aliquid est: sed non debuisti ab iis solis totius calumniæ facere initium, nec fortissimam & nobilissimam gentem Germanicam ob quosdam acolastos impudenter & contumeliose universam traduce- re. Hoc hic te ad ituratam potionem monere volui. Videamus nunc quæ sequuntur.

Cum solenni, ais, elegantia ad singulos potus porrecta manus. Non- dum deposuisti irrisoris personam, quam induisti semel. Rides mo- rem Saxonum, in manuum porrectione; nos tuum risum. Vetus ad- modum mos est, in societatibus & amicitiiis dextras miscere. Scriptor tuus *Corn. Tac. lib. 2. Annal. inter quæ, ait, ab Rege Artabano legati venerunt, miserat amicitiam ac fœdus memoraturos, & cupere renovari dextras. Et lib. 12. Mos est regibus, quoties in societatem cœant, implicare dextras, &c. Item lib. 17. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto dona legionibus dextras hospitii insigne.* Et ex Tito Livio didicimus: Fidei sedem in dex- tris sacratam esse. Etiam Græcorum verbo in amicis deligendis *πα- ρα τὴν δεξιὰν ἐμβαλάναι* jubemur. Hæc etsi non ignoras [quid enim ne- scis tu?] patere tamen obsecro me recensuisse, quæ aliis indicent, quam

quam

quam sit mos hic vetus, quem nos Saxones inter cæteros orbis Christiani populos paulo tenacius retinuimus. Nec movet nos, quod parum elegantem consuetudinem eam judices. Tibi ita videtur:

ἀλλ' ὁ εὖ θαυμάζει τὸ ἐπὶ ἐξίστι γίλως.

Heustu. Simples fumus, aperti, fidi, non aliud in lingua promptum aliud pectore clausum habemus. Cui manum ultrò porrigimus, huic ex animo benè volumus. Hunc nobis & animum relinque & morerem. Tu tibi, si vis, habe inclinationes, incurvationes, capitis in humerum reflexiones, manuum osculum, tùm pedum, quantum vis, strepitum, etiam genua salutandorum apprehende; & si quid aliud ridiculæ gesticulationis à circulatoribus mutuari voles: haud mutaverimus cum his omnibus manuum apprehensionem nostram, fidei & gravitatis priscæ testem: qua magnæ virtutis & autoritatis Principes viros etiam hodie per Germaniam, præ illis, quas dixi, inanitatibus, delectari scimus. Sed nunc tandem ad mensam accedamus. *interea*, inquis, *mensa sternebatur*, [*non dicam de mappa, nosti*] ne nos quidem de mappa dicemus, cum nolueris aperire nobis ejusmodi ea fuerit: ipsos missos videamus. *Calor*, inquis, *meus inhiabat in cibum*: sed heu, primum ferculum è lardo spisso, pingui, & addo, crudo. Heu! & ò *Lipsi*, lardum tibi opposuerunt rustici? idque spissum & pingue, & uttu [*opinor de tuo*] addis crudum. Nec enim cruentum vorare solent, sed vel coctum, vel sale maceratum & induratum fumo. Quod ipsum si crudum est tibi, jam multis crudis vescimur mortales, sine ullo tamen vel vitæ vel valetudinis etiam detrimento, Sed non sunt hæc tui stomachi. Magnam profecto debes diis tuis gratiam, quod ab his dapibus abstinuisti. Ni fecisses, in eo erat, ut morereris. Abi delicatule, abi in mollicularum mulierum cætum. Cultus magna cura tibi, magna virtutis incuria, inquit apud Ammianum Cato, in not. pol. Quod tu ita explicas nobis. *Honestum*, inquis, *ei vile est, cui corpus nimis charum est*. Egregia verba, sed quæ plus sapiant, quam qui ea recitabat. Recordare quæso tui, à quo tam sæpe diversus abis. Memineris, quid de Caro Imperatore ex Synesio alibi commemorares. Cibus, inquit Synesius, erat vetus aliquod nigrum pulmentarium: & in eo frustula quardam falsæ suillæ carnis. Et quæ sequuntur Lib. 2. Pol. Tum concludis tu: *Ita me Deus*, inquis, *amet, hac virum olent, imo heroem*. At tua, *Lipsi*! verba in hac epistola, effoeminatam scemininam sceminam. Væ miseræ Batavia! si tui

Xxxx xxxxx ;

simi-

similes habeat cives imbelles. Quamdiu factum esset, cum expugnata hostile pateretur & ferret jugum? Apage sis istam animi molitiam, apage verborum insolentiam, qua pultis & lardi usum exprobras rusticis. Hæ summorum etiam Imperatorum dapes fuerunt. Et *Romani* olim commeatum in aceto, frumento, lardo, hordeo & paleis in annum repositum habebant, quemadmodum ex Capitolino lib. 2. Pol. refert tu: & ut idem hodie fiat, præcipis. Quorum si meminisse velles, facile intelligeres, quam parum te decuerit, de lardo appposito tam stulte exclamare. Quid verò facies? cum in cibum haud admittatur tibi, & nefas sit, non aliud poscere, sed, quod non habeas, apponere? Specto, inquis, & taceo, & buccellas aliquot panis frango. Atq; utinam panis! sed re vera, mi *Hearnii*! si colorem, si pondus, si totam faciem vidisses, juro tibi, pejerasses de pane. Ater ille, gravis, acidus, & formatus in massam, quaternos aut quinos pene pedes longam, quam ego nec elevassem. Profecto abest hinc pudor. Vescitur vulgus rusticorum & familiæ etiam civium, in quibusdam *Westfaliae* locis, haud candido pane; sed colore subnigro & paulum flavescente. In causa est, non siligo; sed quod in massam majorem formantur panes, atque ideo ut percoquantur, nocte tota relinquuntur in furno, oblinito ejus ore. Pejerare autem de pane, ejus interest, qui à gustu commonestus non sit. Jurare vero pejeraturum alium, hominis est, ut aliud nil dicam, vani & ventosi. Neque verum est, quod de longitudine & pondere scribis. Massam binos pedes longam plus millies vidimus. Ad eam non potuisti, quin pro liberalitate tua alterum tantum, & paulo amplius adderes. Massam panis atri per *Westfaliam* vidisse te pedum quaternum aut quinum, ternum pedum mendacium est. Eriam vidimus, qui panes ternos & plures gestarit. Tam verum est, quod scribis, elevare te non potuisse ejusmodi massam unam; quanquam de te verum esse potest. Nec enim perinde, ac animi vires, etiam corporis tui robur cognitum habemus: neque in eo, sive verum sit sive falsum, quidquam nobis est. In sequentibus næ quam facetuses, & ridiculus. Ais: *Plinius mihi ibi in mente, qui de hac aut finitima gente scribit: Miseram eam, qua terram suam ureret. Ego verius, miseram, qua terram ederet.* Primum valde arridet nobis modestia tua, quod, cum certum non scires, an de *Westfalica* gente hoc scripsisset Plinius, per Dialecticam mendacii castigationem verum profiteris; & de hac, ais, aut finitima gente. Sic decebat. Per *Westfaliam* enim, quæ sylvis

vis fructiferis & cæduis passim abundat, pauci admodum terram urunt. Sed hoc miseriares tibi videntur alius, quod non urant, sed edant terram suam. Hanc miseriam, *Lipsi!* si Deus Opt. Max. ita velit, perpetuam nobis esse velimus. Avertat ille a nobis clementer hostium incursiones & urbium direptiones, quas minari nobis videtur, circumfusus undique turbis. Avertat pestem & famem; verbi sui depositum apud nos fervet purum & illibatum; & terram illam, quam vocas, cum devota gratiarum actione libenter frangemus. Nolumus nos colorem in pane secundario alium, facile mutaturum opera nostra, si velimus. Ad hæc, ne sis nescius, vescuntur *Westfali*; præter hunc secundarium, pane candidissimo maxime solutuli: quem tibi, tum in pagis versanti, & quia ignorabant quantus vir esses, forte non apposuerunt. Posthac, *Lipsi!* non scænum in cornu, sed chartam gestâ, cui, qui sis, inscriptum sit; ut moniti hospites candidum tibi panem postmodum apponant. Sed videamus alios missus. *Diu expectato*, [inquis] ecce, tibi caput jam cana patina grandis, plena brassica confecta. Ea jurulenta est [virulentam mihi calamus scribebat] adipe porcino ad digitum eminente atque superstante. Hoc profecto est, *Lipsi*, quod Saxo-
num proverbio fertur: **HOMINI INSOLENTI ET SUPERBO UNCTIUSCULUM ESSE OLUS.** Itaque ejusdem insolentis spiritus verba subdis: *Hanc*, ais, *ambrosiam non comedunt mei Westfali, sed vorant.* Comedunt, *Lipsi*, avidius, qui laboribus corpus exercent & famem obsonant, quam qui veterno & otio marcescunt. Et habent rustici in pagis brassicam hanc ut ambrosiam, laudabili patientiæ & continentiae exemplo, sed minime, ut tu vis, novo. Nam & Horatius olim, cum vitæ rusticæ desiderio teneretur, de his dapibus cecinit lib. 2. ferm. Satyra 6.

O quando faba Pythagora cognata, simulque

Uncta satis pingui ponentur oluscula lardo!

Et per Germaniam universam vescuntur oleribus non rustici tantum, sed etiam cives & Nobiles. Quod tu præteris, tam securus judiciorum posteritatis, quam veritatis vel contemptor vel ignarus. Verum ad has epulas nauseastu & fames. *Ad extremum* [inquis] *passulas aliquot è sacciperio meo haurio, quas cum pane lentè gusto.* *Lipsi!* agrum stercorares; aratri stivam teneres, & arantes boves sequere; demeteres segetes, aut triturares; idque ab ortu solis ad occasum; nec lentè, scio, gustares cum passulis panem. Quod si ea sa-

ce-

cere nolis, noli iis qui faciunt, cibi appetitum vorandi verbo exprobrare. Eamus porro. *Invidiam*, ais, *ea res habuit, & sermonem, sed ego cum hospite convivae iras habere malui, quam hygeiam*. Hoc omittere poteras, partim ut superfluum: partim etiam debebas, ut falsum. Novimus, etiam tacente te, elatas cervices tuas, & ceterorum contemptorem, animum. Et de hygeiae offensione quod scribis, non credimus tibi, qui scimus nonnullos comestione olerum, mitiorem sibi reddidisse deam illam: quod tibi omnium rerum scientissimo, non debeo pluribus exponere. Extremum ferculum videamus. *Casus*, inquis, *fuit, sed ita putridus, ut difflueret*. Hoc tamen illi habent ut cerebrum Jovis. At tu hic cerebrum habes in lingua, cum miserum caseum putredinis accusas, qui forte ob pinguedinem & acrimoniam à vermiculis sit erosus: cujusmodi ex *Succia* in *Saxoniâ* complures advehuntur, in *Westfalia* passim etiam premuntur. Quos si grati saporis esse negas, gustus vim in oculis, haud ore gestas. Atque in pagis, inquis, ista. In oppidis haud multo meliora, nisi quod illic tamen pisces nobis plerumque appositi ex his, qui *Norvvegia* adferuntur, sale indurati & vento. At panis è siligine eadem. Cum sine pudoris jactura negare non possis, in præcipuis urbibus *Westfalia* [si tamen eas videris] satis prolixè & eleganter accipi & tractari hospites: neque tamen verum fateri velis: leviter admodum, præter morem tuum, delingis has epulas, & haud multo, inquis, meliora in oppidis. Deinde, ut soles, ad illud iam transilis. Hos cibos, ais, edere jam didici, imo concoquere: & si ad vos unquam redeo, virum videbis, sive passerem marinum potius, qui vorare didicerim ferrum; Ad quæ nihil aliud respondeo, quam digna esse ludione suo hæc illudia. Mensam lustravimus: visum eamus lectum. Ais: Vis etiam lectum? plane electum. Placuit tibi suaviusculo Rhetori verborum ille reflexus & responsus. Sic paulo ante brassicam jurulentam appellabas, & mox virulentam. Item alibi sæpius tibi places in hisce gerris. At virum gravem & Philosophum, *Lipsi*, cujusmodi tu es, temperare decet ab hisce argutiis. Sed videamus. *Lectica*, ais, *pleræque in ordinem ad utrumque latus*. Juxta eas vaccae, equi, vituli: supra, pulli & gallinae; subter [rester fidem] porci. Jam primum de ordine lecticarum quod scribis, accipimus. Per *Saxoniam* universam hunc morem videas. Etiam juxta lecticas vaccae & vituli stabulantur interdum. Supra eas, pullos & gallinas quiescere nunquam vidimus, sed fere in tigillis, ad fores domuum suspensis. Haras etiam

etiam in domibus rusticorum vix unquam invenias, sed extra eas seorsim. In maritimis quibusdam anse Saxonica civitatibus citius reperiās pauperem mulierculam, subter terram in cella habitantem, & haræ incubantem. In pagis rustici haud ita angustis terminis circumcluduntur. Quamobrem vero, cum tam diligenter omnia explicueris, non addebas etiam cujusmodi monstrum in lecto jacuerit. Composuisses hoc pacto bellum & certamen, quod est ea de re inter nonnullos; quorum alii canem rabidum, alii bovem cornupectum, alii impudentiusculi calcitrosū asellum, alii aliud, nescio quid, fuisse contendunt. Mihi ea curæ non sunt. Lectum ipsum videre malo: *De pulvino*, inquis, *aut linteis*, oro te, *noli querere. Mendicorum nostrorum tegetes longe meliores ac puriores, aut centones itaq; per dies totos octo vestem non posui.* Sane, cum hæc legimus, *Lipsi!* ad commiserationem movemur, quæ eò acerbior nobis accidit, quominus opitulari tibi posse videmur; nisi fortasse vota quid valent, quæ libenter pro te concipimus, & optamus tibi, ut vel cochlea fias & domum tuam tecum portes: ita nimirum arbitrii tui fuerit, devitare istos pultiphagos & tegetes, mendicorum vestrorum centonibus scædiores: nec lis erit tibi unquam cum vicino de stillicidio: vel cum poëta illo in pulicem muteris, atque in collo aureola catella vinctus, in deliciis virgunculæ alicujus sexagenariæ habearis, cujus delicatulum sanguinem fugas interdum, tum salias aliquantisper; post in lectulo satur te colloces. *Scalig.*

Pervenimus ad pulcrum illud corollarium tuum. *Duas*, ais, *noctes dormivi in aperta navi sive cymba, in Honta flumine, sub puro Jove: idq; cælo pluvio & ventoso.* Crassiusculi quidam in Philosophia naturali haud intelligebant, *Lipsi!* quomodo puro Jove cælum pluvium esse queat. Hoc explicasses. Ego in sermone ipso allucinari te non posse jam pridem mihi persuasi; itaque aliter accipio & interpretor. Sed ad rem. Aër humidus optimum est, ut ille ait, viaticum ad nihil valere. Eò majore cum admiratione excipimus epiphonema illud, cum ex imo pectore, velut suspirans, ais: *Post hæc tamen omnia vivo.* Post hæc, *Lipsi!* tanta, tot, tam gravia mala terra marique exantlata? Etiamne vero paludamento carebas, cum in aperta navi sub cælo pluvio dormires? ò factum male! corrige. Tempus lanitondii instat. Erinaceum tonde, & contexe tibi, quo utaris postea. Est diis tuis gratia, quod te semel ex his tantis periculis liberarant.

Y y y y y y y y

Non

Non est sapius periclitanda salus tua, & in ea etiam Reipublicæ literariæ.

Claudis dehinc epistolam callida & faceta scilicet calumniarum excusatione. *Jocosa*, inquis, *habet*. Quis hoc non credat? & vero ego nihil aliud, quam jocatus sum tecum. Heus tu *Lipsi*, audistine? Joca non canum sed ovium instar mordere debent auditores. Abi hinc in malam rem cum istis acerbis jocos tuis; nimis graphicus es in re seria nugator. Recte tamen purgas: nam tua illa, *jocosa habes*, nihil aliud sibi volunt, quam hoc quod dicam: Quæ *Lipsius* de *Westfalia* dixit, vera non sunt. Subjicis. *Quid aliud mihi libeat natali die?* Sic est: meminisse dulce, quod durum fuit pati. Quid vero si hæc tacita abs te essent? Opinor, medico tibi opus fuisset & pilulis purgantibus. Nunc non est. Postquam enim expromisti & evomisti omnem animi tui bilem, & virus in miseram *Westfaliam*, spes est sanum te fore. Perge vero si quid est etiam reliqui ejicere, nec dubita. *Carmen*, ais, *pro methodo tua habes*, sed quod non dubie olebit hanc gentem. Quæ postrema hujus epistolæ cauda, sane cauda est. Medicus etsi apud ægrum est & ægritudinem intelligit, nihilominus tamen & ipse & ejus cerebrum sanum est, modo hæc, quæ tu hic dicis, ne dicat. Sed bene est, ut aiebam, quod ejecisti: jam convalesces. Sanum speramus in te sinciput & mentem meliorem; quam ego tibi, una cum corporis valetudine, à Dei benignitate, ex animo, etiam atque etiam precor.

Hæc fere sunt, *Iuste Lipsi!* quæ visum mihi in præsentia ad acerbis tuas in *Westfaliam* potissimum epistolas respondere. In quibus, quod & initio dixi, hoc unum spectavi, ut debitam patriæ pietatem præstarem, & te verecunde & modeste tui ipsius monerem. De illa haud negabis verum esse, quod non tantum vulgo fertur, sed etiam magnorum Principum symbolo celebratur: *Honestum pro patria*. Quo pertinere videtur illud familiaris scriptoris tui, cum ait: *Lentis nobis esse licere in nostro dolore, Reipublica injurias haud largiri*. Itaque injuriam patriæ meæ, atque universæ adeo Germaniæ à te illatam, ea qua licebat animi & verborum libertate propulsare conatus sum. Hoc viri cordati haud reprehendent, & ne tu quidem, opinor. Convitia nulla ingessi tibi, probris abstinui, ob omni acerbitate temperavi; nisi quid ejus forte alicubi ex tuo sermone sumtum & in te retortum est. Hoc ita fieri solet, cum in retutando ver-

versamur, & indigna patimur. Cæteroquin ad te quod attinet, extra has injurias, præstantissimum te Philosophum esse judico; virum plena eruditione & virtute multa; cujus haud paulo plus haberes, si alienam amares. Gloriam, *Lipsi!* cum modo habere si velis: si in iis, quos probas, ipse esse studeas, qui, ut Comicus, inquit: *Quicquid est incoctum non expromunt, bene coctum dunt.* Si ex ore tuo nihil neque insolens, neque gloriosum exire patiaris; si verba tua mentem præcedere nolis: Si ab injuriis adversus Imperii ordines & nationes universas cumprimis temperes; Si hæc, inquam, facias, jam par erit virtus eruditioni tuæ, & tum ex hac, tum ex illa parta egregia fama longe anteibis cæteros, & pro mortali, gloria æternus fies. Et facies, *Lipsi!* spondet animus & verba tua, Cent. I. epist. 80. *Judicia, inquis, multorum experior valde in me prona. Quorundam etiam adversa, fateor. Et cur offendar? scio, quod sape merito.* Item alibi, cent. I. epist. 58. *Ego, inquis, de meo sensu novi & attestor, libentissime me, sicubi deflexi, non corrigi solum sed corripì: certe cum anima mihi constat corripientis.* Hæc pudoris & candoris divini præstantissima verba tua magnam & propemodum certam nobis spem faciunt, fore ut apologiam pro patria nostram, & quæ huic connecte sunt, monitiones verecundas, æquo animo accipias; quicquid hic abs te peccatum est, emendes; à maledictis in futurum abstineas; cum non ex benevolo tantum animo, sed & eo, qui vires tuas magni facit, & te ob ipsas veneratur & colit, certo proficiantur. Quod si acriusculè alibi à nobis ad dicta oculos & mentem convertas; Livianum illud meminisse te velim: *satis superq, humilis st, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo.* In ita descendimus in hanc arenam, nisi laceßiti essemus, minime facturi. Patriam defendimus; decus & libertatem nostram tuemur. Nihil detrahimus tibi. Laudes tuas non solum relinquimus tibi libenter, sed etiam liberaliter cumulateque deferimus. Miramur virtutem (sic alii mecum sentiunt & loquuntur] suspicimus insignem eruditionem tuam: laudamus studium erga Rempublicam literariam. Coluimus te jam pridem intimo animi nostri sensu. Cupimus esse amici, nisi tu nolis; amici, inquam, tui *Lipsi*, sed amici ut ille **USQUE AD ARAM**; sic nos **USQUE AD PATRIAM**. Hic noster de te sensus est; hic erga te propensus sincerus animus. Tu vero, præstantissime

xyyy yyy 2

Li-

1460 *Apologeticus Domanni pro Westfalia, contra Lipsium.*

Lipsi, & sic habe de nobis, & ad te, quæsumus, revertere; & omissis istis inanitatibus magnitudine tua indignis altiora & sublimiora cogita. Explica nobis ea, quæ te rogavi supra. De stylo & imitatione jamdiu aliquid exspectamus. Grande operæ pretium erit, certi aliquid hic describere juventuti. Perge nobis dare de Ethicis, de Politicis, & si quas alias ingenii tui felicitates nobiscum communicare voles. Hæc atque hujuscemodi alia tracta, *Lipsi*, quibus, cum immortalis nominis tui gloria, bene merearis de literis, & debita studia de te sibi multa pollicenti posteritati persolvas. Vale

JUSTI LIPSII
Quatuor de Westfalia Epistolarum
ALIQVALIS EXCUSATIO.

JACOBO MONAVIO

S. P. D.

Incolumem te rediisse ex Pannonica peregrinatione [Ortelius indicium fecit] ex animo, mi Monavi! gratulamur & Deum rogamus, ut in patria quoque talem te servet. Nos adhuc in peregrino solo apud Eburones: urbe, in qua olim & nunc, in nos proni & benigni. Tamen delibramus sub æstatem de sede alia & magis certa: si quid tamen certi in hoc motu rerum. Nam quocunque me verti, in hoc ambitu aut palam bella, aut eorum metus. At nos quietem, ut scis, quærebaramus: ubi inveniendam nisi in superis illis locis, & æternum quietis? Tamen de pace nunc aliqua mentio, sed mentio magis, quam adfirmatio: & qui statum verum prævident, parum etiam sperant. Sed cum Poëta,

Ἀλλὰ τὰ γριεὺς οἶδεν Ὀλύμπιος αἰθερί ναίαν. *

Ei nos hæc & nosmet ipsos permittimus: certi, quod non magnam illam solum orbis navem, sed hanc quoque cymbulam diriget providentiæ suæ clavo. Sed quod ad quietem, fascinare eam Saturnius quidam oculis voluit, calumniis in me jactis, quas vidisti. Voluit, non fecit. Nam nos hæc talia adeo ad animum non admittimus, ut vix ad oculos: & sciunt amici, quam multis denique mensibus post inspectus mihi hic libellus. Curiosi & avidi quid simus talium? quæ certum nobis est contemnere magis, quam vindicare. Atque adeo, bona fide, nec nunc vidissem: nisi iidem monuissent, inesse quædam, quæ non ad famam doctrinæ nostræ solum pertinerent, sed & probitatis. Inspexi igitur, & quid dicam? Scriptum universum est compositum ad invidiam pariter & infamiam, quam movet mihi apud homines

* *Vernum*
Jupiter
hæc scit
Olympius
æthra ha-
bitator.
Homer.

Y y y y y y y y 3

fin-

*Suas de
Westfalibus
epistolas
purgat.*

singulos, & apud gentes totas. Deus immortalis! hanc acerbitatem cadere in Christiana pectora? idque ob leves aliquos, scænatiles, & ut gravissime dicas, improvidos-jocos? Nam in *Westfalos* ecce aliquid dixi. Hoc caput, hæc arx accusationis est. Testor fidem, *Monavi!* animo & mente, nihil nec luisse quidem in ipsos, sed in ea, quæ ad ipsos. Ubi virtuti eorum aut robori aliquid detractum? De cultu dixi, & genere vitæ externo: quod valde elegans apud ipsos esse, nec ipsi quidem dicant. Atqui nefas illa tangere. Quid Erasmo igitur fiet, qui tam ubertim & libere illudit in hospitia omnia Germaniæ? Quid *Clenardo*, qui in Hispaniæ? Nec tamen usque adhuc vidimus, qui dicam iis scripsit. Ferri solent & possunt hæc talia, amœnitates, aut si vis, lasciviæ ingeniorum: nec oderunt hos sales, qui salem ipsi habent. Ii sciunt, dicta à maledictis, & hæc à maleficiis differre. At iste capitis etiam me anquirat, & [verba ejus sunt] *crucem mereri hæc, crucem.* Credo sane, sed eam, in qua Cupido apud Poëtam adfixus, jocularum. Sed extra jocum, si quid in epistolis illis nimium aut asperum est, quæso, è nostra mente molliatur: quam palam testor nunquam fuisse ad lædendum. Verba quædam si ire videntur longius, revocanda sunt, nec id me facere pudebit publice, & ut sic dicam, in ipsis rostris. Utinam pectus hoc videant! niveum est & fuit. Humida sunt illa & lapsantia quædam verba, & nata non nisi in summo ore. Quid, quod in morbo nata? ille excuset. Querulum hoc genus, & præsertim nos, quos atra hæc bilis vexat: quæ eum exarsit,

* *ab ea*

* *Εὐμαρτέωκεν ἀπ' αὐτῆς καὶ λυχνὸν ἀψαι-*

facile vel ut ait Poëta. Atqui Germanos etiam universos læsimus, *lychnum* quibus *passim* [ita inquit] *tam stulte quam ferociter insulto,* *accende-* Quæ frons tam infrunita hoc dicit? Ego Germanos; paren- *re possis.* tes illos majoresque nostros; Nam ita scio & sentio, nos *Theocr.* Belgas plerosque origine illinc esse: & quanquam positi locisque Galli sumus, tamen stirpe & sanguine Saxones, & læti libentesque audimus INFERIORES GERMANI. Ubi igitur, aut cur læsi? Dicta & scripta mea excutiantur, latebra nusquam in qua hæc calumnia delitescat. Quin contra,

di-

diserta & exserta verba & laudem & elogia gentis, aliis invidenda. Scripsi & edidi in Commentario ad Germaniam Taciti: *Candidam gentem: &, castum orbem: &, magnam meam patriam: &, fastigium, si examinas, omnis laudis, pace & bello optimam gentem.* Quæ vis magis honora, magis viva & spirantia verba? Tamen cumulaui & ecce iterum ad Annalem Taciti decimum tertium, *pugnacissima & fidelissima gens.* Et in epistolis: *Homines etiam illa tellus [Germania] alit, ingenio, doctrinâq; pares nobis, fide & virtute meliores.* Ades livor, quis Germanissimus Germanus potuit de matre sua benignius? Nec usquam læsa à me hæc pietas, [ita loquor & sentio:] nisi si quid joculari in bibones quosdam, &, ut hoc quoque loco, **Νικον ἐπίτας.* Sed ille non contentus hoc mare in ^{*calicem} me commovisse, Imperatorem ipsum concitat, & postulat ^{remiges} me majestatis. Jus, inquit, ejus minuisti, in laurea Poëta-^{sive tra-}rum. O homo! nec per somnium in illo somnio feci. Sed ^{hones.} tu colligis, ut video, omnium sermonum aurulas, & iis ve-^{Apud} la tua ad calumniandum imples. Fuit res in invidia aliqua, ^{Athen.} fateor, recenti illo scripto; tracti in causam per eos, qui jure læsi, etiam qui non læsi. Sed seorsim postquam epistola excusavi & aperui [exstat in Saturnalium nostrorum fronte:] omnis ista bilis soluta est in risum. Quid enim aliud schemate illo [non sane scommate] volui, quam quod verbum vetus: *Multos Tyrfigeros esse, paucos Bacchos;* Et hoc sciunt, & dolent illi ipsi, quos merito suo cinxit Phœbæa illa laurus. Ad Imperatorem quidem quid istud pertinet, si sint, qui imponant & obrepant? Ego tantum absum, ut lædere aut illudere voluerim Principum illum Principem, sacrum caput Christiani orbis: ut contra ab adolescentia cultum omnem venerationemque detulerim ipsi & ejus genti. *Tacitus meus* cum præfatione ad *Maximilianum* ivit, Imperatoris hujus Patrem: *Electa* ad Archiducem *Matthiam*, ejus fratrem: *Politica* nostra, ad *hunc ipsum* & Christianos Reges. Cur non facerem? deberi mihi hæc & alia meliorum ingeniorum libamenta visa, *domui ad summum fastigium genita*, arci & propugnaculo unico in æternum illum hostem. Hæc sunt in universo illo scripto, quæ digna re-

rejectione aliqua censui. Nam reliqua sunt convitia aut scommatica insulsa, illepidi, nata inter haras. Peponem habet loco cordis, quem ea delectent. Atque ego, quid me opponam? Spreta illa exolescent, & ut in omni alio certamine, qui vincit, coronatur; ita contra hic est, & recipit herbam, qui eam dedit. Nos scimus arbores quæ juxta vias sunt, saxi & fustibus peti sæpius, & homines linguarum his telis, qui in limite melioris famæ. Non tamen ea nocent, imo juvant, & ut frumentum tritura folliculos exuit ac deponit, sic nos concussuunculis illis paleas, si forte, vanitatum, quas nimis sæpe animis adhærescere è tractatione ista literarum non est negandum. Oraculum est, *nimia gloria luxuriare & evanescere vivida sæpe ingenia*. Interveniant igitur utiliter hæc convitia: & quod amicorum lenis spongia non eluit, deterat & defricet faber his lapis castigationum. Hæc nostra mens est, nec nunc solum, *cum folia in me cadunt*, sed etiam *cum arbores*, [fiet, ut hoc ævum est] nec aliud, quam Palladium illud scutum pectori apprelserim, non moveri. Miseri, quid ad hoc scamma producimur? Quid luctatiunculis istis nobis volumus? Ecce, mors supra caput, & superum istud tribunal, ubi non scripta nostra examinanda sunt, sed facta. Sapiamus. Mihi quidem deinceps certum, Deum per majorum vestigia constanter colere, studia & ex iis famam non negligere, quatenus tamen ea usui Reipublicæ esse possint aut juventuti. Quod si interea homines me contemnant, aut contemno, & cum Achillide clamo,

* *Spero
me hono-
ratum
faro Jo-
vis esse.
Homer.*

* *Ἐγὼ δὲ τερπνὸν ἀνδράϊον.*

Ecce, habes, mi *Monavi*! longam, & pene præterlegas epistolæ epistolam: sed provexit me res ipsa, & filum istud responsionum: tum etiam hæc causa, quod tibi, homini Germano, & inter eos claro, probare nostram causam voluerim: maxime duplicem, quæ ad gentem, & quæ ad Cæsarem: amandam à me semper illam, & hunc colendum. Utrumque facturus sum *Monavi*, & tibi. Vale. Leodici, Nonis Januariis, cio, xcii.

IN.

INDEX RERUM & VERBORUM.

- A.**
- A** 2, (*Fluvius*) in comitatu Ravensburgico pag. 80 ejusdem nominis in comit. Monasteriensis. ibid. labens per urbem Monasterii sanguine rubuit. 1283
- Abbas, unde 649
- Abdinckhave, coenobium Paderbornense 511. 1325. 1344. 1354
- Abckingius (*Johann*) Sacellarius, primò Osnaburgæ. 1136 postea conditionem accepit ruri. 1149
- Abelius (*Justus*) Theologus, Synodo Waldeckiensis comparuit. 852
- Abelmannus (*Franciscus*) Cellenensis, Rector urbis Hamelenensis. 933
- Concionator, ubi 942
- Absdorffius (*M. Matthaus*) Berenburgerensis, Rector Goflariæ. 874
- Academia Osnabrugensis à quo fundata. 1168
- Accelius (*Rudolphus*) Ecclesiastes, ubi 783
- accessit Ministerio Altenb. ibid.
- Accomenis (*Hermannus*) Pastor in Hohenkirchen dit. Jhever. 806
- auditor disputationis Herman. Hamelm. cum Quantio ex Joh. Meppelensi, 811
- Ach!** Gott vom Himmel! sich darein / cecinere præceptores cum discipulis ex coenobio Paulinianorum Halberst. discedentes. 889
- pueri autè fores templi Paderbornæ. 1364
- Achimius (*Alexander*) Pastor, ubi 802
- Achte und aver achte** aggravatio Banni imperialis. 636
- Adalbero Bremenensis Episcopus 152
- Adalbertus, sextus Pontifex Mindensis. 652
- Adalgarius, Pontifex Corbienfis. 147
- Episcopus Verdenfis. 148
- Adelbertus Præsul Brem. 354
- de Adelevenfen Nobiles. 1378
- Adensis pagus, unde nomen. 714
- Adolphus, Filius Friderici Regis Daniæ ex secunda uxore. 367
- I. de Alrena Comes, factus Episcopus ex præposito Colon. 534
- Comes Bergensis captivum ducit Siffridum Episcop. Colon. 488
- ab Episcopo Colon. iterum captus & punirus. ibid.
- Comes de Marcka, Præsul Monast. doctus. 156
- per Romanum Pontificem translatus ad Eccles. Colon. 556
- postea Colonienfis Archiepiscopus 500. 517. 527. 536
- in feudum à Cæsare accipit Ducat. Clivensem. ibid.
- duxit in uxorem Filiam comit. de Berga. 500. 536
- Adolphus Comes de Ravensberg. 496
- Comes in Hollstein. 672
- Comes Holstia & Schonenberg. juvit Henricum Leonem contra Philippum Episc. Colon. 585
28. Episcopus Osnaburg. qualis fuerit, & illius regestæ 153. 570. 580. 595. 608
- fit Monachus in Hamburg. 154
- Adonais, dominium quale olim fuerit. 714
- Adrianus Bredanus, Corrector Osnaburg. 1166
- Adrianus, Antonii Westfali discipulus, primò Cardinalis, postea Papa factus 340
- Ædicolus (*Johannes*) Colonienfis, Rector, ubi 207
- in schola Hegii erudit. 264. 337
- Ælius (*Everhardus*) Frater Johannis senioris, quatuor Episcoporum Secretarius. 170. 204
- (*Johannes*) junior, Ludimagister, ubi 170. 268
- senior, Canonicus, ubi 204 hunc

Zzzz zzzz

I N D E X

hunc Patronum doctorum celebrat Buschius & Mur- melius. ibid.	Alani, barbari libri quando & à quo abdicari? 268.294	Albertus de Querfu Episcopus Mag tatum Aldene suam diocesis
Amilius (Georgius) Doctor Theologiae, ubi? 848	Alardus (Franciscus) Anrwei- piensis, Pastor in Holfatia 982	Albertus Comes de Episcop. Magd hausen comit. didit.
phthisi & Apoplexia periit. ib.	Bruxellensis, Collega Ligarii in Ecclesia Dithmarsiana 829	Albertus (M. Henricus) riensis, qualis f
Epinus (M. Johannes) Pastor, ubi? 865.975	(Matthias) Bruggensis, ob- tinet vocationem & lo- cum Altenburgi. 777	Alberus (D. Erasmus) hæreticis Tho zero & sterle II77.
superattendens fuit Hamb. 976	Albanus (Remigius) Heflius, factus est collega Alberti Loniceri, ubi? 1037	discipulus Adria
Africanianus (Johannes) Poc- ta celebris, commendat Buschium 290.291.1418	Albertus Comes ab Eberstein quando vixit. 379	Albinus Praceptor gni
Affelenius (Johann) civis Sufa- tensis, zelo & cognitione verbi Dei flagrat. 1095	Comiti Henrico de Pyrmont arcem Ottenstein oppi- gnorat. ibid.	Alcuinus quando v
Affenius (Anthon) Paderbor- nensis, novis civibus onus imponit. 1329	Friderico Comiti Spiegel- bergico Obfen arcem op- pignorat ibid.	Aldachius (Marcus) ubi? quando mortuus
Afflenum, quid? 76	Nobilibus de Assenburg arcis Hinnenbergicæ dimidiam partem vendidit ibid.	Aldena, præfectura, ab Aldenbochum (L Convictor cup
Agileus (Henricus) civis Bu- schoducensis. 1020	Albertus Comes Hoyensis Of- naburgensem ditionem sepe invadit. 627	(Johann. & Theo- biles, ubi?
Agricola (Rodolphus) Gronin- gensis, vir doctissimus 106.107.241.269.270. 285.313.338.1406.1413.	Castra Rhoden & Rheinen- berg ab Episcopo Mind. obtinet ibid.	Aldenkaußen, com ubi? familia emortua.
eius opera ab Alardo Am- stelrodamo in certis to- mis collecta & edita 1413. 1419.1420.1422.1424. 1426.1429.1430.	plus ventri quàm religioni deditus. 658	Alebrandus (Bezeli- pus Hamburg
Agrippina Colonia, unde? 19	rigide descendit terminos ter- rae suae 627	Allen/ urbs, ubi sita?
Ahausianum dominium Otto Episc. Monast. suæ ditioni incorporavit. 729	Episcopus Mindensis factus 599.628.633	hujus civitatis de angelio Hist
Ahus / oppidulum Westfaliae, unde? 83	ab Osnaburgensibus fugatus 632	Alenses ex graminil que copia, & a cis quaerunt v
ex quibus sibi quaerat victum ibid.	succedit Henrico de Mors in administratione Ecclesiae Osnaburg. 599	eorum boves & v cuntur.
Ahusen, dominium, ubi? 667	huic tribus annis præfuit ib.	comparari Gerge
de Ahusen (Otto) Fideiussor pro Simone comite de Lapp. 581.667	Papa recusat eum in Admi- nistratorem Osnab. con- firmare 638	
Ahusianus (Johannes) Auditor disputationis contra Rot- marium 208		

RERUM ET VERBORUM.

Alensis Senatus <i>von dem Stenck</i> <i>Werdaußer sen.</i> 1307	Alzburg, Alzburg, arx, quare extructa. 353	Altenburgici Comites, quinam 1382. 1383. 1388
Alexander (Johann) Meppen- sis, Zwollis & Osnaburgæ scholis præfuit 196. 222 fuit in schola Hegii. 263 Linguae Latinae in Westfalia reparator. 334. 335. 1127 (Lubertus) Meppensis, Jo- hannis frater, post Ven- rodiun rexit Daycatriæ scholam. 211 ubi mortuus. ibid.	Altena oppidum & arx, ubi 714 unde nomen 482 ibidem docuit Johannes Ly- caula, vir doctus. 825. 826 ex illa ejectus. ibid.	ex antiquissimis Regum Sa- xoniae familiis prognati. 1388
Alfeldum, civitas, ubi 705. 706. 894	de Altena Comites, unde no- men & quinam sint. 48. 482. 714	Genealogia 351. 352. 372 Comes Christianus de Hen- rico Leone, Electore Sa- xoniae, victoriam reportat 1389
Alfridus successor Gerfridi II. Episcopus Mimmigerde- vordensis, qualis 147. 549	ab Akenbochum (Matthias) Satrapa Comitatus Ravens- burg. 833 illius facta 833. 836	ter bellico Marte urbem Bre- mensem invaserunt. 1389 propter varias virtutes ex præcipuorum Principum Familiis sibi eligere con- juges ibid.
Algerus, Corbientis Germanus, Monachus S. Benedicti. 165 scripsit varios libros ibid.	Altenbroickhausen Comitatus quod duplex & ubi uterque olim situs. 717	fuerunt Archi-Comites 1390 iniquitate maris multam eo- rum potentia decessit. 1390
Alheyda, Filia Nicolai Tecklen- burgici, à Wilhelmo duce de Monte ducitur in ux- orem. 511	Altenborg s. Altenburg comi- tatus, ubi? 351. 1393	longè latèque cum Ducibus illustrissimis coluere ami- citiam. 1391
Alipius moriturus Augustinum nominat successorem. 1150	Altenburgensis comitatus re- formatio. 774. 784	quales prædicentur. ibid.
Alisius (Theodorus) Anabapti- sta Monasterientis. 1230	Altenburgica urbs & arx, unde nomen. 1394	horum castra, arces, munia tionesque laudantur 1391 1392.
Allein Gott in der Peh sen Ehr / pueri ante templi fores Paderbornæ cantā- runt. 1364	urbs & arx una munitione cinguntur ibid.	ex illorum familia prodie- runt Reges Daniae. 1392
Allobrogum ducum origo. 38	urbs ab omnibus partibus describitur 1394. 1403	ducunt ex hoc stemmate etiā originem Duces Schleswi- ci, Holsatiae, Stormariae & Dithmarsiae 351. 1393
Almangow, unde? 79	non est oppidum, nec nidu- lus, sed populosa. 1395	familia & prosapia antiquis- sima. 1393. 1410
Alpe, quid? 667	in hac exigua pretio omnia venduntur & emuntur ib.	antea describitur 1393. 1394
Alrufchius (Bartoldus) Rector, ubi? 1094	habet plus libertatis, plus commoditatis &c. quam decem Bataviae urbes ib.	Gynecæum pudicum 1394
Alsdorffienii (Johann) Concio- natoris in arce Weyda Oratio de ipsius morte, ubi legatur? 1330	quando admodum angusta fuerit. 1396	Altensteig, Grammaticus Ty- bingæ. 285
Alleben, arx & oppidum, olim comitatus, ubi? 666	cives quales 1397. 1398	Alvelda paret Comiti Wint- zenburgico. 35
de Alleben Comites ibid.	ingenia ibid.	Alvensleben Comitatus, ubi 666
	nundinae ibid.	masculis hæredibus mortuis, cui cesserit comitatus ib.
	in Ecclesia docent quinque Ministri. 1398	de Alvensleben Nobiles ibid.
	in schola quatuor Ludima- gistri. ibid.	
	diversoria. 1399	
	bibliotheca à quo adornata 783. 1402	
	Zzzz zzzz z	primi

I N D E X

primi Comites, unde? <i>ibid.</i>	reformavit collegia in urbe	fames 1272. 1273. 1276
Alverdisen oppidulum, ubi	Eimbeccensi. 917	ne quidem parvum
unde quærat victum. 79	Anabaptista Lemgov. 1066	morbi.
est municipium. <i>ibid.</i>	Anabaptistæ infestant comitem	Rex latitans in porta
disparatur, quando? 397	Waldech. 560. 644	diana invenitur &
Alvericus vid. Elvericus.	emittunt 28. viros. 1132	captivus.
Amandus (<i>D. Johannes</i>) super-	sex Osnaburgæ comprehen-	Rex cum duobus adh-
atendens præpositus est	duntur. <i>ibid.</i>	tibus, Knipperdoli
Ecclesiæ Goslaræ, consi-	traduntur Episcopo & capite	& Crechtingio, mor-
lio Nicolai Amstorfii 870	amputantur. <i>ibid.</i>	judicatur.
Monachum egit in Borussia	Concionis tempus istu bom-	Andresberg urbs, ubi sita
<i>ibid.</i>	bardæ indicant. 1205	Angariæ ducatus, ubi
effecit, ut novæ scholæ præ-	Monasterienses quales. 1214	arx vel castrum ad V-
ficeretur M. Michael Vol-	sunt extremè perdit. 1213	kindum.
metius Rector. <i>ibid.</i>	spoliant omnia templa. 1215	quomodo ad lippiente
Amandus (<i>M. Xysus</i>) Concio-	Magistratum legitimum non	Angermundum, unde
nator aulicus Stolb. 848	habuerunt quam Johann	Angria, unde nomen forti
Antasis, flumen Westfalæ ce-	Leidensem. 1254	Angrivaria urbs, ubi
lebris. 640	cum Ubbitis, Mennonitis &	Angrivarii, ubi sedem h-
Antesburgenfis cenobii tem-	Adamitis synodum ha-	rint.
plum à comite Ottone de	buerunt Bucholdæ. 1303	Anhoclins (<i>Theoderus</i>) q-
Eberstein sanguine viola-	mittunt legatos suos per	ubi fuerit.
tur. 721	Westfaliam, qui trucidati	Anholt, quid
Amelungus (<i>Theoderus</i>) Secre-	<i>ibid.</i>	ad quam partem Sax-
tarius & Ludimagister	Anabaptistarum quot sectæ. 1117	pertineat.
Lemgov. 245	factio vires sumit Lemgovæ	Anholtinorum Principu-
ab Amelunxen (<i>Hermannus</i>)	1066	nealogia. 43
LL. Licentiatum & sarrapa-	factio & furor Monasterii.	Origo.
in Gronenberg 225. 645	1131. 1206-1286.	Anhaltum arx sive castru-
doctus. 225	quis fuerit Rex 1132. 1236.	olim quomodo dictu-
Amstorfius (<i>Nicolaus</i>) I. Sc-	1237	Anno comes Blanckenbu-
nior & Inspector Ecclesiæ	Concionatores vivunt ran-	Episcop. Mind. 30
Magdeburg. 788. 876	quam aliqui ex plebe 1221	S. Angarius ubi didicerit,
familiaris & gratus, cui? <i>ib.</i>	prodigia. 1212	& docuerit. 14
comprobat Lycauli senten-	perulania. 1216. 1218	hujus præclaræ factæ.
tiam. 854	polygamia. 1232	imperator facit cum l-
à Senatu Magdeburgensi	stuprum puellarum 14. au-	pum Hamburg.
cum sibi petunt cives	orum. 1236	Anthionius Comes Sch-
Goslarienses. 870	nummus aureus valens no-	bergicus Archi-Epi-
in hac urbe multos iustificat	veim aureos Rhenenses.	Colon. successor
<i>ibid.</i>	1252	Adolphi.
orthodoxè docet, & sacra-	coactio virginum 12. anno-	Anthionius Mechtelensis
menta juxta Ecclesiæ. Wit-	rum ad nuptias. 1233	liam in collegam
tenberg. & Magdeburg.	lex præscripta, si qua mulier	mando Ortzebo v-
administrandi ordinat <i>ib.</i>	gesserit uterum, jure aliam	
	deligendam. 1233	

RERUM ET VERBORUM.

consequitur locum apud comitissimam Jheverensem. 1017	Aquensis (<i>Johann.</i>) Monasteriensis de superando D. Bonno gloriose multa refert. 1139	comit. Tecklenb. cum Osnab. Episcopo 621
Anthonijs Pastor in Geislingen bis ex pastornu eieetus. 1027	jubetur ab Episcopo pro sua Religione disputare ibid. illo hoc recysante petitur ipsius concio. ibid.	26. Osnaburgæ Ecclesiæ Episcopus. 579. 580. 607
Anvorde comitatus, ubi 715	à D. Bonno tota ipsius concio retractatur 1139. 1140	stabilivit Monasterium in Dyede. 569. 595
Alpelderberg prædium Ludovico nono Episc. Osnab. à cognato Ottone II. Imperatore datur. 578. 579. 604. 605	committit adulterium. 1299	præfuit 22. annos Ecclesiæ Osnaburgensi 570. 595
Apologia Hermannii Hamelm. pro comitatu Altenburgensi contra J. Lipsii virulentas calumnias 1386. 1408	carceri includitur ad annum ibid.	Arnoldus II. 40. Episcopus Colon. 534
pro Westfalia contra eundem Lipsium. 1411. 1432	tandem dimittitur. ibid.	fuit Comes de Altena ibid.
Johannis Domasii pro Westfalia contra eundem 1435. 1460	(<i>Wilhelmus</i>) centurio, ad obsidendam urbem Monasterium milites conscribit. 1219	Arnoldus Westfale Episcopus Lubeca. 157
Apotekarius (<i>Johann.</i>) ex ditione Monasteriensis vocatur Osnaburgam. 1136. 1141	ruit in prælio. 1274	ab incunte ætate docendo, scribendo &c. magnum nomen sibi consecutus ib.
senex aluit concubinam 1141	Arfel dominium, ubi 476	Arnsberg comitatus, ubi 42
in Pontificiorum doctrina fuit languidus. ibid.	Arckenowé, ubi 667	quomodo pervenerit ad Episcopos Colonenses 51
quo anno mortuus. ibid.	funditus deletur. ibid.	oppidum unde nomen & quale 42. 76
Appelstede (<i>Bartholdus</i>) collega Georgii Schlosseri Helmst. 894	Aren sive Arden, ubi 664	municipium vel propugnaculum. 664
Aprimontanus (<i>Paulus</i>) Westphaliæ Rector & Lippien. Conrector. 1056	familia de Aren ibid.	unde derivatum. ibid.
Aquarum magna inundatio, ubi? 614	Ariovistus ante Harminium fuit Gubernator Saxoniz. 36	castrum primarium comitum Westfal. 1324
erupuit è terra sicco tempore ibid.	opposuit se Casari in Galliis ibid.	de Arnsberg comitum Genealogia 664. 665
multum damni infert ibid.	Armesterus (<i>Johannes</i>) excitavit tumultum in Oenopolio urbis Susatensis 1104.	Arnsbergius (<i>Johannes</i>) civis susatensis zelo & cognitione verbi Dei flagrat. 1095
Aquensis (<i>Gerdus</i>) Theol. Licentiatu Coloniz. 1337	Armgarda Filia comitis Altenb. cui elocata. 370	Arnsburgensis (<i>Philippus</i>) Paderbornensem Monacharum deseruit. 1371
cenfuit melius esse Presbyterum o-dine habere centu concubinas quam unam legitimam uxorem. 1337	conjux Simonis Comitis de Lippia. 668	Arnsburgum sub nomine Episcopi à Werlensibus duo concionatores Evangelici vocantur. 1377
	Arndes (<i>Lazarus</i>) Ludiniagister Halberst. 890	Artopæus (<i>Henricus</i>) Pastor, Monhemii & Ecclesiæ Düsseldorfianæ causam defendit 1021. 1033. 1037.
	Arnoldus Comes Bentheimensis & Stenvordienfis vir Pontificiæ religioni valde addictus. 784	ubi egerit. 1021. 1337
	converit ad veram Augustanam contellionem 785. 786	Arzjen dominium, ubi 383. 715.
	Arnoldus Dominus in Buters: ibid. / testis pacti Nicolai 2222 2222 3	722 fami-

familia emortua. 715	Theodonius Moricensis cap- tus. ibid.	discipulus Episcopi Roderi- ci. ibid.
eiusdem nominis pagus, ubi 1091	Averduncus (Bernhardus) Ju- rista Monast. saluatur à Mummelo in Epigram- matis. 206	Boemberriman Administratori Ecclesie Paderb. hodie cur. 643
de Asbecke (Johannes) satrapa Vechtensis. 627	Confiliarius Herici Schwartz- burg. 266	multum damni dedit rufus Scyllis. 644
capitur ab Episcopo Osnab- urgensi. ibid.	Condiscipulus Buschii sub præceptore Alexand. He- gio. 284	hostem se declarat Osnab- urgæ. 644
Asceniz comitatus familia e- mortua. 665	Augustinus nominat succello- rem Eradium. 1150	cum suis intercepit & cru- stus. ibid.
Aschendorff oppidum pertinuit ad Vechtensem comita- tum. 704	eius opera à Pontificis in cloaca sunt rejecta. 880	de Baer (Herbardus) Decanus Osnab. 1142
Ascherchleben comitatus, ubi 665	Murich arx & elegans oppidum 357	(Johanne & Hugone) per senibus ab Episcopo 30. Osnab. traduntur bona Ecclesie Majori. 610
familia emortua. ibid.	Aurifaber (Johannes) D. Theol. in urbe Rosarum duct. Megap. 979	in Baeswilre facta est pugna 500. 517
Aslo comitatus, ubi ibid.	Autores diversi de sacra cõna 1156. 1157	Balduinus Monachus ubi fuerit 887
de Aslo comites. familia emortua. ibid.	Awe (Henningus) concionator, ubi 942	Baldus Jurista, ubi 321
Alpe (Pantus) Pastor ubi 714	Babenburgeris Ecclesie fun- dator, quis 593	Balthorn (Johann.) ordinatio- nem Sufaren. Eccles. Lu- becæ edidit. 1099
scripsit commentaria. ibid.	consecrata, à quo ibid.	Balck (Johann.) faber, Anaba- pista Monast. 1268
Aspel comitatus, ubi 714	Bacchovius Echius (Johannes) hortatur Principem Cli- vensen ad reformatio- nem. 1002	Balekins (Isbrandus) Ecclesie Minister, ubi 870
ad hunc quid pertinuerit ib. de Asseberg arcem Castellano- rum obtinuit Dux Alber- tus. 35	Backarelius (Herman.) disputat in Phrysia cum Anaba- pistis. 832	Ballenstett comitatus, qualis 717
ab Assenburg Nobiles possident arcem Falckenstein 681	Backeln oppidum, cui comita- tui subfuerit. 706	de Ballenstett comes, ogo Principum Anahldino- rum. 717
quo jure ibid.	Backhusius (Marcus) Pastor, ubi 802	(Bendela) comitis Lubols filia, cujus fuerat comitatus 672
illis oppignoratur dimidia pars arcis Bradeln. 670	Backmeisterus (Lucas) D. Theo- logiæ, ubi 979	in Ballenstett Elcus comes, quid ex Ballenstett con- diderit 432
Assendia, unde clareat 76	Backternæ populi, ubi 5	sedem suam, quo transiit ibid.
oblectationes, unde habeat ibid.	Badewide comitatus, ubi 717	Balve oppidum Surlandiæ 76
Assendienfis (Franciscus) Mo- nachus ex urbe Monasterii argumentatur pro Papa Romano. 1057	familia emortua. ibid.	unde quærat victum. ibid.
Attendoria oppidum, ubi 76	Bado, M. Mindensis, vir magno ingenio præditus 231	Baptizandi usus, vel aspergeren- 10

RERUM ET VERBORUM.

tur vel immergeretur est indifferens. 1151. 1152	Baronsehcius (<i>Vulturnus</i>) Can-	Batheläus (<i>M. Johann.</i>) Cosvel-
immersionem quinam ur-	cellarius, promover ne-	dianus, Lovanii audivit
geam. 1151	gotium Evangelii in co-	Conradum Goelenium.
Baptizo verbum, quid significet	799	199
B. a ditio, ubi	Barenri urbs, ubi sita	eruditus in schola Marmelii
oppidum , ubi	528	& Timanni. 332
moitius est in oppido Bru-	ne ureretur emungitur ar-	familiaris Tulichio & ipsius
no ll. Colon. Episcopus ibid.	gento. 7. ibid.	collega. 199
Barbarus (<i>Hermelans</i>) juvenis	Barken urbs, ubi	succedit Tulichio & scholæ
doctus in Italia cum Lan-	unde questum faciat ibid.	diu bene præfuit 199. 903
gio & Buschuo familiari-	Barnborg præfectura Hoyensis.	senio confecto rude donatus
tatem contraxit 265. 286	727	903
Barbey comitatus, ubi	Barnefur (<i>Jodocus</i>) Consul Of-	Bathenburgius (<i>M. Johann.</i>) Ec-
de Barbey comitum genealogia	nab. stemmate Nobilis.	clesiæ Minister, ubi
372. 373	601. 1150.	excitavit furias, 1181
Barchusen sive Bordinkhusen	Baropius (<i>Johann.</i>) Pastor, ubi	Baumgartnerus (<i>Joh.</i>) Pastor ad
castrum, ubi	1035	S. Spiritum Magdeb. 877
a Barchhausen (<i>Antonius</i>)	Barrendorpium sive Barrentru-	Bavincus (<i>Ludolphus</i>) discipu-
consul urbis Hannovera-	pium urbs, quando dissi-	lus Hegii. 263
næ, qualis	pata. 379	alebatur & fovebatur in do-
illius fata.	est municipium. 79	mo Langli. 266
Barckhusius (<i>Adolphus</i>) Scho-	unde sibi quærat victum ib.	laudatur à Marmelio 205.
læ, qualis	Barfæus (<i>Henricus</i>) Clivensis,	206
licus , qualis	cui religioni addictus, &	Petrum Mosellanum habet
se in colloquium	quæ illius facta 1004.	auditorem 1428
am Hamelmanno. ibid.	1008	(<i>Ludovicus</i>) Lector scholæ
scripturis ab Hamelmanno	Barfæ (<i>Johannes</i>) collega Mel-	Monasteriensis. 323
no victus. ibid.	chioris, Zwinglii dogma	discipulus Alexandri Hegii
provocat ad Patres	defendentis. 981	ibid.
scripturis patrum refuta-	Barfmannus (<i>M. Nicol.</i>) concio-	Beatus (<i>Johan.</i>) concionator
ex	nator, ubi	Eubecensis. 978
ur.	de Bartelsleben Nobilis, quid	mover certamen de forma
(Everhardus) Hannovera-	fuerit. 737	consecrandi calicem ibid.
nus, collega scholæ Mo-	Barth (<i>Georg.</i>) Osnaburgensis,	variè agitat Theologos Ro-
nast. 223	Rektor in urbe Hamelensi	stochienfes 980
in	933	Bedem urbs sub cujus jurisdic-
lingua Græca & Hebræa	concionator, ubi	tionem. 691
versatus. ibid.	219	Beckerus (<i>D. Conradus</i>) Brun-
Barckdoff / ubi	promotus Magister Wittenb.	svicensis, Inspector Hil-
Bardawicum , ubi	ibid.	desiæ familiaris Hamel-
de Bardensow (<i>Wilhelmus</i>)	postea Minister Evangelii in	manni. 866. 911
quis	inclita urbe Lubeca 219.	vocatur in Pastorem Brun-
orat Principem, ut Petrum	933. 977. 1171	svigam, quod recusat. 911
de Loo clementer dimitt-	illius scripta. 219	concionator Hildesiæ. 941
rat. 1029	Bartholdus vir literatus Romæ	Beckerus (<i>M. Johan.</i>) constitui-
Bartermische ubi	examinatus dicitur. 153	tur superintendens à co-
collegium ibi reformatum ib.	Barrell / ubi	mune
	982	
	Barenberga , unde	
	9	

mirre Henrico Hoyerfi.	801	are eund. nominis ubi sita	Benna II. vel Bernhardus Ep-
eiectus Breuā	ibid.	dominium ad quos transla-	scopus.
(<i>Wilhelmus</i>) in oppido Ha-		tum.	ibid.
felunca quid ibi egerit.	1303	de Beiltein Domines, quoniam	clarus doctrina & vix reli-
Beckerinck (<i>Johann.</i>) Anaba-		comites deseruant.	gione.
pusta Monast. ablegatur	1251	Bestem oppidum, unde	illius facta
Sufatum.		Belge plerique origine sunt	quo morbo mortuus & ubi
Beckmannus (<i>M. Otto</i>) War-		Germani.	ubi
purgenfis, discipulus Ale-		positi locisque Galli.	Bendberg præfectura ubi
xandri Hegii.	264	stirpe & sanguine Saxones	in ea multi capiuntur An-
Professor primus Orationis		ibid.	baptistæ
& Canonicus Wittenber-		liberantesque audiunt in	Bensburgica diuina & ar-
ge 338. 1170. 1191. 1422.		feriores Germani.	ubi
eidem inscribit Philippus		Belheim sive Bethlehem Ecclia	Benthem comitatus, ubi
Melanchthon orationem		fia, ubi	Reformatio
de corrigendis studiis 338.	1422	à quo edificata	oppidum, ubi
invenitur vir doctissimus ibid.		in ea quis baptizatus.	cives unde sibi quarant
charus Philippo & Luthero,	1170.	Belholdius (<i>Arnold</i>) valde ce-	ctum.
sed illos deseruit.	1422	lebratur ab Henrico Dor-	de Bentheim comitum Ges-
disputat contra Heckerum &		prio.	logia.
Mullingum pro Papatu		collega Ruscii in disputa-	obtinuit comitatum End-
subtilissime.	1130. 1422	nione contra Rothman-	lenburg.
illius laus.	ibid.	num.	Benziuchius (<i>Gottfridus</i>) civis
Bedeckerus (<i>Henrich</i>) senex,		promotor negotii Evangelii	Sufatensis zelo & cogni-
Anabaptista Monasterien-		1189. 1190	tionis, verbi Deo flagrat.
sis.	1215	exiit urbe Monasteriensis	1207
monet cives, ut consentiant		Belkenum oppidum, ubi	76
in novam electionem se-		Bellichavius (<i>Otto</i>) Jurecon-	
natus.	ibid.	sultus à senatu moverur,	ubi
Berd (<i>Henricus</i>) satrapa dicio-		1020	
nis Hoyerfis.	799	Belnhausen (<i>Bartholomæus</i>) op-	
promovet negotium Evan-		positur à Pontificis Vol-	
gelii.	ibid.	metio Rectori scholæ, ubi	
à Beer (<i>Jodocus</i>) satrapa dicio-		871	
nalis Stollte possidet hu-		Bembus (<i>Petrus</i>) reprehenditur	
jus nominis arcem.	700	à Justo Liptio 1384. 1404	
Bege sive Beige pagus in co-		Benedictus, concionator coe-	
mit. Lipp.	249. 251. 1311	cus, ubi	890
de Beichlen Comitum familia,		Bengeler, cui nomen hoc in-	
quando & ubi interierit.	715	ditum & quale.	495
Beick Westphaliæ dominum ib.		Bennus (<i>Marcus</i>) præco, ubi	
		1054	
		Bennius (<i>Marcus</i>) quis fuerit.	
		253	
		Benna I. vid. Wernicherus.	
			dominium, ubi
			urbs, ubi

RERUM & VERBORUM.

unde se sustinet *ibid.*
 in Berga domini quid fuerint 667
 de Berga (*Johannes*) concionator, ubi 1144
 dimittitur à senatu *ibid.*
 conditionem obtinet in pago 1145
 Bergen ducatus, ubi 486
 quæ in illo urbes *ibid.*
 monasterium, ubi 896
 Bergenses unde nomen 20
 Bergensis comitatus initium 496
 ducatus ad quos 750
 acta ecclesiastica 1021. seq.
 Bergensium comitum postea ducum res gestæ 491. 518
 genealogia 497
 dominorum genealogia 667
 668
 Bergius (*Conradus*) Pastor, ubi 913
 (*Henricus*) Horstmarientis, vir insigni eruditio 207
 (*Marthias*) Rector, ubi 914
 poeta excellens *ibid.*
 (*Nicodemus*) Rector, ubi 914
 superintendens factus *ibid.*
 Berthausius (*Fridericus*) vir celebris, ubi 1424
 Beringen arx à quo ædificata 397. 396
 Bermannus (*Antonius*) Pastor, ubi 1120
 pro papistica Religione retinenda omnem suam navat operam *ibid.*
 ex parochia excluditur *ibid.*
 moritur, quando *ibid.*
 de Berding familia quos dederit viros 237. 238
 Berneborg dominium, ad quem 438
 Bernhardus, dictus eques auratus, Comes & Dominus

de Lippia ex quo parente ortus 393
 quando vixerit *ibid.*
 Petronellam, cognatam Lotharii, domini de Mare filiam, habet in conjugem 393. 664
 Affinis Lothario primo Comiti, dein duci, tandem Cæsari 391
 consequitur Lotharii intercessione ab Episcopo Paderborneusi totum Anholti comitatum in feudum 391. 394.
 quos habuerit liberos 394
 Bernhardus, filius Bernardi dicti aurati, Comes & Dominus de Lippia 394
 ex gratia Conradi III. Imperatoris ædificat urbem Lippiam *ibid.*
 communicat privilegia urbi Lippienti & Lemgov. *ib.*
 senex castra sequitur Henrici Leonis Elect. Saxon. *ibid.*
 recipit in recompensationem damni ab Henrico Leone dominium Enger 394. 678
 Sophiam, Filiam bellicosi Comitis Arnburgici FridERICI, ducit uxorem 394
 quos habuerit filios *ibid.*
 relicto seculo ingreditur Monasterium Mariensfeld, ubi in Abbatem eligitur 154. 394
 Episcopus Lealhenfis in Livonia factus 154. 242.
 394
 Bernhardus, Hermannii sapientis filius, Comes & Dominus de Lippia 395
 ducit Wedekindi comitis de

Altena Filiam uxorem *ib.*
 à Tecklenburgicis repetit dominium & castrum Rhede *ibid.*
 urbibus, Lemgovæ & Lippia privilegia confirmat *ibid.*
 quos habuerit liberos *ibid.*
 Bernhardus, Simonis nati minor Filius, Comes de Lippia 396
 ædificat castrum Horn *ibid.*
 cum Fratre, Ottone nati majori, comitatum Lippia dividit *ibid.*
 Comitis in Stoppberg alteram Filiam ducit uxorem *ibid.*
 quam reliquerit Filiam *ibid.*
 Bernhardus, Simonis Filius, Comes & Dominus de Lippia 397
 Elizabetham, comitissam de Morla, ducit uxorem *ibid.*
 cepit cum Schowenburgicis comitibus belligerare *ib.*
 ducem Luneb. & Brunsvic. duriter vinoulis captivum tenet *ibid.*
 moritur, quando *ibid.*
 Bernhardus, dictus bellicosus, Simonis Filius, Comes & Dominus de Lippia 397
 dividit plauæ dimidiam partem urbis Lippia *ibid.*
 Annam Schowenburgicam comitissam ducit uxorem *ibid.*
 perpetuam pangit consederationem cum ducibus Clivia & Comitibus de Marca 398
 dolio includitur & per navem in visurgi usque ad arcem Schowenb. ad sponsam suam transfertur *ibid.*
 quos

I N D E X

quos genuerit liberos 399	adicitur ditioni Colonienſi	de Beveren (<i>Bernhardus</i>) Fide-
geſſit bellum cum comite	ibid.	juſſor pro Simone comite
Tecklenburgico Nicolao	Bethlehem, Beelheim ſive	de Lippia 395. 387
ibid.	Belm Eccleſia prope Of-	Beverungen oppidum, ubi 73
extruxit Blombergæ Mona-	nab. 81. 82. 678	unde commodum habet ib.
ſterium Ordinis Præmon-	à quo ædificata ibid.	de Beveſen (<i>Lambertus</i>) Epizo-
ſtratenſis ibid.	Bethmannus Paſtor Neapolita-	ſus & Canonicus, ibi
moritur & in Monafterio	nus, ubi 890	222. 230. 638
Blombergæ extructo pri-	veneficio dicitur enecatus ib.	antiquitatis admodum ſu-
mus ſepelitur ibid.	Berulejus (<i>M. Henricus</i>) Præ-	dioſus 222. 230
Bernhardus comes in Benthem	ſectus ſcholæ, ubi 1121	mittitur Romam 638
reſtitit eſt pacti Nicolai	ab Henſeldo vocatur in Mi-	Bibliotheca egregia 232
Tecklenb. comitis cum	niſtrum Eccleſiæ 1019	Bicha fluvius in Colonienſi di-
Epifcopo Oſnab. 621	rei ſacramentariæ & Calvi-	ſione 76
Bernhardus ultimus comes Re-	nſimo deditus 1019. 1121	Bienborg oppidulum, ubi 75
gni Angariæ de Diſten	Betza domina in Derem 675	quibus ſibi de victu proſpe-
679	Beveranus (<i>Johannes</i>) cum A-	ciat ibid.
cum Chriſtina uxore ſimul	damo Brixio ab Alenſi ſe-	Bilderbede oppidulum, quem
baptizatus ibid.	natu vocatur ad incipien-	habuerit dominum 686.
in oppido Hameln fundavit	dum negotium Evange-	693
collegium ibid.	lii 1304	à Bilderbeck (<i>Lambertus</i>) Ana-
mortuus ſepelitur in colle-	acriter papifticum cultum	baptiſta Monafterii 1230
gio ibi fundato 680	reprehendit 1305	Bilderla planus locus, ubi 509
Berninckhuſius (<i>Johann.</i>) con-	illo docente pro concione	Bileveldia urbs, ubi 79. 80
rector, ubi 1056	abductio vaccarum facta	cui comiti pareat 41
Berno Epifcopus, ubi 153	1306	cum quibus commercia ha-
Berthius (<i>Henricus &</i>	ſine cibo & potu in tertium	beat 80
<i>D. Johann.</i>) è te-	diem latet 1308	habet aliquid jucunditatis ex
natu Weſalienſi moven-	Beyer rivulus, ubi 702	anne de Luther ibid.
tur 1020	Bevergerden ſive Bevergerue	Bileveldia collegium à quo
Bertholdus Epifcopus, ubi 550	oppidum, ubi 1131. 1132.	fundarum 541
Bertramus (<i>M. Johannes</i>) pa-	ed Theodorus Lipſius, cap-	Billerbeck Canonicus Minden-
ſtor, ubi 892. 902	tus in itinere, abducitur	ſus 233
Befſel (<i>Johannes</i>) concionator,	& ibi decollatur ibid. &	de Billerbede (<i>Hermann.</i>) te-
ubi 909. 913	1214	ſtis fuit pacti Nicolai, co-
confert ſe in pagum 912	in eo concionatores Land-	mit. Tecklenb. cum Epi-
Beſlius (<i>Gerhard.</i>) ubi docuerit	graviani diſputant cum	ſcopo Oſnab. 621
788	Rege Anabaptiſtarū 1288.	Billichius (<i>D. Eberhard.</i>) carme-
Befwortus (<i>Lambertus</i>) ve-	1289	lita præcipuus hoſtis Epi-
hememer reſiſtantur ad	arx & oppidū ad quem 669.	ſcopum 1337
veram Religionem am-	quatridentana oppugnatione	quomodo mortuus 1336.
plectendam 1034	invaditur 621	1337
Beſtar dominium ampliſſi-	præſectura Nicolao comiti	Biſſenſis comitatus, cui obv-
mum, ad quos 670	Tecklenb. adempta 669	nerit 57
manu militum ſuperatur ib.	oppidum unde ſibi quærat	Biſſenium arx, ubi 77
	victum 83	Biſchofſrode Monafterium Or-
		dis

RERUM & VERRORUM.

dimis Cistrensis, sub quo
Episcopo fundatum 656
per Adolphum transfertur in
oppidum Mintheln ibid.
Bischoppershagen collegium,
ubi 660
in loco quis contulerit fra-
tribus decimas ibid.
Bislaricus (Nicolaus) ubi in mi-
nistrio fuerit 940
quo morbo mortuus 941
Bissfeld (Hermannus) Pastor,
ubi 974
Bisterbecke (Lambertus) Ana-
baptista Monasteriensis
1230
Bistermannus (Hermannus)
pullatus ex Holsatia venit
Eimbeccam 919
ejus Conciones Anabaptis-
tum sapiunt ibid.
idecirco dimittunt ibid.
de **Bitsch** comes opem tulit
Gerhardo Markenli 538
de **Blanchena (Hermann.)** Ad-
vocatus Ecclesie Osnab.
nobilis 608
permisso Adolphi 28. Epi-
scopi Osnab. Advocatus
Capitulo vendit ibid.
Blanchenberg ditionis partem
Gerhardus Dux Jul. &
Berg. Episcopo Colon. sub
certa lege oppignorat 509
in praefectura multi capiun-
tur Anabaptistae 1011
Blanchenberg oppidum & ca-
strum, olim proprius co-
mitatus, ubi 58. 374
de **Blanchenheim** comes opem
fert Gerhardo Markenli
538
comes Arnoldus quid fecerit
517
Blanchsteinium urbs, a quo fun-
data 715

Blanchevorthus (Herman.) D.
Theologiae & Pastor Co-
lumbanus, ubi 212. 1341
vocatur Chrysostomus Ger-
manus & Theologorum
decus ibid.
mortuus, ubi ibid.
Blaurerus (Ambrosius) fuit in
conventu Hagonsensi 905
Blod (Henningus) Conceptor,
ubi 903
postea Pastor Wismariae ib.
979
Blockius (Bernhardus) Lip-
piensis, Minister verbi di-
vini, ubi 831
vir doctus, linguarum per-
itus & acutus ibid.
Blomberg oppidum, unde 79
ante exultationem per Theo-
doricum Colon. Episco-
pum oppidum fuit insi-
gnie & forte ibid.
urbs Lippiae comitatus 391
quos aluerit viros doctos 250
urbis & castri exultio 532. 637
Blombergius (Johann.) deserto
Monachatu ubi docuerit
Evangelium 1036. 1037
Blonie (Hermannus) homo
curiosis artibus deditus,
parum in sacris versatus,
ubi Pastor 779
in reformatione negligens
781
Blomena praefectura, ubi 745
Blomendalius (Johannes) in
oppido **Reppen** pure do-
cet & sacramenta rite ad-
ministrat 1303
Blomeus (Anthon.) vir histo-
riarum studiosissimus pu-
re ubi docuerit 806
Bocerus (Johann.) laureatus &
clarissimus Poeta, unde
ortus 231. 1431

scribit **Encomia M. Hermannus**
Huddæi ibid.
illius scripta 231
habet bibliothecam reserata in
omnigenere optimorum
librorum ibid.
Bodelheim oppidum, ubi 606
Bockius (M. Ernestus) Ecclesia-
stes, ubi 904
fuit in conventu Brunsvicensi
si quando Hardenbergius
damnaretur per Theo-
gos 905
Bockius (Henricus) rexit Eccle-
siam oppidi **Hulsen** 904
(**M. Michael**) Pastor ubi cor-
linuatur 803
Bodecken sive **Bodeca** concio-
hium, ubi 670
fundatur a Meinolpho 61.
146
Bodeckerus (Gerhardus) civis
Paderb. custodix traditur
1326
(**M. Johan.**) Pastor, ubi 976.
1314
a comite **Speigelburgico** vo-
catur ad pastorem in
Klopprübügge 1314
Bodeckerus, Pastor in **Wellina**
holthusen / opponit se
Bonno 1138
Bodeburg arx comitatus **Wen-**
senberg a quibus possi-
deatur 705
Bodenburgius (M. Daniel) no-
vus assumitur superatten-
dens, ubi 917
Bodenius (Johann.) Ludimagi-
ster, ubi 843. 1319. 1366
jubetur capi 1370
transferri jubetur per aliquot
equites & pedites in ur-
bem **Dringenberg** 1371
illius fata in captivitate ibid.
1372. 1373. 1374. 1375.
Bodi-

I N D E X

Bodikerus (<i>Henricus</i>) Anabaptista Monasterii 1190	Bolem (<i>Conr.</i>) pastor, ubi 896 ejicitur quare & quando ibid.	aulicus, mittitur in urbem Wesaliensem 1017
Bogerus (<i>Martinus</i>) Erphurdienſis, Doctor Theologiae, ubi 254	Bolenus (<i>Conradus</i>) assumitur in concionatorem, Ecclesiae Helmſtad. 915	Bommeneborch parvus comitatus, ubi 716 arx & comites deſierunt ib.
Bohemiae duces facti Reges 33	ejectus ex Ecclesia quando & à quo ibid.	Bommerder oppidum, ubi 934 in eo tempore Corvini, quis docuerit ibid.
Bohemorum vaſtatio in Weſſalia 529. 533. 537. 539. 542	Bolichius (<i>Johannes</i>) Pastor, ubi 982	Bonensackius (<i>M. Johann.</i>) ſuperintendens ſive praepoſitus in Luſon 790. 904 mittitur in comitatum Deipholdianum, quare & à quo 790
Bojarius (<i>M. Chriſtian.</i>) auditor Buſchii 294	Bolingius (<i>M. Edo</i>) Eccleſiaſtes in Elſenham, ubi fuerit primus Evangeliſta 775	Bonnus (<i>M. Hermannus</i>) Quakenburgenſis, ſuperintendens Lubecae 158. 1171 bonas literas tradidit, ubi 333 deſcripſit ſanctorum quorundam Martyrum vias 165. 166
Bojarius (<i>M. Chriſtian.</i>) auditor Buſchii 294	à Bolſchwinkel (<i>Wernerus</i>) unde ortus 721 poſſidet arcem Yſter ſedem Comitum Tremonienſium ibid.	Reſormator Eccleſiarum 573 590. 783. 791. 1134. 1170 ſcripſit in tota biblia juſta & integra commentaria & fuit interpres ſolemniffimus 977. 1135 per M. Bart vocatur Oſnab. 1134
Boick dominium, ubi 670	Bolzemiſ (<i>Johan.</i>) concionator, ubi 902	ſuadet ſenatum, ut Ecken- dorpium vocet in Paſto- rem D. Virginis 1136 redit Lubecam 1137
Boickholt oppidum Weſtphaliae, ubi 83. 1065 unde faciat quaerſtum 83 in eo Anabaptiſtae ſynodum celebrant 1065	Bombergius (<i>Antonius</i>) centurio Buſchoducenſium quaeritur Weſaliae, quare 1020	Bontorp Anabaptiſta Monasterienſis 1230
de Boickholt (<i>Arnoldus</i>) praepoſitus majoris Eccleſiae Mindenſis 233 vir graecae & latinae linguae eruditus ibid.	Bombgardus (<i>Chriſtophorus</i>) paſtor, ubi & quando floruerit 802	Borchdorff arx & oppidum, ubi 778
(<i>Johannes</i>) Anabaptiſtarum Rex Monasterii aliàs Johan. Leidenſis 1196 vid. plura de Leyda Johan.	Bomeliſ (<i>Henricus</i>) Eccleſiaſtes Weſalienſis 165 illius ſcripta ibid.	Borchhold Parochia, ad quod dominiũ pertinuerit 684
Bochem oppidulum, ubi 75 quibus ſibi de victu proſpiciat ibid.	Bomgardus (<i>Arnoldus</i>) Waſſenburgicus, Paſtor & Scholaſticus Canonicus Duſſeldorp. 838 aulicus concionator, ubi ibid. 1005	Borchloo dominium, ubi 669 cui comitati paruiſſe dicatur 51 oppidum ubi, & ex quibus lucrum & amoenitatem habeat 75
Bockenem oppidum, ubi 672	diſputat cum Hamelmanno, cui multas quaerſiones accurate proponit 838 de auctoritate Principis, cum ad aulam concionatum veniret, regredi juſſus 1007	Borch-
Bolbrugius (<i>Joachim.</i>) paſtor, ubi 941	illius reſponſio ad Monhemii epiſtolam 1026	
Bolekus (<i>Johan.</i>) Eccleſiaſtes, ubi 1016. 1017	Bomgartnerus (<i>Arnold.</i>) Waſſenburgicus, concionator	
Boldenbergius (<i>Jacobus</i>) Miniſter verbi divini Halb. 877		
Boldenſ ſatrapia, ubi 720 profefſor, quis ibid.		
Boldeman (<i>Johannes</i>) praeco, ubi 973. 974. 975.		

RERUM & VERBORUM.

Borchmann Anabaptista Mo- nasteriensis 1230	rium 1194.1195	dens Luneb.865.866.902
Borcholdum, ubi 78	Bovius (<i>Henricus</i>) Paderbor- nensis, præsuit scholæ, ubi 229.919	Braunswig primò comitatus postea ducatus 438
Borckensis sive de Borcken(<i>Ar- noldus</i>) Presbyter Mona- steriensis appellatur vir doctissimus & humanissi- mus 207.208	Minister Evangelii, ubi 229. 243.866.941	ducu genealogia. 438.444
de Borckroden (<i>Joh.</i>) ob scelus perpetratum capite trun- catur 618	Brachtius (<i>M. Matthias</i>) super- atredens constituitur Gan- dersheimii 894.926	Bredanus (<i>Adrianus</i>) Guberna- tor scholæ Monaster. 223
Borgela urbs, ubi sita 1145	Rektor scholæ Brunsvic. 937	Conrector, ubi 1166
Borkenum oppidum, ubi 333	Brach arx & pagus in comitatu Lippiaco 229.817	Bredebachius(<i>Matthias</i>) Gram- maticus & Rector Embri- censis 1010.1011
in oppido quinam studia hu- manitatis suscitârunt ibid.	Bradel oppidum, ubi 70.78. 670	vir celebris in Westfalia 1424
Borlegonus (<i>Patriculus</i>) Sufa- tensis, ex Franciscanis Of- nab. Christum constanter docet 1126	agris bonis & opimis abun- dat ibid.	eius scripta 167.168
cucullâ depositâ primus fa- ctus Evangelista in comi- tatu Deiphold ibid.	Brackelen comitatus, ubi 670	inscribit Principi Clivenfi scriptum de componen- dis insidiis 168.1010
Bormannus(<i>Lucas</i>) Pastor urbis Göttingensis, ejicitur qua- re 936	hoc nomine putant significa- ri oppidum Bradel ibid.	scribit aperte Lutherum ar- dere apud inferos 1011
Borrenrica oppidum, ubi & an- de 78	familia emortua ibid.	Bredebekius (<i>Rudolphus</i>) Pa- derbornensis, cum antea in patria tectius, jam li- bere prædicat Evange- lium 1344.1371
Borsum, ubi 832	Brackelenfis (<i>Johannes</i>) mitti- tur Paderbornam, ut ibi concionaretur 1363	tradere incepit Catechismum, quapropter ex ministerio turbatus 1344
de Borthveldt (<i>Asinus</i>) Ecclesiæ Minister, ubi 1316	adveniens templum reperit clausum ibid.	in exilium eiectus, consequi- tur vocationem Mindæ 1317.1344
perstringitur in concione, à quo 1315	per fabrum valvas templi referari curat ibid.	Bredkovius (<i>Dionysius</i>) Mini- ster verbi divini ubi fuerit & ubi mortuus 902
Bosingsfelda, Bosindvelde urbs Lipp.in comitatu Sternb. olim primaria 60	Bradefield pagus, ubi & cui dominio pareat 702	Bredenborn urbs olim muni- cipium, ubi 70.78
ex agris se sustentat 79	Brandes(<i>Engelbertus</i>) Ecclesia- stes, ubi 802	ex quibus quærat fructum 78
bello comitum Lipp. cum comitibus Schowenbur- gicis planè dissipata 397	(<i>Henricus</i>) fuit Minister Ev- angelii in templo Albano Götting 935	Bredenhop pagus ubi & cui do- minio olim paruerit 702
Bosse(<i>Henningus</i>) Procurator in cœnobio Halberst. eli- gitur in pastorem 884	Brassius (<i>Herman.</i>) propagat doctrinam sacramenta- riam, ubi 829	de Brederot domina, Comitissa Walburgis per Joh. Loë- num aulicum conciona- torem conversa 785
de Boswinckel (<i>Adolphus</i>) sum- mus ex capitularibus ca- pivus ducitur Monaste-	Bratfisch (<i>Justus Johann.</i>) pa- stor, ubi 802	maritum ad lectionē perspi- cua scripturæ incitat ib.
	Brathorstius per stratagema tra- dit Episcopo Mind. arcem Rhode 623.624	Bredenvort castrum 613
	Bravius(<i>Hermannus</i>) Osnabur- gensis, vir in Westfalia eruditione illustris 197	propter hoc Episcopus Mo- nast.habuit controversiam cum comite Clivenfi ib.
	Brauns (<i>M. Simon</i>) Superinten- dens 1194.1195	Brede-

I N D E X

- Bredevoort** (*Theodericus*) venit disputat cum Rotmanno Anabaptista & simul collega *Buschii* 304. 1043
1191. 1192. 1202
- Brein** dominium, ubi 668
- de Brein** (*Adelberda*) decanissa in collegio Heroidum Alsfendientium ex dominis de Brein orta 668
- Bredersfeld** f. *Brekerveldum* urbs ubi & unde 70. 76 victum ex quibus quærat 76
- Bremerus** (*Theodericus*) senator urbis Osnab. vir gravis & pius 601
promover ibi reformationem 1134
- Brene** olim arx & comitatus hunc coenobium 716
ex comitatu à quo coenobium sit conditum ibid.
- de Breiten** Nobiles putant alii se scripsisse dominos in *Hartenstein* 723
- Brentius** (*Johann.*) Theologus, fuit in conventu Hagonenfi 905
- Bretberga** locus, ubi 1407
- Bretta** locus, ubi 1036
- à Breuck** f. *Breuckius* (*Volmar.*) decanus cathedralis templi, ubi & cui successerit 1344. 1369
- huic Johannes Bodenius Ludimagister, veritatem profitens, sistitur 1370. 1371
- de Breuvolt** (*Gerhardus*) præpositus Lippiensis papista cum tribus Evangelicis concionatoribus vocatur in curiam, quare 1054
- Brevort** oppidum, ubi 75
- Brickmannus** (*M. Jacobus*) Stettinensis, Scholarcha in urbe Goslarienti 874
- Brinckmannus** (*Johannes*) consul Paderbornensis mittitur ut legatus ad Martinum Spiram Evangelicum concionatorem 1365
religioni videtur favere & cupit ex animo consultum 1369
- (*Regin.*) consul Paderbornensis papista inquisitor hæreticæ pravitatis 1323
hoc consule magna persecutio piorum civium facta 1369
- Brichius** sive *Brixius* (*Adam*) Nordanus, Sacellarius Burica ubi ejicitur 1015. 1101
vocatur in locum Johannis Pollii 1101
Monasteriensi urbe pulsus ib. vocatur à senatu Alensi 1304
acriter papisticum cultum reprehendit 1305
- Brillen** sive *Brilonia* oppidum, ubi 77
dicitur fere primum & vetus esse ibid.
- Brinkanerus** (*Hubertus*) homo magnæ staturæ vocatur in Rectorem scholæ, ubi 1164
regressus in patriam 1165
- Brinckhusius** (*Johannes*) concionator ubi & quando docuerit 1055
- Brinckmannus** (*Bernhardus*) collaborator scholæ Lemgovienf. 248
- (*Hieronymus*) I.L. Licentiat, ubi 229
- (*Augustin.*) collega M. Martini Bruchti Superattendensis Gandersheim 894
- (*Johan.*) Ecclesiastes in æde Michaelis Hildesie 941
- Brissenerus** (*Casparus*) Pastor, ubi 975
- Brockuvius** (*Thomas*) minister Evangelii, ubi 1101
- Broëlius** (*M. Henr.*) movetur è senatu Wesalicensi 1020
- Broich** castrum, ubi 508
obsedetur & oppugnatur à quo ibid.
- de Broichhusen** (*Johann.*) Nobilis, captus à quo 508
- Broick** dominium, ubi 376. 731
per pacta dotalia ad quos pervenerit 376
quis hætenus obtinuerit 731
- in Broick** dominus quis se scribat 683
- Broickhausen** comitatus duplex ubi 717
venditur comitibus de Hoya 718
- in Broickhausen** comites quinam fuerint 718
- Broicksmidius** (*Arnoldus*) Lemgovienf. decretor. Canonicus Officialis, ubi 244
- (*Andreas*) Rector Sufatenf. & postea Col. Canon. ibid.
- Bromelkampius** (*Johann.*) vocatur in concionatorem Osnaburg. 1145
jubetur ab Episcopo dimitti ibid.
- Brotruffius** (*Ernestus*) describit historiam belli Cæsaris Henrici I. Aucupis contra Hungaros 393
- Bructari** populi, ubi habitant 13
- Brueß** Arz, ubi 500
- de Bruen** (*D. Johannes*) Gandavienf. Superintendens unde & quo vocatus 1100
huic Pontificii indunt nomen Simon 1101
- Brugkampius** (*Henricus*) concionator

RERUM & VERBORUM.

cionator Hannob. 866.	Episcopus Verdenſis 151	Buchold (<i>Johannes</i>) Leidenſis
926. 930.	(<i>Fabritius</i>) cellarius, paſtor,	Anabapriſta Monaſt. con-
Brugman (<i>M. Hermannus</i>) Mi-	ubi 229	ſtituitur Rex. 1236
niſter Evangelii Hamb. 976	(<i>Johannes</i>) vir eruditus &	Bucholdia ſ. Bucholt oppidum,
(<i>Zacharias</i>) vir doctus, ubi	gravis mittitur comiti En-	ubi 1303
docuerit 904	noni à Luthero ad repur-	ad quod Dominum perti-
Brun rivulus, ubi 702	gationem Eccleſiarum 828	nuiſſe dicatur 667
Biunes (<i>Martinus</i>) conciona-	mittitur ab Ennone comite	eſt ex antiquiſſimis urbibus
tor aulicus doctus & pius,	in Emdanam Eccleſiam ib.	Westphaliæ 1303
ubi 802	hunc pueri & alii vagibundi	Bucholdianus (<i>Gerhardus</i>) Me-
Bruningius (<i>Ioh.</i>) Senator Min-	derident ibid.	dicus, ornamentum fuit
denſis unus ex 30. electis	Ludimagiſter Hildeſ. conſti-	oppidi Bucholdiani 199
viris, qui Evangelii nego-	tuitur Episcopus Oſnab.	Bud (<i>Amelungus</i>) militaris
tium promoverent 1313	1124	de conſenſu Episcopi cum
Brunckhorſt comitatus, ubi 375	Brunoldi ducis Brunſuic. & Lu-	cæteris componit contro-
ad quem pervenerit 669. 750	neb. ope cepit Otto Mo-	verſiam 620
oppidum ex quibus quærat	nasterienſis caſtrum & op-	(<i>Gerhardus</i>) præpoſitus ubi
viſtum 75	pidum in Bevergerne 621	& quando obierit 623
caſtrum unde nomen 375	Brunſfeldius (<i>Bernhard.</i>) Ana-	(<i>Johannes</i>) militaris poſſidet
comites ex quibus trahant o-	bapriſta per Hameln. con-	arcem Rhode oppignora-
riginem ibid.	viſtus, ubi 811	tam ab Episc. Mind. 623
comitum genealogia 375. 376	& territorio ejectus ibid.	huic nondum reddita pecu-
Bruno Comes de Iſenberg Epi-	Brunſuicenſes duces, unde 11	nia, Episcopus invadit &
ſcopus 30. Oſnaburg. 570.	habent in conis pullum equi-	obtinet arcem 624
580. 596. 610	num ibid.	denuntiat Episcopo bellum
illius facta 570. 596. 610	Brunſuicenſis ducatus olim co-	ibid.
à fratre, inſectis ei 28. vul-	mitatus 33	vulneratus & captus ibid.
neribus, occiditur 580	Reformatio 897. 900	certa ſummâ pecuniæ Epi-
II. Episcopus 38. Colonienſis	Reformationis, qui fuerint	ſcopo numeratâ vinculis
159. 534	Auctores 917	ſolvitur ibid.
in Angarorum oppidū trans-	inferioris ducatus Reforma-	Bud carcer in quo detentus
tulit Suiatū 150	tio 920. 937	Simon Lippiæ Comes 611
III. Archi-Præſul 44. Colo-	Dux Julius Helmſtadii Aca-	In Buden templum cruce par-
nienſis 534	demiam inſtituit 900	va ex puro auro donatum
ex comitibus de Altena ducit	Brunſuicum ſive Brunſuiga urbs	741
originem ibid.	à quo ædificata & unde	à Bucholt (<i>Reinerus</i>) Abbas
ſenio conſectus deſeri Epi-	nomen habeat 37. 651	Corbienſis Evangelio clari-
ſcopatum & factus Mona-	Brunſuigæ habetur concilium	addictus 1095
chus ibid.	generale 906	Buddæus (<i>Gisbertus</i>) cantor &
Bruno Episcopus Mindenſis ex	Reformatio 906. 914	Præpoſitus templi Cathed-
choro ſumus Magdeburg.	Brunſchel (<i>Theodoricus</i>) Pro-	dralis Oſnaburg. 589. 645.
151. 654	conſul Oſnaburg. mittitur	1141. 1348. 1369.
fundavit apud Mindam mo-	ad Gerhardum Comit.	Buddius (<i>Hugo</i>) Decanus Pa-
naſterium 654	Hovenſ. 616	derborn 1344. 1369
mortuus reponitur in mona-	Bruſius (<i>Petrus</i>) Gallus, Ana-	ut Epicureus vixit & mor-
ſterio à ſe fundato ibid.	bapriſta 1181	tus 1344

I N D E X

de Budingens comites ubi repe- riantur 54	à Buren (<i>Melchior</i>) vir præci- pius in Capitulo Monast. ducitur captivus 1194.	in illo Princeps hospitis ex- cepit exules & profugos ex Brabantia 611.
Buer pagus in ditione Osnab. 1171	1195	tenuit Bernhardum comitem Lipp. captivum 795
Bugenhagius (<i>D. Iohannes</i>) Po- meranus respondet ad or- dinationem Lippicenf. 814	homo ingeniosus, sed papista maximus & multorum ex diversis concubinis libero- rum pater ibid.	Burinus (<i>Hermannus</i>) Osnab. vir linguarum peritus, ubi administraverit scholas 780
hujus opera Ecclesie Ducas- tus Brunsv. & Luneb. re- formantur 892	tumulo D. à Wick insultasse dicunt 1208	1140. 1141
vocatur Brunsvigam ad or- dinationem Ecclesiasticam constituendam 909	amatoris multarum concu- binarum ædes sibi deligit Rex Anabaptistarum 1238	ubi obtinuerit functionem Ecclesiasticam 1140. 1172
vocatur in urbem Hildesien- sem ad Reformationem Ecclesiarum 938	Burenus (<i>Arnoldus</i>) Paderbor- nensis, Professor eloquen- tiz Rostochiensis 168	(<i>Iohannes</i>) concionator, ubi 783
conscripsit Hildesie ordina- tionem Ecclesiasticam 948	illius scripta ibid.	Burmelfter (<i>M. Ernestus</i>) Mo- nachus August. ordinis in- cepit Eimbeckæ reforma- tionem 914. 915
vocatur Hamburgum, ut constitueret ordinatio- nem Ecclesiasticam 973	literarum studia, ubi refusci- taverit 1422. 1447	excipitur in sulicum concio- natorem ibid.
reformavit Ecclesiam Lube- censem 977	Burensis (<i>Adam</i>) Corrector Lippicenfis 1056	Duci Henrico Brunsvic. pro- pter cruditionem charus 916
ordinat ibi Superintendentē M. Herman. Bonn. ibid.	Büren dominium, ubi oppidum ubi & unde 52. 78	Eimbeckam rediit ibique pri- vatim vixit ibid.
edidit Wittebergæ ordina- tionem Eccles. Hervord. 1039	abundat agris bonis 78	assumptus à Principe Brunsvic. Philippo ad Ministerium in Castelenborg 917
approbat Gerhardi Cortii do- ctrinam 1067	de Buren quid sint & ubi habi- tent 52	Auctor fuit reformationis Ducat. Brunsvic. ibid.
hujus vitam & laudes quis descripserit 291. 1419	(<i>Bernhardus</i>) Baro, hostis veritatis 1370	de Busche militaris renunciat Episcopo Theodorico Osnaburg. amicitiam 620
Buntorff (<i>Iohannes</i>) Anabapti- sta Monasteriensis mittitur Osnaburg. 1251	(<i>Daniel</i>) Consul Bremens. 779. 801	(<i>Hermannus</i>) damna mul- ta intulerunt Episcopo Jo- hanni Osnab. 628
Burchardus Præsul Monaste- riensis vir excellens sub Henrico IV. 151	(<i>Iohannes</i>) Baro, deligitur præfectus belli in obsidion Monasterii 1220	Buscherus (<i>M. Petrus</i>) Huxari- ensis, Gubernator primo Hannoveranz scholæ 255.
Comes in Barbey / quando vixerit 372	compositor controversiæ ci- vium Paderb. cum Epi- scopo 1320	931
ejus conjux quænam ibid.	ad eum adornatur supplicatio à Martino Hoitbundo 1361	pastor dein factus 931
Guntherii Filius, quando vi- xerit ibid.	1362	Buschius (<i>Burchardus</i>) Frater Herm. Buschii, literarum & ling. Studiosus 233. 284
illius conjux quænam ibid.	(<i>Meinolphus</i>) Nepos Johan- ni quando vixerit 670	Decanus Cathedralis Eccle- siæ Mindensis 233. 1315
Comes in Barbey Vicarius in Thyringia 373	habuit in uxorem Imagar- dam, Filiam Jodoci comit. Hoyensis 731	mon-
	Burich f. Buricum oppidum, ubi 1009	

RERUM & VERBORUM.

moritur, quando 284 (<i>Hermannus</i>) Westphalus 94.284.	<i>Buse</i> pinguis cerevisia, ubi co- quatur 81	dem Conrektor 211.269. 1044
de hoc testimonia doctissi- morum virorum Germa- niae 100.101.102	<i>Busius</i> (<i>Lambertus</i>) conciona- tor in urbe Gesecke defer- tur, apud quos 1376	profectus in patriam senex ibidem mortuus 211
illius scripta 166.167	ei renunciatur munus 1378	<i>Buthmannus</i> (<i>M. Theodoricus</i>) themata contra Pontifi- cium dogmata publice affixit Osnab. 1130
hunc <i>Langius Rudolphus</i> Co- loniae domi fovit & ver- santi in Italiam sumtus studiorum praestitit 262 265.1406	de illo ad Abbatissam lite- rae Electoris Colonien- sis 1378.1379	hoc facto magnam apud ple- bejos init gratiam ibid.
ipsius familia, vita, studia, itinerata, scripta & labores 279-312	receptus in locum pristinum ibid.	constat sibi invidiam ibid.
confer. 1188. 1191. 1192. 1193. 1202. 1203. 1204. 1207. 1315. 1384. 1406. 1412. 1414. 1415-1419. 1422. 1424. 1426. 1427. 1429. 1430. 1431. 1447.	<i>Busingius</i> (<i>M. Georg.</i>) Pastor ad S. Andr. Brunsvigae 912	ei silentium à senatu impo- nitur ibid.
(<i>Nicolaus</i>) Nobilis, summus papista, desert Eberhar- dum Poppolbomeum pa- storem ad comitem Ol- dendorp. 845	<i>Bustede</i> castrum ad quod do- minium 394.678	clam evasit ibid.
<i>Buschmannus</i> (<i>Johannes</i>) Lub- becensis in patrio oppido studiorum humanitatis fuscitator 333	à Comit. Lipp. militaribus sive Nobilibus de <i>Naels</i> fuit oppignorum ibid.	<i>Butinckius</i> (<i>Wernerus</i>) Minister Evangelii, ubi 795
huius scripta 196.334	<i>Bustorpiense</i> templum, ubi 1344	<i>Buwo</i> (<i>Bernhardus</i>) Ecclesia- stes, ubi 1182
<i>Buschoducensis</i> (<i>M. Nicolaus</i>) à Senatu Wesaliensi deli- gitur in Superintendentem 1016	<i>Bustorpius</i> (<i>Nicolaus</i>) Canoni- cus Cathedralis Eccles. Hamb. peccat contra prae- scriptos à senatu articulos servandos 948	erudite inferiori lingua scri- psit contra Mennonem ib.
ejectus ex urbe, à Christo- phoro Comite pio Olden- burg liberaliter alitur 783	duobus facellanis ad eum ab- legatis ad interrogata re- sponsionem recusat ibid.	<i>Buxchotius</i> (<i>M. Adrianus</i>) Ant- werpiensis, vir in lingua latina facundus à Luthe- ro mittitur ad comitem Hoyensem 797
promoveretur à comite ad conditionem in <i>Blau- denburg</i> 1017	Dn. Johanni Zegenhagio latinà epistolà respondet 948-954.	<i>Monachum</i> , in Lutherum di- riter stomachantem, pu- blice examinat, ubi, quan- do & in quibus locis Lu- therus erraverit ibid.
<i>Buschus</i> (<i>Hieronymus</i>) Senator Monast. eques, emittitur ad vicinos pagos sonitu campanarum convocare rusticos 1211	ad petitionem trium Evan- gelicorum concionatorum quomodo se gesserit 954 955	intima ubique locorum se pontificias impietates pu- blice refutaturum; & è contra D. Lutheri doctri- nam ex S. Scripturae solidis argumentis confirmatu- rum 798
	à senatu citatur ibid.	docuit primo in <i>Droden- burch</i> ; postea in oppido Hoya Ecclesiae praeficitur pastor ibid.
	illius Apologia 956-961	illius opera utebatur Comes in visitandis Ecclesiis ib.
	revocat omnia ex mandato senatus 961	bis ad reformandas & pur- gandas Ecclesias in comit. Lipp. mittitur 801.821
	ejectus ex urbe Hamb. 973	
	<i>Buteranus</i> (<i>Homerus</i>) Haselun- nensis, Rector Brunsvig. 211.914.	
	<i>Hervordiae</i> scholis praefuit 211.1044.	
	Monasterii Lector quartae classis sub Timanno, tan- dem 1211	

Bbb bbb bbb

in

I N D E X

in arce Detmoldia laboravit cum collega Johanne Ti- masio in conscribenda or- dinatione & reformatione 812. 813	Caldenhor oppidum Colonien- sis ditionis 70 unde nomen habeat 77	Anabaptistis Judia pac- facit 1278. 1279.
Buxtorpius (<i>Johann</i>) propagat doctrinam Evangelii in oppido Eamen comitatus de Marcka 825	Calenberg arx, ubi 718 cui paruenit & quam longe distat ab Hildesia ibid.	Camina urbs, ubi 128
Bylstein dominium, ubi 669 à quibus obtruncatur ibid.	de Calenberg Barones, Nobiles 35. 718	Campanus (<i>Johannes</i>) Wne- bergæ agens, scripsit ca- men doctum, oppositum Timanni 1191
Bischofing (<i>Arnoldus</i>) Judex urbis Monasterii 621 coram eo judicialiter appa- ruit Nicolaus, Ottonis Comitis Tecklenburgici filius ibid.	Calenius (<i>Paulus</i>) Pastor, ubi 904	propter errorem de S. Spiritu tenetur captivus 1011
C.	Caletunus (<i>Arnoldus</i>) in Em- dana Ecclesia propagat sa- cramentariam doctrinam 829	Campensis (<i>M. Henricus</i>) præ- ceptor junioris principis Erici Brunsvic. 923
Cæsar (<i>M. Philippus</i>) concio- nator Göttingensis 866 ibidem vocatur in Superin- tendentem 936 et certamina moventur 936.	Calicis usus pertinet quoque ad laicos 1297	(<i>Jacobus</i>) à Rege Anabapti- starum constituitur Epi- scopus Amstelrodamus 1258. 1259. 1265. 1267.
rebus compositis discessit in Borussiam ibid.	Eamen S. Chamen oppidum, ubi 70. 75. 825 unde nomen 16. 75. 825 agriculturam exercet 16. 75 hinc Hamelmannus ob veri- tatem dimittitur 825	(<i>Johannes</i>) Lovanii Restau- rator græcæ & latinæ lin- guæ 297
Cæsarius (<i>Johann</i>) Juliacen- sis in schola Hegii eruditus 264 ex schola Colonien- si ejicitur 268 cum domi sovet Langius, & auctor erat, ut permittere- tur ei lectio græcæ linguæ ibid.	Camenerus (<i>Timannus</i>) Guer- nen- sis rexit scholam Mo- nasterii summi templi per 30. annos 194. 195. 1190 in schola Hegii eruditus 263 condiscipulus Hermannii Bu- schii 284 de illo testimonia præcla- rissimorum virorum 108. 329. 330. 1422-1428. ex illius schola: quinam viri celebres prodierint 331. 334	de Campis (<i>Johannes</i>) Zwinglii dogma defendit, ubi 981
in restituendo Plinio consu- luit Langium 277 in schola Daventriæ sub præceptore Hegio habuit condiscipulum Herman- num Buschii 284. 1422	pastor Monasterien- sis prohi- bet custodibus ne Roth- manno aperirent tem- plum 1190 provocatus à Bernhar- do Rothmanno per affixio- nem thescos ad disputa- tionem 1191	Campius (<i>Gerhardus</i>) disputa- vit cum Anabaptistis in Phrysia 832 (<i>Johannes</i>) mittitur à D. Heckero Sufatum 1096 incidens in manus ministro- rum & licitorum tumultu- atim à civibus eripitur. 1097
Professor Philosophiæ Colo- niæ factus post Buschii discessum 291	Camertes (<i>Hermannus</i>) civis Monasterien- sis, Episcopo in castris subornatam ab	refutat librum Anabapt. de restitutione 1270
Colonix barbariem ex scho- lis exclusit 1422. 1426		Cancer (<i>Vitus</i>) Huxariensis Ec- clesiæ Marianæ Vicarius 254
		Canisii Catechismus, quos erro- res papisticæ idolomanie adstruat 1297
		Canones verant disputare cum haereticis 1333
		ad Canonicatus quinam olim vocati 575. 1170
		quinam hodie ibid.
		Canonici, unde dicti 894 non debent esse otiosi ven- turi

RERUM ET VERBORUM.

tres, sed lectores & professores	1164	Cappenberg in monasterio nobiles tantum habent locum	1305	duclurris	37
hodierni	575. 576. 1169. 1170	Carbo (<i>Regnerus</i>) mittitur ab Ennone comite Phrysiæ Orientali Jheveram, ut reformaret Ecclesias	804	Carlitanus (<i>Johannes</i>) vocatur à Lemgoviensibus in pastorem	815. 1077
regulares in collegiis fuerunt	575. 1169	huic se graviter opposuerunt Dominæ Comitissæ sorores	ibid.	Cassander (<i>Georg</i>) docuit aliquandiu in nova Academia Dusseldorpiana	179
Canonicorum & Clericorum officium	ibid.	retinetur à Dominabus.	805	illius scripta	179. 180. 1180.
Cantner (<i>And.</i>) Phrysius, institutus in schola Hegii.	338	(<i>Theophil.</i>) Pastor in Bitterden	810	in omnibus flexuosus	1004.
Reformator linguæ latinæ in Academia Coloniensi	ib.	Carmē contra Pontificios.	1146	antiquitatis est admodum studiosus	1004. 1033
Cantor, quid	649	Caroloistadius (<i>Andreas</i>) Bodenstenius, confert se Emdam	805. 827	cum diu fuisset Evangelicus, relapsus tandem ad papismum	1339
Capelen pagus parochialis Osnaburg.	1171	palam Emedæ senes tam mares quam feminas rebaptizat	827	Cassius (<i>Joachimus</i>) Anabaptista Monasteriensis	1230
Capitius (<i>M. Johannes</i>) Physicus & Canonicus Erphurdensis	225	Carolus Magnus factus Rex, postea Imperator, gessit bellum contra Saxones in Westfalia	37	de Castro (<i>Arnoldus</i>) Præpositus Osnaburgensis	223.
Capitii vel Hovet (<i>Petri</i>) Jesuitæ delatione apud Henricum ducem Brunsv. multi Evangelici pastores eiectioni	896. 1013	Ecclesias in Westfalia, cum Saxones superârunt, fundavit	ibid.	illo suadente vocatur Ecken-dorpius papista	1143
petit dimissionem, quam impetrat	897	dominia & prædia attribuit Ecclesiis	ibid.	(<i>Conradus</i>) LL. Licentiatus & Decanus vir eximius Osnab.	224. 589. 565.
Capito (<i>D. Wolffg. Fabritius</i>) Argentoratensis Theologus, consulitur à Monasteriensibus in negotio Evangelii	1189	ab Albino præceptore in scripturis, græca atque latina lingua fuit instructus	649	Castrop Oppidum & Dominium, ubi	759
ad eum & suos collegas mittitur disputatio & apologia Rothmarini	1203	eius eruditio	1123	ad quos pervenerit	ibid.
eruditissime respondet edito scripto	ibid.	temporibus ipsius cultus divinus antiquæ Ecclesiæ nondum antiquatus.	ibid.	dominium cum dominis evanuit	ibid.
in colloquio Wormatiensi à Gröppero amanter invitatus	1331	constituit Osnaburgæ Academiam	1168	Cathemannia s. Cothemannia familia quos dedit viros	200. 237. 239. 240. 256. 302. 318. 321. 650. 933.
Capitulum, unde	894	ad scholæ Osnaburg. perpetuum usum multa contulit prædia	603	Cato (<i>M. Arnoldus</i>) Lemg.	249
Cappelen, pagus parochialis Lipp.	247. 824	ubi & quando mortuus & sepultus	ibid.	fuit in patria gubernator scholæ, postea Comitissæ consiliarius	ibid.
Capellius (<i>Wilhelmus</i>) Burensis, celebrat primam Missam germanicam in urbe Lippienfi	1048	Carolus Martellus bello Saxones ad fidem Christianam	ibid.	abit Paderbornam, ubi mortuus	ibid.
Cappellen, pagus comitatus Tecklenburgici	627	Bbb bbb bbb 2		(<i>Jacobus</i>) Lemgov.	248

I N D E X

Corrector primo Hannoveranus, postea pastor in Eilen	ibid.	venit Romam, ubi mirati & venerati sunt corporis personam	365. 1391.	gus & Historicus absolutissimus	201. 979
instituit novitios magna fide in Monasterio reformato Wardenbede	ibid.	illius pater, frater, filius & nepotes	1392. 1434	continuavit Crantzium.	978
fuit pastor in Eidenhausen	824	Christianus II. alias Christiernus, Rex Daniæ	366. 1392.	scripsit Apologiam pro Welfphalia	1424. 1429
Catti populi ubi & quinam ita dicantur	8. 9.	turbatur regnis & tandem perpetuæ custodiæ includitur	ibid.	scripsit de Erasmo	1384. 1389
Catzenellenbogen, Comitatus & urbi unde nomen	9	Christianus III. Rex Daniæ, filius Fridenci I. re & nomine Christianus	366. 367	Cicero Christianus quis vocetur	1384
de Cagellenbogen Comites rulerunt opem, in bellando contra Episcopum Coloniensem, Marchensi Johanni	538	curavit Evangelii doctrinam in regno plantari	367	Cicero (M. Tullius) ab Atticus reprehensus Oratoribus	1383
Cella urbs, ubi	903	duxit Dorotheam, Ducis Magni Filiam	ibid.	reprehenditur à Lipsio. ibid.	
ibi quis fuerit primus Reformator	ibid.	illius liberi	ibid.	de eo, quid Quintilianus dixerit	ibid.
Cellius (Henricus) Paderb. aulicus concionator Evangelicus	1333	moritur, ab Angelo præmonitus	367. 368	quid Joachimus Cameranus scripserit	1384. 1404
(M. Nicolaus) vir doctus & eximius, ut reformaret ablegatur in Comit. Biturgenitem	876	Christianus comes de Delmenhorst præsens est transactioni inter Episcopum Osnab. & Theodoricum	617	Cimissa Houwide, vidua Nobilis, ab illa Benno II. Episcopus decimus octavus Osnab. emitt prædia	594
eius operâ utebatur Comes Wilhelmus in visitandis & reformandis Ecclesiis	ibid.	est Episcopi Orator	ibid.	Cinglarius (Johann.) vir illustris in aula Wilhelmi Kæleri Principis Monast.	165
Cebes (Conradus) Francus, princeps poëta laureatus germaniæ	109. 278. 1430.	Christianus (Johannes) Pastor Uffenianus	815. 818. 1077	illius scripta	ib. d.
illius præceptor, quis fuerit	285	reclamat legatis Paderbornensibus	818	Cinglius dissentit cum Luthero de sacramento S. cœnæ	309. 1155
Chamavi populi, qui, ubi, unde	15	illius responsa ad interrogata	ibid.	Clarenbachius (Adolph.) Lencopensis, Martyr.	221. 244
Chauci s. Cauci populi ubi, & quinam ita dicantur	10. 14. 15	deponitur Uffeniæ & mox vocatur Lemg.	818. 819.	aliquando administravit scholam Lemgov.	244
Chemnitius (M. Martinus) Coadjutor Morlini	1337	exiit vestem monachalem	818. 1036.	Corrector fuit Welfphæ, ubi officio amoveretur	1014
Christianus, Aldenburg. Comes eligitur Rex Daniæ	365. 1392	Christinus à Buschio citatur inter doctos	202	docet Osnaburgæ Evangelia	1127. 1128. 1155. 1173
		Chrylrophorus Comes ab Uffenborg descendit partes Daniæ Regis Christiani II. depositi & captivi	367	illius programma Osnaburg. affixum	1127. 1128
		Chrysostomus (Johannes) in comment. in Genes. scripsit de Melchisedeko	1023	certamina Osnab. 1129. 1172	
		Chytræus (D. David) Theolo-		cum ageret Ludimagistrum Monasterii, multos cives erudit ad pulchram	1187
				Clawes. Bucer libellus à quo & quando scriptus	231
				Cle-	

RERUM & VERBORUM.

Cleonardus (<i>Nicolaus</i>) Lovanii fuit græcæ & latinæ lin- guæ restaurator 297. 340 illufit in hofpitia Hispaniæ 1462	Clotam Monasterium ordinis Ciftertiensis fub & à quo fundatum. 656	Collegia Clericorum quid 575 590. 640. 649. 1169. 1170 olim erant fcholæ 868
Clerici hodierni 575 fcorra publicè alunt 1125	Cobbo Comes in Tecklenburg prædia & decimas Eccle- fiæ Osnab. detractas depu- tat monasteriis Hervor- diensi & Corbiensi 577. 603. 604	Collegii nomen, ubi retineatur 1169
Cleve castrum, quis exstruxerit 474	Cleventus (<i>Wilhelmus</i>) Traje- ctensis, concionator auli- cus Principis Ernesti Lü- neburg. 903	Collius (<i>Georg</i>) civis Sufatenfis zelo & verbi divini cogni- tione flagrat 1095
reducit viduâ Henricii Boc- kii. ibid.	Coccius (<i>Johannes</i>) Consul Lemgovienfis 237. 238 (<i>Jodocus</i>) Hervordienfis, eie- ctus ex ministerio Rigen- fis Ecclesiæ, in patria ac- cipitur. 1037	Collum (<i>Theodorus</i>) Phrysius, vocatur à fenatu Lemgov. in pastorem 1076 arte potandi, boandi &c. im- burus ibid.
Clivensis Ducatus, olim Comi- tatus mutatio 32. 33 aulæ reformatio 984. 1014	Coccius (<i>Johannes</i>) Consul Lemgovienfis 237. 238 (<i>Jodocus</i>) Hervordienfis, eie- ctus ex ministerio Rigen- fis Ecclesiæ, in patria ac- cipitur. 1037	varie agitavit Pideritium & Erasmum. ibid.
Clivensium ducum urbes ad Westphaliâ pertinentes 60. 75	illi par pari refertur ibid. ex mœrore mortuus ibid. (<i>Ludolphus</i>) Bileveldianus, Scholarcha fuit Osnab. 222	Colmacher (<i>D. Wendelinus</i>) Cancellarius Ducis Ber- genfis 494
genealogia 474. 480	Coclaus (<i>Herm.</i>) Recklinck- husianus præfuit fcholæ Lipp. 252. 1056	Coloniacus (<i>Henricus</i>) Cancel- larius Paderbornenfis 228. 319. 817
Cloppenberg f. Cloppendorg castrum obsidione premi- tur 620. 850	illius fcripta 252. 1121 factus ex papiftico concio- natore Evangelicus. 1121	ut legatus ab Epifcopo Rem- berto mittitur in comita- tum Lippienfem 817. 818
præfectura & oppidum eri- pitur comiti Tecklenbur- gico 670. 850	Coclenius (<i>Conradus</i>) PP. Elo- quentiæ Lovanii 169	alit concubinâ publice 1341 infestiffimus est Hamel- manno 1342. 1344
oppidum & arcem quis ex- pugnaverit & aliquandiu occupaverit 371	de Cœna facra diverfi Auctores 1156	scribit ad fenatum Osnaburg. de recessibus pastoris Mar- tini. 1360
Cloprifius (<i>Johannes</i>) Anaba- ptifticæ factionis affertor, difputat cum Buschio 304 1201	Cohus (<i>Magnus</i>) Anabaptifta Monasterienfis 1230	homo impiiffimus. 1370 incidit in foveam, quam pa- raverat Martino. ibid.
impugnat fententiam Regis Johannis Leidenfis 1232	Coisfeldia urbs, cui olim fuerit fubjecta. 686	Colonienfes urbes Westphaliæ 76. 77
illius munus, quodnam fue- rit 1241	Coitenus (<i>Hermannus</i>) Dit- moldiæ pastor 815. 1053 ex Lippienfi urbe eiectus 815	Colonienfis (<i>Bartholomæus</i>) na- tione Teutonicus, vir in fecularibus literis egregie doctus 139
mittitur Warendorpiû 1251	Colerus (<i>M. Christophorus</i>) Lu- dimagifter Halberft. 889 pastor deinde Quedlenburgi 890. 891	eius fcripta 139. 338 Ludimagifter fcholæ Mona- fterienfis 207. 268
exurit, ubi 1254. 1255 ante piè docuit Buricæ, inde eiectus, & ex vinculis Co- loniæ mirabiliter ereptus, dedit fchuiæ fectæ ibid.	(<i>Johannes</i>) præpofitus col- legiû reformati ad S. Jo- hannem Lüneb. 904	cruditus in fchola Hegii 264. 338
confer. 1048		Coloniz ex univerfitate eie- ctus 291 pro-

I N D E X

promovit rem literariam Daventrie & Mindæ 295. 338. 1318	Conradus Episcopus Halberst. Episcopatu dimisso factus Monachus. 156	linguis & literis bonis operam dedit. 200
Comites, unde Carolus Magnus secum adduxit 48	Conradus II. Episcopus Mind. 656	cum eodem fratre rexit scholas Monasterii & Paderb. 200. 229
Comitia Augustæ & Spire quando celebrata 1391	Conradus Præpositus Colon. 555	Corrector scholæ Tremouienensis 200
Concionatores Anabaptistarum vivunt tanquam aliqui ex plebe 1221	Conradus de Netberg Comes, primò Episcopus Osnab. post Monast. 106. 204. 559 571. 580. 597. 611. 642	(Rogerus) sub Chytræ D. Rostochii Philosophiæ & sacris literis dedit operam 201
Evangelici, quinam ex Osnaburg. ditione sint orti 1171	Conradus de Tecklenburg Comes, auctor fuit reformationis in comitatu Tecklenburg Rheden. 1136	Lemgoviz quartæ classi præfigitur 1080
Concionis tempus istu bombardæ indicatur 1205	Constantinus Magnus Christianorum causâ scripsit ad Regem Persarum Saporem 1368	præfuit scholæ Minden. 1319
Concubinæ pontificiorum penè aliis honestis matronis præferuntur 1137	Copius (Balthasar) frater D. Bernhardi Copii, Ludimagister Lemgov. 200. 243. 1080	Copmannus (Johannes) Sacellanus ad D. Virginem Osnaburg. pro concione publice disputat contra Pontificios 907
ad nuptias & honesta conjugia etiam vocandæ ibid. abjiciuntur à Canonicis Osnaburg. 1143	Copenbruge castrum cum oppidulo possident comites Spigelbergici 413	hinc eiectus 907. 912
Confluentiæ conventus propter Anabaptistas 1249. 1268. 1270. 1271. 1376	Copius (Bernhard) Strombergas, Lovanii & Coloniz literis bonis operam dedit 200	Coquus (Albertus) Pastor in Buden 799
Cono Episcopus Mindens. 656 (Johannes) Diaconus Magdeburgi. 877	rex Monasterii, Paderbornæ & Lippiæ scholas 200. 229. 1056	(Antonius) Pastor in Bache 802
de Baldenberg Episcopus Treverensis, Coadjutor Engelberti, de Marcka Comititis 536	post Lemgoviz administravit scholas 200. 243. 1080	(Gerhardus) Patricius & primarius spectatæ fidei in Bielefeld binis vicibus absolvit Hamelm. 835. 836
Conradus Comes Deipholticus Canonicus Colonienf. 378	illius scripta 200	(Johannes) patricius & consul Lemgovienfis 842
Conradus Comes Deipholticus Episcopus Mindensis 377. 656	(Engebertus) Corrector Sufati in schola evangelica 200. 1121	illius opera Hamelmannus venit Lemgov. 843
Comitibus Tecklenburgicis ademit arcem Reinenborch 377	Ludimagister Lemgov. 243. 1056. 1080	Corbachium urbs celebris comit. Waldech. 77. 871
Conradus Comes Deipholt. Episcopus Osnaburg. 378. 572 584. 599. 610. 642	administrabit scholam Lippensem 253. 1056	habet suas negotiationes, præcipue agriculturas 77
Conradus comes Deipholt. præpositus Mindens. 377	(Herman.) Pastor in Stromberg 201	Corbiensis Abbatis Principatus, à quo fundatus 59
præpositus Davent. 630. 636	(Johannes) cum fratre Bernhardo Lovanii & Coloniz 201	unde nomen 133
		Corbejus (Hermannus) Patricius & senator Lemgov. 256
		Corbutus (Ecbertus) pure docuit in Haselunna Evangelium 1303
		Cornelius pastor Buricens. 1020
		Campe

RERUM & VERBORUM.

Camerus (<i>Caspar</i>) Pastor Lüneburgensis. 902	Reformationem Ecclesiæ Hamelensis, ut primarius Antistes, quocunque modo promoveret 932	illius scripta 196
Corverus (<i>M. Antonius</i>) Lemgov. auditus pro concione Hildesiæ, suscipitur in superintendentis munus 246.940	vocatur ad reformationem urbis Hildesiensis 938	reconciliatur Montano 817
pastor Juterbocensis ibid.	nomen subscribit ordinationi Ecclesiæ Hildesiæ 939	deponitur Hornæ 818.819
cum familia eò iturus in itinere moritur peste ibid.	refutat argumenta Anabaptistarum 1270	vocatur à Comite Bernhardo Lipp. in consilium, quomodo repurgatio Ecclesiarum instituenda 819
Corvinus (<i>Antonius</i>) Warpurgensis, mittitur ad captum Monasterii regem Anabaptistarum 65.208.1288	scribit de fame Monast. 1277	revidet ordinationes 821
illius scripta 176	meminit Judith fidei Anabaptistarum 1278	sumit gradum magisterii Coloniæ 1304
ablegatur in comitatum Lippensem 816	vocatur Rabener 1336.1337	it Wittebergam discendæ religionis veræ causæ ibid.
per eum Montanus Pideritio & Gerardo Cotio conciliatur 817	(<i>M. Andreas</i>) Superintendens Wismariæ 979	fit pastor Alensis 1305.1306.1307
revocatur ex inferiori ducatu Brunsvicensi Lemgoviam ad ordinationem unanimem constituendam ibid.	Corylius (<i>M. Caspar</i>) vocatur in Superintendentem à comite de Witgenstein 856	ob periculum abducitur ad secretissimum locum ibid.
Pastor Goslariensis discedit in Wikenhausen oppidum Hassiæ 871	constituitur quoque pastor Arveldensis ibid.	per dies & noctes quatuor sub stramine latuit, nec cibo nec potu utitur ibid.
vocatur inde in ducatum Brunsvicensem ad superatendentis generalis munus suscipiendum 921	Cosfeldia oppidum, ubi 1312	deducitur Monasterium ibid.
suscepit provinciam ibid.	eò mittit Anabaptistarum rex suos legatos, qui capiuntur & Episcopo traduntur 1251.1253.1255	ibi non parum probri sustinuit 1309.1310.1311.1424
designatur cū aliis ex Theologis visitator tam superioris quàm inferioris ducatus Brunsvicensis 922.	Costerus (<i>Johannes</i>) vir pius & amans veræ doctrinæ 253	(<i>Henricus</i>) Huxariensis, juris canonici Doctor excellens 254
subscribit cum aliis constitutionibus piis Synodi, Mündæ habitæ 923	illius ministerium petitur à Lippiensibus 1053	primò professor post decanus collegiæ Ecclesiæ Erphurdiensis ibid.
vinculis traditur arcis Calenbergicæ 924	ex oppido Geseke erat ejectus 1054	(<i>Hermannus</i>) primo pastor & Vicarius, postea Decanus Beckemensis factus 1312
ipsius bibliotheca præda ib. ex trienniali captivitate morbum contraxit, quo periit 925	ut pomeridianis temporibus Lippiæ doceret, huic conceditur ibid.	(<i>Johannes</i>) in Emslandia pure docere cœpit Evangelium 1303
	Cotius (<i>M. Conradus</i>) Huxariensis, concionator aulicus Henrici ducis Brunsvic. 255	Cragius (<i>Nicolaus</i>) fuit apud comitem Hoyensem Ericum in arce Stoltzenome 798.1313
	(<i>M. Gerhard</i>) Alensis, in patria & monasterii scholæ administrat. 196.333.1304	vocatur à Mindensibus, ut illius operâ Ecclesiæ instauratio fieret ibid.
	factus concionator in comitatu Lippiæ 196.247.815.817.1305	effecit, ut Monachi & Canonici urbe exirent ibid.
	Hornæ mortuus 196.249	vitâ fuit dissolutioni 1314 habere

habetur ob id apud senatum suspectus multisque odio- sior est ibid.	illorum res gestas eleganter describit 1389	cionator, ubi 775
ei prohibetur à consulibus & senatoribus convocare ci- ves finita concione ad pri- vatos congressus ibid.	Crassenstein præfectura & arx ubi & cui pareant 54.699	Cropperus (<i>Thomas</i>) coadjut Ecclesiæ ministris, eorum- que viduis proprias ædes cum annuis redditibus 977
urbe Minda ejicitur 1315	castrum expugnatur 619	Croppius (<i>D. Godeschalvus</i>) Mo- nachus ex collegio Augu- stiniano Hervord. 915
apprehensus reducitur in ar- cem Stoltenau ibid.	Crato (<i>Johannes</i>) Paderborn. vir illustris evulgato libel- lo musico 228	Eimbeckæ docet de sola fide Christi nos justificante ib. ejectus est urbe ibid.
(<i>M. Tilemannus</i>) pastor in Ecclesia Northemens. 926	Crechtingius (<i>Bernhardus</i>) A- nabaptista Monasteriensis pastor quondam in Gyl- denhusen 1201. 1239	cives Eimbeckenses instant eum ex Wittenberga evoc- care, ut doceret in Neapoli 916
disputat cum collega de ima- gine divina, quapropter dimissus ibid.	deligitur consiliarius 1239	in hac Ecclesia hæsit semper usque ad incendium 918
superattendens Hildesie fa- ctus 941	acriter pugnat in foro Mo- nast. trans aquas 1283	perit ex morore cum biblio- thecam suam & omnia bona flammis extincta esse vidisset 918
illius scriptum. ibid.	expugnata urbe intercipitur 1285	(<i>Henricus</i>) Secretarius in au- la comitis Schoenburg. 847
Cramerus (<i>Henricus</i>) Esensis, pastor in urbe Jheverana, ante papista, Evangelium libere docet 804	reservatur Episcopo 1286	Crosius (<i>Tellemannus</i>) doctus civis Lemgovienfis 248
illi hoc inhibetur ibid.	disputat cum concionatori- bus Landgravianis 1289	Crotten (<i>D. Paulus</i>) Consul Hamburgensis 946
implorat opem Ennonis, co- mitis Phrysiæ ibid.	laceratur forcipibus ignitis 1296	Ennmet defendit arcem Wip- pervordum 503
strenue in officio pergit 805	caveâ ferreâ alligatus & in acumine turris templi Lambertini pensilis expo- nitur ibid.	Crucius (<i>Hermannus</i>) senator Lemgovienfis & Quæstor æarii 239
(<i>Johannes</i>) senex alit con- cubinam 1141	(<i>Henricus</i>) Anabaptista Mo- nasteriensis Cancellarius factus 1239. 1257	Crugerus sive Krogern (<i>Ti- lemannus f. Tilo</i>) pastor ad S. Michaelen Brunsvic. 907. 909. 913
Crammius (<i>M. Jodocus</i>) mittitur ad Jodocum Comitem Hoyensem 798	Creelius (<i>M. Hermannus</i>) mit- titur à Wilhelmo Duce Lüneburg. in comitatum Deipholdianum 790	Crullius (<i>Jodocus</i>) concionator fidus in oppido <i>Wichant</i> comit. Benthemensis 788
illius operâ utebatur in vi- sitandis Ecclesiis ibid.	pastor in Giltten Ducat. Lü- neburg. 904	Crumma (<i>Reinerus</i>) satrapa Nordenfis conservat ibi veram doctrinam 829
confert se hinc Hildesiam & inde Hannoveram disce- dit 799	Creisbachius (<i>Johannes</i>) pastor in <i>Neunkirchen</i> Ducat. Holsatiæ. 982	Crusanus (<i>Johannes</i>) pastor in oppido <i>Wengertus</i> den- sen comit. Waldech. 851
(<i>M. Johannes</i>) evocatus ex Ecclesia Hannoverensi, constituitur pastor Hil- desiæ 940	Cremes (<i>Hermannus</i>) pastor, ubi 779	Cruse
Crange dominium, ubi & ad quos 759. 760	curiositatis magis quàm Theologiæ addictus 781	
Crantzius (<i>Albertus</i>) scriptor Westphaliæ comitum Al- tenburg. præ aliis mentio- nem facit 1388	Crevet (<i>Johannes</i>) Minister Ev- angelii in <i>Giffhorn</i> Du- cat. Lüneb. 904	
	Crispinus (<i>Hermannus</i>) con-	

RERUM & VERBORUM.

Cruse (<i>Conradus</i>) Anabaptista Monasterii 1230	illius præceptor fuit Ludo- vicus Dringenbergius 285	Lüneburg. quis adjecerit 34. 719
fit Marchalcus 1239	de Dale (<i>Albertus</i>) Pastor Sufa- tens. domini, ejicitur 1118	familia emortua ibid.
Crusiana stirps, quos viros pro- tulerit 238	recipitur in parochiam D. Jacobi Hamburg. 976	de Dannenberg (<i>Georgius</i>) No- bilis, adhibetur ad visitan- das & reformandas Eccle- sias 893
Crusii (<i>Clardus</i>) ubi magi- stri Evangelii fuerint 783	Dalem pagus & parochia, ubi 672	Danus (<i>Christophorus</i>) Ludi- magister Evangelicus Pa- derbornæ 1321
ultimus fuit Monachus Wal- kenriethensis, & docuit sincere in Elrichiana urbe comitat. Honstein. 803	in Dalem dominus, D. Theil homo impius & profanus ibid.	quæritur ab inquisitoribus quasi hæreticæ pravitatis à quibus tandem inveni- tur 1323. 1324
Cuper (<i>Petrus</i>) Anabaptista Monast. ut legatus mitti- tur Osnab. 1251	in die nativitatis Christi ve- nationi operam dans cum canibus & famulis abyssò assumptus immergitur ib.	vinctus currui jubetur impo- ni & stipatus militibus ali- quot ablegatur in arcem Arnsburg. ibid.
Eupersche vetula curat tenellas à Rege Anabaptistarum sauciatas puellas 1258	familia emortua ibid.	Dasenberga arx munitissima ad Brunsvic. 34
Curius (<i>Antonius</i>) concionator in oppido Rintshelen co- mitat. Schowenb. 847	Dalemus (<i>Henricus</i>) Pastor in oppido Schausen Ducat. Brunsvic. 899	comitatus & arx, ubi 34. 719
Ludimagister quartæ classis Lemgovix 248	Damman (<i>Jacobus</i>) à comite Schowenb. Ottone petitur in concionatorem auli- cum 846	Dassel comitatus ad Episcopum Mindens. 34
Curtius Romæ in hiatum terræ desiluit 236	illi committitur officium pa- storale in urbe Stathag. ib.	ad Duces Brunsvicenses 35
Curtius (<i>Johannes</i>) docuit in Scharnberg monasterio ducat. Lüneb. 904	præficitur à comite negotio visitationis 847	comitatus & urbs, ubi 671
(<i>Valentin.</i>) successit Bonno in superintend. officio Lu- becæ 978	Damme 455. 595. 609	de Dassel comites dicti sunt Ruhgrafen ibid.
Custos (<i>Conradus</i>) præest scho- læ urbis Lippix 253	Danckwartus (<i>Johann</i>) Præse- tus in Stoiffenberg 895	eorum genealogia ibid. 672
Cygneus (<i>Nicolaus</i>) Enthu- siasta 1177	ab hoc ejicitur Thomas Ha- sius ex oppido Bittel/bon- nisque omnibus spoliatur ibid.	familia emortua ibid.
ejus patria Cygnea ibid.	Danckwerode olim dominium jam pagus, ubi 721	Dattius (<i>Johannes</i>) eiectus ex urbe Widenbruggo 1144
Cypriani (<i>Vomelsii</i>) Frisii scri- pta, quænam 178. 179	arcis conditor, quis ibid.	Daventria urbs 1187. 1257. 1258 1260
Cyriacus (<i>Simon</i>) docuit in Harborg Ducat. Lüneb. 905	familia emortua. ibid.	de Daventria (<i>Johannes</i>) ob- servanticus concionator Monachus, disputat ve- nit cum Romano 1191
superintendens in urbe Ham- burgensi 865	Danix regum ortus 365. 1392	aufugit ex disputatione 1192 1193
D.	Daniel, Carmelita, Episcopus Verdensis 156	Daventriensis (<i>Johannes</i>) pastor in urbe Hamburg. 975
Dalburgius poëta in superiori Germania eximius 1425	Danielis à Soest pasquillum val- vis templorum & portis Susati affixum, quando 1112	proficiscitur ad terram Hade- lensem ibid.
	Dannenberg Comit. ad Ducat. Ccc ccc ccc	David (<i>Andreas</i>) Superinten- dens in comitatu Regen- stein 845 (Geor-

I N D E X

(<i>Georgius</i>) propheta Anabaptistarum justus	1253	Delbrugii populi, ubi	20	horum familia emortua	ibid.
Decanus, unde	649	Delius (<i>M. Matthaeus</i>) mittitur ex Witteberga à D. Bugenhagio in coenobium Johannitarum Hamburg.	974	Deren dominium, ubi & ad quos	675
Decii telis hostium se fortiter objecerunt	236			arx olim ubi sita	ibid.
Dedekindus (<i>M. Fredericus</i>) poeta excellens & insignis Theologus	866. 902. 926. 934. 937	Delmenhorst comitat, ubi	59	familia emortua	ibid.
Pastor Neustadianus Ducat. Luneb.	ibid.	Reformatio	791. 792	Derenborg praefectura ad quos pertinuerit	706
auctor & scriptor est Grobiani	902	oppidum à quo & ubi aedificatum	356	Derendal familia patricia Lemgov. quos dederit viros	236. 240
vocatur à senatu Göttingensi Göttingam	937	castrum à quo exstructū	357	Desenberg dominium, ubi & ad quos	676
Degen (<i>Henningsius</i>) parochus, Goslariae quid egerit	868	arx & dominium à quibus ab antiquo obtenta sint	357. 673	familia emortua	ibid.
Degenerus (<i>M. Joachimus</i>) Rector scholae urbis Hildes.	942	munitissimum praesidium & arx splendida	673. 674. 1399	Deslaw olim dominiū, ubi à quibus possideatur	ibid.
Lector Theologiae secundarius Hamburg.	942. 976	Delmhorst. comites	673. 674	illorum dominorum oblivio facta	ibid.
de grothe Doit: ita lues dicta Osnaburgae	614	Dende (<i>Tilemannus</i>) balbus docuit Quedlenburgi	890	Detmoldia, Deitmoldia f.	
Dessl Gruben ubi & unde	672	Dencker (<i>Johannes</i>) institor, Dux erat Anabaptistarum in urbe Monast.	1268	Detmoldia sedes comit. Lipp.	79. 391
Deiphold f. Deipholtium comitatus, ubi	376	Denckerus (<i>M. Valerius</i>) concionator in Eulingen comitat. Hoyensis	802	in eo loco vicit Carolus Magnus Saxones	79. 392
Reformatio	789. 790. 791	Denckius (<i>Johannes</i>) praecipuus Anabaptistarum praceptor	1180	quos aluerit viros eruditione & scriptis illustres	248. 249
comitatus transiit ad Ducat. Luneb.	721	praescripsit suis formam re-baptismi	ibid.	laboratum hic in conscribenda ordinatione & reformatione	812. 814
Comitum genealogia	376. 377. 378	Denne (<i>Johannes</i>) consul Lemg. prudens & gravis	238	von Deuten (<i>M. Johannes</i>) concionator in Monasterio Hamburg.	976
familia emortua	721	Dennius (<i>Johannes</i>) pastor senex in comit. Lipp. mordicus haesit in interimistica religione	819	Deutscherus (<i>Henricus</i>) scriba, designatus est visitator in super. ducat. Brunsvic.	922
oppidum, unde nomen	80	Densingius (<i>Adrianus</i>) consul urbis Bileveldiae fuit strenuus assertor verae doctrinae	833	Dickmannus (<i>Johannes</i>) in oppido Borckeno studia humanitatis suscitavit	199. 333
Deist comitatus ad Ducatum Juliacensem	35	Depena arx, ubi	719	illius scriptum	199
Deichmarus Episcopus Mersb.	542	arx & praefectura in comitat. Hoyensi	719. 727	Consiliarius & Licentiarus juris mittitur à Wilhelmo Duce Luneb. in comitatum Deipholdianum	790
Dejus (<i>Franciscus</i>) Osnaburg. quodnam ediderit scriptum	220	in Depena domini, ubi vixerint	ibid.	Didemannus (<i>D. Iodocus</i>) subornatus à senatu Paderb. ut cum Martino de fuga ageret	1367
Delbrug (<i>Joh.</i>) custodiae duplici Paderbornae traditus & torturis misere subjectus	1326				suavit.
de Delbrügge locus palustris, ubi	539				

RERUM & VERBORUM.

suasit, si Martino non per- mitteretur docere in tem- plo munus suum facere, docendo pergeret sub cla- ro coelo 1373	pagus adjicitur Eccl. Osnab. ib. fuit parochialis 1149	scriptum pro Westphalia & Westphalis 1388
pro civitate, senatu, civibus & Martino egit 1376	Disputatio cum Anabaptistis, quando Monasterii habita- tione 1202	jureconsultus 1411
Osemuth (<i>M. Nicolai</i>) præpo- situs, ubi 881	Dist dominium, quomodo ad Ducat. Julicensem 720	popularis Hamelmanni 1411 1424. 1441
in exilium abactus quare ib.	Dithmaria, comitatus valde an- tiquus 674	scripsit pro Westphalia Apo- logeticum contra Lipsium ibid. add. 1460
in Diefeden comites Bernhadi Episcopi Paderb. cujus com- mitat. hæredes 676	comitū genealogia 674. 675	Domhovi (<i>Otto</i>) pastor in ur- be Hamelensi 867. 933
Dieterichsholshausen pagus, ubi 899	Ditmarsi populi ol. Marsi, ubi 15 unde dicti ibid.	Donemannus (<i>Iodocus</i>) pastor in Dist comitat. Hoyens. 802
Dimerbrod (<i>Henricus</i>) pastor in Brunsbute 982	Ditmarsia olim comitatus 33	Doner (<i>Laurentius</i>) pastor eji- citur ex Starfherde 891
Dinckelslagium oppidum, ubi 1009	Ditmarsia Ecclesie reformatio 981. 982	suscipiunt eum cives in Quede- lenburg ibid.
Dincklage pagus & ampla pa- rochia 677. 1303	Dithmarus Præful Mind. vir mi- raculis clarens & abstinens- tissimus 153. 656	Donle pagus parochialis, ubi 824
arcem quis possederit 677	Divites decet pauperulas du- cere uxores 1208	à Donop (<i>Antho</i>) cancellarius comit. Lipp. 822
arx à quo destructa 677. 678	Dobecanense monasterium 980	(<i>Christoph</i>) senior, satrapa comit. Lipp. 200. 258. 820 822. 1410
familia emortua ibid.	Doberdus (<i>Johannes</i>) Ecclesie minister, ubi 789	Doppii (<i>Nicolai</i>) Apothecarii Mindensis scripta . 232
Dincklagius (<i>Jodocus</i>) præpo- situs Osnab. ob facundiam & eruditionem celebratus ab Hamelmanno 223	Dobius (<i>Johannes</i>) Jureconsul- tus vir doctissimus & exi- mius celebratur 206	Dorenwelle (<i>Johannis</i>) Mo- nachi Augustiniani Ordini- nis fata 915. 919
perlustrat revisionem ordi- nationis aulae Clivenf. 1003	in schola Hegii eruditus 263	à Dorgelo (<i>Henricus</i>) nobilis Westphalus eruditus 1406
destinatur legatus 1006	scholasticus majoris Ecclesie Monasterii 206. 284	Doringerlo (<i>Otto</i>) miles, tradit castrū Worde Osnab. 634
corripitur apoplexiā 1007	Dodo al. Duodo II. Episcop. Osnab. 568. 579. 592. 605	Doren parochia in comit. Ra- vensb. 833
reversus Osnaburgam non multo post moritur ibid.	VII. Episc. Osnab. 568. 591. 604	Dorpius (<i>Henricus</i>) Monaste- riensis, edidit historiam de furore & factione Ana- bapt. Monast. 193
Duxlase comitat. ubi 51	Episcopus Leodiensis 552	quomodo ab Episcopo ser- vatus 1256. 1257
unde 74	Episcopus Monast. 149. 551	compedem gravem pedibus affigi curat 1257
quomodo pervenerit ad Du- cat. Cliv. 720	Dodonæum æs 1289	scribit de puellis junioribus à Rege Anabaptistarum turpiter stupratis 1265 de
familia emortua ibid.	Doerstadt hodie cœnobium, ubi 676	
Disputandum non est cum hæ- reticis: Canon pontificius 1192	olim dominium ibid.	
Dissen dominium, ubi 58	cujus imperio subsit 677	
armata vi venit ad Osnaburg. 30. 58	de Doerstadt dominorum olim titulus 676	
	illorum genealogia 676. 677	
	Dolphius (<i>Antho</i>) senator Su- fatensis, deferens officium fugit Hammonem 1110	
	Domannus (<i>Johannes</i>) edidit Ccc ccc ccc 2	

I N D E X

de Dorsten (<i>Iohannes</i>) natione Teutonicus, vir doctus 137 illius scripta 138	sterio 233. 243. 1316. 1317 edidit ordinationem Eccle- siae Hervord. ibid.	(<i>Herboldus</i>) Consul War- burgens. 1361
Dorstenū oppidum, ubi 76. 695 ad quem comitatum dicatur pertinuisse ibid.	D. Augustinianus Hervordiz in gratiam Lutheri oppu- gnat doctrinam 1035	(<i>Iohannes</i>) Scholasticus in Collegio Mauritiano Mo- nast. 1187. 1188
Dorstenius (<i>Iohannes</i>) præsuit infimæ classis Sufatensi 1121 1122	(<i>M. Iohannes</i>) Pastor Lemg. 316. 1079	amabat Evangelium & simul Rotmannum ibid.
(<i>Theodorici</i>) Medici scri- ptum 170	pastor Donop. 243	Drudekenus (<i>Conrad</i>) aulicus concionator comitis Hoy- ens. 797
Dorstenis (<i>Iacobus</i>) Canoni- cus, docuit sincere in Cli- via 1021	(<i>Meinolphus</i>) 526 (<i>Nicolaus</i>) 243 (<i>Philipp.</i>) 244	instructus à comite literis, & pecunia se confert Witte- bergam ibid.
Dortmunde olim proprius co- mitatus in Westphal. 720	Dresserus (<i>M. Henricus</i>) Eccle- siae minister in comit. Bar- bieni 789	de Dröbhusen (<i>Iohannes</i>) De- canus Eccles. Wildeshu- sens 617
Comitatum ad se transtulit urbs Tremoniensis 55	Driburgum antiquum monu- mentum 78	testis est cum aliis transactio- nis Episcopi Osnaburg. & Theodorici ibid.
urbs imperialis cui paruisse dicatur ibid.	Dringenberg arx & oppidum 78. 1038. 1371	Duces unde 31
vocatur ab aliis <i>Trestmont</i> ib. familia comitum emortua ib.	arx à quo ædificata 396. 687	Duder (<i>Goschalvus</i>) obses da- tur Episcopo Paderb. à co- mite Simone de Lippia 611
Dosberga oppidum, ubi & ex quibus se sustentet 75	Dringenbergius (<i>Ludolphus</i>) Westphalus, Rector, ubi 228. 1422. 1425	Duerode pagus parochialis am- plus 677
Dottinkemia urbs ubi, & quibus abundet ibid.	illius discipuli quinam 285	illius possessores, quinam ib.
Drabanus (<i>Iohannes</i>) Ecclesia- stes, ubi 913	Drogo Episcopus Mind. 652	Duetz oppidum, unde & ubi 15
Drakenborch præfectura, cui subsistit 727	Episcopus Osnab. 150	Dulgibini populi, ubi & qui à Ptolomæo vocentur 19
Draconites (<i>Iohannes</i>) Doctor Theologiz, ubi 978. 979	VIII. Episcop. Osnab. 568 578. 604	Dulgumnii s. Dulnumnii po- puli, quinam fuerint se- cundum Willichium ibid.
Drebbet municipium, ubi 80	Drolshagen oppidum, ubi 76 unde victum ibid.	Dulmen oppidum, unde 19
Drep können 40 gefangen neb- men 1275	Drolshagen (<i>Hermannus</i>) con- sul Paderb. 1323. 1325	à quo expugnatum 83
Dreyeronum familia quos de- derit viros scriptis crudi- tioneque claros 243	Drolshagius (<i>Casparus</i>) Mona- steriensis, vir doctus & stu- diosus ornandæ Biblio- thecæ 206	unde faciat quæstum ibid.
Dreyerus (<i>Bernhard</i>) Pastor S. Jacob. Monast. 207	Droschat (<i>Arnoldus</i>) Præpositus Osnab. 595	ad quod dominium perti- nuisse dicatur 688
celebris ob instructam Bi- bliothecam & eruditionē non vulgarem ibid.	Drosenus (<i>Georgius</i>) Pastor ad S. Michaelē & Ulricum Bunswic. 909. 912. 913	ad castrum ducitur Rex Ana- baptistarum Joh. Leidenf. 1294
(<i>Herman.</i>) Theol. Doct. 243	Drosten (<i>Albertus</i>) præsen- tes fuerunt iuramento Ot- tonis comitis Tecklenb. Episcopo Osnab. facto 621	Dulnumnii populi 19
(<i>Iohannes</i>) Doctor Theol. moritur Mindæ in mini-		Dumeus (<i>Conrad</i>) Pastor ad S. Andr. Brunswic. 907. 909
		Dumhavius (<i>Otto</i>) Osnab. Mi- nister Eccles. Hamel. 1171
		Dumheri Osnaburgenses omnes sunt

RERUM & VERBORUM.

sunt genere nobiles 1134	quo destructa 608	Ludiliterarii Paderborn.
canonicatus emunt & ven-	dominium, ubi 676	gubernator 221.229
dunt vivuntque epicureicè	transfertur ad dioccesin Of-	factus pastor Lagenf. 221.1135
1142	naburg. ibid.	inde vocatur Osnaburg. ubi
Monasterienses 1207	de Dyssen dominus (<i>Wigbold.</i>)	mortuus 220.221. 1134
Dummer stagnum, ubi 80	stetit ab Ottonis comitis	1136
à Dumstorp (<i>Everwinus</i>) con-	Tecklenb. partibus 608.676	D. Bonno se tradit victū 1135
sul Osnab. 645. 1157. 1159	ultimus ex familia in acie	abusus pontificios taxat, il-
1163	periit ibid.	losque deserit 1136. 1141
de Dunckeren ex familia qui-	E.	Edlage parochia, ubi 922
dam occiderunt præposi-	in Gbbestorp Gosbertus, E-	Edellake parochia in ditmarsia
tum in Rulle 618	piscopus Osnab. cæsus	982
Dunckerus (<i>Hermannus</i>) do-	à Normannis occubuit	Edessena Christiana 1329
cuit purè in pago comit.	148. 568. 651	Edinck (<i>Engelbertus</i>) Dux Ana-
Vechterensis 1303	Ebelingius (<i>Johannes</i>) Ecclesia-	baptistarum Monast. 1268
Dusberg urbs, ubi & quando in	stes in æde D. Thomæ	Eduardus Dux Geldriæ à Wil-
pretio fuerit & clara 74	Goslar. 871.872	hilmo Duce Juliaco vo-
496.514	Eberi (<i>D. Pauli</i>) de consilio vo-	catur in auxilium 500
Academia nova inclarescit 74	catur Wittebergâ Lem-	præter expectationem adve-
Dusna curia Episcopalis 605	goviam M. Nicol. Tho-	nit cum acie instructa 501
Düsseldorfium urbs, unde &	danus 1080	Egbertus Episcopus Monast. 553
ubi 74	Eberstein comitatus olim vetu-	Episcopus V. Osnab. 568.577
arce & sede Principis & Ducis	stissimus 378.721	Egehardus Marchio Misniæ 495
Bergensis clara ibid.	arx ejusdem nominis in vi-	Egelmarus præsul Osnab. 148
schola insignis ibid.	cinia cœnobii Amelunge-	568. 578. 591. 604
unde oblectetur ibid.	born 379	Egenhardus quando vixerit 1123
de Düsseldorf (<i>Johannes</i>) na-	huic comitatui quamam sub-	Eggerdes (<i>Servatus</i>) pastor in
tione Teutonicus vir in	fuerint oppida 379	parochia D. Jacobi Hamb.
divinis scripturis studiosus	comitum genealogia 379.380	976
& eruditus. 139	de Eberstein (<i>Otto</i>) comes per-	propter senectutem & vancu-
Düsseldorfpiensis oppidi acta Ec-	petrat homicidium in tem-	tudinem deserit officium
clesiastica 1021-1030	plo Amelesburnensis cœ-	ibid.
Duthingius (<i>Henricus</i>) concio-	nobii 721	Egius (<i>Johannes</i>) satrapa, arcis
nator in urbe Mind. 1314	ejicitur à Wilhelmo bellicoso	Weillage & Kronenberg
1317	Duce Brunf. & Lüneb. 722	gubernator 625
Düvel (<i>Fredericus</i>) compositor	Ecclesiæ historiarum Auctores	Eglen olim comitatus, ubi 680
controversiæ inter clerum	768	Egmontanus comes (<i>Arnoldus</i>)
& senatum Osnab. 620	Echilo Episcop. Hildesheim. 151	possessor factus Ducatus
Düringen (<i>Johannes</i>) Mona-	Echt pagus ad quem comitatum	Geldriæ 506
chus Augustinianus sacra-	pertinuerit 677	producit aciem contra Ber-
menta administrat Lem-	Echte castrum 510	genssem Ducem Adolphum
gov. 1061	Echtius (<i>D. Johannes</i>) adhæret	507
Dyricius (<i>Johannes</i>) sartor, au-	principi pio Hermannno de	cum fratre progreditur in di-
ctor præcipuus est motus	Weida, in promotione	tionem Juliacensem de
Susati ortus 1104	Evangelii 1331	vastat & incendit 17 pagos
Dyssen oppidum & munitio à	Eckendorpius (<i>Conrad</i>) Lipp.	508
	Ccc ccc ccc 3	Eiber-

I N D E X

Eibergius (<i>Gerhard</i>) concionator in æde D. Nicolai Lüneb. 902	de Elte Abbat. fundatio 61	Frederico de Sarmede comes de Tecklenburg Episc. Osnab. 596. 603
Eibo (<i>Hajo</i>) pastor in Eglinde domini Esensis. 795	Eltius (<i>M. Thomas</i>) Osnaburg. Ecclesiastes, ubi 833	de Wepe Episc. Osnab. 571
ab Eick (<i>D. Servatius</i>) Coloniensis, Episc. Osnab. cancellar. & præpositus 645 1006	Elken oppidū, cui subfuerit 695	de Wenge Episc. Osnab. 597 612
Eikenbergius (<i>Hartwic.</i>) primus Evangelista Lüneb. 901 mortuus, quando 902 (<i>M. Johannes</i> Hartwici filius Superintēdens Lüneb. 866 901. 902	Embecum oppidum cui paruerit 35 vid. Eimbecka	Engelhausen (<i>Johann.</i>) superat-tendens in Bodenem 894 ejus januæ aprenditur virga & duo calcei 895
Eilbertus Episcopus Mind. 594	Embrica oppidum, ubi & unde famosa 75. 1021	Engelinus (<i>D. Johannes</i>) cano-nicus Hamburg. adversa-rius Steph. Kempeni 944 moritur quando 945
Eilfeldense coenobium 848	sentit commoda ex Rheno præterlabente 75	Engelkingius (<i>Hermannus</i>) Pa-stor in veteri oppido Her-vord. 1038
Eimbecka civitas, cui subdita 35. 672. 914. 1320	Emeda, Emda sive Emden urbs, ubi & cui subfuisse dicant 704. 804	omnium vehementissime op-pugnat doctrinam Evang. ibid.
ejus incendium ingens pri-mum & secundū 918. 919	ibidem Anabaptistæ & sacra-mentarii incipiunt tumul-tuari 805	Engelstadiense bellum. 1142
Ecclesiæ reformatio 914. 919	Emdam emporium Anglicum pannicum quando trans-latum 830	Engern unde & ubi. 18. 39 olim ducatus hodie domi-nium 678-680
Einagius (<i>Godefridus</i>) in Em-dana Ecclesia propagator sacramentariæ doctrinæ 829	ab Emden (<i>Levinus</i>) Syndicus civitatis Brunsvic. 910	ab Henrico Leone Comiti Lipp. donatum 394. 678
ab Eiken (<i>D. Paulus</i>) Superin-tendens Hamb. 865. 975 976. 982	Emdenscs senes rebaptizantur 827	in Engern Duces se scripserunt Duces Saxonie 444 ducum genealogia 444. 445
scripsit contra sacramentarios & comment. in Genesin ibidem 977	Emeslandiæ pars pertinuit ad Vechrenf. comit. 704	Engeter pagus parochialis in di-tione Osnab. 1301
Elbertus (<i>Bernhardus</i>) Pastor in Rithberg 844	ibi quis primum inceperit pu-re docere & sacramenta administrare 1303	Eppelmenger und nicht ein freitbar Mann quis ita dictus 501
Rithbergâ venit Lemg. 1076	Emeslandii populi, ubi 20	Eppinckius (<i>Georg</i>) Sufati ob do-ctrinam Evangelii susceptâ privatur præbendis 1112
Eldassen dominium & oppidū cujus imperio subsit 714	Endhausen (<i>Hieronymus</i>) pa-stor in coenobio Luna Du-catus Lüneb. 903	Epstorp oppidum, ducatus Lü-neb. 903
Elingerus M. successor Pezelii in schola Mart. Brunf. 914	Engelbertus Comes de Berga Episc. Colonie 497. 514	Erasmii Roterodami de consilio reformantur Ducis Cliv. & Berg. ditionis templi 984
Eisabetha Caroli V. soror, uxor Christian. II. Dan. Reg. 366	Episcopus Mind. 654	Erbenius (<i>M. Nicolaus</i>) Gotha-nus pastor oppidi Sun-derhausen 1094 1002
Ellius (<i>Rotgerus</i>) Lemgovien-sis, ex paupere scholastico eva-sit in Præp. Helmst. 247	de Marcka comes tulit opem Mauricio. Com. Oldenb. 527	
Elmendorff mare l. stagnum 715	capit Episc. Monast. 530	
Elrickiana urbs parochialis, ubi 803	per annos 20. Episc. Leodi-ensis tandem Archi-Episc. Colon. 536	
	infert bellum Episc. Colon.	

RERUM & VERBORUM.

vocatur Huxariam	ibid.	nab. scripsit chronica Of-	nium pertinuerit & ubi	702
illius scripta, quænam	ibid.	nab.	Exorcismi munus nulli licet sibi	
	& 256	chronicon quando descripse-	sumere	1154
Magisterii gradum, ubi susci-		rit	de Eyh (<i>Siberrus</i>) J. U. D. cele-	
piat	1094	(<i>Johannes</i>) filius Ertwini	brat Johannem Episc. Mo-	
generalis superintendens con-		1130	nast.	160
stituitur	899	Erverveldum oppidum Ducat.	de <i>Eycklo</i> (<i>Everhardus</i>) stat à	
Erdelen urbs	510	Mont. unde	partibus senioris Eccles.	
Erelinus Episcop. Hildesh.	594	obsidetur à Theodorigo fra-	Varend.	629
Eresberg ubi & unde	65. 66. 67	tre Duc. Berg.	Eylica comitissa monasterii in	
	77	Ertwete municipiū, ubi	Ojede auxit prædia	569
Eresburgum quasi Engersberg		unde victum quærat	Eylsum locus in Phrysia orien-	
arx, ubi sita	679	Esbeckius (<i>Johannes</i>) consul	tali	1182
eam quis possederit	ibid.	Susatenlis	ab <i>Ertter</i> (<i>Simon</i>) nobilis pastor	
Erhalt uns Herr bey deinem		in Esegestorpe monasterium à	Dethmoldæ	815
Wort , ante fores templi		quo fundatum	Exterus (<i>M. Johannes</i>) concio-	
Paderbornæ cecinere pueri		Esens dominium, ad quos	nator Dethmold. 248. 822	
	1364	ubi situm	superattendens ibidem	823
Erichsburg arx ubi & unde no-		dominorum genealogia	Exuvias Osnab. ad se transtulit	
men	671	familia emortua	Joh. de Deiphold Episc. 625	
Ericus comes de Hoya Episc.		Esensis domini reformatio	vocant Fermaglia	ibid.
Osnab. 572. 584. 599. 628		Eslingæ conventus, quare insti-	F.	
electus Episc. Monast.	558	tutus	Faber (<i>M. Basilus</i>) Rector	
de Brubenhagen Dux Brun-		Eslingus (<i>Theodorus</i>) Judex ur-	scholæ Quedlenb.	892
svic. Episc. Osnab. & Mo-		bis Susatenlis	(<i>Gelus</i>) sacramentariam do-	
nast.	560. 572. 585. 586	Essen oppidum à quo obsessum	ctrinā Emdæ propagat	829
	1194	& expugnatum	defendit pædobaptismū con-	
multat Osnaburgens. & Pa-		Essene (<i>Conrad</i>) Monachus Ma-	tra Mennohem	1182
derb. pœna pecuniaria	573	rienseldianus vir literatus	(<i>Georgius</i>) informator pue-	
	1130	198. 597	rorum Osnab.	223
de Lowenborg Episc. Monast.		puerum instruxit Johannem	(<i>M. Henricus</i>) præfectus scho-	
160. 202. 560. 1194		Hoed Episcopum Osnab.	læ Martin. Brunsvic.	914
Rex Sueciæ	368. 644	597	(<i>Jacobus</i>) Daventriensis, di-	
Erborch præfectura, ubi	723	Essing Anabaptista Monast.	scipulus Hegii	264
	727	Evangelia dominicalia abro-	docet in schola Hegii	267
Ernestus (<i>M. Andreas</i>) pastor,		ganda	(<i>Johannes</i>) Wernensis, Dia-	
ubi	891	Evangelici non debent de pri-	conus Eccles. Monast.	207
Comes Hollstein Episc. Halb.		vata cogitare vindicta	(<i>Martinus</i>) Pastor Hagienfis	
	383	Evergiso Episc. Mind.	comitatus orient. Phrysiæ	
Dux Baviaræ Archi-Episc. &		Everhardus de Deft vel Deist	831	
Elect. Colon.	667	Episcop. Monast.	vir doctissimus ad annos 36	
Erpbrochusius (<i>D. Tilemannus</i>)		Everstein comitatus, ad quem	restitit adversarius Calvi-	
Lemgovienfis, promotor		& ubi	nistis	ibid.
negotit. Evangelii in co-		Eukesveldia, dimidia pars Ducat.	(<i>Nicolaus</i>) Brunsvicensis, Ec-	
mit. Hoyensi	799	Brunsvic. ad quos	clesiastes in æde Michaelis	
Ertman (<i>Erwinus</i>) Consul Of-		Evorsen pagus ad quod domi-	Lunb.	002

Fabia-

I N D E X

Fabianus quidam prædicat Evangelium in comit. orient. Phrysiæ 793.827	Fettelhammer custodia munitissima in Urnsberg 1324	postea præficitur Ecclesiæ in Eljel ibid.
Fabri (Johannes) pastor in æde Pauli Hildesf. 941	de Feule (Ludolphus) docuit in Collegio Brem. 574. 1168	Folcurdus sacerdos fundator Monasterii in Wollentel 652
Fabritius (Bruno) Cellarius & Pastor, ubi 229	Filii degenerant à natura parentum 237	Fons miraculosus prope Lüdä 78
(Franciscus) Rector scholæ Düsseld. 494	Filii & nepotes patribus & avis in dignitate succedunt ibid.	Fontius (M. Iohannes) Professor Marpurgi 303
(D. Theodoricus) docuit Monast. & Rotmanno se opposuit 208. 1206. 1207	Fischbecher Monasterium, quando & à quo fundatum 653	mittitur à Principe Hassiæ in Comitatu Lippensi 815
Superintendens Servestri 1206	Fischemius (Iohannes) ubi puritatem latinæ dictionis reparaverit 1422	Superintendens in Hassia 1086
1218	Fischer (Gallus) qualis 1178	ei datur negotium ad scriptum Anabapt. Monast. contrarium opponere 1270
Facultates Theologica & Juridica floruerunt Osnab. 1168	Fischerus (M. Christophorus) Superintendens & præco eloquentissimus 889	Forde Anabaptista Monast. 1230
Falkener bombardæ ex campanis factæ 1224	Flammius (Iohannes) pastor in parochia D. Jacobi 976	Forden arx ditionis Osnab. 1207
Falckenstein arx & Comitatus, ubi 680	Flandrus (Rumboldus) Ecclesiastes in Monast. D. Magdalensæ ibid.	Forst præfectura 722
Comitatum, quis possederit 681	Flensburgi instituitur colloquium 981	Forstenau arx dit. Osnab. 1207
Comites 681	Florentius Episc. Monast. 531	1208
familia emortua ibid.	de Wevelinckhare Episcop. Monast. 556. 615. 618. 619	Forsterus (Georgius) concionator aulicus in Blandenburg 845
Falconius (Johannes Gerlachus) Lemgovienfis, Physicus Medicusque in urbe Hamel. 246	Flörickeniorum familia 237	(M. Iohannes) Pastor in oppido Hufen Ducat. Holstatiz 982
illius scripta ibid.	Flörickenius (Henricus) præfectus arcis Sternberg 239	Franciscus quidam concionator Embeca vocatur Huxariam 1085
Fals monitor l. Doctor in præfectura Blandenburg 1012	Florinus (Henricus) Egrot pro civitate, senatu, civibus & Martino 1376	Dux Brunsvicensis Episcop. Mindensis 659. 1313
Fassbender sacrificulus ejicitur Hamburg. 973	(M. Lubertus) Lemgov. Rector scholæ Sufatensis 246	Comes de Waldeck Episc. Mindensis 659
Fastenau oppid. dit. Osnab. unde victum 82	Gymnasiarcha Wesaliensis. 1018	post Episcopus Osnab. & Monast. 223. 560. 573. 644
Feigenbusch (D. Conrad) pastor in parochia Martin. Halb. 884	ejicitur 1080	1008. 1132. 1134. 1142. 1144. 1145. 1170. 1194
postea vocatur ad parochiam Nicolai in Serveto urbe Principum Anhalt 885	Focker (Bernhardus) Anabaptista Monast. decernitur legatus ad Cosfeldienses 1251	1226. 1304
Decanus Noviomagi in Geldria, ubi eiectus 884	Fodoucken præfectus Oekonis 364	Præsul trium Episcopatum 1243
Feldgeschütze ex campanis adornant sibi Anabaptistæ Monast. 1224	Folckhardus (Mammo) Pastor in Urdorp 792	in ditione Monast. mutat religionem 1301. 1302
Felschover Anabaptista Monast. 1230	pellitur ex parochia 793	Franckenbergius (Iacobus) Minister Ecclesiæ in oppido Jheverano 806. 807
		Frar-

RERUM & VERBORUM.

Frankius (<i>M. Iohannes</i>) Pa- stor ad S. Nicolai Hamb. 974. 975	vit. cum Leone cumque occidit 354	Frienboogen oppidum Comit. Waldech. unde sibi vitæ necessaria parat 78
Franco Mag. præficitur scholæ Ægidianæ Brunsvig. 914	Fredericus Rex Daniæ dictus pacificus & humanus 366	Frießholte oppidum cui pareat 670
Francus (<i>Iohannes</i>) doctrinam August. Confess. in orient. Phris. Comitatu propagat 830	ex duabus conjugibus, quos habuerit liberos 366. 367	Frigraviatus iudicium, ubi 619
in Fredehorst Abbatisa Anna ex quo nata 738	Fredericus vid. Fridericus	Frijus f. Liberius
Fredeborg arx, ad quem 534	Frederus (<i>M. Iohannes</i>) Superin- tend. secundarius Hamb. 976	Frijus sive Liberius (<i>Iohannes</i>) Sufatum venit, ut se op- poneret Kensbeckio Mo- nacho 1097
in Fredelsen cœnobii fundato- res 671. 738	Superintendens Wismaria in Ducatu Megapol. 979	Frimerthimius (<i>Petrus</i>) primus Lubecz Evangelista 978
Frebe præfectura cui dominio subfuerit 693	verit multa opera utilia D. Urbani Rhegii in latinam linguam ibid.	Frisbergius (<i>Christophorus</i>) no- mine Cæsaris terrarum diuo- nes Westphalicas 1142
cui Comitatus fuerit adjecta 706	dicitur alias Irenæus ibid.	de Frisburg Nobiles, ubi 705
Fredenburgum oppidum, ubi 77	Freidenbergius (<i>M. Nicol.</i>) Scho- larcha Goslar. 874	Friscius (<i>Iohannes</i>) Pastor in Barsen Comit. Hoyaen. 799
Fredenus (<i>Henningius</i>) Pastor ad S. Catharinam Magdeb. 877	Frensius (<i>Iohannes</i>) civis Sufat. flagrat zelo & verbi Dei cognitione 1095	Frissamius (<i>Matth.</i>) alumnus Hegii, propagator politico- rum linguarum, & literarum in Germania 1426
Fredericus (<i>Christianus</i>) Dia- conus Magdeb. 877	Fresenus (<i>Eberhardus</i>) Pastor ad S. Andream Brunsvig. 912	Fritzhanus (<i>Iohannes</i>) Pastor ad S. Spiritum Magdeb. 876. 887
Fredericus (<i>Heitor</i>) aulicus con- cionator Cellis 904	de Freye Stöle vel das Schessn Gerichte / quis sedes has liberas in Westphalia or- dinaverit 603	Fritzius (<i>M. Iohannes</i>) ex urbe Lubeca ad curam pasto- ralem D. Jacobi vocatur Hamb. 946. 948. 956. 964. 971. 976
Pastor Gastensis 828. 830	Frickius (<i>Iohannes</i>) Ecclesiastes ad S. Georg. Hildesf. 940	Frolichius (<i>Conradus</i>) exuta cucullâ fit præco Evan- gelii 906
abit Wittebergam & edit co- ram Philippo confes- sionem ibid.	cum proficisceretur Goslaria occiditur ibi ab ebris. ibid.	Pastor ad S. Andream Brun- svigæ 912
Fredericus Comes de Weida Episc. Monast. 560. 1197	Fridachius (<i>Sebastianus</i>) Sacel- lanus Hamburg. in Ecclef. 974. 975	Frundius (<i>Iohannes</i>) Pastor in Langeholzhausen Comit. Lipp. 250. 824
Fredericus Comes Isenburg oc- cidit Engelbertum de Monte, Episcopum Colon. propte- rea rotâ punitus 385. 580	Frideburgum castrum & pagus 681	(<i>Bartholdus</i>) præfuit scholæ Evangelicæ Huxariæ 1094
Fredericus XLI. Coloniae Epi- scopus ex Comitibus de Altena 534	Comitum genealogia ibid.	Fueftius (<i>M. Iohannes</i>) Osnab. Rector scholæ Martinianæ Monast. 222
Fredericus, frater Marchionis Misnensis, factus Episc. Monast. 151. 552	familia emortua ibid.	venit Bremam, ubi incendio & li-
præpositus prius fratrum Ec- clesiæ Magdeburg. ibid.	eiusdem nominis arx in Co- mitatu Orient. Phrysiæ ib.	
Fredericus, Hugonis, Comitum in Altenburg, filius pugna-	Fredericus III. Cæsar urbem No- vestiam vel Nussiam ob- sessam solvit 264	
	Saxoniae Elector fundator Academici Witteb. 1418	
	Ddd ddd ddd	

I N D E X

& libros & edificium scholæ perdidit ibid.	tendit ad Ecclesiam Ratisbo- nensem ibid.	situitur in urbe Helmsted.
reversus Osnab. ubi egregiam scholam adornavit ibid.	Gallus inauratus in pinnaculo turris Lambertini templi	Gebenkenstein castrum, ubi & unde 681
à Fulda (<i>M. Adamus</i>) legatus à Landgravio mittitur Hu- xariam 1085	Monast. spargens radios solis rutilis, prodigium est Anabapt. 1212	Geel (<i>Johannes</i>) centurio Ana- bapt. Monast. 1218
Jünckius (<i>Henricus</i>) Rector scholæ Goslariensis, postea in Hassia factus præco 874	Gandavus (<i>Petrus</i>) Pastor Ec- clesiæ Salvatoris Dusberg. 102	præficitur gregariis militibus ibidem 1240
(<i>Johannes</i>) Comitum Alten- burg. recenset Genealo- giam 1389	Gandersheim oppidum in Du- catu Brunsvic. 896	Gesserdes (<i>Henricus</i>) Helmsted. Pastor in Ecclesia in Fran- ckenberg 871
Þirste nomē dignitatis unde 31	in Gandersheim collegium il- lustre 677	hinc discedit 872
Þirstenberg præfectura ad quē Comitatum pertineat 722	Gandersheimensis primus Ge- neralis Superintendens Ha- melmannus 898	ei confertur parochia in groß- sen Quenstedde 878
Fursterus (<i>Johannes</i>) Cancell- arius in Ducat. Lüneb. 906	in Gandersefe templum Del- menhorst. Comit. à quo vulgò referatur extructum 791	comprehensus & vinctus turri in Groning traditus ibid.
Fusipedius (<i>Johann.</i>) Nordæ se opponit viris duobus do- ctis, quate dimittitur 829	Gangelius (<i>Hermannus</i>) Pastor in veteri oppido Bileveld. 833-834	Geismaria in Hassia 251. 252
G.	Gansen (<i>M. Jonas</i>) collega M. Nicolai Budani Superint. Wolfenbuti 899	Geismarius dictus Grovingius (<i>Johannes</i>) Senaror Hu- xariensis, quid scripserit 255
Gabinus de Swaynenburg dominus 539	Ganzen (<i>M. Johannes</i>) Götting- ensis, Pastor ad S. Mi- chaelis Hildesf. 941	Geldolpius (<i>Henricus</i>) docet privatim Dusberg. 1021
Gadenis (<i>Matthias</i>) præco in cenobio Egidiano Brun- svic. 885	Gardingius (<i>Andreas</i>) docuit in æde Michaelis Lüneb. 902	Geldrenses populi, unde 8
Gogelmannus (<i>Mauritius</i>) Sa- cellanus Hamburg. 974	Garzens (<i>M. Johannes</i>) Pastor in parochia D. Petri Ham- burg. 975	Geldria, ad quos 751
relicto ministerio privata ne- gotia exercuit ibid.	abiit in Marchiam ibid.	Geldria oppida ad Westphaliā pertinentia 60. 61. 75
Galle pagus parochialis in Du- catu Brunsvic. 899	revocatus in parochiam D. Jacob. Hamb. 976	Geldriensis Ducatus olim Co- mitatus 33
Gallus (<i>Alexander</i>) barbaram scripsit Grammaticā, quæ taxatur 297	ab officio amovetur & abiit Neobrandenburgum ibid.	à Gelida aqua s. Kaltwasser (<i>Lambertus</i>) celebratur à Buschio 202
(<i>Carolus</i>) multos præcipuos urbis Hammonis accusat Anabaptisticæ hæresios 825	Gastii (<i>Johannis</i>) scripta 291 1278	Gelimerus M. movet contro- versiam de substantia pec- cati Rostoch. 980
tandem amotus ibid.	Geander (<i>Johannes</i>) Doctor Ec- clesiæ Hannob. 866. 931	Gemeranus (<i>Lambertus</i>) in ce- nobio Luna Ducat. Lüneb. fuit Pastor 904
(<i>Felix</i>) Organista in urbe Lemgov. Musicus peritifi- simus 248	Superintēdens generalis con-	Gemma oppidum & arx, ubi & unde se oppidum su- stentet 80. 381
(<i>M. Nicolaus</i>) Superinten- dens in urbe Magdeb. 877		Gemme dominium, ubi & ad quos 52. 381. 382. 796
		in Gemme dominus Henricus 382. 696
		Gemmenich pagus egregius Epi-

REFRUM & VERBORUM.

Episcopi Coloniensis incendiis perditur 537	Gerfridus II. Episcop. Monast. 147. 549	Ecclesie reformatio 1376 1379
Gena Wedekindi uxor, ubi baptizata & sepulta 678	Gerhardus Aldenburg. Comes 369. 673	Gelsenberg (<i>Conradus</i>) Ufflen- ses, quales fuerint 250
Geness f. Genep comitatum ad se transtulit Dux Clivensis 33. 539. 740	Comes Lippiae Episc. Osnab. post Archi-Episc. Brem. 154. 242. 394. 570. 580 595. 607	Gesmel castrum obsidione cingitur 628
Genepzus (<i>Caspar</i>) pro papi- smo defendendo multa scripta evulgavit 1340	Comes Lipp. junior Archi- Episc. Bremens. 154	pagus ditionis Osnab. 1171
Genfericus Gotthorum Rex 791	Comes de Marka Episc. Mo- nast. 155. 527. 555	Geswinus Episc. Osnab. 567. 577 591. 603
S. Georgii capella & idolon 597	Comes Montensis in civitate Coloniensi interfectus 517	Gethlede pagus, ubi 722
Georgius Dux Brunsvic. Episc. Mind. 650. 1330 (<i>M. Matth. dictus Schwepn</i>) collega Orthonis Jodoci in civitate Halberst. 888	Comes Ravensb. jure hære- ditario possidet Ducatum Montis ac Jul. 511	Gevecotus (<i>Johannes</i>) consul urbis Mindensis 1313
de Gerassstein Comes Gerardo Markensi tulit opem 538	Comes Schowenb. Episcop. Mind. 657	in Giffhorn præfectura & arx 737. 904
Gerberus (<i>M. Henricus</i>) Pastor Hannover 867	Gerhardus concionator in æde Reinholdi Trem. vehemens persecutor Evang. 1034 (<i>M. Cotius</i>) Alensis, cum Glandorpio scholæ admi- nistrato Monast. 196	Gildemannus civis Osnaburg. extrahit ex fossa aquatili semivivū præfulem Hen- ricum 532
Gerkenus (<i>Tilemannus</i>) con- cionator ex territorio Su- satenf. ejectus 1118	Concionator Evangelii in Comitat. Lipp. ibid. & 247	Gildenhusen locus parochialis dit. Monast. 1239
Gerdes (<i>Johannes</i>) Anabaptista per Hamelmannum con- victus & ex territorio dit. Jhev. ejectus 811	mortuus Hornæ in Comit. Lipp. ibid.	fuit ibi Pastor Bernh. Crech- tingius Anabapt. ibid.
Gerckingius (<i>Justus</i>) Lemgov. LL. Licentiatus Rectorem egit in patria 244. 1079	illius scripta ibid.	Gildenhusius (<i>Gerhardus</i>) rexit scholam Borkenæ 210. 333
assumpto gradu magisterii do- cuit in schola Swollensi ib.	vide plura Cotius (<i>Gerhard</i>) supra	in Gilhausen Præsul Coloni- ensis Philippus investitus ti- tulo Ducatus Westphaliæ & Angrivariæ 664. 679
ex Gallia cum esset reversus Coloniæ privatim Juris- prud. professus ibid.	Gerlacus (<i>Conrad</i>) Rector in schola Cathariniana Brun- svic. 914	Giltten parochia, ubi 904
Gerenbergius (<i>Christoph</i>) La- gus, secretarius & senator Osnaburg. 221. 243. 645 1151. 1155	Sacellanus Hamb. in Ecclesia de Gesmel vir militaris 612	Gindericus (<i>Matthæus</i>) mittitur ab Ernesto Principe Lü- neb. in Phrysiam Orien- talem ad restituendas ibi Ecclesias 829. 903
in Geremrode Concionatores cum Ludimagistris contra sacrilegos publice propo- sitiones l. Theses decem ediderunt & de his dispu- tarunt 892	Geroldus Episcop. Aldenb. 160 Episcopus Lubec. 712	concionator Cellens. 903
	Gesecke oppidum ditionis Co- loniensis 1327. 1341	Gisebertus de Brundhorst Epi- scopus Bremensis 362. 375
	Etist 1378	Gittel oppidum in Ducatu Brunsvic. 894. 895
	Geseckensis parochia, cui Ab- batiz adiecta 1376	à Gladebecke (<i>Fredericus</i>) Sa- trapa, promotor negotii Evangelii in Comitatu Hoyensi 799
	Ddd ddd ddd 2	Gladius Gidconis vel Josue 1224. 1225
		Glans

I N D E X

Glandorp parochiam, ad Dyf- sen dominium pertinen- tem, quis transtulerit ad diocesin Osnaburg. 676	magna fide Evangelium Christi 1061	Godefridus , Comes de Waldede Episc. Mindensis 612, 657
Glandorpius (<i>M. Iohannes</i>) Mo- nasteriensis, scholas ubi rexerit 192. 332. 874. 931 933. 1045. 1431	Glogoviensis (<i>M. Caspar</i>) gu- bernavit studia Embritz 322	Godefridus (<i>M. Iacobus</i>) ad D. Virginem Pastor Brunsvic. 865. 913
illius scripta 192	Glosenkampius (<i>Henricus</i>) Of- naburgensis, Pastor in Ec- clesia D. Lamberti Lüneb. 866. 902. 1171	Godehardus Episcopus Hildes- 150. 609
ubi sumserit gradus 332	Glossenus (<i>Nicolaus</i>) SS. Theol. Licent. Superintendens in urbe Magdeb. 877	Godemannus (<i>M. Caspar</i>) In- spector Lüneb. fidelissimus 866
contra Pontificios disputat Monast. 1191. 1192	Gobelinus primò Decanus Bile- veldensis, postea Mona- chus in Bodeken 158. 667	Godeschaleus Comes in Deip- holt Episc. Osnab. 377
pertrahitur à Rotmanno in Sacramentariorum opinio- nem 1199	ipsius cosmodromiū ib. 1388 (<i>M. Simon</i>) collega Brachtii M. Matthiae superattend. Gandersh. 894	Godeschaleus Comes in Deip- holt Canonicus Brem. & Colon. ibid.
disputat contra Anabaptistas 1202. 1209	dicitur alias Gobelius 933. 936	Godeschaleus Episc. XXI. Min- densis 660
fugit ex urbe Monast. 1209	Gochum oppidum Ducatus Cliv. 1009	Godeschaleus XXIV. Monast. Episcopus humili genere Saxo natus 153. 554
PP. Marburgensis post mul- tarum scholarum Rector 1218	excipiuntur ibi hospitio pro- fugi ex Brabantia ibid.	Goerliche parochia Paderb. 1321
Hervordiz mortuus ibid.	Gocklenius (<i>Conradus</i>) Paderb. eruditus in schola Hegii 264. 284. 285. 335	de Gog (<i>Henricus</i>) Anabaptista Monast. ablegatur Susa- tum 1251
Glancus (<i>Iodocus</i>) pro veritate certavit Bremæ, ubi eje- ctus ex Ministerio 784	eius laudes in proverbio Eras- mi, te ipsum laudas 107 108. 335. 1421. 1424. 1426	Gogerichte rectius dicitur Hoch- gerichte 616
constituitur primarius pastor in dit. Jheverensi ibid.	Professor in Academia Lo- vanicensi 255. 1421	Gograviatus iudicium Osnabur- gensibus à quo olim con- cessum 626
per eum visitantur & reform- mantur Ecclesie in Co- mitatu Hoyensi 802	Godefridus , de Arnsberg Co- mes, Præsul Osnab. pu- gnat contra Comitum de Marca Engelb. 527. 581	transtulerunt ad se Monast. ibid.
Glasemaker (<i>Arnoldus</i>) Paderb. custodiæ duplici traditur 1326	diruit cum Adolpho de Mar- cka oppidum Wengerden 530	Gogrevius (<i>Iohannes</i>) Cancel- larius Juliacensis 179. 984
(<i>Christophorus</i>) civis Osnab. studiosorum Mæcenæ 645 1172	succedit Engelberro in Epi- scopatu Osnaburg. 571. 581 597. 613	præficitur negotio visitatio- nis generalis Comit. Schowenburg. 847
(<i>Iohannes</i>) civis Susatensis, flagrat zelo & verbi Dei cognitione 1095	Godefridus , Dux Bulsionis, cum aliis recepit Antiochiam cum civitate Hierosolyma 552	(<i>M. Mento</i>) aulicus concio- nator Comit. Hoyens. 801
Glatbeckius (<i>Iohannes</i>) concio- nator in oppid. Hardesthen Ducat. Erici 934		Goldschmidt (<i>Luderus</i>) collega Brachtii Superint. Nor- them. 926
Glesekernus (<i>Iohannes</i>) Lemgov. vicarius quondam Bremæ 247. 1061		Gorolitii (<i>M. Martini</i>) operâ visitantur & reformantur Ecclesie Brunsvic. 892
veniens Bremâ docuit Lemg.		superattendens constituitur ibidem 909

RERUM & VERBORUM.

Gosbertus Episcopus Osnab. 148	Göttinger Land terra dicitur ur-	nem ostendit 1279
Gosbertus IV. Episcopus Osnab.	bi confinis 722	Gresmunthius (<i>Iohann</i>) Præfe-
591	Gow in superiori lingua signi-	ctus urbis Sufatensis fugit
Goslaria Cæsarum, ex Saxonica	ficat pagum 79	ad urbem Hammonē 1110
gente, habitaculum 864	à Graes (<i>Henricus</i>) Anabaptista	Gresselius (<i>Iacobus</i>) Brameſca-
Goslariensis urbis reformatio	Monast. mittitur Osnab. 1251	nus Osnaburgensis, Pro-
868-878	cum ajunt nonnulli solum	fessor artium clarus Colo-
Gosmannus (<i>Petrus</i>) Sacellanus	evasisse pœnam 1256. 1257	nix 217. 291
ad D. Nicolaum Lemgov.	de Graes profapia antiqua prope	Gressenus (<i>M. Daniel</i>) Superin-
1058	urbem Cosfeldiam 198	tendens in civitate Hal-
Gosmarus Anabaptista Osnab.	Graffelmannus (<i>Iohannes</i>) Gu-	berstad. 889
1133	bernator juventutis Lemg.	Grestius (<i>Hieronymus</i>) Hervord.
Gosmarus Episcopus Osnaburg.	247. 1058. 1079	constituitur in locum Viſ-
593. 605	Greife s. Grete præfectura O-	beckii 794
Goswinus Quentin Canonicus à	rient. Phryſiæ, à quo ob-	sub illo magna fuit pastorum
Theodorico Morsensi ca-	fessa & expugnata 793	tranquillitas & consensus
ptus & vinctus traditus 505	Grathusius (<i>Hildebrandus</i>) vo-	pius ibid.
Goswinus vel Gosvewinus vid.	catur in Ministrum Eccle-	Uffeniæ Christiano (<i>Iohanni</i>)
Gefuinus vel Gefwinus	ſiæ Lemgoviam 1078	ſucceſſit 819
Gotelen (<i>Augustinus</i>) papisti-	vid. Grothusius	mortuus in Ministerio Eſenæ
cus concionator Lünebur-	Grav nomen dignitatis unde 31	795
go juſſus diſcedere 901	von Grave (<i>Iacobus</i>) Anabapti-	Greven amplus pagus Monast.
hinc cum diſcederet D. Ur-	ſta Monaster. mittitur ad	ditionis 1149
banum Rhegium vhe-	Cosveldienſes 1251	Greven s. Gravius (<i>Luderus</i>)
menter ut auctorem ſui	Grawertus (<i>Iohannes</i>) in urbe	in Eccleſia Cathariniana fuit
exilii accuſavit ibid.	Goslaria Zwinglii dogma	Brunſvic. 912
Gothanus (<i>Iohannes</i>) Sacellanus	propagat 871	designatus Paſtor in æde D.
M. Johan. Rhegii in urbe	Green s. Grein præfecturam do-	Pauli Hildeſ. 940
Eimbeccenſi 917	minii in Homburg ad ſe	Grevenatveshagen oppidum,
Rhegius cum eſſet dimiſſus	transulerunt Episc. Hilde-	ubi 656
ſolus adminiſtrat provin-	ſimenſes 682. 725	Grevenbroid (<i>Iohan.</i>) Paſtor in
ciam in collegio Alexan-	poſt acceſſit Ducibus Brun-	Barrelth in Dichmarſia 982
drino ibid.	ſuicentibus cum illam dice-	Grevenius (<i>Paulus</i>) rexit ſcho-
Gottes Gnade cœnobium, ubi	ceſin invaderent ibid.	lam Canonicorum & Vica-
881	Gregorius VII. dictus Hilde-	riorum Huxar. 1087
Gottes Krafft iſt meine Macht	brandus, Pontifex Roma-	ex ſchola ad munus Eccleſiæ
Symb. Johannis von Ende	nus, conjugium ſacerdoti-	translatus Huxar. 1092
Regis Anabaptiſt. Monast.	bus Germanis ademit 564	ad S. Petrum Paſtor per trien-
1238	Grelle (<i>Buchardus</i>) plebei ge-	nium fideliter docuit ibid.
Göttinga olim comitatus, nunc	neris Episc. Bremeniſis 156	ceſſit ultro & obtinuit ſun-
urbs 722. 866	(<i>Iohannes</i>) collega M. Barth.	ctionem in oppidulo Haſſiæ
eum invaſit Dux Saxonix Lo-	Wolſtharti Superint. Han-	dicto Immenhuſen ibid.
tharius & ſuæ ditioni ad-	nov. 930	Grevenſteinus (<i>Antonius</i>) Bre-
jecit ibid.	Gresbecke (<i>Henricus</i>) Faber,	mâ vocatur in paſtorem
Göttingenſis urbis reformatio	profugit ex urbe Monast.	ædis Johannitarum novi
934-937	& potiundæ urbis ratio-	oppidi Oſnab. 1136
	Ddd ddd ddd 3	poſt

I N D E X

post biennium redit ad Bremen- ses apud quos superin- tendens factus 1137	amica collatio cum Bucero 1331. 1332. 1333	Grunberge comitatus, ubi 723
(<i>Sebastianus</i>) Conrector, ve- nit in locum Engelberti Copii in urbe Lipp. 1056	abit Romam 1334	Grudloze Rold prope Osnab. 81
Geevenus (<i>Albertus</i>) Consul urbis Sufatensis 1097	arguit Sleidanum mendacii, sed falso ibid.	Grüsing cerevisia, ubi 11
Greiffenhagen (<i>M. Johannes</i>) specialis Superintendens constituitur in Köserslu- ther Ducat. Brunsvic. 899	accusatur Lutheranismi ibid. animi motore consternatus moriatur ib. 1336. 1337. 1338	Grutherus (<i>Johannes</i>) Althufia- nus, Osnaburgensis pastor in patria mortuus 217
Grimme oppidum, cui comita- tui subfuerit 707	Groschans (<i>M. Jacobus</i>) Ko- tensis, in Superint. vocatur Goslar. 873	(<i>Lucas</i>) Anabaptista Monast. 1230
Griphius (<i>Christianus</i>) Sacella- nus in æde Cathariniana Hamburg. 975	Grotekopius Concionator ad S. Uldaricum 906. 907	Gudemannus (<i>M. Caspar</i>) docuit in æde D. Johannis Lüneb. 902
Grius (<i>Johannes</i>) Tecklenburg. centurio Episcop. Monast. cinxit urbem Monasterien- sem 1219	Groth (<i>Johannes</i>) Pastor in Edellade in Dithmarsia 982	Gudenslag dictus dies Mercu- rii, unde habeat nomen 67
cecidit in prælio 1274	Grotheniorum familia 200. 227 236. 238. 239. 240. 256. 1075. 1078. 1081	Gudenus (<i>Johannes</i>) Pastor ad S. Michaelen Brunsv. 913
Grobiani auctor & scriptor 902	Grothius (<i>Hilbrandus</i>) Uf- leniensis vir eruditus 250	vocatur ad D. Egidium ibid. provinciam hanc reliquit filio juniori ejusdem nominis ib.
Grojenfis Comitatus ad Marchiam Misa. 34	illius scripta ibid.	Guerdenum urbs in ditione Mo- nast. unde quærat victum 83
Groin præfectura ad quos per- veniret 715. 722	Minister Ecclesiæ Lemgovix ibid. 1078. 1164	Gueringius (<i>Bernhardus</i>) Mo- nasteriensis, quæ ediderit scripta 189. 266
Grolla oppidum Ducat. Geldri- ensis, quibus abundet 75	vid. Grathusius.	Conrector Monasterii 266 267. 284
Grollius (<i>Henricus</i>) Pastor in Baurhave Comit. Oldenb. 783	Grove (<i>Johannes</i>) Pastor ad S. Magnum Brunsvic. 912	(<i>Gerhardus</i>) Vicarius Majoris Ecclesiæ Monast. 266
Grona civitas, sub quo fuerit comitatu 703	Grovenius (<i>Johannes</i>) Hoxari- ensis, vir doctus 254	Guiho vide Wiho
subfuit Erico Duci Brunsv. 706	eruditus in schola Hegii 263 284	Guilthe (<i>Reimerus</i>) promotor Evangelii Osnab. in Nea- poli 1137
Gronenberg castrum, quis re- deemerit 531. 614	Ludimagister ad S. Mauritium Monasterii 268	Guitmundus Monachus Beren- gario attribuit Anabapti- sticum errorem 1181
Groningius (<i>Hermannus</i>) Mi- nister Ecclesiæ in Weigen Comit. Hoyens. 799	Grovius (<i>M. Johannes</i>) celebra- tur à Buschio 203	Gunselinus Comes de Suerino juvit Leonem Henricum contra Colonicensem Epi- scopum Philippum 585
Gropperus (<i>D. Johannes</i>) Papista à Cæsare impetrat, ut re- formaret Ecclesiam Sufa- tensem 1115	de Grubenhagen (<i>Ericus</i>) Dux Brunsvic. Episc. Osnab. & administrator Ecclesiæ Pa- derborn. 1319. 1320	Guntherus Episc. Osnab. 592. 605
illius res gestæ Sufati 1115- 1119	mortuus 1321. 1324	Gustro (<i>Johannes</i>) Sacellanus Hamb. 974
	(<i>Philippus</i>) Dux Brunsv. ini- quus primò causæ Luthe- ranæ, non multo post ipse suscepit 1320	Gustro (<i>Johannes</i>) Pastor in Xenodochio D. Georgii extra Moenia Hamb. 976
	de Grubenhagen Ducum Brunsv. Genealogia 445-447	Guitt-

RERUM & VERBORUM.

Gaterslevel potius Gatersleve dominium, ubi 682	gno, Duce Saxoniae ibid.	cedit Joh. Sylvio Esenae 795
de Gaterslo pago controversia Francisci Waldech. cum Tecklenb. 644	Hadmersleben dominiū, ubi 683	de Haken (<i>Ludolphus</i>) fra- <i>Ludovicus</i>)
de Guffow Comites, ubi fuerint 723	Comites, quando vixerint ib.	tres, compositores contro- versae, ortae inter clerum & senatum Osnab. 620
Gymnicus (<i>Johannes</i>) Typo- graphus Coloniae in schola Hegii eruditus 284	Hadwardus II. Episc. Mindensis 147. 651	Hakenius (<i>Bernhardus</i>) Conre- ctor scholae Lipp. 1056
commendat Herm. Buschium 290. 291	Haerborg arx & praefectura, ad quem comitatum 695. 696	Hakenus (<i>Johannes</i>) Cancellar- ius, in aula Hoyensi pro- motor Evangelii 799
(<i>Petrus</i>) Aquensis, Canoni- cus Martinianus Monaste- rii, quae ediderit in lucem scripta 189	Hagedorn pagus 702	gravamina in Synodo per hunc Comes Albertus cu- rat proponi 800
eruditus in schola Hegii 264	Hagemannus (<i>Henricus</i>) Admi- nistrator scholae Lemgov. 246. 1079	Halberstadiensis Ecclesiae refor- matio 877-890
Philosophus & Mathematicus in Westphalia celeberrim- us 337	(<i>Johannes</i>) Monasteriensis, Lector 3. Classis sub Ti- mannio Monasterii 266. 268. 1428	Halewat (<i>Hermannus</i>) concio- nator profugus, Pastor con- stituitur in oppido Riths- berg 844
H.	illius scripta 189	ab Halle (<i>Franciscus</i>) promotor Evangelii in Comit. Hoy- ensi 799
Haaldsleve castrum & domi- nium, ubi 683	discipulus Hegii 263	(<i>Johannes</i>) J. U. D. 348. 371 662. 781. 811
Haaren advocatia, cui & à quo vendita 608	abit Romam, ubi factus Bi- bliothecarius scholae Vari- canæ 269	Hallenbergia oppidum, ubi 77
Haburgus (<i>Johannes</i>) Pastor in Hilgenloo Comit. Hoyen- sis 802	(<i>Simon</i>) Lemgoviensis, Em- beccensis & Osnaburgensis scholae Conrector 223 246. 650. 1167	in Hallersfeld pugna 585
Hadrat (<i>Cassianus</i>) Minister Ecclesiae in Parochia D. Jacobi Hamburgi 976	Pastor in Rithberg 844	Hallermund comitat. ad Duces Brunsi. 34. 724
Hackeborn comitatus, ubi 727	Hagen praefectura, cui & à quo vendita 608	unde nomen 724
ab Hadwardi (. <i>Hochmerdi</i> (<i>Bernhardus</i>) à Carolo, Duce Geldriae, constituitur Vicarius ditionis Essensis 793	ubi sita 682	arx ubi sita ibid.
hostis infensissimus doctrinae verae ibid.	ab Hagen (<i>Bernhardus</i>) Cancel- larius Paderbornae quid egerit 1330. 1332	Comitatus insignia tres albæ rosæ ibid.
Haddelaria terra pascuosa, ubi 684	reperitur manè mortuus apud suum lectū prostratus 1336	Hallersprind arx ad quem co- mitatum pertinuerit 724
adempta Ducibus Saxoniae in Edmundenburg à Praefule Bre- mensi ibid.	Hagenox per Medmannum Bu- cerus ad Gropperum duci- tur in comitus 1331	Halsebecke castrum & oppidum, quis ademerit Ottoni Teck- lenb. 619
Sed recuperata animosè à Ma-	Hagonensis conventus 905	Halteren municipium, unde quærat victum 83
	Hahenwerdt pagus, ubi ibi habuerunt sedem Mar- chiones Saxoniae ibid.	Halverius (<i>Ludolphus</i>) Mona- steriensis, Decanus ad S. Martinum, vir illustris & doctus 210
	Haholtri Comitatus pervenit ad Comites de Lippia 58. 391 683	magnus Patronus Pontificio- rum 896. 897. 1013
	quæ loca huic comitatui pa- ruerint ibid.	Hame-
	Hajo (<i>Minhardus</i>) Eibenus, suc-	

I N D E X

Hamelenſis Eccleſiæ Reforma- tio 931-933	Hamelius (<i>Henricus</i>) Paſtor in Schmalverden Comit. Hoyerſis 802	(<i>Telemannus</i>) primò plan- tavit Barel Eccleſiam ib.
Hamelmannus (<i>Everhardus</i>) pater Hermannii Hamel- manni 589	Hamelonia urbs unde nomen 17 inter præcipuas civitates Du- cat. Brunſ. numeratus 867	Hannobera ſ. Hannovera oppi- dum aliquando exile, jam ſplendidum 866
membrum fuit collegii Oſna- burg. ad annos 48 ibid.	Hammakerus (<i>M. Iohannes</i>) Sa- cellanus in oppido Rhena- ditionis Monast. 1302. 1312	paruit comitatui <i>Edmunde</i> 35
(<i>Hermannus Lic. Theol.</i>) Pa- ſtor in Neapolitana Eccle- ſia Lemgov. 247. 819. 840	(<i>Rodolphus</i>) Conſul Oſnab. monuit alias doctrinæ in- tegritas, ut ſervaretur 1159	Eccleſiæ reformatio 927-931
1078	quid egerit præterea 1160- 1163	Harborch Baronatus & arx 723
affumitur in Superintenden- tem à Comitibus Oldenb. 780	Hammenburg Comitatus, qua- lis & ad quem pervenerit 723	arx à quo occupata ibid.
præſicitur colloquio Oldenb. 781	Hammenſtede (<i>L. Theol. Bar- tholdus</i>) Concionator Ca- thedralis Halberſt. 879. 882	Hardaſſen oppidum & arx, ubi 726
vocatur in conſilium à Co- mite Bernhardo 819	in Hammern cœnobii funda- tores 686	Hardeck arx, ubi 726
commendatur Comitibus Lipp. ut aſſumeretur in Gener. Superint. 821. 822	Hammerſtein comitatus 723	Hardenbergius (<i>D. Albertus</i>) operâ Chriſtophori Olden- burgici Comititis venit Bre- mam 1333
ob veram doctrinam ex op- pido Eamen Comit. de Marca dimiſſus 825	Hammo urbs Comit. de Mar- cka, unde 75	ubi ſacramentarius declaratus ibid.
illius aſta Bilefeldiæ Comit. Ravensburg. 834-842	ubi ſita & à quo ædificata 483. 715	Hardiſſen arcis fundatores 740
mittitur ad Synodum Wal- dech. 852	illius concionatores 825	Harimarus Episcop. Paderborn. 146
vocatur in Superint. General. Gandersheimii 898. 899	in Handſberge tranſactio in- ter Oſnaburg. & Monast. Episcop. habita 627	Harleſmia ſ. Harleſmium oppi- dum Hollandiæ 1197. 1219
ſcripſit ad Senatum Tremoni- enſem 1031. 1032	Hanebom Conſul Hervordienſ. in doctrina Evangelii op- poſuit ſe civibus 1038	Harman (<i>Iohan.</i>) albus Mona- chus Ordinis Ciſtriænſis, Paſtor in Monasterio Cop- penberg urbis Alenſis 1305
revocat errorem ſuum de Concilio Tridentino 1172- 1174	Hanemannus (<i>Ludolphus</i>) Oſ- naburgienſis, Gubernator ſcholæ ibidem 223. 1167	illius operâ Alenſibus abdu- cuntur boves & vaccæ 1305
illius Apologia pro Comitibus & civitate Altenburg. contra Juſti Lipſii calum- nias 1382-1408	Hangelschenus (<i>Iohan.</i>) ex ter- ritorio Suſatienſi eieſtus 1118	Alæ priſtino loco reſtituuntur 1310
Apologia altera pro Weſt- phalia contra ejusdem ca- lumnias 1409-1432	Hanius (<i>Iohan.</i>) reſuſcitatus eſt civibus Tremoniſibus in negotio Evangelii 1034	Harneſbora unde & ubi 36
Samborg unde 75	Hanneke (<i>Gerhard</i>) ſuccedit pa- tri in Eccleſia Barel Co- mit. Delmenh. 792	Harminius Dux habuit poſſeſ- ſionem Weſtphaliæ 36. 1397
Hamburgienſis Eccleſiæ Refor- matio 944-977		delet Quintilium Varum in Comitatu Lipp. ibid.
Senatus articuli 946-948		Harnebecke (<i>Burchardus</i>) paſtor in Rhode à cuſtode deſer- tur 623
		Harpſtede præfectura, quibus pareat 372. 717
		arx in dotem à Catharina, Comitiſſa Hoyerſi, Mauri- tio Comiti Delmenhorſta- no allata 673
		Harſen

RERUM & VERBORUM.

Hartenstein arx antiqua, ubi sita 723	(<i>Wilhelmus</i>) supplicat pro Martino Honbundo apud Episc. Paderborn. 1368	lebris Osnab. 225. 1035
Hartersburg olim proprius comitatus, hodie castrum & oppidum 726	mortuo Episcopo apud capitulares & senatum 1270	(<i>D. Gerhards</i>) magna auctoritas in Westphalia in promovendo Evang. 1096
Hartmannus , unde 36	Haslicus (<i>Herman</i>) Colon. Præsul 511	1126. 1129
(<i>Warnerus</i>) Pastor in Bu- den Comit. Hoyensis 802	Hassones , unde 8	Hedionis (<i>Caspari</i>) verba de hominum miseria in monasterio 1275
Hartwicus Episc. Bremensis 356	Hastius (<i>Carolus</i>) Consiliarius Principis Juliac. examinatur Hamelmannum 837	Hegendorffius (<i>Christoph</i>) J. U. D. & Syndicus, fit Pastor, ubi 901
(<i>Henricus</i>) Pastor Petrinus Hamburgi 975	Hast du ein Brodt ich habe given Brodt cecinere cives Paderborn. in templo 1319	de Heger Porten Porta Osnab. urbis 614
(<i>M. Paul</i>) Henrici filius, Pastor ibidem 975. 976	Hattanga oppidū Ducat. Montensis quibus exerceat mercaturam 74	prope eam magna fuit aquarum inundatio ibid.
Hafa fluvius, ubi 81. 84	Hattonis II. Moguntini Præfulis historia 488	Heggeus (<i>Jacobus</i>) defendit Zwinglii dogma in Ducat. Holfatiæ 981
Hafalunda , unde 84	Havelborgius (<i>Henricus</i>) Pastor in Warrel Comit. Hoyensis 802	convertitur ibid.
in Haselholte campo, pugna 624. 629	Havestad arcem Domino de Lippia quis ademerit 678	Hegii (<i>Alexandri</i>) Westphaliæ viri eruditi laudes & acta 94. 95. 97. 173. 174. 263. 265. 285. 1406. 1414. 1420. 1422. 1426
Haselunden oppidum, cui pareat 670	ab Episcopo Comes de Retberg possedit oppignoratū 532	in diocesi Monasteriensis natus 1427. 1429. 1430
ad quem comitatum dicatur pertinuisse 704	vide Havestad	Heidemannus (<i>Theodorus</i>) ex oppido Gandersheim cū eiectione constituitur Pastor in oppido Rintbelen 874
Hasenhartius (<i>Johannes</i>) Pastor in oppido Ulsen Comit. Benthem. vocatur ad Comit. Arnoldum 786	Havinckhorstius (<i>Johannes</i>) Monasteriensis, Professor artium Coloniae 193	896
tradit Comiti Arnoldo libros Lutheranos legendos ib.	Hagete (<i>Hermannus</i>) Secretarius Domini Erii in urbem Osnab. ducitur captivus & vinculis traditur 633	ab Heiden (<i>Felicianus</i>) collega Rodolphi Molleri in Ecclesia Hameleni 932
(<i>Gerhardus</i>) filius Johannis in Ecclef. Comit. Benthem. succedit Kamfferbeckio 787. 788	Hechlerus (<i>Johan.</i>) junior, Pastor in Etzwerden Comit. Oldenb. 783	Pastor ad S. Martinum in urbe Hildes. 941
Hasfeld (<i>Georgius</i>) celebratur à Josepho Storlenio 209	die Hechmole præfectura ad quem Comitatum pertinet 724	Heidfeld (<i>Ambrosius</i>) Pastor Petrinus in civitate Halberst. 877
Hasius (<i>Franciscus</i>) eiectione Widenbruggo 1144	Hechtus (<i>Petrus</i>) Minister Ecclesiæ Comit. Barbienf. 789	Heinikius (<i>Johannes</i>) Cottenfis, Papista insulsus vehementer Lutheri doctrinam damnat 1055
(<i>Thomas</i>) Concionator in Bittel Ducat. Brunsv. 894	Heckerus (<i>Johannes D. Theol.</i>) concionator Evangelii cetera	Heinius (<i>Johannes</i>) concionator aulicus Comit. Altenb. & Delmenh. 792
Hassels (<i>Johan.</i>) refutat Cassandri librum 1005	Ecc ecc ecc	Heiss
ex Hassia Theologi venerunt Monasterium 1191. 1192		
Hassia Landgravius (<i>Ludovicus</i>) Episcop. Monast. 555		
556. 581		
(<i>Philippus</i>) Academiae Marpurgi constitutor 302		

I N D E X

Heissen (<i>Caspar</i>) Ductor asinorum castrat D. Valentinum Mustæum 880	no Buschio historia 287. 286. 1384	Henricus Boicholt Episc. Lubec. 155. 156
Heissen dominium, ubi 685	de Helversen (<i>Henningius</i>) visitator designatus in super. Ducat. Brunsv. parte Gottingica 922	Henricus Episcopus Brandenburgensis, unde ortus 72
Heitfeldius (<i>Johannes</i>) Wipervordensis, cum eiectus ex urbe Tremoniensis venit in Wesaliensem urbem ad functionem Ecclesiasticam 1030. 1031	Hemmendorff oppidum, cui dominio sublit 725	Henricus Comes Schowenber-gicus Episc. Mind. 160. 659
exorcismum in Baptismo nõ ferendum censet 1018	Hemmiges (<i>M. Hieronymus</i>) Concionator Luneb. dedit Genealogiam Comitum Hoyens. 727	Henricus Comes de Schwarzb. Archi-Præsul Brem. & Episc. Monast. 264. 559. 673
indoctus & battologus 1019	Henckelius (<i>Martinus</i>) Doctor Evangelii in oppido Lenep 1027	Henricus Comes in Baldensborg Episc. Hildesimensis 672
Heitkampius (<i>Martinus</i>) Pastor in templo S. Spiritus Hamburgi 976	Hennemannus (<i>Jodocus</i>) Pastor in Wöringen 934	Henricus Crassus Saxo & Comes in Nordheim 355
Heitmannus (<i>Johann.</i>) Minister Ecclesiæ ad S. Jacob. in urbe Hildes. 940	Hennebergici Principes 727	Henricus Dux Brunsv. 659. 1313. 1333
Heitmolles (<i>Johannes</i>) Pastor in Neuenstadt Ducat. inferioris Brunsvic. 922	Henneke (<i>Johann.</i>) Mind. scholæ Gubernat. Brunsv. 914	Henricus Episc. Lubecensis 155
Heldern in Comitatu Mansfeld 1179	Henningi (<i>Sebastianus</i>) Pastor in templo D. Ægidii Hannover. 930	Henricus Episc. Mindensis 655
Helem castr. s. parvum Dn. ubi 682	Henniges s. Henningsen (<i>M. Georg</i>) Pastor Hannoveranus 866. 931	Henricus II. Episc. Mind. 660
Helinwardus Episc. Mindensis 653	Henningius (<i>M. Fridericus</i>) Pa-pista, deseruit religionem & magno zelo propagat veram doctrinam in æde D. Nicol. Luneb. 900. 901	Henricus Episc. Monast. & Administrator Brem. 361
Hellenburga domina fundatrix cœnobii Fischbeck 651	Pastor ad S. Catharinam Hamb. 945	Henricus II. Episc. Monast. 554
Helmershufium, oppidum Hassiæ, à civibus Huxariensibus visitatus propter auditum verbi divini 1037	ad S. Petrum 955	Henricus Leo Elector & Dux Saxon. 356. 585. 678
Helmoldi histor. Slavorum 1168	quænam Hamburgi in concionibus protulerit contra veritatem 965	illius facta 469
Helmstadii Dux Brunsv. Academiæ instituit 900	ipsius Apologia 972. 973	Henricus de Morfa Episc. Monast. 557. 626. 636
Helscherus (<i>Anthonius</i>) Sufatensis, Pastor in patria 1121	Hennisius (<i>Johannes</i>) Superintendens specialis in pago Dieterichsholghausen 899	Henricus Episc. Osnab. 572. 599. 634
Heltbergius (<i>Johannes</i>) Eccles. in Weding Ducat. Luneb. 904	Henrici (<i>Lubertus</i>) Alphusius, Esenæ Pastor 795	Henricus Sleswicenf. Dux Episc. Osnab. 572. 584. 598. 622
(<i>M. Samuel</i>) concionator petrinus Hamburg. 975	Henricus Auceps restituit Dittmarum Widekindi nepotem 38	Hensberg : Comitatus accessit Duci Juliac. 35
Helte (<i>M. Georgis</i>) de Herman-		Hentzelmannus (<i>Hermannus</i>) Pastor in Parochia Nicolai Gottingæ 935
		opponit se cum aliis Superat-tendenti Philippo Cæsari 939
		Herbelius (<i>M. Ludovicus</i>) do-cuit Gottingæ tempore persecutionis 935
		Herberdingius (<i>Gerhardus</i>) Pa-stor in templo D. Nicolai Luneb. 901. 902
		(<i>Hier-</i>

RERUM & VERBORUM.

(<i>Hieronymus</i>) Ecclesiastes in parochia D. Nicolai Lu- neb. 902	<i>Genellenbogen</i> Episcopus Monasteriensis 534	Hervordiensis transferunt coe- nobium Augustanum ad usum scholæ 1042
de <i>Herberm</i> (<i>Egbertus</i>) pen- det à Decano Augone de Schagen 629	Hermann. Comes de <i>Robens- berg</i> 540. 585	Hervordiensis Ecclesiæ Refor- matio 1035. 1045
dedit <i>Ibora</i> castrum Osnab- urgensibus 634	Hermannus Comes de <i>Weida</i> Archi-Episc. Colon. 1194 1319	Ecclesiæ persecutio 1038
Herboldus (<i>M. Henricus</i>) Hu- xariensis, vir in Astrono- mia clarus 254	Hermannus Simon Comes Lipp. 154. 242. 250. 259	Ordinatio Ecclesiastica 233 243
Heresbachius (<i>Conradus</i>) quæ ediderit scripta 169. 170	Hermannus Episcopus. Monaster. 150. 552	de <i>Hervorde</i> Domina 606
Informator Wilhelmi Ducis Jul. Cliv. & Montis 170 984	Hermelingius (<i>Henricus</i>) rotæ imponitur à Pontificiis 1310. 1311	<i>Hetwagia</i> dicuntur exuvie 625
constanter doctrinam Au- gust. Confessionis tueba- tur 1004	spectacula circa rotam noctu & quotidie fulgida 1311	<i>Herzenus</i> (<i>Harco</i>) Phrysius, præfectus in <i>Buerhove</i> 767. 771
ab <i>Hersell</i> (<i>Casparus</i>) Abbas Corbiensis quid egerit in urbe Huxariensi 1087	habuit sepulturam præcla- riorem quàm unquam Episc. quisquam ibid.	<i>Heseldid</i> 626
Heribertus Episc. Colonienfis 514. 515. 593	Hermiones populi, unde 5	<i>Heshusius</i> (<i>Bernhardus</i>) 1020
Herimbertus Episc. Mindensis 146. 651	Hernbachius (<i>Wilhelm</i>) Pastor Erversfeldensis 1028	(<i>M. Tilemannus</i>) vocatur Witteberga in superatten- dentem urbis Goslar. 872
Heringius (<i>Exardus</i>) Pastor in <i>Baurhave</i> Comit. Ol- denb. 783	Heroum filii noxæ 237	beneficio & sumtibus sena- tus promotus in Docto- rem Witteb. ibid.
(<i>Ludolph.</i>) eruditus in scho- la Hegii 264	<i>Herse</i> coenobium 670	Superintendens Magdeburgi 877. 1018
eum Langius in domo sua fovet 266	in <i>Hersebrod</i> Monasterium re- formatum 570	propter illum eiectionem variè agitata Ecclesia Rostochii 980
<i>Hammonz</i> scholam egre- giam aperuit 267. 284 337	Herstelle oppidum, unde fru- ctum & commodum ha- beat 78	ejicitur ex urbe Wesaliensi 1019. 1020
<i>Herisburg</i> castrum munitum Saxonum 605	Hertzbergum, unde 77	<i>Hesnot</i> prædium adiecit Ec- clesiæ Osnab. Otto II. Im- perator Roman. 578. 605
<i>Herliborg</i> arx 709	Hertzerus (<i>Ludovicus</i>) Anaba- ptisticae sectionis defensor 1179	Hessus (<i>Eobannus</i>) versibus præ- dicat Buschium 290. 1418
Hermannus unde 5. 35. 318	stuprat honestissimas matro- nas 1180	(<i>Laurentius</i>) Stadhagianus, Corrector Osnab. 223 1166. 1168
Archi-Episcopus. Colon. 560 991	afficitur supplicio capitali ib. ejus confessio ibid.	Hestermannus (<i>Anton.</i>) Cor- rector scholæ Lippienfis 253. 1056
Comes Lipp. regens pugnans pro fratre contra Stedin- genses occubuit 154	tredecim habuit uxores ibid.	D. & Professor juris in Aca- demia Marpurgensi ibid.
Hermannus II. Comes in Ea-	<i>Herkog</i> nomen dignitatis unde 31	<i>Hesterspforte</i> Monast. 1227
	Herverde civit. & collegium generosarum virginum 683	<i>Hetlage</i> via 596
	Hervord Comitatus olim 55. 79	Hetlagius (<i>Conradus</i>) Consul Osnab. promotor Evan- gelii 601. 1137 (<i>M. Io-</i>
	Hervordienſe cœnob. Augu- stinianum 251	
	Franciscanum 815	
	Ecc ecc ecc 2	

I N D E X

(<i>M. Iodocus</i>) Quaestor aerarii postea Consul Osnab. 224 601. 1134	ejus Reformatio 937-944 omnes Concubinae Pontifi- cia ex ea ejiciuntur 942	Oldenburg 774-784 Phrysiæ Orientalis 825-832 Ravensburgico 832-843 Regenstein 845 & Dominio Rhedenſi 849
Hetliurgus (<i>N.</i>) Pastor ad Ni- colaum in urbe Tremo- nienſi 1035	Hildefienſis ordinationis capita 939. 940 Senatus omnibus Pontificiis & Canonicis (<i>Thumber-</i> <i>ren</i>) claudit templa 942	Rithbergico 843-844 Schowenborg 845-849 Tecklenborg 849-850 Waldechiano 851-855 Wingenstein 856 in ditione Jhevereniſi 804- 811
Heyland S. Salvator (<i>Valenti-</i> <i>nus</i>) in Transſelt Ducat. Erieti præco, ubi, ejectus 934	Hilteberga, uxor Uſonis <i>Wald-</i> <i>rahts</i> ædificavit multas parochias 61	in dominio Eſſenſi 792-796 in aula Clivenſi 984-1014 in oppido vel urbe Alenſi 1304-1312
Succedit Simoni <i>Kleinſchmibi</i> in æde D. Virginis Got- ting. 934. 935	Hilteberg, pagus parochialis Lipp. 819	in urbe Brunſuiga 906-914 Düſſeldorpienſi 1021-1030 Eimbeccenſi 914-919 Geſeke 1376-1379
ſtat à partibus Superinten- dentis Philip. Cæſ. Göt- ting. 937	Hilverſus (<i>Henricus</i>) Goſclan- dus, Anabaptiſta, Monast. captus ab Epifcopo quo- modo evaſerit 1256-1265	Goslaria 868-874 Göttingenſi 934-937 Halberſtadienſi 877-890 Hamburgienſi 944-977 Hamelenſi 931-934
in <i>Heiſſen</i> Dominus duxit The- odori ultimi maſculi in <i>Bolmerſtein</i> filiam 743	der <i>ſtackende Herr Johann</i> quis ira dictus 1321	Hannoverana 927-931 Hervordienſi 1035-1045 Hildefienſi 937-944 Huxarienſi 1082-1095
Hieko (<i>Richardus</i>) Pastor in Dunum, domini Eſſen- ſis 792	Hinckius (<i>D. Joachimus</i>) De- canus Metropolitanus Bre- mienſ. 735	Lemgovienſi 1057-1081 Lippienſi 1045-1056 Lübecenſi 977-978 Lüneburgenſi 900-906
<i>Hiejaſter</i> Præſectura & oppi- dum, cui Comitatus ſubſue- rit 719	Hinnenberg arcem, quis poſſe- derit 670	Magdeburgenſi 874-877 Mindenſi 1312-1319 Monasterienſi 1187-1303
Hilboldus Epifc. Bremeniſis 356	Hinsborch dominium, quo- modo pervenerit ad Du- cat. Juliac. 720	Oſnabruga 1122-1147 Paderbornenſi 1319-1376 Quedlinburgenſi 890-892 Sulatenſi 1095-1122
Hilborch ſœmina nobilis, fun- datrix coenobii in <i>Wol-</i> <i>lenbeck</i> 652	Hintha parochia in Phryſiâ O- rient. 832	Vefalienſi 1014-1021 Hixenus (<i>Johan.</i>) ſuccedit Ren- zelmanno Pastori in <i>3mo</i> <i>ſe</i> in Phryſiâ Stadlandia 775-788
Hildeboldus Epifc. Monast. 551	<i>Historia Eccleſiaſtica de renato</i> <i>Evangelio.</i>	(<i>W.</i>)
Hildegunda Comit. de <i>Weer</i> & <i>Arn</i> fundatrix Monasterii prope Noreſium 664	in Ducatu Brunſuiceniſi 892- 900	
Hildenberge coenobium bene- dictinum. 668. 717	inferiori Brunſuic. 921-926 Hoſſatiz 981	
Hildersenius (<i>Chriſtophorus</i>) Pastor in <i>Wattwerden</i> dit. Jhevereniſis 810	Megapolenſi 978-981 in Comit. Barbienſi 788-789	
Hildesheimenſis Diœceſis Du- cibus in <i>Brunſvold</i> ſubje- cta 35	Benthemienſi 784-788 Deipholdiano 789-791 Delmenhorſtano 791. 792	
Hildefia urbs munita & firma 866	Hoyenſi 796-802 Honſtein 803. 804 Lippiz 811-824 Marckz 824-826	

RERUM & VERBORUM.

(<i>Walterus</i>) Pastor in Bar- neste 783	Hœsted vel Honstaid Comit. ubi 686	<i>Gulken</i> Ducat. Luneb. 904. 926
in <i>Hodelen</i> coenobii fundato- res 738	de Hœsteden (<i>Conrad</i>) Archi- Episc. Colon. 498. 664	Pastor in <i>Wattenhausen</i> Du- cat. Brunsv. de noctu ca- pitur 924. 927
<i>Hockerius</i> (<i>Bernhardus</i>) Osnab- burgensis, Doctor Evan- gelii in pago <i>Dlucklage</i> dit. Monast. 796. 1303	<i>Hoffmannus</i> (<i>D. Daniel</i>) docuit in Academia Helmst. 900	Rector scholæ Hannov. vera dogmata in schola expli- cat 927
Ludimagister in Lipp. urbe 1056	(<i>Iohannes</i>) accessit Patro- culo Romelingio 790	<i>Hoistendhave</i> oppidum, ubi & unde 74
Pastor in Capelen 1171	(<i>Melchior</i>) Pellifex, confert se Emedam, ubi rebapti- zat 805. 827	<i>Hoinborch</i> dominium vel co- mitatus 725
(<i>Jodocus</i>) Osnaburgensis, quondam Conrector Gos- lariæ, iam Pastor Lemgov. ad S. Johan. 220. 243.	refutatur ab Hermanno Ta- stio 981	<i>Hoisenus</i> (<i>Liborius</i>) Pastor in <i>Balge</i> Comit. Hoyens. 802
1077. 1078	ab Argentinenſibus Ecclesiæ Ministris in publicis scri- ptis 1178. 1181	<i>Hoitbund</i> (<i>Martinus</i>) incipit Paderbornæ germanicas cantiones 1344
edidit scriptum den <i>Bann</i> <i>Truffel</i> 1044. 1153. 1171	ex illius & aliorum scriptis Johannes Boickholt, Lei- denſis haurit Anabaptista- rum opinionem 1196	quænam illæ cantiones ibid. 1345
collega Christiani Schleibin- gii Rectoris Osnab. 1166	<i>Hoffmeisterus</i> (<i>Iohannes</i>) Det- moldianus, Pastor primò apud Hannoveranos 249	quare inceperit cantiones il- las germanicas ibid. 1346
1167	866. 930	1348. 1349
<i>Hocnus</i> (<i>Bartholom.</i>) concio- nator aulicus in <i>Brochu-</i> <i>sen</i> 802	post ruralis in vicinia urbis Hannov. 249	jubetur egredi urbem & di- tionem ibid.
<i>Hoddecksenus</i> (<i>Joannes</i>) Pa- stor Hamelwerdenſis 781	vocatur in locum <i>Grosse-</i> <i>hansii</i> Goslariæ 873	sed non vult deferere oves ibid. 1350. 1368
acquiescit rationibus ab <i>Ha-</i> <i>melmanno</i> datis de exor- cismo & S. cœna ibid.	reducit viduam <i>Hermanni</i> Coiteni 1053	ejicitur 1369
<i>Hodderſenus</i> (<i>M. Edo</i>) præco in <i>Langwerden</i> Comit. Oldenb. 783	illius loci communes 1312	confert se ad <i>Huxarienses</i> ib. inde redit Paderbornam 1370. 1371
(<i>Ludolphus</i>) Pastor in <i>Esens-</i> <i>ham</i> 783	<i>Hogelkenus</i> (<i>M. Iohan.</i>) Pastor in Parochia D. Petri Ham- burg. 975	quomodo conversus 1372.
(<i>Theodorus</i>) Ecclesiastes in <i>Golsverden</i> 783	in Xenodochio D. Georgii extra mœnia Hamb. 976	1373. 1374. 1375
<i>Hodebandus</i> vid. <i>Hoitbund</i> .	<i>Hogenböchen</i> præfectura 682	discedit 1376
<i>Hodelsen</i> (<i>Johannes</i>) cives (<i>Ludolphus</i>) 248	<i>Hogēhameln</i> in parochia, ubi 943	<i>Hoitfilterus</i> (<i>D. Jodocus</i>) crea- tus Episc. Lubec. 1143
Lemgovienſes & artium magistri 248	<i>Hogerus</i> adjutor <i>Adalgarii</i> 147	<i>Holdgrevius</i> (<i>Ludolph.</i>) cucul- lâ depositâ pergit tamen in officio papistico 1376
<i>Hoed</i> (<i>Iohan.</i>) succedit <i>Gode-</i> <i>frido</i> Præfuli Osnab. 571	de <i>Hoja</i> (<i>Iohannes</i>) Comes, Episc. Osnab. 1144	<i>Holkenus</i> (<i>Herman.</i>) ultimus Decanus <i>Delmenhorſti</i> collegii 357. 783. 791
582. 597. 614. confert. 157.	<i>Hoickerus</i> (<i>M. Waltherus</i>) Ec- clesiæ Doctor Hannov. 866. 930	<i>Hollandus</i> (<i>M. Herman.</i>) Sacræ Theol. Baccalarius, We- saliz concionabatur in Dominicanorum mona- sterio 1017. 1121
198. 199	præpositus splendidi oppidi Ecc ecc ecc 3	con-

I N D E X

contendit cum M. Thoma non esse recipiendos sa- cramentarios 1017 mittitur à Principe Sufatum 1121	(<i>Iohannes</i>) præfuit scholæ Lemg. post factus Pastor in Bega: pago Lipp. 248 Secretarius urbis Bileveld. Comit. Ravensb. 835. 836	controversia <i>ibid.</i>
(<i>Theophilus</i>) mittitur Ham- burgum in scholam cœ- nobii Johannitarum no- viter institutam 974	Holstede advocatia, à quo & cui vendita 608	Holtbuser deſſe circa locum in- felicitèr pugnat Theodo- ricus de Marcka Comes 571
Hollandi, unde 8. 9	Holstein Comitatus post Du- catus Ducum Genealogia 447-455	Holtingus (<i>Hermannus</i>) Pa- stor in æde Michaelis Lu- neb. 902
ab Holle (<i>Eberhardus</i>) Episco- pus Verdenſis & Lube- cenſis 902. 905	Holstenus (<i>D. I. U. Nicolauſ</i>) Conſiliarius Antonii Co- mit. Oldenb. 779	Holtman (<i>Iohannes</i>) diſputat contra Rothmannum A- nabaptiſtam 1202
(<i>Georgius</i>) capitaneus, mili- tat ſub Rege Danico Fri- derico II. adverſus Ericum I4 Suecicum 368	cum eo & aliis Antonius init conſilium de vocando Su- perintendente <i>ibid.</i>	de Holtorpe (<i>Iohannes</i>) vexil- lum fert inter oppidanos Oſnab. inſequentes præ- datores 632
ad illum cives aliquot Pa- derborn. ſcribunt, ut age- ret apud Episcopum quo poſſent frui verâ doctrinâ 1362. 1363	proponit Herm. Hamelman- num <i>ibid.</i>	Homannus (<i>Antonius</i>) Con- cionator Eimbeccenſ. 919
(<i>Herbordus</i>) Abbas in Mo- naſterio ad S. Michaelẽm Lunẽb. reformat Mona- ſterium 905	Holſtius (<i>M. Iohannes</i>) Hoyen- ſis, Paſtor oppidi & arcis Hoyenſis 801	Homburgius (<i>M. Hieremiãſ</i>) Uriſlarienſis, fuit in Sy- nodo Waldech. habita 852
Hollenſtede (<i>Conradus</i>) Ludi Magiſter Lemgov. 248	Holte dominium & pagus in di- tione Oſnab. 684. 1171	pro Lyeaula ſcribit ad Syno- dum Waldech. 855
Collega Brachtii Matthiæ Su- perintend. Gandersh. Du- cat. Brunſu. 894	præfectura in vicinia Rheni 684. 685	reprehendit Brakellenſem Jo- hannẽm 1363
Paſtor Hamelenſis 248. 933	de Holte Comites ſ. Barones 56.	(<i>Michael</i>) Paſtor in Neapoli Hildesh. 940
Holfatia olim Comitatus 33	57. 579	Homborg Dominium 686
ad quos 791	eieſti ex Neapoli Oſnab. 684	Hompalius (<i>D. Jacob</i>) gloriatus in conventu quodam Mo- naſterienſi 1003
illius Reformatio 981	de Holte (<i>Ludolphus</i>) Episcop. Monast. 155. 555	Homphæus (<i>Petrus</i>) Coche- menſis, ſub illo Canonici celebrem ſcholam alue- runt Embricæ 322
Holfatiæ Dux Chriſtianus pri- mus fuit Reformator Ec- cleſiarum 981	Holtfilterus (<i>Iodocus</i>) Oſnabur- genſis ducentarum præ- laturarum, præbendarum & beneficiorum profeſſor 1335	Homporg Comit. ad Brunſu. 34. 35
ſit Rex Daniæ 882	Holtſheuter (<i>M. Thom.</i>) concio- nator Wiſmaricæ. 979	Honderlagius (<i>Georg</i>) Doctõr Medicus, vir in ſua facul- tate verſatus 246
Holfcherus (<i>Georgius</i>) Oſna- burgenſis, Canonicus Qua- kenburgæ 221	Holthufius (<i>Johannes</i>) Ahu- ſenſis collega Buſchii in di- ſputatione contra Rhoth- mannum 304	edidit opusculum de peſte fuganda <i>ibid.</i>
illius ſcripta <i>ibid.</i>	(<i>Theodorus</i>) Paſtor ad S. Ja- cob. Hildesh. 940. 941	per decennium in Academia Marpurgenſi hæſit 302
ſuccedit Hudepolo Gerhar- do Paſtori in Leſſe Comit. Hoyenſ 802	vocatur in Superintendentem Goſlar. 873	opera ipſius Hamelmannus venit Lemgov. 842. 1078
	ubi illi cum Hoffmeiſtero	Scholæ Lippicenſ. Ludimagi- ſter

RERUM & VERBORUM.

Act, cum adhuc Magister 1056	Osnaburg. illius opera tra- diti sunt 6 Prophetæ Ana- baptistarū Episc. 573. 1132	Neustadianus in Edwen- steln 926. 934 (Burchardus) succedit Patri
postea promotus est Doctor Medicinæ ibid.	Hornen castrum à quo ædifica- tum 396	Hovestad castrum paruit Co- miti Lipp. 391
Honstein Comitatus & castrum 382. 635	Horst dominium, ubi & ad quos 759. 1008	Vid. Hovestad.
reformatio 803	Horstenius (Rudolphus) Osnab- urgensis, Rector Scholæ Stadensis 224	Howichius (Gerhardus) succe- dit Petro Rodebartho in urbe Jheverensi 810
Comitum Genealogia 382	Horstius (Jacob) refutavit Ham- melmannum 1032. 1122	Hoxaria urbs, ubi sita 78
Horde oppidulum, ubi 76	scripsit contra Hamelmannū de una specie Eucharistiæ Laicis dandæ 1340	præter utilitatem ex flumine Wesera habet fecundos agros ibid.
proprium dominium 687	Horstmaria Comitatus, ubi 52.	de Hoyer Comes quid habeat in Westphalia 61
de Horde (Fridericus) obses datus pro Comite Simone Lipp. 611	quomodo ad Monast. ibid.	Hoyensis Comes (Iohannes) Episcopus Monasteriensis & Osnaburgensis, eligitur etiam in Paderbornensem 573. 644. 1302. 1370. 1371. &c.
cum cives Osnaburgenses si- bi deligunt ductorem 632	Horstmarus (Henricus) Reck- linckhusensis, vocatus ad Pastoratum Catharinianū Osnab. 1144. 1145. 1149	doctus & ingeniosus 1171
(Philippus) præpositus sum- mi templi Monasterii ce- lebratur in Epigrammatis à Mummelio 208	Horstmann dominium, quis adeptus 527	idcirco & in Præsidem Ca- meræ Imperialis assumptus 644
præfectus aulae Episcopi Pa- derb. 1354. 1359. 1360.	Hortenius (Lambertus) scri- psit de tumultu Anaba- ptistarum 1222. 1223. 1239. 1240. 1249. 1250-1258. 1264. 1265. 1267. 1285. 1286	Comitatus quando initium cepit 656
1362. 1363	Hof (D. Johannes) de Rom- berg / Kirspensis, venit Lippiam ad extirpandam hæreticam pravitatem 1046	Reformatio 796-802
(Hermannus) Canonicus summi templi Monast. à Mummelio celebratur 209	quos ibi hæreticos pronun- ciavit articulos 1046.	ordinatio editur 802
Horlenius (Josephus) Segenen- sis, primò Hervordix re- xit scholam; dein Mona- sterii 4tæ Classis Lector 190. 269. 284-327	scripsit contra Rotmannum 1192	Hoyerus (Andreas) Pastor ad S. Ulricum Brunsv. 912
celebrat Hasfeld Georgium Decanum Monasterii 209	Hofstede Comitatus, quando ac- cessit Colonienfibus Præ- sulibus 664	mittitur subsidio conciona- toribus Hannoveræ 928
alitur & fovetur in Domo Langii 266	Hostius (Jacobus) Colonienfis, Sophista & Theolog. 1297	(Hermannus) Pastor ad S. Andream Brunsv. 912
canit in libro Epigrammatū de Timanno 1423	Hovetman (Albertus) Pastor	Hoysther Grafschaft Kirch- spiele 803
Horna oppidum campos & a- groshabet iucundos 79		Huddaus (Hermannus) Min- densis, rexit in urbe Min- densi scholam 231. 648. 1319
elaret ex vicina rupe picarum ibid.		illius scripta 231. 232
illius oppidi viri illustres 249. 250		vocatur literis Antonii Co- mitis Oldenb. ex urbe Min- dens. 779
Horne (Henricus) officialis in urbe Halberstad. 883. 885		cum
de Horne (Conradus) Consul		

I N D E X

cum Mindenses nolunt concedere	ibid.	nator Comit. Lipp. Herm. Simonis	824	merit.	531. 614. 616
in Hude cœnobium amplissimum à quo destructum	792	vocatur ad regimen scholæ Susatensis	1122	à quo firmatum	579
Hudepollius (<i>Johannes</i>) Concionator celebris Osnab.	225. 1129	Humpertus (<i>Henricus</i>) Dominicanus Osnaburg.	1126. 1191. 1193	expugnatum ab Osnaburg.	633. 634
Hudepolus (<i>Gerhard</i>) Pastor in Zesse Comit. Hoyens.	802	in Hunderricke arce, quinam Heroës ibi habuerint sessionem	671	à Conrado de Retberge ex integro ædificatum	643
Hugo (<i>Ludolphus</i>) gratus Præcop per decennium Mindæ postea coepit contemni	1317	Hunneschoff advocatia, à quo & cui vendita	608	Ibbenburianus (<i>Wesselus</i>) Præpositus Monasterii	209
à quadam veneficia in convivio veneno intoxicatus	ibid.	Hunni populi, ubi habitârunt	19	Jder advocatia, cui & à quo vendita	608
Hugo Monachus Corbiensis vir in divinis scripturis eruditus	135	Hunnus (<i>Martinus</i>) rexit scholam Stolbergæ	848	præfectura Comitatus Tremonienfis	720
quod ediderit scriptum	ibid.	Huno gloriosus Comes Altenb. cum filio Friderico capitis damnatus, ut cum Leone pugnaret	354	arx & bona per matrimonium ad quos pervenerint	720. 721
quibus temporibus claruerit	ibid.	Hunschius (<i>Johan.</i>) Pastor in æde Johannis suburbii Lemgov.	815	Iconomachia ex instinctu Carolostadii & Rinckii in Comit. Phrysiæ Orient.	828
Sulsen oppidum splendidum, ubi	904	prior quondam in monasterio Lippiensi	ibid.	Igenhusius (<i>Fredericus</i>) ab Eckendorpio nutritus	221
dicitur aliàs Ulyssæa & Ulzemium	ibid.	succedit Vogelmanno Her-vord.	1037	ingenio miro præditus; ast morte immaturâ ereptus	ibid.
eiusdem nominis locus in Comit. Schowenb.	847	administravit scholam Lemgov.	1079	Iggenhusius vid. <i>Reper</i>	
Hamelius (<i>Henricus</i>) succedit Petro Ulnero in Ducat. Brunsvic.	896	Hunteborg castrum, à quo obfessum	634	Ignis absunxit decidentes Heliam	1222
succedit Johanni Geandro Superintendenti generali in Helmstadio	899	Huntius (<i>M. Johannes</i>) Rector scholæ Gotting.	937	Illekzenius (<i>M. Ummius, Ulricus</i>) Phrysius Stadlandus	775
suscipitur à Principe Clivenfi in concionatorem aulicum	1007	Hutscherus (<i>Hilbrandus</i>) Pastor in Bynnen, Comit. Hoyens.	802	illius in Comit. Oldenb. res gestæ	775-779. 781
vocatur à Principe ad conscribendum Catechismum	1009	Huxariensis urbis viri clari & doctrina illustres	254. 255. 256	Imadus Paderborn. Episcop.	151
de illo historia, quomodo pervenerit in aulam Clivensem	1012. 1013	Huxariensis urbis Reformatio	1082-1095	Immenhusen/oppidulum Hassæ	1092
Hummersbachius (<i>Moses</i>) Lemgovienfis, aulicus concio-		Huple advocatia, cui vendita	608	Imperator est Principum Princeps, sacrum caput Christiani orbis	1463
		I. borg castrum ubi	82. 687	Imperium orientale & occidentale	32
		à Tecklenburgicis, quis recuperaverit siye rede-		de Jmsen ex familia plebeia doctores ornant. Bibliothecam Ecclesiæ majoris Paderb.	229
				Indago Saxonie Comit. hujus Comit. Domini	731. 732
				Inge-	

RERUM & VERBORUM.

Ingevenes populi, unde	5. 11	Istivones populi, unde	5. 11	ordinatio editur	808
Innocentius Papa mittit Wilhelmo Coloniensi præsuli Apostolicam reformationem	598	Isselbergius (<i>Casparus</i>) Agrippiensis ejicitur urbe Dusseldorpiensi	1027	Jodocus (<i>M. Andreas</i>) Pastor Lundensis in Dittmars. 982	
Innocentius I. Papa Adolphum, Coloniensem Præsulem, excommunicat & deponit	535	Itter Comitatus, ubi	57. 732	Johannes de Arel Episcop. Verdensis	159
Insula Comitatus, ubi	687	de Jhehode Baronatum, ad se transtulit Brem. Episc.	34	Johannes Princeps Clivienſis auxilio venit Episc. Monast. contra Anabaptistas	1232
Interim liber in Comit. Lipp.	817. 818. 820	Jabbo Pastor in Dunum Domini Esensis	795	Johannes Comes Deipholt Canonicus Osnab. & Colon.	377. 378
in Osnaburg. ditione	1142	Jacobinus (<i>Michael</i>) à Comite Waldechiano mittitur ad Synodum in Comit. Lipp. celebrandum	821. 853	Episcopus Osnab.	378
tempus in urbe Wesalia	1016-1018	Corbachii Johanni Lycaulæ datur collega	853	Johannes Comes de Hoya injuriam fratri Erico ab Osnaburgensibus civibus illatâ vindicat	586. 631. seqq.
Interimistica scabies quid Osnaburgæ effecerit	1170	illius in hoc ministerio fata	853-855	ab Osnaburgensibus in prælio captus	ibid.
Intra togetes tege pedes nî frigerel	1451	Jacobus (<i>M. Christophorus</i>) Pastor in urbe Volenem duc. Brunſu.	899	Vide supra de Hoya.	
Ipsius M. scholæ Quedlenburgensis Rector	892	(<i>Johannes</i>) Zwollensis, Vechtæ cœpit prædicare Evangelium, ubi mortuus	1303	Johannes de Nassau & Cakenssenbogen vocatur Dusseldorpium, ut conveniret de reformatione deliberatum	1008
Jrmensuel Statua, ubi à Carolo Magno inversa ibid.	66. 67	Jadeleſ. Jedule arx, ubi ex ea Altenb. Comit. omnes fere Phrisios Orient. Phrisiæ sibi subegerant	ibid.	Johannes de Deipholt Episc. Osnab.	599. 625
Isabella Caroli V. & Ferdinandi I. Cæsarum Soror	366	Janus (<i>Conrad</i>) Superintendens in pago Dieterichsholshausen	899	illius fata & mors	625-628
Jfenberg Comitatus in Westphalia	54	Jason (<i>M. Matthias</i>) Gotingensis, Pastor in Neapolitana Ecclesia Lemgovix	247. 1065	Johannes de Dulmen Episc. Lubecens.	157
de Jfenberg Comes Bruno Episcopus Osnab.	570. 580. 596. 610	Scholæ Gotingensis prius Rector	937	Johannes Dux Bavarix Episc. Monast. post Magdeb.	160
Jfenborch Comit. ubi pars Comitatus Altenæ	482	ex sua Parochia Lemgovienſi ultro cessit in patriâ	1076		519-558
de Jfenborch Comit. genealogia	384-386	Jegerus (<i>Gerhardus</i>) præco in Zettensen ditionis Jheverensis	805	Johannes Dux Clivix ingreditur valido præsidio Susatum, ubi obsidetur	529
Jfenbagen Parochia, cui paruerit	716	Jhever dominium, ubi arcis ac castrî ædificator ibid.		quo anno mortuus	510
Jferlo oppidum ubi & unde vitum quærat	76	Jheverensis ditionis reformatio	804-8011	Johannes Dux Clivix junior à Frederico Cæsare quam impetrat investituram	510
Jfermannus (<i>Jodocus f. Justus</i>) Phrisius præficitur à Winkelio Ecclesiæ Gotingensi	917. 922. 934			Johannes Dux Saxonix de Yowenborg Episc. Hildesh.	560
inſervit postea Goslarix, Embecæ & tandem Hildesix Ecclesiæ	917. 934. 940			Johannes Pontifex Verdens. Medicinæ artis doctissimus	ibid.
				Johan-	

fff fff fff

Johannes Rex Daniæ & Norwegiæ 366	K ale (Johannes) Concionator Wismariz 979	oppido Epstorp 907
Johannes Scholasticus Xanten- sis prædicavit crucem 515	Kalinus (Gervinus) Lippien- sis, LL. Licentiatu eximius & doctus 252	in Remnabe monasterium, à quo consecratum 654
Jonas (D. Justus) ex Hala Saxo- num se confert Hildes. 940	Kaltwasser à gelida aqua (Lam- bertus) celebratur à Bu- schio 202	Kemnitius (Martinus) Supena- tend. in Brunsv. 898. 910
Jovius (Jacobus) Superinten- dens in pago Galle 899	Kamsterbeckius (M. Rudolphus) Pastor in Wolsthusen 787	illius commendatione vo- catur Hermannus Hamel- mannus in Professore & Superintendentem Gene- ralem Gandersh. 898
Juchterus (Ernestus) Pastor in Stoelbamb 783	Kappenberg dominium s. co- mitatus, ubi 688	quæ edita ab illo scripta 911
Judefeldius s. Judeveldius (Ca- spar) Consul Monaster. Promotor Evangelii 1190.	Kappersmedius (Alexander) Lemgov. Pastor Wolma- rianus in Livonia 247	à Senatu Gottingensi voca- tur ad componendum or- ta certamina 937
illius res gestæ tempore Ana- baptist. 1210. 1211. 1213	Katelenborch comitatus, ubi 687. 732	Commissarius deputatur 943
Julia Ducatus olim Comitatus 32. 33	cœnobium, à quo constitu- tum ibid.	defendit causam Monhemui 1021
ad quos pervenerit 32. 752	Kattenbusch (Johannes) Pa- pista & hostis Evangelii 1304	Kempenus sive Kempius (Ste- phanus) Pastor in Monast. D. Magd. Hamb. 944. 976
Dux Wilhelmus ultimus masculus hæres, quando mortuus 752	illo docente in templo docet Adam Brixius in cœmi- terio ibid.	ex Ecclesia Rostochiensis ve- nit Hamburgum, & quid ibi gesserit 944. 945.
Juliacus (Gerhardus) vocatur à Principe Cliveni Dussel- dorpium in convenum 1007	Kauffingen (Casspar) Prediger in Cassel unterschreibet den Rathschluß der Prä- dicanten in Franckf. 1091	946. 948
Julius Dux Brunsvic. possedit Comit. Dassel 672	Kaysers-Euther cœnobium, ubi 893	Pastor Catharinianus Hamb. constituitur 962
instituit Helmstad. Acade- miam 900	Keilhornus (Petrus) aliunde evocatus constituitur Pa- stor in oppido Bilscherode 803	refutat publicè impias voces Rensbergii ibid.
fun Episcopus Mind. 659	per eum Comites in Hon- stein curant reformari suas Ecclesias ibid.	rogat Rensbergium, ut se declaret & de ista doctrina secum conferat 962. 963
Jundlinchhusen (M. Georg.) Rector Scholæ Hildesi- mensis 942	Reißel oppidulum, ubi & qui- bus de victu sibi prospici- at 75	vocatur ad curiam 964
de Junsserensprund mons 39	Kelbergius (Johannes) concio- nator in æde D. Pauli Su- fati 1096	cum sibi Senatus Lüneburg. petit ad tempus ab Ham- burgensibus 900
Jungius (Alexander) Concio- nator in oppido Niehaus Comit. Bentheim 788	Kelpius (Henningus) Pastor in	de Kempis (Thomas) in schola Daventriensi quos habue- rit collegas 321
Juniores invitandi exemplis majorum ad imitatio- nem 236		ex Westphalis quosnam ha- buerit discipulos ibid.
Juramentum contra fidem & charitatem præstitum re- scindi potest 1343		Kenningius (Arnoldus) Osnab. Abbas in Phrysia Occi- dentali 225
Jürgensberg Monasterium, ubi 871		Kensbeckius Monachus consti- tuitur concionator in tem- plo antiquo Sufati 1096

RERUM & VERBORUM.

Kerekerinck (<i>Christiannus</i>) promotor primò Evangelii postea deficit ad Anabaptistèriū 1190. 1201. 1202	Münster/ vel der abgetre- tene Herr ibid.	successor in professione Theologica D. Krantii 955
fit obfes 1211	eius encomium ibid.	jubetur à Senatu Hamburg. adesse conventui ibid.
fidem suam frangit 1212	Keverberg Comitatus 732	Rispenninck (<i>Henricus</i>) Pastor Xantensis loco Petri Loo vocatur ad formandum & conscribendum Catechismum 1009
vocatur in forum 1230. 1231	Reye (<i>Hermannus</i>) Pastor Pontificius aufugit ex Parochia Martiniana Halb. 883	Kistenerus (<i>Nicol.</i>) Ludimagister primus in novo edificio Halb. 889
ei assignatur à Rege comitatus Tecklenburg. 1268	Reyferstwert urbis & castri cum telonio perpetuam possessionem quis impetraverit 537	Kittelius (<i>D. Johannes</i>) celebris Theologus in urbe Rosarum Hamb. 979
Kerckmannus (<i>Johannes</i>) Conrector Frederici Westphali Paderb. 228	Rindern (<i>Gottfridus</i>) Papista, etsi diu perstitit in Ministerio Wesal. tandem eiectus 1017	in der Klauft s. unter der Klauft (<i>M. Matthaus</i>) gravissime se opposuit Kempeno Hamb. 945
Kerschenberger s. Kerschenbrochius (<i>M. Hermannus</i>) Gubernator scholæ primò Hammonæ post Monast. 55. 173	Kintvaderus (<i>Jacobus</i>) docuit Evangelium in oppido Lünen 826	quæ protulerit contra scripturam 965
illius scripta 55. 173	ex urbe Lippiensi cum Cinglianisimū sapere videretur dimissus 1055	eiectus Hamburgo 973
(<i>Rembertus</i>) Episcop. Osnab. unde ortus 225	Kipenbrockius (<i>Gerhardus</i>) promovet primò Evangelium postea deficit ad anabaptistèrium 1190	Kleibitius (<i>Wilhelmus</i>) homo inquietus & impudens 199
deposito Hermanno, Comite de Welda , electus in Episcopum 817. 1341	pronunciatur à prophetis Anabaptistarū Consul Monast. 1215	scripsit contra Heshusium ib.
mittit in Comitatum Lipp. librum interim 817. 818. 1075	fit dapifer 1239	Kleinenbergum oppidum, ubi & unde 78
citat Martinum Hodebandū, s. Hoitbund 1344. 1346	Kipius (<i>Ludovicus</i>) Pastor Cloppenbergæ 850	Kleinschmidt s. Kleinsmedius (<i>Johannes</i>) Ecclesiastes in oppido Mengerinckhusen 851
mittit Hoitbund causā ad Senatum Paderbornensem Epistolas 1349. 1350. 1353. 1355. 1356	Kirchmannus (<i>Johannes</i>) Selmenis, Copio Conrector 1056	(<i>M. Simon</i>) in urbe Elrichiana syncerè docuit 803
moritur 1370	scholis inservivit Lemgovia, Sufati ibid.	rexit scholam Stolbergæ & Gottingæ 848. 937
Ketlerus (<i>Wilhelmus</i>) Episcop. Monast. 149. 156. 1302	Kirchnerus (<i>Timotheus</i>) Selnecero discedente, Superintendens fit Generalissimus Duc. Brunsv. 900	Pastor in urbe Quedlenb. & Gotting 891. 935
in egenos fuit largus 149	Kirchspiele der Grasschaft Hope 802	Kleinsorgius (<i>Christiannus</i>) J. U. L. Officialis Werlensis & Canon. Colon. 244. 1377
abdicat se Episcop. 156. 1302	in Braunschweig 909	(<i>Gerhardus</i>) J. U. L. Officialis Werlensis & Consiliarius Elect. Colon. 244. 1376
vocatur Dusseldorpium à Principe Clivenfi ad conscribendam ordinationem 1004	Kisbruggius (<i>D. Henningus</i>) Canonicus Hamb. adversarius Kempeni 944	(<i>M. Herman.</i>) Presbyter Lemgov. 244
Consiliarius Ducis Juliaci & præpositus summi Templi Monasterii 1302	fff fff fff 2	Klein-
appellatur der alte Herr von		

I N D E X

Kleinwiltius (<i>Wilhelm.</i>) Zwingli- anorum omnium im- pudentissimus vocatur sa- cramentarius 1303 pellitur ibid.	illius descriptio 1190. 1292. 1293. 1295. 1296 elocat Johanni von Lepden fi- liam Notham 1197 quam habuerit uxorem ibid. mirus simulator & dissimu- lator 1198 de illo matris vaticinium ib. nomen Prophetæ sortitur 1199 fit obses 1211 fidem fregit 1212. 1213 pronunciatur Consul 1215 fit carnifex 1224 illius acta 1227. 1228-1234 proditor & latro 1235 fit urbis præfectus sive lo- cum tenens 1239. 1241 reptat per hominū capita ib. Pseudo Rex 1241. 1242 illius uxor honesta & in pau- peres benefica, ense per- cutitur 1272 apprehenditur 1286 ignitis forcipibus laceratus 1296 caveâ ferreâ alligatus ad summam turrim Lam- bertini pensilis ibid. (<i>Johannes</i>) frater Bernardi 1197	Koenerus (<i>Martinus</i>) Conco- nator Wismariæ 979 Koertikenius (<i>Johannes</i>) de- fecit à Papatu 1116 præpositus in Obernkirchen & Cantor Canonicus Mind. ibid. de Koissfeldia (<i>Henricus</i>) natio- ne Teutonicus, Prior do- mus S. Mariæ in Hollan- dia 135 illius encomium ibid. scripta 136 moritur ubi ibid. Kolth cerevisia, ubi coquatur 83 Kolthovius (<i>Antonius</i>) Pastor Sufati 1101 Konerding (<i>Henricus</i>) sub pal- lio abdit & defendit Mar- tinum Listrum Hildes 938 König nomē dignitatis, unde 31 König (<i>Henricus</i>) Paderb. in ordine observantico Monachus 228 illius scriptum ibid. abjecto ordine factus Evan- gelii Minister in Comit. Phryſico ibid. senio confectus dimittitur & Osnab. mortuus ibid. Koningius (<i>Hermannus</i>) sepa- ratus & advocatus à reliquis civibus Paderb. 1326 duplici custodiæ tradebatur ibid. (<i>Johannes</i>) liberè prædicat Christum in Barbis 803 Korff (<i>Hermannus</i>) d. Smifin- gius occubuit in prælio 624 de Korve (<i>Everhardus</i> & <i>Henricus</i>) fratres cum Præfule Mo- nast. litigant 613 Kostekenius (<i>Johannes</i>) præ- positus cenobii Vestalium
de Klenden (<i>Johannes</i> & <i>Wilhelmus</i>) temerarium indixere Cle- ro Osnaburgensi bellum 625. 626. seq. Kleppen (<i>Johannes</i>) primus fuit Evangelista Gosl. 869 Klettenberge Parochia Comit. Honstein 803 Klockius (<i>Engelbertus</i>) pure docuit Evangelium in Co- mit. Mählkenſi 826 Kloitus (<i>Johannes</i>) Secretarius Senatus Hamb. 961 Kloppenberga oppidum, ubi & unde vitæ necessaria quæ- rat 83 Kloprifius (<i>Johannes</i>) à Lei- denſi Monasterii consti- tuitur Ecclesiæ Minister 1218 Knackenhoutwerus (<i>Henricus</i>) collega Crammii ad S. Mi- chael. Hildes . 940 de Knehem (<i>Nicolaus</i>) præfes nomine Osnaburgensium discedit à castro Kloppen- berga 620 Kniggius (<i>Henricus</i>) cœpit pu- blicè Goslarie propagare Zwinglii dogma 871 Sacellarius ad S. Uldaricum Brunſu. 907. 909 cum Copmanno in ea Eccle- sia incepit propagare ve- ram doctrinam ibid. Sacramentarius rejectus 912 Knipperdollingius (<i>Bernhard.</i>) primo promotor Evange- lii post deficit ad anaba- ptistinum 1190	Knopius (<i>Bernhard</i>) præficitur Pastoratus Bernæ in Ste- dingia Phryſia 791 Kochentallius (<i>Johannes</i>) in Valle metallica pure Ev- angelium docet & cum suis operarijs germanicos Psalms strenue canit 803 Kod (<i>Henricus</i>) custos crudi- tus; huic committitur schola Halb. 889 Osnaburgensis, Dux Ana- baptist. in Monast. 1268 Kockius (<i>Benedictus</i>) Pastor ad S. Nicolaum Hamb. 975	

RERUM & VERBORUM.

in Oberenkirchen: restitit mandato Ottonis 846	Colero in schola Halberst. 896	novi oppidi Osnab. 1136
Röfers (<i>Arnoldi</i>) uxor Met- tels de Schagen poculum mystica cerevisia plenum offert Episcopo Johanni de Deipholt Comiti quo hausto mortuus 628	Kreihoffius (<i>Jordanus</i>) vir do- ctus & disertus, per eum Ecclesie Comit. Hoyens. reformantur 803	admonet Regem Anabapti- starum captum, ut fugeret ad Christum 1295
Kosterus (<i>Johannes</i>) Pastor in urbe Lipp. vocatur in cu- riam, ut susciperet librum interim 1054	Krevel (<i>Hermannus</i>) Pastor in Sulinge Comit. Hoyens. 799	Kroppius (<i>Godscalcus</i>) Doctor Theologus & Prior Her- vord. coenob. August. 251
ex urbe coactus discedere cum uxore & liberis ibid.	Kritius (<i>Johannes</i>) Sacrificulus à D. Groppero ex Colo- nia adductus Susat. 1118	natus in pago Beige Comit. Lipp. ibid.
Kosveldium civitas elegans & munita ubi & unde faciat quæstum 83	suffraganeus Monasterii vo- catur ex mandato Principis Dusseldorpium 1006	factus Concionator & Super- intendens Eccles. Em- becc. ibid. 1085
Kotmannus (<i>Johannes</i>) Pastor in Silberstorp Comit. Lipp. 819	vir sordidus & avarus ibid.	mortuus ibi in conflagratio- ne urbis ibid.
Koutius (<i>Herman.</i>) præfuit scholæ Bechemensi 211	concionibus lacrymabundis æz constat 1299	de Krosch nobiles obtinent Co- mitatum Asleben 666
factus Decanus & Sacerdos ibid.	ob avaritiam vocatur Bi- schopff d'anne Bier 1300	Kubeckius (<i>Johannes</i>) zelo & Verbi Dei cognitione fla- grat Susati 1095
Krafftius (<i>Adamus</i>) Fuldenfis Professor Marpurgi cò perduxit Buschium ut se- nex cum puella iniret ma- trimonium 303	de copasquillus duplex ibid.	fugientibus consulibus crea- tus est ibi Consul ibid. 1112
Krammius (<i>Franciscus</i>) nobilis, conjungitur visitoribus coenobiorum & Eccles. Ducat. Brunsvic. 898	Krogerus (<i>Jacobus</i>) Pastor in Parochia D. Jacobi Hamb. 976	Kulmbiter (<i>Jochimus</i>) Dia- conus Hamb. 975
(<i>M. Johannes</i>) collega fuit Scatabæi, in urbe Hannov. ubi vitam finivit 930	(<i>Matthias</i>) Sacellanus Ham- burgi 974	abit in Ducatum Megapolen- sem ibid.
Superintendens quondam in Comitatu Hoyensi ibid.	ob valetudinem deseruit of- ficiu ibid.	Kursumb (<i>M. Jodocus</i>) Pastor in Parochia D. Jacobi Hamb. 976
Krancus (<i>Wilhelmus</i>) Consul urbis Lemgov. præstans & strenuus 256	Pastor in templo S. Spiritus Hamb. 976	Kymæus (<i>Johannes</i>) Concio- nator Landgravianus re- futat libellum de restitu- tione Anabapt. 1270
Kramius (<i>D. Albertus</i>) Profes- sor Theologiæ Hamb. 955	(<i>Meinhardus</i>) Pastor in Xe- nodochio D. Georgii ex- tra mœnia Hamb. 976	confert Sermonem cum Re- ge Anabaptistarum capto in Bevergern 1288
illius scripta 772. 1168	(<i>Tilemannus</i>) Pastor ad S. Michael. Brunsv. 909. 913	confer. 1295. 1296
vid. Crantzius	Kronebeck (<i>Andreas</i>) Sacella- nus & Minister ad D. Ca- tharinam Osnab. 1150. 1151	L.
Kregelius (<i>M. Johan.</i>) succedit	subscribit August. Confessio- ni 1161	Læna fluvius, ubi & unde profluat 10
	reprehenditur propter exor- cismum in ipsa actione Baptismi 1163	fluit in ruram ibid.
	Kroningius (<i>Stephanus</i>) Dul- monensis, Pastor constitu- tus in æde Johannitarum	Lactantius , dictus Christianus Cicero, reprehenditur à Lipso 1384. 1404
	F f f f f f f f 3	Lact in arce Principatus Thy- ringiæ à Comitibus de Hon-

I N D E X

Honstein capiebatur Ericus 635	ex agris sibi vita necessaria parat ibid.	(Hensulus) prodiit conatus Monast. Episc. Regi Anabapt. 1245. 1246. 1279
Laërus (Johannes) Pastor Deipholdianus manet in sententia Lutheri 790	de Landesberg in Zangerhusen Marchionatum in dotem accepit Magnus Dux Brunsvic. 35. 733	renonciliatur Episcopo & ostendit rationem potius urbis 1280. 1281. 1282
Laffhardus (M. Johannes) Ludimagister ad D. Cyriacum in suburbio Brunsv. opposuit se Monachis 907	Landestrost arx, ubi & à quo adornata 733	Langiorum familia duplex 261
factus ibi postea Evangelii Minister ib. 908. 909. 912	Landwardus Episc. Mind. XI. primus fuit, qui de manu Caesaris suscepit regalia 150. 653. 654	illorum insignia ibid.
evocatur ex Brunsv. Ecclesia Hildesiam 939	illius encomium ibid.	Langius (Bernhardus) Pastor in Edlagen 922
Laffius (Johannes) Pastor Wismariæ 979	illo vivente Monasterium Virginum in Balstrobe est fundatum ibid.	in templo D. Ægidi Hamel. 929. 930
Lafz Parochia ad quam diocesisin 676	Langebeckius (Herman) U. J. D. Hamb. vocatur à Senatu 955	(Hermannus) Decanus summi templi Monast. 208
Lafeprien (Everhardus) Doctor decretorum & Decanus Daventricus 222. 630	quæ præponat coram Senatu 957	(Rudolphus) natione Teutonici, Ecclesiæ Monast. Canonicus 138. 258
Lambertus (M. Henningus) Huxariensis, Vicarius Erphurd. & Concionator in æde Laurentiana Huxar. 254	ad proposita concionatorum Evangelicorum responsio 960	illius scripta 138
Lampadius (L. Autor) docuit in civitate Halberst. 888	à Langen (Johannes) nobilis, ditionalis Satropa præficitur visitationi generali totius Comitatus Schowenb. 847	de illo oratio 261-278
de Ecclesiis Halberst. Eimbecc. Huxar. Goslar. & Quedlenburg. bene meritus 891	Consul ejusdem nominis urbis Alensis servat Cotium 1308	primus in Germania poeta & ubi literis incubuerit 1406
(Johannes) maximo zelo propagat Evangelium in Ecclesiis Luneb. 901	Langenhorsius (Prolemans) Pastor, ubi 850	1412
(Henricus) Pastor ad S. Magnus Brunsv. 909	Langermannus (Johannes) Monasteriensis Senator quæ verterit & ediderit scripta 193	ejus laudes 97-100. 1413. 1414. 1416
Lampe (Henricus) ad D. Virginem Brunsv. Pastor 913	promovet. negotium Evangelii Monasterii 1189. 1190	ætas 1429
Lampenus (Henricus) Concionator ad Leonardum Brunsv. 909. 913	admonet Rotmannum, ut à proposito discederet 1201	ubi mortuus ibid. 1430. 1447
in Samspringe coenobium fundator 705	post factionem Anabapt. abijt Hamburgum, ubi mortuus 193. 1208	Langnerus (M. Christophorus) Concionator aulicus Schwerini 980
Landavium oppidum sedes Heronis Johannis Comit. de Waldeck 78	Langestrate s. à Langenstraßen	Langus (Henningus) Pontificius præco collocatur in æde Martiniana Halberstad. 884
		amotus officio ibid.
		(D. Johannes) Ecclesiastes Erphurdensis 1040
		cum Lutherus magni facit ibid.
		illius Epistola ad D. Johannem Treigerum ibid. 1041
		à Langsberge (Christianus) Nobilis præficitur visitationi generali totius Comitatus Schowenb. 847
		à Lasco (Johann.) Domini in Phrisia libellus 831. 1182
		Lafz

RERUM & VERBORUM.

Basthausen (<i>Bernhard.</i>) Hammonensis, spinosus papi- sta 895. 1013 docens in templo, silentium ei impositum 897. 898 discessit Halberstadium ibid.	Leimbeck Dominium, ubi 689 Leiningius (<i>Iohannes</i>) refutat libellum de restitutione Anabapt. 1270 Leinmeigerus (<i>M. Albertus</i>) Professor Hebræus Wit- teb. 245 de vita & morte Jodoci Wip- permañi testatus 245. 246	rethæ quis iussit aboleri ib. Lenicerus (<i>M. Albertus</i>) Rector scholæ Luneb. 866. 903 Lennepe oppidum ubi & unde vi- ctum quærat 74 Lentius (<i>Wilhelmus</i>) Antwer- pianus docuit Nordæ in Comit. orient. Phrysiæ 829 abit in Dithmarsiam ibid.
Latefontanus (<i>Henricus</i>) Con- cionator Evangelicus mit- titur in urbem Lipp. 1054	Leistius (<i>Iohann</i>) Consul do- ctus Lemgov. 238 Lemekenus (<i>Iohann</i>) Pastor Sufari 1101	Lentzius (<i>Iohan.</i>) Pastor in Ec- clesia Catharina Brunsvic. 912
Latomus (<i>Albertus</i>) Pastor Au- ricæ 831 (<i>Hermannus</i>) Concionator Dirhmoldiæ 824	Lemenhusius (<i>M. Andreas</i>) ad S. Jacobum Gotingæ Pa- stor 935 Rector scholæ ibidem 937	Leo (<i>Henric.</i>) parens omnium ducū Brunsv. & Luneb. 46 fuit princeps potentissimus Westphaliæ 1389. 1394
Lauchius (<i>D. Wedekindus</i>) in- signis & clarus Doctor in Comitat. Stolberg. 848	Lemgovia (um) nominis origo unde 27 urbs Comitatus Lipp. splendida & præcipua 391. 867. 1201. 1409	Leonhardus (<i>Amandus</i>) Eccle- siæ Minister in æde D. Pe- tri Tremon. 1035
Laurentius (<i>Iacob.</i>) Diaconus Johanni Zegenhagio Ham- burg. 975	in Theodorici de Morfa re- digitur potestatem 637 immediate Comiti de Lipp. subdita 816 ornatus sunt viri præclari & docti 243. 248	Lescherus (<i>Martinus</i>) Diaco- nus Magdeburg. 875 Lesdorpheus (<i>Nicolaus</i>) Hegii di- scipulus Rector Groning. 285. 335
de Ledebur (<i>Caspar</i>) Nobilis Dominus regit præfectu- ram in Ravensberg 676	Ecclesiæ Reformatio 1057- 1081 in illa vires sumturi erant Anabaptistæ 1066	Lesebergius (<i>M. Georgius</i>) Su- perint. specialis in oppido Salzdalen 899
de Leden (<i>M. Gerhard</i>) Præposi- tus Brameſcanus 222. 629	Lemgoviensis Senatus dimittit Hamelmannum 898. 899 vocat M. Gerhardum Co- tium tertiis literis ad Pa- storatum 1310	Lesmonia s. Lesem Comitatus vel Dominium, ubi 689
Leena die Lyn flumen, ubi 9	Lenep dominium, ubi 388	Levelmannus (<i>Albertus</i>) Con- cionator in templo S. Cru- cis Hannov. 929
de Lienbecke (<i>Adolphus</i>) testis pacti Nicolai Tecklenbur- gici Osnab. Episc. 621	Lenecunius , ob seditionem ca- ptus, capite plectitur 643 confer. 1125	de Leyda (<i>Iohannes</i>) Spurius, Anabaptista, quoniam ejus parentes 1196 ejus persona describitur ibid. uxor illius filia Notha Knip- perdollingii 1197. 1003. 1212
de Lerbecke (<i>Hermannus</i>) Fra- ter prædicatorii ordinis Domus S. Pauli in urbe Mindensi 230 illius scriptum ibid. & 700	Lengerking (<i>Georg</i>) Secretarius urbis Osnab. 1159	Propheta minor 1215. 1216. 1218. 1219
Leers (<i>Hermannus</i>) telo per- sodit Ducem Geldriæ 501	Lengerike pagus celebris Co- mirat. Tecklenb. 849 in templo statuum Marga-	Creatur Rex 1223 ducit uxorem Marthæ, quæ fit Regina 1224 vocatur spiritualis Moyses 1226. 1229. 1233 habuit
de Leiden (<i>M. Gerhard</i>) Præpo- situs in Brameſche stat à partibus Varendorpii 629 (<i>Henricus</i>) Pro-Consul Os- nab. se captum tradit Co- mit. Hoyensi 628 ut legatus mittitur ab Osna- burgensibus ad Episcopum Henricum 637		
van Leiden (<i>Johan.</i>) vid. de Leyda.		

I N D E X

habuit consuetudinem stu-	(<i>Iohannes</i>) docuit in Eccle-	Limborch, Limburg f. Lim-
pri cum ancilla 1232	sia D. Lamberti 902	purg Comitatus & arx, ubi
ternas ducit uxores 1233.	tempore interim ex urbe Su-	51. 689. 389
1234-1235	sato ejectus ibid.	olim Comitatus jam Duca-
Constituitur Rex universi ter-	confer. 1097	tus 33
rarum orbis 1236	Liborius (<i>Franciscus</i>) Paderbor-	de Ducatu certarunt Geldrie
eius mendacia 1237	nenfis à civibus Lemgo-	Comes & Dux Brabant.
perungitur in Regem ibid.	vienf. Hervordiâ adduci-	515
sceptrum & ensis ei tradun-	tur Lemgov. 1058	Comitum genealogia 389.
tur ibid.	Pideritio eripuit concio-	390. 689
eius ornamenta regia ibid. &	nandi occasionem 1059	Linaw comitatus 734
1238	(<i>Missings</i>) Concionator	Lindenplaen locus in Gosl. 869
duodecim, immo plures assi-	Evangelii Osnab. 225	in eo sub celo docuit Theo-
gnat sibi uxores 1239	Licanus (<i>Franciscus</i>) Pastor in	doricus <i>Smetsen</i> ibid.
eligit consiliarios ib. & 1240	Delmenhorst 783	Lingen comitatus f. dominium,
illius corona 1241	Licaula (<i>Iohannes</i>) conciona-	ubi & ad quos 60. 390.
Propheta iustus 1253	tor ad D. Mar. in altis, iur	391. 690. 850
Rex Sionis 1254	<i>Sden</i> /Susat. 1121	arcem, urbem, dominium
Capitur 1285	Licentiatu olim canonicatus	quis invasit 690
vocatur Rex stramineus ibid.	paruit 576. 1170	arx ab Ottone Monasteriens
afficitur ignominia 1286	Lichius (<i>Iohan.</i>) Antwerpianus,	obsessa 621
deducitur ad arcem Iborg ib.	quartæ classis Lector Mo-	Lingius (<i>Bernhardus</i>) ex do-
dogmata de quibus cum eo	nast. 194	minio & oppido Lingen
sermones conferantur ib.	Lichtenberge præfectura 734	oriundus 193
& 1289	arx, ubi 735	vixit in schola Lovanicæ,
adducitur Telgetum vincit 1294	de Lichtenburg Comes opem	ubi audivit Goclenium
Iudibrii causa circumductus 1295	fert Markensi Gerhard. 538	ibid. 1165
reducitur Monasterium ibid.	Lichtenow oppidum, ubi 78	Coloniz factus Græcæ Lin-
accusatur gravium crimi-	à quo concrematum 528	guz Professor 193. 1165
num & facinorum 1296	Lidarius Episcop. Mind. 653	ubi dimittitur ibid.
alligatur palo & forcipibus	Liemar præst Eccles. Hamb.	Rector scholæ Osnab. ubi
ignis laceratur ibid.	151	quoque dimissus 193. 223
postea ad summam turrem	Ligarius (<i>Iohan.</i>) Theologus	1165
Lambertini templi caveâ	orthodoxus succedit Len-	Corrector Monasterii Her-
ferreâ alligatur pensilis ib.	tio 829	manni Kerschenbrochii 193.
Libanus (<i>Henricus</i>) Cappelen-	per eum propagatur doctrina	1165
sis, Pastor in Bofinckfeld	Augustanæ Confessionis	illius scripta 193. 1147
1171. 1172	in Phrysia Orient. 830	Lingum oppidum, ubi & unde
Liber (<i>Antonius</i>) Susatensis,	Nordæ dimissus suscipitur	faciat fructum 82
condiscipulus Langii 263	Pastor in Wolthausen 831	Lins castrum, ubi & à quo ex-
illius studia in scholis Am-	Lignarium iudicium in nemore	structum 536
stelrodami, Campis ac	<i>Hilte</i> , ad quem 541. 607	de Lintberg (<i>Wilhelmus</i>) miles,
Alcmariz reformantur	Lilius (<i>Theodoricus</i>) Mona-	resignat Widikiundo de Bala
263. 285. 1422	chus, ex Monasterio Ibur-	deff Episcop. Osnab. cur-
	gens vocatur ad ædem D.	tem d. den Oisthoff 610
	Virginis Osn. 1144. 1149. in Lintberg campum quendam	Osnab.

RERUM & VERBORUM.

Osnab. Eccles. quis donaverit	596	pidum ubi & unde nomen	78.392	Lonemannus (<i>M. Ioachimus</i>)	Reſtor in ſchola Cathari- mana Brunſu.	914
Lippe comitatus celebris Weſtphaliae	391	Liſius (<i>Gerhardus</i>) Rhenenſis	quæ ediderit ſcripta 177.	* Paſtor dein factus in Gliden- borg	ibid.	
Comitum Genealogia	391-402	in ſchola Hegii inſtitutus	285	Longicampianus (<i>Matheſeos</i>)	Profeſſor Witteberg.	337
Lipperodium vetus aſylum do- minorum Lippienſ. inva- dit Præſul Paderborn.	391	(<i>Martinus</i>) Doctör Eccleſiæ Hannov.	866.930	Lipſiâ eiectus	295	
Lippia flumen dedit nomen co- mitibus & urbi	17.48.76	dimittitur	931	Longobardi abducunt	20000	
urbis dimidia pars Comitibus de Marca conceſſa	76	ſubſcribit conſtitutionibus piis Synodi in Ducat. Brun- ſuic.	923	Saxonum	36	
Reformatio	1045-1056	Paſtor in Münden	933.934	Lolius (<i>D. Giſebertus</i> .) ei mo- rienti denegatur ſepultura in cœmiterio	1338	
de Lippia (<i>Bernhardus</i>) Can- cellarius in aula Deth- mold. vir doctus	249	in Hildesia cum conciona- retur penè enecatus	938	de illius morte Epigramma Philippi Melanchth.	1338	
Lippiaca ordinatio typis evul- gatur	823	Literæ diſſidatorix, quæ olim ita appellatæ	623		1339	
Lippiacæ Reformationis	37	Lithodius (<i>Hermannus</i>) vo- catur in ſcholarcham Of- nab.	1166	Lonicerus (<i>Albertus</i>) junior à Senatu Hervord. vocatus in locum Olphenii	199	
Lippiaci Comitatus reformatio	812.813	factus Medicus	ibid.	præſuit & Ludo Literio Lu- neb.	332.333.903	
vir docti	241-253	(<i>Iohan.</i>) Medicus adhorta- tus eſt Principem Cliven- ſem ad Reformationem	1002	exiit veſtem Monachalem	1036	
Lippiæ Comites ex Italia à Ca- rolo adducti	48	Reſtor urbis Weſalienſ.	1019		670.850	
Lippienſis urbis alumni	251-253	Löchen ſ. Lockum olim Comi- tatus jam amplum cœno- bium l. Abbatia	690	Loo (<i>Petrus</i>) docuit in oppi- do Erverſeldo	1028	
(<i>Iuſtinus</i>) Poëta elegans in Weſtphalia	251	Comitatum quis verterit in Monafterium	34	homo doctus & qui ſyncere docet Evangelium	ibid.	
illius ſcriptum d. Lippi flo- rium	ibid.	Loen ſ. Loin Comitatus ubi	57	idecirco iubetur miniſterio turbari & expelli in exi- lium	ibid.	
Lipſius (<i>Iuſtus</i>) Profeſſor P. Lugdun. Batavorum de Weſtph. ſcripſit quatuor iocuſas Epistol.	1379-1382	de Lohen (<i>Iohan</i>) Dominus de Hensberg	507	illius ſcriptum	ibid.	
per omnia Ariſtotelem & Me- lanchthonem non probat	1284	de Loen ſ. Loenus (<i>Iohan</i>) Con- cionator Aulicus Comit. Benthem.	784	Loſſius (<i>Iohan</i>) concionator in Eccleſia Martiniana Brun- ſuic.	911	
illius virtutes naturæ	1386	convertit comitiſſam Wal- burgis & Comitem Ben- them. Arnoldum	785.786	(<i>Lucas</i>) Correſtor Luneb.	332.866.903	
regionem Weſtphalicam & Weſtphalos atrociffime deformavit	1410	Loho (<i>Petrus</i>) Theologus, erat in Synodo Waldech.	852	Lothmannus (<i>Everhard</i>) Of- naburgenſis, vir eruditio- ne clarus	219	
eius aliqualis excuſatio qua- tuor de Weſtphalia Epi- ſtolarum	1461-1464	de Loho (<i>Franciſcus</i>) Nobilis, poſſedit dominium Pal- ſterkamp.	695	illius ſcriptum	220	
Lipſprunge ſ. Lipſpringum op-				Lovenii Comitatus ad Duces Burgundix	34	
				Lorenſforde oppidum, ad quem Comitatum	80	
					Lowen-	

Ggg ggg ggg

I N D E X

Lowenrode olim proprius Comitatus 35-337	Luchius (<i>Borchardus</i>) Anabaptista Monast. 1230	Lunenburg olim Comitatus 33
huic subfuit Hannovera civitas splendida ibid.	Luckenius (<i>Christianus</i>) ad S. Utricum Pastor Brunsv. 912	Ducatus, unde nomen 865
paret Brunsv. Ducibus ibid.	Luckius (<i>Franciscus</i>) Paderbornensis vir doctus Conrectorem ubi egerit 229	Lunenburga, urbs & ornamentum Ducatus 865
Löwenstein arx & oppidum, ubi 413. 690		Lunenburgensis Ecclesiae reformatio 900-906
arx ad quem Comitatum pertinuerit 725	Lüdenhusen pagus parochialis in Comit. Lipp. 824	Lunenburgensium ducum genealogia 455-457
praefectura amplissima 690	Luderus (<i>Bernhardus</i>) Mindanus, Concionator Mind. & Hoxar. 232. 256. 1097. 1317	Lunen f. Lünen oppidum, ubi & unde 76
eam oppignoratam accepere Episcopi Hildesf. 691	illius scripta ibid.	unde se sustentet ibid.
possederunt Nobiles de Salderen ibid.	Rector urbis Hamelenfis 933	Lunschede oppidum, ubi & unde quærat victum 76
Lubbeckum oppidum dit. Mind. 80	mortuus in Ministerio Hoxar. ibid.	Lunsemannus (<i>Conradus</i>) Concionator in Monasterio D. Magdalensæ Hamb. 976
unde faciat quæstum ibid.	Luderus Episcopus Mimigerdevoxis 145	Lupus (<i>Ascanus</i>) Pastor in Staffhorst 799
Lubecensis Ecclesiae reformatio 977-978	Ludgerus natione Phrisius Episcop. Monast. 146. 549	(<i>M. Cyriacus</i>) homo ingenio & moribus conspicuus 255
(<i>Fabianus</i>) Pastor Pontificius Hamburg. quæ contulerit contra scripturam 966	de Vechta Canonicus Eccles. Osnab. 617	Luther arx, ubi 709
illius ad hæc responsio 967. 972	Lüdinghusen Comitatus 52	cui comitatus subfuerit ibid.
(<i>Johannes</i>) Pastor ad S. Nicolaum Hamb. 975	oppidum & arx, ubi 688	Lutheri (<i>D. Martinus</i>) librorum lectio prohibetur 907
proficiscitur in Marchiam ibid.	Lugdunensis (<i>Andreas</i>) Anglus, abbas in Uelshorn 896	Helias extremi seculi 1128
Lubecus (<i>Franciscus</i>) succedit Gobelio Superint. Gotting. 936	Ludolphus Episcopus Magdeb. ex rustico genere natus 153	illius literæ abjiciuntur in flumen Halam 1129
stat à partibus Superint. Meisteri 937	Ludolphus Episcop. IX. Osnab. 568. 578. 592. 604	postilla 1144
Lubenarus (<i>M. Thomas</i>) Pastor in Westerhausen Comit. Regensf. 845	Ludolpus Episc. Racelburgi 155	Luttersberg Comitatus, ubi 733
Lubertus Pontifex Monast. 147. 550	Ludolphus Præsul Monast. mediator Fratrum Engelberti Comit. Tecklenb. Episc. Osnab. & Ottones 608	ad quem 35-733
(<i>Henricus</i>) collega Grestii in. pastore urbis Esensf. 794	Ludovicus Episc. Monast. 554	Lutterberg mons 532
Lunenburg olim Comit. 33	Ludovicus Dux Brunsv. Episc. Mind. 156. 657	Lycurgus Spartanorum Legislator civium oculos à contempianda Aria legibus retraxit 1449
Lucelburgensis (<i>Bartholomæus</i>) quartæ classis Lector Monast. 194	Ludovicus (<i>Johannes</i>) Pastor in Seigelhorst Comit. Schowenb. 847	Lyndenhufen Comitatus, quis adeptus 690
Luchaw Comitatus 734	Luida oppidum, ubi in illo pax constituta 513	Lysling (<i>Albeida</i>) relicto Amstelrodami marito alteri nubit viro 1219
		M.
		Mabbertius Anabaptista Monast. 1230
		Machetropæus (<i>Hermannus</i>) Concionator Aulicus Comit

RERUM & VERBORUM.

suit. Tecklenb.	850	<i>Gerhard</i>) Archi-Episc. Co-	lon.	1334	in MarienMünster Monasterii	fundatores	701
conscriptit ordinationem ali-		alit publice concubinam	ib.		in Marienrode Abbas cum aliis	Pontificia fecis Theolo-	
quam Ecclesiasticam ibid.		Marcani Comitatus urbes West-				gis visitat denuo Ecclesias	
dimittitur & abit in Comit.		phal.	75		Ducat. Brunsv.	925	
Morsensem	ibid.	Marcellus (<i>Johannes</i>) Decanus			Marburgenses Theologi consu-		
Mackenstede proprium fuit do-		& Concellarius Erici Epi-			luntur à Senatu Monast.		
minium, ubi	735	scopi	590. 1170			1201	
Domini scripsere se Domi-		legit diligenter opera & scri-			illis Rotmannus & sui oppo-		
cellos	ibid.	ta Lutheri	ibid.		suerunt contrarium scri-		
Mænius (<i>Justus</i>) fuit in con-		J.U.L. ducitur captivus Mo-			ptum	ibid.	
ventu Hagonensi	905	nast.	1195		Marquardus de Rindeghen E-		
Magdeburgensis Ecclesie Re-		Marcoduranus (<i>Leo</i>) venit Duf-			piscop. Mind.	159. 658	
formatio	874-877	seldorpium, ubi sacra Pon-			Episc. Osnab.	569. 579. 594	
Magdeburgicus (<i>Joachimus</i>)		tificia cepit abolere	1027		olim Abbas Corbiensis	ibid.	
Pastor in Parochia D. Pe-		Marcka Comitatus amplissimus			sex annis cum præfuerit de-		
tri Hamb.	975	subfuit Ducat. I. Clivenf.	50		ponitur	ibid.	
dimissus	ibid.	pervenit ad Juliac. Duces ib.			Marfchius (<i>Oliverius</i>) Sacella-		
(<i>Johannes</i>) præco in æde		quos comprehendat Comit.			nus Pollii Osnab. in æde		
Cathariniana Hamb.	975	480			Catheriniana	1136	
Magdeburgum proprius Burch-		quomodo hic Comitatus di-			docuit per semestre in co		
graviatus	402	visus	ibid.		templo sub mutatione		
illius possessores	ibid.	Reformatio	824		Osnab.	1149	
Magis Deo obediendum quam		de Marcka Comites, unde de-			mortuus	1150	
hominibus	807. 1343	scendant	152. 527		Marhausius (<i>M. Franciscus</i>)		
Major (<i>D. Georg.</i>) Rector scho-		dicuntur Marchgraffii	481		Concionator in oppido		
læ Magdeburg.	876	illorū genealogia	480-486		Gehausen	894	
(<i>Hermannus</i>) Pastor in Co-		Mare ex Phrisia usq; in medium			ad S. Jacobum in urbe Got-		
mit. Deipholdiano	790	Westphal. exundavit	61		ting.	935	
Majores castra in montibus col-		Marenholt (<i>Johannes</i>) Deca-			dimittitur	936	
locarunt	73	nus summi templi Hal-			in æde D. Pauli-Hildef.	940	
carebant bombis	ibid.	berst.	885		Rector scholæ Gotting.	937	
Majorum ratio habenda	236	hostis insensibilissimus Conradi			Marfi, unde	15	
Majus (<i>Johannes</i>) Pastor in ci-		Getzenburg	884		Marfmannus (<i>Johannes</i>) Abbas		
vitate Quedlenb.	891	Margaretha Regina Scotorum			Mindæ ad S. Mauritium		
Malsburg (<i>Herman</i>) Nobilis,		& Mater Stuarti	366		& Simeonem	233. 1316	
legatus à Landgravio mit-		Margarethæ Idolon in Bengert			Martellus (<i>Gerhard</i>) Ruremun-		
titur ad senatū Huxar.	1083	de	849		densis, Med. D. Monast.		
Mandere dominium	736	Maria Filia Ferdinandi Cæsaris			quid referat de Rotmanno		
Manegoltus, Paderbornensis		nupsit Wilhelmo D. Jul.			Anabaptista & ubi mau-		
Præpositus summi templi		Cliv. & Bergæ	512		serit	1285	
Erphurdia D. U. J. promotus		(<i>Wilhelms</i>) D. Mont. Jul. &			Mattenklotus (<i>Gabriel</i>) Ludi-		
ibid.		Ravensb. nupsit Joh. D.			magister in Comit. Ra-		
Manichæus (<i>Jodocus</i>) fuit in		Cliv.	ibid.		vensburg.	841	
synodo Waldech.	852	Martensfeld monasterium, quis			Mattenrotius (<i>Althardus</i>) Ca-		
Mansfeldicus Comes (<i>Johann</i>		institui erit & dotari	554		noni-		
		688 888 888 2					

- nonicus, recte docet in
urbe Gesecke, citatur ad
examen 1377
consequitur opera fratris Ga-
brielis ruralem Parochiam
sub Nobilibus de Adele-
vensen 1378
Matthæus (Johan.) Frissemius
eruditus in schola Hegii
264
cepit Coloniae puriores li-
teras accendere & propa-
gare 299
(Johannes) Pistor Anabapti-
storum Monasteriensium
Propheta major 1212. 1216
1218. 1219. 1221. 1222
(Rodolphus) Pastor in tem-
plo D. Nicolai Luneb. 902
Matthesius (Gerhardus) Gel-
driensis, presbyter Cano-
nicus in Cathedrali Pa-
derb. 1337
tuetur commentario impuro
in Epistolam ad Romi-
nos Papissimum ibid.
Matthias (Iodocus) docuit in
æde Michalis Luneb. 902
(M. Johannes) Pastor Pon-
tificius Quedlenb. vehe-
menter restituit Laurentio
Doner 891
Mattiaci populi, quinam vo-
centur 19
Mauritius Comes Altenb. Can-
onicus Brem. & Colon. 356
Mauritius Comes de Spiegel-
berg & Pymont Præpo-
situs Einbricensis vir do-
ctus & bonus Poeta 241.
242. 259. 262. 632
Manwerus (M. Thomas) Pastor
Luneburg. 866. 902
Rector scholæ Luneb. 905
Mechliensis (Anthonius) vir do-
ctus & pius ejestus ten-
pore interim Wesalia 80
per Imandum Orzenium e-
vocatus 101
cum ejestus Wesalia conse-
quitur locum apud C-
mitissam Jheverens. 101
Phryf. Orient. 101
Mechilda Henrici conjux Com-
in Oldenburg & Ringe-
heim 69
Mecklenborg vid. Megapolen-
sis Ducatus
Medebachium oppidum, ubi
ex quibus vivat 7
Mediolanum urbs in Westph-
lia aliàs Rimmarad pr-
Weilan nunc Münster
quo ædificata 1
Medlerus (D. Nicolaus) hom-
eloquens & linguæ ha-
bræ peritissimus Brunf-
91
nemine salutato discedit
Megapolensis aliàs Mecklen-
borg Ducatus 4
Ecclesiarum reformatio 97
98
Ordinatio Ecclesiastica 98
Megapolensium Ducum Ge-
nealogia 458-46
Meibomius (Henricus) Profe-
Hist. & Poet. Helmst. 142
ab Imperatore Rudolpho
Lauro Poetica ornatus
erga ipsum Principis Henr-
Julii munificentia, ib-
(Iodocus) Pastor in Go-
werden 7
(Martinius) collega Joh. T-
lenii Gubernator scho-
Lemgov. 101
Pastor in Alverdisen Com-
Lipp. oppidi 11
ubi mortuus ibi
Meidemannus (Johannes) Co-

RERUM & VERBORUM.

formationem Comit. Lipp.	Meltingerus (Johan.) mittitur	Mercator (Gerhardus) Mathe-
814	docendi causâ à Landgra-	maticus Keppelmunda-
alloquitur Lingium magnû	vio Hassiæ Monasterium	nus, vir doctissimus Duf-
Papistam	1206	bergi
1166	Menapii populi	1021
conferibit ordinationem &	Mencus (Bernhardus) Collega	docuit ibi privatim
Reformationem Paderb.	Alberti Nisei in Parochia	ibid.
1333	Mariana Mindæ	(Johannes) Concionator in-
illius epigramma de morte	1314	terimisticus Lippiz 1055
Giseberti Longolii	Mengerden oppidum, quinam	docet pure Camæ ibid. 825
1338	diruerint	fuit in Synodo Waldech. 852
scripsit vitam Bugenhagii	530	Mercellus (M. Johan.) Cancel-
291. 1419	à quo reparatum	larius Erici Ducis Brunsv.
Melander (Dionysius) Prediger	ibid.	851
in Cassel unterschreibt	Mengerinshusen oppidû Co-	& Episcop. Osnab. 224
den Rathschlag der Prä-	mmat. Waldech.	Mergerhusen (M. Christoph.)
dicanten in Frankfurt	Mengius (Antonius) Consul	Secretarius, designatur vi-
1091	Stilfatenis, deserit suam	sinator super. parus Ducat.
Melchior Dux Brunsv. de G. in	stationem	Brunsvic.
benhagen Episc. Osnab.	Menminckveltius (Johannes)	922
528. 572. 598. 615	Pastor in Transjelli Ducat.	923
translatus ad Suerinensem	Erici	à Mergersten (Hermannus) No-
Episcopatum	572. 598	bilis, deligitur præfectus
Mella oppidum dit. Osnab. vi-	Mennonistæ, unde	obsidionis Monast. 1220
ctum unde quærat	illorum dogmata	Merckius (Johannes) Ervervel-
82	Mensingius (M. Johannes) fuit	denis, Sacellan. Herman-
de Melle (Hermannus) Pro-	Trem. in Monast. Domi-	ni Hollandi Sufati 1121
consul includit electum	niano	huic mortuo succedit ibid.
Johan. de Deisholte Episcop.	scripsit defensionem Missæ	quali ediderit scriptum ibid.
Osnab. & omnes	ibid.	Merseberg arx i.e. castrum Mar-
Clericos templo	in aula Comit. Lipp. clarus	tis, dicitur à Carolo Ma-
625	249	gno Arnberg 65
Mellesius (Wicherus) Pastor in	Mensius (M. Johan.) Pastor in	Merseburg municipium, ubi 77
Hintba Orient. Phryf. 832	Dormi Comit. Ravensb.	habet cultos agros & colle-
Mellinckhusius (M. Johannes)	833	gium
Emedensis, Decanus ad S.	legit diligenter scripta Lu-	ibid.
Johan. Osnab. 198. 589.	theri, Philippi & aliorum	de Merschede (Godescalcus) Pa-
1137. 1170	ibid.	tria Westphalus vir do-
Consiliarius Francisci Wald.	petit in multis casibus & cau-	ctus
Episc. Osnab.	sis religionis consilium	137
224	P. Melanchth.	quæ ediderit opuscula ibid.
Mellum arx & munio, ubi	840	(Theodoricus) frater Gode-
354	Meppen oppidum, ubi	scalcæ artium & Medicin.
ex ea Altenb. Com. omnes	incolæ unde quærant sibi lu-	Doctor. undecunque do-
sero Phrysiæ per Orient.	crum	ctissimus
Phryf. sibi subegerant ibid.	84	137
Melmannus (Leberus) Qua-	castrum cum oppido ad Mo-	illius tractatus elegans ibid.
ckenburgensis, Vicarius	nasteriensis ditione quis	habet filium ejusd. nomin.
summi templi Osnab. 221	traduxerit	doctum qui etiam edidit
Corrector & Rector scholæ	692	scriptum
ibid.	de Meppen (Johannes) stat à	ibid.
	partibus Varendorpii Se-	Mesebergia s. Eresbergia oppi-
	nioris Eccles. Osnab. 629	dum, ubi
	688 888 888 3	77
		ibi

I N D E X

ibi fuit vetus idolon Saxo-	Micronius (<i>Martinus</i>) Flandrus,	illius scriptum	ibid.
num Irmenfue ibid.	in signis Sacramentarius	Minschius (<i>Antonius</i>) Mende-	sis, donatus pastorem
Mesebuck (<i>Philippus</i>) Capita-	obtruditur Lentio collega	joris templi Herv.	1044
neus novus dit. Halb. 886	829	nomine Minsch non dignus	ibid.
quid egerit cum Winnenste-	moritur peste ibid.	possessor multorum benefi-	ciorum Ecclesiasticorum
dio ibid. 887	Wismariz disputat cum	in cenobio Vestalium in	Oberentfchen Comit.
apprehendit Johann. Surke	Mennone Simone Ana-	Schwenab.	846
Concionatorem in xde S.	baptista 831. 832. 1182	Concubinarium egregium do-	mi alens scorta 1316
Blasii Quedlenb. 890	in Widdendorpe liberas sedes,	Wirtsch (<i>D. Melchior</i>) Magde-	burgi propagare cepit
dimititur 891	quis consecutus 541. 606.	Evangelium	874
Meloneus Medochius (<i>Isabran-</i>	607	Misniz Marchiones, unde	38
<i>das</i>) Pastor in Lertensen	Milentropius (<i>Johannes</i>) Con-	Missa, quid	1173
dit. Jhever. 810	sul urbis Lemgov. vir gra-	Missæ horrendi abusus	1191
Metelen civitas in diocesi Mo-	vis & præstans 256	impiz	1191
naft. Comitatus Horftmar.	Milius (<i>Wernerus</i>) Pastor in	Missingius (<i>M. Liborius</i>) Con-	cionator celebris & doctus
subjecta 686	oppido Epstorp Ducar.	Olinab. 225. 1126. 1174	subjecti se capitulo Carthe-
unde quærat victum 83	Luneh. 903	senex concubinam abutit	ibid.
Mewelrode pagus, ubi 736	Milo Episcopus Mindensis 150.	Mithobius (<i>Burchardus</i>) Medi-	cus excellens sedet cum
ibi Marchiones Saxoniz alte-	654	Theologis in Examine	Ducar. inferioris Brunſu.
ram suam habuere sedem	ab Ottone III. obtinuit, ut ex		923
ibid.	ædificaret Monasterium in	ad urbis Hameloniz refor-	mationem vocat Rudol-
Meper d. Jggenshusen (<i>Ludol-</i>	Castello Wedgenborg 654	phum Mollerum	931
<i>phus</i>) Consul Lemgov.	Minda urbs, unde 80	Witten wir im Leben sind Mar-	tinus Hodebandus cepit
238	ex navigio Wisera ejusque	canere Paderborn. 1344	1345
Anabaptistas ab urbe abegit	alluvione amœnitatē sen-		
1066	tit ibid.	Modersonus (<i>Johannes</i>) ex ur-	be Monast. ablegatus de-
Meyerus (<i>Antonius</i>) collega	coquit bonam cerevisiam ib.	ventriam in scholam Hegii	263
adjungitur Dreyero Herv.	laudatur carmine à Bernhar-	impetrat in collegio Ludge-	riano Canoniceum Mo-
1036. 1037	do Ludero ibid.	nast. 266	
(<i>Conradus</i>) docet Evange-	de Minda (<i>Johannes</i>) quod-	Condiscipulus Buschii	284
lium magna diligentia	nam ediderit scriptum 165		
Blombergæ 250. 815. 819	Mindense cenobium domini-		
collega Oemikenii Mindæ	canum fit schola 1318		
1315	Mindenses nondum electo no-		
(<i>Johannes</i>) Secretarius Lem-	vo Episcopo sumunt ini-		
gov. 245	tium mutationis in reli-		
Pastor in Wsendorff Comit.	gione 1313		
Hoyens. 799	notantur Banno 1314		
(<i>Ludolphus</i>) Consul Lem-	subscribunt articulis Smal-		
gov. 1063	caldicis 1316		
(<i>Theoderus</i>) Pastor ad S. Ma-	Mindenses Monachi & Cano-		
gnum Brunſu. 912	nici exeunt urbe 1313. 1314.		
præficitur scholæ Egidianæ	Mindensis Ecclesiæ Reformatio		
Brunſu. 914	1312-1318		
Weyrich dominiū prope Dils-	Mindensis (<i>Conrad</i>) Ludimode-		
berg 720	rator Duræ 231		

RERUM & VERBORUM.

Mölin propugnaculum ad 74
Rhenum 74
Molkenburus (*Johannes*) egre-
gius Gymnasii cha Lem-
 gov. 247
deinde Cancellarius
Schowenberg. ibid.
Mölin f. **U** Mölen
 (*M. Jacobus*) Pastor in
 Parochia D. Jacobi Hamb. 976
 ibid.
Mölin muni-
Molheim f. **Mölin** vin-
 tiunculam 498-502-537
kenses aedifica-
Mollenbede ceno-
 trix 61
in Mollenbede Monasterium
 dominarum canonicarum,
 quando ex sub quo funda-
 tum 652
 post canonicas, quando fra-
 tres regulares excepti 659
de Mollenbede (*Conradus*)
 primarius Gubernator Of-
 naburg. civ. contra Comit.
 Hoyens. 628
 à manu adversariorum elu-
 batus ibid.
Mollenbeckius (*Nevelinus*)
 Gubernator clarus juven-
 tutis in schola Lemgov. 247-1058
 in usum rei literariae extruxit
 molam Chartaceam 247
 praestitit plurimum apud ci-
 ves in promovenda veri-
 tate Evangelii 1058
Mollerius (*Antonius*) Pastor in
 veteri oppido Bileveld. 833
 (*D. Bartholdus*) Hamburgen-
 sis, vocatur ex Rostoch.
 Acad. Hamburgum 945
 suscipit Bistorpium in patro-
 cipium 956-961

vocatur ad curiam 964
 quid ibi gesserit 966-970
 ex urbe discessit Rostochium
 ubi mortuus 973
 (*Christophorus*) suscipitur in
 collegam Padermii Lem-
 gov. 1077
 (*H. I. L. Conradus*) Pader-
 bornensis officialis & Ec-
 clesiae Storpianae Decanus
 229. 1342. 1344
 (*D. Cyriacus*) Superintenden-
 dens in Ducat. Brunsvic.
 893
 abiit post ad Principes Anhal-
 tinos ibid.
 (*Gerhardus*) edit coram Phi-
 lippo confessionem 828
 sincerus & constans assertor
 veritatis Evangelicae 830.
 831
 (*Henricus*) Pastor in Hoya
 802
 (*M. Laurentius*) Stolpensis
 Pomeranus, Rector pri-
 mus scholae Evangel. Hil-
 desf. 942
 pellitur urbe ibid.
 (*M. Rodolphus*) Gubernator
 scholarum Osn. Hervord.
 Mind. & Embecke 177. 222.
 230. 1128. 1168. 1318
 docuit Evangelium Hannov.
 230. 866. 929
 donatus decanatu & consti-
 tutus Superintendens in
 Ecclesia Hamel. 230. 255.
 867. 932
 subscribit constitutionibus
 piis Synodi Ducat. Brunsv.
 923
 à Senatu Gotting. vocatur ex
 Eccles. Hamel. ad com-
 ponendam controversiam
 937
 (*D. U. I. Sebastianus*) Can-

cellarius Ezardi II. Comit.
 Phris. 832
 (*Simon*) exorcista Osnab.
 1153
Molnerus (*Johannes*) Buren-
 sis, dimissus ex Ecclesia Sufa-
 tensi vocatur Huxariam
 1086
 illius ibidem res gestae 1086-
 1092
 Pastor prius Paderbornae ante
 quam vocaretur Sufatum
 1098. 1320. 1321
Moloch Deo, quoniam denuo
 immolentur filii, 1092.
 1165
Monamius (*Albertus* f. U. L.)
 Consul Monast. 206. 1298
 (*Bernhardus*) Decanus ad D.
 Ludgerum Monast. 206
 discipulus Hegii 263
 condiscipulus Buschii 284
 Monachis missificatio Wefaliae
 interdicta 1016
 Monaci quae urbs Bavariae, Pe-
 largus S. Storkius despe-
 ratione moritur 1177. 1178
 Monasteria olim scholae 648
 649. 868
 Osnaburgensia reformantur
 & ab omni superstitione
 purgantur 1137
 Monasteriensis ditionis urbes
 1312
 Ecclesiae Reformatio 1175
 1303
 Episcopatus amplissimus 1320
 Episcopus obsidet Anabapti-
 stas in urbe 1219. 1220
 Judith 1278
 capite plebitur rotaeque im-
 ponitur 1279
 Monasterium urbs, unde nomen
 146. 549
 urbs pulcherrima & munici-
 pium 83
 eam

I N D E X

eam Senatores deferere co- guntur 1213	Comitis cum Osnaburg. Episcop. 621	in Moren (<i>Bernhardus</i>) factor. Dux Anabaptistarum Mo- nast. 1268
ignivomis globis evertitur funditus 1246	pendet à Decano Hugone de Schagen 629	Moringius (<i>Johannes</i>) Osnab. J. U. L. & officialis Mo- guntin. 224
occupatur 1282	Montanus (<i>Jacobus</i>) Spirensis, de illo Johannis Prael, Typographi Coloniensis, testimonium 109	bonas literas diu professus Coloniz ibid.
pestis ibi grassatur 1287	illius scripta 176. 177. 230. 335	Morlagius (<i>Henricus</i>) ex urbe Monasterii ablegatur in scholam Hegii 261
reædificatur, vallisque mu- nitur 1296	eruditus in schola Hegii 264	in collegio Martiniano ob- tinet præbendam 266
Religio papistica ibi sumit incrementum ibid.	in domo Langii alebatur & fovebatur 266	Condiscipulus Buschii 284
schola ibidem, quando con- stituta 1428	mittitur Hervordiam in do- mum fratrum 268	(<i>Martinus</i>) celebratur à Bu- schio 204
quamdiu manserit florida ac celebris ibid.	Condiscipulus Buschii 284	à Marmelio 205
in totam reliquam Westpha- liam & Germaniam opti- ma studia propagavit ibid.	accensus Hervordiz cœlesti doctrina 1036	Morlinus (<i>D. Joachimus</i>) ex Bo- russia ejus vocatur in locum Nicolai Medleri Brunsu. 910
Moncherus Episc. Osnab. 568. 579. 593. 605	(<i>Johannes</i>) Brunsvicensis primò Conrector Huddæi dein Concionator D. Vir- ginis Mind. 232. 1317	illius scripta 910. 911
Moinhetm munitiunculam de- struere cogitur Conradus Comes de Berga 498	ejus scriptum 232	revocatur in Borussiam ibid.
Monhemius (<i>Johannes</i>) de ju- ventute Dusseld. bene me- ritus 1021	Concionator in æde D. Jo- hannis Lemgov. 247	subscripsit constitutionibus piis infer. Ducat. Brunsv. 923
illius scripta 179. 1021	illius ibidem fata 815-817	Mormannus (<i>Nicolaus</i>) Pro- gnostica & Almenadua scripsit Mindæ 232
Catechismo pio Colonienses Theologi contrarium scri- ptum opposuere 1021	ejusdem cognominis & no- minis ante Tulichium Rector Luneb. 233	Mörse comitatus, ubi 402. 73
defenditur ibid.	profectus Rostochium, ubi mortuus ibid.	de Mörse Comitum Genealogia 402. 403
illius Epistola, ad Bomgar- dum 1022-1025	Montensis Ducatus urbes & op- pida 74-75. 486	(<i>Henricus</i>) Comes & Episc. Monast. Johanni Episcop. Osnab. indixit bellum 626
Moniales in Neapoli Lemgo- viensi à Simone Comite Lipp. susceptæ 396	Montis Ferrati Marchionum origo 38	oras Osnab. ingreditur in- cendiis & rapinis ibid.
à Monichhusen (<i>Helmarus</i>) Dux militum habuit sibi oppignoratam castrum Urgen 715	Montium Ducum Genealogia 487-490	in Administratorem Osnab. Ecclesiæ eligitur 694
(<i>Helmarus</i>) militavit Fride- rico II. Regi Danico 368	in Westphalia res gestæ, Hi- storiz ac Acta 495-518	arces ditionis Osnab. occu- pat 694-696
Monninck (<i>M. Johannes</i>) Præ- positus in Reveren 224	de Mordien (<i>Alexander</i>) Can- onicus majoris Ecclesiæ Osnab. 210	ei se opponunt urbis Monast. senatus & cives 636
Scholasticus Osnab. ibid. 1137	(<i>Bernhardus</i>) Præpositus summi templi Monast. 209	fratrem Theodoricum ur- bem Sufatensem oppu- gnantem fortiter parit 637
de Monster (<i>Hermannus</i>) testis pacti Nicolai Tecklenb.	græcæ ac latinæ linguæ do- ctus 210	

RERUM & VERBORUM.

prostratus in fossis eripitur
& humeris impositus in
castra reportatur ibid.
verz puriorique doctrinae
addictissimus 826
(Theodericus) Comes & Ar-
chi-Episc. Coloniensis bellum
moveret suscitatus 637
Bernhardus Comes de Lippia
multum damnum dedit ibid.
Lemgoviam & alias multas
urbes in suam potestatem
redegit ibid.
Molis (Matthias) Pastor in
de Hilgenrode 802
de Woppschane Dominus opē
fess Gerhards Markensi
Muggius (Conradus) Concio-
nator primus Luide dein
Huxariz 255. 1085
Mulingen dominium propriū,
ubi 691
arx destructa & reedificata
Mullerus (Tillemannus) mitti-
tur Attendorum ad ador-
nandum ibi celebre Gym-
nasium 268
Müller (M. Matthaeus) Pastor
in sede Thomae Gosl. 872
mortuus quando 873
Münzer (Thomas) docuit me-
diocriter in Zwickoviensi
urbe Evangelium 1176
venit primò Alstarum, dein
Mülhusium ubi agricolas
excitat ad seditionem 1177
spargit semina factionis Ana-
baptisticae ibid.
est libidiniosissimus ibid.
illius blasphemia 1179
Mülhusii decollatus ibid.
Murius turris, ubi 488
Murmeli (Johan) Ruremun-
densis, de illo testimonia

illustrum virorum 102-
106
illius scripta 171. 172. 272
eruditus in schola Hegii 264.
327
Langii beneficio & opera in
tantum virum evaluit 272
275. 277. 327
ipsum ad Langium Elegia 272
273. 169.
ad eum Langii Epistolae 276
277
reformavit Lipsiae literarum
studia 327
ad scholam constituunt mul-
ti ex Belgicis & Rhenanis
regionibus ibid.
confer 1405. 1415. 1416.
1418. 1420. 1422. 1423.
1424. 1426. 1428. 1447
Mursæus (Johannes) Tremo-
niensis, vir doctus 210.
211
Cosfeldiae & Monast. ad S.
Martinum praesuit schol. 211
Senator urbis Wesal. ibid.
1016
Mursenius (M. Otto) Pastor in
cœnobio Luna Luncb. 904
Mursæus (D. Valentinus) ve-
nit Halberstadtum, ubi in
cœnobio Neapolitano ce-
pit purius docere 878
ad alios pontificios misit li-
teras & chartas affigit 879
citatur Hallam ibid.
castratur 880-881
illius Bibliotheca ditrahitur
ibid.
Mycillus (Jacobus) venit ex Ar-
gentorato in Westphaliam
ad audiendum Murmeli-
um 327. 333
illius scripta 333
Hhh bhh hhh

Myla (Jochim) Pastor in Daus-
enberg Ducat. Luncb. 903. 904
Mylius (M. Johan.) Gubernator
scholae in cœnob. Walckensieptensi 804
adjungitur Simoni Klein-
schmithio ibid.
Mympnrode locus populosus,
postea dictus Monasterium
549
ibi Rex Carolus Merexit ter-
tiam Ecclesiam Episcopalem
ibid.
vid. Monasterium.
N.
Nagel (Ludolphus) praesuit
Supendiaris & praesidia-
riis militibus Henrici de
Morsa 636
Nagelius (Philippus) succedit Hen-
rico Esen Huxar. 1088
cum Senatus Huxar. statuit
amovere ibid.
pergit sortari omniaque sua
ad sortia ex ædibus trans-
ferre 1089
profligatus ex urbe 1091
(Temhardus) Conrector Co-
pii Lemgov. 243
administravit scholam Lip-
piz 1253. 1056
adjungitur Hamelmanno in
Ecclesia Neapolitana Lem-
gov. 823. 1079
Nagels Nobiles 678
de Nassau Comitatus ubi 826
Nattler (Bartholomaeus), Lega-
tus Anabapt. ad Cosfel-
dienses 1251
Neander (M. Johan) Zwycka-
viensis, Rector scholae
Goslar. 874
(M. Michael) Abbas in cœ-
nobio reformato Eßfel-
densi 884
vr

I N D E X

vir linguarum multarum per- rissimus & doctissimus 848	Neizenus (<i>Petrus</i>) Praeco ad S. Ulricum Baunfu. 912	Niddeck Praefectura olim Co- mitatus 76
Nehemius (<i>Petrus</i>) Drolsha- gius, alitur & sovetur in domo Rodolphi Langii 266	Neuberus (<i>Vitus</i>) illius operâ Princeps utitur primum in Ducat. Brunfu. 898	Niehaus L. Niehaus praef- ectura ad quem Comitatum 692. 704
à Langio mittitur Tremoni- am ad ibi gubernandam scholam 267. 268. 328.	dimittitur & visitationi non adhibetur ibid.	Niehus oppidum, ubi & ex quo- bus se sustentet 82
337	in Neudorp Monasterium sub quo habuerit initium 656	Nienborg arcis sive castris extre- tores 371. 728
Condiscipulus Buschii 284	Neuenstadt (<i>Balthasar</i>) Prae- positus Cathedralis Hal- berst. 889	NienLimborch vid. Limborch.
Neoburgum arx & urbs, ubi 741	ad scholas ibi constituendas ordinat celebria stipendia ibid.	Nienober, dominium olim pro- prium 692
797	Neuwalldius (<i>M. Iohannes</i>) Le- ctor quartæ Classis Lem- gov. 1080	Domini scripserunt se olim Rugravii in Dassel ibid.
Neocletianus (<i>M. Paulus</i>) Pa- stor Neoburgi in Comit. Hoyens. 799	Neuzelius (<i>Telmannus</i>) succe- dit Rotermundo Susati 1101	Nienrode oppidum, ubi 826
moritur ibid. 801	docuit Evangelium Lippiae & Pater fuit in domo So- rorum ibid.	in eo Senatus & cives susce- perunt doctrinam Evan- gelii ibid.
Neophanius (<i>Johannes</i>) Mon- tensis ad S. Andream Brun- sue. Concionator 912	in Neumenar & Wörse (<i>Adol- phus</i>) Comes 670	Niestat oppidum ubi & unde querat victum 76
Rektor in schola Aegidiana 914	(<i>Hermannus</i>) additissimus veræ & puriori doctrinæ 826	Niewoldius (<i>Johan.</i>) Lemgov. administrator ibidem 42
(<i>Melchior</i>) Rektor ibid.	(<i>Wilhelmus</i>) iuvat in pro- motione Evangelii Epi- scopum Paderborn. 1330	Classis 248
Neopolitanus (<i>Johannes</i>) Con- cionator urbis Lipp. 1055	de Neugarden Domini in Po- merania, unde 721	(<i>Henricus</i>)
Nequam servus est, qui melius Domino esse vult sibi 1450	Neustadt am Rodenberg antea d. Landestrost 733	Niger (<i>Thomus</i>) docet ad S. Paulum Susati 1121
Nesenius (<i>Gerhardus</i>) Conre- ctor scholæ Paderbornen- sis 1366	Nicasius (<i>Johannes</i>) Pastor in Borsum 832	dimittitur ibid.
turbatur schola ibid.	Nicolaus Archi-Episcopus Bre- mens. 673	Nihemum oppidum, ubi & qui- bus abundet 78
Nesenus (<i>M. Michael</i>) Concio- nator in Luckow Ducat. Lunb. 904	Nicolaus Comes Delmenhorst. Episc. Bremens. 359. 542.	Nisius (<i>Albertus</i>) docuit in templo Mariano 1113
Nesens (<i>Johannes</i>) custodiz duplici traditus Paderb. 1326	Nicolaus Comes de Tecklenborg & Smet in 582. 669. 671	illius institutione fideles cives Mindenses inflammati ad sinceriorem doctrinam Evangelii ibid.
de Nesselrodt Nobiles per pacta dotalia possident domini- um Palsterkamp. 695	Nicolaus Episcopus Lubec- 157	(<i>Wilhelmus</i>) Alberti filius, succedit patri 1317
Neulerus (<i>Henricus</i>) Pastor Do- nopus deponitur 822		Nobilibus nullius sepe virtutes & eruditionis datur aditus ad Canonicatus 1170
fuit Heidemanno collega in oppido Rintshel 847. 1172.		Nobilitas literata magnum est Reipublicæ decus 1406
		Rolte (<i>Franciscus</i>) collega Te- celero in urbe Limbeck. 919

RERUM & VERBORUM.

Nollius (<i>Andreas</i>) Praesidens scholae Eimbeck. ibid.	Northmeyer (<i>Henricus</i>) Sa- cellanus Marshaufio Hil- desf. 940	Nymphæ trans aquas Monaste- rii transierunt bona sua ad arces Rotmanni 1206
Nopelius (<i>S. Theod.</i>) Primum Da- Lippienfis, Primum Da- venturæ Rea-orem egit postea Profec- factus (<i>S. Theod.</i>) 252	Northoren oppidulum, ubi & unde se sustentet 82	in Oberentkirchen cœnobii Vestalum 846
Noppius (<i>S. Theod.</i>) Lippienfis, Colonienfis, 1055	Northove Advocatiam vendidit capitulo 608	Obermannus (<i>M. Eberhardus</i>) Pastor in Ecclesia D. Lam- bert. Luncb. 866. 902. 1171
totus in eo erat, ut in sua patria papatus iterum vi- geret ibid.	Nortlandi populi, ubi 20	Obermeyerus (<i>M. Johannes</i>) Brunsvicensis, Pastor Han- nov. 931
Nordalbingia olim Comitatus 34. 736	Noftendorf proprium domi- nium, ubi 692	Ocko Nobilis Capitaneus in Muri & Brodmerland 364
Nordanus (<i>Brizius</i>) collega Buschii in disputat. cum 304	Novatianorum dogma 1182	ei locatur Ingeberga, filia Mauricii Comit. Oldenb. ibid.
Anabaptist. 978	Novesianus (<i>D. Wilhelmus</i>) Pa- pista idololatra, Syndicus urbis Rostoch. 980	Odenbachius (<i>Matthias</i>) Ber- gensis, Gubernator scholæ Lemgov. 247
Sacellanus in urbe Wef- liensi 1015	causa est agitationis Ecclesiæ Rostoch. ibid.	Oecolampadius (<i>Johann.</i>) con- vertit Joh. Denckerum f. Denckium Anabaptista- rum præcipuum Præce- ptorem 1180. 1268
vocatur in locum Johannis Pollii Susatum 1101	Novesium f. Nussia urbs, quan- do & à quo obsessa 264	Oedingius (<i>Magnus</i>) Cellis egit in Munsterio 904
ex urbe ejectus 1116	eam quis solverit ibid.	ab Oer (<i>Bernhardus</i>) à Mona- sterientibus captivus du- citur 1195
illius Epistola ad Cotium ib. disputat cum Rotmanno ad- versus Pontificios 1191	Novimola (<i>Sebastianus</i>) Duis- bergensis, quæ ediderit scripta 178	constitutus locumtenens ab Episc. in urbe Monast. 1237
Pastor ad S. Mauritium Mo- nast. 1193	Noviomagus (<i>Gerhardus</i>) lite- ras puriores Colonie ecc- pit accendere & propa- gare 299	Oemkenius (<i>M. Gerhardus</i>) Camentis, Superintend. & Aulicus Concionator in Binhoren 904
admonet affinem Rotman- num de instituto 1200	(<i>Johannes</i>) celebrem Da- venturæ moderatur scho- lam 336	illius operâ utitur ad propa- gationem Evangelii in Du- cani Megapolenti 978
à Philippo Landgravio Haf- siae cum literis mittitur ad Regem & populum Mo- nast. 1264	Munacherde cœnobium 851	Inspector & Præpositus in Neobrandenburga 980
Nordermannus (<i>Johan.</i>) Can- tor Lemgov. 248	Murburg præfecturam, quis conquirit Ecclesiæ Colo- niensi 686	ducit Evangelium Buriæ ubi expellitur 1015
Pastor in Donope Comit. 824	Nussia vid. Novesium	in urbe Lippie & Lemgov. 1048. 1063
Northheim olim comitatus jam elegans civitas ubi & cui pareat 35. 716. 736	Reuth (<i>Petrus</i>) Pastor in oppido Erverseldo 1028	
Norendorphius (<i>Christianus</i>) succedit Conrado Gerlaco Hamb. 975	desert Petrum Loo apud Consiliarios Papisticos ib. Hhh hhh hhh 2	

I N D E X

ex urbe Lippia evocatur Su- satum, ut conscriberet Ec- clesiæ certam ordinatio- nem 1063. 1099	Comitum Genealogia 405. 406	prius Comitatus jam pa- gus 77
à Rothmanno Præses deno- minatur disputat. 1209	cum suis dominiis ad quos 759. 760	Olthovius (Henricus) Hun- tariensis Pastor Munde- rensis 934
ex Ecclesia Lemgov. vocatur in Superintend. Mind. 1315	Oisthusius (Johannes) Mona- steriensis, celebratur à Murmelio 206	Olthovius (Isaac) Concio- nator Evangelicus apud D. Virg. Osnab. 225. 1141.
confer 233	Condiscipulus Buschii 284	1150
Mindensibus auctor, fuit ut fese adjungerent Smalkal- dicis 1316	Oistphali populi 10	subscribit Augustanæ confes- sioni, Apologiæ &c. 1161
nomine Ecclesiæ Mindensis subscribit Articulis Reli- gionis Smalkaldicæ ibid.	Oldenburg Comitatus olim quomodo vocatus 51	Ondermarkus (Martinus) ab Ernesto, Duce Lüneb. mi- titur Emdam in Orient.
dimittitur ibid.	urbis quibus abundet 81	Phryf. ad docendum 829
Ac Det Nobiles habent in pos- sessione arcem Hærborg & Dorsten 696	oppidum in Westphalia 1379. 1380	903
ejiciuntur ibid.	vocatur hara ibid 1382. 1449	ibid.
(Bernhardus) à Monaste- riensibus ducitur captivus 1195	nidulus 1433. 1444. 1446. 1447	revocatur ibid.
ab Episcopo constitutus Lo- cumtenens in urbe Mo- nast. 1287	vid. Altenb.	Cellæ Contionator 903
(Henricus) Consiliarius Epi- scop. Colon. 502	Oldendorff oppidum cui do- minio subfuerit 725	Onnekenus (Bernhardus) Sin- cerus Minister verbi in op- pido Jheret 805
astu liberat Wilhelmum de Berga, à Filio Adolpho, captum ibid.	Oldendorpius (Johannes) ad S. Magnum Pastor Brunsv. 908. 909	de Ore (Henricus) arcem Ha- vensberg ab Adolpho Co- mite de Ravensberg re- nuit obligatam 496
de Doff (Arnoldus) Nobilis do- minus dit. Bergensis ho- stilia denunciatur civitati Colon. 502	Oldensis f. Oldius (Casspar) Pa- stor Monasterii ad Lam- bertinum 206	Orestes (M. Bernhardus) Hor- stiensis f. Horstmarianus, Corrector fuit Scholæ Lippienfis & Sufatensis 233. 1056. 1121
factus locumtenens in Comi- tatu toto de Hensberg 503	Oldericus Episcopus Mindensis 660	Gubernator Scholæ Marti- niane Brunsv. 304. 914. 1056
Ohemius (Ottho) Pastor Jaco- binus urbis Magd. 877	de Oldershausen Nobiles pos- sessores Parochiæ & pagi Duerode 677	Organista (Ludolphus) Lem- govienfis, Pastor Hamel. 933
Oist dominium 59	hæreditarii Marescalli Duca- tus utriusque Brunsv. ibid.	Orlamund Comitatum tradu- xerunt ad se Landgravi Thuringiæ 34
Oisterode olim Baronatus jam civitas, ubi & cui subdi- ta 737	Ollivarius Episcop. Paderb. 154	de Orlemunde Comites 737
Oistfresland l. Orientalis Prus- Comitatus 403	Oliverius Concionator Evan- gel. in urbe Osnab. 225	Ornithoparchus f. Ornithopar- cus (Andreas) Ludin- gister ad D. Ludgerum Monast. 173. 268. 338
ejus varii populi 404	(Martinus) Marchius Pastor in pago Rientkirchen 844	illius scripta 173
	Ollensellius (Bernhardus) do- cet in oppido Urfa 1021	Ortelius (Vitus) Winshemius. Av.
	Olmenius (Philippus) Urfa propugnaturus Papismum sed frustra 1021	
	Olpenium oppidum, ubi & un- victum quærat 76	
	Olsburch l. Ulsburg olim pro-	

RERUM & VERBORUM.

Auditor Murnellii & Professor Wittebergæ 333
 ejus scripta ibid.
Onzenius (Immanuel) Zelandus, à Senatu Wesaliensi vocatur ad plantationem Evangelii 1016
 ex urbe Wesalia turbatus, consequitur locum in Dittmarfia 1017
Osen castrum & p. Visurgim, ad quod 413. 722
Osiander (D. Andreas) fuit in Conventu Haggonensi 905
Osnabrugum f. **Osnaburga** ci-
 vitas celebris populosa 81. 1123
 à quibus extructa 14. 1123
 nomen forsan à Bructeris 1123
Osnaburgæ collegium & schola constituitur à Carolo M. 1123. 1186
Caroli Magni temporibus
 vera Ecclesiæ doctrina jam floruit 1123
 sub Henrico IV. non Comes, non Nobilis, sed doctus, aliquis querebatur in Episcopum 1124
Ecclesiarum restauratio post interim 1150
 oborta certamina sub restauratione Ecclesiarum à tempore interim 1151
 quidam peregrini Anabaptisticam sectam voluit re-
 novare 1152
 scemina viro suo Exorcistæ amputat caput quare rotâ & igne puniuntur 1154
 simulas orta inter Evangelicas Concionatores de re sacramentaria ibid.
 tempore interim erecta Pontificiorum schola 1164

Osnaburgensis civitatis & ditionis historia Ecclesiastica renati Evangelii 1122-1174
Osnaburgensi ditioni & urbi incutitur terror 1142
Offenbeck (Gerhard) Consul urbis Alensis servat Gerhardum Corium 1307.
Offenbornensis (Henricus) ad S. Leonard Brunsv. Pastor 1308
 de **Offenbrug (Theodoricus)** natione Teutonicus, vir in divinis scripturis exercitatus 909. 913
 illius scripta 139. 216
Osterberg al. Ottersberg arx 693. 744
Osterhues Advocatia, cui vendita 608
Osterodius (Henricus) à Bugenhagio constitutus Pastor in templo Martiniano Brunsvic. 909. 911
Osterodus (Henningus) Pastor in urbe Goslar. 872. 919
 Eimbecæ 919
Othricus Magdeburgensis collegii Episcopus celebrem habuit auditorum frequentiam 150. 574. 1168
Ottenstein dominium, ubi 59. 622. 692
 præfectura 722
Ottersberg proprium dominium, ubi 693
Ottingius (Franciscus) Anabaptista Osnab. 1133
Otto Comes Altenb. Canonicus Bremensis 358
Otto Comes Bentheim. Episcopus Monast. 373. 554
Otto Comes Deipholt Canon. Colon. 378
Otto Comes Eberstein occidit Henricum dominum in Homburg propterea privatur comitatu. 380
Otto Comes Honstein Episcopus Merub. 383
Otto Comes de Hoya Episcopus Monast. 159. 557. 585. 622. 667. 669. 670
Otto Comes Lippia Episcopus Monast. 155. 242. 395
Otto Trajectensis Episcopus. 154. 242
Otto II. Comes Lipp. Episcopus Monasteriensis 955
Otto Episcopus Traject. periit in obsidione arcis Coven-
 de 154. 394
Otto Comes Reiberg Episcopus Mindens. 159. 658
Otto III. Comes Reiberg Episcopus Monast. 156. 555
Otto I. Episcopus Mind. 155. 656
Otto III. de Monte Episcopus Mind. 658
Otto Episcopus Monast. ab Adolpho Comite de Monte potenti manu liberatus 514
Osen præfectura 715
Ovede dominium ubi & ad quos 760
Overmannus (M. Everhardus) Quackenburgeris, Concionator Evangelii Luneb. 229
Owrmundus (Conradus) docet in Banderfese 792
Ojede arx post Monasteriū 596
 à quibus erectum & stabilitum ibid.
Pacæus (Valentinus) Rector scholæ urbis Gotingensis 937
Pader fluvius, unde 78
 Pa-

I N D E X

Paderborna f. Paderbornum urbs unde nomen ibid.	duplici traditur 1326	Peckelfenum oppidum, ubi & quibus abundet 78
Paderbornæ in numerum ci- vium nemo recipiendus nisi in verba utriusque re- cessus juravisset 1329	Pansa (<i>Justus</i>) succedit Suidero in Rectoratu Huxar. 1095	Peine castrum ubi 693
Ordinationem & Reforma- tionem, quinam Episcopi conscripterint 1333	Papa Romanus vocatur ido- neus Judex 1333	Pein præfectura ol. Comitatus 693. 943
in quorundam Papistarum & Pontificiorum corde sordet papatus 1341	Papa (<i>Henningus</i>) Pastor Bui- suic. 907. 909. 912	complectitur sub se 18 paro- chias 693
Monachus in Franciscano Collegio publice alit con- cubinam ibid.	Papistarum conatus Osnab. 1134	de Pein Comes (<i>Ludolphus</i>) clam Episcopo Hildesim- gnavit comitatum 694
favit pestis 1344	concupinæ & meretrices ex- cluduntur Monasterii ab- honestis conviviis 1301	Pelargus (<i>Nicolaus</i>) vid. Cy- gnæus.
Paderbornenses numerant Epi- scopo suo duo aureorum millia 1320	Paradysus, collegium Vesta- lium Sufati 1115	Pengborne (<i>M. David</i>) succe- dit Sarrio ad S. Nicol. Hamb. 975
Paderbornensis Ecclesiæ Refor- matio 1319-1376	Parochiis idonei præficiendi pastores 1331	Pastor in templo S. Spiritus ibid. 976
Præsul Archi-Episcopo Mo- guntino subiectus 1348	Passaviensis conventus 852	Perennius (<i>Johannes</i>) Burenus quid scripserit 177
Pagendarmius (<i>M. Conradus</i>) Widenbruggensis, Jure- consultus & Officialis Werlensis 225. 641	Pastoris (<i>Adamus</i>) Anabapti- starum antesignanus 1131 1182	Peringius (<i>Johan.</i>) Bureensis, Conrector Monast. 191 269
(<i>Johannes</i>) Præpositus in Overkerden ibid.	Patberg municipium, ubi & unde victum quærat 78	ejus scripta eruditus in schola Hegii 264 336. 1426
claruit in aula bellicosi Bern- hardi Lippiaci ibid.	arx à quo cincta 495. 513	Peristerus (<i>Wolfgang</i>) Superin- tend. Wilmariæ 979. 780
(<i>Paulus</i>) Senator ad annos fere 50. Lemgov. ibid.	de Patberg (<i>Fridericus</i>) raptori- um, incendiariorum & hominum inquietorum patronus 495	Pestis valde grassatur Coloniz 1338
Pagenhove (<i>Gerhard.</i>) Quæ- stor ærarii urbis Lipp. 253	infidiatur novum Episco- pum Paderb. electum Ru- bertum ibid.	favit Paderbornæ 1344
vir in jure exercitatus & eru- ditus ibid.	ei nomen ipsius complices indiderant Benghelet ib.	Peterfinus l. Petreus (<i>Herman- nus</i>) Ludolphus filius, sub- stituitur Luckero ad S. Ul- ricum Brunsv. 912
Palsterkamp parvum dominiū, ubi 695	à Ruperto captus ibid.	(<i>Ludolphus</i>) Pastor ad S. Martin. Brunsv. 907. 909
qui olim possessores 58. 695	captivitate liberatus est fide fragus 512	ex æde D. Martini succedit Johanni Calcander ad S. Michaellem ibid. 913
Palsterus (<i>Henricus</i>) vocatur ad Ecclesiam Huxariens. in locum Nagelii 1088	ei fert opem Comes de Mar- ka 528	ex Brunsvicensi Ecclesia eve- catus Hildesiam 939
fert repulsam 1089	Patriæ servientes laudantur 236	Petreus (<i>Johannes</i>) Brunsvi- tanus, Conrectorem agit apud Huddæum 234
Pamperlampus (<i>Georgius</i>) ci- vis Paderborn. custodiæ	in Pattenhusen Synodus, quan- do indicta 923	Consiliarius Antonii Comit. Oldenburg. 234. 779
	Paulini Monachi sunt domini- ciani 906	Petre
	Paulinus (<i>Georg</i>) Pastor in Strasshorst 802	
	Pauper apparatus apud paupe- rem hospitem æqui boni- que consulendus 1450	

RERUM & VERBORUM.

Petronella de Aren uxor Bern-
hardi Comit. Lipp. 664
Pencini populi, ubi 5
Penti Comitatum 33
transstulerit 33
Pfaffnuth, Pfaffen 33
cantur oppo 33
Anabaptistis 33
Pfeifferi (Petri) 33
cervicibus cap 33
tur 33
Philax vid. Schome 33
Philippus Comes 33
ellenbogen Episc. 33
Philippus Dux 33
Landgra 33
ad Regem & populu 33
nast. cum literis 33
xium suum concionato 33
rem 33
Philippus Osnaburg. Episcopus 33
cinxit arcem Baronum de 33
Holten 33
Phrisia quadruplex comitibus 33
Ahenb. subdita 33
Phrisia Occidentalis oppida 33
Orientalis Reformatio 33
Phrisius (Julius) vir eloquens 33
& doctus Anabaptista Mo- 33
nasterii 33
constituitur Episcopus 33
vocatur in forum 33
decernitur Legatus ad Cos- 33
feldienfes 33
quam poenam ibi sustinuerit 33
Phrontisteria scholae 33
Pideritius (Jodocus s. Justus) 33
Pastor Blomb. 250. 824 33
(Mauritius) Minister verbi 33
in veteri oppido Lemgov. 33

dissentit à Montano 816
per Corvinum reconciliatur 816
Montano 817
cum Bernhardus Comes 817
Lipp. de purgandis Eccle- 817
siis ab intermista scabie 817
vocat in consilium 819
adjungitur Reformatoribus 819
Ecclesiarum in Comit. 819
Lipp. 821
ei committitur cum Extero 821
Lemgov. Ecclesiae cura 823
Pilaus (Henricus) Mindensis 823
vir doctus 232
Pirmont vid. Pyrmont. 232
Pistor (Bernhardus) coquus Re- 232
gis Anabaptistarum cadit 232
gladio 1286. 1287
Pistorius (Henricus) Minden- 1286. 1287
sis, vir in scholis exercita- 1286. 1287
tus 234. 1318
factus civis & Medicus 234. 1318
(Johannes) Pastor Niddanus 234. 1318
in Hassia 905. 1333
fuit in conventu Hagonensi 905. 1333
ibid. 905. 1333
Plasterus (Henricus) vocatur à 905. 1333
Senatu Huxar. in locum 905. 1333
Nagelii 1088
fert repulsam 1089
Platanus (Thomas) Wesalien- 1089
sis, Pastor in Neapolitana 1089
Ecclesia Lemgov. 247.
1064. 1079 247.
dissentit à Montano 815
Evangelii Minister in patria 815
1016. 1018. 1064 815
Platenus (M. Johan.) Pastor ur- 815
bis Lipp. 1054
vocatur in curiam 1054
Plattenerus (D. Tilemannus) 1054
sub eo primò clarè præ- 1054
dicatum est Evangelium 1054
in Comit. Schowenb. 1054
848 1054
in Matthæum scripsit erudita 1054
commentaria 1054
Plesse dominium, ubi 738
dominorum genealogia 738
Plettenberg oppidum Surlan- 738
diz habet agricolas 738
Plo, mader (Virus) Pastor ad 738
S. Albanum Gotting. 935
Plorke olim propriam domi- 935
nium, ubi 739
quintam obtineant 739
domini erant Burggravi in 739
Magdeburg 739
Plackerus (Johan) Pastor Pon- 739
tificius in Witmunds do- 739
minii Esensis 793
multos detulit pios ad Bal- 793
chafarem Dominum 793
ibid. 793
migrat tandem in castra E- 793
vangelicorum 794
Plumerus (M. Johan.) Pastor in 794
Drepper accedit Patrocu- 794
io in Comit. Deipholt. 790
petit deliberationem de usu 790
exorcismi & baptismo 790
muliebri tempore neces- 790
sitatis admittendo 790
ibid. 790
791 790
Poëta primus in Germania, quis 790
1406 790
Polander (Antonius) Concio- 790
nator pius & doctus in 790
Cloppenber. 1303
Polhennius (Johan) ex Mona- 1303
chis Minoritarum Pastor 1303
constituitur ad D. Nico- 1303
laum Huxar. 1086. 1092
abjecta intermista scabie 1086. 1092
amplectitur veram doctri- 1086. 1092
nam 1086. 1092
ibid. 1086. 1092
Poll prælectura amplissima ad 1086. 1092
quem Comitatum 722
Pollus (Johan) primo Conre- 722
ctor dein successor Bar- 722
tholomæ in urbe Mind. 722
234. 331 722
illius 722

I N D E X

illius scripta	175. 176. 251	Secretarius sedulus	250
	849. 850. 1113. 1150	Pouchenius (<i>M. Andreas</i>) in-	Pi
Sacellanus Osnab. graviter		virus pertrahitur ad mu-	
populum instituit	1126	nus Ecclesiasticum Brunfu.	
suscipitur in pastorem in æde		911. 914	Pi
D. Catharin. Osnab.	1136	Rektor scholæ Martini Brun-	
tempore interim ex ea expul-		suic.	914
sus	1149	post Curtium Superinten-	
revocatur Rheda ad nuper		dens urbis Lubecensis	
desertum pastoratū	1150	978	P
mortuus ibidem	1150	Præpositus, quid	649
Poloniæ Dux factus Rex	33	Prætorius (<i>M. Abdias f. Gode-</i>	
Polygamia Anabaptistarū	1184	<i>schalcus</i>) Rektor urbis P	
nullibi prohibita	1233	Magdeb.	877
Polygamiam improbant affi-		(<i>David</i>) Pastor ad D. Vir-	
ciuntur magno cruciatu		ginem Brunfu.	913
	1235	(<i>M. Johan</i>) collega Æmilio	
Pontifex & Lutherus Anabap-		erat in oppido Stolbergio	
tarum Prophetæ injusti		848	I
	1253	Concionator aulicus Brunfu.	
Popkenus (<i>Sidonius</i>) Quæstor		898	I
& Consiliarius in ditione		docuit Adernaci	1333
Jheverenti	807	factus Inspector Comitatus in	
Promotor Evangelii	807-	Rönigstein	1334
	810	Preckemole (<i>M. Henricus</i>) eli-	
Poppenborg olim Comitatus		gitur a Canonicis collegia-	
iam præfectura, ubi	694	tus in æde D. Johan. Of-	
pervenit ad dioccesin Hildesi-		nab.	1143
mensensem	ibid. 695	Notarius Pontificius in col-	
Poppelbomeus (<i>Eberhardus</i>)		loquio Wormatiensi ibid.	
Pastor in oppido Olden-		Prein (<i>Engelbertus</i>) Secreta-	
dorpio	845. 847	rius Lemgov.	248
Poten laudabiles apud Roma-		lectione scriptorum D. Lu-	
nos	1444	theri semissarum celebra-	
Portius (<i>Johannes</i>) Pastor in		tionem abdicat	1057
urbe Embeckensi	919	(<i>Hermannus</i>) filius Engel-	
Rektor scholæ Goting.	937	berti, promovit valde	
Potburgius (<i>Johan</i>) Præcipuus		Evangelium	1058
Evangelista Mindæ	1314	Preuge (<i>Johannes</i>) Paderborn.	
Potgerer (<i>Henricus</i>) Anaba-		Pastor in oppido Lucka	
pusta Monast.	1230	903	
Poto (<i>Johan</i>) Ecclesiastes in ci-		Primæus (<i>Henricus</i>) Gymna-	
vitate Quedlenb.	891	siarcha apud Monasteri-	
de Potenstein Bohemus Epi-		enses	177. 268
scop. Monast.	356. 619	Conrector Embecke	177. 919
Portius (<i>Casparus</i>) Ufficientis,		Mindæ	177. 1318

RERUM & VERBORUM.

Quakhardus (<i>Johannes</i>) Pontificius Pastor ad S. Jacob Lippiz 1054 auditores & spectatores suæ stultitiæ habuit aliquot deliras anus ibid.	Rabeners f. Corvini (<i>Antho.</i>) Postilla 1336. 1337 vide Corvinus	rendorpium, ut istud adoriretur 1254
Quantius (<i>Johannes</i>) Ecclesiastes in ditione Jheverensi, dimissus 811 Pastor Sacramentarius in Leher Comitatus Orient. Phrysiæ 832	Raffelenbocius f. Raffelenbocius (<i>Theodorus</i>) Ecclesiastes in oppido Mengerinshusen Comit. Wald. 851 erat in Synodo Waldech. 852	Ratbertus (<i>Paschasius</i>) Abbas Corbientis ord. Sanct. Benedicti 133 vir valde eruditus ibid. illius scripta ibid.
in Quarnhem Monasterium sub quo Episcopo creatum 569	Rambau (<i>Nicolaus</i>) Diaconus Zegenhagio Hamab. 975	Rathbrochius (<i>Henricus</i>) Pastor in æde D. Joh. Luneb. 902
Queckius M. Rector scholæ Martinianæ Brunsv. 914	Ramertus (<i>Hermannus</i>) Anabaptista Monast. 1230	Ratibur Principis Pomer. filiam, Margaretham, duxit Comes de Raceburg Bernhardus 740
Quedlenbergius (<i>Hermannus</i>) Hannoveranus, collega Sleibingio in schola Osnab. 1166	Ramwardus Episcop. Mindens. 660	Ratisbonense colloquium 851
Quedlenburgensis Ecclesiæ Reformatio 890-892	Ransdorpium urbs ditionis Monast. 1312	Rattinga oppidum Ducatus Montens. quibus sibi de victu prospiciat 75
Quentin (<i>Goswinus</i>) Canonicus captus à Theodorico Morfensi 505	Ranthius (<i>Hermannus</i>) Pastor in Vechta scripsit Epigramma in Scævii opus 198 admodum senex Osnaburgæ mortuus ibid. (<i>Johannes</i>) Vechtensis, sub illo prima fundamenta jecit Hamelmannus 589	Rattingensis oppidi suburbanas domus, quinam exusserint & tamen non ceperint 503
Querfurt antiquus Comitatus 739	Ranzovio (<i>Henrico</i>) dedicantur ab Hamelmanno tres libri de familiis emortuis 662 712. 748	Ratzeburg olim Comit. iam castrum & urbs, ubi & ad quos 410
de Querfurth (<i>Albertus</i>) Archi-Episcopus diocæs. Magdeburg. 666 ad suam diocæsin recepit Comit. Aldenkausen ib.	Ranzovio (<i>Henrico</i>) dedicantur ab Hamelmanno tres libri de familiis emortuis 662 712. 748	de Ravensberg f. Ravensbergicus Comes (<i>Ludovicus</i>) 571. 580. 597. 611 cepit Simonem Comitem Lippiz 540. 541. 581. 611 Episcopus Osnaburg. 155. 571. 529.
de Quernhem (<i>Rembertus</i>) Satrapa in Gronenberg 625 R.	(<i>Johannes</i>) Pater Henrici, fuit Collega Christiani Ducis in Reformatione Ecclesiæ in Holsatia 980	Ravensbergenſes Comites à corvis nomen habent 41 unde 48
R aceburg f. Raceburg olim Comitatus 34. 740 arx obtinetur à Duce Saxoniz de Edwenburg ibid. Comitum Genealogia 740. 741	Ranzoviorum insignia 764	Ravensbergenſium Comitum dicta & gesta 540-542
Rade f. Radum oppidum Comit. Waldech. 78. 851 ex quibus sibi vitæ necessaria paret 78	Rasfeldius (<i>Bernhardus</i>) electus Princeps Monasterii 562. 1302 resignat Episcopatum ad manus capituli 1302 (<i>Johannes</i>) Dux Episcopi Monasteriensis 1219 eligitur præfectus belli obſidionis Monast. 1220 cum cohorte ab Episcopo mittitur ad oppidum Wa-	Ravensburg f. Ravensburg Comit. Westphaliæ, quibus subsuerit 755 quas habeat duas præcipuas urbes 79 Reformatio 832-843
	III III III	Reckius (<i>Henricus</i>) vocatur à Principe Wilhelmo Clivenſi Dusseldorpinum ad scriben-

scribendam ordinationem	(Johannes) Anabaptistarum
1004	Dux Monast. 1268
Romæ diu vixerat, ideo pa-	ex Redichen Comitatu fundata
parui vehementer addi-	Abbatia de Elte 61
ctus ibid.	Redikerus (Henricus) Anaba-
Itæc dum agerentur Dussel-	ptista Monast. 1230
dorpii plerumque ægro-	pellifex fit consiliarius 1240
tabat 1009	Reeborg castrum & præfetu-
(Theodorus) Marscallus Co-	ra, cui Comitatus subfue-
mit. Marck. 825	rit 744
audita concione Hamelman-	Reelkirchen s. Reilkerden pa-
ni in oppido Gamen eum	rochialis pagus in Comit
dimittit 825	Lipp. 250. 824
Conversus, quando ibid.	Reformatio clericorum sub Lu-
à f. de Recke (Gerhard) Satta-	dovico pio facta 56;
pa in Heissen 1305	de Regenstein Comites scribun
expugnaturus Lutheranam	se dominos in Blanden
sectam mox expirat 1306	borg 37
(Johannes) dominus in Heis-	Regenstein Comitatus Refor-
sen 685	matio 84
Sattapa in Dreckstenvorde	Vid. Reinstein.
1310	Regius (M. Georg) vocatur in
ingreditur urbem Alenstein,	locum Bromelkampii Ol-
ut tuto ex impiorum ci-	nab. 114
vium manibus eriperet M.	illius controversia cum Ha-
Gerhard. Cotium 1309.	melmanno & Dithmar
1310	Timanno 116.
Redenberg s. Redekenberg ca-	Rehda dominium, quomodi-
strum in Wiedenbruggen	pervenerit ad Lippinse
613	61
ex bonis castri quædam col-	Reidenhausen (Balthasar) ur-
lata Bernhardo Comiti de	terischreibet den Diab-
Lippia ibid.	sch ag aller Prediger i
castrum, Johannes Hoed, E-	Cassel 109
piscopus, in egestatem de-	Reide (Henningus) Monachu
lapsus, oppignorat aliis	in cœnobio observ. Gan-
614	dershem. opponet se visi-
Recklinchusen urbs, ubi & qui-	tatoribus in Ducatu Brun-
bus pareat 52. 695	svic. 89
ex quibus se sustentet 76	Reimenschniderus (Everhard.
Reddyus (Vincentius) concio-	Anabaptista Monast. fit ci-
nator Wisimarie 979	barius 1231
Redeckerus (Jodocus) Magi-	Reina oppidum, ubi & unde sib
ster artium & alumnus di-	quærat lucrum 83. 84
tionis Osnab. Coloniam vo-	Reinekirkius (Rothgerus) do-
catur Osnaburgam 1142	cet in oppido Menge

docuit primò in Ecclesia Di-	nis Dusbergi 1028. 1030	tendens ibid. & 901
Lamberti Luneb. 902	Reventlonius (Iohannes) col-	eum revocant in patriam
Renanus (Christophorus) in op-	lega Ducis Christiani in	Duces Pomeraniæ ibid.
pido Meppen cœpit pure	Reformatione Ducatus	Rhode arcem, oppignoratam
docere & sacramenta ad-	Holsatiæ 981	ab Episcopo Mind. Jo-
ministrare 1303	Rewilde (Bruno) arcem Jborg	hannes Huch possedit 628
de Reness Comitatum ad se	dedit Osnaburgensib. 634	ab Episcopo Wilbrando Al-
quis transtulerit 34	Rex, nomen dignitatis, unde 31	bertus, Comes Hovensis,
Rengerus (Iohannes) Papista,	Rhede dominium, ubi & ad	obtinuit 627
Consul Paderborn. 1369	quos 410. 754	Ribelinus (Iohannes) Concio-
de Renis (Iohannes) Doctor ju-	Reformatio 849. 850	nator ad S. Catharinam
ris imperatorii, celebratur	de Rheden Nobiles, ubi 705	Brunsu. 909
à Buschio 211	de Rheden (Henricus) Nobilis,	discedit ex illa in Ducatum
Rensbergii (Henrici) Monachi	conjungitur visitatoribus	Megapolensem 912
cujusdam in Monasterio	totius Ducat. Brunsu. 898	Richardus Episcop. Monast. 550
ad S. Johan. Hamb. acta	Rhedum oppidum, ubi & ex	(Albertus) Pastor in Hilgen-
962-966. 970-973.	quibus quærat victum 82	felde 802
ejectus Hamburgo 973	Rhegius (Henricus) assumtus	(M. Christophorus) vir do-
Renzelmannus (Walterus) Ec-	in Pastorem in oppido Jhe-	ctus in Ministerio Han-
clesiastes in Ecclesia civi-	ver. 805. 806	nov. diem suum obiit 931
tatis Altenb. 775	Guardianus fuit Sverini or-	Richius (D. Bartholdus) adjun-
amoveretur ab officio & præ-	dinis observantiæ ibid.	gitur visitatoribus totius
ficitur parochiæ sum 3we-	(D. Urbanus) ex instantia	Ducat. Brunsu. 898
he ibid.	Senatus Luneb. à Principe	egit Rectorem in urbe Hu-
Reschius (N.) linguæ latinæ	& Domino Ernesto sena-	xar. 1094
Reformator Lovanii 296	tui conceditur 901	postea promotus in juris Do-
Resum s. Ressum urbs, ubi &	illius res gestæ Luneburg.	ctorem & Consiliarius fa-
ad quem Comitatus perti-	901-905	ctus Ducis Brunsu. ibid.
nuerit 75. 714	ab Ernesto Duce Luneb. ex	(Bernhard.) præco in Hem-
unde clara & se oblectet 75	Augustana Ecclesia addu-	mo Ducat. Dithmars. 982
Retberg Comitatus ubi 52	ctus in Saxoniam 927	Ridling præfectura, cui olim
habet unicum oppidum ejus-	edidit scriptum latinum con-	Comitatui subfuerit 745
dem nominis ex pascuis	tra millenarios Monaste-	Rickmersdorpe (Albertus) ru-
se sustentans 80	rienses 1133. 1143. 1178.	stica plebe natus Episcop.
vid. Ritberg	1270	Halberst. 156
Retbergius (Iohannes) Costor	Cella vocatur Mindam pro	post Episcop. Mogunt. ibid.
cerevisiæ Bataviæ in ur-	restauratione tam Eccle-	in Rienenbergæ arcis & præfe-
be Lippia Paderbornæ su-	siz quàm Reipublicæ 1315	cturæ dimidiam partem,
scipit gradus & ordines	Rhena urbs, ubi 669	quinam habuerint 61
presbyterii 1055	Rhetigom / unde 79	de Rissenberg Comes opes-
reversus Lippiam is primus	Rhingom / unde ibid.	fert Gerardo Markensi
in æde D. Virginis cœpit	Rhoda s. Rhodius (M. Paulus)	538
missificare ibid.	in locum D. Amandi vo-	de Rifferscheid Dominus ca-
Retharius Paderb. Præful 150	catur Witeberga Goslar.	ptus à Cliviciis 501
Retlingius (Iohannes) Phrysius,	871	tulit opem Markensi Gerhar-
Pastor Ecclesiæ D. Virgi-	factus Luneburgæ Superat-	do 538
	iii iii iii 2	Rikenus

I N D E X

Rikenus (<i>Georgius</i>) celebris Theologus Rostoch. 979	Rischmannus (<i>Johannes</i>) Prae- co in oppido <i>Husen</i> Du- cat. Holfat. 982	Rodewaltus (<i>Borchardus</i>) sub- stituitur Conrado Hol- lenstedeo in Ecclesia Ha- mel. 933
Rimeslage pagum Domino de <i>Euger</i> detrahit Episc. Osnaburg. 394	Rispachius (<i>D. Huldéricus</i>) cla- rus Ecclesiae Doct. in op- pido Stolbergio 848	(<i>M. Franciscus</i>) Rector scho- lae <i>Aegidianae</i> Brunsv. 914
Rimeslage pagus 613. 678	illius symbolum ibid.	Promotus Doctor Medicinæ & Physicus Hamb. ibid.
Rinckius (<i>Melchior</i>) rebaptizat senes Emdæ 827. 828	Ritberch Comitatus, ubi 408	Roderwaldi arx Bernhardo Co- miti de <i>Welpa</i> eripitur 744
discipulus Müntzeri 1179	Comitum Genealogia 408	
horribilis impostor ibid.	Comitatus ad quos omnes pervenerit 755	Rodikenius (<i>Gerhardus</i>) Wer- lensis, Concionator indo- ctus Paderborn. 1342
defensor primus sententiæ Arii 1181. 1182	Reformatio 843. 844	conscribit Commentarium verboſum & fucatum de ceremoniis ibid.
illius & aliorum scripta cum perlegeret Johan. Leidenſ. imbibit Anabaptistarum opinionem 1196	Rittelius (<i>Jacobus</i>) succedit Henrico Rusteno in col- legio Alexandrino Eimb. 917	huic Hamelm. opposuit con- trarium ibid.
Ringelberg quondam Comita- tus nunc Ducatus, ubi 740	Ritterus (<i>Johannes</i>) Pastor ad S. Leonhard. Brunſu. 913	habet concubinam ibid.
ex Ringelem s. Ringelheim arce erigitur cœnobium 353. 696	Rivius (<i>Johannes</i>) Attendo- riensis, in patria audit Timannum Mullæum si- ve Müllerum 333. 1428	fit Præpositus monialium ib.
Ringelheim Comitatus, ubi 34 696	linguam latinam ubi propa- gaverit 333. 1422	Rodius (<i>Henricus</i>) docet Islebii 911
origo Altenburgicorum Co- mitum 696	illius scriptum 175	vocatur Brunſu. sed recusat ibid.
ab Immodo, filio Theodorici Comitis in Alteburg & Ringelheim factus Mo- nasterium ibid.	Robertus Episcop. Monast. 552	(<i>Satius</i>) Secretarius Oſna- burgæ 1150
cœnobium cui modo parcat ibid.	Robertus , filius Adolphi Comit. Berg. duxit viduam Rei- noldi D. Jul. 506	ipsius promotione Johannes Olthovius suscipitur in Sacellanium & Ministrum Evangel. ad D. Virginem 1150
Rinthelen oppidum in Comi- tatu Schowenb. 61	Robertus (<i>Arnoldus</i>) Concio- nator Evangelicus in urbe Mündensi 255	Rodolphus (<i>Cassianus</i>) Suevus, Professor dialectices Mar- purgi 302
unde victum quærat 80	(<i>Johannes</i>) Professor Er- phurdiensis 254	commendat Buschium ibid.
ed transfertur Monasterium Bischofprode 656	factus Canonicus ad S. Seve- rinum ibid.	1431
Rinthlerius (<i>Jodocus</i>) Consul, intercedit pro Hamelm. 835	Rodebarthus (<i>Laurentius</i>) Pa- stor in pago <i>Oltenbroide</i> 810	Rodolphus Comes Deipholt. Canonic. Colon. 377
Rintlerius (<i>Johannes</i>) Conſi- liarius & Secretarius Sa- gacissimus Hornæ 250	(<i>M. Petrus</i>) vocatur in Pa- storem Jheverensem 808	Rodolphus M. Rector Hervord. 1036
Ripius (<i>M. Johannes</i>) Pastor ad S. Andream Brunſu. 912	succedit Patri demortuo Laurentio 810	citatur Paderbornam ibid.
Rector prius in schola <i>Agi- diana</i> Brunſu. 914	Rodenbecke fonticulus, unde nomen 392	Roffkarus (<i>Johannes</i>) succedit Henrico Schlemmeo in oppido <i>Woringen</i> 934
		Rongya castrum in Ducatu Mont.

RERUM & VERBORUM.

Mont. obsidetur & expugnatur ab Episcopo Col- lon. 504. 505	Rosa (<i>Autor</i>) Pastor in oppido Husen 982	mittitur à Langio ad Assen- dienses, ut literas humani- tatis restitueret 268
Rolandus (<i>D. Jodocus</i>) Consul in urbe Osnab. 200. 601	Rosarum urbis celebres Theo- logi 979	Rothmannus (<i>Bernhardus</i>) Aanbaptista Monast. ubi & è quibus parentibus sit natus 1187
(<i>Iustus</i>) civis Huxariensis, vocatur in curiam & ædi- bus suis includitur 1091	Rosenthalius (<i>Lucas</i>) Pastor ad S. Johannem Magdeb. 877	in eum intrat diabolus 1200
Rolappe (<i>Johannes</i>) Pastor in Warden 982	Rostochii urbis & domini jus obtinent Duces Megapo- lenses 410	similis fuit Regi Saul 1201
Roleffen pagus, cui dominio paruerit 702	Ecclesia variè agitata 980	defendit Anabaptisimum in publica disputatione, ubi devincitur 1201. 1202
Rolevingius (<i>Wernerus</i>) Car- thusianus Colonienfis, scribens de Westfalix lau- de quid referat de statua Jermenuel 65	Rostorff pagus in ditione Got- tingensi 740	illius vita & res gestæ 303. 304. &c. 1187-1281
vir in divinis scripturis stu- diosissimus edidit multa opuscula 138	de Rostorff aliquando Nobiles Domini ibid.	quomodo mortuus 1284. 1285
Rolichius (<i>Jacobus</i>) Pastor in Ranstede 943	Rotarius (<i>Theodorus</i>) eum ale- bat & fovebat domi Lan- gius 266	Rotho Episc. Paderb. ante Ab- bas Hirsfeld. 151
(<i>M. Jacobus</i>) filius Jacobi, Ecclesiæ Minister in Ho- genhameln ibid.	Corrector Hervord. 327	Rotikenius (<i>Gerhardus</i>) ex Werla natus, Rector & Concionator Paderb. 228
de Rollerbede eques auratus interfecit Wedekindum ultimum Comit. Schwa- lenberg. 701	discipulus Hegii ibid.	illius scripta ibid.
Rollius (<i>Nicolaus</i>) Pastor We- sal. 1017	Rotermuntus Concionator Su- sar. suscipitur in locum Johan. Sinckhusii 1101	Roverus (<i>Eilardus</i>) Pastor in Sillenstede 810
moritur peste 1012. 1018	Roterodamus (<i>Erasmus</i>) eru- ditur in schola Hegii 264 1424. 1447	(<i>D. Hermannus</i>) Evangelio vehementer addictus 946
Romelingus (<i>Patroclus</i>) Bor- gelonus, primus Refor- mator in Comitatu Deip- holt. 789. 790	condiscipulus Herm. Buschii 284	Rudde Anabaptista Monast. 1230
Romerösterken pagus à quo va- status 537	eum parvi facit J. Lipsius 1384. 1404	Rüden vid. Ruttena.
Romerus (<i>Johannes</i>) collega & discipulus Müntzeri Mülhusii 1179	commendat Herman. Bu- schium 1418	Rudensfeld pagus 702
de Rorstorpe (<i>Ludolphus</i>) Epi- scopus Mind. 155. 657	Hegium suum præce- ptorem 1420	Rudera fluv. 146. 605
sub illo Pontifice Monaste- rium in Ejegestorpe fun- datum 657	de illo Vaticina vox Rodol- phi Agricola 1430	Rudolphus ab Anholt Episcop. Halberst. 681
	ubertim & libere illudit in omnia hospitia Germaniæ 1462	de Deipholt. Episc. Traj. & Elect. Osnab. 549
	Rotgerus (<i>Johannes</i>) Mona- steriensis, pater in domo fratrum 189	Rudolphus (<i>Henricus</i>) succedit Humelio in Ministerio 896
	illius scriptum ibid.	illius opera utitur Julius, Princeps Brunsvic. in aula 898
	celebratur à Murmelio 189. 205	Pastor in Grein constituitur superattendens specialis in Ducat. Brunsv. 899
	discipulus Alexandri Hegii 263	Ruenthael arx & dominium, ubi 760

I N D E X

Rulingius (<i>Heyssius</i>) civis Halberstad. hospitio excipit Winnenstedium 885 admonet eum gravissime ad constantiam 886	Rupertus (<i>M. Johannes</i>) successor Nicolai Budani Superint. Generalis in Wolfenbüttel 899	Rybenmolt castrum & praefectura, cui Comitatus subfuerit 744 S.
Rulle coenobium 81. 597. 678 1149	Rupes picarum 79	Sabaudiae Ducatus origo 38
Rullius (<i>Henricus</i>) Pastor ad S. Aegidium Monast. 1193	de Rupin Comitum sedes, ubi 741	Sabellicus (<i>Marcus Anton.</i>) juvenis literis & scriptione in Italia inclarescens cum Langio familiaritatem contrahit 264. 265 cum Hermanno Buschio 265 286
Anabaptista Monast. cum Rothmanno defendit Anabaptismum 1201	Muremund / unde 17	Saccus (<i>Siffridus</i>) Rector Magdeburg. 877
in disputatione devictus 1202	Ruskampius (<i>Henricus</i>) collega Heidemann. Pastor in oppido Rintelen 847 succedit Duthingio in templ. Simeonis Mind. 1317	Sacramentaria doctrina, quae doctrina ita appellata 829 permanfit in Ecclesia Em-dana ibid.
Scripto germanico ex officina Anabaptist. profecto se subscribit quasi afflatus numiae 1203	de Ruscheplaten Nobiles possident aliquas arces Comitum in Wtinsenburg 705	Sacramentarii ejiciuntur per edictum Princip. Cliv. 1020
discurrit, totam urbem & clamat ad poenitentiam & rebaptismum 1209	Rufius (<i>Fredericus</i>) succedit Paulo Neocletiano in Ecclesia oppid. Neob. 799 801	Sacrificuli cuperent omnes Lutheranos sublato 1296
abit trajectum, ubi publico supplicio e medio sublatus 1211. 1251	apud Comitem Ericum quid effecerit ibid.	Sacrilegium est unum aliquem habere plures canonicatus & praebendas, quam unam 1336
Rummelmolt pagus Parochialis 856	discipulus Lutheri ibid.	quibus hoc condonatum ib.
Rumoldus Episcop. Monast. ordine VIII. alter velut Joseph in Aegypto 148. 551	per illum instituitur visitatio per singulos annos 801	Sagittarius (<i>M. Gerhardus</i>) collega Hamelm. in Comitatu Oldenburg. 782
Rungius D. Pontificius, ut doceret venit Halberst. 887	de Rusle (<i>Baldwinus</i> f. <i>Baldwin.</i>) 31. Episcopus Osnab. 155 570. 580. 596. 610	Salavelda in Ducat. Montium, quando fuerit in pretio 514
Brunsvigae in concilio generali invocationem sanctorum & sacrificium Missae tueri volebat 906	illius facta 570. 596 quamdiu praefuerit 580	de Salbern Nobiles eximii 691 725
blasphemis ipsius mendacis & clamoribus insulsißimis offensi cives Hannov. 927	Rustenstein ad scholae Osnab. perpetuae usum quis contulerit 603	quam diu possederint ipsi oppignoratam praefecturam & arcem Edmundenstein ibid.
Rupertus, Ducis Wilhelm. de Monte primogenitus, Episcop. Paderb. 495	Rustenus (<i>Henricus</i>) Concionator in urbe Eimbecca 917	milites equestri ordinis, a quo acceperint Advocatiam coenobii in Osterberg 732
illius laus 492. 512	Ruttena oppidum, ubi 77	Sale, olim Ducatus, ubi 742
Abbas Tuitiensis coenob. 134	Ruwerdus (<i>Festo</i>) Pastor in Odersum 832	Salemakerus (<i>Johann.</i>) Monaster. vir eruditione illustris 210
vir in scripturis divinis doctissimus & quae ediderit scripta ibid.	in Oyle forte praesidium extruit Theodoricus Colon. 540	

RERUM & VERBORUM.

Sallerus (<i>Ulricus</i>) Impostor, promotor ad functionem Ecclesiæ Osnab. 1141	Santphurdus (<i>Guilhelmus</i>) vir eruditione & scripti illustris 217	à quo ædificata 283. 394
Lemgovix & Bileveldix multos decepit 1142	vixit Osnab. partim in scholis partim in Ecclesia ibid. 223. 389. 1129. 1131. 1136	Lippiensibus dominis à quo adempta 283. 678
Salmuth (<i>M. Iohannes</i>) ex Wittenberga vocatur in Scholarcham Goslar. 874	1140. 1145. 1148. 1165 ubi dein Evangelium docuerit & ubi mortuus ibid. 866. 902	præfecturam cum arce, quis tenuerit à Monasteriensibus oppignoratam ibid.
Salsburgius (<i>Henricus</i>) Consul Hamb. vir doctus J. U. 970	illius scripta ibid. 902	Sassenbors pagus circa Sufatam, unde 10
disputare germanicè coram laicis de articulis Christianæ fidei, dicit, esse in iure prohibitum ibid.	auditor Timanni & Murelii 334	Sassenhusen oppidum, unde & ubi 78
illi à Johanne Zegenhagio obthuratur os ibid.	Sapidus (<i>Iohannes</i>) discipulus Ludovici Dringenbergii Westfali 285. 324	Sasslede (<i>Iohannes</i>) Minister Ecclesiæ Wismarix 979
Salsgitter oppidulum in Ducat. Brunsv. 899	Sarcerius (<i>Erasmus</i>) Conrector Bonni Lubecæ 333. 977	Sateler (<i>Michael</i>) erroris Anabaptist. Patronus primus 1181
Salvator al. Heyland (<i>Valent.</i>) Pastor in urbe Gottinga 866. 935	Rector primò, dein Concionator Dillenberga vel Singenæ in Comit. Nassov. ibid. 826	Sattelerus (<i>D. Basilius</i>) Theologus docet Helmstadii in Academia 900
Sanderus (<i>Autor</i>) vir doctus, se graviter ex scripturis opposuit Monachis 906	vocatur ad Ecclesiam Magdeburg. ibidem mortuus 877	Sawingen in Ducatu Brunsv. 899
per eum, instantibus civibus orando & obsecrando pro reformatione, Senatus Brunsv. deducitur ad promissionem doctrinæ Evangelii 908	illius scriptum 977. 1135	Saxo Grammaticus 772
Syndicus Hannoberæ urbis factus ibid. 230. 928	conscribit ordinationem & reformationem Paderb. 1333	Saxones Francis facti tributarii 37
agit & hic causam Evangelii 928. 929	Sarrins (<i>Iohannes</i>) Pastor ad S. Nicolaum Hamb. moritur peste 975	Saxonia est Westfalia inferior 460
ei dedicantur à Rhegio annotationes in Prophetam Abdiam. 930	Sartagines , quid 529	vetus 35
(<i>Fredericus</i>) Consul Hornens. 250	Sartius (<i>Iohannes</i>) Concionator in Monast. Hamb. 976	serè tota tempore Caroli M. idololatriæ dedita 1124
(<i>Henricus</i>) Pastor in Siffhorn 904	Sartorius (<i>Henricus</i>) Bileveldianus, Pastor in urbe Lippia 253	Saxonix Elector Joh. Fridericus capitur 1142
(<i>Iohannes</i>) civis Sufatensis, zelo & verbi Dei cognitione flagrat 1095	docuit Evangelium in civitate Quedlenburg. 891	Electorum mutatio 32
Santes (<i>Henricus</i>) Cacabarius, Dux Anab. Monast. 1268	(<i>Iohannes</i>) Osnaburgensis J. U. L. eruditione illustris 224	Saxonum divisio 10
	Pastor in diuione Jheverensi 784. 807	nomen, unde 6. 7. 8. 10
	Sassenberg Sassenborg s. Sassenburgum arx, ubi 10	veterum Duces vel Reges ignorantur 36
		Sbrulius Poëta Italus in Academia Witteberg. 295
		certat cum Buschio ibid.
		Scapedodius , vir verè pius & Confessor sincerus Paderborn. 1369
		Scapperus (<i>Iacobus</i>) Tremoniensis, quæ ediderit scripta 179
		Scayastes (<i>Iohannes</i>) Rector scholæ Trem. 77. 179. 200
		Scay

- Scevius** (*Henricus*) Schalterlandinus, vir eruditione & scriptis illustris 197
felix in scribendis versibus ib.
illius scripta. ibid.
auditor Timanni & Murmelii 333
Scarabæus (*Georgius*) Doctor in Ecclesia Hannob. 866. 927
929-931
subscribit piis Synodi constitutionibus in infer. Ducat. Brunsv. 923
Scartaw Ducatus, ubi fuerit 698
Scattenhusius (*M. Andreas*) ut vir præcipuus in Lippia celebratur à Coelæo 252
Scellius (*Georg*) Archiquæstor Hordensis vir iudicio & ingenio acutus 320. 523
Convictor Lutheri Wittenb. 320. 1410
ipsius Bibliotheca à multis prædicatur instructissima 232
Scenckingi (*Iohannes*) Decanus ad S. Mauritium Monast. vir gravis & doctus 210
eiusdem nominis Decanus summi templi Monast. vir doctus & celebris ibid.
Scererius al. Latomus (*Herman*) Lemgov. Minister Evangelicæ Detmoldiæ 249
Scevalter (*D. Ioh. an.*) Jctus Reator scholæ Trem. doctissimus 1031
Schachtius (*M. Valentinus*) Theologus celebris in urbe Rosarum Ducat. Megapol. 979
Schachtropius (*Iohannes*) civis Susatensis zelo & cognitione verbi Dei flagrat 1095
illi inprimis capita urbis Susatensis infensi 110.
capitur 110
supplicio capitali adjudicatur 110
è manibus duorum carnificum mirabili modo se libera 1108. 1109
Schade (*Theodericus*) Canonicus summi templi & Præpositus Mauritianu Monast. versibus celebratur à Langio 201
de Schagen (*Hugo*) Decanus Osnab. illius intercessionem soluta obsessio castri **Besmel** 62
concepit similitudinem in seniore Canonico Jol de **Varendorpe** 62
(**Wettefe**) offert poculum myrthica cerevisia plenum Episcopo Johanni quo sumto animum emittit 62
de Schalkesberge f. Berga Decanorum Comitatum quis consecutus 3
Schanz, Kôrbe / quid? 122
Schäpen oppidulum, ubi ex quibus vitæ necessari querat 8
Schapenus (*Leodigarius*) Pastor in æde D. Virginis Osnab. 112
Schaplerus (*Christophorus*) concionator Memmingensi 117
conscripsit duodecim articulos de libertate Christianorum pro rusticorum sodalium defendendo ibid
de Scharffenstein Nobiles 716
Scharnberg Monaster. 904
Schaubius (*Joachim*) rexit scholam Stolbergæ 848

RERUM & VERBORUM.

Schlachthoff (<i>Henricus</i>) A-nabaptista Monast. ablegatur Sufatum 1251	Schmisingius (<i>Rotgerus</i>) Decanus Ecclesie Cathedralis Monasteriensis cognatus Herm. Buschii 312	(<i>Conradus</i>) vir doctus & in linguis exercitatus 253
Schlade olim vetus Saxon. Comitatus, ubi 356	cupit cognati bibliothecam transferri ad usum publicum ibid.	docet in urbe Lippiensi 1055
in Schlade Comes (<i>Ludolphus</i>) Episcopus ordine XXIII. Halberst. 666	Schmith (<i>Hermannus</i>) Pastor assumitur Eimbecce post incendium secundum 919	Coloniâ vocatur Lippiam, ubi non sine laude præfuit scholæ 1056
à Marchione Brandenb. Otrone sibi concessum dominium cum arce in Ulvensleben vendidit Ludolpho de Dingenslad Episcopo Magdeb. ibid.	(<i>Michael</i>) Gandershemius, docet Evangelium in civitate Quedlenb. 892	Schoppenstette oppidum in Ducatu Brunsv. 899
in Schlachvorde mola, quomodo ad Episc. Osnab. pervenerit 610	Schmittius (<i>M. Liborius</i>) Decanus Storpianus, Paderb. ablegatur ab Episc. Remberto à Kerssenbroch in Comitatum Lippiens. 817	in Schowenberg Comites, à quo descendant 48
Schlachlandini , ubi 20	illius ibidem res gestæ 818.	Schowenborch celebris Comitatus, ubi 410
Schleibingius (<i>Christianus</i>) succedit Homero Buterano in administrat. scholæ Hervord. 331	cum rediret domum statim incidit in apoplexiam 819	reformatio 845-849
institutus in schola Timanni ibid.	Schnepfius (<i>Eberhardus</i>) Theologus erat in conventu Hagonensi 905	Comitum Genealogia 411.
vid. Sleibingius	de Schnitzel familia Nobilium egregia 455	412
Schlemmeus (<i>Henricus</i>) Pastor in oppido Maringen 934	Schnorus (<i>Johannes</i>) Canonicus Gandersheimensis, magnus Pontificius 897	Schowenburgicus Comes (<i>Adolphus</i>) constituitur Præsul Colon. 1330
de Schlicka Comes (<i>Habundus</i>) Agnezam, natam Comitissam de Lippia, duxit in conjugem 738	multos propter Evangelii doctrinam apud Helmesium detulisse dicitur ibid.	fuit ante Coadjutor 1332
Schlickius (<i>Casparus</i>) post Schichium Lipsiæ artium & Philosophiæ Professor factus 294	etsi bene doctus cum Hamelman. tamen conferre non ausus est 898	quando mortuus 1334
Schlotmaker (<i>Hermannus</i>) A-nabaptista Monast. 1230	Scholæ canentium , à quo institutæ 649	(<i>Antonius</i>) Archi-Episcop. Colon. 1334
Schluterus (<i>Jochimus</i>) Theologus celebris Rostoch. 979	Scholerus N. Aulius Concionator Paderb. 1328. 1333	Schraderus (<i>Antonius</i>) Pastor Deipholtianus permanet in sententia Lutheri 790
(<i>Theodorus</i>) Consul Huxar. urget amotionem primi Evangelistæ Joh. Winnistædii 1086	Schomakerus (<i>Jacobus</i>) Præpositus in collegio reformato ad S. Johannem Luneb. 904	(<i>Telemannus</i>) Canonicus Ecclesie in Ducat. Brunsv. collega fuit Hamelm. 900
Schmedenstedius (<i>Henricus</i>) Concionat. Wismar. 979	Schomerus gr. Phylax lat. custos Kkk kkk kkk	multos Christo lucrificavit & ex Papatu eripuit ibid.
		Schropla Comitatus, ubi 703
		Schroderkenius (<i>Caspar</i>) promotor Evangelii Monast. 1189. 1190
		Schröder f. Schroderus (<i>M. Henricus</i>) Pastor ad D. Catharinam Hamb. 945
		vocatur ad curiam 964
		quæ contra veritatem dixerit 965
		negat majori ex parte omnia 967
		(<i>Henricus</i>) Bilefeldianus, collega Pungelii in urbe Lipp. 1055
		homo

I N D E X

homo licet sit levioris doctrinae, miram tamen habet gratiam docendi 1055	Comitatus in Westphalia, ubi 701	rum civium uxoribus praeseruntur 1125
(Johannes) Evangelio valde addictus 946	arx ejusdem nominis in monte sita à quibus possideatur ibid.	Seraderus (Barthardus) collega Sengeberi Hildesf. 941
(Tilemannus) Anabaptista Monasteriensis 1230	Schwalenburgici Comites 701	Serangius (Franciscus) Bardewici instituit pubem magna cum laude 906
à Schulenburg (Fridericus) Heros nobilis & praestantissimus 682	fundatores coenobiorum in Martenmünster & Waldenhagen ibid.	Scriba (Henricus) Pastor Cloppenbergæ, vir doctus 850
habuit in feudum castrum vel dominium Helem ib.	Schwartzekopius Consul Eimbeccensis 919	ejusdem nominis Consul, vir pius & zelosus, in civitate Halberstad, 878
in pauperes multa millia aureorum contulit ibid.	Schwering (Paulus) Anabaptista Monast. mittitur Osn. 1251	capitur & Halam ducitur 879
Schulten (M. Marcus) docuit Evangelium in civitate Quedlenb. 891	Schwerinum oppidum Ducat. Megapol. 980	880
Schulze est judex 1268	Schwermaus (Andreas) Pastor Mernensis in Dithmarsia 982	(Hermannus) Hervordien- sis, Conrector Ludolphi Hanemannii Osnab. 1167
Schulze (Jacobinus Johannes) Pastor in urbe Goslar. 871	Schwickerus (Johannes) Osnaburgensis, succedit Ludolpho Organista in urbe Hamelensi 933	vir pius & eruditus ibid.
872-873	Pastor in æde D. Pauli Hildesf. ibid. 940. 941	Secretarium agit in patria ib.
(Nicolaus) scholarcha in urbe Goslar. 874	Schwiderus (M. Arnoldus) Rector in urbe Gotting. 937	Scriptura non explicanda ex patrum interpretatione, sed scripturâ 1342
(Tilemannus) Prætor Principis ingreditur ædes Consul Henrici Scribæ & illi data opportunitate apprehendit & tradit vincendum ministris 879	Schwiegerus (Leonardus) Superintendens eligitur in Comitatu Regenstein 845	Scrofae laudabiles apud Romanos 1444
Schuremannus (Jodocus) floruit in Ministerio Uffleniz 250. 824	Pastor constituitur in Wladenburg ibid.	Scultenus Pictorius (Bernhard.) collega Hamelm. in Ecclef. urbis Altenb. 784
Schuttenus (Ludovicus) docuit in æde Michaelis Luneb. 902	Scopperus (Jacobus) Papismi retinendi magnus auctor Tremon. 1034	(Daniel) Pastor in Wsendorf Comitatu Hoyensf. 802
Schuttorpium oppidum 847	Catechisimum piura & tolerabilem ante ab illo scriptum, retractat ibid.	Scuttorp urbecula in Comitatu Benthemensi, unde quærat victum 82
Schutzius (Nicolaus) Pastor in Harst 934	quo morbo mortuus ibid.	Seditio rusticorum & civium Osnab. 1170
Schuverligen pagus, cui dominio paruerit 702	Scoppinga oppidum dit. Monast. 1312	Seeburch, olim proprius Comitatus, ubi 703
Schwalenberg Comit. ad quos 55	Scoppingensis (Wolterus) Anabaptista Monast. sit pincerna 1239	quomodo ad Comites Mansfeldicos ibid.
Comitatus titulus perit ib.	Scotus Scholasticus Doct. 1123	Schausen oppidum in Ducatu Brunsv. 894-899
insignia retinent Lippienses Domini ibid. 701	Scorta & concubinae honesta-	Seid præfectura 717. 727
Schwalenburg, magnus olim		Seigelhorst in Comitatu Schwenburgensi 847
		à Sein (Georg.) Comes de Wittenstein antea Capellarius, post Decanus Paderb. 1337

RERUM & VERBORUM.

fit cœcus	ibid.	Sengeberus (<i>M. Heffo</i>) Minister	Sibergius (<i>Johannes</i>) Sacella-
nepotes illius ex fratre, Lu-		Evangelii ad S. Michae-	nus Episcopi Monast. 1295
dovicus & Georgius, Ev-		lem Hildesf. 941	illum sibi adhiberi valde pe-
angelio addictissimi 1337		Rector scholæ Hildesf. 942	tir captus Rex Anabapt. ib.
	1341	Senne oder Sentsfeld unde	Regis miram poenitentiam
Seitlerus (<i>Johannes</i>) docuit in		nomen 62. 418	Corvino & Kymzo refert
Harborg 905		Servetum, urbs Principorum	1295
Selandus (<i>Paulus</i>) Pastor Han-		Anholdinorum 885	Siberus (<i>Adam</i>) discipulus Jo-
nov. 930		Sesquiasinus, sesquivritulus,	hannis Rivii 333. 1428
antea concionator in castris		sesquicanis 1444	Siboldus Comes in Aldenburg
Comit. Altenb. Christo-		Sevenerum oppidum, ubi &	& Ringelen 696
phori ibid.		quibus abundet 75	Siborg / munitionem s. pro-
Selmecker (<i>Henricus</i>) Socer		Sibzus (<i>Henricus</i>) Olphenius,	pugnaculum quis habue-
Bernhardi Knipperdollin-		Lector VI. Class. Monast.	rit & ubi sita 37-39
gii 1197		199. 332	in annalibus vocatur Sige-
Selhovius (<i>Henricus</i>) Pastor in		Conrectoratum suscipit Of-	borg ibid.
Entwolte Comit. Hoy-		nab. apud Joh. Alexand.	oppidum, unde clarum 74
ensf. 799		Meppensem 199. 222	habetur pro Iborg 687
Sellemannus (<i>Henricus</i>) Pastor		postea Hervord. apud M.	oppidum bellico stratage-
Wintersbergensf. in Dith-		Rodolph. Mollerum 199	mate invaserunt Bergen-
marsia 982		332	ses 502
Selneccerus (<i>D. Nicolaus</i>) su-		Mindæ Rector scholæ Ca-	à Siborg (<i>Georgius</i>) Convictor
perattendens Generalissi-		thedralis factus 199	fuit Luther. Wittenb. 1410
mus in Ducatu Brunsvic.		præfuit Castellis, Helmstad.	Sibrandus (<i>Albertus</i>) Pastor in
900		& in Dithmarsia scholis	Sandel 810
vocatur ex Ducat. Brunsvic.		199. 332	Sibutus (<i>Georgius</i>) Professor
in Comit. Oldenb. 780		Conrector Christiani Slei-	Rhetorices Colon. 291
ei & Hamelm. injungitur		bingii Osnab. & Hervord.	Sicambriani, unde 9
conscribere ordinationem		post illum Rector 199. 223	Siegelenstein arx, ubi 742
Ecclesiasticam ibid.		1044. 1140. 1141	Siffridus (<i>M. Johannes</i>) Diaco-
conscripam ordinationem		scholam administrat Lem-	nus primò Wittenberg.
typis & prelo subijci curat		goviz 199. 243. 248. 332	post Superintend. Bran-
ibid.		1080	denb. Ecclesiæ 255
Semihomines sumus omnes		Grammaticus egregius &	(<i>Johannes</i>) Nepos M. Jo-
1445		gravis Poëscos censor 199	hannis ex fratre, Concio-
à Senden (<i>Franciscus</i>) Deca-		illius scripta 199	nator ad D. Petrum Hu-
nus doctus in Rameschlo		Præceptor Borchardi Buschii	xariz ibid.
904		284	Diaconus & Collega soceri
(<i>Henricus</i>) Decanus in Bar-		in schola Timanni & Mur-	M. Rodolphi Molleri in
derwische ibid.		melii institutus 331. 332	Hamelensf. Ecclesia ibid.
Sendenhorst urbs, sub cujus Ju-		Sibelius (<i>M. Laurentius</i>) Re-	867. 933
risdictione 691		ctor doctus scholæ Lip-	(<i>Jodocus</i>) Pastor ad S. Spi-
den Sendt Synodales Conven-		piensis 253. 1056	ritum Hamb. vocatur ad
tus Osnaburgensium, con-		Jureconsultus & Consiliarius	curiam 964
temnit Satrapa Monaste-		Comitum de Benthem	dicit se nihil docuisse quod
riensf. 613		ibid.	posset esse impium 966
			Sige-

Sigbertus Episcopus Mindens.	654. 660	excitat noctu plebem , ad	
Sieborg aliàs Sieborg unde	39	contemnendos Theolo-	
vid. Siborg		gos Luneburgicos	829
Sigefridus Episc. Monast.	551	illius dogma	1182
Sigewardus XIII. Ordine Episc.		in Sion Regis numisma	1114
Mind.	152. 655	Siphridus Archi-Episcopus Co-	
à legato Pontificio suscipit		lon. armata manu ingre-	
consecrationem?	655	ditur terram Wilhelm.	
quamdiu præsuerit	ibid.	Comit. Juliacen.	515
Sike arx, ubi	742	capitur ab Adolpho Comite	
Sileksem pagus parochialis	248	Montensi & per Septen-	
Simeus (<i>Petrus</i>) Phrisius, Ana-		nium detinetur	516
baptista Monast. suâ sorte		multo pretio de manu Co-	
non contentus, dicit pa-		mitis Montensis liberatus,	
trem sibi revelasse, ut esset		Comitem rursus capit &	
Monast. spiritualis Papa		punit	ibid.
	1218. 1230	Sisewardus Episcopus Mind.	527
Simila apud Westfal. in Stute		Schlachterberg collis prope	
	1190	Osnab.	632
Simplicianus (<i>Henricus</i>) Pastor		Schladem Comitatus arx, ubi	
in Moringen	934		697
Simon , Hermannii Comitis de		Comitum Genealogia	ibid.
Lippia filius, Episcop. Pa-		Slagesporte , Porta urbis Lem-	
derb. 154. 242. 251. 395		govienfis, unde nomen II	
extruxit urbem Soltkotten		Sleibingius (<i>M. Christianus</i>)	
	395	Rector scholarum Osnab.	
Simon , Bernhardi Comitis de		Hervord. & Hannov. 199.	
Lippia filius, ad quin-		931. 1044. 1140. 1166	
quennium captivus deti-		Concionator Hannov. 930	
netur Osnaburg. in turri		ex schola Osnab. vocatur ad	
(Bad)	395	functionem Johannisicam	
Simon , Simonis Comit. de Lip-			1137
pia filius, suscipit in Nea-		excluditur ex Ministerio	1143
polim Lemgov. Moniales		ei Pollius moriturus suas	
	396	commendat oves	1150
Simon II. Episc. Paderb.	155.	constituitur Superintendens	
	242. 397. 399	Evangelicæ Ecclesiæ	1151
Simon , Comes Tecklenburgi-		senatus sibi conceditum mu-	
cus, stat à partibus Colo-		nus certis de causis libere	
niensis Episcopi	585	renunciat	1159
Simonis (<i>Menno</i>) Anabaptista,		Sleiterus (<i>Derhardus</i>) Canoni-	
confert se Emedam	805	cus Osnab. vir doctus	222
Rinckio se adjungit	827. 828	stat à partibus Varendorpii	
		Senioris Ecclesiæ Osnab.	
			629
		de Skyden Dominus opem	

RERUM & VERBORUM.

Storis Hermannii, Archi- Episcopi Colon. 244	Sommerhusius (Bernhardus) Borkensis, Concionator Pontificius in Clivia 1021	quam ediderit eruditam ora- tionem ibid.
Prætor in Reddinghusen & randerem Præfectus Telonii Bonnenfis ibid.	Sonnergarden (Andreas) Pa- stor in æde D. Nicol. Lu- neburg. 902	Sprangius (Theodorus) Pastor in Wivelshebe 782
vir conspicuus 245	Sonnarscheborg Comit. mor- tuo ultimo hærede, quis emerit 33	Collega Hamelm. in urbe Altenb. 784
Smetlage (Samson) Pastor in Buer 1171	in Sonß oppido Henricus ab Der sinit Colon. Præsuli Wilhelmum de Berga, ab Adolpho filio captum 502	Sprockhovius (M. Bartholem.) Pastor in Bunstorp 926
die Soogelter Friesen Otto Episcopus Monast. suæ diocesi adiecit 670. 671	Sophia Gerhardi D. Jul. & Berg. uxor 509	Stade Comitatus hodie civitas 698
de Soldis (Hermannus) Ofna- burgensis, Prof. Theolog. scripto illustris 217	Spangenbergius (Johann.) Re- ctor Stolberg. 848	Comitatum ad se transfert Episc. Brem. 34. 698
Solinander (Reinerus) D. Me- dic. admonet Principem Clivensem ad reformatio- nem 1002	Specus f. Speheus (Stephanus) ejectus ex urbe Dusseldor- piensi suscipitur ab Anna Comitissa Waldechiana 1027	Stadensium Comitum Genea- logia 698
Sollinck sylva 671	fuit in Synodo Waldech. 852	Stadianus (Franciscus) discipu- lus Ludov. Dringenbergii & Johan. Casarii 324
Sollingum oppidum occupant Colonienfes 503	die Spiegel-Porte / Porta urbis Monast. unde nomen 1210	Præceptor Philippi Melanch- thonis ibid.
de Solmes Comes (Johannes Georgius) Rector scholæ Wittenb. 245	Speigel (Henricus) Præsul Pa- derborn. 619	Stathaga f. Stathagium urbs se- des Comitum Schowen- burg. 846
Soltau Comitatus 741	Speigelborg f. Epiegelberg arx, ubi 413. 690	Staffhorstius (M. Nicolaus) Pa- stor Petrinus in urbe Ham- burg. 975. 976
inde Duces Saxoniz duxere originem ibid.	Speigelmakerus (Adolphus) A- nabaptista cum Micronio disputat Nordæ de incar- natione Christi 831. 832	Stakelbeckius (Henricus) Ca- nonicus Collegii Hervord. favet D. Dreyero 1039
Soltkottu, urbs dit. Pad. unde 78	Speigelberg Comitatus, ad quos 755. 756	Stalamium urbs ditionis Mo- nast. 1187
à quo exstructa 395	Spiegelbergici Comites 412	in Stalbrind loco Baernher- mann exustus 643. 644
Soltuffelen oppidum, ubi 79	Spillendreher appellat Knip- perdollingius Episcopum Monast. 1197	Stallmeisterus (Johannes) Pa- stor in urbe Huxar. 1094
unde sibi faciat quæstum ib.	Spiræ camera imperialis 1363	ejusd. nominis Consul Ve- teranus Paderborn. 1369
Soltwedelensis Comitatus 34	Spirbophius (Johannes) Mo- nasteriensis, Profess. Phy- sices in schola Hassniensi 193	(Lubertus) Senator Paderb. 1323
de Sombress Dominus (Fri- dericus) ex arce Eboen- berg multum damni dat. Jul. & Berg. Duci Wil- helmo 509	Spitzbophius (Johannes) Mo- nasteriensis, Profess. Phy- sices in schola Hassniensi 193	Stamkenus (M. Georgius) Pastor in æde Cathariniana Brun- suic. 912
Sommerseburg Comit. n. præ- fectura Magdeb. dit. 698	Spitzbophius (Johannes) Mo- nasteriensis, Profess. Phy- sices in schola Hassniensi 193	succedit Westphalo Hamb. 974
Comitum Geneal. ibid. 699	Spitzbophius (Johannes) Mo- nasteriensis, Profess. Phy- sices in schola Hassniensi 193	Stammerus (Bernhardus) Ec- clesiastes in Holle 783
in Sommerseburg (Albertus) decessit absque hæredibus 699	Spitzbophius (Johannes) Mo- nasteriensis, Profess. Phy- sices in schola Hassniensi 193	Stam-
Sommersellen pagus ditionis Paderborni, cui dominio paruerit 702	Spitzbophius (Johannes) Mo- nasteriensis, Profess. Phy- sices in schola Hassniensi 193	

Kkk kkk kkk 3

I N D E X

Stamstorff (<i>Johannes</i>) Episcop. Breimens. 159	claves urbis, regalia, sceptrum & orbem Regis offert Epi- scopo ibid.	cuculla ibid.
Stannarius (<i>Gisbertus</i>) Præco Deipholtianus 790	Stegemannus (<i>Johannes</i>) Pro- motor magnus Religionis in Neapoli Osnab. 1137	vitiat puellam & habet domi- ibid.
ordinationem Luneburgen- sem lubens acceptat & ap- probat 791	Stegerborch præfectura 727	ejicit illam & aliam subdu- ibid.
Stapelagerberg origo amasis fluv. 392	Steilingius (<i>Conradus</i>) Rector scholæ Embecens. 229	Stemmelius (<i>M. Ordo</i>) Pastor ad D. Catharinam Ham- burgi 944
Stapelius (<i>M. Johannes</i>) Rost- chio vocatur Altenburga ad scholæ administratio- nem 782	Stein dominium, quando & à quo collatum Dagano Episc. Magdeb. 681	Stenmenbergius (<i>Georgius</i>) Pa- stor in Hardeshen 934
Stapelvennius (<i>Henricus</i>) Pa- stor in Bege / pago Com- mit. Lipp. 249. 824. 1311	Stein (<i>Wernerus</i>) Pastor in Ganderfese 791	Stensfurt s. Stenvord olim pro- prius Comitatus 52. 415
Stappensenius (<i>Henricus</i>) Ec- clesiastes ad S. Johannem Luneburgæ 904	Steinberge (<i>Bernhardus</i>) Nobilis, Vicarius Johan. Comitis Altenb. in arce Jhever. 810	paret Benthenfibus ibid.
Præceptor Julii, Ducis Brun- svic. ibid.	(<i>Burchardus</i>) oppignora- tam tenet arcem Hogen- bôfen 682	Comitatus Reformatio 847 848
Staphylus (<i>Fredericus</i>) Osnab- urgensis, Apostata negat suam patriam 217. 218	Vicarius primò Ducis Julii post Comit. Altenb. Jo- hannis in dit. Jhever. ibid.	Stenius (<i>Henricus</i>) Mundera- nus, Ecclesiastes in patria 926
illius scripta ibid.	(<i>Henricus</i>) adhibetur visi- tationi Ecclesiarum in Ducatu Brunsv. 892. 893	Stenvordia oppidum, quibus abundet & unde 82
Stargardia ditio, ubi & quibus pareat 412	Steinehemum oppidum, ubi & quibus abundet 78	Stenwedde Comitatum à quo emerit Mindensis Episco- pus 34
Starcke (<i>M. Georg.</i>) Pastor Lambertinus Luneb. 902	de Steinsforth Comites (<i>Ar- noldus & Erwinus</i>) unde originem duxerint 623	Stephanus (<i>Lambertus</i>) Pastor in Hoh. nkirchen 805
Statlovium urbs dition. Monast. 1312	Steingrafe (<i>Johannes</i>) Mini- ster Ecclesiæ in Deipholt. 790	Sterneberg olim proprius Co- mitatus, ubi 60. 415
Statius carnifex Paderb. sciens mortem bonorum viro- rum ipse tandem suppli- cio afficitur 1327	approbat ordinationem Lu- neburgensem 791	insignia rubra stella 415
Stedel (<i>Fredericus</i>) successor Anton. Coryini in urbe Goslar. 871	Steinhusius (<i>M. Wernerus</i>) Su- perintendens & Pastor Barbiciensis 788. 892	quænam oppida & arces ad hunc Comitatum perti- nuerint ibid.
de Stedem Nobiles scribunt se Comites in Dortmunde 720	Rektor Quedlenb. 892	diffidium olim habuere pro- pter hunc Comitatu Lip- pienses & Schowenber- genes Comites 416
Stedingius (<i>Wilhelmus</i>) Dux Episc. Monast. 1210	Steinlagius (<i>Nicolaus</i>) Mona- chus dominicus docet in summo templo Monast. 1300. 1301	Stenda (<i>M. Sebastianus</i>) Pastor ad S. Spiritum Magdeb. 876
invadit urbem Monasterium operâ & industriâ Hensuli profugæ 1282	procedit in Papinno linc	Steurwolf arx 943
		Stienwede Comitatus s. domi- nium, ubi 700
		à quo emerit Episcop. Mind. ibid.
		Stirmb dominium, ubi 416
		Stirius (<i>M. Simon</i>) Rector scho- læ Goting. 937
		Sur-

RERUM & VERBORUM.

Stithardus (<i>Johannes</i>) Pastor in Nodenskirchen 783	ablegatur Warendorpiū 1251 exurit 1254	Stuyus (<i>Hermannus</i>) Vech- rensis, discipulus Murme- lii 196.331
Stolberg Comitatus Reforma- tio 848	Strapreda f. Strapadius (<i>Her- mannus</i>) Anabaptista Mo- nast. 1199	Zwollis factus Conrector ib. Pastor Wildeshusensis ibid.
Stollsius (<i>Johannes</i>) Pastor Hor- nensis 815	defendit Anabaptismū 1201 vocatur in forum 1229	ei Murmelius inscribit tabu- las Grammatices ibid.
Stolle (<i>Marcus</i>) Præco in ci- vitate Quedlenb. 891	impugnat sententiam Regis de Polygamia 1232	Suavenus (<i>Hermannus</i>) Coad- jutor Brictii Sufati 1101
Stollenow arx in Comitatu Hoyens. 690	Stromberg f. Stromburch, un- de 62	ejicitur 1118
Stonebuckius (<i>Thomas</i>) per cum promotus in Licentiatum Herm. Hameln. 840	olim Burchgravius & arx, ubi 699	Suavius (<i>Hermannus</i>) Pastor in Parochia D. Jacobi Hamb. 976
Stonnebergius (<i>Henricus</i>) Pa- stor in Berne 783.791	de Stromberg Borchgravius ab Episcopis Monast. & Osnab. arce ejicitur 531.619	Sudenborg / ubi 914
Stoppelberg proprium domi- nium, ubi 702	exul excipitur in castr. Rhede ab Ottone Tecklenburgi- co Comite ibid.	Suderharstede locus Paro- chialis 982
arx ubi sita 57.702	de Stromberge (<i>Burchardus</i>) Fideiussor. pro Simone Comit. Lipp. capto in ci- vitate Osnab. 851	Succampius (<i>Henricus</i>) collega Hudepollii in urbe Osnab- burg. 1129
ad quos ibid.	Strombergius (<i>David</i>) Pastor in Emsberge 802	Svederus (<i>Arnoldus</i>) Hornen- sis, Rector scholarum Got- ting. & Hoxariensis do- ctus 250.1095
Stord (<i>Arnoldus</i>) Latro in urbe Osnab. rotæ impo- situs 625	Strunckede dominium, ubi 760	Pastor Vlotensis 250
Storckius (<i>Henricus</i>) Consul Osnab. 601.1134.1150	Struthius Concionator Hēna- censis vestigalia & census abolere voluit 1179	Svederus l. Schwichgerus Episc. Monast. 150.605
(<i>Johannes</i>) Collega Cragii Mindæ 1314	Stulti judicis stulta sententia 1438	Sverinum Comitatus 412
(<i>Nicolaus</i>) vid. Cygneus.	Stumpenhausen Comitatus f. dominium, ubi 741	arx & urbs, quibus pareant ibid.
Stormerus (<i>M. Arnoldus</i>) Pa- stor ad S. Michael. Hildesf. 941	ex arce quid ædificatum ibid.	Svermerorum contagio 1157
Rector Hildesienfis 942	in Stumpenhausen Comitissa donat templum & Cano- nicos in Breden cruce parva ex puro auro 741	Svickerus (<i>Johannes</i>) Osnabur- gentis, primò Hamelensis dein Hildesf. Ecclesiastes 1171
Stotel Comitatus, ubi 700	Stumpffius (<i>M. Castalus</i>) Pastor in urbe Göttingensi 936	Suffraganei f. Vicarii 564
arx dicecescos est Bremens. ibid.	Sturmius (<i>Johannes</i>) quid scri- bat de Erasmo 1384	Suhovius (<i>Albertus</i>) Osnaburg. quæ ediderit scripta 216
Stralen urbs, à quibus obsessa 510	de Buschio 1419	Decanus Ord. Calend. ad D. Virg. Osnab. 216.1124
Stralen (<i>Godefridus</i>) Pastor trans aquas constituitur Monast. 1193	Sturmwolde arx 869	Suilius Calumniator apud Ta- citum 1444
Anabaptista defendit Ana- baptismum 304.1201	Stuten Berndt quis, unde no- men 1190	Sulta locus Parochialis 917
constituitur à Leidensi Mi- nister Monast. 1218		de Sult Comes opem fert Ger- hardo Markensi 538
vocatur in forum 1229		Sum (<i>M. Johannes</i>) Osnaburg. quæ ediderit scripta 219
impugnat sententiam Regis de Polygamia 1232		scho-

INDEX

C212

RERUM & VERBORUM.

erat in Synodo Waldech. 852	homo impius & profanus	& Paderborn. 159. 511
Taskemaker (<i>Antonius</i>) Ana-	in Festo Nativit. Christi	illius gesta ibid. & 528
baptista, Monasterio mit-	venationi operam dans,	Episcopus Mind. 651
titur Warendorpium 1251	abyssu assumtus ibid.	II. Episc. Mind. 660
gladio cæsus 1255	Telenius (<i>M. Johannes</i>) We-	de Horne Praepositus post
de Taubenheim (<i>Theodorus</i>)	faliensis, scholæ Admi-	Episcop. Osnabr. 572. 583.
Nobilis, adhibetur visita-	nistrator Altenb. 780	598. 916. 617. 620. 621
tionis Ducat. Brunsv. 892	Telgetum, unde. 83	Lippensis Sanctus Martyr
893	oppidum capiunt Monaste-	Christi 252. 1136
Taufenschurius (<i>Johannes</i>) au-	rienses 1194	decollatus in Bevergern
rifex Warendorpius,	eò ducitur Rex Anabapti-	252. 1131
fit novus Propheta Mo-	starum victus 1294	de Marcka Administrator
nast. 1236	Tenchtheri	Osnabr. 528. 531
illius mendacia 1236. 1239.	Tencri	captus ab Episc. Mind. ib.
1242. 1249. 1250. 1251.	Tencteri } ubi 18	Theodoricus de Monasterio 193
1254. 1256	Tengri	de Morfa Elector Colon. 503
venit Susatum 1113	Tenterides	537. 586
gladio punitus 1114	Terminarii Monachi. 797	devastavit Comita-
Tecelerus (<i>M. Arnoldus</i>) Pastor	Testimonia Patrum de vita hu-	tum Lipp. 238
Eimbeccensis 919	mana 748. 749	de Waldenberg Episc. Co-
Ludimagistrum egit Eim-	Teuffel (<i>Theodorus</i>) Pastor in	lon. 514
beccæ primum Evangeli-	æde Albani Gotting. 936	Theodorus Comes in Alten-
cum ibid.	reprehendit Superattenden-	burg recuperat sibi Co-
Tecklenborg / unde 62	tem Philip. Cæsarem, per-	mitatum Delmenh. 673
Tecklenborg f. Tecklenburg Co-	peram docentem de Spi-	de Berga Episcop. Colon.
mitatus olim amplissimus	ritu S. 937	497. 500
& vetustissimus 49. 67.	Teutenmeyer Villicus 392	de Eberstein ad arborem su-
417	Teutones, ubi 15	spensus 379
insignia tria rubra folia ma-	Theiterdingius (<i>Remer.</i>) Lem-	de Marcka Episc. Osnab. 159
rina 417	govienfis, vir doctus 247	de Nyem Episcop. Verdenf.
ad quos 49. 756. 757	Theitmarus Osnab. Episc. 150.	post Cameracens. 158. 165
arx, ubi 756	579. 592. 605	Rhesius Episcop. Lubec. 157
reformatio 849	auctor est Collegii S. Johan.	Thitmarus Episc. Verdensis 151
Tedinkhusen arx, ubi 703	Osnabr. 1170	Thodenus (<i>M. Nicolaus</i>) vir
ad quos ibid.	Theodoricus, de Aren Domi-	doctus Rector scholæ
propter castrum pugnatur	nus, Episc. Traject. 664	Lemgov. 1080
cum Bremensibus 728	Theodoricus Cagelwid Episc.	Thoenberg arx, ubi & à quo
Tegederus (<i>Bernhardus</i>) primò	Mind. post Magdeb. 156	expugnata 509
Canonicus post Scholasti-	657	Thorhoben
cus in Collegio Mauriti-	Dux Cliviæ 502. 537	& } templa, ubi 1101
Monast. 266	Comes de Hsenberg Episcop.	Thornese
de illo quid scribat Buschius	Monast. 554	Thospannius (<i>Heidenricus</i>) Pa-
& Murmelius 202. 275	de Winberg Episc. Monast.	stor in Wdsfudfelde 818
Condiscipulus Buschii 284	553	Thuringi, unde 7
Tei f. Teidius ultimus Heros	Episcop. Monast. 551	Tidemannus (<i>Antonius</i>) Pastor
in Dalem 672	de Horne Episcop. Osnabr.	in Reelkerden 250. 824
	LII III III	(Johan-

I N D E X

(<i>Johannes</i>) Episc. Lubec. 157	est in Synodo Comit. Hoy-	cedit Flandro in Delmen-
Tidenhausen pagus 702	ensis 800	horst. Ecclef. 791
Ties (<i>Johannes</i>) Minister Ec-	mittitur in Comitatum Lip-	Trajectensis (<i>Everhardus</i>) Pa-
clesiae in Monast. D. Mag-	piae 812	stor Wesal. 1016
dalen. Hamb. 976	conferbit cum Buxschotio	à Duce Brunsv. Philippo Ma-
Tigurum paucis diebus sub-	ordinationem & reformationem in arce Dithmol-	gno omnibus spoliatur re-
mergendum clamant Ana-	dia 812. 813	bus 1017
baptistae 1178	ab Ennone Comite Orient.	(<i>Johannes</i>) Anabaptista, mit-
Tilbekius (<i>Hermannus</i>) Nobi-	Phrysiæ Bremâ evocatur	titur ad Cosveldienses 1251
lis, Promotor Evangelii	Emedam 827	Dumherus quondam Tra-
Monast. 1190	liberatur ex manibus populi	jecti ibid.
eligitur Consul 1195	furantis & sacrario inclu-	Trajectinus (<i>Johannes</i>) Pastor
Anabaptista 1195. 1210	ditur ibid.	in Parochia D. Petri Ham-
frangit fidem 1213	Tingeri, ubi 18	burg. 975
in consulatu præteritur 1215	Tithmannus (<i>Gerhardus</i>) Bil-	Transelt parochialis locus, ubi
fit aulae magister, <i>Hoffmei-</i>	feldianus, Rector scholæ	934
ster 1239	Lipp. 1056	Traphagius (<i>Henricus</i>) Lem-
Tilemannus Monachus August.	Pastor in Verfemel Comit.	govienfis, primò Mona-
170	Ravensb. ibid.	chus factus Evangelista
Tilenius (<i>Johannes</i>) præfuit	Tomerus al. Marius (<i>Herman.</i>)	Mindæ 1314
scholæ Lemgov. 239. 247	Concionator in Phrysia	Travestus (<i>Hermannus</i>) Pastor
1079	Orient. 831	Deipholdianus 790
missus à Philippo Melanch-	Toniesingus (<i>Henricus</i>) indo-	Ureitmont vocatur alias Dort-
thone Lemgov. 1064	ctus sacrificulus Lemgov.	munde 720
Quæstor & Senator urbis	reprehendit indulgentias	Tremonia s. Dortmunde ci-
Lemgov. 1077	1057	vitas imperialis 77
Tilingius (<i>M. Henricus</i>) adhi-	Torrentinus (<i>Hermannus</i>) un-	unde faciat quæstum ibid.
betur ab Antonio Comit.	de 177	bellum sustinuit adversum
Oldenb. ad negotium de	discipulus Hegii 264. 334	Comit. de Marcha 528
vocando Superintendente	Condiscipulus Herm. Buschii	vid. Dortmunde
779	284	Tremoniensis Ecclesiæ Refor-
à Johanne Comite præfici-	illius scripta 334	matio 1030-1035
tur cum aliis colloquio	Torrentinus (<i>Johannes Wilb.</i>)	Trip (<i>Nicolaus</i>) mercator, Dux
Oldenb. 781	concionator aulicus Co-	Anabapt. Monast. 1268
præsidens disputationis Ha-	mit. Lipp. 819	Trippemakerus (<i>Hermannus</i>)
melm. cum Quantio &	cum illo & aliis deliberat	tradit se ipsum morti 1329
Johan. Meppelensi in dit.	Comes de repurgatione	Tritenhemii (<i>Johannes</i>) testi-
Jhev. 811	Ecclesiarum ibid.	monium de Rodolpho
Tilingius (<i>Nicolaus</i>) Pastor in	revidet ordinationes 821	Langio 270
Obehausen 783	Concionator Hornensis 249	Trojanus vel Malerus (<i>Hector</i>)
Timannus (<i>M. Albertus</i>) Ro-	824	succedit Lampeno ad S.
stochio vocatur Altenb.	Trabanten 28 Johannis von	Leonh. Brunsv. 913
782	Leiden 1240	Trophagius (<i>Johannes</i>) Ludi-
(<i>Johannes</i>) Amstelrodamus,	Trabukirius (<i>Hieronymus</i>) Bra-	magister Lemgov. 1079
Bremens. Pastor evocatur	bantus, Ludimagister suc-	Trutelingius (<i>Hubertus</i>) faber
Bremâ Neoburgum 798		fer

ferrarius, facit ludibria in Prophetas Anabaptista- rum Monast. 1222	mit. Lipp. innovare 822 hostis est Hameln. ibid.	Medices, vir eruditus 290 quid scribat de Buschio ibid.
capitis damnatur ibid.	Turnerus (<i>Walterus</i>) Pastor in Koppersen 832	Ummius (<i>Theodorus</i>) Pastor in Waddenien 783
Trutenbellius (<i>Conradus</i>) Pa- stor, ejicitur Brunsv. 907	Tuwitium propugnaculū 499 in illo subornat Siffridus E- piscopus Colon. armatos equites ad capiendum A- dolphum, Comitem Ber- gensen ibid.	Una species laicis data impia est 1298
Trygophorus (<i>Johannes</i>) Con- cionator, ejectus ex coe- nob. Runnenherbede/su- scipitur à Philippo Senio- re in oppido Waldech 851 erat in Synodo Waldech. 852 855	Twelmannus (<i>Franciscus</i>) Præ- co in Münden 933 U.	scripturæ & antiquitati con- traria ibid.
Tuitium, unde 74	Ubelgunna l. Ubelgunn arx, ubi & ad quos 370. 692 693	Understallius (<i>Conradus</i>) Her- vordienfis, Rector, ubi 1044
Tulichius (<i>Hermannus</i>) Stene- mensis, Professor Orato- rius in schol. Lips. & Wit- tenberg. 226. 902. 1422	in ea cingitur ad anni spa- tium Henricus, Comes à Solms ab Ottone Mo- nast. Episcop. 692	deseruit Monachatum in Mollnbeck ibid.
illius scripta ibid. & 227	Ubii, ubi 19	Ungariorum excursio 652
auditor Herm. Buschii Lip- sæ 294	Udenius (<i>M. Johannes</i>) Pastor Hildef. 866	Unio s. Consistorium Ecclesia- sticorum Prælatorum 907
Rector in schola Evangel. Luneb. 902. 1422	in Gromow 934	Unna oppidum, unde & ubi 75 ibi Carolus IV. coronatus ib. coquit præstantem cerevi- siam ibid.
Tallæus (<i>Arnold</i>) inter Dum- heros Osnab. Cantor 1142	Udenus (<i>M. Caspar</i>) Canonicus ad S. Blasium Brunsv. 714 726	in ea quinam coeperint Ec- clesiam Evangelii luce il- lustrare 825. 826
Tungel pagus 363	Udo Comes in Alvensleben Episc. Hildefimensis 666	Unnensis (<i>Gerhardus</i>) Ecclesia- stes in urbe Lippiensi 1055
Tungerensis (<i>Arnold</i>) barbarus Theologus, rixatur Co- loniæ cum Buschio 286	Uffelenium urbs Comitatus Lipp. 391 urbis alumni 250 vid. Soltuffelen	Unwannus Episcop. Hamb. 150
Tungeri, quid 18	Ufertuhle stagnum 81	Uranus (<i>Henricus</i>) Resensis, discipulus Murmelii 323
Tungerus (<i>Laurentius</i>) collega Nicolai Budani Wolfen- buri 899	Ulnerus (<i>M. Herman.</i>) Orator in Synodo Waldech. 852 (<i>Petrus</i>) Abbas in Berga non alienus à doctrina Evangelii 896. 1013. 1014	Uriggravii, quinam ita olim scripti 603
Tunicius (<i>Antonius</i>) Collabo- rator sub Timmano Cam- menero in schola Paulin. Monast. 171. 266. 336	Concionator aulicus Ducis Henrici Clivenf. ibid.	Urimershemius (<i>Petrus</i>) Pastor Jacobinus Lubec. 978
illius scripta ibid.	Ulricus de Albach electus Ver- densis Episcopus 159	Uria oppidum 1009
discipulus Hegii 263. 336	Decanus Monast. 685	Ursi duo laceraverunt pueros ludentes Helizeum 1222
Tuntius (<i>M. Jonas</i> Hamelenfis, Consiliarius Comit. Lipp. & dominæ Hervord. vir doctus 249. 822	Ulsburg vid. Olsburch	Ursinus (<i>Clemens</i>) Successor Winnenstedii in templo Blasii Halberst. 889
illius scripta ibid.	Ulsenius (<i>Theodorus</i>) Docto- LII III III 2	Inspector in urbe Hannov. 930
multa & in politicis & Ec- clesiasticis coepit in Co-		ex Ecclesia Hannov. vocatur Hildefiam 930. 941 (<i>David</i>) filius Clementis. Minister ad S. Andream Hildef. 941
		Ursipii, qui 19 Uthlo

I N D E X

Uthlo (<i>Johannes</i>) Pastor in Bommerder 934 disputat cum Superattende Philippo Cæsare 937	scopo Osnabr. 624. 629 Senior & Przpositus ad S. Johan. 629	& Ottonem Comitem de Hoya prædatores 85
Wald (<i>Johannes</i>) Scholasticus summi templi Monast. 209. 265	molam novi oppidi atque villam in Walbergen vult retinere ibid.	Vehemejerus (<i>Antonius</i>) De- canus confirmat transa- ctionem cum Hamelm. nomine Capituli Bileveld. 834
de Waldenberg (<i>Canon</i>) eligi- tur ab Engelberto de Mar- cka Comite in Coadjutor. 536	Hugoni de Schagen Deca- no fortiter se opponit ib. Decanum apprehendit, capit & carceris duris includit 630	curat imponatum suum Deum per cœmiterium gestari 835 docet Bilefeldiæ loco Ha- melmanni, sed à Plebe non auditur 843
in Waldenhagen cœnobii fun- dator, quis 701	Varenholte castrum 813. 814	Wellanth (<i>Hubertus</i>) Diacono- nus Hamb. 975
in Baldorpe monast. ubi prius fundatum 656	Varenholtius (<i>Johannes</i>) Se- cretarius quinque Comi- tum Hoyensium 718	Velingius (<i>Henricus</i>) Pastor in Martfelde 799
ad id aliquid contulit Comes Schowenburgicus ibid.	Varum (<i>Quintilius</i>) Harmi- nius cum tribus legioni- bus in Westph. delet 35. 36	Velsius (<i>Gerhard</i>) aulicus Con- cionator Cliv. 1002
Valla (<i>Laurentius</i>) in Italia ha- buit auditores Westpha- los 262. 1406. 1426	Vasmarus (<i>Bartoldus</i>) Pastor in Wellinckhusen 802	Principem hortatus ad refor- mationem ibid.
Vandali , unde 5	(<i>Conradus</i>) Ecclesiastes Mel- linckhus. 799	Velstenius (<i>Henricus</i>) Pastor in Börsinckfelde 60. 824
ubi 10. 11	(<i>Theodorus</i>) Præco in Su- lingen 802	Velstius (<i>Justus</i>) J. U. D. 1337
Vandalia , ubi 703	Vastennow castrum obsidetur ab Osnaburgensibus civi- bus 632. 633	comprehenditur Colon. ib. carceribus diris includitur ib. urbe ejicitur ibid.
Vandalorum Principes, quinam se ita scribant 703	Vastennow camera à quo extructa & exornata 598	ad apostasiam postea dilabi- tur 1338
Warel castrum 372	Vastmarus (<i>Statius</i>) Hanno- veranus, Rector scholæ Lipp. 1080	Veltius Carnifex Paderb. depo- nit gladium, nec vult in- nocentes ferire 1327
de Warendorp militares go- graviatus Judicium in Dissen transtulerunt in Comites de Ravensberg 609	Vater unser im Himmelreich et Martinus Hodebandus cepit canere in Ecclesia Paderb. 1344	Venlo (<i>Arnoldus</i>) Ludimagi- ster in schola Ludger. Mo- nast. 207. 268. 337
de Warendorpe (<i>Amelungus</i>) Canonicus Cathedralis Osnab. 616	Vechta , unde nomen 84	Venne Parochia 628
testis pacti Nicolai Comitis Tecklenburgici cum Of- nabr. Episcopo 621	oppidum & arx, ubi & ad quos 56. 703	Venroth (<i>Arnold</i>) Scholæ Lud- ger. Monast. Ludimode- rator 207
(<i>Caspar</i>) Sattrapa in Hunte- borg & Wittlage 224	de Vechta comitissa (<i>Munio</i>) certat cum comite Dei- pholdiano 704	(<i>Johan.</i>) Ludimagister scho- læ Ludger. & ad S. Mart. Monast. 207. 268
(<i>Everhard</i>) componit con- troversiam inter clerum & Senatum Osnabr. or- tam 620	jocans dicit: wil Peter nicht/ Paul wird gerne 56. 704	post Rector Scholæ Daven- trix 207. 337. 338
(<i>Gerhard</i>) 610	Vechteneses cives perurgent Bernhardum Duc. Luneb.	discipulus Hegii 263. 326
(<i>Johannes</i>) captus ab Epi-		Vent (<i>Johan.</i>) Monasterien- sis

RERUM & VERBORUM.

sis, LL. Doctor, professor & docuit literas Colon. 210	jugi, sed licet multas in ma- trimonium ducere 1232	Vlote arx & dominium, ubi & ad quos 355. 743
Consul urbis Monaster. ibid. in Verden Coenobii fundator 733	de Birenborg (<i>Henricus</i>) Epi- scopus Colonienfis 500	Vogelmannus (<i>Bernhardus</i>) Gubernator Scholz Hannov. 931
Vergerius (<i>Conradus</i>) Daven- trienfis, Successor We- sterkateni vord. 1037 1038	ex arce Bruell multum da- mni dat urbi Colonienfi ibid.	(<i>M. Georgius</i>) Ludimagister Bilefeldia 843
Veringius (<i>Henricus</i>) Pader- bornensis, Pastor Lam- bertinus Monast. 206	Birndel (<i>Jacobus</i>) Walhau- sianus, Successor Lauren- tii Meiseneri Goslar. 873	(<i>Henricus</i>) Pastor in urbibus Alfeld. Hamel. & Her- vord. 894. 932. 1037
ei inscribit suum compendiū Dialectices Timannus ib. resignat Timanno paro- chiam ibid.	Visbekius (<i>M. Joachimus</i>) Pa- stor pontificius ad D. Ca- thar. Hamb. 944. 945	Vogtlerus (<i>Rodolphus</i>) Min- densis, D. Juris Osnab. 224
Wersmel parochiam ad se quis traxerit 676	adversarius Steph. Kempenii ibid.	Volckmannus (<i>Joachimus</i>) Ec- clesiastes ad D. Benedi- ctum Quedlenb. 890
Vestales trans aquas Monasterii transferunt bona sua ad Anabaptistas 1206	ejicitur Hamburgo 973	Volckmarus Episcopus Pader- born. 148
Vicarii l. Suffraganei 564	(<i>M. Johan.</i>) Pastor in Bur- have 792	Volcquinus Episc. Mind. 155. 656
Vicelinus Altenburgensis Epi- scopus 151	præficitur visitationi Eccle- siarum in Dominio Esensi 794	fundator oppidi Wbbede 612
per Vandaliam strenuus præ- dicator Christi 151. 152	Vischerus (<i>M. Christophorus</i>) Superintendens in ducatu Lunb. 906	Vollenspet (<i>Georgius</i>) præco Osnab. multa insolenter dicit adversus veram do- ctrinam Christi 1141
illius vita ibid.	antè Pastor Halberst. 865	ei se opponit Olthovius Ev- angel. Pastor ibid.
de Vida (<i>Theodorus</i>) Pastor in Nienkerken 802	Visurgis limes Saxonum 10	suscipit munus Pastoris in æde D. Johan. 1141. 1145
Wieter (<i>Zacharias</i>) coadjutor Georg. Nymphii in urbe Corbachio 855	Vitnikhoff dominium & arx, ubi 760	dimittitur ob inscitiam ibid.
Vilkerus (<i>Johan.</i>) Hannove- rensis, Rector Hamel, 933	Wlate dominium olim pro- prium 59	Volmarus (<i>Johan.</i>) Decanus Osnabr. 225
Vincentius (<i>Petrus</i>) Uratisla- viensis, Rector Lubecæ 978	paruit comitibus Walde- chianis ibid.	Canonicus Hildesim. post Episc. Mind. 655
Vimmelstein pagus, ubi 743	ab his venditum, cui ibid.	Volmerstein dominium, oppi- dum & castrum, ubi & ad quem 742
Winnenborg arx & præfectura, ad quem comitatum per- tinet 697	Vlattenus (<i>Joh.</i>) Cancellarius Juliacus, ex hujus accusa- tione Hamelm. cogitur ad tempus ex Lipp. Comit. ce- dere 821. 839. 1078	de Volmerstein Dominus (<i>Theodorus</i>) militat Theo- doro Colon. Præfuli 538. 742. 743
de Winstingen Dominus opem fert Gerardo Markensi 538	ei reconciliatur Hamelman- nus 840	in bello cadit 743
Vir non est devinctus uni con-	der Wledder pratum urbi of- nabr. vicinum 632	Volmetius (<i>M. Michael</i>) præ- ficitur Scholz Goslar. 870
	in prato, vaccæ, gramina carpentes, abiguntur ad præfecturam castri Iburg. ibid.	succedit Henrico Gefferdes in Ecclesia sum Franken- berg Goslar. 872 excel-

- excellit præ reliquis ingenio,
virtutibus & eruditionis
gloriâ 873
- Volsius (*Iohan.*) Lunensis, Re-
ctor Scholæ Ludger. Mo-
nast. 192. 207. 337
- illius Scripta 192
- factus Pater ad D. Maxim.
Colon. ibid.
- Condiscipulus Herm. Buschii
284
- à **Voltelen** f. Voltlagius (*D. E-
verhardus*) Præpositus
Wormatiensis ad S. Andr.
& Thesaurarius summi
templi Mind. 224. 590
- illius Præceptor fuit Wintin-
gius 223
- Vorde arx, ubi & à quibus ere-
cta 704
- sedes Episcoporum Bremen-
sium ibid.
- Vordemannus (*Iohan.*) Refor-
mator in Comitatu Scho-
wenb. 847
- Vorden** municipium in dit.
Paderb. 78
- unde quærat victum ibid.
- Vorden** oppidulum in ditionis
Osnab. unde nomen 82
- ab Ottone Osnab. Admini-
stratore munitione cingi-
tur 624
- oppignoratam Ottoni Do-
ringerloo ab Episc. Theo-
dor. de Horne 634
- Vordis (*Johannes*) Pastor in
Wunstorf 922
- Worst** occupatur à Colonien-
sibus & Duce Bergensi. 506
- Worstenborg** arx 512
- Vorstius (*Johannes*) docet Nor-
dæ 829
- dimittitur ibid.
- Vortcampius (*Johannes*) Judex
Osnabr. 224. 1163
- Wos** (*Nicolaus*) Archidiaconus
in Werssen, stat à partibus
Senioris Eccles. Varen-
dorp 629
- Vossius (*Wilhelmus*) Pastor in
arce D. Cathar. Osnab. 1151
- Sacellanus antea summi tem-
pli, ubi dimissus, quod
Nonnam vestalem ex Mo-
nasterio virginum Nobi-
lium duxerit uxorem ib.
recusat subscribere confessio-
nem Augustanam 1155
- tandem subscribit 1158
- suspectus semper Hamelm.
1159. 1162
- privatur Ministerio Ecclesia-
stico & tertio die urbe exi-
re jubetur 1161
- propositis antea confessioni-
bus subscribit 1162
- dimittitur 1163
- Wriejade** arx, ubi & à quo ædi-
ficata 364
- Vruchterus (*Henricus*) Olphe-
nius, quæ ediderit scripta
170. 171
- rexit scholam Osnab. & Mo-
naster. ad S. Martinum
ibid. 222. 1187
- in schola Timanni & Mur-
melli institutus 331
- Vulfarius IV. Præsul Mind. 148
651
- Vynnen (*Dionysius*) Concio-
nator Evangelicus fit Ana-
baptista 1201
- defendit Anabaptismum ib.
subscribit Anabapt. scripto
1203
- à Leidensi constituitur Mi-
nister 1218
- impugnat sententiam Regis
de polygamia 1232
- mittitur Osnaburgum 1251
- perit 1256
- W.
Wachtendunck (*N.*) Ma-
schallus Ducis Cliv. 10
- est unus ex numero 28 vi-
rum, qui conveniunt D.
feldorp. deliberatum
ordinatione & refor-
tione constituenda ib.
- VVackenre (*Henricus*) f.
cedit Muckero in pag-
ratu 7
- (*Johannes*) filius Hen-
collega patris & succet-
ib.
- Waderhagen** (*M. Iohanne*)
Pastor in pago Alshau-
8
- Waderodt** (*Henricus*) Con-
nator Pontificius Qu-
lenb.
- VVaerberg Baronatus l. dor-
nium, ubi 4
- dominorum genealogia
- Wagenburg** arcem curru-
occupat Knipperdoll-
gius Monast. 12
- ex ea per sex horas pug-
adversus hostes ib.
- Wagensührer** (*Johannes*) M-
nister Evangelii ad
Virginem Brunsv.
- VVagenvorerus (*Ludolphus*)
Pastor ad S. Leonhard
Brunsv.
- VVagenerus (*Leonhardus*)
cet Evangelium in Co-
tatu de Nassau 8
- (*Marcus*) descripsit Nobil-
familiam de Wepende
6
- VVagria olim Comitatus
7
- Wailbörp** pagus à quo inc-
diis perditus 5
- Walbeck** arx dit. Monast. 5
11

in ea moritur Franciscus Co- mit. Waldechian. ibid.	de Walstorp egregia Nobi- lium familia 455	habet aquam æstate frigen- tem, hyeme calentem ib.
VValbertus nepos Widekindi 37. 145	VValthusius (<i>M. Iustus</i>) Visi- tator in super. parte Ducat. Brunsu. 922	VVeckius (<i>Conradus</i>) Pastor Hannoveranus 931
VValbke Comitatus 746	VValterus , ex origine Widi- kindi, Episc. Verd. 148	de Weddesche (<i>Hardevisius</i>) Archidiaconus in Melle pendet à Decano Hugone de Schagen 629
castrum, ubi ibid.	VValterus (<i>Iohannes</i>) Lippien- sis, Pastor in Esprade 252	VWeddeus f. VWeddius (<i>Hen- ricus</i>) Sacellanus in col- legio Johannitico Osnab. 1129. 1136
cœnobium Canonicorū Re- gularium ibid.	Conrector Lipp. 1056	abjiciens papismum feliciter juvit Lipp. Theodorum ib.
in Walbke Comes (<i>Zeuthardt</i>) à Cæsare Ottone cogitur ex arce sua instituere cœ- nobium 746	(<i>Henningius</i>) Hildesimen- sis, Rector Lippienf. 1056	dimittitur Osnab. 1131. 1143
S. VValburgis cœnobium vir- ginum monialium de- struitur penitus à civibus Susatensibus 533	de Waltege Comes opem fert Monast. Episcopo 613	abit in Comitatu. Jhever. ubi mortuus ibid.
VVale (<i>David</i>) Anabaptista Monaster. mittitur Cos- veldiam 1251	VVandscherers (<i>Elza</i>) Regina Anabaptist. Regis capite plectitur 1272	ex Wedekensberge loco excelso Monasterium quis trans- tulit in urbem Mind. 660
VValdech Comitatus, ubi 420	VVantschererus (<i>Gerhardus</i>) succedit Kramero in Pa- storatu Jhever. 805	VWedekindus Rex & Dux An- griorum 37. 145. 242
quibus paruerit ibid.	Warden oppidum in Dithmar- sia 982	ædificavit in Angaria egre- gium templum 145
reformatio 851-855	VVarburgum f. VVardenburg olim Comitatus hodie ci- vitas, ubi 78. 706	concedit Mind. Episcopo par- tem suæ arcis circa visur- gim 37. 145
de Waldech Comitum Genea- logia 422-424	bonam saporosamque co- quit cerevisiam ibid.	ubi mortuus & sepultus ibid.
stirps nobilissima quingentos annos in Genealogia ma- scula perstat 1409. 1410	VVarendorpiani suscipiunt A- nabaptista 1254	VWedekindus Comes de Hoya Episcop. Mind. 656
VValdechiana Synodus 852	VVarendorpium oppidum dit. Monast. unde 83	Comes Waldech. Episcop. Osnab. 155. 570. 580. 596 610
VValdechium oppidum no- men dat Comitatu 78	ex quibus sibi procuret vi- ctum ibid.	de Monte Dominus Episc. Mind. 658
unde se sustentet ibid.	ad oppidum mittit suos le- gatos Rex Anabapt. 1251	VWedekinus (<i>Iohannes</i>) Sena- tor Hamb. Evangelio val- de additus 946
Waldburg præfectura, quo- modo pervenerit ad Ec- cles. Colon. 686	ei Episcopus ademit omne jus pristinum & privilegia 1254	Wedele pons 616
VValdshut oppidum 1178	recipit priora privilegia ib.	in Wedgenborg castello quis exædificavit Monasterium 654
VValramus , Gerhardi Jul. filius, præpositus Leodin. fit Ar- chi-Episcop. Colon. 516	Wartborg arx 745	VWedigenus (<i>Christophorus</i>) Rector scholæ Evangelicæ Muxar. 1094
530. 536	VVasimannus (<i>Hermannus</i>) in æde Michaël. Luneburg. Minister 902	VVege-
de Morfa electus Episcop. Monast. 557. 558	Wassen / Wastena oppidum, ubi 77	
Walrode oppidum Ducat. Luneb. 903		
in Walrode Monasteriū Vir- ginum, quando fundatum 654		

- VVege^dorus (*Ioachim*) civis Hamb. Evangelicorum Ministrorum Patronus 946
- VVegeⁿhorstius (*Erasmus*) Pastor Lemgov. dissentit à Montano 815
- conscribit suam confessionem & hinc inde ad ministeria mittit comprobendam 817
- vocatur in locum Oemikenii Lemgoviam 1064
- ex Lemgovia Sufatum ad S. Georg. 1120. 1121
- à s. de VVeida Comitibus
- { *Arnoldo* } fatale quid
- { *Friderico* } contigit,
- { *Herman.* } quando eliguntur Archi-Episcopi Colonienfes 1341
- VVelckerus (*Bruno*) Licentia-
tus, docet in oppido Stol-
bergio 848
- Wellin^dholthufen Parochia,
quomodo ad Osnabur-
geneses 612. 613
- VVelmannus (*M. Iohan.*) Ha-
giensis, Rector Hannov. 931
- VVelpe Comitatus antiquus,
ubi 743
- arx munita ibid.
- insignia duo cornua
bouni ibid.
- comitatum ad se trans-
tulit Wilhelm. Dux
Brunsvic. 34. 744
- de Welp^e Comites 744
- VVelpius (*Henricus*) Lingen-
sis, P. P. Rostoch. quæ edi-
derit scripta 168. 169
- VVencellaus Brabantix & Lu-
tzelb. Dux à Duce Jul. du-
citur captivus 517
- dimittitur liber sine exatio-
ne ibid.
- Wend (*D. Lubertus*) Canoni-
cus Osnaburgensis, sumit
in cœnobio Mariensfeld
ordinem Cistriensem 571
- respuit Episcopatum Osnab.
ibid. 156. 198. 597
- de Wend (*Simon*) Sarrapa Ca-
stri in Barenholte 813
- reformationem in arce Dith-
moldia conscriptam suis
sumtibus mittit Witten-
bergam, Lutheri & Colle-
garum expetens iudicium
813. 814
- gravis Patronus Montani 816
- Wendesche Städte / quænam
urbes ita vocentur & qua-
re II
- VVendius (*Henricus*) Pastor in
Giffhoren 904
- Minister Evangelii in æde
Cathar. & D. Virg. Hamb.
913
- Wendt s. Wendtius (*Henricus*)
Pastor pontificius ad S.
Nicol. Hamb. adversarius
Kempnii 944
- vocatur ad curiam 964
- illius ad interrogata respon-
sio 966. 979
- VVenemannus (*Andreas*) Con-
cionator aulicus Ernesti,
Comitis de Honstein 803
- VVentropius (*Iohan.*) Minden-
sis, Jure Consultus & Ju-
dex Mind. 234
- VVerckmeisterus (*Franciscus*)
Concionator Wismar. 979
- Werbe arx & oppidum, à quo
possideatur 61
- Werden vel Werdena Præfe-
ctura civ. & arx, cui Co-
mitatui subjecta 688
- paret Monasteriensibus ibid.
- Monasterium à quo funda-
tum 146. 549

cum Gefferdem Concionatorem in grossen Quenstedde	ibid.	in templo D. Nicol. Lemgov. qui dimittitur	1058	siz in Comitatum Lippad componendum controversiam inter Pastores Lemgovenses ortam	815
mandat Consuli Scribæ, ut se vinctum sistat Episcopo Cardinali	879	(Groningensis) docet contra Papæ doctrinam	158		816
Consulem fugâ salutem petentem capit, dum ferro arcu eum dejicit equo	879	(Ibbenburianus) Præpositus ad S. Ægidium Monast.	209	in Westerlede Ecclesiæ Patronatus, quinam contulerint virginibus in Bassenbrugge	685. 718
	880	VVesten arx, ubi cui subsit	708	die Westermoldeschen, quinam ita dicantur	19
VVesalia urbs in Ducat. Cliv. unde clara	ibid.	VVesterburgius (Gerhardus) Colonienfis, Doctor Evangelii	1333	Westhoven villa	619
ibi à Principe suscipiuntur hospitio exules ex Brabantia	1009	scripsit pleraque contra Colonienfes	ibid.	VVestius (Fredericus) Paderbornensis, J. U. L. doctissimus	229
& VVesalia (D. Johannes) docet cum Wesselo Groningensi contra Papæ doctrinam, quo nomine damnatus	158. 178	ejectus inde promovetur ad conditionem in Orient. Puryfia	ibid.	Sigillifer primò Hermannii pii Archi-Episcopi Colon. post Cancellarius Episcopi Monast. deinde Cancellarius Comitatus Orient. Phrysiæ	ibid.
illustravit primò scholam Erphurd. post Wormaltze publice docuit	178	de Westerburch (Siffridus) Episcopus Colon. dat multum damni Juliacensi & Bergensi terræ	498	confer. 1331. 1333. 1335	
Doctor Theologiæ ubi promotus	ibid.	capitur ab Adolpho Comite Berg.	499	VVestphale s. VVestphalus (Arnoldus) decretorum Doctor & J. U. L. Episcopi Lubec.	157
VVesalienses obtinent consensum Principis, ut Evangelii doctrinam susciperent	1002	Comitem Bergensem rursum capit & punit	ibid.	(Fredericus) Paderbornensis, quæ ediderit scripta	228
VVesaliensis Ecclesiæ Reformatio	1014-1021	de Westerbolte Nobiles scripsere se Dominos sui Reimbelt	ibid.	satrapa ditionis Paderb.	1362
VVesaliensis (Arnoldus) eruditus in schola Hegii	264		conf. 1298		1371
ubi barbariem ex scholis exclusit	299. 1422. 1424	Westerbore arx & præfectura	677	(M. Joachimus) Hamburgensis, Pastor in æde Cathariniana Hamburg.	865.
Wesefeldt (Martinus) Consul Huxariensis	1087	VVesterkatenus (Franciscus) Successor Loniceri in urbe Hervord.	1037		974
Wessel s. Wessel (Johan.) Brunsuicensis, Pastor in æde D. Jacob. Goslar.	869	dimittitur, quare	1038	(Labertus) Canonicus Paderborn.	630
Sacellanus in urbe Halberst.	ibid. 877. 878	VVestermannus (D. Johannes) Lippiensis, primò Evangelista in patria, dein Monast. ubi se opposuit Anabaptistis & Rotmanno	251. 1045. 1206. 1207. 1209. 1218	expetit præposituram Osnab. Ecclesiæ	ibid.
ibi ejicitur	ibid.	obtinet Pastoratum Geismar. in Hassia	251	commendatione cognatorum suorum fit acceptus & gratus Administratori Eri-co	ibid. 631
VVesselingii	206. 207	ablegatur à Langravio Hassie	mm mm mm mm	(Philippus) Præpositus in Menschede	1369
VWesselus quidam docuit in Namechle	904			Dumherus Paderb.	1371
				noctu	

nocturnum irrumpit in cubile capivi Bodenii & secum affert carnificem	ibid.	lecti, quales	1382
(<i>Wilhelmus</i>) Episcopus Lubec.	157	VWestphalus populus vulgò rudior habetur	1421
Præpositus Paderb.	1369	VVethin Comitatus, ubi de Wethin Comites	709 ibid
VWestphali vocantur fuilli, scrofæ, porcii, pultifagi, pultivori	1380. 1443. 1444. 1445	VVettein (<i>Otto</i>) Misnensis. Episcop. Mind.	157. 658
VWestphalia, unde	11	Wetter Præfectura	723. 742
vetus Saxonia	6. 12. 13	VVetterus (<i>Jodocus</i>) Pastor in pago Mienficken	844
olim Ducatus	708	(<i>Jodocus</i>) filius Jodoci Pastoris, Cancellarius Rirbergicus & Esensis	409
Ducatus, ubi	468		795. 844
habuit plurimos Comitatus	49	admonet Joh. Sylvium propter vitam dissolutam & oconomiam valde offensam	796
vocatur scytarum eremia, barbaria	1380	Wewel (<i>Nicolaus</i>) Concionator in templo S. Georgi Hannov.	925
innumerabiles produxit viros, scientiâ, doctrinâ, artibus & eloquentiâ instructissimos	1410	Wewelindhave s. VVewelindckhove dominium, ubi	382
maximos Principes & Heroes doctrina & virtute præstantes	ibid.	quomodo pervenerit ad Comites Bentheimenses	ibid
omnium primos Germaniæ Poetas & elegantiorum literarum & purioris latinæ orationis instauratores dedit	1430		& 60
VWestphaliæ & Westphalorum descriptio	72. 73	VVeyerus D. Medic. in comit Ravensberg.	840
Ducum Genealogia	468-470	Wich s. Wist (<i>Johannes</i>) Monasteriensis, J.U.D. Romæ procurator fuit Reuchlini in causa contra Hochstratum	208. 297. 298. 1190.
gentis ignominia	1242		1207
hospitia vocantur stabula & haræ	1381. 1450	Promotor Evangelii Monast.	1189. 1190. 1191. 1200
maxima pars consilio Caroli M. in dioceses Episcoporum distributa est	406	admonet Rotmannum, ut desistat à suo proposito	1201
soli ubertas & bonitas	1425	tendens Bremam à Ministris Episcopi interceptus	1207
	1444	in carcere decollatur & corpus aggeri inclusum	1208
termini Wesera & Rhenus	72. 73	ejus encomium	ibid.
VWestphalorum cibus & potus	1381	Wich (<i>Christianus</i>) J. U. D.	

RERUM & VERBORUM.

pugna cum Henrico Leone in <i>Hallerfeld</i> 585 vid. <i>Wedekindus</i> .	VVieda fluv. ubi & unde 77	Comes de <i>Delmenhorst</i> ibid:
VVidenhovius (<i>Albertus</i>) Anabaptista Monast. 1230	à <i>Wiehe</i> (<i>Fredericus</i>) Doctor & Cancellarius Duc. Lun. Evangelii patronus 906	in <i>Wildehusen</i> Collegium à quo fundatum 39. 84. 145. 710
Widenbrugge s. VVidenbrugum urbs, ubi & unde quærat quæstum 82 urbs elegans & habet collegium ibid.	Wienburgh arcem quis invaserit 502	VVilhelmus Archiepiscop. Colon. 598
in Widenbruggen Privilegium de mercatu & jure monetæ, quis impetravit ab Ottone I. Cæsare 578. 604	VVierus (<i>Johan.</i>) Doctor Medicinæ, hortatur Principem Cliv. ad Reformationem 1002	de <i>Busch</i> Episc. Mind. 658
Jus Gograviatus, cui Episcopo ab Imperatore rursum concessum 609	VVigandus N. Pastor in <i>Gefing</i> ejicitur 1027	de <i>Holte</i> Episcop. Monast. 555
Widensehe (<i>D. Eberhard</i>) Pastor Goslar. 872	VVigbertus comes in <i>Ringerlem</i> Episc. Verdenfis 696	Comes de <i>Gulich</i> 500. 515. 517
illius operâ Dux <i>Holsatiz</i> usus in plantatione Evangelii ibid. 367	filii VVidekindi 37. 145. 242	Dux Bergensis Episcop. Paderb. 492. 496. 501. 503. 511. 512. 537-539.
cepit propagare doctrinam Evangelii Magdeburgi 874	VVigboldus de <i>Holte</i> Colonienfis Archiepiscopus, vir admodum doctus & prudens 222. 535	Dux Curlandiz & Semigalliz in Livonia, Rector Academiæ Rostochiensis 1406
Præpositus ad S. Joh. Halberst. 878	Eucharistiam vocat viaticum ibid.	Dux Saxoniz 637
vocat quendam Professorem parisiensem hebraicè, græcè & latinè publice profitentem ibid.	Wigge (<i>Petrus</i>) Consul Mindensis doctus 233	VVilhelmus Episcopus Mind. 656
ipsius Cœnobium non solum schola, sed & hospitale exulantiam propter Evangelium ibid.	VViho I. Episcop. in Saxonia 145	Episcopus Monast. 148. 550
confert sæpe de negotio Evangelii cum consule Henrico Scriba ibid.	Episcop. primus Osnabr. 567	Senior Brunsv. dictus <i>Gottestor</i> 396
accusatur apud Præfulem, qui eum citat Hallam 881	577. 591	opem fert Gerhardo Comiti Altenb. contra fratrem Mauritorium ibid.
quomodo venerit Magdeburg. in Cœnobium Augustinianum 882	præficitur Eccles. à Carolo M. 567. 591	Thuringiz Landgravius venit auxilio Theodorico Archiepiscopo Colon. ad obsidendam urbem Sufatensem 529
VVido Episcop. Osnabr. 569. 579. 594. 606	eum & suam Ecclesiam Carolus M. donat libertate 603	Wille (<i>Fanstinus</i>) Collega Theodori Henrici Pastoris ad S. Nicol. Hamburg. 975
	VVilbrandus Comes de <i>Haller</i> mund Episcop. Mind. 658. 617. 623. 642	VVilkus (<i>M. Herman.</i>) Rector scholæ Rigensis in Livonia 826
	Wildefur (<i>Johan.</i>) Consul Hildesf. 938	conscribit ordinationem Ecclesiasticam in oppido <i>Wienrode</i> Comit. Marchensis ibid.
	detrahit Martinum Listrium è suggestu ibid.	VVil-
	VVildenus (<i>Otto</i>) Widenburgensis, Pastor ad D. Virginem Osnabr. 225	
	Wildehausen arx & oppidum, ubi 710	
	cui oppignoraverit Nicolaus M m m m m m m m 2	

I N D E X

- V**Villebertus Archi-Episcopus Colon. 577
- V**Villenius (*Otto*) **V**Videburgensis, Pastor ad D. Virginem Osnabr. 1149. 1150. 1151. 1161
- V**Vilmannus (*Hieronymus*) Pastor in Heida 982
- d**e **W**ilb. r. q. egregia Nobilium familia 455
- V**Vilterus (*Johann.*) Gubernator Scholæ Hannover. 931
- V**Vimphelingius (*Jacobus*) in literis ubi educatus 1422 sub quo *ibid.* 1425. 1428
- W**ind. l. (*Henricus*) Prior in Monasterio Johannitico, ordinatur Pastor in Parochia Martiniana Halberst. 883
- dimittitur *ibid.*
- C**oadjutor Martini Gorolitii Brunsv. 883. 909. 1062
- quamdiu fuerit in officio Superintendentis Brunsv. 910
- mittitur Concionatoribus Hannoveranis subsidio 928
- r**evocatur Brunsvigâ Gottin- gam ad reformandam ibi Ecclesiam 934. 935
- Hildesiam 938. 939
- V**Vinckelmannus (*Conrad*) Pastor in *Reffen* 802
- V**Vindichinus Cœnobii Corbi- ensis Ordinis D. Benedicti Monachus 133
- illius scripta 134
- W**innenberch dominium, ubi 409
- W**innenstede s. Winnenstedius (*Johannes*) Concionator Goslaricus 872
- vocatur in locum Wincke- lii Halberst. 883
- illius ibidem fata 883-889
- Pastor in Parochia Blasii Quedlenb. 891
- in templo forino Eimbeccæ 916
- primus Evangelista Huxariz 917. 1085. 1986
- V**Vinocus (*M. Johan.*) Pastor in Bilsen 799
- V**Vinsenberg s. **W**insenberg Comitatus, ubi 705
- quomodo pervenerit ad Epi- scopos Hildesimenses *ibid.* 33
- Jure belli ademit Episcopis Hildes. Henricus jun. Dux Brunsv. 35. 706
- W**int (*Georg.*) Concionator Wismariz 979
- W**intereberg oppidum, ubi & unde 77
- V**Vintershemius (*Antonius*) J. U. D. Cancellarius & Consiliarius in Comit. Schowenb. 847
- Patronus piorum ministro- rum Christi *ibid.*
- W**intfels locus in Comitatu Lipp. unde nomen 392
- V**Vintingius (*Johannes*) Of- naburgensis, Ludimagis- ter ad S. Joh. Osnabr. 223
- discipulus Hegii & Murmelii *ibid.*
- Præceptor trium comitum de *Waldeck* *ibid.*
- Doctoris Eberhardi Volklagii *ibid.*
- W**intenberg vid. **V**Vinsenberg.
- W**insingerod Nobiles 716
- obtinuere in Eikesfeldia ar- cem *Badenstein* *ibid.*
- à W**ipper vel Wippermannus (*Antonius*) Lemgovien- sis, Concionator Lunc. in æde D. Nicol. 245. 866 902
- (*Benedictus*) Senator doctus Uffenii 250
- (*Christianus*) Consul Wi- denbruggensis 237
- (*Ernestus*) Consul Lemgo- viensis 237. 822
- (*Henricus*) Secretarius urbis Lemgov. 245
- (*Hermannus*) Consul Lem- govienensis 237. 1057
- (*M. Hermannus*) nepos Tu- lichii ex sorore Convector Lubec. 245. 978
- ejusdem nominis Canonicus Paderbornensis *ibid.*
- (*Jodocus* s. *Justus*) Witten- bergæ incumbens literis moritur 245
- de illius vita & morte testi- monia *ibid.*
- (*Johannes*) Consul Lemgo- viensis 237
- V**Vippermanniorum stemma, unde nomen 237
- V**Vippervordum oppidum, un- de & ex quibus quærat vi- tum 74
- oppidum invaditur, à quibus 509
- V**Virichius, Comes Oberste- nius, præficitur copiis & toti bello Monast. 1268 1276
- d**e **W**irmehura Comes opem fert Gerhardo Markensi 538
- V**Virthemius (*Petrus*) Collega Buschii in disputatione contra Anabaptistas Mo- nast. 304. 1202

RERUM & VERBORUM.

ex Hassia mittitur Monasterium	1192	VVitfeldius (<i>Hermannus</i>) Rector scholæ Lemgovienſis	1080	quibus jam parat ibid.	
Pastor ad D. Ludgerum ibid.	1193	VVitgenstein Comitatus reformatio	856	VVitvogelius (<i>Johannes</i>) Pastor in Etindhusen	783
ejicitur ab Anabaptistis templo	1207	Witener Parochia, cui paruerit	716	in Witentempelum quis ædificaverit	741
aliis concionatoribus ex urbe fugientibus adhuc manet	1209	VVitkopius (<i>M. Gerwinus</i>) Pastor Petrinus Brunſwic.	913	VVitzendorpius N. juvit D. Urbanum in disputando Luneb.	901
de vita periclitatur, sed Landgravii intercessionem servatur	1215	Witlage arx, à quibus exædificata	581. 613	Witzenhausen oppidum Hassiæ	871. 921
fit Ecclesiastes ad Dominum Theodorum de Plessia	1218	cingitur munitione	624	ed discedit M. Antonius Corvinus	871
VWittenbergensis Comitatus exaltatur in Ducatum	33	premitur obsidione & occupatur	634	VVolæus (<i>Godefridus</i>) Concionator in Parochia collegiæ: a urbis Gesecke	1376
VWitsera fluvijs limes Saxonum	10	VWitmundæ dominium, ubi quando senserit mutationem	425	abit in suam patriam in urbem Unnam	1378
VWisingius (<i>Rotgerus</i>) Decanus summi templi Monast.	209	ad quos	425. 757	Wolbeck (<i>Herbodus</i>) Pastor in civitate Quedlenb.	891
VWiscampus (<i>Gerhardus</i>) cum eo confert & disputat Hervordix Jacobus Montanus	1036	arx cingitur à Bremensibus	794	Superintendens specialis constituitur in oppido Et openſette	809
de Witſſe egregia Nobilium familia	455	VWitte pagus dictus die frumme Graſſgraſſ. ubi	708	Wolbeck Præfectura amplissima	691
VWismannus (<i>Georgius</i>) Scholasticus Mind.	1316	Witten (<i>Bernhardi</i>) Lippiensis, Chronicon	393	Wolbeck municipium, ubi & à quibus sibi paret victum	83
VWismarienses Concionatores	979	(<i>Degenerus</i>) Pastor Jacobi Monast.	284	in arce moritur Franciscus, Comes Waldech. Episc.	644
Witſſpelenſtein	705	Condiscipulus Buschii ib.		Osnaburg.	628
Witſſenſind (<i>Wilhelmus</i>) Licentiatuſ Conſiliarii homo Augustana Confeſſionis vocatur à Principe Cliv. Duſfeld.	1008	(<i>M. Degenhard</i>) Ludimagiſter Monasterii	202. 268	de Wolde militariſ bona quædam in feudum dedit Godefridus Episcopus Osnabr.	613
VWitſſelius (<i>Johannes</i>) Pastor ad S. Catharin. Brunſwig.	909. 912	VWittenbergensis Academiæ fundator Fridericus Elector Saxoniæ	1418	(<i>Wilhelmus</i>) Præfectus arcis Boſtonow tradit arcem Osnaburgiſibus	633
VWitſſendorffius (<i>Theodorus</i>) collega M. Bernh. Bomgardii in ſchola Ulyſſea	904	VWittenbergensiſ Doctorum reſponſum in cauſa reformationis Lippiacæ	814	Woldeſbetera arx	672. 706
VWitelſo Episcopus XXII. Mind.	152	VWittenborg cœnobium olim Comitatus	708. 709	Comitatus, ubi	706
		quibus ſubſuevit	ibid.	Comitum Genealogia	ibid.
		Witſſenſelde	605	in Woldeſbetera Comites ſunt hæredes Comitatus Woltigerode	710
		VWittenhenniſ (<i>M. Conradus</i>) Huxariensis, S. Theol. L. Profeſſor Erphurd.	254	ex comitatu fundant cœnobium	ibid.
		VWittorp pagus, ubi domini dum præterierint,	708		VVol-
		M m m m m m m m m m	3		

I N D E X

V Voldenstein olim comitatus hod. arx, ubi 709	V Vonenberg pagus olim do- minium, ubi 708	W ullius (<i>Henricus</i>) Conco- nator Hammon. 825. 847
V Volffenbüttel 744	domini dum præterierint cui jam pareat ibid.	de W ulven(<i>Gerlacus</i>) Nobilis, unus ex duodecim, qui à Johan. Leidenſi Monaste- rii præficiuntur summæ rerum 1230
in W olffenbüttel domini ibid.	in W orde dominium, quo- modo ad Comites Alten- burgicos pervenerit 709	W underus (<i>Adam</i>) Rector ſcholæ Stolberg. 848
W olfeswindel (<i>Matthias</i>) Collega Lentzii in Eccle- ſia Cathariniana Brunſu. 912	parochia ultra viſurgim dici- tur das Land zu W ärden ibid.	V Vunſtorff oppidum & ca- ſtrum olim Comitatus, ubi 745
Pastor ad D. Æ gid. ibidem 913	V Vorſehenkenus (<i>Jodocus</i>) Conrector Huxarienſis 1094	W unſtorp Comitatus dimidia pars ad Episcopum Mind. 34
Rector in Schola Æ gidiana ibidem 914	W oren arx & pagus, à qui- bus incendio devaſtentur 506	ad Duces Brunſuicenſes ibid.
V Volſthartus (<i>M. Bartholo- mæus</i>) Pastor Gottingen- ſis 923. 935	circa W oring villam pugna 515	V Vurda oppidum dit. Monast. 1313
ſubſcribit in infer. Ducat. Brunſu. piis conſtitutio- nibus 923	V Vormatiz decretum vel con- ſuetudine 1270. 1276	W ydeman N. Anabaptiſta Mo- naſt. 1230
Superintendens Hannover. 866. 930	illud civitates quædam non comprobant ibid. 1271	V Vylſigus Episc. Moguntia. 592
Hildeſianus 937.	W ormatiensæ colloquium 1331	W yrthen 609
941. 942	V Vorunannus (<i>Eberhardus</i>) Pastor in oppido Unna 825	W ypſ in terminis Rheni, qui incendio perdidit 537
V Volſſius (<i>Cyriacus</i>) Conre- ctor Huxar. 1094. 1095	V Vothilolophus(dicitur etiam <i>Wacholphus</i> vel <i>Wan- nonus</i>) Episcopus Oſnabr. 592. 605	X.
Magiſter promotus Witten- bergæ ibid.	V Vredenorum familia 238	in X anten Decanatus 1335
V Volhovius (<i>Johannes</i>) Evan- geliſta primus Lubecæ 978	V Vulbrandus Episcop. Paderb. poſt Trajeſt. 154	X antis (<i>Gerhardus</i>) frater Her- vord. ducitur captivus in arcem Dringenberg 1038
V Volmannus (<i>Johan.</i>) Sacel- lanus in oppido Erverfel- do 1029	V Vulff (<i>Heinricus</i>) Episco- pus Monaſt. 159. 532. 557. 619	quæ lege dimiſſus ibid.
illi mandatur à Principe, ut concedat Petro 200	ad Episcopatum venit per gradus 159	X enodochium Lubecæ ab Her- manno Dwerigio extru- ctum 317
publicè pro concione docere ibid.	V Vulſthardus (<i>Arnold.</i>) Con- ſul novi oppidi Hervord. 1043	X imenius (<i>Petros</i>) diſcipulus & ſimilia Caſſandri 1009
V Volthufius(<i>M. Jodocus</i>) Can- cellarius Henrici Ducis de B raunſchweig 1057	W ulſen locus parochialis 1298	Z.
illius præceptor ibid.	W ullebrandus de Hallermund Episc. Mind. 159	Z agerius(<i>Elardus</i>) Pastor in S uderhartſt. de 982
V Voltigerode Comitatus ho- die cœnobium, ubi 709	W ullen N. Anabaptiſta Monaſt. 1230	Z angerus (<i>Georg.</i>) Superinten- dens Specialis in S arvin- gen 899
ex Comitatu quinquam funda- verint cœnobium 710		(<i>M. Johannes</i>) Coadjutor poſt
de W olven Nobiles 732		

RERUM & VERBORUM.

post Pouchenium Brunfu.	mò ad Cathar: pòst Pastor	Bunt-Hülpe municipium, ubi
865. 911. 914	ad D. Nicol. Hamb. 945.	& unde 80
Pastor Petrinus ibid. 913	956	Sacellanum à Carolo extru-
Rektor scholæ Catharinianæ	quo anno mortuus 974	ctum ibid.
Brunfu. 914	de Zegenheim Comes opem	Zutphania s. Zutphen Comita-
Zedichius (<i>Romerus</i>) Quæstor	fert Gerharðo Markensi	tus & civitas, ubi 426. 758
& Consiliarius Domina-	538	Comitatus ad quos ibid.
rum Jhever. 804	de Zeine Comes tulit opem	Zutphaniensis (<i>Johannes</i>) na-
vir gravis, eruditus & syn-	Henrico Comiti Solmensi	tione Teutonicus, vir do-
cerus ibid.	622	ctus 140
illius patrocínio in dit. Jhe-	Ziadonius (<i>M. Ulricus</i>) Pastor	decus Gymnasii Colonienfis
ver. semper permansit syn-	in Jnsmerhave ditionis	140. 177
cera doctrina 805. 806	Jhever. 810	illius scripta ibid.
807	in Zinsendorff Moniales Nobi-	Zweyborffs (<i>Anna</i>) virgo mo-
quando mortuus 807	les mutant habitum & re-	nialis in cœnobio Stote-
illius in Ecclesiam beneficia	ligionem 1027	terlingburg Halberst. su-
809. 810	Zittardus (<i>Gerhardus</i>) Apothe-	scipit veram doctrinam
(<i>Theodorus</i>) ab Elben Quæ-	carius, movetur è Senatu	890
stor Jheverensis 767. 769	Wesal. 1020	à Zwischelen (<i>Conradus</i>) 898
811	de Bogelsterfresen possederunt	943
Begebade (<i>Eilhardus</i>) Superat-	Comites Tecklenb. 621	Zwinglianorum mos in admi-
tendens Hildesf. dimittitur	Zorbyck Comitatus, ubi 710	nistranda cœnâ 1190
943	adjectus diœcesi Magdebur-	Zwivelius (<i>Theodericus</i>) Ty-
Zegenhagius (<i>M. David</i>) filius	gicæ ibid.	pographus Monasterien-
Johannis, Rektor Martin.	Zürburch arx, cujus fuerit do-	sis 173
scholæ Brunfu. 914. 974	mini 689	quæ evulgaverit scripta ibid.
ex schola vocatur ad Paro-	Zürbergom / unde 79	illius typographia spoliatur
chiam S. Andr. ibid. 912	Zuichemus (<i>Vigilius</i>) Frisius,	ab Anabaptistis 1221
moritur statim peste 912.	J. C. 178	Zyrenbergius (<i>Johannes</i>) Pon-
914	quæ in lucem dederit scripta	tificius Doctor Halberst.
Bremâ ejectus à Sacramen-	ibid.	887
tariis 974	Zulph castrum, quis ceperit &	illius vocem non audiunt
(<i>Johannes</i>) Sacellanus pri-	funditus destruxerit 516	oves ibid.

F I N I S.

